

BIBLIA
ŁACIŃSKO - POLSKA.

PISMO ŚWIĘTE

STAREGO I NOWEGO TESTAMENTU.

X. JAKÓBA WUJKA T. J.

przełożonym na język polski.

X. S. KOZŁOWSKIEGO

WE CZTERECH TOMACH in 8-vo maj.

WYDANIE DRUGIE.

TOM L.

Obejmujący Księgi: Rodzaju, Wyjścia, Kapłańską, Liczby, Powtórzonego Prawa, Jozuego, Sędziów i Rut.

WARSZAWA.

G e b e t h n e r i W o l f f.

1885.

80752 R 105

Servatis conditionibus in impressione Sacrorum Biblicorum servandis, licentiam per praesentes dedimus S-ae Scripturam utriusque Testamenti cum Commentariis Menochii T. J., editionis Excellentissimi, Illustrissimi a Reverendissimi Simonis Kozłowski, Episcopi Luceorio-Żytomiriensis, imprimendi, impressamque absque ullis mendis, diligenti prius revisione et collatione facta, e vulgandi.

№ 1547.

Datum Varsaviae die 9 Martii 1885 a.

Archiepiscopus Metropolita Varsaviensis

† Vincentius.

Дозволено цензурою.—Варшава 3 Апрелья 1885 г.

PRZEMOWA WYDAWCY.

Religia Chrystusowa, mająca na celu usposobienie ludzi do coraz ścisłego jednoczenia się z Bogiem przez łaskę, jest nauką nadprzyrodzoną, czyli Boską; przeto potrzeba jest, aby nadprzyrodzoną czyli Boską była i władza, której powierzone zostały straż i szafunek tej nauki i wszystkich tajemnic Objawionej Religii — gdyż konieczną cechą dzieł Bożych jest największa zgodność pomiędzy środkami i celem, między całością i jej częściami. Taką władzą odpowiedną wielkości swojego przeznaczenia jest Kościół nasz Święty.

Pismo Święte, ten „*List wszechmocnego Stwórcy do swego stworzenia*“ (Epistola omnipotentis Dei ad creaturam suam. *Epist. 84. ad Teod. 1, 4*), jak się wyraża Ś. Grzegorz Wielki, ma początek nadprzyrodzony, albowiem jego autorem jest sam Bóg; przeto właściwym stróżem i tłumaczem Pisma Świętego może być nie kto inny, jedno Kościół Święty. Jakoż Pismo Święte wtedy tylko staje się dla nas nieprzebranym źródłem mądrości Boskiej, kiedy je przyjmujemy łącznie z Podaniem przechowującym się w nauce Katolickiego Kościoła. Bez tej powagi władzy kościelnej, nie moglibyśmy ani wiedzieć ile jest i jakie są te księgi, które należy uważać za natchnione i autentyczne, aniby podobna była zrozumieć je prawdziwie, czyli zgodnie z zamiarami Ducha Świętego, pierwotnego ich twórcy. Owszem Pismo Święte, uważane odrębnie od nauki powszechnego Kościoła, staje się dla człowieka tylko jakby owym listem prywatnym, znalezionym w obcych stronach przez pielgrzyma, dla którego, jako nieświadomego celu ni okoliczności w jakich był pisany, nie może on obudzać wielkiego interesu, ani wyświadczyć rzetelnej przysługi.

W niniejszem przeto wydaniu Biblii Łacińsko-Polskiej najwierniej zachowany jest text łaciński Wulgaty, i text polski przekładu X. Jakóba Wujka, jako przyjęte i zatwierdzone przez Kościół nasz Święty. (*Patrz Wstęp § 5 i 6*).

Z wielu względów jest do życzenia, aby kapłani czytali Pismo Święte w języku łacińskim. Naprzód dla tego, że text łaciński Wulgaty może być uważany niejako za oryginalny, gdyż wersja Wulgaty jest najdawniejsza i najwięcej mająca powagi. Powtóre, najwłaściwiej i najpożyteczniej jest dla kapłanów przywykać do rozumienia Ksiąg Świętych w mowie kościelnej, w której codziennie obowiązani są czytać wyjątki z nich w Breviarzu, we Mszałe i innych książkach liturgicznych. Nakoniec, użycie Konkordancji, dzieła tak wielkiego użytku dla kapłanów, może mieć swoje zastosowanie tylko wtenczas, kiedy tkwią w pamięci wyrazy i texta łacińskie. Lecz niezbędne jest także dla polskich czytelników i Pismo Święte przekładu X. J. Wujka; albowiem nie wolno im jest przytaczać, w kazaniach lub innych zdarzeniach, textów innych tłumaczeń, jako nie upoważnionych przez Stolicę Apostolską. Tym przeto wymaganiom, w najdogodniejszy sposób, czyni zadosyć Biblia taka, jak niniejsza, w której text łaciński Wulgaty obok z przekładem X. Wujka, podają możność użycia jednego z nich lub drugiego, i służą do wzajemnego objaśnienia. Wydanie takiej Biblii Łacińsko-Polskiej pojawiło się po dwakroć w przeszłym stuleciu we Wrocławiu, które oddawna już wyczerpnięte zostało,

Lecz, Pismo Święte w jakim bądź języku czytane, nie jest dla wszystkich jednakowo dostępne. (*Wstępu § 3*). Ztąd nader pożądaną przysługę wyświadczają czytelnikom Komentarze katolickich autorów. Dla tego w niniejszém wydaniu zamieszczono, przy końcu każdego rozdziału *Wykład miejsc trudniejszych* X. J. Wujka, tak jak się on znajduje w pierwszej Krakowskiej edycji całej Biblii Wujka, z roku 1599, i dołączono doń w przekładzie polskim, znany ze swęj jasności, zwięzłości i prawowierności, Komentarz Menochiusza. Skróconym został bardzo niewiele — tylko o tyle o ile niektóre objaśnienia zdawały się zbytecznymi, albo zawierały te same myśli, które się znajdują w objaśnieniach X. J. Wujka, i o ile dało się to uczynić bez nadwergżenia istotnej myśli autora. Gdzie niegdzie też przydane zostały uwagi, czerpane z kądinąd. W wydaniu przeto niniejszém, Komentarz Menochiusza, uważany łącznie z *Wykładem miejsc trudniejszych* X. J. Wujka, nie tylko nie stracił, ale raczej zyskał niemało.

Dla łatwiejszego zrozumienia nie tylko samych Ksiąg Świętych, ale i Komentarzów do nich, konieczną jest znajomość nauk przygotowawczych, mianowicie Introdukcy i Hermeneutyki. Przeto we *Wstępie* do pierwszego tomu i do każdej z Ksiąg Świętych, zamieszczone zostały ogólne i szczegółowe przedwstępne wiadomości, z tychże nauk czerpane. Wiadomości te podane tu są, nie w kształcie długich polemicznych rozpraw, ale raczej w formie elementarnéj, obejmującej pewniki katolickiej nauki, mającej na celu oświecenie i zbudowanie czytelnika dobrej woli.

Zbyteczném byłoby rozwodzić się tu nad ważnością czytania Pisma Świętego dla kapłanów. Każdy z nich z własnego doświadczenia to pojmuje, jak wielce znajomość Pisma Świętego ułatwia gruntowne uczenie się Teologii, i jak znowu później odczytywanie Ksiąg Świętych, zwłaszcza z Komentarzem, skutecznie odnawia w pamięci i coraz więcej rozjaśnia im też nauki teologiczne.

Wszystkie takż modlitwy i obrzędy kościelnego nabożeństwa, jako wzięte po większej części z Pisma Świętego, i wyrażone często temiż słowami, które Duch Święty podał Pisarzom natchnionym, mogą być coraz doskonalej rozumiane tylko wtenczas, kiedy coraz dokładniej poznawaną jest cała treść i styl Ksiąg Świętych.

O wielkich pożytkach znajomości Pisma Świętego nie mogą także nie być przeświadczeni wszyscy opowiadacze Słowa Bożego. Przedewszystkiém w Księgach Świętych mogą oni czerpać prawdziwą piękność, całą moc i namaszczenie kaznodziejskiego stylu. Ztąd Augustyn Ś. powtarzał, iż tylko w miarę znajomości Pisma Świętego kaznodzieja może mądrze nauczać. „*Sapienter dicit homo tanto magis vel minus, quanto in Scripturis sacris magis minusve profecit.*“ (de Doctr. Christ. c. 4). Jakoż wiadomo jest z historyi, iż Święci Ojcowie i Doktorowie Kościoła, owi najmędrsi Teologowie i Kaznodzieje, nie tylko znali gruntownie całe Pismo Święte, ale nawet po większej części umieli je na pamięć.

Pod względem takż postępu na drodze życia wewnętrznego, czytanie Pisma Świętego stanowi jedną z najskuteczniejszych pomocy. Ztąd przewodnicy życia duchownego, jak wszystkim chrześcianom, pragnącym dążyć do doskonałości, między innemi środkami, zalecają codzienne czytanie książek ascetycznych; tak dla kapłanów nie przestają powtarzać téj rady, iżby za najpierwszą taką książkę uważali dla się Pismo Święte. Słowem, ze znajomości i pobożnego częstego czytania Pisma Świętego spływają nieoszacowane pożytki, bo przez to możemy coraz doskonalej utwierdzać się w nauce Kościoła Ś. o Jezusie Chrystusie, i coraz bardziej się pobudzać do Jego naśladowania. Przeto sam Zbawiciel zaleca nam pilne rozważanie prawd, zawartych w Księgach Świętych, mówiąc: „*Scrutamini Scripturas... et illae sunt, quae testimonium perhibent de me.*“ (Joan. c. 5. v. 39).

X. S. K....

W S T Ę P.

§ 1.

O oznaczeniu Pisma Świętego, i o księgach, z których się ono składa.

Pismo Święte jest to Księga Święta, napisana za natchnieniem Ducha Świętego, i za taką przez Kościół Święty uznana i przyjęta. Czyli Pismo Święte jest to Słowo Boże pisane; albowiem Słowem Bożem niepisaném jest Tradycja czyli Podanie, strzeżone i przechowywane przez Kościół Święty.

Pismo Święte rozmaite ma imiona, czyli nazwy. Zowie się z greckiego Biblią, to jest Księgą; w znaczeniu szczególniejszém dziełu, zawierającemu księgi święte, nadana została ta nazwa, dla tego, iż właśnie Pismo Święte jest to Księga nad księgami, księga najdoskonalsza i najszacowniejsza pod względem swego początku, przedmiotu i użyteczności. Pismo Święte także nazywa się po prostu Pismo (*Scriptura*), z tejże przyczyny co i Księga (*Biblia*), bo jest to Pismo jedynie najdoskonalsze. Nazywa się także Listem Świętym (*Litterae Sacrae*), Pismem Świętém (*Scripturae Sacrae v. Sanctae*), Słowem Bożém (*Verbum Dei*), Mową Bożą (*Sermo Dei*), i t. p.; dla téj przyczyny, iż pierwotnym i głównym jego Autorem jest Bóg, sama Świętość, i głównym przedmiotem jego są rzeczy święte, prawdy niebieskie, prowadzące ludzi do świętobliwości i zbawienia. Pismo Święte nosi także nazwę Testamentu (*Testamentum*), bo zawiera w sobie ostateczną wolę Bożą względem człowieka i wskazuje mu prawo do dziedzictwa dóbr duchownych i Królestwa Niebieskiego; w niem czytamy, że jesteśmy dziedzicami Bożymi, współdziedzicami Chrystusa. Mianuje się także Przymierzem (*Faetus*), bo przez nie Pan Bóg ogłosił ludziom prawo swoje w kształcie umowy, wyrażającej wolę jego i obietnice, i przepisującej ludziom obowiązki, jako konieczne warunki, pod którymi przyrzekł spełnić swe obietnice. Także niekiedy przez Ojców Świętych Pismo Święte nazywane jest Instrumentem (*Instrumentum* albo *Divinum sacrumve Instrumentum*), to jest dokumentem publicznym, mającym prawną i nie zaprzeczoną powagę w rzeczach tych, o których dowodzi; albo zowie się tak dla tego, że Bóg używa Pisma Świętego, jako narzędzia i środka, za pomocą którego prowadzi ludzi do poznania siebie i miłości.

Pismo Święte dzieli się na Stary i Nowy Testament. Stary Testament składa się z Ksiąg Świętych, pisanych przed Narodzeniem Jezusa Chrystusa. Testament Nowy składają Księgi Święte, napisane po przyjściu Jezusa Chrystusa.

Całe Pismo Święte składa się z siedmdziesięciu dwóch Ksiąg, noszących nazwisko albo swego autora, albo od głównej osoby, której dzieje opisują, albo od zawartego w nich przedmiotu. Czterdzieści pięć z nich należą od Starego Testamentu, a dwadzieścia siedm do Nowego, i umieszczone są w następującym porządku.

Księgi Święte Starego Testamentu: 1) Księga Rodzaju (*Genesis*), czyli Księga Mojżeszowa 1-sza. 2) Księga Wyjścia (*Exodus*), czyli Mojżeszowa 2-ga, 3) Księga Kapłańska (*Leviticus*), czyli Mojżeszowa 3-cia. 4) Księga Liczby (*Numeri*), czyli Mojżeszowa 4-ta. 5) Księga Powtórzonego Prawa (*Deuteronomium*), czyli Mojżeszowa 5-ta. 6) Księga Jozuego. 7) Księga Sędziów. 8) Księga Rut. 9) Pierwsza Księga Królewska. 10) Druga Królewska. 11) Trzecia Królewska. 12) Czwarta Królewska. 13) Pierwsza Księga Kronik (*Paralipomenon*). 14) Druga Księga Kronik. 15) Pierwsza Księga Ezdrasza. 16) Druga Ezdrasza. 17) Księga Tobiasza. 18) Księga Judyty. 19) Księga Estery. 20) Księga Hioba. 21) Księga Psalmów. 22) Księga Przypowieści. 23) Księga Ekklezyastes. 24) Księga Pieśni nad Pieśniami. 25) Księga Mądrości. 26) Księga Ekklesyastyka. 27) Księga Izaiasza. 28) Księga Jeremiasza. 29) Księga Barucha. 30) Księga Ezechiela. 31) Księga Daniela. 32) Księga Ozeasza. 33) Księga Joela. 34) Księga Amosa. 35) Księga Abdiasza. 36) Księga Jonasza. 37) Księga Micheasza. 38) Księga Nahuma. 39) Księga Habakuka. 40) Księga Sofoniasza. 41) Księga Aggeusza. 42) Księga Zachariasza. 43) Księga Malachiasza. 44) Pierwsza Księga Machabejska i 45) Druga Machabejska.

Księgi Święte Nowego Testamentu: 1) Ewangelia według Ś. Mateusza. 2) Ewangelia według Ś. Marka. 3) Ewangelia według Ś. Łukasza. 4) Ewangelia według Ś. Jana. 5) Dzieje Apostolskie. 6) List Ś. Pawła do Rzymian. 7) List 1-szy do Koryntyan. 8) List 2-gi do Koryntyan. 9) List do Galatów. 10) List do Efezów. 11) List do Filipensów. 12) List do Kolosensów. 13) List 1-szy do Tessalończyków. 14) List 2-gi do Tessalończyków. 15) List 1-szy do Tymoteusza. 16) List 2-gi do Tymoteusza. 17) List do Tytusa. 18) List do Filemona. 19) List do Żydów. 20) List Powszechny Ś. Jakóba. 21) List 1-szy Ś. Piotra. 22) List 2-gi Ś. Piotra. 23) List 1-szy Ś. Jana. 24) List 2-gi Ś. Jana. 25) List 3ci Ś. Jana. 26) List Ś. Judy i 27) Objawienie Ś. Jana.

Sobor Trydentski, na Posiedzeniu Czwartém (Sessio Quarta. Decretum de Canonicis Scripturis), o liczbie Ksiąg wchodzących w skład Pisma Świętego, tak mówi: „*Sacrorum vero Librorum indicem huic decreto adscribendum censuit, ne cui dubitatio suboriri possit, quinam sint qui oab ipsa Synodo suscipiuntur. Sunt vero infra scripti — Testamenti Veteris, quinque Moysis, id est: Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium; Josue, Judicum, Ruth, quatuor Regum, duo Paralipomenon, Esdrae primus, et secundus qui dicitur Nehemiae, Tobias, Judith, Esther, Job, Psalterium Davidicum centum quinquaginta psalmorum, Parabola, Ecclesiastes, Canticum canticorum, Sapientia, Ecclesiasticus, Isaias, Jeremias cum Baruch, Ezechiel, Daniel; duodecim Prophetarum minores, id est, Osea, Joel, Amos, Abdias, Jonas, Micheas, Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggaeus, Zacharias, Malachias; duo Machabaeum, primus et secundus. Testamenti Novi, quatuor Evangelia, secundum Matthaeum, Marcum, Lucam et Joannem. Actus Apostolorum a Luca Evangelista conscripti; quatuordecim Epistolae Pauli Apostoli, ad Romanos, duae ad Corinthios, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Colossenses, duae ad Thessalonicenses, duae ad Timotheum, ad Titum, ad Philemonem, ad Hebraeos; Petri Apostoli duae, Joannis Apostoli tres, Jacobi Apostoli una, Judae Apostoli una, et Apocalypsis Joannis Apostoli.*”

Wyliczone Księgi Pisma Świętego, ze względu na główny, albo przemagająco odznaczony swój przedmiot, zwykły się dzielić na prawne, historyczne, naukowe czyli moralne i prorocze (*libri legales, historici, doctrinales et prophetici*).

§ 2.

O autentyczności, czyli wiarogodności Ksiąg Pisma Świętego.

Księgi wchodzące w skład Pisma Świętego, dla tego uważane są za święte i Boskie, że są napisane przez ludzi od Boga natchnionych. To jest: 1) Bóg bezpośrednio objawił

Pisarzom Świętym wszystkie te prawdy, których znać nie mogli przez samo światło przyrodzonego rozumu i środkami ludzkimi. 2) Bóg szczególném działaniem łaski skłonił ich do pisanja i kierował nimi w wyborze przedmiotów, które mieli opisywać. 3) Bóg przez szczególną pomoc Ducha Świętego czuwał nad nimi i zabezpieczył ich od wszelkiego błędu, tak co do wypadków istotnych, jak i co do dogmatów i moralności. „*Duchem Ś. natchnieni mówili ludzie święci Boży*“ (2. Petr. c. 1. v. 21). „*Wszelkie Pismo od Boga natchnione, jest pożyteczne ku nauczaniu*“... (2. ad Tim. c. 3. v. 17). „*Rozmaicie i wielą sposobów mówiwszy dawno Bóg oycóm przez Proroki*“... (Hebr. c. 1).

Wszystkie więc Księgi Pisma Świętego są *autentyczne* (libri authentici); to jest mające niezaprzeczoną powagę i wiarogodność, bo rzeczywiście pochodzą od autorów *natchnionych*; doszły do nas, co do swjej istoty nieskażone, czyli prawdziwe, takie same jak wyszły z rąk autora; *całe i niesfałszowane* (genuini, integri et non interpolati). A ponieważ Kościół Ś. za takie uznał je i umieścił w swym Katalogu czyli Kanonie, przeto zowią się *Kanoniczne*.

Jedne z tych Ksiąg od początku były umieszczone w Katalogu czyli Kanonie Ksiąg Świętych, i dla tego zowią się *pierwszokanonicznemi* (protocanonici); drugie zaś w późniejszym czasie zaliczone zostały do Kanonu, ztąd nadano im nazwę *wtórokanonicznych* (deuterocanonici). Do tych ostatnich należały niektóre całe Księgi, albo tylko co do niektórych swych części, jako to: Księga Barucha, Tobiasza, Judyty, Mądrości, Ekklezjastyk i dwie Księgi Machabejskie. Także Księgi Daniela rozdział 3-ci od w. 24—90, rozdziały 13 i 14; Księgi Ester rozdz. 10 w. 4—16, w. 24.—Z Ksiąg Nowego Testamentu należą do wtórokanonicznych: List do Żydów Ś. Pawła, drugi List Ś. Piotra, drugi i trzeci Ś. Jana, List Ś. Jakóba, Ś. Judy, i Objawienie Ś. Jana; także Ewangelia Ś. Marka rozdz. 16 od w. 9, Ś. Łukasza roz. 22. w. 43 i 44, i Ś. Jana roz. 8 w. 2—12.

Kościół nasz Katolicki, wszystkie te księgi, tak pierwszo jak wtórokanoniczne, uznaje za Księgi Kanoniczne, mające bez różnicy jedną i tęż powagę, i za takie rozkazuje je przyjmować. Sobór Trydentski, na posiedzeniu 4, tak powiada: „*Si quis autem libros ipsos integros cum omnibus suis partibus, prout in Ecclesia catholica legi consueverunt et in veteri Vulgata latina editione habentur, pro sacris et canonicis non susceperit... anathema sit.*“

Ponieważ Pismo Święte jest Księgą napisaną z natchnienia Ducha Świętego, przeto textów, słów i zdań z niego, jako wyroków Boskich, nie godzi się używać bez należnego uszanowania, i naciągać ich do rzeczy nieodpowiednych. Sobór Trydentski zaleca Biskupom, aby surowo karcili podobną zuchwałość. „*Sacrosancta Synodus... temeritatem reprimere volens, qua ad profana quaeque convertentur et torquentur verba et sententiae sacrae Scripturae, ad scurrilia scilicet, fabulosa, vana, adulationes, detractones, superstitiones, impias et diabolicas incantationes, divinationes, sortes, libellos, etiam famosos; mandat et praecipit, ad tollendam hujusmodi irreverentiam et contemptum ne de caetero quisquam quomodolibet verba Scripturae Sacrae ad haec et similia audeat usurpare; ut omnes hujus generis homines, temeratores et violatores verbi Dei, juris et arbitrii poenis per Episcopos coerceantur*“ (Sess. 4. Decretum de edit. et usu sacr. libr.).

Nie mało jest Ksiąg takich, które przypisywane były przez niektórych uczonych autorom świętym, czyli natchnionym; lecz Kościół Ś. nie uznał ich za kanoniczne, już dla tego, że wątpi o ich natchnieniu, chociaż niektóre z nich godne są poważania; już dla téj przyczyny, że wiele z nich uważa za podłożone i błędne. W ogólności takie księgi nieprzyjęte przez Kościół do Kanonu Ksiąg Świętych, zowią się *nieautentyczne*, z greckiego Apokryfy (apocryphi).

Do takich między innemi, należą: Księga trzecia i czwarta Ezdrasza; trzecia i czwarta Machabeuszów, Księga Henocha, Modlitwa Manassesa, Testament dwónastu Patriarchów, Psalterz Salomona, wiele Ewangelij przyznanych rozmaitym Apostołom, jako Ś. Pio-

trowi, Ś. Tomaszowi, Andrzejowi, Bartłomiejowi i t. d. List Chrystusa do Abgara, List Barnaby, Ś. Pawła do Seneki, Księga Hermesa, zwana Pasterz i wiele innych.

Wiele Ksiąg Świętych zostało zagubionych, o których napotyka się wzmianka w rozmaitych miejscach Pisma Świętego, jako to: Księga wojen Pańskich (*Num. 21, 14*), Księga Sprawiedliwych (*Jos. 10. i I. Reg. c. 17*), Księga Natana (*I. Paral. 29*) i t. d.

§ 3.

O celu i trudnościach rozumienia Pisma Świętego.

Z jakiego powodu i w jakim zamiarze Autorowie Święci pisali swe księgi, szczegółowie pokazanem będzie we Wstępie do każdej z Ksiąg Świętych.

Celem ogólnym Pisma Świętego jest chwała Boża i nasza szczęśliwość. Do osiągnięcia tych celów Pismo Święte prowadzi, nauczając nas nadprzyrodzonej znajomości Boga i nas samych, i zalecając nam doskonałą miłość Boga i bliźniego, tudzież wskazując do ich nabycia pomoce i środki. Dla tego Ś. Jan, kończąc swoją Ewangelią, powiada: „*A te są napisane, abyście wierzyli, że Jezus jest Chrystus Syn Boży: a iżbyście wierząc, żywot mieli w imię jego*“. (*Joan. 20, 31*). I Ś. Paweł powtarza: „*Wszelkie Pismo od Boga natchnione, jest pożyteczne ku nauczaniu, ku strofowaniu, ku naprawieniu, ku ćwiczeniu w sprawiedliwości; aby człowiek Boży był doskonały, ku wszelkiej sprawie dobrej wyćwiczony*“. (*2. Tim. r. 3, 17*).

Przeto ten tylko prawdziwy pożytek z czytania Pisma Świętego odnieść może, kto przystępuje doń z pokorą ducha i głównie w tym zamiarze, aby doskonalej poznać wolę Bożą i coraz wierniej ją wypełniać. „*Czytajcie Pismo Święte, powiada Augustyn Ś., i pamiętajcie zawsze, że wszystkie zawarte w niem słowa, są słowami Boga, który chce, abyśmy nie tylko znali, ale i wykonywali prawo jego. Najlepszy użytek odniesiecie z Pisma Ś., czyniąc je zwierciadłem, w którémby dusza przeglądając się mogła pozbyć tego, co jest w niej złe, a udoskonalić co jest dobre*“. Kto zaś bez takiej czystej chęci stania się lepszym czyta Słowo Boże, „*ten podobny będzie mężowi przypatrującemu się obliczu narodzenia swego we zwierciadle. Bo się obejrzał i odszedł, i wnet zapomniał jakowy był*“. (*Jac. 1, 23*).

Lecz rozumienie słów Pisma Świętego nie dla wszystkich równie jest dostępne. Owszem, wiele w niem jest miejsc nader zawiłych i trudnych do pojęcia. „*Przyczyna ciemności Pisma S., słowa S. Augustyna, jest wieloraka. Najprzód chciał Bóg, aby niektórzy byli Doktorami, i chciał, aby drudzy byli uczniami. Jeśliby wszyscy wszystko znali i rozumieli, już tém samém Doktor byłby niepotrzebnym, zaczęł porządek rzeczy byłby nadwerżony*“. Do prawdziwego pojmowania Pisma Świętego potrzebna jest szczególna pomoc łaski Bożej, której udzielając Jezus Chrystus Apostołom, „*otworzył im zmysł, żeby rozumieli Pisma*“ (*Luc. 24*). Ztąd to, tylko jeden, święty, powszechny i Apostolski Kościół Chrystusowy ma przywilej nieomyślności w sądzeniu o zasadach wiary i obyczajów, mających swe źródło w objawioném Słowie Bożem pisanem i niepisanem, czyli w Pismie Świętém i Podaniu.

Przypomnę ze względu na sam przedmiot i sposób wyrażenia, Księgi Święte stają się dla nas ciemnymi i zawiłymi. Pismo Święte przedstawia rzeczy nadzmysłowe, prawdy najwznioślejsze i nadprzyrodzone, które albo przewyższają nasz rozum, albo wymagają największej rozwagi i skupienia ducha. Dla tego Jezus Chrystus w rozmowie z Nikodemem, mówiąc o odrodzeniu, rzekł: „*Jeślim ziemskie rzeczy powiedział wam, a nie wierzycie; jakoż, jeślibym wam niebieskie opowiadał, wierzyć będziecie?*“ (*Joan. 3, 12*).— Powtóre, sposób wyrażania myśli przez Pisarzy Świętych często postaciowy i symboliczny, swojszczyzny starożytnych języków, w jakich pisali, różny od naszego ich sposób myślenia i czucia, odmienne zwyczaje i prawa

owych czasów, i tym podobne okoliczności, stają nieraz nam na zawadzie do prędkiego i wiernego rozumienia Ksiąg Świętych.

Ztąd oprócz pobożnych usposobień serca, niezbędnie potrzebna jest mieć wyższe przygotowania naukowe, jako znajomość Archeologii, Hermeneutyki, Introdukcji i t. d., aby ułatwić dla się wierne ich rozumienie. Inaczéj, zamiast pożytku, można nieraz odnieść szkodę na duszy ze źle zrozumianych textów świętych. Przeto Kościół nasz Święty, Duchem Świętym kierowany, nie pozwala wszystkim bez wyjątku osobom świeckim czytać Pismo Święte, a od tych, którzyby w zbawiennym zamiarze życzyli je czytać, wymaga dwóch warunków: aby prosili o pozwolenie na to duchownej swojej Zwierzchności, i aby czytali takie tylko przekłady Pisma Świętego, które przez Stolicę Apostolską są zatwierdzone.

§ 4.

O sensie Pisma Świętego.

Trudność rozumienia Pisma Świętego pochodzi nieraz i ztąd, że styl jego bywa często postaciowy i przenośny, używany tak, jak i w każdej innej mowie, już to z potrzeby, już dla nadania wyrażeniom większej ozdoby i mocy.

W ogólności dwojaki rozróżnia się sens w Pismie Świętém: dosłowny czyli historyczny (*sensus litteralis seu historicus*), i tajemniczy czyli duchowny, albo proroczy (*mysticus seu spiritualis vel propheticus*). Sens dosłowny czyli bezpośredni jest ten, który słowa bezpośrednio oznaczają, czyli kiedy słowa tak się rozumieją jak brzmią, np. „Na początku stworzył Bóg niebo i ziemię.” (Gen. 1) Albo: „I wziął Aaron łaskę przed Faraonem i sługami jego, która się obróciła w węża.” (Exod. c. 7. v. 10). Sens dosłowny bywa dwojaki: właściwy i przenośny (*proprius et metaphoricus*). Właściwy, kiedy słowa biorą się w znaczeniu naturalném, np. jak w przywiedzionych przykładach. Przenośny, kiedy się słowa rozumieją w znaczeniu przenośném, np. „Jam jest winna macica, a wyście latorośle.” (Joan. 15). Albo: „Strzeżcie się kwasu (nauki) Faryzeuszów i Saduceuszów.” (Matth. 16).

Sens tajemniczy czyli pośredni jest ten, który się oznacza nie przez same słowa, ale przez rzecz słowami wyrażoną, np. „Przeszliśmy przez ogień i przez wodę (doświadczyliśmy wielu utrapień).” (Psal. 65). „Każdy który pije z téj wody (naturalnej ze studni), znowu będzie pragnął. Ale woda (łaska nadprzyrodzona), którą mu ja dam, stanie się w nim źródłem wody wyskakującej ku żywotowi wiecznemu.” (Joan. 4).

Sens tajemniczy, czyli duchowny bywa trojaki: *allegoryczny*, *anagogiczny* i *tropologiczny* czyli *moralny*; które odpowiadają trzem cnotom teologicznym, Wierze (allegoryczny), Nadziei (anagogiczny), Miłości (tropologiczny).

Sens allegoryczny (*Allegoricus*, z grec. *co innego mówiący*) jest wtedy, kiedy słowa, oprócz sensu dosłownego, jeszcze wyrażają coś takiego, co się odnosi do Chrystusa i wołującego Kościoła, np. „Albowiem napisano jest, iż Abraham miał dwóch synów, jednego z niewolnicy, a drugiego z wolnej. Co przez allegorię powiedziano jest. Albowiem te są dwa Testamenty.” (Gal. 4, 22—24).

Anagogiczny (*anagogicus*, z gr. *wynoszący w górę*), kiedy słowa, oprócz sensu literalnego, oznaczają coś takiego, czego się trzeba spodziewać w życiu przyszlém; czyli mowa wiodąca nas od rzeczy ziemskich, do niebieskich, np. „Albowiem wnijdziemy do odpocznienia którzyśmy uwierzyli: jako powiedział: Jakom przysiągł w gniewie moim, jeśliż wnijdą do odpocznienia mego.” (Hebr. 4, 3). W Psalmie 94 literalnie powiedziano to jest o Ziemi Obiecanéj Palestyńskiej; a Ś. Paweł tłumaczy tutaj to o życiu wieczném, pełném pokoju i szczęśliwości.

Tropologiczny (*tropologicus* z gr., *tyczący się obyczajów*), który, oprócz sensu dosłownego, zamyka w sobie coś, co się odnosi do urządzenia obyczajów, np. „Kto trzodę pasie, a mleka trzody nie pożywa?... Albowiem w zakonie Mojżeszowym napisano jest: Nie

zawiążesz gęby wołowi młóścącemu. Izali Bóg o wołach pieczę ma". (1. Cor. 9, 8). W księdze Deuteronomium jest mowa prosta o wołach pracujących; a tutaj Ś. Paweł tłumaczy to o ministrach ołtarza, że oni z posługi swojej powinni mieć opatrzenie.

Czworaki ten sens, napotykaný w Pismie Świętem, niektórzy zwykli wyrażać w następujących wierszach:

Littera gesta docet, quid credas Allegoria,

Moralis quid agas, quid speres Anagogia.

Niektóre texta, a nawet słowa w czworakim tym sensie są użyte. Tak np. słowo *Jerozolima*; 1) Literalnie: „*Oto Mędracy ze Wschodu słońca przybyli do Jerozolimy*". (Matth. 2). 2) Allegorycznie: „*A ja Jan widziałem święte miasto Jeruzalem nowe (Kościół wojujący), zstępujące z nieba od Boga zgotowane, jako oblubienicę ubraną mężowi swemu*". (Apoc. 21, 2). 3) Tropologicznie: „*Jeruzalem, Jeruzalem (duszo wierna) nawróć się do Pana Boga twego*". (Jerem. 1). 4) Anagogenicznie: „*A ono które wzgórze jest Jeruzalem (Kościół tryumfujący), wolne jest; które jest matka nasza*". (Gal. 4, 26).

Oprócz tych czterech, niektórzy tłumacze jeszcze kilka innych rozróżniają sensów, jako to: przedmiotowy, podmiotowy i symboliczny (*objectivus, subjectivus et symbolicus*); lecz cały ten podział, lubo ułatwia niekiedy zrozumienie zawiłych textów, jednakże wszystkich trudności stanowczo nie rozstrzyga, i dla tego w praktyce nie wielkiego jest użytku. W ogólności, najprawdziwszym tłumaczem Pisma Świętego jest i być może, tylko pierwotny jego twórca, to jest, sam Duch Święty. Dla tego Stary Testament najlepiej wytłumaczony jest przez Nowy, w którym Pisarze Święci wiele textów ze Starego przytaczają i pokazują, jak trzeba je rozumieć. Także tenże Duch Święty przebywa wiecznie w Kościele Chrystusowym, i przez ten Kościół Ś. wskazuje nam prawdziwe rozumienie Słowa Bożego. Przeto nie godzi się każdemu według własnego rozumienia tłumaczyć Pismo Święte; ale należy stosować się w tém do sądu i nauki Ś. Kościoła, jako jedynie wiernego stróża prawd Boskich. Dla tego Sobor Trydentski, w rzeczy pojmowania textów Pisma Świętego, tak wyrzekł: „*Praeterea, ad coercentia petulantia ingenia, decernit, ut nemo, suae prudentiae innixus, in rebus fidei et morum, ad aedificationem doctrinae christianae pertinentium, sacram Scripturam ad suos sensus contorquens, contra cum sensum, quem tenuit et tenet sancta mater Ecclesia, cujus est judicare de vero sensu et interpretatione Scripturarum sanctarum, aut etiam contra unanimum consensum Patrum, ipsam Scripturam sacram interpretari audeat; etiamsi hujusmodi interpretationes nullo unquam tempore in lucem edendae forent. Qui contravenerit, per Ordinarios declarentur, et poenis a jure statutis puniantur*". (Ses. 4. de edit. Libr.).

§ 5.

O Wersjach, czyli tłumaczeniach Ksiąg Pisma Świętego.

Księgi Pisma Świętego pierwotnie pisane były po większej części w języku Hebrajskim i Greckim. Szczegółowa wiadomość o pierwotnym języku każdej z Ksiąg Świętych podana jest we wstępach do nich.

Biblia Święta już w całości, już w niektórych swych częściach, miała liczną w różnych czasach tłumaczenia na rozmaite języki, dokonane już to według textów oryginalnych, już z dawniejszych przekładów. Wersye te nie jednakowój są powagi i użytku, według tego jak pochodzą, z jakiego wieku, źródła i od jakich autorów. Znakomitsze są: Alexandryjska, czyli Siedmdziesięciu tłumaczów, Akwili, Symmacha, Teodociona, Luciana, Hezychiusza, wersya Chaldejska, Syryjska, Arabska i Włoska.

Z Wersyj Łacińskich największą powagę otrzymała ta, która powszechnie przyznawana jest Ś. Hieronimowi, i nosi imię Wulgaty, to jest, rozpowszechnionój i popularnej. Tęj Sobor Trydentski przyznał pierwszeństwo przed innemi; nazwał ją autentyczną, to jest,

wierną co do istoty z textem oryginalnym pisarzów hatchnionych, i polecił ją do używania w całym Kościele Katolickim; tak mówiąc: „*Insuper eadem sacrosancta Synodus, considerans non parum utilitatis accedere posse Ecclesiae Dei, si ex omnibus latinis editionibus, quae circumferuntur, sacrorum Librorum, quatenus pro authentica habenda sit innotescat; statuit et declarat, ut haec ipsa vetus Vulgata editio, quae longo tot saeculorum usu in ipsa Ecclesia probata est, in publicis lectionibus, disputationibus, praedicationibus et expositionibus pro authentica habeatur; et ut nemo illam rejicere quovis praetextu audeat vel praesumat*“ (Sess. 4. de edit. et usu SS. Libr.).

Podział Ksiąg Świętych na rozdziały dokonany został poraz pierwszy w wieku XIII przez Kardynała Hugona a S. Caro, z Zakonu Kaznodziejskiego, († 1264), który pierwszy ułożył dzieło nazwane Konkordancją (*Concordantiae Bibliorum*), bardzo wielkiego użytku dla pragnących znaleźć żądane texta w Pismie Świętym. Podział rozdziałów na wiersze nastąpił w czasach późniejszych; autor jego jest niewiadomy.

Ponieważ podział Biblii na Księgi, rozdziały i wiersze dokonany był przez ludzi prywatnych, dla tego nie ma powagi publicznej.

§ 6.

O przekładzie Pisma Świętego na język polski przez X. Jakóba Wujka.

Jakób Wujek z Wągrowca, jeden z najznakomitszych w swoim czasie Teologów, urodził się w Mazowszu r. 1540. W Rzymie r. 1565 wstąpił do zakonu Towarzystwa Jezusowego, i tamże był publicznym nauczycielem Matematyki. Powróciwszy do kraju, w szkołach swojego Zakonu wykładał Filozofię, Teologię i język Grecki. W Poznaniu, Wilnie, Krakowie i innych miastach Korony i Litwy był przełożonym domów zakonnych swojego Zgromadzenia. Umarł w Krakowie r. 1597.

X. Jakób Wujek napisał kilkanaście dzieł treści teologicznej i homiletycznej. Powszechniej znane są z wielkiego użytku dwa zbiory jego kazań, wydanych pod tytułem: *Postylla Katolicka*, w Krakowie, roku 1573 i 1584 — i *Postylla Katolicka mniejsza*, w Poznaniu, roku 1582.

Najważniejszą i wiekopomną zasługą pracą X. Jakóba Wujka, jest przekład Biblii Ś. łacińskiej Wulgaty, na język polski. Podjął się tej pracy z polecenia Papieża Grzegorza XIII. i szczęśliwie dokonał jej, poświęciwszy na to lat 15. Przekład ten z największą radością został przyjęty, od polskich Katolików i pozyskał zatwierdzenie Stolicy Apostolskiej, za papieżstwa Klemensa VIII. (*Obraz wieku panowania Zygmunta III. Króla Polskiego, część II. wydanie Siarczyńskiego — i Approbacya Prymasa Stanisława Karnkowskiego, przytoczona niżej*). Nowy Testament wydany był w roku 1593, jeszcze za życia Tłumacza. Całkowita zaś Biblia, w pięknym i kosztownym wydaniu wyszła poraz pierwszy z druku w Krakowie r. 1599, za staraniem i approbatą Prymasa, Arcybiskupa Gnieźnieńskiego, Stanisława Karnkowskiego. (*Obraz Bibliogr. A. Jochera, t. 3. str. X. i t. 2. str. 7 i 12*).

Przekład ten tak jest wierny z textem łacińskim Wulgaty, dokonany stylem tak jedynym, pełnym namaszczenia i prostoty, i zdaje się nigdy dla polskich Katolików nie będzie nagłą potrzebą starać się o nowe tłumaczenie, a raczej na zawsze pozostanie dla nich miłym obowiązkiem wdzięczności ku Bogu, iż udarował odpowiednią do tak wielkiego dzieła mądrością uczonego i świętobliwego Kapłana, jakim był X. Jakób Wujek. Solecymy, napotykanym w tłumaczeniu dokonanym przed trzema blisko wiekami, nie są ani tak liczne, ani dotyla myśli wikłające, iżby mogły stanowić rzeczywistą przeszkodę do zrozumienia rzeczy, zwłaszcza w wydaniu niniejszem, gdzie każdy przestarzały wyraz lub obrót mowy, łatwo może być porównany z textem łacińskim, albo objaśniony Komentarzem.

Przytaczamy tu dosłownie i z zachowaniem pisowni ówczesnej, sprawozdanie o wydaniu i tłumaczeniu Biblii X. Wujka, także *Approbacyą Prymasa Karnkowskiego*, i dwa następne paragrafy: o *Pismie Świętém*. . . i *Jako ma być czytane*; tak jak się one znajdują w pierwszym wydaniu Krakowskim, podług którego niniejszą Biblię Polską przedrukowujemy.

§ 7.

Sprawa o wydaniu y tłumaczeniu tej Biblii.

Jużem przedtym powiedział, iako potrzebnie ta Biblia iest wydana: ieszcze dam o tym sprawę co się w tym nowym przetłumaczeniu zachowało. Naprzód co się dotyczy textu samego, ten przełożony iest z łacińskiego starego textu, który zowią *Vulgatam editionem*, która nad wszystkie insze daleko iest szcześnie y pewniejsza, iakom to iuż pokazał. A zwłaszcza po téy ostatniej korektyi Rzymskiy gdzie text Biblii Ś. od ludzi uczonych (na to od Stolicy Apostolskiy wybranych y wysadzonych) z wielką pilnością przeyrzany, rozstrząsniony, y z starými księgami tak Łacińskimi ręką pisanými, iako y z Greckimi, i Żydowskimi y starych Doktorów pisany zniešiony, y od omyłek pisarskich y popraw obłędnych, im nalepięć bydz mogło oczyszczony: który Clemens VIII. Papież dla pożytku wszystkiego kościoła wydać rozkazał. Tenże text tu masz wiernie przełożony, y według téy ostatniej korektyi poprawiony. Y przetoż Nowy testament, y Psalterz, który iuż przedtym był po Polsku wydany, teraz ieszcze znowu przeżrzany iest, y z łacińskim zniešiony, aby sie iako nawłašniy z Łacińską vulgatą zgadzał: bo sie w pierwszy editiiey w niektórych rzeczach Greckiego textu, dla tych którzy tego pragnęli naszladowało: co teraz wszystko odrzuciwszy, masz tu szczerze text łaciński iako sam w sobie iest.

Acz tedy Łaciński text pospolity, iako pewniejszy, y w kościele zwyczajny y doświadczony, tu masz przełożony: wszakże y Żydowskiego textu w starym, y Grckiego w nowym testamencie nieopuszczono, a to tym sposobem: iż gdziekolwiek w Żydowskim abo w Greckim textcie iaka znaczna różność sie znayduje, to tu wszędy (naszladując w tym Origenesa y Hieronyma S.) na brzegu położoné. Bo gdziekolwiek co więcey abo mniej, abo inaczej iest w textcie Żydowskim abo Grckim, a niżli w naszym Łacińskim, to sie mało nie wszędy naznaczyło y pokazało, abo na brzegu, abo w dłuższych Annotatiach, które sie na brzegu stawić nie mogły; co sie nieprzeto uczyniło, żeby co w textcie naszym czego niedostawało, ale aby czytelnicy te różności mając przed oczyma, tym łączniy miejsce trudniejsze pojąć mogli: ktemu aby sie samą rzeczą pokazało, iż nasz stary przekład Łaciński daleko lepszy iest, a niżeli insze nowe z Żydowskiego y Greckiego tłumaczenia. A nakoniec, abo w słowach trudnych y wątpliwych, dokładaiąc sie oryginalnych języków, tym szczerzej y lepijy przełożono było.

W samym lepak pisma S. na Polskie przekładaniu, tak sie zachowało, że słowo od słowa przełożone im naywłašniy bydz mogło, nie nie przydawaiać, ani uymiać, ani odmieniaiać z pisma S. a więcey własności słów Żydowskich, Greckich y Łacińskich, a niżli gładkości abo ozdobności słów polskich folguiać. Przeto jeśli by sie komu zdała poszczyna gruba abo niegładka, niechajże wie, iż w piśmie S. nie ma słówek pięknych patrzyć, ale samęj własności mowy, iako Duch S. przez swoje pisarze pisał: bo jest wiele takowych rzeczy w piśmie, które kiedybyśmy chcieli słowy gładkimi y dworskimi wymówić, nigdybyśmy sensu y wyrozumienia Ducha S. niewyrazili. Jako sie to trafia heretykom często, którzy dla gładkich y pięknych słów, prawdziwego sensu pisma odstępuią: a ono w piśmie S. żadné słowo, nie iest darmo położoné. Mamy tego przykład y w łacińskim tłumaczu, który wolął prostą łaciną to wyrazić co wlaśnie Duch S. mówił, niż gładkimi słowy co inszego niż Duch Ś. napisał, mówić: niechajże sie y nam niedziwuią, iesli rzeczy samęj folguiać, mowy prostę y szczerę używamy. Czemu sie żaden nie będzie dziwował; kiedy sie przypatrzy iż każdy izraz ma swoje własności, które w inszym języku niebarzo sie piękne zdadzą. Jako na przykład, śmiercią umrzesz, to jest, pewnie umrzesz: węglowie ludu, to jest, przedniejszy z ludu: szukać czyi dy dusze, miasto chcieć zabić, jest sposób żydowskiej mowy, który, zowią Hebraismus: także y w Greckiej mowie takich własności siła: Był chrzczący, był uczący: miasto chrzczył, uczył, iest Grecismus. A tak pamiętaiać na to iaka ma bydz wierność tłumacza każdego, nikt nie będzie miał za złé, iesli sie wszystkie takie sposoby mówienia zachowały y w Polskiej mowie: acz podczas zdadzą sie bydz przytrudniejsze, wszakże y w Greckim i Łacińskim też trudność iest, przecię więcey tłumacze własności mowy zawždy folgowali. Nie darmo Duch S. takiego sposobu mowy używał, y wielkie sie w tym tajemnice często zamykaiać, chocia ich nie wszyscy rozumieiać. Woleliśmy tedy po prostu z Duchem S. mówić, niż z dworskimi ludźmi a zwłaszcza z heretikami nowych słów używać.

Nadto y w rzeczach około wiary y religiiy świętey chrześcianskiej, rozkazał Paweł S. trzymać się nauk y słów od starszych podanych y powierzonych, a strzedz sie słów nowo (a zwłaszcza

od heretyków) wymyslonych: przeto się tu umyślnie zachowały stare one chociaż proste słowa, które katolickie wiary prawdę, dawność, y ceremonie jasne pokazują. A tak po staremu Sacerdos kapłan, Ecclesia kościół nie zbór: templum kościół. Bo to nie nowina w każdym języku, iednym słowem nazywać kilka rzeczy, Paenitentia Pokuta, nie upamiętanie ani pokajanie. Baptismus Chrzest, nie nurzanie ani ponurzanie: Christianus po staremu Chrześcijanin a nie Christianin: także y insze zwyczajne y starodawne słowa: odrzucając prophanas vocum novitates, sprośności słów nowości, terminy starym chrześcijanom niesłychane, które nowowiernicy wnoszą, aby z kościołem katolickim zgoda nie spólnego nie mieli.

Przydane są y wykłady mieysce trudniejszych, które albo hereticy psują y fałszują, naciągając ich na wymysły swoje: albo które wiarę naszą katolicką przeciwko ich błędom znacznie potwierdzają. Niemogły się wprawdzie wszystkie wyłożyć dostatecznie, aby te księgi nazbyt nie urosły: wszakże które przedniejsze i potrzebniejsze są, nie opuściły się. Aby się krótko pokazało iż wszystko pismo wszędy iest za Katholikami przeciwko tym, którzy się rzkomo samego pisma trzymają, y przeto się Ewanielikami nazywają; gdyż poprawdzie nie Ewanieliey, ale mozgu y widzenia swęgo, albo mistrzów swoich, Lutra, Kalwina, Serweta, albo Ariusza mocno się trzymają. Masz do tego y na brzegach krótkie wykłady słów trudniejszych, y niektóre rzeczy pamięci godne przypisané, ile się na brzegach zmieścić mogło.

Koncząc iuż tę przedmowę, Czytelniku miły, przypomnę iedną rzecz dla poćiechy twoiey. Author który tę Biblią wszystkę przetłumaczył, był X. Jakub Wuiet Theolog Societatis Jesu: człowiek z obyczajów, z nauki, y pisania, wszystkiey koronie dobrze znaiomy: y z wielkich cnót y bogoboyności barzo zalecony. Ten z dzieciństwa swęgo bawiąc się zawżdy naukami uczciwemi, aby się z młodości zachował niepomazanym od tego świata złośliwego, oddał się Panu Bogu y zakonowi Societatis Jesu. Gdzie wielki w naukach postępek uczyniwszy, z Łacińskim, Greckim y Żydowskim języku wyćwiczony, przyjechał do Polski, prawie na onych początkach, kiedy ten zakon iest do Polski wprowadzon. Kędy też trafił na ów czas nieszczęsny, kiedy wszystkie kacerstwa były górę wzięły, y ledwie iuż z nas hereticy nie triumfowali: przeciw którym on Duchem Bożym wzbudzony, mężnie się za kościół y starożytną wiarę zastawiał. Y aczkolwiek z natury niemiał sił do kazania potrzebnych, wszakże Duchem gorącym, nauką y wymową tak wszystkim dogodził, że wielki y znaczny pożytek w Mazowszu naprzód, potem w Wielkiej Polsce y we wszystkim królestwie uczynił. A żeby y wszystkich innych ratował, napierw Postyllę wielką, przeciw Postyllom heretyckim wydał, w której wszystkie błędy, fałsze, y bluźnierstwa heretyckie refutował: torując inszym drogę, iakoby się z heretikami potykać mieli: wydał y dotęgo drugą mniejszą Postyllę dla pospolitego człowieka. W których Postyllach tak był dobrze kapłanom naprzód posłużył, że ledwo który Pleban albo Kaznodzieia był, któryby ięgo Postyllę niemiał: a Katholikom wszystkim, Postyllę heretyckie których się byli barzo ięli, z ręki wytrącił: dodawając do tego y inszych książeczek, o Mszy, o Czyściu, o Bostwie, aż y Nowy Testament y Psalterz wydał. To gdy on ku chwale Bożej, dla poratowania ludzi zawiedzionych czynił, upodobał go sobie, świętę pamięci Król Stephan, rozumiejąc go byđ godnym, aby przezeń Siedmigródką ziemię, do wiary katolickiey przywrócił, y kościoły naprawił. Gdzie w pośród heretyków, w pracach y kłopotach ustawicznych, wielkie spory z przeciwnikami wiodąc, Kolegia katolickie założył, które y do tego czasu stoją. W tych przedsię zabawkach swoich y trudnościach, to myślił, iakoby wielom był pożyteczniejszy, y wziął to był przed się, aby Biblią wszystkę na Polski język przełożył: co mu też Pan Bóg zdarzył, że swojey żądy dosyć uczynił: y dokonczywszy wszystkiey Biblię, przyjechał do Krakowa, dając inszym Theologóm sub censuram, aby się corychłey do druku podało. Ale niż się zgotowało, P. Bóg wezwał go z tego świata do siebie raczył: chcąc mu bezwątpienia, po tych pracach odpocznienie y po wysługach zapłatę iako sprawiedliwy sędzia oddać. Wszakże acz umarł oto przedsię wieczną po sobie pamiątkę, y iakoby ostatni płód nauki y dowcipu swęgo zostawił: którego nie godziło się z nim zagrześć, ale skoro Theologowie na to naznaczeni przeżyźrzieli, y z Łacińską Vulgatą znieśli: zaraz iako narychłey byđ mogło na świat wydaemy: rozumiejąc iż iako wszyscy tę Biblię z wielką żądzą oczekiwali, tak ią z radością przyjmą. A ięśli za żywota dla wielkich cnót y nauki wielkiey, y sam Author y pisma ięgo były zawżdy wdzięczne: daleko więcey teraz kiedy iuż z Panem Bogiem w chwale wiecznę przebywa, miłsze byđ mają. Nie mogę zapomnieć, co y sam nieboszyk zawżdy wysławiał wielką łaskę, Jasnie oświeconęgo Pana, Księdza Stanisława Karnkowskiego Arcybiskupa Gnieźnieńskiego, Primasa Koronnęgo, Pana y dobrodzieia naszego, który z upominaniem y nakładem swoim dotęgo pomógł, aby księga tak pożyteczna y kościołowi Bożemu potrzebna iako narychłey wyszła. Za co niechay Jęgo M. Pan Bóg wieczną zapłatą będzie. A tobie Czytelniku łaskawy, niechay Pan Bóg da serce szczere y nabożne do rozmyślania zakonu Pańskiego we dnie y w nocy. W Krakowie u S. Barbary, dnia 24. Augusty, który iest S. Barthłomieia, od Narodzenia Pana y Boga naszego M. D. XCIX.

STANISŁAW KARNKOWSKI

Z Łaski Bożej Arcybiskup Gnieznienski

L. N. Primas Koronny, y Pierwsze Książę:

Czytelnikowi Łaski Bożej.

Kto sobie często na pamięć przywodzi té czasy y dawniejsze, a pilnie uważa, iako Bóg wszechmogący, acz zawsze od początku, ale nawicęj w tym wieku od narodzenia Pana Zbawiciela naszego szesnastym, kościół swój rozmaitemi a wielkimi trudnościami nawiedzać, y zasię do ich ułaczenia y zniesienia dziwné a rozlicznę drogi, y sposoby ukazować y podawać raczył: Zadziwić się musi niedościgłéj mądrości y opatrności iego: a przypatrując się niezmiernym y nieprzebranym skarbóm miłosierdzia iego, muśi z Prorokiem S. zawołać a dziękować: Panie zastępów, któż podobny tobie: Możnyś iest Panie, a prawda twoia około ciebie. Tyś poniżył pysznego iako zranionego, mocą ramienia twego rozproszył nieprzyjaciół twoie. Podniósł się był, upatrzywszy okaziją y pogodę do złego, on nader pyszny, a główny nieprzyjaciół ludzki, oburzył się na dóm Boga żywego: zatrząsnął nietylko dachem y ścianami, ale też y fundamenty iego, chcąc go z gruntu wyrzucić i zniszczyć, wzniecił ciężkié a iadowité kacérstwa trzech sekt główniejszych, Confessionistów, Sakramentarzów y Nowochrześciców, których się płasczykiem niezliczone insze błędy y kacérstwa pokrywają: które acz sobie przeciwné, iednak w tym zgodne są, że wszystkie iakoby zprzysiągşy się na wiarę S. powszechną Rzymską, mocą wszystką iadą y szturmują. Do tego nasiał tenże nieprzyjaciół szkodliwego kłólu niezliczonych złości, zbytków, abusuum, y na wszystko złe rozpusty. Zepsowane obyczaje nietylko świeckich, ale y duchownych, tym większą błędóm y kacérstwóm drogę czyniły. Bo iako powiedział Apostoł S. (1. Tim. 1). Niektórzy odrzuciwszy dobre sumnienie, wiarę utracili. Niektórzy udawszy się za cheiwością, od wiary zbłądzili. W tymże wieku, za mały czas, moc Turecka wielką szkodę uczyniła, wiele królestw y państw sobie podbiła, w których wiara chrześcijańska barzo uciśniona iest. Na większy żal kościoła Bożego, odstąpiły od niego niektóre narody, królestwa y księstwa w Europie: udały się swowolnie, wrzкомо do szczéréy a reformowanéy religiiéy, a ono według prawdy do niezbożności, do życia rozpustnego, do sprośnych a dawno przed tym potępionych kacérstw.

Wszakże iednak Pan wszechmocny, w prawdzie swéy nieodmienny, iako się obiecał z kościołem swym aż do skończenia świata mieszkać: tak w téy ciężkości iego nie opuścił go, ale mocą ramienia swego rozprószył y rozprasza nieprzyjaciół iego, y cuda wielkie przed oblicznością wszech narodów ukazał. Co się z tych przynajmniej dziesiąci znaków łaski y szcudroblowości iego okazać może.

Bo naprzód, przeglądając opatrnością swą Bożką, co się tych żalosnych czasów z kościołem iego dziać miało, wzbudził na początku wieku tego, dwu możnych a przeważnych katolickich Monarchów, Ferdynanda Hiszpańskiego, y Emmanuela Portugalskiego króla, którzy przez Amerika Wespucyusza, Chrystopha Kolumba, Piotra Alwara, y insze ludzie przemysłné y dzielné, Indiyskie y nowego świata wielkie, możne, a nigdy przedtym niesłychane narody, wyspy, y królestwa, na wschód słońca y zachód daleko odległé, naleźli, do przepowiadania Ewanieliéy otworzyli, y po większý części sobie zholdowali.

Drugi znak łaski Bożéy kościołowi okazanéy, ztąd się znać daie: W roku Pańskim, tego wieku dwudziestym, spadła z nieba na ziemię gwiazda (iako Jan S. w objawieniu swym widział, y potomnym czasom podał), to iest Marcin Luther nieszczęśliwy, stan zakonny z życiem swowolnym a nierządny, y professją czystości z wszeteczeństwem y świętokradztwem odmieniwszy, gdy upornie przy swych błędziech stał, od Leona Papieża tego imienia dziesiątego, za heretika osądzony, stał się naczyniem szatańskim, przesłańcem Antychristowym, y pomienionych tego wieku sekt y kacérstw głową y patriarchą: iawną a żalosną przeciw kościołowi bożemu wojnę podniósł. Leez Pan niebieski y w tym niebezpieczeństwie oblubience swéy nie przepomniął: ale iako niegdy przeciw Ariuszowi Athanazego, przeciw Nestoriuszowi Cyrilla, przeciw Jowinianowi Wigilancyuszowi y Elwidiuszowi Arcykacérzóm, Hieronyma: przeciw Manicheyzykóm y Pelagiuszowi Augustyna: przeciw innym heretóm kacérskim wiary świętéy nieprzyjaciółóm inné sławné obrońce, iakoby na harc y czoło wystawiał: tak tegoż czasu, kiedy Luther na kształt furiiéy piekielnéy z orszakim niezbożnego towarzystwa, kościoła powszechnego stateczność wątlć y psować począł, Ignacego Loioł Societatis Jesu przodka y fundatora iako mężnego kościoła swego obroncę, wzbudzić raczył: aby on sam siebie y syny swoje przy drugich w kościele Bożym wiernych robotnikach, murem domowi Bożemu, przeciw gwałtowi natierających

nieprzyjaciół, zastawił: aby nauką y pobożnym żywotem ich wiary od heretyków bronił, a między pogany ją szczepił y szerzył, iakoż gdziekolwiek ta Societas między heretiki miejsce ma, znaczny pożytek za pomocą Bożą czyni. Abowiem iż tu opuszczę prace ię między katolicy pożyteczne, w rzeszcy Niemieckiej, w Niderlandzie, w Czechach, we Francii, w Anglii, w Węgrzech, tu u nas w Polsce, w Prusiech, w Litwie, w Rusi, w Inflantach, y indziej gdzie kacerstwa wolnie plużą. Wiele ludzi w wierze osłabiałych, nauka, pisanie, rozmowy y kazania ich pokrzepiły, chwiciących się ratowały, upadłych podźwignęły, błędzących na prawą drogę przywiodły, do czego też młodzi w ich szkołach ćwiczenie y w pobożność zaprawowanie wiele pomaga.

Co się zaś tćnie szczepienia, y rozszerzenia wiary świętęj w onych dalekich nowo należonych, a Boga nieznających kraich Indyjskich y świata nowego, acz tam Bóg wszechmogący na tę znamienitą pracę rozmaitych zakonów robotniki, y insze słowa swego y Sakramentów szafarze posyłać raczył: gdzie też już na wielu miejscach Arcybiskupi y Biskupi postanowieni pewne swe Dioeceses y kościoły rozdzielone mają: iednak pod tymże czasem, gdy tu u nas w Europie rozmaite kacerstwa górę biorą, tam też przereczona Societas żołnierzy swych wyprawić niezaniechała: y podziśdzień w zachodnej y wschodniej Indii, z wielkim pożytkiem dusz tam tych ludzi, tak żyją, że ani dzikich narodów srogością, ani własnych towarzyszy przed oczyma swemi krwie wylaniem: ani żadnemi trudnościami, od przepowiadania Ewangelii odstraszyć się nie dadzą. Gdy tedy tu w naszej Europie niezbożni kacerze Bożkie y ludzkie prawa gwałcą: gdy kościoły łupią, klasztory palą, krzyże Chrystusowe y Świętych obrazy burzą, świętości niszczą, y od Stolic Apostolskiej odstępują: tym czasem w onych odległych daleko większych krainach, nowe kościoły prawdziwemu Bogu budują, krzyże na cześć y chwałę Boga ukrzyżowanego, y obrazy świętych, dla pamiątki y nasładowania ich stawiają, do świętości ucząsają, Biskupa Rzymskiego, Chrystusowym namiestnikiem y Piotra Ś. successorem byđź wyznawiają, y onego w ucziwości przystoynę mają. Co się w roku tego wieku 85. dnia 23. Marca z wielką prawowiernych poćiechą iawnie pokazało: kiedy z barzo dalekich krajów Japońskich, dwu królów chrześcijańskich y książęcia iednego posłowie, trzy lata w drodze morzem y ziemią strawiwszy, Grzegorzowi trzynastemu posłuszeństwo z wielką ucziwością y pokorą oddawali.

Trzeci znak łaski a szczodroblowości Bożkiej przeciw kościołowi swemu ten iest: Potrzebował tenże kościół dla utwierdzenia wiary świętęj, dla wykorzenienia błędów niezliczonych, y kacerstw co dzień się więcey szerzących, y dla naprawy obyczajów tak duchowieństwa, iako y gminu chrześcijańskiego, synodu abo seymu duchownego generalnego chrześcijaństwa wszytkiego: y ten z łaski a opatrności Bożkiej, za pilnością y staraniem Pawła tego imienia trzeciego, Pastęra tegoż kościoła nawysshiego, w Trydencie był złożony, a potem roku 63. dnia 4. Grudnia, za Piusa czwartego na stolicy Piotra Ś. siedzącego, szczęśliwie iest skończony. Na który od Oyców tam zgromadzonych 255. wiele błędów kacérskich potępionych, wiele rzeczy znamienitych, y chrześcijańskię Rzeczypospolitę zbawiennych iest postanowionych. Ale osobliwie uauka o grzechu piérworodnym, y naszym usprawiedliwieniu, y o siedmiu Sakramenciech, a nawięcey o przynadostoinieyszcy ciała y krwi Pańskięj świętości, tak iasnie iest podana y wyłożona: błędy też przeciwne ukazane y potępione, że się od tego czasu geby kacérskie o tych artykułach przeciw kościołowi katolickiemu zdadzą byđź zawarte: a między samemi adwersarzami o tychże artykułach opinie y błędy nieprzeliczone, swary niecznośne, y zaiątrzenia nieubłagane, tak powstały y zmocniły się, że im nigdy, aż się same sekty w niwecz obrócą (iakoż już niszczą) końca nie będzie. A iż do skazy wiary y dobrych obyczajów, czytanie bez brakowania ksiąg, a nawięcey heretyckich, przeciw wierze, y inszych o rzeczach marnych a plugawych, abo próżnych y dwornych, wielką częstokroć okazują y przyczynę daie. Na takich księgach żeby się katolicy znali, y wszelakich iadów y zarazy w nich ustrzec się mogli: Pius czwarty, y Concilium Ś. Trydentskie ludzie pewnie na to naznaczyli, którzy nauki y sposoby pewne do uwiarowania szkodliwych ksiąg potrzebne spisawszy, rejestr authorów tychże ksiąg, y inszych, którzy zataiwszy imienia swę, szkodliwie co y zrażliwie pisali, uczynili. A iż takich ksiąg y authorów po Trydentskim Concilium barzo wiele przybyło, tenże rejestr, szerczy napisany, za roskazaniem Syxtusa piątego y Klemensa dzisiejszego, z wielkim pożytkiem wiernych Bożych niedawno w druk iest podany.

Czwarty znak łaski Bożęj kościołowi okazanę, ztąd się pokazuje. Zatrząsali nazbyt, y przechwalali się kacerze tych czasów, umiejętnością Pisma Ś. a nawięcey ięzyków Hebrajskiego y Greckiego. księgi święte staręgo y nowęgo testamentu wrzkoło z Żydowskiego y Greckiego ięzyka, a ono raczy z mozgu swęgo wichrowatego, według zdania własnego, częstemi a rozmaitemi y niezgodnemi, na Łacniskim ięzyku y insze przekładami, odmienianiem, przydawaniem, uymowaniem, głózowaniem, do swych kacerstw naciąganiem, dziwnemi censurami y szacunkami swemi srodze psowali, spećili, y w lekkie poważenie do pospolitego człowieka przywodziłi. Temu zabięgać ci, którym należy staranie o wszyt-

kię owczarni Pańskię, po wydaniu trochę przed temi kacerztwy Bibliię trzemi językami, Żydowskim, Greckim, y Łacińskim, przez Franciszka Ximeniusa Arcybiskupa Toletanskiego: y po drugim tychże ksiąg wydaniu, przez Ariasa Montana, y inne ludzie uczone, za powodem y nakładem króla Hiszpańskiego, z przydaniem wykładu Chaldęyskiego staręgo zakonu, a textu Syryackiego nowego testamentu, y z przyczynieniem wielu rzeczy do zrozumienia Pisma Ś. potrzebnych: po tych edyciach ksiąg świętych, Pastérze kościoła powszechnego starali sie aby rozmaicie zfałszowanę, iako nalepię y naszczerzę w druk były podane.

Miedzy translacjami pisma starego zakonu z języka Żydowskiego, przekład siedmiużęsiąt y dwu tłumaczów, napierwszy, y w nawiętszję zawsze powadze był, tak w kościołach wschodnych, iako y w zachodnych. Tęgo nietylko Doktorowie kościelni nastarszy: ale też sam Pan Christus y Apostołowie przywodząc Prorockię y z Psalmów świadeetwa, używali. Lecz abo samą dawnością, abo przepisuiących y drukuiących omyłką, abo źle poprawuiących śmiałością, y nieostrożnością, abo z rozmaitych przekładów Greckich, których sie potym namnożyło, słów niektórych wtrąceniem, abo nakoniec przewrotnością y złością nieprzyjaciół kościoła Bożęgo, y dla inszych przyczyn, na wielu mieyscach dziwnie był pofałszowany, y popsowany. Ale nie dawno za pomocą Bożą y staraniem Stolicy Apostolskię, z wielką w Pismie Ś. y w przedniejszych językach biegłych ludzi pilnością, przydawszy varietatem lectionis, stosuiąc też exemplarze miedzy sobą nastarsze, które nabliżę do źróddła języka Żydowskiego przystępowaly, y przyczyny poprawy tęg poślednięszy edycię, iako nadoskonalsza byđ mogła oznaymwszy, tak Greckim, iako Łacińskim językiem osobno znamienie w Rzymie iest wydany.

K temu stary y w kościołach zachodnich dalę niż od tyśiąca lat zwyczajny Pisma Ś. Łaciński przekład, częścią przez Hieronyma Ś. ksiąg niektórych Pisma Ś. napisany, abo poprawiony, częścią iaki był zdawna zachowany, y przeto od Doktorów Ś. ^a (a. Greg. ep. ad Lean. c. 5) vetus, ^b (b. Hier. in c. 49. Is.) vulgata et ^c (c. Aug. l. 2. de d. ch. c. 14.) Itala translatio nazwany, (który według dekretu Concilium Ś. ^a Trydenskiego (sess. 4.) miedzy wszystkimi Pisma Ś. translacjami w nawiętszym u wszystkich ma byđ poważaniu) acz od zacnych Akademiy uczonych ludzi nie raz był poprawiony: iednak iż w tak wielkię rzeczy żadna zbyteczna pilność niema byđ poczytana za staraniem Pastérzów kościoła powszechnęgo, począwszy od Piusa czwartęgo, aż do terazniejszego Klemensa ósmęgo, (który na to ludźie w Pismie Ś. y w językach dobrze ćwiczonę wysadzali y zewsząd co nawięcy nastarszych exemplarzów dla uznania textu nawłasniejszego zbierali) tenże przekład Łaciński z wielką pracą y pilnością, według Origańów Żydowskiego y Greckiego języka, iako mogło byđ nalepię przeczyśiony, y do piérwszy sczyrości y zupełności swę przywrócony, przed sześcią lat kościołowi Bożęmu iest podany.

Pięty znak łaski Bożęj przeciw kościołowi swęmu ten byđ mniemam. Po Bożym słowie tak piśanym, iako bez pisma ustnie kościołowi Bożęmu podanym, piérwsze mieysce mają dekrety namiestników Pana Christusowych, y kanony abo ustawy Synodów generalnych kościoła wszytkiego. Po tych, postanowienia Synodów Prowincialnych i inszych od Stolicy Apostolskię potwierdzonych: za tymi sentencye abo mądre nauki y zdania Oyców Ś. y Doktorów kościoła Bożęgo ważność swą mają. Tych dekretów y sentencyi po inszych zacnych a uczonych ludziach, którzy sie w teyże pracy dawno przed tym obięrali, wiele zebrał mąż wielkię nauki, zakonu Benedikta Ś. Gratianus, który żył przed 448. lat. To pożyteczne zebranie ięgo Decretum nazwanę (z przydaniem Dekretalów Grzegorza IX. y z inszemi do tęg należącemi, iako iest Sextus Decretalium, Clementinae et Extravagantes) w Akademiach chrześciańskich, u tych zwlaszcza co sie w prawie duchownym ćwiczą, w wielkię powadze zawsze było: iakoż iest do zachowania kościelnę karności y porządku barzo potrzebne. Jednak iż tak w samym textie, iako w wykładzie do textu przypisanem, częste sie omyłki y błędy znaydowały, za rozkazaniem Grzegorza XIII. od ludzi uczonych y pobożnych, którym poprawa tych ksiąg zlecona była, znieśione y wyrzucone są, y tak corpus iuris Canonici, abo summa prawa duchownęgo, iako mogła byđ nalepię poprawiona, przed 15. lat na świat wyszła.

Szósty znak łaski Bożęj kościołowi okazanę ten iest: Że za tegóż świętęj pamięci Grzegorza XIII. czuynością, po namowie y porozumieniu z pany chrześciańskimi, y z ludźmi uczonemi stała sie długo przed tym oczekiwana poprawa Kalendarza. A osobliwie wielkonocny czas, za którym idzie świąt inszych ruchomych święcenie, według biegów niebieskich, nicodmiennie iest postanowiony. Abowiem do obchodzenia czasu przystoynęgo świąta Wielkonocnegę, według zdania Oyców Ś. y ustawy starodawnych pastérzów kościoła powszechnęgo, y uchwały Synodu piérwszęgo Nicenskięgo, trzy rzeczy są potrzebne: naprzód, żeby zrównanie dnia z nocą, które iest początkiem Wiosny, zawsze na dzień 21. Marca (iako było za czasu tegóż Concilium Nicenskiego) przypadało, ktemu żeby upatrowany był dzień 14. piérwszęgo księżyca, to iest, pełnia, któraby abo na dzień pomienionęgo zrównania dnia z nocą, abo po nim zaraz przypadała, nie sie nieoglądaiąc na tę, która przed tym, by też y iednym dniem tylko minęła. A do tęg, żeby

za tą pełnią zaraz w pierwszy dzień niedzielny Wielkanoc chrześcijańska była święconą: chybaby dzień 14. pierwszego księżyca, to iest, pełnia, przypadła na Niedzielę, boby na ten czas dzień Wielkonocy do drugiey Niedziele pomkniony być musiał, żebyśmy sie z Żydami abo z Heretykami, którzy po Żydowsku dnia 14. pierwszego księżyca Paschę obchodzili, nie zgadzali. Te trzy rzeczy żeby napotym zawsze były zachowane, a nigdy sie nieodmieniały, dobrze opatrzone. Bo nietylko zrównanie dnia z nocą, które bywa początkiem Wiosny, na swe miejsce, iako było za czasu Concilium pierwszego Nicenskiego (od którego niemal dziesięć dni, to iest, do 11. dnia Marca, od onego Synodu, aż do czasu téy poprawy, w roku tego wieku 82. było ustąpiło wyrzuceniem dziesięci dni z Kalendarza przywrócone iest: ale też żeby na potomne czasy, to zrównanie dnia z nocą, na którym wszystko zawisło, z miejsca swego nieustępowało, pilnie to obwarowano y postanowiono: żeby od przyszłego roku 1600. który przestępnym ma być, każdy potym rok setny, niebył przestępnym (iako przedtym bywał) tylko czwartosetny każdy, żeby bywał bissextus abo przestępnym, w którymby miesiąc Luty miał dni 29. Ktemu żeby 14. dzień pierwszego miesiąca, według którego dzień wielkonocy ma być święcony, na swe miejsce (od którego był więcej niż cztermi dniami odstąpił) był wstawiony, y każdego roku niepochybnie był należony: a nadto, aby nów, y dzień każdy porządnie każdego księżyca na swym miejscu, według biegu niebieskiego, w czytaniu Martyrologium był mianowany: dla tego na miejsce złotéj liczby, iakie przed tym było w Kalendarzu, mądrze wynaleziony cyclus abo liczba Epactarum, za której znajomością, pełnia wielkonocna, y nów każdego księżyca, a zatym każdy dzień jego może być należony y opowiadany. Tym sposobem kalendarz według biegów niebieskich, za łaską Bożą nieodmiennie w klóbę swą iest wprawiony.

Tenże Papież S. (iż też to przypomnę co do opatrności Bożkiej y starania iego o kościoły swym należy) tak uprzejmie myślił o naprawie, zachowaniu y rozszerzeniu wiary katolickiey, że mało nie we wszystkich państwach kacérstwem zarażonych, Seminaria dla ćwiczenia młodzieńców, nietylko w naukach wyzwolonych, ale też w wierze powszechnéy y w pobożności, przy szkołach Societatis Jesu wielkimi nakładami tu y owdzie pobudował y dochodami opatrował. A iżby wiarę świętą iako nadał y do krain barzo odległych rozszerzył: toż uczynił w Japonie, na wychowanie świeżo do Christusa nawróconéj młodzi Japońskiéy. Te Seminaria iako inszy successorowie iego, tak terazniejszy Clemens VIII. wielkiey mądrości Oćiec S. szczodroblivością swą, z wielkim chwały Bożéy pomnożeniem, zachowuje.

Siódmy znak łaski Bożéy przeciw kościołowi ten być rozumiem: Do wykładu y zrozumienia Pisma S., do naprawy y zatrzymania wiary świętęj powszechnéy, do rozsądku y uspokojenia controwersiy y sporów około wiary, tak tych czasów, iako y inszych powstawiających, barzo potrzebne y pożyteczne czytanie pism Oyców S. starodawnych, tak Greckich iako y Łacińskich: którzy naukę Apostolską, tak na piśmie, iako y bez pisma podaną, pilnie przeiawszy, y iako z czystych źródeł wyczerpnawszy y spisawszy, potomnym czasom onéy wiernie dochowali, y drudzy ją krwią swą zapieczętowali. Te iednak pisma ich, abo ieszcze nie wszystkie na iawią wyszły, abo z Greckiego na Łaciński język nieszczerze przetłumaczone były, abo od heretyków lub od niedbałych y nieumiejętnych Pisarzy y Drukarzów, abo od niepewnych korektorów, którzy dowcipowi swemu nazbyt ufając, według zdania swego one poprawowały, srodze pofalszowane y popsowane były. Jednak za łaską Pana wszechmocnego w tym wieku od uczonych Katholików, wiele ksiąg Oyców S. które przed tym niesłychane były, na świat wyszło: wiele z Greckiego języka wiernie przełożonych: wiele według starych exemplarzów znamienicie poprawionych.

Osmy znak łaski Bożéy przeciw kościołowi swemu ten być nayduję: Jako Luther y drudzy tego wieku sektarze przeciw wierze starodawnéy, swowolnie mówić y pisać poczęli, tak sie ksiąg wiele niezliczonych kacérstw, potwarzy, fałszów y bluźnierstw pełnych namnożyło, że sie (iako Jan S. w Obiawieniu swym widział) smrodliwym a prawie piekielnym dymem szkodliwéy a bluźnierskiey nauki ich, nietylko powietrze, ale y słońce zaćmiło. Bo nie dosyć mieli przeciw kościołowi Bożemu, przeciw głowie widzialnéy, y przedniéjszym członkom iego, przeciw słowu Bożemu y Sakramentóm sromotnie pisać, ale też przeciw słońcu sprawiedliwości Panu Christusowi, y przeciw Trójcy przenaświetszéy, iako wściekli y szaleni gęby swe y pióra rozpuścili, do ostatecznéy ślepoty y zapamiętania Boga, cnoty y wstydu ludzie wiodąc, żeby mówili, iako on niebożny: Niemasz Boga. Ale Pan z osobliwéy łaski a opatrności swéy, daleko potężniéjsze wojsko niż nieprzyacielskie, wzbudził pobożnych gruntownie uczonych, wymownych y niezwykłych żołnierzów swych, którzy sie tym furióm piekielnym mężnie y statecznie słowy y pisaniem za kościół Boży zastawiając, tak ich naiazdy y siły zwątlili, tak chytróści y fałsze wytknęli, że sie ich upadku y zniszczenia, za pomocą Bożą w rychłe spodziewać możemy. Miedzy tymi, moim y wielu inszych zdaniem, przodek ma Robertus Belarminus, Societatis Jesu Theologus, w tym roku S. R. E. Cardinalis: który tak uczenie y iasnie katolicką naukę czytelnikowi podaje, tak gruntownie y dostatecznie na wszystkie terazniejszych sektarów znaczniejszych

argumenty odpowiada, że księgi jego słusznie się zwać mogą: *Omnium controversiarum huius temporis de fide christiana corpus absolutissimum*.

Dziewiąty znak łaski y starania Bożkiego o kościele swym, ten iest: Przed kilkiem a dwudziestą lat Ministrantowie Magdeburscy Luteranowie Centurias kościelnéy historiéy pełne fałszów y błędów wydali. Przeciw tym pisali uczenie Alanus Copus, Gulielmus Eisengrenius, Petrus Canisius, Franciscus Turrianus, Conradus Brunus y inszy Katholicy. Ale nadostateczniéy Caesar Baronius Kardynał, wydawszy do tego czasu *Octo annalium Ecclesiasticorum tomos*. W których począwszy od narodzenia Pana naszego, aż do sześci set lat y daléy, według porządku lat Pańskich, y namiestników od niego postanowionych, y według następowania po sobie Cesarzów Poganskich y Chrześcijańskich, nie tylko co się każdego roku w kościele Bożym działo dowodnie y iasnie opisuie, ale téż zdrady y fałsze Centuriatorum odkrywa, a źródła y postęпки prawdziwéy, nienaruszonéy, y nigdy nieustawiającéy kościoła Rzymskiego nauki z słowa Bożego, z tradicyi Apostolskich, z Ojców S. którzy onych wieków żyli, y z inszych pisarzów Żydowskich, poganskich y chrześcijańskich mądrze y z wielką pilnością a szczyrością ukazuje. Za co mu siła wierni Boży powinni. Nie wspominam tu, iako wiele tego wieku ludzi wielkiéy nauki y pobożności, na wiele ksiąg Pisma S., a drudzy na wszystkie Biblią uczone a głębokie wykłady pisali. Zamilczę na ten czas, iako wiele ozdobnych a gorących kazań, Homiliarzów y Postyl, y ksiąg rozmaitych do wzbudzenia nabożenstwa y ćwiczenia w cnotach świętych na świat wyszło. To pewna, że ten wiek, acz w miłości Bożéy nie tak podobno, iako dawniejsze gorący, ale we wszelakich naukach, y wynajdowaniu rzeczy nowych, a przed tym niesłychanych, zda się byż *seculum ingeniiis foecundissimum et eruditissimum*. A day Panie Boże, aby się téż wiara S. cnota y miłość Boża, iako nauki y wymysły ludzkie, rozkrzewiła.

Do naszéy Polski przystępuię, która ma od Pana Boga niepośledniéjsze dary swe, które tu za dzieśiąty znak szczodroblowości jego kładę. Miała nie dawniémi czasy (iż dalszych nie sięgam) mądrością, dzielnością, pobożnością y inszemi cnotami Panskimi wielkiego, u postronnych narodów sławnego, y wiecznéy pamięci godnego Króla Stephana: który (iż to tylko z wielu rzeczy od niego z wielką pochwałą uczynionych przypomnié) gdy czuynościa swą, a mężstwem rycerstwa koronnego, za pomocą Bożą, tego dostał, co był nieprzyjaciel téy koronie odiał, o to się nawięcéy starał, żeby w onych krajach, które częścią dla niewólstwa nieprzyjacielskiego, częścią dla odsczepienstwa y kacerztw barzo były zgrubiały y zdzieczwały, prawdziwą wiarę y chwałę Bożą przywrócił, a z religią y naukami wyzwolonémi ludzkość y obyczaje dobre wprowadził. Dla tego fundowawszy w Inflantéich Wendenskie Biskupstwo, Collegia téż dla naprawy y szepienia wiary powszechnéy, y ćwiczenia w pobożności y naukach wyzwolonych w Rydze, w Derptcie y w Polocku fundował y potrzebnym opatrzeniem nadał. Ma y teraz Polska Zygmunta III. Pana prawie Chrześcijańskiego, w wyznaniu y obronie wiary katolickiéy, gorącego, y o cześć a chwałę Christusa Pana z wielką chęcią y pilnością się zastawującego, czego ludzie pobożne y tu, y gdzie indziéy w niektórych wieku tego królach pragnęli. Ma téż to królestwo z łaski Bożéy teraz Biskupy w straży pastérskiéy y dozorze kościołów, kapłanów, y owieczek swych czuynie y pilne. Z których niektórzy wiedząc iako na dobrym ćwiczeniu młodych ludzi wiele chrześcijańskiéy Rzeczypospolitéy należy Collegia fundowali y nadali. Drudzy według postanowienia Concilium S. Trydentskiego Seminaria, z którychby uczeni a bogoboyni kapłani wychodzili, w Biskupstwach swych przy tychże Collegiach założyli. Drudzy Contubernia abo Bursy na wychowanie pewnego pocztu szlachciców chudszych, y inszych ubogich, ale dowcipnych y pilnych młodzieńców nadali. Tych trzech rzeczy nam téż Pan wszechmogący z dobroci swéy dokonać, y doczekać dać raczył. A nietylko duchowni, ale y świetcy zacni ludzie z miłości ku Panu Bogu y oyczyźnie swéy, toż na wielu miéyscach z wielką sławą swą, uczynili.

Sprawić téż to raczył Pan z łaski swéy, że niedawniémi czasy kościoły Ruskie obrzędu Greckiego, do społeczności kościoła Rzymskiego po więtszą część przystąpiły, y przez posły swé (iż temu czwarty rok) posłuszeństwo terazniejszemu namiestnikowi Christusowemu Clementi VIII. oddały. Co niech Pan wszechmogący w nich utwierdzi, a insze którzy ieszcze przy uporze swym stoją, niech Duchem swym oświeci.

Naostatek miała Polska nawięcéy w tym wieku, y ma ieszcze za łaską Bożą, wiele ludzi nauką y cnotą sławnych. Miedzy tymi był Hosius Kardynał, światłość y ozdoba imienia Polskiego: którego wiary powszechnéy wyznanie, y insze księgi z taką chęcią od postronnych narodów są przyjęte, że ie nietylko trzydziéści y dwa kroć w przednieyszych miastach Chrześcijańskich, ieszcze za żywota jego, drukowano: ale téż na Niemiecki, Francuski, Włoski, Flanderski y Polski ięzyk są przełożone. Mamy y inszych ludzi wielce uczonych rozmaite księgi, tak Łacińskim, iako y Polskim ięzykiem, drukowane. Przeciw sektom kacérzkim, które tu u nas płużą, wiele ich znamieniće pisało. Drudzy historie świętych, wszelakich enót y świętobliwości przykłady, y insze księgi do nabożenstwa y pobożnego życia pomocne wydali. Są téż Po-

stille kilku autorów y kazania naszym językiem uczenie y barzo pożytecznie między ludzie podané. Mają teraz, co Łacniskiego języka nierozumieją, czym sie dobrze zabawić: mają zkład sie y sami wiele dobrego nauczyć, y drugie do dobrego przywieźć mogą. A day Panie Boże, aby czytaniem więcej, niż piciem, abo inszemi próżnemi, a szkodliwemi rzeczami czas, nad który niemasz nic droższego trawili. Mniéyby złego w Rzeczypospolitéy było, y mielibyśmy do wszego dobrego ludzie sposobnieyszé, y mędrszé.

Gdy tedy tak hoyne dobrodziejstwa, które sie tu namieniły, y inszé od Pana wszechmocného kościółowi iego, acz zawsze, ale osobliwe w tym wieku uczynioné u siebie zważam: wstrzymać sie nie mogę, abym poćiechy y wesela, które ztąd odnoszę, oznaymić, y iego Boskiemu maiestatowi dziękować niemiał, że za iakięgożkolwiek przełożenstwa mego kościółowi swému (który dla iego lepszego rozmaicie doświadczając, y częstymi trudnościami nawiedzać zwykł) tak wielkich darów y poćiech szcudrobliwie y łaskawie użyzyć raczył. Proszę téż y upominam Ich M. X. Arcybiskupy, Biskupy, Prełaty, Kaznodzieie, Plebany, y wszystko duchowieństwo, aby tych darów Bożych, które z skarbu mądrości y szcudroblowości swéy na kościół wylał, pospołu zemną wdzięczni byli, w nich sie kochali, y w rozmyślaniu a pełnieniu zakonu Bożego y powinności swéy, którą każdy na sobie nośi, pilnie sie obierali: aby onéy korony wiecznéy, która wiernie pracującym w winnicy Pańskiéy obiecana iest, dostąpili.

A ponieważ teraz między ludzie wychodzi Biblia abo Księgi Pisma S. Starego y Nowego testamentu, przekładu Doktora księdza Jakuba Wuyka Theologa Societatis Jesu, w językach Żydowskim, Greckim y Łacniskim biegiégo, kościółowi Bożemu dobrze zasłużonego: który nietylko Postille dwie więtszą y mniejszą Polskim językiem, ale y wiele ksiąg inszych na obronę wiary powszechnéy, przeciw heretykom pożytecznie wydał: ten przekład po śmierci iego, od ludzi uczonych dobrze przezyrzany, y z dokładaniem textu Hebrayskiego y Greckiego, według przyiętęy od kościoła edyciey Łacniskiey, którą zowiemy vulgatam et veterem, niedawno z roskazania Pasterza nawyszego Klemensa VIII. wydany, z pilnością poprawiony nad insze przekładania approbujemy y zalecamy. A pilnie upominamy, et autoritate nostra primatiali sub Censuris Ecclesiasticis et anathemate zakazujemy: aby wierni Boży przekładów Biblii Polskich, w Brześciu Litewskim, y w Nieświeżu od Nowowierników wydanych: y Nowych Testamentów, od Secluciana, Czechowica, Budnego, y od inszych heretyków przełożonych, iako kacórkzych y przewrotnych, wierze świętęy powszechnéy y pobożności szkodliwych, z pilnością sie strzegli. A to raczēy przełożenie, iako katolickie, pewnieyszé, y od Stolicy Apostolskiey pozwoloné, umysłem dobrym, z pokorą y boiaźnią Bożą czytali: aby ztąd y sami w prawęy wierze, y miłości Bożéy rośli, y bliżnym swym ku zbudowaniu byli.

§ 8.

O Pismie Świętym, y o potrzebie, zacności, y pewności iego.

Co od początku świata Pan Bóg z dobroci swoiey wielkiey, mądrze y wszechmocnie czynić y mówić raczył, y do konca ieszcze czynić będzie: to rozmaici pisarze na różnych mieyscach y różnych czasów będący, pilnie y dostatecznie z nadchnienia Ducha S. spisawszy, w iedne iakoby księgę zebrali. Y to my zowiemy *Pismem Świętym*, a Augustyn zowie ie często *Księgami Bożemi*: czego Grzegorz S. y Theodoretus tę przyczynę daia: iż języki y ręce tych pisarzów były iakoby pióra Ducha S. za którego nadchnieniem y osobliwą sprawą to wszystko wypisali. Zowiemy ie *Słowem Bożym*, nie tylko iż Boskie rzeczy y mowy w nim są opisane, ale iż z Bożego objawienia iakoby z ust Bożych poszło y iest napisané. A pospolicie zowią ie z Gréckiego *Biblia*, to iest, *Księgi*, iż nad wszystkie inne księgi, y nad wszystkie Bibliotheki, za napotrzebnieyszé, nazacnieyszé, y napewnieyszé, mają bydz od wszystkich poczytane.

Potrzebnieyszych żadnych ksiąg nie było nad té, bo tym sposobem zabiezał Pan Bóg błędóm y fałszóm ludzkim, dawszy im na pismie to, co chciał do wiadomości wszystkich podać. Ten iest obycaj Boży, iż każdego rządzi, iako czyia natura potrzebuie: a iż człowiek z duszé y ciała iest złożony, y łatwiey cielesné niż duchowné rzeczy poymuiemy: natura tego nasza potrzebowała, abyśmy przez smysły cielesne, rzeczy sie duchownych y niebieskich uczyli. A tak nie wszystkich pospolicie przez wewnętrzne nadchnienie Bóg uczy, coby mianowicie wierzyć, y coby zosobna czynić mieli, ale przez słowa y litery zwiérzchnie, które widzimy, czytamy, y słyszymy, nas naucza. Z onego miasta niebieskiego od którego pielgrzymuiemy (mówi Augustyn S.) te listy nam przysły, y te są od Boga pisma które nas upominają, abyśmy dobrze żyli. Co iest pismo święté, (mówi téż Grzegorz S.) iedno list Boga wszechmogącego do stworzenia swego. A choćia niektórzy iako Moyzesz, Dawid, Iz-

iasz, Piotr, Paweł, Jan y niektórzy inszy, od samego Boga z objawienia iego, prawdę wszystkę poięli: nie dla tego wszyscy inszy ludzie, ani pisma, ani Doktorów niepotrzebują. Bo a zaż wszyscy Apostołami, a zaż wszyscy Prorokami? aza wszyscy Doktorami? mówi Apostoł S. 1. Kor, 12. ver: 29. Dosyć nam żeśmy zbudowani na fundamenciech Apostolów y Proroków, którzy nas y przepowiadaniem y pismem swoim uczą: a oni zbudowani wspieraia się na onym najwiętszym węglowym kamieniu Jezusie Chrystusie. Przetoż bezrozumnie czynią owi, z Nowochrzesczeńskię szkoły, którzy porzućiwszy Pismo S. za jakimśi duchem fałszywym y nieprawdziwym idą, to tylko czyniąc y wierząc, co im duch iakiś, pewnie niedobry, nadechnie. W czym nas Augustyn S. przestrzegając tak pisze: Strzeżmy się takich pokus pysznych y szkodliwych, a wiedźmy iż y Apostoł S. Paweł, choćia głosem Bożym strącony: wszakże do człowieka posłany aby Sakramenta przyjął y z kościołem był ziednoczon: także y Korneliusz setnik od Anyoła iest Piotrowi oddany, od którego nie tylko Sakramenta wzięć, ale y co wierzyć y czynić, miał się nauczyć.

O pewności téż tych ksiąg tak trzymać mamy, iż prawdziwszych y pewniejszych nad té same niemasz. Tak mówi o tym Dawid: Początek słów twoich Panie, prawda: bo to ma być początek wiary naszey, iż wszystko co w tych księgach, iest prawda, a prawda nieodmienna, iaki iest Bóg. To naprzód świadczą prorocтва w tych księgach wypisane, które że się wszystkie wypełniły, y do tego czasu wypełniaią, niemożem inaczej rozumieć (pisze Augustyn S.) iedno iż to wszystko, co w Pismie S. przepowiedziano, prawda, ponieważ na oko widziemy że się prawdziwie ziściło. Świadczy o tym y niesłychana zgoda, y iakoby nieiaka zmowa wszystkich tych pisarzów, którzy na różnych mieyscach, różnemi języki te księgi spisali, tak zgodnie, że się nie zdadzą być różni pisarze, ale iednego pisarza różne iakoby pióra, któremi Duch S. pisał. Ale y sam P. Bóg około nich opatrnością swą, pewność ich y godność wyświadcza, który ich od psowania y gwałcenia często bronil. Gdy się dziwował Ptolomeusz król, czemu ksiąg świętych ani Historykowie, ani Poetowie nie wspominają, Demetrius Phalerius odpowiedział, że to pismo iest Boże, y od Boga dane: przetoż kiedy kto obcy te księgi chciał wartować, od Boga karany musiał porzućić. Y przydał: iż Theopompus nieiaki, chcąc niektóre księgi mową Grecką ozdobić, zaraz iakoby od rozumu odszedł, y przedsięwzięcie opuścić musiał. Theodorus téż który Tragaediae pisał, iż z Pisma S. chciał coś do fabuł swoich przyłożyć, zaraz na oczy olsnął, zazym wszystkiego zaniechał. Naostatek toż świadczy niezliczona moc cudów Boskich, które Pan Bóg po wszystkie wieki czynił, na potwierdzenie tych rzeczy, które się w tych księgach zamykają. Prawdziwie tedy powiedział Dawid: Duch Pański mówił przez mię, y mowa iego przez język mój. Prawdziwie y Piotr S. Duchem, prawi, świętym natchnieni, mówili święci Boży ludzie: także y Paweł S. Wszelkie pismo od Boga natchnione. Prawda y to co mówili wszyscy Procy powtarzając: To mówi Pan.

§ 9.

Jako ma być czytane Pismo Święte.

Inaczej powiedzieć niemożemy, iedno iż czytanie Pisma S. iest podczas dobre y pożyteczne: podczas téż złe y barzo szkodliwe: bo samo tych wszystkich wieków doświadczenie, nam to pokaznie. A zkąd inąd to wszystko cokolwiek iest w kościele Bożym dobrego, iedno z czytania y przepowiadania Pisma świętego? Wszelkie pismo (mówi Apostoł S.) od Boga nadechnione, iest pożyteczne ku nauczaniu, ku strofowaniu, naprawieniu y ćwiczeniu w sprawiedliwości, aby człowiek Boży był doskonały, ku wszelkię sprawie dobry wyćwiczony. A z drugiey strony, zkądże inąd wszystkie błędy, fałsze, kacérztwa w kościele Bożym, iedno z nieporządnego czytania tegoż Pisma świętego? Musiałby barzo ślepy albo niewstydlivy być, ktoby tego zaprzął: gdyż ile heretyków do tego czasu było, wszyscy swoje błędy z Pisma S. złe wyrozumianego wyczerpnęli. Cóż za przyczyna tego? Niemożem w tym Pisma S. winować, bo wierzymy, iż dobrze y z nadechnienia Ducha S. iest napisane: Któż tedy winien? Piotr S. na to odpowiada, iż ci sobie winni, którzy nieuczni y nieumieiętni będąc, pisma wykręcaią ku swemu własnemu zatraceniu. Przyczyna lepak dla której ci nieukowie, błędą w wykładaniu Pisma S. ta iest, którą tamże Piotr S. napisał: Iż iako w pismiech Apostolskich, tak y w inszych niektóre rzeczy trudne są ku wyrozumieniu. Czytając bowiem iednę listy Pawła S. czemu ich nie wszyscy iednako rozumiemy? iedno iż wiele rzeczy w nich trudnych do wyrozumienia. A toćby samo miało przezwyciężyć wielki upor y niewstyd heretycki, którzy śmieią mówić, przeciw iasnym słowom Apostolskim, iakoby Pisma S. łatwo być miały do wyrozumienia. Jestći wprawdzie w Pismie S. siła rzeczy łatwych ku wyrozumieniu, iako się niżej powie: ale wielka téż często iest trudność tak w rzeczach samych, iako y w słowach Pisma S. Podczas rzeczy trudne y głębokie słowy téż trudni opisuia: iaki iest początek piérwszych ksiąg Moyżeszowych, y siła w Objawieniu Jana S.

y u Ezechiela Proroka: gdzie iakoby umyślnie o rzeczach skrytych y głębokich mówiąc, słów niewłasnych y trudnych używawa. Podczas też acz rzecz sama nie jest trudna, ale przecię mową y figurami jest zaćmiona: takie są opisanie nauk rozmaitych do naprawy ludzkich oby-
czajów, y zaprawieniu w cnoty rozmaite należących w zakonie pod figurą pokarmów, Ceremonii, y obrzędów różnych: gdzie przykazania o wystrzeganiu się grzechów, w znakach y ceremoniach są zakryte. Siła też przepowiedziano od Proroków o Chrystusie, o kościele, o wezwaniu pogan, o odrzuceniu Żydów, co wiemy że się wypełniło: ale niżli dościgniemy własnego sensu słów proroc-
kich, wielka bywa koło tego praca: dla tego iż nie iasnie, ale iakoby co inszego mówiąc, takowe rzeczy podczas wtrącają. Często się trafia że słowa są iasne y do wyrozumienia łatwie: ale rzeczy samey głębokość y skrytość, dowcip człowieczy przewyssa: do tego należy co Chrystus Pan Aposto-
łom na ostatniy wieczery mówił, o swoiym y Oyca swego istności, o Ducha świętego własnościach y pochodzeniu. Co bowiem na same słowa weyrzawszy, mógł prościy y łatwy powiedzieć, na przy-
kład mówiąc, iako co o Duchu S. mówił? On mię uwielbi iż z mego weźmie: bo nie będzie mówił sam od siebie, ale co usłyszysz będzie mówił. Ale cóż do wyrozumienia mogło bydź głębszego? Tymże sposobem wszytek początek Ewanieliwy Jana S. gdzie słowo u Boga, y Bóg słowo y słowo ciałem się sta-
ło, czytamy. Takowych rzeczy siła jest w liściech Apostolskich barzo trudnych, iż uczą wiele rzeczy naszemu smysłowi nowych, wysokich y dziwnych, a chocia się nam do poięcia schylają, y słów iako nałatwiejszych mogą używają, kiedy o łasce, o zakonie, o wierze y usprawiedliwieniu, o Bóstwie Chrystusowym, o grzechu, o przezyrzeniu Bożym, o wolności wolę naszej, o czaściach ostatecznych
mówią: wszakże dla słabego dowcipu naszego, nie prawie do konca takich tajemnic poymuiemy. Y tak dziwnie Pan Bóg pismo swoje sprawił, iż iako nie masz tak prostego, któryby pokornie y wiernie
czytając, czego się nie nauczył: tak też nie masz żadnego tak bystrego rozumu, któryby wszytko w Pi-
smie S. miał poiąć y zrozumieć: mówi to o sobie Augustyn S. iż więcéy tych rzeczy w Pismie S. któ-
rych nierozumiał, niż tych co rozumiał. Dla czego Pan Bóg chciał pismo swoje mieć tak trudne, a kto się z nim o to będzie gadał? tak mu się podobało, dosyć nam na tym, wszakże krótko y mą-
drze Pan Chrystus na to odpowiedział: Wam dano jest wiedzieć tajemnice królestwa Bożego, a dru-
gim w przypowieściach, aby widząc nie niewidzieli, a słysząc nie rozumieli. Gdzie naprzód odrzuca
pyszne y hardé, którzy w Pismie S. niegodnie gmerać chcą, o takich powiedział: Nie daciejcie pereł
psom y swiniom. Świadkami tego są oni Pharyzeuszwowie, którzy słowa Boże w bluźnierstwo obra-
cali, y teraz heretycy truciżnę biorą, zkaż zbawienne żywota nauki brać mieli. Dla tych y takowych
pysznych ludzi, Bóg swoje tajemnice w Pismie S. zakrył, aby ich nigdy nierozumieli.

Jakoż tedy ma sobie wierny chrześcianiin postąpić, aby Pismo S. dobrze bez fałsu y błędu ro-
zumiał? Izali dosyć na tym kiedy zna litery y syllaby, y umie dobrze czytać? Takać jest duma he-
reticka, którzy przeczytawszy kilka słów w Bibliiwy, nauczywszy się też mianować kilka Rozdziałów
Pisma S. tak o sobie mniemają, że już wszytko pismo nalepiy rozumieją: a ieśli ieszcze które słowo
żydowskié albo greckié umieją, już się nad wszytkie Doktory wynoszą. Aleć insza jest czytać, a in-
sza to co czytasz rozumieć: czytać y on dworzaniu królowy Kandackiwy, czytał po żydowsku do-
brze, a przedsię nierozumiał co czytał, y owszem zeznał: A iako powiada, mogę rozumieć ieśli mi
kto nie ukaże: aż kiedy mu Philip S. pokazał y wyłożył, dopięro wyrozumiał y uwierzył. Umieli y
uczniowie Pańscy dobrze po żydowsku, a przedsię Pan Christus wykładał im pisma, y aż im otwo-
rzył smysły nierozumieli. Czytają y dzisiaj Żydowie, a wždy nie wiedzą co czytają, ani się wiary chrze-
ścińskiwy doczytać mogą. Czytają y teraz heretycy wszyscy, tak Luteranowie iako y Kalwinistowie,
a ieszcze więcéy Nowochrzceny, a przedsię się iedny wiary doczytać niemogą, y mało się coś wię-
céy niż Żydowie doczytają: y owszem przez to czytanie, od wiary chrześciamińskiwy do Żydów przy-
stają, ich się wykładu trzymając. Czemuż to? Dobrze ieden Doktor S. powiedział: Scripturae non in
legendo sunt, sed in intelligendo. Pisma, powiada, nie w czytaniu należą, ale w wyrozumieniu.

A zkażde wždy to wyrozumienie pisma weźmiemy, kto go nam wyłoży? Izali sam sobie każdy
będzie wykładał pismo? Aleć tego broni samoż Pismo S. tak o tym Piotr S. powiedziawszy: iż pi-
smo jest iako świeca w ciemnym mieyscu, aby kto nie mniemał, że może sobie każdy pismo wykła-
dać, zaraz zabiega temu mówiąc: To naprzód wiedząc, iż wszelkié pismo prorockié, nie dzieie się
swym własnym wykładem, to jest, własnym dowcipem y duchem. A zaż (mówi też Paweł S.) wszyscy
Doktorami? Izali wszyscy tłumaczą? Skarży się Hieronym S. na heretiki, którzy ludziom pochleb-
ując, każdemu dopuszczają wykładać Pismo S. Samo, powiada, pismo jest taka nauka, którą sobie
wszyscy przywłaszczają: to świegotliwa baba, to głupi starzec, y mówny wykrętacz, to wszyscy śmieją
szarpać, uczyć, wykładać, pierwy niż się go sami uczą. Toż y Apostoł S. Jakub gani: Niechay
was, mówi, nie wiele będzie nauczycielami, wiedzą iż większy sąd odnieściecie. Y zaprawdę nie zkaż
inąd teraz tak wiele kacerztw, iedno iż każdy według zdania swego pisma wykłada, y na potwier-
dzenie błędów swoich wykręca.

Do kogoż już pójdziem po wykład pisma, ponieważ sam sobie człowiek dufać niema? Podobno do Żydów albo Rabinów żydowskich? Takci czynią heretycy, a zwłaszcza Nowochrzceny. Wszakże jeśli Ducha Bożego do wyrozumienia Pisma S. potrzeba, patrz jeśliż Żydom w tym wierzyć mamy. Bo aż ci Ducha Christusowego mogą mieć, którzy są głównymi nieprzyjaciółmi Chrystusowymi, ludzie niewierni, łakomi, okrutni mężobócy, y wszelakich złości pełni? Nie day tego Boże, aby takich ślepych wodzów ludzie chrześcianiścy naszladować mieli. Wiem iż heretycy od nich się swych wykładów uczą, y więcej się im sny y bajki żydowskie, niż pisma Doktorów S. podobają: ale nie dziw temu, iakowi sami są, takich też mistrzów szukaia. O czym że się wysszły dosyć mówilo, niechce tu powtarzać.

Kogoż się jeszcze inszego o wyrozumieniu pisma poradziemy? Podobno dziśiejszych herstów heretyckich, Luthra, Kalwina y inszych tym podobnych? którzy sami sobie prawdziwe y własne wyrozumienie pisma przywłaszczają, wszystkich inszych przeszłych Doktorów potępiając. Wszakże niewiem co za przyczyna tego jest. Spytaiby ich, jeśliż przed tymi nowymi mistrzami, kościół Boży rozumiał Pismo S. albo nie? Już temu półtora tysiąca lat y daléy, iako kościół Boży czyta y przepowiada Pismo S. rozumiali ię do tego czasu czyli nie rozumiał? Jeśli by nie rozumiał: a gdzieżby był on Duch S. obiecany, który miał wszystkiej prawdy nauczać? albo czegożby przez ten czas Duch S. kościoła swego uczył, jeśli mu pisma nie wykładał? Y nie było nikogo tak godnego we wszystkim kościele, komu by Duch S. prawdziwy y szczery wykład Pisma S. natchnął y objawił? aż musiał czekać tych nowych przed tym niesłychanych heretyków? Cóż wdy za dowcip tak wielki tych ludzi, albo co za świątobliwość niewidana tych nowych herstów, że ich Duch S. samych miał czekać aby przez nie Pismo S. kościołowi po półtora tysiącu lat wyłożył? A gdzież onę obietnicę Pana Chrystusowe, który po wniebowstąpieniu swoim obiecał posłać mędrcę y nauczonych w pismie, to jest, Pastérze y Doktory, abyśmy się od nich pytali o zakonie Panskim? Gdzież onę dary Ducha S. obiecane kościołowi, jeśli ich tak długo nie miał? A któż tak ślepy y szalony, któryby to śmiał kościołowi odeymować?

A jeśliż przed tymi nowymi nauczycielmi, kościół Boży z natchnienia Ducha S. zrozumiał pisma y prawdziwie wykładał, czemużby teraz insze nowe wykłady onym starym przeciwnie powiadał: iżaz Duch S. sobie przeciwny, a co raz uczył tego się zaprzy? wiemy iż inaczej przed tym w kościele uczył y wykładał pisma, niż ci nowotni mistrzowie uczą, a kiedyż wdy prawdy uczył, teraz czyli przed tym? Abo tak że Duch S. będzie odmienny? A któż wdy temu będzie wierzył? Niechże to powiadaia heretycy swoim ucznióm, którzy iż porucili Ducha prawdy, otoż teraz słuchaia ducha kłamstwa, który im takie wykłady pisma przez swoje apostaty podaje.

My zaś wierzymy, iż Pan Chrystus według obietnice swojej dał od początku Ewanieliiey kościołowi swemu, Pastérze y Doktory, którzy nam wykładaia Pismo S., tak o tym mówi Apostoł S. do Ephesów: któryć zstąpił tenże jest który wstąpił nad wszystkie niebiosy aby napelnił wszystko. Y tenże dał iedne Apostoły; drugie zaś Proroki, a drugie Ewanielisty: inne zaś Pastérze y Doktory ku wykonaniu świętych etc. Gdzie iasné słowa masz iż zaraz po wniebowstąpieniu Chrystus dał kościołowi Doktory, którzy nas aż do przysicia Pańskiego uczą rozumieć Pisma S. Takowi są Dionysius Areopagita, uczeń Pawła S., Clemens uczeń Piotra S., Irenaeus, Attanasius, Hilarius, Basilius, Gregorius, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, Chrisostomus, y wiele innych.

Tych naprzód gdy się przypatrzymy bystrości dowcipu, biegłości w pismiech świętych, ostremu rozsądkowi, y wymowie dziwnéy: któż może z tymi Oycy świętymi y starymi być porównany? gdy albo pismo wykładaia, aby się z heretikami disputuia, cóż może być uczeńszego, y dowodniejszego? Nie trzeba mi tego dowodzić, wszystkie ich księgi o tym świadczą: nie nie mówią z uporu, nic z pychy nie twierdzą, ni nie uczą czego by Pismem S. nie dowiedli. Biegłość w naukach ludzkich prawie nad podziwienie: czytaj ich księgi, a musisz rzec z Hieronymem S. Niewiedzieć czemu się pierwszy dziwować, jeśliż naukom świętkim, czyli nauce Pisma S. O pracy, którą koło pisma podieli, a co trzeba wiele mówić, gdyż wszystek żywot swój na tym strawili, y tak się w téj pracy starzeli y pomarli. Tak w Pismie S. uczeni byli, iakoby nie inszego nieumieli: co oni bez Pisma S. mówią? czego nie wiedzą, gdy chcą czego dowieźdź, albo odpór dać? Co mogło być czegoby Hieronym S. przez dziewiedziesiąt lat nie czytał? Także Origenes, Euzebius, Ambrosius, Augustinus y inszy, na ten czas uczyć się przestali, kiedy y żywot skonczyli. Ale puściwszy to w czym Oycowie święci, wszystkie insze bez wątpienia przewyższają, mówmy o tym w czym równego sobie nie maia.

Świątobliwość żywota y bogoboyność a zaż do wyrozumienia Pisma S. nie wiele pomogą? Początek mądrości boiaż Boża, mówi Ecclesiastik. Synaczku, mówi daléy, pożądaiać mądrości, zachoway sprawiedliwość, a Bóg ią da tobie. O świątobliwości tedy Doktorowy Oyców naszych wątpić nie możemy, ponieważ wszystek świat chrześcianiśki, wydał świadectwo świątobliwemu ich żywotowi: a co więtsza, że sam Bóg często cudami rozmaitemi ich świątobliwość wyświadczył y musiałby nader niewstydlivy być, toby im w tym uymował. A tak chcąc

Christus kościołowi swemu dać Doktory, którzyby raczéy wybrał, iedno których on wielce umiłowaił y którzy go téż serdecznie umiłowali, którzy z wielką żądzą wyrozumienia tajemnic Pisma S. żywot téż anyelski złączyli? Wiemy iż tajemnice swoje przyjaćiółm Pan Bóg obiawia. Wasem nazwał przyiaćioły, mówił Apostołóm, iż wszystko com słyssał od Oycy meiego wamem obiawił. Przetoż y o tym wątpić nie możemy, iż święci Oycowie i Doktorowie naszy, więcéy modlitwą y bogoboynością swoją w tajemnicach Bożych mądrości uprosili, niż inszy największym dowcipem y pracą swoją dostapili. A co słusniejszego, iako aby święte świętym było obiawiono y dano: gdyż y pismo taką Oyców i Doktorów naukę zowie, Nauką świętych. O iakoż niewstydlivi są hereticy, gdy śmieią Doktory święte szczypać, ludzie plugawi y grzechami zaślepieni, którzy tych Doktorów świętych uczniami byđż nie byli godni: więcéy sobie swoją grammatikę, której sie niedouczyli, ważą, niż pisma wszystkich Doktorów świętych. A ono podobniejsza rzecz, iż ludzie świątobliwością znaczni, cudami zacni, y nauką nieporównani, daleko mniéy bładzili, niż ci ludzie nowotni, którzy ani bogoboynością, ani nauką z nimi byđż zrównani nigdy nie mogą.

Jeszcze mają coś więcéy Doktorowie święci nad inszé: iż Apostołowie wyrozumienie pisma, ustnie ucznióm swoim podali, a ci zaśię inszym po sobie iakoby przez ręce zostawili. A tak im blizszy Doktorowie święci Apostolskim czasóm byli, tym téż szczerzé y prawdziwszé wyrozumienie pisma do nich przyszło. Choćby tedy w inszych rzeczach, innym pisarzóm równi byli (choćiać przewyyszaia y tym samym bez wątpienia przewyciężą wszystkie, iż daleko zacnieyszé y lepsze mistrze mieli y pismo nie tak z swégo dowcipu, iako z podania y nauki starszych wykładali. Dobrze tedy upomina Mędrzec: Nie opuszczay mimo sie powieści starszych, bo sie oni nauczili od Oyców swoich: bo sie od nich nauczysz rozumu, y dawać odpowiedź czasu potrzeby. O tychże powiedziano: Słowa mądrych są iako oścień, y iako gwoździe głęboko wbite, które przez radę mistrzów, dané są od Pastérza iednego. Pastérz ieden, Christus ieden, iako iasnie wyłożył Ezech: 34. A tak co uczą Oycowie święci, od Christusa wzięli, przez podanie pierwszych mistrzów. Y sami Doktorowie święci zawždy tak mówią, iż od starszych Oyców wzięli, y to zawždy zachowuią, aby co od piérwszych wzięli, tego drugim używali. Tak pisze Dionysius Areopagita uczeń Pawła S. toż właśnie y Clemens uczeń Piotra S. Potrzeba, powiada, wyrozumienie pisma brać od tego, który ie od przodków swoich podané w prawdzie zachowuje.

A nad to wszystko mają Doktorowie święci, dla czego ich wykładu zgodnego możem bezpiecznie naszladować, iż wszyscy wszystkie swoje wykłady poddawaią pod rozsądek zwierzchności kościoła Bożego, iako niekiedy przedniejszy Doktor Paweł S. uczynił, gdy chodził do Piotra S. po approbatą nauki swéy. (Galat. 1. 18.). A nie było żadnego Doktora, któryby tak nauce swoiéy dufał, żeby sie nie miał na rozsądek kościoła Bożego spuścić. Ztądżę y to mamy, iż te wykłady Pisma S. od Doktorów śś. przyjmuiemy: które kościół Boży uznawa byđż szczeré i prawdziwé, i z wykłady starych Oyców świętych zgodné. Bo y Koncilia powszechne w Duchu S. zgromadzoné, kiedy się o czym pytaią, ni ocz sie więcéy nie staraia, iako żeby sie Oyców śś. wykładu zgodnego trzymali, kto chce naczyta sie tego w dzieiach rozmaitych Seymów kościelnych. Daleko słusniejsza, że y my, chcemyli prawdziwé pisma wyrozumienie wiedzieć, mamy sie tego od Oyców świętych uczyć. Nie lekko poważay (mówi Mędrzec) powieści starców mądrych, a w przypowieściach ich baw sie: bo sie od nich nauczysz mądrości y nauki rozumu. Tego mamy przykład domowy w Kronikach naszych (Miech. 1. 4, c. 14), które powiadaia, iż Królowa Jadwiga, czytaiąc Biblią Słowienską, nie sama iéy sobie wykladała, ale do tego miała wykłady Oyców świętych Słowińskim ięzykiem, które z Biblią czytała. Czego iż hereticy nie czynią, dla tego nigdy pisma nie rozumieią. Y iako mówi Apostoł S. Zawždy się ucząc, nigdy do znanomości prawdy nie przychodzą. Ale podobno rzeką, że téż i hereticy podczas przywodzą pisma Doktorów y z nich nauki swoiéy dowodzą. Może byđż że tak podobno mówią, ale téż to pewna że inaczéy czynią. A czemuż ilekroć mówią albo disputuią z Katholikami o wierze, na pierwszą zawždy Condytią, kładą, aby nie wspomniano Patres albo Doktorów świętych: znać że tacy synowie nie dufaią oycóm swoim, bo pewnie kiedy na Doktory przydzie, wszystkie takowé kościołowi nieposłuszne, za heretyki osądzą y potępią. A iesli kiedy słowa iakie z Doktorów na potwierdzenie swych nauk przywodzą: tedy albo nie do rzeczy, albo zfałszowané, albo wątpliwé, albo złe zrozumiané, albo niezupełnie, poczęści słowa ich przywodząc, a przodku albo konca co mówią niewspominaiąc: a gdzie iawnie y dowodnie Doktorowie o czym piszą, tego ani chcą wspominać.

O Komentarzu Menochiusza.

Jan-Stefan Menochiusz, syn Jakóba Menochiusza, znakomitego w swoim czasie Prawnika w Medyolanie, urodził się w Pawii, roku 1576. W 17-tym roku życia wstąpił do Zakonu Towarzystwa Jezusowego, i zaraz począł odznaczać się wyższą nauką i cnotami. Po wykonaniu professyi zakonnej, został Nauczycielem Pisma Świętego i Teologii Moralnej w Kollegium Medyolańskiem; później w wielu innych Domach swojego Zakonu spełniał poruczone sobie ważne urzędy i obowiązki. Umarł w Rzymie, roku 1655. Kilka napisał uczonych dzieł, odnoszących się do Pisma Świętego, jako to: *De republica Haebraeorum* (in fol. Par. 1648). *Institutiones oeconomicae ex Sacris Litteris depromptae* i t. p. Lecz najważniejsze pod względem powszechnego użytku jest jego dzieło: *Krótki wykład literalnego sensu całego Pisma Świętego*. (Brevis explicatio sensus litteralis totius Scripturae), wyszłe z druku po raz pierwszy w Kolonii, roku 1630. Ten jego Komentarz, w przekładzie polskim, zamieszczony jest w niniejszem wydaniu.

Zdaje się prawie niepodobna jest, aby można było podać zwieźlejszy i dostępniejszy wykład Ksiąg Świętych. Czytając uważnie Komentarz ten wespół z textem Wulgaty, znajdujemy objaśnienie wszystkich trudniejszych miejsc Pisma Świętego, o ile one koniecznie potrzebują wykładu — tak, iż jak z jednej strony zostawuje bez objaśnienia te wiersze, które same z siebie są jasne, lub których myśl z kontekstu łatwo może być odgadnięta; tak znowu z drugiej nie opuszcza bez wykładu żadnego słowa, rzeczywiście trudnego do zrozumienia. Ztąd Komentarz ten w codziennem użyciu staje się bardzo praktycznym, gdyż obok największej krótkości, zawiera co do treści prawie wszystkie te myśli, jakie napotykamy w najobszerniejszych dziełach znakomitych w Kościele Katolickim Komentatorów.

W jakim zamiarze i w jaki sposób dokonana została ta praca, autor wskazuje to w krótkiej do swego dzieła przedmowie, którą tu się załącza w oryginale.

J. STEPHANUS MENOCHIUS

SOCIETATIS JESU,

Ad Lectorem.

Nemo mihi, arbitror, jure succenseat, amice Lector, si post tam multos sacrarum Litterarum, interpretes, quorum maximum sane proventum nostra haec aetas tulit, ego etiam earumdem interpretationem aggredi non sum veritus. Hacc enim sacrarum Librorum praerogativa est, ut, quemadmodum ab ipsius Ecclesiae ortu splendidissima quaeque ingenia in eis illustrandis elaborarunt; ita et nostro aevo, et iis quae subsequuntur saeculis, haud dubie defuturi non sint, qui in illis explicandis laborem et industriam conferant. Tanta est enim, ut cum Augustino loquar, christianarum profunditas Litterarum, ut in eis quotidie proficere possimus, si eas solas ab ineunte pueritia ad decrepitam senectutem, maximo otio, summo studio, meliore ingenio conaremur addiscere. Tam multa enim semper tamque multiplicibus mysteriorum umbraculis opaca intelligenda proficientibus restant, tantaque non solum in verbis quibus ista dicta sunt, verum etiam in rebus quae intelligendae sunt, latet altitudo sapientiae, ut annosissimis, acutissimis, flagrantissimisque cupiditate discendi, hoc contingat quod eadem Scriptura quodam loco habet: *Cum consummaverit homo, tunc incipiet*. Neque vero maxinis tantum ingeniis in sacrarum explicatione Litterarum locus est; sed quemadmodum in magnorum molitione aedificiorum, praeter summos architectos, minorum etiam gentium artifices subserviunt, caementarii, calcarii, latoni; ita post sanctos Patres, Ecclesiae magistros ac doctores, Augustinum, Hieronymum, et alios hujusmodi, multi semper extiterunt, qui, ingenio et facultate praesertim, si cum summis illis componantur, fortasse mediocri, non tamen mediocriter profuerunt, et, quia erant cupiditate incensi de sacrarum Litterarum studiosis bene merendi, rationem aliquam excogitarunt qua sacro huic studio, cum sua aequae aliorumque utilitate, operam navare possent: quorum conatus, ut ab optima mente profectos, secundus etiam (quemadmodum ex eorum lucubrationibus, quae passim omnium manibus teruntur, apparet) et quem ipsi optaverant eventus exceperit. In horum ego numerum, quantum per alias occupationes licuit, hisce Litteris addictus fuissem, ut venire possem, ea mens incidit, ut breves in universam sacram Scripturam vulgatae editionis explicationes darem, quibus litteralem, quem appellant, sacri contextus sensum, ambagibus digressionibusque resecatis, facile et non multi temporis impendio, quilibet assequi posset. Quod opus quamquam ab aliis tentatum est, primum ab Emanuele Sa, deinde a Joanne Mariana, nostrae Societatis hominibus, et Guiljelmo etiam Estio (ut de recentioribus tantum verba faciam), adhuc tamen a divinarum Litterarum studiosis aliquid

magis absolutum desiderari sentiebam. Nam Mariana integros aliquot libros intactos reliquit: nec tam in eo ut bene sacri Codices intelligerentur elaboravit, quam, quae ipse notaverat ad lectionum varietatem spectantia, aut hebraei textus cum latina editione, ac septuaginta viorum interpretatione concordiam, ad publicam utilitatem evulgavit. Estius, quod consilium ipsius fuisse proficiter qui posthumas ejus notas in Scripturam ediderunt, carptim multa delibavit, omnia persequi vel noluit, vel aliis exclusus occupationibus, non potuit. Emmanuel vero Sa, licet nullam paginae divinae partem interpretatus non sit, brevis tamen adeo est, ut multorum votis, qui paulo uberiores desiderant explicationem, locum fecerit. Hanc ego, Lector, aggredior voluntate sane majori quam facultate. Spes tamen est non ingratum fore sacrarum Litterarum candidatis conatum hunc nostrum; nam brevitatem cum perspicuitate, quantum licuit, conciliare conati sumus, et ex optimis quibusque scriptoribus ea selegimus quae sacri textus sententiam planam facerent; et nisi quid de nostro, quod ad loci faceret interpretationem haberemus, fuisse ab aliis disputata, in pauca, quantum fieri potuit, contraximus; illudque universe spectavimus, ut in notationibus hisee, quamvis brevibus, nulla tamen esset iners, et cujus nullum esset operae pretium. Haec est, amice Lector, operis hujus nostri ratio, hoc consilium. Faxit Deus ut quod ad ipsius gloriam et legentium profectum institutum est, ad finem etiam, Numine bene favente, perducat. Vale.

Wprowadzenie do Ksiąg Mojżeszowych.

Pierwszych pięciu Ksiąg Pisma Świętego, któremi są: *Genesis*; *Exodus*, *Leviticus*, *Numeri* i *Deuteronomium*, Autorem był Wódz ludu Izraelskiego Mojżesz; dla tego noszą z greckiego nazwę *Pentateuchu*, czyli Pięcioksiągę Mojżesza. Podział ten na pięć Ksiąg nastąpił po niewoli Babilońskiej, w czasach Ezdrasza; od początku zaś wszystkie te księgi stanowiły jedną, znaną pod imieniem *Księgi Mojżeszowej*, albo *Prawa Bożego*, lub *Prawa Mojżesza*, i pod takiem nazwaniem często przytaczana jest w Nowym Testamencie. Żydzi jednym wyrazem pięcioksiągę Mojżesza zowią *Prawo* (*Thora*).

Mojżesz pisał te Księgi w czasie podróży z Izraelitami na Pustyni Arabskiej, i zawarł w nich historią rodu ludzkiego, od stworzenia świata aż do dnia swojej śmierci, która nastąpiła około roku świata 2550, przed narodzeniem zaś Chrystusa roku 1450. Księgi te pierwotnie pisane były w języku Hebrajskim.

Głównym celem Mojżesza było opisać wszystko to, co Bóg uczynił, od początku świata do jego czasów, dla przekazania ludziom i zachowania pośród nich znajomości prawdziwej Religii. O Bogu, jedynym początku wszech rzeczy i Jego przymiotach, wyraża się w sposób tak prosty i razem szczytny, iż styl taki jest właściwy tylko Pisarzom natchnionym. Jak np. wskazując wszechmocność Boską powiada: „*I rzekł Bóg: Niech się stanie światłość. I stała się światłość*“.

Pięć Ksiąg Mojżesza mają nadaną sobie nazwę od głównego przedmiotu, jaki obejmują. U Żydów zaś zowią się od pierwszych wyrazów każdej z nich.

1. *Genesis*, (po hebrajsku *Bereschit*), z greckiego znaczy *Zrodzenie* czyli *Rodzaj*; dla tego, że się w niej opisuje stworzenie, czyli początek i jakby narodzenie świata i pierwszych Patryarchów rodu ludzkiego. Księga ta w 50-ciu rozdziałach, opowiada dzieje świata w przeciągu lat 2369, t. j. od Adama aż do śmierci Józefa Patryarchy. W niej się podaje wiadomość: o stworzeniu świata i pierwszych dwojga ludzi, ich niewinności i szczęśliwości, upadku i karze, o skażeniu ludzi i potopie, o rozproszeniu narodów, o historii Noego, Abrahama, Izaaka, Jakóba, Józefa i t. d.

2. *Exodus*, (po hebr. *Weele Semoth*), z grec. *Wyjście*, bo opowiada historią wyjścia Izraelitów z Egiptu, t. j. ich niewolę Egipską, oswobodzenie z niej przez Mojżesza, przejście przez morze Czerwone, ogłoszenie prawa na górze Synai, urządzenie przybytku i t. d. Księga ta w 40-tu rozdziałach, zawiera dzieje ludu Izraelskiego w ciągu lat 145, t. j. od śmierci Józefa, aż do 2-go roku od wyjścia z Egiptu.

3. *Leviticus*, (po hebr. *Waikra*). Zowie się ta Księga *Lewitykiem*, czyli *Kapłańską* dla tego, że wszystko co się w niej zamyka, odnosi się do Kapłanów z pokolenia Levi, t. j. do ich praw, powinności i ofiar przez nich sprawowanych. Rozdziałów tej Księgi jest 27.

4. *Numeri*, (po hebr. *Wajedabber*), z łacińskiego oznacza *Liczbę*, bo się zaczyna od policzenia mężów Izraelskich każdego pokolenia, zdolnych do boju. W 36-ciu rozdziałach tej Księgi objęta jest historia Izraelitów w ciągu lat 39-ciu pobytu ich na puszczy Arabskiej.

5. *Deuteronomium*, (po hebr. *Elle Haddabarim*), z grec. znaczy *Powtórzone Prawo*, bo w Księdze tej jest powiedzianem o tém, jak Bóg kazał Mojżeszowi powtórnie ogłosić Izraelitom prawo dane na górze Synai. Mojżesz w niej, w 34 rozdziałach, opowiada dzieje ludu

Izraelskiego w ostatnim roku pobytu ich na pustyni Arabskiej. Wiadomość o śmierci samegoż Mojżesza, znajdująca się na końcu tej księgi, przydana była od Jozuego lub Eleazara Arcykapłana, którzy przeżyli Mojżesza.

Ponieważ Mojżesz, z natchnienia Bożego pisząc te księgi, miał na celu przekazać ludziom znajomość objawionej od Boga Religii, której istotą, po upadku w grzech pierwszego człowieka, była tajemnica Odkupienia; przeto wszystko, co jest w nich zawarte, było, jak się wyraża S. Paweł Apostoł w swoich Listach: „*cieniem przyszłych rzeczy*“ (Colos. 2), miało za cel Chrystusa (Rom. r. 10, w. 4). Ztąd oprócz wyraźnych obietnic i prorocत्व o przyszłym Messyaszu, jakie w Pentateuchu się znajdują, cała historia ludu Izraelskiego, i Prawo mu dane od Boga przez pośrednictwo Mojżesza, jak naucza Apostoł Narodów, były figurą Jezusa Chrystusa i jego Kościoła. I tak:

Jezus Chrystus, jako drugi, nowy Adam, stał się początkiem odrodzonego rodu ludzkiego. Śmierć jego okrutna i niesprawiedliwa, którą miał ponieść od braci swych według człowieczeństwa, była przyobrażona w śmierci Abla; jego żywot ukryty, w życiu Enocha; jego życie tułacz, w życiu Abrahama; jego kapłaństwo, w kapłaństwie Melchizedecha; jego ofiara, w ofiarowaniu Izaaka; jego prace, w trudach i pielgrzymce Jakóba; jego cierpienia i chwalebne zmartwychwstanie, w poniżeniach i chwale Józefa; jego urząd Zbawiciela, w ocaleniu świata od powszechnego potopu za pośrednictwem Noego.

Oswobodzenie Izraelitów z niewoli Egipskiej było figurą wybawienia Chrześcijan z niewoli wiecznej grzechu i czarta; krew Baranka Wielkanocnego i innych ofiar była figurą krwi wylaną na krzyżu przez Jezusa Chrystusa; przejście Izraelitów przez morze Czerwone było figurą Chrztu świętego; manna przyobrażała Sakrament Ciała i Krwi Pańskiej, ten prawdziwy pokarm dusz naszych; woda, która wypłynęła ze skały, była figurą łaski, wysłużonej przez Jezusa Chrystusa, która oczyszcza dusze chrześcijan i kości jej pragnienia; rychłe rozmnożenie Izraelitów, jako skutek błogosławieństwa i obietnicy danej Abrahamowi, było figurą nadzwyczajnego rozmnożenia Chrześcijan, pomimo prześladowań w pierwszych wiekach Kościoła; porządek, w jaki uszykowani Izraelici z rozkazu Boga postępowali od góry Synaj do ziemi Obiecanej, był godłem tego hierarchicznego porządku, jaki miał panować w Kościele powszechnym; Ziemia Obiecana, do której nie weszli krnąbrni i niewierni Izraelici, była figurą Nieba, od którego wyłączeni zostają ci chrześcijanie, którzy nie są wierni obietnicom na Chrzcie świętym uczynionym i nie chcą ulegać władzy Chrystusowego Kościoła, i t. p. Słowem, cały Stary Testament, którego najgłówniejszą część stanowi Pięcioksiąg Mojżesza, najściślej ma związek z Prawem Ewangelii, podanem przez Jezusa Chrystusa. Ponieważ istotą Religii chrześcijańskiej jest zbliżenie i jednoczenie nas z Bogiem przez pośrednictwo łaski poświęcającej, która podnosi chrześcijan do nadprzyrodzonej godności i przywileju synostwa Bożego: ztąd Stary Zakon we wszystkiem przybrała i przypomina nam te istotne prawdy Christianizmu, i usposabia nas do rozumienia do przyjęcia tej nauki.

Jeżeli bowiem braknie nam niekiedy, że tak rzec, odwagi i rozpamiętywania tych niepojętych, niewidomych cudów łaski, wprowadzającej do serca naszego Ducha Świętego; to łatwiej możemy pojmywać je wtedy, kiedy rozważamy niezliczone cuda widzialne, zdziałane wpośród wybranego ludu, gdy widzimy w Księgach świętych owe zbliżenie się i przestawanie Boga z ludźmi, owe tak poufale obcowania i rozmowy Boga z Patryarchami, Mojżeszem i Prorokami.

Z drugiej znowu strony, widząc jak naród żydowski, pomimo tylu cudów i nauk odbieranych od Boga, niestateczny był w nocie; najwidoczniej przekonywamy się o głębokiem skażeniu serca ludzkiego w skutek pierwotnego grzechu, i o niezbędnej potrzebie objawionej nauki i łaski Odkupienia do powstania z moralnej nędzy.

Z tychże Ksiąg świętych uczymy się na przykładach poznawać wszystkie przymioty Boga, jego dobroć, mądrość, świętość, sprawiedliwość i t. d. Nieskończona dobroć i mądrość Boska okazuje się w stworzeniu świata i pierwszego człowieka, którego udarował szczęśliwością i wszelkimi przyrodzonymi i nadprzyrodzonymi darami swęj łaski. Świętości i sprawiedliwości jego dowodzą kary surowe, wymierzone na grzeszników przez wygnanie pierwszych rodziców naszych z Raju, przez zalanie powszechnym potopem, przez zniszczenie występnej Sodomy i t. p. Nieprzebrane miłosierdzie swe okazał Bóg w danej ludziom obietnicy przyszłego Odkupiciela i Pośrednika. O wszechmocnej swęj Opatrzności najdowodniej przekonywa nas ową troskliwą opieką, którą rozciąga nad ludźmi we wszystkich ich potrzebach, jak tego nieprzeliczone znajdują się przykłady, mianowicie w Księgach Mojżeszowych. Słowem, całe Pismo Święte ustawicznie wraza nam wstręt do grzechu, i pobudza do ufności i miłości ku Bogu.

BIBLIA

ŁACINSKO-POLSKA.

Z OBJAŚNIENIAMI X. J. WUJKA, I KOMENTARZEM MENOCHIUSZA,

przełożonym na język polski.

LIBER GENESIS.

KSIEGA RODZAJU.

CAPUT I.

ROZDZIAŁ I.

O stworzeniu świata w przeciągu sześciu dni, i poddaniu wszystkiego, co było stworzone na ziemi, pod władzę człowieka.

1. In principio creavit Deus coelum et terram. (Act. 14, 14.—17. 24. Ps. 32, 6.—135, 5. Eccli. 18, 1).

2. Terra autem erat inanis et vacua, et tenebrae erant super faciem abyssi; et Spiritus Dei ferebatur super aquas.

3. Dixitque Deus: Fiat Lux. Et facta est lux. (Heb. 11, 3.)

4. Et vidit Deus lucem quod esset bona; et divisit lucem a tenebris.

5. Appellavitque lucem Diem et tenebras Noctem; factumque est vespere et mane, dies unus.

6. Dixit quoque Deus: Fiat firmamentum in medio aquarum, et dividat aquas ab aquis.

7. Et fecit Deus firmamentum, divisitque aquas, quae erant sub firmamento, ab his, quae erant super firmamentum. Et factum est ita. (Psal. 135, 6.—148, 4. Jer. 10, 12.—51, 15).

1. Na początku stworzył Bóg niebo y ziemię.

2. A ziemia była pusta y próżna: y ciemności były nad głębokością: a Duch Boży unaszał się nad wodami.

3. Y rzekł Bóg: Niech się stanie światłość: y stała się światłość.

4. Y ujrzał Bóg światłość że była dobra: y przedzielił światłość od ciemności.

5. Y nazwał światłość Dniem, a ciemność Nocą. Y stał się wieczór y zaranek, dzień ieden.

6. Y rzekł Bóg: Niech się stanie utwierdzenie między wodami, a niech przedzieli wody od wód.

7. Y uczynił Bóg utwierdzenie, y przedzielił wody które były pod utwierdzeniem, od tych które były nad utwierdzeniem. Y stało się tak.

Komentarz Menochiusza.

R. I.—w. 1. *Na początku.* Nie wieczności, nie pierwszego dnia, ale na początku, przy zaczęciu rzeczy i czasów. Przez to zaś można rozumieć przeciąg czasu nieokreślony, który poprzedził o wielką liczbę lat i wieków tę epokę, kiedy ziemia, stworzona na początku, przybrała późniejszy swój kształt i układ. W znaczeniu wyższem, przez wyraz na *początku*, można rozumieć przedwieczne Słowo, Jezusa Chrystusa, w którym i przez którego *wszystko się stało, co się stało.* (S. Jan 1, 3). Sam Chrystus zapytany od Żydów, kto on jest? odpowiedział: *Początek, który mówię wam.* (S. Jan 25).—*Stworzył Bóg.* Uczynił z niczego; nie będąc powodowany koniecznością, ale wtedy kiedy chciał, i tak jak chciał.—*Niebo i ziemię.* Cały wszechświat; razem z niebem stworzeni byli i Aniołowie jego mieszkańcy.

2. *Ziemia była pusta i próżna.* Bez kształtu, bez roślinności i innych organicznych istot.—*Nad głębokością.* Nad ową masą ziemi i wody.—*Duch Boży.* Duch

Święty; trzecia boska osoba. Patrz: *Wykład miejsc trudniejszych* X. J. Wujka.

3. *Światłość.* Substancja światła jest płynem eterycznym, mającym istnienie swe niezależne od ciał światłych.

4. *I ujrzał że była dobra.* Nadał Bóg światłu własności i przymioty, odpowiednie swojemu celowi, a ztąd było dobre, t. j. piękne i użyteczne.

5. *I nazwał.* Postanowił, aby tak było nazwanem od Adama i jego potomków.—*Dzień ieden.* Dzień pierwszy; jest to hebraizm, używany w stylu P. S.

6. *Utwierdzenie.* Atmosfera, massa powietrzna otaczająca ziemię i strefa napowietrzna wespół z gwiazdami i innemi ciałami niebieskimi, rozciągnięte między ziemią a niebem i jakby w swoich miejscach utwierdzone, zostały nazwane firmamentem, czyli niebem.—*A niech przedzieli wody od wód.* W atmosferze unosząca się wielka ilość wody została rozdzielona; jedna część pozostała na ziemi i w ziemi, a druga wzniosła się nad powietrze czyli utwierdzenie. Patrz W.

8. Vocavitque Deus firmamentum, Coelum; et factum est vespere et mane, dies secundus.

9. Dixit vero Deus: Congregentur aquae, quae sub coelo sunt, in locum unum, et appareat arida. Et factum est ita.

10. Et vocavit Deus aridam, Terram, congregationesque aquarum appellavit Maria. Et vidit Deus quod esset bonum. (*Psal. 32, 7. Iob. 38, 4*).^X

11. Et ait: Germinet terra herbam virentem, et facientem semen, et lignum pomiferum faciens fructum juxta genus suum, cujus semen in semetipso sit super terram. Et factum est ita.

12. Et protulit terra herbam virentem, et facientem semen juxta genus suum, lignumque faciens fructum, et habens unumquodque sementem secundum speciem suam. Et vidit Deus quod esset bonum.

13. Et factum est vespere et mane, dies tertius.

14. Dixit autem Deus: Fiant luminaria in firmamento coeli, et dividant diem ac noctem, et sint in signa et tempora, et dies et annos, *

15. ut luceant in firmamento coeli, et illuminent terram. Et factum est ita. * *Psal. 135, 7*.

16. Fecitque Deus duo luminaria magna: luminare majus, ut praeeset diei, et luminare minus, ut praeeset nocti; et stellas.

17. Et posuit eas in firmamento coeli, ut lucerent super terram,

18. et praeesent diei ac nocti, et dividerent lucem ac tenebras. Et vidit Deus quod esset bonum.

19. Et factum est vespere et mane, dies quartus.

20. Dixit etiam Deus: Producant aquae reptile animae viventis, et volatile super terram sub firmamento coeli.

21. Creavitque Deus cetera grandia, et omnem animam viventem atque motabilem, quam produxerant aquae in species suas, et omne volatile secundum genus suum. Et vidit Deus quod esset bonum.

22. Benedixitque eis, dicens: Crescite et multiplicamini, et replete aquas maris, avesque multiplicentur super terram.

23. Et factum est vespere et mane, dies quintus.

24. Dixit quoque Deus: Producat terra animam viventem in genere suo, jumenta et reptilia, et bestias terrae secundum species suas. Factumque est ita.

25. Et fecit Deus bestias terrae juxta species suas, et jumenta, et omne reptile terrae in genere suo. Et vidit Deus quod esset bonum.

8. Y nazwał Bóg utwierdzenie Niebem. Y był wieczór y zaranek, dzień wtóry.

9. Potym rzekł Bóg: Niech się zbiorą wody, które są pod niebem, na jedno miejsce: a niech się ukaże sucha. Y stało się tak.

10. Y nazwał Bóg suchą, Ziemią: a zebranie wód przezwiał Morzem. Y widział Bóg że było dobre.

11. Y rzekł: Niech zrodzi ziemia ziele zielone, y dawaiaće nasienie: y drzewo rodzayne, owoc czyniaće według rodzaju swego, któregooby nasienie było w samym sobie na ziemi. Y stało się tak.

12. Y zrodziła ziemia ziele zielone, y dawaiaće nasienie według rodzaju swego: y drzewo czyniaće owoc, y maiące każde z nich nasienie według rodzaju swego. Y widział Bóg że było dobre.

13. Y stał się wieczór y zaranek, dzień trzeci.

14. Y rzekł Bóg: Niech się staną światła na utwierdzeniu nieba, a niech dziela dzień od nocy: y niech będą na znaki, y czasy, y dni, y lata:

15. Aby świeciły na utwierdzeniu nieba, a oświecały ziemię. Y stało się tak.

16. Y uczynił Bóg dwie światle wielkie: światło większe aby rządziło dzień, y światło mniejsze, aby rządziło noc; y gwiazdy.

17. Y postawił je na utwierdzeniu nieba, aby świeciły nad ziemią:

18. Żeby rządziły dzień y noc, y dzieliły światłość od ciemności. Y widział Bóg iż było dobre.

19. Y stał się wieczór y zaranek, dzień czwarty.

20. Rzekł też Bóg: Niech wywioda wody płaz dusze żywiącey, y ptastwo nad ziemią pod utwierdzeniem nieba.

21. Y stworzył Bóg wieloryby wielkie, y wszelką duszę żywiącą y ruszającą się, którą wywiodły wody według rodzaju ich: y wszelkie ptastwo według rodzaju jego. Y widział Bóg iż było dobre.

22. Y błogosławił im, mówiaće: Rościecie y mnożcie się, y napelniajcie wody morskie: y ptastwo niech się mnoży na ziemi.

23. Y stał się wieczór y zaranek, dzień piąty.

24. Rzekł też Bóg: Niech zrodzi ziemia dusze żywiące według rodzaju swego: bydło, y płaz, y bestie ziemne, według rodzajów swoich. Y stało się tak.

25. Y uczynił Bóg bestie ziemne według rodzajów ich, y bydło y wszelki ziemiopłaz, według rodzaju swego. Y widział Bóg że było dobre.

9. *Sucha.* Łąd, ziemia, która wprzód była błotnista i pokryta wodami; teraz została widzialna i przyprowadzona do właściwej suchości.

11. *Niech zrodzi ziemia.* Niech stanie się płodną i dostarczy materji do wydawania z siebie wszelkiego rodzaju roślin, kwiatów i drzew, z ich własnością odradzania się.

12. *I zrodziła ziemia.* W jednéj chwili, na rozkaz Boga, wydała wszystkie rodzaje roślin, dorosłych już i z dojrzalym owocem.

16. *Dwie światle wielkie.* Słońce i księżyc nazwane są światłami wielkimi; dla tego, że dla większej bliskości od nas takimi się nam wydają, i że słońce ze wszystkich gwiazd najwięcej przesyła nam światła w

dzień, a księżyc podczas nocy.— *Aby rządziło dzień.* Aby przewodniczyło dniowi.

20. *Niech wywiodą wody płaz dusze żywiące, i ptastwo.* Wszelkiego rodzaju ryby i ptaki zostały utworzone z wody. Ryby nazwane tu są *płazami*, bo pozbawione są nóg, i brzuchem opierając się o wody, posuwają się jakby pełzając. Duszą żyjącą zowie się tu każda istota, z przyrodzenia swego obdarzona siłą ruchu i czucia.

22. *I błogosławił im.* U Boga błogosławić jest to dobre komuś czynić; Bóg zaś dobrze uczynił rybom i ptakom, dając im popęd i moc do odradzania się i mnożenia.

24. *Bydło... i bestie ziemne.* Do bydła należą zwierzęta domowe i łagodne; pod wyrazem bestyj rozumieją się zwierzęta dzikie, wszelkiego kształtu i wielkości.

26. et ait: Faciamus Hominem ad imaginem, et similitudinem nostram: et praesit piscibus maris, et volatilibus coeli, et bestiis, universaeque terrae, omniue reptili, quod movetur in terra. (*Infr. 5, 1.—9, 6. I. Cor. 11, 7. Col. 3, 10*).

27. Et creavit Deus hominem ad imaginem suam; ad imaginem Dei creavit illum, masculum et feminam creavit eos. (*Sap. 2, 23. Eccli. 17, 1. Mat. 19, 4*).

28. Benedixitque illis Deus, et ait: Crescite et multiplicamini, et replete terram, et subijcite eam, et dominamini piscibus maris, et volatilibus coeli, et universis animantibus, quae moventur super terram. (*Infr. 8, 17.—9, 1*).

29. Dixitque Deus: Ecce dedi vobis omnem herbam afferentem semen super terram, et universa ligna quae habent in semetipsis sementem generis sui, ut sint vobis in escam, (*Infr. 9, 3*).

30. et cunctis animantibus terrae omniue volucri coeli, et universis quae moventur in terra, et in quibus est anima vivens, ut habeant ad vescendum. Et factum est ita.

31. Viditque Deus cuncta quae fecerat; et erant valde bona. Et factum est vespere et mane, dies sextus. (*Eccli. 39, 21*).

26. Y rzekł: Uczyńmy człowieka na wyobrażenie y na podobieństwo nasze: a niech przełożony będzie rybom morskim, y płastwu powietrznemu, y bestiom, y wszystkim ziemii, y nad wszelkim płazem, który się plazą po ziemi.

27. Y stworzył Bóg człowieka na wyobrażenie swoje: na wyobrażenie Boże stworzył go: męczyzny y białogłową stworzył ie:

28. Y błogosławił im Bóg, y rzekł: Roście y mnożcie się, y napełniajcie ziemię, a czynicie ją sobie poddaną: y panujcie nad rybami morskimi, y nad płastwem powietrznym, y nadewszemi zwierzętami, które się ruchaia na ziemi.

29. Y rzekł Bóg: Oto dałem wam wszelkie zielenie rodzące nasienie na ziemi, y wszystkie drzewa które same w sobie mają nasienie rodzaju swego, aby wam były na pokarm:

30. Y wszystkim zwierzętom ziemnym, y wszystkiemu płastwu powietrznemu, y wszemu co się rusza na ziemi, y w czynikolwiek iest dusza żyjąca, aby miały co ięść. Y stało się tak.

31. Y widział Bóg wszystkie rzeczy które był uczynił: y były barzo dobre. Y stał się wieczór y zaranek, dzień szósty.

Wykłady miejsce trudniejszych X. J. Wujka.

GENESIS, po Żydowsku BERESZITH.

Księgi te od siedmudziesiąt tłumaczów greckim słowem *γενεσις* Genesis, to jest rodzaj, aho księgi rodzaju, są nazwane, iż się w nich opisuje stworzenie, a jakoby narodzenie świata, i początek i rozrodzenie tak rodzaju ludzkiego, jako i innych wszęch rzeczy. Żydzi je swym obyczajem *Bereszith*, od pierwszego tyłże ksiąg słowa, zowią. Bo *Bereszith* znaczy, na początek. Mają te księgi w sobie historią dwu tysięcy trzech set i dziewięci lat: to jest, od początku świata aż do śmierci Józefowej, co się działo w kościele Bożym za czasu Patriarchów, Adama, Noego, Abrahama, Izaaka, Jakóba i Józefa: których żywoty szeroko opisują. Z tych ksiąg Apostołowie i sam Pan Chrystus w nowym Testamencie dwadzieścia i siedm świadectw temiż słowy przywodzą: a świadectw podobnych przez ośm i trzydzieści.

Rozdz. 1. w. 1. Na początku stworzył Bóg. Dwie rzeczy daje znać Mojżesz temi słowy. Jedna, iż świat nie był od wieku, ale miał kiedyś swój początek. A druga, iż nie trwał przez kilkadziesiąt tysięcy lat, jako Chaldejczycy, Egipcyanie, i inni mniemali: gdyż od początku jego aż do czasów naszych nie więcej jedno pięć tysięcy i sześć set lat przeminęło: jako tenże Mojżesz w tych i posłednich księgach swoich, i drudzy po nim pisarze ksiąg świętych opisują. *Basi. in Genesisin.*

2. **A Duch Boży unaszal się.** Po żydowsku *Meraepphet*: to jest ruszał się, abo powiewał, abo raczej, jako Hieronim Ś. i inni wykładają, nasiedział jako ptak na jajcach, ogrzewając je i płodnemi czyniąc. Zkąd się jasnie pokazuje (jako tenże Hieronim uczy), iż to Mojżesz nie o wietrze ani o powietrzu mówi, którego jeszcze nie było: ale o Duchu Ś. który ożywia wszystkie rzeczy: który z Bogiem Ojcem i Synem wszystko stworzył. Ponieważ Bóg Ojciec słowem swoim, który jest Syn jego, i Duchem ust swoich wszystko uczynił *Psal. 32 v. 6. Joan. 1 v. 3. i 10. Hier. in Gen.*

6. **Niech będzie utwierdzenie.** Co tu Łaciński tłumacz *Firmamentum*, a Grecki *στερεωμα*, to jest, utwierdzeniem abo twierdzą zowie, to inni z Żydowskiego *Rakiach*, *Expansio*, rozciąg, rozciągnięcie abo powietrze przekładają. Przez co się rozumie wszystko to *spatium*, i ten wszystek przeciąg który jest nad nami, od ziemi aż do nieba,

26. **Uczyńmy człowieka.** Patrz: Wykład X. J. W.—**Na wyobrażenie i na podobieństwo nasze.** Cały człowiek jest obrazem Boga, nie co do ciała swego, lecz ze względu na rozum i wolę. Przeto obraz ten jest, zawsze duchowny, i jest dwójaki, przyrodzony i nadprzyrodzony. Zowie się obrazem przyrodzonym czyli istotnym, o ile człowiek jest istotą udarowaną rozumem i wolną wolą, przez którą to godność dosięga najwyższego przyrody stopnia, w jakim się mieszczą duchy niebieskie. Obraz zaś nadprzyrodzony, czyli przypadkowy, zależy na łasce i usprawiedliwieniu, i do-stąpi swój doskonałości w chwale. Wyrazy: *wyobrażenie i podobieństwo*, zdaje się iż jedno i to samo znaczą, bo Pismo Ś. mówiąc o tej rzeczy, używa ich bez różnicy, niekiedy je łączy, jak tutaj i Gen. r. 5, w. 3., a niekiedy jeden tylko z nich kładzie, jak Gen. r. 5, 1. i 9, 6.—Ciało zaś człowieka nie ma właściwie na sobie ob-

razu Boga, chociaż w pewnym względzie odbija się i na niem, o ile ciało jest obrazem duszy.—**Niech przełożony będzie.** Niech rozkazuje, zniewala do posłuszeństwa sobie.

28. **Roście i mnożcie się.** W tych słowach zawiera się błogosławieństwo tylko, nie zaś rozkaz, obowiązujący każdego z ludzi do zostawienia po sobie potomstwa. P. W.—**A czynicie ją sobie poddaną.** Czynicie ziemię sposobną do zamieszkania przez jej uprawę, i ujarzmenie zwierząt.

29. **Oto dałem... na pokarm.** Dałem zamiast dając, udzielam. Ludzie aż do potopu, przestając na pokarmach z roślin i owoców, wstrzymywali się od mięsa i wina; nie było to jawnie wzbronione, ale też i nie mieli jeszcze na to wyraźnego pozwolenia, jak to nastąpiło później co do użycia mięsa. Gen. 9, 2.

który w sobie ma i powietrze i niebo. Przetoż go też sam Pan Bóg nazwał niebem, v. 8. które w Piśmie Ś. dwójakie się znajduje: Niebo gwiazdziste, i niebo powietrzne. O pierwszym tak mówi: v. 14. Niech będą światła na utwierdzeniu, albo na rozcięgu niebieskim. I v. 16. Aby świeciły na rozcięgu niebieskim. A o wtórym v. 7. I uczynił Bóg utwierdzenie, albo ten rozciąg: i przedzielił wody które były nad utwierdzeniem, od tych które pod utwierdzeniem były: to jest, wody które były nad powietrzem, od tych które są na ziemi pod powietrzem. I niżej, v. 20. I ptastwa latające pod utwierdzeniem niebieskiem, to jest na powietrzu. I ztądże Pismo Ś. zowie ptaki niebieskie r. 16. to jest, powietrzne, albo latające po powietrzu.

14. *I niech będą na znaki.* Nie na znaki praktykarzom albo wieszczkom gwiazdarskim, aby z nich opowiedali co kto ukradł, albo przyszłe przygody, szczęścia i nieszczęścia ludzkie, co ma kogo potkać, albo kiedy czas dobry albo nie dobry, to albo owo począć albo czynić. Bo takie wieszczby z gwiazd sam Pan Bóg potępia w Piśmie Ś. Isa. 41, 23. i 44, 25. i 47, 12, 13. i Jerem. 10, 2. i Eccl. 10, 14. i 8, 7. Ale na znaki, i na czasy, to jest, na pewne czasy, i na dni, i na roki: jako to miejsce niektórzy z żydowskiego przekładają. Abo na znaki lat, czasów, dni i miesięcy, jako Hieronim Ś. czyta in Jerem. c. 10. Abo więc na znaki mocy i mądrości Bożej, ponieważ niebios opowiadają chwałę Bożą. Psal. 18, 1. i na znaki onych niewidzialnych rzeczy Bożkich, które przez te widome, poznawane i zrozumiane bywają. Rzym. 1, 20. Acz się i ten wykład pozwolić może: Na znaki pogody i niepogody, wiatrów i odmiany powietrza, siania, po morzu żeglowania, i lekarstw używania: ale dalej nie. Czytaj Basilium hom. 6. in Genesim, Chrysost. et Gregor. in 2. c. Mat. August. lib. 5. de civ. Dei c. 1, 2. et seq. Euseb lib. 14. c. 4. et lib. 6. c. 9. de praep. Evang.

26. *Uczyńmy człowieka.* Tajemnica Trójce przenajświętszej słusznie tu przy stworzeniu człowieka jest otworzona: która potem w tegoż człowieka przetworzeniu i odrodzeniu na chrzcie, jawnie miała być wyrażona i oznajmiona Mat. 28, 19. Bo iż jeden tylko jest Bóg, i jedna istność jego, przeto napisano: I rzekł Bóg. I zaś, na wyobrażenie i podobieństwo nasze. I na podobieństwo Boże stworzył go. Niż. 5. 1. i 9, 6. Ale iż w jednym bóstwie jest więcej osób niż jedna, przeto nie rzekł, uczynię ale, uczynimy: i na wyobrażenie nasze, nie, na wyobrażenie moje. Tegoć istic nie mówił do Aniołów. Bo Pan Bóg sam wszystko stworzył, a żaden z nim. Isai. 44, 24. Przetoż ani Anielskiej pomocy w stworzeniu nie używał, ani chwały swej własnej (którą sam stworzyciel ma) Aniołom dać nie chciał. Isai. 42, 8. I dłożono tego, iż nie na Anielski, ale na Boży obraz i podobieństwo człowiek jest stworzony. Niż. 9, 6. I nie może być tenże obraz Bożki i Anielski. I jeszcze dłożono, iż nie Aniołowie, ale sam Bóg człowieka stworzył. v. 27. i 5. v. 1. A daleko mniej tu miejsce mieć może on wykret Żydowski, żeby to Bóg sam o sobie, jako o wielu, dla powagi po królewsku mówił. Bo by to była prawda, tedyby był miał tymże sposobem albo wszędy, albo często mówić, a zwłaszcza tam, gdzie powagę i majestat swój ludziom pokazywał: jako na górze Synai, gdy zakon Żydom podawał. Lecz tam, i pospolicie wszędy tak o siebie jako o jednym mówi: Jam jest Pan Bóg twój, 2. Mojż. 20, 2. i 5 i w 3. Mojż. 19. gdzie częstokroć powtarza te słowa dla powagi: Jam Pan Bóg wasz, ja Pan, jam jest Pan. A tylko na czterech miejscach tak o sobie, jako o wielu mówi, tu uczynimy człowieka w Roz. 3. w. 22. Oto Adam stał się jako jeden z nas. w Roz. 11. w. 7. Pódcie zstąpmy a pomieszajmy tam języki ich. A in Izai. 6, 8. Słyszałem głos Pana mówiącego: kogo poszlę, a kto nam pójdzie? A tak mówił to Bóg Ojciec do Syna swego i do Ducha Ś., z którymi czynił człowieka: gdyż przez ono wieczne słowo, to jest, przez Syna Bożego wszystko jest uczyniono, co jedno kiedy jest uczyniono. Jan 1, 3. I duch Boży ozdobił niebios. Job. 26, 13. Tak to miejsce starzy Doktorowie zgodnie wykładają, a na imię; Tertul. Basil. Ambros. Aug. Chrysost. i Theod. i Concilium Syniackie, jako świadczy S. Hilarius lib. de Synodis, przeklina te wszystkie, którzy te miejsca wyżej namięnione, i ono w Roz. 19, 14. Spuścił deszcz Pan od Pana, inaczej niżli o Trójcy Świętej wykładają.

26. *Na wyobrażenie i na podobieństwo nasze.* To jest, nam podobnego, jakoby niejakiego Boga ziemskiego: mającego rozum, wolę, pamięć, duszę nie cielesną, nierozdzielną; niesmiertelną, sobie wolną: do przyjęcia mądrości, cnoty, łaski Bożej, i zbawienia wiecznego (które w jasnym widzeniu Boga zależy) sposobnego: któryby wszystkie inne zwierzęta nie tylko zacnością przechodził, ale i możnością nad nimi panował. Ps. 8, 6, 7. Eph. 4, 24. Col. 3, 10.

28. *I błogosławił im Bóg, mówiąc: Roście i mnożcie się.* Ztąd znać, że to nie było przykazanie, ale błogosławieństwo, dozwolenie albo przeżegnanie a ustawa przyrodzona, i koniec małżeństwa. Bo także rzekł ptakom i niemym zwierzętom v. 22. Roście i mnożcie się: którym jednak nie właśnie przykazano być nie może. Albo jeśli było przykazanie: tedy było onej parze ludzi na początku świata, i wnet po potopie kilka parom potomstwa Noego, Niż. 9, 1. gdy jeszcze ziemia była pusta, którą było napełniać potrzeba. Ale teraz, gdy już ludzi pełno jest na ziemi tedy mówią: Kto nie ma żony niech nie szuka żony. 1. Cor. 7, 27. A kto ma żonę, niech się tak sprawuje, jakoby jej nie miał. tamże c. 29. Bo jako małżeństwo napełnia ziemię, tak panieństwo i bezżeństwo niebo. Tak to rozumieją: Tertulian de Monogamia, Cypryan Ś. de habitu virginum, Hieronim contra Helvidium et Jovinianum: i Augustyn Ś. de S. virginitate c. 9. Bo gdyby temi słowy małżeństwo zgola wszystkim było rozkazano: tedyby był zgzezyszył Elias, Elizeusz, Daniel, Jan Chrzciciel, Jan Apostoł, Paweł Ś., i owszem i sam Pan Chrystus i Panna najświętsza matka jego, i innych świętych biskupów, kapłanów, mnichów i mniszek tysiące: którzy w panieństwie żyjąc tego przykazania nie pełnili: ale raczej rady Pańskiej i Apostolskiej naśladując, czystość raz Bogu poślubioną, do śmierci zachowali.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O poświęceniu dnia siódmego, osadzeniu człowieka w Raju, przykazaniu nie pożywania owocu, i utworzeniu Ewy.

1. Igitor perfecti sunt coeli et terra, et omnis ornatus eorum.

2. Complevitque Deus die septimo opus suum quod fecerat; et requievit die septimo ab universo opere quod patrarat. (Exod. 20, 11.—31, 17. Deut. 5, 13. Hebr. 4, 4).

1. Dokonczono są tedy niebios a y ziemia i wszystko ochędóstwo ich.

2. Y dokonał Bóg w dzień siódmy dzieła swego które uczynił: y odpoczywał w dzień siódmy od wszelkiego dzieła które sprawił.

R. 2.—2. *W dzień siódmy.* Dniem siódmym była Sobota, a więc w Niedzielę zaczęto dzieło stworzenia.—*I odpoczął.* Nie rozumie się przez to, że się Bóg utrudził i po-

trzebował odpoczynku, ale znaczy, iż przestał tworzyć, przynajmniej co do ziemi, która w opowiadaniu sześciu dni stworzenia na głównym jest względzie.

3. Et benedixit diei septimo; et sanctificavit illum, quia in ipso cessaverat ab omni opere suo quod creavit Deus, ut faceret.

4. Istae sunt generationes coeli et terrae, quando creata sunt, in die quo fecit Dominus Deus coelum et terram.

5. Et omne virgultum agri antequam oriretur in terra, omnemque herbam regionis priusquam gerneret; non enim pluerat Dominus Deus super terram, et homo non erat qui operaretur terram.

6. Sed fons ascendebat e terra, irrigans universam superficiem terrae.

7. Formavit igitur Dominus Deus hominem de limo terrae, et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitae; et factus est homo in animam viventem. (1. Cor. 15, 45).

8. Plantaverat autem Dominus Deus Paradisum voluptatis a principio, in quo posuit hominem quem formaverat.

9. Produxitque Dominus Deus de humo omne lignum pulchrum visu, et ad vescendum suave; lignum etiam vitae in medio paradisi, lignumque scientiae boni et mali.

10. Et fluvius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum paradisum, qui inde dividitur in quatuor capita.

11. Nomen uni Phison; ipse est qui circuit omnem terram Hevilath, ubi nascitur aurum; (Eccli. 24, 35).

12. Et aurum terrae illius optimum est; ibi invenitur bdellium, et lapis onychinus.

13. Et nomen fluvii secundi Gehon; ipse est qui circumit omnem terram Aethiopiae.

14. Nomen vero fluminis tertii, Tygris; ipse vadit contra Assyrios. Fluvius autem quartus, ipse est Euphrates.

3. *I poświęcił go.* Postanowił, aby był święcony, czyli przeznaczony na szczególniejsze rozważanie dobrodziejstwa stworzenia i składanie Bogu hołdu czci i wdzięczności.—*Które stworzył Bóg, aby uczynił.* Które to dzieło swoje czyniąc stworzył, a stwarzając uczynił i dokonał. Sposób mówienia hebrajski.

4. *Zrodzenia. Tworzenia.—W dzień.* W całym przeciągu sześciu dni. W Piśmie Ś. dzień niekiedy oznacza po prostu czas; np. Num. 8, 17. *Ode dnia którego pobił etc.* Patrz Wujka.

5. *Wszelką różczkę etc.* To jest, P. Bóg stworzył wszystkie rośliny i zioła polne wprzód nim one mogły wzrosnąć i rozkwitać; gdyż dopóki jeszcze nie padał na ziemię deszcz i nie było człowieka, któryby ją uprawiał, ona, będąc pozbawiona tych pomocy, nie mogła wydawać z siebie.

6. *Ale zdroj.* Lecz gdy już Pan Bóg był stworzył owe rośliny, wtenczas powstał źródło z ziemi i począł ją zraszać.—Patrz Wujka.

7. *Utworzył tedy.* Mojżesz wraca tu do opowiadania szóstego dnia stworzenia, i dokładniej opisuje stworzenie człowieka. *Utworzył, zamiast ulepić z gliny ziemnej.* Pismo Ś. zwykło przyrównywać Boga do garncarza, a człowieka do gliny, jak np. Jerem. 18, 6.—*Człowieka.* Samo jego ciało.—*I tchnął w oblicze dech żywota.* Przez ten dech czyli tchnienie swoje Bóg wlał w ciało człowieka duszę, którą wyprowadził z nicości, tak samo jak i wszystkie inne twory, a bynajmniej nie jest ona częścią Boga, ani wypływem, emanacją jego istoty. P. W.—*I stał się w duszę żywiącą.* Zamiast i stał się człowiek istotą żyjącą. Hebr.

8. *Raj.* Ogród, sad rozkoszny; Raj zowie się także

3. Y błogosławił dniowi siódmemu y poświęcił ji: iż weń odpoczął od wszelkiego dzieła swego, które stworzył Bóg, aby uczynił.

4. Te są zrodzenia nieba y ziemię, gdy były stworzone w dzień którego uczynił Pan Bóg niebo y ziemię:

5. Wszelką różczkę polną niż weszła na ziemi, y wszelkie ziele krainy niżli wyniknęło: Nie spuścił bowiem był Pan Bóg dżdża na ziemię, y człowieka nie było któryby sprawował ziemię:

6. Ale zdroj wynikał z ziemię, oblewaiący wszytek wierzch ziemię.

7. Utworzył tedy Pan Bóg człowieka z mułu ziemię, y natchnął w oblicze jego dech żywota, y stał się człowiek w duszę żywiącą.

8. A naszcąpił był Pan Bóg Raj rozkoszy od początku, w którym postanowił człowieka którego utworzył.

9. Y wywiódł Pan Bóg z ziemię wszelkie drzewo piękne ku widzeniu y ku iedzeniu smaczne: drzewo też żywota w pośród Raiu, y drzewo wiadomości dobrego y złego.

10. A rzeka wychodziła z mieysca rozkoszy na oblewanie Raiu, która się ztamtąd dzieliła na cztery główne rzeki.

11. Imię iednéy *Phison*: ta okraża wszytkę ziemię Hewilath, gdzie się rodzi złoto:

12. A złoto ziemię onéy najlepsze iest: y tam się nayduie *bdellium*, y kamień Onychin.

13. A imię rzeki wtóréy *Gehon*, ta okraża wszytkę ziemię Murzynską.

14. Imię zaś rzeki trzeciéy *Tygris*: ta idzie ku Assyryczykom. Rzeka czwarta ten iest *Euphrates*.

ogrodem Edenu, ponieważ leżał w Eden, prowincyi Wschodniej, w stosunku do Judei.—*Od początku.* Trzeciego dnia stworzenia, w którym przedzielone były wody od wód i ukazał się łąd.—Patrz Wujka.

9. *Drzewo żywota.* Drzewo ożywiające, mające taką przyrzoną własność, iż owoc jego mógł zachowywać jak najdłużej życie tym, którzyby go pożywali.—*Drzewo wiadomości dobrego i złego.* Dla tego tak nazwane, że, w pewnym względzie, było doń przywiązane szczęście lub nieszczęście człowieka. Bo gdyby Adam był wstrzymał się od pożywania owocu tego drzewa, znałby tylko dobro, i używałby wiecznie prawdziwego dobra; po przestąpieniu zaś tego prawa, poznał zło, t. j. nieszczęście grzechu i jego następstw. *Drzewo życia,* allegorycznie oznacza Chrystusa; Raj—Kościoł; cztery rzeki raju—cztery cnoty kardynalne.

10. *A rzeka wychodziła... dzieliła.* W raju znajdowała się rzeka, będąca początkiem tych czterech wielkich rzek: Phison (terazn. Gangesu), Gehon (Nilu), Tygru i Eufratu, chociaż one teraz płyną w bardzo odległych od siebie i różnych stronach. Mogło to się stać tym sposobem, że one z czasem skryły się pod ziemię, a później wypłynęły w tych miejscach, które teraz uważają się za ich źródła.

11. *Hewilath.* Była to kraina sąsiednia Persyi, leżąca między Assyryą i Palestyną, naprzeciwko Sur, (I. Reg. 15, 7), nazwana tak od Hewila, syna Jektana, o którym Gen. 10, 29.

12. *Bdellium.* Rodzaj gumy albo żywicy, płynącej z drzewa czarnego, wysokości oliwy; według innych, jest to rodzaj kryształu, lub perły.

15. Tulit ergo Dominus Deus hominem, et posuit eum in paradiso voluptatis, ut operaretur, et custodiret illum.

16. Praecepitque ei dicens: Ex omni ligno paradisi comede:

17. De ligno autem scientiae boni et mali ne comedas: in quocunque enim die comederis ex eo, morte morieris.

18. Dixit quoque Dominus Deus: Non est bonum esse hominem solum: faciamus ei adiutorium simile sibi.

19. Formatis igitur, Dominus Deus, de humo cunctis animantibus terrae, et universis volatilibus coeli, adduxit ea ad Adam, ut videret quid vocaret ea: omne enim quod vocavit Adam animae viventes, ipsum est nomen ejus.

20. Appellavitque Adam nominibus suis cuncta animantia, et universa volatilia coeli, et omnes bestias terrae: Adae vero non inveniebatur adiutor similis ejus.

21. Immisit ergo Dominus Deus soporem in Adam; cumque obdormisset, tulit unam de costis ejus, et replevit carnem pro ea.

22. Et aedificavit Dominus Deus costam, quam tulerat de Adam, in mulierem, et adduxit eam ad Adam.

23. Dixitque Adam: Ille nunc, os ex ossibus meis, et caro de carne mea: haec vocabitur Virago, quoniam de viro sumpta est. (1. Cor. 11, 8).

24. Quamobrem relinquet homo patrem suum, et matrem, et adhaerebit uxori suae: et erunt duo in carne una. (Mat. 19, 5. Mar. 10, 7. 1. Cor. 6, 16. Eph. 5, 31).

25. Erat autem uterque nudus, Adam scilicet et uxor ejus; et non erubescabant.

15. Wziął tedy Pan Bóg człowieka, y posadził go w raju roskoszy, aby sprawował y strzegł go.

16. Y rozkazał mu, mówiąc: Z każdego drzewa Rayskiego iédz:

17. Ale z drzewa wiadomości dobrego y złego nie iédz, bo którego dnia będziesz iadł z niego, śmiercią umrzesz.

18. Rzekł téż Pan Bóg: Nie dobrze bydz człowiekowi samemu: uczynimy mu pomoc iemu podobną.

19. Utworzywszy tedy Pan Bóg z ziemi wszelkie zwierzęta ziemne, y wszelkie ptastwo powietrzne, przywiódł ie do Adama, wszystko bowiem co nazywał Adam duszę żywiącą, to iest imię iego.

20. Y nazwał Adam imionmi ich wszystkie zwierzęta, y wszystko ptastwo powietrzne, y wszystkie bestie ziemne: lecz Adamowi nie naydował się pomocnik podobny iemu.

21. Przepuścił tedy Pan Bóg twardy sen na Adama: a gdy zasnął, wyjął iedno żebro z niego, y napelniał ciałem miasto niego.

22. Y zbudował Pan Bóg z żebra, które wyjął z Adama, białogłową, y przywiódł ją do Adama.

23. Y rzekł Adam: To teraz kość z kości moich, y ciało z ciała mego: tę będą zwac Mężyną, bo z męża wzięta iest.

24. Przetóż opuści człowiek oycę swego y matkę, a przyłączy się do żony swéy, y będą dwoie w iednym ciełe.

25. A byli oboje nadzy, to iest, Adam y żona iego, a niewstydzili się.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 2. w. 4. *W dzień którego uczynił Pan Bóg niebo i ziemię.* Tu dopiero po dokończeniu wszęgo stworzenia, położono imię ono Boże doskonałe, samemu Bogu własne i niewysłowione, które właśnie znaczy tego, który tak sam o sobie mówi: Jam jest ten, którym jest, *Exod. 3, 14.*, który jest źródłem jestestwa i bytności: bo sam nie będąc ni od kogo innego, jedno sam od siebie, daje wszystkim rzeczom bytność

15. *I posadził go w raju.* A więc stworzył go zewnątrz raju, jak to wnosić też można z roz. 3, 23.—*Abys sprawował.* Nie dla przygotowywania sobie pożywienia przez pracę ciężką i nużącą, lecz tylko dla przyjemnej rozrywki z przyzwyczajone zatrudnienia—*I strzegł go.* Już od zwierząt, które były zewnątrz raju, już od znajdujących się wewnątrz, iżby nie psuły jego powabów i piękności.

17. *Nie jedz.* Zamiast, nie jedzcie; przykazanie bowiem o niepożywaniu owocu dane było razem i Ewie, jak to wnosić trzeba z r. 3, 3, i z kary wymierzonej na obu dwóch. Jakoż wersja Siedmudziesiąt ma w liczb. mn.: *nie jedzcie.* Według Ś. Grzegorza, 35 Moral. r. 10., Ewa stworzona była przed ogłoszeniem tego przykazania, chociaż tutaj o jej utworzeniu opowiada się później.—*Śmiercią umrzesz.* Człowiek w stanie niewinności, z prawa natury był śmiertelnym, jednakże nigdyby nie umierał, jeśliby był nie zgzeszył; gdyż przez pożywanie owocu z Drzewa Życia mógłby był życie sobie przedłużać, co się dość jasnie okazuje z r. 3, 22, gdzie Bóg mówi: *Byś snadnie wziął z drzewa żywota, i nie jadł, i byłbyś żywna wieki.* Zaraz zaś po grzechu, człowiek umarł śmiercią duchowną przez utratę łaski, i śmiercią także ciała, bo dług jej zaciągnął, czyli stał się śmiertelnym. P. W.

18. *Nie dobrze być etc.* Nie jest właściwą i stosowną, aby człowiek był bez towarzystwa.—*Mu pomoc.* Uczynimy mu do pomocy istotę jemu podobną.—P. X. Wujka.

19. *Przywiódł je.* Albo nadając zwierzętom jakiś in-

stynkt, tak, iż same dobrowolnie przystąpiły do Adama, i jakby uznały przed nim swoje poddaństwo, albo zostały przyprowadzone przez posługę Aniołów.—*To jest imię iego.* Adam każde ze zwierząt, skoro je ujrzał, nazywał właściwem nazwiskiem, odpowiedniem ich naturze.

21. *Twardy sen.* Pewien rodzaj zachwycenia, razem z głębokim snem, zesłany był na Adama, aby nie tylko nie uczuł bólu i przestachu przy traceniu żebra, ale też aby duchem prorocznym widział i poznał tajemnicę przez to oznaczoną, t. j. naturalne małżeństwo swoje z Ewą, i tajemnicze Chrystusowe małżeństwo z Kościołem.—*Napelniał ciałem.* Jak żebro razem z kością i ciałem było wyjęte, tak i znowu ciało nie bez kości zostało wstawione.

23. *To teraz kość z kości moich.* Oto ta jest do mnie najpodobniejsza, owszem to cząstka ciała i kości moich.—*Mężyna.* Jak gdyby rzekł: Istotę swoją ma ze mnie, a więc niech bierze i takie imię. P. W.

24. *Opuści człowiek oycę swego i matkę.* Słowa te są wyrzeczone od Boga, nie od Adama, Matth. 19, 5.—*Przyłączy się do żony swojej, i będą dwoje w jednem ciełe.* Tak ściśle pomiędzy nimi ma być jedność ciała i ducha, iż będą stanowić jakby jedną osobę. Takóż przez ślub małżeński mąż staje się panem ciała swojej żony, i nawzajem; przeto ciało jednego jest ciałem drugiego.

25. *A byli oboje nadzy... a nie wstydzili się.* Bo w stanie niewinności nieznana im była pożądliwość, a więc i wstyd.

i jestestwo. To imię I.XX. tłumaczów wszędy słowem *Κρις* Hieronim S. słowem *Dominus*, a Żydzi słowem *Adonai*, (co wszystko Pana znaczy) wymawiają. Których i my naśladować (raczej niż tych nowych, którzy na to miejsce imię *Jehonah*, Pannu Chrystusowi, Apostołom i starym Doktorom, tak żydowskim jako i chrześcijańskim niestychane wnoszą) wszędy je Panem przekładać będziemy: ale jednak wielkimi literami wyrażone, aby od innych imion Bożych rozeznanie było.

6. *Ale źródło wynikał z ziemi.* *Pagninus* tak wyklada: A para albo mgła wychodziła z ziemi, i pokrapiała wszystko oblicze ziemi. Drudzy tak przekładają: Ani jeszcze żadna para nie wychodziła z ziemi, którzyby pokrapiała wszystek wierzchołek ziemi. Bo mówią, że słówko *Ed*, nie źródło, ale parę znaczy, *non fontem sed vaporem*, albo obłok, jako Chaldejski tłumacz przełożył. Lecz nie tylko Hieronim S. ale i LXX. tłumacz, którzy żydowski język lepiej, niż ci nowi, rozumieli, *πηγή* to jest, źródło, przełożyli.

7. *I natknął w oblicze jego dech żywota.* Aby okazał zacność dusze człowieczej, i różność od innych zwierząt. Bo innych zwierząt dusze z tejże materii z której i ciała pochodzą: i dla tegoż wyżej mówił: Niechaj spłódzą wody płód dusze żywiącej, w r. 1, 20. I niech zrodzi ziemia duszę żywiącą, w. 24. Ale dusza człowiecza od Boga z wierzchu jest natknięta jako rzecz duchowna i nieśmiertelna: na której właśnie jest obraz i podobieństwo Boże. 1, 26.

8. *Raj rozkoszy na początku.* Albo sad w Edenie na wschód słońca, jako *Pagninus* i inni z żydowskiego przekładają, i LXX. w greckim także mają. Bo *Gan*, znamionuje sad albo ogród, który jednak LXX. tłumaczów *παράδεισος*, to jest raj, albo rozkoszny ogród przełożyli: a *Be-heden*, właśnie znaczy w Edenie: acz Eden, i rozkosz, i miejsce pewne znamionuje. Nakoniec *Mikedom*, może się rozumieć, i na wschód słońca, i na początku.

17. *Śmiercią umrzesz.* Umierając umrzesz *II.* to jest, pewnie umrzesz: Albo poczniesz tegoż dnia być śmiertelnym i skażeniu poddanym, że przyszedł twój żywot nic inszego nie będzie, jedno śmierć przedłużona. *Symmachus* przełożył, śmiertelnym będziesz: który wykład Hieronim S. i Theodoretus, i Augustyn chwalą. Gdzie obacz, iż przez grzech umarł Adam na duszy, i zasłużył śmierć cielesną: i nad tę wieczną na ciele i na duszy. *August. 13. de Civ. c. 12.*

18. *Nie dobrze być człowiekowi samemu.* Na on czas gdy Adam sam tylko jeden był na świecie, a w nim się zamykał wszystek rodzaj ludzki, tedy nie dobrze było, aby tak sam był został bez niewiasty: bo by się był rodzaj ludzki nie rozmnożył. Ale teraz gdy rodzaj ludzki jest dosyć rozmnożony, tedy mówią: Dobrze jest człowiekowi nie tykać się niewiasty. 1. *Cor. 7, 1.* Dobrze jest nie mężatym i panna aby tak zostały. *Tamże w. 8.* Dobrze jest człowiekowi być bez żony. *Tamże w. 26.* Kto daje za męża córkę swą dobrze czyni: ale kto nie daje, ten lepiej czyni, w. 38.

23. *Tę będą zwać Mężyną, bo z męża wzięta jest.* W żydowskim języku niewiasta od męża jest nazwana. Bo *Isz*, męża, a *Isza* niewiastę, jakoby mężyną albo mężycę znaczy. Co i *Symmachus* na greckie nadobnie przełożył. Ta będzie zwana *αἰδική*, że *ἐκ τῆς ἀδίκης* wzięta jest, jakoby od Andrysa, Andrysowa). *Hieronim.*

24. *I będą dwaj w jednym ciele.* Albo w jedno ciało, *II.* to jest jednym ciałem. *Hebr.*

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O upadku Adama i Ewy za sprawą czarta, karze na nich wymierzonej, i wygnaniu ich z Raju.

1. Sed et serpens erat callidior cunctis animalibus terrae quae fecerat Dominus Deus. Qui dixit ad mulierem: Cur praecepit vobis Deus, ut non comederitis de omni ligno paradisi?

2. Cui respondit mulier: De fructu lignorum, quae sunt in paradiso, vescimur:

3. de fructu vero ligni, quod est in medio paradisi, praecepit nobis Deus ne comederemus: et ne tangeremus illud, ne forte moriamur.

4. Dixit autem serpens ad mulierem: Nequam morte moriemini. (2. Cor. 11, 3).

5. Scit enim Deus quod in quocunque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii, scientes bonum et malum.

1. Ale y wąż był chytrszy nad inne wszystkie zwierzęta ziemne, które był Pan Bóg stworzył. Który rzekł do niewiasty: Czemu wam Bóg przykazał żebyście nie iedli z każdego drzewa rajsiego?

2. Któremu odpowiedziała niewiasta: Z owocu drzew które są w raju pożywamy:

3. Ale z owocu drzewa które jest w pośród raju, roskazał nam Bóg abyśmy nie iedli i niedotykali się go, byśmy snąc nie pomarli.

4. Y rzekł wąż do niewiasty: żadną miarą nie umrzecie śmiercią.

5. Bo wie Bóg, iż któregokolwiek dnia będziecie ięść z niego otworzą się oczy wasze: y będziecie jako bogowie, wiedząc dobre y złe.

R. 3.—1. *Wąż był chytrszy.* W węża, z natury swojej chytrego, wstąpił czart przebiegły i zdradliwy, i przemówił udanym głosem ludzki; Ewa posłyszawszy mówiącego węża zdziwiła się, jako z rzeczy nadzwyczajnej; lecz nie doznała przestachu, bo jeszcze była nie zgrzeszyła, i wiedziała że Bóg ma o niej pieczę.—*Z każdego.* Jest to dwuznaczne—czy mówi o wszystkich drzewach, czy tylko o niektórych z nich; tak układał słowa, iżby będąc dostrzeżonym mógł powiedzieć, że myślał tylko o jednym drzewie, nie o wszystkich. Od niego to kacerze nauczyli się przywozić i fałszować tekst Pisma S.

3. *Byśmy snąc nie pomarli.* Pan Bóg stanowczo twierdził: *pomrzecie*; niewiasta przypuszcza wątpliwość; diabeł zupełnie zaprzecza.

4. *Żadną miarą nie umrzecie.* W tej rozmowie, którą czart miał z Ewą, kilka kłamstw zawarł: 1) nie umrzecie; 2) otworzą się oczy wasze; 3) będziecie jako

bogowie; 4) wiedzieć będziecie dobre i złe.

5. *Bo wie Bóg etc.* To jest: Bóg wie, że to drzewo jest dla was najpożyteczniejsze, gdyż samo pożywanie owocu z niego, może nadawać wam znajomość wszystkich rzeczy; a ponieważ dobry jest i ma o was pieczę, nie mniemajcie przeto, iżby chciał pozbawić was tego dobra. Albo myśl taka: Nie dla tego zakazał wam Bóg pożywać z tego drzewa, żebyście mieli przez to uleść śmierci; ale raczej z tej przyczyny, iż nie chce, abyście się stali jemu podobni.—*Którękolwiek dnia.* Którękolwiek chwili.—*Otworzą się oczy wasze.* Tak dalece rozjaśni się wasz umysł, iż słusznie sądzić będziecie, żeście przedtym byli ślepy, zupełnie nieukami.—*Jako bogowie.* Będziecie podobni Bogu z mądrości i wszechwiedności.—*Wiedząc dobre i złe.* Poznaćte wszystko to, co jest dobre, lub złe; prawdziwe, lub fałszywe, konieczne, lub przypadkowe i t. d.

6. Vidit igitur mulier, quod bonum esset lignum ad vescendum, et pulchrum oculis, aspectuque delectabile; et tulit de fructu illius, et comedit, deditque viro suo, qui comedit. (*Ecclesi. 25,33. 1. Tim. 2, 14*).

7. Et aperti sunt oculi amborum; cumque cognovissent se esse nudos, consuerunt folia ficus, et fecerunt sibi perizomata.

8. Et cum audissent vocem Domini Dei deambulantis in paradiso ad auram post meridiem, abscondit se Adam et uxor ejus a facie Domini Dei in medio ligni paradisi.

9. Vocavitque Dominus Deus Adam, et dixit ei: Ubi es?

10. Qui ait: Vocem tuam audiui in paradiso, et timui, eo quod nudus essem, et abscondi me.

11. Cui dixit: Quis enim indicavit tibi quod nudus esses, nisi quod ex ligno de quo praeceperam, tibi ne comederes, comedisti?

12. Dixitque Adam: mulier, quam dedisti mihi sociam dedit mihi de ligno, et comedi.

13. Et dixit Dominus Deus ad mulierem: Quare hoc fecisti? Quae respondit: Serpens decepit me, et comedi.

14. Et ait Dominus Deus ad serpentem: Quia fecisti hoc, maledictus es inter omnia animantia, et bestias terrae: super pectus tuum gradieris, et terram comedes cunctis diebus vitae tuae.

15. Inimicitias ponam inter te et mulierem, et semen tuum et semen illius: ipsa conteret caput tuum, et tu insidiaberis calcaneo ejus.

16. Mulieri quoque dixit: Multiplicabo aerumnas tuas, et conceptus tuos: in dolore paries filios, et sub viri potestate eris, et ipse dominabitur tui. (*1. Cor. 14, 34*).

6. *Ujrzała tedy.* Nie przez proste spójrzanie na drzewo, ale złożone z żądzą i ciekawością skosztowania z niego owocu.

7. *Otworzyły się oczy obojga.* Umysł ich roztwartym został na to, iżby postrzegli nagość swoje, iżby uczuli w sobie poruszenia żądz przeciwnych rozumowi, iżby zrozumieli, że przez grzech utracili dar pierwotnej spawiedliwości, i poznali, że wyrok Boga jest prawdziwy, a rada szatana kłamliwa.—*A gdy poznali że byli.* Wprzód już byli widzieli, że są nagimi, lecz teraz zwrócili na to uwagę.—*Nagimi.* Co do ciała; i co do duszy także zostali obnażonymi, przez utratę szaty niewinności.

8. *Głos P. Boga.* Szelest pomiędzy drzewami, wzbudzony przez Boga idącego w widzialnej postaci człowieka.—*Na wiatrku z południa.* Ku wieczorowi, kiedy łagodny wietrzyk zwykł powiewać.—*Skrył się.* Strwożony wyrzutami sumienia.

9. *Gdzieżeś?* Ś. Ambr. (ks. o Raju, r. 14), tak mówi: „Gdzież się podziła uprzednia twoja ufność? gdzieżeś więc; nie pytam w jakim miejscu, ale w jakim znajdujesz się stanie; do tego już przywiodły cię grzechy twoje, iż uciekasz od Boga twego, któregoś przedtém szukał”.

10. *I zlekłem się.* Zawstydzilem się pokazać przed tobą.

12. *Niewiasta, którąś mi dał.* Sprawiedliwy, najprzód samego siebie oskarża (Przyp. 18,17). Tutaj zaś Adam zostawił nam zły przykład szukania najprzód wymówek w grzechach; potem składa winę na żonę, a pośrednio i na Boga, który dał mu ją za towarzyszkę.

13. *I rzekł do niewiasty.* P. Bóg nie zważa tu na wy-

6. Ujrzała tedy niewiasta, że dobre było drzewo ku iedeniu y piękne oczom, y na weyrzzeniu rokoszne: y wzięła z owocu iego, y iadła, y dała mężowi swemu, który iadł.

7. Y otworzyły się oczy obojga: a gdy poznali że byli nagimi, pozszywali liście figowe, y poczynili sobie zasłony.

8. A gdy usłyszeli głos Pana Boga przechodzącego się po raju na wiatrku z południa, skrył się Adam y żona iego od oblicza Pana Boga między drzewa rayskie.

9. Y zawołał Pan Bóg Adama, y rzekł mu: Gdzieżeś?

10. Który odpowiedział: Usłyszałem twój głos w raju, y zlekłem się, przeto żem iest nagi, y skryłem się.

11. Któremu rzekł: A któż ci pokazał żeś iest nagim, iedno żeś iadł z drzewa, z któregoś ci roskaż abys nie iadł?

12. Y rzekł Adam: Niewiasta, którąś mi dał za towarzyszkę, dała mi z drzewa i iadłem.

13. Y rzekł Pan Bóg do niewiasty: Czemuś to uczyniła? Która odpowiedziała: Wąż mię zwiódł, y iadłam.

14. Y rzekł Pan Bóg do węża? Iżeś to uczynił, przeklętyś iest między wszystkimi zwierzęty y bestiami ziemskimi: na piersiach twoich czołgać się będziesz, a ziemię ieść będziesz po wszystkie dni żywota twego.

15. Położy nieprzyjaźń między tobą, a między niewiastą: y między naśieniem twym, a naśieniem iey: ona zetrze głowę twoję, a ty czyhać będziesz na piętę iey.

16. Do niewiasty też rzekł: Rozmnożę nędze twoie, y poczęcia twoie: z boleścią rodzić będziesz dziatki y pod mocą będziesz mężową, a on będzie panował nad tobą.

mówkę Adama i Ewy, jako czezą i błahą, zasługującą raczej na karę, nie na usprawiedliwienie.

14. *Przeklętyś jest między zwierzęty.* Przypada to i do węża i do czarta. Wąż jest przeklętym, bo obrzydliwym, strasznym, jadowym. Również czart jest jadem grzechu zatruty, i szkodliwy ludziom.—*Na piersiach twoich czołgać się będziesz.* To, co wprzód miał wąż sobie przyrodzonem, teraz obrócono mu to na karę i hańbę. Tak, jak śmierć wrodzona jest ciału człowieczemu, złożonemu z przeciwnych pierwiastków, jednakże po upadku jest razem i karą grzechu; tęcza, przedtém naturalna, po potopie zaczęła być znakiem przymierza zawartego między Bogiem a Noem i jego potomkami. Czart także, ten wąż starodawny, na piersiach się czołga, bo już nie niebieskie, jak kiedyś dopóki był dobrym aniołem, ale tylko ziemskie i nikczemne rzeczy rozmyśla.—*Ziemię jeść.* Proch ziemi. (Is. 65,25. Mich. 7,4).

15. *Ona zetrze głowę twoję.* Jak gdyby tak rzekł do czarta: Ty zwyciężyłeś pierwszą niewiastę, ale powstanie inna, która przez plemię swoje, t. j. przez Syna swego, Chrystusa, zniszczy potęgę twoję.—*Czyhać będziesz.* Zawzięcie mścić się będziesz nad nią i nad Synem jej, zawieszając go aż na drzewie krzyża, ale on tą męką swoją zwycięży ciebie. P. W.

16. *Nędze twoje i poczęcia.* Nędze poczęć twoich, czyli: doświadczysz wiele udzieceń i niewygód podczas ciężarności.—*Z boleścią rodzić.* Tej boleści zładnąd przyrodzonej, niewiasta byłaby uniknęła w stanie niewinności, przez przywilę łaski Bożej.—*Pod mocą będziesz mę-*

17. Adae vero dixit: Quia audisti vocem uxoris tuae, et comedisti de ligno, ex quo, praeceperam tibi, ne comederes, maledicta terra in opere tuo: in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitae tuae.

18. Spinās et tribulos germinabit tibi, et comedēs herbam terrae.

19. In sudore vultus tui vesceris pane, donec revertaris in terram de qua sumptus es: quia pulvis es et in pulverem reverteris. (*Psal. 102, 14*).

20. Et vocavit Adam nomen uxoris suae, Heva; eo quod mater esset cunctorum viventium.

21. Fecit quoque Dominus Deus Adae et uxori ejus tunicas pelliceas, et induit eos,

22. et ait: Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est, sciens bonum et malum: nunc ergo ne forte mittat manum suam, etumat etiam de ligno vitae, et comedat, et vivat in aeternum.

23. Et emisit eum Dominus Deus de paradiso voluptatis, ut operaretur terram, de qua sumptus est.

24. Ejecitque Adam; et collocavit ante paradisum voluptatis Cherubim, et flammeum gladium, atque versatilem, ad custodiendam viam ligni vitae.

17. Adamowi zaś rzekł: Iżes usłuchał głosu żony twojej, i iadłeś z drzewa z któregoś był kazał abyś nie iadł: przeklęta będzie ziemia w dziele twoim: w pracach iść z niej będziesz po wszystkie dni żywota twego.

18. Ciernie y osty rodzic ci będzie, a ziele będziesz iadł ziemi.

19. W pocie oblicza twego będziesz pożywał chleba, aż się wrócisz do ziemi z którejś wzięty: boś iest proch, y w proch się obrócisz.

20. Y nazwał Adam imię żony swęj Hewa, iż ona była matką wszech żywiciących.

21. Uczynił też Pan Bóg Adamowi y żenie jego szaty z skórek y przyobłókł ie:

22. Y rzekł: Oto Adam stał się jako jeden z nas, wiedzący dobre i złe: teraz tedy, by snadź nie ściagnął ręki swej, y nie wziął też z drzewa żywota, y nie iadł, a byłby żyw na wieki.

23. Y wypuścił go Pan Bóg z raju roskoszy żeby uprawował ziemię, z której iest wzięty.

24. Y wygnał Adama: y postawił przed raiem roskoszy Cherubim y miecz płomienisty y obrotny, ku strzeżeniu drogi drzewa żywota.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 3. w. 15. Ona zetrze głowę twoją. W Żydowskim stoi *hu*, co bez punktów może się rozumieć ono (nasienie) albo ona (niewiasta), w Greckim lepak *αὐτός* on, choć uprzedziło *σπέρμα* nasienie, *in neutro genere*. Biblie Łacińskie mało nie wszystkie i najstarsze mają *Ipsa*, ona: i Doktorowie starzy, Hieronymus, Ambrosius, Augustinus, Gregorius, Bernardus, Eucherius, Beda, Rabanus, Alcuin us, Avitus, Marius victor, i Josephus Żydowski i innych bardzo wiele tak czytają. I tak wykładają, że nie tylko Pan Chrystus, który jest nasienie ono niewieście błogosławione (iż się z samą niewiastą bez męża narodził), ale i ona międyż wszemi niewiastami błogosławiona Panna matka jego, przez toż nasienie swe starła głowę węzą piekielnego: iż tego porodziła, który ją stał, gdy szatana śmiercią swą zwyciężył, a nas z niewoli jego wyswobodził. Lecz jeżeli Nowowiernicy jeszcze wołają, żebyśmy tym przekładem czci Panu Chrystusowi ujmowali, kładąc to na Pannę Maryą, co jemu właśnie ma być przypisano: tedy je do szkoły Kalwina mistrza ich odeszlemy, który tę cześć i Panu Chrystusowi i matce jego zgoła odejmuje, gdy przez to nasienie nie rozumie ani Chrystusa Pana, ani matkę jego: ale wszystkie wierne, że ci mają zetrzeć głowę węzą piekielnego. Calvin. in *Genesis*.

19. W pocie oblicza twego. To jest, którykolwiek stan i sposób życia sobie wybierzesz, będzie żywot twój pracowity i frasunków pełny.

22. Oto Adam stał się jako jeden z nas. To też nie inaczej rozumieć się może, jedno iż dla wyrażenia Trójce przynajświętszej, i tu Pan Bóg sam o sobie, jako o wielu mówi: nie Jako ja, ale Jako jeden z nas. Tak jako i pierwszy rzekł, uczynimy człowieka na wyobrażenie i podobieństwo nasze. I jako Pan Chrystus sam o sobie o Ojcu swym mówi: I do niego przyjdziemy, i mieszkanie u niego uczynimy. *Joan. 14, 23. Aug. in Genes. ad lit. lib. 11, c. 19.*

żowq. Ulegać będziesz mężowi, nie tylko dobrowolnie i ochotnie jak wprzód, ale niekiedy i przeciwko twój woli.

17. Przeklęta ziemia. Pozbawiona błogosławieństwa tej samorodnej płodności, jaką miała w Raju.—W dziele twojem. Dla dzieła, czyli dla grzechu twego.

18. Ciernie i osty etc. Nierównie obfitsze teraz niż dotąd wydawać będzie nieużyteczne zielska, z których przez ciężką pracę i uprawę zmuszony będziesz ją oczyszczać, żebyś mógł z niej otrzymywać rośliny przydatne do pożywienia.

19. W pocie czoła. Z ciężką pracą będziesz przyrządzał sobie pokarm. P. W.—Chleba. Wszelki pokarm.—W proch się obrócisz. Oto kara grzechu: śmierć. Bóg stworzył człowieka nieskazitelnego... A z nienawiści diabelskiej, weszła śmierć na okrąg ziemi. (Mądr. 2, 23).

20. Ewa. Żywa, czyli żyjąca. Adam wraz z żoną swoją skazany od Boga na śmierć, pociesza siebie i Ewę tem, że przez nią wyda potomstwo, w którym wiecznie nie jako żyć będzie.

21. Szaty z skórek. Kazał Bóg Adamowi sporządzić szaty ze skór zabitych zwierząt; albo uczynił to cudownie.

Przykrył ich skórami zwierzęcemi, jakby dla przypomnienia im, że przez grzech stali się podobni bydłom.

22. Oto Adam etc. Oto do jakiej nędzy przyszedł człowiek, który ośmielił się zaprzęgać tego, aby podobnie iak Bóg był wszechwiedny—oto poznał, co jest szczęście i nieszczęście. P. W.—By snadź nie ściagnął ręki. Prawdopodobna jest, że Adam nie tylko jeszcze był nie skosztował owocu z drzewa żywota, ale nawet nie wiedział jakie ono jest, i gdzie się znajduje w Raju; co też i diabłu było niewiadomo.

23. I wypuścił go. Haniebnie wypędził. Najpodobniej do prawdy, iż to się stało tegoż dnia, w którym zgrzeszył. Jak długo Adam i Ewa zostawali w Raju, nie wiadomo. Zdaje się, potrzeba było choć kilku dni; iżby mogli doświadczyć błogosławionego owego stanu.

24. Postawił Cherubów... ku strzeżeniu drogi etc. Aniołów w ludzkiej postaci, aby niedozwalali wniknąć do Raju ludziom, i zrywania owocu z drzewa życia.—Miecz płomienisty. Tak połyskujący, iż zdawał się wydawać z siebie płomień; albo może i rzeczywiście był to płomień ognisty, w kształcie miecza.—Obrotny. Obosieczny, a więc sposoby do obracania i rażenia na wszystkie strony,

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O synach Adama i Ewy, Kainie, Abli i Secie; o bratobójstwie Kaina i karze nań wymierzonej.

1. Adam vero cognovit uxorem suam Hevam; quae concepit et peperit Cain, dicens: Possedi hominem per Deum.

2. Rursumque peperit fratrem ejus Abel. Fuit autem Abel pastor ovium, et Cain agricola.

3. Factum est autem post multos dies, ut offerret Cain de fructibus terrae munera Domino.

4. Abel quoque obtulit de primogenitis gregis sui, et de adipibus eorum; et respexit Dominus ad Abel, et ad munera ejus. (*Hebr. 11, 4*).

5. Ad Cain vero, et ad munera illius non respexit; iratusque est Cain vehementer, et concidit vultus ejus.

6. Dixitque Dominus ad eum: Quare iratus es? et cur concidit facies tua?

7. Nonne si bene egeris, recipies: sin autem male, statim in foribus peccatum aderit? sed sub te erit appetitus ejus, et tu dominaberis illius.

8. Dixitque Cain ad Abel fratrem suum: Egrediamur foras. Cumque essent in agro, consurexit Cain adversus fratrem suum Abel, et interfecit eum. (*Sap. 10, 3. Matth. 23, 35. 1. Joan. 3, 12*).

9. Et ait Dominus ad Cain: Ubi est Abel frater tuus? Qui respondit: Nescio. Num custos fratris mei sum ego?

10. Dixitque ad eum: Quid fecisti? Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra.

11. Nunc igitur maledictus eris super terram, quae aperuit os suum, et suscepit sanguinem fratris tui de manu tua.

12. Cum operatus fueris eam, non dabit tibi fructus suos: vagus et profugus*eris super terram.

13. Dixitque Cain ad Dominum: Major est iniquitas mea, quam ut veniam merear.

14. Ecce efficis me hodie a facie terrae, et a facie tua abscondar, et ero vagus et profugus in terra: omnis igitur, qui invenerit me, occidet me.

1. Adam potem poznał żonę swoją Hewę, która poczęła y porodziła Kaina, mówiąc: Otrzymałam człowieka przez Boga.

2. Y zasię porodziła brata iego Abela. A Abel był pasterzem owiec, a Kain oraczem.

3. Y stało się po wielu dni, iż Kain ofiarował Panu dary z owoców ziemi.

4. Abel też ofiarował z pierworodnych trzody swojej, y z tłustości ich: y weyrzał Pan na Abela y na dary iego.

5. Ale na Kaina y na dary iego nieweyrzał. Y rozniewał się Kain barzo, y spadł na obliczu swoim.

6. Y rzekł Pan do niego: Czemus się rozniewał, y czemu spadła twarz twoja?

7. Aza ieśli dobrze czynić będziesz, nie odniesiesz: a ieśli źle, natychmiast we drzwiach grzech twój będzie? Lecz pod toba będzie pożądlivość iego, a ty nad nią panować będziesz.

8. Y rzekł Kain do Abela brata swego: wynidźmy na pole. A gdy byli na polu powstał Kain na Abela brata swego, y zabił go.

9. Y rzekł Pan do Kaina: Gdzie jest Abel brat twój? Który odpowiedział: Niewiem: Zalim ja iest stróżem brata mego?

10. Y rzekł do niego: Coś uczynił? głos krwi brata twego woła do mnie z ziemi.

11. Teraz tedy będziesz przeklętym na ziemi, która otworzyła gębę swą, y przyjęła krew brata twego z ręki twojej.

12. Gdy ja sprawować będziesz, nie da tobie użytków swoich: tulaczem y zbiegiem będziesz na ziemi.

13. Y rzekł Kain do Pana: Większa iest nieprawość moja, niżbym miał odpuszczenia bydź godzien.

14. Oto mię dziś wyganiaasz od oblicza ziemi, y skryję się przed obliczem twoim, y będę tulaczem y zbiegiem na ziemi: każdy tedy ktoby mię naidzie, zabię mię.

R. 4.--1. *Poznał.* U Hebrajczyków dziewczica zowie się *Abma*, który to wyraz oznacza ukrytą, czyli *niepoznaną*, Ztąd poszło, iż każde spółkowanie z niewiastą, zwykli mianować *poznawaniem jej*.—*Kain.* Znaczy: *nabytek, otrzymanie*.—*Przez Boga.* Z łaski Boga.

2. *Abel.* Marność, smutek. Ewa albo dla tego dała mu takie imię, że przeczuwała rychły jego koniec, albo że chciała oznaczyć stan wszystkich ludzi, podległych śmierci; jakby mówiła: *Zaprawdę wszystka marność, wszelki człowiek żyjący.* Ps. 38, 6.

4. *Weyrzał Pan na Abela i na dary jego.* Podobały się Bogu dary Abela i on sam; P. Bóg okazał to widomym znakiem, przez strawienie tych ofiar ogniem z nieba, Kaina zaś ofiary zostawił nietknięte.

7. *Aza...nie odniesiesz.* Jeżeli zechcesz być dobrym, to bądź pewnym, że odbierzesz w nagrodę i pokój sumienia, i widzialne oznaki łask moich dla ciebie.—*We drzwiach grzech twój będzie.* Jeżeli źle postąpisz, wnet kara za grzech twój spadnie na cię, jakby pies rzucający się na każdego, kto przekracza próg.—*Pod toba będzie pożądlivość jego.* Wprawdzie pożądlivość

będąca w tobie skłania i unosi cię do złego, ależ mocen jesteś jej się oprzeć. P. Wujka.

8. *Zabił go.* Jakim sposobem, niewiadomo. Wiersz 11. powiada, iż ziemia przyjęła krew Abela; ztąd widać, że nie był zaduszony, ale kamieniem, lub innym jakim pociskiem został zabity.

9. *Stróżem?* Z oburzeniem i wzgardą odpowiada, iż nie uważa siebie za przewodnika brata swego.

10. *Coś uczynił?* Bóg pokazuje Kainowi, iż wie o dokonanej przezeń zbrodni.—*Głos krwi... woła.* Zabójstwo twoje rychłę domaga się odemnie zemsty.

11. *Będziesz przeklętym na ziemi etc.* Przeklętą i nieużytą będzie dla ciebie ziemia, i ty na nią będziesz nieszczęśliwym, dręczonym obawą i smutkiem.

14. *Wyganiaasz od oblicza ziemi.* Jak gdyby mówił: Słusznie rozpaczam, bo widzę, że już nie chcesz mieć o mnie zwykłej swęj pieczy, każesz mi wydaleć się z tego miejsca, gdzie się urodził i wychował. Albo ziemia bierze się tu za ludzi mieszkających na niej, przez postać krasomówską, zwaną Metonymią, t.j. zamianną imion; a więc myśl taka: Czynisz mię wzgardą i nienawiścią ludzi, tak dalece,

15. Dixitque ei Dominus: Nequaquam ita fiet: sed omnis qui occiderit Cain, septuplum punietur. Posuitque Dominus Cain signum, ut non interficeret eum omnis, qui invenisset eum.

16. Egressusque Cain a facie Domini, habitavit profugus in terra ad orientalem plagam Eden.

17. Cognovit autem Cain uxorem suam, quae concepit, et peperit Henoch; et aedificavit civitatem, vocavitque nomen ejus ex nomine filii sui, Henoch.

18. Porro Henoch genuit Irad, et Irad genuit Maviael, et Maviael genuit Mathusael, et Mathusael genuit Lamech.

19. Qui accepit duas uxores, nomen uni Ada, et nomen alteri Sella.

20. Genuitque Ada Jabel, qui fuit pater habitantium in tentoriis, atque pastorum.

21. Et nomen fratris ejus Jubal; ipse fuit pater canentium cithara et organo.

22. Sella quoque genuit Tubalcain, qui fuit malleator et faber in cuncta opera aeris et ferri. Soror vero Tubalcain, Noema.

23. Dixitque Lamech uxoribus suis Adae et Sellae: Audite vocem meam uxores Lamech, auscultate sermonem meum: quoniam occidi virum in vulnus meum, et adolescentulum in livorem meum.

24. Septuplum ultio dabitur de Cain: de Lamech vero septuagies septies.

25. Cognovit quoque adhuc Adam uxorem suam; et peperit filium, vocavitque nomen eius Seth, dicens: Posuit mihi Deus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain.

26. Sed et Seth natus est filius, quem vocavit Enos; iste coepit invocare nomen Domini.

15. Y rzekł mu Pan: Żadna miara tak nie będzie: ale każdy kto by zabił Kaina, siedmiorako będzie karan. Y włożył Pan na Kaina znamię, aby go nie zabijał wszelki któryby go znalazł.

16. Y wyszedzsy Kain od oblicza Pańskiego, mieszkał wygnańcem na ziemi ku wschodowey części Eden.

17. Y poznał Kain żonę swoię, która poczęła y porodziła Henocha: y zbudował miasto, y nazwał imię jego od imienia syna swego Henoch.

18. Potym Henoch zrodził Irada, a Irad zrodził Mawiaela, a Mawiael Matusaela, a Matusael zrodził Lamecha.

19. Który pojął dwie żenie: imię iednęy Ada, a imię drugięy Sella.

20. Y urodziła Ada Jabela, który był oycem mieszkających w namiociech, y pasterzów.

21. Imię zaś brata jego Jubal: ten był oycem grających na arfach y muzyckim naczyniu.

22. Sella też urodziła Tubalkaina, który młotem robił, y był rzemieślnikiem wszelkięy roboty od miedzi y żelaza. A siostra Tubalkainowa, Noema.

23. Y rzekł Lamech żonom swym, Adzie y Selli: Słuchaycie głosu mego żony Lamechowe, posłuchaycie mowy moięy: żeciem zabił męża na ranę moję, y młodzieniaszka na śinność moję.

24. Siedmioraka pomśla będzie z Kaina, a z Lamecha siedmdzieśiątsiedm kroć.

25. Poznał też ieszcze Adam żonę swoię, y porodziła syna y nazwała imię jego Seth mówiąc: Położył mi Bóg plenię inne miasto Abela, którego zabił Kain.

26. Ale y Setowi narodził się syn, którego nazwał Enos: ten począł wzywać imienia Pańskiego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 4. w 1. Porodziła Kaina, Kain, otrzymany, albo otrzymanic. Abel lepak, albo Hebel, próżność, albo marność znaczy.

7. Aleć pod tobą będzie poządliwość jego, a ty będziesz nad nią panował. To jest jako Hieronim S. wyklada in Tradit.

iz ani oni zechcą na mnie, ani ja osmielę się na nich poglądać. — *I skryję się przed obliczem twóim.* Jako winowajca unikać będę obecności Boga Sędziego; albo: pozbawionym będę opieki twójej. — *Każdy tedy który mię znajdzie, zabije.* Wszelkie stworzenie na mnie powstanie, i nie będę mógł unikać tego, żeby mię ktoś nie zabił. Kain okazuje tu smutek i żal niedoskonały tylko, i przyrodzony; nie zważa na to, że przez grzech zasłużył na gniew Boga i śmierć swęj duszy, ale tylko obawia się utraty doczesnego życia.

15. *Siedmiorako będzie karan.* Liczba określona za nieoznaczoną. Ciężej będzie ukarany niżli ty, bo i przykład twój powinien go odstraszać od zbrodni. Okazuje tu P. Bóg, że nikt nie ma prawa mścić się nad winowajcą prywatną powagą. — *I włożył Pan na Kaina znamię.* Jakie to było piętno, nie wiadomo. Może sumienie wyryło na jego twarzy jakiś ślad trwogi i zgryzoty. — *Abby go nie zabijał wszelki.* Aby go nikt nie zabijał. Jest to sposób wyrażenia hebrajski.

17. *Żonę swoję.* Córkę Adama a swoję siostrę. Albowiem na początku świata, z potrzeby, dozwolone były małżeństwa braci z siostrami. — *Zbudował miasto.* Nie zaraz, ale po wielu latach, kiedy potomstwo jego rozmnożyło się tak, iż mogło je zapełnić. — *Od imienia syna swego.* Nie chciał dać temu miastu nazwanie od imienia swego, bo wszystkim było nienawistne.

19. *Dwie żony.* Pierwszy tedy Lamech został wielo-

żeńcem i naruszył wydane prawo o jednożeństwie. Gen. 2, 24.—Po potopie, kiedy życie człowiecze zaczęło być krótsze, i sam tylko Noe ze swoimi pozostał, P. Bóg dla przedszego rozmnożenia rodu ludzkiego dozwolił ludziom mieć po więcej żon, niż jednę; co też uczynili Abraham i Jakób, najświętsi mężowie. Chrystus Pan znowu zniósł wielożeństwo. (Matth. 19, 6).

20. *Ojcem mieszkających.* Hebrajczycy imieniem ojca zwykli oznaczać i każdego wynalazcę sztuk i kunsztów, albo każdego doskonałego nauczyciela. Jabel wynalazł sztukę robienia namiotów, czyli domów przenośnych; Jubal był wynalazcą wielu instrumentów muzycznych.

23. *Żeciem zabił męża etc.* Patrz J. Wujka.

24. *Siedmioraka pomśta z Kaina etc.* Jakby mówił: Nierównie ciężej będzie karany ten, kto by mię zabił, niż ja, co zabiłem Kaina, bo ja najmocniej żałuję mego postępk i pokutuję zań, czego nie chciał czynić Kain.

25. *Seth.* Co oznacza położenie, albo fundament. Imię takie nadał Adam z wyższego natchnienia, już dla tego, że Seth, na miejscu Abela, miał być fundamentem miasta Bożego; już że był figurą Chrystusa, który zowie się fundamentem Kościoła. (Is. 28, 16. i 1. Kor. 3, 11).

26. *Ten począł wzywać imienia Pańskiego.* To jest: W tym czasie, za radą i przewodnictwem Enosa, ludzie zaczęli gorliwie, przez publiczne nabożeństwa, czcić i wielbić Boga.

Hebr. in Genesim.—Gdyżes jest sobie wolny, upominam cię, aby nie grzech nad tobą, ale ty nad grzechem panował. A toć jest jasne miejsce za wolnością ludzką: że się człowiek może grzechowi i pożądliwościom złym sprzeciwić, jeśli chce. Czego przą Nowowiernicy dzisiejszy.

23. *Zeciem zabił męża na ranę moję.* Jest to miejsce bardzo trudne ku wyrozumieniu, przetoż je też rozmaicie wykładają. *Pagni*, tak przełożył z żydowskiego: Jeśli zabiję męża raną moją, a pacholę sinym razem moim, to jest, zbiciem do siności. Bo siedmiorako będzie zemszczon Kain, a Lamech siedmdziesiąt i siedm kroć. Inni zaś tak: Zaprawdę zabiłych męża za ranę moję, i młodzieńca za siny raz mój. Jeśli siedmiorako będzie zemszczon Kain, tedy Lamech siedmdziesiąt kroć siedmiorako. Ale ten się zda być wykład najspadniejszy, którego się wiele Doktorów Żydowskich i Łacińskich trzymają. Powiedają, że się ten Lamech kochał w myślistwie aż do starości. Gdy tedy już od starości na oczy nie dojrzał, a przed się od jednego młodzieńca prowadzony na łów wychadzał: raz się trafiło, że zastał Kaina w gęstym lesie we krzu się tającego: którego Lamech, napomniony od przewodnika swego, mniemając że zwierz jaki, strzałą przebił. Ale wnet obaczywszy że to był Kain, tak się na onego młodzieńca rozniewał, że go łukiem bardzo tłukąc zabił. Tak tedy te słowa wykładają: Mówi Lamech do żon swoich, żałując za oboje mężobójstwo które popełnił: Zabiłem, prawi, męża, to jest, Kaina raną moją, albo raniem mojem, i młodzieniaszka sinym razem moim. Jeźliż tedy siedmiorako (albo w siódmym narodzie) był zemszczon Kain, tedy Lamech siedmdziesiąt kroć siedmiorako, to jest daleko więcej zemszczon i pokaran będzie: albo na wszystkich dzieciach swoich, których miał siedmdziesiąt i siedmioro, jako *Josephus* pisze: którzy wszyscy potopem poginęli.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O rodowodzie Adama i jego potomków, aż do Noego.

1. Hic est liber generationis Adam. In die, qua creavit Deus hominem, ad similitudinem Dei fecit illum. (*Supr. 1, 12. Infr. 9, 6*).

2. Masculum et feminam creavit eos, et benedixit illis et vocavit nomen eorum Adam, in die quo creati sunt.

3. Vixit autem Adam centum triginta annis; et genuit ad imaginem et similitudinem suam, vocavitque nomen ejus Seth.

4. Et facti sunt dies Adam, postquam genuit Seth, octingenti anni; genuitque filios et filias. (*1. Par. 1, 1*).

5. Et factum est omne tempus quod vixit Adam, anni nongenti triginta et mortuus est.

6. Vixit quoque Seth centum quinque annis, et genuit Enos.

7. Vixitque Seth postquam genuit Enos octingentis septem annis; genuitque filios et filias.

8. Et facti sunt omnes dies Seth nongentorum duodecim annorum, et mortuus est.

9. Vixit vero Enos nonaginta annis, et genuit Cainan.

10. Post cujus ortum vixit octingentis quindecim annis, et genuit filios et filias.

11. Factique sunt omnes dies Enos nongenti quinque anni, et mortuus est.

12. Vixit quoque Cainan septuaginta annis, et genuit Malaleel.

13. Et vixit Cainan, postquam genuit Malaleel, octingentis quadraginta annis, genuitque filios et filias.

14. Et facti sunt omnes dies Cainan nongenti decem anni, et mortuus est.

15. Vixit autem Malaleel sexaginta quinque annis et genuit Jared.

1. Te są księgi rodzaju Adamowego, w dzień którego stworzył Bóg człowieka, na podobieństwo boże uczynił go.

2. Mężczyznę y niewiastę stworzył ie, y błogosławił im: y nazwał imię ich Adam, w dzień którego są stworzeni.

3. Y żył Adam sto y trzydzieści lat, y zrodził na wyobrażenie y podobieństwo swoje, y nazwał imię iego Seth.

4. Y stało się dni Adamowych potym iako zrodził Sethu ośm set lat: y zrodził syny y córki.

5. Y stał się wszystkie czas którego żył Adam, lat dziewięć set, trzydzieści: y umarł.

6. Żył też Seth sto y pięć lat, y zrodził Enosa.

7. Y żył Seth potym iako zrodził Enosa ośm set y siedm lat, y zrodził syny y córki.

8. Y stały się wszystkie dni Sethowe, dziewięć set dwanaście lat: y umarł.

9. Enos lepak żył dziewięćdziesiąt lat, y zrodził Kainana.

10. Po którego narodzeniu żył ośm set y piętnaście lat, y zrodził syny y córki.

11. Y stały się wszystkie dni Enosowe dziewięć set y pięć lat: y umarł.

12. Żył też Kainan siedmdziesiąt lat, y zrodził Malaleela.

13. Y żył Kainan potym iako zrodził Malaleela ośmset y czterdzieści lat, y zrodził syny y córki.

14. Y było wszęch dni Kainanowych dziewięć set y dziesięć lat y umarł.

15. Malaleel zaś żył sześćdziesiąt y pięć lat, y zrodził Jareda.

R. 5.—1. *Te są księgi rodzaju.* Oto jest wykazanie rodowodu tych potomków Adama, którzy byli przodkami Messyasza.

2. *Imię ich Adam.* Tutaj Adam jest imię rodzajowe, nie zaś osobowe; dla tego właściwe jest i Ewie. *Adam*, z hebr. znaczy: ziemny.

3. *Na wyobrażenie i podobieństwo swoje.* Podobnego we wszystkim sobie, a więc i grzesznego jak sam.

5. *Dziewięćset trzydzieści.* Życie człowiecze w owym

czasie było tak długie dla tego, że Bóg chciał, aby ludzie prędzej mogli się rozmnożyć; przyczyniła się także do tego doskonała budowa ciała, umiarkowanie w pokarmach, znany przez Adama i przekazany innym sposób zachowywania w czerstwości zdrowia; znał bowiem moc i własności ziół i roślin i t. d. Adam przez tak długie życie pokutował za grzech swój, i, przez wiarę, łączył tę pokutę z przyszłemi zasługami Chrystusa, dla tego został zbawionym; podobnież i Ewa.

16. Et vixit Malaleel, postquam genuit Jared, octingentis triginta annis; et genuit filios et filias.

17. Et facti sunt omnes dies Malaleel octingenti nonaginta quinque anni, et mortuus est.

18. Vixitque Jared centum sexaginta duobus annis, et genuit Henoch.

19. Et vixit Jared, postquam genuit Henoch, octingentis annis, et genuit filios et filias.

20. Et facti sunt omnes dies Jared nongenti sexaginta duo anni, et mortuus est.

21. Porro Henoch vixit sexaginta quinque annis, et genuit Mathusalam.

22. Et ambulavit Henoch cum Deo; et vixit, postquam genuit Mathusalam, trecentis annis, et genuit filios et filias.

23. Et facti sunt omnes dies Henoch trecenti sexaginta quinque anni. * (*Eccli. 44, 16. Heb. 11, 5*).

24. Ambulavitque cum Deo, et non apparuit; quia tulit eum Deus. *

25. Vixit quoque Mathusala centum octoginta septem annis et genuit Lamech.

26. Et vixit Mathusala, postquam genuit Lamech, septingentis octoginta duobus annis, et genuit filios et filias.

27. Et facti sunt omnes dies Mathusale nongenti sexaginta novem anni, et mortuus est.

28. Vixit autem Lamech centum octoginta duobus annis, et genuit filium.

29. Vocavitque nomen ejus Noe, dicens: Iste consolabitur nos ab operibus et laboribus manuum nostrarum in terra, cui maledixit Dominus.

30. Vixitque Lamech, postquam genuit Noe, quingentis nonaginta quinque annis, et genuit filios et filias.

31. Et facti sunt omnes dies Lamech, septingenti septuaginta septem anni, et mortuus est.

32. Noe vero, cum quingentorum esset annorum, genuit Sem, Cham, et Japhet.

16. Y żył Malaleel potym iako zrodził Jareda ośm set trzydzieści lat, y zrodził syny y córki.

17. Y stały się wszystkie dui Malaleelowe ośm set dziewięćdziesiąt pięć lat: y umarł.

18. Y żył Jared sto sześćdziesiąt dwie lecie, y zrodził Henocha.

19. Y żył Jared po tym iako zrodził Henocha ośm set lat, y zrodził syny y córki.

20. Y stały się wszystkie dni Jaredowe dziewięć set sześćdziesiąt dwie lecie: y umarł.

21. Henoch lepak żył sześćdziesiąt pięć lat, y zrodził Mathusalama.

22. Y chodził Henoch z Bogiem, y żył potym iako zrodził Mathusale trzy sta lat, y zrodził syny y córki.

23. Y stały się wszystkie dui Henochowe trzy sta sześćdziesiąt pięć lat.

24. Y chodził z Bogiem, y nie było go widać: bo go wziął Bóg.

25. Żył Mathusala sto ośmdziesiąt siedm lat, y zrodził Lamecha.

26. Y żył Mathusala po tym iako zrodził Lamecha, siedm set ośmdziesiąt dwie lecie, y zrodził syny y córki.

27. Y stały się wszystkie dni Mathusale, dziewięć set sześćdziesiąt dziewięć lat: y umarł.

28. Lamech zaś żył sto ośmdziesiąt dwie lecie y zrodził syna.

29. Y nazwał imię iego Noé, mówiąc: Ten nas pocieszy z prac y robót rąk naszych, na ziemi która Pan przeklął.

30. Y żył Lamech potym iako zrodził Noego pięć set dziewięćdziesiąt pięć lat, y zrodził syny y córki.

31. Y stały się wszystkie dni Lamechowe siedm set siedmdziesiąt siedm lat: y umarł.

32. Noé zaś gdy był pięć set lat, zrodził Sama, Chama, y Japheta.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 5. w. 3. *I zrodził syna na wyobrażenie i podobieństwo swoje.* Nie na ono pierwsze wyobrażenie i podobieństwo, na które sam był od Boga stworzony, które on grzechem poszczepił i zaczął: ale na to swoje które miał po zgrzeszeniu. Które Pan Chrystus w wiernych swych zasię odnawia i naprawuje. *Col. 3, 10. i 2. Cor. 3, 18.*

5. *I umarł.* Aby się okazała prawda Boża, który im powiedział: Iż jeśli będziecie jeść z tego drzewa, tedy pomrzecie: a nieprawda szatańska, który im obiecał, że nie umrzecie. Niezamileżał Mojżesz, iż i Adam, i potomkowie jego wszyscy pomarli: Oprócz Henocha, (o którym do *Żyd. 11, 5 i Mydr. 4, 11. i Syrach. 44, 16*). Abyśmy ztąd poznali, jako długo mogły być człowiek żyć w raju. Bo jako Henoch żywy był porwany i nieskusiwszy śmierci, na lepszy stan jest przeniesiony: takby się było stało ze wszystkimi ludźmi, by był Adam nie zgrzeszył.

29. *Ten nas pocieszy.* Albo jako LXX. z żydowskiego przełożyli, i Hieronim S. in *Trad. Heb. in Genesim.* Ten nam da odpocznąć od prac y robót naszych. Bo Noach odpoczynienie właśnie znaczy. Wszakże i Chaldejski

22. *I chodził Henoch z Bogiem.* Życie prowadził święte, podobał się Bogu.

24. *I nie było go widać.* Henoch żywy wzięty został z ziemi, i znowu, pod koniec świata, ukaże się na ziemi, dla nawracania ludzi do pokuty. (*Eccles. 44, 16. i do Żyd. 11, 5*).

29. *Ten nas pocieszy.* Wyraz Noe oznacza odpocznienie i pociechę. Noe zaś przyniósł ludziom odpocznienie i pociechę tem, że: 1) wszystkie przedtem wykonywane złe czyny, t. j. grzechy ustały i odpoczęły za pośrednictwem Noego, bo on je zalał potopem; 2) wynalazł pług i inne narzędzia rolnicze, ułatwiające uprawę roli; 3) dla świę-

tości i ofiary Noego, P. Bóg pobłogosławił ziemi (r. 8, 21, i 9, 1), przez co ona mniej zaczęła wymagać trudów człowieka do wydania owoców; 4) był wynalazcą wina, które rozwesela serca; 5) po potopie zastał naprawcą świata, pojednał Boga z ludźmi przez odnowione przymierze, i był jednym z przodków Messyasa, który jest odpocznieniem i pociechą naszą. P. W.

32. *Gdy był pięćset lat.* Przedtem Noe mógł mieć synów, którzy umarli przed potopem, tutaj się mówi tylko o synach jego, Semie, Chanie i Jafecie, którzy przezeń byli spłodzeni, kiedy już miał wieku skończonych lat 500.

przełożył: Ten nas pocieszy. Bo odpoczynienie od prac jest wielką pociechą pracującym ludziom. Iż tedy Noe, jako Żydzi piszą, najpierwszy nauczył ludzi bydłem orać, co pierwój ziemię rękoma swemi kopali: dla czego też niżej oraczem jest nazwany, *Gen. 9, 20*, albo iż znalazł używanie wina, które uwesela serce człowiecze. *Psal. 103, 15*. Przeto o nim ojciec prorokuje, że miał ludziom odpoczynienie i pociechę przynieść.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O powszechném skażeniu obyczajów, i budowie Arki przez Noego.

1. Cumque caepissent homines multiplicari super terram, et filias procreassent.

2. Videntes filii Dei filias hominum quod essent pulchrae, acceperunt sibi uxores ex omnibus, quas elegerant. * (*Barach 3, 26:*)

3. Dixitque Deus: Non permanebit spiritus meus in homine in aeternum, quia caro est, eruntque dies illius centum viginti annorum.

4. Gigantes autem erant super terram in diebus illis; postquam enim ingressi sunt filii Dei ad filias hominum, illaeque genuerunt, isti sunt potentes a saeculo viri famosi. *

5. Videns autem Deus quod multa malitia hominum esset in terra, et cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum omni tempore, (*Infr. 8, 21. Matth. 15, 19.*)

6. Paenituit eum quod hominem fecisset in terra. Et taclis dolore cordis intrinsecus,

7. Delebo, inquit, hominem, quem creavi a facie terrae, ab homine usque ad animantia, a reptili usque ad volucres coeli: paenitet enim me fecisse eos.

8. Noe vero invenit gratiam coram Domino.

9. Hae sunt generationes Noe: Noe vir iustus atque perfectus fuit in generationibus suis, cum Deo ambulavit. (*Ecclesi. 44, 17.*)

10. Et genuit tres filios, Sem, Cham, et Japheth.

11. Corrupta est autem terra coram Deo, et repleta est iniquitate.

1. A gdy się ludzie poczęli rozmnażać na ziemi y zrodzili córki:

2. Widząc synowie Boży córki ludzkie iż były piękne, wzięli sobie za żony ze wszystkich które obrali.

3. Y rzekł Bóg: Nie będzie trwał duch mój na wieki w człowiecze gdyż jest ciałem: y będą dni iego sto y dwadzieścia lat.

4. A Ołbrzymowie byli na ziemi w one dni: bo gdy weszli synowie Boży do córek ludzkich, a one porodziły: ci są mocarze od wieku mężowie sławni.

5. A widząc Bóg że wiele było złości ludzkiej na ziemi, a wszystka myśl serca była napięta ku złemu po wszystkie czas:

6. Żał mu było że uczynił człowieka na ziemi: y ruszony serdeczną boleścią wewnątrz rzekł:

7. Wygladzę człowieka, któregom stworzył, z obliczności ziemi: od człowieka aż do zwierząt: od ziemiopłazu aż do ptactwa powietrznego: bo mi żał żem ie uczynił.

8. Noé zaś znalazł łaskę przed Panem.

9. Noego rodzaie te są. Noé mąż sprawiedliwy y doskonały był w rodzajach swoich, z Bogiem chodził.

10. Y zrodził trzech synów, Sema, Chama y Japheta.

11. Ale ziemia skaziła się przed Bogiem, y napelniła się nieprawością.

R. 6.—1. *Poczęli się rozmnażać.* Wprzód już się byli zaczęli rozmnażać; lecz tu się mówi o rozmnożeniu ludzi w niezmierną mnogość, z którą razem i skażenie obyczajów wzrastało.

2. *Synowie Boży córki ludzkie.* Potomkom Setha nadawane było imię synów Bożych, dla posłusznego Bogu ich życia, czyli dla świętości, na której się odbijał obraz Boży. Przeciwnie Kaina potomków nazywano synami ludzkimi, bo rządząc się li tylko skażoną swoją wolą, żyli po ziemsku i zwierzęcemu. Patrz Wujka.

3. *Gdyż jest ciałem.* Bo z winy swojej ludzie do tego siebie doprowadzili, iż już skłonni i sposobni stali się tylko do rzeczy cielesnych, jak gdyby nie było już w nich rozumnej duszy. *Duch mój etc.* Patrz X. Wujka.

4. *Ołbrzymowie.* Ludzie niepomiernej wzrostu i otęłości, i, jako zaufani w swęj sile, pyszni i okrutni; ztąd w Wers. Akwili znajduje się: *okrutni*, zamiast ołbrzymów.—*Bo gdy etc.* Przyczyna, dla której ołbrzymami się urodzili. Potomkowie Setha, zwani synami Bożymi, byli sił czerstwych i niezwytych; gdy oni pojęli za żony bardzo piękne córki ludzkie (Kaina), z największą miłością i żądzą łączyli się z niemi cielesnie—i w skutek tego wydali potomstwo ołbrzymie, jako najdojrzałszy owoc najmocniejszej zmysłowości.—*Ci są mocarze od wieku stawni.* I synowie tych to małżeństw stali się najpotężniejszymi, jacy byli od początku świata, i najsłynniejszymi i z siły ciała i z rozwiązości swęj i okrucieństwa.

5. *A wszystka myśl była napięta ku złemu.* Może to być rozumianem w znaczeniu najściślejszém, t. j. że ludzie owego czasu nigdy nic dobrego nie czynili, a całą myśl jedynie mieli wyteżaną na uczynki nieprawości; albo w sensie hyperbolicznym, jak np. mówi się o człowieku materialnym, który rzadko kiedy coś dobrego przedsięwzię, że *myśli tylko o brzuchu*.

6. *Żał mu było.* T. j. najmocniej nie podobały się Bogu postęпки ludzkie. P. Bóg nigdy nie żałuje tego, co raz uczynił, bo jest nieomylny i nieodmienny; lecz tutaj Pismo S. wyraża się o Bogu w sposób ludzki, czyli przez tak nazwaną *Antropopatię*.

8. *Noe zaś znalazł łaskę.* Wyrażenie to w języku hebr. znaczy: był miłszym i przyjemniejszym Bogu, niż inni.

9. *Sprawiedliwy i doskonały.* Nie rozumie się tu o doskonałości bezwzględnej, która właściwą jest mieszkańcom niebieskiej ojczyzny; ale tylko o doskonałości człowieka w doczesnem życiu, która zależy na niepodleganiu grzechom śmiertelnym, i na ciągłym usiłowaniu nabycia cnót wszelkich.—*W rodzajach swoich.* Pomiędzy ludźmi swojego wieku, t. j. był doskonalszy od wszystkich, którzy wtenczas żyli. Niektórzy w rodzajach swoich wykładają, w uczynkach swoich; one są bowiem jakby dzieci, które człowiek rodzi, czyli spładza w przeciągu swojego życia.—*Z Bogiem chodził.* Jak Henoch. Patrz wyż. r. 5, 22.

11. *Ziemia skaziła się.* Jest to Metonymia, zamiast: mieszkańcy ziemi.

12. Cumque vidisset Deus terram esse corruptam (omnis quippe caro corruperat viam suam super terram),

13. dixit ad Noe: Finis universae carnis venit coram me: repleta est terra iniquitate a facie eorum, et ego disperdam eos cum terra.

14. Fac tibi arcam de lignis laevigatis: mansuuculas in arca facies, et bitumine lines intrinsecus; et extrinsecus.

15. Et sic facies eam: Trecentorum cubitorum erit longitudo arcae, quinquaginta cubitorum latitudo, et triginta cubitorum altitudo illius.

16. Fenestram in arca facies, et in cubito consummabis summitatem ejus: ostium autem arcae pones ex latere: deorsum, caenacula et tristega facies in ea.

17. Ecce ego adducam aquas diluvii super terram, ut interficiam omnem carnem, in qua spiritus vitae est subter coelum; universa, quae in terra sunt, consumeruntur.

18. Ponamque faedus meum tecum, et ingredieris arcam tu et filii tui, uxor tua, et uxores filiorum tuorum tecum.

19. Et ex cunctis animantibus universae carnis bina induces in arcam, ut vivant tecum: masculini sexus et feminini.

20. De volucibus juxta genus suum, et de jumentis in genere suo, et ex omni reptili terrae secundum genus suum: bina de omnibus ingredientur tecum, ut possint vivere.

21. Tolles igitur tecum ex omnibus escis, quae mandari possunt, et comportabis apud te, et erunt tibi, quam illis in cibum.

22. Fecit igitur Noe omnia, quae praeceperat illi Deus. (*Heb. 11, 7*).

12. A gdy użył Bóg ziemię byź skażoną (bo wszelkie ciało popsowało było drogę swą na ziemi).

13. Rzekł do Noego: koniec wszelkiemu ciału przyszedł przedemną: napełniona jest ziemia nieprawością od oblicza ich: a ja wytracę je z ziemią.

14. Uczyń sobie korab z drzewa heblowanego: mieszkаницzka w nim poczynisz, y namażesz kłiem wewnątrz i zewnątrz.

15. A uczynisz go tak. Trzysta łokiet będzie długość korabia, pięćdziesiąt łokiet szerokość, a trzydzieści łokiet wysokość jego.

16. Okno w korabiu uczynisz, a na łoku dokonasz wieżch jego: a drzwi w korabiu postawisz z boku: na dole gmachy y troje piętra uczynisz w nim.

17. Oto ja przywiędę wody potopu na ziemię, abych wytracił wszelkie ciało, w którym iest duch żywota pod niebem. Wszystko co na ziemi iest zniszczeie.

18. Y uczynię przymierze moje z tobą: y wnijdiesz do korabia ty y synowie twoi, żona twoia y żony synów twoich z tobą.

19. Y ze wszech zwierząt wszelkiego ciała po dwóygu wwiedziesz do korabia, aby zostały żywe z tobą: samca y samicę:

20. Z ptastwa według rodzaju jego: y z bydła według rodzaju jego: y ze wszystkiego ziemiopłazu, według rodzaju jego: po dwóygu z każdego wnida z tobą aby mogły żyć.

21. Przetóż weźmiesz z sobą ze wszelkich pokarmów które iedzone byź mogą, y znieśiesz do siebie: y będą tak tobie iako y onym na pokarm.

22. Y uczynił Noe wszystko co mu Bóg przykazał.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 6. w. 2. *Widząc synowie Boży.* Przez te syny Boże, jedni rozumieją syny książąt albo zacnych ludzi, jako Pagninus i Chaldejski tłumacz, drudzy syny mocarzów, jako Symmachus, inni syny Bogów, to jest, Sędziów, albo przełożonych jako Akwila. Bo słowo *Elohim*, to wszystko znaczyć może. Oleaster rozumie ludźmi wielkie, urodziwe, mocne i wysokie, jako więc Pismo Ś. zowie Cedry Boże, i góry Boże. *Psalm. 37, 7, i 79, 11.* Ale to pewniejsza, iż tu przez syny Boże rozumie święte ono potomstwo Sethowe i Enochowe, prawdziwie chwalcę Boże, którzy od ludzi swych czasów byli nazwani Bogami, jako o jednym Suidas, o drugim Cyrillus Alexandryjski świadczy. A przez syny i córki człowiecze rozumie przekłętę potomstwo Kaimowe, jako Augustyn, Chryzostom, Cyrillus, Cassianus, Tomas i inszy pospolicie wykładają.

12. *Bo wszelkie ciało.* Wszyscy ludzie. Podobnie mówi się u Is. 40, 5. *I ujrzy wszelkie ciało spolem.*—*Droga swą.* Swoją sposob życia, który powinni się urządzać według przewodnictwa rozumu i Boskiego prawa.

13. *Koniec wszelkiemu ciału przyszedł przedemną.* Przybliżył się już czas, postanowiony przezemnie, do zgładzenia z ziemi ludzi i zwierząt.

14. *Korab.* Po hebr. *theba*, który to wyraz każe wnioskować, że Korab, czyli arka nie miał kształtu okrętu, ale był formy skrzyni, z wierzchu i ze spodu szerokiej, i spód ten nie był sklepisty, ale równy i płaski.—*Mieszkаницzka.* W texcie hebr. i wers. LXX. *gniazda.* Były to więc małe stajenki i klatki, porobione wewnątrz całej arki, odpowiednie potrzebom wszelkiego rodzaju zwierząt.—*Z drzewa heblowanego.* Patrz X. Wujka.

15. *Trzysta łokiet.* Łokieć zawiera półtorej stopy: długość arki była dziesięciokrotnie do jej wysokości i głębokości, a więc cała objętość miała łokci 450,000.

16. *Okno.* Jedno główne, większe i z przezroczystego

jakiegoś metalu czy kamienia; prócz tego głównego, mogły być jeszcze inne okna mniejsze. — *A na łoku dokonasz wieżch jego.* Jakby mówił: Wysokość tego okna niech będzie na łokieć jeden; albo myśl taka: Zawsze miej pod ręką miarę łokcia i jej używaj, aż nim nie dokonasz budowy arki, według podanych ci wymiarów i modły. Inni tak wykładają: Dach arki od brzegów ku środkowi bardzo mało niech będzie podniesiony, tak iżby cała jego pochyłość od wierzchu do krańców nie miała więcej nad łokieć.—*Gmachy.* Izdebki do składu, spiżarnie. (p. Lindego sł.). Zdaje się że arka składała się z części najniższej, jakby podziemia, gdzie był pokład i stek okrętu i owe składy; na stropie zaś tej części wznosiły się jeszcze trzy kondygnacye czyli piętra.

18. *Uczynię przymierze moje z tobą.* Zaręczam ci twoje i twojej rodziny ocalenie, wezmę cię pod moje opiekę.

20. *Wnidą z tobą.* Przyjdą do ciebie, dobrowolnie, przez szczególny instynkt, nadany im od Boga.

3. *Nie będzie trwał duch mój.* Duszę człowieczą zowie duchem, iż Pan Bóg stwarzając duszę, natchnął w oblicze człowieka, dychanie żywota. Zowie ją też duchem swoim, iż ją sam Pan Bóg stwarza i wlewa w ciało, i kiedy chce może ją z ciałem rozłączyć. Czytaj *Eccles. 12, 7.* A tak gdy mówi nie będzie mieszkał duch mój w człowieku na wieki, nie inszego nie znaczy, jedno iż rodzaj ludzki nie miał żyć wiecznie na ziemi.

3. *I będą dni jego sto i dwadzieścia lat.* To jest będą mieć sto i dwadzieścia lat na czynienie pokuty. Nie żeby żywot ludzki miał być temi słowy do sta i dwudziestu lat skrócony; gdyż i Abraham dobrze potem żył sto i siedmdziesiąt i pięć lat, i drudzy po potopie przez dwieście lat, i trzysta lat. A tak temi słowy, onemu rodzajowi na pokutę, sto i dwadzieścia lat było naznaczono. *Hier. in Trad. Herb.*

14. *Z drzewa heblowanego.* Po Żydowsku z drzewa Gopherowego: w Greckim, z drzewa czworograniastego, albo na cztery granie ociosanego: po Chaldejsku, z drzewa Cedrowego. Inni przez Gopherowe drzewo sosnowe albo jodłowe rozumieją. Bo iż niewiedzieć co słowo *Gopher* właśnie znaczy, przetoż je różnie wykładają.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O wnijsciu Noego do Arki, i zalaniu ziemi wodami potopu.

1. Dixitque Dominus ad eum: Ingredere tu, et omnis domus tua in arcam: te enim vidi justum coram me in generatione hac. (2. *Pet. 2, 5*).

2. Ex omnibus animantibus mundis tolle septena et septena, masculum et feminam: de animantibus vero immundis duo et duo, masculum et feminam.

3. Sed et de volatilibus coeli septena et septena, masculum et feminam, ut salvetur semen super faciem universae terrae.

4. Adhuc enim, et post dies septem ego pluam super terram quadraginta diebus et quadraginta noctibus: et delebo omnem substantiam, quam feci, de superficie terrae.

5. Fecit ergo Noe omnia, quae mandaverat ei Dominus.

6. Eratque sexcentorum annorum, quando diluvii aquae inundaverunt super terram.

7. Et ingressus est Noe et filii ejus, uxor ejus et uxores filiorum ejus cum eo, in arcam propter aquas diluvii. (*Mat. 24, 37. I Pet. 3, 20*).

8. De animantibus quoque mundis et immundis, et de volucribus, et ex omni, quod movetur super terram,

9. duo et duo ingressa sunt ad Noe in arcam, masculus et femina, sicut praeceperat Dominus Noe.

10. Cumque transissent septem dies, aquae diluvii inundaverunt super terram.

11. Anno sexcentesimo vitae Noe, mense secundum, septimodecimo die mensis, rupti sunt omnes fontes abyssi magnae, et cataractae coeli apertae sunt;

1. Y Rzekł Pan do niego: Wnidz ty y wszystkie dóm twój do korabia: bom ciebie widział sprawiedliwym przed sobą w narodzie tym.

2. Ze wszystkich zwierząt czystych wezmiesz siedmiorgo y siedmiorgo samca y samicę; a z zwierząt nieczystych po dwoygu y dwoygu samca y samicę.

3. Ale y z ptastw powietrznych siedmiorgo y siedmiorgo samca y samicę: aby zachowane było nasienie na wszystkiej ziemi.

4. Jeszcze bowiem, a po siedmi dniach spuszczę deszcz na ziemię przez czterdzieści dni y czterdzieści nocy: y wygładzę z ziemi wszelkie stworzenie którem uczynił.

5. Uczynił tedy Noé wszystko, co mu Pan kazał.

6. A było mu sześć set lat gdy wody potopu wylały po ziemi.

7. Y wszedł Noé y synowie jego, żona jego y żony synów jego z nim do korabiu dla wód potopu.

8. Z zwierząt też czystych, y nieczystych, y z ptastwa, y ze wszego co się płaza po ziemi,

9. Dwoygo y dwoygo weszło do Noego w korab, samiec y samica, iako był przykazał Pan Noemu.

10. A gdy minęło siedm dni, wody potopu wylały po ziemi.

11. Roku sześćsetnego żywota Noego, Miesiąca wtórego, siedmnastego dnia Miesiąca, przerwały się wszystkie źródła przepaści wielkiej, y upusty niebieskie otworzone sa.

R. 7.—2. *Siedmiorgo i siedmiorgo.* Z gatunków zwierząt czystych (które wolno było zabijać na ofiarę) sztuk siedm, nie czternaście; z nieczystych dwoje, nie czworo: t. j. z pierwszych czterech samców i trzy samice; z drugich zaś tylko samca i samicę. Z czystych jedna para została wprowadzona do arki dla zachowania tego gatunku, druga przeznaczona była na ofiarę, trzecia na pokarm po potopie: naostatek siódmy samiec na ofiarę wkrótce po potopie. R. 8, 20.—*A z zwierząt nieczystych.* Nie z tych nieczystych, które prawo Mojżesza za takie uznało, bota prawo jeszcze nie było postanowione, ale z tych, które z podania przodków uważały się za nieodpowiednie do ofiar, lub pożywiania.—Aleg. Arka była figurą Kościoła; Noe Chrystusa; zwierzęta czyste i nieczyste, sprawiedliwych i grzeszników.

4. *Jeszcze bowiem, a po siedmiu dniach.* Siedm dni dodano nad czas wyżej określony, żeby ludzie przynajmniej w tym ostatnim tygodniu zaczęli pokutować, widząc już przykład Noego, którego upomnień słuchać

nie chcieli.—*Wszelkie stworzenie.* Wyjawszy ryby, i te, które ze zgnilizny powstają.

9. *Dwoygo i dwoygo.* T. j. parami, po dwoje.

11. *Miesiąca wtórego.* Który po hebr. naz. Jair, i mniej więcej odpowiada naszemu Majowi; roku zaś od stw. św. 1656, przed Chr. 2348.—*Wszystkie źródła przepaści wielkiej.* Wszystkie źródła wielorakich przepaści; albowiem pod ziemią znajduje się wiele bezdennych wirów i topieli. Zowią się zaś jedną przepaścią dla tego, że te wody łączą się z sobą przez podziemne żyły.—*Upusty niebieskie otworzone są.* Pismo Ś. zwykle się wyraża, iż niebo się otwiera, kiedy deszcz pada, a zamyka się, kiedy jest susza. Łuk. 4. 25.—*Za dni Eliaszowych, gdy było zamknięte niebo.* Znaczy więc, że ze środkowej krainy powietrznej, która się nazywa niebem, z takim pędem ogromna masa wody wylała się na ziemię, iż zdawało się, że wody, jakby po wyjęciu spustów, nakształt rzek płynęły.

12. et facta est pluvia super terram quadraginta diebus et quadraginta noctibus.

13. In articulo diei illius ingressus est Noe, et Sem, et Cham, et Japhet, filii ejus; uxor illius, et tres uxores filiorum ejus cum eis in arcam;

14. ipsi et omne animal secundum genus suum, universaque jumenta in genere suo, et omne quod movetur super terram in genere suo, cunctumque volatile secundum genus suum, universae, aves, omnesque volucres.

15. ingressae sunt ad Noe in arcam, bina et bina ex omni carne, in qua erat spiritus vitae.

16. Et quae ingressa sunt, masculus et femina ex omni carne introierunt, sicut praeceperat ei Deus; et inclusit eum Dominus de foris.

17. Factumque est diluvium quadraginta diebus super terram; et multiplicatae sunt aquae, et elevarunt arcam in sublime a terra.

18. Vehementer enim inundaverunt, et omnia repleverunt in superficie terrae; porro arca ferebatur super aquas.

19. Et aquae praevaluerunt nimis super terram; operisque sunt omnes montes excelsi sub universo coelo.

20. Quindecim cubitis altior fuit aqua super montes, quos operuerat.

21. Consumptaque est omnis caro, quae movebatur super terram, volucrum, animantium, bestiarum, omniumque reptilium, quae reptant super terram; universi homines, (*Sap. 10, 4. Eccli. 39, 28.*)

22. et cuncta, in quibus spiraculum vitae est in terra, mortua sunt.

23. Et delevit omnem substantiam, quae erat super terram, ab homine usque ad pecus, tam reptile quam volucres coeli, et deleta sunt de terra; remansit autem solus Noe, et qui cum eo erant in arca. (*Supr. 7, 7.*)

24. Obtinueruntque aquae terram centum quinquaginta diebus.

12. Y spadł deszcz na ziemię czterdzieści dni y czterdzieści nocy.

13. Onegoż dnia wszedł Noe y Sem y Cham y Japhet synowie iego, żona iego, y trzy żony synów iego z nimi do korabia:

14. Sami y wszelki zwierż według rodzaju swego, y wszystko bydło według rodzaju swego, y wszystko co płaza po ziemi według rodzaju swego, y wszystko latające według rodzaju swego, y wszyscy ptacy y wszystko co ma skrzydła,

15. weszło do Noego do korabia, dwoygo y dwoygo ze wszystkiego ciała, w którym był duch żywota.

16. A które weszły, samiec y samica ze wszego ciała weszły, iako mu Bóg przykazał: y zamknął go Pan z nadworza.

17. Y stał się potop przez czterdzieści dni na ziemi: y weszły wody, y podniosły korab wysoko od ziemi.

18. Barzo bowiem były wylały, y wszystko napelnily na wierzechu ziemi: a korab pływał po wodach.

19. A wody się zmocniły zbytnie nad ziemią: y okryły się wszystkie góry wysokie pod wszystkim niebem.

20. Piętnaście lokci wyssza była woda nad górami, które była okryła,

21. Y zgładzone iest wszelkie ciało, które się ruchało na ziemi, ptaków, zwierząt, bestyi, y wszystkich ziemopłazów które się plazają po ziemi: wszyscy ludzie.

22. Y wszystko w czym iest duch żywota, na ziemi pomarło.

23. Y wygładził Bóg wszystko stworzenie, które było na ziemi, od człowieka aż do bydłęcia, tak ziemopłaz iako y płastwo powietrzne: y wygładzone iest z ziemi: y został sam Noe, y ci którzy z nim byli w korabiu.

24. Y opanowały wody ziemię sto y pięćdziesiąt dni.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O opadaniu wody potopu, wyjściu Noego z Arki, i składaniu przezeń ofiary całopalnej.

1. Recordatus autem Deus Noe, cunctorumque animantium, et omnium jumentorum, quae erant cum eo in arca, adduxit spiritum super terram, et imminutae sunt aquae.

2. Et clausi sunt fontes abissi, et cataractae coeli; et prohibitae sunt pluviae de coelo.

3. Reversaeque sunt aquae de terra euntes et redeuntes; et caeperunt minui post centum quinquaginta dies.

13. *Wszedł.* Ostatecznie już i zupełnie.

14. *I wszyscy ptacy, i wszystko co ma skrzydła.* T. j. i ptaki zwyczajne, i te, które mają skrzydła nie pierzaste, jak np. nietoperz.

16. *Z nadworza.* Z zewnątrz Bóg zamknął drzwi arki, obwarowując je przeciw weiskaniu się wody, czego Noe uczynić nie mógł, będąc zamkniętym w korabiu; ztąd wersja hebrajska ma: *Zamknął Pan zamiast niego.*

1. Wspomniawszy, potym Bóg na Noego, y na wszystkie zwierzęta, y na wszystkie bydła, które były z nim w korabiu, przywiódł wiatr na ziemię y upadły wody,

2. y zawarte są źródła przepaści, y upusty niebieskie: y zahamowane są dżdże z nieba.

3. Y wróciły się wody z ziemi idące y wracające się, y poczęły opadać po stu i pięćdziesiąt dni.

20. *Piętnaście lokci.* Miara stosowna do tego, iżby ani olbrzymi, ani żadne zwierze na wierchołku gór nie mogło się ocalić, i żeby cały ogrom korabiu mógł bez przeszkody pływać po wodach.

R. 8.—3. *Idące i wracające się.* Wody miotane falami z powodu owego wiatru, poczęły się cofać do podziemnej przepaści.

4. Requievitque arca mense septimo vigesimo septimo die mensis super montes Armeniae.

5. At vero aquae ibant et decresebant usque ad decimum mensem; decimo enim mense, prima die mensis, apparuerunt cacumina montium.

6. Cumque tarisissent quadraginta dies, aperiens Noe fenestram arcae, quam fecerat, dimisit corvum;

7. qui egrediebatur, et non revertebatur, donec siccarentur aquae super terram.

8. Emisit quoque columbam post eum, ut videret, si jam cessassent aquae super faciem terrae.

9. Quae cum non invenisset, ubi requiesceret pes ejus, reversa est ad eum in arcam; aquae enim erant super universam terram; extenditque manum, et apprehensam intulit in arcam.

10. Expectatis autem ultra septem diebus aliis, rursum dimisit columbam ex arca.

11. At illa venit ad eum ad vesperam, portans ramum olivae virentibus foliis in ore suo. Intellexit ergo Noe quod cessassent aquae super terram.

12. Expectavitque nihilominus septem alios dies; et emisit columbam, quae non est reversa ultra ad eum.

13. Igitur sexcentesimo primo anno, primo mense, prima die mensis imminutae sunt aquae super terram; et aperiens Noe tectum arcae, aspexit, viditque, quod exsiccata esset superficies terrae.

14. Mense secundo, septimo et vigesimo die mensis arefacta est terra.

15. Locutus est autem Deus ad Noe, dicens:

16. Egredere de arca, tu et uxor tua, filii tui et uxores filiorum tuorum tecum.

17. Cuncta animalia, quae sunt apud te, ex omni carne, tam in volatilibus quam in bestiis et universis reptilibus, quae reptant super terram, educ tecum, et ingredimini super terram: crescite et multiplicamini super eam. (*Supr. 1, 28*).

18. Egressus est ergo Noe, et filii ejus; uxor illius, et uxores filiorum ejus cum eo.

19. Sed et omnia animalia, jumenta, et reptilia, quae reptant super terram secundum genus suum, egressa sunt de arca.

20. Aedificavit autem Noe altare Domino; et tollens de cunctis pecoribus et volucris mundis, obtulit holocausta super altare.

4. Y odpocznal korab miesiaca siódmego, dwudziestego y siódmego dnia Miesiaca na górach Armeńskich.

5. Lecz wody schodziły y opadały aż do dziesiątego miesiaca: dziesiątego bowiem miesiaca pierwszego dnia miesiaca okazały się wierzchy gór.

6. A gdy minęło czterdzieści dni, otworzywszy Noe okno korabia, które był uczynił, wypuścił kruką:

7. Który wychodził a nie wracał się, aż oschły wody na ziemi.

8. Wypuścił też gołębicę za nim, aby poznał ięśli już ustały wody na ziemi.

9. Która nie nalazszy gdzieby odpoczęła noga iey, wróciła się k niemu do korabiu: wody bowiem były po wszystkiej ziemi: y wyciągnął rękę, a uchwyciwszy ją wniósł do korabiu.

10. A poczekawszy ieszcze siedm dni drugie, powtóre wypuścił gołębicę z korabiu.

11. A ona przyleciała do niego podwieczór, niosąc gałązkę oliwy z zielonym liściem w gębie swojej, a tak poznał Noe że przestały wody na ziemi.

12. Y poczekał przedsię ieszcze siedm dni drugich: y wypuścił gołębicę która się nie wróciła więcéy do niego.

13. A tak sześćsetnego pierwszego roku, pierwszego miesiaca, pierwszego dnia miesiaca, upadły wody na ziemi: y otworzywszy Noe przykrycie korabia pożrzął, y użył iż oschły wierzchy ziemi.

14. Miesiaca wtórego, siódmego y dwudziestego dnia miesiaca, oschła ziemia.

15. Rzekł tedy Bóg do Noego, mówiąc:

16. Wynidz z korabiu ty y żona twoja, synowie twoi y żony synów twoich z tobą.

17. Wszystkie zwierzęta które są u ciebie ze wszego ciała, tak w ptastwie iako y w bestyiach y we wszelkich płazach które płazają po ziemi, wywiedz z sobą a wnijdźcie na ziemię: Roście y mnożcie się na nięy.

18. A tak wyszedł Noe y synowie iego, żona iego y żony synów iego z nim.

19. Ale y wszystkie zwierzęta, bydła y płazy, które się płazają po ziemi według rodzaju swego wyszły z korabiu.

20. Y zbudował Noe oltarz Panu: a wziawszy z każdego bydła y ptastwa czystego, ofiarował całopalenia na oltarzu.

4. *I odpoczął korab.* Nieporuszenie osiadł, gdy już wody zniżyły się, lecz jeszcze nie ustąpiły (w. 5.) z wierzchołków gór.—*Miesiaca siódmego.* Nie od początku potopu, ale roku, jak to widać z w. 13 i nast.—*Na górach Armeńskich.* W tex. hebr. *na górach Ararat*; według niektórych zdania, jest to część góry Tauru.

5. *Do dziesiątego miesiaca.* Nie od początku potopu, ale do zacementa sześćsetnego roku życia Noego, jak widać z r. 7, 11. i 8, 13, 14.

7. *Wychodził a nie wracał się.* Kruk wypuszczony z arki coraz więcéy oddalał się od nięj i nie wracał. Na górach, jakkolwiek jeszcze wodnistych, znajdował sięciw, którym się żywił. Podobnież człowiek cielesny, przestając na bydlęcem szczęściu rozkoszy zmysłowych, nie śpieszy powracać do Kościoła i łaski Chrystusa.—

Aż oschły wody. To nie znaczy, że po oschnięciu wód powrócił; w ten sposób Pismo Ś. zwykło się wyrażać, tak Math. 1, 25.: *I nie uznał jej aż porodziła.*

9. *Gdzieby odpoczęła.* Bo wszystkie miejsca były jeszcze błotem osiadłe. *Po wszystkiej ziemi.* Szczyty gór już wystawały po nad wodą, ale doliny i równiny jeszcze były zalane.

11. *Pod wieczór.* Przez cały dzień już znajdowała dla siebie pokarm.

19. *Według rodzaju swego.* Według gatunku swego; t. j. każdy samiec z samicą tegoż gatunku.

20. *I zbudował Noe oltarz.* Pierwszy to jest oltarz, o którym wspomina Pismo Ś.; lecz niema wątpliwości, że już i wprzódy były używane oltarze, jak np. ów., na którym ofiarował Abel.

21. Odoratusque est Dominus odorem suavitatis, et ait: Nequaquam ultra maledicam terrae propter homines: sensus enim et cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua: non igitur ultra percutiam omnem animam viventem sicut feci. (*Supr. 6, 5*).

22. Cunctis diebus terrae, sementis et messis, frigus et aestus, aestas et hiems, nox et dies non requiescent.

21. Y zawoniał Pan wonność wdzięczności y rzekł: Żadną miarą więcej nie będę przeklinał ziemi dla ludzi: zmysł bowiem y myśl serca człowieka skłonne są do złego od młodości swej; przetoż też nie pobije więcej wszystkiej dusze żyjącej iakom uczynił.

22. Po wszystkie dni ziemi siew y żniwo, zimno y gorąco, lato y zima, noc y dzień nie ustana.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 8. w 4. *Dwudziestego siódmego*. W Żydowskim i Chaldejskim jest siedmnastego. Bo od siedmnastego dnia miesiąca wtórego, aż do siedmnastego dnia miesiąca siódmego, jest dni 150. Ale 70 łómacze iż wyżej r. 7, 11. przełożyli 27. Przeto i tu przełożyli 27. Aby się wypełniły dni 50.

7. *Który wychodził a nie wracał się*. Tak w Greckim tekście. Lecz w Żydowskim i Chaldejskim zda się coś przeciwnego. Który wyszedł wychodząc i wracając się. H. który wychodził i wracał się. Aleć oba teksty tak się zgodzić mogą, że się krak wracał do korabia zewnątrz albo z wierzchu, odlatując i zaś przylatując, jako jest w Żydowskim. Ale przesię nie wszedł wewnątrz do korabia, jako w Greckim i Łacińskim czytamy.

21. *Zmysł i myśl serca człowieka skłonne są do złego*. W Żydowskim lepak tak. Zmyślanie serca człowieka złe jest. Aleć jednoż znaczą, to jest, iż po zepsowaniu natury naszej grzechem, wielka jest w nas skłonność do złego, z której też pochodzią wszystkie grzechy. Wszakże nie mamy rozumieć (jako to Nowo-wiernicy uczą) żeby ta skłonność miała być grzechem. Bo kiedyby ta skłonność do grzechu, grzechem była, nigdyby Bóg tego folgowania nie obiecywał, ale raczej gniewemby swoim groził. A nadto, kiedyby ta skłonność do złego, wszystkie uczynki zarażała, nie rzekłby Bóg do Noego, Ciebim widział sprawiedliwego przedemną. Ponieważ go sprawiedliwym nazwał, tedy nie wszystko grzech co człowiek czyni, boćby nie był nigdy sprawiedliwym. Przetoż te pisma inaczej się rozumieć nie mogą, jedno iż człowiek jest skłonny do grzechu, wszakże nie wszystko co czyni, ani ta skłonność jest grzechem.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O błogosławieństwie daném Noemu i jego synom, przymicrzu zawartém z nimi, i o przekleństwie rzuconém na Chama.

1. Benedixitque Dens Noe et filiis ejus, et dixit ad eos: Crescite et multiplicamini, et replete terram.*

2. Et terror vester ac tremor sit super cuncta animalia terrae, et super omnes volucres coeli, cum universis quae moventur super terram: omnes pisces maris manui vestrae traditi sunt. * (*Supr. 8, 17*).

3. Et omne, quod movetur et vivit, erit vobis in cibum: quasi olera virentia tradidi vobis omnia. (*Supr. 1. 29*).

4. Excepto, quod carnem cum sanguine non comedetis. (*Levit. 17, 14. Act. 15, 29*).

5. Sanguinem enim animarum vestrarum requiram de manu cunctorum bestiarum: et de manu homi-

1. Y Błogosławił Bóg Noego y syny jego, y rzekł do nich: Roście y mnożcie się, a napelniajcie ziemię.

2. A strach wasz y drzenie niechay będzie nad wszelkim zwierzęciem ziemnym, y nadewszem ptastwem powietrznym, ze wszystkiemi które się ruszają na ziemi: wszystkie ryby morskie ręce waszeye podane są.

3. A wszystko, co się rusza y żywie, będzie wam na pokarm: iako iarzyny zielone dałem wam wszystko.

4. Wyiawszy że mięsa ze krwią jeść nie będącie.

5. Abowiem krwi dusz waszych będę szukał z ręki wszelkich bestii: y z ręki człowieczey

21. *I zawoniał Pan*. Mówi się tu podług zwyczajów ludzkich o Bogu: ludzie bowiem zwykli smakować w zapachu pieczeni. Myśl jest: Wielce podobała się Bogu ofiara Noego, jak jest przyjemnym człowiekowi wonny zapach; ztąd wers. Chaldejska ma: *Przyjął Pan z upodobaniem ofiarę jego*.—*Nie będę przeklinał ziemi*. Nie będę więcej szkodził ziemi potopem.—*Dla ludzi*. Dla grzechów ludzi.—*Skłonne są do złego etc.* T. j. człowiek po grzechu pierw. łatwo wpada w grzech; przeto litując się nad jego ułomnością nie będę go zaraz karał, jak teraz uczynilem, ale dozwolę mu żyć na ziemi, pomimo jego niewierności. Patrz Wujka.

22. *Po wszystkie dni ziemi*. Dopóki na świecie będą ludzie, nieprzerwanie następować będą po sobie pory roku, których różnaitość dla nich jest wprowadzona.

R. 9.—1. *Roście i mnożcie się*. Tryb rozkaz. zamiast przysięgo: Rość i mnożyć się będącie.

2. *A strach wasz*. Zwierzęta z przyrodzenia lękają się człowieka; tutaj P. Bóg przywraca ludziom choć w części to panowanie nad zwierzętami, jakie mieli przed grzechem.

3. *Wszystko co się rusza, będzie wam na pokarm*. P. Wujka.

4. *Mięsa ze krwią jeść nie będziecie*. Zwierzę więc powinno było być zabite i krew z niego wypuszczona, a wtedy wolno było pożywać ugotowane jego mięso. Przykazanie to nie pochodziło z prawa przyrodzonego ale pisanego. Przykazanie zaś to dané było dla większego odstraszenia ludzi od przelewu krwi ludzkiej przez morderstwa, gdyż niektórzy, jak wiadomo, nie wzdrygali się nawet pić krwi człowieka. P. Bóg więc chciał, aby wstrzymywali się od krwi zwierząt dla tego, 1) aby nie było to stopniem do zapragnienia krwi człowieczej; 2) chciał Bóg, aby krew, która jest jakby życiem i duszą zwierzęcia, była mu za życie grzesznika ofiarowana na ołtarzu, (*Lew. 17. 11*, i 3) krew niektórych zwierząt jest brudna i ciężka, i staje się przyczyną wielu chorób.

5. *Krwii dusz waszych, etc.* Tak dalece pragnę aby szanowano życie człowieka, iż nawet zwierzęta, któreby krew jego przelały, karać będą, jak to widać z *Exod. r. 21, 28*, gdzie Bóg każe ukamienować wołu, któryby przebił

n.s; de manu viri, et fratris ejus requiram animam hominis.

6. Quicumque effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius: ad imaginem quippe Dei factus est homo. (*Matth. 26, 52. Apoc. 13, 10*).

7. Vos autem crescite et multiplicamini, et ingredimini super terram et implete eam. (*Supr. 9, 1*).

8. Haec quoque dixit Deus ad Noe et ad filios ejus cum eo:

9. Ecce ego statuam pactum meum vobiscum, et cum semine vestro post vos:

10. Et ad omnem animam viventem, quae est vobiscum, tam in volueribus quam in jumentis et pecudibus terrae cunctis, quae egressa sunt de arca, et universis bestiis terrae.

11. Statuam pactum meum vobiscum, et nequam ultra interficietur omnis caro aquis diluvii, neque erit deinceps diluvium dissipans terram. (*Isai. 54, 9*).

12. Dixitque Deus: Hoc signum faederis, quod do inter me et vos, et ad omnem animam viventem, quae est vobiscum in generationes sempiternas.

13. Arcum meum ponam in nubibus, et erit signum faederis inter me, et inter terram.

14. Cumque obduxero nubibus coelum, apparebit arcus meus in nubibus: (*Eccli. 43, 12*).

15. Et recordabor faederis mei vobiscum, et cum omni anima vivente, quae carnem vegetat: et non erunt ultra aquae diluvii ad delendum universam carnem.

16. Eritque arcus in nubibus, et videbo illum, et recordabor faederis sempiterni, quod pactum est inter Deum et omnem animam viventem universae carnis, quae est super terram.

17. Dixitque Deus ad Noe: Hoc erit signum faederis, quod constitui inter me et omnem carnem super terram.

18. Erant ego filii Noe, qui egressi sunt de arca, Sem, Cham, et Japhet; porro Cham ipse est pater Chanaan.

19. Tres isti filii sunt Noe, et ab his disseminatum est omne genus hominum super universam terram.

20. Caepitque Noe vir agricola exercere terram, et plantavit vineam.

z ręki męża y brata iego będą szukał dusze człowieka.

6. Ktobykolwiek wylał krew człowieka, będzie wylana krew iego: bo na obraz Boży uczynion jest człowiek.

7. A wy rościecie y mnożcie się, a wnijdźcie na ziemię y napelniajcie ją.

8. To też mówił Bóg do Noego y do synów iego z nim:

9. Oto ja postanowię przymierze moje z wami y z nasieniem waszym po was.

10. Y z każda duszą żywiącą, która jest z wami, tak w ptactwie iako y w bydłach y we wszelkim zwierzęciu ziemnym, które wyszły z korabiu, y ze wszystkiemi bestyami ziemi.

11. Postanowię przymierze moje z wami, y żadna miara więcej nie będzie zagubione wszelkie ciało wodami potopu: ani więcej będzie potop pustoszący ziemię.

12. Y rzekł Bóg: To znak przymierza który dam między mną y wami, y do wszelkiej duszy żywiącej, która jest z wami na rodzaju wieczne:

13. Łuk mój położę na obłokach, y będzie znakiem przymierza między mną a między ziemią.

14. A gdy okryję obłokami niebo, ukaże się łuk mój na obłokach.

15. y wspomnę na przymierze moje z wami y ze wszelką duszą żywiącą, która ciało obżywia: y nie będą więcej wody potopu ku wygładzeniu wszelkiego ciała.

16. Y będzie łuk na obłokach y ujrze ją, y wspomnę na przymierze wieczne, które się postanowiło między Bogiem, a między wszelką duszą żywiącą każdego ciała które jest na ziemi.

17. Y rzekł Bóg do Noego: Ten będzie znak przymierza, którem postanowił między mną a wszelkim ciałem na ziemi.

18. Byli tedy synowie Noego którzy wyszli z korabiu: Sem, Cham, y Japhet: a Cham ten jest oćciec Chanaan.

19. Ci trzej są synowie Noego: y od tych rozszedł się wszystek rodzaj ludzki po wszystkiej ziemi.

20. Y poczał Noe mąż oracz sprawować ziemię, y nasadził winnicę.

człowieka. I z ręki człowieka, i z ręki męża i brata iego. Za odebranie życia człowiekowi, będą dochodził zemsty od zabójcy człowieka, któremu już samo imię i przyrodzenie przypomina obowiązek szanowania cudzego życia; od męża, któremu przystoi, iżby panował nad swoim gniewem i nie nadużywał swej siły; od brata iego, który powinien każdego z ludzi, jako brata swego kochać, nie zaś zabijać.

6. Będzie wylana krew iego, t. j. słuszną jest aby była wylana, za wyrokiem sądziego. Bo na obraz Boży. Jakby mówił: Jeżeli już samo przyrodzenie wspólne ci ze współbratem, nie odstrasza cię od zabójstwa; to niech cię wstrzymuje od tego mój obraz, którego nie masz prawa niszczyć.

9. Przymierze moje. Oto daję wam obietnicę, że już więcej nie sprowadzę na ziemię powszechnego potopu.

12. Na rodzaju wieczne. Na wieki. W tex. hebr. zamiast *rodzaje*, jest, na *pielgrzymowania*, bo życie człowie-

ka jest pielgrzymką po ziemi. *Gen. 47, 9*.

13. Łuk mój. Łukiem tym jest tęcza; nazywa ją swoją, bo jest najpiękniejsza, i wyraża na sobie wspólność Stwórcy. Przeto tak o niej pow. *Eccl. (r. 43, 12): Patrz na tęczę, a błogosław tego, który ją stworzył; bardzo jest piękna w jasności swojej i t. d.*

Tęcza, przed potopem, była przyrodzonym znakiem zroszonych obłoków, a następnie deszczu; po potopie zaś i przymierzu tym, stała się nadprzyrodzonym znakiem tegoż przymierza o niezysłaniu już więcej na ziemię potopu.

16. I wspomnę na przymierze wieczne. Właściwa też jest, aby i ludzie, ilekroć ujrzą tęczę, wspomnieli na potop i przyczynę jego, t. j. na grzechy.

20. Sprawować ziemię. Adam już i inni przed potopem uprawiali ziemię, może gracą, motyką, lub innem jakim pracowitem narzędziem. Zdaje się iż pierwszy Noe wynałazł pług i użył pomocy bydła do prucia ziemi. Nasa-

21. Bibensque vinum inebriatus est et nudatus in tabernaculo suo.

22. Quod cum vidisset Cham pater Chanaan, verenda scilicet patris sui esse nudata, nuntiavit duobus fratribus suis foras.

23. At vero Sem et Japhet pallium imposuerunt humeris suis, et incedentes retrorsum, operuerunt verenda patris sui; faciesque eorum aversae erant, et patris virilia non viderunt.

24. Evigilans autem Noe ex vino, cum didicisset, quae fecerat ei filius suus minor,

25. ait: Maledictus Chanaan, servus servorum erit fratribus suis.

26. Dixitque: Benedictus Dominus Deus Sem, sit Chanaan servus ejus.

27. Dilatet Deus Japhet, et habitet in tabernaculis Sem, sitque Chanaan servus ejus.

28. Vixit autem Noe post diluvium trecentis quinquaginta annis.

29. Et impleti sunt omnes dies ejus nongentorum quinquaginta annorum, et mortuus est.

21. Y piąc wino upił się, y obnażył się w namiocie swoim.

22. Co ujrzałwszy Cham oćiec Chanaan, to jest, że łono oycy jego odkryte było, powiedział to dwiema braćmi swym na dworze.

23. Sem tedy y Japhet włożyli płaszcz na ramiona swoje, a idąc na wstecz zakryli łono oycy swego: a oblicza ich były odwrócone, y oycowskiego łona nie widzieli.

24. A ocuciwszy się Noé z wina, gdy się dowiedział co mu uczynił syn jego młodszy.

25. Rzekł, przeklęty Chanaan, niewolnik niewolników będzie braćmi swym.

26. Y rzekł: Błogosławiony Pan Bóg Semów, niech Chanaan niewolnikiem jego będzie.

27. Niech rozszerzy Bóg Japheta, y niech mieszka w namiotach Semowych, a Chanaan niech będzie niewolnikiem jego.

28. Y żył Noé po potopie trzy sta y pięćdziesiąt lat.

29. Y wypełniły się wszystkie dni jego, dziewięć set i pięćdziesiąt lat, y umarł.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 9. w. 3. Wszystko so się rusza i żywie, będzie wam na pokarm. Dozwala Noemu i potomstwu jego, po potopie mięsa wszelakiego pożywać, którego przedtem pospolicie nie pożywano. A wszakże nie jest i to przykazanie aby wszyscy mięso jeść byli powinni, ale tylko dozwoleństwo: bo dla napsowania ziemi przez potop, zioła i jarzyny już takiej mocy nie miały, jako pierwiej, i człowiek słabszym już potem został, i przeto potrzebował potraw lepszych któreby go więcej posilały do roboty. Wszakże siła ludzi bywała i jest, którzy bez mięsa żyją.

4. *Wyjąwszy że mięsa ze krwi jeść nie będziecie.* W żydowskim tak czytamy, że mięsa w duszy jego i we krwi jego jeść nie będziecie. To jest, mięsa z duszą jego, która jest krew jego, jako *Pagninus* przełożył, albo mięsa ze krwią w której jest dusza, to jest, żywot zwierzęcia, jako masz *Levit* 14. v. 14.

5. *Krwie dusz waszych.* To jest, które dusze żyją w ciele.

5. *Z ręki bestyi.* Czytaj *Exod.* 21. *Num.* 28. 29.

Noe żył do lat Abrahamowych 58, według liczby żydowskiej, wszakże *Euzebius* liczy do lat 69.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O rodowodzie potomków Noego.

1. Hae sunt generationes filiorum Noe, Sem, Cham, et Japhet; natiue sunt eis filii post diluvium*.

2. Filii Japhet: Gomer, et Magog, et Madai, et Javan, et Thubal, et Mosoch, et Thiras.* (1. Par. 1, 4).

dzić winnicę. Winnie matce, które już przedtem były, porządkiem porożadzał, grunt winniczny odznaczyć, winogrona zaczął wytłaczać i t. d.

21. *Upił się.* Nie popełnił przez to grzechu, przynajmniej śmiertelnego, bo moc wina jeszcze nie była mu znana.

23. *Zakryli łono ojca swego.* Podobnie grzechy ojców duchownych i osób poświęconych mają być zakrywane, jak naucza ś. Grzeg. 35. *Mor.* r. 22.

24. *Gdy się dowiedział.* Ujrzał siebie przykrytego cudzym płaszczem; zapytał jak to się stało, i synowie zmuszeni byli mu powiedzieć.

25. *Przeklęty Chanaan.* Chanaan był synem Chama (w. 18): jest mniemanie że on pierwszy ostrzegł nagość swojego dziada i ukazał to ojcu; przeto na niego rzuceno przekleństwo, nie z nienawiści ku osobie, lecz w duchu proroczym, przepowiadającym jego przyszłość. To zaś Mojżesz opowiada z powodu Chanaaneyczyków, którzy mieli być od Izraelitów wypędzeni z siedlisk swoich. Cham zaś i Chanaan zostali ukarani w swoich potomkach, którzy byli naśladowcami i dzie-

1. Te są rodzaie synów Noego, Sema, Chama, y Japheta, y narodziło się im synów po potopie.

2. Synowie Japhetowi: Gomer, y Magog, y Madai, y Javan, y Thubal, y Mosoch, y Thyras.

dzieci bezbożności swych przodków. *Niewolnik niewolników.* T. j. niewolnik najniższy i najędźniejszy.

27. *Niech rozszerzy Bóg Jafeta.* Jafet, z hebr. znaczy *rozszerzony*. Noe przeto, jakby odwołując się do źródłowości, prosi Boga, aby potomkowie Jafeta bardzo się rozmnożyli i posiedli rozległe krainy. *I niech mieszka w namiotach Semowych.* T. j. niech Bóg, od którego wszelkie dobra pochodzą, zamieszka wśród pokolenia Semowego; albo ta myśl: niech potomstwo Jafeta rozciąga swą władzę i nad potomkami Sema; co się i stało: gdy narody Europejskie, a zwłaszcza Rzymianie, wiodący ród swój od Jafeta, przyłączyli do swego państwa Judeę, osiedloną przez potomków Sema.

R. 10. W rozdziale tym opisuje się rodowód synów Noego, i wspominają się narody, biorące od nich początek. Trudno jest wiedzieć, jakie teraźniejsze narody odpowiadają imionom w tym rozdz. wspomnianym. Przytoczymy to, co jest prawdopodobniejsze, albowiem pewności w tém mieć nie możemy.

2. *Gomer.* Od tego mają pochodzić Gomarowie, czyli Cymbrowie i Cymmerowie. *Magog.* Od tego Gieci i Mes-

3. Porro filii Gomer: Ascenez et Riphath et Thogorma.

4. Filii autem Javan: Elisa et Tharsis, Cetthim et Dodanim.

5. Ab his divisae sunt insulae gentium in regionibus suis, unusquisque secundum linguam suam et familias suas in nationibus suis.

6. Filii autem Cham: Chus, et Mesraim, et Phuth, et Chanaan.

7. Filii Chus: Saba, et Hevila, et Sabatha, et Regma, et Sabatacha. Filii Regma: Saba et Dadan.

8. Porro Chus genuit Nemrod: ipse coepit esse potens in terra,

9. et erat robustus venator coram Domino. Ob hoc exivit proverbium: Quasi Nemrod robustus venator coram Domino.

10. Fuit autem principium regni ejus Babylon, et Arach, et Achad, et Chalanne, in terra Sennaar.

11. De terra illa egressus est Assur, et aedificavit Niniven, et plateas civitatis, et Chale.

12. Resen quoque inter Niniven et Chale; haec est civitas magna.

13. At vero Mesraim genuit Ludim, et Ananim, et Laabin, Nephthum,

14. et Phetrusim, et Chasluim: de quibus egressi sunt Philistiim et Caphtorim.

15. Chanaan autem genuit Sidonem primogenitum suum, Hethaem,

16. et Jebusaem, et Amorrhaeum, Gergesaem,

17. Hevacum, et Aracaem, Sinaaem,

18. et Aradium, Samaraem et Amathaem; et posthac disseminati sunt populi Chanaanacorum.

19. Factique sunt termini Chanaan venientibus a Sidone Geraram usque Gazam, donec ingrediaris sagieci, narody Scytyjskie, i Tatarowie, (Ezech. r. 38 i 39). *Malai*. Złąd Medowie. *Jowan*. Jończycy. *Thubal*. Iberowie mieszkańcy Hiszpanii, i krainy tegoż imienia nad morzem Czarnym. *Mosoch* Moskale. *Thiras*, Trakowie.

3. *Askenes*. Niemcy. Hebrajczycy Germanią po hebrajsku zowią *Askenes*.—*Riphath*. Paflagończycy. *Thogorma*, Turcy.

4. *Elisa*. Włochy, albo mieszkańcy wysp Szczęśliwych. *Tharsis*. Tarsowie.—*Cetthim*. Cyttowie, Kreteńczycy, Cypryjscy. *Dodanim*. Jakby *Rhodanim*, Rodyjscy.

5. *Wyspy narodów*. Hebrajczycy, wszystkie kraje do których trzeba się udawać przez wodę na okrętach, zowią *Wyspami*, choćby nie były niemi rzeczywiście. (Jer. 25, 22. Soph. 2, 11).

6. *Chus*. Murzyni.—*Mesraim*. Egipcyanie.—*Phuth*. Libijczy i Maurytanie.—*Chanaan*. Chananejczycy.

7. *Saba*. Abissyńczykowie, czyli Arabowie Sabejscy. *Hevila*. Gietulowie w Afryce, albo jakieś narody nad odnogą Perska.

8. *Nemrod*. Wyraz ten znaczy buntownika, i dobrze przypada do tego syna Chusa; albowiem był znieważycielem Boga i tyranem ludzi. *Ten począł być możny*. Wers. LXX. ma: *ten był olbrzym*. T. j. on zaczął wywierać tyranję nad ludźmi.

9. *Duży Łowiec*. Nie tak zwierząt jak raczej ludzi, których przemocą i zasadzkami chwycił i uciemięzał. A tak łowiec tutaj jest to samo co zbrojca.—*Przed Panem*. T. j. rzeczywiście i najprawdziwiej.—Tak o Janie Chrzcicielu wyr. P. S. iż był *wielkim przed Panem*, t. j. uznany za takiego sądem Pana, który mylić się nie może.

10. *Początek królestwa jego*. Sens tego może być dwójaki: albo że stolicą królestwa jego był Babilon;

3. Synowie zaś Gomerowi: Askenes y Ryphat y Thogorma.

4. A synowie Jawanowi: Elisa y Tharsis, Cetthim y Dodanim.

5. Od tych rozdzielone są wyspy narodów w krainach swoich, każdy według języka swego y domów swych w narodziech swoich.

6. A synowie Chamowi: Chus y Mesraim y Phuth y Chanaan.

7. Synowie Chusowi: Saba y Hewila, y Sabatha y Regma y Sabatacha. Synowie Regmowi: Saba y Dadan.

8. Zaś Chus zrodził Nemroda: ten począł być możny na ziemi,

9. Y był duży Łowiec przed Panem. Przeto wysła przypowieść: Jako Nemrod duży Łowiec przed Panem.

10. A początek królestwa jego był Babilon y Arach y Achad y Chalanne w ziemi Sennaar.

11. Z onęj ziemi wyszedł Assur, y zbudował Niniwen; y ulice miasta, y Chale.

12. Resen też między Niniwen y Chale: to jest miasto wielkie.

13. Ale Mesraim zrodził Ludima y Ananima, y Laabima, Nephthuma.

14. Y Phetrusima y Chasluima: z których poszli Philistynowie y Kaphtorymowie.

15. Chanaan zaś zrodził Sidoma pierworodnego swego, Hethaego,

16. Y Jebusego, y Amorrego, Gergesego.

17. Hewego y Aracego, Sinego,

18. Y Aradego, Samarego y Amathego: a potem rozsiały się narody Chananejczyków.

19. Y były granice Chananejskie idąc od Sidonu do Gerary aż do Gazy, aż wuidziesz do albo że zaczął swoje panowanie od Babilonu, a potem rozciągnął je i do innych miast i krajów. Zdaje się Nemrod ten był owym Belem, ojcem Nina, który wprowadził bałwochwalstwo, rozkazując swoim poddanym czcić umarłego swojego ojca za Boga.—*Arach*. Edesa.—*Achad*. Niziba, w Mezopotamii. *Chalanne*. Seleucia czyli Ktezifon, stolica Persów. *Sennaar*. Tak się nazywała okolica przyległa Babilonowi.

11. *Assur*. Nin, syn Nemroda, nazwany tu Assurem przez uprzedzanie (antycypacja), dla tego że potem był królem Assyryjczyków.—*Niniwa*. Główn. miasto Assyryjskie.

12. *To jest miasto wielkie*. Odnosi się to do Niniwy, nie do Chale.

13. *Ludim*. Lidyjczycy, nie ci nad którymi panował Krezus. ale inni, niedaleko Egiptu, o których Ezech. 30, 5.—*Laabim*. Libijczycy w Afryce.—*Nephthum*. Numidyjczycy.

14. *Phetrusim*. Arabowie Skaliści.—*Chosluim*. Filityni, z którymi Izraelici w ciągłej byli wojnie.—*Caphtorim*. Kappadocyjanie.

15 i 16. *Hethaego i Jebusego*. Imiona ludów, biorących początek od Chanaanu, które osiedliły się w ziemi Obiecaney czyli Chananejskiej.

17. *Sinego*. Mieszkańcy pustyni i góry Sina.

18. *Aradego*. Złąd miasta Arad i Autarad, blisko Sydonu, o których wsp. Ezech. 27, 8.—*Samarego*. Mieszkańcy miasta i krainy Samaryjskiej.—*Amathego*. Mieszkańcy miasta Emath, które w Pismie ś. jest dwójakie, t. j. Emath większe, czyli Antyochia, i Emath mniejsze, czyli Epifania.

Sodomam et Gomorrhā, et Adamam, et Seboim usque Lesa.

20. Hi sunt filii Cham in cognationibus, et linguis, et generationibus, terrisque et gentibus suis.

21. De Sem quoque nati sunt, patre omniū filiorum Heber, fratre Japhet majore.

22. Filii Sem: Aelam et Assur, et Arphaxad, et Lud, et Aram *.

23. Filii Aram: Us, et Hul, et Gether, et Mes.* (1. Par. 1, 17).

24. At vero Arphaxat genuit Sale, de quo ortus est Heber.

25. Nāque sunt Heber filii duo: nomen uni Phaleg, eo quod in diebus ejus divisa sit terra; et nomen fratris ejus Jectan.

26. Qui Jectan genuit Elmodad, et Saleph, et Asarmoth, Jare,

27. et Aduram et Uzal, et Decla,

28. et Ebal, et Abimael, Saba,

29. et Ophir; et Hevila, et Jobab; omnes isti, filii Jectan.

30. Et facta est habitatio eorum de Messa pergentibus usque Sephar montem orientalem.

31. Isti filii Sem secundum cognationes et linguas, et regiones in gentibus suis.

32. Hae familiae Noe juxta populos et nationes suas. Ab his divisae sunt gentes in terra post diluvium.

Sodomy y Gomorry, y Adamy y Seboima aż do Lezy.

20. Ci są synowie Chamowi w rodach y w językach, w pokoleniach y ziemiach, y narodach ich.

21. Z Sema też zrodzili się z oycy wszystkich synów Heberowych, starszego brata Japhetowego.

22. Synowie Semowi: Aelam y Assur, y Arphaxad, y Lud y Aram.

23. Synowie Aramowi: Us, y Hul, y Gether, y Mes.

24. Zaś Arphaxad zrodził Salego, z którego poszedł Heber.

25. Heberowi lepak urodzili się dwa synowie: imię iednego Phaleg, iż we dui iego rozdzieliła się ziemia: a imię brata iego Jektan.

26. Który Jektan zrodził Elmodada y Salepha y Asarmotha, Jarego,

27. Y Adurama y Uzala, y Deklę.

28. Y Ebala y Abimaela, Sabę,

29. Y Ophira, y Hewilę y Jobaba. Ci wszyscy synowie Jektanowi.

30. A mieszkanie było ich od Messy idącym aż do Sephary góry na wschód słońca.

31. Ci synowie Semowi, według domów y języków y krain w narodziech swoich.

32. Te domy Noego według ludzi y narodów ich. Od tych rozdzielone są narody na ziemi po potopie.

Wykład X. J. Wujka. Roz. 10. w. 1. Sem, Cham i Japhet. Ci trzej synowie Noego napelnili potomstwem swoim, trzy części świata, Azją, Afrykę i Europę. A naprzód potomstwo Japhetowe, posiadało wszystkie Europę i większą część Azji, a wyspy morza Meditearańskiego, z kąd się ich nie mało a zwłaszcza Greków i do Afryki poszło.

2. *Gomer.* Od Gomera poszli Galatowie, od Magoga Seytowie, z których Turcy i Tatarowie, od Madaja Medowie, od Jawana Jonowie, z których Grecowie, a mianowicie Atheńczycy: od Tubala Iberowie, którzy są Hiszpani, albo wedle innych Włoszy, od Tyra są Tracesowie. *Hieron. in Gen.*

3. *Askenez i Ryphat.* Askienazy Grekowie Reginami zowią. Ryphaty Paphlagonami, Tegormi Phrygami.

4. *Eliza i Tharsis.* Od Jonów, to jest, Greków, poszli Elizeowie, które Aeolidami zowią. Tarsisze Jozephus zowie Cilikami, tamże przedniejsze miasto było Tharsus, gdzie ojezyczna ś. Pawła. Cetimowie są Citiowie, od których miasto Cypryjskie *Citium* jest nazwane: potem i Włoska ziemia i Macedonia, albo raczej Grecka ziemia, są też *Cettim* nazwane. Dodanimowie lepak są Rhodianie, bo je tak LXX. tłumacze przekładają.

6. *Chus i Mesraim.* Chus i podziśdzien Żydowie Etyopską ziemię nazywają. Mesraim Egipską. Phut Libijską. Od Chanaan, Chananejczycy poszli.

7. *Saba i Hewila.* Od tego Saby Sabejczykowie poszli: od Sewile, Getulowie. Synowie zaś Regmowi Schaba, od którego Arabczykowie. *Psaln 71 ver. 10.*

21. *Synów Heberowych,* to jest Hebrejczyków, od którego nazwani są *Hebrei*, inszy też powiadają iż jeszcze Abraham był nazwany *Hebraeus*, to jest przechodzący, iż on przeszedł rzekę *Euphrates*, gdy szedł do ziemi Chanaan. Nijżej 14. c. 13.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O budowie wieży Babel, i rodowodzie potomków Sema aż do Abrahama.

1. Erat autem terra labii unius, et sermonum eorumdem. (Sap. 10, 5).

2. Cumque proficiscerentur de oriente, invenerunt campum in terra Sennaar, et habitaverunt in eo.

21. *Starszego brata.* T. j. z Sema, który był starszym bratem Jafeta. P. Wujka.

22. *Aelam.* Ztąd Elamici, t. j. Persowie. — *Assur.* Asyryjczycy. — *Arphaxad.* Chaldejczycy. — *Lud.* Lidyjczycy. — *Aram.* Od którego Aramei, czyli Syryjczycy.

24. *Heber.* Od którego pochodzą Hebrajczycy.

25. *Phaleg.* Z hebr. *rozdzielnice*; bo za jego czasów nastąpił rozdział ludzi na rozmaite narody i języki przy Babel.

1. A ziemia była jednego języka y teyże mowy.

2. Y gdy szli od wschodu słońca, znaleźli pole na ziemi Sennaar, y mieszkali na nim.

29. *Ophir i Hewila.* Ztąd Indyanie, i rozmaite narody Indyjskie.

31. *Według domów i języków.* Tak tutaj jest powiedziane przez antycypacyą, czyli przez wzgląd na to, co się stało w czasie późniejszym: albowiem różność języków jeszcze była nie nastąpiła, ziemia *była języka jednego* (r. 11, 1).

R. 11.—2. *Od Wschodu.* Z Armenii, która względem Babilonu jest na Wschodzie. Wynieśli się ztąd, albo dla

3. Dixitque alter ad proximum suum: Venite, faciamus lateres, et coquamus eos igni. Habueruntque lateres pro saxis, et bitumen pro caemento;

4. et dixerunt: Venite, faciamus nobis civitatem et turrim, cujus culmen pertingat ad coelum, et celebremus nomen nostrum antequam dividamur in universas terras.

5. Descendit autem Dominus ut videret civitatem et turrim, quam aedificabant filii Adam,

6. et dixit: Ecce, unus est populus, et unum labium omnibus: caeperuntque hoc facere, nec desisterent a cogitationibus suis, donec eas opere compleant.

7. Venite igitur, descendamus et confundamus ibi linguam eorum, ut non audiat unusquisque vocem proximi sui.

8. Atque ita divisit eos Dominus ex illo loco in universas terras, et cessaverunt aedificare civitatem.

9. Et idcirco vocatum est nomen ejus Babel, quia ibi confusum est labium universae terrae; et inde dispersit eos Dominus super faciem cunctarum regionum.

10. Hae sunt generationes Sem: Sem erat centum annorum quando genuit Arphaxat, biennio post diluvium. (1. Par. 1, 17).

11. Vixitque Sem, postquam genuit Arphaxat, quingentis annis; et genuit filios et filias.

12. Porro Arphaxat vixit triginta quinque annis, et genuit Sale.

13. Vixitque Arphaxat, postquam genuit Sale, trecentis tribus annis; et genuit filios et filias.

14. Sale quoque vixit triginta annis, et genuit Heber.

15. Vixitque Sale, postquam genuit Heber, quadringentis tribus annis, et genuit filios et filias.

16. Vixit autem Heber triginta quatuor annis, et genuit Phaleg.

17. Et vixit Heber, postquam genuit Phaleg, quadringentis triginta annis; et genuit filios et filias.

18. Vixit quoque Phaleg triginta annis, et genuit Reu.

19. Vixitque Phaleg, postquam genuit Reu, ducentis novem annis, et genuit filios et filias. (1. Par. 1, 19).

togo, że z powodu rozmnożenia się już się tu nie mieścili, albo że szukali dla siebie lepszej siedziby.

3. *Jeden do blizkiego swego.* T. j. jeden do drugiego *Cegłę miasto kamienia.* Walka była uporu z niedostatkiem: nie było dosyć kamieni, więc wyrobili cegłę; w braku wapna użyli kleju, zbieranego z powierzchni pewnych wód.

4. *Dośćgał do nieba.* Jest to Hyperbola.—*Uczyńmy sławne imię nasze.* Chęć uwiecznienia swojego imienia, a więc żądza próżnej chwały była pobudką ich nierozsądnych usiłowań. Dla tego, budownicy tej ogromnej wieży nie mogą być wymówieni od grzechu. Jest także prawdopodobna, że Nemrod zamierzał uczynić z tej wieży warowną basztę, w celu tém pewniejszego utrzymania okrutnego swojego jednowładztwa.

5. *I zstąpił Pan.* Bóg, który napełnia wszystko, nie może z miejsca się poruszać: w sposób ludzki mówi się iż zstępuje do nas wtenczas, kiedy czujemy go bliższym niejako nas, przez skutki jego dobrodziejstw lub kar, których doświadczamy.—*Synowie Adamowi,* t. j. ziemni, z gliny stworzeni. Wers. LXX ma: *Synowieczłowieczy.*

3. Y rzekli ieden do bliskiego swego: Pódźcie naszymy cegły y wypalmy je ogniem. Y mieli cegłę miasto kamienia, a il kłiowaty miasto wapna.

4. Y rzekli: Pódźcie zbudujemy sobie miasto y wieżę, któreby wierch dośięgał do nieba: a uczynimy sławne imię nasze piérwej niżli się rozproszymy po wszystkich ziemiach.

5. Y zstąpił Pan aby oglądał miasto y wieżę, która budowali synowie Adamowi:

6. Y rzekł: Oto ieden iest lud y ieden ięzyk wszystkim: a poczęli to czynić, y nie przestaną od myśli swych aż ie skutkiem wypełnią.

7. Przeto pódźcie, zstąpmy, a pomieszaymy tam ięzyk ich, aby nie słyszał żaden głosu bliźniego swego.

8. Y tak rozprószył ie Pan z onego mieysca po wszystkich ziemiach, y przestali budować miasto.

9. Y przetóż nazwano imię iego Babel, iż tam pomieszany iest ięzyk wszystkiey ziemie: y z onąd rozprószył je Pan po wszystkich krainach.

10. Te są rodzaie Semowe: Semowi było sto lat kiedy zrodził Arphaxada, we dwie lecie po potopie.

11. Y żył Sem zrodziwszy. Arphaxada pięć set lat, y zrodził syny y córki.

12. Arphaxad zaś żył trzydzieści y pięć lat, y zrodził Salego.

13. Y żył Arphaxad zrodziwszy Salego trzy sta y trzy lata, y zrodził syny y córki.

14. Sale zaś żył trzydzieści lat, y zrodził Hebera.

15. Y żył Sale zrodziwszy Hebera, cztery sta y trzy lata, y zrodził syny y córki.

16. A Heber żył trzydzieści y cztery lata, y zrodził Phalega.

17. Y żył Heber zrodziwszy Phalega cztery sta y trzydzieści lat: y zrodził syny y córki.

18. Żył też Phaleg trzydzieści lat, y zrodził Rewa:

19. Y żył Phaleg zrodziwszy Rewa dwieście y dziewięć lat, y zrodził syny y córki.

6. *Aż je skutkiem wypełnią.* Jest to Ironia.

7. *Zstąpmy.* P. Wujka.—*Nie słyszal.* Aby nie rozumieli siebie nawzajem; nie wszyscy bez wyjątku ludzie jedni drugich (wtedy bowiem żadna pomiędzy nimi nie mogłaby być społeczność, ale każde oddzielne rodziny; tyle bowiem utworzyło się mów czyli języków, ile było familij czyli rodowych pokoleń.

8. *Rozprószył je Pan.* Nieznajomość języka innėj familij zmusiła ich do oddzielenia się i rozejścia w różne strony.

9. *Babel.* Z hebr. znaczy: *pomieszanie.* Wieża Babel była albo pod miastem, albo w samém mieście Babilonie; wedle niektórych, wysokość jej już była doprowadzona do czterech tys. kroków. *Język wszystkiey ziemi.* Język, który przedtém wspólny był wszystkim, teraz zachował się tylko w rodzie Hebera; ztąd został nazwany hebrajskim. P. W. w. 1.

11. *Syny i córki.* Imiona ich są tu zamileczane, bo oni nie byli na linii tych familij, z których miał pochodzić Messyas.

20. Vixit autem Reu triginta duobus annis, et genuit Sarug.

21. Vixit quoque Reu, postquam genuit Sarug, ducentis septem annis; et genuit filios et filias.

22. Vixit vero Sarug triginta annis, et genuit Nachor.

23. Vixitque Sarug, postquam genuit Nachor, ducentis annis; et genuit filios et filias.

24. Vixit autem Nachor viginti novem annis, et genuit Thare.

25. Vixitque Nachor postquam genuit Thare, centum decem et novem annis; et genuit filios et filias.

25. Vixitque Thare septuaginta annis, et genuit Abram et Nachor, et Aran. (*Jos. 24, 2. 1. Par. 1. 26.*)

27. Hae sunt autem generationes Thare: Thare genuit Abram, Nachor, et Aran. Porro Aran genuit Lot.

28. Mortuusque est Aran ante Thare patrem suum, in terra nativitatis suae in Ur Chaldaeorum.

29. Duxerunt autem Abram et Nachor uxores; nomen uxoris Abram, Sarai; et nomen uxoris Nachor, Melcha filia Aran patris Melchae, et patris Jeschae.

30. Erat autem Sarai sterilis, nec habebat liberos.

31. Tulit itaque Thare Abram filium suum, et Lot filium Aran, filium filii sui, et Sarai nurum suum, uxorem Abram filii sui et eduxit eos de Ur Chaldaeorum, ut irent in terram Chanaan; veneruntque usque Haran. et habitaverunt ibi, (*Jos. 24, 2. Nehem. (2. Esd.) 9, 7. Judith 5. 6. Act. 7, 2.*)

32. Et facti sunt dies Thare ducentorum quinque annorum, et mortuus est in Haran.

20. Rew zasię żył trzydzieści y dwie lecie, y zrodził Saruga.

21. Y żył Rew zrodziwszy Saruga dwieście y siedm lat, y zrodził syny y córki.

22. Sarug lepak żył trzydzieści lat, y zrodził Nachora.

23 Y żył Sarug zrodziwszy Nachora dzieście lat, y zrodził syny y córki.

24. Nachor zasię żył dwadzieścia y dziewięć lat, y zrodził Tharego.

25. Y żył Nachor zrodziwszy Tharego sto y dziewiętnaście lat, y zrodził syny y córki.

26. Y żył Thare siedmdzieśiat lat, y zrodził Abrama, y Nachora, y Arana.

27. A Tharego rodzaie są te: Thare zrodził Abrama, Nachora, y Arana. Aran zaś zrodził Lot.

28. Y umarł Aran przed Tharim oycem swoim, w ziemi narodenia swego w Ur Chaldeczykow.

29. Y poięli Abram y Nachor żony, imię żony Abramowej Sarai, a imię żony Nachorowey Melcha, córka Arana oycy Melchy y oycy Jeschy.

30. A była Sarai nieplodną, y nie miała dzieci.

31. Wziął tedy Thare Abrama syna swego, y Lot syna Aranowego wnuka swego y Sarai niewiastkę swoją żonę Abrama syna swego, y wywodził ie z Ur Chaldeczyków, aby szli do ziemi Chananeyskię, y przyszli aż do Harana y mieszkali tam.

32. Y było dni Tharego dwieście y pięć lat, y umarł w Haranie.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 11.—1. *Była ziemia języka jednego.* Żydowskim językiem aż do tego czasu mówili wszyscy ludzie, jako się to znaczy po imionach, Adam, Abel, Ewa, Set, Noe. Które właśnie są żydowskie. Tenże język nazwany jest potém hebrajskim, a to od jednego prawnuka Semowego, któremu imię było Heber, iż po onem pomieszanu języków, w jego tylko familji (która się była do onych pysnych ludzi nie przymieszała) ten język żydowski został, przetoż go od onego czasu hebrejskim zowią. *August. de Trinit. libr. 16. c. 11. Et libr. 18. c. 39.*

7. *Pódzięcie zstąpnym a pomieszająmy języki ich.* Acz niektórzy rozumieją, że te słowa Pan Bóg do Aniołów mówił: wszakże inni lepiej to o Trójcy świętej wykładają, że Bóg ojciec do Syna i Ducha ś. mówi, jako i wyżej (I. ver. 26). Uczynmy człowieka. Bo tu wnetże niżej jest napisano: I tak rozprószył je Pan z onego miejsca. Kędy jasnie samemu Panu Bogu ono pomieszanie i rozproszenie przypisuje. Tak pospolicie Doktorowie Grecy i Łacnscy i Koncylium Sirmieńskie. O czem wyżej (I. ver. 26). Której mowy żydowskiej chociaż nie wszyscy rozumieli, wszakże przedniejszy prorocy dobrze to tajemnicę wiedzieli. I teraz daleko lepiej wiemy, kiedy Pan Chrystus nam wszystkie trzy persony Boskie objawił. A to się zgadza z tem co się stało w dzień świąteczny, kiedy Pan Bóg różne języki do jednoci wiary przez Ducha ś. zgromadził: bo na ten czas też Trójcę ś. zwać poczęli Apostołowie, onegoż dnia świątecznego, najpierwej chrzcząc w imię Ojca, i Syna i Ducha świętego. Bo jako Bóg w Trójcy jedyny, języki pomieszał, tak je też naprawił, aby jedną wiarę różnemi językami wyznawali.

CAPUT XII.

ROZDZIAŁ 12.

O przeniesieniu się Abrahama z Haran do krainy Chanaan, i pobycie jego w Egipcie.

1. Dixit autem Dominus ad Abram: Egredere de terra tua et de cognatione tua, et de domo patris tui, et veni in terram, quam monstrabo tibi. (*Act. 7, 3.*)

1. Y rzekł Pan do Abrama: wynidź z ziemi twoię y od rodziny twoię y z domu oycy twego: a idź do ziemi którąć ukaże.

31. *Sarai niewiastkę swoją.* T. j. Synowę swoją; Sara była wnuczką Tarego po synie Aramie, i drugiem imieniem zwała się Jescha, jak to wid. z r. tegoż, w. 29.—*Wyniódł je z Ur Chaldeczyków.* Ur, miasto Chaldejskie, tak nazwane od ognia, który mógł być tam czczony za bóstwo. Ztąd II. Esdr. 9. 7: *Boże, któryś wybrał Abrahama, a wywodził go z ognia Chaldejkiego.*—Sens może być ten: że Abraham wyprowadzony został z owego miasta (Ur), albo z ognia utrapień, których doznał był od

bałwochwalczych Chaldeczyków, albo wyrwany z płomieni ognia: albowiem, według podania Hebrajczyków, Abraham był wrzucony od Chaldeczyków na stos ognia, i ztamtąd cudownie został ocalony.—*Haran.* U Rzymian zwała się Charra; miejsce to do dziś dnia mają we czci Saraceni, dla tego, że tam mieszkał Abraham.

R. 12.—1. *I rzekł Pan do Abrama.* Zamiast: i powiedział był; gdyż mówi się tu o tymże powołaniu, które Abraham odebrał od Boga w Ur Chaldeczyków; było to, we-

2. Faciamque te in gentem magnam, et benedicam tibi, et magnificabo nomen tuum, erisque benedictus.

3. Benedicam benedicientibus tibi, et maledicam maledicentibus tibi, atque in te benedicentur universae cognationes terrae. (*Infr. 18, 18. Gal. 3, 8.*)

4. Egressus est ilaque Abram sicut praeceperat ei Dominus et ivit cum eo Lot; septuaginta quinque annorum erat Abram cum egredieretur de Haran. (*Heb. 11, 8.*)

5. Tulitque Sarai, uxorem suam, et Lot filium fratris sui, universamque substantiam quam possederant, et animas quas fecerant in Haran: et egressi sunt ut irent in terram Chanaan. Cumque venissent in eam,

6. pertransiit Abram terram usque ad locum Sichem, usque ad convallem illustrem: Chananæus autem tunc erat in terra.

7. Apparuit autem Dominus Abram, et dixit ei: Semini tuo dabo terram hanc. Qui aedificavit ibi altare Domino, qui apparuerat ei. (*Infr. 13, 14. Deut. 34, 4.*)

8. Et inde transgrediens ad montem, qui erat contra orientem Bethel, tetendit ibi tabernaculum suum, ab occidente habens Bethel, et ab oriente Hai; aedificavit quoque ibi altare Domino, et invocavit nomen ejus.

9. Perrexitque Abram vadens, et ultra progrediens ad meridiem.

10. Facta est autem fames in terra; descenditque Abram in Aegyptum, ut peregrinaretur ibi; praevaluerat enim fames in terra.

11. Cumque prope esset; ut ingrederetur Aegyptum, dixit Sarai uxori suae: Novi quod pulchra sis mulier.

12. Et quod cum viderint te Aegyptii, dicturi sunt: uxor ipsius est; et interficient me, et te reservabunt.

13. Dic ergo, obsecro te, quod soror mea sis,

2. A uczynię cię narodem wielkim, y będąc błogosławił, y uwielbię imię twoje, y będziesz błogosławiony.

3. Będę błogosławił błogosławiacy m tobie, a przeklnę te, którzy cię przeklinaia, a w tobie będą błogosławione wszystkie narody ziemie.

4. Wyszedł tedy Abram iako mu Pan przykazał y poszedł z nim Lot: siedmdzieśiat lat było Abramowi, kiedy wyszedł z Harana.

5. Y wziął Sarai żonę swoją, y Lot syna brata swego, y wszystkie majątność którą mieli, y dusze których nabyli w Haranie: y wyszli aby szli do ziemie Chanaan. A gdy przyszli do nię, y

6. Przeszedł Abram ziemię aż do miejsca Sichem, aż do Jasney doliny: a Chananeyczyk tedy był w ziemi.

7. Y ukazał się Pan Abramowi, y rzekł mu: Naśieniu twemu dam ziemię tę, który zbudował tam ołtarz Panu, który mu się był ukazał.

8. A ztamtąd przeszedł do góry, która była ku wschodowi Bethel, rozbił tam namiot swój, mając od zachodu Bethel, a od wschodu Hai, y zbudował też tam ołtarz Panu, y zwywał imię iego.

9. Y ciągnął Abram idąc y dalej postępując ku południu.

10. Stał się połym głód w ziemi, y stąpił Abram do Egiptu aby tam gościem był, ciężki bowiem był głód w ziemi.

11. A gdy już blisko był aby wszedł do Egiptu, rzekł do Sarai żony swę: Wiem żeś piękna niewiasta:

12. A iż gdy cię uyrzą Egipcianie, rzeką: żona to iego: y zabiją mię, a ciebie zachowaią.

13. Mów przeto, proszę cię, żeś jest siostra mo-

dlug prawdopodobniejszej rachuby, r. 4. 2083, p. Ch. 1921. S. Szczepan, w Dz. Ap. 7, 2. powiada, iż to powołanie Abr. nastąpiło w Mezopotamii: bo Mezopotamia w całej obszerności wzięta, zawierała w sobie i sąsiednią Chaldee. — *Z ziemi twojej.* Z miejsca urodzenia twego (z Chaldee). *Od rodziny twojej.* Od bałwochwalców, którzy przez pokrewieństwo z tobą zbliżeni. *Z domu ojca twego.* Jeżeli nie zechcą iść z tobą, to opuść nawet i domowników twoich. *Którąć ukaże.* S. Paweł (do Żyd. 11, 8), pochwała wiarę Abrahama, który opuścił ojczyznę i szedł do miejsca, którego zupełnie był nieświadom.

2. *Narodem wielkim.* Niepoliczonym jak gwiazdy nieba i piasek morski, znakomitym z bogactw i znaczenia, i z którego Messyas ma się narodzić. *Uwielbię imię twoje.* Uczynię je głośnem i poważanem po wszystkie miejsca i czasy. *I będziesz błogosławiony.* Nie zawiodą cię moje obietnice.

3. *Będę błogosławił błogosławiącym tobie.* Będę dobrze czynił dla tych, którzy wyświadczą ci jakie przysługi, ukarzę tych, którzy coś złego ci wyrządzą. — *A w tobie będą błogosławione.* T. j. w potomku twoim, czyli w nasieniu twojem, którym jest Chrystus, jak tłumaczył S. Paweł (Gal. 3, 16); i przez to duchowne swoje nasienie, t. j. dla wiary swojej w Chrystusa, Abraham stał się ojcem wszystkich wierzących.

5. *Lota, syna brata swego.* Syna Arana: Lot więc był

bratem Sary, żony Abrahama. *Majątność.* Hebrajczycy tak nazywali bogactwa swoje, które wówczas głównie zależały na stadach bydła. — *Dusze.* Osoby; część godniejsza bierze się tu za całość, t. j. duszę za całego człowieka. Tak, Gen. 14, 21: *Daj mi dusze, inne rzeczy pobierz sobie.* — *Których nabyli.* T. j. wszystkie swoje dzieci, sługi i służebnice.

6. *Aż do jasnej doliny.* W LXX ma: do *wysokiego Dębu*; było to więc miejsce słynne z wysokich i mocnych dębów. — *Chananeyczyk.* Jest to imię własne ludu, pochodzącego od Chanaana; wspomniane tu dla odróżnienia go od Hewejczyków, Jebuzejczyków i t. d.; chociaż i wszystkie te ludy stanowiły jeden naród, zwany Chananeyczykami.

7. *I ukazał się Pan Abrahamowi.* Ukazał się przez Anioła w postaci ludzkiej. — *Naśieniu twemu.* Potomstwu twemu według ciała, które się rozmnoży przez Izaaka i Jakóba.

10. *I zstąpił.* Ziemia Obiecana jest wyższą od Egiptu: dla tego o udających się tam mówiono, że *zstępują*; i przeciwnie, z Egiptu do Judei *wstępowali*. — *Abym tam gościem był.* Nie żeby tam zamieszkał; albowiem nie trafił nigdy nadziei zamieszkania w ziemi sobie obiecanej.

13. *Mów, żeś siostra moja.* Patrz W. *Abym mi było dobrze.* — Abym nie był zabity, z powodu piękności twej, i wyuzdaney rozwiążności Egipcyan.

ut bene sit mihi propter te, et viva! anima mea ob gratiam tui. (*Infr. 20, 12.*)

14. Cum itaque ingressus esset Abram Aegyptum, viderunt Aegyptii mulierem, quod esset pulchra nimis.

15. Et nuntiaverunt principes Pharaoni, et laudaverunt eam apud illum; et sublata est mulier in domum Pharaonis.

16. Abram vero bene usi sunt propter illum; fueruntque ei oves et boves et asini, et servi et famulae, et asinae et cameli.

17. Flagellavit autem Dominus Pharaonem plagis maximis, et domum ejus propter Sarai uxorem Abram.

18. Vocavitque Pharaon Abram, et dixit ei: Quidnam est hoc, quod fecisti mihi? quare non indicasti, quod uxor tua esset?

19. Quam ob causam dixisti, esse sororem tuam, ut tollerem eam mihi in uxorem? Nunc igitur ecce conjux tua, accipe eam, et vade.

20. Praecepitque Pharaon super Abram viris; et deduxerunt eum, et uxorem illius, et omnia quae habebat.

ia: aby mi było dobrze dla ciebie, y dusza moja aby żyła dla ciebie.

14. Gdy tedy wszedł Abram do Egiptu, użyźrzel Egiptianie niewiastę że była bardzo piękna.

15. Y dały znać Książęta Pharaonowi, y chwaili ją przed nim: y wzięto niewiastę do domu Pharaonowego.

16. A Abramowi czynili dobrze dla nię: y miał owce y woły, y osły, y niewolniki y niewolnice, y oslice y wielbłądy.

17. Ale Pan skarł Pharaona plagami wielkimi, y dóm jego, dla Sarai żony Abramowey.

18. Y zawołał Pharaon Abrama, y rzekł mu: Cóż wždy to jest coś mi uczynił? Czemuś mi nie oznaymił, że to żona twoia?

19. Czemuś powiedział że jest siostra twoia, abym ją wziął sobie za żonę? Ale teraz oto żona twoia, weźmiesz ją, a idź.

20. Y przykazał Pharaon o Abramie mężom, y odprowadzili go, y żonę jego, y wszystko co miał.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 12. w. 13. *Mów przeto, proszę cię, żeś jest siostra moja.* Nie radził tu Abraham aby się przała być żoną jego, bochy to nieprawda była. Ani też radził, aby gdyby inaczej być nie mogło, na grzech jaki zezwoliła, dla ochronienia zdrowia mężowego, bo się i niegodziło, ani też pismo tu tego powiada. Ale aby nie wspominając małżeństwa powiadała się być siostrą Abrahama co było bez kłamstwa, bo siostra jego stryjeczna była, o czém będzie niżej, rozdział 20. A to uczynił Abraham będąc pewien o wierności żony swj, że nigdy na grzech nie miała zezwolić: mając też wielką nadzieję w opatrności Bożej, który go obiecał strzedz i bronić.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O rozdzieleniu się Abrahama z Lotem, i powtórnej obietnicy danej mu od Boga.

1. Ascendit ergo Abram de Aegypto, ipse et uxor ejus, et omnia quae habebat, et Lot cum eo ad Australem plagam.

2. Erat autem dives valde in possessione auri et argenti.

3. Reversusque est per iter, quo venerat, a meridie in Bethel usque ad locum, ubi prius fixerat tabernaculum inter Bethel et Hai.

4. In loco altaris quod fecerat prius, et invocavit ibi nomen Domini. (*Supr. 12, 7.*)

5. Sed et Lot qui erat cum Abram, fuerunt greges ovium, et armenta, et tabernacula.

6. Nec poterat eos capare terra, ut habitarent

1. A tak wyszedł Abram z Egiptu sam y żona jego, y wszystko co miał, y Lot z nim ku południowi.

2. A Abram był bardzo bogaty, w posiadłości złota y srebra.

3. Y wrócił się drogą którą był przyszedł od południa do Bethel, aż na miejsce gdzie przedtem postawił był namiot między Bethel y Hai:

4. Na miejsce ołtarza który tam pierwszy był uczynił, y wzywał tam imienia Pańskiego.

5. Ale y Lot, który był z Abramem, miał trzydzieści owiec y bydło y namioty.

6. Y nie mogli się zmieścić w ziemi, żeby spo-

15. *I dali znać książęta.* Jak to zwykli dworacy nawet rufianstwem skarbić dla się względy królewskie.—*Faraonowi.* Imię Faraonów służyło królom Egiptu aż do czasów Ezechiela. (P. 32, 2).—*Do domu.* Nie dla nierządu, lecz aby była żoną jego, przynajmniej drugorzędną.

16. *Czynili dobrze dla nię.* Faraon wiele okazał dlań dobrodziejstw, jako dla brata Sary.

17. *Pan skarł Faraona.* Nie jako cudzołożcę, bo nie wiedział że Sara była zamężną; lecz jako tyrana, który niechętny był porwał.—*Plagami.* Jakie były te klęski, niewiadomo, bo P. S. nie wymienia.—*I dom jego.* Sług i domowników, za których radą Sara została sprowadzoną; albowiem i ci zasłużyli na kary, jako uczestnicy występku.

18. *Że to żona twoja.* Dowiedział się o tém, albo od Sary, gdy ją zaczął wypytywać pilnie; albo sam Bóg oznajmił Faraonowi przyczynę klęsk na niego zesłanych.

19. *Abym ją wziął za żonę.* Abym nie wahał się pojąć jej sobie za żonę.

R. 13.—1. *Ku południowi.* Abraham powrócił do Bethel, żąd był wyszedł. Miejsce to jest południowe względnie do Judei; albowiem do nię zawsze Pismo S., jako pisane dla Żydów, przystosowywa części świata.—*Bogaty.* W hebr. ciężki; albowiem bogacie wiele dzwigają z sobą ciężarów i zawał.—*Złota i srebra.* Został niemi ubogacony od Faraona.

4. *Na miejsce ołtarza.* Ołtarz ten (12, 7.) może być zniszczony przez Chananejczyków, po odejściu Abrahama, albo przez niegoż samego, żeby nie był od nich znieważony.

5. *Ale i Lot... miał.* I Lotowi, jako nieoddzielnemu towarzyszwowi Abrahamu, Bóg błogosławił we wszystkim.

6. *I nie mogli się zmieścić w ziemi.* Dla mnóstwa trzód swoich.

simul; erat quippe substantia eorum multa, et nequibant habitare communiter. (*Infr.* 36, 7.)

7. Unde et facta est rixa inter pastores gregum Abram et Lot. Eo autem tempore Chananeus et Pherezaeus habitabant in terra illa.

8. Dixit ergo Abram ad Lot: Ne quaeso sit iurgium inter me et te, et inter pastores meos et pastores tuos: fratres enim sumus.

9. Ecce universa terra coram te est: recede a me, obsecro: si ad sinistram ieris, ego dexteram tenebo: si tu dexteram elegeris, ego ad sinistram pergam.

10. Elevatis itaque Lot oculis, vidit omnem circa regionem Jordanis, quae universa irrigabatur antequam subverteret Dominus Sodomam et Gomorham, sicut paradisus Domini, et sicut Aegyptus venientibus in Segor.

11. Elegitque sibi Lot regionem circa Jordanem, et recessit ab Oriente; divisique sunt alterutrum a fratre suo.

12. Abram habitavit in terra Chanaan; Lot vero moratus est in oppidis, quae erant circa Jordanem et habitavit in Sodomis.

13. Homines autem Sodomitae pessimi erant, et peccatores coram Domino nimis.

14. Dixitque Dominus ad Abram, postquam divisus est ab eo Lot: Leva oculos tuos, et vide a loco, in quo nunc es, ad aquilonem et meridiem, ad orientem et occidentem. (*Supr.* 12, 7. *Infr.* 15, 18. *Deut.* 34, 4.)

15. Omnem terram, quam conspicias, tibi dabo, et semini tuo usque in sempiternum.

16. Faciamque semen tuum sicut pulverem ter-

lem mieszkali: bo maieństwo ich wielka była, y nie mogli pospółu mieszkąć.

7. Zkąd też był swar między pasterzmi bydlą Abramowego y Lotowego. A na on czas Chananeyczki y Pherezeyczki mieszkali w onęj ziemi.

8. Rzekł tedy Abram do Lota: Niech proszę nie będzie swaru między mną a tobą, y między pasterzmi moimi a pasterzmi twóimi: ponieważ bracia jesteśmy.

9. Oto wszystka ziemia jest przed tobą: odejdź odemnie proszę: jeśli w lewo pójdziesz, ja się udam w prawo: jeśli w prawo obierzesz, ja w lewo pójdę.

10. Podniósłszy tedy Lot oczy swe, ujrzał wszystkę w okol krainę Jordanu, która wszystka polewana była przed tym niż Pan zatracił Sodomę y Gomorę, iako Raj Pański, y iako Egipt idącym do Segora.

11. Y obrał sobie Lot krainę nad Jordanem, y odszedł ze wschodu słońca; y odłączyli się bracia jeden od drugiego.

12. Abram mieszkał w ziemi Chanański: a Lot przebywał w mieściech, które były nad Jordanem y mieszkał w Sodomie.

13. A ludzie Sodomscy byli barzo zli, y zbytnie grzesznicy przed Panem.

14. Y rzekł Pan do Abrahama, gdy się już był Lot odłączył od niego: podnieś oczy twoje, y pójrzy z miejsca na którymś teraz, na północy y na południe, na wschód y na zachód.

15. Wszystkę ziemię którą widzisz, tobie dam y nasieniu twemu aż na wieki.

16. Y uczynię nasienie twoje iako proch ziemi:

7. *A na onczas Chananejczyk.* Tutaj wspomniane są te narody dla pokazania, że ów spór między domownikami Abrahama i Lota był tem niebezpieczniejszym, bo otoczeni byli bałwochwalcami, którzyby łatwo mogli skorzyszczać z tej niezgody i nie przystawało, aby wierni, zostając z sobą w niezgodzie, dawali zły przykład niewiernym.

8. *Niech, proszę.* Jeszcze żadnej pomiędzy nimi nie było kłótni, ale już bliski powód do niej nie mógł być usunięty inaczej, jak przez odłączenie się wzajemne. — *Ponieważ bracia jesteśmy.* T. j. krewni. Lot bowiem był synowcem Abrahama.

9. *Wszystka ziemia.* Cała ta ziemia Chanaan, w której z rozkazu Boga powinienem mieszkąć. — *Przed tobą.* Mieszkańcy ohoćnie przedadzą ci lub wydzierżawią, jaką zechcesz część tego kraju. Daje tu Lotowi pierwszeństwo wyboru. Starożytne prawo jest: Starszy niech dzieli, młodszy niech wybiera.

10. *Jako Raj Pański.* W hebr: *jako ogród Pański*, t. j. jako ogród ten, który Bóg przygotował był Adamowi. (*Gen.* 2, 8.) — *I jako Egipt idącym do Segora.* Myśl taka: Cała kraina Pentapol przed zniszczeniem Sodomy, mianowicie od tego miejsca gdzie wtenczas mieszkał Abraham aż do Segor, była zwilżana wodami i najżyźniejsza, jak Raj, i Egipt, który przez Nil jest użyźniany.

11. *I odszedł ze wschodu słońca.* Albowiem udał się ku Sodomie, która znajdowała się w części zachodniej Pentapolu. Bóg dopuścił, aby Lot się oszukał w wyborze swoim; już dla tego, iżby Sodomczycy mając u siebie Lota przykładem jego pobudzali się do cnoty, już żebyśmy mieli przestrożę, iż nie należy przekładać

rzeczy przyjemniejszych nad zbawienniejsze.

12. *A Lot przebywał.* Lot sprawiedliwy zostawał niepokalanym pośród najwystępniejszych Sodomczyków; za co oddaje mu pochwałę. S. Piotr. 11. Pel. 2. 7.

13. *A ludzie Sodomy byli barzo zli.* Co było przyczyną i źródłem grzechów Sodomczyków, powiada Ezech. pr. r. 16, 49. *Oto ta była nieprawość Sodomy, pycha, sytość chleba, a dostatek, i próżnowanie jej: a ręki niedostatecznemu i ubogiemu nie podawały.* — *Przed Panem.* Co znaczy ten sposób mówienia, patrz *Gen.* 10. 9.

15. *Wszystkę ziemię, którą widzisz.* Prawdopodobna jest, że P. Bóg, albo Anioł w imieniu Boga, cudownie zewnętrzną postać całej Palestyny i wszystkich jej części, jakby w obrazie, pokazał Abrahamowi, jak to uczynił Mojżeszowi z góry Fasga, (*Deut.* 3. 4, 1) i kusieli Crystusowi, (*Math.* 4, 8.) — *Tobie dam i nasieniu twemu.* Tutaj pomocnik i jest wyrazem tłumaczącym, a więc ta jest myśl: Dam tobie w nasieniu twojem, czyli: przez wzgląd na ciebie dam potomstwu twemu. — *Aż na wieki.* T. j. dopóki trwać będzie Rzeczpospolita Izraelitów; albo obietnica ta jest warunkowa, to jest: odda Bóg tę ziemię na wieki, jeżeli Izraelci zawsze będą mu wierni; albo może Bóg tutaj miał takóž wzgląd na ziemię żyjących, czyli niebo, które wiecznie posiadać mają chrześcijanie, potomkowie Abrahama wedle ducha, jako ojca wierzących. (*Rzym.* 4, 16, i 9, 8).

16. *Jako proch ziemi.* Jest hyperbola; lubo i rzeczywicie naród Żydowski w późniejszym czasie nadzwyczajnie się rozmnożył, a tembardziej sprawdziło się to na potomstwie duchowném Abrahama, czyli na niezliczonej liczbie chrześcijan.

rae; si quis potest hominum numerare pulverem terrae, semen quoque tuum numerare poterit.

17. Surge, et perambula terram in longitudine, et in latitudine sua: quia tibi daturus sum eam.

18. Movens igitur tabernaculum suum Abram, venit et habitavit juxta convallem Mambre, quae est in Hebron; aedificavitque ibi altare Domino.

Jeśli kto z ludzi może zliczyć proch ziemi, nasienie też twoje zliczyć będzie mógł.

17. Wstań a zchoźdź ziemię w dłuza i w szerza ię: bo ją tobie dam.

18. Ruszywszy tedy namiot swój Abram, przyszedł y mieszkał przy dolinie Mambre, która iest w Hebron: y zbudował tam oltarz Panu.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O zwycięstwie Abrahama nad nieprzyjaciółmi Lota i Sodomczyków, i o błogosławieniu Abrahama przez Melchisedecha.

1. Factum est autem in illo tempore, ut Amraphel rex Sennaar, et Arioch rex Ponti, et Chodorlahomor rex Elamitarum, et Thadal rex Gentium,

2. Inirent bellum contra Bara regem Sodomorum, et contra Bersa regem Gomorrhae, et contra Sennaab regem Adamae, et contra Semeber regem Seboim, contraque regem Balae, ipsa est Segor.

3. Omnes hi convenerunt in vallem silvestrem, quae nunc est mare salis. (*Infr. 19, 24*).

4. Duodecim enim annis servierant Chodorlahomor, et tertiodecimo anno recesserunt ab eo.

5. Igitur quartodecimo anno venit Chodorlahomor, et reges, qui erant cum eo; percusseruntque Raphaim in Astharothkarnaim, et Zuzim cum eis, et Emin in Save Cariathaim,

6. Et Chorreaos in montibus Seir, usque ad campesria Pharan, quae est in solitudine.

7. Reversique sunt, et venerunt ad fontem Misphat, ipsa est Cades; et percusserunt omnem regionem Amalecitarum, et Amorrhacum, qui habitabat in Asanthamar.

8. Et egressi sunt rex Sodomorum, et rex Gomorrhac, rexque Adamae, et rex Seboim, nec non et rex Balae, quae est Segor; et direxerunt aciem contra eos in valle silvestri:

9. Scilicet adversus Chodorlahomor regem Ela-

1. Y stało się w on czas, iż Amraphel król Sennaar, y Arioch król Pontski y Chodorlahomor król Elamitów y Thadal król pogański,

2. Wzniesli wojnę przeciw Barowi królowi Sodomskiemu, y przeciw Bersy królowi Gomorskiemu, y przeciw Sennaabowi królowi Adamy, y przeciw Semeberowi królowi Seboimskiemu, y przeciw królówi Balei, ta iest Segor.

3. Wszyscy ci zeszli się w dolinę leśną, która teraz iest morzem słonym,

4. Dwanaście bowiem lat służyli Chodorlahomorowi, a trzynastego roku odstąpili od niego.

5. A tak czternastego roku przyciągnął Chodorlahomor, y królowie którzy z nim byli y porażili Raphaimy w Astarothkarnaimie, y Zuzimy z nimi, y Eminy w Sawie Kariathaim,

6. Y Chorreyczyki na górach Seir, aż do pól Pharan, która iest na puszczy.

7. Y wrócili się, y przyszli do źródła Misphat, to iest Kades: i wybili wszystkie krainę Amalecytów, y Amorreyczyka, który mieszkał w Asanthamar.

8. Y wyszli król Sodomski i król Gomorski y król Adamski, y król Seboimski, ktemu y król Balei, która iest Segor: i uszykowali woysko przeciwko im w dolinie leśnej:

9. To iest, przeciw Chodorlahomorowi królowi

17. *A zchoźdź ziemię.* Nie nakazuje, ale przedstawia, jakby mówił: Jeśli chcesz wiedzieć jaka jest i jak wielka ta ziemia, przejdź po niej, będziesz się dziwił i weselił. Intromissya czyli objęcie nabytej posiadłości odbywa się przez wstąpienie na ziemię.

18. *Przy dolinie Mambre.* Była to płaszczyna pokryta dębami lasami, podobna do jasnej doliny. *Mambre.* Tak nazwane zostało, albo od miasta Hebron, które zwało się i Mambre, (Gen. 23, 19), albo od jakiegoś znakomitego meża.— *W Hebron.* W okolicach, czyli na terytorium Hebronu.— *I zbudował tam oltarz Panu.* Abraham pobożny wszędzie stawia oltarze na cześć Bogu, jakby mówiąc do Pana: *Od Ciebie jest początek, niech się i kończy na Tobie.*

R. 14.—1. *Król Sennaar.* Babilonu.—*Król Pontski.* Nie krainy nazywanej Pontem leżącej nad morzem Czarnym, ale inniej jakiejś bliższej. Według niektórych ma to być Pont, albo Hellas, miasto w Celesyryi.—*Król Elamitów.* Persów.—*Król Pogański.* Albo Król Galilei Narodów, czyli Syryi Damascenkiej. Albo tutaj poganami nazwani są zbiegowie i tułacze z rozmaitych narodów, którym ten Thadal dał przytułek w swoim królestwie.

3. *W dolinę leśną.* Przyjemną, i nakszał dąbrowy, pokrytą pięknymi drzewami.—*Morzem słonym.* Miejsce

to zowie się także u Żydów *doliną Salin* (żup solnych) albo *morzem Martwym.*

4. *Odstąpili.* Zbuntowali się, przestali płacić daninę.

5. *Którzy z nim byli.* T. j. byli sprzymierzeni.—*Raphaimy.* Wyraz ten oznacza olbrzymów. Mieszkali oni w ziemi Basan, która z tego powodu zwała się *ziemią olbrzymów.* Deut. 3, 13.—*W Astarothkarnaimie.* W mieście Diany, albo Junony dwurogiej, albowiem Karnaim oznacza dwórożne. Niektórzy mniemają, że to miasto tak zostało nazwane od dwószczytnej góry, na której było położone.

6. *Na górach Seir.* Są to góry Edom w krainie Gabałenkiej, gdzie później miał swą posiadłość Ezaw.

7. *Do źródła Misphat.* Czyli do źródła Sądu, nazwanego tak dla tego, że tam Izraelici szemrali przeciw Mojżeszowi i Aaronowi, spór wiedli i jakby sądem się rozprawiali; z tej przyczyny nazywało się także *wodą przeciwieństwa*: tamże Bóg wydał wyrok na Mojżesza i Aarona, iż, za niedowiarstwo, nie mieli wniknąć do Ziemi Obiecaniej. Gdy później to miejsce zostało poświęcone przez cud tam uczyniony, poczęło zwać się *Kades.* (Num. 20, 13.)—*Amalecytów.* Tak nazwanych później od wnuka Ezawa, (Gen. 36, 16). Sens więc ten: *krainę, którą później posiadli Amalecytowie.*—*W Asanthamar.* W mieście Palma, w krainie Amoreyczyków, inaczej zwanem Engaddi.

mitarum, et Thadal regem Gentium, et Amraphel regem Sennaar, et Arioch regem Ponti; quatuor reges adversus quinque.

10. Vallis autem silvestris habebat puteos multos bituminis. Itaque rex Sodomorum, et Gomorrhæ terga verterunt, cecideruntque ibi; et qui remanse-rant, fugerunt ad montem.

11. Tulerunt autem omnem substantiam Sodo-morum et Gomorrhæ, et universa quæ ad cibum pertinent, et abierunt;

12. Necnon et Lot et substantiam ejus, filium fratris Abram, qui habitabat in Sodomis.

13. Et ecce unus, qui evaserat, nuntiavit Abram Hebræo, qui habitabat in convalle Mambre Amor-rhæi, fratris Eschol, et fratris Aner; hi enim pe-pigerant fœdus cum Abram.

14. Quod cum audisset Abram, captum videli-cet Lot fratrem suum, numeravit expeditos verna-culos suos trecentos decem et octo; et persecutus est usque Dan.

15. Et divisis sociis, irruit super eos nocte; percussitque eos, et persecutus est eos usque Ho-ba, quæ est ad laevam Damasci.

16. Reduxitque omnem substantiam, et Lot fra-trem suum cum substantia illius, mulieres quoque et populum.

17. Egressus est autem rex Sodomorum in oc-cursum ejus, postquam reversus est a caede Cho-dorlahomor, et regum qui cum eo erant in valle Save, quæ est vallis regis.

18. At vero Melchisedech rex Salem, proferens panem et vinum, erat enim sacerdos Dei altissimi,*

19. benedixit ei, et ait: Benedictus Abram Deo excelso, qui creavit coelum et terram,* (*Heb. 7, 1*).

20. et benedictus Deus excelsus, quo protegente, hostes in manibus tuis sunt. Et dedit ei decimas ex omnibus.

10. *Wiele studzien.* W hebr. *studzien, studzien.* Przez podwojenie wyrazu Hebrajczycy oznaczali mnogość rzeczy, jak np. Ps. 121, 4: *Bo tam wstępowały pokolenia, pokolenia Pańskie*, to jest, wszystkie pokolenia. Pięciu królów wybrało to miejsce na pole bitwy, dla tego, że ono było niebezpieczne dla nieprzyjaciół, nie wiedzących o tych studniach klejowatych. — *I tam poległ.* Nie królów Sodomski i Gomorski (oni bowiem ratowali się ucieczką, jak widać z w. 17), lecz ich żołnierze, częścią poległ, częścią zagrzeźli w owych studniach.

12. *Ktemu i Lotu.* Lot został wzięty w niewolę albo z placu potyczki, albo bezbronnego schwytano go w nie-scie; zapewne P. Bóg dopuścił na niego to nieszczęście za karę uczynionego przezeń nieroztropnego wyboru i zamieszkania pośród bezbożnych, tak utrzymują nie-ktorzy Ojcowie.

13. *Abramowi Hebracowi.* WLXX: *Przechodniowi.* Al-bowiem jedni utrzymują, że nazywa się hebrajczykiem od wyrazu *havar*, który oznacza przechodzić, i idąc za tym źródłosłowem powiemy, że Abraham nazywa się hebrajczykiem, czyli przechodniem dla tego, że prze-szedł był Eufrat. Wedle drugich zaś zdania, potom-kowie Abrahama zowią się Hebrajczykami od Hebera, od którego pochodzili, i którego zatrzymali mowę.

14. *Trzysta osmnastie.* Według ś. Ambr. byli przyo-brazicielami 318-tu Ojców kościoła na 1-m soborze Ni-cejskim, na którym potępiono Ariusza, przeciwnika bóstwa Jezusa, w imię którego przez wiarę Abraham zwy-

Elamitów, y Thadalowi królowi pogańskiemu, y Am-raphelowi królowi Sennaarskiemu, y Ariochowi kró-lowi pontskiemu, czterech królowie przeciw pięci.

10. A dolina leśna miała wiele studzien kłowa-tych. Król tedy Sodomski y Gomorski podali tył y tam poległ: a którzy zostali, uciekli na górę.

11. Y zabrali wszystkę majątność Sodomską y Gomorską, y wszystko co do żywności należy, y poszli.

12. K temu y Lotu y majątność jego synowca Abramowego, który mieszkał w Sodomie.

13. A oto jeden który był uszedł, oznaymł A-bramowi Hebreowi który mieszkał w dolinie Mam-brego Amorreyczyka, brata Eschol, y brata Aner, ci bowiem uczynili byli przymierze z Abramem.

14. Co usłyszawszy Abram, to jest, iż poiman Lot brat jego, zebrał gotowych domowych sług swo-ich trzy sta y osmnastie: y pogoń uczynił aż do Dan.

15. A rozdzieliwszy towarzysze, przypadł na nie w nocy: y poraził ie, i gonil ie aż do Hoby, która jest po lewéj stronie Damaszku.

16. Y przywrócił nazad wszystkę majątność, y Lotu brata swego z majątnością jego, y niewiasty y lud.

17. Y wyiachał król Sodomski przeciw niemu, gdy się wracał od porażki Chodorlahomora, y królów którzy z nim byli w dolinie Save, która jest doli-na królewska.

18. Ale Melchisedech król Salem wyniósłszy chleb y wino, bo był kapłanem Boga nawyższego,

19. Błogosławił mu y rzekł: Błogosławiony Abram Bogu wysokiemu, który stworzył niebo y ziemię:

20. Y błogosławiony Bóg wysoki, którego obrona nieprzyjaciele są w rękach twoich. Y dał mu dzie-sięciny ze wszystkiego.

ciężył tu małą garstką nieprzyjaciół. — *Dan.* Miasto Dan, za czasów Abrahama i Mojżesza nazywało się Lais, albo Lesem, później otrzymało nazwę Dan. Jos. 19, 47.

15. *Rozdzieliwszy towarzysze.* Rozdzielił wojsko na kil-ka oddziałów, i sam stanawszy na czele jednego z nich, uderzył z wielu stron na nieprzyjaciół.

17. *Przeciw niemu.* Aby mu złożył podziękowanie. — *Dolina królewska.* LXX: *dolina króla Melchisedecha.* Albo tak nazwana z powodu tego spotkania Abrahama przez Melchisedecha i króla Sodomskiego, albo że dla swéj rokosznej piękności godna była tego nazwania.

18. *Melchisedech.* Niektórzy mniemali, że Melchise-dech był synem Sema; lecz wylicza się rodowód w Pi-smie ś., a tu Melchisedech jest bez rodu, jak powiada ś. Paweł (do Żyd. r. 7). Był więc jednym jakimś z kró-lików Chananejskich, który pomiędzy bezbożnymi żył pobożnie i sprawiedliwie; razem też był i kapłanem, gdyż w starożytności zwykle królowie byli kapłanami. Mel-chisedech był figurą Chrystusa, gdyż i jeden i drugi jest król sprawiedliwości i pokoju; jest bez rodowodu, bo Chrystus nie miał ojca na ziemi; o jednym i drug-im Pismo ś. wspomina jako o wiecznych kapłanach. *P. Wujka.*

19. *Błogosławił mu.* Starszy niższemu, Melchisedech Abrahamowi.

20. *I dał mu dziesięciny.* Abraham Melchisedechowi, jak wid. Hebr. 7, 4. — *Ze wszystkiego.* Ze wszystkich łupów.

21. Dixit autem rex Sodomorum ad Abram: Da mihi animas, cetera tolle tibi.

22. Qui respondit ei; Levo manum meam ad Dominum Deum excelsum possessorem coeli et terrae,

23. quod a filo subteginis usque ad corrigiam caligae, non accipiam ex omnibus, quae tua sunt, ne dicas: Ego dilavi Abram:

24. exceptis his, quae comederunt juvenes, et partibus virorum, qui venerunt mecum, Aner, Eschol, et Mambre: isti accipient partes suas.

21. Y rzekł król Sodomski do Abrama: Day m dusze, inne rzeczy pobierz sobie.

22. A on mu odpowiedział. Podnoszę rękę moję do Pana Boga wysokiego, dzierżawcę nieba y ziemi.

23. Że od nici włkowej, aż do rzemyka obuwia, nie wezmę ze wszystkiego co twego iest, żebyś nie rzekł: Jam ubogacił Abrama:

24. Wyjawszy to co strawili młodzienicy, a działły mężów którzy iędzili zemną, Anera, Eschola, y Mambrego: ci wezmą działły swoje.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 14. w. 18. *Melchisedech*. O tym Żydowie powiadają iż jest Sem, syn Noego, i żył aż do Izaaka, *Hier. in Gen.* Salem, to jest Jeruzalem, które pierwiej zwano Salem.

18. *Wyniósł chleb*. Melchisedech król i kapłan wyniósł chleb i wino, aby je pierwiej dziękując za zwycięstwo Bogu ofiarował (bo był kapłanem Boga najwyższego, którego własny urząd jest Bogu ofiarować, jako Paweł ś. uczy, do Żyd. 5, i nie czytamy aby Melchisedech co inszego kiedy ofiarował) a potem aby tenże chleb i wino ku pożywianiu z ofiary Abrahamowi i sługom jego podał. Czem przeznaczył ofiarę naszą chrześcijańską, w której pod osobą chleba i wina, według porządku Melchisedechowego ciało i krew Pana Chrystusowe według ustawy jego, (Euk. 24) ofiarujemy Panu Bogu. Tak to wszyscy starzy Doktorowie greccy i łacińscy zgodnie rozumieją, wykładając to miejsce i ono *Psalms* 109. i do Żyd. 7: „Tyś jest kapłanem na wieki według porządku Melchisedechowego“. Czem się też zbija spór niewierników dzisiejszych, którzy tego wyznać niechęć, żeby Melchisedech chleb i wino Bogu ofiarował, i tak ofiarę Pana Chrystusową figurował. Aleć jeżli się do żydowskiego tekstu (który jest wszystkich za nami) uciekają, tedy wszdy niechaj Rabinów żydowskich słuchają, z których jeden Samuel *in Bereszith Rabba*, tak na to miejsce pisze. Bo Melchisedech był ofiarujący chleb i wino Bogu świętemu i błogosławionemu. A drugi Rabbi Phinecz także tak powiada: Iż za czasu Messyaszowego wszystkie ofiary ustają, ale ofiara chleba i wina nie ustanie: tak prawi rzeczono jest *Gen.* 14. A Melchisedech król Salem wyniósł chleb i wino. Bo Melchisedech, to jest, król Messyasz wyjmie od ustania ofiar, ofiarę chleba i wina jako rzeczono *Psalms* 109: Tyś jest kapłanem na wieki według porządku Melchisedechowego.

CAPUT XV.

ROZDZIAŁ 15.

O obietnicy przyszłego syna danęj Abrahamowi, i o przepowiedni niewoli Egipskiej.

1. His itaque transactis, factus est sermo Domini ad Abram per visionem dicens: Noli timere Abram, ego protector tuus sum, et merces tua magna nimis.

2. Dixitque Abram: Domine Deus, quid dabis mihi? Ego vadam absque liberis, et filius procuratoris domus meae, iste Damascus Eliezer.

3. Addiditque Abram: mihi autem non dedisti semen, et ecce vernaculus meus, heres meus erit.

4. Statimque sermo Domini factus est ad eum dicens: Non erit hic heres tuus, sed qui egrediatur de utero tuo, ipsum habebis heredem.

5. Eduxitque eum foras, et ait illi; Suspice coelum, et numera stellas, si potes. Et dixit ei: Sic erit semen tuum. (*Rom.* 4, 18).

1. To tedy odprawivszy, stało się słowo Pańskie do Abrama, w widzeniu mówiąc: Nie bój się Abramie, iam iest obrońcą twoim y zapłatą twą zbytnie wielką.

2. Y rzekł Abram: Panie Boże cóż mi dasz? ia zędyć bez dziełat a syn szafarza domu mego ten Damaszek Eliezer.

3. Y przydał Abram: A mnieś nie dał potomka: ale oto domowy sługa mój, dziedzicem moim będzie.

4. Y wnetże słowo Pańskie stało się do niego mówiąc: Nie będzie ten dziedzicem twoim, ale który wynidzie z żywota twego, tego będziesz miał dziedzicem.

5. Y wywiódł go z domu, y rzekł mu: Weyrżzy na niebo, a zlicz gwiazdy iesli możesz. Y rzekł mu: Tak będzie nasienie twoie.

21. *Daj mi dusze*. Powróć mi moich poddanych, których odbiłeś z niewoli.

22. *Podnoszę rękę moję*. Jest to zwykła forma przysięgających.

23. *Abyś nierzekł: jam ubogacił Abrama*. Żebyś się nie przechwalał, iż ja dla darów twoich przyszedłem ci na pomoc.

R. 15.—1. *Jam jest obrońcą twoim*. W hebr. jest; *Jam jest tarcza twoja, nakształt tarczy przykrywaj cie*.—*I zapłatą twą*. Mężnie, mądrze i pobożnie postępowałeś, przeto odbierzesz nagrodę: oto ja, nieprzebrane morze dóbr wszelkich, będę twoją nagrodą; posiedzisz dobra wieczne i obfitować będziesz w doczesne. Taką nagrodą pocieszał się Dawid, mówiąc: *Pan cząstka dziedzictwa mego*. *Ps.* 15, 5.

2. *Cóż mi dasz?* Jak gdyby mówił: Wierzę, że wiele mi dóbr udzielisz; lecz na co się mi one przydadzą,

gdy jestem bezdzietny? Abraham wiedział, że otrzyma dziecię, obiecał sobie od Boga, który nigdy nie zawodzi. (*Gen.* 12, 7); lecz lęka się, aby obietnica, dla winy jakieś z jego strony, nie była dlań cofniętą: i miłość, jak zwykle, powiększa obawę.

2. *Ten Damaszek Eliezer*. Sługa ten mój, któremu imię Damaszek, syn Eliezera, szafarza mego domu, będzie moim dziedzicem; albo Damaszek, że z matki Damascenki zrodzony.

3. *Domowy sługa mój*. Sługa w domu moim zrodzony.

5. *A zlicz gwiazdy iesli możesz*. Widzimy z tego, że liczba gwiazd jest niepoliczona, choćby tylko tych, które widzieć się dają, gdyż udoskonalone narzędzie optyczne coraz więcej ich odkrywa.—*Tak będzie nasienie twoje*. Tak niepoliczone będzie potomstwo twoje, nie tylko cielesne, ale i duchowne.

6. Credidit Abram Deo, et reputatum est illi ad iustitiam. (*Rom. 4, 3. Gal. 3, 6. Jac. 2, 23*).

7. Dixitque ad eum: Ego Dominus qui eduxi te de Ur Chaldaeorum ut darem tibi terram istam, et possideres eam.

8. At ille ait: Domine Deus, unde scire possum, quod possessorus sim eam?

9. Et respondens Dominus: Sume, inquit, mihi vaccam triennem, et capram trimam, et arietem annorum trium, turturem quoque et columbam.

10. Qui tollens universa haec, divisit ea per medium, et utrasque partes contra se altrinsecus posuit; aves autem non divisit. (*Jer. 34, 18*).

11. Descenderuntque volucres super cadavera, et abigebat eas Abram.

12. Cumque sol occumberet, sopor irruit super Abram, et horror magnus et tenebrosus invasit eum.

13. Dictumque est ad eum: Scito praenosces, quod peregrinum futurum sit semen tuum in terra non sua, et subicient eos servituti, et affligent quadragentis annis. (*Act. 7, 6*).

14. Verumtamen gentem, cui servituri sunt, ego iudicabo: et post haec egredientur eum magna substantia.

15. Tu autem ibis ad patres tuos in pace, sepultus in senectute bona.

16. Generatione autem quarta revertentur huc: necdum enim completae sunt iniquitates Amorrhaeorum usque ad praesens tempus.

17. Cum ergo occubuisset sol, facta est caligo tenebrosa, et apparuit clibanus fumans, et lampas ignis transiens inter divisiones illas.

18. In illo die pepigit Dominus foedus cum Abram, dicens: Semini tuo dabo terram hanc a flu-

6. *Uwierzył Abram Bogu.* Chociaż trudne rzeczy do uwierzenia, t. j. że będzie miał syna ze starzej już i nieplodnej żony. I P. Bóg tę wiarę jego przyznał mu za zasługę, dla której stał się w oczach Boga sprawiedliwym czyli doskonalszym. P. W.

7. *Żebyś ją posiadał.* Przez twoich potomków.

8. *Zkąd wiedzieć mogę?* Nie wątpi Abraham o obietnicy, ale pragnie, aby Bóg tak utwierdził, iżby nigdy nie była cofniętą, nawet i dla niewierności przyszłych jego potomków; albo prosi tu o znak potwierdzający tę obietnicę nie tak dla siebie, jak raczej dla potomków swoich. I Bóg potwierdził swą obietnicę przymierzem, na znak którego kazał mu złożyć ofiarę, według obrządków używanych w podobnym zdarzeniu.

9. *Jalowicę trzecieletnią.* Patrz Wujka. Rozkazano tu ofiarować zwierzęta trzyletnie, gdyż w tym roku przychodzi już do zupełnego wzrostu i siły.

10. *Przedzielił je na poły.* Rozcinając wzdłuż od głowy do ogona, według zwyczaju zawierających przymierze. Jer. 34, 18.

12. *Twardy sen.* Wers. LXX: *zachwycenie.* Abraham więc w zachwyceniu, spuszczonej nań od Boga, widział niewolę Egipską potomków swoich, i widząc to zdziety został wielkim strachem i smutkiem.

13. *W ziemi nie swojej.* Po części w Egipcie, po części w ziemi Chananejkiej, która jeszcze nie była ziemią jego, ale tylko mu obiecaną.—*Przez czterysta lat.* T. j. od czasu narodzenia Izaaka aż do wniścia do ziemi Obiecaniej, upłynęło lat 400; z tych w Egipcie Żydzi przemieszkali lat 215.

14. *Ja sędzić będę.* Najsurowiej ukarzę straszniemi

6. Uwierzył Abram Bogu: y poczytano mu iest ku sprawiedliwości.

7. Y rzekł do niego: Ja Pan, którym cię wywiódł z Ur Chaldecków abycheś dał tę ziemię, y żebyś ją posiadał.

8. A on rzekł: Panie Boże zkąd wiedzieć mogę że ją posiędę:

9. A odpowiadaiać Pan: Weźmi mi, prawi, jalowicę trzecieletnią, y koze trzecieletnią, y barana trzech lat, synogarlicę też y gołębicę.

10. Który wziawszy to wszystko, przedzielił ie na poły, a obie części przeciw sobie idące ku drugiej położył: ale płaków nie rościwał.

11. Y zlecieli płacy na ono mięso, a Abram ie odganiał.

12. A gdy słońce zachodziło, przypadł twardy sen na Abrahama, y strach wielki y ciemny przypadł nań.

13. Y rzeczono do niego: wiedz wprzód wiedząc, iż gościem będzie nasienie twoie w ziemi nie swojej, y podbią ie w niewolę i utrapią ie przez cztery sta lat.

14. A wszakoż naród, u którego w niewoli będą, ia sędzić będą: a potym wynidą z wielką majątnością.

15. Ale ty pójdziesz do ojców twoich w pokoiu, pogrzebiony w starości dobrej.

16. A w czwartym pokoleniu, wróca się tu: bo ieszcze nie wypełniły się nieprawości Amorrezyków aż do tego czasu.

17. A gdy zaszło słońce, powstała mgła ciemna, y ukazał się piec kurzący się, y pochodnia ognista przechodząca między onemi przedziałami.

18. Onego dnia uczynił Pan przymierze z Abrahamem, mówiać: Nasieniu twemu dam tę ziemię od

plagami.—*Z wielką majątnością.* Wyniosą wielkie bogactwa, już własne, już zebrane z łupów Egipcyan.

15. *W pokoiu.* Ty umrzesz śmiercią szczęśliwą i spokojną.—*W starości dobrej.* Mając lat 175.

16. *A w czwartym pokoleniu.* T. j. w czwartym stolecin, czyli po 400 latach.—*Bo ieszcze nie wypełniły się nieprawości Amorejczyków.* Ztąd się okazuje, jak wielka jest cierpliwość Boga w odwlekaniu kar na grzeszników. Główniejsze występki Amorejczyków i Chananejczyków (jak widać z Lev. r. 18, i Deut. 12, 31), te trzy były: 1. Bałwochwalstwo, przez które ofiarowali bogom własne dzieci, przeprowadzając je przez ogień. 2. Ucisk pielgrzymów i ubogich. 3. Małżeństwa z blizkiemi krewnemi, i grzechy cielesne przeciw przyrodzeniu.

17. *Powstała mgła ciemna.* Wszystko to Abraham widział w zachwyceniu.—*Piec kurzący się.* Zdaje się piec ten był obrazem tych ciężkich prac, jakie Izraelici ponosili w niewoli Egipskiej, wypalając oznaczoną ilość cegieł.—*Pochodnia ognista.* Bóg, którego przyobrażeniem była ta pochodnia, przeszedł przez środek rozdzielonych ofiar zwyciężając zawierających przymierze. Przeszedł i Abraham; i w ten sposób przymierze zostało utwierdzone: wszystko to ukazało się Abrahamowi w widzeniu.

18. *Od rzeki Egipskiej.* Tak nazywa rzekę, czy raczej odnogę Nilu, wpadającą do morza między Pelusium i Rinokolurem, która bywa także nazywana potokiem pustyni i Egiptu. Wskazano tu za granicę ziemi obiecaniej, od północy Eufrat, od południa tę rzekę Egipską; z innych stron granice wspominają się w ks. Liczb. 34, 6 i 10.—*Eufratesa.* Może za czasów Dawida i Salomona królestwo Izraelitów przeciągało się aż do tej rzeki.

vio Egipti usque ad fluvium magnum Euphratem: (Supr. 12, 7. Infr. 26, 4. Deut. 34, 4. III. Reg. 4, 21. II. Par. 9, 26).

19. Cinaeos, et Cenezaeos, Cedmonaeos,
20. et Hetheos, et Pherezaeos, Raphaim quoque,
21. et Amorrhaeos, et Chananaeos, et Gergesa-
eos, et Jebusaeos.

rzeki Egiptskiéy, aż do rzeki wielkiéy Euphratesa.

19. Cynecezyki y Cenezecezyki, y Cedmonecezyki,
20. Y Hetecyzyki y Pherezecezyki, Raphaimy téż,
21. Y Amorrecezyki, y Chananecezyki, y Gergecezyki, y Jebucecezyki.

Wykład X. 1. Wujka. — Roz. 15. w 6. *Uwierzył Abram Bogu, i poczytano mu jest ku sprawiedliwości.* To jest że Bogu wierzył, miał go w tém Bóg za sprawiedliwego. Dwie tu rzeczy wiedzieć trzeba. Pierwsza jest, jaka to wiara była, którą jest Abraham usprawiedliwiony: Druga, jeźliż go tylko sama wiara usprawiedliwiła. W tych się rzeczach nowowiernicy bardzo myślą. Na pierwszą odpowiadam. Iż ona wiara Abrahamowa przez którą jest usprawiedliwiony, nie byłać ona osobna i zmyślona wiara heretycka, jakoby Abraham wierzył, że mu pewnie są grzechy odpuszczone dla Chrystusa, albo iż pewnie miał być zbawion: bo o takiéj wierze tu i jednego słówka nie najdziesz i już mu był Pan Bóg przedtem grzechy odpuścić, i usprawiedliwić go, gdy na głos Boży wyszedł z ziemi swéj (wyżej 15) i obiecał mu był Bóg, że w nim miały być błogosławione wszystkie narody, (wyżej 13 i 15) rzekł mu Bóg. „Jam jest obrońca twój, i zapłata twoja wielka bardzo“. Toć tedy już na ten czas był usprawiedliwiony: Jakaż mu tedy wiarę tu przyczytano ku sprawiedliwości: Tak powiada Pismo ś., iż kiedy staremu Abrahamowi Pan Bóg objawił rozmnożenie nasienia jako gwiazdy na niebie i piasek w morzu, téj obietnicy Abraham wierzył, i dla tego poczytano mu tę wiarę ku sprawiedliwości. A tak wiara Abrahamowa, taka była jaka jest nasza katolicka, którą wierzymy wszelkiemu słowu Bożemu. Taką wiarę Abrahamowé opisuje Paweł ś. (do Rzymianów, 4. 21): Umocnił się Abraham wiarą oddawszy chwałę Bogu, będąc tego pewien, iż cokolwiek Bóg obiecał, to mocen jest uczynić. A chociaż już przedtem tę wiarę swoją pokazał Abraham, wszakże na ten czas najwięcej, kiedy uwierzył, iż w starości swéj miał mieć syna, choć się zdała rzecz niepodobna, i nad mniemanie i siły ludzkie, przeto go Bóg jeszcze za doskonalszego i sprawiedliwszego niż przedtem poczytał. Takąć tedy wiarą jest usprawiedliwiony Abraham. Na drugie pytanie, jeźliż go sama wiara usprawiedliwiła: gotowa jest odpowiedź. Bo tu nie mówi Mojżesz, żeby samą wiarą był usprawiedliwiony: ale tylko powiada, iż będąc już przedtem sprawiedliwym, jednak za tą wiarą tak wielką, jeszcze sprawiedliwszym i doskonalszym został. Przetoż które tu Mojżesz usprawiedliwienie wierze przypisuje, to Jakób ś. uczynkom przypisał (Jak. 2. v. 23). Ażajż prawi, Abraham nie z uczynków jest usprawiedliwiony, ofiarując syna swego Izaaka: I przydaje: Iż się wypełniło (to jest zupełniéj ziściło) to pismo: uwierzył Abraham Bogu i poczytano mu ku sprawiedliwości. A tak według nauki Jakóba ś. z uczynków jest usprawiedliwiony: bo wiara wspólnie robiła z uczynkami jego, i z uczynków wiara się wykonała. Otoż go nie sama wiara, ale wiara z uczynkami usprawiedliwiła.

9. *Weźmij jadowicie trzecieletnią.* Był ten zwyczaj u Żydów, iż czyniąc przymierze, zabili jakie bydle, i rozłożyły je po częściach dwiema stronami, a chodząc między nimi takim się morderstwem zaklinali, aby tak byli posiekani, gdyby nie zachowali przymierza. Tegoż przykład jest u Jerem. 34. ver. 18. *Teodoret. in Hierem.*

16. *A w czwartym pokoleniu.* Od wejścia do Egiptu: i tak Naason czwarty jest od Phares, który wszedł z ojcem Judą do Egiptu. Jak długo lud Izraelski mieszkał w Egipcie, czytaj *Exod. 12. ver. 40.*

CAPUT XVI.

ROZDZIAŁ 16.

O narodzeniu Izmaela, syna Abrahama z Agary.

1. Igitur Sarai, uxor Abram, non genuerat liberos: sed habens ancillam Aegyptiam nomine Agar,

2. dixit marito suo: Ecce, conclusit me dominus, ne parerem: ingredi ad ancillam meam, si forte saltem ex illa suscipiam filios. Cumque ille acquiesceret deprecanti,

3. tulit Agar Aegyptiam ancillam suam post annos decem, quam habitare coeperant in terra Chanaan; et dedit eam viro suo uxorem.

4. Qui ingressus est ad eam. At illa concepisse se videns, despexit dominam suam:

5. Dixitque Sarai ad Abram: inique agis contra me: ego dedi ancillam meam in sinum tuum,

1. Sarai tedy żona Abramowa nie rodziła dzieci: ale mając niewolnicę Egipcjanke imieniem Agar,

2. rzekła mężowi swemu: Oto zamknął mię Pan, abyeh nie rodziła: Wnidź do sługi moiey azali snadź wždy z niéy będę miała działki. A gdy on przyzwolił na prośbę iéy.

3. Wzięła Agar Egipcjanke sługę swą, po dzieciaci lat iako mieszkać poczęli w ziemi Chananeyskiéy, y dała ią mężowi swemu za żonę.

4. Który wszedł do niéy. Ale ona widząc że poczęła, wzgardziła pania swoją.

5. Y rzekła Sarai do Abrahama. Niesprawiedliwie czynisz przeciw mnie: iam dała sługę do łona twe-

Albo obietnica ta nie została spełnioną, dla grzechów ludu.

R. 16. — 2. *Zamknął mię Pan.* Uczynił mię nieplodną. *Wwidź.* Weź sobie za żonę sługę moję, i żyj z nią po małżeńsku. — *Przyzwolił na prośbę jej.* Abraham jako miłośnik czystości, niechętnie, i tylko na prośbę Sary, pojął Agarę za żonę drugą, bo wtenczas wielożęństwo było dozwolone.

3. *Agarę Egipcjanke.* Rodem była Egipcyanką, lecz religią wyznawała żydowską; według ś. Chryz. była podarowana Sarze od Faraona. — *Za żonę.* Prawną wpraw-

dzie, ale drugorzędną. Takie żony drugorzędne, w Pismie ś. zowią się nałożnicami. Prz. Wujka.

4. *Wzgardziła.* Nie każdy umie utrzymać się w pokorze po dostąpieniu szczęścia.

5. *Niesprawiedliwie czynisz przeciw mnie.* W hebr. *krzywda moja nad tobą jest*, t. j. tobie powinna być przyczytana, bo dozwalaś, abym była krzywdzona. — *Do łona twego.* Aby była żoną twoją. *Niech rozsądzi Pan.* Azali słuszną jest, iżby krzywda moja była przez ciebie cierpiana? Nie domaga się tu Sara zemsty od Boga, ale powierza mu sprawę swoją.

quae videns quod conceperit, despectui me habet: iudicet Dominus inter me, et te.

6. Cui respondens Abram: Ecce, ait, ancilla tua in manu tua est, utere ea ut libet. Adligente igitur eam Sarai, fugam iniiit.

7. Cumque invenisset eam angelus Domini juxta fontem aquae in solitudine, qui est in via Sur in deserto.

8. dixit ad illam: Agar ancilla Sarai, unde venis? et quo vadis? Quae respondit: a facie Sarai, dominae meae ego fugio.

9. Dixitque ei angelus Domini: Revertere ad dominam tuam, et humiliare sub manu illius.

10. Et rursum: Multiplicans, inquit, multiplicabo semen tuum, et non numerabitur prae multitudinem.

11. Ac deinceps: Ecce, ait, concepisti, et paries filium, vocabisque nomen ejus Ismael, eo quod audierit Dominus afflictionem tuam.

12. Hic erit ferus homo: manus ejus contra omnes, et manus omnium contra eum: et e regio ne universorum fratrum suorum figet tabernacula.

13. Vocavit autem nomen Domini qui loquebatur ad eam: Tu Deus qui vidisti me. Dixit enim: Profecto hic vidi posteriora videntis me.

14. Propterea appellavit puteum illum, puteum viventis et videntis me. Ipse est inter Cades et Barad. (*Infr. 24, 62*).

15. Peperitque Agar Abrae filium; qui vocavit nomen ejus Ismael.

16. Octoginta et sex annorum erat Abram, quando peperit ei Agar Ismaelem.

go, która widząc że poczęła, gardzi mną, niech rozsądzi Pan między mną a tobą.

6. Który odpowiadając Abram: oto: prawi, służąca twoja w ręku twoich jest, czyni z nią jakoc się podoba. A gdy ją trapiła Sarai, uciekła.

7. Y gdy ją znalazł Anioł Pański u źródła wody w pustyni, które jest na drodze Sur na puszczy,

8. rzekł do niej: Agar służo Sarai, zkad idziesz? y dokad idziesz? Która odpowiedziała: Od oblicza Sarai panięj moięj ja uciekam.

9. Y rzekł ięj Anioł Pański: Wróc się do panięj swęj, a ukorź się pod ręką ięj.

10. Y zaś rzekł: Mnożąc rozmnożę nasienie twe, y nie będzie zliczone prze mnostwo.

11. Y polym rzekł: Otoś poczęła, y porodzisz syna: y nazowiesz imię iego Ismael, przeto iż usłyszał Pan utrapienie twoie.

12. Ten będzie dzięki człowiek: ręce iego przeciwko wszystkim, a ręce wszystkich przeciw iemu: a na przeciwko wszystkięj bracięj swęj, rozbię namioty.

13. Y nazwała imię Pana który mówił do nięj: Ty Boże któryś mię użyżzał. Rzekła bowiem: Zaiste tum widział ty widzącego mię.

14. Przetóż nazwała studnię one, Studnia żywiącego y widzącego mnie. Ta jest między Kades y Barad.

15. Y urodziła Agar Abramowi syna: który nazwał imię iego Ismael.

16. Ośmdziesiąt y sześć lat miał Abram, gdy mu Agar urodziła Ismaela.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 16. w. 3. *Sara wzięwszy Agar służebnicę dała ją Abrahamowi za żonę.* Niegodzi się mężowi własną żonę mającemu, dla żadnej przyczyny, inszej żony przyjmować, chociażby ona własna żona na to zezwoliła, i wolność dała. Bo to jest prawo Boże: Będą, prawi, dwoje w ciele jednym, nie troje ani czworo: którego prawa nie może żaden mocą i zwierzchnością odmienić. Przetoż wszystkie takie wielożeństwa, cudzołoż-

6. *Czyni z nią jakoc się podoba.* Pozwala wsprawiedliwy sposób ukarcić jęj pychę.—*Trapiła.* Karała słusznie.

7. *Anioł Pański.* Albo dla modlitwy Agary P. Bóg zesłał Anioła albo dla zasług Abrahama, któremu chciał syna ocalić.—*Na drodze Sur.* Pustynia Sur leży między Kades i Barad, i przeciąga się aż do morza Czerwonego, graniczącego z Egiptem. Uciekająca Agar dążyła ku Egiptowi, odczynnie swojęj.

8. *Służo Sarai?* Anioł przypomina jęj stan służebny, iżby uznała swój błąd i upokorzyła się przed panią swą. *Od oblicza Sarai.* Jest-to hebrajszczyzna—oblicze wzięte tu za osobę.

9. *Pod ręką jęj.* Poddaj się jęj władzy i karzeniu.

10. *Mnożąc rozmnożę.* Jak najwięcej rozmnożę. Mówi tu Anioł w imieniu Boga.

11. *Przeto iż usłyszał Pan.* Albowiem Ismael znaczy: *Wysłuchanie Boże.*—*Utrapienie twoje.* Modlitwę twoję w utrapieniu.

12. *Dzięki człowiek.* Wers. Chald: *osieł dziki.* To jest, będzie, na wzór dzikiego osła, nieprzystępny i nieustraszony, i błakający się bez stałych siedzib. Nie tylko sprawdziło się to nad Ismaelem, ale i nad jego potomkami; takimi bowiem są Saraćeni i Agareyczcy.—*Ręce jego przeciwko wszystkim.* Na wszystkich będzie napadał i od wszystkich napadany.—*A przeciwko braci swęj.* Ismael bowiem mieszkiał na pustyni Faran, wprost naprzeciw siedzib Izaaka i innych synów Abrahama z Ceturty, i w obec nich rozszerzał swoje granice.—*Rozbię namioty.* Wielu Arabów jeszcze i teraz, zamiast wdomach, mieszka pod namiotami. *Jako namioty Cedar,* Cant. 1, 4.

13. *Nazwała.* Wzywała. Chald: *modliła się w imieniu Pana.*—*Pana który mówił do nięj.* Boga, którego osobę wyobrażał Anioł mówiący do nięj.—*Któryś mię użyżzał.* Który zmiłował się nademną, wejrzałeś na utrapienie moje.—*Rzekła bowiem.* Agar rozważała w sobie; wskazana tu jest pobudka, dla której dzięki składała Bogu. *Zaiste tu.* Jakby mówiła: Mniejbym się dziwiła, jeślibym miała była Boga łaskawego na mnie, wówczas kiedy zostawałam w domu pana mojego Abrahama: lecz zdumiewam się, iż nawet na tej pustyni raczył przybyć mi na pomoc.

Widziałam tył widzącego mię. Anioł nie pokazał Agarze twarzy swęj, lecz odwrócony od nięj z nią rozmawiał. Stało się to, dla pokazania, iż nie tylko jasnego poznania i widzenia istności Boskiej nie może mieć człowiek, dopóki zostaje na ziemi, ale nawet, chwały ciała przybranego od Boga, oko śmiertelne niezdołne jest widzieć. Albo, ponieważ Agar niedoskonale poznawała i kochała Boga, i nie była zupełnie do niego nawrócona przez doskonałe posłuszeństwo, gdyż nie chciała pełnić jego woli przez nleganie pani swęj; nawzajem przeto i Bóg nie twarz, ale tył swęj jęj pokazał. Jaką była wewnątrz, tak było przedstawione i jęj oczom zewnętrznym. Aleg. Agar była figurą Synagogi, Sara Kościoła Chrześcijańskiego, za naigranawie się któremu Synagoga została odrzucona i wypędzona.

14. *Nazwała.* Albo sama Agar, albo ktoś inny dał takie imię tej studni.

15. *I urodziła.* Gdy już powróciła do domu i przeprosiła swą panią.

twem Pismo ś. zowie. Czemuż Patryarchowie wiele żon mieli: Iż tenże Bóg, który małżeństwo jednego z jedną ustanowił, mógł sam pewnym osobom i to do czasu dla potrzeby rozmnożenia rodzaju ludzkiego dozwolić, jednemu mężowi, żon wiele mieć: zaczętem też ten obyczaj w one czasy, między ludźmi był urosł, iż tego za grzech niepoczytywali. Jako ś. Augus. mówi (lib. 15. de Civit. c. 38). Lecz ten obyczaj już był dawno przed Panem Chrystusem ustał, gdy ludzkie rozmnożenie świat napęliło: który też prawie umorzył Pan Chrystus zakonom świętym swoim, gdy ono pierwsze w raju Boskie postanowienie odnowił mówiąc (Mat. 19): Iż od początku to było, iż jednego i jedną Bóg stworzył, i będą dwoje w jednym ciele. Tego prawa ani dla niepłodności, ani dla choroby, ani dla żadnej wymówki gwałcić człowiek nie ma. A tak wiele się w tem niebożność dzisiejszych nowowierników pokazała, którzy puściwszy się zakonu Chrystusowego, chwytają się żydowskich albo raczej turreckich obyczajów, ludziom do wielożenstwa przykładem i nauką swoją heretycką wolność otwarzając.

CAPUT XVII.

ROZDZIAŁ 17.

O odnowieniu przymierza z Abrahamem, odmianie imion jego i żony, o obrezaniu i obietnicy syna Izaaka.

1. Postquam vero nonaginta et novem annorum esse coeperat, apparuit ei Dominus, dixitque ad eum: Ego Deus omnipotens: ambula coram me, et esto perfectus.

2. Ponamque faedus meum inter me et te, et multiplicabo te vehementer nimis.

3. Cecidit Abram pronus in faciem.

4. Dixitque ei Deus: Ego sum, et pactum meum tecum, et esque pater multarum gentium. (*Ecclesi. 44, 20. Rom. 4, 17.*)

5. Nec ultra vocabitur nomen tuum Abram, sed appellaberis Abraham: quia patrem multarum gentium constitui te.

6. Faciamque te crescere vehementissime, et ponam te in gentibus, regesque ex te egredientur.

7. Et statuam pactum meum inter me et te, et inter semen tuum post te in generationibus suis, foedere sempiterno, ut sis Deus tuus, et seminis tui post te.

8. Daboque tibi et semini tuo terram peregrinationis tuae, omnem terram Chanaan in possessionem aeternam, eroque Deus eorum.

9. Dixit iterum Deus ad Abraham: Et tu ergo custodies pactum meum, et semen tuum post te in generationibus suis.

10. Hoc est pactum meum quod observabis inter me et vos, et semen tuum post te: Circumcidetur ex vobis omne masculinum: (*Act. 7, 8.*)

11. et circumcidetis carnem praeputii vestri, ut sit in signum foederis inter me et vos. (*Lev. 12, 3. Luc. 2, 21. Rom. 4, 11.*)

R. 17.—1. *Ukazał się mu Pan.* Ukazanie się to było potrzebne dla tego, aby Abraham nie mniemał, że przez przyjęcie na świat Izraela spełniona została obietnica o rozmnożeniu jego potomstwa (r. 15).—*Jam Bóg wszechmogący.* Jakby rzekł: Cokolwiek chcę, wszystko mogę. *Chodź przedemną.* Staraj się podobać mi we wszystkim *Bądź doskonały.* Zdążaj aż na szczyt cnót wszelkich. *LXX: Bądź bez nagany.*

2. *Zbytnie wielce.* Niezmiernie, nadzwyczaj. Hebraizm.

3. *Padł.* Oddając pokłon, i składając dzięki.

4. *Jam jest.* Jam ten, który jestem sam przez się, ja stateczny jestem i niezmienny w obietnicach.—*Ojcem wielu narodów.* Żydów i pogan; a mianowicie ojcem wierzących czyli wyznawców Chr. ze wszystkich narodów.

5. *Nie będzie Abram.. ale Abraham.* Abram znaczy: *Ojciec wysoki* znamenity. Abraham: *ojciec wysoki* mnożący, czyli wielu narodów.

6. *I królowie.* Od Ezawa pochodzili królowie Idumej-

1. Za czym gdy dziewięćdziesiąt y dziewięć lat bydź począł, ukazał mu się Pan: y rzekł do niego: Jam Bóg wszechmogący: chodź przedemną, a bądź doskonały.

2. A uczynię przymierze moje między mną y tobą, y rozmnożę cię zbytnie wielce.

3. Padł Abram pochyłony na oblicze.

4. Y rzekł mu Bóg: Jam jest, a przymierze moje z tobą, y będziesz oycem wielu narodów.

5. Y imię twoje nie będzie dalej zwane Abram: Ale będziesz zwan Abraham: bom cię oycem wielu narodów postanowił.

6. Y uczynię, że się rozmnożysz barzo wielce, y rozkrzewię cię w narody, y królowie z ciebie wyzną.

7. Y postanowię umowę między mną a tobą, y między nasieniem twym po tobie w narodziech ich, przymierzem wiecznym: żebym był Bogiem twoim y nasienia twego po tobie.

8. Y dam tobie y nasieniu twemu ziemię pielgrzymowania twego, wszystkie ziemię Chananeyską w ośiadłość wieczną, y będę Bogiem ich.

9. Y rzekł zaś Bóg do Abrahama: Y ty tedy będziesz strzegł przymierza mego, y nasienie twoje po tobie w narodziech swoich.

10. To jest przymierze moje, które zachowacie między mną a wami. y nasieniem twym po tobie: Obrezany będzie z was każdy mężczyzna:

11. A obreżecie ciało odrzezku waszego, aby było na znak Przymierza między mną y wami.

czyków i Amalecytów; od Jakóba, królowie Izraelscy i Judzey.

7. *I postawię.* Potwierdżę.—*W narodzie ich.* W czasach ich.—*Przymierzem wiecznem.* Długiem bardzo, aż dopóki dochowywać będą umowy; jeżeli zaś mowa tu jest o potomstwie duchownem, wtedy przymierze to jest wieczne.

10. *To jest przymierze moje.* T. j. ten jest znak przymierza mego.—*Obrezany będzie z was.* T. j. każdy z tych, którzy wiarę Abrahama wyznawać będą. P. Wujka.

11. *Odrzezku.* Odrzezek jest to skórka pokrywająca żołądź.—*Na znak przymierza.* Obrezanie dane było: 1. aby było znakiem przymierza zawartego z Bogiem przez Abrahama. 2. Było znamieniem wiary Abrahama (w narodzenie Messyasza), i sprawiedliwości przezeń nabytj. (Rom. 4). 3. Było znakiem odróżniającym wiernych od niewiernych, t. j. Żydów od Pogan. 4. Było znakiem oczyszczenia od grzechu pierworodnego. 5. Znakiem przyobrażającym chrzest.

12. Infans octo dierum circumcidetur in vobis, omne masculinum in generationibus vestris: tam vernaculus, quam emptitius circumcidetur, et quicumque non fuerit de stirpe vestra:

13. eritque pactum meum in carne vestra in foedus aeternum.

14. Masculus, cuius praepulii caro circumcisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo: quia pactum meum irritum fecit.

15. Dixit quoque Deus ad Abraham: Sarai uxorem tuam non vocabis Sarai, sed Saram.

16. Et benedicam ei, et ex illa dabo tibi filium cui benedicturus sum, eritque in nationes, et reges populorum orientur eo.

17. Cecidit Abraham in faciem suam, et risit, dicens in corde suo: Putasne centenario nasceretur filius? et Sara nonagenaria pariet?

18. Dixitque ad Deum: Utinam Ismael vivat coram te.

19. Et ait Deus ad Abraham: Sara uxor tua pariet tibi filium, vocabisque nomen ejus Isaac, et constituam pactum meum illi in foedus sempiternum et semini ejus post eum. (*Infr. 18, 10.*)

20. Super Ismael quoque exaudivi te. Ecce, benedicam ei, et augebo, et multiplicabo eum valde: duodecim duces generabit, et faciam illum in gentem magnam.

21. Pactum vero meum statuum ad Isaac, quem pariet tibi Sara tempore isto in anno altero.

22. Cumque finitus esset sermo loquentis cum eo, ascendit Deus ab Abraham.

23. Tulit autem Abraham Ismael filium suum, et omnes vernaculos domus suae; universosque quos emerat, cunctos mares ex omnibus viris domus suae; et circumcidit carnem praepulii eorum statim in ipsa die, sicut praeceperat ei Deus.

24. Abraham nonaginta et novem erat annorum quando circumcidit carnem praepulii sui.

25. Et Ismael filius tredecim annos impleverat tempore circumcissionis suae.

26. Eadem die circumcisis est Abraham et Ismael filius ejus.

27. Et omnes viri domus illius, tam vernaculi, quam emptitii et alienigenae, pariter circumcisi sunt.

12. *Ośmiu dni.* Albowiem przed ukończeniem siedmiu dni niemowlę jest jeszcze nadto słabe.

14. *Będzie wygładzona dusza ona z ludu swego.* Ktokolwiek obrzezany nie będzie, nie tylko nie będzie mógł należeć do tego ludu mego, ale nadto gdy dojdzie do dojrzałego wieku, i zaniedba to dopełnić, śmiercią ma być ukarany. Prz. Wujka.

15. *Nie będziesz zwal Sarai, ale Sarę.* Sarai znaczy: moja księżna; Sara zaś księżna. Jakby mówił: Sarai dotąd tylko jednego swego męża i rodziny była panią; odąd zaś będzie bezwzględna panią, bo będzie matką wielu, owszem wszystkich narodów przez syaa Izaaka, z którego powstanie Chrystus, ojciec wszystkich ludów wierzących czyli chrześcijan.

16. *Będę jęj błogosławił.* Zniosłszy z niej wadę przyrodzenia, uczynię ją płodną, i dam jęj syna.

17. *I rozśmiał się.* Nie wątpił Abraham o obietnicy Boga, ale z głębokiego uczucia wdzięczności i zadumie-

nia, Dzieciątko ośmi dni będzie obrzezano między wami, każdy mężczyzna w narodziech waszych: tak w domu urodzony sługa iako y kupiony, będzie obrzezany, y którykolwiek nie iest z pokolenia waszego:

13. Y będzie umowa moja na ciele waszym na przymierze wieczne.

14. Mężczyzna którego odrzesku ciało nie będzie obrzezane, będzie wygładzona dusza ona z ludu swego: iż przymierze moje wzruszył.

15. Rzekł też Bóg do Abrahama: Sarai żonę twoię nie będziesz zwal Sarai ale Sara.

16. Y będę ięj błogosławił, y damci z nięj syna, któremu błogosławić będę, y będzie w narody, y królowie ludów wynidą z niego.

17. Upadł Abraham na oblicze swoje, y rozśmiał się mówiąc w sercu swoim: Co mniemasz że stoletniemu syn się urodzi? y Sara w dziewięćdziesiąt lat porodzi?

18. Y rzekł do Boga: Oby Ismael żył przed tobą.

19. Y rzekł Bóg do Abrahama: Sara żona twoia urodzi tobie syna, y nazowiesz imię iego Isaak, y postanowię umowę moję iemu na przymierze wieczne, y nasieniu iego po nim.

20. O Ismaela też wysłuchałem cię. Oto błogosławię mu, y rozmnoży y rozszerzy go barzo: dwanaście książąt zrodzi, y rozkrzewię go w naród wielki.

21. Ale przymierze moje ustawię do Isaaka którego tobie urodzi Sara o tym czasie w roku drugim.

22. A gdy się dokonała rzecz mówiącego z nim, wstąpił Bóg od Abrahama.

23. Y wziął Abraham Ismaela syna swego, y wszystkie sługi urodzone w domu iego: y wszystkie które był kupił, wszystkie mężczyzny ze wszech mężów domu swego: y obrzezał ciało odrzesku ich, zaraz onegoż dnia iako mu był Bóg przykazał.

24. Abrahamowi było dziewięćdziesiąt y dziewięć lat kiedy obrzezał ciało odrzesku swego.

25. A Ismael syn trzynaście lat miał spełna czasu obrzezania swego.

26. Tegoż dnia obrzezani iest Abraham y Ismael syn iego.

27. Y wszyscy mężowie domu iego, tak w domu urodzeni iako y kupieni, y cudzoziemcy pospolu obrzezani sa.

nia, rozradował się i rozśmiał, mówiąc sam do siebie: Co mniemasz, etc.

18. *Oby Ismael żył przed tobą?* Abraham pomimo otrzymanej obietnicy drugiego syna, pragnie aby też i Ismael dożył długiego wieku, i był pobożnym zawsze, czyli żył przed Panem.

19. *Izaak.* Izaak znaczy śmiech. Nazwany tak dla śmiechu Abrahama. Poźniej Sara podobniez radująca się i śmiejąca z porodzenia syna w starości, toż imię powtarza i potwierdza, r. 21, 6. — *Pstanowię umowę moję jemu.* To co obiecałem tobie przez moje przymierze, przejdzie do potomków twoich z Izaaka, nie z Ismaela.

21. *Ustawię do Izaaka.* Obietnicę moję o zesłaniu Messyasza spełnię przez Izaaka, z którego pokolenia on się narodzi. *W roku drugim.* W roku następnym.

23. *Zaraz onegoż dnia.* Bez odciągania się był posłusznym Bogu.

25. *Trzynaście lat* Saraceni wzięli ztąd zwyczaj obrzezania swych synów, w roku 13 ich życia.

Wykład X. J. Wujka—Roz. 17. w. 10. *Obrzezan z was będzie każdy mężczyzna.* To obrzezanie było znakiem. Naprzód wiary Abrahamowej, którą uwierzył, iż Chrystus miał się narodzić z niego: Obrzezanie, powiada, ciało, aby było znakiem przymierza między mną i między wami. Przymierze największe to było, iż Bóg Abrahamowi obiecał Messyasza z jego nasienia. Dlatego go Bóg od inszych ludzi tym znakiem odłączył, aby się ta wiara w prawdziwego Boga i Messyasa przyszłego zachowała w potomstwie jego. Nadto też obrzezanie było znakiem, iż przez tegoż Messyasa miał być zgładzony grzech pierworodny, który od pierwszego ojca Adama przez cielesne rodzenie od rodziców bierzemy, i stajemy się wszyscy z przyrodzenia synami gniewu. (Eph. 2. v. 3). Którego grzechu skutek najwięcej się w żądach cielesnych pokazuje. Wszakże którykolwiek napotem byli obrzezani, wszystkim takowym ten grzech był odpuszczony. Nie żely mocą onego obrzezania, ale dla wiary w tego obrzezaniu wyrażonej: bo każdy przyjmując obrzezanie wyznawał, albo sam jeżeli był dorosły, albo jeżeli jeszcze dziecię, przez kogo inszego, że przyjmował takową wiarę jaką to obrzezanie znaczyło, i zatem każdy taki był od grzechu usprawiedliwiony. Przetoż Paweł ś. zowie obrzezanie znakiem sprawiedliwości. (Do Rzym. 4. A to obrzezanie było figurą Chrztu naszego chrześcijańskiego, jako to wykłada Paweł ś. (do Kolosen. 2. v. 11). W którym prawi, obrzezani jesteście, obrzezaniem nie ręką uczynionem, gdyżście zewlekli ciało cielesne, ale w obrzezaniu Chrystusowem pogrzebieni z nim we chrzcie. Tu zowie chrzest obrzezaniem Chrystusowem, dając imię figurale, rzeczy figurowanej. Zkąd się znaczy, iż na miejsce obrzezania Pan Chrystus chrzest postanowił, wszakże większa już jest moc chrztu, niż obrzezania. Bo chrzest nietylko jest znakiem tej łaski Bożej, ale ją rzeczą samą w człowieku rodzi, jako instrument na to od Boga obrany, i przetoż zowie go Pan Chrystus odrodzeniem, (Jan, 3.) a Paweł ś. śmiercią i zmartwychwstaniem, iż grzech zaraz umarza, a duszę łaską Bożą ożywia. (do Rzym. 6. ver. 4. do Kolos. 2. ver. 12).

14. *Będzie wygładzona dusza jego.* Jako zakon opowiadał, że zginąć miało dzieciątko z ludu Żydowskiego, jeźliby dnia ósmego nie było obrzezane. Tak w nowym zakonie, dzieciątko jeżeli go łaska chrztu ś. przez Chrystusa nie spomoże, zginie z ludu chrześcijańskiego, jako Pan powiedział, *u Jana 3. Augustyn Hypognost. lib. 5.*

CAPUT XVIII.

ROZDZIAŁ 18.

O przyjęciu przez Abrahama trzech podróżnych, powtórzeniu obietnicy o urodzeniu syna, i przepowiedni kary na Sodomę i Gomorę.

1. Apparuit autem ei Dominus in convalle Mambræ sedenti in ostio tabernaculi sui in ipso fervore diei. (*Heb. 13, 2*).

2. Cumque elevasset oculos apparuerunt ei tres viri stantes prope eum; quos cum vidisset, cucurrit in occursum eorum de ostio tabernaculi, et adoravit in terram.

3. Et dixit: Domine, si inveni gratiam in oculis tuis, ne transeas servum tuum:

4. Sed afferam pauxillum aquæ, et lavate pedes vestros, et requiescite sub arbore.

5. Ponamque buccellam panis, et confortate cor vestrum, postea transibitis: ideirco enim declinastis ad servum vestrum. Qui dixerunt: Fac ut locutus es.

6. Festinavit Abraham in tabernaculum ad Saram, dixitque ei: Accelera, tria sata similæ comisce, et fac subcinericios panes.

7. Ipse vero ad armentum cucurrit, et tulit inde vitulum tenerrimum et optimum, deditque puero; qui festinavit et coxit illum.

8. Tulit quoque butyrum et lac, et vitulum quem coxerat, et posuit coram eis; ipse vero stabat juxta eos sub arbore.

1. Y ukazał mu się Pan w dolinie Mambrę siedzącemu we drzwiach namiotu swego w samo gorące dniowe.

2. A gdy podniósł oczy swe; ukazali mu się trzej mężowie stojący blisko niego: które wyrzawszy wybieżał przeciwko im ze drzwi namiotu, y pokłonił się do ziemi.

3. Y rzekł: Panie, ięślim znalazł łaskę w oczach twoich, nie miiay sługi twego:

4. Ale przyniosę troszkę wody, a umyćcie nogi wasze, y odpoczyicie pod drzewem:

5. Y przyniosę kęs chleba, y pośilicie serce wasze, potym pójdziecie: dla tegoście bowiem zstąpili do sługi swego. A oni rzekli, uczyni iakós rzekł.

6. Pośpieszył się Abraham w namiot do Sary y rzekł iey: Spiesz się, trzy miarki światłey maki rozczyni, a naczyni podpłomyków.

7. Sam też do bydła pobieżał, y wziął ztamtąd cięle młodziuchne y wyborne, y dał pacholecin: który pospieszył y uwarzył ie.

8. Wziął też masła y mleka y cięle które był uwarzył, y położył przed nimi: a sam stał wedle nich pod drzewem.

R. 18.—1. *Siedzącemu.* Zwyczajem swoim oczekującemu na pielgrzymów, i jakby zapuszczającemu sieć gościnności. *W samo gorące dniowe.* O czasie południowym; wtedy bowiem podróżni chronią się do gospody.

2. *A gdy podniósł oczy swe.* Abraham siedział w dolinie, czyli dąbrowie; droga zaś, na której znajdowali się podróżni, była w miejscu podniesionem.—*Trzej mężowie.* Patr. Wujka.—*I pokłonił się do ziemi.* Uznawał ich, podług zwyczaju przyjętego na Wschodzie. Abraham z początku mniemał, że to byli zwyczajni podróżni.

3. *Panie.* Jeden z tych trzech wydał się mu poważniejszym: dla tego doń przemawia.

4. *Umyćcie.* Podróżni goście nie sami sobie umywali nogi, lecz czynili to im słudzy domowi. Ś. Augustyn

w *mowie 70-tęj o Czasie*, daje do zrozumienia, że tutaj sam Abraham dopełnił tej posługi.

5. *Chleba.* Imieniem *chleba* Pismo ś. nieraz oznacza wszelkiego rodzaju pokarm.—*Posilcie serce.* Wzmocnijcie się pokarmem.—*Dla tegoście bowiem zstąpili.* T. j. Boska opatrność to zrządziła, iżbyście uczcili mię, przechodząc tedy o tęg godzinie i dając mi sposobność do okazania wam gościnności.—*A oni rzekli.* Jeden z nich w swoim i towarzyszy swoich imieniu.

6. *Światłey maki.* Maki przedniej, oczyszczonej z otrębi. *Podpłomyków.* Chleby pieczone, nie w piecu, ale na rozpalonych węglach i popiele.

8. *Sam stał wedle nich.* Z uprzejmości i szanowania, jako usługujący im i zachęcający ich do pożywania.

9. Cumque comedissent; dixerunt ad eum: Ubi est Sara uxor tua? ille respondit: Ecce in tabernaculo est.

10. Cui dixit: Revertens veniam ad te tempore isto, vita comite, et habebit filium Sara uxor tua. Quo audito, Sara risit post ostium tabernaculi. (*Supr. 17, 19. Infr. 21, 1. Rom. 9, 9. I. Pet. 3, 6.*)

11. Erant autem ambo senes, provectaeque aetatis, et desierant Sarae fieri muliebria.

12. Quae risit occulte dicens: Postquam consecui, et dominus meus vetulus est, voluptati operam dabo?

13. Dixit autem Dominus ad Abraham: Quare risit Sara, dicens: Num vere paritura sum anus?

14. Numquid Deo quidquam est difficile? Juxta condictum revertar ad te hoc eodem tempore, vita comite, et habebit Sara filium.

15. Negavit Sara, dicens: non risi; timore perterrita. Dominus autem: Non est, inquit, ita: sed risisti.

16. Cum ergo surrexissent inde viri, direxerunt oculos contra Sodomam; et Abraham simul gradiebatur, deducens eos.

17. Dixitque Dominus: Num celare potero Abraham quae gesturus sum:

18. Cum faturus sit in gentem magnam, ac robustissimam, et benedicendae sint in illo omnes nationes terrae? (*Supr. 12, 3. Infr. 22, 18.*)

19. Scio enim quod praecepturus sit filiis suis, et domui suae post se, ut custodiant iura Domini et faciant iudicium et justitiam: ut adducat Dominus propter Abraham omnia quae locutus est ad eum.

20. Dixit itaque Dominus: Clamor Sodomorum et Gomorrhae multiplicatus est, et peccatum eorum aggravatum est nimis.

21. Descendam, et videbo utrum clamorem qui venit ad me, opere compleverint: an non est ita, ut sciam.

9. *Gdzie jest Sara?* Wiedzieli Aniołowie gdzie się znajdowała żona Abrahama, lecz zapytaniem tén uściłali sobie drogę do dalszego mówienia.

10. *Rzekł.* Ten, który między trzema był najgłówniejszym.—*Wracając się przyjdę.* Hebr. *wracając się wróć*, t. j. najniezawodniej wróć tu za rok o tejże porze.—*Da li Bóg zdrowie.* Mówi tu sposobem ludzkim.

11. *Ustały białogłowskie rzeczy.* Peryody, czyli miesiącza, potrzebna do poczęcia.

12. *Potajemnie.* Herb. i Chald. *sama w sobie.*—*Pan mój.* Przez uszanowanie zowie tak swego męża, któremu była posłuszna jako Panu. 1. Petr. 3. 6.

13. *Pan.* Anioł ów główny, tén wyjawieniem tajemnego śmiechu Sary pokazał, że jest więcej niż człowiekiem.

15. *Zaprzęła Sara.* Sara dopuściła się tu kłamstwa, lecz będąc przerażona bojaźnią, bez rozmysłu mówiła.

16. *Obrócili oczy.* Podróż swą skierowali ku Sodomie.

17. *Izali mogą zataić.* Wymaga tego prawo przyjaźni, aby sekreta wzajemnie były sobie objawiane. Następca także P. Bóg tutaj Abrahamowi przedmiot do okazania miłości bliźniego, przez wstawianie się za Sodomitami.

18. *Ponieważ on ma być.* Większe te rzeczy obiecał Abrahamowi: czemużby miał zamilczeć przed nim tę rzecz mniejszą?—*Błogosławione być mają w nim.* Przez Chrystusa, potomka jego.

9. A gdy się naiedli, rzekli do niego: Gdzie jest Sara żona twoja? on odpowiedział: Oto w namiocie jest.

10. Któremu rzekł: wracając się przyjdę do ciebie o tym czasie, dali Bóg zdrowie, a Sara żona twoja będzie syna miała. Co usłyszawszy Sara, rośmiała się za drzwiami namiotu.

11. A byli oboje starzy y zeszłego wieku, y już były ustały Sarze białogłowskie rzeczy.

12. Która rośmiała się potajemnie mówiąc: Gdym się już zstarzała y pan mój jest stary, roskoszy patrzeć będę?

13. Y rzekł Pan do Abrahama: Czemu się rośmiała Sara mówiąc: Iżai prawdziwie porożę babą będąc?

14. Izali Bogu jest co trudnego? jako się rzekło, wróć się do ciebie o tymże czasie, dali Bóg zdrowie, y będzie miała Sara syna.

15. Zaprzęła Sara mówiąc: Nie śmiałam się; boiaźnią przestraszona. A Pan: Nie jest, prawi, tak: aleś się śmiała.

16. Gdy tedy wstali z onąd mężowie, obrócili oczy ku Sodomie, a Abraham szedł wespół prowadzić ie.

17. Y rzekł Pan: Izali mogę zataić przed Abrahamem co uczynię:

18. Ponieważ on ma być w lud wielki, y siły mocne, y błogosławione być mają w nim wszystkie narody ziemi?

19. Wiem bowiem iż rozkaże synóm swoim y domowi swemu po sobie, aby strzegli drogi Pańskiej, y czynili sąd y sprawiedliwość: aby przywiódł Pan dla Abrahama wszystko co mówił do niego.

20. Rzekł tedy Pan: Krzyk Sodomy y Gomorry rozmnożył się, y grzech ich zbytnie oćieżał.

21. Zstąpię y oglądam ięśliż krzyk, który mię doszedł, skutkiem wypełnili, czyli nie tak jest, aby m wiedział.

19. *Wiem bowiem.* Drugi powód, dla którego nie chce nie ukrywać przed nim. Wiem, żeś sprawiedliwy, i dobrze wychowujesz twoję familie: słusna więc jest, aby nie tajną była ci przyczyna zaguby Sodomczyków, iżbyś przykładem tym odwoził od zbrodni twoich domowników.—*Aby strzegli drogi Pańskiej.* Aby Boga w sposób właściwy czcili, i byli posłuszni jego prawu.—*I czynili sąd.* Przed sąd oznacza się wszystko to, co zdaniem Boga i męrców jest słusznem i sprawiedliwem.—*Aby przywiódł.* Mówi tu Bóg o sobie w trzeciej osobie, jakby o innym. Jakby mówił: iżbym wypełnił wszystko, com obiecał Abrahamowi.

20. *Krzyk.* Jest-to Prozopopeja. Grzechy jakby podnoszą głos, zbliżają się do Boga i wyzywają go do zemsty. *Sodomy i Gomory.* Dwa tylko te miasta wspomniane, dla tego, że jak bogactwy i znaczeniem, tak i nieprawością przodkowały przed innemi.

Rozmnożył się. Zdaje się, że mowa tu jest nie tylko o częstych owych grzechach cielesnych przeciw przyrodzeniu, ale też o i innych, wspomnianych u Ezech. 16, 49, jako to: o próżnowaniu, obżarstwie, niegościnności, okrucieństwie i t. d.

21. *Zstąpię i oglądam.* Sposobem mówienia ludzkim powiada tu, jakby rzekł: Pójdę aż na miejsce, iżbym poznał z pewnością i dokładnie. Zostawiona tu jest przestroga dla sędziów, iżby nierozmyślnie nie wyda-

22. Converteruntque se inde, et abierunt Sodomam; Abraham vero adhuc stabat coram Domino.

23. Et appropinquans ait: Numquid perdes justum cum impio?

24. Si fuerint quinquaginta justi in civitate, peribunt simul? et non parces loco illi propter quinquaginta justos, si fuerint in eo?

25. Absit a te, ut rem hanc facias, et occidas justum cum impio, fiatque justus sicut impius, non est hoc tuum: qui iudicas omnem terram, nequaquam facies iudicium hoc.

26. Dixitque Dominus ad eum: Si invenero Sodomis quinquaginta justos in medio civitatis, dimittam omni loco propter eos.

27. Respondensque Abraham, ait: Quia semel caepi, loquar ad Dominum meum, cum sim pulvis et cinis.

28. Quid si minus quinquaginta justis quinque fuerint? delebis, propter quadraginta quinque, universam urbem? Et ait; Non delebo, si invenero ibi quadraginta quinque.

29. Rursusque locutus est ad eum: Sin autem quadraginta ibi inventi fuerint, quid facies? Ait: Non perentiam propter quadraginta.

30. Ne quaeso, inquit, indigneris Domine, si loquar: Quid, si ibi inventi fuerint triginta? Respondit: Non faciam, si invenero ibi triginta.

31. Quia semel, ait, caepi, loquar ad Dominum meum: Quid si ibi inventi fuerint viginti? Ait: Non interficiam propter viginti.

32. Obsecro, inquit, ne irascaris Domine, si loquar adhuc semel: Quid si iamenti fuerint ibi decem? Et dixit; Non delebo propter decem.

33. Abiitque Dominus, postquam cessavit locuti ab Abraham! et ille reversus est in locum suum.

22. Y obrócili się z onąd y poszli do Sodomy: Lecz Abraham ieszcze stał przed Panem.

23. Y przystąpiwszy się rzekł: Izali zatracisz sprawiedliwego z niebożnym?

24. Iesliż będzie pięćdziesiąt sprawiedliwych w mieście, zginąż spólem? y nieprzepuścisz miyscu onemu dla pięćdziesiąt sprawiedliwych, iesliż będa w nim?

25. Niech to daleko będzie od ciebie, abyś tę rzecz uczynić miał, y zabił sprawiedliwego z niebożnym, ażeby był sprawiedliwy iako y niebożny, nie twoja to: który sadszisz wszystkie ziemię, żadna miara nie uczynisz sadu tego.

26. Y rzekł Pan do niego: Jeśli naydę w Sodomie pięćdziesiąt sprawiedliwych w samym mieście, odpuszę wszystkiemu miyscu dla nich.

27. A odpowiadając Abraham rzekł: Izem raz począł będę mówił do Pana mego, aczem proch y popiół.

28. A iesliby mniéy pięcia było sprawiedliwych, niż pięćdziesiąt: czy zatracisz dla czterdziestu y pięci wszystko miasto? Y rzekł: Nie zatracę, iesli tam naydę czterdziestu pięci.

29. Rzekł ieszcze do niego. A iesli się tam nayda czterdzięści, co uczynisz? Odpowiedział: nie zatracę dla czterdziestu.

30. Rzekł: Nie gnieway się Panie proszę, iesli przemówię. A iesli się tam nayda trzydzięści? Odpowiedział: Nie uczynię, iesli tam naydę trzydziestu.

31. Rzekł: Gdyżem raz począł, będę mówił do Pana mego: A iesli się tam nayda dwadzieścia: Odpowiedział: Nie zatracę dla dwudziestu.

32. Proszę, rzekł, nie gnieway się Panie, iesli ieszcze raz przerzekę: A iesli się tam nayda dziesięć? Odpowiedział: Nie zatracę dla dziesięci.

33. Y poszedł Pan iako przestał mówić do Abrahama: a on się téż wrócił na miysce swoje.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 18. w. 2. *Ukazali się mu trzej mężowie.* Obacz i tu w osobach tych trzech mężów, albo raczej Aniołów tajemnicę przynajświętszej Trójce. Bo naprzód powiada, (ver. 1.) ukazał się mu Pan. Zowie go też po żydowsku *יהוה* i *Adonai*, które są imiona Boże. A wnetże wykładając co to za Pan: ukazali się mu, prawi, trzej mężowie. A tak on Bóg który wyżej mówił o sobie jako o wielu osobach (Gen. 1. i 6.) tu pokazał, iż tych person w bóstwie, tylko trzy, i nigdy się w większej liczbie osób nie ukazał, tylko we trzech, iż nie masz więcej Boskich person tylko trzy. A jeśli rzeczesz iż tych trzech Pismo ś. zowie Anioły, a tak nie były Persony Boskie? Tak masz wiedzieć, iż je Pismo zowie *Jehovah* i *Adonai*, albo Panem, jako się już powiedziało: Zowie je też Anioły (Gen. 19. i do Żydów, 13.) Naostatek zowie je mężami. A tak według pisma prawdziwie i Bogiem byli i Aniołami, mężami też byli dla postaci człowieczej, w której się ukazali. Spytasz: jako mogli być i Bogiem i Anioły? Także wiedz iż żaden nigdy śmiertelny człowiek nie widział Boga w istności jego, ale tylko w stwarzaniu jakim, jako w ogniu albo w obłoku. A najczęściej widziany i słyszany jest Bóg w osobie Anielskiej: bo i zakon dawał w osobie Anielskiej, jako Stephan ś. powiada (w Dzie. 7. ver. 30. i Paweł ś. do Galat. 3): „A wždy Anioł mówił (Exod. 20.) jam jest Pan Bóg twój” i t. d. Mówiał Pan Bóg podczas przez jednego Anioła jako do onęj Agar, (wyżej 16) podczas we dwu Aniołach, jako do Lota, podczas we trzech jako tu do Abrahama, i nigdy się w większej liczbie Aniołów nie ukazał, tylko we trzech, iż nie masz więcej person Boskich, jeno trzy. Jakoż tedy był Bóg w tych Aniołach? Nie był jakoby tylko w posłach, boćby tak nie byli Bogiem. Ani też jako bywał

podobna jest, abyś tak surowo karał niewinnego z bezbożnym Ty, który jesteś Sędzią najwyższym wszystkich, od którego nie ma już odwołania się do nikogo, i który jesteś najwierniejszą modłą sprawiedliwego sądu.

26. *W samém mieście.* W obrębie miasta.

32. *Dla dziesięciu.* Tu zatrzymał się Abraham, i podziwiając łaskawość Boga, nieśmiał już więcej zapytywać. Nie uczynił żadnej wzmianki o zachowaniu Lota, gdyż ufał Bogu, że będzie miał o nim pieczę.

wali wyroku, lecz po poprzedniem dokładnem poznaniu i rozważeniu całej sprawy.—*Iesliż krzyk.* Abym według miary zbrodni ich ukarał.

22. *I obrócili się z onąd i poszli.* Nie ten który rozmawiał z Abrahamem, ale inni dwaj Aniołowie.

24. *W mieście.* Mówi tu o jednej tylko Sodomie, bo ona była najwystępniejszą i głową innych miast, i w niej Lot mieszkał.

25. *Który sadszisz wszystkie ziemię.* Jakby mówił: Nie

nie zowią *Jehovah*, jako tych Aniołów tu zowie: A tak inaczej był Bóg w onych Aniołach, osobnym daleko obyczajem, to jest, iż Bóg tak obecnie i przytomnie byłłączony z nimi, że słusznie są nazwani Bogiem. Jakie złączenie on sam wie i umie, choć my tego wymówić nie możemy: gdyż i Anieli mówią przez ludzi, i przez oślice (Num. 22. ver. 30). Chociaż my tego nie rozumiemy. Wszakże Abraham mając ducha prorockiego, chociaż ich podobno zrazu był nie poznał, ale gdy usłyszał przepowiedzenie o porodzeniu Sary, o wywróceniu Sodomy, poznał iż Bóg był w onych trzech Aniołach, i przeto do niego jako do sędziego wszystkiego świata mówi (ver. 25). Dlatego i na pierwszym przywitaniu, tak się Pan Bóg Abrahamowi stawiał, że on trzech widząc, przedsię jako z jednym mówił, mówiąc: Panie, jeżeli znalazł łaskę w oczu twoich, nie mijaj usługi swego, i tak ustawicznie mówił, podczas jako do jednego, podczas jako do wielu. A tak słusznie Augustyn ś. (lib. 2. *de Trinit.* cap. 11), że ci trzej mężowie, którzy się Abrahamowi ukazali, znamionowali trzy osoby, a jedną istotność i naturę Trójcy przynajświętszej. Toż i inni Doktorowie greccy i łacińscy rozumieją. Zkąd urosła ona pospolita mowa. Trzech widział, a jednemu się kłaniał.

CAPUT XIX.

ROZDZIAŁ 19.

O zniszczeniu Sodomy, i ocaleniu Lota.

1. Veneruntque duo Angeli Sodomam vespere et sedente Lot in foribus civitatis. Qui cum vidisset eos surrexit, et iivit obviam eis; adoravitque pronus in terram, (*Hec. 13, 2.*)

2. et dixit: Obsecro, domini, declinate in domum pueri vestri, et manete ibi: lavate pedes vestros, et mane porficiscemini in viam vestram. Qui dixerunt: Minime, sed in platea manebimus.

3. Compulit illos oppido, ut diverterent ad eum; ingressisque domum illius fecit convivium, et coxit azima; et comederunt.

4. Prius autem quam irent cubitum, viri civitatis vallaverunt domum a puero usque ad senem, omnis populus simul.

5. Vocaveruntque Lot, et dixerunt ei: Ubi sunt viri, qui introierant ad te nocte? educ illos huc, ut cognoscamus eos.

6. Egressus ad eos Lot, post tergum occludens ostium, ait:

7. Nolite, quaeso, fratres mei, nolite malum hoc facere.

8. Habeo duas filias, quae necdum cognoverunt virum: educam eas ad vos, et abutimini eis sicut vobis placuerit, dummodo viris istis nihil mali faciatis, quia ingressi sunt sub umbra culminis mei.

9. At illi dixerunt: Recede illuc. Et rursus; Ingressus es, inquit, ut advena: numquid ut iudices? te ergo ipsum magis, quam hos affligemus. Vinque faciebant Lot vehementissime; jamque prope erat, ut effringerent fores. (*2. Pet. 2, 7.*)

1. Y Przyszli dwa Aniołowie do Sodomy w wieczór, y gdy Lot siedział w Bronie mieyskiéy. Który użyzawszy ie, wstał, y szedł przeciwko nim: y poklonił się twarzą do ziemi.

2. Y rzekł: Proszę Panowie, wstąpcie do domu pacholecia waszego, a zostańcie w nim. Umyćcie nogi swoje, a rano pójdziecie w drogę waszą. A oni odpowiedzieli. By najmniéy ale na ulicy zostaniemy.

3. Przymusił ich barzo aby stanęli u niego: a gdy weszli do domu iego, sprawił ucztę y napiękl chleba przasnego y iedli.

4. Ale pierwéj niż poszli spać, ludzie z miasta obstarpi dom, od chłopięcia aż do starego, wszytek lud pospołu.

5. Y zawołali Lota y rzekli mu: Gdzie są mężowie którzy weszli do ciebie w nocy? wywiedź ie tu, abychmy ie poznali.

6. Wyszedszy do nich Lot, zamknawszy drzwi za soba rzekł:

7. Nie czynicie, proszę, bracia moi, nie czyńcie téy złości.

8. Mam dwie córce które ieszcze nie poznały męża: wywiodę ie do was, a czynicie z nimi iako się wam podoba, byleście iedno mężóm tym nie złego nie czynili, bo weszli pod cieniem dachu mego.

9. A oni rzekli: Póddże tam. Y zaśię rzekli: Przyszedłeś tu iako przychodzień, czyli abyś sądził? ciebie tedy samego barżięy niżli ie dręczyé będziemy. Y czynili gwałt Lotowi barzo ciężko: y iuż bliż było że drzwi wymili.

R. 19.—1. *Dwaj Aniołowie.* Ci którzy byli oddalili się od Abrahama.—*Lot siedział.* Ażeby czekał na sposobność okazania komuś gościnności, której był się nauczył od Abrahama.—*W bramie mieyskiéj.* Iżby pierwszy mógł spotykać pielgrzymów, i bronić ich w razie potrzeby od krzywd i napaści Sodomczyków.

2. *Pacholecia waszego.* Sługi waszego.—*Umyćcie.* Dozwolcie umyć wam nogi. (r. 18, 4).—*Bynajmniej.* Z uszanowania, żeby go nie niepokoić, odmawiają na pierwsze wezwanie, nie mając zamiaru sprzeciwiania się usilniejszej prośbie.

3. *Przymusił.* Bardzo nalegał na nich swemi prośbami, i tém zmusił niejako.—*Chleba przasnego.* T. j. podługmyków nie zakwaszonych, r. 18. 6.

4. *Wszytek lud pospołu.* Tak dalece, iż i z ostatnich krańców miasta zbiegli się, aby mogli być w jaki spo-

sób uczestnikami zbrodni.—*Od chłopięcia.* Nawet małe jeszcze chłopcy już rozumieli nieprawość.

5. *Abysmy je poznali.* Abyśmy użyli ich do zaspokojenia naszych żądż cielesnych.

7. *Téj złości.* Przez którą i prawo gościnności, i ustawa przyrodzenia będą zgwałcone.

8. *A czynicie z nimi.* Albo Lot przestraszony nie doś wyraznie pojmował to, że mu się niegodziło wystawiać na nierząd swe córki, których się nie domagali Sodomczycy; albo postąpił tu w ten sposób, jak kiedy ktoś rozniewnanemu przyjacielowi na innego, podaje sztylet, mówiąc: Mnie raczēj zabij, nie zaś tego, ku któremu pałasz zemsta, będąc pewnym że gniewny przyjaciel nie posunie się aż do zabójstwa.

9. *Pójdże tam.* Odstąp ode drzwi, abyś nam nie przeszkadzał.—*Przyszedłeś.* Jak gdyby rzekli: Będąc u nas

10. Et ecce miserunt manum viri, et introduxerunt ad se Lot, clausueruntque ostium;

11. et eos, qui foris erant, percusserunt cecitate a minimo usque ad maximum, ita ut ostium invenire non possent. (*Sap. 19, 16*).

12. Dixerunt autem ad Lot: Habes hic quempiam tuorum? generum aut filios, aut filias, omnes, qui tui sunt, educ de urbe hac:

13. Delebimus enim locum istum, eo quod increverit clamor eorum coram Domino, qui misit nos ut perdamus illos.

14. Egressus itaque Lot, locutus est ad generos suos, qui accepturi erant filias ejus, et dixit: Surgite, egredimini de loco isto: quia delebit Dominus civitatem hanc. Et visus est eis quasi ludens loqui.

15. Cumque esset mane, coegebant eum Angeli, dicentes: Surge, tolle uxorem tuam, et duas filias quas habes: ne et tu pariter pereas in scelere civitatis.

16. Dissimulante illo, apprehenderunt manum ejus, et manum uxoris, ac duarum filiarum ejus, eo quod parceret Dominus illi.

17. Eduxeruntque eum, et posuerunt extra civitatem; ibique locuti sunt ad eum, dicentes: Salva animam tuam: noli respicere post tergum, nec stes in omni circa regione: sed in monte salvum te fac, ne et tu simul pereas. (*Sap. 10, 6*).

18. Dixitque Lot ad eos: Quaeso Domine mi,

19. quia invenit servus tuus gratiam coram te, et magnificasti misericordiam tuam, quam fecisti mecum, ut salvares animam meam, nec possum in monte salvari, ne forte apprehendat me malum, et moriar.

20. Est civitas haec juxta, ad quam possum fugere, parva, et salvabor in ea: numquid non modica est, et vivet anima mea?

21. Dixitque ad eum: Ecce etiam in hoc suscepi preces tuas, ut non subvertam urbem, pro qua locutus es.

22. Festina, et salvare ibi, quia non potero fati-
tylko przychodniem, chcesz sprawować nad nami urząd sędziego i dozorczy obyczajów? *Bardziej niżli je dręczyć będziemy.* Ciebie samego użyjemy do rozpusty. — *I czynili gwałt.* Wypychając drzwi, i chcąc porwać młodzieńców.

10. *I oto.* Nagle i niespodzianie, goście bezpieczni o siebie omdykają drzwi i wprowadzają Lot.

11. *Porazili ślepotą.* Nie stali się zupełnie ślepy, lecz nagła ciemność okryła ich tak, iż nie mogli natrafić na drzwi domu Lot.

12. *I rzekli.* Dawaj owi mężowie. — *Kogo z swoich?* Wszystkich związanych z tobą pokrewieństwem lub przyjaźnią, gotowi jesteśmy ocalić od zaguby, przez wzgląd na ciebie.

14. *Jakoby żartem mówił.* Nie zaś na prawdę, na serio.

15. *Żonę swoją i dwie córki.* Te tylko uwierzyły Lotowi.

16. *A gdy się on ociągał.* Odwlekał chwilę wyjścia, a może nawet modlił się do Boga, iżby odpuścił karę.

17. *Zachowaj duszę swoją.* Ocalaj życie swoje. — *Nie oglądaj się na zd.* T. j. nie oglądajcie się; albowiem zalecenie to dane było razem i jego żonie i córkom. Ten zakaz oglądania się wstecz dany był Lotowi, dla doświadczenia jego posłuszeństwa, i okazania większego obrzydzenia ku tym, którzy na ogień skazani byli;

10. A oto wyciągnęli rękę mężowie y wwiekli Lot'a w dóm do siebie, y zamknęli drzwi:

11. A one którzy przed domem byli, pozarazali ślepotą od namnięszego aż do największego, tak iż drzwi naleść nie mogli.

12. Y rzekli do Lot'a: Masz tu kogo z swoich? zięćia abo syny, abo córki, wszystkie którzy są twoi wyprowadź z miasta tego:

13. Zgladziemy bowiem to miejsce, przeto iż przemógł krzyk ich przed Panem, który nas posłał abymy ie wytracili.

14. Wyszedszy tedy Lot, mówił do zięciów swoich, którzy mieli poiać córki iego, y rzekł: Wstańcie, wynidźcie z miejsca tego: bo zatrać Pan miasto to. Y zdał się im iakoby żartem mówił.

15. A gdy było rano przymuszali go Aniołowie mówiąc: Wstań, weźmi żonę twoję y dwie córce które masz, abyś y ty pospołu nie zginął we złości miasta.

16. A gdy się on ociągał, ujęli rękę iego y rękę żony iego y dwu córek iego, przeto iż mu Pan folgował.

17. Y wywiedli go, y postawili przed miastem: y tam mówili do niego, mówiąc: Zachoway duszę twoję: nie ogladay się na zad, ani postaway we wszystkiey w okół krainie: ale na górze zachoway się, byś y ty pospołu nie zginął.

18. Y rzekł Lot do nich: Proszę Panie mój,

19. ponieważ znalazł sługa twój łaskę przed tobą, a uwielbiłeś miłosierdzie twoje, któreś uczynił zemną, abyś zachował duszę moję, y na górze nie mogę być zachowany, by mię snadź nie zachwyciło złe y nie umarł.

20. Jest miasto tu blisko do którego mogę uciec, małe, a będę w nim zachowan: azaż nie małe jest? a będzie żywa dusza moja.

21. Y rzekł do niego: Oto y w tym przyjałem prośbę twoję, abych nie wyrócił miasta o któreś mówił.

22. Spieszcie się, a zachoway się tam: bo nie-
albo dla tego, iżby bez zatrzymywania się uciekał i nie okazywał żadnego żalu z powodu rozłączenia się z bezbożnymi. — *Alc na górze.* Która wystaje ponad miastem Segor.

18. *Panie.* Dwóch było Aniołów, lecz jeden z nich prowadził Lot'a i jego żonę: tego wzywa tu, mówiąc: *Panie;* drugi zapewne szedł pomiędzy dwiema córkami Lot'a i je prowadził.

19. *Uwielbiłeś miłosierdzie twoje.* Jest-to hebraizm, zamiast: największego użyłeś względem mnie miłosierdzia. — *No górze nie mogę być zachowany.* To pozorna tylko wymówka, nie zaś rzeczywista potrzeba; albowiem później mógł wniknąć na górę, pomimo zmęczenia, na które się zsyłał.

20. *Azali nie małe jest?* Błagam cię o ocalenie małego miasteczka, aby mi ono posłużyło za schronienie. Nie liczni są jego mieszkańcy; mniej przeto w niem jest zbrodni.

21. *Przyjałem prośbę twoję.* Hebr. *Przyjąłem oblicze twoje.* LXX: *Uczcitem oblicze twoje.* Podobnież do Żyd. 5, 7: *Był wysłuchan dla swój uczciwości.* — *Abym nie wyrócił.* Bóg postanowił dla modlitwy Lot'a przepuścić miastu, przeto dał mu natchnienie aby się zań modlił.

22. *Bo nie będę mógł nic uczynić.* Gdyż taki jest wy-

cere quidquam donec ingrediaris illuc. Idcirco vocatum est nomen urbis illius Segor. (*Sap. 10, 6*).

23. Sol egressus est super terram, et Lot ingressus est Segor.

24. Igitur Dominus pluit super Sodomam et Gomorrham sulphur et ignem a Domino de coelo; (*Deut. 29, 23. Isa. 13, 19. Jerem. 50, 40. Ezech. 16, 49. Ose. 11, 8. Amos. 4, 11. Luc. 17, 29. Judae 7.*)

25. et subvertit civitates has, et omnem circa regionem, universos habitatores urbium, et cuncta terrae virentia.

26. Respiciensque uxor ejus post se, versa est in statuam salis. (*Luc. 17, 32*).

27. Abraham autem consurgens mane, ubi sterat prius cum Domino, (*Supr. 18, 1*).

28. intuitus est Sodomam et Gomorrham, et universam terram regionis illius; viditque ascendentem favillam de terra quasi fornacis fumum.

29. Cum enim subverteret Deus civitates regionis illius, recordatus Abrahae, liberavit Lot de subversione urbium in quibus habitaverat.

30. Ascenditque Lot de Segor, et mansit in monte, duae quoque filiae ejus cum eo (timuerat enim manere in Segor), et mansit in spelunca ipse, et duae filiae ejus cum eo.

31. Dixitque maior ad minorem: Pater noster senex est, et nullus virorum remansit in terra qui possit ingredi ad nos juxta morem universae terrae.

32. Veni, inebriemus eum vino, dormiamusque cum eo, ut servare possimus ex patre nostro semen.

33. Dederunt itaque patri suo bibere vinum nocte illa. Et ingressa est maior, dormivitque cum patre; at ille non sensit, nec quando accubuit filia, nec quando surrexit.

34. Altera quoque die dixit major ad minorem: Ecce dormivi heri cum patre meo, demus ei bibere vinum etiam hac nocte, et dormies cum eo, ut salvemus semen de patre nostro.

35. Dederunt etiam et illa nocte patri suo bibere vinum, ingressaque minor filia, dormivit cum eo; et ne tunc quidem sensit quando concubuerit, vel quando illa surrexerit.

rok Boga, iżbym najprzód ciebie wyprowadził z niebezpieczeństwa, a potem spuścił ogień na te okolice. — *Aż tam wnidziesz.* W obręb miasta. — *Segor.* T. j. *Mate*, które przedtém zwało się *Bala*, r. 14, 2.

24. *Pan dździł* ... *od Pana.* Deszcz ten z ognia i siarki nie powstał z przyczyn przyrodzonych, ale cudownie, *od Pana.* Takóż tajem. *Trójcy. P. W. Z nieba. Z powietrza.*

25. *Wszystką naokół krainę.* Nie tylko Sodomę i Gomorę, ale i miasta Adame i Sehoim. — *Wszystkie obywatel.* Wszyscy byli występni, mężczyźni i niewiasty. Dzieciom, które dla nierozwiniętego wieku grzeszyć jeszcze nie mogły, zaradził Bóg przez tę śmierć przedwczesną, iżby po dojściu do używania rozumu, nie zostały podobnemi rodzicom. Albowiem dorośli nie tylko byli ukarani ogniem doczesnym, ale nadto, zasłużyli i na karę piekła. — *Stali się przykładem ognia wieki.* tego karamie cierpią. *Judae, w. 7.* — *Wszystko co się zieleni na ziemi.* Cała dolina, pełna roślinności, spłonęła.

26. *A obejrzawszy się.* Z niedowierzania słowem A-

będę mógł nie uczynić aż tam wnidziesz: Dla tegoż przezwane jest imię miasta onemu Segor.

23. Słońce weszło na ziemię: a Lot wszedł do Segora.

24. Tedy Pan dździł na Sodomę y Gomorę siarką y ogniem od Pana z nieba.

25. Y wyrócił miasta te, y wszystkie w kół krainę, wszystkie obywatele miast y wszystko co się zieleni na ziemi.

26. A obejrzawszy się żona jego nazad, obrócona jest w słup soli.

27. Abraham lepak wstawszy rano, gdzie pierwszy stał z Panem,

28. poyrzał na Sodomę y Gomorę, y na wszystkie ziemie oney krainy, y uyrzał w zgórę lecący pierz z ziemi, iako dym z pieca.

29. Gdy bowiem wywrać Bóg miasta oney krainy, wspomniawszy na Abrahama, wybawił Lota z wywrócenia miast w których mieszkał.

30. Y wyszedł Lot z Segora, y mieszkał na górze, y dwie córce jego z nim (bał się bowiem mieszkać w Segorze) y mieszkał w iaskini sam, y dwie córce jego z nim.

31. Y rzekła starsza do młodszej: Oćiec nasz stary jest, a żaden z mężczyzn nie został na ziemi, któryby mógł wnieść do nas według obyczaju wszystkiej ziemi.

32. Póóż upóymy go winem y spiyimi z nim, abyśmy mogły zachować nasienie z oycy naszego.

33. Dały tedy oycu swemu pić wina oney nocy: y weszła starsza, y spała z oycem: a on nie czuł: ani kiedy się układała córka, ani kiedy wstała.

34. Drugiego też dnia rzekła starsza do młodszej: otom wczora spała z oycem moim: daymysz mu pić wina y téy nocy, y będziesz spała z nim, abyśmy zachowały nasienie z oycy naszego.

35. Y dały także oney nocy oycu swemu pić wina: y wszedłszy młodszą córkę spała z nim: Lecz ani wtedy poczuł kiedy z nim spała, abo kiedy wstała.

niola, (*Sap. 10, 7*), z ciekawości i tęsknoty do zostawionych rzeczy. — *Stup soli.* Był kształtu niewiasty; sól musiała być metaliczna, zdolna opierać się sile deszczu. *Prz. Wujka.*

29. *Wspomniawszy na Abrahama.* Pomny na prośbę jego: Izali zatracisz sprawiedliwego z niebożnym? r. 18, 23, 25.

30. *Bał się mieszkać w Segorze.* Miasto Segor, dla prośby Lota, nie było zniszczone (w. 21). Lot jednak obawiał się tam zostawać, dla bliskości wybuchających płomieni palących się sąsiednich miast.

31. *Rzekła starsza.* Obie siostry mniemały, że przez ten pożar wszyscy ludzie zniknęli z ziemi, jak niegdyś przez potop; pragnienie przeto zaludnienia nowego świata pobudziło je do zbrodni.

32. *Upóymy go winem.* Lot i córki jego nie mogą być wymówione od grzechu. *Prz. Wujka.*

33. *A on nie czuł.* Będąc zupełnie pijanym, mniemał że żona przy nim się znajduje, nie pamiętał, że już ona nie żyje.

36. Conceperunt ergo duae filiae Lot de patre suo.

37. Peperitque maior filium, et vocavit nomen ejus Moab; ipse est pater Moabitarum usque in praesentem diem.

38. Minor quoque peperit filium, et vocavit nomen ejus Ammon, id est filius populi mei; ipse est pater Ammonitarum usque hodie.

36. Poczęły tedy dwie córce Lotowe z oycą swego.

37. Y porodziła starsza syna, y nazwała imię jego Moab, ten jest oycem Moabitów, aż do dzisiejszego dnia.

38. Młodsza też porodziła syna, y nazwała imię jego Ammon (to jest syn ludu mego) ten jest ojciec Ammonitów aż podziś dzień.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 19. w. 24. *Tedy Pan dździł na Sodomę siarką y ogniem od Pana z nieba.* To jest Bóg Syn od Boga Ojca, od którego jako ma istność, tak i moc czynienia każdej rzeczy. Bo jako sam powiedział (u Jana ś. w. 5): Nie może syn sam z siebie nic czynić, jedno co ujrzy ojca czyniącego: bo cokolwiek on czyni, to też syn takież czyni. Tak to miejsce o Trójcy ś. starzy Doktorowie, *Justinus Martyr, Tertullianus, Cyprianus, Irenaeus, Epiphanius, Eusebius, Hilarius, Cyrillus*, i *concilium Syrmieńskie* wykładają, żądają się pokazuje, że to nie jest prosty Hebraismus, to jest, obyczaj mowy Hebrajskiej. Ale iż ma w sobie tajemnice, i jest to miejsce onemu podobne: Rzekł Pan Panu memu, usiądź na prawicy mojej (Psalm 109, 1). I tu obacz, iż w mowie żydowskiej są słowa takie, które się zdadzą dla ozdoby języka być wynalezione, gdyż i tajemnice wielkie zamykają: których chociaż człowiek pospolity nie rozumiał, wszakże to Prorocy święci od Boga oświeceni dobrze rozumieli, jakoś miał (Gen. 1. v. 26. i 18. v. 2. i Psalm. 2. v. 7.) i indziej.

26. *Obrócona jest w słup soli.* Dobrze upomina Pan Chrystus (u Łuk. 17): „Pamiętajcie, prawi, na żonę Lotową“. Jakoby ukazując, iż się to stało na wieczny przykład tym wszystkim, którzy drogami Bożemi chodząc poczęli, aby nazad nie patrząc, szli do końca chcieli być zbawieni. Przetoż się ta żona obróciła nie w co innego, jedno w sól, iż pamiętając na to, wielkiej się żąd mądrości uczyć możemy. (August. Civit. Dei lib. 16. cap. 30).

25. *I wpercił miasta te, i wszystkę w koł krainę.* Ten był od stworzenia świata trzeci przykład sprawiedliwości, i pomsty Bożej nad grzechami ludzkimi. Pierwsze było wypędzenie z raju, drugi potop, a to trzeci ogień, którym ona kraina Sodomśka zgorzała, dla grzechu obrzydliwego Sodomskiego.

32. *Podź upojmy go winem, i spijmy z nim.* Augustyn ś. (lib. 22. contra Faust. c. 42) pisze: zgrzeszył Lot pijaństwem, zgrzeszyły i córki jego ciężko, brzydką nieczystością, iż przestąpiły prawo Bożkie przyrodzone, które tego broni. Ani ich to wymówić może chociaż dobrym umysłem dla potomstwa tylko uczyniły, ponieważ sam uczynek grzechem jest od Boga zakazany. A przeto pismo ten grzech przekłada, nie dla naśladowania, ale dla przestrogi i wirowania. Ponieważ zawsze niebezpieczne jest osobne z niewiastami, chociaż i krewnymi, przebywanie.

CAPUT XX.

ROZDZIAŁ 20.

O zabranii i powrocie Sary, żony Abrahama, przez Abimelecha.

1. Profectus inde Abraham in terram australem, habitavit inter Cades, et Sur; et peregrinatus est in Geraris.

2. Dixitque de Sara uxore sua: soror mea est. Misit ergo Abimelech rex Geraræ, et tulit eam,

3. Venit autem Deus ad Abimelech per somnium nocte, et ait illi: En morieris propter mulierem quam tulisti: habet enim virum.

4. Abimelech vero non tetigerat eam, et ait: Domine, num gentem ignorantem et justam interficies?

5. Nonne ipse dixit mihi: Soror mea est; et ipsa ait: Frater meus est? in simplicitate cordis mei, et munditia manuum mearum feci hoc.

6. Dixitque ad eum Deus: Et ego scio quod simplici corde feceris: et ideo custodivi te ne peccares in me, et non dimisi, ut tangeres eam.

7. Nunc ergo redde viro suo uxorem, quia propheta est: et orabit pro te, et vives: si autem no-

1. Puściwszy się zamtąd Abraham do ziemie południowej, mieszkał między Kades y Sur, y był gościem w Geraris.

2. Y powiadał o Sarze żenie swojej: siostrą moją jest. Posłał tedy Abimelech król Gerary y wziął ją.

3. Ale przyszedł Bóg do Abimelecha przez sen w nocy, y rzekł mu: O! umrzesz dla niewiasty którąś wziął: ma bowiem męża.

4. A Abimelech nie dotknął się jej był y rzekł: Panie, iżazli lud niewiedzący y niewinny zabijesz?

5. Zaż mi sam nie mówił: siostra moja jest, y sama mówiła: brat mój jest? W prostości serca mego y czystości rąk moich uczynilem to.

6. Y rzekł do niego Bóg: Y ja wiem żeś prostym sercem uczynił: y dla tego cię strzegł, abyś nie zgrzeszył przeciwko mnie, y niedopuszcilem abyś się jej tykał.

7. Teraz tedy wróć żonę mężowi ię, bo Prorokiem jest: y będzie się modlił za cie, y żyw bę-

37. *Nazwała Moab, czyli Meob, co znaczy: z ojca, zrodzony. Ammon, syn ludu mego.* T. j. zrodzony nie z Sodomczyków, ale ma ojca z narodu mego.

R. 20.—1. *Puściwszy się zamtąd.* Abraham zmienił miejsce pomieszkania dla tego, iż przewidywał, że szkodliwe wiewsy morza Martwego mogą uczynić sąsiednią krainę nieurodzajną i niezdrową.—*Do ziemi południowej.* Odnosnie do doliny Mambre.—*W Geraris.* Gerara, główne miasto Palestyny i rezydencya króla, była w pokoleniu Syneona.

2. *Wziął ją.* Aby ją miał za żonę.

6. *I ja wiem.* Żeś wolny od cudzołóstwa, ale nie od krzywdy cudzej; albowiem zabrałeś ją pomimo jej woli. *Abyś nie zgrzeszył.* Grzechem cudzołóstwa.—*Niedopuszcilem.* Przeszkodziłem ci to uczynić, zsyłając, na cie chorobę; gdyż niżej, w 17 powiada się, iż *uzdrowił Bóg Abimelecha.*

7. *Bo Prorokiem jest.* Bo zwykłem poufać z nim obcować i wiele tajemnic rzeczy przyszłych mu objawiać, P. Wujka.

lueris reddere, scito quod morte morieris tu, et omnia quae tua sunt.

8. Statimque de nocte consurgens Abimelech, vocavit omnes servos suos, et locus est universa verba haec in auribus eorum, timueruntque omnes viri valde.

9. Vocavit autem Abimelech etiam Abraham et dixit ei: Quid fecisti nobis? quid peccavimus in te, quia induxisti super me et super regnum meum peccatum grande? quae non debuisti facere, fecisti nobis.

10. Rursumque expostulans, ait: Quid vidisti, ut hoc faceres?

11. Respondit Abraham: Cogitavi mecum, dicens: Forsitan non est timor Dei in loco isto, et interficient me propter uxorem meam:

12. alias autem et vere soror mea est, filia patris mei, et non filia matris meae, et duxi eam in uxorem. (*Supr. 12, 13*).

13. Postquam autem eduxit me Deus de domo patris mei, dixi ad eam: Hanc misericordiam facies mecum: In omni loco, ad quem ingrediemur, dices quod frater tuus sim. (*Infr. 21, 23*).

14. Tulit igitur Abimelech oves et boves, et servos et ancillas, et dedit Abraham; reddiditque illi Saram uxorem suam, (*Infr. 26, 9*).

15. et ait: Terra coram vobis est, ubicunque tibi placuerit habita.

16. Sarae autem dixit: Ecce mille argenteos dedi fratri tuo, hoc erit tibi in velamen oculorum ad omnes, qui tecum sunt, et quocunque perrexeris: mementoque te deprehensam.

17. Orante autem Abraham, sanavit Deus Abimelech et uxorem, ancillasque ejus, et pepererunt;

18. concluderat enim Dominus omnem vulvam domus Abimelech propter Saram uxorem Abraham.

dzies: ale gdy nie będziesz chciał wrócić, wiedz iż śmiercią umrzesz ty y wszystko co twego iest.

8. Y wnetże wstawszy w nocy Abimelech, zezwał wszystkie sługi swoje: y powiedział te wszystkie rzeczy w uszy ich, y połękali się wszyscy mężowie barzo.

9. Y wezwał też Abimelech Abrahama, y rzekł mu: Coś nam uczynił? cośmy zgrzeszyli przeciw tobie, iżeś przywiódł na mię y na królestwo moje grzech wielki? Czegoś czynić nie miał, uczyniłeś nam.

10. Y powtórę uskarżając się rzekł: Cożes upatrował żebys to uczynił?

11. Odpowiedział Abraham: Myśliłem sobie mówiąc: Podobno niemasz bojaźni Bożej na tym miejscu, y zabiją mię dla żony moiej:

12. A też y prawdziwie siostra moja iest: córka oycy mego, acz nie córka matki moiej, y pojąłem ją za żonę.

13. Ale gdy mię Bóg wywiódł z domu oycy mego, rzekłem do niej: To miłosierdzie uczynisz zemna: Na każdym miejscu do którego przyjdziemy powieśż żem bratem twoim.

14. Nabral tedy Abimelech owiec y wołów y sług y służebnic, y dał Abrahamowi: y wrócił mu Sarę żonę jego.

15. Y rzekł: Ziemia przed wami iest, gdzieć się kolwiek podoba, mieszkaj.

16. A Sarze powiedział: Oto tysiąc srebrników dałem bratu twemu, to będziesz miała na zasłonę oczu przed wszystkimi którzy są z tobą, y gdziekolwiek pójdziesz: a pamiętaj że cię doszło.

17. Za modlitwa jednak Abrahamowa uzdrowił Bóg Abimelecha y żonę y służebnice jego y porodziły:

18. Zawarł był bowiem Pan każdy żywot domu Abimelechowego, dla Sary żony Abrahamowej.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 20. w. 7. *Iż Prorokiem jest.* Najpierwszy Abraham w Pismie ś. jest mianowany Prorokiem, które imię, rozmaite w Pismie ś. rzeczy znaczy: Naprzd to imię prorok, znaczy tego, który tajemnicę Bożej rzeczy przyszłe wie, jako to był Abraham. 2-re. Prorokować, znaczy też śpiewać i chwalić Boga osobną muzyką, jako jest 1. Paralip. 25, i o Saulu 1. Król. 10. 3-cie. Zowią też prorokami, Poety swoje, poganie, jako Paweł ś. pisze do Titusa, 1. 4-te. Podczas prorokowania zowią, gdy kto odejdzie od rozumu, jako o Saulu mówi (1. Król. 18). 5-te. Także i cuda prorocem zowie (Ecl. 48), napisano iż ciało Elizeuszowe prorokowało, gdy umarłego wskresiło. 6-te. Naostatek i to prorocem Pismo ś. zowie, wykładanie i przepowiadanie rzeczy Boskich i trudnych, o czem Paweł ś. w 1. do Kor. 14., takim Prorokiem był i Aaron, Exod. 7.

12. *Prawdziwie jest siostra moja.* Nie rzekł tego Abraham aby utwierdził, iż Sara żona jego, miała być rodzoną siostrą jemu: ale aby ukazał że prawdę powiedział, zowiąc ją siostrą swoją, gdyż i na on czas zwyczaj ten był, zwać siostrami i bracią, nie tylko rodzone ale też i stryjeczne i wujeczne krewne. A gdy przydaje mówiąc, córka oycy mego, ale nie matki mojej: tak się rozumieć ma, iż wszyscy którzy byli z familji Thare, zwali go ojcem, a sami między sobą zwali się bracią i siostrami. A tak była Sara Abrahamowi siostrą tylko stryjeczną. (*Chrysost. Hom. 45. in Genesim*).

9. *Grzech wielki? Ciężką karę i pomstę grzechu.*—Czegoś czynić nie miał. Nie należało i nie wypadało tak postąpić.

10. *Cożes upatrywał?* Jakież postrzegłeś w nas ślady niesprawiedliwości lub rozpusty?

12. *Siostrą moją. Krewną moją.* P. W.

16. *Srebrników.* T. j. *Syklarów;* albowiem ilekroć w P. S. wspomina się srebrnik, zawsze należy rozumieć przez to sykl, który był wartości, około 3 zł. i gr. 10 naszych. P. W.—*Bratu twemu.* Jest-to ironia: temu, którego pazywasz bratem twoim.—*Na zasłonę.* Abyś mogła za pieniądze te sprawić sobie zasłonę, któraby po-

kazywała, iż jesteś zamezną, iżby ktoś inny, tak samo jak ja nie był w błąd wprowadzony: które takż zasłoną przykryjesz oczy twoje, dla wstyd u pozostałych wykrytą. Nakoniec, niech ona służy ci na świadectwo, iż cię nienaruszoną oddaje mężowi twemu, gdyż oedmnie z oznakami czci jesteś odesłaną.—*Pamiętaj że cię doszło.* Że cię odkryto, i nie możesz już udawać, żeś siostrą, nie zaś żoną Abrahama. LXX: *i we wszystkichiem bądź prawdziwowa.*

18. *Zawarł był Pan.* Uczynił nieplodnemi, albo nie mogącemi porodzić płodu już poczętego, i mężowie stali się niesposobni do małżeńskiego pożycia.

12. *Oto tysiąc srebrników.* Srebrnik u Żydów jednej ceny i wagi był jako i stater i syclus, to jest, ważył cztery drachmy Ateńskie albo Greckie. A drachma ważyła półpięta grosza, jako i Denarius. Didrachma lepak dziewięć groszy jako u nas orttalera. Stater zaś i syclus i srebrnik, dwie Didrachmie, to jest, ośmaście groszy, iako u nas pół talara. A tak ten dar tysiąc srebrników, który dał Abimelech Sarze, był jakoby pięćset talarów. (Josephus lib. 3. Antiq. cap. 9). Wszakże też drudzy rozumieją, iż te srebrniki, których Żydowie a zwłaszcza ostatnich czasów używali, ważyły tylko dwie drachmy greckie, i takie miały być srebrniki, za które przedany jest Pan Chrystus. (Budaus lib. 5. de Asse).

CAPUT XXI.

ROZDZIAŁ 21.

O narodzeniu Izaaka, wygnaniu Agary z Izmaelem, i przymierzu Abrahama z Abimelechem.

1. Visitavit autem Dominus Saram sicut promiserat: et implevit quae locutus est. (*Supr. 18, 10*).

2. Concepitque, et peperit filium in senectute sua, tempore quo praedixerat ei Deus. (*Gal. 4, 23. Heb. 11, 11*).

3. Vocavitque Abraham nomen filii sui, quem genuit ei Sara, Isaac:

4. et circumcidit eum octavo die, sicut praeceperat ei Deus, (*Supr. 17, 10*).

5. cum centum esset annorum; hac quippe aetate patris, natus est Isaac.

6. Dixitque Sara: Risum fecit mihi Deus: quicumque audierit, corridebit mihi.

7. Rursumque ait: Quis auditorum crederet Abraham quod Sara lactaret filium, quem peperit ei jam seni?

8. Crevit igitur puer, et ablactatus est; fecitque Abraham grande convivium in die ablactationis ejus.

9. Cumque vidisset Sara filium Agar Aegyptiae ludentem cum Isaac filio suo, dixit ad Abraham:

10. Ejice ancillam hanc, et filium ejus: non enim erit heres filius ancillae cum filio meo Isaac. (*Gal. 4, 30*).

11. Dure accepit hoc Abraham pro filio suo.

12. Cui dixit Deus: Non tibi videatur asperum super puero, et super ancilla tua: omnia quae dixerit tibi Sara, audi vocem ejus: quia in Isaac vocabitur tibi semen *.

13. Sed et filium ancillae faciam in gentem magnam, quia semen tuum est*. (*Rom. 9, 6. Heb. 11, 18*).

14. Surrexit itaque Abraham mane, et tollens panem et utrem aquae, imposuit scapulae ejus,

1. A Pan nawiedził Sarę, iako był obiecał, y wypełnił co powiedział.

2. Y poczęła y urodziła syna w starości swojej, czasu, który iey był Bóg przepowiedział.

3. Y nazwał Abraham imię syna swego, którego mu zrodziła Sara, Isaak:

4. Y obrzezał go dnia ósmego, iako mu Bóg przykazał.

5. Gdy mu było sto lat: w tym wieku oycowskim narodził się Isaak.

6. Y rzekła Sara: śmiech mi uczynił Bóg: któlewiek usłyszy, pomoże mi śmiechu.

7. Y zaś rzekła: Ktoby wierzył że Abraham usłyszeć miał, iż Sara piersiami karmi syna, którego mu już staremu urodziła?

8. Rosło tedy dziecko, y odchowane iest, y uczynił Abraham wielką ucztę w dzień odchowania iego.

9. A gdy używała Sara syna Agary Egiptianki, grającego z Isaakiem synem swoim, rzekła do Abrahama:

10. Wyrzuć tę niewolnicę y syna iey: nie będzie bowiem dziedzicem syn niewolnice z synem moim Isaakiem.

11. Przykro to przyiał Abraham dla syna swego.

12. Któremu rzekł Bóg: Niechci się nie zda o stro o dziećciem y o niewolnicy twoiej: we wszystkim coekolewiek rzecze Sara, słuchay głosu iey: Bo w Isaaku będzie nazwane nasienie.

13. Aleć y syna niewolnice rozmnożę w naród wielki, ponieważ nasieniem twoim iest.

14. Wstał tedy Abraham rano, y wzięwszy chleb, y bukłak wody, włożył na plecy iey, y oddał iey

większa już była pewność, iż dziecko będzie się hodować.

9. *Grającego z Isaakiem.* Najgrawającego się z Isaaka. P. Wujka.

10. *Wyrzuć tę niewolnicę.* Rozgniewała się Sara nawet i na matkę za to, że nie karmiła swawoli syna. Domagała się zaś, aby Izmael był wydalony z domu, z natchnienia Bożego, jak to wid. z w. 12.

12. *Cokolwiek rzecze Sara.* We wszystkim, co się tyczy tego oddalenia Agary.— *Bo w Isaaku będzie nazwane nasienie.* Potomkowie twoi, którzy wynijdą z ciebie przez Isaaka, nie zaś którzy przez Izmaela, będą się nazywać synami Abrahama, i z nich, nie z Izmaela, powstanie błogosławione nasienie, J. Chrystus.

13. *W naród wielki.* Chald. *w naród tupieźny.* Jedno i drugie się sprawdziło.— *Ponieważ nasieniem twojem jest.* Przez wzgląd na ciebie.

14. *Oddał ję dziecko.* Izmael już miał rok 17.— *Blądziła.* Jako nieświadoma drogi.— *W puszczy Bersabee.* Która tak później była nazwana od miasta tegoż imienia.

R. 21.—1. *A Pan nawiedził.* Hojnemi dary swęj łaski, dając ję poczęcie i porodzenie obiecanego syna; albo (według ś. Chr. Homil. 4. 45), nawiedził ją przez Anioła w postaci ludzkiej, jak to zapow. r. 18, 10.

2. *W starości swojej.* W Hebr: *porodziła syna Abrahamowi w jego starości.*

6. *Śmiech mi uczynił Bóg.* Pan napelił mię radością, a ktokolewiek o tém się dowie, będzie mi się uśmiechał i winał.

8. *Odchowane jest.* Isaak odchowany był w piątym roku życia, jak sądzi ś. Hier. Ponieważ w onych wiekach życie człowieka było dłuższe, przeto i lata dzieciństwa dłużę się przeciągały. Później zaczęto odłaczac w trzecim roku, jak wid. II. Machab. 7, 27.— *Wielką ucztę.* Było we zwyczaju u Hebrajczyków, iż od poczęcia płodu aż do jego odchowania wstrzymywali się od żon. *Kłem. Stron. 3.* Gdy więc odchowano dziecko, wówczas jakby przy odnowieniu małżeństwa wydawano ucztę. 1. Król. 1, 24. Albo dla tego sprawowano ucztę raczję w czasie odchowania, niż narodzenia, że wtedy

tradiditque puerum, et dimisit eam. Quae cum abisset, errabat in solitudine Bersabee.

15. Cumque consumpta esset aqua in utre, abiecit puerum subter unam arborum, quae ibi erant.

16. Et abiit, seditque e regione procul quantum potest arcus jacere: dixit enim: Non videbo morientem puerum; et sedens contra, levavit vocem suam et flevit.

17. Exaudivit autem Deus vocem pueri; vocavitque Angelus Dei Agar de coelo, dicens: Quid agis Agar? noli timere, exaudivit enim Deus vocem pueri de loco in quo est.

18. Surge, tolle puerum, et tene manum illius: quia in gentem magnam faciam eum.

19. Aperuitque oculos ejus Deus; quae videns puteum aquae, abiit, et implevit utrem, deditque puero bibere.

20. Et fuit cum eo; qui crevit, et moratus est in solitudine, factusque est juvenis sagittarius.

21. Habitavitque in deserto Pharan, et accepit illi mater sua uxorem de terra Aegypti.

22. Eodem tempore dixit Abimelech, et Phicol princeps exercitus ejus ad Abraham: Deus tecum est in universis quae agis.

23. Jura ergo per Deum, ne noceas mihi, et posteris meis, stirpique meae: sed juxta misericordiam, quam feci tibi, facies mihi, et terrae in qua versatus es advena. (*Supr. 20, 13*).

24. Dixitque Abraham: Ego jurabo.

25. Et increpavit Abimelech propter puteum aquae, quem vi abstulerant servi ejus.

26. Responditque Abimelech: Nescivi quis fecerit hanc rem: sed et tu non indicasti mihi, et ego non audivi praeter hodie.

27. Tulit itaque Abraham oves et boves, et dedit Abimelech; percusseruntque ambo foedus.

28. Et statuit Abraham septem agnas gregis seorsum.

29. Cui dixit Abimelech: Quid sibi volunt septem agnae istae, quas stare fecisti seorsum?

30. At ille: Septem, inquit, agnas accipies de manu mea, ut sint mihi in testimonium, quoniam ego fodi puteum istum.

31. Idecirco vocatus est locus ille Bersabee; quia ibi uterque juravit.

32. Et inierunt foedus pro puteo juramenti.

33. Surrexit autem Abimelech, et Phicol prin-

dzienie y odprowadził ją. Która poszedszy błdziła w puszczy Bersabee.

15. A gdy nie stało wody w bukłaku, porzuciła dziecko pod jednym z drzew które tam były.

16. Y odeszła y usiadła przeciw niemu z daleka ile łuk zastrzelić może, rzekła bowiem: Nie będę patrzyła na umierające dziecko: a siedząc na przeciwko podniosła głos swój y płakała.

17. Y wysłuchał Bóg głos dziecięcy. Y zawołał Anioł Boży Agary z nieba, mówiąc: Co czynisz Agar? nie bój się: wysłuchał bowiem Bóg głos dziecięcy z miejsca na którym jest.

18. Wstań, weźmi dziecko, a uymi je za rękę jego: Bo w naród wielki rozmnoży go.

19. Y otworzył Bóg oczy ię: która ujrzawszy studnię wody, szła i napełniła bukłak, y dała pić dziećciu.

20. Y był z nim: który urośł y mieszkał na puszczy, y stał się z młodości strzelcem.

21. Y mieszkał w puszczy Pharan, y wzięła mu matka jego żonę z ziemi Egipskiej.

22. Tegoż czasu rzekł Abimelech y Phicol Hetman wojska jego do Abrahama: Bóg z tobą jest we wszystkim co czynisz.

23. A tak przysięż przez Boga, że mi nie będziesz szkodził, ani potomnym moim, ani pokoleniu memu: ale według miłosierdzia któremu uczynił, uczynisz mnie, y ziemi w której przebywał przychodniem.

24. Y rzekł Abraham: Ja przysięgę.

25. Y strofował Abimelecha o studnię wody, która gwałtem odjęli byli słudzy jego.

26. Y odpowiedział Abimelech: Nie wiedziałem kto by to uczynił: nawet y tyś mi nie oznaymił, y iam nie słyszał o tym dopiero dziś.

27. Nabral tedy Abraham owiec y wołów y dał Abimelechowi, y uczynili oba przymierze.

28. Y postawił Abraham siedmioro owiec z trzody osobno.

29. Któremu rzekł Abimelech: Na co to siedmioro owiec któreś postawił osobno?

30. A on: Siedmioro, prawi, owiec weźmiesz z ręki mojej, aby mi było na świadectwo że m ja wykopał tę studnię.

31. Y dla tego nazwano miejsce ono Bersabee: iż tam oba przysięgli.

32. Y weszli w przymierze o studnię przysięgi.

33. Y wstał Abimelech, y Phicol Hetman woy-

15. *Porzuciła dziecko.* Zrospaczywszy o utrzymaniu jego życia.

19. *Otworzył oczy jej.* Izby postrzegła w bliskości źródła, którego przedtem będąc zatruwiona nie widziała.—*Bóg.* Anioł przedstawiający w swojej osobie Boga.

20. *I był z nim.* Bóg mu we wszystkim przybywał na pomoc, dla zasług ojca jego Abrahama.—*Z młodości strzelcem.* Od młodości oddawał się myślistwu i ćwiczył się w ciskanii strzał.

21. *W puszczy Pharan.* Która się znajduje za Arabią, ku stronie południowej.

23. *Ze mi nie będziesz szkodził.* Hebr. *że nie będziesz mi kłamał*, to jest, że zdradliwie i niepryjaźnie nie będziesz ze mną postępował; albowiem krzywda i niesprawiedliwość niekiedy zowie się kłamstwem w

Pismie ś. Według miłosierdzia. Jest-to hebraizm, zamiast: jakom ja świadczył dla ciebie i twoich dobrodziejstwa, tak i ty bądź dla nas życzliwym.

25. *O studnię.* Która, jeszcze przed wygnaniem Agary, słudzy Abrahama byli wykopali; później Palestynczycy przemocą ją zabrali i wzbronili im do niej przystępu.

27. *Nabral tedy Abraham.* Wybrał, co miał najlepszego z trzód swoich, i ofiarował w darze królowi.

31. *Bersabee. T. j. studnia przysięgi, czyli studnia siedmiu,* t. j. owiec, które Abraham dał Abimelechowi za studnię i miejsce przyległe.

33. *Nasadził gaj.* Wedł. niek. był to ogród pełen drzew owocowych, w którym Abraham przyjmował gości i pielgrzymów, i unawiał się z nimi za pewną na-

ceps exercitus ejus, reversique sunt in terram Palaestinarum. Abraham vero plantavit nemus in Bersabee, et invocavit ibi nomen Domini Dei aeterni.

34. Et fuit colonus terrae Palaestinarum diebus multis.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 21. w. 9. *A gdy ujrzała Sara syna Agar Egipcjanki grającego z Izaakiem.* Co za przyczyna była, czemu się tem Ismaelowym graniem obrażała Sara. Hieronim ś. (super caput 4. ad Galat.) pisze: dla tego, iż Ismael jako starszym będąc, i pierwój obrzezany, przywłaszczał sobie prawo pierworodne z Izaaka się naigrawając, i jemu uragając jako młodszemu: widząc Sara takie uszczypliwe igrzyska, niechciała tego cierpieć, i z żałości rzekła: Wypędź niewolnicę i syna jej, bo nie będzie dziedzicem syn niewolnice z synem moim Izaakiem. Co acz przykro było Abrahamowi, wszakże gdy Bóg słowa Sary potwierdził, uczynił tak na rozkazanie Boże. Co wszystko figurą było, i wielką tajemnicą tego, co się potem działo miało w kościele chrześcijańskim i żydowskim, jako to Paweł ś. wykłada (do Galat. 4).

CAPUT XXII.

ROZDZIAŁ 22.

O ofiarowaniu i ocaleniu Izaaka, i o potomstwie Nachora.

1. Quae postquam gesta sunt, tentavit Deus Abraham, et dixit ad eum: Abraham, Abraham. At ille respondit: Adsum. (*Judith. 8, 22. Heb. 11, 17.*)

2. Ait illi: Tolle filium tuum unigenitum, quem diligis, Isaak, et vade in terram Visionis: atque ibi offeres eum in holocaustum super unum montem, quem monstravero tibi.

3. Igitur Abraham de nocte consurgens, stravit asinum suum; ducens secum duos juvenes, et Isaac filium suum; cumque conceidisset ligna in holocaustum, abiit ad locum quem praeceperat ei Deus.

4. Die autem tertio, elevatis oculis vidit locum procul:

5. dixitque ad pueros suos: Expectate hic cum asino: ego et puer illuc usque properantes, postquam adoraverimus, revertemur ad vos.

6. Tulit quoque ligna holocausti, et imposuit super Isaak filium suum: ipse vero portabat in manibus ignem et gladium. Cumque duo pergerent simul,

7. dixit Issak patri suo: Pater mi. At ille respondit: Quid vis fili? Ecce, inquit, ignis et ligna: ubi est victima holocausti?

8. Dixit autem Abraham: Deus providebit sibi victimam holocausti, fili mi. Pergebant ergo pariter,

9. et venerunt ad locum quem ostenderat ei Deus, in quo aedificavit altare, et desuper ligna composuit; cumque alligasset Issac filium suum, posuit eum in altare super struem lignorum.

ska iego, y wrócili się do ziemi Palestyniickiej. A Abraham nasadził gay w Bersabei, y wzywał tam imienia Pana Boga wiecznego.

34. Y był obywatelem ziemi Palestyniickiej przez wiele czasów.

1. Co gdy się stało, kuśił Bóg Abrahama y rzekł do niego: Abrahamie, Abrahamie. A on odpowiedział: owom ia.

2. Rzekł mu: Weźmi syna twego iednorodzonego, którego miłujesz, Isaaka, a idź do ziemi Widzenia: y tam go ofiarujesz na całopalenie, na iednę górę, która ukaze tobie.

3. Abraham tedy wstawszy w nocy, osiodłał osła swego: wziawszy z sobą dwu młodzieńców, y Isaaka syna swego: a narabawszy drew do całopalenia, szedł na miejsce, na które mu Bóg rozkazał.

4. A dnia trzeciego, podniószy oczy, ujrzał miejsce z daleka:

5. Y rzekł do sług swoich, poczekaycie tu z osłem: a ia z dziećciem aż do onad pospieszywszy, skoro uczynimy pokłon, wrócimy się do was.

6. Nabral też drew całopalenia, y włożył na Isaaka syna swego, a sam niósł w rękach ogień y miecz. A gdy oba szli pospołu,

7. rzekł Isaak oycu swemu: Oycze mój. A on odpowiedział: Czego chcesz synu. Oto, prawi, ogień y drwa, a gdzież ofiara całopalenia?

8. A Abraham rzekł: Bóg opatrzy sobie ofiarę całopalenia, synu mój. Szli tedy pospołu,

9. y przyszli na miejsce które mu ukazał Bóg, na którym zbudował ołtarz, y ułożył drwa na nim: a zwiawszy Isaaka syna swego, włożył go na ołtarz na stós drew.

grode o to, aby Stwórcę nieba i ziemi czcili i bali się go.—*I wzywał tam imienia Boga.* Zbudował tam ołtarz Bogu prawemu.

34. *I był obywatelem.* Mieszkańcem i przyrodnikiem. R. 22.—1. *Kuśił Bóg Abrahama.* Następcza powód do dobrego Abrahamowi, iżby na jaw wyszła ukryta w nim cnota. P. W.

2. *Jednorodzonego.* Abraham miał także syna Izmaela, lecz Izaak zowie się jednorodzonem z Sary, żony pierwszorzędnej.—*Do ziemi widzenia,* Patrz Wujka.

3. *W nocy,* O samém świtanu. *Izaaka,* Mającego wtedy lat 25. O Sarze nie ma tu wzmianki, zdaje się iż Abraham jej nie powiedział co miał czynić z Izaakiem.

4. *Ujrzał miejsce zdaleka.* Ze znaku jakiegoś danego sobie od Boga, poznał tę górę, na której stosownie do woli Boga miał ofiarować syna.

5. *Wrócimy się do was.* Nie skłamał; bo albo mówił

tak tylko o sobie w liczbie mnogiej, według zwyczaju Hebrajczyków, albo wierzył, że syn będzie wskrzeszony od Boga, który był obiecał mu nasienie z Izaaka, a którego słowa nie mogą być zawodne. Ztąd ś. Paweł, do Żyd. 11, 19. powiada, iż Abraham przeciw nadziei uwierzył w nadzieję, mniemając że Bóg może i z umarłych wzbudzić.

6. *I włożył na Izaaka.* Dostrzegaj w tém figurę Chrystusa, dzwigającego krzyż swój na Kalwaryę.

8. *Bóg opatrzy sobie.* Chociaż nie wiedział jeszcze w jaki sposób Bóg to uczyni.

9. *Przyszli na miejsce.* Na górę Kalwaryi, na której Chrystus był ukrzyżowany. Albowiem góra Moria, gdzie był Kościół Salomonowy, składała się z wielu pagórków, do których należało i wzgórze Kalwaryi.—*A zwiawszy Izaaka.* Abraham oznajmił mu o woli Bożej, z którą zgadzając się Izaak ochotnie poddawał się śmierci.

10. Extenditque manum, et arripuit gladium, ut immolaret filium suum. (*Jac. 2. 21.*)

11. Et ecce Angelus Domini de coelo clamavit, dicens: Abraham, Abraham. Qui respondit: Adsum.

12. Dixitque ei: Non extendas manum tuam super puerum, neque facias illi quidquam: nunc cognovi quod times Deum, et non pepercisti unigenito filio tuo propter me.

13. Levavit Abraham oculos suos, viditque post tergum arietem inter vepres haerentem cornibus, quem assumens obtulit holocaustum pro filio.

14. Appelavitque nomen loci illius: Dominus videt. Unde usque hodie dicitur: In monte Dominus videbit.

15. Vocavit autem Angelus Domini Abraham secundo de coelo, dicens:

16. Per memetipsum juravi, dicit Dominus: quia fecisti haec rem, et non pepercisti filio tuo unigenito propter me: (*Psal. 104, 9. Eccli. 44, 21, I. Mach. 2, 52. Luc. 1, 73. Heb. 6, 13.*)

17. benedicam tibi, et multiplicabo semen tuum sicut stellas coeli, et velut arenam quae est in litore maris: possidebit semen tuum portas inimicorum suorum,

18. et benedicentur in semine tuo omnes gentes terrae, quia obedisti voci meae. (*Supr. 18, 18. Infr. 26, 4. Eccli. 44, 25. Act. 3, 25.*)

19. Reversus est Abraham ad pueros suos, abieruntque Bersabee simul, et habitavit ibi.

20. His ita gestis, nuntiatum est Abrahæ quod Melcha quoque genuisset filios Nachor fratri suo,

21. Hus primogenitum, et Buz fratrem ejus, et Camuel patrem Syrorum:

22. et Cased, et Azan, Pheldas quoque et Jedlaph,

23. ac Bathuel, de quo nata est Rebecca: octo istos genuit Melcha, Nachor fratri Abrahæ.

24. Concubina vero illius, nomine Roma, peperit Tabeë, et Gaham, et Tahas, et Maacha.

10. Y wyciągnął rękę y porwał miecz, aby ofiarował syna swego.

11. A oto Anyół Pański z nieba zawołał mówiąc: Abrahamie, Abrahamie. Który odpowiedział: Owom ia.

12. Y rzekł mu: Nie ściągaj ręki twej na dziecko, ani mu czyń namniey: terazem doznał że się boisz Boga, y nie zfolgowałeś iedynemu synowi twe-mu dla mnie.

13. Podniósł Abraham oczy swoje, y użyżzał za sobą barana, a on uwiązał za rogi w cierniu: którego wzięwszy ofiarował całopalenie miasto syna.

14. Y nazwał imię miejsca onego, Pan widzi. Z tadże aż po dziśdzięń zowią: Na górze Pan użyżzy.

15. Y zawołał Anyół Pański Abrahama powtórę z nieba mówiąc:

16. Przez mię samego przysięgłem, mówi Pan: ponieważś uczynił tę rzecz, a niezfolgowałeś synowi twemu iednorodzonemu dla mnie,

17. błogosławić ci będę y rozmnożę nasienie twoie iako gwiazdy niebieskie, y iako piasek który iest na brzegu morskim: posiedzie nasienie twoie brony nieprzyaciół swoich,

18. y błogosławione będą w nasieniu twoim wszystkie narody ziemie, żeś był posłuszny głosowi mego.

19. Y wrócił się Abraham do sług swoich, y przyszli pospołu do Bersabei, y mieszkał tam.

20. Gdy się to tak stało, dano znać Abrahamowi, że też Melcha narodziła synów Nachorowi bratu iego,

21. Hus pierworodnego y Buz brata iego, y Kamuel oyca Syryczyków:

22. Y Kased, y Azaw, Pheldas też y Jedlaph,

23. Y Bathuel, z którego się urodziła Rebeka: ośmi tych urodziła Melcha Nachorowi bratu Abrahamowemu.

24. A nałożnica iego, imieniem Roma, urodziła Tabeë, y Gaham, y Tahas, y Maacha.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 21. w. 1. *Kusił Bóg Abrahama i rzekł mu.* Augustyn ś. (2 lib. de consensu Evangelist. c. 30) uczy: Dwojakie jest kuszenie, jedno na doświadczenie, drugie na zwiedzenie i o pierwszym tu napisano, kusił Pan Bóg Abrahama, to jest kusił, doświadczając jego posłuszeństwa, dla zbudowania inszych. O drugim napisano: Bóg nie jest kusiciel złych, a sam nikogo nie kusi. S. Jakób (1. ver. 13), to jest nie kusi aby kogo zwiódł do grzechu, bo to jest szatańska. Przetoż wielkie jest bluźnierstwo dzisiejszych Nowowierników, którzy powiadają, iż Bóg przywodzi do grzechu, i jest sam przyczyną grzechu: co jest przeciw jawnemu Pismu ś.

11. *Abrahamie, Abrahamie.* Po dwakroć wzywa chcąc skutecznie powstrzymać święty zapal, z jakim Abraham już był gotów spełnić rozkaz Boga. Tak ś. Chryz. i ś. Ambr.

12. *Teraz doznałem.* Mówi tu zwyczajem ludzi, którzy sądzą iż wówczas jaką rzecz doskonale poznali, kiedy jej doświadczali.

13. *Barana.* Był to rzeczywisty baran, przywiedziony z kąs od Anioła.

14. *Na górze Pan ujrzy.* Sens jest taki: Jeszcze i dzisiaj, gdy chcemy oznaczyć ową górę, mówimy: To stało się, to powiedziano na owę górę, która się nazywa, *Pan widzi.* Niektórzy czytają: *Pan będzie widziany,* jakby to było proroctwo o Chrystusie, który przybliży na krzyżu na tém miejscu miał być widziany. Abraham miejsce to nazwał, *Pan widzi,* z tego powodu, że (w 8.) odpowiedział synowi: *Bóg opatrzy sobie,* czyli, jak to wykładają inni, *będzie widziany.* Był także u Iłebreczy-

ków sposób mówienia przysłowiowy: *Na górze Pan zobaczy,* którego używali zostając w utrapieniu i oczekując pomocy Bożej, jak gdyby rzekli: Jako P. Bóg na górze zliłował się nad Abrahamem stojącym w ostatniem niebezpieczeństwie, tak i nad nami zmiłuje się kiedyś.

16. *Przez mię samego przysięgłem.* Ponieważ nie miał większego, przysięgał sam na się, Jer. 22, 5.: *Sam na się przysięgłem, mówi Pan.*

17. *Posiedzie bramy.* Jest to synekdocha; albowiem przez bramy rozumie miasta. Izraelici posiedli miasta Chananejczyków, Filistynów, Ammonitów, i t. p.

18. *I błogosławione będą w nasieniu twojem.* T. j. w Chrystusie Panu; gdyż dla tego nie rzekł w nasieniach, ale w nasieniu, jak tł. ś. Paw. Gal. 3. 16. P. W.

20. *Ze Melcha.* Rodowód ten wylicza się z powodu Rebeki, przyszłej żony Izaaka, aby pokazać, że Jakób i jego potomkowie, tak po ojcu jak i po matce, pochodzą od przodków Abrahama.

Doświadczał tedy Abrahama rozkazując mu syna ofiarować, dla dwu najwięcej przyczyn. Pierwsza, aby się okazała wiara i posłuszeństwo Abrahamowe a to ku chwale Bożej i zasłudze jego większej, a na przykład wszystkim inszym. Druga aby przez to ofiarowanie syna, znaczyła się ona tajemnica, kiedy Bóg Ojciec miał syna swego ofiarować na odkupienie świata.

2. *Idź do ziemi widzenia.* Ta góra przed tem zwana jest Moriah, to jest, Myrha Pańska: którą też ta historia Abrahamowa dziwnie ozdobiła: bo ztąd potem nazwana jest ziemią widzenia, nie dla czego innego, jedno iż tam na Abrahama ofiarującego miłosiernie Boga wejrzał, i takie jego posłuszeństwo wielkimi obietnicami obdarzył, i tego dokłada pismo (niżej ver. 14) i nazwał imię miejsca onego „Pan widzi“. Zkąd się i tego nauczą, jako Abraham te miejsca, na których jakie dobrodziejstwo od Pana Boga wziął, cześć i wiecznie je znaczył, chcąc aby te wieczne pamiątki darów Bożych na tychże miejscach u potomstwa trwały. I to pewna, że to miejsce święte tak sławne było, że też i przypowieść potem urosła u Żydów taka: Na górze Pan ujrzy, to jest, jako na górze wejrzał na Abrahama, i raczył go pocieszyć tak się nad nami zmiłuje: i trwało to imię aż do Mojżesza niemal; przez lat czterysta. Też górę potem kupił Dawid od Orny Jebuzejczyka, i tamże ołtarz zbudowawszy ofiarował ofiarę, (2. Reg. 24). Potem na tejże górze, zbudował kościół Salomon, (2. Par. 3. et 7), w którym osobliwie Pan Bóg modlitwy wysłuchać obiecał. I owszem nie daleko tamże przy tej górze, Góra *Culvariae*, na której Pan Chrystus był ukrzyżowany. Tak to miejsce był Pan Bóg dla Abrahama sobie obrał, i poświęcił. A tak niechaj się nie dziwią kiedy i teraz ludzie bogobojni miejsca te, na których Pan Bóg co dobrego czyni, czczą i wazą, czynią to przykładem ludzi świętych.

18. *I blagostawione będą w nasieniu twojem wszystkie narody ziemi.* To nasienie jest Chrystus jako wykłada Paweł ś. (do Galat. 3.) o którym też wyżej było, do Adama w Rozd. 2 i do Abrahama w Rozd. 12 i 18. To miejsce przywodzą Nowochrześciany przeciw Bóstwu Chrystusowemu, ukazując Chrystusa być nasieniem Abrahamowym, a nie Bogiem. Lecz Pan Chrystus sam się przeciw tym nieprzyjaciołom broni (u Jana ś. 8 ver. 58). „Zaprawdę, zaprawdę mówię wam: pierwsi niż Abraham był, jam jest“. Gdzie o bytności swojej, jeszcze przed Abrahamem daje znać, iż chocia jest nasieniem Abrahamowym, wszakże przedtem już był, niż został potomkiem Abrahamowym: bo tak sam pod przysięgą twierdzi. A tak nie tylko jest tym człowiekiem jakim się urodził z Abrahama, ale też jest temże czem był przed Abrahamem, to jest Bogiem, któremu własna jest być przed wszystkimi. Dla czego też mówi: Ja jestem; któremi słowy swoją bytność Boską, i nigdy nieodmienną znaczy.

CAPUT XXIII.

ROZDZIAŁ 23.

O śmierci i grobie Sary.

1. Vixit autem Sara centum viginti septem annis.
2. Et mortua est in civitate Arbee, quae est Hebron, in terra Chanaan; venitque Abraham, ut plangeret et fletet eam.

3. Cumque surrexisset ab officio funeris, locutus est ad filios Heth, dicens:

4. Advena sum et peregrinus apud vos: date mihi jus sepulchri vobiscum, ut sepeliam mortuum meum.

5. Responderunt filii Heth, dicentes:

6. Audi nos, domine, princeps Dei es apud nos: in electis sepulchris nostris sepeli mortuum tuum: nullusque te prohibere poterit, quin in monumento ejus sepelias mortuum tuum.

7. Surrexit Abraham, et adoravit populum terrae, filios videlicet Heth:

8. dixitque ad eos: Si placet animae vestrae, ut sepeliam mortuum meum, audite me, et intercedite pro me apud Ephron filium Seor,

9. ut det mihi speluncam duplicem, quam ha-

1. A Sara żyła sto dwadzieścia siedm lat.

2. Y umarła w mieście Arbee, które iest Hebron, w ziemi Chananeyjskiej: y przyszedł Abraham aby żałował, y płakał ię.

3. A wsławszy od posługi ciała, mówił do synów Hethowych, mówiąc:

4. Iestem przychodniem y gościem u was: daycie mi prawo pogrzebu z wami, abych pogrzebł umarłego mego.

5. Odpowiedzieli synowie Hethowi, mówiąc:

6. Słuchay nas Panie: Książęciem Bożym iestes u nas, w wybornych grobiech naszych pogrzeb umarłego swego: y żadenci bronić nie będzie mógł, abyś w grobie iego nie miał pogrześć umarłego swego.

7. Powstał Abraham y pokłonił się ludowi ziemi, to iest synóm Hethowym:

8. Y rzekł do nich; Ieśli się podoba duszy waszey żebych pogrzebł umarłego mego, słuchaycie mię, a przyczyńcie się za mną do Ephrona syna Seorowego:

9. Aby mi spuścił iaskinia dwoistą którą ma

R. 23.—2. *W mieście Arbee.* Po hebrajsku miasto to zowie się *Kariath Arbe*.—*Które jest Hebron.* W późniejszym czasie Arbee nazwane zostało Hebron. Więc tutaj albo przepisywacz to dodał, albo Mojżesz uczynił to duchem proroczym.—*Przyszedł Abraham.* Niekiedy mniemają, iż Sara umarła w nieobecności Abrahama, i dla tego powiedziano przyszedł Abraham; lecz przyjsię u Hebrajczyków często oznacza zacząć coś, przystąpić do czynienia czegoś. Albo myśł ta: przyszedł do miejsca, gdzie leżało ciało Sary.—*Aby żałował.* Żałoba i płacz w Piśmie ś. oznaczają niekiedy uroczysty obchód pogrzebu. Dzieje Ap. 8, 2.

3. *Do synów Hethowych.* Do ludu Hetajskiego.

4. *Jestem przychodniem.* Hebr. *mieszkańcem.* T. j. długo mieszkalem z żoną moją u was; dozwolicz, aby

pośród was spoczywała umarła, którą nie pogardzaliście za życia.—*Prawo pogrzebu.* Hebr. *posiadanie grobu.* Nie chce iżby ciało Sary było pogrzebane na mogile bałwochwalców, ale żąda mieć sobie oddzielne miejsce pogrzebu.

6. *Książęciem Bożym iestes.* Jest-to hebr. t. j. książęciem wielkim; podobnież góry wysokie zowią się *górami Bożemi.*—*W wybornych.* W najlepszym i najwspanialszym z naszych grobów. *I żaden bronić ci nie będzie mógł.* Nikt nie będzie dotyla zuchwał, iżby odważył się ci przeszkadzać.

7. *Pokłonił się.* Patrz W.

8. *Ieśli się podoba duszy waszej.* T. j. wam, jeżeli łaska wasza.

9. *Jaskinię dwoistą.* W której jest podwójne sklepie-

bet in extrema parte agri sui: pecunia digna tradat eam mihi coram vobis in possessionem sepulchri.

10. Habebat autem Ephron in medio filiorum Heth. Responditque Ephron ad Abraham cunctis audientibus, qui ingrediebantur portam civitatis illius, dicens:

11. Nequaquam ita fiat, domine mi, sed tu magis ausculta quod loquor: Agrum trado tibi, et speluncam, quae in eo est, praesentibus filiis populi mei, sepeli mortuum tuum.

12. Adoravit Abraham coram populo terrae.

13. Et locutus est ad Ephron circumstante plebe: Quaeso, ut audias me: Dabo pecuniam pro agro: suscipe eam, et sic sepeliam mortuum meum in eo.

14. Responditque Ephron:

15. Domine mi, audi me: Terra, quam postulas, quadringentis siclis argenti valet: istud est pretium, inter me et te, sed quantum est hoc? sepeli mortuum tuum.

16. Quod cum audisset Abraham, appendit pecuniam, quam Ephron postulaverat, audientibus filiis Heth, quadringentos siclos argenti probatae monetae publicae.

17. Confirmatusque est ager quondam Ephronis, in quo erat spelunca duplex, respiciens Mambre, tam ipse, quam spelunca, et omnes arbores ejus in cunctis terminis ejus per circuitum,

18. Abrahae in possessionem, videntibus filiis Heth, et cunctis qui intrabant portam civitatis illius.

19. Atque ita sepelivit Abraham Saram uxorem suam in spelunca agri duplici, quae respiciebat Mambre, haec est Hebron in terra Chanaan. (*Infr. 35. 27*).

20. Et confirmatus est ager, et antrum, quod erat in eo, Abrahae in possessionem monumenti a filiis Heth.

w ostatnięj części pola swego: za pieniądze słuszne niechay mi ja spuścił przed wami w ośiadłość grobu.

10. A Ephron mieszkał w pośrodku synów Hethowych. Y odpowiedział Ephron Abrahamowi w głos przed wszystkimi, którzy wchodzili w bramę miasta onego, mówiąc:

11. Żadna miarą niech tak nie będzie, Panie mój: ale ty raczyj posłuchaj co mówię: Pole tobie daję, y iaskinią która na nim iest, przy bytności synów ludu mego, pogrzeb umarłego swego.

12. Pokłonił się Abraham przed ludem onęj ziemi.

13. Y rzekł do Ephrona, w kole ludu: Proszę posłuchaj mnie: Dam pieniądze za pole: przyjmij je, a tak pogrzebij umarłego mego na nim.

14. Y odpowiedział Ephron:

15. Panie mój, słuchaj mnie, Ziemia, którą żadasz, za cztery sta syklów srebra stoi; tać iest cena między mną a tobą: ale zaż to wielka? pogrzeb umarłego swego.

16. Co gdy usłyszał Abraham, odważył pieniądze, których Ephron zażądał, gdzie słyszeli synowie Hethowi, cztery sta syklów srebra dobrej monety pospolitej.

17. Y potwierdzone iest pole niekiedy Ephronowe, na którym była iaskinia dwoista na przeciwko Mambre, tak samo iako y iaskinia, y wszystkie drzewa iego, we wszystkich granicach iego w okolo,

18. Abrahamowi w ośiadłość, na co patrzali synowie Hethowi, y wszyscy którzy wchodzili w bramę miasta onego.

19. Y tak pogrzebł Abraham Sarę żonę swą w iaskini pola dwoistęj, która leżała przeciwko Mambre. To iest Hebron w ziemi Chananeyjskiej.

20. Y potwierdzone iest pole y iaskinia która była na nim, Abrahamowi w ośiadłość grobu od synów Hethowych.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 23. w. 7. Pokłonił się. To jest, spuściwszy twarz ku ziemi nakłonił się dla uczciwości, według zwyczaju krajów wschodnich. Gdzie pamiętaj, iż słowo żydowskie *sachach*, które po łacinie przekładają, *adorno*, znaczy uczciwość zwierzchnią, którą czynimy, albo nachylając głowę ku ziemi, albo upadając na ziemię, którejkolwiek osobie zacnej, i człowiekowi, i Aniołowi i Bogu. My to według zwyczaju języka naszego przekładamy, pokłonem albo kłanianiem. *Aug. lib. 10. de Civit. c. 1. Czytaj też Exod. 20. v. 5.*

CAPUT XXIV.

ROZDZIAŁ 24.

O małżeństwie Izaaka z Rebeką.

1. Erat autem Abraham senex, dierumque multorum, et Dominus in cunctis benedixerat ei.

1. A Abraham był stary y podeszły w leciech: a Pan mu we wszystkim błogosławił:

nie i podwójny sklep, loch; może jeden dla grzebania mężczyzn, drugi kobiet. — *Zu pieniądze słuszne.* Za cenę odpowiednią i sprawiedliwą.

10. *W bramę.* Albowiem to się działo w bramie miejskiej, gdzie targi się odbywały zwykle i sądy.

11. *Pole tobie daję.* Darmo udzielam. Nie była zbrodnia świętokupstwa kupować grunt na grzebanie umarłych; inaczejby było, jeśliby to miejsce było już poświęcone obrzędem kościelnym, czego wówczas jeszcze nie było.

13. *Proszę posłuchaj mię.* Jeżeli na mnie tak wielce jesteś łaskaw, posłuchaj mię.

15. *Ale zaż to wielka?* Jak gdyby mówił: Nie przystało na ciebie, albo na mnie, którzy i bogatymi i przy-

jaciółmi jesteśmy, iżbyśmy się troszczyli o tak małą sumę.

6. *Dobrej monety pospolitej.* Hebr: *srebra między kupcami przechodzącego.* T. j. moneta była bardzo dobra i powszechnie przyjmowana.

20. *I potwierdzone jest pole.* Przez kupno przeszło na własność Abrahamamocnem i wiecznem prawem. S. Szczepan w Dz. Ap. r. 7, 16, powiada, iż Abraham kupił pole na grób od synów Hemora syna Sichem, a więc nie od Ephrona? Być może, iż Ephron był najstarszym z synów Hemora, i w swoim i braci swoich imieniu pole to sprzedał; albo Hemor był dwumiennym, i takż Seorem, jak tu (w 8) był nazywany.

R. 24.—1. *We wszystkiem.* Bóg zlewał nań obfitość swych darów duchownych i ziemskich.

2. Dixitque ad servum seniore domus suae, qui praeerat omnibus quae habebat: Pone manum tuam subter femur meum, (*Infr.* 47, 29).

3. ut adjurem te per Dominum, Deum coeli et terrae, ut non accipias uxorem filio meo de filiabus Chanaanearum, inter quos habito:

4. sed ad terram et cognationem meam proficiscaris, et inde accipias uxorem filio meo Isaac.

5. Respondit servus: Si noluerit mulier venire mecum in terram hanc, numquid reducere debeo filium tuum ad locum, de quo tu egressus es?

6. Dixitque Abraham: Cave nequando reducas filium meum illum.

7. Dominus Deus coeli, qui tulit me de domo patris mei, et de terra nativitatibus meae, qui locutus est mihi, et juravit mihi, dicens: Semini tuo dabo terram hanc: ipse mittet Angelum suum coram te, et accipies inde uxorem filio meo: *

8. sin autem mulier noluerit sequi te, non te neberis iuramento: filium meum tantum ne reducas illum. * (*Supr.* 15, 18. *Infr.* 26, 3).

9. Posuit ergo servus manum sub femore Abraham domini sui, et juravit illi super sermone hoc.

10. Tulitque decem camelos de grege domini sui, et abiit, ex omnibus bonis ejus portans secum, profectusque perrexit in Mesopotamiam ad urbem Nachor.

11. Cumque, camelos fecisset accumbere extra oppidum juxta puteum aquae vespere, tempore quo solent mulieres egredi ad hauriendam aquam dixit:

12. Domine Deus, domini mei Abraham, occurre, obsecro, mihi hodie, et fac misericordiam cum domino meo Abraham.

13. Ecce ego sto prope fontem aquae, et filiae habitatorum hujus civitatis egredientur ad hauriendam aquam.

14. Igitur puella, cui ego dixero: Inclina hydrium tuum, ut bibam, et illa responderit: Bibe, quin et camelis tuis dabo potum: ipsa est, quam praeparasti servo tuo Isaac: et per hoc intelligam quod feceris misericordiam cum domino meo.

15. Necdum intra se verba compleverat, et ecce Rebecca egrediebatur, filia Bathuel, filii Mel-

2. Pod biodrę moje. Patrz W.

3. Abych cię poprzysięgl. Hebr: Abych zobowiązał cię przysięgą.

4. Do ziemi. Do Haran, do domu Nachora, brata mego. Do rodziny mojej. Do rodziny Nachorowej, która czciła Boga prawdziwego, wspólnie z bałwanami.

6. Strzeż. Albowiem Bóg potomstwu syna mego obiecał dać Chananeę, nie zaś Mezopotamię.

7. Z domu ojca mego. Z Haran, gdzie umarł Thare. — Z ziemi urodzenia mego. Z Ur Chaldejszyków. Anioła swego. Hebrajczycy także wierzyli, iż Bóg przeznacza dla ludzi Aniołów stróżów.

8. A jeśli... nie zechce. Abraham był pewnym, lecz na powątpiewanie sługi odpowiada.

9. Na tę mowę. Obiecał, że wiernie rozkaz ten spełni.

10. Ze wszystkich dóbr. Najprzedsze niektóre rzeczy z każdego rodzaju dóbr posiadanych. — Do miasta Nachor. Do Haran, gdzie mieszkał Nachor, od Bersabee

2. Y rzekł do starszego sługi domu swego, który władał wszystkim co miał: Połóż rękę twoją pod biodro moje,

3. Abych cię poprzysięgl przez Pana Boga nieba y ziemię, żebyś nie brał żony synowi memu z córek Chananejskich, między którymi mieszkam:

4. Ale żebyś do ziemi y do rodziny mojej iechał, y ztamtąd wziął żonę synowi memu Isaakowi.

5. Odpowiedział sługa: Jeśli białogłowa nie będzie chciała iść zenną do tęg ziemi, iżaz odprowadzić mam syna twego na mieysce z któregoś ty wyszedł?

6. Y rzekł Abraham: strzeż abyś tam kiedy nie odprowadzał syna mego.

7. Pan Bóg niebieski, który mię wziął z domu oycy mego, y z ziemi urodzenia mego, który mówił zenną, y przysięgl mi mówiąc: Naśieniu twe-mu dam tę ziemię: on pośle Anyoła swego przed toba, y weźmiesz ztamtąd żonę synowi memu:

8. A jeśli nie zechce białogłowa iachać z toba, tedy nie będziesz obowiązany przysięgą: tylko syna mego nie odprowadzaj tam.

9. Podłożył tedy sługa rękę swoją pod biodro pana swego, y przysięgl mu na tę mowę.

10. Y wziął dziesięć wielbłądów z stada y poszedł, niosąc z sobą ze wszystkich dóbr iego, a po iachawszy udał się do Mezopotamii, do miasta Nachor.

11. Y postawiwszy wielbłądy przed miastem u studnie w wieczór, o czaście którego zwykły wychodzić niewiasty czerpać wodę rzekł:

12. Panie Boże pana moiego Abrahama, proszę potkaj mnie dziś, a uczyni miłosierdzie z panem moim Abrahamem.

13. Oto ja stoję blisko studnie, a córki obywatelów tego miasta wynidą czerpać wodę.

14. Przetóż panienka, której ja rzekę: Nachyl wiadra twego że się napiję: a ona odpowie: Pij, y owszem y wielbłądy twoje napoję: ta iest któraś zgotował słudze swemu Isaakowi: y przez to zrozumiam, żeś uczynił miłosierdzie z panem moim.

15. Jeszcze był w sobie słów nie dokńczył, a oto Rebeka wychodziła, córka Bathuela, syna Mel-w którym wówczas znajdował się Abraham, odległego na 7, lub 8 dni drogi.

11. Zwykły niewiasty. Powinność ta, w owych czasach, należała do dziewic. Exod. 2, 16.

12. Potkaj. Spraw, aby mię spotkało to czego żądam. LXX: Szczęśliwie uczyni mi spotkanie.

13. Oto ja stoję. Nie wątpi o obietnicy (w. 7.), ale o sobie samym, obawiając się aby snadź Bóg mu, jako niegodnemu, nie odmówił swęj łaski do odgadnięcia i wybrania tęg, którą on przeznaczył za żonę Isaakowi. Nie kusi Boga, lecz raczej z jego natchnienia stanowią dla siebie znak, i cokolwiek w znaku tym może być niepewnego, wszystko porucza jego Opatrzności. Godło jakie tu sługa Abrahama postanowił było stosowne, albowiem było znamię żony dobrej, przecznej, mężnej, charakteru przystępnego, gościnnego.

14. Ta jest. Proszę, Panie, niech przyszła żona Izaka to uczyni i powie.

15. Jeszcze był w sobie. Uważ jak rychło Bóg nas wysłuchuje.

chae uxoris Nachor fratris Abraham, habens hydriam in scapula sua;

16. puella decora nimis, virgoque pulcherrima, et incognita viro; descendit autem ad fontem, et impleverat hydriam ac revertebatur.

17. Occurritque ei servus, et ait: Pauxillum aquae mihi ad bibendum praebe de hydria tua.

18. Quae respondit: Bibe domine mi. Celeriterque deposuit hydriam super ulnam suam, et dedit ei potum.

19. Cumque ille bibisset, adjecit: Quin et camelis tuis hauriam aquam, donec cuncti bibant.

20. Effundensque hydriam in canalibus, recurrit ad puteum, ut hauriret aquam; et haustam omnibus camelis dedit.

21. Ipse autem contemplabatur eam tacitus, scire volens utrum prosperum iter suum fecisset Dominus, an non.

22. Postquam autem biberunt cameli, protulit vir in aures aurcas, appendentes siclos duos, et armillas totidem pondo siclorum decem.

23. Dixitque ad eam: Cujus es filia? indica mihi: est in domo patris tui locus ad manendum?

24. Quae respondit: Filia sum Bathuelis, filii Melchae, quem peperit ipsi Nachor.

25. Et addidit, dicens: Palearum quoque et foeni plurimum est apud nos, et locus spatiosus ad manendum.

26. Inclinauit se homo, et adoravit Dominum,

27. dicens: Benedictus Dominus Deus domini mei Abraham, qui non abstulit misericordiam et veritatem suam a domino meo, et recto itinere me perduxit in domum fratris domini mei.

28. Cucurrit itaque puella, et nuntiavit in domum matris suae omnia quae audierat.

29. Habebat autem Rebecca fratrem nomine Laban, qui festinus egressus est ad hominem, ubi erat fons.

30. Cumque vidisset in aures et armillas in manibus sororis suae, et audisset cuncta verba referentis: Haec locutus est mihi homo; venit ad virum, qui stabat juxta camelos, et prope fontem aquae;

31. dixitque ad eum: Ingredere, benedicte Domini: cur foris stas? praeparavi domum, et locum camelis.

32. Et introduxit eum in hospitium; ac destravit camelos, deditque paleas et faenum, et aquam ad lavandos pedes ejus, et virorum qui venerant cum eo.

33. Et appositus est in conspectu ejus panis.

chy, żony Nachora brata Abrahamowego, mając wiadro na ramieniu swoim:

16. Dzieweczka zbytnie śliczna y panna barzo piękna, y niepoznana od męża. A zeszła była do studni, y napełniła była wiadro, y wracała się.

17. Y zabiegał ię sługa, y rzekł: Trochę wody abym się napił day mi z wiadra twego.

18. Która odpowiedziała: Pię panie mój. Y prędziuchno złożyła wiadro na ręce swoją, y dała mu pić.

19. A gdy się napił, przydała: Y owszem y wielbłądom twoim naczęrpam wody, aż się wszyscy napiją.

20. Y wylawszy wiadro w koryta, biegała zaśie do studnie czerpać wody: y naczęrpawszy, wszystkim wielbłądom dała.

21. A on mileząc przypatrował się ię, chcąc wiedzieć iesłiby zdarzył Pan drogę iego, czy nie.

22. A gdy się napił wielbłądowie, dobył mąż nausznice złotych, które ważyły dwa sykle, y manelli tyleż ważących syklów dziesięć.

23. Y rzekł do nię: Czyjaś ty córka? powiedz mi: iesłi w domu oycy twego mieysce ku staniu?

24. Która odpowiedziała: Iestem córka Bathuela syna Melchy, którego urodziła Nachorowi.

25. Y przydała mówiac: Plów też y śiana dostatek iest u nas, y mieysce przestronne do stania.

26. Y nachylił się człowiek, y pokłonił się Panu,

27. mówiac: Błogosławiony Pan Bóg pana mego Abrahama, który nie oddalił miłosierdzia y prawdy swę od Pana mego, y prostą drogą przywiódł mię w dóm brata pana mego.

28. Biegała tedy dziewczeczka, y powiedziała w domu matki swę wszystko co słyszała.

29. A Rebeka miała brata imieniem Labana, który prędko wyszedł do człowieka, kędy była studnia.

30. A gdy użył nausznice y manelle na ręku siostry swę, y usłyszał wszystkie słowa powiadające: To mi mówił człowiek: przyszedł do męża który stał u wielbłądów, y blisko studnie wody:

31. Y rzekł do niego: Wnidź błogosławiony Pański: przecz na dworze stoisz? nagotowałem dóm y mieysce wielbłądom.

32. Y doprowadził go do gospody, y rozsiadł wielbłądy, y dał plów y śiana, y wody na umycie nóg iego, y mężów którzy z nim przyiachali.

33. Y położono przed nim chleba który rzekł:

16. Nie poznana od męża. Czysta i nieskażona na ciele i duszy.

21. Mileząc przypatrywał się ję. Zdumiony rozważał nie tylko ję powierzchowność, ale też ję usługność i dobroć, i już poczytywał ją za godną dla pana swego.

22. Nausznice złotych, które ważyły dwa sykle. Dwa sykle mniejsze; albowiem i sykl mniejszy, czyli połowiczny, zowie się niekiedy syklem. A tak każda nausznica ważyła jedną drachmę, jak to jest w tekście Hebr. i LXX. Sykl złoty wart był naszój mon. około złotych 18. Manelli. T. j. naramienników, lub bransoletek.

27. Miłosierdzia i prawdy. Hebrajczycy zwykle łączą

te dwa wyrazy. Myśl ta: Bóg okazał się miłosiernym i prawdziwym względem pana mego: miłosiernym obicując, prawdziwym zaś uiszczając tę obietnicę.

28. W domu matki swę. W tej części domu gdzie mieszkała matka z dziewczętami; albowiem według zwyczajów wschodnich mieszkańców, w domach oddzielne znajdowały się mieszkania dla mężczyzn, i dla kobiet.

31. Błogosławiony Pański. Od Boga ukochany, na którego, jak widzę, Bóg jest łaskaw, i życząc aby i nadał ci sprzyjał.

32. Rozsiadł. Zdjął, zściągął tłumoki.

Qui ait: Non comedam, donec loquar sermones meos. Respondit ei: Loquere.

34. At ille: Servus, inquit, Abraham sum.

35. et Dominus benedixit domino meo valde, magnificatusque est: et dedit ei oves et boves, argentum et aurum, servos et ancillas, camelos, et asinos.

36. Et peperit Sara uxor domini mei filium domino meo in senectute sua, deditque illi omnia, quae habuerat.

37. Et adjuravit me dominus meus, dicens: Non accipies uxorem filio meo de filiabus Chanaanearum, in quorum terra habito:

38. sed ad domum patris mei perges, et de cognatione mea accipies uxorem filio meo.

39. Ego vero respondi domino meo: Quid si noluerit venire mecum mulier?

40. Dominus, ait, in cujus conspectu ambulo, mittet Angelum suum tecum, et diriget viam tuam: accipiesque uxorem filio meo de cognatione mea, et de domo patris mei.

41. Innocens eris a maledictione mea, cum veneris ad propinquos meos, et non dederint tibi.

42. Veni ergo hodie ad fontem aquae, et dixi: Domine Deus domini mei Abraham, si direxisti viam meam in qua nunc ambulo.

43. ecce sto juxta fontem aquae, et virgo, quae egredietur ad hauriendam aquam, audierit a me: Da mihi paulillum aquae ad bibendum ex hydria tua:

44. et dixerit mihi: Et tu bibe, et camelis tuis hauriam: ipsae est mulier quam praeparavit Dominus filio domini mei.

45. Dumque haec tacitus mecum voverem, apparuit Rebecca veniens cum hydria, quam portabat in scapula: descenditque ad fontem, et hausit aquam. Et ajo ad eam: Da mihi paululum bibere.

46. Quae festinans deposuit hydriam de humero, et dixit mihi: Et tu bibe, et camelis tuis tribuam potum: Ribi, et adaquavit camelos.

47. Interrogavique eam, et dixi: Cujus es filia? Quae respondit: Filia Bathuelis sum, filii Nachor, quem peperit ei Melcha. Suspendi itaque in aures ad ornandam faciem ejus, et armillas posui in manibus ejus.

48. Pronusque adoravi Dominum, benedicens Domino Deo domini mei Abraham, qui perduxit me recto itinere, ut sumerem filiam fratris domini mei filio ejus.

49. Quamobrem si facitis misericordiam et veritatem cum domino meo, indicate mihi: sin autem aliud placet, et hoc dicite mihi, ut vadam ad dexteram, sive ad sinistram.

50. Responderuntque Laban et Bathuel: A Do-

Nie będę iadł, aż odmówię rzecz swoją. Odpowiedział mu: Mów.

34. A ón rzekł: Jestem sługa Abrahamów.

35. A Pan błogosławił panu memu barzo, y wielmożony iest: y nadał mu owiec y wołów, srebro y złota, niewolników y niewolnic, wielbłądów y osłów.

36. Y urodziła Sara żona pana mego syna panu memu w starości swojej, y dał mu wszystko co miał.

37. Y poprzysiął mie pan mój mówiac: Nie wezmiesz żony synowi memu z córek Chanaaneyskich w których ziemi mieszkam:

38. Ale do domu oycy mego poiedziesz, y z rodziny moiej wezmiesz żonę synowi memu.

39. A iam odpowiedział panu memu: A iesli nie będzie chciała zemną iachać białogłowa?

40. Pan, prawi, przed którego oblicznością chodzę, pošle Anyoła swego z tobą, y zdarzy drogę twoię: y wezmiesz żonę synowi memu z rodziny moiej y z domu oycy mego.

41. Nie waniem będziesz zakłęcia mego, gdy przyydziesz do powinowatych moich, a nie danoćby.

42. Przyszędłem tedy dzisiaj do studnie wody y rzekłem: Panie Boże pana mego Abrahama, iesliś zdarzył drogę moię, po której teraz chodzę:

43. Oto stoię u studnię wody, a panna, która wynidzie czerpać wody, usłszy odemnie: Day mi trochę wody pić z wiadra twego:

44. A rzecze mi: y ty piy, y wielbłdom twoim naczęrpam, ta iest białogłowa którą zgotował Pan synowi pana mego.

45. A gdym to z sobą milczac rozbięrał: ukazała się Rebeka idac z wiadrem które niosła na ramieniu: y zeszła do studnię, y naczęrpiała wody. Y rzeke do niey: Day mi trochę pić.

46. Która spiesznie złożyła wiadro z ramienia, y rzekła mi: Y ty piy, y wielbłdom twoim dam pić: y piłem, y napiła wielbłady.

47. Y spytałem ię, y rzekłem: Czyiaś córka? Która odpowiedziała: Jestem córka Bathuela syna Nachorowego, którego mu urodziła Melcha. Zawieśilem tedy nausznice na ozdobę oblicza ię: y manelle włożyłem na ręce iey.

48. Y nachyliwszy się poklonilem się Panu, błogosławiąc Pana Boga pana mego Abrahama, który mię przywiódł prostą drogą, abym wziął córkę brata pana mego synowi iego.

49. A przetoż iesliż czynicie miłosierdzie y prawdę z panem moim, oznaymicie mi: a iesli się co inszego podoba, y to mi powiedzcie, abym poszedł w prawo abo w lewo.

50. Y odpowiedzieli Laban y Bathuel: Od pana

33. *Aż odmówię rzecz swoją.* Dopóki nie opowiem powodu mego przybycia.

35. *Błogosławił panu memu bardzo.* Niezmiernie go ubogacił. *Wielmożony jest LXX: wywyższony jest.*

41. *Nie winien będziesz zakłęcia mego.* Wolny będziesz od przysięgi mnie danęj. Bez różnicy używa tu wyrazu przysięgi i zakłęcia, dla tego, że na końcu przy-

sięgi dodawano zakłęcie: Jeżeli nie dotrzymam przysięgi, niech mi Bóg to a to uczyni, i to przyda.

43. *A panna.* Patrz W.

47. *Zawieśilem.* Dałem iżby mogła, gdy zechce, zawiesić.

49. *Abym poszedł w prawo, lub lewo.* Abym odszedłszy ztąd szukał gdzie indziej żony dla Izaaka.

50. *Od Pana wyszła mowa,* Wola to jest Bozka.

mino egressus est sermo: non possumus extra placitum ejus quidquam aliud loqui tecum.

51. En Rebecca coram te est, tolle eam, et proficiscere, et sit uxor filii domini tui, sicut locutus est Dominus:

52. Quod cum audisset puer Abraham; Proci-dens adoravit in terram Dominum.

53. Prolatisque vasis argenteis et aureis, ac vestibus, dedit ea Rebeccae pro munere; fratribus quoque ejus et matri dona obtulit.

54. Inito convivio, vescentes pariter et bibentes, manserunt ibi. Surgens autem mane, locutus est puer: Dimitte me, ut vadam ad dominum meum.

55. Responderuntque fratres ejus, et mater: Maneat puella saltem decem dies apud nos, et postea proficiscetur.

56. Nolite, ait, me retinere, quia Dominus direxit viam meam: dimitte me, ut pergam ad dominum meum.

57. Et dixerunt: Vocemus puellam, et quaeramus ipsius voluntatem.

58. Cumque vocata venisset, seiscitati sunt: Vis ire cum homine isto? Quae ait: Vadam.

59. Dimiserunt ergo eam, et nutricem illius, servumque Abraham, et comites ejus,

60. imprecantes prospera sorori suae, atque dicentes: Soror nostra es, crescas in mille millia, et possideat semen tuum portas inimicorum suorum.

61. Igitur Rebecca, et puellae illius ascensis camelis, secutae sunt virum; qui festinus revertebatur ad dominum suum.

62. Eo autem tempore deambulabat Isaac per viam quae ducit ad puteum, cujus nomen est Viventis et Videntis; habitabat enim in terra australi; (*Suppr. 16, 14*).

63. et egressus fuerat ad meditandum in agro, inclinata jam die; cumque elevasset oculos, vidit camelos venientes procul.

64. Rebecca quoque, conspecto Isaac, descendit de camelo.

65. et ait ad puerum: Quis est ille homo qui venit per agrum in occursum nobis? Dixitque ei: Ipse est dominus meus. At illa tollens cito pal-lium, operuit se.

66. Servus autem cuncta, quae gesserat narra-vit Isaac.

67. Qui introduxit eam in tabernaculum Sarae

51. *Przed tobą jest.* Oto oddajemy w two ręce Re-bekę.— *Jako rzekł Pan.* Jako objawił ci Pan przez znak wolę swoje.

53. *Idobyszy naczynia.* Toalety i inne sprzęty po-trzebne do gotowalni; podobnież Hebrajczycy nazywają naczynia muzyczne, naczynia wojenne i t. p.; same na-wet ciała i ich członki zowią się naczyniami.

57. *Dowiedźmy się jej woli.* Nie względem małżeństwa z Izaakiem, gdyż na nie już była zezwoliła; lecz tylko co do wyjazdu z domu i opuszczenia rodziców.

60. *Siostrze.* Krewnej swjej; albowiem na ucztę wiele wzywano krewnych, których Hebrajczycy zwykli nazy-wać braćmi.— *Rozmnoż się w tysiąc tysięcy.* Niech ci Bóg da najliczniejsze potomstwo.

wyszła mowa: nie możemy nad wolą jego co inego mówić z toba.

51. Oto Rebecca przed tobą jest, weźmi ją, a iedź, a niech będzie żona syna pana twego, iako rzekł Pan.

52. Co gdy usłyszał sługa Abrahamów, padszy poklonił się do ziemi Panu.

53. Y dobywszy naczienia srebrenego y złotego, y szat, dał ie Rebecce za dar: braciędy także iędy, y matce dał upominki.

54. Y sprawiwszy gody iedząc y piąc pospołu, zostali tam. A rano wstawszy sługa rzekł: Puścićie mię; abym poiachał do pana mego.

55. Y odpowiedzieli bracia iędy y matka: Niech zmieszka panienka aby dziesięć dni u nas, a potem poiedzie.

56. A on rzekł: Nie zatrzymawaycie mię, gdyż Pan darzył drogę moję: puśćcie mię, abym iachał do pana mego.

57. Y rzekli: Zawołaymy panny, a dowiedzmy się iędy wolej.

58. A gdy przyzwana przyszła, spytali: Cheesz iachać z tym człowiekiem? Która rzekła, poiadę.

59. A tak puścili ją, y mamkę iędy, y sługę Abrahamowego, y towarzystwo jego.

60. Winszuiać szczęścia siostrze swęj, y mówiać: siostraś nasza iest: rozmnoż się w tysiąc tysięcy, y niech poiędzie nasienie twoie brony nieprzyaciół swoich.

61. Rebeka tedy y dziewczki iędy wsiadszy na wielbłądy, iachały za onym mężem: który się spie-szuo wracał do pana swego.

62. A tego czasu przechadzał się Isaak po dro-dze która wiedzie do studnie, której imię iest ży-wiacego y widzącego: mieszkał bowiem w ziemi ku południowi.

63. A wyszedł był dla rozmyślenia na polu, inż ku wieczorowi: a podniószy oczy swe, uyrzał wielbłądy idące zdaleka.

64. Rebeka też ayżrzawszy Isaaka zsiadła z wiel-błąda,

65. Y rzekła do slugi: Co ono za człowiek któ-ry idzie przez pole przeciwko nam? y rzekł iędy: To iest pan mój. A ona wzięwszy prędko płaszcz nakryła się.

66. A sługa wszystko co sprawił, powiedział Isaakowi.

67. Który wprowadził ją do namiotu Sary mat-

61. *I dziewczki jej.* Służące dane w posagu, według zwyczajów ówczesnych, r. 29, 24 i 29.

62. *Po drodze LXX: po puszczy.* Izaak udawał się na odosobnione miejsce, właściwsze do rozmyślenia i modlitwy. *Do studni.* Wyż. 16, 14.

63. *Dla rozmyślenia.* Patrz Wujka.

64. *Zsiadła z Wielbłąda.* Dla okazania uszanowania swojemu oblubieńcowi.

65. *Płaszcz.* Zwyczaj to był mężatek. 1. Cor. 11. 10. Patrz W.

67. *Do namiotu Sary.* Ztąd widać, że niewiasty mie-szkały oddzielnie od mężczyzn.— *Z innemi matki jego.* Która przed trzema laty umarła była.

Allegorycznie, Abraham tu oznacza Boga Ojca, Izaak

matris suae, et accepit eam uxorem; et in tantum dilexit eam, ut dolore, qui ex morte matris ejus acciderat, temperaret.

ki swęy, y wziął ją za żonę: y tak bardzo ją miłował, że żalu, który był przypadł z śmierci matki jego, ulżył.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 24. w. 2. *Polóż rękę twoją pod biodro.* Biodra także i żywot, w Pismie ś. rodzenie znaczy. Przetoż i tą ceremonią wyznawał Abraham wiarę, którą miał o narodzeniu Messyjasza, z nasienia jego według obietnice Bożej. (Wyżej 12 i 22). A tak przysięgał przez Chrystusa, który się miał z niego narodzić. Zrozumiał bowiem, iż to nasienie, w którym miały być błogosławione wszystkie narody, nie tylko miało być człowiekiem, ale też Bogiem, i to dając znać, kazał słudze swemu, podłożyć rękę pod biodro swoje, znacząc ciało, które z niego wziąć miał Messyas: i wspólnie poprzysiął go, przez Pana nieba i ziemię: ukazując iż sam Pan nieba i ziemi, miał w tem ciebie przyjść, które z Abrahama wyszło. Tak ś. Augustyn (lib. quæst. in Genesim q. 62. de Civit. lib. 16. cap. 31. Serm. 71 de Tempore) tak pisze: Biodry się dotykał, a przez Boga przysięgał: bo mając ducha prorockiego, wiedział iż z jego nasienia Chrystus Pan nieba i ziemi miał się narodzić.

43. *Panna, która wynijdzie czerpać wody.* Panna po hebrejsku *Alma*, które słowo znaczy, dziewicę nie naruszoną: i powiada Hieronim ś., iż we wszystkim pismie *Alma*, zawżdy znaczy Pannę całej czystości. Jest też inne słowo żydowskie *Betula*, które może znaczyć tak pannę jako i nie pannę: i przetoż Mojżesz wyżej (ver. 16) gdy nazwał Rebeke Betulą, przydał, i nieznająca męża.

63. *Wyszedł był dla rozmyślenia.* To jest, na modlitwę, a zwłaszcza która się osobiwie na uważaniu w sercu rzeczy niebieskich zabawia, wiedząc iż osobnikowi bardzo człowiekowi pomaga do pojęcia rzeczy niebieskich. Tego przykładu Izaakowego naprzedniejszy ludzie naśladowali, Mojżesz, Elias, Elizeusz, i wszyscy niemal prorocy: i nad proroki większy Jan Chrzciciel, z dzieciństwa na puszczy wychowany. Który obyczaj też Pan Chrystus chwając, wychodził sam na górę modlić się. Ztądże i ono urosło, iż puszcze były pełne pustelników świętych.

65. *Wziąwszy prędko płaszcz nakryła się.* Żydowskie *Saiph*, a greckie *Oraggor*, jest przykrycie głowy i twarzy białychgłów, co w zwyczaju było u narodów wszystkich, które względ jaki na uciwłość miały.

CAPUT XXV.

ROZDZIAŁ 25.

O synach Abrahama z Cetury, śmierci Abrahama i Izmacha, i narodzeniu Ezawa i Jakóba.

1. Abraham vero aliam duxit uxorem nomine Ceturam; (1. Par. 1, 32).

2. quae peperit ei Zamram et Jecsan, et Madan, et Madian, et Jesbec, et Suo.

3. Jecsan quoque genuit Saba et Dadan. Filii Dadan fuerant Assurim, et Latusim, et Loomim.

4. At vero ex Madian ortus est Ephra, et Opher, et Henoch, et Abida, et Eldaa; omnes hi filii Ceturae.

5. Deditque Abraham cuncta, quae possederat, Isaac;

6. filiis autem concubinarum largitus est munera, et separavit eos ab Isaac filio suo, dum adhuc ipse viveret, ad plagam orientalem.

7. Fuerunt autem dies vitae Abrahae, centum septuaginta quinque anni.

8. Et deficiens mortuus est in senectute bona, propectaque aetatis, et plenus dierum; congregatusque est ad populum suum.

1. A Abraham pojął drugą żonę imieniem Ceture.

2. Która mu urodziła Zamrana y Jeksana y Madana y Madiana y Jesboka y Suego.

3. Jeksan też zrodził Sabę y Dadana: synowie Dadanowi byli Asurymowie y Latusymowie y Loomimowie.

4. Z Madiana lepak poszedł Ephra y Opher, y Henoch, y Abida y Eldaa: wszyscy ci synowie Cetury.

5. Y dał Abraham wszystko co posiadał, Isaakowi.

6. A synóm nalóżnie dał dary, y oddzielił ie od Isaaka syna swęgo, póki jeszcze sam był żyw, ku wschodowey części.

7. A Abrahamowi było dni żywota sto siedm-dziesiąt y pięć lat.

8. Y ustając umarł w starości dobrej, y w zeszłym wieku, y pełen dni, y zgromadzony jest do ludu swęgo.

Chrystusa, Rebeka Kościół i każdą duszę wierną, słu-ga zaś Apostołów.

R. 25.—1. *Drugą żonę pojął.* Po śmierci Sary i uwolnieniu Agary, a może już i ta nie żyła. Abraham uczynił to z Boskiego natchnienia, iżby potomstwo jego zostało rozmnożone pomiędzy narodami. Miał wtedy wieku lat 137.—*Ceture.* Musiała być niewolnica Abrahama, jaką była i Agar; jeśli by bowiem była wolna, nie nazywanoby ją nalożnicą. (w. 6). P. W.

2. *Madiana.* Od którego pochodzą Madanianci.

5. *Wszystko, co posiadał.* Stało się to jeszcze przed małżeństwem Izaaka; ztąd Eliezer mówił, r. 24, 36: *Dał mu wszystko co miał.* Teraz zaś zdaje się że tylko potwierdził darowiznę.

6. *Nalożnic.* T. j. Agary i Cetury. Były prawnymi żonami (v. 16, 3.), lecz liczyły się w stanie niewolniczym

i po ślubie, tylko do wspólności łoża były przypuszczone. P. Wujka.—*Oddzielił.* Dla tego, iżby nie wiedli sporów z Izaakiem i nie byli mu na przeszkodzie w posiadaniu ziemi obiecanej; także żeby ich potomkowie nie zarażali pochodzących od Izaaka swoim bałwochwalstwem i innemi występkami.—*Ku wschodowey części.* T. j. synowie Cetury osiedli w Arabii Skalistej, która, względnie do Gerary i Bersabei, gdzie wówczas mieszkał Abraham, leżała na Wschód. Ztąd oni w Pismie ś. zowią się *synami wschodu.*

8. *Ustając.* T. j. umarł nie dla gwałtowności choroby, ale z ustania żywotnych sił z powodu starości.—*W starości dobrej.* Będąc dojrzałym, w swoim czasie, i co do wieku, i co do zasług, mając w. lat 175.—*Pełen dni.* Syt życia, i pragnący rozwiązania.—*I zgromadzony jest do ludu swęgo.* P. Wujka.

9. Et sepelierunt eum Isaac et Ismael filii sui in supelunca duplici, quae sita est in agro Ephron filii Seor Hethaei, e regione Mambre.

10. quem emerat a filiis Heth; ibi sepultus est ipse; et Sara uxor ejus.

11. Et post obitum illius benedixit Deus Isaac filio ejus, qui habitabat juxta puteum nomine Ventis et Videntis.

12. Hae sunt generationes Ismael filii Abraham, quem peperit ei Agar Aegyptia, famula Sarae;

13. et haec nomina filiorum ejus in vocabulis et generationibus suis. Primogenitus Ismaelis Nabajoth, deinde Cedar, et Adbeel, et Mabsam, (1. Par. 1, 29).

14. Masma quoque, et Duma, et Massa,

15. Hadar, et Thema, et Jethur, et Naphis, et Cedma.

16. Isti sunt filii Ismaelis: et haec nomina per castella et oppida eorum, duodecim principes tribuum suarum.

17. Et facti sunt anni vitae Ismaelis centum triginta septem; deficiensque mortuus est, et appositus ad populum suum.

18. Habitavit autem ab Hevilla usque Sur, quae respicit Aegyptum introeuntibus Assyrios. Coram cunctis fratribus suis obiit.

19. Hae quoque sunt generationes Isaac filii Abraham: Abraham genuit Isaac,

20. qui cum quadraginta esset annorum, duxit uxorem Rebecca Bathuelis Syri de Mesopotamia, sororem Laban.

21. Deprecatusque est Isaac Dominum pro uxore sua, eo quod esset sterillis; qui exaudivit eum, et dedit conceptum Rebeccae,

22. Sed collidebantur in utero ejus parvuli; quae ait: Si sic mihi futurum erat, quid necesse fuit concipere? Perrexitque ut consuleret Dominum.

23. Qui respondens ait: Duae gentes sunt in utero tuo, et duo populi ex ventre tuo dividuntur, populusque populum superabit, et major serviet minori. (Rom. 9, 10).

24. Jam tempus pariendi advenerat, et ecce gemini in utero ejus reperti sunt.

25. Qui prior egressus est; rufus erat, et lotus in morem pellis hispidus; vocatumque est nomen

9. Y pogrzebli go Isaak y Ismael synowie iego w jaskini dwoistej, która leży na polu Ephrona syna Seorowego Heteczyzka, na przeciwko Mambre.

10. Które był kupił od synów Hethowych: tam pogrzebion jest sam y Sara żona iego.

11. A po śmierci iego błogosławił Bóg Isaakowi synowi iego, który mieszkał u studnie nazwaney żywiacego y widzacego.

12. Te są rodzaie Ismaela syna Abrahamowego, którego mu urodziła Agara Egipcianka, służebnica Sary:

13. Y te imiona synów iego w nazwiskach y w rodzaiach ich. Pierworodny Ismaelów Nabaioth, potom Cedar, y Adbeel y Mabsam.

14. Masma też y Duma y Masza,

15. Hadar y Thema y Jethur y Naphis y Kedma.

16. Ci są synowie Ismaelowi: y te imiona po zamkach y miasteczkach ich, dwanaście książąt pokolenia ich.

17. Y stało się lat żywota Ismaelowego sto trzydzieści y siedm, y ustaiac umarł, y przyłożon do ludu swego.

18. A mieszkał od Hewili, aż do Sur, która leży naprzeciwko Egypciowi wchodzącym do Assyrii: przed obliczem wszytkiych bracię swę umarł.

19. Te też są rodzaie Isaaka syna Abrahamowego: Abraham zrodził Isaaka:

20. Który maiac lat czterdzieści poiał żonę Rebeke, córkę Bathuela Syryczyzka z Mezopotamii, siostrę Labanowę.

21. Y prosił Isaak Pana za żonę swą, iż była nieplodna, który wysluchał go, y dał poczęcie Rebece.

22. Ale się tłukli w żywocie iey dziatki, która rzekła: Jesliż mi tak bydz miało, co było po tym żem poczęła? Y poszła aby się poradziła Pana.

23. Który odpowiadaiac rzekł: Dwa narodowie są w żywocie twoim, y dwoi ludzie z żywota twego rozdzielią się, a ieden lud zwycięży drugi lud, y starszy będzie służył młodszemu.

24. Już był przyszedł czas porodzenia, a oto bliźnięta nalazły się w żywocie iey.

25. Który pierwszy wyszedł, lisowaty był i wszytek iako skóra kosmaty: y nazwane jest imię iego

11. *U studni żyjącego i widzącego.* Studnia ta znajdowała się w Bersabei, w pośród pustyni zwaney Bersabejską, po której błądziła Agar. r. 16, 14.

13. *Cedar.* Cedareńscy Arabowie, o których, i o namiotach ich, nie raz wspomina Pismo.

14. *Duma.* Ztąd brzemię Dumy. Is. 21, 11.: są to Idumejczycy, albo im sąsiedni lud.

15. *Thema.* Od którego poch. nazwa miasta i krainy Theman ku południowi Idumei, król jej Eliphaz, przyjaciel Joba.

17. *Ustając.* Jako i ojciec jego, umarł ze starości.— *I przyłożon.* Ztąd urosło u Hebrajczyków mniemanie o jego pokucie i zbawieniu.

18. *Hewilli.* O której, r. 2, 11.— *Przed obliczem wszytkiych braci swę umarł.* Nie znaczy, iż on umarł będąc otoczony gromem swych braci (synów Cetury i Izaaka), lecz że umarł wprzód, niż inni jego bracia.

22. *Jesliż mi tak być miało.* Jeśli mi przyjdzie cię poronić i razem z dziećmi umrzeć: tego się bała Rebeka.— *I poszła, aby się poradziła Pana.* Niektórzy rozumieją, iż poszła przed ołtarz domowy i tam się modliła, i przez Anioła otrzymała odpowiedź. Inni mniemają, że wstąpiła na górę Moria, i zasięgała rady kapłana Melchizedecha, jeszcze żyjącego.

23. *Dwa narody.* Dwaj synowie, którzy będą przodkami dwóch narodów, to jest: Żydów i Idumejczyków, wzajemnie sobie nieprzyjaznych.— *Starszy będzie służył młodszemu.* Idumejczycy będą podlegać Żydom. P. W.

25. *Wszystek... kosmaty.* Obrosły włosami nie tylko na głowie, ale i na całym niemal ciele; ztąd nazwany był także Seirem, t. j. *włosisty*.— *Ezaw.* T. j. *uczynion zupełnym*, gdy ci zwykle bywają pokryci włosami, którzy przychodzą już do zupełnego wieku. Nazwany także był Edom (w. 30), t. j. *rudy, purpurowy*, z powodu czer-

ejus Esau, Protinus alter egrediens, plantam fratris tenebat manu; et ideo appellavit eum Jacob. (*Osc. 12, 3. Matth. 1, 2*).

26. Sexagenarius erat Isaac, quando nati sunt ei parvuli.

27. Quibus adultis, factus est Esau vir gnarus venandi, et homo agricola; Jacob autem vir simplex habitabat in tabernaculis.

28. Isaac amabat Esau, eo quod de venationibus illius vesceretur; et Rebecca diligebat Jacob.

29. Coxit autem Jacob pulmentum; ad quem cum venisset Esau de agro lassus,

30. ait: Da mihi de coctione hac rufa, quia opido lassus sum, quam ob causam vocatum est nomen ejus Edom.

31. Cui dixit Jacob: Vende mihi primogenita tua.

32. Ille respondit: En morior, quid mihi proderunt primogenita?

33. Ait Jacob: Jura ergo mihi. Juravit ei Esau, et vendidit primogenita. (*Hebr. 12, 16*).

34. Et sic accepto pane et lentis edulio, comedit, et bibit, et abiit; parvipendes, quod primogenita vendidisset.

Ezaw. Zrazu drugi wychodząc, pięć brata trzymał ręką: y dla tego nazwał go Jakóben.

26. Sześćdziesiąt lat było Isaakowi, gdy mu się działki narodziły.

27. Które gdy urosły, stał się Ezaw mąż biegły w myślistwie y człowiek oracz: A Jakób mąż prosty mieszkał w namiociech.

28. Isaak miłował Ezawu zład, iż iadał z łowu iego: a Rebeka miłowała Jakóba.

29. Y uwarzył Jakób kaszę: do którego przyszedłszy Ezaw z pola spracowany,

30. Rzekł: Day mi z warzywa tego czerwonego, bom się bardzo spracowałem. Y z téż przyczyny nazwano imię iego Edom.

31. Któremu rzekł Jakób: Przedaj mi pierworództwo twoje.

32. A on odpowiedział: Oto umieram, cóż mi pomoże pierworództwo?

33. Rzekł Jakób: Przysiężże mi. Y przysięgł mu Ezaw, y sprzedał pierworództwo.

34. Y tak wzięwszy chleb y potrawę soczewicę, iadł y pił y poszedł, lekce sobie ważąc że pierworództwo sprzedał.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 25. w. 1. *Abraham pojął drugą żonę.* To się działo za Boskiem zrządzeniem, nie tylko dla rozmnożenia potomstwa, ale dla wielkiej tajemnicy. Bo jako Agar i Ismael figurą byli ludzi cielesnych w starym zakonie: tak i Cetura i synowie jej figurują ludzie cielesne nowego testamentu, a zwłaszcza heretyki: którzy chocia się rodzą z Chrystusa przez Chrześ. Ś. i w nauce i w wierze i w znakach zwierchnich, i w darach Bożych są podobni Katolikom: wszakże łaski Bożej i żywota wiecznego nigdy dzieciom nie będą, jako synowie Cetury wzięwszy tylko dary od ojca nie dziedziczyli. I jako przedtem Żydowie nie mieli chrześcijan nieprzyjaciół na się, jako byli ich krewni i powinni synowie Lotowi i Esau, i Cetury: tak też nam Chrześcijanom największy i najsroższy nieprzyjaciół są Heretycy, którzy się wiarą i nauką Chrystusową fałszywie chlubiąc, kościół jego okrutniej niż którzy inszy prześladowają. *August. quaest. 5. in Genes.*

6. *Synom natożnic dał dary.* Nalożnicami tu zowie onę Agar i Ceturę, nie żeby nie były własnymi żonami, ale czyni różność tych żon od przedniejszej żony, którą tylko jednę według zwyczaju zwano żoną, i ta rządziła domem, i dziedziczyła: i taka była Sara, i dla tego ją zawždy zowie żoną: nalożnice lepak, acz właśnie także były żonami, wszakże nie rządziły ani dziedziczyły, jaka była Agar i Cetura.

wonego koloru potrawy z soczewicy.—*Zrazu.* Bezpośrednio, rychło, jakby współubiegając się o pierworództwo.—*Jakób. t. j. podstępny.* Stopę czyli pięć trzymający. Patrz Wujka.

27. *Oracz. LXX: polny,* lubiący lasy i pola, co też stosuje się i do jego obyczajów.—*Prosty. LXX: niezmysłający, szczery;* wyraz hebr. oznacza doskonałego i sprawiedliwego.—*Mieszkał w namiotach.* Rzadko wychodzący z domn, nie oddany myślistwu, jak Ezaw, ale zajęty gospodarstwem domowem. Tekst Chaldejski wykłada, że był *ministrem domu nauki*, t. j. słuchaczem mądrości. Jeżeli to jest prawdą, okazuje się ztąd starożytność szkół u Hebrajczyków. Charaktery tych dwóch braci odpowiednio są ich rodzajowi życia: Jakób dobry, jak pasterz; Ezaw okrutny, jak myśliwiec.

28. *Isaak miłował Ezawu.* Jako pierworodnego.—*Miłowała Jakuba.* Dla tego, że postrzegala w nim lepsze i łagodniejsze obyczaje, i że Bóg obiecał mu pierwszeństwo przed Ezawem. w. 23.

29. *Kaszę.* Z soczewicy Egipskiej, jak naucza Ś. Aug. w Psal. 4.

30. *Day mi.* Hebr.: *Obrzuć mię, napętnij mię, tēm czerwoniem.* Sposób mówienia zdradzający chciwość i niewstrzeżliwość poszającego. Nazwano tu warzywo czerwone, albo dla przyrodzonej takiej barwy soczewicy, albo z powodu dodanej jakiejś przyprawy.

31. *Pierworództwo twoje.* Przywileje pierworództwa w owym czasie były następujące: 1) Wyższe miejsce u stołu (niż. r. 43, 33). 2) Pierwszeństwo przed braćmi

i odziedziczenie ojcowskiej godności, w skutek której pierworodny względem innych zastępował miejsce ojca, tak dalece, iż przed nim się kłaniali (r. 27, 29.), i nazywali go panem, jako Jakób nazywa Ezawu (r. 32 i 33). 3) W podziale dziedzictwa otrzymywał dwie części, inni po jednej. 4) Ojciec umierając w szczególniejszy sposób błogosławił pierworodnemu (27, 4). 5) Pierworodni byli także kapłanami familii, i na ten cel mieli szaty szczególne.

W sprzedaży pierworództwa Ezaw zgrzeszył obżarstwem, lekceważeniem rzeczy świętych, a może nawet i świętokupstwem, sprzedając prawo kapłaństwa. Jakób zaś nie zgrzeszył, gdyż zamierzał kupić tylko prawo pierworództwa, o ile ono było doczesne i dające się nabyć, tak jak może być sprzedane pole, do którego przywiązane prawo patronatu. Nie zgrzeszył niesprawiedliwością, bo kupił za lichą cenę od tego, który dobrowolnie swą własność sprzedał. Dodać należy, że Jakób, nauczony od matki, wiedział, iż to prawo do niego należy.

32. *Oto umieram.* Obżarstwu podstawiał konieczność.

33. *Przysiężże mi.* Że ustępujesz mi prawo pierworództwa ze wszelkimi jego przywilejami.

34. *I poszedł, lekce sobie ważąc.* Przenosząc brzech nad cnotę, pokarm nad honor, obżarstwo nad błogosławieństwo, a może i wtenczas już zamyslał utrzymać przemocą i orężem to, co był utracił prawem sprzedaży.

7. *Abrahamowi było dni żywota.* Abraham kiedy umarł, było po stworzeniu świata, dwa tysiące sto dwadzieścia i trzy lata: a po potopie czterysta sześćdziesiąt i siedm lat.

8. *I zgromadzony jest do ludu swego.* Takie słowa Pisma Ś. Przyłożony do ludu swego, przyłączony do ojców swoich, zasnął z ojcami swemi; są własności języka Hebrejskiego, wszakże znaczą dwie rzeczy tajemne. Naprzód nieśmiertelność dusze, nie tylko Abrahamowej, ale i innych ludzi, do których przyłączony jest Abraham. Drugą znaczą toż iż dusze ludzkie po śmierci nie każda osobno mieszka, ale się zgromadzają jako jeden lud, albo do nieba albo do piekieł. Bo skoro kto umrze, zaraz będzie przyłożon do ludu swego albo między złe albo między dobre. *Theodoretus quaest. 109. in Genesim.*

23. *Starszy będzie służył młodszemu* To się rozumie według litery i w rzeczach doczesnych jako uczy Augustyn S. *quaest. 73. in Genes.*, bo chociaż Esau nie służył Jakóbowi, a wszakże potomstwo jego, Idumejczycowie, służyli Żydom za panowania Dawida i Salomona, 2. *Król. 8.* aż do czasu Jorama króla Judzkiego, za którego wybili się z niewoli według proroctwa Izaakowego. *Niż. 27. v. 40.*

25. *Nazwał go Jakóben.* Jakób w żydowskim języku własne imię od tego wzięte, iż ręką trzymał nogę brata swego, chcąc mu przeszkodzić, aby się pierwiej nie rodził.

CAPUT XXVI.

ROZDZIAŁ 26.

O zamieszkaniu Izaaka w Gerarze, powtórzeniu mu obietnic danych Abrahamowi, i przymierzu jego z Abimelechem.

1. Orta autem fame super terram post eam sterilitatem, quae acciderat in diebus Abraham, abiit Isaac ad Abimelech regem Palaestinarum in Gerara,

2. Apparuitque ei Dominus, et ait: Ne descendas in Aegyptum, sed quiesce in terra, quam dixero tibi.

3. Et peregrinare in ea, eroque tecum, et benedicam tibi: tibi enim et semini tuo dabo universas regiones has, complens juramentum, quod spondi Abraham patri tuo. (*Supr. 15, 18*).

4. Et multiplicabo semen tuum sicut stellas coeli: daboque posteris tuis universas regiones has et benedicentur in semine tuo omnes gentes terrae, (*Supr. 12, 18. Infr. 28, 14*).

5. eo quod obedierit Abraham voci meae, et custodierit praecepta et mandata mea, et ceremonias legesque servaverit.

6. Mansit itaque Isaac in Geraris.

7. Qui cum interrogaretur a viris loci illius super uxore sua, respondit: Soror mea est; timuerat enim confiteri quod sibi esset sociata coniugio, reputans ne forte interficerent eum propter illius pulchritudinem. (*Supr. 20, 11*).

8. Cumque pertransissent dies plurimi, et ibidem moraretur, prospiciens Abimelech, rex Palaestinarum per fenestram, vidit eum jocantem cum Rebecca uxore sua.

9. Et accersito eo, ait: Perspicuum est quod uxor tua sit: cur mentitus es eam sororem tuam

1. A gdy był głód w ziemi po onym nieurodzaju, który był za czasów Abrahamowych, poszedł Isaak do Abimelecha króla Palestyńskiego do Gerary.

2. Y ukazał mu się Pan, y rzekł: Nie zstępuy do Egiptu, ale mieszkay w ziemi, którą ia tobie powiem.

3. Y bądź gościem w niej, a będę z tobą, y będę błogosławił: tobie bowiem y nasieniu twemu dam te wszystkie kraie pełniąc przysięgę, którąm przyrzekł Abrahamowi oycu twemu.

4. Y rozmnożę nasienie twoie iako gwiazdy niebieskie: y dam potomkom twym wszystkie te krajiny. Y będą błogosławione w nasieniu twoim wszystkie narody ziemie:

5. Dla tego iż był posłuszny Abraham głosu mego, y strzegł przykazania y mandatów moich, y zachował ceremonie y prawa moje.

6. Mieszkał tedy Isaak w Gerarach.

7. Którego gdy pytali mężowie mieysca onego o żenie iego, odpowiedział: siostra moja iest: bo się bał wyznać że mu była złaczona małżeństwem: mniemaiąc by go snąć nie zabili dla iey piękności.

8. A gdy minęło dni wiele, a także mieszkał: wyglądaiąc Abimelech król Palestyński oknem, użyżzał go żartuiącego z Rebeką żoną swoją.

9. A przyzwawszy go rzekł: Jasna rzecz jest że to żona twoja: Czemużś skłamał żelzy to była sio-

R. 26.—1. *W ziemi.* Chanaan, gdzie mieszkał.—*Po onym.* O tym nieurodzaju, (wyż. r. 12, 10).—*Abimelecha.* Nie był to ten sam Abimelech, o którym w r. 21, lecz może to syn jego. Podobna do wiary jest, że królom Gerary wspólne było imię Abimelechów, jak Egipcyscy zwali się Faraonami. Abimelech oznacza *ojciec mój król*; albowiem królowie powinni być ojcami swoich poddanych i ojezyny.

2. *Nie stępnj do Egiptu.* Dla czego wzbroniono Izaakowi iść tam, gdzie ojciec jego Abraham był się udał? Czy dla tego, że dla Egipcyan potrzebna była obecność Abrahama, iżby posłyszeli o nauce prawdziwej Religii; teraz zaś mniej to było dla nich konieczne? Czy że chciał Bóg pokazać, iż i w ubóstwie i głodzie może swoim zaopatrzyć potrzeby?—*Którą ja tobie porciem.* Jeszcze bowiem nie był przyszedł do Gerary.

3. *I bądź gościem w niej.* Jako pielgrzym, mieszkaj

w niej czasowie.

5. *I był posłuszny głosowi memu.* Mojemu rozkazowi o ofiarowaniu syna.—*Ceremonie.* Abraham zachowywał religijne obrzędy, już właściwie tylko sobie i swoim, jak obrzezanie, już inne wspólne wszystkim, które Bóg postanowił w prawie natury, i przez które chciał być czczonym; albowiem prawo przyrodzenia, tak samo jak i prawo Mojżesza i Chrystusa, miało swoje obrzędy, swoje świętości i Sakramenta.

7. *Siostra moja.* Krewna moja: może być wymówionym jak i ojciec jego. (wyż. r. 20).

8. *Żartuiącego.* W skutek swobody małżeńskiej postępującego poufałej i śmieliej, niż zwykli mężowie poważni z niewiastami obcemi.

9. *Skłamał.* Było to kłamstwem w mniemaniu Abimelecha, który nie wiedział o ich pokrewieństwie.

esse? Respondit: Timui ne morerer propter eam.

10. Dixitque Abimelech: Quare imposuisti nobis? potuit coire quispiam de populo cum uxore tua, et induxeras super nos grande peccatum.

11. Praecepitque omni populo, dicens: Qui tetigerit hominis hujus uxorem, morte morietur.

12. Sevit autem Isaac in terra illa, et invenit in ipso anno centuplum; benedixitque ei Dominus.

13. Et locupletatus est homo, et ibat proficiens atque succrescens, donec magnus vehementer effectus est.

14. Habuit quoque possessiones ovium et armentorum, et familiae plurimum. Ob hoc invidentes ei Palaestini,

15. omnes puteos, quos foderant servi patris illius Abraham, illo tempore obstruxerunt, implentes humo;

16. in tantum, ut ipse Abimelech diceret ad Isaac: Recede a nobis, quoniam potentior nobis factus es valde.

17. Et ille discedens, ut veniret ad torrentem Gerarae, habitaretque ibi;

18. rursum fodit alios puteos, quos foderant servi patris sui Abraham; et quos, illo mortuo, olim obstruxerant Philistini; appellavitque eos eisdem nominibus quibus ante pater vocaverat.

19. Foderuntque in torrente, et repperunt aquam vivam.

20. Sed et ibi iurgium fuit pastorum Gerarae adversus pastores Isaac, dicentium: Nostra est aqua: quam ob rem nomen putei, ex eo quod acciderat, vocavit Calumniam.

21. Foderunt autem et alium; et pro illo quoque rixati sunt, appellavitque eum Inimicitias.

22. Profectus inde fodit alium puteum, pro quo non contenderunt, itaque vocavit nomen ejus Latitudo, dicens: Nunc dilatavit nos Dominus, et fecit crescere super terram.

23. Ascendit autem ex illo loco in Bersabee,

24. ubi apparuit ei Dominus in ipsa nocte di-

stra tua? Respondit: Balem się abych nie zginał dla niej.

10. Y rzekł Abimelech: Czemuś nas oszukał? mógłby się kto z ludu żyć z żoną twoją, y przywiódłbys był na nas grzech wielki.

11. Y przykazał wszystkiemu ludowi mówiąc: Kto by się dotknął żony człowieka tego, śmiercią umrze.

12. Y siał Isaak w onej ziemi, y znalazł onego roku tyle sto kroc: Y błogosławił mu Pan.

13. Y zbożał się człowiek, y postępował mnożąc się y rosnąc, aż został zbytnie wielkim.

14. Miał też stada owiec y bydła, y czeladź mnóstwo. Przeto zayżrzac mu Palestynowie.

15. Wszystkie studnie, które byli wykopali słudzy oycy jego Abrahama, na on czas zasypali, napelniwszy ziemią:

16. Tak iż y sam Abimelech mówił do Isaaka: odejdź od nas, stałeś się bowiem daleko od nas możniejszym.

17. A on odchodząc żeby przyszedł do potoku Gerary, y tam mieszkał.

18. Wykopał zaś drugie studnie, które ukopali byli słudzy oycy jego Abrahama, y które po śmierci jego niegdy Philistynowie byli zasypali, y nazwał je temiż imion, któremi przedtym nazwał był oćiec.

19. Y kopali na strumieniu, y znaleźli wodę żywą.

20. Ale y tam był poswarek pasterzów Gerary przeciw pasterzom Isaakowym, mówiących: Nasza to woda: prze co imię studnie, z tego co się stało, nazwał Potwarzą.

21. Wykopal i jeszcze y inszą: y o tę także swarzyli się; y nazwał ją Nieprzyjaźnią.

22. A odszedszy ztamtąd: ukopał inszą studnię, o którą już sporu nie wiedli: a tak nazwał imię ię, Rozszerzenie, mówiąc: Teraz rozszerzył nas Pan, y dał rość na ziemi,

23. Y wstąpił z onego miejsca do Bersabei.

24. Gdzie mu się Pan ukazał tężże nocy, mówiąc:

10. *Grzech wielki.* Ciężką winę, albo ciężką karę.

11. *Kto by się dotknął.* Hebr.: *Kto by się dotknął męża tego i jego żony.* Wyraz *dotknąć* wzięty zamiast *szkodzić*. *Śmiercią umrze.* Taż kara śmierci na cudzołożników i w prawie Mojusza została postanowiona.

12. *Siał.* Na ziemi nie własnej, ale wziętej w dzierżawę.— *I błogosławił mu Pan.* Zamiast: *albowiem błogosławił był mu Pan.*

16. *Odejdź od nas.* Tak niegdyś u Ateńczyków przez ostracyzm skazywani byli obywatele, których potęga obudzała obawę i podejrzenie. Aryst. ks. 3. Polit. v. 9.

17. *A on odchodząc.* Izaak oddalił się od dworu Abimelecha, i przybył do potoku i t. d.

18. *Które ukopali byli.* Wolał dawniejsze studnie odkopać i oczyścić niż kopać nowe, dla tego, 1) że był pełnym, iż tam najdziejże żyła wody; 2) łatwiejsza była robota i mniej obudzająca nienawiści; 3) sprawiedliwie mógł korzystać z pracy ojcowskiej, i nikt nie mógł go za to zapożyczać; i 4) żeby odnowił miłą pamięć ojca, ztąd i temiż imion je nazwał.

19. *Na strumieniu.* LXX.: *w dolinie, którą przepły-*

wał strumień; albo na samem suchem korycie strumienia.— *Wodę żywą.* Źródło zawsze wytryskujące.

20. *Nasza to.* Ponieważ na naszym gruncie ją wykopaliscie; lecz niesprawiedliwie to zarzucali, gdyż za ich zgodą studnia została wykopana.— *Potwarzą.* T. j. niesprawiedliwością.

21. *Nieprzyjaźnią.* Albowiem wielokrotnie już powtórzona krzywda była znakiem zastarzałej ich nienawiści.

22. *Rozszerzenie.* Hebr.: *rozszerzenia.* Jakby rzekł: Ta studnia dostarczy nam i dla bydła naszego wody obfitę i wolną od zazdrości i przeszkód ze strony Geraryczyków.— *Rozszerzył nas Pan.* Metafora wzięta od tych, którzy będąc zamknięci w ciasnym miejscu, nagle zostają oswobodzeni. Tak Psal. 4, 1: *W uciśnieniu rozprzeszerzyleś mi.*

23. *Z onego miejsca.* Gdzie tę ostatnią studnię był wykopał.— *Do Bersabei.* Po ustaniu głodu, znowu powrócił tam, zkąd był wyszedł z powodu nieurodzaju.

24. *Bóg Abrahama.* Jam jest ten Bóg prawdziwy, który tu zawarłem przymierze z ojcem twoim. Albo nazywa siebie Bogiem Abrahama także w tem znaczeniu:

cens: Ego sum Deus Abraham patris tui: noli timere, quia ego tecum sum: benedicam tibi, et multiplicabo semen tuum propter servum meum Abraham.

25. Itaque aedificavit ibi altare; et invocato nomine Domini, extendit tabernaculum; praecepitque servis suis, ut foderent puteum.

26. Ad quem locum cum venissent de Geraris Abimelech, et Ochozath amicus illius, et Phicol dux militum,

27. locutus est eis Isaac: Quid venistis ad me, hominem quem odistis, et expulistis a vobis?

28. Qui responderunt: Vidimus tecum esse Dominum, et idcirco nos diximus: Sit iuramentum inter nos, et ineamus foedus,

29. ut non facias nobis quidquam mali, sicut et nos nihil tuorum attigimus, nec fecimus quod te laederet: sed cum pace dimisimus auctum benedictione Domini.

30. Fecit ergo eis convivium, et post cibum et potum.

31. surgentes mane, juraverunt sibi mutuo; dimisitque eos Isaac pacifice in locum suum.

32. Ecce autem venerunt in ipso die servi Isaac annuntiantes ei de puteo, quem foderant, atque dicentes: Invenimus aquam.

33. Unde appellavit eum Abundantiam; et nomen urbi impositum est Bersabee, usque in praesentem diem.

34. Esau vero quadragenarius duxit uxores, Judith filiam Beerii Hethaei, et Basemath filiam Elon ejusdem loci;

35. quae ambae offenderant animum Isaac et Rebeccae. (*Infr.* 27, 46).

Jam iest Bóg Abrahama oycą twego, nie bój się, bo ja z tobą iestem: będąc błogosławił, y rozmnożył nasienie twoje dla sługi mego Abrahama.

25. Przetóż tam zbudował ołtarz: a wzywając imienia Pańskiego rozbił namiot: y rozkazał sługom swym aby kopali studnię.

26. Na które miejsce gdy przyszli z Gerary Abimelech, y Ochozath przyjaciel jego, y Phicol Hełman żołnierstwa,

27. Rzekł do nich Isaac: Przeczeście przyszli do mnie, człowieka którego nienawidzicie, y wypędziliście od siebie?

28. A oni odpowiedzieli: Widzieliśmy iż Pan iest z tobą, y dla tegośmy rzekli: Niech będzie przysięga między nami, y uczynimy przymierze.

29. Abyś nam nie czynił nic złego, iako y my niceśmy twego nie ruszyli, aniśmy uczynili coby cię obraziło: aleśmy cię w pokoju puścili rozmnożonego błogosławieństwem Pańskim.

30. Y sprawił im ucztę. A gdy się naiedli y napili,

31. Wstawszy rano przysięgli sobie spólnie: y puścił ie Isaac w pokoju na miejsce ich.

32. Alie oto przyszli tegoż dnia słudzy Isaakowi, powiadaiąc mu o studnię którą wykopali, y mówiac: Należliśmy wodę.

33. Zkąd nazwał ją Dostatkim: a imię miastu dano Bersabee aż do dnia dzisiejszego,

34. A Ezaw miał czterdzieści lat poiał żony: Judyth, córkę Beery Heteyczyka, y Basemath córkę Elon z tegoż miejsca.

35. Które obie obraziły serce Isaaka y Rebeki.

CAPUT XXVII.

O błogosławieństwie pierworodztwa daném

1. Senuit autem Isaac, et caligaverunt oculi ejus, et videre non poterat; vocavitque Esau filium suum majorem, et dixit ei: Fili mi! Qui respondit: Adsum.

2. Cui pater: Vides, inquit, quod senuerim, et ignorem diem mortis meae.

3. Sume arma tua, pharetram, et arcum, et egredere foras; cumque venatu aliquid apprehenderis,

Wprawdzie wszystkie stworzenia są moje, jednakże jeden Abraham więcej u mnie znaczy, niż wszyscy inni: przeto raduję się z tego, że mogę się nazywać Bogiem Abrahama.

25. *Rozbił namiot.* Izby tam założył stałe dla siebie pomieszkanie. — *Aby kopali studnię.* Aby wyszukali i oczyszcili ową studnię, którą niegdyś Abraham w tych stronach był wykopał.

26. *Gdy przyszli.* Przybyli dla wyspiegowania, będąc gotowi do wojny z Izakiem, jeśliby go znaleźli słabym, i do przymierza z nim, jeśliby się okazał potężniejszym od nich.

27. *Ktorego nienawidzicie.* Pokazaliście waszemi postępkami, że go nie kochacie.

29. *Aniśmy uczynili, coby cię obraziło.* Fałsz to jest, albowiem za ich zezwoleniem pasterze niesprawiedliwie

ROZDZIAŁ 27.

Jakóbowi, i gniewie Ezawa przeciw bratu.

1. Zstarzał się tedy Isaac, y zaćmiły się oczy jego, y widzieć nie mógł, y zawołał Ezawa syna swego starszego, y rzekł mu: Synu mój: Który odpowiedział: Owom ja.

2. Któremu oćiec: Widzisz (rzekł) żem się zstarzał, a niewiem dnia śmierci moiej.

3. Weźmi broń twoję, saydak y łuk, a wynidź na pole: a gdy polując co ugonisz,

wzbranił sługom Izaaka przystępu do studni.

31. *Wstawszy rano.* Z uszanowania ku uroczystej i publicznej przysiędze, trzeźwi i naczczo przysięgali.

33. *Dostatkim.* Hebr.: *Sytością.* Jakby rzekł: Z tej studni najobfitsze wody będziemy czerpać, i nasycimy się.

34. *Pojął żony.* Małżeństwa te zawarł Ezaw przeciw woli swoich rodziców.

35. *Obraziły.* Złemi obyczajami, zuchwałością i trwaniem w bałwochwalstwie.

R. 27. — 1. *Zstarzał się tedy Isaac.* Miał bowiem już rok życia 137, chociaż jeszcze żył potom lat 43, gdyż umarł mając lat 180. — *Zaćmiły się oczy jego.* Nie był zupełnie ociemniałym, lecz bardzo słabo już widział, z powodu starości, i częstych chorób. Ś. Aug. k. 16. o M. B. r. 30.

4. fac mihi inde pulmentum sicut velle me nosti, et affer ut comedam; et benedicat tibi anima mea antequam moriar.

5. Quod cum audisset Rebecca, et ille abiisset in agrum, ut iussionem patris impleret,

6. dixit filio suo Jacob: Audivi patrem tuum loquentem cum Esau fratre tuo, et dicentem ei:

7. Affer mihi de venatione tua, et fac cibos, ut comedam, et benedicam tibi coram Domino antequam moriar.

8. Nunc ergo fili mi, acquiesce consiliis meis:

9. et pergens ad gregem, affer mihi duos hodos optimos, ut faciam ex eis escas patri tuo, quibus libenter vescitur:

10. quas cum intuleris, et comederit, benedicat tibi priusquam moriatur.

11. Cui ille respondit: Nosti quod Esau frater meus homo pilosus sit, et ego lenis:

12. si atrectaverit me pater meus, et senserit, timeo ne putet me sibi voluisse illudere, et inducam super me maledictionem pro benedictione.

13. Ad quem mater: In me sit, ait, ista maledictio, fili mi: tantum audi vocem meam, et pergens affer, quae dixi.

14. Abiit, et attulit, deditque matri. Paravit illa cibos, sicut velle noverat patrem illius.

15. Et vestibus Esau valde bonis, quas apud se habebat domi, induit eum;

16. pelliculasque haedorum circumdedit manibus, et colli nuda protexit.

17. Deditque pulmentum, et panes, quos coxerat, tradidit.

18. Quibus illatis, dixit: Pater mi! At ille respondit: Audio. Quis es tu fili mi?

19. Dixitque Jacob: Ego sum primogenitus tuus Esau: feci sicut praecepisti mihi: surge, sede, et comedere de venatione mea, ut benedicat mihi anima tua.

20. Rursumque Isaac ad filium suum: Quomodo, inquit, tam cito invenire potuisti, fili mi? Qui respondit: Voluntas Dei fuit ut cito occurreret mihi quod volebam.

21. Dixitque Isaac: Accede huc, ut tangam te, fili mi, et probem utrum tu sis filius meus Esau, an non.

22. Accessit ille ad patrem, et palpat eum, dixit Isaac: Vox quidem, vox Jacob est: sed manus, manus sunt Esau.

4. *Jako wiesz wolę moje.* Przyrządź mi taką potrawę, o której wiesz, że ją chętnie jadam.—*Aby błogosławiła tobie dusza moja.* A ja tobie będę błogosławił, albo, z całego serca błogosławić ci będę.

7. *Przed Panem.* Za wolę i potwierdzeniem Pana.

12. *Szydzić.* LXX.: pogardzać, lekceważyć; owszem narzucać się ze starości i ślepoty.—*Przekłństwo.* Jak się to przytrafiło Chamowi, który się nasmiewał ze swego ojca.

13. *Na mnie niech będzie.* Jakby mówiła: napróżno się lękasz, nie ma żadnego niebezpieczeństwa: ja przyjmuję na siebie, że wszystko pójdzie dobrze.

BIB. ST. TEST. T. I.

4. Uczyni mi zład potrawę iako wiesz wolę moje, y przyniesi abym iadł: aby błogosławiła tobie dusza moja, niż umrę.

5. Co gdy usłyszała Rebeka, on też odszedł na pole, aby rozkazaniu oycowskiemu dosyć uczynił,

6. Rzekła synowi swemu Jakóbowi: Słyszałam oycę twego gadaiącego z Ezawem bratem twoim, y mówiącego mu:

7. Przyniesi mi z łowu twego, a uczyni potrawę abym iadł y błogosławił ci przed Panem pierwszy, niżli umrę.

8. Teraz tedy synu mój, przestań na radzie moiej:

9. A szedszy do trzody przyniesi mi dwoie kozłat co lepszych, abych z nich uczyniła potrawy oycu twemu, których rad pożywa:

10. Które gdy mu przyniesiesz, a naie się, abyć błogosławił pierwszy niżli umrze.

11. Którey on odpowiedział: Więsz iż Ezaw brat mój iest człowiek kosmaty, a ia goly:

12. Jeśli się mnie dotknie oćcie mój, a poczuje, boię się aby nie mniemał, żem chciał z niego szydzić, y przywiode na się przekłństwo miasto błogosławieństwa.

13. Do którego matka: Na mnie, pry, niech będzie to przekłństwo synu mój: tylko słuchay głosu mego, a szedszy przyniesi com rzekła.

14. Poszedł y przyniósł, y dał matce. Zgotowała ona potrawę, iako wiedziała że chciał oćcie iego.

15. A w szaty Ezawowe bardzo dobre, które u siebie miała doma, oblokła go:

16. Y skórki kozłące obwinęła w koło ręku, y gołosc szyie iego okryła,

17. Y dała potrawę, y chleb którego była napiekła oddała.

18. Które on wniószy rzekł: Oycze mój? A on odpowiedział: Słyszę. Któs ty iest, synu mój?

19. Y rzekł Jakób: Jam iest pierworodny twój Ezaw: uczynilem iakoś mi rozkazał: wstań, siadź, a iedź z łowu mego, aby mi błogosławiła dusza twoia.

20. Isaak zasię rzekł do syna swego: iakożes tak rychło naleśeś mój synu mój? który odpowiedział: Wola Boża była, że mi się prędko nagodziło czegośm chciał:

21. Y rzekł Isaak: przystap sam żebym się ciebie dotknął synu mój, a doznał iestliś ty jest syn mój Ezaw, czyli nie.

22. Przysłał na do oycę, a pomacawszy go rzekł Isaak: Głos wprawdzie głos Jakóbow iest: ale ręce są ręce Ezawowe.

4. *Przyniósł.* T. j. dwoje kozłat, aby wybrano z nich lepsze części na potrawę.

15. *W szaty...* bardzo dobre. LXX. *piękne*; przeto Rebeka przechowywała je w skrzyni pomiędzy wonnościami; albowiem że były przyjemnym zapachem przejęte, widać z w. 27. Żydzi rozumieją, że te szaty były kapłańskie, w których pierworodni sprawowali ofiary. Aleg. Szaty Ezawa oznaczają ludzką Chrystusa naturę, z którą się połączył, a skórki kozłecie, okrywające ręce i szyję Jakóba, przyobrażały grzechy ludzkie, które Chrystus przyjął na się, aby je zgadził.

19. *Jam jest pierworodny.* Patrz Wujka.

23. Et non cognovit eum, quia pilosae manus similitudinem majoris expresserant. Benedicens ergo illi,

24. ait: Tu es filius meus Esau? Respondit: Ego sum.

25. At ille: Affer mihi, inquit, cibos de venatione tua, fili mi, ut benedicat tibi anima mea. Quos cum oblatos comedisset, obtulit ei etiam vinum: quo hausto,

26. dixit ad eum: Accede ad me, et da mihi osculum; fili mi.

27. Accessit, et osculatus est eum. Statimque ut sensit vestimentorum illius fragrantiam, benedicens illi, ait: Ecce odor filii mei sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus.

28. Det tibi Deus de rore coeli, et de pinguedine terrae abundantiam frumenti et vini.

29. Et serviant tibi populi, et adorent te tribus: esto dominus fratrum tuorum, et incurvantur ante te filii matris tuae. Qui maledixerit tibi, sit ille maledictus: et qui benedixerit tibi, benedictionibus repleatur.

30. Vix Isaac sermonem impleverat, et egresso Jacob foras, venit Esau,

31. coctosque de venatione cibos intulit patri, dicens: Surge, pater mi, et comede de venatione filii tui: ut benedicat mihi anima tua.

32. Dixitque illi Isaac: Quis enim es tu? Qui respondit: Ego sum filius tuus primogenitus Esau.

33. Expavit Isaac stupore vehementi, et ultra quam credi potest, admirans, ait: Quis igitur ille est, qui dudum captam venationem attulit mihi, et comedi ex omnibus priusquam tu venires? benedixique ei, et erit benedictus.

34. Auditus Esau sermonibus patris, irrugit clamore magno, et consternatus, ait: Benedic etiam et mihi, pater mi.

25. Qui ait: Venit germanus tuus fraudulenter et accepit benedictionem tuam.

36. At ille subjunxit: Juste vocatum est nomen ejus Jacob: supplantavit enim me en altera vice:

23. Y nie poznał go, iż kosmate ręce podobieństwo starszego wyrażały. A tak błogosławić mu,

24. rzekł: Tyżes iest syn mój Ezaw? Odpowiedział: Jam iest.

25. A on: podaj mi, prawi, potrawy z łowu twego, synu mój, abyć błogosławiła dusza moia. Które gdy podane iadł, podał mu też y wina, którego napiwszy się,

26. rzekł do niego: Przystąpże do mnie, a całuj mię synu mój.

27. Przystąpił y całował go. Y wnet skoro poczuł wonność szat iego, błogosławić mu rzekł: Oto wonność syna mego, iako wonność pola pełnego, któremu błogosławił Pan.

28. Dayżeć Boże z rosy niebieskiej, y z tłustości ziemskiej obfitość zboża y wina.

29. Y niech ci służą narodowie, y niech ci się kłaniają pokolenia: bądź panem bracię twoję, a niech się pochylają przed tobą synowie matki twoiej. Ktoby cię przeklinał, niech ten przeklętym będzie: a ktoby cię błogosławił, niech będzie błogosławieństwa pełen.

30. Ledwie był Isaak rzeczy dokonał: a skoro od niego wyszedł Jakób, przyszedł Ezaw.

31. Y uwarzone z łowu potrawy przyniósł oycu, mówiąc: Wstań oycze mój, a iedź z łowu syna twego: aby mi błogosławiła dusza twoja.

32. Y rzekł mu Isaak: Któżes ty iest? który odpowiedział: Jam iest syn twój pierworodny Ezaw,

33. Ulakł się Isaak zdumieniem wielkim: a barzięć niż kto wierzyć może, dziwniac się rzekł: Któż tedy ono iest, który mi dawno łów ugoniony przyniósł, y iadłem ze wszystkiego pićwry niżliś ty przyszedł: y błogosławiłem mu, y będzie błogosławionym?

34. Usłyszawszy Ezaw słowa oycowskie, zaryczał głosem wielkim: a ciężko zfrasowany, rzekł: Błogosław też y mnie oycze mój.

35. Który rzekł: Przyszedł rodzony twój zdradliwie, y wziął błogosławieństwo twoje.

36. A on załym przydał: Słusznieć nazwano iest imię iego Jakób: podszedł mię bowiem iuż oto dru-

23. *A tak błogosławić.* Postanowiwszy w sobie zaraz udzielić mu błogosławieństwa, rzekł etc.

26. *Całuj mię.* Hebr. *całuj mi*, w przyp. 3cim, przez co jest oznaczone, że był zażądany pocałunek ręki, lub ramienia; albowiem jeśliby chciał pocałowania siebie w twarz, powiedziałby w prz. 4tym; *Pocałuj mię*.

27. *Wonność szat jego.* Wdzięczny bowiem zapach tych szat nie był tak dalece mocny, iżby mógł być pocztuty przez starca oddalonego od nich.—*Pola pełnego.* Owoców i kwiatów.—*Któremu błogosławił Pan.* Wówczas Bóg zlewa błogosławieństwa na pole, kiedy ono się zieleni kwiatami i przepełnione jest owocem.

28. *Z rosy niebieskiej i z tłustości ziemskiej.* Myśl ta: Niech ci Bóg, dając ziemię tłustą i żyzną i częstą rosę z nieba, udziela obfitości zboża i wina, t. j. wszystkich rzeczy potrzebnych do jedzenia i picia.

29. *Niech ci służą narodowie.* Spełniło się to błogosławieństwo, kiedy Dawida, Salomona i Machabejczyków stali się hołdownikami Idumejczycy, Filistyni, Moabici

i t. p.—*Niech ci się kłaniają pokolenia.* Potomkowie Ezawa i Izmaela.—*Bądź panem braci twojój.* Nie tylko przez ich podbicie, ale i prawem pierworodztwa.—*Ktoby cię przeklinał etc.* Jak gdyby mówił: Bóg twoim i twoich będzie obrońcą; twoich przyjaciół, lub nieprzyjaciół będzie uważał za swoich.

33. *Ulakł się Isaak.* LXX. wytłomaczyli, że *Isaak był porwany w bardzo wielkie zachwycenie*, dla pokazania, iż Bóg objawił mu wtedy zdradę Jakóba i wolę swoją, aby nie zamyślał odwołać tego co uczynił. Ś. Augu. p. 80.

34. *Usłyszawszy Ezaw słowa.* Mianowicie ostatnie, zatwierdzające to co się stało.—*Zaryczał.* Ogromnym krzykiem okazał nie tylko swój smutek, ale razem i mściwy gniew przeciw bratu.—*Błogosław też y mnie.* Jak gdyby rzekł: Azali ja nie jestem także synem twoim, dla czegoż więc mam być pozbawiony błogosławieństwa?

35. *Błogosławieństwo twoje.* Które tobie się należało z prawa przyrodzenia, chybabyś się okazał go niegodnym; albo o którym ja razem z tobą mniemałem, że jest twoje.

primogenita mea ante tulit, et nunc secundo surripuit benedictionem meam. Rursumque ad patrem: Numquid non riservasti, ait, et mihi benedictionem? (*Supr. 25, 32*).

37. Respondit Isaac: Dominum tuum illum constitui, et omnes fratres ejus sirvitudi illius subjugavi: frumento et vino stabilivi eum, et tibi post haec, fili mi, ultra quid faciam?* (*Hebr. 12, 14*).

38. Cui Esau: Num unam, inquit, tantum benedictionem habes, pater? mihi quoque obsecro ut benedicas. Cumque ejulatu magno sterne,*

39. motus Isaac, dixit ad eum: In pinguedine terrae, er in rore coeli desuper. (*Hebr. 11, 20*).

40. erit benedictio tua. Vives in gladio, et fratri tuo servies: tempusque veniet, cum executus, et solvas jugum ejus de cervicibus tuis.

41. Oderat ergo semper Esau Jacob pro benedictione qua benedixerat ei pater; dixitque in corde suo: Venient dies luctus patris mei, et occidam Jacob fratrem meum.*

42. Nuntiata sunt haec Rebeccae: quae mittens et vocans Jacob filium suum, dixit ad eum: Ecce Esau frater tuus minatur, ut occidat te.

43. Nunc ergo, fili mi, audi vocem meam, et consurgens fuge ad Laban fratrem meum in Haran: * (*Abd. 10*).

44. habitabisque cum eo dies paucos, donec requiescat furor fratris tui,

45. et cesset indignatio ejus, obliviscaturque eorum quae fecisti in eum: postea mittam, et adducam te inde huc. Cur utroque orbabor filio in uno die?* (*Supr. 26, 35*).

46. Dixitque Rebecca ad Isaac: Taedet me vitae meae propter filias Heth: si acceperit Jacob uxorem de stirpe hujus terrae, nolo vivere.*

gi raz: pierworodzeństwo moje przedtym wziął, a teraz powtóre podchwycił błogosławieństwo moje. Y zaś do oycy: Izali, prawi, nie zostawiłeś y mnie błogosławieństwa?

37. Odpowiedział Isaak: Panemem go twoim postanowił, y wszystkę bracią jego poddałem mu w niewolę, zbożem y winem umocniłem go: a tobie potym synu mój co dalej czynić mam?

38. Któremu Ezaw: Izali, pry, iedno tylko masz błogosławieństwo oycze? mnie też proszę abyś błogosławił. A gdy łkaniem wielkim płakał,

39. Wzruszony Isaak, rzekł do niego: w tłustoci ziemi, a w rosie niebieskiej z wierchu

40. Będzie błogosławieństwo twoie. Z miecza żyć będziesz, a będziesz służył bratu twemu: ale przydźie czas, kiedy zrzucisz y rozwiążesz iarżmo jego z szyje twojej.

41. Nienawidział tedy zawsze Ezaw Jakóba dla błogosławieństwa, którym mu błogosławił oćiec: y rzekł w sercu swoim: Przydąć dni żaloby oycy mego, y zabiję Jakóba brata mego.

42. Powiedziano to Rebecce: która posławszy y wezwawszy Jakóba syna swego, rzekła do niego: Oto Ezaw brat twój grozi aby cię zabił.

43. Przeło teraz synu mój, słuchay głosu mego, a wstawszy ućiecz do Labana brata mego do Haran:

44. Y pomieszkasz z nim przez mały czas, aż się uspokoi zapalczywość brata twego,

45. Y przestanie rozniewanie jego, y zapomni tego coś mu uczynił: potym poszlę a przyprowadzę cię tu ztamtąd. Przecz obudwu synów dnia jednego mam postradać?

46. Y rzekła Rebeka do Isaaka: Tęskno mię żyć dla córek Heleyskich, iesłże poymie Jakób żonę z narodu tój ziemi, żyć nie chcę.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 27. w. 18. *Jan jest pierworodny.* Możebyć Jakób wymówiony od kłamstwa, bo chocia nie był w personie Esau, wszakże miał prawo Esawa do pierworodztwa, któremu był samż Esau przedał, *wyż. 25. i 34.*, zacząć i błogosławieństwo i dziedzictwo pierworodnego syna jemu służyło. Jako też o Janie Chrzcicielu powiedział Pan Chrystus *Mat. 11.*, iż był Eliaszem, co się rozumie nie w personie, ale w urzędzie *August. lib. 16. Civit. c. 31. Et lib. de mendacio. 2.*; wszakże trafia się podczas, że też i ludzie święci nie bywają od kłamstwa wymówieni, ponieważ i dobru trafi się podczas zgrzeszyć. Ale przedsię kłamstwo wszelakie jest grzechem.

CAPUT XXVIII.

ROZDZIAŁ 28.

O podróży Jakóba do Mezopotamii, i o widzeniu jego, które miał we śnie.

1. Vocavit itaque Isaac Jacob, et benedixit eum,

1. Wezwał tedy Isaak Jakoba, y błogosławił

37. *Wszystkę bracią.* Wszystkich krewnych.

39. *Rzekł do niego.* Ś. Paweł (do Żyd. 12. 17) powiada, iż Ezaw, chocia ze łzami błagał, nie otrzymał błogosławieństwa: to się rozumie, że nie było mu dane błogosławieństwo pierworodztwa; które było już udzielone Jakóbowi.—*Błogosławieństwo twoje.* Hebr.; *siedzenie*, czyli *mieszkanie twoje*. Jakby mówił: Będziesz mieszkał na ziemi tłustej i żyznej, którą Bóg uczyni płodną przez spuszczenie na nią rosy i deszczu.

40. *Z miecza żyć będziesz.* Ziemię żyzną zdobędziesz podbojami. Takimi byli potomkowie Ezawa.—*Będziesz służył.* Idumea uległa Dawidowi. (II. Król. 8, 14).—*Zrzucisz jaremo.* Za króla Judzkiego Jorama, Idumejczycy wybili się z pod jego władzy. (IV. Król. 8, 20).

41. *W sercu swoim.* Z zupełną rozumą i zezwoleniem postanowił w sobie.—*Dni żaloby ojca mego.* T. j. po śmierci mego ojca. Ojca tylko nie chciał zasmućać; o matkę się nie troszczył.

45. *Przecz obudwu synów mam postradać?* Cobysię stało, jeśliby Ezaw zabijając ciebie, stałby się niegodnym życia i musiałby uciekać z domu. Obudwóm zaradza: jednego czyni wolnym od niebezpieczeństwa, drugiego powstrzymuje od popełnienia zbrodni.

46. *Żyć nie chcę.* Hebr.: *Do czegoż mi życie?* Jakby mówiła: Jeśli pojmie za żonę jedną z Chananejskich lub Heleyskich niewiast, smutne i gorzkie będzie dla mnie życie, tak iż wolałaby umrzeć, niż żyć.

28.—1. *Błogosławił go.* Potwierdzając poprzednie

praecepitque ei dicens: Noli accipere conjugem de genere Chanaan:

2. Sed vade, et proficiscere in Mesopotamiam Syriac, ad domum Bathuel patris matris tuae, et accipe tibi inde uxorem de filiabus Laban avunculi tui.

3. Deus autem omnipotens benedicat tibi, et crescere te faciat, atque multiplicet, ut sis in turbas populorum.

4. Et det tibi benedictiones Abrahae et semini tuo post te: ut possideas terram peregrinationis tuae, quam pollicitus est avo tuo.

5. Cumque dimisisset cum Isaac, profectus venit in Mesopotamiam Syriac ad Laban filium Bathuel Syri, fratrem Rebeccae matris suae.*

6. Videns autem Esau quod benedixisset pater suus Jacob, et misisset cum in Mesopotamiam Syriac, ut inde uxorem duceret; et quod post benedictionem praecepisset ei, dicens: non accipies uxorem de filiabus Chanaan;* (*Ose. 12, 12.*)

7. quoque obediens Jacob parentibus suis isset in Syriam,

8. probans quoque quod non libenter aspiceret filias Chanaan pater suus;

9. ivit ad Ismaelem, et duxit uxorem absque iis, quas prius habebat, Maheleth, filiam Ismael filii Abraham, sororem Nabajoth.

10. Igitur egressus Jacob de Bersabee, pergebat Haran,

11. Cumque venisset ad quendam locum, et vellet in eo requiescere post solis occubitum, tulit de lapidibus qui jacebant, et supponens capiti suo, dormivit in eodem loco.

12. Veditque in somnis scalam stantem super terram, et cacumen illius tangens coelum; Angelos quoque Dei ascendentes et descendentes per eam, (*Joh. 1, 51*).

13. et Dominum innixum scalae dicentem sibi: błogosławieństwa, i błagając Boga o szczęśliwą dlań podróż.

2. *Ale idź, a udaj się.* LXX.: *powstając, uciekaj*, t. j. bez zwłoki oddał się ztąd, wymykaj od zasadzek i okrucieństwa brata. Ztąd Mędrzec (r. 10, 10) powiada iż Jakób *uciekał przed gniewem braterskim*. — *Do domu Bathuela*. Którego głównym twemu potomstwu. — *Abys posiadł*. Prawem dziedzicznym ty, a nie Ezaw. — *Ziemie pielgrzymowania*. Ziemie Chanaan, do której powrócisz, i w której jako pielgrzym mieszkać będziesz.

3. *Niech się rozrodzi i rozmnoży*. Niech ci Bóg dać licznę potomstwo. — *Na mnożstwo ludzi*. Abyś był ojcem wielu i licznych pokoleń.

4. *A niech ci da błogosławieństwa Abrahamowe*. Niech ciebie i twoich uczyni godnymi obietnic Abrahamowych. — *In nasieniu twemu po tobie*. Niech to błogosławieństwo będzie wspólne tobie i twemu potomstwu. — *Abys posiadł*. Prawem dziedzicznym ty, a nie Ezaw. — *Ziemie pielgrzymowania*. Ziemie Chanaan, do której powrócisz, i w której jako pielgrzym mieszkać będziesz.

5. *Przyszł do Mezopotamii*. Topowiedziane jest przez Antycypacyą; albowiem wprzód nim tam przybył, wiele jeszcze się rzeczy przytrafiło, o których się opowiada w tym i następnym rozdziałach.

6. *Ze błogosławił*. Już powtórnie.

9. *Do Izmaela*. Do Izmaelitów; albowiem Izmael już przed 14 laty był umarł.

go, y rozkazał mu mówiąc: Nie póymuy żony z narodu Chananeyskiego,

2. Ale idź, a udaj się do Mezopotamii Syrijskiej, do domu Bathuela oycy matki twojej, y weźmi sobie z tamtąd żonę z córek Labana wnia twego.

3. A Bóg wszechmogący niech ci błogosławi, y niech cię rozrodzi y rozmnoży: abyś był na mnożstwo ludzi.

4. A niech ci da błogosławieństwa Abrahamowe y nasieniu twemu po tobie: abyś ośiadł ziemię pielgrzymowania twego, która obiecał dziadowi twemu.

5. A gdy go wysłał Isaac, poszedł przyszedł do Mezopotamii Syrijskiej, do Labana syna Bathuelowego Syriyczka, brata Reбеки, matki swęj.

6. A widząc Ezaw że błogosławił oćiec jego Jakobowi, y posłał go do Mezopotamii Syrijskiej, aby z tamtąd poiał żonę: a iż po błogosławieństwie przykazał mu mówiąc: Nie weźmiesz żony z córek Chananeyskich:

7. A iż Jakob posłuszny rodziców swych poszedł do Syrii:

8. Doznawszy też że oćiec jego nie rad widział córek Chananeyskich:

9. Szedł do Ismaela, y poiał żonę prócz tych które pierwý miał, Maheleth córkę Ismaela syna Abrahamowego, siostrę Nabaiolowę.

10. A tak wyszedł Jakob z Bersabei, szedł do Haran,

11. A gdy przyszedł do niejakiegoś mieysca, y chciał na nim odpocznąć po zachodu słońca, wziął z kamieni które leżały, a podłożywszy pod głowę swoię, spał na tymże mieyscu.

12. Y ujrzał we śnie drabinę stojącą na ziemi, a wierzch ięj dosięgający nieba: y Anioły Bóże wstępujące y zstępujące po nięj,

13. A Pana wspierającego się na drabinie, y

11. *Do niejakiegoś mieysca*. Przypadkiem, i nie myśląc o tēm, żeby tam zanocować.

12. *Drabinę stojącą*. ... *Aniołów etc.* Zdaje się widzenie to było ukazane dla pociechy Jakóba, który jako osamotniony i strapiiony wędrownik, błakał się w nieznanej krainie. Aniołowie więc zstępujący oznaczają szczęśliwe odejście Jakóba do Haranu, a wstępujący, pomyślny jego powrót do Chanaan. Tak wykładają niektórzy. Lecz prawdziwsza myśl jest ta, że Bóg chciał pocieszyć Jakóba widzeniem drabiny, która była godłem Wcielenia Słowa z rodu Jakóba. Przez drabinę przeto rozumie się Jezus Chrystus, mający się narodzić i zstąpić przez rozmaite stopnie pokoleń i patryarchów, z których ostatni był Ś. Józef z Maryą Panną, a pierwszym Adam, bezpośrednio od Boga stworzony. Dwa boki drabiny są to miłosierdzie i prawda (wierność w spełnieniu obietnicy o zesłaniu Messyasza). Drabina dotyka ziemi, bo Chrystus na ziemi był widziany i z ludźmi obcował: dotyka nieba, albowiem Chrystus, ten drugi Adam, jest z nieba i niebieski, i jest on dla nas drabiną (pośrednikiem), po której do nieba wstępujemy. Zstępują Aniołowie, iżby zwiastowali ludziom tę tajemnicę; wstępują, aby zanosili do Boga gorące pragnienia i modlitwy patryarchów. Przez stopnie zaś drabiny możemy rozumieć rozmaite Chrystusa cnoty, przez które wstąpił do nieba, zostawując przykład dla nas.

Ego sum Dominus Deus Abraham patris tui, et Deus Isaac: Terram, in qua dormis, tibi dabo et semini tuo. (*Infr. 35, 1.—48, 3*),

14. Eritque semen tuum quasi pulvis terrae: dilataberis ad occidentem, et orientem, et septentrionem, et meridiem: et benedicentur in te et in semine tuo cunctae tribus terrae. (**Deut. 12, 20. *Supr. 26, 4*).

15. Et ero custos tuus quocunque perrexeris, et reducam te in terram hanc: nec dimittam nisi complevero universa, quae dixi.

16. Cumque evigilasset Jacob de somno, ait: Vere Dominus est in loco isto, et ego nesciebam.

17. Pavensque: Quam terribilis est, inquit, locus iste! non est hic aliud nisi domus Dei, et porta coeli.

18. Surgens ergo Jacob mane, tulit lapidem, quem supposuerat capiti suo, et erexit in titulum, fundens oleum desuper.*

19. Appellavitque nomen urbis Bethel, quae prius Luza vocabatur.

20. Vorit etiam votum, dicens: Si fuerit Deus mecum, et custodierit me in via, per quam ego ambulo, et dederit mihi panem ad vescendum, et vestimentum ad induendum,* (*Infr. 31, 13*).

21. reversusque fuero prospere ad domum patris mei: erit mihi Dominus in Deum,

22. et lapis iste, quem erexi in titulum, vocabitur Domus Dei: cunctorumque quae dederis mihi, decimas offeram tibi.

mówiącego iemu: Jam jest Pan Bóg Abrahama oycy twego, y Bóg Isaaka: ziemię na której spisz, tobie dam y nasieniu twemu.

14. Y będzie nasienie twe iako proch ziemie: rozszérszysz się na zachód y na wschód, na północy y na południe: y będą błogosławione w tobie y w nasieniu twoim wszystkie pokolenia ziemie.

15. Y będę stróżem twoim gdziekolwiek pędzisz, y przywrócę cię do téj ziemie: y nie opuścę aż wypełnię wszystko com rzekł.

16. A gdy się ocknął Jakob ze snu, rzekł Prawdziwie Pan jest na tym miejscu, a iam niewiedział.

17. Y zleknawszy się: O iako, prawi, to miejsce jest straszne. Nie jest tu innego nic, jedno dóm Boży a brona niebieska.

18. Wstawszy tedy rano Jakob, wziął kamień, który był podłożył pod głowę swą, y postawił go na znak, nalawszy oliwy na wierzch.

19. Y nazwał imię Miastu Bethel, które pierwéy Luza nazywano.

20. Uczynił téż szlub mówiąc: Jeśliż będzie Bóg zemną, a będzie mię strzegł na drodze którą ja idę, y da mi chleba ku iedzeniu, a odzienie ku obleczeniu,

21. Y jeśli się zwrócę szczęśliwie do domu oycy mego: będzie mi Pan za Boga,

22. A kamień ten którym postawił na znak, będzie zwan Domeni Bożym: a ze wszystkiego co mi dasz, dziesięćcinę ofiaruję tobie.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 28. w. 17. Dom Boży a brona niebieska. To jest, tu jest obecny Bóg i tu obecnie osobliwym obyczajem, jako w domu mieszka, przetoż straszne to miejsce. I tu się naucz, iż chocia Pan Bóg wszędzie jest, wszakże obiera sobie niektóre miejsca osobliwe, gdzie się ludziom ukazuje, i tamże osobliwym obyczajem chce być chwalony, i ludziom za modlitwami ich znaczne dobrodziejstwa czyni: dla tegoż je zowią Domeni Bożym, i z pewnemi ceremoniami bywają poświęcone, jako tu uczynił Jakób, i takie miejsca ludzie dobrzy z wielką uciwłością i bojaźnią zawsze czcili.

20. *Uczynił téż szlub.* Śluby i onego czasu były w zwyczaju u ludzi świętych: które oni czynili bez wszelkiego przykazania, tylko z dobrej woli i nabożństwa swego. Ślubując to z chęci Panu Bogu, na co nie byli żadnem przykazaniem obowiązani.

CAPUT XXIX.

ROZDZIAŁ 29.

O przybyciu Jakóba do Labana, i pojęciu za żony córek jego Racheli i Lii.

1. Profectus ergo Jacob venit in terram orientalem.

1. Poszedłszy tedy Jakob, przyszedł do ziemie na wschód słońca.

13. *Tobie dam i nasieniu twemu.* Tutaj i zamiast to jest: dam tobie, to jest, potomstwu twemu, co się spełniło za czasów Jozuego i Królów.

17. *O jako straszne.* Miejsce to nie jest pospolite, ale święte, godne wszelkiego poszanowania, bo Bóg na niem mieszka.—*Brama niebieska.* Gdyż widział ztąd Aniołów występujących, i tu przychodzących po stopniach drabiny. Patrz Wujka.

Aleg. Domeni Bożym i bramą niebieską jest Kościół, albowiem w nim przebywa Bóg i przez obecność swoją duchowną, i przez cięlesną w Eucharystyi, i w nim złożone są zasługi Chrystusowe, przez które brama do nieba została nam otworzona.

18. *Postawił go na znak.* Kamień ów zwyczajny ustawił w kształcie słupa, iżby służył za pomnik tego widzenia, które tu miał, i aby w powrócie mógł rozpamiętywać na tém miejscu pamiątkę Boskiego dobro-

dziejstwa, tu okazanego. Ś. Hieronim kamień ten zowie ołtarzem.—*Nalawszy oliwy na wierzch.* Aby poświęcił go na cześć Bogu, i uczcił niejako kamień, na którym okazała się łaska Boża. Ztąd zwyczaj w Kościele namaszczenia śś. olejami ołtarzów i naczyń.

19. *Bethel. T. j. dom Boży.* dla tego, że śpiąc blisko niego widział był Boga, wspierającego się na drabinie.

20. *I da mi chleba.* Chociażby nie więcej nie miał prócz tego, co mi jest konieczne do utrzymania życia.—*Uczynił téż szlub.* Patrz Wujka.

21. *Będzie mi Pan za Boga.* Pokazując, iż będzie go wielbił szczególniejszą czcią i miłością.

22. *A kamień ten, którym postawił i t. d.* To jest, miejsce to, na którym znajduje się ten kamień, będzie dla mnie świętym, i jakby domem Bożym, i na tym kamieniu, jakby na ołtarzu składać będę ofiary.

R. 29.—1. *Do ziemi na wschód słońca.* Do Mezopotamii.

2. Et vidit puteum in agro, tres quoque greges ovium accubantes juxta eum; nam ex illo adaquabantur pecora, et os ejus grandi lapide claudebatur.

3. Morisque erat ut cunctis ovibus congregatis devolverent lapidem, et refectis gregibus rursum super os putei ponerent.

4. Dixitque ad pastores: Fratres, unde estis? Qui responderunt: De Haran.

5. Quos interrogans: Numquid, ait, nostis Laban filium Nachor? Dixerunt: Novimus.

6. Sanusne est? inquit: Valet, inquit: et ecce Rachel filia ejus venit cum grege suo.

7. Dixitque Jacob: Adhuc multum diei superest, nec est tempus ut reducantur ad caulas greges: date ante potum ovibus, et sic eas ad pastum reducite.

8. Qui responderunt: Non possumus, donec omnia pecora congregentur, et amoveamus lapidem de ore putei, ut adaquemus greges.

9. Adhuc loquebantur, et ecce Rachel veniebat cum ovibus patris sui; nam gregem ipsa pascibat.

10. Quam cum vidisset Jacob, et sciret consobrinam suam, ovesque Laban avunculi sui, amovit lapidem, quo puteus claudebatur.

11. Et adaquato grege, osculatus est eam; et elevata voce flevit,

12. et indicavit ei quod frater esset patris sui, et filius Rebeccae; at illa festinans nuntiavit patri suo.

13. Qui cum audisset, venisse Jacob filium sororis suae, cucurrit obviam ei; complexusque eum, et in oscula ruens, duxit in domum suam. Auditis autem causis itineris,

14. respondit: Os meum es, et caro mea. Et postquam impleti sunt dies mensis unius,

15. dixit ei: Num quia frater meus es, gratis servies mihi? dic quid mercedis accipias.

16. Habebat vero duas filias, nomen majoris Lia; minor vero appellabatur Rachel.

17. Sed Lia lippis erat oculis; Rachel decora facie, et venusto aspectu.

18. Quam diligens Jacob, ait: Serviam tibi pro Rachel filia tua minore, septem annis.

19. Respondit Laban: Melius est ut tibi eam dem quam alteri viro, mane apud me.

2. Y użył studnia na polu, troje téż stada owiec, leżące przy niéy: bo z niéy napawano bydło, a wierzch iéy wielkim kamieniem zawierano.

3. A był obyczaj, iż gdy się wszystkie owce zeszły, tedy odwalali kamień, a napoiwszy stada, zaśię na wierzch studnie kładli.

4. Y rzekł do pasterzów: Bracia, z kądescie? którzy odpowiedzieli, z Haran.

5. Których pytaiąc, rzekł: Znaćcieli Labana syna Nachorowego? odpowiedzieli: Znamy.

6. Rzekł: Zdrowli? Odpowiedzieli: Zdrow: a oto Rachel córka iego idzie z stadem swoim.

7. Y rzekł Jakob: Jeszcze daleko do wieczora, a jeszcze nie czas gnać stada do owczarni: napóćcie piérwéy owce, a tak ie zaśię na pasza żenić.

8. Którzy odpowiedzieli: Niemożemy, aż się wszystkie stada zgromadzą, y odwalimy kamień z wierzchu studnie, abyśmy napoiłi stada.

9. Jeszcze mówili, a oto Rachel przychodziła z owcami oyca swego: bo sama pasła trzodę.

10. Którą użyłwszy Jakob, a wiedząc iż była wuieczna siostra iego, y owce Labana wuia iego: odwalil kamień którym się studnia zawierała.

11. Y napoiwszy trzodę pocałował ją: y podniószy głos płakał,

12. Y oznaymil iéy, iż był bratem oyca iéy, a synem Rebeki: a ona pospieszywszy się powiedziała to oycu swemu.

13. Który usłyszawszy iż przyszedł Jakob syn siostry iego, wybieżał przeciw iemu: y obłapiwszy go y pocałowawszy w wiódł do domu swego. A usłyszawszy przyczyny drogi,

14. Odpowiedział: Jesteś kość moja y ciało moje. A gdy się wypełniły dni Mieściaca iednego,

15. Rzekł mu: Izaż, żeśmi brat, darmo mi służyć będziesz? powiedz co za wysługę chcesz wziąć.

16. A miał dwie córce, imię starszéy Lia: a młodsza zwano Rachel.

17. Ale Lia była ciekących oczu: Rachel oblicza pięknego, y weyźrzenia wdzięcznego.

18. Którą miłuiac Jakob, rzekł: Będę służył za Rachelę córkę twoję młodszą, siedm lat.

19. Odpowiedział Laban: Lepiéyć żec ia tobie dam, niż inszemu mężowi, mieszkay u mnie.

2. *Kamieniem zawierano.* Zamykano studnię, aby utrzymać w niéy wodę obfitszą i czystsza, coby nie dało się zrobić, jeśli by każdemu wolno było z niéy czerpać.

5. *Syna Nachorowego.* Laban był synem Batuela: lecz zowie się tu synem Nachora, który był jemu dziadem. dla tego, że znamienitszym było imię Nachora, i on był piérwszym przodkiem i głową téj familii.

6. *Oto Rachel.* W owym wieku kwitnęła wstydlivość wespół z prostotą. Dziewica bogata, piękna, dorodna, bez niebezpieczeństwa i podejrzenia znajdowała się pomiędzy pasterzami. — *Z stadem swoim.* Ze stadem oyca swego.

10. *A wiedząc.* Albowiem od pasterzy o tém był się dowiedział. (w. 6). — *Odwalil kamień.* Bo wiedział, że już tylko ona jedna była naczekiwana, i chciał okazać się usłużnym dla przyszłej swej żony.

11. *Pocałował ją.* Kim był względem niéj pokazał

wprzód, nim jej o tém powiedział; albowiem, wedle ówczesnych zwyczajów, krewni swe krewnie całowali. — *Płakał.* Ze wzruszenia czułości i radości wielkiej.

12. *Bratem ojca jej.* T. j. krewnym; gdyż był siostrzanem Labana. — *Pospieszywszy się.* Spiesznie poszła jako panna gościnna i usłużna.

14. *Kość moja i ciało moje.* Krewny mój.

17. *Ciekących oczu.* Ta kaprawość, czyli lippienie oczu Lii, musiała pochodzić z ich osłabienia i delikatnej czułości i wrażliwości, w skutek czego nie mogła długo patrzeć na jeden przedmiot i zaraz lzy ciekły.

18. *Będę służył.* Jakob przybył do Labana będąc ubogim; przeto nie mając nic do dania mu w podarunku za córkę, służył mu lat siedm. Albowiem, według zwyczaju owych wieków, mąż kupował sobie żonę u jej rodziców, lub opiekunów.

20. Servivit ergo Jacob pro Rachel septem annis; et videbantur illi pauci dies prae amoris magnitudine.

21. Dixitque ad Laban: Da mihi uxorem meam: quia jam tempus impletum est, ut ingrediar ad illam.

22. Qui vocatis multis amicorum turbis ad convivium, fecit nuptias.

23. Et vespere Liam filiam suam introduxit ad eum,

24. dans ancillam filiae, Zelpham nomine. Ad quam cum ex more Jacob fuisset ingressus, factum mane vidit Liam;

25. et dixit ad socerum suum: Quid est quod facere voluisti? nonne pro Rachel servivi tibi? quare imposuisti mihi?

26. Respondit Laban: Non est in loco nostro consuetudinis, ut minores ante tradamus ad nuptias.

27. Imple hebdomadam dierum hujus copulae; et hanc quoque dabo tibi pro opere quo serviturus es mihi septem annis aliis.

28. Acquievit placito; et hebdomada transacta, Rachel duxit uxorem;

29. cui pater servam Balam tradiderat.

30. Tandemque potius optatis nuptiis, amorem sequentis prioris praetulit, serviens apud eum septem annis aliis.

31. Videns autem Dominus quod despiceret Liam, aperuit vulvam ejus, sorore sterili permanente.

32. Quae conceptum genuit filium, vocavitque nomen ejus Ruben, dicens: Vidit Dominus humilitatem meam, nunc amabit me vir meus.

33. Rursumque concepit et peperit filium, et ait: Quoniam audivit me Dominus haberi contemptui, dedit etiam istum mihi; vocavitque nomen ejus Simeon.

34. Concepitque tertio, et genuit alium filium; dixitque: Nunc quoque copulabitur mihi maritus meus, eo quod peperim ei tres filios; et ideo appellavit nomen ejus, Levi. * (*Matth. 1, 2.*)

35. Quarto concepit, et peperit filium, et ait: Modo confitebor Domino; et ob hoc vocavit eum Judam; cessavitque parere. *

20. Dla wielkiej miłości. Służba nie wydała się Jakobowi uciążliwą, dla tego, że ją pełnił za Rachelę, którą miłował.

21. Żonę moję. Już bowiem małżeństwo mogło się uważać za zawarte, gdyż zabopólna obietnica dana była i przyjęta.—*Wszedł do niej.* Abym mógł używać praw małżeńskich co do ciała.

22. *Sprawił wesele.* Ucztę weselną.

23. *A w wieczor.* Panny bowiem po ślubie, z przyczyny wstydlivości, wieczorem, o ciemnej już porze, przechodziły do łóża męża.

24. *Dawczy sługę.* Laban w posagu dał tylko jedną niewolnicę; aby nie mówiono, że córce nie nie dał. Dla tego później córki tak małe wiano za nie uważały. (r. 31, 14).—*Do której.* Do Lii, nie do Zelfy.—*Ujrzał Lię.* Zgrzeszyła Lia będąc posłuszną ojcu; albowiem zezwoliła na porubstwo, owszem na cudzołóstwo i kazirodztwo. Ciężej jeszcze wykroczył Laban, który ją przywiódł do zbrodni.

26. *W zwyczaj u nas.* Zdaje się, iż Laban chce

20. Służył tedy Jakob za Rachelę siedm lat: a zdały mu się kilka dni dla wielkiej miłości.

21. Y rzekł do Labana: Day mi żonę moję gdyż się już czas wypełnił, abych wszedł do niej.

22. Który wezwawszy wiele gromad przyjaciół na gody sprawił wesele.

23. A w wieczór Lię córkę swą w wiódł do niego,

24. Dawszy sługę córce imieniem Zelfę. Do której według obyczaju wszedłszy Jakob, gdy było rano użył Lia:

25. Y rzekł do Swiekra swego: Cóż jest, cóś chciał uczynić? Izalim nie za Rachelę tobie służył? Czemuś mię oszukał?

26. Odpowiedział Laban: Nie jest to w zwyczaj u nas, abyśmy pierwéj młodsze za mąż wydawali.

27. Wypełni tydzień dni tego złączenia: a dam ci y tę drugą za pracę którą mi będziesz służył drugie siedm lat.

28. Przestał na zdaniu: a gdy tydzień minął, pojął Rachelę za żonę:

29. Któręj oćiec dał za służebnicę Balę.

30. Y tak dostąpiwszy pożądanego wesela, miłość wtóręj przekładał nad pierwszą, służąc u niego drugie siedm lat.

31. A widząc Pan iż niedbał o Lię, otworzył żywot ię, a siostra niepłodna została.

32. Która poczwarszy porodziła syna, y nazwała imię jego Ruben, mówiąc: Użył Pan uniżenie moje, teraz mię będzie miłował małżonek mój.

33. Y zasię poczęła y porodziła syna y rzekła: Iż usłyszał Pan żem pogardzona, dał mi też y tego, y nazwała imię jego Symeon.

34. Y poczęła trzeci raz y urodziła innego syna y rzekła: Y tą razą przyłączy się ku mnie małżonek mój, gdyżem mu trzech synów urodziła: y dla tego nazwała imię jego Lewi.

35. Poczwarte poczęła y porodziła syna, y rzekła: Teraz już będę wyznawać Panu, y przetoż nazwała go Judą, y przestała rodzić.

siebie usprawiedliwić zmyślonym pozorem; albowiem jeśliby zwyczaj był na przeszkodzie, jakżeby mógł obchodzić publicznie wesele Racheli, o której wszyscy wiedzieli, że jest młodszą siostrą?

27. *Tydzień dni.* Jakób na prośbę Labana pojął za żonę i Lię, a po siedmiu dniach, w których wedle zwyczaju obchodzona była uroczystość weselna zaślubin z Lią, dał mu Laban za żonę i Rachelę, z warunkiem, żeby za nią drugie siedm lat u niego zostawał na służbie.

31. *Nie dbał o Lię.* Mniej ją kochał, niż Rachelę.—*Otworzył żywot.* Uczynił płodną.

32. *Ruben.* Wyras ten znaczy: *ogłędajcie syna*, to jest, którego mi dał Bóg, zmiłowawszy się nademną.—*Teraz będzie mię miłował.* Ztąd Łacinnicy dzieci zowią zakładami, czyli węzłami małżeńskiej miłości.

33. *Symeon.* To jest, *wysłuchanie, posłuszny.*

34. *Levi.* T. j. *spojenie, węzeł, połączenie*; jakby mówił: Przydałam już mężowi rodzac trzech synów: przeto i on mnie się odda, i połączy się ze mną większą miłością.

35. *Judę.* Juda znaczy, *wyznanie, chwala.*

CAPUT XXX.

ROZDZIAŁ 30.

O zawiści Racheli ku Lii, narodzeniu Józefa z Racheli, i o umowie względem nagrody za służbę zawartą między Jakóbem i Labanem.

1. Cernens autem Rachel quod infocunda esset, invidit sorori suae, et ait marito suo: Da mihi liberos, alioquin moriar.

2. Cui iratus respondit Jacob: Num pro Deo ego sum, qui privavit te fructu ventris tui?

3. At illa: Habeo, inquit, famulam Balam: ingredere ad illam, ut pariat super genua mea, et habeam ex illa filios.

4. Deditque illi Balam in conjugium; quae,

5. ingresso ad se viro, concepit et peperit filium.

6. Dixitque Rachel: Judicavit mihi Dominus, et exaudivit vocem meam, dans mihi filium; et idcirco appellavit nomen ejus, Dan.

7. Rursumque Bala concipiens, peperit alterum,

8. pro quo ait Rachel: Comparavit me Deus cum sorore mea, et invalui; vocavitque eum, Nephthali.

9. Sentiens Lia quod parere desiisset, Zelpham ancillam suam marito tradidit.

10. Qua post conceptum edente filium,

11. dixit: Feliciter; et idcirco vocavit nomen ejus, Gad.

12. Peperit quoque Zelpha alterum.

13. Dixitque Lia: Hoc pro beatitudine mea: Beatam quippe me dicent mulieres; propterea appellavit eum, Aser.

14. Egressus autem Ruben tempore mensis triticeae in agrum, reperit mandragoras; quas matri Liae detulit. Dixitque Rachel: Da mihi partem de mandragoris filii tui.

15. Illa respondit: Parumme tibi videtur, quod praeripueris maritum mihi, nisi etiam mandragoras filii mei tuleris? Ait Rachel: Dormiat tecum hac nocte pro mandragoris filii tui.

16. Redeuntque ad vesperam Jacob de agro, egressa est in occursum ejus Lia, et, ad me, inquit, intrabis: quia mercede conduxisti te pro mandragoris filii mei. Dormivitque cum ea nocte illa.

17. Et exaudivit Deus preces ejus; concepitque, et peperit filium quintum,

1. Widząc tedy Rachel że niepłodna była, żązała siostrze swęj, y rzekła mężowi swemu: Day mi dzieci, inaczej umrę.

2. Któręj Jakób rozgniewany odpowiedział: Zażem ja za Boga który cię zbawił owocu żywota twoiego.

3. A ona: Mam, powiada, służebnicę Bałę: wnijdź do nięj, aby porodziła na kolanach moich, ażebym miała syny z nięj.

4. Y dała mu Bałę w małżeństwo: która,

5. Gdy wszedł mąż do nięj, poczęła y porodziła syna.

6. Y rzekła Rachel: Przysadził mi Pan y wysłuchał głos mój, dawszy mi syna. Y dla tego dała mu imię Dan.

7. Y zasię Bala poczawszy urodziła drugiego,

8. Za którego rzekła Rachel: zrównał mię Bóg z siostrą moją, y przemogłam, y nazwała go Nephthaliem.

9. A poczuwszy Lia iż przestała rodzić, Zelphę sługę swa mężowi oddała.

10. Która gdy po poczęciu porodziła syna,

11. Rzekła: Szczęśliwie, y dla tego przezwała imię jego Gad.

12. Porodziła też Zelpha drugiego.

13. Y rzekła Lia: To na błogosławieństwo moje: Błogosławioną bowiem zwać mię będą niewiasty. Y dla tego nazwała go Aser.

14. A Ruben wyszedszy czasu żniwa pszenicznego na pole, znalazł Mandragory: które matce Liiej przyniósł. Y rzekła Rachel: Day mi część z Mandragor syna twego.

15. Ona odpowiedziała: Małoć się jeszcze zda żeś mi odwabiła męża, aż jeszcze Mandragory syna mego chcesz pobrać. Rzekła Rachel: Niechayże śpi z tobą tęj nocy za Mandragory syna twego.

16. A gdy się Jakób wracał pod wieczór z pola, wyszła przeciw iemu Lia, y rzekła: Masz wnieść y do mnie: bom cię zapłała ziednała sobie za Mandragory syna mego. Y spał z nią onęj nocy.

17. Y wysłuchał Bóg prośby ięj: y poczęła y porodziła syna piątego,

R. 30.—1. *Zajrzata.* Jeżeli ubolewała tylko z tego powodu, że była niepłodną, żadnej niedopuszczała się winy; jeżeli zaś życzyła, aby siostra przestała być płodną, mogła zgrzeszyć śmiertelnie, lub powszednie, wedle tego z jak wielkim rozmysłem i zezwoleniem to czyniła. Nic dziwnego, że w córce bałwochwalcy takie żądze powstawały. *Day mi dzieci.* Pałając zazdrością, i nie mogąc przenieść dręczącego pragnienia posiadania dzieci, przez niebaczność kobiecą objawia swą niecierpliwość, wyrzekając słowa które nawet mają pozór bluźnierstwa.—*Inaczej umrę.* Albo myśl jest ta, że sama sobie życie chce odebrać, albo że uważa życie swe za niezniośniejsze od samej śmierci.

2. *Rozgniewany.* I słusznie dla tak niegrzecznej i nierozsądnej mowy; gdyż żądała od męża tego, co samemu Bogu jest zostawione, t. j. dać komuś płodność.—

Zażem ja za Boga. Jak gdyby rzekł: Od Boga, a nie ode mnie należy domagać się dziecięcia.

3. *Abby porodziła na kolanach moich.* Abym przyjęła za swego i pieściła syna, która ona, jako moja służa, dla mnie porodzi. (Is. 66, 12).

6. *Przysadził mi Pan.* Jakby mówiła: Z siostrą moją spierałam się, i jakbym spór wiodła o płodność: i oto Pan mnie przysadził sprawę. *Dan.* T. j. *Sqd.*

8. *I przemogłam.* Zwyciężyłam siostrę moję; gdyż ona przestała już rodzić, a ja przez sługę moję, którą dałam mężowi, rodzę.—*Nephthali.* Zrównanie, albo pasujący się.

11. *Gad.* T. j. *Szczęśliwy.* *Aser.* T. j. *Błogosławieństwo.*

14. *Ruben.* Był wtedy chłopczyzna pięcioletni.—*Mandragory.* P. Wijnka.

15. *Niechaj śpi z tobą.* Jakób nocy rozdzielił swym żonom; Rachel tę noc, która z kolei jej się należała, ustąpiła Lii.

18. et ait: Dedit Deus mercedem mihi, quia dedi ancillam meam viro meo; appellavitque nomen eius, Issachar.

19. Rursum Lia concipiens, peperit sextum filium,

20. et ait: Dotavit me Deus dote bona: etiam hæc vice mecum erit maritus meus, eo quod genuerim ei sex filios; et ideo appellavit nomen ejus, Zabulon.

21. Post quem peperit filiam, nomine Dinam.

22. Recordatus quoque Dominus Rachelis, exaudivit eam, et aperuit vulvam eius.

23. Quæ concepit, et peperit filium, dicens: Abstulit Deus opprobrium meum.

24. Et vocavit nomen ejus, Joseph, dicens: Addat mihi Dominus filium alterum.

25. Nato autem Joseph, dixit Jacob socio suo: Dimitte me, ut revertar in patriam, et ad terram meam.

26. Da mihi uxores, et liberos meos, pro quibus serviivi tibi, ut abeam: tu nosti servitutem, qua serviivi tibi.

27. Ait illi Laban: Inveniam gratiam in conspectu tuo: experimento didici, quia benedixit mihi Deus propter te:

28. constitue mercedem tuam, quam dem tibi.

29. At ille respondit: Tu nosti quo modo servierim tibi, et quanta in manibus meis fuerit possessio tua.

30. Modicum habuisti, antequam venirem ad te, et nunc dives effectus es: benedixitque tibi Dominus ad introitum meum. Justum est igitur, ut aliquando provideam etiam domui meæ.

31. Dixitque Laban: Quid tibi dabo? At ille ait: Nihil volo: sed si feceris quod postulo, iterum pacem, et custodiam pecora tua.

32. Gyra omnes greges tuos, et separa cunctas oves varias, et sparso vellere: et quodcumque furvum, et maculosum, variumque fuerit, tam in ovibus quam in capris, erit merces mea.

33. Respondebitque mihi cras justitia mea, quan-

18. Y rzekła: Dał mi Bóg zapłatę, iżem dała sługę moję mężowi memu, y nazwała imię iego Issachar.

19. Y zasię Lia począwszy porodziła szóstego syna,

20. Y rzekła: Uposażył mię Bóg posagiem dobrym: inż y tym razem będzie ze mną małżonek mój, przeto zem mu urodziła sześć synów: y dla tego nazwała imię iego Zabulon.

21. Po którym urodziła córkę imieniem Dyne.

22. Wspomnił też Pan na Rachelę, y wysłuchał ją, y otworzył żywot iey.

23. Która poczęła y porodziła syna, mówiąc: odiał Bóg zelżywość moję.

24. Y nazwała imię iego Jozeph, mówiąc: Niech mi przyda Pan syna drugiego.

25. A gdy się urodził Jozeph, rzekł Jakób do Świekra swego: Puść mię abych się wrócił do oyczyny y do ziemi moięy.

26. Day mi żony y dzieci moje, za którem ci służył, że poydę: ty wiesz posługę moję którąci służył.

27. Rzekł mu Laban: Niechay naydę łaskę przed obliczem twoim: Skutkiemem doznał tego, iż mi błogosławił Bóg dla ciebie:

28. Postanów zapłatę twoję którąć dać mam.

29. A on odpowiedział: Ty wiesz iakomci służył, a iako wielka była w rękach moich majątność twoja.

30. Małoś miał pierwéy, niżem przyszedł do ciebie: a teraz stałes się bogatym, y błogosławił ci Pan na przyszcie moie. Słusna tedy rzecz iest, abych też kiedy swój dóm opatrzył.

31. Y rzekł Laban: Cóżci mam dać? A on rzekł: Nie chcę nic, ale iesli uczynisz czego żadam, będę ieszcze pasł, y strzegli bydła twego.

32. Obeydż wszystkie trzody swoje, a odłącz wszystkie owce pstre nakrapianéy welny: a cokolwiek płowego blachowanego y pstrego będzie, tak między owcami iako y między kozami, będzie zapłata moja.

33. Y odpowie mi jutro sprawiedliwość moja,

28. Postanów. Żadaj ile chcesz: ja dam. — Zapłatę twoję. Nie jest tu mowa o zapłacie za czas przeszły, ale na przyszły.

32. Obejdź wszystkie etc. Spędź w koło owce i kozy twoje, abyśmy razem wszystkie obejrżeli, i oddzielili jednobarwne od różnobarwnych. — Odlącz. Pierwsza umowa Jakóba z Labanem ta była. iżby na przyszłość wszystkie jagnięta i kozłeta jednobarwne, to jest, albo całe białe, albo całe czarne, należały do Labana; nakrapiane zaś i różnobarwne do Jakóba. — Płowego, blachowanego (centkowanego, linde), pstrego. Kolor płowy, czyli czarniawy, w którym białość z czarnością jest zmieszana, tak iż wydaje się po części białe, po części czarne. Blachowany, który ma wielkie plamy białe lub czarne. Pstry zaś, czyli nakrapianéy welny, jest ten, który malutkimi plamami, jakby punkcikami, jest oznaczony.

33. I odpowie mi jutro. Jak dalece wiernie i sprawiedliwie tobie służyłem, pokaże to czas przyszły; ufam bowiem, że nawet przeciw porządkowi przyrodzenia (gdyż białe z białych, a z czarnych czarne powinny się rodzić), Bóg mię ubogaci. — Futro. W przyszłym czasie. — Umowy czas. W końcu roku, kiedy, stosownie do naszej umowy, będzie oddzielona częśćka moja i twoja. — Zło-

18. Issachar. To jest, Nagroda.

20. Posagiem dobrym. Bóg mi dał nową płodność, jakby posag, przy odnowieniu mego małżeństwa. (Gdyż przez pewien czas już była przestała rodzić). — Zabulon. T. j. Mieszkanie, współmieszkańcy. Jak gdyby rzekła: Dla tylu dzieci, które powiłam, mąż mój będzie mię kochał i chętnie przestawał ze mną.

23. Zelżywość moję. Niepłodność, która wówczas ściągająca nieszawę.

24. Niech mi przyda Pan. Rachel życzy sobie, aby jej był przydany drugi syn; przeto odpowiednio temu swemu pragnieniu, pierwszego syna nazywa Józefem, t. j. Zwiększenie, albo przyrośnięcie, jak wid. z r. 49, 22.

25. A gdy się urodził Józef. Żąda Jakób od Labana pozwolenia powrotu do swego kraju, bo już skończyły się były siedm lat, przez które obowiązany był mu służyć za Rachelę.

26. Wiesz postugę. Wiesz że ja z całą należąca pilnością i wiernością poświęcałem się dla ciebie. O zapłatę nicnie wspomina, gdyż za nagrodę otrzymał dwie żony.

27. Niechaj najdę łaskę. Daj się ubłagać. — Skutkiemem doznał. Ty szczęście twoje razem z sobą wzniosłeś do mego domu. — Mi błogosławił. Zbogacił mię.

do placiti tempus advenerit coram te: et omnia quae non fuerint varia, et maculosa, et furva, tam in ovibus quam in capris, furti me arguent.

34. Dixitque Laban: Gratium habeo quod petis.

35. Et separavit in die illa capras, et oves, et hircos, et arietes varios atque maculosos, cunctum autem gregem unicolorem, id est albi et nigri vel leris, tradidit in manu filiorum suorum.

36. Et posuit spatium itineris trium dierum inter se et generum, qui pascibat reliquos greges ejus.

37. Tollens ergo Jacob virgas populeas virides, et amygdalinas, et ex platanis, ex parte decorticavit eas; detractisque corticibus, in his, quae spoliata fuerant, candor apparuit; illa vero quae integra fuerant, viridia permanserunt; atque in hunc modum color effectus est varius.

38. Posuitque eas in canalibus, ubi effundebatur aqua; ut cum venissent greges ad bibendum, ante oculos haberent virgas, et in aspectu earum conciperent.

39. Factumque est, ut in ipso calore coitus, oves intuerentur virgas, et parerent maculosa, et varia, et diverso colore respersa.

40. Divisitque gregem Jacob, et posuit virgas in canalibus ante oculos arietum; erant autem alba et nigra quaeque, Laban; cetera vero, Jacob, separatis inter se gregibus.

41. Igitur quando primo tempore ascendebantur oves, ponebat Jacob virgas in canalibus aquarum ante oculos arietum et ovium, ut in earum contemplatione conciperent,

42. quando vero serotina admissura erat, et conceptus extremus, non ponebat eas. Factaque sunt ea, quae erant serotina, Laban; et quae primi temporis, Jacob.

43. Ditalusque est homo ultra modum, et habuit greges multos, ancillas et servos, camelos et asinos.

kiedy umowy czas przyjdzie przed tobą: A wszystko co nie będzie pstre ani blachowane, ani pło-we, tak między owcami jako y kozami, złodziejstwo mi zadadza.

34. Y rzekł Laban: Wdzięcznie przyjmie czego żadasz.

35. Y odłączył onego dnia kozy y owce y barany pstre y blachowane, a wszystkę trzodę jednolitej barwy, to jest białej albo czarnej wełny, oddał wręce synom swoim.

36. Y uczynił plac drogi na trzy dni, między sobą a między żęciem który past inne trzody jego.

37. Jacob tedy nabrawszy prętów topolowych zielonych, y migdałowych, y jaworowych, oblupił je miejscami: y odarszy skórki, w tych które odarte były białeś się pokazała: owe zaś łepak które całe były zielone zostały, y tak tym sposobem stała się barwa odmienna:

38. Y nakładł ich do koryt, gdzie lano wodę, aby przyszedszy pić trzody, miały przed oczyma pręty, a patrząc na nie poczynaly.

39. Y stało się w onym zagraniu złączenia że owce patrzyły na pręty y rodziły blachowane, y pstre, y różną farbą nakrapiane.

40. Y rozdzielił stado Jakób, y położył pręt w koryta przed oczy baranów: a wszystkie były białe y czarne Labanowe: insze zaś wszystkie Jakóbowe, rozdzieliwszy między sobą trzody.

41. Gdy tedy pierwsze przypuszczenie do owiec bywało, kładł Jakób pręty w koryta wód przed oczy baranów y owiec, aby zapatrzwszy się na nie poczynaly:

42. Ale kiedy pozdne przypuszczanie było, y poczęcie poslednie, nie kładł ich. Y dostały się które były pozdne Labanowi, a rane Jakóbowi.

43. Y zubożał się on człowiek niezmiernie, y miał trzód wiele, służebnic y slug, wielbłądów y osłów.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 30. w. 14. *Nalazł Mandragory.* Co Żydowie zowią *Dudaim*, to Grecy i Łacinnicy *Mandragoras*: U nas to niektórzy zowią pokrzykiem, o którym siła ludzie zmyślają, powiadając że to jest jakiś korzeń, mający zupełne wyrażenie człowieka, i gdy go wykopują krzycze. Aleć się na tem bardzo mylą, bo jeżeli się kiedy takowy korzeń z figurą człowieczą znajduje, doświadczona rzecz jest, że się nie sam tak rodzi, ale go tak czynią, i przyprawiają na oszukanie nieświadomych, i nie ma żadnej mocy, tylko kiedy się jakie w tem czary przynieszą. Jest tedy inszy korzeń niejaki, mając niewielkie podobieństwo do człowieka, na tem się rodzi owoc piękny, tak wielki jako orzech łaskowy, i tego korzenia lekarze używają na niektóre choroby niewieście. I takie korzenie tu zowie Mandragory, które mają swoją moc przyrzoną, jako też insze zioło. *Plinius lib. 25. c. 23.*

dziejstwo mi zadadzą. Jeśli znajdą się u mnie jednobarwne, niech będą poczytany jako winien kradzieży. P. W.

35. *Oddał w ręce synom swoim.* Całą trzodę owiec i koz jednobarwnych powierzył Jakóbowi, i przydał mu do pomocy swoich synów, i razem chciał, aby ci byli świadkami, czy Jakób wiernie dotrzyma umowy. Owce zaś różnobarwne kazał sługom swym paść oddzielnie, w wielkiej odległości, aby tamte nie widząc tych i nie łącząc się z niemi, wydawały płód nie inny, jak tylko podobny do siebie, t. j. jednęj barwy, białej albo czarnej.

37. *Nabrawszy prętów.* (rózek, cienkich łasek. Lin.). Była-to chytróść i przebiegłość Jakóba, których użył

przeciw okrucieństwu i światowej roztropności Labana, który pierwszy naruszył umowę, oddzielając owce jednobarwne od różnobarwnych (w. 35). Jakób zaś uczynił sobie wynagrodzenie, którego mu Laban niesprawiedliwie odmawiał, z woli Boga, będąc nauczonym od Anioła. (Niż. 31, 11). P. W. (w. 33).

42. *Pozdne przypuszczanie.* Niektóre z owiec poczynaly płód w porze wiosennej, a niektóre w jesiennej. Przypuszczanie przeto baranów do owiec w jesieni, w miesiącu Wrześniu, nazywa *pozdne*; *pierwsze* zaś *przypuszczanie* było wiosenne, w m. Marcu.

33. *Odpowie mi jutro sprawiedliwość moja.* Sprawiedliwie i z wolą Bożą, odebrał majątność swoją Jakób od Labana. Bo chocia chytry postąpił Jakób, pomagając owcom aby się psre rodziły, wszakże w tem żadnej niesprawiedliwości nie było, bo to wziął Labanowi co właśnie żonom jego należało, i co był ciężko u Labana zarobił i wysłużył: co iż Laban niesprawiedliwie zatrzymywał, mógł tego Jakób sprawiedliwie dowieść słusznym od Labana dostać. Przetoż 31. v. 9 tak mówi: Odstąpił Bóg wszystek dobytek ojca waszego i dał mi: gdzie słowo żydowskie *Natsal*; właśnie znaczy kiedy to odbieramy, co drugi niesprawiedliwie zatrzymał.

CAPUT XXXI.

ROZDZIAŁ 31.

O odejściu Jakuba od Labana, i przymierzu zawartém pomiędzy nimi.

1. Postquam autem audivit verba filiorum Laban dicentium: Tulit Jacob omnia quae fuerunt patris nostri, et de illius facultate ditatus, factus est inclutus;

2. animadvertit quoque faciem Laban, quod non esset erga se sicut heri et nudius tertius,

3. maxime dicente sibi Domino: Revertere in terram patrum tuorum, et ad generationem tuam, eroque tecum.

4. Misit, et vocavit Rachel et Liam in agrum, ubi pascebat greges,

5. dixitque eis: Video faciem patris vestri quod non sit erga me sicut heri et nudius tertius: Deus autem patris mei fuit mecum.

6. Et ipsae nostis, quod totis viribus meis servierim patri vestro.

7. Sed et pater vester circumvenit me, et multavit mercedem meam decem vicibus: et tamen non dimisit eum Deus, ut noceret mihi.

8. Si quando dixit: Varias erunt mercedes tuae: pariebant omnes oves varios foetus; quando vero e contrario ait: Alba quaeque accipies pro mercede: omnes greges alba pepererunt.

9. Tulitque Deus substantiam patris vestri, et dedit mihi.

10. Postquam enim conceptus ovium tempus advenit, levavi oculos meos, et vidi in somnis ascendentes mares super feminas, varios et maculosos, et diversorum colorum.

11. Dixitque Angelus Dei ad me in somnis: Jacob! Et ego respondi: Adsum.

12. Qui ait: Leva oculos tuos, et vide universos masculos ascendentes super feminas, varios, maculosos, atque respersos. Vidi enim omnia quae fecit tibi Laban.

13. Ego sum Deus Bethel, ubi unxisti lapidem, et votum novisti mihi. Nunc ergo surge, et egredere de terra hac, revertens in terram nativitatis tuae. (*Supr.* 28, 18).

1. Potym gdy usłyszał słowa Synów Labanowych, mówiących: Pobral Jakób wszystko co miał oćciec nasz, a z iego majątności zubożącwszy się, stał się zacnym:

2. K temu obaczyl twarz Labanową że nie była przeciw niemu iako wczora y dziś trzeci dzień,

3. A nawięcý że mu Pan mówił: Wróć się do ziemi oyców twoich, y do rodziny twoięy, a będę z toba.

4. Posłał y wyzwał Rachelę y Lię na pole, gdzie pasł trzody;

5. Y rzekł im: Widzę twarz oycy waszego że nie iest przeciw mnie iako wczora y dziś trzeci dzień: lecz Bóg oycy mego był zemną.

6. Y same wiećie, iżem ze wszystkich sił moich służył oycu waszemu.

7. Ale y oćciec wasz oszukał mie, y odmienił zapłatę moię podzięsięćkroć: a przedsię nie dopuścił mu Bóg aby mi szkodził.

8. Jeśli kiedy rzekł: psre będą zapłata twoią, wszystkie owce rodziły psre przyplódki: kiedy zaś przeciwnym obyczaiem mówił: Białe wszystkie wczmiesz za myto: wszystkie trzody rodziły białe.

9. Y odstąpił Bóg wszystek dobytek oycy waszego, a dał mi.

10. Gdy bowiem czas poczynania owiec przyszedł, podniosłem oczy swe, y widziałem przez sen wstępujące samce na samice psre, y blachowane, y rozmaitey barwy.

11. Y rzekł Anioł Boży we śnie do mnie: Jakobie? A iam odpowiedział: Owom ia.

12. Który rzekł: Podnieś oczy twoie, a obacz wszystkie samce wstępujące na samice, psre, blachowane, y nakrapiane. Bom widział wszystko coć Laban uczynił.

13. Jamci iest Bóg Bethel, gđzieś namazał kamień, y szlubileś mi szlub. Teraz tedy wstań, a wynidź z téy ziemi wracając się do ziemi narozdzenia twego.

R. 31.—1. *Potem gdy usłyszał.* Wymienione tu trzy przyczyny, dla których Jakób postanowił odejść od Labana: 1. Uszczypliwe obelgi, doznawane od synów Labana. 2. Wyrażna nienawiść Labana. 3. Rozkaz Boży.—*Pobral.* Falszywie zarzucają Jakóbowi nieprawość, nazywając kradzieżą sprawiedliwie należne mu wynagrodzenie i owce od Boga mu dane.

2. *Twarz Labanowa.* Oblicze nawet mimowolnie zwykło wyrażać na sobie przechowywaną nienawiść. *Jako wczora idziś trzeci dzień.* T. j. jak dawniej. Hebraizm.

3. *Że mu Pan mówił.* Przez Anioła we śnie.

4. *Rachelę i Lię.* Na pierwszym miejscu stawia się Rachel, jako pierwsza i dobrowolnie, bez zdrady, wzięta

za żonę.—*Na pole.* Aby sekretnie i bez sędziów mógł przed nimi myśl swoją otworzyć.

7. *Oszukał mię.* Zmienił umowy bez mej zgody, czemu nie odważałem się sprzeciwić.—*Po dziesięćkroć.* T. j. wielokrotnie. Liczba określona za niepewną. Albo może i rzeczywiście dziesięć razy zmienił warunki umowy, w. 41.

8. *Wszystkie owce.* Prawie wszystkie, tak wiele, iż liczba innych była prawie nieznacząca.

10. *Widziałem przez sen.* Dowodzi tego, że Bóg odstąpił Labanowi a dał jemu (w 9.); albowiem we śnie nauczył go Bóg przez Anioła owęj przebiegłości, której użył.

13. *Jamci jest.* Przydał to dla tego, iżby Jakób nie sądził, że to co słyzy we śnie, jest tylko złudzeniem

14. Responderuntque Rachel et Lia: Numquid habemus residui quidquam in facultatibus, et hereditate domus patris nostri?

15. Nonne quasi alienas reputavit nos, et vendidit, comeditque pretium nostrum?

16. Sed Deus tulit opes patris nostri, et eas tradidit nobis, ac filiis nostris: unde omnia, quae praecepit tibi Deus, fac.

17. Surrexit itaque Jacob, et impositis liberis, ac conjugibus suis super camelos, abiit.

18. Tulitque omnem substantiam suam, et greges, et quidquid in Mesopotamia acquisierat, pergens ad Isaac patrem suum in terram Chanaan.

19. Eo tempore ierat Laban ad tendendas oves, et Rachel furata est idola patris sui.

20. Noluitque Jacob confiteri socero suo, quod fugeret.

21. Cumque abiisset tam ipse quam omnia, quae juris sui erant, et amne transmissio pergeret contra montem Galaad,

22. nuntiatum est Laban die tertio quod fugeret Jacob.

23. Qui, assumptis fratribus suis, persecutus est eum diebus septem; et comprehendit eum in monte Galaad.

24. Veditque in somnis dicentem sibi Deum: Cave ne quidquam aspere loquaris contra Jacob.

25. Jamque Jacob extenderat in monte tabernaculum; cumque ille consecutus fuisset eum cum fratribus suis, in eodem monte Galaad fixit tentorium.

26. Et dixit ad Jacob: Quare ita egisti, ut clam me abigeres filias meas quasi captivas gladio?

27. Cur ignorante meo fugere voluisti, nec indicare mihi, ut prosequer te cum gaudio, et canticis, et tympanis, et cytharis?

28. Non es passus, ut oscularer filios meos et filias: stulte operatus es: et nunc quidem

29. valet manus mea reddere tibi malum: sed Deus patris vestri heri dixit mihi: Cave ne loquaris contra Jacob quidnam durius.

wyobraźni, albo podstępem szatana. — *Bóg Bethel.* Który ukazał się tobie wsparty o drabinę w Bethel. r. 28. — *I szłubiłeś mi szlub.* Przypomina ten szlub, aby pokazał, iż on mu się był podobał, i żeby zachęcił do jego spełnienia.

14. *Iżaż mamy?* Azaliż ojciec nie uczynił nas jakby wydziedziczonemi? 1, gdy oddał nas tobie za żony bez żadnego posagu; 2, gdy zapłatę naszą, za którą nas kupiłeś, t. j. czternastoletnią twą pracę, całą sobie przywłaszczył, tak iż nas nie wyposażył, jako córki, ale raczej sprzedał jak niewolnice.

17. *Wstał.* Przepasał się i przygotował do podróży. — *Wsadziwszy dzieci.* Gdyż wiek ich tego wymagał; albowiem Ruben najstarszy z rodzeństwa, zaledwie zaczynał rok 14-ty.

18. *Idąc do Izaaka ojca swego.* Tę metę naznaczył swojej podróży. Lecz w drodze zabawił blisko lat dziesięciu, mieszkając pewien czas w Sychem i w Bethel.

14. Y odpowiedziały Rachel y Lia: Iżaż ieszcze mamy iaką czastkę w majątności y w dziedzictwie domu oyca naszego?

15. Iżaż nas za obce nie poczytał, y sprzedał, y ziadł zapłatę naszą?

16. Ale Bóg odiał majątności oyca naszego, y podał ie nam y synóm naszym: a tak wszystko uczynił co Bóg przykazał.

17. Wstał tedy Jakob, a wsadziwszy dzieci y żony swe na wielbłądy, poszedł.

18. Y zabrał wszystkę majątność swoię y trzody, y czego iedno w Mezopotamii nabył, idąc do Isaaka oyca swego, do ziemie Chananeyjskię.

19. Na ten czas poszedł był Laban strzyc owce, a Rachel ukradła bałwany oyca swego.

20. A Jakób niechęciał oznaymić świekrowi swemu że uciekał.

21. A gdy poszedł tak sam, iako wszystko do czego miał prawo, y przeprawiwszy się przez rzekę, ciągnął ku górze Galaad,

22. Dano znać Labanowi dnia trzeciego, że uciekał Jakob.

23. Który wziawszy bracią swoię, gonił go przez siedm dni: y poścignął go na górze Galaad.

24. Y widział we śnie Boga mówiącego do siebie: Strzeż abyś nie przykro nie mówił przeciw Jakobowi.

25. Y iuż był Jakob rozbił namiot na górze: y gdy go on dogonił, y bracią swą, na téyże górze Galaad rozbił namiot.

26. Y rzekł do Jakoba: Czemuś tak uczynił, żeś króm wiedzenia mego zabrał córki moje: iakoby mieczem poimane?

27. Przecież bez wiadomości moięy chciał uciec, ani dać mi znać, żebyś mię był odprowadził z weselem y z pieśniami, y z bębny, y z cytrami?

28. Nie dopuściłeś abym pocałował syny moie y córki: głupieś uczynił: a teraz wprowadź

29. Możec ręka moja złym oddać: ale Bóg oyca waszego wczora mi rzekł: strzeż abyś nie mówił przeciw Jakobowi nie przykrego.

19. *Bałwany ojca swego.* Różni różne przytaczają p.wody tej kradzieży. Zabrała je, albo dla tego, żeby ojciec wróząc z nich nie dowiedział się o ucieczce Jakoba i go nie ściagał; albo żeby odjęła ojcu sposobność czczenia bałwanów; albo żeby przyniosła z sobą bożki domowe, sama będąc oddana bałwochwalstwu; albo wręście, że były z kosztownego materiału, chcąc tём wynagrodzić sobie za posag, którego od ojca nie otrzymała była (w. 15). *Bałwany.* P. Wujka.

21. *Przeprawiwszy się przez rzekę.* Eufrat. — *Ku górze Galaad.* Później tak została nazwana, w. 48.

23. *Bracią swą.* Liczny zastęp krewnych, sług i współobywateli.

26. *Czemuś tak uczynił?* Obwinił Jakoba, sam będąc winowajcą, i udaje przyjaciela, mając serce ku niemu nieprzyjazne.

27. *Żebyś mię był odprowadził.* Może był w owym czasie zwyczaj odprowadzania odjeżdżających przyjaciół.

28. *Synów moich.* Wnuków po córkach.

30. Esto, ad tuos ire cupiebas, et desiderio erat tibi domus patris tui: Cur furatus es deos meos?

31. Respondit Jacob: Quod in scio te profectus sum, timui ne violenter auferres filias tuas.

32. Quod autem furti me arguis: apud quemcunque inveneris deos tuos, necetur coram fratribus nostris. Scrutare, quidquid tuorum apud me inveneris, et aufer. Haec dicens, ignorabat quod Rachel furata esset idola.

33. Ingressus itaque Laban tabernaculum Jacob et Liae, et utriusque famulae, non invenit. Cumque intrasset tentorium Rachelis,

34. illa festinans abscondit idola subter stramenta cameli, et sedit desuper; scrutantique omne tentorium, et nihil inveniendi,

35. ait: Ne irascatur dominus meus, quod coram te assurgere nequeo: quia juxta consuetudinem feminarum nunc accedit mihi. Sic delusa sollicitudo quaerentis est.

36. Tumensque Jacob, cum jurgio ait: Quam ob culpam meam, et ob quod peccatum meum sic exarsisti post me,

37. et scrutatus es omnem suppellectilem meam? Quid invenisti de cuncta substantia domus tuae? pone hic coram fratribus meis, et fratribus tuis, et judicent inter me, et te.

38. Ideirco viginti annis fui tecum? oves tuae et caprae steriles non fuerunt, arietes gregis tui non comedi:

39. nec captum a bestia ostendi tibi, ego datum omne redderam: quidquid furto peribat, a me exigebas: (*Exod. 22, 12*).

40. die noctuque aestu urebar, et gelu, fugiebatque somnus ab oculis meis.

41. Sique per viginti annos in domo tua servivi tibi, quatuordecim pro filiabus, et sex pro gregibus tuis: immutasti quoque mercedem meam decem vicibus.

42. Nisi Deus patris mei Abraham, et timor Isaac affuisset mihi, forsitan modo nudum me dimisisses: afflictionem meam et laborem manuum mearum respexit Deus, et arguit te heri.

43. Respondit ei Laban: Filiae meae et filii, et greges tui, et omnia quae cernis, mea sunt: quid possum facere filiis et nepotibus meis?

34. *Ona spieszno.* Czując się winną i podejrzewając przyczynę, dla której ojciec nadchodził.—*Pod mierzwą.* (podścielkę, słomę pogmatwaną. Śl. Lin.). *Pod juki.* siodło.—*Siadła na niej.* Żeby ojciec tam nie szukał.

35. *Według obyczaju niewieściego.* T. j. choruję na miesiączkę.

36. *Nadąwszy się Jakob z fukiem.* Oburzył się, bronić sprawy fałszywej, lecz w szczerem przekonaniu że prawdziwa. Jakob był najłagodniejszy; lecz obrażana często cierpliwość staje się wściekłością.

37. *Przed bracią moją i twoją.* Przed powinowatymi mnie i krewnymi tobie, których z sobą przywiodłeś.

38. *Nie jadłem.* Jak-to zwykli czynić najemnicy, którzy siebie, nie zaś trzodę pasą.

39. *Porwanego od zwierza.* Rozszarpanego od zwierza.

30. Niech tak będzie, chciałoc się iachać do swoich, y pragnales domu oycy twego: czemużes pokradł Boga moię?

31. Odpowiedział Jakob: Żem odiachał bez wiadomości twoięj, bałem się byś mi mocą nie pobrał córek twoich.

32. A co mię w złodzieystwie pomawiasz: u kogokolwiek naydziesz Boga twoie, niech zabít będzie przed bracią naszą. Szukay, cokolwiek twego u mnie naydziesz, to weźmi. To mówiąc, niewiedział żeby Rachel ukradła bałwany.

33. Wszedzy tedy Laban do namiotu Jakoba, y Lięj, y obu służebnic nie znalazł. A gdy wchodził do namiotu Rachele,

34. Ona spieszno bałwany skryła pod mierzwę wielbłądową, y siadła na nięj: a gdy wszystko namiot zmacał, a nie nie znalazł:

35. Rzekła mu: Niech się nie gniewa Pan mój, żeć przed tobą powstać niemogę: bo według obyczaju niewieściego teraz na mię przypadło: y tak oszukana iest pilność szukaiecego.

36. A nadawszy się Jakob z fukiem rzekł: Przez którą winę moię y który grzech mój, takeś się zapalił za mną,

37. Y wymacałes wszystko sprzęt mój? Cóżes znalazł ze wszystkięj majątności domu twego? połóż tu przed bracią moją y przed twoją, a niech rozsądza między mną a tobą.

38. Y przetóżem przez dwadzieścia lat był z tobą? owce twoie y kozy nie były nieplodne, nie iadłem baranów trzody twoięj:

39. Anim ci porwanego od zwierza pokazywał, iam wszystkie szkoda nadgradzał: cokolwiek kradzieżą ginęło, na mnieś ścięgał.

40. Wednie y w noey cierpiałem gorąco y zimno, y niepostawał sen na oczach moich.

41. Y takemci przez dwadzieścia lat w domu twym służył: członasćie za córki, a sześć za trzody twoie: Odmieniales też po dziesięć kroć zapłatę moię.

42. By był Bóg oycy mego Abrahama, a boiaźń Isaaka nie była przy mnie, snadźbyś mię był teraz puścił nagiego: na utrapienie moię, y na pracę rak moich, weyrzał Bóg, y strofował cię wczora.

43. Odpowiedział mu Laban: Córki moię y synowie, y trzody twoie y wszystko to co widzisz, moię iest: Cóż mam czynić synóm y wnukóm moim?

Prawo pasterskie było, iżby, jeśli bydlę bez winy pastersza zostało rozszarpane od dzikich zwierząt, za okazaniem jakiej pozostałej części gospodarzowi, pasterz nie był odpowiedzialny. Jednakże Laban wymagał, aby mu była wynagrodzona szkoda, nie tylko pochodząca z winy, ale i z przypadku.

40. *Nie postawał sen.* Dla wielkiej troskliwości, ostatni kładł się, pierwszy wstawał ze snu.

42. *Boiaźń Isaaka.* T. j. gdyby nie opiekował się mną Bóg, którego bał się i czcił Izaak. Nie mówi Bóg Isaaka, bo jeszcze żył Izaak. P. W.

43. *Cóż mam czynić?* Lękał się kary Boga, od którego był upomniany (W. 29): udaje jednak iż z miłości ku swoim przebacza; jak gdyby mówił: Samo przyrodzenie niedozwala mi, abym szkodził swoim dzieciom.

44. Veni ergo, et incipiamus foedus: ut sit in testimonium inter me et te.

45. Tulit ilaque Jacob lapidem, et crexit illum in titulum;

46. dixitque fratribus suis: Afferte lapides. Qui congregantes fecerunt tumulum, comederuntque super eum;

47. quem vocavit Laban Tumulus testis; et Jacob, Acervum testimonii, uterque juxta proprietatem linguae suae.

48. Dixitque Laban: Tumulus iste erit testis inter me et te hodie, et idcirco appellatum est nomen ejus Galaad, id est, Tumulus testis.

49. Intueatur et judicet Dominus inter nos, quando recesserimus a nobis,

50. si afflixeris filias meas, et si introduxeris alias uxores super eas: nullus sermonis nostri testis est absque Deo, qui praesens respicit.

51. Dixitque rursus ad Jacob: En tumulus hic, et lapis, quem crexi inter me et te,

52. testis erit: tumulus, inquam, iste et lapis sint in testimonium, si aut ego transiero illum pergens ad te, aut tu praeterieris, malum mihi cogitans.

53. Deus Abraham, et Deus Nachor judicet inter nos, Deus patris eorum. Juravit ergo Jacob per timorem patris sui Isaac,

54. Immolatisque victimis in monte, vocavit fratres suos, ut ederent panem. Qui cum comedisent, manserunt ibi.

55. Laban vero de nocte consurgens, osculatus est filios, et filias suas, at benedixit illis; reversusque est in locum suum.

44. Pódźże tedy, a uczynimy przymierze: aby było na świadectwo między mną a tobą.

45. Wziął tedy Jakob kamień, y postawił ji na znak;

46. Y rzekł bracię swoię: Nanoście kamienia: którzy nanošiwszy uczynili kupę, y iedli na nię:

47. Która nazwał Laban kupa świadka: a Jakob, kupa świadectwa, oba według własności ięzika swego.

48. Y rzekł Laban: Kupa ta będzie świadkiem między mną a tobą dzisiaj, y dla tego nazwano jest imię ięz Galaad, to jest, kupa świadka.

49. Niechay widzi y sądzi Pan między nami gdy odędziemy od siebie,

50. Jeśli będziesz trapił córki moie, y ięśli pómiesz insze żony nad nie: Niemasz tu inszego świadka mowy naszęj oprócz Boga; który obecnie patrzy.

51. Y rzekł zasię do Jakoba: oto kupa ta y kamień którym postawił między mną a tobą,

52. Świadkiem będzie: kupa ta mówię y kamień niech będzie na świadectwo, ięśli bym abo ią przeszedł ią idąc do ciebie, abo ty przeszedł byś ią myśląc mi co złego.

53. Bóg Abrahamów y Bóg Nachorów niech rozsądzi między nami Bóg oycy ich. Przysięgł tedy Jakob przez boiaźń oycy swego Isaaka.

54. Y ofiarowawszy ofiary na górze, wezwał bracię swę, aby iedli chleb. Którzy niaidzyszy się zostali tam.

55. A Laban w nocy wstawszy pocałował syny y córki swe y błogosławił im: y wrócił się na miejsce swoje.

Wykład X. J. Wujka. Roz. 31. w. 19. *Rachel ukradła bałwany ojca swego.* Bałwany w żydowskim zowie *Teraphim*, które słowo rozmaicie rozumieją. To prawda, iż znaczy wszelakie wyobrażenie i figury jakiegokolwiek: Przetoż Akwila miasto *Teraphim* zwykli kłaść *magogonata*, jako pisze *Hieronimus in trad. Hebr. in Genes.*, jako mamy naprzykład *1. Krol. 19. v. 13.* wszakże pospolicie to słowo *Teraphim* w Pismie ś. najczęściej Bałwany znaczy, jako to tu mamy w tym rozdziale po dwa razy. Także *Sędz. 17 i 18.* i *Ezech. 21.* i *Zach. 10.* gdzie to słowo *Teraphim*, znaczy Bałwany, i tak je tu wyklada tłumacz łaciński. Hieronim ten wykład potwierdza, *in Trad. Hebr. in Genes.*

42. *A bojaźń Izaaka.* To jest, Bóg którego się Izaak bał i czczył: także i niżej znaczy (ver. 53), przysięgł przez bojaźń Ojca, to jest, przez Boga którego się bał ojciec, jest to własny *Hebraismus*, jaki się często w Pismie ś. trafia, kiedy Pana Boga zowie, mocą, sprawiedliwością, nadzieją i t. d. To jest który mię mocnym czyni, sprawiedliwym, w którym nadzieję mam.

CAPUT XXXII.

ROZDZIAŁ 32.

O mocowaniu się Jakóba z Aniołem, i odmianie jego imienia.

1. Jacob quoque abiit itinere, quo coeperat, fueruntque ei obviam Angeli Dei. (*Infr. 48, 16*),

1. Jakob też szedł zaczęłą drogą: y potkali go Aniołowie Boży.

44. *Na świadectwo.* Na pomnik przymierza między nami.

45. *Na znak.* Na pomnik, wyż. 28, 18.

46. *Kupę.* Szeroką i płaską, iż mogła służyć za stół.

47. *Według własności języka swego.* Obaj tę samą myśl wyrazili. Jakób mówił po hebrajsku; Laban zaś po Syryjsku, jako zrodzony w Syrii, chociaż pochodzący także z rodu Hebera.

50. *Nie masz tu nikogo.* Chociaż nikt z ludzi tu się nie znajduje, lecz jest obecny Bóg, któremu nic nie tajno.

51. *I kamień, którym postawił.* Na owę kupie kamieni, (w. 46), ze strony Mezopotamii Laban, a ze strony Chananei Jakób, postawili wyższe kanienie, jak-

by słupy graniczne, których nie godziło się przekraczać w celu szkódzenia jeden drugiemu.

53. *I Bóg Nachorów.* Laban z Bogiem prawdziwym miesza fałszywe bóstwa, do Boga Abrahama przydaje bałwany Nachora; Jakób przysięga przez jednego Boga Abrahama i Izaaka.—*Przez bojaźń.* Wyż. w. 42.

54. *I ofiarowawszy ofiary.* Złożył ofiary za pokój i przymierze zawarte z tęsiem swoim Labanem.—*Wezwał.* Zaprosił na ucztę.

55. *W nocy.* O świtanii, bardzo rano.—*Na miejsce swoje.* Do Haran.

R. 32.—1 *Zaczętą drogą.* Od góry Galaad do Cha-

2. Quos cum vidisset, ait: Castra Dei sunt haec; et appellavit nomen loci illius Mahanaim, id est, Castra.

3. Misit autem et nuntios ante se ad Esau fratrem suum in terram Seir, in regionem Edom;

4. praecepitque eis, dicens: Sic loquimini domino meo Esau: Haec dicit frater tuus Jacob: Apud Laban peregrinatus sum, et fui usque in praesentem diem.

5. Habeo boves, et asinos, et oves, et servos, et ancillas: mittoque nunc legationem ad dominum meum, ut inveniam gratiam in conspectu tuo.

6. Reversique sunt nuntii ad Jacob, dicentes: Venimus ad Esau fratrem tuum et ecce properat tibi in occursum cum quadringentis viris.

7. Timuit Jacob valde, et perterritus divisit populum, qui secum erat, greges quoque et oves et boves, et camelos in duas turmas,

8. dicens: Si venerit Esau ad unam turmam, et percusserit eam, alia turma, quae reliqua est, salvabitur.

9. Dixitque Jacob: Deus patris mei Abraham, et Deus patris mei Isaac: Domine qui dixisti mihi: Revertere in terram tuam, et in locum nativitatis tuae, et benefaciam tibi:

10. minor sum cunctis miserationibus tuis, et veritate tua, quam explevisi servo tuo. In baculo meo transivi Jordanem istum, et nunc cum duabus turmis regredior.

11. Erue me de manu fratris mei Esau, quia valde cum timeo: ne forte veniens percutiat matrem cum filiis.

12. Tu locutus es, quod benefaceres mihi, et dilatares semen meum sicut arenam maris, quae prae multitudine numerari non potest.

13. Cumque dormisset ibi nocte illa, separavit de his quae habebat, munera Ezau fratri suo,

nanei.—Aniołowie Boży. Anioł stróż Mezopotamii, ze swoimi, przeprowadzał Jakóba aż do granic: teraz zaś, na granicy Chananei, Anioł stróż tej prowincyi, wspólny z orszakami niższych Aniołów sobie podległych, wyszedł mu na spotkanie. Jeden przeto i drugi poczet Aniołów ukazały się mu nakształt używanych zastępów, gotowych ku jego pomocy. Według Diodora Thars, Aniołem stróżem Chananei był ś. Michał, książę ludu Izrael-skiego.

2. *Oboz to Boży.* Uszykowane hufce niebieskie, których najwyższym wodzem jest Bóg Zastępów, t. j. wojsk.

3. *Posłał też.* Boska opatrność tak zrzadziła, iż kiedy Jakób mieszkał w Mezopotamii, Ezaw, rozgniewany na rodziców za ich większą skłonność ku Jakóbowi, opuścił Chananeę i przeniósł się na mieszkanie do górskiego kraju Idumei, zostawiając tym sposobem spokojne posiadanie Chananei potomkom Jakóba.—*Posły przed sobą.* Dla zbadania sposobień względem niego Ezawa.—*Do ziemi Seir.* To imię, i następne *Edom*, położone tu są przez Antycypacyę. (r. 25, 25 i 30).

4. *Panu memu.* Nie żręka się swego prawa pierworodztwa; lecz używa pochlebnęj nazwy, w celu ugłaskania dzikości charakteru Ezawa.—*Brat twój.* Hebr. i LXX: *stuga twój.*—*Aż do dzisiejszego dnia.* Jak gdybymówił: Odejdziecie i nieobecność moja nie powinna ci być podejrzaną: oto przez tak długi czas zostawałem na ciężkiej służbie, jako wygnaniec i najemnik. Przysłało więc, abyś ulitował się raczej nademną, i nie przeszkadzał bratu twemu powrócić do domu.

2. Które użyżawszy, rzekł: Obóz to Boży: y nazwał imię mieysca onego Mahanaim, to jest Obóz:

3. Posłał też y posły przed sobą do Ezawa brata swego do ziemi Seir do krainy Edom.

4. Y przykazał im mówiąc: Tak rzeczećie panu memu Ezawowi: To mówi brat twój Jakób: u Labana byłem gościem, y mieszkalem aż do dzisiejszego dnia.

5. Mam woły, y osły, y owce, y sługi, służebnice, y szlę teraz poselstwo do pana mego, abyeh znalazł łaskę przed obliczem twoim.

6. Y wrócili się poslowie do Jakoba, mówiąc: Przyszliśmy do Ezawa brata twego, a oto pośpiesza zabezpieć ci ze cztermi sty mężów.

7. Złękl się Jakob barzo: y przestraszony rozdzielił lud który z nim był: także trzody, y owce, y woły, y wielbłądy na dwa hufca,

8. Mówiąc: Jeśli przydzie Ezaw do iednego hufca, a porazi ji, tedy hufiec drugi, który zostanie będzie zachowany.

9. Y rzekł Jakob, Boże oycy mego Abrahama, y Boże oycy mego Isaaka: Panie któryś mi rzekł: Wróc się do ziemi twoięy, y na mieysce narodzenia twego, a uczynić dobrze:

10. Mnieyszy jestem niż wszystkie smilowania twoie, y prawda twoia któraś wypełnił służbę twemu. O łasce moięy przeszedłem ten Jordan: a teraz ze dwiema hufcami się wracam.

11. Wyrwi mię z ręki brata mego Ezawa, boć się go barzo boję: by snadź przyszedszy nie pobił matki z synami.

12. Tyś rzekł, żeś mi miał dobrze czynić y rozmnożyć nasienie moje iako piasek morski, który prze mnostwo zliczon bydź nie może.

13. A gdy tam spał onęy nocy, oddzielił z tego co miał dary Ezawowi bratu swemu.

5. *Mam woły.* Nie chełpi się z bogactw; lecz oznajmuje bratu, że nie przyczyni dlań ciężaru, ani wstydu z powodu ubóstwa, i że powrotem swoim nie uszczupli jego dóbr.

6. *Y wrócili poslowie.* Oznajmując, że Ezaw jest przejednanym, i pełen łaskawości przychodzi na spotkanie. *Ze czterystu mężami.* Ezaw tak liczny prowadził z sobą orszak, albo dla okazania swęj potęgi, albo dla tęp większego uczczenia Jakóba, albo w celu własnego bezpieczeństwa: wielu bowiem lęka się ten, którego wielu się obawiają.

7. *Złękl się.* Gdyż wiedział, że Ezaw jest okrutny i że prędko mógł obudzić w sobie dawniejszą ku niemu nienawiść.—*Na dwa hufce.* Tak, iż w każdym z nich na ostatniem miejscu umieścił to, co miał najdroższego; przeto na końcu ostatnięj straży drugiego hufca, znajdowała się Rachel i Józef.

8. *Będzie zachowany.* Przez ucieczkę, albo z powodu przyszczenia zemsty zwycięzców.

10. *Mniejszy jestem, niż wszystkie smilowania.* Żadnej, nawet najmniejszej twęj łaski i litości nie jestem godzien.—*I prawda.* Niegodzienem tego, abyś wiernym był względem mnie w obietnicach twoich.—*O łasce mojęj.* Sam jeden, na kiju pasterskim oparty.

11. *Matki z synami.* Sposób mówienia przysłowiowy, to jest, nikogo nieoszczędzać.

13. *Tam.* W Mahanaim. (w. 2).

14. capras ducentas, hircos viginti, oves ducentas, et arietes viginti,

15. camelos foetas cum pullis suis triginta, vaccas quadraginta, et tauros viginti, asinas viginti, et pullos earum decem.

16. Et misit per manus servorum suorum singulos seorsum greges, dixitque pueris suis: Antecedite me, et sit spatium inter gregem et gregem.

17. Et praecipit priori, dicens: Si obvium habueris fratrem meum Esau, et interrogaverit te: Cujus es? aut, Quo vadis? aut, Cujus sunt ista, quae sequeris?

18. respondebis: Servi tui Jacob, munera misit domino meo Esau: ipse quoque post nos venit.

19. Similiter dedit mandata secundo, et tertio, et cunctis qui sequebantur greges, dicens: Iisdem verbis loquimini ad Esau, cum inveneritis eum.

20. Et additis: Ipse quoque servus tuus Jacob iter nostrum insequitur, dixit enim: Placabo illum muneribus, quae praecedunt, et postea videbo illum, forsitan propitiabitur mihi.

21. Praecesserunt itaque munera ante eum, ipse vero mansit nocte illa in castris.

22. Cumque mature surrexisset, tulit duas uxores suas, et totidem famulas cum undecim filiis, et transivit vadum Jacob.

23. Traductisque omnibus quae ad se pertinebant,

24. mansit solus; et ecce vir luctabatur cum eo usque mane.

25. Qui cum videret, quod eum superare non posset, tetigit nervum femoris ejus, et statim emarcuit.

26. Dixitque ad eum: Dimitte me, jam enim ascendit aurora. Respondit: Non dimittam te, nisi benedixeris mihi.

27. Ait ergo: Quod nomen est tibi? Respondit Jacob.

28. At ille: Nequaquam, inquit, Jacob appellabitur nomen tuum, sed Israel: quoniam si contra Deum fortis fuisti, quanto magis contra homines praevaleris?

29. Interrogavit eum Jacob: Dic mihi, quo appellaris nomine? Respondit: Cur quaeris nomen meum? Et benedixit ei in eodem loco.

15. *Wielbłądzie żrębnych.* Które niedawno urodziły żrębięta i jeszcze mlekiem je karmiły.

20. *Owa.* To jest, zaiste, śnaćby: ten wyraz oznacza tu twierdzenie, nie zaś przeczenie.

21. *Onęj nocy.* W poprzedzającym dniu, której wysłał był posły, a nazajutrz przeszedł brod ze swoimi.—*W obozie.* W miejscu, które nazwał obozem.

22. *Brod Jacob.* Strumym, rzeczunkę.

24. *Mąż biedził się.* (t. j. pasował się, mocował się. St. Lin.) Mężem tym był Anioł, jak widać z Oz. 12, 3; tu zaś w w. 30, zowie się Bogiem, dla tego, że przedstawiał osobę Boga. Zdaje się, że to był Anioł stróż Jakóba, i wszedł z nim w zapasy w celu podania mu nadziei, że odniesie zwycięztwo nad Ezawem (w. 28). pasowanie się to odbyło nie w wyobraźni, ale w rzeczywistości fizycznej, gdyż Anioł przybrał ciało ludzkie.

25. *Który (Anioł) widząc iż go nie mógł przemódl.* Bóg cofnął swą pomoc, a tém samem i siły Aniołowi, do-

14. Kóz dwieście, kozłów dwadzieścia, owiec dwieście, y baranów dwadzieścia.

15. Wielbłądzie żrębnych ze żrębięty ich trzydzieści, krów czterdzieści, y byków dwadzieścia, oście dwadzieścia, y osłał ich dziesięć.

16. Y posłał przez ręce sług swoich każdą trzode z osobna, y rzekł sługóm swoim: Idźcie przedemną: a niech będzie plac między stadem y stadem.

17. Y przykazał pierwszemu, mówiąc: Jeśli potkasz brata mego Ezaw: a zapyta cię Czyieś ty? abo, Gdzie idziesz? abo, Czyie to co żeniesz?

18. Odpowiedz: sługi twego Jakoba, dary to posłał panu memu Ezawowi: sam też za nami idzie.

19. Także dał rozkazanie wtóremu y trzeciemu, y wszystkim którzy gnali stada mówiąc: Tęmiż słowy mówcie do Ezawa gdy go znajdziecie.

20. Y przydacie: Sam też sługa twój Jakob za nami idzie, mówił bowiem, ubłagam go darami które uprzedzają, a potym go uyrzję owa się zmiłue nademną.

21. Uprzędzili tedy przed nim dary, a sam został onęj nocy w obozie.

22. A wstawszy w czas, wziął dwie żenie swe, y tylesz służebnic z iedenascią synów, y przepawił się przez bród Jakob.

23. Y przeprowadziwszy wszystko, co do niego należało,

24. Został sam: a oto mąż biedził się z nim aż do zarania.

25. Który widząc iż go nie mógł przemódl, dotknął się żyły biodry jego, a natychmiast uschła:

26. Y rzekł do niego: Puść mię, bo inż wschodzi zorza. Odpowiedział: Nie puszcę cię aż mi błogosławisz.

27. Y rzekł: Co za imię twoie? odpowiedział: Jakob.

28. A on rzekł: Żadną miarą nie będzie nazwane imię twoie Jakob, ale Israel: bo ieśliś przeciw Bogu był mocnym, daleko więcej przeciw ludzióm przemożesz.

29. Spytał go Jakob: Powiedz mi, iakim cię imieniem zowa? Odpowiedział. Przecz się pytasz o imieniu moim? Y błogosławił mu na onymże miejscu.

zwalając, aby Jakób zwyciężył.—*Dotknął się żyły biodr jego i uschła.* Uderzył i wywichnął czaszkę kości udowej, spojona z biodrami żyła, dając do zrozumienia Jakóbowi, iż łatwo mógłby go zwyciężyć, jeśliby on nie był wspierany szczególniejszą Boską pomocą.

26. *Już wschodzi zorze.* Nie chciał Anioł w postaci ludzkiej być od kogoś widzianym, a zaraz mieli nadejść słudzy Jakóba.—*Nie puszczać cię.* Tak mówił Jakób z wielkiej chęci otrzymania błogosławieństwa, o które prosił ze łzami, jak wid. z Os. 12, 4.

28. *Israel.* Patrz Wujka.

29. *Przecz się pytasz o imieniu mojem?* Nie chciał Anioł wskazać swego imienia, żeby potomkowie Jakóba nie czcili go za Boga; Izraelci bowiem bardzo byli skłonni do bałwochwalstwa.—*I błogosławił mu.* Błogosławił mu był czynem, gdy imię jego odmienił; teraz zaś błogosławi słowy, lecz jakiej formuły użył, Pismo ś. tego nie wskazało. Zapewne życzył dlań spełnienia obietnic danych Abrahamowi i nasieniu jego.

30. Vocavitque Jacob nomen loci illius Phanuel, dicens: Vidi Deum facie ad faciem, et salva facta est anima mea. (*Exod. 33, 20*).

31. Ortusque est ei statim sol, postquam transgressus est Phanuel: ipse vero claudicabat pede.

32. Quam ob causam non comedunt nervum filii Israel, qui emarcuit in femore Jacob usque in praesentem diem; eo quod tetigerit nervum femoris ejus, et obstuperit.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 32. w. 28. *Nie Jakób ale Izrael.* Izrael, wykładają niektórzy widzący Boga. Ale słowo żydowskie nie to właśnie znaczy. Gdyż i ten który mu dał to imię wyklada inaczej tak mówiąc: Bo jeżeli przeciw Bogu byłeś mocnym, daleko więcej przeciw ludziom przemożesz. Z których słów może każdy obaczyć, iż dla tego nazwany jest Izraelem, iż przeciw Bogu był mocnym. A tak Izrael jest, przemagający Boga, albo książę z Bogiem. *Hier. in Tradit. Hebr.*

30. *Widziałem Boga twarzą w twarz.* Nie żeby Bóg miał twarz, albo iżby Boga w naturze jego widział, ale jest też to sposób mowy żydowskiej, która znaczy widzieć Boga w postaci jakiej zwierchniej, i mówić z nim bardzo blisko towarzysko.

CAPUT XXXIII.

ROZDZIAŁ 33.

O przyjaznym spotkaniu się Ezawa z Jakóbem, i zamieszkaniu Jakóba w Salem.

1. Elevans autem Jacob oculos suos, vidit venientem Esau, a z nim eo quadringentos viros, divisitque filios Liae et Rachel, ambarumque famularum;

2. et posuit utramque ancillam, et liberos earum in principio; Liam vero, et filios ejus in secundo loco; Rachel autem, et Joseph novissimos.

3. Et ipse progrediens adoravit pronus in terram septies, donec appropinquaret frater ejus.

4. Currens itaque Esau obviam fratri suo, amplexatus est eum; stringensque collum ejus, et osculans flevit.

5. Levatisque oculis, vidit mulieres et parvulos et ait: Quid sibi volunt isti? et si ad te pertinent? Respondit: Parvuli sunt, quos donavit mihi Deus servo tuo.

6. Et appropinquantibus ancillae et filii incurvati sunt.

7. Accessit quoque Lia cum pueris suis et cum similiter adorassent, extremi Joseph et Rachel adoraverunt.

8. Dixitque Esau: Quenam sunt istae turmae, quas obviam habui? Respondit: Ut invenirem gratiam coram domino meo.

9. At ait: Habeo plurima, frater mi: sint tua tibi.

30. *Phanuel.* To jest, twarz Boża, widzenie Boga. P. W.— *A zbawiona jest dusza moja.* Starożytnych takie było przekonanie, iż ci, którzyby zobaczyli Anioła lub Boga, zaraz muszą umrzeć. Albo myśl ta: zostawiałem oswobodzony od bojaźni brata. (*Os. 12*).

31. *I wnet mu wzeszło słońce.* Skoro przeszedł miejsce nazwane Phanuel, ujrzał wschód słońca.— *Chromać.* Wielu utrzymują, iż Jakób zaraz został od Anioła uzdrowiony, przed spotkaniem się z Ezawem.

32. *Nie jadają.*— Jakób i jego potomkowie nie wstrzymują się od jedzenia każdej żyły, czyli muszkułu zwierząt, ale tylko tej której się dotknął Anioł w biodrze Jakóba.

R. 33.— 1. *Rozdzielił.* Chociaż Jakób, zaufany w pomoc i obietnice Boże, z radością przybliżał się do brata, jednakże, przez roztropną ostrożność, uporząd-

30. Y nazwał Jakob imię onego miejsca Phanuel, mówiąc: Widziałem Boga twarzą w twarz, a zbawiona jest dusza moja.

31. Y wnet mu wzeszło słońce skoro przeszedł Phanuel: a on chromał na nogę.

32. Dla której przyczyny nie iadaia żyły synowie Izrael, która uschnęła w biodrze Jakobowey, aż do dnia dzisiejszego: iż się dotknął żyły biodry jego y zmartwiała.

1. A podniósłszy Jakob oczy swe, ujrzał Ezawa iadącego, a z nim cztery sta mężów: y rozdzielił syny Lię y Rachel, y obu służebnice:

2. Y postawił obie służebnice y dzieci ich na przodku: a Lię y syny ię na wtórym miejscu: Rachelę zaś y Jozepha na ostatku.

3. A sam wprzód idąc pokłonił się aż do ziemi siedm kroć, aż nadiachł brat jego.

4. Bieząc tedy Ezaw przeciw bratu swemu, obłapał go: y ścisłkając szyję jego, y całując płakał.

5. A podniósłszy oczy, ujrzał niewiasty y dzieci ich, y rzekł: A ci, co zacz są? a jeśli do ciebie należą? Odpowiedział: Drobiażdżek iest, który darował Bóg mnie słudze twemu.

6. A przybliżywszy się służebnice y synowie ich, nakłonili się.

7. Przystąpiła też Lia z dziećmi swymi: a gdy się także poklonili, ostateczni Jozeph y Rachel pokłon uczynili.

8. Y rzekł Ezaw: Cóż to za hufy którem potkał? Odpowiedział: Abych znalazł łaskę przed panem moim.

9. A on rzekł: Mam dosyć bracie mój, miły ty swoje.

kował wszystko tak, iżby to co miał za najmiłsze, najwięcej było oddalone od niebezpieczeństwa.

3. *Sam wprzód idąc.* Poprzedzał pierwszy hufiec, i, jak przystało na miłującego męża i ojca, pierwszy występował przeciw niebezpieczeństwu.— *Pokłonił się.* Przez zgięcie kolan aż do ziemi i schylenie głowy okazał cywilną cześć bratu, jako starszemu.— *Siedm kroć.* T. j. wielokrotnie; albo może i rzeczywiście tyle razy.

8. *Cóż to za hufy?* Pierwsze owe gromady trzód, wysłane w darze (r. 32, 13). Wiedział już o ich przeznaczeniu od pasterzy, lecz zapytuje tu brata, aby miał sposobność do wymawiania się od ich przyjęcia.

9. *Miły ty swoje.* Nie potrzebuję ich, i ty nie powinieś szukać u mnie przebaczenia; albowiem jestem już przejędany.

10. Dixitque Jacob: Noli ita, obsecro, sed si inveni gratiam in oculis tuis, accipe munusculum de manibus meis: sic enim vidi faciem tuam, quasi viderim vultum Dei: esto mihi propitius,

11. et suscipe benedictionem quam attuli tibi, et quam donavit mihi Deus tribuens omnia. Vix fratre compellente, suscipiens,

12. ait: Gradiamur simul, eroque socius itineris tui.

13. Dixitque Jacob: Nosti, domine mi, quod parvulos habeam teneros, et oves, et boves foetas mecum: quas si plus in ambulando fecero laborare, morientur una die cuncti greges.

14. Praecedat dominus meus ante servum suum, et ego sequar paulatim vestigia ejus sicut videro parvulos meos posse, donec veniam ad dominum meum in Seir.

15. Respondit Esau: Oro te, ut de populo, qui mecum est, saltem socii remaneant viae tuae. Non est, inquit, necesse: hoc uno tantum indigeo, ut inveniam gratiam in conspectu tuo, domine mi,

16. Reversus est itaque illo die Esau itinere, quo venerat, in Seir.

17. Et Jacob venit in Socoth; ubi aedificata domo et fixis tentoriis, appellavit nomen loci illius Socoth, id est, Tabernacula.

18. Transivitque in Salem urbem Sichimorum, quae est in terra Chanaan, postquam reversus est de Mesopotamia Syriae; et habitavit juxta oppidum.

19. Emitque partem agri, in qua fixerat tabernacula, a filiis Hemor patris Sichem centum agnis.

20. Et erecto ibi altari, invocavit super illud fortissimum Deum Israel.

10. Y rzekł Jakob: Niechciey tak proszę: ale ieślim znalazł łaskę w oczach twoich, przyimi mały dar z ręku moich: bom tak widział oblicze twoie, iakobym widział oblicze Boże. Bądź mi litościw,

11. A przyimi błogosławieństwo któremcí przyniósł, y które mi darował Bóg dajacy wszystko. Ledwie za przymuszeniem braterskim, przyjmując,

12. Rzekł: Jedźmy pospółu, a będę towarzyszem drogi twoięy.

13. Y rzekł Jakob: Wiész panie mój, że drobióźdzek młodziusięni, owce też y krowy cienne mam z sobą: którym ieśli gwałt uczynię w chodzeniu, odyęda mi jednego dnia wszystkie stada.

14. Niech wrpżód iedzie pan mój przed sługą swoimi: a ia podyę z lekka za nim y tropy siego, iako obaczę, że nadeży mój drobióźdzek, aż przyde do pana mego do Seir.

15. Odpowiedział Ezaw: Proszę cię, niechay wdy z ludu który iest zemna, zostaną towarzysze drogi twoięy. A on rzekł: Nie potrzeba tego: tylko mi tego trzeba, abym znalazł łaskę przed obliczem twoim panie mój.

16. Wrócił się tedy onego dnia Ezaw droga która był przyiachał, do Seir.

17. A Jakob przyszedł do Sochot: gdzie zbudowawszy dóm a rozbiwszy namioty, nazwał imię mieysca onego Sochot, to iest Namioty.

18. Y przeszedł do Salem miasta Sichimczyków, które iest w ziemi Chanaaneyiskięy, potym iako się zwrócił z Mezopotamięy Syriyskięy, y mieszkał przy miasteczku.

19. Y kupił sztukę pola, na której był rozbił namioty, od synów Hemora oycy Sichemowego, za sto iagniąt,

20. Y zbudowawszy tam ołtarz, wzywał na nim namocniejszego Boga Izraelowego.

CAPUT XXXIV.

ROZDZIAŁ 34.

O wymordowaniu Sychymitów przez synów Jakóba.

1. Egressa est autem Dina filia Liae, ut videret mulieres regionis illius.

2. Quam cum vidisset Sichem filius Hemor Hevaei, princeps terrae illius, adamavit eam; et raptuit, et dormivit cum illa, vi opprimens virginem.

10. *Jakobym widział oblicze Boże.* Oblicze twe, pełne łaskowości ku mnie, wydało się mi tak wspaniało i czcigodne, jakby obraz Boży. Nie jest-to pochlebstwo, ale hyperbola, przez którą ukazuje, iż niezmiernie jest rozradowany. *Bądź mi litościw.* Będę uważał cię za zupełnie przejechanego i łaskawego na mnie, jeżeli nie odrzucisz tego, co ci ofiaruję.

11. *Błogosławieństwo.* Dar, częstkę dóbr, które mam z błogosławieństwa Bożego.

12. *Jedźmy pospółu.* Do ziemi mojęj Seir.

13. *Cielne.* T. j. sojne, karmiące mlekiem.—*Wszystkie stada.* Większa część z nich; jest-to hyperbola.

14. *Do pana mego, do Seir.* W tej chwili taki miał zamiar Jakób; lecz później go zmienił, obawiając się charakteru Ezawa.

15. *Z ludu.* Ze współtowarzyszy, albo z żołnierzy moich.

17. *Do Sochot.* Tak później miejsce to zostało naz-

1. Y wyszła Dyna córka Liięy, aby oglądała niewiasty onęy krainy.

2. Którą uyrzawszy Sichem syn Hemora Heveyskiego książę onęy ziemi, rozmiłował się ięy: y porwał, y spał z nią, gwałt uczyniwszy pannie.

wane od namiotów Jakóba.—*Zbudowawszy dom.* Chałupę, łatwo dającą się przenaszać.

18. *Do Salem.* Jest-to imię miasta, które takóž zwało się Sychem i Sychar. Jan. 4, 5.

19. *Od Synów Hemora.* Hemor był książę Sychimitów. Poddani jego zowią się tu synami, bo zwierzchnik ojczyzny ojcem być powinien.—*Za sto jagniąt.* Albo dał za kawałek gruntu sto jagniąt, albo wartość stu jagniąt, albo sto sztuk monety z wyobrażeniem jagnięcia.

20. *Najmocniejszego Boga Izraelowego.* Według niektórych, był to napis na tym ołtarzu, w tych słowach: *Ołtarz Boga, mocnego Izraelowego.*

R. 34.—1. *Dyna.* Córka Jakóba z Lii, mająca wtedy około lat 15.—*Niewiasty.* Hebr. córki, t. j. dziewice, współrośnienniczki, które zebrały się były z powodu jakiejś uroczystości.

2. *Syn Hemora Heveyskiego.* Zpokolenia Hewego, syna

3. et conglutinata est anima ejus cum ea, tristisque delinivit blanditiis.

4. Et pergens ad Hemor patrem suum: Accipe, inquit, mihi puellam hanc conjugem.

5. Quod cum audisset Jacob, absentibus filiis, et in pastu pecorum occupatis, siluit donec redirent.

6. Egresso autem Hemor patre Sichem, ut loqueretur ad Jacob,

7. ecce filii ejus veniebant de agro; auditoque quod acciderat, irati sunt valde, eo quod foedam rem operatus esset in Israel, et violata filia Jacob, rem illicitam perpetrasset.

8. Locutus est itaque Hemor ad eos: Sichem filii mei adhaesit anima filiae vestrae: date eam illi uxorem.

9. et jungamus vicissim connubia: filias vestras tradite nobis, et filias nostras accipite.

10. Et habitate nobiscum: terra in potestate vestra est, exercete, negotiamini, et possidete eam.

11. Sed et Sichem ad patrem et ad fratres ejus ait: Inveniam gratiam coram vobis, et quaecunque statueritis, dabo.

12. Augete dotem, et munera postulate, et libenter tribuam, quod petieritis: tantum date mihi puellam hanc uxorem.

13. Responderunt filii Jacob Sichem et patri ejus in dolo, saevientes ob stuprum sororis:

14. Non possumus facere quod petitis, nec dare sororem nostram homini incircumciso, quod illicitum et nefarium est apud nos.

15. Sed in hoc valebimus foederari, si volueritis esse similes nostri, et circumcidatur in vobis omne masculini sexus:

16. tunc dabimus et accipiemus mutuo filias vestras, ac nostras: et habitabimus vobiscum, erimusque unus populus:

17. si autem circumcidi nolueritis, tollemus filiam nostram, et recedemus.

18. Placuit oblatio eorum Hemor, et Sichem filio ejus.

19. nec distulit adolescens, quin statim quod petebatur expleret; amabat enim puellam valde, et ipse erat inclitus in omni domo patris sui.

20. Ingressique portam urbis, locuti sunt ad populum:

Chanaana, wnuka Chama. Wyż. 10, 7. — *Księżę onęj ziemi.* Syn książęcia owej krainy.

3. *Ispoiła się z nią dusza jego.* Pokochał ją niezmiernie. — *Ublagał łagodnemi słowy.* Hebr. *przemówił do serca dziewczyny.*

6. *Hemor ojciec Sichemów.* Pobłaza synowi, którego powinien był karcić. — *Aby mówił z Jakóbem.* O przyszłych zaślubinach.

7. *W Izraelu.* Przeciw Izraelowi, ojcu Dyny.

10. *Ziemia w mocy waszej.* Zamieszkujcie ją, i uprawiajcie, według waszego upodobania.

11. *Niech najdę taskę u was.* Uczynicie zadosyć mój

3. Y spoiła się z nią dusza jego, a smutną ublażał łagodnemi słowy.

4. Y szedszy do Hemora oycy swego, rzekł: Weźmi mi tę dziewczkę za żonę.

5. Co gdy usłyszał Jakób w niebytności synów, y około pasze bydła zabawionych, milczał aż się wrócili.

6. A gdy wyszedł Hemor oćiec Sichemów, aby mówił z Jakóbem.

7. Oto synowie jego przychodzili z pola: y usłyszawszy co się stało, rozgniewali się barzo, przeto że sprośna rzecz uczynił w Izraelu, a zgwałciwszy córkę Jakobową, nieprzystoyną rzecz zbroił.

8. Mówił tedy Hemor do nich: Dusza Sichem syna mego spoiła się z córką waszą: daycie mu ją za żonę:

9. A pómymy się z obu stron: córki wasze wydacie za nas, a córki nasze pómuycie:

10. A mieszkaycie z nami. Ziemia w mocy waszj jest, sprawuycie, handluycie, a osadzaycie ją.

11. Ale y Sichem rzekł do oycy, y do bracięj ięj: Niech najdę łaskę u was: a co iedno postanowicie to dam:

12. Podwyżcie wiana, y darów żadaycie, a chętnie dam co zachcecie: tylko mi daycie dziewczkę za żonę.

13. Odpowiedzieli synowie Jakóba Sichemowi y oycu jego na zdradzie, roziadszy się o zgwałcenie siostry:

14. Niemożemy uczynić czego żadać, ani dać siostry naszj człowiekowi nieobrzezanemu; co się niegodzi, niesłuszna y obrzydła rzecz u nas.

15. Ale tak się możem porównać, iesli zechcecie bydz nam podobni, a obrzeże się między wami każdy mężczyzna:

16. Tedy damy, y weźmiemy wzaiem córki wasze y nasze: y będziem mieszkać z wami, y będziemy ludem iednym:

17. Lecz iesli się obrzezać nie będziecie chcieli, weźmiemy córkę naszj, y odeydzimy.

18. Podobalo się podanie ich Hemorowi y Sichemowi synowi jego:

19. Y nie odłożył młodzieniec żeby niemiał zaraz uczynić, o co proszono: milował bowiem barzo onę dziewczkę, a sam był zacny we wszystkim domu oycy swego.

20. Y wszedszy w bronę mieyską mówili do ludu:

proście. — *A co iedno postanowicie, to dam.* Na wynagrodzenie krzywdy, i na dary dla was z powodu zaślubin.

12. *Podwyżcie wiana.* Naznaczcie ile chcecie, a zapłać wam za żonę.

13. *Na zdradzie.* Zdradliwie; albowiem nie mieli zamiaru nawrócić ich do czci prawego Boga, ale umyślili ich wymordować, gdy będą chorzy. Jakób nie wiedział o tój zdradzie.

15. *Ale tak się możem porównać.* Wtenczas dopiero będziemy mogli wzajemnie się łączyć małżeństwami, — *Nam podobni.* Poddając się obrządkowi obrzezania.

17. *Weźmiemy córkę waszj.* Odchodząc od was zabierzemy siostrę zniesławioną, zostawując was sądowi Boga.

19. *Zacny.* Pierwszy i najznamienitszy w rodzeństwie.

20. *I wszedłszy* (Hemor i Sichem) *w bronę.* W bramie

21. Viri isti pacifici sunt, et volunt habitare nobiscum: negotientur in terra, et exerceant eam. quae spatiosa et lata cultoribus indiget: filias eorum accipiemus uxores, et nostras illis dabimus.

22. Unum est, quo differtur tantum bonum: Si circumcidamus masculos nostros, ritum gentis imitantes:

23. et substantia eorum, et pecora, et cuncta quae possident, nostra erunt: tantum in hoc acquiescamus, et habitantes simul, unum efficiemus populum.

24. Ansique sunt omnes, circumcisis cunctis maribus.

25. Et ecce, die tertio quando gravissimus vulnerum dolor est: arreptis, duo filii Jacob, Symeon et Levi fratres Dinae, gladiis ingressi sunt urbem confidenter; interfectisque omnibus masculis,*

26. Hemor et Sichem pariter necaverunt, tolentes Dinam de domo Sichem sororem suam,* (Infr. 49, 6.)

27. Quibus egressis, irruerunt super occisos ceteri filii Jacob; et depopulati sunt urbem in ultionem stupri.

28. Oves eorum, et armenta, et asinos, cunctaque vastantes quae in domibus et in agris erant,

29. parvulos quoque eorum et uxores duxerunt captivas.

30. Quibus patratissimè audacter, Jacob dixit ad Symeon et Levi: Turbastis me; et odiosum fecistis mihi Chananaeis, et Pherezaeis habitatoribus terrae huius: nos pauci sumus, illi congregati pircutient me, et delebor ego, et domus mea.

31. Responderunt: Numquid ut scorto abuti debere sorore nostra:

21. Mężowie ci spokojni są, a chcą mieszkać z nami: niech handlują w ziemi, y niechaj ją sprawują, która będąc szeroka y przestrona, sprawców potrzebuje: córki ich będziemy brać za żony, a nasze im dawać będziemy.

22. Jedna rzecz jest która się nam odwołczy rzecz tak dobra: jeśli obrzeżemy mężczyzn nasze, narodu obyczaju naszladując.

23. Y majątność ich, y bydła; y co iedno mają, nasze będą: na to tylko pozwólmy, a mieszkając spólem, ieden lud uczynimy.

24. Y zezwolili wszyscy, obrzezawszy wszystkie mężczyzn.

25. Ali o to dnia trzeciego, gdy nacięższa boleść z ran bywa: porwawszy dwa synowie Jakobi, Symeon y Lewi bracia Dyny miecze, weszli do miasta śmieje: y pobiwszy wszystkę mężczyznę,

26. Hemorę y Sychema wespół zamordowali, wzięwszy z domu Sichema Dynę siostrę swoją.

27. A gdy oni wyszli, przypadli na pobite drudzy synowie Jakobi: y spłądrowali miasto na pomstę zgwałcenia.

28. Owce ich, y rogate bydła y osły, y wszystko pustosząc co w domiech y na polach było.

29. Działki też ich y żony w niewolę zabrali.

30. Co gdy zbroili śmieje, Jakob rzekł do Symeona y Lewi: Zafasowaliście mię, y przywiedliście mię w ohydę Chananejczykom y Pherezeyczykom, obywatelom tej ziemi. Nas niewiele, oni zgromadziwszy się porażą mię, y zgine ja, y dóm mój:

31. A oni odpowiedzieli: Izali iako wszeteczni-ce mieli złe używać siostry naszey?

CAPUT XXXV.

ROZDZIAŁ 35.

O przesiedleniu się Jakóba do Bethel, o śmierci Racheli i Izaaka.

1. Interea locutus est Deus ad Jacob: Surge, et ascende Bethel, et habita ibi, fasque altare Deo,

miejskiej był ratusz, rynek przedazny, i tam się sądy odbywały.

21. *Spokojni są.* Za pobudkę do przyjęcia obrzezania wskazują jedynie tylko korzyści doczesne, nie zaś wyższość religii Jakóba.

23. *Nasze będą.* Przez handel i inne wzajemne stosunki staniemy się uczestnikami ich bogactw.

25. *Dwaj synowie.* W towarzystwie sług swoich. Symeon miał wtedy lat 21, Lewi 20.—*Śmieje.* Jako na zgnękanach choroba, i nie podejrzewających nic podobnego. *Y pobiwszy.* W tym ich postępku wieloraki był grzech: kłamstwo, zdrada, nieposłuszeństwo ku ojcu, któryby nigdy był nie pochwałił ich zamiarów; niesprawiedliwość wojny, którą wypowiedzieć nie oni, ale tylko ich ojciec miał prawo; świętokradztwo, gdyż religijnego obrzędu obrzezania użyli do wykonania zbrodni; okrucieństwo, gdyż nad miarę się pomścili; zuchwalstwo, albowiem całą swoją rodzinę narazili na niebezpieczeństwo, ze strony rozniewianych sąsiadnich ludów. W ks. Judyt. r. 9. 2, nie ten postępek Symeona, ale pochwalona jest sprawiedliwość Boża, która dopuściła tę karę na Sychimitów za grzech ich książęcia; i tam się mówi, że Bóg podał miecz

1. Tym czasem mówił Bóg do Jakoba: Wstań a wstąp do Bethel, y mieszkaj tam, a uczyni o-

Symeonowi, w tém rozumieniu w jakim dany był miecz Assyryjczykom i innym narodom, aby były narzędziami pomsty Bożej za zbrodnie Izraelitów, chociaż i sami nie byli wolni od grzechów.

26. *Wziąwszy z domu Sychema Dynę.* Gdzie została od czasu swego zgwałcenia.

27. *Spłądrowali.* Zabrali co się im podobało, resztę zaś poniszczyli.

29. *W niewolę zabrali.* Ponieważ ta rzeź i rabunek były niesprawiedliwe, trzeba przypuszczać, iż Jakób, dowiedziawszy się o tém, jeńców wszystkich uwolnił i wrócił im to, co się ocaliło od zniszczenia.

30. *Zafasowaliście mię.* Smutku i bojaźni nabawiłście mię.—*Chananejczykom i Pherezeyczykom.* Którzy byli sąsiadnimi Hewejczykom.

31. *Izali jako wszeteczni-ce.* Jest to płocha wymówka rozniewianych.

R. 35.—1. *Tęczasem.* Kiedy Jakób obawia się napadu sąsiadów, Bóg rozpedza jego bojaźń i pociesza go. *Uczyni oltarz.* Jakoś obiecał, wznosząc kamień na pomnik. r. 28, 22.—*Bogu, któryć się ukazał.* Mnie, który się ukazałem tobie. Mówi o sobie jakby o kimś innym w 3ciej

qui apparuit tibi quando fugiebas Esau fratrem tuum. (*Supr. 28, 13.*)

2. Jacob vero convocata omni domo sua, ait: Abjicite deos alienos, qui in medio vestri sunt, et mundamini, ac mutate vestimenta vestra.

3. Surgite, et ascendamus in Bethel, ut faciamus ibi altare Deo: qui exaudivit me in die tribulationis meae, et socius fuit itineris mei.

4. Dederunt ergo ei omnes deus alienos quos habebant, et in aureas quae erant in auribus eorum; at ille infodit ea subter terebinthum, quae est post urbem Sichem.

5. Cumque profecti essent, terror Dei invasit omnes per circuitum civitates, et non sunt ausi persequi recedentes.

6. Venit igitur Jacob Luzam, quae est in terra Chanaan, cognomento Bethel; ipse et omnis populus cum eo.

7. Aedificavitque ibi altare, et appellavit nomen loci illius, Domus Dei; ibi enim apparuit ei Deus cum fugeret fratrem suum. (*Supr. 28, 18.*)

8. Eodem tempore mortua est Debora nutrix Rebeccae, et sepulta est ad radices Bethel subter quercum; vocalumque est nomen loci illius, Quercus fletus.

9. Apparuit autem iterum Deus Jacob postquam reversus est de Mesopotamia Syriae, benedixitque ei,

10. dicens: Non vocaberis ultra Jacob, sed Israel erit nomen tuum. Et appellavit eum Israel, *

11. Dixitque ei: Ego Deus omnipotens, cresce et multiplicare: gentes, et populi nationum ex te erunt reges de lumbis tuis egredientur.

12. Terramque quam dedi Abraham et Isaac dabo tibi et semini tuo post te. * (*Supr. 32, 28.*)

13. Et recessit ab eo.

14. Ille vero erexit titulum lapideum in loco, quo locutus fuerat ei Deus; libans super eum libamina, et effundens oleum;

15. vocansque nomen loci illius, Bethel.

16. Egressus autem inde, venit verno tempore osobie. Tak, Licz. 12, 6, powiedziano *prorok Pański*, t. j. mój.

2. *Bogi cudze.* Może teraz dowiedział się o tém, że Rachel zabrała była bałwany Labana, albo może zatrzymane były przez kogoś bałwanki złote lub srebrne z łupów Sychymitów.—*Odmienienie szaty.* Zrzucenie brudne a wełnie czyste, iżbyście nbiorom zewnętrznym wyrażali czystość wewnętrzną.

3. *I był towarzyszem.* W podróży do Mezopotamii i powrocie do Chanaan.

4. *Nausznice.* Które na uszach bałwanków wisiały, albo na których bałwochwalecy wyrzynali obrazy swych bogów.—*Wkopał.* Wprzód pokruszone i stopione, jak to uczynili także Mojżesz i Ezechiasz. Exod. 32, i 20, i IV. Kr. 18, 4.—*Nie chciał, iżby pozostał jakiś ślad czci zabobonnej. Pod Terebintem.* P. W.

5. *Strach Boży.* T. j. wielki i od Boga zesłany.

6. *Do Luzy, która jest w ziemi Chananejskiej.* Gdyż jest i inna Luza, ks. Sędz. 1. 26.—*Wszystek lud.* Lična jego familia.

7. *Nazwał.* Nadane już imię pierwiej potwierdził. Wyż. 28, 19.

8. *Debora.* Była to mamka Rebeki, matki Jakóba, która razem z nią przyszła z Haran do Chanaani, do Izaaka.

tarz Bogu, któryć się ukazał, kiedyś uciekał przed Ezawem bratem twoim.

2. Jakob tedy zezwawszy dom wszytek swój, rzekł: Odrzućcie bogi cudze, którzy w pośrodku was są, a oczyśćcie się, y odmienienie szaty wasze.

3. Wstańcie, a wstąpmy do Bethel, abyśmy tam uczynili oltarz Bogu, który mię wysłuchał w dzień utrapienia mego, y był mi towarzyszem drogi moiej.

4. Oddali mu tedy wszystkie Bogi cudze które mieli, y nausznice które na uszach ich były: a on wkopał je pod Terebintem, który iest za miastem Sichem.

5. A gdy wyiachali, strach Boży napadł wszystkie okoliczne miasta, że nie śmieli gonić odchodzących.

6. Przyszedł tedy Jakob do Luzy, która iest w ziemi Chananejskiej, przewiskiem Bethel, sam y wszytek lud z nim:

7. Y zbudował tam oltarz, y nazwał imię onego mieysca, Dóm Boży, bo mu się tam Bóg był ukazał, gdy uciekał przed bratem swoim.

8. Tegoż czasu umarła Debora mamka Rebeczy-na, y pogrzebiona iest na dole Bethel pod dębem: y nazwano imię onego mieysca Dąb płaczu.

9. Y ukazał się powtórę Bóg Jakobowi, gdy się wrócił z Mezopotamii Syrijskiej, y błogosławił mu,

10. mówiąc: Nie będziesz więcej zwan Jakobem: ale Israel będzie imię twoie. Y nazwał go Israelem,

11. Y rzekł mu: Jam Bóg wszechmogący, rozradzaj się y mnoż się, narody y ludzie narodów będą z ciebie, królowie z biodr twoich wynida.

12. Y ziemię którym dał Abrahamowi y Isaakowi dam tobie, y nasieniu twemu po tobie.

13. Y odszedł od niego.

14. A on postawił znak kamienny na mieyscu gdzie z nim Bóg mówił: ofiarując na nim mokre ofiary, y lejąc oliwę,

15. Y nazywając imię onego mieysca Bethel.

16. A odszedszy z tamtąd, przyszedł czasu wio-

Według podania Żydów, Debora ta była od Rebeki wysłana do Haran, aby wezwiała do powrotu Jakóba, i teraz sama z nim powracając w drodze umarła.—*Na dole Bethel.* W dolinie, u stóp góry, na której znajdowało się miasto Bethel.—*Dąb płaczu.* Tak nazwany, dla żałoby i opłakiwania tam jęj śmierci przez rodzinę Jakóba.

9. *I ukazał się powtórę.* Niedawno był się ukazał, rozkazując mu, aby szedł do Bethel (w. 1): teraz znów mu się ukazuje, po przybyciu jego do Bethel.—*I błogosławił mu.* Wespół z potwierdzeniem nowego imienia (r. 32, 28), powiększył dlań swe łaski.

10. *Nie będziesz więcej zwan.* Odtąd nie samem imieniem Jakóba, ale i Izraelem także będziesz nazywany.

11. *Wszechmogący.* Wiedz iż mogę uczynić to, co obiecuję.—*Rozradzaj się i mnoż się.* Rozrodzisz się i rozmnożysz.—*Narody i ludzie narodów.* Pokolenia Izraelskie, liczbą wyrównujące narodom i ludom.

12. *Dam tobie i nasieniu twemu.* Tobie dam, ponieważ oddam potomstwu twemu.

13. *I odszedł od niego.* Bóg zniknął mu z oczu.

14. *Znak.* Któryby był pomnikiem na pamiątkę tego okazania się Boga i obietnic jego, i razem ołtarzem, na którym też Jakób ofiarował ku czci Boga ofiary mokre, t. j. wino i oliwę.

ad terram, quae ducit Ephratam; in qua cum pariturus Rachel,

17. ob difficultatem partus periclitari coepit. Dixitque ei obstetrix: Noli timere, quia et hunc habebis filium.

18. Egrediente autem anima prae dolore, et imminente jam morte, vocavit nomen filii sui Benoni, id est: Filius doloris mei: pater vero appellavit eum Benjamin, id est: Filius dextrae. * (*Infr. 48, 7.*)

19. Mortua est ergo Rachel, et sepulta est in via, quae ducit Ephratam, haec est Bethlehem. *

20. Erexitque Jacob titulum super sepulchrum ejus: Hic est titulus monumenti Rachel, usque in praesentem diem. (*Infr. 48, 7.*)

21. Egressus inde fixit tabernaculum trans Turem gregis.

22. Cumque habitaret in illa regione; abiit Ruben, et dormivit cum Bala concubina patris sui; quod illum minime latuit. Erant autem filii Jacob duodecim. (*Infr. 49, 4.*)

23. Filii Liae: primogenitus Ruben et Simeon, et Levi, et Judas, et Issachar et Zabulon.

24. Filii Rachel: Joseph et Benjamin.

25. Filii Bala ancillae Rachelis: Dan et Nephtali.

26. Filii Zelphae ancillae Liae: Gad et Aser. Hi sunt filii Jacob, qui nati sunt ei in Mesopotamia Syriae.

27. Venit etiam ad Isaac patrem suum in Mambre, civitatem Arbee, haec est Hebron; in qua peregrinatus est Abraham et Isaac. (*Supr. 23, 19.*)

28. Et completi sunt dies Isaac centum octoginta annorum.

29. Consumptusque aetate mortuus est, et appositus est populo suo senex et plenus dierum; et sepelierunt eum Esau et Jacob filii sui.

sny do ziemi która wiedzie do Ephraty: w której gdy się Rachel rodzić pracowała.

17. Dla trudności porodzenia. poczęła w niebezpieczeństwie bydź: y rzekła ię baba: Nie bój się, bo y tego syna będziesz miała.

18. A gdy wychodziła dusza ię od boleści, y gdy już śmierć nadchodziła, nazwała imię syna swego Benoni, to iest, syn boleści moięy: a ojciec nazwał go Benjamin, to iest syn prawice.

19. Umarła tedy Rachel, y pogrzebiona iest na drodze; która wiedzie do Ephraty, ta iest Bethlehem.

20. Y postawił Jakob znak na grobie ię: ten- ci iest znak grobu Rachel, aż do dnia dzisiejszego.

21. A wyszedszy z tamtąd, rozbił namiot, za Wieżą stada.

22. A gdy mieszkał w onęj krainie, poszedł Ruben y spał z Bala nałożnica oycy swego: co iemu nie tajno było. A było synów Iakobowych dwanaście.

23. Synowie Lięy: pierworodny Ruben, y Symeon, y Lewi, y Judas y Isachar, y Zabulon.

24. Synowie Rachel, Jozeph y Beniamin.

25. Synowie Bala sługi Rachel, Dan, y Nephtali.

26. Synowie Zelphy, sługi Lięy, Gad y Aser: ci są synowie Jakobowi, którzy się mu urodzili w Mezopotamii Syrijskiej.

27. Przyszedł też do Isaaka oycy swego do Mambre miasta Arbee, to iest Hebron: gdzie był gościem Abraham y Isaak.

28. Y spełniło się dni Isaakowych sto osmdzie- siąt lat.

29. Y starzawszy się umarł, y przyłożon iest do ludu swego stary y dni pelen: y pogrzebli go Ezaw y Jakob synowie iego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 35. w. 4. *Wkopał je pod Terebintem.* Inszy to przekładają dębem, albo kasztanem. Wszakże Terebintus jest drzewo z którego ciecie Terpentina, które gdzie indziej jest małe, ale w Syrii jest wielkie drzewo: my własnego słowa nie mamy, przeto je Terebintem zowiemy.

21. *Za wieżę stada.* Albo za wieżę Hader. To miejsce powiadają być, gdzie potem kościół zbudowano, i wieżę Hader wieżę stada nazywają, to jest zgromadzenia i schodzenia się. Drudzy zaś wieżę stada, twierdzą być miejsce pod Betlehem, gdzie się przy narodzeniu Pana Chrystusa Anioł pasterzom ukazał. Albo może być, że oboje miejsce, wieżę trzody zwano. I słusznie Jeruzalem mógł tak nazwać, wieżę dla wysokości, a trzody iż do niego się schodzili wszyscy trzy kroć do roku, jak o tem niżej.

18. *Benjamin.* Rachel umierając nazwała syna *Benoni*, t. j. synem boleści; lecz ojciec przezwał go *Benjaminem*, czyli *synem prawicy*, dla okazania, iż mężnym umysłem przeniosł smutny wypadek śmierci jego matki, i że wróżył dobrze temu synowi, gdyż prawica jest godłem mocy i szczęścia. Takoż nazwany był synem prawicy, czyli najmilszym ojcu, jako ostatni z rodzeństwa, i w starości zrodzony.

19. *Na drodze, która wiedzie.* Między Jeruzalem i Betlejem, czyli Efratą.

20. *Znak.* Pomnik kamienny, w kształcie piramidy.

21. *Za Wieżę stada.* Patrz W.

22. *Spał z Bala.* Dla tego Jakób pozbawił Rubena

prawa pierworodztwa, i umierając rzucił nań przekleństwo. N. r. 49, 4. Z Bala zaś, swą drugorzędną żoną, Jakób odtąd już nie miał małżeńskiego pożycia, jako że splugawiona kazirodztwem. Podobnie postąpił w takim zdarzeniu i Dawid. II. Kr. 16, 22.

26. *Urodzili w Mezopotanii.* Prawie wszyscy; wyjąwszy Benjamin, który się urodził blisko Betlejem. (w. 16).

27. *Miasta Arbee.* W Kariatth Arbe, czyli Hebron.—

Był gościem. Pielgrzymem, bez stałego mieszkania.

29. *Przyłożon jest do ludu swego.* Połączył się z ojca- mi swymi w otchłani. Patrz Wyż. 25, 8.—*Pogrzebli go.* Przy grobie Rebeki, która wprzód umarła.—*Ezaw i Ja- kób.* Powinnością jest dzieci sprawić pogrzeb rodzicom.

CAPUT XXXVI.

ROZDZIAŁ 36.

O oddzieleniu się Ezawa od Jakóba, i rodowodzie synów Ezawa,

1. Hae sunt autem generationes Esau, ipse est Edom.

2. Esau accepit uxores de filiabus Chanaan: Ada filiam Elon Hethaei, et Oolibama filiam Anae filiae Sebeon Hevai.

3. Basemath quoque filiam Ismael sororem Nabajoth.

4. Peperit autem Ada, Eliphaz: Basemath genuit Rahuel; (1. Par. 1, 35).

5. Oolibama genuit Jehus et Jhelon et Core; hi filii Esau qui nati sunt ei in terra Chanaan.

6. Tulit autem Esau uxores suas et filios et filias, et omnem animam domus suae, et substantiam, et pecora, et cuncta quae habere poterat in terra, Chanaan; et abiit in alteram regionem, recessitque a fratre suo Jacob.

7. Divites enim erant valde, et simul habitare non poterant; nec sustinebat eos terra peregrinationis eorum prae multitudine gregum. (Supr. 13, 6).

8. Habitavitque Esau in monte Seir, ipse est Edom. (Josue. 24, 4.)

9. Hae autem sunt generationes Esau patris Edom in monte Seir,

10. et haec nomina filiorum ejus: Eliphaz filius Ada uxoris Esau; Rahuel quoque filius Basemath uxoris ejus. (1. Par. 1, 35).

11. Fueruntque Eliphaz filii: Theman, Omar, Sepho, et Gatham, et Cenez.

12. Erat autem Thamna, concubina Eliphaz filii Esau; quae peperit ei Amalech. Hi sunt filii Ada uxoris Esau.

13. Filii autem Rahuel: Nahath et Zara, Samma et Meza. Hi filii Basemath uxoris Esau.

14. Isti quoque erant filii Oolibama filiae Anae filiae Sebeon, uxoris Esau, quos genuit ei Jehus et Jhelon et Core.

15. Hi duces filiorum Esau: Filii Eliphaz primogeniti Esau; dux Theman, dux Omar, dux Sepho, dux Cenez,

16. dux Core, dux Gatham, dux Amalech! hi filii Eliphaz in terra Edom, et hi filii Ada.

17. Hi quoque filii Rahuel filii Esau: dux Na-

1. A te są rodzaie Ezawowe, ten iest Edom.

2. Ezaw poiał żony z córek Chananeyskich: Adę córkę Elona Hethejskiego, y Oolibamę córkę Any, córki Sebeona Heweyskiego:

3. Y Basemat córkę Ismaelową siostrę Nabaia-thową.

4. Y urodziła Ada Eliphaza: a Basemath urodziła Rahuela:

5. Oolibama urodziła Jehus y Jhelon y Kore. Ci synowie Ezawowi: którzy się urodzili w ziemi Chananeyskiej.

6. Y wziął Ezaw żony swoje, y syny y córki, y wszystkie dusze domu swego, y majątność, y bydło, y wszystko co mógł mieć w ziemi Chananeyskiej: y poszedł do inszej krainy, y odszedł od brata swego Jakoba.

7. Bo byli barzo majątni, a mieszkać pospół nie mogli: y nie mogła ich znieść ziemia pielgrzymowania ich, dla mnóstwa trzód.

8. Y mieszkał Ezaw na górze Seir, ten iest Edom.

9. A te są pokolenia Ezawa oycza Edom na górze Seir,

10. Y te imiona synów iego; Eliphaz syn Ady żony Ezaw: Rahuel zaś syn Basemath żony iego.

11. Y byli synowie Eliphazowi: Theman, Omar, Sepho, y Gatham, y Cenez.

12. A Thamna była naloźnica Eliphaza syna Ezaw: która mu urodziła Amalecha. Ci są synowie Ady żony Ezawowey.

13. A synowie Rahuel: Nahath, y Zara, Samma, y Meza. To synowie Basemath żony Ezawowey.

14. Ci też byli synowie Oolibamy córki Any córki Sebeonowey żony Ezawowey, które mu urodziła: Iehus, y Jhelon, y Kore:

15. Te książęta synów Ezawowych: synowie Eliphaza pierworodnego Ezawowego: książę Theman: książę Omar: książę Sepho: książę Cenez,

16. Książę Kore, książę Gatham, książę Amalech. Ci synowie Eliphaz w ziemi Edomskiej, y ciż synowie Ady:

17. Ci zaś synowie Rahuela syna Ezawowego:

R. 36.—1. *Ten jest Edom.* Ezaw, który inném imieniem zwał się Edom. Wyliczają się tu pokolenia Ezawa, dla pokazania iż obietnica dana ojcu jego została ziszczona. (r. 26, 4).

2. *Adę, córkę Elona Hethejskiego.* Taż Ada (wyż, 26, 34), nazwana jest Judytą, córką Beerego; albowiem tak mężczyźni jak niewiasty, miewali i po kilka imion. Jakób, zowie się także Izraelem; Ezaw, Edomem; Sarama, Jeschą.

4. *Eliphaz.* Niektórzy rozumieją, że ten Elifaz był jednym z owych przyjaciół Joba, którzy go pocieszali. Według innych, był-to prapradziad tamtego.

6. *Poszedł do inszej krainy.* Do Idumei, gdzie już wprzódby był zamieszkał. (r. 32, 3); teraz, po śmierci y pogrzebie ojca, znowu tam wrócił. Stało się to z roz-

porządzenia Boskiego, iżby całą ziemię Chanaan ustąpił Jakóbowi, któremu ona była przyobiecana.

8. *Ten jest Edom.* T. j. Ezaw zowie się także Edom.

9. *Ojca Edom.* Idumejczyków.

10. *Synów jego.* Pod imieniem synów rozumieją się tu także i wnuki, i dalsi potomkowie, jak to i Chrystus zowie się (Math. 1, 2) *synem Dawida, synem Abrahama.*

15. *Te książęta synów Ezawowych.* Wyliczają się tu książęta: w w. 31, królowie, znowu w w. 40 książęta, którzy panowali w Idumei; Idumejczycy zaś mieli u siebie rząd najprzód arystokratyczny, potem monarchiczny, później znowu przeszli do arystokratycznego. Tak książęta, jak i królowie ich nie byli dziedziczni, ale obieralni; ztąd nie synowie umarłych, ale inni obejmowali wodzę rządu.

hath, dux Zara, dux Samma, dux Meza; hi autem duces Rahuel in terra Edom; isti filii Basemath uxoris Esau.

18. Hi autem filii Oolibama uxoris Esau: dux Jehus, dux Jhelon, dux Core; hi duces Oolibama filiae Anae uxoris Esau.

19. Isti sunt filiae Esau, et hi duces eorum; ipse est Edom.

20. Isti sunt filii Seir Horraei, habitatores terrae: Lotan, et Sobal, et Sebeon, et Ana, (1. Par. 1, 38).

21. Et Dison, et Eser, et Disan; hi duces Horraei, filii Seir in terra Edom.

22. Facti sunt autem filii Lotan: Hori et Heman; erat autem soror Lotan, Thamna.

23. Et isti filii Sobal: Alvan et Manahat et Ebal, et Sepho et Onam.

24. Et hi filii Sebeon: Aja et Ana. Iste est Ana, qui invenit aquas calidas in solitudine, cum Paceret asinos Sebeon patris sui,

25. habuitque filium Dison, et filiam Oolibama.

26. Et isti filii Dison: Hamdan, et Eseban, et Jethram, et Charan.

27. Hi quoque filii Eser: Balaan, et Zavan, et Akan.

28. Habuit autem filios Disan: Hus, et Aram.

29. Hi duces Horraeorum: dux Lotan, dux Sobal, dux Sebeon, dux Ana,

30. dux Dison, dux Eser, dux Disan; isti duces Horraeorum qui imperaverunt in terra Seir.

31. Reges autem qui regnaverunt in terra Edom, antequam haberent regem filii Israel, fuerunt hi:

32. Bela filius Beor, nomenque urbis ejus Denaba.

33. Mortuus est autem Bela, et regnavit pro eo Jobab filius Zarae de Bosra.

34. Cumque mortuus esset Jobab, regnavit pro eo Husam de terra Themanorum.

35. Hoc quoque mortuo regnavit pro eo Adad filius Badad, qui percussit Madian in regione Moab; et nomen urbis ejus Avith.

36. Cumque mortuus esset Adad, regnavit pro eo Semla de Masreca.

37. Hoc quoque mortuo regnavit pro eo Saul de fluvio Rohoboth.

38. Cumque et hic obiisset, successit in regnum Balanan filius Achobor.

39. Isto quoque mortuo regnavit pro eo Adar, nomenque urbis ejus Phau; et appellabatur uxor ejus Meetabel, filia Matred filiae Mezaab.

40. Haec ergo nomina ducum Esau in cognationibus, et locis, et vocabulis suis: dux Thamna, dux Alva, dux Jetheth,

41. dux Oolibama, dux Ela, dux Phinon,

42. dux Cenez, dux Theman, dux Mabsar,

43. dux Magdiel, dux Hiram; hi duces Edom habitantes in terra imperii sui, ipse est Esau pater Idumaeorum.

24. *Który wynalazł cieplice.* Odkrył skuteczność wód ciepłych, mineralnych. P. W.

31. *Pierwój niż mieli króla.* To, jak i wiele innych rzeczy, Mojżesz wyrzekł duchem proročnym. Niektórzy mniemają, że te słowa przydane zostały od kogoś,

książę Nahath, książę Zara, książę Samma, książę Meza. A te książęta Rahuela w ziemi Edomskiej. Ci synowie Basemath żony Ezawowej.

18. Ci lepak synowie Oolibamy żony Ezawowej. Książę Jehus, książę Jhelon, książę Kore, te książęta Oolibamy córki Anei żony Ezawowej.

19. Ci są synowie Ezawowi, y ci książęta ich: Ten iest Edom.

20. Ci zaś synowie Seir Horreyczyka mieszkający w ziemi: Lotan, y Sobal, y Sebeon, y Ana.

21. Y Dison, y Eser, y Disan. Te książęta Horreyskie, synowie Seir w ziemi Edom.

22. Y byli synowie Lotan: Hory, y Heman. A siostra Lotanowa była Thamna.

23. A ci synowie Sobalowi: Alvan y Manahat, y Ebal, y Sepho, y Onam.

24. Ci zaś synowie Sebeon: Aia y Ana. Ten iest Ana który wynalazł cieplice na puszczy, gdy pasł osły Sebeona oyca swego.

25. A miał syna Dysona y córkę Oolibamę.

26. A ci synowie Dyson: Hamdan, y Eseban, y Jethram, y Charan.

27. Cizaśsynowie Eserowi: Balaan, y Zavan, y Akan.

28. A Dysan miał syny: Husa y Arama.

29. Te Książęta Horreyczyków: książę Lotan, książę Sobal, książę Sebeon. książę Ana,

30. Książę Dison, książę Eser, książę Disan: te książęta Horreyczyków, którzy rozkazowali w ziemi Seir.

31. A królowie którzy królowali w ziemi Edom, piérwój niżli mieli króla synowie Israelscy, byli ci:

32. Bela syn Beorów, a imię miasta iego Denaba.

33. A umarł Bela, y królował miasto niego Jobab, syn Zarego z Bosry.

34. A gdy umarł Jobab, królował miasto niego Husam z ziemie Themaczyków.

35. Po tego też śmierci, królował miasto niego Adad syn Badadów, który poraził Madiana w krajinie Moab: a mię miasta iego Awith.

36. Y gdy umarł Adad, królował miasto niego Semla z Masreki.

37. A po tego też śmierci, królował miasto niego Saul od rzeki Rohoboth.

38. A gdy y ten umarł, nastąpił na królestwo Balanan syn Achoborów.

39. A po iego też śmierci królował miasto niego Adar, a imię miasta iego Phau: a żonę iego zwano Meetabel, córka Matred córki Mezaab.

40. Te tedy imiona książąt Ezaw według rodzajów y miese y imion ich: książę Thamna, książę Alua, książę Ietheth,

41. Książę Oolibama, książę Ela, książę Phinon.

42. Książę Cenes, książę Theman, książę Mabsar.

43. Książę Magdiel, książę Hiram: te książęta Edomskie, mieszkające w ziemi panowania swego, Ten iest Ezaw oćiec Idumeyczyków.

który przepisywał i uporządkował rękopisma Mojżesza. Albowiem w czasach Mojżesza jeszcze nie było królów w narodzie Izraelskim.

33. *Jobab.* Czyli *Job*, ten sam, którego księgi śś. podają jako wzór i zwierciadło cierpliwości.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 36. w 14. *Ana który wynalazł Cieplice*. Hieronim ś. (libr. Hebr. quaest.) pisze, iż u Żydów jest wielkie o tym gadanie, jeźliż ten Ana wynalazł Cieplice czyli obyczaj rodzenia mułów z oslice i konia, jako inszy przekładają. Aleć u Greków i Łacinników już zdawna, jeszcze przed Hieronimem ś. czytano *agnus calidus* to jest cieplice. Przetoż albo inaczej dzisiejszy nowotni Żydzi czytają, albo samych słów żydowskich nierozumieją.

CAPUT XXXVII.

ROZDZIAŁ 37.

O przedaniu Józefa Izmaelitom, i Putyfarowi.

1. Habitavit autem Jacob in terra Chanaan, in qua pater suus peregrinatus est,

2. Et hae sunt generationes ejus: Joseph cum sedecim esset annorum, pascebat gregem cum fratribus suis adhuc puer; et erat cum filiis Balae et Zelphae uxorum patris sui; accusavitque fratres suos apud patrem crimine pessimo.

3. Israel autem diligebat Joseph super omnes filios suos, eo quod in senectute genuisset eum; fecitque ei tunicam polymitam.

4. Videntes autem fratres ejus, quod a patre plus cunctis filiis amaretur, oderant eum, nec poterant ei quidquam pacifice locui.

5. Accidit quoque ut visum somnium referret fratribus suis; quae causa majoris odii seminarium fuit.

6. Dixitque ad eos: Audite somnium meum quod vidi:

7. Putabam nos ligare manipulos in agro: et quasi consurgere manipulum meum, et stare vestrosque manipulos circumstantes adorare manipulum meum.

8. Responderunt fratres ejus: Numquid rex noster eris? aut subjeciemur ditioni tuae? Haec ergo causa somniorum atque sermonum, invidiae et odii fomentum ministravit.

9. Aliud quoque vidit somnium, quod narrans fratribus, ait: Vidi per somnium, quasi solem, et lunam, et stellas undecim adorare me.

10. Quod cum patri suo, et fratribus retulisset, increpavit eum pater suus, et dixit: Quid sibi vult hoc somnium quod vidisti? Num ego et mater tua, et fratres tui adorabimus te super terram?

11. Invidebant ei igitur fratres sui; pater vero rem tacitus considerabat.

R. 37.— 1. *W której*. Mieszkał w Hebron. (r. 35, 27).

2. *Te są pokolenia jego*. Te są dzieje i wypadki Jakóba w pokoleniach jego, czyli dotyczące synów jego. — *Gdy miał lat szesnaście*. Skończonych, i zaczęty 17-ty; tak w Wiers. Hebr. i LXX-ciu. — *Jeszcze pacholęciem*. Wiekiem, obyczajami i niewinnością. — *O grzech bardzo srogi*. Przeciwi przyrodzeniu: albo o grzechu sódmski, albo o bestyalstwo.

3. *Iż go w starości swęj*. Rodzice zwykle synów w starości zrodzonych więcęj miłują; albo dla tego, że już innych po nich mieć nie spodziewają się; albo że przez nich, jako dłużej mających żyć, dłużej też przechowuje się imię i pamięć rodziców; albo, że są dowodem i oznaką błogięj i czerstwęj starości rodziców. Prócz tego, Jakób mógł kochać Józefa nad innych, dla jego niewinności życia i obyczajów. — *Suknię wzo- rzystą*. Utkaną w kwiaty z niei różnobarwnych.

4. *Nienawidzieli go*. Przyczyny nienawiści: 1. Większa miłość ojca. 2. Wyjawienie zbrodni. 3. Suknia kolorowa. 4. Sny.

1. A Jakob mieszkał w ziemi Chananeyjskiej, w której oćiec jego był gościem.

2. A te są pokolenia jego: Ioseph gdy miał szesnaście lat, pasł trzodę z bracia swą ieszcze pacholęciem: y był z synami Bale y Zelphy, zón oycy swego: y oskarżył bracia swą przed oycem o grzech barzo srogi.

3. A Israel miłował Jozepha nad wszystkie syny swe, przeto, iż go był w starości swęj urodził: y uczynił mu suknię wzorzystą.

4. Y widząc bracia jego, że go miłował oćiec nadewszystki syny: nie nawidzieli go, y niemogli nic laskawie z nim mówić.

5. Przydało się też, iż sen który widział, powiadał bracięj swęj: co było przyczyną więtszęj nienawiści.

6. Y rzekł do nich: słuchaycie snu mego którym widział.

7. Zdało mi się żeśmy wiązali snopy na polu: a snop mój iakoby powstał y stał, a wasze snopy około stojące kłaniały się snopowi memu.

8. Odpowiedzieli bracia jego: Izali królem naszym będziesz? abo poddani będziemy państwu twe-mu? Ta tedy przyczyna snów y mów, zazdrości y nienawiści żagwie przydawała.

9. Widział też y drugi sen, który powiadaiąc bracięj, mówił: Widziałem przez sen, iakoby mi się słońce y księżyc y iedenaste gwiazd kłaniało.

10. Co gdy oycu swemu y bracięj swęj powiedział, zlaiał go oćiec jego y rzekł: Cóż się rozumie przez ten sen któryś widział? Izali ja y matka twoja y bracia twoi kłaniać ci się będziemy do ziemi?

11. Zayżrzeni mu tedy bracia jego: a oćiec miłując rzecz uważał.

7. *Wiązali snopy*. Zboża. Było właściwe godło tej przepowiedni, że bracia jego mieli kiedyś przybyć do Egiptu, dla nakupienia zboża, w czasie głodu. Snopy zaś braci, kłaniające się snopowi Józefa, oznaczyły ów pokłon, którym mieli uczcić Józefa w Egipcie, jego bracia.

8. *Żagwie*. Podniety.

9. *I drugi sen*. Podobnież od Boga był zestany, i w tymże celu, a podwojeniem swem potwierdzał pewność poprzedzającego widzenia.

10. *Zlaiał go*. Nie czynił tego z gniewu i lekceważenia jego opowiadania; ale tym sposobem roztropnie łagodził zazdrość braci. — *Izali ja i matka twoja*. Jak gdyby rzekł: Któżby temu wierzył, że ja i matka twoja kłaniać ci się kiedy będziemy? Przez matkę nie rozumie tu Racheli, która już była umarła, lecz Bałę, żonę swoją, która Józefa wychowywała, i po śmierci Racheli zastąpiła dlań miejsce matki.

11. *Milcząc, rzecz uważał*. Rozważając ten sen, jako rzecz od Boga zesłaną, oczekiwał spełnienia się jego.

12. Cumque fratres illius in pascendis gregibus patris morarentur in Sichem,

13. dixit ad eum Israel: Fratres tui pascunt oves in Sichimis: veni, mittam te ad eos. Quo respondente,

14. praesto sum, ait ei: Vade, et vide si cuncta prospera sint erga fratres tuos, et pecora, et renuncia mihi quid agatur. Missus de valle Hebron, venit in Sichem;

15. invenitque eum vir errantem in agro, et interrogavit, quid quaereret.

16. At ille respondit: Fratres meos quaero, indica mihi ubi pascant greges.

17. Dixitque ei vir: Recesserunt de loco isto; audiavi autem eos dicentes: Eamus in Dothain. Perrexit ergo Joseph post fratres suos, et invenit eos in Dothain.

18. Qui cum vidissent eum procul, antequam accederet ad eos, cogitaverunt illum occidere;

19. et mutuo loquebantur: Ecce somniator venit.

20. Venite, occidamus eum, et mittamus in cisternam veterem, dicemusque: Fera pessima devoravit eum: et tunc apparebit quid illi prosint somnia sua.

21. Audiens autem hoc Ruben, nitebatur liberare eum de manibus eorum, et dicebat: (*Infr. 42, 22*).

22. Non interficiatis animam ejus, nec effundatis sanguinem, sed projicite eum in cisternam hanc, quae est in solitudine, manusque vestras servate innoxias. Hoc autem dicebat, volens eripere eum de manibus eorum, et reddere patri suo *.

23. Confestim igitur ut pervenit ad fratres suos, nudaverunt eum tunica talari, et polimita;

24. miseruntque eum in cisternam veterem, quae non habebat aquam. (*Supr. 9, 6*).

25. Et sedentes ut comederent panem, viderunt Ismaelitas viatores venire de Galaad, et camelos eorum portantes aromata, et resina, et statim in Aegyptum.

26. Dixit ergo Judas fratribus suis: Quid nobis prodest si occiderimus fratrem nostrum, et celaverimus sanguinem ipsius?

27. Melius est ut venundetur Ismaelitis, et manus nostrae non polluantur: frater enim, et caro nostra est. Acquieverunt fratres sermonibus illius.

28. Et praelereuntibus Madianitis negotiatoribus,

13. *Pójdź, posłę cię do nich.* Ojciec zatrzymał był Józefa w domu, iżby czas i nieobecność uleczyły braci jego z nienawiści: po jakimś czasie, sądząc że już nienawiść ustąpiła, posyła go do nich.

15. *Błądzącego po polu.* Jako niewiedzącego, gdzieby się znajdowali jego bracia.

19. *Widosen.* Hebr: *pan snów*, t. j. mający i posiadający widzenia snów; albo biegły w zmyślaniu snów; albo pan i książę, lecz tylko we śnie.

20. *Do studni staréj.* Już suchéj, w której niegdyś przechowywała się woda.

21. *Starał się wybawić.* Wrzuconego do studni zamierzał potajemnie wydobyć i odprowadzić go ojcu, chcąc tym postępkami odzyskać łaskę u ojca, którego był obraził kiedyś kazirodztwem.

12. A gdy bracia jego, pasąc bydło oyca swego, mieszkali w Sichem,

13. Rzekł do niego Israel: Bracia twoi pasą owce w Sichimie: póđż posłę cię do nich,

14. Który gdy odpowiedział: Gotówem, rzekł mu: Idź, a obacz ieśli się wszystko szczęśliwie powodzi braciéy twoiéy y bydłu: a day mi znać co się dzieie.

15. Posłany z doliny Hebron przyszedł do Sichem: y nadszedł go ieden mał błądzącego po polu, y spytał czegoby szukał:

16. A on odpowiedział: Braciéy moiéy szukam: powiedz mi kędy pasa trzody.

17. Y rzekł mu mał: Odeszli z mieysca tego: a słyszałem ie mówiące: Póđźmy do Dothain. Poszedł tedy Jozeph za bracią swoją y znalazł ie w Dothain.

18. Którzy użyżawszy go zdaleka, niżli przyszedł do nich, myśleli go zabić:

19. Y mówili do siebie: Onoc Idzie widosen:

20. Póđźcie zabijmy go y wrzucmy do studnie staréy: y rzeczem zły zwierz go pożarł: a tam się pokaże co mu pomoga sny jego.

21. Co usłyszawszy Ruben, starał się wybawić go z rak ich, y mówił:

22. Nie zabijajcie dusze jego, ani wylęwaycie krwię, ale wrzucie go do studnie téy która iest na puszczy, a ręce wasze zachowajcie niewinne: a to mówił, chcąc go wyrwać z ręki ich y wrócić oycu swemu.

23. Wnet tedy skoro przyszedł do braciéy swéy, zewlekli go z onéy suknie długiéy y wzorzystéy,

24. Y wpuszcili go do studnie staréy która nie miała wody.

25. A usiadłszy aby iedli chleb, użyżrzeni Ismaelity podróźnie iadac z Galaad, y wielbłądy ich niosące korzenie, y Resinę, y stakłę do Egiptu.

26. Rzekł tedy Iudas do braciéy swey: Cóż nam pomoże ieśli zabijemy brata naszego y zataimy krew jego?

27. Lepiéy że go przedamy Ismaelitom, a ręce nasze niech się nie maża, brat bowiem y ciało nasze iest: y przyzwolili bracia namowy jego.

28. A gdy miáli Madianitowie kupey, wycią-

22. *Nie zabijajcie duszy.* Nie odbierajcie mu życia. Jest to Metonymia.

Aleg. Józef wrzucony do studni, i ztamtąd wydobyty, przedany Izmaelitom, oznacza Chrystusa zstępującego do piekieł, i po zmartwychwstaniu uznanego przez wiarę od pogan.

24. *I wpuszcili go.* Józef Fl. pisze, że Ruben spuścił go do studni za pomocą powroza.

25. *Z Galaad.* Którędy przejeżdżać musieli ci, którzy z Arabii udawali się do Egiptu na Dotain. — *Rezing.* P. W.

27. *I przyzwolili bracia.* Ośmiu tych, którzy tam się znajdowali w czasie téj sprzedaży. Albowiem Rubena nie było wtenczas, jak wid. z. w. 29.

28. *Madianitowie.* Madianici razem z Izmaelitami w je-

extrahentes eum de cisterna, vendiderunt eum Ismaelitis, viginti argenteis, qui duxerunt eum in Aegyptum. (Sap. 10, 13).

29. Reversusque Ruben ad cisternam, non invenit puerum;

30. et scissis vestibibus pergens ad fratres suos, ait: Puer non comparet, et ego quo ibo?

31. Tulerunt autem tunicam ejus, et in sanguine hoedi, quem occiderant, tinxerunt;

32. mittentes qui ferrent ad patrem, et dicerent: Hanc invenimus: vide utrum tunica filii tui sit, an non.

33. Quam cum agnovisset pater, ait: Tunica filii mei est, fera pessima comedit eum, bestia devoravit Joseph.

34. Scissisque vestibibus, indutus est cilicio, lugens filium suum multo tempore.

35. congregatis autem cunctis liberis ejus, ut lenirent dolorem patris, noluit consolationem accipere, set ait: Descendam ad filium meum lugens in infernum. Et illo perseverante in fletu,

36. Madianitae vendiderunt Joseps in Aegypto Putiphari eunocho Pharaonis magistro militum.

gnawszy go z studnie, przedali go Ismaelitom za dwadzieścia srebrników, którzy go zawieźli do Egiptu.

29. Y wróciwszy się Ruben do studnie nie znalazł chłopięcia:

30. Y rozdarszy odzienie, idąc do bracię swę rzekł: chłopięcia niewiadę, a ia dokad pójde?

31. Y wzięli suknię jego, y we krwi kozłecy które byli zabili omoczyli.

32. Posławszy którzyby ia donieśli do oycy, y mówili. Tęśmy naleźli: oglądaj iesli iest suknia syna twego czy nie.

33. Którą poznawszy oćiec, rzekł: Suknia syna mego iest, źwierz okrutny ziadł go, bestia pożarła Jozepha.

34. Y rozdarszy szaty, obłókł się w włosienicę, płaczac syna swego przez długi czas.

35. A gdy się zeszły wszystkie dzieci jego, aby ulżyli żalu oycowskiego, niechęć przypuścił pocieszenia, ale rzekł: Zstąpię do syna mego płaczac do piekła: A gdy on tak trwał w żalobie,

36. Madianitowie przedali Jozepha w Egipcie Putipharowi trzebieńcowi Pharaona hetmanowi żołnierstwa.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 37. w. 25. Resinę i stakte. Go właśnie te imiona znaczą nie możemy pewnie wiedzieć, bo i żydowskich sami Żydzi nierozumieją. Resine jedni wykładają żywicę, drudzy balsam albo drikiew, stakte rozumieją, mirrę albo mastyka, albo tym co podobnego.

28. *Za dwadzieścia.* Niektórzy mają za trzydzieści, ale żydowskie i 70 i łacińskie lepsze, mają za dwadzieścia, jako o tēm pisze Hieronim (in quaest. in Genes.) A chocia Pan Chrystus był przedany za trzydzieści, wszakże Józef w tēm tylko był figurą, iż jako Józef przedany jest, także i Pan Chrystus, chocia nie tak drogo: bo niepotrzeba było aby sługa był tak drogo przedany jako Pan. Ale Zacharyasz prorokował (11. 12) o trzydzieści, za które przedany jest Pan Chrystus.

35. *Zstąpię do syna mego płaczac do piekła.* Słowo żydowskie *scheol*, LXX. po grecku *αδη*, Vulgata pospolicie przekłada *infernum*, my piekłem zowiemy, jako też tu na tēm miejscu niemoże się inaczej przekładać. Acz nowotni Żydzi teraz to zowią grobem, jamą, rowem, śmiercią, niemając w tēm żadnego świadectwa, żeby kto tak kiedy przekładał: wszakże i tu naprzód nie może znaczyć grobu, bo mówi Jakób, iż miał iść do syna swego, o którym rozumiał że go bestye pożarły. A tak nie miał grobu. Przetoż i Jakób gdy to mówił nie myślił o grobie, ale o otchłani piekielnej, do której się dusze wierne zgromadzały. A niechaj się nowochrześcienic temu niedziwuje, że i święci do piekła zstępują. Ponieważ rozmaite piekła są: insze jest piekło dla potępionych, do którego święci nie chodzą: insze zaś było piekło gdzie Ojcowie święci, do przysięści Messyasza byli zatrzymani. co zowie pismo Iżonem Abrahamowym; są i do tego insze piekła o których na inszem miejscu. Wszakże i to też trzeba wiedzieć, iż w Piśmie ś. podczas śmierci zowie piekłem, a piekło śmiercią, i tak jedno miasto drugiego podczas kładzie, jako mamy *Hose*: 13. v. 14, gdzie Vulgata ma: wybawię je z ręki śmierci, w żydowskim i greckim jest z ręki piekła. Aleć to nie dla tego Pismo ś. czyni, żeby śmierć i piekło jedno miało znaczyć, gdyż insza jest śmierć a insze piekło, jako masz *Psal*. 54. v. 16. zowią tedy podczas piekło śmiercią, a śmierć piekłem, iż przed męką Pana Chrystusową współek to bywało i śmierć i zstąpienie do piekła. Przeto też jedno za drugie kładzie. Ale przedsię różne rzeczy znaczą. Czytaj u *Hoseasza* 13, v. 14. *Job*. 14. v. 12. v. 13.

36. *Trzebieńcowi.* Tak zowie przełożone nad komorą królewską, iż pospolicie takowi trzebieńcami byli chocia podczas niektórych żony mieli, jako ten miał, niżej 49.

dnęj spółce ciągnęli karawanę: wspólnie kupili Józefa i wspólnie go przedali. Dla tego Mojżesz nazywa ich już Madianitami, już Izmaelitami. — *Za dwadzieścia srebrników.* T. j. syklów. P. W.

29. *I wróciwszy się Ruben.* Był się oddalił dla wyszukania nowych pastwisk.

30. *I rozdarszy odzienie.* Na dowód wielkiego żalu, jako zwykli byli czynić Hebrajczycy. — *A ja dokad pójde.* Abym go znalazł. Przedają Józefa Ruben nie był uczestnikiem. Gdy bracia mu opowiedzieli, że został przedany żywy, dał się uspokoić, i zezwolił na oszukanie ojca.

33. *Żwierz okrutny.* Tak mniemał, gdyż nie mógł przypuścić do głowy tak wielkiej zbrodni swych synów;

i Palestyna obfituje w niedźwiedzie, lwy i inne krwiożercze zwierzęta.

34. *Obłókł się w włosienicę.* Hebr. *w wór*. Pierwszy, który w żalobie, włożył na się wór, czyli włosienicę, według świad. Pis. ś., był Jakób, którego później naśladowali Izraelici. — *Przez długi czas.* Przez lat 23, aż do pki mu nie oznajmiono, że Józef żyje w Egipcie.

35. *Do piekła.* Patrz W.

36. *Trzebieńcowi.* Putifar, naczelnik straży królewskiej, rzeźnicem nie był, gdyż miał żonę, i jego córkę, według niektórych, Józef potem pojął sobie za żonę; lecz wszyscy, którzy znajdowali się przy dworze na posługach królewskich, zwali się zwykle trzebieńcami, może dla tego, że wielu z nich rzeczywiście nimi byli. P. W.

CAPUT XXXVIII.

ROZDZIAŁ 38.

O synach Judy, małżeństwie ich z Thamarą, i postępku Judy z tąż Thamarą.

1. Eodem tempore descendens Judas a fratribus suis, divertit ad virum Odollamitem, nomine Hiram.

2. Vidiſque ibi filiam hominis Chananaei, vocabulo Sue; et accepta uxore, ingressus est ad eam. (1. Par. 2, 3).

3. Quae concepit, et peperit filium, et vocavit nomen ejus Her.

4. Rursumque concepto foetu, natum filium vocavit Onan. (Num. 26, 19).

5. Tertium quoque peperit, quem appellavit Sela; quo nato, parere ultra cessavit.

6. Dedit autem Judas uxorem primogenito suo Her, nomine Thamar.

7. Fuit quoque Her primogenitus Judae, nequam in conspectu Domini; et ab eo occisus est. (Num. 26, 19).

8. Dixit ergo Judas ad Onan filium suum: Ingredere ad uxorem fratris tui, et sociare illi, ut suscites semen fratri tuo.

9. Ille sciens non sibi nasci filios, introiens ad uxorem fratris sui, semen fundebat in terram, ne liberi fratris nomine nascerentur.

10. Et idcirco percussit eum Dominus, quod rem detestabilem faceret.

11. Quam ob rem dixit Judas Thamar nurui suae: Esto vidual in domo patris tui, donec crescat Sela filius meus. Timebat enim ne et ipse moreretur, sicut fratres ejus. Quae abiit, et habitavit in domo patris sui.

12. Evolutis autem multis diebus mortua est filia Sue uxor Judae; qui post luctum consolatione suscepta, ascendebat ad tonsores ovium suarum, ipse et Hiras opilio gregis Odollamites, in Thamnās.

13. Nuntiatumque est Thamar, quod socer illius ascenderet in Thamnās ad tendendas oves.

14. Quae, depositis viduitatis vestibis, assumpsit

1. Tegoż czasu odszedłszy Judas od braciey swęy, zstąpił do męża Odollamitskiego na imię Hiram.

2. Y ujrzał tam córkę człowieka Chananeyskiego imieniem Sue: y poiawszy za żonę, wszedł do nięy.

3. Która poczęła y porodziła syna, y nazwał imię iego Her.

4. Y zasię począwszy plód narodzonego syna nazwała Onan.

5. Porodziła też trzeciego: którego nazwała Sela, po którego narodzeniu więcéy rodzić przestała.

6. A Judas dał żonę pierworodnemu swemu Her, imieniem Thamar.

7. A Her był pierworodny Judy złośliwy przed oblicznością Pańską: y od niego zabił iest.

8. Rzekł tedy Judas do Onana syna swego: Wnidź do żony brata twego, a złacz się z nią, abyś wzbudził nasienie bratu twemu.

9. On widząc, że się nie iemu synowie rodzić mieli, gdy wchodził do żony brata swego, wypuszczał nasienie na ziemię, aby się dzieci imieniem brata iego nie rodziły.

10. Y z tęg przyczyny zabił go Pan, że rzecz brzydliwą czynił.

11. Y przetoż rzekł Judas Thamarze niewiastce swoięy: Bądź wdową w domu oycy twego aż uroście Sela syn mój: bał się bowiem by y on nie umarł, iako bracia iego. Która poszła y mieszkała w domu oycy swego.

12. A gdy minęło wiele dni, umarła córka Suego żona Judasowa: który po żalobie wzięwszy pocieszenie, szedł do strzygących owce swe sam y Hiras owczarz trzody Odollamita, do Thamnās.

13. Y powiedziano Thamarze, że świąkier ięy idzie do Thamnās na strzyżenie owiec.

14. Która złożywszy szaty wdowstwa, wzięła na

R. 38.—Tegoż czasu. Roku 16go Józefa, Juda miał już wtedy lat 19.—Odszedłszy Judas. Czyniętu wzmianka Judy i potomstwa jego, nie zaś innych braci, dla tego że z Judy i z Thamarą, miał się narodzić J. Chrystus.

2. I ujrzał. Pokochał pożądlivie.—Sue. Nie jest to imię córki, ale jęj ojca, teścia Judy.

3. Nazwał imię jego Her. Pierwszemu synowi nadał imię ojciec, innym matka.

7. A Her... był złośliwy. Her i Onan, dwaj bracia, dopuścili się tegoż grzechu nieczystości, przez to, że, w akcie małżeńskiego spółkowania, spuszczałi nasienie nazewnątrż, chcąc tem przeszkodzić zapłodnieniu. Lecz cel obaj mieli różny: Her obawiał się, aby żona jego, przez rodzenie i karmienie dzieci nie utraciła swęj piękności; Onan, żeby nie spłodzić synów bratu swemu: w tym przeto zazdrość, w tamtym pożądlivosc cielesna były panującemi namiętnościami; obydwaj ciężkię dopuścili się zbrodni.—Zabił jest. Jednego i drugiego dołknęła kara śmierci jakięś niezwyčajnję, lecz takię, która wskazywała ludziodm, iż zostali ukarani za jakąś zbrodnię wielką: może przepuścił Bóg na nich złych aniołdów. (Ps. 77. 49). A może było to ów Asmodeusz, który pomordował rozpustnych małżonkdw Sary. (Tob. 3, 8).

8. Wnidź do żony. Już więc było we zwyczajn, co poźnięj prawem zostało objęte, iżby brat pojął w małżeństwo owdowiałą żonę brata swego, który umarł bezdzietnym. Deut. 25, 5.

9. Że się nie iemu synowie rodzić mieli. Jest-to Enallage, fig. retor.; synowie zamiast, syn; bo jeden tylko pierworodny liczył się synem umarłego brata, inni zaś należeli do ojca.

11. Bądź wdową. Musiał być zwyczaj, że niewiasta, z powodu związkdw małżeńskich przyjęta do jakięj familii, po owdowieniu takdż powinna była zostawać przy tęgż familii, dopdki znajdował się taki krewny jęj męża, któryby mógł ją kiedys poślubić i wzbudzić potomka umarłemu. Dla tego Judas, niechcąc ożenić trzeciego swego syna z Thamarą, daje jęj pozwolenie powrotu do ojcowskiego domu, i wybrania sobie innego męża; lecz ta nie chciała na to drugie przystać, i użyła zdrady do podęjsia Judy.

12. Owczarz trzod. Chald. towarzysz jego, t. j. przyjaciel.

14. Rąbek. (Szata cienka. Lind.) W starożytności niewiasty szatą okrywały sobie głowę i twarz, tak, iż jedno tylko oko mogło być widziane, przeto nie łatwo można było je poznać.

theristrum, et mutato habitu, sedit in bivio itineris, quod ducit Thammam; eo quod crevisset Sela, et non eum accepisset maritum.

15. Quam cum vidisset Judas, suspicatus est esse meretricem; operuerat enim vultum suum, ne agnosceretur.

16. Ingrediensque ad eam, ait: Dimitte me ut coeam tecum; nesciebat enim quod nurus sua esset.

17. Qua respondente: Quid dabis mihi, ut fruaris concubitu meo? Dixit: Mittam tibi haedum de gregibus. Rursumque illa dicente: Patiar quod vis, si dederis mihi arrhabonem, donec mittas quod polliceris.

18. Ait Judas: Quid tibi vis pro arrhabone dari? Respondit: Annulum tuum, et armillam, et baculum quem manu tenes. Ad unum igitur coitum mulier concepit,

19. et surgens abiit; depositoque habitu, quem sumpserat, induta est viduitatis vestibus.

20. Misit autem Judas hoedum per pastorem suum Odollamitem, ut reciperet pignus quod dederat mulieri; qui cum non invenisset eam.

21. interrogavit homines loci illius: Ubi est mulier quae sedebat in bivio? respondentibus cunctis: Non fuit in loco isto meretrix.

22. Reversus est ad Judam, et dixit ei: Non inveni eam, sed et homines loci illius dixerunt mihi, numquam sedisse ibi scortum.

23. Ait Judas: Hebeat sibi, certe mendacii arguere nos non potest, ego misi hoedum, quem promiseram et tu non invenisti eam.

24. Ecce autem post tres menses nuntiaverunt Judae, dicentes: Fornicata est Thamar nurus tua, et videtur uterus illius intumescere. Dixitque Judas: Producite eam, ut comburatur.

25. Quae cum duceretur ad paenam, misit ad socerum suum, dicens: De viro, cujus haec sunt, concepí, Cognosce cujus sit annulus, et armilla, et baculus.

26. Qui agnitis muneribus, ait: Justior me est: quia non tradidi eam Sela filio meo. Attamen ultra non cognovit eam.

27. Instante autem partu, apparuerunt gemini in utero; atque in ipsa effusione infantium unus protulit manum, in qua obstetrix ligavit coccinum dicens: (Matth. 1, 3).

28. Iste egreditur prior.

29. Illo vero retrahente manum, egressus est

się rąbek, ad odmieniwszy szaty, usiadła na rozstaiu drogi, która wiedzie do Thammás: dla tego, że już był dorósł Sela, a nie wzięła go za męża.

15. Która użyłszy Judas, mniemał żeby była wszetecznicą: bo była nakryła twarz swoją aby ię nie poznano.

16. Y wszedłszy do nię, rzekł: Dopusć mi abym miał sprawę z tobą: bo nie wiedział żeby iego niewiastka była.

17. Która gdy odpowiedziała: Co mi dasz, żebyś zażył obcowania mego? Rzekł: Poszlę kozielka z trzód: A gdy zaś ona rzekła: Dopuszczę czego chcesz, iesli mi dasz zastawę aż przyszlesz co obieciesz.

18. Rzekł Judas: Co chcesz żebym ci dał w zastawie? Odpowiedziała: Pierścień twój, y manellę y laskę, którą w ręce trzymasz. Na jedno tedy jeszcze niewiasta poczęła.

19. Y postawszy poszła: y złożywszy odzienie, które na sobie miała, oblokła się w szaty wdowstwa.

20. Y posłał Judas kozielka przez pastęra swego Odellamitę, aby odebrał zastawę, którą był dał niewieście: który nie znalazłszy ię,

21. Pytał ludzi miejsca onego: Gdzie jest niewiasta, która siedziała na rostaiu. A gdy wszyscy odpowiedzieli, że nie była na tym miejscu nierządnicą.

22. Wrócił się do Judy y rzekł mu: Nie znalazłem ię: lecz y ludzie miejsca onego powiadali mi, że tam nigdy nie siedziała wszetecznicą.

23. Rzekł Judas: Niechże sobie ma: kłamstwa iście nam zadać nie może, iam posłał kozłę którem był obiecał, a tyś ię nie znalazł.

24. Alie po trzech miesiącach powiedziano Judzie, mówiąc: Wystąpiła Thamar niewiastka twoja, y zda się że się żywoć ię wzdyma. Y rzekł Judas: Wywiedźcie ją aby była spalona.

25. Która gdy wiedziano na śmierć posłała do świekra swego, mówiąc: Z tego męża którego te rzeczy są, iam poczęła: poznay czy to pierścień y manella y laska.

26. Który poznawszy swe dary rzekł: Sprawiedliwsza nad mię, żem ię nie dał Seli synowi memu. Wszakoz wieć ię nie uznał.

27. A gdy przychodził czas porodzenia, ukazały się bliźnięta w żywocie: a w samym wychodzeniu dzieć, ieden wyścibił rękę, a na której baba uwiązała nic czerwona, mówiąc:

28. Ten naprzód wynidzie.

29. Ale gdy on zaś wciągnął rękę, wyszedł dru-

16. *I wszedłszy do nię.* Judas zgrzeszył prostem porubstwem; albowiem nie wiedział że to była jego synowa, i nie był wtenczas związany małżeństwem. Thamar zaś zgrzeszyła kazirodztwem i jakby cudzołóstwem, gdyż powinna była siebie uważać jakby żoną Seli. Może Thamar była ubrana w maskę, jak to zwykły były niekiedy czynić nierządnicę, dla tego Judas ję nie poznał.

17. *Kozielka z trzód.* Patrz W.

18. *Pierścień. Pieczęć.—Manellę.* Łańcużek na szyję; albo płaszczyk.

24. *Wywiedźcie ją, aby była spalona.* Judas, jaka głowa rodziny, na synowę wydał wyrok powagą sędziego,

a karą cudzołóstwa był wówczas ogień.

26. *Sprawiedliwsza nad mię.* Nie czystsza, nie świętsza, ale sprawiedliwsza; Judas bowiem nie dotrzymał był obietnicy i umowy, i niesprawiedliwie przeszkadzał, iżby ona nie miała dzieci z Seli.—*Wszakoz wieć ię nie uznał.* Bo była mu synową, a więc byłoby kazirodztwem. Również i Sela, już ję nie brał za żonę.

27. *Ukazały się.* Akuszerka dotykając ręką poznała, iż dwoje dzieci było w żywocie.—*Nic czerwona.* Żeby wiadomo było, który z dwóch był pierworodnym.

29. *Rzekła niewiasta.* Akuszerka niezawodnie z tego, że została zawiedziona, i obawiając się żeby tak gwał-

alter; dixitque mulier: Quare divisa est propter te maceria? et ob hanc causam vocavit nomen ejus Phares.

30. Postea egressus est frater ejus, in cujus manu erat coccinum; quem appellavit Zara. (1. Par. 2, 4.)

gi: y rzekła niewiasta: Czemu przerwana jest dla ciebie przegroda? y z téy przyczyny nazwano imię jego Phares.

30. Potym wyszedł brat jego, na którego ręce była nić czerwona: którego nazwała Zara.

Wykład X. J. Wujka. Roz. 38. w. 17. *Kozietka z trzód.* Jest *hebraismus*, i znaczy kozłátko młodzieuchne które jeszcze za matką chodzi. I tak pospolicie tym podobne słowa wykladać się mają jako *Dan. 8. Hircus Caprarum*, kozieł kóz, to jest, kozłátko młode, także i insze. *Gen. 3. 8.* wedle żydowskiego textu. 1. *Es-drae 6. Dan. 6.*

29. *Przegrodę.* To jest błonkę którą płód bywa uwiniony, którą też przerwawszy rodzi się. Po łacinie te błonki nazwane są *secundae*, iż za dziecięciem wychodzą.

CAPUT XXXIX.

ROZDZIAŁ 39.

O pobycie Józefa u Putyfara, i jego uwiezieniu.

1. Igitur Joseph ductus est in Aegyptum, emitque eum Putiphar eunuchus Pharaonis, princeps exercitus, vir Aegyptius, de manu Ismaelitarum, a quibus perductus erat.

2. Fuitque Dominus cum eo, et erat vir in cunctis prospere agens: habitavitque in domo domini sui,

3. qui optime noverat Dominum esse cum eo, et omnia, quae gereret, ab eo dirigi in manu illius:

4. Invenitque Joseph gratiam coram domino suo, et ministrabat ei; a quo praepositus omnibus gubernabat creditam sibi domum, et universa quae ei tradita fuerant;

5. benedixitque Dominus domui Aegyptii propter Joseph, et multiplicavit tam in aedibus quam in agris cunctam ejus substantiam;

6. nec quidquam aliud noverat, nisi panem quo vescebatur. Erat autem Joseph pulchra facie, et decorus aspectu.

7. Post multos itaque dies iniecit domina sua oculos suos in Joseph, et ait: Dormi mecum.

8. Qui nequaquam acquiescens operi nefario, dixit ad eam: Ecce dominus meus, omnibus mihi traditis, ignorat quid habeat in domo sua:

9. nec quidquam est quod non in mea sit potestate, vel non tradiderit mihi, praeter te, quae uxor ejus es: quomodo ergo possum hoc malum facere, et peccare in Deum meum?

10. Hujuscemodi verbis per singulos dies et

1. Jozeph tedy był zawiedzion do Egiptu, y kupił go Putiphar, trzebieniec Pharaonów, hetman wojska, mał Egyptianin z ręki Ismaelitów, od których był przywiedziony.

2. Y był Pan z nim, y był mężem we wszystkim szczęśliwie postępując: y mieszkał w domu pana swego.

3. Który barzo dobrze wiedział że Pan jest z nim, a iż wszystko co czynił, on szczęścił w ręku jego.

4. Y znalazł Jozeph łaskę przed panem swoim, y służył mu: od którego będąc przełożonym nad wszystkim, rządził dóm sobie zwierzony y wszystko co mu było zlecono:

5. Y błogosławił Pan domowi Egiptianina dla Jozepha: y rozmnożył tak w domu, iako y na polu, wszystkę majątność jego:

6. Y ni o czym inszym nie wiedział, iedno o chlebie, którego pożywał. A Jozeph był pięknęty twarzy, y wdzięczny na weyźrzeniu.

7. Po wielu tedy dni, obróciła pani jego oczy swe na Jozepha, y rzekła: Śpi ze mną.

8. Który żadnym sposobem niechęąc zezwolić na zły uczynek, rzekł do nię: Oto pan mój, dawszy mi w moc wszystko, nie wie co ma w domu swoim:

9. Y niemasz żadney rzeczy, któraby nie była w mocy moięy: aby czegoby mi nie poruczył, prócz ciebie któraś jest żoną jego: iakoż tedy mogę tę złość uczynić, y zgrzeszyć przeciw Bogu memu?

10. Takimić słowy na każdy dzień, y niewiasta

towne wyjście drugiego nie zaszkodziło zdrowiu matki lub bliźniąt. — *Czemu przerwana jest?* Ten jest sens: Czemu brat twój, chcąc narodzić się pierwszy, rozrywał dla ciebie błonę, w którą byliście owinięci w żywocie? — *Przegrodę.* P. W. — *Phares.* T. j. rozłączenie, czyli rozdzielenie.

30. *Zarę.* Wschodzący: nazwany tak od tego, że ponieważ pierwszy wysunął rękę, pierwszy też i powinien był wynieść.

R. 39.—2. *I był Pan z nim.* Zawsze towarzyszyła mu łaska Boska, we wszystkiem mu dopomagając i czyniąc go przyjemnym wszystkim. — *I był mężem we wszystkim szczęśliwie postępującym.* Mężem był nie co do wieku, ale co do roztropności i dojrzałości sądu, któremu wszystko szło pomyślnie.

3. *Który barzo dobrze wiedział.* T. j. Faraon z doświadczenia poznał, że...

5. *I błogosławił.* Osypał go wszystkiemi dobrami, tak w domu, jak i za domem.

6. *I o niczem inszem nie wiedział, jedno o chlebie.* Sposób mówienia przysłowiowy. Myśl ta: Putyfar tak dalece wszystko zdał na Józefa, iż ufając najmocniej jego poczciwości nie wymagał od niego żadnego sprawozdania, a spokojnie przestawał na gotowem.

7. *Po wielu tedy dniach.* W roku ósmym, dziewięcym, albo dziesiątym, od czasu dostania się do Egiptu. — *Obróciła oczy.* Pożądliwe i lubieżne.

9. *Jakoż tedy mogę.* Jak gdyby rzekł: Azali mogłaby to być, iżbym stał się niewdzięcznym ku tak łaskawemu na mnie panu, tém bardziej, że to nie mogłoby się stać bez ciężkiej obrazy Boga?

10. *Takimić słowy na każdy dzień.* Żadnej nie opuszczała sposobności do nęcenia go zdradliwemi pochiebstwami.

mulier molesta erat adolescenti; et ille recusabat stuprum.

11. Accidit autem quadam die, ut intraret Joseph domum, et operis quidpiam absque arbitris faceret,

12. et illa, apprehensa lacinia vestimenti ejus, diceret: Dormi mecum. Qui relicto in manu ejus pallio fugit, et egressus est foras.

13. Cumque vidisset mulier vestem in manibus suis, et se esse contemptam,

14. vocavit ad se homines domus suae et ait ad eos: En introduxit virum Hebraeum, ut illuderet nobis: ingressus est ad me, ut coiret mecum: cumque ego succlamassem,

15. et audisset vocem meam, reliquit pallium quod tenebam, et fugit foras.

16. In argumentum ergo fidei retentum pallium ostendit marito revertenti domum,

17. et ait: Ingressus est ad me servus Hebraeus, quem adduxisti, ut illuderet mihi:

18. cumque audisset me clamare, reliquit pallium quod tenebam, et fugit foras.

19. His auditis dominus, et nimium credulus verbis conjugis, iratus est valde;

20. tradiditque Joseph in carcerem, ubi vincti regis custodiebantur, et erat ibi clausus. (*Psal. 104, 18*).

21. Fuit autem Dominus cum Joseph, et misertus illius dedit ei gratiam in conspectu principis carceris.

22. Qui tradidit in manu illius universos vinctos, qui in custodia tenebantur; et quicquid fiebat, sub ipso erat.

23. Nec noverat aliquid, cunctis ei creditis; Dominus enim erat cum illo, et omnia opera ejus dirigebat.

przykrzyła się młodzieńcowi: y on się zbierał cudzołóstwa.

11. Y przydało się dnia iednego, że Jozeph wszedł do domu, y sprawował coś bez pomocników,

12. A ona uchwyciwszy kray szaty iego, rzekła: Spi ze mną. Który zostawiwszy w ręce ięj płaszcz, uciekł, y wyszedł precz.

13. A gdy ujrzała niewiasta szatę w rekach swoich, a iż była wzgardzona,

14. Zawołała do siebie ludzi domu swego, y rzekła do nich: Oto wprowadził męża Hebrejczyka aby nas naigrawał: wszedł do mnie, aby leżał ze mną: a gdym ia zakrzyknęła,

15. Y usłyszał głos mój: zostawił płaszcz którym trzymała, y uciekł precz.

16. Na znak tedy wiary, płaszcz zatrzymany ukazała mężowi, gdy się wrócił do domu,

17. Y rzekła: Wszedł do mnie niewolnik Hebrejczyk, któregoś przywiódł aby mnie naigrawał:

18. A gdy usłyszał żem wołała, zostawił płaszcz którym trzymała, y uciekł precz.

19. To usłyszawszy Pan, a nazbyt predko wierząc słowam żony, rozgniewał się barzo.

20. Y dał Jozepha do ciemnicy, gdzie więźniów królewskich strzeżono, y był tam w zamknięciu.

21. Pan iednak był z Jozephem; y zmiłowawszy się nad nim, dał mu łaskę przed oblicznością przełożonego nad ciemnicą.

22. Który podał w rękę iego wszystkie więźnie którzy byli w ciemnicy, a cokolwiek się działo, pod nim było.

23. Y nie wiedział ni o czym, zwierzywszy iemu wszystkiego: Pan bowiem był z nim, y szczęścił wszystkie sprawy iego.

CAPUT XL.

ROZDZIAŁ 40.

O snach dwóch urzędników Faraona, które Józef wyłożył, i wykład ten się sprawdził.

1. His ita gestis, accidit ut peccarent duo eunuchi, pincerna regis Aegypti, et pistor, domino suo,

2. Iratusque contra eos Pharaon (nam alter pincernis praerat, alter pistoribus),

3. misit eos in carcerem principis militum, in quo erat vinctus et Joseph.

4. At custos carceris tradidit eos Joseph, qui

12. Wyszedł precz. Mógłby silny młodzieniec wyrwać swój płaszcz z rąk niewiasty; lecz nie chciał ani używać przemocy względem swęj pani, ani też nosić więcej szaty, której się dotknęły ręce wszeteczny.

13. Gdy ujrzała niewiasta. Bardzo łatwo niewiasta z miłości przechodzi do nienawiści, zwłaszcza gdy postrzeże, iż jest wzgardzoną i wykrytą.

14. Zawołała do siebie. Żeby się skarżyć przed nim, i użyć ich do ujęcia Józefa.

15. Niewolnik Hebrajczyk, któregoś przywiódł. Nawet męża swego czyni niejako uczestnikiem winy, aby pobudzić go do tēm większego srożenia się nad Jozefem.

19. Nazbyt predko wierząc. Zawisć tak go zaślepiła,

1. Co gdy się tak stało, trafiło się że przewinili dwa trzebińcy, podczaszy króla Egiptskiego, y piekarz panu swemu.

2. Y rozgniewawszy się na nie Pharaon, (bo ieden był przełożony piwnicznych, a drugi nad piekarzmi).

3. Dał ie do ciemnicy hetmana żołnierzów, w której był więźniem y Jozeph.

4. Ale stróż ciemnicy porucił ie Jozephowi, któ-

ż nie postrzegał tego, że ta szata była raczej wskazówką przemocy użytęj ze strony niewiasty.

20. Do ciemnicy. Hebr.: do domu więzienia.

22. Pod nim było. Pod jego zarządem.

23. I nie wiedział ni o czém. Do niczego się nie mieszał, o niczém się nie troszczył; wszystko bowiem powierzył roztropności i wierności Józefa.

R. 40—1. Przewinili. Nie wiadomo jakiej dopuścili się zbrodni.—Podczaszy. LXX: przełożony podczaszych, t. j. tych, którzy przyprawiali i podawali wino Faraonowi.—Piekarz. Przełożony nad piekarzami królewskiem.

3. Hetmana żołnierzów. T. j. Putyfara.

4. Stróż ciemnicy. Dozorca więzienia.—Im służył. Miał

et ministrabat eis. Aliquantulum temporis fluxerat, et illi in custodia tenebantur.

5. Videruntque ambo somnium nocte una juxta interpretationem congruam sibi;

6. ad quos cum introisset Joseph mane, et vidisset eos tristes,

7. sciscitatus est eos, dicens: Cur tristior est hodie solito facies vestra?

8. Qui responderunt: Somnium vidimus, et non est qui interpretetur nobis. Dixitque ad eos Joseph: Numquid non Dei est interpretatio? referte mihi quid videritis.

9. Narravit prior, praepositus pincernarum, somnium suum: Videbam coram me vitem,

10. in qua erant tres propagines, crescere paulatim in gemmas, et post flores uvas maturescere:

11. calicemque Pharaonis in manu mea: tuli ergo uvas, et expressi in calicem, quem tenebam, et tradidi poculum Pharaoni.

12. Respondit Joseph: Haec est interpretatio somnii: Tres propagines, tres adhuc dies sunt:

13. post quos recordabitur Pharaon ministerii tui, et restituet te in gradum pristinum: dabisque ei calicem juxta officium tuum, sicut ante facere consueveras.

14. Tantum memento mei, cum bene tibi fuerit, et facias mecum misericordiam: ut suggeras Pharaoni, ut educat me de isto carcere:

15. quia furto sublatum sum de terra Hebraeorum et hic innocens in lacum missus sum.

16. Videns pistorum magister, quod prudenter somnium dissolvisset, ait: Et ego vidi somnium: Quod tria canistra farinae haberem super caput meum:

17. et in uno canistro quod erat excelsius, portare me omnes cibos qui fiunt arte pistoria, avesque comedere ex eo.

18. Respondit Joseph: Haec est interpretatio somnii: Tria canistra, tres adhuc dies sunt:

19. post quos auferet Pharaon caput tuum, ac suspendet te in cruce, et lacerabunt volucres carnes tuas.

20. Exinde dies tertius natalitius Pharaonis erat; qui faciens grande convivium pueris suis, recordatus est inter epulas magistri pincernarum, et pistorum principis.

o nich pieczę.—*Nieco czasu.* Prawdopodobnie, że upłynął rok cały.

5. *Według wykładu im przystojnego.* Każdy z nich widział sen odpowiedni swemu urzędowi, i wskazujący co dla każdego z nich miało nastąpić.

8. *Nie masz ktoby nam wyłożył.* Będąc zamknięci w więzieniu, nie możemy wyszukać dla się tłumacza.—*Izali nie Boży jest wykład?* Nikt nie może odgadnąć znaczenia snów, jeżeli mu Bóg tego daru nie udzieli.

10. *Trzy gałzki.* Latorośle, czyli wyrostki.

12. *Są jeszcze.* To jest, oznaczają trzy dni.

13. *Po których.* Po zaczęciu trzeciego dnia.—*Wspomni na posługi twoje.* Hebr.: *podniesie Faraon głowę twoją*, t. j. przywróci cię na pierwszą godność.

14. *Tylko pamiętaj na mię.* Nie wymagam od ciebie zapłaty za wytłumaczenie snu pomyślnego; tylko sprzyjaj mi i wstawiaj się za mną przed Faraonem.

ry im też służył: wyszło nieco czasu, a oni pod strażą byli.

5. Y mieli obadwa sen noey iedney według wykładu im przystojnego:

6. Do których gdy wszedł Jozeph rano, y użył ich smutne,

7. Zapytał ich mówiąc: Czemu smutniejsza iest dziś nad zwyczaj twarz wasza?

8. Którzy odpowiedzieli: Widzieliśmy sen, a nie-masz ktoby nam wyłożył. Y rzekł do nich Jozeph: Izali nie Boży iest wykład? powiedzcie mi coście widzieli.

9. Powiedział pierwszy przełożony piwnicznych sen swój: Widziałem przed sobą winny szcep,

10. Na którym były trzy gałzki, zniemagła wyrastając w pakowie, a po kwieciu jagody dostawiające:

11. Y kubek Pharaonów w ręce moiej: wzięłem tedy jagody y wyciśnałem w kubek którym trzymał, y podałem kubek Pharaonowi.

12. Odpowiedział Jozeph: ten iest snu wykład: Trzy gałzki, sa ieszcze trzy dni:

13. Po których wspomni Pharaon na posługi twoje, y przywróci cię ku pierwszemu stanowi: y podasz mu kubek według urzędu twego, iakoś przed tym zwykł był czynić.

14. Tylko pamiętaj na mię gdy się będziesz miał dobrze, a uczyni ze mną miłosierdzie, abyś namienił Pharaonowi, iżby mię wywiódł z tęg ciemnice:

15. Bo kradzieżą wzięto mię z ziemi Hebreyskiej, a tu mię do tego dołu niewinnie wsadzono.

16. Widząc przełożony nad piekarzmi iż mądrze sen wyłożył, rzekł: Jam też widział sen: żem trzy kosze maki miał na głowie moiej:

17. A w iednym koszu który był nawyzszy, niósłem wszelakie potrawy, które przemysłem piekarskim czynione bywaia, a ptacy iedli z niego:

18. Odpowiedział Jozeph: Ten iest wykład snu: Trzy kosze, trzy dni ieszcze są:

19. Po których weźmie Pharaon gardło twoje, y zawieśi cię na krzyżu, a ptacy będą obierać ciało twoje.

20. Dzień trzeci potym był narodzenia Pharaonowego: który uczyniwszy wielką ucztę sługom swoim, wspomniiał przy dobrej myśli na przełożonego piwnicznych, y na starszego nad piekarzmi.

15. *Kradzieżą.* Niesprawiedliwie porwany był od ojca i przedany. Nie obwinia tu braci, ni cudzołożnicy, lecz wyznaje tylko swoje niewinność.—*Z ziemi Hebrajskiej.* Z ziemi Chanaan, w której ojciec i bracia moi, hebrajczycy, mieszkają.—*Do tego dołu.* Do więzienia ciemnego, jakby jaskini.

16. *Widząc.* Z wykładu poprzedzającego snu dobrze wróżąc i dla siebie.—*Mądrze.* Z wielkiem prawdopodobieństwem.—*Trzy kosze.* Jeden na drugim; w najniższym i średnim były zwyczajne chleby, w najwyższym zaś różne przysmaki, jako pasztety i t. p.

19. *Po których.* W ciągu trzeciego dnia.—*Weźmie gardło twoje.* Pozbawi cię życia.—*A ptacy będą obierać ciało.* Poganie ciała ukrzyżowanych i powieszonych prędko nie zdejmowali, a więc stawały się pastwą mięsożernych ptaków.

21. Restituitque alterum in locum suum, ut porrigeret ei poculum;

22. alterum suspendit in patibulo, ut conjectoris veritas probaretur.

23. Et tamen succedentibus prosperis, praepositus pincernarum oblitus est interpretis sui.

21. Y przywrócił iednego na mieysce swe, aby mu kubek podawał:

22. A drugiego obiesił na szubienicy, aby się prawda wykładacza ziściła.

23. A przedsię za szczęsnym powodzeniem przełożony piwnicznych przepomniał wykładacza swego.

CAPUT XLI.

ROZDZIAŁ 41.

O wyniesieniu Józefa na pierwszą godność po królu, w skutek wykładu przezeń snów Faraona.

1. Post duos annos, vidit Pharaon somnium. Pu-

tabat se stare super fluvium,

2. de quo ascendebant septem boves, pulchrae et crassae nimis; et pascebantur in locis palustribus.

3. Aliae quoque septem emergebant de flumine, foedae, confectaeque macie; et pascebantur in ipsa amnis ripa in locis verentibus;

4. devoraveruntque eas, quarum mira species, et habitudo corporum erat. Expergefactus Pharaon,

5. rursum dormivit, et vidit alterum somnium. Septem spicae pullulabant in culmo uno plenae atque formosae,

6. aliae quoque totidem spicae tenues, et percussae uredine oriebantur,

7. devorantes omnem priorem pulchritudinem. Evigilans Pharaon post quietem,

8. et facto mane, pavore perterritus, misit ad omnes conjectores Aegypti, cunctosque sapientes; et accersitis narravit somnium, nec erat qui interpretaretur.

9. Tunc demum reminiscens pincernarum magister, ait: Confiteor peccatum meum:

10. Iratus rex servis suis, me et magistrum pilorum retrudi jussit in carcerem principis militum,

11. ubi una nocte uterque vidimus somnium praesagum futurorum.

12. Erat ibi puer Hebraeus, ejusdem ducis militum famulus: cui narrantes somnia,

13. audivimus quidquid postea rei probavit eventus: ego enim redditus sum officio meo, et ille suspensus est in cruce.

14. Protinus ad regis imperium eductum de car-

1. Po dwu lat widział Pharaon sen. Zdało mu się że stał nad rzeką,

2. Z której wychodziło siedm krów pięknych y barzo tłustych: y pasły się na mieyscach mokrych.

3. Drugie téż siedm wynurzały się z rzeki szpetne y chude: y pasły się na samym brzegu rzeki na mieyscach zielonych:

4. Y pożarły one których dziwna piękność y tłustość ciała była. Ocućwszy się Pharaon,

5. Znowu zasnął, y widział drugi sen: siedm kłosów wychodziło z iednego źdźbła pełnych y cudnych:

6. Drugich téż także wiele kłosów szczupłych y zwarzeniem zarażonych wyrastało,

7. Pożerał one wszystkie cudność pierwszych. Ocućwszy się Pharaon ze snu,

8. Y rano strachem zdziety posłał do wszystkich wieszczkow Egiptu, y wszystkich mędrców; y przyzwany powiedział sen: a nie było ktoby wyłożył.

9. Tam dopiero wspomniawszy przełożony nad piwnicznymi, rzekł: Wyznam grzech swój:

10. Rozgniewany król na sługi swe, mnie y przełożonego nad piekarni kazał wrzucić do ciemnicy hetmana żołnierzów:

11. Gdzie iednéj nocy obadwa widzieliśmy sen oznajmujący przyszłe rzeczy.

12. Był tam młodzieniec Hebreyczyk tegoż hetmana nad żołnierzmi słuźebnik: któremu sny powiedziałwszy,

13. Usłyszeliśmy, cokolwiek potym skutek rzeczy pokazał, bom ja przywrócon iest na urząd mój: a onego na krzyżu zawieszono.

14. Natychmiast na rozkazanie królewskie wy-

22. *Abys się prawda wykładacza.* Myśl jest ta: Z czego się okazało, iż Józef wytlómaczył był sny prawdziwie.

R. 41.—1. *Po dwóch latach.* Od czasu oswobodzenia z więzienia przełożonego piwnicznych (r. 40, 4); Józef więc zostawał w więzieniu przez lat trzy. I w tém tak-
koż był figurą Chrystusa, który po trzech dniach męki i śmierci zmartwychwstał.— *Nad rzeką.* Przy Nilu.

2. *Na mieyscach mokrych.* Nieco w oddaleniu od Nilu, na łakach wilgotnych i pokrytych trawą.

3. *Na samym brzegu rzeki.* Hebr: *na wardze rzeki.* Żyżność Egiptu zawisała od wylewu Nilu; przeto krowy tłuste pasły się w oddaleniu od Nilu. Lata zaś nieurodzajne są wtedy, kiedy rzeka ta, dla małych wylewów, skrapia tylko bliższy grunt: dla tego krowy chude pasą się na samym brzegu.

4. *I pożarły.* Bo w latach głodu spożyty został wszystek zapas zboża z lat urodzajnych.

5. *Drugi sen.* Niżej, w. 25, te dwa sny zowią się

snem jednym, bo jednym były co do znaczenia proroczego, dwoma zaś co do czasu i sposobu. Wielorakie zaś sny od Boga zsyłane, nieraz zwykły oznaczać rzecz jedną i tę samą, jak to widać i tutaj, z w. 32.

6. *Zwarzeniem zarażonych.* Wiatrem suchym i palącym, który dmie z pustyni arabskiej na Egipt, i staje się mu szkodliwym.

7. *Ocućwszy się Faraon.* Hebr. *ocucił się Faraon, i oto sen.* T. j. sny te stały mu ciągle przed oczyma.

8. *Wieszczków.* Wróżbiarzy, którzy przepowiadają rzeczy przyszłe za pomocą czarta, z którym wchodzą w umowę. O zwyczaju zasięgania rady podobnych ludzi u Egipcyan, świadczy m. i. Tacyt. ks. 4. Histor. o Ptolom.

A nie było, któryby wyłożył. Tak mądrze i trafnie, iżby to zadowoliło króla.

9. *Grzech swój.* Niewdzięczność moje, zapomnienie dobrodziejstwa odebranego od Józefa.

14. *Ostrzyżono.* Był zwyczaj, że w czasie żałoby, wię-

cere Joseph totonderunt; ac vesto mutata, obtulerunt ei.

15. Cui ille ait: Vidi somnia, nec est, qui edisserat, quae audiui te sapientissime coniecere.

16. Respondit Joseph: Absque me Deus respondebit prospera Pharaoni.

17. Narravit ergo Pharaon, quod viderat: Putabam me stare super ripam fluminis,

18. et septem boves de anne conscendere, pulchras nimis, et obesitas carnis: quae in pastu paludis virentia carpebant.

19. Et ecce, has sequebantur aliae septem boves in tantum deformes et macilentae, ut nunquam tales in terra Aegyptii viderim:

20. quae, devoratis et consumptis prioribus,

21. nullum saturitatis dedere vestigium: sed simili macie et squalore torpebant. Evigilans, rursus sopore depressus,

22. vidi somnium: Septem spicae pullulabant in culmo uno plenae atque pulcherrimae.

23. Aliae quoque septem tenues et percussae ureidine, oriebantur e stipula:

24. quae priorum pulchritudinem devoraverunt. Narravi convectoribus somnium, et nemo est qui edisserat.

25. Respondit Joseph: Somnium regis unum est, quae facturus est Deus, ostendit Pharaoni.

26. Septem boves pulchrae, et septem spicae plenae: septem ubertatis anni sunt: eademque vim somnii comprehendunt.

27. Septem quoque boves tenues atque macilentae, quae ascenderunt post eas, et septem spicae tenues, et vento urente percussae: septem anni venturae sunt famis.

28. Qui hoc ordine complebuntur:

29. Ecce septem anni venient fertilitatis magnae in universa terra Aegypti:

30. quos sequentur septem anni alii tantae sterilitatis, ut oblivioni tradatur cuncta retro abundantia: consumptura est enim fames omnem terram,

31. et ubertatis magnitudinem perditura est inopiae magnitudo.

32. Quod autem vidisti secundo ad eandem rem pertinens somnium, firmitatis indicium est, eo quod fiat sermo Dei, et velocius impleatur.

33. Nunc ergo provideat rex virum sapientem et industriam, et praeficiat eum terrae Aegypti:

34. qui constituat praepositos per cunctas regiones: et quintam partem fructuum per septem annos fertilitatis,

wiedzionego z ciemnice Josepha ostrzyżono: a odmieniuszy szatę stawili przed nim.

15. Któremu on rzekł: Miałem sny, a nie masz ktoby wyłożył: które słyszałem że ty bardzo mądrze wykladasz.

16. Odpowiedział Joseph: Bezemnie Bóg odpowie, rzeczy szczęśliwe Pharaonowi.

17. Powiedział tedy Pharaon co widział: Zdało mi się żeś stał na brzegu rzeki,

18. A siedm krów z rzeki występowało bardzo piękne y tłustego ciała, które na paszędzy ługowiska trawę iady.

19. Ali po tych wyszły drugie siedm krów tak szpetne y chude, żeś nigdy takich w ziemi Egypciejskiej nie widział:

20. Które zjadły y strawiły pierwsze,

21. Żadnego znaku sytości nie dały: ale takoważ chudością y szpetnością gnuśniały. Ocknawszy się znowu twardo zasnąwszy,

22. Widziałem sen: siedm kłosów wyrastało ze źdźbła iednego pełnych y bardzo pięknych,

23. A po nich drugie siedm cienkich y zwarzeniem zarażonych ze źdźbła wychodziło:

24. Które pierwszych piękność pożarły. Powiedziałem sen wieszczkom: ale nie masz żadnego coby wyłożył.

25. Odpowiedział Joseph: sen królewski ieden jest: co Bóg ma uczynić, oznajmił Pharaonowi.

26. Siedm krów pięknych y siedm kłosów pełnych: siedm lat są żyznych: y iedno znaczenie snu zamykaia.

27. Siedm też krów chudych a szpetnych, które wyszły po nich, y siedm kłosów cienkich y wiatrem warzącym zarażonych, są, siedm lat głodu przyszłego.

28. Które się tym porządkiem wypełnia.

29. Oto przyda siedm lat żyzności wielkiej po wszystkiej ziemi Egypciejskiej:

30. Po których nastąpią drugie siedm lat takiego nieurodzaju, że się zapomni wszystka obfitość przeszła, głód bowiem popsuie wszystkie ziemie.

31. A wielkość obfitości wygubi wielkość niedostatku.

32. A żeś powtórę widział sen ku teyże rzeczy należący: znak jest pewności, że się stanie mowa Boża, y prędko się wypełni.

33. Teraz tedy niech opatrzy król męża mądrego y dowcipnego, a niech go przełoży nad ziemią Egypcką:

34. Który niech postanowi urzędniki po wszystkich krainach: a piątą część urodzaju przez siedm lat żyznych,

zienia, niewoli, zapuszczano włosy i brodę na znak smutku.— *Odmieniuszy szatę.* W odzieniu żałobném, lub niechędogiém nikt nie mógł ukazywać się przed królmi. Gen. 50, 4. i Esth. 4, 4.

16. *Bezemnie.* To jest, *nie ja ale Bóg*, jak jest w Wers. Symmach; czyli: nie tak ja, jak raczej Bóg. (Math. 10, 20). — *Rzeczy szczęśliwe.* Zdaje się że to nie jest formuła grzeczności, lecz raczej przepowiednia.

25. *Jeden jest.* Co do znaczenia, gdyż jednej i teyże rzeczy jest godłem.

33. *Dowcipnego.* Przemyślnego. Linde.

34. *Piątą część.* Ponieważ tak wiele lat miało być nieurodzajnych, dla czego nie odkładano przynajmniej połowy? 1. Bo wystarczała piąta, gdyż w czasie głodu, ludzie przestają na skromniejszem pożywieniu. 2. Z lat urodzajnych w wielu gminach pozostał zapas zboża. 3. W bliż-

35. qui jam nunc futuri sunt, congreget in horrea: et omne frumentum sub Pharaonis potestate condatur, serveturque in urbibus.

36. Et praeparetur futurae septem annorum fami, quae oppressura est Aegyptum, et non consumetur terra inopia.

37. Placuit Pharaoni consilium et cunctis ministris ejus;

38. locutusque est ad eos: Num invenire poterimus talem virum, qui spiritu Dei plenus sit?

39. Dixit ergo ad Joseph: Quia ostendit tibi Deus omnia, quae locutus es, numquid sapientiorum et consimilem tui invenire potero?

40. Tu eris super domum meam, et ad tui oris imperium cunctus populus obediet: uno tantum regni solio te praecedam. (*Ps. 104, 21. I. Mach. 2, 53. Act. 7. 10*).

41. Dixitque rursus Pharaon ad Joseph: Ecce, constitui te super universam terram Aegypti.

42. Tulitque annullum de manu sua, et dedit eum in manu ejus; vestivitque eum stola byssina, et collo torquem auream circumposuit.

43. Fecitque eum ascendere super currum suum secundum, clamante praecone, ut omnes coram eo genu flecterent, et praepositum esse scirent universae terrae Aegypti.

44. Dixit quoque rex ad Joseph: Ego sum Pharaon: absque tuo imperio non movebit quisquam manum aut pedem in omni terra Aegypti.

45. Vertitque nomen ejus, et vocavit eum lingua Aegyptiaca, Salvatorem mundi. Deditque illi uxorem Aseneth filiam Putiphare sacerdotis Heliopoleos. Egressus est itaque Joseph ad terram Aegypti.

46. (triginta autem annorum erat, quando stetit in conspectu regis Pharaonis), et circumvit omnes regiones Aegypti.

47. Venitque fertilitas septem annorum; et in manipulos redactae segetes congregatae sunt in horrea Aegypti.

48. Omnis etiam frugum abundantia in singulis urbibus condita est.

49. Tantaeque fuit abundantia tritici, ut arenae maris coaequaretur, et copia mensuram excederet.

kości Nilu zawsze mógł być zasiew jakiś, chociaż był tak szczupły, iż prawie za nic się uważał; dla tego mówi się w r. 45, 6, że nie będzie się mogło orać, ani żąć.

35. Niech zbiera do gumien. Urządzonych w każdym mieście.—Wszystko zboże. T. j. zebrane z owiej piątej części.

42. Pierścień. Do pieczętowania swych postanowień. W szatę białorową. Która wtenczas w Egipcie właściwą była Satrapom i Książętom.

43. Na swój wtóry wóz. Na którym zwykła jeździć druga po królu osoba w państwie.

44. Jam jest Faraon. Jakby mówił: Przysięgam ci przez mię samego, który jestem królem najwyższym. Królowie Egipczy zwali się Faraonami w przeciągu lat 1,400, od pierwszego, który miał takie imię. Później królów Alexandryjskich zwano Ptolomeuszami.—Nie podnieś żaden ręki. Nic ważniejszego się nie stanie bez twojego zezwolenia. Zdaje się jest to przysłowie.

45. Językiem egipskim. Tych wyrazów nie ma w te-

35. Które inż teraz przyjdą, niech zbiera do gumien: a wszystko zboże pod mocą Pharaonową niech sypane y chowane będzie po mieściech:

36. A niech się nagotuje na siedm lat przyszłego głodu, który ma ucisnąć Egipt, a niech nie ginie ziemia od niedostatku.

37. Podobała się rada Pharaonowi y wszystkim sługom jego.

38. Y mówił do nich: Izali możemy naleść takowego meża, któryby ducha Bożego pełen był?

39. Y rzekł do Jozepha: Ponieważci Bóg ukazał to wszystko coś mówił: izali mędrszego y podobnego tobie naleść będę mógł?

40. Ty będziesz nad domem moim, a na rozkazanie ust twoich wszytek lud posłuszen będzie: sama tylko stolica królewska, przodkować ci będzie.

41. Y rzekł ieszcze Pharaon do Jozepha: Oto postawiłem cię nadewszystką ziemią Egypćską.

42. Y zdiał pierścień z ręki swęy, y dał ji na rękę jego: y ubrał go w szatę Białorową, y włożył łańcuch złoty na szyję jego.

43. Y kazał mu wśieść na swóy wtóry wóz, a woźny wołał, aby się wszyscy przed nim kłaniali, y wiedzieli że był Przełożonym nadewszystką ziemią Egypćską.

44. Y rzekł ieszcze król do Jozepha: Jam iest Pharaon, bez twego rozkazania niepodnieśie żaden ręki abo nogi we wszytkiży ziemię Egypćską.

45. Y odmienił imię jego, y nazwał go ięzykiem Egypćskim, Zbawicielem świata. Y dał mu za żonę Aseneth córkę Putiphara kapłana Heliopolskiego. Wyiachał tedy Jozeph na ziemię Egypćską.

46. (A trzydzieści mu lat było gdy stał przed oblicznością króla Pharaona) y obiachał wszytkie krainy Egypćskie.

47. Y przyszedł urodzay siedmi lat: a zboże w snopy powiązane zwieziono do gumien Egypćskich.

48. Wszytka też obfitość zbóż po wszytkich mieściech sypana była.

49. Y był taki dostatek pszenice, że się piaszkowi morskiemu równała, a obfitość miarę prześiagała.

kości hebrajskim, ani greckim; lecz dodane są od tłumacza łacińskiego.—Zbawicielem świata. Dla tego, że mądrością swą odwrócił od tej części świata klęskę głodu, grożącą śmiercią. I w tém Józef był figurą Chrystusa, prawdziwego Zbawiciela świata. P. W.—Aseneth, córka Putyfara. Niektórzy sądzą że Putyfarem tym było ów pierwszy pan Józefa; lecz prawdopodobniejsza jest, że to był inny: ten bowiem był kapłan, tamten hetman wojska; ten w Heliopolu, tamten w Memfis, stoł. m. mieszkał. Heliopolis. Znaczy miasto słońca.

46. Stał przed oblicznością. U Hebrajczyków, stać przed obliczem Pana, jest to mu służyć, lub urząd sprawować. Dan. 1. 19. I stawali przed królem. I. Kr. 16, 21. Stał przed nim.

47. W snopy. Tak wielka była obfitość, iż wszystkie gumna zapelnione zostały stosami snopów; dla tego także snopy chowane były w gumnach, bo tym sposobem dłużej się przechowuje od zepsucia pszenica.

49. Piaszkowi morskiemu. Hyperbola. Miarę. Lat przeszłych, nawet najżyźniejszych.

50. Nati sunt autem Joseph filii duo antequam veniret fames; quos peperit ei Aseneth filia Putiphare sacerdotis Heliopoleos. (*Infr. 46, 20—48, 20*).

51. Vocavitque nomen primogeniti, Manasses, dicens: Oblivisci me fecit Deus omnium laborum meorum, et domus patris mei.

52. Nomen quoque secundi appellavit Ephraim dicens: Crescere me fecit Deus in terra paupertatis meae.

53. Igitur transactis septem ubertatis annis, qui fuerant in Aegypto;

54. coeperunt venire septem anni inopiae, quos praedixerat Joseph; et in universo orbe fames praevaluit, in cuncta autem terra Aegypti panis erat.

55. Qua esuriante, clamavit populus ad Pharaonem, alimenta petens. Quibus ille respondit: Ite ad Joseph: et quicquid ipse vobis dixerit, facite.

56. Crescebat autem quotidie fames in omni terra; aperuitque Joseph universa horrea, et vendebat Aegyptiis; nam et illos oppresserat fames.

57. Omnesque provinciae veniebant in Aegyptum, ut emerent escas, et malum inopiae temperarent.

50. Y urodzili się Josephowi dwa synowie przedtym niż głód zaszedł: które mu urodziła Aseneth córka Putiphara kapłana Heliopolskiego.

51. Y nazwał imię pierwszoroźnego Manasses, mówiąc: Zapomnieć mi dał Bóg trudności moich, y domu oycy mego.

52. A imię wtórego nazwał Ephraim, mówiąc: Dał mi Bóg urość w ziemi ubóstwa mego.

53. Gdy tedy minęło siedm lat żyzności, które były w Egypcie:

54. Poczęły przychodzić siedm lat niedostatku, które był przepowiedział Jozeph: y po wszystkim świecie głód przemógł: a we wszystkiej ziemi Egypciej był chleb.

55. Którędy gdy głód dokuczał, wołał lud do Pharaona żywności prosząc. Który im odpowiedział: Idźcie do Jozepha, a cokolwiek on wam rzecze, czyńcie.

56. A głód brał moc co dzień po wszystkiej ziemi, y otworzył Jozeph wszystkie gumna, y przedał Egypcianóm: bo y onych głód był uciśnał.

57. Y wszystkie Prowincye przyjeżdżały do Egiptu, aby kupowały żywność, a nędze niedostatku ulżyły.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 41. w. 45. *Zbawicielem świata*. W żydowskim jest, Zaphenath Paneach, które słowa nie są żydowskie, ale egipskie, y przeto według języka egipskiego właśnie znaczą Zbawiciela świata: chocia według żydowskiego mogą znaczyć Tajemnic wykładacza. *Hier. in Tradit. Hebr. in Gene.*

CAPUT LXII.

ROZDZIAŁ 42.

O przybyciu do Egiptu braci Józefa po nakupienie zboża, i uwięzieniu Symeona.

1. Audiens autem Jacob quod alimenta venderentur in Aegypto, dixit filiis suis: Quare negligitis?

2. Audiavi quod triticum venundetur in Aegypto: descendite, et emite nobis necessaria, ut possimus vivere, et non consumamur inopia.

3. Descendentes igitur fratres Joseph decem, ut emerent frumenta in Aegypto,

4. Benjamin domi retento a Jacob, qui dixerat fratribus ejus: Ne forte in itinere quidquam patiar mali.

5. Ingressi sunt terram Aegypti cum allis qui pergebant ad emendum. Erat autem fames in terra Chanaan.

6. Et Joseph erat princeps in terra Aegypti, atque ad ejus nutum frumenta populus vendebantur. Cumque adorassent eum fratres sui,

7. et agnovisset eos, quasi ad alienos durius loquebatur, interrogans eos: Unde venistis? Qui responderunt: De terra Chanaan, ut emamus victui necessaria.

1. A usłyszawszy Jakób, że żywność sprzedawano w Egypcie, rzekł Synóm swoim: Czemu niedbacie.

2. Słyszałem że pszenicę przedają w Egypcie, iedźcie, a nakupcie nam potrzeb, abyśmy żyć mogli, a nie niszczeni niedostatkiem.

3. Iachawszy tedy dziesięć bracię Jozefowych, aby kupili zboża w Egypcie,

4. a Beniamina zatrzymał doma Jakob, który był rzekł bracię jego, by snadź na drodze nie ucierpiał co złego,

5. wiachali do ziemi Egipskiej z drugimi którzy iachali kupować: a głód był w ziemi Chanański.

6. A Jozeph był książęciem w ziemi Egipskiej, y podług woli jego ludzióm sprzedawano zboże. A gdy mu się pokłonili bracia jego,

7. Y poznał ie: iakoby do obcych przysroższym mówił, pytaiąc ich: Zkądście przyszli? Którzy odpowiedzieli: z ziemi Chanański, żebyśmy kupili potrzeb ku żywności.

51. *Manasses*. T. j. czyniący zapomnienie.

52. *Ephraim*. T. j. wydawania owoców, produkcy. *Ubóstwa*. Utrapienia, upokorzeń.

54. *Po wszystkich świecie*. W krajach przyległych Egiptowi, jak Syrya, Chanaan i t. d.

57. *I wszystkie prowincye*. Sąsiednie, gdyż na wszystkie inne nie wystarczyłyby magazyny Józefa i przez kilka miesięcy.

podział, czyli łamanie w Egipcie; t. j. że rozdzielano tam pokarm. Hebrajczycy często używają wyrazu łamać, gdy jest mowa o pokarmach. *Thren. 4. 4.—Dzieci proszą chleba, a nie było ktoby im ułamać.—Czemu niedbacie?* Hebr.: *Czemu nawzajem na siebie poglądacie?* Co jest we zwyczaju u próżniaków, oczekujących, aby ktoś za nich rzecz jaką ułatwił.

6. *I pokłonili się*. Jakby przed królem, schylając bardzo nisko głowę i kolano. Tym sposobem sprawdził się sen Józefa.

R. 42.—1. *Że żywność sprzedawano*. Hebr.: *że był*

8. Et tamen fratres ipse cognoscens, non est cognitus ab eis.

9. Recordatusque somniorum, quae aliquando viderat, ait ad eos: Exploratores estis, ut videatis infirmiora terrae, venistis.

10. Qui dixerunt: Non est ita, domine, sed servi tui venerunt, ut emerent cibos.

11. Omnes filii unius viri sumus: pacifici venimus, nec quidquam famuli tui machinantur mali.

12. Quibus ille respondit: Aliter est, immunita terrae hujus considerare venistis.

13. At illi: Duodecim, inquit, servi tui, fratres sumus, filii viri unius in terra Chanaan: minimus cum patre nostro est, alius non est super.

14. Hoc est, ait, quod locutus sum: Exploratores estis.

15. Jam nunc experimentum vestri capiam: per salutem Pharaonis non egrediemini hinc, donec veniat frater vester minimus.

16. Mittite ex vobis unum, et adducat eum: vos autem eritis vinculis, donec probentur quae dixistis utrum vera an falsa sint: alioquin per salutem Pharaonis exploratores estis.

17. Tradidit ergo illos custodiae tribus diebus.

18. Die autem tertio eductis de carcere, ait: Facite quae dixi, et vivetis: Deum enim timeo.

19. Si pacifici estis, frater vester unus ligetur in carcere: vos autem abite, et ferte frumenta quae emistis, in domos vestras,

20. et fratrem vestrum minimum ad me adducite, ut possim vestros probare sermones, et non moriamini. Fecerunt ut dixerat, (*Infr. 43, 5*).

21. et locuti sunt ad invicem: Merito haec patimur, quia peccavimus in fratrem nostrum, videntes angustiam animae illius, dum deprecaretur nos, et non audivimus: idcirco venit super nos ista tribulatio.

22. E quibus unus Ruben, ait: Numquid non dixi vobis: Nolite peccare in puerum, et non audistis me? en sanguis ejus exquiritur.*

8. *Od nich nie był poznany.* Bo wiek dojrzalszy okrył go brodą, i sprowadził pewną zmianę rysów. Dla czego dopuścił Bóg, iżby przez tak długi czas Jakób nie wiedział nic o życiu i stanie Józefa? Zapewne dla tego, iżby enota i cierpliwość Jakóba była wybrowana i małe jego przewinienia tym rodzajem oczyszczenia były zmyte; także żeby Józef nie był wykupiony z niewoli, i nie stanęła przez to przeszkoda do sprawdzenia się jego snów, i zamiarów Boga względem przesiedlenia się Jakóba do Egiptu.

9. *Szpiegowieście.* Wiedział Józef, że oni nie byli szpiegami; lecz zarzucał im ten występki, w celu zmuszenia ich do prawdziwego opowiedzenia w jakim stanie zostawał jego ojciec i brat najmłodszy, Benjamin. I nie był niesprawiedliwym tak udawając; jako publiczna bowiem osoba, miał prawo karać bratobójców: lecz jakże nierównie mniejszej użył kary, niż oni byli zasłużyli! S. Aug. powiada, że Józef nie skłamał, ale przez żartobliwe udawanie przemawiał do nich. — *Słabsze miej-*

8. A wszakże sam bracią poznawszy, od nich nie był poznany.

9. A wspomniawszy na sny które kiedyś widział, rzekł do nich: Szpiegowieście: przysłicie wypatrować słabsze miejsca ziemi.

10. Którzy rzekli: Nie tak jest, Panie, ale słudzy twoi przyszli aby kupili żywności.

11. Wszyscyśmy synowie męża iednego: spokojniśmy przyszli, a nie złego słudzy twoi nie myślą.

12. Którym on odpowiedział: Inaczej jest: przysłicie przypatrować się nieobronnym miejscom téj ziemi.

13. A oni rzekli: Dwanaście słudzy twoi bracia iesteśmy, synowie męża iednego w ziemi Chana-neyskiej: namłodszy przy oycu jest, a drugiego już niemasz.

14. Toć jest, prawi, com rzekł: szpiegowieście wy.

15. Już was teraz doświadczę przez Pharaonowe zdrowie, nie wynidziecie złąd, aż przydzie brat wasz namniejszy.

16. Poszlicie z was iednego, a niech go przyswiedzie: a wy będziecie w więzieniu, aż będzie doświadczone coście rzekli, ieśli prawda jest abo fałsz: bo inaczej przez zdrowie Pharaonowe szpiegowie iesteście.

17. Y dał ie pod straż do trzech dni.

18. A dnia trzeciego wywiedzionym z ciemnicy rzekł: Uczynicie com powiedział, a żyć będziecie: bo się Boga boję:

19. Jeśliście spokojni, brat wasz ieden niech będzie związany w ciemnicy: a wy iedźcie, a wieźcie zboże któreście kupili do domów waszych,

20. A brata waszego młodszego do mnie przyswiedźcie, abym mów waszych doświadczyć mógł, a żebyście niepomarli. Uczynili iako był rzekł,

21. Y mówili ieden do drugiego: Słusznie to cierpiemy, bośmy zgrzeszyli przeciw bratu naszemu, widząc utrapienie dusze iego, gdy się nam modlił, a niewysłuchaliśmy: dla tegoż przyszedł na nas ten kłopot.

22. Z których ieden Ruben, rzekł: A zam wam niemówił? Nie grzeszyłem przeciw dziecięciu: a nie słuchaliście mię: otóż krwi iego dochodzą.

sca. Hebr.: *nagości ziemi.* T. j. miejsce mniej kunsztownie uzbrojone.

11. *Spokojniśmy.* T. j. prawi, szczerzy, prości.

14. *Toć jest.* Z tego, że zmyślacie, iż jest jeszcze jeden wasz brat w domu, wnosząc że i we wszystkim innym kłamiecie.

15. *Już was teraz doświadczę.* Skamaliście czy nie. Przez Pharaonowe zdrowie. Patrz W.

18. *Bo się Boga boję.* Jakby mówił: Nie uczynię nic, co by było niesprawiedliwego i niełudzkiego; wiem bowiem, iż jest wyższym odemnie, pod którego sąd pójda wszystkie czyny i słowa.

21. *Słusznie to cierpimy.* Teraz uczuli głos sumienia. — *Oczy, które grzech zamyka, kara otwiera.* Wy-rzekł gdzieś ś. Grzegorz.

22. *Otoż krwi jego dochodzą.* Będziemy musieli umrzeć, bośmy zabili brata; mniemali bowiem, że już nie żył.

23. Nesciebant autem quod intelligeret Joseph, eo quod per interpretem loqueretur ad eos.

24. Averlitque se parumper, et flevit; et reversus locutus est ad eos.* (*Supr.*, 37. 23.)

25. Tollensque Simeon, et ligans illis praesentibus, jussit ministris, ut implerent eorum saccos tritico, et reponerent pecunias singulorum in sacculis suis, datis supra cibariis in viam; qui fecerunt ita.

26. At illi portantes frumenta in asinis suis, profecti sunt.

27. Aperitque unus sacco, ut daret jumento pabulum in diversorio, contemplatus pecuniam in ore sacculi,

28. dixit fratribus suis: Reddita est mihi pecunia, en habetur in sacco. Et obstupefacti turbatique mutuo dixerunt: Quidnam est hoc, quod fecit nobis Deus?

29. Veneruntque ad Jacob patrem suum in terram Chanaan et narraverunt ei omnia quae accidissent sibi, dicentes:

30. Locutus est nobis dominus terrae dure, et putavit nos exploratores esse provinciae.

31. Cui respondimus: Pacifici sumus, nec ullas molimur insidias.

32. Duodecim fratres uno patre geniti sumus: unus non est super, minimus cum patre nostro est in terra Chanaan.

33. Qui ait nobis: Sic probabo quod pacifici sitis: Fratrem vestrum unum dimittite apud me, et cibaria domibus vestris necessaria sumite, et abite:

34. fratremque vestrum minimum adducite ad me, ut sciam quod non sitis exploratores: et istum, qui tenetur in vinculis, recipere possitis: ac deniceps quae vultis, emendi habeatis licentiam.

35. His dictis, cum frumenta effunderent, singuli repperunt in ore saccorum ligatas pecunias; exterritisque simul omnibus,

36. dixit pater Jacob: Absque liberis me esse fecistis: Joseph non est super, Simeon tenetur in vinculis, et Benjamin auferetis: in me haec omnia mala reciderunt.

37. Cui respondit Ruben: Duos filios meos interfice, si non reduxero illum tibi: trade illum in manu mea, et ego cum tibi restituiam.

38. At ille: Non descendet, inquit, filius meus

24. *I płakał.* Uczucie przyrodzone odniosło zwycięstwo nad sztuczném udawaniem.

25. *Symeon.* Symeon został podciągnięty pod większą karę, bo on, jako najstarszy po Rubenie (r. 37, w. 21 i 26), powaga swoją mógł być powstrzymać innych od bratobójstwa, — *Związawszy przy nich.* Abym tęp więcej ich przerazić. — *Strawy na drogę.* Żywności dla nich i dla bydła ich w czasie podróży, iżby bez uszczerbku zawiezli do domu to, co zakupili.

28. *I zdumieni.* Hebr. *wyszło z nich serce ich.* T. j. przelekli się, iżby nie ukrywała się w tęp jaka na nich zasadzka.

29. *Powiedzieli mu wszystko.* Dobrowolnie wszystko opowiedzieli, aby ojciec nie trwożył się i nie wątpił o

23. A niewiedzieli żeby rozumiał Jozeph: Przeto iż przez tłumacza mówił do nich.

24. Y odwrócił się trochę y plakał: a wróciwszy się mówił do nich.

25. Y wzięwszy Symeona, y zwiąawszy przy nich, kazał sługóm aby napełnili worki ich pszenica, a iżby odłożyli pieniądze każdego w workach ich, dawszy nad to strawy na drogę: którzy tak uczynili.

26. A oni niosiac zboże na osłach swoich poia-chali.

27. A ieden otworzywszy wór, aby dał ieść bydłciu w gospodzie, uyrzawszy pieniądze na wierzchu worka,

28. Rzekł braciey swęy: Wrócono mi pieniądze, owo ie mam w worze. Y zdumiawszy się y zatrwożywszy, ieden z drugim mówił. Cóż to iest co nam Bóg uczynił?

29. Y przyiachali do Jakoba oyca swego do ziemie Chananeyskięy, y powiedzieli mu wszystko co się im przydało, mówiac:

30. Mówił do nas Pan ziemie srogo, y miał nas za szpiegi krajny.

31. Któremuśmy odpowiedzieli: spokojni iestęśmy, ani żadney zdrady myślimy.

32. Dwanaście braciey nas z iednego oyca urodzeni iestęśmy: iednego iuż niemasz, namłodszy przy oyce naszym iest w ziemi Chananeyskięy.

33. Który nam rzekł: Tak doznam iżeście spokojni: Brata waszego iednego zostawcie u mnie, a żywności domóm waszym potrzebney nabierzcie y iedźcie,

34. A brata waszego namłodszego przywiedźcie do mnie, abych wiedział żeście nie szpiegowie: y tego który iest w więzieniu, żebyście zaś wziąć mogli: a napotym żebyście mieli wolność kupowania co chcecie.

35. To powiedziawszy gdy zboże wysypowali, nalał każdy na wierzchu worów zawiazane pieniądze: a gdy się wszyscy polekali,

36. Rzekł oćiec Jakob: Sprawiliście, zem bez dzieci: Jozepha iuż niemasz, Symeona trzymają w więzieniu, a Beniamina weźmiecie: na mię się to wszystko zle obaliło.

37. Któremu odpowiedział Ruben: Dwu synów moich zabij, iestlić go zaś nie przywiodę: day go do ręki moięy, a ia go tobie wróce.

38. Ale on rzekł: nie póydzcie syn mój z wami:

tęp, co i jak się stało z Symeonem.

35. *Nalał każdy.* Synowie wiedzieli już, że pieniądze znajdowały się w worach (w. 28), lecz przed ojcem udawali, iż pierwszy raz to postrzegli, aby nie byli od niego strofowani. Synowie przeto udali jakby nową i nagłą bojaźń: Jakób zaś rzeczywiście się zatrwożył, lękając się o Symeona, iżby tęp bardziej nie był karany, za zabrane przez jego braci pieniądze.

37. *Dwóch synów moich zabij.* Jest to sposób mówienia hyperboliczny, oznaczający: że najniezawodniej miał powrócić ojcu Beniamina.

38. *Sędziwość moje.* Mnie już zestarzałego. — *Z żaloscia.* Sprawicie, iż ja starzec usychać będę z żalu i smutku i śmierć sobie przyspieszę. *Do piekła.* P. W.

vobiscum: frater ejus mortuus est, et ipse solus remansit: Si quid ei adversi acciderit in terra ad quam pergitis, deducetis canos meos cum dolore ad inferos.

brat iego umarł, a ten sam został, ieśli mu sie co przeciwnego przyda w ziemi do której sie bierzecie, tedy doprowadzicie szedziwość moie z żalością do piekła.

Wykład X. J. Wujka—Roz. 42. w. 16. Przez zdrowie Pharaonowe. Przez zdrowie Pharaonowe przysięgając, przez Boga przysięga, iż zdrowie i żywot człowieczy jest od Boga. A chocia wiedział iż nie byli szpiegami, wszakże to nie było krzywoprzysięstwo, bo on nie przysięgał na to, jakoby prawdziwie szpiegami byli: Ale żeby się pewnie szpiegami być okazali, gdzieby tego niedowiedli, że mieli jeszcze młodszego brata, jako sami powiadali: A na to mógł bez żadnego fałszu przysiąc.

38. *Doprowadzicie szedziwość moję z żalością do piekła.* I tu choćby najbardziej Heretycy chcieli, piekło nie znaczy grobu. Dla tego iż ani słowo łacińskie tego właśnie znaczy, ani też żydowskie *sheol*, miasto którego 70 tłumacze po grecku kładą *adęs*, co właśnie znaczy piekło, nie *rayos*, co znaczy grób. A tak jako wyżej 37, ver. 35. także i tu mówi Jakób, że według dusze miał iść na miejsce świętych Ojców. Jakoby rzekł: będziecie mi przyczyną śmierci, i w starości pójdę z żalością do piekła, to jest na miejsce Ojców świętych. O tymże miejscu rozumie niżej (44. ver. 25). Tak też to wyklada Chrys. (Hom. 4. in Marcum.) i Hieron. (Eccl. 3), gdzie też przywodzi słowa Job. 14. i Greg. 12. *Moral. cap. 6. i lib. 13. c. 16. 17.* czytaj wyżej 37. ver. 35.

CAPUT XLIII.

ROZDZIAŁ 43.

O powtórniem przybyciu do Józefa jego braci, wespół z Benjaminem.

1. Interim fames omnem terram vehementer premebat.

2. Consumptisque cibis, quos ex Aegypto detulerant, dixit Jacob ad filios suos: Revertimini, et emite nobis pauxillum esearum.

3. Respondit Judas: Denuntiavit nobis vir ille sub attestazione jurisjurandi, dicens: Non videbitis faciem meam, nisi fratrem vestrum minimum adduxeritis vobiscum.

4. Si ergo vis eum mittere nobiscum, pergemus pariter, et ememus tibi necessaria:

5. Sin autem non vis, non ibimus: vir enim, ut saepe diximus, denuntiavit nobis, dicens: Non videbitis faciem meam absque fratre vestro minimo. (*Supr. 42, 20.*)

6. Dixit eis Israel: In meam hoc fecistis miseriam, ut indicaretis ei et alium habere vos fratrem.

7. At illi responderunt: Interrogavit nos homo per ordinem nostram progeniem: si pater viveret, si haberemus fratrem: et nos respondimus ei consequenter juxta id quod fuerat sciscitatus. Numquid scire poteramus quod dicturus esset: Adducite fratrem vestrum vobiscum?

8. Judas quoque dixit patri suo: Mitte puerum mecum, ut proficiscamur, et possimus vivere: ne moriamur nos et parvuli nostri.

9. Ego suscipio puerum: de manu mea require illum: nisi reduxero, et reddidero eum tibi, ero peccati reus in te omni tempore. (*Infr. 44, 32.*)

R. 43.—1. *Tymczasem.* T. j. kiedy Jakób tak długo odwleka dać zezwolenie na wyjazd Benjamina do Egiptu, głód coraz bardziej dawał się czuć w Chananei.

2. *Strawili żywność.* Nie zupełnie, ale blisko tego.—*Trochę żywności.* Któraby mogła wystarczyć na zaradzenie niedostatki tego roku: nie wiedział, że jeszcze pięć lat miało być głodu.

3. *Judas.* Który pomiędzy braćmi przodkował wymową, roztropnością i powagą.—*Oświadczając się pod przysięgą.* Przysięgał był bowiem przez zdrowie Faraona.—*Nie ujrzyście oblicza mego.* Nie będziecie mieli żadnego do mnie przystępu: a jeśli ośmielicie się ukazać przedemną, ukarzę was jako szpiegów.

1. Tym czasem głód wszystkie ziemię bardzo ścisłał.

2. A gdy strawili żywność którą byli przywiezli z Egiptu, rzekł Jakób do synów swoich: Wróćcie się, a nakupcie nam trochę żywności.

3. Odpowiedział Judas: Wypowiedział nam mąż on oświadczając się pod przysięgą mówiąc: Nie ujrzyście oblicza mego, ieśli brata waszego najmłodszego nieprzywiedziecie z sobą.

4. Jeśli tedy chcesz go posłać z nami, pojedziemy spolem y nakupujemy potrzeb:

5. Ale ieśli niechcesz, nie pojedziemy: Mąż bowiem iakośmy nieczas rzekł, wypowiedział nam mówiąc: Nie ujrzyście oblicza mego bez brata waszego najmłodszego.

6. Rzekł im Izrael: Na moieście to nędzę uczynili, żeście mu powiedzieli, iż y innego macie brata.

7. A oni odpowiedzieli: Pytał nas on człowiek porządnie o rodzie naszym: ieśli oćiec żyw: ieśli mamy brata: a myśmy odpowiedzieli iemu porządkiem wedle tego o co pytał: Izaliśmy mogli wiedzieć że miał rzec: Przywiedziecie brata waszego z sobą?

8. Judas też rzekł oycu swemu: Pošli dziećie zemną, żebychmy poiachali a żyć mogli: byśmy nie pomarli my y dziatki nasze.

9. Ja biorę dziećie, z ręki moiey dochodzi go, ieślić go nie przywiodę a nie wróće tobie, będę winien grzechu przeciw tobie na wszelki czas.

5. *Nie pojedziemy.* Abyśmy nie szli napróżno, owszem z narażeniem się na niebezpieczeństwo.

6. *Na moieście to nędzę uczynili.* Nie umyślnie, ale dając powód waszemu mówowi do powiększenia mego nieszczęścia, przez które utracę Benjamina.

8. *Dziećie.* Brata najmłodszego; zkądinał bowiem był już wieku lat 24, i miał synów, jak wid. z r. 46, 21.—*Byśmy nie pomarli.* Lepiej jest, iżby jeden syn twój Benjamin został raczej narażony na niepewne niebezpieczeństwo życia, niż żeby on razem z tobą i z nami miał zginąć od niechybnego głodu.

9. *Będę winien grzechu.* Jak gdyby mówił: Dopóki

10. Si non intercessisset dilatio, jam vice altera venissemus.

11. Igitur Israel pater eorum dixit ad eos: Si sic necesse est, facite quod vultis: sumite de optimis terrae fructibus in vasis vestris, et deferte viro munera, modicum resinae, et mellis, et storacis, stactes, et terebinthi, et amygdalarum.

12. Pecuniam quoque duplicem ferte vobiscum: et illam, quam invenistis in sacculis, reportate, ne forte errore factum sit:

13. sed et fratrem vestrum tollite, et ile ad virum.

14. Deus autem meus omnipotens faciat vobis eum placabilem: et remittat vobiscum fratrem vestrum quem tenet, et hunc Benjamin: ego autem quasi orbatus absque liberis ero.

15. Tulerunt ergo viri munera, et pecuniam duplicem, et Benjamin; descenderuntque in Aegyptum, et steterunt coram Joseph.

16. Quos cum ille vidisset, et Benjamin simul, praecepit dispensatori domus suae, dicens: Introduc viros domum, et occide victimas, et instrue convivium: quoniam mecum sunt comesturi meridie.

17. Fecit ille quod sibi fuerat imperatum, et introduxit viros domum.

18. Ibique exiteri, dixerunt mutuo: Propter pecuniam, quam retulimus prius in saccis nostris, introducti sumus: ut devolvat in nos calumniam, et violenter subjiciat servituti et nos, et asinos nostros.

19. Quamobrem in ipsis foribus accedentes ad dispensatorem domus,

20. locuti sunt: Oramus domine, ut audias nos. Jam ante descendimus ut emeremus escas, (*Supr. 42, 3.*)

21. quibus emtis, cum venissemus at diversorium, aperuimus saccos nostros et invenimus pecuniam in ore saccorum: quam nunc eodem pondere reportavimus.

22. Sed et aliud attulimus argentum, ut emamus quae nobis necessaria sunt: non est in nostra conscientia, quis posuerit eam in marsupiiis nostris.

23. At ille respondit: Pax vobiscum, nolite timere: Deus vester, et Deus patris vestri dedit vobis thesauros in saccis vestris: nam pecuniam, quam dedistis mihi, probatam ego habeo. Eduxitque ad eos Simeon.

24. Et introductis domum attulit aquam, et laverunt pedes suos, deditque pabulum asinis eorum.

25. Illi vero parabant munera, donec ingrederetur Joseph meridie; audierant enim quod ibi comesturi essent panem.

10. By była nie przeszkodziła odwłoka, iużbyśmy byli drugi raz przyiachali.

11. Izrael tedy oćiec ich rzekł do nich: Ieśliż tak potrzeba nieście, uczynicieś co chcecie: nabierzcie co lepszych pożytków ziemi w naczynia wasze, y donieście mężowi dary, trochę resiny, y miodu, y storaku, stakty, y terebinthu y migdałów.

12. Pieniądze też dwoie nieście z sobą, y one któreście należli w workach odnieście, by się snąc omyłką niestało:

13. Ale y brata waszego weźmiecie, a iedźcie do męża.

14. A Bóg mój wszechmocny niechay go wam uczyni łaskawym: y niech odesła z wami brata waszego którego trzyma: y tego Beniamina: a ia iako osierociały bez dżiatek będę.

15. Wzięli tedy mężowie dary y dwoie pieniądze y Beniamina: y iachali do Egiptu, y stanęli przed Jozephem.

16. Które on uyżrawszy y Beniamina z nimi, roskazał szafarzowi domu swego, mówiąc: Wprowadź męże w dóm, a nabij bydła, y nagotuy ucztę: bo zemna będą ieść w południe.

17. Uczynił on iako mu roskazano, y wwiódł męże do domu.

18. Y tam złększy się, rzekli ieden do drugiego: Dla pieniędzy któreśmy z piérwu odnieśli w worzech naszych, wwiedżiono nas: aby potwarz na nas zwałł, y gwałtem podbił w niewola y nas y osły nasze.

19. Przetóż ieszcze we drzwiach przystapiwszy do szafarza domowego,

20. Rzekli: Prosimy cie panie, abyś nas wysłuchał: iuż przed tym przyiachaliśmy kupować żywności,

21. Których nakupiwszy, gdyśmy przyiachali do gospody, otworzyliśmy wory nasze y należliśmy pieniądze na wierzchu worów, któreśmy teraz pod tą wagą odnieśli.

22. Lecz y drugie srebro przynieśliśmy, abyśmy nakupili co nam potrzeba: Niemasz w sumnieniu naszym ktoby ie włożył do worków naszych.

23. A on odpowiedział: Pokóy z wami, niebóyćie się: Bóg wasz, y Bóg oyca waszego dał wam skarby do worów waszych: bo pieniądze któreście mi dali, dobre ia u siebie mam. Y wywiódł do nich Symeona.

24. A wwiódszy ie w dóm, przyniósł wody y umyli nogi swe: dał też y osłóm ich obrok.

25. A oni gotowali dary aż przyszedł Jozeph w południe: słyszeli bowiem że tam chleba pożywać mieli.

żyć będę, wyrzucaj mi ten grzech i jaką chcesz naznaczaj mi karę.

11. Nabierzcie co lepszych pożytków (owoców) ziemi. Hebr: nabierzcie z piésni ziemi. Pieśnią po hebrajsku zowie się niekiedy rzecz znamienita, godna pochwały i opiewania.—*Storaku.* P. W.

12. Omyłką. Niedbalstwem sług, nie z woli pana.

14. Jako osierociały. Dopóki nie powrócicie, zdawać się mi będzie, iż zupełnie jestem bez dzieci.

23. Pokój z wami. Bezpieczni bądźcie.—*Bóg dał wam.* Przechennie, któremu, z natchnienia Bożego, kazał Józef to uczynić.—*Skarby.* Pieniądze, o których nie wiedzieliście.—*Pieniądze...* dobre ja u siebie mam. Hebr: pieniądze wasze doszły do mnie.

26. Igitur ingressus est Joseph domum suam, obtuleruntque ei munera, tenentes in manibus suis; et adoraverunt proni in terram.

27. At ille, clementer resalutatis eis, interrogavit eos, dicens: Salvusne est, pater vester senex, de quo dixeratis mihi? adhuc vivit?

28. Qui responderunt: Sospes est servus tuus pater noster, adhuc vivit. Et incurvati adoraverunt eum.

29. Attollens autem Joseph oculos, vidit Benjamin fratrem suum uterinum, et ait: Iste est frater vester parvulus, de quo dixeratis mihi? Et rursum: Deus, inquit, misercatur tui, fili mi!

30. Festinavitque, quia commota fuerant viscera ejus super fratre suo, et erumpebant lacrymae; et introiens cubiculum flevit.

31. Rursumque lota facie egressus, continuit se et ait: Ponite panes.

32. Quibus apositis, seorsum Joseph, et seorsum fratribus, Aegyptiis quoque qui vescebantur simul, seorsum (illicitum est enim Aegyptiis comedere cum Hebraeis, et profanum putant huiusmodi convivium),

33. Sederunt coram eo, primogenitus juxta primogenita sua, et minimus juxta aetatem suam. Et mirabantur nimis,

34. suntis partibus, quas ab eo acceperant; majorque pars venit Benjamin, ita ut quinque partibus excederet. Biberuntque et inebriati sunt cum eo.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 43. w. 11. *Reziny, miodu, i storaku.* Czytaj o tém wyżej 37, v. 25. Storak drudzy rozumieją być korzenie, ale i tego sami Żydowie nie wiedzą.

34. *I popili się z nim.* To jest, jedli i pili hojnie do nasycenia. Bo w Piśmie ś. według żydowskiego języka słowem upicia znaczy się często obfitość i nasycenie. *Psal. 35. Deut. 32. Hieron. in quaest. Hebr.*

CAPUT LXIV.

ROZDZIAŁ 44.

O stawieniu się przed Józefem jego braci, z powodu kubka, znalezionej w worze Beniamina.

1. Praecepit autem Joseph dispensatori domus suae, dicens: imple saccos eorum frumento, quantum possunt capere: et pone pecuniam singulorum in summitate sacci.

2. Scyphum autem meum argenteum, et pretium quod dedit tritici, pone in ore sacci junioris. Fac-tumque est ita.

26. *Poklonili się mu aż do ziemi.* Zgiąwszy kolano.
29. *Ujrzał Beniamina.* Wprzód już był go postrzegł, lecz tylko mimochodem; teraz zaś wyraźnie nań poglądał i doń przemówił.—*Bóg ci bądź miłościw.* Niech Bóg będzie na cię łaskaw.

30. *I pokwapił się.* Jakby wezwany do załatwienia innej jakiej sprawy.

32. *Osobno Józefowi.* Nie mniej jak trzy stoły były zastawione: na pierwszym jadł sam Józef, jako rządcę królestwa; na drugim jedynastu braci, na trzecim magnaci Egipcscy zaproszeni na ucztę.—*Pospołu jedli.* Razem co do czasu i miejsca, nie co do stołu —*Niegodzi się bowiem.* 1. Albowiem Egipcyanie, przez niejaki zabobon i pychę, pasterzy trzód uważali za nieczystych. 2. Bo niektóre z tych zwierząt, których używali do pokarmu Hebrajczycy, były ich bóstwami (Exod. 8, 26). Teraz do wspólnej uczty zapewne takie nie były poda-

26. Wszedł tedy Jozeph do domu swego y ofiarowali mu dary, trzymając w rękach swoich: y pokłonili się mu aż do ziemi.

27. A on łaskawie ie pozdrowiwszy, pytał ich, mówiąc: Zdrówże iest oćiec wasz stary, o który-meście mi powiadali? żyw ieszcze?

28. Którzy odpowiedzieli: Zdrów iest sługa twóy oćiec nasz, ieszcze żyw. Y schyliwszy się poklonili się mu.

29. Tedy podniószy Jozeph oczy, uyrzał Beniamina brata swego rodzonego, y rzekł: Ten iest brat wasz małuczki, o który-meście mi powiadali? Y znówu: Bóg ci, pry, bądź miłościw synu miły.

30. Y pokwapił się: bo się wzruszyły były wnętrzności iego nad bratem swym, y lzy się mu rzucały: y wszedzy do komory płakał.

31. Y zaśie umywszy twarz wyszedł, y wstrzymał się, y rzekł: Kładźcie chleb.

32. Który położywszy osobno Jozefowi, a osobno bracięy, Egyptianóm też którzy pospołu iedli, osobno (niegodzi się bowiem Egyptianóm iadać z Hebrejczyki, y mają za nieczystą takową bieśiadę).

33. Siedli przed nim, pierworodny według pierworodzeństwa swego, a namłodszy według lat swoich: Y dziwowali się barzo,

34. Wziawszy części które od niego brali: a większa część dostała się Benjaminowi: tak iż pięcią części przechodziła. Y pili, y popili się z nim.

1. A Joseph rozkazał Szafarzowi domu swego, mówiąc: Napelni wory ich zbożem, ile wziąć mogą: a włóż każdego pieniądze na wierzchu woru iego.

2. A kubek mój srebrny y pieniądze które dał za pszenicę, włóż na wierzch woru młodszego. Y stało się tak.

wane, lecz wiadano, że je zwykli jadać Hebrajczycy.

33. *Siedli.* Dawniejszy jest zwyczaj siedzenia u stołu, niż leżenia na łóżach.—*I dziwowali się bardzo.* Albowiem nie sami w tym porządku usiedli byli, lecz z rozporządzenia Józefa to uczynili. Podziwiali także uprzejmość gospodarza i nadzwyczajną porcyą Beniamina.

34. *Części, które od niego brali.* Zwyczaj więc był ten, jak widać. Najprzód stawiano potrawy przed Józefem; on zaś rozdzielał dla innych współbiesiadników. *Tak, iż pięciu częściami przechodziła.* Nie pięć półmisków, zamiast jednego dla innych, stawiono przed Beniaminem; lecz porcyą o pięćkroć większą mu podawano, przez szczególniejszy dlań szacunek i uprzejmość. *Popili się.* P. W.

R. 44.—w. 2. *Kubek mój.* Do którego szczególniejsze mam upodobanie.—*Młodszego.* Uczynił to dla dwóch przyczyn: iżby wybadał ich usposobienie, i żeby zatrzy-

3. Et orto mane, dimissi sunt cum asinis suis.

4. Jamque urbem exierant, et processerant paululum; tunc Joseph accersito dispensatore domus, Surge, inquit, et persequere viros: et apprehensis dicit: Quare reddidistis malum pro bono?

5. Scyphus, quem furati estis ipse est in quo bibit dominus meus, et in quo augurari solet: pessimam rem fecistis.

6. Fecit ille ut jusserat. Et apprehensis per ordinem locutus est.

7. Qui responderunt: Quare sic loquitur dominus noster, ut servi tui tantum flagitii commiserint?

8. Pecuniam, quam invenimus in summitate sacrorum, reportavimus ad te de terra Chanaan: et quo modo consequens est ut furati simus de domo domini tui aurum vel argentum?

9. Apud quemcumque fuerit inventum servorum tuorum quod quaeris, moriatur, et nos erimus servi domini nostri.

10. Qui dixit eis: Fiat juxta vestram sententiam: apud quemcumque fuerit inventum, ipse sit servus meus, vos autem eritis innoxii.

11. Itaque festinato deponentes in terram sacros, aperuerunt singuli.

12. Quos scrutatus, incipiens a majore usque ad minimum, invenit scyphum in sacco Benjamin.

13. At illi, sciceis vestibibus, oneratisque rursum asinis, reversi sunt in oppidum.

14. Primusque Judas cum fratribus ingressus est ad Joseph (necdum enim de loco abierat), omnesque ante eum pariter in terram corruerunt.

15. Quibus ille ait: Cur sic agere voluistis? An ignoratis quod non sit similis mei in augurandi scientia?

16. Cui Judas: Quid respondebimus, inquit, domino meo? vel quid loquemur, aut juste puterimus

miał przy sobie Beniamina, dopókiy ojciec nie przybył. Chciał takóž dowiedzieć się, jakiego usposobienia byli względem Beniamina jego bracia, czy nie pałali ku niemu nienawiścią za to, że był więcéj od nich uczony od Józefa.

3. *Puszczono ich.* Uradowanych z prędkiego odjazdu. i nieświadomych zdrady.

4. *Góń.* Z orszakiem żołnierzy, iżbyście prędko ich dognawszy przyprowadzili mi Beniamina.—*Przećście oddali złe za dobre?* Godziło się Józefowi utracić innych braci bojaźnią i smutkiem za to, że kiedyś niewinnego brata byli przedali; Beniamina nie miał prawa tak dręczyć, lecz tę chwilową jego krzywdę postanowił wynagrodzić mu wkrótce hojnemi łaskami. Dopuszcz się w tém kłamstwa, lecz tylko żartobliwego, i pewnéj obelgi, ale bez zamiaru szkodenia.

5. *W którym zwykł wróżyć* Hebr: *w którym się wróżyć rzeczy mające być wrózone.* Sens jest ten: jeżeli kiedy pan mój chce odgadnąć rzeczy tajemne, używa tego kubka. w. 15. Szafarz nie powiada tu stanowczo, że jego pan zajmuje się wieszczbiarstwem, lecz dwóznaczną mową nastrocza im myśl, iżby tak o nim mniemali. Albo mówi tak z powodu podobnego mniemania pospólstwa, które przyznawało Józefowi naukę wieszczbiarską. Albo, według niektórych, Józef powiedział to żartem, i tylko przez krótki czas dozwolił, iżby bracia tak o nim sądzili.

3. A gdy było rano, puszczono ie z osły ich.

4. Y już byli z miasta wyiachali, y niedaleko odiachali: kiedy Jozeph zawoławszy szafarza domu, rzekł: Wstań, a góń meże: a poymawszy ich, mów: Przećście oddali złe za dobre?

5. Kubek któryście ukradli iest ten, z którego pan mój piia, y w którym zwykł wróżyć: barzósie zła rzecz uczynili.

6. Uczynił on iako był kazał. Y poymawszy ich, mówił do nich od słowa do słowa.

7. Którzy odpowiedzieli: Czemu tak mówi pan nasz, żeby słudzy twoi, takiéy złości dopuścić się mieli?

8. Pieniadze któreśmy należli na wierzchu worów odnieśliśmy do ciebie z ziemie Chananeyskiej: a iakóž za tym idź może, abyśmy ukraść mieli z domu pana twego złoto abo srebro?

9. U któregokolwiek z sług twoich naydzie się to czego szukasz, niech umrze, a my będziemy niewolnikami Pana naszego.

10. Który rzekł im: niechay będzie według wyroku waszego: u któregokolwiek się naydzie, ten niech będzie niewolnikiem moim, a wy będziećie niewinnými,

11. Y tak złożywszy prędko wory na ziemię, o-tworzył każdy swój.

12. Które przeskukawszy poczawszy od starszego aż do młodszego, nalazł kubek w worze Beniaminowym.

13. A oni rozdarszy szaty, y włożywszy zaś ciężar na osły, wrócili się do miasta.

14. Y piérwszy Judas z bracią wszedł do Jozepha, (bo ieszcze był nie odszedł z mieysca) y wszyscy przed nim upadli pospołu na ziemię.

15. Którym on rzekł: Czemuście tak chcieli czynić? Izali nie wiećie że mi niemasz podobnego w nauce wieszczbiarskiej?

16. Któremu Judas: Cóż, pry, odpowiemy panu memu? abo co rzeczymy? abo czym się sprawiedliwie

8. *A jakož zaćem iść może?* Jeślibyśmy byli chciwi cudzych pieniędzy, nie odnosilibyśmy tego dobrowolnie, co się godziło nam potajemnie zatrzymać.

10. *U któregokolwiek.* Karę śmierci zamienia na niewolę i oddziela występnych od niewinnych, łagodząc ich wyrok. (w. 9.).

12. *Od Starszego.* Z siedzenia podczas ucztę zauważył był wiek każdego z nich: a porządek ten zachował wprze-trząsaniu worów dla tego, iżby tém lepiej ukrył zasadzkę urządzoną na Beniamina.

13. *Wrócili się.* Nic nie wyrzucali Beniaminowi, gotowi będąc albo uprosić przebaczenie, albo razem ponosić niewolę.

14. *Pierwszy Judas.* Jako odważniejszy i wymówniejszy, i pomny na obietnicę, którą się był związał przed ojcem. (r. 43. 9).—*Jeszcze był nie odszedł.* Józef ieszcze zostawał na témże mieyscu, gdzie go pożegnali byli bracia i oczekiwał ich, pragnąc jak najrychléj dać się im poznać.

16. *Albo czym się sprawiedliwie zakładać* (wymawiać). Chociaž sumienie o tę zbrodnię nas nie strofuje, jednakże jawnie znaleziono nas winowajcami, i bez wątpienia Bóg sprawiedliwy dopuścił na nas tę klęskę, za jaką tajemną zbrodnię, której nie zmyśliśmy ieszcze odpowiednią pokutę. Ma tu na uwadze grzech popełniony względem Józefa. *Nieprawość.* Może się tu brać za karę nieprawości.—*Wszystcyśmy niewolnikami.* Wićcéj daje, niż był powinien,

obtendere? Deus invenit iniquitatem servorum tuorum: En omnes servi sumus domini mei, et nos, et apud quem inventus est scyphus.

17. Respondit Joseph: Absit a me ut sic agam: qui foratus est scyphum, ipse sit servus meus: vos autem abite liberi ad patrem vestrum.

18. Accedens autem propius Judas, confidenter ait: Oro, domine mi, loquatur servus tuus verbum in auribus tuis, et ne irascaris famulo tuo: tu es enim post Pharaonem

19. dominus meus. Interrogasti prius servos tuos: Habetis patrem, aut fratrem? (*Supr. 42, 13*).

20. Et nos respondimus tibi domino meo: Est nobis pater senex, et puer parvulus, qui in senectute illius natus est: cujus uterinus frater mortuus est, et ipsum solum habet mater sua, pater vero tenere diligit eum.

21. Dixistisque servis tuis: Adducite eum ad me, et ponam oculos meos super illum.

22. Suggestimus domino meo: non potest puer relinquere patrem suum: si enim illum dimiserit, morietur.

23. Et dixisti servis tuis: Nisi venerit frater vester minimus vobiscum, non videbitis amplius faciem meam. (*Supr. 43, 3*).

24. Cum ergo ascendissemus ad famulum tuum patrem nostrum, narravimus ei omnia quae locutus est dominus meus.

25. Et dixit pater noster: Revertimini, et emite nobis parum tritici.

26. Cui diximus: Ire non possumus: si frater noster minimus descenderit nobiscum, proficiscemur simul: alioquin, illo absente, non audemus videre faciem viri.

27. Ad quae ille respondit: Vos scitis quod duos genuerit mihi uxor mea.

28. Egressus est unus, et dixistis: Bestia devoravit eum, et hucusque non comparet.

29. Si tuleritis et istum, et aliquid ei in via contigerit, deducetis canos meos cum moerore ad inferos.

30. Igitur si intravero ad servum tuum patrem nostrum, et puer defuerit (cum anima illius ex huius anima pendeat),

31. videritque eum non esse nobiscum, morietur, et deducet famuli tui canos ejus cum dolore ad inferos.

32. Ego proprie servus tuus sum, qui in meam hunc recepi fidem, et spopondi dicens: Nisi reduxero eum, peccati reus ero in patrem meum omni tempore. (*Supr. 43, 9*).

izby ofiarą tylu niewinnych tém łatwiej otrzymać przebaczenie dla jednego, który został poczytany za przestępce.

17. Boże mię uchronaj. Zynić tak byłoby rzeczą nieludzką i zbrodniczą.

20. A tego samego matka ma. Ten tylko jeden zostaje z tej matki; co może być powiedziane i o umarłym, już bowiem była umarła Rachel, matka Beniamina.

21. Położę oczy moje nań. Będę dlań najżyczliwszym,

zakładać? Bóg znalazł nieprawość sług twoich: otośmy wszyscy są niewolnikami pana mego, y my, y ten u którego należono kubek.

17. Odpowiedział Jozeph: Boże mię nchoway a-bych tak miał uczynić: który ukradł kubek, ten niech będzie niewolnikiem moim, a wy odidźcie wolni do oyca waszego.

18. Y przystąpiwszy bliżey Judas śmieie rzekł: Proszę, panie mój, niechay przemówi niewolnik twój słowo w uszy twoie, a nie gnieway się na sługę twego: tyś bowiem iest po Pharaonie,

19. Pan mój. Spytales pierwéy sług twoich: Macie oyca abo brata?

20. A myśmy odpowiedzieli tobie panu memu: Mamy oyca starego, y chłopię małe które się urodziło w starości iego: którego rodzony brat umarł, a tego samego matka ma, a oćiec go serdecznie miłuje.

21. Y rzekles sługom twoim: przywiedźcie go do mnie, a położę oczy moje nań.

22. Namieniliśmy panu memu: Niemoże chłopię opuścić oyca swego, bo ieśli go opuści, umrze.

23. Y rzekles sługóm twoim: Jeśli nie przydzie brat wasz namłodszy z wami: nie użyżycie więcey oblicza moiego.

24. A tak gdyśmy przyiachali do slugi twego oyca naszego, powiedzieliśmy mu wszystko co do nas pan mój mówił.

25. Y rzekł oćiec nasz: Wróćcie się a kupcie nam trochę pszenice.

26. Któremuśmy rzekli: Isdź nie możemy, ieśli brat nasz namłodszy pojedzie z nami, pojedziem pospołu: inaczeý, bez niego nieśmiemy widzieć oblicze meża.

27. Na co on odpowiedział: Wy wiećie iż mi dwu porodziła żona moja.

28. Wyszedł ieden, y powiedzieliście: Zwierz go pożarł: y do tychmiast go nie widać.

29. Jeśli weźmiećie y tego, a stanie mu się co na drodze, doprowadźcie szedziwość moię z żalością do piekła.

30. Przetóż ieśli wnide do slugi twego oyca naszego, a dziecięcia nie będzie (ponieważ dusza iego zawisła na duszy tego),

31. A użyrzy że go niemasz z nami, umrze: y doprowadzą słudzy twoi szedziwość iego z żalością do piekła.

32. Ja właśnie niech będę niewolnikiem twoim, którym go wziął na wiare moię, y szlubiłem, mówiac: Jeślić go zaśię nieprzywiodę, będę winien grzechu przeciw oycu memu po wszytek czas.

zachowam go w mój opiece.

27. Żona moja. Tak nazywa Rachelę, bo ją jedną z własnej woli i najprzód był wybrał.

30. Dusza jego. Życie ejca zawisło od życia syna; jeśli bowiem nie będzie mu syn powrócony, umrze ze smutku.

32. Ja właśnie. Ja szczególniej niech będę twoim niewolnikiem, i będę dla cię przydatniejszym, bo mam i siły i doświadczenia więcej, niż Beniamin.

33. Manebo itaque servus tuus pro puero in ministerio domini mei, et puer ascendat cum fratribus suis.

34. Non enim possum redire ad patrem meum, absente puero: ne calamitatis, quae oppressura est patrem meum, testis assistam.

33. Zostanę tedy sługa twoim za to dziecię na posłudze pana mego, a dziecię niech iedzie z bracia swa.

34. Niemogę się bowiem wrócić do oycy mego bez dziecięcia: abyeh świadkiem żalości, która uciśnię oycy mego, nie był.

CAPUT XLV.

O objawieniu się Józefa swym braciom, i

1. Non se poterat ultra cohibere Joseph multis coram astantibus; unde praecepit, ut egredierentur cuncti foras, et nullus interesset alienus agnitioni mutuae.

2. Elevavitque vocem cum fletu; quam audierunt Aegyptii, omnisque domus Pharaonis.

3. Et dixit fratribus suis: Ego sum Joseph: abhuc pater meus vivit? Non poterant respondere frater nimio terrore perterriti.

4. Ad quos ille clementer: Accedite, inquit, ad me. Et cum accessissent prope, Ego sum, ait, Joseph, frater vester, quem vendidistis in Aegyptum. (*Act. 7, 13*).

5. Nolite pavere, neque vobis durum esse videatur, quod vendidistis me in his regionibus: pro salute enim vestra misit me Deus ante vos in Aegyptum. (*Infr. 50, 20*).

6. Biennium est enim quod coepit fames esse in terra: et adhuc quinque anni restant, quibus nec arari poterit nec meti.

7. Praemisitque me Deus, ut reservemini super terram, et escas ad vivendum habere possitis.

8. Non vestro consilio, sed Dei voluntate huc missus sum: qui fecit me quasi patrem Pharaonis, et dominum universae domus ejus, ac principem in omni terra Aegypti.

9. Festinate et ascendite ad patrem meum, et dicetis ei: Haec mandat filius tuus Joseph: Deus fecit me dominum universae terrae Aegypti: descende ad me, ne moreris,

10. Et habitabis in terra Gessen: erisque juxta me tu, et filii tui, et filii filiorum tuorum, oves tuae, et armenta tua, et universa quae possides.

11. Ibique te pascam (adhuc enim quinque anni residui sunt famis), ne et tu pereas, et domus tua, et omnia quae possides.

R. 45.—1. *Nie mógł się dalej.* Nawet pomimowolnie, lzy mu cisnęły się do oczu w obec wszystkich.

2. *I podniósł głos.* Im bardziej pierwcię powstrzymywał siebie przemocą, tēm z większą teraz siłą uczucia przemówił do nich. Posłyszeli to ci którzy znajdowali się w izbach przyległych, a wieść o tēm zaraz doszła aż do Faraona.

4. *Przystąpcie.* Każe przybliżyć się aby ktoś z obcych nie posłyszal o ich zbrodni, o której miał wspomnieć.

5. *Niech się wam nie zda rzecz ciężka.* Hebr.: *niech nie będzie zagniewania w oczach waszych*, to jest nie gniewajcie się na siebie samych z powodu tego postępku.—*Dla zdrowia bowiem.* Izbył zachował wam

ROZDZIAŁ 45.

zamiarze sprowadzenia Jakóba do Egiptu.

1. Niemógł się dalej strzymać Jozeph przed wiera przy nim stojących: przeto przykazał aby wszyscy precz wyszli, a żaden obcy nie był przy poznaniu społecznym.

2. Y podniósł głos z płaczem: który słyszeli Egypćianie y wszystkie dom Pharaonów.

3. Y rzekł bracię swę: Jamci iest Jozeph: ieszczeli żyw oćcie mój? Niemogli bracia odpowiedzieć wielką boiaźnią przestraszeni.

4. Do których on rzekł łaskawie: Przystąpcie się do mnie. A gdy przystąpili blisko, Jamci iest, prawi, Jozeph brat wasz, któregoście przedali do Egiptu.

5. Niebóycie się, y niech się wam nie zda rzecz ciężka, żeście mię przedali do tych krajów: Dla zdrowia bowiem waszego posłał mię Bóg przed wami do Egiptu.

6. Dwie lecie bowiem temu iako głód poczał bydz na ziemi: a ieszcze pięć lat zostaje, których nie będzie się mogło orać ani żać.

7. Y Bóg mię wprzód posłał abyście byli zachowani na ziemi, a żebyście mogli mieć pokarmy ku żywności.

8. Nie wazac radą, ale za bożą wolą tu iestem posłany: który mię uczynił iako oycem Pharaonowym, y panem wszystkiego domu iego, y przełożonym we wszystkię ziemi Egypćkiej.

9. Spieszcie się y iedźcie do oycy mego, a powiedźcie mu: Toć wskazuje syn twój Joseph: Bóg mię uczynił panem wszystkię ziemi Egypćkiej, przyiedz do mnie, nie mieszkać.

10. Y będziesz mieszkał w ziemi Gessen, a będiesz przy mnie ty y synowie twoi, y synowie synów twoich, owce twoie y bydło twoie, y wszystko co masz.

11. Y tam cię będę żywił, (bo ieszcze zostaje pięć lat głodu) abyś y ty nie zginał, y dom twój, y wszystko co masz.

życie przez dostarczanie wam żywności.—*Posłał mię Bóg.* Stało się to nie tak z przyczyny waszej nieprawości, jak raczej ze zrzadzenia Bożego.

6. *Nie będzie się mogło orać.* Chyba tylko w najciężniejszych miejscach, przy brzegach Nilu. W innych okolicach była nieplodność dla braku deszczów.

8. *Jako ojcem.* Rządca, nauczycielem, poraduikiem. *Nie mieszkać.* Nie omieszkiwać, nie odwlekać. Linde.

10. *Gessen.* W niższym Egipcie jest kraik, zwilżany z powodu licznych kanałów, niedaleko Delti, od strony Arabii i Palestyny, i mający bogate pastwiska.—*Przy mnie.* Niedaleko od miasta, w którym mieszkam.

12. En oculi vestri, et oculi fratris mei Benjamin vident, quod os meum loquatur ad vos.

13. Nuntiate patri meo universam gloriam meam, et cuncta quae vidistis in Aegypto: festinate, et adducite eum ad me.

14. Cumque amplexatus cecidisset in collum Benjamin fratris sui flevit; illo quoque similiter flevit super collum ejus.

15. Osculatusque est Joseph omnes fratres suos, et ploravit super singulos; post quae ausi sunt loqui ad eum.

16. Auditumque est, et celebri sermone vulgatum in aula regis: Venerunt fratres Joseph; et gavisus est Pharao, atque omnis familia ejus.

17. Dixitque ad Joseph, ut imperaret fratribus suis, dicens: Onerantes jumenta, ite in terram Chanaan,

18. Et tollite inde patrem vestrum et cognationem, et venite ad me: et ego dabo vobis omnia bona Aegypti, ut comedatis medullam terrae.

19. Praecepit etiam, ut tollant plaustra de terrae Aegypti ad subvectionem parvulorum suorum ac conjugum, et dicito: Tollite patrem vestrum, et properate quantocius venientes.

20. Nec dimittatis quidquam de supellectili vestra: quia omnes opes Aegypti vestrae erunt.

21. Feceruntque filii Israel, ut eis mandatum fuerat. Quibus dedit Joseph plaustra secundum Pharaonis imperium; et cibaria in itinere.

22. Singulis quoque proferri jussit binas stolas; Benjamin vero dedit trecentos argenteos cum quinque stolis optimis;

23. Tantumdem pecuniae et vestium mittens patri suo, addens et asinos decem, qui subveherent ex omnibus divitiis Aegypti, et totidem asinas, triticum in itinere, panesque portantes.

24. Dimisit ergo fratres suos, et proficiscentibus ait: Ne irascamini in via.

25. Qui ascendentes ex Aegypto, venerunt in terram Chanaan ad patrem suum Jacob.

26. Et nuntiaverunt ei, dicentes: Joseph filius tuus vivit, et ipse dominatur in omni terra Aegypti. Quo audito Jacob, quasi de gravi somno evigilans, tamen non credebat eis.

27. Illi econtra referebant omnem ordinem rei. Cumque vidisset plaustra et universa quae miserat, revixit spiritus ejus.

12. *Że usta moje mówią do was.* Widzicie, że ja jestem owym bratem waszym Józefem: słyszycie ojczystą mowę, poznajecie mój głos i oblicze. Rozmawiam z wami nie przez tłumacza, ale usta w usta.

16. *Uradował się Faraon.* Nic dziwnego, że uradował się Faraon; bo większy zwykle nie zazdrości mniejszemu. Lecz dziwna, że dworzanie nie smucili się ze szczęścia cudzego; lecz niewytłumaczona skłonność do Józefa to sprawiła, iż cieszyli się z jego wyniesienia. Chyba może Faraon szczerą a dworzanie pozorną tylko pokazywali radość.

18. *Wszystkie dobra Egipskie.* Najlepszą i najczyńszszą krainę Egiptu. — *Tłustości ziemi.* Tak zowią Hebrajczycy wszystko to, co jest najlepszego w jakiej rzeczy.

22. *Dwie szaty.* Hebr. *zmiany szat.* Dał podwie suknie, jedną prostszą do codziennego użycia, drugą kosztowniej-

12. Oto oczy wasze y oczy brata mego Beniamina widzą że usta moje mówią do was.

13. Oznaymiciesz oycu memu wszystkie zacność moje, y wszystko coście widzieli w Egypcie. Spiesz się a przywieźcie go do mnie.

14. A gdy oblapiając padł na szyję Beniamina brata swego, płakał: a on też także płakał na szyi jego.

15. Y całował Jozeph wszystkie bracia swoją y płakał nad każdym: po tym śmieli mówić do niego.

16. Y usłyszano iest, y gęsta mowa rozgłoszona na dworze królewskim: Przyiachali bracia Jozephowi, y uradował się Pharao y wszytek dóm jego.

17. Y rzekł do Jozepha, aby rozkazał braciey swęy, mówiąc: Nakładszy na bydłeta, iedźcie do ziemie Chananeyskięy,

18. A weźcie z tamtąd oycą waszego y rodzinę, a przyedźcie do mnie, a ia wam dam wszystkie dobra Egypskie, abyście używali tłustości ziemie.

19. Roskaż też aby wzięli wozy z ziemie Egipskięy, dla odwiezienia dżiatek y żon swych: a mów: Weźmiecie oycą waszego a spieszcie się co naprędczy przyieżdżając.

20. A niezostawiajcie nic z sprzętu waszego, bo wszystkie bogactwa Egypskie wasze będą.

21. Y uczynili synowie Izraelowi iako im kazano. Którym dał Jozeph wozy, według Pharaonowe go roskazania y strawy na drogę.

22. Każdemu też kazał przynieść dwie szacie: a Beniaminowi dał trzysta srebrników z pięcią szat co nalepszych;

23. Tak wiele też pieniędzy y szat posyłać oycu swemu, przydawszy y osłów dżiesięć, którzyby odwieźli ze wszystkich bogactw Egiptu: y także wiele osłie niosących pszenice y chleb w drodze.

24. Puścił tedy bracia swa: a gdy odieżdżali, mówił im: Nie gniewajcie się w drodze.

25. Którzy wyiachawszy z Egiptu, przyszli do ziemie Chananeyskięy do oycą swego Jakoba.

26. Y oznaymili mu, mówiąc: Jozeph syn twój żyw: a on panuje we wszytkiży ziemie Egypskięy. Co usłyszawszy Jakob, iakoby z ciężkiego snu ocknąwszy, przedsię im niewierzył.

27. Oni przedsię powiadali mu wszytek porządek rzeczy. A gdy uyrżał wozy y wszystko co posłał, ożył duch jego,

szą, w którejby się ukazywali na zebraniach publicznych.

23. *Ze wszystkich bogactw.* Ze wszystkiego, co było najdroższego i najlepszego w Egipcie.

24. *Nie gniewajcie się w drodze.* Hebr. *Nie kłóćcie się,* to jest, jeden drugiemu nie wyrzucajcie zbrodni, której względem mnie staliście się winnymi.

26. *Jakoby z ciężkiego snu ocknąwszy.* Zdumiały, niesposobny do pojmovania, i do odpowiedzi nie zdolny. — *Nie wierzył.* Wielkim rzeczon rzadko kiedy prędko daje się wiara, a zwłaszcza to się sprawdza na ludziach strapiionych, którzy już sobie wmówili, że nigdy nie zostaną oswobodzeni od nieszczęść.

27. *Ożył duch jego.* Został jakby powrócony samemu sobie.

28. et ait: Sufficit mihi si adhuc Joseph filius meus vivit: vadam et videbo illum antequam moriar.

28. Y rzekł: Dosyć mi na tym, ieśli ieszcze syn mój Iozeph żywie, póydę, a oglądam go pierwéy niżli umrę.

CAPUT XLVI.

ROZDZIAŁ 46.

O podróży Jakóba ze swoją rodziną do Egiptu, i spotkaniu go przez Józefa.

1. Profectusque Israel cum omnibus quae habebat, venit ad puteum iuramenti; et mactatis ibi victimis Deo patris sui Isaac,

2. Audivit eum per visionem noctis vocantem se, et dicentem sibi: Jacob, Jacob! cui respondit: Ecce adsum.

3. Ait illi Deus: Ego sum fortissimus Deus patris tui: noli timere, descende in Aegyptum, quia in gentem magnam faciam te ibi.

4. Ego descendam tecum illuc, et ego inde adducam te revertentem: Joseph quoque ponet manus suas super oculos tuos.

5. Surrexit autem Jacob a puteo iuramenti; tuleruntque eum filii cum parvulis et uxoribus suis in plaustris, quae miserat Pharaon ad portandum seminem, (*Act. 7, 15*).

6. Et omnia quae possederat in terra Chanaan; venitque in Aegyptum cum omni semine suo, (*Jos. 24, 4. Psalm. 104, 23. Isai. 52, 4*).

7. Filii ejus et nepotes, filiae, et cuncta simul progenies.

8. Haec sunt autem nomina filiorum Israel, qui ingressi sunt in Aegyptum, ipse cum liberis suis. Primogenitus Ruben. (*Exod. 1. 2.—6, 14. Num. 26, 5. I. Par. 5, I. et 3.*)

9. Filii Ruben: Henoch et Phallu et Hesron et Charmi.

10. Filii Simeon: Jamuel et Jamin et Achod, et Jachin et Sohar, et Saul filius Chanaantidis. (*Exod. 6, 15. I. Par. 4, 24.*)

11. Filii Levi: Gerson et Caath et Merari. (*I. Par. 6, 1.*)

12. Filii Juda: Her et Onan et Sela et Phares et Zara. Mortui sunt autem Her et Onan in terra Chanaan. Natiqque sunt filii Phares: Hesron et Hamul. (*I. Par. 2, 3.*)

13. Filii Issachar: Tholla et Phua et Job et Semron. (*I. Par. 7, 1.*)

14. Filii Zabulon: Sared et Elon et Jachelel.

1. Y poiachawszy Izrael ze wszystkim co miał, przyiachał do studnie przysięgi, y nabiwszy tam ofiar, Bogu oycy swego Izaaka,

2. Usłyszał go w widzeniu w nocy, a on go woła y mówi kniemu: Jakobie, Jokobie: któremu odpowiedział: Owom ia.

3. Rzekł mu Bóg: Jam iest namocniejszy Bóg oycy twego: nie bój się, iedź do Egiptu, bo cię tam rozmnożę w naród wielki.

4. Ja tam z tobą zstąpię, y ia cię z tamtąd przyprowadzę wracającego się: Jozeph też położy ręce swe na oczy twoie.

5. Y powstał Jakob od studnie przysięgi: y wzięli go synowie, z dziatkami y z żonami swoimi na wozy, które był posłał Pharaon aby wieziono starca,

6. Y wszystko co miał w ziemi Chananeyjskiéy: y przyiachał do Egiptu ze wszystkim nasieniem swoim.

7. Synowie iego y wnukowie, córki, y wszytek ród wespól.

8. A te są imiona synów Izraelowych, którzy weszli do Egiptu, On z syny swemi. Pierworodny Ruben.

9. Synowie Rubenowi: Henoch, y Phallu, y Hesron, y Charmi.

10. Synowie Simeonowi: Jamuel, y Jamin, y Achod, y Jachin, y Sohar, y Saul syn Chananeyjskiéy niewiasty.

11. Synowie Lewi: Gerson, y Kaath, y Merary.

12. Synowie Judy: Her, y Onan, y Sela y Phares, y Zara. Lecz Her, y Onan umarli w ziemi Chananeyjskiéy. Y urodzili się synowie Pharesowi, Hesron, y Hamul.

13. Synowie Issacharowi: Thola, y Phua, y Job, y Semron.

14. Synowie Zabulonowi: Sared, y Elon, y Jachelel.

28. *Dosć mi na tem.* Hebr.: *wiele jest dla mnie.* Przewyższa moje pragnienia i nadzieje, nie już więcéy nie pozostaje mi do życzenia.

R. 46.—3. *Nie bój się.* Rozpędza bojaźń, którą mógł być przejęty dla wielu przyczyn: 1) iżby dzieci się nie zaraziły bałwochwalstwem i innymi występkami Egipcyan; 2) iżby potomkowie, znęceni żyźnością i innemi dobrodziejstwami posiadłości Egipskiej, nie zaniechali zamiaru powrotu do ziemi Chananeyjskiej, którą Bóg był im obiecał; 3) lękał się, iżby nie spotkało go jakie nieszczęście, jeśli by przedsiębrał tę drogę bez przeświadczenia się o wyraźnej woli Boga; 4) iżby nie umarł w drodze wprzód, nimby oglądał syna.

4. *Zstąpię z tobą.* Będę bronił i wspierał cię tam idącego, i potomstwo twoje powracające ztamtąd. — *Ja cię ztamtąd przyprowadzę wracającego.* Potomków twoich,

którzy kości twoje z sobą zabiorą, abyś był pogrzebion w grobie przodków twoich. — *Położy ręce swe na oczy twoje.* Tobie umierającemu zamknie oczy, według dawnego zwyczaju Hebrajczyków, kiedy osoby najukochańsze zaciskały oczy umarłych najmilszych sobie osób.

7. *Córki.* Liczba mnoga zamiast pojedyn.; bo Jakób miał jedną tylko córkę, Dynę.

8. *A te są imiona.* Wyliczają się tu wszystkie osoby dla tego, iżby przy wyjściu później Izraelitów z Egiptu okazało się, jak wielce tam się rozmnożyli. — *Którzy weszli.* Którzy, gdy Jakób przybył do Egiptu, byli przy życiu: Wyjawszy dwóch synów Judy, Hera i Onana. (w. 12). umarłych w Chananiei.

12. *Hesron i Hamul.* Ci narodzili się już później w Egipcie; jednakże tu się powiada, że wstąpili z Jakóbem do Egiptu, nie w osobie swojej, ale w biodrach Pharesa, oj-

15. Hi filii Lia quos genuit in Mesopotamia Syriae cum Dina filia sua. Omnes animae filiorum ejus et filiarum, triginta tres.

16. Filii Gad: Sephion et Haggi et Suni et Esebon et Heri et Arodi et Areli,

17. Filli Aser: Jämne et Jesua et Jessui et Beria, Sara quoque soror eorum. Filii Beria: Heber et Melchiel. (1. Par. 7, 30).

18. Hi filii Zelphae, quam dedit Laban Liae filiae suae; et hos genuit Jacob sedecim animas.

19. Filii Rachel uxoris Jacob: Joseph et Benjamin.

20. Nati sunt Joseph filii in terra Aegypti, quos genuit ei Aseneth filia Putiphare sacerdotis Heliopoleos: Manasses et Ephraim. (Supr. 41, 50).

21. Filii Benjamin: Bela et Bechor et Asbel et Gera et Naaman et Echi et Ros et Mophim et Ophim et Ared. (I. Par. 7, 6.—8, 1).

22. Hi filii Rachel, quos genuit Jacob: omnes animae quatuordecim.

23. Filii Dan: Husim.

24. Filii Nephthali: Jasiel et Guni et Jeser et Sallem.

25. Hi filii Balae, quam dedit Laban Racheli filiae suae; et hos genuit Jacob; omnes animae septem.

26. Cunctae animae, quae ingressae sunt cum Jacob in Aegyptum, et egressae sunt de femore illius, absque uxoribus filiorum ejus, sexaginta sex.

27. Filii autem Joseph, qui nati sunt ei in terra Aegypti, animae duae. Omnes animae domus Jacob, quae ingressae sunt in Aegyptum, fuere septuaginta. (Deut. 10, 22).

28. Misit autem Judam ante se ad Joseph, ut nuntiaret ei et occurreret in Gessen.

29. Quo cum pervenisset, juncto Joseph curru suo, ascendit obviam patri suo ad eundem locum; vidensque eum, irruit super collum ejus, et inter amplexus flevit.

30. Dixitque pater ad Joseph: Jam laetus moriar, quia vidi faciem tuam, et superstitem te relinquo.

31. At ille locutus est ad fratres suos, et ad omnem domum patris sui: Ascendam, et nuntiabo Pharaoni dicamque ei: Fratres mei; et domus patris mei, qui erant in terra Chanaan, venerunt ad me.

32. Et sunt viri pastores ovium, curamque habent alendorum gregum: pecora sua, et armenta, et omnia quae habere potuerunt, adduxerunt secum.

15. Ci synowie Liiey, które urodziła w Mezopotamii Sirijskiej z Dyną córka swa: wszystkich dusz synów iego y córek trzydzieści y trzy.

16. Synowie Gadowi: Sephion, y Haggi, y Suni, y Esebon, y Heri, y Arody, y Areli.

17. Synowie Asser: Jamne, y Jesua, y Jessui, y Beria, y Sara siostra ich: Synowie Bery, Heber, y Melchiel.

18. To synowie Zelphy, która dał Laban Liiey córce swęy: y te urodziła Jakobowi szesnaście dusz.

19. Synowie Rachel żony Jakobowęy: Jozeph, y Benjamin.

20. Y urodzili się Jozephowi synowie w ziemi Egypciey, które mu urodziła Asseneth córka Putiphara kapłana Heliopolskiego: Manasses y Ephraim:

21. Synowie Benjaminowi: Bela, y Bechor, y Asbel, y Gera, y Naaman, y Echi, y Ros, y Mophim, y Ophim, y Ared.

22. Ci synowie Rachel które urodziła Jakobowi: wszystkich dusz czternaście.

23. Synowie Dan, Husim.

24. Synowie Nephtalim: Jasiel, y Guni, y Jeser, y Sallem.

25. To synowie Ballei, która dał Laban Racheli córce swęy: y te urodziła Jakobowi: wszystkich dusz siedm.

26. Wszystkich dusz które weszły z Jakobem do Egiptu, y wyszły z biodry iego, oprócz żon synów iego, sześćdziesiąt y sześć.

27. A synowie Jozephowi, którzy mu się urodzili w ziemi Egypciey, dusze dwie: Wszystkich dusz domu Jakobowego, które weszły do Egiptu było siedmdziesiąt.

28. Y posłał Judę przed sobą do Jozepha, aby mu oznaymił y zaiachał do Gessen.

29. Dokad gdy przyszedł, zaprzagwszy Jozeph swój wóz, wyiachał przeciw oycu swemu na onoż miejsce: a użyżawszy go rzucił się na szyję iego, y oblapiając go płakał.

30. Y rzekł oćiec do Jozepha: Już wesóło umrę: gdyżem oglądał oblicze twoie, a ciebie żywego zostawuję.

31. A on rzekł do braciey swęy, y do wszystkiego domu oycy swego: Poiadę y opowiem Pharaonowi, y rzekę mu: Bracia moi y dom oycy mego, którzy byli w ziemi Chanaeyskiej, przyiachali do mnie:

32. A są mężowie pastérze owiec, y bawia się wychowaniem trzód: owce swe y bydła, wszystko co mogli mieć przywiedli z sobą.

ca swego, w których się jeszcze ukrywali. Albowiem, według S. Aug. zstąpienie i wnijsie Jakóba do Egiptu obejmuje i 17 lat jego życia w Egipcie, owszem i lata pozostałe życia Józefa, t. j. 71.

15. Wszystkich dusz. Osób.—Trzydzieści i trzy. Licząc w to i samą Lię czy raczej samego Jakóba ze swoimi synami, i córką Dyną, wyłączwszy jednak Hera i Onana.

21. Synowie Beniaminowi. Wyliczonych tu jest dzieściu synów Beniamina, z których niektórzy byli zrodzeni później w Egipcie, albowiem przy przesiedleniu się do Egiptu nie miał więcej nad lat 24.

26. Wyszły z biodry jego. Narodziły się z niego.—

Szesćdziesiąt sześć. W tej liczbie nie zawiera się Jakób jako ojciec wszystkich, ani Józef i jego synowie, jako ci, którzy już byli w Egipcie.

27. Siedmdziesiąt. W tej liczbie razem jest włączony i sam Jakób, i Józef z dwoma synami. W Dz. Ap. r. 7, 14, powiedziano, że było osób 75; bo tam dodano i wnuków Józefa t. j. Machira, syna Manassessa, Galaada, syna Machira, także: dwóch synów Efraima, Sutaama i Jaama, i Edeama, syna Sutaama. Ci zaś dla tego zostali przydani, że się narodzili jeszcze za życia Józefa, dziada i pradziada swego. Niż. 50, 22.

29. Obłapiając. Uściskając, do siebie przyciskając. Lind,

33. Cumque vocaverit vos, et dixerit: Quod est opus vestrum?

34. Respondebitis: Viri pastores sumus servi tui, ab infantia nostra usque in praesens, et nos et patres nostri. Haec autem dicetis, ut habitare possitis in terra Gessen: quia detestantur Aegyptii omnes pastores ovium.

33. A gdy was przyzwowie y rzecze: Co za robota wasza?

34. Odpowiedź: Meżowie pastérze iesteśmy słudzy twoi, od dziecinstwa naszego aż dotąd, y my, y oycowie naszy. A oto rzeczećcie, abyście mieszkac mogli w ziemi Gessen: bo się brzydzą Egypćianie wszelkimi pastérzmi owiec.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 46. w. 27. *Dusze dwie.* Tym przydawszy Jakóba i Jozefa, będą siedmdziesiąt. Ale 70 tłumacze liczą siedmdziesiąt i pięć, iż przydają syny Ephraimowe i Manassesowe.

34. *Brzydzą.* Podobno dla tego iż biją bydło, które Egipcyanie chwalą.

CAPUT XLVII.

ROZDZIAŁ 47.

O przybyciu Jakóba do Egiptu, zamieszkaniu przezeń posiadłości Gessen, i przejściu całej majętności Egipcyan w ręce króla, z powodu głodu.

1. Ingressus ergo Joseph nuntiavit Pharaoni, dicens: Pater meus et fratres, oves eorum et armenta, et cuncta quae possident, venerunt de terra Chanaan: et ecce consistunt in terra Gessen.

2. Extremos quoque fratrum suorum quinque viros constituit coram rege,

3. quos ille interrogavit: Quid habetis operis? Responderunt: Pastores ovium sumus servi tui, et nos, et patres nostri.

4. Ad peregrinandum in terra tua venimus: quoniam non est herba gregibus servorum tuorum, ingravescente fame in terra Chanaan: petimusque, ut esse nos jubeas servos tuos in terra Gessen.

5. Dixit itaque rex ad Joseph: Pater tuus et fratres tui venerunt ad te.

6. Terra Aegypti in conspectu tuo est: in optimo loco fac eos habitare, et trade eis terram Gessen. Quod si nosti in eis esse viros industrios, constitue illos magistros pecorum meorum.

7. Post haec introduxit Joseph patrem suum ad regem, et statuit eum coram eo: qui benedicens illi,

8. Et interrogatus ab eo: Quod sunt dies annorum vitae tuae?

9. Respondit: Dies peregrinationis meae centum triginta annorum sunt, parvi et mali, et non pervenerunt usque ad dies patrum meorum, quibus peregrinati sunt.

1. Przyiachawszy tedy Jozeph, oznaymł Pharaonowi, mówiąc: Oćiec mój y bracia, owce ich y bydło, y wszystko co maia, przyszli z ziemi Chanańskię, a oto stoia w ziemi Gessen.

2. Ostatnich tóż z bracię swę pięci mężów postawił przed królem.

3. Których on zapytał: Co za robotę macie? odpowiedzieli: Pastérze owiec iesteśmy słudzy twoi, y my, y oycowie naszy.

4. Przyszliśmy w gościnę do ziemi twoię: bo niemasz trawy trzodom sług twoich, iż ciężki głód w ziemi Chanańskię, y prosimy abyś nam sługam twoim kazał bydź w ziemi Gessen.

5. Rzekł tedy król do Jozepha: oćiec twój y bracia twoi przyiachali do ciebie.

6. Ziemia Egypćska iest przed tobą: każ im mieszkac na najlepszym mieyscu, a day im tę ziemię Gessen. Jeśli wiesz że między nimi są mężowie dowcipni, uczynj ie przełożonemi nad dobytki memi.

7. Potym wprowadził Jozeph oycę swego do króla y postawił go przed nim: który błogosławiac mu,

8. Y spytany od niego: Wiele iest dni lat wieku twego?

9. Odpowiedział: Dni pielgrzymowania mego iest sto y trzydzieści lat, krótkie a złe, y niedoszły aż do dni oyców moich, których pielgrzymowali.

34. *Pasterze jesteście.* Godnesą uwagi Józefaskromność i prostota; skromność, gdyż pragnie aby o nim wiadano na dworze Faraona, iż jest bratem pasterzy; rostopność, że nie wprowadził brać swych na pałac królewski, iżby nie zostali zgorzeleni od dworzan; prostota, bo nie chciał swych braci posuwać na wyższestopnie i godności, lecz zostawił ich przy stanie i rzemiośle ojcowskiem.—*Brzydzą Egipcyanie pasterzami owiec.* Dla tego, że pastérze zwykli zabijać i pożywać mięso swych owiec i bydła, które Egipcyanie czeili za bogi, jak się pokaz. z Ex. 8, 26. Jednakże hodowali Egipcyanie owce i woły (r. 47. 17), nie żeby je pożywać, lecz dla przyjemności, dla wełny i mleka, dla nawozu, i do przedawania innym narodom.

R. 47.—1. *Oznajmł Faraonowi.* Z uszanowania ku królowi to uczynił, a może i powziął niejaka obawę, żeby się król nie odmienił w swych skłonnościach: przeto nie wprost zaprowadził, ale zapewniwszy się wprzód.

2. *Ostatnich.* T. j. nie wybierał, ale pierwszych lep-

szych, czyli najniepokazniejszych pięciu swych braci postawił przed królem, iżby Faraon nie zapragnął zaliczyć ich do wojska, lub swoich dworzan.

4. *Nie masz trawy trzodom.* Prędzej przestała rość trawa w Chananei, niż w Egipcie, bo Chananea jest krainą wyższą, Gessen zaś jest najniższą stroną Egiptu, zwilżona przez kanały, prowadzone z Nilu.

6. *Przed tobą jest.* Wybierz jaką chcesz sobie część kraju.

7. *Błogosławiąc mu.* Pozdrawiając go i życząc mu wszelkiego dobra, może i mówiąc: *Niech żyje król; albo: Królu, żyj na wieki.* Różni się bowiem błogosławieństwo, które daje młodszy starszemu, od błogosławieństwa udzielanego od starszego młodszemu.

9. *Pielgrzymowania mego.* Jakób wiele odbywał podróży i pielgrzymek, i my wszyscy w doczesnem życiu pielgrzymujemy dążąc do Nieba.—*Krótkie.* Nie liczne; o wiele bowiem króćiej żyłem niż przodkowie moi.—*Złe.* Pełne utrapień, nieszczęśliwe.

10. Et benedicto rege, cgressus est foras.
 11. Joseph vero patri et fratribus suis dedit possessionem in Aegypto in optimo terrae loco, Ramesses, ut praeceperat Pharaon.
 12. Et alebat eos, omnemque domum patris sui, praebens cibaria singulis.
 13. In toto enim orbe panis deerat, et oppreserat fames terram, maxime Aegypti et Chanaan.

14. E quibus omnem pecuniam congregavit pro venditione frumenti et intulit eam in aerarium regis.
 15. Cumque defecisset emtoribus pretium, venit cuncta Aegyptus ad Joseph, dicens: Da nobis panes: quare morimur coram te, deficiente pecunia?

16. Quibus ille respondit: Adducite pecora vestra, et dabo vobis pro eis cibos, si pretium non habetis.

17. Quae cum adduxissent, dedit eis alimenta pro equis, et ovibus, et bobus, et asinis; sustentavitque eos illo anno pro commutatione pecorum.

18. Venerunt quoque anno secundo, et dixerunt ei: Non celabimus dominum nostrum, quod deficiente pecunia pecora simul defecerunt: nec clam te est, quod absque corporibus et terra nihil habeamus.

19. Cur ergo moriemur te vidente? Et nos et terra nostra tui erimus: eme nos in servitutum regiam, et praebe semina, ne pereunte cultore redigatur terra in solitudinem.

20. Emit igitur Joseph omnem terram Aegypti, vendentibus singulis possessiones suas prae magnitudine famis. Subiecitque eam Pharaoni,

21. Et cunctos populos ejus a novissimis terminis Aegypti usque ad extremos fines ejus,

22. Praeter terram sacerdotum, quae a rege tradita fuerat eis; quibus et statuta cibaria ex horreis publicis praebebantur, et idecirco non sunt compulsi vendere possessiones suas.

23. Dixit ergo Joseph ad populos: En ut cernitis, et vos et terram vestram Pharaon possidet: accipite semina, et serite agros,

24. Ut fruges habere possitis. Quintam partem regi dabitis: quatuor reliquas permitto vobis in sementem, et in cibum familiis et liberis vestris.

25. Qui responderunt: Salus nostra in manu tua est: respiciat nos tantum dominus noster, et laeti serviemus regi.

10. *Błogosławiwszy króla.* Pożegnawszy króla.
 11. *Ramesses.* W tej prowincji krainy Gessen, gdzie później pracą Izraelitów zbudowane zostało miasto Ramesses.

13. *Po wszystkim świecie.* W wielkiej części świata: jestto Hyperbola.

14. *Wniósł je do skarbu.* Nic sobie nie przywłaszczając.

15. *Chleba.* Pszenicy dla przyrządzenia chleba.

18. *Drugiego roku.* Od przedaży bydła, od początku zaś głodu był już rok czwarty, lub piąty.

19. *Zakup nas na służbę Królewską.* Gotowi jesteśmy być niewolnikami. Godzi się siebie i dzieci swoje przedać, dla uniknienia głodu. — *Daj nam nasienia.* Można więc było coś siać w miejscach blizkich Nilu.

10. Y błogosławiwszy króla, wyszedł precz.
 11. A Jozeph oycu y bracięj swęj dał ośiadłość w Egipte na najlepszym miejscu ziemie, Ramesses, iako był rokszał Pharaon.

12. Y żywił ie y wszytek dóm oyca swego, dodając żywności każdemu.

13. Po wszytkim świecie bowiem chleba nie było, a głód ścisnął był ziemie, nawięcej Egiptską y Chananeyską.

14. Z których wszystkie pieniądze zebrał za przedanie zboża, y wniósł ie do skarbu królewskiego.

15. A gdy nie stało płacęj kupuiącym, przyszedł wszytek Egipt do Jozepha, mówiąc: Day nam chleba, przez umieramy przed tobą, gdyż już nie staie pieniędzy?

16. Którym on odpowiedział: Przypędźcie mi bydło wasze, y dam wam za nie żywności, ieśli płacęj niemacie.

17. Które gdy przywiedli, dał im żywności za konie, y za owce, y za woły, y za osły, y żywił ie onego roku za odmiannę bydła.

18. Przyszli też do niego drugiego roku, y rzekli mu: Nie załaimy przed panem naszym, że gdy nie stało pieniędzy, bydła wespół nie stało: a niełajność, że króm ciał y ziemi nic nie mamy.

19. Czemuż tedy umrzemy przed oczyma twęmi? my y ziemia nasza twoi będziemy: zakup nas na służbę królewską, a day nam nasienia, aby nie spustoszała ziemia gdyby zgiął ktoby ją sprawował.

20. Kupił tedy Jozeph wszytkę ziemie Egiptską, gdy każdy przedawał ośiadłość swą dla wielkości głodu. Y poddał ją Pharaonowi,

21. Y wszytkie ludzie ię od ostatnich granic Egiptskich, aż do koniecznych granic ię.

22. Oprócz ziemie kapłańskiej, która im była dana od króla: którym y żywność naznaczona z gumien pospolitych dawano: y przelóż niemuśieli przedawać ośiadłości swoich.

23. Y rzekł Jozeph do ludu: Oto iako widziacie y was y ziemie waszą Pharaon odzierzał: bierzcie nasienie, a ośięćcie role,

24. Abyście mogli mieć zboże. Piątą część dacie królowi, a drugie cztery puszczam wam na nasienie y na wychowanie czeladzi y dżiatek waszych.

25. Którzy odpowiedzieli: Zdrowie nasze w ręce twoi: niech tylko weyrży na nas pan nasz, a z weselem będziemy służyć królowi.

21. *Koniecznych.* Końcowych, finalnych. Linde.

22. *Oprócz ziemi kapłańskiej.* Uważ w tém nietykalność dóbr kapłańskich, czyli kościelnych; musiało to się stać z woli raczej Faraona, nie zaś Józefa, który jak się zdaje, nie chciałby sprzyjać czcicielom bałwanów. — *Nie musieli przedawać.* Bo nie byli zagnieni do tego głodem.

23. *I rzekł Jozef do ludu.* W siódmym i ostatnim roku głodu, gdy już świtała nadzieja przyszłego urodzaju.

24. *Na nasienie.* Według Philona, ustanowieni byli dozorczy dla dopilnowania, iżby rzeczywiście taka część zboża szła na wysiew.

25. *Zdrowie nasze w ręce twojej.* Przez ciebie tylko będziemy mogli być ocaleni. Wszystko winniśmy tobie i królowi.

26. Ex eo tempore usque in praesentem diem in universa terra Aegypti regibus quinta pars solvitur, et factum est quasi in legem, absque terra sacerdotali, quae libera ab hac conditione fuit.

27. Habitavit ergo Israel in Aegypto, id est, in terra Gessen, et possedit eam; auctusque est, et multiplicatus nimis.

28. Et vixit in ea decem et septem annis; factique sunt omnes dies vitae illius centum quadraginta septem annorum.

29. Cumque appropinquare cerneret diem mortis suae, vocavit filium suum Joseph, et dixit ad eum: Si inveni gratiam in conspectu tuo, pone manum tuam sub femore meo: et facies mihi misericordiam et veritatem, ut non sepelias me in Aegypto: (*Supr. 24. 2.*)

30. Sed dormiam cum patribus meis, et auferas me de terra hac, condasque in sepulchro majorum meorum. Cui respondit Joseph: Ego faciam quod jussisti. (*Supr. 23, 17.*)

31. Et ille: Jura ergo, inquit, mihi. Quo jurante, adoravit Israel Deum, conversus ad lectuli caput.

26. Od onego czasu aż do dnia dzisiejszego we wszystkiej ziemi Egypckiéj piątą część królóm płaca, y weszło to iako za prawo, oprócz ziemie kapłańskiéj, która wolna była od téj kondycyiéj.

27. Mieszkał tedy Izrael w Egypcie, to iest, w ziemi Gessen, y pościadł ją y rozkrzewił, y rozmnożył się nazbyt.

28. Y żył w niéy siedmnaście lat: y stały się wszystkie dni żywota iego sto czterdzieści y siedm lat.

29. A gdy widział że się przybliżał dzień śmierci iego, przyzwał Syna swego Jozepha, y rzekł do niego: Jeślim znalazł łaskę przed obliczem twoim, połóż rękę twoję pod biodrę moję: y uczynisz mi miłosierdzie y prawdę, żebyś mię nie grzebił w Egypcie.

30. Ale niechay spię z oycy mémi, y wynies mię z téj ziemi, a pochoway w grobie przodków moich. Któremu odpowiedział Jozeph: Ja uczynię coś roszkała.

31. A on rzekł: Przysiężże mi tedy. Który gdy przysiągł, pokłonił się Izrael Bogu obróciwszy się ku głowie łoża.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 47. w. 26. *Oprócz ziemie Kapłańskiéj.* Był ten zwyczaj i u Pogan, że majątności kapłańskie które im były nadane, wolne od wszelakich ciężarów zostawały.

29. *Położ rękę twoję pod biodrę.* O takiéj przysiędze masz wyżéj roz. 24, w. 2.

30. *Pochowaj mię w grobie przodków.* Tu widzisz jako Patryarchowie święci pragnęli tego, aby nie gdzie indziej, tylko w ziemi obiecanéj byli pogrzebieni, dla tego najwięcej, aby w ziemi świętęj leżeli, i aby się stali uczestnikami modlitw i ofiar które tam potém były. Toż uczynił Józef, niżéj roz. 50, w. 24.

CAPUT XLVIII.

ROZDZIAŁ 48.

O przysposobieniu sobie przez Jakóba synów Józefa, Manassesa i Efraima, i udzieloném im błogosławieństwie.

1. His ita transactis nuntiatum est Joseph, quod aegrotaret pater suus; qui, assumtis duobus filiis Manasse et Ephraim, ire perrexit.

2. Dictumque est seni: Ecce filius tuus Joseph venit ad te. Qui confortatus sedit in lectulo.

3. Et ingresso ad se ait: Deus omnipotens apparuit mihi in Luza, quae est in terra Chanaan: benedixitque mihi: (*Supr. 28, 13.*)

4. Et ait: Ego te augebo et multiplicabo, et fa-

1. To gdy się tak odprawilo, dano znać Jozephowi, iż zaniemógł oćiec iego: który wzięwszy dwu synów Manassessa y Ephraima, wybrał się w drogę.

2. Y powiedziano starcowi, oto syn twój Jozeph przyiachał do ciebie. Który pokrzepiwszy się usiadł na łożku.

3. A gdy wszedł do niego, rzekł: Bóg wszechmogący ukazał mi się w Luzie, która iest w ziemi Chananeyskiéj, y błogosławił mi,

4. Y rzekł: Ja ciebie rozkrzewię y rozmnożę, y

26. *Jako za prawo.* Text hebrajski, gr. chald. powiadają stanowczo, że Józef postanowił to prawo raz nazawsze.

27. *Izrael.* Jakób.

29. *Położ rękę twoję pod biodrę moję.* Patrz wyżéj r. 24, 2.—*Miłosierdzie i prawdę.* Miłosierdzie uczynisz, obiecując mi to nie z konieczności, ale z dobroci ku mnie; prawdę, przywołując do skutku swoje obietnice.

30. *Niechay spię z oycy mémi.* Wiele było przyczyn tego pragnienia Jakóba. 1. Życzył być pogrzebionym w ziemi świętęj, w której miała być zachowywana prawdziwa cześć Boża. 2. Żądaniem tém chciał upewnić ich, że kiedyś powrócą do Chananey, a tém samém oderwać ich umysł i serce od przywiązywania się do roskoszy Egiptu. 3. Iżby potomkowie po powrocie do ziemi obiecanéj mieli przed oczyma grób jego, pomnik i podniętą cnotę. 4. Wiedział o tém, że Chrystus w Chananey będzie mieszkał, tam umrze i zmartwychwstanie z wielu innymi, do których liczył pragnął należeć.—

W grobie przodków. W dwoistęj jaskini. Wyż. r. 23, 17.

31. *Przysiężże mi.* Wymagał przysięgi, nie żeby nie ufał synowi, lecz raczej żeby on miał kiedyś powód domagania się od Faraona zwłok swego ojca, jeśliby nie chciał wydać.—*Obróciwszy się.* Ku Wschodowi, czyli ku Ziemi obiecanéj.—*Ku głowie łoża.* LXX. *Pokłonił się Jakób wierzchowci łaski jego,* t. j. berła Józefa. To jest, Jakób oddał pokłon Bogu dziękując za to, iż dał natchnienie Józefowi do zezwolenia na prośbę jego ojca; i uszanował berło, czyli władzę Józefa daną mu od Boga. Aleg. Jakób w osobie Józefa oddał cześć wielkości i władzy Messyasza, którego on był figurą. Do Żyd. r. 11. 21.

R. 48.—1. *Iż zaniemógł.* Coraz bardziej ustawał na siłach ze starości.

2. *Pokrzepiwszy się.* Został wzmocniony na siłach, z powodu radości z oglądania najmilszego syna, i z odebrania ducha proroczego w téj chwili.

4. *I rzekł.* Przypomina to Jakób dla pokazania obecnym, iż mu służy prawo czynienia podziału ziemi Cha-

ciam te in turbas populorum: daboque tibi terram hanc, et semini tuo post te in possessionem sempiternam.

5. Duo ergo filii tui, qui nati sunt tibi in terra Aegypti, antequam huc venirem ad te, mei erunt: Ephraim et Manasses, sicut Ruben et Simeon reputabuntur mihi *.

6. Reliquos autem, quos genueris post eos, tui erunt, et nomine fratrum suorum vocabuntur in possessionibus suis *. (*Supr. 41, 50*).

7. Mihi enim, quando veniebam de Mesopotamia, mortua est Rachel in terra Chanaan in ipso itinere, eratque verum tempus, et ingrediebar Ephratam, et sepelivi eam juxta viam Ephratae, quae alio nomine appellatur Bethlehem *.

8. Videns autem filios ejus dixit ad eum: Qui sunt isti? * (*Supr. 35, 19*).

9. Respondit: Filii mei sunt, quos donavit mihi Deus in hoc loco. Adduc, inquit, eos ad me, ut benedicam illis.

10. Oculi enim Israel caligabant prae nimia senectute, et clare videre non poterat. Applicitosque ad se deosculatus et circumplexus eos,

11. dixit ad filium suum: Non sum fraudatus aspectu tuo: insuper ostendit mihi Deus semen tuum.

12. Cumque tulisset eos Joseph de gremio patris, adoravit pronus in terram.

13. Et posuit Ephraim ad dexteram suam, id est, ad sinistram Israel; Manasses vero in sinistra sua, ad dexteram scilicet patris, applicuitque ambos ad eum.

14. Qui extendens manum dexteram, posuit super caput Ephraim minoris fratris; sinistram autem super caput Manasse, qui major natu erat, commutans manus.

15. Benedixitque Jacob filiis Joseph, et ait: Deus, in cujus conspectu ambulaverunt patres mei Abraham, et Isaac, Deus qui pascit me ab adolescentia mea usque in praesentem diem: (*Heb. 11, 21*).

naan, jako jemu od Boga danęj, i przypuszczania do części tego dziedzictwa przybranych synów Józefa. — W ośiadłość wieczną. Przez bardzo długi czas trwać mającą.

5. *Moi będą.* Jako przysposobieni przezemnie, będą mieli prawo do części dziedzictwa, jak Ruben, Symeon i inni.

6. *Które zrodzisz.* Jeśli jakich zrodzisz; nie wiadomo, czy miał więcej synów. — *Imieniem braci swej będą zwani.* Kiedy nastąpi podział ziemi Chanaan, nie otrzymają części oddzielnej jako głowy pokoleń; lecz objęci będą pod Manassesem i Efraimem.

7. *Mnie bowiem.* Opowiada to Jakób dla tego, żeby Józef nie dziwił się temu, iż tak wiele troszczył się o to, iżby był pogrzebanym w Mambre czyli Hebron, gdy tymczasem Rachelę, najmilszą swą żonę a matkę Józefa, pochował w Efrata. Pokazuje, iż uczynił to nie dobrowolnie ale z konieczności; gdyż *był czas wiosenny*, w którym trupy prędko się rozkładają, przeto nie mógł jej doprowadzić aż do Hebronu.

8. *Uprząwszy.* Chociaż miał już wzrok przyćmiony z powodu starości, jednakże spostrzegł synów Józefa, lecz nie rozróżniał dokładnie, kto by to był.

9. *Przywiedź ich.* Podprowadź ich bliżej do mnie.

11. *Nie postradałem widzenia twój.* W wers. Hebrajskiej powiedziano jaśniej: *Nigdy nie przychodziło mi to na myśl, żebym mógł oglądać oblicze twoje; a oto Bóg nad-*

uczynię cię w gromady ludzi, y dam ci tę ziemię y nasieniu twemu po tobie w ośiadłość wieczną.

5. Dwa tedy synowie twoi, którzy się urodzili w ziemi Egypcie pierwszy niżem ia tu przyszedł do ciebie, moi będą: Ephraim y Manasses, iako Ruben y Symeon poczytani mi będą.

6. Inni zaśie które zrodzisz potych, twoi będą, a imieniem bracięw swęw będą z wami w ośiadłościach swych.

7. Mnie bowiem kiedym szedł z Mezopotamiięw umarła Rachel w ziemi Chananeyjskięw na samęw drodze, a był czas wiosny: y wchodząc do Ephraty, y pogrzebłem ia przy drodze Ephraty, która inszym imieniem zowią Bethlehem.

8. Y użyżawszy syny iego, rzekł do niego: Co zacz ci są?

9. Odpowiedział Jozeph: synowie moi są, które mi darował Bóg na tym mieyscu. Przywiedź ie, prawi, do mnie, żebych im błogosławił.

10. Oczy bowiem Izraelowięw zaćmione były od wielkięw starości, y iasnie widzięć niemógł. A przytulone do siebie, pocałowawszy y obłapiwszy ie,

11. Rzekł do syna swego: Niepostradałem widzenia twiego: nad to pokazał mi Bóg nasienie twoie.

12. A gdy ie wziął Jozeph z łona oycowego, pokłonił się nisko aż do ziemięw.

13. Y postawił Ephraima poprawęw ręce swoięw, to iest, po lewęw Izraelowięw: a Manassessa po lewęw swoięw, to iest, po prawęw oycowskięw, y przytulił obu do niego.

14. Który ściagnawszy prawa rękę włożył na głowę Ephraima mnieyszego brata, a lewą na głowę Manassessa, który był starszy, ręce przełożywszy.

15. Y błogosławił Jakob synóm Josephowým, y rzekł: Bóg przed którego obliczem chodzili oycowie moi, Abraham, y Isaak, Bóg który mię żywi od młodości moięw aż do tego dnia:

to jeszcze pokazał mi i nasienie twoje (potomstwo twoje).

12. *Z łona ojcowskiego.* Manasses i Efraim przystąpiwszy do starca uklekli, schyliłą swą głowę oparli niejako na łonie i kolanach jego. Żeby przeto tęp opieraniem się nie czynili dziadowi swemu jakiejś niedo-godności, i żeby on wygodnięw mógł im udzielić błogo-sławieństwa, Józef odciągnawszy ich ztamtąd postawił przy boku starca siedzącego, a Jakób zebrał nogi swe na łózko. — *Pokłonił się.* Józef okazał cześć już ojcu; z uszanowaniem schylając się przed nim, już mianowicie Bogu, dzięki mu składając za to dobrodziejstwo, że Jakób przysposabiał jego synów.

14. *Na głowę Efraima.* Młodszy został przeniesiony nad starszego: 1) Bo z Efraima mieli pochodzić królowie Izraelscy, t. j. dziesięciu pokoleń; 2) pokolenie to przewyższyło liczbą i znaczeniem pokolenie Manassesa, jak przepowiedział sam Jakób. (w. 19); 3) bo z Efraima miał się narodzić Jozue, który wprowadził lud Izraelski do ziemi obiecanej: ztąd był figurą Chrystusa, który wprowadza nas do nieba. Aleg. Efraim, młodszy brat, wyobrażał narod pogański, mający przeszednąć, w przyjmowaniu wiary Chrystusa, Żydów. — *Ręce przełożywszy.* Uczynił to dobrowolnie i z rozmysłem, formując kształt krzyża. P. W.

15. *Przed którego obliczem chodzili.* Któremu się podobali, będąc mu we wszystkim posłuszni.

16. Angelus, qui eruit me de cunctis malis, benedicat pueris istis: et invocetur super eos nomen meum, nomina quoque patrum meorum Abraham, et Isaac, et crescant in multitudinem super terram. (*Supr. 32, 1*).

17. Videns autem Joseph quod posuisset pater suus dexteram manum super caput Ephraim, gravior accepit: et apprehensam manum patris levare conatus est de capite Ephraim, et transfere super caput Manasse.

18. Dixitque ad patrem: Non ita convenit pater: quia hic est primogenitus, pone dexteram tuam super caput ejus.

19. Qui renuens, ait: Scio fili mi, scio: et iste quidem erit in populos, et multiplicabitur: sed frater ejus minor, major erit illo, et semen illius crescet in gentes.

20. Benedixitque eis in tempore illo, dicens: In te benedicetur Israel, atque dicetur: Faciat tibi Deus sicut Ephraim, et sicut Manasse. Constituitque Ephraim ante Manassen.

21. Et ait ad Joseph filium suum: En ego morior, et erit Deus vobiscum, reducetque vos ad terram patrum vestrorum.

22. Do tibi* partem unam extra fratres tuos, quam tuli de manu** Amorraei in gladio et arcu meo. (**Jos. 16, 1*, ***Jos. 24, 8*).

16. Anyół który mię wyrwał ze wszystkiego złego, niech błogosławi tym dzieciom: a niech będzie wzywano nad nimi imię moje, y imiona ojców moich, Abrahama, y Isaaka: a niech rosną w mnóstwo na ziemi.

17. A widząc Joseph że oćiec jego położył prawą rękę na głowę Ephraimową, nie miło mu barzo było: y uławszy rękę ojcową, chciał ją podnieść z głowy Ephraimowej, a przenieść na głowę Manassową.

18. Y rzekł do oycy: Nie tak ma być oycze: bo ten jest pićworodny: połóż prawicę twą na głowę jego.

19. Który zbraniając się, rzekł: Wiemci synu mój, wiem: y tenći wprawdzie urosćie w lud y rozmnoży się: wszakże brat jego młodszy, będzie większy nadńi, y nasienie jego rozmnoży się w narody.

20. Y błogosławił im czasu onego, mówiąc. W tobie będzie błogosławion Israel, y będa mówić: Niechći uczyni Bóg jako Ephraimowi, y jako Manassessowi. Y postawił Ephraima przed Manassensem.

21. Y rzekł do Josepha syna swego: Oto ja umieram, a będzie Bóg z wami, y przywróci was do ziemi ojców waszych.

22. Daię tobie część iedną mimo bracią twoię, którem wziął z ręki Amorreyczyka mieczem y łukiem moim.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 48. w. 14. *Ręce przełożywszy.* Jakób przełożywszy ręce na krzyż, tajemnicie krzyża Świętego przefigurował: bo przez krzyż Święty poganie z lewej na prawą, a żydowie niewdzięczni z prawę na lewą są przeniesieni.

16. *Niech będzie wzywano nad nimi imię moje.* Z tego miejsca Augustyn S. *lib. de loquutionibus in Genesim*, uczy, iż wzywanie nie tylko Boga, ale też i ludzi tak żywych jako i umarłych być może, jako tu jasnie czytamy. Czego prąc Heretycy, inaczej to z Żydowskiego przekładają, i miasto tych słów inusze podkładają: takie: Niech się zowie w nich imię moje, i imię ojców moich. Aby tak pokazali, iż tu Jakób nie wzywał świętych nad temi dziećmi, ale je tylko kazał zwać swoimi i Abrahamowemi synami. Wszakże pićwszy wykład był zawsze w kościele Bożym pospolity, i rzeczy Jakóba ś. lepiej służy. Bo słowa Jakóba Ś. są modlitwą, w której pićwój Pana Boga wzywa, więc Aniołów, potem świętych Patryarchów, tćm sercem aby wnukom swoim błogosławieństwo Boże za przyczyną Aniołów i Patryarchów uprosić. Co ławie każdy czytając obaczyć może. Aleć i on drugi wykład tymże się sposobem rozumieć może. Niech będzie wzywane w nich imię moje, i imię Ojców moich, to jest, niech będa błogosławieni w imię moje, w imię ojców moich, ządże i ono urosło, że z imieniem Bożem były złęczone imiona Ojców, Bóg Abrahama, Bóg Izaaka, Bóg Jakóba, i tym sposobem wzywając Boga, wzywali też i Ojców, aby za ich przyczyną Bóg modlitwy wysłuchał.

CAPUT XLIX.

ROZDZIAŁ 49.

O błogosławieństwach proroczych, udzielonych przez Jakóba każdemu z jego synów, i o śmierci Jakóba.

1. Vocavit autem Jacob filios suos, et ait eis: Congregamini, ut annunciem quae ventura sunt vobis in diebus novissimis.

16. *Anioł.* Stróż mój: ukrywa się tu wyraz także, jak gdyby mówił: Bóg niech błogosławi tym młodzieńcom, anioł także mój niech im błogosławi.—*Niech będzie wzywano nad nimi imię moje.* Niech się zowią synami moimi, i synami Izaaka, Abrahama. P. W.

19. *Wićszy będzie.* Z powodu królestwa dziesięciu pokoleń, którego królówie poch. z pokolenia Efraima. III. Król, 11, 26. Ztąd prorocy królestwo to imieniem Efraima zowią.

20. *W tobie będzie błogosławion Israel.* Gdy Izmaelici zechcą komu dobrze życzyć, mówić będa: Niech cię rozmnoży Bóg tak, jak rozmnożył Efraima i Manassesa.

22. *Mimo bracią twoję.* Wyjmując z przyszłego podziału, już teraz oddaje tobie tę szczególniejszą część. Tą,

1. A Jakob zezwał syny swe y rzekł im: Zbiercie się abym oznaymił co ma przysć na was we dni ostatnie.

szczególniejszą częśćką było miasto Sichem, którą zaliczono do posiadłości synów Józefowych. (*Joz. 24, 32*). *Z ręki Amorreyczyka.* Od Hemora, którego w obszerniejszem znaczeniu zowie Amorreycykiem, chociaż on był Hewejczyk.—*Mieczem i łukiem moim.* Jakób pole to leżące pod miastem Sichem kupił za pieniądze od Hemora. (*r. 33, 19*); lecz po odejściu jego z Sichem, pole to zajęli Amorecykowie; Jakób powróciwszy tam późnieć, zmuszony był odebrać od nich przemocą, czyli siłą *mieczai łuka*.—Tak musiało się stać, chociaż historia św. o tćm nie powiada.

R. 49.—1. *Zezwał.* Zwyczajem było u Hebrajczyków, iż za zbliżaniem się śmierci, wzywali do siebie synów, lub innych pieczy swę powierzonych, i dawali im zbawienne upomnienia, wyrażali swoje życzenia dla nich, a

2. Congregamini, et audite filii Jacob, audite Israel patrem vestrum:

3. Ruben primogenitus meus, tu fortitudo mea, et principium doloris mei? prior in donis, major in imperio.

4. Effusus es sicut aqua, non crescas: quia ascendisti cubile patris tui, et maculasti stratum ejus.*

5. Simeon et Levi fratres: vasa iniquitatis bel-lantia.* (*Supr. 35, 22, I. Par. 5, 1*).

6. In consilium eorum non veniat anima mea, et in coetu illorum non sit gloria mea: quia in fu-rore suo occiderunt virum, et in voluntate sua suffoderunt murum. (*Supr. 34, 25*).

7. Maledictus furor eorum, quia pertinax: et in-dignatio eorum, quia dura: dividam eos in Jacob, et dispergam eos in Israel. (*Jos. 19, 1.—21, 6*).

8. Juda, te laudabunt fratres tui: manus tua in cervicibus inimicorum tuorum, adorabunt te filii patris tui.

9. Catulus leonis Juda: ad praedam, fili mi, ascendisti: requiescens accubuisti ut leo, et quasi leaena, quis suscitabit eum (*1. Par. 5, 2*).

10. Non auferetur sceptrum de Juda, et dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est, et ipse erit expectatio gentium. (*Matth. 2, 6. Joan. 1, 45*).

niekiedy przyszłe rzeczy względem nich przepowiadali. Przykłady tego są: Deut. r. 31; Jos. r. ost.; 1. Kr. 12; Tob. 14. 1. Mach. 2.—*We dni ostatnie*. P. W.

3. *Pierworodny*. P. Wujka. — *Siła moja*. Którego spodziewam wtenczas, kiedy jeszcze byłem w całej sile i czerstwości wieku.—*Początek boleści mojej*. Stałeś się najpierwszą przyczyną boleści i smutku mego, z powodu kazirodztwa. (r. 35, 22).—*Pierwszy w darach*. Albowiem pierworodnemu należała się podwójna częśćka dziedzictwa (Deut. 21, 17). Prawo to przeniesione zostało na Józefa. (1. Par. 5, 1).—*Większy w rozkazowaniu*. Bo pierworodnemu obowiązani byli inni bracia ulegać, jakby ojcu. Prawo to przeszło na Judę, co do dwóch pokoleń, i na Efraima co do pokoleń dziesięciu.

4. *Wylanysz jako woda*. Prędkiś był do zbrodni.—*Nie rość*. (nie rośnij). Nie urośniesz; jest to proroctwo: po-kolenie twoje będzie szczupłe co do liczby.—*Splugawi-łeś pościel jego*. Zhańbiłeś mnie, macochę, siebie i całą rodzinę.

5. *Bracia*. Najpodobniejsi sobie w zbrodni i zdradzie (r. 34, 25).—*Naczynia*. Narzędzia nieprawości.—*Wal-czące*. Prędkie i odważne na zemstę i występki. P. W.

6. *W radę ich*. Niechaj dalekiem będzie odemnie, iż-bym się chlubił z tego postępków synów moich. Brzydzi-łem się nim, i teraz się wzdygam na to wspomnienie.—*Nie będzie sława moja*. Jakby rzekł: oni chęlipili się z tej rzezi, jako z dowodu swego meztwa: ja nigdy nie chcę być uczestnikiem takiej chwały.—*Zabili męża*. Jest to Enallage.—*mężów*, wszystkich mężczyzn Sichemickich. *W swej woli*. Z namietności okrucieństwa.—*Podkopali mur*. Albo we właściwem znaczeniu, zburzyli mury mia-sta Sichem; albo w znaczeniu przenośnem i oznacza Hemora i Sichema, księżki miasta, którzy potęgą swą, jakby murem je otaczali.

7. *Przekłeta zapalczywość ich*. Prorocze to przekle-ctwo było rzucone na tych dwóch braci warunkowie, t. j. jeżeli zbrodni swęj nie zmyją nowemi zasługami. Przekleństwo to zostało zniesione od Lewiego i Lewitów dla gorliwości Mojżesza i Aarona, i gorliwości innych Lewitów, jaką okazali w zabijaniu czcicieli złotego cie-lca, także dla Fineesa, który przebił wszeteczników (Num. 25, 5 i 6); przeto pokolenie Lewi błogosławień-

2. Zbierzcie się, a słuchaycie synowie Jakobowi, słuchaycie Izraela Oyca waszego.

3. Ruben pierworodny mój, tyś siła moja y po-czątek boleści mojej, pierwszy w darzech, większy w rozkazowaniu.

4. Wylałeś iako woda, nie rość: boś wstąpił na łożo oycy twego, y splugawiłeś pościel jego.

5. Symeon y Levi bracia: naczynia nieprawości walczące.

6. W radę ich niechay nie wchodzi dusza moja, a w zborze ich niechay nie będzie sława moja: bo w zapalczywości swęj zabili męża, a w swęj woli podkopali mur.

7. Przekłeta zapalczywość ich, iż uporna: a gniew ich, iż niezmiękczony: Rozłączę ie w Jako-bie y rozprósze ie w Izraelu.

8. Judo, ciebie chwalić będą bracia twoi: ręka twoia na szyjach nieprzyjaciół twoich, klaniaćci się będą synowie oycy twego.

9. Sczenie lwie Juda: do łupu synu mój wstą-piłeś: odpoczywając ległeś iako lew, y iako lwica, Któż go wzbudzi?

10. Nie będzie odity scepter od Judy, ani wódz z biodr jego, aż przydzie który ma być poslan, a on będzie oczekawaniem narodów.

stwo i kapłaństwo odebrało od Mojżesza (Deut. 33, 10). Na Symeonie zaś pozostało przekleństwo, dla rozpusty i bałwochwalstwa Zambrego, który był wodzem pokolenia Symeona (Num. r. 25, 14). Ztąd tylko jeden Symeon nie odebrał błogosławieństwa od Mojżesza (Deut. 33).—*Iż uporna*. Mogliby byli zasłużyć na usprawiedliwienie, jeśliby to uczynili tylko z pierwszego popędu; lecz teraz są niewymowni, bo zaciętość i nienasycona żądza zem-sty były im powodem do zbrodni.—*Rozłączę ich*. Zgo-dni byli z sobą w występku, za karę przeto zostali roz-dzieleni. Jakoż Symeon otrzymał małą częśćkę ziemi w pokoleniu Judy (Jos. 19, 2 i 9). Pokolenia zaś Levi nie miało właściwej części w dziale ziemi, a byli roz-proszeni we wszystkich pokoleniach. (Jos. 18, 7).

8. *Judo, ciebie chwalić będą*. W hebr. języku *Juda* znaczy chwałę (r. 29, 35); jakby odwołując się do zna-czenia tego imienia, Jakób powiada, że pokolenie Judy będzie sławione od innych braci.—*Ręka twoja na szy-jach nieprzyjaciół*. Zwycięzać i podbijać będziesz nie-przyjaciół twoich.—*Kłaniać ci się będą*. W osobie Mes-syasza, który z ciebie się narodzi, i królów, mających pochodzić od ciebie.

9. *Sczenie lwie Juda*. Jak Juda jest pomiędzy brąc-mi, tak pokolenie Judy między innemi pokoleniami, bę-dzie, jakby lew młody, nieustraszone, mocne, zwycięż-kie.—*Do łupu, synu mój, wstąpiłeś*. Hebr.: *od łupu*. Myśl ta: od łupu do łupu bieżysz, ciągle od zdobywcy i ze zdobywcą powracasz. Sprawdziło się to zwłaszcza w czasie Dawida, męża wojowniczego, i zwycięzcy na wielu wojnach.—*Odpoczywając ległeś*. Po zwycięztwie z weselem używałeś pokoju, jako lew, który ulowiwszy zdobywcę spokojnie ją spożywa odpoczywając. Odwołuje się tu do Dawida i Salomona, którzy, po uśmierzeniu nieprzyjaciół ojczyzny, lubo długo zachowywali pokój, jednakże zawsze byli postrachem dla wszystkich, podobnie jak lwa, lubo leżącego spokojnie, lękają się inne zwierzęta.—*Jako lwica*. Która, dopóki karmi szczenię, okrotniejszą i mocniejszą jest od lwa.—*Któż go wzbudzi?* Któż go ośmieli się przebudzić, i nań napadać?

10. *Nie będzie odity scepter od Judy*. Berło króle-stwa żydowskiego będzie w granicach pokolenia Judy, t. j. w Jerozolimie. Wers. LXX: *Nie ustanie księż-*

11. Ligans ad vineam pullum suum, et ad vitem, o fili mi, asinam suam. Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvae pallium suum.

12. Pulchriores sunt oculi ejus vino, et dentes ejus lacte candidiores.

13. Zabulon in littore maris habitabit, et in statione navium pertingens usque ad Sidonem.

14. Issachar asinus fortis accubans inter terminos.

15. Vidi requiem quod esset bona, et terram quod optima: et suppositi humerum suum ad portandum, factusque est tributis serviens.

16. Dan judicabit populum suum sicut et alia tribus in Israel.

17. Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, mordens ungula equi, ut cadat ascensor ejus retro,

18. Salutare tuum expectabo, Domine. (*Luc. 2, 30*).

19. Gad, accinctus praeliabitur ante eum, et ipse accingetur retrorsum.

11. Przywieszając do winnicy żrzebie swoje, a do winny macice, o synu mój, oślicę swoją. Omyje w winie szatę swoją, a we krwi jagód winnych płaszcz swój.

12. Cudniejsze są oczy jego niż wino, a zęby jego bielsze niż mleko.

13. Zabulon na brzegu morskim mieszkać będzie: y na staniu okrętów, dosięgając aż do Sydonu.

14. Issachar ośiel mocny, leżący między granicami.

15. Upatrzył pokój że iest dobry, y ziemię że barzo dobra: y podłożył ramię swoje ku noszeniu, y został podatkom służący.

16. Dan, sądzić będzie lud swój, iako y inne pokolenie w Izraelu.

17. Niech będzie Dan węzem na drodze, zmiłą na ścieżce, kasaiąc kopyta końskie, aby spadł iędziec jego na zad.

18. Zbawienia twego będę czekał Panie.

19. Gad, przepasany będzie walczył przed nim: a on przepasany będzie pozad.

z *Judy*. Od Dawida aż do Chrystusa najwyższą władzę w narodzie żydowskim sprawowali potomkowie Judy. P. W.—*Który ma być postan.* Messyas. — *On będzie oczekiwaniem narodów.* Podobnie u Agg. r. 2, 8, Chrystus zowie się pożądanym wszystkim narodom, i tu, (w. 26), *pożądaniem pagórków wiecznych.* Był oczekiwaniem narodów: bo wszyscy ludzie koniecznie potrzebowali Chrystusa dla zbawienia swego, i jeśli by poznali tę konieczność, bez wątpienia oczekiwali by i życzyli by jego przyjścia. Tak mówiny o ziemi, gdy jest palona długą suszą, iż oczekuje i żąda deszczu.

11. *Przywieszając do winnicy.* T. j. Chrystus przywiesze powrozkami wiary, nadziei i miłości, do winnicy, t. j. do kościoła pierwotnego, zebranego z Żydów.—*Żrzebie swoje,* t. j. naród pogański, który jeszcze był nie nosił jarzma prawa, kiedy go Ch., współ z ludem żydowskim połączył w kościele swoim. *I do winnej macicy.* T. j. do siebie samego (Chrystus bowiem zowie siebie winną macicą Jan. r. 15), przywiesze oślicę swoją, czyli naród żydowski, oswojony już z jarzmem zakonu. Stosownie tu się mówi o Chrystusie, że *przywiesze oślicę do samego siebie*, bo sam przez się Żydom opowiadał swoje nauki; *żrzebie zaś uwiązał do winnicy*, gdyż poganom ogłaszał Ewangelią przez Żydów, t. j. Apostołów, i przez nich zwołał narody do swego kościoła.—*Omyje w winie.* Krwi swojej.—*Szatę swoją.* Ciało swoje.—*We krwi jagód winnych płaszcz swój.* Krwią swoją zmyje z grzechów kościół swój, umierając zań na krzyżu, i odradzając go przez wodę chrztu ś.

12. *Cudniejsze są oczy jego niż wino.* Hebr.: *czerniejsze, bardziej promieniejące niż wino*; bo obmyte przez mękę, i jaśniejące po zmartwychwstaniu, rozweseli serca widzów, dla tego porównywała się tu do wina.—*Zęby jego bielsze niż mleko.* Te i powyższe słowa wskazują na piękność Chrystusa, zwłaszcza zmartwychwstającego. Ta bowiem odbija się mianowicie na policzkach, oczach i zębach.

13. *Zabulon na brzegu morskim mieszkać będzie.* Z jednej strony będzie dotykał morza Śródziemnego, a z drugiej morza Galilejskiego, czyli jeziora Genezaret.—*Nastaniu okrętów.* Gdyż ziemia pokolenia Zabulon miała przystanie, czyli porty.—*Dosięgając aż do Sydonu.* Hebr.: *bok jego do Sydonu*, czyli ku Sydonowi, jest obrócony.

14. *Issachar, ośiel mocny.* Hebr.: *kościsty*, t. j. silny do prac rolniczych.—*Leżący między granicami.* Innych

pokoleń; nie będzie oddawał się żegludze, jak Zabulon, ale przestając na dziale swoim zajmie się spokojnie rolnictwem.

15. *Pokój.* Spokojność życia wiejskiego podobał,—*Podłożył ramię swoje ku noszeniu.* Jak ośiel kościsty i silny na dzwiganie zboża i t. p.—*I został podatkom służący.* Co się zwykle zdarza rolnikom, którzy więcej od innych bywają obciążani podatkami, a żołnierze od nich są wolni.

16. *Dan sądzić będzie.* Lud Izraelski przez Samsona, który pochodził z pokolenia Dana.—*Jako i inne pokolenie.* Które dało Izraelitom Sędziego; albowiem z niektórych pokoleń, jak z Rubena, Gada, Symeona i Asera, nie było żadnego Sędziego. Sens więc jest ten: jeżeli jakie pokolenie wyda z siebie Sędziego Izraelowi, to przed innem pokoleniu Dana nie będzie zbywało na tej chwale.

17. *Dan węzem na drodze, i zmiłą na ścieżce.* Samson, z pok. Dana, był jakby wąż, zdradą napadł na Filistyńczyków, jak to widać z trzystu liszek i wstrząśnienia kolumn. Podobny też był żmii, gdyż, ponieważ nie zatkał był sobie uszu, został oczarowany pieśczołliwym głosem Dalili.—*Kasaiąc kopyta.* Taki jest zwyczaj owęj żmii, iż najprzód uderza żądlem na pięta konia, którego obalwszy zrzuca i jezdca. Przypada to Samsonowi, który siłą i zdradą czynił napady na Filistynów. Przypada także z tegoż powodu i Antychrystowi, z pokolenia Dana mającemu się narodzić, który wywrze swe okrucieństwa i zasadzki na wiernych.

18. *Zbawienia twego będę czekał Panie.* Lecz krótkotrwały będzie spokój pod Samsonem; pewniejszego przeto i dłuższego pokoju należy oczekiwać od Chrystusa, a więc będę oczekiwał Chrystusa Zbawiciela, iżby on i Antychrysta zatracił, i nas zbawił.

19. *Gad, przepasany będzie walczył przed nim.* (Izraelem): *a on przepasany będzie pozad.* Pokolenie Gada, stosownie do swego imienia (albowiem Gad oznacza przepasanego) będzie przepasane (gotowe do podróży), uzbrojone, wojownicze, i to okaże się mianowicie wtenczas kiedy ono uzbrojone pójdzie przed Izraelem; to jest, przed innemi pokoleniami, jakby wódz, pójdzie i poprowadzi je przez Jordan do Chananei. Takżę przepasze się ono na powrót wtedy, kiedy, osadziwszy inne pokolenia na swoich posiadłościach, wróci z chwałą i łupami do swego działu za Jordanem.

20. Aser, pinguis panis ejus, et praebebit delicias regibus.

21. Nephthali, cervus emissus, et dans eloquia pulchritudinis.

22. Filius accrescens Joseph, filius accrescens et decorus aspectu: filiae discurrerunt super murum. (1. Par. 5. 1).

23. Sed exasperaverunt eum, et jurgati sunt, invideruntque illi habentes jacula.

24. Sedit in forti arcus ejus, et dissoluta sunt vincula brachiorum et manuum illius per manus potentis Jacob: inde pastor egressus est lapis Israel.

25. Deus patris tui erit adjutor tuus, et omnipotens benedicet tibi benedictionibus coeli desuper, benedictionibus abyssi jacentis deorsum, benedictionibus uberum et vulvae.

26. Benedictiones patris tui confortatae sunt benedictionibus palrum ejus: donec veniret desiderium collium aeternorum: fiant in capite Joseph, et in vertice Nazaraei inter fratres suos.

27. Benjamin lupus rapax, mane comedet praedam, et vespere dividet spolia.

28. Omnes hi in tribubus Israel duodecim. Haec locutus est eis pater suus, benedixitque singulis, benedictionibus propriis.

29. Et praecepit eis, dicens: Ego congregor ad populum meum: sepelite me cum patribus meis in

20. *Asser, tłusty chleb jego, i będzie dawał roskoszy królom.* Przepowiada tu pokoleniu Assera wielkie bogactwa, żyźność jego ziemi, i owoce tak roskoszne i delikatne, iż będą poszukiwane od królów. Toż przepowiada Asserowi i Mojżesz, Deut. 33, 24.: *Niech omacza w oliwie nogę swoje.*

21. *Nephthali, jeleni wypuszczony, i dający wymowę piękności.* Jest tu prorocтво o Baraku, wodzu Izraelitów, pochodzącym z tego pokolenia. Ten wprzód, lekliwy jakby jeleni, nie ośmielił się wynieść na wojnę inaczej, jak w towarzystwie Debory; odniósłszy zaś świetne zwycięstwo dał dowody pięknej swęj wymowy, układając i śpiewając hymn dziękczynny i tryumfalny. Sędz r. 5.

22. *Syn przyrastający Józef.* Zaiste Józef ciągle się rozrastał; on bowiem otrzymał dwa pokolenia, nazwane od imienia jego synów Manassesa i Efraima, z których to ostatnie było słynne z bogactwa i zaszczytu, że wydało królów Izraelskich — *Sliczny na wejrzenie.* Tak piękny, iż porywał oczy wszystkich. — *Córki przebiegały się na murze.* Dziewice Egipskie wchodziły na mury miasta, żeby go widzieć ubranego w szaty królewskie.

23. *Rozjątrzyli go.* Lecz przedtęm powstali przeciw niemu jego bracia. — *Swarzyli się.* Mówiąc: *Azali królem naszym będzie? etc. — Mający strzały.* Pociski niewiści i potwarzy mitali nań.

24. *Usiadł w mocnym łuk jego.* Przez nadzieję położoną w Bogu, stanął jakby na zamku najobronniejszym i niezdobytym. — *Rozwiązane są związki.* Gdy uwolniono go z więzienia. — *Przez ręce mocnego Jakóbowego.* Potęgą Boga wszechmocnego, którego zcił Jakób. — *Ztamtąd wyszedł pasterz, kamień Izraelski.* Stał się rządcą i zbawcą Egipcyan, i twierdzą ludu swego Izraelskiego.

25. *Błogosławieństwo niebieskiemi.* Dając tobie z nieba potrzebny deszcz, roś i t. p. — *Błogosławieństwo przepaści.* Ziemię tobie da płodną, zwilżoną źródłami, wy-

20. Asser, tłusty chleb jego, y będzie dawał roskoszy królom.

21. Nephthali, jeleni wypuszczony, y dając wymowę piękności.

22. Syn przyrastający Józef, syn przyrastający y sliczny na wejrzeniu, córki przebiegały się na murze.

23. Ale rozjątrzyli go y swarzyli się y zayżrzeli mu mający strzały.

24. Usiadł w mocnym łuk jego, y rozwiązane są związki ramion y rak jego, przez ręce mocnego Jakóbowego: ztamtąd wyszedł pasterz, kamień Izraelski.

25. Bóg oycy twego będzie pomocnikiem twoim, a wszechmogący będzie błogosławił błogosławieństwem niebieskiemi zwierzęciu, błogosławieństwem przepaści leżący na dole, błogosławieństwem pierśi y żywota.

26. Błogosławieństwa oycy twego zmocnione są błogosławieństwem oyców jego: ażby przyszło to żądanie pagórków wiecznych: niechay będą na głowie Jozephowej, y na ciemieniu Nazareyckiego między bracia swoia.

27. Benjamin wilk drapieżny, rano będzie iadł łup, a wieczór będzie dzielił korzyści.

28. Wszyscy ci we dwunaste pokoleniach Izraelowych: to im mówił oćiec ich, y błogosławił każdemu błogosławieństwem własnem.

29. Y roskazał im, mówiąc: Ja się przyłączam do ludu mego: pogrzebiesz mię z oycy memi w ia-

dobywającami się z wewnątrz z przepaści. — *Błogosławieństwo pierśi i żywota.* To jest, ałys miał obfite mleko, liczne trzody, i wiele potomstwa.

26. *Błogosławieństwa ojca twego, wzmocnione są.* Jakby mówił: Większe ci daję błogosławieństwo od tego, które ja odebrałem od ojca i przodków moich. Będziesz szczęśliwszy odemnie, więcę błogosławiony. — *Ażby przyszło pożądanie pagórków wiecznych.* Błogosławieństwa te trwać będą aż nim przyjdzie Chrystus, którego wszelkie stworzenie, jako naprawcę swego wygląda: on przyniesie największe błogosławieństwo całemu światu. — *Pagórki wieczne, t. j. które na wieki trwają.* W sensie Alego, pagórki wieczne są to Patriarchowie, celujący mądrością i świętobliwością. — *Na ciemieniu Nazareyckiego.* Nazareyckij oznacza odłączonego i niewiecznego. Józef zaś był odłączony od towarzystwa ojca, braci i innych, w czasie swęj niewoli i więzienia w Egipcie; później został wyniesiony i ukoronowany chwałą przodkowania w Egipcie, i koroną królestwa Izraelskiego w swoich potomkach przez Efraima.

27. *Benjamin, wilk drapieżny.* Przepowiada, że pokolenie Benjamin, nakształt wilka będzie mocne i wojownicze, co się okazało z wojny w Gabaa (Sędz. r. 20); takóż ze zwycięstw i zdobyczy Saula, Estery, Mardocheusza, którzy pochodzą z tego pokolenia. — *Rano będzie iadł łup, a wieczór będzie rozdzielał korzyści.* To samo znaczy jeść łup, i rozdzielać korzyści nieprzyjaciół zwyciężonych, t. j. będzie zwyciężał i dzielił między swoich łupy. Aleg. stosuje się to do ś. Pawła, pochodzącego z tego pokolenia, który w młodości przesładował chrześcijan, a potem wydzierał zdobycz czartu, nawracając pogan do wiary ś.

28. *Wszyscy ci we dwunastu pokoleniach.* Hebr. *wszystkich tych pokoleń Izraelskich jest dwanaście.* Jakby mówił: Od tych dwunastu synów Jakóba pochodzili y nazwane są dwanaście pokoleń Izr. — *Każdemu błogosławieństwo własnem.* Które tu są opowiedziane,

spelunca duplici, quae est in agro Ephron Hethaei,

30. contra Mambre in terra Chanaan, quam emit Abraham cum agro ab Ephron Hethaeo in possessionem sepulchri. (*Supr. 23. 17.*)

31. Ibi sepelirent eum, et Saram uxorem ejus; ibi sepultus est Isaac cum Rebecca conjuge sua; ibi et Lia condita jacet.

32. Finitisque mandatis quibus filios instruebat, collegit pedes suos super lectulum, et obiit; appositusque est ad populum suum.

skini dwoiśtęy, która iest na polu Ephrona Heteyczyka,

30. Na przeciwiwo Mambre w ziemi Chananey-skięy, którą kupił Abraham z polem u Ephrona Heteyczyka w ośiadłość grobu.

31. Tam go pogrzebli y Sarę żonę iego: tam pogrzebion iest Izaak z Rebeką żoną swoją: tam y Lia pochowana leży.

32. A dokonawszy rozkazania któremi syny nauczał, złożył nogi swe na łóżko, y umarł: y przyłożon iest do ludu swego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 49. w. 1. *We dni ostatnie.* Zwyczaj jest Pisma ś. iż zowie dni ostatnie, te czasy wszystkie które potem następują, chociaż to się wypełniło przed Messyaszem albo po Messyaszu aż do skończenia świata. Przetoż i tu ś. Patriarcha prorokując, dniami ostatnimi zowie wszystkie dni i czasy, które ponim być miały.

3. *Ruben pierworodny.* To jest, tyś Ruben pierworodny mój jest, i tobie należy dziedzictwo pierworodnych i kapłaństwo i królestwo, ale żeś zgrzeszył, i jako woda wylałeś się za rozkosz, nie urościesz, bo utraciłeś prawo pierworodztwa. Ruben tedy dla grzechu swego nieczystego (wyżej 35. ver. 22.) utracił przedniejsze godności własne pierworodnym. Naprzód dwie części dziedzictwa należące pierworodnym (Deut. 21), dał Józefowi (wyżej 48. i 1. Paral. 5). Kapłaństwo też dane jest pokoleniu Lewi (Num. 3. 5. 12). A królestwo przeniósł na Judę (niżej ver. 10). Tak dobry ojciec syna złego skarał. (Hieron. in quaest. Heb.)

5. *Simeon i Lewi.* Ci miasto błogosławieństwa wzięli przekleństwo: a to dla gniewu i okrucieństwa, które uczynili w Sichem, mszcząc się smrotę siostry swojej Diny. Bo to uczynili przeciw przymierzu i zakonowi swemu zdradą, i z zamordowaniem wielu niewinnych. Dla tego oświadcza się Jakób, że to bez jego wiadomości było, ani się go w tém radzili, ani nigdy zezwalał na to. I mówi, rozłączę je i rozproszę. Co się stało w dziale ziemie obiecanej, gdzie Lewi nie wziął części własnej ale był po wszystkich ziemi rozproszony. I Symeon także nie miał własnego działu, ale przy pokoleniu Juda miał swoje częśćkę. (Hieron. in Tradit. Hebr.)

10. *Nie będzie odjęty scepter od Judy.* W żydowskim teraz tak czytają: nie odejdzie scepter od Judy, i pisarz albo zakonodawca z pośród nóg jego, aż przyjdzie Siloch. Iż tedy w żydowskim nie mianuje Messyasa, dla tego Żydowie rozmaite wykłady wymyślają, wszakże to pewna iż to imię Siloch znaczy Messyasa, jako wszyscy Katholicy rozumieją, i Rabinowie którzy byli przed przyjściem Chrystusowem, jako o tém pisze *Galatinus lib. 4. Cap. 4.* i *Paraphrasis Chaldhaica*, tak ma mianowicie: Aż przyjdzie Messyas: aleć i wszystko to co tu Jakób o tém pokoleniu prorokował dobrze Messyaszowi należy, bo i dla Messyasa ono pokolenie Judy nad insze było wyniesione, o czém pisze *Irenaeus lib. 4. c. 33.* *Justinus Dialog. contra Triphon.* Dla czego lepak Messyasa Siloch zowie? nasz łaciński tłumacz imię Siloch od słowa salach, co znaczy, Posyłam, wywodzi: i przeto je tak wyklada: Posłany, które imię w Pismie świętem bardzo Messyaszowi służy: iż jako osobiwie obiecany był, tak też osobiwym obyczajem jest posłany. Toć przecie prawda iż inszemi literami teraz Żydowie piszą to słowo Siloch, kiedy posłanego znaczy, niż tu na tém miejscu teraz piszą. A wszakże nasz tłumacz łaciński, temi literami napisane nalaż, jako był na on czas wyłożył. Ale chociażby i temi literami było napisano któremi teraz piszą, tedy okwitość pokoju znaczy. Otoż Siloch, możem wykladać pokoj przynoszący. A to też właśnie służy Messyaszowi. Są jeszcze i insze do tego wykłady, ale też także Messyasa znaczy. Jako się też wypełniło to prorocтво, ławie to każdemu kto czyta obaczyć. Bo od onego czasu pokolenie Juda zawżdy między inszemi, od samego wyjścia z Egiptu przodkowało. *Num. 2. i 7.* we wszystkich wojsku pierwsze miejsce mu dano, i w rozdziale 9. Przed wojskiem szło jakoby wszystek obóz prowadząc. Zaś *Num. 7.* gdy ofiarują dary do świątnice, pierwszy jest Juda. Po śmierci też Jozuego, najwyższa moc przy nim się została (Sędz. 1). I gdziekolwiek pokolenia wyliczają, pierwsze kładą Judę, i pewnie między onemi siedmudziesiąt sędziami, które Sanedrin zwano, przedniejszą byli z pokolenia Juda, a zwłaszcza kiedy i po wygładzeniu inszych, przy tém samém królestwo żydowskie zostało (1. Paral. 2). Potém od czasu Dawida, królewską moc miał Juda, którą chocia nie prawie do samego Chrystusa przy nim samym została, bo też kapłani potem rządzili: wszakże się to dla tego stało, iż pokolenie kapłańskie albo Lewi, złączyło się i małżeństwem z pokoleniem Juda. Przetoż kapłani mając godność królewską Judy, rządzili królestwem. Na ostatek przyszło do tego że po onęj niewolej babilońskiej, niemal to samo pokolenie wróciło się i otrzymało ziemie. Przetoż od pokolenia Juda nazwani są Judei, jako pisze Józef (lib. 11. Antiquit.) A tak zawżdy ta godność żydowska była w pokoleniu Juda, gdyż zawżdy albo książęta, albo królowie albo przełożeni Żydów z tego pokolenia byli, aż do samego przyjścia Pana Chrystusa, kiedy Herod cudzoziemiec królował. I od onego czasu to pokolenie żadnej zwierzchności i godności nie miało: bo po zburzeniu Jeruzalem wszystkie się pokolenia pomieszały. A tak próżno Żydowie inszego Messyasa czekają.

CAPUT L.

ROZDZIAŁ 50.

O pogrzebie Jakóba, i śmierci Józefa.

1. Quod cernens Joseph, ruit super faciem patris flens et deosculans eum.

1. Co użyżawszy Jozeph, padł na twarz oycy swego płacząc y całując go.

32. Złożył nogi swe na łóżko. Mówił do synów siedząc na brzegu łóżka i mając nogi zwieszzone; podniósł przeto nogi na łóżko, położył się i skonał.—I przyto-

żon jest do ludu swego. Umarł, i co do duszy swęj zstąpił do ojców swych i wszystkich sprawiedliwych, zostających w oteblani, czyli na łonie Abrahama.

2. Praecepitque servis suis medicis, ut aromatisbus condirent patrem.

3. Quibus jussa explentibus, transierunt quadraginta dies; iste quippe mos erat cadaverum conditorum; flevitque eum Aegyptus septuaginta diebus.

4. Et expleto planctus tempore, locutus est Joseph ad familiam Pharaonis: Si inveni gratiam in conspectu vestro, loquimini in auribus Pharaonis,

5. eo quod pater meus adjuraverit me, dicens: En morior, in sepulchro meo quod fodi mihi in terra Chanaan, sepelies me. Ascendam igitur, et sepeliam patrem meum, ac revertar. (*Supr. 47, 29*).

6. Dixitque ei Pharaon: Ascende et sepeli patrem tuum sicut adjuratus es.

7. Quo ascendente, ierunt cum eo omnes senes domus Pharaonis, cunctique majores natu terrae Aegypti;

8. domus Joseph cum fratribus suis, absque parvulis et gregibus, atque armentis, quae dereliquerant in terra Gessen.

9. Habuit quoque in comitatu currus et equites; et facta est turba non modica.

10. Veneruntque ad aream Atad, quae sita est trans Jordanem; ubi celebrantes exequias planctu magno atque vehementi, impleverunt septem dies.

11. Quod cum vidissent habitatores terrae Chanaan, dixerunt: Planctus magnus est iste Aegyptiis. Et idecirco vocatum est nomen loci illius, Planctus Aegypti.

12. Fecerunt ergo filii Jacob, sicut praeceperat eis;

13. et portantes eum in terram Chanaan,* sepe-
lierunt eum in spelunca duplici,** quam emerat Abraham cum agro in possessionem sepulchri ab Ephron Hethaeo contra faciem Mambre. (**Act. 7, 16, **Supr. 23, 17*).

14. Reversusque est Joseph in Aegyptum cum fratribus suis, et omni comitatu, sepulto patre.

15. Quo mortuo, timentes fratres ejus, et mortuo colloquentes: Ne forte mémor sit injuriae quam passus est, et reddat nobis omne malum quod fecimus,

16. mandaverunt ei dicentes: Pater tuus praecepit nobis antequam moreretur,

17. ut haec tibi verbis illius diceremus: Obsecro, ut obliviscaris sceleris fratrum tuorum, et pec-

R. 50.—2. *Lekarzom.* T. j. tym ze sług swoich, którzy ciała umarłych myją, namaszczają i grzebią.—*Woniemi maściami.* Z balsamu, mirry, i t. p., które mają własność zachowywania ciał od zgnilizny, i nadawania im przyjemnej woni.

3. *Siedmdziesiąt dni.* Do dni czterdziestu, które według zwyczaju Egipcyan potrzebne były do tego, aby ciało mogło być dobrze natłuszczone, przydano jeszcze trzydzieście dni żałoby.

5. *Wykopatem.* Kupilem i urządziłem sobie.

8. *Oprócz małych dzieci.* Z temi pozostały matki, a z trzodami stróże polowi.

9. *Wozy i jezdnych.* Wozy wojenne i żołnierzy, dla świetności i obrony pogrzebowego orszaku.

10. *Na plac Atad.* Odległy od Jerycha na trzy znaki

2. Y rozkazał sługom swym lekarzóm, aby wonnemi maściami namazali oycę.

3. Którzy gdy rozkazaniu dosyć czynili, wyszło czterdzieści dni: ten bowiem obyczaj był ciał martwych namazanych. Y płakał go Egipt siedmdziesiąt dni.

4. A gdy wyszedł czas żałoby, rzekł Joseph do sług Pharaonowych: Jeslim znalazł łaskę przed o-
bliczem waszym, mówcie w uszy Pharaonowe,

5. dla tego, że mię oćiec mój poprzyśiągł, mówiąc: Oto umieram: w grobie moim którym sobie wykopał w ziemi Chananeyckiej pogrzebiesz mię. Poiadę tedy a pogrzebię oycę mego, y wrócę się.

6. Y rzekł mu Pharaon: Jedź, a pogrzeb oycę twego, iakoś iest poprzyśiężony.

7. A gdy on iachał, iachali z nim wszyscy starszy domu Pharaonowego, y wszyscy starszy ziemi Egiptyckiej:

8. dóm Jozephów z braćm iego, oprócz małych dzieci, y trzód, y bydła, które zostawili w ziemi Gessen.

9. Miał też wozy y iezdne: y zebrał się poczet niemały.

10. Y przyiachali na plac Atad, który leży nad Jordanem: kedy sprawuiąc obchód z płaczem barzo wielkim i ciężkim, wypełnili siedm dni.

11. Co gdy uyrzeli obywatele ziemi Chananeyckiej, rzekli: Płacz to wielki iest Egiptianóm: y dla tego nazwano iest imię onego mieysca, Płacz Egiptski.

12. Uczynili tedy synowie Jakobowi iako im był przykazał.

13. Y doniósszy go do ziemi Chananeyckiej, pogrzebli go w iaskini dwoistey, którą był kupił Abraham z polem, w ośiadłość grobu, od Ephrona Heteyczyka przeciwko Mambre.

14. Y wrócił się Jozeph do Egiptu z braćm swą y wszystkim towarzystwem pochowawszy oycę.

15. Po którego śmierci, bojąc się braćm iego, y mówiąc między sobą: By snadź nie pamiętał na krzywdę którą odniósł, a nie oddał nam wszystkiego złego któreśmy czynili,

16. wskazali do niego mówiąc: Oćiec twój rozkazał nam przed tym niżli umarł,

17. abyśmy ty do powiedzieli słowy iego: Proszę abyś zapamiętał złego uczynku braćmiej twoiej, y

kamienne (trzy tys. kroków), od Jordanu na dwa. Odbywszy tu płaczliwy obrzęd pogrzebowy, jeszcze w oddaleniu i jakby w ukryciu od Chananeyczyków, od których mogliby być podejrzewani o zamiary nieprzyjacielskie, posunęli się w głąb Chananey, do Hebron, i tam pochowali.—*Siedm dni.* O żałobie pogrzebowej w ciągu takiego czasu wspom. Ekkles. r. 22, 13.

16. *Wskazali do niego.* Wysłali kogoś niewinnego, może Beniamina, gdyż sami dla wstydu nie ośmielali się mówić doń o tém.—*Ojciec.* Zdaje się, że braćm Józefa skłamali tu, i nadużyli imienia ojcowskiego; Jaków bowiem zapewne tego im nie zalecał, będąc najmocniej przeświadczony o łaskawości i łagodności Józefa.

17. *Sługom Boga ojca twego.* Którzy temuż służyły Bogu, którego czcił i ojciec twój.—*Józef płakał.*

cati atque malitia quam exercuerunt in te: nos quoque oramus, ut servis Dei patris tui dimittas iniquitatem hanc. Quibus auditis flevit Joseph.

18. Veneruntque ad eum fratres sui, et prout adorantes in terram dixerunt: Servi tui sumus.

19. Quibus ille respondit: Nolite timere: num Dei possumus resistere voluntati?

20. Vos cogitastis de me malum: sed Deus vertit illud in bonum, ut exallaret me, sicut in praesentiarum cernitis, et salvos faceret multos populos. (*Supr. 45, 5*).

21. Nolite timere: ego pascam vos et parvulos vestros. Consolatusque est eos, et blande ac leniter est locutus. (*Supr. 47, 12*).

22. Et habitavit in Aegypto cum omni domo patris sui; vixitque centum decem annis. Et vidit Ephraim filios usque ad tertiam generationem. Filii quoque Machir filii Manasse nati sunt in genibus Joseph.*

23. Quibus transactis, locutus est fratribus suis: Post mortem meam Deus visitabit vos, et ascendere vos faciet de terra ista ad terram quam iuravit Abraham, Isaac, et Jacob.* (*Num. 32, 39*).

24. Cumque adjurasset eos atque dixisset: Deus visitabit vos: asportate ossa mea vobiscum de loco isto; (*Exod. 13, 19. Jos. 24, 32*).

25. mortuus est, expletis centum decem vitae suae annis. Et conditus aromatibus, repositus est in loculo in Aegypto.

grzechu, y złości; która wyrządzili tobie: My też prosimy, abyś sługom Boga oycy twemu odpuścił tę nieprawość. Co usłyszawszy Jozeph płakał.

18. Y przyszli do niego bracia jego: a pokłoniwszy się nisko aż do ziemi, rzekli: Jesteśmy słudzy twoi.

19. Którym on odpowiedział: Niebóycie się: izali sprzeciwić się możemy woli Bożej?

20. Wyście o mnie złe myśleli: ale Bóg obrócił to w dobre, aby mię wywyższył, tak iako teraz widzicie, ażeby wiele ludu zachował.

21. Nie bóycie się: Ja żywić będę was, y działki wasze. Y cieszył ie, y łagodnie y łaskawie mówił,

22. y mieszkał w Egypcie ze wszystkim domem oycy swego, y żył sto y dziesięć lat. Y widział syny Ephraimowe aż do trzeciego pokolenia. Synowie też Machira syna Mauassessowego porodzili się na koleniech Jozefowych.

23. Które rzeczy gdy przeszły, rzekł bracię swę: Po śmierci moiej Bóg was nawiedzi, y uczyni że wynidziecie z ziemi téj, do ziemi którą przysięgał Abrahamowi, Izaakowi, y Jakobowi.

24. A gdy ie poprzysięgał, y rzekł: Bóg was nawiedzi: wyniesiesz kości moje z sobą z mieysca tego:

25. Umarł, wypełniwszy sto y dziesięć lat żywota swego. Y pomazany wonnemi maściami, włożony iest do trunny w Egypcie.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 50. Lata od stworzenia świata, dla tego się najwięcej na krajach kładą, aby się każdy mógł doliczyć, którego czasu Pan Chrystus przyszedł na świat. Wszakże i to masz wiedzieć, iż tych lat, nie wszyscy jednako liczą, i są w tém rozmaite mniemania. Bo iż z Pisma ś. pewnej liczby tych lat nie mamy, a inszych Historyków świętych pisanie są w tém niezgodne: dla tego różnie te lata liczą. Ztądże się stało, iż niektórzy od stworzenia świata do przyjścia Pana Chrystusowego, liczą lat pięć tysięcy: drudzy tylko cztery tysiące, którym też niektórzy przydają dwadzieścia albo trzydzieści lat. Żebyśmy tedy to co się najwięcej z prawdą zgadzać może, i jako teraz uczeńszy te lata liczą wiedzieli, przypiszę tu jako się te lata najłatwiej liczyć mogą. A tak ten wszystek czas na sześć wieki pospolicie rozdziałają, jako pisze *Augustin. 22. de Civit. c. ult. et 1. lib. de Genesi contra Manichae. cap. 23.* Pierwszy wiek od Adama do potopu. Wtóry, aż do Abrahama. Trzeci, aż do Dawida. Czwarty, aż do niewolej Babilońskiej. Piąty, aż do Pana Chrystusa. Szósty, od Pana Chrystusa począwszy, aż do końca świata.

Pierwszy wiek trwał przez lat 1656, o których niemasz nie wątpliwości u Katholików: bo to wzięto z tych pierwszych ksiąg Mojżeszowych, tak żydowskich jako też łacińskich. Grecy lepak trzymając się 70 tłumaczy, przydają do tego lat 600. Ale tych zawiodły omylne exemplarze greckie, którym w tym nie trzeba dawać wiary.

Wtóry wiek trwał tylko lat 322, bo chocia z tychże ksiąg pierwszych tak żydowskich jako i łacińskich, liczymy tylko lat 292, wszakże tam opuszczono rodzaj Kainana, który przydałi 70 tłumacze, i Łukasz ś. potwierdził (Łuk. 3) i przeto mają się przydać lat 30, przez które Kainan żył, pierwój niż syny zrodził. A tu też jest błąd u Greków, bo przydają niemal sto lat do każdego wieku, i przeto do tego wieku przydają lat 800. Ale nasz rachunek zgadza się i z żydowskim i z łacińskim tekstem.

Trzeciego wieku lata zadają więcej trudności, wszakże tak się zda najpewniejsza liczba, iż wiek od Abrahama aż do Dawida trwał przez lat 941. Bo od narodzenia Abrahama, aż do wyprowadzenia ludu Izraelskiego z Egiptu, albo aż do dania zakonu (bo trzeciego miesiąca po wyjściu z Egiptu dany jest zakon) było lat 501.

Bolejąc nad tém, że bracia jego się trapią, i wątpią o jego pojednaniu.

19. *Izali sprzeciwić się możemy woli Bożej?* Hebr.: *azali ja Bóg jestem?* iżbym to, co on rozporządził dla waszego dobra, mógł obrócić na waszą szkodę i zagubę.

20. *Wyście myśleli.* Ale, jako ludzie, nie zdołaliście tego dokonać.—*Bóg obrócił.* Bo u Boga chcieć jest to samo co wykonać.

22. *Synowie też Machira.* T. j. *syn,* albowiem Machir miał tylko jednego syna; jest to Enallage.—*Poro-*

dzili się na kolanach. Jak gdyby mówił: Józef syna Machira, jak skoro się urodził, przysposobił sobie za syna, i przeto, według zwyczaju, przyjął go i postawił na swych kolanach; jak to uczyniła i Rachel, wyż. r. 30, 3.

24. *Wyniesiesz kości moje.* Abym mógł być pochowany w Chananei, razem z moim ojcem, dziadem i pradziadem.

Józef po śmierci ojca żył jeszcze lat 54, umarł r. sw. 2369, przed Chr. 1635, przełożonym był w Egipcie lat 80.

jako też pisze Eusebius (lib. 10 de praeparatione Evangelica, cap. 3). A od dania zakonu aż do początku królestwa Dawidowego było lat 436, czego się łatwo doliczyć może, (3. Król. 6) co wszystko uczyni lat 941.

Czwarty wiek był, którego królestwo żydowskie trwało, od początku królestwa Dawidowego, aż do niewolej Babilońskiej, ten się łatwo porachować może z ksiąg 3-ch Król. 2. 11, 12 i 4 Król. 8. i iuszych, przydawszy też niektóre z ksiąg 2. Paralip. 12. i 22, gdzie wszystko rachując, jako mamy w łacińskich księgach uczyni lat 470, przez które ten wiek trwał.

Piąty wiek od wyjścia z niewoli babilońskiej, aż do Pana Chrystusa najtrudniejszy ku zachowaniu, jako wiele lat trwał: wszakże wszystko porachowawszy pilno, ten się zda najpewniejszy rachunek, iż trwał około 600 lat, mało co może być mniej albo więcej.

A tak te wszystkie wieki złączywszy, uczynią lat 3989. A tego czasu miał się narodzić Pan Chrystus: wszakże pospolite mniemanie jest, że się właśnie narodził roku 4000, albo roku 4001, żeby albo skończył czwarty tysiąc, albo zaczął piąty. A to że niedostaje lat jedenaście, stało się iż i Pismo ś. i Historykowie podczas tych mniejszych rzeczy nie rachują.

Dla czego się greckie księgi w tym rachunku nie zgadzają z żydowskimi i łacińskimi? Na to odpowiada Augustyn (lib. 15 de civit. c. 13.) iż 70 tłumacze, którzy przekładali Biblią na grecki język, napisali byli bez wątpienia według ksiąg żydowskich: ale to odmienił ten, który pierwszy przepisał z Biblioteki *Ptolemei i Philadelphii*: bo ten pisarz bojąc się aby poganie nie rozumieli, że to rzeczy były zmyśnione, kiedyby czytali iż jeden człowiek żył lat 900, o czem Plinius (lib. 7, c. 48 i 49). Przeto tak to udawał, iż onych czasów, krótsze lata mierzone, tak że dziesięć lat jeden nasz rok mogły uczynić. Co żeby się tęp snadniej zdało, przydawał też jeszcze do onych rodzajów po stu lat, i ztąd urosła ta odmiana w księgach greckich, wszakże i w żydowskich i w łacińskich prawdziwa liczba lat została, której my się trzymamy. Tak Augustyn ś.

LIBER EXODUS.

CAPUT I.

O rozmnożeniu się potomków Jakóba w Egipcie, ich ucisku i prześladowaniach.

1. Haec sunt nomina filiorum Israel, qui ingressi sunt in Aegyptum cum Jacob; singuli cum domibus suis introierunt; (*Gen. 46, 8*).

2. Ruben, Simeon, Levi, Judas,

3. Issachar, Zabulon, et Benjamin,

4. Dan, et Nephthali, Gad, et Aser.

5. Erant igitur omnes animae eorum, qui egressi sunt de femore Jacob, septuaginta; Joseph autem in Aegypto erat.

6. Quo mortuo, et universis fratribus ejus, omni-que cognatione illa,

7. filii Israel creverunt, et quasi germinantes multiplicati sunt; ac roborati nimis impleverunt terram. (*Act. 7, 17*).

8. Surrexit interea rex novus super Aegyptum, qui ignorabat Joseph;

9. et ait ad populum suum: Ecce, populus filiorum Israel multus, et fortior nobis est.

10. Venite, sapienter opprimamus eum, ne forte multiplicetur: et, si ingruerit contra nos bellum, addatur inimicis nostris, expugnatisque nobis egrediat de terra.

KSIEGA WYJŚCIA.

ROZDZIAŁ 1.

1. Te są imiona synów Izraelowych, którzy weszli do Egiptu z Jakobem: każdy z nich z domy swemi weszli:

2. Ruben, Symeon, Lewi, Judas,

3. Issachar, Zabulon, y Benjamin,

4. Dan y Nephthali Gad y Aser.

5. Było tedy wszystkich dusz tych którzy wyszli z biodry Jakobowej, siedmdzieśiat: a Jozeph był w Egypcie.

6. Który gdy umarł, y wszyscy bracia jego, y wszytek on rodzaj,

7. synowie Izraelowi urosli, y iakoby wyrastający rozmnożyli się: y zmocniwszy się zbytnie napełnili ziemię.

8. Powstał tym czasem król nowy nad Egypcem, który niewiedział o Jozefie:

9. Y rzekł do ludu swego, oto lud synów Izraelowych wielki, y mocniejszy jest nad nas.

10. Pódźcie mądrze potłummy go, by się snadź nie mnożył: a ieśliby przypadła na nas wojna, by się nie przyłączył nieprzyaciółom naszym, a poraziwszy nas nie wyszedł z ziemi.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. Z domy swemi. T. j. z familiami, synami i wnukami.

5. Siedmdzieśiat. Jak tę liczbę należy rozumieć, patrz wyż. r. 46, 27.

6. I wszytek on rodzaj. T. j. po śmierci już wszystkich tych osób 70-ciu, które weszły z Jakóblem do Egiptu.

7. Jakoby wyrastający. Bardzo prędko się mnożyli, jak ryby, lub grzyby.—Zmocniwszy się zbytnie. Stali się potężni z powodu swęj liczby i bogactw.—Napełnili ziemię. Gessen, w której mieszkali. Tak wielka płodność Izraelitów pochodziła ze szczególniejszego dobrodziejstwa Bożego: jednakże nie należy ją przypisywać cudowi, bo w ciągu lat 215, osób 70 przez ciągłe pło-

dzenie się mogły urosć w ogromne mnóstwo.

8. Król nowy. Według niektórych było Amenofin.—Nie wiedział o Józefie. Wers. Chald.: który nie zachowywał postanowień Józefa, lecz nowe prawa i zwyczaje wprowadzał.

10. Mądrze potłummy go. LXX. chytrze działajmy przeciwko nim. Ucisk ten i utrapienie Izraelitów zaczęło się nieco przed narodzeniem Mojżesza, i trwało mniej więcej lat 90. Ztąd siostrze Mojżesza nadano imię Maria, t. j. gorycz, dla ucisku, jakiego już doświadczała. Bóg dopuścił na Izraelitów to utrapienie dla tego, że niektórzy z nich wpadli byli w bałwochwalstwo, jak naucza Ezechiel, r. 23, 8; a także, iżby obrzydzili sobie Egipt i myśleli o powrocie do ziemi obiecanej.—By się

11. Praeposuit itaque eis magistros operum, ut affligerent eos oneribus; aedificaveruntque urbes tabernaculorum Pharaoni, Phithom, et Ramesses.

12. Quantoque opprimebant eos, tanto magis multiplicabantur, et crescebant;

13. oderantque filios Israel Aegyptii, et affligebant illudentes eis;

14. atque ad amaritudinem perducebant vitam eorum operibus duris luti et lateris, omnique famulatu, quo in terrae operibus premebantur.

15. Dixit autem rex Aegypti obstetricibus Hebraeorum, quarum una vocabatur Sephora, altera Phua,

16. praecipiens eis: Quando obstetricabitis Hebraeas, et partus tempus advenerit, si masculus fuerit, interficite eum: si femina, servate.

17. Timuerunt autem obstetrices Deum, et non fecerunt iuxta praeceptum regis Aegypti, sed conservabant mares.

18. Quibus, ad se accersitis, rex ait: Quidnam est hoc, quod facere voluistis, ut pueros servaretis?

19. Quae responderunt: Non sunt Hebraeae sicut Aegyptiae mulieres: ipsae enim obstetricandi habent scientiam, et priusquam veniamus ad eas, pariunt.

20. Bene ergo fecit Deus obstetricibus; et crevit populus, confortatusque est nimis.

21. Et quia timuerunt obstetrices Deum, aedificavit eis domos.

22. Praecepit ergo Pharaon omni populo suo, dicens: Quidquid masculini sexus natum fuerit, in flumen projicite: quidquid feminini, servate.

11. Ustawił tedy nad nimi przełożone robót, aby ie trapił ciężarami: y zbudowali miasta przybytków Pharaonowi, Phitom, y Ramesses.

12. A im barziej ich tłumili, tym więcej się mnożyli y rośli.

13. Y nienawidzieli Egypćianie synów Izraelowych, y trapił ie nagrawiając ich:

14. Y ku gorzkości przywodzili żywot ich robotami ciężkimi, gliny y cegły, y wszelaką służbą, która byli obciążeni w robotach około ziemi.

15. Y rzekł król Egypćski babom Hebrejczyków: z których iednę zwano Zephora, a druga Phua:

16. przykazując im. Gdy będziecie babcie Hebrejankóm, a przyjdzie czas rodzenia, iesli się syn urodzi, zabijcie go, a iesli córka, zachowajcie.

17. Lecz baby bały się Boga, y nie uczyniły według przykazania króla Egypćskiego, ale zachowały chłopiątką.

18. Których wezwawszy król do siebie, rzekł: Cóż to iest coście chciały uczynić żeście chłopiąta zachowały?

19. Które odpowiedziały: Nie są Hebrejanki iako Egypćskie niewiasty: bo same umieją babcie, y piérwý rodzą niżli przyjdziem do nich.

20. Uczynił tedy Bóg babom dobrze: y rozkrzewił się lud y zmocnił się zbytnie.

21. A iż się bały Boga baby zbudował im domy.

22. Rozkazał tedy Pharaon wszystkiemu ludowi swemu, mówiąc: Co się kolwiek męzkiey płci urodzi, to wrzucie do rzeki: a cokolwiek niewieściey, zachowajcie.

Wykłady miejsc trudniejszych X. J. Wujka.

EXODUS, po Żydowsku VEELE SEMOTH.

Te księgi po grecku *ἐξοδος* *Exodus*, to jest wyjście, albo wyprowadzenie, zowią, iż w nich Mojżesz opisuje ono sławne a dziwne wyprowadzenie i wybawienie synów Izraelowych z niewoli egipskiej. Żydowie je-

śnaż nie mnożył. Trzy były przyczyny, dla których postanowili prześladować Izraelitów, obawa, zazdrość i nienawiść; bojaźń, iżby przy nadarzonej sposobności nie łączyli się z nieprzyjaciółmi; zazdrość, że bardzo się im powodziło co do rozmnażania się potomstwa; nienawiść, z powodu różności Religii.—*Nie wyszedł*. Widać z tego iż rozchodziła się wieść, że Izraelici mają zamiar powrócić do ziemi Chanaan.

11. *Przełożonych robot.* Dozorców nad robotami, poborców podatków, nie pieniędzy, ale cegieł. Zmuszani byli robić cegły (w. 14), budować miasta i piramidy, sprowadzać wodę kanałami z Nilu na łąki i pola. Lud prosty, zostając w dostatkach i próżnowaniu, zwykł oddawać się cielesnej namietności. Dla zapobiegania temu złemu, wodzowie zwykli naznaczać wojsku, w czasie pokoju, roboty nawet niepotrzebne.—*Miasta przybytków*. Patrz Wujka.

12. *Im barziej ich tłumili, tym więcej się mnożyli i rośli*. Przypisać to należy szczególniejszej opiece Boga, jak naucza ś. Aug. ks. 18, o M. B. r. 6.

13. *I nienawidzieli synów Izraelowych*. Nie tylko obawiali się ich, ale i nienawidzieli; potwierdza to samo Dawid. Ps. 104, 25: *Odmienił serce ich, aby nienawidzieli ludu jego*.

14. *I wszelką służbę... około ziemi*. Z tego daje się wnioskować, że Izraelici byli rozsyłani do różnych części Egiptu, i skazywani do robot przymusowych około u-

prawy ziemi.

15. *Babom Hebrejczyków*. Akuszerki te były Egipcjanki (jak się okaz. z w. 19); więc tém więcej godną jest pochwały ich pobożność.

16. *A przyjdzie czas rodzenia*. Gdy niewiasty hebrajskie wydadzą płód, i postrzeżecie że on jest rod. męzkiego, zabijajcie go ściskając, lub dusząc. Chciał król, aby zabijano tylko chłopców, bo niewiast nie lekano się, jako słabych, i chciano używać ich do rozpusty, bo zwykle były piękne.

19. *Same umieją babcie*. Same są przebiegłe i mocnego zdrowia, wydają przeto płód żywy i zdrowy bez obcej pomocy. Niektórzy rabini tak wykładają z Hebr: one podobne są bydlętom, które nie potrzebują, w czasie rodzenia, akuszerki. Mogły tak mówić te akuszerki, udawając nienawisć i pogardę Hebrajczyków, i podstawiając je na miejsce łaskawości, której względem nich użyły.—*Pierwý rodzą niż przyjdziemy do nich*. Jest to kłamstwo; albowiem one dobrowolnie zachowywały życie chłopców, jak wid. z w. 17. Może kłamstwa usługnego nie uważały za grzech; gdyż dawniej nawet mężowie uczeni bywali, lubo fałszywie, takiego przekonania.

21. *Zbudował im domy*. P. W.

22. *Rozkazał tedy Pharaon ludowi*. Edykt okrutny, na który się wzdygali sami Egipcjanie, jak mniemają niektórzy pisarze, i dla tego nie był w całej ścisłości zachowywany.

od pierwszego słowa jako zwykli *welie Semoth*, to jest, Ale imiona, nazywają. Mają w sobie Historyą sta i czterdziestu lat i roku jednego, począwszy od śmierci Józefowej, aż do dnia którego Mojżesz dokonawszy przybytku, albo namiotu kościelnego, postawił i poświęcił go, ze wszystkiem naczyńiem jego, u góry Synai. Bo od śmierci Józefowej aż do wyjścia z Egiptu wyszło 140 lat, a od wyjścia z Egiptu aż do poświęcenia przybytku rok jeden. A tu opisano rozmnożenie, ucisk, i wywiedzenie Żydów z Egiptu, ono dziesięć plag, podanie dziesięciorga przykazań, zbudowanie przybytku, ubior kapłański. Z tych ksiąg Pan Chrystus i Apostołowie dwadzieścia i pięć świadectw w teź słowa przywodzą: a 19 inszemi słowy.

Roz. I. w. 11. *Miasta przybytków*. Tak łacińska vulgata, w żydowskim zowie miasta skarbów albo śpichlerzów. Bo gdzie przed tēmi tylko jakoby w przybytkach mieszkali, tam Pharaó kazał uczynić miasta obronne, na schowanie albo skarbów i inszych potrzeb, albo też dla straży przy granicach z których jedno nazwano Phithon, drugie Ramesses, do którego się było zeszło do sześć kroć sto tysięcy mężów Izraelskich: gdy z Egiptu wyciągnęli.

22. *Zbudował im domy*. Domem Pismo święte zowie familią albo rodzaj jaki ludzi, bo, jako dom z wielu kamieni, tak też jedna familia albo rodzaj z wielu ludzi, ztąd to, zbudować komu dom, Żydowie mówią, to jest rozmnożyć potomstwo i ubogacić. Inszy tak to wykładają jakoby to nie o niewiastach onych mówił, ale o rozmnożeniu Żydów, wszakże wiedzieć mają, iż w żydowskim często *pronomina masculina, pro facminis ponuntur, et e contra*.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O narodzeniu Mojżesza, przysposobieniu go za syna przez królową, i ucieczce jego z Egiptu.

1. Egressus est post haec vir de domo Levi; et accepit uxorem stirpis suae. (*Infr. 6, 20*).

2. Quae concepit, et peperit filium; et videns eum elegantem, abscondit tribus mensibus. (*Heb. 11, 23*).

3. Cumque jam celare non posset, sumsit fiscellam scirpeam, et linivit eam bitumine ac pice; posuitque intus infantulum, et exposuit eum in caretto ripae fluminis,

4. stante procul sorore ejus, et considerante eventum rei.

5. Ecce autem descendebat filia Pharaonis ut lavaretur in flumine; et puellae ejus gradiebantur per crepidinem alvei. Quae cum vidisset fiscellam in papyrione, misit unam e famulabus suis; et alatalam (*Act. 7, 21*).

6. aperiens cernensque in ea parvulum vagientem, miserat ejus ait: De infantibus Hebraeorum est hic.

7. Cui soror pueri: Vis, inquit, ut vadam, et vocem tibi mulierem Hebraeam, quae nutrire possit infantulum?

8. Respondit: Vade. Perrexit puella et vocavit matrem suam.

9. Ad quam locuta filia Pharaonis: Accipe, ait, puerum istum, et nutri mihi: ego dabo tibi mercedem tuam. Suscepit mulier, et nutriti puerum; adultumque tradidit filiae Pharaonis.

10. Quem illa adoptavit in locum filii, vocavitque nomen ejus Moyses, dicens: Quia de aqua tuli eum.

1. Wyszedł potym mąż z domu Levi, y pojął żonę pokolenia swego.

2. która poczęła y porodziła syna: a widząc go bydź nadobnym, kryła go przez trzy miesiące.

3. A gdy już tać nie mogła, wzięła plećiankę z sitowia, y namazała ją kłiem y smolą, y włożyła w nią dzieciątko, y włożyła je między rogóz na brzegu rzeki,

4. a siostra jego stała zdaleka, y przypatrowała się co się stanie.

5. Alie oto zstępowała córka Pharaonowa, aby się kąpała w rzecie: a panuy iey chodziły po brzegu rzeki. Która użyżawszy plećiankę między rogoziem, posłała jednę z służebnic swoich, y przyniosioną

6. otworzywszy, a widząc w niej dzieciątko płaczace, zmiłowawszy się nad nim, rzekła, z dzieatek to Hebreyskich iest ten.

7. Którę siostra dziecięcia rzekła, chcesz że poyde y zawolanię niewiasty Hebreyskię, któraćby mogła chować dziecię?

8. Odpowiedziała, Idź. Poszła dziewczeczka, y zawołała matki swęy.

9. Do którę rzekszy córka Pharaonowa: Weźmi (przy) to dziecię a wychoway mi, ja tobie dam twą zapłatę. Przyjęła niewiasta, y karmiła dziecię: a gdy podrosło oddała córce Pharaonowęy.

10. Którę ona przywłaszczyła za syna, y nazwała imię jego Moyżesz, mówiąc: Izem go z wody wyjęła.

R. 2.—1. *Mąż z domu Lewi*. Ojcem tym Mojżesza był Amram, syn Kaata, wnuk Lewiego, praprawnuk Jakóba.—*Żonę pokolenia swego*. Jochabed, wnuczkę Lewiego, i Amrama stryjecną siostrę. Niż. r. 6. 20.

2. *Nadobnym*. S. Stefan, Dz. 7, 20, nazywa go *przyjemnym Bogu*, zamiast nadobnym.

3. *A gdy już tać nie mogła*. Znnowu zaczęło się srożyć prześladowanie. Jednakże wiele dzieci zdołano ocalić od śmierci, jak się okazuje z zachowania przy życiu Aarona i jego współrobieńników.—*Plećiankę z sitowia*. Skrzynkę, koszałkę, z rośliny zwanej sitem, albo sitowiem, sławem. Był zwyczaj u Egipcyan robienia małych łódek z sitowia i z papyru.—*Między rogoz*. Po między trawę wysoką, mającą kształt szpady. Ta prze-

to koszałka z Mojżeszem nie mogła być łatwo uniesioną przez pęd wody Nilu.

4. *Siostra jego stała zdaleka*. Maria, dziewczynka lat 10, lub 12, od matki nauczona, co miała czynić.

5. *Córka Pharaonowa*. Józef Fl. i niektórzy inni nazywają ją Termutimą. Filon twierdzi, że była jedyną córką i dziedziczką Faraona, nie miała dzieci, chociaż oddawna już była zamężna.

6. *Z dzieatek to hebrajskich iest ten*. Że tak było w istocie poznała z obrzezania.

10. *Przywłaszczyła za syna*. Filon powiada, że Termutima udała, iż była brzemienna, i porodziła Mojżesza; zdaje się sprzysięć temu twierdzeniu s. Paweł, mówiąc (Żyd. r. 11, 24), że Mojżesz przyszedłszy do zupeł-

11. In diebus illis postquam creverat Moyses, egressus est ad fratres suos; viditque afflictionem eorum, et virum Aegyptium percutientem quendam de Hebraeis fratribus suis. (*Hebr. 11, 24.*)

12. Cumque circumspexisset huc atque illuc, et nullum adesse vidisset, percussus Aegyptium abscondit sabulo.

13. et egressus die altero conspexit duos Hebraeos rixantes; dixitque ei qui faciebat injuriam: Quare percutis proximum tuum?

14. Qui respondit: Quis te constituit principem et iudicem super nos? num occidere me tu vis, sicut heri occidisti Aegyptium? Timuit Moyses, et ait: Quomodo palam factum est verbum istud?

15. Audivitque Pharaon sermonem hunc, et quaerebat occidere Moysen; qui fugiens de conspectu ejus, moratus est in terra Madian, et sedit juxta puteum.

16. Erant autem sacerdoti Madian septem filiae, quae venerunt ad hauriendam aquam; et impletis canalibus adquare cupiebant greges patris sui.

17. Supervenere pastores et ejecerunt eas; surrexitque Moyses, et defensis puellis adaquavit oves earum.

18. Quae cum revertissent ad Raguel patrem suum, dixit ad eas: Cur velocius venistis solito?

19. Responderunt: Vir Aegyptius liberavit nos de manu pastorum: insuper et hausit aquam nobiscum, potumque dedit ovibus.

20. At ille: Ubi est? inquit: Quare dimisistis hominem? vocate eum, ut comedat panem.

21. Juravit ergo Moyses, quod habitaret cum eo. Accepitque Sephoram filiam ejus uxorem, (*Infr. 18, 2. I. Par. 23, 15.*)

22. quae peperit ei filium, quem vocavit Gersam, dicens: Advena fui in terra aliena. Alterum vero peperit, quem vocavit Eliezer, dicens: Deus enim patris mei adjutor meus eripuit me de manu Pharaonis.

23. Post multum vero temporis mortuus est rex Aegypti; et ingemiscientes filii Israel, propter opera vociferati sunt; ascenditque clamor eorum ad Deum ab operibus.

nego wieku, nie przyznawał się iż był synem córki Faraona. Dla czegoż Mojżesz po śmierci Faraona nie był powołany na tron? Może dla tego, że zdrada matki, i jego przysposobienie zostało wykryte. — *Nazwała imię jego Mojżesz.* T. j. wydobyty z wody.

11. *W one dni.* W roku 40-m życia, jak pow. ś. Szczepan. (Dz. 7, 23). — *Do braci swój.* Hebrajczycy nazywają braćmi wszystkich tych, którzy są tejeż familii, lub narodu. — *Egiptczyka bijącego.* Filon twierdzi, że Egiptczykiem tym był jeden z dozorców, którzy uciskali Izraelitów niesprawiedliwą pracą.

12. *Zabiwszy Egiptczyka.* Prawnie Mojżesz zabił Egiptyanina, otrzymawszy do tego władzę z Boskiego natchnienia. Zdaje się potwierdzać to ś. Szczepan, gdy mówi (Dz. 7, 24): *Pomścił się... zabiwszy Egiptczyka.* A mniemał żeby rozumieli bracia, że Bóg daje im wybaczenie przez rękę jego.

14. *I rzekł.* Myślał sam w sobie. — *Jakoż się ta rzecz objawiła.* Jakim sposobem ten jego postępek mogli ktoś postrzedz?

11. W one dni gdy był urośl Mojżesz, wyszedł do bracięw swęw: y użyżzał ich utrapienie, y meża Egiptczyka biącego iednego z Hebrejczyków bra cięw iego.

12. A gdy się obeżyżzał tam y sam, y widział że nikogo nie masz, zabiwszy Egiptczyka skrył go w piasek.

13. A wyszedszy dnia drugiego użyżzał dwu Hebrejczyków, a oni się wadzą: y rzekł onemu który krzywdę czynił, Czemu bięsz bliźniego twego?

14. Który odpowiedział, któż cię postawił Książęciem y sędzim nad nami? czy mię ty chcesz zabić iakoś wezora zabił Egiptczyka? Ulekl się Mojżesz y rzekł, Jakoż się ta rzecz objawiła?

15. Y usłyszał tę mowę Pharaon, y szukał zabić Mojżesza: który uciekszy od oblicza iego: mieszkał w ziemi Madiiańskięw, y siedział u studnie.

16. A kapłan Madiiański miał siedm córek, które przysły czerpać wody: a napelniwszy koryta, chęlały napoić trzody oyca swego:

17. nadeszli pastérze y odegnali ie: Y wstał Mojżesz, a obróniwszy dziewki, napoił owce ich.

18. Które gdy się wróciły do Raguela oyca swego, rzekł do nich: Przeczescie nad zwyczaj rychlęw przyszły?

19. Odpowiedziały: Człowiek Egiptczyk wybawił nas z ręki pastérzów: nad to y naczępiał wody z nami, y dał pić owcom.

20. Tedy on rzekł: A gdzie iest? Czemuście puściły człowieka? zawolaycie go aby iadł chleb.

21. Przysięgl tedy Mojżesz, że miał z nim mieszkać, y wziął Sephorę córkę iego za żonę:

22. Która mu urodziła syna, którego nazwał Gersam, mówiac: Byłem przychodniem w ziemi cudzey. Urodziła zaś drugiego, którego nazwał Eliezer, mówiac: Bóg bowiem oyca mego pomocnik mój, wyrwał mię z ręki Pharaonowęw.

23. A po niemalym czasie umarł król Egiptski, a wdychaiąc synowie Izraelowi dla robót wolali, y wstąpiło wołanie ich do Boga od robót,

15. *Ucieklszy.* Mając w swoim czasie powrócić. — *Madian.* P. W.

16. *Kapłan Madiiański.* Chald.: *Książę.* Prawdopodobna, że był jednym i drugim, gdyż w owym czasie naczelnicy rodzin zwykłe byli i kapłanami, jak Noe, Abraham i t. p. — *Chęlały napoić trzody.* Sztuka pasterska w owych czasach należała do zatrudnień szlachetnych.

17. *Odegnali ie.* Chcąc naczepianę przez nich wodą napoić swoje trzody.

18. *Do Raguela.* Który w nast. rozdz. nazwany jest Jetro, i Cineusem. Sędz. 4, 11.

19. *Człowiek Egiptczyk.* Albo tak wnosili o nim z ubioru, albo może im powiedział, że jest z Egiptu.

20. *Abym iadł chleb.* Aby wziął pokarm, i mieszkał z nami.

21. *Przysięgl.* P. W.

22. *Gersam.* Znaczy przychodzień, pielgrzym. — *Eliezer.* T. j. Bóg pomocnik mój.

23. *Umarł król Egiptski.* Nie tylko ten, za którego

24. Et audivit gemitum eorum, ac recordatus est foederis, quod pepigit cum Abraham, Isaac, et Jacob.

25. Et respexit Dominus filios Israel et cognovit eos.

24. Y usłyszał narzekanie ich, y wspomniął na przymierze które uczynił z Abrahamem, Izaakiem, y Jakobem.

25. Y weyjrzał Pan na syny Izraelowe, i poznał je.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 2. w. 15. *W ziemi Madyańskiej.* Madyańska ziemia, nazwana jest od miasta Madyan, tak rzeczonego, od jednego syna Abrahamowego z Cetury urodzonego. A leżało to miasto nad brzegiem morza Czerwonego. Tam Mojżesza przyjął Raguel, (który też i Jetro jest nazwany) i tamże mieszkał blisko czterdzieści lat.

21. *I przysiągł.* Słowo żydowski Jaal, teraz niektórzy przekładają (przyszwili albo chciał). Lecz lepiej wulgata (przysiągł), gdyż też Jaal znaczy przysiądz, i sama rzecz to pokazuje. Bo musiał się Mojżesz Raguelowi podobać, przeto nie żałował mu swojej córki, a on mu też przysiągł, że miał z nim mieszkać.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O posłannictwie, które odebrał Mojżesz od Boga, objawiającego się mu w krzaku gorejącym.

1. Moyses autem pascebat oves Jethro soceri sui sacerdotis Madian; cumque minasset gregem ad interiora deserti, venit ad montem Dei Horeb.

2. Apparuitque ei Dominus in flamma ignis de medio rubi; et videbat quod rubus arderet, et non combureretur. (Act. 7, 30).

3. Dixit ergo Moyses: Vadam et videbo visionem hanc magnam, quare non comburatur rubus.

4. Cernens autem Dominus quod pergeret ad videndum, vocavit eum de medio rubi, et ait: Moyses, Moyses! Qui respondit: Adsum.

5. At ille: Ne appropies, inquit, huc: Solve calceamentum de pedibus tuis: locus enim, in quo stas, terra sancta est.

6. Et ait: Ego sum Deus patris tui, Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob. Abscondit Moyses faciem suam; non enim audebat aspicere contra Deum. (Matth. 22, 32. Marc. 12, 26. Luc. 20, 37).

7. Cui ait Dominus: Vidi afflictionem populi mei in Aegypto, et clamorem ejus audivi propter duritiam eorum, qui praesunt operibus.

1. A Mojżesz pasł owce Jetro świekra swego kapłana Madiainskiego: a gdy zagnał trzodę w głębokość pustynie, przyszedł do góry Bożej Horeb.

2. Y ukazał mu się Pan w płomieniu ognistym z posrzedku krza: y widział iż kierz gorzał, a nie-zgorzał.

3. Y rzekł Mojżesz, Pójdę, a oglądam widzenie to wielkie, czemu nie zgorze ten kierz.

4. A widząc Pan iż szedł patrzeć, zawołał go z posrzedku krza, y rzekł: Mojżeszu, Mojżeszu. Który odpowiedział: Owo ja.

5. A on do niego: Nie przystępuj sam, rozzuy bōty z nóg twoich: miejsce bowiem na którym stoisz, ziemia święta jest.

6. Y rzekł, Jam jest Bóg oycy twego, Bóg Abraham, Bóg Izaaka, y Bóg Jakoba. Zakrył Mojżesz oblicze swe: bo nieśmiał patrzeć na przeciw Bogu.

7. Któremu rzekł Pan: Widziałem utrapienie ludu mego w Egypcie, y słyszałem krzyk jego dla surowości tych, którzy są położeni nad robotami:

Mojżesz się urodził, i uciekł z Egiptu; ale i dwaj drudzy, także nienawidzący Izraelitów.—*Dla robot ucłali.* Przygniecenie będąc nieszczęściami z powodu niewoli i ciężkiej pracy, zwracali się od Boga, szukając u niego pociechy.

24. *Wspomniął na przymierze.* Mówi się tu o Bogu w sposób ludzki.

25. *I wejrzał Pan.* Okiem swęj łaskawości, i postanowił wybawić ich z utrapień.

R. 3.—1. *Pasł owce.* Mojżesz lat 40 zostawał na dworze Faraona; drugie 40 zajmował się paszeniem trzód w Madian; przez ostatnie zaś lat czterdzieście był pasterzem i wodzem ludu swego. Pospolicie się mniema, że wtenczas kiedy zostawał w Madian, napisał księgę Rodzaju, i księgę Joba dla pociechy swoich.—*Zagnał.* Wyraz właściwy pasterzom, którzy łaską poganiali swe trzody.—*Do góry Bożej Horeb.* Jest to Antycypacya; albowiem później góra została nazwana Bożą. Ex. 19. P. W. Ta sama góra Horeb zowie się także i Sina, albo Sinai.

2. *Ukazał się mu.* W roku 40-m pobytu jego w Madian, i w 80-m życia. (Dz. 7, 30. Ex. 7, 7).—*Pan.* Anioł przedstawiający osobę Boga. Prawdopodobna jest, że to był Michał, stróż i przełożony Synagogi. P. W.—*W płomieniu ognistym w posrzedku krzaku.* Płomienie wybuchały w krzaku i około krzaku, jednakże go nie

pochłaniały, co stało się cudem Boga. Ogień zaś ten oznacza utrapienie, którem ucisnieni i objęci byli Izraelici od Egipcyan, jednakże nie byli zniszczeni, lecz raczej stawali się mocniejszymi i świętniejszymi.

4. *Mojżeszu, Mojżeszu.* Pokazał tu Bóg, jak dalece opiekuje się swoimi, iż zna ich po imieniu i nimi kieruje: przez powtórzenie zaś imienia tém mocniej przemawia do umysłu i serca Mojżesza, i zwraca jego uwagę.—*Owo ja.* Jestem gotów do słuchania rozkazów.

5. *Rozzuj obōwie.* Na znak uszanowania miejsca, i Boskiego majestatu. P. W. Zduje się iż ztąd to powstał zwyczaj u Żydów i innych narodów zrzucania obōwia przy wnijsiu do świątyni.

6. *Bóg Abraham, Bóg Izaaka i Bóg Jakōba.* Którego wielbili i teraz wielbią Abraham, Izaak i Jakōb, którym uiszczając się z obietnic, oswobodzę was, potomków ich, z niewoli, gdyż oni zawsze pragnęli waszego dobra i teraz za was się modlą w otchłani. Szczególniej tych trzech patryarchów Bóg tu wspomina, bo oni najbliższymi byli ojcami narodu Hebrajskiego, im najwyraźniej była obiecana ziemia Chanaan, i w nich mianowicie jaśniały wielkie cnoty. Niektórzy, w tém że do każdego z trzech imion patryarchów powtórzony jest wyraz Bóg, upatrują tajemnicę Trójcy śś.; albo mniemają, że przez to się oznacza, jak wielką Bóg ma pieczę o każdym z swoich, gdyż każdego z nich nazywa się Bogiem, i każdego jest;

8. et sciens dolorem ejus, descendi, ut liberem eum de manibus Aegyptiorum, et educam de terra illa in terram bonam, et spatiosam, in terram quae fluit lacte et melle, ad loca Chananaei, et Hethaei, et Amorrhaei, et Pherezaei, et Hevaei, et Jebusaei.

9. Clamor ergo filiorum Israel venit ad me: vidique afflictionem eorum, qua ab Aegyptiis opprimuntur.

10. Sed veni, et mittam te ad Pharaonem, ut educas populum meum, filios Israel de Aegypto.

11. Dixitque Moyses ad Deum: Quis sum ego ut vadam ad Pharaonem, et educam filios Israel de Aegypto?

12. Qui dixit ei: Ego ero tecum, et hoc habebis signum, quod miserim te: Cum eduxeris populum meum de Aegypto, immolabis Deo super montem istum.

13. Ait Moyses ad Deum: Ecce ego vadam ad filios Israel, et dicam eis: Deus patrum vestrorum misit me ad vos. Si dixerint mihi: Quod est nomen ejus? quid dicam eis?

14. Dixit Deus ad Moysen: Ego sum qui sum. Ait: Sic dicens filiis Israel: Qui est, misit me ad vos.

15. Dixitque interum Deus ad Moysen: Haec dices filiis Israel: Dominus Deus patrum vestrorum, Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob misit me ad vos: hoc nomen mihi est in aeternum, et hoc memoriale meum in generationem et generationem.

16. Vade, et congrega seniores Israel, et dices ad eos: Dominus Deus patrum vestrorum apparuit mihi, Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Jacob, dicens: Visitans visitavi vos: et vidi omnia quae acciderunt vobis in Aegypto:

17. Et dixi, ut educam vos de afflictione Aegypti in terram Chananaei et Hethaei et Amorrhaei et Pherezaei et Hevaei et Jebusaei, ad terram fluentem lacte et melle.

18. Et audient vocem tuam: ingredierisque tu et seniores Israel ad regem Aegypti, et dices ad

8. a wiedząc boleść jego, zstąpiłem aby go wyzwolił z rąk Egyptianów, y wywiódł z ziemi onej, do ziemi dobrej y przestroniej: do ziemi która opływa mlekiem y miodem, na miejsce Chananejszyka, y Hetejszyka, y Amorrejszyka, y Pherezejszyka, y Hewejszyka, y Jebuzejszyka.

9. Krzyk tedy synów Izraelowych przyszedł do mnie, y widziałem ich utrapienie, którym od Egypťian są uciesnieni.

10. Ale pójdź a poszlę cię do Pharaona, abys wywiódł lud mój, syny Izraelowe z Egiptu.

11. Y rzekł Moyses do Boga: Któżem ja jest, abych szedł do Pharaona, a wywiódł syny Izraelowe z Egiptu?

12. Który mu rzekł: Ja będę z tobą: a to będziesz miał na znak, że cię posłał: Gdy wywiedziesz lud mój z Egiptu, ofiarujesz Bogu na tój górze.

13. Rzekł Moyses do Boga: Oto ja pójdę do synów Izraelowych, y rzekę im: Bóg ojców waszych posłał mię do was. Jeśli mi rzeką: które jest imię jego? Cóż im powiem?

14. Rzekł Bóg do Moysesza: Jam Jest Którym Jest: Rzekł: Tak powiesz synów Izraelowym: Który Jest posłał mię do was.

15. Y rzekł zaś Bóg do Moysesza: To powiesz synóm Izraelowym: Pan Bóg ojców waszych, Bóg Abrahamów, y Bóg Izaaków, y Bóg Jakóbów, posłał mię do was: To jest imię moje na wieki, y to pamiętne moje na rodzaj y rodzaj.

16. Idź a zgromadź starsze Izraelskie, y rzeczesz do nich: Pan Bóg ojców waszych, ukazał mi się, Bóg Abrahamów, Bóg Izaaków, y Bóg Jakóbów, mówiąc: Nawiedzając nawiedziłem was, y widziałem wszystko co się wam przydało w Egypćcie.

17. Y rzekłem żebym was wywiódł z utrapienia Egypćskiego, do ziemi Chananejszyka, y Hetejszyka, y Amorrejszyka, y Pherezejszyka, y Hewejszyka, y Jebuzejszyka, do ziemi opływającej mlekiem y miodem.

18. Y posłuchaia głosy twego: y wnijdziesz ty, y starszy Izraelscy do króla Egypćskiego, y rze-

całym Bogiem.—*Zakrył Moyses oblicze swe.* Z pobudek uszanowania obecności Boga.

8. *Zstąpiłem.* Mówi tu w sposób ludzki, jak to i często napotyka się w P. Ś.—*Do ziemi dobrej i przestronnej.* Ziemia Obiecana nie była bardzo rozległa i obszerna, jednakże mówi się tu, że jest przestronna: 1, w porównaniu do ziemi Gessen, w której teraz mieszkali; 2, ze względu na naród hebrajski, który teraz jeszcze był szczupły, jak na krainę Chanaan; 3, dla płodności ziemi tego kraju, który mógł dostarczyć żywności dla bardzo licznego ludu.—*Która opływa mlekiem i miodem.* Hyperbola. Która obfituje w miód i mleko, w najwyborniejsze owoce, i we wszelkiego rodzaju bogactwa i roskosze.

9. *Krzyk... przyszedł do mnie.* Wielkie klęski i nieszczęścia nauczają uciekać się i wołać do Boga przez modlitwę.

11. *Któżem ja jest?* Jakby rzekł: Ja lichy jestem człowiek, zupełnie niesposobny do takiego poselstwa. Jest to pokorne wyznanie swęj niedołężności, którą to pokorę naśladują mężowie święci, kiedy powoływani bywają do zaszczytnych godności.

12. *To będziesz miał na znak.* Znak ten, że miał ofiarować Bogu na górze Synaj, co do obietnicy był obecny, co do wykonania zaś zależało od przyszłego wypadku, którego niezawodność Bóg przepowiada i obiecuje. Że się tak stało, okaz. z Ex. r. 34, 3. Podobny znak dany był Ezechiaszowi (IV. Kr. 19, 29), i Dawidowi (I. Kr. 16, 13).

14. *Jam jest, którym jest.* Patrz. W.

15. *Pan Bóg ojców waszych.* T. j. imię to (Bóg Abrahama, Iz. i Jak.) jest dla mnie na wieki, i ono jest pomnikiem moim, przez który będą przypominać mi ludzie, nawet i chluzeszcianie (potomkowie Abrahama co do wiary i ducha); albowiem przez Chrystusa nie tylko nie była zgładzona, ale raczej została odnowiona i oświetniona pamięć Abrahama, Izaaka i Jakóba.—*Na rodzaj i rodzaj.* Hebr.: na wieki wieków, t. j. na wszystkie wieki, na zawsze.

16. *Nawiedzając nawiedziłem was.* Spójrzałem, i postzegłem was i utrapienie wasze.

17. *I rzekłem.* Postanowiłem u siebie.

18. *Posłuchaj głosy twego.* Uwierzą tobie, zapowia-

eum: Dominus Deus Hebraeorum vocavit nos: ibimus viam trium dierum in solitudine, ut immolamus Domino Deo nostro.

19. Sed ego scio quod non dimittet vos rex Aegypti, ut eatis nisi per manum validam.

20. Extendam enim manum meam, et percutiam Aegyptum in cunctis mirabilibus meis, quae facturus sum in medio eorum: post haec dimittet vos.

21. Daboque gratiam populo huic coram Aegyptiis, et cum egrediemini, non exibitis vacui: (*Infr. 11, 2.*)

22. sed postulabit mulier a vicina sua, et ab hospita sua, vasa argentea et aurea, ac vestes: ponetisque eas super filios et filias vestras, et spoliabitis Aegyptum.

czesz do niego: Pan Bóg Hebrejczyków wezwał nas: pójdziemy w drogę trzech dni na puszcza, abyśmy ofiary czynili Panu Bogu naszemu.

19. Lecz ja wiem że was nie puści król Egypcki abyście szli, iedno przez mozną rękę.

20. Wyciągnę bowiem rękę moję, a będę karał Egipt wszystkimi cudami moimi, które uczynię w posród ich: potym was wypuści.

21. Y dam łaskę ludowi temu u Egyptianów: y gdy wychodzieć będziecie, nie wynidziecie próżni:

22. ale prosić będzie niewiasta u sąsiady swęy y u gospodinię swęy, naczynia śrébrnego y złotego y szat: y wlozycie ie na syny y na córki wasze, y złupicie Egipt.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 3. w. 1. *Do góry Bożej.* Tak potem jest nazwana, iż się tam Bóg ukazał, albo iż tam zakon od Boga jest dany.

2. *Ukazał mu się Pan.* Którego tu vulgata łacińska zowie Bogiem, tego w żydowskim zowie i Aniołem (ver. 2) i Bogiem, (ver. 4). Bo Bóg był w tym Aniele, i przez Anioła to sprawował, i w Aniele się ukazywał. O czem masz wyżej. (Gen. 18. ver. 2.)

5. *Ziemia święta.* Tu obacz jako sam Pan rozkazuje miejsca święte czcić. Bo rzeczy stworzone poświęcają się i obecnością kogoś świętego, i słowy świętymi, i znamiowaniem rzeczy świętych, i inszemi sposoby.

14. *Jam jest którym jest.* Może się i tak przełożyć, byłem którym był, albo, będę który będę. Bo wieczność Boska zamyka w sobie wszystkie czasy, który jest i był i będzie. I jest najprzedniejsze imię Boże, którym się sam Bóg nazwał, które znaczy, iż Bóg jest wieczny, nie mając początku ani końca, ani od kogo inszego mając bytność i istność, i owszem jest jako źródło wszelkiej istności i bytności, którą wszelkiemu stworzeniu daje. Słowo żydowskie Hajach, znaczy *być*, z kąd słowo żydowskie Panu Bogu właśnie יהוה urosło, o czterech literach albo Tetragrammaton, które nowi Żydowie zowią Jehową, o którym masz niżej 6. v. 3.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O trzech cudach, któremi Mojżesz miał przekonywać o Boskiem swoim poselstwie, o podróży jego do Egiptu, i spotkaniu się na puszczy z Aaronem.

1. Respondens Moyses ait: Non credent mihi, neque audient vocem meam, sed dicent: Non apparuit tibi Dominus.

2. Dixit ergo ad eum: Quid est quod tenes in manu tua? Respondit: Virga.

3. Dixitque Dominus: Proiice eam in terram. Proiecit, et versa est in colubrum, ita ut fugeret Moyses.

4. Dixitque Dominus: Extende manum tuam, et apprehende caudam ejus. Extendit, et tenuit, verisimile est in virgam.

1. Odpowiedziac Moyżesz, rzekł: Nie uwierza mi, y nie usłuchaia głosu mego, ale rzeka: Nie ukazał się tobie Pan.

2. Rzekł tedy do niego: Co iest co trzymasz w ręce twoięy? Odpowiedział: Laska.

3. Y rzekł Pan: Porzuć ją na ziemię. Porzucił, y obróciła się w węza, tak iż uciekał Moyżesz.

4. Y rzekł Pan: Wyciągni rękę twą, a uymi ogon iego: Wyciągnął y uiał: y obróciła się w laskę.

dajacemu nam pożądną wieść o ich oswobodzeniu.—*Wezwał nas.* Hebr.: *wyszedł nam na spotkanie*, t. j. objawił się nam wzywając nas do składania mu ofiary, przez którą chce być od nas uczczony na puszczy po za Egiptem.—*Pójdziemy.* Hebr.: *i teraz oto idźmy, proszę: prosimy aby wolno było nam iść.*—*Trzech dni.* Nie było tu kłamstwa, a tylko zamilczenie całkowitej prawdy; nie mówią bowiem, że tylko trzy dni podróż odbywać będą.

19. *Że nie puści was.* Usposabia umysł Mojżesza i Hebrajczyków, iżby nie upadali na duchu, gdy posłyszą odmowną odpowiedź Faraona.—*Jedno przez mozną rękę.* Zniewolony przez wyższą potęgę, która go dotknie plagami.

22. *U sąsiady swęj i u gospodynę swęj.* Ztąd się okazuje, że Egipcyanie też mieszkali w Gessen, wespół z Hebrajczykami.—*Złupicie Egipt.* Hebr.: *wypróżnicie Egipt*: nie przez zdzierstwo, lecz sprawiedliwym tytułem darowizny Boga, który jest Panem wszystkich. Bóg

darował te łupy Hebrajczykom: 1, aby ukarał zbytek i niesprawiedliwość Egipcyan; 2, iżby Hebrajczykom oddał te łupy jako nagrodę za ich pracę dla Egipcyan; ztąd mówi się, w ks. Mądr. r. 77: *I oddała sprawiedliwym pracę ich*; 3, aby dał im materyał, któregooby później mogli użyć na urządzenie przybytku, arki, i t. p.

R. 4.—1. *Nie uwierzą.* Gdyż pomiędzy nimi wielu było twardego karku. Wiedział jednakże iż starsi z ludu dadzą mu wiarę, jak to przepowiedział był Bóg. (r. 3, 18).

2. *Laska.* Ta laska Mojżesza i jej przemienianie się, zdaje się oznaczała trojaki stan Hebrajczyków: 1, pod Józefem, kiedy utrzymywali niejako berło i pierwszeństwo; 2, gdy, po śmierci Józefa, byli uciskani w Egipcie, co się wyraża przez laskę zamienioną w węza; 3, pod Mojżeszem, kiedy przywróceniu do pierwotnej swobody, i wyprowadzeniu z Egiptu, stali się panami swęj woli.

3. *Tak, iż uciekał Mojżesz.* Wąż bowiem ten był straszny, gdyż tak wielki jak owa laska: ztąd Filon nazywa go smokiem.

5. Ut credant, inquit, quod apparuerit tibi Dominus Deus patrum suorum, Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob.

6. Dixitque Dominus rursum. Mitte manum tuam in sinum tuum. Quam cum misisset in sinum, protulit leprosam instar nivis.

7. Retrahe, ait, manum tuam in sinum tuum. Retrahit, et protulit iterum, et erat similis carni reliquae.

8. Si non crediderint, inquit, tibi, neque audierint sermonem signi prioris, credent verbo signi sequentis.

9. Quod si nec duobus quidem his signis crediderint, neque audierint vocem tuam: sume aquam fluminis, et effunde eam super aridam, et quidquid hauseris de fluvio, vertetur in sanguinem.

10. Ait Moyses: Obsecro Domine, non sum eloquens ab heri et nudius tertius, et ex quo locutus es ad servum tuum, impeditoris et tardioris linguae sum.

11. Dixit Dominus ad eum: Quis fecit os hominis? aut quis fabricatus est mutum et surdum, videntem et caecum? nonne ego?

12. Perge igitur, et ego ero in ore tuo: doceboque te quid loquaris. (*Matth. 10, 20.*)

13. At ille: Obsecro, inquit, Domine, mitte quem missurus es.

14. Iratus Dominus in Moysen, ait: Aaron frater tuus Levites, scio quod eloquens sit: ecce ipse egreditur in occursum tuum, vidensque te laetabitur corde.

15. Loquere ad eum, et pone verba mea in ore ejus: et ego ero in ore tuo, et in ore illius, et ostendam vobis quid agere debeatis. (*Infr. 7, 2.*)

16. Ipse loquetur pro te ad populum, et erit os tuum: tu autem eris ei in his, quae ad Deum pertinent.

17. Virgam quoque hanc sume in manu tua, in qua facturus es signa.

5. Aby, prawi, uwierzyli, że się tobie ukazał Pan Bóg ojców ich: Bóg Abrahamów, Bóg Izaaków, y Bóg Jakobów.

6. Y rzekł Pan ieszcze: Włóż rękę twoię w zanadra twe. Którą gdy włożył w zanadra, wyjął trędowatą iako śnieg.

7. Włóż, pry, znowu rękę swą w zanadra: włożył, y wyjął zaś, y była podobna innemu ciału.

8. Jeślić, prawi, nie uwierza, y nie posłuchaia mowy znaku pierwszego, uwierza słowu znaku posledniego.

9. A iesli ani tym dwiema znakóm nie uwierza, y nie posłuchaia głosu twego: weź wodę rzeczną y wylęj ją na suchą, a cokolwiek wyczerpniesz z rzeki, w krew się obróci.

10. Rzekł Moyses: Proszę Panie, nie iestem wymowny od wczorayszego y dziś trzeciego dnia: y odkadeś przemówił do slugi twego, stałem się niesposobniejszego y nierychleyszego ięzyka.

11. Rzekł Pan do niego: Któż uczynił usta człowieka? abo kto uczynił niemego y głuchego, widzącego y ślepego? Izali nie ja?

12. Idźże tedy, a ja będę w usćciach twoich: y nauczę cię co masz mówić.

13. A on rzekł: Proszę, Panie, poszli kogo masz posłać.

14. Rozgniewany Pan na Moysesza, rzekł: Aaron brat twój Lewita, wiem iż wymowny iest: Oto ten wynidzie przeciw tobie, a użyżawszy cię rozraduię się sercem.

15. Mów do niego, y połóż słowa moje w usćciach iego, a ja będę w usćciach twoich, y w usćciach iego, y pokaże wam co czynić macie.

16. On będzie mówił za cię do ludu, y będzie usty twemi, a ty mu będziesz w tych rzeczach które ku Bogu należą.

17. Łaskę też tę weźmi w rękę twoię, którą czynić będziesz znaki.

6. Wyjął trędowatą. Ręka oznacza Hebrajczyków; ci bowiem na łonie Mojżesza, który miał wziąć nad nimi opiekę, stali się trędowaci, bo od Egipcyan byli srożej jeszcze dręczeni. Mojżesz zaś powtórnie wkładając rękę w zanadrze, t. j. pełną i zupełną pieczę ludu przyjmując, wyciągnął rękę zdrową i całą, gdyż wyprowadził lud cały z Egiptu.

8. Mowy znaku. T. j. mowy stwierdzonej znakiem, czyli cudem pierwszym.

9. Wodę rzeczną. Nilu.—W krew się obróci. Która to przemiana stanie się dla Egipcyan urąganiem za gubienie dzieci hebrajskich w wodach Nilu, i przyobrażeniem ich śmierci, którą mieli znaleźć w wodach morza Czerwonego.

10. Proszę, Panie. Tu się domyśla: przebac mi, nie posyłaj mię; tu się wyrażono przez Apozyopezę, czyli zamilczenie.—Nie jestem wymowny. Lękam się, żeby Faraon nie wzgardził takim mówcą.—Od wczorayszego i dziś trzeciego dnia. Od niejakięs czasu; albo znaczy, że dotąd, i nigdy nie był wymownym.—Odkadeś przemówił do slugi twego. Od czasu, jakoś zaczął mówić ze mną, widzę, iż trudniej mi, niż przedtem, wypowiedzieć to, co chcę: przypało to na mię z powodu uszanowania ku tobie.—Niesposobniejszego i nierychleyszego języka. Mojżesza, mającego z przyrodzenia

trudność wymawiania i pozbawionego daru wymowy, Pan Bóg użył do dzieł wielkich, iżby chwala przyznawana była Bogu, nie zaś wymowie Mojżesza; i żeby Mojżesz, sprawca tak wielkich dzieł i cudów, utrzymywał się w pokorze, czując w sobie brak tych przymiotów.

11. Któż uczynił usta człowiecze... izali nie ja? Jak gdyby mówił: Ja jestem, który daję ludziom zmysły i władze: jeśli potrzeba będzie, ciebie takż uczynię wymownym.

13. Proszę, Panie, poszlij kogo masz posłać. Poszlij kogo innego, zdolniejszego odemnie. Według niektórych OO. SS., Mojżesz rozumiał tu Messyasza. Zdaje się, że Mojżesz wypraszał się długo i odcinając się od przyjęcia Boskiego poselstwa, zgrzeszył małodusznością i nieposłuszeństwem, lecz był to grzech tylko powszedni, nie zaś śmiertelny.

15. Ja będę w usćciach twoich. Będę mistrzem twoim, podam ci myśl i słowa, gdy otworzysz usta; o co modlił się i Apostoł. Ef. 6, 19.

16. Będzie usty twemi. Tłumaczem twoim.—Ty mu będziesz w tych rzeczach, które ku Bogu należą. Ty będziesz mu za posła Boga, w miejscu Boga; t. j. iżby on od ciebie dowiadywał się o woli mojej, i ciebie, jakby mnie, radził się i słuchał.

18. Abiit Moyses, et reversus est ad Jethro socerum suum, dixitque ei: Vadam et reverlar ad fratres meos in Aegyptum, ut videam si adhuc vivant. Cui ait Jethro: Vade in pace.

19. Dixit ergo Dominus ad Moysen in Madian: Vade et revertere in Aegyptum: mortui sunt enim omnes, qui quaerebant animam tuam.

20. Tulit ergo Moyses uxorem suam, et filios suos, et imposuit eos super asinum; reversusque est in Aegyptum, portans virgam Dei in manu sua.

21. Dixitque ei Dominus revertenti in Aegyptum: Vide ut omnia ostenta, quae posui in manu tua, facies coram Pharaone: ego indurabo cor ejus, et non dimittet populum.

22. Dicesque ad eum: Haec dicit Dominus, Filius meus primogenitus Israel.

23. Dixi tibi: Dimitte filium meum, ut serviat mihi, et noluisti dimittere eum: ecce ego interficiam filium tuum primogenitum.

24. Cumque esset in itinere, in diversorio occurrit ei Dominus, et volebat occidere eum.

25. Tulit illico Sephora acutissimam petram, et circumcidit praeputium filii sui, tetigitque pedes ejus, et ait: Sponsus sanguinum tu mihi es.

26. Et dimisit eum, postquam dixerat: Sponsus sanguinum ob circumcisionem.

27. Dixit autem Dominus ad Aaron: Vade in occursum Moysi in desertum. Qui perrexit obviam ei in montem Dei, et osculatus est eum.

28. Narravitque Moyses Aaron omnia verba Domini, quibus miserat eum, et signa quae mandaverat.

29. Veneruntque simul, et congregaverunt cunctos seniores filiorum Israel.

30. Locutusque est Aaron omnia verba quae dixerat Dominus ad Moysen; et fecit signa coram populo.

31. et credidit populus. Audieruntque quod visitasset Dominus filios Israel, et quod respexisset afflictionem illorum; et proni adoraverunt.

18. Odszedł Mojżesz y wrócił się do Jethro swiekra swego, y rzekł mu: Pójdę a wróćę się do bracię moię do Egiptu, żebym obaczył iesli ieszcze żywi. Któremu rzekł Jethro: Idź w pokoiu.

19. Rzekł tedy Pan do Mojżesza w Madian: Idź a wróć się do Egiptu. Pomarli bowiem wszyscy, którzy szukali duszy twoięy.

20. Wziął tedy Mojżesz żonę swą y syny swoje, y wsadził ie na osła, y wrócił się do Egiptu, niosąc łaskę Bożą w ręce swoięy.

21. Y rzekł Pan wracającemu się do Egiptu: Patrz abyś wszystkie dziwy, którem położył w ręce twę, czynił przed Pharaonem: Ja zatwardzę serce iego, y niepuści ludu.

22. Y rzeczesz do niego: To mówi Pan: Syn mój pierworodny Israel.

23. Rzekłem tobie: Puść syna mego aby mi służył: a niechciałeś go puścić: oto ia zabije syna twego pierworodnego.

24. A gdy był na drodze, w gospodzie zabiezał mu Pan, y chciał go zabić.

25. Wzięła przedko Zephora barzo ostry kamień, y obrzezała odrzek syna swego, y tknęła się nóg iego, y rzekła: Oblubieńcem krwi tyś mi iest.

26. Y puścił go, skoro rzekła: Oblubieniec krwi dla obrzezania.

27. Y rzekł Pan do Aarona: Idź przeciwko Mojżeszowi na puszczą. Który wyszedł przeciw iemu na Górę Bożą, y pocałował go.

28. Y powiedział Mojżesz Aaronowi wszystkie słowa Pańskie, któremi go posłał, y znaki które roskażał.

29. Y przysli pospołu, y zgromadzili wszystkie starsze synów Izraelowych.

30. Y powiedział Aaron wszystkie słowa, które był rzekł Pan do Mojżesza: y czynił znaki przed ludem.

31. Y uwierzył lud. Y usłyszeli, że nawiedził Pan syny Izraelskie, a iż weyrzał na ich utrapienie: a schyliwszy się pokłon uczynili.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 4. w. 16. *A ty mu będziesz w tych rzeczach które ku Bogu.* Daje znać iż Mojżesz, wódz i kapłan Izraelski, miasto Boga rzecz podawał Aaronowi, większy kapłan mniejszemu. Ucząc nas nadobnej i kościelnej Hierarchji, ażebyśmy przełożonych naszych duchownych słuchali, jako tych przez które nas Bóg uczy. Czego też Pan Chrystus nauczył (Luc. 10) kto was słucha, mnie słucha.

18. *Pójdę a wróćę się.* Przez skromność, ukrywa przed teściem, iż miał widzenie Boga; lecz inną prawdziwą i słuszną przyczynę (odwiedzenia swych braci) odwołując się naznacza.

20. *Łaskę Bożą.* Którą przez moc Boga miał czynić cuda w Egipcie.

21. *W ręce twoję.* We władzy twoję.—*Ja zatwardzę.* P. W.

22. *Syn mój pierworodny Israel.* Izraelici, których przysposobiłem sobie za synów. Zowią się pierworodnymi, dla tego, że nad inne ludy zostali ukochani, i poczytani za pierworodnych.

23. *Zabije syna twego.* Była to ostatnia i najdotkliwsza plaga, którą poruszony Faraon uwolnił lud.

24. *Zabiezał mu Pan.* Anioł.—*Zabić.* Chciał zabić Mojżesza, mieczem, lub przez zaduszenie. Niedopełnienie obrzezania nad synem, przywiodło Mojżesza do tego niebezpieczeństwa, gdyż on, przyszedł prawodawcą, zaniedbał rozkaz Boży (Gen. 17, 12). Powodem do tego

opuszczenia zdaje się, była obawa, żeby syn jego Eliezer, niedawno narodzony, nie powiększył sobie cierpienia w czasie podróży.

25. *Wzięła przedko Sefora.* Zrozumiała z natchnienia, lub ze słów Anioła, że syn i ojciec są w niebezpieczeństwie, dla zaniedbanego obrzezania. W przestrażu i naprędcie użyła ostrego kamienia, jaki się nawinał; inaczej bowiem obrzezanie mogło się dokonać mieczem, lub czymś podobnym.—*Tknęła się nóg jego.* Mojżesza, skrapiając je krwią syna obrzewanego.—*Oblubieńcem krwi.* Wykupiłem cię tą krwią wylaną, inaczej byłbyś zginął.

26. *I puścił go.* T. j. Anioł Mojżesza.

27. *Na górę Bożą.* Górę Synaj, gdzie Bóg ukazał się był Mojżeszowi.

30. *I powiadał Aaron.* Który zaczął już spełniać urząd tłumacza Mojżeszowego.—*Czynił znaki.* Mojżesz.

31. *Ze nawiedził.* Ze wejrzał na nich i postanowił ich wybawić.

21. *Zatwardzę.* To jest nie dając mu łaski swęj. Bo zatwardza Bóg kiedy dopuści aby serce zatwardziało, gdy nie daje łaski któraby zmiękczyła (Greg. 11. Moral. c. 5, czytaj niżej 10. v. 20.)

23. *Syn mój pierworodny.* Acz tu Bóg zowie lud Izraelski pierworodnym synem swoim, to jest Bogu miłym, i nad insze narody wybranym, jednak nie przeto mamy równać żydów (jako to nowochrzczeni bezbożnie czynią, z Panem Chrystusem własnym pierworodnym synem Bożym. Gdyż on jest jedynym i właśnie pierworodnym (to jest przed którym się nikt z Boga Ojca od wieków nie urodził) synem Bożym. A lud Izraelski tylko był jego jakoby figurą, za syna przysposobiony, i dziedzicem ziemi obiecanej uczyniony.

25. *Oblubieńcem krwie.* To jest jużem cię oblubieńcem mego utracić miała, bym cię była krwią mego dziedzica nie odkupiła, a tak będziesz mi oblubieńcem krwią odkupionym.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O osrożeniu się Faraona na Izraelitów, z powodu przedstawień Mojżesza i Aarona aby uwolnił lud.

1. Post haec ingressi sunt Moyses et Aaron, et dixerunt Pharaoni: Haec dicit Dominus Deus Israel: Dimitte populum meum, ut sacrificet mihi in deserto.

2. At ille respondit: Quis est Dominus, ut audiam vocem ejus, et dimittam Israel? Nescio Dominum, et Israel non dimittam.

3. Dixeruntque: Deus Hebraeorum vocavit nos, ut eamus viam trium dierum in solitudinem, et sacrificemus Domino Deo nostro: ne forte accidat nobis pestis aut gladius.

4. At ed eos rex Aegypti: Quare Moyses et Aaron sollicitatis populum ab operibus suis? ite ad onera vestra.

5. Dixitque Pharaon: Multus est populus terrae: videtis quod turba succreverit: quanto magis si derideritis eis requiem ab operibus?

6. Praecepit ergo in die illo praefectis operum et exactoribus populi dicens:

7. Nequaquam ultra dabit is paleas populo ad conficiendos lateres, sicut prius: sed ipsi vadant, et colligant stipulas.

8. Et mensuram laterum, quam prius faciebant, imponetis super eos, nec minuetis quidquam: vacant enim, et idcirco vociferantur, dicentes: Eamus, et sacrificemus Deo nostro.

9. Opprimantur operibus, et expleant ea: ut non acquiescant verbis mendacibus.

10. Igitur egressi praefecti operum et exactores, ad populum dixerunt: Sic dicit Pharaon: Non do vobis paleas:

11. ite, et colligite sienbi invenire poteritis: nec minuetur quidquam de opere vestro.

12. Dispersusque est populus per omnem terram Aegypti ad colligendas paleas.

13. Praefecti quoque operum instabant, dicentes: Complete opus vestrum quotidie, ut prius facere solebatis, quando dabatur vobis paleae.

14. Flagellatique sunt qui praecerant operibus fili-

1. Weszli potym Moyses y Aaron, y rzekli Pharaonowi: To mówi Pan Bóg Izraelów: Puść mój lud, aby mi ofiarował na puszczy.

2. A on odpowiedział: Kto jest Pan; żebym słuchał głosu jego, a puścił Izraela? Nie znam Pana, a Izraela nie puszcze.

3. rzekli: Bóg Hebrejczyków wezwał nas, abyśmy szli trzy dni drogi na puszcza, y ofiarowali Panu Bogu naszemu: by snadź nieprzyszedł na nas mór abo miecz.

4. Rzekł do nich król Egypcki: Przecz Moysesu y Aaronie, odmawiacie lud od robót ich? idźcie do ciężarów waszych.

5. Y rzekł Pharaon: Wielki jest lud ziemi, widzicie iż się tłum rozkrzewił: Iako daleko więcej, ieśli im dacie od robót odpoczynek?

6. Rozkazał tedy w on dzień przystawóm nad robotami, y wyciągaczóm ludu, mówiac:

7. Żadna miarą napotym nie będziecie dawać plew ludowi do czynienia cegły, iako przed tym, ale sami niech idą, a niech zbierają słomę.

8. A miarę cegieł, którą piérwcy czynili, włożycie na nie, a namnięj nie umnieyszycie: abowiem próżnią, y dla tego wołają, mówiac: Idźmy a ofiarujemy Bogu naszemu.

9. Niech będą uciśnieni robotami, y niechay ie wypełnią: aby nie przestawali na słowach kłamliwych.

10. Y tak wyszedzsy przystawowie nad robotami, y wyciągacze, rzekli do ludu: Tak mówi Pharaon: nie daię wam plew:

11. Idźcie a zbieraycie, ieśli gdzie należć będziecie mogli, a namnięj się nie umnieyszysy z roboty waszcy.

12. Y rozprószył się lud po wszytkiży ziemi Egypckiży na zbieranie plew.

13. A przystawowie nad robotami, przynagłali im mówiac: Wypełniaycie robotę waszą na każdy dzień, iakoście piérwcy zwykli byli czynić, gdy wam dawano plewy.

14. Y śieczeni byli biczmi, którzy byli nad ro-

R. 5.—1. *Aby mi ofiarował.* Hebr.: *aby uroczystość obchodził*, t. j. uroczystie składając ofiary; nabożeństwo bowiem publiczne głównie zależy na uroczystém składaniu ofiar.

2. *Nie znam Pana, a Izraela nie puszcze.* Nie znam Boga waszego, ani wszelkiego innego uznaję za Boga któryby mi rozkazywał, żebym uwolnił Izraelitów.

3. *By snadź nie przyszedł na nas mór, albo miecz.* Hebr.: *by snadź nie przywalił nas morem albo mieczem* t. j. Bóg, ieśli byśmy nie byli mu posłuszni.

5. *I rzekł Pharaon.* Do przełożonych swoich nad robotami.— *Widzicie, iż się tłum rozkrzewił.* Ztąd widać, iż prawo dzieciobójstwa, jako nienawistne, oddawna było już zniesione.

7. *Nie będziecie dawać plew.* Które potarte przymieszowano do gliny, aby cegły były mocniejsze i trwalsze.

10. *Nie daję.* Nie dam. Enallaga.

12. *Rosproszyl się lud.* Część robotników mieszała glinę i robiła cegły; część wypalała je, część zaś zbierała i znosiła plewy, czyli słomki drobne.

orum Israel, ab exactoribus Pharaonis, dicentibus: Quare non impletis mensuram laterum sicut prius, nec heri, nec hodie?

15. Veneruntque praepositi filiorum Israel, et vociferati sunt ad Pharaonem dicentes: Cur ita agis contra servos tuos?

16. Paleae non dantur nobis, et lateres similiter imperantur: en famuli tui flagellis caedimur, et injuste agitur contra populum tuum.

17. Qui ait: Vacatis otio, et ideirco dicitis: Eamus, et sacrificemus Domino.

18. Ite ergo, et operamini: paleae non dabuntur vobis, et reddetis consuetum numerum laterum.

19. Videbantque se praepositi filiorum Israel in malo, eo quod diceretur eis: Non minuetur quidquam de lateribus per singulos dies.

20. Occurreruntque Moysi et Aaron, qui stabant ex adverso, egredientibus a Pharaone;

21. et dixerunt ad eos: Videat Dominus et iudicet, quoniam foetere fecistis odorem nostrum coram Pharaone et servis ejus, et praebuistis ei gladium, ut occideret nos.

22. Reversusque est Moyses ad Dominum, et ait: Domine, cur affixisti populum istum? quare misisti me?

23. Ex eo enim, quo ingressus sum ad Pharaonem, ut loquerer in nomine tuo, affixit populum tuum: et non liberasti eos.

botami synów Izraelowych, od wycięgaczów Pharaonowych, mówiąc: Przecz nie wypełniacie miary cegieł iako pierwéy, ani wczora, ani dziś?

15. Y przyszli przełożeni synów Izraelowych, y wolali do Pharaona, mówiąc: Przecz tak czynisz przeciw sługóm twoim?

16. Plów nam nie dają, a cegły iako pierwéy czynić każe: Oto nas sługi twoje biczmi sieką, a niesprawiedliwie się dzieje przeciw ludowi twemu.

17. Który rzekł: Próźnuiecie, i dla tego mówicie: Pódzmy a ofiarujemy Panu.

18. Przetóż idźcie a róbcie: Plów nie dadzą wam, a oddacie zwykłą liczbę cegieł.

19. Y baczyli przełożeni synów Izraelowych, że się źle z nimi działo, iż im mówiono: Nie umnieysz się nie z cegieł na każdy dzień.

20. Y zabieżeli Mojżeszowi y Aaronowi, którzy stali na przeciwko wychodzącym od Pharaona:

21. Y rzekli do nich: Niech weyrzy Pan a osadzi, żeście wonność naszą uczynili śmierdzącą przed Pharaonem y sługami iego, y podaliście mu miecz, aby nas zabił.

22. Y wrócił się Mojżesz do Pana, y rzekł: Panie, czemuś utrapił ten lud? czemuś mię posłał?

23. Bo od onego czasu iakom wszedł do Pharaona abych mówił w imię twoie, utrapił lud twój: a niewybawiłeś ich.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O zapewnieniu daném przez Boga Izraelitom, że zostaną wybawieni z niewoli Egipskiej, i o rodowodzie Aarona i Mojżesza.

1. Dixitque Dominus ad Moysen: Nunc videbis, quae facturus sim Pharaoni: per manum enim fortem dimittet eos, et in manu robusta eiecit illos de terra sua.

2. Locutusque est Dominus ad Moysen dicens: Ego Dominus,

3. qui apparui Abraham, Isaac, et Jacob in Deo omnipotente: et nomen meum Adonai non indicavi eis.

4. Pegigique foedus cum eis, ut darem eis terram Chanaan, terram peregrinationis eorum, in qua fuerunt advenae.

16. *Niesprawiedliwie się dzieje.* Żeby nie obrazić króla, winę krzywd składają na przełożonych nad robotami.

20. *Wychodzącym od Faraona.* T. j. przełożonym żydowskim: Mojżesz zaś i Aaron stojąc zewnątrz oczekiwali na nich, chcąc dowiedzieć się jaką król dał odpowiedź.

21. *Niech wejrzy Pan.* Jakby mówili: Bóg, który widzi wszystko, niech was ukarze za krzywdę, którą nam czynicie, domagając się od Faraona, aby nas uwolnił. — *Wonność naszą uczynili śmierdzącą.* Uczyniliście nas nienawistnymi i obrzydliwymi. — *Podaliście mu miecz.* T. j. powód do użycia na nas miecza.

22. *I wrócił się Mojżesz do Pana.* Nienawistne przeciwko sobie zarzuty Mojżesz znosi w milczeniu, bo przełożeni żydowscy, będąc rozjątrzonymi, nie byli sposo-

1. Y rzekł Pan do Mojżesza: Teraz użyżysz co uczynię Pharaonowi: Przez rękę bowiem mocną wypuścię ie, y w ręce silnéy wyrzuci ie z ziemié swéy.

2. Y rzekł Pan do Mojżesza, mówiąc: Ia Pan,

3. którym się ukazał Abrahamowi, Izaakowi, y Iakobowi w Bogu wszechmocnym: a imienia mego Adonai nie oznaymiłem im:

4. Y uczynilem przymierze z nimi, abych im dał ziemię Chananeyską, ziemię pielgrzymowania ich, w którój przychodniami byli.

bni do przyjęcia zbawiennych upomnień. A więc ucieka się do Boga przez modlitwę. — *Czemuś utrapił ten lud?* Czemu dałeś powód do większego jego utrapienia, posyłając mię do Faraona, a jednak nie oswobadzając ludu, lecz raczej dopuszczając, aby srożej był dręczony? — *Czemuś mię posłał?* Nie są to słowa uporu lub zagniewania, lecz wybadywania i modlitwy, jak wyrzekł. ś. Aug. pag. 14.

R. 6.—1. *I rzekł Pan do Mojżesza.* Albo przez Anioła, albo, co zdaje się prawdopodobniejszém, przez wewnętrzne natchnienie; albowiem nie powiada się tu, żeby ktoś ukazał się Mojżeszowi. — *Co uczynię Faraonowi.* Jakie nieszczęścia, jakie klęski mam nań zesłać.

3. *W Bogu wszechmocnym.* T. j. pokazując tym patriarchom, że jestem wszechmocnym, obdarzając ich błogosławieństwem memi. — *A imienia mego Adonai...* P. W.

5. Ego audiui gemitum filiorum Israel, quo Aegyptii oppresserunt eos: et recordatus sum pacts mei.

6. Ideo dic filiis Israel: Ego Dominus, qui eduxi vos de ergastulo Aegyptiorum, et eruiam de servitute: ac redimam in brachio excelso, et iudiciis magnis.

7. Et assumam vos mihi in populum, et ero vester Deus: et scietis quod ego sum Dominus Deus vester, qui eduxi vos de ergastulo Aegyptiorum:

8. et induxerim in terram, super quam levavi manum meam ut darem eam Abraham, Isaac, et Jacob: daboque illam vobis possidendam, ego Dominus.

9. Narravit ergo Moyses omnia filiis Israel: qui non acquieverunt ei propter angustiam spiritus, et opus durissimum.

10. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

11. Ingredere, et loquere ad Pharaonem regem Aegypti, ut dimittat filios Israel de terra sua.

12. Respondit Moyses coram Domino: Ecce filii Israel non audiunt me: et quomodo audiet Pharaos, praesertim cum incircumcisis sim labiis?

13. Locutusque est Dominus ad Moysen et Aaron, et dedit mandatum ad filios Israel, et ad Pharaonem regem Aegypti, ut educerent filios Israel de terra Aegypti.

14. Isti sunt principes domorum per familias suas. Filii Ruben, primogeniti Israelis: Henoch et Phallu, Hesron et Charmi. Hae cognationes Ruben. (*Gen. 46, 9. Num. 26, 5. I. Par. 5, 1.*)

15. Filii Simeon: Jamuel et Jamin, et Ahod, et Jachim. et Soar, et Saul filius Chananitidis. Hae progenies Simeon. (*1. Par. 4, 24.*)

16. Et haec nomina filiorum Levi per cognationes suas: Gerson et Caath et Merari. Anni autem vitae Levi fuerunt centum triginta septem.

17. Filii Gerson: Lobni et Semei, per cognationes suas. (*1. Par. 6, 1.*)

18. Filii Caath: Amram et Isaar, et Hebron et Oziel. Anni quoque vitae Caath centum triginta tres.*

19. Filii Merari: Moholi et Musi. Hae cognationes Levi per familias suas.* (*Num. 3, 19.—26, 57. 1. Par. 23, 12.*)

20. Accepit autem Amram uxorem Jochabed patnelem suam; quae peperit ei Aaron et Moysen. Fueruntque anni vitae Amram, centum triginta septem.

21. Filii quoque Isaar: Core et Nepheg et Zechri.

22. Filii quoque Oziel: Misael et Elisaphan et Sethri.

6. *Z więzienia.* Z miejsc, w których jęczy i niewolnicy na ciężką skazani są pracę. — *W ramieniu wywyższonem.* Hebr: *wyciągniętem*, t. j. w prawicy podniesionej w górę, gotowej do uderzenia. — *W sądach wielkich.* Przed plagi wielkie, i zemstę sprawiedliwą.

8. *Podniosłem rękę.* P. W.

9. *Dla uciążenia ducha.* Tak dalece byli udrczeni nieszczęściami, iż nie ośmielali się, i nie godziło się im coś innego myśleć, spodziewać się i przedsiębrać.

12. *Zem jest nieobrzezany usty.* Hebrajczycy nazywają nieobrzezanym co do serca, umysłu, lub języka, tego, kto dotknięty jest jaką wadą lub ułomnością ser-

5. Iam usłyszał wzdychanie synów Izraelowych, którym ie utrapili Egypcieanie: y wspominałem na przymierze moje.

6. Przetoż powiedz synóm Izraelowym: Iá Pan, który was wywiodę z więzienia Egypczyków, y wyrwę z niewoloty: y odkupię w ramieniu wywyższonym y w sądach wielkich.

7. Y wezmę was sobie za lud, y będę waszym Bogiem: y poznacie żem iá jest Pan Bóg wasz, którym was wywiodł z więzienia Egypczyków,

8. Y wprowadził do ziemi, nad którą podniosłem rękę moję, żebym iá dał Abrahamowi, Izakowi, y Jakubowi: y dam iá wam pośiedź, iá Pan.

9. Powiedział tedy Moyses wszystko synóm Izraelowym: którzy nie usłuchali go, dla uciążenia ducha, y dla roboty bardzo ciężkię.

10. Y rzekł Pan do Moysesza, mówiac:

11. Wnidź, a mów do Pharaona króla Egypckiego, aby puścił syny Izraelowe z ziemi swęy.

12. Odpowiedział Moyses przed Panem: Oto synowie Izraelowi nie słuchaiá mię, a iakoż usłucha Pharaos, zwłaszcza, żem jest nie obrzezany usty?

13. Y mówił Pan do Moysesza y Aarona, y dał rozkazanie do synów Izraelowych, y do Pharaona króla Egypckiego, aby wywiedli syny Izraelowe z ziemi Egypckięy.

14. Ci są przedniejszy domów w rodziech ich. Synowie Ruben piérwородnego Izraelowego: Henoch y Phallu, Hesron, y Charmi. Te rodzaię Ruben.

15. Synowie Symeonowi: Jamuel, y Jamin, y Ahod, y Jahin, y Soar, y Saul, syn Chananeyskię niewiasty. Ten ród Symeonów.

16. A te imiona synów Lewi według rodzaiu ich: Gerson, y Kaath, y Merari. A lat żywota Lewi było, sto trzydzieści y siedm.

17. Synowie Gersonowi, Lobni, y Semei, według rodzaiów ich.

18. Synowie Kaath: Amram, y Isaar, y Hebron, y Oziel. Lat też żywota Kaath, sto trzydzieści y trzy.

19. Synowie Merarego: Moholi, y Musi. Te są rodzaię Lewi według familii ych.

20. Y poiał Amram żonę Jochabed, siostre stryieczną swoję: która mu urodziła Aarona y Moysesza. A było lat żywota Amram, sto trzydzieści y siedm.

21. Synowie też Isaar: Kore, y Nepheg, y Zechri.

22. Synowie też Oziel: Misael, y Elisaphan, y Sethri.

ca, umysłu, lub języka.

14. *Przedniejsi domów.* Naczelnicy familii Izraelskich.

16. *A te imiona synów Lewi.* Zatrzymuje się Moyses na rodowodzie Lewiego, bo z pokolenia Lewi pochodzili Aaron i Moyses, wybawca ludu, i pisarz tych dziejów. Takoz wylicza się tu rodowod Rubena, Symeona i Lewi, aby snadź ktoś nie umierał, że te trzy pokolenia zostały odrzucone, gdyż Jakób zdawał się rzucić na nie przekleństwo. Gen. 49, 3, 5. — *Według rodzaju ich.* Według familii, od których powstały liczne rodziny i familie.

23. Accepit autem Aaron uxorem Elisabeth, filiam Aminadab, sororem Nahason, quae peperit ei Nadab et Abiu, et Eleazar et Ithamar.

24. Filii quoque Core: Aser et Elcana et Abjassaph. Hae sunt cognationes Coritarum.

25. At vero Eleazar filius Aaron accepit uxorem de filiabus Phutiel quae peperit ei Phinees. Hi sunt principes familiarum Leviticarum per cognationes suas.

26. Iste est Aaron et Moyses, quibus praecepit Dominus, ut educerent filios Israel de terra Aegypti per turmas suas.

27. Hi sunt, qui loquuntur ad Pharaonem regem Aegypti, ut educant filios Israel de Aegypto; iste est Moyses et Aaron.

28. In die qua locutus est Dominus ad Moysen in terra Aegypti,

29. et locutus est Dominus ad Moysen; dicens: Ego Dominus, loquere ad Pharaonem, regem Aegypti, omnia quae ego loquor tibi.

30. Et ait Moyses coram Domino: En incircumciscus labiis suum, quomodo audiet me Pharaos?

23. Y poiał Aaron, żonę Elizabethe córkę Aminadab siostrę Nahasona, która mu urodziła Nadab, y Abiu, y Eleazar, y Ithamara.

24. Synowie też Korego: Aser, y Elkana, y Abjassaph: te są rodzaie Koritów.

25. Ale Eleazar syn Aaronów poiał żonę z córek Phutiel która mu urodziła Phineesa. Ci są przedniejszy rodziny Lewitów w rodzajach ich.

26. Ten iest Aaron y Moyses, którym przykazał Pan, aby wywiedli syny Izraelowe z ziemi Egypckiej: według hufców ich.

27. Ci są którzy mówią do Pharaona króla Egypckiego, aby wywiedli syny Izraelowe z Egiptu: ten iest, Moyses y Aaron,

28. w dzień w który mówił Pan do Moysesza w ziemi Egypckiej.

29. Y rzekł Pan do Moysesza, mówiąc: Ja Pan, mów do Pharaona, króla Egypckiego wszystko co ja mówię do ciebie.

30. Y rzekł Moyses przed Panem, Otom nieobrzezany iest usy, iakoż mie usłucha Pharaos?

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 6. w. 3. *A imienia mego Adonai.* W Żydowskim jest ono niewymowne a własne imię Boże, które teraz nowi Żydowie pospolicie *Jeovah* czytają. Wszakże starzy Żydowie niewiedząc jakoby mieli te słowa wymawiać, przez imię *Adonai* wynawiali, i punkty tego imienia, *Adonai* pod nie podpisali, aby je wszędy czytano *Adonai*, a gdzie oboje to imię i niewymowne ono יהוה i *Adonai* jest położone, aby dwa kroć nie czytano *Adonai*, tedy *Elochim Adonai*, czytano, jako w Psal. 70, ver. 5 i 16. Przetoż i LXX. tłómacze wszędy *uuios*, a nasz łaciński *Dominus*, to jest, Pan, przełożyli. I Hieronim s. i Orygenes i inni wszyscy najstarsi Doktorowie, toż imię Boże יהוה przez imię אדני *Adonai*, co także Pana znaczy z żydowskiego wszędy przekładali: i umyślnie pisząc o imionach Bożych, i wykładając je nigdy tedy Jehowy niewspominali. A co największa, sam Pan Chrystus i Apostołowie, chocia często przywodzą świadectwa starego testamentu, w których jest to imię święte Boże: wszakże nigdy go nie wyrażali imieniem Jehowy, ale wszędy Panem, chocia inne imiona własne, swemi głosy wymawiali, jako Adam, Noe, Abraham, Ewa, Sara, Marya. A tak iż u wszystkich starych tak Żydów jako i Chrześcijan, nigdy nie było słychane to imię Jehowa: nie jest ani żydowskie, ani chrześcijańskie, ale od heretyków wyniesione, którego i sami jeszcze nieumieją czytać: bo jedni mówią Jehowa, a drudzy Jeheua. To się przypominia dla tych, którym nowinki chocia ani pewne, ani gruntowne, więcej aniżeli stare, poważne i doświadczone rzeczy i słowa smakują.

3. *Nie oznajmiłem im.* Jako Bóg ukazał się Abrahamowi i inszym, a imienia im swojego *Adonai* nie objawił, różnie to wykładają, a zwłaszcza iż Moysesz pisze, (Gen. 4, ver. 26), że Enos tego imienia Pańskiego *Adonai* wzywał. Jednak tak to uczeni rozumieją: Iż chocia to imię Pańskie było Ojcom świętym przed Moyseszem znajome, i wznawali go Panem i wszechmogącym, wszakże iż jeszcze był za ich czasów, obietnic swoich nie wypełnił, niewidzieli też takiego państwa jego, jakim się być powiadał, aż kiedy je prowadził mocną ręką do ziemi obiecanej, dopiero doznali jako to wielki i wszechmocny *Adonai*, albo Pan, który to wszystko wiernie ziszcil, co był zdawna przodkom obiecał. Dla tegoż i słowa żydowskie, tak właśnie słowo od słowa mają. A w imieniu mojem Pańskiem nie jestem poznany od nich: jakoby rzekł: nie takem sie im doskonale pokazał com jest, jako tobie.

8. *Podniosłem rękę moję.* Podnieść rękę, często w Pismie s. znaczy przysiądz: bo iż obyczaj przysięgi był podnosząc rękę ku niebu, kładzie to miasto słowa, przysiądz. Tak masz Gen. 14. Dent. 32. Num. 14.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O pierwszej pladze zesłanej na Egipt, przez zgmienienie wody w krew.

1. Dixitque Dominus ad Moysen: Ecce constitui te deum Pharaonis, et Aaron fratres tuos erit propheta tuus.

23. *Siostrę Nahasona.* Nahason ten przy wyjściu z Egiptu był naczelnym wodzem pokolenia Judy. (Licz. r. 1. 7). Godną jest tu uwagi skromność Moysesza, który starannie opisał rodowód brata swego Aarona, o swoim zaś zaledwo wspomniął (w. 20), i tylko o tyle, o ile to było koniecznem do poznania osoby, powołanej od Boga do tak wielkiego posłannictwa.

25. *Przedniejsi familij.* Hebr.: *przedniejsi z ojców*, t. j. ci między ojcami, którzy byli naczelnikami familij.

26. *Ten jest Aaron i Moysesz.* Ci to są, którzy po-

1. Y rzekł pan do Moysesza, otom cię postawił Bogiem Pharaonowym, a Aaron Brat twój będzie prorokiem twoim.

slani byli do Faraona. Niekiedy Aaron kładzie się przed Moyseszem, bo był starszy brat wiekiem; niekiedy zaś po Moyseszu, bo niższym był co do godności.

29. *Mów do Faraona.* Tu Moysesz znowu ciągnie dalej opowiadanie, przerwane (od w. 14) opisaniem rodowodu swego.

30. *Rzekł Moysesz przed Panem.* Panu, który był przed nim: czyli, w obec którego stał i działał.

R. 7.—1. *Bogiem Pharaonowym.* Patrz W. Aaron... będzie prorokiem twoim. T. j. ty objawisz jemu wszyst-

2. Tu loqueris ei omnia. quae mando tibi et ille loquetur ad Pharaonem, ut dimittat filios Israel de terra sua. (*Supr.* 4, 15.)

3. Sed ego indurabo cor ejus, et multiplicabo signa et ostenta mea in terra Aegypti,

4. et non audiet vos: immittamque manum meam super Aegyptum, et educam exercitum et populum meum filios Israel de terra Aegypti per iudicia maxima.

5. Et scient Aegyptii, quia ego sum Dominus, qui extenderim manum meam super Aegyptum, et eduxerim filios Israel de medio eorum.

6. Fecit itaque Moyses et Aaron, sicut praeceperat Dominus; ita egerunt.

7. Erat autem Moyses octoginta annorum, et Aaron octoginta trium, quando locuti sunt ad Pharaonem.

8. Dixitque Dominus ad Moysen et Aaron:

9. Cum dixerit vobis Pharaos: Ostendite signa, dices ad Aaron: Tolle virgam tuam, et projice eam coram Pharaone, ac vertetur in colubrum.

10. Ingressi itaque Moyses et Aaron ad Pharaonem, fecerunt sicut praeceperat Dominus. Tulitque Aaron virgam coram Pharaone est servus ejus, quae versa est in colubrum.

11. Vocavit autem Pharaos sapientes et maleficos; et fecerunt etiam ipsi per incantationes Aegyptiacas et arcana quaedam similiter. (2. *Tim.* 3, 8.)

12. Projeceruntque singuli virgas suas, quae versae sunt in dracones; sed devoravit virga Aaron virgas eorum.

13. Induratumque est cor Pharaonis, et non audivit eos, sicut praeceperat Dominus.

14. Dixit autem Dominus ad Moysen: Ingratum est cor Pharaonis, non vult dimittere populum.

15. Vade ad eum mane, ecce egredietur ad aquas: et stabis in occursum ejus super ripam fluminis: et virgam, quae conversa est in draconem, tolles in manu tua.

16. Dicesque ad eum: Dominus Deus Hebraeorum misit me ad te, dicens: Dimitte populum meum, ut sacrificet mihi in deserto: et usque ad praesens audire noluisti.

2. Ty mu powiesz wszystko coć rozkazuję: a on będzie mówił do Pharaona, aby puścił syny Izraelowe z ziemie swęy.

3. Lecz ia zatwardzę serce iego, y rozmnożę znaki y cuda moje w ziemi Egypciey,

4. i nie usłucha was: y spuszczę rękę moję na Egypt, y wywiodę wojsko y lud mój syny Izraelowe z ziemie Egypciey przez sądy bardzo wielkie.

5. Y będą wiedzieć Egypćianie żem ia iest Pan, którym wyciągnął rękę moję na Egypt, y wywiodłem syny Izraelowe z pośrodku ich.

6. Uczynił tedy Moyses y Aaron, iako im Pan przykazał: tak uczynili.

7. A było Moysesowi osmdzieśiat lat, Aaranowi osmdzieśiat y trzy, gdy mówili do Pharaona.

8. Y rzekł Pan do Moysesza y Aarona.

9. Gdy wam rzecze Pharaos, ukazać znaki: rzeczesz do Aarona, weźmi laskę twoję, a porzuć ia przed Pharaonem, y obróci się w węża.

10. Wszedszy tedy Moyses y Aaron do Pharaona, uczynili iako był Pan przykazał. Y wziął Aaron laskę przed Pharaonem y sługami iego, która się obróciła w węża.

11. Ale Pharaos wezwał mędrców y czarowników: y uczynili też oni przez czary Egypckie, y iakieś tajemne sprawy tymże sposobem.

12. Y porzucili każdy laskę swoję, które się obróciły w smoki: Ale Aaronowa laska pożarła ich laski.

13. Y zatwardzało serce Pharaonowe, y nie usłuchał ich, iako był Pan przykazał.

14. Y rzekł Pan do Moysesza, obciążało serce Pharaonowe, niechce puścić ludu.

15. Idź do niego rano, oto wynidzie do wody: y staniesz na potkaniu iego przy brzegu rzeki, a laskę która się obróciła w smoka weźmiesz w rękę swoję.

16. Y rzeczesz do niego: Pan Bóg Hebreyczków posłał mię do ciebie, mówiąc, Puść lud mój, aby mi ofiarował na puszczy: a aż do tad niechciał usłuchać.

ko, co odemnie posłyszysz; a on to (jako twój tłumacz) przedstawi Faraonowi, i starszym Izraelskim.

3. *Zatwardzę serce jego.* Zostawując go własnej jego złośliwości, i nie dając mu jako niegodnemu, szczególniejszej mej laski.

4. *I spuszczę rękę moję.* Ukarzę, uderzę, utrapię.—*Przez sądy bardzo wielkie.* Przez największe klęski. LXX: z zemstą wielką; t. j. która wszystkim okaże najsprawiedliwszy sąd Boży na Egypcyan.

6. *Tak uczynili.* Jest to Pleonazm; powiedział już bowiem, że oni tak uczynili.

8. *Do Moysesza i Aarona.* Bezpośrednio powiedział Moysesowi, a przez niego Aaronowi.

9. *Laskę twoję.* Laska ta zowie się już Moysesza, już Aarona, już Boga, bo wszystkim im służyła za narzędzie do czynienia cudów, i sprowadzenia plag na Egypt.

10. *Wziął.* Wersja chald. i grec. ma: wyrzucił.

11. *Czarowników.* Wers. LXX, zowie ich sofistami i kuglarzami. Przedniejszymi z nich byli Jannes i Mam-

bres. jak się ok. 11. Tim. 3, 8.—*Uczynili też oni.* Za sprawą czartów, omamiających oczy widzów, tak, iż mniemali że oglądali to, czego nie widzieli; albo czynili podobne rzeczy, za pomocą środków przyrodzonych, posiadanych w swej sztuce czarnoksiężkiej, co dla innych, nieznających przyczyny tego, zdawało się cudownem.

12. *Obróciły się w smoki.* Były to rzeczywiste węże przez czarta przyniesione, i podstawione zamiast lasek, które w tejże chwili z ręczniami zabrali czarownicy i ukryli od oczu widzów.—*Aaronowa laska pożarła.* T. j. wąż, w którego obrócona była laska, pożarł węże, takż po-wstałe z lasek. P. W.

13. *I zatwardzało serce Faraona.* Dla tego że widział, iż czarnoksiężnicy jego uczynili podobne dziwy, a nie zwracał na to uwagi, że laska Aarona pożarła ich laski.

15. *Staniesz na potkaniu jego.* Wyprzedzisz jego przybycie na brzeg Nilu, i staniesz tak, iżby nadszedł na ciebie.

17. Hæc igitur dicit Dominus: In hoc scies, quod sim Dominus: ecce percutiam virga, quæ in manu mea est, aquam fluminis, et vertetur in sanguinem.

18. Pisces quoque, qui sunt in fluvio, morientur, et computrescent aquæ, et affligentur Aegyptii bibentes aquam fluminis.

19. Dixit quoque Dominus ad Moysen: Dic ad Aaron: Tolle virgam tuam, et extende manum tuam super aquas Aegypti, et super fluvios eorum, et rivos ac paludes, et omnes lacus aquarum, ut vertantur in sanguinem: et sit cruor in omni terra Aegypti, tam in lignis vasis quam in saxeis.

20. Feceruntque Moyses et Aaron sicut praeceperat Dominus; et elevans virgam percussit aquam fluminis coram Pharaone et servis ejus; quæ versa est in sanguinem. (*Psal. 77, 44*).

21. Et pisces, qui erant in flumine, mortui sunt: computruitque fluvius, et non poterant Aegyptii bibere aquam fluminis, et fuit sanguis in tota terra Aegypti.

22. Feceruntque similiter malefici Aegyptiorum incantationibus suis; et induratum est cor Pharaonis, nec audivit eos, sicut praeceperat Dominus. (*Sap. 17, 7*).

23. Avertitque se, et ingressus est domum suam, nec apposuit cor etiam hac vice.

24. Foderunt autem omnes Aegypti per circuitum fluminis aquam, ut biberent; non enim poterant bibere de aqua fluminis.

25. Inpletique sunt septem dies, postquam percussit Dominus fluvium.

17. Przetóż toć powiada Pan, z tąd poznasz żem ia Pan: oto uderzę laską, która iest w ręce moiey, w wodę rzeki, a obróci się w krew.

18. Ryby też, które są w rzecie pozdychają, y zaśmierdza się wody, y będą trapieni Egypťianie piciacy wodę rzeczną.

19. Rzekł też Pan do Moysesza: Mów do Aarona: Weźmi laskę twoię, a wyćiągni rękę twą na wody Egypťskie, y na rzeki ich, y na strugi, y kaluże, y na wszelkie ieźiora wod, aby się obrócili w krew: a niech będzie krew po wszytkiej ziemi Egypťskiej, tak w naczyniach drzewianych, iako y w kamiennych.

20. Y uczynili Moysesz y Aaron iako im Pan przykazał: y podniószy laskę, uderzył w wodę rzeczną przed Pharaonem y sługami iego: która się obróciła w krew.

21. A ryby, które były w rzecie pozdychały: y zaśmierdzała się rzeka, y niemogli Egypťianie pić wody rzeczney, y była krew we wszytkiej ziemi Egypťskiej.

22. Y uczynili takież Czarownicy Egypťscy czarami swemi: y załwardziło serce Pharaonowe, y nie usłuchał ich, iako był przykazał Pan.

23. Y odwrócił się, y wszedł do domu swego, a nie przyłożył serca ani tym razem.

24. Y wykopali wszyscy Egypťianie około rzeki wodę aby pili: bo niemogli pić wody rzeczney.

25. Y wyszło siedm dni, iako zaraził Pan rzekę,

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 7. w. 1. *Otom cię postanowił Bogiem Pharaonowym.* Zowie Mojżesza Bogiem Pharaonowym, że mu dał moc Boską na czynienie cudów, i na karanie Pharaona: i musiał się go Pharaon bać jako posła od Boga posłanego, a wszakże nie miał go Pharaon za Boga chwalić. Takim też Bogiem chcą uczynić Pana Chrystusa Nowochrześcijanie dzisiaj. Ale Pismo święte inaczej mówi o Bóstwie Pana Chrystusowem, które to powiada, że Pan Chrystus jest Bogiem, nie Pharaonowym, ale Izraelskim, który wybawił lud z ziemi Egipskiej, tak jest w liście ś. Judy, ver. 5 i tegoż Żydzi na puszczy kusili, jako Paweł ś. pisze (1. Corin. 1). Jest Bogiem nie uczynionym, ale urodzonym z Boga, i równym Bogu Ojcu (Jan. 5 ver. 18). Jest Bogiem przed wieki, i przed wszystkimi czasy, który świat wszystek stworzył, (Jan. 1. ver. 1. i 10) i inше wszystkie własności Boże ma jako Bóg prawdziwy i błogosławiony (Rzym. 9) i ma być od wszystkich za Boga chwalony, jako stwórca wszystkich rzeczy, którego chwałę już przed tem widział (Izajasz Cap. 6). Chociaż tedy inszym nie własnie służy to imię Bóg, tylko przez podobieństwo jakieś, iż mają, albo moc na czynienie cudów, albo urząd Boży, albo są przysposobieni za syny Boże: ale Pan Chrystus własnie nazwany jest Bogiem, bo ma i naturę Boską, i Bogiem się rodził przed wieki. Przetóż bezbożnie Nowochrześcijanie równają z Mojżeszem Pana Chrystusa.

3. *Laska.* To jest wąż w którego się laska przemieniła. Tak też ciało Pana Chrystusowe w Sakramencie, zowią chlebem, że się chleb przemienił w ciało, albo iż Chrystus jest żywym ciałem pod osobą chleba.

17. *Laską, która jest w ręce mojej.* Słowa te są Boga, a jednak Mojżesz trzymał w swój ręce laskę. Ale tu Bóg i Mojżesz uważają się jakby jedna osoba, tak jak pierwotna przyczyna i narzędzie zowią się jedną przyczyną skutkującą.

18. *Ryby... pozdychają.* Które bez wody żyć nie mogą, a mianowicie we krwi, która będąc gęstą i ciepłą, przeciwi się ich przyrodzeniu. — *Zaśmierdzą się wody.* Będą zarażone fetorem zdechłych ryb. — *I będą trapieni Egipcyanie.* Dreczeni pragnieniem.

19. *Na wszelkie jeziora wód.* Hebr.: na wszelkie zebranie wód, t. j. studnie, źródła i t. p. — *Po wszytkiej ziemi Egipskiej.* Nawet i w ziemi Gessen, w miejscach gdzie mieszkali Egipcyanie, zwłaszcza ci, którzy udęrczali Izraelitów. Izraelici zaś od tej plagi byli swobodni.

22. *I uczynili podobnież Czarownicy.* Którzy wodę dla siebie znaleźli, albo w morzu (bo tylko wody słodkie, i sposobne do picia zostały w krew obrócone), albo Mojżesz dostarczył im wody, z ziemi Gessen.

23. *A nie przyłożył serca.* Nie nakłonił się do tego, żebył uwierzył.

24. *I wykopali... około rzeki wodę.* Napróżno; bo znaleźli krew, chociaż przedczoną i jakby wodnistą: a tak uśmierzali nieco choć tym sposobem swoje pragnienie.

25. *I wyszło siedm dni.* Ta plaga krwi trwała dni siedm. Po niej nastąpiła plaga żab. Sprawiedliwie dla Egipcyan rzeka obróciła się w krew, bo oni też rzekę obrócili byli na narzędzie zaguby dzieciak hebrajskich.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O drugiej pladze Żab, trzeciej Mszyce, i czwartej Much.

1. Dixit quoque Dominus ad Moysen: Ingredere ad Pharaonem. et dices ad eum: Haec dicit Dominus: Dimitte populum meum, ut sacrificet mihi:

2. sin autem nolueris dimittere, ecce ego percussam omnes terminos tuos ranis.

3. Et ebulliet fluvius ranas quae ascendent, et ingredientur domum tuam, et cubiculum lectuli tui, et super stratum tuum, et in domos servorum tuorum, et in populum tuum, et in furnos tuos, et in reliquias ciborum tuorum:

4. et ad te, et ad populum tuum, et ad omnes servos tuos intrabunt ranae.

5. Dixitque Dominus ad Moysen: Dic ad Aaron: Extende manum tuam super fluvios ac super rivos et paludes, et educ ranas super terram Aegypti.

6. Et extendit Aaron manum super aquas Aegypti, et ascenderunt ranae, operueruntque terram Aegypti.

7. Fecerunt autem et malefici per incantationes suas similiter, eduxeruntque ranas super terram Aegypti. (*Supr. 7, 22*).

8. Vocavit autem Pharaon Moysen et Aaron, et dixit eis: Orate Dominum, ut auferat ranas a me et a populo meo: et dimittam populum, ut sacrificet Domino.

9. Dixitque Moyses ad Pharaonem: Constitue mihi, quando deprecari pro te, et pro servis tuis, et pro populo tuo, ut abigantur ranae a te et a domo tua, et a servis tuis et a populo tuo: et tantum in flumine remaneant.

10. Qui respondit: Cras. At ille: Juxta, inquit, verbum tuum faciam, ut scias, quoniam non est sicut Dominus Deus noster.

11. Et recedent ranae a te, et a domo tua, et a servis tuis, et a populo tuo: et tantum in flumine remanebunt.

12. Egressique sunt Moyses et Aaron a Pharaone; et clamavit Moyses ad Dominum pro sponsione ranarum, quam condixerat Pharaoni.

13. Fecitque Dominus juxta verbum Moysi; et mortuae sunt ranae de domibus, et de villis, et de agris.

14. Congregaveruntque eas in immensos aggeres, et computruit terra.

1. Rzekł też Pan do Mojżesza: Wnidź do Pharaona, a rzeczesz do niego: To mówi Pan: Puść lud mój, aby mi ofiarował.

2. A jeśli nie będziesz chciał puścić, oto ja zarażę wszystkie granice twe żabami.

3. Y wykipi rzeka żaby: które wylazły y wnięły do domu twego, y do komory łóżka twego, y na pościel twoją, y do domów sług twoich, y na lud twój, y do pieców twoich, y w ostatki potraw twoich,

4. i do ciebie, y do ludu twego, y do wszystkich sług twoich wlażą żaby.

5. Y rzekł Pan do Mojżesza: Rzecz do Aarona: Wyciągnij rękę twą na rzeki y na strugi, y na kałuże, a wywiedź żaby na ziemię Egypcką.

6. Y wyciągnął Aaron rękę na wody Egypckie: y wylazły żaby, y okryły ziemię Egypcką.

7. Ale y czarownicy uczynili czarami swemi tymże sposobem: y wywiedli żaby na ziemię Egypcką.

8. Y wezwał Pharaon Mojżesza y Aarona, y rzekł im: Módlcie się do Pana, żeby oddalił żaby ode mnie y od ludu mego: a puszcze lud żeby ofiarował Panu.

9. Y rzekł Mojżesz do Pharaona: Postanów mi czas kiedy się mam modlić za cię, y za sługi twoje, y za lud twój, aby były odpędzone żaby od ciebie, y od domu twego y od sług twoich, y od ludu twego: a tylko w rzęce zostały.

10. Który odpowiedział: Jutro. A on, według słowa twego, pry, uczynię: abyś wiedział, że niemasz iako Pan Bóg nasz.

11. Y odeyda żaby od ciebie, y od domu twego, y od sług twoich, y od ludu twego: a tylko w rzęce zostaną.

12. Y wyszli Mojżesz y Aaron od Pharaona: y wołał Mojżesz do Pana o obietnicę żab, którą był przyrzekł Pharaonowi.

13. Y uczynił Pan według słowa Mojżeszowego: y wyzdychały żaby z domów, y ze wsi, i z pól.

14. Y zgromadzili je na niezmierne kupy, y zgniła ziemia.

R. 8.—2. *Granice twe.* Całe królestwo twe, aż do granic.

3. *Wniędy do domu twego.* Przez instynkt od Boga im nadany, albo pędzone od Aniołów. Plaga ta była sroższa od pierwszych. Albowiem gdy wody zamienione były w krew, przynajmniej inne płyny i likiery pozostały. Żaby zaś wszystkie miejsca zapęłniły i zarażyły powietrze fetorem, stały się dokuczliwe dla chodzących, siedzących i leżących.—*I w ostatki potraw twoich.* Chal.: w piekarniach twoich.

5. *Wyciągnij rękę twą.* T. j. w której trzymasz laskę; ona bowiem była sprawczynią dziwów, za jej podniesieniem, żaby zostały wywołane od Boga.

6. *Na wody.* Ku, albo przeciw wodom, zdaleka z samego pałacu Faraona, gdzie wtedy znajdował się Aaron, jak się zdaje.

7. *Ale i czarownicy uczynili.* Za posługą czarta, chociaż wywiedli żab tylko bardzo mało.

8. *Módlcie się do Pana.* Widać ztąd, że ta plaga była sroższa, niż owa krwi; gdyż zmusiła Faraona do błagania Mojżesza o modlitwę, czego pierwsi nie uczynił był.

9. *Postanów mi.* Chce aby Faraon naznaczył czas, iżby później nie mówiono, że skutkiem przyrodzonych przyczyn żaby ustały i zginęły.

10. *Który odpowiedział: Jutro.* Aby zostawił czas do modlitwy, i żeby w ciągu tegoż mógł przekonać się, czy żaby nie ustają napastować z naturalnych jakichś powodów.

12. *Wołał.* Pragnieniem i uczuciem.—*O obietnicę żab.* O spełnienie obietnicy, jaką dał Aaronowi, że w czasie oznaczonym ustanie kłeska żab.

14. *I zgromadzili je na niezmierne kupy.* Nie były

15. Videns autem Pharaon, quod data esset requies, ingravit cor suum, et non audit eos, sicut praeceperat Dominus.

16. Dixitque Dominus ad Moysen: Loquere ad Aaron: Extende virgam tuam, et percutite pulverem terrae, et sint sciniphes in universa terra Aegypti.

17. Feceruntque ita. Et extendit Aaron manum, virgam tenens; percussitque pulverem terrae, et facti sunt sciniphes in hominibus, et in jumentis: omnis pulvis terrae versus est in sciniphes per totam terram Aegypti.

18. Feceruntque similiter malefici incantationibus suis, ut educerent sciniphes, et non potuerunt; erantque sciniphes tam in hominibus quam in jumentis.

19. Et dixerunt malefici ad Pharaonem: Digitus Dei est hic. Induratumque est cor Pharaonis, et non audit eos, sicut praeceperat Dominus.

20. Dixit quoque Dominus ad Moysen: Consurge diluculo, et sta coram Pharaone: egredietur enim ad aquas, et dices ad eum: Haec dicit Dominus: Dimitte populum meum, ut sacrificet mihi.

21. Quodsi non dimiseris eum, ecce ego immitam in te, et in servos tuos, et in populum tuum, et in domos tuas omne genus muscarum: et implebuntur domus Aegyptiorum muscis diversi generis, et universa terra, in qua fuerint.

22. Faciamque mirabilem in die illa terram Gessen, in qua populus meus est, ut non sint ibi muscae: et scias, quoniam ego Dominus in medio terrae.

23. Ponamque divisionem inter populum meum et populum tuum: eras erit signum istud.

24. Fecitque Dominus ita. Et venit musca gravissima in domos Pharaonis et servorum ejus, et in omnem terram Aegypti; corruptaque est terra ab hujuscemodi muscis.

25. Vocavitque Pharaon Moysen et Aaron, et ait eis: Ite et sacrificate Deo vestro in terra hac. * (*Sap. 16, 9*).

26. Et ait Moyses: Non potest ita fieri: abominationes enim Aegyptiorum immolabimus Domino Deo nostro: quodsi mactaverimus ea, quae colunt Aegyptii coram eis, lapidibus nos obruent.

zaraz usunięte z przed oczu, aby nie poczytywano je za jakieś czary i omanienie: prawdopodobna jest, że wydały nieznośny fetor, jak twierdzą Filon i Józef Fl. Słusznie spotkała Egipcyan kara żab, wyzioniętych przez rzekę, bo oni w tejsze rzecze zatapiaли niewinne dziatki.

17. *Mszyce.* Trzecia to plaga. Co to były te mszyce z pewnością niewiadome; według jednych był to gatunek wszy, wedł. dr. pcheł, wedł. in. komarów, lub owadów, i muszek najdrobniejszych i najdokuczliwszych.

18. *Uczynili tymże sposobem czarownicy.* Usiłowali to samo uczynić. — *Ale nie mogli.* Bóg im tego nie dozwolił, aby wykawiło się ich kłamstwo i niemoc, gdyż ci, którzy zdawali się większych rzeczy dokonywać, na mniejszych upadli.

19. *Palec to Boży jest.* Jest to sprawa i moc Boża. Czarnoksiężnicy uznawają moc Bożą, a jednakże jej się opierają, co też i czarci czynią.

21. *Wszelaki rodzaj much.* T. j. mnóstwo rozmaitych, wszelkiego rodzaju i gatunku, much.

15. A widząc Pharaon że dano odpoczynek, obciążył serce swe, y nie usłuchał ich, iako Pan przykazał.

16. Y rzekł Pan do Mojsesza: Mów do Aarona: Wyciągni łaskę twoię, a uderz w proch ziemię, a niech będą mszyce po wszystkiej ziemi Egypciejskiej,

17. Y uczynili tak. Y wyciągnął Aaron rękę trzymając łaskę, y uderzył w proch ziemię, y stały się mszyce na ludziach y na bydłe, wszystkie proch ziemi obrócił się we mszyce po wszystkiej ziemi Egypciejskiej.

18. Uczynili tymże sposobem czarownicy czarami swemi, aby wywiedli mszyce, ale niemogli: y były mszyce tak na ludziach, iako i na bydłe.

19. Y rzekli czarownicy do Pharaona: Palec to Boży iest. Y zatwardziało serce Pharaonowe, y nie posłuchał ich, iako przykazał Pan.

20. Rzekł też Pan do Mojsesza: Wstań rano, a stań przed Pharaonem: boć wynidźcie do wody: y rzeczesz do niego: To mówi Pan: Puść lud mój, aby mi ofiarował.

21. A iesli go nie puścisz, oto ia przypuszczę na cie, y na sługi twoie, y na lud twój, y na domy twoie, wszelaki rodzaj much: y będą pełne domy Egypciejskie much rozmaitego rodzaju, y wszystkiej ziemia na której będą.

22. Y uczynię w on dzień dziwna ziemię Gessen, w której lud mój iest, że tam nie będzie much: y poznasz że ia Pan w pośrodku ziemi.

23. Y uczynię przedział między ludem moim, a ludem twoim: iutro ten znak będzie.

24. Y uczynił Pan tak, y przyszła mucha barzo ciężka w domy Pharaonowe, y sług iego, y do wszystkiej ziemi Egypciejskiej: y popsowała się ziemia od takowych much.

25. Y przyzwał Pharaon Mojsesza y Aarona, y rzekł im: Idźcie, a ofiaruycie Bogu waszemu w tę ziemi.

26. Y rzekł Mojsesz: nie może tak być: brzydliwosci bowiem Egypcianów bedziemy ofiarować Panu Bogu naszemu? Bo iesli bedziem zabiać to co chwala Egypcieanie przed nimi, ukamionuja nas.

22. *Uczynię dziwną... Gessen.* Która wolną będzie od tych much, lubo obfituje w bydło i trzody. — *W pośrodku ziemi.* T. j. na całej ziemi, czyli całego świata.

23. *I uczynię przedział.* Hebr.: *uczynię odkupienie;* jakby rzekł: Odkupię, wyłączę i oswobodzę Izraelitów od ogólnej plagi.

24. *I przyszła mucha.* Czwartą tę plagę much zesłał Bóg sam przez się, bez widzialnego znaku, bez podniesienia łaski, ażeby ktoś nie podejrzewał, iż coś boskiego znajduje się w lasce, albo że nie jest Bogiem, który to czyni. — *Bardzo ciężka.* Bardzo dokuczliwa i nieznośna; albo bardzo liczna. Tak w Ps. 34, 18, mówi się: *Między ludem ogromnym (najliczniejszym) będę cię wystawiał*

26. *Brzydliwosci bowiem Egipcyan.* Mamy zabijać na ofiary owce i woły, od których zabijania Egipcyanie wzdrgają się i brzydzą, bo je czczą za bogi; nie wypada więc, iżbyśmy w obec nich składali takie ofiary, narazilibyśmy się na ukamienowanie od nich, lub inne zniewagi.

27. Viam trium dierum pergemus in solitudinem: et sacrificabimus Domino Deo nostro, sicut praecepit nobis. (*Supr.* 3. 18.)

28. Dixitque Pharaos: Ego dimittam vos, ut sacrificetis Domino Deo vestro in deserto: verumtamen longius ne abeatis. Rogate pro me.

29. Et ait Moyses: Egressus a te, orabo Dominum: et recedet musca a Pharaone, et a servis suis, et a populo ejus cras: verumtamen noli ultra fallere, ut non dimittas populum sacrificare Domino.

30. Egressusque Moyses a Pharaone, oravit Dominum.

31. Qui fecit juxta verbum illius; et abstulit muscas a Pharaone, et a servis suis, et a populo ejus; non superfuit ne una quidem.

32. Et ingravaturn est cor Pharaonis, ita ut nec hac quidem vice dimitteret populum.

27. Trzy dni drogi pójdziemy na puszcza: a ofiarować będziemy Panu Bogu naszemu, iako nam przykazał.

28. Y rzekł Pharaos: Iac was puszcza abyście ofiarowali Panu Bogu waszemu na puszczy: wszakże dalej nie zachodźcie: proście za mną.

29. Y rzekł Moyses: Wyszedszy od ciebie będę prosił Pana: y odéydzie mucha od Pharaona, y od slug iego, y od ludu iego intro: wszakże niechciej więcej omylać: byś puścić niemiał ludu ofiarować Panu.

30. Y wyszedszy Moyses od Pharaona modlił się do Pana,

31. Który uczynił według słowa iego, y odiał muchy od Pharaona, y od slug iego, y od ludu iego; nie została y iedna.

32. Y ociężało serce Pharaonowe, tak iż ani tym razem nie puścił ludu.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O piątej pladze Zarazy bydła, szóstej Wrzodów, i siódmej Gradu.

1. Dixit autem Dominus ad Moysen: Ingredere ad Pharaonem, et loquere ad eum: Haec dicit Dominus Deus Hebraeorum: Dimitte populum meum, ut sacrificet mihi.

2. Quodsi adhuc rennis, et retines eos:

3. ecce manus mea erit super agros tuos: et super equos, et asinos, et camelos, et boves, et oves, pestis valde gravis.

4. Et faciet Dominus mirabile inter possessiones Israel, et possessiones Aegyptiorum, ut nihil omnino pereat ex his, quae pertinent ad filios Israel.

5. Constituitque Dominus tempus, dicens: Cras faciet Dominus verbum istud in terra.

6. Fecit ergo Dominus verbum hoc altera die; mortuaeque sunt omnia animantia Aegyptiorum; de animalibus vero filiorum Israel nihil omnino periit.

7. Et misit Pharaos ad videndum; nec erat quidquam mortuum de his, quae possidebat Israel. Ingravaturnque est cor Pharaonis, et non dimisit populum.

8. Et dixit Dominus ad Moysen et Aaron: Tollite plenas manus cineris de camino, et spargat illum Moyses in caelum coram Pharaone.

1. A Pan rzekł do Moysesza: Wchdź do Pharaona, y mów do niego: To mówi Pan Bóg Hebrejczyków: Puść lud mój, aby mi ofiarował.

2. A iesli się ieszcze wzbranasz, y zatrzymawasz ie:

3. oto ręka moja będzie na pola twoie: y na konie, y osły, y wielbłądy, y woły, y owce, mór barzo ciężki.

4. Y uczyni Pan dziwna rzecz między osiadłościami Izraelskimi, y osiadłościami Egypckimi, że zgola nic nie zginie z tego, co należy do synów Izraelowych.

5. Y postanowił Pan czas, mówiąc: Intro uczyni Pan słowo to na ziemi.

6. Uczynił tedy Pan słowo to nazaiutrz: y pozdychało wszystko bydło Egypckie: a z bydła synów Izraelowych zgola nie nie zginęło.

7. Y posłał Pharaos aby oglądano: y nie zdechło było nic z tego co dzierzał Izrael. Y ociężało serce Pharaonowe, y niepuścił ludu.

8. Rzekł Pan do Moysesza y Aarona: Weźmicie pełne garści popiołu z komina, a niech ie rozsypie Moysesz ku niebu przed Pharaonem.

32. *I ociężało.* Hebr.: *Ociężył Faraon swe serce.*

R. 9.— 8. *Ręka moja.* Kara, t. j. zaraza, o której zaraz jest mowa.— *Na pola twoje: i konie.* Tutaj i jest tłumaczące; myśl jest ta: na konie i t. d., które są na polach twoich. Ta przeto zaraza dotknęła nie ludzi, ale tylko bydłeta, i bydłeta nie wszystkie, lecz tylko te, które zostawały na polach.— *I woły i owce.* Egipcianie nie jedli mięsa wołów i owiec, lecz brali na pokarm mleko, ser i t. p., a wołów używali do orania.

4. *Miedzy osiadłościami.* Miedzy bydłętami, które posiadali Izraelici i Egipcianie.

7. *I posłał Faraon aby oglądano.* W poprzednich plagach nie posyłał dla wysledzenia, czy Hebrajczycy wolni od tych klęsk; albo dla tego że drogi może stały się nieprzebyte z powodu zab, mszy i t. d.; albo że

nie przyszło było mu to na myśl.— *I ociężało serce Pharaonowe.* Nie prosi tu, aby ustała plaga, bo już bydłeta od pomoru były poginęły.

8. *Popiołu z komina.* Wyraz hebrajski oznacza białą ową jakby sadzę, pokrywającą na pół już przyduszone żarzące węgle, która ieszcze całkiem nie jest obrócona w popiół. Najstosowniej przez ten ieszcze napół żarzący się popiół przyobrażone zostały te nabrzmiałe plamki na ciele czyli palące wrzodziki. Słusznie Egipcianie, którzy Hebrajczyków piekli niejako w piecach ceglanych, najboleśniej zostali uderzeni tym popiołem z kominów, sprowadzającym na nich wrzody: z tej przyczyny Moysesz, mówiąc o niewoli Egipskiej, powiada (Deut. 4, 20): *Wyniósłt was z piecu żelaznego egipskiego.*— *Niech je rozsypie Moysesz.* Aaron zamienił wody w krew, wy-

9. Sitque pulvis super omnem terram Aegypti: erunt enim in hominibus, et jumentis ulcera, et vesicae turgentes in universa terra Aegypti.

10. Tuleruntque cinerem de camino et steterunt coram Pharaone, et sparsit illum Moyses in coelum; factaque sunt ulcera vesicarum turgentium in hominibus, et jumentis;

11. nec poterant malefici stare coram Moysse propter ulcera, quae in illis erant, et in omni terra Aegypti.

12. Induravitque Dominus cor Pharaonis, et non audivit eos, sicut locutus est Dominus ad Moysen.

13. Dixitque Dominus ad Moysen: Mane consurge, et sta coram Pharaone, et dices ad eum: Haec dicit Dominus Hebraeorum: Dimitte populum meum, ut sacrificet mihi.

14. Quia in hac vice mittam omnes plagas meas super cor tuum, et super servos tuos, et super populum tuum: ut scias quod non sit similis mei in omni terra.

15. Nunc enim extendens manum percutiam te, et populum tuum peste, peribisque de terra.

16. Ideirco autem posui te, ut ostendam in te fortitudinem meam, et narretur nomen meum in omni terra. (*Rom. 9, 17.*)

17. Adhuc retines populum meum, et non vis dimittere eum?

18. En pluviam cras hac ipsa hora grandinem multam nimis, qualis non fuit in Aegypto a die, qua fundata est, usque in praesens tempus.

19. Mitte ergo jam nunc, et congrega jumenta tua, et omnia quae habes in agro: homines enim, et jumenta, et universa, quae inventa fuerint foris, nec congregata de agris, cecideritque super ea grando, morientur.

20. Qui timuit verbum Domini de servis Pharaonis, fecit confugere servos suos, et jumenta in domos;

21. qui autem neglexit sermonem Domini, dimisit servos suos, et jumenta in agris.

22. Et dixit Dominus ad Moysen: Extende manum tuam in coelum, ut fiat grando in universa terra Aegypti super homines, et super jumenta, et super omnem herbam agri in terra Aegypti.

wołał zaby i mszyce: większe zaś cuda zastrzeżone zostały Mojżeszowi; rozsypuje popioł ku niebu, bo z nieba zsyłana była ta plaga.

9. *I niechaj będzie proch na wszystkie ziemie.* Mojżesz tyle tylko prochu, t. j. popiołu rozsyłał, ile ujął w garści; lecz Bóg rozmnożył go w powietrzu na kształt gęstego śniegu, i spuścił na Egipcyan; ztąd na tych ludziach i bydłach, na które spadł, powstały wrzody i przyszele. — *Na ludziach i na bydłach.* Nie na wszystkich, lecz na bardzo wielu; pozostała bowiem część bydła zginęła od następnej plagi gradu. Plagą tą wrzodów i wzdętych przyszelei pomszczoną została duma i przepych Egipcyan.

11. *I nie mogli czarownicy stać.* Chociaż już na trzecim cudzie mszyce zostali zwyciężeni (r. 8, 18), jednakże jeszcze opierali się Mojżeszowi przez potwarze i inne sposoby.

14. *Wszystkie plagi moje.* Nie które mogą, ale któ-

9. *I niechaj będzie proch na wszystkie ziemie* Egypcka: bo będą na ludziach y na bydłach wrzody, y przyszele nadęte po wszystkiej ziemi Egypckiej.

10. *I wzięli popiołu z komina, y stanieli przed* Pharaonem y rozsyłał ji Mojżesz ku niemu: y uczyniły się wrzody przyszelei nadętych na ludziach y bydłe.

11. *I niemogli czarownicy stać przed* Mojżeszem, dla wrzodów które na nich były, y na wszystkiej ziemi Egypckiej.

12. *I zatwardził* Pan serce Pharaonowe, y nie usłuchał ich iako mówił Pan do Mojżesza.

13. *I rzekł* Pan do Mojżesza: Rano powstani y stań przed Pharaonem, y rzeczesz do niego: To mówi Pan Bóg Hebrejczyków: Puść lud mój, aby mi ofiarował.

14. Bo zatym razem puszcze wszystkie plagi moje na serce twoje, y na sługi twoje, y na lud twój: abyś wiedział, że niemasz mnie podobnego na wszystkiej ziemi.

15. Teraz bowiem ściagnawszy rękę skarzę cię, y lud twój morem, y zginiesz z ziemi.

16. *I dla tego wystawiłem cię* abyś pokazał nad tobą moc moją, a imię moje opowiadane było po wszystkiej ziemi.

17. *Jeszcze trzymasz* lud mój, a niecheesz go wypuścić?

18. Oto ia intro téż godziny spuszcze grad barzo wielki, iaki nie był w Egypcie, odednia którego iest założon, aż do tego czasu.

19. *A tak posli już teraz a zbierz* bydło twoje, y wszystko co masz na polu: bo ludzie, y bydło, y wszystko co się naydzie na polu, a nie będzie zgromadzono z pola, y spadnie grad na nie, pozdycha.

20. *Kto się bał* słowa Pańskiego z sług Pharaonowych, kazał uciekać sługom swym y bydłu do domu:

21. *A kto niedbał* na słowo Pańskie, zostawił sługi swe y bydło na polu.

22. *I rzekł* Pan do Mojżesza, *Wyciągni* rękę twą ku niebu, że będzie grad po wszystkiej ziemi Egypckiej na ludzi y na bydło, y na wszystko ziele polne w ziemi Egypckiej.

re postanowiłem zesłać dla ukarania ciebie. — *Na serce twoje.* Które zrania two serce.

15. *Lud twój morem.* Mor tutaj oznacza wszelki rodzaj wytopienia, które miał zesłać Bóg na Faraona; jakby mówił: klęski do klęsk przydawać będę, aż nim nie zostaniesz wytopiony z ziemi.

16. *Abym pokazał nad tobą moc moją.* Postanowiłem ciebie królem, dotąd cię zachowałem, i dopuściłem, abyś oszołył się okrutnie na lud mój, żebym nawzajem i ja powstał na ciebie i nareszcie zatopił cię w morzu Czerwonym, iżby w ten sposób wszyscy uznali i szanowali sprawiedliwość moją i moc.

17. *Jeszcze trzymasz?* Hebr.: *jeszcze depcesz.*

18. *Ode dnia, którego jest założon.* Od czasu, kiedy został zamieszkały, kiedy naród twój powstał, t. j. od lat 627.

19. *Zbierz bydło twoje.* Gniew i karę łaskawością łagodzi i miarkuje, ś. Aug. p. 33.

23. Extenditque Moyses virgam in coelum, et Dominus dedit tonitrua, et grandinem, ac discurrentia fulgura super terram; pluitque Dominus grandinem super terram Aegypti. (*Sap. 16, 16.*)

24. Et gaudio et ignis mista pariter ferebantur; tantaque fuit magnitudinis, quanta ante nunquam apparuit in universa terra Aegypti, ex quo gens illa condita est.

25. Et percussit grando in omni terra Aegypti cuncta, quae fuerunt in agris, ab homine usque ad jumentum; cunctamque herbam agri percussit grando, et omne lignum regionis confregit.

26. Tantum in terra Gessen, ubi erant filii Israel, grando non cecidit.

27. Misitque Pharaon, et vocavit Moysen et Aaron, dicens ad eos: Peccavi etiam nunc. Dominus iustus: ego et populus meus, impii.

28. Orate Dominum, ut desinant tonitrua Dei, et grando: ut dimittam vos, et nequaquam hic ultra maneat.

29. Ait Moyses: Cum egressus fuero de urbe, extendam palmas meas ad Dominum, et cessabunt tonitrua, et grando non erit: ut scias, quia Dominus est terra:*

30. novi autem quod et tu, et servi tui necdum timeatis Dominum Deum.* (*Psal. 23, 1.*)

31. Linum ergo, et hordeum laesum est, eo quod hordeum esset virens, et linum jam folliculos germinaret:

32. triticum autem, et far non sunt laesa, quia serotina erant.

33. Egressusque Moyses a Pharaone ex urbe, tendit manus ad Dominum; et cessaverunt tonitrua et grando, nec ultra stillavit pluvia super terram.

34. Videns autem Pharaon quod cessasset pluvia, et grando et tonitrua, auxit peccatum;

35. et ingravatatum est cor ejus, et servorum illius, et induratum nimis; nec dimisit filios Israel, sicut praeceperat Dominus per manum Moysi.

23. Y zciągnął Moyses łaskę ku niebu, a Pan dał gromy, y grad, y łyskawice biegnące po ziemi: y spuścił Pan grad na ziemię Egypcka.

24. A grad y ogień, pospółu zmieszane padał: y był tak wielki, iaki nigdy przed tym nie był widziany we wszystkiej ziemi Egypckiej, iako naród tamten stał.

25. Y pobił grad we wszystkiej ziemi Egypckiej wszystko co było na polu od człowieka aż do bydła: y wszelkie ziele polne pobił grad, y wszelkie drzewo krajny połamał.

26. Tylko w ziemi Gessen, gdzie byli synowie Izraelowi, grad nie padał.

27. Y posłał Pharaon, y wezwał Moysza y Aarona mówiąc do nich: Zgrzeszyłem y teraz: Pan sprawiedliwy: ja y lud mój niebożni.

28. Módlcie się do Pana aby przestały gromy Boże y grad: żebym was puścił, abyscie żadną miarą więcej tu nie mieszkali.

29. Rzekł Moyses, gdy wyniść z miasta, podniosę ręce me do Pana, y przestaną gromy, y gradu nie będzie: abys wiedział, że Pańska jest ziemia:

30. Aleć wiem, że y ty y słudzy twoi jeszcze się nie boicie Pana Boga:

31. Len tedy y ieżmieni narażony jest: przeto iż ieżmieni był zielony, a len już główki wypuszczał:

32. Ale pszenica y żyto nie są naruszone, bo późne były.

33. Y wyszedszy Moyses od Pharaona z miasta, wyciągnął ręce do Pana: y przestały gromy y grad, y nie kropnął więcej deszcz na ziemi.

34. A widząc Pharaon że przestał deszcz, y grad, y gromy, przyczynił grzechu:

35. Y ociążało serce jego, y sług jego, y zatwardziało zbytnie, y nie puścił synów Izraelowych, jako przykazał Pan przez rękę Moyseszową.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O ósmej pladze Szarańczy, i dziewiątej Ciemności.

1. Et dixit Dominus ad Moysen: Ingredere ad Pharaonem: ego enim induravi cor ejus, et servorum illius: ut faciam signa mea haec in eo,

2. et narres in auribus filii tui, et nepotum tuorum,

24. A grad i ogień pospółu zmieszane. Mędrzec P. tak to wyjaśnia (r. 16, 17). A co dziwniejsza, nad wodę, która wszystko gasi, więcej ogień przemagał... Niekiedy zaś ogień rozpalat się nad siłę etc.—Jaki nigdy przedtęm nie był widziany w ziemi egipskiej. Z tego się okazuje, iż fałszywe twierdzenie jest tych, którzy powiadają, że w Egipcie nigdy nie pada deszcz, albo grad.

26. Gdzie byli synowie Izraelowi. Ta tylko część ziemi Gessen wolna była od gradu, która należała do Hebrajczyków; Egipcianie zaś w niej mieszkający nie uniknęli wspólnej klęski.

29. Podniosę ręce. Jest to zwyczaj modlących się. Tak ś. Paweł powiada (1. Tim. 2, 8): Chcę tedy, aby

1. Y rzekł Pan do Moysesza: Wnidź do Pharaona: iam bowiem zatwardził serce jego, y sług jego: abych uczynił znaki moje te na nim:

2. ażebyś powiadał w uszy syna twego, y wnu-

mężowie modlili się na każdym miejscu: podnosząc czyste ręce.

30. Jeszcze się nie boicie P. Boga. Bojaźnią synowską, pochodzącą z uszanowania i pobożności ku Bogu (ś. Aug. p. 35); albo nawet i bojaźnią niewolniczą, któraby was przywiodła do uwolnienia ludu.

32. Bo późne były. W Egipcie i Judei, żniwo zaczyna się w miesiącu Nizan, który odpowiada naszemu Marcowi, lub Kwietniowi: przeto miesiąc ten (nizan) zowie się miesiącem nowych zbóż (niż. r. 13, 4); grad zaś ten przypadł w miesiącu Lutym.

35. Przez rękę Moyseszową. Przez Moysesza. Jest to hebraizem.

quoties contriverim Aegyptios, et signa mea fecerim in eis: et sciatis, quia ego Dominus.

3. Introierunt ergo Moyses et Aaron ad Pharaonem, et dixerunt ei: Haec dicit Dominus Deus Hebraeorum; Usquequo non vis subijci mihi? dimitte populum meum, ut sascificet mihi.

4. Sin autem resistis, et non vis dimittere eum: ecce ego inducam cras locustam in fines tuos, (*Sap. 16, 9.*)

5. quae operiat superficiem terrae, ne quidquam ejus appareat, sed comedatur, quod residuum fuerit grandinai: corrodet enim omnia ligna, quae germinant in agris.

6. Et implebunt domos tuas, et servorum tuorum, et omnium Aegyptiorum: quantam non viderunt patres tui, et avi, ex quo orti sunt super terram usque in praesentem diem. Avertitque se, et egressus est a Pharaone.

7. Dixerunt autem servi Pharaonis ad eum: Usquequo patiemur hoc scandalum? dimitte homines, ut sacrificent Domino Deo suo. Nonne vides, quod perierit Aegyptus?

8. Revocaveruntque Moysen, et Aaron ad Pharaonem, qui dixit eis: Ite, sacrificate Domino Deo vestro: quinam sunt, qui ituri sunt?

9. Ait Moyses: Cum parvulis nostris, et senioribus pergemus, cum filiis et filiabus, cum ovibus et armentis: est enim solemmnitas Domini Dei nostri.

10. Et respondit Pharao: Sic Dominus sit vobiscum, quo modo ego dimittam vos, et parvulos vestros. Cui dubium est, quod pessime cogitatis?

11. Non fiet ita, sed ite tantum viri, et sacrificate Domino: hoc enim et ipsi petistis. Statimque eieci sunt de conspectu Pharaonis.

12. Dixit autem Dominus ad Moysen: Extende manum tuam super terram Aegypti ad locustam, ut ascendat super eam, et devoret omnem herbam, quae residua fuerit grandinai.

13. Et extendit Moyses virgam super terram Aegypti; et Dominus induxit ventum urentem tota die illa, et nocte; et mane facto, ventus urens levavit locustas.

14. Quae ascenderunt super universam terram

ków twoich, ilem kroć starł Egypťiany, y znaki moje czynilem nad nimi: a żebyście wiedzieli żem ia Pan.

3. Weszli tedy Moyses y Aaron do Pharaona y rzekli mu: To mówi Pan Bóg Hebreyczyków: Dokadze mi się niechcesz poddać? puść lud mój, żeby mi ofiarował.

4. A jeśli się sprzeciwiasz, a niechcesz go puścić, oto ia przywiodę jutro szarańczę na granice twoie:

5. Która okryje wierzch żemie, aby iey namnięć widać nie było: ale żeby ziedzono było coby zostało po gradzie. Pogryzie bowiem wszystkie drzewa które wschodza na polach.

6. Y napelni domy twoie, y sług twoich, y wszystkich Egypťianów: iako wielkiy nie widzieli oycowie twoi, y dziadowie, iako paczeli byđż na żemie, aż do dnia ninieyszego. Y odwrócił się, y wyszedł od Pharaona.

7. Rzekli tedy słudzy Pharaonowi do niego: Długoż będziemy cięrpieć to zgorszenie? puść ludzie aby ofiarowali Panu Bogu swemu. Izali nie widzisz że zniszczał Egipt?

8. Y zawolali zaśię Moysesza z Aaronem do Pharaona: który rzekł im: Idźcie ofiaruyć Panu Bogu waszemu: Którzys są co pýda?

9. Rzekł Moyses: Z dziećmi naszemi y z starcami pýdźiemy, z synmi y z córkami, y z owcami y z bydlem: bo jest wielkie święto Pana Boga naszego.

10. Y odpowiedział Pharao: Niech tak będzie Pan z wami, iako ia was puszcę, y dziećci wasze. Któż o tym wąpi że co nagorzęć myślicie?

11. Niebędzieć tak: ale idźcie sami mężowie, a ofiaruyć Panu, boście y sami o to prosili. Y wnetże wyrzuceni są od oczu Pharaona.

12. Y rzekł Pan do Moysesza: Wyciągni rękę twą na żemie Egypťską do szarańczy, że wstąpi na nie, y pożrze wszystko żiele które zostało po gradzie.

13. Y wyciągnął Moysesz łaskę na żemie Egypťską: a Pan przywiódł wiatr parzący przez on cały dzień y noc: a gdy było rano, wiatr parzący podniósł szarańczę.

14. Która wstąpiła na wszystkie żemie Egypťską.

R. 10.—4. *Przywiodę jutro szarańczę.* Mnóstwo wielkie szarańczy. Szarańcza przeto zapełni, zabrudzi domy, łóżka, pokarmy Egipcjan podeptana i zgniła na drogach wyda nieznosny fetor i zarazę.

7. *To zgorszenie?* Dopókiż to nam będzie służyć za przeszkodę i zgorszenie? gdyż zatrzymując dłużej Hebrajczyków ciągle wpadamy w coraz straszniejsze niebezpieczeństwa.—*Izali nie widzisz?* Czylisz jeszcze nie widzisz tego, że zniszczał Egipt.

8. *Którzyż są co pýda?* Jak gdyby rzekł: Nie potrzeba, iżby wszyscy szli do składania ofiar; niewiasty, dzieci, owszem i część mężczyzn może pozostać w domu; wszakże pozwolę i na to, aby szli wszyscy mężczyźni.

9. *Bo jest wielkie święto.* Wszyscyśmy powinni iść i zabrać z sobą bydło, bo nie wiemy ilekroć i jak wiele ofiar zabijemy, gdyż to zależeć będzie od woli Boga, nakazującego nam to czynić; nie przystało także, iżby ktokolwiek z nas nie znajdował się na takiej uroczystości. Moysesz mówił tu prawdę; albowiem nieraz mieli

składać ofiary, jak w czasie odebranego prawa na górze Synaj, przy poświęceniu przybytku, kapłanów i t. d. jak się okaz. z r. 24 i 29. Wiele też rzeczy Moysesz zamilczał, o ile wymagała tego roztropność.

10. *Niech tak będzie Pan z wami.* Niech wam Bóg tak dopomaga, jak ja was puszcę: jest to formuła przeklinania, połączona z szyderstwem.—*Któż o tym wąpi.* Bez wątpienia zamyślacie o rokoszu, albo ucieczce.

11. *Boście i sami o to prosili.* Skłamał tu Faraon, że swobodą królewską, której nikt nie śmiał się sprzeciwiać.

13. *Wiatr parzący.* Inne wersje z hebr. przekładają: *wiatr wschodni.* Musiał więc to być wiatr tak nazwany południowo-wschodni.—*Przez on cały dzień i noc.* Iżby ciepłem swoim i napażaniem wywiódł z ziemi szarańczę, i później rozwiął je na cały Egipt.

14. *Ani potem będzie.* Co powiedziane jest przez Moysesza duchem proroczym.

Aegypti; et sederunt in cunctis finibus Aegyptiorum innumerabiles, quales ante illud tempus non fuerant, nec postea futurae sunt.

15. Operueruntque universam superficiem terrae, vastantes omnia. Devorata est igitur herba terrae, et quidquid pomorum in arboribus fuit, quae grando dimiserat; nihilque omnino virens relictum est in lignis, et in herbis terrae, in cuncta Aegypto.

16. Quam ob rem festinus Pharaon vocavit Moysen et Aaron, et dixit eis: Peccavi in Dominum Deum vestrum, et in vos.

17. Sed nunc dimittite peccatum mihi etiam hac vice, et rogate Dominum Deum vestrum, ut auferrat a me mortem istam.

18. Egressusque Moyses de conspectu Pharaonis, oravit Dominum.

19. Qui flare fecit ventum ab occidente vehementissimum, et arreptam locustam projecit in Mare rubrum; non remisit ne una quidem in cunctis finibus Aegypti.

20. Et induravit Dominus cor Pharaonis, nec dimisit filios Israel.

21. Dixit autem Dominus ad Moysen: Extende manum tuam in coelum: et sint tenebrae super terram Aegypti tam densae, ut palpari queant.

22. Extenditque Moyses manum in coelum; et factae sunt tenebrae horribiles in universa terra Aegypti tribus diebus.

23. Nemo vidit fratrem suum, nec movit se de loco in quo erat; ubicunque autem habitabant filii Israel, lux erat. (*Sap. 17, 2.—I8, 1.*)

24. Vocavitque Pharaon Moysen et Aaron, et dixit eis: Ite, sacrificate Domino: oves tantum vestrae et armenta remaneant, parvuli vestri cant vobiscum.

25. Ait Moyses: Hostias quoque et holocausta dabis nobis, quae offeramus Domino Deo nostro.

26. Cuncti greges pergunt nobiscum: non remanebit ex eis ungula, quae necessaria sunt in cultum Domini Dei nostri: praesertim cum ignoremus quid debeat immolari, donec ad ipsum locum perveniamus.

27. Induravit autem Dominus cor Pharaonis, et noluit dimittere eos.

28. Dixitque Pharaon ad Moysen: Recede a me, et cave ne ultra videas faciem meam: quocunque die apparueris mihi, morieris.

29. Respondit Moyses: Ita fiet ut loculus es, non videbo ultra faciem tuam.

15. *Wszystek wierzch ziemi.* T. j. ziemi uprawnej i pokrytej roślinnością; ta tylko bowiem miała być spustoszona przez szarańczę.

17. *Aby odemnie... oddalił* W hebr. dodano: *tylko i myśl jest ta: tylko tym razem niechaj przebaczy Bóg: więcej już go obrażać nie będę.* — *Śmierć.* Tę zarazę, tę plagę.

20. *I zatwardził Pan serce Faraona.* P. W.

21. *Ciemności...* żeby się ich mógł dotknąć. Wyraża się tu w sposób ludzki, i mgliste i zgęszczone powietrze, które sprawiało ciemność, mogło być niejako namacalne, i zmysłem dotykania poczuć. Stosownie ta plaga zesłana była na Egipcyan, którzy Hebrajczyków w ciemnych więzieniach dręczyli. Jakże zaś i jak okropne były te ciemności, patrz ks. Mądr. r. 17.

y uśiadła po wszystkich granicach Egypskich niezliczona, iakięć nie było przed onym czasem, ani potem będzie.

15. Y okryła wszystko wierzch ziemi pustosząc wszystko. Pożarta jest tedy wszystka trawa ziemi, y cokolwiek owocu na drzewie było, co był zostawił grad: y niezostalo prawie nic zielonego na drzewie, y na zieli ziemnym, we wszystkim Egypcie.

16. Przetóż co rychły Pharaon wezwał Moyszesza y Aarona, y rzekł im: Zgrzeszyłem przeciw Panu Bogu waszemu y przeciwko wam.

17. Ale teraz odpuscście mi grzech jeszcze ten raz, a prosicie Pana Boga waszego, aby odemnie tę śmierć oddalił.

18. Y wyszedszy Moyszesz od oblicza Pharaonowego modlił się do Pana.

19. Który kazał wiać wiatrowi z zachodu barzo mocnemu, y porwawszy szarańczę, wrzucił do morza czerwonego, y jedna niezostala we wszystkich granicach Egypskich.

20. Y zatwardził Pan serce Pharaonowe, y niepuścił synów Izraelowych.

21. Y rzekł Pan do Moyszesza: Wyciągni rękę twą ku niebu, y niech będą ciemności na ziemi Egypskiej tak gęste, żeby się ich mógł dotknąć.

22. Y wyciągnął Moyszesz rękę ku niebu, y były ciemności straszliwe po wszystkiej ziemi Egypskiej przez trzy dni.

23. Żaden nie widział brata swego, ani się ruszył z miejsca na którym był: A gdziekolwiek mieszkali synowie Izraelowi, była światłość.

24. Y wezwał Pharaon Moyszesza y Aarona y rzekł im: Idźcie, ofiarujcie Panu: tylko owce wasze y bydło niech zostanie, dzieci wasze niech idą z wami.

25. Rzekł Moyszesz: ofiary też y całopalenia dasz nam, które ofiarować mamy Panu Bogu naszemu.

26. Wszystkie stada poydą z nami: nie zostanie z nich ani kopyto: których potrzeba do służby Pana Boga naszego: a zwłaszcza że niewiemy co się ma ofiarować, aż na samo miejsce przyjdziemy.

27. Y zatwardził Pan serce Pharaonowe, y niechęciał ich puścić.

28. Y rzekł Pharaon do Moyszesza: Idź precz odemnie, a strzeż się abyś więcej nie widział oblicza mego: któregokolwiek mi się dnia ukazesz, umrzesz.

29. Odpowiedział Moyszesz: Tak będzie jakoś rzekł, nie użyżrę więcej oblicza twego.

23. *Była światłość.* Hebr.: *w siedzibach ich.* T. j. nie tylko na ulicach i wsiach, ale i w tymże domu, Żydzi w swoich izdebkach mieli światłość, a Egipcyanie ciemność.

24. *I wezwał Faraon Moyszesza.* Po upływie trzech dni ciemności, obawiając się jeszcze straszniejszych. — *Tylko owce wasze i bydło niech zostanie.* Jako zakład, żebyście nie uciekli bez powrotu.

26. *Nie zostanie z nich ani kopyto.* Ani jedna z nich sztuka nie pozostanie: jest to formuła przysłowiowa.

29. *Nie użyżrę więcej oblicza twego.* Dobrowolnie nie przyjdę do ciebie, i nie będę cię znagał: ty raczej zapragniesz mię widzieć, kiedy, z powodu śmierci pierworodnych, przynaglać nas będziesz, abyśmy wyszli (r. 12, 31).

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 10. w 20. *Zatwardził Pan serce Pharaonowe.* Co tu mówi o zatwardzeniu, nie rozumieć z Kalwinistami jakoby Bóg był właśnie przyczyną zatwardzenia i grzechu czyjego: ale iż kogo on słusnie dla grzechów opuszcza, ten się gorszym i zatwardziałym stawia. Co się ztąd pokazuje, iż to zatwardzenie Pharaonowe często Pismo ś. przypisuje samemu Pharaonowi, który z wielkiej cierpliwości Bożej brał przyczynę do większej wzgardy Boga, i upornego nieposłuszeństwa: podczas też przypisuje to Panu Bogu, który mu nie dawał tyle łaski, aby mogła zmiękczyć serce jego. Widząc (mówi Pismo ś. Exod. 8. ver. 15) że już dano odpoczynek, obciążał serce swoje. Oto widzisz jako z cierpliwości Bożej, jest więcej zatwardzony. Bo iż plagi przestawały nie bał się, ani myślił, że za modlitwą Mojżeszową, plagi przestawały: Przetoż sprawiedliwym sądem Bożym stało się, że mu nie dawał łaski swęj, któraby go oświeciła i zmiękczyła. I to Pismo ś. mówi, zatwardził Pan serce Pharaonowe, to jest, dopuścił zatwardzić, nie dając łaski swęj. (Aug. Epi. 105, ad Sixtum, lib. 1. ad Simpl. q. 2. Chrys. Hos. 3. in epi. ad Rom).

Które ofiarować mamy. W żydowskim jest, uczynimy. A tu obacz, iż *facere* czynić, w piśmie i w żydowskim, chaldejskim, greckim i łacińskim często ofiarować znaczy. A przeto dobrze tu ś. Hieron. żydowski, grecki i chaldejski text przełożył (czynić) ofiarować. To też znaczy u Ewangelistów świętych. To czynicie na pamiątkę moje.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O przepowiedni dziesiątej i ostatniej plagi, i rozkazie napożyczania u Egipcyan sprzętów drogich.

1. Et dixit Dominus ad Moysen: Adhuc una plaga tangam Pharaonem et Aegyptum, et post haec dimittet vos, et exire compellet.

2. Dices ergo omni plebi, ut postulet vir ab amico suo, et mulier a vicina sua vasa argentea, et aurea. (*Supr. 3, 22. Infr. 12, 35*).

3. Dabit autem Dominus gratiam populo suo coram Aegyptiis. Fuitque Moyses vir magnus valde in terra Aegypti coram servis Pharaonis, et omni populo. (*Eccli. 45, 1*).

4. Et ait: Haec dicit Dominus: Media nocte egrediar in Aegyptum:

5. et morietur omne primogenitum in terra Aegyptiorum, a primogenito Pharaonis, qui sedet in solio ejus, usque ad primogenitum ancillae, quae est ad molam, et omnia primogenita jumentorum *.

6. Eritque clamor magnus in universa terra Aegypti, qualis nec ante fuit, nec postea futurus est.

7. Apud omnes autem filios Israel non mutiet canis ab homine usque ad pecus: ut sciat is quantum miraculo dividat Dominus Aegyptios et Israel *. (*Infr. 12, 12. et 29*).

8. Descendentque omnes servi tui isti ad me, et adorabunt me, dicentes: Egredere tu, et omnis populus qui subjectus est tibi: post haec egrediemur.

9. Et exivit a Pharaone iratus nimis. Dixit autem Dominus ad Moysen: Non audiet vos, Pharaon, ut multa signa fiant in terra Aegypti.

R. 11. — 1. *I rzekł Pan.* Mojżesz z natchnienia dowiedział się o tęp wprzód, nim odszedł od Faraona; albowiem, jak się okazuje z poprzed. roz. w. 29, po owej rozmowie już więcej nie pokazywał się królowi. Zapowiedział więc Faraonowi o śmierci pierworodnych, potem, rozgniewany wyszedł, jak widać tu z w. 9.

2. *Żeby żądać.* Pożyczanym sposobem. Godziło się Hebrajczykom wiaść łupy od Egipcyan, nie tylko dla tego, że Bóg to nakazał, który jest panem wszystkich, ale i prawem wynagrodzenia sobie za ponoszone prace w czasie niewoli; takżo tytułem sprawiedliwej wojny, którą mogli napadać na Egipcyan, jako swoich nieprzyjaciół i ich złupić (niż. r. 12, 36 i Mądr. 10, 17). — *Mąż.* Każdy. — *Od przyjaciela swego.* Od bliźniego, sąsiada, towarzysza swego; Egipcyanie bowiem mieszkali razem pomieszani z Hebrajczykami. — *Naczynia srebrnego i złotego.* Jak gdyby potrzebnych przy składaniu ofiar.

3. *Pan da łaskę.* Nakłonił serca Egipcyan, iżby chętnie pożyczali wam. — *I był Mojżesz mąż bardzo wielki.*

1. I rzekł Pan do Mojżesza: Jeszcze iedną plagą dotknę Pharaona y Egiptu, a potem puścił was, y przymusi wynieść.

2. Przeto powiesz wszystkiemu ludowi, żeby żądał mąż od przyjaciela swego, a niewiasta od sąsiady swoiey, naczynia srebrego y złotego.

3. A Pan da łaskę ludowi swemu przed Egipcyan, y był Mojżesz mąż barzo wielki w ziemi Egipskiej przed sługami Pharaonowemi, y wszystkim ludem.

4. Y rzekł: To mówi Pan: O północy wyndę do Egiptu:

5. Y umrze wszelkie pierworodne w ziemi Egipskiej, od pierworodnego Pharaonowego, który siedzi na stolicy iego, aż do pierworodnego niewolnice, która jest przy żarnach, y wszelkie pierworodne bydła.

6. Y będzie krzyk wielki we wszystkiej ziemi Egipskiej, iaki ani przed tym był, ani potem będzie.

7. A u wszystkich synów Izraelowych, nie zamruknie pies, od człowieka aż do bydła: abyście wiedzieli, iak wielkim cudem dzieli Pan Egipcyan y Izraela.

8. Y znidą wszyscy słudzy twoi ci do mnie, y poklonia mi się mówiąc: Wyndź ty y wszystkie lud tobie poddany: a potem wyndżeni.

9. Y wyszedł od Pharaona barzo rozgniewany. Y rzekł Pan do Mojżesza: Nie usłucha was Pharaon, aby się wiele znaków stało w ziemi Egipskiej.

Jakby rzekł dalej: I dla tego Faraon nie śmiał go znieważać, kiedy on groził mu plagami; dla tego też i Egipcyanie łatwo pożyczali naczynia Hebrajczykom.

4. *O północy.* Nocy następnej, t. j. która następowała po czternastym dniu pierwszego miesiąca Nizan. Albowiem w owym czternastym dniu, pod wieczor, Izraelici obchodzili Paschę, i potem wyszli z Egiptu. To więc Mojżesz wyrzekł czternastego dnia, zrana, wprzód nim wyszedł ze dworu Faraona. — *Wyndę do Egiptu.* Nie przez zmianę miejsca, lecz przez nowe czyny.

5. *Który siedzi na stolicy jego.* Albo z nim już współkróluje, albo poźniej ma królować. — *Która jest przy żarnach.* Która obrócona jest do najcięższych posług.

7. *Nie zamruknie pies.* Formuła przysłowiowa: największa będzie cisza i pokój.

8. *Wszyscy słudzy twoi.* Owszem i sam Faraon, jak widać z r. 12, 31.

9. *Wyszedł od Faraona bardzo rozgniewany.* Na tak długie odciąganie się i upor Faraona.

10. Moyses autem et Aaron fecerunt omnia ostenta, quae scripta sunt, coram Pharaone. Et induravit Dominus cor Pharaonis, nec dimisit filios Israel de terra sua.

CAPUT XII.

O pożywaniu baranka Wielkanocnego, dziesiątej pladze Śmierci Pierworodnych, i wyjściu Izraelitów z Egiptu.

1. Dixit quoque Dominus ad Moysen et Aaron in terra Aegypti.

2. Mensis iste, vobis principium mensium: primus erit in mensibus anni.

3. Loquimini ad universum coetum filiorum Israel, et dicite eis: Decima die mensis hujus tollat unusquisque agnum per familias et domos suas.

4. Sin autem minor est numerus, ut sufficere possit ad vescendum agnum, assumet vicinum suum, qui junctus est domui suae, juxta numerum animarum, quae sufficere possunt ad esum agni.

5. Erit autem agnus absque macula, masculus, anniculus: juxta quem ritum tolletis et hoedum.

6. Et servabitis eum usque ad quartam decimam diem mensis hujus: immolabitque eum una universa multitudo filiorum Israel ad vespem. (*Deut. 16, 6*).

7. Et sument de sanguine ejus, ac ponent super utrumque postem, et in superliminaribus domorum, in quibus comedent illum.

8. Et edent carnes nocte illa assas igni, et azymos panes cum lactutis agreslibus.

9. Non comedetis ex eo crudum quid, nec coctum aqua, sed tantum assum igni: caput cum pedibus ejus et intestinis vorabitis.

R. 12.—1. *Rzekł też Pan.* To co następuje powiedział Bóg Mojżeszowi, a ten ogłosił to ludowi jeszcze przed zagubą pierworodnych; lecz teraz powiada o tym Mojżesz, bo chciał wprzód opisać porządek następstwo kłósk, a potem opowiedzieć wyjście Izraelitów z Egiptu, które poprzedził obrządek pożywiania Paschy czyli baranka wielkanocnego, będącego godłem i hasłem tego wyjścia i oswobodzenia.

2. *Ten miesiąc wam początkiem.* P. W.

3. *Mówcie.* Wy starsi.—*Dziesiątego dnia tego miesiąca.* Czterna dniami przed ofiarowaniem baranka, które się odbyło dnia czternastego.—*Każdy.* Głowa rodziny, gospodarz.—*Według familij i domów.* W jednym bowiem i tymże domie, mogło znajdować się kilka familij, z których każda, jeżeli była liczna, miała i pożywała swego baranka.

4. *A jeśli mniejsza liczba.* Według Józefa Fl., powinno było znajdować się mężczyzn przynajmniej dziesięć, a najwięcej dwadzieścia, oprócz niewiast i dzieci.

5. *Bez zmazy.* Nie co do barwy, ale co do kształtności, t. j. bez wady, nie chromy, nie ślepy, nie chory, i t. d. (patrz Lev. 22, 21 i 22).—*Samczyk.* Bo wydawniejszy od samicy; a Bogu powinno było być ofiarowane to co jest wyborniejszego, albo także i dla tego, że był figurą Chrystusa.—*Roczny.* T. j. aby nie był starszy nad rok: młodszy bowiem mógł być ofiarowany, byleby tylko miał przynajmniej dni siedm od urodzenia. Lev. 22, 27.—*Wedle którego obrzędu.* T. j. to samo zachowanie, jeśli zechcecie ofiarować kozielka zamiast baranka.—*Wezmiecie i kozielka.* Jeżeli zabraknie baranka; albowiem nie obudwuch, ale tylko jednego z nich każde ofiarować.

6. *Wszystko zgromadzenie.* Każdy ojciec rodziny,

10. A Mojżesz y Aaron uczynili wszystkie cuda które są napisane, przed Pharaonem: y zatwardził Pan serce Pharaonowe: y nie puścił synów Izraelowych z ziemi swojej.

ROZDZIAŁ 12.

1. Rzekł też Pan do Mojżesza y Aarona w ziemi Egypcie:

2. Ten miesiąc wam początkiem miesięcy: pierwszym będzie między miesiącami roku.

3. Mówcie do wszęgo zgromadzenia synów Izraelowych, y powiedźcie im: Dziesiątego dnia tego miesiąca niech weźmie każdy baranka według familij y domów swoich.

4. A jeśli mniejsza liczba jest, niżby dosyć było do ziedzenia baranka, weźmie sąsiada swego, który mieszka podle domu ięgo, wedle liczby dusz, którychby dosyć było do iedzenia baranka.

5. A baranek będzie bez zmazy samczyk, roczny: wedle którego obrzędu weźmiecie y kozielka.

6. Y będziecie go chować a do czternastego dnia miesiąca tego, y ofiaruie go wszystko zgromadzenie synów Izraelowych ku wieczorowi.

7. Y wezmą ze krwi ięgo, y położą na oba podwoie, y na naprozniki domów, w których go będą pożywać.

8. Y będą ięść mięso ięgo onęy nocy, ogniem pieczone, y praśne chleby z polną salata.

9. Nie będziecie nie z niego ięść surowego, ani warzonego w wodzie, ale tylko pieczone ogniem: głowę y z nogami ięgo y z trzewy zięcie.

w imieniu całej familii.—*Ku wieczorowi.* Hebr.: między dwoma wieczorami. Cald.: między dwoma słońcami. Pierwszy wieczor jest, gdy słońce siania się już ku zachodowi; drugi, sam zachód słońca: i to rozumiał tłumacz Chaldejski, między dwoma słońcami, t. j. kłoniącem się i zachodzącem: ten więc czas obejmował około dwóch godzin przed zachodem słońca. Wieczorem zaś tym, był wieczor dnia czternastego kończącego się, i dnia piętnastego zaczynającego się; zabijanie bowiem baranka odbyło się dnia czternastego, a pożywanie właściwie już piętnastego. Wieczor bowiem ten był granicą dnia czternastego i piętnastego, i jedną swoją częścią odnosił się do czternastego, a drugą po piętnastego dnia. Izraelici bowiem zaczęli dzień cywilny od zachodu słońca. Ztąd powiada się o żydach i Chrystusie, iż pożywali baranka, już czternastego, już dnia piętnastego.

7. *Wezmą ze krwi ięgo.* Ażeby Anioł niszczyciel, postrzegłszy tę krew, omijał domy Hebrajczyków, i nie zabijał ich pierworodnych (w. 23).—*Domów, w których go będą pożywać.* Naprozniki tych domów zostały skropione krwią, w których był pożywany baranek; którzykolwiek przeto przeszli do innych domów dla pożywiania baranka (z powodu niedostatecznej liczby osób), ci nocowali w tymże domu, w którym pożywali baranka; inaczej bowiem, jeśli by byli powrócili do swoich domów nieoznaczonych krwią byłiby zostali zabici od Anioła.

8. *Z polną salata.* Hebr.: z gorzkiem, t. j. z jakim bądź gorzkiem jarzynami i ziołami.

9. *Surowego.* Nie zupełnie upieczonego.—*Ale tylko pieczone ogniem.* Bo prędzej mięso daje się upiec, niż uwarzyć; a Izraelitom spieszno było. Lecz najgłośniejsza tego przyczyna ma źródło w tajemnicy; albowiem

10. Nec remanebit quidquam ex eo usque mane: si quid residuum fuerit, igne comburetis.

11. Sic autem comedetis illum: Renes vestros accingetis, et calceamenta habebitis in pedibus, tenentes baculos in manibus, et comedetis festinanter: est enim Phase (id est transitus) Domini.

12. Et transibo per terram Aegypti nocte illa, percutiamque omne primogenitum in terra Aegypti ab homine usque ad pecus: et in cunctis diis Aegypti faciam iudicia, ego Dominus.

13. Erit autem sanguis vobis in signum in aedibus in quibus eritis, et videbo sanguinem, et transibo vos: nec erit in vobis plaga disperdens, quando percussero terram Aegypti.

14. Habebitis autem hunc diem in monumentum: et celebrabitis eam solemnem Domino in generationibus vestris cultu sempiterno.

15. Septem diebus azyma comedetis: in die primo non erit fermentum in domibus vestris. Quicumque comederit fermentatum, peribit anima illa de Israel, a primo die usque ad diem septimum.

16. Dies prima erit sancta atque solemnis, et dies septima eadem festivitate venerabilis: nihil operis facietis in eis, exceptis his, quae ad vescendum pertinent.

17. Et observabitis azyma: in eadem enim ipsa die educam exercitum vestrum de terra Aegypti, et custodietis diem istum in generationes vestras ritu perpetuo.

18. Primo mense, quartadecima die mensis ad vesperam comedetis azyma usque ad diem vigesimam primam ejusdem mensis ad vesperam. (*Lev. 23, 5.*)

19. Septem diebus fermentum non inveniatur in domibus vestris: qui comederit fermentatum, peribit anima ejus de coetu Israel, tam de advenis quam de indigenis terrae.

20. Omne fermentatum non comedetis: in cunctis habitaculis vestris edetis azyma.

21. Vocavit autem Moyses omnes seniores filiorum Israel, et dixit ad eos: Ite tollentes animal per familias vestras, et immolate Phase.

22. Fasciculumque hyssopi tingite in sanguine, qui est in limine, et aspergite ex eo superliminare

10. Y nie zostanie nic z niego do poranku, jeśli co zostanie, ogniem spalicie.

11. A pożywać go tak będziecie: Biodra swe opasiecie, a bity będziecie mieć na nogach, trzymając kiie w rękach, a będziecie iść śpieszno: bo iest Phase (to iest przeszczie) Pańskie.

12. Y przyde przez ziemie Egiptyska nocy oney, y zabije wszelkie pierworodne w ziemi Egiptyskiej od człowieka aż do bydłcia: y nad wszystkimi Bogi Egiptyskimi uczynie sady, ja Pan.

13. Ale krew będzie wam na znak na domiech w których będziecie: y uyrze krew y mine was: y nie będzie u was plaga zagubiająca, kiedy uderze ziemie Egiptyska.

14. A ten dzień będziecie mieć na pamiątkę: y będziecie ji obchodzić za święto uroczyste Panu, w rodzajach waszych służba wieczna.

15. Siedm dni praśniki iść będziecie: pierwszego dnia nie będzie kwasu w domiech waszych: ktobykolwiek iadł kwaszone, zginie dusza ona z Izraela, od pierwszego dnia aż do dnia siódmego.

16. Dzień pierwszy będzie święty y uroczysty, y dzień siódmy tymże święceniem ucczony: żadney roboty nie będziecie w nie czynić, wyiawszy to co należy ku iedzeniu.

17. Y będziecie zachowywać praśniki: bo w tenże sam dzień wywiodę woysko wasze z ziemie Egiptyskiej, y strzedz będziecie dnia tego w rodzajach waszych obrzędem wiecznym.

18. Pierwszego miesiąca czternastego dnia miesiąca ku wieczorowi będziecie iść praśniki, aż do dnia dwudziestego pierwszego tegoż miesiąca ku wieczorowi.

19. Przez siedm dni nie naydzie się kwas w domiech waszych: ktoby iadł kwaszone, zginie dusza tego z gromady Izraelskiej, tak z gości iako z obywatelów ziemie.

20. Nic kwaszonego nie będziecie iść: we wszystkich mieszkaniach waszych praśniki iść będziecie.

21. Y przyzwał Moysesz wszystkich starszych synów Izraelowych, y rzekł do nich: Idźcie wziawszy bydło po familiach waszych a ofiaruycie Phase.

22. A snopek hizopu omoczcie we krwi która iest na progu, a pokropcie nią naproznik y oba podwoie:

Chrystus, ten baranek Boży, został ofiarowany będąc upieczony ogniem miłości.—*Głowę i z nogami.* Wymienia to Bóg dla tego, że głowa, kiszki i nogi, jako kościście i chrząstkowate, zwykle się nie używają do pieczywa.

10. *Do poranku.* Bo bardzo rano spiesznie wyjdziecie; wszystko więc zjedzcie, a resztę spalicie, żeby nic nie zostało, aby mogło być spożyte, lub znieważone przez profanów.

11. *Biodra swe opasiecie,* i t. d. Wszystko to nakazano dla wyrażenia pośpiechu, z jakim mieli być przygotowani do długiej i męczącej podróży.—*Bo jest Phase.* P. W.

12. *Nad wszystkimi Bogi Egiptyskimi uczynie sady.* Wers. LXX: *uczynie pomstę,* krusząc i burząc bałwany bóstw Egiptyskich; co i stało się, jak twierdzą niektórzy pisarze, albo od trzęsienia ziemi, albo innym sposobem.

13. *Krew będzie wam na znak.* Za postrzeżeniem którego, Anioł daruje wam życie. Przez ten obrzęd Hebrajczycy wyznawali tę, acz nierozwiniętą jeszcze, wiarę, że mają być oswobodzeni od śmierci wiecznej przez krew Messyjasza.

14. *Na pamiątkę.* Tego tak wielkiego dobrodziejstwa.—*W rodzajach waszych.* W potomkach i pokoleniach waszych.—*Służbą.* Hebr.: *ustawą.*—*Wieczną.* Dopóki Zakon trwać będzie.

15. *Zginie.* Umrze, śmiercią ma być ukarane. (Num. roz. 19).

17. *Praśniki.* Chleb niekwaszony na pamiątkę wybawienia swego od goryczy ducha.

19. *Tak z gości.* Przez gości rozumieją się tu prozelici.

22. *Snopek hizopu.* Albo lebiody, lub rozmarynu.—*Na progu.* Z hebrajskiego można także tłumaczyć to: *w naczyniu,* lub *w miednicy.*

et utrumque postem: nullus vestrum egrediatur ostium domus suae usque mane. (*Hebr. 11, 28.*)

23. Transibit enim Dominus percussiens Aegyptios: cumque viderit sanguinem in superliminari, et in utroque poste, transcendet ostium domus, et non sinet percussorem ingredi domos vestras et laedere.

24. Custodi verbum istud legitimum tibi et filiis tuis usque in aeternum.

25. Cumque introieritis terram, quam Dominus daturus est vobis, ut pollicitus est, observabitis ceremonias istas.

26. Et cum dixerint vobis filii vestri: Quae est ista religio?

27. dicetis eis: Victima transitus Domini est, quando transivit super domos filiorum Israel in Aegypto percussiens Aegyptios, et domos nostras liberans. Incurvatusque populus adoravit.

28. Et egressi filii Israel fecerunt, sicut praeceperat Dominus Moysi et Aaron.

29. Factum est autem in noctis medio, percussit Dominus omne primogenitum in terra Aegypti, a primogenito Pharaonis, qui in solio ejus sedebat, usque ad primogenitum captivae, quae erat in carcere, et omne primogenitum jumentorum. *

30. Surrexitque Pharaon nocte, et omnes servi ejus, cunctaque Aegyptus; et ortus est clamor magnus in Aegypto: neque enim erat domus, in qua non jaceret mortuus. * (*Supr. 11, 5.*)

31. Vocatisque Pharaon Moysen et Aaron nocte, ait: Surgite et egredimini a populo meo, vos et filii Israel: ite, immolate Domino, sicut dicitis.

32. Oves vestras et armenta assumite, ut petieratis, et abeuntes benedicite mihi.

33. Urgebantque Aegyptii populum de terra exire velociter, dicentes: Omnes moriemur.

34. Tulit igitur populus conspersam farinam, antequam fermentaretur; et ligans in palliis, posuit super humeros suos.

35. Feceruntque filii Israel, sicut praeceperat Moyses; et petierunt ab Aegyptiis vasa argentea et aurea vestemque plurimam. *

36. Dominus autem dedit gratiam populo coram Aegyptiis, ut commodarent eis; et spoliaverunt Aegyptios. * (*Supr. 11, 1.*)

żaden z was niech nie wychodzi ze drzwi domu swego, aż do zarania.

23. Przędźcie bowiem Pan zabijając Egypciań: a gdy użyrzy krew na naprożniku, y na obu podwoiach, przestąpi drzwi domu, y niedopusci zabijaczowi wniść do domów waszych y obrażać.

24. Strzeż słowa tego za prawo tobie y synom twoim aż na wieki.

25. A gdy wnidziecie do ziemie, która wam da Pan iako obiecał, zachowacie te ceremonie.

26. A gdy wam rzeką synowie waszy: Cóż to za nabożenstwo.

27. Powieście im: Ofiara przeszcia Pańskiego iest, kiedy przestępował domy synów Izraelowych w Egypcie, zabijając Egypciań, a domy nasze wyzwalał. Y schyliwszy się lud pokłonił się.

28. A wyszedszy synowie Izraelowi, uczynili iako Pan rozkazał Moysesowi y Aaronowi.

29. Y stało się w północy, pobit Pan wszelkie pierworodne w ziemi Egypciejskiej, od pierworodnego Pharaonowego, który siedział na stolicy jego, aż do pierworodnego poimanej, która była w ciemnicy: y wszelkie pierworodne bydła.

30. Y wstał Pharaon w nocy, y wszyscy słudzy jego, y wszytek Egipt: y wszczął się wielki krzyk w Egypcie: bo nie było domu w którymby nie leżał umarły.

31. Y wyzwawszy Pharaon Moyśesa y Aarona w nocy, rzekł: Wstańcie, a wynidźcie od ludu mego, wy y synowie Izraelowi, idźcie ofiarujcie Panu iako powiedacie.

32. Owce wasze y bydło zabierzcie, iakoście żądali: a odchodząc błogosławcie mi.

33. Y przynaglali Egypciań ludowi, aby co rychły z ziemie wyszedł, mówiąc: Wszyscy pomrzemy.

34. Wziął tedy lud roczynioną makę, pierwy niż zakwaszone było, a zawiązawszy w płaszcz kładli na ramiona swoje.

35. Y uczynili synowie Izraelscy iako był przykazał Moyses: y prośli u Egypciań naczyńia srebrego y złotego, y szat barzo wiele.

36. A Pan dał łaskę ludowi przed Egypciań że im pożyczali: y złupili Egypciań.

23. *Zabijaczowi.* Jedni mniemają, że zabijaczem tym był dobry, drudzy że zły Anioł. Jedno i drugie jest prawdopodobne.

26. *Synowie wasi.* Rodzice prowadzili do kościoła swoich synów, w dwunastym roku ich życia, jak można się domyślać z Łuk. r. 2, 42; i już od tego czasu bywali przypuszczani do pożywania Paschy i innych ofiar.

29. *Od pierworodnego Faraonowego.* Pierworodnymi zowią się wszyscy ci, którzy najprzód narodzili się ze swoich rodziców, czy to mężczyźni, czy niewiasty, i czy to kto był pierworodnym tylko z ojca, czy tylko z matki. A tak i ojciec rodziny, jeśli był pierworodnym, został zabitym, i z nim także i syn jego lub córka, jeśli je miał; w jednym więc domu mogło znaleźć się dwóch i więcej zabitych od Anioła. Faraon, który uniknął tej śmierci: albo nie był pierworodnym, albo od Boga został zachowany, iżby świadkiem był tej klęski.

30. *I wstał Faraon.* Jak można wnosić z tekstu hebr. Faraon sam przyszedł do Mojsesa, albo przynajmniej uczynił to przez posłańców.

32. *Błogosławcie mi.* Módlcie się za mną, jak wyklada Wersja Chald.

33. *I przynaglali Egipcyanie.* Przerażeni bojaźnią z powodu takiej klęski.

34. *W płaszcz.* W płótna, czyli prześcieradła.

36. *Dał łaskę.* Bóg skłonił serca Egipcyan, iż dobrowolnie i ochotnie pożyczali Hebrajczykom. — *Złupili Egipcyan.* Kup ten był sprawiedliwy, bo dokonany z rozkazu Boga. Izraelci też nie skłamali, prosząc o pożyczanie, a nie mając zamiaru oddania; albowiem te dwie rzeczy mogą się razem ostać, to jest, iż ktoś czyni umowę pożyczki, i ma zamiar oddania warunkowy: jeżeli będzie obowiązany oddać, jeżeli rzecz pożyczona nie przejdzie na jego własność sposobem sprawiedliwym.

37. Profectique sunt filii Israel de Ramesse in Socoth, sexcenta fere milia peditum virorum, absque parvulis.

38. Sed et vulgus promiscuum innumerabile ascendit cum eis, oves et armenta et animantia diversi generis multa nimis.

39. Coxeruntque farinam, quam dudum de Aegypto conspersam tulerant, et fecerunt subcinericios panes azymos; neque enim poterant fermentari, cogentibus exire Aegyptiis, et nullam facere sinentibus moram; nec pulmenti quidquam occurrerat prae-parare.

40. Habitatio autem filiorum Israel, qua manserunt in Aegypto, fuit quadringentorum triginta annorum.

41. Quibus expletis, eadem die egressus est omnis exercitus Domini de terra Aegypti.

42. Nox ista est observabilis Domini, quando eduxit eos de terra Aegypti; hanc observare debent omnes filii Israel in generationibus suis.

43. Dixitque dominus ad Moysen et Aaron: Haec est religio Phase. Omnis alienigena non comedet ex eo.

44. Omnis autem servus emptilius circumcidetur, et sic comedet.

45. Advena et mercenarius non edent ex eo.

46. In una domo comedetur, nec efferetis de carnis ejus foras, nec os illius confringetis. (Num. 9, 12. Joan. 19, 36).

47. Omnis coctus filiorum Israel faciet illud.

48. Quodsi quis peregrinorum in vestram vulnerit transire coloniam, et facere Phase Domini, circumcidetur prius omne masculinum ejus, et tunc rite celebrabit: eritque sicut indigena terrae: si quis autem circumciseus non fuerit, non vescetur ex eo.

49. Eadem lex erit indigenae et colono, qui peregrinatur apud vos.

37. Z Ramesse. Izraelci dając z Egiptu do Chananei, mieli 42 stacyj czyli obozowych stanowisk w ciągu tej drogi. Pierwsza stacya była w Ramesse; tam bowiem z całego Egiptu zebrali się Hebrajczycy, mając wychodzić. — Do Sokot. Druga stacya była w Sokot, znajdującem się między morzem Czerwonem i Egiptem. Miejsce to nazwane jest Sokot, t. j. namioty, dla tego, że Izraelci tam pierwszy raz, po wyjściu z Egiptu, rozbili swoje namioty. — Około sześciuset tysięcy pieszych. Nie załączeni są do tej liczby ci, którzy jeszcze nie skończyli byli dwudziestego roku życia, także niewiasty, starcy i wielu z Egipcyan (w. 38), dobrowolnie łączących się z Izraelitami; tak że cała liczba Izraelitów przy wyjściu z Egiptu, dochodziła do trzech milionów. Mniej można się dziwić temu, że w ciągu lat 215, potomstwo Jakóba tak bardzo się rozmnożyło, kto czytał to, co o płodności niewiast Egipskich napisał Arystoteles, (I. 7. de hist. animal. c. 4). Według najprawdopodobniejszego obliczenia, wyjście ludu Izraelskiego z Egiptu nastąpiło r. św. 2513, przed Ch. 1491.

39. Dawnio... rozczyniona. Bo już więcej doby upłynęło od czasu rozczynienia, lecz nie była jeszcze zakwaszona. — Potrawki. Żywności, jak np. mięso, ryby i t. d.

40. Czteryście trzydzieście lat. P. W.

41. Tegoż dnia. To jest, Paschy.

37. Y wyciągnęli synowie Izraelowi z Ramesse do Sokoth, około sześci set tysięcy pieszych mężów, oprócz dzieci.

38. Ale y gmin pospolity niezliczony szedł z nimi, owce y bydła, y zwierząt rozmaitych barzo wiele:

39. Y popiekli makę którą dawno byli z Egiptu rozczyniona wynieśli, y naczynili podplomyków przasnych: bo niemogły być zakwaszone, że przymuszali wynieść Egiptianie, y niedupuszczali czynić żadney odwołki: ani sobie namniejszy potrawy nagotować.

40. A mieszkanie synów Izraelowych, którym mieszkali w Egypcie, było cztery sta trzydzieści lat.

41. Które gdy się wypełniły, tegoż dnia wyszło wszystko wojsko Pańskie z ziemie Egypcki.

42. Noc ta godna zachowania Panu, kiedy ie wysiódł z ziemie Egypcki: tę zachowywać mają wszyscy synowie Izraelscy, w rodzaich swoich.

43. Y rzekł Pan do Moysesza y do Aarona: Ten jest obrząd Phase: Żaden obcy nie będzie iadł z niego.

44. A każdy niewolnik kupiony obrzezany będzie, i tak będzie pożywał.

45. Przychodzieni y naiemnik, nie będą ięść z niego.

46. W jednym domu będzie iedzony, y nie wyniesiecie nic z domu z mięsa iego, ani połamiecie jego kości.

47. Wszystko zgromadzenie synów Izraelowych czynić go będzie.

48. A jeśli by kto z przychodniów chciał przejść do waszego mieszkania, y czynić Phase Panu, piérwéy będzie obrzezany wszelki mężczyzna iego, a wtenczas będzie porządnie obchodził: y będzie iako obywatel ziemie: Ale jeśli by kto nie był obrzezany, nie będzie iadł z niego.

49. Toż prawo będzie domowemu y mieszkańcowi, który gościem jest u was.

42. Noc ta godna zachowania Panu. Hebr.: noc straży; to jest, którą wszyscy powinni strzedz, zachowywać i święcić uroczystie.

43. I rzekł Pan. W krótkim czasie po wyjściu Izr. z Egiptu. — Żaden obcy. Który nie jest Hebrajczykiem. — Nie będzie jadł z niego. Chybaby stał się prozelitą przez przyjęcie obrzezania, i przyłączył się do was.

44. Niewolnik kupiony obrzezany będzie. Koniecznie obowiązani byli do przyjęcia obrzezania i innych obrządków religijnych, którzy chcieli zostać niewolnikami Hebrajczyków; gdyż P. Bóg takich tylko pozwolił kupować.

45. Przychodzieni. Obcy, nie z waszego narodu, czy jako kupiec, który między wami mieszka. — Naiemnik. Sługa, lub robotnik najęty do czasu: ci nie byli obowiązywani do obrzezania; lecz nie mogli pożywać Paschy, jeżeli nie przyjmowali obrzezania.

46. Nie wyniesiecie nic z domu z mięsa jego. Nie mogła więc jakaś część tego baranka być posyłana do tych, którzy w innych domach zostawali. — Ani połamiecie jego kości. Nie godziło się łamać kości baranka; co też zachowano i względem Chrystusa (Joan. 19, 36), którego przyobrzeżał ten baranek.

47. Czynić go będzie. T. j. ofiarować będzie.

48. Chciał przejść do waszego mieszkania. T. j. jeśli by chciał zostać prozelitą, jak ma Wers. LXX.

50. Feceruntque omnes filii Israel sicut praeceperat Dominus Moysi et Aaron.

51. Et eadem die eduxit Dominus filios Israel de terra Aegypti per turmas suas.

50. Y uczynili wszyscy synowie Izraelscy, iako rozkazał Pan Moysesowi y Aaronowi.

51. A tegoż dnia wywiódł Pan syny Izraelowe z ziemie Egypckiéj hufcami ich.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 12. w. 1. *Ten miesiąc początkiem.* Ten miesiąc po^o policie zgadza się z naszym Marcem, bo Żydowie przedtym miesiące swoje dorocznie liczyć poczynali w jesieni, i pierwszy bywał *September* Wrzesień, albo zajmował część miesiąca naszego Septembra i Oktobra, i tego porządku w liczbie miesięcy używali w rzeczach potocznych. Ale po wyjściu z Egiptu za rozkazaniem Bożem, pierwszy miesiąc był ten którego wyszli z Egiptu, a ten był Marzec, który po chaldejsku zowią *Nisan*. Tego porządku miesięcy używali w rzeczach zakonnych, kiedy albo święta liczyli, albo dzieje zakonne opisowali: i gdy Pismo święte liczy miesiące, ma się rozumieć o tym roku kościelnym, który się począł od Marca. Wiedzieć też masz, iż Żydowie mieli *Annos Lunares*, to jest, według biegu miesiąca rok swój mierzyli, które miesiące tego dnia liczyć poczynali: kiedy księżyc nastawał. A miesiąc jeden miał dni 29 i godzin 12, które dwanaście godzin przydane do drugiego księżyca uczynili miesiąc dni trzydzieści. I tak u Żydów zawsze jeden miesiąc był dni dwadzieścia i dziewięć, a drugi 30, a iż niedostawało kilka dni do roku słonecznego, przydawali przez dziewiętnaście lat siedm razy jeden miesiąc, to jest roku trzeciego, 6, 8, 11, 14, 17 i 19. I tak, rok był miesięczny równy słonecznemu. A zaczynał się ten rok od miesiąca który był bliższy *Aequinoctio vernali*, który pospolicie zajmował część Marca i Kwietnia naszego.

11. *Phase Pańskie.* Po żydowsku jest Pesach, co tłumacze zowią Phase, po chaldejsku Pischa, a Grecy i Łacinnicy mówią *Pascha*, co po naszymu właśnie znaczy, Przejście, iż Anioł zabijając pierworodne Egipskie w każdym domu: miał i przestępował domy Izraelskie krwią Barankową naznaczone: ztąd to mijanie i przestępowanie nazwane jest, Phase, albo Przejście: potem też tej pamiątki obchód albo święto i Baranka zowią Phase albo Pascha, (Luc. 22) po polsku zowiemy, Wielkanoc, co też także z Pisma ś. wzięto, bo w tymże rozdz. (ver. 42) zowie, Noc godną zachowania. A to dla tego że się to wszystko w nocy działo.

18. *Czternastego dnia miesiąca.* Toż powtarza niżej (Levit. 23. Num. 9 i 28) zkad to mamy, iż Pan Bóg rozkazał Żydom, aby swoje Wielkanoc święcili od wieczora czternastego dnia po nastaniu miesiąca pierwszego: a pierwszy miesiąc był ten, którego dzień ten 14 przypada albo na samo *Aequinoctium vernum*, (to jest na porównanie dnia z nocą na wiosnę) albo więc *post Aequinoctium* rychło bywa. Tak pisze *Josephus lib. 8. Antiqu. c. 13.* *Philo* także, jako o nim pisze *Eusebius lib. 7. Hist. Eccl. c. 29.* Teraz już w nowym zakonie, acz Kościół Boży niepodlega ceremoniom starym, dlatego iż przez śmierć i zmartwychwstanie Pana Chrystusowe są zniesione: wszakże to jeszcze zachowuje, iż wielkanoc nasza chrześcijańska, której figurą była żydowska, nie ma miejsca i czasu jednego, ale podczas bywa rychłej, podczas późniejszej, i jako mówią *non est immobile*, ale *mobile festum*, i strony czasu wielkanocnego, tegoż przestrzega czego i Żydowie, to jest, *Aequinoctium vernum et Lunam 14. primi mensis*. A to dla tajemnic zmartwychwstania Pańskiego, które się w tej wielkiej nocy zamykają, jako to Augustyn ś. szeroko (lib. 12 ad Inquis. Januarii c. 1 i 2) opisuje. W tem się jednak z Żydami niezgadamy, iż wielkanoc nasza nie samego dnia 14. pierwszego miesiąca jako Żydowie, ale w niedzielę pierwszą po czternastym dniu najbliższą święcimy, dla tego iż pierwszą Niedzielę po wielkiej nocy żydowskiej Pan Chrystus zmartwychwstał. I przetoż kiedy się trafi *Luna 14. primi mensis* w sobotę, jako to tego 1598. zaraz nazajutrz w niedzielę naszą wielkanoc Chrześcijańska bywa. Tak jest postanowiono *in concilio Caesariensi, Nicaeno, Antiochaeano, Chalcedonen.* O czém pisze *Euseb. lib. 5. Hist. Eccl. c. 23. Socr. lib. 1. Hist. Eccl. c. 6. Theo. lib. 1. Hist. Eccl. c. 9.*

40. *Było czterysta trzydzieści lat.* Jako się te słowa mają rozumieć, gdyż Żydowie nie byli tak długo w Egipcie, wykładają to LXX. tłumacze tak pisząc: Mieszkanie w którym synowie Izraelscy mieszkali w Egipcie i w ziemi Chanaan, było lat 430. I tego się wykładu trzymają wszyscy Historykowie Grecy i Łacinnicy, starzy i nowi, Chrześcijanie i Żydzi, powiadając iż Żydzi mieszkali w Egipcie lat 215, (*Josephus, Eusebius, Hieronymus, Augustinus*). I jest o tem Pismo ś. Pawła do Galatów, 3, iż Zakon Mojżeszów dany jest we 430 lat po onej obietnicy którą Bóg uczynił Abrahamowi, gdy mu z Mezopotamii kazał iść do Chanaan, Gen. 12. A tak ta liczba 430 ma się rozumieć, począwszy od pielgrzymowania Abrahamowego w Chananejskiej ziemi, wspólek i z mieszkaniem, i z niewolą którą cierpieli w Egipcie, to wszystko uczyni lat 430.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O poświęcaniu Bogu Pierworodnych, obchodzie święta Paschy, i podróży pod przewodnictwem słupa obłoku.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:
2. Sanctifica mihi omne primogenitum, quod aperit vulvam in filiis Israel, tam de hominibus quam de jumentis: mea sunt enim omnia. (*Infr. 34, 19. Lev. 27, 26. Num. 8, 16. Luc. 2, 23*).

1. Y mówił pan do Moysesza, mówiąc:

2. Poświęć mi każde pierworodne otwarzające żywot między syny Izraelowemi, tak z ludzi iako y z bydlat: wszystko bowiem iest moje.

R. 13.—2. *Poświęć mi każde pierworodne.* Bóg ocalił od śmierci pierworodnych Izraelskich; słusznie przeto nakazuje, aby pierworodni byli mu poświęceni, t. j. wyłączeni ze zwyczajnego użycia i ofiarowania mu, i przeznaczeni na jego służbę w kościele.—*Otwarzające żywot.* Co pierwsze rodzi się z matki, czyli otwiera jej macicę: tu się odnosi to co jest powiedziane. Łuk. 2, 23: *Wszelki mężczyzna otwierający żywot, święty*

Panu nazwany będzie. To więc prawo nie obejmowało dzieci płci żeńskiej (w. 12), ani chłopców z wdowy, która przedtém już była rodziła. Jednakże kto miał wiele żon, obowiązany był pierworodne dziecię każdej z tych żon, jeśli było płci męskiej, Bogu poświęcić.—*Jest moje.* Nie tylko prawem stworzenia, ale i dla tego, że pierworodnych waszych zachował od powszechnej zaguby Egipcyan.

3. Et ait Moyses ad populum: Mementote diei hujus, in qua egressi estis de Aegypto et de domo servitutis, quoniam in manu forti eduxit vos Dominus de loco isto: ut non comedatis fermentatum panem.

4. Hodie egredimini mense novarum frugum.

5. Cumque introduxerit te Dominus in terram Chananaei et Hethaei et Amorrhaei et Hevaei et Jebusaei, quam juravit patribus tuis ut daret tibi, terram fluentem lacte et melle, celebrabis hunc morem sacrorum mense isto.

6. Septem diebus vesceris azymis: et in die septimo erit solemnitas Domini.

7. Azyma comedetis septem diebus: non apparebit apud te aliquid fermentatum, nec in cunctis finibus tuis.

8. Narrabisque filio tuo in die illo, dicens: Hoc est quod fecit mihi Dominus, quando egressus sum de Aegypto.

9. Et erit quasi signum in manu tua, et quasi monumentum ante oculos tuos: et ut lex Domini semper sit in ore tuo, in manu enim forti eduxit te Dominus de Aegypto.

10. Custodies hujusmodi cultum statuto tempore a diebus in dies.

11. Cumque introduxerit te Dominus in terram Chananaei, sicut juravit tibi et patribus tuis et dederit tibi eam,

12. separabis omne, quod aperit vulvam Domino, et quod primitivum est in pecoribus tuis: quicquid habueris masculini sexus, consecrabis Domino. (*Infr. 22, 29. Ezech. 44, 30.*)

13. Primogenitum asini mutabis ove: quodsi non redemeris, interficies. Omne autem primogenitum hominis de filiis tuis, pretio redimes.

14. Cumque interrogaverit te filius tuus cras, dicens: Quid est hoc? respondebis ei: In manu forti eduxit nos Dominus de terra Aegypti, de domo servitutis.

15. Nam cum induratus esset Pharaon, et nollet nos dimittere, occidit Dominus omne primogenitum in terra Aegypti a primogenito hominis usque ad primogenitum jumentorum: idcirco immolo Domino omne quod aperit vulvam masculini sexus et omnia primogenita filiorum meorum redimo.

4. *Miesiąca nowych zbóż.* Miesiąca Nizan, który odpowiadał naszemu, po części Marcowi, po części Kwietniowi.

5. *A gdy cię wprowadzi.* Z tego widać, że prawo pożywania Paschy i praśników, i prawo o poświęcaniu pierwotnych, nie obowiązywały Izraelitów przez lat 40, w których błakali się na puszczę.

9. *Jako znak na ręce twojej.* Żydzi, żeby przykazaniu temu uczynili zadość, prawo dekalogu wypisane na skórach pargaminowych, przyczepiali sobie na ramionach, na czole, na brzegach szat, albo na drzewiach domu; i te to są ich taśmy, które im przygania Chrystus. Mat. 23, 5.

10. *Odedni do dni.* T. j. od roku do roku, każdorocznie.

11. *Chananejczyka.* Pod którym rozumie i inne na-

3. Y rzekł Moyses do ludu: Pamietaćcie się na ten dzień, któregoście wyszli z Egiptu, y z domu niewolstwa: bo mocną ręką wywiódł was Pan z niewolstwa tego: abyście nie iedli kwaszonego chleba.

4. Dzisiaj wychodźcie miesiąca nowych zbóż.

5. A gdy cię wprowadzi Pan do ziemi Chananejczyka, y Heteyczyka, y Amorejczyka, y He-wejczyka, y Iebuzeyczyka, która przysiągł oycóm twoim żebyć ją dał, ziemię płynącą mlekiem y miodem: będziesz obchodzić ten obyczaj obrzędów miesiąca tego.

6. Siedm dni ieść będziesz praśniki: a w dzień siódmy będzie święto Panu.

7. Praśniki ieść będziecie przez siedm dni: nie ukaże się u ciebie nic kwaszonego, ani we wszystkich granicach twoich.

8. Y będziesz powiadał synowi twemu dnia onego, mówiac: To iest co mi uczynił Pan kiedyś wyszedł z Egiptu.

9. Y będzie iako znak na ręce twojej, y iako pamiątka przed oczyma twemi: y aby zakon Pański był zawsze w usćciech twoich, bo ręką mocną wyprowadził cię Pan z Egiptu.

10. Strzedź będziesz takowey ustawy czasu naznaczonego odedni do dni.

11. A gdy cię wprowadzi Pan do ziemi Chananejczyka, iako przysiągł tobie y oycóm twoim, y da ją tobie:

12. Odłączysz każde które otwiera żywot Panu, y co pierwotnego iest w bydłach twoich, co iedno będzie samczey płci, to poświęcisz Panu.

13. Pierwotne osłowe odmienisz owcą: a ieśli nieodkupisz, zabijesz. A każde pierwotne człowiecze z synów twoich, zapłata odkupisz.

14. A gdy cię zapyta syn twój jutro, mówiac: Cóż to iest? odpowiesz mu: Mocną ręką wywiódł nas Pan z ziemi Egypćskiej, z domu niewolcy.

15. Bo gdy był zatwardzon Pharaon, a niechciał nas puścić: zabił Pan wszelkie pierwotne w ziemi Egypćskiej, od pierwotnego człowieczego, aż do pierwotnego bydłeczego: przetoż ofiaruję Panu wszelkie co otwiera żywot samczey płci, a wszystkie pierwotne z synów moich odkupię.

rody mieszkające w ziemi obiecanej; wszystkich bowiem ich ojcem był Chanaan. Gen. 10, 15.

12. *W bydłach twoich.* Bydłeta tu rozumieją się tylko te, które dostarczają pokarmu, jak owce, kozy i woły.

13. *Odmienisz owcą.* T. j. barankiem, lub kozłkiem. — Jeśli nie odkupisz, zabijesz. Jeżeli nie zechcesz go wykupić owcą, to nie ofiarujesz go, ale zabijesz. — *Pierwotne człowiecze...* zapłata odkupisz. Aby ten wykup odnawiał ci pamięć wybawienia pierwotnych od miecza Anioła; i dla tego, że samych tylko Lewitów przeznaczył Bóg do służby ołtarza.

14. *Jutro.* W czasach przyszłych. Mat. 6, 34.

15. *Do pierwotnego bydłeczego.* Pierwotne takież z bydła, jak koni, osłów, wielbłądów, były pozabijane w Egipcie; jednakże na pamiątkę tego Bóg nakazał Izraelitom, aby mu ofiarowali pierwotne nie wszystkich, ale tylko tych bydła: owiec, koz, wołów i osłów.

16. Erit igitur quasi signum in manu tua, et quasi appensum quid, ob recordationem, inter oculos tuos: eo quod in manu forti eduxit nos Dominus de Aegypto.

17. Igitur cum emisisset Pharaon populum, non eos duxit Deus per viam terrae Philisthiim, quae vicina est; reputans ne forte poeniteret eum, si vidisset adversum se bella consurgere, et revertetur in Aegyptum.

18. Sed circumduxit per viam deserti, quae est juxta Mare rubrum; et armati ascenderunt filii Israel de terra Aegypti.

19. Tulit quoque Moyses ossa Joseph secum; eo quod adjurasset filios Israel, dicens: Visitabit vos Deus, efferte ossa mea hinc vobiscum. (*Gen. 50, 24.*)

20. Profectique de Socoth castrametati sunt in Etham in extremis finibus solitudinis.

21. Dominus autem praecedebat eos ad ostendendam viam per diem in columna nubis, et per noctem in columna ignis; ut dux esset itineris utroque tempore. (*Num. 14, 14. Deut. 1, 33. Nch. 9, 19.*)

22. Nunquam defuit columna nubis per diem, nec columna ignis per noctem, coram populo.

16. Będzie tedy jako znak na ręce twojej, y jako co zawieszonego, dla wspomnienia, między oczyma twemi: że mocną ręką wywiódł nas Pan z Egiptu.

17. Gdy tedy Pharaon wypuścił lud, nie wiódł ich Bóg drogą ziemi Filistyińskiej, która bliska jest, myśląc: by snadź nie żałował, gdyby użył, a no przeciw niemu walki powstała, y niewrócił się do Egiptu.

18. Ale obwodził drogą pustyni, która jest nad morzem czerwonym: a wyszli zbrojno synowie Izraelowi z ziemi Egiptyskiej.

19. Wziął też Mojżesz kości Jozefowe z sobą: przeto że był poprzyśiął syny Izraelowe, mówiąc: Nawiedzi was Bóg: wynieście ztąd kości moje z sobą.

20. Y wyciągnawszy z Sokoth, położyli się obozem w Etham na ostatnich granicach pustyni.

21. A Pan szedł przed nimi na okazanie drogi, wednie w słupie obłoku, a w nocy w słupie ognistym: żeby był wódcem na drodze obojgo czasu.

22. Nigdy nie odechodził słup obłoku wednie, a słup ognisty w nocy przed ludem.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O cudowném przejściu Izraelitów przez morze Czerwone, i zagubie wojska Faraonowego,

1. Locutus est autem Dominus ad Moysen dicens:

2. Loquere filiis Israel: Reversi castrametentur e regione Phihahiroth, quae est inter Magdalum et mare contra Beelsephon: in conspectu ejus castra ponetis super mare.

3. Dicturusque est Pharaon super filiis Israel: Coaretati sunt in terra, conclusit eos desertum.

4. Et indurabo cor ejus, ac persequetur vos: et glorificabor in Pharaone, et in omni exercitu ejus, scientque Aegyptii, quin ego sum Dominus. Feceruntque ita.

5. Et nuntiatum est regi Aegyptiorum, quod fu-

1. A Pan mówił do Mojżesza, mówiąc:

2. Mów Synom Izraelowym: Wróciwszy się, niech się obozem położą przeciw Phihahiroth, które jest między Magdalum, a morzem przeciw Beelsephon: przeciw niemu oboz położycie nad morzem.

3. Y rzecze Pharaon o syniech Izraelowych: Ściśnieni są w ziemi, zawarła je puszcza.

4. Y zatwardzę serce jego, y gonić was będzie: y uwielbion będę w Pharaonie, y we wszystkim wojsku jego: a poznają Egypćianie, że ja jest Pan. Y uczynili tak.

5. Y dano znać królowi Egiptyskiemu, że uciekl

16. *Jako co zawieszonego.* Żydzci rozumieli to bardzo zmysłowie (patrz w. 9); lecz znaczenie prawdziwe tego jest takie, jak pow. ś. Hier.: Przykazania Boże będą na ręce twojej, t. j. zawsze niech będą wypełniane: będą przed oczyma twemi, abyś we dnie i w nocy rozmyślał o nich.

17. *Drogą ziemi Filistyińskiej.* Droga z Egiptu do Chananei przez kraj Filistynów zabiera czasu około dziesięciu dni.—*Gdyby użył, a no przeciw niemu walki powstała.* I inną drogą idąc, musieli walczyć z Amalecytami (1, 17); lecz ta bitwa była jedyna, i czterdziestego już dnia po wyjściu z Egiptu: jeśliby zaś Izraelci dążyli przez ziemię Filistynów, zaraz i nieustannie musieliby walczyć z narodem wojowniczym, jakim byli Filistyni.

18. *Zbrojno.* Znakomitsi z Izraelitów już przedtem mieli broń w domach swoich, drudzy zaś nabyli jej przed wyjściem z Egiptu, i napożyczali od Egipcyan, iżby mogli bronić się na puszczy od dzikich zwierząt, albo, w razie potrzeby, od nieprzyjaciół; że bowiem mieli broń, okazuje się z tego, iż mogli walczyć z Amalecytami.

19. *Kości Józefowe.* Prawdopodobna jest, że w tym czasie i innych także patriarchów, braci Józefa,

kości zostały przeniesione; albowiem z Dz. Ap. r. 7, 16, okazuje się, iż i oni zostali pogrzebieni w Palestynie, w Sichem.

20. *W Etham.* Etam znajdowało się na pustyni, porzecznaniej górami, blisko morza Czerwonego.

21. *W słupie obłoku.* Obłok ten w kształcie słupa był poruszany przez Anioła, i nie tylko wskazywał Izraelitom dokąd i kiedy mieli iść, ale także osłaniał ich oboz od wielkich upałów (Num. 10, 34). Także ten obłok w nocy przybierał kształt ognisty, aby łatwiej mógł być widziany.

R. 14.—2. *Przeciw Phihahiroth.* To czwarta już była stacya Izraelitów. Miejsce to znajdowało się między przepaścistymi górami i morzem Czerwonym.—*Magdalum.* Z hebr. znaczy wieżę. Może był to zamek na górze zbudowany.—*Beelsephon.* Z hebr. znaczy Pan straż, musiało więc to być jakieś miejsce wyniosłe.

3. *Ściśnieni są.* Między owymi niedostępnymi górami, a więc i na duchu upadli.

4. *Uwielbion będę w Pharaonie.* Zatapiając wojsko jego w morzu; wtedy bowiem objawi się moja potęga i sprawiedliwość.—*Poznają Egipcycanie.* Nauczenni nieśczęściem zrozumieją nakoniec.

5. *I odmieniło się serce.* Wola, postanowienie.

gisset populus; immutatumque est cor Pharaonis et servorum ejus super populo, et dixerunt: Quid volumus facere ut dimitteremus Israel, ne serviret nobis?

6. Junxit ergo currum, et omnem populum suum assumpsit secum.

7. Tulitque sexcentos currus electos, et quidquid in Aegypto currum fuit, et duces totius exercitus.

8. Induravitque Dominus cor Pharaonis regis Aegypti, et persecutus est filios Israel; at illi egressi erant in manu excelsa.

9. Cumque persequerentur Aegyptii vestigia praecedentium, repperunt eos in castris super mare; omnis equitatus et currus Pharaonis, et universus exercitus erant in Phihahiroth contra Beelsephon. (Jos. 24, 6. I. Mach. 4, 9.)

10. Cumque appropinquasset Pharaon, levantes filii Israel oculos, viderunt Aegyptios post se; et timuerunt valde, clamaveruntque ad Dominum,

11. Et dixerunt ad Moysen: Forsitan non erant sepulchra in Aegypto, ideo tulisti nos, ut moreremur in solitudine? quid hoc facere voluisti, ut educeres nos ex Aegypto?

12. Nonne iste est sermo, quem loquebamur ad te in Aegypto, dicentes: Recede a nobis, ut serviamus Aegyptiis? multo enim melius erat servire eis, quam mori in solitudine.

13. Et ait Moyses ad populum: Nolite timere, sate et videte magnalia Domini quae facturus est hodie: Aegyptios enim, quos nunc videtis, nequaquam ultra videbitis usque in sempiternum.

14. Dominus pugnabit pro vobis, et vos tacebitis.

15. Dixitque Dominus ad Moysen: Quid clamas ad me? Loquere illis Israel ut proficiscantur.

16. Tu autem eleva virgam tuam, et extende manum tuam super mare, et divide illud, ut gradientur filii Israel in medio mari per siccum.

17. Ego autem indurabo cor Aegyptiorum, ut persequantur vos: et glorificabor in Pharaone, et in omni exercitu ejus, et in curribus et in equibus illius.

18. Et scient Aegyptii, quia ego sum Dominus, cum glorificatus fuero in Pharaone, et in curribus atque in equibus ejus.

19. Tollensque se Angelus Dei, qui praecedebat castra Israel, abiit post eos; et cum eo pariter columna nubes, priora dimittens, post tergum.

7. *Sześćset wozów.* Dawniej walczone wozami i z wozów uzbrojonych kosami: wozy bowiem kosami swemi raziły ludzi i koni; żołnierze zaś walcząc z nich rzucali się na nieprzyjaciela.

10. *Bali się bardzo.* Nie byli bowiem oswojeni z orężem i wojną, a tylko z jarzmem i ciężarami. — *Wolali do Pana.* Modląc się i użalając.

13. *Nie bójcie się.* Łagodnie i pobłażliwie odpowiada Mojszesz, mąż najłagodniejszy. — *Na wielkie sprawy.* Hebr.: na zbawienie.

14. *A wy milczeć będziecie.* Wy spokojni i radośni, patrzeć będziecie na tę walkę Boga za was.

lud: y odmieniło się serce Pharaonowe y sług jego nad ludem, y rzekli: Cóżemy chcieli uczynić, żeśmy puścili Izraela, aby nam nie służył?

6. Zaprzagli tedy wóz, y wszystkie lud swój wziął z sobą.

7. Y wziął sześć set wozów wybornych, y cokolwiek w Egypcie wozów było: y wódze wojska wszystkiego.

8. I zatwardził Pan serce Pharaona króla Egypckiego, y gonił syny Izraelowe: lecz oni wyszli byli w ręce wysokiey.

9. Y gdy Egypćianie następowali w tropy idących przed sobą, należeli ich w obozie nad morzem: wszyscy iezdni y wozy Pharaonowe, y wszystko wojsko byli w Phihahiroth na przeciwko Beelsephon.

10. A gdy się przybliżył Pharaon; podniószy synowie Izraelowi oczy, ujrżeli Egypćiany za sobą: y bali się barzo: y wołali do Pana.

11. y rzekli do Mojszesza: Podobno nie było grobów w Egypcie, dla tegoś nas pobrał abyśmy pomarli na puszcy? cożes to chciał uczynić, żeś nas wyprowadził z Egiptu?

12. A za nie ta iest mowa którąśmy do ciebie mówili w Egypcie, mówiąc: Idź precz od nas, abyśmy służyli Egypćianóm? daleko bowiem lepiej było służyć im, niżli pomrzeć na puszcy.

13. Y rzekł Mojszesz do ludu: Niebóćcie się: stóćcie, a patrzaycie na wielkie sprawy Pańskie, które uczyni dzisiaj: Bo Egypćianów których teraz widzicie, żadną miarą więcéy nie ujrzyćcie, aż na wieki.

14. Pan będzie walczył za was, a wy milczeć będziecie.

15. Y rzekł Pan do Mojszesza: Cóż wołasz do mnie? mów synóm Izraelskim, aby ciągnęli.

16. A ty podnieś laskę twoją, y ściagni rękę twoją na morze, a przedziel ie: aby szli synowie Izraelowi śródkiem morza po suszy.

17. A ia zatwardzę serce Egypćianów żeby was gonili: y uwielbion będę w Pharaonie, y we wszystkim wojsku jego, y w woziech, y w iezdnych jego.

18. Y wiedzieć będą Egypćianie, że ia iest Pan, gdy będę uwielbion w Pharaonie, y w woziech także, y w iezdnych jego.

19. A ruszywszy się Anioł Boży, który szedł przed obozem Izraelskim, zaszedł za nie: y z nim pospołu słup obłokowy, przodek opuściwszy pozad.

15. *Cóż wołasz do mnie?* Wołać do uszu Boga jest to objawiać przed nim silne pragnienie. Takie wołanie tu było Mojszesza. Przeto Bóg wysłuchując jego modlitwę, rzekł: *Cóż wołasz do mnie?* nie strofując go tępem, ale pokazując że przychodzi mu na pomoc, i usposabiając go do przyszłego cudu.

16. *Śródkiem morza.* Przez samo morze głębokie i szerokie: przeto środek tu nie bierze się w ścisłym znaczeniu.

17. *Żeby was gonili.* Odejmę im bojaźń, iżby śmiało szli za wami przez koryto morza.

19. *Anioł Boży.* Ukrywający się w słupie obłoku.

20. stetit, inter castra Aegyptiorum et castra Israel; et erat nubes tenebrosa, et illuminans noctem, ita ut ad se invicem toto noctis tempore accedere non valerent.

21. Cumque extendisset Moyses manum super mare, abstulit illud Dominus flante vento vehementi et urente tota nocte, et vertit in siccum; divisaque est aqua.

22. Et ingressi sunt filii Israel per medium siccis maris; erat enim aqua quasi murus a dextra eorum et laeva. (*Ps. 77, 13.—113, 3. Heb. 11, 29.*)

23. Persequentesque Aegyptii ingressi sunt post eos, et omnis equitatus Pharaonis, currus ejus et equites per medium maris.

24. Jamque advenerat vigilia matutina, et ecce respiciens Dominus super castra Aegyptiorum per columnam ignis et nubes, interfecit exercitum eorum;

25. et subvertit rotas currum, ferebanturque in profundum. Dixerunt ergo Aegyptii: Fugiamus Israel: Dominus enim pugnat pro eis contra nos.

26. Et ait Dominus ad Moysen: Extende manum tuam super mare, ut revertantur aquae ad Aegyptios super currus et equites eorum.

27. Cumque extendisset Moyses manum contra mare, reversum est primo diluculo ad priorem locum, fugientibusque Aegyptiis occurrerunt aquae, et involvit eos Dominus in mediis fluctibus.

28. Reversaeque sunt aquae, et operuerunt currus et equites cuncti exercitus Pharaonis, qui sequentes ingressi fuerant mare; nec unus quidem superfuit ex eis.

29. Filii autem Israel perrexerunt per medium siccis maris, et aquae eis erant quasi pro muro a dextris et a sinistris;

30. liberavitque Dominus in die illa Israel de manu Aegyptiorum.

31. Et viderunt Aegyptios mortuos super littus maris, et maunum magnam, quam exercuerat Dominus contra eos; timuitque populus Dominum, et crediderunt Domino, et Moysi servo ejus.

Wykład X. J. Wujka. Roz. 14. w. 31. Uwierzyli Panu i Mojżeszowi. W żydowskim jest, uwierzyli w Boga i Mojżeszowi słudze jego: gdzie masz wiedzieć, iż w piśmie żydowskim, jednoż znaczy, wierzyć Mojżeszowi i wie-

20. *Ciemny i oświecający.* Oświecał Izraelitów, a na Egipcyan sprowadzał ciemność. Anioł kierujący tym obłokiem stanął nad ostatnim szeregiem Hebrajczyków, i strona obłoku obrócona ku obozowi Hebrajczyków, była światła; druga zaś skierowana na Egipcyan, była ciemna.

21. *Wiatru gwałtownego i parzącego.* (P. wyż. 10. 13). Wiatr ten był potrzebny tylko do osuszenia błotnistej korytamorskiej: rozdzielenie bowiem i zatrzymanie wód stało się przez posługę Anioła. Droga ta musiała być bardzo szeroka, kiedy przez jedną noc mogło przejść po niej około trzech milionów ludzi. — *Przez całą noc.* T. j. aż nim nie weszli Izraelci na morze. — *Rozstąpiła się woda.* Ponieważ w Psal. 135, 13, jest pow.: *Który rozdzielił morze Czerwone na rozdzielcy;* Żydzi przeto twierdzą, iż tyle znalazło się dróg na morzu, ile było pokoleń Izraelskich. Lecz podanie to jest niepewne, i w tem miejscu psalmu wyraz *rozdzielcy* oznacza dwa boki rozdzielonego morza, pomiędzy którymi otwiera się droga dla Izraelitów.

22. *Suchego morza.* O ile było dostatecznem dla wy-

20. Stanął, między obozem Egypckim, a między obozem Izraelskim, a był obłok ciemny y oświecający noc, tak iż iedni do drugich przez całą noc przystąpić niemogli.

21. A gdy Mojżesz wyciągnął rękę na morze, zniósł ie Pan wianiem wiatru gwałtownego y parzącego całą noc, y obrócił w susza: y rozstąpiła się woda.

22. Y weszli synowie Izraelowi przez pośrzodek suchego morza: bo była woda iako mur po prawey y po lewey stronie ich.

23. A Egypccanie goniac weszli za nimi, y wszystka iezda Pharaonowa, wozy iego y iezdni przez pośrzodek morza.

24. Y iuz była straż zaranna przyszła: alić oto weyrzawszy Pan na woysko Egypccanów przez słup ognia y obłoku, pobit woysko ich;

25. y powywracał koła wozów y pograżeni w głębia. Rzekli tedy Egypccanie: Uciekamy przed Izraelem: Pan bowiem walczy za nimi przeciwko nam.

26. Y rzekł Pan do Mojżesza: Wyciągni rękę twą na morze, że się wróca wody na Epyptiany, na wozy y na iezdne ich.

27. A gdy wyciągnął Mojżesz rękę przeciw morzu, zwróciło się na pierwszym świtanii, na pierwsze miejsce, a uciekającym Egypccanom zaskoczyły wody, y ogarnął ie Pan w pośród nawałności.

28. Y wróciły się wody, y okryły wozy y iezdne wszystkiego woyska Pharaonowego, którzy goniac weszli byli w morze: nawet y iednego z nich nie zostało.

29. A synowie Izraelowi szli przez pośrzodek suchego morza, a wody im były iako miasto muru po prawey y lewey stronie.

30. Y wybawił Pan w on dzień Izraela z ręki Egypccanów.

31. Y widzieli Egypccanie martwe na brzegu morskim, y rękę wielką której użył Pan przeciwko im: y bał się lud Pana, y uwierzyli Panu, y Mojżeszowi słudze iego.

godnego przejścia; przeto Mędrzec powiada (r. 19, 7): *Na Czerwonym morzu droga bez przekazy.* Szerokość morza w tém miejscu była około trzech mil. wł.

24. *Straż zaranna.* Hebrajczycy, tak jak i Rzymianie, dzielili noc na cztery równe części, z których każda obejmowała godzin trzy. Części te, od czat żołnierskich, zmieniających się po czterokroć w ciągu nocy, nazywały się *strażami*. *Straż zaranna* była czwartą i ostatnią strażą nocy, zaczynającą się o świtanii. — *Wejrzawszy Pan.* Anioł przedstawujący Boga, ukrywający się w obłoku ognistym. — *Pobit woysko.* Część wojska: jest to Synekdocha; druga bowiem część, przestraszona tą klęską swoich, zaczęła uciekać, i pochłonięta została od wody.

25. *Pograżone w głębi.* Wozy podniesione wprzód na kołach, po skróceniu kół, razem z temiż kołami zapadły w głębia morza.

31. *Rękę wielką.* Ogromną porażkę, którą sprawił Pan potężną prawicą swoją. — *Uwierzyli Panu i Mojżeszowi.* Prz. Wujka.

rzyć w Mojżesza, jako tu masz jasny przykład, i drugi też niżej 19, aby nie słyszał lud mówiącego do ciebie, i wierzył tobie na wieki: w żydowskim jest, i wierzył w ciebie. Otoż to jest *Hebraism*, wszakże chociaż ten jest obyczaj mowy żydowskiej, insza przecię jest wiara w Boga a insza w człowieka, bo wierząc Bogu, i w Boga, i w Boga, wierzymy iż on Bogiem naszym w którym i zbawienie i żywot nasz wieczny jest, i przetośmy go nad wszystko powinni miłować. Wierzyć lepak Mojżeszowi, w Mojżesza, i w Mojżeszu, znaczy iż on jest posłany od Boga, i co uczył, z Boskiego rozkazania uczył i czynił. Także się i o innych rozumie. A tu może każdy obaczyć wielką bezbożność Nowochrześciców, którzy niechcą inszej wiary mieć w Pana Chrystusa, tyłką taką jaką mieli Żydowie w Mojżesza: gdyż Pismo ś. każe nam wierzyć w Pana Chrystusa, jako w Boga stworzyciela i zbawiciela naszego, w którym jest zbawienie i żywot wieczny, nie tak jako w Mojżesza, o czém będziesz miał niżej na wielu miejscach.

CAPUT XV.

ROZDZIAŁ 15.

O hymnie dziękczynnym Mojżesza, i podróży Izraelitów do Marath, i do Elim.

1. Tunc cecinit Moyses et filii Israel carmen hoc Domino, et dixerunt: Cantemus Domino: gloriose enim magnificatus est, equum et ascensorem dejecit in mare. (*Sap. 10, 20*).

2. Fortitudo mea et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem: iste Deus meus, et glorificabo eum: Deus patris mei, et exaltabo eum. (*Psal. 117, 14. Isaj. 12, 2*).

3. Dominus quasi vir pugnator, omnipotens nomen ejus.

4. Currus Pharaonis et exercitus ejus projecit in mare: electi principes ejus submersi sunt in Mari rubro.

5. Abyssi operuerunt eos, descenderunt in profundum quasi lapis.

6. Dexterata tua, Domine magnificata est in fortitudine: dextera tua, Domine, percussit inimicum.

7. Et in multitudine gloria tuae deposuisti adversarios tuos: misisti iram tuam, quae devoravit eos sicut stipulam.

8. Et in spiritu furoris tui congregatae sunt aquae: stetit unda fluens, congregatae sunt abyssi in medio mari.

9. Dixit inimicus: Persequar et comprehendam, dividam spolia, implebitur anima mea: evaginabo gladium meum, interficiet eos manus mea.

10. Flavuit spiritus tuus, et operuit eos mare: submersi sunt quasi plumbum in aquis vehementibus.

11. Quis similis tui in fortibus, Domine? quis similis tui, magnificus in sanctitate, terribilis atque laudabilis, faciens mirabilia?

12. Extendisti manum tuam, et devoravit eos terra.

1. Śpiewał tedy Moyżesz y synowie Izraelsey tę pieśń Panu: y rzekli: Śpiewaymy Panu chwalebnie: bowiem uwielbiony iest, konia y iedźca rzucił w morze.

2. Moc moja y chwala moja Pan, y stał mi się zbawieniem: Ten Bóg mój y wielbić go będę: Bóg oycy mego, y wywyższać go będę.

3. Pan iako mąż waleczny, Wszechmocny imię iego.

4. Wozy Pharaonowe, y wojsko iego wrzucił w morze: cenniejsze książęta iego potonęły w Czerwonym morzu.

5. Głębokości okryły ie, poszli w głębią iako kamieni.

6. Prawica twoia, Panie, uwielbiona iest w mocy, prawica twoia, Panie, uderzyła nieprzyaciela.

7. A w wielkości chwały twoiej złożyłeś przeciwniki twoie: spuściłeś gniew twój, który ie pożarł iako słomę.

8. A w duchu zapalczywości twoiej zgromadziły się wody: stanęła woda płynąca: skupiły się głębokości w pośród morza.

9. Rzekł nieprzyjaciel: Będę gonił y poymam: rozdzielię korzyści, nasyci się dusza moja: dobędę miecza mego, y pobię ie ręka moja.

10. Wionął wiatr twój, y okryło ie morze: potonęli iako ołów w wodach gwałtownych.

11. Któż podobień tobie między mocarzami Panie? Kto podobny tobie? wielmożny w świętości, starszy y chwalebny, czyniaczy dziwy.

12. Ściągnąłeś rękę twoją, y pożarła ie ziemia.

R. 15.—1. *Śpiewajmy.* Hebr.: *śpiewa będę*; Mojżesz bowiem, w imieniu swoim i swoich, za natehnięciem Ducha ś. tę pieśń napisał.—*Konia i iedźca.* Koni i rycerzów. Faraon, jeżeli wysławszy wojsko w pogoń, sam pozostał na brzegu, mógł być ocalonym; Pismo ś. nigdzie tego nie powiada, że on utonął.

2. *Moc moja.* Jak gdyby mówił: Nie naszję mocy, ale Boskiej przyznajemy to zwycięstwo.—*Chwała moja.* Przedmiotem i treścią mój chwały.—*Stał mi się zbawieniem.* Stał się dla mnie Zbawicielem.—*Ten Bóg mój.* Jakby rzekł: Ten Bóg, który nas ocalał na morzu Czerwonym, jest Bóg prawdziwy i mocny. Inni bogowie są niemocni, i nie są bogami.—*Wywyższać go będę.* Jawnie wyznawać będę, że on jest najwyższym, i o ile mogę, będę to ogłaszał.

3. *Pan jako mąż waleczny.* Hebr.: *mąż wojny.*

6. *Prawica twoja uwielbiona jest.* Jawno okazała się potęga i moc twoja wielka.

7. *Chwały twojej.* Mocy twojej, przez którą dostąpiłeś chwały. Dla ozdoby i poezji w rozmaity sposób tę samą rzecz wyraża.—*Złożyłeś.* Hebr.: *wypierociłeś, rozproszyłeś.*—*Gniew twój.* Karę, która jest skutkiem sprawiedliwego gniewu twego.

8. *W duchu zapalczywości twojej.* W zagniewaniu i oburzeniu twojem; tak u Iz. r. 30, 28: *Duch jego jako rzeka zalewająca.* Ps. 138, 7: *Dokąd pójdę do ducha twego?*—*Zgromadziły się wody.* Z tój i tamtęj strony, aby otwarło się przejście dla Izraelitów.

9. *Nasyci się dusza moja.* Pragnienie moje.

10. *Wionął wiatr twój.* Potęga pomsty twojej.

11. *Straszny i chwalebny.* Hebr.: *straszny chwałami*, t. j. większy nad wszelką chwałę; nie tylko śmiertelnicy, ale i Aniołowie także lękają się głosić two pochwały, bo wiedzą, iż nie są zdolni opiewać je tak, jak zasługujesz.

12. *Pożarła je ziemia.* Dno morza.

13. Dux fuisti in misericordia tua populo, quem redemisti: et portasti eum in fortitudine tua, ad habitaculum sanctum tuum.

14. Ascenderunt populi, et irati sunt: dolores obtinuerunt habitatores Philisthim.

15. Tunc conturbati sunt principes Edom, robustos Moab obtinuit tremor: obriguerunt omnes habitatores Chanaan.

16. Irruat super eos formido et pavor in magnitudine brachii tui: stant immobiles quasi lapis, donec pertranseat populus tuus, Domine: donec pertranseat populus tuus isle, quem possedisti.

17. Introduces eos, et plantabis in monte hereditatis tuae, firmissimo habitaculo tuo, quod operatus es Domine: sanctuarium tuum, Domine, quod firmaverunt manus tuae.

18. Dominus regnabit in aeternum et ultra.

19. Ingressus est enim eques Pharaon cum curribus et equitibus ejus in mare, et reduxit super eos Dominus aquas maris: filii autem Israel ambulaverunt per siccum in medio ejus.

20. Sumpsit ergo Maria Prophetissa, soror Aaron, tympanum in manu sua; egressaeque sunt omnes mulieres post eam cum tympanis et choris,

21. quibus praecinebat, dicens: Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est, equum et ascensorem ejus dejecit in mare.

22. Tulit autem Moyses Israel de Mari rubro, et egressi sunt in desertum Sur; ambulaveruntque tribus diebus per solitudinem, et non inveniebant aquam.

23. Et venerunt in Mara, nec poterant bibere aquas de Mara, eo quod essent amarae; unde et congruum loco nomen imposuit, vocans illum Mara, id est, amaritudinem.

13. *Ludowi, których odkupił.* Z niewoli egipskiej.— *I niósł go.* Powiedziane to jest w duchu proroczym. Sens jest ten: i zaniesiesz, zaprowadzisz ten lud do ziemi Chanaan, którą zowie *mieszkaniem świętym*, bo w niej mieszkali Abraham, Izaak, Jakób, mężowie święci; bo w niej miał być wybudowany kościół, i w niej miał się narodzić i przestawać z ludźmi Chrystus, Marya Panna, Apostołowie i t. p.

14. *Ruszyli się narody, i rozgniewali się.* Hebr.: *ustłyszali ludy*, t. j. narodziły się i wystąpiły przeciw Izraelitom, chcąc przeszkodzić im wstępu do Chananei. To się mówi duchem proroczym.

15. *Zdrętwieli.* Stali się podobni zdumiałym z przestrachu.

16. *Aż przejdzie lud twój.* Do obiecaną ziemi Chanaan.

17. *Wprowadzisz ich i wsadzisz.* Aby posiedli siedzibę stałą, mocno i przyrodzoną, jakby rośliny i drzewa mające głęboko zapuszczone w ziemię korzenie.— *Na górze dziedzictwa twego.* Na górze Syon, na której zbuduje się kościół, który stanie się domem i dziedzictwem Boga.

18. *Na wieki i dalej.* Wiecznym często zowie się wiek najdłuższy, którego koniec nie daje się przewidzieć, chociaż właściwie wiecznym nie jest. Przeto Hebrajczy, chcąc oznaczyć wieczność bezwzględna, dodają niekiedy wyraz *i dalej*. Także może tu być i hyperbola, której myśl jest ta: Pan będzie królował, i niech króluje na wieki, i dalej, jeśli jaki może być dłuższy czas, niż wieczność.

13. Byłeś wódcem w miłosierdziu twoim ludowi, którego odkupił: y niósł go w mocy twojej do mieszkania twego świętego.

14. Ruszyli się narodowie, y rozgniewali się: boleści obięły obywatele Philistynskie.

15. Tedy się strwożyły książęta Edom, mocarze Moab strach zdął, zdrętwieli wszyscy obywatele Chananejscy.

16. Niech padnie na nie strach y lękanie w wielkości ramienia twego, niech się staną nieruchomi jako kamień, aż przejdzie lud twój Panie, aż przejdzie lud twój ten, którego otrzymał.

17. Wprowadzisz ji y wsadzisz na górze dziedzictwa twego, w namocniejszym mieszkaniu twoim, któreś urobił Panie, świątnica twoja, Panie, która umocniły ręce twoje.

18. Pan będzie królował, na wieki y dalej.

19. Wiachał bowiem konny Pharaon, z wozmi y z iezdniami swemi w morze: y wrócił na nie Pan wody morskie: a synowie Izraelowi chodzili po suchy przez pośrodek tego.

20. Wzięła tedy Marya Prorokini siostra Aaronowa bęben w rękę swoją, y wyszły wszystkie białogłowy za nią z bębny, y z muzyką,

21. którym zaczynała mówiąc: Śpiewajmy Panu, chwalebnie bowiem uwielbiony jest, konia y iezdźca tego zrzucił w morze.

22. A Moysesz wywiódł Izraela z morza czerwonego, y wyszli w puszcza Sur: y szli przez trzy dni po puszcy, a nie naydowali wody.

23. Y przyszli do Mara, y nie mogli pić wód z Mara, dla tego że były gorzkie: Zkąd y słuszne imię dał miejscu, zowiąc ie Mara, to jest, gorzkość.

19. *Konny Pharaon.* Konnica, jazda Faraona.

20. *Prorokini.* Nazwana tak, albo dla tego, że Bóg z nią rozmawiał (Num. 12, 2); albo że była nauczycielką, albo że przewodniczyła w śpiewie.— *Siostra Aaronowa.* Zowie się raczej siostra Aarona niż Mojsesza, bo Aaron był starszy wiekiem od Mojsesza, i bezpośrednio po Maryi był zrodzony. Ztąd ś. Grzeg. Nyss. (1. de Virg. c. 6) twierdzi, że ta Marya była panną, inaczej bowiem byłaby nazywaną raczej po mężu, niż po bracie. Pismo ś. nigdzie nie wspomina o jej mężu, lub dzieciach. Jednakże to mniemanie nie uważa się za pewne. Józef Fl. powiada, że mężem jej był Hur. (1. 3. Antiquit. c. 2).— *Z muzyką.* T. j. z mnóstwem śpiewających, lub tańczących. Zwyczaj był u Hebrajczyków, iż na cześć Boga, lub pochwałę ludzi, niewiasty i młode dziewczęta śpiewały i tańczyły; tak w Ps. 67, 26: *Uprzedzili książęta złączeni z śpiewającymi, w pośrodku młodzieńnych bębenniczek.*

21. *Którym zaczynała.* Hebr.: i odpowiadała im. T. j. Maria z orszakami niewiast, odpowiadała Mojseszowi i gromadzie mężczyzn. Niewiasty albo powtarzały te same wiersze, które śpiewali mężczyźni, albo pierwszy ów wiersz: *Śpiewajmy Panu*, etc. dodawany po każdej strofie. Inni mniemają, że niewiasty oddzielnie od mężczyzn, cały ten hymn śpiewały.

22. *Moysesz wywiódł Izraela z morza Czerwonego.* Ruszył z obozem, poprowadził Izraelitów od morza Cz.— *W puszcza Sur.* Która zowie się także Etham. (Num. 33, 6).

23. *I przyszli do Mara.* Jest to piąta stacya na pu-

24. Et murmuravit populus contra Moysen, dicens: Quid bibemus?

25. At ille clamavit ad Dominum, qui ostendit ei lignum; quod cum misisset in aquas, in dulcedinem versae sunt; ibi constituit ei praecepta, atque iudicia, et ibi tentavit eum, (*Judith. 5, 15. Eccli. 38, 5*),

26. dicens: Si audieris vocem Domini Dei tui, et quod rectum est coram eo feceris, et obedieris mandatis ejus, custodierisque omnia praecepta illius, cunctum languorem, quem posui in Aegypto, non inducam super te: ego enim Dominus sanator tuus. * (*Num. 33, 9*.)

27. Venerunt autem in Elim filii Israel, ubi erant duodecim fontes aquarum, et septuaginta palmarum; et castrametati sunt juxta aquas. *

24. Y szemrał lud przeciw Moyseszowi, Mówiąc: Cóż będziemy pic?

25. A on zawołał do Pana, który ukazał mu drzewo: które gdy włożył do wód odmieniły się w słodkość. Tam ustawił mu przykazania y sądy, y tam go kuśił,

26. mówiąc: Jeśli usłuchasz głosu Pana Boga twego, a będziesz przed nim dobrze czynił, y będziesz posłuszen rozkazaniu jego, y będziesz strzegł wszystkich przykazań jego, żadney niemocy, którąm włożył na Egipt, nie przywiodę na cię: iam bowiem Pan, lekarz twój.

27. Y przyszli do Elim synowie Izraelowi, gdzie było dwanaście rzódół wód y siedmdzieśiat palm, y obozem stanęli przy wodzie.

CAPUT XVI.

ROZDZIAŁ 16.

O zesłaniu na pokarm Izraelitom Przepiórek i Manny.

1. Profectique sunt de Elim, et venit omnis multitudo filiorum Israel in desertum Sin, quod est inter Elim et Sinai; quintodecimo die mensis secundi, postquam egressi sunt de terra Aegypti.

2. Et murmuravit omnis congregatio filiorum Israel contra Moysen et Aaron in solitudine.

3. Dixeruntque filii Israel ad eos: Utinam mortui ossemus per manum Domini in terra Aegypti, quando sedebamus super ollas carnum, et comedebamus panem in saturitate: cur eduxistis nos in desertum istud, ut occideretis omnem multitudinem fame?

4. Dixit autem Dominus ad Moysen: Ecce, ego pluam vobis panes de caelo: egredietur populus, et colligat quae sufficiunt per singulos dies: ut tentem eum, utrum ambulet in lege mea, an non.

5. Die autem sexto parent quod inferant, et sit duplum quam colligere solebant per singulos dies.

6. Dixeruntque Moyses et Aaron ad omnes filios Israel: Vespere scietis, quod Dominus eduxerit vos de terra Aegypti:

1. Y Ruszyli się z Elim, y przyszło wszystko mnóstwo synów Izraelowych na puszcza Sin, która iest między Elim y Sinai: piętnastego dnia miesiąca wtórego potym, iako wyszli z ziemie Egypckięy.

2. Y szemrało wszystko zgromadzenie synów Izraelowych przeciw Moyseszowi y Aaronowi na puszczy.

3. Y mówili synowie Izraelscy do nich: O byśmy byli pomarli od ręki Pańskięy w ziemi Egypckięy, gdyśmy siedzieli nad garncey mięsa, y iedliśmy chleb w sytości, czemuście nas wywiedli na tę puszcza, abyście wszystko mnóstwo głodem pomorzyli?

4. Y rzekł Pan do Moysesza: oto ia spuszczę wam chleb z nieba: niechay wychodzi lud, a zbiera co by dosyć było, na każdy dzień: abym go doświadczył, iesliż chodźi w zakonie moim, abo nie?

5. A dnia szóstego niechay nagotują co by wnieśli: a niechay będzie tyle dwoie niż co zbierać zwykli na każdy dzień.

6. Y rzekli Moysesz y Aaron do wszystkich synów Izraelowych: W wieczór poznaćie, że was Pan wyprowadził z ziemie Egypckięy:

szczy. Mara zowie się od gorzkich wód, i jest to Antycypacya: albowiem później to miejsce zostało tak nazwane od Moysesza, gdy już skosztował tej wody.

25. Ukazał mu drzewo. Nazwy tego drzewa Pismo ś. nie wyraża, czyniło ono wody owe słodkiemi przyrodzoną swą własnością, nie zaś cudem.—Tam ustawił mu przykazania i sądy. Bóg Izraelitom, kiedy byli w Mara, dał niektóre ustawy obrzędowe i sądownicze.—Tam go kuśił. Bóg próbował lud Izraelski, nadając sankcyą owym ustawom, przez które postanowił był doświadczyć posłuszeństwa i wierności tego ludu.

26. Żadney niemocy. Pochodzącej z wrzodów, prąguenia, moru, i innych plag Egipskich.

27. Przyszli do Elim. Do szóstej stacyi, czyli stanowiska obozowego.

R. 16.—1. Na puszcze Sin. Jest to ósma stacya. Siódma nad morzem Czerwonem, o której wspomina się Num. 33, 10, tu się opuszcza, bo na niej nie szczególniejszego się nie przytrafiło. Pustynia Sin znajduje się między morzem Czerwonem i górą Synai, i jest różną od pustyni Sin, nazywającej się takż i Kades, o której Num. 20, 1.—Piętnastego dnia miesiąca. T.

j. trzydziestego dnia od wyjścia z Egiptu.

2. Szemrało wszystko zgromadzenie. Gdy już ustawała mąka rozczyiniona, którą zabrali byli z Egiptu.

3. Od ręki Pańskięy. T. j. od śmierci zesłanej od Boga, czy to naturalnie, czy gwałtownie.—Nad garncey mięsa. Inni tłumaczą, przy garnkach; lecz nasz tłumacz lepiej wyraził żarłoczność grubego ludu, zwieszonogo niejako nad garnkami mięsa. Garniec, czyli garnek. (p. Liu.)

4. Chleb. Manna, z której potłuczonęj, lub zmlętej przyrządzali chleb, jak wid. Num. 11, 8.—Abym go doświadczył. Bóg jest badaczem serc, wie wszystko; doświadcza przeto, nie żeby sam, lecz żeby inni poznali.

5. A dnia szóstego. W piątek, niech przygotują co by wnieśli, t. j. niech schowają część manny w namiotach swoich, którąby mogli pożywać w następnym dniu sobotnim, w którym powinni wstrzymać się od pracy zbierania i tłuczenia manny. Ztąd Piątek nazwany był Parascewe, czyli Przygotowaniem, od przygotowania pokarmów w tym dniu na Sobotę.

6. W wieczór poznaćie... 7. A rano. Albowiem wieczorem da wam Bóg przepiórki, a rano mannę (ww. 12

7. et mane videbitis gloriam Domini: audivit enim murmur vestrum contra Dominum: nos vero quid sumus, quia mussitastis contra nos?

8. Et ait Moyses: Dabit vobis Dominus vespere carnes edere, et mane panes in saturitate: eo quod audierit murmurationes vestras, quibus murmurati estis contra eum: nos enim quid sumus? nec contra nos est murmur vestrum, sed contra Dominum.

9. Dixit quoque Moyses ad Aaron: Dic universae congregationi filiorum Israel: Accedite coram Domino: audivit enim murmur vestrum.

10. Cumque loqueretur Aaron ad omnem coetum filiorum Israel, respexerunt ad solitudinem; et ecce gloria Domini apparuit in nube.

11. Locutus est autem Dominus ad Moysen, dicens:

12. Audiui murmurationes filiorum Israel, loquere ad eos: Vespere comedetis carnes, et mane saturabimini panibus: scietisque quod ego sum Dominus Deus vester.

13. Factum est ergo vespere, et ascendens coturnix cooperuit castra; mane quoque ros jacuit per circuitum castrorum. (*Num. 11, 31.*)

14. Cumque operuisset superficiem terrae, apparuit in solitudine minutum, et quasi pilo tusum in similitudinem pruinae super terram. (*Num. 11, 7. Psal. 77, 24. Sap. 16, 20. Joan. 6, 31.*)

15. Quod cum vidissent filii Israel, dixerunt ad invicem: Manhu? quod significat: Quid est hoc? Ignorabant enim quid esset. Quibus ait Moyses: Iste est panis, quem Dominus dedit vobis ad vescendum.

16. Hic est sermo, quem praecepit Dominus: Colligat unusquisque ex eo quantum sufficit ad vescendum: gomor per singula capita, juxta numerum animarum vestrarum, quae habitant in tabernaculo, sic tolletis.

17. Feceruntque ita filii Israel; et collegerunt, alius plus, alius minus.

i 13), z czego poznać chwałę Pana, czyli chwalebą jego potęgę i opatrność. Zaiste nie mogli nie znać tego, że Bóg był sprawcą ich oswobodzenia z Egiptu; lecz miotani trwogą i niepewnością wybuchali niekiedy szemraniem przeciw Mojżeszowi i Aaronowi. Otrzymali przeto jeszcze dobrodziejstwo przepiórek i manny, iżby i to posłużyło im za nowy dowód, że to Bóg, a nie kto inny, wywiódł ich z Egiptu, i teraz prowadzi przez puszcze.

9. *Przystąpcie przed Pana.* Przed słupek obłoku, w którym objawiła się obecność Boga; jeszcze bowiem przybytek nie był urządzony, jak się okazuje z r. 36 i nast. Albo może zgromadzali się przed ten namiot, który już znajdował się w obozie, wprzód nim inny z rozkazu Boga został wystawiony, jak się ok. z r. 33, 7.

10. *Pójrżeli ku puszczy.* Po za oboz.—*Chwała Pańska ukazała się.* Zjawił się blask i świetnie promieniąca jutrzeńka, czem Bóg widocznie niejako, przez Anioła okazał swój majestat.

11. *Rzekł Pan do Mojżesza.* Do samego Mojżesza; gdy bowiem Aaron przemawiał do zgromadzonego ludu, wtenczasz Mojżesz zbliżył się dla modlitwy do słupa obłoku.

12. *Będziecie jeść mięso.* Przepiórki.—*Nasyćcie się chlebem.* Manną.

7. a rano użyżycie chwałę Pańską: usłyszał bowiem szemranie wasze przeciw Panu: a my co iesteśmy, żeście szemrali przeciwko nam?

8. Y rzekł Mojżesz: W wieczór da wam Pan iść mięso, a rano chleb w sytości: przeto że usłyszał szemrania wasze, którymeście szemrali przeciw iemu, my bowiem co iesteśmy? ani przeciwko nam iest szemranie wasze, ale przeciwko Panu.

9. Rzekł téż Mojżesz do Aarona: Powiedz wszystkiemu zebraniu synów Izraelskich: Przystąpcie przed Pana: bo słyszał szemranie wasze.

10. A gdy mówił Aaron do wszystkiego zgromadzenia synów Izraelowych, poyżrżeli ku puszczy, a oto chwała Pańska ukazała się w obłoku.

11. Y rzekł Pan do Mojżesza, mówiąc:

12. Słyszałem szemrania synów Izraelowych, mów do nich, w wieczór będziecie iść mięso, a rano nasyćcie się chlebem: y doznacie że ja iest Pan Bóg wasz.

13. Stało się tedy w wieczór, y wleciawszy przepiórki, okryły obóz: poranu téż rossa leżała około obozu.

14. A gdy okryła wierzch ziemię, ukazało się na puszczy coś drobnego a iakoby w stępie utłuczonego, na podobieństwo szronu na ziemi.

15. Co gdy użyżrżeli synowie Izraelscy, rzekli ieden do drugiego: Manhu? (co znaczy: Cóż to iest?) bo niewiedzieli co było. Którym rzekł Mojżesz: Ten iest chleb który wam dał Pan ku iedzeniu.

16. Ta iest mowa którą przykazał Pan: Niech zbiera każdy z niego ile potrzeba ku iedzeniu: gomor na każdą głowę, według liczby dusz waszych, które mieszkają w namiocie, tak nabierzecie.

17. Y uczynili tak synowie Izraelowi: y nazbięrali ieden więcej, drugi mniej.

13. *Wleciawszy przepiórki.* Przyleciały, będąc pędzone tu od wiatru, jak się pow. w Ps. 77, 26. Manna zsyłana była przez lat 40, przepiórki zaś tylko tego wieczora, chociaż wolno było je zbierać i zachować na dalszy czas. Później drugi raz dane były przepiórki, u grobów pożądania (*Num. 31.*)—*Po ranu téż rossa leżała.* Cała płaszczyna okryta była rosą, t. j. manną, która była podobna rosie zmarzłej naksztalt szronu i kropel kryształowych.

14. *Ukazało się na puszczy.* Zdaje się, iż manna nie padała w obozie, jako miejscu zabrudzonem, i tu nie mogłaby być łatwo uzbierana.—*Jakoby w stępie utłuczonego.* Manna była białą, naksztalt pszenicy, której odjęto łupinę przez tłuczenie w stępie.

15. *Rzekli... Man-hu?* Ztąd nadano imię manny. P. Wujka.

16. *Gomor.* Jest to miara, której wystarczało dla wyżywienia człowieka przez jeden dzień.

17. *Nazbięrali, jeden więcej, drugi mniej.* Każdy, według tego jak co mógł mieć na podórędziu, do jakiegos naczyńia, większego lub mniejszego zbierał mannę, która, przyniesiona do domu, napełniała miarę jednego gomor, czy kto więcej, czy mniej był jęj nazbierał. Taż miarka wystarczała dla dorosłego i dla dziecka, dla zdro-

18. Et mensi sunt ad mensuram gomor; nec qui plus collegerat, habuit amplius; nec qui minus paraverat, reperit minus; sed singuli iuxta, id, quod edere poterant, congregaverunt. (2. Cor. 8, 15).

19. Dixitque Moyses ad eos: Nullus relinquat ex eo in mane.

20. Qui non audierunt eum, sed dimiserunt quidam ex eis usque mane, et scatere coepit vermis, atque computruit; et iratus est contra eos Moyses.

21. Colligebant autem mane singuli, quantum sufficere poterat ad vescendum; cumque incallisset sol, liquefiebat.

22. In die autem sexta collegerunt cibos duplices, id est, duo gomor per singulos homines; venerunt autem omnes principes multitudinis, et narraverunt Moysi.

23. Qui ait eis: Hoc est quod locutus est Dominus: Requies sabbati sanctificata est Domino cras. Quodcumque operandum est, facite, et quae conquenda sunt, coquite: quidquid autem reliquum fuerit, reponite usque in mane.

24. Feceruntque ita, ut praeceperat Moyses, et non computruit, neque vermis inventus est in eo.

25. Dixitque Moyses: Comedite illud hodie, quia sabbatum est Domini: non invenietur hodie in agro.

26. Sex diebus colligite: in die autem septimo sabbatum est Domini, idcirco non invenietur.

27. Venitque septima dies; et egressi de populo, ut colligerent, non invenerunt.

28. Dixit autem Dominus ad Moysen: Usquequo non vultis custodire mandata mea et legem meam?

29. Videte quod Dominus dederit vobis sabbatum, et propter hoc die sexta tribuit vobis cibos duplices: maneat unusquisque apud semetipsum, nullus egrediatur de loco suo die septimo.

30. Et sabbatizavit populus die septimo.

31. Appellavitque domus Israel nomen ejus Man; quod erat quasi semen coriandri album, gustusque ejus quasi similae cum melle.

32. Dixit autem Moyses: Isto est sermo, quem praecepit Dominus: Imple gomor ex eo, et custodiatur in futuras retro generationes, ut noverint panem, quo alui vos in solitudine, quando educti estis de terra Aegypti.

wego, i dla chorego, który mniej potrzebował pokarmu; wszystko to stawało się cudownie.

19. Żaden niech nie zostawia z niego aż do zarania. To przykazaniem zostało dla pohamowania niedowierczej i niewczesnej przeczności tych, którzyby chcieli przygotować sobie pokarmu na dzień następny.

20. *Jęło się zalegać chrobactwem* (robactwem, Linde). Stawało się nie bez cudu: albowiem manna nie była tej własności, iżby nie mogła być zachowana dłużej nad jeden dzień; ta bowiem, którą zebrali w Piątek, przydatną była i w Sobotę.

21. *I zbierali po rannu każdy*. Taki był rozkaz Boga. Jakie było tego znaczenie, naucza księga Mądr. r. 16, 28: *Aby wszem wiadomo było, że potrzeba uprzedzić słońce ku błogosławieniu ciebie* (do czczenia i wielbienia ciebie), *a gdy wschodzi światłość, modlić się do ciebie.*—*A gdy się zagrzało słońce, topniało*. Chciał Bóg aby manna topniała na polu, iżby ten pokarm niebieski

18. Y mierzyli wedle miary gomor: Ani który więcej nazbierał, więcej miał: ani który mniej był nagotował, nalazł mniej: ale każdy według tego co mógł zjeść nazbierał.

19. Y rzekł Moysesz do nich: Żaden niech nie zostawia z niego do zarania.

20. Którzy nie posłuchali go, ale zostawili niektórzy z nich aż do poranku: y ięło się zalegać chrobactwem y pogniło. Y rozgniewał się przeciw im Moysesz.

21. Y zbierali po rannu każdy, ile mogło byćz dosyć ku iedzeniu: a gdy się zagrzało słońce, topniało.

22. A dnia szóstego zbierali pokarmy we dwój nasób, to iest, dwa gomor na każdego człowieka. Y przyszli wszyscy przełożeni pospólstwa, y powiedzieli Moyseszowi:

23. Który im rzekł: To iest co mówił Pan: Odpocznienie Szabathu iutro iest poświęcone Panu: cokolwiek macie robić, róbcie, a co macie warzyć, warzcie: a cokolwiek zostanie, schowaycie do iutra.

24. Y uczynili tak iako Moysesz przykazał, a nie zgniło, ani się w nim robak nalazł.

25. Y rzekł Moysesz: Iedźcie to dzisiaj: bo Szabath iest Pański: nie naydzie się dziś na polu.

26. Przez sześć dni zbieraycie, a dnia siódmego Szabath iest Pański, przeto się nie naydzie.

27. Y przyszedł siódmy dzień: a wyszedzszy z ludu aby zbierali, nie naleźli.

28. Y rzekł Pan do Moysesza: Pókiż niechcecie zachować roskazania mego y zakonu mego?

29. Patrzyć iż Pan dał wam Szabath, y przeto w dzień szósty dał wam pokarm dwoiaki: każdy niech mieszka sam u siebie, żaden niech nie wychodzi z mieysca swego dnia siódmego.

30. Y obchodźł Szabath lud dnia siódmego.

31. Y nazwał dóm Izraelów imię iego Man: które było iako nasienie koryandru białe, a smak iego, iako białego chleba z miodem.

32. Y rzekł Moysesz: Ta iest mowa, którą Pan przykazał: Napelni gomor z niego, a niech chowan będzie na przyszłe potym rodzaie, aby znali chleb, którymem was karmil na puszczy, kiedy wyprowadzeni iesteście z ziemi Egypciędy.

zostając na ziemi nie gnił, lub nie był podeptany, a tём samém nie był lekceważony i znieważony.

22. *I powiedzieli Moyseszowi*. Aby z odpowiedzi dowiedzieli się, dla czego dany był im rozkaz, iżby podwie miarki nazbierano: jeszcze bowiem Bóg nie był im tego powiedział, że zalecił im to z powodu obowiązku święcenia Szabatu, co Moysesz zaraz im wyjaśnia.

31. *Jako nasienie koryandru białe*. Nie ta jest myśl, że manna była biała, jak nasienie koryandru (bo nasienie tego ziela jest czarne), lecz ten jest sens, że manna była biała, a z kształtu i wielkości podobną do nasienia koledry.—*Smak iego, jako białego chleba z miodem*. Ten smak był mannie jakby wrodzonym i naturalnym, i taki miała smak jeżeli jedzący nie pragnął żadnego innego pokarmu; jeśli bowiem on zapragnął czego innego, wnet manna ten smak, jakiego on chciał, przybierała; o czém wyraźnie pow. ks. Mądr. r. 16, 20. I to stawało się nie tylko względem poboż-

23. Dixitque Moyses ad Aaron: Sume vas unum, et mitte ibi Man, quantum potest capere gomor: et repone coram Domino ad servandum in generationes vestras,

34. sicut praecepit Dominus Moysi. Posuitque illud Aaron in tabernaculo reservandum.

35. Filii autem Israel comederunt Man quadraginta annis, donec venirent in terram habitabilem; hoc cibo aliti sunt, usquequo tangerent fines terrae Chanaan. (*Neh. 9, 21*).

36. Gomor autem decima pars est ephi.

33. Y rzekł Mojżesz do Aarona: Weźmi statek ieden, a nasyp weni Man, ile może w się wziąć gomor, y połącz przed Panem, ku zachowaniu na rodzaje wasze,

34. iako przykazał Pan Mojżeszowi: y położył go Aaron w przybytku na zachowanie.

35. A synowie Izraelowi iedli Man, czterdzięci lat, aż weszli do ziemie mieszkalnéj: Tym pokarmem żywieni są, aż przyszli do granic ziemie Chananejskiej.

36. A gomor iest dziesiąta część Ephy.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 16. w. 15. *Manhu, cóż to jest?* Inaczej to nowotni tłumacze wykładają, powiadając iż Manna znaczy dar, od słowa żydowskiego *mana*, które znaczy darować albo zgotować, jakoby pokarm z daru Bożego dany. Ale to przeciw pismu jest, które tak mówi: Ujrzeni synowie Izraelscy, i rzekli jeden do drugiego, Manhu, bo nie wiedzieli coby było: kiedyby Man znaczył dar, jużby nie potrzebnie te słowa był Mojżesz przydał, bo nie wiedzieli coby było: ale znać iż to słowo było dziwujących się i pytających, co to jest. I tak przełożyli LXX i Hieronim ś. *Josephus* też (lib. 3 Antiquit c. 1) powiada, iż Man w żydowskim a zwłaszcza syryjskim jest słowo pytającego, co: A ci lepiej rozumieli swój język niż nowotni tłumacze. I bardzo dobrze onemu pokarmowi, dane jest imię od dziwowania i pytania, bo był figurą naszego pokarmu najświętszego w Sakramencie, który jest tajemnicą wszelkiego podziwowania godną, jako sam Pan Chrystus wyklada (u Jana, 6). Przetoż i Ewangelista ś. powiada: iż słysząc Żydowie od Pana Chrystusa o tem pokarmie, mówili: Jako może ten dać ciało swoje do pożywania? Ale gdyby byli wierzyli, słusznieby dziwnując się rzekli: Co to jest? Jako ich ojcowie o mannie mówili.

CAPUT XVII.

ROZDZIAŁ 17.

O wyprowadzeniu wody ze skały, i walce z Amalecytami.

1. Igitur profecta omnis multitudo filiorum Israel de deserto Sin per mansiones suas, juxta sermonem Domini, castrametati sunt in Raphidim, ubi non erat aqua ad bibendum populo.

2. Qui jurgatus contra Moysen ait: Da nobis aquam, ut bibamus. Quibus respondit Moyses: Quid jurgamini contra me? cur tentatis Dominum? (*Num. 20, 4*).

3. Sitivit ergo ibi populus prae aquae penuria, et murmuravit contra Moysen, dicens: Cur fecisti nos exire de Aegypto, ut occideres nos, et liberos nostros, ac jumenta siti?

4. Clamavit autem Moysen ad Dominum, dicens: Quid faciam populo huic? adhuc paululum, et lapidabit me.

5. Et ait Dominus ad Moysen: Antecede populum, et sume tecum de senioribus Israel: et virgam, qua percussisti fluvium, tolle in manu tua, et vade. (*Psal. 77, 15, I. Cor. 10, 4*).

6. En ego stabo ibi coram te, supra petram Horeb: percutesque petram, et exibit ex ea aqua,

1. Wyciągnawszy tedy wszystko mnóstwo synów Izraelowych z puszcy Sin z stanowiski swemi, według mowy Pańskiej: położyli się obozem w Raphidim, gdzie nie było wody ku picciu ludowi.

2. Który swarząc się z Mojżeszem, mówił: Day nam wody, abychmy pili. Którym odpowiedział Mojżesz: Co się swarzycie zemną? Przecz kusicie Pana?

3. Y pragnął tam lud dla niedostatku wody, y szemrał przeciw Mojżeszowi, mówiąc: Czemuś nas wywiódł z Egiptu, abyś pomorzył nas, y dzieci nasze, y bydło pragnieniem?

4. Y wołał Mojżesz do Pana, mówiąc: Cóż mam czynić ludowi temu? ieszcze maluczko, a ukamionuje mię.

5. Y rzekł Pan do Mojżesza: Idź przed ludem, a weźmi z sobą z starszych Izraelowych: y łaskę którąś uderzył w rzekę, weźmi w rękę twoję, a idź.

6. Oto ja stanę tam przed tobą na skale Horeb: y uderzysz w skalę, a wypłynie z niej woda, aby pił

nych Izraelitów, jak niektórzy rozumieją, ale i dla bezbożnych; które to zdanie jest prawdopodobniejsze.

33. *Przed Panem.* Przed przybytkiem i arką, gdy będą urządzone.

34. *I położył go Aaron w przybytku na schowanie.* Powiedziano to jest przez Antycypacyę; albowiem później przybytek został wystawiony, i mannę w nim przechowywano.

R. 17.—1. *Z stanowiski swemi.* Ze stanowisk swoich, czyli ze stacyj; w których według mowy Pańskiej. t. j. stosownie do wskazań słupa obłoku, zatrzymywali się, a których wyliczać wszystkich po szczególe Mojżesz nie miał tu zamiaru.—*W Raphidim.* Ta jedynasta z porządku stacya była blisko góry Synai, tu woda została

wyprowadzona ze skały, i zwyciężeni Amalecytowie. Miejsce to nazwano także *Massa*, t. j. *Kuszenie*, dla kuszenia i swaru Izraelitów (w. 7).

2. *Przech kusicie Pana?* Chcieli bowiem, aby ich nowym cudem przekonano, iż czuwa nad nimi wszechmocność i dobroć Boska; albowiem mówili do Mojżesza: *Jest-li Pan między nami, czyli nie?* (w. 7).

5. *Którąś uderzył w rzekę.* Nil, przez Aarona (r. 7, 20). Inni przez rzekę rozumieją tu morze Czerwone. Niekiedy Pismo ś. podobnie się wyraża (Jonasz r. 2, w.).

6. *Tu stanę... na skale.* Stanę w słupie obłoku, który zatrzymam nad skalą Horeb, i wyprowadzę z niej wodę. Horeb, jestto Synai. Skała więc ta znajdowała się na puszczy Synai, lecz bliżej Rafidim, niż góry Synai. P. W.

ut bibat populus. Fecit Moyses ita coram senioribus Israel;

7. et vocavit nomen loci illius, Tentatio, propter jurgium filiorum Israel, et quia tentaverunt Dominum dicentes: Estne Dominus iu nobis, an non? * (*Deut. 25, 17.*)

8. Venit autem Amalec, et pugnabat contra Israel in Raphidim.

9. Dixitque Moyses ad Josue: Elige viros, et egressus pugna contra Amalec: cras ego stabo in vertice collis, habens virgam Dei in manu mea.

10. Fecit Josue, ut locutus erat Moyses, et pugnavit contra Amalec; Moyses autem et Aaron, et Hur ascenderunt super verticem collis.

11. Cumque levaret Moyses manus, vincebat Israel; sin autem paululum remisisset, superabat Amalec.

12. Manus autem Moysi erant graves; sumentes igitur lapidem, posuerunt subter eum, in quo sedit; Aaron autem et Hur sustentabant manus ejus ex utraque parte. Et factum est, ut manus illius non lassarentur usque ad occasum solis.

13. Fugavitque Josue Amalec, et populum ejus in ore gladii.

14. Dixit autem Dominus ad Moysen: Scribe hoc ob monumentum in libro, et trade auribus Josue: delebo enim memoriam Amalec sub caelo.

15. Aedificavitque Moyses altare; et vocavit nomen ejus, Dominus exaltatio mea, dicens:

16. Quia manus solii Domini, et bellum Domini erit contra Amalec, a generatione in generationem.

lud: Uczynił tak Mojżesz przed starszemi Izraelowemi:

7. y nazwał imię miejsca onego, Kuszenie, dla swaru synów Izraelowych, a iż kusili Pana, mówiąc: Jestli Pan między nami, czyli nie?

8. Y przyszedł Amalek, y walczył przeciwko Izraelowi w Raphidim.

9. Y rzekł Mojżesz do Jozuego: Wybierz meże, a wyszedzsy walcz przeciw Amaelkowi: ia intro stanę na wierzchu pagórku, mając łaskę Bożą w ręce moięy.

10. Uczynił Jozue iako rzekł Mojżesz, y potykał się z Amaelkiem: Lecz Mojżesz y Aaron y Hur wstąpili na wierzch pagórku.

11. A gdy podniósł Mojżesz ręce, przemagał Izrael: a iesli trochę opuścił, przewyćczał Amalek.

12. A ręce Mojżeszowe były ciężkie: wzięwszy tedy kamień, podłożyli podeń, na którym usiadł: a Aaron y Hur podpięrali ręce ięgo z obudwu stron. Y stało się, że się ięgo ręce nie spracowały aż do zachodu słonca.

13. Y obrócił w tył Jozue Amaleka, y lud ięgo pasczęką miecza.

14. Y rzekł Pan do Mojżesza: Napisz to dla pamięci w księgi y podaj uszam Jozuego: bo wygładzę pamiątkę Amalekową pod niebem.

15. Y zbudował Mojżesz ołtarz: y nazwał imię ięgo: Pan podwyższenie moię, mówiąc:

16. Iż ręka stolice Pańskiej y woyna Pańska będzie przeciw Amaelkowi od rodzaju do rodzaju.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 17. w. 6. *Uderzysz w skalę a wypłynie z niej woda.* To cudo Paweł ś. przypisuje Panu Chrystusowi, który będąc z Żydami na puszczy dał im tę wodę, o czém tak pisze (1. Cor. 10. v. 4.) Wszyscy pili toż picie duchowne, a pili z Opoki duchownej, która za nimi szła, a Opoka była Pan Chrystus. Cóż tu inszego Apostoł uczy jedno, że Pan Chrystus był z Żydami na puszczy? Albowiem naprzód zowie Pana Chrystusa duchowną opoką, dla tego iż ona opoka materyalna sama z siebie wód wydawać nie mogła, ale to miała z opoki duchownej i niewidzialnej, to jest, od Chrystusa. O czem tak pisze Chryzostom ś. na to miejsce. Nie z natury onej opoki woda wynikała, boby i przed tém wynikała, ale insza niejakaś duchowna Opoka wszystko to sprawowała, to jest, Chrystus, który obecny wszędy cuda czyni, i dla tego mówi, z Opoki która za nimi szła. Ambroży ś. na toż miejsce mówi: Naśladowająca opoka rozumie się Chrystus, albowiem gdzie im niedostawało ludzkiej pomocy, tam był Chrystus, i dla tego szedł za nimi aby im pomagał skoroby ustawiali. A tak Chrystus wedle ducha swojego boskiego był tą opoką, a wody zaś były duchowne względem opoki duchownej że ona kamienna opoka, nie sama z siebie, ale mocą opoki duchownej, którą był Chrystus, wody z siebie dawała. Fałsz tedy jest co Nowochrześceny mówią, jakoby ona woda za Żydami przez puszcza płynęła, sen to jest, i wymysł Pismu świętemu przeciwny. Bo tego nie czytamy, aby ona woda za nimi chodziła, i owszem zaraz potem gdy się ruszyli, poczęli szemrać o wodę (Num. 21. v. 5). To znać że za nimi nie płynęła, ale jako mówi Apostoł ś.: Chrystus opoką duchowną będąc, to jest, Bogiem, który się często opoką zowie, dodawał wód Żydom i z nimi chodził.

8. *Amalek.* Amalecytowie, którzy, jako pochodzący od Ezawa, przechowywali nienawiść ojca swego ku Izraelitom, potomkom Jakóba.

11. *A gdy podnosił Mojżesz ręce, przemagał Izrael.* Przez to pokazywał Bóg, że jemu, a nie słabej rzeszy Hebrajczyków, powinno być przyznawane zwycięstwo. Mojżesz z rozciągniętymi rękami był figurą Chrystusa ukrzyżowanego.

12. *A ręce Mojżeszowe były ciężkie.* Bo już zbliżał się do starości, i przez długie podnaszanie w górę tém bardziej słabiej.

13. *Pasczęką miecza.* Patrz W.

14. *Napisz to dla pamięci.* Zapisz to w kronikach, rocznikach.—*Podaj uszam Jozuego.* Wraź to Jozemu,

izby on następcom swoim, i ci swoim przekazywali ten wyrok Boga o wygładzeniu Amalecytów.—*Bo wygładzę pamiątkę Amalekową pod niebem.* Surowy wydał Bóg wyrok na Amalecytów, za to, że okrutną wojną przesładowali niewinnych i pielgrzymujących Izraelitów, i chcieli ich odstraszyć od przedsięwziętej z rozkazu Boga podróży do ziemi Chanaan, i że pozabijali znekanych pracą i głodem tych Izraelitów, którzy oddzielili się od swego wojska nie mogąc za niemi zdążyć, jak się okaz. z Deut. 25, 18.

15. *Pan podwyższenie moje.* P. W.

16. *Iż ręka stolicy Pańskiej.* Hebr.: *iz ręka nad stolicą Pana jest*, t. j. ręka Pana przysięgającego przez stolicę swoją, że przez lud swój wieczną wypowie wojnę Amalecytom.

13. *Paszczęką miecza.* Jest to *Hebraismus*, którego Pismo ś. używa, kiedy się wielkie krwie rozlanie stanie, tak mówiąc: *In ore gladii*: Paszczęką miecza, dla tego, iż pożera ludzie jako paszczęka. Niektórzy to wykładają ostrzem miecza. Ale niech się temu przypatrzają, iż Pismo ś. nigdziej nie używa tych słów, jedno kiedy się stała wielka i znaczna porażka. A gdyby znaczyło ostrze miecza, tedyby chociaż jednego zabijał, mógł tak mówić: *In ore gladii*: Prawda jest i u Greków *σφα*. to jest, usta, za ostrze bierze, z kądy i *διανοε*: *geminū oris*, miecz na obie strony ostry, to tak u Greków. Ale kiedy Pismo ś. mówi, *in ore gladii*, własność jest żydowskiego języka, co też LXX. przekładają *in morte gladii*, w śmierci miecza, *εμφανως παταγας*.

15. *Pan podwyższenie moje.* Nie zowieć tu ołtarza, Bogiem, albo Jehową, jako to Nowochrześciane zwykli wykladać, chociaż sami powiadają, iż to imię Jehowa własne jest Bogu, a nie komu inszemu: Ale raczej on ołtarz zowie imieniem tego skutku i dobrodziejstwa, które mu Bóg Jehowa uczynił, że podwyższał Izraela nad nieprzyjaciela. Czytaj Jer. 23. ver. 6. Inszy to przekładają, „Pan chorągiew moja.“ Ale słowo żydowskie oboje znaczyć może, nasz tłumacz przełożył: Podwyższenie.

CAPUT XVIII.

ROZDZIAŁ 18.

O przybyciu do obozu Jetra, teścia Mojżesza, i radzie daney przezeń Mojżeszowi, aby przybrał sobie do pomocy urzędników.

1. Cumque audisset Jethro, sacerdos Madian, cognatus Moysi, omnia quae fecerat Deus Moysi, et Israel populo suo, et quod eduxisset Dominus Israel de Aegypto;

2. tulit Sephoram uxorem Moysi, quam remiserrat,* (Supr. 2, 22.)

3. et duos filios ejus, quorum unus vocabatur Gersam, dicente patre: Advena fui in terra aliena;*

4. alter vero Eliezer; Deus enim, ait, patris mei adjutor meus, et eruit me de gladio Pharaonis.

5. Venit ergo Jethro, cognatus Moysi, et filii ejus et uxor ejus ad Moysen in desertum, ubi erat castrametatus juxta montem Dei.

6. Et mandavit Moysi, dicens: Ego Jethro cognatus tuus venio ad te, et uxor tua, et duo filii tui cum ea.

7. Qui egressus in occursum cognati sui, adoravit, et osculatus est eum; salutaveruntque se mutuo verbis pacificis. Cumque intrasset tabernaculum,

8. narravit Moyses cognato suo cuncta, quae fecerat Dominus Pharaoni et Aegyptiis propter Israel; universumque laborem, qui accideret eis in itinere, et quod liberaverat eos Dominus.

9. Laetatusque est Jethro super omnibus bonis, quae fecerat Dominus Israeli, eo quod eruisset eum de manu Aegyptiorum,

10. et ait: Benedictus Dominus, qui liberavit vos de manu Aegyptiorum, et de manu Pharaonis, qui eruit populum suum de manu Aegypti.

11. Nunc cognovi, quia magnus Dominus super omnes deos: eo quod superbe egerint contra illos. (Supr. 1, 14.—5. 7. et 18.—14. 8.)

1. Y gdy usłyszał Jethro Kapłan Madiani, winny Mojżeszów, wszystko co uczynił Bóg Mojżeszowi, y Izraelowi ludowi swemu, a iż wywiódł Pan Izraela z Egiptu:

2. Wziął Sephorę żonę Mojżeszową, którą był odesłał,

3. y dwu synów ię, z których iednego zwano Gersam, iż rzekł oćcie: Byłem przychodniem w ziemi cudzey.

4. A drugiego Eliezer: Bóg bowiem, prawi, oycy mego pomocnik mój, y wyrwał mię od miecza Pharaonowego.

5. Przyszedł tedy Jethro winny Mojżeszów y synowie iego, y żona iego na puszczą do Mojżesza, gdzie się był obozem położył przy górze Bożey.

6. Y wskazał do Mojżesza, mówiąc: Ja Jethro winny twój idę do ciebie, y żona twoja, y dwa synowie twoi z nią.

7. Który wyszedszy naprzeciwko winnemu swemu, pokłonił się, y pocałował go: y przywitani się spólnie, słowy spokojnemi. A gdy wszedł do namiotu,

8. odpowiedział Mojżesz winnemu swemu wszystko co był uczynił Pan Pharaonowi y Egypcianóm dla Izraela: y wszystkie pracę która ie potkała w drodze, a że ie Pan był wybawił.

9. Y radował się Jethro ze wszystkich dóbr, które uczynił Pan Izraelowi, iż go wybawił z ręki Egypcianów,

10. y rzekł: Błogosławiony Pan, który was wybawił z ręki Egypcianów, i z ręki Pharaonowej, który wyrwał lud swój z ręki Egypckiey.

11. Terazem doznał, że wielki Pan nade wszystkie Bogi: przeto że się przeciwko nim pyszno obchodzili.

R. 18.—1. *Jetro, kapłan Madiani.* Patrz co pow. w r. 2, 16.—*Winny Mojżeszów.* Teś Mojżesza.

2. *Żonę Mojżeszową, którą był odesłał.* Mojżesz udając się do Egiptu, aby rozpocząć z Faraonem tak wielką i niebezpieczną sprawę o oswobodzenie ludu, nie mógł razem poświęcać się obowiązkom męża i ojca; przeto żonę swą z synami, która obawiała się Faraona i dobrowolnie chciała pozostać, odesłał do Madian.

5. *Przy górze Bożej.* Horeb, czyli Synaj, jak wid. r. 3, 1.

7. *Pokłonił się.* Według zwyczaju narodowego oka-

zał uszanowanie. — *Przywitani się spólnie, słowy spokojnemi.* Hebr.: *pytali się o pokój*, albo, *czy pokój*, to jest, czy wszystko szło szczęśliwie i dobrze; gdyż to oznacza pozdrowienie Hebrajczyków: *Pokój z tobą.*

9. *I radował się.* LXX. *ostupiał*, jakby w zachwycenie był porwany.

11. *Terazem doznał.* T. j. jaśniej, niż kiedyś. I przeto zaniedbawszy bogów pogańskich, prawdziwemu Bogu służyć będę. Tę wiarę i pobożność Jetro przekazał potomkom; od niego bowiem pochodzili Rechabici, jak się ok. 1. Paral. 2. 55., których chwali z posłuszeństwa i

12. Obtulit ergo Jethro, cognatus Moysi, holocausta et hostias Deo; veneruntque Aaron et omnes seniores Israel, ut comederent panem cum eo coram Deo.

13. Altera autem die sedit Moyses, ut judicaret populum, qui assistebat Moysi a mane usque ad vesperam.

14. Quod cum vidisset cognatus ejus, omnia scilicet quae agebat in populo, ait: Quid est hoc quod facis in plebe? cur solus sedes, et omnis populus praestolatur de mane usque ad vesperam?

15. Cui respondit Moyses: Venit ad me populus quaerens sententiam Dei.

16. Cumque acciderit eis aliqua disceptatio, veniunt ad me, ut judicem inter eos, et ostendam praecepta Dei, et leges ejus.

17. At ille: Non bonam, inquit, rem facis:

18. stulto labore consumeris et tu, et populus iste, qui tecum est: ultra vires tuas est negotium, solus illud non poteris sustinere.*

19. Sed audi verba mea atque consilia, et erit Deus tecum. Esto tu populo in his quae ad Deum pertinent, ut referas quae dicuntur ad eum.* (Deut. 1, 12.)

20. ostendasque populo ceremonias et ritum colendi, viamque per quam ingredi debeant, et opus quod facere debeant.

21. Provide autem de omni plebe viros potentes, et timentes Deum, in quibus sit veritas, et qui oderint avaritiam, et constitue ex eis tribunos, et centuriones, et quinquagenarios, et decanos,

22. qui judicent populum omni tempore: quidquid autem majus fuerit, referant ad te, et ipsi minora tantummodo judicent: leviusque sit tibi, partito in alios onere.

23. Si hoc feceris, implebis imperium Dei, et praecepta ejus poteris sustentare: et omnis hic populus revertetur ad loca sua cum pace.

24. Quibus auditis, Moyses fecit omnia, quae ille suggesserat.

12. Ofiarował tedy Jethro powinnu Moyżeszów całopalenia y ofiary Bogu: y przyszedł Aaron y wszyscy starszy Izraelowi, aby chleb z nim iedli przed Bogiem.

13. A drugiego dnia siadł Moyżesz, aby sądził lud, który stał przy Moyżeszcu od poranku aż do wieczora.

14. Co gdy uyrzał powinnu iego, to iest, wszystko co czynił z ludem, rzekł: Cóż to iest, co czynisz z tym ludem? Czemu sam siedzisz, a wszystkie lud czeka od poranku aż do wieczora?

15. Któremu odpowiedział Moyżesz: przyszedł lud do mnie pytać się wyroku Bożego.

16. A gdy im spór iaki przypadnie, przychodzą do mnie, abym rozsądził między nimi, y pokazał przykazanie Boże, y prawa iego.

17. Ale on: Nie dobrą, pry, rzecz czynisz:

18. głupią pracą, psujesz się y ty, y lud ten, który z tobą iest: nad twe siły iest sprawa, sam ięć nie będziesz mógł zdołać.

19. Ale posłuchay słów moich y rady, a będzie Bóg z tobą. Bądź ty ludowi w tych rzeczach które ku Bogu należą, abyś odnosił co mówią do niego:

20. y ukazał ludowi ceremonie, y porządek służenia, y drogę którąby chodźć mieli, y dzieło któreby czynić mieli.

21. A opatr z wszystkiego ludu męże potężne, y bogoboyne, w którychby była prawda, y którzyby nienawidzili łakomstwa: y postanów z nich tysiączniki, y setniki, y pięćdziesiątniki, y dziesiątniki,

22. którzyby lud sędzili na każdy czas: a cokolwiek będzie większego, niech odnoszą do ciebie, a sami tylko mniejsze rzeczy niechay sadza: y żebyć lżej było, podzieliwszy ciężar między insze.

23. Jeśli to uczynisz, wypełnisz rozkazanie Boskie, y przykazanie iego będziesz mógł znosić: y lud ten wszystek będzie się wracał z pokoiem na miejsce swoje.

24. Co usłyszawszy Moyżesz, uczynił wszystko co mu był podał.

wstrzeżliwości, Jeremiasz, r. 35. — *Przeto, że się przeciwko nim pyszno obchodzili.* Jest to powiedziane przez Wyrzutnię (elipsis). Sens ten: Bóg wielu klęskami dotknął Egipcyan za to, że pyszno obchodzili się z Izraelitami i niesprawiedliwie ich dręczyli.

12. *Ofiarował.* Prawdziwemu Bogu, nie bałwanom, jak przedtém. — *Aby chleb z nim iedli przed Bogiem.* Ofiar dziękczynnych, składanych Bogu przez całopalenie, większa część przeznaczoną była na uroczystą ucztę, i o niej mówiono że się odbywała przed Panem, jakby on był obecnym przy składaniu tych ofiar i przy tej uczcie, a zwłaszcza jeżeli uczta ta odbywała się tuż przy ołtarzach, na których składano ofiary.

13. *Aby sędził.* Rozsądzał sprawy ludu. P. W.

15. *Pytać się wyroku Bożego.* Hebr.: *szukając Boga.* T. j. żądając odemnie, abym nauczył ich poznawać wolę Bożą w każdej sprawie.

17. *Nie dobrą rzecz, rzecz, czynisz.* Nie jest to dobre, że w taki sposób to czynisz.

18. *Głupią pracą psujesz się (wycieczasz się).* LXX. *nieznośną, nadzwyczaj ogromną, nad siły pracę.*

19. *Będzie Bóg z tobą.* Jeżeli pójdiesz za moją radą, dobrze ci się powiedzie, przy Boskiej pomocy. — *W tych*

rzeczach, które ku Bogu należą. Hebr., *bądź ty ludowi przed Bogiem;* bądź rzecznikiem ludu, postęmem jego do Boga. — *Abys odnosił co mówią do niego.* Abyś prośby, pragnienia i potrzeby ludu przedstawiał Bogu.

20. *Ukazał ludowi ceremonie etc.* Bądź adwokatem ludu do Boga, i nawzajem tłumaczem Boga do ludu, iżby lud nauczał się od ciebie tego, co Bóg przepisuje odnoszącego się do rządu i do kształcenia obyczajów.

21. *Mężów potężnych.* Odważnych, stałych i cnotliwych. — *W którychby była prawda.* Którzyby szukali prawdy i sprawiedliwie sędzili.

23. *Jeśli to uczynisz, wypełnisz rozkazanie Boskie etc.* Przedtém trzy rzeczy były niewłaściwe. Lud przez cały dzień zostawał przy Mojżeszcu oczekując jego odpowiedzi; sam Mojżesz wycieczał swe siły zbytnią pracą; nie zostawało Mojżeszowi czasu do zasięgania rady Boga. Te trzy niedogodności zostają usunięte nowym porządkiem rzeczy. Bóg będzie dawał Mojżeszowi swe rozkazanie, czyli odpowiadał na jego prośby i rady; Mojżesz będzie mógł podołać pracy; lud wcześniej będzie mógł powracać do domu.

24. *Uczynił wszystko.* Wybrał niższych urzędników, i dał im stosowne przestrogi. Patrz Deut. r. 1, 9—19.

25. Et electis viris strenuis de cuncto Israel, constituit eos principes populi, tribunos, et centuriones, et quinquagenarios, et decanos.

26. Qui iudicabant plebem omni tempore; quidquid autem gravius erat, referebant ad eum, faciliora tantummodo iudicantes.

27. Dimisitque cognatum suum, qui reversus abiit in terram suam.

25. A wybrawszy męże potężne ze wszystkiego Izraela, postanowił je przełożonemi nad ludem, tysiączniki, y setniki, y pięćdziesiątniki, y dziesiątniki.

26. Którzy sędzili lud czasu każdego: a cokolwiek było ważniejszego, odnosili do niego, łatwiejsze tylko sadzac.

27. Y odprawił powinnego swego: który wróciwszy się odszedł do ziemie swojej.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 18. w. 13. *Siadł Mojżesz aby sędził lud.* Mojżesz jako najwyższy biskup i sędzia siedział, i na wszystkie wątpliwości, i różnice w zakonie Pańskim, odpowiadał. A niedopuszczał nikomu wykładać sobie zakonu Bożego, jakoby chciał: ale jako Mojżesz na urządzie duchem Bożym rozumiał. I potem kiedy z rady Jethro, postanowił sędzie, którzyby sędzili wszystek lud, zachował sobie rozwiązanie wątpliwości około zakonu Bożego. Abyśmy się nauczyli, iż to zdawna wola Boża była, aby jeden zawsze był takim sędzią, od którego się wszyscy mają uczyć zakonu Bożego. *Deut. 17. Malach. 1.*

CAPUT XIX.

ROZDZIAŁ 19.

O przygotowaniu Izraelitów do przyjęcia Boskiego prawa.

1. Mense tertio egressionis Israel de terra Aegypti, in die hac venerunt in solitudinem Sinai. (*Num. 33, 15.*)

2. Nam profecti de Raphidim, et pervenientes usque in desertum Sinai, castrametati sunt in eodem loco, ibique Israel fixit tentoria e regione montis.

3. Moyses autem ascendit ad Deum; vocavitque eum Dominus de monte, et ait: Haec dices domui Jacob, et annuntiabis filiis Israel:

4. Vos ipsi vidistis, quae fecerim Aegyptiis, quomodo portaverim vos super alas aquilarum, et assumserim mihi. (*Deut. 29, 2.*)

5. Si ergo audieritis vocem meam, et custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis: mea est enim omnis terra. (*Supr. 9, 29.*)

6. Et vos eritis mihi in regnum sacerdotale, et gens sancta. Haec sunt verba, quae loqueris ad filios Israel. (*1. Pet. 2, 9.*)

7. Venit Moyses; et convocatis majoribus natu populi, exposuit omnes sermones, quos mandaverat Dominus.

8. Responditque omnis populus simul: Cuncta quae locutus est Dominus, faciemus. Cumque retulisset Moyses verba populi ad Dominum.

9. ait ei Dominus: Jam nunc veniam ad te in caligine nubes, ut audiat me populus loquentem ad te, et credat tibi in perpetuum. Nuntiavit ergo Moyses verba populi ad Dominum.

10. Qui dixit ei: Vade ad populum, et sanctifica illos hodie, et cras, laventque vestimenta sua.

1. Miesiąca trzeciego wyszcia Izraela z ziemie Egypcijskiej, w tenże dzień przyszl na pustynią Sinai.

2. Bo wyciągnawszy z Raphidim, y przyszedszy aż do puszczy Sinai, położyli się obozem na tymże miejscu, i tamże rozbił Izrael namioty przeciw górze.

3. A Mojżesz wstąpił do Boga, y zawołał go Pan z góry, y rzekł: To powiesz domowi Jakóbowemu, y oznajmisz synom Izraelowym:

4. Wyście sami widzieli, com uczynił Egypcianóm, y iakom was nosił na skrzydłach orłowych, y wziął sobie.

5. Jeśli słuchać będziecie głosu mego, y strzedz umowy moiej, będziecie mi własnością, ze wszech narodów: albowiem moja iest wszystka ziemia.

6. A wy będziecie mi królestwem kapłańskim, y narodem świętym. Te są słowa, które mówić będzie do synów Izraelowych.

7. Przyszedł Mojżesz: y zezwawszy starsze ludu, przełożył im wszystkie słowa, które Pan rozkazał.

8. Y odpowiedział wszystek lud pospołu: Wszystko co Pan rzekł, uczynimy. Agdy odniósł Mojżesz słowa ludu do Pana,

9. rzekł mu Pan: Już teraz przyjdę do ciebie we mgle obłoku aby mię słyszał lud mówiącego do ciebie, a wierzył ci na wieki. Odnosił tedy Mojżesz słowa ludu do Pana.

10. Który mu rzekł: Idź do ludu a poświęć je dzisiaj y jutro, y niech wypiorą szaty swoje.

25. *Przełożonemi nad ludem.* T. j. tysiączniki i inni, którzy tu się wliczają.

R. 19.—1. *W tenże dzień.* T. j. w dzień tejże liczby, czyli trzeci; albowiem poprzedziło było: *miesiąca trzeciego* i t. d. Inni rozumieją, iż przez to się oznacza, że tegoż dnia, którego odeszli z Rafidim, przybyli do góry Synaj. — *Na pustynią Synaj.* Gdzie była stacya dwunasta.

3. *Wstąpił do Boga.* Na górę Synaj.

4. *Iakom was nosił na skrzydłach orłowych.* Orlice orłeta swe niosą nie trzymając je w szponach i w nogach,

ale kładą je sobie na skrzydła, i wzlatują tak wysoko, że bezpieczne są od wszelkiego pocisku.

5. *Będziecie mi własnością.* Patrz Wujka.

6. *Będziecie mi Królestwem Kapłańskim.* P. W. — *Narodem świętym.* Odłączonym od innych narodów bałwochwalczych, i mnie w niejaki sposób szczególniej poświęconym.

9. *Przyjdę do ciebie we mgle.* Abym cię postanowił Izraelitów prawodawcą, iżbyś dał im prawo nie ludzkie, ale od samego Boga podyktowane.

10. *Poświęć ich.* Przygotuj ich i oczyść.

11. Et sint parati in diem tertium: in die enim tertia descendet Dominus coram omni plebe super montem Sinai.

12. Constituesque terminus populo per circuitum, et dices ad eos: Cavete ne ascendatis in montem, nec tangatis fines illius: omnis qui tetigerit montem, morte morietur.

13. Manus non tanget eum, sed lapidibus opprimetur, aut confodietur jaculis: sive jumentum fuerit, sive homo, non vivet: cum coeperit clangere buccina, tunc ascendant in montem.

14. Descenditque Moyses de monte ad populum, et sanctificavit eum. Cumque lavissent vestimenta sua,

15. ait ad eos: Estote parati in diem tertium, et ne appropinquetis uxoribus vestris.

16. Jamque advenerat tertius dies, et mane inclarnerat; et ecce coeperunt audiri tonitrua, ac micare fulgura, et nubes densissima operire montem, clangorque buccinae vehementius perstrepebat: et timuit populus qui erat in castris.

17. Cumque eduxisset eos Moyses in occursum Dei de loco castrorum, steterunt ad radices montis.

18. Totus autem mons Sinai fumabat; eo quod descendisset Dominus super eum in igne, et ascenderet fumus ex eo quasi de fornace; eratque omnis mons terribilis. (*Deut. 4, 11*).

19. Et sonitus buccinae paulatim crescebat in majus, et prolixius tendebatur; Moyses loquebatur, et Deus respondebat ei.

20. Descenditque Dominus super montem Sinai in ipso montis vertice, et vocavit Moysen in cacumen ejus. Quo cum ascendisset,

21. dixit ad eum: Descende, et contestare populum, ne forte velit transcendere terminos ad videndum Dominum, et pereat ex eis plurima multitudo.

22. Sacerdotes quoque, qui accedunt ad Dominum, sanctificentur, ne percutiat eos.

23. Dixitque Moyses ad Dominum: Non poterit vulgus ascendere in montem Sinai: tu enim te-

11. A niech będą gotowi na dzień trzeci: trzeciego dnia bowiem zniżdzie Pan przed wszystkim ludem na górę Sinai.

12. Y zamierzysz granicę ludowi w około, i powiesz im: Strzeżcie się abyście nie wstępowali na górę, ani się dotykali granic ię: wszelki ktoby się dotknął góry, śmiercią umrze.

13. Ręka się go nie tknie, ale kamieniami zabity będzie, albo strzałami ustrzelany, bądź bydle będzie, bądź człowiek, nie będzie żył. Gdy trąba brzmieć pocznie, tedy niech wstąpią na górę.

14. Y zstąpił Moyses z góry do ludu i poświęcił ji. A gdy wyprali szaty swe,

15. rzekł do nich: Bądźcie gotowi na dzień trzeci, a nie przystępujcie do żon waszych.

16. Y już był przyszedł trzeci dzień, a zaranie zaswilla: ale oto poczęły być słyszane gromy, y lyskać się błyskawice, a oblok bardzo gęsty okrywać górę, a brzmienie trąby im dalej tym więcej się rozlegało: y zlekł się lud który był w obozie.

17. A gdy ie wywiódł Moyses na zabezpieczenie Bogu z miejsca obozu, stanęli pod samą górą.

18. A wszystka góra Sinai kurzyła się: przeto iż był Pan zstąpił na nią w ogniu, y występował dym z niej iako z pieca: a wszystka góra była straszliwa.

19. A głos trąby z lekka się barzićy rozlegał, y dłużey się rozwłoczył: Moyses mówił, a Bóg mu odpowiadał.

20. Y zstąpił Pan na górę Sinai na sam wierzch góry, y wezwał Moyżesz na wierzch ię: Tam gdy wstąpił,

21. rzekł do niego: Zstap, a oświadczyć ludowi: by snadź niechciał przestąpić granic chcąc widzieć Pana, y nie zginęło z nich bardzo wielkie mnóstwo.

22. Kapłani też którzy przystępują do Pana, niech się poświęcą, żeby ich nie pobili.

23. Y rzekł Moyses do Pana: Nie będzie mógł lud wstąpić na górę Sinai: tyś się bowiem oświad-

11. *Na dzień trzeci.* Ten dzień trzeci był pięćdziesiątym od Wielkanocy, i od wyjścia z Egiptu, była to Pięćdziesiątnica, kiedy odebrali od Boga prawo na górę Synaj.

12. *Abyście nie wstępowali na górę.* Jakby ciekawi badacze obecności i majestatu Bożego, lecz raczej z uszanowania ku niemu, zostawajcie w obozie wy, i z bydlęty waszemi.

13. *Kamieniami zabity będzie.* Niech zostanie ukamienowany jako świętokradzca. — *Gdy trąba brzmieć pocznie.* Głos trąby naśladował Anioł stojący na górze: głosem tym był przywoływany lud, zostający w namiotach obozu odległych od stóp góry, aby przybliżył się pod samą górą, i tam słuchał prawa ogłaszanego przez Anioła, jako woźnego Boga. — *Niech wstąpią na górę.* Ku górze aż do granic oznaczonych, z rozkazu Boga, przez Mojżesza, aż pod samą górę. (w. 17).

14. *Poświęcił ji (go).* Zalecając im, aby wymyli szaty swe, wstrzymywali się od żon, i przygotowali się przez ochłódność i obudzenie w sobie pragnienia słuchania Boga, i jego prawa.

18. *Pan zstąpił na nią w ogień.* Nieraz napotyka się w Pismie Ś. to, że ogień poprzedza Boga, albo że w ogniu sam Bóg się okazuje. Psal. 49, 3.: *Bóg jawie*

przyjdzie... Ogień przed oblicznością jego. — *A wszystka góra była straszliwa.* Owszem cała góra poruszyła się od trzęsienia ziemi. Psal. 67, 9.: *Ziemia się trzęsa, niebiosy też kropiły od oblicza Boga Synaj.* Nie tylko wtenczas pokazały się na górze ogień, dym, trzęsienie ziemi, błyskawice, ale i deszcz padał — gdyż *niebiosy kropiły.*

19. *A Bóg mu odpowiadał.* Hebr. dodaje się *przez głos*, t. j. tak, iż Izraelici słyszeli Boga rozmawiającego z Mojżeszem.

21. *Granice.* Odenie zakreślonych.

22. *Kapłani.* Kapłaństwo Aaronowe jeszcze nie było ustanowione. Przez kapłanów więc rozumieją się tu ci, którzy z prawa natury byli kapłanami, t. j. pierwotni, podług zdania wielu. — *Którzy przystępują do Pana.* Których urząd tego wymaga, aby zbliżali się do Pana. Nakazuje przeto, aby kapłani wespół z innymi, owszem przed innymi byli poświęceni.

23. *Nie będzie mógł.* Niech się nie waży: bo wzbrownionem jest pod karą śmierci. — *Poświęc ją.* Górę tę Synaj granicą, jakby murem jakim, oddziel od przystępu ludu, iżby ona jakby mu nie jednemu była poświęcona, i żeby nikt się jej nie dotykał jak rzeczy zwyczajnej i świeckiej.

stificatus es, et iussisti, dicens: Pone terminos circa montem, et sanctifica illum.

24. Cui ait Dominus: Vade, descende, ascendesque tu, et Aaron tecum: sacerdotes autem et populus ne transcant terminos, nec ascendant ad Dominum, ne forte interficiat illos.

25. Descenditque Moyses ad populum, et omnia narravit eis.

czył y rozkazał mówiąc: Założ granice około góry, y poświęć ją.

24. Któremu Pan rzekł: Idź zstap: a wstąpisz ty y Aaron z tobą. Leez kapłani y lud niech nie przestępują granic, ani wstępują do Pana, by ich snadź nie pobił.

25. Y zstąpił Mojżesz do ludu, y wszystko im powiedział.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 2. w. 5. *Będziecie mi własnością.* Żydowskie słowo *Segullach*, przekładają, *peculium, possessio peculiaris*, a znaczy rzecz własną, osobliwą, drogą i miłą, której pilnie strzeże. To Pan Bóg tak obiecuje Żydom, że ich miał mieć za rzecz drogą, i strzedz ich i bronić osobliwie.

6. *Będziecie mi królestwem kapłańskiem.* 70 tłumacze tak przełożyli: królewskiem kapłaństwem. Chaldejski tak: królowie i kapłani. Gdzie widzimy, iż tłumacze te słowa jednako rozumieli o królowaniu, jako i kapłaństwie: a iż tu nie mówi o królowaniu zwierzchnem (boćby tak musieli wszyscy rozkazywać i rządzić, czego nigdy nie czynili, ale mieli swoje króle), toć tedy tu ani o kapłaństwie zwierzchnem mówi tylko y wewnętrznem. Co się i ztąd dowodzi, iż przedsię Żydzi mieli insze kapłany, którzy zwierzchnie ofiary na ołtarzu zwierzchnym ofiarowali, jaki był Aaron i jego synowie, a okrom tych inszym się niegodziło ofiarować. A tak i Piotr S. kiedy przywodzi te słowa, 1. list 2. Przenosząc to do Chrześcijan, co przedtém Żydom obiecano. Także i Jan S. w Objaw. 1, 6. Nie rozumieją tego o kapłaństwie zwierzchnem, ale o wewnętrznem, które też ma ofiary wewnętrzne, modlitwy, skrucę, i insze. Przeto fałszywie ztąd dowodzą heretycy, jakoby wszyscy Chrześcijanie mieli być wszyscy kapłany, mając moc poświęcania i ofiarowania: gdyż i sam Pan Chrystus nie wszystkim, ale Apostołom dał moc poświęcania i szafowania Sakramentów i odpuszczania grzechów: co też Apostołowie nie wszystkim, ale niektórym przez kładzenie rąk poruczyli. A nadto chociażbyśmy i te słowa rozumieli o kapłaństwie zwierzchnem, tedy przedsię nie może się to ani o wszystkich Żydach, ani o Chrześcijanach rozumieć: ale jako zowie Żydy królestwem swoim, iż Bóg nad nimi królował, i króle im dawał: także je i kapłaństwem nazywa, iż między nimi miał kapłany; toż i o Chrześcijanach ma się rozumieć. A tak gdy tu mówi, będziecie mi królestwem kapłańskiem, jakoby rzekł: będziecie narodem nad którym ja będę królował, i kapłany moje z nich będę miał.

15. *Będziecie gotowi.* To rzeczono trzeciego miesiąca w dzień czwarty, a szóstego dnia dany jest zakon, to jest 50 od wyjścia z Egiptu, bo dwa księżycy żydowskie czynią dni 59, którym przydawszy sześć z trzeciego miesiąca, będzie dni 65, od których odejmi dni 15, bo wyszli dnia 15, i tak zostanie dni 50, to są dni święte liczone od dnia 2 Prześniaków, jako pisze Lev. 23. Deut. 16.

CAPUT XX.

ROZDZIAŁ 20.

O dziesięciorgu Przykazań Bożych, i sposobie budowania Ołtarza.

1. Locutusque est Dominus cunctos sermones hos:
2. Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, de domo servitutis. (Deut. 5, 6. Psal. 80, 11).

3. Non habebis Deos alienos coram me.

4. Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem, quae est in caelo desuper, et quae in terra deorsum, nec eorum quae sunt in aquis sub terra. (Lev. 26, 1. Jos. 24, 14).

5. Non adorabis ea, neque coles: ego sum Dominus Deus tuus fortis, zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam et quartam generationem eorum, qui oderunt me,

6. et faciens misericordiam in millia his, qui diligunt me, et custodiunt praecepta mea.

7. Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum: nec enim habebit insontem Dominus eum, qui assumerit nomen Domini Dei sui frustra. (Lev. 19, 12. Deut. 5, 11).

1. Y mówił Pan wszystkie te słowa:

2. Jam iest Pan Bóg twój, którym cię wywiódł z ziemi Egypciejskiej, z domu niewoli.

3. Nie będziesz miał Bogów cudzych przedemną.

4. Nie uczynisz sobie ryciny, ani żadnego podobieństwa, które iest na niebie wzgórz, y które na ziemi nisko, ani z tych rzeczy, które są w wodach pod ziemią.

5. Nie będziesz się im kłaniał, ani służył, ia iestem Pan Bóg twój mocny, zapalczywy, nawiedzający nieprawość ojców nad synmi, do trzeciego y czwartego pokolenia, tych którzy mię nienawidzą,

6. y czyniący miłosierdzie na tysiące tym, którzy mię miłują y strzegą przykazania mego.

7. Nie będziesz brał imienia Pana Boga twego nadaremno: bo nie będzie miał za niewinnego Pan tego, któryby. wziął imię Pana Boga swego nadaremno.

24. *Idź, stąp.* Abyś oznajmił kapłanom, iżby nie przestępowali granic góry, i abyś przywiódł do mnie Aarona.—*Ani wstępują.* Math. 11, 12.: *Królestwo Boże gwałt cierni, a gwałtownicy porywają je.* Teraz więc godzi się dążyć i wstępować aż do nieba, a wówczas i na górę się nie godziło.

głos trąby: teraz Anioł przedstawiający osobę Boga, ogłasza wyraźnemi słowy prawo.

2. *Jam jest Pan Bóg.* Tu się zaczyna Dekalog, którego wyjaśnienie podane jest niżej Deut. 5.; tam bowiem cały się powtarza w lepszym porządku.

4. *Nie uczynisz sobie ryciny.* Patrz Wujka.

5. *Nie będziesz się im kłaniał.* P. W.—*Nawiedzający.* T. j. jeżeli synowie naśladową grzechy rodziców.

R. 20.—1. *I mówił Pan.* Dotąd był słyszany tylko

8. Memento, ut diem sabbati sanctifices. *Infr. 31, 13. Deut. 5. 14. Ezech. 20, 12).*

9. Sex diebus operaberis, et facies omnia opera tua.

10. Septimo autem die sabbatum Domini Dei tui est: non facies omne opus in eo, tu, et filius tuus et filia tua, servus tuus et ancilla tua, jumentum tuum, et advena qui est intra portas tuas.

11. Sex enim diebus fecit Dominus coelum et terram, et mare, et omnia quae in eis sunt, et requievit in die septimo, ideoque benedixit Dominus diei sabbati, et sanctificavit eum. (*Gen. 2, 2).*

12. Honora patrem tuum et matrem tuam, ut sis longaevus super terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi. (*Deut. 5, 16. Matth. 15, 4. Eph. 6, 2).*

13. Non occides. (*Matth. 5, 21).*

14. Non maechaberis.

15. Non furtum facies.

16. Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium.

17. Non concupisces domum proximi tui: nec desiderabis uxorem ejus, non servum, non ancillam, non bovem, non asinum, nec omnia quae illius sunt. (*Rom. 7, 7—13, 9).*

18. Cunctus autem populus videbat voces et lampades, et sonitum buccinae, montemque fumentem; et perterriti ac pavore concussi, steterunt procul,

19. dicentes Moysi: Loquere tu nobis et audiemus: ne loquatur nobis Dominus, ne forte moriamur.

20. Et ait Moyses ad populum: Nolite timere: ut enim probaret vos, venit Deus, et ut terror illius esset in vobis, et non peccaretis.*

21. Stetitque populus de longe. Moyses autem accessit ad caliginem in qua erat Deus.* (*Deut. 18, 16).*

22. Dixit praeterea Dominus ad Moysen: Haec dices filiis Israel: Vos vidistis quod de coelo locutus sim vobis.

23. Non facietis deos argenteos, nec deos aureos facietis vobis.

24. Altare de terra facietis mihi, et offeretis super eo holocausta et pacifica vestra, oves vestras et boves in omni loco, in quo memoria fuerit nominis mei: veniam ad te, et benedicam tibi. (*Infr. 27, 8).*

17. Nie będziesz pożądał. Patrz Wujka.

18. Widział głosy. Słyszał. Hebrajczycy często funkcje jednego zmysłu przypisują drugiemu, a zwłaszcza zmysłu widzenia. Tak u S. Jana r. 20, 25.: *ponieważ widziałeś mię Tomaszu, uwierzyłeś; t. j. ponieważ dotknąłeś się mię.*

20. Aby was doświadczył. Aby doświadczył waszej bojaźni, uszanowania i posłuszeństwa.

21. I stanął lud z daleka. Mojżesz zaś i Aaron postąpili wyżej, za określone granice, jak widać z r. 19, 24.

23. Nie będziecie czynić bogów srebrnych. W teks. hebr. dodano *zemną*, t. j. którychbyście razem ze mną czcili. Odświeża w pamięci pierwsze dekalogu przykazanie, które często potrzeba było przypominać narodowi skłonnemu do bałwochwalstwa.

8. Pamiętaj, abyś dzień Sobotni święcił.

9. Sześć dni robić będziesz, y będziesz czynił wszystkie dzieła twoje.

10. Ale dnia siódmego Szabbat Pana Boga twego iest: nie będziesz czynił żadney roboty weń, ty y syn twój, y córka twoja, sługa twój, y służebnica twoja, bydło twoje, y gość który iest między bróunami twemi.

11. Przez sześć dni bowiem czynił Pan niebo y ziemię y morze, y wszystko co w nich iest, y odpoczął dnia siódmego, y przetoż błogosławił Pan dniowi Sobotniemu y poświęcił ji.

12. Czcí oycę twego y matkę twoię, abyś był długowieczny na ziemi, którą Pan Bóg twój da tobie.

13. Nie będziesz zabijał.

14. Nie będziesz cudzołożył.

15. Nie będziesz kradzieży czynił.

16. Nie będziesz mówił przeciw bliźniemu twemu świadectwa fałszywego.

17. Nie będziesz pożądał domu bliźniego twego: ani będziesz pragnął żony iego, nie sługi, nie służebnice, nie wołu, nie osła, ani żadney rzeczy która iego iest.

18. A wszytek lud widział głosy y błyskania, y brzmienie traby, y kurzącą się górę: a przestraszeni y boiaźnią zdjęci, stanęli zdaleca,

19. mówiąc Moyżeszowi: Mów ty do nas, y słuchać będziemy: niech Pan do nas nie mówi, bychmy snadź nie pomarli.

20. Y rzekł Moyżesz do ludu: Niebóycie się: bo aby was doświadczył, przyszedł Bóg, y aby strach iego był w was, y żebyście nie grzeszyli.

21. Y stanął lud z daleka. A Moyżesz przystąpił do mgły, w której był Bóg.

22. Rzekł nad to Pan do Moyżesza: To powieśz synóm Izraelowym: Wyście widzieli żem z nieba mówił do was.

23. Nie będziecie czynić Bogów srebrnych, ani bogów złotych będziecie czynić sobie.

24. Ołtarz mi z ziemi uczynicie, y ofiarować na nim będziecie całopalenia y zapokoyne wasze, owce wasze y woły, na wszelkim miejscu, na którymby była pamiątka imienia mego: przyjdę do ciebie, a będę błogosławił.

24. Ołtarz mi z ziemi uczynicie. Nie chce, aby ołtarz był postawiony z kamienia ciosanego, lub z kosztownego jakiego materiału, iżby Izraelitom, skłonnym do bałwochwalstwa, odjął wszelki powód do robienia jakich figur i bałwanków, któreby mogli czcić za jakieś bóstwa. O innych tego powodach patrz u Korneliusza a Lapide na tenże rozdz.—*Całopalenia i zapokojne.* Zapokojne są to ofiary składane za pokój i pomyślność rodziny, lub całego kraju. Lev. r. 3.—*Na wszelkiem miejscu, na którymby była pamiątka imienia mego.* Na miejscu, które Bóg obrał był sobie, aby tam był czczony ofiarami: jako gdzie znajdowała się Arka, lub przybytek; chociaż niekiedy, z natchnienia Bożego, lub dla ważnej jakiej przyczyny, i gdzieindziej składano ofiary. Tak Samuel ofiarował w Masfa, 1. Reg. 7, 9, i w Ramatha, tamże w.

25. Quodsi altare lapideum feceris mihi, non aedificabis illud de sectis lapidibus: si enim leveris cultrum super eo, polluetur. (*Deut. 27, 5. Jos. 8, 31*).

26. Non ascendes per gradus ad altare meum, ne reveletur turpitudine tua.

25. A jeśli mi uczynisz ołtarz kamienny, nie budujże go z ciosanego kamienia: bo jeśliś podniósł nań nóż twój, będzie splugawiony.

26. Nie będziesz wstępował po stopniach do ołtarza mego, żeby się nie odkryła szkaradność twoja.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 20. w. 4. *Nie uczynisz sobie ryciny.* Tłómacze LXX. przełożyli εἰδωλον, to jest, bałwana. *Origenes Homil. 8. in Exod. Theodor. quaest. 38. in Exod.* to wykładając, mówią: iż między obrazem a bałwanem ta jest różność, że obraz jest prawdziwe jakiej rzeczy prawdziwej podobieństwo, jako kiedy malujemy człowieka, konia, i t. d. Bo mówią łacinnicy, *imago ab imitando dicta est.* Bałwan lepak jest fałszywe podobieństwo, to jest, znaczy to czego prawdziwie niemasz, jako kiedy poganie wystawiali słupy Wenerze albo Minerwie, i t. d. One znaki bałwanem były, iż znaczyły bogi albo bognie takie, jakowych niemasz, ani być mogą: a tak ani prawdziwie znaczyły, ale były fałszywe znaki. Zkąd rozumiemy, iż obrazy Chrystusowe i Świętych nie są bałwany, i przeto nigdzie Pismo prawdziwego obrazu nie zowie bałwanem, ale tylko ryciny pogańskie tak zowie, iż fałszywe bogi znalazły. I tak Prorok święty Abakuk 2. zowie takie ryciny obrazem fałszywym, i Paweł Ś. 1. Cor. 8. mówi: Wiemy iż bałwan nic nie jest. Nie zakazuje tedy tu obrazów, jako to nowowierniowie źle wykładają, ale zakazuje rycia i wszelakiego podobieństwa, któreby miały boga fałszywego znaczyć, co pospolicie pismo zowie bałwanem, (*Lev. 18. i 19*). Bo gdy tu mówi: Nie będziesz miał bogów cudzych: zakazuje wewnętrzną wiarę i chwałę, a gdy przydaje: Nie uczynisz sobie ryciny: zakazuje i zwierchnięć czci i znaku tymże bałwanom czynić. (*Agust. quaest. 7. in Exod.*). I możemy tego z pisma dowieść, ponieważ czytamy, iż obrazy były czynione z rozkazaniami Bożego, jako niżej Exod. 25. rozkazał uczynić obrazy Cherubinów nad skrzynią, i Num. 21. Węża miedzianego, i 3. Król 6. i 7. Cherubiny, Lwy, Woły. I rzemiosła malarskiego i snycerskiego sam Bóg nauczył, Exod. 31. i 35. Naostatek Żydowie za czasu Pana Chrystusa mieli obrazy cesarskie na pieniądzach, Mat. 22. Toć tedy Bóg nie zakazał obrazów, ale tylko bałwanów, jako to niżej w. 23. w tymże rozdziale wyklada mówiąc: Nie będziecie czynić bogów srebrnych, ani bogów złotych. A tak grzeszy ten przeciw przykazaniu Bożemu, kto rycie albo podobieństwa jakie czyni, aby je za bogi chwalił, albo fałszywych Bogów znakami były: ale ten nie grzeszy, kto obrazy prawdziwe dla czego przystojnego czyni. Jako w kościele Bożym mamy obrazy, aby nam były jako księgi Ewangelii i żywotów Świętych, abyśmy nie przepominali tych, których miłujemy: i żebyśmy takimi znakami, cnotliwe i światobliwe sprawy ludzi świętych czcili, i dla innych względów są obrazy nasze, ale nigdy dla tego, abyśmy je mieli za bogi chwalić, potwarz to jest heretycka. Zkąd każdy obaczyć może, że to jest jedno przykazanie. Nie będziesz miał cudzych bogów przedemną: I nie uczynisz sobie ryciny i żadnego podobieństwa. Bo tu zakazuje tylko jednę rzecz, to jest, chwalić cudzych bogów i podobieństwa ich, inaczej byłoby nie dziesięcioro, ale jedenaście przykazania Bożego przeciw jasnemu pismu. (*Exod. 31, 34. Deut. 4, 9—10*).

5. *Nie będziesz się im kłaniał.* W Żydowskim niemasz żadnego słowa, któreby właśnie wyrażało, pokłon Boży: ale są słowa pospolite, które wyrażają inne pokłony, które czynimy stworzeniu: i to znaczy słowo *Sachach*, to jest pokłonić się, tak człowiekowi jako i Aniołowi i Bogu. Także i łacinnicy nie mają własnego słowa, któreby znaczyło pokłon Boski. Bo *adorare*, mówi pismo, i o Bogu i o człowieku, i o Aniołach, jako o tem pisze August, lib. 10. de Civ. cap. 1. i masz przykłady Gen. 17, 18 i 23. i indziej.

A tak masz wiedzieć, iż nie wszelki pokłon, którym się kto pokłoni stworzeniu jakiemu, jest bałwochwalstwem. Bo kłaniani się i człowiekowi, i Aniołowi, jako tego jest pełne pismo święte. A wszakże w tym żadnego bałwochwalstwa niemasz: poki się człowiek nie kłania tym umysłem, aby które stworzenie miał mieć za Boga: ale tylko dla uczciwości przystojnej kłaniając się, żadnego w tym grzechu nie czyni. A tak różność tego kłaniania, najwięcej zależy na umyśle, jakim się kto sercem komu kłania: bo jeśli się kto kłania stworzeniu mając go za Boga, jest bałwochwalstwo: jeśli lepak dla jakiej uczciwości, która jest powinna stworzeniu cnotliwemu, świętemu, i znaczącemu co świętego, albo zwierchność jaką mającemu, w tym niemasz żadnego bałwochwalstwa, ale uczciwość przystojna i słusza. Bałwanom lepak wszelkiego pokłonu zakazuje, iż bałwani są. Greckie słowa są w tém znaczniesze, bo pospolicie *latria* Bogu, *dulia* ludziom i Aniołom służy. Czytaj też Gen. 23, v. 7.

17. *Nie będziesz pożądał.* To przykazanie rozdziela się na dwoje, bo dwu rzeczy zakazuje, i pożądania żony, a to jest dziewiąte przykazanie: i pożądania rzeczy cudzej, a to jest dziesiąte: tam zakazuje cudzołóstwa w pożądaniu myśla, a w tém łakomstwa w pożądaniu także myśla.

CAPUT XXI.

ROZDZIAŁ 21.

O prawach sądowych dotyczących sługi lub służebnicy, mężobójstwo, kradzieży, nieuszanowania rodziców, i wołów bodących rogami.

1. Haec sunt iudicia, quae propones eis.

2. Si emeris servum Hebraeum, sex annis serviet tibi: in septimo egredietur liber gratis. (*Deut. 15, 12. Jer. 34, 14*).

1. Te są sady, które im przełożysz.

2. Jeśli kupisz niewolnika Hebrejskiego, będziec służył sześć lat, siódmego odejdzie wolny darmo:

17.— *Przyjdę do ciebie, i będę ci błogosławił.* Wy-słuchując prośby twoje, i t. p.

25. *Jeśliś podniósł nóż.* Przez nóż rozumie się wszelkie narzędzie, sposobne do ciosania kamieni.

26. *Żeby się nie odkryła szkaradność twoja.* Aby przy wstępowaniu nie zostały odkryte wstydlive miejsca twoje, albo żeby nie były widziane lniane spodnie, które kapłani nosili przeciągnięte do kolan. Przykazanie to o nierobieniu stopni do ołtarza, było tylko czasowe; al-

bowiem w kościele Salomonowym ołtarz miał wysokości łokci dziesięć (II. Par. 4, 1), i wstępowało się doń po wschodach. Patrz Ezech. 43, 17.

R. 21.—1. *Te są sady.* Ustawy sądowe, które przepisał Bóg do sprawiedliwego i spokojnego rządzenia ludem. Jako ustawami obrzędowymi zwały się te, które się odnosiły do składania przez święte obrzędy publicznej czci Boga.

2. *Siódmego.* Ten rok siódmy (szabatowy) dla wszyst-

3. Cum quali veste intraverit, cum tali exeat: si habens uxorem, et uxor egredietur simul.

4. Sin autem dominus dederit illi uxorem, et peperit filios et filias, mulier et liberi ejus erunt domini sui, ipse vero exhibit cum vestitu suo.

5. Quodsi dixerit servus: Diligo dominum meum et uxorem ac liberos, non egrediar liber:

6. offeret eum Dominus diis, et applicabitur ad ostium et postes, perforabitque aurem ejus subula, et erit ei servus in saeculum.

7. Si quis vendiderit filiam suam in famulam, non egredietur sicut ancillae exire consueverunt.

8. Si displicuerit oculis domini sui, cui tradita fuerat, dimittet eam: populo autem alieno vendendi non habebit potestatem, si spreverit eam.

9. Sin autem filio suo desponderit eam, juxta morem filiarum faciet illi.

10. Quodsi alteram ei acceperit, providebit puellae nuptias, et vestimenta, et pretium pudicitiae non negabit.

11. Si tria ista non fecerit, egredietur gratis absque pecunia.

12. Qui percusserit hominem volens occidere, morte moriatur. (*Lev. 24, 17*).

13. Qui autem non est insidiatus, sed Deus illum tradidit in manus ejus: constituam tibi locum in quem fugere debeat. (*Deut. 19, 2*).

19. Si quis per insidias, ab altari meo evelles eum, ut moriatur.

kich niewolników był tenże. Jedni więc wcześniej, drudzy później oswobodzali się z niewoli, według tego jak komu zostawał czas dłuższy, lub krótszy do owego siódmego roku.

3. *Z jaką suknią.* Odchodzącemu na wolność niewolnikowi ma być dana suknia takiej wartości i gatunku, z jaką przyszedł był; tego bowiem wymagają słuszność i przyzwoitość.

4. *Niewiasta i dzieci jego będą pana jego.* Żona pozostanie niewolnicą u swego pana, który ją oddał był w małżeństwo owemu niewolnikowi; także do pana należeć będą i jej dzieci, które idą za matką, zdaje się przeto, iż niewolnik usamowolniony zrywał związek małżeński ze swoją żoną, która jeszcze pozostawała w niewoli, jak nauczają Abulens, Kajetan, Lipoman i inni: albowiem byłoby rzeczą nader ciężką do zniesienia, jeśliby małżeństwo trwało nierozterwalne i wtenczas, kiedy mąż otrzymywał wolność i prawo odejścia od swej żony i swego pana.

6. *Przed bogi.* Przed Sędziów, mających uczestnictwo we władzy Boga, rządzącej ludźmi. Tak Ex. r. 22, 28.: *Bogom (sędziom) wlotaczać nie będziesz, a przetożone-mu nad ludem twoim nie będziesz złorzeczyć.* P. W.—Chciał Bóg, aby w rzeczy tak wielkiej wagi, jaką jest długa niewola, nie nierozmyślnie się nie działo, lecz przez sędziów powinno było to być rozpoznawane i stanowione.—*Do drzwi i podwojów.* Domu pana. Szydłem przekłócano ucho i przystawiano do podwojów, dla oznaczenia, iż taki niewolnik dobrowolnie oddaje się w poddaństwo tego domu. Zdaje się bowiem, iż ten obrzęd był ustanowiony na karę i hańbę zaniedbanej wolności. Według innych, miało to znaczyć, że przez to niewolnik oddaje się pod zupełne posłuszeństwo swojego pana, tak, iż bez jego wiedzy, ani progu nie będzie mu wolno przestąpić.—*Na wieki.* Aż do pięćdziesiątego roku Jubileuszowego; wtedy bowiem oswobodzano wszystkich niewol-

3. Z iakaby suknią wszedł, z taką niech wyndzie: ieśli maiać żonę, y żona wespół wyndzie.

4. A ieśliby Pan iego dał mu żonę, y urodziłaby syny y córki: niewiasta y dzieci iey będą Pana iego, a sam wyndzie z odzieniem swoim.

5. Jeśliby rzekł niewolnik: Miłuię Pana mego, y żonę, y dzieci, nie wyndę wolnym:

6. Stawi go Pan przed bogi, y będzie przystawion do drzwi y podwojów, y przekole ucho iego szydłem, y będzie mu niewolnikiem na wieki.

7. Jeśli kto przeda córkę swoię, żeby była sługa: nie wyndzie iako zwykły wychodzić niewolnice.

8. Jeśli się niespodoba oczóm pana swego któremu dana była, odprawi ją: a ludowi obcemu przedać nie będzie miał mocy, ieśli ją wzgardzi.

9. Ale gđzieby ją synowi swemu poszłubił, wedle obyczaju córek uczyni iey.

10. A ieśli mu drugą weźmie, opatrzy paunie wesele, y szaty, y zapłaty wstydu nie odmówi.

11. Jeśli trzech tych rzeczy nie uczyni, wyndzie darmo bez pieniędzy.

12. Kto uderzy człowieka, chcąc zabić, niechay śmiercią umrze.

13. Ale ktoby zdradą nie czyhał, ale go Bóg podał w ręce iego: naznaczę tobie mieysce na które ma uciec.

14. Jeśliby kto umyślnie zabił bliźniego swego, y nasadziwszy się zdradą, od ołtarza mego oderwiesz go, aby umarł,

ników. (*Lev. 25, 41.*). P. Wujka.

7. *Jeśli kto przeda córkę swoję, żeby była sługa.* T. j. z obietnicą poślubienia, przez którą pan, kupujący córkę Hebrajczyka na usługę, przyrzeka, że ją pojmie za żonę, przynajmniej drugorzędną.—*Nie wyndzie, jako zwykły wychodzić niewolnice.* Jako niewolnice, które nie są z narodu Hebrajskiego, ale cudzoziemki. Tak więc nie są odprzeda jej komuś z niewiernych, i dopóki będzie zostawała u niego w domu, obchodzić się z nią będzie łaskawie jak z córką, a gdy zechce od niego odchodzić, będąc już przedtem uczestniczką jego łoża, będzie miał o niej staranie, iżby stosownie wyszła za mąż, i zaopatrzył ją w szaty, pieniądze i t. p. (*w. 10*).

9. *Wedle obyczaju córek uczyni jej.* Posłubi ją synowi swemu w tym wieku, w którym zwykli rodzice oddawać w małżeństwo swe córki, t. j. iżby nie była ani zbyt młodą i niedojrzałą, ani też przestarzałą.

10. *A jeśli mu drugą weźmie.* T. j. synowi swemu i drugą zechce dać żonę, pierwszą oddalwszy. (*w. 7*).

11. *Jeśli trzech tych rzeczy nie uczyni.* To jest, jeśli nie opatrzy dla niej nowego małżeństwa, szat i zapłaty jej wstydlivosti, czyli stosownego utrzymania jako swej żonie nie da, wtenczas będzie miała prawo odejść jako usamowolniona, nic nie płacąc za wykup swój.

12. *Kto uderzy człowieka.* T. j. tak iż on umrze; albowiem uderzyć często w księgach Królewskich i innych historycznych bierze się zamiast zabić.—*Śmiercią umrze.* Na dobrowolnego zabójcę postanowiona tu kara odwetu i śmierci.

13. *Ale ktoby zdradą nie czyhał.* Lecz byłby jednak zabójstwa winien, z powodu dopuszczenia się nieroztropności, albo niedbalstwa, albo zemsty.—*Ale go Bóg podał w ręce jego.* Ale stało się to opatrnością Bogamściciela, iż on wpadł niespodzianie w ręce zabójcy, i ową śmierć zesłał Bóg na niego, jako karę za jego winy.

14. *Od ołtarza mego oderwiesz go, aby umarł.* Dla

15. Qui percusserit patrem suum aut matrem, morte moriatur.

16. Qui furatus fuerit hominem, et vendiderit eum, convictus noxae, morte moriatur.

17. Qui maledixerit patri suo, vel matri, morte moriatur. (*Lev. 20, 9. Prov. 20, 20. Matth. 15, 4. Marc. 7, 10*).

18. Si rixati fuerint viri, et percusserit alter proximum suum lapide vel pugno, et ille mortuus non fuerit, sed jacuerit in lectulo:

19. si surrexerit, et ambulaverit foris super baculum suum, innocens erit qui percusserit, ita tamen ut operas ejus, et impensas in medicos restituat.

20. Qui percusserit servum suum vel ancillam virga, et mortui fuerint in manibus ejus, criminis reus erit.

21. Sin autem uno die vel duobus supervixerit, non subiacebit poenae, quia pecunia illius est.

22. Si rixati fuerint viri, et percusserit quis mulierem praegnantem; et abortivum quidem fecerit, sed ipsa vixerit: subiacebit damno, quantum maritus mulieris expetierit, et arbitri judicaverint.

23. Sin autem mors ejus fuerit subsecuta reddet animam pro anima,

24. oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede, (*Lev. 24, 20. Deut. 19, 21. Matth. 5, 38*.)

25. adustionem pro adustione, vulnus pro vulnere, livorem pro livore.

26. Si percusserit quispiam oculum servi sui aut ancillae, et luscus eos fecerit, dimittet eos liberos pro oculo, quem eruit.

27. Dentem quoque si excusserit servo vel ancillae suae, similiter dimittet eos liberos.

28. Si bos cornu percusserit virum aut mulierem, et mortui fuerint, lapidibus obruetur: et non comedentur carnes ejus, dominus quoque bovis innocens erit.

29. Quodsi bos cornupeta fuerit ab heri et nudius tertius, et contestati sunt dominum ejus, nec recluserit eum, occideritque virum aut mulierem: et bos lapidibus obruetur, et dominum ejus occident.

podobnego zabójcy żadnej nie będzie ncieczki, choćby się schronił w miejscu świętym. Tak Salomon kazał zabić Joabą przy ołtarzu. (III. Reg. 2, 31.)

15. *Ktoby uderzył ojca.* Chociażby uderzenie nie było śmiertelne, jednakże niech taki będzie ukarany śmiercią, za tak wielką bezbożność.

16. *Ktoby ukradł człowieka.* Czy to wolnego, czy niewolnika; jako bowiem zabójca ma być karany śmiercią, czyby zabił wolnego, czy niewolnika; tak i ten, któryby ukradł jakiegokolwiek człowieka.

18. *Kamieniem, albo pięścią.* Albo jakimkolwiek innym sposobem i pociskiem.

19. *Niewinien będzie.* Wolny będzie od kary, gdyż można sądzić, że śmierć tamtego pochodziła z innej przyczyny, nie od uderzenia.— *Roboty jego.* Zysk, jakiby miał zarobotyswe wprzeciągu czasu, który przechorował.

20. *Grzechu winien będzie.* T. j. zabójstwa, a następnie kary śmierci.

15. Ktoby uderzył oycę swego abo matkę, niech śmiercią umrze.

16. Ktoby ukradł człowieka a sprzedał by go, przekonany w występku, niechay śmiercią umrze.

17. Ktoby złorzeczył oycu swemu abo matce, śmiercią niechay umrze.

18. Jeśliby się zwadzili mężowie, a uderzyłby ieden bliźniego swego kamieniem abo pięścią, a on by nie umarł, ale by leżał na łóżku:

19. ieśliby wstał y chodziłby króm domu o lasce swojej: nie winien będzie któryby uderzył: wszakże tak, żeby roboty iego y nakłady na lekarze nagroził.

20. Ktoby ubił niewolnika swego abo niewolnicę laską, y umarliby w rękach iego: grzechu winien będzie.

21. Ale ieśli przez ieden dzień abo dwa żyw zostanie, nie będzie podległy karaniu: bo za pieniądze iego iest.

22. Jeśliby się powadzili mężowie, a uderzyłby który niewiastę brzemienną, tak żeby poroniła, ale sama żywa została: podlegze szkodzie, ileby mąż niewiasty zażądał: a rozsądcy osadzą.

23. Ale gdzieby śmierć na nią zatym przyszła, odda duszę za duszę,

24. oko za oko, ząb za ząb, rękę za rękę, nogę za nogę,

25. spazzelinę za spazzelinę, ranę za ranę, śińność za śińność.

26. Jeśliby kto uderzyłby w oko niewolnika swego, abo niewolnicę, y uczyniłby ie iednookie, puści ie wolno za oko, które wybił.

27. Jeśliby też wybił ząb niewolnikowi, abo niewolnicy swojej, tymże sposobem wolne ie wypuści.

28. Jeśliby wół rogami ubił męża abo niewiastę y umarliby, ukamionują go: y nie będą ieść mięsa iego, pan też wółu nie będzie winien.

29. Ale ieśliby wół był rogebodziec od wczorajszego y dziś trzeciego dnia, y oświadczyli się przed panem iego, a onby go nie zawarł: y zabiłby męża abo niewiastę: tedy y wółu ukamionują, y pana iego zabiia.

21. *Bo za pieniądze jego jest.* Bo jest jego niewolnikiem, za pieniądze kupionym, którego prawnie mógł umiarkowanie karać; a przeto choćby i przebrał miarę słuszności w ukaraniu, byleby na miejscu nie zabił, nie ściaga na siebie kary śmierci.

22. *Niewiastę brzemienną.* Która chciała rozbrajać wadzających się, albo pomagać swemu mężowi.

23. *Odda duszę za duszę.* Życie za życie niewiasty, którą zabił.

28. *Ukamionują go.* Nie dla winy wółu, której bydle dopuścić się nie w stanie, lecz dla postrachu i przykładu ludzi, iżby tęp większy mieli wstręt do zabójstwa.

29. *Od wczorajszego y dziś trzeciego dnia.* Od niejkiego już czasu.— *I oświadczyli się.* Ostrzegliby właściciela wółu o niebezpieczeństwie.— *Nie zawarł.* Hebr., nie strzegłby.

30. Quodsi pretium fuerit ei impositum, dabit pro anima sua quidquid fuerit postulatus.

31. Filium quoque et filiam si cornu percusserit, simili sententiae subiacebit.

32. Si servum, ancillamque invaserit, triginta sielos argenti domino dabit, bos vero lapidibus opprimetur.

33. Si quis aperuerit cisternam, et foderit, et non operuerit eam, cecideritque bos aut asinus in eam,

34. reddet dominus cisternae pretium fumentorum: quod autem mortuum est, ipsius erit.

35. Si bos alienus bovem alterius vulneraverit, et ille mortuus fuerit, vendent bovem vivum, et dividunt pretium, cadaver autem mortui inter se dispartient.

36. Sin autem sciebat, quod bos cornupeta esset ab heri et nudius tertius, et non custodivit eum dominus suus: reddet bovem pro bove, et cadaver integrum accipiet.

30. A jeśliby nadgrode włożono nań, da za duszę swoją cokolwiek zażądaia.

31. Syna też y córkę jeśli rogiem uderzy, takiemuż dekrétowi podlegze.

32. Jeśli się na niewolnika y niewolnicę rzuci, trzydzieści syklów srebra da panu, a wół ukamionowan będzie.

33. Jeśliby kto otworzył studnię y wykopał, a nie nakryłby ię, a wpadłby w nią wół abo osiel:

34. pan studnie odda zapłatę bydła, a co zdechło, jego będzie.

35. Jeśliby wół cudzy zranił wołu czyiego a onby zdechl: przedadzą wołu żywego, y rozdziela zapłatę: a mięso martwego między się podziela.

36. Ale jeśli wiedział że wół był rogobódzca od wczorayszego y dziś trzeciego dnia, a nie strzegł go pan jego, odda wołu za wołu, a mięso weźmie całe.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 21. w. 6. *Stawisz go przed Bogi.* Sędzie ludu, sam Bóg zowie Bogami, przyczynę tego daje Jozaphat, (2. Par. 19.) iż sędziowie nie ludzki, ale Boży sąd sądzą, to jest, miasto Boga sądzą. Także i Deut. 1. Mojżesz upomina aby sprawiedliwie sądzili, iż Boży sąd jest. O tychże Pan Chrystus u Jana 10. mówi: Jeśli onych nazwał Bogami, do których mowa Boża stała się, i t. d. gdzie Pan Chrystus to chce rzec: jeśli przełożone Bóg zowie Bogami, iż się do nich Boskie rozkazanie stało, aby sądzili na miejscu Bożem, jako daleko słuszniej ja się nazywać Bogiem mogę, ponieważ będąc Synem Bożym przez rodzenie przedwieczne, jestem poświęcony, i natura moja człowiecza przez złączenie to z naturą i personą Boską jest poświęcona. O czém czytaj u Jana 10.

7. *Na wieki.* To jest, ustawicznie aż do Jubileuszu: gdzie obacz, iż to słowo, *na wieki*, znaczy czas długi, chocia nie wieczny.

CAPUT XXII.

ROZDZIAŁ 22.

O ustawach odnoszących się do kradzieży, zastawy, pożyczki, szkody, porubstwa, dziesięcin.

1. Si quis furatus fuerit bovem, aut ovem, et occiderit vel vendiderit: quinque boves pro uno bove restituet, et quatuor oves pro una ove.

2. Si effringens fur domum sive suffodiens fuerit inventus, et accepto vulnere mortuus fuerit: percussor non erit reus sanguinis.

3. Quodsi orto sole hoc fecerit, homicidium perpetravit, et ipse morietur. Si non habuerit quod pro furto reddat, ipse venundabitur.

4. Si inventum fuerit apud eum, quod furatus est, vivens, sive bos, sive asinus, sive ovis: duplum restituet.

1. Jeśliby kto ukradł wołu, abo owcę, y zabił abo przedał: pięć wołów odda za iednego wołu, a cztery owce za iedną owcę.

2. Jeśliby wyłamując złodziey dom abo podkopując był naleziony, a wziąwszy ranę umarłby: ten kto go ranił, nie będzie winien krwi.

3. Ale jeśliby to po weszciu słońca uczynił, męzobójstwo popełnił, y sam umrze. Jeśliby niemiał, coby za kradzież oddał, sam niech zaprzedan będzie:

4. jeśli się u niego, co ukradł, najdzie żywo, lub wołu, lub osła, lub owcę, we dwóynasób wróci.

30. *A jeśliby nadgrode włożono nań.* Przez sędziego, który, rozpoznawszy sprawę, będzie mógł zamienić karę śmierci na pieniężną, jeżeli wina okazałaby się mniejszą.

35. *Jeśliby wół cudzy.* Prawo mówi tu tylko o tym przypadku, jeśliby wół zabił wołu, nie zaś owcę, lub cielę: wtedy bowiem nie byłaby słuszną, aby rozdzielano wołu za owcę, lub cielę, które mniejszej jest wartości niż wół. Wtedy więc sędziowie oznaczali karę pieniężną stosownie do wielkości wyrządzonej krzywdy. Co się tu mówi o wole, to samo ma się stosować, w podobnem zdarzeniu, i do barana, konia i t. p.

R. 22.—1. *Pięć wołów.* Dla czego kradzież wołu miała być wynagradzana w pięćkroć więcej, a owce tylko we czwórnasób, trudno jest upatrzeć na to inną, prócz woli prawodawcy, przyczyny. Może chciano skuteczniej pohamować większą skłonność do uprowadzania wołów; albo także dla tego, że większą szkodę, przy równych okolicznościach, wyrządza ten, kto krad-

nie woły, gdyż te używają się do orania, owce zaś nie wyswiadczają podobnej przysługi.

3. *Jeśliby to po wejściu słońca.* Godziło się zabić złodzieja nocnego, a nie kradnącego we dnie: 1) bo o tamtych nie można z pewnością wiedzieć, z jaką siłą i w jakim zamiarze przyszedł, t. j. czy tylko do kradzieży, czy może i do zabijania; 2) bo nocnego złodzieja nie łatwo jest poznać, a przeto nie można rzeczy ukradzionej poszukiwać prawem sądu; 3) bo złodziej nocny nie może być tak bezpiecznie schwytany, lub odpędzony, jak dzienny; we dnie bowiem gospodarz łatwiej niż w nocy może znaleźć pomoc od sąsiadów i przyjaciół.

4. *Jeśli u niego co ukradł, najdzie żywo.* Tak postanowiono jest dla tego, bo właściciel łatwiej rzecz swoją odbiera, dopóki nie jest ona roztrwoniona, lub zabita. Przeto łagodniejsza wymierza się kara, niż na tego, kto

5. Si laeserit quispiam agrum vel vineam, et dimiserit jumentum suum, ut depascatur aliena, quidquid optimum habuerit in agro suo, vel in vinea, pro damni aestimatione restituet.

6. Si egressus ignis invenerit spinas, et comprehenderit acervos frugum, sive stantes segetes in agris, reddet damnum qui ignem succenderit.

7. Si quis commendaverit amico pecuniam, aut vas in custodiam, et ab eo, qui susceperat, furto ablata fuerint, si invenitur fur, duplum reddet:

8. si latet fur, dominus domus applicabitur ad deos, et jurabit quod non extenderit manum in rem proximi sui,

9. ad perpetranda fraudem, tam in bove, quam in asino, et ove ac vestimento, et quidquid damnum inferre potest: ad deos utriusque causa perveniet, et si illi judicaverint, duplum restituet proximo suo.

10. Si quis commendaverit proximo suo asinum, bovem, ovem, et omne jumentum ad custodiam, et mortuum fuerit, aut debilitatum, vel captum ab hostibus, nullusque hoc viderit,

11. iurandum erit in medio, quod non extenderit manum ad rem proximi sui: suscipietque dominus juramentum, et ille reddere non cogetur.

12. Quodsi furto ablatum fuerit, restituet damnum domino.

13. Si comestum a bestia, deferat ad eum quod occisum est, et non restituet.

14. Qui a proximo suo quidquam horum mutuo postulaverit, et debilitatum aut mortuum fuerit domino non praesente, reddere compelletur.

15. Quodsi impraesentiarum dominus fuerit, non restituet, maxime si conductum venerat pro mercede operis sui.

16. Si seduxerit quis virginem necdum desponsatam, dormieritque cum ea: dotabit eam, et habebit eam uxorem. (*Deut. 22. 28.*)

17. Si pater virginis dare noluerit, reddet pecuniam juxta modum dotis, quam virgines accipere consueverunt.

18. Maleficos non patieris vivere.

19. Qui coierit cum jumento, morte moriatur.

20. Qui immolat diis, occidetur, praeterquam Domino soli.

bydłe ukradzione już zabił, lub sprzedał; wtedy bowiem w pięciornasób ma oddać. (w. 1.)

5. *I puści.* Wpuszczając.

6. *Wyszedszy ogień.* Jeśli ogień rozłożony przez kogoś dojdzie aż do zboża: albowiem powinien był albo przygasić ogień, albo zaopatrzyć, iżby się nie rozszerzał.

8. *Pana domu.* W którym depozyt został skradziony.—*Stawia przed bogi.* Zaprowadzą go do sędziów.—*I przysięże.* Pokładnik, t. j. ten, który depozyt przyjmuje, oczyści się od podejrzenia przysięgą.

9. *Ku uczynieniu zdrady.* T. j. iżby mu szkodził zdradliwie.—*I cokolwiek szkodę przynieść może.* Gdy jest ukradzione, t. j. cokolwiek ma jaką wartość.—*Dwojako nagrodzi.* Pokładnik, przekonany o kradzieży, lub uczestnictwo ze złodziejem.

5. Jeśli kto uszkodzi pole albo winnicę, y puści bydlę swe aby spasio cudze: cokolwiek nalepszego będzie miał na polu swym albo w winnicy, według oszacowania szkody nagrodzi.

6. Jeśli by wyszedł ogień natrafił ciernie, y zalałby kopy zboża, albo stojące zboże na polu, nagrodzi szkodę kto ogień zapalił.

7. Jeśli kto zlecił przyjacielowi pieniądze, albo statek ku schowaniu a temu by który ie przyjął, ukradziono ie: jeśli się nayduie złodziey, dwojako nagrodzi:

8. Jeśli niewiedza o złodzieiu: pana domu stawia przed bogi, y przysięże że nieściągnął ręki na rzecz bliźniego swego,

9. ku uczynieniu zdrady, tak o wołu, iako y o osła, y o owcę, y o szatę, y cokolwiek szkodę przynieść może: obojgu sprawa przytoczy się przed bogi: a jeśli oni osadzą, dwojako nagrodzi bliźniemu swemu.

10. Jeśli kto zleci bliźniemu swemu osła, wołu, owcę, y wszelkie bydlę na chowanie, a zdechło by, albo znędziało, albo było wzięte od nieprzyjaciela, a niktby tego nie widział:

11. przysięga będzie w pośrodku, że nieściągnął ręki na rzecz bliźniego swego: y przyjmie pan przysięgę, a on nie będzie musiał nagradzać.

12. Ale jeśli by ukradzione było nagrodzi szkodę panu.

13. Jeśli od zwierza zaiedzione, niech odniesie do niego co zabite iest, a nie nagrodzi.

14. Ktoby u bliźniego swego czego z tych rzeczy pożyczyl, a znędziałoby albo zdechło w niebytności pana, nagrodzić będzie musiał.

15. Ale jeśli by pan był na ten czas, nie nagrodzi, zwłaszcza jeśli naięte przyszło za zapłatę pracy jego.

16. Jeśli by kto zwiódł pannę ieszcze nieposzlubioną, y spałby z nią, da ię wiano, y będzie ją miał za żonę.

17. Jeśli oćiec panny dać nie będzie chciał: odłoży pieniądze, według obyczaju wiana, które panny brać zwykły.

18. Czarownikom żyć nie dopuścisz.

19. Ktoby nierząd plodził z bydlęciem, śmiercią niechay umrze.

20. Kto ofiaruje bogóm, zabit będzie, oprócz samemu Panu.

10. *A niktby tego nie widział.* T. j. że zginęło bydlę bez winy tego, który je przyjął był do strzeżenia.

11. *I przyjmie pan przysięgę.* Pan, czyli właściciel bydlęcia, które zginęło.

13. *Co zabite jest.* T. j. samo zwierze zabite, albo jego szczątki.

15. *Jeśli by pan był na ten czas.* W obecności bowiem wierziela, zaciągający pożyczkę mógł polegać na nim, co do strzeżenia rzeczy pożyczonej.—*Zwłaszcza jeśli naje.* Zwłaszcza jeśli to bydlę było nie tak pożyczone, jak raczej naje za pewną opłatę odpowiednią pracy, czyli uczynionemu użytkowi z tego bydlęcia.

17. *Według obyczaju wiana.* Jeśli ojciec nie zechce wydać swęj córki i ją wyposażyć, wtedy da ję wiano ten, który ją zwiódł, i wiano to ma być takie, jakieby ona miała od swego ojca, stosownie do swego stanu.

21. Advenam non contristabis, neque affliges eum: advenae enim et ipsi fuistis in terra Aegypti. (*Lev. 19. 33.*)

22. Viduae et pupillo non nocebitis. (*Zach. 7, 10.*)

23. Si laeseritis eos, vociferabuntur ad me, et ego audiam clamorem eorum,

24. et indignabitur furor meus, percutiamque vos gladio, et erunt uxores vestrae viduae, et filii vestri pupilli.

25. Si pecuniam mutuam dederis populo meo pauperi qui habitat tecum, non urgebis eum quasi exactor, nec usuris opprimes.

26. Si pignus a proximo tuo acceperis vestimentum, ante solis occasum reddes ei. (*Deut. 24, 13.*)

27. Ipsum enim est solum, quo operitur, indumentum carnis ejus, nec habet aliud in quo dormiat: si clamaverit ad me, exaudiam eum, quia misericors sum.

28. Diis non detrahes, et principi populi tui non maledices. (*Act. 23, 5.*)

29. Decimas tuas et primitias tuas non tardabis reddere, primogenitum filiorum tuorum dabis mihi. (*Supr. 13. 2. et 12. Infr. 34, 19.*)

30. De bobus quoque, et ovibus similiter facies: septem diebus sit cum matre sua, die octava reddes illum mihi.

31. Viri sancti eritis mihi: carnem, quae a bestiis fuerit praegustata, non comedetis, sed projicietis canibus. (*Lev. 22, 8.*)

21. Przychodnia nie zasmucisz, ani go uciśniesz: boście y sami przychodniami byli w ziemi Egypcijskiej.

22. Wdowie y sierocie szkodzić nie będziecie.

23. Jeśli ie obrażacie, będą wołać do mnie, a ia wysłucham wołanie ich:

24. y rozgniewa się zapaleczywość moja, y pobiję was mieczem, y będą żony wasze wdowami, a synowie waszy sierotami.

25. Jeśli pieniędzy pożyczysz ludowi memu ubogiemu który mieszka z toba: nie będziesz mu przynaglał, iako wyciągacz, ani lichwami uciśniesz.

26. Jeśli w zastawie od bliźniego twego wezmiesz odzienie, przed zachodem słońca wrócisz ie.

27. Abowiem to samo iest, czym się odziewa odzienie ciała iego: a innego nic nie ma w czymby spał: bedzieli wołał do mnie wysłucham go, bom iest miłosierny.

28. Bogóm uwłaczać nie będziesz, a przelożonemu nad ludem twoim nie będziesz złorzeczył.

29. Dziesięcin twoich y pierwiastek twoich oddać nie omieszkas: pierwotodnego z synów twoich dasz mi.

30. Z wołów też y z owiec tymże sposobem uczynisz: siedm dni niechay będzie przy matce swojej, a dnia ósmego, oddasz mi go.

31. Mężami świętymi mnie będziecie: mięsa któregoby zwierz pierwý skosztował, iesc nie będziecie, ale psóm wyrzucicie.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 22. w. 29. *Dziesięcin twoich i pierwiastek.* W Żydowskim lepak tak: zupełności twojej i żyży twojej, a przez zupełność rozumieją obfitość zboża, jako i przez żyży, wino i olej: iż z prasy jakoby żyży z oczu, to jest kroplami cieka. Przetoż i LXX. i Chaldeusz przekładają: pierwiastki zboża i prasy, vulgata jaśniej przekłada, dziesięciny i pierwiastki.

30. *Oddasz mi.* Obacz tu, iż dochody kapłańskie samemu P. Bogu w kapłaniach oddane bywają. (*Ecccl. 7.*) A tak, kto ich sprawiedliwie nie oddawa, nie tak kapłanom sługom Bożym, jako samemu Panu Bogu krzywdę czyni i niepraw zostaje.

CAPUT XXIII.

ROZDZIAŁ 23.

O ustawach dla Sędziów, i zachowaniu świąt niektórych.

1. Non suscipies vocem mendacii, nec iunges manum tuam, ut pro impio dicas falsum testimonium.

2. Non sequeris turbam ad faciendum malum: nec in iudicio plurimorum acquiesces sententiae, ut a vero devies.

25. *Ubogiemu.* Mówi się tu ogólnie o pożyczce bogatemu, czy ubogiemu; lecz wymieniony jest tylko ubogi, bo ubodzy zwykle potrzebują pożyczać.—*Wyciągacz.* Lichwiarz.

28. *Bogom uwłaczać nie będziesz.* Sędziom, urzędnikom.

29. *Dziesięcin twoich i pierwiastek twoich oddać nie omieszkas.* Patrz Wujka.

30. *Dnia ósmego.* Bo przed tym dniem jeszcze jest bardzo młode i niedojrzałe.

31. *Mężami świętymi mnie będziecie.* Święcie zachowując to, co wam przykazuję, i strzegąc się od wszelkiej zmyzy, a nawet od mięsa, którego się dotknęło zwierze.—*Mięsa, któregoby zwierz.* T. j. 1) Jeżeli bydle jakie wprzód było zabite, a później nadszedłszy zwierz

1. Nie będziesz przyjmował głosu kłamliwego, y nie przyłożysz ręki twojej abyś za niebożnym miał mówić fałszywe świadectwo.

2. Nie pójdziesz za gromadą ku złe czynieniu: ani u sądu nie przestaniesz na zdaniu wielu ich, abyś od prawdy odstąpił.

cośby z tego mięsa zjadł. 2) Jeżeli zwierz jakie zadusił bydle, czyby zjadł coś z niego, czy nie. 3) Jeżeli zwierz porwał jakie bydle i je zranił, i później z tej rany bydle żyć przestało. Przykazuje to Bóg Izraelitom, aby ich nauczył przyzwoitości, delikatności i niejakięś świętości zewnętrznej, i żeby tém skuteczniej odstęrczyć ich od zabójstwa i kradzieży.

R. 23.—1. *Nie będziesz przyjmował głosu kłamliwego.* Słuchając potwarce, usiłującego ciebie skłonić do tego, iżbyś był sędzią, albo świadkiem niesprawiedliwym.—*Nie przyłożysz ręki twojej.* Nie wnijdiesz w żadne przymierze z bezbożnym.

2. *Nie pójdziesz za gromadą ku złe czynieniu.* Choćby sprawa niesprawiedliwa miała wielu obrońców, jednakże tą powagą wielu nie daj się odwieść od prawdy i słuszności.

3. Pauperis quoque non misereberis in iudicio.*
(Deut. 22, 1.)

4. Si occurreris bovi inimici tui, aut asino erranti, reduc ad eum.*

5. Si videris asinum odientis te jacere sub onere, non pertransibis, sed sublevabis eum.

6. Non declinabis in iudicium pauperis.

7. Mendacium fugies. Insuper et iustum non occides, quia aversor impium.

8. Nec accipies munera, quae etiam excaecant prudentes, et subvertunt verba iustorum. (Deut. 16, 19. Eccli. 20, 31.)

9. Peregrino molestus non eris: scitis enim advenarum animas, quia et ipsi peregrini fuistis in terra Aegypti. (Gen. 46, 6.)

10. Sex annis seminabis terram tuam, et congregabis fruges ejus.

11. Anno autem septimo dimittes eam et requiescere facies, ut comedant pauperes populi tui: et quicquid reliquum fuerit, edant bestiae agri: ita facies in vinea, et in oliveto tuo. (Lev. 25, 4.)

12. Sex diebus operaberis, septimo die cessabis, ut requiescat bos et asinus tuus, et refrigeretur filius ancillae tuae, et advena.

13. Omnia, quae dixi vobis, custodite. Et per nomen externorum deorum non iurabitis, neque audietur ex ore vestro.

14. Tribus vicibus per singulos annos mihi festa celebrabitis.

15. Solemnitatem azymorum custodites. Septem diebus comedes azyma, sicut praecepi tibi, tempore mensis novorum, quando egressus es de Aegypto: non apparebis in conspectu meo vacuus. (Supr. 13, 3. Eccli. 35, 6.)

16. Et solemnitatem messis primitivorum operis tui, quaecunque seminaveris in agro: solemnitatem quoque in exitu anni, quando congregaveris omnes fruges tuas de agro.

3. *Nad ubogim też nie ulitujesz się.* W sprawie niesprawiedliwej niewczesne jest miłosierdzie. Dobre jest miłosierdzie, tak jednakże, iżby nie ubliżało sprawiedliwości. O Chrystusie mówi się w Ps. 71, 2: *Aby sądził lud twój w sprawiedliwości, a ubogie twe w rozsądku.*

6. *Nie nachyliš się na sąd ubogiego.* Potępiając go, albo uniewinniając niesprawiedliwie dla tego, że jest ubogim.

7. *Niewinnego i sprawiedliwego nie zabijesz.* Wers. Chald. *Tego, który został usprawiedliwiony i wyszedł sprawiedliwy od sądu, nie zabijesz.*

8. *Zasłapiają mądre.* Hebr. *wiłzających*, którzy złąd inąd mają otwarte oczy duszy.

9. *Wiecie bowiem dusze przychodniów.* Wiecie, co to jest być przychodniem, to jest, który będąc opuszczonym od swoich upadły jest na duchu, nie należy przeto przydawać mu utrapienia. — *I sami przychodniami byli.* Z własnego nieszczęścia nauczyliście się sądzić, co to być przychodniem w ziemi obcej.

11. *Dasz jej odpocząć.* Od usiewu i żniwa. (Lev. 25, 4.) Postanowionem to było dla tego, iżby leżąc przez rok odłogiem tęp żyźniejszą się stała, i żeby ubodzy w siódmym owym roku mogli zbierać na niej owoce same przez się rosnące. Rok ten nazywał się Szabatowym, i zaczynał się nie od miesiąca Nisan, czyli Marca, ale od Ti-

3. Nad ubogim też nie ulitujesz się u sądu.

4. Jeśli podkasz wółu nieprzyjaciela twego, albo osła błądzącego, odwiedź go do niego.

5. Jeśli użyżysz osła nienawidzącego ciebie, a on leży pod brzemieniem, nie miniesz, ale podźwigniesz z nim.

6. Nie nachyliš się na sąd ubogiego.

7. Kłamstwa się strzedz będziesz. Niewinnego y sprawiedliwego nie zabijesz: bo się brzydkę niezbożnym.

8. Ani darów brać będziesz, które y mądre zasłapiaia, y wywracaią słowa sprawiedliwych.

9. Przychodniowi przykrzyć się nie będziesz, wiecie bowiem dusze przychodniów, gdyżście y sami przychodniami byli w ziemi Egypcijskiej.

10. Sześć lat zasiewać będziesz ziemię twoię, y zbierzesz zboże ię.

11. Ale siódmego roku zaniechasz ię, y dasz ię odpocznąć: aby iedli ubodzy ludu twego: a cokolwiek zbędzie, niechay iedza zwierzęta polne: Tak uczynisz w winnicy y w oliwnicy twoię.

12. Sześć dni robić będziesz: siódmego dnia przestaniesz, aby odpoczął wół y osiel twój: y ochłodził się syn niewolnice twoię y przychodzień.

13. Wszystko com wam powiedział, chowaycie. A przez imię cudzych bogów nie będziecie przysięgać, ani będzie słyszane z ust waszych.

14. Trzykróć na każdy rok święta mi obchodzić będziecie.

15. Święta przasników strzedz będziesz, siedm dni ięś będziesz przasniki, iakom ói rozkazał, czasu miesiąca nowych, kiedyś wyszedł z Egiptu: Nie ukazesz się przed oczyma mými próżen.

16. A święto żniwa pierwiastek prace twoię, cokolwiek śiał na roli. Święto też na schodzie roku, gdy zbierzesz wszystkie zboża twe z pola.

sri, czyli Września. W roku tym wszyscy niewolnicy pochodzenia hebrajskiego, jeżeli chcieli, bywali usamowolniani, jak się okaz. wyż. r. 21, 2. W tym roku także darowywany był Hebrajczykom dług zaciągnięty z pożyczki. (Deut. r. 15). Na początku tego roku, w Święto Kuczek, cały lud słuchał czytania księgi praw zawartych w Deuteronomium.

13. *Nie będziecie przysięgać.* Hebr. *nie będziecie wspominać bogów cudzych.* — *Ani będzie słyszane.* Ich wzmianka.

15. *Czasu miesiąca nowych.* W miesiącu Nisan, w którym wyszli z Egiptu, i w którym, tak w Egipcie, jak i w Palestynie, nowe owoce dojrzewają. — *Nie ukazesz się przed oczyma mými próżen.* T. j. przychodząc do przybytku, lub kościoła na święta Paschy, Pięćdziesiątnicy i Namiotów, nie przybędziesz bez daru, przeznaczonego na utrzymanie publicznej czci Bożej, i lewitów. Ofiara ta zwała się *dobrowolną* (Deut. 16, 10), bo chociaż wszystkim była nakazana, jednakże ilość jej przepisana nie była, lecz to pobożności każdego było zostawionem.

16. *A święto żniwa.* To jest, obchodzić będziesz święto Pięćdziesiątnicy, czyli Zielonych Świątek, i wtedy przyniesiesz mi na ofiarę chleby pszenne przyrządzone z pierwszego żniwa, jak w święto Paschy ofiarowałeś mi dojrzewające kłosy jęczmienne. A więc na Zielone Świątki wy-

17. Ter in anno apparebit omne masculinum tuum coram Domino tuo. (*Infr. 34, 23*).

18. Non immolabis super fermento sanguinem victimae meae, nec remanebit adeps solemnitate meae usque mane.

19. Primitias frugum terrae tuae deferēs in domum Domini Dei tui. Non coques haedum in lacte matris suae. (*Infr. 34, 26*).

20. Ecce ego mittam Angelum meum, qui praecedat te, et custodiat in via, et introducat in locum, quem paravi.

21. Observa eum, et audi vocem ejus, nec contemnendum putes: quia non dimittet, cum peccaveris, et est nomen meum in illo.

22. Quodsi audieris vocem ejus, et feceris omnia quae loquor, inimicus ero inimicis tuis, et affligam affligentes te. (*Deut. 7, 12*).

23. Praecedetque te Angelus meus, et introducet te ad Amorrhaeum, et Hethaeum, et Pherezaeum, Chananaeumque et Hevaeum, et Jebusaeum, quos ego conteram. (*Infr. 33, 2. Jos. 24, 11*).

24. Non adorabis deos eorum, nec coles eos: non facies opera eorum, sed destrues eos, et confringes statuas eorum. (*Deut. 7, 25*).

25. Servietisque Domino Deo vestro, ut benedicam panibus tuis et aquis, et auferam infirmitatem de medio tui.

26. Non erit infœcunda, nec sterilis in terra tua: numerum dierum tuorum implebo.

27. Terrorem meum mittam in praecursum tuum, et occidam omnem populum, ad quem ingredieris: cunctorumque inimicorum tuorum coram te terga vertam:

28. emittens crabrones prius, qui fugabunt Hevaeum, et Chananaeum, et Hethaeum, antequam introeas *.

29. Non ejiciam eos a facie tua anno uno: ne terra in solitudinem redigatur, et crescant contra te bestiae *. (*Deut. 7, 20*).

30. Paulatim expellam eos de conspectu tuo, donec augearis, et possideas terram.

17. Trzykroć do roku ukaże się wszelki mężczyzna twój przed Panem Bogiem twoim.

18. Nie będziesz ofiarował przy kwasie krwie ofiary mojej, ani zostanie tłustość święta mego aż do zaranja.

19. Pierwociny zbóż ziemi twojej przyniesiesz do domu Pana Boga twego. Nie będziesz warzył kozłęcia w mleku matki jego.

20. Oto ja posłę Anioła mego, któryby szedł przed tobą, y strzegł na drodze, y wprowadził cię na miejsce którym nagotowałem.

21. Szanuj go, y słuchaj głosu jego, ani go lekce uważaj: boć nie odpuści kiedy zgrzeszysz, y jest imię moje w nim.

22. A jeśli usłuchasz głosu jego, a uczynisz wszystko, co mówię: Nieprzyacielem będę nieprzyaciółom twoim, y utrafię którzy cię trapią:

23. Y pójdzie Anioł mój przed tobą, y wprowadzi cię do Amorrezytyka, y Hetezytyka, y Pherezetytyka, y Chananezytyka, y Hewezytyka, y Jebuzezytyka, które ja zetnę.

24. Nie pokłónisz się bogóm ich, ani im służyć będziesz: nie będziesz czynił to co oni czynią: ale ie popsuiesz y połamiesz bałwany ich.

25. A służyć będziecie Panu Bogu waszemu: abym błogosławił chlebóm twoim y wodam, a odiał niemoc z pośrodku ciebie.

26. Nie będzie nierodząyna ani nieplodna w ziemi twojej, liczbę dni twoich wypełnię.

27. Strach mój puszcę na uprzedzenie twoje, y pobije wszystek lud do którego wędziesz: y wszystkich nieprzyjaciół twoich przed tobą tył obróce.

28. Puściwszy piérwéj sierszenie przed tobą, które wypędzą Hewezytyka, y Chananezytyka, y Hetezytyka, piérwéj niżli wnidziesz.

29. Nie wyrzucę ich przed obliczem twoim za ieden rok: aby się ziemia w pustynią nie obróciła, y nie namnożyło się na cię bestii.

30. Pomału ie wypędzę z oczu twych, aż się rozmnożysz, y posiędziesz ziemię.

magał Bóg, aby mu ofiarowano pierwiastki wszystkich zbóż, t. j. całego zniwa pszenicznego.—*Święto też na schodzie roku.* T. j. święto Kuczek, czyli Namiotów (które z grec. zwały się *scenopegia*), bo wtedy rozbijali namioty i w nich przez dni siedm mieszkali. Mówi się tu *na schodzie roku*, t. j. we Wrześniu, wtedy bowiem kończył się i zaczynał zwyczajny rok u Żydów, chociaż co do świąt, czyli rok kościelny zaczynał się w Marcu, czyli Nisan.

17. *Trzykroć do roku.* Na Wielkanoc, Zielone Świątki i święto Namiotów; prawo to obowiązywało wszystkich mężczyzn, jak tu się mówi, od roku ich życia 20—60. (*Lev. 27, 3*).—*Przed Panem Bogiem.* Przed Arką, albo przed Przybytkiem.

18. *Nie będziesz ofiarował przy kwasie.* Jak gdyby mówił: Wynies z domu wszystko kwasne, wprzódym zabijesz baranka wielkanocnego.—*Święta mego.* T. j. ofiar, które mi będą składane w czasie świąt.—*Aż do zaranja.* Na dzień następny.

19. *W mleku.* T. j., z samém mlekiem w garnku, albo dopóki sse mleko, albo razem z jego matką. Ś. Klem. Al.

(2. Stron.) tak mówi: *Niech nie będzie przyprawą zabitego to, co żyjącemu służyło za pokarm.*

20. *Anioła mego.* Michała Archaniola, przełożonego i opiekuna Synagogi.

21. *Ani go lekce uważaj.* Hebr. *ani go wyznawaj do gorzkości.* Wers. Grec., *nie bądź mu nieposłusznym.*—*Jest imię moje w nim.* On przedstawia imię, powagę i wolę moję, *Imię często* oznacza powagę i potęgę.

24. *Co oni czynią.* Czcząc bałwany.

25. *Chlebom twoim i wodom.* Pokarmowi i napojowi.

26. *Liczbę dni twoich wypełnię.* Długowiecznym będziesz na ziemi.

28. *Puściwszy piérwéj szerszenie.* Co się i stało. (*Jos. 24, 12*), i pow. w ks. Mądr. 12, 8.: *Posłałeś uprzedzaczę przed wojskiem twém szerszenie.*

29. *Aby się ziemia w pustynią nie obróciła.* Żywna więc i obszerna była Chananea, kiedy zboż i owoców jej tak dalece nie mogły spożyć trzy miliony ludzi, iż wielka jeszcze pozostawałaby pustynia na siedlisko dla dzikich zwierząt, jeśliby Chananejczycy nie pozostali byli w niektórych jej częściach.

31. Ponam autem terminos tuos a Mari rubro usque ad mare Palaestinarum et a deserto usque ad fluvium: tradam in manibus vestris habitatores terrae, et ejectionem eos de conspectu vestro.

32. Non inibis cum eis foedus, nec cum diis eorum. (*Infr. 34, 15*).

33. Non habitent in terra tua, ne forte peccare te faciant in me, si servieris diis eorum: quod tibi certe erit in scandalum.

31. A granice twoje położę od morza czerwonego, aż do morza Palestyńskiego, a od puszczey aż do rzeki: podam w ręce wasze obywateli ziemi, y wyrzucę ie od oczu waszych.

32. Niepostanowisz z nimi przymierza, ani z bogami ich.

33. Niechay nie mieszkają w ziemi twojej: by cie snadź nie przyprawili o grzech przeciwko mnie, ieślibyś służył Bogom ich: co tobie pewnie będzie ku zgorszeniu.

CAPUT XXIV.

ROZDZIAŁ 24.

O przymierzu Izraelitów z Bogiem, i zostawianiu Mojżesza na górze przez dni 40.

1. Moysi quoque dixit: Ascende ad Dominum tu, et Aaron, Nadab, et Abiu, et septuaginta senes ex Israel, et adorabitis procul.

2. Solusque Moyses ascendet ad Dominum, et illi non appropinquabunt: nec populus ascendet cum eo.

3. Venit ergo Moyses et narravit plebi omnia verba Domini, atque iudicia; responditque omnis populus una voce: Omnia verba Domini, quae locutus est, faciemus.

4. Scripsit autem Moyses universos sermones Domini; et mane consurgens aedificavit altare ad radices montis, et duodecim titulos per duodecim tribus Israel.

5. Misitque juvenes de filiis Israel, et obtulerunt holocausta, immolaveruntque victimas pacificas Domino, vitulos.

6. Tulit itaque Moyses dimidiam partem sanguinis, et misit in crateras; partem autem residuum fudit super altare.

7. Assumensque volumen foederis, legit audiente populo, qui dixerunt: Omnia, quae locutus est Dominus, faciemus, et erimus obedientes.

8. Ille vero sumptum sanguinem respersit in populum, et ait: Hic est sanguis foederis, quod pepigit Dominus vobiscum super cunctis sermonibus his. (*Hebr. 9, 20*).

9. Ascenderuntque Moyses et Aaron, Nadab et Abiu, et septuaginta de senioribus Israel;

10. et viderunt Deum Israel; et sub pedibus ejus quasi opus lapidis sapphirini, et quasi coelum, cum serenum est.

1. Mojżeszowi też rzekł: Wstąp do Pana ty, y Aaron, Nadab, y Abiu, y siedmdziesiąt starszych z Izraela, y pokłonicie się zdaleka.

2. A sam Mojżesz wstąpi do Pana, a oni nie przybliży się: ani lud nie wstąpi z nim.

3. Przyszedł tedy Mojżesz, y powiedział ludowi wszystkie słowa Pańskie, y sady. Y odpowiedział wszytek lud iednym głosem: Wszystkie słowa Pańskie które mówił, uczynimy.

4. Y napisał Mojżesz wszystkie słowa Pańskie: a rano wstawszy, zbudował ołtarz przy samej górze, y dwanaście tytułów, według dwanaście pokoleń Izraelowych.

5. Y posłał młodzieńce z synów Izraelowych, y ofiarowali całopalenia, y ofiarowali ofiary zapokojne Panu cielne.

6. Wziął tedy Mojżesz połowicę krwi, y wlał w czasę: a drugą połowicę wylał na ołtarz.

7. Y wziawszy księgi przymierza, czytał, a lud słuchał: którzy rzekli: Wszystko co rzekł Pan, uczynimy, y będziemy posłuszni.

8. A on wzięta krwią pokropił lud, y rzekł: Ta jest krew przymierza, które Pan postanowił z wami na wszystkie te słowa.

9. Y wstąpili Mojżesz y Aaron, Nadab y Abiu, y siedmdziesiąt z starszych Izraelowych.

10. Y ujrżeli Boga Izraelowego: a pod nogami iego iako robota kamienia szafirowego, a iako niebo gdy pogodne iest.

31. *Od puszczey aż do rzeki.* Od pustyni Arabskiej aż do Eufratu.

33. *Ku zgorszeniu.* Hebr., *Na sidło.* Grzech bałwochwalstwa, powszechny u Chananejczyków, stanie się dla ciebie zgorszeniem, powodem do skażenia obyczajów.

R. 24.—1. *Nadab i Abiu.* Starsi synowie Aarona.—*Siedmdziesiąt starszych.* Z przedniejszych ludzi; t. j. ci sami, o których się mówi (Num. 11, 25), że prorokowali.—*Pokłonicie się zdaleka.* Bogu, przez Anioła objawiającemu się we mgłę na wierzchołku góry Synaj, i rozmawiającemu z Mojżeszem.

2. *Do Pana.* Do mgły na wierzchołku Synaj. Sam tylko Mojżesz w towarzystwie sługi swego Jozuego (w. 13). Siedmdziesięciu zaś starszym wespół z Aaronem kazano pozostać pod górą, dla rządzenia nim.

3. *Powiedział ludowi.* Aby on objawił swe zezwolenie, i tém wierniej zachowywał prawo dobrowolnie

przyjęte.—*Sady.* Ustawy sądowe.

4. *I dwanaście tytułów.* Albo dwanaście kolumn kamiennych, albo z dwunastu tych kamieni zbudowany był ołtarz. Pierwsze mniemanie prawdopodobniejsze.

5. *Młodzieńców.* Wers. Chald., *pierworodnych synów Izraelskich*, którzy w prawie natury byli kapłanami; kapłaństwo bowiem Aaronowe jeszcze nie było ustanowione.

6. *Połowicę krwi.* U dawnych był zwyczaj zatwierdzania przymierza ofiarami i krwią.

8. *Krwią pokropił lud.* Przez wylanie i pokropienie krwi przy zawieraniu przymierza oznaczano, iż będzie ono zachowywane, nawet z niebezpieczeństwem życia. Tu krew była figurą krwi Chrystusa, którą zatwierdzone zostało nowe przymierze (Hebr. 9, 19). P. W.

10. *Ujrżeli Boga Izraelowego.* Nie w jego istności, lecz jakby przez cień jaki w postaci widzialnej, ludz-

11. Nec super eos, qui procul receserant de filiis Israel, misit manum suam, videruntque Deum, et comederunt, ac biberunt.

12. Dixit autem Dominus ad Moysen: Ascende ad me in montem, et esto ibi: daboque tibi tabulas lapideas, et legem, ac mandata quae scripsi, ut doceas eos.

13. Surrexerunt Moyses et Josue, minister ejus; ascendensque Moyses in montem Dei,

14. senioribus ait: Expectate hic donec revertatur ad vos. Habetis Aaron et Hur vobiscum: si quid natum fuerit quaestionis, referetis ad eos.

15. Cumque ascendisset Moyses, operuit nubes montem.

16. et habitavit gloria Domini super Sinai, tegens illum nube sex diebus; septimo autem die vocavit eum de medio caliginis.

17. Erat autem species gloriae Domini, quasi ignis ardens super verticem montis in conspectu filiorum Israel.

18. Ingressusque Moyses medium nebulae, ascendit in montem; et fuit ibi quadraginta diebus, et quadraginta noctibus. (*Deut. 9, 9.*)

11. Ani ściągnął ręki swę na te, którzy daleko odstąpili z synów Izraelowych, y widzieli Boga, y iedli y pili.

12. Y rzekł Pan do Moysesza: Wstąp do mnie na górę, y bądź tam: a dam ci tablice kamienne, y zakon y przykazanie, którym napisał, abyś ie nauczył.

13. Wstali Moyses z Jozue sługa iego: y wstępując Moyses na górę Bożą,

14. rzekł do starszych: Poczekaycie tu aż się wrócimy do was. Macie Aaron y Hur z sobą, iesli się iaka sprawa otworzy, odnieściecie do nich.

15. A gdy wstąpił Moyses, okrył oblok górę,

16. y mieszkala chwała Pańska na Synai, zakrywszy ia oblokiem przez sześć dni: a siódmego dnia zawołał go z pośrodku mgły.

17. A pozór chwały Pańskiej był iako ogień palający na wierzchu góry przed oczyma synów Izraelowych.

18. Y wszedłszy Moyses w pośrodek mgły wstąpił na górę, y był tam czterdzieści dni, y czterdzieści nocy.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 24. w. 8. *Ta jest krew przymierza.* Toć było starego Testamentu postanowienie, gdy po daniu Zakonu na górze Synai, uczynił Bóg z Żydami przymierze, i obiecał im wiele dobrego, oni mu też obiecali posłuszeństwo. I uczynił to przymierze przez ofiarę i kropienie temi słowy: *Ta jest krew przymierza, które Pan postanowił z wami. Które słowa Paweł ś. (do Żyd. 9.) tak przywodzi. Ta jest krew testamentu: co się tak rozumie: Ta jest krew, przez którą się postanawia i umacnia wola i obietnica Boża. Toć figura była i wypełniła się na ostatniej wieczerzy, gdy Pan Chrystus postanowił Sakrament ciała i krwi swojej. Bo to jasnie pisze, Luc. 22. I Paweł ś. Cor. 11. Ten kielich nowym testamentem jest we krwi mojej. Także Mat. 26. Marc. 14. A tak jako tam Moysesz pierwój ofiarował, toż dopiero kropił lud krwią ofiarowaną: także też i Pan Chrystus pierwój krew swoją na wieczerzy Bogu ofiarował, potem dał do pożywiania. Przetóż na ten czas Pan Chrystus prawdziwie ofiarował, i to była Msza, albo ofiara Chrześcijańska, którą nowy testament jest utwierdzony. A jako tam w starym przymierzu krew prawdziwa była, tak i tu prawdziwa krew być musi: bo inaczej, mocniejby stary testament był utwierdzony krwią, niż nowy prostem winem.*

CAPUT XXV.

ROZDZIAŁ 25.

O składaniu darów na urządzenie Przybytku, Arki, Stołu, Lichtarzów i t. d.

1. Locutus est Dominus ad Moysen, dicens:

2. Loquere filiis Israel, ut tollant mihi primitias ab omni homine, qui offeret ultroneus, accipietis eas. (*Infr. 35. 5.*)

3. Haec sunt autem quae accipere debetis: Aurum, et argentum, et aes,

4. hyacinthum et purpuram, coccumque bis tintum, et byssum, pilos caprarum,

kię zapewne.—*Jako robota kamienia.* Pod nogami Boga ukazała się jakby posadzka wysłana z szafiru.

11. *Na tych, którzy daleko odstąpili.* Na starszych, którzy oddzielili się od ludu, i z Moyseszem wstąpili na górę. — *Ani ściągnął ręki swęj.* Śmiercią ich nie ukarał, i nie złego nie ucierpieli, chociaż widzieli Boga. — *Jedli i pili.* Później, po powrocie z góry, radując się z oglądania Boga.

13. *Na górę Bożą.* Na wyższą część góry Synai.

14. *Poczekajcie tu.* Z ludem; a może i palcem wskazał Moysesz na oboz z ludem; powracajcie do ludu, dla rządzenia nim i utrzymania go w powinności.

16. *Chwała Pańska.* Majestat Boski ukazywał się przez dziwne zjawiska mgły i ognia.

17. *Jako ogień.* Wyraz *jako*, oznacza tu niepodobieństwo,

1. Y rzekł Pan do Moysesza, mówiąc:

2. Mów synóm Izraelowym, aby mi wzięli pierwiastki od każdego człowieka, który ofiaruje dobrowolnie, weźmiecie ie.

3. A to iest co brać macie, złoto y srebro y miedź,

4. hyacint, y szarłat, y karmazyn dwakroć farbowany, y biśiór, y sierć kozią,

stwo, ale rzeczywistość rzeczy, jak np. gdy się mówi (Joan. 1, 14); *Widzieliśmy go jako jednorodzonego.*

18. *I wszedłszy Moysesz:* Zostawiwszy Jozuego na górze.—*Był tam czterdzieści dni.* W Deut. 9, 9, dodano, że Moysesz przez te 40 dni nic nie jadł i nie pił. Do tych dni 40tu zaliczają się i owe sześć, o których w w. 16.

R. 25.—2. *Pierwiastki.* Ofiary tych darów zowie pierwiastkami, albo dla tego, że to była pierwsza wspólna Izraelitów ofiara na urządzenie Przybytku; albo że Bóg chciał, iżby to, co jest najpierwszego i najprzedszy, było mu ofiarowane; albo że składana była w ten sposób, w jaki były ofiarowane pierwociny z owoców, t. j. przez oddzielenie pewnej części na ofiarę Bogu.

4. *Hyacint.* Wełnę hyacintowego, czyli błękitnego,

5. et pelles arietum rubricatas, pellesque janthinas, et ligna setim,

6. oleum ad luminaria concinnanda, aromata in unguentum, et thymiamata boni odoris:

7. lapides onychinos, et gemmas ad ornandum ephod, ac rationale.

8. Facientque mihi sanctuarium, et habitabo in medio eorum:

9. juxta omnem similitudinem tabernaculi, quod ostendam tibi, et omnium vasorum in cultum ejus: sicque facietis illud:

10. Arcam de lignis setim compingite, cujus longitudo habeat duos et semis cubitos: latitudo, cubitum et dimidium: altitudo, cubitum similiter ac semissem.

11. Et deaurabis eam auro mundissimo intus et foris: faciesque supra coronam auream per circuitum:

12. et quatuor circulos aureos, quos pones per quatuor arcae angulos: duo circuli sint in latere uno, et duo in altero.

13. Facies quoque vectes de lignis setim, et operies eos auro.

14. Inducesque per circulos, qui sunt in arcae lateribus, ut portetur in eis:

15. qui semper erunt in circulis, nec unquam extrahentur ab eis.

16. Ponesque in arca testificationem, quam dabo tibi.

17. Facies et propitiatorium de auro mundissimo: duos cubitos et dimidium tenebit longitudo ejus, et cubitum ac semissem latitudo.

18. Duos quoque Cherubim aureos et productiles facies, ex utraque parte oraculi.

19. Cherub unus sit in latere uno, et alter in altero.

20. Utrumque latus propitiatorii tegant, expandentes alas, et operientes oraculum, respiciantque se mutuo versis vultibus in propitiatorium, quo operienda est arca,

21. in qua pones testimonium, quod dabo tibi.

22. Inde praecepit, et loquar ad te supra pro-

5. Y skóry baranie czerwono farbowane, y skóry fiołkowe, y drzewo Setim:

6. oliwę do przyprawienia światła, wonne rzeczy na masę, y kadzenia dobréj wóni:

7. kamienie onychiny, y drogie kamienie na ozdobienie Ephod y Racionala.

8. Y uczynią mi Świątnię, y będę mieszkał w pośrodku ich:

9. wedle wszystkiego podobną przybytku, który ukażę tobie, y wszystkiego naczynia ku służbie jego: A uczynicie ją tak:

10. Skrzynię z drzewa Setim spóycie, której długość niech ma półtrzecia łokcia, szerokość półtora, wysokość także półtora.

11. Y pozłosisz ją złotem co naczystszy wewnątrz y zewnątrz: y uczynisz na nię koronę złota w koło:

12. y cztery kolca złote, które przyprawisz do czterech węglów skrzyni: dwa kolca niech będą na jednym boku, a dwa na drugim.

13. Uczynisz też drażki z drzewa Setim, y powleciesz je złotem:

14. y przewleciesz je przez kolca które są na bokach skrzyni, aby ją na nich noszono:

15. które zawsze będą w kołcach, a nigdy z nich wyięte nie będą.

16. Y włożysz do skrzyni świadectwo, które dam tobie.

17. Uczynisz y ubłagalnią ze złota naczystszego: półtrzecia łokcia będzie miała długość ię, a półtora łokcia szerokość.

18. Dwa też Cherubiny złote y bite uczynisz po obu stron wyrocznice.

19. Cherub jeden niech będzie na jednym boku, a drugi na drugim.

20. Obadwa boki ubłagalnie niechay zakrywaia rozciągając skrzydła, a zakrywaiać ubłagalnią, y niechay jeden na drugiego patrzy, obróciwszy twarz na ubłagalnią, którą ma bydz nakryta skrzynia.

21. Do której włożysz świadectwo które dam tobie.

22. Ztamtąd będę przykazował, y będę mówił do

albo fiołetowego koloru. — *Szarłat*. Wełnę nakrapianą kolorem czerwonym. — *Karmazyn*. Wełnę dwakroć farbowaną czerwona gliną. — *Bisior*. Jest to rodzaj jakiegoś lnu najdelikatniejszego i najbielszego. — *Sierć kozłg*. Do wytkania pilścianych płócien, któremi Arka miała być przykrywana.

5. *Skóry fiołkowe* (fiołkowego koloru), *drzewo Setim*. Patrz Wujka.

8. *Świątnię*. Przybytek w którymby był czczonym.

9. *Podobną przybytku* (owoi), *który ukażę tobie*. Którego plan i kształt wskażę tobie na górze Synai.

10. *Długość niech ma półtrzecia łokcia*. Jest tu mowa o łokciu pospolitym, którego długość jest taka, jaka od zgięcia ręki do końca ukazującego palca, i zawiera 24 cale, czyli dwie wielkie pigdzie.

11. *Pozłosisz*. Blachami złotemi pokryjesz. — *Koronę złotą*. Oblamowanie, wystający brzeg kwadratowy; bo i arka była kwadratowa.

12. *Cztery kolca*. Uczterech rogów arki, przez które kolca przesuwaly się drażki, iżby arka mogła być niesiona przez kapłanów.

16. *Świadectwo*. Tablice prawa; prawo bowiem często zowie się świadectwem, bo zawiera w sobie zaświadczenie woli Boskiej, i w niem Bóg zostawił poświadczenie o tem, czego żąda od ludzi. W arce nie innego prócz tablic prawa nie przechowywano, jak wyraźnie powiada Pismo ś. (III. Reg. 8, 9. i II. Paral. 5, 10). Naczynie z manną, i laska Aarona przechowywały się, nie w arce, a tylko w przybytku.

17. *Ublagalnią*. Wieko, przykrycie Arki (w. 20), tejże długości i szerokości co i arka, i było z samego złota, nie z drzewa Setim. P. W.

18. *Dwa też Cherubiny*. W postaci ludzkiej dwóch młodzieńców skrzydlatych, jak zwykle malują Aniołów. Prawdopodobna jest, że mieli kształt czterech zwierząt, t. j. człowieka, orła, lwa i wołu (Ezech. r. 4); po części skrzydłami, częścią ciałem swoim pokrywali całą ubłagalnię. Skrzydła były w ten sposób rozpostarte, iż tworzyły jakby stolicę. — *Bite*. Uczynione nie przez odlewanie, ale z ciągniętego złota.

21. *Świadectwo*. Tablice prawa, jak pow. w. 16.

pitatorium, ac de medio duorum Cherubim, qui erunt super arcam testimonii, cuncta quae mandabo per te filiis Israel.

23. Facies et mensam de lignis setim, habentem duos cubitos longitudinis, et in latitudine cubitum, et in altitudine cubitum ac semissem.

24. Et inaurabis eam auro purissimo: faciesque illi labium aureum per circuitum,

25. et ipsi labio coronam interrasilem altam quatuor digitis: et super illam, alteram coronam aureolam.

26. Quatuor quoque circulos aureos praeparabis, et pones eos in quatuor angulis ejusdem mensae per singulos pedes.

27. Subter coronam erunt circuli aurei, ut militantur vectes per eos, et possit mensa portari.

28. Ipsos quoque vectes facies de lignis setim, et circumdabis auro ad subvehendam mensam.

29. Parabis et acetabula, ac phialas thuribula, et cyathos, in quibus offerenda sunt libamina, ex auro purissimo.

30. Et pones super mensam panes propositionis in conspectu meo semper.

31. Facies et candelabrum ductile de auro mundissimo, hastile ejus, et calamos, scyphos, et sphaerulas, ac lilia ex ipso procedentia.

32. Sex calami egredientur de lateribus, tres ex uno latere, et tres ex altero.

33. Tres scyphi quasi in nucis modum per calamos singulos, sphaerulaeque simul, et lilium: et tres similiter scyphi instar nucis in calamo altero, sphaerulaeque simul et lilium: hoc erit opus sex calamerom, qui producendi sunt de hastili:

34. in ipso autem candelabro erunt quatuor scyphi in nucis modum, sphaerulaeque per singulos, et lilia.

35. Sphaerulae sub duobus calamis per tria loca, qui simul sex fiunt, procedentes de hastili uno.

36. Et sphaerulae igitur et calami ex ipso erunt, universa ductilia de auro purissimo.

37. Facies et lucernas septem et pones eas super candelabrum, et luceant ex adverso.

38. Emunctoria quoque et ubi, quae emuncta sunt, extinguantur, fiant de auro purissimo.

39. Omne pondus candelabri cum universis vasibus suis habebit talentum auri purissimi.

40. Inspice, et fac secundum exemplar, quod tibi in monte monstratum est. (Act. 7, 44. Hebr. 8, 5).

ciebie, nad ublagania y z pośrodku dwu Cherubów, którzy będą na skrzyni świadectwa, wszystko co rozkażę przez cię synóm Izraelowym:

23. Uczynisz też y stół z drzewa Setim, mający dwa łokcie wzdłuż, a łokieć w szerz, a nazwysz półtora łokcia.

24. Y pozłocisz ji złotem naczystszym: y uczynisz mu listwę złotą w koło.

25. A na listwie koronę miejscami gładką, na cztery palce wysoką, a na nię drugą koronę złocichną.

26. Zgotujesz też cztery kolca złote, y przypawisz ie do czterech węglów tegóż stoła każdej nogi.

27. Pod koroną będą kolca złote, aby drażki przez nie przewłoczono, a można stół nosić.

28. Same też drażki uczynisz z drzewa Setim, y powleciesz złotem dla noszenia stołu.

29. Sprawisz też miski y czasze, kadziedlnice y kubki, w których mają być ofiarowane mokre ofiary ze złota naczystszego.

30. Y będziesz kładł na stół chleby pokładne przed obliczem moim zawsze.

31. Uczynisz też lichtarz ukowany ze złota naczystszego, słupiec iego y pióra, czaszki y gałki, y lilie z niego pochodzące.

32. Sześć piór wynidzie z boków, trzy z boku iednego, a trzy z drugiego.

33. Trzy czaszki iakoby na kształt orzecha na każdym piórze, y gałka współ y lilia: y także trzy czaszki na kształt orzecha na piórze drugim, y gałka współ y lilia, ta będzie robota sześci piór, które mają wywiedzione być z słupca:

34. ale na samym lichtarzu będą cztery czaszki na kształt orzecha, gałki też u każdej y lilie.

35. Gałki pod dwiema piórami na trzech miejscach, których współ sześć będzie wychodzących z słupca iednego.

36. A tak, y gałki y pióra z niego będą wszystkie ukowane ze złota naczystszego.

37. Uczynisz też siedm lamp, a postawisz ie na lichtarzu aby świeciły na przeciwko.

38. Nożyczki też, y w czym ustrzyżki będą gaszone, niech będą ze złota naczystszego.

39. Wszystkie waga lichtarza ze wszystkim naczyniem iego, będzie miała talent złota naczystszego.

40. Patrzay a uczyni na kształt któryć na górze ukazany iest.

23. Stół. Na którym umieszczano dwanaście chlebów pokładnych.

25. Koronę miejscami gładką. T. j. takię roboty snycerskiej, gdzie niektóre miejsca zostawiono gładkie, a niektóre rzeźbione. Drugą koronę. Trzecia to już była lisztwa, czyli lamówka, położone jedna nad drugą, już dla ozdoby, już z potrzeby, żeby nic nie zsuwało się ze stołu. — Złocichną. T. j. z czystego złota, lecz bardzo małą i cienką.

29. Miski. Tace, na które składano mąkę, przeznaczoną na ofiarę, chleby i t. p. (Lev. 2, 4).

30. Chleby pokładne. Patrz W.

31. Słupiec jego i pióra. Ze słupca, z dwóch stron

wznosiły się po trzy pióra, czyli ramiona, do wysokości wierzchołka słupca.

34. Ale na samym lichtarzu. Na samym słupcu lichtarza.

37. Na przeciwko. Ku stołowi chlebów pokładnych. Siedm owych lamp paliły się przez całą noc; rano zaś cztery z nich były gaszone, a trzy pozostawały i przez cały dzień utrzymywały światło.

38. I w czem ustrzyżki będą gaszone. Naczyńka, do których rzucano części knota spalonego i ustrzyżonego szczypcami.

39. Talent złota. Patrz W.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 25. w. 5. *Skóry fioletowe*. Inni z żydowskiego, *pelles taxorum*, a naszy, skóry Borsukowe, przekładają. Lecz się sami Żydowie o tém słowie *Thechassin*, niezgadzają, jedni tego, drudzy owego zwierzęcia skórę być powiadają. Hieronim ś. i LXX. tłumacze, wszędzie *Hiacintinas*, albo *Jantynas* wykładają. 1. *Josephus lib. 3. Antiq. cap. 4.*, mówi, że te oboje skóry owce były, jedno czerwone, a drugie brunatno farbowane: z kąd się nieumiejętność tych nowych Żydów pokazuje.

5. *Drzewo Setim*. Zowią to drudzy Cedrem albo Jedliną, aleć to drzewo Setim nie rodzi się indziej, tylko w Arabii: jest drzewo bardzo mocne, nigdy nie butwiejące, i dziwnie lekkie i cudne. *Hieron. in Isai. 41.* zowią je *Spina alba*, dla jakiegoś podobieństwa w liściu, *vide Dioscoridem lib. 3. cap. 12.*

17. *Uczynisz i ubłagalnię*. Tablica złota nad skrzynią była, jakoby wieko, w rękach dwu Cherubinów, tę zowie *Propitiatorium*, to jest ubłagalnia. Jakoby miejsce ubłagalne między Cherubinami: bo tam się Bóg Mojżeszowi okazał, i tam bywał ubłagany, jako samże Bóg obiecał (ver. 22). Toż miejsce zowie *Oraculum*, cośmy przełożyli wyrocznicą, (ver. 18). Bo kiedy się Mojżesz radził w czem Pana Boga, odpowiadał mu i wyroki dawał, z tejże ubłagalni, jako też to obiecał, (ver. 22), gdzie też pisze że się tamże Bóg ukazywał i odpowiadał między dwiema Cherubinami, dla tego zwano Pana, siedzącym na Cherubinach.

30. *Chleby pokładne*. Te chleby dwojakó w żydowskim zowie. 1. Chleby obliczności, iż przed Bożą oblicznością były kładzione. 2. Chleby rozłożone, iż były porządnie rozłożone, z jedną stronę sześć, z drugą także sześć. 70-cio tłumacze podczas zowią chleby obliczności, podczas chleby pokładne. Zaciński tłumacz zawždy chleby pokładne zowie.

39. *Talent złota*. Pospolity talent jako niektórzy piszą miał funtów sześćdziesiąt, a kościelny 120, a drudzy mniemają, iż talent miał sto funtów. Czytaj Ezech. 45. i 2. Paralip. 25.

CAPUT XXVI.

ROZDZIAŁ 26.

O kształcie budowy Przybytku, i różnych jego części.

1. *Tabernaculum vero ita facies: Decem cortinas de bisso retorta, et hyacintho, ac purpura, coccoque bis tincto, variatas opere plumario facies.*

2. *Longitudo cortinae unius habebit viginti octo cubitos: latitudo quatuor cubitorum erit. Unius mensurae fient universa tentoria.*

3. *Quinque cortinae sibi jungentur mutuo, et aliae quinque nexu simili cohaerebunt.*

4. *Ansulas hyacinthinas in lateribus ac summitatibus facies cortinarum, ut possint invicem copulari.*

5. *Quinquagenas ansulas cortina habebit in utraque parte, ita insertas, ut ansa contra ansam veniat, et altera alteri possit aptari.*

6. *Facies et quinquaginta circulos aureos, quibus cortinarum vela jungentia sunt, ut unum tabernaculum fiat.*

7. *Facies et saga cilicina undecim, ad operiendum tectum tabernaculi.*

8. *Longitudo sagi unius habebit: triginta cubitos, et latitudo quatuor: aequa erit mensura sagorum omnium.*

9. *E quibus quinque junges seorsum, et sex sibi mutuo copulabis, ita ut sextum sagum in fronte tecti duplices.*

10. *Facies et quinquaginta ansas in ora sagi unius, ut conjungi cum altero queat: et quinquaginta ansas in ora sagi alterius, ut cum altero copuletur.*

1. Przybytek zaśię tak uczynisz: Dziesięć opon z białoru kręconego, y z hiacintu, y szarlatu, y z karmazynu dwakroć farbowanego z odmiennych maści, robotą haftarską uczynisz.

2. Dłuż opony iednéy, będzie miała ośm y dwadzieścia łokiet: szerz na cztery łokcie będzie. Pod iedną miarą uczynione będą wszystkie opony.

3. Pieć opon będą spinane, iedna z drugą, y druga pięć także złączone będą.

4. Petliczki z Hyacintu po bokach y po wierzchochach opon uczynisz: aby się mogły iedna z drugą spinać.

5. Pięćdziesiąt pellic opona będzie miała po obu stronach, tak przyprawionych, aby petlica przeciw petlicy przysła a iedna mogła się spinać z drugą.

6. Uczynisz też pięćdziesiąt kółek złotych, któremi opon zasłony spięte bydz mają, żeby przybytek był ieden.

7. Uczynisz też dek włosianych iedenascie, dla okrywania przykrycia przybytku.

8. Długość deki iednéy będzie miała trzydzieści łokiet, a szerokość cztery: równa miara będzie wszystkich dek.

9. Z których pięć zepniesz osobno, a sześć złączysz iedną z drugą: tak żebyś szóstą dekę na czele przykrycia we dwoje złożył.

10. Poczynisz też pięćdziesiąt pellic na krain deki iednéy, aby się mogła z drugą spinać: y pięćdziesiąt petlic na krain drugiéy deki, aby się z drugą złączyła.

R. 26.—1. *Z odmiennych maści*. Hebr.: *cherubim*, jakby mówił: Uczynisz opony haftowane w rozmaite figury skrzydlate, desenie.

3. *Będą spinane iedna z drugą*. T. j. z dziesięciu opon zrobisz dwie wielkie, zszywając po pięć w iedną, a później dwie wielkie za pomocą pięćdziesięciu petlic będą spojone w iedną, (w. 5).

6. *Kółek złotych*. Aby za pomocą ich, dwie zasłony owych dwóch wielkich opon mogły być spajane i przykrywać cały przybytek, i żeby mogły być rozłączone

w razie przenaszania na inne miejsce przybytku.

7. *Dek włosianych jedynascie*. Hebr., *opon z włosin kozich jedynascie*; szaty bowiem z wełny koziej zowią się włosiane. Deki te, czyli zasłony spinane były z sobą w tenże sposób, jak i opony (w. 3).—*Dla okrywania przykrycia przybytku*. Na ten cel poczyniono wszystkie te opony, i przybytek miał cztery przykrycia: 1, z dziesięciu opon z białoru i t. d. (w. 1); 2, z jedenastu dek włosianych (w. 7); 3, ze skór baranich; 4, ze skór fioletowej farby (w. 14).

11. Facies et quinquaginta fibulas aeneas, quibus jungantur ansae, ut unum ex omnibus operimentum fiat.

12. Quod autem superfuerit in sagis, quae parantur tecto id est, unum sagum quod amplius est, ex medietate ejus operies posteriora tabernaculi.

13. Et cubitus ex una parte pendebit, et altera ex altera, qui plus est in sagorum longitudine, utrumque latus tabernaculi protegens.

14. Facies et operimentum aliud tecto de pellibus arietum rubricatis: et super hoc rursum aliud operimentum de janthinis pellibus. (*Infr.* 36, 19).

15. Facies et tabulas stantes tabernaculi de lignis setim,

16. quae singulae denos cubitos in longitudine habeant, et in latitudine singulos ac semissem.

17. In lateribus tabulae, duae incastraturae fient, quibus tabula alteri tabulae connectatur: atque in hunc modum cunctae tabulae parabuntur.

18. Quarum viginti erunt in latere meridiano, quod vergit ad austrum.

19. Quibus quadraginta bases argenteas fundes, ut binae bases singulis tabulis per duos angulos subijciantur.

20. In latere quoque secundo tabernaculi, quod vergit ad aquilonem, viginti tabulae erunt,

21. quadraginta habentes bases argenteas: binae bases singulis tabulis supponentur.

22. Ad occidentalem vero plagam tabernaculi facies sex tabulas,

23. et rursum alias duas, quae in angulis erigantur post tergum tabernaculi.

24. Eruntque conjunctae a deorsum usque sursum, et una omnes compago retinebit. Duabus quoque tabulis, quae in angulis ponendae sunt, similis junctura servabitur.

25. Et erunt simul tabulae octo, bases earum argenteae sedecim, duabus basibus per unam tabulam supputafis.

26. Facies et vectes de lignis setim quinque ad continendas tabulas in uno latere tabernaculi,

27. et quinque alios in altero, et ejusdem numeri ad occidentalem plagam:

28. qui mittentur per medias tabulas a summo usque ad summum.

29. Ipsas quoque tabulas deaurabis, et fundes in eis annulos aureos, per quos vectes tabulata contineant: quos operies laminis aureis,

30. Et eriges tabernaculum juxta exemplar, quod tibi in monte monstratum est. (*Supr.* 25, 40).

12. *Półowicą jej.* Ponieważ dek było jedenaste, a opon tylko dziesięć, i długość dek miała łokci 30, a opon 28.

15. *Deszczek stojących przybytku.* Deszczki te były jakby ściany przybytku, wznoszące się z trzech jego boków.

22. *Uczynisz sześć deszczek.* Jakby mówił: Przybytek od zachodniej strony będzie miał ośm deszczek, (w. 25), jednakże tak, iżby sześć było całych, t. j. pół-

11. Ktemu uczynisz pięćdziesiąt haftek miedzianych, któremi by pellice były zapinane, aby jedno ze wszystkich przykrycie było.

12. A co zbywać będzie z dek, które się na przykrycie gotują, to iest, iedna deka która zbywa, połowicą ię zakryiesz tył przybytku.

13. A po iedney stronie lokieć będzie wiśiał, a drugi po drugiey, który zbywa w długości dek, okrywaiąc obadwa boki przybytku.

14. Uczynisz też przykrycie drugie na wierzech z skór baranich czerwono farbowanych: a nad to ieszcze inne przykrycie z skór fółkowey farby.

15. Naczynisz też deszczek stojących przybytku z drzewa Setim.

16. Z których każda dziesięć łokiet będzie mieć na dłuż, a na szerż półtora.

17. Na bokach deszczki, dwoie fugowanie będzie, któremi deszczka iedna z drugą się spoi: y tym sposobem wszystkie deszczki będą zgotowane.

18. Z których dwadzieścia będą na południowym boku, który patrzy na wiatr południowy.

14. Którym czterdzieści podstawków srebrnych uleiesz, aby po dwu podstawku pod każdą deszczką na dwu węglach było podłożono.

20. Na drugim też boku przybytku, który patrzy na północy, dwadzieścia deszczek będzie.

21. Maiący czterdzieści podstawków srebrnych: dwa podstawki pod każdą deszczką będą podłożone.

22. A na zachodnią stronę przybytku uczynisz sześć deszczek.

23. Y zasię inne dwie, które na węglach niech będą postawione na zadzie przybytku.

24. Y będą spoione od dołu aż do wierzechu, a wszystkie iedna fuga będzie trzymala. Dwiea też deszczkam, które na węglach postawione byđz maia, takież spoienie zostawione będzie.

25. A będzie pospołu ośm deszczek, a podstawków ich srebrnych szesnaście, dwa podstawki na iednę deszczkę licząc.

26. Uczynisz y drażki z drzewa Setim, pięć na zatrzymanie deszczek po iednym boku przybytku.

27. A pięć drugich po innym, y tyle drugie na stronę zachodnią:

28. które będą przewleczone przez pośrzodek deszczek od końca do końca.

29. Same też deszczki pozłożisz, a uleiesz na nie kolca złote, przez któreby drażki spoione deszczki trzymały: które okryiesz blachami złotemi.

30. Y wystawisz przybytek tym kształtem któryć na górze ukazano.

tora-łokciowych (w. 16); dwie zaś ostatnie tylko pół-łokciove.

23. *Na węglach.* Jedna bowiem deszczka dotykała południowego boku przybytku, druga północnego.—*Na zadzie.* W stronie zachodniej; strona bowiem wschodnia, z której było wnijsie, nie miała żadnych deszczek.

26. *Uczynisz i drażki.* Drażki te, pokryte złotem, i przez kolca złote przewleczone, utrzymywały całą budowę przybytku, nie dozwalając, iżby deszczki mogły się zruszyć z miejsca.

31. Facies et velum de hyacintho, et purpura, coccoque bis tincto et bysso retorta, opere plumario et pulchra varietate contextum:

32. quod appendes ante quatuor columnas de lignis setim, quae ipsae quidem deauratae erunt, et habebunt capita aurea, sed bases argenteas.

33. Insetur autem velum per circulos, intra quod pones arcam testimonii, quo et sanctuarium, et sanctuarii Sanctuarii dividuntur.

34. Pones et propitiatorium super arcam testimonii in Sancto sanctorum:

35. mensamque extra velum: et contra mensam candelabrum in latere tabernaculi meridiano: mensa enim stabit in parte aquilonis.

36. Facies et tentorium in introitu tabernaculi de hyacintho, et purpura, coccoque bis tincto, et bysso retorta, opere plumarii.

37. Et quinque columnas deaurabis lignorum setim, ante quas ducetur tentorium: quarum erunt capita aurea, et bases aeneae.

CAPUT XXVII.

O budowie Ołtarza całopalenia, Sieni Przybytku i t. p.

1. Facies et altare de lignis setim, quod habebit quinque cubitos in longitudine, et totidem in latitudine, id est, quadrum, et tres cubitos in altitudine.

2. Cornua autem per quatuor angulos ex ipso erunt: et operies illud aere.

3. Faciesque in usus ejus lebetes ad suscipiendos cineres, et forcipes atque fuscinulas, et ignium receptacula. Omnia vasa ex aere fabricabis.

4. Craticulamque in modum retis aeneam, per cuius quatuor angulos erunt quatuor annuli aenei,

5. quos pones subter arulam altaris: eritque craticula usque ad altaris medium.

6. Facies et vectes altaris de lignis setim duos, quos operies laminis aeneis,

7. et induces per circulos, eruntque ex utroque latere altaris ad portandum.* (*Supr.*, 20, 24).

35. *Przed zasłoną.* T. j. która przedzielała miejsce Święte od Świętego Świętych, a które to ostatnie miejsce zajmowało tylko trzecią część przybytku, i było kwadratowe, mające łokci dziesięć z każdego boku. Za tą zasłoną przechowywała się Arka (jak się mów. w. 33).

36. *Uczynisz i tendę.* Drugą zasłonę, która rozpięta była przed pierwszą częścią przybytku, zowiącą się miejscem Świętym; tak jak pierwsza zasłona (w. 31) była zawieszona przed drugą częścią przybytku, nazwaną Świętym Świętych.—*Tenda.* Rozpięta zasłona, kortyna. Linde.

R. 27.—1. *Ołtarz.* Mowa jest tutaj, nie o ołtarzu kadzenia, który stał w Świętym, i na którym palono kadzidło zrana i wieczorem; lecz o ołtarzu całopalenia, na którym składano Bogu i palono ofiary całopalne i inne.—*Z drzewa Setim.* Co do deszczek około brzegów; albowiem wewnątrz na samym spodzie, ołtarz ten aż do połowy wypełniony był kamieniem nieciosanym; zwierzchu zaś pokryty był kratą miedzianą. Tak więc ołtarz ten z drzewa Setim podobny był do skrzyni kwadrata-

31. Uczynisz y zasłonę z Hiacyntu y szarlatu y z karmazynu dwakroć farbowanego, y z biśioru kręconego, robotą haftarską, y piękną odmianą utkana.

32. Która zawieszisz przed czterema słupami z drzewa Setim, które acz same pozłoczone będą, y mieć będą kapitella złote, ale podstawki srebrne.

33. A zawleczone będzie zasłona przez kolca, za którą postawisz skrzynię świadectwa, która między światnicą y światnicami światnice dzielić będzie.

34. Położysz y Ublagalnią na skrzyni świadectwa w świętym świętych:

35. y stół przed zasłoną: a przeciwko stołowi lichtarz na boku przybytku południowym: stół bowiem będzie stał na stronie północnej.

34. Uczynisz y tendę we drzwiach przybytku z Hiacyntu modrego, y szarlatu, y karmazynu dwakroć farbowanego, y biśioru kręconego robotą haftarską,

37. Y pięć słupów pozłocisz drzewa Setim, przed którymi rozciągniona będzie tenda: których kapitella będą złote, a podstawki miedziane.

ROZDZIAŁ 27.

1. Uczynisz y ołtarz z drzewa Setim, który będzie miał pięć łokci w dłuż, a także wiele w szerż, to jest, kwadratowy, a trzy łokcie wzwysz.

2. Rogi zaś na czterech węglach z niego wyndają y okryjesz ji miedzią.

3. Y naczynisz ku potrzebom jego, kotłów dla zsypania popiołu, y klęsce y widelki, y naczynia do brania w się ognia, wszystkie naczynia z miedzi poczynisz.

4. Kratkę też na kształt sieci miedzianą, u której na czterech rogach będą cztery kółka miedziane.

5. Które włożysz pod ognisko ołtarza, y będzie kratka aż do pół ołtarza.

6. Uczynisz też dwa drażki do ołtarza z drzewa Setim, które oprawisz blachami miedzianymi.

7. Y przewleciesz przez kolca, y będą z obu stron ołtarza do noszenia.

węj, nie mając jej spodu ani wierzchu, i wewnątrz pustej.

2. *Rogi...* z niego wynijdą. Węgły wystające na kształt rogów, dla ozdoby ołtarza; nie z czego innego, lecz z tężej miedzi ołtarza wciąż wyprowadzone.

3. *Widelki.* Trójzębne i haczyaste, do wyciągania mięsa z kotłów.—*Naczynia do brania w nie ognia.* Jakby turybularze, do przechowywania rozpalonych węgli. Między innymi naczynia te służyły do tego, aby w nich ogień święty, brany z ołtarza całopalenia, przenoszano rano i wieczorem na ołtarz kadzenia; kadzidło bowiem było palone nie bezpośrednio na ołtarzu, lecz na tych turybularzach położonych na ołtarzu.

4. *Kratkę też na kształt sieci miedzianą.* Która przykrywała wierzchnią część ołtarza, na nią wkładano ofiary przeznaczone do spalania.—*Cztery kółka miedziane.* Kratka ta miała swoje kółka i drażki oddzielne od kółek i drażek ołtarza; była bowiem wyjmowana i oddzielona od ołtarza, aby mogła być osobno niesiona.

5. *Pod ognisko ołtarza.* Z kratki na łańcużkach zwieszone wisiało ognisko, czyli piecyk miedziany, pośrodku

8. Non solidum, sed inane et cavum intrinsecus facies illud, sicut tibi in monte monstratum est.*

9. Facies et atrium tabernaculi, in cuius australi plaga contra meridiem erunt tentoria de bysso rectora: centum cubitos unum latus tenebit in longitudine.

10. Et columnas viginti cum basibus totidem aeneis, quae capita cum caelaturis suis habebunt argentea.

11. Similiter et in latere aquilonis per longum erunt tentoria centum cubitorum, columnae viginti, et bases aeneae ejusdem numeri, et capita earum cum caelaturis suis argentea.

12. In latitudine vero atrii, quod respicit ad occidentem, erunt tentoria per quinquaginta cubitos, et columnae decem, basesque totidem.

13. In ea quoque atrii latitudine, quae respicit ad orientem, quinquaginta cubiti erunt,

14. in quibus quindecim cubitorum tentoria lateri uno deputabuntur, columnaeque tres et bases totidem:

15. et in latere altero erunt tentoria cubitos obtinentia quindecim, columnae tres, et bases totidem.

16. In introitu vero atrii fiet tentorium cubitorum viginti ex hyacintho et purpura, coccoque bis tincto, et bysso rectora, opere plumarii: columnas habebit quatuor, cum basibus totidem.

17. Omnes columnae atrii per circuitum vestitae erunt argenteis laminis, capitibus argenteis, et basibus aeneis.

18. In longitudine occupabit atrium cubitos centum, in latitudine quinquaginta, altitudo quinque cubitorum erit: fietque de bysso rectora, et habebit bases aeneas.

19. Cuncta vasa tabernaculi in omnes usus et ceremonias, tam paxillos ejus quam atrii, ex aere facies.

20. Praecepit filiis Israel, ut afferant tibi oleum de arboribus olivarum purissimum, piloque contusum, ut ardeat lucerna semper

21. in tabernaculo testimonii, extra velum, quod oppansum est testimonio. Et collocabunt eam Aaron

oltarza nad budową nieciosanych kamieni, na to ognisko wkładano drwa i ogień do palenia mięsa złożonego na kracie. — *Aż do pół oltarza.* Kratka nie sama jedna, ale razem z tą fajerką zwieszoną dosięgała połowy oltarza; bo między kratką i ogniskiem znajdowało się przestrzeni na półtora prawie łokcia; co stanowi połowę oltarza, gdyż cały był wysoki łokci trzy (w. 1).

8. *Nie zupełny, ale czczy.* Pod w. 1. powiedziano, jakim sposobem oltarz z drzewa był wewnątrz próżny.

9. *Sień.* Sień ta uczyniona dla tego, iżby zewsząd otaczała przybytek, już dla ozdoby, już dla uszanowania. — *Opony.* Sień z boków ostawiona była naokoło oponami, t. j. zasłonami, czyli kobiercami, które-to zasłony stanowiły jakby ściany sieni.

10. *Słupów.* Ze słupów zwieszane były owe opony, czyli firanki. — *Kapitella z rzeźaniem.* Hebr.: *srebrne będą kapitella słupów, z opaskami*, to jest, które-to

8. Nie zupełny ale czczy y próżny wewnątrz uczynisz ji, iakoć na górze pokazano.

9. Uczynisz y sień przybytku, w której po stronie południowej przeciw południu będą opony z białoru kręconego: sto łokci iedna strona będzie mieć na dłuza.

10. A słupów dwadzieścia z także wielą podstawków miedzianych: które będą miały kapitella z rzeźaniem swoim srebrne.

11. Tymże też sposobem na północnej stronie w dłuż będą opony na sto łokci, słupów dwadzieścia, y podstawków miedzianych pod tą liczbą, a kapitella słupów z rzeźaniem swoim srebrne.

12. A w szerokości sieni, która patrzy na zachód, będą opony na pięćdziesiąt łokiet, a słupów dziesięć, y podstawków ich także wiele.

13. W téjże też szerokości sieni, która patrzy na wschód słońca, pięćdziesiąt łokci będzie,

14. w których piętnaście łokiet opony, iednej stronie naznaczone będą, y trzy słupy y także wiele podstawków:

15. a na drugiej stronie będą opony mające piętnaście łokci, słupy trzy y także wiele podstawków.

16. A w weszciu do sieni sprawia opony na dwudziestu łokiet z Hiacyntu, y z szarlatu, y z karmazynu dwakroć farbowanego, y białoru kręconego, robota haftarską: słupy cztery będzie miała, z także wielą podstawków.

17. Wszystkie słupy sieni w kolo będą powleczone srebrnemi blachami z kapitellami srebrnemi y z podstawkami miedzianemi.

18. Wzdłuż zastąpi sień sto łokiet, w szerz pięćdziesiąt, zwysz na pięci łokiet będzie, a będzie z białoru kręconego, y będzie miała podstawki miedziane.

19. Wszystko naczynie przybytku ku wszelakim potrzebom y obrzędóm, tak kółki iego, iako y sieni z miedzi poczynisz.

20. Przykaż synóm Izraelowym, aby przyniesli do ciebie oliwy z oliwnego drzewa co naczystszej, w stępie tłuczonej: aby gorzała lampa zawsze,

21. w przybytku świadectwa, przed zasłoną która jest zawieszona przed świadectwem. A będą ia

opaski z nici srebrnych, czyli cienkich blaszek, nakształt rzeźby będą otaczać kapitelle kolumn.

14. *Piętnaście łokci opony.* Na środku wschodniego boku sieni znajdowała się przestrzeń na łokci dwadzieścia, stanowiąca jakby drzwi do tej sieni. Po jednej i drugiej stronie tych drzwi była przestrzeń łokci piętnastu, i miała swoje kolumny i opony, czyli zasłony.

19. *Kółki.* Wbite do słupów dla utrzymywania opon czyli zasłon. Albo do kółków umocowanych w ziemi, za pomocą powrózków przywiązywano kortyny, żeby się nie szamotoły.

20. *W stępie tłuczonej.* Oliwa do lampy albo ma być ta, która samowolnie płynie z drzew oliw., albo tłuczona w stępie, nie zaś wyciśnięta w prassie lub młynku, która ma w sobie wiele fuzu i brudów.

21. *W przybytku świadectwa.* Bo w przybytku przechowywało się prawo, które było świadectwem woli i przymierza Bożego. — *Przed świadectwem.* Przed Arką

et filii ejus, ut usque mane luceat coram Domino. Perpetuus erit cultus per successiones eorum a filiis Israel.

stawiać Aaron y synowie jego, aby aż do poranku świeciła przed Panem, wieczna będzie służba przez sukcesyie ich od synów Izraelowych.

CAPUT XXVIII.

ROZDZIAŁ 28.

O ubiorach kapłańskich Aarona i jego synów.

1. Applica quoque ad te Aaron fratrem tuum cum filiis suis de medio filiorum Israel, ut sacerdotio fungantur mihi: Aaron, Nadab, et Abiu, Eleazar, et Ithamar.

2. Faciesque vestem sanctam Aaron fratri tuo in gloriam et decorem.

3. Et loqueris cunctis sapientibus corde, quos replevi spiritu prudentiae, ut faciant vestes Aaron, in quibus sanctificatus ministret mihi.

4. Haec autem erunt vestimenta, quae facient: Rationale, et superhumerales, tunicam et lineam strictam, cidarim et balteum. Facient vestimenta sancta fratri tuo Aaron et filiis ejus, ut sacerdotio fungantur mihi.

5. Accipientque aurum et hyacinthum, et purpuram, coccumque bis tinctum, et byssum.

6. Facient autem superhumerales de auro et hyacintho et purpura, coccoque bis tincto, et bysso retorta, opere polymito.

7. Duas oras junctas habebit in utroque latere summitatum, ut in unum redeant.

8. Ipsa quoque textura et cuncta operis varietas erit ex auro et hyacintho, et purpura, coccoque bis tincto, et bysso retorta.

9. Sumesque duos lapides onychinos, et sculpes in eis nomina filiorum Israel: (*Infr. 39, 6.*)

10. sex nomina in lapide uno, et sex reliqua in altero, juxta ordinem nativitatis eorum.

11. Opere sculptoris et caelatura gemmarum, sculpes eos nominibus filiorum Israel, inclusos auro atque circumdatos:

12. et pones in utroque latere superhumeralis, memoriale filiis Israel. Portabitque Aaron nomina eorum coram Domino super utrumque humerum, ob recordationem.

1. Przyłącz też do siebie Aarona brata twego z synami jego, z pośród synów Izraelowych, aby mi urząd kapłański sprawowali: Aaron, Nadab, y Abiu, Eleazar, y Ithamar:

2. Y sprawisz szaty święte Aaronowi bratu twemu ku czci y ozdobie,

3. Y będziesz mówił wszystkim mądrego serca, którem napełnił duchem umiejętności, aby uczynili szaty Aaronowi, w którychby mi poświęcony służył.

4. A szaty które poczynią te będą: Racional y Naramiennik, szatę y koszulę wąską, czapkę y pas. Uczynią święte szaty Aaronowi bratu twemu y synom jego, aby mi kapłański urząd sprawowali.

5. Y nabiora złota, y hiacyntu, y szarłat, y karmazynu dwakroć farbowanego, y biśioru.

6. Ale Naramiennik uczynią ze złota y hiacyntu, y szarłat, y karmazynu dwakroć farbowanego, y biśioru kręconego robotą haftarską.

7. Dwa kraje będzie miał złączone na obudwu bokach końców, żeby się w jedno zeszyły.

8. Samo też tkanie y wszystka rozmaitość roboty będzie ze złota, y z hiacyntu, y szarłat, y karmazynu dwakroć farbowanego, y biśioru kręconego.

9. Y weźmiesz dwa kamienia Onychiny, y wyrziesz na nich imiona synów Izraelowych.

10. Sześć imion na jednym kamieniu, a sześć drugich na drugim według porządku narodzenia ich.

11. Robota sznycera y rzeźących kamieniem drogę, wyrziesz ie imiony synów Izraelowych, y osadzisz ie we złote osadzenia:

12. y położysz na obu bokach naramiennika pamiątkę synów Izraelowych. Y będzie nosił Aaron imiona ich przed Panem na obu ramionach, dla wspominania.

zawierającą świadectwo, czyli tablice prawa. — *Aż do poranku.* Patrz r. 25, 37. — *Przez sukcesyie.* Hebr.: *przez pokolenia.*

R. 28.—1. *Przyłącz.* Każ przystąpić.—*Aarona brata twego.* etc. Abyś ich poświęcił na kapłanów i przyoblekł w szaty kapłańskie.

2. *Ku czci i ozdobie.* Kapłanów i urzędu kapłańskiego. P. W.

3. *Mądrego serca.* Mistrzom, rzemieślnikom w swęj sztuce biegłym.—*Duchem umiejętności.* W obszerném znaczeniu bierz się tu umiejętność, tak iż oznacza i sztukę, i biegłość mechaniczną. Kunstmistrzami tymi byli Beseleel i Ooliab, o których m. r. 35, 30. Biegłość ta ich zowie się tu duchem umiejętności, bo była umiejętnością natchnioną od Boga.

6. *Naramiennik.* Patrz W.

7. *Dwa kraje.* Szata zwana Efod, czyli Naramiennik, wkładała się na ramiona przez głowę, nad jedném i drugiem ramieniem była rozcięta; brzegi czyli kraje

tych otworów spinano haftką, gdy najwyższy kapłan był odziany w tę szatę.—*Końców.* Bo nie pod pachami były te otwory, ale nad ramionami, na wierzchu Naramiennika.

10. *Sześć imion na jednym kamieniu.* Na onychynie prawym były wyrzeźbione te imiona: Ruben, Symeon, Juda, Dan, Neftali i Gad; na lewym zaś Aser, Issachar, Zabulon, Efraim, Manasses i Benjamin. Imię Lewiego nie liczyło się pomiędzy dwónastu pokoleniami, lecz sam kapłan, jako lewita, był przedstawicielem swego pokolenia.

12. *Pamiątkę synów Izraelowych.* 1. Aby najwyższy kapłan i lud odnawiali w swęj pamięci wiarę i cnoty dwónastu patryarchów, i je naśladowali. 2. Aby Arcykapłan w modlitwach swoich pamiętał o dwónastu pokoleniach, pochodzących od owych patryarchów. 3. Aby arcykapłan przypominał sobie, iż lud jemu powierzony ma nosić w sercu i na ramionach: w sercu przez miłość, na ramionach przez znośnienie trudów i przykrości, nieodłącznych od pasterskiego urzędu.

13. Facies et uncinos ex auro,

14. et duas catenulas ex auro purissimo sibi invicem cohaerentes, quas inseres uncinis.

15. Rationale quoque iudicii facies opere polymito juxta texturam superhumeralis ex auro, hyacintho, et purpura, coccoque bis tincto, et bysso retorta.

16. Quadrangulum erit et duplex: mensuram palmi habebit tam in longitudine quam in latitudine.

17. Ponesque in eo quatuor ordines lapidum: in primo versu erit lapis sardius, et topazius, et smaragdus:

18. in secundo carbunculus, saphirus, et jaspis:

19. in tertio ligurius, achates, et amethystus:

20. in quarto chrysolitus, onychinus, et beryllus: inclusi auro erunt per ordines suos.

21. Habebuntque nomina filiorum Israel: duodecim nominibus caelabuntur, singuli lapides nominibus singulorum per duodecim tribus.

22. Facies in rationali catenas sibi invicem cohaerentes ex auro purissimo:

23. et duos annulos aureos, quos pones in utraque rationalis summitate:

24. catenasque aureas junges annulis, qui sunt in marginibus ejus:

25. et ipsarum catenarum extrema duobus copulabis uncinis in utroque latere superhumeralis quod rationale respicit.

26. Facies et duos annulos aureos, quos pones in summitatibus rationalis, in oris, quae e regione sunt superhumeralis, et posteriora ejus aspiciunt.

27. Nec non et alios duos annulos aureos, qui ponendi sunt in utroque latere superhumeralis deorsum, quod respicit contra faciem juncturae inferioris, ut aptari possit cum superhumerali,

28. et stringatur rationale annulis suis cum annulis superhumeralis vitta hyacinthina, ut maneat junctura fabrefacta, et a se invicem rationale et superhumerales nequeant separari.

29. Portabitque Aaron nomina filiorum Israel in rationali iudicii super pectus suum, quando ingreditur sanctuarium, memoriale coram Domino in aeternum.

30. Pones autem in rationali iudicii Doctrinam et Veritatem, quae erunt in pectore Aaron, quando ingreditur coram Domino: et gestabit iudicium filiorum Israel in pectore suo, in conspectu Domini semper.

31. Facies et tunicam superhumeralis totam hyacinthinam.

32. in ejus medio supra erit capitium, et ora

13. *Haczki ze złota.* Za pomocą haczków i łańcuchów przypinano Racional do Naramienników.

14. *Współ się dzierżące.* T. j. kółka, czyli ogniwa każdego łańcucha z sobą będą złączone, jak zwykle robią się łańcuchki.

15. *Rational też sądu.* Patrz W.

16. *Czworograniasty.* Równoboczny. — *Dwoisty.* — Z podwójnego płótna, iżby mógł utrzymać na sobie drogie kamienie.

13. Uczynisz też y haczki ze złota,

14. y dwa łańcuchki z naczystsze go złota we-
spółek się dzierżące, które założysz na haczki.

15. Rational też sądu urobisz haftarską robotą, według tkania Naramiennika, ze złota, z hyancyntu, y szarłatn, y karmazynu dwakroć farbowanego y biśloru kręconego.

16. Czworogranisty będzie y dwoisty: miarę pię-
dzi będzie miał, tak wzdłuż iako w szerz.

17. Y nasadzisz weń cztery rzędy kamienia. W pierwszym rzędzie będzie kamień Sardius, y To-
pazius, y Smarag:

18. we wtórym Karbunculus, Saphir, y Jaspis,

19. w trzecim, Ligurius, Achates y Amethyst:

20. w czwartym, Chrysolit, Onychin, y Beryl: będą osadzone we złoto w rzędziech swoich.

21. Y będą miały imiona synów Izraelowych: dwanaście imion będą wyrzeżane, każdy kamień imieniem każdego, przez dwanaście pokolenia.

22. Uczynisz w Rationale łańcuszki, ieden dru-
giego się dzierżący, ze złota naczystsze go:

23. y dwa pierścienie złote, które przyprawisz przy obu końcach Rationalu:

24. a łańcuchy złote złączysz pierścieniami, któ-
re są na kraiach iego:

25. a samych łańcuchów końce, dwiema haczkami spoisz, na obudwu bokach naramiennika, który jest przeciwko Rationalowi.

26. Uczynisz y dwa pierścienie złote, które przy-
prawisz na końcach Rationalu, na kraiach które są przeciwko naramiennikowi y ku tyłowi iego się maia.

27. K temu y drugie dwa pierścienie złote, które maia być położone na obu bokach naramiennika na dół, który patrzy przeciw spoieniu dolnemu, aby się mógł przystosować z naramiennikiem.

28. y spiał się Rational pierścieniami swemi z pierścieniami naramiennika sznurem hiacyntowym, iżby trwało spoienie pięknie urobione: a Rational y Naramiennik od siebie niemogły być odłączone.

29. Y będzie nosił Aaron imiona synów Izraelo-
wych w Rationale sądu na piersiach swoich, gdy będzie wchodził do świątnice, pamiątkę przed Pa-
nem na wieki.

30. A położysz na Rationale sądu, Naukę y Prawdę, które będą na piersiach Aaronowych, gdy wnidzie przed Pana: y poniesie sąd synów Izraelo-
wych na piersiach swoich przed obliczem Pańskim zawždy.

31. Uczynisz też szatę Naramiennika wszystkie
z hiacyntu,

32. u której we środku na wierzchu będzie

21. *I będą miały imiona.* Imiona wyróżnione litera-
mi, nie zaś tylko iakie godła każdego pokolenia.

22. *W Rationale łańcuchki.* O których w w. 14.

29. *Na piersiach swoich.* Hebr.: na sercu swojem.

30. *Naukę y Prawdę.* Patrz W. — *Poniesie sąd.* Racional sądu (w. 15).

31. *Szatę Naramiennika.* To trzecia szata Arcyka-
plana, którą wkładał na Naramiennik.

32. *Kaplerzyk.* Hebr., usta głowy, t. j. otwor, dla

per gyrum ejus textilis, sicut fieri solet in extremis vestium partibus, ne facile rumpatur.

33. Deorsum vero, ad pedes ejusdem tunicae, per circuitum, quasi mala punica facies, ex hyacintho, et purpura, et cocco bis tincto, mixtis in medio tintinnabulis,

34. ita ut tintinnabulum sit aureum et malum punicum: rursumque tintinnabulum aliud aureum et malum punicum.

35. Et vestietur ea Aaron in officio ministerii, ut audiatur sonitus, quando ingreditur et egreditur sanctuarium in conspectu Domini, et non moriatur.

36. Facies et laminam de auro purissimo, in qua sculpes opere caelatoris, Sanctum Domino.

37. Ligabisque eam vitta hyacinthina, et erit super tiaram,

38. imminens fronti pontificis. Portabitque Aaron iniquitates eorum, quae obtulerunt et sanctificaverunt filii Israel, in cunctis muneribus et donariis suis. Erit autem lamina semper in fronte ejus, ut placatus sit eis Dominus.

39. Stringesque tunicam bysso, et tiaram bysinam facies, et balteum opere plumarii.

40. Porro filiis Aaron tunicas lineas parabis et balteos ac tiaras in gloriam et decorem:

41. vestiesque his omnibus Aaron fratrem tuum et filios ejus cum eo. Et cunctorum consecrabis manus, sanctificabisque illos, ut sacerdotio fungantur mihi.

42. Facies et feminalia linea, ut operiant carnem turpitudinis suae a renibus usque ad femora:

43. et utentur eis Aaron et filii ejus, quando ingredientur tabernaculum testimonii, vel quando appropinquant ad altare, ut ministret in sanctuario, ne iniquitatis rei moriantur. Legitimum sempiternum erit Aaron, et semini ejus post eum.

kapłérzyk, a brama około niego tkana, iako bywa na kraiach szat, aby się łącno nie zdarł.

33. A u dołu przy nogach téżże szaty w około uczynisz iako malogranaty z hiacyntu y szarlatu, y z karmazynu dwakroć farbowanego, przeplatając w pośrodku dzwonki w koło,

34. tak żeby dzwoneczek był złoty, a malogranat: y zaśię drugi dzwoneczek złoty y malogranat.

35. A w tę szatę będzie się obłóczyl Aaron w odprawowaniu służby, żeby słyszano dzwiek kiedy wchodzi y wychodzi z świątnice przed obliczem Pańskim y nie umarł.

36. Uczynisz téż blachę ze złota naczysztzego: na której wyrziesz robota sznicerską Święte Panu.

37. Y przywiążesz ją sznurem z hiacyntu, y będzie na czapce,

38. nad czołem nawyższego kapłana: y poniesie Aaron nieprawości tych rzeczy, które ofiarowali, y poświęcili synowie Izraelowi we wszystkich darach y upominkach swoich. A blacha będzie zawždy na czele iego, aby im był miłościw Pan.

39. Y zciśniesz szatę biśiorem, y uczynisz czapkę z biśioru, y pas robota hafarską.

40. Ale synóm Aaronowym szaty lniane poczynisz, y pasy, y czapki, ku czci y ku ozdobie:

41. y ubierzesz w to wszystko Aarona brata twego, y syny iego z nim. Y wszystkich ręce poświęcisz y świętmi ie uczynisz, aby mi kapłaniński urząd sprawowali.

42. Poczynisz téż im ubrania lniane, aby zakryli ciało sromoty swęj, od biodr aż do udów:

43. a będą ich używać Aaron y synowie iego kiedy wchodzić będą do przybytku świadectwa, abo gdy przystępują do ołtarza, aby służyli w świątnicy, żeby winni grzechu nie umarli. Prawo wieczne będzie Aaronowi y nasieniu iego po nim.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 28. w. 2. *I sprawisz szaty s.* Tu się przypatrz, jako drogie i ozdobne szaty, kazał Pan Bóg sprawić kapłanom, a zwłaszcza Biskupom, aby pokazał wielką godność i zacność urzędu kapłanńskiego: i aby i samikapłani i lud wszytek uczyli się ztąd, z jaką uczciwością i nabożeństwem mają Panu Bogu swemu służyć. A jeżeli się to działo tam, gdzie

wkładania téj szaty przez głowę.—*Brama około niego.* Obłoga brzegów tego otworu.—*Tkana.* Nie igłą uczyniona, ale robotą tkarską.

33. *Przeplatając dzwonki w około.* Na przemian był malogranat (ozdoba naśladująca jakby ziarniste jabłko, t. j. pełna ziarenek czyli jądek (Lin.), i dzwoneczek; dzwoneczki były ze złota, malogranaty z hiacyntu. Według niektórych, dzwoneczków było 72, i tyleż malogranatów.

35. *I nie umarł.* Jesliby tak nie uczynił, jak przepisano. Arcykapłan w szacie z dzwoneczkami przybrał Chrystusa i Apostołów, których głos rozszedł się po wszytkiej ziemi.

36. *Blachę.* Blacha ta przypięta była do tyary na czole Arcykapłana.—*Święte te Panu.* Hebr.: *Świętość Jehowy*, jakby mówił: Bóg najświętszy jest, owszem sama świętość; święcie tedy, godnie i należycie ma być czczony.

37. *Na czapce.* Hyacyntowęj, według Józefa Fl.

38. *Które ofiarowali.* Jakby rzekł: Zgładzi nieprawości popełnione przez tych, którzy niegodnie czynią

ofiary, gdyż nie stawają się świętymi; albo tych, za których składano Bogu ofiary. Niesie zaś za nich nieprawości, chcąc przebłagać Boga i zadosyć uczynić, jako przyobrazający Chrystusa.

39. *Scieśniesz szatę biśiorem.* P. W.—*Czapkę.* Czapka ta zowie się tiarą, albo mitrą. Było to przykrycie głowy Arcykapłana, dosyć wysokie i otoczone przepaską, albo sznurkiem, jak to był zwyczaj u królów i kapłanów.—*Pas.* Do przywiązywania, Naramiennika i innych szat.

40. *Ale synom Aaronowym.* Wyliczają się tu szaty kapłanów, któremi były te cztery: ubrania lniane (w. 42), szaty lniane, pas i czapka. Nie mieli więc szaty hyacyntowęj, Naramiennika, Racionału, i blachy złotej, których używał Arcykapłan.

41. *Ręce poświęcisz.* Patrz W.

42. *Ubrania lniane.* Z bisióra kręconego, jak twierdzi Józef Fl.—*Od biodr aż do udów.* Włącznie. Szatą tą był to rodzaj spodni, które okrywały niższe części ciała, aby nie okazała się nagość w przypadku, jesliby kapłan upadł.

w kościele Bożym, z większą uczciwością, takie posługi Panu Bogu odprawiać, zadnego na to kosztu niezałatwiając, aby kapłani mieli szaty poświęcone i ozdoby, w których mają Panu Bogu w kościele służyć.

4. *Naramiennik*. Łacinnicy, *Superhumerales*, albo *superindumentum*, Grecy *ἐπώμην*, Żydzi *Ephod*, my to przełożyli Naramiennik. Było to odzienie zwierchnie, od ramion aż do pasa, bo je przypasowano. A był dwójaki, jeden złoty i hiacyntowy, którego najwyższy kapłan używał: drugi był lniany dla innych kapłanów.

Szate. Była to szata Biskupa zwierchnia, na którą kładł Naramiennik, jako masz niżej ver. 5.

Koszulę. Ta była szata spodnia biała, z bisioru, którą przypasowano, a długa do kostek, tę zowie ciasną, iż koło ramion była wązka: inszy to przekładają, oczkowatą: o tem czytaj ver. 39.

15. *Rational sądu*. Nie byłac to szata, ale tylko przed piersiami jakoby noszenie szerokie, albo załóżka, na której dwanaście kamieni drogich było, a przypinano ją do Naramiennika. Łacinnicy zowią *Rationale*, z greckiego: którzy to zowią *Λογιον*, jakoby przepowiadający przyszłe rzeczy. Bo kapłani nosząc ten Rational, brali od Pana Boga ducha prorockiego, i opowiadali ludzior, gdy się w czem Pana Boga radzili, jako mamy, Num. 27. i 1. Król. 22. *Applica Ephod*, to jest, weźmij Ephod, abyś mi opowiedział wolę Bożą. Przetoż zdało się coś rozumnego, i od tego zowiemy Rational, jakoby rozumny: Bo też na tem napisano było, Nauka i Prawda, co do rozumu należy. A przydaje, Rational sądu, iż kapłan miał umieć rozecznąć złe od dobrego, i przeto nigdy bez niego nie sądził.

30. *Naukę i Prawdę*. Po żydowsku *Urim i Thummim*, jeszcze się niezgodzili Żydowie nowi, co by to było. Rabi Salomon powiada, że to było imię Boże, które zowią Jehowa, napisane na Rationale, z którego imienia jasności, poznawał kapłan co miał odpowiadać, gdy się go radzono. *Arias Montanus* powiada, iż były dwa kamienie jasne od Boga stworzone i dane Mojżeszowi. *Joseph. lib. 3. Antiquit. cap. 12.* pisze, iż były one dwanaście kamieni na Rationale, na których były napisane imiona dwanaście synów Izraela. Podobniejsza to co pisze *August. S. quaest. 118. in Exod.* iż te same słowa *Urim i Thummim* były położone, złotem i literami na Rationale, który wisiał na piersiach kapłańskich. I niedbamy na to co nowotni Żydowie piszą: iż Urim nie znaczy nauki, ale jasności: A Thummim nie znaczy prawdy ale doskonałości: bo więcej w tem mamy wierzyć Hieronimowi, i siedmdziesiąt tłumaczom, którzy to wykładają Naukę i Prawdę według języka żydowskiego. Aleć i ten ich nowy wykład też może znaczyć: bo iż nauka oświeca, może być zwana jasnością, jako i prawda w nauczaniu doskonałością; a tak nie inszego nie znaczą te słowa, jedno Naukę a Prawdę. Dla czego zaśie to było na piersiach kapłańskich napisano, daje przyczynę (Deut. 17), gdzie rozkazuje tym, którzy mają wątpliwość jaką w zakonie bożym, aby wstąpili do kapłanów, i pytali się od nich: Którzy tobie, powiada, ukażą prawdę. A tak i znakiem i słowem Pan obiecał, iż w sercu Kapłana najwyższego, miała mieszkać Nauka i Prawda. Przetoż nieomylnie miał uczyć, a jeżeli to Biskupowi Aaronowemu służyło, daleko więcej Chrześcijańskiemu.

39. *I ścięsnisz szatę bisiozem*. Albo ściągniesz szatę pasem jedwabnym. Niektórzy teraz z żydowskiego wykładają: wyoczkujesz albo sprawisz szatę oczkowatą: i tak co wyżej, ver. 4. zowie koszulę wąską, oni zowią, koszulę oczkowatą: ale się o tem oczekiwaniu ani Hieronimowi ś. ani Józefowi, ani Philonowi najuczciwszym Żydom, którzy te szaty pilnie opisują, ani 70-ciu tłumaczom nie śniło, i słowo *Szibets* nie znaczy oczkowac, ale ściścać, albo ściagać: przetoż lepiej się starych przekładców trzymać.

41. *Ręce poświęcisz*. W żydowskim, napełnisz, to jest, dając w ręce co by ofiarowali: bo tak bywało przy poświęceniu kapłana. Przetoż w Pismie ś. napełnić ręce, znaczy poświęcić na kapłaństwo. Niżej 29, ver. 24.

CAPUT XXIX.

ROZDZIAŁ 29.

O ofiarach przy poświęcaniu Kapłanów, i ustawicznój ofierze dwóch baranków.

1. Sed et hoc facies, ut mihi in sacerdotio consecratur. Tolle vitulum de armento, et arietes duos immaculatos, (Lev. 9, 2.)

2. panesque azymos, et crustulam absque fermento, quae conspersa sit oleo, lagana quoque azyma oleo lita: de simila triticea cuncta facies.

3. Et posita in canistro offeres: vitulum autem et duos arietes.

4. Et Aaron, ac filios ejus applicabis ad ostium tabernaculi testimonii. Cumque laveris patrem cum filiis suis aqua,

5. indues Aaron vestimentis suis, id est, linea et tunica, et superhumerali et rationali, quod constringes balteo.

6. Et pones tiaram in capite ejus, et laminam sanctam super tiaram,

7. et oleum unctionis fundes super caput ejus: atque hoc ritu consecrabitur.

R. 29.—1. Bez makulę. Bez uszkodzenia na ciele, nie ułomnych.

2. Osuch bez kwasu. Kołacz suchy, placek. Lin.—Kreple też. Placki cienkie, w oleju smażone.

3. Cielca i dwóch baranów. Ofiarujesz, to jest, przywiedziesz i postawisz przed przybytkiem, aby potem były ofiarowane (w. 10).

1. Ale y to uczynisz, żeby mi byli na kapłanstwo poświęceni. Weźmi cielca z stada y dwa barany bez makulę,

2. y chleby praśne, y osuch bez kwasu, któryby był oliwą zaczyniony, kreple też praśne oliwą namazane: z przednięj maki pszenicznęj, wszystkiego naczynisz.

3. A włożywszy w kosz ofiarujesz: a cielca y dwu baranów.

4. Y przywiedziesz Aarona y syny iego do drzwi przybytku świadectwa. A omywszy oycę z synami iego wodą,

5. obleczesz Aarona w szaty iego: to iest w koszulę y w szatę, y w naramiennik, y w Rational, który ściągniesz pasem.

6. Y włożysz czapkę na głowę iego, y blachę świętą na czapkę,

7. y olejek namazania wleiesz na głowę iego: a tym sposobem będzie poświęcon.

5. W szaty iego. Nie ma tu wzmianki o spodniach (r. 38, 42), bo Aaron i jego synowie już je mieli na sobie, żeby przyzwocie mogli być umyć, powiada Beda.

7. Olejek namazywania. Tylko Arcykapłan był namaszczany na głowie olejkiem namaszczenia; o niższych bowiem kapłanach tego nie czytamy. Namaszczenie to głównie czyniono na czole, w kształcie głoski X.

8. Filios quoque illius applicabis, et indues tunicis lineis, cingesque balteo.

9. Aaron scilicet et liberos ejus, et impones eis mitras: eruntque sacerdotes mihi religione perpetua. Postquam initiaveris manus eorum,

10. applicabis et vitulum coram tabernaculo testimonii. Imponentque Aaron et filii ejus manus super caput illius, (*Lev. 1, 3*),

11. et mactabis eum in conspectu Domini, juxta ostium tabernaculi testimonii.

12. Sumtumque de sanguine vituli, pones super cornua altaris digito tuo, reliquum autem sanguinem fundes juxta basim ejus.

13. Sumes et adipem totum, qui operit intestina, et reticulum jecoris, ac duos renes, et adipem qui super eos est, et offeres incensum super altare: (*Lev. 3, 3*.)

14. Carnes vero vituli et corium et fimum combures foris extra castra, eo quod pro peccato sit.

15. Unum quoque arietem sumes, super cujus caput ponent Aaron et filii ejus manus.

16. Quem cum mactaveris, tolles de sanguine ejus, et fundes circa altare.

17. Ipsum autem arietem secabis in frusta: lotaque intestina ejus ac pedes pones super concisas carnes, et super caput illius.

18. Et offeres totum arietem in incensum super altare: oblatio est Domino, odor suavissimus victimae Domini.

19. Tolles quoque arietem alterum, super cujus caput Aaron et filii ejus ponent manus.

20. Quem cum immolaveris, sumes de sanguine ejus, et pones super extremum auriculae dextrae Aaron et filiorum ejus, et super pollices manus eorum ac pedis dextri, fundesque sanguinem super altare per circuitum.

21. Cumque tuleris de sanguine qui est super altare, et de oleo unctionis, asperges Aaron et vestes ejus, filios et vestimenta eorum. Consecratisque ipsis et vestibus,

9. *Gdy poświęcisz ręce ich.* Namaszczając je olejkiem. Głową namaszczano tylko Arcykapłana, niższych zaś kapłanów tylko ręce.

10. *I włożą... ręce.* Aby przez ten obrzęd oświadczyli się, iż są grzesznikami, i że grzechy swoje wkładają na cielca, i oddają go Bogu, jako ofiarę za grzechy swoje, iżby, w ten sposób oczyszczeni, stali się godnymi ofiarować i wstawiać się za innych.

11. *Zabijesz go.* Ty, Mojżesz; albowiem i Mojżesz był także kapłanem, chociaż widzialnie, przez zewnętrzne obrzędy poświęconym nie był. Ztąd w Ps. 98. 6: *Mojżesz i Aaron między kapłany jego.*

13. *I ofiarujesz zapach.* Wszystko to nakładał kadzidła spalisz, i ten dym będzie jakby ofiara kadzenia na cześć Boga. Lój przeto i nerki zowią się tu *zapachem*, t. j. ofiarą spaloną na wzór kadzidła.

14. *Na obozem.* Przyczyna, dla której wszystko to powinno było być palone za obozem, daje się ta, że była to ofiara za grzech; nie każda ofiara za grzech, ale ofiara za grzech arcykapłana, albo wielu, z których jednym był i on, w ten sposób miała być palona, jak wid. Lev. 4, 12.

16. *Wylejesz około ołtarza.* To jest, na samym ołtarzu na około, jak się powiada w w. 20.

8. Syny także iego przywiedziesz, y obleczesz je w szaty lniane, y pasem opasziesz,

9. Aarona mówię y syny iego, y włożysz na nie czapki, a będą mi kapłany służbą wieczną. Gdy poświęcisz ręce ich,

10. przywiedziesz y cielca przed przybytek świadectwa: y włożą Aaron y synowie iego ręce na głowę iego,

11. y zabijesz go przed oczyma Pańskimi, u drzwi przybytku świadectwa.

12. A co weźmiesz ze krwi cielca, włożysz na rogi ołtarza palcem twoim, a ostatek krwi wyleiesz u podstawnika iego.

13. Weźmiesz też lój wszystko który okrywa ielita, y odzieżę z wstroby, y dwie nerce, y lój który na nich iest, y ofiarujesz zapach na ołtarzu.

14. Mięso zaś cielca, y skórę, y gnój spalisz precz za obozem: przeto iż za grzech iest.

15. Jednego też barana weźmiesz, na którego głowę włożą Aaron y synowie iego ręce.

16. Którego gdy zabijesz, weźmiesz ze krwi iego y wyleiesz około ołtarza.

17. A samego barana na sztuki zrabiesz, a omywszy trzewa iego y nogi, włożysz na zrabane mięso, y na głowę iego.

18. Y ofiarujesz całego barana na zapach na ołtarzu: ofiara iest Panu, wonność najwdzięczniejsza ofiary Pańskiej.

19. Weźmiesz też barana drugiego, na którego głowę Aaron y synowie iego włożą ręce.

20. Którego ofiarowawszy, weźmiesz ze krwi iego, y włożysz na koniec ucha prawego Aaronowego y synów iego, y na wielkie palce ręki ich y nogi prawy, y wyleiesz krew na ołtarzu w koło.

21. A gdy inż weźmiesz ze krwi, która iest na ołtarzu, y z olejku namazywania: pokropisz Aarona y szaty iego, syny y szaty ich. A poświęcisz je y szaty,

18. *Ofiara jest Panu.* Hebr.: całopalenie jest Panu.—*Wonność najwdzięczniejsza.* Hebr. *wonność spoczynku*, t. j. na której najwdzięczniejsz i najmniej powonienie spoczywa.—*Ofiary Pańskie.* Przy poświęcaniu tēm Aarona i synów jego na kapłanów, złożone były każdego rodzaju ofiary, jako to: całopalna, zapokojna, i za grzech; gdyż do sprawowania tychże ofiar byli wyswięceni. Albowiem jednego barana głównie ofiarowano na całopalenie, chociaż jednocześnie i za grzech; drugi baran był przeznaczony na ofiarę zapokojną; cielec zaś został ofiarowany za grzech.

19. *Barana drugiego.* Tego właśnie barana ofiarowano na ofiarę zapokojną, czyli iżby nowi kapłani godnie przyjęli kapłaństwo, i żeby ono dla nich i dla ludu było spokojne, t. j. szczęśliwe i pomyślne.

20. *Którego ofiarowawszy.* Którego gdy zabijesz na ofiarę Bogu. Albowiem potem baran ten dla uzupełnienia ofiary miał być spalony.—*I na wielkie palce ręki ich.* Każdego z nich tylko palec wielki ręki prawej był skropiony krwią, jak widać z tekstu hebr.

21. *Z olejku namazywania.* Z czego się składał ten olejek, przep. niż 30, 25.—*Pokropisz.* T. j. olejkiem i krwią, razem zmieszanemi, albo oddzielnie.

22. tolles adipem de ariete, et caudam et arvinam, quae operit vitalia, ac reticulum jecoris, et duos renes, atque adipem, qui super eos est, armumque dextrum, eo quod sit aries consecrationis:

23. tortamque panis unius, crustulam conspersam oleo, laganum de canistro azymorum, quod positum est in conspectu Domini:

24. ponesque omnia super manus Aaron et filiorum ejus, et sanctificabis eos elevans coram Domino.

25. Suscipiesque universa de manibus eorum, et incendes super altare in holocaustum, odorem suavissimum in conspectu Domini, quia oblatio ejus est.

26. Sumes quoque pectusculum de ariete, quo initiatus est Aaron, sanctificabisque illud elevatum coram Domino, et cedet in partem tuam.

27. Sanctificabisque et pectusculum consecratum, et armum quem de ariete separasti,

28. quo initiatus est Aaron et filii ejus, cedentque in partem Aaron et filiorum ejus jure perpetuo a filiis Israel: quia primitiva sunt et initia de victimis eorum pacificis, quae offerunt Domino.

29. Vestem autem sanctam, qua utetur Aaron, habebunt filii ejus post eum, ut ungatur in ea, et consecrentur manus eorum.

30. Septem diebus utetur illa, qui pontifex pro eo fuerit constitutus de filiis ejus, et qui ingredietur tabernaculum testimonii, ut ministret in sanctuario.

31. Arietem autem consecrationis tolles, et coques carnes ejus in loco sancto:

32. quibus vescetur Aaron et filii ejus. Panes quoque, qui sunt in canistro, in vestibulo tabernaculi testimonii comedent, (*Lev. 8, 31. Math. 12, 4*).

33. ut sit placabile sacrificium, et sanctificentur offerentium manus. Alienigena non vescetur ex eis, quia sancti sunt.

34. Quodsi remanserit de carnibus consecratis,

22. *I ogon.* Gdy ofiara zapokojna składaną była z owiec, z innemi niektórymi częściami i ogon miał być spalony na ołtarzu, w innego zaś rodzaju ofiarach ogona nie palono na ołtarzu.— *Przeto iż jest baran poświęcenia.* Kładzie tu przyczynę dla czego prawa łopatka miała być spalona, t. j. że to była ofiara na poświęcaniu kapłanów, która miała to szczególne, gdyż w ofiarach przy innych okolicznościach łopatka prawa, razem z piersiami barana, szła na użytek kapłana.

23. *Przed obliczem Pańskiem.* Przed ołtarzem całopalenia.

24. *Podnosząc.* Patrz W.

26. *Którym jest poświęcon Aaron.* T. j. który baran ofiarowany jest za szczęśliwe poświęcenie Aarona.

27. *Poświęcisz i mostek.* (kość piersiową). T. j. ofiarujesz Bogu i piersi.— *I łopatkę.* Tutaj stanowi się ogólne prawo co do ofiar zapokojnych, t. j. że z nich piersi i łopatka pójdą na część kapłanów (w. 28), tak jak kapłani w swojej ofierze (przy poświęceniu siebie na kapł.) iedno i drugie oddali Bogu.

28. *Bo są pierwiociny i przodki.* Bo te są części pierwsze, które na początku z ofiary zapokojnej wyłączają się Bogu, i w imieniu Boga oddają się kapłanowi.

29. *Ale szatę świętą.* Szaty arcykapłana przeznaczone do świętego użycia, po śmierci ojca, weźmie starszy syn,

22. weźmiesz z barana łóy, y ogon, y tłustość która okrywa wnętrze, y odzieżę wątroby, y dwie nerce, y łóy który iest na nich, y łopatkę prawa, przeto iż iest baran poświęcenia:

23. y bochen chleba ieden, osuch oliwą pokropiony, y krepel z kosza przasníkůw, który przed obliczem Pańskim iest postawiony:

24. y włożysz to wszystko na ręce Aarona y synów iego, y poświęcisz ie podnosząc przed Panem.

25. Y weźmiesz wszystko z ręki ich: y zapalisz na ołtarzu na całopalenie, wonność nawdzięczniejsza przed obliczem Pańskim, bo ofiara iego iest.

26. Weźmiesz też mostek z barana, którym iest poświęcon Aaron, y poświęcisz ji podnosząc przed Panem, y dostanie się na twoję część.

27. Y poświęcisz y mostek poświęcony, y łopatkę którąś oddzielił z barana.

28. Którym Aaron y synowie iego są poświęceni, y dostaną się na część Aaronową y synów iego prawem wiecznym od synów Izraelowych: bo są pierwiociny y przodki ofiar ich zapokojnych które ofiarują Panu.

29. Ale szatę świętą której używać będzie Aaron, będą mieć synowie iego po nim, żeby ie w nię namazowano y ręce ich poświęcano.

30. Siedm dni będzie iedy używał, który miasto niego będzie postanowion nawyższym kapłanem z synów iego, y który będzie wchodził do przybytku świadectwa, aby w świątnicy służył.

31. Ale barana poświęcenia weźmiesz, y uwarzysz mieso iego na miejscu świętym:

32. które iescé będzie Aaron y synowie iego. Chleby także, które są w koszu w sieni przybytku świadectwa, iescé będą,

33. aby była ofiara ublagalna, a ręce ofiarujących były poświęcone. Obcy nie będzie iadł z nich bo święte są.

34. A iесли co zostanie z mięsa święconego abo

który nastąpi po ojcu na arcykapłanstwo, aby odziany w nie był namaszczone i poświęcony na arcykapłana. Namaszczenie i poświęcenie arcykapłana odbywał ktoś z niższych kapłanów; bo nie było nikogo starszego, któryby to sprawował.

30. *Siedm dni.* Przez siedm dni wciąż, dopóki trwał obrzęd poświęcenia, i w ciągu tylu dni nie mógł odchodzić od Przybytku. *Lev. 8, 33.*

31. *Na miejscu świętym.* W sieni przed przybytkiem, wzięwszy ogień z ołtarza.

32. *Które są w koszu.* T. j. które były pozostałe; albowiem nie wszystkie chleby były włożone na ręce kapłanów (w. 24), i spalone (w. 25).

33. *Aby była ofiara ublagalna.* Aby pokazał Bóg, że jest ublaganym przez tę ofiarę, gdyż ich tak łaskawie przypuszcza i zaprasza do stołu swego, t. j. do ofiar swoich.— *A ręce ofiarujących były poświęcone.* Przez dotknięcie tego świętego pokarmu; i żeby przez ten obrzęd i te ucztę świętą, więcej jeszcze niejako ręce ich zostały uświęcone.— *Obcy.* Kto nie jest z rodu Aarona, chociażby był z pokolenia Levi.— *Bo święte są.* T. j. bo te chleby zostały ofiarowane Bogu za poświęcenie, nie lewitów, lecz kapłanów.

34. *Bo poświęcone są.* Chcę, aby tegoż dnia były spożyte, lub zniszczone, iżby nie dopuszczono się wzglę-

sive de panibus usque mane, combures reliquias igni: non comeduntur, quia sanctificata sunt.

35. Omnia, quae praecepi tibi, facies super Aaron et filiis ejus. Septem diebus consecrabis manus eorum:

36. et vitulum pro peccato offeres per singulos dies ad expiandum. Mundabisque altare, cum immolaveris expiationis hostiam, et unges illud in sanctificationem.

37. Septem diebus expiabis altare, et sanctificabis, et erit Sanctum sanctorum. Omnis, qui tetigerit illud, sanctificabitur.

38. Hoc est quod facies in altari: Agnos annulos duos persingulos dies jugiter, (*Num. 28, 3*).

39. unum agnum mane, et alterum vespere,

40. dicimam partem similiae conspersae oleo tuso, quod habeat mensuram quartam partem hin, et vinum ad libandum ejusdem mensurae in agno uno.

41. Alterum vero agnum offeres ad vespem juxta ritum matutinae oblationis, et juxta ea quae diximus, in odorem suavitatis:

42. sacrificium est Domino, oblatione perpetua in generationes vestras, ad ostium tabernaculi testimonii coram Domino, ubi constituam ut loquar ad te.

43. Ibique praecepim filijs Israel, et sanctificabitur altare in gloria mea.

44. Sanctificabo et tabernaculum testimonii cum altari, et Aaron cum filiis suis, ut sacerdotio fungantur mihi.

45. Et habitabo in medio filiorum Israel, eroque eis Deus.

46. et scient quia ego Dominus Deus eorum, eduxi eos de terra Aegypti, ut manerem inter illos, ego Dominus Deus ipsorum.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 29. w. 24. *Podnosząc.* Ten był obyczaj iż ofiary podnoszone ku górze, na znak tego że je Bogu ofiarowano. Tak też i Sakrament bywa podnoszony przy ofierze najświętszej. Nadto, był ten obyczaj iż ofiarę podnosząc, obracano od wschodu do zachodu, od północy na południe, czem znaczone iż Bóg jest Panem wszystkiego świata: czytaj Exod. 7. ver. 34.

40. *Dziesiątą część. Ephí,* to jest dziesiąta część czwiertnie, albo ieden Gomor: Bo ma Ephí trzy miary, a Gomor ile 43 skorupin jakowych. Corus lepak miał 10. Ephí, to jest, 4,300 takowych skorupin.

Hin. Miara rzeczy mokrych w którą się lało 12 Logów. A log miewał sześć skorupin takowych. Jest to miara Egipska.

dem nich jakiego nieuszanowania, jeśliby pozostały na czas dłuższy.

35. *Siedm dni.* Przykazuje tu, aby przy wyświęcaniu kapłanów, przez dni siedm te cztery rzeczy każdodziennie były zachowane: 1, iżby namaszczano ręce kapłanów; 2, aby ofiarowano cielca; 3, aby oczyszczano ołtarz; 4, aby namaszczany był ołtarz.

36. *I oczyścisz ołtarz.* Przez ofiarowanie cielca. — *I namażesz go na poświęcenie.* Aby był poświęcony.

37. *Świątym świętych.* Najświętszym. — *Będzie poświęcony.* Niech będzie poświęcony, powinien być poświęconym, albo nikt niepowinien doń przystąpić dla sprawowania ofiar, kto należycie według świętych obrządków nie był wyświęconym.

38. *A to jest co czynić będziesz.* Jakby mówił: Głównie na ten cel przeznaczam ołtarz, aby na nim składana była ustawiczna ofiara dwóch baranków.

39. *Poranu... i wieczorem.* Przez tę ofiarę ranną i wieczorną uznawano, iż Bóg jest twórca dnia i nocy.

z chlebów do zarania, spalisz ostatki ogniem: nie będą ich iść, bo poświęcone są.

35. Wszystko com ci przykazał uczynisz nad Aarone m y nad syny iego. Siedm dni będziesz poświęcał ręce ich:

36. y cielca za grzech ofiarować będziesz codziennie na oczyszczenie. Y oczyścisz ołtarz gdy ofiarujesz ofiarę oczyszczenia, y namażesz ji na poświęcenie.

37. Siedm dni będziesz ołtarz oczyszczał y poświęcał, y będzie świętym świętych: każdy kto by się go dotknął będzie poświęcony.

38. A to jest co czynić będziesz na ołtarzu: dwa baranki roczne co dzień ustawicznie,

39. iednego baranka poranu, a drugiego w wieczór,

40. dziesiątą część przednię maki zakropionę z oliwą zbitą, któraby miała miarę czwartą część hin, y wina ku ofierze napóynę pod tąż miarą do baranka iednego.

41. Baranka zaś drugiego ofiarujesz ku wieczorowi wedle obrzędu porannej ofiary, y wedle tego cośmy powiedzieli, na wonność wdzięczności:

42. ofiara jest Panu, ofiarowaniem wiecznym na pokolenia wasze, u drzwi przybytku świadectwa przed Panem, gdzie postanowię abych mówił do ciebie.

43. Y tam będę przykazał synom Izraelowym, y poświęci się ołtarz w chwale moiej.

44. Poświęcę y przybytek świadectwa z ołtarzem, y Aarona z synmi iego, żeby mi urząd kapłański sprawowali.

45. Y będę mieszkał w pośrodku synów Izraelowych, y będę im Bogiem,

46. y poznaia żem ia Pan Bóg ich, którym ie wyprowadził z ziemi Egypciej, żebych mieszkał między nimi, ia Pan Bóg ich.

Ta ustawiczna ofiara przyobraziała nieustającą ofiarę Chrystusa w N. Sakramencie.

40. *Dziesiątą część.* Patrz W.

41. *Ku wieczorowi.* Hebr.: między dwoma wieczorami. Wyż. r. 12, 6.

42. *U drzwi przybytku.* Na ołtarzu całopalenia. — *Przed Panem.* Przed przybytkiem. — *Gdzie postanowię, abym mówił do ciebie.* Widać z tego, że Bóg dawał odpowiedzi i u drzwi przybytku, nie tylko do ubłagalni nad Arką, stojącą w Świątym Świętych.

43. *Będę przykazycat synom Izrael.* Przez ciebie, pośrednika mego. — *I poświęci się ołtarz w chwale moiej.* Ołtarz okaże się świętym, gdy chwala moja nad nim się objawi, a zwłaszcza gdy ogień z nieba zesłę na ofiary (Lev. 9, 24).

44. *Poświęcę i przybytek.* Uznam go za święty, i jako taki strzedz będę od znieważania.

45. *Będę mieszkał w pośrodku.* W przybytku moim, który znajduje się pośród synów Izraelowych.

CAPUT XXX.

ROZDZIAŁ 30.

O ołtarzu kadzenia, i innych rzeczach należących do przybytku, i o daninie na utrzymanie przybytku.

1. Facies quoque altare ad adolendum thymiam, de lignis Setim,

2. habens cubitum longitudinis, et alterum latitudinis, id est, quadrangulum, et duos cubitos in altitudine. Cornua ex ipso procedent.

3. Vestiesque illud auro purissimo, tam craticulam ejus quam parietes per circuitum, et cornua. Faciesque ei coronam aureolam per gyrum,

4. et duos annulos aureos sub corona per singula latera, ut mittantur in eos vectes, et altare portetur.

5. Ipsos quoque vectes facies de lignis setim et inaurabis.

6. Ponesque altare contra velum quod ante arcam pendet testimonii coram propitiatorio, quo tegitur testimonium, ubi loquar tibi.

7. Et adolebit incensum super eo Aaron, suave fragrans, mane. Quando componet lucernas, incendet illud:

8. et quando collocabit eas ad vesperum, uret thymiam sempiternum coram Domino in generationes vestras.

9. Non offeretis super eo thymiam compositionis alterius, nec oblationem, et victimam, nec libabit libamina.

10. Et deprecabitur Aaron super cornua ejus semel per annum, in sanguine quod oblatum est pro peccato, et placabit super eo in generationibus vestris. Sanctum sanctorum erit Domino.

11. Locutusque est dominus ad Moysen, dicens:

12. Quando tuleris summam filiorum Israel juxta numerum, dabunt singuli pretium pro animabus suis Domino, et non erit plaga in eis, cum fuerint recensiti. (*Num. 1, 2*).

13. Hoc autem dabit omnis qui transit ad nomen, dimidium sicli juxta mensuram templi. Siclus viginti obolos habet. Media pars sicli offeretur Domino. (*Lev. 27, 25. Ezech. 45, 12*).

14. Qui habetur in numero, a viginti annis et supra, dabit pretium.

15. Dives non addet ad medium sicli, et pauper nihil minuet.

1. Uczynisz też ołtarz, dla palenia wonnych rzeczy, z drzewa Setim,

2. mający łokieć w długość, a drugi w szerść, to jest kwadratowy, a dwa łokcie na wysz. Rogi z niego będą wychodziły.

3. Y powleciesz ji złotem naczystszy, tak kratkę jego, jako y ściany wkoło, y rogi. A uczynisz mu koronkę złoćuchną w koło,

4. y dwa pierścienia złote pod koroną po każdym boku, aby w nie wkładano drażki, y był noszony ołtarz.

5. Same też drażki uczynisz z drzewa Setim y pozłocisz.

6. Y postawisz ołtarz przeciw zasłonie, która wiśi przed skrzynią świadectwa, przed ubłagalnią, która zakrywaia świadectwo, gdzie będę nawiał tobie.

7. Y będzie palił na nim Aaron zapal wdzięczno wonny rano, gdy przyprawować będzie lampy, zapali go:

8. a gdy ie stawiać będzie pod wieczór, będzie palił wonności wieczne przed Panem, na pokolenia wasze.

9. Nie będziecie na nim ofiarować kadzenia inakšzcy przyprawy, ani obiady, y ofiary, ani będziecie ofiarować mokrych ofiary.

10. A Aaron będzie się modlił na rogach jego raz w rok, we krwi ofiary za grzech, y będzie błagał na nim w rodzaiach waszych. Święty nad świętymi będzie Panu.

11. Y rzekł Pan do Mojsesza, mówiac:

12. Gdy zbierzesz sumę synów Izraelowych, według liczby, da każdy okup za dusze swe Panu, y nie będzie na nie karanie, gdy będą policzeni.

13. Każdy który idzie w poczet da to, puł sykla według wagi kościelney. Sykiel ma dwadzieścia pieniędzy. Puł sykla będzie ofiarowano Panu.

14. Którego mają w liczbie, ode dwudziestu lat y wyższey, da okup.

15. Bogaty nie przyłoży do puł sykla, a ubogi nie umniejszy.

R. 30.—2. Rogi z niego. P. wyż. 27, 2.

3. Kratkę jego. Hebr. dach, albo przykrycie jego. Przez otwory tej kratki popioł od spalonego kadzidla i innych wonnych rzeczy spadał na ziemię, pod ołtarz. Jednakże kadzidla przeznaczonego do spalania nie wkładano bezpośrednio na kratę, gdyż ogień mógłby nadwierać złotą kratkę; ale w miedzianych kadzielnicach stawiano na kracie (*Lev. 10, 1*).—Koronkę. P. r. 25, 25.

6. Przeciw zasłonie. Oddzielającej miejsce Święte, od Świętego Świętych.—Przed skrzynią świadectwa. Przed Arką przymierza.—Zakrywając świadectwo. Samą Arkę.

8. Wonności wieczne. Które mają być palone codziennie rano i wieczorem.

9. Inakšzcy przyprawy. Nad tę, którą wam przepię, (w. 34).

10. Będziesz się modlił. Hebr. będzie oczyszczał; albo

jest tu mowa o każdoroczném oczyszczeniu ołtarza.—We krwi. Ze krwią.—W rodzajach waszych. T. j. ten obrzęd oczyszczenia ma być zachowywany zawsze i w przyszłych pokoleniach.—Święty nad świętymi. Najświętszy ołtarz, najświętszy obrzęd oczyszczenia.

12. Gdy zbierzesz sumę. Gdy policzysz lud, uczynisz popis ludności.—Okup za dusze swoje. T. j. tą opłatą wykupią niejako życie swe od Pana, aby nie zostali zabici, jeśli by daniny tej płacić nie chcieli, jak się to przytrafiło za czasów Dawida (*II. Reg. r. 24, 15*).—I nie będzie na nie karanie. Jak się to przytrafiło za Dawida.

13. Który idzie w poczet. Którego imię zostanie zapisane (w. 14).—Puł sykla. Patrz W.

15. Bogaty nie przyłoży. Równy datek złożą ubogi i bogaty, albo dla tego, iżby z ilości syklów wiadoma była liczba ludu; albo żeby bogacz nie wynosił się z tego

16. Susceptamque pecuniam, quae collata est a filiis Israel, trades in usus tabernaculi testimonii, ut sit monumentum eorum coram Domino, et propitiatur animabus eorum.

17. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

18. Facies et labrum aeneum cum basi sua ad lavandum: ponesque illud inter tabernaculum testimonii et altare. Et missa aqua,

19. Lavabunt in ea Aaron, et filii ejus manus suas ac pedes,

20. quando ingressuri sunt tabernaculum testimonii, et quando accessuri sunt ad altare, ut offerant in eo thymiana Domino,

21. ne forte moriantur. Legitimum sempiternum erit ipsi, et semini ejus per successiones.

22. Locutusque est Dominus ad Moysen,

23. dicens: Sume tibi aromata, primae myrrhae et electae quingentos siclos, et cinnamomi medium, id est, ducentos quinquaginta siclos, calami similiter ducentos quinquaginta,

24. casiae autem quingentos siclos in pondere sanctuarii, olei de olivetis mensuram hin:

25. faciesque unctionis oleum sanctum, unguentum compositum opere unguentarii,

26. et unges ex eo tabernaculum testimonii, et arcam testamenti,

27. mensamque cum vasis suis, candalabrum, et utensilia ejus, altaria thymiamatis,

28. et holocausti, et universam supellectilem quae ad cultum eorum pertinet.

29. Sanctificabisque omnia, et erunt Sancta sanctorum: qui tetigerit ea, sanctificabitur.

30. Aaron et filios ejus unges, sanctificabisque eos, ut sacerdotio fungantur mihi.

31. Filiis quoque Israel dices: Hoc oleum unctionis sanctum erit mihi in generationes vestras.

32. Caro hominis non ungetur ex eo, et juxta compositionem ejus non facietis aliud, quia sanctificationem est, et sanctum erit vobis.

33. Homo quicumque tale composuerit, et dederit ex eo alieno, exterminabitur de populo suo.

34. Dixitque dominus ad Moysen: Sume tibi aromata, stacten et onycha, galbanum boni odoris, et thus lucidissimum, aequalis ponderis erunt omnia:

przed ubogim; albo że w oczach Boga równej wartości jest życie bogacza i ubogiego, i przeto wszyscy jednakowe dzięki powinni składać Bogu za dar życia.

16. *Dasz na potrzeby przybytków.* Którego koszt były wielkie, a tem więcej później, dla utrzymania budowy kościoła, kapłanów, i t. d.—*Aby była pamiątka ich przed Panem.* Aby przez to Bóg pamiętał o was, i był wam miłościw.

18. *Umywalnia.* Było to naczynie dla utrzymywania wody, którą umywali się kapłani przed sprawowaniem ofiar, i w której umywano części zabitych ofiar, przeznaczone do spalania. Stało między miejscem Świętym i ołtarzem całopalenia.

19. *Będą w niej umywać.* T. j. w wodzie płynącej z kranu.—*Ręce swe i nogi.* Kapłani boso odbywali posługę w przybytku.

21. *By snadź nie pomarli.* Jeśliby zaniedbali ten obrzęd umywania.

16. A wzięwszy pieniądze, które złożone będą od synów Izraelowych, dasz na potrzeby przybytku świadectwa, aby była pamiątka ich przed Panem, a żeby był miłościw duszom ich.

17. Y rzekł Pan do Moyszesza, mówiąc:

18. Uczynisz y umywalnię miedzianą z podstawkiem iéy; do umywania: y postawisz ją między przybytkiem świadectwa y ołtarzem. A nalawszy wody,

19. będą w niej umywać Aaron y synowie iego ręce swe y nogi,

20. Gdy będą mieli wchodzić do przybytku świadectwa, y gdy będą mieli przystąpić do ołtarza, aby ofiarowali na nim kadzenie Panu,

21. by snadź nie pomarli. Prawo wieczne będzie iemu y nasieniu iego w potomstwach.

22. Y rzekł Pan do Moyszesza, mówiąc:

23. Weźmi sobie rzeczy wonnych, mirrhy pierwszey y wybornéy pięć set syklów, cynamonu połowicę, to iest, dwieście y pięćdziesiąt syklów, tatarskiego ziela téż dwieście pięćdziesiąt,

24. a Kassiię pięć set syklów wedle wagi Świątnice, a oliwy z oliwnic miarę hin:

25. y sprawisz oleiek pomazowania święty, masę sprawioną robotą Aptekarską.

26. Y pomazesz nią przybytek świadectwa y skrzynię testamentu,

27. y stół z naczyniem iego, lichtarz, y naczynia iego, ołtarze kadzenia,

28. y całopalenia, y wszystkie statek do służby ich należący.

29. Y poświęcisz wszystko y będą Święte nad świętymi: kto się ich dotknie: poświęcon będzie.

30. Aarona y syny iego pomazesz y poświęcisz ie, aby mi sprawowali urząd kapłański.

31. Synóm téż Izraelowym powiesz: oleiek ten pomazowania będzie mi święty w narodziech waszych.

32. Ciało człowiecze nie będzie nim pomazowane, y według złożenia iego nie uczynicie drugiego, bo poświęcony iest, y święty wam będzie,

33. Człowiek którybykolwiek złożył takowy, y dałby obcemu z niego, wygładzon będzie z ludu swego.

34. Y rzekł Pan do Moyszesza: Weźmi sobie rzeczy wonnych: Stakty, y Onychy, y Galbanu dobréy woni, y Kadzidla naświetlejszego, równéy wagi będzie wszystko,

23. *Mirry pierwszey.* T. j. najlepszego gatunku, albo która pierwsza spływa z kory téj rośliny i zowie się takóž staktą.—*Tatarskiego ziela.* Wonnego, czyli aromatycznego.

24. *Kassii.* Cynamonu, rozmarynu.

29. *Będą święte nad świętymi.* Będą najświętszemi z powodu tego poświęcenia.—*Poświęcon będzie.* P. W.

31. *Będzie mi święty.* Będzie używany tylko do obrzędów świętych.—*Święty mi będzie.* Zamiast: *święty będzie,* t. j. dla was, i u was. Jestto hebr.

32. *Ciało człowiecze.* Nikt z ludzi, oprócz kapłanów. Królowie byli namaszczani, ale to olejkiem pospolitym, nie zaś tym olejkiem namaszczenia, czyli świętym.

33. *Obcemu.* Komuś, który nie jest kapłanem, albo z rodu kapłańskiego.—*Wygładzon będzie.* Niech będzie zabity.

34. *Stakty.* Patrz w. 23.—*Onychy.* Olejek wonny.—*Galbanu.* Sok wonny drzewa rosnącego w Syrii.

35. faciesque thymiana compositum opere unguentarii, mixtum diligenter, et purum, et sanctificatione dignissimum.

36. Cumque in tenuissimum pulverem universa contuderis, pones ex eo coram tabernaculo testimonii, in quo loco apparebo tibi. Sanctum sanctorum erit vobis thymiana.

37. Talem compositionem non facietis in usus vestros, quia sanctum est Domino.

38. Homo quicumque fecerit simile, ut odore illius perfruat, peribit de populis suis.

35. Y uczynisz kadzenie sprawione robotą Ap-tekarską, zmieszane z pilnością, y czyste y poświęcenia barzo godne.

36. A gdy to wszystko w drobiaźniech proch stłuczysz, położysz z niego przed przybytkiem świadectwa, na którym mieyscu ukaże się tobie, święte nad świętymi będzie wam kadzenie.

37. Takowego złożenia nie będziecie czynić na potrzeby wasze, bo święte iest Panu.

38. Człowiek którybykolwiek uczynił podobne, aby wonności iego używał, wykorzenion będzie z ludzi swoich.

Wykład X. J. Wujka. Roz. 30. w. 13. *Pół Sykla według kościelnej wagi.* Rozumieją niektórzy, iż sykiel kościelny inszy był niż pospolity, i przeto jedni powiadają, iż większy był, a drudzy iż mniejszy: ale w tém błędzą: po Pismo ś. opisując sykiel kościelny na tem mieyscu dokłada, sykiel 20 pieniędzy ma. Potem Ezech. 45. O syklu pospolitym także mówi: Sykiel dwadzieścia pieniędzy ma: a tak jednaki był sykiel kościelny i pospolity. Dla tego tedy tu kościelną wagą każe oddawać, iż w kościele sykiel sprawiedliwej wagi był chowany, według którego wszystkie sykle miały być ważone: a to zabiegając fałszom i zdradom ludzi łakomych, i ten Pismo ś. zowie sykle kościelnym: i to znaczą słowa, gdy tu mówi: Według kościelnej wagi: także i Lev. 27. ver. 25. Ten sykiel ważył cztery drachmy greckie jako i stater. O drachmie masz Gen. 20. ver. 12.

29. *Poświęcon będzie.* To jest, pierwiej niż się ich kto dotknie poświęcon będzie, bo samym tylko kapłanom już poświęconym, godziło się rzeczy świętych dotykać: teraz heretycy dopuszczają się ich lada chłopu dotykać, i urzędy święte odprawiać, ale cóż u nich świętego?

CAPUT XXXI.

ROZDZIAŁ 31.

O Bezeleelu i Ooliabie, budowniczych Przybytku, o przestrzeganiu Szabatu, o tablicach prawa.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:
2. Ecce, vocavi ex nomine Bezeleel filium Uri filii Hur de tribu Juda,
3. et implevi eum spiritu Dei, sapientia, et intelligentia, et scientia in omni opere,
4. ad excogitandum quidquid fabrefieri potest ex auro, et argento, et aere,
5. marmore, et gemmis, et diversitate lignorum.

6. Dedique ei socium Ooliab filium Achisamech de tribu Dan. Et in corde omnis eruditi posui sapientiam, ut faciant cuncta quae praecepi tibi:

7. tabernaculum foederis, et arcam testimonii, et propitiatorium, quod super eam est, et cuncta vasa tabernaculi,

8. mensamque et vasa ejus, candelabrum purissimum cum vasis suis, et altaria thymiamatis,

9. et holocausti, et omnia vasa eorum, labrum cum basi sua,

10. vestes sanctas in ministerio Aaron sacerdoti, et filiis ejus, ut fungantur officio suo in sacris:

1. Y rzekł Pan do Moyżesza, mówiac:

2. Otom wezwał mianowicie Bezeleela syna Uriego, syna Hurowego, z pokolenia Judy,

3. y napełniłem go duchem Bożym, mądrością y rozumieniem y umiejętnością w każdym rzemieśle,

4. ku wymyśleniu co iedno może bydź urobiono ze złota, y srebra, y miedzi,

5. marmuru, y kamienia drogiego, y z rozlicności drzew.

6. Y dałem mu towarzysza Ooliaba syna Achisamech z pokolenia Dan. A w serce każdego ćwiczonego dałem mądrość: aby uczynili wszystko comci rozkazał,

7. przybytek przymiérza, y skrzynię świadectwa, y ubłagalnią która nad nią iest, y wszystko naczynie przybytkowe,

8. y stół y naczynia iego, lichtarz naczystszy z naczyniem iego, y ołtarze kadzenia,

9. y całopalenia, y wszystko naczynie ich, y umywalnią z podstawkiem iey,

10. szaty święte do służby Aaronowi kapłanowi, y synom iego, aby odprawowali urząd swój w poświęconych.

35. *Kadzenie.* Wonne kadziło, perfumę. — *Poświęcenia barzo godne.* Tak starannie i dokładnie przyrządzone, iżby godne było być ofiarowane Bogu, na jego cześć spalone.

36. *Przed przybytkiem świadectwa.* Przed Świętym Świętych, na ołtarzu kadzenia.

38. *Któryby uczynił podobne.* Kadziło do pospolitego użytku, będzie ukarany śmiercią.

R. 31.—2. *Wezwałem mianowicie Bezeleela.* Ja Bóg

po imieniu wybrałem przed wszystkimi innymi Bezeleela. — *Syna Hur.* Ten Hur, dziad Bezeleela, zdaje się jest to ten sam, o którym r. 17, 12 i 24, 14.

3. *Duchem bożym.* Duchem moim, albo duchem wybornym. Duchem zaś tym jest to co następuje, t. j. mądrość, biegłość w robocie rzemieślniczej.

6. *W serce każdego ćwiczonego.* Innym także niższym biegłym rzemieślnikom dałem mądrość, iżby mogli być pomocą Bezeleelowi i Ooliabowi w urządzeniu przybytku.

11. oleum unctionis, et thymiana aromatum in sanctuario, omnia quae praecepi tibi, facient.

12. Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens:

13. Loquere filiis Israel, et dices ad eos: Videte ut sabbatum meum custodiatis: quia signum est inter me et vos in generationibus vestris: ut sciat, quia ego Dominus, qui sanctifico vos. (*Supr. 20, 8.*)

14. Custodite sabbatum meum, sanctum est enim vobis: qui polluerit illud, morte morietur: qui fecerit in eo opus, peribit anima illius de medio populi sui.

15. Sex diebus facietis opus: in die septimo sabbatum est, requies sancta Domino: omnis qui fecerit opus in hac die, morietur.

16. Custodiant filii Israel sabbatum, et celebrent illud in generationibus suis. Pactum est sempernum

17. inter me et filios Israel, signumque perpetuum: sex enim diebus fecit dominus coelum et terram, et in septimo ab opere cessavit. (*Gen. 2, 2.*)

18. Deditque Dominus Moysi, completis hujusmodi sermonibus in monte Sinai, duas tabulas testimonii lapideas, scriptas digito Dei. (*Deut. 9, 10.*)

11. Olejek pomazowania y kadzenie z rzeczy wonnych w świątyni: wszystko comci rozkazał uczynia.

12. Y rzekł Pan do Mojżesza, mówiac:

13. Mów synóm Izraelowym y rzeczesz do nich: Patrzcie abyście strzegli Szabatu mego: bo znamięm iest między mną a między wami w rodzajach waszych: abyście wiedzieli, że ja Pan który was poświęcam.

14. Strzeżcie Szabat mego, święty bowiem iest wam: kłoby go zmazał, śmiercią umrze: kłoby weń czynił robotę, zginie dusza jego z pośrodku ludu swego.

15. Sześć dni będziecie czynić robotę: dnia siódmego szabat iest, odpocznienie święte Panu. Każdy kłoby w ten dzień co robił, umrze.

16. Niechay strzegą synowie Izraelowi szabat y niech ji święcą w swych rodzajach. Przymierze iest wieczne,

17. między mną a syny Izraelowymi, y znamię wiekiste: przez sześć dni bowiem uczynił Pan niebo y ziemię, a w siódmy od roboty przestał,

18. y dał Pan Mojżeszowi, dokonawszy tych mów na górze Sinai, dwie tablice świadectwa kamienne, pisane palcem Bożym.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 31. w. 16. *Przymierze jest wieczne.* Jest ten obyczaj Pisma świętego, iż Czermonie zakonne, zowie wiecznemi, chociaż nie miały trwać, tylko do przyjścia Messyasza: bo tak Pan Chrystus mówi. *Luk. 16.* Zakon i Prorocy aż do Jana. Wszakże iż rzeczy wieczne znaczyły, które się w zakonie nowym wypełniają: dla tego go zowie wiecznemi. Tak rozumiej obrzezanie, Sobotę, ofiary, i t. d. Przymierzem wiecznem, to jest póki zakon trwał.

CAPUT XXXII.

ROZDZIAŁ 32.

O ukaranii Izraelitów za ulanie złotego cielca.

1. Videns autem populus, quod moram faceret descendendi de monte Moyses, congregatus adversus Aaron, dixit: Surge, fac nobis deos, qui nos praecedant: Moysi enim huic viro, qui nos eduxit de terra Aegypti, ignoramus quid acciderit. (*Act. 7, 40.*)

2. Dixitque ad eos Aaron: Tollite in aures aureas de uxorum filiorumque et filiarum vestrarum auribus, et afferte ad me.

3. Fecitque populus quae jusserat deferens in aures ad Aaron.

4. Quas cum ille accepisset, formavit opere fu-

1. A widzac lud iż omieszkawał Mojżesz znieść z góry, zebrawszy się przeciw Aaronowi, rzekł: Wstań uczyni nam Boga, którzyby szli przed nami: Mojżeszowi bowiem temu mężowi, który nas wywiódł z ziemi Egypciejskiej, niewiemy co się stało.

2. Y rzekł do nich Aaron: Pobierzcie nausznicę złote z uszu żón, y synów, y córek waszych, a przyniesiecie do mnie.

3. Y uczynił lud co rozkazał, przynosząc nausznicę do Aarona.

4. Które on wzięwszy, uformował robotą odlé-

13 Szabatu. Hebr. Szabatów; jakby mówił: jednakże nie chce, aby to com zalecił do zrobienia czynili w dniach Szabatu.—*W rodzajach waszych.* Przez wszystkie pokolenia przyszłe.—*Który was poświęcam.* T. j. który was przyzywam do czci mojej, i jakby do siebie was przyciągam przez to święcenie Szabatu, iżbyście święcie mię czcili.

14. *Święty bowiem jest.* Święcie ma być obchodzony.—*Zginie.* Wyrokiem sędziego, albo ukarany będzie od Boga.

15. *Odpocznienie święte Panu.* Do wielbienia Pana.

16. *Przymierze jest wieczne.* Patrz Wujka.

17. *Od roboty przestał.* Hebr. *odetchnął od pracy.* Mówi tu według zwyczaju ludzkiego.

18. *Dwie tablice świadectwa.* Dekalogu, czyli prawa, które jest świadectwem woli Bożej. *Palcem Bożym.*

Ręką, staraniem nie człowieka, ale Boga, albo anioła przedstawiającego osobę Boga.

R. 32. — 1. *Uczyni nam Boga.* Boga, to jest, Boga; gdyż o jednego tylko prosili, i Aaron dając jednego uczynił zadosyć ich żądaniu. Patrz Wujka.—*Którzyby szli przed nami.* Mieli słup obłoku; lecz ponieważ ten, w nieobecności Mojżesza, nie ruszał się z miejsca, przeto zapragnęli mieć nowego jakiegoś boga, któryby ich prowadził do ziemi obiec.—*Mojżeszowi bowiem temu mężowi.* O Mojżeszu mówią tu pogardliwie, jakby o jakimś nieznanym, pospolitym człowieku.

2. *Pobierzcie nausznicę złote z uszu żón.* Wymaga nausznic, spodziewając się, że niewiasty chętnie nie ustąpią ich swym mężom, aby tym sposobem odwrócić ich od tak złego zamiaru.

4. *Cielca.* Niektórzy OO. SS. mniemają, że tylko gło-

sorio, et fecit ex eis vitulum conflatilem; dixeruntque: Hi sunt dii tui Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti. (*Psal. 105, 19*).

5. Quod cum vidisset Aaron, aedificavit altare coram eo, et praeconis voce clamavit dicens: Cras solemnitas Domini est *. (*1. Cor. 10, 7*).

6. Surgentesque mane, obtulerunt holocausta, et hostias pacificas, et sedit populus manducare, et bibere, et surrexerunt ludere *.

7. Locutus est autem Dominus ad Moysen, dicens: Vade, descende: peccavit populus tuus, quem eduxisti de terra Aegypti. (*Deut. 9, 12*).

8. Recesserunt cito de via, quam ostendisti eis, feceruntque sibi vitulum conflatilem, et adoraverunt, atque immolantes ei hostias, dixerunt: Isti sunt dii tui Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti. (*3. Reg. 12, 28*).

9. Rursumque ait Dominus ad Moysen: Cerno quod populus iste durae cervicis sit: (*Infr. 33, 3. Deut. 9, 13*).

10. dimitte me, ut irascatur furor meus contra eos, et deleam eos, faciamque te in gentem magnam.

11. Moyses autem orabat Dominum Deum suum, dicens: Cur, Domine, irascitur furor tuus contra populum tuum, quem eduxisti de terra Aegypti, in fortitudine magna, et in manu robusta? (*Psal. 105, 23*).

12. Ne, quaeso, dicant Aegyptii: Callide eduxit eos, ut interficeret in montibus, et deleret e terra: quiescat ira tua, et esto placabilis super nequitia populi tui.

13. Recordare Abraham, Isaac, et Israel servorum tuorum, quibus jurasti per temetipsum, dicens: Multiplicabo semen vestrum sicut stellas coeli: et universam terram hanc, de qua locutus sum, dabo semini vestro, et possidebitis eam semper. (*Gen. 12, 7.—48, 16*).

14. Placatusque est Dominus, ne faceret malum, quod locutus fuerat adversus populum suum.

15. Et reversus est Moyses de monte, portans duas tabulas testimonii in manu sua, scriptas ex utraque parte,

16. et factas opere Dei; scriptura quoque Dei erat sculpta in tabulis.

wana, y uczynił z nich cielca odlanego, y rzekli: Ci sa Bogowie twoi Izraelu, którzy cię wywiedli z ziemi Egypcijskiej.

5. Co uyrzawszy Aaron, zbudował oltarz przed nim, y głosem woźnego wołał, mówiąc: Jutro iest święto Pańskie.

6. Y wstawszy rano ofiarowali całopalenia, y ofiary zapokoyne, y usiadł lud iść y pić y wstali grać.

7. Y rzekł Pan do Moysesza, mówiąc: Idź zstap, zgrzeszył lud twój, któryś wywiodł z ziemi Egypcijskiej.

8. Ustąpili rychło z drogi którąś im ukazał, y uczynili sobie cielca odlawanego y poklónili się, y ofiaruiac mu ofiary rzekli: Ci sa Bogowie twoi Izraelu, którzy cię wywiedli z ziemi Egypcijskiej.

9. Y za się rzekł Pan do Moysesza: Widzę że ten lud iest twardego karku:

10. puść mię, że się rozgniewa zapalczywość moja na nie, y wygładzę ie, a ciebie uczynię w lud wielki.

11. Ale Moysesz modlił się Panu Bogu swemu, mówiąc: Przecz, Panie, gniewa się zapalczywość twoia przeciw ludowi twemu, któryś wywiodł z ziemi Egypcijskiej, siłą wielką, y ręką mocną?

12. Niech proszę nie mówią Egypćianie: Chytrze ie wywiodł, aby ie pobił na górach, y wygładził z ziemi: Niech ućichnie gniew twój, a bądź litościwy nad złością ludu twego.

13. Wspómni na Abrahama, Izaaka, y Izraela slugi twoie, którymś przysiągł sam przez się, mówiąc: Rozmnożę nasienie wasze iako gwiazdy niebieskie: y wszystkie tę ziemię, o którejciem mówił, dam nasieniu waszemu: a będziecie ją trzymać zawsze:

14. Y ublagany iest Pan, żeby nie uczynił zlego, które mówił przeciw ludowi swemu:

15. Y wrócił się Moysesz z góry niosąc dwie tablicy świadectwa w rękach swoich, pisane z obu stron,

16. y uczynione robotą Bożą: pismo też Boże było na tablicach wyrzeżane.

wa cielca została odlaną. (S. Cypr. 1. de Bono pat., S. tm. br. 62., S. Aug. in ps. 71). Cielec zaś ten był odlany na wzór Apisa, wołu Egipskiego, zwanego inaczej Serapisem.

5. Przed nim. Przed bałwanem cielca.—*Święto Pańskie jest.* Aaron raz upadłszy w grzech postąpił i dalej, i przyznał bałwanowi imię Pana, właściwe samemu Bogu.

6. Jeść. Pożywali ucztę świętą, przyrządzoną z ofiar zapokojnych składanych cielcowi. *Wstali grać.* Spiewać, tańcować na cześć bałwana (w. 19).

7. Lud twój. Już nie mój, który tak ciężko mię obraził.

10. Puść mię. Jakby rzekł: Przestań kochać ten ud; miłość bowiem twoja stoi mi na zawadzie, iżbym go nie zgładził z ziemi. Mówi zaś to, nie rozkazując, ale tylko wyrażając przyczynę, dla której wstrzymuje się od kary. Chald.: *zaniechaj prosby*, która mnie powstrzymuje i

wiąże niejako ręce. Albo, odzywając się Bóg w ten sposób do Moysesza, nastrocza mu powód do modlitwy za ludem. S. Grze.—*Ciebie uczynię w lud wielki.* Nie tak mający się narodzić z ciebie, jak raczej mający być tobą podległym i rządzonym przez Ciebie. Okazuje się to, z Num. 14, 12, gdzie jest powtórzona podobna obietnica Moyseszowi, w tych słowach: *Ciebie uczynię książęciem nad narodem wielkim.*

13. Wspomnij na Abrahama. Patrz Wujka.

14. *I ublagany jest Pan.* Nie wygładził ludu, jak był zamierzał, lecz zesłał nań łagodniejsze kary (w. 35).

15. *Pisane z obu stron.* Gdyż tablice te zapewne nie były wielkie, kiedy Moysesz mógł je nieść w rękę, i pomieścić w arce; litery zaś były nie małe, aby dały się czytać z daleka. Niektórzy mniemają, że cały dekalog był wypisany i na jednej i na drugiej stronie tablic, aby Izraelci otaczający Moysesza, zewsząd mogli czytać te przykazania.

17. Audiens autem Josue tumultum populi vociferantis, dixit ad Moysen: Ululatus pugnae auditur in castris.

18. Qui respondit: Non est clamor abhortantium ad pugnam, neque vociferatio compellentium ad fugam: sed vocem cantantium ego audio.

19. Cumque appropinquasset ad castra, vidit vitulum, et choros; iratusque valde, projecit de manu tabulas, et confregit eas ad radicem montis;

20. arripiensque vitulum, quem fecerant, combussit, et contrivit usque ad pulverem, quem sparsit in aquam, et dedit ex eo potum filiis Israel. (Deut. 9, 21).

21. Dixitque ad Aaron: Quid tibi fecit hic populus, ut introduceres super eum peccatum maximum?

22. Cui ille respondit: Ne indignetur dominus meus: tu enim nosti populum istum, quod pronus sit ad malum;

23. dixerunt mihi: Fac nobis deos, qui nos praecedant: huic enim Moysi, qui nos eduxit de terra Aegypti, nescimus quid acciderit.

24. Quibus ego dixi: Quis vestrum habet aurum? Tulerunt, et dederunt mihi: et projecit illud in ignem, egressusque est hic vitulus.

25. Videns ergo Moyses populum, quod esset nudatus (spoliaverat enim eum Aaron propter ignominiam sordis, et inter hostes nudum constituerat),

26. et stans in porta castrorum, ait: Si quis est Domini, jungatur mihi. Congregatique sunt ad eum omnes filii Levi;

27. quibus ait: Haec dicit Dominus Deus Israel: Ponat vir gladium super femur suum: ite, et redite de porta usque ad portam per medium castrorum, et occidat unusquisque fratrem, et amicum, et proximum suum.

28. Feceruntque filii Levi juxta sermonem Moysi, cecideruntque in die illa quasi viginti tria milia hominum.

29. Et ait Moyses: Consecrastis manus vestras hodie Domino, unusquisque in filio, et in fratre suo, ut detur vobis benedictio.

19. *Porzucił... i stłukł je.* Uniesiony gorliwością przeciw publicznej bezbożności, i uważając za niedorzeczne, aby podawał Zakon Boży ludowi pijanemu, i zuchwale gwałcącemu tenże zakon przez obrzydliwe bałwochwaltwo.

20. *Dał z niego pić.* Uczył to Mojżesz z gorliwości, iżby odstępcy pożarli swego bałwana, i nauczyli się pogardzać takim bóstwem, które daje się w nicłość obracać.

22. *Ze skłonny jest do złego.* LXX.; *ty znasz ludu tego zapęd.* t. j. który nie łatwo odwrócić od tego do czego się uniesie namiętnością. Jeden więc nie zdołałem mu się oprzeć.

24. *I wyszedł ten cielec.* Chcąc ułagodzić gniew brata, stara się słowy zmniejszyć wielkość zbrodni, powiadając, że to nie z namysłu i postanowienia, ale jakby przypadkiem się stało, iż złoto w ogniu przybrało kształt cielca.

25. *Obnażony.* Bezbronny, pozbawiony nawet nausznice, a co większa, honoru, łaski i pomocy Boga. *Bo złupił go Aaron.* Już co do broni, co do nausznice, i co do opieki Bożej.— *Dla zelżywości plugastwa.* Dla bałwa-

17. A usłyszawszy Jozue głos ludu wołającego, rzekł do Mojżesza: głos bitwy slychać w obozie.

18. Który odpowiedział: Nie jest to głos upominających ku bitwie, ani wrzask przyćiskających ku uciekaniu; ale głos śpiewających ja słysze.

19. A gdy się przybliżył do obozu, ujrzał cielca y tance, y rozgniewawszy się barzo, porzucił z ręki tablice, y stłukł je pod górą.

20. Y porwawszy cielca którego byli uczynili, spalił, y skruszył aż na proch, który wysypał na wodę, y dał z niego pić synóm Izraelowym.

21. Y rzekł do Aarona: Cóżci ten lud uczynił, żebyś przywiódł nań grzech barzo wielki?

22. Któremu on odpowiedział: Niech się nie gniewa Pan mój: ty bowiem ten lud znasz, że skłonny jest do złego:

23. rzekli mi: Uczyń nam bogi którzyby szli przed nami: temu bowiem Mojżeszowi, który nas wywiódł z ziemi Egypckiej, niewiemy co się stało.

24. Którym ja rzekł: Kto z was ma złoto? przyniesli y dali mi: y wrzuciłem je w ogień, y wyszedł ten cielec.

25. Widząc tedy Mojżesz że lud był obnażony, (bo jż był złupił Aaron dla zelżywości plugastwa, a między nieprzyjaciół nagim zostawił),

26. y stojąc w bronie obozu, rzekł: Jeśli kto jest Pański, przyłącz się do mnie. Y zebrali się do niego wszyscy synowie Lewi:

27. Którym rzekł: Tak mówi Pan Bóg Izraelów: Niech mąż przypasze miecz na biodre swoje: idźcieś, a wracajcie się do bramy aż do bramy przez pośrodek obozu, a zabijajcie każdy brata y przyiaciela y bliźniego swego.

28. Y uczynili synowie Lewi według mowy Mojżeszowej, y poległo w on dzień około dwudziestu y trzech tysięcy ludzi.

29. Y rzekł Mojżesz: Poświęciliście ręce wasze dzisiaj Panu, każdy w synie y w bracie swoim, aby wam było dane błogosławieństwo.

na, którego Hebrajczyki zowią plugastwem, bo jak gnój jest obrzydliwy (Deut. 7, 26).— *Miedzy nieprzyjaciół nagim.* Wystawiony na nieprzyjaciół, i оголоcony z łaski Bożej.

26. *Stojąc w bronie (bramie) obozu.* Na wchodzie do obozu.— *Jeśli kto jest Pański.* Kto się trzyma strony Boga, i jest gorliwym o cześć jego.— *Wszyscy synowie Lewi.* Po większej części Lewici nie zezwalali na ten grzech; jednakże niektórzy z nich poszli byli za grzeszącym Aaronem. Ztąd i Lewitów winnych ukarano, albowiem mówi się (w. 29); *Poświęciliście ręce wasze... każdy w synie i w bracie swoim;* t. j. zabijając ich (w. 27). Kiedy więc mówi się tu *wszyscy*, trzeba rozumieć *wielu*. Albo tu się pokazuje, że ci którzy się zebrali do Mojżesza, wszyscy byli Lewitami.

27. *Zabijajcie.* Mojżesz, wódz ludu, miał prawo miecza, i taki był rozkaz i wola Boża.

29. *Poświęciliście ręce wasze.* Dla tej bowiem gorliwości Lewici zasłużyli na błogosławieństwo i kapłaństwo. P. Deut. 33, 9.

30. Facto autem altero die, locutus est Moyses ad populum: Peccastis peccatum maximum: ascendam ad Dominum, si quo modo quivero enim deprecari pro scelere vestro.

31. Reversusque ad Dominum, ait: Obsecro, peccavit populus iste peccatum maximum, feceruntque sibi deos aureos: aut dimitte eis hanc noxam,

32. aut si non facis, dele me de libro tuo quem scripsisti.

33. Cui respondit Dominus: Qui peccaverit mihi, delebo eum de libro meo:

34. tu autem vade, et duc populum istum quem locutus sum tibi: Angelus meus praecedet te. Ego autem in die ultionis visitabo et hoc peccatum eorum.

35. Percussit ergo Dominus populum pro reatu vituli, quem fecerat Aaron.

30. A gdy naszedł dzień drugi, rzekł Mojżesz do ludu: Zgrzeszyliście grzechem barzo wielki: wstąpię do Pana, ięślibym go iako za grzech wasz mógł ubłagać.

31. Y wróciwszy się do Pana rzekł: proszę zgrzeszył ten lud grzechem barzo wielki, y uczynili sobie Bogi złote:

32. abo im odpuść tę winę, abo ięśli nie uczynisz, wymaż mię z ksiąg twoich któreś napisał.

33. Któremu odpowiedział Pan: Kto zgrzeszy mnie, wymażę go z ksiąg moich:

34. ale ty idź, a prowadź ten lud gdiem ci powiedział: Anioł mój pójdzie przed tobą. A ia w dzień pomsty nawiedzę y ten grzech ich.

35. skarał tedy Pan lud za grzech cielca, którego był uczynił Aaron.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 32. w. 1. *Wstań uczyni nam Bogi.* Niesłusznie Heretycy potwarzają kościół Boży, jakoby na ten czas, gdy tego cielca Żydowie chwalili, miał wszystkie Kościoły zbłądzić: gdyż onego czasu Kościoła Bożego głową był Mojżesz, który nie zbłądził, ani cielca onego chwalił. Aaron też jeszcze nie był Biskupem najwyższym aż potem, niżej *Exod* 40. Nadto Lewitowie nie byli winni tego grzechu, jako pisze niżej *ver*. 26. A tak nie wszystkie Kościoły zbłądziły, ale tylko część niejaka ludu.

13. *Wspomnij na Abrahama.* Theodoretus *quaest.* 67. *in Exod.* pisze, iż Mojżesz rozumiejąc, że niemógł sam ubłagać Pana Boga, bierze sobie na pomoc Patryarchy. Gdzie obacz, iż onych czasów nie było tego obyczaju, mówić do onych dusz świętych: Święty Abrahamie, módl się za nami: Bo iż one dusze jeszcze nie widziały Pana Boga, niemogły też pospolicie zawżdy wiedzieć modlitw ludzkich, chyba kiedy Bóg im objawił. I przetoż czytamy w starym testamencie, że się modlili do Aniołów. *Gen.* 48. Anioł który mię wyrwał od wszystkiego złego, niech błogosławi tym dzieciom. Czytamy i to, iż żywi prosili żywych, aby się za nimi modlili. 1. *Król.* 7. Nie przedstawaj za nami wołać do Pana. Ale tego nie czytamy, aby kto o modlitwy Świętych prosił, tak mówiąc: S. Abrahamie, S. Jakóbie, módl się za nami. Bo to jest własny modlitwy obyczaj zakonu nowego, w którym już Święci widzą Pana Boga, i mogą też w nim widzieć modlitwy nasze. Wszakże był inszy obyczaj wzywania Świętych w starym zakonie, przypominając zasługi świętych zmarłych, aby nimi byli ratowani: i aby modlitwy były przyjemniejsze Bogu, jako tu masz, i *Gen.* 48. i u *Daniela* 3. A chociaż tu tylko przymierze i przysięgę przypominają Mojżesz, jednak i to przymierze uczynił Bóg dla ich zasług, i przetoż na innych miejscach, przypominają nietylko przymierze, ale i cnoty i dobre uczynki. O czem będzie *Psaln* 131. 3. *Król.* 15. *Dan.* 3. czytaj *Gen.* 48.

CAPUT XXXIII.

ROZDZIAŁ 33.

O żalu Izraelitów za grzech bałwochwalstwa, i rozmowie Mojżesza z Bogiem.

1. Locutusque est dominus ad Moysen, dicens: Vade, ascende de loco isto tu, et populus tuus, quem eduxisti de terra Aegypti in terram quam iuravi Abraham, Isaac, et Jacob, dicens: Semini tuo dabo eam: (*Supr.* 32, 13).

2. et mittam praecursorem tui Angelum, ut ejiciam Chanaanæum, et Amorrhæum, et Hethæum, et Pherezæum, et Hevæum, et Jebusæum, (*Supr.* 32, 34. *Jos.* 24, 11).

3. et intres in terram fluentem lacte et melle. Non enim ascendam tecum, quia populus duræ cervicis es, ne forte disperdam te in via. (*Supr.* 32, 9).

30. *Jeślibym go... mógł ubłagać.* T. j. aby przestając na tój jedynę karze, więcej już plag nie zsyłał.

32. *Wymaż mię.* Jak gdyby rzekł: Nie wymażesz mię, a więc odpuść im. Niektórzy chcą widzieć w tём hyperboliczne wyrażenie największej, acz nierozważnej w tym razie, ku ludowi miłości; tak Rachel, (*Gen.* 30, 1), odzywała się: *Daj mi dzieci, inaczćj umrę.*—*Z ksiąg.* T. j. z księgi wybranych, albo z liczby tych, których miłujesz. S. Hier. (od *Algal.*) i S. Grzeg. (10 *Mor.* c. 7), rozumieją to o księdze żyjących nie w niebie, a w tём życiu, jak gdyby mówił: Albo przebac im, albo mię zabij.

34. *W dzień pomsty.* W czasie karania za ten grzech,

1. Y rzekł Pan do Mojżesza, mówiąc: Idź, rusz się z tego miejsca ty y lud twój któryś wywiódł z ziemi Egypcijskiej, do ziemi którąm przysięgał Abrahamowi, Izaakowi, y Jakobowi, mówiąc: Nasieniu twemu dam ia:

2. y poślę przesłańca twego Anyoła, abym wyrzucił Chananeyczyka, y Amorreyczyka, y Heteyczyka, y Pherezeyczyka, y Heweyczyka, y Jebuzeyczyka.

3. y abyś wszedł do ziemi płynacćy mlekiem y miodem. Bo nie pójde z tobą, boś iest lud twardego karku: bych cię snadź nie wytracił na drodze.

o czém w w. nast.

35. *Skarał tedy Pan.* Albo morowem powietrzem, albo inną jaką plagą, której Pismo S. nie wymienia.

R. 33.—1. *Rzekł Pan do Mojżesza.* Który powtórnie już wstąpił był na górę.

2. *Przesłańca twego Anioła.* Który ciebie poprzedza w sćupie obłoku. Przemawia tu do Mojżesza, jako do posła ludu; mowa ta przeto skierowana jest do całego ludu.

3. *Bo nie pójde z tobą.* Anioł, który ci towarzyszy, już nie Boga, jak dotąd, ale swoje osobę będzie przedstawiał, ani będzie już więcej czynił owe znamienite cu-

4. Andiensque populus sermonem hunc pessimum, luxit; et nullus ex more indutus est cultu suo.

5. Dixitque Dominus ad Moysen: Loquere filiis Israel: Populus durae cervicis es, semel ascendam in medio tui, et delebo te. Jam nunc depono ornatum tuum, ut sciam quid faciam tibi.

6. Deposuerunt ergo filii Israel ornatum suum a monte Horeb.

7. Moyses quoque tolles tabernaculum, tetendit extra castra procul, vocavitque nomen ejus, Tabernaculum foederis. Et omnis populus, qui habebat aliquam quaestionem, egrediebatur ad tabernaculum foederis, extra castra.

8. Cumque egrederetur Moyses ad tabernaculum, surgebat universa plebs, et stabat unusquisque in ostio papilionis sui, aspiciebantque tergum Moysi, donec ingrederetur tentorium.

9. Ingresso autem illo tabernaculum foederis, descendeat columna nubes, et stabat ad ostium, loquebaturque cum Moysie,

10. cernetibus universis quod columna nubes staret ad ostium tabernaculi. Stabantque ipsi, et adorabant per fores tabernaculorum suorum.

11. Loquebatur autem Dominus ad Moysen facie ad faciem, sicut solet loqui homo ad amicum suum. Cumque ille reverteretur in castra, minister ejus Josue filius Nun, puer, non recedebat de tabernaculo.

12. Dixit autem Moyses ad Dominum: Praecipis ut educam populum istum, et non indicas mihi,

da, jakie władzą i mocą Bożą działał, jako przedstawiający imię i osobę Boga. Albo sens jest ten: Chcę odzielić się od was, i przybytek mój, który teraz jest pośród was, przenieść gdzie indziej, za oboz, co i stało się (w. 7).—*Boś jest lud twardego karku.* Uporny, krnąbrny, nieposłuszny.—*Bym cię snadź nie wytracił na drodze.* Mówi tu sposobem ludzkim: Nie chcę zbliżka patrzeć na twoje obyczaje; niech kto inny ciebie prowadzi, abym snadź nie dotknął cię ciężką jaką plagą, będąc pobudzony do tego nową jaką twą zbrodnią.

4. *Mowę tę bardzo złę.* T. j. która zapowiadała wielkie jakieś klęski.—*Żaden wedle zwyczaju nie włożył na się ochędówki swojej* (stroju, świętecznego ubioru swego). Zmiana szat świętych na liche, jest znakiem żałoby, pokuty, i klęsk. Izraelici po części wynieśli z Egiptu, po części z łupów zabranych na Amalecytach, mieli rozmaite ozdoby, jak bransoletki, zausznice it. p. do ubioru swego.

5. *Raz przyjdę w pośród ciebie, i wyglądam cię.* Powiedziano jest to albo warunkowie, albo w sposób groźby: to jest, jeśli i nadal będziesz bezbożnym i upornym: albo mówi się tu proroczo, gdyż Bóg przewidywał, iż oni nieraz dopuszczają się grzechów, i przeto zasłużą na kary. Albo myśl taka: Jeżeli raz uderzę na cię, wyglądam cię z ziemi.—*Złóż ochędóstwo twoje.* Jakby rzekł: Postępujcie tak jakoście zaczęli, noście taki ubiór, któryby dowodził waszej żałoby i pokuty; albo może w wierszu 4, powiedziano jest przez antycypację.—*Abym wiedział co mam czynić z tobą.* Abym postanowił czy mam was przebaczyć lub nie, czy większą czyli mniejszą karę mam zesłać na was.

6. *I złożyli.* Zrzucili z siebie ozdobny strój swój, już z dobrowolnej żałoby, już pobudzeni rozkazem Bożym.—*Od góry Horeb.* Zamiast u stop góry Horeb, gdyż obodzowali pod tą górą.

4. Y usłyszawszy lud mowę tę bardzo złą, płakał, y żaden wedle zwyczaju nie włożył na się ochędówki swojej.

5. Y rzekł Pan do Mojsesza: Mów synóm Izraelowym: Ludeś twardego karku, raz przyjdę w pośród ciebie, y wyglądam cię. Już teraz złóż ochędóstwo twoje z siebie, abych wiedział co mam czynić z tobą.

6. Y złożyli synowie Izraelowi ochędóstwo swoje od góry Horeb.

6. Mojsesz też wziawszy przybytek, rozbił za obozem daleko, y nazwał imię jego, Przybytek przymierza. A wszystko lud, który miał o co pytać, wychodził do przybytku przymierza, przed obóz.

8. A gdy wychodził Mojsesz do przybytku, wstawał wszystko lud, y stał każdy we drzwiach namiotu swego, y patrzali w tył Mojsesza, aż wszedł do namiotu.

9. A gdy on wszedł do przybytku przymierza, zstępował słup obłoku, y stał u drzwi, y mówił z Mojseszem:

10. Y widzieli wszyscy że słup obłokowy stał u drzwi przybytku. Y stali oni y kłaniali się przedzwiami namiotu swego.

11. A Pan mówił do Mojsesza twarzą w twarz, iako zwykł człowiek mówić do przyjaciela swego. A gdy się on wracał do obozu, sługa jego Jozue syn Nun pacholę, nie odchadzał z przybytku.

12. Y rzekł Mojsesz do Pana. Każesz abym wywiódł ten lud: a nie oznajmiesz mi kogo posłesz

7. *Wziąwszy przybytek.* Nie ten, który rozkazał Bóg Mojseszowi uczynić (r. 26), i o którego budowie mówi się w r. 40;—ten bowiem jeszcze nie był wzniesiony, lecz mały jakiś tymczasowy namiot, do którego Mojsesz i inni zgromadzali się na modlitwę. Ten przeto namiot Mojsesz przeniósł za oboz.—*Przybytek przymierza.* Tem imieniem później nazwany został i przybytek ów większy. Patrz Wujka.

8. *Wstawał wszystek lud.* Okazując uszanowanie Mojseszowi, jako namiestnikowi Boga, i swojemu naczelnemu zwierzchnikowi.

10. *Kłaniali się przedzwiami namiotu swego.* Każdy składał cześć Bogu stojąc, albo raczej klęcząc u drzwi namiotu swego, mając obróconą twarz ku przybytkowi, który Mojsesz był przeniósł za oboz, i u drzwi którego Anioł przedstawiający osobę Boga rozmawiał z Mojseszem przez słup obłoku.

11. *Twarzą w twarz.* Rozmawiał najpoufalej z Aniołem w postaci ludzkiej, przedstawiającym osobę Boga.—*Pacholę.* Nie co do wieku, gdyż Jozue już był dowodził wojskiem na wojnie przeciw Amalecytom. Jestto sposób mówienia P. S., że uczniów i sług zowie pacholętami, bo niższymi są od nauczyciela, lub pana. Albo pochołociem zowie się dla tego, że młody; niektórzy bowiem utrzymują, że Jozue miał wtenczas lat 46, który to wiek w owym czasie jeszcze się zaliczał do młodości. Dłużej także dawano nazwę pacholęcia tym, którzy jeszcze żon nie mieli, jakim był Jozue.—*Nie odchadzał z przybytku.* Aby mógł mieć straż, w nieobecności Mojsesza, nad miejscem świętym i tablicami prawa; razem też oddawał się modlitwie i rozmyślaniu.

12. *Nie oznajmiesz mi kogo posłesz ze mną.* Powiedział był Bóg: *Anioł mój poprzedzać cię będzie;* lecz nie oznaczył, kogo mianowicie poszle, Mojsesz przeto

quem missurus es mecum, praesertim cum dixeris: Novi te ex nomine, et invenisti gratiam coram me.

13. Si ergo inveni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi faciem tuam, ut sciam te, et inveniam gratiam ante oculos tuos: respice populum tuum gentem hanc.

14. Dixitque Dominus: Facies mea praecedat te, et requiem dabo tibi.

15. Et ait Moyses: Si non tu ipse praecedas, ne educas nos de loco isto.

16. In quo enim scire poterimus ego et populus tuus invenisse nos gratiam in conspectu tuo, nisi ambulaveris nobiscum, ut glorificemur ab omnibus populis qui habitant super terram?

17. Dixit autem Dominus ad Moysen: Et verbum istud, quod locutus es, faciam: invenisti enim gratiam coram me, et teipsum novi ex nomine.

18. Qui ait: Ostende mihi gloriam tuam.

19. Respondit: Ego ostendam omne bonum tibi, et vocabo in nomine Domini coram te: et misererebui cui voluero, et clemens ero in quem mihi placuerit. (*Rom. 9, 15*).

20. Rursumque ait: Non poteris videre faciem meam: non enim videbit me homo, et vivet.

21. Et iterum: Ecce, inquit, est locus apud me, et stabis supra petram.

22. Cumque transibit gloria mea, ponam te in foramine petrae, et protegam dextera mea, donec transeam:

23. tollamque manum meam, et videbis posteriora mea: faciem autem meam videre non poteris.

zemną, zwłaszcza żeś powiedział: Znam cię po imieniu, y znalazłeś łaskę przedemną.

13. Jeśliś tedy znalazł łaskę przed obliczem twoim, ukaż mi twarz twoją, żebym cię poznał, y znalazł łaskę przed oczyma twemi: wyczerz na lud swój, ten naród.

14. Y rzekł Pan: Oblicze moje pójdzie przed tobą, y dam ci odpoczynienie.

15: Y rzekł Moyses, jeśli nie ty sam wprzód pójdiesz, nie wywodzi nas z miejsca tego.

16. Albowiem po czyniż będziemy mogli poznać, ia y lud twój, żeśmy znaleźli łaskę przed obliczem twoim, jeśli nie pójdiesz z nami, żebyśmy byli chwaleni od wszystkich narodów, które mieszkają na ziemi?

17. Y rzekł Pan do Moysesza: y to słowo któreś rzekł, uczynię: znalazłeś bowiem łaskę przedemną, y ciębie samego znam po imieniu.

18. Który rzekł: Ukaż mi chwałę twoją.

19. Odpowiedział: Ja wszystko dobre tobie pokażę, y będę nazywał w imię Pańskie przed tobą: y zlituję się nad kim będę chciał, y będę miłościw komu mi się podobać będzie.

20. Y zaśię rzekł: Nie będziesz mógł widzieć oblicza mego: nie ujrzy mnie bowiem człowiek, a będzie żyw.

21. Y jeszcze: Oto iest (pry) miejsce u mnie, y staniesz na skale.

22. A gdy przeydzie chwała moja, postawię cię w rozpadlinie skały y zakryję prawicą moją aż minę:

23. y odeymę rękę moją y ujrzyysz tył mój: lecz oblicza mego widzieć nie będziesz mógł.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 33. w 7. *Przybytek przymierza.* Tak nazwany, iż w nim były tablice, na któ-

blağa o to aby mu oznajmił, kto jest ten, który poprowadzi lud, i w prośbie swęj zmierza do tego, aby sam Bóg a nie kto inny był wodzem ludu. Ztąd w wierszu nast. mówi: *Ukaż mi twarz twoją*; jakby rzekł: Żądamy oblicza twoego; niech ono nas prowadzi, i przewodniczy nam w podróży. — *Znam cię po imieniu.* Przed wszystkimi innymi wybrałem cię i miłuję, mnie się podobasz. Pismo S. zwykle się wyraża o tych których Bóg miłuje, że *ich zna, a nie zna* tych których odrzuca.

13. *Ukaż mi twarz twoją.* Hebr. *Ukaż mi drogę twoją*, t. j. oblicze twoje, czyli ty sam idź przed nami i wskazuj nam drogę. — *Żebym cię poznał.* Abyśmy poznał, żeś dla mnie i ludu tego jest łaskawy, i pośród nas obecny.

14. *Oblicze moje pójdzie przed tobą.* Ja sam poprowadzę cię będę. — *I dam ci odpocznienie.* Iżbyś pośród nieprzyjaciół zostawał bezpieczny, polegając na obecności i pomocy mojej.

15. *Jeśli nie ty sam wprzód pójdiesz.* Z wielkiej miłości ku ludowi, Moysesz błaga Boga powtórnie o potwierdzenie tej obietnicy (w. 14).

17. *I to słowo, któreś rzekł, uczynię.* Wyraźniej potwierdzam to, o coś wyraźniej i powtórnie proszę.

18. *Ukaż mi chwałę twoją.* Pan rozmawiał z Moyseszem głosem ludzkim, lecz dla mgły obłoku nie był od niego widziany. Prosi więc aby rozpędziwszy mgłę ukazał mu chwałę oblicza swego.

19. *Ja wszystko dobre tobie pokażę.* Wersye Hebrajskie mają: *przeprowadzę wszelkie dobro moje przed obliczem twojem*; ukaże tobie mnie samego, który jestem

wszelkiem dobrem; albo, jak niektórzy wykładają, ukaże tobie coś najznamienitszego, najdoskonalszego. (Czy Moysesz oglądał istotę Boską, o tem rozprawiają scholastycy, i S. Tho. p. g. 12. art. II). Inni mniemają, że ten jest sens: Ukażę tobie wszystkie te dobra, które mam dać ludowi Izraelskiemu. — *Będę nazywał w imię Pańskie.* Gdy będę przechodził przed tobą ukrytym i przykrytym w skale (w. 22), odezwę się, abys wiedział, że Pan przechodzi, i abys mię ujrzał. Wersye LXX: *Będę nazywał Pan przed tobą.* Albo myśl ta: Ja Pan przechodząc przed tobą, *będę nazywał w imię Pańskie*; t. j. wymienię przymiotniki służące imieniu Boga, mówiąc (jak w r. 34, 6): *Panujący, Panie Boże miłosierny, łaskawy*; a to dla tego, abym nauczył cię sposobu wzywania mię, i nazywania mię temiż epitetami. — *Zlituję się nad kim będę chciał.* Ja przechodząc przed tobą będę wymieniał i przyzywał imię Pańskie, mówiąc, *Panujący, Panie*, i inne Boskie nazwy, lecz mianowicie to: *Zlituję się nad kim będę chciał*, to jest, miłosierny, łaskawy i t. d.

20. *Nie będziesz mógł widzieć oblicza mego.* Mówi tu o przybranem cielesnem obliczu, na którym majestat i chwała Boga mniej więcej się wyraża, i staje się widzialną. *Nie ujrzy bowiem mię człowiek, a będzie żyw.* Blask majestatu oblicza mego tak jest wielki, iż oko śmiertelne znieść go nie może. Patrz Wujka.

22. *Zakryję prawicą moją.* Wziąwszy obłok lub inne jakie ciało ciemne zasłonię jaskinię, w której się będziesz ukrywał, abys nie ujrzał oblicza mego i nie utracił życia, będąc rażony nadzwyczajnym blaskiem.

23. *Ujrzyysz tył mój.* Patrz Wujka.

rych był napisany zakon, zamykający w sobie przymierze. W Żydowskim zowie go Namiot, albo przybytek schadzki, albo zgromadzenia. Tłómacze 70. zowią go Przybytek świadectwa.

19. *Będę nazywał.* To jest, będę wołał imię Pańskie, mówiąc, Pan z wami jest: to miał Bóg albo Anioł wołać.

20. *Nie ujrzy mię.* Rozumiej, w tym żywocie śmiertelnym będąc, człowiek Pana Boga zmysłami cielesnymi widzieć niemoże.

23. *Ujrzyś tył moj.* Chocia Mojżesz oblicza Bożego, to jest, bóstwa nie widział: wszakże znać, iż z onęj skały, przez rozpadliny widział Boga przechodzącego w osobie zwierczynie, podobno człowieczej: i tak przez tył Augustyn rozumie ciało, które potem Bóg przyjął. *August. 2. de Trinit. I* powiadają drudzy, że się to wypełniło przy Transfiguracji, gdzie Mojżesz widział Boga w ciele. *Tertul. lib. 4. con. Marc. c. 22. Irenaeus lib. 4. con. Haeres. c. 37. Origen. Homil. 12. in Exod.*

CAPUT XXXIV.

ROZDZIAŁ 34.

O powtórnych tablicach kamiennych, strzeżeniu się bałwochwaltwa, zachowywaniu świąt, i twarzy rogatęj Mojżesza.

1. Ac deinceps: Praecide, ait, tibi duas tabulas lapideas instar priorum, et scribam super eas verba, quae habuerunt tabulae, quas fregisti. (*Deut. 10, 1*).

2. Esto paratus mane, ut ascendas statim in montem Sinai, stabisque mecum super verticem montis.

3. Nullus ascendat tecum, nec videatur quispiam per totum montem: boves quoque et oves non pascantur econtra.

4. Excidit ergo duas tabulas lapideas, quales antea fuerant: et de nocte consurgens ascendit in montem Sinai, sicut praeceperat ei Dominus, portans secum tabulas.

5. Cumque descendisset Dominus per nubem, stetit Moyses cum eo, invocans nomen Domini.

6. Quo transeunte coram eo, ait: Dominator Domine Deus, misericors et clemens, patiens et multae miserationis, ac verax,

7. qui custodis misericordiam in millia: qui auferis iniquitatem et scelera, atque peccata, nullusque apud te per se innocens est. Qui reddis iniquitatem patrum filiis ac nepotibus in tertiam et quartam progeniem. (*Deut. 5, 10. Jer. 32, 18. Psal. 142, 2. Deut. 5, 9. Jer. 32, 18*).

8. Festinusque Moyses, curvatus est pronus in terram, et adorans

9. ait: Si inveni gratiam in conspectu tuo, Domine, obsecro ut gradiaris nobiscum (populus enim durae cervicis est) et auferas iniquitates nostras atque peccata, nosque possideas.

10. Respondit Dominus: Ego inibo pactum videntibus cunctis, signa faciam quae nunquam visa sunt super terram, nec in ullis gentibus: ut cernat populus iste, in cujus es medio, opus Domini terribile quod facturum sum. (*Deut. 5, 2, Jerem. 32, 40*).

11. Observa cuncta quae hodie mando tibi: Ego

1. Y Potym: Wyciesz (prawi) sobie dwie tablice kamienne na kształt pierwszych, a napiszę na nich słowa, które miały tablice któreś potłukł.

2. Bądź gotów rano żebyś wstąpił zaraz na górę Sinai, y staniesz zemną na wierzechu góry.

3. Żaden z tobą niech nie wstępuje, y niech nie będzie widać nikogo po wszystkiej górze: woły też y owce niech się nie paszą na przeciw.

4. Wyciosał tedy dwie tablice kamienne, iakie przed tym były, y w nocy wstawszy wstąpił na górę Sinai iako mu był Pan przykazał niosąc z sobą tablice.

5. A gdy zstąpił Pan przez obłok, stanął Mojżesz z nim, wzywając imienia Pańskiego,

6. który gdy przechodził przed nim, rzekł: Panujący Panie Boże miłosierny y łaskawy, cierplivy, y mnogięj litości, y prawdziwy,

7. który strzeżesz miłosierdzia na tysiące: który zgładszasz nieprawość, y niezbożności y grzechy, a żaden u ciebie nie jest sam przez się niewinny. Który nieprawość oyców oddaiesz synóm y wnukóm do trzeciego y czwartego pokolenia.

8. Y pośpieszywszy się Mojżesz, schylił się twarzą do ziemi, y kłaniając się,

9. rzekł: Jeslim nałazł łaskę przed obliczem twoim Panie, proszę abyś szedł z nami (lud bowiem twardego karku jest) a zgładził nieprawości nasze y grzechy, a nas posiadał.

10. Y odpowiedział Pan: Ja postanowię przymierze gdy wszyscy patrzeć będą, cuda czynić będę iakich nigdy nie widziano na ziemi y u żadnych narodów: aby użył ten lud w którego pośrodku jesteś sprawą Pańska straszną którą mam uczynić.

11. Strzeżże wszystkiego co tobie dziś rozkazu-

R. 34.—3. *Woły też i owce.* Pan Bóg chciał tak dla tego, iżby twardemu i grubemu ludowi tém większą wrażliwość bojaźni i uszanowanie.

5. *Stanął Mojżesz z nim.* Stanął ukryty w jaskini i przykryty obłokiem, jak miał zalecenie (r. p. w. 22).

6. *Panujący, Panie i t. d.* Albo w te słowa modlił się Mojżesz; albo tak wołał P. Bóg ostrzegając Mojżesza iż przechodzi, i pobudzając go do modlitwy: Patrz r. p. w. 19.

7. *Który strzeżesz miłosierdzia na tysiące.* T. j. który jesteś dobroczynnym bez granic.—*Żaden u ciebie*

nie jest sam przez się niewinny. Wszyscy bowiem potrzebują miłosierdzia. Przed tobą nikt nie jest bez winy (pierzworodnej, lub uczynkowej), i żadna wina nie może być bez kary.

9. *A nas posiadał.* Niech będziemy ludem twoim, i częścią dziedzictwa twego.

10. *Gdy wszyscy patrzeć będą.* Hebr., w obec całego ludu.

11. *Co tobie dziś rozkazuje.* Tobie, o ludu mój. Mówi tu Bóg do Mojżesza jako posła i przedstawiciela całego narodu.

ipse ejciam ante faciem tuam Amorrhæum, et Chananeum, et Hethacum, Pherezaeum quoque et Hevaeum, et Jebusaeum.

12. Cave ne unquam cum habitatoribus terrae illius jungas amicitias, quae sint tibi in ruinam:

13. sed aras eorum destrue, confringe statuas, lucosque succide;

14. noli adorare Deum alienum. Dominus zelotes nomen ejus, Deus est aemulator.

15. Ne in eas pactum cum hominibus illarum regionum: ne, cum fornicati fuerint cum diis suis, et adoraverint simulacra eorum, vocet te quispiam, ut comedas de immolatis. (*Deut. 7, 2*).

16. Nec uxorem de filiabus eorum accipies filiis tuis: ne, postquam ipsae fuerint furnicatae, fornicari facient et filios tuos in deos suos. (*3. Reg. 11. 2.*)

17. Deos conflatile non facies tibi.

18. Solemnitatem azymorum custodies. Septem diebus vesceris azymis, sicut praecepi tibi, in tempore mensis novorum: mense enim verni temporis egressus es de Aegypto.

19. Omne, quod aperit vulvam generis masculini, meum erit. De cunctis animantibus tam de bobus quam de ovibus meum erit. (*Super. 13, 12. — 22, 29.*)

20. Primogenitum asini redimes ove: sin autem nec pretium pro eo dederis, occidetur. Primogenitum filiorum tuorum redimes: nec apparebis in conspectu meo vacuus. (*Supr. 23. 15.*)

21. Sex diebus operaberis, die septimo cessabis arare, et metere.

22. Solemnitatem hebdomadarum facies tibi in primitiis frugum messis tuae triticeae, et solemnitatem, quando redeunte anni tempore cuncta conducuntur.

23. Tribus temporibus anni apparebit omne masculinum tuum in conspectu omnipotentis Domini Dei Israel. (*Super. 23, 17. Deut. 16, 16.*)

24. Cum enim tulero gentes a facie tua, et dilatavero terminos tuos, nullus insidiabitur terrae tuae, ascendente te, et apparente in conspectu Domini Dei tui ter in anno.

25. Non immolabis super fermento sanguinem hostiae meae: neque residuebit mane de victima solemnitatis Phase. (*Supr. 23, 18.*)

26. Primitias frugum terrae tuae offeres in domo Domini Dei tui. Non coques hoedum in lacte matris suae. (*Supr. 23, 19. Deut. 14, 21.*)

14. Zapalczywy. Zazdrośny w miłości i czci jedynie sobie tylko należnej, i niecierpiw tem współzawodnika.

15. Nie czyni przymierza. Mianowicie przez wchodzenie z nimi w związki małżeńskie. Żydom zabronione były małżeństwa z poganami; przeto strofowany był Salomon. III. Reg. r. 11. Esdr. r. 9, 1. — Gdy będą cudzołóżcy. Czcic bawłany. Często w P. ś. bawłochwalstwo zow. cudzołóztwem. Jer. r. 2 i 3; Ezech. r. 16. — Abyś jadł z rzeczy ofiarowanych. I przez to był nęcony do bawłochwalstwa.

21. Orac i żać. Chociażby pora była orania i żniwa, w szabat powstrzymasz się i od tych prac.

22. Święto tygodniów. Obchodzić będziesz urocz.

ię: ia sam wyrzucę przed obliczem twoim Amorrezycka, y Chananezycka, y Heteyczyka, Pherezyczyka też, y Heweyczyka, y Jebuzeyczyka.

12. Strzeż abyś nigdy z obywatelmi ziemie oney nie miał przyiacielstwa, któreby tobie było ku upadku:

13. ale ołtarze ich zepsuy, bałwany połam, y gaie wyrabay:

14. Nie kłaniay się Bogu cudzemu. Pan zapalczywy imię iego, Bóg zawistny iest.

15. Nie czyni przymierza z ludźmi onych krajów, by zaś gdy oni będą cudzołóżyć z bogami swemi, y kłaniać się bałwanóm ich, nie wezwał cię który, abyś jadł z rzeczy ofiarowanych.

16. Ani żony z córek ich weźmiesz synóm twoim aby gdy one będą cudzołóżyć, nie przywiedli synów twoich ku cudzołóztwu z bogi swemi.

17. Bogów litych sobie nie uczynisz.

18. Święta przasników strzeż będziesz: siedm dni ieść będziesz przasniki, iakomci przykazał czasu miesiąca nowin: w księżycu bowiem czasu wiosny wyszedłeś z Egiptu.

19. Wszystko, co otwarza żywot samczęcy płci, moje będzie. Ze wszystkiego bydła tak z wołów iako y z owiec, moje będzie.

20. Pierworodne osłowe odkupisz owcą: a ieśli ani okupu za nie dasz, zabite będzie. Pierworodnego synów twych odkupisz: y nie ukazesz się przed oczyma meimi próżny.

21. Sześć dni robić będziesz, siódmego dnia przestaniesz orać y żać.

22. Święto tygodniów uczynisz sobie w pierwiastkach zboża żniwa twego przenicznego, y Święto gdy na z wróceniu rocznego czasu wszystko się chowa.

23. Trzech czasów roku ukaże się wszelki mężczyzna twój przed oblicznością wszechmogącego Pana Boga Izraelskiego.

24. Bo gdy zniosę narody od oblicza twego, y rozszerzę granice twoie, żaden nie będzie na zdradzie ziemi twoiej, gdy ty pójdziesz, y gdy się pokazesz przed obliczem Pana Boga twego trzykroć do roku.

25. Nie będziesz ofiarował przy kwasie krwi ofiary moiej: ani zostanie rano z ofiary święte Phase.

26. Pierwiastki zboża ziemie twę ofiarujesz w domu Pana Boga twego. Nie będziesz warzył koźlęcia w mleku matki iego.

Zielonych Sw. po tygodniu tygodniów, t. j. po siedmiu tygodniach; czyli po 49 dniach, 50-tego dnia od Wielkanocy; i wtedy ofiarujesz Bogu pierwiastki chlebow—Na zwróceniu rocznego czasu. Patrz Wujka i Ex. r. 23, 16.

24. Rozszerzę granice twoje. Gdy dam ci, jakem obiecał, szerokie granice. — Żaden nie będzie na zdradzie ziemi twojej. Albowiem ja pohamuję i utrzymam sąsiednie narody, aby ci nie mogły i nie ośmielały się szkodzić, gdy będziesz wykonywał prawa moje co do obchodu świąt.

25. Przy kwasie. Z kwasem. Wyż. r. 23, 18. — Z ofiary święta Phase. Baranka wielk. całego zjecie w tymże dniu, nic nie zostawując na dzień nast.

27. Dixitque Dominus ad Moysen: Scribe tibi verba haec, quibus et tecum et cum Israel pepigi foedus.

28. Fuit ergo ibi cum Domino quadraginta dies et quadraginta noctes; panem non comedit et aquam non bibit, et scripsit in tabulis verba foederis decem. (*Supr. 24, 18. Deut. 4, 13*).

29. Cumque descenderet Moyses de monte Sinai, tenebat duas tabulas testimonii, et ignorabat quod cornuta esset facies sua ex consortio sermonis Domini.

30. Videntes autem Aaron et filii Israel cornutam Moysi faciem, timuerunt prope accedere.

31. Vocatique ab eo, reversi sunt tam Aaron quam principes synagogae. Et postquam locutus est ad eos;

32. venerunt ad eum etiam omnes filii Israel quibus praecepit cuncta, quae audierat a Domino in monte Sinai *. (*2. Cor. 3, 13*).

33. Impletisque sermonibus, posuit velamen super faciem suam *.

34. Quod ingressus ad Dominum, et loquens cum eo, aufererat donec exiret, et tunc loquebatur ad filios Israel omnia, quae sibi fuerant imperata.

35. Qui videbant faciem egredientis Moysi esse cornutam, sed operiebat ille rursus faciem suam, si quando loquebatur ad eos.

27. Y rzekł Pan do Mojżesza: Napisz sobie te słowa, któremi y z tobą y z Izraelem uczynilem przymierze.

28. Był tedy tam z Panem czterdzieści dni y czterdzieści nocy: chleba nie jadł y wody nie pił, y napisał na tablicach słów przymierza dziesięć.

29. A gdy schodził Mojżesz z góry Synaj przyniósł dwie tablice świadectwa, a niewiedział że twarz jego rogała była, z społeczności mowy Pańskiej.

30. A widząc Aaron y synowie Izraelowi rogała twarz Mojżeszową: bali się przystąpić blisko do niego.

31. Y zawołani od niego, wrócili się tak Aaron iako przełożeni zgromadzenia. A potym iako odprawił rzecz do nich,

32. przyszedł też do niego wszyscy synowie Izraelowi: którym przykazał wszystko co słyszał od Pana na górze Synaj.

33. A skończywszy mowy, włożył zasłonę na twarz swoją.

34. Którą wchodząc do Pana, y mówiąc z nim zdejmował aż wyszedł, a tedy mówił do synów Izraelowych wszystko co mu było rozkazano.

35. Którzy widzieli twarz wychodzącego Mojżesza rogałą, ale on zaś zakrywał twarz swoją, i jeśli kiedy do nich mówił.

Wkład X. J. Wujka.— Roz. 34. w 22. *I Święto gdy na zwróceniu rocznego czasu.* Było to święto Kuczek, które księżycy Września bywało: prawie na ten czas, kiedy zrównanie dnia i nocy na Jeśień przypadało, które zowią *Aequinoctium Autumnale*.

25. *Przy kwasie.* Pierwiej bowiem mieli uprzątnąć chleb z domu, i wszelką rzecz kwaszoną, niż baranka wielkanocnego ofiarowali. Toż. ma *Wyżej 23. cap. 18.*

29. *Twarz jego rogała była.* W Żydowskim tak jest, na kształt rogów świecila, albo promienie wypuszczała. Bo słowo *keren*, znaczy róg, ztądże żydowskie, *karan*, to jest, jasnieć rogato albo z promieniami. Przetoż jego rogała była: co się rozumie o światłości, która z twarzy jego w promieniach, jako rogi wychodziła, i ztąd obyczaj urosł, że Mojżesza z rogami malują.

CAPUT XXXV.

ROZDZIAŁ 35.

O przestrzeganiu Szabatu, i składaniu darów na budowę przybytku.

1. Igitur congregata omni turba filiorum Israel, dixit ad eos: Haec sunt quae jussit Dominus fieri.

2. Sex diebus facietis opus: septimus dies erit vobis sanctus, sabbatum, et requies Domini: qui fecerit opus in eo, occidetur.

1. Zebrawszy tedy wszystko zgromadzenie synów Izraelowych, rzekł do nich: Te są rzeczy, które Pan czynić rozkazał.

2. Sześć dni będziecie robić: siódmy dzień będzie wam święty, Szabat, y odpoczynienie Pańskie: ktoby robił weń, zabity będzie.

27. *Napisz sobie te słowa.* Zapisz te przepisy obrzędowe, aby nie wyszły z pamięci. Uczynił to Mojżesz, właśnie pisząc tę księgę.

28. *Czterdzieście dni.* Już powtórnie.— *Chleba nie jadł.* Nie nie jadł i nie pił.— *Słów przymierza dziesięć.* Prawo dekalogu.

29. *Twarz rogała była.* Patrz Wujka.— *Z społeczności mowy Pańskiej.* Promienie te pozostały na Mojżeszu z obcowania z Bogiem, mianowicie kiedy przechodziła chwała Boża przed rozpadliną skały (r. 33, 22). Nadaną była ta światłość obliczu Mojżesza, iżby on większą miał powagę u ludu; i ona na zawsze na niem pozostała jak naucza S. Abr. Abul. Belas.

30. *Bali się przystąpić.* Bo nie mogli utkwieć swych oczu w tak jasniejące oblicze, i zdzieli byli wielkiem uszanowaniem.

32. *Przyszedł też do niego.* Już ochłonięci z przestrachu.

33. *Włożył zasłonę na twarz swoją.* Z początku mówił do nich z twarzą odkrytą, dla okazania tém większego uszanowania i wielkości prawa; później z osłonietą, aby każdemu zostawił wolniejszy do siebie przystęp. Aleg. Zasłona ta była godłem starego zakonu, który prawami i obrzędami swemi osłaniał w sobie oliarę i zakon Messyasza. 2. Korynt. 3. 16.

3. Non succendetis ignem in omnibus habitaculis vestris per diem sabbati.

4. Et ait Moyses ad omnem catervam filiorum Israel: Iste est sermo quem praecepit Dominus, dicens:

5. Separate apud vos primitias Domino. Omnis voluntarius et prono animo offerat eas Domino: aurum et argentum, et aes, (*Supr. 25, 2*).

6. hyacinthum et purpuram, coecumque bis tinctum et byssum, pilos caprarum,

7. pellesque arietum rubricatas, et janthinas, ligna setim,

8. et oleum ad luminaria concinnanda, et ut conficiatur unguentum, et thymiana suavissimum,

9. lapides onychinos, et gemmas ad ornatum superhumeralis et rationalis.

10. Quisquis vestrum sapiens est, veniat, et faciat quod Dominus imperavit:

11. tabernaculum scilicet, et tectum ejus, atque operimentum, annulos, et tabulata cum vectibus, paxillos et bases:

12. arcam et vectes, propitiatorium, et velum, quod ante illud oppanditur:

13. mensam cum vectibus et vasis, et propositionis panibus:

14. candelabrum ad luminaria sustentanda, vasa illius et lucernas, et oleum ad nutrimenta ignium:

15. altare thymiamatis, et vectes, et oleum unctionis et thymiana ex aromatibus: tentorium ad ostium tabernaculi:

16. altare holocausti, et craticulam ejus aeneam cum vectibus et vasis suis: labrum et basim ejus:

17. cortinas atrii cum columnis et basibus, tentorium in foribus vestibuli,

18. paxillos tabernaculi et atrii cum funiculis suis:

19. vestimenta, quorum usus est in ministerio sanctuarii, vestes Aaron pontificis ac filiorum ejus, ut sacerdotio fungantur mihi.

20. Egressaque omnis multitudo filiorum Israel de conspectu Moysi,

21. obtulerunt mente promptissima atque devota primitias Domino, ad faciendum opus tabernaculi testimonii. Quidquid ad cultum et ad vestes sanctas necessarium erat,

22. viri cum mulieribus praeberunt, armillas et inares, annulos et dextralia; omne vas aureum in donaria Domini separatim est.

23. Si quis habebat hyacinthum, et purpuram, coecumque bis tinctum, byssum et pilos caprarum, pelles arietum rubricatas, et janthinas,

3. Nie wzniećcie ognia we wszystkich mieszkaniach waszych przez dzień Sobotni.

4. Y rzekł Moyses do wszystkięj gromady synów Izraelowych: Ta iest mowa, którą przykazał Pan, mówiac:

5. Odłączcie u was pierwiastki Panu. Każdy dobrowolny y ochotnym sercem niech ie ofiaruje Panu: złoto, y srebro, y miedz,

6. y hiacynt, y szarłat, y karmazyn dwakroć farbowany, y biśiór, sierść kozia,

7. Y skóry czerwono farbowane y fiołkowey maści, drzewo Setim,

8. y oliwę ku przyprawie światła, y aby uczyniona była masę y kadzenie nawdzięczniejsze,

9. kamienie Onychiny, y kamienie drogic na ozdobienie Naramiennika y Rationalu.

10. Ktokolwiek między wami mądry iest, niech przyydzie, y czyni co Pan rozkazał:

11. To iest, przybytek y dach iego y przykrycie, piérścień y deski z drażkami, kolki y podstawki:

12. skrzynię y drażki, ubłagalnią y zasłone, którą przed nią zapuszczaia:

13. stół z drażkami, y z naczyniem y z chlebem pokładnym:

14. Lichtarz ku trzymaniu światel, naczynie iego, y lampy, y oliwę na pośilek ognia.

15. Ołtarz kadzenia, y drażki, y oleiek pomazania, y kadzenie z wonnych rzeczy, opone do drzwi przybytku.

16. Ołtarz całopalenia, y kadkę iego miedzianą, z drażkami y z naczyniem iego: umywalnią y podstawek ięj:

17. Opony do sieni z słupami y z podstawkami, zasłone we drzwiach u sieni:

18. kolki przybytku y sieni z powrózkami swymi:

19. szaty których używają na służbie świątnice, odzienie Aarona nawyższego kapłana y synów iego, aby mi sprawowali urząd kapłański.

20. Y wyszedzsy wszystko zgromadzenie synów Izraelowych od obliczności Moysesza,

21. ofiarowali umyslem barzo ochotnym y nabożnym pierwiastki Panu, na czynienie roboty przybytku świadectwa. Cokolwiek na służbę y na szaty święte było potrzeba,

22. mężowie z niewiastami dodali manelle, y nausznic, piérścień, y prawnice, y wszystko naczynie złote na dary Pańskie iest odłożono.

23. Jeśli kto miał hiacynt, y szarłat, y karmazyn dwakroć farbowany, biśiór, y sierść kozia, skóry baranie czerwono farbowane, y fiołkowey maści,

R. 35.— 3. *We wszystkich.* W żadnym domu. Na Wielkanoc i w inne święta wolno było zapalać ogień dla uwarzenia pokarmów (r. 12, 16); w Szabasie zaś to było wzbronione.

5. *Pierwiastki Panu.* Pierwszą waszę ofiarę i dary na budowę przybytku. Dar ten zowie się tu *pierwiastkami*, bo dotąd żadnej jeszcze publicznej i wspólnej

takiej jałmużny nie składali byli.

8. *Aby uczyniona była masę.* Z czego miała być masę, pow. r. 25. Olej używany był tylko do lamp, nie zaś do kadzenia.

10. *Mądry jest.* Biegly i doświadczony rzemieślnik.

11. *Deski.* Boki przybytku z drzewa setim. (r. 25).

24. argenti, aërisque metalla, obtulerunt Domino, lignaque setim in varios usus.

25. Sed et mulieres doctae, quae neverant, dederunt hyacinthum, purpuram, et vermiculum, ac byssum,

26. et pilos caprarum, sponte propria cuncta tribuentes.

27. Principes vero obtulerunt lapides onichinos, et gemmas ad superhumera et rationale,

28. aromataque et oleum ad luminaria concinnanda, et ad praeparandum unguentum, ac thymiam odoris suavissimi componendum.

29. Omnes viri et mulieres mente devota obtulerunt donaria, ut fierent opera quae jusserat Dominus per manum Moysi. Cuncti filii Israel voluntaria Domino dedicaverunt.

30. Dixitque Moyses ad filios Israel: Ecce, vocavit Dominus ex nomine Beseleel filium Uri filii Hur de tribu Juda. (*Supr. 31, 2*).

31. Implevitque cum spiritu Dei, sapientia et intelligentia, et scientia et omni doctrina

32. ad excogitandum, et faciendum opus in auro et argento, et aere,

33. sculpendisque lapidibus, et opere carpentario: quidquid fabre adinveniri potest,

34. dedit in corde ejus: Ooliab quoque filium Achisamech de tribu Dan:

35. ambos erudit sapientia, ut faciant opera a-bietarii, polimitarii, ac plumarii de hyacintho ac purpura, coccoque bis tincto, et bysso, et textant omnia, ac nova quaque reperiant.

24. srebra y miedzi, y kruszce, ofiarowali Panu, y drzewo Setim na rozmaite potrzeby.

25. Lecz y niewiasty nauczzone, co naprzędy, dały hiacynt, szarłat, y karmazyn, y bisiór,

26. y sierść kozią, z dobréy woléy wszystko dawiać.

27. Przełożeni zaś ofiarowali kamienie Onychi-y, y kamienie drogic na Naramiennik, y na Rationale,

28. y rzeczy wonnych, y oliwy na przyprawę światel, y na przyprawienie maści, y na złożenie kadzenia bardzo wdzięcznéy wonięy.

29. Wszyscy mężowie y niewiasty sercem na-bożnym ofiarowali dary, aby uczynione były robo-ty, które kazał Pan przez rękę Moyżesza. Wszyscy synowie Izraelowi dobrowolne Panu oddali.

30. Y rzekł Moyżesz do synów Izraelowych: Oto wezwał Pan na imię Beseleela syna Uriego, syna Hurego, z pokolenia Judy:

31. y napelnił go duchem Bożym, mądrością y rozumieniem y umiętnością, a wszelką nauką,

32. ku wymyśleniu y uczynieniu roboty, we zło-cie, we srebrze, y miedzi,

33. y w rzezaniu kamienia, y robocie cieśielskiéy. Cokolwiek misternego wynaleziono bydz może:

34. dał do serca iego: Ooliaba też syna Achisa-mech z pokolenia Dan:

35. obudwu wyćwiczył mądrością, aby czynili robotę cieśielską, tkacką, y haftarską, z hiacyntu, y szarlału, y karmazynu dwakroć farbowanego, y bisióru, aby tkali wszystko, y nowe wszelakie rze-czy wynaydowali.

CAPUT XXXVI.

ROZDZIAŁ 36.

O budowie i urządzeniu przybytku.

1. Fecit ergo Beseleel, et Ooliab, et omnis vir sapiens, quibus dedit Dominus sapientiam et intellectum, ut scirent fabre operari, quae in usus sanctuarii necessaria sunt, et quae praecepit Dominus*. (*Supr. 26, 1*).

2. Cumque vocasset eos Moyses, et omnem eruditum virum, cui dederat Dominus sapientiam, et qui sponte sua obtulerant se ad faciendum opus*,

3. tradidit eis universa donaria filiorum Israel. Qui cum instarent operi, quotidie mane vota populi offerebat.

4. Unde artifices venire compulsi,

5. dixerunt Moysi: Plus offert populus, quam necessarium est.

6. Jussit ergo Moyses praeconis voce cantari: Nec vir nec mulier quidquam offerat ultra in opere sanctuarii. Sicque cessatum est a muneribus offerendis,

1. Uczynił tedy Beseleel y Ooliab, y każdy mąż mądry, którym dał Pan mądrość y rozum, aby umieli misternie ubrać, co do potrzeby świąt-nice należy, y co Pan przykazał.

2. Y gdy ich wezwał Moyżesz y każdego męża wyćwiczonego, któremu dał Pan mądrość, y którzy się dobrowolnie ofiarowali na robotę:

3. oddał im wszystkie dary synów Izraelowych. Którzy gdy z pilnością robili, na każdy dzień rano śluby lud ofiarował.

4. Dla czego rzemieślnicy przymuszeni przyść,

5. mówili Moyżeszowi: więcéy lud ofiaruie niżli potrzeba.

6. Kazał tedy Moyżesz woźnego głosem wołać: Ani mąż ani niewiasta niechay nic więcéy nie da-wa na robotę świąt-nice. Y tak przestano od ofiaro-wania,

25. *Niewiasty nauczzone.* Biegle w sztuce przedzenia i haftowania.

29. *Dobrowolne.* Złożyli dary z własnej dobréy chęci.

33. *W robocie cieśielskiéj.* W sztuce wszelkich wy-

robów z drzewa.

34. *Dał do serca jego.* Dał mu dar znajomości bu-downictwa, tak iż mógł i innych nauczać.

R. 36.—3. *Śluby.* Dobrowolne dary.

6. *Woźnego głosem wołać.* Przez woźnego ogłosił.

7. eo quod oblata sufficerent et superabundarent.
8. Feceruntque omnes corde sapientes ad explendum opus tabernaculi, cortinas decem de bysso rectora, et hyacintho, et purpura, coccoque bis tincto, opere vario, et arte polymita;
9. quarum una habebat in longitudine viginti octo cubitos, et in latitudine quatuor; una mensura erat omnium cortinarum.
10. Coniunxitque cortinas quinque, alteram alteri, et alias quinque sibi invicem copulavit.
11. Fecit et ansas hyacinthinās in ora cortinae unius ex utroque latere, et in ora cortinae alterius similiter,
12. ut contra se invicem venirent ansae, et mutuo jungerentur.
13. Unde et quinquaginta fudit circulos aureos, qui morderent cortinarum ansas, et fieret unum tabernaculum.
14. Fecit et saga undecim de pilis caprarum ad operiendum tectum tabernaculi;
15. unum sagum in longitudine habebat cubitos triginta, et in latitudine cubitos quatuor; unius mensurae erant omnia saga;
16. quorum quinque junxit seorsum, et sex alia separatim.
17. Fecitque ansas quinquaginta in ora sagi unius, et quinquaginta in ora sagi alterius, ut sibi invicem jungerentur.
18. Et fibulas aeneas quinquaginta, quibus neceretur tectum, ut unum pallium ex omnibus sagis fieret.
19. Fecit et opertorium tabernaculi de pellibus arietum rubricatis; aliudque desuper velamentum de pellibus janthinis.
20. Fecit et tabulas tabernaculi de lignis setim stantes. (*Supr. 26, 14.*)
21. Decem cubitorum erat longitudo tabulae unius, et unum ac semis cubitum latitudo retinebat.
22. Binae incastratae erant per singulas tabulas, ut altera alteri jungeretur. Sic fecit in omnibus tabernaculi tabulis.
23. E quibus viginti ad plagam meridianam erant contra austrum,
24. cum quadraginta basibus argenteis. Duae bases sub una tabula ponebantur ex utraque parte angulorum, ubi incastratae laterum in angulis terminantur.
25. Ad plagam quoque tabernaculi, quae respicit ad aquilonem, fecit viginti tabulas,
26. cum quadraginta basibus argenteis; duas bases per singulas tabulas.
27. Contra occidentem vero, id est, ad eam partem tabernaculi, quae mare respicit, fecit sex tabulas,
28. et duas alias per singulos angulos tabernaculi retro;
29. quae junctae erant a deorsum usque sursum, et in unam compaginem pariter ferebantur. Ita fecit ex utraque parte per angulos,
7. przeto że rzeczy ofiarowanych dosyć było y zbywało.
8. Y uczynili wszyscy mądrzy sercem ku wykonaniu roboty przybytku, opon dziesięć, z białego kręconego, y hyacintu, y szarłat, y z karmazynu dwakroć farbowanego robotą wzorzystą, y rzemieślniackim;
9. z których jedna miała na długość dwadzieścia y ośm łokci, a na szerzą cztery, jedna miara była wszystkich opon.
10. Y złączył pięć opon jedną z drugą, y drugie pięć złączył pospołu.
11. Poczył też petlice z hyacintu, po kraju opony jednej z obu stron, y po kraju opony drugiej także:
12. aby przeciw sobie zeszły się wespół petlice, y jedna się z drugą spinała.
13. Przeto ułął y pięćdziesiąt kołców złotych, któreby uymowały petlice opon, y był jeden przybytek.
14. Uczynił też dek jedenaście z kozioły sierści, dla przykrywania wierzchu przybytkowego:
15. jedna deka wzdłuż miała trzydzieści łokci, a szerż cztery łokcie: Jednej miary były wszystkie deki;
16. z których pięć złączył osobno, a sześć innych osobno.
17. Y uczynił petlic pięćdziesiąt, na kraju deki jednej, a pięćdziesiąt, na kraju deki drugiej, aby się pospołu schodziły.
18. Y haczków miedzianych pięćdziesiąt, którymi się spinało przykrycie, aby jedno przykrycie ze wszystkich dek było.
19. Uczynił y przykrycie przybytku z skór baranich czerwono farbowanych, y drugie zwierzchu przykrycie z skór fiołkowej maści.
20. Narobił y deszek przybytku z drzewa Setim stojących.
21. Dziesięć łokci była długość deszeki jednej, a półtora łokcia szerzą miała.
22. Dwoje fugowanie było w każdej desce, aby się jedna z drugą schodziła. Tak uczynił u wszystkich deszek przybytku.
23. Z których dwadzieścia na stronę południową były, przeciwko wiatru południowemu,
24. ze czterdziestą podstawków srebrnych. Dwa podstawki pod jedną deskę kładziono z obu stron węglów, gdzie się fugowania boków na węglach kończą.
25. Na stronę też przybytku która patrzy na połnoc uczynił dwadzieścia deszek,
26. ze czterdziestą podstawków srebrnych, dwa podstawki do każdej deszeki.
27. A ku zachodowi, to jest, na tę stronę przybytku, która ku morzu patrzy, uczynił sześć deszek,
28. y inne dwie na każdym węgle przybytku w tyle;
29. które były spoione od spodu aż do wierzchu, a w jedno się spoienie pospołu zchodziły. Tak uczynił z obu stron na węglach:

30. ut octo essent simul tabulae, et haberent bases argenteas sedecim, binas scilicet bases sub singulis tabulis.

31. Fecit et vectes de lignis setim, quinque ad continendas tabulas unius lateris tabernaculi,

32. et quinque alios ad alterius lateris coaptandas tabulas; et extra hos, quinque alios vectes ad occidentalem plagam tabernaculi contra mare.

33. Fecit quoque vectem alium, qui per medias tabulas ab angulo usque ad angulum perveniret.

34. Ipsa autem tabulata deauravit, fisis basibus earum argenteis. Et circulos eorum fecit aureos, per quos vectes induci possent; quos et ipsos laminis aureis operuit.

35. Fecit et velum de hyacintho, et purpura, vermiculo, ac bysso retorta, opere polymitario, varium atque distinctum;

36. et quatuor columnas de lignis setim, quas cum capitibus deauravit, fisis basibus earum argenteis.

37. Fecit et tentorium in introitu tabernaculi ex hyacintho, purpura, vermiculo, byssoque retorta, opere plumarii,

38. et columnas quinque cum capitibus suis, quas operuit auro, basesque earum fudit aeneas.

30. żeby ośm było pospółu deszek, y miały podstawków srebrnych szesnaście, to jest dwa podstawki pod każda deszka.

31. Uczynił też drażki z drzewa Setim, pięć ku trzymaniu deszek iednėy strony przybytku,

32. a pięć drugich ku zięciu deszek drugiėy strony: y křom tych innych pięć na zachodnią stronę przybytku przeciř morzu.

33. Uczynił też drażek inny, któryby przez szrodek deszek od węęła aż do węęła przechodził.

34. A deszczki same pozłocił ulawszy podstawki ich srebrne. A kolca ich złote poczynił, przez któreby drażki można wkładać: które też same złotem blaszkami okrył.

35. Uczynił y zasłone z hiacyntu, szarlatu, y karmazynu, y bišioru kręconego robotą tkacką mienioną y przetykaną;

36. y cztery słupy z drzewa Setim, które z wierzechami pozłocił, ulawszy podstawki ich srebrne.

37. Uczynił też zasłone we weszściu przybytku z hiacyntu, szarlatu, z karmazynu, y bišioru kręconego, robotą haftarską:

38. y słupów pięć z wierzechami ich, które powłócił złotem, a podstawki ich ułął miedziane.

CAPUT XXXVII.

ROZDZIAŁ 37.

O budowie Arki, Ublagalni, Stołu, Lichtarza, i t. p.

1. Fecit autem Beseleel et arcam de lignis setim, habentem duos semis cubitos in longitudine, et cubitum ac semissem in latitudine, altitudo quoque unius cubiti fuit et dimidii; vestivitque eam auro purissimo intus ac foris.

2. Et fecit illi coronam auream per gyrum,

3. conflans quatuor annulos aureos per quatuor angulos ejus: duos annulos in latere uno, et duos in altero.

4. Vectes quoque fecit de lignis setim, quos vestivit auro.

5. et quos misit in annulos, qui erant in lateribus arcae ad portandum eam.

6. Fecit et propitiatorium, id est, oraculum, de auro mundissimo, duorum cubitorum et dimidii in longitudine, et cubiti ac semis in latitudine.

7. Duos etiam Cherubim ex auro ductili, quos posuit ex utraque parte propitiatorii;

8. Cherub unum in summitate unius partis, et Cherub alterum in summitate partis alterius; duos Cherubim in singulis summitatibus propitiatorii,

9. extendentes alas, et tegentes propitiatorium, sequē mutuo et illud respicientes.

10. Fecit et mensam de lignis setim in longitudine duorum cubitorum, et in latitudine unius cubiti, quae habebat in altitudine cubitum ac semissem;

1. A Beseleel urobił y skrzynię z drzewa Setim, mającą pułtrzecia łokcia wzdłuż a pułtora łokcia w szerz, wyższa też na pułtora łokcia była: y obłócił ją złotem co naczystszy wewnątrz y z wierzechu.

2. Y uczynił ię coronę złotą w około,

3. ulawszy cztery kolca złote po czēterech węęłach ię: dwa kolca po iednėy stronie, a dwa po drugiėy.

4. Drażki też uczynił z drzewa Setim, które powłócił złotem,

5. y które włożył w kolca, które były po bokach skrzyni, ku noszeniu ię.

6. uczynił też ublagalnia, to jest wyrocnicie ze złota naczystszego na pułtrzecia łokcia w dłuę, a na pułtora w szerz.

7. Ktemu dwa Cherubiny ze złota biteęo, które postawił z obu stron ublagalnie:

8. Cheruba iednego na wierzechu iednėy strony, a Cheruba drugiego na wierzechu drugiėy strony, dwu Cherubinów na obu wierzechach ublagalnie,

9. rozciągające skrzydła, y nakrywające ublagalnia, a spólnie na się y na nię patrzące.

10. Uczynił y stół z drzewa Setim, wzdłuż na dwa łokcia, a w szerz na ieden łokieć, który miał w zwysz pułtora łokcia.

33. *Drażek inny.* O tym drażku nie było wzmianki w powyższych rozdziałach, gdzie mówiono o budowie przybytku.

34. *Deszczki.* Cztery boki przybytku.

35. *Z wierzechami pozłocić.* W ten sposób iż słupy

powleczone tylko były złotem, czyli blachami złotemi; wierzechy zaś ich były całe ze złota, jak Bóg przykazał Mojżeszowi, r. 26, 32.

R. 37.—8. *Na wierzechu jednėy strony.* Na brzegu boku.

11. circumdeditque eam auro mundissimo et fecit illi labium aureum per gyrum,

12. ipsique labio coronam auream interrasilem quatuor digitorum, et super eandem alteram coronam auream.

13. Fudit et quatuor circulos aureos, quos posuit in quatuor angulis per singulos pedes mensae,

14. contra coronam; misitque in eos vectes, ut possit mensa portari.

15. Ipsos quoque vectes fecit de lignis setim, et circumdedit eos auro.

16. Et vasa ad diversos usus mensae, acetabula, phialas, et cyathos, et thuribula, ex auro puro, in quibus offerenda sunt libamina.

17. Fecit et candelabrum ductile de auro mundissimo. De cuius vecte calami, scyphi, sphaerulaeque ac lilia procedebant;

18. sex in utroque latere, tres calami ex parte una, et tres ex altera;

19. tres scyphi in nucis modum per calamos singulos, sphaerulaeque simul et lilia; et tres scyphi instar nucis in calamo altero, sphaerulaeque simul et lilia. Aequum erat opus sex calamorum, qui procedebant de stipite candelabri.

20. In ipso autem vecte erant quatuor scyphi in nucis modum, sphaerulaeque per singulos simul et lilia;

21. et sphaerulae sub duobus calamis per loca tria, qui simul sex fiunt calami procedentes de vecte uno;

22. et sphaerulae igitur, et calami ex ipso erant, universa ductilia ex auro purissimo.

23. Fecit et lucernas septem cum emunctoriis suis, et vasa, ubi ea, quae emuncta sunt, extinguantur, de auro mundissimo.

24. Talentum auri appendebat candelabrum cum omnibus vasis suis.

25. Fecit et altare thymiamatis de lignis setim, per quadrum singulos habens cubitos, et in altitudine duos; e cuius angulis procedebant cornua.

26. Vestivitque illud auro purissimo cum craticula ac parietibus et cornibus.

27. Fecitque ei coronam aureolam per gyrum, et duos annulos aureos sub corona per singula latera, ut mittantur in eos vectes, et possit altare portari.

28. Ipsos autem vectes fecit de lignis setim, et operuit laminis aureis.

29. Composuit et oleum ad sanctificationis unguentum, et thymiana de aromatibus mundissimis opere pigmentarii.

11. Y powłókl ji złotem co naczyszysz, y uczynił mu listwę złota w koło,

12. a saméy listwie koronę złota miejscami gładką na cztery palce, a na téżże drugą koronę złota.

13. Ułal y cztery koleca złote: które przyprawił do czterech węglów u każdej nogi stołu,

14. przeciwko koronie y wprawił w nie drażki, żeby mógł bydź noszony stół.

15. Same téż drażki uczynił z drzewa Setim y powłókl ie złotem.

16. Y naczynie ku różnym potrzebom stołowym, miski, czasze y kubki, y kadzidlnice, ze złota czystego, w których maia bydź ofiarowane mokre ofiary.

17. Uczynił téż lichtarz kowany ze złota naczystszezo. Z którego słupca, pióra, czaszki, y galki, y lilie pochodziły;

18. sześć na obu stronach, trzy pióra z iednéy strony, a trzy z drugiey:

19. trzy czaszki nakształt orzecha, na każdym piórze, a galki wespół y lilia: a trzy czaszki na kształt orzecha na piórze drugim, a galki wespół y lilie. Jednaka była robota sześci piór, które pochodziły z słupca lichtarzowego.

20. A na samym słupcu były cztery czaszki na kształt orzecha, a galki przy każdej wespół y lilie;

21. y galki podedwiema piórami natrzecch mieyscach, których pospołu iest sześć piór wychodzących z słupca iednego;

22. a tak y galki y pióra z niego były wszystkie ukowane ze złota naczystszezo.

23. U czynił téż siedm lamp z nożycezkami ich, y naczynie w którychby ustrzyżki gaszone, ze złota naczystszezo.

24. Talent złota ważył lichtarz ze wszystkim naczyniem swoim.

25. Uczynił y ołtarz do kadzenia z drzewa Setim na cztery strony maiący po łokciu, a nazwysz dwa; z którego węglów wychodziły rogi;

26. y powłókl ji złotem naczyszysz, z kratką, y ścianami y rogami.

27. Y uczynił mu koronę złoćinchną w koło, y dwie koleca złote pod koroną na każdym boku, aby w nie wkładano drażki, y mógł bydź noszony ołtarz.

28. A same drażki uczynił z drzewa Setim, y powłókl blachami złotemi.

29. Złożył téż oleiek na masę poświęcenia, y kadzenie z wonnych rzeczy naczystszych robotą Aptécarską.

CAPUT XXXVIII.

ROZDZIAŁ 38.

O budowie ołtarza, umywalni, sieni, i o policzeniu złożonych darów.

1. Fecit et altare holocausti de lignis setim, quinque cubitorum per quadrum, et trium in altitudine; (2. Par. 1, 5).

14. *Przeciwko koronie.* T. j. pod koroną, jak pow. r. 25, 27.

1. Uczynił y ołtarz całopalenia z drzewa Setim, po pięci łokiet na cztery strony, a trzy na zwysz;

19. *Jednaka była robota.* T. j. podobna, równych rozmiarów. Reszta tego rozdziału objaśniono w r. 25 i 30.

2. cujus cornua de angulis procedebant, operu-
itque illud laminis aeneis.

3. Et in usus ejus paravit ex aera vasa diversa,
lebetes, forceipes, fuscinulas, uncinos, et ignium re-
ceptacula.

4. Craticulamque ejus in modum retis fecit ae-
neam, et subter eam in altaris medio arulam,

5. fuscis quatuor annulis per totidem retiaculi
summitates, ad immittendos vectes ad portandum;

6. quos et ipsos fecit de lignis setim, et operuit
laminis aeneis;

7. induxitque in circulos, qui in lateribus alta-
ris eminebant. Ipsum autem altare non erat soli-
dum, sed cavum ex tabulis, et intus vacuum.
(Supr. 27, 8).

8. Fecit et labrum aeneum cum basi sua de spe-
culis mulierum, quae excubabant in ostio taberna-
culi.

9. Fecit et atrium, in cujus australi plaga erant
tentorio de bysso retorta, cubitorum centum,

10. columnae aeneae viginti cum basibus suis,
capita columnarum, et tota operis caelatura argentea.

11. Aequae ad septentrionalem plagam tentoria,
columnae, basesque et capita columnarum ejusdem
mensurae et operis ac metalli erant.

12. In ea vero plaga, quae ad occidentem respi-
cit, fuerunt tentoria cubitorum quinquaginta, colu-
mnae decem cum basibus suis aeneae, et capita co-
lumnarum, et tota operis caelatura, argentea.

13. Porro contra orientem quinquaginta cubito-
rum paravit tentoria;

14. e quibus, quindecim cubitos columnarum
trium, cum basibus suis unum tenebat latus;

15. et in parte altera (quia inter utraque in-
troitum tabernaculi fecit) quindecim aequae cubito-
rum erant tentoria, columnaeque tres, et bases to-
tidem.

16. Cuncta atrii tentoria byssus retorta texuerat.

17. Bases columnarum fuere aeneae, capita au-
tem earum cum cunctis caelaturis suis argenteae;
sed et ipsas columnas atrii vestivit argento.

18. Et in introitu ejus opere plumario fecit ten-
torium ex hyacintho, purpura, vermiculo, ac bisso
retorta, quod habebat viginti cubitos in longitudine;
altitudo vero quinque cubitorum erat juxta mensu-
ram, quam cuncta atrii tentoria habebant.

19. Columnae autem in ingressu fuere quatuor cum
basibus aeneis, capitaque earum et caelaturae ar-
genteae.

20. Paxillos quoque tabernaculi et atrii per gy-
rum fecit aeneos.

21. Haec sunt instrumenta tabernaculi testimo-
nii, quae enumerata sunt juxta praeceptum Moysi
in ceremoniis Levitarum per manum Ithamar filii
Aaron sacerdotis;

2. którego rogi z węglów wychodziły: y powłókł
ji blachami miedzianemi.

3. A na potrzeby jego nagotował z miedzi naczyn-
nia różnego, kotłów, klėszczy, widelek, osęczek y
naczynia do brania w się ognia.

4. Y kratę jego na kształt sieci uczynił miedzia-
ną, a pod nią w pośród ołtarza ognisko.

5. Uławszy cztery kolca na także wiele końców
kraty, na zakładanie drażków ku noszeniu;

6. które y same uczynił z drzewa Setim, y po-
włókł blachami miedzianemi;

7. Y wprawił ie w kolca, które na bokach oł-
tarza wychodziły. A sam ołtarz nie był wewnątrz
zupełny, ale wydrożały z deszek, a czczy wewnątrz.

8. Udzielał y umywalnia miedzianą z podstawkiem
ięym ze zwierciadł niewiast które strzegły u drzwi
przybytku.

9. Uczynił y sieni, na której stronie południowej
były opony z biśioru kręconego, na sto łokci,

10. słupów miedzianych dwadzieścia z podstaw-
kami swymi: wierzchy słupów y wszystko roboty
rzezanie śrębne.

11. Także na stronie od północy, opony, słupy,
y podstawki, y wierzchy słupów tęży miary, y ro-
boty, y kruszczy były.

12. A na tęj stronie która patrzy na zachód by-
ły opony na pięćdziesiąt łokiet, słupów dziesięć z
podstawkami swymi miedzianych, a wierzchy słu-
pów y wszystko roboty rzezanie śrębne.

13. Na wschód zaś słońca zgotował opony na
pięćdziesiąt łokiet:

14. z których piętnaście łokiet trzech słupów,
z podstawkami swymi jeden bok dźwigał;

15. a na drugiej stronie, (bo między obiema u-
czynił wchodzenie do przybytku) były także opony
na piętnaście łokci, y trzy słupy, y tak wiele pod-
stawków.

16. Wszystkie opony do sieni utkane były z bi-
śioru kręconego.

17. Podstawki słupów były miedziane, a wierzchy
ich ze wszystkim swym rzeżaniem śrębne: ale y
same słupy do sieni śrębem oprował.

18. A w wejściu ięym uczynił opone haftarską ro-
botą z hiacyntu, z szarlatu, karmazynu, y z biśioru
kręconego, która miała dwadzieścia łokci na dłuży,
a wysz na pięć łokiet była, według miary, która
wszystkie opony sienne miały.

19. A słupów w wejściu było cztery, z podstaw-
kami miedzianemi, a wierzchy ich y rzeżanie śrębne.

20. Kolki też do przybytku y do sieni w koło,
uczynił miedziane.

21. Te są naczynia przybytku świadectwa, któ-
re policzone są wedle przykazania Moyżeszowego w
Ceremoniach Lewitów, przez rękę Ithamara syna
Aarona kapłana,

R. 38.— 8. Ze zwierciadł niewiast. Patrz Wujka.

21. W ceremoniach. To jest, do posługowania Lewi-
tów, do których należało rozbierać, przenosić, i znowu

składać przybytek. Nad Lewitami przełożonym był syn
Aarona, Hamar; ten przeto obowiązany był utrzymy-
wać spis wszystkich naczyni i sprzętów przybytku.

22. quae Beseleel filius Uri filii Hur de tribu Juda, Domino per Moysen iubente, compleverat,

23. juncto sibi socio Ooliab filio Achisamech de tribu Dan; qui et ipse artifex lignorum egregius fuit, et polymitarius atque plumarius ex hyacintho, purpura, vermiculo, et bysso.

24. Omne aurum quod expensum est in opere sanctuarii, et quod oblatum est in donariis, viginti novem talentorum fuit, et septingentorum triginta siclorum ad mensuram sanctuarii.

25. Oblatum est autem ab his, qui transierunt ad numerum a viginti annis et supra, de sexcentis tribus millibus, et quingentis quinquaginta armatorum.

26. Fuerunt praeterea centum talenta argenti, e quibus conflatae sunt bases sanctuarii, et introitus ubi velum pendet.

27. Centum bases factae sunt de talentis centum, singulis talentis per bases singulas supputatis.

28. De mille autem septingentis et septuaginta quinque fecit capita columnarum, quas et ipsas vestivit argento.

29. Aeris quoque oblata sunt talenta septuaginta duo millia, et quadringenti supra sicli,

30. ex quibus fusae sunt bases in introitu tabernaculi testimonii, et altare aeneum cum craticula sua, omniaque vasa, quae ad usum ejus pertinent,

31. et bases atrii tam in circuitu quam in ingressu ejus, et paxilli tabernaculi atque atrii, per gyrum.

22. Które Beseleel syn Urego syna Hurowego z pokolenia Judy, za rozkazaniem przez Moyżesza Pańskim wykonał,

23. wzięwszy k sobie towarzysza Ooliaba syna Achisamech z pokolenia Dan, który też sam rzemieślnik około drzewa wyborny był, y tkacz, y haflarz, z hiacyntu, z szarlatu, karmazynu, y z biśioru.

24. Wszystkiego złota które wydano na budowanie świątnice, y które ofiarowano w podarzech dwadzieścia y dziewięć talentów było, y siedm set y trzydzieści syków na wagę świątnice.

25. A ofiarowano było od tych którzy szli w poczet, od dwudziestu lat y wyższyć, z sześciu set y trzech tysięcy, y z pięci set y z pięćdziesiąt zbrojnych.

26. Było nad to sto talentów srebra, z których ulane sa podstawki świątnice y weszcia gdzie zasłona wisi.

27. Sto podstawków uczynione sa ze stu talentów, każdy talent na każdy podstawek licząc.

28. A z tysiąca y siedmi set y siedm dziesiąt y pięci, uczynił wierzchy słupów, które też same powłócił srebrem.

29. Miedzi też ofiarowano talentów siedm dziesiąt y dwa tysiąca, y czterysta nad to syków,

30. z których ulano podstawki w weszciu przybytku świadectwa, y ołtarz miedziany z kratką jego y wszystkie naczynia, które ku potrzebom jego należały,

31. y podstawki śieni tak w kolo iako y w weszciu do nię, y kolki do przybytku, y do śieni, w kolo.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 38. w. 8. *Ze zwierciadł niewiast.* Było naczynie wielkie miedziane, z którego się kapłani niż do ofiar przystąpili umywali. A to było ze zwierciadł niewieścich. Bo przedtem zwierciadła nie skłanne, ale miedziane, albo cynowe, albo srebrne bywały, dobrze je wygładziwszy, że każdego figurę mógł w nich widzieć, *Plinius lib. 33. c. 9. et lib. 34. c. 17.* A te zwierciadła były od niewiast, które strzegły w postach i modlitwach przy kościele albo przybytku Bożym: te porzuciwszy stroje i marności świata wzgardziwszy, oddawały zwierciadła do przybytku, albo kościoła, aby z nich naczynia do służby Bożej czyniono.

8. *Niewiast które strzegły.* Tu daje znać, iż przy kościele było miejsce sposobne, gdzie niewiasty służąc Panu Bogu mieszkaly: toż mówi o pannach 2. *Mach. 3. v. 19.* Panny, powiada, które zamknione były. Także i 4. *Król. 11.* Jozaba córka królewska mieszkala w domu Pańskim i *Luk. 2.* O Annie Prorokini mówi, że nie wychodziła z kościoła we dnie i w nocy. Józef też *lib. 8. Ant. c. 3.* pisze, iż przy kościele były takie komory do mieszkania zbudowane.

CAPUT XXXIX.

ROZDZIAŁ 39.

O sporządzeniu szat i ubiorów kapłańskich.

1. De hyacintho vero et purpura, vermiculo ac bysso fecit vestes, quibus indueretur Aaron, quando ministrabat in sanctis, sicut praecepit Dominus Moysi. (*Supr. 28, 6.*)

2. Fecit igitur superhumerales de auro, hyacintho, et purpura, coccoque bis tincto, et bysso rectora,

24. *Wszystkiego złota.* Całego złota, które dobrowolnie zostało przez lud ofiarowane, było 29 talentów, i 730 syków. Inszy talent był złoty, inszy srebrny, inszy miedziany. Wszystkie te były tejsze wagi, ale nie jednakowej wartości. Jeden talent zawierał trzy tysiące syków. Ponieważ sykl ważył cztery drachmy, talent przeto jeden zawierał drachm dwanaście tys.

1. Z hiacyntu zaśię, z szarlatu, z karmazynu, y biśioru poczynił szaty, w któreby się obłóczył Aaron, kiedy służył w świątnicy, iako przykazał Pan Moyżeszowi.

2. A tak sprawił Naramiennik ze złota, z hiacyntu, y szarlatu, y karmazynu dwakroć farbowanego, y biśioru kręconego,

Talent złoty, na nasz rachunek, wynosił około 108 tysięcy złotych, czyli r. 16,000. *Talent srebrny,* około złot. 7,600, czyli r. 1140.

30. *Podstawki w wejściu przybytku.* T. j. podstawki słupów, będących przy wejściu. Wyż. r. 26, 37.—*Ołtarz miedziany.* Wyż. r. 29.

31. *Podstawki śieni.* Słupów śieni. Wyż. r. 27.

3. opere polymitario, inciditque bracteas aureas, et extenuavit in fila, ut possent torqueri cum priorum colorum subtegmine.

4. duasque oras sibi invicem copulatas in utroque latere summitatum,

5. et balteum ex eisdem coloribus, sicut praeceperat Dominus Moysi.

6. Paravit et duos lapides onychinos, astrictos et inclusos auro, et sculptos arte gemmaria nominibus filiorum Israel;

7. posuitque eos in lateribus superhumeralis in monumentum filiorum Israel, sicut praeceperat Dominus Moysi.

8. Fecit et rationale opere polymito juxta opus superhumeralis ex auro hyacintho, purpura, coccoque bis tincto, et bysso retorta;

9. quadrangulum, duplex, mensurae palmi.

10. Et posuit in eo gemmarum ordines quatuor. In primo versu erat sardius, topazius, smaragdus.

11. In secundo, carbunculus, sapphirus, et jaspis.

12. In tertio, ligurius, achates, et amethystus.

13. In quarto, chrysolithus, onychinus, et beryllus, circumdati et inclusi auro per ordines suos.

14. Ipsique lapides duodecim, sculpti erant nominibus duodecim tribuum Israel, singuli per nomina singulorum.

15. Fecerunt in rationali et catenulas sibi invicem cohaerentes, de auro purissimo;

16. et duos uncinos, totidemque annulos aureos. Porro annulos posuerunt in utroque latere rationalis,

17. e quibus penderent duae catenae aureae, quas inseruerunt uncinis, qui in superhumeralis angulis eminebant.

18. Haec et ante et retro ita conveniebant sibi, ut superhumerales et rationale mutuo necterentur,

19. stricta ad balteum et annulis fortius copulata, quos jungebat vitula hyacinthina, ne laxa fluerent, et a se invicem moverentur, sicut praecepit Dominus Moysi.

20. Fecerunt quoque tunicam superhumeralis totam hyacinthinam,

21. et capitium in superiori parte contra medium, oramque per gyrum capitii textilem;

22. deorsum autem ad pedes mala punica ex hyacintho, purpura, vermiculo, ac bysso retorta;

23. et tintinnabula de auro purissimo, quae posuerunt inter malogranata in extrema parte tunicae per gyrum;

24. tintinnabulum autem aureum, et malum punicum, quibus ornatus incedebat pontifex, quando ministerioungebatur, sicut praeceperat Dominus Moysi.

25. Fecerunt et tunicas byssinas opere textili Aaron et filiis ejus;

3. robotą tkacką, y nastrzygił blaszek złotych y wyciągnął ie na nici, aby się mogły przeplatać z pierwszych farb wątkiem,

4. y dwa kraie wespółek się złączające na obu bokach końców.

5. y pas z tychże maści, iako był Pan przykazał Moyżeszowi.

6. Zgotował y dwa kamienie Onychinowe osadzone y wprawione we złoto, y ryte robotą złotniczą imiony synów Izraelowych;

7. y przyprawił ie na bokach Naramiennika na pamiątkę synów Izraelowych, iako Pan przykazał Moyżeszowi.

8. Udzielał też Rational robotą wzorzystą według roboty Naramiennika ze złota, z hiacyntu, szarłat, karmazynu dwakroć farbowanego, y biśioru kręconego;

9. na cztery granie, dwoisty, na piędzi.

10. Y nasadził weń cztery rzędy drogich kamieni. W pierwszym rzędzie był Sardius, Topasius, Smaragd.

11. We wtórym, Karbunculus, Szafir, y Jaspis.

12. W trzecim, Ligurius, Achates, Amethyst.

13. W czwartym, Chrysolith, Onychin, y Berillus: osadzone y oprawione złotem w rzędziech swoich.

14. A te dwanaście kamieni były rzezane imionmi dwanaście pokolenia Izraelowego, każdy imieniem każdego.

15. Udzielali u Rationalu y łańcuszki wespółek spięte, ze złota naczystszege;

16. y dwa haczki, y także wiele obrączek złotych. A obrączki przyprawili na obu kraiach Rationalu,

17. z którychby wiślały dwa łańcuszki złote, które założyły na haczki, które na rogach Naramiennika były wysadzone.

18. Te y naprzód y nazad tak się z sobą schodziły, iż Naramiennik y Rational pospołu się wiazały,

19. Do pasa przypięte, y obrączkami teżéy przyściagnione, które złączał sznur z hiacyntu, aby wolno nie wiślały, y nie ruszały się od siebie, tak iako Pan przykazał Moyżeszowi.

20. Uczynili też y szatę Naramiennika wszystkie z hiacyntu,

21. y kaplerzyk na wierzchu iéy przeciw szrodkowi, y bram około kaplerzyka tkany:

22. a na dole u nóg malogranaty z hiacyntu, szarłat, karmazynu, y z biśioru kręconego;

23. y dzwoneczki ze złota naczystszege, które przyprawili między malogranatami u dołu onéy szaty w koło;

24. a dzwonysek złoty y malogranat, w które ubrany chodził nawyższy kaplan kiedy służbę odprowował, iako był Pan przykazał Moyżeszowi.

25. Poczynili też suknie z biśioru robotą tkacką Aaronowi y synóm iego:

26. et mitras cum coronulis suis ex bysso;
27. feminalia quoque linea, byssina;
28. cingulum vero de bysso retorta, hyacintho, purpura, ac vermiculo bis tincto arte plumaria, sicut praeceperat Dominus Moysi.

29. Fecerunt et laminam sacrae venerationis de auro purissimo, scripseruntque in ea opere gemmario, Sanctum Domini;

30. et strinxerunt eam cum mitra vitta hyacinthina, sicut praeceperat Dominus Moysi.

31. Perfectum est igitur omne opus tabernaculi et tecti testimonii feceruntque filii Israel cuncta quae praeceperat Dominus Moysi.

32. Et obtulerunt tabernaculum et tectum et universam suppellectilem, annulos, tabulas, vectes, columnas ac bases,

33. opertorium de pelibus arietum rubricatis, et aliud operimentum de janthinis pellibus,

34. velum, arcam, vectes, propitiatorium;

35. mensam cum vasis suis et propositionis panibus;

36. candelabrum, lucernas et utensilia earum cum oleo;

37. altare aureum, et unguentum et thymiama ex aromatibus;

38. et tentorium in introitu tabernaculi;

39. altare aeneum, retiaculum, vectes et vasa ejus omnia; labrum cum basi sua; tentoria atrii, et columnas cum basibus suis;

40. tentorium in introitu atrii, funiculosque illius et paxillos. Nihil ex vasis defuit, quae in ministerium tabernaculi, et in tectum foederis jussa sunt fieri.

41. Vestes quoque, quibus sacerdotes utuntur in sanctuario, Aaron scilicet et filii ejus,

42. obtulerunt filii Israel, sicut praeceperat Dominus.

43. Quae postquam Moyses cuncta vidit completa, benedixit eis.

26. y czapki z koronkami ich biśiorowe,

27. y ubranie płócienne z biśioru:

28. a pas z biśioru kręconego, hiacyntu, szarłat, y karmazynu dwakroć farbowanego, robotą haftarską, iako Pan był przykazał Moyżeszowi.

29. Sprawili y blachę świętego ucczenia ze złota naczystszezo y napisali na niéy robotą złotniczą, Święte Pańskie,

30. y przywiazali ją do czapki sznurem hiacyntowym, iako był Pan przykazał Moyżeszowi,

31. dokończono tedy wszystkiey roboty przybytku y wierzchu świadectwa: y uczynili synowie Izraelowi wszystko, co był Pan przykazał Moyżeszowi,

32. y oddali przybytek y wierzech, y wszystkie naczynia, kolca, deszczki, drażki, słupy, y podstawki,

33. przykrycie z skór baranich czerwono farbowanych, y drugie przykrycie z fiolkowéy maści skór.

34. zasłone, skrzynię, drażki, ublagalnią,

35. stół z naczyniem iego y z chleby pokładnemi:

36. lichtarz, lampy y naczynie ich z oliwą:

37. ołtarz złoty y oleiek, y kadzenie z wonnych rzeczy;

38. y oponę w weszciu przybytku;

39. ołtarz miedziany, kratkę, drażki, y wszystkie naczynia iego; umywalnią z podstawkiem iéy; opony do śieni, y słupy z podstawkami swymi;

40. oponę w weszciu śieni, y powrózki do niéy y kołki. Na żadnym naczyniu nie schodziło, które na służbę przybytku, y na wierzech przymierza poczynić roskazano.

41. Szaty też których kapłani używają w świątnicy, to iest Aaron y synowie iego,

42. oddali synowie Izraelowi, iako Pan był przykazał.

43. Które gdy Moyżesz uyrzał wszystkie wykonane, błogosławił im.

CAPUT XL.

ROZDZIAŁ 40.

O poświęceniu przybytku, i zstąpieniu nań chwały Pańskiej w obłoku.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen dicens:

2. Mense primo, prima die mensis, eriges tabernaculum testimonii,

3. et pones in eo arcam, dimittesque ante illam velum:

4. et illata mensa, pones super eam, quae rite praecepta sunt. Candelabrum stabit cum lucernis suis,

5. et altare aureum in quo adoletur incensum, coram arca testimonii. Tentorium in introitu tabernaculi pones,

6. et ante illud altare holocausti:

1. Y rzekł Pan do Moyżesa, mówiąc:

2. Miesiąca pierwszego dnia pierwszego księżyca postawisz przybytek świadectwa,

3. y postawisz w nim skrzynię, y zapuścisz przed nią zasłone:

4. a wniówszy stół, położysz na nim coé porządnie przykazano. Lichtarz będzie stał z lampami swemi,

5. y ołtarz złoty na którym pała kadzenie, przed skrzynią świadectwa. Oponę zawieszisz w weszciu przybytku,

6. a przed nią ołtarz całopalenia:

29. Robotą złotniczą. Jak jubilerowie zwykli wyrzynać na pieczęci.

31. Wierzchu świadectwa. Przykrycia z dek włosianych. Wyż r. 26, 7.

43. Błogosławił. Pochwalił i dobrze życzył.

R. 40.—2. Miesiąca pierwszego. Drugiego roku po wyjściu z Egiptu, jak wid. z w. 15.

4. Lichtarz będzie stał. Hebr. *każesz zapalić*.

7. labrum inter altare et tabernaculum, quod implebis aqua.

8. Circumdabisque atrium tentoriis, et ingressum ejus.

9. Et assumpto unctionis oleo unges tabernaculum cum vasis suis, ut sanctificentur:

10. altare holocausti et omnia vasa ejus:

11. labrum cum basi sua: omnia unctionis oleo consecrabis, ut sint Sancta sanctorum.

12. Applicabisque Aaron et filios ejus ad fores tabernaculi testimonii, et lotos aqua

13. indues sanctis vestibus, ut ministrent mihi, et unctio eorum in sacerdotium sempiternum proficiat. (*Supr. 29, 35*).

14. Fecitque Moyses omnia, quae praeceperat Dominus.

15. Igitur mense primo anni secundi, prima die mensis, collocatum est tabernaculum.

16. Erexitque Moyses illud, et posuit tabulas ac bases et veces, statuitque columnas, (*Num. 7, 1*).

17. et expandit tectum super tabernaculum, imposito desuper operimento, sicut Dominus imperaverat.

18. Posuit et testimonium in arca, subditis infra vectibus, et oraculum desuper.

19. Cumque intulisset arcam in tabernaculum, appendit ante eam velum, ut expleret Domini iussionem.

20. Posuit et mensam in tabernaculo testimonii ad plagam septentrionalem extra velum,

21. ordinatis coram propositionis panibus, sicut praeceperat Dominus Moysi.

22. Posuit et candelabrum in tabernaculo testimonii e regione mensae in parte australi,

23. locatis per ordinem lucernis, juxta praeceptum Domini.

24. Posuit et altare aureum sub tecto testimonii contra velum,

25. et adolevit super eo incensum aromaticum, sicut jusserat Dominus Moysi.

26. Posuit et tentorium in introitu tabernaculi testimonii,

27. et altare holocausti in vestibulo testimonii, offerens in eo holocaustum, et sacrificia, ut Dominus imperaverat.

28. Labrum quoque statuit inter tabernaculum testimonii et altare, implens illud aqua.

29. Laveruntque Moyses et Aaron, ac filii ejus manus suas et pedes,

30. cum ingrederentur tectum foederis, et accederent ad altare, sicut praeceperat Dominus Moysi.

31. Erexit et atrium per gyrum tabernaculi et altaris, ducto in introitu ejus tentorio. Postquam omnia perfecta sunt,

7. Umywalnia między ołtarzem a przybytkiem, która napełnisz wodą.

8. A sieni obtoczysz oponami, y weszcie do nię.

9. wzięwszy olejek pomazania, namażesz przybytek z naczyniem iego, aby były poświęcone:

10. ołtarz całopalenia, y wszystkie naczynia iego:

11. umywalnia z podstawkiem ię, wszystko olekiem pomazania poświęcisz, aby były Święte świętych.

12. Y przywiedźiesz Aarona y syny iego do drzwi przybytku świadectwa, y omyłę wodą,

13. obleciesz w szaty święte, aby mi służyli, a pomazanie ich na kapłaństwo wieczne pomogło.

14. Y uczynił Moysesz wszystko co Pan przykazał.

15. A tak miesiąca pierwszego roku wtórego, pierwszego dnia miesiąca, postawion iest przybytek.

16. Y podniósł ji Moysesz, y postawił deszczki, y podstawki, y drażki, y postawił słupy,

17. y rozciągnął wierzch nad przybytkiem, włożywszy na wierzch przykrycie, iako Pan był rozkazał.

18. Włożył też świadectwo do skrzynie, włożywszy na dół drażki, a wyrocznicę na wierzch.

19. A wzniośszy skrzynię do przybytku, zawiesił przed nią zasłonę, aby wypełnił Pańskie roskazanie.

20. Postawił y stół w przybytku świadectwa na pulnocną stronę przed zasłoną,

21. sporządziwszy na oczach chleby pokładne, iako był przykazał Pan Moyseszowi:

22. Postawił y lichtarz w przybytku świadectwa na przeciwko stołowi, na stronie południowey,

23. Postanowiwszy porządnie lampy według przykazania Pańskiego.

24. Postawił y ołtarz złoty pod przykryciem świadectwa przeciwko zasłonie,

25. y palił na nim kadzenie wonnych rzeczy, iako był rozkazał Pan Moyseszowi.

26. Zawiesił też oponę w weszcium przybytku świadectwa,

27. y ołtarz całopalenia w sieni świadectwa, ofiarując na nim całopalenie, y ofiary, iako był Pan rozkazał.

28. Umywalnia też postawił między przybytkiem świadectwa y ołtarzem, napełniwszy ją wodą.

29. Y umywał Moysesz y Aaron y synowie iego ręce swe y nogi,

30. gdy wchodzili pod przykrycie przymierza y przystępowali do ołtarza, iako był Pan przykazał Moyseszowi.

31. Postawił też sieni około przybytku, y ołtarza, y rościagnowszy oponę w weszcium ię. Gdy się wszystko dokończyło,

13. Na kapłaństwo wieczne pomogło. Jakby rzekł: Namaszczenie to niech uczyni ich kapłanami dopóki żyć będą.

18. Świadectwo. Tablice prawa.—Wyrocznicę. Ubiłganie.

24. Pod przykryciem świadectwa. Pod wspólnym przykryciem Świętego i Świętego Świętych.

32. operuit nubes tabernaculum testimonii, et gloria Domini implevit illud. (*Num. 9, 15. III. Reg. 8, 10*).

33. Nec poterat Moyses ingredi tectum foederis, nube operiente omnia, et maiestate Domini coruscante, quia cuncta nubes operuerat.

34. Si quando nubes tabernaculum deserebat, proficisebantur filii Israel per turmas suas;

35. si pendebat desuper, manebant in eodem loco.

36. Nubes quippe Domini incubabat per diem tabernaculo, et ignis in nocte, videntibus cunctis populus Israel per cunctas mansiones suas.

32. okrył obłok przybytek świadectwa, a chwała Pańska napelniła ją:

33. Y nie mógł Mojżesz wniknąć pod przykrycie przymierza, bo był obłok zakrył wszystko, a majestat Pański błyskał się, bo obłok zakrył był wszystko.

34. Jeśli kiedy obłok odstępował od przybytku, ciągnęli synowie Izraelowi hufcami swemi:

35. jeśli wiślał nad przybytkiem, mieszkali na tymże miejscu.

36. Obłok bowiem Pański wiślał nad przybytkiem we dnie, a ogień w nocy, co widzieli wszyscy ludzie Izraelscy po wszystkich stanowiskach swoich.

32. *Chwała Pańska.* Obłok wspinały, światły i polyskujący.

33. *Nie mógł Mojżesz wniknąć.* Już z powodu uszanowania majestatu Boskiego, już dla tego, że obłok wszyst-

ko zapełnił tak, iż Mojżesz widzieć nie mógł.

34. *Jeśli kiedy obłok.* Za postępującym słupem obłoku szli wszyscy.—*Hufcami swemi.* Uszykowani w hufce.

LIBER LEVITICUS.

CAPUT I.

O sposobie składania ofiar całopalnych.

1. Vocavit autem Moysen, et locutus est ei Dominus de tabernaculo testimonii, dicens:

2. Loquere filiis Israel, et dices ad eos: Homo, qui obtulerit ex vobis hostiam Domino de pecoribus, id est, de bobus et ovibus offerens victimas,

3. si holocaustum fuerit ejus oblatio, ac de armento: masculum immaculatum offeret ad ostium tabernaculi testimonii, ad placandum sibi Dominum: (*Exod. 29, 10*).

4. ponetque manum super caput hostiae, et acceptabilis erit, atque in expiationem ejus proficiens.

5. Immolabitque vitulum coram Domino, et offerent filii Aaron sacerdotes sanguinem ejus fundentes per altaris circuitum, quod est ante ostium tabernaculi:

6. detractaque pelle hostiae, artus in frusta condident,

KSIEGA KAPŁAŃSKA.

ROZDZIAŁ 1.

1. Y zawołał Mojżesza, y mówił mu Pan z przybytku świadectwa mówiąc:

2. Mów synóm Izraelowym, y rzeczesz do nich: Człowiek któryby z was ofiarował ofiarę Panu, z bydła, to iest, z wołów a z owiec, ofiarując ofiary,

3. jeśliby całopalenie było ofiara jego, y z rogatego bydła samca bez makuly, będzie ofiarował u drzwi przybytku świadectwa, aby sobie ublażał Pana:

4. y położy rękę na głowę ofiary, y będzie przyjemna i pomocna ku oczyszczeniu jego.

5. Y ofiarując cielca przed Panem, y będą ofiarować synowie Aaronowi kapłani krew jego, wylęwując w koło ołtarza, który iest przeddrzwiami przybytku,

6. y obłupiwszy skórę ofiary, zrąbią członki w kęsy.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Z przybytku świadectwa.* Patrz Ex. 27, 21.

2. *Człowiek któryby ofiarował.* T. j. dobrowolnie, albowiem inne niektóre ofiary były przykazane i konieczne, jak np. ofiara pierworodnych. Ex. 22, 29.—*Ofiarę.* Hebr. *korban*, który to wyraz oznacza wszelki dar czyli ofiarę uczynioną Bogu, czy to z bydła, czy z owców ziemi.—*Z owiec.* Pod owcami i kozy się rozumieją, albowiem im wspólna jest nazwa hebrajska *ison*: Bóg wybrał sobie na ofiarę ze zwierząt: wołu, owcę i kozę; z ptaków zaś: gołębia i synogarlicę.

3. *Jeśliby całopalenie było.* Patrz W.—*Z rogatego bydła.* T. j. wół albo cielce; z większych bowiem zwierząt te tylko ofiarowano.—*Samca.* Na całopalenie tylko samiec mógł być ofiarowany; do ofiar zapokojnych mogła być użyta i samica.—*Bez makuly.* P. W. (Lev. 22, 22.)—*U drzwi przybytku świadectwa.* U drzwi sieni, albowiem świeccy ludzie nie mogli wchodzić do przybytku.—*Aby sobie ublażał Pana.* Główny cel ofiary całopalnej był oddać pokłon i cześć Bogu, nie zaś go błagać za grzechy; lecz to z tamtego wynikało.

4. *Położy rękę na głowę ofiary.* Patrz W.—*Pomocna ku oczyszczeniu jego.* T. j. 1) Ku oczyszczeniu z kary doczesnej, którąby inaczej musiał ponosić; 2) bo zmywała nieczystość prawną; 3) bo znosiła winę i karę wieczną, nie sama z siebie, ale jeśli ofiarujący czynił ją z doskonałą miłością i skrucznością.

5. *I ofiaruje.* Nie sam przez się, ale za pośrednictwem kapłanów, do których wyłącznie należało sprawować ofiary, kadziła palić, i t. p. jak się okaz. r. 10, 1.—*Cielca.* T. j. młodego wołu; gdyż mięso ma delikatniejsze, a Bogu powinno było być ofiarowane to, co jest najlepszego.—*Przed Panem.* Przed przybytkiem, przy ołtarzu; bo w w. 11. powiedziano: *ofiaruje go u boku ołtarza.*—*Krew jego wylewając.* Albowiem, jak powiada Ap. (do Żyd. 9, 22): *bez rozlania krwi nie bywa odpuszczenie.* Całopalenie za podrzędny cel miało odpuszczenie grzechów; ofiarowali przeto krew bydlęcą, jakby prosząc Boga, aby ją przyjął w miejsce krwi grzesznika, który ją ofiarował.

6. *Obłupiwszy skórę.* Zdzierano skórę, już dla czystości ofiary, już dla tego, że ofiarę uważano jakby po-

7. et subjicient in altari ignem, strue lignorum ante composita:

8. et membra quae sunt caesa, desuper ordnantes, caput videlicet, et cuncta quae adhaerent jecori,

9. intestinis et pedibus lotis aqua: adolebitque ea sacerdos super altare in holocaustum et suavem odorem Domino.

10. Quodsi de pecoribus oblatio est, de ovibus sive de capris holocaustum, masculum absque macula offeret:

11. immolabitque ad latus altaris, quod respicit ad aquilonem, coram Domino: sanguinem vero illius fundent super altare filii Aaron per circuitum:

12. dividantque membra, caput, et omnia quae adhaerent jecori, et ponent super ligna, quibus subjiaciendus est ignis:

13. intestina vero et pedes lavabunt aqua. Et oblata omnia adolebit sacerdos super altare in holocaustum et odorem suavissimum Domino.

14. Si autem de avibus holocausti oblatio fuerit Domino, de furturibus, aut pullis columbae,

15. offeret eam sacerdos ad altare: et retorto ad collum capite, ac rupto vulneris loco, decurrere faciet sanguinem super crepidinem altaris:

16. vesiculam vero gutturi, et plumas projiciet prope altare ad orientalem plagam, in loco in quo cineres effundi solent,

17. confringentque ascellas ejus, et non secabit, neque ferro dividet eam, et adolebit super altare, lignis igne supposito. Holocaustum est et oblatio suavissimi odoris Domino.

7. y podpalą ogień na ołtarzu, stós drew piérwéy ułożywszy:

8. a członki które są zrabane na wierzchu porządnie położwszy, to iest głowę y wszystko co iest przy wątrobie,

9. ielił y nogi upłókawszy w wodzie: y spali ie kapłan na ołtarzu na całopalenie y na wdzięczną wonia Panu.

10. A ieśli ofiara iest z drobiu, z owiec abo z kóz całopalenie: samea bez makuly odda:

11. a ofiaru ie go u boku ołtarza, który patrzy ku północy, przed Panem: a krew iego wyleją na ołtarz synowie Aaronowi w koło:

12. y rozbierzą członki, głowę, y wszystko co iest przy wątrobie, y włożą na drwa, pod które ma byđz podłożony ogień:

13. a ielił y nogi wypłóczą w wodzie. A wszystko co ofiarowano zapali kapłan na ołtarzu na całopalenie, y wonność nawdzięczniejszą Panu.

14. A ieśli by z ptastwa całopalenia była ofiara Panu, z synogarlic abo gołabiąt:

15. ofiarnie ią kapłan u ołtarza: y zakręciwszy mu głowę do szyje, y przerwawszy miejsce rany, da wycieć krwi iego na kraj ołtarza:

16. a pęcherzyk gardzielnuy y piérze porzuci blisko ołtarza ku wschodniéy stronie, na miejsce gdzie popiół wysypuia:

14. y połamie skrzydła iego, y nie pokraie, ani przelnie iéy żelazem, y spali na ołtarzu, podedrwa ogień podłożwszy. Całopalenie iest y ofiara woniéy nawdzięczniejszéy Panu.

Wykłady miejsc trudniejszych X. J. Wujka.

LEVITICUS, po Żydowsku VAIKRA.

Te księgi po Grecku *Leuiticos* *Leuiticus*, to jest, Lewitskie albo kapłańskie zowią: iż wszystek urząd kapłański i Lewitski, i sposób ofiarowania, i rozeznawanie zwierząt czystych i nieczystych, i poznawanie trądu szeroce opisują. Żydowie od pierwszych słów jako zwykli *Vaikra*, to jest, I zawołał, nazywają. A mają w sobie historią tegoż roku pierwszego po wyjściu z Egiptu. Z tych ksiąg trzynaście miejsc temiż słowy: a drugich trzynaście podobnemi przywodzą Ewangelistowie z Pawłem Ś.

Roz. 1. w. 3. Jeżli by całopalenie było. Po Żydowsku jest, *Calil* po Grecku *Holocaustum*, a po naszymu, całopalenie, iż ta ofiara wszystka była na chwałę Bożą palona, a nie się z niej kapłanom niedostawało. Ta ofiara znaczyła Pana Chrystusa, który się na krzyżu cało ofiarował za rodzaj ludzki.

3. Bez makuly. W Żydowskim *Thamin*, znaczy całego i doskonałego, co nie ma jakiej wady na członkach.

4. I położy rękę. Tem znaczył, iż dobrowolnie ofiarował, albo karanie którego był winien za gzech, na bydlę kładł.

17. Ofiara woniej najwdzięczniejszój Panu. Te ofiary były wdzięczne Panu Bogu dla tych przyczyn: pierwsza, iż tym sposobem wyznawali Pana Boga być Panem i Stworzycielem swoim: Bo ofiara samemu Panu Bogu słu-

karm Boga; skóra zaś nie zwykła się jadać Obrzęd ten może oznaczać to, że u Boga wszystko obnażone i otwarte. (Żyd. 4, 13).— *W kęsy.* Na części.

7. Podpalą ogień na ołtarzu. Do piérwszój ofiary wznieć ogień, a potém ciągle będą go podtrzymywać, jak powiedziano niżej r. 6, 12.

8. Głowę i wszystko co jest przy wątrobie. Wymienia te części, o których mogła być wątpliwość; albowiem co do innych wiadomo było, że powinny być spłonąć na całopaleniu.

10. Z drobiu. (z bydląt, owiec. Linde). Jest to drugi gatunek ofiary całopalnój.

12. Włożą na drwa. Albo bezpośrednio, albo za pośrednictwem kraty. Patrz Exod. 27, 4.

14. Jeżli by z ptastwa. Jest to trzeci gatunek całopa-

lenia; ofiarę tę składali ubodzy, jak powiedziano niżej r. 12, Ś., ztąd w w. 2. gdzie jest mowa o ofiarach bogaczów, nie wyliczają się ptaki.

15. Przerwawsz miejsce rany. Z tego widać, że nie żelazem lub nożem, ale paznokciem otwierano ranę, dla wypuszczenia krwi.— *Na kraj ołtarza.* T. j. na sam wierzch ścian ołtarza, tak iż ztamtąd na ziemię spływała.

16. Ku wschodniéj stronie. Ku sieni, nie zaś ku przybytkowi, dla większego uszanowania i przyzwoitości. Ołtarz bowiem był na wschód przybytku. (Ex. 27, 13).

17. Połamie skrzydła jego. T. j. tak rozdzieli, czyli połamie skrzydła, żeby jednak ich nie rozcinał i nie rozrywał, a ułożył je tak, jak zwykły się układać, gdy ptak ma być pieczony.— *Ofiara woni najwdzięczniejszój.* Patrz Wujka.

ży, jako uczy *August. lib. 10. de civit. c. 4. 19. i 20.* Druga przyczyna, iż temi ofiarami wyznawali wiarę swoją w Pana Chrystusa, który miał przyjść: bo cokolwiek przez one ofiary prosili, nieinaczej tego mogli uprosić, tylko przez śmierć Syna Bożego, którą figurowały i opowiadały one ofiary bydlęce. Trzecia przyczyna, iż temi zwierzciami znakami była zachowana prawdziwa wiara, tak w Pana Boga, jako i w przyszłego Messyasza. I przetoż zawždy ofiary były najprzedniejszą posługą, którą ludzie święci Panu Bogu oddawali, jako masz wiele przykładów w Pismie świętym. Naprzód w Zakonie przyrodzonym, Abel, Noe, Abraham, Izaak, Jakób, Job, i t. d. Potem i w Mojżeszowym Zakonie tego było bardzo wiele, jako tu masz opisano. A potem i sam Pan Chrystus wypełniając one wszystkie figury samego siebie na krzyżu ofiarował: i téj ofiary pamiątkę, ofiarę niekrwawą pod osobą chleba i wina, na wieczery ostatniej postanowić raczył. O czym będziesz miał u Ewangelistów.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O sposobie składaniu ofiar z mąki, chleba, kadzidła i pierwocin.

1. Anima cum obtulerit oblationem sacrificii Domino, simila erit ejus oblatio: fundetque super eam oleum, et ponet thus,

2. ac deferet ad filios Aaron sacerdotes: quorum unus tollet pugillum plenum similiae et olei, ac totum thus, et ponet memoriale super altare in odorem suavissimum Domino.

3. Quod autem reliquum fuerit de sacrificio, erit Aaron et filiorum ejus, Sanctum sanctorum de oblationibus Domini.

4. Cum autem obtuleris sacrificium coctum in clibano, de simila, panes scilicet absque fermento, consperses oleo, et lagana azyma oleo lita:

5. si oblatio tua fuerit de sartagine, similiae conspersae oleo et absque fermento,

6. divides eam minutatim, et fundes super eam oleum.

7. Sin autem de craticula fuerit sacrificium, aequae simila oleo conspergetur:

8. quam offerens Domino, trades manibus sacerdotis.

9. Qui cum obtulerit eam, tollet memoriale de sacrificio, et adolebit super altare in odorem suavitatis Domino:

10. quicquid autem reliquum est, erit Aaron, et filiorum ejus, Sanctum sanctorum de oblationibus Domini.

11. Omnis oblatio, quae offertur Domino, absque fermento fiet, nec quidquam fermenti ac mellis adolebitur in sacrificio Domino.

R. 2.— 1. *Dusza.* T. j. człowiek; część za całość.— przez Synekdochę.— *Ofiarę ofiary.* Ofiara z rzeczy nieżywotnych. P. Wujka. Ofiara ta ustanowiona była, 1) ze względu na ubogich, aby nie brakło im na możności ofiarowania; 2) aby kapłanom zaopatrzone chleb i żywność, gdyż większa część tych ofiar mi się dostawała; 3) aby Bóg był czczony nie tylko ofiarami ze zwierząt, ale i z owoców ziemi; 4) bo ofiara uważała się jakby za ucztę przyrządzoną Bogu, a więc prócz mięsa, chleb albo jego materya, wino i sól, powinny być użyte. Rozkazał zaś Bóg, aby do każdej ofiary z bydląt przydawano ofiarę z mąki i wina, także soli. (Num. r. 15, w. 4, 7, 13.), iżby uczta niejako była zupełna i doskonała.— *Biała mąka będzie ofiara jej.* Ofiaruje mąkę białą, oczyszczoną z otrębi. (Gen. 18, 6)— *Naleje na nią oliwy.* Jakby jakiejś przyprawy; Bogu miał być ofiarowany pokarm najsmaczniejszy i najwyborniejszy.— *Włóż kadzidło.* Aby nie tylko był przyjemny smak, ale i zapach wdzięczny; i dla tego, że zwykle kadzidło samemu Bogu się ofiaruje.

2. *Mąki białej i oliwy.* Mąki skropionej oliwą.— *I położy pamiątkę.* Hebr. *zapali*, to jest, aby była pa-

1. Dusza, gdy przynieś ofiarę ofiary Panu: biała mąka będzie ofiara iéy. Y naleje na nią oliwy, y włoży kadzidła,

2. y przynieś do synów Aaronowych kapłanów: z których ieden weźmie garść pełną mąki białej y oliwy, y wszystko kadzidło, y położy pamiątkę na ołtarzu, na wonność nawdzięczniejszą Panu.

3. A co zostanie z ofiary, będzie Aaronowe y synów jego, Święte świętych z ofiar Pańskich.

4. Ale gdy ofiarujesz ofiarę upieczoną w piecu: z białej mąki, to jest chleby bez kwasu oliwą rozmieszane, y krepke praśne oliwą pomazane.

5. Jeśli obiata twoja będzie z panwie białej mąki oliwą rozmieszana y bez kwasu,

6. podzielisz ją w kęsy, y wleiesz na nią oliwy.

7. Ale jeśli z róstu będzie ofiara, także biała mąka oliwą będzie zaczyniona:

8. którą ofiarując Panu, oddasz w ręce kapłanów.

9. Który gdy ją będzie ofiarował, weźmie pamiątkę z ofiary, y spali na ołtarzu na wonność wdzięczności Panu:

10. a cokolwiek zostanie, będzie Aaronowe y synów jego Święte świętych z ofiar Pańskich.

11. Wszelka obiata, którą ofiarują Panu, bez kwasu czyniona będzie, y bynajmniej kwasu ani miodu nie będą palić na ofierze Panu.

miałą jakby odnawiającą Bogu wspomnienie ofiarującego, i uprosiła to, czego się żąda. Albo myśl ta, że owa spalona cząstka mąki, będzie pamiątką, czyli przypomnieniem, iżby Bóg, równie jak żeby i cała była spalona, pamiętał na ofiarującego, i był mu miłościw.

3. *Święte świętych.* Najświętsze, nie przez kogo innego, jedno tylko od kapłanów ma byćżywane. Niżej r. 22, 10.

4. *Ofiarę upieczoną.* Mojżesz mówi teraz o innym gatunku ofiary, t. j. o ofierze z mąki pieczonej, co się przyrządzało trojakim sposobem, albo wypiekając ją w piecu, albo na panwi (w. 5), albo na roszcie, czyli kracie. (w. 7).

6. *Podzielisz ją w kęsy.* Aby rozdzielone tak części wsiąknęły olej na nie wylany, i żeby niektóre z tych części mogły być Bogu ofiarowane.

9. *Pamiątkę z ofiary.* Patrz co powiedziano pod w. 2.

11. *Bez kwasu.* Chleb bowiem praśny jest czystiejszy; przytém chleby praśne odnawiały Izraelitom pamiątkę ich oswobodzenia z Egiptu, kiedy dla pospiechu użyli praśników. Exod. 12, 34 — 9. *Ani miodu.* Taż przyczyna wzbronienia miodu, co i kwasu. t. j. aby

12. Primitias tantum eorum offeretis ac munera: super altare vero non imponentur in odorem suavitatis *. (*Marc. 9, 48*).

13. Quidquid obtuleris sacrificii, sale condies, nec auferes sal foederis Dei tui de sacrificio tuo. In omni oblatione tua offeres sal *.

14. Si autem obtuleris munus primarum frugum tuarum Domino de spicis adhuc virentibus, torrebis igni, et confriges in morem farris, et sic offeres primitias tuas Domino,

15. fundens supra oleum, et thus imponens, quia oblatio Domini est:

16. de qua adolebit sacerdos in memoriam muneri partem farris fracti, et olei, ac totum thus.

12. Pierwociny tylko tych rzeczy będziecie ofiarować y dary: ale na ołtarz nie włożą ich na wonność wdzięczności.

13. Cokolwiek ofiary będziesz ofiarował, solą posolisz, ani odęmiesz soli przymierza Boga twego z ofiary twojej. Przy wszelkiej obiacie twojej ofiarujesz sól.

14. Ale jeśli ofiarujesz dar pierwszego zboża twego Panu, z kłosów jeszcze zielonych, będziesz prażył ogniem, y zetrzesz je jako krupy, y tak ofiarujesz pierwociny twoje Panu,

15. nalawszy z wierzchu oliwy, a włożywszy kadzidła: bo jest obiata Pańska,

16, z której kapłan spali na pamiątkę daru część startych krup, y oliwy, y kadzidło wszystko.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 2. w. 1. *Obiata ofiary.* Obiata zowiemy to, co Żydowie *Minhah* zowią, to jest, ofiarę z maki, albo z chleba w piecu upieczonego, albo w panwi smażonego, albo na roście pieczonego, albo z prażma. To figura była iż Pan Chrystus nie tylko miał być zabity, ale też nam miał zostawić ofiarę ciała i krwi swojej pod osobą chleba i wina.

13. *Soli przymierza.* Było to przymierze między Bogiem a ludem, aby zawždy sól z ofiarami była ofiarowana, a to pospolicie przy każdym przymierzu czynili ludzie, aby się znaczyła moc i trwałość przymierza. Czytaj *Num. 18. ver. 19.*

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O sposobie czynienia ofiar Zapokojnych z wołów, owiec, jagniąt i koz.

1. Quodsi hostia pacificorum fuerit ejus oblatio, et de bobus voluerut offerre, marem sive feminam, immaculata offeret coram Domino.

2. Ponetque manum super caput victimae suae, quae immolabitur in introitu tabernaculi testimonii, fundentque filii Aaron sacerdotes sanguinum per altaris circuitum.

3. Et offerent de hostia pacificorum in oblationem Domino, adipem qui operit vitalia, et quidquid pinguedinis est intrinsecus: (*Exod. 29, 13*).

4. duos renes cum adipe quo teguntur ilia, et reticulum jecoris cum renunculis:

5. adolebuntque ea super altare in holocaustum, lignis igne supposito, in oblationem suavissimi odoris Domino.

6. Si vero de ovibus fuerit ejus oblatio et pacificorum hostia, sive masculum obtulerit, sive feminam, immaculata erunt.

7. Si agnum obtulerit coram Domino,

1. Jeśli by ofiara zapokojnych była ofiara, a chciałby z skotu ofiarować, samca albo samicę, bez makuly ofiaruje przed Panem.

2. Y położy rękę na głowie ofiary swej, która ofiarowana będzie w weszciu przybytku świadectwa, y wyleją synowie Aaronowi kapłani krew w kolo ołtarza.

3. Y będą ofiarować z ofiar zapokojnych, na obiata Panu, łój który okrywa wnętrze, y cokolwiek jest tłustości wewnątrz:

4. dwie nerce z łojem, który okrywa trzewa, y odziedzę wątroby z nerczkami:

5. y spalą to na ołtarzu na całopalenie, drwa podnieciwszy, na obiata nawdzięczniejszey wonności Panu.

6. A jeśli z owiec będzie dar y z zapokojnych ofiara: bądź samca ofiaruje bądź samicę, bez makuly będą.

7. Jeśli baranka będzie ofiarował przed Panem,

chleb był czystszy, i że poganie używali miodu do swoich ofiar, a Bóg nie chciał, aby Izraelici naśladowali ich obrządków; albo że miód jest godłem rozkoszy, i że w chlebie z miodem mają upodobanie dzieci raczej i niewiasty, nie zaś poważni mężowie, ztąd zwyczajnie nie przymieszowano miodu do chleba.

12. *Pierwociny tylko.* Jakby mówił: Chociaż kwasu i miodu nie wolno wam używać do ofiar, jednakże pierwociny tych rzeczy powinny być oddawane kapłanom. Nie tylko bowiem z zebranych owoców ziemi, ale także i z chlebów świeżo upieczonych częśćka jakaś miała być oddawana na użytek kapłanów. *Num. 15, 19.*

13. *Soli przymierza.* t. j. soli tego prawa, którym Bóg nakazuje aby ję używać do każdej ofiary, często bowiem w P. Ś. prawo zowie się przymierzem. P. W.

14. *Z kłosów jeszcze zielonych.* Jestto trzeci gatunek

objaty, czyli ofiary mącznej, albo zbożowej. — *Zetrzesz je jako krupy.* T. j. zetrzesz ziarna wymłócone z kłosów.

16. *Na pamiątkę daru.* Aby część Bogu oddana i spalona była pamiątką i znakiem, że cały ten dar, czyli ofiara została uczyniona Bogu. P. w. 2.

R. 3.—1. *Ofiara zapokojnych.* T. j. która się czyni za pokój, czyli zdrowie i pomyślność, już otrzymane, albo mające się otrzymać. Wers. LXX. zowie *ofiara zbawienią.* — *Bez makuly.* Bez ułomności i kalectwa. — *Przed Panem.* Przed ołtarzem.

2. *W wejściu przybytku.* U ołtarza całopalenia.

3. *Wnętrze.* Trzewy, serce i osierdzie, które najwięcej przyczyniają się do utrzymania życia.

4. *Odziedzę (łonkę) wątroby.* Tłustość, która, nakształt sieci, okrywa wątrobę (w. 15).

8. ponet manum suam super caput victimae suae, quae immolabitur in vestibulo tabernaculi testimonii: fundentque filii Aaron sanguinem ejus per circuitum altaris.

9. Et offerent de pacificorum hostia sacrificium Domino: adipem et caudam totam

10. cum renibus, et pinguedinem quae operit ventrem atque universa vitalia, et utrumque renunculum cum adipe, qui est juxta ilia, reticulumque jecoris cum renunculis:

11. et adolebit ea sacerdos super altare in pabulum ignis et oblationis Domini.

12. Si capra fuerit ejus oblatio, et obtulerit eam Domino,

13. ponet manum suam super caput ejus: immolabitque eam in introitu tabernaculi testimonii. Et fundent filii Aaron sanguinem ejus per altaris circuitum.

14. Tollentque ex ea in pastum ignis dominici, adipem qui operit ventrem, et qui tegit universa vitalia:

15. duos renunculos cum reticulo, quod est super eos juxta ilia, et arvinam jecoris cum renunculis:

16. adolebitque ea super altare sacerdos in alimoniam ignis, et suavissimi odoris. Omnis adeptus Domini erit.

17. jure perpetuo in generationibus, et cunctis habitaculis vestris: nec sanguinem nec adipem omnino comedetis.

8. położy rękę swą na głowę ofiary swęj: która ofiarowana będzie w sieni przybytku świadectwa: y wyleją synowie Aaronowi krew ięj w koło ołtarza:

9. Y ofiarują z ofiary zapokojnych ofiarę Panu: łój y ogon wszystkiek

10. z nerkami, y tłustość która okrywa brzuch y wszystko wnętrze, y obiedwie nerek z tłustym które iest przy trzewach, y odziedzę wątrobną z nerekami.

11. Y spali ie kapłan na ołtarzu na strawę ognia y obiady Panu.

12. Jesliby koza była obiata iego, a ofiarowałby ją Panu:

13. położy rękę swą na ięj głowę, y ofiaruje ją w weszeiu przybytku świadectwa, y wyleją synowie Aaronowi krew ięj w koło ołtarza.

14. Y wezmą z nięj na pastwę ognia Pańskiego łój, który okrywa brzuch, y który zakrywa wszystko wnętrze:

15. dwie nerce z odziedzą która iest na nich wedle trzew, y tłustość wątroby z nerekami.

16. Y spali ie na ołtarzu kapłan na żywność ognia y nawdzięczniejszy wonięj. Wszelki łój będzie Pański,

17. prawem wiecznym w rodzaiach waszych, y wszech mieszkaniach waszych: ani krwie, ani łożu koniecznie iść nie będziecie.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O sposobie składania ofiar za kapłana, za zwierchnika, i prywatnego człowieka.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

2. Loquere filiis Israel: Anima, quae peccaverit per ignorantiam, et de universis mandatis Domini, quae praecepit, ut non fierent, quippiam fecerit:

3. si sacerdos, qui unctus est, peccaverit, delinquere faciens populum, offeret pro peccato suo vitulum immaculatum Domino:

4. et adducet illum ad ostium tabernaculi testimonii coram Domino, ponetque manum super caput ejus, et immolabit eum Domino.

5. Hauret quoque de sanguine vituli, inferens illum in tabernaculum testimonii.

9. *Ogon wszystkich.* Ofiara zapokojna z owcy, jagnięcia i barana (Lev. 9, 10), to miała szczególnego, że ogon był palony: gdyż tego nie czyniono, jeśli ta ofiara była z wołu, lub kozy.

17. *W rodzajach waszych.* T. j. tak dalece, iż żadne pokolenie, i żadna rodzina nie będzie mogła uchylić się od tego prawa.—*Ani krwi.* Żydom wzbroniono było pożywać wszelkiej krwi, nie tylko ofiar zabitych. Patrz Genes. 9, 4.—*Ani łożu.* Nie tego, który z mięsem jest połączony, ale który oddzielnie na wnętrznościach zgeszczony; i to tylko odnosiło się co do mięsa zabitych ofiar; kto bowiem w domu zarzynał bydlę do jedzenia, mógł i łoż pożywać według upodobania. Chociaż Korneliusz a Lapide i inni sądzą, że i prywatnie nie

1. Y rzekł Pan do Moyżesza, mówiac:

2. Mów synóm Izraelowym: Dusza któraby zgrzeszyła z niewiadomości, y ze wszystkich rozkazań Pańskich, które przykazał aby nie czyniono, uczyniaby co:

3. iesliby kapłan, który iest pomazan, zgrzeszył, przywodząc lud ku grzechowi, ofiaruje za grzech swój, cielca bez makuly Panu:

4. y przywiedzie go do drzwi przybytku świadectwa przed Pana, y położy rękę na głowę iego, y ofiaruje go Panu.

5. Poczérpnie też ze krwie cielcowej wnosząc ją do przybytku świadectwa.

mogli pożywać łożu tych bydła, które służyły do ofiar, jak owca, wół. (Joseph. l. 3. Antiq. c. 10).

R. 4.—2. *Z niewiadomości.* Grubiej i dobrowolnej, czy to prawa, czy uczynku. P. Wujka.—*Ze wszystkich rozkazań.* Przyrodzonych, obrzędowych, sądowych, nakazujących, zakazujących.

3. *Kapłan.* LXX: księżę kapłanów, czyli arcykapłan. P. W.—*Który jest pomazan.* Gdy już jest poświęcony uroczyscie (Exod. 29, 7). Jesliby bowiem wybrany arcykapłan zgrzeszył jeszcze przed swoją konsekracją, wtedy oczyszczał siebie ofiarą prywatnego człowieka, albo przełożonego nad ludem, jeśli nim był.—*Przywodząc lud ku grzechowi.* Przez zgorszenie, jakie mógł dać.

4. *Ofiaruje.* Sam arcykapłan, który zgrzeszył.

6. Cumque intinxerit digitum in sanguine, asperget eo septies coram Domino contra velum sanctuarii:

7. ponetque de eodem sanguine super cornua altaris thymiamatis gratissimi Domino, quod est in tabernaculo testimonii: omnem autem reliquum sanguinem fundet in basim altaris holocausti in introitu tabernaculi.

8. Et adipem vituli auferet pro peccato, tam eum qui vitalia operit quam omnia quae intrinsecus sunt:

9. duos renunculos et reticulum, quod est super eos juxta ilia, et adipem jecoris cum renunculis,

10. sicut auferetur de vitulo hostiae pacificorum: et adolebit ea super altare holocausti.

11. Pellem vero et omnes carnes cum capite et pedibus et intestinis et fimo,

12. et reliquo corpore efferet extra castra in locum mundum, ubi cineres effundi solent: incendetque ea super lignorum struem, quae in loco effusorum cinerum cremabuntur.

13. Quodsi omnis turba Israel ignoraverit, et per imperitiam fecerit, quod contra mandatum Domini est,

14. et postea intellexerit peccatum suum, offeret pro peccato suo vitulum, adducetque eum ad ostium tabernaculi.

15. Et ponent seniores populi manus super caput ejus coram Domino. Imolatoque vitulo in conspectu Domini,

16. inferet sacerdos, qui unctus est, de sanguine ejus in tabernaculum testimonii,

17. tincto digito aspergens septies contra velum:

18. ponetque de eodem sanguine in cornibus altaris, quod est coram Domino in tabernaculo testimonii: reliquum autem sanguinem fundet juxta basim altaris holocaustorum, quod est in ostio tabernaculi testimonii.

19. Omnemque ejus adipem tollet, et adolebit super altare:

20. sic faciens et de hoc vitulo, quo modo fecit et prius: et rogante pro eis sacerdote, propitius erit eis Dominus.

21. Ipsum autem vitulum efferet extra castra, atque comburet sicut et priorem vitulum: quia est pro peccato multitudinis.

6. *Pokropi.* Krwią cielca przez siebie i za siebie ofiarowanego.—*Zasłonie świątyni.* T. j. zasłonie przedzielającej część przybytku Świętą od Najświętszej.

7. *Na podstawek.* Przy podstawku, jak wid. z w. 18.

8. *Jako i wszystko, co we wnętrzu jest.* Ofiary składanej za grzech spali wszystkich łąć, tak ten, który pokrywa serce i osierdzie, jak i ten, który wewnątrz tych części i trzewów się znajduje.

12. *Wyniesie za oboz.* Obrzęd ten był cichą modlitwą, przez którą arcykapłan błagał Boga, aby grzechy czyli kary za grzechy kapłana, albo całego ludu, nie spadały na cały lud, ale raczej były spalone i zniszczone wespół z ofiarą za obozem.—*Na miejsce czyste.* Gdyż były to szczątki ofiary.—*Gdzie wysypują popiół.* Popiół ofiar naprzód wysypywany był w sieni, przy otta-

6. Y omoczywszy palec we krwi, pokropi nią siedm kroć przed Panem przeciwko zasłonie świątyni.

7. Y włoży z téżże krwi na rogi ołtarza kadenia nawdzięczniejszego Panu, który jest w przybytku świadectwa, a ostatek wszytek krwi wyleie na podstawek ołtarza całopalenia, który jest w weszcju przybytku.

8. A łąć cielca wyjmie za grzech, tak ten który okrywa wnętrzości, iako y wszystko co wewnątrz jest:

9. dwie néreczce y odziedzke, która na nich iest przy trzewach y tłustość wątroby z néręczkami,

10. jako wybiéraia z cielca ofiary zapokoynych y spali ie na ołtarzu całopalenia.

11. A skórę y wszystko mięso z głowy y z nogami, y z wnętrzem, y z gnoiem,

12. y z ostatkiem mięsa, wyniesie za obóz na miejsce czyste, gdzie wysypia popiół: y zapali ie na stoście drew, które na miejscu wysypanego popiołu spalone będą.

13. A iesliby wszytek lud Izraelski niewiedział, a z niewiadomości uczynił, co przeciw przykazaniu Pańskiemu iest,

14. a potymby obaczył grzech swój: ofiarnie za grzech swój cielca, y przywiedzie go do drzwi przybytku.

15. Y włoża starszy z ludu ręce swe na głowę iego przed Panem: y ofiarowawszy cielca przed oblicznością Pańska,

16. wnieście kapłan który iest pomazany ze krwi iego do przybytku świadectwa,

17. omoczywszy palec, pokrapiaiać siedm kroć przeciw zasłonie:

18. y włoży z téżże krwi na rogi ołtarza, który iest przed Panem w przybytku świadectwa: a ostatek onęy krwi wyleie przy podstawku ołtarza całopalenia, który iest przeddrzwiami przybytku świadectwa.

19. Y wszytek łąć iego weźmie y spali na ołtarzu:

20. tak czyniać y z tym cielcem iako uczynił y pierwy: a gdy się będzie kapłan modlił za nimi, będzie im Pan miłościw.

21. A samego cielca wyniesie za oboz y spali, iako y pierwszego cielca: bo iest za grzech pospółstwa.

rzu całopalenia; a ztąd wynaszano go za obóz na miejsce czyste.

13. *Jeśliby wszytek lud.* Jeśliby cały lud, albo większa jego część. Trzeba zauważyć, że ta sama ofiara przepisana była za grzech arcykapłana, i za grzech ludu, t. j. cielec, z tą tylko różnicą w obrzędzie, iż w ofierze za grzech ludu, nie arcykapłan, ale starsi z ludu ręce wkładali na głowę cielca. (w wier. 4. i 15).

16. *Kapłan, który jest pomazany.* Najwyższy kapłan, arcykapłan.

18. *Ołtarz, który jest przed Panem.* Ołtarza kadenia.—*Przeddrzwiami przybytku.* Przy drzwiach.

20. *Gdy się będzie modlił kapłan.* Arcykapłan.—*Będzie im Pan miłościw.* Pan, ułagany tą ofiarą, nie wymierzy na lud kary w tém życiu. Albowiem co do winy

22. Si peccaverit princeps, et fecerit unum e pluribus per ignorantiam, quod Domini lege prohibetur,

23. et postea intellexerit peccatum suum, offeret hostiam Domino, hireum de capris immaculatum.

24. Ponetque manum suam super caput ejus: cumque immolaverit eum in loco, ubi solet mactari holocaustum coram Domino, quia pro peccato est,

25. tinget sacerdos digitum in sanguine hostiae pro peccato, tangens cornua altaris holocausti, et reliquum fundens ad basim ejus.

26. Adipem vero adolebit supra, sicut in victimis pacificorum fieri solet: rogabitque pro eo sacerdos, et pro peccato ejus, et dimittetur ei.

27. Quod si peccaverit anima per ignorantiam, de populo terrae, ut faciat quidquam de his, quae Domini lege prohibentur, atque delinquat,

28. et cognoverit peccatum suum, offeret capram immaculatam.

29. Ponetque manum super caput hostiae, quae pro peccato est, et immolabit eam in loco holocausti.

30. Tolleque sacerdos de sanguine in digito suo, et tangens cornua altaris holocausti, reliquum fundet ad basim ejus.

31. Omnem autem adipem auferens, sicut auferri solet de victimis pacificorum, adolebit super altare in odorem suavitatis Domino: rogabitque pro eo, et dimittetur ei.

32. Sin autem de pecoribus obtulerit victimam pro peccato, ovem scilicet immaculatam:

33. ponet manum super caput ejus, et immolabit eam in loco, ubi solent caedi holocaustorum hostiae.

34. Sumetque sacerdos de sanguine ejus digito suo, et tangens cornua altaris holocausti, reliquum fundet ad basim ejus.

35. Omnem quoque adipem auferens, sicut auferri solet adestis arietis, qui immolatur pro pacificis: cremabit super altare in incensum Domini: rogabitque pro eo, et pro peccato ejus, et dimittetur ei.

22. Jeśli by zgrzeszył książę, a uczyni niewiedomie jedno z wielu co się Pańskim zakonek zakazuje,

23. a polybmy obaczył grzech swój, ofiaruje ofiarę Panu, kozła od kóz bez makuly.

24. Y poloży rękę swą na głowę iego: a ofiarowawszy go na miejscu, gdzie zwykli zabiać całopalenie przed Panem, ponieważ za grzech iest,

25. omoczy kapłan palec we krwi ofiary za grzech y dotykając rogów ołtarza całopalenia, a ostatek wylęwaiać u podstawku iego.

26. A lóy spali na wierzchu, iako iest obyczaj czynić przy ofiarach zapokoynych: y będzie się kapłan modlił zań y za grzech iego, a będzie mu odpuszczon.

27. Jeśli by zgrzeszyła dusza niewiedomie z ludu ziemi, że uczyni cokolwiek z tych rzeczy, których się zakonek Pańskim zakazuje a wystąpiłaby,

28. y poznała grzech swój, ofiaruje kozę bez makuly.

29. Y włoży rękę na głowę ofiary która za grzech iest, y ofiaruje ją na miejscu całopalenia.

30. Y weźmie kapłan ze krwi na palec swój: a dotknawszy się rogów ołtarza całopalenia, ostatek wyleie u podstawku iego.

31. A wszystkie tłustość wybrawszy, iako wybieraia z ofiar zapokoynych, spali na ołtarzu na wonność wdzięczności Panu: y będzie się modlił za nim, a będzie mu odpuszczono.

32. A jeśli by z drobiu ofiarował ofiarę za grzech, to iest owcę bez makuly:

33. poloży rękę na głowę ię, y ofiaruje ją na miejscu, kędy biia ofiary całopalenia.

34. Y weźmie kapłan krwi ię palcem swym, a dotknawszy się rogu ołtarza całopalenia, ostatek wyleie u podstawku iego.

35. Wszystkie też lóy wybrawszy, iako wybieraia lóy barani, którego ofiarują za zapokoyne: spali na ołtarzu na zapal Panu: y będzie się modlił zań y za grzech iego, a będzie mu odpuszczono.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 4. w. 1. *Dusza która by zgrzeszyła z niewiedomości.* Tu masz onę różność jako Theologowie uczą, iż trojaki są grzechy, jedne z niewiedomości, drugie z krewkości, a trzecie ze złości. Z niewiedomości ten grzeszy, który powinien co wiedzieć i może wiedzieć, ale albo nie dba, albo nie chce, aby tem bezpieczniej grzeszył. Kiedy lepak za poduszczeniem pokusy jakiej, albo złym affektem uniesiony grzeszy, ten czyni z krewkości. Ale kiedy kto z samej złości wolej umyślnie grzeszy, ten ze złości grzeszy. Jednak jakożkolwiek kto grzeszy, zawżdy grzechem jest, i pokutować potrzeba. Chociać i w tem pokuta różna jest, jako tu obaczyć możesz: bo i tu inaczej ofiarują ci, którzy niewiedząc zgrzeszą: a inaczej którzy chcą i wiedząc złe czynią: w czym nauczył nas, iż różne jest dosyć uczynienie albo karanie za grzechy, ponieważ według grzechów, różne też ofiary opisuje.

3. *Jeśli by kapłan.* Ciężkość grzechu bywa też szacowana według stanu czyjego: dla tego tu insza ofiara za grzech biskupi albo kapłański, insza za wszystkich lud, insza za przełożonego, insza za kogo z pospółstwa.

i kary przyszłego życia, tej nie gładziła ofiara, albo modlitwa arcykapłana, ale skruca tych, którzy byli zgrzeszyli; któreto skruchy znakiem i oświadczeniem była właśnie ta ofiara, jaką za grzech swój składali.

22. *Jeśli by zgrzeszył książę.* Książęciem tu się zowie ten, który jest wodzem, głową i pierwszym w familii, albo w pokoleniu, albo w wojsku. (P. Num. 1, 4, i r. 7, 2).

23. *Kozła od kóz.* Kozła młodziuchnego, jeszcze trzymającego się matki.

24. *Ofiarowawszy go.* Kapłan.

27. *Z ludu ziemi.* Człowiek pospolity, plebejusz.

32. *Z drobiu.* Z bydlatek domowych, z owiec; albowiem o kozach już powiedziano (w. 28).

33. *Ofiaruje ją.* Przez kapłana.—*Kędy bią ofiary.* Przy ołtarzu całopalenia.

35. *Na zapal Panu.* T. j. aby był łój spalony na ołtarzu Pana.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O ofiarach za grzechy cudze, za grzechy pochodzące z omyłki, z przysięgi, świętokradstwa, i z niewiedomości.

1. Si peccaverit anima, et audierit vocem iurantis, testisque fuerit, quod aut ipse vidit, aut conscius est: nisi indicaverit, portabit iniquitatem suam.

2. Anima, quae tetigerit aliquid immundum, si ve quod occisum a bestia est, aut per se mortuum, aut quodlibet aliud reptile, et oblita fuerit immunditiae suae, rea est et deliquit:

3. et si tetigerit quidquam de immunditia hominis juxta omnem impuritatem, qua pollui solet, oblitaque cognoverit postea, subiacebit delicto.

4. Anima, quae juraverit, et protulerit labiis suis, ut vel male quid faceret, vel bene, et idipsum juramento et sermone firmaverit, oblitaque postea intellexerit delictum suum,

5. agat poenitentiam pro peccato,

6. et offerat de gregibus agnam sive capram, orabitque pro ea sacerdos et pro peccato ejus:

7. sin autem non potuerit offerre pecus, offerat duos turtures, vel duos pullos columbarum Domino, unum pro peccato, et alterum in holocaustum, (*Infr. 12, 8. Luc. 2, 24.*)

8. dabitque eos sacerdoti, qui primum offerens pro peccato, retorquet caput ejus ad pennulas, ita ut collo haereat, et non penitus abrumpatur.

9. Et asperget de sanguine ejus parietem altaris: quicquid autem reliquum fuerit, faciet distillare ad fundamentum ejus, quia pro peccato est.

10. Alterum vero adolebit in holocaustum, ut fieri solet: rogabitque pro eo sacerdos et pro peccato ejus, et dimittetur ei.

11. Quodsi non quiverit manus ejus duos offerre turtures, aut duos pullos columbarum, offeret pro peccato suo simulae partem ephi decimam: non mittet in eam oleum, nec thuris aliquid imponet, quia pro peccato est.

R. 5.—1. *Jeśliby zgrzeszyła dusza.* W sposób jak następuje. Przypadki i prawa namienione w tym i następnym rozdziale odnoszą się także i do arcykapłanów, iak się zdaje, gdyż żadna różnica osób tu się nie czyni.—*Usłyszałaby głos przysięgającego.* Myśl ta: jeśli kto posłyszysz kogo stwierdzającego przysięgę jakąś rzecz, albo coś obiecującego, i jeśli, będąc wezwany sądow-
nie, aby powiedział co wie i widział, nie odkryje prawdy, poniesie nieprawość swoją, t. j. karę nieprawości, wymierzoną nań od Boga. Mógł jednak występki ten być zgładzony pokutą i ofiarą, o której w w. 6, z warunkiem aby wynagrodzona była krzywdą bliźniemu, jeśli ztąd powstała. Albo wyraz ten *przysięgającego*, oznacza *zaklinającego*, i myśl jest ta: Jeśli komuś sędzia pod zaklęciem każe mówić prawdę, ten, powodowany miłością lub nienawiścią, świadczyć nie zechce, w obliczu Boga będzie winien zbrodni.

2. *Plazu.* Wszystkie plazy uważały się za nieczyste, według prawa Lewit. 11, 42.—*A zapomni nieczystoty swojej.* A następnie zaniedba jej zmyć przez ofiarę prawem ustanowioną.—*Winna jest.* Nieczysta jest i splugawiona, bo postąpiła przeciw prawu, które wzbrania dotykać się nieczystego. Lew. 11, 43.—*Wystąpiła.*

1. Jeśliby zgrzeszyła dusza, y usłyszałaby głos przysięgającego, a byłby świadek, że albo sam widział, albo wie o tym: jeśli nieoznaymi, poniesie nieprawość swoją.

2. Dusza która się dotknie czego nieczystego, lub od zwierza zabitego, lub przez się zdechłego, albo któregożkolwiek inszego plazu: a zapomni nieczystoty swojej, winna iest, y wystąpiła:

3. a jeśli się dotknie czego z człowieczey nieczystości, według wszelkiy nieczystości, którą się zwykł mazać: a zapamięławszy, potym się obaczy, podługę występku.

4. Dusza któraby przysięgła, a wyrzekłaby usty swemi, albo źle albo dobrze uczynić, a toby przysięga y mowa potwierdziła, a zapomniawszy potymby obaczyła występki swy:

5. niechay czyni pokutę za grzech,

6. a niech ofiaruie z trzody owce albo kozę, y będzie się kapłan modlił za nią, y za grzech iey.

7. A jeśliby niemogła ofiarować drobiu: niech ofiarnie parę synogarlic, albo dwoie gołabiat Panu, iedno za grzech, a drugie na całopalenie.

8. Y da ie kapłanowi który pierwsze ofiaruie za grzech, załomi głowę iego ku skrzydełkóm, tak żeby u szyje wiślała, a nie do końca się urwała,

9. y pokropi krwią iego ścianę ołtarza, a cokolwiek zostanie, da wykapać na fundament iego, bo za grzech iest.

10. Drugie zaś spali na całopalenie, iako iest obyczaj: y będzie się kapłan modlił zań, y za grzech iego, a będzie mu odpuszczon.

11. A jeśliby nie mogła ręka iego ofiarować pary synogarlic, albo dwoyga gołabiat, ofiaruie za grzech swy białey maki dziesiętą część Ephy, nie wleie do niy oliwy, ani kadzidla nie wloży, bo za grzech iest.

Zgrzeszyła, bo nie zgładziła nieczystoty swęj przez ofiarę, czyli przez oczyszczenie prawem przepisane.

3. *Z człowieczey nieczystości.* Ze wszystkiego tego, przez co ludzie według prawa Mojżesza, stają się nieczystymi, jak dotknięcie trupa i t. p.—*Podługę występku.* Zaciągnie winę i karę; a przeto obowiązany będzie do ofiary w r. 6. przepisanej.

4. *Albo źle uczynić.* Kto by pod przysięgą postanowił utracić kogo sprawiedliwie, jak niekiedy czynią rodzice, którzy przysięgają, że ukarzą swe dzieci.—*A zapomniawszy.* Tak dalece, iż nie wykonał przysięgi.

5. *Niechaj czyni pokutę za grzech.* Niech uzna swój grzech, i żałuje zań; inaczej ofiara nie będzie dlań wielce pożyteczna. Tekst Hebr. i Chald. ma: *Niech się spowiada ze swego grzechu, który popełnił*, rozumie się kapłanowi. To samo trzeba rozumieć także i o innych ofiarach za grzech, chociażby tego nie wyrażono.

7. *Jedno za grzech.* Mięso synogarlicy ofiarowanej za grzech, całe dostawało się kapłanowi, jak to miało miejsce w innych ofiarach za grzech. Levit. 6, 26.

11. *Nie wleje do niy oliwy.* Przyczyną tego prawa jest taka wola Boga rozkazującego, i tajemnica przez którą się oznacza, iż grzesznik pozbawiony jest radości

12. Tradetque eam sacerdoti: qui plenum ex ea pugillum hauriens, cremabit super altare in monumentum ejus, qui obtulerit,

13. rogans pro illo et expians, reliquam vero partem ipse habebit in munere.

14. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

15. Anima si praevaricans ceremonias, per errorem in his, quae Domino sunt sanctificata, peccaverit, offeret pro delicto suo arietem immaculatum de gregibus, qui emi potest duobus siclis, juxta pondus sanctuarii:

16. ipsumque quod intulit damni restituet, et quintam partem ponet supra, tradens sacerdoti, qui rogabit pro eo offerens arietem, et dimittetur ei.

17. Anima si peccaverit per ignorantiam, feceritque unum ex his quae Domini lege prohibentur, et peccati rea intellexerit iniquitatem suam,

18. offeret arietem immaculatum de gregibus sacerdoti, juxta mensuram aestimationemque peccati, qui orabit pro eo, quia nesciens fecerit: et dimittetur ei,

19. quia per errorem deliquit in Dominum.

CAPUT VI.

O ofiarach za grzechy rozmyślne, o ofierze przy święceniu kapłanów, o paleniu ustawicznego ognia, i t. p.

1. Locutus est Dominus ad Moysen, dicens:

2. Anima quae peccaverit, et contempto Domino, negaverit proximo suo depositum, quod fidei ejus creditum fuerat, vel vi aliquid extorserit, aut calumniā fecerit,

3. sive rem perditam invenerit, et inficiens insuper pejeraverit, et quodlibet aliud ex pluribus fecerit, in quibus solent peccare homines,

4. convicta delicti,

5. reddet omnia, quae per fraudem voluit obtinere, integra, et quintam insuper partem domino cui damnum intulerat. (Num. 5, 7).

6. Pro peccato autem suo offeret arietem immaculatum de grege, et dabit eum sacerdoti, juxta aestimationem, mensuramque delicti:

i światła.—*Ani kadzidla*. Bo grzech ma woń najgorszą i obrzydliwym jest w oczach Boga.

12. *Na pamiątkę*. Patrz r. 2. w. 2.

13. *Modląc się za nim, i oczyszczając*. Modląc się aby mu było odpuszczono.—*Ostatek*. Maki ofiarowanej za grzech.—*Sobie*. Kapłan ofiarujący.—*Będzie miał w upominku*. Będzie miał jakby upominek, którym Bóg chce go wynagrodzić za pracę i posługę w przybytku.

15. *Z omyłki*. Albowiem jeśliby rozważnie—śmiercią ma być ukaran. Num. 15, 30.—*W tych rzeczach, które Panu są poświęcone*. Np. jeśliby świecki człowiek pożywał z mięsa ofiarnego, jak się mówi r. 22, 14.—*Za dwa sykle*. Którego wartość jest nie mniejsza nad dwa sykle.—*Wagi świątyni*. Patrz Ex. 30, 13.

16. *I piątą część nadda*. Aby ten naddatek był wynagrodzeniem obrazu, oprócz szkody własc., wyrządzonej Bogu i rzeczom świętym. Tę zaś restytucją oddawano w pieniądzach kapłanowi.

17. *Uczyni jedną rzecz z tych*. Opuszczając jakiś obrzęd przepisany.

12. Y da ią kapłanowi: który nabrawszy z niej pełną garść, spali na ołtarzu, na pamiątkę onego który ofiarował,

13. modląc się za nim, y oczyszciając: a ostatek będzie sobie miał w upominku.

14. Y rzekł Pan do Moysesza, mówiąc:

15. Dusza jeśliby przestępniąc ustawy z omyłki w tych rzeczach które Panu są poświęcone zgrzeszyła: ofiarując za grzech swój barana bez makuly z trzód, którego kupić może za dwa sykla według wagi świątyni:

16. a tę szkodę którą uczynił nagrodzi, y piątą część nadda oddając kapłanowi, który się będzie modlił za nim ofiarując barana, a będzie mu odpuszczono.

17. Dusza jeśli z niewiadomości zgrzeszy, y uczyni iedną rzecz z tych, których się zakazuje zakonom Pańskim, a będąc winna grzechu obaczy nieprawość swoją:

18. ofiarując barana bez makuly z trzód kapłanowi, według miary y oszacowania grzechu: który się będzie modlił zań, gdyż niewiedomie uczynił, a będzie mu odpuszczono,

19. bo przez omyłkę wystąpił przeciw Panu.

ROZDZIAŁ 6.

1. Y rzekł Pan do Moysesza, mówiąc:

2. Dusza która zgrzeszy, a wzgardziwszy Pana, zaprzy bliżniemu rzeczy do schowania daney, której iey powierzono, albo co gwałtem wyćisnie, albo potwarz uczyni,

3. albo naydzie rzecz straconą, a zaprzawszy się nad to przysięże fałszywie, y cokolwiek innego uczyni z wielu rzeczy w których zwykli ludzie grzeszyć,

4. przekonana w grzechu przywróci

5. wszystko, co zdradą chciała otrzymać zupełnie, y nad to piątą część panu któremu szkodę uczyniła.

6. A za grzech swój ofiarując barana bez makuly z trzody, y da go kapłanowi, według oszacowania y miary przewinienia,

18. *Według miary i oszacowania grzechu*. Za większy grzech lepszego i droższego ofiaruje barana, za lżejszy zaś mniejszej ceny.

R. 6.—2. *Która zgrzeszy a... zaprzy*. T. j. człowiek, który zgrzeszy wypierając się depozytu.—*Wzgardziwszy Pana*. T. j. przed którym nic nie ma ukrytego, i który jest mścicielem grzeszników.—*Potwarz uczyni*. Przez potwarz i zdradę pokrzywdzi kogoś.

3. *W których zwykli grzeszyć*. Czyniąc jakąś krzywdę bliżniemu.

4. *Przekonana w grzechu*. Skoro się okaże, sądem kapłana, któremu to odkryto, że wykroczyła.

5. *Otrzymać*. T. j. zatrzymać.—*I nadto piątą część panu*. Na wynagrodzenie szkody właścicielowi, którą poniósł z powodu tymczasowej straty swęj rzeczy. P. W.

6. *Ofiaruje barana*. Za grzech z niewiadomości ofiarowano kozę; za grzech rozmyślny, jako cięższy, ofiarowano barana, który jest większej wartości. P. W.

7. qui rogabit pro eo coram Domino, et dimittetur illi pro singulis, quae faciendo peccavit.

8. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

9. Praecepit Aaron et filiis ejus: Haec est lex holocausti: Cremabitur in altari tota nocte usque mane: ignis ex eodem altari erit.

10. Vestietur tunica sacerdos et feminalibus lineis, tolletque cineres, quos vorans ignis exussit, et ponens juxta altare,

11. spoliabitur prioribus vestimentis, indutusque aliis, efferet eos extra castra, et in loco mundissimo usque ad favillam consumi faciet.

12. Ignis autem in altari semper ardebit, quem nutrit sacerdos subjiciens ligna mane per singulos dies, et imposito holocausto, desuper adolebit adipem pacificorum.

13. Ignis est iste perpetuus, qui numquam deficiet in altari.

14. Haec est lex sacrificii et libamentorum, quae offerent filii Aaron coram Domino, et coram altari.

15. Tollet sacerdos pugillum similiae, quae conspersa est oleo, et totum thus, quod super similam positum est: adolebitque illud in altari in monumentum odoris suavissimi Domino:

16. reliquam autem partem similiae comedet Aaron cum filiis suis, absque fermento: et comedet in loco sancto atrii tabernaculi.

17. Ideo autem non fermentabitur, quia pars ejus in Domini offertur incensum. Sanctum sanctorum erit, sicut pro peccato atque delicto.

18. Mares tantum stirpis Aaron comedent illud. Legitimum ac sempiternum erit in generationibus vestris de sacrificiis Domini: omnis, qui tetigerit illa, sanctificabitur.

19. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

20. Haec est oblatio Aaron, et filiorum ejus quam offere debent Domino in die unctionis suae. Deci-

7. który się będzie modlił zań przed Panem, a będzie mu odpuszczona każda rzecz którą czyniąc zgrzeszył.

8. Y rzekł Pan do Moyszeza, mówiąc:

9. Rozkaż Aaronowi y synóm jego: Ten jest zakon całopalenia: Będzie palona na ołtarzu cała noc aż do zarania: ogień z tegoż ołtarza będzie.

10. Oblecze się kapłan w szatę y w ubranie płócienne: y wybierze popiół który żrzący ogień spalił, y posypawszy ji przy ołtarzu,

11. zewlecze pierwsze odzienie, a obłókszy się w inne wyniesie ji za obóz, a na miejscu barzo czystym spali ji aż się w pór obróci.

12. A ogień na ołtarzu zawždy będzie gorzał, który będzie żywił kapłan podkładając drwa rano na każdy dzień, y włożywszy nań całopalenie, będzie na nim palił łoe zapokojnych.

13. Ogień ten ustawiczny jest, który nigdy nie ustanie na ołtarzu.

14. Ten jest zakon obiaty, y mokrych ofiar, które ofiarować będą synowie Aaronowi przed Panem y przed ołtarzem.

15. Weźmie kapłan garść białej maki oliwą rozczynioną, y wszystko kadzidło, które na macie jest położone: y spali je na ołtarzu na pamiatkę woni nawdzięczniejszej Panu:

16. a resztek białej maki zię Aaron z synmi swemi bez kwasu, a zię na miejscu świętym sięni przybytku.

17. A kwaszona nie będzie dla tego, iż się część ię ofiaruje na zapal Pański. Święte świętych będzie, iako za grzech y za występki.

18. Mężczyzna tylko z pokolenia Aaronowego iść ie będzie. Zakonne y wieczne będzie w pokoleniach waszych z ofiar Pańskich. Każdy kto się ich dotknie, będzie poświęcony.

19. Y rzekł Pan do Moyszeza, mówiąc:

20. Ta jest obiała Aarona y synów jego, która ofiarować mają Panu w dzień pomazowania swego.

9. *Zakon całopalenia.* Rozum. ustawicznego; gdyż rozkazał Bóg, aby mu codziennie ofiarowano dwa baranki, jednego rano, drugiego wieczorem, jak wid. Num. r. 28, 3 i 4.—*Będzie palona...* całą noc. A więc kapłan części ciała baranka wkładał na ołtarz jedną po drugiej, i przez całą noc czuwał dla tej postugi.—*Ogień z tegoż ołtarza.* Nie powinien być ogień obcy, z kądninad przyniesiony.

11. *Zewlecze pierwsze odzienie.* Gdyż zanieśienie popiołów za obóz nie było postugą świętą, do której te szaty służyły.—*Aż się w pór obróci.* Gdyż mogły pozostać niedopalone części drzewa zamiezanego w popiele, także szczątki tustości, mięsa i kości.

12. *Włożywszy nań całopalenie.* Mysł taka: rano ułoż stós drew na ołtarz: i włoż nań mięso ofiar całopalnych; a jeżeli prócz tego są jeszcze jakie ofiary zapokojne do ofiarowania, wóz z nich tój i spal go wespół z ofiarą ustawicznego całopalenia. Nie chcę bowiem, aby sam tój odrębnie był palony.

14. *Zakon obiaty.* Ofiary mącznej, nie z mięsa.—*Mokrych ofiar.* Mokre ofiary zowią się tu nie od wylewania płynów na ołtarz, ale od placek i chlebów, które z maki i krup się przyrządzają. Ztąd w wierszu następnym zowie mąką to samo, co tu nazywa ofiarami mokremi.

16. *Zię Aaron z synami.* Wyjąwszy, jeżeliby zaciągnęli nieczystotę prawną; wtenczas bowiem obowiązani byli wstrzymać się od uczt i od miejsc świętych. N. iż. 22, 6.

17. *Kwaszona nie będzie, iż się część jej.* Jak gdyby rzekł: Część maki białej ofiarowana Bogu powinna być przaśna (Lev. 2, 11); a więc nie przystoi, aby i pozostała część ofiary, która przeznaczona jest na pokarm kapłanom, była kwaszona, bo i ta także jest częścią ofiary złożonej Bogu, i uważa się za ofiarowaną mu wespół z ową garścią maki, która spalona została na ołtarzu Pana.—*Święte świętych będzie.* Będzie najświętszym, i przeznaczonem wyłącznie dla kapłanów.—*Jako za grzech i za występki.* Będzie najświętszym, jak jest najświętsza ofiara za grzech i błąd.

18. *Mężczyzna tylko.* Sami kapłani tylko mogli ją pożywać, a więc tylko mężczyźni.—*Zakonne i wieczne.* Przepis ten jest wieczny, ma być zachowany dopóty, jak długo będzie trwał zakon wasz.—*Będzie poświęcony.* Niech będzie poświęcony i oczyszczony.

20. *Obiała Aarona i synów jego.* T. j. arcykapłana i niższych kapłanów. Tak niżej często Aaron bierze się za imię pospolite, zamiast jakiegobądź arcykapłana.—*W ofierze wiecznej.* Która zawsze ma być ofiarowana przy poświęceniu kapłanów.

mam partem ephi offerent similae in sacrificio sempiterno, medium ejus mane, et medium ejus vespere:

21. quae in sartagine oleo conspersa frigetur. Offeret autem eam calidam in odorem suavissimum Domino

22. sacerdos, qui jure patri successerit, et tota cremabitur in altari.

23. Omne enim sacrificium sacerdotum igne consumetur, nec quisquam comedet ex eo.

24. Locutus est autem Dominus ad Moysen, dicens:

25. Loquere Aaron et filiis ejus: Ista est lex hostiae pro peccato: In loco ubi offertur holocaustum, immolabitur coram Domino, Sanctum sanctorum est.

26. Sacerdos qui offert, comedet eam in loco sancto, in atrio tabernaculi.

27. Quidquid tetigerit carnes ejus, sanctificabitur. Si de sanguine illius vestis fuerit aspersa, lavabitur in loco sancto.

28. Vas autem fictile, in quo cocta est, confringetur: quodsi vas aeneum fuerit, defricabitur, et lavabitur aqua.

29. Omnis masculus de genere sacerdotum vescetur de carnibus ejus, quia Sanctum sanctorum est.

30. Hostia enim, quae coeditur pro peccato, ejus sanguis infertur in tabernaculum testimonii ad expiandum in sanctuario, non comedetur, sed comburetur igni. (*Supr. 4, 5, Hebr. 13, 11*).

Dziesiąta część Ephy maki białej ofiarują w ofierze wiecznej, połowicę jej rano, a połowicę jej wieczór:

21. która w Panewce zaczyniona oliwą usmażona będzie. A ofiaruje ją ciepłą na wonność na wdzięczniejszą Panu

22. kapłan, który na ojcowskie miejsce prawnie wstąpił, a spala wszystkie na ołtarzu.

23. Każda bowiem ofiara kapłańska wszystka będzie spalona, a żaden z niej nie będzie pożywał.

24. Y rzekł Pan do Mojżesza, mówiąc:

25. Mów Aaronowi y synóm jego: Ten jest zakon ofiary za grzech: Na miejscu gdzie ofiarują całopalenie, będzie ofiarowana przed Panem, Święte świętych jest.

26. Kapłan który ofiaruje, będzie ją jadł na miejscu świętym, w śieni przybytku.

27. Cokolwiek się dotknie mięsa jej, będzie poświęcone. Jeśli szata krew jej będzie pokropiona, wypiora ją na miejscu świętym.

28. A naczynie gliniane, w którym ją warzono, stłuką, a jeśli naczynie będzie miedziane, wytrąje y wymyją wodą.

29. Każdy mężczyzna z rodu kapłańskiego będzie mięsa jej pożywał, bo święte świętych jest.

30. Ofiara bowiem którą biją za grzech, której krew noszą do przybytku świadectwa dla oczyszczenia w świątyni, nie będzie jedzona, ale spalona ogniem.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 6. w. 5. *Przywróci wszystko co zdrada chciała otrzymać.* Patrz iż tu rozkazano jest *restitutio*, aby pierwój wrócił i nagroził w czem kogo uszkodził, chcieli mieć odpuszczenie grzechów.

6. *Da kapłanowi według ofiarowania.* Oto tu masz figurę jasną naszej spowiedzi, ponieważ tu i o grzechach tajemnych rozkazując, jako pisze Josephus (lib. 3. Antiq. Cap. 10). Bo tu grzeszącemu rozkazuje iść do kapłana, i grzech mu swój powiedzieć, aby według jego oszacowania, barana obrał i za grzesznego się modlił.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O sposobie składania ofiar za występki, i zapokojnych.

1. Haec quoque lex hostiae pro delicto: Sancta sanctorum est:

2. ideo ubi immolabitur holocaustum, mactabitur et victima pro delicto: sanguis ejus per gym altaris fundetur.

3. Offerent ex ea caudam et adipem qui operit vitalia:

1. Ten też zakon ofiary za występki: Święte świętych jest:

2. Przetóż gdzie będzie ofiarowane całopalenie, zabiją y ofiarę za występki: krew jej w kolo ołtarza wyleją.

3. Ofiarują z niej ogon y lój okrywający wnętrze:

22. *Kapłan, który na ojcowskie miejsce prawnie wstąpił.* T. j. kapłana syn pierworodny, chybaży ten nie był dopuszczony do kapłaństwa dla jakiegoś niedostatku przyniotów (niż. 21, 18); wtenczas na jego miejsce następował z porządku drugi, i t. d.

23. *Będzie spalona.* T. j. ofiara maki białej; gdyż z ofiar swoich zapokojnych kapłani mogli pożywać. Ex. 29, 28.

26. *Kapłan który ofiaruje, będzie ją jadł.* Do samego bowiem tylko ofiarującego kapłana należała, i on tylko z synami swymi ją pożywał; chociaż mógł wezwać na tę ucztę i innych kapłanów, jak wid. z w. 29.

27. *Będzie poświęcone.* Patrz Exod. 30, 29, i Aggaci, 2, 13. — *Wypiorą ją na miejscu świętym.* W śieni

przybytku; iżby tak wymyta, mogła być powrócona do użycia pospolitego, i dla ludzi świeckich.

28. *W którym ją warzono.* T. j. ofiarę za grzech. — *Stłuką.* Bo z naczyń glinianego nie można łatwo zmyć tłustość mięs ofiarnych.

29. *Każdy mężczyzna.* A więc mięso z ofiary za grzech mogli pożywać tylko mężczyźni, bo sami tylko kapłani i ich synowie.

30. *Którę krew noszą do przybytku.* Co miało miejsce w ofierze za grzech Arcykapłana i całego ludu. — *Nie będzie jedzona.* Taka bowiem ofiara cała była palona za obozem, wyż. r. 4.

R. 7. — 1. *Zakon ofiary za występki.* Za grzech z zapomnienia i nieznajomości, mianowicie prawa P. W.

4. duos renunculos, et pinguedinem quae juxta ilia est, reticulumque jecoris cum renunculis.

5. Et adolebit ea sacerdos super altare: incensum est Domini pro delicto.

6. Omnis masculus de sacerdotali genere in loco sancto vescetur his carnibus, quia Sanctum sanctorum est.

7. Sicut pro peccato offertur hostia, ita et pro delicto: utriusque hostiae lex una erit: ad sacerdotem, qui eam obtulerit, pertinebit.

8. Sacerdos qui offert holocausti victimam, habebit pellem ejus.

9. Et omne sacrificium similae, quod coquitur in clibano, et quidquid in craticula, vel in sartagine praeparatur, ejus erit sacerdotis a quo offertur:

10. sive oleo conspersa, sive arida fuerint, cunctis filiis Aaron mensura aequa per singulos dividetur.

11. Haec est lex hostiae pacificorum; quae offertur Domino.

12. Si pro gratiarum actione oblatio fuerit, offerent panes absque fermento conspersos oleo, et lagana azyma uncta oleo, coctamque similam, et collyridas olei admistione conspersas:

13. panes quoque fermentatos cum hostia gratiarum, quae immolatur pro pacificis:

14. ex quibus unus pro primitiis offeretur Domino, et erit sacerdotis qui fundet hostiae sanguinem:

15. ejus carnes eadem comedentur die, nec remanebit ex eis quidquam usque mane.

16. Si voto, vel sponte quispiam obtulerit hostiam, eadem similiter edetur die: sed et si quid in crastinum remanserit, vesci licitum est:

17. quidquid autem tertius invenerit dies, ignis absumet.

18. Si quis de carnibus victimae pacificorum die tertio comederit, irrita fiet oblatio, nec proderit offerenti: quin potius quaecumque anima talis edulio contaminaverit, praevaricationis rea erit.

19. Caro, quae aliquid tetigerit immundum, non comedetur, sed comburetur igni: qui fuerit mundus, vescetur ex ea.

6. *Będzie tego mięsa pożywał.* Będzie mógł pożywać, r. 6, 18.

8. *Będzie miał skórę jęj.* Bo z ofiary całopalnej, tylko skóra pozostawała, a mięso całe było palone.

10. *Równą miarą na każdego będzie podzielona.* T. j. wszyscy równo będą mieli prawo do tych ofiar, które każdy z nich, według porządku swojej kolei, będzie sprawował.

12. *Białą mękę, i kołacze.* Spójnik i wzięty tu zamiast to jest.

13. *Chleby też kwaszone.* Nie żeby z nich brano coś do ofiary na ołtarz; gdyż to było wzbronione, wyż. r. 2, 11., lecz chleby te jako upominki dawane kapłanom dla pożywania.— *Z ofiarą dziękowania.* Z ofiarą, którą składano na podziękowanie Bogu za pokój i inne dobrodziejstwa.

14. *Z których.* Z chlebów kwaszonych.— *Jeden za pierwociny będzie ofiarowan Panu.* T. j. dostanie się

4. dwie nerekczce y tłustość która iest przy trzewach, y odziedzcę wątroby z nerekczkami.

5. Y spali ie kapłan na ołtarzu: zapal iest Panu za wystpek.

6. Każdy mężczyzna z rodu kapłaniskiego, na mieyscu świętym będzie tego mięsa pożywał, abo wiem Święte świętych iest.

7. Jako bywa ofiarowana ofiara za grzech, tak y za wystpek: oboiędzy ofiary ieden zakon będzie: na kapłana, który ia ofiaruie, przyydzie.

8. Kapłan który ofiaruie całopalenia ofiarę, będzie miał skórę ięj.

9. Y każda ofiara z białęj maki, która pieka w piecu, y cokolwiek na róstcie, abo w panewce bywa przyprawione, tego kapłana będzie, który ia ofiaruie:

10. chocia oliwą zaczyiona, chocia suche rzeczy beda, wszystkim synóm Aaronowym równą miarą na każdego będzie podzielona.

11. Ten iest zakon ofiary zapokoynych którą ofiaruia Panu.

12. Jeśli na dziękowanie ofiara będzie, ofiaruia chleby bez kwasu oliwa pomazane, y krepie przasne oliwa pomazane, y białą mękę warzona, y kołacze oliwa namazane:

13. chleby też kwaszone z ofiarą dziękowania, którą za zapokoyne ofiaruia:

14. z których ieden za pierwociny będzie ofiarowan Panu, y dostanie się kapłanowi który wyiele krew ofiary:

15. który mięso tegóż dnia iesc będą, ani zostanie nic z niego aż do poranku.

16. Jeśli ślubem abo dobrowolnie kto ofiaruie ofiarę, tegóż takież dnia ziedzona będzie: ale y iesliby co nazajutrz zostało, może bydz iedżiono,

17. ale cobykolwiek znalazł dzień trzeci, ogień strawi.

18. Jesliby kto pożywał mięsa ofiary zapokoyney dnia trzeciego, nadaremna będzie ofiara, ani pomoże ofiaruicemu: y owszem którabykolwiek dusza takim się iedłem splugawiła, przestępstwa winna będzie.

19. Mięso któreby się dotknęło czego nieczystego, nie będzie iedżione, ale ogniem będzie spalone: kto będzie czysty, będzie go pożywał.

kapłanowi, zastępującemu miejsce Boga, za pokarm. Inne chleby już przez ten pierwszy będą się uważały za ofiarowane Bogu.

16. *Tegóż dnia...* zjedzona będzie. Aby coś ze świętego pokarmu nie podległo zepsuciu, i nie ubliżało się przez to szacunkowi i świętości ofiar.— *Jesliby co nazajutrz zostało.* Ofiara ze ślubu mogła być pożywana i w dniu następnym; ofiara zaś na dziękczynienie, tegóż samego dnia powinna była być spożyta— taka była wola prawodawcy.

18. *Nadaremna będzie ofiara.* Przez to późniejsze przekroczenie prawa tego, iż zostawi mięso na dzień trzeci, utraci tę łaskę, którą wysłużył był u mnie pierwszą swoją ofiarą zapokojną.

19. *Mięso, któreby się dotknęło czego nieczystego.* T. j. mięso Bogu ofiarowane, jeśli potem jakim sposobem zostało splugawione, nie powinno być pożywane, ale spalone: a to przez uszanowanie ku ofiarom,

20. Anima polluta, quae ederit de carnibus hostiae pacificorum, quae oblata est Domino, peribit de populis suis.

21. Et quae tetigerit immunditiam hominis, vel jumenti, sive omnis rei, quae polluere potest, et comederit de hujusmodi carnibus, interibit de populis suis.

22. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

23. Loquere filiis Israel: Adipem ovis et bovis, et caprae non comedetis.

24. Adipem cadaveris morticini, et ejus animalis, quod a bestia captum est, habebitis in varios usus.

25. Si quis adipem, qui offerri debet in incensum Domini, comederit, peribit de populo suo.

26. Sanguinem quoque omnis animalis non sumetis in cibo, tam de avibus quam de pecoribus.

27. Omnis anima, quae ederit sanguinem, peribit de populis suis.

28. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

29. Loquere filiis Israel, dicens: Qui offert victimam pacificorum Domino, offerat simul et sacrificium, id est, libamenta ejus.

30. Tenebit manibus adipem hostiae, et pectusculum: cumque ambo oblata Domino consecraverit, tradet sacerdoti,

31. qui adolebit adipem super altare, pectusculum autem erit Aaron, et filiorum ejus.

32. Armus quoque dexter de pacificorum hostiis cedet in primitias sacerdotis.

33. Qui obtulerit sanguinem et adipem, filiorum Aaron, ipse habebit et armum dextrum in portione sua.

34. Pectusculum enim elevationis, et armum separationis tuli a filiis Israel de hostiis eorum pacificis, et dedi Aaron sacerdoti, et filiis ejus lege perpetua, ab omni populo Israel.

35. Haec ust unctio Aaron et filiorum ejus in ceremoniis Domini die, qua obtulit eos Moyses, ut sacerdotio fungerentur,

36. et quae praecepit eis dari Dominus a filiis Israel religione perpetua in generationibus suis.

Będzie spalone ogniem nie świętym, ale zwyczajnym, bo już nie jest mięsem ofiarném, jako już odrzucone dla nieczystoty. Wszelkie inne mięso, prócz ofiarowanego Bogu, można było jeść, chociażby dotknęło się czego nieczystego, jak wid. Deut. r. 12, 15 i 22. Jeżeli mięso przeznaczone na ofiarę zostało splamione przed złożeniem go na ołtarzu, nie godziło się je ofiarować, lecz mogło być użyte do zwyczajnego pokarmu.—Kto będzie czysty, będzie go pożywał. T. j. mięso ofiary zapokojnej, jeśli nie jest splugawione.

20. Dusza zmazana. Człowiek splugawiony.—Zginie. Zciągnię na się śmierć mściwego Boga, albo w tém życiu, albo wieczną w przyszłym.

21. Nieczystoty człowieczej. T. j. wymiotu człowieka, lub bydłęcego. Człowiek przeto splugawiony sam w sobie, lub przez dotknięcie czegoś nieczystego, powinien był wstrzymać się od pożywania ofiar zapok.

23. Łoju owczego, i wołowego, i koziego jeść nie będziecie. Bo te trzy rodzaje bydła używane były do ofiar; ztąd łoju ich domagał się Bóg dla siebie i wtedy,

20. Dusza zmazana, któraby jadła z mięsa ofiary zapokojnych, która jest ofiarowana Panu, zginie z ludu swego.

21. A któraby się dotknęła nieczystoty człowieczej, albo bydłęcej, albo wszelkiej rzeczy która splugawić może, a jadłaby z takowego mięsa, zginie z ludzi swoich.

22. Y rzekł Pan do Moyszesza, mówiąc:

23. Mów synom Izraelowym: Łoju owczego, y wołowego, y koziego, ieść nie będziecie.

24. Łoy ścięrwu zdechliny, y tego bydłęcia które zwierz ugonił będziecie mieć na rozmaite potrzeby.

25. Jeśliby kto łoy który ma być ofiarowany na zapal Pański jadł, zginie z ludu swego.

26. Krwie też wszelkiego zwierzęcia nie weźmiecie na pokarm tak z ptaków, iako z bydła.

27. Wszelka dusza któraby jadła krew, zginie z ludzi swoich.

28. Y rzekł Pan do Moyszesza, mówiąc:

29. Mów synom Izraelowym, mówiąc: kto ofiaruje ofiarę zapokojnych Panu, niech zaraz ofiaruje y obiatę, to jest, mokre ofiary ięy,

30. będzie trzymał w rękach łoy ofiary, y mostek: a gdy oboje ofiarowawszy Panu poświęci, odda kapłanowi:

31. który spali łoy na ołtarzu, a mostek będzie Aaronów y synów iego.

32. Łopatka też prawa z ofiar zapokojnych dostanie się za pierwociny kapłanowi.

33. Ktoby z synów Aaronowych ofiarował krew y łoy, ten będzie miał y łopatkę prawą za część swoje.

34. Abowiem mostek podnoszenia, y łopatkę odłączenia wzięłem od synów Izraelowych z ofiar ich zapokojnych: y dałem Aaronowi kapłanowi y synom iego prawem wiecznym, od wszystkiego ludu Izraelskiego.

35. To jest pomazanie Aarona y synów iego w obrzędach Pańskich dnia którego ie ofiarował Moysesz, żeby kapłański urząd odprawowali,

36. y co im dawać przykazał Pan od synów Izraelowych ustawą wieczną w rodzaiach ich.

kiedy je zabijali w domu dla pokarmu (w. 25). Łój zaś innych zwierząt czystych, lecz nie przeznaczonych do ofiar, mogli pożywać.

24. Zdechliny. Bydłęcia zdechłego.—Na rozmaite potrzeby. Jeść nie wolno, ale nie ma przeszkody do użycia go na inne potrzeby.

25. Na zapal. Który powinien był być spalony na cześć Panu; mówi tu o łoju owcy, wołu i kozy.

27. Wszelka dusza, któraby jadła krew. P. Wujka.

29. I mokre ofiary ięy. T. j. ofiary z maki białej, aby tym sposobem przyrządził niejako Bogu ucztę zupełną, z mięsa i maki, czyli chleba.

30. Panu poświęci. Nie kapłan, ale ten kto ofiaruje.

34. Mostek podnoszenia. T. j. który przez podniesienie na górę (Exod. 29, 26), był Bogu ofiarowany. P. W.—Łopatkę odłączenia. T. j. oddzieloną Bogu, iżby oddana była kapłanom.

35. W obrzędach Pańskich. T. j. według obrządków przepisanych w r. 6, 26, i Ex. r. 29.

37. Ista est lex holocausti, et sacrificii pro peccato atque delicto, et pro consecratione et pacificorum victimis;

38. quam constituit Dominus Moysi in monte Sinai, quando mandavit filiis Israel, ut offerrent oblationes suas Domino in deserto Sinai.

37. Ten iest zakon całopalenia y ofiary za grzech y za występpek, y za poświęcenie, y ofiar zapokojnych;

38. które ustawił Pan Moysesowi na górze Synai, kiedy przykazał synóm Izraelowym, aby ofiarowali ofiary swe Panu, na puszczy Synai.

Wykład X. J. Wujka. Roz. 7. Ofiary za występpek. Żydowskie słowo *Asam*, a łacińskie *delictum*, po naszymu występpek, toż znaczy pospolicie, co i *peccatum*, albo grzech; wszakże tłumacz tu zowie *delictum* albo występpek co się z niewiadomości niechcąc czyni, albo się co dobrego opuści. A to zaś grzechem zowie, kiedy co złego chcąc i wiedząc czynimy. Bo iż wyżej nauczał o grzechach, tak z niewiadomości jako i z wiadomości uczynionych, teraz opisuje, kędy i jako, ofiary za występpek z niewiadomości miały być odprawowane. (Aug. in Leu. q. 20).

27. *Wszelka dusza któraby jadła krew.* Często tu przykazuje Żydom, aby krwi przy ofiarach nie pili, częścią dla tego aby nic nie mieli spólnego z pogany, którzy byli zwykli przy ofiarach swych krwi używać, jako masz Deut. 32. Częścią też dla tego, iż ona krew bydlęca figurowała krew, którą miał dla nas Pan Chrystus rozlać. Ten zwyczaj Apostołowie chowając nie dawali Żydom kielicha Chrześcijańskiego, przy ofierze ciała i krwi Pana Chrystusowej. Ale tylko pod osobą chleba stawali się uczestnikami ofiary Chrześcijańskiej. O czem masz w Dzie. c. 42. v. 2. i 20. v. 7.

34. *Podnoszenie.* Inszy to przekładają, obracania, iż gdy podnoszono ofiarę, obracano ją na wszystkie strony: wszakże inszy słowa żydowskie *Tenuphah* i *Terumach*, podnoszeniem, i podwyższeniem przekładają. Chaldejski tak przełożył, jako nasz łaciński tłumacz, Mostek podnoszenia i łopatkę odłączenia. Czytaj *Exod.* 29. v. 24.

CAPUT VIII.

O poświęceniu Aarona, i Przybytku.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

2. Tolle Aaron cum filiis suis, vestes eorum, et unctionis oleum, vitulum pro peccato, duos arietes, canistrum cum azymis,*

3. et congregabis omnem coetum ad ostium tabernaculi.

4. Fecit Moyses ut Dominus imperaverat. Congregataque omni turba ante fores tabernaculi,

5. ait: Iste est sermo, quem iussit Dominus fieri.* (*Exod.* 40, 13.)

6. Statinque obtulit Aaron et filios ejus. Cumque lavisset eos,

7. vestivit pontificem subucula linea, accingens eum balteo, et induens eum tunica hyacinthina, et desuper humerale imposuit,

8. quod astringens cingulo aptavit rationali, in quo erat Doctrina et Veritas.

9. Cidari quoque texit caput, et super eam, contra frontem, posuit laminam auream consecratam in sanctificatione, sicut praeceperat ei Dominus.

10. Tulit et unctionis oleum, quo linivit tabernaculum cum omni supellectili sua.

11. Cumque sanctificans aspersisset altare septem vicibus, unxit illud, et omnia vasa ejus, labrumque cuni basi sua sanctificavit oleo.

12. Quod fundens super caput Aaron, unxit eum, et consecravit; (*Ecclesi.* 45, 18.)

13. filios quoque ejus oblatos vestivit tunicis lineis, et cinxit balteis, imposuitque mitras, ut jussisset Dominus.

ROZDZIAŁ 8.

1. Y rzekł Pan do Moysesza, mówiac:

2. Weźmi Aarona z synami iego, szaty ich, y oleiek pomazania, ciełca za grzech, dwu baranów, kosz z prażnikami,

3. y zgromadźisz wszystko zgromadzenie, do drzwi przybytku.

4. Uczynił Moysesz iako Pan rozkazał. Y zgromadziwszy wszystek lud przededrzwi przybytku,

5. rzekł: Ta iest mowa, którą Pan rozkazał uczynić.

6. Y natychmiast ofiarował Aarona y syny iego: y omywszy ie,

7. ubrał nawyższego kapłana w koszulę lnianą, opasawszy go pasem, y obłókszy go w szatę z Hiacyntu, y na wierzch ramiennik włożył:

8. który ściągawszy pasem przystosował do Rationalu, w którym była Nauka y Prawda.

9. Czapką też nakrył głowę, a na nię przeciw czele przypawił blachę złotą poświęconą na poświęceniu iako mu był Pan przykazał.

10. Wziął y oleiek namazywania, którym namazał przybytek ze wszystkim naczyniem iego.

11. A gdy poświęcając pokropił ołtarz siedmkroć, namazał ję, y wszystkie naczynia iego, y unywalał z podstawkiem ię y olejkiem poświęcił.

12. Który wylawszy na głowę Aaronową, pomażał go y poświęcił:

13. Syny także iego ofiarowawszy, obłóki w szaty lniane, y opasał pasy, y włożył czapki, iako był Pan rozkazał.

38. *Na górze Synai.* Na pustyni górzystej, przy Synai. R. 8.—2. *Weźmiij Aarona z synami iego.* P. Wujka.

(Rozdział ten jest prawie tenże co i r. 29. *Exod.*)

6. *Ofiarował Aarona.* LXX. *przyproceedził.* Hebr. *kazał przystąpić.*

7. *Koszulę lnianą.* Która *Exod.* r. 28, 4, zowie się

szatą lnianą i wazką.

9. *Blachę złotą, poświęconą na poświęceniu.* Blachę złotą przez namaszczenie olejem poświęconą do kościelnego użycia.

11. *A gdy poświęcając.* Poświęcenie to było nie co innego, jak namaszczenie przybytku i naczyni iego.

14. Obtulit et vitulum pro peccato; cumque super caput ejus posuisset Aaron, et filii ejus manus suas.

15. immolavit eum; hauriens sanguinem, et tincto digito, tetigit cornua altaris per gyrum, quo expiato et sanctificato fudit reliquum sanguinem ad fundamenta ejus.

16. Adipem vero qui erat super vitalia, et reticulum jecoris, duosque renunculos, cum arvinulis suis adolevit super altare;

17. vitulum cum pelle, et carnibus, et fimo, cremans extra castra, sicut praeceperat Dominus.

18. Obtulit et arietem in holocaustum; super ejus caput cum imposuissent Aaron et filii ejus manus suas,

19. immolavit eum, et fudit sanguinem ejus per circuitum altaris.

20. Ipsumque arietem in frusta concidens, caput ejus, et artus, et adipem adolevit igni.

21. lotis prius intestinis et pedibus; totumque simul arietem incendit super altare, eo quod esset holocaustum suavissimi odoris Domino, sicut praeceperat ei.

22. Obtulit et arietem secundum, in consecratione sacerdotum; posueruntque super caput ejus Aaron et filii ejus manus suas.

23. Quem cum immolasset Moyses, sumens de sanguine ejus, tetigit extremum auriculae dexterae Aaron, et pollicem manus ejus dexterae, similiter et pedis.

24. Obtulit et filios Aaron; cumque de sanguine arietis immolati tetigisset extremum auriculae singulorum dexterae, et pollices manus ac pedis dexteri, reliquum fudit super altare per circuitum;

25. adipem vero, et caudam, omnemque pinguedinem quae operit intestina, reticulumque jecoris, et duos renes cum adipibus suis, et armo dextero separavit.

26. Tollens autem de canistro azymorum, quod erat coram Domino, panem absque fermento, et collyridam cospersam oleo, laganumque, posuit super adipem, et armum dexterum.

27. tradens simul omnia Aaron et filiis ejus. Qui postquam levaverunt ea coram Domino.

28. rursum suscepta de manibus eorum, adolevit super altare holocausti, eo quod consecrationis esset oblatio, in odorem suavitatis, sacrificii Domino.

29. Tulitque pectusculum elevans illud coram Domino, de ariete consecrationis in partem suam, sicut praeceperat ei Dominus.

30. Assumensque unguentum, et sanguinem, qui erat in altari, aspersit super Aaron et vestimenta ejus, et super filios illius ac vestes eorum.

31. Cumque sanctificasset eos in vestitu suo,

14. *Ofiarował i cielca.* Cielców; gdyż w Ex. 29, 35, przykazano, aby codziennie przez siedm dni ofiarowano cielca.

30. *Olejek.* O którego przyrządzeniu w Exod. 3, 23, 30. Poświęcenie przeto, czy raczej wylanie olejku na

14. Ofiarował y cielca za grzech, a gdy na głowę jego włożył Aaron y synowie jego ręce swe,

15. Ofiarował go nabrawszy krwie, y omoczywszy palec, dotknął się rogów ołtarzowych w koło. Który oczyściwszy y poświęciwszy, wylał ostatek krwie do spodka jego.

16. A lóy który był na wnętrzu, y odziedzę wątrobną, y dwie nerczce z tłustością ich spalił na ołtarzu:

17. cielca z skórą y z mięsem y gnoiem paląc za obozem, iako Pan był przykazał.

18. Ofiarował y barana na całopalenie: na którego głowę gdy Aaron y synowie jego włożyli ręce swe,

19. ofiarował go, y wylał krew jego w koło ołtarza.

20. A samego barana w sztuki zśiekawszy, głowę jego, y członki, y lóy spalił ogniem,

21. splókawszy piérwéy ielita z nogami. Y zaraz całego barana spalił na ołtarzu, przeto iż był całopaleniem nawdzięczniejszy wonięy Panu, iako mu był przykazał.

22. Ofiarował y baraną wtórego, na poświęceniu kapłanów: y włożyli na głowę jego Aaron y synowie jego ręce swoje.

23. Którego ofiarowawszy Moyżesz, wzięwszy ze krwie jego, dotknął się końca ucha prawego Aaronowego, y wielkiego palca prawéy ręki, także też y nogi.

24. Ofiarował y syny Aaronowe. A gdy krwią barana ofiarowanego dotknął się końca prawego ucha każdego z nich, y palca wielkiego ręki y nogi prawéy, ostatek wylał na ołtarz w okolo.

25. A lóy y ogón y wszytkę tłustość która okrywa ielita y odziedzę wątroby, y dwie nerczce z łoziem ich, y łopatkę prawą oddzielił.

26. A wzięwszy z kosza przasníkůw, który był przed Panem, chleb bez kwasu, y kołacz oliwą uczyniony, y krepel włożył na łoie, y łopatkę prawą,

27. dając wespół wszystko Aaronowi y synóm jego: którzy gdy ie podnieśli przed Panem,

28. zaśię wzięwszy ie z rękú ich, spalił na ołtarzu całopalenia, bo była obiata poświęcenia, na wdzięczną wonność ofiary Panu.

29. Y wziął mostek, podnosząc ji przed Panem, z barana poświęcenia za część swoją, iako mu Pan był przykazał.

30. A wzięwszy oleiek, y krew która była na ołtarzu, pokropił Aarona y szaty jego, y syny jego, y szaty ich.

31. A gdy ie poświęcił w ubierze ich, przykazał

głowę, stanowiło poświęcenie Arcykapłana, jak wid. w. 12. Namaszczeniem zaś wspólném arcykapłanowi i niższym kapłanom było pokropienie, olejkiem zmieszonym ze krwią, ich i szat ich, także namaszczenie ucha prawego i wielkich palców (Ex. 29, 20).

praecepit eis, dicens: Coquite carnes ante fores tabernaculi, et ibi comedite eas. Panes quoque consecrationis edite, qui positi sunt in canistro, sicut praecepit mihi Dominus, dicens: Aaron et filii ejus comedent eos: (*Exod. 29, 32. Infr. 24, 9.*)

32. quidquid autem reliquum fuerit de carne et panibus, ignis absumet.

33. De ostio quoque tabernaculi non exibitis septem diebus, usque ad diem quo complebitur tempus consecrationis vestrae: septem enim diebus finitur consecratio:

34. sicut et impraesentiarum factum est, ut ritus sacrificii completeretur.

35. Die ac nocte manebitis in tabernaculo observantes custodias Domini, ne moriamini: sic enim mihi praeceptum est.

36. Feceruntque Aaron et filii ejus cuncta quae locutus est Dominus per manum Moysi.

im, mówiąc: Warćcie mięso przeddrzwiami przybytku, a tam je iédźcie, chleby też poświęcenia iédźcie, które w kosz są włożone, iako mi Pan przykazał, mówiąc: Aaron y synowie iego ziedzą je:

32. a cokolwiek zostanie mięsa y chleba, ogień strawi.

33. Ze drzwi też przybytku nie wynidźcie przez siedm dni, aż do dnia którego się wypelni czas poświęcenia waszego. Przez siedm dni bowiem kończy się poświęcenie:

34. iako się y teraz stało, aby się porządek poświęcenia wypełnił.

35. We dnie y w nocy mieszkać będziecie w przybytku, pilnując straży Pańskiey, abyście nie pomarli: bo mi tak przykazano.

36. Y uczynili Aaron y synowie iego wszystkie rzeczy które mówił Pan przez rękę Mojżeszową.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 8. w. 1. *Weźmij Aarona z synami jego.* I w starym zakonie nie godziło się nikomu służyć w kościele, chocia był Lewitskiego rodzaju, acz pierwój pewnemi ceremoniami był poświęcony, o czém też masz Num. 8. A jakoż się nie wstydzą heretycy dzisiejsi, którzy urząd własny kapłanom, daleko zacniejszy w nowym testamentcie, bez wszelakiego święcenia, lada chłopu poruczają: azaż to nie jest przeciw godności i zacności urzędu Pana Chrystusowego?

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O składaniu ofiar przez Aarona, i ogniu spuszczoneym z nieba na ofiary.

1. Facto autem octavo die, vocavit Moyses Aaron et filios ejus, ac majores natu Israel, dixitque ad Aaron:

2. Tolle de armento vitulum pro peccato, et arietem in holocaustum, utrumque immaculatum, et offer illos coram Domino. (*Exod. 29, 1.*)

3. Et ad filios Israel loqueris: Tollite hircum pro peccato, et vitulum atque agnum, anniculos et sine macula, in holocaustum,

4. bovem et arietem pro pacificis: et immolate eos coram Domino, in sacrificio singulorum similam conspersam oleo offerentes: hodie enim Dominus apparebit vobis.

5. Tulerunt ergo cuncta, quae jusserat Moyses ad ostium tabernaculi; ubi cum omnis multitudo adstaret,

6. ait Moyses: Iste est sermo, quem praecepit Dominus: facite, et apparebit vobis gloria ejus.

7. Et dixit ad Aaron: Accede ad altare, et immola pro peccato tuo, offer holocaustum, et deprecare pro te et pro populo: cumque mactaveris hostiam populi, ora pro eo, sicut praecepit Dominus.

34. *Jako się i teraz stało.* T. j. tak niech będzie i na potem, ilekroć odbywać się będzie poświęcenie arcykapłana i kapłanów.

36. *Przez rękę Mojżeszową.* Przez Mojżesza. R. 9.—1. *Gdy przyszedł dzień ósmy.* Od poświęcenia Aarona i przybytku.—*Wezwał Mojżesz Aarona i synów jego.* Aby ci nowi kapłani składali pierwsze swoje ofiary.—*I starszych Izraelskich.* Wezwani takż zostali i ci, aby uczcili pierwociny swojego arcykapłana, i żeby przez niego swoje ofiary złożyli Bogu.

2. *Cielca za grzech.* Aby był ofiarą za grzech.

3. *Do synów Izr. mówić będziesz.* T. j. ty Aaronie,

1. A gdy przyszedł dzień ósmy, wezwał Mojżesz Aarona y synów iego, y starszych Izraelskich, y rzekł do Aarona:

2. Weźmi z stada cielca za grzech, y barana na całopalenie, obu bez makuly, y ofiary ie przed Panem.

3. A do synów Izraelowych mówić będziesz: Weźmicie kozła za grzech, y cielca y baranka rocznego a bez makuly na całopalenie,

4. wołu y barana na zapokojne: y ofiarujcie ie przed Panem, przy ofierze każdego, białą makę oliwą zaczynioną ofiarując, dziś bowiem Pan ukaże się wam.

5. Przynieśli tedy wszystko co roszkazał Mojżesz do drzwi przybytku: gdzie gdy wszytek lud stał,

6. rzekł Mojżesz: Ta iest mowa, którą Pan przykazał: Czynicie a ukaże się wam chwala iego.

7. Y rzekł do Aarona: Przystap do ołtarza, a ofiary za grzech twóy: ofiary całopalenie, a módl się sam za się y za lud. A gdy zabieysz ofiarę ludu, módl się za nim, iako przykazał Pan.

nowo-wyświęcony arcykapłanie; albowiem do ciebie już należy z powagą arcykapłańską nakazywać ludowi składanie ofiar.—*Roczne.* Tak, iżby tak cielca jak i baranek nie były starsze nad rok.

4. *Ofiarujcie je.* Przywiedźcie je do mnie, abym za was ofiarował.—*Przed Panem.* Przed ołtarzem całopalenia.—*Przy ofierze.* Mącznej, która przydawa się do każdej ofiary z bydlat (w. 17), gdyż nie ma uczyty bez chleba.—*Dziś bowiem Pan ukaże się wam.* Spuszczając ogień z nieba, który strawi wasze ofiary.

5. *Przynieśli tedy wszystko.* Potem jak Aaron, z rozkazu Mojżesza, im to zalecił (w. 3).

8. Statimque Aaron accedens ad altare, immolavit vitulum pro peccato suo;

9. cuius sanguinem obtulerunt ei filii sui; in quo tingens digitum, tetigit cornua altaris, et fudit residuum ad basim ejus.

10. Adipemque et renunculos, ac reticulum jecoris, quae sunt pro peccato, adolevit super altare, sicut praeceperat Dominus Moysi;

11. carnes vero et pellem ejus extra castra combussit igni.

12. Immolavit et holocausti victimam; obtuleruntque ei filii sui sanguinem ejus, quem fudit per altaris circuitum,

13. ipsam etiam hostiam in frusta concisam, cum capite et membris singulis obtulerunt; quae omnia super altare cremavit igni,

14. lotis aqua prius intestinis et pedibus.

15. Et pro peccato populi offerens, maculavit hircum; expiatioque altari,

16. fecit holocaustum,

17. addens in sacrificio libamenta, quae pariter offeruntur, et adolens ea super altare, absque ceremoniis holocausti matutini.

18. Immolavit et bovem atque arietem, hostias pacificas populi; obtuleruntque ei filii sui sanguinem, quem fudit super altare in circuitum.

19. Adipem autem bovis, et caudam arietis, renunculosque cum adipibus suis, et reticulum jecoris,

20. posuerunt super pectora; cumque cremati essent adipēs super altare,

21. pectora eorum et armos dexteris separavit Aaron, elevans coram Domino, sicut praeceperat Moyses.

22. Et extendens manus ad populum, benedixit ei. Sicque completis hostiis pro peccato, et holocaustis, et pacificis, descendit.

23. Ingressi autem Moyses et Aaron in tabernaculum testimonii, et deinceps egressi benedixerunt populo. Apparuitque gloria Domini omni multitudini;

24. et ecce egressus ignis a Domino, devoravit holocaustum, et adipēs, qui erant super altare. Quod cum vidissent turbae, laudaverunt Dominum, ruentes in facies suas. (2. Mach. 2, 10.)

10. *Które są za grzech.* Które to są części ofiary składanej za grzech. — *Spalił na ołtarzu.* Złożył na ołtarzu do spalania; albowiem później ogień z nieba strawił te ofiary (w. 24).

11. *Spalił ogniem.* Stosownie do ogł. prawa (r. 4, 12).

15. *Oczyszczył ołtarz.* Przez tę ofiarę za grzech, której krwią ołtarz został skropiony i namaszczoney.

17. *Przydawszy w ofierze. Z maki białej.* — *Mokre ofiary.* Z oleju i wina, o czém Num. r. 15, 4 i 5, którego prawo już było podane jak widać z tego miejsca, chociaż przywodzi się ono później. Num. 15. — *Oprócz obrzędów całopalenia porannego.* T. j. nie opuszczając nic z tego, co się tyczy ustawicznej ofiary rannej i wieczornej.

20. *Włożyli na mostki.* Bydłał zabitych na ofiarę, które potem Aaron oddzielił, jak wid. w. 21.

21. *Podnosząc przed Panem.* Mostek bowiem pierśsiowy i prawa łopatką nie były palone, lecz po podniesieniu ich i ofiarowaniu Bogu, szły na korzyść kapłana ofiarującego (r. 7, 31 i 32).

8. Y wnet Aaron przystąpiwszy do ołtarza, ofiarował cielca za grzech swój:

9. którego krew podali mu synowie iego: w której omoczywszy palec, dotknął się rogów ołtarzowych, a ostatek wylał u spodku iego.

10. A łóy y nerekzki y odziedzę wątroby które są za grzech, spalił na ołtarzu, iako Pan był przykazał Moyżeszowi:

11. a mięso y skórę iego za obozem spalił ogniem.

12. Ofiarował y ofiarę całopalenia: y podali mu synowie iego krew ięý, którą wylał w koło ołtarza,

13. samę téż ofiarę zrabawszy w sztuki, z głową y z każdym członkiem podali. Co on wszystko na ołtarzu ogniem spalił,

14. wypłókawszy piérwéy w wodzie ielita y nogi.

15. A za grzech ludu ofiarując zabił kozła: a oczyszcíwszy ołtarz,

16. uczynił całopalenie,

17. przydawszy w ofierze mokre ofiary które pospół ofiaruia, y paląc ie na ołtarzu oprócz obrzędów całopalenia porannego,

18. ofiarował y wołu y barana ofiary zapokoyne ludu: y podali mu synowie iego krew, którą wylał na ołtarz w około.

19. A łóy wołowy y ogón barani, y nerekzki z tłustością ich, y odziedzkę wątroby,

20. włożyli na mostki. A gdy się spaliły łóie na ołtarzu,

21. mostki ich y łopatki prawe oddzielił Aaron podnosząc przed Panem, iako był rozkazał Moyżesz.

22. A wyciągnawszy rękę do ludu, błogosławił mu. Y dokonawszy tak ofiar za grzech y całopalenia y zapokoynych, zstąpił.

23. A wszedłszy Moyżesz y Aaron do przybytku świadectwa, y zaśię wyszedłszy błogosławili ludowi. Y ukazała się chwala Pańska wszystkiemu zgromadzeniu:

24. a oto wyszedłszy ogień od Pana, pożarł całopalenie y łóie, które były na ołtarzu. Co gdy ujrzały tłuszcze, chwaliły Pana, padając na twarz swoje.

22. *Błogosławił mu.* Aaron nowo-wyśw. arcykapłan. Formuła błogosławieństwa była ta, o której Num. 6, 24: *Niech ci Pan błogosławi i t. d.* — *Dokonawszy tak ofiar.* Po zabiciu, porąbaniu i złożeniu ofiar na ołtarzu. — *Zstąpił.* Aaron sprawujący ofiary; pozostawało jeszcze palenie tych ofiar, które nastąpiło później przez ogień z nieba (w. 24); to przeto, co powiedziano jest o paleniu ofiar od w. 10—20, wyrzeczono było przez Antycypacyę.

23. *A wszedłszy Moyżesz i Aaron do przybytku.* Dla tego, iżby Aaron ofiarował kadzidło na ołtarzu kadzenia, przed spaleniem porannej ofiary całopalenia. Gdyż ofiara kadzenia zawsze poprzedzała ranne całopalenie baranka. — *Ukazała się chwala Pańska.* T. j. ogień od Boga zesłany dla strawienia ofiar; stało się to dla tego, aby lud zrozumiał, że kapłani ci byli ustanowieni od Boga, i są mu miłymi, i aby powziął tém większe uszanowanie ku ofiarom. Ogień ten potem ciągle był utrzymywany przez kapłanów, według przykazania. Lev. r. 6, 12.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O ukaraniu Nadaba i Abija, synów Aarona, o nakazie pożywiania ostatka ofiar.

1. Arreptisque Nadab, et Abiu filii Aaron thuribulis, posuerunt ignem, et incensum desuper, offerentes coram Domino ignem alienum; quod eis praeceptum non erat. (*Num. 3, 4.—26, 61.*)

2. Egressusque ignis a Domino, devoravit eos, et mortui sunt coram Domino.

3. Dixitque Moyses ad Aaron: Hoc est quod locutus est Dominus: Sanctificabor in iis, qui appropinquant mihi, et in conspectu omnis populi glorificabor. Quod audiens tacuit Aaron.

4. Vocatis autem Moyses Misaele, et Elisaphan filiis Oziel, patruj Aaron, ait ad eos: Ite et tollite fratres vestros de conspectu sanctuarii, et asportate extra castra.

5. Confestimque pergentes, tulerunt eos sicut jacebant, vestitos lineis tunicis, et ejecerunt foras, ut sibi fuerat imperatum.

6. Locutusque est Moyses ad Aaron, et ad Eleazar, et Ithamar filios ejus: Capita vestra nolite nudare, et vestimenta nolite scindere, ne forte moriamini, et super omnem coetum oriatur indignatio. Fratres vestri, et omnis domus Israel plangent incendium quod Dominus suscitavit:

7. vos autem non egrediemini fores tabernaculi, alioquin peribitis: oleum quippe sanctae unctionis est super vos. Qui fecerunt omnia juxta praeceptum Moysi.

8. Dixit quoque Dominus ad Aaron:

9. Vinum, et omne quod inebriare potest, non bibetis, tu et filii tui, quando intratis in tabernaculum testimonii, ne moriamini: quia praeceptum sempiternum est in generationes vestras,

10. et ut habeatis scientiam discernendi inter sanctum et profanum, inter pollutum et mundum:

11. doceatisque filios Israel omnia legitima mea, quae locutus est Dominus ad eos per manum Moysi.

12. Locutusque est Moyses ad Aaron, et ad Eleazar, et Ithamar filios ejus, qui erant residui: Tollite sacrificium, quod remansit de oblatione Do-

1. Y porwawszy Nadab y Abiu synowie Aaronowi kadzielnice, włożyli ognia y kadzidla na wierzch ofiaruiac przed Panem ogień obcy: czego im było nie przykazano.

2. Y wyszedzsy ogień od Pana, pożarł ie, y umarli przed Panem.

3. Y rzekł Moyżesz do Aarona: To iest co Pan mówił: Poświęcon będę w tych którzy się przybliżają do mnie, a przed oczyma wszystkiego ludu rozslawion będę. Co słysząc milczał Aaron.

4. Y zawoławszy Moyżesz Misaela y Elisaphana synów Oziela stryja Aaronowego, rzekł do nich: Idźcie a weźmście bracią waszą od oblicza świątnice, a wynieście za obóz.

5. Y wnet szedzsy, wzięli ie iako leżeli obleczeni w szaty płócienne, y wyrzucili precz iak im było roskazano.

6. Y rzekł Moyżesz do Aarona, y do Eleazara, y Ithamara synów iego: Główn waszych nie odkrywajcie, a szat waszych nie rozdzierajcie, byście snadź nie pomarli, a na wszystko zgromadzenie nie przyszedł gniew. Bracia waszy y wszytek dóm Izraelów niech płaczą ognia, który Pan wzniecił.

7. Ale wy nie wynidźcie ze drzwi przybytku, inaczej zginiecie: Oleiek bowiem świętego pomazania iest na was. Którzy uczynili wszystko według przykazania Moyżeszowego.

8. Y rzekł Pan do Aarona:

9. Wina y wszelkiego co upoić może pić nie będziecie ty y synowie twoi, gdy wchodźcie do przybytku świadectwa, abyście nie pomarli: bo przykazanie wieczne iest w rodzie wasze.

10. A żebyście mieli umiejętność rozeznania między rzeczą świętą y nie świętą, między zmazaną y czystą:

11. a żebyście uczyli syny Izraelowe wszystkich ustaw moich, które mówił Pan do nich przez rękę Moyżeszową.

12. Y mówił Moyżesz do Aarona, y do Eleazara y Ithamara synów iego, którzy byli zostali: Weźmście ofiarę, która została z obiady Pańskiej, y iedź-

R. 10. — 1. *Ogień obcy.* Patrz Wujka. — *Czego im było nie przykazano.* Co im było wzbronione. Wyż. r. 6, 9.

2. *Wyszedzsy ogień od Pana.* Z przybytku gdzie Pan był czczony. Albo od ołtarza całopalenia i kadzenia. — *Pożarł ich.* Nie pochłaniając zupełnie, ale tylko nakszalt piorunu opalając ich i zabijając. Zapewne Bóg ukarał ich śmiercią doczesną, aby uniknęli wiecznej; i grzech ich albo śmiertelnym nie był, albo zgładzili go skruczą wprzód nim wyzionęli byli ducha.

3. *Poświęcon będę w tych.* Okaże się świętym i miłośnikiem świętości, gdy karzę gwałcicieli rzeczy świętych. — *Którzy się przybliżają do mnie.* Przez postugowanie święte. — *Rozslawion będę.* Chwalebny się okaże.

4. *Bracią waszą.* Krewnych waszych.

6. *Główn waszych nie odkrywajcie.* Rozumie się, na

znak żałoby i smutku. Nie chciał Bóg, żeby nowi kapłani świeże ich poświęcenie znieważyli niejako żałobą. — *Szat waszych nie rozdierajcie.* To było wzbronione arcypkapłanowi na pogrzebach (Lev. 21, 10); gdyż rozdarcie to szat dowodzi pewnej słabości ducha, która nie przystała na arcypkapłana. Nigdzie nie czytamy żeby to było i innym kapłanom zabronione. W obecnym zaś przypadku i miejscu zakazano im rozdierać szaty dla przyczyny wyżej wspomnianej. — *Byście snadź nie pomarli.* Snadź nie oznacza tu powątpiewania; i zdanie jest to, że pewnie pomrą.

7. *Zc drzwi przybytku.* Ze drzwi sieni przybytku. — *Oleiek bowiem ś. pomazania jest na was.* Bo niedawno przez święte namaszczenie zostaliście poświęceni.

9. *Co upoić może.* Kapłanowi mającemu sprawować ofiary nie godziło się używać nic upajającego, aby to nie stało się dlań powodem do ospałości i omyłek.

mini, et comedite illud absque fermento iuxta altare, quia Sanctum sanctorum est.

13. Comedetis autem in loco sancto, quod datum est tibi et filiis tuis de oblationibus Domini, sicut praeceptum est mihi.

14. Pectusculum quoque quod oblatum est, et armum qui separatus est, edetis in loco mundissimo tu et filii tui, et filiae tuae tecum: tibi enim ac liberis tuis reposita sunt de hostiis salutaribus filiorum Israel,

15. eo quod armum et pectus, et adipēs qui cremantur in altari, elevaverunt coram Domino, et pertineant ad te, et ad filios tuos lege perpetua, sicut praecepit Dominus.

16. Inter haec, hircum, qui oblatum fuerat pro peccato, cum quaereret Moyses, exustum reperit; iratusque contra Eleazar et Ithamar filios Aaron, qui remanserant, ait:

17. Cur non comedistis hostiam pro peccato in loco sancto, quae Sancta sanctorum est, et data vobis, ut portetis iniquitatem multitudinis, et rogetis pro ea in conspectu Domini,

18. praesertim cum de sanguine illius non sit illatum intra sancta, et comedere debueritis eam in sanctuario, sicut praeceptum est mihi?

19. Respondit Aaron: Oblata est hodie victima pro peccato, et holocaustum coram Domino: mihi autem accidit, quod vides: quomodo potui comedere eam, aut placere Domino in ceremoniis, mentē lugubri?

20. Quod cum audisset Moyses, recepit satisfactionem.

cie ią bez kwasu przy ołtarzu, bo Święte nad świętemi iest.

13. Ale ięść będziećcie, na mieyscu świętym, co dano tobie y synóm twoim z obiat Pańskich, iąko mi przykazano.

14. Mostek téż który ofiarowano, y łopatkę którą oddzielono, ięść będziećcie na przeczystym mieyscu, ty y synowie twoi y córki twoie z toba: bo tobie y synóm twoim odłożone są z ofiar zlawiennych synów Izraelowych:

15. przeto iż łopatkę, y mostek, y lóy który palą na ołtarzu, podnośli przed Panem, y przynależą tobie y synóm twoim prawem wiecznym, iąko Pan przykazał.

16. A w tym kozła który był ofiarowan za grzech, gdy Moysesz szukał, znalazł że był spalony: y rozgniewawszy się na Eleazara y Ithamana syny Aaronowe którzy pozostali, rzekł:

17. Czemuście nie iedli ofiary za grzech na mieyscu świętym, gdyż Święte świętych iest, y dana wam, abyście nosili nieprawość zgromadzenia, y modlili się za nim przed obliczem Pańskim:

18. zwłaszcza iż ze krwi ięy nie wniešiono do świątnice, a mieliście ią ięść w świątnicy, iąko mi przykazano?

19. Odpowiedział Aaron: Ofiarowana iest dziś ofiara za grzech y całopalenie przed Panem: mnie zaś przydało się co widzisz: iąkożem ią mógł ięść, abo się podobać Panu w obrzędach sercem żalónym?

20. Co gdy usłyszał Moysesz, przyjął dość uczy-nienie.

Wykład X. J. Wujka—Roz. 10. w. 1. Ogień obcy. Ogień obcy był który nie był spuszczonej z nieba, ani z ołtarza wzięty. Bo był dany ogień z nieba, wyżej 9. v. 24, którego samego używano do ofiar, jako rozkazał wyżej 6. v. 12. Ten ogień był ustawiczny zawżdy gorejąc na ołtarzu, i niegodziło się inszego ognia na ołtarz przynosić: co iż tu przestąpili synowie Aaronowi, śmiercią skarani są. Tenże ogień był chowany aż do niewolej babilońskięj. O czem czytaj 2 Mach. 1 i 2. A tenci ogień, znaczy gorącą miłość Bożą, którą ludzie Chrześcijańscy zapaleni, wszystkie ofiary swoje i dobre uczynki mają Panu Bogu ofiarować, jako Pan Chry-stus uczy. Luc. 12.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O zwierzętach czystych i nieczystych.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen et Aaron, dicens:

2. Dicite filiis Israel: Haec sunt animalia, quae comedere debetis de cunctis animantibus terrae: *

14. *Na przeczystém mieyscu.* W sieni przybytku, przy ołtarzu całopalenia.—*Z ofiar zlawiennych.* T. j. zapokojnych, które się zanoszą za zdrowie, pokój i pomyślność.

15. *Podnošili przed Panem.* Patrz Exod. 29, 24.

16. *Kozła, który był ofiarowan za grzech.* Za grzech ludu. Patrz r. 9, 15.—*Nalazł, że był spalony.* Dla tego, że Aaron i jego synowie, zasmuceni i przestraszeni świeżą klęską swoich, kozła tego ofiarowanego za grzech ięść nie mogli, jak byli powinni to uczynić, według prawa r. 6, 26; ztąd mniemali, że ten kozieł cały powinien być być spalony, jak to i inne mięso ofiarowane Bogu a przeznaczone kapłanom Bóg kazał spalić (r. 7, 17).—*Rozgniewawszy się na Eleazara i Ithamara.* Nie strofuje tu Aarona, bo widział go pogrążonego w smut-

1. Y rzekł Pan do Moysesza y Aarona mówiąc:

2. Mówcie synóm Izraelowym: Te są zwierzęta które ięść macie, ze wszystkich zwierząt ziemskich:

ku po stracie synów, gdyż śmierć ich więćej ojca niż braci dotknęła.

17. *Abyscie nosili nieprawość.* T. j. abyście z ofiarami ludu składanemi za grzech, razem téż grzechy ludu jakby przyjęli na siebie, w celu zgładzenia ich i modlenia się za ich odpuszczenie.

18. *Zwłaszcza iż ze krwi.* Myśl ta: Należało ięść kozła za grzech; gdyż ten nie jest z tego rodzaju ofiar, których krew wylewa się do świątnicy, i którą skrapia się ołtarz kadzenia; tych bowiem nie jedzono, ale palono je za obozem, wyż. r. 6, 30.

19. *Jakożem ią mógł.* Nie mogłem, będąc przerażony tak wielką klęską. Wymówkę tę przyjął Moysesz.

R. 11.—2. *Które ięść macie.* Które ięść jest wolno. W rozdziale tym jest mowa o pokarmach czystych i nie-

3. Omne quod habet divisam ungulam, et ruminat in peccoribus, comedetis. * (*Deut. 14, 4.*)

4. Quidquid autem ruminat quidem, et habet ungulam, sed non dividit eam, sicut camelus et cetera, non comedetis illud, et inter immunda reputabitis.

5. Choerogryllus qui ruminat, ungulamque non dividit, immundus est.

6. Lepus quoque: nam et ipse ruminat, sed ungulam non dividit.

7. Et sus: qui cum ungulam dividat, non ruminat.

8. Horum carnibus non vescemini, nec cadavera contingetis, quia immunda sunt vobis.

9. Haec sunt quae gignuntur in aquis, et vesci licitum est: Omne quod habet pinnulas et squamas, tam in mari quam in fluminibus et stagnis, comedetis.

10. Quidquid autem pinnulas et squamas non habet, eorum quae in aquis moventur et vivunt, abominabile vobis,

11. execrandumque erit, carnes eorum non comedetis, et morticina vitabitis.

12. Cuncta quae non habent pinnulas et squamas in aquis, polluta erunt.

13. Haec sunt quae de avibus comedere non debetis, et vitanda sunt vobis: Aquilam, gryphem, et haliaetum,

14. et milvum, ac vulturem juxta genus suum,

15. et omne corvini generis in similitudinem suam,

16. struthionem, et noctuam, et larum et accipitrem juxta genus suum:

17. bubonem et mergulum, et ibidem,

18. et cygnum, et onocrotalum, et porphyriionem,

19. herodionem et charadriionem juxta genus suum, upupam quoque, et vespertilionem.

20. Omne de volucribus, quod graditur super quatuor pedes, abominabile erit vobis.

21. Quidquid autem ambulat quidem super quatuor pedes, sed habet longiora retro crura, per quae salit super terram,

22. comedere debetis, ut est bruchus in genere suo, et attacus atque ophiomachus, ac locusta, singula juxta genus suum.

23. Quidquid autem ex volucribus quatuor tantum habet pedes, execrabile erit vobis:

24. et quicumque morticina eorum tetigerit, polluetur, et erit immundus usque ad vesperum:

czystych. P. Bóg prawa o rozróżnianiu pokarmów tych przepisał grubemu ludowi dla tego: 1) aby ćwiczył go w powściągliwości, posłuszeństwie i religii; 2) ażeby od czystości zewnętrznej wznosili się do czystości ducha, powstrzymując się od grzechów, a zwłaszcza od bałwochwalstwa; 3) bo pokarmy, które się tu wzbraniają, powiększej części szkodliwe są zdrowiu, ze swego przyrodzenia; 4) nieczyste te zwierzęta są godłem występku, których się chronić powinniśmy.

3. *Rozdzielone kopyto.* Jak owce, woły i t. p. — *W bydle.* W czworonożnych zwierzętach.

6. *Zając.* Dla tejże przyczyny i królik.

8. *Ani się ściervów dotknięcie.* A ztąd i łożu z nich wydobywać i używać go nie mogli.

9. *Skrzele i łuski.* Jeżeli jednego z nich, lub drugie-

3. wszelkie które ma rozdzielone kopyto, a przeżuwa w bydle, iść będziecie.

4. Lecz którekolwiek acz przeżuwa y ma kopyto, ale nie dzieli go, iako wielbłąd y inne, iść go nie będziecie, y między nieczyste policzyćcie.

5. Jeź który przeżuwa, y kopyto nie dzieli, nieczysty jest.

6. Zając też bo y ten przeżuwa, ale kopyto nie dzieli.

7. Y świnia: która acz dzieli kopyto, nie przeżuwa.

8. Tych mięsa iść nie będziecie, ani się ściervów dotknięcie: bo wam są nie czyste.

9. Te są które się rodzą w wodzie, y godzą się iść. Wszelkie co ma skrzelle y łuski, tak w morzu iako w rzekach y w ieźiorach iść będziecie.

10. Lecz cokolwiek skrzelli y łuski nie ma, z tych które się w wodzie ruchają y żywią: omierze wam,

11. y obrzydłe będzie, mięsa ich iść nie będziecie, a zdechlin warować się będziecie.

12. Wszystko co nie ma skrzeli y łuski w wodach, nieczyste będzie.

13. Te są których z płastwa iść nie macie, y strzedź się ich macie: Orla, y grypha, y orla morskigo,

14. y kanie, y sępa, według rodzaju iego,

15. y wszelkiego kruczego rodzaju, na podobieństwo iego,

16. strusa, y sowy, y łyski, y iastrzaba według rodzaju swego:

17. pułacza, y nórka, y ibe,

18. y labędzia, y baka, y porphyriona,

19. herodyana, y charadryona według rodzaju swego, dudka też y nietopérza.

20. Wszelkie z latających, które chodzi na czterech nogach, obrzydłe wam będzie.

21. A cokolwiek acz chodzi na czterech nogach, ale ma dłuższe poszednie golenie, któremi skacze po ziemi,

22. iść macie: iako iest szarańcza w rodzaju swoim, y attakus, y ophiomachus, y koniczek, każde według rodzaju swego.

23. A cokolwiek z latających cztery tylko nogi ma, obrzydłe wam będzie:

24. a którokółwiek się dotknie zdechliny ich, splugawi się, y będzie nieczystym aż do wieczora:

go nie mają, takie ryby uważają się za nieczyste, jak np. węgorze, które są bez łusek.

14. *Według rodzaju swego.* Według gatunków swoich, gdyż wiele jest gatunków sępów.

15. *Na podobieństwo jego.* T. j. według podobieństwa jego; jak gdyby mówił: wszystkie ptaki podobne do kruków, i z tegoż rodzaju, mają się uważać za nieczyste.

16. *Łyski.* Ptak z rodzaju kokoszek wodnych. Linde.

17. *Ibe.* Ptak Egipski, nieprzyjaciół wężów.

20. *Wszelkie z latających.* Tu jest mowa nie tak o ptakach, jak raczej o owadach latających, co pokazują następne wiersze.

22. *Attakus, i ophiomachus.* Są to gatunki szarańczy.

23. *Cztery tylko ma nogi.* Rozumie się równe; jeśli bowiem tylne ma dłuższe, któremi skacze, uważa się za czyste, jak pow. w. 21.

25. et si necesse fuerit, ut portet quippiam horum mortuum, lavabit vestimenta sua, et immundus erit usque ad occasum solis.

26. Omne animal quod habet quidem ungulam, sed non dividit eam, nec ruminat, immundum erit: et qui tetigerit illud, contaminabitur.

27. Quod ambulat super manus ex cunctis animalibus, quae incedunt quadrupedia, immundum erit: qui tetigerit morticina eorum, polluetur usque ad vesperum.

28. Et qui portaverit hujuscemodi cadavera, lavabit vestimenta sua, et immundus erit usque ad vesperum: quia omnia haec immunda sunt vobis.

29. Haec quoque inter polluta reputabuntur de his, quae moventur in terra, mustela et mus et crocodilus, singula juxta genus suum,

30. mygale, et chamaeleon, et stellio, et lacerata, et talpa:

31. omnia haec immunda sunt. Qui tetigerit morticina eorum, immundus erit usque ad vesperum:

32. et super quod ceciderit quidquam de morticinis eorum, polluetur tam vas ligneum et vestimentum, quam pelles et cilicia: et in quocunque sit opus, tingentur aqua, et polluta erunt usque ad vesperum, et sic postea mundabuntur.

33. Vas autem fictile, in quod horum quidquam introcecidit, polluetur, et idcirco frangendum est.

34. Omnis cibus, quem comedetis, si fusa fuerit super eum aqua immundus erit: et omne liquens quod bibitur de universo vase, immundum erit.

35. Et quidquid de morticinis hujuscemodi ceciderit super illud, immundum erit: sive clibani, sive chytropodes, destruentur, et immundi erunt.

36. Fontes vero et cisternae, et omnis aquarum congregatio munda erit. Qui morticinum eorum tetigerit, polluetur.

37. Si ceciderit super sementem, non polluet eam.

38. Si autem quispiam aqua sementem perfuderit, et postea morticinis tacta fuerit, illico polluetur.

39. Si mortuum fuerit animal, quod licet vobis comedere, qui cadaver ejus tetigerit, immundus erit usque ad vesperum:

40. et qui comederit ex eo quidpiam, sive portaverit, lavabit vestimenta sua, et immundus erit usque ad vesperum.

25. *Jeśliby potrzeba było, aby niość.* Jeżeli, np. musi wynieść z miasta, lub usunąć z drogi, żeby powietrza nie zarażało.

26. *Kto się go dotknie.* T. j. zdechłynie jego; gdyż zwierzęta te żywe mogły być dotykane, jak konie, wielbłądy, osły, na których nawet jeżdżono.

27. *Co chodzi na łapach.* Zwierze używające przednich nóg jakby rąk, jak małpa i niedźwiedź.

28. *Nieczysty będzie.* Patrz Wujka.

29. *Włosienice.* Szaty twarde z sierści.— *W czemkolwiek robisz.* Wszelkie naczynie używane przy jakiejś robocie.— *A tak potem będą oczyszczone.* Będą czyste, ani potrzeba będzie innego umywania i oczyszczania, lecz za nadejściem wieczora ustawała ta prawna nieczystość.

25. a jeśliby potrzeba było aby niość co z tych zdechłego, wypierze szaty swoje, y będzie nieczysty aż do zachodu słońca.

26. Wszelkie zwierzę które acz ma kopyto, ale go nie dzieli, ani przeżawia, nieczyste będzie: a kto się go dotknie, splugawi się.

27. Co chodzi na łapach ze wszystkich zwierząt, które chodzą na czterech nogach, nieczyste będzie: kto się dotknie ścięru ich, będzie zmazany aż do wieczora.

28. A kłoby takie ścięryw nosił, wypierze szaty swoje, y nieczysty będzie aż do wieczora: wszystko to bowiem plugawe wam iest.

29. Te też między plugawymi będą poczytane, z tych które się ruszają na ziemi, łasica, y mysz, y krokodyl, każde według rodzaju swego,

30. mygale, chameleon, y tarantula, y iaszczorka, y kret:

31. wszystko to nieczyste iest. Kto się dotknie ścięru ich, nieczysty będzie aż do wieczora:

32. y na cokolwiek upadnie co ścięru ich, splugawione będzie, tak naczynie drzewiane, y szata, iako y skóry y włosienice: y w czymkolwiek robia: będą w wodzie omoczone, y będą zmazane aż do wieczora, a tak potym będą oczyszczone.

33. A naczynie gliniane, w któreby co z tych wpadło, splugawione będzie, y przetoż ma być stłuczono.

34. Wszelki pokarm, który ieść będziecie, jeśli wleją nań wody, nieczysty będzie: y wszelka rzecz mokra y którą pią w wszelkiego naczynia, nieczysta będzie.

35. Y cokolwiek zdechlin takowych padnie na nie, nieczyste będzie: bądź piece, bądź panwie, bądź skażone, y nieczyste będą.

36. A źródła y studnie, y każde zgromadzenie wód, czyste będzie. Kłoby się ścięruw tych rzeczy dotknął, splugawion będzie.

37. Jeśli upadnie na nasienie, nie splugawi go.

38. Ale jeśli kto wodą poleie nasienie, a potym się go zdechlina dotknie, natychmiast będzie splugawione.

39. Jeśli zdechnie bydło, które się wam ieść godzi, kto się ścięru jego dotknie, nieczysty będzie aż do wieczora:

40. a kłoby jadł co z niego, aboby nosił, upierze szaty swoje, y nieczysty będzie aż do wieczora.

34. *Jeśli wleją nań wody.* T. j. wody nieczystej, albo płynącej z nieczystego naczynia.— *Z wszelkiego naczynia.* Rozumie się nieczystego.

36. *A źródła i studnie.* Choćby w nie wpadło coś nieczystego, nie zaciągną nieczystoty; Bóg tak postanowił z powodu wielkiej potrzeby wód, bez których ludzie obejść się nie mogą.

37. *Jeśli upadnie na nasienie.* Nie splugawi się nasienie, chyba by było polane wodą; wtedy bowiem to nasienie, jako łatwiej ściągające na się brudy, uważa się za nieczyste, i ma być oddane zwierzętom.

40. *Kłoby jadł co z niego.* Kłoby jadł z tej zdechliny, lub niość, lecz nie wiedząc o tem, będzie nieczysty aż do wieczora; bo jeśliby wiedząc jadł, zgrzeszyłby ciężko, i byłby kary godzien.

41. Omne quod reptat super terram, abominabile erit, nec assumetur in cibum.

42. Quidquid super pectus quadrupedes graditur, et multos habet pedes, sive per humum trahitur, non comedetis, quia abominabile est.

43. Nolite contaminare animas vestras, nec tangatis quidquam eorum, ne immundi sitis.

44. Ego enim sum Dominus Deus vester: sancti estote, quia ego sanctus sum. Ne polluatis animas vestras in omni reptili, quod movetur super terram. (*Infr. 19, 2*).

45. Ego enim sum Dominus, qui eduxi vos de terra Aegypti, ut essem vobis in Deum. Sancti eritis, quia ego sanctus sum. (*1. Pet. 1, 16*).

46. Ista est lex animantium ac volucrum, et omnis animae viventis, quae movetur in aqua, et reptat in terra,

47. ut differentias noveritis mundi et immundi, et sciatis, quid comedere et quid respicere debeatis.

41. Wszelkie co plazą po ziemi, obrzydłe będzie, ani będzie brano na pokarm.

42. Cokolwiek na piérśiach łązi o czterech nogach, y nóg wiele ma, abo się włóczy po ziemi, ieść nie będziecie, bo brzydkie iest.

43. Nie plugawcie dusz waszych, ani się dotykajcie nic tych rzeczy, abyście nie byli nieczystymi.

44. Bom ia iest Pan Bóg wasz: bądźcie świętymi, bom ia święty iest. Nie plugawcie dusz waszych żadnym plazem, który się ruha po ziemi.

45. Bom ia iest Pan, którym was wywiódł z ziemię Egypskię, abych wam był za Boga. Świętymi będziecie, bom ia święty iest.

46. Tenci iest zakon zwierząt y ptaków, y wszelkiey duszy żywiecey, która się ruha w wodzie y plazą się po ziemi,

47. abyście znali różność czystego y nieczystego, y wiedzieli coabyście ieść abo odrzucać mieli.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 11. w. 28. *Nieczystym będzie.* To jest, ktokolwiek takim nieczystym był według zakonu, ten nie mógł przebywać z drugimi ludźmi, ani do kościoła wuiść, ani z ofiar pożywać, o czem masz często w zakonie Mojżeszowym. Figura to była Ekkomunikacyi albo *irregularitatis*. Acz u nas chrześcijan są te karania cięższe i srozsze.

CAPUT XII.

ROZDZIAŁ 12.

O ustawach dotyczących oczyszczenia niewiast po położu.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

2. Loquere filiis Israel, et dices ad eos: Mulier, si suscepto semine pepererit masculum, immunda erit septem diebus juxta dies separationis menstruae, (*Luc. 2, 22*).

3. Et die octavo circumcidetur infantulus: (*Luc. 2, 21*),

4. ipsa vero triginta tribus diebus manebit in sanguine purificationis suae. Omne sanctum non tanget, nec ingredietur in sanctuarium, donec impleantur dies purificationis suae.

5. Sin autem feminam pepererit, immunda erit duabus hebdomadibus juxta ritum fluxus menstrui, et sexaginta sex diebus manebit in sanguine purificationis suae.

6. Cumque expleti fuerint dies purificationis, suae, pro filio, sive pro filia, deferet agnum an-

1. Y rzekł Pan do Moyśesa, mówiąc:

2. Mów synóm Izraelowym, y rzeczesz do nich: Niewiasta ieśli przyiawszy nasienie, porodzi mężczyznę, nieczystą będzie przez siedm dni, według dni odlaczenia miesięczney.

3. A ósmego dnia będzie obrzezano dzieciątko

4. a ona trzydzieści y trzy dni mieszkać będzie we krwi oczyszczenia swego. Żadney rzeczy świętęy niedotknie się, y nie wnidzie do świątyni, aż się wypelnia dni oczyszczenia ięy.

5. A ieśli dziewczkę urodzi, nieczysta będzie dwie niedzieli, według zwyczaju choroby miesięczney, a sześćdziesiąt y sześć dni będzie mieszkać we krwi oczyszczenia swego.

6. A gdy się wypelnia dni oczyszczenia ięy, za syna, abo za córkę, przyniesie baranka rocznego

43. *Dusz waszych.* Was samych.—*Ani się dotykajcie tych rzeczy.* Tak więc plazow i dotykać się nie mogli.

44. *Świętymi.* T. j. czystymi.—*Bom ja święty jest.* Czysty jestem i brzydzę się nieczystośćą pogan w ich ofiarach i ucztach, (o których ś. Aug. I. bel. 7. de Civit.) i chcę abyście od tej czystości waszej zewnętrznej wznosili się do naśladowania świętości mojej.

45. *Bom ja jest Pan.* Który tak wam rozkazuję, a którego słuchać wam należy.

R. 12.—2. *Jeśli przyjąwszy nasienie.* Jeśli pocznie płód po przyjęciu nasienia mężczyzny w spółkowaniu. Ztąd N. Marya prawem tém nie była związana, gdyż Chr. poczęła z Ducha ś.—*Nieczystą będzie przez siedm dni.* Tak dalece, iż nikomu, ani mężowi nawet, niegodzi się z nią przestawać przez siedm dni: w ciągu zaś następnych dni 33-ch, nie mogła wchodzić do świątyni, lecz wolno było z nią rozmawiać, jeść i przestawać (tylko

nie spółkować cielesnie, była bowiem nakształt miesięcznej): i przeto przez te siedm dni nazywała się *odłączoną*, i były to dni odlaczenia; pozostałe zaś dni 33 były dniami oczyszczenia.—*Według dni odlaczenia miesięcznej.* Przez te siedm dni będzie nieczystą tak, jak i niewiasta mająca peryody, o czém w r. 15, 19.

4. *We krwi.* Dla upływu krwi, z której ciągle się oczyszcza.

5. *Dwie niedziele.* T. j. dni 14, dwa razy więcej, niż po urodzeniu chłopca.—*Sześćdziesiąt i sześć dni.* W ogóle więc, po dodaniu owych 14-tu, jest nieczystą dni 80. Dłuższy czas oczyszczenia naznacza się, bo niewiasty po urodzeniu córki doświadczają dłuższego płyniecia krwi.

6. *Przyniesie baranka.* Na oczyszczenie własne, nie dziecięcia wydanego na świat.—*Na całopalenie.* Dla podziękowania Bogu, iż przeszło niebezpieczeństwo po-

niculum in holocaustum, et pullum columbae sive turturem pro peccato, ad ostium tabernaculi testimonii, et tradet sacerdoti,

7. qui offeret illa coram Domino, et orabit pro ea, et sic mundabitur a profluvio sanguinis sui. Ista est lex parentis masculinum aut feminam.

8. Quodsi non invenerit manus ejus, nec potuerit offerre agnum, sumet duos turtures vel duos pullos columbarum, unum in holocaustum, et alterum pro peccato: orabitque pro ea sacerdos, et sic mundabitur. (*Supr. 5, 7—11. Luc. 2, 24*).

CAPUT XIII.

O sposobie poznawania trądu na ludziach, i na szacie.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, et Aaron, dicens:

2. Homo, in cuius cute et carne ortus fuerit diversus color sive pustula, aut quasi lucens quidpiam, id est, plaga leprae, adducetur ad Aaron sacerdotem, vel ad unum quemlibet filiorum ejus.

3. Qui cum viderit lepram in cute, et pilos in album mutatos colorem, ipsamque speciem leprae humiliorum cute et carne reliqua: plaga leprae est, et ad arbitrium ejus separabitur.

4. Sin autem lucens candor fuerit in cute, nec humilior carne reliqua, et pili coloris pristini, recludet eum sacerdos septem diebus,

5. et considerabit die septimo: et siquidem lepra ultra non creverit, nec transierit in cute priores terminos, rursum recludet eum septem diebus aliis.

6. Et die septimo contemplabitur: si obscurior fuerit lepra, et non creverit in cute, mundabit eum quia scabies est: lavabitque homo vestimenta sua, et mundus erit.

7. Quodsi postquam a sacerdote visus est, et redditus munditiae, iterum lepra creverit, adducetur ad eum,

8. et immunditiae condemnabitur.

9. Plaga leprae si fuerit in homine, adducetur ad sacerdotem,

10. et videbit eum. Cumque color albus in cute

rodzenia.— *Za grzech.* Za nieczystość, będącą jakby prawnym grzechem, który tą ofiarą był gładzony. Albo i za grzech we właściwym znaczeniu, jeśli go się dopuściła w chorobie połogowej, albo w czem innem.

7. *Będzie oczyszczona od płynienia krwi jej.* Od nieczystoty prawnej, którą zaciągnęła z powodu upływu krwi porodzenia, tak iż odtąd będzie już mogła wchodzić do świątyni, dotykać poświęconych rzeczy i t. p.

8. *A jeśliby nie znalazła ręka jej.* Jeśli tak dalece była uboga, iż nie miałyby za co kupić baranka etc. Tak uczyniła N. Marya, duchem i majątnością uboga.

R. 13.—2. *Co lśniącego się.* Jakby lśniące się otręby, albo łuski; te były pierwsze znaki pojawiającego się trądu. Wątpliwie jest, azali trąd, o którym, się mówi w tym rozdziale, był tejże natury co i trąd zwyczajny w naszych krajach. Wależ. (de sacra Philosophia,

na całopalenia, y gołabię abo synogarlicę za grzech, do drzwi przybytku świadectwa, y odda kapłanowi,

7. który ie ofiaruje przed Panem, y będzie się modlił za nią, y tak będzie oczyszczona, od płynienia krwi ięy, ten iest zakon rodzący syna abo dziewczkę.

8. A jeśliby nie znalazła ręka ięy aniby mogła ofiarować baranka: weźmie parę synogarlic, abo dwoie gołabiał, iedno na całopalenie, a drugie za grzech, y będzie się modlił za nią kapłan, y tak będzie oczyszczona.

ROZDZIAŁ 13.

1. Y rzekł Pan do Moyżesza y Aarona, mówiąc:

2. Człowiek na którego skórze y ciele pokaże się różna barwa, abo krosta, abo co lśniącego się, to iest, plaga trądu: przywiezion będzie do Aarona kapłana, abo do iednego któregożkolwiek z synów iego.

3. Który gdy nyrzy trąd na skórze, y włosy w białą barwę odmienione, y sam kształt trądu niższy niżli skóra y inne ciało: plaga trądu iest, y na zdanie iego będzie odlaczony.

4. Ale jeśli lśniaca się białość będzie na skórze, a nie niższa niżli inne ciało, y włosy téż barwy co y pierwey: zamknie go kapłan przez siedm dni,

5. y ogląda dnia siódmego: a jeśliby trąd dalej się nie szerzył, y nie przestąpił na skórze pierwszych granic: zasię go zamknie drugą siedm dni.

6. A siódmego dnia ogląda: Jeśliby ciemniejszy był trąd, a na skórzeby nie urósł, oczyści go, bo świerzb iest: y upierze człowiek szaty swoje, a będzie czystym.

7. Lecz jeśliby potym, iako go kapłan oglądał, y przywrócon był do chędogości, zaś trąd urósł, przywiodą go do niego,

8. y będzie osadzony za nieczystego.

9. Plaga trądu jeśliby była na człowiecze, przywiodą go do kapłana,

10. y ogląda go. A gdy biała barwa na skó-

c. 19) utrzymuje, że to był trąd różny od naszego, i zawierał w sobie komplikacye rozmaitych zaskórnych chorób.—*Przywiezion będzie do Aarona kapłana.* Bo do kapłana należało osądzić, czy kto był sposobny, t. j. czysty, iżby mógł wchodzić do świątyni, lub nie.

3. *Włosy w białą barwę.* Białość bowiem włosów, była znakiem zepsucia i wady ciała, z którego wyrastały.—*Kształt trądu niższy.* Ukazująca się powierzchowność trądu, jest niższa od skóry ciała, czyli miejscy w których się pokazuje trąd, są wklęsłe nieco.—*Odlaczony.* Jako nieczysty.

6. *Oczyści go.* Ogłosi go, że jest czystym.

8. *Będzie osadzony za nieczystego.* Gdyż pojawiły się w nim znaki ciągłego i wkorzenionego trądu.

10. *Samo też mięso żywe.* T. j. trąd wrosły już w żywe mięso, więc już dawniejszy i gorszy od tego, który się ukazuje tylko na skórze i włosach.

fuerit, et capillorum mutaverit aspectum, ipsa quae caro viva apparuerit,

11. lepra vetustissima judicabitur, atque inolita cuti. Contaminabit itaque eum sacerdos, et non recludet, quia perspicuae immunditiae est.

12. Sin autem effluerit discurrens lepra in cute, et operuerit omnem cutem a capite usque ad pedes, quidquid sub aspectum oculorum cadit,

13. considerabit eum sacerdos, et teneri lepra mundissima judicabit, eo quod omnis in candorem versa sit, et idcirco homo mundus erit.

14. Quando vero caro vivens in eo apparuerit,

15. tunc sacerdotis iudicio polluetur, et inter immundos reputabitur, caro enim viva si lepra aspergitur, immunda est.

16. Quodsi rursus versa fuerit in alborem, et totum hominem operuerit,

17. considerabit eum sacerdos, et mundum esse decernet.

18. Caro autem et cutis in qua ulcus natum est et sanatum,

19. et in loco ulceris cicatrix alba apparuerit, sive subrufa, adducetur homo ad sacerdotem.

20. Qui cum viderit locum leprae humiliorem carne reliqua, et pilos versos in candorem, contaminabit eum: plaga enim leprae orta est in ulcere.

21. Quodsi pilus coloris est pristini, et cicatrix subobscura, et vicina carne non est humilior, recludet eum septem diebus:

22. et si quidem creverit, adjudicabit eum leprae:

23. sin autem steterit in loco suo, ulceris est cicatrix, et homo mundus erit.

24. Caro autem et cutis, quam ignis exusserit, et savata albam sive rufam habuerit cicatricem,

25. considerabit eam sacerdos, et ecce versa est in alborem, et locus ejus reliqua cute est humilior: contaminabit eum, quia plaga leprae in cicatrice orta est.

26. Quod si pilorum color non fuerit immutatus, nec humilior plaga carne reliqua, et ipsa leprae species fuerit subobscura, recludet eum septem diebus,

27. et die septimo contemplabitur: si creverit in cute lepra, contaminabit eum:

28. sin autem in loco suo candor steterit non satis clarus, plaga combustionis est, et idcirco mundabitur, quia cicatrix est combusturae.

29. Vir sive mulier, in cuius capite vel barba germinaverit lepra, videbit eos sacerdos:

11. *Spługawi go kapłan.* Ogłosi za nieczystego.

13. *Ze ma czysty trąd.* T. j. niezaraźliwy, i przeto taki nie będzie uważany za trędowatego, a tylko za liszajowatego.

14. *Żywe mięso.* Jeżeli trąd rozsiany na mięsie, po rozpęknięciu skóry się ukaże.

15. *Spługawiony będzie.* Za nieczystego poczytan będzie.

16. *Zasię obróci w białosć.* Będzie czystym, gdyż to jest znakiem, że ciało przychodzi do zdrowia, i znów skórą się powleka.

rze będzie, y zmieni włosów pozór, y same téż mięso żywe się ukaże:

11. za trąd zastarzały będzie osadzony y wrosły w skórę. Spługawi go tedy kapłan, a nie zamknie, bo iasną nieczystotę ma.

12. Ale ieśli się rozkwitł rozchodząc się trąd po skórze, y okrył wszystkę skórę od głowy aż do nóg: cokolwiek okiem oglądano byź może,

13. obeżrzy go kapłan, y że ma czysty trąd, osądzi: przeto że się wszystek w białosć obrócił, y dla tego człowiek czysty będzie.

14. A kiedy się na nim żywe mięso pokaże,

15. tedy za rozsądkiem kapłańskim spługawiony będzie, y między nieczyste policzony, mięso bowiem żywe ieśli iest trądem zakażone, nieczyste iest.

16. Lecz ieśli się zasię obróci w białosć, y okryie wszystkiego człowieka,

17. ogląda go kapłan y osądzi czystym.

18. Ciało zaś y skóra na której się wrzód uczynił y zgoił,

19. a na miejscu wrzodu ukazałaby się blizna biała albo przyczérwienysz, przywiodą człowieka do kapłana:

20. który gdy użyrzy miejsce trądu niższe niż insze ciało, y włosy w białosć obrócone, spługawi go: plaga bowiem trądu uczyniła się we wrzodzie.

21. A ieśli włos dawna ma barwę, a blizna przyćiemniejszym, a nie głębsza niżli bliskie ciało, zamknie go przez siedm dni:

22. a ieśliby urosła przysądzi mu trąd:

23. lecz ieśli stanie na swym miejscu, blizna iest wrzodowa, a człowiek czysty będzie.

24. A ciało y skóra, którąby ogień spalił, ieśli uzdrowione, ma bliznę białą albo czerwoną,

25. ogląda ia kapłan, alie się w białosć odmieniła, a miejsce iey iest głębsze niżli inna skóra: spługawi go, bo się plaga trądu na bliznie zaczęła.

26. A ieśliby się włosów barwa nie odmieniła, ani plaga niższa iest niżli insze ciało, a kształt sam trądu iest przyćiemniejszym, zamknie go przez siedm dni,

27. a siódmego dnia ogląda. Jeśli się rozszerzył na skórze trąd, spługawi go.

28. Lecz ieśliby na swym miejscu białosć stała nie dosyć iasna, plaga spalenia iest, y przeto będzie oczyszćion, blizna bowiem iest spalenia.

29. Maż albo niewiasta, w którego by głowie albo brodzie wyrastał trąd: ogląda ie kapłan.

23. *Lecz jeśli stanie na swém miejscu.* Gdyż, ieśli by był trąd, toby się rozszerzał.

24. *Białą albo czerwoną.* Jeśli by blizna została od opalenia, byłaby czarna; gdy zaś jest biała, lub czerwona, można podejrzewać, że się trąd znajduje.

28. *Plaga spalenia jest.* Blizna pochodząca od spalenia.

29. *W którego by głowie, albo brodzie.* Trąd znajdujący się na innych częściach ciała, zamieniał włosy na białe; ten zaś który pojawia się na głowie i brodzie, zamienia włosy na żółte i je wycieńcza.

30. et siquidem humilior fuerit locus carne reliqua, et capillus flavus, solitque subtilior: contaminabit eos, quia lepra capitis ac barbae est,

31. Sin autem viderit locum maculae aequalem vicinae carni, et capillum nigrum: recludet eum septem diebus,

32. et die septimo intuebitur. Si non creverit macula, et capillus sui coloris est, et locus plagae carni reliquae aequalis:

33. radetur homo absque loco maculae, et includetur septem diebus aliis.

34. Si die septimo visa fuerit stetisse plaga in loco suo, nec humilior carne reliqua, mundabit eum, lotisque vestibis suis mundus erit.

35. Sin autem post emundationem rursus creverit macula in cute,

36. non quaeret amplius utrum capillus in flavum colorem sit immutatus, quia aperte immunus est.

37. Porro si steterit macula, et capilli nigri fuerint, noverit hominem sanatum esse, et confidenter eum pronuntiet mundum.

38. Vir, sive mulier, in cujus cute candor apparuerit,

39. intuebitur eos sacerdos: si deprehenderit subobscurum alborem lucere in cute, sciat non esse lepram, sed maculam coloris candidi, et hominem mundum.

40. Vir, de cujus capite capilli fluunt, calvus et mundus est,

41. et si a fronte ceciderint pili, recalvaster et mundus est.

42. Sin autem in calvitio sive in recalvatione albus vel rufus color fuerit exortus,

43. et hoc sacerdos viderit, condemnabit eum haud dubie leprae, quae orta est in calvitio.

44. Quicumque ergo maculatus fuerit lepra, et separatus est ad arbitrium sacerdotis,

45. habebit vestimenta dissuta, caput nudum, os veste contextum, contaminatum ac sordidum se clamabit.

46. Omni tempore, quo leprosus est et immunus, solus habitabit extra castra.

47. Vestis lanea sive linea, quae lepram habuerit,

30. A jeśliż głębsze będzie miejsce niżli inne ciało, a włos żółty, y nad zwyczaj cieńszy, splugawi ie, bo trąd głowy y brody iest.

31. Ale jeśli uyrzy miejsce zmazy równe bliskiemu ciału, y włos czarny: zamknie go przez siedm dni,

32. a dnia siódmego ogląda. Jeśli nie przyrosło zmazy, a włos swa barwę ma, a miesec sadzela równe innemu ciału:

33. ogoła człowieka oprócz miejsca zmazy, y zamkna go przez drugą siedm dni.

34. Jeśli dnia siódmego uyrza ano stoi sadzel na swym miejscu, a nie iest głębszy niżli inne ciało, oczyści go, y wymyszy szaty swe czysty będzie.

35. Ale jeśli po oczyszczeniu uroście zaś zmaza na skórze,

36. nie będzie więcy patrzył, jeśli włos w żółtą barwę iest odmieniony abo nie, bo iawnie nieczysty iest.

37. Ale jeśli zmaza stanie, a włosy czarne będą, niechay wie, że człowiek iest uzdrowiony, a śmieie go czystym niech osadzi.

38. Mąż abo Niewiasta, u którego na skórze ukaże się białosc,

39. ogląda ie kaplan, a jeśli naydzie że się przyćiemniejsza bialosc lśni na skórze, niechay wie że nie iest trąd, ale plama biała, a człowiek czysty.

40. Mąż z którego głowy włosy laza, lysy a czysty iest:

41. a jeśli od czoła włosy mu oblaży, przelyśiały y czysty iest.

42. Ale jeśli na lysinie, abo na przelysieniu biała albo czerwona barwa się ukaże,

43. a kaplan to uyrzy, przysadzi mu bez wątpienia trąd, który urosł na lysinie.

44. Ktokolwiek tedy będzie splugawion trądem, a oddzielon iest za rozsądkiem kapłańskim:

45. będzie miał szaty rozprote, głowę odkrytą, usta szata zakryte, y będzie wołał że iest splugawiony y smrodlivy.

46. Przez wszytek czas póki iest tręlowatym y nieczystym, sam będzie mieszkał za obozem.

47. Szata sukienna, abo płócienna, któraby miała trąd,

32. *Sadzela.* Sadzel, a, m.—rana, guz, wrzód. Linde. 33. *Ogola.* Żeby wyraźniej dało się widzieć, czy trąd po siedmiu dniach się rozszerzył.

38. *U którego na skórze ukaże się bialosc.* Tutaj opisuje się piega, t. j. prosta plama białego koloru, powstająca na ciele, która nie jest trądem.

42. *Biała, albo czerwona barwa.* Plamy białe albo czerwone dowodzą skażenia soków, któremi się karmią włosy. Takie znaki wskazują, że się pojawia trąd na lysinie (na środku głowy), i przelysieniu (tysinie tylko z przodu głowy).

45. *Szaty rozprote.* Było to pożyteczne dla trędowatych, gdyż łatwiej występowały z ciała zepsute humory; i dla zdrowych, bo przedź mogli rozróżnić tych, którzy byli trądem zarażeni. Dla tychże przyczyn mieli i *głowę odkrytą.*—*Usta szatą zakryte.* Nie zawsze, lecz

wtedy kiedy się zbliżał do innych, iżby oddechem nie udzielił im swęj choroby.—*Będzie wołał, że jest splugawiony.* Żeby ktoś niebezpiecznie nie zbliżył się do niego.

46. *Sam będzie mieszkał za obozem.* Na puszczy, gdzie wówczas zostawali. Gdy Izraelici zamieszkali w miastach Judei, wtenczas trędowaci przebywali za murami miasta; osobom znakomitszym pozwalano mieszkać w mieście, jeżeli miały domy swe odosobnione, jak to czytamy o królu Oziaszu. IV. Reg. 15, 5.

47. *Szata sukienna, albo płócienna.* Jest to gatunek trądu przez podobieństwo; ponieważ trąd jest chorobą zaraźliwą, może przeto w pewien sposób przylgnąć do szat i ścian domu, a ztąd udzielać się tym którzy mieszkają w takich domach, lub używają szat i naczyń zarażonych.

48. in stamine atque subtegmine, aut certe pel-
lis, vel quidquid ex pelle confectum est,

49. si alba vel rufa macula fuerit infecta, le-
pra reputabitur, ostendeturque sacerdoti:

50. qui consideratam recludet septem diebus,

51. et die septimo rursus aspiciens, si depre-
henderit crevisse, lepra perseverans est: pollutum
judicabit vestimentum et omne in quo fuerit inventa:

52. et idcirco comburetur flammis.

53. Quodsi eam viderit non crevisse,

54. praecipiet, et lavabunt id, in quo lepra est,
recludetque illud septem diebus aliis.

55. Et cum viderit faciem quidem pristinam non
reversam, nec tamen crevisse lepram, immundum
judicabit, et igne comburet, eo quod infusa sit in
superficie vestimenti vel per totum, lepra.

56. Sin autem obscurior fuerit locus leprae,
postquam vestis est lota, abrumpet eum, et a so-
lido dividet.

57. Quodsi ultra apparuerit in his locis, quae
prius immacolata erant, lepra volatilis et vaga, de-
bet igne comburi:

58. si cessaverit, lavabit aqua ea, quae pura
sunt, secundo et munda erunt.

59. Ista est lex leprae vestimenti lanci et li-
nei, staminis, atque subtegminis, omnisque supel-
lectilis pelliceae, quomodo mundari debeat, vel
contaminari.

48. na osnowie abo na wátku, abo więc skóra,
abo cokolwiek z skóry uczyniono,

49. ieśli biała abo czerwoną zmaza będzie za-
rażona, za trąd będzie miana, y kapłanowi będzie
okazana.

50. który oglądana zamknie przez siedm dni:

51. a siódmego dnia zaś obezrzawszy, ieśli u-
rzy że się rozszerzyło, trąd trwały iest: osadzi szatę
bydź nieczystą, y każda rzecz na której się naydzie:

52. a przelóż będzie spalona ogniem.

53. Lecz ieśli użrzy że iej nie przybyło,

54. roskaże y wymyja to, na czym iest trąd,
y zamknie ono przez drugą siedm dni.

55. A gdy obaczy że się pierwsza farba nie przy-
wróciła, a przecie nie przyrosło trądu, osadzi za
nieczystą, y spali ogniem, przeto że się rozlał po
wierzchu szaty, abo po wszytkiej trąd.

56. A ieśli przyćmienszym będzie mieysce
trądu po wypraniu szaty, odedrze ie, y oddzieli od
całego.

57. A ieśliby się dalej ukazał na tych miey-
scach, które pierwéy były bez makuly, trąd lata-
jący y niestateczny, ma bydź ogniem spalono.

58. Jeśli ustanie, wymyie ono co chędogie iest,
woda powtóre, y będzie czyste.

59. Toć iest zakón trądu szaty sukiennéy, y
plóciennéy, osnowy y wátku, y każdego sprzętu
skórzanego, iako ma bydź oczyszczona abo spluga-
wiona.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O ofiarach przy oczyszczeniu z trądu.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

2. Hic est ritus leprosi, quando mundandus est:
Adducetur ad sacerdotem: (*Matth. 8, 4. Luc. 5. 14.*)

3. qui egressus de castris, cum invenerit lepram
esse mundatam,

4. praecipiet ei, qui purificatur, ut offerat duos
passeres vivos pro se, quibus vesci licitum est,
et lignum cedrinum, vermiculumque et hyssopum:

5. et unum ex passeribus immolari iubebit in
vase fictili super aquas viventes:

6. alium autem vivum cum ligno cedrino, et
cocco et hyssopo tinget in sanguine passeris im-
molati,

7. quo asperget illum, qui mundandus est, sep-
ties, ut jure purgetur: et dimittet passerem vivum,
ut in agrum avolet.

55. *Pierwsza farba nie przypróciła.* Pierwsza, t. j.
ta, którą miała szata wprzód nim została zarażona
trądem; dopóki bowiem trwa ta sama plama jest zna-
kiem, że i trąd jeszcze się znajduje. — *Po wierzchu.*
Hebr.: na tysinie, lub przetyśieniu, t. j. na przedniej
lub tylnej części szaty.

56. *Odedrze je.* Tę część sukna lub płótna, na któ-
rą ukaza się plamy, odetnie od sukni i spali.

57. *Trąd latający i niestateczny.* Podobny do tego
o którym w w. 12.

59. *Jako ma być oczyszczona, albo splugawiona.* Jak
ma być uważana za czystą, lub nieczystą.

1. Y mówił Pan do Mojżesza rzekąc:

2. Ta iest ustawa trędowatego, gdy będzie miał
bydź oczyszczony. Przywiodą go do kapłana:

3. który wyszedszy z obozu, gdy naydzie że
trąd iest oczyszczony,

4. przykaże owemu który się czyści, aby ofia-
rował dwu wróblów żywych za się, które się ieść
godzą, y drewno cedrowe, y karmazyn, y hizop.

5. Y każe iednego z wróblów ofiarować na na-
czyniu glinianym nad wodą żywą:

6. a drugiego żywego z drewnem cedrowym, y
z karmazynem, y z hizopem omoczy we krwi wró-
bla ofiarowanego,

7. którą pokropi onego który ma bydź oczyszczo-
ny siedm kroć, aby był prawnie oczyszczony: y pu-
ści wróbla żywego, aby uleciał na pole.

R. 14.—4. *Które się jeść godzi.* W r. 11 wróble nie
są zaliczone pomiędzy ptaki nieczyste.

5. *Ofiarować.* Hebr. *zabić.* — *Każe.* Wróbel ten był
zabijany nie przez kapłana, lecz z rozkazu kapłana;
gdyż nie była to właściwie ofiara, albowiem odbywała
się za obozem, nie na ołtarzu; lecz tylko to zabicie
wróbla potrzebne było dla tego, aby krwią jego mógł
być skropiony trędowaty. — *Nad wodą żywą.* T. j. źród-
ła, lub rzeczna.

7. *Którą pokropi onego.* Kropidło do którym oczy-
szczano trędowatego, było takie: Do wierzchołku gałązki
cedrowej przywiązywano żywego wróbla w ten sposób, iż

8. Cumque laverit homo vestimenta sua, radet omnes pilos corporis, et lavabitur aqua: purificatusque ingredientur castra, ita dumtaxat ut maneat extra tabernaculum suum septem diebus,

9. et die septimo radet capillos capitis, barbamque et supercilia, ac totius corporis pilos. Et lotis rursum vestibus et corpore,

10. die octavo assumet duos agnos immaculatos, et ovem anniculam absque macula, et tres decimas similae in sacrificium, quae conspersa sit oleo, et seorsum olei sextarium.

11. Cumque sacerdos purificans hominem, statuerit eum, et haec omnia coram Domino in ostio tabernaculi testimonii,

12. tollet agnum, et offeret eum pro delicto, olemque sextarium: et oblati ante Dominum omnibus,

13. immolabit agnum, ubi solet immolari hostia pro peccato, et holocaustum, id est, in loco sancto. Sicut enim pro peccato, ita et pro delicto ad sacerdotem pertinet hostia: Sancta sanctorum est.

14. Assumensque sacerdos de sanguine hostiae, quae immolata est pro delicto, ponet super extremum auriculae dexterae ejus qui mundatur, et super pollices manus dexterae et pedis:

15. et de olei sextario mittet in manum suam sinistram.

16. tingetque digitum dexterum in eo, et asperget coram Domino septies:

17. quod autem reliquum est olei in laeva manu, fundet super extremum auriculae dexterae ejus qui mundatur, et super pollices manus ac pedis dexteri, et super sanguinem qui effusus est pro delicto,

18. et super caput ejus.

19. Rogabitque pro eo coram Domino, et faciet sacrificium pro peccato. Tunc immolabit holocaustum,

20. et ponet illud in altari cum libamentis suis, et homo rite mundabitur.

21. Quodsi pauper est, et non potest manus ejus invenire, quae dicta sunt, pro delicto assumet agnum ad oblationem, ut roget pro eo sacerdos, decimamque partem similae conspersae oleo in sacrificium, et olei sextarium,

22. duosque turtures sive duos pollos columbae,

ogon jego wystawał w górę, a głowa obrócona była do trzonka kropidła; do tej gałki wespół z wróblem używano karmazyn, t. j. wełnę szarłatną, i byzop; później wierzchołek gałki, t. j. wróbla ogon iskrzydła wespół z karmazynem i hypozem zaurzano w wodzie mieszanę z krwią zabitego wróbla, i skrapiano nią trędowatego, który miał być oczyszczony.—*Siedm krok.* Często w podobnych oczyszczaniach używano siedmiokrotnego skrapiania, jak się okazuje z r. 4, 6, i tutaj, iżby przez tę liczbę, wyrażającą doskonałość, oznaczono zupełne zmycie i oczyszczenie. *Prawnie.* Według obrządku i praw ustanowionych.

8. *Gdy wypierze... ogoli.* Umycie, ogolenie i doskonale ochłodstwo wiele przyczyniały się do uzdrowienia ciała.—*Przed namiotem swoim.* Za domem swoim, aby snadź nie udzielił trądu, jeżeli jeszcze się ukrywał, domownikom swym, a mianowicie żonie.

9. *Ogoli włosy.* Powtórnie już.

8. A gdy wypierze człowiek szaty swe, ogoli wszystkie włosy ciała, y omyje się wodą: y oczyszczony wnidzie do obozu, wszakże tak, żeby mieszkał przed namiotem swoim przez siedm dni,

9. a dnia siódmego ogoli włosy na głowie, y brodzie, y brwi, y po wszystkim ciele włosy: a omywszy powtórę szaty y ciało,

10. ósmego dnia weźmie dwa baranki bez makuly, y owcę roczną bez makuly, y trzy dziesiąte części białej maki na ofiarę, któraby była zacyniona oliwą, a osobno kwartę oliwy.

11. A gdy kapłan oczyszcza człowieka, postawi go, y to wszystko przed Panem we drzwiach przybytku świadectwa,

12. weźmie baranka y ofiaruje go za występki, y kwartę oliwy: a ofiarowawszy wszystko przed Panem,

13. ofiaruje baranka, gdzie obyczaj ofiarować ofiarę za grzech y całopalenie, to jest, na miejscu świętym. Jako bowiem za grzech, tak y za występki kapłanowi należy ofiara: Święta świętych jest.

14. Y wzięwszy kapłan krwi ofiary, która ofiarowana jest za występki, włoży na koniec ucha prawego, tego który się czyści, y na wielkie palce prawej ręki y nogi:

15. a z kwarty oliwy wleie na lewą rękę swą,

16. y omoczy w nią palec prawej ręki, y pokropi przed Panem siedm kroć.

17. A co zostało oliwy w lewej ręce, wyleie na koniec ucha prawego, tego który się czyści, y na wielkie palce ręki y nogi prawej, y na krew która wylana jest za występki,

18. y na głowę jego.

19. Y będzie się za nim modlił przed Panem, y uczyni ofiarę za grzech. Tedy ofiaruje całopalenie,

20. y włoży je na ołtarz z mokremi ofiarami swemi, y człowiek porządnie oczyszczony będzie.

21. Ale jeśli jest ubogi, a nie może ręką jego należeć tego co się rzekło: za występki weźmie baranka na ofiarę, żeby się za nim kapłan modlił, y dziesiątą część białej maki zacynionę oliwą na ofiarę, i kwartę oliwy,

22. y parę synogarlic, abo dwoje gołabiat, z któ-

10. *Trzy dziesiąte części maki.* Jedną dziesiątą część do każdej owcy, na ofiarę maczną.

12. *Ofiaruje go za występki.* T. j. podniesie go w górę, według obrządku, o któ. Exod. 29, 24.

13. *Kapłanowi należy.* Jak jest powiedziano w r. 6, 26.—*Świętu świętych jest.* Najświętsza.

16. *Przed Panem.* Przed sienią przybytku.

17. *I na krew.* Która przylgnęła, czyli którą skropione są uszy i wielkie palce tego, który jest oczyszczany (w. 14).

19. *Uczyni ofiarę za grzech.* Drugiego baranka ofiaruje za grzech, jak pierwszego ofiarował za występki (w. 12). Jaka różnica między występkiem i grzechem, pow. w r. 7, 1.—*Ofiaruje całopalenie.* Owcę roczną (w. 10); wprzód bowiem przez ofiarę za grzech i występki powinien był oczyścić duszę, aby potem mógł ofiarować Bogu czystą i przyjemną ofiarę całopalenia.

20. *Z mokremi ofiarami swemi.* T. j. z ofiarą białej maki, oliwy i wina. P. r. 7, i Num. 15.

quorum unus sit pro peccato, et alter in holocaustum: * (*Supr. 12, 8*).

23. offeretque ea die octavo purificationis suae sacerdoti ad ostium tabernaculi testimonii coram Domino.

24. Qui suscipiens agnum pro delicto et sextarium olei, levabit simul:

25. immolatoque agno, de sanguine ejus ponet super extremum auriculæ dexteræ illius qui mundatur, et super pollices manus ejus ac pedis dexteri:

26. olei vero partem mittet in manum suam sinistram,

27. in quo tingens digitum dexteræ manus asperget septies coram Domino:

28. tangetque extremum dexteræ auriculæ illius qui mundatur, et pollices manus ac pedis dexteri in loco sanguinis qui effusus est pro delicto:

29. reliquam autem partem olei, quæ est in sinistra manu, mittet super caput purificati, ut placeat pro eo Dominum:

30. et turturem sive pullum columbe offeret,

31. unum pro delicto, et alterum in holocaustum cum libamentis suis.

32. Hoc est sacrificium leprosi, qui habere non potest omnia in emundationem sui.

33. Locutusque est Dominus ad Moysen et Aaron, dicens:

34. Cum ingressi fueritis terram Chanaan, quam ego dabo vobis in possessionem, si fuerit plaga lepræ in aedibus,

35. ibit cujus est domus, nuntians sacerdoti, et dicet: Quasi plaga lepræ videtur mihi esse in domo mea.

36. At ille præcipiet, ut efferant universa de domo, priusquam ingrediatur eam, et videat utrum leprosa sit, ne immunda fiant omnia quæ in domo sunt. Intrabitque postea, ut consideret lepram domus:

37. et cum viderit in parietibus illius quasi valliculas pallore sive rubore deformes, et humiliores superficie reliqua,

38. egredietur ostium domus, et statim claudet illam septem diebus.

39. Reversusque die septimo, considerabit eam: si invenerit crevisse lepram,

40. jubebit erui lapides in quibus lepra est, et projici eos extra civitatem in locum immundum:

41. domum autem ipsam radi intrinsecus per circuitum, et spargi pulverem rasuræ extra urbem in locum immundum,

42. Lapidesque alios reponi pro his, qui ablati fuerint, et luto alio liniri domum.

43. Sin autem, postquam eruti sunt lapides, et pulvis erasus, et alia terra lita,

rych jedno niech będzie za grzech, a drugie na całopalenie:

23. y ofiaruje ósmego dnia oczyszczenia swego kapłanowi do drzwi przybytku świadectwa przed Panem.

24. Który wzięwszy baranka za grzech y kwartę oliwy, podniesie pospołu:

25. y ofiarowawszy baranka, ze krwi iego włoży na koniec ucha prawego tego który się czyści, y na wielkie palce ręki iego y nogi prawej:

26. a część oliwy naleie na rękę swą lewą,

27. w której omoczywszy palec prawej ręki, pokropi siedm krok przed Panem:

28. y dotknie się końca ucha prawego tego który się czyści, y wielkich palców ręki y nogi prawej, na miejscu krwi, która jest wylana za występ:

29. a ostatek oliwy która jest w lewej ręce wyleie na głowę oczyszczonego, aby zaś ubłagał Pana:

30. a synogarlice abo gołębie ofiaruje,

31. jedno za występ, a drugie na całopalenie z mokremi ofiarami swemi.

32. Tak jest ofiara trędowatego, który mieć nie może wszystkiego ku oczyszczeniu swemu.

33. Y rzekł Pan do Mojżesza y do Aarona, rzekąc:

34. Gdy wnijdziecie do ziemi Chananeyskiej, która ja wam dam w dzierżawę, jeśli będzie zarażenie trądu w domie:

35. pójdzie ten którego jest dóm, opowiadając kapłanowi y rzecze: Jakoby zarażenie trądu widzi mi się bydz w domu moim.

36. A on przykaze aby wszystko wynieśli z domu pierwsi niżliby wszedł do niego y oglądał jeśli jest trędowaty: aby się nie splugawiły wszystkie rzeczy które są w domu: A potem wnijdzie aby oglądał trąd domu:

37. a jeśli ujrzy na ścianach iego iakoby dolki bladeści abo czerwonością szpetne, y głębsze niżli insza ściana,

38. tedy wynijdzie z domu, y wnet zamknie ji przez siedm dni.

39. a wróciwszy się dnia siódmego ogląda ji: a jeśli ujrzy że przyrosło trądu,

40. kaze wylomic kamienie na którym trąd jest, y wyrzucić ie przed miasto na miejsce nieczyste:

41. a sam dóm oskrobać wewnątrz w okolo, y wysypać proch skrobania przed miasto na miejsce nieczyste,

42. a kamienie inne wprawić na miejsce tych które wybrano, y wapnem innym dóm potynkować.

43. A jeśli potem iako kamienie wylamano y proch wyskrobano, y inszym wapnem potynkowano,

zostawując ślady na nich, jak trąd na człowieku. Powstawała ona albo z zepsucia zarażonego powietrza, albo z oddechu zaraźliwego trędowatych, mieszkających w tych domach: podobnie jak w czasie morowego powietrza, od ludzi chorych udziela się zaraza i ich domom, szatom i sprzętom.

31. Jedno za występ. Występek wzięto tu za jedno z grzechem; baranek bowiem właściwie za występpek, a synogarlica za grzech, nie zaś za występpek, miała być ofiarowana, jak wid. w. 22.

34. Zarażenie trądu w domu. Trąd ten domów, była to wadliwa jakaś własność na domach, gryząca je i

44. ingressus sacerdos viderit reversam lepram, et parietes respersos maculis, lepra est perseverans, et immunda domus:

45. quam statim destruent, et lapides ejus ac ligna, atque universum pulverem projicient extra oppidum in locum immundum.

46. Qui intraverit domum, quando clausa est, immundus erit usque ad vesperum:

47. et qui dormierit in ea, et comederit quidpiam, lavabit vestimenta sua.

48. Quodsi introiens sacerdos viderit lepram non crevisse in domo, postquam denuo lita fuerit, purificabit eam, reddita sanitate:

49. et in purificationem ejus sumet duos passerres, lignumque cedrinum, et vermiculum atque hyssopum:

50. et immolato uno passere in vase fictili super aquas vivas,

51. tollet lignum cedrinum, et hyssopum, et coccum et passerem vivum, et tinget omnia in sanguine passeris immolati, atque in aquis viventibus, et asperget domum septies,

52. purificabitque eam tam in sanguine passeris quam in aquis viventibus, et in passere vivo, lignoque cedrino et hyssopo atque vermiculo.

53. Cumque dimiserit passerem avolare in agrum libere, orabit pro domo, et jure mundabitur.

54. Ista est lex omnis leprae et percussurae,

55. leprae vestium et domorum,

56. cicatricis et erumpentium papularum, lucen-
tis maculae, et in varias species coloribus immu-
tatis,

57. ut possit sciri, quo tempore mundum quid, vel immundum sit.

44. wszedłszy kapłan, ujrzałby że się trąd wrócił, a ściany plamami splugawione, trąd jest trwały, y dóm nieczysty:

45. który wnet rozwałą, a kamienie iego y drzewo, y wszystkie proch wyrzucą przed miasto na miejsce nieczyste.

46. Ktoby wszedł do onego domu gdy jest zamknięty, nieczysty będzie aż do wieczora:

47. a ktoby spał w nim y jadł co, wypierze szaty swe.

48. Lecz jeśli wszedłszy kapłan ujrzy że trądu nie przyrosło w domu potym iako znowu był tynkowany: oczyści go, po wróceniu zdrowia:

49. a na oczyszczenie iego weźmie parę wróblów, y drewna cedrowego, y karmazynu, y hizopu:

50. a ofiarowawszy wróbla iednego na naczyniu glinianym nad wodą żywą,

51. weźmie drewno cedrowe, y hizop, y karmazyn, y wróbla żywego, y omoczy wszystko we krwi wróbla ofiarowanego, y w wodzie żywéy: y pokropi dóm siedmkróć,

52. y oczyści ji tak we krwi wróblowéy, iako y w wodzie żywéy, y w wróblu żywym, y drzewie cedrowym, y hizopie, y karmazynie.

53. A puściwszy wróbla latać wolno na pole, będzie się modlił za dóm, y prawnie będzie oczyszczony.

54. Tenći jest zakon wszelkiego trądu y zarażenia:

55. trądu szat y domów,

56. y blizny, y wyrzucających się króst, y lśknących się plamy, y gdy się na różne barwy odmiennia farby,

57. aby się mogło wiedzieć, którego czasu jest iaka rzecz czysta abo nieczysta.

CAPUT XV.

O ustawach względem oczyszczenia mężczyzn i niewiast, z powodu wpływu nasienia.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen et Aaron, dicens:

2. Loquimini filiis Israel, et dicite eis: Vir, qui patitur fluxum seminis, immundus erit.

3. Et tunc judicabitur huic vitio subiacere, cum per singula momenta adhaeserit carni ejus, atque concreverit foedus humor.

4. Omne stratum, in quo dormierit, immundum erit, et ubicumque sederit.

5. Si quis hominum tetigerit lectum ejus, lavabit vestimenta sua: et ipse lotus aqua, immundus erit usque ad vesperum.

6. Si sederit ubi ille sederat, et ipse lavabit vestimenta sua: et lotus aqua, immundus erit usque ad vesperum.

7. Qui tetigerit carnem ejus, lavabit vestimenta sua: et ipse lotus aqua, immundus erit usque ad vesperum.

ROZDZIAŁ 15.

1. Y rzekł Pan do Moyżesza y do Aarona, mówiac:

2. Mówcie synóm Izraelowym, y powiedźcie im: Mąż który cierpi nasienia płynienie, nieczysty będzie.

3. A na ten czas będzie osądzony, że podległ téy chorobie, gdy na każdy czas przylgnie do ciała iego, y spiecze się plugawa wilgotność.

4. Każda pościel na którejby spał, nieczysta będzie, y gdziebykolwiek siedział.

5. Jeśli się który człowiek dotknie łoża iego u pierze szaty swe, y sam omywszy się wodą, nieczysty będzie aż do wieczora.

6. Jeśli by siedział tam gdzie on siedział, y ten wymyje szaty swe, a omywszy się wodą, nieczysty będzie aż do wieczora.

7. Ktoby się dotknął ciała iego, wymyje szaty swe: a sam omywszy się wodą, nieczysty będzie aż do wieczora.

54. *I zarażenia.* T. j. kiedy powstał trąd z zarażenia.
56. *I blizny.* T. j. gdy na bliznie wrzodu lub rany znajdzie się trąd, jak pow. r. 13, 19.

R. 15.—2. *Który cierpi nasienia płynienie.* Rozumie się płynienie długotrwale z choroby ciekączki, pochodzącej z osłabienia natury.

8. Si salivam hujusmodi homo jecerit super eum qui mundus est, lavabit vestimenta sua, et lotus aqua, immundus erit usque ad vesperum.

9. Sagma, super quo sederit, immundum erit:

10. et quidquid sub eo fuerit, qui fluxum seminis patitur, pollutum erit usque ad vesperum. Qui portaverit horum aliquid, lavabit vestimenta sua: et ipse lotus aqua, immundus erit usque ad vesperum.

11. Omnis, quem tetigerit qui talis est, non lotis ante manibus, lavabit vestimenta sua: et lotus aqua, immundus erit usque ad vesperum.

12. Vas fictile quod tetigerit, confringetur: vas autem ligneum lavabitur aqua.

13. Si sanatus fuerit, qui hujusmodi sustinet passionem, numerabit septem dies post emundationem sui, et lotis vestibus et toto corpore in aquis viventibus, erit mundus.

14. Die autem octavo sumet duos turtures, aut duos pullos columbae, et veniet in conspectum Domini ad ostium tabernaculi testimonii, dabitque eos sacerdoti.

15. Qui faciet unum pro peccato, et alterum in holocaustum: rogabitque pro eo coram Domino, ut emundetur a fluxu seminis sui.

16. Vir de quo egreditur semen coitus, lavabit aqua omne corpus suum: et immundus erit usque ad vesperum.

17. Vestem et pellem, quam habuerit, lavabit aqua, et immunda erit usque ad vesperum.

18. Mulier, cum qua coierit, lavabitur aqua, et immunda erit usque ad vesperum.

19. Mulier, quae redeunte mense patitur fluxum sanguinis, septem diebus separabitur.

20. Omnis, qui tetigerit eam, immundus erit usque ad vesperum:

21. et in quo dormierit vel sederit diebus separationis suae, polluetur.

22. Qui tetigerit lectum ejus, lavabit vestimenta sua: et ipse lotus aqua, immundus erit usque ad vesperum.

23. Omne vas, super quo illa sederit, quisquis attigerit, lavabit vestimenta sua: et ipse lotus aqua pollutus erit usque ad vesperum.

24. Si coierit cum ea vir tempore sanguinis menstrualis, immundus erit septem diebus: et omne stratum, in quo dormierit, polluetur.

8. Jeśli ślinę takowy człowiek rzuci na tego który czysty jest, upierze szaty swe, a omywszy się wodą, nieczysty będzie aż do wieczora.

9. Siodło na którymby siedział, nieczyste będzie:

10. y cokolwiek było pod tym, który płynienie nasienia cierpi, nieczyste będzie aż do wieczora. Ktoby nosił cokolwiek z tych rzeczy, wypierze szaty swe: a sam omywszy się wodą, nieczysty będzie aż do wieczora.

11. Każdy, kogoby dotknął, który takowy jest, nie omywszy piérwéy rękę, wypierze szaty swe, a omywszy się wodą, nieczysty będzie aż do wieczora.

12. Naczynie gliniane którego się dotknie, będzie stłuczone: a naczynie drzewiane będzie wymyte wodą.

13. Jeśli będzie uzdrowiony ten który takowa niemoc cierpi, naliczy siedm dni po oczyszczeniu swoim, a omywszy odzienie y wszystko ciało w wodzie żywéy, będzie czysty.

14. A dnia ósmego weźmie parę synogarlic, abo dwoie gołabiat, y przyjdzie przed oblicze Pańskie, do drzwi przybytku świadectwa, y da je kapłanowi.

15. Który uczyni iedno za grzech a drugie na całopalenie, y będzie się modlił za nim przed Panem, aby był oczyszczon od płynienia nasienia swego.

16. Mąż z którego wynidzie nasienie złączenia, omyje wodą wszystko ciało swe: y nieczysty będzie. aż do wieczora.

17. Szatę y skórę, którą będzie miał, wymyje wodą, y nieczysta będzie aż do wieczora.

18. Niewiasta z którą spał, omyje się wodą, y nieczysta będzie aż do wieczora.

19. Niewiasta która co miesiąc cierpi płynienie krwi, przez siedm dni będzie odłączona.

20. Każdy kto się iéy dotknie, będzie nieczysty aż do wieczora,

21. y na czymby spała abo siedziała we dni odłączenia swego, splugawione będzie.

22. Ktoby się dotknął łoża iéy, upierze szaty swe: a sam też omywszy się wodą, nieczysty będzie aż do wieczora.

23. Wszelkiego naczynia na którymby ona siedziała, ktoby się kolwiek dotknął, upierze szaty swe: a sam omywszy się wodą, nieczysty będzie aż do wieczora.

24. Jeśli by spał z nią mąż czasu krwi miesięcznéy, nieczysty będzie przez siedm dni: y wszelka pościel na którejby spał nieczysta będzie.

15. *Uczyni. Ofiaruje.— Za grzech.* T. j. za grzech prawny, czyli za oczyszczenie nieczystoty prawem oznaczonej, i także za grzech właściwie wzięty, jeśli jaki popełnił.— *Od płynienia nasienia swego.* Od nieczystoty prawnej zaciągniętej przez wpływ nasienia.

16. *Nasienie złączenia.* Czy to prawnego złączenia, jak w małżeństwie, czy niegodziwego, po za małżeństwem. Nasienie złączenia zowie się to, które płynie z powodu spółkowania. *Omyje wodą.* Oczyszczenie to po spółkowaniu, zaraz powinno było się odbyć rano.— *Aż do wieczora.* Nie dla grzechu którego nie popełnił jeżeli z żoną spółkował, ale z powodu nieczystoty

legalnej.

19. *Płynienie krwi.* Miesiączki. *Będzie odłączona.* Nie za obóz, ale od towarzystwa ludzi, przez siedm dni.

20. *Każdy, kto się jéy dotknie.* Jeżeli już jest do ródny i zdrowego rozumu; dzieci zaś małe wymawia wiek i konieczność.

24. *Nieczysty będzie przez siedm dni.* Jeżeli to się stanie tajemnie, i przez niewiadomość; wtedy bowiem sekretne będzie mógł być oczyszczony. Jeśli zaś to wyjdzie na jaw, i on zostanie oskarżony i przekonany, razem z żoną ma być zabity. Niż. r. 20, 18.

25. Mulier, quae patitur multis diebus fluxum sanguinis non in tempore menstruali, vel quae post menstruum sanguinem fluere non cessat, quamdiu subjacet huic passioni, immunda erit, quasi sit in tempore menstruo.

26. Omne stratum, in quo dormierit, et vas in quo sederit, pollutum erit:

27. quicumque tetigerit ea, lavabit vestimenta sua: et ipse lotus aqua, immundus erit usque ad vesperum,

28. Si steterit sanguis, et fluere cessaverit, numerabit septem dies purificationis suae:

29. et die octavo offeret pro se sacerdoti duos turtures, aut duos pullos columbarum ad ostium tabernaculi testimonii:

30. qui unum faciet pro peccato, et alterum in holocaustum, rogabitque pro ea coram Domino, et pro fluxu immunditiae ejus.

31. Docebitis ergo filios Israel, ut caveant immunditiam, et non moriantur in sordibus suis, cum polluerint tabernaculum meum, quod est inter eos.

32. Ista est lex ejus, qui patitur fluxum seminis, et qui polluitur coitu,

33. et quae menstruis temporibus separatur, vel quae jugi fluit sanguine, et hominis, qui dormierit cum ea.

25. Niewiasta która cierpi przez wiele dni plynienie krwi nie na czas miesięcy, albo która po miesięczny krwi płynąć nie przestaje, póki podlega tej niemocy, nieczysta będzie iakoby była czasu miesięcznego.

26. Wszelka pościel na którejby spała, y naczynie na którymby siedziała, splugawione będzie.

27. Ktokolwiek się ich dotknie, wypierze szaty swe: a sam omywszy się wodą, nieczysty będzie aż do wieczora.

28. A jeśli się zastanowi krew, y przestanie płynąć, naliczy siedm dni czyszczenia swego:

29. a ósmego dnia ofiaruje za się kapłanowi parę synogarlic, albo dwoje gołębiat do drzwi przybytku świadectwa:

30. który iedno uczyni za grzech, a drugie na całopalenie, y będzie się modlił za nią przed Panem, y za plynienie nieczystości iey.

31. Przelóż nauczać będziecie syny Izraelowe, aby się strzegli nieczystości, y nie pomarli w plugawych swych, gdyby splugawili przybytek mój, który jest między wami.

32. Tenci jest zakon tego, który cierpi plynienie nasienia, y który się plugawi sprawą z niewiastą,

33. y który miesięcznych czasów bywa wyłączone, albo która usfawiczną krwią płynie, y człowieka któryby spał z nią.

CAPUT XVI.

ROZDZIAŁ 16.

O sposobie, jak i kiedy arcykapłan ma wchodzić do świątnicy, i o ofierze kozła żywego.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen post mortem duorum filiorum Aaron, quando offerentes ignem alienum interfecti sunt: (*Supr. 10. 1.*)

2. et praecepit ei, dicens: Loquere ad Aaron fratrem tuum, ne omni tempore ingrediat in sanctuarium, quod est intra velum coram propitiatorio, quo tegitur arca, ut non moriatur (quia in nube apparebo super oraculum), (*Exod. 30, 10. Heb. 9, 7.*)

3. nisi haec ante fecerit: Vitulum pro peccato offeret, et arielem in holocaustum.

4. Tunica linea vestiatur, feminalibus lineis vrenda celabit: accingetur zona linea, cidarim lineam imponet capiti: haec enim vestimenta sunt sancta, quibus cunctis, cum lotus fuerit, induetur.

5. Suscipietque ab universa multitudine filiorum

1. Y mówił Pan do Moyżesza po śmierci dwu synów Aaronowych, kiedy ofiarując cudzy ogień zabici są.

2. y przykazał mu, mówiąc: Mów do Aarona brata twego, aby nie każdego czasu wchodził do świątnicy, która jest za zasłoną przed ubłagalnią, którą jest nakryta skrzynia, aby nie umarł, (bo w obłoku ukazować się będę nad wyrocznią).

3. aż to pierwey uczyni: Cielca za grzech ofiaruje, a barana na całopalenie.

4. Oblecze się w szatę lnianą, a ubraniem lnianym okryje łono: opasze się pasem lnianym, a czapkę lnianą weźmie na głowę: bo te szaty są święte, w które wszystkie, omywszy się oblecze się.

5. Y przyjmie od wszystkiego zgromadzenia sy-

25. *Plynienie krwi.* Z choroby hemoroidalnej.

30. *Uczyni.* Ofiaruje. *Za grzech.* Nie żeby wpływ miesięczki był grzechem, lecz że jest prawną nieczystością. — *Za plynienie nieczystości iey.* T. j. iżby uwolnioną została od nieczystoty legalnej, którą zaciągła z powodu plynienia.

31. *Abey się strzegli nieczystości.* Nieczyści niech nie wchodzą do przybytku mego, iżby nie zostali za to ukarani.

R. 16.—1. *Po śmierci dwóch synów.* Która była powodem do ustanowienia święta oczyszczenia, czyli po żyd. *chippurim*, o którym tu mowa. Celem tego święta było wrazić szanowanie miejsc świętych, a mianowicie przybytku.

2. *Abey nie każdego czasu wchodził.* T. j. aby nigdy nie wchodził arcykapłan do Świętego Świętych, nie zachowawszy przepisanych tu obrzędów.

3. *Aż to pierwey uczyni.* T. j. przed wniściem do Świątnicy, ofiaruje cielca za grzech i stawia przed Panem baranka, którego już po wyjściu ze Świątnicy zabije na całopalenie. — *Cielca za grzech.* Za grzechy swoje i familli swojej, w ciągu roku dobrowolnie lub z niewiadomości popełnione, jak wid. z w. 6. Albowiem za grzech ludu, nie cielca, lecz kozła ofiarował, w. 5 i 15.

4. *W szatę lnianą.* Nie w arcykapłańskie, ale tylko w szaty niższych kapłanów ubrany; to bowiem święto nie było radośne, ale pokuty i żalu.

5. *Dwa kozły za grzech.* Była to ofiara za grzechy całego ludu, z rozwałą lub z niewiadomości popełnione.

Israel duos hircos pro peccato, et unum arietem in holocaustum.

6. Cumque obtulerit vitulum, et oraverit pro se et pro domo sua,

7. duos hircos stare faciet coram Domino in ostio tabernaculi testimonii:

8. mittensque super utrumque sortem, unam Domino, et alteram capro emissario:

9. cuius exierit sors Domino, offeret illum pro peccato:

10. cuius autem in caprum emissarium, statuet cum vivum coram Domino, ut fundat preces super eo, et emittat eum in solitudinem.

11. His rite celebratis, offeret vitulum et rogans pro se et pro domo sua, immolabit eum:

12. assumptoque thurybulo quod de prunis altaris impleverit, et hauriens manu compositum thymiana in incensum, ultra velum intrabit in Sancta,

13. ut positis super ignem aromatibus, nebula eorum et vapor operiat oraculum, quod est supra testimonium, et non moriatur.

14. Tolle quoque de sanguine vituli, et asperget digito septies contra propitiatorium ad orientem.

15. Cumque mactaverit hircum pro peccato populi, inferet sanguinem ejus intra velum, sicut praeceptum est de sanguine vituli, ut aspergat e regione oraculi,

16. et expiet sanctuarium ab immunditiis filiorum Israel, et a praevaricationibus eorum, cunctisque peccatis: Juxta hunc ritum faciet tabernaculo testimonii, quod fixum est inter eos in medio sordium habitationis eorum.

17. Nullus hominum sit in tabernaculo, quando pontifex sanctuarium ingreditur, ut roget pro se et pro domo sua, et pro universo coetu Israel, donec egrediar. (*Luc. 1, 10*).

18. Cum autem exierit ad altare, quod coram Domino est, oret pro se, et sumtum sanguinem vituli atque hirci fundat super cornua ejus per gyrum:

19. aspergensque digito septies, expiet, et sanctificet illud ab immunditiis filiorum Israel.

20. Postquam emundaverit sanctuarium, et tabernaculum, et altare, tunc offerat hircum viventem:

6. *Za dom swój.* Za całą familią kapłanów wszystkich i lewitów; ich bowiem nie obejmowano pod imieniem ludu, lecz oni należeli do rodziny Arcykapłana.

9. *Którego los wynidzie.* W jaki sposób rzucano te losy, nie wiadomo.

10. *Kozła wypuszczalnego.* Hebr. *azazel*, słowo to rozumieją rozmaici rozmaicie. Lecz *azazel* znaczy to samo, co *odchodzący*, czyli *wypuszczalny*.— *Aby uczynił modlitwę nad nim.* T. j. aby wyznał grzechy swoje. i ludu, i błagał Boga, żeby je przeniósł na kozła; kozieł bowiem ten był jakby błagalną ofiarą ludu, na którego wkładano jego grzechy, iżby obłożony niemi, wyniósł je z sobą za oboz na puszcze.

11. *Ofiaruje cielca.* Nie była tu owa krowa czerwona, o której Num. 19, 2; ta bowiem była ofiarowana po za obozem za grzech ludu, ten zaś cielce w przybytku, za grzechy kapłanów.

nów Izraelowych dwu kozłów za grzech, a jednego barana na całopalenie.

6. A gdy ofiaruje cielca, y modlić się będzie za się y za dom swój,

7. dwu kozłów postawi przed Panem we drzwiach przybytku świadectwa:

8. y puściwszy na obudwu losy, jeden Panu, a drugi kozłowi wypuszczalnemu:

9. którego los wynidzie Panu, ofiaruje go za grzech:

10. a którego na kozła wypuszczalnego, postawi go żywego przed Panem, aby uczynił modlitwę nad nim, a wypuścił go na puszcza.

11. To rządnie odprawivszy, ofiaruje cielca, a modlać się za się y za dom swój, ofiaruje go:

12. a wzięwszy kadzilnicę, którą węglem żarzystym napelni z ołtarza, y nabrawszy ręką przyprawionego kadzenia wonnego na zapal, wnidzie za zasłonę do świątnice:

13. aby nakładszy na ogień wonności mgła ich y para okryła wyrocznicę, która jest nad świadectwem, a nie umarł.

14. Weźmie też krwi cielcowej, y pokropi palcem siedm kroć przeciw ubłagalni y na wschód słońca.

15. A gdy zabiie kozła za grzech ludu, wniesie krew jego za zasłonę, iako jest przykazano o krwi cielcowej, aby pokropił przeciwko wyrocznicy,

16. a oczyścił świątnicę od nieczystot synów Izraelowych, y od przystępstwa ich, y wszystkich grzechów. Wedle tego obrzędu uczyni przybytkowi świadectwa, który rozbity jest między nimi w pośrodku plugastw mieszkania ich.

17. Żaden człowiek niechay nie będzie w przybytku kiedy nawyższy kapłan wchodzi do świątnice, aby się modlił za się y za dom swój, y za wszystko zgromadzenie Izraelskie, póki nie wynidzie.

18. A gdy wynidzie do ołtarza który jest przed Panem, niech się modli za się, a wzięwszy krew cielcową y kozłową, niech ją wyleje na rogi jego w około,

19. y kropiąc palcem siedm kroć, niech ją oczyści, y poświęci od nieczystoty synów Izraelowych.

20. A gdy oczyści świątnicę, y przybytek, y ołtarz, tedy niech ofiaruje kozła żywego:

13. *Która jest nad świadectwem.* Nad arką, w której przechowuje się świadectwo, t. j. tablice prawa.— *A nie umarł.* Dla zaniechania świętych obrzędów.

14. *Przeciw ubłagalni.* Tak jednak, iżby krew jej się nie dotknęła.— *Na wschód słońca.* Ku przodowej części obróconej na wschód.

15. *Za zasłonę.* Wniesie krew do części przybytku zwanego Świętym Świętych, wespół z krwią cielca (o którym w 11 i 14); gdyż inaczej podwakoć w tymże dniu musiałby arcykapłan wchodzić do Świętego Świętych, kiedy tylko raz w roku godziło się to mu czynić. (Hebr. 9, 7).

17. *W przybytku.* T. j. w części przybytku, która się zowie Świętem; albowiem do Świętego Świętych nikomu nigdy nie wolno było wchodzić, oprócz arcykapłana.

18. *Do ołtarza.* Kadzenia.

20. *Gdy oczyści świątnicę.* Nie żeby świątnica sama przez się potrzebowała oczyszczenia, lecz że ona grze-

21. et posita utraque manu super caput ejus, confiteatur omnes iniquitates filiorum Israel, et universa delicta atque peccata eorum: quae imprecat capiti ejus, emittet illum per hominem paratum, in desertum.

22. Cumque portaverit hircus omnes iniquitates eorum in terram solitariam, et dimissus fuerit in deserto,

23. revertetur Aaron in tabernaculum testimonii, et depositis vestibus, quibus prius indutus erat cum intraret sanctuarium, relictisque ibi,

24. lavabit carnem suam in loco sancto, indueturque vestibus suis. Et postquam egressus obtulerit holocaustum suum ac plebis, rogabit tam pro se quam pro populo:

25. et adipem, qui oblatus est pro peccatis, adolebit super altare:

26. ille vero, qui dimiserit caprum emissarium, lavabit vestimenta sua et corpus aqua, et sic ingredietur in castra.

27. Vitulum autem et hircum, qui pro peccato fuerant immolati, et quorum sanguis illatus est in sanctuarium, ut expiatio compleretur, asportabunt foras castra, et comburent igni tam pelles quam carnes eorum ac fimum: (*Heb. 13, 11.*)

28. et quicumque combusserit ea, lavabit vestimenta sua et carnem aqua, et sic ingredietur in castra.

29. Eritque vobis hoc legitimum sempiternum: Mense septimo, decima die mensis, adligetis animas vestras, nullumque opus facietis, sive indigena, sive advena, qui peregrinatur inter vos. (*Infr. 23, 27.*)

30. In hac die expiatio erit vestri, atque mundatio ab omnibus peccatis vestris: coram Domino mundabimini:

31. sabbatum enim requietionis est, et affligetis animas vestras religione perpetua.

32. Expiabit autem sacerdos, qui unctus fuerit, et ejus manus iniunctae sunt, ut sacerdotio fungatur pro patre suo: indueturque stola lineae et vestibus sanctis,

33. et expiabit sanctuarium et tabernaculum testimonii atque altare, sacerdotes quoque et universum populum.

chami ludu, pośród którego się znajdowała, w ciągu roku popełnionemu zdawała się jakby splugawioną.—*Ofiaruję kozła żywego.* Owego wypuszczalnego (w. 8), nie zabijając go, ale stawiając go przed Panem, t. j. przybytkiem.

21. *Przeklinając głowę jego.* T. j. iżby kara należąca grzechom ludu przeszła na niego.—*Na puszcza.* Gdzieby był pożarty od zwierząt, i tym sposobem stał się ofiarą błagalną za lud, i karę jego grzechów poniosł.

23. *Wróci się Aaron do przybytku.* Przy wypuszczaniu bowiem kozła był zewnątrz, t. j. przy sieni przybytku.

24. *Omyje ciało swe.* T. j. całego siebie, iżby to omycie było godłem dostąpienia czystości przez ten obrzęd oczyszczenia.—*Na miejscu świętem.* W sieni przybytku, u umywalni, czyli morza miedzianego.—*Oblecze się w szaty swe.* Arcykapłańskie; albowiem odtąd już uroczystość ta była wesołą, z obrzędem oczyszczenia skończyły się i oznaki żałoby.

21. a włożywszy obiedwie ręce na głowę jego, niechaj wyzna wszystkie nieprawości synów Izraelowych, y wszystkie występki y grzechy ich: które mi przeklinając głowę jego, wypuści go przez człowieka nagotowanego na puszcza.

22. A gdy zanieśie kozłem wszystkie nieprawości ich do ziemie pustej, a będzie puszczon na pustynią,

23. wróci się Aaron do przybytku świadectwa, a złożywszy szaty, w które pierwszy był obleczony, gdy wchodził do świątnice, y tam ie zostawiwszy,

24. omyje ciało swe na miejscu świętym, y oblecze się w szaty swe. Y potem gdy wyszedszy ofiaruje całopalenie swoje y pospółstwa, będzie się modlił tak za się iako y za lud:

25. a lów który iest ofiarowany za grzechy, spali na ołtarzu:

26. on zaś który wypuści kozła wypuszczalnego, omyje szaty swe y ciało wodą, y tak wnidzie do obozu.

27. A cielca y kozła które za grzech były ofiarowane, y których krew wniesiona iest do świątnice, aby się wykonało oczyszczenie, wyniosą precz za obóz, y spalą ogniem, tak skóry iako mięso ich y gnój ich.

28. A ktobykolwiek ie spalił, wymyje szaty swe y ciało wodą, y tak wnidzie do obozu.

29. Y będzie wam to za ustawę wieczną: Mieśiąca siódmego, dziesiątego dnia miesiąca trapić będziecie dusze wasze, y żadney roboty czynić nie będziecie, bądź obywatel, bądź przychodzień, który gościem iest między wami.

30. Tego dnia będzie oczyszczenie wasze y ochędożenie od wszystkich grzechów waszych: przed Panem będziecie oczyszczeni.

31. Bo Szabat odpocznienia iest, y trapić będziecie dusze wasze ustawą wieczną.

32. A oczyścić będzie kapłan, który iest pomazany, y którego ręce są poświęcone, aby kapłański urząd sprawował miasto oycy swego: a oblecze się w szatę lnianą y w odzienie święte,

33. y oczyści świątnicę, y przybytek świadectwa, y ołtarz, kapłany też y wszystkie lud.

26. *Omyje.* Dla zmycia z siebie nieczystości prawnej, jaką zciągnął przez dotknięcie się kozła, tyłu grzechami i przekleństwami obciążonego.

27. *Wyniosą precz za obóz.* Dla przyczyny, o której wyż. r. 4, 12.

28. *A ktobykolwiek je spalił.* Ktokolwiek z ludu, któremu to było zlecono; gdyż to palenie nie należało do kapłanów.

29. *Trapić będziecie dusze wasze.* Już poszcząc, już innym sposobem martwiąc siebie.

31. *Bo Szabat odpocznienia iest.* Hebr. *szabat szabat*, lub *odpoczynek odpoczynku*, t. j. najzupełniejsze odpocznienie; przeto nie godziło się w to święto przyrządzać pokarmy, kiedy w inne święta nie było to wzbronione, jak się okaz z r. 23, 27.

32. *Kapłan który pomazany.* Arcykapłan,

34. Eritque vobis hoc legitimum sempiternum, ut oretis pro filiis Israel, et pro cunctis peccatis eorum semel in anno. Fecit igitur, sicut praeceperat Dominus Moysi.

34. Y będzie wam to za ustawę wieczną, abyście się modlili za syny Izraelowe y za wszystkie grzechy ich raz w rok. Uczynił tedy Moyses, iako mu Pan był przykazał.

CAPUT XVII.

ROZDZIAŁ 17.

O składaniu ofiar nie gdzie indziej, jeno w przybytku.

1. Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens: 2. Loquere Aaron et filiis ejus, et cunctis filiis Israel, dicens ad eos: Iste est sermo, quem mandavit Dominus, dicens:

3. Homo quilibet de domo Israel, si occiderit bovem aut ovem, sive capram in castris vel extra castra,

4. et non obtulerit ad ostium tabernaculi oblationem Domino, sanguinis reus erit: quasi si sanguinem fuderit, sic peribit de medio populi sui.

5. Ideo sacerdoti offerre debent filii Israel hostias suas, quas occident in agro, ut sanctificentur Domino ante ostium tabernaculi testimonii, et immolent eas hostias pacificas Domino.

6. Fundetque sacerdos sanguinem super altare Domini ad ostium tabernaculi testimonii, et adolebit adipem in odorem suavitatis Domino:

7. et nequaquam ultra immolabunt hostias suas daemonibus, cum quibus fornicati sunt. Legitimum sempiternum erit illis et posteris eorum.

8. Et ad ipsos dices: Homo de domo Israel, et de advenis, qui peregrinantur apud vos, qui obtulerit holocaustum sive victimam,

9. et ad ostium tabernaculi testimonii non adduxerit eam, ut offeratur Domino, interibit de populo suo.

10. Homo quilibet de domo Israel, et de advenis qui peregrinantur inter eos, si comederit sanguinem obfirmabo faciem meam contra animam illius, et disperdam eam de populo suo,

11. quia anima carnis in sanguine est: et ego dedi illum vobis, ut super altare in eo expietis pro animabus vestris, et sanguis pro animae piaculo sit.

12. Idcirco dixi filiis Israel: Omnis anima ex vobis non comedet sanguinem, nec ex advenis, qui peregrinantur apud vos.

34. *Abyście się modlili.* Wy, o arcykapłani przyszli. Sami bowiem tylko Arcykapłani mogli odbywać obrzęd oczyszczenia, i uroczyste modlić się w tym dniu.

R. 17.—3. *Zabije wołu albo owcę.* Mysł ta: ktobykolwiek zabił i ofiarował wołu, owcę lub kozę nie w przybytku, winien jest śmierci; za to, że będąc laikiem, sprawuje urząd kapłański, i że czyni to nie w miejscu przeznaczonem na ofiary. Jednakże za szczególnem natchnieniem Boga niektórzy składali ofiary po za przybytkiem. Tak uczynił Manne (Jud. 13, 19), Samuel (I. Reg. 7, 9), Dawid (II. Reg. 24, 18), Eliasz (III. Reg. 18, 36).

4. *Krwie winien będzie.* Śmiercią niech będzie ukarany od sędziego, jeżeli rzecz wyjdzie na jaw; jeżeli zostanie tajemną, Boga będzie miał mścicielem. *Jakoby krew wylał.* Będzie ukarany śmiercią jak zabójca. Z powodu tego prawa Izraelci wypowiedzieli wojnę Rubeni-

1. Y mówił Pan do Moyśesa, mówiąc:

2. Mów Aaronowi y synóm jego, y wszystkim synóm Izraelowym mówiąc do nich: Ta jest mowa, którą Pan rozkazał, mówiąc:

3. Każdy człowiek z domu Izraelowego, ieśli zabije wółu albo owcę, albo kozę, w obozie albo za obozem,

4. a nie ofiaruje u drzwi przybytku ofiary Panu, krwie winien będzie: iakoby krew wylał, tak zginie z pośrodku ludu swego.

5. Przetóż kapłanowi ofiarować mają synowie Izraelowi ofiary swe, które zabiją na polu, aby były poświęcone Panu przeddrzwiami przybytku świadectwa, a niech ie ofiarują za ofiary zapokojne Panu.

6. Y wyleie kapłan krew na ołtarz Pański u drzwi przybytku świadectwa, y spali łóy na wonność wdzięczności Panu.

7. a żadną miarą więcej nie będą ofiarować ofiar swych czartóm z któremi cudzołożyli. Ustawa wieczna będzie im, y potomkom ich.

8. Y do nich rzeczesz: Człowiek z domu Izraelowego y z przychodniów którzy gościami są u was, który ofiaruje całopalenie albo ofiarę,

9. a do drzwi przybytku świadectwa nie przywiedzie ię, aby była ofiarowana Panu: zginie z ludu swego.

10. Człowiek każdy z domu Izraelowego y przychodniów którzy gościami są między nimi, ieśliby iadł krew, zatwardzę twarz moję przeciw duszy jego, y wygubię ią z ludu ię,

11. bo dusza ciała we krwi iest: a iam ią dał wam, abyście nią na ołtarzu oczyszciali za dusze wasze, a krew była na oczyszczenie dusze.

12. Przetóż żem rzekł synóm Izraelowym: żadna dusza z was nie będzie iadła krwi, ani z przychodniów którzy gościami są u was.

tom, którzy wystawili byli inny ołtarz. (Jos. 22, 12).

5. *Przetóż.* Żeby nie stali się winnymi śmierci.—*Które zabiją na polu.* Które obyczajem innych narodów, zwykli zabijać i ofiarowywać na polu, i to nie Bogu, lecz czartom, jak się mówi w w. 7. Albo, któreby inaczej zabijali i ofiarowali na polu, ieśliby prawo tego nie zabraniało.—*Aby były poświęcone.* Ofiarowane.—*Za ofiary zapokojne.* Pod zapokojnemi rozumieją się tu i ofiary za grzech i na całopalenie.

6. *Krew na ołtarz.* Na około ołtarza, jak pow. r. 3, 2.

7. *Z któremi cudzołożyli.* Do których przyłgnęli. Pod imieniem cudzołóstwa bardzo często w Piśmie S. oznacza się bałwochwalstwo. Ztąd się okazuje, iż żydzi, gdy jeszcze mieszkali w Egipcie, czcili bałwany i ofiary składali czartom. To samo widać i z Ezech. r. 16, 22.

10. *Z przychodniów.* Z prozelitów nawróconych do judaizmu.—*Którzy gościami są.* Którzy mieszkają.—

13. Homo quicumque de filiis israel, et de advenis, qui peregrinantur apud vos, si venatione, atque aucupio ceperit feram vel avem, quibus vesci licitum est, fundat sanguinem ejus, et operiat illum terra.

14. Anima enim omnis carnis in sanguine est, unde dixi filiis Israel: Sanguinem universae carnis non comedetis, quia anima carnis in sanguine est: et quicumque comederit illum, interibit. (*Gen. 9, 4. Supr. 7, 26.*)

15. Anima, quae comederit morticinum, vel captum a bestia, tam de indigenis quam de advenis, lavabit vestimenta sua et semetipsum aqua, et contaminatus erit usque ad vesperum: et hoc ordine mundus fiet.

16. Quodsi non laverit vestimenta sua et corpus, portabit iniquitatem suam.

13. Człowiek którykolwiek z synów Izraelowych, y z przychodniów którzy gościmi są u was, jeśli łowem albo ptasznictwem uchwyci zwierza albo ptaka, które się jeść godzi: niechaj wyleje krew z niego, a okryje ją ziemią.

14. Dusza bowiem każdego ciała we krwi jest: przetoż rzekł synom Izraelowym: krwi wszelkiego ciała jeść nie będziecie, bo dusza ciała we krwi jest: a ktokolwiekby ją jadł, zginie.

15. Dusza któraby jadła zdechlinę albo co uchwyconego od bestii, tak z obywatelów iako y z przychodniów, omyje szaty swe, y sam siebie wodą, y nieczysty będzie aż do wieczora, y tym porządkiem stanie się czystym.

16. Lecz jeśli nie omyje szat swych y ciała, poniesie nieprawość swoją.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 17. w. 14. *Dusza każdego ciała we krwi jest.* Duszą tu zowie, żywot ten, którym żyje ciało: bo żywot ten cielesny, najwięcej jest we krwi którą żyje ciało: i przetoż też w Żydowskim, *Deut. 12.* mówi, krew jest dusza, to jest, ma w sobie duszę, albo żywot ciała. A tenci żywot kończy się śmiercią. O téjże duszy mówił Apostoł w dziejach, *Cap. 20.* Nie czynię dusze mojej droższej niż mnie. Kędy pokazuje, iż był gotów umrzeć za Ewangelią S. Znaczy też dusza w człowieku, już nie ten żywot hydłętom podobny, który śmiercią się kończy, ale Ducha który po śmierci zostaje, a ten może być bez krwi i bez ciała, bo jest nieśmiertelny, jako masz *Gen. 2,* i ten bywa niesiony od Aniołów na łono Abrahamowe, u *Luc. 16* i o tem rzekł Pan: Dzisiaj będziecie ze mną w raju. u *Luc. 23.* i ten Pan Chrystus na krzyżu w ręce Bogu ojcu oddał, *August. q. 57, sup. Lev.* Aleć téj dusze Nowochrześcijcy niechcą, wolą onę bydłą, która umiera.

CAPUT XVIII.

ROZDZIAŁ 18.

O przeszkodach do małżeństwa, i o grzechach przeciwko czystości.

1. Locutus est Dominus ad Moysen, dicens:
2. Loquere filiis Israel, et dices ad eos: Ego Dominus Deus vester!

3. Juxta consuetudinem terrae Aegypti, in qua habitastis, non facietis: et juxta morem regionis Chanaan, ad quam ego introducturus sum vos, non ageris, nec in legitimis eorum ambulabitis.

4. Facietis judicia mea, et praecepta mea servabitis, et ambulabitis in eis. Ego Dominus Deus vester.

5. Custodite leges meas atque judicia, quae faciens homo, vivet in eis. Ego Dominus. (*Ezech: 20, 11. Rom. 10, 5. Gal. 3, 12.*)

6. Omnis homo ad proximam sanguinis sui non accedet, ut revelet turpitudinem ejus. Ego Dominus.

Zatwardzę twarz moję. Bardzo będę rozgniewany: tak i niż. r. 20, 3.

11. *Bo dusza ciała we krwi jest.* Głównie zależy na krwi; bez której zwierze żyć nie może. *Gen. 9, 4. P. Wujka, w. 14.*

13. *Okryje ją ziemią.* Przyczyna tego jest ta, aby zwierzęta krwi nie lizali.

15. *Omyje szaty swe.* Jeśli przez niewiadomość to uczynił (jeżeli bowiem rozmyślnie to jadł, ciężej ma być karany). Nadto jeszcze złoży ofiarę przepisaną, w r. 4, 27, etc.—*Tym porządkiem.* Przez te obrządki.

16. *Poniesie nieprawość swoją.* Odniesie karę za swą nieprawość i nieposłuszeństwo.

R. 18.—3. *Ani w ustawach ich chodzić będziecie.*

1. Rzekł Pan do Moyszesza, mówiąc:

2. Mów synom Izraelowym: y rzeczesz do nich: Ja Pan Bóg wasz:

3. Według obyczaju ziemi Egypcyjskiej y którejście mieszkali, czynić nie będziecie: y według obyczaju ziemi Chanaaneyjskiej, do której ja was wprowadzę, nie będziecie czynić, ani w ustawach ich chodzić będziecie.

4. Czynić będziecie sady moje y przykazania mego strzedz, y chodzić w nim będziecie: ja Pan Bóg wasz.

5. Strzeżcie praw moich y sądów, które człowiek pełniać żyć będzie w nich. Ja Pan.

6. Żaden człowiek do bliskiej krwi swej nie przystąpi, aby odkrył sromotę jej. Ja Pan.

Nie naśladowajcie pogan w ich ustawach i obrządkach, któremi oddają cześć bałwanom i czartom.

4. *Sądy moje.* Przepisy sądowe, które określają co jest sprawiedliwem i uczciwem w stosunkach z bliźniemi.—*Przykazania.* Obrządkowe, któremi należycie cześć mi oddawajcie.

5. *Żyć będzie w nich.* Zachowującego te prawa ndarują długiem i szczeliwem życiem.

6. *Do bliskiej krwi swej.* Stosownie do praw, które tu są postanowione.—*Abym odkrył sromotę jej.* Sromotą zowią się tu nieprzystojne członki, a więc odkryć sromotę niewiasty, jest to z nią spółkować cieleśnie, czy to w małżeństwie, czy nie.—*Ja Pan.* Który to wam przykazuje, a któremu winniście posłuszeństwo.

7. Turpitudinem patris tui et turpitudinem matris tuae non discooperies: mater tua est: non revelabis turpitudinem ejus.

8. Turpitudinem uxoris patris tui non discooperies: turpitude enim patris tui est.

9. Turpitudinem sororis tuae ex patre, sive ex matre, quae domi vel foris genita est, non revelabis.

10. Turpitudinem filiae filii tui vel neptis ex filia non revelabis: quia turpitude tua est.

11. Turpitudinem filiae uxoris patris tui, quam peperit patri tuo, et est soror tua, non revelabis.

12. Turpitudinem sororis patris tui non discooperies: quia caro est patris tui.

13. Turpitudinem sororis matris tuae non revelabis, eo quod caro sit matris tuae.

14. Turpitudinem patrui tui non revelabis, nec accedes ad uxorem ejus, quae tibi affinitate conjungitur.

15. Turpitudinem nurus tuae non revelabis, quia uxor filii tui est, nec discooperies ignominiam ejus.

16. Turpitudinem uxoris fratris tui non revelabis, quia turpitude fratris tui est.

17. Turpitudinem uxoris tuae et filiae ejus non revelabis. Filiam filii ejus, et filiam filiae illius non sumes, ut reveles ignominiam ejus: quia caro illius sunt, et talis coitus incestus est.

18. Sororem uxoris tuae in pellicatum illius non accipies, nec revelabis turpitudinem ejus adhuc illa vivente.

19. Ad mulierem, quae patitur menstrua, non accedes, nec revelabis foeditatem ejus.

20. Cum uxore proximi tui non coibis, nec seminis commistione maculaberis.

21. De semine tuo non dabis, ut consecratur

7. Sromoty oycy twego, y sromoty matki twéy nie odkryjesz: matka twoia iest, nie odkryjesz sromoty iéy.

8. Sromoty żony oycy twego nie odkryjesz: bo sromota oycy twego iest.

9. Sromoty siostry twéy z oycy abo z matki, która w domu, abo gdzie indziej urodzona iest, nie odkryjesz.

10. Sromoty córki syna twego, abo wnuczki z córki twéy nie odkryjesz, bo sromota twoia iest.

11. Sromoty córki żony oycy twego, która urodziła oycu twemu, a iest siostra twoia, nie odkryjesz.

12. Sromoty siostry ojca twego nie odkryjesz: bo ciało iest oycy twego.

13. Sromoty siostry matki twéy nie odkryjesz, przeto że ciało iest matki twoiéy.

14. Sromoty stryja twego nie odkryjesz, ani przystąpisz do żony jego, która cię powinowactwem dosięga.

15. Sromoty niewiastki twoiéy nie odkryjesz, bo iest żona syna twego: ani odkryjesz sromoty iéy.

16. Sromoty żony brata twego nie odkryjesz, bo sromota brata twego iest.

17. Sromoty żony twéy y córki iéy nie odkryjesz. Córki syna iéy, y córki córki iéy nie weźmiesz, abyś miał odkryć sromotę iéy: bo ciało iéy są, a takie złączenie kazirédztwo iest.

18. Siostry żony twéy na nałożnictwo przy niéy nie weźmiesz, ani odkryjesz sromoty iéy, póki jeszcze ona żywa.

19. Do niewiasty która ciérpi przyrodzoną chorobę, nie przystąpisz, ani odkryjesz sprośności iéy.

20. Z żoną bliźniego twego spać nie będziesz, ani się naśienia zmieszaniem splugawisz.

21. Z naśienia twego nie dasz aby ie ofiarowano

7. *Sromoty ojca twego.* Zabrania się małżeństwo i spółkowanie z ojcem i matką; dawniej bowiem niektórzy z pogan łączyli się z ojcem lub matką, przeciw przyrodzonemu uszanowaniu ku osobom tego rodzaju.

8. *Żony ojca twego.* Z macochą twoją nie będziesz spółkował. — *Bo sromota ojca twego jest.* Hebr., *nagość bowiem ojca twego jest.* Jak gdyby rzekł. Obnażył ją i poznał ojciec twój; a więc bardzo nie przystoi, obyś ty ją poznał.

9. *Siostry twéy z ojca, albo z matki.* T. j. która ma jednego z tobą ojca, lecz inną matkę, albo jedną matkę, a nie jednego ojca. — *Która w domu, albo gdzie indziej urodzona jest.* Jaką jest ta, którą matka z pierwszego męża urodziła. Jak gdyby rzekł. Przyrodnią siostrę, choćby po za domem się urodziła, żaden nie ma pojmovać za żonę.

10. *Bo sromota twoja jest.* T. j. bo wnuczka w prostéj linii od ciebie pochodzi, i przeto za jedno z tobą się uważa, tak, iż odkrywając jéj sromotę, razem i twoję odkrywiesz.

11. *Córki żony ojca twego.* Córki macochy twéj, która jest względem ciebie jakby przyrodnią siostrą, nie pojmysz w małżeństwo, nie uznasz jéj cielesnie.

12. *Siostry ojca twego.* Ciotki twojej. — *Ciało jest ojca twego.* Bo krewna ojca twego, i pochodzi od jedynychże rodziców, a więc od tegoż ciała co i ojciec twój.

14. *Sromoty stryja twego nie odkryjesz.* T. j. iżbyś miał z żoną jego się żenić, po śmierci jego. W starym

zakonie małżeństwo było wzbronione z ciotką, ze stryjem zaś nie; przyczyna tego ta, że, ponieważ mąż jest głową żony; jeśliżby wnuk pojął za żonę swoją ciotkę, taby musiała podlegać swojemu wnukowi; w drugim zaś przypadku, wnuczka ulega stryjowi, co już mniej sprzeciwia się przystojności.

15. *Niewiastki.* Synowej.

16. *Sromoty żony brata twego.* Wyjąwszy, jeżeli brat umiera bezdzietnym; wtedy bowiem obowiązany był brat pojąć sobie za żonę bratową swoją owdowiałą, jak się to nakazuje. (Deut. 25, 5).

17. *Żony twéy i córki jéj.* Tak, iż ani współcześnie, ani jedną po drugiej za żonę brać nie możesz. — *Bo ciało jéj jest.* Bo blizką krwią złączone są z żoną twoją, a przeto nieprzystojna jest rzecz.

18. *Siostry żony twéj.* Zabrania się tu pojmovać za żonę razem dwie siostry: chociaż wprzód było to dozwoloném, jak widać z przykładu Jakóba. — *Na nałożnictwo przy niéj.* W tekście Hebr. przydano: *ku utrapieniu jéj*, gdyż z tego powodu łatwo powstałaby zawzięć i niezgoda pomiędzy siostrami. — *Póki jeszcze ona żywa.* Gdyż po śmierci, wdowcy mogli wchodzić w związki małżeńskie z siostrami swych żon.

21. *Balwanowi Moloch.* Bożkowi Ammonitów, na cześć którego palono dzieci, albo przynajmniej przeprowadzano je przez ogień. — *Ani splugawisz imienia Boga twego.* Byłoby to bowiem wżgardą i niesławą dla mnie, jeśliżbyś mnie opuściwszy, czcił bałwany czcią tak bezedną.

idolo Moloch, nec pollues nomen Dei tui. Ego Dominus. (*Infr. 20, 2*).

22. Cum masculo non commiscearis coitu femineo, quia abominatio est. * (*Infr. 20, 16*).

23. Cum omni pecore non coibis, nec macula-beris cum eo. Mulier non succumbet jumento, nec miscebitur ei: quia scelus est. * (*Infr. 20, 16*).

24. Nec polluamini in omnibus his, quibus contaminatae sunt universae gentes, quas ego ejiciam ante conspectum vestrum,

25. et quibus polluta est terra: cujus ego sceleram visitabo, ut evomat habitatores suos.

26. Custodite legitima mea atque judicia, et non faciatis ex omnibus abominationibus istis, tam indigena quam colonus, qui peregrinatur apud vos.

27. Omnes enim execrationes istas fecerunt accolae terrae, qui fuerunt ante vos, et polluerunt eam.

28. Cavete ergo, ne et vos similiter evomat, cum paria feceritis, sicut evomit gentem, quae fuit ante vos.

29. Omnis anima, quae fecerit de abominationibus his quippiam, peribit de medio populi sui.

30. Custodite mandata mea. Nolite facere quae fecerunt hi, qui fuerunt ante vos, et ne polluamini in eis. Ego Dominus Deus vester.

bałwanowi Moloch, ani splugawisz imienia Boga twego. Ja Pan.

22. Z mężczyzną nie łączysz się złączeniem niewieścim: bo brzydkość iest.

23. Z żadnym bydłciem nie łączysz się, ani się z nim splugawisz. Niewiasta niech niepodlega bydłciu, ani się łączy z nim: bo haniebna złość iest.

24. Ani się plugawicie temi wszystkimi rzeczami, któremi się splugawili wszyscy narodowie, które ia wyrzucę przed obliczem waszym,

25. y któremi iest splugawiona ziemia, której ia złości nawiedzę aby wyrzuciła obywatele swoje.

26. Strzeżcie ustaw moich y sądów, a nie czynicie ze wszech tych brzydkości, tak obywatel iako mieszkanięc który gościem iest u was.

27. Abowiem te wszystkie brzydkości czynili obywatele ziemię, którzy byli przed wami, y splugawili ia.

28. Przetóż strzeżcie aby y was także nie wyrzuciła, gdybyście tym podobne rzeczy czynili, iako wyrzuciła naród który był przed wami.

29. Wszelka dusza któraby co uczyniła z tych brzydliwosci, zginie z pośrodku ludu swego.

30. Strzeżcież mandatów moich. Nie czynicie co czynili ci, co przed wami byli, a nie plugawicie się w nich. Ja Pan Bóg wasz.

CAPUT XIX.

ROZDZIAŁ 19.

O rozmaitych przykazaniach, ściągających się do sądów i obyczajów.

1. Locutus est Dominus ad Moysen, dicens:

2. Loquere ad omnem coetum filiorum Israel, et dices ad eos: Sancti estote, quia ego sanctus sum, Dominus Deus vester. (*Supr. 11, 44. I. Pet. 1, 16*).

3. Unusquisque patrem suum, et matrem suam timeat. Sabbata mea custodite. Ego Dominus Deus vester.

4. Nolite converti ad idola, nec deos conflatiles faciatis vobis. Ego Dominus Deus vester.

5. Si immolaveritis hostiam pacificorum Domino, ut sit placabilis,

6. eo die quo fuerit immolata comedetis eam, et die altero: quidquid autem residuum fuerit in diem tertium, igne comburetis:

7. si quis post biduum comederit ex ea, profanus erit, et impietatis reus:

8. Portabique iniquitatem suam, quia sanctum Domini polluit, et peribit anima illa de populo suo.

23. *Bo haniebna złość jest.* Nie tylko jest to obrzydliwość, ale i zbrodnia wielce hańbiąca. I z takich złączeń mogą się rodzić potwory.

25. *Złości nawiedzę.* Karać będę.

26. *Tak obywatel, jako mieszkanięc.* Mieszkańcem tu zowie się ten z obcych narodów, kto przechodzi pod prawa Izraelitów, i pomiędzy nimi mieszka.

28. *Wyrzuciła.* Mówi tu proroco o czasie przyszłym, iakby o przeszłym; myśl więc ta: rychło i niezawodnie wyrzuci od siebie. Mówi się tu przenośnie o ziemi, że wyrzuci z siebie, iakby nie mogąc znieść na sobie skazonych obyczajów i bezbożności mieszkańców. Tak w ks. Mądrości r. 5, 23. *Oburzy się na nie woda morska.*

1. Rzekł Pan do Moyżesza, mówiąc:

2. Mów do wszego zgromadzenia synów Izraelowych, y rzeczesz do nich: Świętymi bądźcie, bom ia Święty iest Pan Bóg wasz.

3. Każdy się bój oyca swego y matki swęy. Sabbatów moich strzeżcie. Ja Pan Bóg wasz.

4. Niezwracaycie się do bałwanów, ani bogów litych sobie czynicie. Ja Pan Bóg wasz.

5. Jeśli ofiarować będziecie ofiarę zapokojną Panu, aby była ubłagalna:

6. tegoż dnia którego będzie ofiarowana, będziecie ia iść y dnia drugiego: A cokolwiek zostanie do dnia trzeciego, ogniem spalicie.

7. Jeśli kto po dwu dniu będzie iadł z nięy, przeklęty będzie, y winien niebożności.

8. Y poniesie nieprawość swoię, bo święte Pańskie pomazał, y zginie dusza ona z ludu swego.

R. 19. *Świętymi bądźcie.* Wolnymi od wszelkiej nieczystości ciała i ducha, od wszelkiego grzechu, i winy legalnej.

3. *Bój. Czcij.*

4. *Bogów litych.* Jestto Synekdocha; albowiem pod imieniem litych, rozumieją się tu wszelkie bałwany kute i rzeźbione.

5. *Aby była ubłagalna.* Aby Pan dał się wysłuchać, i był dla was ubłagany.

7. *Winien niebożności.* Bo naruszył to prawo obyczajowe, postanowione od Boga.

8. *Zginie.* Za wyrokiem sędziego, jeśli rzecz stanie się jawną.

9. cum messueris segetes terrae tuae, non tondebis usque ad solum superficiem terrae: nec remanentes spicas colliges. (*Infr. 23, 29*).

10. Neque in vinea tua racemos et grana deidentia congregabis, sed pauperibus et peregrinis carpenda dimittes. Ego Dominus Deus vester.

11. Non facietis furtum. Non mentiemini, nec decipiet unusquisque proximum suum.

12. Non perjurabis in nomine meo, nec pollues nomen Dei tui. Ego Dominus. (*Exod. 20, 7*).

13. Non facies calumniam * proximo tuo, nec vi opprimes eum. ** Non morabitur opus mercenarii tui apud te usque mane. (* *Eccli 10, 6*. ** *Deut. 24, 14. Tob. 4, 15*).

14. Non maledices surdo, nec coram caeco ponas offendiculum: sed timebis Dominum Deum tuum, quia ego sum Dominus.

15. Non facies quod iniquum est, nec injuste judicabis. Non consideres personam pauperis, nec honores vultum potentis. Juste judica proximo tuo. (*Deut. 1, 17*).

16. Non eris criminator, nec susurro in populo. Non stabis contra sanguinem proximi tui. Ego Dominus.

17. Non oderis fratrem tuum in corde tuo, sed publice argue eum, ne habeas super illo peccatum. (*1. Joan. 2, 11. Eccli. 19, 13. Math. 18, 15*).

18. Non queras ultionem, nec memor eris injuriae civium tuorum. Diliges amicum tuum sicut teipsum. Ego Dominus. (*Math. 5. 43. Rom. 13, 9*).

19. Leges meas custodite. Jumentum tuum non facies coire cum alterius generis animantibus. Agrum tuum non seres diverso semine. Veste, quae ex duobus texta est, non indueris.

20. Homo si dormierit cum muliere coitu seminis, quae sit ancilla etiam nubilis, et tamen pretio non redempta, nec libertate donata: vapulabunt ambo, et non morientur, quia non fuit libera:

9. *Nie będziesz golił.* Nie będziesz zżynał wszystkich a wszystkich kłosów, lecz zostawisz coś dla ubogich.

12. *W imię moje.* Przez imię moje.—*I nie splugawisz imienia Boga twego.* O ile to jest w tobie; albowiem imię Boże samo w sobie znieważone być nie może.

13. *Praca najemnika.* Zapłata pracy.—*Aż do zarania.* Tego samego dnia zapłać mu, bo najemnicy, zwykłe ubodzy, utrzymują się z dnia na dzień.

14. *Nie będziesz złorzeczył głuchemu.* Bo jest bardzo niehumanie rzecz miotać zniewagi na tego, który się bronić nie może.—*Ani przed ślepym.* Może tu jest przenośna, zakazująca dawać złe rady nieumiejętnym i prostodusznym, których łatwo jest w błąd wprowadzić.

15. *Nie patrz na osobę.* W sądzie.—*Ubogiego.* Iżbyś niesprawiedliwą litością zdjęty nie osądził fałszywie.

16. *Nie będziesz stał.* LXX., *nie sprzyściszesz się.*—*Przeciw krwi bliźniego twego.* Iżbyś pomagał tym, którzy niesprawiedliwie go zabijają.

17. *Ale go jawnie karz.* Nie chowaj tajemnej nienawiści; lecz jeśli w czem jesteś pokrzywdzonym, i chcesz dochodzić twego prawa, jawnie u sądu szukaj dla się zadośćuczynienia.—*Abyś nie miał grzechu dla niego.* Czyniąc potajemnie na jego zgubę.

9. A gdy żąć będziesz zboże z ziemi twojej, nie będziesz golił ziemi aż do gruntu: ani pozostałych kłosów zbierzesz.

10. Ani w winnicy twojej gron i jagód upadających zbierzesz, ale ubogim y gościom na zbieranie zostawisz: Ja Pan Bóg wasz.

11. Nie będziecie czynić kradzieży. Nie będziecie kłamać, ani będzie oszukiwał żaden bliźniego swego.

12. Nie będziesz krzywo przysięgał w imię moje, y nie splugawisz imienia Boga twego. Ja Pan.

13. Nie będziesz kładł potwarzy na bliźniego twego, ani go gwałtem ścisniesz. Nie mieszkaj praca najemnika twego u ciebie aż do zarania.

14. Nie będziesz złorzeczył głuchemu, ani przed ślepym nie będziesz kładł zawady: ale się będziesz bał Pana Boga twego, bo ja iest Pan.

15. Nie będziesz czynił nieprawości, ani niesprawiedliwie sądzić będziesz. Nie patrz na osobę ubogiego, ani cził twarzy możnego, sprawiedliwie sądz bliźniemu twemu.

16. Nie będziesz potwarca, ani podszuwaczem między ludem. Nie będziesz stał przeciw krwi bliźniego twego. Ja Pan.

17. Nie miły w nienawiści brata twego w sercu twoim, ale go iawnie karz abyś nie miał grzechu dla niego.

18. Nie szukaj pomsty, ani pamiętać będziesz krzywdy sasiadów twoich. Będziesz miłował przyjaciela twego iako sam siebie. Ja Pan.

19. Praw moich strzećcie. Bydlęcia twego nie spuszcza z bydlęty rodzaju innego. Rółę twoję nie osiewaj rozmaitym nasieniem. Szaty która ze dwu rzeczy iest utkana, nie obleczesz.

20. Człowiek ieśliby spał z niewiastą złączeniem nasienia, któraby była niewolnicą choć na wydaniu ale nie okupioną, ani wolnością darowaną: oboje ubić będą, y nie umrą, ponieważ nie była wolna:

18. *Nie szukaj pomsty.* Nie mścij się krzywdy prywatną powagą, ani też w zamiarze zemsty dochodź jej u sądu.—*Jako sam siebie.* Wyras jako nie oznacza tu równości, ale podobieństwo.—*Ja Pan.* Który to przykazuję, i wymagam tego, jakkolwiek to wam trudnem się wydaje.

19. *Bydlęcia twego.* Prawo to ma być rozumiane tak jak brzm. Muły przeto, które znajdowały się u Hebrajczyków, albo przypadkowo były zrodzone, albo przywiedzione z kąd inąd. Przykazanie to dane było dla tego: 1) że Bóg chciał, aby Izraelici wychowywani byli jak najświęciej podług praw przyrodzenia: spuszczenie zaś bydła nie jednego rodzaju jest przeciw przyrodzeniu; 2) bo nie chciał Bóg, aby gatunki zwierząt były mieszane; 3) żeby Izraelici, patrząc na parzenie się owych zwierząt, nie pobudzali się do ich naśladowania.—*Roli twęj nie osiewaj rozmaitem nasieniem.* Zdaje się iż Bóg chciał przez tę ustawę wrazić Izraelitom prostotę w pokarmach, jedzeniu i w każdej inniej rzeczy. Co się tu mówi o polu, to samo się zaleca i o winnicy. *Deut. 22, 9.*—*Ze dwóch rzeczy jest utkana.* T. j. z wełny i lnu.

20. *Oboje ubić będą.* Hebr.: *mają być smagani rzezieniami ze skóry wołowej.*

21. pro delicto autem suo offeret Domino ad ostium tabernaculi testimonii arietem:

22. orabitque pro eo sacerdos, et pro peccato ejus coram Domino, et repropitiabitur ei, dimitte-
turque peccatum.

23. Quando ingressi fueritis terram, et planta-
veritis in ea ligna pomifera, auferetis praeputia
eorum: poma, quae germinant, immunda erunt vo-
bis, nec edetis ex eis.

24. Quarto autem anno omnis fructus eorum
sanctificabitur laudabilis Domino.

25. Quinto autem anno comedetis fructus, con-
gregantes poma, quae proferunt. Ego Dominus Deus
vester.

26. Non comedetis cum sanguine. Non augura-
bimini, nec observabitis somnia.

27. Neque in rotundum attondebitis comam, nec
radetis barbam.

28. Et super mortuo non incidetis carnem ve-
stram, neque figuras aliquas, aut stigmata facietis
vobis. Ego Dominus.

29. Ne prostituas filiam tuam, ne contaminetur
terra, et impleatur piaculo.

30. Sabbata mea custodite, et sanctuarium meum
metuite. Ego Dominus.

31. Non declinetis ad magos, nec ab ariolis a-
liquid sciscitemini, ut polluamini per eos. Ego Do-
minus Deus vester.

32. Coram cano capite consurge, et honora per-
sonam senis: et time Dominum Deum tuum. Ego
sum Dominus.

33. Si habitaverit advena in terra vestra, et
moratus fuerit inter vos, non exprobetis ei: (*Exod.*
22, 21.)

34. sed sit inter vos quasi indigena, et dilige-
tis eum quasi vosmetipsos: fuistis enim et vos ad-
venae in terra Aegypti. Ego Dominus Deus vester.

35. Nolite facere iniquum aliquid in iudicio, in
regula, in pondere, in mensura.

22. *A będzie mu zaś miłościw.* Tak, iż nie będzie
go karał w tém życiu; a takżeż udzieli mu i swęj łaski,
jeżeli z doskonałą skruczą złoży Bogu ofiarę (w. 21).

23. *Oderzniec jak rzecz nieczystą.* Rzeczą nieczystą
zowie tu owoce pierwszych trzech lat. Chciał Bóg być
czczony przez ten obrzęd, równie jak przez obrzezanie
chłopców. Ztąd Izraelci owoce drzew z pierwszych
trzech lat zwali nieobrzezanemi, t. j. nieczystemi. Owoce
pierwsze jako bardziej wodniste i niestrawne, mniej
są zdrowe od późniejszych.—*Owoce które rodzą.* Owoce,
które wydadzą owe drzewa.

24. *Będzie poświęcony chwalebny Panu.* Owoc czwar-
tego roku będzie poświęcony Panu na chwałę jego, t. j.
będzie ofiarowany kapłanom jak pierwiastki i dziesię-
cina, i przejdzie na ich własność: te więc owoce czwar-
tego roku mogli pożywać tylko kapłani, a nie laicy.

26. *Nie będziecie wróżyć.* Nie będziecie zajmowali
się wróżbiarstwem, albo sztuką czarnoksiężką.

27. *Ani w koło będziecie strzydz włosów.* Wersya
LXX ma: *Nie uczynicie okrągłości z włosów waszych.*
Jeszcze i dzisiaj niektóre narody całą głowę strzygą,
albo gola, zostawiając tylko czub włosów, albo na wierz-
chu głowy, albo na prodzie. Był ten zwyczaj dawny u
pogan, a zwłaszcza u Egipcyan używany, i dla tego Bóg

21. a za występki swój ofiaruje Panu u drzwi
przybytku świadectwa barana:

22. y będzie się kapłan modlił zań, y za grzech
iego przed Panem, a będzie mu zaś miłościw, y
odpuszczony grzech będzie.

23. Gdy wnidziecie do ziemie, y naszczepicie
w nięj drzewa rodzaynego, oderzniecicie iako rzecz
nieczysta: owoce które rodzą przez trzy lata nie-
czyste wam będą, ani ich ieść będziecie.

24. Ale czwartego roku wszelki owoc ich, bę-
dzie poświęcony chwalebny Panu.

25. A piatego roku będziecie ieść owoc pozbie-
rawszy iablka które z siebie daia. Ja Pan Bóg
wasz.

26. Nie będziecie ieść ze krwi. Nie będziecie
wróżyć, y snów nie będziecie przestrzegać.

27. Ani w koło będziecie strzydz włosów, ani
brody golić będziecie.

28. Y za umarłego nie będziecie rzezać ciała
waszego, ani znaków iakich, ani piątna sobie czy-
nić będziecie. Ja Pan.

29. Nie daway na wszeteczność córki twoięy,
aby się nie splugawiła ziemia, y nie napełniła się
grzechem.

30. Sabatów moich strzeżcie, a świątnice moięy
bóycie się. Ja Pan.

31. Nie skłaniaycie się do czarowników, ani się
wieszczków ni ocz pytaycie, abyście się przez nie
splugawili. Ja Pan Bóg wasz.

32. Przed głową sędziwa powstań, a czei oso-
bę starego: a bój się Pana Boga twego. Jam iest Pan.

33. Będzieli przychodzień mieszkał w ziemie wa-
szęy, a będzie przebywał między wami: nie uragay-
cie mu:

34. ale niech będzie między wami iako obywa-
tel: y będziecie go miłować iako sami siebie: bo-
ście y wy byli przychodniami w ziemi Egypskięy.
Ja Pan Bóg wasz.

35. Nie czynicie nie przewrotnego w sądzie, w pra-
widle, w wadze, y w mierze.

zabronił go Izraelitom.—*Ani brody golić będziecie.*
Jakby mówił: Strzydz pozwalam lecz golić zupełnie
zabraniam. Zdaje się, że tak Bóg przykazał dla tego, iżby
widoczną była broda, która jest oznaką mękości.

28. *Nie będziecie rzezać ciała waszego.* Zwyczaj ten
był u pogan, iż na cześć umarłych, i na znak żałoby
po nich, nacinali sobie niektóre części ciała albo czynili
rozmaite piątna rozpalonem żelazem, lub atramentem
i t. p. na cześć bogów; i tych znaków żadną sztuką
nie można było zniszczyć. (Deut. 14, 1, i III. Reg. 18, 28).

30. *Sabatów moich strzeżcie.* Szabat tu wzięty jest
za każde święto.—*Świątnicy mojęy bóycie się.* Z usza-
nowaniem do nięj przychodźcie, będąc czystymi, i nie
z próżnej ciekawości.

31. *Do czarowników.* Którzy wchodzą w umowę wy-
rażną lub domyslną z czartem.—*Wieszczków.* Wieszcz-
kami właściwie zowią się ci, którzy z ofiar zabitych
wróżą o przyszłości.

32. *A bój się Pana Boga.* Przykazującego okazywać
uszanowanie dla starszych.

33. *Przychodzień.* Obreżany, prozelita.

35. *W prawidło.* T. j. którym mierzycie, jakim jest
łokieć, jakby rzekł: Sprawiedliwej miary używajcie w mie-
rzeniu.

36. Statera justa, et aequa sint pondera, justus modius, aequusque sextarius. Ego Dominus Deus vester, qui eduxi vos de terra Aegypti.

37. Custodite omnia praecepta mea, et universa judicia, et facite ea. Ego Dominus.

CAPUT XX.

O karze śmierci na ofiarujących bałwanom,

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

2. Haec loqueris filiis Israel: Homo de filiis Israel, et de advenis, qui habitant in Israel, si quis dederit de semine suo idolo Moloch, morte moriatur: populus terrae lapidabit eum. (*Supr. 18. 21.*)

3. Et ego ponam faciem meam contra illum: succidamque eum de medio populi sui, eo quod dederit de semine suo Moloch, et contaminaverit sanctuarium meum, ac polluerit nomen sanctum meum.

4. Quodsi negligens populus terrae, et quasi parvipendens imperium meum, dimiserit hominem, qui dedit de semine suo Moloch, nec voluerit eum occidere:

5. ponam faciem meam super hominem illum, et super cognationem ejus, succidamque et ipsum, et omnes qui consenserunt ei, ut fornicaretur cum Moloch, de medio populi sui.

6. Anima, quae declinaverit ad magos et ariolos, et fornicata fuerit cum eis, ponam faciem meam contra eam, et interficiam illam de medio populi sui,

7. Sanctificamini et estote sancti, quia ego sum Dominus Deus vester.*

8. Custodite praecepta mea, et facite ea. Ego Dominus qui sanctifico vos.* (*1. Petr. 1, 16.*)

9. Qui maledixerit patri suo aut matri, morte moriatur: patri, matrique maledixit, sanguis ejus sit super eum. (*Exod. 21, 17.*)

10. Si moechatus quis fuerit cum uxore alterius, et adulterium perpetraverit cum conjuge proximi sui, morte moriantur et moechus et adultera. (*Deut. 22, 22. Joan. 8, 5.*)

11. Qui dormierit cum noverca sua, et revelaverit ignominiam patris sui, morte moriantur ambo: sanguis eorum sit super eos.

12. Si quis dormierit cum nuru sua, uterque moriatur, quia scelus operati sunt: sanguis eorum sit super eos.

36. Równie niech będą gwichty. Hebr. równe niech będą kamienie. Tych bowiem wag używano dawniej. Prov. 16, 11.

R. 20.—2. Bałwanowi Moloch. Patrz wyż. 18, 21.—Lud ziemie. Pospółstwo.

3. Wytnę go. Rozumie się, jeżeli sędziowie zaniebają go ukarać, ukamionować, o czém wyraźniej w w. 4 i nast.—Splugawił świątnię moje. Uważał ją jakby za spługawioną, zaniedbując obrzędy mojej Religii, i przenosząc nad nie zabobony pogańskie.

5. Stawię twarz swą. Rozgniewam się.

36. Szale sprawiedliwe, y równie niech będą gwichty, sprawiedliwy korzec, y kwarty sprawiedliwe. Ja Pan Bóg wasz, którym was wywiódł z ziemi Egypcijskiej.

37. Strzeżcież wszego przykazania mego y wszelch sądów, a czyńcie ie. Ja Pan.

ROZDZIAŁ 20.

na czarowników, na znieważycieli rodziców.

1. Y mówił Pan do Moyszesza, mówiąc:

2. To powiesz synóm Izraelowym: Człowiek z synów Izraelowych, y z przychodniów którzy mieszkają w Izraelu, ieśliby który dał z nasienia swego bałwanowi Moloch, śmiercią niech umrze: lud ziemie ukamionuje go.

3. A ja stawię twarz moję przeciwko iemu: y wytnę go z pośrodku ludu iego, przeto że dał z nasienia swego Moloch, y spługawił świątnię moję, y zmazał święte imię moie.

4. A ieśliby lud ziemie, niedbając y iakoby lekce poważając rozkazanie moie, wypuścił człowieka, który z nasienia swego dał Moloch, aniby go chciał zabić,

5. stawię twarz swą przeciw onemu człowiekowi y przeciw powinowactwu iego, y wytnę y samego y wszystkich którzy mu przyzwolili aby cudzołożył z Moloch, z pośrodku ludu iego.

6. Dusza któraby się skłoniła do czarowników, y wieszczków, y cudzołożyłaby z nimi, postawię twarz moję przeciw iey, y wygladzę ją z pośród ludu iey.

7. Poświęćaycie się a bądźcie świętymi, bom ja iest Pan Bóg wasz.

8. Strzeżcie przykazania mego, a czyńcie ie: Ja Pan, który was poświęcam.

9. Ktoby złorzeczył oycu swemu abo matce, śmiercią niechay umrze: oycu y matce złorzeczył, krew iego niech będzie na nim.

10. Jeśliby kto cudzołożył z żoną drugiego, a cudzołóstwa się dopuścił z żoną bliźniego swego, śmiercią niechay umrą y cudzołożnik y cudzołożnica.

11. Ktoby spał z macochą swoją, a odkryłby sromotę oycy swego, niechay oboie śmiercią umrze: krew ich niechay będzie na nich.

12. Jeśliby kto spał z niewiastką swoją, oboie niechay umrze, bo haniebną złość popełnili: krew ich niech będzie na nich.

6. Cudzołożyłaby z nimi. Przyłgnęłaby, przystałaby do nich.

8. Ja Pan, który was poświęcam. Który rozkazuje wam i chce, abyście byli świętymi.

9. Krew jego. Wina i kara krwi, t. j. śmierci, na którą zasłużył; jak gdyby rzekł: z własnej winy niech zginie, śmiercią niech będzie ukarany przez wyrok sądziego.

10. Śmiercią niechay umrą. Niech będą ukamienowani, jak okaz. Deut. 22, 24.

11. Sromotę ojca swego. Patrz r. 18, 8.—Krew Kara krwi, czyli śmierci.

13. Qui dormierit cum masculino coitu femineo, uterque operatus est nefas, morte moriantur: sit sanguis eorum super eos.

14. Qui supra uxorem filiam duxerit matrem ejus, scelus operatus est: vivus ardebit cum eis, nec permanebit tantum nefas in medio vestri.

15. Qui cum jumento et pecore coierit, morte moriatur: pecus quoque occidite.

16. Mulier, quae succubuerit cuilibet jumento, simul interficietur cum eo: sanguis eorum sit super eos. (*Supr. 18, 23*).

17. Qui acceperit sororem suam filiam patris sui, vel filiam matris suae, et viderit turpitudinem ejus, illaque conspexerit fratris ignominiam: nefariam rem operati sunt: occidentur in conspectu populi sui, eo quod turpitudinem suam mutuo revelaverint, et portabunt iniquitatem suam.

18. Qui coierit cum muliere in fluxu menstruo, et revelaverit turpitudinem ejus, ipsaque aperuerit fontem sanguinis sui, interficientur ambo de medio populi sui.

19. Turpitudinem materterae, et amitae tuae non discooperies: qui hoc fecerit, ignominiam carnis suae nudavit, portabunt ambo iniquitatem suam.

20. Qui coierit cum uxore patrui, vel avunculi sui, et revelaverit ignominiam cognationis suae, portabunt ambo peccatum suum: absque liberis moriuntur.

21. Qui duxerit uxorem fratris sui, rem facit illicitam, turpitudinem fratris sui revelavit: absque liberis erunt.

22. Custodite leges meas, atque judicia, et facite ea, ne et vos evomat terra, quam intraturi estis et habitaturi.

23. Nolite ambulare in legitimis nationum, quas ego expulsurus sum ante vos. Omnia enim haec fecerunt, et abominatus sum eas.

24. Vobis autem loquor: Possidete terram eorum, quam dabo vobis in hereditatem, terram fluentem lacte et melle. Ego Dominus Deus vester, qui separavi vos a ceteris populis.

25. Separate ergo et vos jumentum mundum ab immundo, et avem mundam ab immunda: ne pollutis animas vestras in pecore, et avibus et cunctis quae moventur in terra, et quae vobis ostendi esse polluta.

26. Eritis mihi sancti, quia sanctus sum ego

14. *Żywo z nimi będzie gorzał.* Niech będą spaleni wszyscy, jeżeli obie zgodziły się na to.

15. *Zwierzę też zabijcie.* Żeby nie odnawiało pamięci zbrodni.

17. *Ujrzałby sromotę.* Jeśliby się jej dotknął i z nią spółkował. — *Nieprawość swoją.* Karę swęj nieprawości.

18. *Otworzyła źródła krwi swojej.* Jeśliby odkryła miejsce rodzinne ciała, z kąd krew miesięczki płynie. — *Oboje zabici będą.* Powód do takiego prawa dało to, że spółkowanie w tym czasie jest nieprzystojne, i dziecięciu szkodliwe. Z prawa Bożego dowolnego, danego Izraelitom, było grzechem śmiertelnym spółkowanie małżonków w czasie peryodów żony; inaczej zdaje się to

13. Ktoby spał z mężczyzną złączeniem niewieścim, obadwa haniebną złość zbroili: śmiercią niechay umra: krew ich niechay będzie na nich.

14. Ktoby poiawszy za żonę córkę, poiał matkę ię, haniebną złość zbroił: żywo z nimi będzie gorzał, nie zostanie tak wielki grzech w pośrodku was.

15. Ktoby się z bydlęciem y zwierzęciem złączył, śmiercią niechay umrze: zwierzę też zabijcie.

16. Niewiasta któraby podległa któremukolwiek bydlęciu, pospołu z nim będzie zabita, krew ich niech będzie na nich.

17. Ktobykolwiek poiał siostrę swą, córkę oycy swego, abo córkę matki swę, y uyrzałby sromotę ię, y onaby widziała sromotę brata swego, sprośną rzecz uczynili: zabici będą przed oczyma ludu swego, dla tego, że sromotę swą ieden drugiemu odkryli, y poniosą nieprawość swoją.

18. Ktoby spał z niewiastą w płynieniu miesięcznym, y odkryłby sromotę ię, y onaby otworzyła źródło krwi swojej: oboje zabici będą z pośrodku ludu swego.

19. Sromoty siostry matki twojej, y siostry oycy twego nie odkryesz: ktoby to uczynił, sromotę ciała swego obnażył, poniosą oboje nieprawość swoją.

20. Ktoby spał z żoną stryja abo wuja swego, y odkryłby sromotę krewności swojej, poniosą oboje grzech swój: bez dzieci umra.

21. Ktoby poiał żonę brata swego, czyni rzecz która się niegodzi: sromotę brata swego odkrył, bez dzieci będą.

22. Strzeżcie ustaw moich y sądów, a czyńcie je: aby y was nie wyrzuciła ziemia do której macie wnieść, y mieszkać.

23. Nie chodźcie w ustawach narodów, które ia wypędzę przed wami. Wszystko to bowiem czynili y zbzyrdziłem się nimi.

24. Wam zaś powiadam, posiadźcie ziemię ich, która wam dam w dziedzictwo, ziemię płynącą mlekiem y miodem. Ja Pan Bóg wasz, którym was odłączył od innych narodów.

25. Odłączycie wy też bydlę czyste od nieczystego, y płaka czystego od nieczystego, abyście nie splugawili dusz waszych, bydlęty y ptaki, y wszystkim tym co się rucha na ziemi, y którym wam pokazał bydz nieczyste.

26. Bądźcie mi świętymi, bo święty iestem ia nie przechodzi winy powszedniej. (*Sanchez de Mart. l. 9, disp. 21*).

19. *Ciała swego.* Krewnej swojej.

20. *Krewności swojej.* Krewnej swojej, stryjenki lub wujenki. — *Bez dzieci umrą.* Kazirodcom tym nie dozwolić żyć długo w swęj zbrodni, aż nimby dzieci się doczekali, lecz zaraz niech będą zabici. S. Augustyn tak to wykłada: Jeśli się im urodzą synowie, mają być uważani za nieprawych, i praw ojcowskich nie odziedziczają.

24. *Ziemię płynącą mlekiem i miodem.* Najżyźniejszą, we wszystko obfitującą.

25. *Bydlę.* Zwierzę lub bydlę. — *Czyste od nieczystego.* O czem, r. 11. — *Abyscie nie splugawili.* Występkom nieposłuszeństwa, albo winą prawną.

Dominus, et separavi vos a ceteris populis, ut esetis mei.

27. Vir, sive mulier, in quibus pythonicus, vel divinationis fuerit spiritus, morte moriantur: lapidibus obruent eos: sanguis eorum sit super illos. (*Deut. 18, 11*).

CAPUT XXI.

O ustawach dla kapłanów względem postępowania ich co do pogrzebów, pojmwania żon, przyjmowania do kapłaństwa.

1. Dixit quoque Dominus ad Moysen: Loquere ad sacerdotes filios Aaron, et dices ad eos: Ne contaminetur sacerdos in mortibus civium suorum,

2. nisi tantum in consanguineis, ac propinquis, id est, super patre, et matre, et filio, et filia, fratre quoque,

3. et sorore virgine quae non est nupta viro:

4. sed nec in principe populi sui contaminabitur.

5. Non radent caput, nec barbam, neque in carnibus suis faciens incisuras. (*Supr. 19, 27. Ezech. 44, 20*).

6. Sancti erunt Deo suo, et non polluent nomen ejus: incensum enim Domini, et panes Dei sui offerunt, et ideo sancti erunt.

7. Scortum et vile prostibulum non ducent uxorem, nec eam, quae repudiata est a marito: quia consecrati sunt Deo suo, (*Supr. 19, 29*).

8. et panes propositionis offerunt. Sint ergo sancti, quia et ego sanctus sum, Dominus, qui sanctifico eos.

9. Sacerdotis filia si deprehensa fuerit in stupro, et violaverit nomen patris sui, flammis exuretur.

10. Pontifex, id est, sacerdos maximus inter fratres suos, super cujus caput fustum est unctionis oleum, et cujus manus in sacerdotio consecratae sunt, vestitusque est sanctis vestibus, caput suum non discooperiet, vestimenta non scindet:

11. et ad omnem mortuum non ingreditur omnino: super patre quoque suo, et matre non contaminabitur.

27. *Krew ich niech będzie na nich.* Niech będą zabici.

R. 21.— 1. *Do kapłanów, synów Aaronowych.* Do niższych kapłanów.—*Śmierciami sąsiadów swoich.* Przez dotyknięcie się trupa, noszenie żałoby, wchodzenie do domu umarłego, i t. p.

2. *Chyba krewnych.* Nie podpadają pod prawo to tylko ojciec, matka, syn, córka, brat i siostra jeszcze niezamężna; po tych więc umarłych, kapłan mógł obchodzić żałobę; nie mógł zaś po żonie, wnuku i wnuczce, gdyż ci się nie wyjmują z pod tego prawa.

4. *Lecz ani księżciem.* Choćbyto umarł najznakomitszy mąż w narodzie, albo i przewodniczący całemu krajowi, na pogrzebie jednakże jego nie ma się znajdować.

5. *Ani na ciele będzie czynić rzezania.* To bowiem wzbronione było Izraelitom, nawet laikom. Wyż. r. 19, 28. P. W.

6. *Świętymi będą Bogu swemu.* Dalecy od wszelkiej nieczystoty grzechu. P. W.—*Nie splugawią imienia*

Pan, y odłączyłem was od inszych ludów, abyście byli moi.

27. Mąż abo niewiasta, w którychby był duch pythonów, abo wieszczy, śmiercią niech umrą: kamieniem ie pobiją, krew ich niech będzie na nich.

ROZDZIAŁ 21.

1. Rzekł też Pan do Moyżesza: Mów do kapłanów, synów Aaronowych, y rzeczesz do nich: niech się niemaże kapłan śmierciami sąsiadów swoich,

2. chyba krewnych a bliskich, to, iest, oyca y matki, y syna, y córki, y brata,

3. y siostry panny, która nie szła za mąż:

4. lecz ani księżciem ludu swego nie splugawi się.

5. Nie będą golić głowy ani brody, ani na ciele swym będą czynić rzezania.

6. Świętymi będą Bogu swemu, a nie splugawia imienia iego: abowiem zapal Pański, y chleby Boga swego ofiarują, a przetoż świętymi będą.

7. Nierządnicę y podłęę wszetecznicę nie pyma za żonę, ani téy która odrzucona iest od męża: bo poświęceni są Bogu swemu,

8. y chleby pokładne ofiarują. Niechże tedy świętymi będą, bom y ia Święty iest, Pan, który ie poświęcam.

9. Kapłańska córka ieśliby zastana była w nierządzie, y zgwałciła imię oyca swego, ogniem będzie spalona.

10. Arcykapłan, to iest, nawiętszy kapłan między braćią swoją, na którego głowę wylany iest olejek pomazania, y którego ręce na kapłaństwo są poświęcone, y obleczone iest w szaty święte: głowy swéy nie odkryje, szal nie rozedrze:

11. y do żadnego umarłego zgoła nie wnidzie: y oycem swym y matką nie będzie się plugawił,

jego. Godności kapłańskie, i chwały samego Boga, którego są ministrami.—*Zapał.* Ofiary, które na ołtarzu palą.—*Chleby.* Pokładne.

8. *Który ich poświęcam.* Który udzielam im mojej świętości; albo który im rozkazuje aby byli świętymi.

9. *Zgwałciła imię ojca swego.* Bo nierządem swoim wielką ściągnęła plamę na ojca swego, i przeto ma ją zmyć karą ognia. Inne zaś dziewice, nie córki kapłanów, za nierząd śmiercią nie były karane, jak można o tém wnosić z Ex. r. 22, 16, chyba by chciały uchodzić za panny i oszukały narzeczonego; wtedy bowiem, gdy to było dowiedzione, karano ich ukamienowaniem, jak cudzołożnice, Deut. 22, 20.

10. *Głowy swéy nie odkryje.* T. j. czapki arcykapłańskiej nie zdejmie, rozumie się na znak żałoby po umarłych.

11. *I ojcem swym.* Ani śmierci rodziców swoich arcykapłan nie ma opłakiwać, przez zewnętrzne jakie znaki żałoby, i na pogrzebie ich się znajdować.

12. Nec egredietur de sanctis, ne polluat sanctuarium Domini, quia oleum sanctae unctionis Dei sui super eum est. Ego Dominus.

13. Virginem ducet uxorem *.

14. Viduam autem et repudiatam, et sordidam, atque meretricem non accipiet, sed puellam de populo suo: * (Ezech. 44, 22).

15. ne commisceat stirpem generis sui vulgo gentis suae: quia ego Dominus, qui sanctifico eum.

16. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

17. Loquere ad Aaron: Homo de semine tuo per familias, qui habuerit maculam, non offeret panes Deo suo,

18. nec accedet ad ministerium ejus, si caecus fuerit, si claudus, si parvo vel grandi vel torto naso,

19. si fracto pede, si manu,

20. si gibbus, si lippus, si albuginem habens in oculo, si jugem scabiem, si impetiginem in corpore, vel herniosus.

21. Omnis qui habuerit maculam de semine Aaron sacerdotis, non accedet offerre hostias Domino, nec panes Deo suo:

22. vescetur tamen panibus, qui offeruntur in sanctuario,

23. ita duntaxat, ut intra velum non ingrediat, nec accedat ad altare, quia maculam habet, et contaminare non debet sanctuarium meum. Ego Dominus, qui sanctifico eos.

24. Locutus est ergo Moyses ad Aaron et ad filios ejus, et ad omnem Israel cuncta quae fuerant sibi imperata.

12. ani wypidzie z Świętych, aby nie splugawił Świątnice Pańskię, bo oleńk świętego pomazania Boga iego iest na nim. Ja Pan.

13. Pannę za małżonkę weźmie:

14. lecz wdowy, y odrzuconę, y plugawę, y nierządnicę niepoymie, ale panienkę z ludu swego:

15. aby nie zmieszał plemienia rodzaju swego z pospolitym człowiekiem ludu swego: bom ia Pan który go poświęcam.

16. Y rzekł Pan do Moysesza, mówiac:

17. Mów do Aarona, człowiek z nasienia twego, według domów, któryby miał zmażę, nie będzie ofiarował chleba Bogu swemu,

18. ani przystąpi do służby iego: iesli będzie ślepy, iesli chromy, iesli małego nosa, abo wielkiego, abo krzywego,

19. iesli złamanę nogi, iesli ręki,

20. iesli garbaty, iesli płynących oczu, iesli mający bielmo na oku, abo świeżb ustawiczny, iesli parchy na ciele, abo wypukły.

21. Wszelki któryby miał wađę z nasienia Aarona kapłana, nie przystąpi ofiarować ofiar Panu, ani chlebów Bogu swemu:

22. wszakże będzie pożywał chleba, który ofiaruia w świąlnicy,

23. ale tak, żeby za zasłonę nie wchodził, ani do ołtarza przystępował: ponieważ ma wađę, a nie ma plugawić świąlnicy moięy. Ja Pan który ie poświęcam.

24. Mówił tedy Moysesz do Aarona y do synów iego, y do wszystkiego Izraela, wszystko co było roskazano.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 21. w. 5. *Nie będą golić głowy.* Nie zakazowali tu kapłanom starego zakonu, aby zgolić głów albo brody nie golili: ale żeby nie golili na znak żałoby po śmierci powinnego swego: bo chciał Pan Bóg aby kapłani nad insze stateczniejszy byli.

6. *Świętymi będą Bogu swemu.* Chaldejski tłumacz tak przekłada: Świętymi będą przed Panem Bogiem swoim: I dobrze to mówi: Przed Panem Bogiem swoim: bo często chociażby najbardziej chcieli, nie mogą być świętymi w oczach ludzkich, którzy pospolicie źle sądzą, chocia i najlepsze kapłany: a na ten czas dosyć będzie, świętym być przed Panem Bogiem.

12. *Ani wypidzie z Świętych.* Ze Świątnicy, jeżeli się zdarzy, że wtedy kiedy tam będzie się znajdował, umrze jego ojciec lub matka.—*Abi nie splugawił świątnicy.* Jesliby do niej wrócił, stawszy się nieczystym przez dotknięcie umarłego. Albo, żeby nie wyrządził zniewagi świątnicy, opuszczając ją, i oplakując umarłego przeciw prawu przyzwoitości.

13. *Pannę za małżonkę weźmie.* Dla zacności i godności arcykapłaństwa. Toż prawo obowiązywało także i wszystkich kapłanów, jak się okaz. z Ezech. 44, 22.

14. *Panienkę z ludu swego.* Zds je się jednak, iż niekoniecznie miała być z pokolenia Levi; gdyż, jak wiadać z Historii ś., arcykapłani pojmowali córki książąt i królów, którzy byli z pokol. Judy. Tak Jojadas pojął za żonę Josabet, córkę Jerama, króla Judz., jak świadczy Józef Fl. l. 9. Antiq. c. 7., i 11. Paral. 22, 11.

15. *Aby nie zmieszał plemienia.* Nie ma brać żony z pospólstwa, ale z klasy wyższej; a to 1) dla godności kapłaństwa; 2) iżby arcykapłan, połączony będąc powinowactwem z królmi i książętami, tém swobodniej mógł ich upominać, i nauczać prawdziwej Religii.

17. *Zmażę.* Znaczną jaką wađę ciała.—*Chleby.* Pokładne, które każdego szabatu kapłani zmieniali na ołtarzu.

18. *Małego nosa.* Płaskiego, rozciątego.

20. *Wypukły.* Wydęty; albo mający kię.

21. *Wszelki któryby miał wađę.* Którąkolwiek z wymienionych.

22. *Wszakże będzie pożywał chleba.* T. j. będzie mógł pożywać z ofiar składanych Bogu.

23. *Za zasłonę.* Do przybytku, lub do micjsca świętego, gdzie ofiarowano kadzidło i chleby pokładne.—*Ani do ołtarza.* Całopalenia, iżby składał ofiary.

CAPUT XXII.

ROZDZIAŁ 22.

O tych, którzy mają się wstrzymywać od pożywania rzeczy Bogu poświęconych, i o przymiotach ofiar.

1. Locutus quoque est Dominus ad Moysen, dicens:

2. Loquere ad Aaron et ad filios ejus, ut caveant ab his, quae consecrata sunt filiorum Israel, et non contaminent nomen sanctificationum mihi, quae ipsi offerunt. Ego Dominus.

3. Dic ad eos, et ad posteros eorum: Omnis homo, qui accesserit de stirpe vestra ad ea quae consecrata sunt, et quae obtulerunt filii Israel Domino, in quo est immunditia, peribit coram Domino. Ego sum Dominus.

4. Homo de semine Aaron, qui fuerit leprosus, aut patiens fluxum seminis, non vescetur de his quae sanctificata sunt mihi donec sanetur. Qui tetigerit immundum super mortuo, et ex quo egreditur semen quasi coitus,

5. et qui tangit reptile, et quodlibet immundum, cujus tactus est sordidus,

6. immundus erit usque ad vesperum, et non vescetur his quae sanctificata sunt: sed cum laverit carnem suam aqua,

7. et occubuerit sol, tunc mundatus vescetur de sanctificatis, quia cibus illius est.

8. Morticinum et captum a bestia non comedent, nec polluentur in eis. Ego sum Dominus. (*Supr. 17, 15. Deut. 14, 21. Ezech. 44, 31*).

9. Custodiant praecepta mea, ut non subiaceant peccato, et moriantur in sanctuario, cum polluerint illud. Ego Dominus qui sanctifico eos.

10. Omnis alienigena non comedet de sanctificationibus: inquilinus sacerdotis et mercenarius non vescetur ex eis.

11. Quem autem sacerdos emerit, et qui vernaclus domus ejus fuerit, hi comedent ex eis.

12. Si filia sacerdotis cuilibet ex populo nupta fuerit, de his, quae sanctificata sunt, et de primitiis non vescetur:

13. sin autem vidua, vel repudiata, et absque liberis reversa fuerit ad domum patris sui: sicut

1. Mówił też Pan do Mojżesza, rzekąc:

2. Mów do Aarona y do synów iego, aby się strzegli tych rzeczy, które są poświęcone synow Izraelowych, y nie splugawili imienia rzeczy mnie poświęconych, które oni ofiarują. Ja Pan.

3. Mów do nich y do potomków ich: Wszelki człowiek który przystąpi z rodu waszego do tych rzeczy które są poświęcone, y które ofiarowali synowie Izraelowi Panu, w którym jest nieczystota, zginie przed Panem. Ja jestem Pan.

4. Człowiek z nasienia Aaronowego, któryby był trędowaty, abo płynienie nasienia cierpiący: nie będzie iadł z tych rzeczy, które mi są poświęcone, aż będzie uzdrowion. Któryby się dotknął nieczystego od zmarłego, y z którego wychodzi nasienie iakoby złączenia,

5. y który się dotyka płazu y czegokolwiek nieczystego, którego dotknięcie jest nieczyste:

6. nieczysty będzie aż do wieczora, y nie będzie iadł tych rzeczy, które są poświęcone: ale gdy omyje ciało swoje wodą,

7. a słońce zajdzie: tedy oczyszczony, będzie pożywał rzeczy poświęconych: bo pokarm iego jest.

8. Zdechliny y uchwyconego od zwierza nie będą ieść, ani się splugawia nimi. Jam jest Pan.

9. Niechay strzegą przykazania mego, aby nie podlegli grzechowi, y nie umarli w Świątnicy, gdyby ją splugawili. Ja Pan który ie poświęcam.

10. Żaden obcy nie będzie iadł rzeczy poświęconych: komornik kapłański, y naicznik ieść z nich nie będą.

11. Ale którego kapłan kupił, y któryby był rodzic domu iego, ci będą ieść z nich.

12. Jeśli córka kapłańska pójdzie za kogokolwiek z ludu: z tych rzeczy które są poświęcone y z pierwoćin nie będzie iadła.

13. Ale jeśli wdowa, abo odrzucona, y bez dżiatek wróci się do domu oycy swego: iako panienka

R. 22.—2. *Abby się strzegli.* Aby się wstrzymywali, dopóki sami są nieczystymi.—*Które są poświęcone.* Które Bogu zostały ofiarowane. Nie mówi się tu o tych rzeczach, które dawano tylko na utrzymanie Lewitów i Kapłanów, jak np. dziesięciny.—*I nie splugawili imienia rzeczy.* Aby plany nieczystości nie przeniesli na rzeczy mnie ofiarowane.

3. *Który przystąpi.* Dla pożywania.—*W którym jest nieczystota.* O której się mówi od w. 4.—*Zginie przed Panem.* Hebr.: Wycięta będzie dusza owa od oblicza mego, t. j. odemnie.

4. *Któryby się dotknął nieczystego od zmarłego.* Z powodu umarłego, lub jakiegoś pogrzebu.

7. *Bo pokarm iego jest.* Bo on ma prawo pożywać z rzeczy Bogu ofiarowanych.

8. *Zdechliny.* Zdechłego bydłęcia.—*Uchwyconego od zwierza.* Zaduszonego, poszarpanego od zwierza.

9. *Przykazania mego.* Hebr.: straż moje. T. j. powinności, które mają spełniać. Zaczynali ją od roku

życia 17. (Jos. Ant. jud. I. 15).—*Nie umarli w Świątnicy.* Aby nie byli zabici przeze mnie w Świątnicy, jak Nadab i Abiu.

10. *Obcy.* Który nie pochodzi z pokolenia kapłańskiego i z rodu Aarona.—*Komornik kapłański.* Który mieszka razem z kapłanem, czy to jako najemnik, czy gość, a nie jest z rodu kapłańskiego.

11. *Ktorego kapłan kupił.* Słudzy i domownicy, t. j. słudzy z domu zrodzenia, którzy całkiem należą do swego pana, mogli pożywać z rzeczy ofiarowanych, tak jak i sam pan ze swoimi synami.—*Rodzic.* Rodowic, rodak. Linde.

12. *Córka kapłańska.* Gdyż przez małżeństwo weszła do innéj rodziny. Żona zaś kapłana mogła pożywać, bo uważa się za jedno ciało i jednę osobę z mężem swoim kapłanem.—*Pierwoćin.* Pierwoćinami tu zowią się rzeczy pierwsze i wybrane, które się Bogu ofiarują; w tém znac. jak Exod. 25, 2.

puella consueverat, aletur cibus patris sui. Omnis alienigena comedendi ex eis non habet potestatem.

14. Qui comederit de sanctificatis per ignorantiam, addet quintam partem cum eo, quod comedit, et dabit sacerdoti in sanctuarium.

15. Nec contaminabunt sanctificata filiorum Israel, quae offerunt Domino:

16. ne forte sustineant iniquitatem delicti sui, cum sanctificata comederint. Ego Dominus, qui sanctifico eos.

17. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

18. Loquere ad Aaron et filios ejus et ad omnes filios Israel, dicesque ad eos: Homo de domo Israel, et de advenis qui habitant apud vos, qui obtulerit oblationem suam, vel vota solvens, vel sponte offerens, quidquid illud obtulerit in holocaustum Domini,

19. ut offeratur per vos, masculus immaculatus erit ex bobus, et ovibus, et ex capris:

20. si maculam habuerit, non offeretis, neque erit acceptabile.

21. Homo qui obtulerit victimam pacificorum Domino, vel vota solvens, vel sponte offerens, tam de bobus quam de ovibus, immaculatum offeret, ut acceptabile sit: omnis macula non erit in eo. (*Deut. 15, 21. Eccli 35, 14.*)

22. Si caecum fuerit, si fractum, si cicatricem habens, si papulas, aut scabiem, aut impetiginem, non offeretis ea Domino, nec adolebitis ex eis super altare Domini.

23. Bovem et ovem, aure et cauda amputatis, voluntarie offerre potes: votum autem ex eis solvi non potest.

24. Omne animal, quod vel contritis vel tuis, vel sectis, oblatisque testiculis est, non offeretis Domino, et in terra vestra hoc omnino ne faciatis.

25. De manu alienigenae non offeretis panes Deo vestro, et quidquid aliud dare voluerit; quia corrupta, et maculata sunt omnia: non suscipietis ea.

26. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

27. Bos, ovis, et capra, cum genita fuerint, septem diebus erunt sub ubere matris suae: die autem octavo, et deinceps offerri poterunt Domino.

28. Sive illa bos, sive ovis, non immolabuntur una die cum foetibus suis.

29. Si immolaveritis hostiam pro gratiarum actione Domino, ut possit esse placabilis,

30. eodem die comedetis eam, non remanebit quidquam in mane alterius diei. Ego Dominus.

14. *Nadda piątą część.* Za krzywdę wyrządzoną: obowiązany także oddać Bogu na ofiarę, wyż. r. 5, 15. — *Kapłanowi do świątyni.* Na użytek kapłana, lub świątyni.

15. *Ani splugawia poświęconych rzeczy.* Pożywając je, nie będąc z rodu kapłańskiego.

18. *Z przychodniów* Z prozelitów. — *Cobykolwiek ofiarował na całopalenie.* Na ofiarę całopalną mogły być składane tylko samcy, na zapokojne i za grzech, ofiarowano i samice.

22. *Jeśli ułonne.* Jeśli połamane nogi, lędźwie, wy-

Bib. St. Test. T. I.

zwykła była, będzie ieść pokarmy oycy swego. Wszelki obcy ieść z nich nie ma wolności.

14. *Ktoby z niewiadomości iadł poświęcone,* nadda piątą część do tego co zjadł, y da kapłanowi do Świątyni.

15. *Ani splugawia poświęconych rzeczy synów Izraelowych,* które ofiarują Panu:

16. *by snadź nie podieli karania za grzech swój,* gdyby iedli poświęcone. Ja Pan który ie poświęcam.

17. Y rzekł Pan do Moyżesza, mówiąc:

18. *Mów do Aarona y synów jego, y do wszystkich synów Izraelowych,* y rzeczesz do nich: Człowiek z domu Izraelowego y z przychodniów mieszkających u was, któryby ofiarował ofiarę swą, abo szluby pełniąc, abo dobrowolnie ofiarując, cobykolwiek ofiarował na całopalenie Panu,

19. aby było ofiarowano przez was, samiec będzie bez makuly z wołów, y z owiec, y z kóz.

20. *Jeśliby miał wadę,* nie ofiarujecie ani będzie przyjemno.

21. *Człowiek któryby ofiarował ofiarę zapokojnych Panu, abo szluby pełniąc, abo dobrowolnie ofiarując:* tak z wołów iako z owiec wady niemiające ofiarujcie, aby przyjemno było: żadna wada w nim nie będzie.

22. *Jeśli będzie ślepe, jeśli ułonne, jeśli blizne mające, jeśli brodawki, abo świźb, abo parch,* nie ofiarujecie ich Panu, ani palcie z nich na ołtarzu Pańskim.

23. *Wołu y owcę, ucho y ogon uciawszy* dobrowolnie ofiarować możesz: ale szlub z nich wypełniony byź niemoże.

24. *Żadnego zwierzęcia* któreby miało abo starcie, abo stłuczone, abo wyrznione a wyięte iaderka, nie ofiarujecie Panu, a w ziemi waszcy tego koniecznie nie czynicie.

25. *Z ręki cudzoziemca* nie będziecie ofiarować chleba Bogu waszemu, y cokolwiekby inszego chciał dać: bo są wszystkie skażone y pomazane, nie przyjmiecie ich.

26. Y mówił Pan do Moyżesza, mówiąc:

27. *Wół, owca, y koza, gdy się urodzą, siedm dni będą pod cyciem matki swojej:* a ósmego dnia y potym mogą byź ofiarowane Panu.

28. *Choć to krowa, choć owca,* nie będą ofiarowane iednego dnia z płodem swym.

29. *Jeśli ofiarować będziecie ofiarę za dziękczynienie Panu,* aby mogła byź ublagalna,

30. *tegoż dnia* ia ziecie, nie zostanie nic do poranku drugiego dnia. Ja Pan.

rwane oko.

25. *Cudzoziemca.* Poganina trwającego w swych zabobonach. *Chleba.* Ofiar, które są jakby chlebem, t. j. pokarmem Boga. LXX. mają: *dary.* — *Są skażone i pomazane.* Dla tego, że ofiarujący są skażeni, bo bałwochwalcy.

27. *Ósmego dnia.* Nie pierwszy, bo przez pierwsze siedm dni płód jeszcze nadto jest mały i delikatny. (Ex. 22, 30).

28. *Jednego dnia z płodem swoim.* Gdyż to się wydaje nadto okrutnem.

31. Custodite mandata mea, et facite ea. Ego Dominus.

32. Ne polluatis nomen meum sanctum, ut sanctificer in medio filiorum Israel. Ego Dominus, qui sanctifico vos,

33. et eduxi de terra Aegypti, ut essem vobis in Deum. Ego Dominus.

31. Strzeżcie rozkazów moich, y czyncie je. Ja Pan.

32. Nie plugawcie imienia mego świętego abyeh był święcon w pośrodku synów Izraelowych. Ja Pan, który was poświęcam,

33. y wywiodłem z ziemi Egypcki, abym wam był za Boga. Ja Pan.

CAPUT XXIII.

ROZDZIAŁ 23.

O ustawach względem obchodu świąt.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

2. Loquere filiis Israel, et dices ad eos: Hae sunt feriae Domini, quas vocabitis sanctas.

3. Sex diebus facietis opus: dies septimus, quia sabbati requies est, vocabitur sanctus. Omne opus non facietis in eo: sabbatum Domini est in cunctis habitationibus vestris.

4. Hae sunt ergo feriae Domini sanctae, quas celebrare debetis temporibus suis.

5. Mense primo, quartadecima die mensis ad vespertum, Phase Domini est: (*Exod. 12, 18. Num. 28, 16.*)

6. et quintadecima die mensis hujus, solemitas azymorum Domini est. Septem diebus azyma comedetis.

7. Dies primus erit vobis celeberrimus, sanctusque: omne opus servile non facietis in eo:

8. sed offeretis sacrificium in igne Domino septem diebus: dies autem septimus erit celebrior et sanctior: nullumque servile opus facietis in eo.

9. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

10. Loquere filiis Israel, et dices ad eos: Cum ingressi fueritis terram, quam ego dabo vobis, et messueritis segetem, feretis manipulos spicarum, primitias messis vestrae ad sacerdotem:

32. Nie plugawcie imienia mego. Nie postępujcie tak, iżby poganie, dla waszego nieposłuszeństwa i skazonych obyczajów, bluźnili imię moje.

R. 23. — 2. *Które będziecie zwać świętymi.* LXX. *zwolowywaniami świętymi:* w te bowiem uroczystości powoływano lud do słuchania prawa, do składania ofiar i modlitw.

3. *Odpocznienie Szabatu.* — Hebr.: *odpocznienie od poczynku*, t. j. największy odpoczynek i przerwanie pracy. — *Będzie nazwan święty.* Będzie święty, i ku czci mojej przeznaczony. Często w P. S. *nazywać się* bierze się zamiast *być*, tak u Is. 9, 6, *będzie nazwan przedziwny*, t. j. będzie przedziwny. — *Żadnej roboty.* W Szabacie więc nie godziło się zapalać ognia, przyrządzać pokarmy i t. d., jako i w dzień Oczyszczenia. W inne Święta było to dozwolone. — *Sabat Pański.* Panu poświęcony, albo w którym Pan odpoczął, albo w którym należy odpoczywać na cześć Panu. — *We wszech mieszkaniach waszych.* W domach waszych prywatnych; w przybytku bowiem i później w kościele, kapłani zajmowali się składaniem ofiar. Ztąd Chr. mówi, u s. Mat. r. 12, 5: *Alboście nie czytali w zakonie, że w soboty kapłani w kościele gwałcą Sabat, a bez winy są?* Gwałcenie to było tylko zewnętrzne, nie zaś rzeczywiste.

1. Y mówił Pan do Moysesza, rzekac:

2. Mów synóm Izraelowym, y rzeczesz do nich: Te są święta Pańskie, które będziecie zwać świętymi.

3. Sześć dni będziecie robić: dzień siódmy, że jest odpocznienie Sabatu, będzie nazwan święty, żadney roboty weń robić nie będziecie. Sabat Pański jest we wszech mieszkaniach waszych.

4. Te są tedy święta Pańskie święte, które obchodzić macie czasów swoich.

5. Miesiąca pierwszego czternastego dnia miesiąca ku wieczoru Phase Pańskie jest:

6. a piętnastego dnia tego księżyca wielkie święto przasników jest Panu. Siedm dni przasniki ieść będziecie.

7. Dzień pierwszy będzie wam przechwalebny y święty: żadney roboty służebniczey weń robić nie będziecie:

8. ale ofiarować będziecie ofiarę w ogniu Panu przez siedm dni, a dzień siódmy będzie chwalebniejszy y świętszy: y żadney roboty służebniczey nie uczynicie weń.

9. Y mówił Pan do Moysesza, rzekac:

10. Mów synóm Izraelowym, y rzeczesz do nich: Gdy wnijdziecie do ziemi, którą ja wam dam, y poźniecie zboże: przynieście sno py kłosów pierwszej żniwa waszego do kapłana.

5. *Miesiąca pierwszego.* Miesiąca Nisan, który odpowiada naszemu w części Marcowi, w części Kwietniowi. — *Ku wieczorowi.* Hebr., *między dwoma wieczorami*, t. j. między zachodem słońca i nocą. Patrz Exod. 12, 6. — *Phase Pańskie.* Święto Wielkanocy. Patrz. Ex. 12, 14.

6. *Święto Przasników jest.* Dni przasników zaczęły się z Wielkanocem Świętym, czyli 14 dnia pierwszego miesiąca ku wieczorowi drugiemu (Ex. 12, 6), t. j. na początku dnia piętnastego; i przeciągały się przez dni siedm, które z tego powodu zwały się Wielkanocami, i pozywano w nich chleb przasny.

7. *Dzień pierwszy będzie przechwalebny.* Z siedmiu dni przasników najuroczystsze były pierwszy i siódmy.

8. *Ofiarę w ogniu.* Całopalenie, które od Hebrajczyków zwane było *ognieniem*. — *Żadnej roboty służebniczej.* Wyjmuje się tylko robota służebnicza; gdyż, jak pow. w. 3, tylko w Szabacie i w Święto Oczyszczenia zaprzestawano wszelkiej roboty, nawet od przygotowania pokarmów: w inne zaś święta to się dozwalało.

10. *Gdy wnijdziecie do ziemi.* Chanaan. Ztąd się okazuje, że te ustawy obrządkowe, i obchodzenie tych świąt nie obowiązywały Izraelitów, dopóki zostawali na puszczy. — *Sno py kłosów.* Jęczmienia, który w Palestynie dojrzewa już w początkach kwietnia.

11. qui elevabit fasciculum coram Domino, ut acceptabile sit pro vobis, altero die sabbati, et sanctificabit illum.

12. Atque in eodem die, quo manipulus consecratur, caedetur agnus immaculatus anniculus in holocaustum Domini.

13. Et libamenta offerentur cum eo, duae decimae similiae conspersae oleo in incensum Domini, odoremque suavissimum: liba quoque vini, quarta pars hin.

14. Panem, et polentam, et pultes non comedetis ex segete, usque ad diem qua offeretis ex ea Deo vestro. Praeceptum est sempiternum in generationibus, cunctisque habitaculis vestris.

15. Numerabitis ergo ab altero die sabbati, in quo obtulistis manipulum primitiarum, septem hebdomadas plenas, (*Deut. 16, 9.*)

16. usque ad alteram diem expletionis hebdomadae septimae, id est quinquaginta dies: et sic offeretis sacrificium novum Domino,

17. ex omnibus habitaculis vestris, panes primitiarum duos de duabus decimis similiae fermentate, quos coquetis in primitias Domini.

18. Offeretisque cum panibus septem agnos immaculatos anniculos, et vitulum de armento unum, et arietes duos, et erunt in holocaustum cum libamentis suis, in odorem suavissimum Domino.

19. Facietis et hircum pro peccato, duosque agnos anniculos hostias pacificorum.

20. Cumque eleverit eos sacerdotes cum panibus primitiarum coram Domino, cedent in usum ejus.

21. Et vocabitis hunc diem celeberrimum atque sanctissimum: omne opus servile non facietis in eo. Legitimum sempiternum erit in cunctis habitaculis et generationibus vestris.

22. Postquam autem messueritis segetem terrae vestrae, non secabitis eam usque ad solum: nec remanentes spicas colligetis, sed pauperibus et peregrinis dimittetis eas. Ego sum Dominus Deus vester. (*Supr. 19, 9.*)

23. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

24. Loquere filiis Israel: Mense septimo, prima die mensis, erit vobis sabbatum memoriale, clangentibus tubis et vocabitur sanctum: (*Num. 29, 1.*)

11. *Podnieście. Ofiarując go. — Drugiego dnia Sabatu. Drugiego dnia prażników. — I poświęci go. Obrządkiem przepisany wyż. r. 2, 14.*

14. *Prażna. Jęczmienia prażonego. — I wszech mieszkaniach waszych. Zdaje się, iż to należy rozumieć także i o tych, którzy mieli pomieszkanie po za ziemią Obiecana.*

15. *Od drugiego dnia Sabatu. Nie Sabatu właściwie tak zwanego, ale Sabatu, czyli Wielkanocy i uroczystości prażników; t. j. od drugiego dnia prażników, w którym ofiarowali snopek kłosów, Izraelici liczyli siedm tygodni, t. j. 49 dni; tak iż następny dzień piędziesiąty, był uroczystością Piędziesiątnicy, czyli Zielonych Świątek. — Tygodniów zupełnych. Całych.*

16. *I tak ofiarujecie. Na Zielone Świątki. — Ofiarę nową. Z nowego zboża.*

17. *Ze dwóch dziesiątych części maki białej. Dwa chleby z tej ilości maki ważyły około funtów 13½.*

11. Który podnieście snopek przed Panem, aby przyjemny był za was drugiego dnia Sabatu, y poświęci go.

12. Y tego dnia którego poświęcaią snopek, będzie zabity baranek niepokalany roczny na całopalenie Panu.

13. Y mokre ofiary z nim będą ofiarowane, dwie dziesiąte części białej maki oliwą zaczynioną na zapal Pański, y na wonność nawdzięczniejszą: a mokra też ofiara wina, czwarta część hyn.

14. Chleba y prażna, ani krup nie będziecie jeść ze zboża, aż do dnia, którego ofiarujecie z niego Bogu waszemu. Przykazanie jest wieczne w rodzajach y wszech mieszkaniach waszych.

15. Liczyć tedy będziecie od drugiego dnia Sabatu, któregoście ofiarowali snopek pierwocin, siedm tygodniów zupełnych,

16. aż do drugiego dnia wypełnienia siódmego tygodnia, to jest pięćdziesiąt dni: y tak ofiarę nową Panu ofiarujecie,

17. ze wszystkich mieszkań waszych dwa chleby pierwocin, ze dwu dziesiątych części białej maki kwaszonej, które upieczecie na pierwociny Panu.

18. Y ofiarujecie z chlebem siedm baranków bez makuly rocznych, y cielca jednego z stada, y dwu baranów, y będą na całopalenie z mokremi ofiarami swemi, na wonność nawdzięczniejszą Panu.

19. Uczynicie też kozła za grzech y dwu baranków rocznych ofiary zapokojnych.

20. A gdy ie podnieście kapłan z chlebami pierwocin przed Panem, dostaną mu się na użytek jego.

21. Y nazowiecie ten dzień przechwalebny y naświetszy: żadney roboty służebniczey weń robić nie będziecie. Ustawa wieczna będzie we wszech mieszkaniach y w rodzajach waszych.

22. A gdy będziecie zacząć zboże ziemie waszey, nie będziecie go przyrzynać aż do ziemie: ani pozostałych kłosów zbierzeć: ale ie ubogim y przychodnióm zostawicie. Jam jest Pan Bóg wasz.

23. Y mówił Pan do Moysésza, rzekąc:

24. Mów synóm Izraelowym: Miesiąca siódmego, pierwszego dnia miesiąca będzie wam Sabat, pamiętne, gdy uderzą w trąby, y będzie nazwany święty.

18. *Siedm baranków. Na całopalenie. Num. 28, 27, wymieniają się i inne ofiary, które w tę uroczystość składano. — Z mokremi ofiarami swemi. Tak nazywało się wszystko to, co przydawano do ofiar bydła, jako oliwa, wino, mąka, kadzidło, sól.*

19. *Uczynicie. Ofiarujecie.*

20. *Dostaną mu się na użytek jego. Kapłana: mówi się tu o ofiarach zapokojnych, nie o całopalnych; te bowiem całe były palone. Chleby także owe (trzy lub cztery), które kapłan podnosił, dostawały się kapłanowi; inne zaś chleby, jako też i inne pierwociny, między innych kapłanów były rozdzielone.*

21. *Ten dzień. Piędziesiątnicy, czyli Ziel. Świątek.*

22. *Nie będziecie go urzynać aż do ziemi. Patrz wyż. r. 19, 9.*

24. *Będzie wam Sabat. T. j. święto uroczyste. — Pamiętne. T. j. Sabat na pamiątkę ofiarowania Izaaka, a ten był figurą Chr. — Miesiąca siódmego. Patrz W.*

25. omne opus servile non facietis in eo, et offeretis holocaustum Domino.

26. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens: *

27. Decimo die mensis hujus septimi, dies expiationum erit celeberrimus, et vocabitur sanctus: affligetisque animas vestras in eo, et offeretis holocaustum Domino. * (*Supr. 16, 29. Num. 29, 7. Joan. 7, 37.*)

28. Omne opus servile non facietis in tempore diei hujus: quia dies propitiationis est, ut propitietur vobis Dominus Deus vester.

29. Omnis anima, quae afflicta non fuerit die hac, peribit de populis suis:

30. et quae operis quippiam fecerit, delebo eam de populo suo.

31. Nihil ergo operis facietis in eo: legitimum sempiternum erit vobis in cunctis generationibus, et habitationibus vestris.

32. Sabbatum requietionis est, et affligetis animas vestras die nono mensis: a vespera usque ad vesperam celebrabitis sabbata vestra.

33. Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens:

34. Loquere filiis Israel: A quintodecimo die mensis hujus septimi, erunt feriae tabernaculorum septem diebus Domino.

35. Dies primus vocabitur celeberrimus atque sanctissimus: omne opus servile non facietis in eo.

36. Et septem diebus offeretis holocausta Domino: dies quoque octavus erit celeberrimus atque sanctissimus, et offeretis holocaustum Domino: est enim coetus atque collectae: omne opus servile non facietis in eo.

37. Hae sunt feriae Domini, quas vocabitis celeberrimas atque sanctissimas, offeretisque in eis oblationes Domino, holocausta et libamenta juxta ritum uniuscujusque diei:

38. exceptis sabbatis Domini, donisque vestris, et quae offeretis ex voto, vel quae sponte tribuetis Domino.

39. A quintodecimo ergo die mensis septimi, quando congregaveritis omnes fructus terrae vestrae, celebrabitis ferias Domini septem diebus: die primo et die octavo erit sabbatum, id est requies.

40. Sumetisque vobis die primo fructus arboris pulcherrimae, spatulasque palmarum, et ramos li-

25. żadney roboty służebniczey weń robić nie będziecie, y ofiaruiecie całopalenie Panu.

26. Y mówił Pan do Moyżesza, rzekąc:

27. Dziesiątego dnia miesiąca tego siódmego dzień oczyszciania będzie przechwalebny, y będzie zwan święty: y będziecie weń dręczyć dusze wasze, y ofiaruiecie całopalenie Panu.

28. Wszelkiy roboty służebniczey robić nie będziecie czasu dnia tego, bo dzień ubłagania iest, aby wam był miłościw Pan Bóg wasz.

29. Wszelka dusza któraby nie była udręczona tego dnia, zginie z ludzi swoich:

30. a któraby iakąkolwiek robotę robiła, zgładzę ją z ludu ięy.

31. Przetoż nie robić nie będziecie weń: ustawa wieczna będzie wam, we wszech rodzajach y mieszkaniach waszych.

32. Sabat odpoczynienia iest, y będziecie trapić dusze wasze dziewiątego dnia miesiąca. Od wieczora do wieczora święcić będziecie święta wasze.

33. Y mówił Pan do Moyżesza, rzekąc:

34. Mów synóm Izraelowym: Od piętnastego dnia miesiąca tego siódmego, będą święta kuczek siedm dni Panu.

35. Pierwszy dzień będzie nazwany przechwalebny y naświetszy: żadney roboty służebniczey weń robić nie będziecie.

36. A przez siedm dni ofiaruiecie całopalenia Panu. Dzień też ósmy będzie przechwalebny y naświetszy, y ofiaruiecie całopalenie Panu: iest bowiem zgromadzenia y zebrania: żadney roboty służebniczey weń robić nie będziecie.

37. Teć są święta Pańskie, które zwać będziecie nasławnieyszemi, y naświetszemi, y będziecie w nie ofiarować obiady Panu, całopalenia y mokre ofiary, według obyczaju dnia każdego:

38. okrom Sobót Pańskich: y darów waszych, y które ofiarować będziecie z szluby, abo które dobrowolnie dawać będziecie Panu.

39. Od piętnastego tedy dnia miesiąca siódmego, gdy zbierzecie owoce ziemie waszey, będziecie obchodzić święta Panu przez siedm dni, dnia pierwszego y ósmego będzie Sabat, to iest odpoczynienie.

40. Y weźmiecie sobie dnia pierwszego owoce z drzewa napięknieszego, y rószki palmowe y ga-

27. *Dzień Oczyszczania.* O tём mów. r. 16.

29. *Wszelka dusza.* Nakazuje się pokuta wszystkim, gdyż trudno było, aby każdy prawie nie przestąpił któregokolwiek z tak licznych i różnorodnych przepisów. Jeżeli zaś niektórzy i byli wolni od wszelkiej winy, dla tych powodem do pokutowania były występki drugich, jako członków jednego i tegoż ciała. Dan. 9, 5.

32. *Odpoczynienia.* Całkowitego (w. 3).—*Od wieczora do wieczora.* Od jednego zachodu słońca aż do drugiego.

34. *Święta Kuczek.* Scenepegia. Święto to było ustanowione na pamiątkę opieki, którą Bóg osłaniał Izraelitów na puszczy, gdzie przez lat 40, zimą i latem mieszkali nie w domach ale w namiotach. Takoz święto obchodzone było na podziękowanie Bogu za zboża zebrane w ciągu roku. (Ex. 23, 16. Num. 29, 12).

36. *Zgromadzenia i zebrania.* Była to jakby oktawa uroczystości Kuczek. Zowie się dniem zgromadzenia i zebrania, od zbierania się i zgromadzania ludzi, którzy przychodzili dla złożenia dziękczynienia Bogu, za to, że po długiej pielgrzymce na puszczy wprowadził ich do ziemi obiecanej.

38. *Okrom Sobót.* Oprócz ofiar, które się składają w szabasie. Num. 28, 9.

40. *Dnia pierwszego.* Święta Kuczek.—*Z drzewa napięknieszego.* Cytrynowego, według twierdzenia Hebrajczyków.—*Drzewa gestych gałęzi.* Mirtowego. (II. Esdr. 8).—*Będziecie się weselić przed Panem.* Nosząc te gałazki i owoce, skakać będziecie w Przybytku przed Panem: dawniej bowiem zwykli byli uroczystości swoje obchodzić z tańcami i muzyką. Ex. 15, 20. II. Reg. 6, 14.

gni densarum frondium, et salices de torrente, et laetabimini coram Domino Deo vestro:

41. celebrabitisque solemnitate ejus septem diebus per annum. Legitimum sempiternum erit in generationibus vestris. Mense septimo festa celebrabitis,

42. et habitabitis in umbraculis septem diebus. Omnis, qui de genere est Israel, manebit in tabernaculis:

43. ut discant posteri vestri quod in tabernaculis habitare fecerim filios Israel, cum educerem eos de terra Aegypti. Ego Dominus Deus vester.

44. Locutusque est Moyses super solemnitatibus Domini ad filios Israel.

łazki drzewa gęstych gałęzi, y wierzbiny od potoku, y będziecie się weselić przed Panem Bogiem waszym:

41. y święcić będziecie święto iego siedm dni przez rok. Ustawa wieczna będzie w rodziach waszych. Miesiąca siódmego święta będziecie święcić,

42. y będziecie mieszkać w kuczkach przez siedm dni. Wszelki kto jest z rodu Izraelowego, będzie mieszkał w kuczkach:

43. aby się nauczyli potomkowie waszy, zem kazał w kuczkach mieszkać synóm Izraelowym, gdym ie wywiódł z ziemie Egypckiéy. Ja Pan Bóg wasz.

44. Y mówił Moyses o świętach wielkich Pańskich do synów Izraelowych.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 23. w. 24. *Miesiąca siódmego.* Siódmy ten miesiąc zajmował część naszego Septembra i Oktobra. Którego to miesiąca, Żydowie mieli cztery wielkie święta: pierwsze tu mianuje święto Trąbienia: powiadają Żydzi, iż to było na pamiątkę wybawienia Izaaka od śmierci, jako jest Gen. 22. A iż Abraham znalazł barana, który był za rogi w cierniu uwiązł, dla tego w rogowe trąby na to święto trąbili. Drugie święto było dziesiątego dnia oczyszczenia z grzechów przez pokutę: i tego tylko dnia najwyższy Biskup wchodził do świętej świątnice, jako masz wyżej 16. i do Żydów 9. A to była figura męki i śmierci Pana Chrystusowój, przez którą jesteśmy oczyszczeni od grzechów. Trzecie święto, dnia piętnastego było Kuczek przez siedm dni: na pamiątkę onego kiedy na puszczy w kuczkach mieszkali. Czwarte święto, Zgromadzenia, kiedy już wyszedłszy z kuczek ósmego dnia, wszyscy się zgromadzili do kościoła, dziękując Panu Bogu, iż ich do ziemie obiecanej przyprowadził.

CAPUT XXIV.

ROZDZIAŁ 24.

O ustawach względem palenia lamp w przybytku, względem chlebów pokładnych, o karach na bluźnierców i krzywdzicieli.

1. Et locus est Dominus ad Moysen, dicens:

2. Praeceptum filiis Israel, ut afferant tibi oleum de olivis purissimum ac lucidum, ad concinnandas lucernas jugiter, extra velum testimonii in tabernaculo foederis.

3. Ponetque eas Aaron a vespere usque ad mane coram Domino, cultu ritque perpetuo in generationibus vestris.

4. Super candelabrum mundissimum ponentur semper in conspectu Domini.

5. Accipies quoque similes, et coques ex ea duodecim panes, qui singuli habebunt duas decimas,

6. quorum senus altrinsecus super mensam purissimam coram Domino statues:

7. et pones super eos thus lucidissimum, ut sit panis in monumentum oblationis Domini.

8. Per singula sabbata mutabuntur coram Domino suscepti a filiis Israel foedere sempiterno:

1. Y mówił Pan do Moysesza, rzekac:

2. Przykaż synóm Izraelowym, abyć przyniesli oliwy z drzewa oliwnego przezczystej y przezręczystej, dla przyprawienia lamp ustawicznie, przed zasłoną świadectwa w przybytku przymierza.

3. Y będzie ie stawiał Aaron, od wieczora aż do zarania przed Panem, służbą y obrzędem wiecznym w rodziach waszych.

4. Na lichtarzu przezczystym będzie ie zawždy stawał przed obliczem Pańskim.

5. Weźmiesz też białej maki y upieczesz z niéj dwanaście chlebów, z których każdy będzie miał dwie dziesiąte części,

6. z których po sześci ieden przeciw drugiemu na stole przezczystym przed Panem położysz,

7. y włożysz na nie kadzidła najsłodsze, aby był chleb na pamiątkę obiaty Pańskiej.

8. Na każdą sobotę będą ie odmieniać przed Panem, przyjęte od synów Izraelowych przymierzem wiecznym:

R. 24.—2. *Przykaż... aby przyniesli.* Koszta na ofiary, na palenie kadzidła, na olej do lamp i t. p. dostarczał lud; kapłani bowiem ofiary i święte obrządku sprawowali w imieniu całego ludu, do niego więc należało ponosić potrzebne do tego wydatki. Ztąd przy policzaniu ludności każdy wnosil pół sykla (Ex. 30, 13), i w czasie wielkich świąt dobrowolne czyniono dary; gdyż powiedziano (Ex. 23, 15): *Nie ukażesz się przed oczyma memi próżny, i karbona także (o której S. Łuk. 21, 1), ustanowiona była dla składek na kościoł. Oliwy przezczystej.* W stępie tłuczonéj, nie zaś wytłaczonéj w prasie, lub młynie, która nie jest tak czysta.— *Dla przyprawienia lamp.* Do zapalania lamp.— *Usta-*

wicznie. Każdój nocy, od wieczora aż do poranku.

5. *Upieczesz z niéj.* Obowiązek pieczenia tych chlebów należał do Kaatytów, jednéj z familij pokolenia Levi, 1. Paral. 9, 32.— *Dwanaście chlebów.* Pokładnych.— *Każdy będzie miał dwie dziesiąte części.* Każdy chleb ważył około 13 i pół funtów; gdyż obejmował *dwie dziesiątych* czyli jednę piątą Epha.

6. *Stole przezczystym.* Złotym.

7. *Na pamiątkę obiaty Pańskiej.* Aby chleb ten był ustawiczną pamiątką ustawicznój ofiary, którą przezeń Izraelici składają Panu.

8. *Na każdą sobotę będą ie odmieniać.* Żeby nieusychały zbyt, albo się nie psuły. *Przyjęte od synów*

9. eruntque Aaron et filiorum ejus, ut comedant eos in loco sancto: quia Sanctum sanctorum est de sacrificiis Domini jure perpetuo.

10. Ecce autem egressus filius mulieris Israelitis, quem peperat de viro Aegyptio inter filios Israel, jurgatus est in castris cum viro Israelita.

11. Cumque blasphemasset nomen, et maledixisset ei, adductus est ad Moysen. (Vocabatur autem mater ejus Salumith, filia Dabri de tribu Dan).

12. Miseruntque eum in carcerem, donec nossent, quid juberet Dominus.

13. Qui locutus est ad Moysen,

14. dicens: Educ blasphemum extra castra, et ponant omnes, qui audierunt, manus suas super caput ejus, et lapidet eum populus universus.

15. Et ad filios Israel loqueris: Homo, qui maledixerit Deo suo, portabit peccatum suum:

16. et qui blasphemaverit nomen Domini, morte moriatur: lapidibus opprimet eum omnis multitudo, sive ille civis, sive peregrinus fuerit. Qui blasphemaverit nomen Domini, morte moriatur.

17. Qui percusserit, et occiderit hominem, morte moriatur *.

18. Qui percusserit animal, reddet vicarium, id est animam pro anima *. (*Exod. 21, 12*).

19. Qui irrogaverit maculam cuilibet civium suorum: sicut fecit, sic fiet ei:

20. fracturam pro fractura, oculum pro oculo, dentem pro dente restituet: qualem inflixerit maculam, talem sustinere cogetur *.

21. Qui percusserit jumentum, reddet aliud. Qui percusserit hominem, punietur *. (*Exod. 21, 24*).

22. Aequum judicium sit inter vos, sive peregrinus, sive civis peccaverit: quia ego sum Dominus Deus vester.

23. Locutusque est Moyses ad filios Israel: et eduxerunt eum, qui blasphemaverat, extra castra, ac lapidibus opprimerunt. Feceruntque filii Israel, sicut praeceperat Dominus Moysi.

CAPUT XXV.

O ustawach względem roku siódmego,

1. Locutusque est Dominus ad Moysen in monte Sinai, dicens:

Izraelowych. Jak gdyby mówił: Materya, t. j. mąka ma być dawana przez synów Izraelowych, chleby zaś pieczone od Levitów,—*Przymierzem wieczném.* Ustawą wieczną, zawsze mającą się zachowywać; albo myśl ta: chleby te mają być jakby wieczném godłem przymierza zawartego między mną a ludem.

9. *Na miejscu świętem.* W sieni przybytku.

10. *Wyszedszy.* Wyjść w Piśmie ś. bierze się niekiedy zamiast przystąpić i poczynać. Ex. 2, 1, Deut. 13, 13. Wyszedszy także mówi się dla tego, że z Izraelitami wielu Egipcyan wyszli byli i przyjęli religią Żydowską, i połączeni byli z niemi powinowactwem, jak się to można domyślić z Ex. 12.

14. *Niech włożą ręce swe.* Wkładali ręce na głowę, zaświadczając tćm, iż słyszeli go bluźniącego, i że gło-

9. y będą Aaronowe y synów iego, aby ie iedli na miejscu świętym: bo święte świętych iest z ofiar Pańskich prawem wiecznym.

10. A oto wyszedszy syn niewiasty Izraelskię, którego miała z mężem Egypcytaninem między syny Izraelowymi, swarzył się w obozie z mężem Izraelskim.

11. A gdy zbluźnił imię Pańskie y zlorzeczył mu, przywiedziono go do Moysesza. (A zwano matkę iego Salumith, córka Dabry z pokolenia Dan).

12. Y wsadzono go do ciemnice, izby się dowie dzieli coby roszkazał Pan.

13. Który rzekł do Moysesza, mówiąc:

14. wywiedz bluźniercę za obóz, a niech włożą wszyscy którzy słyszeli ręce swe na głowę iego, y niech go ukamionuie wszytek lud.

15. A do synów Izraelowych mówić będziesz: Człowiek któryby zlorzeczył Bogu swemu, ponieście grzech swóy:

16. a ktoby bluźnił imię Pańskie, śmiercią niech umrze, kamieniami go zabiie wszytek lud, choćby on obywatel, choć przychodzień był. Ktoby bluźnił imię Pańskie, śmiercią niech umrze.

17. Ktoby uderzył, y zabił człowieka, śmiercią niech umrze.

18. Ktoby zabił bydłę, da inne, to iest duszę za duszę.

19. Ktoby oszpecił kogokolwiek z sąsiadów swoich, iako uczynił, tak mu się stanie:

20. złamanie za złamanie, oko za oko, zab za zab, odda: iako uczynił zmacę, taką cierpieć będzie musiał.

21. Kto zabiie bydłę, odda insze. Kto zabiie człowieka, będzie karan.

22. Jednakı sąd niechay będzie między wami, bądźby przychodzień, bądź obywatel zgrzeszył: bom ja iest Pan Bóg wasz.

23. Y mówił Moyses do synów Izraelowych: y wywiedli onego który był zbluźnił za obóz, y zabili go kamieniami: Y uczynili synowie Izraelowi tak, iako był przykazał Pan Moyseszowi.

ROZDZIAŁ 25.

piędziesiątego, lichwy i niewolników.

1. Y mówił Pan do Moysesza na górze Sinai, rzekąc:

wie bezbożnej powinna być wymierzona kara; albo, wkładali ręce chcąc niejako obrządkiem tym ubłagać Boga, iżby na jednego bluźniercę przeniósł całą karę grzechu, i dla zbrodni jednego nie zsyłał klęsk na wszytek lud.

15. *Grzech swój.* Karę grzechu swego.

16. *Choć przychodzień był.* Choćby nawet był i nieobrzezany, poganin.

18. *Duszę za Duszę.* Bydłę żywe za zabite.

* 19. *Ktoby oszpecił.* Ktoby zadał ranę, bliźnę uczynił.

20. *Złamanie za złamanie.* Tak, iż jeśli kto komu złamał nogę lub rękę, i jemuż ma być złamana noga lub ręka.

21. *Będzie karun.* Karę śmierci.

2. Loquere filiis Israel, et dices ad eos: Quando ingressi fueritis terram, quam ego dabo vobis, sabbatizetis sabbatum Domino.**

3. Sex annis seres agrum tuum, et sex annis putabis vineam tuam, colligesque fructus ejus:

4. septimo autem anno sabbatum erit terrae, requietionis Domini: agrum non seres et vineam non putabis. (*Exod. 23, 12*).

5. Quae sponte gignet humus, non metes, et uvas primitiarum tuarum non colliges quasi vindemiam: annus enim requietionis terrae est:

6. sed erunt vobis in cibum, tibi et servo tuo, ancillae et mercenario tuo, et advena qui peregrinantur apud te,

7. jumentis tuis et pecoribus omnia, quae nascuntur, praebebunt cibum.

8. Numerabis quoque tibi septem hebdomadas annorum, id est, septies septem, quae simul faciunt annos quadraginta novem,

9. et clanges buccina mense septimo, decima die mensis, propitiationis tempore in universa terra vestra.

10. Sanctificabisque annum quinquagesimum, et vocabis remissionem cunctis habitatoribus terrae tuae: ipse est enim jubilaeus. Revertetur homo ad possessionem suam, et unusquisque rediet ad familiam pristinam:

11. quia jubilaeus est et quinquagesimus annus. Non seretis, neque metetis sponte in agro nascentia, et primitias vindemiae non colligetis,

12. ob sanctificationem jubilaei, sed statim oblata comedetis.

13. Anno jubilaei redient omnes ad possessiones suas.

14. Quando vendes quippiam civi tuo, vel emes ab eo, ne contristes fratrem tuum, sed juxta numerum annorum jubilaei emes ab eo,

15. et juxta supputationem frugum vendet tibi.

R. 25. — *Sobotuy sobotę Panu.* Zachowujcie Szabat ziemi, uczynicie izby ziemia w siódmym roku odpoczęła. Przykazanie to dane było na puszczy na górze Synaj; lecz zaczęli je zachowywać po wniściu już do ziemi obiecanej: gdy i tu się mówi: *Gdy wnidzicie do ziemi t. j. Chanaan.*

5. *Jagód winnych pierwoicin twoich.* Nazywa tu pierwoicinami te jagody, które zbierał sobie właściciel winnicy wprzód, nim dozwolił wchodzić do niej ubogim którzy jakby powtórnie zbierali wino. Mógł jednak właściciel winnicy zebrać coś dla siebie na pokarm i potrzeby domowe, lecz tylko o tyle o ile to i inni w jegoż winnicy czynić mogli.

9. *Zatrąbisz w trąbę miesiąca siódmego.* Pod koniec roku 49, brzmieniem trąb zapowiadano, że rok następny, pięćdziesiąty, będzie rokiem Jubileuszu. Zaczynał się zaś rok jubileuszowy wraz z ogłoszeniem go przez trąby, co miało miejsce w dzień święta oczyszczenia, albo, jak się niektórym zdaje, po oktawie święta kuczek. — *Czasu ubłagania.* W dniu uroczystości oczyszczenia, która się obchodziła dziesiątego dnia siódmego miesiąca.

10. *I poświęcisz.* Ogłosisz go za święty i mnie poświęcony, albo przysposobisz lud do uroczystości roku 50. — *Ogło-*

2. Mów synóm Izraelowym, y rzeczesz do nich: Gdy wnidzicie do ziemi, która ia wam dam, sobotuy Sobotę Panu.

3. Sześć lat zaśiewać będziesz pole twoje, y sześć lat obrzynać będziesz winnicę twoją, y zbierać owoce ięć:

4. ale siódmego roku Sabat będzie ziemi odpoczynienia Pańskiego: pola zaśiewać nie będziesz, y winnice nie będziesz obrzynać.

5. Co sama ziemia zrodzi, żać nie będziesz: y jagód winnych pierwoicin twoich zbierać nie będziesz iakoby zbieranie wina: bo rok odpoczynienia iest ziemie:

6. ale wam będą na pokarm, tobie y niewolnikowi twemu, niewolnicy i naiemnikowi twemu, y przychodniowi który gościł są u ciebie:

7. bydłu twemu y dobytkowi wszystko co się zrodzi będzie ku iedeniu.

8. Naliczysz też sobie siedm tygodniów lat to iest, po siedm kroć siedm które pospolu czynią lat czterdzieści y dziewięć:

9. y zatrąbisz w trąbę miesiąca siódmego, dziesiątego dnia miesiąca, czasu ubłagania, po wszystkiey ziemi waszey.

10. Y poświęcisz rok pięćdziesiąty y ogłosisz odpuszczenie wszystkim obywatelóm ziemi twojej: abowiem ten iest Jubileusz. Wróci się człowiek do majątności swojej, y każdy się wróci do domu dawnego:

11. bo Jubileusz iest, y pięćdziesiąty rok. Nie będziecie śiać ani żać co się samo na polu rodzi, y pierwoicin zbierania wina nie zbierzecie,

12. dla poświęcenia Jubileusza ale natychmiast ofiarowane ięć będziecie.

13. Roku Jubileusza wróca się wszyscy do majątności swych.

14. Gdy co przedasz sąsiadowi swemu, abo kupisz u niego, nie zasmucay brata twego, ale według liczby lat Jubileusza kupisz u niego,

15. a według porachowania zboża przeda tobie.

siz odpuszczenie. Zapowiesz że w owym roku nastąpi odpuszczenie niewolników, długów i dóbr, które przeszły do innych. *Ten jest jubileusz.* P. Wujka. — *Wróci się człowiek do majątności swojej.* T. j. dobro nieruchomości, jako grunta, domy i t. p. w czasie jubileuszu wracali do swych dawnych właścicieli, bez żadnej z ich strony opłaty. Przedaż bowiem była tylko warunkowa, do roku jubileuszowego (w. 16). Prawo to było ustanowione dla tego, iżby nie zostały pomieszcane z sobą pokolenia, iżby znakomitsze familije mogły utrzymywać swoje towarzyskie położenie, iżby położono hamulec na łakomstwo, iżby zachowana była niejakaś równość pomiędzy Izraelitami, i żeby wiedzieli, że posiadają swą ziemię nie tak prawem własności, jak raczej tylko prostego używania. — *Każdy się wróci do domu dawnego.* Albowiem w podziale ziemi przez Jozuego, każdej familii była wyznaczona posiadłość.

12. *Dla poświęcenia.* Dla świętości jubileusza. — *Ofiarowane.* Owoce samowolnie rodzące się i pierwsze jakie napotkacie. — *Jęć będziecie.* Zrywając ie nie zaś żnąc albo podbierając winnice.

14. *Nie zasmucay brata twego.* Zatrzymując to dłuż jak do roku pięćdziesiątego.

16. Quanto plures anni remanserint post jubilaum, tanto crescet et pretium: et quanto minus temporis numeraveris, tanto minoris et emptio constabit: tempus enim frugum vendet tibi.

17. Nolite affigere contribules vestros, sed timeat unusquisque Deum suum: quia ego Dominus Deus vester.

18. Facite praecepta mea, et judicia custodite, et implete ea, ut habitare possitis in terra absque ullo pavore,

19. et gignat vobis humus fructus suos, quibus vescamini usque ad saturitatem, nullus impetum formidantes.

20. Quodsi dixeritis: Quid comedemus anno septimo, si non severimus, neque collegerimus fruges nostras?

21. Dabo benedictionem meam vobis anno sexto, et faciet fructus trium annorum:

22. seretisque anno octavo, et comedetis veteres fruges usque ad nonum annum: donec nova nascantur, edetis vetera.

23. Terra quoque non vendetur in perpetuum, quia mea est, et vos advenae et coloni mei estis:

24. unde cuncta regio possessionis vestrae sub redemptionis conditione vendetur.

25. Si attenuatus frater tuus vendiderit possessionem suam, et voluerit propinquus ejus, potest redimere quod ille vendiderat:

26. Si autem non habuerit proximum, et ipse pretium ad redimendum potuerit invenire:

27. computabuntur fructus ex eo tempore quo vendidit: et quod reliquum est, reddet emptori, sicquo recipiet possessionem suam.

28. Quodsi non invenerit manus ejus, ut reddat pretium, habebit emptor quod emerat, usque ad annum jubilaum; in ipso enim omnis venditio redibit ad dominum, et ad possessorem pristinum.

29. Qui vendiderit domum intra urbis muros, habebit licentiam redimendi, donec unus impleatur annus:

30. si non redemerit, et anni circulus fuerit evolutus, emptor possidebit eam, et posterius ejus in perpetuum, et redimi non poterit, etiam in jubilaum.

31. Sin autem in villa fuerit domus, quae muros non habet, agrorum jure vendetur: si ante redemptionem non fuerit, in jubilaum revertetur ad dominum.

32. Aedes Levitarum, quae in urbibus sunt, semper possunt redimi:

16. Im więcej zostanie lat po Jubileuszu, tym większa będzie zapłata: a im mniej czasu naliczysz, tym tańsze kupno będzie. Czas bowiem zboża przeda tobie.

17. Nie trapićcie bracię z pokolenia waszego, ale się niech każdy boi Boga swego, bo ja Pan Bóg wasz.

18. Czyńcie przykazania moje, a sądów przestrzegajcie i wypełniajcie je, abyście mogli mieszkać w ziemi bez wszelkiego strachu,

19. a żeby wam ziemia rodziła uródzaie swoje którychbyście używali aż do sytości, nie bojąc się niaźdu od nikogo.

20. A jeśli rzeczeć: Co będziemy jeść siódmego roku, jeśli nie będziemy śiać ani zbierać zboża naszego?

21. Dam wam błogosławieństwo moje roku szóstego, y uczyni urodzaj trzech lat:

22. y będzie śiać ósmego roku, a będziecie jeść stare zboże aż do dziewiątego roku: aż się urodzą nowe, jeść będziecie stare.

23. Ziemia też nie będzie sprzedana na wieczność: bo moja jest, a wyście przychodniowie i kmieć moi:

24. Przetóż wszelka ziemia osiadłości waszjej pod kondycją wykupienia sprzedana będzie.

25. Jeśli zubożawszy brat twój przeda majątność swoją, a chciałby bliski jego, może wykupić co on był przedał:

26. a jeśli nie miał bliskiego, a samby mógł zapłatę na okup naleść:

27. będą porachowane pożytki od tego czasu iako przedał: a co zostanie odda temu co kupił, y tak odbierze majątność swoją.

28. A jeśli nie nayedzie ręka jego żeby oddał zapłatę, będzie trzymał kupiec, co kupił, aż do roku Jubileusza: w nim bowiem każde przedanie wróci się do pana, y do dzierzawce pierwszego.

29. Ktoby przedał dóm w murze miejskim, będzie miał wolność odkupienia, aż się ieden rok skończy:

30. Jeśli nie wykupi, a rok minie, ten który j kupił, będzie j miał y potomkowie jego na wieczność, a nie będzie mógł byż wykupiony ani w Jubileusz.

31. Ale jeśli dóm jest we wsi, która nie ma murów, polnym prawem sprzedan będzie: jeśli pierwszy nie będzie wykupiona, w Jubileusz wróci się do Pana.

32. Domy Lewitów, które są, w mieściech, zawżdy mogą byż wykupione:

21. *Dam wam błogosławieństwo moje roku szóstego.* Ztąd się okazuje, że płodność ziemi świętej była w części przyrodzoną, w części ze szczególniejszej łaski Boga.

24. *Pod kondycją wykupienia sprzedana będzie.* T. j. iżby nie tylko w roku jubileuszowym wróciło do właściciela, ale i przed tym rokiem mogła być wykupiona.

30. *Ani w jubileusz.* Tak postanowiono co do domów miejskich wewnątrz murów, iżby tym sposobem miasta coraz więcej się zaludniały; chętniej bowiem kupiłby ktoś dla się dom, wiedząc że stałym będzie jego posiadaniem.

czem: tém więc prawem zachęcano do kupowania domów w mieście. Razem też właściciele odstraszaali się od przedawania tych domów, wiedzając, iż je na zawsze mają utracone. Przytém przez posiadanie domów wiejskich nie odróżniały się familie jedne od drugich, i dla tego bezwarunkowa ich sprzedaż mogła być dozwolona bez niebezpieczeństwa pomieszczenia pokoleń.

32. *Domy Lewitów,* te wyjęte były od powyższego prawa; jeżeli bowiem prędzej nie były wykupywane, to wracały do swych właścicieli w roku jubileuszowym.

33. si redemptae non fuerint, in jubileo revertentur ad dominos, quia domus urbium Levitarum pro possessionibus sunt inter filios Israel.

34. Suburbana autem eorum non veneant, quia, possessio sempiterna est.

35. Si attenuatus fuerit frater tuus, et infirmus manu, et susceperis eum quasi advenam, et peregrinum, et vixerit tecum,

36. ne accipias usuras ab eo, nec amplius quam dedisti. Time Deum tuum, ut vivere possit frater tuus apud te.

37. Pecuniam tuam non dabis ei ad usuram, et frugum superabundantiam non exiges. (*Deut. 23, 19.*)

38. Ego Dominus Deus vester, qui eduxi vos de terra Aegypti, ut darem vobis terram Chanaan, et essem vester Deus.

39. Si paupertate compulsus vendiderit se tibi frater tuus, non eum opprimes servitute famulorum,

40. sed quasi mercenarius et colonus erit usque ad annum jubileum operabitur apud te,

41. et postea egredietur cum liberis suis, et revertetur ad cognationem et ad possessionem patrum suorum:

42. mei enim servi sunt, et ego eduxi eos de terra Aegypti: non veneant conditione servorum:

43. ne affligas eum per potentiam, sed metuito Deum tuum.

44. Servus et ancilla sint vobis de nationibus, quae in circuitu vestro sunt.

45. Et de advenis qui peregrinantur apud vos, vel qui ex his nati fuerint in terra vestra, hos habebitis famulos,

46. et hereditario jure transmittetis ad posteros, ac possidebitis in aeternum: fratres autem vestros, filios Israel, ne opprimatis per potentiam.

47. Si invaluerit apud vos manus advenae atque peregrini et attenuatus frater tuus vendiderit se ei, aut cuicumque de stirpe ejus,

48. Post venditionem potest redimi. Qui voluerit ex fratribus suis, redimet eum,

49. et patruus, et patruelis, et consanguineus, et affinis. Sin autem te ipse potuerit, redimet se,

50. supputatis dumtaxat annis a tempore venditionis suae usque ad annum jubileum: et pecunia, qua venditus fuerat, juxta annorum numerum et rationem mercenarii supputata.

33. *Miasto majątności są.* Ponieważ Lewici innych posiadłości nie mają, prócz domów: jak więc innych majątności wracają do swoich panów, tak i domy lewitów będące ich posiadłościami, powinny do nich wrócić.

34. *Osiadłość wieczna.* Ciągła i która przedana być nie może, i zawsze potrzebna im, dla wykarmienia bydła ich.

35. *Oslabieje ręka jego.* T. j. który pracę rąk nie może znaleźć dla się pożywienia.

37. *Zboża nadzwyczaj.* Nie będziesz wymagał od niego za procent więcej zboża niż mu pożyczyles.

40. *Oracz.* Który do czasu tylko mieszka i za zapłatę uprawia pole.—*Aż do roku jubileusza.* To się rozumie, jeśli nie zechce wychodzić roku siódmego. Ex. 21, 6.

33. jeśli ich nie wykupią, w Jubileusz wrócą się do Panów: bo domy miast Lewitkich, miasto majątności są między synmi Izraelowymi.

34. Ale domy ich na przedmieściu niech nie będą sprzedane, bo iest ośiadłość wieczna.

35. Jeśli zubożcie brat twój, a osłabieje ręka jego, y przyjmiesz go iako przychodnia, y gościa, a będzie żył z tobą,

36. nie weźmiesz lichwy od niego, ani więcej niżes dał: Bóg się Boga twego, żeby żyć mógł twój brat przy tobie.

37. Pieniądzy twoich nie dasz mu na lichwę, y zboża nad zwysz nie będziesz wyciągał.

38. Ja Pan Bog wasz, którym was wywiódł z ziemi Egypckiej, abym wam dał ziemię Chanaaneyską, a był Bogiem waszym.

39. Jeśli ubostwem przyciśniony zaprzeda się tobie, brat twój, nie będziesz go ciślał służbą niewolniczą,

40. ale iako naiemnik y oracz będzie u ciebie: aż do roku Jubileusza będzie robił u ciebie,

41. a potym wynidzie z działkami swemi, y wróci się do rodziny y do majątności oyców swoich.

42. Słudzy bowiem moi są, y iam ie wywiódł z ziemi Egypckiej: niech nie będą sprzedawani iako niewolnicy:

43. nie trap go mocą, ale się bóg Boga twego.

44. Niewolnik y niewolnica niech wam będzie z narodów, które są w okolicy waszjej,

45. y z przychodniów, którzy gośćiami są u was, abo którzy się z nich urodzą w ziemi waszjej, te będziecie mieć za sługi:

46. y prawem dziedzicznym podacie ie potomkom, y odziedzycie na wieki, ale bracię waszję synów Izraelowych nie uciskaycie mocą.

47. Jeśli się zmocni u was ręka przychodnia y gościa, a brat twój z ubożawszy przeda się mu, abo któremukolwiek z rodu jego:

48. po zaprzędaniu może być odkupion. Który chce z bracię jego, odkupi go,

49. y striy, y stryieczny brat, y krewny, y powinowaty. A jeśli y sam będzie mógł, odkupi się,

50. obrachowawszy tylko lata od czasu zaprzędania swego, aż do roku Jubileusza: a pieniądze za które był przedan, według liczby lat, y iako naiemnikowi płacą zachowawszy.

42. *Słudzy bowiem moi są.* Rozumie się Izraelici; a to nie tylko przez stworzenie, ale i przez wykupienie ich z niewoli egipskiej.

44. *Niech wam będzie z narodów.* Niewolnicy, jakich mieć będziecie, niech będą z narodów pogańskich, nie z Izraelitów.

45. *I z przychodniów.* Z prozelitów.—*Za sługi.* Za niewolników.

46. *Na wieki.* Ciągłe, przez cały czas ich życia.

47. *Jeśli się wzmocni u was ręka przychodnia.* Jeśli ktoś z prozelitów pomiędzy wami, stanie się bogatym i możnym.

50. *Obrachowawszy tylko lata.* Jeśli się zdarzy, że ten niewolnik zechce się wykupić, mają być zachowane

51. Si plures fuerint anni, qui remanent usque ad jubilaum, secundum hos reddet et pretium:

52. si pauci, ponet rationem cum eo juxta annorum numerum, et reddet emptori quod reliquum est annorum,

53. quibus ante servivit mercedibus imputatis: non affliget eum violenter in conspectu tuo.

54. Quodsi per haec redimi non potuerit, anno jubileo egredietur cum liberis suis.

55. Mei enim sunt servi, filii Israel, quos eduxi de terra Aegypti.

51. Jeśli więcej lat będzie które zostają aż do Jubileusza, wedle tychże odda y okup:

52. a jeśli mało, porachuje się z nim według liczby lat, y odda kupcowi co zostało lat,

53. których pierwój służył zapłaty wrachowawszy: Nie będzie go dręczył gwałtownie przed oczyma twemi.

54. A jeśli by przez to nie mógł być odkupiony roku Jubileusza, wynidzie z dziećmi swemi.

55. Moi bowiem służy są synowie Izraelowi, którem wywiódł z ziemi Egypciejskiej.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 25. 10. Ten jest Jubileusz. Rok ten pięćdziesiąty, który się poczynał liczyć od pierwszego roku, którego weszli do ziemi obiecanej, był bardzo ważny u Żydów, jako go tu opisuje: a ten zwano, *Jobel*, to jest, rok odpuszczenia albo wolności. Bo acz bywało też odpuszczenie siódmego roku, jako masz *Exod. 21 i 23. Deut. 15.* wszakże to było doskonałsze we wszystkim, ani się dalej godziło odpuszczenia odkładać. Około wykładu tego słowa, *Jobel*, są rozmaite mniemania: ale dosyć nam na tem, co Józefus biegle w swym języku powiada, iż znaczy, wolność albo odpuszczenie, *Lib. 3. Antiq. c. 10.* Co też potwierdza *Hieron. lib. 2. in Isai.* także i *LXX.* tłumacze, którzy pospolicie przekładają *agēdū*, to jest, odpuszczenie. Przetoż co niektórzy powiadają, jakoby dla tego Jubileusz zwano, iż na ten rok wolności, w róg barani trąbiono, (bo Obel znaczy rog barani), żydowskie to są wymysły: bo takich trąb na ten czas nie używano, tylko powiada pismo, iż były trąby rogowe, po żydowsku *Saphar*, co *LXX.* przekładają *negativas*, to jest, *buccinas corneas*, trąby rogowe, od większych bydła, i te zwano, trąby Jubileuszowe, których było siedm. *Jos. 6.* A tak od tego słowa *Jobel*, które znaczy wolność, albo odpuszczenie, my zwiemy Jubileusz: i była to figura naszego Jubileusza, który też zwiemy Miłosciwem latem, albo rokiem odpuszczenia, iż nam bywają odpuszczone nie tylko grzechy, których odpuszczenie mamy przez pokutę, ale też i karanie doczesne za grzechy. A toć jest prawdziwa wolność.

CAPUT XXVI.

ROZDZIAŁ 26.

O nagrodach za zachowanie przykazań, i o karach za ich gwałcenie.

1. Ego Dominus Deus vester! Non facietis vobis idolum et sculptile, nec titulos erigetis, nec insignum lapidem ponetis in terra vestra, ut adoretis eum. Ego enim sum Dominus Deus vester. (*Exod. 20, 4. Deut. 5, 8. Psal. 96, 7.*)

2. Custodite sabbata mea, et paveat ad sanctuarium meum, Ego Dominus.* (*Deut. 28, 1.*)

3. Si in praeceptis meis ambulaveritis, et mandata mea custodieritis, et feceritis ea, dabo vobis pluvias temporibus suis,*

4. et terra gignet germen suum, et pomis arbores replebuntur.

5. Apprehendet messium tritura vindemiam, et vindemia occupabit sementem: et comedetis panem vestrum in saturitate, et absque pavore habitabitis in terra vestra.

6. Dabo pacem in sinibus vestris: dormietis, et non erit qui exterreat. Auferam malas bestias, et gladius non transibit terminos vestros.

7. Persequemini inimicos vestros, et corrue coram vobis:

8. persequentur quinque de vestris centum alie-

1. Ja Pan Bóg wasz: Nie będziecie sobie czynić bałwana, ani ryciny, ani znaków stawiać będziecie, ani kamienia znacznego postawicie w ziemi waszój, żebyście się mu klaniali. Bom ja iest Pan Bóg wasz,

2. Zachowaycie święta moje, a na świątnię moję strachaycie się. Ja Pan.

3. Jeśli w przykazaniach moich chodźcie będziecie, a mandaty moje zachowacie y wypełnicie je, dam wam dżdże czasów swoich,

4. a ziemia da urodzay swój, y owocu drzewa pełne będą.

5. Zajmie młódźba żniwa zbieranie wina, a zbieranie wina nadęjdzie sięw: y będzie ieść chleb wasz w sytości, y bez strachu mieszkacie będziecie w ziemi waszój.

6. Dam pokój na granicach waszych: będziecie spać, a nie będzie ktoby przestraszył. Odęymę złe zwierzę: a miecz nie przejdzie granic waszych.

7. Będziecie uganiać nieprzyjaciół wasze, y upadną przed wami.

8. Będą gonić pięć waszych sto obcych, a sto

lata, które pozostają do jubileusza, i stosownie do liczby ich ma być wrócona panu cena okupu. Np. jeśli kto się sprzedał za syklów 40, gdy jeszcze pozostawało 40 lat do jubileusza: jeśli już wystużył lat 20; za pozostałe lat 20 opłaci syklów 20 na swój wykup.

R. 26.—1. *Ani znaków.* Hebr., *ani statui* albo kolumn podtrzymujących posągi bałwanów.—*Kamienia znacznego.* Urobionego w kształcie bałwana.

2. *Strachajcie się.* W uszanowaniu miejcie,

5. *Zajmie młódźba żniwa zbieranie wina.* Tak wielka będzie obfitość zboża, iż wprzód nim młócić je skończycie, nastanie pora winobrania, i nie uspiejciec podobnie winnicy, a już nadejdzie czas siejby.

6. *Miecz nie przejdzie.* Nie będziecie się lękali napadów nieprzyjaciół.

8. *Będą gonić pięć waszych sto obcych.* Tak Gedeon z trzystu swoimi poraził niezliczoną liczbę Madianitów, *Judic. 7, 22.* Toż samo uczynili Machabejczycowie.

nos, et centum de vobis decem millia: cadent inimici vestri gladio in conspectu vestro.

9. Respiciam vos, et crescere faciam: multiplicabimini, et firmabo pactum meum vobiscum.

10. Comedetis vetustissima veterum, et vetera novis supervenientibus projicietis.

11. Ponam tabernaculum meum in medio vestri, et non abjiciet vos anima mea.

12. Ambulabo inter vos, et ero Deus vester, vosque eritis populus meus. (2. Cor. 6. 16.)

13. Ego Dominus Deus vester, qui eduxi vos de terra Aegyptiorum, ne serviretis eis, et qui confregi catenas cervicum vestrarum, ut incederetis erecti.

14. Quodsi non audieretis me, nec feceritis omnia mandata mea,

15. si spreveritis leges meas, et judicia mea contempseritis, ut non faciatis ea quae a me constituta sunt, et ad irritum perducatis pactum meum: (Deut. 28, 15, Malach. 2, 2.)

16. ego quoque haec faciam vobis. Visitabo vos velociter in egestate, et ardore, qui conficiat oculos vestros, et consumat animas vestras. Frustra seretis sementem, quae ab hostibus devorabitur.

17. Ponam faciem meam contra vos, et corrue-tis coram hostibus vestris, et subjiciemini his qui oderunt vos: fugietis, nemine persequente.

18. Sin autem nec sic obedieritis mihi, addam correptiones vestras septuplum propter peccata vestra,

19. et conteram superbiam duritiae vestrae, daboque vobis caelum desuper sicut ferrum, et terram aeneam.

20. Consumetur incassum labor vester non proferet terra germen, nec arbores poma praebebunt.

21. Si ambulaveritis ex adverso mihi, nec volueritis audire me, addam plagas vestras in septuplum propter peccata vestra:

22. immittamque in vos bestias agri, quae consumant vos, et pecora vestra, et ad paucitatem cuncta redigant, desertaque fiant viae vestrae.

23. Quodsi nec sic volueritis recipere disciplinam, sed ambulaveritis ex adverso mihi:

24. ego quoque contra vos adversus incedam, et percutiam vos septies propter peccata vestra:

25. inducamque super vos gladium ultorem foederis mei: Cumque confugeritis in urbes, mittam pestilentiam in medio vestri, et trademini in manibus hostium,

26. postquam confregero baculum panis vestri,

10. Będziecie jeść najstarsze starych rzeczy. Tak dalece obfitować będziecie we zboża, iż nie zdołacie wszystkiego spożyć; lecz zmuszeni będziecie jak najdłużej je przechowywać, a nareszcie wyrzucać, gdy nowe przyjdą.

12. Będę chodził między wami. Zawsze przybędę wam z pomocą.

13. Potamam tańcuchy. Z niewoli egipskiej wywiodłem was na wolność. — Prosto chodzili. Jako wolni, nie zaś jako niewolnicy pod jarzmem.

15. Wniwecz obróćcie przymierze moje. Jeśli nie zachowacie praw moich tak, jakoście przyrzekli.

16. Gorącością. Chorobą żółtaczką, zapaleniem oczu

z was dziesięć tysięcy: polegą nieprzyjaciele waszy mieczem przed oczyma waszemi.

9. Weyrzę na was y rozkrzewię, rozmnożyćcie się, y utwierdźcie przymierze moje z wami.

10. Będziecie ieść nastarsze starych rzeczy, a stare gdy nowe nastaną wyrzucicie.

11. Postawię przybytek mój w pośrodku was, a nie odrzuci was dusza moja.

12. Będę chodził między wami, y będę Bogiem waszym, a wy będziecie ludem moim.

13. Ja Pan Bóg wasz, którym was wywiodł z ziemi Egypcianów, żebyście im nie służyli, y którym połamał łańcuchy szyi waszych, żebyście prosto chodzili.

14. A jeśli mię nie usłuchacie, y nie zachowacie wszystkich przykazań moich,

15. jeśli wzgardzicie prawa moje, y sądy moje lekce poważycie, abyście nie uczynili tego com ja postanowił, y wniwecz obróćcie przymierze moje:

16. ia téż wam to uczynię: Nawiedzę was prędko ubóstwem y gorącością, któraby pokaziła oczy wasze, y znędziła dusze wasze. Próżno siać będziecie siew, który od nieprzyjaciół pożarty będzie.

17. Postawię twarz moję przeciwko wam, y upadniecie przed nieprzyjaciół waszymi, y będziecie poddani tym, którzy was maia w nienawiści, będziecie uciekać choć was nikt gonić nie będzie.

18. A jeśli ani tak nie usłuchacie mię, przydam karania waszego siedmiorako dla grzechów waszych.

19. y zetrę pychę zatwardzenia waszego. Y dam wam niebo z wierzchu iako żelazo, a ziemię miedzianą.

20. Wniwecz pójdzie praca wasza, nie da ziemia pożytku, ani drzewa dadzą owoców.

21. Jeśli chodzić będziecie przeciwko mnie, a nie zechcecie mię słuchać, przydam kaźni waszj siedmiorako dla grzechów waszych:

22. y puszę na was bestiie polne, któreby poiały was y dobytek wasz, y przywiodły do trochy wszystko, a drogi wasze żeby spustoszały.

23. A jeśliż ani tak nie będziecie chcieć przyiać karności, ale przeciwko mnie pójdziecie:

24. ia téż przeciwko wam przeciwny pójde, y uderzę was siedm kroć dla grzechów waszych,

25. y przywiodę na was miecz msczący się przymierza mego. A gdy uciecziecie do miast, puszę powietrze między was, y będziecie podani w ręce nieprzyjacielskie,

26. gdy złomię podpórę chleba waszego: tak

i t. p. — Dusze wasze. Życie wasze.

19. Pychę zatwardzenia waszego. Dumną zatwardiałość waszą. — Niebo z wierzchu jako żelazo. Nie spuszcze deszczu z nieba. i ziemia nie będzie wydawała plonów, jakgdyby była miedziana.

21. Przeciwno mnie. Jeżeli będziecie przeciwnymi i nieposłusznymi.

24. Przeciwno wam przeciwny pójde. Jako nieprzyjacieli napadając na was, i zadając wam klęski. — Uderzę was siedmkrát. Ciężkimi i licznymi karami.

26. Podporę chleba. Chleb zowie się podporą, gdyż podtrzymuje życie; podobna fraza w Psal. 104, 16; Is.

ita ut decem mulieres in uno clibano coquant panes, et reddant eos ad pondus: et comedetis, et non saturabimini.

27. Sin autem nec per haec audieritis me, sed ambulaveritis contra me:

28. et ego incedam adversus vos in furore contrario, et corripiam vos septem plagis propter peccata vestra,

29. ita ut comedatis carnes filiorum vestrorum et filiarum vestrarum:

30. destruiam excelsa vestra, et simulacra confringam. Cadetis inter ruinas idolorum vestrorum, et abominabitur vos anima mea,

31. in tantum, ut urbes vestras redigam in solitudinem, et deserta faciam sanctuaria vestra, nec recipiam ultra odorem suavissimum.

32. Disperdamque terram vestram, et stupebunt super ea inimici vestri, cum habitatores illius fuerint:

33. vos autem dispergam in gentes, et evaginabo post vos gladium, eritque terra vestra deserta, et civitates vestrae dirutae.

34. Tunc placebunt terrae sabbata sua cunctis diebus solitudinis suae: quando fueritis

35. in terra hostili, sabbatizabit, et requiescet in sabbatis solitudinis suae, ego quod non requieverit in sabbatis vestris quando habitabatis in ea.

36. E qui de vobis remanserint, dabo pavorem in cordibus eorum in regionibus hostium, terrebit eos sonitus folii volantis, et ita fugient quasi gladium: cadent, nullo persequente,

37. et corruent singuli super fratres suos quasi bella fugientes, nemo vestrum inimicis audebit resistere:

38. peribitis inter gentes, et hostilis vos terra consumet.

39. Quodsi et de iis aliqui remanserint, tabescent in iniquitatibus suis, in terra inimicorum suorum, et propter peccata patrum suorum et sua affligentur:

40. donec confiteantur iniquitates suas, et majorum suorum, quibus praevaricati sunt in me, et ambulaverunt ex adverso mihi.

41. Ambulabo igitur et ego contra eos, et inducam illos in terram hostilem, donec erubescat incircumcisa mens eorum: tunc orabunt pro impietatibus suis.

42. Et recordabor foederis mei quod pepigi cum Jacob, et Isaac, et Abraham. Terrae quoque memor ego,

iz dzieścić niewiast na raz w iednym piecu będą pieć chleb, y będą ji oddawać pod wagą, y będziecie jeść a nie nacićcie się.

27. A jeśli ani przez to nie usłuchacie mię, ale pódźciecie przeciwko mnie:

28. y ia pódyę przeciwko wam, w zapalczywości przeciwny, y skarzę was siedmią plag dla grzechów waszych:

29. tak iż będziecie ieść ciała synów waszych, y córek waszych,

30. popsuię wyżyny wasze, y balwany połamię. Padniecie między obaliny balwanów waszych, y będzie się brzydźła wami dusza moja,

31. tak barzo, iż miasta wasze obrócę w pustynią, y spustoszę świątnice wasze, y nie przyjmę więcej wonności nawdzięczniejszych,

32. y popsuię ziemię waszą, y zdumieią się nad nią nieprzyjaciele waszy, gdy będą w nię mieszkac:

33. a was rozprósze między narody; y dobędę miecza za wami, y będzie ziemia wasza pusta, a miasta wasze zburzone.

34. Tedy się będą podobały ziemi Sabaty ię, po wszystkie dni pustek ię: kiedy będziecie

35. w ziemi nieprzyjacielskiej, będzie sobotowała, y odpocznie w Sabaty pustek swoich: przeto że sobie nie odpoczęła w Sabaty wasze, gdyście mieszkali na nię.

36. A którzy z was zostaną, dam strach do serca ich w ziemiach nieprzyjacielskich, przestraszy ie chrzest listu lecącego, y tak będą uciekać iako przed mieczem: będą padać choć ich nikt nie goni,

37. y padnie każdy na brata swego, iako uciekający przed wojną, żaden z was nie będzie się śmiał sprzeciwić nieprzyjacielowi:

38. poginiecie między pogany, y poie was ziemia nieprzyjacielska.

39. A jeśli y z tych niektórzy zostaną, uschną w nieprawościach swoich: w ziemi nieprzyjaciół swoich, y za grzechy oyców swych y swoje, utraceni będą:

40. aż wyznaią nieprawości swoje y przodków swoich, któremi wystąpili przeciwko mnie, y chodzili sprzeciwiając mi się.

41. Chodzić tedy y ia będę przeciwko im, i wwiode ie do ziemi nieprzyjaciół ich, aż się zawstydzi nieobrzezane serce ich: tóż się modlić będą za niezbożności swoje.

42. Y wspomnię na przymierze moje, którym uczynił z Jakóbem, y z Izaakiem, y z Abrahamem. Y wspomnię też na ziemię,

3. 1.—*Tak iż dziesięć niewiast.* Z których każdej za ledwo przedtém wystarczał piec jeden. — *Będą go oddawać pod wagę.* Tak, iż nie będą mogli jeść tyle ile zechcą, ani nasycić zupełnie głodu.

30. *Wyżyny wasze.* Świątynie balwanów, wzniesione na wzgórzach zwyczajem pogan. — *Balwany połamię.* Wyraz hebrajski, *hammanim*, oznacza balwany słońca. Ztąd może to był Jowisz Hammoniusz.

31. *Spustoszę świątnice wasze.* Tak te, któreście balwanom, jako i te, któreście dla mnie poświęcili. — *Wonności nawdzięczniejszych.* Ofiar całopalnych i kadzidla.

34. *Będą się podobały ziemi Sabaty jej.* Będzie długiem leżała, gdy was wyrzuci od siebie.

35. *Nie odpoczęła w Sabaty wasze.* Dla tego, żeście przez łakomstwo nie dozwolili jej odpoczywać w roku siódmym.

39. *Uschną w nieprawościach swoich.* Dla grzechów swoich wyniszczeni zostaną.

41. *Nieobrzezane serce ich.* Hebr. *aż się nieupokorzy nieobrzezane serce ich*, t. j. serce twarde, odporne, nieczyste. — *Toż się modlić będą.* Ciągłemi klęskami pobudzani do upamiętania się.

43. quae cum relictæ fuerit ab eis, complacebit sibi in sabbatis suis, patiens solitudinem propter illos. Ipsi vero rogabunt pro peccatis suis, eo quod abjecerint iudicia mea, et leges meas despexerint.

44. Et tamen etiam cum essent in terra hostili, non penitus abjeci eos, neque sic despexi, ut consumerentur, et irritum facerem pactum meum cum eis. Ego enim sum Dominus Deus eorum.

45. et recordabor foederis mei pristini, quando eduxi eos de terra Aegypti in conspectu gentium, ut essem Deus eorum. Ego Dominus. Haec sunt iudicia atque praecepta et leges, quas dedit Dominus inter se et filios Israel in monte Sinai per manum Moysi.

43. która będąc od nich opuszczona, będzie się sobie podobała w świętach swoich, cierpiąc pustki dla nich. A oni będą się modlić za grzechy swoje, iż odrzucili sady moje, y prawa moje wzgardzili.

44. Wszakże też gdy byli w ziemi nieprzyjacielskiej, nie do końca ich odrzucił, anim ich tak wzgardził, żeby wyniszczeni byli, y żebych rzucił przymierze moje z nimi. Jam bowiem jest Pan Bóg ich,

45. y wspomnię na przymierze moje dawne, kiedy ja wywiódł z ziemi Egipskiej przed oczyma narodów, abym był Bogiem ich. Ja Pan. Też są sady, y przykazania, y prawa, które dał Pan między sobą a między synmi Izraelowymi na górze Sinai. przez ręce Mojżeszowe.

CAPUT XXVII.

ROZDZIAŁ 27.

O ustawach względem obietnic, ślubów, i dziesięcin.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

2. Loquere filiis Israel, et dices ad eos: Homo qui votum fecerit, et sponderit Deo animam suam, sub aestimatione dabit pretium.

3. Si fuerit masculus a vigesimo anno usque ad sexagesimum annum, dabit quinquaginta siclos argenti ad mensuram sanctuarii:

4. si mulier, triginta.

5. A quinto autem anno usque ad vigesimum, masculus dabit viginti siclos: femina decem.

6. Ab uno mense usque ad annum quintum, pro masculo dabuntur quinque sicli: pro femina, tres.

7. Sexagenarius et ultra masculus dabit quindecim siclos: femina decem.

8. Si pauper fuerit, et aestimationem reddere non valebit, stabit coram sacerdote: et quantum ille aestimaverit, et viderit eum posse reddere, tantum dabit.

9. Animal autem, quod immolari potest Domino, si quis voverit, sanctum erit,

10. et mutari non poterit, id est, nec melius malo, nec pejus bono: quodsi mutaverit, et ipsum quod mutatum est et illud pro quo mutatum est, consecratum erit Domino.

11. Animal immundum, quod immolari Domino non potest, si quis voverit, adducetur ante sacerdotem:

12. qui iudicans utrum bonum an malum sit, statuatur pretium:

1. Y mówił Pan do Mojżesza, rzekąc:

2. Mów synom Izraelowym, y rzeczesz do nich: Człowiek który uczyni ślub, a poślubi Bogu duszę swoje, pod szacunkiem da okup.

3. Jeśli będzie mężczyzna od dwudziestego roku, aż do sześćdziesiątego roku: da pięćdziesiąt syków srebra wedle kościelnej wagi:

4. jeśli niewiasta, trzydzieści.

5. A od piątego roku aż do dwudziestego, mężczyzna da dwadzieścia syków, niewiasta dziesięć.

6. Od jednego miesiąca, aż do piątego roku, za mężczyznę dadzą pięć syków: a za żeńszczyznę trzy.

7. Mężczyzna w sześćdziesiąt lat y dalej, da piętnaście syków, niewiasta dziesięć.

8. Jeśli będzie ubogi, a szacunku oddać nie będzie mógł: stanie przed kapłanem, a ile on oszacuje, y obaczy że może oddać, tyle da.

9. Ale bydłę, które może być ofiarowane Panu, jeśli kto szlubiwał, święte będzie,

10. y nie będzie mogło być odmienione, to jest, ani lepsze za gorsze, ani gorsze za lepsze: a jeśli odmieni, y to które jest odmienione, y ono za które odmienione jest, będzie poświęcone Panu.

11. Bydłę nieczyste które Panu ofiarowane być nie może, jeśli kto szlubił, będzie przywiedzione, przed kapłana.

12. Który osądziwszy jeśli dobre jest albo złe, ustawi zapłatę:

43. Będzie się sobie podobała w świętach swoich. Używać będzie spoczynku swego.

44. Nie do końca ich odrzucił. Nie odrzucił ich zupełnie, gdy się dostaną w niewolę nieprzyjaciół: czas przeszły za przyszły.

45. Też są sady. Te to są sprawiedliwe groźby i kary, które Bóg wymierza na gwałcieli swojego prawa. — Przez ręce Mojżeszowe. Przez Mojżesza.

R. 27.— 2. Poślubi Bogu duszę swoją. Kto ślubem odda siebie samego na służbę Bożą w przybytku, iżby tam nosił wodę lub drwa do świątnicy, iżby oczyszczał się przybytku, iżby posługiwał lewitom i t. p. — Pod

szacunkiem. Na okup da zapłatę, która tu jest oszacowana i przepisana.

3. Wedle kościelnej wagi. Patrz co jest powiedz. Ex. 30, 13.

5. Od piątego roku. Rozumie się, jeżeli rodzice go poślubili, gdyż dziecię pięcioletnie, jako nieużywające jeszcze rozumu, nie może czynić ślubów.

8. Przed kapłanem. Nawet i niższym, który wtedy będzie na posłudze ołtarza: albowiem nie mówi się tu, że to jest zastrzeżonem arcy-kapłanowi.

12. Osądziwszy jeśli dobre jest albo złe. Czy wielkiej jest wartości, czy małej.

13. quodsi dare voluerit is, qui offert, addet supra aestimationem quintam partem.

14. Homo si voverit domum suam, et sanctificaverit Domino, considerabit eam sacerdos utrum bona an mala sit, et juxta pretium, quod ab eo fuerit constitutum, venundabitur:

15. sin autem ille, qui voverat, voluerit redimere eam, dabit quintam partem aestimationis supra, et habebit domum.

16. Quodsi agrum possessionis suae voverit, et consecraverit Domino, juxta mensuram sementis aestimabitur pretium: si triginta modis hordei seritur terra, quinquaginta siclis venundetur argenti.

17. Si statim ab anno incipientis jubilaei voverit agrum, quanto valere potest, tanto aestimabitur:

18. sin autem post aliquantum temporis: supputabit sacerdos pecuniam juxta annorum, qui reliqui sunt, numerum usque ad jubilaum, et detrahetur ex pretio.

19. Quodsi voluerit redimere agrum ille, qui voverat, addet quintam partem aestimatae pecuniae, et possidebit eum.

20. Sin autem noluerit redimere, sed alteri cuique fuerit venundatus, ultra eum qui voverat redimere non poterit:

21. quia cum jubilaei venerit dies, sanctificatus erit Domino, et possessio consecrata ad jus pertinet sacerdotum.

22. Si ager emptus est, et non de possessione majorum sanctificatus fuerit Domino,

23. supputabit sacerdos juxta annorum numerum usque ad jubilaum, pretium, et dabit ille qui voverat eum, Domino:

24. in jubilaum autem revertetur ad priorem dominum, qui vendiderat eum, et habuerat in sorte possessionis suae.

25. Omnis aestimatio siclo sanctuarii ponderabitur. Siclus viginti obolos habet. (*Exod. 30, 13. Num. 3, 47*).

26. Primogenita, quae ad Dominum pertinent, nemo sanctificare poterit et vovere: sive bos, sive ovus fuerit, Domini sunt.

27. Quodsi immundum est animal, redimet qui

13. *Nadda... piątą część.* Dodatek ten ustanowiono dla tego, żeby ślubujący tak łatwo nie skłaniali się do okupu tego, do czego raz ślubem się zobowiązali.

16. *Rołę osiadłości swęj.* Którą jako swoją własną posiada.—*Za pięćdziesiąt syklów.* Corocznie, nie jednorazowie tylko.

17. *Za to będzie oszacowana.* Według podanej ustawy, t. j. za rolę, która przyjmuje zasiewu korcy 30, opłaci rocznie syklów 50, i w takim stosunku mają być szacowane inne grunta, rachując lata pozostałe jeszcze do najbliższego jubileusza.

20. *Lecz jeśli nie.* Tego i następnego wiersza ta jest myśl: kto rolę swoją przez ślub odda Bogu, i nie odkupi jej od kapłanów, za nadejściem roku jubileuszowego nie odbierze napowrót swęj posiadłości; a jeśli kapłani przed rokiem jubil. przedadzą tę rolę, w roku jubil. wróci do kapłanów, nie zaś do pierwszego właściciela. Lecz ponieważ lewici nie mogą mieć posiadłości

13. którą będzieli chciał dać ten który ofiaruje: nadda nad oszacowanie piątą część.

14. Człowiek jeśli szlubi dom swój, y poświęci Panu, ogląda ji kapłan jeśli iest dobry abo zły, y wedle ceny która od niego postawiona będzie przedan będzie:

15. lecz jeśli ten który szlubił będzie ji chciał odkupić, da piątą część oszacowania nad zwysz, y będzie miał dom.

16. A jeśli rola osiadłości swęj szlubi y poświęci Panu: według miary zasiwku będzie szacowana cena, jeśli trzydziestą korci ięczmienia zasięwaia ziemię, za pięćdziesiąt syklów srebra ma bydz przedana.

17. Jeśli zaraz od roku zaczętego Jubileusza poslubił rolę, za co może stać, za to będzie oszacowana:

18. ale jeśli wyszło nieco czasu: kapłan porachuje pieniądze według liczby lat które ieszcze zbywaia aż do Jubileusza, y wytracono będzie z zapłaty.

19. A jeśli będzie chciał odkupić rolę, ten który ją szlubił, nadda piątą część oszacowanych pieniędzy, y otrzyma ją.

20. Lecz jeśli nie będzie chciał odkupić, ale komu inszemu będzie zaprzędana: już więcej ten który ją szlubił odkupić ięj nie będzie mógł:

21. bo gdy przydzie dzień Jubileusza, będzie poświęcona Panu, a majątność poświęcona do prawa należy kapłańskiego.

22. Jeśli pole kupione iest, a nie z oyczystęj osiadłości, poświęcone będzie Panu:

23. zrachuie kapłan według liczby lat aż do Jubileusza cenę, y da ten który ją był szlubił Panu:

24. a w Jubileuszu wróci się do pierwszego Pana, który ie był przedał, y miał ię w dziale majątności swoięj.

25. Wszelki szacunek będą ważyć sykle Świątnice. Sykiel ma dwadzieścia pieniędzy.

26. Pierworodnych które należą Panu, żaden nie może poświęcić, ani szlubić, bądź wół, bądź owca, Pańskie są.

27. A jeśli iest bydlę nieczyste, odkupi ten któ-

ziemnych, przedadzą ją komuś, kto jest z tegoż pokolenia z którego był pierwszy posiadacz, iżby nie były pomieszane posiadłości pokoleń.

22. *Jeśli pole kupione jest.* Myśl ta: jeśli kto kupił pole, i wprzód nim od sprzedającego zostało odkupione, przez ślub poświęci je Panu; za nadejściem jubileusza; wróci do pierwszego właściciela który je był przedał, gdyż ślubujący nie mógł ślubem ofiarować nic innego, jeno tylko prawo posiadania tego pola aż do roku, w którym wszelka posiadłość wraca do pierwszych swoich panów.

26. *Pierworodnych... żaden nie może poświęcić.* Tych nie można było przeznaczać Bogu przez ślub, gdyż one już należały do Boga z powodu swego pierworodztwa Num. 18, 17.

27. *Jeśli jest bydlę nieczyste.* Mowa tu o bydlęciu pierworodnem.—*Przedane będzie innemu.* Będzie mo-

obtulit, juxta aestimationem tuam, et addet quintam partem pretii: si redimere noluerit, vendetur alteri quantocunque a te fuerit aestimatum.

28. Omne, quod Domino consecratur, sive homo fuerit, sive animal, sive ager, non vendetur, nec redimi poterit. Quidquid semel fuerit consecratum, Sanctum sanctorum erit Domino.

29. Et omnis consecratio, quae offertur ab homine, non redimetur, sed morte morietur.

30. Omnes decimae terrae, sive de frugibus, sive de pomis arborum, Domini sunt, et illi sanctificantur.

31. Si quis autem voluerit redimere decimas suas, addet quintam partem earum.

32. Omnium decimarum bovis et ovis et caprae, quae sub pastoris virga transeunt, quidquid decimum venerit, sanctificabitur Domino.

33. Non eligetur nec bonum nec malum, nec altero commutabitur: si quis mutaverit, et quod mutatum est, et pro quo mutatum est, sanctificabitur Domino, et non redimetur.

34. Haec sunt praecepta, quae mandavit Dominus Moysi ad filios Israel in monte Sinai.

gło być przedane; jeśli bowiem ten, który je ofiarował, nie chciał odkupić, wtenczas nic nie przeskazywało kapłanowi, żeby mógł je dla siebie zatrzymać.

28. *Wszelkie co poświęcone będzie Panu.* Wszystko to, co się poświęca Bogu przez tego rodzaju ślub, który po hebrajsku zowie się *cherem*, a po grecku *anathema*, przedanem ani odkupionem być nie może; gdyż ta jest szczególna własność takiego ślubu, iż to, co raz przezeń Bogu się oddaje, poświęcone mu zostaje bezwarunkowo i nieodwołalnie.

29. *Wszelkie poświęcone.* Hebr., *wszelkie cherem*. — *Śmiercią umrze.* Jeżeli może być zabite, czyli jeżeli godzi się to zabić, jako to, jeżeli zwierzę jest czyste, albo jeżeli nieprzyjaciela od Boga skazani są na śmierć, czego przykład znajduje się w ks. Liczb. r. 21, 2,

ry ofiarował, według szacunku twego, y nadda piątą część ceny. Jeśli nie będzie chciał odkupić, przedane będzie innemu za cokolwiek od ciebie będzie oszacowane.

28. Wszelkie co poświęcone będzie Panu, bądź człowiek, bądź bydło, albo rola, nie będzie przedano, ani będzie mogło być odkupione. Cokolwiek raz będzie poświęcono, Święte świętych będzie Panu.

29. Y wszelkie poświęcenie które ofiaruje człowiek, nie będzie odkupione, ale śmiercią umrze.

30. Wszystkie dziesięciny ziemie, choć ze zboża, choć y z owocu drzewa, Pańskie są, y iemu się poświęcaia.

31. Jeśli kto chce odkupić dziesięciny swoje, nadda piątą część ich.

32. Wszystkich dziesięcin wolu, y owce, y kozy, które przechodzą pod łaską pasterzową, cokolwiek dziesiąte przędzie, poświęcone Panu będzie.

33. Nie będa wybierać ani dobrego ani złego, ani innym będzie odmienione: Jeśli kto odmieni, y to co się odmieniło, y za co się odmieniło, będzie poświęcone Panu, y nie będzie odkupione.

34. Te są przykazania, które roszkazał Pan Moysesowi do synów Izraelowych na górze Sinai.

gdzie Izraelici, obowiązuwasy się ślubem *cherem*, w pień wycięli Chananejczyków.

30. *Choć ze zboża, choć z owocu drzewa.* Ze wszystkich owoców ziemi. — *Pańskie są.* Prawem tém dziesięcin do Pana należą. — *Jemu się poświęcają.* Jemu powinny być ofiarowane, oddane.

31. *Nadda piątą część.* Odda sprawiedliwą wartość dziesięcin, i jeszcze prócz tego przyda piątą część tej wartości. Postanowiono to zostało w tym celu, iżby się odstraszali od przedawania tych rzeczy, które do Boga należą.

32. *Które przechodzą pod łaską pasterzową.* Które od pasterzy są strzeżone, albo raczej policzane, gdy należy oddawać dziesięciny. — *Cokolwiek dziesiątego przędzie.* Jak gdyby mówił: Da co losem przypadnie, gdy pod łaską liczy, czy dobre będzie, czy złe.

LIBER NUMERI.

CAPUT I.

O policzeniu mężów zdatnych do boju z dwónastu pokoleń, i naznaczeniu Lewitów do służby kościelnój.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen in deserto Sinai in tabernaculo foederis, prima die mensis secundi, anno altero egressionis eorum ex Aegypto, dicens:

2. Tollite sumam universae congregationis filiorum Israel per cognationes et domos suas, et nomina singulorum, quidquid sexus est masculini, (Exod. 30, 12.)

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Na puszczy Synai.* Wszystko bowiem to, o czém się tu mówi od r. 1—10, w. 11, działo się pod górą Synaj, na stacy 12. *W przybytku.* W miejscu najświętszem i na ubłagalni.

2. *Zbierzcie sumę.* Inny także popis ludności dokona-

KSIEGA LICZBY.

ROZDZIAŁ 1.

1. Y mówił Pan do Moysesza na puszczy Synaj w przybytku przymierza, pierwszego dnia Miesiąca wtórego, roku wtórego po wyszciu ich z Egiptu rzekąc:

2. Zbierzcie sumę wszystkiego zgromadzenia synów Izraelowych według rodzajów y domów ich y imiona każdego, cokolwiek iest płci męzkiey,

ny był na puszczy przed budową przybytku, Ex. 38, 25, Teraz powtórnie uczyniono spis ludu, w celu powzięcia dokładniejszej wiadomości o jego liczbie, ażeby stosowniej można było urządzić oboz i rozłożyć namioty około przybytku. — *Synów Izraelowych.* Nie załączono do tego spisu nikogo z prozelitów, albo z Egipcyan lub przychodniów zin-

3. a vigesimo anno et supra, omnium virorum fortium ex Israel, et numerabitis eos per turmas suas, tu et Aaron.

4. Eruntque vobiscum principes tribuum ac domorum in cognationibus suis,

5. quorum ista sunt nomina: De Ruben, Elisur filius Seduc.

6. de Simeon, Salamiel filius Surisaddai.

7. de Juda, Nahasson, filius Aminadab:

8. de Issachar, Nathanael filius Suar:

9. de Zabulon, Eliab filius Helon.

10. Filiorum autem Joseph, de Ephraim. Elisama filius Ammiud: de Manasse, Gamaliel filius Phadassur:

11. de Benjamin, Abidan filius Gedeonis:

12. de Dan, Ahiezer filius Ammisaddai:

13. de Aser, Phieguel filius Ochran:

14. de Gad, Eliasaph filius Duel:

15. de Nephtali, Ahira filius Enan.

16. Hi nobilissimi principes multitudinis per tribus et cognationes suas, et capita exercitus Israel,

17. quos tulerunt Moyses et Aaron cum omni vulgi multitudine;

18. et congregaverunt primo die mensis secundi, recensentes eos per cognationes, et domos, ac familias, et capita, et nomina singulorum a vigesimo anno et supra,

19. sicut praeceperat Dominus Moysi. Numeratique sunt in deserto Sinai.

20. De Ruben primogenito Israelis per generationes et familias ac domos suas, et nomina capitum singulorum, omne quod sexus est masculini a vigesimo anno et supra, procedentium ad bellum,

21. quadraginta sex millia quingenti.

22. De filiis Simeon per generationes et familias ac domos cognationum suarum recensiti sunt per nomina et capita singulorum, omne quod sexus est masculini a vigesimo anno et supra, procedentium ad bellum,

23. quinquaginta novem millia trecenti.

24. De filiis Gad per generationes et familias ac domos cognationum suarum recensiti sunt per nomina singulorum a viginti annis et supra, omnes qui ad bella procederent,

25. quadraginta quinque millia sexcenti quinquaginta.

3. od dwudziestu lat y wyższey, wszystkich mężów mocnych w Izraelu, a policzyć ie według hufców ich, ty y Aaron.

4. A z wami będą książęta pokolenia y domów w rodzinach swych,

5. których te są imiona: Z Ruben, Elisur syn Seduc.

6. Z Simeon, Salamiel syn Surysaddai.

7. Z Juda, Naasson, syn Aminadab.

8. z Issachar, Nathanael syn Suar:

9. z Zabulon, Eliab syn Helon.

10. A synów Jozefowych z Ephraim: Elisama syn Amiud. Z Manasse, Gamaliel syn Phadassur.

11. z Benjamin, Abidan syn Gedeonów:

12. z Dan, Ahieser syn Ammisaddai:

13. z Aser, Phieguel syn Ochran:

14. z Gad, Elizaph syn Duel:

15. z Nephtali, Ahira syn Enan.

16. Ci najzaciejszy książęta ludu w pokoleniach y w rodziach swoich, y głowy wojska Izraelowego:

17. które wzięli Moyses y Aaron ze wszystkim mnostwem pospólstwa:

18. Y zgromadzili pierwszego dnia miesiąca wtórego, popisując ie według rodu, y domów, y familij, y głów, y imion każdego, od dwudziestego roku y wyższey,

19. iako był przykazał Pan Moysesowi. Y policzeni są na puszczy Synai.

20. Z Ruben pierworodnego Izraelowego, według rodów, y familij, y domów ich, y imion każdy głowy, wszystkiej płci męzkiej od dwudziestego roku y wyższey, wychodzących na wojnę,

21. czterdzieści y sześć tysięcy y pięć set.

22. Z synów Simeon według rodzajów, y familij, y domów rodzin ich, policzeni są po imionach y po głowach każdego, wszystkiej męczyzny od dwudziestego roku y wyższey, wychodzących na wojnę,

23. pięćdziesiąt y dziewięć tysięcy y trzysta.

24. Z synów Gad, według rodzajów, y familij, y domów rodzin ich, naliczeni są po imionach każdego od dwudziestu lat y wyższey, wszyscy którzy na wojnę wychodzili,

25. czterdzieści y pięć tysięcy, sześć set y pięćdziesiąt.

nych narodów, chociaż nie mała znajdowała się ich liczba, jak widać z Ex. 12, 38.— *Cokolwiek jest płci męzkiej.* Niewiasty bowiem i dzieci nie były sposobne do noszenia broni; a tutaj powinni byli być policzeni mężowie, zdolni do staczania boju podczas wojny.

3. *Od dwudziestu lat i wyżej.* Bo ten wiek sposobny jest do służby wojennej. *Wszystkich mężów mocnych.* Wszyscy zgola zostali policzeni, i wszyscy byli mocnymi ze szczególniejszej łaski Boskiej; gdyż jak jest pow. Psal. 104, 37: *Nie był między ich pokoleniem chory.*

4. *Książęta pokolenia.* Księciem pokolenia był pierworodny, który w prostej linii pochodził od samej pierwszej głowy pokolenia, albo od patryarchy, jak

np. Judy. Podobnież książętami familij byli pierworodni tejez familij.

5. *Z Ruben.* Pokolenia i patryarchowie wyliczają się tu porządkiem łoża małżeńskiego. Naprzód synowie Lii, potem Racheli, nakoniec słuźebnic.

16. *Najzaciejsi.* Wyras hebrajski oznacza *wzmacnionych, powołanych*, często jednakże bierze się i za znakomitych, najprzedniejszych, sławnych.

17. *Których wzięli.* Których imiona wnieśli do tablic spisowych.

20. *Według rodów.* Ród tutaj bierze się obszerniej niż familia i dom, i jeden ród, czyli jak łacinnicy się wyrażają, *narod (gens)*, zawiera wiele familij i domów.

26. De filiis Juda per generationes et familias ac domos cognationum suarum, per nomina singulorum a vigesimo anno et supra, omnes qui poterant ad bella procedere,

27. recensiti sunt suptuaginta quatuor millia sexcenti.

28. De filiis Issachar, per generationes et familias ac domos cognationum suarum, per nomina singulorum a vigesimo anno et supra, omnes qui ad bella procedere,

29. recensiti sunt quinquaginta quatuor millia quadringenti.

30. De filiis Zabulon per generationes, et familias, ac domos cognationum suarum recensiti sunt per nomina singulorum a vigesimo anno et supra, omnes qui poterant ad bella procedere,

31. quinquaginta septem millia quadringenti.

32. De filiis Joseph, filiorum Ephraim per generationes, et familias, ac domos cognationum suarum recensiti sunt per nomina singulorum a vigesimo anno et supra, omnes qui poterant ad bella procedere,

33. quadraginta millia quingenti.

34. Porro filiorum Manasse per generationes et familias ac domos cognationum suarum recensiti sunt per nomina singulorum a viginti annis et supra, omnes qui poterant ad bella procedere,

35. triginta duo millia ducenti.

36. De filiis Benjamin per generationes et familias ac domos cognationum suarum recensiti sunt nominibus singulorum a vigesimo anno et supra, omnes qui poterant ad bella procedere,

37. triginta quinque millia quadringenti.

38. De filiis Dan per generationes, et familias ac domos cognationum suarum recensiti sunt nominibus singulorum a vigesimo anno et supra, omnes qui poterant ad bella procedere,

39. Sexaginta duo millia septingenti.

40. De filiis Aser per generationes et familias ac domos cognationum suarum recensiti sunt per nomina singulorum a vigesimo anno et supra, omnes qui poterant ad bella procedere,

41. quadraginta millia et mille quingenti.

42. De filiis Nephthali per generationes et familias ac domos cognationum suarum recensiti sunt nominibus singulorum a vigesimo anno et supra, omnes qui poterant ad bella procedere,

43. quinquaginta tria millia quadringenti.

44. Hi sunt, quos numeraverunt Moyses, et Aaron, et duodecim principes Israel, singulos per domos cognationum suarum.

45. Fueruntque omnis numerus filiorum Israel per domos et familias suas a vigesimo anno et supra, qui poterant ad bella procedere,

46. sexcenta tria millia virorum quingenti quinquaginta.

47. Levitae autem in tribu familiarum suarum non sunt numerati cum eis.

26. Z synów Juda, według rodzajów, y familij, y domów rodzin ich po imionach każdego, od dwudziestego roku y wyższy, wszyscy którzy mogli na wojnę wychodzić,

27. naliczeni są siedmdziesiąt y cztery tysiące, y sześć set.

28. Z synów Issachar, według rodzajów, y familij, y domów rodzin ich, po imionach każdego, od dwudziestego roku y wyższy, wszyscy którzyby na wojnę wychodzili,

29. naliczeni są pięćdziesiąt y cztery tysiące, y cztery sta.

30. Z synów Zabulon, według rodzajów, y familij, y domów rodzin ich, naliczeni są po imieniu każdego, od dwudziestego roku y wyższy, wszyscy którzy mogli na wojnę wychodzić,

31. pięćdziesiąt y siedm tysięcy, y cztery sta.

32. Z synów Jozeph, z synów Ephraim, według rodzajów, y familij, y domów rodzin ich, naliczeni są po imieniu każdego, od dwudziestego roku y wyższy, wszyscy którzy mogli na wojnę wychodzić,

33. czterdzieści tysięcy, pięć set.

34. A z synów Manasse, według rodzajów, y familij, y domów rodzin ich, popisani są po imieniu każdego, od dwudziestego roku y wyższy, wszyscy którzy mogli na wojnę wychodzić,

35. trzydzieści dwa tysiąca, dwieście.

36. Z synów Benjaminowych, według rodzajów, y familij, y domów rodzin ich, naliczeni są imionami każdego, od dwudziestego roku y wyższy, wszyscy którzy mogli wychodzić na wojnę,

37. trzydzieści pięć tysięcy, cztery sta.

38. Z synów Dan, według rodzajów, y familij, y domów rodzin ich, naliczeni są każdego imieniem, od dwudziestego roku y wyższy, wszyscy którzy mogli na wojnę wychodzić,

39. sześćdziesiąt dwa tysiąca, siedm set.

40. Z synów Aser, według rodzajów, y familij, y domów rodzin ich, naliczeni są po imionach każdego od dwudziestego roku y wyższy, wszyscy którzy mogli wynieść na wojnę,

41. czterdzieści tysięcy y tysiąc pięć set.

42. Z synów Nephthali, według rodzajów, y familij, y domów rodzin ich, naliczeni są imieniem każdego, od dwudziestego roku y wyższy, wszyscy którzy mogli wychodzić na wojnę,

43. pięćdziesiąt trzy tysiące, cztery sta.

44. Ci są, które policzyli Moyses y Aaron, y dwanaście książąt Izraelskich, każdego według domów rodzajów ich.

45. Y była wszytka summa synów Izraelowych według domów, y familij ich, od dwudziestego roku y wyższy, którzy mogli wychodzić na wojnę,

46. po sześć kroć sto tysięcy y trzy tysiące mężów, pięć set y pięćdziesiąt.

47. Lecz Lewitów w pokoleniu familij swoich, nie liczono z nimi.

47. *Lewitów... nie liczono z nimi.* Bo ich nie mieszano w obozie razem z innemi pokoleniami, lecz zostawali

48. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:
49. Tribum Levi noli numerare, neque pones summam eorum cum filiis Israel:

50. sed constitue eos super tabernaculum testimonii et cuncta vasa ejus, et quidquid ad ceremonias pertinet. Ipsi portabunt tabernaculum et omnia utensilia ejus: et erunt in ministerio, ac per gyrum tabernaculi metabuntur.

51. Cum proficiscendum fuerit, deponent Levitae tabernaculum; cum castrametandum, erigent: quisquis externorum accesserit, occidetur.

52. Metabuntur autem castra filii Israel unusquisque per turmas et cuneos atque exercitum suum.

53. Porro Levitae per gyrum tabernaculi figent tentoria, ne fiat indignatio super multitudinem filiorum Israel, et excubabunt in custodiis tabernaculi testimonii.

54. Fecerunt ergo filii Israel juxta omnia, quae praeceperat Dominus Moysi.

48. Y mówił Pan do Mojżesza, rzekąc:

49. Pokolenia Lewi nie licz, y nie położysz summy ich z synmi Izraelowemi:

50. ale ie postanów nad przybytkiem świadectwa, y wszystkim naczyniem iego, y cokolwiek ku ceremoniam należy. Ci nosić będą przybytek, y wszystko naczynie iego: y będą w posługowaniu, y w około przybytku obozem się położą.

51. Gdy będziecie mieli ciągnąć, Lewitowie przybytek składać będą: a gdy się obozem położycie postawią: a ktoby obcy przystąpił, zabit będzie.

52. A synowie Izraelowi będą stać obozem, każdy wedle hufców y pułków y woysk swoich.

53. A Lewitowie w koło przybytku namioty rozbić będą, aby nie przyszedł gniew na zgromadzenie synów Izraelowych, y będą czuć na straży przybytku świadectwa.

54. Uczynili tedy synowie Izraelowi wedle wszystkiego, co był przykazał Pan Mojżeszowi.

Wykłady miejsce trudniejszych X. J. Wujka.

NUMERI, po Żydowsku VAJEDABAR.

Te księgi Grekowie *αριθμοι*, Łacinnicy *Numerus*, to jest, Liczby zowią, iż w pierwszych pięci rozdziałach, liczbę i popis synów Izraelskich na wojnę w sobie zamykają. Żydowie od pierwszych słów tychże ksiąg *Vajedabber*, to jest, I mówił, nazywają: Mają w sobie historią trzydzieści i dziewięci lat, to jest, mało nie wszystko co się pod Mojżeszem działo, aż do jedenastego księżyca roku czterdziestego, od wyjścia z Egiptu, stanowiska, obozy na puszczy, i zwycięstwo ludu z téj strony Jordanu, szemranie ludu, prorocstwo Baalamowe. Jedno tylko miejsce znajduje się u Jana 3. z tych ksiąg przywiedzione: Ale sentencyi podobnych ośmnaście w Nowym Testamencie.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O miejscu gdzie każde pokolenie miało się rozłożyć obozem około przybytku.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen et Aaron dicens:

2. Singuli per turmas, signa, atque vexilla, et domos cognationum suarum castrametabuntur filii Israel, per gyrum tabernaculi foederis.

3. Ad orientem Judas figet tentoria per turmas exercitus sui, eritque princeps filiorum ejus Nahasson filius Aminadab:

4. et omnis de stirpe ejus summa pugnantium, septuaginta quatuor millia sexcenti.

5. Juxta eum castrametati sunt de tribu Issachar, quorum princeps fuit Nathanael filius Suar;

6. et omnis numerus pugnatorum ejus quinquaginta quatuor millia quadringenti.

7. In tribu Zabulon princeps fuit Eliab filius Helon:

8. omnis de stirpe ejus exercitus pugnatorum, quinquaginta septem millia quadringenti.

1. Y mówił Pan do Mojżesza y Aarona, rzekąc:

2. Każdy wedle hufców, znaków y chorągwi, y domów rodzin swoich, obozem się położą synowie Izraelowi w około przybytku przymierza.

3. Na wschód słońca Judas rozbić namioty, według hufców woyska swojego: a będzie Hetmanem synów iego Nahasson syn Aminadab.

4. A wszystka summa ludu wojennego z pokolenia iego, siedmdziesiąt y cztery tysiące, y sześć set.

5. Podle niego położyli się obozem pokolenia Issachar, którego Hetman był Nathanael syn Suar,

6. a wszystek poczet żołnierzy iego pięćdziesiąt cztery tysiące, cztery sta.

7. W pokoleniu Zabulon Hetmanem był Eliab syn Helon.

8. Wszystko z pokolenia iego woysko żołnierzy, pięćdziesiąt siedm tysięcy, cztery sta.

w bliskości przybytku, iako przeznaczeni do jego posługi (w. 50), i przeto byli odłączeni od dwónastu pokoleń, jako cząstka i pokolenie Pana. Pokolenie to wyjęte było od pełnienia służby żołnierskiej, chociaż Lewitów, jeżeli potrzeba wymagała, lub sami dobrowolnie chcieli, nieusuwano od posług wojennych, jak się to okazuje z przykładu Machabeuszów. Joseph. I. 3. Antiq. c. 11, et I. 4, c. 4.

50. I cokolwiek ku ceremoniam należy. Wszystkie naczynia i wszelki sprzęt przybytku. — W około przybytku.

ku. Jakim porządkiem usadowili się około przybytku, mówi się w r. 3.

51. Ktoby obcy przystąpił. T. j. któryby nie był z pokolenia Lewi.

52. Wedle hufców i pułków Hebr., wedle proporców swoich.

53. Będą czuć na straży. Będą pilnie strzedz, czuwać.

R. 2.—2. Każdy wedle hufców, znaków i chorągwi. Wedle podania Hebrajczyków. Izraelici rozłożeni byli

9. Universi qui in castris Judae annumerati sunt, fuerunt centum octoginta sex millia quadringenti: et per turmas suas primi egredientur.

10. In castris filiorum Ruben ad meridianam plagam erit princeps Elisur filius Sedeur:

11. et cunctus exercitus pugnatorum ejus qui numerati sunt, quadraginta sex millia quingenti.

12. Juxta eum castrametati sunt de tribu Simeon, quorum princeps fuit Salamiel filius Sury saddai:

13. et cunctus exercitus pugnatorum ejus, qui numerati sunt, quinquaginta novem millia trecenti.

14. In tribu Gad princeps fuit Eliasaph filius Duel:

15. et cunctus exercitus pugnatorum ejus, qui numerati sunt, quadraginta quinque millia sexcenti quinquaginta.

16. Omnes qui recensiti sunt in castris Ruben, centum quinquaginta millia et mille quadringenti quinquaginta per turmas suas in secundo loco proficiscuntur.

17. Levabitur autem tabernaculum testimonii per officia Levitarum et turmas eorum: quomodo erigetur, ita et deponetur. Singuli per loca et ordines suos proficiscuntur.

18. Ad occidentalem plagam erunt castra filiorum Ephraim, quorum princeps fuit Elisama filius Amiud: 19. cunctus exercitus pugnatorum ejus, qui numerati sunt, quadraginta millia quingenti.

20. Et cum eis tribus filiorum Manasse, quorum princeps fuit Gamaliel filius Phadassur:

21. cunctusque exercitus pugnatorum ejus, qui numerati sunt, triginta duo millia ducenti.

22. In tribu filiorum Benjamin princeps fuit Abidan filius Gedeonis:

23. et cunctus exercitus pugnatorum ejus, qui recensiti sunt, triginta quinque millia quadringenti.

24. Omnes qui numerati sunt in castris Ephraim, centum octo millia centum per turmas suas: tertii proficiscuntur.

25. Ad aquilonis partem castrametati sunt filii Dan, quorum princeps fuit Ahiezer filius Ammisaddai;

26. cunctus exercitus pugnatorum ejus, qui numerati sunt, sexaginta duo millia septingenti.

27. Juxta eum fixero tentoria de tribu Aser, quorum princeps fuit Phegiel filius Ochran;

28. cunctus exercitus pugnatorum ejus, qui numerati sunt, quadraginta millia et mille quingenti.

29. De tribu filiorum Nephthali princeps fuit Ahira filius Enan:

9. Wszystkich których w obozie Judy naliczono było, sto ośmdziesiąt, sześć tysięcy, cztery sta: a wedle hufców swoich pierwszy wyniada.

10. W obozie synów Ruben ku południowey stronie, Hetmanem będzie Elisur syn Sedeur,

11. a wszystko woysko żołnierzów iego którzy są policzeni, czterdzieści tysięcy, pięć set.

12. Podle niego obozem się położyli z pokolenia Simeon: których Hetman był Salamiel syn Sury-saddai:

13. a wszystko woysko żołnierstwa iego, które policzono, pięćdziesiąt, dziewięć tysięcy, trzysta.

14. W pokoleniu Gad, Hetmanem był Eliazaph syn Duel,

15. a wszystko woysko żołnierzów iego, którzy są policzeni, czterdzieści pięć tysięcy, sześć set, pięćdziesiąt.

16. Wszystkich popisanych w obozie Ruben, sto pięćdziesiąt tysięcy, tyśiąc, cztery sta, pięćdziesiąt w hufach swoich: we wtórym rzędzie pociągną.

17. A podniosą przybytek świadectwa według urzędów Lewitów y hufców ich, iako podniesion będzie tak też y złożon, każdy wedle miysce y porządków swoich ciągnąć będzie.

18. Ku zachodniy stronie będzie obóz synów Ephraim, których Hetman był Elisama, syn Amiud.

19. wszystko woysko żołnierzów iego, którzy są policzeni, czterdzieści tysięcy pięć set.

20. A z nimi pokolenie synów Manasse, których Hetman był Gamaliel syn Phadassur:

21. a wszystko woysko żołnierzów iego, którzy są policzeni, trzydzieści y dwa tysiące, dwieście.

22. W pokoleniu synów Benjamin Hetman był Abidan syn Gedeonów:

23. a wszystko woysko żołnierzów iego, którzy popisani są, trzydzieści pięć tysięcy, czterysta.

24. Y wszystkich policzonych w obozie Ephraim, sto ośm tysięcy sto w hufach swoich: ci pociągną trzeci.

25. Ku północney stronie położyli się obozem synowie Dan, których Hetman był Ahiezer syn Ammisaddai.

26. Wszystko woysko żołnierzów iego, którzy są policzeni, sześćdziesiąt, dwa tysiąca, siedmset.

27. Podle niego rozbili namioty z pokolenia Aser, których Hetman był Phegiel syn Ochran.

28. A wszystko woysko żołnierzów iego którzy policzeni są, czterdzieści tysięcy, tyśiąc pięćset.

29. Z pokolenia synów Nephthali Hetman był Ahira syn Enan.

obozem na około przybytku, w odległości z każdej strony na milę, wyjąwszy Lewitów, którzy znajdowali się tuż przy przybytku, jako jego strażnicy.—*Choraqwi.* Hebrajczycy powiadają, że na choraqwi Judy znajdował się lew, Rubena—człowiek, Efrema—wół, Dana—orzel. Nic o tem nie ma pewnego, i niniemałbym, że to są baśnie rabinów.

9. *Wedle hufców swoich wyniada.* Gdy oboz miał wyruszać, ci pierwsi, opuściwszy stacyą, powinni byli

postępować: i nie dziwna, gdyż po większej części szli ku wschodowi, i ta strona obozu i arki przymierza była częścią przednią.

17. *A podniosą przybytek świadectwa według urzędów Lewitów.* Przybytek rozebrany nieśli Lewici według wyznaczonych sobie od Boga urzędów, jak wid. z r. nast.—*Jako podniesion będzie tak też y złożon.* T. j. ci, którzy będą mieli powinność zwinięcia przybytku, do tychże należeć będzie i jego postawienie.

30. cunctus exercitus pugnatorum ejus, quinquaginta tria millia quadringenti.

31. Omnes, qui numerati sunt in castris Dan, fuerunt centum quinquaginta septem millia sexcenti: et novissimi proficiscuntur.

32. Hic numerus filiorum Israel, per domos cognitionum suarum et turmas divisi exercitus, sexcenta tria millia quingenti quinquaginta.

33. Levitae autem non sunt numerati inter filios Israel; sic enim praeceperat Dominus Moysi.

34. Feceruntque filii Israel juxta omnia, quae mandaverat Dominus. Castrametati sunt per turmas suas, et profecti per familias ac domos patrum suorum.

30. A wszystko wojsko żołnierzy jego, pięćdziesiąt trzy tysiące czterysta.

31. Wszystkich policzonych w obozie Dan było sto pięćdziesiąt i siedm tysięcy, sześćset: a ostatni pociągna.

32. Ta liczba synów Izraelowych według domów rodzin ich, y według hufów rozdzielonego wojska, po sześć kroć sto tysięcy, trzy tysiące, pięćset, pięćdziesiąt.

33. A Lewitów nie liczono między syny Izraelowymi: tak bowiem był przykazał Pan Moyseszowi.

34. Y uczynili synowie Izraelowi wedle wszystkiego co był Pan rozkazał. Stanowili się obozem według hufów swoich, y ciągnęli według familii y domów ojców swoich.

CAPUT III.

O policzeniu Lewitów, i naznaczeniu im właściwych posług w przybytku.

1. Hae sunt generationes Aaron et Moyses in die qua locutus est Dominus ad Moysen in monte Sinai.

2. Et haec nomina filiorum Aaron: primogenitus ejus Nadab, deinde Abiu, et Eleazar, et Ithamar. (Exod. 6, 23).

3. Haec nomina filiorum Aaron sacerdotum qui uncti sunt, et quorum repletae et consecratae manus, ut sacerdotio fungerentur.

4. Mortui sunt enim Nadab et Abiu, cum offerrent ignem alienum in conspectu Domini in deserto Sinai, absque liberis; functique sunt sacerdotio Eleazar et Ithamar coram Aaron patre suo. (Lev. 10. 1. Par. 24, 2).

5. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

6. Applica tribum Levi, et fac stare in conspectu Aaron sacerdotis, ut ministrent ei, et excubent,

7. et observent quidquid ad cultum pertinet multitudinis coram tabernaculo testimonii,

8. et custodiant vasa tabernaculi, servientes in ministerio ejus.

9. Dabisque dono Levitas Aaron et filiis ejus, quibus traditi sunt a filiis Israel. Aaron autem et filios ejus constitues super cultum sacerdotii.

10. Externus, qui ad ministrandum accesserit, morietur.

11. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

12. Ego tuli Levitas a filiis Israel pro omni primogenito, qui aperit vulvam in filiis Israel, eruntque Levitae mei.

13. Meum est enim omne primogenitum, ex quo

ROZDZIAŁ 3.

1. Te są rodzaie Aarona y Moysesza, w dzień którego mówił Pan do Moysesza na górze Sinai.

2. A te imiona synów Aaronowych: pierworodny jego Nadab, potym Abiu, y Eleazar, y Ithamar.

3. Te imiona synów Aaronowych kapłanów których pomazano, y których ręce napelniono y poświęcono, aby kapłański urząd sprawowali.

4. Nadab bowiem y Abiu pomarli gdy ofiarowali ogień obcy przed obliczem Pańskim na puszcy Sinai, bez potomstwa: y odprawowali kapłański urząd Eleazar y Ithamar przed Aaronem oycem swoim.

5. Y mówił Pan do Moysesza, rzekąc:

6. Przywiedź pokolenie Lewi, y postaw przed oczyma Aarona kapłana aby mu służyli,

7. y strzegli y pilnowali cokolwiek należy do służby zgromadzenia przed przybytkiem świadectwa,

8. y niech strzegą naczynia przybytkowego, służąc na posłudze jego.

9. Y darujesz Lewity Aaronowi y synóm jego, którym dani są od synów Izraelowych. A Aarona y syny jego postanowisz nad służbą kapłańską.

10. Obcy któryby ku posługowaniu przystąpił, umrze.

11. Y mówił Pan do Moysesza, rzekąc:

12. Jam wziął Lewity od synów Izraelowych miasto wszelkiego pierworodnego otwarzającego żywot między syny Izraelowymi, y będą Lewitowie moi.

13. Bo mój iest każdy pierworodny: odtąd ia-

R. 3.— 1. *Rodzaje Aarona i Moysesza.* Synowie Aarona i Moysesza. Chociaż zdaje się tu, iż wyliczają się tylko synowie Aarona, jednakże obudwóch ród się wylicza w ww. 27 i 28 tego rozdziału, gdzie jest mowa o lewitach Amramitach; ci bowiem są to synowie Aarona i Moysesza, których ojcem był Amram. Na początku tego rozdziału po szczególe wymienieni synowie są Aarona, bo oni tylko dostąpili kapłaństwa; potomkowie zaś Moysesza, którzy pozostali na niższym stopniu Lewitów, są policzeni z innymi lewitami Kaatitami (w. 27).

3. *Których ręce napelnione i poświęcone.* Patrz W.

6. *Pokolenie Lewi.* Patrz Wujka.

8. *I darujesz Lewity.* Lewitów ofiarujesz Aaronowi i kapłanom, aby im posługiwali, i to darmo, bez zapłaty.

9. *Od synów Izraelowych.* Izby tą darowizną uczynioną Aaronowi, wykupili od Boga swoich synów pierworodnych, jak wid. z. w. 45.

10. *Obcy.* Nie kapłan. — *Umrze.* Za wyrokiem sędziów ma być skazany na śmierć.

13. *Bo mój jest każdy pierworodny.* Nie tylko prawem stworzenia, ale i przez szczególniejsze oswobodzenie ich i wykupienie, kiedym ich ocalił od anioła niszczyiciela.

percussi primogenitos in terra Aegypti: sanctifica-
vi mihi quidquid primum nascitur in Israel ab ho-
mine usque ad pecus, mei sunt: ego Dominus.
(Exod. 13, 2.)

14. Locutusque est Dominus ad Moysen in de-
serto Sinai, dicens:

15. Numera filios Levi per domos patrum suo-
rum et familias, omnem masculum ab uno mense,
et supra.

16. Numeravit Moyses, ut praeceperat Dominus,

17. et inventi sunt filii Levi per nomina sua,
Gerson et Caath et Merari. (Exod. 6, 16).

18. Filii Gerson: Lebni et Semei.

19. Filii Caath: Amram et Jesaar, Hebron et
Oziel.

20. Filii Merari: Moholi et Musi.

21. De Gerson fuere familiae duae, Lebnitica,
et Semeitica;

22. quarum numeratus est populus sexus ma-
sculini ab uno mense et supra, septem milia quin-
genti.

23. Hi post tabernaculum metabuntur ad occi-
dentem

24. sub principe Eliasaph filio Lael.

25. Et habebunt excubias in tabernaculo foederis,

26. ipsum tabernaculum et operimentum ejus,
tentorium quod trahitur ante fores tecti foederis,
et cortinas atrii; tentorium quoque, quod appen-
ditur in introitu atrii tabernaculi, et quidquid ad
ritum altaris pertinet, funes tabernaculi et omnia
utensilia ejus.

27. Cognatio Caath habebit populos Amramitas
et Jesaaritas et Hebronitas et Ozielitas. Hae sunt
familiae Caathitarum recensitae per nomina sua;

28. omnes generis masculini ab uno mense et
supra, octo milia sexcenti, habebunt excubias san-
ctuarii,

29. et castrametabuntur ad meridianam plagam.

30. Princepsque eorum erit Elisaphan filius
Oziel;

31. et custodient arcam, mensamque et cande-
labrum, altaria et vasa sanctuarii, in quibus mi-
nistratur, et velum, cunctamque hujuscemodi su-
ppellectilem.

32. Princeps autem principium Levitarum Eleazar
filius Aaron sacerdotis, erit super excubitores cu-
stodiae sanctuarii.

33. At vero de Merari erunt populi Moholitae
et Musitae, recensiti per nomina sua;

kom pobіл pierworodne w ziemi Egypskiéy, poświę-
ciłem sobie cokolwiek się pierwszego rodzi w Izrae-
lu od człowieka aż do bydłęcia, moi są: Ja Pan.

14. Y mówił Pan do Moyżesza na puszcy Sy-
nai rzekąc:

15. Policz syny Lewi, według domów oyców ich,
y familiy, każdego mężczyznę od iednego miesiąca
y wyższéy.

16. Policzył Moysesz iako Pan przykazał,

17. y należeni są synowie Lewi po imionach
swych: Gerson y Kaath y Merary.

18. Synowie Gerson: Lebni y Semei.

19. Synowie Kaath: Amram y Jesaar, Hebron y
Ozyel.

20. Synowie Merary: Moholi y Musy.

21. Od Gersona były dwie familie, Lebnitcka y
Semeyska:

22. których naliczono ludu płci męzkiey, od ie-
dnego miesiąca y wyższéy, siedm tysięcy y pięć-
set.

23. Ci za przybytkiem kładź się obozem będą,
za zachód słońca

24. pod Hetmanem Eliasaph synem Lael.

25. A będą mieć straż w przybytku przymierza,

26. sam przybytek y przykrycie iego zasłone,
którą zaciągają przededrzwiami przykrycia przy-
mierza, y opony sieni, oponę też którą zawieszają
w wszczęiu sieni przybytku, y cokolwiek do służby
ołtarza należy, powrozy przybytkowe y wszystkie
statki iego.

27. Ród Kaath, będzie miał lud Amramity, y
Jesaarity, y Hebronity, y Ozyelity. Teć są domy
Kaathitów, policzone po imionach swoich,

28. Wszystkich rodzaju męzkiego, od iednego
księżycy y wyższéy, ośm tysięcy, sześćset: będą
mieć straży Świątnice,

29. y położą się obozem na południową stronę.

30. A Hetman ich będzie Elisaphan syn Oziel,

31. y będą strzédz skrzynie, y stołu, y lichta-
rza, ołtarzów y naczynia Świątnice, którei służbę
sprawują y zasłony, y wszelki takowy sprzęt.

32. A Hetman Hetmanów Lewitckich Eleazar
syn Aarona kapłana będzie nad strażnikami straży
Świątnice.

33. A od Merary będą ludowie Moholitowie y
Muzytowie, policzeni imionami swymi:

Exod. 12, 23. Takóž do mnie należy wszystko, co pier-
worodne, bo tēm sprawiedliwēm mojem przykazaniem tak
stanowię.— *Poświęciłem sobie.* Chcę, aby mi było po-
święcone, ofiarowane.

15. *Od jednego miesiąca i wyżéj.* Przyczyna dla któ-
réj od tego wieku liczono Lewitów do spisu, jest ta, że
pierworodni po jednym miesiącu ich życia już powinni
byli być wykupywani, jak się mówi niżej r. 18, 16.

17. *Należeni są.* W téj liczbie i spisie, nie zaś w ży-
ciu, bo już przedtem byli umarli.

25. *Będą mieć straż w przybytku.* Będą mieli do strze-
żenia to co następuje, t.j. sam przybytek, przykrycie i t. p.

26. *Sam przybytek.* Nie deski, słupy i podstawki, te
bowiem nieśli Merarycy, lecz zasłone wewnętrzną czyli
najniższą, która się składała z dziesięciu opon, i na któ-
rą wkładano inne zasłony. Ex. r. 26.— *Cokolwiek do służ-
by ołtarza należy.* T. j. cokolwiek z opon i zasłon tu
należy, bo o nich tu mowa.

28. *Będą mieć straży świątnice.* Straż świątnicy co do
naczyń, o jakich tu się mówi (w. 31).

31. *I zasłony.* Która się zawiesza nad świętém świę-
tych; w nią bowiem miała być zawijana arka, gdy ją
nieśli Kaatyci. Wszystkie inne zasłony niesione były
przez Gersonitów.

34. omnes generis masculini ab uno mense et supra, sex millia ducenti.

35. Princeps eorum Suriel filius Abihaiel; in plaga septentrionali castrametabuntur.

36. Erunt sub custodia eorum tabulae tabernaculi et vectes, et columnae ac bases earum, et omnia quae ad cultum huiusmodi pertinent;

37. columnaeque atrii per circuitum cum basibus suis, et paxilli cum funibus.

38. Castrametabuntur ante tabernaculum foederis, id est ad orientalem plagam, Moyses et Aaron cum filiis suis, habentes custodiam sanctuarii in medio filiorum Israel; quisquis alienus accesserit, morietur.

39. Omnes Levitae, quos numeraverunt Moyses et Aaron juxta praeceptum Domini per familias suas in genere masculino a mense uno et supra, fuerunt viginti duo millia.

40. Et ait Dominus ad Moysen: Numera primogenitos sexus masculini de filiis Israel ab uno mense et supra, et habebis summam eorum.

41. Tollesque Levitas mihi pro omni primogenito filiorum Israel, ego sum Dominus: et pecora eorum pro universis primogenitis pecorum filiorum Israel.

42. Recensuit Moyses, sicut praeceperat Dominus primogenitos filiorum Israel;

43. et fuerunt masculi per nomina sua, a mense uno et supra, viginti duo millia ducenti septuaginta tres.

44. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

45. Tolle Levitas pro primogenitis filiorum Israel, et pecora Levitarum pro pecoribus eorum, eruntque Levitae mei. Ego sum Dominus.

46. In pretio autem ducentorum septuaginta trium, qui excedunt numerum Levitarum de primogenitis filiorum Israel,

47. accipies quinque siclos per singula capita ad mensuram sanctuarii. Siclus habet viginti obolos. (*Levit. 27, 25.*)

48. Dabisque pecuniam Aaron et filiis ejus pretium eorum qui supra sunt.

49. Tulit igitur Moyses pecuniam eorum, qui fuerant amplius, et quos redemerant a Levitis

50. pro primogenitis filiorum Israel, mille trecentorum sexaginta quinque siclorum juxta pondus sanctuarii,

51. et dedit eam Aaron et filiis ejus juxta verbum quod praeceperat sibi Dominus.

Roz. 3.—3. *Których ręce napełnione.* Jest to *Hebraismus* częsty w Piśmie ś. który ztąd urosł, iż gdy kapłany święcono, ofiary kładziono na ręce kapłańskie, jako rozkazał *Exod.* 29, 24, i tak ręce ich napełniano ofiarami i darami, co też wspomina *Lev.* 8, 26, ztąd jest obyczaj mowy żydowskiej, napełnić ręce, to jest, poświęcić.

6. *Pokolenie Levi.* Acz niemógł być żaden kapłanem, tylko z pokolenia Lewi, wszakże nie wszyscy Lewitowie byli kapłany, tylko Aaron i synowie jego: a inszy byli

37. *Kołki z powrozami.* Dla podtrzymywania słupów i zasłon sieni, iżby od wiatru nie były miotane.

41. *Wezmiesz... było ich.* Oddzielisz, iżby mi współ z Lewitami były jakby poświęcone i przeznaczone, i były mojemu jako i sami Lewici są moi: lecz oddzielenie to nie było tego rodzaju, iżby było to zostało użyte do ofiar.

46. *A w okupie.* Wszystkich Lewitów było tysięcy 22,

34. wszystkich rodzaju męzkiego, od iednego miesiąca y wyższy, sześć tysięcy, dwieście.

35. Hetman ich Suriel, syn Abihaiel: na północnej stronie, obozem się położa.

36. Pod ich strażą będą deszczki przybytkowe, y drażki, y słupy, y podstawki ich, y wszystko co ku takowey służbie należy:

37. y słupy śienne w około z podstawkami swémi, y kołki z powrozami.

38. Stanowić się obozem będą przed przybytkiem przymierza, to iest na wschód słońca, Moyses y Aaron z syny swémi, trzymając straż Świątnice w pośrodku synów Izraelowych. Ktokolwiek obcy przystąpi, umrze.

39. Wszystkich Lewitów, które policzyli Moyses y Aaron wedle przykazania Pańskiego, według domów ich, rodzaju męzkiego, od miesiąca iednego y wyższy, było dwadzieścia dwa tysiąca.

40. Y rzekł Pan do Moysesza: Policz piérworodne płci męzkiej z synów Izraelowych, od iednego miesiąca y wyższy, y będziesz miał sumę ich.

41. Y wezmiesz mi Lewity miasto wszystkich piérworodnych synów Izraelowych, Jam iest Pan: y było ich miasto wszego piérworodnego bydła synów Izraelowych.

42. Policzył Moysesz iako był Pan przykazał, piérworodne synów Izraelowych.

43. Y było męczyzn wedle imion swych, od miesiąca iednego y wyższy, dwadzieścia dwa tysiąca, dwieście, siedmdzieśiat trzy.

44. Y mówił Pan do Moysesza, rzekąc:

45. Weźmi Lewity miasto piérworodnych synów Izraelowych: y było Lewitów miasto bydła ich, y będą moimi Lewitowie. Ja iestem Pan.

46. A w okupie dwu set siedmdzieśiat trzech, którzy przechodzą liczbę Lewitów z piérworodnych synów Izraelowych,

47. wezmiesz po pięci syklów na każdą głowę wedle wagi Świątnice. Sykiel ma dwadzieścia pieniędzy.

48. Y dasz pieniądze Aaronowi y synom iego, okup tych którzy są nadzwysz.

49. Wziął tedy Moysesz pieniądze tych, którzy byli nadzwysz, y które odkupili od Lewitów,

50. za piérworodne synów Izraelowych, tysiąc, trzysta, sześćdziesiąt pięć syklów, wedle wagi Świątnice.

51. Y dał ie Aaronowi y synóm iego, według słowa które mu był Pan przykazał.

pierworodnych zaś Izraelskich znajdowało się 22, 273. Ponieważ zaś Lewitów oddano Bogu zamiast pierworodnych, pozostawało przeto nadwyż 273 pierworodnych za wykup każdego z nich rozkazuje Bóg opłacić po pięć syklów i oddać je Aaronowi (w. 48).

49. *Którzy byli nadwyż.* Którzy po rzuceniu losów, zostali nad liczbę Lewitów.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O urządach i czynnościach Lewitów po szczególe, według ich familij i domów.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen et Aaron, dicens:

2. Tolle summam filiorum Caath de medio Levitarum per domos et familias suas; (1. Par. 15, 15.)

3. a trigesimo anno et supra, usque ad quinquagesimum annum, omnium qui ingrediuntur, ut stent et ministrent in tabernaculo foederis.

4. Hic est cultus filiorum Caath: Tabernaculum foederis, et Sanctum sanctorum.

5. ingredientur Aaron et filii ejus, quando munda sunt castra, et deponent velum quod pendet ante fores, involventque eo arcam testimonii,

6. et operient rursus velamine ianthinarum pellium, extendentque desuper pallium totum hyacinthinum, et inducent vectes.

7. Mensam quoque propositionis involvent hyacinthino pallio, et ponent cum ea thuribula et mortariola, cyathos et crateras ad liba fundenda: panes semper in ea erunt:

8. extendentque desuper pallium coccineum, quod rursus operient velamento ianthinarum pellium, et inducent vectes.

9. Sument et pallium hyacinthinum, quo operient candelabrum cum lucernis et forcipibus suis et emunctoriis et cunctis vasis olei, quae ad concinnandas lucernas necessaria sunt:

10. et super omnia ponent operimentum ianthinarum pellium, et inducent vectes.

11. Nec non et altare aureum involvent hyacinthino vestimento, et extendent desuper operimentum ianthinarum pellium, inducentque vectes.

12. Omnia vasa, quibus ministratur in sanctuario, involvent hyacinthino pallio, et extendent desuper operimentum ianthinarum pellium, inducentque vectes.

13. Sed et altare mundabunt cinere, et involvent illud purpureo vestimento,

14. ponentque cum eo omnia vasa, quibus in ministerio ejus utuntur, id est, ignium receptacula, fuscinas ac tridentes, uncinos et batilla. Cuncta vasa altaris operient simul velamine ianthinarum pellium, et inducent vectes.

15. Cumque involverint Aaron et filii ejus sanc-

1. Y mówił Pan do Mojżesza y Aarona, rzekąc:

2. Weźmi summę synów Kaath z pośrodku Lewitów według domów y familij ich,

3. od trzydziestego roku y wyższy aż do pięćdziesiątego roku, wszystkich którzy wchodzą aby stali y służyli w przybytku przymierza.

4. Ta iest służba synów Kaath: do przybytku przymierza y do Świętego Świętych,

5. wnidzie Aaron y synowie jego, gdy się będzie miał ruszyć obóz, y zéyma zasłonę która wiśi przeddrzwiami, y uwiną w nią skrzynię świadectwa,

6. y okryją zaś przykryciem z skór fioletowey farby, y rozciągną na wierzchu przykrycie wszystko z hiacyntu, y założą drażki.

7. Stół też pokładania obwiną przykryciem z hiacyntu, y pokładą z nim kadzidelnice y moździerzyki, kubki y czasze do lania ofiar mokrych: chleb zawsze na nim będzie:

8. y rozciągną z wierzchu nakrycie karmazynowe, które zaś nakryją przykryciem z skór fioletowey maści, y zawiodą drażki.

9. Wezmą też przykrycie z hiacyntu, którym nakryją lichtarz z lampami y klęsczykami, y z ucieradły jego, y ze wszystkim naczyniem oliwnym, które do przyprawienia lamp są potrzebne:

10. a na wszystko włożą przykrycie z skór fioletowey farby, y założą drażki.

11. Ołtarz zaśię złoty obwiną odzieniem z hiacyntu, y rozciągną z wierzchu dekę z skór fioletowey maści, y założą drażki.

12. Wszystko naczynie, którym służy w Świątnicy, obwiną w przykrycie z hiacyntu, y rozciągną z wierzchu dekę z skór fioletowey maści, y założą drażki.

13. Ale y ołtarz oczyścią z popiołu y obwiną ji odzieniem szarłatnym,

14. y włożą z nim wszystko naczynie, którego używają do służby jego, to iest naczynia do brania w się ognia, widelki, trzyzębate widły, haki, y łopaty. Wszystko naczynie ołtarza nakryją deką z skór fioletowey maści, y założą drażki.

15. A gdy uwiną Aaron y synowie jego Świątynię,

R. 4.—3. *Od trzydziestego roku.* Tu wyliczają się tylko ci mężowie, którzy znaczniejsze ciężary i części przybytku mogli dźwigać, gdy miano ruszać z obozem. Mniej-
sze jednak niektóre prace, zdaje się podejmowali i młodzi od roku 20 (I Paral. 23, 24), i nieco stars. nad lat 25. Niż. r. 8, 24.—*Aby stali.* Stanem tu się zowie sama posługa Lewitów w przybytku; tak w w. 30 powiada się o Merarytach: *Którzy wchodzą na urząd posługi święt.* W obudwóch miejscach w wers. Hebr. są te same wyrazy.

5. *Aaron i synowie jego.* I niżsi także kapłani mogli wchodzić do Świętego Świętych dla zwinienia go, przy poruszeniu obozu.—*Zdjmą zasłonę.* Która oddziela Święte Świętych od Świętego.

6. *Przykryciem z skór fioletowey farby.* Nie owém przykryciem, którym zaciągano przybytek, ale inném właściwem. Albowiem i stół i lichtarz i inne rzeczy

miały właściwe sobie przykrycia ze skór fioletowey barwy. 7. *Moździerzyki.* Były to miseczki do maki przeznaczonej do ofiar.—*Chleb zawsze na nim będzie.* Chleby pokładne zawsze znajdowały się na stole, nawet gdy go przenaszano z miejsca na miejsce.

10. *Złożą drażki.* Chociaż lichtarz nie miał kółek, przez któreby przeciągano drażki, jak widać z jego budowy (Exod. r. 25 i 37); jednakże używano drażków, gdy go przenaszano, do których uwiązano mieszek z lichtarzem, albo go na nie wkładano.

11. *Ołtarz złoty.* Ołtarz kadzenia, który był powleczony złotem blachami.

13. *I ołtarz.* Całopalenia.—*Oczyszczą z popiołu.* Od ofiar i drow spalonych.

15. *Nie dotkną się naczynia.* T. j. naczyń nagich, nie przykrytych.

tuarium et omnia vasa ejus in commotione castrorum, tunc intrabunt filii Caath, ut portent involuta: et non turgent vasa sanctuarii, ne moriantur. Ista sunt onera filiorum Caath in tabernaculo foederis:

16. super quos crit Eleazar filius Aaron sacerdotis, ad cuius curam pertinet oleum ad concinnandas lucernas, et compositionis incensum, et sacrificium, quod semper offertur, et oleum unctionis, et quidquid ad cultum tabernaculi pertinet, omniumque vasorum, quae in sanctuario sunt.

17. Locutusque est Dominus ad Moysen et Aaron, dicens:

18. Nolite perdere populum Caath de medio Levitarum:

19. sed hoc facite eis, ut vivant, et non moriantur, si tetigerint Sancta sanctorum. Aaron et filii ejus intrabunt, ipsique disponent opera singulorum, et dividunt quid portare quis debeat.

20. Alii nulla curiositate videant, quae sunt in sanctuario, priusquam involvantur, alioquin morientur.

21. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

22. Tolle summam etiam filiorum Gerson per domos ac familias et cognationes suas,

23. a triginta annis et supra usque ad annos quinquaginta. Numerare omnes qui ingrediuntur et ministrant in tabernaculo foederis.

24. Hoc est officium familiae Gersonitarum,

25. ut portent cortinas tabernaculi et tectum foederis operimentum aliud, et super omnia velamen ianthinum, tentoriumque quod pendet in introitu tabernaculi foederis,

26. cortinas atri, et velum in introitu quod est ante tabernaculum. Omnia quae ad altare pertinent: funiculos, et vasa ministerii,

27. jubente Aaron et filiis ejus, portabunt filii Gerson: et scient singuli cui debeant oneri mancipari.

28. Hic est cultus familiae Gersonitarum in tabernaculo foederis, eruntque sub manu Ithamar filii Aaron sacerdotis.

29. Filios quoque Merari per familias et domos patrum suorum recensitis

30. a triginta annis et supra, usque ad annos quinquaginta, omnes qui ingrediuntur ad officium ministerii sui et cultum foederis testimonii.

31. Haec sunt onera eorum: Portabunt tabulas tabernaculi et vectes ejus, columnas ac bases earum,

32. columnas quoque atri per circuitum cum basibus et paxillis et funibus suis. Omnia vasa et supellectilem ad numerum accipient, sicque portabunt.

16. *Nad którymi.* Kaatyta. — *Będzie Eleazar.* Jako pochodzący od Kaata: nad Gersonitami zaś i Merarytami przełożonym był Itamar, młodszy syn Aarona; tak jednakże, iż przed wszystkimi przodkował Eleazar, ogólny niejaki nadzor mając nad nimi. — *Do którego.* T. j. Eleazara. — *Zapał i ofiara.* Nie żeby Eleazar sam jeden składał ofiary, i palił kadzidło, lecz że do niego należało dopatrywać, iżby nie zabrakło mąki,

y wszystko naczynie iéy, gdy się będzie ruszał obóz, tedy wnida synowie Kaath, aby nieśli uwinione: y nie dotkną się naczyń Świątnice, aby nie pomarli. Te są brzemiona synów Kaath w przybytku przymierza:

16. Nad którymi będzie Eleazar syn Aarona kapłana: do którego starania należy oliwa do przyprowadzenia lamp y zapał złożony, y ofiara która zawsze ofiarują, y olejek namazywania, y cokolwiek do służby przybytku należy, y wszego naczyń, które są w Świątnicy.

17. Y rzekł Pan do Moyszesza y Aarona, mówiąc:

18. Nie wytracaycie ludu Kaath z pośrodku Lewitów:

19. ale to im uczynicie aby żyli, a nie pomarli, ięśli się dotkną Świętych nad Świętymi. Aaron y synowie jego wnida, y oni rozłożą robotę każdego, y rozdziela co kto ma nieść.

20. Inszy żadną dwornością niech nie widzą rzeczy które są w Świątnicy, piérwéy niżli ie obwiną, inaczej pomrą.

21. Y mówił Pan do Moyszesza, rzekąc:

22. Weźmi téż sumę synów Gerson według domów y familij y rodzin ich,

23. od trzydzięści lat y wyższy aż do lat pięćdziesiąt. Policz wszystkie którzy wchodzą y służą w przybytku przymierza.

24. Ten iest urząd domu Gersonitów,

25. aby nosili opony przybytku, y wierzch przymierza, przykrycie drugie, a nad wszystko zasłonę siolkowéy maści, y zasłonę która wiśi w weszcíu przybytku przymierza,

26. opony sienne y zasłonę w weszcíu które iest przed przybytkiem. Wszystko co do ołtarza należy, powrózki y naczynia posługowania,

27. na roskazanie Aaronowe y synów jego, poniosa synowie Gerson, y będzie wiedział każdy któremu ciężarowi ma być podległy.

28. Ta iest służba familij Gersonitów w przybytku przymierza, a będą pod ręką Ithamara syna Aarona kapłana.

29. Syny téż Merary wedle familij y domów oyców ich policzysz,

30. od trzydziestu lat y wyższy aż do pięćdziesiąt lat, wszystkich którzy wchodzą na urząd posługi swéy, y służbę przymierza świadectwa.

31. Te są brzemiona ich: będą nosić deszczki przybytku y dźwigi jego, słupy y podstawki ich,

32. słupy téż sieni w około z podstawkami, y z kółkami, y z powrozami ich. Wszystko naczynie y sprzęt pod liczbą weźną y tak poniosa.

oliwy, kadzidła do tych ofiar. — *Ofiara którą zawsze ofiarują.* W tek. hebr. jest *mincha*: a więc rozumieć przez to należy ową białą mąkę, którą przechowywano dla składania jej wespół z ofiarą ustawiczną.

18. *Nie wytracajcie ludu Kaat.* Nie pozwalajcie, iżby Kaatycy byli pobici odemnie; co się stanie, jeśli się dotkną Świętych nad Świętymi, t. j. najświętszych naczyń przybytku.

33. Hoc est officium familiae Meraritarum et ministerium in tabernaculo foederis: eruntque sub manu Ithamar filii Aaron sacerdotis.

34. Recensuerunt igitur Moyses et Aaron et principes synagogae filios Caath per cognationes et domos patrum suorum

35. a triginta annis et supra, usque ad annum quinquagesimum, omnes qui ingrediuntur ad ministerium tabernaculi foederis;

36. et inventi sunt duo millia septingenti quinquaginta.

37. Hic est numerus populi Caath, qui intrant tabernaculum foederis; hos numeravit Moyses et Aaron juxta sermonem Domini per manum Moysi.

38. Numerati sunt et filii Gerson per cognationes et domos patrum suorum

39. a triginta annis et supra, usque ad annum quinquagesimum, omnes qui ingrediuntur ut ministrent in tabernaculo foederis;

40. et inventi sunt duo millia sexcenti triginta.

41. Hic est populus Gersonitarum, quos numeraverunt Moyses et Aaron juxta verbum Domini.

42. Numerati sunt et filii Merari per cognationes et domos patrum suorum

43. a triginta annis et supra, usque ad annum quinquagesimum, omnes qui ingrediuntur ad explendos ritus tabernaculi foederis;

44. et inventi sunt tria millia ducenti.

45. Hic est numerus filiorum Merari, quos recensuerunt Moyses et Aaron juxta imperium Domini per manum Moysi.

46. Omnes qui recensiti sunt de Levitis, et quos recenseri fecit ad nomen Moyses et Aaron, et principes Israel per cognationes et domos patrum suorum

47. a triginta annis et supra, usque ad annum quinquagesimum, ingredientibus ad ministerium tabernaculi, et onera portanda,

48. fuerunt simul octo millia quingenti octoginta.

49. Juxta verbum Domini recensuit eos Moyses unumquemque juxta officium et onera sua, sicut praeceperat ei Dominus.

33. Ten jest urząd rodziny Merarczyków, y służba w przybytku przymierza, a będą pod ręką Ithamara syna Aarona kapłana.

34. Policzyli tedy Mojżesz y Aaron y przelóżeni Synagogi syny Kaath według rodów y domów oyców ich,

35. od trzydziestu lat y wyższyć aż do pięćdziesiątego roku, wszystkie którzy wchodzą na posługę przybytku przymierza;

36. y znalazło się ich dwa tysiąca, siedm set, pięćdziesiąt.

37. Ten jest poczet ludu Kaath, którzy wchodzą do przybytku przymierza: te policzył Mojżesz y Aaron, według słowa Pańskiego przez rękę Mojżesza.

38. Zliczeni też są y synowie Gerson, według rodów y domów oyców ich,

39. od trzydziestu lat y wyższyć, aż do pięćdziesiątego roku, wszyscy którzy wchodzą aby służyli w przybytku przymierza:

40. y znalazło się ich dwa tysiąca, sześć set, trzydzieści.

41. Ten jest lud Gersonitów, które policzyli Mojżesz y Aaron wedle słowa Pańskiego.

42. Policzeni są y synowie Merary, według rodów y domów oyców ich,

43. od trzydziestu lat y wyższyć, aż do pięćdziesiątego roku, wszyscy którzy wchodzą do wypełnienia porządku przybytku przymierza:

44. y znalazło się ich, trzy tysiąca, dwieście:

45. Ten jest poczet synów Merary, które policzyli Mojżesz y Aaron, według rozkazania Pańskiego przez rękę Mojżesza.

46. Wszyscy którzy policzeni są z Lewitów, y które popisać kazał mianowicie Mojżesz y Aaron, y przelóżeni Izraelscy, według rodów y domów oyców ich

47. od trzydziestu lat y wyższyć, aż do pięćdziesiątego roku, wchodzący na służbę przybytku, y na noszenie brzemion,

48. było w obec ośm tysięcy, pięć set ośmdziesiąt.

49. Według słowa Pańskiego policzył ie Mojżesz, każdego według urzędu y brzemienia jego, iako mu był Pan przykazał.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O wydalanii z obozu nieczystych i trędowatych, o ofiarach za grzechy niedbalstwa, po dejrzanego cudzołóstwa.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:
2. Praeceptum filiis Israel, ut ejiciant de castris omnem leprosum, et qui semine fluit, pollutusque est super mortuo:

3. tam masculum quam feminam ejicite de castris, ne contaminent ea, cum habitaverim vobiscum.

37. Według słowa Pańskiego przez rękę Mojżesza. Według słowa i rozkazu Pana, który oznajmił przez Mojżesza aby tak było.

49. Każdego według urzędu i brzemienia jego. Każdemu z nich rozkazując i naznaczając urząd, jaki miał spełniać.

R. 5.—2. Aby wyrzucili z obozu. Dwojaka była nie-

1. Y mówił Pan do Mojżesza, rzekąc:

2. Przykaż synóm Izraelowym, aby wyrzucili z obozu wszelkiego trędowatego, y który nasieniem płynie, y splugawil się umarłym:

3. tak mężczyznę iako y niewiastę wyrzucicie z obozu, aby go nie splugawili, gdyżem mieszkał z wami.

czystota prawna: jedna lżejsza, która niedozwalała tylko wniknąć do kościoła, lecz niewzbraniała obcowania z ludźmi, i nie przechodziła na innych za dotknięciem; druga cięższa, która zarażała innych: takimi byli ci, którzy się tu wylizają, i dla tego zmuszeni byli mieszkają po za obozem.

3. Gdyżem mieszkał z wami. Założywszy pośród was

4. Feceruntque ita filii Israel, et ejecerunt eos extra castra, sicut locutus erat Dominus Moysi.

5. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

6. Loquere ad filios Israel: Vir, sive mulier, cum fecerint ex omnibus peccatis, quae solent hominibus accidere, et per negligentiam transgressi fuerint mandatum Domini, atque deliquerint,

7. confitebuntur peccatum suum, et reddent ipsum caput, quintamque partem desuper ei, in quem peccaverint. (*Lev. 5, 6.*)

8. Sin autem non fuerit, qui recipiat, dabunt Domino, et erit sacerdotis, excepto ariete, qui offertur pro expiatione, ut sit placabilis hostia.

9. Omnes quoque primitiae, quas offerunt filii Israel, ad sacerdotem pertinent:

10. et quicquid in sanctuarium offertur a singulis, et traditur manibus sacerdotis, ipsius erit.

11. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

12. Loquere ad filios Israel, et dices ad eos: Vir, cuius uxor erraverit, maritumque contemnens

13. dormierit cum altero viro, et hoc maritus deprehendere non quiverit, sed lateat adulterium, et testibus argui non potest, quia non est inventa in stupro:

14. si spiritus zelotypiae concitaverit virum contra uxorem suam, quae vel polluta est, vel falsa suspicione appetitur,

15. adducet eam ad sacerdotem, et offeret oblationem pro illa, decimam partem sati farinae hordeaceae: non fundet super eam oleum, nec imponet thus, quia sacrificium zelotypiae est, et oblatio investigans adulterium.

16. Offeret igitur eam sacerdos, et statuet coram Domino:

17. assumetque aquam sanctam in vase fictili, et pauxillum terrae de pavimento tabernaculi mittet in eam.

18. Cumque steterit mulier in conspectu Domini, discooperiet caput ejus, et ponet super manus illius sacrificium recordationis, et oblationem zelotypiae: ipse autem tenebit aquas amarissimas, in quibus cum execratione maledicta congegit:

mój przybytek. Przyczyna więc dla czego mieli być wydalenii z obozu jest: iżby drudzy się nie zarazili prawną nieczystotą i przez to nie zostali usunięci od uczestnictwa w ofiarach.

6. *Ze wszystkich grzechów, które się zwykli ludziom przygadzać.* T. j. gdy wyrządzą jaką krzywdę bliźniemu, jaki to grzech zwykli ludzie popełniać. — *Przez niedbałość.* Wiedząc że to jest zakazane, lecz zaniedbując to zachować, lubo nie pogardzając.

7. *Piątą część.* Patrz Wjaka.

8. *Jeśli by nie był ktoby odebrał.* Jeśli by nie było krewnego, któryby w miejsce zmarłego przyjął to co się oddaje. — *Będzie kapłana.* Kapłan bowiem jest jakby zastępcą i dziedzicem Boga. — *Wyjawszy barana.* Jeżeli skradziony był baran i nie ma nikogo, komu by go powrócono, powinien być złożony Bogu na ofiarę.

9. *Do kapłana.* Do kapłanów; pierwociny bowiem rozdzielano pomiędzy kapłanów. Inaczej co do ofiar; te należały do kapłana ofiarującego.

10. *Cokolwiek do świętnicy.* Cokolwiek ofiarujący da-

4. Y uczynili tak synowie Izraelowi, y wyrzucili ie z obozu, iako mówił Pan Moyżeszowi.

5. Y mówił Pan do Moyżesza, rzekac:

6. Mów do synów Izraelowych: Maż abo niewiasta gdy uczynią ze wszystkich grzechów, które się zwykły ludziom przygadzać, a przez niedbałość przestąpią przykazanie Pańskie, y zgrzeszą,

7. wyznają grzech swój y oddadzą samą główną rzecz y piątą część nadwysz onemu przeciw któremu zgrzeszyli.

8. A ieśliby nie był ktoby odebrał, dadzą Panu, y będzie kapłańskie, wyiawszy barana, który bywa ofiarowan na oczyszczenie, aby była ofiara ublagalna.

9. Wszystkie też pierwociny, które ofiarują synowie Izraelowi, należą do kapłana:

10. y cokolwiek do światnicy ofiarują od każdego, y dają w ręce kapłańskie, iego będzie.

11. Y mówił Pan do Moyżesza, rzekac:

12. Mów do synów Izraelowych, y rzeczesz do nich: Maż któregoby żona wystąpiła, y wzgardziwszy małżonkiem

13. spałaby z inszym mężem, a tegoby maż doznać niemógł, ale tajemne iest cudzołoztwo, a świadkami niemoże być dowiedzione, iż iey nie zastano w cudzołoztwie:

14. ieśli duch podeyrzenia wzruszy męża przeciw żenie swęy, która abo iest slugawiona, abo fałszywe domniemanie na nie kłada:

15. przywiedzie ją do kapłana, y ofiaruje obiatę za nią, dziesiątą część korca maki ięczmiennę: nie wleie na nią oliwy, ani włoży kadzidła: ponieważ ofiara podeyrzenia iest, y obiata dochodząca cudzołoztwa.

16. Ofiaruje ją tedy kapłan y postawi przed Panem:

17. y weźmie wody świętęy w naczyniu glinianym, y trochę ziemię ze tła przybytku wysypie w nią.

18. A gdy stanie niewiasta przed obliczem Pańskim, odkryje głowę iey, y włoży na ręce iey ofiarę wspomniania, y obiatę podeyrzenia: a sam będzie trzymał wody barzo gorzkie, na które ze złorzeczeniem klątw nakładł:

wali kapłanowi, należało do kapłana, chyba by ofiarując, wyraźnie powiedział, że daje na użytek przybytku, lub kościoła: wówczas bowiem szło to na oznaczony przedmiot.

15. *Oliwy.* Bo oliwa jest godłem miłosierdzia, od którego podejrzenia jest dalekim. I ponieważ do ofiar za grzechy nie przydawano oliwy i kadzidła, *Lewit. 5, 11.* — *Ani włoży kadzidła.* Bo kadzidło jest godłem dobrej sławy, tu zaś idzie o sprowadzenie hańby na cudzołożnicę.

17. *Wody świętęj.* Przeznaczonę do świętego użycia w przybytku: ta sama woda zowie się bardzo gorzką, w. ww. 18 i 19. — *Trochę ziemi ze tła.* Dla oznaczenia, iż cudzołożnica jest podła, naksztalt ziemi, która się depcze. *Ecl. 9, 10:* *Niewiasta, która jest nierządna, jako gnój na drodze deptana będzie.* Brano tę ziemię z sieni przybytku, gdyż w niej ten obrzęd się odbywał.

18. *Odkryje głowę jej.* Iżby przez ten obrzęd zrozumiiała niewiasta, że jest w obec Boga, przed którym nie ma tajnego i zakrytego, i że powinna wyznać zbrodnię, jeśli ją popełniła. — *Ofiarę wspomniania.* Bo jest ofiarą wspominającą grzech, którą w. 15 zowie się *obiatą docho-*

19. adjurabitque eam, et dicet: Si non dormivit vir alienus tecum, et si non polluta es deserto marili thoro, non te nocebunt aquae istae amarissimae, in quas maledicta congressi.

20. Sin autem declinasti a viro tuo, atque polluta es, et concubuisti cum altero viro,

21. his maledictionibus subjacebis: Det te Dominus in maledictionem, exemplumque cunctorum in populo suo: putrescere faciat femur tuum, et tumens uterus tuus disrumpatur:

22. ingredientur aquae maledictae in ventrem tuum, et utero tumescente putrescat femur. Et respondebit mulier, Amen, Amen.

23. Scribetque sacerdos in libello ista maledicta, et delebit ea aquis amarissimis, in quas maledicta congressit,

24. et dabit ei bibere. Quas cum exhauserit,

25. tollet sacerdos de manu ejus sacrificium zelotypiae, et elevabit illud coram Domino, imponetque illud super altare: ita duntaxat, ut prius

26. pugillum sacrificii tollat de eo, quod offertur, et incendat super altare: et sic potum det mulieri aquas amarissimas.

27. Quas cum biberit, si polluta est, et contempto viro adulteri rea, pertransibunt eam aquae maledictionis, et inflato ventre computrescet femur: eritque mulier in maledictionem, et in exemplum omni populo.

28. Quod si polluta non fuerit, erit innoxia, et faciet liberos.

29. Ista est lex zelotypiae. Si declinaverit mulier a viro suo, et si polluta fuerit,

30. maritusque zelotypiae spiritu concitatus adduxerit eam in conspectu Domini, et fecerit ei sacerdos juxta omnia quae scripta sunt,

31. maritus absque culpa erit, et illa recipiet iniquitatem suam.

19. y poprzyście ją y rzecze: Jeśli nie spał małż obcy z tobą, y jeśliś nie iest splugawiona opuściwszy łoże małżonkowe, nie zaszkodzą te wody bardzo gorzkie w którym klątw nakładł.

20. Ale jeśliś ustąpiła od męża twego, y iesteś splugawiona, a obcowałeś z inszym mężem:

21. tym przeklęstwom podlegiesz: Niechay cię da Pan na przeklęstwo, y przykład wszystkich w ludźie swoim: niech uczyni że wygnie łożo twoje, a brzuch twój opuchnawszy niech się rospuknie:

22. niechay wniąd wody przeklęte do brzucha twego, a gdy opuchnie żywot, niech wygnie łożo. Y odpowie ona niewiasta, Amen, Amen.

23. Y napisze kapłan na książkach te przeklęctwa, y zmaże je wodą bardzo gorzką na którą klątw nakładł,

24. y da ięć pić. Którą gdy wypie,

25. weźmie kapłan z ręki ięć ofiarę podeyrzenia, y podnieśie ją przed Panem, y włoży ją na ołtarz: wszakże tak, że pić pierwszy,

26. garść ofiary weźmie z tego co ofiarują, y spali na ołtarzu: y tak da pić niewieście wodę bardzo gorzką.

27. Którą gdy wypie, jeśli splugawiona iest, a wzgardziwszy męża cudzołóstwa winna, rozeydzie się po nięć woda przeklęctwa, a gdy się brzuch weźmie, łożo wygnie: y będzie niewiasta na przeklęctwo, y na przykład wszystkiemu ludowi.

28. Ale jeśli nie iest splugawiona, będzie bez obrażenia, y dziatki mieć będzie.

29. Tenci iest zakon podeyrzenia. Jeśli ustąpi żona od męża swego, y jeśli splugawiona będzie,

30. a małż duchem podeyrzenia wzruszony, przywiedzie ją przed oblicze Pana, y uczyni ięć kapłan wedle wszystkiego co iest napisano:

31. małż bez winy będzie, a ona odniesie nieprawość swoją.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 5, 7. *Wyznają grzech swój.* Żydowskie słowo *Uchicualu* właśnie się może przełożyć tak: Mianowicie i iasnie wyznają grzech swój, to jest, którzy uczynili: bo tak żydowskie słowa znaczą. Zkąd rozumieć możemy, iż tu rozkazano było Żydom aby grzechy swoje wyznawając mianowali: bo kiedyby byli tylko grzechy ogółem bez mianowania wyznawali, nie mówiliby Pismo ś. wyznają jawnie grzech który uczynili, ale by rzekło, wyznają grzechy swoje. A tak tu masz spowiedź w starym Zakonie zwyczajną. O czem też *Lev. 5, 5. Przyp. 24, 13. Eccl. 4, 31.*

dzącą cudzołóstwa: albo nazywa się ofiara wspominania dla tego, że przez nią błagano Boga, aby chciał pokazać przez karę, że pamięta na cudzołóstwo, lub że poświadcza jej niewinność dając jej płodność (w. 28), jeśli niesłusznie ściągnęła podeyrzenie męża.—*Sam.* Kapłan.—*Wody bardzo gorzkie.* Woda, która w w. 17 nazwana jest świętą, tu zowie się bardzo gorzką, już że przekleństwo kapłana została jakby ciężką i obciążoną, już że wypita od cudzołożnicy, trapiła ją wielką gorzkością.

21. *Niechay cię da Pan na przeklęstwo.* Bądź tak nędzna i nieszczęśliwa, iżby publiczne i powszechne ludzi złorzeczenie i przeklęstwo to było: *Niech się przytrafi tobie to, co owę cudzołożnicę się przytrafiło.— Niech uczyni że wygnie łożo twoje.* Przez łożo nale-

ży tu rozumieć miejsca wstydlive i części ciała im sąsiednie.

22. *Amen.* Niech się tak stanie.

23. *Na książkach.* Dostateczna tu była kartka, zamiast książki; lecz Hebrajczycy wszystko na czémkolwiek się napisuje *sopher*, książką nazywają.

27. *Rozeydzie się po nięć woda.* Hebr.: *wnidzie do niej.* czyli moc swoje wywrze.

28. *Będzie bez obrażenia.* Żadną nie odniesie szkody.—*Dziatki mieć będzie.* Na pociechę swego utrapienia, i żeby od męża na potem była kochana, jako płodna. I to się jej przytrafi w tymże roku, i wyda na świat dziecię płci męskiej.

31. *Odniesie nieprawość swoją.* Odniesie karę.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O poświęceniu Nazarejczyków, i formule dawania błogosławieństwa ludowi.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:
2. Loquere ad filios Israel, et dices ad eos: Vir sive mulier, cum fecerint votum, ut sanctificentur, et se voluerint Domino consecrare,
3. a vino, et omni, quod inebriare potest, abstinerebunt. Acetum ex vino, et ex qualibet alia potione et quidquid de uva exprimitur, non bibent: uvas recentes siccassque non comedent

4. cunctis diebus quibus ex voto Domino consecrantur: quidquid ex vinea esse potest, ab uva passa usque ad acinum non comedent.

5. Omni tempore separationis suae novacula non transibit per caput ejus usque ad completum diem, quo Domino consecratur. Sanctus erit, crescente caesarie capitis ejus. (*Judic. 13, 5*).

6. Omni tempore consecrationis suae super mortuum non ingreditur,

7. nec super patris quidem et matris et fratris sororisque funere contaminabitur, quia consecratio Dei sui super caput ejus est.

8. Omnibus diebus separationis suae sanctus erit Domino.

9. Sin autem mortuus fuerit subito quispiam coram eo, polluetur caput consecrationis ejus: quod radet illico in eadem die purgationis suae, et rursum septima:

10. in octava autem die offeret duos turtures, vel duos pullos columbae sacerdoti in introitu foederis testimonij:

11. facietque sacerdos unum pro peccato, et alterum in holocaustum, et deprecabitur pro eo, quia peccavit super mortuo: sanctificabitque caput ejus in die illo:

12. et consecrabit Domino dies separationis illius, offerens agnum anniculum pro peccato: ita tamen ut dies priores irriti fiant, quoniam polluta est sanctificatio ejus.

13. Ista est lex consecrationis. Cum dies, quos ex voto decreverat, complebuntur, adducet eum ad ostium tabernaculi foederis,

14. et offeret oblationem ejus Domino, agnum anniculum immaculatum in holocaustum, et ovem

R. 6.— 2. *Gdy uczynią ślub, aby się poświęcili.* T. j. gdy uczynią ślub Nazareatu, iżby się odłączyli od zwyczajnego pożycia z ludźmi i poświęcili Panu. P. W.

5. *Brzytwa nie przejdzie.* Ani brzytwą, ani nożycami nie zdejmie swoich włosów podczas nazareatu.

6. *Do umarłego nie wnijdzie.* W tem Nazarejczyk równał się arcykapłanowi, o którym Lev. 21, 11 i to jednemu i drugiemu przystawało, dla poświęcenia, chociaż różnego rodzaju, lecz w swoim rodzaju najwyższego.

7. *Bo poświęcenie Boga jego jest na głowie jego.* Bo włosy nieogolone są na głowie jego, które wskazują, iż on jest Bogu oddzielony, uwieńczony i poświęcony; i na tych włosach, zdaje się, zależał główny obrzęd Nazarejczyków.

9. *Głowa poświęcenia jego.* Zamiast poświęcenia gł-

1. Y mówił Pan do Moyżesza, rzekąc:

2. Mów do synów Izraelowych, y rzeczesz do nich: Maż abo Niewiasta gdy uczynia ślub aby się poświęcili: y chcą się Panu poświęcić:

3. od wina, y od wszelkiego co upić może, wstrzymawać się mają. Octu z wina, y z któregokolwiek innego napoju, y cokolwiek z jagody winnej wytłaczaia, pić nie będą: Jagód winnych świeżych ani suchych ięć nie będą

4. po wszystkie dni przez które Panu ślubem są poświęceni: cokolwiek z winnice byźć może: od różynki aż do jagódki, ięć nie będą.

5. Przez wszytek czas odłączenia iego brzytwa nie przejdzie przez głowę iego, aż wypełni dni przez które się poświęcił Panu. Świętym będzie zapuszczeniem włosów głowy iego.

6. Przez wszytek czas poświęcenia swego do umarłego nie wnijdzie,

7. ani się y oycy, y matki, y brata, y siostry pogrzebem zmaże: bo poświęcenie Boga iego iest na głowie iego.

8. Po wszystkie dni odłączenia swego, świętym będzie Panu.

9. A ięśliby kto umarł nagle przed nim, splugawi się głowa poświęcenia iego: którą natychmiast ogoli onegoż dnia oczyszczenia swego, y zaśię siódmego,

10. a ósmego dnia ofiaruje parę synogarlic, abo dwoie gołabiat, kapłanowi w weszcju przymierza świadectwa.

11. Y uczyni kapłan iedno za grzech, a drugie na całopalenie, y będzie się modlił za nim, bo zgrzeszył nad umarłym: y poświęci głowę iego w on dzień:

12. y poświęci Panu dui odłączenia iego, ofiarując baranka rocznego za grzech: wszakże tak aby dni pierwsze wniwecz poszły, ponieważ splugawione poświęcenie iego.

13. Ten iest zakon poświęcenia. Gdy się wypełnia dni, które był ślubem postanowił: przywiedzie go do drzwi przybytku przymierza,

14. y ofiaruje obiatę iego Panu, baranka rocznego bez makuly na całopalenie, y owcę roczną

wy iego.—*Natychmiast ogoli.* Warkocz jakby splugawiony golono, iżby nowy odrosł; przeszte dni nazareatu uważały się za niebyłe, i zmuszony był nanowo czas pełnienia ślubu zaczynać; co należy rozumieć o tym, który został Nazarejczykiem tylko do pewnego czasu: albowiem czyj ślub był wieczny, tego włosów nigdy nie golono, jakkolwiekby został splugawiony.

10. *W weszcju przymierza świadectwa.* U wnijdscia przybytku.

11. *Uczyni.* Ofiaruje.—*Zgrzeszył nad umarłym.* Splugawiony został, winę prawną zaciągnął.—*Poświęci głowę jego w on dzień.* Od tej pory znowu zacznie liczyć czas swojego nazareatu.

13. *Przywiedzie.* Kapłan.—*Go.* Nazarejczyka.—*Do drzwi przybytku.* Aby złożył zań przepisane ofiary.

anniculam immaculatam pro peccato, et arietem immaculatum, hostiam pacificam,

15. canistrum quoque panum azymorum, qui conspersi sunt oleo, et lagana absque fermento uncta oleo, ac libamina singulorum:

16. quae offeret sacerdos coram Domino, et faciet tam pro peccato, quam in holocaustum.

17. Arietem vero immolabit hostiam pacificam Domino, offerens simul canistrum azymorum, et libamenta quae ex more debentur.

18. Tunc radetur Nazaraeus ante ostium tabernaculi foederis caesarie consecrationis suae: tolletque capillos ejus, et ponet super ignem, qui est suppositus sacrificio pacificorum. (*Act. 21, 24.*)

19. Et armum coctum arietis, tortamque absque fermento unam de canistro, et laganum azymum unum, et tradet in manus Nazaraei, postquam rasum fuerit caput ejus.

20. Susceptaque rursum ab eo, elevabit in conspectu Domini: et sanctificata sacerdotis erunt, sicut pectusculum, quod separari jussum est, et femur: post haec potest bibere Nazaraeus vinum.

21. Ista est lex Nazaraei, cum voverit oblationem suam Domino tempore consecrationis suae, exceptis his, quae invenerit manus ejus: juxta quod mente devoverat, ita faciet ad perfectionem sanctificationis suae.

22. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

23. Loquere Aaron et filiis ejus: Sic benedicetis filiis Israel, et dicetis eis:

24. Benedicat tibi Dominus, et custodiat te. (*Eccli. 36, 19.*)

25. Ostendat Dominus faciem suam tibi, et miseretur tui.

26. Convertat Dominus vultum suum ad te, et det tibi pacem.

27. Invocabuntque nomen meum super filios Israel, et ego benedicam eis.

bez zmaży za grzech, y baranka bez makuły ofiarę zapokojną,

15. y kosz chlebow praśnych oliwą zaczynionych: y kreplów bez kwasu oliwą pomazanych, y mokre ofiary każdego,

16. które ofiaruje kapłan przed Panem, y uczyni tak za grzech iako y na całopalenie.

17. A Baranka ofiaruje ofiarę zapokojną Panu, ofiarując wespół kosz praśników y mokre ofiary wedle zwyczaju powinne.

18. Toż ogolony będzie Nazareus przeddrzwiami przybytku przymierza z włosów poświęcenia swego: y weźmie włosy iego y włoży na ogień który jest podłożony pod ofiarę zapokojnych.

19. Y łopatkę uwarzoną barana, y chleb przez kwasu ieden z kosza, y krepel praśny ieden, y da w ręce Nazareusza, po ogoleniu głowy iego.

20. Y wziawszy ie zaś od niego, podnieśie przed obliczem Pańskim. A poświęcone Kapłańskie będą, iako mostek, który odłączyć kazano, y łopalka: polym może pić Nazareus wino.

21. Tenći jest zakon Nazareusza, kiedy śluby obiałę swą Panu czasu poświęcenia swego, oprócz tego co naydźie ręka iego wedle tego iako był na umyśle ślubil, tak uczyni ku wykonaniu poświęcenia swego.

22. Y mówił Pan do Moyżesza, rzekac:

23. Mów Aaronowi y synóm iego: Tak błogosławić będziecie synóm Izraelowym, y rzeczećie im:

24. Niechayći Pan błogosławi, y niechay cię strzeże.

25. Niech pokaże Pan oblicze swoje tobie, y niech się zmiłuje nad tobą.

26. Niech obróci Pan twarz swoją ku tobie, y niech ci da pokój.

27. Y będą wzywać imienia mego nad synmi Izraelowymi, a ja im błogosławić będę.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 6, 3. *Ślub aby się poświęcili.* W Żydowskim jest, ślub Nazyra, albo Nazarejczyka. Między sługi kościelne mogą być i ci policzeni: wszakże to pewna, że kapłani nie byli, ani z pokolenia Lewi, ale z każdego pokolenia być mogli, jako Samson był z pokolenia Dan, i był nazarejczyk, *Sędz.* 13. Rzeczeni są Nazarei, od słowa Nazar, co znaczy odłączony, albo poświęcony, jakoby odłączeni od ludzi i Bogu oddani; że się dobrowolnie Bogu oddawali, włosy goliąc a wina nie pijąc, i insze obyczaje mieli jako tu opisuje. Z tych niektórzy mieli ślub wieczny jako Samson, *Sędz.* 13. drudzy tylko do pewnego czasu, o których też tu najwięcej mówi. Którzy udawali się na ten ostrzejszy żywot, aby tak ciało trapiłi. Z tych i inszych sług kościelnych starego zakonu,

18. *Weźmie. Kapłan. Włoży na ogień.* Mają być spalone włosy Nazarejczyka, ku czci Boga, jako mu przedtem poświęcone.

20. *Poświęcone.* Cokolwiek podniósł i podnosząc Bogu ofiarował i poświęcił.—*Jako mostek.* Jako mostek tak i łopatkę, czyli jak jedno tak i drugie.

21. *Oprócz tego, co najdźie ręka jego.* Do czego dobrowolnie chciał siebie zobowiązać.—*Wedle tego jako był na umyśle ślubil.* Ślub bowiem jest to prawo prywatne, którego roziągłość zawisła od woli ślubującego.—*Ku wykonaniu poświęcenia jego* Hebr. według prawa nazareatu swego, t. j. które ma na celu doskonałość Nazarejczyka przez świętość stanu owego czasu, t. j. starego Zakonu.

24. *Niechay ci Pan błogosławi.* Niech udziela tobie

obfitość dóbr wszelkich.

25. *Niechay pokaże Pan oblicze swoje tobie.* Wesołe, łaskawe. Wersya Hebr. ma: *Niech świeci Pan obliczem swoim nad tobą.* T. j. Pan niech będzie dla cię nakształt światła i lampy, któraby kierowała wszystkimi twojemi sprawami.

26. *Niech obróci Pan twarz swoją ku tobie.* Niechaj się pociesza, wspomaga i broni; to bowiem sprawuje Pan, gdy jest ku nam obrócony; przeciwnie zaś temu, gdy odwrócony.

27. *I będą wzywać imienia mego nad synami Izr.* Gdy kapłani błogosławić będą synom Izraelowym, niech przyłączą do swego błogosławieństwa imię moje trzykróć święte (Jehowa).—*A ja im błogosławić będę.* Będę im dobrze czynił, napełniając ich mojemi dobrami.

była figura tego co teraz jest w nowym Testamencie. Bo też także teraz rozmaici są słudzy w kościele Bożym, są Akolitowie, jako oni którzy lampy zaświecali. *Exod. 27.* Subdyakoni jako Nathynejczykowie, którzy potrzeb dodawali. 1 *Paral. 9. 1 Esdrae. 8.* Są Dyakoni jako Lewitowie: nadto i kapłani i Biskupi, co się wszystko przed tem przefigurowało. A do tego i zakonnicy jako Nazarejczykowie, którzy się Bogu oddali i poświęcili, nażywot ostrzejszy.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O darach i ofiarach ksiąg Izraelskich, według dwónastu ich pokoleń, podczas poświęcenia przybytku i ołtarza.

1. Factum est autem in die, qua complevit Moyses tabernaculum, et erexit illud; unxitque et sanctificavit cum omnibus vasis suis, altare similiter et omnia vasa ejus. (*Exod. 40, 16.*)

2. Obtulerunt principes Israel et capita familiarum, qui erant per singulas tribus, praefectique eorum, qui numerati fuerant,

3. munera coram Domino, sex plaustra tecta cum duodecim bobus. Unum plaustrum obtulere duo duces, et unum bovem singuli, obtuleruntque ea in conspectu tabernaculi.

4. Ait autem Dominus ad Moysen:

5. Suscipe ab eis, ut servant in ministerio tabernaculi, et trades ea Levitis juxta ordinem ministerii sui.

6. Itaque cum suscepisset Moyses plaustra et boves, tradidit eos Levitis.

7. Duo plaustra et quatuor boves dedit filiis Gerson, juxta id quod habebant necessarium;

8. quatuor alia plaustra, et octo boves dedit filiis Merari secundum officia et cultum suum, sub manu Ithamar filii Aaron sacerdotis;

9. filiis autem Caath non dedit plaustra et boves; quia in sanctuario serviunt, et onera propriis portant humeris.

10. Igitur obtulerunt duces in dedicationem altaris, die qua unctum est, oblationem suam ante altare.

11. Dixitque Dominus ad Moysen: Singuli duces per singulos dies offerant munera in dedicationem altaris.

12. Primo die obtulit oblationem suam Nahasson filius Aminadab de tribu Juda;

13. fueruntque in ea, acetabulum argenteum pondo centum triginta siclorum, phiala argentea habens septuaginta siclos juxta pondus sanctuarii, utrumque plenum similia conspersa oleo in sacrificium;

1. Y stało się w dzień którego dokończył Moyses przybytku y postawił ji: y namazał y poświęcił ji ze wszystkim sprzętem iego, ołtarz także, y wszystko naczynie iego:

2. ofiarowały książęta Izraelskie, y głowy familiy, które były w każdym pokoleniu, y przełożeni nad temi, którzy policzeni byli,

3. dary przed Panem: sześć wozów przykrytych ze dwunastą wołów. Jeden wóz darowało dwiecie książąt, a każdy po jednym wołu, y ofiarowali ie przed przybytkiem.

4. Y rzekł Pan do Moysesza:

5. Przyimi od nich, aby były na posługę przybytku, a dasz ie Lewitóm według porządku posługi ich.

6. A tak przyiąwszy Moysesz wozy y woły, oddał ie Lewitóm.

7. Dwa wozy y czterech wołów dał synóm Gerson, według tego iako potrzebowali;

8. cztery drugie wozy y osm wołów dał synóm Merary, według urzędów y służby ich, pod ręką Ithamara syna Aarona kapłana;

9. a synóm Kaath nie dał wozów y wołów: bo w świątnicy służą, a brzemiona na swych ramionach noszą.

10. Ofiarowały tedy Książęta na poświęcenie ołtarza w dzień którego jest pomazany dar swój przed ołtarz.

11. Y rzekł Pan do Moysesza: Każde Książę każdego dnia niech ofiaruje dary na poświęcenie ołtarza.

12. A tak pierwszego dnia ofiarował dar swój Nahasson syn Aminadab z pokolenia Juda;

13. a były w nim miska srebrna, która ważyła sto y trzydzieści syklów, czasza srebrna mająca siedmdziesiąt syklów wedle wagi świątnice, obie pełne białej maki zaczynioney oliwą na ofiarę;

R. 7.—1. W dzień. T. j. w czasie; albowiem z tegoż rozdziału widać, że użyto na to czasu przynajmniej dni dwanaście.—*Dokończył Moyses przybytku.* Za posługą Bezeleela i towarzyszków.

3. Wozów przykrytych. Izby naczynia i sprzęt święty, gdy je przewożono, nie były widziane od ludu, i żeby nie były uszkodzone od deszczu, gradu i t. p.

8. Cztery drugie wozy. Synom Merary dano więcej wozów i wołów, bo oni mieli do dźwigania większe ciężary, jako to, słupów wszystkich, desek, podstawek, etc.; tak dalece, iż według zdania Abulensa, wszystkie ich ciężary nie mogły być złożone na czterech wozach, lecz niektóre z nich na barkach niesiono.—*Pod ręką.* Pod władzą i dozorem.—*Itamar.* Itamar przełożony był nad Gersonitami i Merarytami, i nad ich naczyniami i sprzętami.

9. Bo w świątnicy służą. To zaś, co należało do świątnicy, nie na wozach lecz na barkach przenaszano, dla świętości i uszanowania tych rzeczy.

11. Każde książę. Książęta, naczelnicy pokoleń.—*Na poświęcenie ołtarza.* Całopalenia, który oprócz namaszczenia wspólnego z innemi naczyniami przybytku, miał jeszcze swoje szczególne poświęcenie, t. j. przez siedm dni codzienne namaszczenie, i ofiary przepisane. *Exod. 29, 36 i 37;* ztąd i codziennie, na poświęcenie całego przybytku, a mianowicie tego ołtarza, składali książęta dary wspólnie i pojedynczo.

13. Miska. Patrz o tem *Exod. r. 25, 29.* Te jednak miski, ponieważ były srebrne, zdaje się przeto nie były używane w świątnicy, gdyż, jak wiadomo, wszystkie naczynia świątnicy były złote. A więc obracano je na użytek sieni i ołtarza całopalenia.

14. mortariolum ex decem siclis aureis plenum incenso;

15. bovem de armento, et arietem et agnum anniculum in holocaustum;

16. hircumque pro peccato;

17. et in sacrificio pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Haec est oblatio Nahasson filii Aminadab.

18. Secundo die obtulit Nathanael filius Suar, dux de tribu Issachar,

19. acetabulum argenteum appendens centum triginta siclos, phialam argenteam habentem septuaginta siclos, juxta pondus sanctuarii, utrumque plenum simila conspersa oleo in sacrificium;

20. mortariolum aureum habens decem siclos plenum incenso;

21. bovem de armento, et arietem, et agnum anniculum in holocaustum;

22. hircumque pro peccato;

23. et in sacrificio pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Haec fuit oblatio Nathanael filii Suar.

24. Tertio die princeps filiorum Zabulon, Eliab filius Helon

25. obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta siclos, phialam argenteam habentem septuaginta siclos ad pondus sanctuarii, utrumque plenum simila conspersa oleo in sacrificium;

26. mortariolum aureum appendens decem siclos plenum incenso;

27. bovem de armento, et arietem, et agnum anniculum in holocaustum;

28. hircumque pro peccato;

29. et in sacrificio pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Haec est oblatio Eliab filii Helon.

30. Die quarto princeps filiorum Ruben, Elisur filius Sedeur

31. obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta siclos, phialam argenteam habentem septuaginta siclos ad pondus sanctuarii, utrumque plenum simila conspersa oleo in sacrificium;

32. mortariolum aureum appendens decem siclos plenum incenso;

33. bovem de armento, et arietem, et agnum anniculum in holocaustum;

34. hircumque pro peccato;

35. et in hostias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Haec fuit oblatio Elisur filii Sedeur.

36. Die quinto princeps filiorum Simeon, Salamiel filius Surisaddai;

37. obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta siclos, phialam argenteam habentem septuaginta siclos ad pondus sanctuarii, utrumque plenum simila conspersa oleo in sacrificium;

38. mortariolum aureum appendens decem siclos plenum incenso;

14. moździerzik z dziesięci syklów złotych pełen kadzidla;

15. wołu z stada, y barana, y baranka rocznego na całopalenie;

16. y kozła za grzech;

17. a na ofiarę zapokojnych wołów dwa, baranów pięć, kozłów pięć, baranków rocznych pięć. Tać jest ofiara Nahassona syna Aminadab.

18. Wtórego dnia ofiarował Nathanael syn Suar książę z pokolenia Issachar,

19. miskę srebrną ważącą sto y trzydzieści syklów, czaszę srebrną mającą siedmdziesiąt syklów wedle wagi świątnice, obie pełne białej maki oliwą zaczynionę na ofiarę;

20. moździerzik złoty mający dziesięć syklów pełen kadzidla;

21. wołu z stada, y barana, y baranka rocznego na całopalenie;

22. y kozła za grzech;

23. a na ofiarę zapokojnych wołów dwu, baranów pięć, kozłów pięć, baranków rocznych pięć. Ta była ofiara Nathanaela syna Suar.

24. Trzeciego dnia książę synów Zabulon Eliab syn Helon

25. ofiarował miskę srebrną ważący sto y trzydzieści syklów, czaszę srebrną mającą siedmdziesiąt syklów na wagę świątnice, obie pełne białej maki oliwą zaczynionę na ofiarę;

26. moździerzik złoty ważący dziesięć syklów pełen kadzidla;

27. wołu z stada, y barana, y baranka rocznego na całopalenie;

28. y kozła za grzech;

29. a na ofiarę zapokojnych, wołów dwu, baranów pięć, kozłów pięć, baranków rocznych pięć. Tać jest ofiara Eliab syna Helon.

30. Dnia czwartego książę synów Ruben Elisur syn Sedeur

31. ofiarował miskę srebrną ważącą sto y trzydzieści syklów, czaszę srebrną mającą siedmdziesiąt syklów na wagę świątnice, obie pełne białej maki oliwą zaczynionę na ofiarę;

32. moździerzik złoty ważący dziesięć syklów pełen kadzidla;

33. wołu z stada, y barana, y baranka rocznego na całopalenie;

34. y kozła za grzech;

35. a na ofiarę zapokojnych wołów dwu, baranów pięć, kozłów pięć, baranków rocznych pięć. Tać była ofiara Elisur syna Sedeur.

33. Dnia piątego książę synów Simeon Salamiel syn Surysaddai;

37. ofiarował miskę srebrną ważącą sto y trzydzieści syklów, czaszę srebrną mającą siedmdziesiąt syklów na wagę świątnice; obie pełne białej maki oliwą zaczynionę na ofiarę;

38. moździerzik złoty ważący dziesięć syklów pełen kadzidla;

14. Moździerzik. Mała czasza do brania kadzidla.

18. Wtórego dnia. T. j. drugiego czasu; albowiem

znośnienie darów tych trwało dni 12.

39. bovem de armento, et arietem, et agnum anniculum in holocaustum;

40. hircumque pro peccato;

41. et in hostias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Haec fuit oblatio Salamiel filii Surisaddai.

42. Die sexto princeps filiorum Gad, Eliasaph filius Duel

43. obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta siclos, phialam argenteam habentem septuaginta siclos ad pondus sanctuarii, utrumque plenum simila conspersa oleo in sacrificium;

44. mortariolum aureum appendens decem siclos plenum incenso;

45. bovem de armento, et arietem, et agnum anniculum in holocaustum;

46. hircumque pro peccato;

47. et in hostias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Haec fuit oblatio Eliasaph filii Duel.

48. Die septimo princeps filiorum Ephraim, Elisama filius Ammiud

49. obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta siclos, phialam argenteam habentem septuaginta siclos ad pondus sanctuarii, utrumque plenum simila conspersa oleo in sacrificium;

50. mortariolum aureum appendens decem siclos plenum incenso;

51. bovem de armento, et arietem, et agnum anniculum in holocaustum;

52. hircumque pro peccato;

53. et in hostias pacificorum, boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Haec fuit oblatio Elisama filii Ammiud.

54. Die octavo, princeps filiorum Manasse, Gamaliel filius Phadassur,

55. obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta siclos, phialam argenteam habentem septuaginta siclos ad pondus sanctuarii, utrumque plenum simila conspersa oleo in sacrificium;

56. mortariolum aureum appendens decem siclos, plenum incenso;

57. bovem de armento, et arietem, et agnum anniculum in holocaustum;

58. hircumque pro peccato;

59. et in hostias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Haec fuit oblatio Gamaliel filii Phadassur.

60. Die nono princeps filiorum Benjamin, Abidan filius Gedeonis,

61. obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta siclos, phialam argenteam habentem septuaginta siclos ad pondus sanctuarii, utrumque plenum simila conspersa oleo in sacrificium;

62. et mortariolum aureum appendens decem siclos plenum incenso;

63. bovem de armento, et arietem, et agnum anniculum in holocaustum;

64. hircumque pro peccato;

65. et in hostias pacificorum boves duos, arie-

39. wołu z stada, y barana, y baranka rocznego na całopalenie;

40. y kozła za grzech;

41. a na ofiary zapokoyne wołów dwu, baranów pięć, kozłów pięć, baranków rocznych pięć. Tać była ofiara Salamiel syna Surysaddai.

42. Dnia szóstego książę synów Gad Eliasaph syn Duel

43. ofiarował miskę srebrną ważącą sto y trzydzieści syklów, czaszę srebrną mającą siedmdzieśiat syklów na wagę świątnice; obie pełne białey maki oliwą zazcynioney na ofiarę;

44. moździerzik złoty ważący dziesięć syklów, pełen kadzidla;

45. wołu z stada, y barana, y baranka rocznego na całopalenie;

46. y kozła za grzech;

47. a na ofiary zapokoynych wołów dwu, baranów pięć, kozłów pięć, baranków rocznych pięć. Tać była ofiara Eliasaph syna Duel.

48. Dnia siódmego książę synów Ephraim Elisama syn Ammiud

49. ofiarował miskę srebrną ważącą sto y trzydzieści syklów, czaszę srebrną mającą siedmdzieśiat syklów na wagę świątnice; obie pełne białey maki oliwą zazcynioney na ofiarę;

50. moździerzik złoty ważący dziesięć syklów pełen kadzidla;

51. wołu z stada, y barana, y baranka rocznego na całopalenie;

52. y kozła za grzech;

53. a na ofiary zapokoynych wołów dwu, baranów pięć, kozłów pięć, baranków rocznych pięć. Tać była ofiara Elisam syna Ammiud.

54. Dnia ósmego książę synów Manasse, Gamaliel syn Phadassur,

55. ofiarował miskę srebrną, ważącą sto y trzydzieści syklów, czaszę srebrną, mającą siedmdzieśiat syklów na wagę świątnice; obie pełne białey maki oliwą zazcynioney na ofiarę;

56. moździerzik złoty, ważący dziesięć syklów pełen kadzidla;

57. wołu z stada, y barana, y baranka rocznego na całopalenie;

58. y kozła za grzech;

59. a na ofiary zapokoynych, wołów dwu, baranów pięć, kozłów pięć, baranków rocznych pięć. Tać była ofiara Gamaliela syna Phadassur.

60. Dnia dziewiątego książę synów Benjamin, Abidan syn Gedeonów,

61. ofiarował miskę srebrną ważącą sto y trzydzieści syklów, czaszę srebrną, mającą siedmdzieśiat syklów na wagę świątnice; obie pełne białey maki oliwą zazcynioney na ofiarę;

62. y moździerzik złoty ważący dziesięć syklów pełen kadzenia;

63. wołu z stada, y barana, y baranka rocznego na całopalenie;

64. y kozła za grzech;

65. a na ofiary zapokoynych, wołów dwu, ba-

tes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Haec fuit oblatio Abidan filii Gedeonis.

66. Die decimo princeps filiorum Dan, Ahiezer filius Ammisaddai,

67. obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta siclos, phialam argenteam habentem septuaginta siclos ad pondus sanctuarii, utrumque plenum simila conspersa oleo in sacrificium;

68. mortariolum aureum appendens decem siclos plenum incenso;

69. bovem de armento, et arietem, et agnum anniculum in holocaustum;

70. hircumque pro peccato;

71. et in hostias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Haec fuit oblatio Ahiezer filii Ammisaddai.

72. Die undecimo princeps filiorum Aser, Phegiel filius Ochran,

73. obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta siclos, phialam argenteam habentem septuaginta siclos ad pondus sanctuarii, utrumque plenum simila conspersa oleo in sacrificium;

74. mortariolum aureum appendens decem siclos plenum incenso;

75. bovem de armento, et arietem, et agnum anniculum in holocaustum;

76. hircumque pro peccato;

77. et in hostias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Haec fuit oblatio Phegiel filii Ochran.

78. Die duodecimo princeps filiorum Nephthali, Ahira filius Enan,

79. obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta siclos, phialam argenteam habentem septuaginta siclos ad pondus sanctuarii, utrumque plenum simila oleo conspersa in sacrificium;

80. mortariolum aureum appendens decem siclos, plenum incenso;

81. bovem de armento, et arietem, et agnum anniculum in holocaustum;

82. hircumque pro peccato;

83. et in hostias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Haec fuit oblatio Ahira filii Enan.

84. Haec in dedicatione altaris oblata sunt a principibus Israel, in die qua consecratum est; acetabula argentea duodecim; phialae argenteae duodecim; mortariola aurea duodecim;

85. ita ut centum triginta siclos argenti haberet unum acetabulum, et septuaginta siclos haberet una phiala; id est, in commune vasorum omnium ex argento sicali duo millia quadringenti, pondere sanctuarii;

86. mortariola aurea duodecim plena incenso denos siclos appendentia pondere sanctuarii; id est: simul auri sicali centum viginti;

87. boves de armento in holocaustum duodecim, arietes duodecim, agni anniculi duodecim, et libamenta eorum; hirci duodecim pro peccato;

BIB. ST. TEST. T. I.

ranów pięć, kozłów pięć, baranków rocznych pięć. Tać była ofiara Abidan syna Gedeonowego.

66. Dnia dziesiątego książę synów Dan, Ahiezer syn Ammisaddai,

67. ofiarował miskę srebrną, ważącą sto y trzydzieści syklów, czaszę srebrną, mającą siedm dziesiąt syklów na wagę świątnice, obie pełne maki oliwą zaczynionéy na ofiarę;

68. moździerzyk złoty, ważący dziesięć syklów pełen kadzidla;

69. wołu z stada, y barana, y baranka rocznego na całopalenie;

70. y kozła za grzech;

71. a na ofiarę zapokojnych wołów dwu, baranów pięć, kozłów pięć, baranków rocznych pięć. Tać była ofiara Ahiezer syna Ammisaddai.

72. Dnia iedenastego, książę synów Asser, Phegiel syn Ochran,

73. ofiarował miskę srebrną, ważącą sto y trzydzieści syklów, czaszę srebrną, mającą siedm dziesiąt syklów na wagę świątnice, obie pełne białéy maki oliwą zaczynionéy na ofiarę;

74. moździerzik złoty mający dziesięć syklów pełen kadzidla;

75. wołu z stada, y barana, y baranka rocznego na całopalenie;

76. y kozła za grzech;

77. a na ofiary zapokojnych wołów dwu, baranów pięć, kozłów pięć, baranków rocznych pięć. Tać była ofiara Phegiel syna Ochran.

78. Dnia dwunastego książę synów Nephthali, Ahira syn Enan,

79. ofiarował miskę srebrną, ważącą sto y trzydzieści syklów, czaszę srebrną, mającą siedm dziesiąt syklów na wagę świątnice, obie pełne maki oliwą zaczynionéy na ofiarę;

80. moździerzik złoty, ważący dziesięć syklów pełen kadzidla;

81. wołu z stada, y barana, y baranka rocznego na całopalenie;

82. y kozła za grzech;

83. a na ofiary zapokojnych wołów dwu, baranów pięć, kozłów pięć, baranków rocznych pięć. Tać była ofiara Ahira syna Enan.

84. Te rzeczy na poświęcanie ołtarza są ofiarowane od książąt Izraelowych, w dzień którego poświęcon iest: misek srebrnych dwanaście: czasz srebrnych dwanaście: moździerzików złotych dwanaście;

85. tak że sto y trzydzieści syklów srebra miała miska iedna, a siedm dziesiąt syklów czasu iedna: to iest, w obec wszystkiego naczynia ze srebra syklów dwa tysiąca, czterysta wagi świątnice;

86. moździerzików złotych dwanaście pełnych kadzidla, po dziesięci syklach ważących wagą świątnice: to iest współ złota syklów sto y dwadzieścia;

87. wołów z stada na całopalenie dwanaście, baranów dwanaście, baranków rocznych dwanaście: y mokre ofiary ich, kozłów dwanaście za grzech;

88. in hostias pacificorum, boves viginti quatuor, arietes sexaginta, hirci sexaginta, agni anniculi sexaginta. Haec oblata sunt in dedicatione altaris, quando unctum est.

89. Cumque ingrederetur Moyses tabernaculum foederis, ut consuleret oraculum, audiebat vocem loquentis ad se de propitiatorio quod erat super arcam testimonii inter duos Cherubim, unde et loquebatur ei.

88. na ofiary zapokojnych wołów dwadzieścia y cztery, baranów sześćdziesiąt, kozłów sześćdziesiąt, baranków rocznych sześćdziesiąt. Te rzeczy są ofiarowane na poświęcaniu ołtarza, gdy ji pomazano.

89. A gdy wchodził Moyses do przybytku przymerza, aby się radził wyrocznice, słyszał głos mówiącego do siebie z ubłagalnie, która była nad skrzynią świadectwa między dwiema Cherubiny, żkąd téż mawiał do niego.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O ustawieniu lichtarza, i poświęceniu Lewitów.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

2. Loquere Aaron, et dices ad eum: Cum posueris septem lucernas, candelabrum in australi parte erigatur. Hoc igitur praecepe, ut lucernae contra boream e regione respiciant ad mensam panum propositionis, contra eam partem, quam candelabrum respicit, lucere debebunt.

3. Fecitque Aaron, et imposuit lucernas super candelabrum, ut praeceperat Dominus Moysi.

4. Haec autem erat factura candelabri, ex auro ductili, tam medius stipes, quam cuncta quae ex utroque calamorum latere nascebantur; juxta exemplum, quod ostendit Dominus Moysi, ita operatus est candelabrum.

5. Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens:

6. Tolle Levitas de medio filiorum Israel, et purificabis eos

7. juxta hunc ritum: Aspergantur aqua lustrationis, et radant omnes pilos carnis suae. Cumque laverint vestimenta sua, et mundati fuerint,

8. tollent bovem de armentis, et libamentum ejus similam oleo conspersam: bovem autem alterum de armento tu accipies pro peccato:

9. et applicabis Levitas coram tabernaculo foederis, convocata omni multitudine filiorum Israel.

10. Cumque Levitae fuerint coram Domino, ponent filii Israel manus suas super eos:

11. et offeret Aaron Levitas, munus in conspectu Domini a filiis Israel, ut servant in ministerio ejus.

12. Levitae quoque ponent manus suas super capita boum, e quibus unum facies pro peccato, et alterum in holocaustum Domini, ut depreceris pro eis.

89. *Abby się radził wyroczni.* Boga siedzącego na ubłagalni w Świętém Świętych.

R. 8.—2. *Patrzyły ku stolowi chlebow pokładnych.* Na tym stole Bóg jakby odbywał swą ucztę; nikt zaś nie je obiadu w ciemności, ale przy świetle; ponieważ w przybytku żadnego nie było okna, przeto lampy się zapalają.

4. *Robota lichtarza.* W krótkości powtarza o budowie lichtarza to, co powiedz. Exod. 25, 31, i r. 37, 17.

7. *Wodą oczyszczenia.* Którą mieszano z popiołem krowy czerwonej, niż r. 19. — *Niech ogolą wszystkie.*

1. Y mówił Pan do Moysesza, rzekąc:

2. Mów Aaronowi y rzeczesz do niego: Gdy postawisz siedm lamp, lichtarz na stronie południowej niech postawion będzie. To tedy przykaż, aby lampy ku północy z przeciwia patrzyły ku stolowi chlebow pokładnych: ku téy stronie ku której się lichtarz obrócił, świecić mają.

3. Y uczynił Aaron, y wstawił lampy na lichtarz, iako rozkazał Pan Moyseszowi.

4. A robota lichtarza ta była ze złota kowane-go, tak słupiec średni, iako y wszystko co z obu stron piór wychodziło: na kształt który ukazał Pan Moyseszowi, tak urobił lichtarz.

5. Y mówił Pan do Moysesza, rzekąc:

6. Weźmi Lewity z pośród synów Izraelowych, a oczyść ie

7. wedle tego porządku: Niech będą pokropieni wodą oczyszczenia, a niech ogolą wszystkie włosy ciała swego. A gdy wymyją szaty swe, y oczyszczeni będą,

8. wezmą wołu z stad, y mokrą ofiarę iego, białą mąkę oliwą zaczynioną, a wołu drugiego z stada ty weźmiesz za grzech:

9. y przywiedziesz Lewity przed przybytek przymerza, zwoławszy wszystkiego mnóstwa synów Izraelowych.

10. A gdy Lewitowie będą przed Panem, włożą synowie Izraelowi ręce swe na nie:

11. y ofiaruje Aaron Lewity, dar przed oczyma Pańskimi od synów Izraelowych, aby służyli na posłudze iego.

12. Lewitowie téż położą ręce swe na głowy wołów, z których jednego uczynisz za grzech, a drugiego na całopalenie Pańskie, abyś się modlił za nimi.

włosy ciała swego. O sensie tropologicznym tego, patrz ś. Grzeg. ks. 5. Mor. r. 23: te bowiem obrzędy zapewne nie były bez tajemniczego znaczenia.

8. *Mokrą ofiarę iego.* To jest, która do téj ofiary zwykła się przydawać; o czém niż. r. 15, 9.

10. *Włożą synowie Izraelowi ręce swe na nie.* Izby przez to włożenie rąk pokazali, że Lewitów, współziomków swoich, odłączają od siebie, i jakby dar i ofiarę oddają ich Bogu.

12. *Lewitowie... na głowy wołów.* Wół był ofiarą Lewitów, jak Lewici sami byli ofiarą niejako ludu:

13. Statuesque Levitas in conspectu Aaron et filiorum ejus, et consecrabis oblatos Domino,

14. ac separabis de medio filiorum Israel, ut sint mei;

15. et postea ingredientur tabernaculum foederis, ut serviant mihi. Sicque purificabis et consecrabis eos in oblationem Domini: quoniam dono donati sunt mihi a filiis Israel.

16. Pro primogenitis quae aperiunt omnem vulvam in Israel, accepi eos. (*Supr. 3, 13. Luc. 2, 23*).

17. Mea sunt enim omnia primogenita filiorum Israel, tam ex hominibus quam ex jumentis. Ex die quo percussi omne primogenitum in terra Aegypti, sanctificavi eos mihi:

18. et tuli Levitas pro cunctis primogenitis filiorum Israel:

19. tradidique eos dono Aaron et filiis ejus de medio populi, ut serviant mihi pro Israel in tabernaculo foederis, et orent pro eis, ne sit in populo plaga si ausi fuerint accedere ad sanctuarium.

20. Feceruntque Moyses et Aaron et omnis multitudo filiorum Israel super Levitis, quae praeceperat Dominus Moysi;

21. purificatique sunt, et laverunt vestimenta sua. Elevavitque eos Aaron in conspectu Domini, et oravit pro eis,

22. ut purificati ingrederentur ad officia sua in tabernaculo foederis coram Aaron et filiis ejus. Sicut praeceperat Dominus Moysi de Levitis ita factum est.

23. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

24. Haec esi lex Levitarum: A viginti quinque annis et supra, ingredientur ut ministrent in tabernaculo foederis.

25. Cumque quinquagesimum annum aetatis impleverint, servire cessabunt:

26. eruntque ministri fratrum suorum in tabernaculo foederis, ut custodiant quae sibi fuerint commendata, opera autem ipsa non faciant. Sic dispones Levitis in custodiis suis.

13. Y postawisz Lewity przed oczyma Aarona y synów iego, y poświęcisz ofiarowane Panu,

14. y odłączysz z pośrodku synów Izraelowych, aby byli moi:

15. a potem wnidą do przybytku przymierza aby mi służyli. Y tak oczyścisz y poświęcisz ie na ofiarę Panu: bo darem darowani mi są od synów Izraelowych.

16. Miasto pierworodnych które otwarzaia wszelki żywot w Izraelu, wzięłem ie.

17. Moie bowiem są wszystkie pierworodne synów Izraelowych, tak z ludzi iako y z bydła. Ode dnia którego pobіл wszelkie pierworodne z ziemi Egypckięy, poświęciłem ie sobie:

18. y wzięłem Lewity miasto wszech pierworodnych synów Izraelowych:

19. y darowałem ie Aaronowi y synóm iego z pośrodku ludu, aby mi służyli miasto Izraela w przybytku przymierza, a modlili się za nie, aby nie było plagi na lud, ieśliby śmieli przystąpić do świątnice.

20. Y uczynili Moyżesz y Aaron y wszystko mnóstwo synów Izraelowych z Lewitami co był rozkazał Pan Moyżeszowi;

21. y oczyszczeni są, i wymyli szaty swoje. Y podniósł ie Aaron przed Panem, y modlił się za nimi,

22. aby oczyszczeni weszli na urzędy swe do przybytku przymierza przed Aarona y syny iego. Jako rozkazał Pan Moyżeszowi o Lewitach, tak się stało.

23. Y mówił Pan do Moyżesza, rzekąc:

24. To iest prawo Lewitów, od dwudziestu y pięci lat y wyższyć, wchodzić będą, aby służyli w przybytku przymierza.

25. A gdy pięćdziesiąt lat wieku wypełnią, służyć przestana:

26. y będą pomocnikami bracięy swęy w przybytku przymierza, aby strzegli tego co im zleca, ale robot samych niech nie czynią. Tak rozrządzisz Lewitóm na strażę ich.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O obchodzie Paschy powtórnie, i słupie obłoku.

1. Locutus est Dominus ad Moysen in deserto Sinai anno secundo, postquam egressi sunt de terra Aegypti, mense primo dicens:

przeto tu i tam iest obrzęd wkładania rąk.—*Jednego uczynisz za grzech.* Nie ty, ale Aaron; uczynisz przeto nie przez samego siebie, ale przez Aarona arcykapłana; gdyż w w. 16 powiedziano: *Ofiaruje Aaron lewity.* Jednakże nie jest nieprawdopodobna, że i sam Moyżesz ofiarował, co zdaje się pokazywać i nasz tekst, i wersja LXX. Patrz Bonfreriusza na to miejsce.

14. *Abby byli moi.* Aby będąc wolnymi od ciężarów i posług wojennych, byli stróżami świątnicy, odzwiernymi, kantorami. Te bowiem były powinności lewitów.

15. *Wnidą do przybytku przymierza.* Hebr., *wnidą do posługowania swego w przybytku przymierza*, t. j. aby go nosili; gdyż innę nie mieli powinności

1. Mówił Pan do Moyżesza na puszczy Sinai roku wtórego po wyszcü ich z ziemi Egypckięy, miesiąca pierwszego, rzekąc:

lewici.—*Poświęcisz ich na ofiarę Panu.* Hebr., *podniesiesz ich.* Patrz powiedziane: Exod. 29, 24.

19. *Abby nie było plagi na lud.* Jeśliby człowiek świecki i niepoświęcony chciał się wtrącać do posług świętych, przeciw mojemu przykazaniu.

21. *Podniósł je Aaron przed Panem.* P. Exod. 29, 24.

26. *Ale robot samych niech nie czynią.* Które wprzódy zwykli byli czynić, kiedy siły mieli jeszcze nie staryane. *Tak rozrządzisz lewitów.* Iżby strzegli naczyń przybytku w tym wieku życia, i w ten sposób, jakem przepisał.—*Na strażę ich.* Zowie strażami w liczbie mnog., bo wiele było familij, którym rozmaite rzeczy przeznaczano do strzeżenia.

2. Faciant filii Israel Phase in tempore suo, (*Exod. 12, 3.*)

3. quartadecima die mensis hujus ad vesperam, juxta omnes ceremonias et justificationes ejus.

4. Praecipitque Moyses filiis Israel, ut facerent Phase;

5. qui fecerunt tempore suo; quartadecima die mensis ad vesperam in monte Sinai. Juxta omnia, quae mandaverat Dominus Moysi, fecerunt filii Israel.

6. Ecce autem quidam immundi super anima hominis, qui non poterant facere Phase in die illo, accedentes ad Moysen et Aaron.

7. dixerunt eis: immundi sumus super anima hominis: quare fraudamur, ut non valeamus oblationem offerre Domino in tempore suo inter filios Israel?

8. Quibus respondit Moyses: State ut consulam, quid praecipiat Dominus de vobis.

9. Locutusque est dominus ad Moysen, dicens:

10. Loquere filiis Israel: Homo qui fuerit immundus super anima, sive in via procul in gente vestra, faciat Phase Domino

11. in mense secundo, quarta decima die mensis ad vesperam: cum azimis et lactucis agrestibus comedent illud:

12. non relinquent ex eo quidpiam usque mane, et os ejus non confringent, omnem ritum Phase observabunt. (*Exod. 12, 46.*)

13. Si quis autem et mundus est, et in itinere non fuit, et tamen non fecit Phase, exterminabitur anima illa de populis suis, quia sacrificium Domino non obtulit tempore suo: peccatum suum ipse portabit.

14. Peregrinus quoque et advena si fuerint apud vos, facient Phase Domino juxta ceremonias et justificationes ejus. Praeceptum idem erit apud vos tam advenae quam indigenae.

15. Igitur die, qua erectum est tabernaculum, operuit illud nubes. A vespere autem super tentorium erat quasi species ignis usque mane; (*Supr. 7, 1. Exod. 40. 16.*)

16. sic fiebat jugiter; per diem operiebat illud nubes et per noctem quasi species ignis.

17. Cumque ablata fuisset nubes, quae tabernaculum protegebat, tunc proficiscebantur filii Israel; et in loco ubi stetisset nubes, ibi castrametabatur.

R. 9.—3. *Ku wieczorowi.* Hebr., między dwoma wieczorami, p. Ex. 12, 6.—Według wszystkich obrzędów i usprawiedliwienia jęj. T. j. według wszystkich obrządków i okoliczności przepisanych. Ex. r. 12. Przykazania Boże zowią się usprawiedliwieniami, dla tego, że bez nich nic się nie może dokonać sprawiedliwie i prawnie.

5. *Którzy uczynili czasu swego.* Tę jednak Paschy nie pożywali ci, którzy się narodzili już po wyjściu z Egiptu, bo nie byli obrzezani, ani też mogli niektórzy z powodu wieku jeszcze niemowlęcego.

6. *Duszy człowieka.* T. j. ponieważ dotknęli się trupa człowieczego; tacy bowiem byli oddaleni od wszelkich ofiar. Levit. r. 22, 4.

2. Niech uczynią synowie Izraelowi Phase czasu swego,

3. Cztórnastego dnia Miesiąca tego ku wieczoru, według wszystkich obrzędów y usprawiedliwienia ięj.

4. Y przykazał Moyses synóm Izraelowym aby uczynili Phase,

5. którzy uczynili czasu swego, cztórnastego dnia Miesiąca ku wieczoru na górze Sinai. Wedle wszystkiego co był rozkazał Pan Moysesowi, tak uczynili synowie Izraelowi.

6. Ale oto niektórzy plugawieni duszą człowieka, nie mogli czynić Phase dnia onego, przysłapiwszy do Moysesza y Aarona,

7. y rzekli im: Nie czyściśmy dla dusze człowieka. Przecz nam odeymia że nie możemy ofiarować ofiary Panu czasu swego między syny Izraelowymi?

8. Którym odpowiedział Moyses: Postóycie aż się poradzę co Pan o was każe.

9. Y mówił Pan do Moysesza, rzekąc:

10. Mów synóm Izraelowym: człowiek który będzie nieczystym dla dusze, abo w drodze daleko, w narodzie waszym, niechay czyni Phase Panu,

11. miesiąca wtórego, cztórnastego dnia miesiąca ku wieczoru: z praśnikami y z polną sałatą ięść ie będą:

12. nie zostawiaj nic z niego aż do zarania, y kości ięgo nie łamiaj: wszystek porządek Phase zachowaj.

13. Ale ięśli kto y czysty ięst, y nie był w drodze, a przecię nie czynił Phase, będzie wygladzona dusza ona z ludu swego, bo ofiary Panu nie ofiarował czasu swego: grzech swój sam ponieście.

14. Gość też y przychodzień ięśli będą u was, uczynia Phase Panu, według Ceremonii y usprawiedliwienia ięj. Ustawa iędnasz będzie u was tak przychodniowi iako y obywatelowi.

15. Dnia tedy którego postawion był przybytek, okrył ję obłok. A od wieczora nad przybytkiem było iako widzenie ognia aż do zarania;

16. tak się działo ustawicznie: we dnie okrywał ję obłok, a w nocy iako widzenie ognia.

17. A gdy był odiy obłok który okrywał przybytek, tedy się ruszali synowie Izraelowi: a na miejscu kędy stał obłok, tam się obozem położyli.

10. *Człowiek... w narodzie waszym.* T. j. człowiek z narodu waszego, czyli Hebrajczyk, który był nieczystym, albo w dalekiej podróży, gdy ustanie nieczystota, lub powróci do swoich, niech obchodzi święte Wielkanocne miesiąca drugiego, ięśli pierwszego nie mógł, dla wspomnionych przeszkód: jeżeli i w drugim nie mógł, niegodziło się już przenosić obchodu Paschy na miesiąc trzeci, lub dalszy.

13. *Grzech swój ponieście.* Karę grzechu swego.

14. *Gość też i przychodzień.* Jeśli przyjął religią żydowską.

15. *Obłok.* Słup obłoku.—A od wieczora. Słup ten w ciągu dnia miał kształt obłoku, w nocy zaś ognia.

18. Ad imperium Domini proficiscebantur, et ad imperium illius figebant tabernaculum. Cunctis diebus quibus stabat nubes super tabernaculum, manebant in eodem loco:

19. et si evenisset ut multo tempore maneret super illud, erant filiis Israel in excubiis Domini, et non proficiscebantur,

20. quod diebus fuisset nubes super tabernaculum. Ad imperium Domini erigebant tentoria, et ad imperium illius deponebant.

21. Si fuisset nubes a vespere usque mane, et statim diluculo tabernaculum reliquisset, proficiscebantur; et si post diem et noctem recessisset, dissipabant tentoria.

22. Si vero biduo aut uno mense vel longiori tempore fuisset super tabernaculum, manebant filii Israel in eodem loco, et non proficiscebantur; statim autem, ut recessisset, movebant castra.

23. Per verbum Domini figebant tentoria, et per verbum illius proficiscebantur; erantque in excubiis Domini juxta imperium ejus per manum Moysi.

18. Na roskazanie Pańskie ciągnęli, y na roskazanie iego stanowili przybytek: przez wszystkie dni, przez które stał obłok nad przybytkiem, mieszkali na tymże miejscu:

19. a jeśli się trafiło że przez długi czas trwał nad nimi, byli synowie Izraelowi na strażach Pańskich, a nie ruszali się,

20. ile dni był obłok nad przybytkiem. Na roskazanie Pańskie rozbiłali namioty, y na roskazanie iego składali.

21. Jeśli był obłok od wieczora aż do zarania, a wnet rano odszedł od namiotu, ciągnęli: a jeśli po dniu y nocy odstąpił, rozbięrali namioty.

22. A jeśli przez dwa dni abo przez ieden Miesiąc abo dłuższy czas stał nad namiotem, mieszkali synowie Izraelowi na tymże miejscu, y nie ruszali się: ale wnet skoro odstąpił, ruszali obóz.

23. Na Słowo Pańskie rozbijali namioty y na słowo iego ciągnęli: y byli na straży Pańskie y według roskazania iego przez rękę Mojżesza.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O używaniu trąb do zwoływania ludu, o podnoszeniu i ustawianiu przybytku w czasie podróży i t. p.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

2. Fac tibi duas tubas argenteas ductiles, quibus convocare possis multitudinem, quando movenda sunt castra.

3. Cumque increpueris tubis, congregabitur ad te omnis turba ad ostium tabernaculi foederis.

4. Si semel clangueris, venient ad te principes, et capita multitudinis Israel.

5. Si autem prolixior atque concisus clangor increpaverit, movebunt castra primi qui sunt ad orientalem plagam.

6. In secundo autem sonitu et pari ululatu tubae, levabunt tentoria qui habitant ad meridiem: et juxta hunc modum reliqui facient, ululantibus tubis in profectionem.

7. Quando autem congregandus est populus, simplex tubarum clangor erit, et non concise ulabunt.

8. Filii autem Aaron sacerdotes clangent tubis: eritque hoc legitimum sempiternum in generationibus vestris.

9. Si exieritis ad bellum de terra vestra contra hostes qui dimicant adversum vos, clangetis ululantibus tubis, et erit recordatio vestri coram

1. Y mówił Pan do Mojżesza, rzekąc:

2. Uczyni sobie dwie trąbie srebrne kowane, któremi byś mógł zwoływać lud, gdy się ma ruszyć obóz.

3. A gdy w trąby zatrąbisz, zgromadzi się do ciebie wszytek lud do drzwi przybytku przymierza.

4. Jeśli raz zatrąbisz: przyjdą do ciebie książęta, y głowy mnóstwa Izraelowego.

5. A jeśli dłuższe y przerywane trąbienie zabrzmii, ruszą obozy pierwszy którzy są na wschód słońca.

6. A na wtóre trąbienie y takowes brzmienie trąby, złożą namioty którzy mieszkają na południe. Y tymże sposobem y drudzy uczynią, gdy będą trąbić na ruszenie.

7. Lecz gdy się będzie miał lud zgromadzić, będzie proste brzmienie trąb, a nie przerywać brzmień będą.

8. A trąbić będą synowie Aaronowi kapłani w trąby: y będzie ta ustawa wieczna w rodzajach waszych.

9. Jeśli wyciągnięcie na wojnę z ziemi waszej na nieprzyjaciela, którzy walczą przeciwko wam: będziecie trąbić głośno brzmącymi trąbami, y będą

18. Na roskazanie Pańskie. Na rozkaz Pana, poruszającego słup obłoku przez anioła.

19. Byli synowie Izraelowi na strażach Pańskich. Stali na miejscu, jakby czuwając i poglądając, azali się obłok nie ruszał; albo myśl ta: zostawali w témże miejscu na stanowiskach, których bez rozkazu Boga opuszczać nie mogli.

R. 10.—2. Dwie trąbie srebrne. Dla zwoływania ludu: 1) do marszu z obozem, 2) na uroczystości, 3) do składania ofiar, 4) do uczty religijnych. Nakazano sporządzić trąby dwie, lecz nie zabroniono uczynić i wię-

cję. Zrobione trąby srebrne dla większego uszanowania ku czci Boskiej, i żeby były donośniejsze.

4. Jeśli raz zatrąbisz. Hebr., jeśli jedną trąbą zatrąbisz; tak się też znajduje i w wersjach Chald. i LXX; i myśl może być taka sama; kto bowiem brzmi jedną trąbą, w pewnym znaczeniu raz tylko brzmi; kto dwoma, dwakroć niejako brzmi, choćby razem głos wydawały.

9. I będzie wspomnienie. Jak gdyby mówił: Bóg wspomni na was w czasie potyczki, gdy trąbić będziecie według tego jego przykazania, i uczyni was zwycięzcami.

Domino Deo vestro, ut eruamini de manibus inimicorum vestrorum.

10. Si quando habebitis epulum et dies festos, et calendas, canetis tubis super holocaustis, et pacificis victimis, ut sint vobis in recordationem Dei vestri: ego Dominus Deus vester.

11. Anno secundo, mense secundo, vigesima die mensis elevata est nubes de tabernaculo foederis;

12. profectique sunt filii Israel per turmas suas de deserto Sinai, et recubuit nubes in solitudine Pharan.

13. Moveruntque castra primi juxta imperium Domini in manu Moysi.

14. Filii Juda per turmas suas, quorum princeps erat Nahasson filius Aminadab. (*Supr. 1, 7.*)

15. In tribu filiorum Issachar fuit princeps Nathanael filius Suar.

16. In tribu Zabulon erat princeps Eliab filius Helon.

17. Depositumque est tabernaculum, quod portantes egressi sunt filii Gerson et Merari.

18. Profectique sunt et filii Ruben, per turmas et ordinem suum; quorum princeps erat Helisur filius Seduc.

19. In tribu autem filiorum Simeon, princeps fuit Salamiel filius Surisaddai.

20. Porro in tribu Gad erat princeps Eliasaph filius Duel.

21. Profectique sunt et Caathitae portantes sanctuarium. Tandiu tabernaculum portabatur, donec venirent ad erectionis locum.

22. Moverunt castra et filii Ephraim per turmas suas, in quorum exercitu princeps erat Elisama filius Ammiud.

23. In tribu autem filiorum Manasse princeps fuit Gamaliel filius Phadasur;

24. et in tribu Benjamin erat dux Abidan filius Gedeonis.

25. Novissimi castrorum omnium profecti sunt filii Dan per turmas suas, in quorum exercitu princeps fuit Ahiezer filius Ammisaddai.

26. In tribu autem filiorum Aser erat princeps Phegiel filius Ochran.

27. Et in tribu filiorum Nephthali princeps fuit Ahira filius Enan.

28. Haec sunt castra, et protectiones filiorum Israel per turmas suas, quando egrediebantur.

29. Dixitque Moyses Hobab filio Raguel Madia-

dzie wspomnienie na was przed Panem Bogiem waszym: abyście byli wyrwani z rąk nieprzyjaciół waszych.

10. Jeśli kiedy będziecie mieć ucztę, y dni święte, y nów miesięcy, trąbić będziecie trąby nad całopaleniem, y nad ofiarą zapokojnymi, aby wam były na wspomnienie Boga waszego. Ja Pan Bóg wasz.

11. Roku wtórego, miesiąca wtórego, dwudziestego dnia miesiąca podniósł się obłok od przybytku przemierza:

12. y ruszyli się synowie Izraelowi hufcami swemi z pustynie Sinai, y położył się obłok na puszczy Pharan.

13. Y ruszyli obóz pierwszy według rozkazania Pańskiego przez rękę Mojżesza.

14. Synowie Judowi z hufcy swemi: których Hetman był Nahasson syn Aminadab.

15. W pokoleniu synów Issachar Hetmanem był Nathanael syn Suar.

16. W pokoleniu Zabulon Hetmanem był Eliab syn Helon.

17. Y złożony iest przybytek, który niosąc wyszli synowie Gerson y Merary.

18. Y ruszyli się też synowie Ruben hufcami y porządkami swemi, których Hetmanem był Helisur syn Seduc.

19. A w pokoleniu synów Simeon, Hetmanem był Salamiel syn Surisaddai.

20. A w pokoleniu Gad, Hetmanem był Eliasaph syn Duel.

21. Y ruszyli się też Kaathitowie niosący świątnię. Tak długo przybytek niesiony był, aż przyszli na miejsce stanowiska.

22. Ruszyli obóz y synowie Ephraim hufcami swemi, w których woysku Hetmanem był Elisama syn Ammiud.

23. A w pokoleniu synów Manasse, Hetmanem był Gamaliel syn Phadasur;

24. a nad pokoleniem Benjamin, Hetman był Abidan syn Gedeonów.

25. Naostatku obozów wszystkich ciągnęli synowie Dan hufcy swemi, w których woysku Hetmanem był Ahieser syn Ammisaddai.

26. A w pokoleniu synów Aser, Hetmanem był Phegiel syn Ochran.

27. A w pokoleniu synów Nephthali, Hetmanem był Ahira syn Enan.

28. Te są obozy y ciągnięcia synów Izraelowych według hufców ich, gdy się ruszali.

29. Y rzekł Mojżesz, Hobab synowi Raguela

10. *Ucztę.* Uroczystą i świętą z ofiar zapokojnych, lub ucztę, która poprzedza i zamyka ofiarę, jak to miało miejsce przy poświęceniu królów; podobnież na nowiu księżycy, t. j. pierwszego dnia miesiąca księżycowego, który był uroczystym u żydów.—*Na wspomnienie Boga.* Aby Bóg na was wspominał, (w. 9).

11. *Roku wtórego.* Od wyjścia z Egiptu.

12. *Na puszczy Pharan.* W miejscu, które później zostało nazwane *grobami pożądania*, i gdzie była trzynasta stacya Hebrajczyków.

13. *Według rozkazania Pańskiego przez rękę Mojżesza.* Według rozkazu jaki dał Bóg przez Mojżesza, sługę swego.

21. *Niosący Świątnię.* Naczynia święte świątnicy, t. j. miejsca Świętego i Najświętszego, czyli Świętego Świętych.

29. *Hobab, synowi Raguela.* LXX. tłumaczów i niektórzy inni mniemają, że to był Jetro, teść Mojżesza. Jednakże prawdopodobniejsze jest twierdzenie innych, że to był syn Jetra.

nilae, cognato suo: Proficiscimur ad locum, quem Dominus daturus est nobis: veni nobiscum, ut beneficiamus tibi, quia Dominus bona promisit Israeli.

30. Cui ille respondit: Non vadam tecum, sed revertar in terram meam, in qua natus sum.

31. Et ille: Noli, inquit, nos relinquere: tu enim nosti in quibus locis per desertum castra ponere debeamus, et eris ductor noster.

32. Cumque nobiscum veneris, quidquid optimum fuerit ex opibus, quas nobis traditurus est Dominus, dabimus tibi.

33. Profecti sunt ergo de monte Domini viam trium dierum, arcae foederis Domini praecebat eos, per dies tres providens castrorum locum.

34. Nubes quoque Domini super eos erat per diem cum incederent.

35. Cumque elevaretur arca, dicebat Moyses: Surge Domine, et dissipentur inimici tui, et fugiat qui oderunt te, a facie tua. (*Psal. 67, 2*).

36. Cum autem deponeretur, ajebat: Reverte Domine ad multitudinem exercitus Israel.

Madianity krewnemu swemu: Ciagniemy do miejsca które nam Pan dać ma: pódź z nami, żebyśmy uczynili dobrze: bo Pan obiecał dobra Izraelowi.

30. Któremu on odpowiedział: Nie pójdę z tobą, ale się wrócę do ziemi swej w któreim się narodził.

31. A on: Nie opuszczaj, pry, nas: bo ty wiesz na których miejscach po puszczy obóz stanowią mamy, y będziesz przewodnikiem naszym.

32. A gdy przydziesz z nami, cokolwiek najlepszego będzie z bogactw, które nam Pan da tobie damy.

33. Ciagneli tedy od góry Pańskię drogą trzech dni, a skrzynia przymierza Pańskiego szła przed nimi przez trzy dni, upatrując miejsce obozowi.

34. Obłok też Pański był nad nimi we dnie gdy ciagneli.

35. A gdy podnoszona była skrzynia, mawiał Moyses: Powstań Panie, a niech się rozprósza nieprzyjaciele twoi, a niech uciekaia, którzy cię nienawidzą, od oblicza twego.

36. A gdy ją składano mówił: Nawróć się Panie do mnóstwa wojska Izraelskiego.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O plagach zesłanych na lud za jego szemranie, i wybraniu siedmdziesięciu starszych.

1. Interea ortum est murmur populi, quasi dolentium pro labore, contra Dominum. Quod cum audisset Dominus, iratus est. Et accensus in eos ignis Domini devoravit extremam castrorum partem. (*Psal. 77, 19 et 21*).

2. Cumque clamasset populus ad Moysen, oravit Moyses ad Dominum, et absorptus est ignis.

3. Vocavitque nomen loci ilius, Incensio; eo quod incensus fuisset contra eos ignis Domini.

4. Vulgus quippe promiscuum, quod ascenderat cum eis, flagravit desiderio, sedens et flens, jun-

1. W tym czasie wsczęło się szemranie ludu, iakoby słyskuiącego dla prace przeciw Panu. Co usłyszawszy Pan rozgniewał się.

2. Y zapaliwszy się na nie ogień Pański, pożarł ostatnią część obozu. A gdy wołał lud do Moysesza, modlił się Moyses do Pana y zapadł ogień.

3. Y nazwał imię onego miejsca Zapalenie: iż się przeciwko nim zapalił ogień Pański.

4. Lud bowiem pospolity, który był wyszedł z nimi, chciwością był zapalony, siedząc y płacząc,

30. Do ziemi swej. Do Madian.

31. *Bo ty wiesz.* Nie potrzebował przewodnika na puszczy Moyses, który szedł zawsze za słupem obłoku, i który także znajdował się przez lat 40, pasąc trzody Jetra, teścia swego; lecz pragnął tym sposobem Hobaba, szwagra swego przywieść do poznania prawdziwej religii żydowskiej. Tak rozumieją niektórzy. Albo można także powiedzieć, i co uważam za prawdziwe, że Moyses życzył mieć przy sobie Hobaba, iżby o szczególnych niektórych rzeczach dowiadywał się od niego, które z upływem czasu podległy były odmianie, lub o których Moyses zapominał, z powodu upłynionego długiego już czasu, i będąc rozrywany tak wielorodnemi sprawami. I z poruszeń słupa obłoku Hebrajczycy wiedzieli tylko o tém, którego mieli zwracać swą podróż, o wielu zaś innych okolicznościach zmuszeni byli dowiadywać się od przewodników i znawców miejscowości.

33. *Ciagneli tedy.* Hobab milczy; prawdopodobna przeto jest, że usłuchał Moysesza i z nim pozostał.— *Upatrując miejsce obozowi.* Czynił to słup obłoku, a następnie arka, nad którą znajdował się obłok. W tek. hebr. jest: *ku wysłeldeniu dla nich spoczynku*, t. j. miejsca, w któremby wygodnie spoczęli.

35. *Gdy podnoszona była skrzynia.* Aby oboz poruszał się z miejsca.— *Powstań Panie.* Jakby dotąd spo-

czywał zostawając nad arką.

R. 11.— 1. *Jakoby utyskującego dla pracy.* Dla strudzenia podróży, którą odbywali już w ciągu trzech dni wspólnie z małemi dziećmi, prowadząc z sobą bydło i niosąc kłomki.

2. *Ogień Pański.* Pochodzący od Pana, albo ogień ogromny, gwałtowny, straszliwy; tak bowiem zowie się *cedry Boże, góry Boże*, t. j. cedry wielkie, góry wysokie.— *Pożarł ostatnią część obozu.* W której zapewne znajdowali się Egipcjanie, podbudzający Izraelitów do tego szemrania. A może też i niektórzy, którzy udawali znudzenie, w tej ostatniej części obozu byli pochłonięci.— *Zapadł ogień.* Albo po prostu zgasł, albo zapadł w ziemię, z kąd był wyszedł.

3. *Zapalenie.* Miejsce to od ognia nazwane zostało *Zapaleniem*; lecz od kary za obżarstwo nazwane było *grobami pożądania*, (w. 34); albo jest to jedno: to samo miejsce, iako i to samo szemranie: być też może, że całe miejsce nazwane zostało grobami żądz; część zaś tego miejsca, która ogień spłonęła, nazwano *Zapaleniem*.

4. *Lud bowiem pospolity.* Rzecz pospółstwa złożona z Egipcjan, którzy przyłączyli się do Izraelitów.— *Chciwością był zapalony.* Żądzą mięsa i cebuli egipskiej; chociaż bowiem Hebrajczycy trzody swoje z sobą

etis sibi pariter filiis Israel, et ait: Quis dabit nobis ad vescendum carnes? (1. Cor. 10, 3).

5. Recordamur piscium, quos comedebamus in Aegypto gratis: in mentem nobis veniunt cucumeres, et pepones, porrique et cepe, et allia.

6. Anima nostra arida est, nihil aliud respiciunt oculi nostri, nisi Man. (1. Cor. 10, 3).

7. Erat autem Man quasi semen coriandri, coloris bdellii. (Exod. 16, 14).

8. Circuibatque populus, et colligens illud, frangebatur mola, sive terebat in mortario, coquens in olla, et faciens ex eo tortulas saporis quasi panis oleati.

9. Cumque descenderet nocte super castra ros, descendebat pariter et Man.

10. Audivit ergo Moyses flentem populum per familias, singulos per ostia tentorii sui. Iratusque est furor Domini valde; sed et Moysi intoleranda res visa est;

11. et ait ad Dominum: Cur afflixisti servum tuum? quare non invenio gratiam coram te? et cur imposuisti pondus universi populi hujus super me?

12. Numquid ego concepí omnem hanc multitudinem, vel genui eam, ut dicas mihi: Porta eos in sinu tuo sicut portare solet nutrix infantulum, et defer in terram pro qua jurasti patribus eorum?

13. Unde mihi carnes, ut dem tantae multitudini? flent contra me, dicentes: Da nobis carnes, ut comedamus.

14. Non possum solus sustinere omnem hunc populum, quia gravis est mihi.

15. Sin aliter tibi videtur, obsecro ut interficias me, et inveniam gratiam in oculis tuis, ne tantis afficiar malis.

16. Et dixit Dominus ad Moysen: Congrega mihi septuaginta viros de senibus Israel, quos tu nosti quod senes populi sint ac magistri: et duces eos ad ostium tabernaculi foederis, faciesque ibi stare tecum,

17. ut descendam et loquar tibi: et auferam de spiritu tuo, tradamque eis, ut sustentent tecum onus populi, et non tu solus graveris.

przylączywszy k sobie syny Izraelowe, y mŏwili: Ktŏż nam da mięsa do iedzenia?

5. Wspominamy na ryby, ktŏreśmy iadali w Egiptcie darmo: przychodzą na pamięć ogŏrki, y melony, y łuczki, y cebule y czosnki.

6. Dusza nasza schnie, ninacz inszego nie patrzy oczy nasze iedno na Man.

7. A było Man iako naśienie koryandrowe barwy bdelliowej.

8. Y obchodził lud y zbierając ji męł w żarnach, abo tłukł w mŏżdżierzu warząc w garncu, y czyniac z niego placki smaku iakoby chleba z oliwą.

9. A gdy padała w nocy na obŏz rosa, spadało pospolu y Man.

10. Usłyszał tedy Moysesz lud płaczący po domach swych, każdego we drzwiach namiotu swojego. Y rozgniewała się zapalczywość Pańska bardzo: ale y Moyseszowi zdała się rzecz nieczŏna;

11. y rzekł do Pana: Czemuś udręczył sługę twego? przecz nie nayduię łaski przed tobą? A czemuś włożył ciężar wszystkiego ludu tego na mię?

12. Yzalił ia począł to wszystko mnŏstwo, abŏm ie urodził, żebyś mi rzekł: Nieś ie na łonie twoim, iako zwykła nośić mamka dzieciátko, y zanieś do ziemi, ktŏrąś przysięgł oycŏm ich?

13. Zkądże ia mam wziąć mięso abych dał tak wielkiemu mnŏstwu? płaczą na mię, mŏwiąc: Day nam mięsa abyśmy iedli.

14. Niemożę sam zdzierzeć wszystkiego ludu tego, bo mi ciężki iest.

15. A jeśli się tobie inaczej zda, proszę abyś mię zabił, a niechay naydę łaskę w oczach twoich, abych nie cięrpiał tak wiele złego.

16. Y rzekł Pan do Moysesza: Zbierz mi siedmdzieśiat mężŏw z starszych Izraelowych, ktŏre ty znasz że sa starszymi ludu y mistrzami: y przywiedziesz ie do drzwi przybytku przymierza, y każesz im tam stać z sobą,

17. żebyśm zstąpił y mŏwiał do ciebie: y odęymę z ducha twego y dam im, aby dźwigali z tobą brzemię tego ludu, a nie ty sam był obciążŏn.

prowadzili, jednakże ów lud pospolity nie mógł jeść mięso ilekroćby go chciał; niektórzy też oszczędzali owce, aby je mogli doprowadzić do ziemi Obiecanéj. Dla niektórych takŏż Egipcyan pożywanie cebuli było rzeczą religijną: lecz nie wszyscy z nich trzymali się tego zababonu.

5. *Darmo.* Za lichą cenę, jakby za nic.

6. *Dusza nasza schnie.* Apetyt nasz słabnie, traci właściwy smak i jakby usycha. Albowiem, chociaź manna rozmaity smak wydawała, lecz oni życzyli rozmaitości nie tak w smaku, jak raczej w barwie i kształcie zewnętrznym pokarmŏw, iżby razem z brzuchem i oczy swe napasali.

7. *Barwy bdelliowej.* Perłowej, białej i lśniącej się. O barwie i smaku manny patrz powied. Exod. 16, 31.

10. *Moyeszowi zdała się rzecz nieczŏna.* T. j. że cały lud narzekał i domagał się mięsa.

12. *Nieś je na łonie twojem.* Wielką bowiem miłością powinni otaczać swoich zwierzechnicy.

15. *Abys mię zabił.* Proszę, iżby godziło się mi u-

mrzeć. Lekka, albo i żadna nie była wina małoduszności: i przeto nie strofuje go Bóg, ale pociesza.

16. *Zbierz mi siedmdzieśiat mężŏw.* Już pierwiej, za radą Jetra, Ex. 18, 21, Moysesz był postanowił dziekanŏw i trybunŏw do rozstrzygania spraw ludu; lecz jeszcze odwoływano się do Moysesza, który zawiadował takŏż sprawami odnoszącemi się do czei Bożej, i wszystkie sprawy ważniejsze do niego odsyłano. Bóg przeto postanowił tych siedmdzieśięciu mężŏw, którzyby te same sprawy, równie jak Moysesz, załatwiali; i dla tego podobnie i ich jak Moysesza udarował duchem proroczym, iżby poufale zasięgali rady Boga w wątpliwościach, i byli od niego nauczani. — *Ktŏrych ty znasz, że są starszymi.* Nie tak wiekiem, jak raczej roztropnością i cnotą. P. W.

17. *Żebyśm zstąpił.* Nachylając słup obłoku, w którym znajduję się, jako wódz wasz. — *Odejmę.* Wezmę. Tak od jednéj świecy bierze się światło dla zapalenia drugiej, a nie ze światła nie traci pierwsza. — *Z ducha.* Proroczego (jak należy wnosić z w. 25), przy pomocy

18. Populo quoque dices: Sanctificamini, eras comedetis carnas: ego enim audiui vos dicere: Quis dabit nobis escas carnum? bene nobis erat in Aegypto. Ut det vobis Dominus carnes, et comedatis:

19. non uno die, nec duobus, vel quinque aut decem, nec viginti quidem,

20. sed usque ad mensem dierum, donec exeat per nares vestras, et vertatur in nauseam, eo quod repuleritis Dominum, qui in medio vestri est, et flevitis coram eo, dicentes: Quari egressi sumus ex Aegypto.

21. Et ait Moyses: Sexcenta millia peditum hujus populi sunt: et tu dices: Dabo eis esum carnum mense integro?

22. Numquid ovium et boum multitudo caedetur, ut possit sufficere ad cibum? vel omnes pisces maris in unum congregabuntur, ut eos satient? (*Joan. 6, 10*).

23. Cui respondit Dominus: Numquid manus Domini invalida est? Jam nunc videbis utrum meus sermo opere compleatur. (*Isai. 59, 1*).

24. Venit igitur Moyses, et narravit populo verba Domini, congregans septuaginta viros de senibus Israel, quos stare fecit circa tabernaculum.

25. Descenditque Dominus per nubem, et locutus est ad eum, auferens de spiritu qui erat in Moyse, et dans septuaginta viris. Cumque requievisset in eis Spiritus, prophetaverunt, nec ultra cessaverunt.

26. Remanserant autem in castris duo viri, quorum unus vocabatur Eldad, et alter Medad, super quos requievit Spiritus; nam et ipsi descripti fuerant et non exierant ad tabernaculum.

27. Cumque prophetarent in castris, cucurrit puer, et nuntiavit Moysi, dicens: Eldad et Medad prophetant in castris.

28. Statim Josue filius Nun, minister Moysi, et electus e pluribus, ait: Domine mi Moyses prohibe eos.

29. At ille: Quid, inquit, acularis pro me? Quis tribuat ut omnis populus prophetet, et det eis Dominus Spiritum suum?

30. Reversusque est Moyses, et majores natu Israel in castra.

18. A do ludu rzeczesz: Poświęćcie się: intro będziecie iść mięso. Bom ja słyszał was mówiąc: Kto nam da potrawy mięsa? dobrze nam było w Egypcie. Żeby wam dał Pan mięsa, y żebyście iedli:

19. nie przez ieden dzień ani dwa, abo pięć abo dziesięć, ani też dwadzieścia,

20. ale przez miesiąc dni, aż polezie przez nozdrze wasze, y obróci się w brzydliwość: dla tego, żeście odpędzili Pana, który iest w pośrodku was, y płakaliście przed nim, mówiąc: Przecześmy wyszli z Egiptu?

21. Y rzekł Moyses: Sześć set tysięcy pieszych iest ludu tego, a ty mówisz: Dam im iść mięsa przez cały miesiąc?

22. Y zali owiec y wolów mnostwa nabiją, żeby im dostało ku iedzeniu? abo się wszystkie ryby morskie na kupę zbiorą, aby ie nasyćili?

23. Któremu odpowiedział Pan. A zaś ręka Pańska iest niemocna? Już teraz użyżysz ięśli się moja mowa skutkiem wypelni.

24. Przyszedł tedy Moyses, y powiedział ludowi słowa Pańskie, zebrawszy siedmdziesiąt mężów z starców Izraelskich, które postawił około przybytku.

25. Y zstąpił Pan przez obłok, y mówił do niego odęmuiać z ducha który był w Moyseszu, y dając siedmdziesiąt mężóm. A gdy duch odpoczywał na nich, prorokowali, ani potym przestali.

26. A w obozie zostali byli dwa mężowie, z których iednego zwano Eldad, a drugiego Medad, na których duch odpoczywał, bo y oni byli popisani y nie wyszli byli do przybytku.

27. A gdy prorokowali w obozie, przybieżało pacholę y dało znać Moyseszowi, rzekąc: Eldad y Medad prorokują w obozie.

28. Wnet Jozue syn Nun sługa Moyseszów, y wybrany z wielu rzekł: Panie mój Moyseszu, zabroń im.

29. A on: Co im zayrżysz dla mnie? Ktoby dał aby wszytek lud prorokował, a żeby im dał Pan ducha swego?

30. Y wrócił się Moysesz y starszy Izraelscy do obozu.

którego umiałby ludem rządzić, wątpliwości wyjaśniać, poznawać rzeczy tajemne, przyszłe przewidywać, i opiewać chwałę Boga za natchnieniem tegoż ducha.

18. *Poświęćcie się.* Przygotujcie się; albowiem poświęć w Pismie ś. niekiedy poprostu oznacza przygotować się. Wers. Chald. ma: *przygotujcie się.*

20. *Ale przez miesiąc dni.* Przez cały miesiąc, czyli przez wszystkie dni miesiąca. — *Aż polezie przez nozdrze.* Zaraz wyjaśnia to, gdy mówi: *y obróci się w obrzydliwość.*

21. *Sześćset tysięcy.* Samój piechoty hebrajskiej, zdolnej do boju: razem zaś z niewiastami, dziećmi, sługami i Egipcyanami liczba łatwo mogła dochodzić do trzech milionów.

23. *Ręka.* Potęga.

25. *Prorokowali.* Z Boskiego natchnienia poczęli opiewać chwałę Bożą. Tak o Saulu mówi się, że prorokował, gdy jakby entuzjazmem pobudzony śpiewał pieśni na cześć Boga, 1. Reg. 10, 10. — *Ani potém przestali.* Ten duch proroczy, którego odebrali dla rządzenia ludem, nigdy ich nie opuszczał.

26. *Zostali byli.* Z pokory, czując się niegodnymi tak wielkiego zaszczytu. Tak ś. Hier. w liście 127.

27. *Eldad i Medad prorokują w obozie.* Innych 68 prorokowali w przybytku w obec Moysesza, i jakby połączeni z Moyseszem i jemu podlegli: owi zaś dwaj, w nieobecności, i bez wiedzy Moysesza: i przeto Jozue, obawiając się żeby to nie zmniejszało powagi Moysesza, chce aby im zabroniono to czynić. O podobnym zdarzeniu patrz ś. Łuk. r. 9, 49.

28. *Wybrany z wielu.* Najpoufalszy ze sług Moyseszowych.

30. *I wrócił się... do obozu.* Z przybytku do przyległych namiotów obozowych.

31. Ventus autem egrediens a Domino, arreptas trans mare coturnices detulit, et demisit in castra itinere quantum uno die confici potest, ex omni parte castrorum per circuitum, volabantque in aëre duobus cubitis altitudine super terram. (*Psal. 77, 26*).

32. Surgens ergo populus toto die illo, et nocte, ac die altero, congregavit coturnicum, qui parum, decem coros, et siccaverunt eas per gyrum castrorum.

33. Adhuc carnes erant in dentibus eorum, nec defecerat hujusmodi cibus; et ecce furor Domini concitatus in populum, percussit eum plaga magna nimis.

34. Vocatusque est ille locus, Sepulchra concupiscentiae; ibi enim sepelierunt populum qui desideraverat. Egressi autem de sepulchris concupiscentiae, venerunt in Haseroth, et manserunt ibi.

31. A wiatr wyszedłszy od Pana, porwawszy z zamorza przepiórki, przyniósł y spuścił na obóz, drogą, ile jednego dnia uść może ze wszystkich stron obozu w koło: y latały po powietrzu na dwa łokcia wzwyż nad ziemią.

32. Wstawszy tedy lud przez wszytek on dzień y noc, y drugiego dnia, nazbierali przepiórek, kto mało, dziesięć korcy: y suszyli je około obozu.

33. Jeszcze mięso było w zębach ich ani był ustał takowy pokarm: a oto zapalczywość Pańska wzruszywszy się na lud, uderzyła ji plagą zbytnie wielką.

34. Y nazwano ono miejsce, Groby pożądania: bo tam pogrzebli lud który pożądał. A ruszywszy się z Grobów pożądania, przyszli do Haseroth, y mieszkali tam.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 11. w. 16. *Zbierz mi siedmdziesiąt mężów.* Tak rozumieją niektórzy, iż ztąd się zaczął on Senat żydowski, który zwano *Sanhedrin*, był to sąd królewski, do którego główniejsze sprawy były odnoszone: tymże też był poruczony wykład trudniejszych rzeczy w zakonie, jako wspomina; 1 Paralip. 26. A nad nimi swego czasu był Mojżesz, i pewna rzecz, że nad tym sądem był zawżdy położony najwyższy kapłan. Bo to jaśnie mówi Deut. 17 ver. 8, iż ten sąd był kapłański.

17. *Odejmę z ducha twego.* Nie żeby miał odjąć co Mojżeszowi, albo komu inszemu: ale wziął z tegoż Ducha ś. którego był dał Mojżeszowi, i dał też onym siedmdziesiąt nie umniejszając Mojżeszowi. (August. lib. 5. de Trinit.).

CAPUT XII.

ROZDZIAŁ 12.

O szemraniu Aarona i Maryi przeciw Mojżeszowi, i ukaraniu Maryi trądem.

1. Locutaeque est Maria et Aaron contra Moysen propter uxorem ejus Aethiopissam,

2. et dixerunt: Num per solum Moysen locutus est Dominus? nonne et nobis similiter est locutus? Quod cum audisset Dominus

3. (erat enim Moyses vir mitissimus super omnes homines qui morabantur in terra),

4. statim locutus est ad eum, et ad Aaron et Mariam: Egredimini vos tantum tres ad tabernaculum foederis. Cumque fuissent egressi,

5. descendit Dominus in columna nubis, et stetit in introitu tabernaculi vocans Aaron et Mariam. Qui cum isseut,

6. dixit ad eos: Audite sermones meos: Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum.

1. Y mówiła Maria y Aaron przeciw Mojżeszowi dla żony iego Murzyńskię,

2. y rzekli: Y zali tylko przez Moysza samego mówił Pan? a za y nam takiesz nie mówił? Co gdy usłyszał Pan

3. (bo Moysesz był mąż barzo cichy nad wszystkie ludzkie, którzy mieszkali na ziemi),

4. wnet rzekł do niego, y do Aarona, y do Marii: wyndźcie tylko was troje do przybytku przynierza. A gdy wyszli,

5. stąpił Pan w słupie obłokowym, y stanął w weszeiu przybytku, wołając Aarona y Marii. Którzy gdy szli,

6. rzekł do nich: Słuchaycie słów moich: Jeśli kto będzie między wami prorok Pański, w widzeniu ukazę mu się, abo przez sen będę mówił do niego.

31. *Wiatr wyszedłszy od Pana.* Przeciw prawom przyrodozenia od Boga zesłany.—*Z zamorza.* Czerwonego.—*Przepiórki.* Dane tu już powtórnie, gdyż po raz pierwszy przedtém. Exod. 16, 13.—*Spuścił na obóz.* Na około obozu, przez taką przestrzeń, którą można przejść jednego dnia.

32. *Kto mało, dziesięć korcy.* W dziesięciu korcach przynajmniej znajdowało się sześć tysięcy przepiórek, a następnie jeden milion ludzi nazbierał sześć tysięcy milionów, cały zaś lud, składający się z trzech milionów, mógł zebrać około ośmnastu tysięcy milionów.—*Suszyli je.* Aby nie gniły, lecz mogły zachowywać się na dłuższy czas.

33. *Jeszcze mięso było w zębach ich.* Już po upływie miesiąca, w ciągu którego nasycali się mięsem przepiórek, według obietnicy Boga (w. 20)—*Plaga zbytnie*

wielką. Karą ognia, który potem, na prośbę Mojżesza, ustał, w. 3.

R. 12.—1. *Dla żony iego Murzyńskię.* Sefory, Madyanitki, która, może dla tego, że była żoną Mojżesza, wynosiła się nad Maryą; czego ta spokojnie nie zniosła. W tém szemraniu zdaje się, iż głównie zgrzeszyła Marya, i Aarona pobudziła przeciwko Mojżeszowi, ztąd została ukarana trądem.

2. *Przez samego.* Jak gdyby rzekli: czyliż tylko jeden Mojżesz jest prorokiem?

3. *Bo Mojżesz był mąż bardzo cichy.* Mojżesz jako najłagodniejszy, nie mści się swęj krzywdy; przeto Bóg przyjmuje jego obronę. Mojżesz napisał tę o sobie pochwałę, bo tak było pokierowało pióro Ducha Świętego, pobudzającego do napisania tego.

6. *W widzeniu.* W zachwycie, i w przedstawieniu się jego umysłowi, lub wyobraźni.

7. At non talis servus meus Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est: (*Heb. 3, 2.*)

8. ore enim ad os loquor ei: et palam, et non per aenigmata et figuras Dominum videt. Quare ergo non timuistis detrahare servo meo Moysi? (*Exod. 33, 11.*)

9. Iratusque contra eos, abiit;

10. nubes quoque recessit quae erat super tabernaculum; et ecce Maria apparuit candens lepra quasi nix. Cumque respexisset eam Aaron, et vidisset perfusam lepra,

11. ait ad Moysen: Obsecro, domine mi, ne imponas nobis hoc peccatum, quod stulte commisimus,

12. ne fiat haec quasi mortua, et ut abortivum quod projicitur de vulva matris suae: ecce jam medium carnis ejus devoratum est a lepra.

13. Clamavitque Moyses ad Dominum, dicens: Deus, obsecro, sana eam.

14. Cui respondit Dominus: Si pater ejus spuisset in faciem illius, nonne debuerat saltem septem diebus rubore suffundi? Separetur septem diebus extra castra, et postea revocabitur.

15. Exclusa est itaque Maria extra castra septem diebus; et populus non est motus de loco illo, donec revocata est Maria.

7. Ale nie taki sługa mój Moyzesz, który we wszystkim domu moim nawierniejszy jest:

8. abowiem usta do ust mówię iemu: y iawnie, a nie przez zasłony, y figury Pana widzi. Czemużście się nie bali uwłaczać słudze memu Moyższowi?

9. Y rozgniewawszy się na nie, odszedł.

10. Y oblok też odszedł który był nad przybytkiem: alic oto Maria ukazała się zbielałą trędem iako śnieg. A gdy na nią weyrzał Aaron, y uyrzał trędem osypaną,

11. rzekł do Moyżesza: Proszę Panie mój, nie kładź na nas grzechu tego, któregośmy się głupie dopuścili:

12. Aby się nie stała ta iako martwa, y iako niedoszły płód który wypada z żywota matki swęy. Oto już połowica ciała ięj pożarta jest od trądu.

13. Y wołał Moyżesz do Pana: Boże, proszę, uzdrow ją:

14. Któremu Pan odpowiedział: Gdyby był oćiec ięj pluwał na ięj oblicze: zażby nie miała była przynamnięć przez siedm dni wstydem się zapłonać? Niech będzie wyłączoną z obozu na siedm dni, a potym będzie zaś przyzwana.

15. Wyłączona tedy jest Maria z obozu przez siedm dni: a lud nie ruszył się z miejsca onego, aż zaś przyzwana była Maria.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O wysłaniu posłańców do ziemi Obiecanęj, i wznieceniu przez nich rokoszu w narodzie.

1. Profectusque est populus de Haseroth fixis tentoriis in deserto Pharan;

2. ibique locutus est Dominus ad Moysen, dicens:

3. Mitte viros, qui considerent terram Chanaan, quam daturus sum filiis Israel, singulos de singulis tribubus, ex principibus.

4. Fecit Moyses quod Dominus imperaverat, de deserto Pharan mittens principes viros, quorum ista sunt nomina:

5. De tribu Ruben, Sammua filium Zechur.

6. De tribu Simeon, Saphat filium Huri.

7. De tribu Juda, Caleb filium Jephone.

8. De tribu Issachar, Igal filium Joseph.

9. De tribu Ephraim, Osee filium Nun.

10. De tribu Benjamin, Phalti filium Raphu.

1. Y ruszył się lud z Haseroth, rozbiwszy namioty w pustyni Pharan,

2. y tam mówił Pan do Moyżesza, rzekąc:

3. pošli męże, którzyby oglądali ziemię Chananeyską, którą mam dać synóm Izraelowym, po iednemu z każdego pokolenia, z przedniejszych.

4. Uczynił Moyżesz co Pan kazał, z puszcy Pharan, posławszy męże przedniejsze, których te są imiona:

5. Z pokolenia Ruben, Samua syna Zechur.

6. Z pokolenia Simeon, Saphat syna Huri.

7. Z pokolenia Juda, Kaleb syna Jephone.

8. Z pokolenia Isachar, Igal syna Jozepha.

9. Z pokolenia Ephraim, Ozee syna Nun.

10. Z pokolenia Beniamin, Phalty syna Raphu.

7. *We wszystkim domu moim.* W całym zgromadzeniu Izraelitów.

8. *Usty do ust.* W ten sposób, w jaki Exod. 34, 6. Patrz pow. Ex. 33, 11.

10. *Oblok też odszedł.* Nie usuwając się i przechodząc, ale wstępując nad przybytek.

11. *Nie kładź na nas.* Nie poczytuj nam.

12. *Jako martwa.* Dla zniszczenia jej ciała przez trąd, albo jako umarła śmiercią cywilną, z powodu wyłączenia trędowatych od towarzystwa ludzi.

14. *Gdyby był... pluwał.* Jak gdyby rzekł: Jakże nierównie więcej teraz, kiedy ja ją trędem jak śliną obrzuciłem.—*Przez siedm dni.* Po upłynieniu których od Boga została uleczona, i przyzwana napowrót do

obożu. Przy przyłączeniu zaś jęj do towarzystwa ludzi, nie zachowywano obrządków oczyszczenia, przepisanych dla trędowatych (Levit. 14); abowiem uzdrowienie jęj i przyzwanie cudownie przez samego Boga, było dostatecznym oczyszczeniem. Za tym przykładem ustanowiona została kłątwa, czyli wyłączenie z Synagogi, a potem z Kościoła Chrześcijańskiego.

R. 13.—1. *Z Haserot.* Gdzie była 14-ta stacya.—*Rozbiwszy namioty w pustyni Pharan.* Posunawszy się z obozem dalej na pustyni Pharan, do miejsca zwanego Rethma, gdzie mieli 15-tą stacyę, jak się okazuje z r. 33, 18.

3. *Poslij mężów.* Domagał się był tego lud (Deut. 1, 22); Moyżesz zasięgał rady Boga, i Bóg zezwolił.

11. De tribu Zabulon, Geddiel filium Sodi.
12. De tribu Joseph, sceptri Manasse, Gaddi filium Susi.

13. De tribu Dan, Ammiel filium Gemalli.

14. De tribu Aser, Sthur filium Michael.

15. De tribu Nephthali, Nahabi filium Vapsi.

16. De tribu Gad, Guel filium Machi.

17. Haec sunt nomina virorum, quos misit Moyses ad considerandam terram, vocavitque Osee filium Nun, Josue.

18. Misit ergo eos Moyses ad considerandam terram Chanaan, et dixit ad eos: Ascendite per meridianam plagam. Cumque veneritis ad montes,

19. considerate terram, qualis sit: et populum qui habitator est ejus, utrum fortis sit an infirmus: si pauci numero, an plures:

20. ipsa terra, bona an mala: urbes quales, muratae, an absque muris:

21. humus, pinguis an sterilis, nemorosa an absque arboribus. Confortamini, et afferte nobis de fructibus terrae. Erat autem tempus, quando jam praecoquae uvae vesci possunt.

22. Cumque ascendissent, exploraverunt terram a deserto Sin, usque Rohob intrantibus Emath.

23. Ascenderuntque ad meridiem, et venerunt in Hebron, ubi erant Achiman et Sisai et Tholmai filii Enac; nam Hebron septem annis ante Tanim urbem Aegypti condita est.

24. Pergentesque usque ad Torrentem botri, absciderunt palmitem cum uva sua, quem portaverunt in vecte duo viri. De malis quoque granatis et de ficis loci illius tulerunt; (*Deut 1, 24.*)

25. qui appellatus est Nehelescol, id est, Torrens botri, eo quod botrum portassent inde filii Israel.

26. Reversique exploratores terrae post quadraginta dies, omni regione circuita,

27. venerunt ad Moysen et Aaron et ad omnem coetum filiorum Israel in desertum Pharan, quod est in Cades. Locutique eis et omni multitudini ostenderunt fructus terrae;

28. et narraverunt, dicentes: Venimus in terram,

11. Z pokolenia Zabulon, Geddiel syna Sodi.

12. Z pokolenia Jozeph sceptru Manasse, Gaddi syna Sus.

13. Z pokolenia Dan, Ammiel syna Gemalli.

14. Z pokolenia Aser, Sthur, syna Michaela.

15. Z pokolenia Nephtali, Nahabi syna Uapsy.

16. Z pokolenia Gad, Guel syna Mahiego.

17. Te są imiona mężów, które posłał Moyses na oglądanie ziemie: y nazwał Ozeasa syna Nun, Jozue.

18. Posłał ie tedy Moyses na oglądanie ziemie Chananeyskię, y rzekł do nich: Idźcie południową stronę. A gdy przydziecie na góry,

19. oglądacie ziemię iaka iest: y lud który jest obywatelem ię, iesli iest mocny abo słaby: iesli ich mała liczba czy więcéy:

20. sama ziemia dobra czy zła: iakie miasta, murowane czy bez muru:

21. Ziemia tłusta, czy niepłodna, gaista abo bez drzew. Bierźcie serce, a przynieście nam z owoców ziemie. A był czas gdy już skorozrzałe jagody winne ięść może.

22. A gdy poszli, wyszpiegowali ziemię od puszczy Sin, aż do Rohob wchodzącym do Emat.

23. Y poszli na południe, y przyszli do Hebron, gdzie byli Achiman, y Sisai, y Tholmai synowie Enak. Bo Hebron siedm lat przed Thanim miastem Egypckim zbudowane iest.

24. Y szedzy aż do Strumienia grona, urzneli gałąś winną z jagodą ię, którą niesli na dragu dwa mężowie. Z malogranatów też y fig mieysca onego nabrali,

25. które nazwane iest Nehel Eschol, to iest Strumień grona, dla tego, że z tamtąd grono winne przynieśli synowie Izraelowi.

26. Y wrócili się szpiegierze z ziemie po czterdzieści dni, obszedzy wszystkę krainę,

27. przyszli do Moysesza y Aarona y do wszystkiego zgromadzenia synów Izraelowych na pustyni Pharan, która iest w Kades. A powiedziawszy im y wszystkiemu mnostwu ukazali owoce ziemie.

28. Y powiadali rzekąc: Przyszliśmy do ziemie,

12. Z pok. Józefa, sceptru Manasse. Z tekstu hebr. może być przełożone, z pokolenia Józefa, z pokolenia Manasse; lecz nasz tłumacz, chcąc uniknąć powtórzenia wyrazu, na drugiem miejscu użył sceptru, który w pierwotnem swojem znaczeniu oznacza różgę, laskę i berło; ztąd bierze się niekiedy za królestwo, panowanie, i pokolenie.

17. Nazwał Ozeasa, syna Nun, Jozue. Moyses i mię Ozeasa zamienił na Jozuego, dodawszy na początku imienia głoskę j (od), najprzód dla tego, iżby tém pewniejsze zwycięztwo rokowało nad Chananejczykami; albowiem Ozeasz znaczy zbaw, Jozue zaś który zbawi; 2re, aby pokazał, że od Boga trzeba oczekiwać pomyślnego skutku wojny; przydawszy bowiem do imienia Jozuego pierwszą głoskę imienia Boga, zdaje się przedstawiać ten sens, Boga zbawienie, albo zbawiciela od Boga dany; 3cie, bo przewidywał duchem proroczym, że Jozue, czy Jezus ten, jak go zowią LXX, będzie figurą Jezusa Chrystusa, Zbawiciela; to samo bowiem w języku hebrajskim jednego i drugiego jest imię, temżi głoskami i punktami się pisze: Jeschuah.

21. Gdy już skorozrzałe jagody winne ięść można. W miesiącu Czerwcu w Palestynie.

22. Wchodzącym do Emat. Bo się idzie i wchodzi do krainy Emat, która od północy kończyła ziemię świętą.

23. Synowie Enak. Wnuki i potomkowie Enaka, obrzyma. Zdaje się że ci sami są to Inachidowie Ełbrów, którzy od najdawniejszych czasów ze Wschodu przesiedlili się do Grecyi. — Thanim, miastem Egipskiem. T. j. znakomitę, i, jak niektórzy chcą, królewskiem. Psal. 77, 12: Uczynił dziwy w ziemi Egipskiej, na polu Tanejskiem. U Jeremiasza często znajduje się wzmianka Tanis, czyli Tarnis, r. 2, 16; r. 43, 7; r. 44, 1; r. 46, 14.

24. Gałąź winną z jagodą jej. Hebr. i Chald. mają: winną latorośl i grono jagod jedno. U pisarzów też świeckich czytamy o winogronach ogromnej wielkości. Patrz Korneliusza a Lap. na to m. — Dwaj mężowie. S. Ambr. w w. 72 o ś. Cyp. powiada, że to byli Jozue i Kaleb.

28. Mlekiem i miodem. T. j. jest najżyźniejsza.

ad quam misisti nos, quae revera fluit lacte et melle, ut ex his fructibus cognosci potest:

29. sed cultores fortissimos habet: et urbes grandes atque muratas. Stirpem Enac vidimus ibi.

30. Amalec habitat in meridie, Hethaeus et Jebusaeus et Amorrhaeus in montanis: Chanaan vero moratur juxta mare et circa fluentia Jordanis.

31. Inter haec Caleb compescens murmur populi, qui oriebatur contra Moysen, ait: Ascendamus, et possideamus terram, quoniam poterimus obtinere eam.

32. Alii vero, qui fuerant cum eo, dicebant: Nequaquam ad hunc populum valemus ascendere, quia fortior nobis est.

33. Detraherentque terrae, quam inspexerant, apud filios Israel, dicentes: Terra, quam lustravimus, devorat habitatores suos: populus, quem aspeximus, procerae staturae est.

34. Ibi vidimus monstra quaedam filiorum Enac de genere giganteo, quibus comparati, quasi locustae videbamur.

do których nas posłał, która zaiste opływa mlekiem y miodem, iako z tych owoców poznać się może:

29. ale obywatele ma barzo mocne, y miasta wielkie y murowane, widzieliśmy tam pokolenie Enak.

30. Amalek mieszka na południe: Heteyczk, y Jebuzeyczk, y Amorreyczk po górach: Chananeyczyk zaś mieszka nad morzem y przy rzce Jordanie.

13. W tym Kaleb hamując szemranie ludu, które się wsczytało przeciw Moyżeszowi, rzekł: Pódnymy a posiadźmy ziemię, bo ją odzierać będziemy mogli.

32. Lecz drudzy którzy z nim byli, mówili: Żadną miarą nie możemy ciągnąć do tego ludu, bo mocniejszy jest niżli my.

33. Y uwlekli ziemi, która byli oglądali, przed synymi Izraelowymi, mówiac: Ziemia, którąśmy przejrżeli, pożera obywatele swe: lud któryśmy widzieli, wysokiego wzrostu iest.

34. Tameśmy widzieli dziwy z synów Enak z rodu Olbrzymiego: do których przyrównani zdaliśmy się iako szarańcza.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O buncie ludu przeciw Mojżeszowi, i karze wymierzonej za to na Izraelitów.

1. Igitur vociferans omnis turba fleuit nocte illa, 2. et murmurati sunt contra Moysen et Aaron cuncti filii Israel, dicentes:

3. Utinam mortui essemus in Aegypto: et in hac vasta solitudine utinam pereamus, et non inducat nos Dominus in terram istam, ne cadamus gladio, et uxores ac liberi nostri ducantur captivi. Nonne melius est reverti in Aegyptum?

4. Dixeruntque alter ad alterum: Constituamus nobis ducem, et revertamur in Aegyptum.

5. Quo audito Moyses et Aaron ceciderunt proni in terram coram omni multitudine filiorum Israel.

6. At vero Josue filius Nun, et Caleb filius Jephone, qui et ipsi lustraverant terram, sciderunt vestimenta sua, (*Eccli 46, 9.*)

7. et ad omnem multitudinem filiorum Israel locuti sunt: Terra, quam circuivimus, valde bona est:

8. si propitius fuerit Dominus, inducet nos in eam, et tradet humum lacte et melle manantem.

30. *Amalek mieszka na południe.* Powiadaia tak szpiegowie, nie żeby kraina Amalecytów należała do ziemi Izraelitom obiecanej, lecz że była jej sąsiednią; ztąd Amlecytowie łatwo mogli przeszkodzić wniknięciu do krainy Chanaan.

33. *Požera obywatele swe.* Niezdrowa jest, szkodliwa i zaraźliwa. Fałsz to był.

34. *Jako szarańcza.* Zbyttnia i kłamliwa hyperbola dla ustraszenia ludu.

R. 14.—3. *Na téj wielkiej pustyni daj Boże byśmy poginęli.* Życzenie to ich spełniło się, gdy Bóg też karę na nich wymierzył (w. 23); wszyscy bowiem grób znaleźli na puszczu.

1. Y tak wrzeszcząc wszytek gmin, płakał nocy oney, 2. y szemrali przeciw Moyżeszowi y Aaronowi wszyscy synowie Izraelowi, mówiac:

3. obychmy byli pomarli w Egipcie: y na téj wielkiej pustyni day Boże byśmy poginęli, y nie wprowadził nas Pan do tej ziemi, abyśmy nie upadli od miecza, a żony y dziatki nasze nie były zaprowadzone w niewolę. Y zali nie lepięć wrócić się do Egiptu?

4. Y rzekli ieden do drugiego: Postanówmy sobie wodza, a wróćmy się do Egiptu.

5. Co usłyszawszy Moyżesz y Aaron, upadli na oblicze na ziemię przede wszystkim gminem synów Izraelowych.

6. Ale Jozue syn Nun y Kaleb syn Jephone, którzy téż oglądowali ziemię, rozdarli szaty swe,

7. Y do wszego zgromadzenia synów Izraelowych mówili: Ziemia którąśmy obeszlį barzo dobra iest.

8. Będzieli nam Pan miłościw, wprowadzi nas do nięć, y da nam ziemię mlekiem y miodem płynącą.

4. *Wróćmy się do Egiptu.* Któż powracającym dostarczałby żywności? azali rokoszanom Bóg zsyłałby mannę? jakimby sposobem przeprawili się przez morze Czerwone?

5. *Upadli na oblicze na ziemię.* Błagając Pann, iżby nie zsyłał zemsty na szemrzących, jak to był uczynił przy grobach Pożądania, r. 11, 33.

8. *Będzieli nam Pan miłościw.* Wyraz *będzieli* nie oznacza tu powątpiewania, lecz wskazuje sposób w jaki odniesione zostanie zwycięstwo; jak gdyby mówili: Przy łasce Bożej wnijdziemy i t. d.; albo sens ten: jeśli nie będziecie dalej obrażać go waszym uporem.

9. Nolite rebelles esse contra Dominum, neque timeatis populum terrae hujus, quia sicut panem ita eos possumus devorare: recessit ab eis omne praesidium: Dominus nobiscum est, nolite metuerе.

10. Cumque clamaret omnis multitudo, et lapidibus eos vellet opprimere, apparuit gloria Domini super tectum foederis cunctis filiis Israel.

11. Et dixit Dominus ad Moysen: Usquequo detrahet mihi populus iste? Quousque non credent mihi in omnibus signis, quae feci coram eis?

12. Feriam igitur eos pestilentia, atque consumam: te autem faciam principem super gentem magnam, et fortiozem quam haec est.

13. Et ait Moyses ad Dominum: Ut audiant Aegyptii, de quorum medio eduxisti populum istum,

14. et habitatores terrae hujus, qui audierunt, quod tu Domine in populo isto sis, et facie videaris ad faciem, et nubes tua protegat illos, et in columna nubis praecedas eos per diem, et in columna ignis per noctem: (*Exod. 13. 21.*)

15. quod occideris tantam multitudinem quasi unum hominem, et dicant:

16. Non poterat introducere populum in terram, pro qua juraverat: ideoque occidit eos in solitudine. (*Exod. 32, 28.*)

17. Magnificetur ergo fortitudo Domini sicut jurasti, dicens:

18. * Dominus patiens et multae misericordiae, ** auferens iniquitatem et scelera, *** nullumque innoxium derelinquens, qui visitas peccata patrum in filios in tertiam et quartam generationem. (**Psal. 102, 8.* ***Exod. 34, 7.* ****Exod. 20, 5.*)

19. Dimitte, obsecro, peccatum populi hujus secundum magnitudinem misericordiae tuae, sicut propitius fuisti egredientibus de Aegypto usque ad locum istum.

20. Dixitque Dominus: Dimisi juxta verbum tuum.

21. Vivo ego, et implebitur gloria Domini universa terra.

22. Attamen omnes homines, qui viderunt majestatem meam, et signa quae feci in Aegypto et in solitudine, et tentaverunt me jam per decem vices, nec obedierunt voci meae,

9. *Odstąpić od nich wszelka obrona.* Pozbawieni są Boskiej pomocy. Hebrajczycy rozumieją to o śmierci s. Joba, który mieszkał niedaleko Jordanu, jak dowodzi z różnych autorów Pineda, na Joba r. 1, 27; i niektórzy utrzymują, że on w tym roku umarł. Patrz Kornel a Lap. na r. 10, 11.

10. *Kamieniami pobić.* T. j. Kaleba i Jozuego, którzy opierali się szemrzącym. — *Chwała Pańska.* Obłok jasny wskazujący obecność Bożą. — *Nad wierzchem przymierza.* Nad przybytkiem.

11. *Będzie mi uwłaczał?* Hebr.: *będzie mi gniewał?* 12. *Książęciem nad narodem wielkim.* Który po stanie z ciebie, i któremu ty będziesz rozkazywał. 13. *Aby usłyszeli Egipcjanie.* Ułamkowa mowa przez Apoziopezę (zamilczenie) dla wyrażenia wielkiego uczucia, jak gdyby rzekł: Jeśli to uczynisz, posłyszają Egipcjanie, i bluźnić będą imię twoje.

16. *Był przysięgi.* Przysięgił Bóg ludowi Izraelskiemu, który się uważa zawsze za ten sam, nie zaś tym

9. Niechcieście spórniei być przeciw Panu, y niebócie się ludzi ziemię oney: bo iako chleb tak ie poieść możemy. Odstąpić od nich wszelka obrona: Pan z nami iest, niebócie się.

10. A gdy wołało wszystko zgromadzenie, y chciało ie kamieniami pobić, ukazała się chwala Pańska nad wierzchem przymierza wszystkim synóm Izraelowym.

11. Y rzekł Pan do Moysesza: Dokadze będzie mi uwłaczał ten lud? Pókiż mi wierzyć nie będą, na wszystkie znamiona którem czynił przed nimi?

12. Uderze ie tedy morem, y wytrące: a ciebie uczynię Książęciem nad narodem wielkim, y mocniejszy niż ten iest.

13. Y rzekł Moysesz do Pana: aby usłyszeli Egipcjanie, z których pośrzedku wywiodłeś ten lud:

14. y obywatele téy ziemi, którzy słyszeli żeś ty Panie jest między tym ludem, y bywasz widzian twarzą w twarz, a iż ie twój obłok zakrywa, a iż w słupie obłokowym chodzisz przed nimi wednie, a w słupie ognistym w nocy:

15. żeś pobił takie mnóstwo iako człowieka iednego: y rzekliby:

16. Nie mógł wprowadzić ludu do ziemi którą im był przysięgił: y przeto ie pobił na puszcy:

17. Niechay tedy będzie uwielbiona moc Pańska, iakoś przysięgił, mówiac:

18. Pan cierpliwy y wielkiego miłosierdzia, odęmiący nieprawosć y grzechy, a żadnego niewinnego nieopuszczający, który nawiedzasz grzechy oyców na syniech do trzeciego y czwartego pokolenia.

19. Odpuść, proszę, grzech ludu tego według wielkości miłosierdzia twego, iakoś był miłościw wychodzącym z Egiptu aż do tego mieysca.

20. Y rzekł Pan: Odpuściłem według słowa twego.

21. Żywię ia: y będzie napelniona chwałą Pańską wszystka ziemia.

22. Wszakże wszyscy ludzie którzy widzieli maiestat mój, y cuda którem czynił w Egipcie y na puszcy, a kuśli mię iuz przez dziesięć kroć, ani byli posłuszni głosu mego,

lub owym z tego ludu. Przeto przysięgę tę w zupełności wypełnił Bóg, za czasów Jozuego.

17. *Niechaj tedy będzie uwielbiona moc Pańska.* Niechaj się okaże wielka, zwyciężając gniew, i pokonywając trudności pochodzące od nieprzyjaciół, z podróży i z twardego charakteru Hebrajczyków. — *Jakoś przysięgił.* Nie przysięgał Bóg, lecz jego słowem równą wiarę trzeba dawać jak i przysiędze.

18. *Żadnego niewinnego nieopuszczający.* Nikogo nie zostawiający bez kary, jeśli na nią zasłużył. — *Który nawiedzasz grzechy ojców na synach.* Nie żeby Mojżesz tego życzył, gdyż błagał o przeciwne, lecz że Bóg tak siebie wzywać kazał. Exod. 34, 6.

20. *Odpuściłem.* Nie ukarzę, iakim był powiedział. — *Według słowa twego.* Jakoś żądał.

21. *Żyję ja.* Przysięgam przez życie moje. — *Będzie napelniona chwałą Pańską wszystka ziemia.* Tak dalece dziwne rzeczy uczynię, wprowadzając lud do Chananei.

23. non videbunt terram, pro qua juravi patribus eorum, nec quisquam ex illis, qui detraxit mihi, intuebitur eam. (*Deut. 1, 35.*)

24. Servum meum Caleb, qui plenus alio spiritu secutus est me, inducam in terram hanc, quam circumvit: et semen ejus possidebit eam. (*Jos. 14, 6.*)

25. Quoniam Amalecites et Chananæus habitant in vallibus. Cras movele castra, et revertimini in solitudinem per viam Maris rubri.

26. Locutusque est Dominus ad Moysen et Aaron dicens:

27. Usquequo multitudo hæc pessima murmurat contra me? querelas filiorum Israel audiui.

28. Dic ergo eis: Vivo ego, ait Dominus: sicut locuti estis audiente me, sic faciam vobis.

29. In solitudine hac jacebunt cadavera vestra. Omnes qui numerati estis a viginti annis et supra, et murmurastis contra me,

30. non intrabitis terram, super quam levavi manum meam, ut habitare vos facerem, præter Caleb filium Jephone, et Josue filium Nun.

31. Parvulos autem vestros, de quibus dixistis, quod prædae hostibus forent, introducam: ut videant terram, quæ vobis displicuit.

32. Vestra cadavera jacebunt in solitudine.

33. Filii vestri erunt vagi in deserto annis quadraginta, et portabunt fornicationem vestram, donec consumantur cadavera patrum in deserto,

34. juxta numerum quadraginta dierum, quibus considerastis terram: * annus pro die imputabitur. ** Et quadraginta annis recipietis iniquitates vestras, et scietis ultionem meam: (**Ezech. 4, 6.* ***Psal. 94, 10.*)

35. quoniam sicut locutus sum, ita faciam omni multitudini huic pessimæ, quæ consurrexit adversum me: in solitudine hac deficiet, et morietur.

36. Igitur omnes viri, quos miserat Moyses ad contemplantam terram, et qui reversi murmurare fecerant contra eum omnem multitudinem, detractes terræ quod esset mala, (*Judith. 8, 24. I Cor. 10, 10. Hebr. 3, 17. Judæ 5.*)

37. mortui sunt atque percussi in conspectu Domini.

38. Josue autem filius Nun, et Caleb filius Jephone vixerunt ex omnibus, qui perrexerant ad considerandam terram.

23. nie oglądała ziemię o którą przysięgał ojcóm ich: ani żaden z tych który mi awłókił, nie użyłzy ię.

24. Sługę mego Kaleba, który pełen ducha mego szedł za mną, wprowadzę do tęj ziemi którą obszedł: a nasienie jego odziedziczy ją.

25. Iż Amalecici a Chananeyczyk mieszkają po dolinach: intro ruszcie obóz, y wróćcie się na puszczą drogą morza czerwonego.

26. Y mówił Pan do Moysesza y Aarona rzekąc:

27. Dokądże ta zła gromada szemrze przeciwko mnie? Narzekania synów Izraelowych słyszałem.

28. Przeto powiedź im. Żywe ja mówi Pan: jakoście mówili gdy ja słyszał, tak wam uczynię.

29. Na tęj pustyni będą leżeć trupy wasze. Wszyscy którzyście policzeni od dwudziestu lat y wyższyć, a szemraliście przeciwko mnie,

30. nie waidziecie do ziemi, o którą podniosłem rękę moję, żeby wam mieszkać dał, oprócz Kaleba syna Jephone, a Jozue syna Nun.

31. A działki wasze, o którychście mówili że miały bydź korzyścią nieprzyjaciółóm, wprowadzę, aby widziały ziemię która się wam niepodobała.

32. Trupy wasze będą leżeć na puszcz.

33. Synowie waszy będą tułaczami na pustyni lat czterdzieści, y poniosą cudzołóstwo wasze, aż zniszcza trupy oycowskie na puszcz:

34. Według liczby czterdzieści dni, przez któreście oględowali ziemię, rok za dzień przyczytan będzie. Y przez czterdzieści lat odnieście nieprawości wasze, y poznacie pomstę moję:

35. Bo iakom rzekł tak uczynię wszystkiey tęj złęy gromadzie, która powstała przeciwko mnie: na tęj pustyni ustanie y pomrze.

36. Wszyscy tedy mężowie, które był posłał Moyses na przepatrowanie ziemi, y którzy wróciwszy się ku szemraniu przywiedli wszystek gmin przeciwko niemu, uwłócząc ziemi, żeby zła była,

37. pomarli i pobić są przed obliczem Pańskim.

38. Lecz Jozue syn Nun, y Kaleb syn Jephone, żywi zostali ze wszystkich którzy byli szli oglądać ziemię.

22. Którzy widzieli majestat mój. T. j. znaki i dziwy, dowodzące wielkości mojej. — Przez dziesięć-kroć. Wiele razy.

24. Pełen ducha mego. T. j. pełen ducha dobrego posłuszeństwa, wspaniałomyślności i ufności. — Szedł za mną. Rozkazy moje pełnić bez szemrania, spodziewając się pomyślnego skutku, i w drugich nadzieję podnosząc.

25. Mieszkają po dolinach. Stoją obozem w sąsiednich dolinach, i na was czyhają. — Wróćcie się na puszczę. Już przyszli byli do Retma i Kades, blisko ziemi Obiecanęj, od której oddzielały tylko góry Idumei: za karę więc odwołuje ich na puszczę. Albo, iżby nie wpadli w zasadzki nieprzyjaciół, z którymi jeśliby się potykali odnieśli by porażkę, nie mając łaskawego na się Boga.

30. O którą podniosłem rękę moję. O której, jakby z podniesioną ręką w górę, przysięgałem, że wam oddam. Gen. 15, 18.

33. Lat czterdzieści. Izraelici wyszli z Egiptu 15 dnia pierwszego miesiąca (Num. 33, 3). Przeszli zaś Jordan, i wkroczyli do Chananey 10-go dnia miesiąca pierwszego, roku 41-go od wyjścia (Jos. 4, 19). A tak braknie tylko 5 dni do lat 40. — Poniosą cudzołóstwo wasze. Karę cudzołóstwa waszego, t. j. przeniewierstwa i odstąpienia od Boga i jego prawa.

34. Nieprawości wasze. Karę nieprawości waszych.

37. Pomarli i pobić są. Nagłą śmiercią ukarani, oprócz Jozuego i Kaleba. — Przed obliczem Pańskiem. Gdy chwala Pańska jeszcze się ukazywała nad przybytkiem.

39. Locutusque est Moyses universa verba haec ad omnes filios Israel, et luxit populus nimis.

40. Et ecce mane primo surgentes ascenderunt verticem montis, atque dixerunt: Parati sumus ascendere ad locum, de quo Dominus locutus est, quia peccavimus.

41. Quibus Moyses: Cur, inquit, transgredimini verbum Domini, quod vobis non cedit in prosperum?

42. Nolite ascendere: non enim est Dominus vobiscum: ne corruatis coram inimicis vestris.*

43. Amalecites et Chananeus ante vos sunt, quorum gladio corruetis, eo quod nolueritis acquiescere Domino, nec erit Dominus vobiscum.* (*Deut.* 1, 42),

44. At illi contenebrati ascenderunt in verticem montis. Arca autem testamenti Domini et Moyses non recesserunt de castris.

45. Descenditque Amalecites et Chananeus, qui habitabat in monte, et percutiens eos atque concidens, persecutus est eos usque Horma.

39. Y mówił Moyses wszystkie te słowa do wszech synów Izraelowych, y płakał lud barzo.

40. Alić oto barzo rano wstawszy wstąpili na wierch góry, y rzekli: Gotowiśmy iść na mieysce, o którym Pan mówił: bośmy zgżesz yli.

41. Którym rzekł Moyses: Czemu przestępniecie słowo Pańskie, co się wam nie poszczęści?

42. Nie chodźcie: bo nie jest Pan z wami: abyście nie polegli przed nieprzyjaciół waszymi.

43. Amalekita y Chananeyczyc przed wami są, których mieczem poleżecie, przeto żeście niechcieli słuchać Pana, ani będzie Pan z wami.

44. Lecz oni zaćmieni wstąpili na wierch góry. A skrzynia Testamentu Pańskiego y Moyses nie odeszli z obozu.

45. Y zstąpił Amalekita y Chananeyczyc, który mieszkał na górze, y pobiwszy ie y pośiekłszy gonił ie aż do Hormy.

CAPUT XV.

ROZDZIAŁ 15.

O ofiarach, o karze na pysznych za zgwałcenie Szabatu, i znakach na podołkach płaszców.

1. Locutus est Dominus ad Moysen, dicens:

2. Loquere ad filios Israel, et dices ad eos: Cum ingressi fueritis terram habitationis vestrae, quam ego dabo vobis,

3. et feceritis oblationem Domino in holocaustum, aut victimam, vota solventes, vel sponte offerentes munera, aut in sollemnitatibus vestris adolentes odorem suavitatis Domino, de bobus sive de ovibus:

4. offeret quicumque immolaverit victimam, sacrificium similiae, decimam partem ephi, conspersae oleo, quod mensuram habebit quartam partem hin:

5. et vinum ad liba fundenda ejusdem mensurae dabit in holocaustum sive in victimam. Per agnos singulos

6. et arietes erit sacrificium similiae duarum decimarum, quae conspersa sit oleo tertiae partis hin:

7. et vinum ad libamentum tertiae partis ejusdem mensurae offeret in odorem suavitatis Domino.

8. Quando vero de bobus feceris holocaustum aut hostiam, ut impleas votum vel pacificas victimas,

9. dabis per singulos boves similiae tres decimas conspersae oleo, quod habeat medium mensurae hin:

1. Y mówił Pan do Moysesza rzekąc:

2. Mów do synów Izraelowych, a rzecz do nich: Gdy wnidziecie do ziemie mieszkania waszego, która ia wam dam,

3. a uczynicie obiatę Panu na całopalenie, abo ofiarę śluby oddając, abo z dobrej wolę ofiarować dary, abo na uroczyste święta wasze, paląc wonność wdzięczności Panu z wołów abo z owiec:

4. Którykolwiekby ofiarował ofiarę, będzie ofiarował obiatę, białęj maki dziesiętą część Ephy zaczynioną oliwą, która będzie miała mirrę czwartą część hin:

5. a wina na lanie mokrych ofiar pod tąż miarą da do całopalenia, abo do ofiary. Przy każdym baranku,

6. y baranie będzie obiata białęj maki ze dwu dziesiętych części, któraby zaczyniona była oliwą trzecięj części hin:

7. a wina na mokrą ofiarę trzecięj części tężż miary będzie ofiarował na wonność wdzięczności Panu.

8. A kiedy z wołów uczynisz całopalenie, abo ofiarę żebyś wypełnił ślub abo ofiary zapokoyne,

9. dasz do każdego wołu białęj maki trzy dziesiętę części zaczynionę oliwą, coby miało pół miary hin:

39. Wszystkie te słowa. Zawierające wyrok śmierci.

40. Wstąpili na wierch góry. Idumei, iżby tym sposobem rychło dostali się do Chananei. Pierwiej ze wstrętem do niej chcieli uciekać, teraz rzucają się do niej nieuważnie, bez rady, skinienia i pomocy Bożej; w obydwóch razach nieposłuszni Bogu, i dla tego tu i tam zostali ukarani, jak na to zasłużyli byli.— *Gotowiśmy iść*. Jakby chcąc poprawić pierwszy swój upor.

44. Lecz oni zaćmieni. Zaslepieni nieposłuszeństwem

i żądzą dostania się do Chananei, nie słuchają.— *Na wierch góry*. Gdzie znajdowali się Chananejczycy i Amalecytowie, którzy łatwo stracili i pobili Izraelitów, wdzierających się na grzbiet góry.

45. *Aż do Hormy*. Miejsce to później tak zostało nazwane (niż. r. 21, 3), od klęski, jaką zadali nieprzyjaciołom Izraelici.— *Horma*, znaczy przekleństwo.

R. 15.—3. *Paląc wonność wdzięczności*. T. j. ofiarę całopalenia, albo zapokojną.

10. et vinum ad liba fundenda ejusdem mensurae in oblationem suavissimi odoris Domino.

11. Sic facies

12. per singulos boves et arietes et agnos et hoedos.

13. Tam indigenae quam peregrini

14. eodem ritu offerent sacrificia.

15. Unum praeceptum erit atque iudicium tam vobis quam advenis terrae.

16. Locutus est Dominus ad Moysen, dicens:

17. Loquere filiis Israel, et dices ad eos:

18. Cum veneritis in terram, quam dabo vobis,

19. et comederitis de panibus regionis illius, separabitis primitias Domino

20. de cibis vestris. Sicut de areis primitias separatis,

21. ita et de pulmentis dabit primitia Domino.

22. Quodsi per ignorantiam praeterieritis quidquam horum, quae locutus est Dominus ad Moysen,

23. et mandavit per eum ad vos, a die qua coepit jubere et ultra,

24. oblitaque fuerit facere multitudo: offeret vitulum de armento, holocaustum in odorem suavissimum Domino, et sacrificium ejus ac liba, ut ceremoniae postulant, hircumque pro peccato:

25. et rogabit sacerdos pro omni multitudine filiorum Israel: et dimittetur eis, quoniam non sponte peccaverunt, nihilominus offerentes incensum Domino pro se, et pro peccato atque errore suo:

26. et dimittetur universae plebi filiorum Israel, et advenis qui peregrinantur inter eos: quoniam culpa est omnis populi per ignorantiam.

27. Quodsi anima una nesciens peccaverit, offeret capram ammiculam pro peccato suo:

28. et deprecabitur pro ea sacerdos, quod inscia peccaverit coram Domino: impetrabitque ei veniam, et dimittetur illi.

29. Tam indigenis quam advenis una lex erit omnium, qui peccaverint ignorantes.

30. Anima vero, quae per superbiam aliquid commiserit, sive civis sit ille, sive peregrinus (quoniam adversus Dominum rebellis fuit), peribit de populo suo:

31. verbum enim Domini contempsit, et praeceptum illius fecit irritum: idcirco delebitur, et portabit iniquitatem suam.

32. Factum est autem, cum essent filii Israel in solitudine, et invenissent hominem colligentem ligna in die sabbati,

10. y wina na lanie mokréy ofiary téyże miary na obiatę nawdzięczniejszy wonności Panu.

11. Tak uczynisz,

12. Przy każdym wole, y baranie, y baranku, y kozielku.

13. Tak obywatele iako y cudzoziemcy

14. tymże sposobem ofiary będą ofiarować.

15. Jedno przykazanie y sąd będzie tak wam, iako przychodniom ziemi.

16. Mówił Pan do Moysesza, rzekąc:

17. Mów synóm Izraelowym, y rzecz do nich:

18. Gdy wnidziecie do ziemi, którą wam dam, 19. a będziecie ieść chleb onéy krainy, oddzielcie pierwoćiny Panu,

20. z pokarmów waszych. Jako z boiewisk pierwoćiny oddzielać:

21. tak y z pokarmów dacie pierwoćiny Panu.

22. A ieśli z niewiadomości przestąpićie cokolwiek z tych rzeczy, które mówił Pan do Moysesza,

23. y rozkazał przezeń do was, odednia którego począł rozkazywać y dalej,

24. y zapomni uczynić mnostwo: ofiarue cielca z stada, całopalenie na wonność przewdzięczną Panu, y obiatę iego y mokrą ofiarę, iako Ceremonie checa, y kozła za grzech:

25. y będzie prosił kapłan za wszystko zgromadzenie synów Izraelowych, a będzie im odpuszczono, ponieważ nie umyślnie zgrzeszyli: przecię iednak ofiarując zapal Panu za się, y za grzech, a omylenie swoje:

26. y będzie odpuszczono wszystkiemu ludowi synów Izraelowych, y przychodniom którzy gościmisą między nimi: ponieważ wina iest wszystkiego ludu z niewiadomości.

27. A ieśli iedna dusza zgrzeszy niewiedząc, ofiarue kozę roczną za grzech swój:

28. y będzie się kapłan módlł za nią, że z niewiadomości zgrzeszyła przed Panem: y uprosi iey odpuszczenie, a będzie iey odpuszczono.

29. Tak obywatelóm iako y przychodnióm zakon ieden będzie wszystkim, którzyby zgrzeszyli niewiedząc.

30. Ale dusza któraby z hardości co uczyniła, choćby był obywatel, chocia gość (ponieważ przeciwko Panu sprzeciwny był) zginie z ludu swego:

31. słowo bowiem Pańskie wzgardził, y przykazanie iego zgwałcił: przetoż zgładzon będzie y poniesie nieprawość swoją.

32. Y stało się, gdy byli synowie Izraelowi na puszczy, y naleźli człowieka zbierającego drwa w dzień Sobotni,

innego, i kozła za grzech.

25. Ofiarując zapal. Ofiarę, któraby była spalona.

31. Przykazanie jego zgwałcił. Naruszył przykazanie, uczynił je daremném, nie co do obowiązku zachowania go, ale co do jego użytku i celu, jakim jest posłuszeństwo Bogu.

32. Zbierającego drwa w dzień sobotni. Na puszczy zachowywali Szabat co do przestanku od robot, nie co do ofiar.

33. Cudzoziemcy. Którzy stali się prozelitami. 20. Z pokarmów. Z chlebów. Jako z boiewisk. Ze zboża. Podobnie i z prass winnych.

21. Z pokarmów. Z ciasta mąki zamieszanej do piczenia chleba.

24. Cielca z stada. W Levit. 4, 13, przepisano, aby ieśli cały lud zgrzeszy, ofiarowano za grzech cielca, który powinien być spalonym za obozem. Tu zaś dodano, iżby prócz tego cielca, złożono na całopalenie

33. obtulerunt eum Moysi et Aaron et universae multitudini.

34. Qui recluserunt eum in carcerem, nescientes quid super eo facere deberent.

35. Dixitque Dominus ad Moysen: Morte moriatur homo iste, obruat eum lapidibus omnis turba extra castra.

36. Cumque eduxissent eum foras, obruerunt lapidibus, et mortuus est sicut praeceperat Dominus.

37. Dixit quoque Dominus ad Moysen:

38. Loquere filiis Israel, et dices ad eos, ut faciant sibi fimbrias per angulos palliorum, ponentes in eis vittas hyacinthinas: (*Deut. 22, 12*).

39. quas cum viderint, recordentur omnium mandatorum Domini, nec sequantur cogitationis suas et oculos per res varias fornicantes,

40. sed magis memores praeceptorum Domini faciant ea, sintque sancti Deo suo.

41. Ego Dominus Deus vester, qui eduxi vos de terra Aegypti, ut essem Deus vester.

CAPUT XVI.

O buncie Korego, Datana i Abirona, i karze zesłanej na przestępców.

1. Ecce autem Core filius Isaac, filii Caath, filii Levi, et Dathan atque Abiron filii Eliab, Hon quoque filius Phleth de filiis Ruben,

2. Surrexerunt contra Moysen, aliique filiorum Israel ducenti quinquaginta viri proceres synagogae, et qui tempore concilii per nomina vocabantur.

3. Cumque stetissent adversum Moysen et Aaron, dixerunt: Sufficiat vobis, quia omnis multitudo sanctorum est, et in ipsis est Dominus: cur elevamini super populum Domini? (*Eccli 45, 22. Judae 11*).

4. Quod cum audisset Moyses, cecidit pronus in faciem,

5. locutusque ad Core et ad omnem multitudi-

35. *Śmiercią niech umrze.* Ustawy, zwłaszcza świeżo postanowione, powinny być usankcjonowane karą.

38. *Bramy.* W ten sposób, jak widzimy na końcu płócien wystające niejakiś nitki. Te bramy nosił także i Chrystus; albowiem, Łuk. 8, 44, pow. że niewiasta dotknęła bramy szaty jego. *Brama.* Listwa u szaty, obłoga, galon, jakby kutasy. Linde. — *Sznurki z hyacyntu.* Koloru fioletowego.

39. *Niech nieudawają za myślami swemi; i za oczami po rozmaitych rzeczach cudzołóżąc.* Jak gdyby mówić: Noście te bramy, abyście, ostrzegani przez nie o prawie Bożem, nie szli za myślami i ciekawością umysłu i serca waszego, i za pożądlivością oczu, za któremi idąc oddalacie się od przykazań Bożych, i jakby cudzołóżni nieporządną miłością i grzechami siebie splamiecie. Albo myśl ta: Nie tłumaczcie prawa Bożego według myśli i zachceń waszych, naginając je do waszych żądz, iżbyście polegając na własnym sądzie nie zgrzeszyli, i nie zaciągnęli winy, która w przenośnym znaczeniu, jest pewnem cudzołóstwem.

R. 16.— 1. *Kore syn Isaac.* Kore był bratem stryjcynym Mojżesza i Aarona; byli bowiem synami dwóch braci, Amrama i Isaara. Kaat spłodził Amrama i Isa-

33. stawili go Mojżeszowi, y Aaronowi, y wszystkiemu zgromadzeniu.

34. Którzy zamknęli go w ciemnicy, niewiedząc coby z nim czynić mieli.

35. Y rzekł Pan do Mojżesza: Śmiercią niech umrze ten człowiek: niech go kamieniami zabię wszytka rzesza za obozem.

36. Y wywiozszy go precz, zabili go kamieniami, y umarli, iako Pan przykazał.

37. Y rzekł Pan do Mojżesza:

38. Mów synom Izraelowym, y rzeczesz do nich: aby sobie poczynili bramy na rogach płaszców, przypawiwszy do nich sznurki z hiacyntu:

39. na które gdy weyrzrą, niech wspominają na wszystkie przykazania Pańskie, ani się niech nie udawają za myślami swemi, y za oczami po rozmaitych rzeczach cudzołóżąc:

40. ale raczcy pamiętając na przykazanie Pańskie, niech je pełnią y niech będą świętymi Bogu swojemu.

41. Jam Pan Bóg wasz, którym was wywiodł z ziemi Egypckię, abym był Bogiem waszym.

ROZDZIAŁ 16.

1. Alie oto Kore syn Isaac, syna Kaath, syna Lewi, y Dathan, y Abiron, synowie Eliab, Hon też syn Phleth, z synów Ruben,

2. powstali przeciw Mojżeszowi, y inni z synów Izraelowych dwieście pięćdziesiąt mężów, przedniejszy z Synagogi, y których czasu rady mianowicie przyzywano.

3. Y gdy stanęli przeciw Mojżeszowi y Aaronowi, rzekli: Miećcie dosyć, bo wszystek lud świętych jest, a jest Pan między nimi: Przecz się wynaszać nad ludem Pańskim?

4. Co gdy usłyszał Mojżesz, upadł na oblicze swoje,

5. y mówił do Kore, y do wszystkiego mnóstwa:

ara, jak się okazuje, po części tu, po części z Exod. 6, 18.—*Z synów Ruben.* Którzy nie mogli tego strawić, że od synów Rubena, pierwotnego Jakóba, odjęte zostało prawo kapłaństwa.

2. *Powstali przeciw Mojżeszowi.* Nie tak uganiając się za jego przełożnictwem, jak raczcy zazdroszcząc Aaronowi kapłaństwa, jakoby ono od nich, jako pierwotnych, odjęte zostało; zwłaszcza Kore, który był pierwotnym, Exod. 6, 21.

3. *Miećcie dosyć.* Żyćcie jako prywatni, przestając każdy na swoim losie.—*Bo wszystek lud świętych jest.* Bo wszystek ten lud Hebrajski święty jest, i z Bogiem, przez wiarę, religią i przymierze zawarte na górze Synaj złączony i jakby poświęcony równie jak i wy, o Mojżeszu i Aaronie!—*Jest Pan między nimi.* Pan przybywa im z pomocą, i obsypuje swemi dobrodziejstwami.

4. *Upadł na oblicze swoje.* Błagając pokornie Boga, aby ten rokosz Korego rozsądził.

5. *Którzy do niego należą.* Do tych słów odwołuje się apostoł, II Gen. 2, 19, kiedy mówi: *Zna Pan, którzy są jego.*—*Świętych przyłącz do siebie.* Zewnętrz-

nem: Mane, inquit, notum faciet Dominus, qui ad se pertineant, et sanctos applicabit sibi: et quos elegerit, appropinquabunt ei.

6. Hoc igitur facite: Tollat unusquisque thuribula sua, tu Core, et omne concilium tuum:

7. et hausto cras igne, ponite desuper thymiana coram Domino: et quemcunque elegerit, ipse erit sanctus: multum erigimini filii Levi.

8. Dixitque rursum ad Core: Audite filii Levi:

9. Num parum vobis est quod separavit vos Dens Israel ab omni populo, et junxit sibi, ut serviretis ei in cultu tabernaculi, et staretis coram frequentia populi, et ministraretis ei?

10. Idcirco ad se fecit accedere te et omnes fratres tuos filios Levi, ut vobis etiam sacerdotium vindicaretis,

11. et omnis globus tuus stet contra Dominum? quid est enim Aaron, ut murmuretis contra eum?

12. Misit ergo Moyses, ut vocaret Dathan et Abiron filios Eliab. Qui responderunt: Non venimus:

13. numquid parum est tibi, quod eduxisti nos de terra, quae lacte et melle manabat, ut occideres in deserto, nisi et dominatus fueris nostri?

14. Revera induxisti nos in terram, quae fluit rivis lactis et mellis, et dedisti nobis possessiones agrorum et vinearum: an et oculos nostros vis eruere? non venimus.

15. Iratusque Moyses valde, ait ad Dominum: Ne respicias sacrificia eorum: tu scis quod ne asellum quidem unquam acceperim ab eis, nec afflixerim quempiam eorum.

16. Dixitque ad Core: Tu, et omnis congregatio tua stante seorsum coram Domino, et Aaron die crastino separatim.

17. Tollite singuli thuribula vestra, et ponite super ea incensum, offerentes Domino ducenta quinquaginta thuribula: Aaron quoque teneat thuribulum suum.

18. Quod cum fecissent, stantibus Moyse et Aaron,

19. et coacervassent adversum eos omnem multitudinem ad ostium tabernaculi, apparuit cunctis gloria Domini.

nym znakiem okaże tego kogo chce, aby mu był poświęcony na kapłaństwo, i spełniał ten święty urząd.—*Których obierze, przybliżą się do niego.* Kapłaństwo sprawować będą ci, których sam Bóg do tego obierze, a nie inni.

7. *Przed Panem.* Przed Świętym Świętych, na ołtarzu kadzenia.—*Ten będzie święty.* Odłączony i wybrany od Boga do kapłaństwa.—*Bardzo się wynosicie synowie Lewi.* Bardzo się pysznicie i wiele sobie przywłaszczacie.

11. *Zbór twój.* Zgromadzenie.—*Bo cóż jest Aaron?* Cóż uczynił Aaron? wszakże nie on sam przywłaszczył sobie kapłaństwo, ale od Boga był powołany.

12. *Posłał tedy Mojżesz.* Posłańca do nieobecnych Datana i Abirona i także do Hona, sam bowiem tylko Kore znajdował się przed Mojżeszem.—*Nie pójdziemy.* Nie chcemy przyjść.

Jutro rano okaże Pan, którzy do niego należą, y święte przyłączy do siebie: a które obierze, przybliży się do niego.

6. To tedy uczynicie: Weźmi każdy kadzidlnicę swoją, ty Kore y wszytek zbór twój:

7. a nabrawszy iutro ognia, nakładźcie nań kadzidła przed Panem: a kogokolwiek obierze, ten będzie święty: bardzo się wynosicie synowi Lewi.

8. Y rzekł zaś do Korego: Sluchaycie synowie Lewi:

9. Y zali wam mało że was oddzielił Bóg Izraelów od wszystkiego ludu, y przyłączył sobie, abyście mu służyli w służbie przybytku, y stali przed mnóstwem ludu y służyli mu?

10. Dla tegóż kazał przystąpić do siebie tobie, y wszytkiży bracieży twój synóm Lewi, abyście też sobie kapłaństwo przwłaszczali,

11. ażeby wszytek zbór twój powstał przeciw Panu? bo cóż jest Aaron żebyście szemrali przeciw iemu?

12. Posłał tedy Mojżesz aby zawołał Dathan y Abiron syny Eliab. Którzy odpowiedzieli: Nie pójdziemy:

13. mało! na tym masz żeś nas wywiódł z ziemi która młkiem y miodem płynęła, abyś pobіл na pusyni, jedno abyś panował nad nami?

14. Poprawdź wwiódłś nas do ziemi, która płynie strumieniami mleka y miodu, y dałś nam ośiadłości pól y winnice: czyli y oczy nasze chcesz wylupić? niepójdziemy.

15. Y rozniewany Mojżesz barzo, rzekł do Pana: Nie patrz na ich ofiary: ty wiesz że nigdy ani ośielka nie wziął od nich, anim utrapił żadnego z nich.

16. Y rzekł do Korego: Ty y wszytek zbór twój stańcie osobno przed Panem, a Aaron jutrzejszego dnia osobno.

17. Weźcież każdy kadzidlnicę waszą, a nakładźcie na nią kadzidła, ofiarując Panu, dwieście pięćdziesiąt kadzidlnic: Aaron też niechay trzyma kadzidlnicę swoją.

18. Co gdy uczynili, gdy stał Mojżesz y Aaron,

19. y zgromadzili przeciwko im wszytek lud do drzwi przybytku: ukazała się wszystkim chwała Pańska.

14. *Po prawdzie wwiódłś nas.* Jest to szydercza przymówka; jak gdyby rzekł: Czyliż ta to jest na puszczy owa ziemia najżywniejsza, do której chętnieś się, że masz nas wprowadzić?—*Oczy nasze chcesz wylupić?* Lżbyśmy nie widzieli twoich szalbierstw. Albo sens ten: azali chcesz także okrucieństwo wywierać na nas, jeśli nie będziemy tobie ulegali?

15. *Ofiary.* Kadzenia; nie ofiary bowiem, ale tylko kadzidła przynieśli.

17. *Dwieście pięćdziesiąt kadzidlnic.* Nie ze świątynicy wzięte, ale rokowanie sporządzili byli je sobie.

18. *Co gdy uczynili.* Owych 250, Datan i Abiron, Kore i Hon nie chcieli przybyć z zuchwałego uporu, albo że obawiali się jakiego nieszcześcia od Boga.

19. *Chwała Pańska.* Większa niż zwykle światłość w słupie obłoku, wskazująca obecność Boga.

20. Locutusque Dominus ad Moysen et Aaron, ait.
21. Separamini de medio congregationis hujus, ut eos repente disperdam.

22. Qui ceciderunt proni in faciem, atque dixerunt: Fortissime Deus spirituum universae carnis, num, uno peccante, contra omnes ira tua desaeviet?

23. Et ait Dominus ad Moysen:

24. Praecepto universo populo, ut separaretur a tabernaculis Core, et Dathan et Abiron.

25. Surrexitque Moyses, et abiit ad Dathan et Abiron, et sequentibus eum senioribus Israel,

26. dixit ad turbam: Recedite a tabernaculis hominum impiorum, et nolite tangere quae ad eos pertinent, ne involvami in peccatis eorum.

27. Cumque recessissent a tentoriis eorum per circuitum, Dathan et Abiron egressi stabant in introitu papilionum suorum cum uxoribus et liberis, omnique frequentia.

28. Et ait Moyses: In hoc scietis, quod Dominus miserit me, ut facerem universa quae cernitis, et non ex proprio ea corde protulerim.

29. Si consueta hominum morte interierint, et visitaverit eos plaga, qua et ceteri visitari solent, non misit me Dominus:

30. sin autem novam rem fecerit Dominus, ut aperiens terra os suum deglutiat eos et omnia quae ad illos pertinent, descenderintque viventes in infernum, scietis quod blasphemaverint Dominum.

31. Confestim igitur ut cessavit loqui, dirupta est terra sub pedibus eorum, (*Deut. 11, 6. Psal. 105, 17.*)

32. et aperiens os suum, devoravit illos cum tabernaculis suis et universa substantia eorum;

33. descenderuntque vivi in infernum operiti humo, et perierunt de medio multitudinis.

34. At vero omnis Israel, qui stabat per gyrum, fugit ad clamorem pereuntium, dicens: Ne forte et nos terra deglutiat.

20. Y mówiąc Pan do Mojżesza y Aarona, rzekł:
21. Odłączcie się z pośrodku zboru tego, że ie zagną za trące.

22. Którzy upadli na twarz y rzekli: Namocniejszy Boże Duchów wszelkiego ciała, izali gdy ieden zgrzeszy, przeciw wszystkim gniew twój srożyć się będzie?

23. Y rzekł Pan do Mojżesza:

24. Rozkaż wszystkiemu ludu aby się odłączył od namiotów Kore, y Dathan, y Abiron.

25. Y wstał Mojżesz, y szedł do Dathan y Abiron: a gdy szli za nim starszy Izraelowi,

26. rzekł do ludu: Odstapcie od namiotów ludzi nieubożnych, a nie dotykaycie się co do nich należy, abyście nie byli zagarnieni w grzechach ich.

27. A gdy odstapili od namiotów ich w okolo: Dathan y Abiron wyszedłszy stali w wesciu namiotów swoich z żonami y z dziećmi, y ze wszystkim zbozem.

28. Y rzekł Mojżesz: Po tym poznać że mię Pan posłał abyeh czynił wszystko co widziacie, a nie z własnegom to serca wymyślił.

29. Jeśli zwyczajną ludziom śmiercią zgina, y nawiedzi ie plagą, którą y inni nawiedzeni bydy zwykli, nie posłał mię Pan:

30. ale ieśli nową rzecz uczyni Pan, że otworzywszy ziemia pasczkę swą pożrze ie, y wszystko co do nich należy, y zstąpią żywi do piekła, poznać że zbluźnili Pana.

31. Natychmiast tedy skoro przestał mówić, rozstąpiła się ziemia pod nogami ich,

32. y otworzywszy pasczkę swą, pożarła ie z namioty ich, y ze wszystką majątnością ich;

33. y zstąpili żywo do piekła, okryci ziemią, y zgineli z pośrodku zgromadzenia.

34. Ale y wszytek Izrael który stał okolo, uciekł na krzyk ginących, mówiąc: By snadź y nas ziemia nie pożarła.

21. *Odlączyć się z pośrodku zboru tego.* I żądających kapłaństwa, i ludu tego, który im sprzyjał. Dobrych podanych jest powinnością nie łączyć się z rokoszanami; ztąd Mojżesz zanosi modlitwę za lud, jak następuje:

22. *Boże duchów wszelkiego ciała.* Który każdą duszę ludzką, która ożywia ciało, stworzył; albo, który przenikasz wnętrze ciała, poznajesz duszę, skłonności i żądze.—*Izali gdy jeden zgrzeszy...* Niewielu zgrzeszyło, im tylko należy się kara. Lud nie był tak zuchwały, jak oni; lecz on lżej zgrzeszył, powodując się nowością rzeczy i ciekawością: godzien jest przeto, żebyś mu przepuścił.

24. *Kore, Datan i Abiron.* I Hon także, bo wszyscy czterej byli przewodcami rokoszu.

26. *W grzechach ich.* Abyście nie stali się uczestnikami kary grzeszników.

27. *Ze wszystkim zbozem.* Sług, służebnic, dzieci.

28. *Alym czynił wszystko.* Com uczynił przy wyprowadzeniu was z Egiptu, całym zarządem moim, a mianowicie co się tyczy wyboru na kapłaństwo Aarona i jego synów.

29. *Plaga, którą i inni nawiedzeni być zwykli.* Która nie jest nadzwyczajną, która nieraz bywa zysłana

od Boga; jako to: głód, morowe powietrze, wojna.

30. *Otworzy ziemia pasczkę swą.* Uczyniwszy przepaść.—*Zbluźnili Pana.* Dzieło bowiem Boże, to jest: kapłaństwo Aarona oszkolowali i przypisali je nie Bogu, lecz Mojżeszowi i jego niesprawiedliwym względem: a to jest bluźnierstwem. Bo bluźnierstwo jest wtedy, kiedy się dzieło Boże przypisuje czartu, lub człowiekowi, jak wid. Math. 12, 31.

32. *Ze wszystką majątnością ich.* Żony, synowie i inni przyjaciele i domownicy stali się uczestnikami grzechu, pochwalając ich rokosz; dla tego Bóg i ich też karą ogarnął. Niemowlęta, które z powodu wieku nie mogły popełnić grzechu, także zostały pochłonięte, iżby w nich rodzice byli karani od Boga, który jest Panem życia i śmierci. Jesliby dłużej żyły, mozeby naśladowały swoich rodziców; i zkadinał nie przepuszczając ciałom, dusze zapewne Bóg oszczędził; albowiem prawdopodobna jest, że zostali oczyszczeni od grzechu pierworodnego przez pośrednictwo prawa natury; albowiem obrzezanie na puszcy nie było w użyciu.

33. *Do piekła.* Patrz Wujka.—*Okryci ziemią.* Ziemią która była się rozeszła, pasczkę swą zawarła.

35. Sed et ignis egressus a Domino, interfecit ducentos quinquaginta viros, qui offerebant incensum.

36. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

37. Praecepit Eleazarowi, filio Aaron sacerdoti, ut tollat thuribula, quae jacent in incendio, et ignem huc illucque dispergat, quoniam sanctificata sunt

38. in mortibus peccatorum: producatque ea in laminas, et affigat altari, eo quod oblatum sit in eis incensum Domino, et sanctificata sint, ut cernant ea pro signo et monumento filii Israel.

39. Tulit ergo Eleazar sacerdos thuribula aenea, in quibus obtulerant hi, quos incendium devoravit, et produxit ea in laminas, affigens altari;

40. ut haberent postea filii Israel, quibus commonerentur, ne quis accedat alienigena, et qui non est de semine Aaron ad offerendum incensum Domino, ne patiatur sicut passus est Core, et omnis congregatio ejus, loquente Domino ad Moysen.

41. Murmuravit autem omnis multitudo filiorum Israel sequenti die contra Moysen et Aaron, dicens: Vos interfecistis populum Domini.

42. Cumque oriretur seditio, et tumultus increceret,

43. Moyses et Aaron fugerunt ad tabernaculum foederis. Quod, postquam ingressi sunt, operuit nubes et apparuit gloria Domini.

44. Dixitque Dominus ad Moysen:

45. Recedite de medio hujus multitudinis, etiam nunc delebo eos. Cumque jacerent in terra,

46. dixit Moyses ad Aaron: Tolle thuribulum, et hausto igne de altari, mitte incensum desuper, pergens cito ad populum, ut roges pro eis: jam enim egressa est ira a Domino, et plaga desaevit *.

47. Quod cum fecisset Aaron, et cucurrisset ad mediam multitudinem, quam jam vastabat incendium, obtulit thymiama; * (*Sap. 18, 21*).

48. et stans inter mortuos ac viventes, pro populo deprecatus est, et plaga cessavit.

49. Fuerunt autem, qui percussi sunt, quatuordecim millia hominum et septingenti, absque his qui perierunt in seditione Core.

50. Reversusque est Aaron ad Moysen ad ostium tabernaculi foederis, postquam quievit interitus.

35. Lecz y ogień wyszedłszy od Pana zabił dwieście pięćdziesiąt mężów, którzy ofiarowali kadzenie.

36. Y mówił Pan do Mojżesza, rzekąc:

37. Przykaż Eleazarowi synowi Aaronowemu kapłanowi, aby pozbierał kadzidelnice które leżą na pogorzeliśku, a ogień tam y sam niech rozmieścić: bo są poświęcone

38. śmiercią grzeszników, a niech ie rozbić na blachy, y przybić do ołtarza, przeto że ofiarowano w nich kadzenie Panu y poświęcone są: aby ie widzieli na znak y pamiątkę synowie Izraelowi.

39. Y pozbierał Eleazar kapłan kadzidelnice miedziane w których ofiarowali oni których ogień pożarł, y rozbił ie na blachy, przybił do ołtarza;

40. aby mieli na potym synowie Izraelowi, czyniby się upomnieli, żeby żaden nieprzystępował obcy, y który nie iest z nasienia Aaronowego do ofiarowania kadzidla Panu, aby nie cierpiał iako uciérpiał Kore y wszytek zbór iego, iako mówił Pan przez Mojżesza.

41. Lecz wszystko mnóstwo synów Izraelowych szemrało nazajutrz przeciw Mojżeszowi y Aaronowi, rzekąc: Wyście pobili lud Pański.

42. a gdy się wszczywał rozruch, y tumult rósł,

43. Mojżesz y Aaron uciekli do przybytku przymierza. Który gdy weszli, okrył obłok, y ukazała się chwala Pańska.

44. Y rzekł Pan do Mojżesza:

45. Wynidźcie z pośrodku tego zgromadzenia, y teraz ie zgladź. A gdy leżeli na ziemi,

46. rzekł Mojżesz do Aaron: Weźmi kadzidelnice, a nabrawszy ognia z ołtarza, nakładź nań kadzidla, szedłszy prędko do ludu, abys się modlił za nimi: bo już wyszedł gniew od Pana, a plaga się sroży.

47. Co gdy uczynił Aaron, y wbieżał w pośród ludu, który już ogień porażał, ofiarował kadzenie;

48. a stojąc między martwými y żywými prosił za ludem, y przestała plaga.

49. A było którzy są pobici, czternaście tysięcy y siedm set ludzi, oprócz tych którzy poginęli w rozruchu Korego.

50. Y wrócił się Aaron do Mojżesza do drzwi przybytku przymierza, gdy zgubienie przestało.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 16. w. 23. *Zstąpili żywo do piekła*. Te słowa o miejscu albo o piekle potępionych rozumie *Epiphanius in Ancorato*. Hieronim S. także *in cap. 4. ad Ephes.* i Beda *in cap. 10. Num.* A to pewna, że ci w żydowskim języku nie dadzą inszym naprzód, bo i słowo *Scheol*, właśnie znaczy przepaść, i po-spolicie je rozumieją o podziemnych miejscach dusz. Przetoż LXX wszędzie przełożyli na Greckie *ᾍδης*. Hiero-

35. *Wyszedłszy od Pana*. Z ołtarza całopalenia, z którego brali ogień do zapalenia kadzidla.—*Którzy ofiarowali kadzenie*. Którzy gotowali się do ofiarowania.

37. *Poświęcone*. Przez dotknięcie się ognia świętego i kadzidla. Albo poświęcone są, gdy Bóg wywarł zemstę nad bezbożnymi; to zdaje się wyrażać słowa: *śmiercią grzeszników*. Albo naostatek poświęcone są bo złożone zostały w przybytku i w nim przechowywane na wieczną zaszłego wypadku pamiątkę.

38. *Śmiercią grzeszników*. Przez śmierć, jakem po-

wiedział, albo w czasie kiedy grzesznicy zostali zatra-ceni.

39. *Przybijając do ołtarza*. Całopalenia.

45. *A gdy leżeli na ziemi*. Mojżesz i Aaron błaga-jąc za lud.

47. *Ofiarował kadzenie*. Godziło się ofiarować tylko w przybytku, na ołtarzu kadzenia; lecz uczynił tu wy-jątek z rozkazu Mojżesza, działającego z wyższego natchnienia.

nim s. *infernum*, t. jest piekło. Rabbi David in *Psalm*. 9. i Rabbi Abenesdra in *Psalm*. 138. i Rabbi Lewi in *Prov*. 15. wykładają, miejsce dusz pod ziemią. A nigdy się im nie śniło o grobie albo jamie, jako to Heretycy, a zwłaszcza Nowochrześciany, i nowotni żydowie wykładają: wszakże by najbardziej niechcieli, przecie i tu i na inszych miejscach muszą zwać piekłem, o czém będziesz miał niżej, czytaj *Gen*. 37. ver. 35 i 42. ver. 38.

CAPUT XVII.

ROZDZIAŁ 17.

O lasce Aarona, która zakwitła i owoc wydała.

1. Et lucutus est Dominus ad Moysen, dicens:
2. Loquere ad filios Israel, et accipe ab eis virgas singulas per cognationes suas, a cunctis principibus tribuum, virgas duodecim, et uniuscujusque nomen superscribes virgae suae:
3. nomen autem Aaron erit in tribu Levi, et una virga cunctas seorsum familias continebit:
4. ponesque eas in tabernaculo foederis coram testimonio, ubi loquar ad te:
5. quem ex his elegero, germinabit virga ejus: et cohibebo a me querimonias filiorum Israel, quibus contra vos murmurant.
6. Locutusque est Moyses ad filios Israel: et dederunt ei omnes principes virgas per singulas tribus: fueruntque virgae duodecim absque virga Aaron.
7. Quas cum posuisset Moyses coram Domino in tabernaculo testimonii;
8. sequenti die regressus invenit germinasse virgam Aaron in domo Levi; et turgentibus gemmis eruperaut flores, qui, foliis dilatatis, in amygdalas deformati sunt.
9. Protulit ergo Moyses omnes virgas de conspectu Domini ad cunctos filios Israel; videruntque et receperunt singuli virgas suas.
10. Dixitque Dominus ad Moysen: Refer virgam Aaron in tabernaculum testimonii, ut servetur ibi in signum rebellium filiorum Israel, et quiescant querelae eorum a me, ne moriantur. (*Hebr.* 9, 4).
11. Fecitque Moyses, sicut praeceperat Dominus.
12. Dixerunt autem filii Israel ad Moysen: Ecce consumiti sumus, omnes perivimus:
13. quicumque accedit ad tabernaculum Domini, moritur: num usque ad interuiccionem cuncti delendi sumus?

1. Y mówił Pan do Moysza, rzekąc:
2. Mów do synów Izraelowych, a weźmi od nich po lasce wedle pokolenia ich, od wszystkich książąt pokolenia, lasek dwanaście, y każdego imię napiszesz na lasce iego:
3. a imię Aaronowe będzie w pokoleniu Levi, y iedna laska wszystkie z osobna familie mieć będzie:
4. y położysz ie w przybytku przymierza przed świadectwem, gdzie będę mówił do ciebie:
5. którego z tych obiorę, zakwitnie laska iego: y zahamuję od siebie uskarżania synów Izraelowych, któremi szemrzą przeciwko wam.
6. Y mówił Moysze do synów Izraelowych: y dali mu wszystkie książęta laski z każdego pokolenia: y było lasek dwanaście oprócz laski Aaronowey.
7. Które gdy położył Moysze przed Panem w przybytku świadectwa;
8. nazajutrz wróciwszy się znalazł iż zakwitnęła laska Aaronowa w domu Lewi: y gdy napełniało pąkowie, wyszły kwiatki, które, gdy się list rozwił, w migdały się obróciły.
9. Y wyniósł Moysze wszystkie laski od oblczności Pańskię do wszystkich synów Izraelowych: y uyrzeli, y odebrali każdą laskę swoię.
10. Y rzekł Pan do Moysza: Odnieś laskę Aaronowę do przybytku świadectwa, aby tam była chowana na znak sprzeciwnych synów Izraelowych, a ustały szemrania ich odemnie, aby nie pomarli.
11. Y uczynił Moysze iako mu Pan przykazał.
12. Y rzekli synowie Izraelowi do Moysza: Oto zniszczyliśmy, wszyscyśmy zginęli;
13. kto iedno przystąpi do przybytku Pańskiego, umiera. Izali aż do szcążka wszyscy wytraceni byđz mamy?

CAPUT XVIII.

ROZDZIAŁ 18.

O obowiązkach Lewitów, pierwocinach i ofiarach kapłanów, i dziesięcinach.

1. Dixitque Dominus ad Aaron: Tu et filii tui, et domus patris tui tecum portabitis iniquitatem
1. Y rzekł Pan do Aarona: Ty y synowie twoi y dóm oycy twego z tobą, ponieście nieprawość

R. 17.— 3. W pokoleniu Lewi. Na lasce Lewi, jak jest w Hebr.

4. Przed świadectwem. Przed Arką.
5. Zahamuję od siebie. Uspokoję i przekrócę.
6. Było lasek dwanaście, oprócz laski Aaronowey. Pokoleń, licząc i Lewiego, było trzynaście albowiem pokolenie Józefa było dwoiste, czyli na dwoje podzielone, t. j. Efraima i Manasessa. Od pokolenia Levi złożona została laska Aarona, która była trzynastą.
8. Lasza Aaronowa. Który był pierworodnym w domu, t. j. w pokoleniu Lewiego.— Napełniało pąkowie. Po-

trójny był cud, t. j. sucha laska wydała pączki, te zaraz obróciły się w kwiaty, a od ostatnich powstały owoce.

12. Oto zniszczyliśmy. Wielu z nas zginęło w powyższych plagach.

13. Kto jedno. Nie poświęcony i od Boga nie powołany.— Izali aż do szcążka? Z powodu nowego tego cudu ulekli się iżby znowu nie zesłał na nich Bóg jaką plagę. Żądają przeto, aby Moysze modlitwami swemi odwrócił nieszczęście, jeżeli jakie groziło.

R. 18.— 1. Poniesiecie nieprawość świątyni. Odniesiecie kary, jeżeli się przestąpi w obrządkach, lub je-

sanctuarii et tu et filii tui simul sustinebitis peccata sacerdotii vestri:

2. sed et fratres tuos de tribu Levi, et sceptrum patris tui sume tecum, praestoque sint, et ministrent tibi: tu autem et filii tui ministrabitis in tabernaculo testimonii.

3. Excubabuntque Levitae ad praecepta tua, et ad cuncto opera tabernaculi: ita duntaxat, ut ad vasa sanctuarii et altare non accedant, ne et illi moriantur, et vos pereatis simul:

4. sint autem tecum, et excubent in custodiis tabernaculi, et in omnibus ceremoniis ejus. Alienigena non miscebitur vobis.

5. Excubate in custodia sanctuarii et in ministerio altaris: ne oriatur indignatio super filios Israel.

6. Ego dedi vobis fratres vestros Levitas de medio filiorum Israel, et tradidi donum Domino, ut serviant in ministeriis tabernaculi ejus.

7. Tu autem et filii tui custodite sacerdotium vestrum: et omnia quae ad cultum altaris pertinent, et intra velum sunt, per sacerdotes administrabuntur. Si quis externus accesserit, occidetur.

8. Locutusque est Dominus ad Aaron: ecce dedi tibi custodiam primitiarum mearum. Omnia quae sanctificantur a filiis Israel, tradidi tibi et filiis tuis pro officio sacerdotali legitima sempiterna.

9. Haec ergo accipies de his, quae sanctificantur, et oblata sunt Domino. Omnis oblatio, et sacrificium, et quidquid pro peccato atque delicto redditur mihi, et cedit in Sancta sanctorum, tuum erit, et filiorum tuorum.

10. In sanctuario comedes illud: mares tantum edent ex eo, quia consecratum est tibi.

11. Primitias autem, quas voverint et obtulerint filii Israel, tibi dedi, et filiis tuis, ac filiabus tuis jure perpetuo: qui mundus est in domo tua, vescetur eis.

12. Omnem medullam olei, et vini, ac frumenti, quidquid offerunt primitiarum Domino, tibi dedi.

Żeli ktoś obcy przez wasze niedbalstwo wtrącać się będzie do rzeczy świętych, albowiem was utwierdziłem w kapłaństwie, i cudami umocniłem powagę waszą u ludu: waszą więc jest powinnością mniejsze bronić praw kapłaństwa.

2. *Sceptr.* Patrz r. 13, 12.

3. *I będą czuć Lewitowie.* Skwapliwie i ochotnie, jako słudzy, którzy rozkazów pana swego czekają, gotowi je wykonywać.—*Na wszystkie roboty przybytku.* Aby go strzegli, nosili przy poruszaniu obozu, i t. p.—*Żeby i oni nie pomarli i wy.* Oni dla zuchwałego dotykania rzeczy świętych; wy, że nie wzbroniliście im to czynić.

4. *Obrzędach.* Posługowaniach religijnych.—*Obcy.* Który z innego jest pokolenia.

5. *Gniew na syny Izraelowe.* Aby Pan nie karał ludu za grzechy kapłanów, ciało za głowy.

7. *Za zasłonę jest.* W Świętym i w świętym Świętych.

8. *Straż.* Z pełnem prawem używania i spożywania.—*Pierwocin.* Darów.—*Poswiewane bywają.* Które mnie odłączają i ofiarują.—*Prawa wieczne.* Ustawa wieczna to jest, dopóki trwać będzie społeczność Izraelska.

9. *Każda ofiata.* Wszelkie ofiary, z przepisu prawa składane.—*Dostaje się świętym świętych.* Co się mi ofiaruje, i przeto jest najświętsze.

świątnice. Y ty y synowie twoi wspólnie dźierać na sobie będziecie grzechy kapłaństwa waszego:

2. lecz y bracia twoje z pokolenia Lewi, y sceptr oycy twego weźmi z sobą, a niech w pogotowiu będą, y niechci posługują: a ty y synowie twoi służyć będziecie w przybytku świadectwa.

3. Y będą czuć Lewitowie na roszkanie twoje, y na wszystkie roboty przybytku: wszakże tak, aby do naczynia świątnice ani do ołtarza nie przystępowali, żeby y oni nie pomarli y wy pospólnie poginęli:

4. ale niech z tobą będą, a niechaj czuia na strażach przybytku y na wszystkich obrzędach iego. Obcy nie będzie się mieszał między was.

5. Czyniecie na straży świątnice y na służbie ołtarza, aby nie powstał gniew na syny Izraelowe.

6. Jam wam dał bracia wasze Lewity z posrodku synów Izraelowych, y dałem dar Panu, aby służyli w posługach przybytku iego.

7. A ty y synowie twoi strzeżcie kapłaństwa waszego: a wszystko co do służby ołtarza należy, y za zasłona jest, przez kapłany będzie sprawowane. Jeśli kto obcy przystąpi, zabiti będzie.

8. Y mówił Pan do Aarona: otomci dał straż pierwocin moich. Wszystkie rzeczy które poświęcane bywają od synów Izraelowych dałem tobie y synom twoim za urząd kapłański prawa wieczne.

9. A tak to będziesz brał z tych rzeczy, które poświęcone bywają, y ofiarowane są Panu. Każda obiata, y ofiara, y cokolwiek za grzech y za występki bywa mi oddano, y dostaje się Świętym świętych, twoje będzie y synów twoich.

10. W świątyni to będziesz iadł: Mężczyzna tylko to będzie jeść, bo poświęcone jest tobie.

11. A pierwociny któreby ślubowali y ofiarowali synowie Izraelowi, dałem tobie y synom twoim y córkom twym, prawem wiecznym. Kto czysty jest w domu twoim będzie ich pożywał.

12. Wszystko co nalepszego oliwy y wina y zboża, cokolwiek pierwocin ofiarują Panu, dałem tobie.

10. *W świątyni.* W sieni przybytku, przy ołtarzu całopalenia.—*Mężczyzna tylko to będzie jeść.* T. j. z ofiary za grzech i występki. Albowiem z ofiar zapokojnych i niewiasty także pożywały, jak wid. Lew. 10, 14; Deut. 12, 18; i r. 16, 11.—*Bo poświęcone jest tobie.* Dla ciebie odłączone będzie, i do ciebie należę.

11. *Pierwociny.* Dary.

12. *Pierwocin... Panu.* Pierwociny różnią się od dziesięcin: pierwociny bowiem są to pierwsze owoce; dziesięciny zaś są to dziesiąta część owoców: pierwociny bezpośrednio ofiarowano Bogu na dziękczynienie za plony ziemi; dziesięciny oddawano kapłanom jako żołąd, na ich utrzymanie. Izraelici czworaki oddawali pierwociny: 1) kłosów, drugiego dnia praśników, Lev. 23, 10 i 11;—2) chlebów, w święto Piędziesiąticy, Lev. 23, 17;—3) chlebów, które tygodniowie piekli, Num. 15, 21,—4) w w siódmym miesiącu, w święto Namiotów, z zebranych wszystkich owoców tak ze żniwa jak z winnic, i te, tego czwartego rodzaju, pierwociny należy rozumieć, kiedy w Piśmie s. czyni się wzmianka pierwocin. Ilość zaś pierwocin, jaką dawano, była część owoców pośrednia między 40 i 60. Kto chciał dać najmniej, dawał część sześćdziesiątą; kto najwięcej, czterdziestą.

13. Universa frugum initia, quas gignit humus, et Domino deportantur, cedent in usus tuos: qui mundus est in domo tua, vascetur eis.

14. Omne quod ex voto reddiderint filii Israel, tuum erit.

15. Quidquid primum erumpit e vulva cunctae carnis, quam offerunt Domino, sive ex hominibus, sive de pecoribus fuerit, tui iuris erit: ita duntaxat, ut pro hominis primogenito pretium accipias, et omne animal, quod immundum est, redimi facias,

16. cuius redemptio erit post unum mensem, sicutis argenti quinque, pondere sanctuarii. Sicutis viginti obolos habet. (*Supr. 3, 47*).

17. Primogenitum autem bovis et ovis et caprae non facies redimi, quia sanctificata sunt Domino: sanguinem tantum eorum fundes super altare, et adipem adolebis in suavissimum odorem Domino.

18. Carnes vero in usum tuum cedent, sicut pectusculum consecratum, et armus dexter, tua erunt.

19. Omnes primitias sanctuarii, quas offerunt filii Israel Domino, tibi dedi et filiis, ac filiabus tuis jure perpetuo. Pactum salis est sempiternum coram Domino, tibi ac filiis tuis.

20. Dixitque Dominus ad Aaron: In terra eorum nihil possidebitis, nec habebitis partem inter eos: ego pars et haereditas tua in medio filiorum Israel.

21. Filiis autem Levi dedi omnes decimas Israelis in possessionem pro ministerio, quo serviunt mihi in tabernaculo foederis (*Leo. 27, 30*)

22. ut non accedant ultra filii Israel ad tabernaculum, nec committant peccatum mortiferum,

23. solis filiis Levi mihi in tabernaculo servientibus, et portantibus peccata populi: legitimum sempiternum erit in generationibus vestris. Nihil aliud possidebunt,*

24. decimarum oblatione contenti, quas in usus eorum et necessaria separavi. * (*Deut. 18, 1*).

25. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

13. *Zboża początki.* Pierwociny.—*Kto czysty jest.* Rozumie się, jeżeli coś z tych pierwocin było złożone na ofiarę Bogu, albowiem inaczej, jeżeli wprost kapłanowi były oddane, mogły być spożyte nawet i od nieczystych.

14. *Wszystko co z ślubu oddawać będą.* Rozumie się, jeżeli to ślubować będą nie na ofiarę, ale tylko jako dar.

15. *Cokolwiek pierwszego wychodzi.* Pierworodne zwierząt.—*Nieczyste.* Nie co do gatunku, jak koń i mule; ale przypadkiem, jak np. owca chroma, lub ślepa.

16. *Którego okup.* T. j. człowieka, nie zaś zwierząt.—*Po miesiącu.* Mogło więc niemowle pierworodne być wykupione przed oczyszczeniem matki, które odbywało się dnia 40; pospolicie jednak matki czekały czasu swojego oczyszczenia, co uczyniła i N. Maryja, idąc za tym zwyczajem.

17. *Są poświęcone.* Są sposobne do ofiar, a przeto powinny być ofiarowane.

13. Wszelkiego zboża początki które rodzi ziemia, a bywaia odniesione Panu, dostaną się na twoie potrzeby: kto czysty jest w domu twoim, pożywać ich będzie.

14. Wszystko co z ślubu oddawać będą synowie Izraelowi, twoje będzie.

15. Cokolwiek pierwszego wychodzi z żywota wszego ciała, które ofiarują Panu, bądź z ludzi, bądź z bydła będzie, do twego prawa należeć będzie: wszakże tak, abyś za pierworodne człowiecze okup brał, a wszelkie zwierzę nieczyste odkupić kazał,

16. którego okup będzie, po miesiącu, pięć syklów srebra na wagę świątnice. Sykiel ma dwadzieścia pieniędzy.

17. Lecz pierworodnego krowiego y owczego y koźiego nie dasz odkupować, bo są poświęcone Panu. Krew tylko ich wyleiesz na ołtarz, a łoie spalisz na przewidzięczną wonność Panu.

18. Mięso zaś na twoie się potrzeby dostanie, iako mostek poświęcony y łopatka prawa, twoje będą.

19. Wszystkie pierwociny świątnice, które ofiarują synowie Izraelowi Panu, dałem tobie y synóm y córkóm twoim prawem wiecznym. Umowa około soli, jest wieczna przed Panem, tobie y synóm twoim.

20. Y rzekł Pan do Aarona: W ziemi ich nie posiędziecie, ani części między nimi mieć będziecie: iam część y dziedzictwo twoje w pośrodku synów Izraelowych.

21. A synóm Lewi, dałem wszystkie dziesięciny synów Izraelowych w ośiadłość za służbę, którą mi służą w przybytku przymierza:

22. aby więcęcy nie przystępowali synowie Izraelowi do przybytku, ani się dopuszczali grzechu śmiertelnego,

23. gdyż sami synowie Lewi mnie w przybytku służą, y grzechy ludu noszą. Ustawa wieczna będzie w rodzaich waszych. Nie inszego dzierzyć nie będą.

24. przestawiając na ofierze dziesięćcin, którym na używanie ich y na potrzeby oddzielił.

25. Y mówił Pan do Moyszesza, rzekąc:

19. *Umowa około soli.* Patrz W.

20. *W ziemi ich.* Izraelitów spółbraci waszych.—*Ani części.* Dziedzictwa, t. j. pól, winnic, łąk, i t. p.—*Iam część i dziedzictwo twoje.* To jest, jak się to objaśnia Jos. 13, 14, ofiary i dary, które mi są oddawane, stanowią twoje dziedzictwo; to dla ciebie obficie wystarczy.

21. *A synóm Lewi.* Dziesięciny oddawano tylko Lewitom, nie zaś kapłanom: Lewici zaś znowu z tych dawali dziesięciny kapłanom. Nehem. 10, 37 i 38.

22. *Ani się dopuszczali grzechu śmiertelnego.* Któryby był im przyczyną śmierci tak doczesnej jako i wiecznej.

23. *I grzechy ludu noszą.* Tego miejsca sens jest tenże jak w w. 1; t. j. jeżeli kto z ludu zgrzeszy wtrącając się zuchwale do urzędu Lewitów, albo dotykając się naczyń świętych, albo wchodząc do sieni przybytku; to Bóg poczyta za grzech nie całemu ludowi, ale samym Lewitom, których jest powinnością czuwać nad tem, i innych do tego nie dopuszczać.

26. Praeceptis Levitis, atque denuntiis: Cum accepitis a filiis Israel decimas, quas dedi vobis, primitias earum offerite Domino, id est, decimam partem decimae,

27. ut reputetur vobis in oblationem primitivorum, tam de areis quam de torcularibus:

28. et universis quorum accipitis primitias, offerite Domino, et dote Aaron sacerdoti.

29. Omnia, quae offeretis ex decimis, et in donaria Domini separabitis, optima et electa erunt.

30. Dicesque ad eos: Si praeclara et meliora quaeque obtuleritis ex decimis, reputabitur vobis quasi de area et torculari dederitis primitias:

31. et comedetis eas in omnibus locis vestris, tam vos quam familiae vestrae: quia pretium est pro ministerio, quo servitis in tabernaculo testimonii.

32. Et non peccabitis super hoc, egregia vobis et pingua reservantes, ne pollutatis oblationes filiorum Israel, et moriamini.

26. Przykaz Lewitóm y powieǳ: Gdy weźmiecie od synów Izraelowych dziesięćiny, którem wam dał, pierwoćiny ich ofiarujecie Panu, to jest dziesiątą część dziesięćiny,

27. aby wam poczytano za ofiarę pierwoćin, tak z boiowisk iako y z pras:

28. y wszystkich rzeczy których bierzecie pierwoćiny ofiarujecie Panu, y dajcie Aaronowi kapłanowi.

29. Wszystko co ofiarować będziecie z dziesięćin, y oddzielicie na podarze Panu, najlepsze y wyborne będzie.

30. Y rzeczesz do nich: Jeśli co przedniejsze y lepsze rzeczy ofiarujecie z dziesięćin: będzie wam poczytano iakobyście z boiowiska y z prasy pierwoćiny dali:

31. a będziecie je jeść na każdym miejscu waszym, tak wy sami, iako y czeladź wasza: bo jest zapłata za służbę którą służycie w przybytku świadectwa.

32. A nie będziecie grzeszyć w tym, przednie sobie y tłuste rzeczy zachowując, abyście nie splugawili ofiar synów Izraelowych, y nie pomarli.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 18. w. 19. *Przymierze soli jest.* To jest, przymierze nieodmienne, co też znaczy słowem które przydaje, wieczne. Przypowieść to żydowska żądź wzięta: iż Bóg rozkazał *Lev. 2. v. 13.* do każdej ofiary kłaść soli, i to wiecznem prawem postanowił. Żądź też urosło, iż wszystkie umowy i stanowienia wieczne zwano przymierzem soli, albo prawem soli. Tak mówi *2. Paral. 13.* Iż dał Dawidowi królestwo przymierzem soli, to jest prawem wiecznem. Także i tu obiecuje Aaronowi, iż tak prawo jego na kapłaństwo miało być wieczne, jako też prawo o kładzeniu soli do ofiary jest wieczne. I owsem u innych narodów był ten zwyczaj, iż czyniąc przymierze, używali soli, że sól długo rzeczy zachowuje od skaży.

CAPUT XIX.

ROZDZIAŁ 19.

O wodzie oczyszczenia z popiołu jałowicy czerwonej.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen et Aaron dicens:

2. Ista est religio victimae, quam constituit Dominus. Praeceptis filiis Israel, ut adduceant ad te vaccam rufam aetatis integrae, in qua nulla sit macula, nec portaverit jugum:

3. tradetisque eam Eleazarowi sacerdoti, qui educam extra castra immolabit in conspectu omnium: *

4. et tingens digitum in sanguine ejus, asperget contra fores tabernaculi septem vicibus,

26. *Pierwoćiny ich.* Dziesięćiny ich. Te dostawały się kapłanom, jakem powiedział w w. 21.

27. *Aby wam poczytano.* Tym sposobem i wy także opłaciecie dziesięćiny, jak będziecie mogli, i stanie się za jedno, jak gdybyście składali ofiary ze zboża i winnic, jeślibyście je mieli.

28. *Pierwoćiny.* Dziesięćiny.—*Dajcie Aaronowi kapłanowi.* Aby on to pomiędzy kapłanów rozdzielił.

31. *Będziecie je jeść na każdym miejscu.* Gdziekolwiek będziecie mieszkać. Mówi się to dla tego, że niektóre rzeczy, które dostawały się kapłanom, powinny być spożyte w sieni przybytku, jak pow. w. 10.—*Zapłatę za służbę.* Zółd na utrzymanie się.

32. *Abyście nie splugawili ofiar synów Izraelowych.* Cobyście uczynili, jeślibyście dawali dziesięćiny najłepsze, sami przyjmując najlepsze (w. 29).—*I nie pomarli.* Gniew mój na się wyołując.

R. 19.—2. *Ofiary.* Oczyszczalnój, z której popiołów

1. Y mówił Pan do Moyżesza y Aarona rzekąc:

2. Ta jest ustawa ofiary którą Pan ustawił. Przykaz synóm Izraelowym, aby przywiedli do ciebie krowę czerwoną lat zupełnych, w którejby nie było żadnej zmaży, aniby nośiła iarzma:

3. y oddacie ją Eleazarowi kapłanowi. Który wywiodszy ją za obóz, ofiaruje przed oczyma wszystkich:

4. y omoczywszy palec we krwi iey, pokropi siedm kroć przeciw drzwiom przybytkowym,

przyszedłszy do oczyszczenia.—*Czerwona.* Dla czego ta krowa powinna była być raczej czerwona, nie zaś innej barwy, o tém i Salomon nie wiedział, jak powiadają Hebrajczycy.—*Żadnej zmaży.* Nie koloru, ale co do kształtności, t. j. nie chroma, nie ślepa, nie parszywa, i t. p. *Lev. 22.*—*Aniby nośiła iarzma.* Nie przystawało bowiem, aby służyła ludziom ta ofiara, która ma służyć Bogu do oczyszczenia ludzi.

3. *Oddacie ją Eleazarowi.* Gdyż ta ofiara nie była uroczysta i święteczna, iżby ją składał Aaron arcykapłan, ale żałobna i oczyszczalna: ztąd rozkazano Eleazarowi kapłanowi, aby ją ofiarował.—*Za obóz.* Bo ona miała być ofiarowana za grzechy całego ludu; ona przeto (jako ta, która grzechy całego ludu przyjęła na siebie) za bardzo nieczystą się uważała, i kapłan ją ofiarujący, i ten, który ją palił, stawali się nieczystymi aż do wieczora.

4. *Przeciw drzwiom przybytkowym.* Obrócony do nich, lubo zdaleka; gdyż znajdował się za obozem.

5. comburetque eam cunctis videntibus, tam pelle et carnibus ejus quam sanguine et fimo flammae traditis.* (*Hebr. 13, 11*).

6. Lignum quoque cedrinum, et hyssopum coccumque bis tinctum sacerdos mittet in flammam, quae vaccam vorat.

7. Et tunc demum, lotis vestibis et corpore suo, ingredietur in castra, commaculatusque erit usque ad vesperum.

8. Sed et ille, qui combusserit eam, lavabit vestimenta sua et corpus, et immundus erit usque ad vesperum.

9. Colliget autem vir mundus cineres vaccae, et effundet eos extra castra in loco purissimo, ut sint multitudini filiorum Israel in custodiam, et in aquam aspersionis: quia pro peccato vacca combusta est.

10. Cumque laverit, qui vaccae portaverat cineres, vestimenta sua, immundus erit usque ad vesperum. Habebunt hoc filii Israel et advenae, qui habitant inter eos, sanctum jure perpetuo.

11. Qui tetigerit cadaver hominis, et propter hoc septem diebus fuerit immundus,

12. aspergetur ex hac aqua die tertio et septimo, et sic mundabitur. Si die tertio aspersus non fuerit, septimo non poterit emundari.

13. Omnis, qui tetigerit humanae animae morticinum, et aspersus hac commistione non fuerit, polluet tabernaculum Domini, et peribit ex Israel: quia aqua expiationis non est aspersus, immundus erit, et manebit spurcitia ejus super eum.

14. Ista est lex hominis qui moritur in tabernaculo. Omnes qui ingrediuntur tentorium illius, et universa vasa, quae ibi sunt, polluta erunt septem diebus.

15. Vas, quod non habuerit operculum, nec ligaturam desuper, immundum erit.

16. Si quis in agro tetigerit cadaver occisi hominis, aut per se mortui, sive os illius, vel sepulchrum, immundus erit septem diebus.

17. Tollentque de cineribus combustionis atque peccati, et mittent aquas vivas super eos in vas:

18. in quibus cum homo mundus tinxerit hyssopum,

5. y spali ią przed oczyma wszystkich, tak skórę y mięso ię, iako krew y gnój w ogień wrzućwszy.

6. Drewno też cedrowe, y hisop, y karmazyn dwa kroć farbowany, kapłan wrzuci w płomień który krowę żrze.

7. A na ten czas dopiero omywszy szaty y ciało swoje, wnidzie do obozu, y zmazany będzie aż do wieczora.

8. Ale y on który ią spali, omyie szaty swe y ciało, y nieczysty będzie aż do wieczora.

9. A mąż czysty zbierze popiół krowy, y wysypie ji za obozem na mieyscu przeczystym, aby był zgromadzeniu synów Izraelowych na straż y na wodę pokrapiania: bo krowa za grzech iest spalona.

10. A wypłokawszy, który nośił popiół krowy, szaty swoje, nieczystym będzie aż do wieczora. Będą to mieć synowie Izraelowi y przychodniowie mieszkający między nimi rzecz świętą prawem wiecznym.

11. Ktoby się dotknął trupa człowieczego, a dla tego byłby nieczysty przez siedm dni:

12. będzie pokropion tą wodą trzeciego dnia y siódmego, y tak oczyszczon będzie. Jeśli trzeciego dnia nie będzie pokropion, siódmego nie będzie mógł byđ oczyszczony.

13. Każdy ktoby się dotknął dusze ludzkiey martwizny, a nie byłby pokropiony tym zmieszanem, splugawi przybytek Pański, y zginie z Izraela: iż woda oczyszczenia nie iest pokropiony, nieczysty będzie, y zostanie na nim plugastwo iego.

14. Ten iest zakon o człowieku który umiera w namiocie: Wszyscy którzy wchodzą do namiotu iego, y wszystko naczynie które tam iest, nieczyste będzie przez siedm dni.

15. Naczynie któreby nie miało wieka abo przywiązania z wierzchu, nieczyste będzie.

16. Jeśli się kto na polu dotknie trupa człowieka zabitego, abo też swą śmiercią umarłego, abo kości iego, abo grobu, nieczysty będzie przez siedm dni.

17. Y wezmą popiołu spaleni y grzechu, y wleją wody żywěj nań w naczynie;

18. y który y gdy mąż czysty omoczy hizop

inni, że dla oczyszczenia ze wszystkich nieczystot prawnych.

12. *Jeśli trzeciego dnia.* Jeśli nie był trzeciego dnia, będzie mógł być pokropiony czwartego, albo piątego, a siódmego od owego dnia będzie mógł się oczyścić.

13. *Martwizny.* Trupa.—*Tem zmieszanem.* Tą wodą zmieszana z popiołem jałowicy.—*Splugawi przybytek.* Znieważy miejsce święte.

14. *W namiocie.* W domu, jak przekładają LXX.—*Wszystko naczynie.* Cały sprzęt domowy.

15. *Naczynie, któreby nie miało wieka.* Nie jest to prawo ogólne, lecz tylko mowa tu o pogrzebach. Naczynia więc znajdujące się w namiocie umarłego, jeżeli nie są przykryte, obecnością trupa zostają splamione.

16. *Jeśli kto na polu.* Gdzie Hebrajczycy mieli swoje groby.

17. *Wody żywěj.* Rzecznej, lub źródlanej.

5. *I spali.* Nie sam, ale przez innego, jak wid. z w. 8.

6. *Drewno też cedrowe, i hyzop.* Patrz Levit. r. 4, 6.

7. *Zmazany będzie.* Nieczysty prawnie.

9. *Na straż.* Aby popioły pilnie były strzeżone od synów Izraelowych.—*Na wodę pokrapiania.* Któraby pokropieni zostawali oczyszczeni od nieczystoty prawnej. Woda zmieszana z popiołem pokazuje człowiekowi z czego on jest złożony, a poznanie samego siebie jest najlepszym przygotowaniem do oczyszczenia.—*Bo krowa za grzech iest spalona.* Iżby stała się ofiarą oczyszczającą z grzechu.

10. *Rzecz świętą prawem wiecznem.* Mocnem i nienaruszalnem.

11. *Ktoby się dotknął trupa człowieczego.* Niektórzy sądzą, że ta woda oczyszczalna ustanowioną była tylko dla zmycia nieczystoty, zaciągniętej z dotknięcia się trupa:

sopum, asperget ex eo omne tentorium, et cunctam supellectilem, et homines huiusmodi contagione pollutos:

19. atque hoc modo mundus lustrabit immundum tertio et septimo die: expiatusque die septimo, lavabit et se et vestimenta sua, et immundus erit usque ad vesperum.

20. si quis hoc ritu non fuerit expiatus, peribit anima illius de medio ecclesiae: quia sanctuarium Domini polluit, et non est aqua lustrationis aspersus:

21. erit hoc praeceptum legitimum sempiternum. Ipse quoque, qui aspergit aquas, lavabit vestimenta sua: omnis qui tetigerit aquas expiationis, immundus erit usque ad vesperum.

22. Quidquid tetigerit immundus, immundum faciet: et anima, quae horum quippiam tetigerit, immunda erit usque ad vesperum.

pokropi nim wszystkim namiot y wszystko naczynie, y ludzie takową zarazą splugawione:

19. y tym obyczaiem czysty oczyści nieczystego trzeciego y siódmego dnia, a oczyszczony dnia siódmego, omyje y sam siebie y szaty swoje, y nieczysty będzie aż do wieczora.

20. Jeśli kto tym sposobem nie będzie oczyszczony: zginie dusza jego z pośrodku zgromadzenia: bo światnięć Pańską splugawił, a nie pokropion jest wodą oczyszczenia:

21. będzie to przykazanie ustawą wieczną. Ten też który kropi wodą, wymyje szaty swoje. Każdy który się dotknie wody oczyszczenia, nieczysty będzie aż do wieczora.

22. Czego się kolwiek dotknie nieczysty, nieczystym uczyni: a dusza która się dotknie czego z tych rzeczy, nieczysta będzie aż do wieczora.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 19. w. 9. *Na wodę pokrapiania.* Też wodę zowie wyżej 8. v. 7. i niżej 31. v. 23 wodą oczyszczenia; tak zwano wodę do której popiół kładziono, z krowy za grzechy spalonej, i tą wodą kropili się żydowie, aby od nieczystoty zwierzchniej byli wolni. O czem też mówi Apostoł do żydów 9. iż woda służyła na oczyszczenie ciała, to jest, na zgładzenie niejakiich nieprzyjstojności albo nieuczciwości, które Łacinnicy zowią *Irregularitates*, aby byli godnemi ofiary odprawiać. Była to niejaka figura wody święconej, od Apostołów w kościele Bożym postanowionej i zawsze zachowanej, która bywa poświęcona modlitwą kapłańską, i słowem Bożem 1. *Tim.* 4. *ver.* 5. nadto, aby kropiąc się byliśmy wolni od wszelakich pokus, i stali się sposobniejsi do służby Bożej. O tej wodzie święconej masz *lib.* 8. *Constit. Apost. cap.* 35. *Conc. Nantontense cap.* 4. *Alexander Papa 1. ad Episc. Ephr.* *lib.* 1. *sect.* 2.

CAPUT XX.

ROZDZIAŁ 20.

O śmierci Maryi, wodzie wyprowadzonej ze skały, i śmierci Aarona.

1. Veneruntque filii Israel, et omnis multitudo in desertum Sin, mense primo; et mansit populus in Cades. Mortuaque est ibi Maria, et sepulta in eodem loco.

2. Cumque indigeret aqua populus, convenerunt adversum Moysen et Aaron; * (*Exod.* 17, 3.)

3. et versi in seditionem, dixerunt: Utinam perissemus inter fratres nostros coram Domino.

4. Cur eduxistis ecclesias Domini in solitudinem, ut et nos et nostra iumenta moriamur? *

5. Quare nos fecistis ascendere de Aegypto, et adduxistis in locum istum pessimum, qui seri non potest, qui nec ficum gignit, nec vineas, nec malogranata, insuper et aquam non habet ad bibendum?

6. Ingressusque Moyses et Aaron, dimissa mul-

1. Y przyszli synowie Izraelowi, y wszystko mnóstwo na puszcza Sin, Miesiąca pierwszego: y mieszkał lud w Kades. Y umarła tam Maria, y pogrzebiona jest na tymże miejscu.

2. A gdy lud nie miał wody, zeszli się przeciw Mojżeszowi y Aaronowi:

3. a uczyniwszy rozruch mówili: Obyśmy byli zginęli między bracią naszą przed Panem.

4. Przeczeście zawiedli zgromadzenie Pańskie na puszcza abyśmy y my pomarli y dobytki nasze?

5. Czemuście nam kazali wynieść z Egiptu, y przywieśliście na to miejsce barzo złe, które zaśiewane byźd nie może, ani fig rodzi, ani winnic, ani pomagranatów, nakoniec nie ma y wody ku picciu?

6. Y wszedłszy Mojżesz y Aaron, rozpuściwszy

20. *Zginie dusza jego.* Od sędziów śmiercią będzie ukarany, jeśli rzecz była jawna; inaczej ukazany zostanie od Boga, mściciela grzechów.

21. *Który się dotknie wody oczyszczenia.* Zostanie uwolniony od nieczystoty pierwszej, np. z dotknięcia trupa; lecz z powodu dotknięcia się tej wody zaciągnie inną, która trwać będzie tylko do wieczora.

22. *Czego się kolwiek dotknie nieczysty.* Nieczystość ową większą siedmiodniową, dla dotknięcia trupa, grobu i t. p., ten dotknięciem swoim innych splam. — *Dusza która się dotknie czego z tych rzeczy.* Nie tylko jest nieczystym ten, kto jest dotkniętym od nieczystego; lecz też i ten, kto się dotyka nieczystego, albo rzeczy jakiej splugawionej, zaciągając nieczystość trwającą aż do wieczora.

R. 20.—1. *Na puszcza Sin.* Pustynia ta jest inną od owęj Sin, na której manna zaczęła padać, *Ex.* 16, 1 i 15. Albowiem na tamtej była ósma stacya Izraelitów; na tej 33-cia: tamta pisze się przez Samech; ta zaś przez Tzade.—*Miesiąca pierwszego.* Roku 40 od wyjścia z Egiptu; albowiem Mojżesz wspomina zdarzenia tylko roku pierwszego, drugiego, i czterdziestego: od tego przeto rozdziału aż do końca Pentateucha opisują się wypadki roku czterdziestego, który był ostatnim pielgrzymowania Hebrajczyków na puszczy. — *W Kades.* To Kades różnie jest od owego, które zowie się Kadesbarne, przy którym była 15-a stacya. Patrz Kornel. a Lap.—*Umarła tam Maria.* Mając wieku lat 130, na cztery miesiące przed bratem swoim Aaronem.

6. *Skarb twój.* O tém co jest ukryte, i jeszcze nie o-

titudine, tabernaculum foederis, corruerunt proni in terram, clamaveruntque ad Dominum, atque dixerunt: Domine Deus audi clamorem hujus populi, et aperi eis thesaurum tuum fontem aquae vivae, ut satii, cesset murmuratio eorum. Et apparuit gloria Domini super eos.

7. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

8. Tolle virgam, et congrega populum, tu et Aaron frater tuus et loquimini ad petram coram eis, et illa dabit aquas. Cumque eduxeris aquam de petra, bibet omnis multitudo et jumenta ejus.

9. Tulit igitur Moyses virgam, quae erat in conspectu Domini, sicut praeceperat ei, (*Exod. 17, 5. Sap. 11, 4.*)

10. congregata multitudo ante petram, dixitque eis: Audite rebelles et increduli: num de petra hac vobis aquam poterimus ejicere?

11. Cumque elevasset Moyses manum, percussit virga bis silicem, egressae sunt aquae largissimae, ita ut populus biberet et jumenta.

12. Dixitque Dominus ad Moysen et Aaron: Quia non credidistis mihi, ut sanctificaretis me coram filiis Israel, non introducetis hos populos in terram, quam dabo eis. *

13. Haec est Aqua contradictionis, ubi jurgati sunt filii Israel contra Dominum, et sanctificatus est in eis. * (*Deut. 1, 37.*)

14. Misit interea nuntios Moyses de Cades ad regem Edom, qui dicerent: Haec mandat frater tuus Israel: Nosti omnem laborem, qui apprehendit nos,

15. quomodo descenderint patres nostri in Aegyptum, et habitaverimus ibi multo tempore, affligerintque nos Aegyptii, et patres nostros:

16. et quomodo clamaverimus ad Dominum, et exaudierit nos, miserique Angelum, qui eduxerit nos de Aegypto, ecce in urbe Cades, quae est in extremis finibus tuis, positi,

17. obsecramus ut nobis transire liceat per terram tuam. Non ibimus per agros, nec per vineas, non bibemus aquas de puteis tuis, sed gradiemur via publica, nec ad dexteram, nec ad sinistram declinantes, donec transeamus terminos tuos.

tworzone, powiada się w Piśmie ś. że się znajduje w skarbach Boga; tak Psal. 347: *Który wywodzi wiatry ze skarbów swoich.*—*Chwała Pańska.* Obłok wydający nowe i nadzwyczajne promienie światła.

8. *Mówcie do skały.* Rozkażcie skałę, aby dała wodę, używszy nawet uderzenia laski.

9. *Przed obliczem Pańskim.* W przybytku. Laska ta jest to laska Mojżesza, sprawczyni cudów, nie zaś Aarona, która zakwitła.

12. *Iżeszcie mi nie wierzyli.* Zdaje się wątpili, czy Bóg rzeczywiście obiecał dać wodę, czy tylko ironicznie, albo pod tym tylko warunkiem, jeśli Izraelici przestaną szemrać. Tak więc widząc lud niewierny, i oni może nieco wątpili: albo może Bóg na pierwsze uderzenie laski nie dał wody, chcąc wypróbować ich wiarę; ztąd oni zmieszani, i nie będący wolni od ludzkiej słabości, może jakim gościem lub zmianą oblicza okazali pewne zamieszanie i trwogę, z czego lud wziął pochop do powątpiewania o boskiej potędze, lub wierności obietnic. Jakiegokolwiek było tam wykroczenie, zapewne grzechu

lud, do przybytku przymierza, upadli twarzą na ziemię, y wołali do Pana, y rzekli: Panie Boże wysłuchaj wołanie tego ludu, a otwórz im skarb twój źródło wody żywej, aby nasyciwszy się, przestało szemranie ich: y ukazała się chwala Pańska nad nimi:

7. Y rzekł Pan do Mojżesza, mówiąc:

8. Weźmi laskę, a zgromadź lud, ty y Aaron brat twój, y mówcie do skały przed nimi, a ona da wodę. A gdy wywiedziesz wodę z skały, będzie piło wszystko zgromadzenie, y bydło jego.

9. Y wziął Mojżesz laskę, która była przed obliczem Pańskim, iako mu rozkazał,

10. zgromadziwszy lud przed skałę, y rzekł im: Słuchajcie sprzeciwni y niewierni: Izali z téj skały będziemy wam wodę wywiedź mogli?

11. A gdy podniósł Mojżesz rękę, uderzywszy dwa kroć laską w skałę, wyszły wody bardzo obfite, tak iż pił lud y bydło.

12. Y mówił Pan do Mojżesza y Aarona: Iżeszcie mi nie wierzyli, abyście mnie byli poświęcili przed synmi Izraelowymi: nie wwieździecie tych ludów do ziemi którą im dam.

13. Ta iest woda przeciwięstwa, gdzie się swarzyli synowie Izraelowi przeciwko Panu, y poświęcony iest w nich.

14. Posłał tym czasem Mojżesz posły z Kades do króla Edom, którzyby powiedzieli: To wskazuje brat twój Izrael: Wiész wszystkie pracę która nas potkała,

15. iako zstapili oycowie nasz do Egiptu, y mieszkaliśmy tam przez długi czas, y trapił nas Egypćanie y oycie nasze:

16. y iakośmy wołali do Pana, y wysłuchał nas, y posłał Anioła który nas wywiódł z Egiptu. Oto w mieście Kades, które iest na ostatnich granicach twoich, położeni,

17. prosimy aby nam wolno było przeyść przez ziemię twoję. Nie poydziemy przez pola, ani przez winnice, nie będziemy pić wody z studzien twoich, ale poydziemy drogą popolitą, ni na prawo ni na lewo nie zstepuiąc, aż przeydziemy granice twoie.

śmiertelnego nie popełnili, tak S. Aug. ks. 16 przeciw Faust. r. 16.—*Abyście mnie byli poświęcili.* Abyście pokazali, że jest święty, wierny, wszechmocny.—*Do ziemi którą im dam.* Do Chananei za Jordanem; gdyż inaczej Mojżesz wszedł do ziemi obiecanej, która dostała się pokoleniu Rubena, Gada, i połowie pokolenia Manasses.

13. *Woda przeciwięstwa.* Gdzie lud sprzeciwiał się i szemrał.

14. *Z Kades do króla Edom.* Kades było sąsiednie Idumci, przez którą musieli przechodzić Hebrajczycy udając się do Chananei.—*To wskazuje.* Dał nam w poleceniach, iżbyśmy ci to powiedzieli.—*Brat twój Izrael.* Izraelici bowiem od Jakóba, Idumiejczycy zaś od Ezawy, brata Jakóba, pochodzili.

16. *I posłał anioła.* Wodza naszego, przewodniczącego nam w słupie obłoku.—*W mieście Kades... położeni.* Przy Kades; zdaje się bowiem, że do miasta nie weszli.

17. *Nie będziemy pić wody z studzien twoich.* T. j. darmo; gdyż w pustych owych miejscach wielki jest niedostatek wody.

18. Cui respondit Edom: Non transibis per me, alioquin armatus occurram tibi.

19. Dixeruntque filii Israel: Per tritam gradie-mur viam, et si biberimus aquas tuas nos et pe-cora nostra, dabimus quod justum est: nulla erit in pretio difficultas, tantum velociter transeamus.

20. At ille respondit: Non transibis. Statimque egressus est obvius, cum infinita multitudo, et manu forti,

21. nec voluit acquiescere deprecanti, ut con-cederet transitum per fines suos; quam ob rem divertit ab eo Israel.

22. Cumque castra movissent de Cades, venerunt in montem Hor, qui est in finibus terrae Edom;

23. ubi locutus est Dominus ad Moysen:

24. Pergat, inquit, Aaron ad populos suos: non enim intrabit terram, quam dedi filiis Israel, eo quod incredulus fuerit ori meo, ad aquas contra-dictionis.

25. Tolle Aaron et filium ejus cum eo, et du-ces eos in montem Hor. (*Infr. 33, 38.*)

26. Cumque nudaveris patrem veste sua, indues ea Eleazarum filium ejus: Aaron colligetur, et morietur ibi.

27. Fecit Moyses, ut praeceperat Dominus: et ascenderunt in montem Hor coram omni multitudo.

28. Cumque Aaron spoliasset vestibus suis, induit eis Eleazarum filium ejus.

29. Illo mortuo in montis supercilio, descendit cum Eleazaro.

30. Omnis autem multitudo videns occubuisse Aaron, flevit super eo triginta diebus per cunctas familias suas.

18. Któremu Edom odpowiedział: Nie pójdiesz przez mię, bo inaczej zbroynę zaiadę.

19. Y rzekli synowie Izraelowi: Bitym gościn-cem pójdziemy: a iesli będziemy pić wodę twoię my y bydło nasze, damy co słusna iest: żadney nie będzie o zapłatę trudności, tylko niech przedko przeydziemy.

20. A on odpowiedział: Nie przejdiesz. Y natychmiast wyciągnął przeciwko, z niezliczonym ludem y ręką mocną,

21. y niechęć przyzwolić proszącemu, aby był dopuścił przeszćia przez granice swoje; a przetoż odwrót uczynił od niego Izrael.

22. A gdy ruszyli obóz z Kades, przysli do góry Hor, która iest na granicach ziemi Edom:

23. gdzie mówił Pan do Moysza, rękac:

24. Niechay Aaron idzie do ludu swego: bo nie wnidzie do ziemi którą dał synóm Izraelowym, przeto że niedowiarkiem był ustam moim u wody przeciwiństwa.

25. Weźmi Aarona, y syna iego z nim, a z-wiedziesz ie na górę Hor.

26. A obnażywszy oyca z szaty iego, obleciesz w nie Eleazara syna iego, a Aaron zebrany będzie, y umrze tam.

27. Uczynił Moyses, iako był Pan przykazał: y wstapili na górę Hor przed wszystkim mnóstwem.

28. Y zwołwszy Aarona z szat iego, oblókł w nie Eleazara syna iego.

29. A gdy on umarł na wierzchu góry: zstąpił z Eleazarem.

30. A wszytek lud widząc iż Aaron umarł, płakał nad nim trzydzieści dni po wszystkich familiach swoich.

CAPUT XXI.

ROZDZIAŁ 21.

O porażce króla Chananejskiego, i węzł medzianym.

1. Quod cum audisset Chananæus rex Arad, qui habitabat ad meridiem, venisse scilicet Israel per exploratorum viam, pugnavit contra illum, et victor existens, duxit ex eo praedam.

2. At Israel voto se Domino obligans, ait: Si tradideris populum istum in manu mea, delebo urbes ejus.

3. Exaudivitque Dominus preces Israel, et tradidit Chananeum, quem ille interfecit subversis urbibus ejus; et vocavit nomen loci illius Horma, id est, anathema.

1. Co gdy usłyszał Chananejczyk Król Arad, który mieszkał na południe, to iest, że przyciągnął Izrael drogą szpiegów, walczył przeciw iemu, a zostawszy zwycięzca, pobral z niego korzyści.

2. Lecz Izrael ślubem się Panu obowiązuąc, rzekł: Jeśli podasz ten lud w rękę moię, zgładzę miasta iego.

3. Y wysłuchał Pan prośbę Izraela, y podał Chananejczyka, którego on wybił, wyróciwszy miasta iego: y nazwał imię mieysca onego Horma, to iest przeklęstwo.

18. Przez mię. Przez moję posiadłość.

20. Z niezliczonym ludem. Hyperbola, nawet i w po-tocznej mowie często używana.—*Y ręką mocną.* Z wielką siłą żołnierzy.

21. Odwrót uczynił od niego Izrael. Boczna drogą obszedł Idumeę ze strony wschodniej.

24. Niechay Aaron idzie do ludu swego. Niech umrze, i przyłączy się do ludu swego w otchłani.

25. Na górę Hor. Patrz Deut. 10, 6.

26. Zebrany będzie. Do ojców swych, do ludu swego.

29. A gdy on umarł. Mając wieku lat 123, w piątym

miesiącu, jak pow. niż. 33, 38.

30. Płakał nad nim. Należy pogrzeb odpawił.

R. 21.—1. Na południe. Ziemi Chanaan.—*Drogą szpiegów.* Przez którą w drugim roku od wyjścia z Egiptu, szpiegowie weszli do ziemi Chanaan.—*Zostawszy zwycięzcą.* Chananejczyk nad Izraelem, która to porażka dała Izraelitom powód uczynienia ślubu.

2. Zgładzę miasta. Hebr. i wyniszcze, i przeklnę ich. Był to bowiem ślub chere'm, o którym patrz Levit. r. ost. w. 28.—*Horma.* Patrz W.

4. Profecti sunt autem et de monte Hor, per viam, quae ducit ad Mare rubrum, ut circumirent terram Edom. Et taedere coepit populum itineris ac laboris;

5. locutusque contra Deum et Moysen, ait: Cur eduxisti nos de Aegypto, ut moreremur in solitudine? Deest panis, non sunt aquae: anima nostra iam nauseat super cibo isto levissimo.

6. Quamobrem misit Dominus in populum ignitos serpentes ad quorum plagas et mortes plurimorum, (*Judith. 8. 25. Sap. 16. 5.*)

7. venerunt ad Moysen, atque dixerunt: Peccavimus, quia locuti sumus contra Dominum et te: ora ut tollat a nobis serpentes. Oravitque Moyses pro populo,

8. et locutus est Dominus ad eum: Fac serpentem aeneum, et pone eum pro signo: qui percussus aspexerit eum, vivet.

9. Fecit ergo Moyses serpentem aeneum, et posuit eum pro signo; quem cum percussi aspicerent, sanabantur, (*Joan. 3, 14.*)

10. Profectique filii Israel castrametati sunt in Oboth.

11. Unde egressi fixere tentoria in Jeabarim, in solitudine, quae respicit Moab contra orientalem plagam.

12. Et inde moventes, venerunt ad torrentem Zared.

13. Quem relinquentes castrametati sunt contra Arnon, quae est in deserto, et prominet in finibus Amorrhaei; siquidem Arnon terminus est Moab, dividens Moabitas et Amorrhacos. (*Jud. 11, 18.*)

14. Unde dicitur in libro bellorum Domini: Sicut fecit in mari rubro, sic faciet in torrentibus Arnon.

15. Scopuli torrentium inclinati sunt, ut requiescerent in Ar, et recumberent in finibus Moabitum.

16. Ex eo loco apparuit puteus, super quo locutus est Dominus ad Moysen: Congrega populum, et dabo ei aquam.

17. Tunc cecinit Israel carmen istud: Ascendat puteus, Concinebant:

18. Puteus, quem foderunt principes, et paraverunt duces multitudinis in datore legis, et in baculis suis. De solitudine, Mathana;

4. *I począł sobie tęsknić lud.* Upadać na duchu.

5. *Bardzo lekkim pokarmem.* T. j. manną, Zowią pokarmem bardzo lekkim, t. j. małej pożywności i substancji, LXX. nazwali *chlebem próżnym*, jakby takim, który zostawuje człowieka próżnym, bynajmniej nienasyconym. W dobrém rozumieniu przypada to do Eucharystyi, która jest chlebem próżnym, t. j. chlebem bez istoty, a tylko z jego przypadłościami. Prawdziwie zaś jest pełnym, bo ukrywa się w nim Chrystus.

6. *Węże ogniste.* Gdyż ukąszeni od nich, zdawali się być paleni. Może te węże były rodzaju owych afrykańskich, zwanych *presterami*. P. W.

8. *Wystaw go na znak.* W górę wzniesiony, dla wszystkich widzialny, oparty na słupie, lub belce.

9. *Na którego gdy ukąszeni patrzyli, byli uzdrowieni.* Waż ten był figurą Chrystusa, jak naucza sam Chr. Joan. 3, 14. Zostawali uzdrowieni cudownie, nie zaś przyrodzoną mocą węża. P. W.

4. Y ruszyli się z góry Hor droga która wiedzie do morza czerwonego, aby obesli ziemię Edom. Y począł sobie tęsknić lud w drodze y w pracy;

5. y mówiąc przeciw Bogu y Moyseszowi, rzekł: Czemus nas wywiódł z Egiptu, abyśmy pomarli na pustyni? Niemasz chleba, niemasz wody: dusza nasza już się brzydzi tym barzo lekkim pokarmem.

6. Przelóż Pan przepuścił na lud węże ogniste, za których ranami y śmierciami barzo wielu,

7. przyszedli do Moysesza, y rzekli: Zgrzeszyliśmy, żechmy mówili przeciw Panu y tobie: prosz aby oddalił od nas węże. Y modlił się Moysesz za ludem:

8. y rzekł Pan do niego: Uczyni węża miedzianego, a wystaw go na znak: który ukąszony weźrzy nań, żyw będzie.

9. Uczynił tedy Moysesz Węża Miedzianego, y wystawił go na znak: na którego gdy ukąszeni patrzyli byli uzdrowieni.

10. Y ruszywszy się synowie Izraelowi obozem stanęli w Oboth.

11. Skąd wyciągnawszy rozbili namioty w Jeabarim na puszcy, która patrzy ku Moab przeciwko wschodnięj stronie.

12. A zlamtąd się ruszywszy przyszedli do strumienia Zared.

13. Który opuściwszy obozem stanęli przeciw Arnon, które jest na puszcy, a wysadza się na granicach Amorrezyckich; bo Arnon jest granicą Moabską, dzieląc Moabity od Amorrezyków.

14. Zkąd mówią w księgach wojen Pańskich: Jako uczynił na morzu czerwonym, tak uczyni na potoczech Arnońskich.

15. Skąły potoków nachyliły się aby odpocząły w Ar, y usiadły na granicach Moabskich.

16. A z tego miejsca okazała się studnia, o której Pan mówił do Moysesza: Zgromadź lud, a dam im wody.

17. Tedy śpiewał Izrael tę pieśń: Wystąp studnio. Śpiewali:

18. Studnia, którą wykopały książęta, y zgotowali Hetmanowie ludu w zakonodawcy y w laskach swoich. Z pustynie do Matthany;

14. *W księgach Wojen Pańskich.* Księga ta była dawna, napisana przed Pentateuchem, lecz zaginęła; jako i księgi Henocha, Gada, Natana, Abdo, i innych, o których wspomina Pismo s.—*Na morzu Czerwonym.* Jako zwyciężył i pogubił Egipcyan na morzu Czerwonym, tak zatriaci Sebona, króla Amorejczyków z jego wojskiem, w potokach Arnońskich.

15. *Skąły potoków nachyliły się.* Upadając na głowy nieprzyjaciół Izraelskich, ich przynęcały, jak bałwany morskie Egipcyan.—*Aby odpoczęły w Ar.* Z wysokich miejsc zaniesione do Ar, miasta Moabitów.

16. *A z tego miejsca.* Gdy odeszli.—*Okazała się studnia.* Przyszli do studni, albo na tém miejscu dana im była studnia, iżby ludowi pragnącemu przyjść w pomoc.

17. *Wystąp studnio.* Woda studni niech wytryska, i niech wystąpi woda z dna studni, abyśmy wszyscy pić mogli.—*Śpiewali.* To powiedziano jest nawiasowo.

18. *W zakonodawcy.* Za rozkazem i pomocą Boga, któ-

19. de Matthana in Nahaliel; de Nahaliel, in Bamoth;

20. de Bamoth, vallis est in regione Moab, in vertice Phasga, quod respicit contra desertum.

21. Misit autem Israel nuntios ad Sehon regem Amorrhæorum, dicens: (*Deut. 2, 26. Jud. 11, 19.*)

22. Obsecro, ut transire mihi liceat per terram tuam: non declinabimus in agros et vineas, non bibemus aquas ex puteis, via regia gradiemur, donec transeamus terminos tuos.

23. Qui concedere noluit, ut transiret Israel per fines suos; quin potius, exercitu congregato, egressus est obvium in desertum, et venit in Jasa, pugnavit contra eum.* (*Psal. 134, 11. Amos 2, 9.*)

24. A quo percussus est in ore gladii, et possessa est terra ejus ab Arnon usque Jebob, et filios Ammon, quia forti praesidio tenebantur termini Ammonitarum.*

25. Tulit ergo Israel omnes civitates ejus, et habitavit in urbibus Amorrhæi, in Hesebon scilicet, et viculis ejus.

26. Urbs Hesebon fuit Sehon regis Amorrhæi, qui pugnavit contra regem Moab; et tulit omnem terram quae ditionis illius fuerat, usque Arnon.

27. Idcirco dicitur in proverbio: Venite in Hesebon, aedificetur, et construat civitas Sehon.

28. Ignis egressus est de Hesebon, flamma de oppido Sehon, et devoravit Ar Moabitum, et habitatores excelsorum Arnon.

29. Vae tibi Moab, periisti popule Chamos. Dedit filios ejus in fugam, et filias in captivitate regi Amorrhæorum Sehon. (*Jud. 11, 24.*)

30. Jugum ipsorum disperiit ab Hesebon usque Dibon, lassi pervenerunt in Nophe, et usque Medaba.

31. Habitavit itaque Israel in terra Amorrhæi.

32. Misitque Moyses, qui explorarent Jazer; cuius ceperunt viculos, et possederunt habitatores.

33. Verteruntque se, et ascenderunt per viam Basan, et occurrit eis Og rex Basan cum omni populo suo, pugnaturus in Edrai. (*Deut. 3, 3.*)

34. Dixitque Dominus ad Moysen: Ne timeas eum, quia in manu tua tradidi illum, et omnem

ry dał ludowi zakon.—*I w łaskach swoich.* Podróżnych, którymi oni ziemię nieco przekopali, a Bóg reszty hojnie dokonał.

24. *Paszczykę miecza.* Patrz Ex. 17, 13.—*Otrzymała jest.* Izraelici posiadli ziemię Sehona.—*Mocną obronę były opatrzone granice Ammonitów.* Dla tego Izraelici wstrzymali się od nich.

26. *Miasta Hesebon.* Wzbroniono było Izraelitom (*Deut. 2, 5*) napady czynić na Moabitów, w których krainie było miasto Hesebon; zajęli je byli Amorejczycowie: przeto zabierając je Izraelici nie postąpili przeciw zakazowi, gdyż Amorejczynom wydali wojnę, nie Moabitom.

27. *W przypowieści.* W hymnie, w wierszach przypowieściowych.—*Pójście do Hesebon.* Słowa to są Amorejczyków, pobudzających się do odbudowania i opatrzenia miasta, które miało być stolicą króla.

28. *Ogień wyszedł.* Zwycięstwo Sehona jakby ogień szeroko się rozszerzyło i przebiegło krainę, Ar, miasto

19. z Matthany do Nahaliel: z Nahaliel do Bamoth.

20. Z Bamoth, dolina jest w krainie Moab na wierzchu Phasga, która patrzy przeciw puszcy.

21. Y posłał Izrael posły do Sehona Króla Amorrejskiego, mówiąc:

22. Proszę aby mi wolno było przeysć przez ziemię twoją: nie zstapiemy na pola y winnice, nie będziemy pić wody z studzien: drogą królewską pójdziemy, aż przejdziemy granice twoje.

23. Który niechciał pozwolić aby przeszedł Izrael przez granice jego, y owszem zebrawszy wojsko wyiachał przeciwko na puszcza, y przyiachał do Jasy, y walczył przeciw iemu.

24. Od którego porażony jest paszczką miecza, y otrzymana jest ziemia jego od Arnon aż do Jebob y synów Ammon: bo mocną obroną były opatrzone granice Ammonitów.

25. Pobral tedy Izrael wszystkie miasta jego, y mieszkał w miasteczkach Amorrejskich, to jest w Hesebon, y we wsiach jego.

26. Miasto Hesebon było Sehona króla Amorrejskiego, który walczył przeciwko królowi Moab: y wziął wszystkie ziemię która pod jego władzą była aż po Arnon.

27. Przetóż mówią w przypowieści: Pójście do Hesebon, niech się zbuduje y wystawi miasto Sehon.

28. Ogień wyszedł z Hesebon, płomień z miasteczka Sehon, y pożarł Ar Moabitów y obywatele wyżyn Arnon.

29. Biada tobie Moab, zginął lud Chamos. Podał syny jego na uciekanie, a córki w poimanie królowi Amorejczyków Sehon.

30. Jarzmo ich zaginęło od Hesebon aż do Dibon, spracowani przyszli do Nophe, y aż do Medaba.

31. Mieszkał tedy Izrael w ziemi Amorejczyka.

32. Y posłał Moyses którzyby wyszpiegowali Jazer: którego wioski pobrali, y pośledli obywatele.

33. Y obrócili się y szli drogą Basan, y zastąpił im Og król Basan, ze wszystkim ludem swym, chcąc dać bitwę w Edrai.

34. Y rzekł Pan do Moysesza: Niebóy się go, bom go dał w rękę twoją, y wszytek lud y ziemię

Moabitów pożarło, i doszło nawet do tych, którzy mieszkali na skałach Arnońskich, i tam na wyżynach oktarze swych bogów mieli.

29. *Biada tobie Moab.* Wielką porażkę odniosłeś od Amorejczyka.—*Zginął lud Chamos.* Ludu, co czcisz za boga Chamos. Niektórzy powiadają, że Chamos był to Bachus, od Greków nazwany Komon.—*Podał.* Rozumie się Chamos, t. j. dopuścił, aby synowie Moabitów, od których był czczony, zostali pojmani i zabici od Sehona króla Amorejczyków.

30. *Jarzmo ich.* Moabitów, które oni nałożyli na mieszkańców Hesebon. *Zaginęło od Hesebon aż do Dibon.* Zostało zdjęte, ustało; ludy z pod owego jarzma Moabitów zostały oswohodzone.—*Spracowani przyszli do Nophe.* Zmęczeni ucieczką Moabici przyszli do Nophe.

32. *Posiedli obywatele.* Podbili zabijając, według tego, jak uczynili byli ślub (w. 2). LXX; *wypędzili;* wielu bowiem w ucieczce szukali ocalenia.

populum, ac terram ejus: faciesque illi, sicut fecisti Sehon regi Amorrhæorum habitatori Hesebon.

35. Percusserunt igitur et hunc cum filiis suis, universumque populum ejus usque ad internecionem, et possederunt terram illius.

iego: y uczynisz mu tak iakoś uczynił Sehonowi królowi Amorreyczyków, obywatelowi Hesebon.

35. Porazili tedy y tego z synmi iego, y wszystek lud iego aż do szatku, y pośiedli ziemię iego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 21. w. 3. *Norma, to jest przeklęstwo.* Słowo żydowskie *Herem*, Grecy przekładają, *Anathema*, po naszymu przeklęstwo, znaczy wygubić, wygładzić. Ztąd jest sposób ślubienia, kiedy kto się jakiej rzeczy odrzeka, że jęj niechce ku pożytkowi swemu obrócić, albo się nią brzydzi. I to tu zowie *Anathema*, które także znaczy coś odrzuconego i wzgardzonego, słowo u Ś. Pawła zwyczajne.

6. *Przepuścić na lud węże ogniste.* Ś. Paweł 1. *Cor.* 10. powiada, iż na ten czas żydowie kusili Pana Chrystusa, tak mówiąc: Ani kuśmy Chrystusa, jako niektórzy kusili, i od węzów poginęli. A tak według tej nauki Apostoła Ś. Chrystus jest Bogiem Izraelskim, którego na on czas kusili, a zwłaszcza iż Apostoł Ś. i kuszenie ich, i nasze też, do jednegoż Chrystusa obraca: toć tedy Chrystus jest onym Bogiem Izraelskim, którego żydowie kusili na puszczy, czytaj 1. *Cor.* 10.

9. *Wężu miedzianego wystawił na znak.* Słowo żydowskie przekładają drudzy, na drzewie albo też na drzewcu, *Vulgata* ma, na znak, bo oboje może znaczyć. Za rozkazaniem tedy Bożem, patrzyli żydzi od węzów ukąszeni na onego węża miedzianego, i byli uzdrowieni. Wszakże go nie chwalili za Boga, bo im był Mojżesz powiedział żeć nie był Bogiem, ale tylko znakiem na uzdrowienie ich. Dopiero potem 4. król. 18. temuż węzowi jako Bogu ofiarowali i czcili go dla samej materji, jako insze bałwany, tak rozumiejąc, że zdrowie dawał on wąż miedziany: zapamiętawszy tego znaku dla którego był od Mojżesza zawieszony. Przetoż go Ezechiasz skruszył. Także i w kościele Bożym obrazy wszystkie są jako znaki dobrodziejstw Bożych, a zwłaszcza Crucifix, jest znakiem miłości Pana Chrystusowej: a to nie doświadczona, aby kościół Boży miał kiedy takowe znaki chwalić za Boga: w czym nas nieślusnie Heretykowie potwarzają, nigdy nas w tem nieprzekonawszy.

CAPUT XXII.

ROZDZIAŁ 22.

O Balaamie, chcącym przeklnąć lud Izraelski, i przemówieniu oślicy.

1. Profectique castrametati sunt in campatribus Moab, ubi trans Jordanem Jericho sita est.

2. Videus autem Balac filius Sephor omnia, quae fecerat Israel Amorrhæo, (*Josue. 24, 9.*)

3. et quod pertimuisent eum Moabitae, et impetum ejus ferre non possent,

4. dixit ad majores natu Madian: Ita delebit hic populus omnes, qui in nostris finibus commorantur, quomodo solet bos herbas usquae ad radices carpere. Ipse erat eo tempore rex in Moab.

5. Misit ergo nuntios ad Balaam filium Beor ariolum, qui habitabat super flumen terrae filiorum Ammon, ut vocarent eum, et dicerent: Ecce egressus est populus ex Aegypto, qui operuit superficiem terrae, sedens contra me.

6. Veni igitur, et maledic populo huic, quia fortior me est: si quo modo possim percutere et ejicere eum de terra mea: novi enim, quod benedictus sit cui benedixeris, et maledictus, in quem maledicta congesseris.

7. Perrexeruntque seniores Moab, et majores natu Madian, habentes divinationis pretium in manibus. Cumque venissent ad Balaam, et narrassent ei omnia verba Balac;

8. ille respondit: Manete hic nocte, et respon-

1. Y ruszywszy się stanęli obozem na polach Moab, gdzie za Jordanem Jerycho leży.

2. A widząc Balak syn Sephorów wszystko co uczynił Izrael Amorreyczykowi,

3. a iż się go zlekli Moabitowie, a iż najazdu iego zdzierzeć nie mogli,

4. rzekł do starszych Madian: Tak wygładzi ten lud, wszystkie którzy w granicach naszych mieszkają, iako zwykły wół trawę aż do korzenia wyjadać. Ten był na ten czas Królem w Moab.

5. a tak posłał posły do Balaama syna Beorowego wieszczka, który mieszkał nad rzeką ziemię synów Ammon, aby go przyzwali, y rzekli: Oto lud wyszedł z Egiptu, który okrył wierzch ziemię, zasadziwszy się przeciwko mnie.

6. A tak przyjdź, a złorzecz temu ludowi, bo mocniejszy iest nad mię: zabym go iako mógł porazić y wygnać z ziemi mojej. Wiem bowiem iż błogosławion będzie kogo ty błogosławisz, a przeklęty na którego złorzeczeństwa zgromadzisz.

7. Y poszli starszy Moab y starszy Madian mając w rękę zapłatę wróżby. A gdy przyszli do Balaama, y powiedzieli mu wszystkie słowa Balakowe:

8. on odpowiedział: Zostańcie tu przez noc, a

R. 22.—1. *Na polach Moab.* Które dawniej były Moabitów, później Sehona kr. Amor, a po zabiciu tego, dostały się Izraelitom; albo które graniczyły z krainą Moabitów.

4. *Do starszych Madian.* Do sąsiednich i sprzymierzonych Madianitów.

5. *Wieszczka.* Nie proroka Bożego, lecz który za pomocą czarta udawał siebie za proroka. Okazuje się to z w. 41, r. 23, 1, r. 24, 1. Są jednakże, którzyz nniemają, że był prawdziwym prorokiem, jak były Sybille, lecz człowiekiem bezbożnym, i akomym.—*Nad rzekę.* Eufratem. Albowiem Eufrat przerzyna krainę Amoni-

tów.—*Zasadziwszy się przeciwko mnie.* Oboz swój rozłożył przeciw mnie, grożąc mojemu królestwu.

6. *A przeklęty na którego złorzeczeństwa zgromadzisz.* Wieszczki bowiem, za pomocą czarta, szkodzą swojami czarami, i tymże sposobem, usunawszy rzeczy szkodliwe, przywracają niekiedy zdrowie.

7. *Zapłatę.* Któraby ofiarowali za wróżbę.

8. *Zostańcie tu przez noc.* Chciał w tym czasie, według swego zwyczaju, zasięgać rady czarta.—*Przyszedł Bóg.* Anioł przedstawiający osobę Boga.

debo quidquid mihi dixerit Dominus. Manentibus illis apud Balaam, venit Deus, et ait ad eum:

9. Quid sibi volunt homines isti apud te?

10. Respondit: Balac filius Sephor rex Moabitarum misit ad me,

11. dicens: Ecce populus qui egressus est de Aegypto, operuit superficiem terrae: veni, et maledic ei, si quo modo possim pugnans abigere eum.

12. Dixitque Deus ad Balaam: Noli ire cum eis, neque maledicas populo: quia benedictus est.

13. Qui mane consurgens dixit ad principes: Ite in terram vestram, quia prohibuit me Dominus venire vobiscum.

14. Reversi principes dixerunt ad Balac: Noluit Balaam venire nobiscum.

15. Rursum ille multo plures et nobiliores, quam ante miserat, misit.

16. Qui cum venissent ad Balaam, dixerunt: Sic dicit Balac filius Sephor: Ne cuncteris venire ad me:

17. paratus sum honorare te, et quidquid voveris dabo tibi: veni, et maledic populo isti.

18. Respondit Balaam: Si dederit mihi Balac plenam domum suam argenti et auri, non potero immutare verbum Domini Dei mei, ut vel plus vel minus loquar *.

19. Obsecro ut hic maneatis etiam hac nocte, et scire queam, quid mihi rursum respondeat Dominus.

20. Venit ergo Deus ad Balaam nocte, et ait ei: Si vocare te venerunt homines isti, surge, et vade cum eis: ita duntaxat, ut quod tibi praecepero, facias *. (*Infr. 24, 13*).

21. Surrexit Balaam mane, et strata asina sua profectus est cum eis.

22. Et iratus est Deus. Stetitque Angelus Domini in via contra Balaam, qui insidebat asinae, et duos pueros habebat secum. (*2. Pet. 2, 15*).

23. Cernens asina Angelum stantem in via, e-vaginato gladio, avertit se de itinere, et ibat per agrum. Quam cum verberaret Balaam, et vellet ad semitam reducere,

24. stetit Angelus in angustiis duarum maceriarum, quibus vineae cingebantur.

25. Quem videns asina junxit se parieti, et attrivit sedentis pedem. Ad ille iterum verberabat eam;

26. et nihilominus Angelus ad locum angustum transiens, ubi nec ad dexteram, nec ad sinistram poterat deviare, obvius stetit.

27. Cumque vidisset asina stantem Angelum, concidit sub pedibus sedentis; qui iratus, vehementius caedebat fuste latera ejus.

28. Aperuitque Dominus os asinae, et locuta est: Quid feci tibi? cur percutis me? ecce jam tertio?

12. *Bo jest błogosławiony.* Błogosławiłem mu, i nadal będę go obsypywał memi dobrodziejstwami.

18. *Nie będę mógł odmienić słowa Pana.* Lękał się bowiem gniewu i zemsty Boga.

22. *Rozgniewał się Bóg.* Gdyż przeciw woli Boga szedł z tym zamiarem, aby złorzeczyć Izraelowi, jak

odpowiem cokolwiek mi Pan rzecze: A gdy zostali u Balaama, przyszedł Bóg, y rzekł do niego:

9. Co to zacz ci ludzie u ciebie?

10. Odpowiedział: Balak syn Sephorów król Moabitów posłał do mnie,

11. mówiąc: Oto lud który wyszedł z Egiptu okrył wierzch ziemi: przyjdź, a przeklni ji, a za-bym iako mógł walezać odpędzić go.

12. Y rzekł Bóg do Balaama: nie chodź z nimi, y nie klni ludu: bo iest błogosławiony.

13. Który rano wstawszy rzekł do książąt: Idźcie do ziemi waszcy, bo mi Bóg zakazał iść z wami.

14. Wróciwszy się książęta rzekli do Balaka: Niechciał Balaam przyść z nami.

15. On znowu posłał daleko więcej y zacniejszy niżli przed tym był posłał.

16. Którzy przyiachawszy do Balaama, rzekli: Tak mówi Balak syn Sephor, Nieociaż się przyść do mnie:

17. jestem gotów uczcić cię, y cokolwiek zachcesz, dam ci. Przyjdź a złorzecz ludowi temu.

18. Odpowiedział Balaam: By mi dał Balak pełen dom swój srebra y złota: nie będę mógł odmienić słowa Pana Boga mego, żebych abo więcej abo mniej mówił.

19. Proszę żebyście tu zostali jeszcze przez tę noc, żebym mógł wiedzieć co mi powtórę Pan odpowie.

20. Przyszedł tedy Bóg do Balaama w nocy y rzekł mu: Jeśli wezwać cię przyszedli ci ludzie, wstań a idź z nimi: ale tak, abyś coć rozkaże czynił.

21. Wstał Balaam rano, y osiodławszy oslicę swą iachał z nimi.

22. Y rozgniewał się Bóg, y stanął Anyół Pański na drodze przeciw Balaamowi, który siedział na oslicy, a dwu sług miał z sobą.

23. Uyrzawszy oslica Anioła stojącego na drodze z dobytym mieczem, odwróciła się z drogi, y szła po roli. Którą gdy bil Balaam y chciał na szczytkę nawieść,

24. stanął Anyół w cieśni dwu płotów, którymi winnice ogrodzone były.

25. Którego widząc oslica przytarła do ściany, y starła nogę siedzącego. A on ją powtórę bil:

26. a przecię jednak Anyół przeszedłszy na micy-sce ciasne, gdzie ani w prawo ani w lewo nie mogła ustąpić, zastąpił ię drogę.

27. Y gdy widziała oslica Anioła stojącego, u-padła pod nogami siedzącego. Który rozgniewawszy się barzię kiiem boki ię obiał.

28. Y otworzył Pan usta oslice y przerzekła: Co-żemci uczyniła? przez mię biiesz oto już trzeci krok?

widać z w. 31.

27. *Upadła.* Przerażona bojaźnią, i nie widząc dla siebie ucieczki.

28. *Otworzył Pan usta oslicy.* Anioł rozwiązał język oslicy, aby przemówiła, jak czart poruszał usta węża rozmawiającego z Ewą w raju. Bóg użył głosu oslicy,

29. Respondit Balaam: Quia commeruisti, et il-lusisti mihi: utinam haberem gladium, ut te per-cuterem.

30. Dixit asina: Nonne animal tuum sum, cui semper sedere consuevisti usque in praesentem diem? dic, quid simile unquam fecerim tibi? At ille ait: Numquam.

31. Protinus aperuit Dominus oculos Balaam, et vidit Angelum stantem in via evaginato gladio, ado-ravitque eum pronus in terram.

32. Cui Angelus: Cur, inquit, tertio verberas asinam tuam? Ego veni, ut adversarer tibi, quia perversa est via tua, mihi que contraria:

33. et nisi asina declinasset de via, dans locum resistenti, te occidissem, et illa viveret.

34. Dixit Balaam: Peccavi, nesciens quod tu sta-res contra me: et nunc, si displicet tibi ut vadam, revertar.

35. Ait Angelus: Vade cum istis, et cave ne aliud, quam praecepero tibi loquaris. Ivit igitur cum principibus.

36. Quod cum audisset Balac, egressus est in occursum ejus in oppido Moabitaram, quod situm est in extremis finibus Arnon.

37. Dixitque ad Balaam: Misi nuntios ut voca-rem te, cur non statim venisti ad me? an quia mercedem adventui tuo reddere nequeo?

38. Cui ille respondit: Ecce adsum: numquid loqui potero aliud, nisi quod Deus posuerit in ore meo?

39. Perrexerunt ergo simul, et venerunt in ur-bem, quae in extremis regni ejus finibus erat.

40. Cumque occidisset Balac boves et oves, mi-sit ad Balaam, et principes, qui cum eo erant, munera.

41. Mane autem facto duxit eum ad excelsa Baal, et intuitus est extremam partem populi.

29. Odpowiedział Balaam: Yżesz zasłużyła, y szy-dziłaś zemnie: Obych miał miecz, żebyś cię zabił.

30. Rzekła osłica: azam nie bydlę twoie, na którymś zawsze zwykł siedzieć aż podziśiejszy dzień? powiedź, comci takowego kiedy uczyniła? A on rzekł: Nigdy.

31. Natychmiast otworzył Pan oczy Balaamowi, y ujrzał Anioła stojącego na drodze z gołym mie-czem, y pokłonił się twarzą do ziemi.

32. Któremu Anioł: Czemu, pry, trzeci krok bi-iesz oslicę twoię? Jam przyszedł abych się tobie sprzeciwiał, bo przewrotna iest droga twoia, a mnie przeciwna:

33. y by była osłica nie zstąpiła z drogi, da-iać miejsce sprzeciwiającemu się, zabiłbyś cię był, a onaby żywa zastała.

34. Rzekł Balaam: Zgrzeszyłem, nie wiedząc że-byś ty stał przeciw mnie: y teraz ieślić się nie podoba abych iachał, wrócę się.

35. Rzekł Anioł: Jedź z tymi: a strzeż się abyś nie inszego nie mówił iedno coć roszkażę. Y iachał z książętą.

36. Co usłyszawszy Balac wyiachał przeciwko niemu do miasteczka Moabitów, które leży na osta-tnich granicach Arnon.

37. Y rzekł do Balaama: Posłałem posły abych cię przyzwał: Czemużes nie zaraz przyiachał do mnie? Czy dla tego że zapłaty za przyjazd twój od-dać nie mogę?

38. Któremu on odpowiedział: Otoż mię masz: Azaż co innego mówić mogę, iedno co Bóg włoży w usta moje?

39. Y iachali pospołu, y przyiachali do miasta, które było na ostatnich granicach królestwa iego.

40. Y nabiwszy Balac wołów y owiec, posłał do Balaama y książąt którzy z nim byli, dary.

41. A gdy było rano, wiódł go na wyżyny Ba-alowe, y ujrzał ostatnią część ludu.

CAPUT XXIII.

O błogosławieniu, zamiast złorzeczenia, ludowi Izraelskiemu przez Balaama.

1. Dixitque Balaam ad Balac: Aedifica mihi hic septem aras, et para totidem vitulos, ejusdemque numeri arietes.

2. Cumque fecisset juxta sermonem Balaam, im-posuerunt simul vitulum et arietem super aram.

już dla tego, że stosownie tu człowiek zwierzęcy od-biera naukę od bydłęcia; już, jak pow. Grzeg. Niss. (ks. o życiu Moyż.), żeby opamiętał się wieszczek Ba-laam, który zwykł czynić wróżby z ryku osła, i świe-gotania ptasząt.

29. *Obych miał miecz.* W tej rozmowie Balaama z osłicą, wydają się iego zapalczywość i ślepotą, tak da-lece, iż ani się przeląkł mowy bydłęcia, ani chciał śledzić przyczyny i znaczenia tego cudu.

32. *Bo przewrotna jest droga twoja.* Dla przewrótnego zamiaru, w jakim udajesz się do Balaka.

40. *I nabiwszy Balac wołów i owiec.* Balac urado-wany z przybycia Balaama, obchodził uroczystości, uczty,

ROZDZIAŁ 23.

1. Y rzekł Balaam do Balaka: Zbuduj mi tu siedm ołtarzów, a nagotuj także wiele cielców y téżę liczby baranów.

2. A gdy uczynił wedle mowy Balaam, włożyli pospołu cielca y barana na ołtarz.

i składał ofiary; części tych ofiar i razem inne dary posłał Balaamowi, i jego książętom, których miał przy sobie.

41. *Na wyżyny Baalowe.* Na miejsca wyniosłe, gdzie postął Balaamowi, i jego książętom, których miał przy sobie.

R. 23.— 1. *Zbuduj mi tu siedm ołtarzów.* Iżby-m złożył ofiary Baalowi. Ci, którzy go uważają za pra-wdziwego proroka, utrzymują, że ołtarze zostały wy-stawione prawdziwemu Bogu, którego on szukał po-mocy do poznania rzeczy przyszłych.

3. Dixitque Balaam ad Balac: Sta paulisper juxta holocaustum tuum, donec vadam, si forte occurrat mihi Dominus, et quodcunque imperaverit, loquar tibi.

4. Cumque abisset velociter, occurrit illi Deus. Locutusque ad eum Balaam: Septem, inquit, aras exeri, et imposui vitulum et arietem desuper.

5. Dominus autem posuit verbum in ore ejus, et ait: Revertere ad Balac, et haec loqueris.

6. Reversus invenit stantem Balac juxta holocaustum suum, et omnes, principes Moabitarum;

7. assumtaque parabola sua, dixit: De Aram adduxit me Balac rex Moabitarum, de montibus Orientis. Veni, inquit, et maledic Jacob: prospera et detestare Israel.

8. Quo modo maledicam, cui non maledixit Deus? Qua ratione detester, quem Dominus non detestatur?

9. De summis silicibus videbo eum, et de collibus considerabo illum. Populus solus habitabit, et inter gentes non reputabitur.

10. Quis dinumerare possit pulverem Jacob, et nosse numerum stirpis Israel? Moriaturs anima mea morte iustorum et fiant novissima mea horum similia.

11. Dixitque Balac ad Balaam: Quid est hoc quod agis? ut malediceres inimicis meis vocavi te: et tu e contrario benedicis eis.

12. Cui ille respondit: Num aliud possum loqui, nisi quod iusserit Dominus?

13. Dixit ergo Balac: Veni mecum in alterum locum unde partem Israel videas, et totum videre non possis, inde maledicito ei.

14. Cumque duxisset eum in locum sublimem, super verticem montis Phasga, aedificavit Balaam septem aras, et imposuit supra vitulo atque ariete,

15. dixit ad Balac: Sta hic juxta holocaustum tuum, donec ego obuius pergam.

16. Cui cum Dominus occurrisset, posuissetque verbum in ore ejus, ait: Revertere ad Balac, et haec loqueris ei.

17. Reversus invenit eum stantem juxta holocaustum suum, et principes Moabitarum cum eo. Ad quem Balac: Quid, inquit, locutus est Dominus?

3. *Podobno mię tak potka.* Rozumie się Baal, lub czart, któremu składając ofiarę szukał wróżby.

4. *Zabieżał mu Bóg.* Anioł dobry, przedstawiający osobę Boga.

5. *Włożył słowo w usta jego.* Podał mu i nauczył, co miał powiedzieć.

7. *Wziąwszy przypowieści swoje.* Zaczynając prorokować, rzekł i t. d. Proroctwo ważne, piękne i subtelne zowie przypowieścią; to bowiem oznacza wyraz hebrajski *mascal*. — *Z Aram.* Z Mezopotamii.

8. *Jako mam złorzeczyć.* Nie tylko język, ale i myśl Balaama do czasu odmienił Bóg.

9. *Z najwyższych skał.* Z podniesionego tego miejsca będą przeglądali oboz Izraelski. — *Lud sam mieszkać będzie.* Izrael odosobniony będzie i posiadłością, i towarzystwem, i religią od innych ludów. — *Między na-*

3. Y rzekł Balaam do Balaka: Postój trochę u twego całopalenia, aż pójde, owa mię podobno Pan potka: a cokolwiek roskaże, powiem ci.

4. A gdy odszedł prędko, zabieżał mu Bóg, y mówił do niego Balaam: Postawiłem prawi siedm ołtarzów, y włożyłem cielca y barana na wierzch.

5. A Pan włożył słowo w usta iego: Y rzekł: Wróć się do Balaka, a to będziesz mówił.

6. Wróciwszy się zastał Balaka stojącego przy całopaleniu swoim, y wszystkie książęta Moabitów:

7. y wziąwszy przypowieść swoją, rzekł: Z Aram przywiódł mię Balak Król Moabitów z gór wschodnich: Pódź, prawi, a złorzecz Jakobowi: śpiesz się a przeklinay Izraela.

8. Jako mam złorzeczyć któremu nie złorzeczył Bóg? A iako mam przeklinać tego, którego Pan nie przeklina?

9. Z najwyższych skał ujrzę go, a z pagórków oglądam go. Lud sam mieszkać będzie, a między narody nie będzie policzon.

10. Kto przeliczyć może proch Jakobów, y wiedzieć liczbę pokolenia Izraelowego? Niech umrze dusza moja śmiercią sprawiedliwych, a niech się stana ostatnie rzeczy moje tym podobne.

11. Y rzekł Balak do Balaama: Cóż to iest co czynisz? Abyś przeklinał nieprzyjaciół moje przyzwałem cię: a ty przeciwnym obyczaiem błogosławisz im.

12. Któremu on odpowiedział: Aż mogę co innego mówić iedno co każe Pan?

13. Rzekł tedy Balak: Pódź zemną na drugie miejsce, skądbyś część Izraela ujrzał, a wszystkiego widzieć nie mógł: z tamtąd go przeklinay.

14. A gdy go zawiódł na miejsce wysokie na wierzch góry Phasgi, zbudował Balaam siedm ołtarzów, y włożywszy na wierzch cielca y barana,

15. rzekł do Balaka: Stój tu u całopalenia twego, aż ia na przeciw pobieję.

16. Któremu gdy Pan zaszedł, y włożył słowo w usta iego, rzekł: wróć się do Balaka, a to mówić mu będziesz.

17. Wróciwszy się znalazł go stojącego u całopalenia swego, y książęta Moabitów z nim. Do którego Balak: Co, prawi, mówił Pan?

rody nie będzie policzon. Pomiędzy pogany nie będzie się liczył.

10. *Proch Jakóbov.* Potomków Jakóba, o których powiedziano (Gen. 13, 16), że się rozmnożą jak proch ziemi. — *Niech umrze dusza moja.* Niech ja umrę. — *Śmiercią sprawiedliwych.* Zwykłą jest rzeczą, że bezbożni żyć mają koniec życia podobny do sprawiedliwych, których obyczajów jednakże nie naśladowa.

13. *A wszystkiego by widzieć nie mógł.* Balak mniema zabobonnie, że Balaam dla tego błogosławił Izraelowi, że miał przed oczyma cały oboz Izraelitów. Podobna głupota była owych Syryjczyków, którzy będąc zwyciężeni od Izraelitów, sądzili, iż to było przyczyną ich klęski, że Bóg Izraelitów jest Bogiem gór, i dla tego potem na płaszczyźnie usiłovali stoczyć bitwę z Izraelitami. III. Reg. 20, 23.

18. At ille assumpta parabola sua, ait: Sta Balac, et ausculta, audi fili Sephor:

19. Non est Deus quasi homo, ut mentiatur, nec ut filius hominis, ut mutetur. Dixit ergo, et non faciet? locutus est, et non implebit?

20. Ad benedicendum adductus sum, benedictionem prohibere non valeo.

21. Non est idolum in Jacob, nec videtur simulacrum in Israel. Dominus Deus ejus cum eo est, et clangor victoriae regis in illo.

22. Deus eduxit illum de Aegypto, cujus fortitudo similis est rhinocerotis. (*Infr. 24, 8.*)

23. Non est augurium in Jacob, nec divinatio in Israel. Temporibus suis dicetur Jacob et Israel, quid operatus sit Deus.

24. Ecce populus ut leaena consurget, et quasi leo erigetur: non accubabit, donec devoret praedam, et occisorum sanguinem bibat.

25. Dixitque Balac ad Balaam: Nec maledicas ei, nec benedicas.

26. Et ille ait: Nonne dixi tibi quod quidquid mihi Deus imperaret, hoc facerem?

27. Et ait Balac ad eum: Veni, et ducam te ad alium locum: si forte placeat Deo, ut inde maledicas eis.

28. Cumque duxisset eum super verticem montis Phogor, qui respicit solitudinem,

29. dixit ei Balaam: Aedifica mihi hic septem aras, et para totidem vitulos, ejusdemque numeri arietes.

30. Fecit Balac ut Balaam dixerat; imposuitque vitulos et arietes per singulas aras.

18. A on wzięwszy swą przypowieść rzekł: Stój Balaku a słuchaj, słysz synu Sephorów:

19. Nie jest Bóg jako człowiek, aby kłamał: ani jako syn człowieczy, żeby się odmieniał: Rzekł tedy a nie uczyni? mówił a nie wypełni?

20. Ku błogosławieniu przywiedziony jestem, błogosławieństwa zabronić nie mogę.

21. Nie masz bałwana w Jakobie, ani widać wyobrażenia w Izraelu. Pan Bóg jego jest z nim, a trąbienie zwycięstwa królewskiego w nim.

22. Bóg wywiódł z Egiptu, którego moc podobna jest Rynocerotowi.

23. Nie masz wieszczby w Jakobie, ani wróżki w Izraelu. Czasów swoich będzie powiedziano Jakobowi y Izraelowi, co Bóg uczynił.

24. Oto lud jako lwica powstanie, a jako lew się podniesie: nie leże, aż pożrze korzyść, a krew pobitych wypie.

25. Y rzekł Balak do Balaama: Ani go przeklinaj, ani go błogosław.

26. A on odpowiedział: zamćmi nie mówił, że cokolwiek Bóg rozkaże, to uczynię?

27. Y rzekł Balak do niego: Póđź, a zawioďę cię na inne miejsce: Jeśli snadź podoba się Bogu żebyś ie z tamtąd przeklinał:

28. A gdy go zawiódł na wierzch góry Phogor, która patrzy ku puszczy,

29. rzekł mu Balaam: Zbuduy mi tu siedm ołtarzów, a nagotuy tyleż cielców y téyże liczby baranów.

30. Uczynił Balak, jako rzekł Balaam. Y włożył cielce y barany na każdy ołtarz.

CAPUT XXIV.

ROZDZIAŁ 24.

O proroctwach Balaama dotyczących ludu Izraelskiego, Amalecytów, Cynejczyków, Rzymian, i przyjścia Messyasza.

1. Cumque vidisset Balaam, quod placeret Domino, ut benediceret Israeli, nequaquam abiit, ut ante perrexerat, ut augurium quaereret; sed dirigens contra desertum vultum suum,

2. et elevans oculos, vidit Israel in tentoriis commorantem per tribus suas; et irrudente in se spiritu Dei,

19. *Rzekł tedy a nieuczyni?* Jak gdyby mówił: Bóg rozkazał, abym nie złorzeczył Izraelowi, i dotąd mię od tego powstrzymywał; bez wątpienia więc dokona tego, co powiedział, i nie dozwoli mi i nadał, żebym złorzeczył.

20. *Ku błogosławieniu przywiedziony jestem.* Słusznie powiada, że przywiedziony; on bowiem w innym przyszedł był zamiarze, lecz przewrotną jego wolę Bóg przemienił na dobrą. — *Błogosławieństwa zabronić nie mogę.* Tak dalece rozum był oświecony, i wola skłaniana do pochwały i błogosławienia Izraela, iż za ledwo mógł nie błogosławić.

21. *Nie masz bałwana w Jakobie.* Nie ma służących bałwanom pomiędzy Izraelitami. — *Trąbienie zwycięstwa królewskiego w nim.* Odwołuje się do owych dwóch tręb srebrnych, uczynionych na rozkaz Boski, przy których odgłosie Bóg kazał Izraelitom wszczynać walkę, i wtedy obiecał im przybyć z pomocą i zwycięstwem, wyż. 10, 9.

1. Y gdy obaczył Balaam że się podobalo Panu aby błogosławił Izraela, żadną miarą nie wychodził jako przed tym chodził szukać wieszczby: ale obróciwszy twarz swoją ku puszczy,

2. y podniószy oczy, użył Izraela w namiociech mieszkającego według pokolenia jego: y gdy napadł nań duch Boży,

22. *Moc podobna Rynocerotowi.* Jestto wynoszenie mocy Boskiej przez podobieństwo z jednorożcem, którego to zwierza moc zwykło wysławiać Pismo ś.

23. *Nie masz wieszczby w Jakobie.* Żadnych wróżbiarzy i czarnoksiężników. — *Czasów swoich.* W następnych wiekach. — *Będzie powiedziano Jakobowi i Izraelowi.* Potomkóm Izraelitów.

24. *Jako lwica.* Która, gdy szczenięta swe karmi staje się sroższą i okrotniejszą od lwa. — *Nie leże.* Nie spocznie Izrael, aż wytępi Chananejczyków, swoich nieprzyjaciół.

27. *Zawioďę cię na inne miejsce.* Patrz w. 13.

R. 24.—1. *Gdy obaczył Balaam.* Gdy poznał, będąc oświecony od Boga. — *Suchać wieszczby.* LXX. na spotkanie ptaków, t. j. dla zgadywania przyszłości z lotu, głosu ptaków.

2. *Duch Boży.* Duch proroctwa od Boga mu zesłany.

3. assumpta parabola ait: Dixit Balaam filius Beor: dixit homo, cujus obturatus est oculus:

4. dixit auditor sermonum Dei, qui visionem Omnipotentis intuitus est, qui cadit, et sic aperiuntur oculi ejus:

5. Quam pulchra tabernacula tua Jacob, et tentoria tua Israel!

6. ut valles nemorosae, ut horti juxta fluvios irrigui, ut tabernacula quae fixit Dominus, quasi cedri prope aquas.

7. Fluet aqua de situla ejus, et semen illius erit in aquas multas. Tolleitur propter Agag, rex ejus, et auferetur regnum illius.

8. Deus eduxit illum de Aegypto, ejus fortitudo similis est rhinocerotis. Devorabunt gentes hostes illius, ossaque eorum confringent, et perforabunt sagittis. (*Supr. 23, 22*).

9. Accubans dormivit, ut leo, et quasi leaena, quam suscitare nullus audebit. Qui benedixerit tibi, erit et ipse benedictus: qui maledixerit, in maledictione reputabitur.

10. Iratusque Balac contra Balaam, complois manibus ait: Ad maledicendum inimicis meis vocavi te, quibus e contrario tertio benedixisti:

11. revertere ad locum tuum! Deceveram quidem magnifice honorare te, sed Dominus privavit te honore disposito.

12. Respondit Balaam ad Balac: Nonno nuntiis tuis, quos misisti ad me, dixi:

13. Si dederit mihi Balac plenam domum suam argenti et auri, non potero praeterire sermonem Domini Dei mei, ut vel boni quid, vel mali profeream ex corde meo: sed quidquid Dominus dixerit, hoc loquar? (*Supr. 22, 18*).

14. Verumtamen pergens ad populum meum, dabo consilium, quid populus tuus populo huic faciat extremo tempore.

15. Sumta igitur parabola, rursum ait: Dixit Balaam filius Beor: dixit homo, cujus obturatus est oculus:

3. *Wziąwszy przypowieść. Patrz r. 23, 7.—Człowiek, którego oko jest zatkane.* Który podczas snu, kiedy oczy są zawarte, odbiera od Boga widzenia prorocze, albo, który, porwany w zachwycenie, i uwolniony nie jako od zmysłów, postrzega wizje Boże; albo, który o innych prorokuje, a sam pozostaje ślepy, i niedbałym o swe zbawienie; albo, którego oko duszy zawarte jest przed przyjściem ducha proroczego, później się otwiera za nadejściem światła wyższego.

4. *Który upada.* T. j. w sen, albo raczej w zachwyt.—*I tak się otwierają oczy jego.* T. j. oczy umysłu, przez światło prorocze.

6. *Jako doliny gaiste.* Jako doliny gaiste piękny przedstawiają widok obfitością drzew, zielonością, i cienistością; tak oboz Izraelitów, rozciągnawszy wiele namiotów, cieniem swoim ich przykrywał, i widokiem napasał oczy.—*Jako sady przy rzekach.* Które zieleńią, kwitną i owoce wydają.—*Jako namioty, które postawił Pan.* Których zatem żadna moc obalić nie zdoła.—*Jako cedry przy wodach.* Które z powodu tej wilgotności stawają się coraz wyższe i piękniejsze.

7. *Plynie woda z wiadra jego.* Wiadrem zowie ród i potomstwo Izraela, jak gdyby mówił: Jako wiadro

3. wziąwszy przypowieść mówił: Rzekł Balaam syn Beor: rzekł człowiek, którego oko jest zatkane:

4. rzekł słuchacz powieści Bożych: który widzenie Wszechmogącego widział, który upada, y tak się otwierają oczy jego:

5. Jako piękne przybytki twoje Jakobie, y namioty twoje Izraelu!

6. Jako niziny gaiste, jako sady przy rzekach wilgotne, jako namioty które postawił Pan, jako cedry przy wodach.

7. Popłynie woda z wiadra jego, a nasienie jego będzie w wody wielkie. Będzie wzięt dla Agaga król jego, y odjęte będzie królestwo jego.

8. Bóg wywiódł go z Egiptu, którego moc podobna jest Rhinocerotowey: Pożrą narody nieprzyjaciele jego, a kości ich połamia, y podziurawia strzałami.

9. Położywszy się spał jako lew, y jako lwica, który żaden obudzić nie będzie śmiał. Który będzie błogosławił, będzie y sam błogosławiony: kto będzie złorzeczył, w złorzeczeniu poczytan będzie.

10. Y rozniewawszy się Balak na Balaama, kląsnał rękoma mówił: Na złorzeczeniu nieprzyjaciół moim przyzwałem cię: którym przeciwnym obyczaiem błogosławiłeś po trzecie.

11. Wróć się na miejsce twoje. Postanowiłem wprowadzić uczcić cię znamię, ale cię Pan zbawił nagotowany czci.

12. Odpowiedział Balaam do Balaka: Azam posłem twoim, któreś do mnie posłał nie mówił:

13. By mi dał Balak pełen dom swój srebra y złota, nie mogę przestąpić słowa Pana Boga mego, abym co dobrego albo złego miał mówić z serca swego: ale cokolwiek Pan rzecze to mówić będę?

14. Wszakże wracać się do ludu mego, dam radę co twój lud uczyni temu ludowi czasu ostatecznego.

15. Wziąwszy tedy przypowieść znowu mówił: Rzekł Balaam syn Beor, rzekł człowiek, którego oko jest zatkane.

pełne daje obfitą wodę, tak plemię Izraela będzie płodne i wielu wyda synów. Że taka jest myśl, okazuje się to z półwiersza następnego, które jak zwykle, wyjaśnia pierwsze: *a nasienie jego będzie w wody wielkie.* Że przenosią wód oznacza się liczne potomstwo, i całe ludy, okazuje się z Przyp. r. 5, 16, i Apocal. 15, 9.—*Król jego Saul,* który wypadł z królestwa dla tego, że zachował przy życiu Agaga. I Reg. 15, 9. P. W.

8. *Pozrą.* Izraelici.—*Narody nieprzyjaciele jego.* Które Izraelitom będą nieprzyjazne i szkodliwe.

9. *Położysz się spał, jako lew.* Bezpiecznie będzie odpoczywał Izrael, nieprzyjaciele nie będą śmieli go niepokoić. Przytrafiło się to mianowicie w czasach Dawida i Salomona.

14. *Dam radę.* Izbył przez niewiasty pociągnął Izraelitów do czci Beelfegora; że taka rada była Balaama, wid. z r. 31, 16, i Apocal. 2, 4.—*Czasu ostatecznego.* W czasie przyszedł, po mojej śmierci. Albo myśl ta: Naostatek, po innych środkach daremnie przedsiębranych.

15. *Oko jest zatkane.* Patrz w. 3.

16. dixit auditor sermonum Dei, qui novit doctrinam Altissimi, et visiones Omnipotentis videt, qui cadens apertos habet oculos.

17. Videbo eum, sed non modo: intuebor illum, sed non prope. **Orietur stella ex Jacob, et consurgit virga de Israel, et percutiet duces Moab, vastabitque omnes filios Seth.** (*Math. 2, 2*).

18. Et erit Idumaea possessio ejus: haereditas Seir cedet inimicis suis: Israel vero fortiteraget.

19. De Jacob erit, qui dominetur, et perdat reliquias civitatis.

20. Cumque vidisset Amalec, assumens parabolam, ait: Principium gentium Amalec, cujus extrema perduntur.

21. Vidit quoque Cinacum, et assumpta parabola, ait: Robustum quidem est habitaculum tuum, sed si in petra posueris nidum tuum,

22. et fueris electus de stirpe Cin, quamdiu poteris permanere? Assur enim capiet te.

23. Assumtaque parabola iterum locutus est: Heu, quis victurus est, quando ista faciet Deus?

24. Venient in trieribus de Italia, superabunt Assyrios, vastabuntque Hebraeos, et ad extremum etiam ipsi peribunt. (*Dan. 11, 30*).

25. Surrexitque Balaam, et reversus est in locum suum; Balac quoque via, qua venerat, rediit.

16. rzekł słuchacz powieści Bożych, który zna naukę Nawyższego, y widzenia Wszelchmocnego widzi, który upadając ma oczy otworzone.

17. Użyżrę go, ale nie teraz: oglądam go, ale nie zbliżka. **Wznidzie gwiazda z Jakóba, y powstanie laska z Izraela, y pobije książęta Moab, y spustoszy wszystkie syny Seth.**

18. Y będzie Idumaea dzierzawa jego: dziedzictwo Seir dostanie się nieprzyjaciółom jego: lecz Izrael mężnie sobie będzie poczynął.

19. Z Jakóba będzie któryby panował, y wytracił ostatki miasta.

20. A gdy użyżrzał Amaleka, wzięwszy przypowieść rzekł: Początek narodów Amalek, którego ostatki zagubione będą.

21. Użyżrzał też Cyneyczyka: y wzięwszy przypowieść rzekł: Mocneć wprawdzie jest mieszkanie twoje, ale choćbyś położył na skale gniazdo twe,

22. a byłbyś wybrany z narodu Cynowego, pókiż będziesz mógł wytrwać? Assur cię bowiem pojma.

23. Y wzięwszy przypowieść zaśię mówił: Ach, kto będzie żyw, gdy to Bóg uczyni?

24. Przyplyną w galerach ze Włoch, zwyciężą Assyryjczyki, y zburzą Hebrejczyki, a na ostatek y sami zgina.

25. Y wstał Balaam, y wrócił się na miejsce swoje: Balac się też drogą którą był przyjechał wrócił.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 24. w. 7. *Będzie wzięt dla Agaga.* Odmienione są te słowa u LXX. tłumaczy, którzy mają Gog, miasto Agag: ale nasza Vulgata i żydowska ma Agag. Co Hieronim *S. in c 38. Ezech.* tak

17. *Użyżrę go.* Chrystusa, nie oczyma ciała, ale w widzeniu proroczym.— *Ale nie teraz.* Jak gdyby mówił: To, co teraz przepowiadam, i widzeniem proroczym widzę, stanie się niezawodnie, lecz nie tak prędko; jeszcze bowiem dalekie to jest od naszych czasów.— *Wynidzie gwiazda z Jakóba.* Chrystus nazywa się gwiazdą: 1) bo on jest światłem świata; 2) dla jasności i chwały niebieskiego życia, cudów, zmartwychwstania i szczęśliwości, z tego powodu zowie się gwiazdą jasną i zaranną. Apoc. 2, 28, 22, 16; 3) gwiazda ukazała Magom jego narodzenie.— *Powstanie laska z Izraela.* Chrystus narodził się z narodu Izraelskiego, który laską czyli jak jest w teks. hebr., berłem królestwa swego, t. j. władzą królewską pobije i przyniciecie książąt Moabskich.— *I spustoszy.* Chald. *będzie panował*, władzę swą rozciągnie.— *Syny Set.* Wszystkich ludzi, albowiem wszyscy, przez Noego, jesteśmy synami Seta: całe bowiem potomstwo Kaina zginęło przez potop.

18. *I będzie Idumaea dzierzawa jego.* Jak Jakób jest przedstawicielem wszystkich Izraelitów co do ducha, t. j. wiernych grzeszników Chrystusa, tak Ezaw przyobrazicielem grzeszników. Chrystus przeto będzie rozciągał swą władzę nie tylko nad Izraelitami, którzy mu dobrowolnie się poddadzą, lecz i nad Idumejczykami, potomkami Ezawa, nieposłusznymi i bezbożnymi, czy to niewiernymi, czy chrześcianami.— *Dziedzictwo Seir.* Ezaw, który nazwany był Seir, dla tego, że kosmaty. Drugie to pół wiersza to samo oznacza co pierwsze poprzedzające.— *Izrael mężnie sobie będzie poczynął.* Chrystus i chrześcianie.

19. *Z Jakóba.* Z chrześcian będzie, któryby panował, co się urzeczywistniło w Konstantynie W. i następcach jego.— *I wytracił ostatki miasta.* Rzymu, wywracając paganizm Rzymian, albo Chrystus w drugim swoim przyjsciu zatraci ostatki miasta każdego, to jest, wszystkich, którzykolwiek nie zechcą weń uwierzyć, albo zostaną mu nieposłuszni. Proroctwo w tych trzech wierszach zawarte odnosi się do Chrystusa, jakośmy wytłómaczyli, lecz z

odwołaniem się do Dawida: niektóre wypadki zaszczeplił panowaniem Dawida tu są napomknione, i więcej do niego się stosują, jak np. *Pobije książęta Moab, i będzie Idumaea dzierzawa jego, Izrael mężnie sobie będzie poczynął.* Inne zaś właściwiej odnoszą się do Chrystusa, jako to: *Wynidzie gwiazda z Jakóba, i zatraci ostatki miasta.*

20. *A gdy użyżrzał Amaleka.* Z góry Fasga, bardzo wysokiej, na której się znajdował.— *Początek narodów Amalek.* Pierwszy i główny naród, najznakomitszy z tych, które zamieszkują ościenne kraje; albo sens jest ten, który wskazuje tekst Chaldejki, tak przekładając: *Początkiem wojen dla Izraela był Amalek* (co się ok. Ex. 17). Przeto stosownie przydano *którego ostatki zagubione będą*, aby była antyteza, jak gdyby rzekł: *Prędko i pierwszy Amalecytowie napadli na Izraelitów, później zaś, w ostatnich czasach pobici zostali.* Co się stało pod Saulem, I, Reg. 15.

21. *Cynejczyka.* Potomków Jetra znajdujących się w obozie Izraelitów.— *Mocneć wprawdzie jest mieszkanie twoje.* Ponieważ teraz przebywasz pomiędzy dwunastu pokoleniami, i w ziemi Chanaan mieszkać będziesz w pokoleniu Juda, które jest najmocniejsze.— *Ale choćbyś położył na skale gniazdo twoje.* Choćbyś w najmocniejszym i najobronniejszym miejscu założył stolicę twoją.

22. *Z narodu Cynowego.* Z rodu Jetra.— *Assur cię bowiem pojma.* Co się stało, gdy Salmanazar przeprowadził dziesięć pokoleń do krainy Medów, IV Reg. 17, 23; wtedy bowiem z niemi przeniósł Cynejczyków, t. j. potomstwo Abera Cynejczyka, który był odłączył się od innych Cynejczyków, i mieszkał w posiadłości Neftalego.

23. *Ach, kto będzie żyw?* Kto będzie pragnął żyć, gdy nastąpią tak wielkie klęski Cynejczyków, Amalecytów, czy raczej Assyryjczyków, Izraelitów i Rzymian?

24. *I zburzą Hebrejczyków.* Za cesarstwo Wespazjana i Tytusa.— *I sami zgina.* Gdy upadnie cesarstwo Rzymskie, podbite od Gotów i innych dzikich narodów.

rozumie: i będzie wzięty Saul pierwszy król Izraelski, to jest, iż zgrzeszy nie zabiwszy Agaga. Albo jako drudzy wykladał: Będzie wywyższon Saul nad Agag, to jest, zwycięży i przemoże Agaga, obadwa wykłady dobre, i pewna jest, że te słowa rozumieją się o Królestwie Żydowskiem, a nie o Chrystusie, ani o Rzymskiem Państwie. Bo tak poczyną, iako piękne przybytki twoje Jakóbie i t. d.

CAPUT XXV.

ROZDZIAŁ 25.

O nierządzie Izraelitów z Moabitkami, i gorliwości Fincea.

1. Morabatur autem eo tempore Israel in Settim, et fornicatus est populus cum filiabus Moab,
2. quae vocaverunt eos ad sacrificia sua. At illi comederunt et adoraverunt deos eorum.

3. Initiatusque est Israel Beelphegor; et iratus Dominus, (*Jos. 22, 17.*)

4. ait ad Moysen: Tolle cunctos principes populi, et suspende eos contra solem in patibulis, ut avertatur furor meus ab Israel. (*Deut. 4, 3.*)

5. Dixitque Moyses ad judices Israel: Occidat unusquisque proximos suos, qui initiati sunt Beelphegor. (*Exod. 32, 27.*)

6. Et ecce unus de filiis Israel intravit coram fratribus suis ad scortum Madianitidem, vidente Moyse, et omni turba filiorum Israel, qui flebant ante fores tabernaculi.

7. Quod cum vidisset Phinees, filius Eleazari filii Aaron sacerdotis, surrexit de medio multitudinis, et arrepto pugione, (*Psal. 105, 30. I Mach. 2, 26.*)

8. ingressus est post virum Israelitem in lupanar, et perfodit ambos simul, virum scilicet et mulierem in locis genitalibus. Cessavitque plaga a filiis Israel;

9. et occisi sunt viginti quatuor millia hominum.

10. Dixitque Dominus ad Moysen:

11. Phinees, filius Eleazari filii Aaron sacerdotis, avertit iram meam a filiis Israel: quia zelo meo commotus est contra eos, ut non ipse deletem filios Israel in zelo meo: * (*Eccli. 45, 30.*)

12. ideo loquere ad eum: Ecce do ei pacem foederis mei,*

13. et erit tam ipsi quam semini ejus pactum sacerdotii sempiternum, quia zelatus est pro Deo suo, et expiavit scelus filiorum Israel.

R. 25. 1.—*W Setim.* Gdzie była 42. i ostatnia stacya na puszczy. Tu zaszły wszystkie te wypadki, które się opisują aż do końca Deuteronomium.—*Cudzołożył lud.* Jednem i drugiem porubstwem, cielesnem i duchownem, czyli bałwochwalstwem.—*Z córkami Moab.* I z Madianitkami, jak wid. wyż. r. 6 i 17.

2. *Które wezwały ich na ofiary swoje.* Stosownie do rady Balaama, r. 24, 14.

3. *Poświęcony jest Izrael Beelphegorowi.* Przyjął obrządku bałwana Beelphegora, doń się przyłączył, jemu się oddał i poświęcił. Beelphegor jest to Priap, jak gdyby powiedziano: *Bóg otwierania*; toż oznacza wyraz hebr.: *Bóg nagości*. Pospolita zaś u Hebrayczyków, że pod imieniem nagości rozumieją części ciała wstydlive.

4. *Weźmij wszystkich książąt ludu.* Zbierz książąt, aby oni, iako sędziowie, rozkazali powiesić przeciw słońcu tych, którzy są winnymi wszeteczeństwa, i bałwochwalstwa Beelphegora; albo, każ powiesić samychże książąt, którzy potakiwali tój bezbożności, albo nie

1. A Izrael mieszkał na ten czas w Setim, y cudzołożył lud z córkami Moab,

2. które wezwały ich na ofiary swoje. A oni iedli y kłaniali się Bogóm ich.

3. Y poświęcony jest Izrael Beelphegorowi: a rozniewawszy się Pan,

4. rzekł do Moysesza: Weźmi wszystkie książęta ludu, a powieś je przeciw słońcu na szubienicach, aby się odwrócił gniew mój od Izraela.

5. Y rzekł Moysesz do sędziów Izraelskich: Zabij każdy bliźnie swe, którzy są poświęceni do Beelphegora.

6. A oto ieden z synów Izraelowych wszedł przed bracia swą do nierządnicę Madianitki, przed oczyma Moyseszowemi y wszystkiey rzeszy Izraelowey, którzy plakali u drzwi przybytku.

7. Co gdy usłyszał Phinees syn Eleazara, syna Aaronowego kapłana, wstał z pośrodku zgromadzenia, a porwawszy pugińal,

8. Wszedł za onym mężem Izraelskim do nierządnego gmachu, y przebił oboje zaraz, to jest męża y niewiastę przez skryte mieysca. Y ustała plaga od synów Izraelowych:

9. a pobito ich dwadzieścia y cztery tysiące ludzi.

10. Y rzekł Pan do Moysesza:

11. Phinees syn Eleazara, syna Aaronowego kapłana, odwrócił gniew mój od synów Izraelowych: iż zapalczywością moją wzruszył się przeciwko im, aby ich sam nie wytracił synów Izraelowych w zapalczywości moiej:

12. przetoż mów do niego: Oto daię mu pokój przymierza mego,

13. a będzie tak iemu iako y nasieniu iego przymierze kapłaństwa wieczne, iż się zapalił za Boga swego, y oczyścił złość synów Izraelowych.

sprzeciwiali się jęj, będąc do tego obowiązani z urzędu.—*Przeciw słońcu.* Przed słońcem, publicznie; to co się dzieje jawnie, hebrayczycy zwykli powiadać, iż staje się na słońcu, w oczach słońca; tak powiedziano Dawidowi, 11. Reg. 12, 11. *Będzie spał z żonami twemi przed oczyma słońca twego.*

5. *Zabij.* Obwieś.

6. *Jeden z synów Izraelskich.* Kto on był, pow. w. 14.

9. *Ustała plaga od synów Izraelowych.* Z czego się okazuje, że nie tylko przez powieszenie, ale i inną klęską od Boga zesłaną wielu zostało ukaranych śmiercią: jaka to była plaga, P. Ś. nie wyraża. Józef Fl. powiada, że morowe powietrze.

10. *Pobito ich.* Po części klęską od Boga zesłaną, po części szubienicą.

12. *Daę mu pokój przymierza mego.* Zapewniam mu najniżejmożliwiej moje przymierze, i to mu obiecuję.

13. *Przymierze kapłaństwa wieczne.* T. j. że on ze swoim potomstwem po ojcu swym Eleazarze nastąpi na

14. Erat autem nomen viri Israelitae, qui occisus est cum Madianitide, Zambri filius Salu, dux de cognatione et tribu Simeonis.

15. Porro mulier Madianilis, quae pariter interfecta est, vocabatur Cozbi filia Sur principis nobilissimi Madianitarum.

16. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

17. Hostes vos sentiant Madianitae, et percute eos: (*Infr. 31, 2.*)

18. quia et ipsi hostiliter egerunt contra vos, et decipere insidiis per idolum Phogor, et Cozbi filiam ducis Madiam sororem suam, quae percussa est in die plagae pro sacrilegio Phogor.

14. A było imię męża Izraelskiego, który zabił iest z Madianitką, Zambry syn Salu, książę z rodzaju y z pokolenia Simeonowego.

15. A niewiaścę Madianitkę, która pospółu zabita iest, zwano Kozbi, córka Sór księżęcia zacnego Madiańskiego.

16. Y mówił Pan do Moyżesza, rzekąc:

17. Nieprzyjacieli was niech poczują Madianitowie, a pobijcie ie:

18. ponieważ y oni nieprzyjacielskie przeciwko wam uczynili, y oszukali zdradą przez balwana Phogor, y Kozbi córkę księżęcia Madiańskiego siostrę swą, która zabita iest w dzień kaźni dla świętokradstwa Phogor.

CAPUT XXVI.

ROZDZIAŁ 26.

O nowym popisie mężów zdolnych do boju.

1. Postquam noxiorum sanguis effusus est, dixit Dominus ad Moysen et Eleazarum filium Aaron sacerdotem:

2. Numerate omnem summam filiorum Israel a viginti annis et supra, per domos et cognationes suas, cunctos, qui possunt ad bella procedere. (*Supr. 1, 2.*)

3. Locuti sunt itaque Moyses et Eleazar sacerdos in campestribus Moab super Jordanem contra Jericho, ad eos, qui erant

4. a viginti annis et supra, sicut Dominus imperaverat, quorum iste est numerus:

5. Ruben primogenitus Israel; hujus filius, Henoch, a quo familia Henochitarum; et Phallu, a quo familia Phalluitarum; (*Gen. 46, 8.*)

6. et Hesron, a quo familia Hesronitarum; et Charmi, a quo familia Charmitarum.

7. Hae sunt familiae de stirpe Ruben, quarum numerus inventus est quadraginta tria, et septingenti triginta.

8. Filius Phallu, Eliab;

9. hujus filii, Namuel et Dathan et Abiron; isti sunt Dathan et Abiron principes populi, qui surrlexerunt contra Moysen et Aaron in seditione Core, quando adversus Dominum rebellaverunt;*

10. et aperiens terra os suum devoravit Core, morientibus plurimis, quando combussit ignis ducentos quinquaginta viros. Et factum est grande miraculum.

1. Potym iako krew winnych wylana iest, rzekł Pan do Moyżesza y Eleazara syna Aaronowego kapłana:

2. Policzcie wszytek poczet synów Izraelowych od dwudziestu lat, y wyższyć, według domów y rodzajów ichwszystkich, którzy mogą wychodzić na wojnę.

3. Mówili tedy Moyżesz y Eleazar kapłan na polu Moab nad Jordanem przeciw Jerychu, do tych, którzy byli

4. od dwudziestu lat y wyższyć, iako Pan był roszakał. Których ta iest liczba:

5. Ruben pierworodny Izraelów, tego syn Henoch, od którego dóm Henochitów: y Phallu, od którego dóm Phalluitów:

6. y Hesron, od którego dóm Hesronitów: y Charmi, od którego dóm Charmitów.

7. Te są domy z pokolenia Ruben: których pocztu nazwło się czterdzieści trzy tysiące, y siedm set trzydzieści.

8. Syn Phallu Eliab;

9. tego synowie Namuel, y Dathan, y Abiron. Ci są Dathan y Abiron przedniejszy z ludu, którzy powstałi przeciw Moyżeszowi y Aaronowi w rozruchu Korego, kiedy się byli zbuntowali przeciw Panu:

10. a otworzywszy się ziemia pożarła Korego, y wiele ich pomarło, kiedy spalił ogień dwieście pięćdziesiąt mężów. Y stał się wielki cud,

arcykapłaństwo, które dlań i familii jego na zawsze pozostanie: chociaż bowiem arcykapłaństwo przeszło było do Helego i jego potomków, który pochodził nie od Eleazara i Fineesa, ale od Itamara, jednakże później wróciło do tychże potomków Fineesa i w nich przetrwało aż do Chrystusa.—*Oczyszczyć złość.* Przebłagawszy Boga, heroicznym owym czynem, i gorliwością o cześć Bożą.

17. *Nieprzyjacieli was niech poczują Madianitowie.* Którzy głównie stali się zgorszeniem przez nadsyłanie nierządnic. Moabitom przebaczam po części przez wzgląd na Lotę, którego byli potomkami, jak pow. Deut. 2, 19; po części dla Rut, z której Dawid i Chrystus mieli pochodzić. Moabici później byli ukarani od Dawida, II. Reg. 8, 2.

18. *Siostrę swą.* Poganę im podobną.—*Zabita jest.* od Fineesa.—*W dzień kaźni.* W tym bowiem dniu czyściła spustoszenie plaga od Boga zesłana.

R. 26.—1. *Winnych.* Cudzołożących z Madianitkami i Moabitkami.

2. *Policzcie.* Był to już trzeci spis ludności, uczoniony już na wnijściu do ziemi obiecanej, iżby ona mogła być podzielona i rozdana, stosownie do liczby każdego pokolenia.—*Od dwudziestu lat i wyżej.* Gdyż ci tylko uważają się za sposobnych do noszenia broni. Młodszym nad ten wiek i niewiaściom, przy podziale ziemi, nie dano części gruntu, zastrzeżone tylko było dla nich prawo sukcesyi, według ustaw.

3. *Nad Jordanem.* Przy Jordanie.

11. ut, Core pereunte, filii illius non perirent.*
(*Supr. 16, 1.*)

12. Filii Simeon per cognationes suas: Namuel, ab hoc familia Namuelitarum; Jamin, ab hoc familia Jaminitarum; Jachin, ab hoc familia Jachinitarum;

13. Zare, ab hoc familia Zareitarum; Saul, ab hoc familia Saulitarum.

14. Hae sunt familiae de stirpe Simeon, quarum omnis numerus fuit viginti duo millia ducenti.

15. Filii Gad per cognationes suas: Sephon, ab hoc familia Sephonitarum; Aggi, ab hoc familia Aggitarum; Suni, ab hoc familia Sunitarum;

16. Ozni, ab hoc familia Oznitarem; Her, ab hoc familia Heritarum;

17. Arod, ab hoc familia Aroditarum; Ariel, ab hoc familia Arielitarem.

18. Istae sunt familiae Gad, quarum omnis numerus fuit quadraginta millia quingenti.

19. Filii Juda, Her, et Onan, qui ambo mortui sunt in terra Chanaan. (*Gen. 38, 3.*)

20. Fueruntque filii Juda per cognationes suas: Sela, a quo familia Selaitarum; Phares, a quo familia Pharesitarum; Zare, a quo familia Zareitarum.

21. Porro filii Phares: Hesron, a quo familia Hesronitarum; et Hamul, a quo familia Hamulitarum.

22. Istae sunt familiae Juda, quarum omnis numerus fuit septuaginta sex millia quingenti.

23. Filii Issachar per cognationes suas: Thola, a quo familia Tholaitarum; Phua, a quo familia Phuaitarum;

24. Jasub, a quo familia Jasubitarum; Semran, a quo familia Semranitarum.

25. Hae sunt cognationes Issachar, quarum numerus fuit sexaginta quatuor milia trecenti.

26. Filii Zabulon per cognationes suas: Sared, a quo familia Sareditarum; Elon, a quo familia Elonitarum; Jalel, a quo familia Jalelitarum.

27. Hae sunt cognationes Zabulon, quarum numerus fuit sexaginta millia quingenti.

28. Fili Joseph per cognationes suas, Manasse et Ephraim.

29. De Manasse ortus est Machir, a quo familia Machiritarum. Machir genuit Galaad, a quo familia Galaaditarum. (*Jos. 17, 1.*)

30. Galaad habuit filios: Jezer, a quo familia Jezeritarum; et Helec, a quo familia Helecitarum;

31. et Asriel, a quo familia Asrielitarum; et Sechem, a quo familia Sechemitarum;

32. et Semida, a quo familia Semidaitarum; et Hephher, a quo familia Hephheritarum. (*Inf. 27, 1.*)

33. Fuit autem Hephher pater Salphaad, qui filios non habebat, sed tantum filias; quarum ista sunt nomina: Maala, et Noa, et Hegla, et Melcha, et Thersa. (*Infr. 27, 1.*)

11. że gdy Kore ginął, synowie jego nie poginęli.

12. Synowie Symeon według rodzajów swoich Namuel, od tego dóm Namuelitów: Jamin od tego dóm Jaminitów: Jachin od tego dóm Jachinitów:

13. Zare, od tego dóm Zareitów: Saul, od tego dóm Saulitów.

14. Te są domy z pokolenia Simeon, których wszystkie poczet był dwadzieścia, dwa tysiąca, dwieście.

15. Synowie Gad, wedle rodzajów swoich: Sephon, od tego dóm Sephonitów; Aggi, od tego dóm Aggilów; Suni od tego dóm Sunitów;

16. Ozni, od tego dóm Oznitów: Her, od tego dóm Heritów;

17. Arod, od tego dóm Aroditów; Ariel, od tego dóm Arielitów.

18. Te są domy Gad, których wszystkie poczet był czterdzieści tysięcy, pięć set.

19. Synowie Juda, Her y Onan, którzy oba umarli w ziemi Chananejskiej.

20. A byli synowie Judowi według rodzajów swych: Sela, od którego dóm Selaitów; Phares, od którego dóm Pharesytów; Zare, od którego dóm Zareitów.

21. Zaś synowie Pharesowi: Hesron, od którego dóm Hesronitów; y Hamul, od którego dóm Hamulitów.

22. Te są domy Judowe: których wszystkie poczet był siedmdzieśiat sześć tysięcy, pięć set.

23. Synowie Issachar według rodzajów swoich: Thola, od którego dóm Tholaitów; Phua, od którego dóm Phuaitów:

24. Jasub, od którego dóm Jasubitów; Semran, od którego dóm Semranitów.

25. Te są rodzaie Issachar, których poczet był sześćdziesiąt cztery tysiące, trzysta.

26. Synowie Zabulon wedle rodzajów ich: Sared, od którego dóm Sareditów; Elon od którego dóm Elonitów; Jalel, od którego dóm Jalelitów.

27. Te są rodzaie Zabulon, których poczet był sześćdziesiąt tysięcy pięć set.

28. Synowie Jozephowi według rodzajów swoich: Manasse y Ephraim.

29. Z Manasse poszedł Machir, od którego dóm Machiritów. Machir zrodził Galaada, od którego dóm Galaaditów.

30. Galaad miał syny: Jezer; od którego dóm Jezerytów; y Helek, od którego dóm Helekitów:

31. y Asriel, od którego dóm Asrielitów; y Sechem, od którego dóm Sechemitów:

32. y Semida, od którego dóm Semidaitów: y Hephher, od którego dóm Hephheritów.

33. A był Hephher ojciec Salphaadów, który nie miał synów, ale tylko córki, których te są imiona: Maala, y Noa, y Hegla, y Melcha, y Thersa.

11. Że, gdy Kore ginął, synowie jego nie poginęli. Którzy ocaleni zostali duchem, dla tego, że na grzech ojcowski nie zezwalali.

12. Synowie Symeon. Genes. 46, 10; Ex. 6, 15, wspomn. Str. Test. T. I.

mnianych jest sześciu synów Symeona, tu zaś, i I. Paral. 4, 24, tylko pięciu; opuszczono Ahoda, szóstego, bo ten zmarł bezdzietnym, ztąd nie miał rodziny, i nie otrzymał posiadłości ziemnej w Chananei.

34. Hae sunt familiae Manasse, et numerus earum, quinquaginta duo millia septingenti.

35. Filii autem Ephraim per cognationes suas fuerunt hi: Suthala, a quo familia Suthalaitarum; Becher, a quo familia Becheritarum; Thehen, a quo familia Thehenitarum;

36. porro filius Suthala fuit Heran, a quo familia Heranitarum.

37. Hae sunt cognationes filiorum Ephraim, quarum numerus fuit triginta duo millia quingenti. Isti sunt filii Joseph per familias suas.

38. Filii Benjamin in cognationibus suis: Bela, a quo familia Belaitarum; Asbel, a quo familia Asbelitarum; Ahiram, a quo familia Ahiramitarum;

39. Supham, a quo familia Suphamitarum; Hupham, a quo familia Huphamitarum.

40. Filii Bela: Hered, et Noeman. De Hered, familia Hereditarum; de Noeman, familia Noemanitarum.

41. Hi sunt filii Benjamin per cognationes suas, quorum numerus fuit quadraginta quinque millia sexcenti.

42. Filii Dan per cognationes suas: Suham, a quo familia Suhamitarum; hae sunt cognationes Dan per familias suas;

43. omnes fuere Suhamitae, quorum numerus erat sexaginta quatuor millia quadringenti.

44. Filii Aser per cognationes suas: Jemna, a quo familia Jemnaitarum; Jessui, a quo familia Jessuitarum; Brie, a quo familia Brieitarum.

45. Filii Brie: Heber, a quo familia Heberitarum; et Melchiel, a quo familia Melchielitarum.

46. Nomen autem filiae Aser, fuit Sara.

47. Hae cognationes filiorum Aser, numerus eorum quinquaginta tria millia quadringenti.

48. Filii Nephtali per cognationes suas: Jesiel, a quo familia Jesielitarum; Guni, a quo familia Gunitarum;

49. Jeser, a quo familia Jeseritarum; Sellem, a quo familia Sellemitarum.

50. Hae sunt cognationes filiorum Nephtali per familias suas, quorum numerus quadraginta quinque millia quadringenti.

51. Ista est summa filiorum Israel, qui recensiti sunt, sexcenti millia, et mille septingenti triginta.

52. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

53. Istis dividetur terra juxta numerum vocabulorum in possessiones suas.

54. Pluribus majorem partem dabis, et paucioribus minorem: singulis, sicut nunc recensiti sunt, tradetur possessio:

34. Te są familie Manasse: a poczet ich, pięćdziesiąt dwa tysiąca, siedm set.

35. A synowie Ephraim według rodzałów ich ci byli: Suthala, od którego dóm Suthalaitów; Becher, od którego dóm Becheritów; Tehen, od którego dóm Tehenitów:

36. a syn Suthala był Heran, od którego dóm Heranitów.

37. Te są rodzaie synów Ephraimowych, których poczet był trzydzieści dwa tysiąca, pięć set. Ci są synowie Jozephowi, według domów ich.

38. Synowie Benjaminowi w rodzaiach ich: Bela, od którego dóm Belaitów; Asbel, od którego dóm Asbelitów; Achiram, od którego dóm Achiramitów:

39. Supham, od którego dóm Suphamitów; Hupham, od którego dóm Huphamitów;

40. Synowie Bela; Hered y Noeman. Od Hereda dóm Hereditów; od Noeman, dóm Noemanitów.

41. Ci są synowie Benjaminowi wedle rodzałów swoich, których poczet był czterdzieści pięć tysięcy, sześć set.

42. Synowie Dan według rodzałów swoich: Suham, od którego dóm Suhamitów; te są rodzaie Dan według domów ich.

43. Wszysey byli Suhamitowie; których poczet był sześćdziesiąt, cztery tysiąca, czterysta.

44. Synowie Aser według rodzałów swych: Jemna, od którego dóm Jemnaitów: Jessui, od którego dóm Jessuitów: Brie, od którego dom Brieitów.

45. Synowie Brie: Heber, od którego dóm Heberitów: y Melchiel, od którego dóm Melchielitów.

46. A imię córki Aser była Sara.

47. Te są rodzaie synów Aserowych: a poczet ich pięćdziesiąt, trzy tysiąca, czterysta.

48. Synowie Nephtali według rodzałów ich: Jesiel, od którego dóm Jesielitów; Guni, od którego dóm Gunitów:

49. Jeser, od którego dóm Jeseritów; Selem, od którego dóm Selemitów.

50. Te są rodzaie synów Nephtali według domów swoich: których poczet czterdzieści pięć tysięcy, czterysta.

51. Ta iest summa synów Izraelowych, którzy policzeni są, sześć set tysięcy, tysiąc, siedmset, trzydzieści.

52. Y mówił Pan do Moyżesza, rzekąc:

53. Tym podzielona będzie ziemia według liczby imion, w ośiadłościach ich.

54. Których będzie więcej, większą część dasz, a których mniej, mniejszą; każdemu iako teraz policzeni są, będzie dana ośiadłość:

38. *Synowie Benjaminowi.* Tu się wyliczają tylko pięciu synów Benjamin, gdy tymczasem zostawił dziecięciu, jak wid. Gen. 46, 21. Pięciu więc innych jego synów umarli bezdzietni, albo familia ich w potomkach zaginęła.

53. *Według liczby imion.* T. j. familij, które rozróżniają się imionami. Albo oznaczono imiona familij na

kartkach, i imiona cząstek ziemnych takż spisano na kartkach, i później wyciągając dwie razem kartki losem rozstrzygano.

54. *Każdemu.* Już z ludzi, już z pokoleń, już z familij, czy raczej każdemu z naczelników familij, iżby oni później każdemu z członków familij losem nadzielili ośiadłość.

55. ita duntaxat, ut sors terram tribubus dividat et familiis.

56. Quidquid sorte contigerit, hoc vel plures accipiant, vel pauciores.

57. Hic quoque est numerus filiorum Levi per familias suas: Gerson, a quo familia Gersonitarum; Caath, a quo familia Caathitarum; Merari, a quo familia Meraritarum. (*Exod. 6, 16.*)

58. Hae sunt familiae Levi: Familia Lobni, familia Hebroni, familia Moholi, familia Musi, familia Core. At vero Caath genuit Amram:

59. qui habuit uxorem Jochabed filiam Levi, quae nata est ei in Aegypto; haec genuit Amram viro suo filios, Aaron et Moysen, et Mariam sororem eorum.

60. De Aaron orti sunt Nadab et Abiu, et Eleazar et Ithamar;

61. quorum Nadab et Abiu mortui sunt, cum obtulissent ignem alienum coram Domino. (*Supr. 3, 4.*)

62. Fueruntque omnes, qui numerati sunt, viginti tria millia generis masculini ab uno mense et supra; quia non sunt recensiti inter filios Israel, nec eis cum ceteris data possessio est.

63. Hic est numerus filiorum Israel, qui descripti sunt a Moyse et Eleazaro sacerdote, in castris Moab supra Jordanem contra Jericho;

64. inter quos nullus fuit eorum, qui ante numerati sunt a Moyse et Aaron in deserto Sinai.

65. Praedixerat enim Dominus quod omnes morerentur in solitudine. Nullusque remansit ex eis, nisi Caleb filius Jephone, et Josue filius Nun. (*Supr. 14, 23.*)

55. wszakóż tak aby los ziemię dzielił pokoleniom y familióm.

56. Cokolwiek losem przypadnie, to niechay weźmie albo większa liczba albo mniejsza.

57. Ten też iest poczet synów Lewi, według domów swoich: Gerson, od którego dóm Gersonitów; Kaath, od którego dóm Kaathitów; Merari, od którego dóm Meraritów.

58. Te są domy Lewi: Dóm Lobni, dóm Hebroni, dóm Moholi, dóm Musi, dóm Kore. Lecz Kaath zrodził Amram:

59. który miał żonę Jochabed córkę Lewi, która mu się urodziła w Egypcie. Ta urodziła Amram mężowi swemu syny, Aarona, y Moysę, y Marię siostrę ich.

60. Z Aarona poszli Nadab, y Abiu, y Eleazar, y Ithamar:

61. z których Nadab, y Abiu pomarli, gdy ofiarowali ogień obcy przed Panem.

62. A było wszystkich którzy są policzeni dwadzieścia trzy tysiące mężczyzn od jednego miesiąca y wyżej: bo ich nie liczono między syny Izraelowymi, ani im z drugimi dano ośiadłości.

63. Ten iest poczet synów Izraelowych, którzy są popisani od Moysę y Eleazara kapłana na polach Moab nad Jordanem przeciw Jerichowi;

64. między którymi nie był żaden z tych którzy przed tym policzeni byli od Moysę y Aarona na puszczy Sinai.

65. Abowiem im był Pan przepowiedział, że wszyscy mieli pomrzeć na puszczy. Y żadnego z nich nie zostało, iedno Kaleb syn Jephone, a Jozue syn Nun.

CAPUT XXVII.

ROZDZIAŁ 27.

O prawie spadku, zapowiedzeniu śmierci Mojżesza, i naznaczeniu mu następcy.

1. Accesserunt autem filiae Salphaad, filii Hopher, filii Galaad, filii Machir, filii Manasse, qui fuit filius Joseph, quarum sunt nomina Maala, et Noa, et Hegla, et Melcha, et Thersa. (*Supr. 26, 32. Infr. 36, 1. Jos. 17, 1.*)

2. Steteruntque coram Moyse et Eleazaro sacerdote et cunctis principibus populi ad ostium tabernaculi foederis atque dixerunt:

3. Pater noster mortuus est in deserto, nec fuit

1. Y przyşły córki Salphaad syna Hopher, syna Galaad, syna Machir, syna Manasse, który był synem Josephowym: których są imiona: Maala, y Noa, y Hegla, y Melcha, y Thersa.

2. Y stanęły przed Moyseszem y Eleazarem kapłanem y przedewszemi książęty ludu, u drzwi przybytku przymierza, y rzekły:

3. oćiec nasz umarł na puszczy, a nie był w roz-

55. Wszakóż tak. Częstki ziemi, które dawano każdemu pokoleniu, losem mają im się dostawać. Po tém zaś podziale przez los, przydawano, lub odrywano coś, stosownie do liczby mężów zdolnych do boju w każdym pokoleniu.

57. Poczet synów Lewi. Pięć tylko głównych familij synów Lewiego tu się wylicza, gdy tymczasem było ich wszystkich 8, jak wid. Ex. 6, 17, 18, 19, i I. Par. 23, 6. Tutaj bowiem tylko nawiasowo wspominają się familije Lewiego, albowiem one nie miały brać posiadłości ziemnej, jak jest pow. w. 62.

62. Wszystkich. Lewitów.—Od jednego miesiąca. Dla tego, że Bóg rozkazał być (r. 3, 41 i 43), iżby pierwotnych Hebrajskich zamieniono na Lewitów jednego miesiąca i wyżej, a to dla zrównoważenia szczupłej garstki Lewitów z mnóstwem pierwotnych, i razem dla oka-

zania wielkiej godności Lewitów; z téj przyczyny rozkazuje tu znowu ich policzyć od jednego miesiąca i wyżej, jako swoich, t. j. jako tych, którzy kiedyś w tymże wieku życia posłużyli byli na wykup pierwotnych.

65. Żadnego z nich nie zostało, iedno Kaleb. Wyjawszy Lewitów; albowiem z pomiędzy nich jeszcze żył Moysesz, Eleazar, Itamar, i może wielu innych, którzy byli policzeni na górze Synaj.

R. 27.—2. U drzwi przybytku. Gdyż niedaleko drzwi przybytku znajdował się namiot Mojżesza, i tam, albo przynajmniej do sąsiedniej sieni przybytku zgromadzali się na radę starsi ludu, wezwani od Mojżesza.

3. Ojciec nasz... w swym grzechu umarł. Rozumie się dla grzechu szemrania za powróttem szpiegów, który to grzech był wspólny całemu ludowi. Wszyscy bowiem od lat 20 i wyżej, dla tego grzechu poumierali na puszczy.—

in seditione, quae concitata est contra Dominum sub Core, sed in peccato suo mortuus est: hic non habuit mares filios. Cur tollitur nomen illius de familia sua, quia non habuit filium? Date nobis possessionem inter cognatos patris nostri. (*Supr. 16, 1.*)

4. Retulitque Moyses causum earum ad iudicium Domini.

5. Qui dixit ad eum:

6. Justam rem postulant filiae Salphaad: da eis possessionem inter cognatos patris sui, et ei in hereditatem succedant.

7. Ad filios autem Israel loqueris haec:

8. Homo cum mortuus fuerit absque filio, ad filiam ejus transibit hereditas:

9. si filiam non habuerit, habebit successores fratres suos:

10. quodsi et fratres non fuerint, dabitur hereditatem fratribus patris ejus:

11. sin autem nec patruos habuerit, dabitur haereditas his, qui ei proximi sunt: eritque hoc filiis Israel sanctum lege perpetua, sicut praecepit Dominus Moysi.

12. Dixit quoque Dominus ad Moysen: Ascende in montem istum Abarim, et contemplare inde terram, quam daturus sum filiis Israel: (*Deut. 32, 50.*)

13. cumque videris eam ibis et tu ad populum tuum, sicut ivit frater tuus Aaron.

14. quia offendistis me in deserto Sin in contradictione multitudinis, nec sanctificare me voluistis coram ea super aquas: hae sunt aquae contradictionis in Cades deserti Sin. (*Supr. 20, 12.*)

15. Cui respondit Moyses:

16. Provideat Dominus Deus spirituum omnis carnis, hominem qui sit super multitudinem hanc:

17. et possit exire et intrare ante eos, et educere eos vel introducere: ne sit populus Domini sicut oves absque pastore.

18. Dixitque Dominus ad eum: Tolle Josue filium Nun, virum in quo est Spiritus, et pone manum tuam super eum. (*Deut. 3, 21.*)

19. Qui stabit coram Eleazaro sacerdote et omni multitudine:

20. et dabis ei praecepta cunctis videntibus, et

ruchu, który się wzburzył przeciw Panu za Korego, ale w swym grzechu umarł: ten nie miał mężczyzn synów, przecz ginie imię jego z domu jego, przeto że nie miał syna? Daycie nam imienie między krewnymi oycą naszego.

4. Y odniósł Mojżesz sprawę ich do sądu Pańskiego.

5. Który rzekł do niego:

6. Słusznę rzeczy żadaia córki Salphaad: day im imienie między krewnymi oycą ich, a niechay po nim na dziedzictwo nastąpią.

7. A do synów Izraelowych to mówić będziesz:

8. Człowiek gdy umrze bez syna, na córkę spadnie dziedzictwo:

9. ieśli córki nie miał, będzie miał potomki bracia swa:

10. a ieśliby y bracię nie było, dacie dziedzictwo bracię oycą jego:

11. a ieśliby ani stryów nie miał: dano będzie dziedzictwo tym którzy mu są najbliższy. Y będzie to synóm Izraelowym święte wieczną ustawą, iako przykazał Pan Mojżeszowi.

12. Rzekł też Pan do Mojżesza: Wstąp na tę górę Abarim, a ogląday ztamtąd ziemię, którą dam synóm Izraelowym:

13. a gdy ją oglądasz, pójdziesz y ty do ludu twego, iako brat twój Aaron:

14. żeście mię obrażili na pusezy Syn w przeciwieństwie pospółstwa, aniście mię chcieli poświęcić przed nim nad wodami. Te są wody przeciwieństwa w Kades pusynie Syn.

15. Któremu odpowiedział Mojżesz:

16. Niech opatrzy Pan Bóg duchów wszego ciała, człowieka któryby był nad tym zgromadzeniem:

17. y mógłby wychodzić y wchodzić przed nimi, a wywodzić ie abo wprowadzać: aby lud Pański nie był iako owce bez pasterza.

18. Y rzekł Pan do niego: Weźmi Jozuego syna Nun, męża w którym iest Duch, y włóż rękę twoją nań.

19. Który stanie przed Eleazarem kapłanem y przedewszystkim mnóstwem:

20. y dasz mu przykazania przed oczyma wszyst-

Przech ginie imię jego? Dla czegoż gaśnie familia i jej imię?—*Dajcie nam imienie.* Albowiem z synów naszych ktoś imię jego zachowa, i będzie nosił nazwę familii Salphaad, i tym sposobem przez linię żeńską imię jego się przedłuży i rozszerzy.

4. *Do sądu Pańskiego.* W tej sprawie zasięgał rady Boga.

6. *Daj im imienie.* Rozkaż, żeby im było dano, gdy lud wniknie do ziemi Chanaan.

11. *Tym, którzy mu są najbliżsi.* T. j. mężczyźni.

12. *Na tę górę.* Izbyś z niej oglądał ziemię obiecaną; już żebyś na niej umarł.—*Abarim.* Góra ta Abarim według rozmaitych swych części i pasm, rozmaite miała imiona; zwała się bowiem Phasga, Phogor, Wyżyny Baala, Nebo. W Deut. r. ost. w. 1, pow. że Mojżesz umarł na górze Nebo. Chciał Bóg, aby Mojżesz umarł na górze, nie w obozie, izby Hebrajczycy, skłonni do bałwochwalstwa, ciała jego nie czcili za bóstwo.—*Oglądaj ztamtąd ziemię.* Abyś przynajmniej doświadczył niejakić rozkoszy z oglądania ziemi, do której tak

wielce pragnąłeś wniknąć. Deut. 3, 24 i 25.

13. *Pójdziesz i ty do ludu twego.* Umrzesz w krajnie Moabskiej, i pójdziesz do otchłani.

16. *Pan Bóg duchów.* Który zna serca i umysły ludzi, i wie do czego kto jest sposobny, ktoby mógł zdźwigać tak wielki urząd kierowania ludem.

17. *I mógłby wychodzić i wchodzić przed nimi.* Być wodzem i przewodnikiem ich we wszelkich sprawach tak wojennych jak i cywilnych. Jest to przenośnia wzięta od pasterzy trzód. Ci bowiem przed trzodą wychodzą i wchodzi, i tym sposobem ją pasą i kierują.

18. *W którym jest Duch.* T. j. roztropność, pobożność, mężstwo i inne cnoty zwierchnikom potrzebne.—*Włóż rękę twoją nań.* Izby przez ten obrzęd postanowiony został jako twój następca, i wódz ludu, i odemnie mądrpścią odpowiednią do tego urzędu i łaską, został napełniony.

20. *Dasz mu przykazania.* O sposobie rządzenia ludem, a mianowicie izby go utrzymał i umacniał w prawdziwej religii i zachowywaniu zakonu.—*I część chwały twojej.* Daj Joznemu część chwały, t. j. zaszczytu i

partem gloriae tuae, ut audiat eum omnis synagoga filiorum Israel.

21. Pro hoc, si quid agendum erit, Eliazar sacerdos consulat Dominum. Ad verbum ejus egrediatur et ingrediatur ipse, et omnes filii Israel cum eo, et cetera multitudo.

22. Fecit Moyses, ut praeceperat Dominus. Cumque tulisset Josue, statuit eum coram Eleazaro sacerdote et omni frequentia populi.

33. Et impositis capiti ejus manibus, cuncta replicavit, quae mandaverat Dominus.

kich y część chwały twojej, aby go słuchało wszystko zgromadzenie synów Izraelowych.

21. Za niego, jeśli co przyjdzie czynić, Eleazar kapłan będzie się radził Pana. Na słowo jego będzie wychodził y wchodził on, y wszyscy synowie Izraelowi z nim y inne mnóstwo.

22. Uczynił Moysesz jako był Pan rozkazał. Y wzięwszy Jozuego, postawił go przed Eliazarem kapłanem, y przed wszystkim mnóstwem ludu.

23. A włożywszy ręce na głowę jego, wszystko powtórzył co był Pan rozkazał.

CAPUT XXVIII.

O ofiarach każdego dnia, tygodnia, miesiąca, i świąt Paschy i Pięćdziesiątnicy.

1. Dixit quoque Dominus ad Moysen:

2. Praeceptum filiis Israel, et dices ad eos: Oblationem meam et panes, et incensum odoris suavisimi offerte per tempora sua.

3. Haec sunt sacrificia quae offerre debetis: Agnos anniculos immaculatos duos quotidie in holocaustum sempiternum: (*Exod. 29, 38*).

4. unum offeretis mane, et alterum ad vespem:

5. Decimam partem ephi similae, quae conspersa sit oleo purissimo, et habeat quartam partem hin.

6. holocaustum jure est, quod obtulistis in monte Sinai in odorem suavissimum incensi Domini:

7. et libabitis vini quartam partem hin per agnos singulos in sanctuario Domini.

8. Alterumque agnum similiter offeretis ad vespem juxta omnem ritum sacrificii matutini, et libamentorum ejus, oblationem suavisissimi odoris Domino.

9. Die autem sabbati offeretis duos agnos anniculos immaculatos, et duas decimas similae oleo conspersae in sacrificio et liba,

10. quae rite funduntur per singula sabbata in holocaustum sempiternum.

11. In calendis autem offeretis holocaustum Domino: vitulos de armento duos, arietem unum, agnos anniculos septem immaculatos.

12. et tres decimas similae oleo conspersae in sacrificio per singulos vitulos: et duas decimas similae oleo conspersae per singulos arietes:

ROZDZIAŁ 28.

1. Rzekł też Pan do Moysesza:

2. Rozkaż synom Izraelowym y rzeczesz do nich: Obiatać moje y chleby, y zapal wonności przewidzięczonej ofiaruycie wedle czasów swoich.

3. Te są ofiary które ofiarować macie: Baranki roczne niepokalane dwa na każdy dzień na całopalenie wieczne.

4. Iednego ofiaruycie rano, a drugiego pod wieczór:

5. Dziesięć część Ephy białej maki, którą rozpoczyniona była oliwą przeczystą, y miała czwartą część hin.

6. Całopalenie ustawiczne iest, któreście ofiarowali na górze Sinai na wonność przewidzięczną zapachu Pańskiego.

7. A ofiaruycie wina czwartą część hin do każdego baranka w świątnicy Pańskiej.

8. Y drugiego baranka także ofiaruycie ku wieczoru wedle wszystkiego porządku ofiary raney, y mokrych ofiar iey obiatać przewidzięczney wonności Panu.

9. Ale w dzień sobotni ofiaruycie dwu baranków rocznych niepokalanych, y dwie dziesięć części białej maki oliwą rozpoczynionę na ofiarę y mokre ofiary,

10. które porządnie wylewają na każdą sobotę na całopalenie wieczne.

11. A pierwszego dnia księżycy ofiaruycie całopalenie Panu cielców z stada dwu, barana iednego, baranków rocznych siedm niepokalanych,

12. y trzy dziesięć części białej maki oliwą rozpoczynionę na ofiarę do cielca każdego: y dwie dziesięć części białej maki oliwą rozpoczynionę do każdego barana:

powagi twojój u ludu, iżbyś go, jako przyszłego wodza, z szanowaniem wymieniał, i całemu ludowi przedstawił go i zalecił. Inni przez część chwały rozumieją oznaki godności i urzędu.— *Aby go słuchało.* Aby było mu posłuszne.

21. *Za niego.* Za Jozuego.— *Na słowo jego.* T. j. Eleazara, Jozue wszystko będzie czynił.

R. 28.— 2. *Ofiarujcie wedle czasów swoich.* Jest to ogólne przykazanie o nieczaniedbywaniu czynienia ofiar.

3. *Baranki.* O tej ofierze codziennęj patrz Exod. 29; o przydatkowych do tej ofiarach mokrych. Num. r. 15.

6. *Którście ofiarowali na górze Synai.* Izraelici przez lat 38 na puszczy ofiar nie składali. Pod górą

zaś Synai składano ofiarę ustawiczną, jak się okaz. Lev. 9. 7.— *Zapachu.* Ofiary ogniwęj, i spalonych na część Pana.

7. *W świątnicy Pańskiej.* W sieni, przy ołtarzu całopalenia.

9. *Ofiarujecie dwóch baranków.* Z rana więc w sobotę ofiarowano trzy baranki, jednego na ofiarę ustawiczną, dwa zaś jako w dzień szabatu.— *Na ofiarę.* Na ofiarę przydatkową z białej maki.

10. *Którę porządnie wylewają.* Porządnie, t. j. według przepisów prawa.— *Na każdą sobotę.* We wszystkie dni tygodnia, szabat bowiem w Piśmie ś. bierze się niekiedy za tydzień, i pierwszy dzień szabatu jest to pierwszy dzień tygodnia, czyli pierwszy po szabacie.

13. et decimam decimae similiae ex oleo in sacrificio per agnos singulos. Holocaustum suavissimi odoris atque incensi est Domino.

14. Libamenta autem vini, quae per singulas fundenda sunt victimas, ista erunt: Media pars hinc per singulos vitulos, tertia per arietem, quarta per agnum. Hoc erit holocaustum per omnes menses, qui sibi anno vertente succedunt.

15. Hircus quoque offeretur Domino pro peccatis in holocaustum sempiternum cum libamentis suis.

16. Mense autem primo, quartadecima die mensis, Phase Domini erit, (*Lev. 23, 5*).

17. et quintadecima die solemnitas: septem diebus vescantur azymis.

18. Quarum dies prima venerabilis et sancta erit: omne opus servile non facietis in ea.

19. Offeretisque incensum holocaustum Domino: Vitulos de armento duos, arietem unum, agnos anniculos immaculatos septem:

20. et sacrificia singulorum ex similia, quae conspersa sit oleo, tres decimas per singulos vitulos, et duas decimas per arietem,

21. et decimam decimae per agnos singulos, id est, per septem agnos.

22. Et hircum pro peccato unum, ut expietur pro vobis,

23. praeter holocaustum matutinum, quod semper offeretis.

24. Ita facietis per singulos dies septem dierum in fomite ignis, et in odorem suavissimum Domino, qui surget de holocausto, et de libationibus singulorum.

25. Dies quoque septimus celeberrimus et sanctus erit vobis: omne opus servile non facietis in eo.

26. Dies etiam primitivorum, quando offeretis novas fruges Domino, expletis hebdomadibus, venerabilis et sancta erit: omne opus servile non facietis in ea.

27. Offeretisque holocaustum in odorem suavissimum Domino, vitulos de armento duos, arietem unum, et agnos anniculos immaculatos septem:

28. atque in sacrificiis eorum similiae oleo conspersae tres decimas per singulos vitulos, per arietes, duas,

29. per agnos decimam decimae, qui simul sunt agni septem: hircum quoque,

15. *Za grzechy.* Całego ludu.—*Na całopalenie wieczne.* T. j. oprócz całopalenia ustawicznego; albowiem w hebr. jest: *Kozła za grzech ofiarujecie, oprócz całopalenia wiecznego z jego mokreimi ofiarami.*

16. *Phase Pańskie będzie.* Uroczystość Paschy, czyli Wielkanocy.

17. *Piętnastego dnia uroczyste święta.* Pożywanie baranka. Patrz Exod. 12, 6.

19. *Zapat.* Ofiarę, która się na ogniu spala, i staje się całopaleniem. Z tego się okazuje, że w święto Paschy ofiarowano na całopalenie dwa cielce, jednego barana, siedm baranków z ich mokreimi ofiarami, i kozła jednego za grzech.

13. a dziesiąta część dziesiątę części białej maki z oliwy na ofiarę do każdego baranka. Całopalenia przewdzięczny wonności y zapachu jest Panu.

14. A mokre ofiary wina, które przy każdej ofierze mają być wylwane, te będą: Połowica hinc do każdego cielca, trzecia część przy baranie, czwarta przy baranku. To będzie całopalenie przez wszystkie miesiące, które w obrócie rocznym po sobie następują.

15. Kozieł też ofiarowan będzie Panu za grzechy na całopalenie wieczne z mokreimi ofiarami jego.

16. A miesiąca pierwszego, czternastego dnia miesiąca, Phase Pańskie będzie,

17. a piętnastego dnia uroczyste święto: siedm dni przasniki ieść będą.

18. Z których dzień pierwszy chwalebny y święty będzie: wszelkiey roboty służebniczey woić nie będziecie.

19. Y ofiaruiecie zapach całopalenia Panu, cielców z stada dwu, barana iednego, baranków rocznych bez makulę siedm:

20. y obiady każdego z nich z białej maki, którą była oliwą zakropiona, trzy dziesiąte części do każdego cielca, a dwie dziesiąte do barana,

21. a dziesiątą część dziesiątę do każdego baranka, to jest do siedmi baranków.

22. Y kozła za grzech iednego, żeby było oczyszczenie za was,

23. oprócz całopalenia zarannego, które zawsze ofiarować będziecie.

24. Tak czynić będziecie na każdy dzień z siedmiu dni na podniecie ognia, y na wonność przewdzięczna Panu, która powstanie z całopalenia, y z mokrych ofiar każdego.

25. Dzień też siódmy przechwalebny y święty wam będzie: wszelkiey roboty służebniczey woić nie uczynicie.

26. Dzień też pierwoćin, kiedy ofiaruiecie nowe zboża Panu, gdy się wypelnia tygodnie, chwalebny y święty będzie: wszelkiego dzieła służebniczego woić czynić nie będziecie.

27. Y ofiaruiecie całopalenie na wonność przewdzięczną Panu, cielców dwu, barana iednego, y baranków rocznych bez zmaży siedmi:

28. a na obiatę ich białej maki oliwą rozczynionę trzy dziesiąte części do cielca każdego, do baranów dwie,

29. do baranków dziesiątą część dziesiątę części, których pospolu jest siedm baranków: kozła też,

22. *Żeby było oczyszczenie.* Żeby stało się oczyszczeniem.—*Oprócz całopalenia zarannego.* Rozumieć należy i wieczornego; lecz to się tu nie wyraża, bo nie na powodu powątpiewania o niem, jak o porannem; zdawałoby się bowiem, że to mogło być opuszczone, gdyż w tymże poranku tak wiele innych ofiar składano.

25. *Dzień też pierwoćin.* W którym ofiarowano pierwsze dojrzałe zboże, t. j. chleby z pierwszych zbóż; czyli uroczystość Pięćdziesiątnicy.

26. *I ofiarujecie całopalenie.* Też ofiary rozkazano składać na Zielone świątki, jak i w święto Paschy, w. 19.

30. qui mactatur pro expiatione: praeter holocaustum sempiternum et liba ejus.

31. Immaculata offeretis omnia cum libationibus suis.

30. którego zabijania na oczyszczenie: oprócz całopalenia wiecznego, y mokrych ofiar jego.

31. Niepokalane ofiarowanie wszystkie y z ich mokrými ofiarami.

CAPUT XXIX.

ROZDZIAŁ 29.

O ofiarach w święta Trąb, Oczyszczenia i Kuczek.

1. Mensis etiam septimi prima dies venerabilis et sancta erit vobis: omne opus servile non facietis in ea, quia dies clangoris est et tubarum. (*Lev. 23, 24*).

2. Offeretisque holocaustum in odorem suavissimum Domino, vitulum de armento unum, arietem unum, et agnos anniculos immaculatos septem:

3. et in sacrificiis eorum simulae oleo conspersae tres decimas per singulos vitulos duas decimas per arietem,

4. unam decimam per agnum, qui simul sunt agni septem:

5. et hircum pro peccato, qui offertur in expiationem populi,

6. praeter holocaustum calendarum cum sacrificiis suis, et holocaustum sempiternum cum libationibus solitis: eisdem ceremoniis offeretis in odorem suavissimum incensum Domino.

7. Decima quoque dies mensis hujus septimi erit vobis sancta atque venerabilis, et affligetis animas vestras: omne opus servile non facietis in ea. (*Lev. 16, 29*).

8. Offeretisque holocaustum Domino in odorem suavissimum, vitulum de armento unum, arietem unum, agnos anniculos immaculatos septem:

9. et in sacrificiis eorum simulae oleo conspersae tres decimas per singulos vitulos, duas decimas per arietem,

10. decimam decimae per agnos singulos, qui sunt simul agni septem:

11. et hircum pro peccato, absque his, quae offerri pro delicto solent in expiationem, et holocaustum sempiternum, cum sacrificio et libaminibus eorum.

12. Quintadecima vero die mensis septimi, quae vobis sancta erit atque venerabilis, omne opus servile non facietis in ea, sed celebrabitis solemnitate Domino septem diebus:

13. offeretisque holocaustum in odorem suavissimum Domino, vitulos de armento tredecim, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim:

29. *Oprócz całopalenia wiecznego.* Dla téj bowiem, żadnej z ofiar przypadających w tymże czasie, nieopuszczano.

R. 29.—1. *Dzień trąbienia i trąb.* Święto Trąb obchodzone pierwszego dnia siódmego miesiąca. Patrz Lev. 23, 24.

3. *Do każdego cielca.* Do cielca, jak jest w Hebr.; jednego tylko bowiem ofiarowano, t. j. w każdym roku po jednym, i to chciał wyrazić nasz tłumacz.

6. *Oprócz całopalenia na nowiu księżyców.* Gdyż święto Trąb przypadało na nowiu księżycza miesiąca sió-

1. Miesiąca téż siódmego pierwszy dzień chwalebny y święty będzie wam. Wszelkiego dzieła niewolniczego czynić weni nie będziecie, bo iest dzień trąbienia y trąb.

2. Y ofiarowanie całopalenia na wonność przedwzięczną Panu, cielca z stada iednego, barana iednego, y baranków rocznych bez zmaży siedmi:

3. a na obiady ich białey maki oliwa zczynioney trzy dziesiąte części do każdego cielca: dwie dziesiąte do barana,

4. a iednę dziesiątą do baranka, których popołu iest baranków siedm.

5. y kozła za grzech, którego ofiarują na oczyszczenie ludu,

6. oprócz całopalenia na nowiu księżyców y z obiatai jego, y całopalenia wiecznego z zwykłymi ofiarami mokrými. Temiż obrzędy ofiarować będziecie na wonność przedwzięczną zapal Panu.

7. Dziesiąty téż dzień miesiąca tego siódmego, będzie wam święty chwalebny, y będziecie trapić dusze wasze: wszelkiego dzieła niewolniczego czynić weni nie będziecie.

8. Y ofiarowanie całopalenie Panu na wonność przedwzięczną, cielca z stada iednego, barana iednego, baranków rocznych bez zmaży siedmi:

9. a na obiata ich białey maki oliwa rozczynioney trzy dziesiąte części do cielca każdego: dwie dziesiąte do barana,

10. a dziesiątą część dziesiątey części do każdego baranka, których wespół iest baranków siedm:

11. y kozła za grzech, oprócz tego co iest obycazy ofiarować za występki na oczyszczenie, y całopalenie wieczne, z obiata y mokrými ofiarami ich.

12. A piętnastego dnia miesiąca siódmego, który wam święty y chwalebny będzie, wszelkiego dzieła niewolniczego weni czynić nie będziecie, ale święcić będziecie święto uroczyste Panu siedm dni:

13. y ofiarowanie całopalenie na wonność przedwzięczną Panu, cielców z stada trzynaście, baranów dwu, baranków rocznych bez zmaży czternaście:

dmeo, jak pow. w. 1.

7. *Dziesiąty téż dzień.* Święto Oczyszczenia, o którym Lewit. 23, 27.

12. *Piętnastego dnia.* Święto Kuczek, czyli Namiotów, o którym Lev. 23, 34.—*Siedm dni.* Nie żeby należało przez wszystkie te dni wstrzymywać się od robot niewolniczych (albowiem o pierwszym tylko dniu było to przykazano), lecz że przez tyle dni potrzeba było przebywać w namiotach, i że we wszystkie te dni szczególne składano ofiary w imieniu całego ludu, co tu po szczególe się wymieniają.

14. et in libamentis eorum similia oleo conspersae tres decimas per vitulos singulos, qui sunt simul vituli tredecim: et duas decimas arietis uno, id est, simul arietibus duobus,

15. et decimam decimae agnis singulis, qui sunt simul agni quatuordecim:

16. et hircum pro peccato absque holocausto sempiterno, et sacrificio, et libamine ejus.

17. In die altero offeretis vitulos de armento duodecim, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim:

18. sacrificiaque et libamina singulorum per vitulos et arietes et agnos rite celebrabitis:

19. et hircum pro peccato: absque holocausto sempiterno, sacrificioque et libamine ejus.

20. Die tertio offeretis vitulos undecim, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim:

21. sacrificiaque et libamina singulorum per vitulos et arietes et agnos rite celebrabitis:

22. et hircum pro peccato, absque holocausto sempiterno, sacrificioque et libamine ejus.

23. Die quarto offeretis vitulos decem, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim:

24. sacrificiaque et libamina singulorum per vitulos et arietes et agnos rite celebrabitis:

25. et hircum pro peccato, absque holocausto sempiterno; sacrificioque ejus et libamine.

26. Die quinto offeretis vitulos novem, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim:

27. sacrificiaque et libamina singulorum per vitulos et arietes et agnos rite celebrabitis:

28. et hircum pro peccato, absque holocausto sempiterno, sacrificioque ejus et libamine.

29. Die sexto offeretis vitulos octo, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim:

30. sacrificiaque et libamina singulorum per vitulos et arietes et agnos rite celebrabitis:

31. et hircum pro peccato, absque holocausto sempiterno, sacrificioque ejus et libamine.

32. Die septimo offeretis vitulos septem et arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim:

33. sacrificiaque et libamina singulorum per vitulos et arietes et agnos rite celebrabitis:

34. et hircum pro peccato, absque holocausto sempiterno, sacrificioque ejus et libamine.

35. Die octavo, qui est celeberrimus, omne opus servile non facietis,

14. a na mokre ofiary ich biały maki oliwa zaczynionéy, trzy dziesiąte części do cielca każdego, których pospołu jest cielców trzynaście, a dwie dziesiąte części baranowi jednemu, to jest, pospołu baranom dwiema,

15. a dziesiątą część dziesiątę części każdemu barankowi, których pospołu jest baranków czternaście,

16. y kozła za grzech, oprócz całopalenia wiecznego, y obiaty, y mokréy ofiary jego.

17. Drugiego dnia ofiaruiecie cielców z stada dwanaście, baranów dwu, baranków rocznych bez zmyzy czternaście:

18. y obiaty, y mokre ofiary każdego, do cielców, y baranów, y baranków, porządnie odprawować będziecie:

19. y kozła za grzech, oprócz całopalenia wiecznego, y obiaty, y mokréy ofiary jego.

20. Dnia trzeciego ofiaruiecie cielców iedenaste, baranów dwu, baranków rocznych bez zmyzy czternaście:

21. y obiaty, y mokre ofiary każdego, do cielców, y baranów, y baranków, porządnie odprawować będziecie:

22. y kozła za grzech, oprócz całopalenia wiecznego, y obiaty, y mokréy ofiary jego.

23. Dnia czwartego ofiaruiecie cielców dziesięć, baranów dwu, baranków rocznych bez zmyzy czternaście:

24. y obiaty, y mokre ofiary każdego, do cielców, y baranów, y baranków, porządnie odprawować będziecie:

25. y kozła za grzech, oprócz całopalenia wiecznego, y obiaty jego, y mokréy ofiary.

26. Dnia piątego ofiaruiecie cielców dziewięć, baranów dwu, baranków rocznych bez zmyzy czternaście:

27. y obiaty, y mokre ofiary każdego, do cielców, y baranów, y baranków, porządnie odprawować będziecie,

28. y kozła za grzech, oprócz całopalenia wiecznego, y obiaty jego y mokréy ofiary.

29. Dnia szóstego ofiaruiecie cielców ośm, baranów dwu, baranków rocznych bez zmyzy czternaście:

30. y obiaty, y mokre ofiary każdego, do cielców, y baranów, y baranków, porządnie odprawować będziecie:

31. kozła też za grzech, oprócz całopalenia wiecznego, y obiaty jego, y mokréy ofiary.

32. Dnia siódmego ofiaruiecie cielców siedm, y baranów dwu, baranków rocznych bez zmyzy czternaście,

33. y obiaty, i mokre ofiary każdego, do cielców, y baranów, y baranków, porządnie odprawować będziecie:

34. y kozła za grzech, oprócz całopalenia wiecznego, y obiaty jego, y mokréy ofiary.

35. Dnia ósmego, który jest przechwalebny wszelkiego dzieła służebniczego czynić nie będziecie,

36. offerentes holocaustum in odorem suavissimum Domino, vitulum unum, arietem unum, agnos anniculos immaculatos septem:

37. sacrificiaque et libamina singulorum per vitulos et arietes et agnos rite celebrabitis:

38. et hircum pro peccato, absque holocausto sempiterno, sacrificioque ejus et libamine.

39. Haec offeretis Domino in solemnitatibus vestris, praeter vota et oblationes spontaneas in holocausto, in sacrificio, in libamine, et in hostiis pacificis.

36. ofiaruiac całopalenie na wonność przewdzieczną Panu, cielca iednego, barana iednego, baranków rocznych bez zmaży siedm:

37. y obiady, y mokre ofiary każdego, do cielców, y baranów, y baranków, porządnie odprawować będziecie,

38. y kozła za grzech, oprócz całopalenia wiecznego, y obiady iego, y mokréy ofiary.

39. To ofiarować będziecie Panu na uroczyste święta wasze, oprócz ślubów y dobrowolnych ofiar waszych w całopaleniu, wybrane w mokréy ofierze, y ofiarach zapokojnych.

CAPUT XXX.

O ślubach i przysięgach, i ich unieważnieniu.

1. Narravitque Moyses filiis Israel omnia, quae ei Dominus imperarat;

2. et locutus est ad principes tribuum, filiorum Israel: Iste est sermo, quem praecepit Dominus:

3. Si quis virorum votum Domino voverit, aut se constrinxerit juramento, non faciet irritum verbum suum, sed omne, quod promisit, implebit.

4. Mulier, si quippiam voverit, et se constrinxerit juramento, quae est in domo patris sui, et in aetate adhuc puellari: si cognoverit pater votum quod pollicita est, et juramentum, quo obligavit animam suam, et tacuerit, voti rea erit:

5. quidquid pollicita est et iuravit, opere complebit:

6. sin autem statim, ut audierit, contradixerit pater: et vota, et juramenta ejus irrita erunt, nec obnoxia tenebitur sponsioni, eo quod contradixerit pater.

7. Si maritum habuerit, et voverit aliquid, et semel de ore ejus verbum egrediens animam ejus obligaverit juramento,

8. quo die audierit vir, et non contradixerit, voti rea erit, reddetque quodcumque promiserat:

9. sin autem audiens statim contradixerit, et irritas fecerit pollicitationes ejus, verbaque, quibus obstrinxerat animam suam, propitius erit ei Dominus.

10. Vidua et repudiata quidquid voverint, reddent.

ROZDZIAŁ 30.

1. Y powiedział Moyżesz synóm Izraelowym wszystko co mu Pan był rozkazał.

2. y mówił do książąt pokolenia synów Izraelowych: Ta iest mowa którą Pan przykazał:

3. Jeśli który mąż ślubi co Panu, abo się obowiąże przysięgą: nie złamie słowa swego, ale wszystko, co obiecał, wypełni.

4. Białogłowa ieśliby co ślubila a przysięgą się obowiązała, która iest w domu oycy swego, y w leciech ieszcze dziewczęcych, ieśli się dowie oćiec o ślubie który obiecała, y o przysiędze którą obowiązała duszę swą, a będzie milczał, ślubu winna będzie:

5. cokolwiek obiecała y przysięgła, skutkiem wypełni:

6. ale ieśliby zaraz skoro usłyszał był przeciw temu oćiec, y śluby y przysięgi iéy ważne nie będą, ani winna będzie obietnice, przeto iż oćiec był przeciw temu.

7. Jeśli będzie miała męża y ślubilaby co, a słowo by raz z ust iéy wyszedszy duszę iéy przysięgą obowiązało:

8. którego dnia małżby usłyszał, y nie sprzeciwił się, ślubu winna będzie, y odda cokolwiek obiecała:

9. ale ieśliby usłyszawszy zaraz się sprzeciwił, y w niwecz obrócił obietnice iéy, y słowa któreimi obowiązała duszę swoją, miłościw iéy będzie Pan.

10. Wdowa y odrzucona cokolwiek ślubia, oddadzą.

39. *Oprócz ślubów.* Jak gdyby mówił: Wymienione ofiary rozkazuję wam składać w uroczystości, oprócz tych, które ze ślubu, albo dobrowolnie ofiarujecie na całopalenie, na ofiary mokre, i zapokojne.

R. 30.—3. *Abó się obowiąże przysięgą.* Przysięgą obowiązuąc się Panu, a tém samém czyniąc takóž ślub Bogu; kto bowiem przysięga, że coś, np. ofiarę Bogu złoży, razem obiecuje Bogu: obietnica zaś Bogu uczyniona jest ślubem.

4. *W leciech jeszcze dziewczęcych.* Pod dziewczyną rozumiejąc takóž należy i chłopca w wieku dziecięcym; obudwóch bowiem równy jest stan.—*Jeśli się dowie oćciec.* Pod ojcem takóž trzeba rozumieć i opiekunów;

ci bowiem, po śmierci ojca, wchodzą jakby do praw ojcowskich.—*A będzie milczał.* Gdyż przez to zdaje się potwierdzać. Milczenie naśladuje zezwolenie.

6. *Skoro usłyszał.* Należy rozumieć to moralnie; np. tego samego dnia; bo następnego dnia już nie mógł sprzeciwiać się, w. 15.

7. *Jeśli będzie miała męża.* Mowa jest o tój, która mieszka, nie u ojca, ale w domu męża: Hebrajczycy i niektórzy z nowszych i do narzeczonej rozciągają to prawo.

9. *Miłościw jej będzie Pan.* Nie będzie się gniewał na nią, jeśli nie zachowa ślubu, który mąż unieważnił.

11. Uxor in domo viri, cum se voto constrinxerit et iuramento,

12. si audierit vir, et tacuerit, nec contradixerit sponsioni, reddet, quodeunque promiserat:

13. sin autem extemplo contradixerit, non tenebitur promissionis rea: quia maritus contradixit, et Dominus ei propitius erit.

14. Si voverit, et iuramento se constrinxerit, ut per jejunium, vel ceterarum rerum abstinenciam affligat animam suam, in arbitrio viri erit, ut faciat, sive non faciat:

15. quodsi audiens vir tacuerit, et in alteram diem distulerit sententiam, quidquid voverat atque promiserat, reddet: quia statim, ut audivit, tacuit:

16. sin autem contradixerit, postquam rescivit, portabit ipse iniquitatem ejus.

17. Istae sunt leges, quas constituit Dominus Moysi inter virum et uxorem, inter patrem et filium, quae in puellari adhuc aetate est, vel quae manet in parentis domo.

CAPUT XXXI.

O porażce Madianitów, i podziale łupów od nich zabranych.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:
2. Ulciscere prius filios Israel de Madianitis, et sic colligeris ad populum tuum.

3. Statimque Moyses: Armate, inquit, ex vobis viros ad pugnam, qui possint ultionem Domini expetere de Madianitis: (*Supr. 25, 17*).

4. mille viri de singulis tribubus eligantur ex Israel, qui mittantur ad bellum.

5. Dederuntque millenos de singulis tribubus, id est, duodecim millia expeditorum ad pugnam;

6. quos misit Moyses cum Phinees, filio Eleazari sacerdotis; vasa quoque sancta, et tubas ad clangendum tradidit ei.

7. Cumque pugnassent contra Madianitas atque vicissent, omnes mares occiderunt, * (*Jos. 13, 21*).

8. et reges eorum Evi et Recem et Sur et Hur et Rebe, quinque principes gentis; Balaam quoque, filium Beor, interfecerunt gladio *.

9. Ceperuntque mulieres eorum, et parvulos,

11. *I przysięgę.* I bierze się tu za albo; w teks. bo-wiem hebr. znajduje się albo.

14. *Postem.* Mówi się tu o wszelkich ślubach, nie zaś tylko o ślubach postu, jak wid. z w. w. 5, 8, 10, 12, gdzie się powiada ogólnie, o wszelkiej obiecaniej rzeczy. Wzięto przykład od postu i wstrzemięźliwości, bo najczęstsze bywają śluby w tym przedmiocie.

16. *Lecz jeśli był przeciw temu.* Rozumie się po dniu, w którym się dowiedział, jak mają wyrażnie LXX.—*On poniesie nieprawość.* Żona wolną będzie od grzechu, gdyż będąc przeszkodzona od męża, nie może wypełnić swęj obietnicy; lecz mąż zgrzeszy przeciw prawu, odwołując to swoje zezwolenie.

17. *Która mieszka w ojcowskim domu.* Która jeszcze nie jest usamowolniona, albo mężowi oddana.

R. 31.— 2. *Pomścij się pierwiej krzywdy synów Izr.*

11. Żona w domu męża, gdy się ślubem obowiąże y przysięgą,

12. ieśliby usłyszał mąż a milczał ani się sprzeciwił obietnicy, odda cokolwiek obiecała:

13. ale ieśliby się wnet sprzeciwił: nie będzie winna obietnice, bo się mąż sprzeciwił: a Pan iej miłościw będzie.

14. Jeśliby ślubila y przysięga się obowiązała, żeby postem, abo innych rzeczy strzymaniem trapiła duszę swoję: na wolę męża będzie, żeby czyiniła abo nie czyniła:

15. ieśliby usłyszawszy mąż zamilczał, a do drugiego dnia odłożył zdanie: cokolwiek była ślubila y obiecała, odda: ponieważ skoro usłyszał, zamilczał:

16. lecz ieśli był przeciw temu iako się dowiedział: on poniesie nieprawość iej.

17. Te są prawa, które ustawił Pan Moyżeszowi między mężem y żoną, między oycem y córką, która iest ieszcze w leciech dziewczynnych, abo która mieszka w ojcowskim domu.

ROZDZIAŁ 31.

1. Y mówił Pan do Moyżesza, rzekąc:

2. Pomścij się pierwiej krzywdy synów Izraelowych nad Madianitami, y tak zebran będziesz od ludu twego.

3. Y wnet Moyżesz: Uzbróćcie, pry, z was mężę ku bitwie, którzyby mogli uczynić pomstę Pańską nad Madianity,

4. tyśiac mężów z każdego pokolenia niech będzie wybranych z Izraela, którzyby posłani byli na wojnę.

5. Y wyprawili po tyśiacu z każdego pokolenia, to iest, dwanaście tyśięcy gotowych do bitwy:

6. które posłał Moyżesz z Phineesem synem Eleazara kapłana: naczynie też święte y trąby na trąbienie dał mu.

7. Y potkawszy się z Madyaniczky y zwyciężywszy ie, wszystkę męzczyznę pobili,

8. y króle ich, Ewi, y Recem, y Sur, y Hur, y Rebe, pięć książąt narodu: Balaama też syna Beorowego mieczem zabili.

9. Y pobrali niewiasty y dźiatki ich, y wszyst-

nad Madianitami. Bo oni wyzwali Izraelitów, wystawiając im na nierząd swe córki, do porubstwa i bałwochwalstwa Beelfegora. Wyż. r. 25, 6, 17.

3. *Pomstę Pańską.* Zowie się pomstą Pana, bo za pomocą Pana została dokonana, i ponieważ przez nią odemszczono krzywdę wyrządzoną ludowi Bożemu, i samemu Bogu.

6. *Z Finessem.* Którego gorliwości już mieli dowód, kiedy zabił cudzołożnych, r. 25, 7.—*Naczynie też święte.* Arkę z tablicami prawa, cherubami i ubłagalnią; te bowiem nosili z sobą Izraelci, idąc na wojnę.—*I trąby.* O których r. 10, 2.

7. *Wszystkich męzczyznę pobili.* Którzy znajdowali się w Madian, albo którzy ucieczką się nie ocalili.

8. *Sur.* Ojciec Madianitki, którą przebił Fines, r. 25, 15.

omniaque pecora, et cunctam suppellectilem; quidquid habere potuerant, depopulati sunt;

10. tam urbes quam viculos et castella flamma consumsit.

11. Et tulerunt praedam, et universa, quae ceperant tam ex hominibus quam ex iumentis,

12. et adduxerunt ad Moysen, et Eleazarum sacerdotem, et ad omnem multitudinem filiorum Israel; reliqua autem utensilia portaverunt ad castra in campestribus Moab juxta Jordanem contra Jericho.

13. Egressi sunt autem Moyses, et Eleazar sacerdos, et omnes principes synagogae in occursum eorum extra castra.

14. Iratusque Moyses principibus exercitus, tribunis et centurionibus, qui venerant de bello,

15. ait: Cur feminas reservastis?

16. Nonne istae sunt, quae deceperunt filios Israel ad suggestionem Balaam, et praevaricari vos fecerunt in Domino super peccato Phogor, unde et percussus est populus? (*Supr. 25, 18.*)

17. Ergo cunctos interficite quidquid est generis masculini, etiam in parvulis, et mulieres, quae noverunt viros in coitu, jugulate: (*Jud. 21, 11.*)

18. puellas autem et omnes feminas virgines reservate vobis:

19. et manete extra castra septem diebus. Qui occiderit hominem, vel occisum tetigerit, lustrabitur die tertio et septimo.

20. Et de omni praeda, sive vestimentum fuerit, sive vas, et aliquid in utensilia praeparatum, de caprarum pellibus et pilis et ligno expiabitur.

21. Eleazar quoque sacerdos ad viros exercitus, qui pugnaverant, sic locutus est: Hoc est praeceptum legis, quod mandavit Dominus Moysi: (*Lev. 6, 28.—11, 33.—15, 12.*)

22. Aurum et argentum et aes et ferrum et plumbum et stannum,

23. et omne, quod potest transire per flammam, igne purgabitur, quidquid autem ignem non potest sustinere, aqua expiationis sanctificabitur:

24. et lavabitis vestimenta vestra die septimo, et purificati postea castra intrabitis.

25. Dixit quoque Dominus ad Moysen:

26. Tollite summam eorum, quae capta sunt ab homine usque ad pecus, tu et Eleazar sacerdos et principes vulgi:

13. Wyszli Mojżesz i Eleazar. Dla powinszowania zwycięstwa powracającym z Madian.

16. Grzechem Fogor. Grzechem czci bałwochwalczej oddanej Fogorowi.

17. Wszystkie zabijcie. Niewiasty i dzieci nie mogą być zabijane sprawiedliwie na wojnie, bo nie opierają się zdobywcom; mogą jednak z rozkazu Boga, który jest panem życia i śmierci. Tak tu postąpiono.—Który już poznał mężów w złączeniu, pozabijajcie. Bo od takich zwiedzeni byli Izraelici, cudzołóżąc z nimi.

18. Panny zachowajcie sobie. T. j. na przyszłe żony, pierwszorzędne, lub drugorzędne, dla was, albo dla synów waszych, albo dla obrócenia ich w niewolnice. Które z niewiast były dziewczcami, nie trudno było po-

ko bydło, y wszystko sprzęt, cokolwiek mogli mieć spladrowali:

10. tak miasta iako wsi y miasteczka ogień pożarł.

11. Y pobrali plony, y wszystko co poimali tak z ludzi iako z bydła:

12. y przywiedli do Mojżesza, y Eleazara kapłana, y do wszystkiego zgromadzenia synów Izraelowych; inny lepak statek znieśli do obozu na polach Moab nad Jordanem przeciwko Jerychu.

13. Y wyszli Mojżesz y Eleazar kapłan, y wszyscy przełożeni Synagogi przeciwko im z obozu.

14. Y rozniewany Mojżesz na Hetmany wojska, na tysięcyczniki y na setniki, którzy byli przysła z woyny,

15. rzekł: Czemuście niewiasty zachowali?

16. Zaż nie te są które zwiodły syny Izraelowe za poduszczeniem Balaamowym, y przywiodły was ku grzeszeniu przeciw Panu grzechem Phogor, przez co y lud iest pokaran?

17. A tak wszystkie zabijcie cokolwiek iest mężczyzny y między dziećmi: y niewiasty które iuż poznały mężę w złączeniu pozabijajcie:

18. a dziewczeczki y wszystkie białogłowy panny zachowaycie sobie:

19. a mieszkaycie siedm dni za obozem. Ktoby zabił człowieka abo się dotknął zabitego, oczyścion będzie dnia trzeciego y siódmego.

20. Y wszystko łup bądźby szata była, bądź naczynie, y coby ku używaniu zgotowano było, ze skór kozich y sierci y drzewa, będzie oczyszciono.

21. Eleazar też kapłan do mężów wojska którzy się potykali, tak mówił: To iest przykazanie zakonu, które rozkazał Pan Mojżeszowi:

22. Złoto y srebro, y miedź, y żelazo, y ołów, y cena,

23. y wszystko co może przeysć przez płomień, ogniem się oczyści: a cokolwiek ognia wstrzymać nie może, wodą oczyszczenia będzie poświęcono:

24. wymyćcie szaty wasze dnia siódmego, a oczyszczeni potem do obozu wnijdziecie.

25. Rzekł też Pan do Mojżesza:

26. Weźmiecie sumę tego co poimano od człowieka aż do bydłęcia, ty y Eleazar kapłan y przełożeni pospółstwa:

znać z samego wieku ich jeszcze niedojrzałego; i dożyć było dla Hebrajczyków mieć w tém pewność tylko moralną.

19. Oczyszczon będzie dnia trzeciego i siódmego. Według prawa o dotyczących się trupa. Num. 19, 14.

20. Będzie oczyszczono. Uważały się bowiem za nieczyste przez dotknięcie trupów w tak wielkiej rzezi. Oczyszczenie to odbywało się przez ogień, jeżeli przedmiot do oczyszczenia mógł go znosić, albo przez wodę oczyszczalną. Wyż. r. 19.

21. To jest przykazanie zakonu, które rozkazał Pan Mojżeszowi. Przykazanie to może ustnie tylko być podane; albowiem nie znajduje się w prawie pisanem.

27. ^{27.} dividesque ex aequo praedam inter eos, qui pugnauerunt, egressique sunt ad bellum, et inter omnem reliquam multitudinem:

28. et separabis partem Domino ab his, qui pugnauerunt et fuerunt in bello, unam animam de quingentis tam ex hominibus quam ex bobus et asinis et ovibus,

29. et dabis eam Eleazarowi sacerdoti, quia primitiae Domini sunt.

30. Ex media quoque parte filiorum Israel accipies quinquagesimum caput hominum et boum et asinorum et ovium, cunctorum animantium, et dabis ea Levitis, qui excubant in custodiis tabernaculi Domini.

31. Feceruntque Moyses et Eleazar, sicut praeceperat Dominus.

32. Fuit autem praeda, quam exercitus ceperat, ovium sexcenta septuaginta quinque millia,

33. boum septuaginta duo millia,

34. asinorum sexaginta millia et mille;

35. animae hominum sexus feminei, quae non cognoverant viros, triginta duo millia.

36. Dataque est media pars his, qui in proelio fuerant, ovium trecenta triginta septem millia quingentae;

37. e quibus in partem Domini supputatae sunt oves sexcentae septuaginta quinque.

38. Et de bobus triginta sex millibus, boves septuaginta et duo;

39. de asinis triginta millibus quingentis, asini sexaginta unus;

40. de animabus hominum sedecim millibus cesserunt in partem Domini triginta duae animae.

41. Tradiditque Moyses numerum primitiarum Domini Eleazarowi sacerdoti, sicut fuerat ei imperatum,

42. ex media parte filiorum Israel, quam separaverat his, qui in proelio fuerant.

43. De media vero parte, quae contigerat reliquae multitudini, id est, de ovibus trecentis triginta septem millibus quingentis,

44. et de bobus triginta sex millibus,

45. et de asinis triginta millibus quingentis,

46. et de hominibus sedecim millibus,

47. tulit Moyses quinquagesimum caput, et dedit Levitis, qui excubant in tabernaculo Domini, sicut praeceperat Dominus.

48. Cumque accessissent principes exercitus ad Moysen, et tribuni, centurionesque, dixerunt:

49. Nos servi tui recensuimus numerum pugnantium, quos habuimus sub manu nostra, et ne unus quidem defuit.

50. Ob hanc causam offerimus in donariis Do-

27. y w równy dział rozdzielisz korzyść między te którzy się potykali y wyszli na wojnę, y między wszystkie inny lud pospolity:

28. y oddzielisz część Panu od tych którzy walczyli y byli na wojnie, jedną duszę z pięciu set, tak z ludzi iako y z wołów y osłów y owiec,

29. y dasz ją Eleazarowi kapłanowi, bo pierwoćiny Pańskie są.

30. Z połowice też synów Izraelowych, weźmiesz pięćdziesiątą głowę ludzi y z wołów y osłów y owiec, wszystkich zwierząt, y dasz ie Lewitóm, którzy czuia na straży przybytku Pańskiego.

31. Y uczynili Moyżesz y Eleazar iako Pan przykazał.

32. A było płonu który wojsko poimało, owiec po sześć kroć sto tysięcy, siedmdziesiąt y pięć tysięcy,

33. wołów siedmdziesiąt y dwa tysiąca,

34. osłów sześćdziesiąt tysięcy y tysiąc:

35. dusz ludzkich płci żeńskiej które nie uznaly mężów, trzydzieści y dwa tysiąca.

36. Y dana jest połowica tym którzy w bitwie byli, owiec po trzy kroć sto tysięcy, trzydzieści y siedm tysięcy, pięć set:

37. z których na stronę Pańską naliczono owiec sześć set, siedmdziesiąt pięć.

38. A z wołów trzydzieści sześć tysięcy, wołów siedmdziesiąt dwa:

39. z osłów trzydziestu tysięcy, pięć set, osłów sześćdziesiąt jeden:

40. z dusz ludzkich szesnastu tysięcy, dostało się na Pańską stronę, trzydzieści dwie duszy.

41. Y oddał Moyżesz liczbę pierwoćin Pańskich Eleazarowi kapłanowi, iako mu było rozkazano,

42. z połowice synów Izraelowych, którą był oddzielił tym co w bitwie byli.

43. A z połowice, która się dostała innemu pospolstwu, to jest z owiec po trzy kroć sto tysięcy, trzydzieści siedm tysięcy y z pięci set,

44. y z wołów trzydzieści sześć tysięcy,

45. y z osłów trzydzieści tysięcy, y pięci set

46. y z ludzi szesnastu tysięcy,

47. wziął Moyżesz pięćdziesiątą głowę, y dał Lewitóm, którzy straż trzymali w przybytku Pańskim, iako Pan był przykazał.

48. A gdy przystąpili do Moyżesza przełożeni wojska, tysiącnicy y setnicy, rzekli:

49. My służy twoi, obliczyliśmy pocztę ludzi wojennych, któreśmy mieli pod ręką naszą: a nie zginął y jeden.

50. Y dla tego ofiarujemy w dary Pańskie ka-

27. W równy dział rozdzielisz korzyść. Zdobyć została podzielona na dwie równe części, jedna z nich dostała się ludowi, który pozostał w obozie, druga tym, którzy wyszli na wojnę; ponieważ tych ostatnich było tylko dwanaście tysięcy, ztąd nierównie więcej łupów otrzymali żołnierze, niż ci którzy nie należeli

do tej wyprawy.

29. Pierwoćiny. Hebr., dary ofiarne.

30. Z połowicy też. T. j. od pozostałych w obozie, nie walczących.

50. Nagolenice. Ozdoby goleni. — Manelle. Ozdoby rąk. — Prawnice. Zdaje się, że manello i prawnice tém

mini singuli, quod in praeda auri potuimus invenire, periscelides et armillas, annulos et dextralia, ac muraenulas, ut depreceris pro nobis Dominum.

51. Susceperuntque Moyses, et Eleazar sacerdos omne aurum in diversis speciebus,

52. pondo sedecim millia, septingentos quingenta siclos a tribunis et centurionibus.

53. Unusquisque enim quod in praeda rapuerat, suum erat.

54. Et susceptum intulerunt in tabernaculum testimonii, in monumentum filiorum Israel coram Domino.

CAPUT XXXII.

Ooddaniu posiadłości za Jordanem pokoleniom Rubena, Gada, i połowie pokolenia Manassesa.

1. Filii autem Ruben et Gad habebant pecora multa, et erat illis in jumentis infinita substantia. Cumque vidissent Jazer, et Galaad aptas animalibus alendis terras,

2. venerunt ad Moysen, et ad Eleazarum sacerdotem, et principes multitudinis, atque dixerunt:

3. Ataroth et Dibon et Jazer et Nemra, Hesebon et Eleale et Saban et Nebo et Beon,

4. terra quam percussit Dominus in conspectu filiorum Israel, regio uberrima est ad pastum animalium, et nos servi tui habemus jumenta plurima:

5. precamurque, si invenimus gratiam coram te, ut des nobis famulis tuis eam in possessionem, nec facias nos transire Jordanem.

6. Quibus respondit Moyses: Numquid fratres vestri ibunt ad pugnam, et vos hic sedebitis?

7. Cur subvertitis mentes filiorum Israel, ne transire audeant in locum, quem eis daturus est Dominus?

8. Nonne ita egerunt patres vestri, quando misi de Cadesbarne ad explorandum terram?

9. Cumque venissent usque ad Vallem botri, lustrata omni regione, subverterunt cor filiorum Israel, ut non intrarent fines, quos eis Dominus dedit. (*Supr. 13, 24.*)

10. Qui iratus iravit, dicens:

11. Si videbunt homines isti, qui ascenderunt ex Aegypto a viginti annis et supra, terram, quam sub juramento pollicitus sum Abraham, Isaac, et Jacob, et noluerunt sequi me,

12. praeter Caleb filium Jephone Cenezaeum, et Josue filium Nun: isti impleverunt voluntatem meam.

się różniły, iż te służyły do ozdoby ręki prawej, a tamte lewej.— *Łańcuszki.* Ozdoby szyi.— *Abyś się modlił.* Był to drugorzędny i przydatkowy cel złożonych darów; pierwszy zaś i główny był ten, aby pokazali, że są wdzięcznymi Bogu za zwycięstwo, które odnieśli bez przelewu krwi ze swojej strony.

51. *W różnych rzeczach.* Przelane na różne naczynia i sprzęty.

52. *Od tysięcy i setników.* Ci bowiem wręczyli Mojżeszowi i Eleazarowi razem i to co ofiarowali żo-

łdy cośmy mogli naleść w korzyści złota. Nagolennice złote, y manelle, pierścienie, y prawnice, y łańcuszki: abyś się modlił za nami do Pana.

51. Y przyjęli Mojżesz y Eleazar kapłan wszystko złoto w różnych rzeczach,

52. pod wagą szesnastu tysięcy, siedmi set, pięćdziesiąt syklów, od tysięcy i od setników.

53. Bo każdy co na wojnie uchwycił, jego było.

54. A wzięwszy, wnieśli do przybytku świadectwa, na pamiątkę synów Izraelowych przed Panem.

ROZDZIAŁ 32.

1. A synowie Ruben y Gad mieli wiele bydła, y mieli w bydłe majątność niezliczoną. A gdy obaczyli Jazer y Galaad ziemie sposobne do chowania bydła,

2. przyszedli do Mojżesza y Eleazara kapłana y do przełożonych pospólstwa, y rzekli:

3. Ataroth, y Dibon, y Jazer, y Nemra, Hesebon, y Eleale, y Saban, y Nebo, y Beon,

4. ziemia którą zwoiował Pan przed obliczem synów Izraelowych, ziemia jest barzo obfita na chowanie bydła: a my służy twoi mamy wiele bydła:

5. y prosimy ięśliśmy należli łaskę przed tobą, abyś ią nam słógom twoim dał za ośiadłość, a nie kazał nam przeprawić się przez Jordan.

6. Którym odpowiedział Mojżesz: a więc bracia waszy pójdą na wojnę, a wy tu siedzieć będziecie?

7. Czemu kazićcie serce synów Izraelowych, żeby nie śmieli przeysć na miejsce które im Pan da?

8. Yzali nie tak czynili oycowie waszy, gdy m posłał z Kadesbarne na szpiegowanie ziemie?

9. Y gdy przyszedli aż do Doliny grona, oglądawszy wszystkie ziemie, skazili serce synóm Izraelowym, że nie weszli na granice które im Pan dał.

10. Który rozniewawszy się przysięgł, mówiąc:

11. Jeśli oglądają ludzie ci, którzy wyszli z Egiptu odedwudziestu lat y wyższyć, ziemie którąm pod przysięgą obiecał Abrahamowi, Izaakowi, y Jakóbowi: y niechcieli iść zamną,

12. oprócz Kaleb syna Jephone Cenezeyczyka, a Jozuego syna Nun, ci wypełnili wolę moję.

nierze.

53. *Każdy, co uchwycił, jego było.* Z tego widać, że wprzód rozdzielono łupy tylko z ludzi i zwierząt.

54. *Na pamiątkę synów Izraelowych przed Panem.* Aby Bóg o nich pamiętał, i był na nich łaskaw.

R. 32.—9. *Skazili serce.* Roztopili, przerażili.

11. *Jeśli oglądają.* Nie oglądają. Wyraz jeśli służy do przysięgi, i myśl jest ta: jeśli oglądają, za Boga nie będę miany.—*Od dwudziestu lat.* Oznacza wiek ludzi, nie czas wyjścia z Egiptu.

13. Iratusque Dominus adversum Israel, circumduxit eum per desertum quadraginta annis, donec consumeretur universa generatio, quae fecerat malum in conspectu ejus.

14. Et ecce, inquit, vos surrexistis pro patribus vestris, incrementa, et alumni hominum peccatorum, ut augetis furorem Domini contra Israel.

15. Quodsi nolueritis sequi eum, in solitudine populum derelinquet, et vos causa eritis necis omnium.

16. At illi prope accedentes, dixerunt: Caulas ovium fabricabimus, et stabula jumentorum, parvulis quoque nostris urbes munitas:

17. nos autem ipsi armati et accincti pergemus ad proclium ante filios Israel, donec introducamus eos ad loca sua. Parvuli nostri, et quidquid habere possumus, erunt in urbibus muratis, propter habitatorum insidias.

18. Non revertemur in domos nostras, usque dum possideant filii Israel hereditatem suam:

19. nec quidquam quaeremus trans Jordanem, quia jam habemus nostram possessionem in orientali ejus plaga.* (*Jos. 1, 14.*)

20. Quibus Moyses ait: Si facitis quod promittitis, expediti pergite coram Domino ad pugnam.*

21. et omnis vir bellator armatus Jordanem transeat, donec subvertat Dominus inimicos suos,

22. et subjiciatur ei omnis terra: tunc eritis inculpabiles apud Dominum et apud Israel, et obtinebitis regiones, quas vultis coram Domino.

23. Sin autem quod dicitis, non feceritis, nulli dubium est, quin peccetis in Deum: et scitote, quoniam peccatum vestrum apprehendet vos.

24. Aedificate ergo urbes parvulis vestris, et caulas, et stabula ovibus ac jumentis: et quod polliciti estis, implete.

25. Dixeruntque filii Gad et Ruben ad Moysen: Servi tui sumus, faciemus quod jubet dominus noster. (*Jos. 4, 12.*)

26. Parvulos nostros et mulieres et pecora, ac jumenta relinquemus in urbibus Galaad:

27. nos autem famuli tui omnes expediti pergemus ad bellum, sicut tu, domine, loqueris.

28. Praecepit ergo Moyses Eleazarowi sacerdoti, et Josue filio Nun, et principibus familiarum per tribus Israel, et dixit ad eos:

29. Si transierint filii Gad, et filii Ruben vobiscum Jordanem omnes armati ad bellum coram Domino, et vobis fuerit terra subjecta: date eis Galaad in possessionem. (*Deut. 3, 12. Jos. 13, 8.*)

13. Y rozgniewawszy się Pan na Izraela, obwoził go po puszcy czterdzieści lat, aż wyginał wszystkich naród, który był złe uczynił przed oczyma jego.

14. A o to wy, prawi, powstaliście miasto ojców waszych, rozmnożenie y wychowanie ludzi grzesznych, abyście przyczynili zapalczywości Pańskiej przeciw Izraelowi.

15. Jeśli nie będziecie chcieli iść za nim, na pustyni lud opuści, a wy przyczyną będziecie śmierci wszystkich.

16. A oni blisko przystąpiwszy, rzekli: Owczarnie owcom zbudujemy, y chłewy dla bydła, działkom też naszym miasta obronne:

17. a my sami zbrojni y przepasani pójdziemy na wojnę przed synmi Izraelowymi, aż ie na miesca ich wprowadzimy. Działki nasze, y cokolwiek mieć możemy, będą w mieściech murowanych, dla zdrady obywatelów.

18. Nie wrócimy się do domów naszych, aż odziedzą synowie Izraelowi dziedzictwo swoje:

19. y nie będziemy nic domagać się za Jordaniem, bo już mamy dzierżawę naszą na wschodnięj jego stronie.

20. Którym rzekł Moyses: Jeśli chcecie uczynić co obiecuiecie, idźciez przed Panem gotowi na wojnę:

21. a każdy mąż waleczny niech przydzie Jordan zbrojno, aż Pan wywróci swe nieprzyjaciół,

22. a będzie mu poddana wszystka ziemia: tedy będziecie bez winy u Pana y u Izraela, y otrzymacie krainy, których chcecie przed Panem.

23. Ale jeśli tego co powiadać nie uczynicie: nikt nie wątpi że grzeszyćcie przeciw Bogu: a wiedźcie iż grzech wasz zachwyi was.

24. A tak buduyćcie miasta działkom waszym, y owczarnie y chłewy owcam y dobytkom waszym: a to coście obiecali wypełnić.

25. Y rzekli synowie Gad y Ruben do Moyśesa: Jesteśmy słudzy twoi, uczynimy co nasz Pan każe:

26. Działki nasze, y niewiasty, y bydła y dobytki zostawimy w miastach Galaad:

27. a my słudzy twoi wszyscy gotowi pójdziemy na wojnę, iako ty Panie mówisz.

28. Przykazał tedy Moyses Eleazarowi kapłanowi, y Joznemu synowi Nun, y książętom domów wedle pokolenia Izraelowego, y rzekł do nich:

29. Jeśli przejdą synowie Gad y synowie Ruben z wami Jordan wszyscy zbrojno ku bitwie przed Panem, y wam ziemia będzie poddana: dajcie im Galaad w ośiadłość.

14. Rozmnożenie i wychowanie ludzi grzesznych. Uczniowie grzeszników, nie tylko naśladując ich grzechy, ale i rozszerzając je i rozmnażając.

17. Dla zdrady obywatelów. Rubenici bowiem i Gadyci mieli sąsiadami Moabitów, Idumejczyków, Chananejczyków, i innych nieprzyjaciół.

20. Przed Panem. Przed arką, albo z pomocą Bożą.

21. Każdy mąż waleczny. Który dogodnie może to

uczynić; pozostało bowiem w domu tyle, ile potrzeba było dla obrony miast zajętych, i przeszło z nich Jordan 40 tysięcy, jak wid. z Jos. 4, 13, gdy tymczasem w popisie naliczono ich 110 tysięcy, wyż. 26, 18.

23. Grzech wasz. Kara grzechu.

26. W miastach Galaad. Nie o samęj tylko krainie Galaad należy to rozumieć; lecz o całej posiadłości pokoleń Gada i Rubena, i połowy Manassessa.

30. Sin autem noluerint transire armati vobiscum in terram Chanaan, inter vos habitandi accipiant loca.

31. Responderuntque filii Gad, et filii Ruben: Sicut locutus est Dominus servis suis, ita faciemus:

32. ipsi armati pergemus coram Domino in terram Chanaan, et possessionem jam suscepisse nos confitemur trans Jordanem.

33. Dedit itaque Moyses filiis Gad et Ruben, et dimidia tribui Manasse, filii Joseph, regnum Sehon regis Amorrhæi, et regnum Og regis Basan, et terram eorum cum urbibus suis per circuitum.*

34. Igitur exstruxerunt filii Gad, Dibon et Aroer,

35. et Etroth et Sophan et Jazer et Jegbaa, *
(Jos. 22, 4.)

36. et Bethnemra et Betharan, urbes munitas, et caulas pecoribus suis.

37. Filii vero Ruben aedificaverunt, Hesebon et Eleale et Cariathaim,

38. et Nabo et Baalmeon versis nominibus, Sabama quoque; imponentes vocabula urbibus, quas exstruxerant.

39. Porro filii Machir, filii Manasse, perrexerunt in Galaad, et vastaverunt eam interfecto Amorrhæo habitatore ejus. (Gen. 50, 22.)

40. Dedit ergo Moyses terram Galaad Machir filio Manasse, qui habitavit in ea.

41. Jair autem, filius Manasse, abiit et occupavit vicos ejus, quos appellavit Havoth Jair, id est, Villas Jair.

42. Nobe quoque perrexit, et apprehendit Chanath cum viculis suis; vocavitque eam ex nomine suo Nobe.

30. Ale ieślby przeyšdź niechćieli zbroyno z wami do ziemie Chanaan, między wami mieysca ku mieszkaniu niech wezmą.

31. Odpowiedzieli synowie Gad y synowie Ruben: Jako mówił Pan sługóm swoim tak uczynimy:

32. sami zbroyno pýdziemy przed Panem do ziemie Chanaan, y wyznawamy żeśmy ośiadłość już wzięli za Jordanem.

33. A tak dał Moyżesz synóm Gad, y Ruben, y połowicy pokolenia Manasse syna Jozephowego, królestwo Sehon króla Amorrezyka, y królestwo Og króla Bazan, y ziemie ich z miasty swemi w około.

34. Zbudowali tedy synowie Gad, Dibon, y Aroer,

35. y Ethroth, y Sophan, y Jazer, y Jekbaa,

36. y Bethnemra, y Betharan, miasta obronne, y stania bydłu swému.

37. A synowie Ruben zbudowali Hezebon, y Eleale, y Kariathaim,

38. y Nabo, y Baalmeon, odmieniwszy imienia, Sabama też; dając nazwiska miastom które zbudowali.

39. Lecz synowie Machir, syna Manasse szli do Galaad, y spustoszyli ją zabiwszy Ammorrezyka obywatela iéy.

40. Dał tedy Moyżesz ziemię Galaad Machir synowi Manasse, który mieszkał w niéy.

41. A Jair syn Manasse poszedł y wziął wioski iéy, które nazwał Hawoth Jair, to iest wsi Jair.

42. Nobe też poszedł, y wziął Chanath z wioskami iéy: y nazwał ją imieniem swoim Nobe.

CAPUT XXXIII.

ROZDZIAŁ 33.

O stacyach Izraelitów na puszczy, i śmierci Aarona.

1. Hae sunt mansiones filiorum Israel, qui egrediuntur de Aegypto per turmas suas in manu Moysi et Aaron,

2. quas descripsit Moyses juxta castrorum loca, quae Domini jussione mutabant.

3. Profecti igitur de Ramesse mense primo, quintadecima die mensis primi, altera die Phase filii Israel in manu excelsa videntibus cunctis Aegyptiis,

30. *Między wami miejsca ku mieszkaniu.* Jak gdyby rzekł: Jeślby obietnicy danéj nieotrzymali, i niechćieli z wami iść na wojny, zmuscie ich przejść przez Jordan, walczyć i mieszkać z wami.

31. *Jako mówił Pan.* T. j. Bóg przez Mojżesza, jak wid. z teks. hebr.

34. *Zbudowali.* Odnowili; już bowiem wprzódy wystawały.

38. *Odmieniwszy im imiona.* Zwłaszcza, że niektóre z nich nosiły nazwę od bałwanów, jakie tam czczono, jako to: Bamoth, Baal, i Baalmeon.

40. *Machir.* Potomkom Machira, czyli połowie po-

1. Te są stanowiska synów Izraelowych którzy wyszli z Egiptu hucami swymi pod ręką Mojżesza, y Aarona,

2. które spisał Moyżesz według mieysc obozów, które na rozkazanie Pańskie odmieniali.

3. A tak wyciągnawszy z Ramesze, miesiąca pierwszego, piętnastego dnia miesiąca pierwszego, drugiego dnia Phase, synowie Izraelowi ręką wyniosłą, gdy na to patrzyli wszyscy Egypćianie,

kolenia Manassessa, pochodzącéj od Machira.

41. *Jair, syn Manassessa.* Nie blizki, ale daleki. Tak często wnukowie zowią się synami, Łuk. 1, 16, Mat. 1, 1.

R. 33.—1. *Pod ręką Mojżesza i Aarona.* Pod przewodnictwem.

2. *Według mieysc obozów.* Według liczby stanowisk obozowych.

3. *Drugiego dnia Phase.* Nazajutrz po spożywaniu baranka, t. j. 15-go dnia pierw. mies.—*Ręką wyniosłą.* Przez moc potęgi Boga, i w skutek przerażenia Egipćyan.

4. et sepelientibus primogenitos, quos percusserrat Dominus (nam et in diis eorum exercuerat ultionem),

5. castrametati sunt in Soccoth.

6. Et de Soccoth venerunt in Etham, quae est in extremis finibus solitudinis.

7. Inde egressi venerunt contra Phihahiroth, quae respicit Beelsephon, et castrametati sunt ante Magdalum. (*Exod. 14, 2.*)

8. Profectique de Phihahiroth, transierunt per medium mare in solitudinem, et ambulantes tribus diebus per desertum Etham, castrametati sunt in Mara. * (*Exod. 15, 27.*)

9. Profectique de Mara venerunt in Elim, ubi erant duodecim fontes aquarum, et palmae septuaginta; ibique castrametati sunt. *

10. Sed et inde egressi, fixerunt tentoria super Mare rubrum. Profectique de Mari rubro,

11. castrametati sunt in deserto Sin.

12. Unde egressi, venerunt in Daphca.

13. Profectique de Daphca, castrametati sunt in Alus.

14. Egressique de Alus, in Raphidim fixere tentoria, ubi populo defuit aqua ad bibendum.

15. Profectique de Raphidim, castrametati sunt in deserto Sinai. * (*Exod. 17, 1.*)

16. Sed et de solitudine Sinai egressi, venerunt ad sepulchra concupiscentiae. (*Exod. 19, 2.*)

17. Profectique de sepulchris concupiscentiae, castrametati sunt in Haseroth. (*Supr. 11, 34.*)

18. Et de Haseroth venerunt in Rethma. (*Supr. 13, 1.*)

19. Profectique de Rethma, castrametati sunt in Remmophares.

20. Unde egressi venerunt in Lebna.

21. De Lebna castrametati sunt in Ressa.

22. Egressique de Ressa, venerunt in Ceelatha.

23. Unde profecti castrametati sunt in monte Sepher.

24. Egressi de monte Sepher, venerunt in Arada.

25. Inde proficiscentes, castrametati sunt in Maceloth.

26. Profectique de Maceloth, venerunt in Thahath.

27. De Thahath castrametati sunt in Thare.

28. Unde egressi, fixere tentoria in Methca.

29. Et de Methca castrametati sunt in Hesmona.

30. Profectique de Hesmona, venerunt in Moseroth.

31. Et de Moseroth castrametati sunt in Benejaacan. * (*Deut. 10, 7.*)

32. Profectique de Benejaacan, venerunt in montem Gadgad. *

33. Unde profecti, castrametati sunt in Jetebatha.

4. y grzebli pierworodne, które był Pan pobił (bo y w bogach ich pokazał był pomstę)

5. położyli się obozem w Sokot.

6. A z Sokot przyszli do Etham, które iest na ostatnich granicach puszczy.

7. Ztamtąd się ruszywszy, przyszli przeciw Phihahiroth, które patrzy ku Beelsephon, y położyli się obozem przed Magdalum.

8. A odciągawszy od Phihahiroth, przeszli przez pośród morza na puszczę, a idąc przez trzy dni po puszczy Etham, położyli się w Mara.

9. A ruszywszy się z Mara, przyszli do Elim, gdzie było dwanaście źródeł wodnych, y siedmdziesiąt palm: y stanowili się tam.

10. Ale y ztamtąd wyszedszy, rozbili namioty nad morzem czerwonym. A odciągawszy od morza czerwonego,

11. położyli się obozem na puszczy Sin.

12. Zkąd wyszedszy, przysli do Daphka.

13. A wyszedszy z Daphka stanęli obozem w Alus.

14. A wyciągnawszy z Alus, w Raphidim rozbili namioty, gdzie lud nie miał wody ku pićiu.

15. A wyciągnawszy z Raphidim, stanęli obozem na puszczy Sinai.

16. Ale y z puszczy Sinai wyszedszy, przyszli do Grobów pożądania.

17. A odciągawszy od Grobów pożądania, położyli się obozem w Haseroth.

18. A z Haseroth przyszli do Rethma.

19. A wyciągnawszy z Rethma, stanęli obozem w Remmophares.

20. Zkąd wyszedszy, przyszli do Lebna.

21. Z Lebna położyli się obozem w Resie.

22. A wyszedszy z Resa przyszli do Ceelatha.

23. Zkąd wyciągnawszy, położyli się obozem na górze Sepher.

24. A odszedszy od góry Sepher, przyszli do Arada.

25. Ztamtąd wyciągnawszy, stanęli obozem w Maceloth.

26. A wyciągnawszy z Maceloth, przyszli do Thahath.

27. Z Thahath położyli się obozem w Thare.

28. Zkąd wyszedszy, rozbili namioty w Methka.

29. A z Methka położyli się obozem w Hesmona.

30. A wyciągnawszy z Hesmona, przyszli do Moseroth.

31. A z Moseroth położyli się obozem w Beneiaakan.

32. A wyiachawszy z Beneiaakan, przyszli do góry Gadgad.

33. Zkąd ruszywszy się, obozem stanęli w Jetebatha.

4. W bogach ich pokazał był pomstę. Bo tejsze nocy w której wyszli z Egiptu, obalił bałwany Egipskie. S. Hier. list. 127. Exod. 12, 12.

40. Przyszli. T. j. że nadchodzą, położono czyn dokonany zamiast zaczynającego się.

34. Et de Jetebatha venerunt in Hebrona **.
(Supr. 20, 1).

35. Egressique de Hebrona, castrametati sunt in Asiongaber.

36. Inde profecti, venerunt in desertum Sin, haec est Cades **.

37. Egressique de Cades, castrametati sunt in monte Hor, in extremis finibus terrae Edom.

38. Ascenditque Aaron sacerdos in montem Hor jubente Domino, et ibi mortuus est anno quadragésimo egressionis filiorum Israel ex Aegypto, mense quinto, prima die mensis, (Supr. 20, 25. Deut. 32, 50).

39. cum esset annorum centum viginti trium.

40. Audivitque Chananaeus rex Arad, qui habitabat ad meridiem, in terram Chanaan venisse filios Israel.

41. Et profecti de monte Hor, castrametati sunt in Salmona.

42. Unde egressi, venerunt in Phunon.

43. Profectique de Phunon, castrametati sunt in Oboth.

44. Et de Oboth, venerunt in Jieabarim, quae est in finibus Moabitarum.

45. Profectique de Jieabarim, fixere tentoria in Dibongad.

46. Unde egressi, castrametati sunt in Helmondeblathaim.

47. Egressique de Helmondeblathaim, venerunt ad montes Abarim contra Nabo.

48. Profectique de montibus Abarim, transierunt ad campestria Moab, supra Jordanem contra Jericho.

49. Ibique castrametati sunt de Bethsimoth usque ad Abelsatim in planioribus locis Moabitarum,

50. ubi locutus est Dominus ad Moysen:

51. Praeceptis filiis Israel, et dic ad eos: Quando transieritis Jordanem, intrantes terram Chanaan,

52. disperdite cunctos habitantes terrae illius: confringite titulos, et statuas comminuite, atque omnia excelsa vastate, (Deut. 7, 5, Judic. 2, 2).

53. mundantes terram, et habitantes in ea. Ego enim dedi vobis illam in possessionem,

54. quam dividetis vobis sorte. Pluribus dabitis latiore, et paucis angustiorum. Singulis ut sors ceciderit, ita tribuetur hereditas. Per tribus et familias possessio dividetur.

55. Sin autem nolueritis interficere habitantes terrae: qui remanserint, erunt vobis quasi clavi in oculis, et lanceae in lateribus, et adversabuntur vobis in terra habitationis vestrae:

56. et quicquid illis cogitaveram facere, vobis faciam.

49. Od Bethsimoth aż do Abelsatym. Zatrzymując się najprzód w Betsimot, gdzie była jedna stacya; potem postępując do Abelsatym, gdzie nową mieli stacyą.

52. Połamcie znaki. Ołtarze, albo kolumny, albo

34. A z Jetebatha przyszli do Hebrona.

35. A z Hebrona wyszedzsy, stanęli obozem w Asyongaber.

36. Ztamtąd wyiachawszy, przyszli na puszcza Sin, ta iest Kades.

37. A wyciągnawszy z Kades, położyli się obozem na górze Hor, na ostatnich granicach ziemie Edom.

38. Y wstąpił Aaron kapłan na górę Hor, na roskazanie Pańskie, y tam umarł roku czterdziestego wyszcia synów Izraelowych z Egiptu, miesiąca piątego, pierwszego dnia Miesiąca:

39. gdy mu było lat sto dwadzieścia trzy.

40. Y usłyszał Chananeyczyc król Arad, który mieszkał na południe, iż synowie Izraelowi przyszli do ziemie Chananeyskiej.

41. A ruszywszy się od góry Hor, położyli się obozem w Salmon.

42. Zkąd wyszedzsy, przyszli do Phunon.

43. A wyciągnawszy z Phunon obozem stanęli w Oboth.

44. A z Oboth przysli do Jieabarim, które iest na granicach Moabitów.

45. A ruszywszy się z Jieabarim, rozbili namioty w Dybongad.

46. Zkąd wyszedzsy stanęli obozem w Helmondeblathaim.

47. A ruszywszy się z Helmondeblathaim, przyszli do gór Abarim przeciwko Nabo.

48. A od gór Abarim odciągnawszy przeszli na pola Moabskie nad Jordanem przeciw Jerychowi.

49. Y tam się położyli obozem od Bethsimoth aż do Abelsatym na równiejszych miejscach Moabitów:

50. gdzie mówił Pan do Moysesza:

51. Przykaż synóm Izraelowym, a mów do nich: Gdy się przepawicie przez Jordan, wszedzsy do ziemi Chananeyskiej,

52. wytraćciez wszystkie obywatel onęj ziemie: połamcie znaki, y bałwany pokruszcie, y wszystkie ich wyżyny spustoszyć,

53. oczyszciając ziemie, y mieszkając w nięj. Bom ja ja dał wam w ośiadłość,

54. która między się losem podzielićie. Tym których więcej będzie, szerszą dacie, a których mniej, węższą. Każdemu iako los padnie, tak będzie dane dziedzictwo. Według pokolenia y domów ośiadłość będzie podzielona.

55. Lecz jeśli nie będziecie chcieć wytraćić obywatelów ziemie którzy zostaną, będą wam iako goździe w oczach, y oszcypy w bokach, y będą się wam przeciw w ziemi mieszkania waszego,

56. a cokolwiek im był umyślił uczynić, wam uczynię.

świątynie.— Wyżyny. Ołtarze i kaplice na miejscach wyniosłych, poświęcone bałwanom.

55. Goździe w oczach, i oszcypy w bokach. Będą dla was najszkodliwsi, broń przeciw wam podniosą, i przyniosą wam zgubę.

CAPUT XXXIV.

ROZDZIAŁ 34.

O granicach ziemi Obiecaniej, i sposobie, w jaki miała być rozdzielona pomiędzy Izraelitami.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:
2. Praecepit filiis Israel, et dicens ad eos: Cum ingressi fueritis terram Chanaan, et in possessionem vobis sorte ceciderit, his finibus terminabitur.

3. Pars meridiana incipiet a solitudine Sin, quae est juxta Edom, et habebit terminos contra orientem mare salissimum, (*Jos. 15, 1*).

4. qui circuibunt australem plagam per ascensum scorpionis, ita, ut transeant in Senna, et perveniant a meridie usque ad Cadesbarne, unde egredientur confinia ad villam nomine Adar, et tendent usque ad Asemona:

5. ibitque per gyrum terminus ad Asemona usque ad torrentem Aegypti, et maris magni littore finietur.

6. Plaga autem occidentalis a mari magno incipiet, et ipso fine claudetur.

7. Porro ad septentrionalem plagam a mari magno termini incipient, pervenientes usque ad montem altissimum,

8. a quo venient in Emath usque ad terminos Sedada:

9. ibuntque confinia usque ad Zephrona, et villam Enan. Hi erunt termini in parte aquilonis.

10. Inde metabuntur fines contra orientalem plagam de villa Enan usque Sephama,

11. et de Sephama descendent termini in Rebla contra fontem Daphnim: inde pervenient contra orientem ad mare Cenereth,

12. et tendent usque ad Jordanem, et ad ultimum salissimo claudentur mari. Ilanc habebitis terram per fines suos in circuiitu.

13. Praecepitque Moyses filiis Israel, dicens: Haec erit terra, quam possidebitis sorte, et quam jussit Dominus dari novem tribubus, et dimidiaei tribui.

1. Y mówił Pan do Mojżesza, rzekąc:

2. Przykaż synóm Izraelowym y rzeczesz do nich: Gdy wnijdziecie do ziemi Chananeyjskiej, a w ośiadłość wam losem padnie, temi granicami ograniczona będzie.

3. Stroną od południa pocznie się od puszczy Sin, którą iest wedle Edóm: y będzie miała granice na wschód słońca morze słone,

4. które okraża stronę południową przez wstępowanie Scorpionia, tak żeby przeszły do Senna, y przyszły od południa aż do Kadesbarne, zkąd wyjdą granice do wsi imieniem Adar, y pociągną do Asemona:

5. y pójdzie kołem granicą od Asemony aż do potoka Egypckiego, y morza wielkiego brzegiem się skńczy.

6. A strona zachodnia pocznie się od morza wielkiego, y tymże się końcem zamknie.

7. A na północną stronę, od morza wielkiego granice się zaczną przychodzące aż do góry najwyższej,

8. od której pójda do Emath aż do granic Sedada:

9. y pójda granice aż do Zephrona y do wsi Enan. Te będą granice na stronie północnej.

10. Złamtąd wymierzone będą granice przeciw wschodniej stronie ode wsi Enan aż do Sephama,

11. a od Sephama zstapia granice do Rebl, przeciw studni Daphnim: złamtąd przyjdą przeciw wschodu słońca do morza Cenereth,

12. y pociągną aż do Jordanu, a na ostatek morzem słonym się zamkną. Tę ziemię będziecie mieć wedle granic iey w okół.

13. Y przykazał Mojżesz synóm Izraelowym, mówiąc: Ta będzie ziemia, którą pośiedziecie losem, y którą kazał Pan dać dziewięciorgu pokoleniu, y połowicy pokolenia.

R. 34.—2. *Temi granicami ograniczonu będzie.* Po wydanym rozkazie o wytopieniu mieszkańców, bardzo stosownie oznaczono tu granice tej ziemi, którą mieli zająć, iżby wiedzieli, których krajów mają wyniszczać mieszkańców, i zabrać ich posiadłość.

3. *Od puszczy Sin.* Zaczyna opis granic od strony południowej, od rogu wschodniego, gdzie się znajdowała puszcza Sin (przez Tsade w hebr.), różna od tej, o której Ex. r. 16.—*Morze słone.* Jest to jezioro Sodomskie, czyli Asfaltowe, gdzie wprzódy znajdował się Pentapol (pięć miast): zowie się *bardzo słonym*, bo wszystkie morza Palestyńskie wiele mają w sobie soli. A tutaj przyczyna tego była siarka, smoła, sól, które spadły na Pentapol w pożarze z nieba.

4. *Przez wstępowanie Scorpionia.* LXX: *przez wstępowanie Akrabina.* Jest imię miejsca, a według niektórych, także miasta, albo krainy, o której mniemają, iż jest tą samą, która, 1. Mach. 5, 3, zowie się Akra-bathena.—*Od południa.* Ku południowi. P. W.

5. *Do potoka Egipskiego.* Potok ten jest ruczaj, który, wychodząc z puszczy przy Rynokolurze, wpada do morza Śródziemnego, rozgraniczając posiadłości pokoleń Judy i Symeona od puszczy i drogi Egipskiej.

Często potok ten w Piśmie ś. kładzie się jako południowa granica ziemi Obiecaniej.—*Morza wielkiego.* Śródziemnego.

6. *I tymże się końcem zamknie.* Sens ten: strona zachodnia jako od samego morza zaczęła się, tak się i skończy temże morzem, cała ta strona za granicę będzie miała brzeg morza.

7. *Przychodzące.* W prostej linii.—*Aż do góry najwyższej.* W hebr. znajd. *Hor.* Jest to jaki przylądek góry Libanu.

8. *Do Emath.* Było to miasto w stronie północnej, pod górą Libanem. S. Hier. powiada (na r. 10. ls.), że Emath od Syryjczyków nazywane było Epifania.—*Sedada.* Miasto albo wieś nad granicą północną. O niem wspomina Ezech. 47, 15.

11. *Do morza Cenereth.* Jest to morze, czyli jezioro, które zowie się w Ewang. Galilejskiem, albo Genezaret, albo Tyberyadzkim.

12. *Aż do Jordanu.* Rozumie się większego. Taż rzeka zowie się Jordanem mniejszym, dopóki nie przyjdzie do jeziora Genezaret; większym zaś, kiedy wyszedłszy z tego jeziora płynie do morza Martwego.

14. Tribus enim filiorum Ruben per familias suas, et tribus filiorum Gad juxta cognationum numerum, media quoque tribus Manasse,

15. it est, duae semis tribus acceperunt partem suam trans Jordanem contra Jericho ad orientalem plagam.

16. Et ait Dominus ad Moysen:

17. Haec sunt nomina virorum, qui terram vobis dividunt, Eleazar sacerdos, et Josue filius Nun,*

18. et singuli principes de tribubus singulis,* (Jos. 14, 1.)

19. quorum ista sunt vocabula: De tribu Juda, Caleb filius Jephone.

20. De tribu Simeon, Samuel filius Ammiud.

21. De tribu Benjamin, Elidat filius Chaselon.

22. De tribu filiorum Dan, Bocci filius Jogli.

23. Filiorum Joseph de tribu Manasse, Hanniel filius Ephod.

24. De tribu Ephraim, Camuel filius Sephtan.

25. De tribu Zabulon, Elisaphan, filius Pharnach.

26. De tribu Issachar, dux Phaltiel filius Ozan.

27. De tribu Aser, Ahiud filius Salomi.

28. De tribu Nephthali, Phedael filius Ammiud.

29. Hi sunt, quibus praecepit Dominus, ut dividerent filiis Israel terram Chanaan.

14. Abowiem pokolenie synów Ruben według domów swoich, y pokolenie synów Gad według liczby rodów, połowica też pokolenia Manasse,

15. to jest, półtrzęcia pokolenia wzięły część swoją za Jordanem przeciw Jerichowi na wschodnią stronę.

16. Y rzekł Pan do Moyżesza:

17. Te są imiona mężów, którzy wam ziemię podziela. Eleazar kapłan, y Jozue syn Nun,

18. y iedno książę z każdego pokolenia,

19. których te są imiona: z pokolenia Judy Kaleb syn Jephone.

20. Z pokolenia Simeon, Samuel syn Ammiud.

21. Z pokolenia Beniamin, Elidad syn Chaselon.

22. Z pokolenia synów Dan, Bokki syn Jogli.

23. Z synów Jozefowych, z pokolenia Manasse, Hanniel syn Ephod.

24. Z pokolenia Ephraim, Kamuel syn Sephtan.

25. Z pokolenia Zabulon, Elisaphan syn Pharnach.

26. Z pokolenia Issachar, książę Phalthiel syn Ozan.

27. Z pokolenia Aser, Ahiud syn Salomi.

28. Z pokolenia Nephthali, Phedael syn Ammiud.

29. Ci są którym przykazał Pan aby podzielili synóm Izraelowym ziemię Chananeyską.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 34. w. 4. *Scorpiona*. Niewiedzieć jeźli słowo żydowskie *Acharabim*, jest własne miejsca którego, czyli znaczy niedźwiadki, czyli ciernie: bo słowo żydowskie jest wątpliwe. Może być że to tam miejsce niedźwiadków pełne było, albo ciernia, które też zowią *Scorpiones* (1. Król. 12). Myśmy przełożyli z Vulgatą *Scorpiona*.

CAPUT XXXV.

ROZDZIAŁ 35.

O wyznaczeniu miast dla Lewitów, i miast ucieczki.

1. Haec quoque locutus est Dominus ad Moysen in campestribus Moab supra Jordanem, contra Jericho: (Jos. 21, 2).

2. Praeceptis filiis Israel, ut dent Levitis de possessionibus suis*

3. urbes ad habitandum, et suburbana earum per circuitum: ut ipsi in oppidis maneat, et suburbana sint pecoribus ac jumentis:

4. quae a muris civitatum forinsecus, per circuitum, mille passuum spatio tenduntur:

5. contra orientem duo millia erunt cubiti, et contra meridiem similiter erunt duo millia: ad mare quoque, quod respicit ad occidentem, eadem mensura erit, et septentrionalis plaga aequali termino finietur: eruntque urbes in medio, et foris suburbana.

6. De ipsis autem oppidis, quae Levitis dabit, sex erunt in fugitivorum auxilia separata, ut

1. To też mówił Pan do Moyżesza na polach Moab nad Jordanem, przeciw Jerichowi:

2. Przykaż synóm Izraelowym aby dali Lewitóm z ośiadłości swych,

3. miasta ku mieszkaniu, y przedmieścia ich w okolo: aby sami mieszkali w mieściech, a przedmieścia żeby były dla bydła y dobytku:

4. które od murów mieyskich z zamurza w okolo rościagną się na tysiąc kroków,

5. ku wschodu będą dwa tysiąca łokci, ku południu także będą dwa tysiąca; ku morzu też które patrzy na zachód słońca, też miara będzie, a strona północna takimże kresem się skończy: a miasta będą w pośrodku, a za miasta przedmieścia.

6. A z samych miasteczek które Lewitóm dać, sześć będą na ratunek zbiegóm odłączone, aby uciekł

18. I jedno książę z każdego pokolenia. Nie książę całego pokolenia, ale książę niektórych familij w jego pokoleniu.

R. 35.—4. Na tysiąc kroków. W tym wierszu pow. że daje się Lewitóm przedmieścia na tysiąc kroków, t. j. łokci, a w następnym na dwa tysiące (w jednym

i drugim razie jest wyraz hebr. *amma*, który oznacza *łokieć*). Różni różnie o tēm. Patrz Kornel. a Lap. Bonfreryusz naucza, że krok grecki miał stop trzy, łokieć zaś półtory stopy. Tym sposobem nasz tłumacz Vulgaty nie jest sobie przeciwny: albowiem tysiąc kroków stanowią dwa tysiące łokci.

fugiat ad ea qui fuderit sanguinem: et exceptis his, alia quadraginta duo oppida, (*Deut. 4, 41. Jos. 20, 2*).

7. id est, simul quadraginta octo cum suburbanis suis.

8. Ipsaeque urbes, quae dabuntur de possessionibus filiorum Israel, ab his qui plus habent, plures auferetur, et qui minus, pauciores: singuli juxta mensuram hereditatis suae dabunt oppida Levitis.

9. Ait Dominus ad Moysen:

10. Loquere filiis Israel, et dices ad eos: Quando transgressi fueritis Jordanem in terram Chanaan,

11. decernite, quae urbes esse debeant in praesidia fugitivorum, qui nolentes sanguinem fuderint.*

12. in quibus cum fuerit profugus, cognatus occisi non poterit eum occidere, donec stet in conspectu multitudinis, et causa illius judicetur.* (*Deut. 19, 2*).

13. De ipsis autem urbibus, quae ad fugitivorum subsidia separantur,

14. tres erunt trans Jordanem, et tres in terra Chanaan,

15. tam filiis Israel quam advenis atque peregrinis, ut confugiat ad eas, qui nolens sanguinem fuderit.

16. Si quis ferro percusserit, et mortuus fuerit qui percussus est: reus erit homicidii, et ipse morietur.

17. Si lapidem jecerit, et ictus occubuerit: similiter punietur.

16. Si ligno percussus interiorit, percussoris sanguine vindicabitur. (*Deut. 19, 11*).

19. Propinquus occisi homicidam interficiet: statim, ut apprehenderit eum, interficiet.

20. Si per odium quis hominem impulerit, vel jecerit quippiam in eum per insidias,

21. aut cum esset inimicus, manu percusserit, et ille mortuus fuerit: percussor homicidii reus erit: cognatus occisi statim, ut invenerit eum, jugulabit.

22. Quodsi fortuito, et absque odio,

23. et inimicitiis quidquam horum fecerit,

24. et hoc audiente populo fuerit comprobatum, atque inter percussorem et propinquum sanguinis quaestio ventilata:

25. liberabitur innocens de ultoris manu, et re-

6. *Ktoby krew rozlał. Ktoby zabił kogo mimowolnie i przez niewiadomość; jak jest pow. w. 11, i Jos. 20, 3.*

12. *Krewny zabitego nie będzie mógł go zabić. W starym zakonie, dla zatwardziałości ludu owego, pozwolono było krewnym zabitego ścigać zabójcę, i odbierać mu życie, bez wyroku sędziego, gdziekolwiek został ujęty.—Aż stanie. Rozum. zabójca.*

14. *Trzy będą za Jordanem. Bosor, Ramoth, i Golan.*

15. *Jako i przychodniom i gościom. Prozelitom jednakże, t. j. nawróconym do judaizmu; niektórzy utrzymują, że i poganie, trwający w swoich zabobonach, mieli prawo ucieczki.*

17. *Jeśliby kamieniem cisnął. T. j. jeśli od tego*

do nich ktoby krew rozlał: a prócz tych innych czterdzięści y dwie miasteczek,

7. to jest w obec czterdzięści ośm z przedmiotami swemi.

8. A tych miast które będą dane z dzierżaw synów Izraelowych, od tych którzy więcej mają, więcej odjęto będzie, a którzy mniej mają, mniej każdy według miary dziedzictwa swego, da miasta Lewitom.

9. Rzekł Pan do Moyszesza:

10. Mów synóm Izraelowym, y rzeczesz im: Kiedy przejdziecie przez Jordan do ziemie Chananeyskiej,

11. postanowicie które miasta mają być na pomoc zbiegów, którzy niechcąc krew rozlać:

12. w którym kiedy będzie zbieg, krewny zabitego nie będzie mógł go zabić, aż stanie przed oblicznością gromady, a sprawa jego sądzoną będzie.

13. A z tych miast które się na pomoc zbiegów oddzielaia,

14. trzy będą za Jordanem, a trzy w ziemi Chananeyskiej,

15. tak synóm Izraelowym, iako y przychodnióm y gościóm, aby uciekł do nich ktoby niechcąc krew rozlał.

16. Jeśli by kto uderzył żelazem, a umarłby który uderzony jest, winien będzie mężobóstwa, y sam umrze.

17. Jeśli by kamieniem cisnął a uderzony umarł, także karan będzie.

18. Jeśli drewnem uderzony umrze: mężobójca krwią zemszony będzie.

19. Bliski zabitego, mężobójcę zabić zaraz skoro go poyma.

20. Jeśli kto z nienawiści człowieka popchnie, abo nań co rzuci z zasady:

21. abo będąc mu nieprzyjacielem ręką uderzy, a on umrze: ten który uderzył, winien będzie mężobóstwa: krewny zabitego, zaraz skoro go naydzie zabić.

22. A jeśli by z przygody, y bez waśni,

23. y bez nieprzyjaźni co takowego uczynił,

24. a toby się przed ludem pokazało, y między tym który uderzył y bliskim, sprawa o krewby się roztrząsała:

25. wybawion będzie niewinny z ręki mścące-pocisku ktoś natychmiast skonał; ho jeżeli by powstał z choroby od tego pocisku, i chodził; nie mógł być zabijany, a tylko obowiązany był wrócić pokrzywdzonemu koszta kuracyi, jak wid. *Exod. 21, 19*.

19. *Bliski zabitego, mężobójcę zabić. Zdaje się, że to było tylko dozwołonem, nie przykazanem. Bonfrenyusz mniema, że nawet obowiązany był zabić, jeżeli zabójca okazał się winnym u sądu, albo fakt był widoczny, co wnosi ze sposobu mówienia P. S. w tym wierszu i 21, i *Deut. 19, 12, 13*.*

24. *A toby się przed ludem pokazało. Dla stwierdzenia tego dostatecznem było tylko dowieść, że między nimi wprzód żadnej nienawiści i nieprzyjaźni nie było; ten bowiem domysł prawa wystarczał. *Deut. r. 4, 42, i r. 19, 6; i Jos. r. 20, 5.**

ducetur per sententiam in urbem, ad quam confugerat, manebitque ibi, donec Sacerdos magnus, qui oleo sancto unctus est, moriatur.

26. Si interfector extra fines urbium, quae exilibus deputatae sunt,

27. fuerit inventus, et percussus ab eo qui ultor est sanguinis, absque noxa erit, qui eum occiderit:

28. debuerat enim profugus usque ad mortem pontificis in urbe residere: postquam autem ille obierit, homicida revertetur in terram suam.

29. Haec sempiterna erunt, et legitima in cunctis habitationibus vestris.

30. Homicida sub testibus punietur: ad unius testimonium nullus condemnabitur.

31. Non accipietis pretium ab eo, qui reus est sanguinis, statim et ipse morietur.

32. Exules et profugi ante mortem pontificis nullo modo in urbes suas reverti poterunt:

33. ne polluat is terram habitationis vestrae, quae insontium cruore maculatur: nec aliter expiari potest, nisi per ejus sanguinem, qui alterius sanguinem fuderit.

34. Atque ita emundabitur vestra possessio, me commorante vobiscum. Ego enim sum Dominus, qui habito inter filios Israel.

go się, y będzie przez wyrok przywrócon do miasta do którego był uciekł, y będzie tam mieszkał aż wielki kapłan, który oleiem świętym jest pomazany, umrze.

26. Jeśli mężobójca za granicami miast, które wygnanióm są oznaczone,

27. będzie należony, y zabity od tego który się mści krwie, bez winy będzie który go zabił:

28. miał bowiem zbieg aż do śmierci kapłana najwyższego siedzieć w mieście: a gdy on umrze, mężobójca wróci się do ziemi swojej.

29. To wieczno będzie, y za prawo we wszystkich mieszkaniach waszych.

30. Mężobójca za świadkami karan będzie: na świadectwo iednego żaden zdany nie będzie.

31. Nie weźmiecie okupu od tego, który winien krwie, natychmiast y sam umrze.

32. Wywołani y zbiegowie przed śmiercią kapłana wielkiego żadna miarą do miast swoich wrócić się nie będą mogli:

33. abyście nie splugawili ziemi mieszkania waszego, która się krwią niewinnych splugawi: a inaczej oczyszczenia byż nie może, iedno krwią tego, który przelał krew drugiego.

34. Y tak będzie oczyszczona ośiadłość wasza, gdyż ja z wami mieszkam. Jam bowiem iest Pan, który mieszkam między synimi Izraelowymi.

CAPUT XXXVI.

ROZDZIAŁ 36.

O niemieszaniu pokoleń z powodu małżeństw.

1. Accesserunt autem et principes familiarum Galaad filii Machir, filii Manasse de stirpe filiorum Joseph; locutique sunt Moysi coram principibus Israel, atque dixerunt: (*Supr. 27, 1.*)

2. Tibi domino nostro praecepit Dominus, ut terram sorte divideres filiis Israel, et ut filiabus Salphaad fratris nostri dares possessionem debitam patri:

3. quas si alterius tribus homines uxores acceperint, sequetur possessio sua, et translata ad aliam tribum de nostra hereditate minuetur:

4. atque ita fiet, ut, cum jubilaeus, id est, quinquagesimus annus remissionis advenerit, confundatur sortium distributio, et aliorum possessio ad alios transeat.

25. *Aż wielki kapłan... umrze.* To było postanowione dla oznaczenia, że śmierć Chrystusa przyniesie ludziorz doskonałą wolność, i ta przyczyna jest tu sensem dosłownym.

27. *Który się mści.* Krewny, któremu dozwolona zemsta.—*Bez winy.* Nie tylko co do kary, ale i co do winy moralnej.

30. *Za świadkami.* Wielu, rozumie się, nie jednym tylko.

33. *Abyście nie splugawili ziemi.* Przelana krew choćby niewinnego, sprowadza na ziemię niejaką plamę: plama ta uważa się za zmytą, gdy sam zabójca śmiercią zostanie ukarany.—*A inaczej oczyszczona by*

1. Przystąpiły y Książęta domów Galaad syna Machir, syna Manasse z pokolenia synów Jozefowych: Y mówili Moyżeszowi przed książęty Izraelskimi y rzekli:

2. Tobie Panu naszemu przykazał Pan, abyś ziemię losem podzielił synóm Izraelowym, a żebyś córkóm Salphaad brata naszego dał ośiadłość oycu należąca:

3. które ieśli ludzie inszego pokolenia za żony wezmą, pójdzie za nimi ośiadłość ich: y gdy przeniesiona do inszego pokolenia będzie, umniejszy się naszego dziedzictwa:

4. a zatym się stanie, że gdy Jubileusz, to iest pięćdziesiąty rok odpuszczenia przyjdzie, pomieszają się losów podzielenie, y ośiadłość iednych przeydzie do drugich,

nie może. Chybaby umarł Arcykapłan; to bowiem było dostatecznem oczyszczeniem, wyż. w. 25.

34. *Będzie oczyszczona.* Czystą zachowana.—*Gdyż ja z wami mieszkam.* A ja z wami będę, rozciągnę moję opiekę nad wami.

R. 36.—1. *Książęta domów Galaad.* Nie ci, którzy już odebrali posiadłość w ziemi Galaad, i już zaczęli w niej osiadać, lecz ci, którzy za Jordanem wzięli miel; albowiem, i ci byli Gallaadytami, pochodzący od Galaada, i pomiędzy nimi córki Salphaada wzięły dziedzictwo, jak się okaz. Jos. 17, 3.

2. *Córkóm Salphaad.* Patrz wyż. r. 27.

3. *Przeniesiona do inszego pokolenia.* T. j. do tego,

5. Respondit Moyses filiis Israel, et Domino praeicipiente, ait: Recte tribus filiorum Joseph locuta est:

6. et haec lex super filiabus Salphaad a Domino promulgata est: Nubant, quibus volunt, tantum ut suae tribus hominibus: *

7. ne commisceatur possessio filiorum Israel de tribu in tribum. Omnes enim viri ducent uxores de tribu et cognatione sua: * (*Tob. 7, 14.*)

8. et cunctae feminae de eadem tribu maritos accipient: ut hereditas permaneat in familiis,

9. nec sibi misceantur tribus, sed ita maneant

10. ut a Domino separatae sunt. Feceruntque filiae Salphaad, ut fuerat imperatum;

11. et nupserunt Maala et Thersa et Hegla et Melcha et Noa filiis patris sui

12. de familia Manasse, qui fuit filius Joseph; et possessio, quae illis fuerat attributa, mansit in tribu et familia patris earum.

13. Haec sunt mandata atque iudicia, quae mandavit Dominus per manum Moysi ad filios Israel, in campestribus Moab supra Jordanem contra Jericho.

5. Odpowiedział Mojżesz synóm Izraelowym y ra rozkazaniem Pańskim mówiąc: Dobrze pokolenie synów Jozefowych rzekło:

6. y to prawo o córkach Salphaad od Pana iest wydane: Niechay idą za kogo chcą, tylko żeby za swego pokolenia ludzie:

7. aby się nie mieszała ośiadłość synów Izraelowych z pokolenia w pokolenie. Bo wszyscy mężowie pójmować będą żony z pokolenia y rodu swego:

8. y wszystkie białegłowy z tegóż pokolenia męże wezmą: aby dziedzictwo zostawało w domiech,

9. ażeby się nie mieszały pokolenia, ale tak zostały

10. iako od Pana są oddzielone. Y uczyniły córki Salphaad iako było rozkazano:

11. y szły Maala y Thersa y Hegla y Melcha y Noa za syny stryja swego,

12. z familię Manasse, który był syn Jozefów: y ośiadłość która im była dana została się w pokoleniu y w domu oycy ich.

13. Te są przykazania y sady które rozkazał Pan przez rękę Mojżesza do synów Izraelowych, na polach Moab nad Jordanem przeciw Jerychowi.

Wykład X. J. Wujka. Roz. 36. w. 7. Wszyscy mężowie pojmwować będą. Acz słowa żydowskie, inaksze są na tém miejscu niż w łacińskim, jednak obudwu jednoż jest rozumienie. To jest kiedy siostra nie ma bracię, a na nią samę spada dziedzictwo, nie mogła wziąć inszego męża jedno z swego pokolenia, i mąż żaden nie mógł jęj pojąć tylko z tegóż pokolenia. A tak dane jest prawo i mężom i białymglowom, ale tylko dla majetności niewieściej. Co iż tak jest, pokazują to one słowa które przydaje. Aby się nie mieszały dziedzictwa, to jest, aby nie były z pokolenia do inszego pokolenia przniesione. A tak nie zgola zakazuje, aby małżeństwa nie były z inszem pokoleniem, ale tylko na ten czas kiedy biała głowa dziedziczyła. Do czego i przykłady mamy z Pisma ś. Bo Panna Marya z pokolenia Juda, była krewną Elżbiety świętej z pokolenia Lewi, (Luc. 1). Zkąd znać że się podczas mieszały pokolenia w małżeństwie, ale nie w dziedzictwie.

z którego by pochodził mąż córek Salphaada: albowiem synowie z tego małżeństwa spłodzeni, należeli by do

pokolenia swojego ojca.

7. *Pojmwować będą żony z pokolenia swego.* P. W.

LIBER DEUTERONOMIUM.

KSIEGA POWTÓRZONEGO PRAWA.

CAPUT I.

ROZDZIAŁ 1.

O wypadkach zaszłych po odejściu z pod góry Synai.

1. Haec sunt verba quae locutus est Moyses ad omnem Israel trans Jordanem in solitudine campestri contra Mare rubrum, inter Pharam et Thophel et Laban et Haseroth, ubi auri est plurimum;

2. undecim diebus de Horeb per viam montis Seir usque ad Cadesbarne.

3. Quadragesimo anno, undecimo mense, prima die mensis locutus est Moyses ad filios Israel o-

1. Te są słowa, które mówił Mojżesz do wsze-go Izraela za Jordanem na pustyni polnój, przeciw morza czerwonego, między Pharan, y Thophel, y Laban, y Haseroth, gdzie iest barzo wiele złota,

2. iedenaste dni od Horeb przez drogę góry Seir aż do Kadesbarne.

3. Cztérdziesiątego roku, iedenastego miesiąca, pierwszego dnia miesiąca mówił Mojżesz do synów

Komentarz Menochinsza.

R. 1.—1. *Te są słowa.* T. j. które w tej księdze Powtórzonego Prawa następują; nie, jak to niektórzy mniemają, które dotąd w poprzedzającej księdze zostały powiedziane. — *Za Jordanem.* Mojżesz nie przechodził Jordanu, lecz blisko niego zostawał na stanowisku: jednakże tu się mówi, że to powiedział za Jordanem, bo ze względu na ziemię Obiecana, kraina ta znajdowała się za Jordanem. — *Na pustyni polnej.* LXX,

na pustyni ku zachodowi. Niektórzy mniemają, że pustynią tą są pola Moabskie; inni rozumieją to o owęj obszernej pustyni Arabskiej, na której Hebrajczycy 40 lat przepędzili. — *Gdzie jest bardzo wiele złota.* LXX. przykładają, *kopalnię złota.*

2. *Jedenaste dni.* Rozumie się, drogi.

3. *Jedenastego miesiąca.* Miesiąc jedynasty u Hebrajczyków zwal się *Sebet*, i odpowiadał naszemu Stycznowi. — *Mówił.* To jest, znowu to samo powtórzył.

mnia, quae praeceperat illi Dominus, ut diceret eis;

4. postquam percussit Sehon regem Amorrhaeorum, qui habitabat in Hesebon, et Og regem Basan, qui mansit in Astaroth, et in Edrai, (*Num. 21, 24*).

5. trans Jordanem in terra Moab. Coepitque Moyses explanare legem, et dicere:

6. Dominus Deus noster locutus est ad nos in Horeb, dicens: Sufficit vobis, quod in hoc monte mansistis:

7. revertimini, et venite ad montem Amorrhaeorum, et ad cetera quae ei proxima sunt campustria atque montana et humiliora loca contra meridiem, et juxta litus maris, terram Chanaanearum, et Libani usque ad flumen magnum Euphraten.

8. En, inquit, tradidi vobis: ingredimini et possidete eam, super qua juravit Dominus patribus vestris Abraham, Isaac, et Jacob, ut daret illam eis, et semini eorum post eos.

9. Dixitque vobis illo in tempore:

10. Non possum solus sustinere vos, quia Dominus Deus vester multiplicavit vos, et estis hodie sicut stellae caeli, plurimi *.

11. (Dominus Deus patrum vestrorum addat ad hunc numerum multa millia, et benedicat vobis, sicut locutus est) *. (*Exod. 18, 18*).

12. Non valeo solus negotia vestra sustinere, et pondus ac jurgia.

13. Date ex vobis viros sapientes et gnaros, et quorum conversatio sit probata in tribubus vestris, ut ponam eos vobis principes.

14. Tunc respondistis mihi: Bona res est, quam vis facere.

15. Tulique de tribubus vestris viros sapientes et nobiles, et constitui eos principes, tribunos et centuriones, et quinquagenarios ac decanos, qui docerent vos singula.

16. Praecipite eis, dicens: Audite illos, et quod justum est, judicate: sive civis sit ille, sive peregrinus. (*Joan. 7, 24*).

17. Nulla erit distantia personarum, ita parvum audietis ut magnum: nec accipietis cujusquam personam, quia Dei judicium est. Quodsi difficile vobis visum aliquid fuerit, referte ad me, et ego audiam. (*Lev. 19, 15. Infr. 16, 19. Prov. 24, 23. Jac. 2, 1*).

4. Który mieszkał w Hesebon. Tam król miał swoje stolice.—W Astaroth. O Astaroth, czyli Astaroch Karnaim, patrz Genes. 14, 5.

5. Za Jordanem w ziemi Moab. To się odnosi do słowa mówił, w. 3.

6. Dosyć wam, żeście na téj górze mieszkali. T. j. dość długo mieszkaliście tutaj; czas, żebyście ztąd odeszli, i dążyli do ziemi Obiecanéj.

7. Wróćcie się. Hebr., obróćcie się. Tak więc tu się przykazuje, aby obrócili się i stanęli do drogi, albo przerwaną drogę znowu rozpoczęli.—Ku górze Amorrejczyków. Do Kadesbarne nad granicą ziemi Obiecanéj, któreto miejsce, czy miasto, znajduje się pod górami, na których mieszkają Amorrejczyki.—Półne i górzyste i niższe miejsca ku południu. Tęmi i następ-

Izraelowych wszystko co mu był przykazał Pan aby im powiedział:

4. potym iako zabił Sehon króla Amoreyskiego, który mieszkał w Hesebon, y Og króla Basan który mieszkał w Astaroth y w Edrai,

5. za Jordanem w ziemi Moab. Y poczał Moyses wykladać zakon, y mówić:

6. Pan Bóg nasz mówił do nas na Horeb rzekąc: Dosyć wam żeście na téj górze mieszkali.

7. Wróćcie się a ciągnicie ku górze Amorrejczyków, y do innych, które ię są nablizsze półne y górzyste y niższe miejsca ku południu y nad brzegiem morza ziemi Chananeyczyków y Libanu, aż do wielkię rzeki Euphratesa.

8. Oto, prawi, dałem wam: wnidźcie a posiadźcie ją, o którą przysiągł Pan oycóm waszym, Abrahamowi, Izaakowi y Jakobowi: żeby ją dał im y nasieniu ich po nich.

9. Y rzekłem wam na on czas:

10. Nie mogę was sam znieść: Bo Pan Bóg wasz rozmnożył was, a iest was dziś iako gwiazd niebieskich barzo wiele.

11. (Pan Bóg oyców waszych niechay przyczyni do téj liczby wiele tysięcy, a niech wam błogosławi iako rzekł).

12. Nie mogę ia sam waszych spraw znosić, y brzemion y swarów.

13. Podaycie z was męże mądre y umiejetne, y których obcowanie byłoby doświadczone w pokoleniach waszych, że ie postawię przelożonymi nad wami.

14. Tedyście mi odpowiedzieli: Dobra rzecz iest która chceś uczynić.

15. Y wzięłem z pokoleń waszych męże mądre y slachetne, y uczynilem ie księżęty, tysiącnikami, y setnikami, y pięćdziesiątniki, y dziesiątniki, którzyby was uczyli każdę rzecz.

16. Y przykazałem im mówiąc: Słuchaycie ich, a co sprawiedliwa iest sądźcie: choćby obywatel był on, choćia gość.

17. Różność żadna osób nie będzie, tak małego wysluchacie iako y wielkiego, y nie będziecie mieć względu na osobę żadnego, ponieważ sąd Boży iest. Jesliby się wam zdało co trudnego, odnieście do mnie, a ia wyslucham.

nemi słowy w tym wierszu, oznaczone są strony świata i granice południowe, zachodnie i północne ziemi Obiecanéj.—Nad brzegiem morza ziemi Chananeyczyków. Jest to granica zachodnia.—I Libanu: Granica północna. Num. 34, 7.—Aż do wielkię rzeki Eufratu. Nigdy Hebrajczycy téj krainy, która tu się opisuje, nie posiadli, chociaż ona niekiedy, jak np. w czasach Dawida i Salomona, podlegała ich władzy jako hołdownicza. Jednakże i ona była im obiecana do rzeczywistego posiadania, jesliby przetrwali wiernymi Bogu. Deut. 19, 8 i 9.

8. Dałem wam. T. j. ziemie.

10. Was znieść. Zarządu wami, i starania o was. Ex. 18.

17. Różność żadna osób nie będzie. Nie będziecie

18. Praecepique omnia, quae facere deberetis.
 19. Profecti autem de Horeb, transivimus per eremum terribilem et maximam, quam vidistis, per viam montis Amorrhaei, sicut praeceperat Dominus Deus noster nobis. Cumque venissemus in Cadesbarne,

20. dixi vobis: Venistis ad montem Amorrhaei, quem Dominus Deus noster daturus est nobis.

21. Vide terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi: ascende et posside eam, sicut locutus est Dominus Deus noster patribus tuis: noli timere, nec quidquam paveas.

22. Et accessistis ad me omnes, atque dixistis: Mittamus viros, qui considerent terram, et renuntient, per quod iter debeamus ascendere, et ad quas pergere civitates *.

23. Cumque mihi sermo placuisset, misi ex vobis duodecim viros, singulos de tribubus suis *.
 (Num. 13, 3).

24. Qui cum perrexissent, et ascendissent in montana, venerunt usque ad Vallem botri, et, considerata terra,

25. sumentes de fructibus ejus, ut ostenderent ubertatem, attulerunt ad nos, atque dixerunt: Bona est terra, quam Dominus Deus noster daturus est nobis *.

26. Et noluistis ascendere, sed increduli ad sermonem Domini Dei nostri * (Num. 13, 24).

27. murmurastis in tabernaculis vestris, atque dixistis: Odit nos Dominus, et idcirco eduxit nos de terra Aegypti, ut traderet nos in manu Amorrhaei, atque deleret.

28. Quo ascendemus? nuntii terruerunt cor nostrum, dicentes: Maxima multitudo est, et nobis statura procerior: urbes magnae, et ad caelum usque munitae, filios Enacim vidimus ibi.

29. Et dixi vobis: Nolite metuere, nec timeatis eos:

30. Dominus Deus, qui ductor est vester, pro vobis ipse pugnabit, sicut fecit in Aegypto cunctis videntibus.

31. Et in solitudine (ipse vidisti) portavit te Dominus Deus tuus, ut solet homo gestare parvulum filium suum, in omni via, per quam ambulastis, donec veniretis ad locum istum.

32. Et nec sic quidem credidistis Domino Deo vestro,

33. qui praecessit vos in via, et metatus est locum, in quo tentoria figere deberetis, nocte ostendens vobis iter per ignem, et die per columnam nubis. (Num. 14, 14).

18. Y przykazałem wszystkie rzeczy którebyście czynić mieli.

19. A ruszawszy się od Horeb, przeszliśmy przez puszcza strasliwą y wielką, którąście widzieli, drogą góry Amorreyskiej, iako nam był przykazał Pan Bóg nasz. A gdyśmy przyszli do Kadesbarne,

20. rzekłem wam: Przyszliście do góry Amorreyskiej, którego Pan Bóg nasz da nam.

21. Oglądaj ziemię którą Pan Bóg twój dał tobie: wstępuy a posiadaj ją, iako mówił Pan Bóg nasz oycóm twoim: niebóy się y namnię się nielekay.

22. Y przystapiliście do mnie wszyscy, y rzekliście: Poślimy męże którzyby oglądali ziemię, y oznaymili którąbyśmy się drogą puścić mieli, y do których miast się udać.

23. A gdy mi się mowa podobała, posłałem z was dwanaście mężów, po iednemu z pokoleń swych.

24. Którzy poszedzły y wstapiwszy na miejsca góryste, przyszli aż do Doliny grona: a wypatrzywszy ziemię,

25. nabrawszy owoców ięy, aby okazali żyzność, przynieśli do nas, y rzekli: Dobrą iest ziemią którą Pan Bóg nasz da nam.

26. Y niechcieliście wstąpić: ale niewierni na mowę Pana Boga naszego

27. szemraliście w namiociech waszych, y rzekliście: Nienawidzi nas Pan, y przeto wywiódł nas z ziemi Egiptyskiej, aby nas wydał w ręce Amoreczyka y wytracił.

28. Dokąd pójdziemy? posłowie przestraszyli serce nasze mówiąc: Nader wielkie mnóstwo iest, y nad nas wzrostem wyższe: miasta wielkie, y aż do nieba obronne, widzieliśmy tam syny Enacim.

29. A ja rzekłem wam: Nielekaycie się, ani się ich bójcie:

30. Pan Bóg który iest wodzem waszym, sam będzie walczył za was, iako uczynił w Egypcie, na co wszyscy patrzyli.

31. Y na puszczy (sameś widział) nosił cię Pan Bóg twój, iako zwykł nosić człowiek maluczkiego syna swego, po wszystkiej drodze którąście chodzili, a żeście przyszli na to miejsce.

32. Lecz ani tak uwierzyliście Panu Bogu waszemu,

33. który szedł przed wami w drodze, y wymierzał miejsce, gdziebyście namioty rozbiąć mieli, w nocy ukazując wam drogę przez ogień, a wednie przez słup obłokowy.

zważać na zewnętrzne różnice, ale tylko na to, co się odnosi do sprawy.—*Ponieważ sgl Boży jest.* Ponieważ. gdy sprawy rozsądzacie, zastępujecie miejsce Boga, który jest najsprawiedliwszy.—*Odniescie do mnie.* Jako do najwyższego Sędziego.

21. *Oglądaj ziemię.* Bo Kadesbarne znajduje się przy Chananei, oddziela je tylko góra Idumei. Dla tego z Kadesbarne zostali wysłani szpiegowie do Chanaan.

22. *Rzekliście: Poślimy męże.* Widać z tego, że sa-

mi Hebrajczycy żądali, aby posłano szpiegów, na co i Bóg zezwolił. Num. 13.

28. *Aż do nieba obronne.* Hyperbola.—*Syni Enacim.* Synów olbrzymów, pochodzących od potomków Enaka olbrzyma.

31. *Nosił cię P. Bóg.* Prowadził ciebie, kierował, opiekował się tobą.

33. *Wymierzał miejsce.* Poprzedzając oboz w słupie obłoku.

34. Cumque audisset Dominus vocem sermonum vestrorum, iratus juravit et ait:

35. Non videbit quispiam de hominibus generationis hujus pessimae terram bonam, quam sub juramento pollicitus sum patribus vestris: (*Num. 14, 23. Psal. 94, 11.*)

36. præter Caleb filium Jephone: ipse enim videbit eam, et ipsi dabo terram, quam calcavit, et filiis ejus, quia secutus est Dominum.

37. Nec miranda indignatio in populum, cum mihi quoque iratus Dominus propter vos dixerit: Nec tu ingredieris illuc:

38. sed Josue, filius Nun, minister tuus, ipse intrabit pro te: hunc exhortate et roborate, et ipse sorte terram dividet Israeli.

39. Parvuli vestri, de quibus dixistis, quod captivi ducerentur, et filii, qui hodie boni ac mali ignorant distantiam, ipsi ingredientur: et ipsis dabo terram, et possidebunt eam.

40. Vos autem revertimini et abite in solitudinem per viam Maris rubri.

41. Et respondistis mihi: Peccavimus Domino: ascendemus et pugnabimus, sicut praecepit Dominus Deus noster. Cumque instructi armis pergeretis in montem, (*Num. 14, 40.*)

42. ait mihi Dominus: Dic ad eos: Nolite ascendere, neque pugnetis, non enim sum vobiscum, ne cadatis coram inimicis vestris. (*Num. 14, 42.*)

43. Locutus sum, et non audistis: sed adversantes imperio Domini, et tumentes superbia ascendistis in montem.

44. Itaque egressus Amorrhæus, qui habitabat in montibus, et obviam veniens persecutus est vos, sicut solent apes persequi: et cecidit de Seir usque Horma.

45. Cumque reversi ploraretis coram Domino, non audivit vos, nec voci vestrae voluit acquiescere.

46. Sedistis ergo in Cadesbarne multo tempore.

34. A gdy usłyszał Pan głos mów waszych, rozgniewany przysiągł, y rzekł:

35. Nie ogląda żaden z ludzi tego narodu niecnotliwego ziemię dobrą, którąm pod przysięgą obiecał ojcóm waszym

36. oprócz Kaleb syna Jephone, ten bowiem ja ogląda, y iemu dam ziemię którą deptał, y synóm jego, ponieważ naśladował Pana.

37. A nie ma iść w podziwienie rozgniewanie na lud, gdyż y na mię rozgniewany Pan dla was rzekł: ani ty nie wnidziesz tam:

38. ale Jozue syn Nun sługa twój, ten wnidzie za cie: tego upominay y pośilay, a on losem podzieli ziemię Izraelowi.

39. Działki wasze o którychście powiadali że ie zabiorą w niewolą, y synowie którzy dziś między złym a dobrym nie znają różności, ci wnidzą: y onym dam ziemię, a pośiedą ją.

40. A wy się wróćcie, a ciągniecie w puszczą, drogą morza czerwonego.

41. Y odpowiedzieli mi: Zgrzeszyliśmy Panu, pójdziemy y walczyć będziemy, iako przykazał Pan Bóg nasz. A gdyście ubrawszy się we zbroie szli na górę,

42. rzekł mi Pan: Mów do nich: Nie wstępuyćie ani walczyć, bo niejestem z wami: byście zaś nie upadli przed nieprzyjaciół waszymi.

43. Mówilem wam, a niesłuchaliście: ale sprzeciwiając się rozkazaniu Pańskiemu, y nadęci pychą poszliście na górę.

44. A tak wyszedszy Amorrezyk, który mieszkał na górach, y zaiachawszy gonił was, iako zwykły gonić pszczoły: y bił was od Seir aż do Horma.

45. A gdyście wróciwszy się płakali przed Panem, nie wysłuchał was, ani chciał przyzwolić na głos wasz.

46. Siedzieliście tedy w Kadesbarne przez czas długi.

Wykłady miejsc trudniejszych X. J. Wujka.

DEUTERONOMIUM, po Żydowsku ELLE HADDEBARIM.

Te księgi Grekowie *Deuteronomium*, to jest, wtóry albo powtórzony Zakon, przeto nazywają, iż w nich niemal to wszystko, co jest w przeszłych księgach, od Mojżesza jest powtórzone: dla tych, którzy pierwszego zakonu na górze Synai (ojcom ich już zmarłym podanego) niesłuchali. Mają w sobie Historią dwu Miesięcy roku czterdziestego po wyjściu z Egiptu, i czas ostatniego mieszkania, albo stanowiska na polach Moabskich, gdzie Mojżesz umarł i pogrzebion, a na jego miejsce Jozue był obran. Z tych ksiąg przez pięćdziesiąt świadectw w Nowym Testamencie najdziesz przywiedzionych.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O wzbrowieniu walczenia przeciw Idumejczykom, Moabitom i Ammonitom, i porażce Schona.

1. Profectique inde venimus in solitudine, quae ducit ad Mare rubrum, sicut mihi dixerat Dominus, et circumivimus montem Seir longo tempore.

1. A wyciągnawszy ztamąd przyszliśmy w puszczą która wiedzie do morza czerwonego, iako mi Pan mówił: y krażyliśmy około góry Seir przez czas długi.

37. Dla was. Patrz Num. 20, 12. i niż 3, 26.

39. Między złem a dobrem nie znają różności. Dzieci, niemające jeszcze nżycia rozumu, iżby mogły rozróżnić dobre od złego.

43. Sprzeciwiając się rozkazaniu Pańskiemu. Hebr: rozgniewaliście usta Pana, t. j. przeciwiliście się jego słowom i rozkazom; a więc zagniewaliście go i jego usta i oblicze.

44. Jako zwykły gonić pszczoły. Które w wielkiej liczbie i z wściekłością rzucają się na tych, którzy je drażnią.

46. Nie wysłuchał was. Gdy chcieliście wniknąć do ziemi Obiecaną.

47. Siedzieliście. Mielście stacyą, czyli stanowisko. R. 2.—1. Jako mi Pan mówił. Patrz Num. 14, 25. — Krażyliśmy około góry Seir. Idumei. Przodkiem

2. Dixitque Dominus ad me:

3. Sufficit vobis circuire montem istum, ite contra aquilonem:

4. et populo praecepe, dicens: Transibitis per terminos fratrum vestrorum filiorum Esau, qui habitant in Seir, et timebunt vos.

5. Videte ergo diligenter, ne moveamini contra eos: neque enim dabo vobis de terra eorum, quantum potest unius pedis calcare vestigium, quia in possessionem Esau dedi montem Seir.

6. Cibos emetis ab eis pecunia, et comedetis: aquam emtam haurietis, et bibetis.

7. Dominus Deus tuus benedixit tibi in omni opere manum tuarum: novit iter tuum, quomodo transieris solitudinem hanc magnam, per quadraginta annos habitans tecum Dominus Deus tuus, et nihil tibi defuit.

8. Cumque transissemus fratres nostros filios Esau, qui habitabant in Seir, per viam campestris de Elath, et de Asiongaber, venimus ad iter, quod ducit in desertum Moab.

9. Dixitque Dominus ad me: Non pugnes contra Moabitas, nec ineas adversus eos proelium: non enim dabo tibi quidquam de terra eorum, quia filii Loth traditi Ar in possessionem.

10. Emim primi fuerunt habitatores ejus, populus magnus, et validus, et tam excelsus, ut de Enacim stirpe

11. quasi gigantes crederentur, et essent similes filiorum Enacim. Denique Moabitae appellant eos Emim.

12. In Seir autem prius habitaverunt Horrhaei, quibus expulsis atque deletis, habitaverunt filii Esau, sicut fecit Israel in terra possessionis suae, quam dedit illi Dominus.

13. Surgentes ergo, ut transiremus torrentem Zared, venimus ad eum.

14. Tempus autem, quo ambulavimus de Kadesbarne usque ad transitum torrentis Zared, tri-

2. Y rzekł Pan do mnie:

3. Dosyćście krażyli około téj góry: idźcie ku północy.

4. a ludowi przykaż, mówiąc: Przeydźcie przez granice braciéy waszéy synów Ezaw, którzy mieszkają w Seir, y będą się was bać.

5. Patrzcieśz tedy pilnie, abyście się nie ruszyli przeciwko im. Bo nie dam wam ziemi ich co by mogła stopa iednéy nogi zastąpić, bom za ośiadłość Ezaw górę Seir dał.

6. Żywność kupicie u nich za pieniądze, y ięść będziecie: wodę kupioną czérpać y pić będziecie.

7. Pan Bóg twój błogosławił ci we wszelkiéy sprawie rąk twoich: Wię drogę twoję, iakoś przeszedł tę puszcza wielką, przez czterdzięści lat mieszkający z tobą Pan Bóg twój, a ni naczymei nie schodziło.

8. A gdyśmy minęli bracią naszą syny Ezaw, którzy mieszkali na Seir, drogą połą z Elath, y z Asyongaber, przyszliśmy do drogi, która wiedzie na puszcza Moab.

9. Y rzekł Pan do mnie: Nie walcz przeciw Moabitóm, ani się z nimi potykay: boć nie dam nic z ziemi ich, iżem synóm Lothowym dał Ar w ośiadłość.

10. Emim piérwszy byli obywatale iéy, lud wielki y potężny, y tak wysoki, że ie z pokolenia Enacim iako olbrzymy byđz rozumiano,

11. y byli podobni synóm Enacim, nawet Moabitowie zowią ie Emim.

12. A w Seir piérwéy mieszkali Horreyczycowie: które wypędziwszy y wygładziwszy, mieszkali synowie Ezaw, iako uczynił Izrael w ziemi ośiadłości swéy, którą mu Pan dał.

13. Ruszywszy się tedy abyśmy się przeprawili przez potok Zared, przyszliśmy do niego.

14. A czasu wszytkiego któregośmy chodzili od Kadesbarne, aż do przeszcia potoku Zared, było

bowiem Idumejczyków był Ezaw, który takóž nazywał się Seirem, czyli kosmatym. Idumea zowie się górą, bo jest kraina wyniosła i górzysta.

3. *Idźcie ku północy.* Ku ziemi Obiecanéj, która dla idących z Egiptu jest na północy.

4. *Przejdźcie przez granice braci waszéj synów Ezaw.* Chociaż bowiem, (Num. 20, 21), Idumejczycy z początku wzbraniłi przejścia Hebrajczykom, jednakże z tego w. i z 6, i 29, okazuje się, że nareszcie dozwolili im przechodzić przynajmniej brzegiem ich krainy; zdaje się bowiem, że to oznacza wyraz, *przez granice*.

5. *Stopa jednéj nogi.* Ani najmniejszój cząsteczki: formuła mówienia przystawiająca.

6. *Żywność kupicie u nich za pieniądze, i ięść będziecie.* Tak więc, chociaż codziennie spadała dla nich manna, jednakże żadne przykazanie nie wzbraniało im pożywać innych pokarmów, jeśliby zład mogli je mieć.

7. *Wię drogę twoję.* Kierował, szczęścił drogę twoję, i rozmaitemi dobrodziejstwami cię obsypywał podczas podróży; albowiem Pismo ś. tak się wyraża, że Bóg *znających*, dla których szczególniejszych łask udziela.

9. *Synom Lothowym.* Moabitom, jako i niż. w. 19, synami Lota zowią się Ammonici; Moab bowiem i Am-

mon byli dwaj synowie Lota, z dwóch jego córek spłodzeni.—*Ar.* Stołeczne m. Moabitów.

10. *Emim piérwsi byli obywatale jéj.* Przed Moabitami tę krainę zamieszkiwali. Przypomina to Mojżesz dla tego, aby Hebrajczycy, z przykładu Emim wygnanych ze swoich siedzib, brali ufność do zajęcia Chananei. Zowią się zaś Emim, jakby straszni, dla ogromnego wzrostu i siły; *ema* bowiem po hebr. znaczy *strach*, Inny wyprowadzają od *amma*, t. j. łokieć, jak gdyby rzeczone: mężowie łokci, rozumie się wielu.

11. *Podobni synom Enacim.* Których uważano za najogromniejszych olbrzymów.

12. *Piérwéj mieszkali Horreyczycowie.* Których poraził Kodorlahomor, pustosząc góry Seir (Genes. 14, 6). Maziusz (na Jos. 12, 4), mniema, że Horreyczycami byli Troglodyci, (narod dolnego Egiptu).—*Jako uczynił Izrael w ziemi ośiadłości swéj.* T. j. w ziemi dwóch królów, Oga i Sehona; do pozostałej ziemi obiecanéj jeszcze byli nie weszli Izraelci.

13. *Przez potok Zared.* Jest to ruczaj wpadający do morza Martwego.

14. *Ludzi walecznych.* Tak się nazywają ci, którzy skończyli rok życia dwudziesty.—*Jako był przysiągł Pan.* Num. 14, 23.

ginta et octo annorum fuit: donec consumeretur omnis generatio hominum bellatorum de castris, sicut juraverat Dominus: (*Num. 26, 25.*)

15. *cujus manus fuit adversum eos, ut interiret de castrorum medio.*

16. Postquam autem universi ceciderunt pugnatōres,

17. locutus est Dominus ad me, dicens:

18. Tu transibis hodie terminos Moab, urbem nomine Ar:

19. et accedens in vicina filiorum Ammon, cave, ne pugnes contra eos, nec movearis ad proelium: non enim dabo tibi de terra filiorum Ammon, quia filiis Loth dedi eam in possessionem.

20. Terra gigantum reputata est: et in ipsa olim habitaverunt gigantes, quos Ammonitae vocant Zomzommim,

21. populus magnus, et multus, et procerae longitudinis, sicut Enacim, quos delevit Dominus a facie eorum: et fecit illos habitare pro eis,

22. sicut fecerat filiis Esau, qui habitant in Seir, delens Horrhacōs, et terram eorum illis tradens, quam possident usque in praesens.

23. Hevaeos quoque, qui habitabant in Haserim usque Gazan, Cappadoces expulerunt: qui egressi de Cappadocia deleverunt eos, et habitaverunt pro illis.

24. Surgite, et transite torrentem Arnon: ecce tradidi in manu tua Sehon regem Hesebon Amorrhaeum, et terram ejus incipe possidere, et committe adversus eum proelium.

25. Hodie incipiam mittere terrorem atque formidinem tuam in populos, qui habitant sub omni caelo: ut audito nomine tuo paveant, et in morem parturientium contremiscant, et dolore teneantur.

26. Misi ergo nuntios de solitudine Cademoth ad Sehon regem Hesebon verbis pacificis, dicens: *

27. Transibimus per terram tuam, publica gradiemur via, non declinabimus neque ad dexteram, neque ad sinistram.* (*Num 21; 21.*)

28. Alimenta pretio vende nobis, ut vescamur, aquam pecunia tribue, et sic bibemus. Tantum est, ut nobis concedas transitum,

29. sicut fecerunt filii Esau, qui habitant in Seir, et Moabitae, qui morantur in Ar: donec veniamus ad Jordanem, et transeamus ad terram, quam Dominus Deus noster daturus est nobis.

30. Noluitque Sehon, rex Hesebon, dare nobis

15. *Którego ręka była przeciwko nim.* Dla pomsty Bożej wielu z nich umarło niewczesną śmiercią.

19. *Synom Lotowym.* Ammonitom i Moabitom.

20. *W niej.* W krainie Moabskiej.—*Zomzommim.* Są ci sami, którzy, Gen. 14, 5, zowią się *Zuzim*. Wyras zaś *Zomzommim* oznacza: 1, występnych i szkodliwych, 2, nie zwyczajnej wysokości, 3, sławnych i znakomitych.

22. *I dał.* Pan.—*Im.* Ammonitom.—*Mieszkać mia- sto nich.* Zamiast *Zomzommim*.

23. *Kappadocianie wygnali.* W teks. hebr. ci Kappadocianie nazwali są *Kaphtthorim*; nie są to ci, któ-

rzydźcieśi y ośm lat: aż wyginał wszytek ród ludzi walecznych z obozu, iako był przysiągł Pan:

15. *którego ręka była przeciwko im, aby wyginęli z pośrodku obozu.*

16. *A gdy wyginęli wszyscy walecznicy,*

17. *mówił Pan do mnie, rzekąc:*

18. *Ty dziś przejdiesz granice Moab, miasto imieniem Ar:*

19. *a przystąpiwszy do bliskich mieysc synów Ammon, strzeż się abyś nie walczył przeciwko im, ani się ruszay na bitwę: boć nie dam z ziemie synów Ammon: gdyżem ią dał w ośiadłość synóm Lothowym.*

20. *Za ziemie olbrzymów miano ią, y w niey dawno przed tym mieszkali olbrzymowie, które Ammonitowie zowią Zomzommim,*

21. *lud wielki y mnogi, y wzrostu wysokiego, iako Enacim, które wygładził Pan przed nimi:*

22. *y dał im mieszkać miasto nich, iako uczynił synóm Ezaw, którzy mieszkają na Seir, wygładziwszy Horreyczyki, a dawszy im ziemie ich, która trzymaia aż do tego czasu.*

23. *Heweyczyki téż, którzy mieszkali w Haserym aż do Gassan Kappadocianie wygnali: którzy wyszedszy z Kappadocię, wygładzili ie, y mieszkali miasto nich.*

24. *Wstańcie a przejdźcie strumień Arnon: otom dał w rękę twoję Sehon króla Hesebon Amorreyczyka, y ziemie jego poczni posiadać, a stocz przeciw niemu bitwę.*

25. *Dzisiaj pocznę pusać strach y boiaźń twoję na ludy, którzy mieszkają podewszystkim niebem: aby usłyszawszy imię twoje lękali się, y iako zwykli rodzaje drżeli y boleścią zięci byli.*

26. *Posłałem tedy posły z puseze Kademoth do Sehon Króla Hesebon słowy spokojnemi, mówiąc:*

27. *Przejdziem przez ziemie twoję, drogą pospolitą pójdziem: nie zstapiemy ani w prawo ani w lewo.*

28. *Zywności przeday nam za pieniądze, żebyśmy iedli: wody za pieniądze użycz, y tak pić będziemy. To tylko, abyś nam pozwolił przescia,*

29. *iako uczynili synowie Ezaw, którzy mieszkają na Seir, y Moabitowie, którzy mieszkają w Ar: aż przyjdziem do Jordanu y przejdziem do ziemie, która Pan Bóg nasz da nam.*

30. *Y niechciał Sehon Król Hesebon pozwolić*

rzy się znajdujā w Azji Mniejszej, około morza Czar- nego, lecz inni, którzy zamieszkiwali Palestynę.

25. *Podewszystkiem niebem.* Do których zajdzie od- głos czynów moich dla ciebie.

28. *To tylko.* Tego tylko żądamy.

29. *Jako uczynili synowie Ezaw.* Patrz w. 4.—*I Moabitowie, którzy mieszkają w Ar.* A więc i Moabici pozwolili byli Hebrajczykom przejścia przez swoje granice; lecz wkrótce, lękając się o siebie samych, zmienili postanowienie.

30. *Iż był zatwardził.* Mogąc, nie chciał zmiękczyć i skłonić woli.

transitum, quia induraverat Dominus Deus tuus spiritum ejus, et obfirmaverat cor illius, ut traderetur in manus tuas, sicut nunc vides.

31. Dixitque Dominus ad me: Ecce coepi tibi tradere Sehon, et terram ejus, incipe possidere eam.

32. Egressusque est Sehon obviam nobis cum omni populo suo ad proelium in Jasa.

33. Et tradidit eum Dominus Deus noster nobis: percussimusque eum cum filiis suis et omni populo suo. (*Num. 21, 3.*)

34. Cunctasque urbes in tempore illo cepimus, interfectis habitatoribus earum, viris ac mulieribus et parvulis: non reliquimus in eis quidquam,

35. absque jumentis, quae in partem venere praedantium: et spoliis urbium, quas cepimus

36. ab Aroer, quae est super ripam torrentis Arnon, oppido, quod in valle situm est, usque Galaad. Non fuit vicus et civitas, quae nostras effugeret manus: omnes tradidit Dominus Deus noster nobis.

37. Absque terra filiorum Ammon, ad quam non accessimus, et cunctis quae adjacent torrenti Jeboc, et urbibus montanis, universisque locis, a quibus nos prohibuit Dominus Deus noster.

nam przeszczą: iż był zatwardził Pan Bóg twój ducha iego, y zatwardził był serce iego, aby był po-dan w ręce twoje, iako teraz widzisz.

31. Y rzekł Pan do mnie: Otomci począł podawać Sehon y ziemię iego, poczni ją posiadać.

32. Y wyszedł Sehon przeciwko nam ze wszystkim ludem swym ku bitwie do Jasa.

33. Y podał go nam Pan Bóg nasz: y porażiliśmy go y syny iego ze wszystkim ludem iego.

34. Y wszystkie miasta na on czas wzięliśmy, wybiwszy obywateli ich, męże y niewiasty y dziatki: niezostawiliśmy w nich niczego:

35. oprócz bydła które się dostały łup biorących: a korzyści miast któreśmy wzięli,

36. od Aroer, które jest nad brzegiem potoku Arnon, miasteczka, które w dolinie leży, aż do Galaad. Nie było wsi y miasta, któreby uszło rąk naszych: wszystkie nam Pan Bóg nasz podał.

37. Oprócz ziemi synów Ammon, do którejśmy nieprzystąpili: y wszystkich które przyległy strumieniowi Jebok, y miast na górach, y wszystkich mieysc, do których nas niedopuscił Pan Bóg nasz,

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O porażce Oga króla Bazanu, i dziale pokoleń Rubena, Gada i połowy Manassessa.

1. Ilaque conversi ascendimus per iter Basan: egressusque est Og rex Basan in occursum nobis cum populo suo ad bellandum in Edrai. (*Num. 21, 33. Infr. 29, 7.*)

2. Dixitque Dominus ad me: Ne timeas eum, quia in manu tua traditus est cum omni populo ac terra sua: faciesque ei sicut fecisti Sehon regi Amorrhaeorum, qui habitavit in Hesebon. (*Num. 21, 24.*)

3. Tradidit ergo Dominus Deus noster in manibus nostris etiam Og regem Basan, et universum populum ejus: percussimusque eos usque ad interneccionem, (*Num. 21, 35.*)

4. vastantes cunctas civitates illius uno tempore (non fuit oppidum, quod nos effugeret) sexaginta urbes, omnem regionem Argob regni Og in Basan.

5. Cunctae urbes erant munitae muris altissimis, portisque et vectibus, absque oppidis innumeris, quae non habebant muros.

6. Et delevimus eos, sicut feceramus Sehon regi Hesebon, disperdentes omnem civitatem, virosque ac mulieres et parvulos:

7. jumenta autem et spolia urbium diripimus.

1. A tak obróciwszy się śliśmy drogą Bazan: y wyszedł Og Król Bazan przeciwko nam z ludem swym ku bitwie w Edrai.

2. Y rzekł Pan do mnie: Nie bój się go: bo w rękę twoją dany jest ze wszystkim ludem y ziemią iego: y uczynisz mu iakoś uczynił Sehon Królowi Amorreyczyków, który mieszkał w Hesebon.

3. Dał tedy Pan Bóg nasz w ręce nasze, y Oga Króla Bazan, y wszytek lud iego: y porażiliśmy ie aż do szątku,

4. burząc wszystkie miasta iego iednego czasu: nie było miasteczka, któreby nas uszło, sześćdziesiąt miast, wszystkie krainę Argob, królestwa Og w Bazan.

5. Wszystkie miasta były obbronione mury wysokimi y bramami y z zaworami, oprócz miasteczek niezliczonych, które nie miały murów.

6. Y zgładziliśmy ie iakośmy byli uczynili Sehon Królowi Hesebon, wytrąciwszy wszelkie miasto, męże y niewiasty y dziatki:

7. lecz bydło y korzyści miast rozebraliśmy.

32. *I wyszedł.* O tych wypadkach masz Num. 21, 23 i d. 34. *Wybiwszy obywateli.* Według rozkazu Pana, niż. 20, 16.

37. *Strumieniowi Jebok.* Przy którym Jakób pasował się z Aniołem, Gen. 32, 22; należy do Ammonitów. R. 3. — 1. *I wyszedł Og.* Bitwa ta opisana jest w Num. 21, 33, i d.

4. *Argop.* Jest to ta sama kraina Bazanu. Hier. de loc. hebr.

5. *Obbronione mury.* To samo powiedziano o tych miastach III. Reg. 4, 13. Te jednak miasta tak wielkie i obwarowane, często nazywane są wsiami i miasteczkami, jak wyż. Num. 32, 41, i niżej w t. r. w. 14, i Jos. 13, 30.

8. Tulimusque illo in tempore terram de manu duorum regum Amorrhæorum, qui erant trans Jordanem: a torrente Arnon usque ad montem Hermon,

9. quem Sidonii Sarion vocant, et Amorrhæi Sanir:

10. omnes civitates, quae sitae sunt in planitie, et universam terram Galaad et Basan usque ad Selcha et Edrai, civitates regni Og in Basan.

11. Solus quippe Og rex Basan, restiterat de stirpe gigantum. Monstratur lectus ejus ferreus, qui est in Rabboth filiorum Ammon, novem cubitos habens longitudinis, et quatuor latitudinis ad mensuram cubiti virilis manus.

12. Terramque possedimus tempore illo ab Aroer, quae est super ripam torrentis Arnon usque ad mediam partem montis Galaad: et civitates illius dedi Ruben et Gad. (*Num. 32, 29.*)

13. Reliquam autem partem Galaad, et omnem Basan regni Og, tradidi mediae tribui Manasse, omnem regionem Argob: cunctaque Basan vocatur terra Gigantum.

14. Jair filius Manasse possedit omnem regionem Argob usque ad terminos Gessuri, et Machati. Vocavitque ex nomine suo Basan, Havoth Jair, id est, villas Jair, usque in praesentem diem.

15. Machir quoque dedi Galaad.

16. Et tribus Ruben et Gad dedi de terra Galaad usque ad torrentem Arnon medium torrentis, et confinium usque ad torrentem Jeboc, qui est terminus filiorum Ammon,

17. et planitiem solitudinis, atque Jordanem, et terminos Cenereth usque ad mare deserti, quod est salsissimum, ad radices montis Phasga contra orientem.

18. Praecipique vobis in tempore illo, dicens: Dominus Deus vester dat vobis terram hanc in hereditatem: expediti praecedite fratres vestros, filios Israel, omnes viri robusti:

19. absque uxoribus, et parvulis atque jumentis. Novi enim quod plura habeatis pecora, et in urbibus remanere debebunt, quas tradidi vobis,

20. donec requiem tribuat Dominus fratribus vestris, sicut vobis tribuit: et possideant ipsi etiam terram, quam daturus est eis trans Jordanem: tunc revertetur unusquisque in possessionem suam, quam dedi vobis.

21. Josue quoque in tempore illo praecepi, di-

8. Y wzięliśmy w on czas ziemię z ręki dwu Królów Amorreyczyków, którzy byli za Jordanem: od potoku Arnon, aż do góry Hermon,

9. którą SydoniŹcy Sarion zową, a Amorreyczycy Sanir:

10. wszystkie miasta, które le , w r wni , y wszystkie ziemi  Galaad y Bazan aż do Selcha y Edra miast królestwa Og w Bazan.

11. Bo tylko sam Og król Bazan zosta  si  być z narodu Olbrzymów. Ukaznia  o e jego żelazne, które iest w Rabath synów Ammon, dziewięć l kiet maiące wzdłuż, a cztery w szer , na miare l kci  ręki męskiej.

12. Y po iedli my na on czas ziemi , od Aroer, które iest nad brzegiem potoku Arnon, aż do połowice góry Galaad: a miasta jego dałem Ruben y Gad.

13. A ostatek Galaad y wszytek Bazan królestwa Og, dałem połowicy pokolenia Manasse, wszystkie krain  Argob: y wszystkie Bazan zową ziemi  olbrzymów.

14. Jair syn Manasse pośiadł wszystkie krain  Argob, aż do granic Gessury y Machaty. Y nazwał od imienia swego Bazan Hawoth Jair: to iest, w i Jair, aż do dnia d  siejszego.

15. Machirowi t   dałem Galaad.

16. A pokoleniu Ruben y Gad, dałem od ziemi Galaad aż do potoku Arnon, po  potoku y ukrain  aż do potoku Jebok, która iest granica synów Ammon:

17. y równinę pustynie y Jordan, y granice Cenereth aż do morza puszcz y które iest naslonisze, pod g r  Phasga ku wschodu s l ca.

18. Y rozkazałem wam na on czas, mówiąc: Pan Bóg wasz daie wam t  ziemi  w dziedzictwo, gotowi idźcie przed braci  wasz  synmi Izraelowymi, wszyscy mężowie duży:

19. bez  on y d ci  y bydła: wiém bowiem że wi cie y dobytku macie, y w mieściech zosta  m sz  kątem wam da ,

20. aż odpoczynienie da Pan braci  wasz y, iako wam da : y po ied  oni t   ziemi , k r  im da za Jordanem: tedy się każdy wróci do osiadłości sw y, k r amem wam da .

21. Joznemu t   na on czas przykazałem rze-

8. *Aż do góry Hermon.* Góra Hermon jest ostatnią cz sci  góry Galaad za Jordanem. Ca  bowiem g r  zowie się Galaadsk ; lecz w różnych s ych częsciach ma rozmaite imiona.

9. *Sarion.* Góra więc Hermon zowie się Sarion i Sanir; tak  Sion, albo Seon, jak wid. niż. r. 4, 48.

11. *Sam ... zosta  się z narodu olbrzymów.* Rozumie się w ow  krainie; albowiem gdzieindziej znajdowali się jeszcze olbrzymi. Num. 13, 34; Jos. 15, 14; I. Paral. 20, 6.—*W Rabath.* K re poźniej zwało si  Filadelfi , jak świadczy  . Hier. de l. h.

14. *Jair syn Manasse.* Wnuk; Hebrajczycy bowiem wszystkich potomków zową synami.—*Aż do dnia dzisiejszego.* Abulens mniema, że te s wa nie są Mojsza, lecz dodane były od Ezdrasza, g  y zdaj  się

oznacz c d gi jakis czas poprzedzający. Lecz nie ma potrzeby takie wyprowadza  wnioski; wszakże dosyć jest, iżby jakiegolwiek czas poprzedzi , w k t m rzecz jaka trwała, żeby można było o niej powiedzieć, iż daje się widzieć, *aż do dnia dzisiejszego.*

15. *Machirowi.* Potomkom Machira.—*Dałem Galaad.* T. j. część Galaad; albowiem Rubenicy téż i Gadyci cz stki swe w niej mieli.

17. *Cenereth.* Patrz Num. 34, 11.—*A  do morza Puszcz y.* Morza Martwego, czyli jezioro Asfaltowe.

18. *Id cie przed braci .* Uzbrojeni do Chanaan.

20. *A  odpocznienie.* Dopóki, po podbiciu Chananei, podzia  ziemi nie nast pi; k r  to wojna, i podzia  ten zabra y lat czterna cie.

cens: Oculi tui viderunt, quae fecit Dominus Deus vester duobus his regibus: sic faciet omnibus regnis, ad quae transiture es. (*Num. 27, 18.*)

22. Ne timeas eos: Dominus enim Deus vester pugnabit pro vobis.

23. Precatusque sum Dominum in tempore illo, dicens:

24. Domine Deus tu coepisti ostendere servo tuo magnitudinem tuam, manumque fortissimam: neque enim est alius Deus vel in caelo, vel in terra, qui possit facere opera tua, et comparari fortitudini tuae.

25. Transibo igitur, et videbo terram hanc optimam trans Jordanem, et montem istum egregium, et Libanum.

26. Iratusque est Dominus mihi propter vos, nec exaudivit me, sed dixit mihi: Sufficit tibi: nequam ultra loquaris de hac re ad me.

27. Ascende cacumen Phasgae, et oculos tuos circumfer ad occidentem, et ad aquilonem, austrumque et orientem, et aspice: nec enim transibis Jordanem istum. (*Infr. 31, 2.—34, 4.*)

28. Praecepit Josue, et corrobora eum atque confortat: quia ipse praecedet populum istum, et dividet eis terram, quam visurus es.

29. Mansimusque in valle contra fanum Phogor.

kać: Oczy twoie widziały co uczynił Pan Bóg wasz tym dwiema Królom: także uczyni wszystkim królestwom, do których przejdiesz.

22. Niebóy się ich: bo Pan Bóg wasz będzie walczył za was.

23. Y prosiłem Pana w on czas, mówiąc:

24. Panie Boże, tyś poczał pokazywać słudze twemu wielkość twoją, y rękę barzo mocną: bo niemasz inszego Boga ani na niebie ani na ziemi, któryby mógł czynić dzieła twoje, y przyrównany bydyć mocy twojej.

25. Przejdę tedy y oglądam ziemię tę niepospolitą za Jordanem, y górę tę wyborną, y Liban.

26. Y rozgniewał się Pan na mię dla was, ani mię wysłuchał, ale mi powiedział: Dosyć masz: żadną miarą nie mów więcej do mnie o téj rzeczy.

27. Wstąp na wierzch Phasgi, a obróć w koło oczy twoje, na zachód y na północ, y na południe y na wschód, a patrz, bo nie przejdiesz przez ten Jordan.

28. Przykaż Jozuemu, umocni go y potwierdź: on bowiem póydzie przed tym ludem, y podzieli im ziemię, którą oglądasz.

29. Y mieszkaliśmy w dolinie przeciw bałwanicy Phogor.

CAPUT IV.

O upominaniu do zachowywania Boskich przykazań, i trzech miastach ucieczki.

1. Et nunc Israel audi praecepta et judicia, quae ego doceo te: ut, faciens ea, vivas, et ingrediens possideas terram, quam Dominus Deus patrum vestrorum daturus est vobis.

2. Non addetis ad verbum, quod vobis loquor, nec auferetis ex eo: custodite mandata Domini Dei vestri, quae ego praecipio vobis.

3. Oculi vestri viderunt omnia, quae fecit Dominus contra Beelphegor, quomodo contriverit omnes cultores ejus de medio vestri. (*Num. 25, 4.*)

4. Vos autem, qui adhaeretis Domino Deo vestro, vivitis universi usque in praesentem diem.

5. Scitis, quod docuerim vos praecepta atque justitias, sicut mandavit mihi Dominus Deus meus: si facietis ea in terra, quam possessuri estis:

6. et observabitis et implebitis opere. Haec est

25. *Przejdę tedy.* Jak gdyby mówił: Proszę, niech przejdę i oglądam ziemię, o której posiadanie lat czterdzieście pracowałem.—*I górę tę wyborną.* Górę Moria, na której Abraham ofiarował Izaaka, i na której miał być zbudowany kościół i zamek Syon. Inni rozumieją to o górach Bethel, które i wyższe są od Moria, i bliższe Jordanu i Jerycha.

26. *Dla was.* Dla waszego grzechu szemrania, co stało się mi powodem do zwątpienia, gdy uderzałem łaską o skałę. Num. 20, 12.

29. *Przeciw bałwanicy Phogor.* Hebr., przeciw domowi, t. j. świątyni Fogor.

ROZDZIAŁ 4.

1. A teraz Izraelu słuchaj przykazania y sądów, których ia ciebie uczę, abyś ie czyniąc żył, a wszedszy posiadł ziemię, którą Pan Bóg ojców waszych da wam.

2. Nie przydacie do słowa które wam mówię, ani ujmiecie z niego: strzeżcie mandatów Pana Boga, waszego, które ia wam roszkazuję.

3. Oczy wasze widziały wszystko co uczynił Pan przeciw Beelphegor, iako pokruszył wszystkie chwalce jego z pośrodku was.

4. A wy którzy stoicie przy Panu Bogu waszym, żywiście wszyscy aż do dnia dzisiejszego.

5. Wiecie że w was nauczał przykazania y sprawiedliwości, iako mi roszkazał Pan Bóg mój, tak ie czynić będziecie w ziemi która pośiedzicie:

6. y zachowanie ie, a wypełnienie skutkiem. To

R. 4.—1. *Abyś je czyniąc żył.* Życiem doczesnem długiem i szczęśliwem.

2. *Nie przydacie... ani ujmiecie.* Nie przydacie nic, co by im się przeciwilo, i nie ujmiecie nic, co by myśl nadwerczyło i zepsuło. Patrz W.

3. *Co uczynił Pan przeciw Beelphegor.* Zabijając 24 tysiące ludzi. Num. 25, 9.

6. *Wasza mądrość i rozum przed ludźmi.* Jak gdyby rzekł: To to jest prawo, przez zachowywanie którego zjednacie sobie sławę u innych narodów, iż jesteście biegłymi i roztroptnymi w waszych przedsięwzięciach.

enim vestra sapientia, et intellectus coram populis, ut, audientes universa praecepta haec, dicant: En populus sapiens et intelligens, gens magna.

7. Nec est alia natio tam grandis, quae habeat deos appropinquantibus sibi, sicut Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris.

8. Quae est enim alia gens sic inclyta, ut habeat ceremonias, iustaque iudicia, et universam legem, quam ego proponam hodie ante oculos vestros?

9. Custodi igitur temetipsam, et animam tuam sollicite. Ne obliviscaris verborum, quae viderunt oculi tui, et ne excidant de corde tuo cunctis diebus vitae tuae. Docebis ea filios ac nepotes tuos

10. a die, in quo stetisti coram Domino Deo tuo in Horeb, quando Dominus locutus est mihi, dicens: Congrega ad me populum, ut audiant sermones meos, et discant timere me omni tempore, quo vivunt in terra, doceantque filios suos.

11. Et accessistis ad radices montis, qui ardebat usque ad caelum: erantque in eo tenebrae, et nubes, et caligo. (*Exod. 19, 18.*)

12. Locutusque est Dominus ad vos de medio ignis. Vocem verborum ejus audistis, et formam penitus non vidistis.

13. Et ostendit vobis pactum suum, quod praecepit, ut faceretis, et decem verba, quae scripsit in duabus tabulis lapideis.

14. Mihique mandavit in illo tempore, ut docerem vos ceremonias et iudicia, quae facere deberetis in terra, quam possessuri estis.

15. Custodite igitur sollicite animas vestras. Non vidistis aliquam similitudinem in die, qua locutus est vobis Dominus in Horeb de medio ignis:

16. ne forte decepti faciatis vobis sculptam similitudinem, aut imaginem masculi vel feminae, (*Exod. 20, 4.*)

17. similitudinem omnium jumentorum, quae sunt super terram, vel avium sub caelo volantium,

18. atque reptilium, quae moventur in terra, sive piscium qui sub terra morantur in aquis:

19. ne forte elevatis oculis ad caelum, videas solem et lunam, et omnia astra caeli, et errore deceptus adores ea, et colas quae creavit Dominus Deus tuus in ministerium cunctis gentibus, quae sub caelo sunt.

20. Vos autem tulit Dominus, et eduxit de for-

bowiem iest wasza mądrość, y rozum przed ludźmi: żeby usłyszawszy te wszystkie przykazania, rzekli, Oto lud mądry y rozumny, naród wielki.

7. Y niemasz inszego narodu tak wielkiego, któryby miał Boga tak przybliżającego się do niego, iako Pan Bóg nasz przytomny iest na wszystkie prośby nasze.

8. Bo któryż inszy naród iest tak zacny, żeby miał Ceremonie y sądy sprawiedliwe, y wszystkie zakon, który ia dziś przelożę przed oczy wasze?

9. Strzeż tedy sam siebie, y dusze swę pilnie. Nie zapominay słów, które widziały oczy twoje, a niechay nie wypadają z serca twego po wszystkie dni żywota twego. Będziesz ich nauczał syny y wnuki twoje,

10. ode dnia któregoś stanął przed Panem Bogiem twoim na Horeb, gdy mi Pan mówił, rzekac: Zgromadź do mnie lud, aby słuchali mów moich, a nauczyli się bać mnie przez wszystkie dni życia na ziemi, a nauczali syny swoje.

11. Y przystąpiłście pod górę, która gorzała aż do nieba: y była na nię ciemność, y obłok, y mgła.

12. Y mówił Pan do was z pośrodku ognia: słyszeliście głos słów iego, aleście kształtu zgoła nie widzieli.

13. Y okazał wam przymierze swoje, które roszkazał żebyście czynili, y dziesięć słów które napisał na dwu tablicach kamiennych.

14. Mnie też roszkazał na on czas, abych was nauczył obrzędów y sądów którebyście zachować mieli w ziemi którą pośiedziećcie.

15. A przeto strzeżcie pilnie dusz waszych. Nie widzieliście żadnego podobieństwa w dzień, którego Pan mówił do was na Horeb z pośrodku ognia:

16. abyście snąć oszukani nie uczynili sobie podobieństwo rytego, abo obrazu mężczyzny, abo niewiasty,

17. wyobrażenia wszelkich zwierząt, które są na ziemi, abo z ptactwa pod niebem latającego,

18. y płazu, który płaza po ziemi, abo ryb które są w wodach pod ziemią:

19. abyś snąć podniószy oczy w niebo, nie ujrzał słońca, y księżyca, y wszystkich gwiazd niebieskich, y uwiedziony błędem, nie kłaniał się im, y nie służył, które stworzył Pan Bóg twój na posługę wszystkim narodom które są pod niebem.

20. Lecz was wziął Pan, y wywiódł z pieca że-

7. *Przybliżające się do niego.* Sprzyjających, skorych do udzielenia dobrodziejstw.

9. *Strzeż tedy sam siebie, i duszy twój pilnie.* Abyś nie czynił czegoś, lub nie postanowił nic czynić, coby przeciwnie było temu prawu.—*Słów.* Wypadków i cudów.

11. *Pod górę, która gorzała aż do nieba.* Pod górę Synaj, która cała była w ogniu.

13. *Przymierze swoje.* Prawo, które jest warunkiem przymierza zawartego między Bogiem a wami.

15. *Strzeżcie pilnie dusz waszych.* Przez zachowywanie prawa Bożego, kto bowiem pełni prawo, strzeże

duszę swoje.—*Nie widzieliście żadnego podobieństwa... na Horeb.* Słyszeliście mówiącego Boga na górze, lecz żadnej jego nie widzieliście postaci; przeto nie powinniście usiłować wyobrażać go sobie jaką rzeźbą, lub obrazem.

16. *Mężczyzny, albo niewiasty.* Mężczyzny, jako Bela, czyli Baala; niewiasty, jak Astarty.

20. *Z pieca żelaznego Egipskiego.* Z najtwardszej niewoli, która was, jakby piec żelazny, zawarła i przypiekła, iżby żadnej nie było dla was ucieczki. Podobna przenośnia znajduje się u Is. 48, 10: *Obrudem cię*

nace ferrea Aegypti, ut haberet populum hereditarium, sicut est in praesenti die.

21. Iratusque est Dominus contra me propter sermones vestros, et iuravit, ut non transirem Jordanem, nec ingrederer terram optimam, quam daturus est vobis. (*Supr. 1, 37.*)

22. Ecce morior in hac humo, non transibo Jordanem: vos transibitis, et possidebitis terram egre-giam.

23. Cave ne quando obliviscaris pacti Domini Dei tui, quod pepigit tecum; et facias tibi sculptam similitudinem eorum, quae fieri Dominus prohibuit:

24. quia Dominus Deus tuus ignis consumens est, Deus aemulator. (*Hebr. 12, 29.*)

25. Si genueritis filios ac nepotes, et morati fueritis in terra, deceptique feceritis vobis aliquam similitudinem, patrans malum coram Domino Deo vestro, ut eum ad iracundiam provocetis:

26. testes invoco hodie caelum et terram, cito perituros vos esse de terra, quam transito Jordane possessuri estis: non habitabitis in ea longo tempore, sed delebit vos Dominus,

27. atque disperget in omnes gentes, et remanebitis pauci in nationibus, ad quas vos ducturus est Dominus:

28. ibique servietis diis, qui hominum manu fabricati sunt, ligno et lapidi, qui non vident, nec audiunt, nec comedunt, nec odorantur.

29. Cumque quaesieris ibi Dominum Deum tuum, invenies eum: si tamen toto corde quaesieris, et tota tribulatione animae tuae.

30. Postquam te invenerint omnia, quae praedicta sunt, novissimo tempore reverteris ad Dominum Deum tuum, et audies vocem ejus.

31. Quia Deus misericors Dominus Deus tuus est: non dimittet te, nec omnino delebit, neque obliviscetur pacti, in quo iuravit patribus tuis.

32. Interroga de diebus antiquis, qui fuerunt ante te ex die, quo creavit Deus hominem super terram, a summo caelo usque ad summum ejus: si facta est aliquando hujuscemodi res, aut unquam cognitum est,

33. ut audiret populus vocem Dei loquentis de medio ignis, sicut tu audisti, et vixisti:

w piecu ubóstwa. Jest to takó¿ odwoływanie się do owych pieców cegielnych, przy których pracowali Hebrajczycy w Egipcie. Exod. 5, 7.

24. Ogień trawiący. Bóg jest mścicielem zniewagi sobie wyrządzonej, i karze ją najsro¿ej, na kształt ognia wszystko niszczącego.

26. Za świadki biorę dziś niebo i ziemię. Jest to rodzaj przysięgi przez stworzenia, w których szczególniej odbija się obecność Boga. Tak Izajasz (r. 1, 2), porusza niebo i ziemię, gdy mówi: *Sluchajcie niebios, i przyjmij w uszy ziemię.*

28. Drewnu a kamieniu. Bałwanom z drzewa, lub kamienia. Powiada się zaś, że Izraelici będą tym bałwanom służyć, bo nawet mimowolnie mieli być do tego zmuszani, jak się przytrafiło w rzeczy samej. Daniel. r. 3, i ma przyjść. Jer. 5, 19.

29. I wszystkim utrapieniem. W prawdziwój skru-sze i nawróceniu się; albowiem Bóg jedna się z poku-

laznego Egypckiego, aby miał lud dziedziczny, iako jest dziśiejszego dnia.

21. Y rozgniewał się Pan na mię dla mów waszych, y przysięgał że nie przejdę za Jordan, y nie wnidę do ziemi nalepszey, która wam da.

22. Oto umieram w téy ziemi, nie przejdę Jordanu: wy przejdziecie, y pośiedziecie ziemię wyborną.

23. Ostrzegayże się, abyś kiedy niezapomniał przymierza Pana Boga twego, które uczynił z tobą: y uczynił sobie rytego podobieństwa tych rzeczy, których Pan czynić zakazał:

24. bo Pan Bóg twój iest ogień trwaiący, Bóg zawisny.

25. Jeśli zrodzicie syny y wnuki, a będziecie mieszkac w ziemi, a zwiedzeni uczynicie sobie iakie podobieństwo, broiac złość przed Panem Bogiem waszym, żebyście go ku gniewu przywiedli:

26. za świadki biorę dziś niebo y ziemię, że rychło zginiecie z ziemi, którą przeszedzys Jordan pośiedziecie: nie będziecie w niej przez długi czas mieszkac, ale wygładzi was Pan,

27. y rozproszy po wszystkich narodziech, y mało was zostanie między narody, do których was Pan zawiedzie:

28. a tam będziecie służyć bogóm, którzy reka człowieka są udziałani, drewnu a kamieniu, którzy nie widzą, ani slysza, ani iedzą, ani wachaia.

29. A gdy szukać będziesz tam Pana Boga twego, naydziesz go: jeśli go iedno całym sercem szukać będziesz, y wszystkim utrapieniem dusze twoiey.

30. Gdy cię nayda wszystkie te rzeczy które są przepowiedziane, ostatniego czasu nawrócisz się do Pana Boga twego, y będziesz słuchał głosu iego.

31. Albowiem Bóg miłościwny Pan Bóg twój iest, nie opuści cię, ani do końca zgładzi, ani zapamięta przymierza na które przysięgał oycóm twóim.

32. Pytaj się o dawnych czasiech, które były przed tobą, ode dnia którego stworzył Bóg człowieka na ziemi, od kraiu nieba aż do kraiu iego: jeśli się kiedy taka rzecz stała, albo kiedy dozna-no iest,

33. aby slyszał lud głos Boga mówiącego z po-środku ognia, iakoś ty slyszał a żyweś zostal:

tującym grzesznikiem.

30. Gdy cię najdą. Gdy na cię spadną.—*Nawrócisz się do P. Boga.* Wszystko to jest powiedziane proroczó, i w rzeczy samej tak się przydarzyło w niewoli Babilońskiej, z której Bóg oswobodził, gdy pokutowali za swe grzechy; i albo literalnie, albo alegorycznie spełni się przy końcu świata, kiedy ostatki Żydów zostaną zbawione.

31. Na które przysięgał. Które przysięgał.

32. Pytaj się o dawnych czasach. O wypadkach zasłych w dawniejszych czasach.—*Od kraiu nieba, aż do kraiu iego.* Od wschodu aż da zachodu; jak gdyby mówił: Poznaj te rzeczy, które na całym świecie nigdzie więcéj się nie zdarzyły. Podobna fraza jest u Mat. 24, 31.

33. Slyszał, a żyweś zostal. Nakształt cudu to było, żeś slysząc głos Boga tak straszny na górze Synai, nie umarł; o tém takó¿ w r. 5, 24.

34. si fecit Deus, ut ingrederetur, et tolleretur sibi gentem de medio nationum, per tentationes, signa, atque portenta, per pugnam, et robustam manum, extentumque brachium, et horribiles visiones: juxta omnia, quae fecit pro vobis Dominus Deus vester in Aegypto, videntibus oculis tuis:

35. ut scires, quoniam Dominus ipse est Deus, et non est alius praeter eum.

36. De coelo te fecit audire vocem suam, ut doceret te, et in terra ostendit tibi ignem suum maximum, et audisti verba illius de medio ignis, * (*Exod. 13, 21*)

37. quia dilexit patres tuos, et elegit semen eorum post eos. Eduxitque te praecedens in virtute sua magna ex Aegypto, *

38. ut deleteret nationes maximas et fortiores te in introitu tuo, et introduceret te, daretque tibi terram earum in possessionem, sicut cernis in praesenti die.

39. Scito ergo hodie, et cogitato in corde tuo, quod Dominus ipse sit Deus in coelo sursum, et in terra deorsum, et non sit alius.

40. Custodi praecepta ejus atque mandata, quae ego praecipio tibi: ut bene sit tibi, et filiis tuis post te, et permanas multo tempore super terram, quam Dominus Deus tuus daturus est tibi.

41. Tunc separavit Moyses tres vivitates trans Jordanem ad orientalem plagam, (*Num. 35, 14*)

42. ut confugiat ad eas, qui occiderit nolens proximum suum, nec sibi fuerit inimicus ante unum et alterum diem, et ad harum aliquam urbium possit evadere:

43. Bosor in solitudine, quae sita est in terra campestri de tribu Ruben: et Ramoth in Galaad, quae est in tribu Gad: et Golan in Basan, quae est in tribu Manasse. *

44. Ista est lex, quam proposuit Moyses coram filiis Israel,

45. et haec testimonia et ceremoniae atque judicia, quae locutus est ad filios Israel, quando egressi sunt de Aegypto. * (*Jos. 20, 8*)

46. trans Jordanem in valle contra fanum Phogor in terra Sehon regis Amorrhaei, qui habitavit in Hesebon, quem percussit Moyses. Filii quoque Israel egressi ex Aegypto,

47. possederunt terram ejus, et terram Og regis Basan, duorum regum Amorrhaeorum, qui erant trans Jordanem ad solis ortum:

48. ab Aroer, quae sita est super ripam torrentis Arnon, usque ad montem Sion, qui est et Hermon,

49. omnem planitiem trans Jordanem ad orientalem plagam, usque ad mare solitudinis, et usque ad radices montis Phasga.

34. *Że wszedł i wziął.* Że przyszedł dla wzięcia. — *Przez doświadczanie.* Przez znaki i cuda. — *I straszne widzenia.* W czasie trzydniowych ciemności, o których ks. Mądr. 17 i 18.

36. *Na ziemi ukazał ci ogień swój bardzo wielki.* Bo ogień zdawał się występować z góry Synaj: i razem nań zdawał się zstępować z nieba, czyli powietrza.

37. *Idąc przed tobą.* Przez Anioła, w słupie obłoku,

38. *Jako to widzisz dnia dzisiejszego.* Już bowiem

Bru. St. Tes. T. I.

34. Jeśli uczynił Bóg, że wszedł y wziął sobie lud z pośrodku narodów: przez doświadczanie, znaki, y cuda, przez wojnę, y mocną rękę, y wyciągione ramię, y straszne widzenia: wedle wszystkiego co czynił dla was Pan Bóg wasz w Egypcie, na co patrzyły oczy twoje:

35. abyś wiedział iż Pan sam iest Bogiem, a niemasz innego oprócz niego.

36. Dałci słyszeć swój głos z nieba, aby cie nauczył, y na ziemi ukazałci ogień swój barzo wielki, y słyszałci słowa iego z pośrodku ognia,

37. abowiem umiłowal oycę twoię, y obrał nasienie ich po nich, y wywiódł cie idąc przed tobą w mocy swojej wielkiej z Egiptu:

38. aby wygładził narody barzo wielkie, y mocniejszy nad cie na wszęcie twoię: y wprowadził cie, y dałci ziemię ich w ośiadłość, iako to widzisz dnia dzisiejszego.

39. A tak poznay dzisiaj, a myśl w sercu swoim, że Pan sam iest Bogiem na niebie wysoko, y na ziemi nisko, a niemasz innego.

40. Strzeż przykazania y mandatów iego, które ia przykazuję tobie: abyć dobrze było y synóm twym po tobie, ażebyś przez długi czas trwał na ziemi, którą Pan Bóg twój da tobie.

41. Tedy oddzielił Mojżesz trzy miasta za Jordanem na wschodnią stronę,

42. aby do nich uciekał ktoby zabił niechcąc bliźniego swego, ani mu był nieprzyacielem przed iednym y drugim dniem, y do którego z tych miast ubiedz mógł:

43. Bosor na puseczy, które leży na równy ziemi, z pokolenia Ruben: y Ramot w Galaad, które iest w pokoleniu Gad: y Golan w Bazan, które iest w pokoleniu Manasse.

44. Tenci iest zakon, który polozył Mojżesz przed syny Izraelowymi,

45. y te świadectwa y obrzędy, y sady, które mówił do synów Izraelowych, kiedy wyszli z Egiptu,

46. za Jordanem w dolinie przeciw bałwanicy Phogor w ziemi Sehona króla Amorreyskiego, który mieszkał w Hesebon, którego zabił Mojżesz, synowie też Izraelowi wyszedzy z Egiptu,

47. posiadli ziemię iego, y ziemię Og króla Bazan, dwu królów Ammoreyskich, ktorzy byli za Jordanem na wschód słońca:

48. od Aroer, które leży na brzegu potoku Arnon, aż do góry Sion, która iest też Hermon,

49. wszystkie równinę za Jordanem na wschodnią stronę aż do morza pustyni, y aż pod górę Phasga.

zaczęło się to spełniać, gdyśmy zgładzili z ziemi Sehona i Oga z ich wojskiem i ludem.

41. *Oddzielił Mojżesz trzy miasta.* Patrz Num. r. 35.

48. *Aż do góry Sion, która jest też Hermon.* Inna jest ta góra Sion, od góry Syon w Jerozolimie, gdzie stał kościół Salomona; ta bowiem znajdowała się z innej strony Jordanu, i po hebrajsku pisze się przez *schin*; Syon zaś na której kościół, przez. *tsade*.

49. *Aż do morza pustyni.* Do morza Martwego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 4. w. 2. *Nie przydadcie do słowa.* Prawdziwe tego miejsca rozumienie jest to: Iz tu chce Bóg, aby zupełne i doskonałe przykazania jego były zachowane, jak sam przykazał, a żeby ich nie psowano fałszywymi wykładami. A tak nie mówi tu: Nie będziecie chować co inszego tylko co teraz rozkazuje: Ale to mówię, w tém co przykazuję nie nie umniejszycie, ani przydadcie, ale zupełnie uczynicie, jako każe a nie inaczej. Toż i niżej 12 i 32 powtarza. Otoż źle i nieprawdziwie Heretykowie te słowa przeciw nauce i ustawom kościoła Bożego przywodzą: Który ich fałszywy wykład, tym się samym zbija, iż po tych księgach Mojżeszowych, siła ksiąg świętych przydano. Naprzód po tych księgach *Deuteronomium*, w których tego przydawania do słów Pańskich zakazano, przydane są wszystkie księgi święte, Historyków, Proroków, i wszystek Nowy Testament. Nadto siła jest przykazania około obyczajów u Proroków, i w księgach Salomonowych, które są przydane. Przydali też i pośledniejszy Żydowie ceremonie nowe, i święta, jako masz Esther. 9, Judith. 16, 1. Mach. 4, w czym przecie nie grzeszyli ci co to pisali i stanowili, co znakiem jest, iż tu zakazuje tylko takiego przydawania, któreby to co Bóg rozkazuje, psowało złym i fałszywym wykładem, inaczej je czyniąc albo rozumiejąc niż Bóg rozkazał. Jako to Heretycy czynią, zawždy swoje przykłady do słowa Bożego przyszywając, albo słów Bożych umniejszając. O czym też czytaj w Przypowieściach, 30, v. 6. A tak tu Mojżesz tylko mówi o wypełnieniu przykazania danego od Boga, nie o czynieniu nowych ustaw i ceremonij, bo to Bóg sobie zachowuje, że może zawždy przez przełożone w kościele Bożym, co mu się podoba i ludowi pożytecznie jest postanowić. A nasza rzecz to, co rozkazuje, pilnie zachować. Czytaj niżej 12, v. 32.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O powtórzeniu Dekalogu, danego na górze Synai.

1. Vocavitque Moyses omnem Israelelem, et dixit ad eum: Audi Israel ceremonias atque iudicia, quae ego loquor in auribus vestris hodie: discite ea, et opere complete.

2. Dominus Deus noster pepigit nobiscum foedus in Horeb.

3. Non cum patribus nostris iniit pactum, sed nobiscum, qui impraesentiarum sumus, et vivimus.

4. Facie ad faciem locutus est nobis in monte de medio ignis.

5. Ego sequester et medius fui inter Dominum et vos in tempore illo, ut annuntiarem vobis verba ejus: timuistis enim ignem, et non ascendistis in montem, et ait:

6. Ego Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti de domo servitutis. (*Exod. 20, 2. Lev. 26, 1.*)

7. Non habebis deos alienos in conspectu meo.

8. Non facies tibi sculptile nec similitudinem omnium, quae in coelo sunt desuper, et quae in terra deorsum, et quae versantur in aquis sub terra. (*Exod. 20, 4.*)

9. Non adorabis ea et non coles. Ego enim sum Dominus Deus tuus: Deus aemulator, reddens iniquitatem patrum super filios in tertiam et quartam generationem his qui oderunt me, (*Exod. 34, 14.*)

R. 5.—1. *Wszego Izraela.* Cały lud: wszyscy bowiem znajdowali się obecni, jak się okaz. z r. 29. 10. Nie trudno też było Bogu nadać głosowi Mojżesza taką siłę, iżby od wszystkich mógł być słyszany.

3. *Nie z ojców naszymi uczynił przymierze, ale z nami.* Nie dawnym owym patriarchyom, Abrahamowi, Izaakowi i Jakóbowi, dał prawo, ale nam. Jeszcze bowiem byli niektórzy z tych którzy żyli w czasie danego prawa na górze Synai; i chociażby nikogo z tych nie pozostało, zawsze można było powiedzieć: Zawarł przymierze z nami, t. j. z ludem naszym: naród bowiem trwa, chociaż jednostki z narodu umierają.

4. *Twarzą w twarz.* Nie żeby kształt jego zewnętrzny widzieli, tego bowiem nie było, r. 4. 12; lecz twarzą w twarz, t. j. w obec, i bez posła, i tak, że głos słyszeli, mówiącego zaś nie widzieli.

5. *Jam mówcą i środkiem był.* Patrz Wujka.

1. Y wezwał Mojżesz wszego Izraela, y rzekł do niego: Słuchay Izraelu Ceremonij y sądów, które ia dziś mówię w uszy wasze: nauczcie się ich, y skutkiem wypełniać.

2. Pan Bóg nasz uczynił z nami przymierze na Horeb.

3. Nie z oycy naszymi uczynił przymierze, ale z nami, którzy tu na ten czas iesteśmy y żywiemy.

4. Twarzą w twarz mówił do nas na górze z pośrodku ognia.

5. Jam mówcą y środkiem był między Panem a między wami czasu onego, abych wam opowiadał słowa jego: boście się bali ognia, y nie wstąpiliście na górę, y mówił:

6. Ja Pan Bóg twój, którym cie wywiódł z ziemi Egypcyjskiej, z domu niewolę.

7. Nie będziesz miał bogów cudzych przed oczyma memi:

8. Nie uczynisz sobie ryciny, ani podobieństwa wszystkich rzeczy, które są na niebie wzgóre, które na ziemi nisko, y które są w wodach pod ziemią.

9. Nie będziesz się im kłaniał, ani służył. Bo ia iest Pan Bóg twój, Bóg zawistny, oddający nieprawość oyców na syniech do trzeciego y czwartego pokolenia, tym którzy mię nienawidzą,

6. *Z domu niewoli.* Hebr. z domu niewolników, z więzienia, z Egiptu, gdzie ponosiłeś najtwardszą niewolę. 7. *Nie będziesz miał bogów cudzych.* LXX. i Chal., oprócz mnie; jeden bowiem jest Bóg: inne bóstwa są fałszywe, które wprowadził błąd ludzi.

8. *Nie uczynisz sobie ryciny.* W poprzedzającym wierszu zabroniono czci fałszywych bogów, tutaj zakazano czynić ich posagi, rzeźby. Tak więc nie zakazują się obrazy, jak chcą kacerze, ale tylko figury i bałwany fałszywych bóstw.

9. *Nie będziesz się im kłaniał.* Schylając się przed nimi, przyklekając i t. p.—*Ani służył.* Przez obchód na ich cześć uroczystości, i składanie im ofiar.—*Bóg zawistny.* Który mszcze się za te cudzołóstwa z bałwanami.—*Oddający nieprawość.* Karę nieprawości.—*Ojców na synach.* Którzy naśladowi występków ojców. Albo nawet jest tu mowa o synach niewinnych, których Bóg,

10. et faciens misericordiam in multa millia diligentibus me, et custodientibus praecepta mea.

11. Non usurpabis nomen Domini Dei tui frustra: quia non erit impunitus, qui super re vana nomen ejus assumerit, (*Exod. 20, 7. Matth. 5, 33*).

12. Observa diem Sabbati, ut sanctifices eum, sicut praecepit tibi Dominus Deus tuus.

13. Sex diebus operaberis, et facies omnia opera tua.

14. Septimus dies Sabbati est, id est, requies Domini Dei tui. Non facies in eo quidquam operis, tu et filius tuus, et filia, servus et ancilla, et bos, et asinus, et omne jumentum tuum, et peregrinus qui est intra portas tuas: ut requiescat servus tuus, et ancilla tua, sicut et tu. (*Gen. 2, 2*).

15. Memento quod et ipse servieris in Aegypto, et eduxerit te inde Dominus Deus tuus in manu forti, et brachio extento. Idecirco praecepit tibi, ut observares diem Sabbati.

16. Honora patrem tuum et matrem, sicut praecepit tibi Dominus Deus tuus, ut longo vivas tempore, et bene sit tibi in terra, quam Dominus Deus tuus daturus est tibi. (*Exod. 20, 12. Eccli. 3, 9. Marc. 7, 10*).

17. Non occides.

18. Neque moechaberis.

19. Furtumque non facies.

20. Nec loqueris contra proximum tuum falsum testimonium.

21. Non concupisces uxorem proximi tui: non domum, non agrum, non servum, non ancillam, non bovem, non asinum, et universa, quae illius sunt. (*Rom. 7, 7*).

22. Haec verba locus est Dominus ad omnem multitudinem vestram in monte de medio ignis et nubis, et caliginis, voce magna, nihil addens amplius: et scripsit ea in duabus tabulis lapideis, quas tradidit mihi.

23. Vos autem, postquam audistis vocem de medio tenebrarum, et montem ardere vidistis, accessistis ad me omnes principes tribuum et majores natu, atque dixistis:

z powodu zbrodni rodziców, dotyka karą doczesną dla przykładu innych.—Do trzeciego i czwartego pokolenia. T. j. jak długo trwa pamięć zbrodni popełnianych od rodziców; albo liczba określona wzięta tu za nieokreśloną i myśl jest, do wielu pokoleń.

10. Na wiele tysięcy. Przez najdłuższe pokolenia.

11. Nadaremno. Albo przez krzywozręczność, albo jakimkolwiek innym sposobem używając imienia Bożego bez uszanowania.—Nie ujdzie karania. Ciężko będzie ukarany. Taż postać krass. I. Reg. 12, 21: *A nie udawajcie się za nikczemnościami, które wam nie pomogą*, t. j. bardzo szkodzą.

12. Abyś go święcił. Wstrzymując się od robót służebniczych, abyś miał czas wolny do oddania się rozważaniu rzeczy Boskich.

14. Żadnej roboty. Służebniczej.—I gość. Nawet nieobrzeczany, ponieważ u ciebie przebywa, nie powinien naruszać publicznego święta.

16. Czcij ojca. Kochając, uszanowanie mu okazując, słuchając go, i pomagając mu w potrzebach,—*Abyś żył*

10. a czyniacy miłosierdzie na wiele tysięcy, miłuiącym mię y strzegącym przykazań moich.

11. Nie będziesz używał imienia Pana Boga twego nadaremno: bo nie ujdzie karania któryby na próżnę rzecz wziął imię iego.

12. Zachowuy dzień sobotny abyś ji święcił, iakoć przykazał Pan Bóg twój.

13. Sześć dni robić będziesz, y uczynisz wszystkie roboty twoje.

14. Siódmy dzień iest Sabbath, to iest odpoczywanie Pana Boga twego. Nie będziesz wen czynił żadney roboty, ty, y syn twój, y córka, służebnik y służebnica, y wół, y osiel, y każde bydłę twoje, y gość, który iest między bramami twoimi: aby odpoczywał służebnik i służebnica twoja, iako y ty.

15. Pamiętay żeś y sam służył w Egypcie, y wywiódł cię z tamtąd Pan Bóg twój ręką mocną y ramieniem wyciągnionym. Y przetóćci przykazał abyś zachował dzień Sobotni.

16. Czcij oycę twego, y matkę, iakoć przykazał Pan Bóg twój, abyś żył przez długi czas, a żebyć się dobrze wiodło na ziemi, którą Pan Bóg twój da tobie.

17. Nie będziesz zabiał.

18. Ani będziesz cudzołożył.

19. Y kradzieży nie będziesz czynił.

20. Ani będziesz mówił przeciw bliźniemu twemu fałszywego świadectwa.

21. Nie będziesz pożądał żony bliźniego twego, nie domu, nie roley, nie sługi, nie służebnice, nie wołu, nie osła, y wszystkich rzeczy które iego są.

22. Teć słowa mówił Pan do wszystkiego zgromadzenia waszego na górze z pośrodku ognia, y obłoku y mroku, głosem wielkim, nie więcej nie przydając: y napisał ie na dwu tablicach kamiennych, które mi dał.

23. A wy gdyście usłyszeli głos z pośrodku ciemności, a widzieli górę gorejącą, przystąpiliście do mnie wszystkie książęta pokolenia, y starszy y rzekliście:

przez długi czas. Jak gdyby mówił: Jeśli będziesz czcił rodziców, będziesz żył długowiecznym w ziemi Chanaan, płynącej mlekiem i miodem.

17. Nie będziesz zabijał. Zakazuje niesprawiedliwego zabijania ludzi, takż uderzeń, kłótni i gniwu.

18. Ani będziesz cudzołożył. Zakazuje wszelkiego cielesnego spółkowania po za małżeństwem, i wszelkiego nadużycia tych członków, które przeznaczone są do rodzenia i spladania. Wszelkiego rodzaju grzech cielesny zakazany jest tém przykazaniem. S. Aug. 9. 71.

10. I kradzieży nie będziesz czynił. Zabrania się wszelkie niesprawiedliwe przywłaszczenie rzeczy cudzej.

20. Fałszywego świadectwa. Pod główniejszą zbrodnią fałszywego świadectwa należy rozumieć i wszelkie inne mniejsze występki tegoż rodzaju, jak np. obmowy, potwarze, zniewagi.

21. Nie będziesz pożądał żony etc. Szczególném przykazaniem zabronione zostało pożądanie żony i rze-

24. Ecce ostendit nobis Dominus Deus noster maiestatem et magnitudinem suam: vocem ejus audivimus de medio ignis, et probavimus hodie, quod loquente Deo cum homine vixerit homo.

25. Cur ergo moriemur, et devorabit nos ignis hic maximus? Si enim audierimus ultra vocem Domini Dei nostri, moriemur.

26. Quid est omnis caro, ut audiat vocem Dei viventis, qui de medio ignis loquitur, sicut nos audivimus, et possit vivere?

27. Tu magis accede, et audi cuncta, quae dixerit Dominus Deus noster tibi: loquerisque ad nos, et nos audientes faciemus ea.

28. Quod cum audisset Dominus, ait ad me: Audi vocem verborum populi hujus, quae locuti sunt tibi: bene omnia sunt locuti.

29. Quis det talem eos habere mentem, ut timeant me, et custodiant universa mandata mea in omni tempore, ut bene sit eis et filiis eorum in sempiternum?

30. Vade et dic eis: Revertimini in tentoria vestra.

31. Tu vero hic sta mecum, et loquar tibi omnia mandata mea, et ceremonias atque judicia: quae docebis eos, ut faciant ea in terra, quam dabo illis in possessionem.

32. Custodite igitur et facite, quae praecepit Dominus Deus vobis: non declinabitis neque ad dexteram, neque ad sinistram:

33. sed per viam, quam praecepit Dominus Deus vester, ambulabitis, ut vivatis, et bene sit vobis, et protulerint dies in terra possessionis vestrae.

24. Oto nam ukazał Pan Bóg nasz maiestat y wielkość swoją: głos jego słyszeliśmy z pośrodku ognia, y doznaliśmy dziś że gdy Bóg mówił z człowiekiem, został żyw człowiek.

25. Przeczyć tedy pomazemy, y pożrze nas ten ogień barzo wielki? bo jeśli więcej usłyszemy głos Pana Boga naszego, pomrzemy.

26. Cóż jest wszelkie ciało, aby słuchać miało głosu Boga żywiącego, który z pośrodku ognia mówi, iakośmy słyszeli, a mogło być żywo?

27. Ty raczej idź: a słuchaj wszystkiego coć rzecze Pan Bóg nasz: a mówić będziesz do nas, a my usłyszawszy czynić ie będziemy.

28. Co usłyszawszy Pan, rzekł do mnie: Słyszałem głos słów ludu tego, które mówił do ciebie: dobrze wszystko mówili.

29. Ktoby to dał aby takie serce mieli, żeby się mnie bali, y strzegli wszystkich rozkazań moich po wszytek czas, aby im dobrze było, y synóm ich na wieki?

30. Idź a powiedz im: Wróćcie się do namiotów waszych.

31. A ty słóy tu zemna, a opowiem tobie wszystkie przykazania moje, y Ceremonie, y sady, których ich uczyć będziesz, aby ie czynili w ziemi, którą im dam w ośiadłość.

32. Strzeżcież tedy y czynicie co wam Pan Bóg przykazał: nie ustąpićie ani na prawo ani na lewo:

33. ale drogą którą przykazał Pan Bóg wasz chodzić będziecie, abyście żyli, y dobrze się wam działo, a przedłużyły się dni w ziemi ośiadłości waszćy.

Wykład X. I. Wujka.—Roz. 5. w. 5. *Tam mówcą i środkiem był.* Oto się tu Mojżesz zowie pośrednikiem. Ale i Apostoł ś. także go zowie, Gal. 3, v. 19. A tak nie jest to przeciwko Pismu, kiedy Anioły i ludzie zowie Pośrednikami. Bo chociaż to imię Pośrednika właśnie służy Panu Chrystusowi, iako tenże Paweł ś. 1. Tim. 2, uczy: wszakże inszym względem przez niejakie poruczenie, może też być i sługom Pana Chrystusowym dane. Jako sam Pan Chrystus jest pasterzem dobrym, Mistrzem prawdziwym, sam jest światłością świata: a wždy też insze postanowił Pasterze, Doktory, i zowie je światłością świata, także chociaż on jest Pośrednikiem, przecię chce też insze po sobie mieć Pośredniki, którym on to porucza. A taki był Mojżesz, są i teraz Aniołowie, i święci ludzie i kapłani. Wszakże w tym różność jest, iż ci wszystko to czynią w imię Pana Chrystusa, i przez zasługi jego, którego oni są sługami, inaczej sami przez się nie mogą. A Pan Chrystus sam nas krwią swoją odkupił, i Pana Boga nam przedstawił, i sam przez się ma do Boga przystęp: jakiego drugiego Pośrednika niemasz, tylko on sam jeden, a inszy są sługami jego, za których przyczyną i posługą czyni nas uczestnikami zasług swoich: dla której posługi słusznie je też pismo zowie Pośrednikami. Czytaj 1. Tim. 2.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O upominaniu do miłości Boga i przekazywania znajomości zakonu swoim dzieciom.

1. Haec sunt praecepta, et ceremoniae, atque judicia, quae mandavit Dominus Deus vester, ut docerem vos, et faciatis ea in terra, ad quam transgredimini possidendam:

2, ut timeas Dominum Deum tuum, et custodias omnia mandata et praecepta ejus, quae ego

1. Te są przykazania y ceremonie y sady, których rozkazał Pan Bóg wasz, abych was nauczył, y abyście ie czynili w ziemi, do której przychodzicie pośieść ia.

2. abyś się bał Pana Boga twego, y strzegł wszystkich mandatów y przykazań jego, które ia przyka-

czy cudzej, bo dwóma owemi przykazaniami o nie cudzołożeniu i nie kradzeniu, mógłby ktoś być w błąd wprowadzony, że tylko uczynki zewnętrzne są zakazane.

26. *Aby słuchać miało głosu Boga... a mogło być żywo?* Tak Daniel, r. 10, 16, mówi do Anioła: *Panie*

mój, ujrawszy cię rozstąpiły się stawy moje, a nie zostało we mnie nic siły.

32. *Ani na prawo, ani na lewo.* Jest sposób mówienia przysłowiowy, przez który się oznacza, że nigdy i nigdzie prawo Boskie nie powinno być przestępowane.

praecipio tibi, et filiis, ac nepotibus tuis, cunctis diebus vitae tuae, ut prolongentur dies tui.

3. Audi Israel, et observa, ut facias, quae praecepit tibi Dominus, et bene sit tibi, et multipliceris amplius, sicut pollicitus est Dominus Deus patrum tuorum tibi terram lacte et melle manantem.

4. Audi Israel, Dominus Deus noster, Dominus unus est.

5. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota fortitudine tua. (*Infr. 11, 13. Matth. 22, 37.*)

6. Eruntque verba haec, quae ego praecipio tibi hodie, in corde tuo:

7. et narrabis ea filiis tuis, et mediteris in eis sedens in domo tua, et ambulans in itinere, dormiens atque consurgens.

8. Et ligabis ea quasi signum in manu tua, eruntque et movebuntur inter oculos tuos,

9. scribesque ea in limine, et ostiis domus tuae.

10. Cumque introduxerit te Dominus Deus tuus in terram, pro qua iuravit patribus tuis Abraham, Isaac et Jacob, et dederit tibi civitates magnas et optimas, quas non aedificasti,

11. domos plenas cunctarum opum, quas non extruxisti, cisternas, quas non fodisti, vinea et oliveta, quae non plantasti,

12. et comederis, et saturatus fueris:

13. cave diligenter, ne obliviscaris Domini, qui eduxit te de terra Aegypti, de domo servitutis. Dominum Deum tuum timebis, et illi soli servies, ac per nomen illius iurabis. (*Infr. 10, 20.*)

14. Non ibitis post deos alienos cunctarum gentium, quae in circuitu vestro sunt:

15. quoniam Deus aemulator Dominus Deus tuus in medio tui, nequando irascatur furor Domini Dei tui contra te, et auferat te de superficie terrae.

16. Non tentabis Dominum Deum tuum, sicut tentasti in loco tentationis. (*Matth. 4, 7.*)

17. Custodi praecepta Domini Dei tui, ac testimonia et ceremonias, quas praecepit tibi. (*Psal. 43, 2.*)

18. et fac, quod placitum est et bonum in conspectu Domini, ut bene sit tibi: et ingressus possideas terram optimam, de qua iuravit Dominus patribus tuis,

zując tobie, y synóm y wnukóm twoim, po wszystkie dni żywota twego, aby się przedłużyły dni twoie.

3. Słuchaj Izraelu, a pilnuy abyś czynił coć Pan przykazał, y miał się dobrze, y rozmnożył się barziéy, iakoć obiecał Pan Bóg oyców twoich, ziemię młékiem y miodem płynącą.

4. Słuchaj Izraelu, Pan Bóg nasz, Pan ieden iest.

5. Będziesz miłował Pana Boga twego ze wszystkiego serca twego y ze wszystkiéy dusze twoiéy, y ze wszystkiéy siły twoiéy.

6. Y będą te słowa, które ia dziś przykazuję tobie, w sercu twoim:

7. y będziesz ie powiedział synóm twoim, y będziesz w nich rozmyślał siedząc w domu twoim, y idąc w drodze, spiac y wstając.

8. Y przywiążesz ie iako znak do ręki twoiéy, y będą y ruszać się będą między oczyma twemi,

9. y napiszesz ie na podwoiu y na drzwiach domu twego.

10. A gdy cię wprowadzi Pan Bóg twój do ziemi, o którą przysięgał oycóm twym, Abrahamowi, Izaakowi, y Jakobowi: y dać miasta wielkie y barzo dobre którycheś nie budował,

11. y domy pełne wszystkich bogactw którycheś nie zbudował, studnie którycheś nie kopał, winnice y oliwnice którycheś nie sadił,

12. a będziesz iadł y nąiesz się:

13. strzeż pilnie abyś nie zapomniał Pana, który cię wywiódł z ziemié Egypckiéy, z domu niewoli. Pana Boga twego bać się będziesz, y iemu samemu służyć, y przez imię iego przysięgać będziesz.

14. Nie pódzicie za bogi cudzemi wszystkich narodów które są okolo was:

15. abowiem Bóg zawisny, Pan Bóg twój w poszkodku ciebie: by się kiedy nie rozgniewała zapalczywość Pana Boga twego przeciw tobie, a nie zniósł cię zwierzechu ziemié.

16. Nie będziesz kuśił Pana Boga twego, iakoś kuśił na miejscu kuszenia.

17. Strzeż przykazania Pana Boga twego, y świadectw y Ceremoniy któreć przykazał:

18. a czyni to co się podoba y co dobre iest przed oczyma Pańskimi, abyś się miał dobrze: a wszedszy pośiadł ziemię barzo dobrą, o którą przysięgał Pan oycóm twoim,

ocknięciu się, pierwociny spraw swoich ofiarują Bogu przez modlitwę i rozmyślanie.

8. Przywiążesz je jako znak do ręki twojéy. Żydzi dawniej wszystko to brali dosłownie, jak wid. z Matth. 23, 5. Jednakże lepiej jest brać je w znaczeniu przenośnem, iżbyśmy z téj formuły mówienia uczyli się tego, że zawsze należy mieć przed oczyma prawo Boże, i nigdy o niem nie zapominać.

13. Przez imię jego przysięgać będziesz. Jeżeli potrzeba tego będzie.

16. Nie będziesz kuśił Boga. Nie będziesz gniewał, grzesząc, szemrząc i t. p.—Na miejscu kuszenia. Exod. 17, 17.

17. Świadectwo. Praw, które świadczą, czego wymaga Bóg od nas.

R. 6.—3. Bardziéj. LXX i Chald. bardzo.

4. Pan Bóg nasz, Pan ieden iest. Ta jest pierwsza zasada; ztąd wynika wulosek o chwaleeniu, kochaniu jednego tylko Boga. Patrz W.

5. Ze wszystkiego serca. To, że się mówi ze wszystkiego serca, duszy, sił, zdaje się iż oznacza jedno i to samo, lecz wielu wyrazami rzecz się objaśnia, aby tém bardziéj wrazić ją w umysł słuchaczów.

7. Będziesz je powiedział. Będziesz powtarzał i przypominał przykazania moje dzieciom twoim.—Będziesz w nich rozmyślał. Hebr.: będziesz o nich mówił, jako sługa z panem swym rozmawia poufale, chcąc myśl jego poznać, żeby mógł ją w skutku wykonać.—Spisać. T. j. gdy idziesz do łóżka, albo gdy leżysz.—I wstając. Według zwyczaju ludzi pobożnych, którzy, po

19. ut deleat omnes inimicos tuos coram te, sicut locutus est.

20. Cumque interrogaverit te filius tuus cras, dicens: Quid sibi volunt testimonia haec, et ceremoniae, atque iudicia, quae praecepit Dominus Deus noster nobis? *

21. dices ei: Servi eramus Pharaonis in Aegypto, et eduxit nos Dominus de Aegypto in manu forti:

22. fecitque signa atque prodigia magna et pessima in Aegypto contra Pharaonem, et omnem domum illius in conspectu nostro,

23. et eduxit nos inde, ut introductis daret terram, super qua iuravit patribus nostris.

24. Praecepitque nobis Dominus, ut faciamus omnia legitima haec, et timeamus Dominum Deum nostrum, ut bene sit nobis cunctis diebus vitae nostrae, sicut est hodie.

25. Eritque nostri misericors, si custodierimus et fecerimus omnia praecepta ejus coram Domino Deo nostro, sicut mandavit nobis.

19. że miał wygładzić wszystkie nieprzyjaciół twe przed tobą, iako powiedział.

20. A gdy cię zapyta syn twój jutro mówiąc: Co znaczą te świadectwa y Ceremonie, y sądy, które nam przykazał Pan Bóg nasz?

21. rzeczesz mu: Byliśmy niewolnikami Pharaonowymi w Egypcie, y wywiódł nas Pan z Egiptu mocną ręką:

22. y czynił znaki y cuda wielkie a barzo złe w Egypcie przeciw Pharaonowi y wszystkiemu domowi jego, przed oczyma naszymi,

23. y wywiódł nas z onąd, aby wprowadzonym dał ziemię, o którą przysięgał ojcóm naszym.

24. Y przykazał nam Pan, żebyśmy czynili wszystkie te prawa, y bali się Pana Boga naszego, żeby nam było dobrze po wszystkie dni żywota naszego, iako iest dziś.

25. Y będzie nam miłościw, iesli będziemy strzedz y czynić wszystkie przykazania jego przed Panem Bogiem naszym, iako nam rozkazał.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 6. w. 4. *Stuchaj Izraelu, Pan Bóg nasz, Pan jeden jest.* Pismo tak Starego jako i Nowego Testamentu nie dopuszcza nam mieć i chwalić wiele Bogów, ale tylko jednego prawdziwego Boga. I przetoż na wielu miejscach uczy, iż jeden jest Bóg, a oprócz niego niemasz inszego, jako tu mówi i wyżej 4. v. 35. i niżej 32. v. 39. Psal. 17. v. 32. Isai. 43. v. 10. Marc. 12. v. 29. 1. Cor. 8. v. 6. Tego jednego i samego, który z istności i natury swęj jest Bogiem, każe chwalić i jemu samemu służyć, zakazując wyraźnie oprócz tego, którego inszego Boga chwalić, tak masz w tém Rozdz. v. 13. i niżej 10. v. 20. Mat. 4. v. 7. Luc. 4. v. 12. Czemuż my tedy chwalimy Pana Chrystusa jako Boga? toć nam zadają Żydowie i Turcy, rozumiejąc iż my wiele Bogów nad zakazanie mamy. Aleć my się łatwo z tego sprawimy, bośmy się tak z Pisma ś. nauczyli wierzyć: Iż Ojciec, Syn i Duch ś. jest jeden Bóg, bo jedna jest ich istność i natura Boska, ale trzy osoby. I tak chwalimy Boga w Trójcy jedynego. A tak iż Pan Chrystus ma naturę nie tylko człowieczą ale i Boską, słusznie go jako jednego samego Boga chwalimy. O czem masz Gen. 1. v. 26. i Gen. 18. v. 2. Słusznięj my to możemy zadać dzisiejszym Nowochrześcianom, iż oni przeciw pierwszemu przykazaniu Bożemu nie jednego Boga chwala.

Bo jeźliż to prawda co oni piszą, iż Pana Chrystusa chwałą Boską chwałą, chocia nie wierzą żeby był onym jednym z przyrodzenia Bogiem: tedyć oni przeciw jasnemu słowu Bożemu dwu Bogów chwałą: jednego który jest z istności swęj Bogiem: a drugiego który jest uczynionym Bogiem. Ażaż to nie jest przeciw jasnemu słowu Bożemu: Ciężki to na Heretyki argument, i przetoż chcąc się w tem obmówić, powiadają: że się tak Bogu podobało i tak postanowił, aby człowiekowi Chrystusowi chwałę Boską oddawano. Aleć im nie pójdzie ta wymówka, bo już się pokazało z Pisma świętego, iż to jest wola i dekret Boży? aby nikt nie był chwalony chwałą Boską, oprócz jednego samego Boga: i jeszcze obiecał nigdy tego dekretu swego nie odmieniać. Isai. 42. v. 8. Chwały mojęj inszemu nie dam. Czemuż Nowochrześcianie dają czego Bóg żadnemu stworzeniu dać niechce? Mówią jeszcze nadto: Iż od samego początku Bóg obiecał nam dać takiego Chrystusa, którego wszystkie narody czcić i chwalić miały. To prawda: Ale też tego dokładał, iż dla tego mieli go chwalić, że Chrystusem nie kto inszy miał być, jedno sam jeden Bóg prawdziwy, który się często obiecował przyjść przez Proroki. Barnuch. 3. v. 36. Ten jest Bóg nasz i t. d. Potem na ziemi widziany jest, i z ludźmi przemieszkawał, czytaj tamże. A tak słusznie go kazał chwalić, ponieważ sam Bóg jedyny przyszedł i stał się Chrystusem naszym. Co się jeszcze zdą dowodzi, iż Prorocy którzy o Chrystusie przyszłym prorokowali, niechcieli znać ani chwalić inszego okrom jednego samego Boga, i tak mówił Jeremiasz ś. w Rozdz. 10. v. 11. Bogowie, którzy Nieba i Ziemię nie stworzyli niechaj zginą z ziemi. A tak darmo się Nowochrześcianie wymawiają, muszą w tem zostać, iż dwu Bogów przeciw jasnemu Pismu świętemu chwałą. Przetoż inszy z ichże sekty, widząc że się trudno z tego wymówić mogą, woła szczerze zeznawać, że Chrystusa nie chwałą Boską chwałą: I ten sam ich niestatek desyć nam jest na pokazanie ich fałszu, ponieważ sami niewiedzą czego się trzymać mają.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O wystrzeganiu się towarzystwa i obyczajów pogan.

1. Cum introduxerit te Dominus Deus tuus in terram, quam possessurus ingredieris, et deleverit gentes multas coram te, Hethaenim et Gerge-

1. Gdy cię wwiedzie Pan Bóg twój do ziemi, do której wchodzisz, abyś ją posiadł, a wygładzi wiele narodów przed tobą, Heteyczyka, y Gerge-

20. Jutro. W czasie przyszłym.

22. Bardzo złe. Dla Egiptyan najszkodliwsze, najgroźsze.

25. I będzie nam miłościw. Hebr., i sprawiedliwość

będzie nam; lecz sprawiedliwość tu i gdzie indziej bierze się za miłosierdzie.

R. 7.—1. *Siedm narodów.* Gen. 15, 19, wyliczono dzieś sięć Chanaanajskich narodów, które Hebrajczycy wypędzili:

zaceum et Amorrhaceum, Chanaanaceum et Pherezaceum, et Hevaeum et Jebusaceum, septem gentes multo majoris numeri quam tu es, et robustiores te: (*Exod. 23, 23.*)

2. tradideritque eas Dominus Deus tuus tibi, percuties eas usque ad internecionem. Non inibis cum eis foedus, nec misereberis earum, *

3. neque sociabis cum eis conjugia. Filiam tuam non dabis filio ejus, nec filiam illius accipies filio tuo: * (*Exod. 23, 32.*)

4. quia seducet filium tuum, ne sequatur me, et magis serviat diis alienis: irasceturque furor Domini, et delebit te cito.

5. Quin potius haec facietis eis: Aras eorum subvertite, et confringite statuas, lucosque succidite, et sculptila comburite. (*Exod. 23, 24. Infr. 12, 3.*)

6. Quia populus sanctus es Domino Deo tuo. Te elegit Dominus Deus tuus, ut sis ei populus peculiaris de cunctis populis, qui sunt super terram. (*Infr. 14, 2.*)

7. Non quia cunctas gentes numero vincebatis, vobis junctus est Dominus, et elegit vos, cum omnibus sitis populis pauciores:

8. sed quia dilexit vos Dominus, et custodivit juramentum, quod juravit patribus vestris: eduxitque vos in manu forti, et redemit, de domo servitutis, de manu Pharaonis regis Aegypti.

9. Et scies, quia Dominus Deus tuus ipse est Deus fortis et fidelis, custodiens pactum et misericordiam diligentibus se, et his, qui custodiunt praecepta ejus in mille generationes:

10. et reddens odientibus se statim ita, ut disperdat eos, et ultra non differat, protinus eis restituens, quod merentur.

11. Custodi ergo praecepta et ceremonias atque judicia, quae ego mando tibi hodie, ut facias.

12. Si, postquam audieris haec judicia, custodieris ea et feceris, custodiet et Dominus Deus tuus pactum tibi, et misericordiam, quam juravit patribus tuis:

13. et diliget te ac multiplicabit, benedicetque fructui ventris tui, et fructui terrae tuae, frumento tuo, atque vindemiae, oleo, et armentis, gregibus ovium tuarum super terram, pro qua juravit patribus tuis, ut daret eam tibi.

14. Benedictus eris inter omnes populos. Non erit apud te sterilis utriusque sexus tam in hominibus quam in gregibus tuis. (*Ex. 23, 26.*)

trzy więc pozostałe albo wprzód już zaginęły były, albo z innemi siedmią zostały zniszczane.

2. Nie wezmiesz z nimi przymierza. Iżby z tobą w tejsze ziemi mieszkali; co nie było wiernie zachowane od Izraelitów. Joz. 13, 13, i Sędz. 1, 21.—Ani się małżeństwa z nimi złączać będziesz. Dopóki zostaną bałwochwalcami.

6. Boś jest lud święty Panu. Święty, t. j. odłączony od innych narodów, i przywiązany do religii prawdziwego Boga.

7. Do was się przyłączył Pan. Do was przylgnał,

zeczytka, y Amorreyczytka, Chananeczytka, y Phe-rezeczytka, y Heweczytka, y Jebuzeczytka, siedm narodów daleko większy liczby niż ty ieseś, y mocniejszych nad cie:

2. y gdy ie Pan Bóg twój podda tobie, wybieriesz ie do szczętu. Nie weźmiesz z nimi przymierza, ani się zlitujesz nad nimi,

3. ani się małżeństwa z nimi złączać będziesz. Córki twej nie dasz synowi iego, ani córki iego weźmiesz synowi twemu:

4. bo zwiędzie syna twego, że nie pójdzie za mną, ale raczy aby służył cudzym bogóm: y rozgniewa się zapalczywość Pańska, y wygładzi cie prędko.

5. Ale owszem to im uczynicie: Ołtarze ich wyróćcie, y balwany pokruszcie, y gaie wyrabacie, y ryciny popalcie.

6. Boś jest lud święty Panu Bogu twemu. Ciebie obrał Pan Bóg twój, abyś mu był ludem osobliwym, ze wszystkich ludów którzy są na ziemi.

7. Nie przetoć żeście wszystkie narody liczba przechodzili, do was się przyłączył Pan, y obrał was, gdyż was mnięj iest, niżli wszystkich ludów:

8. ale iż was Pan umiłował, y strzegł przyśięgi którą przysięgał oycóm waszym; y wywiódł was mocną ręką, y wykupił z domu niewolę, z ręki Pharaona króla Egiptskiego.

9. Y będziesz wiedział, że Pan Bóg twój sam iest Bóg mocny y wierny, strzegąc przymierza y miłosierdzia tym, którzy go miłują, y tym którzy strzegą przykazania iego, do tysiąca rodzajów:

10. a oddaiający nienawidzącym go zaraz, tak że ie wytraci, y dalej nie odłoży, tudziesz im oddaiając co zasłużyli.

11. Przetoż strzeż przykazań, y ceremonij, y sądów, które ia tobie dziś roskazuję, abyś czynił.

12. Jeśli usłyszawszy te sady będziesz ich zachował y czynił, będzie strzegł y Pan Bóg twój przymierza tobie y miłosierdzia, które przysięgał oycóm twoim:

13. y umiłuie cie, y rozmnoży, y będzie błogosławił owocowi żywota twego, y owocowi ziemie twoięj, zbożu twemu, y zbieraniu wina, oliwie, y stadóm, trzodóm owiec twoich na ziemi, za którą przysięgał oycóm twym, żeby ia dał tobie.

14. Błogosławiony będziesz między wszystkimi narody. Nie będzie u ciebie nieplodnego obojęj płci, tak w ludziach iako y w trzodach twoich.

objął was szczególniejszą miłością.

9. Bóg mocny. W odkupieniu i zbawieniu.—Wierny. W zachowaniu obietnic.

10. Oddający nienawidzącym go zaraz. Nie odwołując kary, jak się okazało w ukaraniu tych, którzy złotego cielca czcili, Ex. 32, 27, i pożądali mięsa. Num. 11, 1, i ukaraniu Korego, Dotana i Abirona. Num. 16, 31, i Marii za szemranie, Num. 12, 10.

13. Będzie błogosławił owocowi żywota twojego. Rozmnoży potomstwo twoje.

14. Nie będzie u ciebie nieplodnego obojęj płci. Nie

15. Auferet Dominus a te omnem languorem, et infirmitates Aegypti pessimas, quas novisti, non inferet tibi, sed cunctis hostibus tuis.

16. Devorabis omnes populos, quos Dominus Deus tuus daturus est tibi. Non parcet eis oculus tuus, nec servies diis eorum, ne sint in ruinam tui.

17. Si dixeris in corde tuo: Plures sunt gentes istae quam ego, quomodo potero delere eas?

18. noli metuere, sed recordare, quae fecerit Dominus Deus tuus Pharaon et cunctis Aegyptiis,

19. plagas maximas, quas viderunt oculi tui, et signa atque portenta, manumque robustam, et extentum brachium, ut educeret te Dominus Deus tuus: sic faciet cunctis populis, quos metuis.

20. Insuper et crabrones mittet Dominus Deus tuus in eos, donec deleat omnes atque disperdat, qui te fugerint, et latere potuerint. (*Exod. 23, 28. Jos. 24, 12.*)

21. Non timebis eos, quia Dominus Deus tuus in medio tui est, Deus magnus et terribilis:

22. ipse consumet nationes has in conspectu tuo paulatim atque per partes. Non poteris eas delere pariter: ne forte multiplicentur contra te bestiae terrae.

23. Dabitque eos Dominus Deus tuus in conspectu tuo, et interficiet illos, donec penitus deleantur.

24. Tradetque reges eorum in manus tuas, et disperdes nomina eorum sub caelo: nullus poterit resistere tibi, donec conteras eos.

25. Sculptilia eorum igne combures: non concipies argentum et aurum, de quibus facta sunt, neque assumes ex eis tibi quidquam, ne offendas, propterea quia abominatio est Domini Dei tui.

26. Nec inferes quippiam ex idolo in domum tuam, ne fias anathema, sicut et illud est. Quasi spurcitiam detestaberis, et velut inquinamentum ac sordes abominationi habebis, quia anathema est.

15. Odęmie Pan od ciebie wszelką niemoc, y chorób Egypckich bardzo złych, które znasz, nie-przypuści na cię, ale na wszystkie nieprzyjacioly twoie.

16. Pożrzesz wszystkie narody, które Pan Bóg twój da tobie. Nie zfolguie im oko twoie, ani będziesz służył bogóm ich, abyć nie byli ku upadku twemu.

17. Jeślibyś rzekł w sercu twoim: Więcej jest narodów tych niżeli mnie, iakóż ie będę mógł wygładzić?

18. nie bój się, ale pomni co uczynił Pan twój Pharaonowi, y wszystkim Egyptianóm,

19. plagi bardzo wielkie, które widziały oczy twoie, y znaki y cuda, y rękę mocną, y ramię wyciągnięne, aby cię wywiódł Pan Bóg twój: także uczyni wszystkim ludóm, których się boisz.

20. Nadto y śirszenie posle Pan Bóg twój na nie, aż wygładzi wszystkie y wytraćí którzyby się przed tobą wybiegali, y zataić się mogli.

21. Nie będziesz się ich bał, bo Pan Bóg twój jest w pośrodku ciebie, Bóg wielki y straszny:

22. on wyniszczy te narody przed oczyma twemi polekku y potrosze. Nie będziesz ich mógł razem wygładzić: by się snać nie namnożyło przeciwko tobie bestiy ziemi.

23. Y da ie Pan Bóg twój przed oczyma twemi, y pobić ie aż wyginą do szętu.

24. Y poda króle ich w ręce twoie, y wytraćisz imiona ich pod niebem: żadenć się nie będzie mógł sprzeciwić, aż ie zetrzesz.

25. Ręćny ich ogniem popalisz: nie będziesz pożałował srebra y złota z którego są uczynione, ani weźmiesz nic sobie z nich, abyś się nie poślknął dla tego, że obrzydłość iest Pana Boga twego.

26. Ani wnieśiesz bałwana do domu twego, byś się nie stał przeklętwem, iako y on iest. Jako sprośnością brzydzić się będziesz, y iako splugawienie y smród omierzisz sobie, bo przeklętwem iest.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O przypominaniu dobrodziejstw i utrapień, które Bóg zsyłał na puszczy.

1. Omne mandatum, quod ego praecipio tibi hodie, cave diligenter, ut facias: ut possitis vivere, et multiplicemini, ingressique possideatis terram, pro qua iuravit Dominus patribus vestris.

2. Et recordaberis cuncti itineris, per quod ad-

jest to przykazanie, ale jest błogosławieństwo, przez które obiecuje dać płodność żonatym.

15. Niemoc: i chorób Egipskich bardzo złych. Jakiego rodzaju były owe wrzody i pryszczole, Ex. 9, 9, i inne plagi, któremi dotknął Egipt.

16. Pożrzesz wszystkie narody. Niszcząc je mieczem, i bogactwa ich zabierając.

20. Sierszenie. Patrz Exod. 23, 28.

21. W pośrodku ciebie. Z tobą jest, ciebie wspiera. Podobna fraza, Exod, 29, 45.

1. Wszelkie roskazanie, które ia dziś przykaznie tobie, strzeż pilnie abyś czynił: abyście mogli żyć y rozmnożeni byli, y wszedzy pośiedli ziemię, o którą przysięgił Pan oycóm waszym.

2. Y pomnieć będziesz na wszystkę drogę, przez

22. Nie będziesz mógł ich razem wygładzić. Patrz Exod. 23, 29.

24. Wytracił imiona ich pod niebem. Tak dalece, że i pamięć ich zniknie.

25. Z którego są uczynione. Hebr., które jest na nich. Ktorem są powleczone i okryte.

26. Byś się nie stał przeklętym. T. j. rzeczą przeznaczoną do wytępienia, która powinna być zniszczona i w niwecz obrócona, jak i sam bałwan.

R. 8.—1. Strzeż. T. j. patrz, miej staranie. Jest-to katachreza (nadużycie wyrazu).

duxit te Dominus Deus tuus quadraginta annis per desertum, ut affligeret te, atque tentaret, te nota fierent quae in tuo animo versabantur, utrum custodires mandata illius, an non.

3. Afflixit te penuria, et dedit tibi cibum Mannam, quod ignorabas tu et patres tui: ut ostenderet tibi quod non in solo pane vivat homo, sed in omni verbo, quod egreditur de ore Dei. (*Matth. 4, 4. Luc. 4, 4.*)

4. Vestimentum tuum, quo operiebaris, nequam vetustate defecit, et pes tuus non est subtritus, en quadragessimus annus est.

5. Ut recogites in corde tuo, quia sicut erudit filium suum homo, sic Dominus Deus tuus erudit te,

6. ut custodias mandata Domini Dei tui, et ambules in viis ejus, et timeas eum.

7. Dominus enim Deus tuus introducet te in terram bonam, terram rivorum aquarumque et fontium, in cujus campis et montibus erumpunt fluviorum abyssi:

8. terram frumenti, hordei, ac vinearum, in qua ficus, et malagranata, et oliveta nascuntur: terram olei ac mellis.

9. Ubi absque ulla penuria comedes panem tuum, et rerum omnium abundantia perfrueris: cujus lapides ferrum sunt, et de montibus ejus aeris metalla fodiantur:

10. ut cum comederis, et satiatus fueris, benedicas Domino Deo tuo pro terra optima, quam dedit tibi.

11. Observa, et cave, nequando obliviscaris Domini Dei tui, et negligas mandata ejus atque iudicia et ceremonias, quas ego praecipio tibi hodie:

12. ne postquam comederis et satiatus fueris, domos pulchras aedificaveris, et habitaveris in eis,

13. habuerisque armenta boum et ovium greges, argenti et auri, cunctarumque rerum copiam,

14. elevetur cor tuum, et non reminiscaris Domini Dei tui, qui eduxit te de terra Aegypti, de domo servitutis:

15. et ductor tuus fuit in solitudine magna atque terribili, in qua erat serpens flatu adurens, et scorpio ac dipsas, et nullae omnino aquae: qui eduxit rivos de petra durissima, (*Num. 20, 9—21, 6.*)

16. et cibavit te Manna in solitudine, quod nescierunt patres tui. Et postquam afflixit ac probavit, ad extremum misertus est tui,

3. *Trapił cię niedostatkiem.* Albowiem Hebrajczycy na puszczy nie znaleźli mięsa ani zboża, a często ani jarzyny: i przeto szemrali, i Bóg spuścił im mannę, Exod. 16. 3.—*Ale wszelkiem słowem.* Wszelkim pokarmem, wszelką rzeczą.—*Które wychodzi z ust Bożych.* Które z rozkazu i woli Bożej powstaje.

4. *Odzienie... najmniej nie zwietszało.* Stało się to cudowną mocą Bożą; i szaty umarłych służyły pozostałym przy życiu. Hebrajczycy utrzymują, że nie tylko szaty się nie znaszały, ale i powiększały się razem z wzrostem człowieka.—*Noga twoja nie starła się.* Hebr., *nie nabrzękała.* Nogi nie brzękły, ani były przytarte i uszkodzone.

5. *Jako człowiek ćwiczy syna swego.* T. j. karcąc go

która cię przyprowadził Pan Bóg twój przez czterdzieści lat po puszczy, aby cię trapił y doświadczył, ażeby wiadomo było co w sercu twoim tkwiało, ięślibyś strzegł przykazania iego, czyli nie.

3. *Trapił cię niedostatkiem, y dał ci pokarm Mannę, któreys nie znalazł ty y oycowie twoi:* abyć okazał, iż nie samym chlebem żyje człowiek, ale wszelkim słowem które wychodzi z ust Pańskich.

4. *Odzienie twoie którymś się odziewał namuiey nie zwiolszało, y noga twoja nie starła się.* Oto czterdziesty rok iest.

5. *Abyś rozmyślił w sercu twoim, iż iako człowiek ćwiczy syna swego, tak Pan twój ćwiczył ciebie,*

6. *abyś strzegł przykazania Pana Boga twego, y chodził drogami iego, y bał się go.*

7. *Albowiem Pan Bóg twój wprowadzi cię do ziemie dobrej, ziemie strumieni y wód y źródeł:* na której polach y górach wynikają rzek głębokości:

8. *ziemię pszenice, ięczmienia, y winnic, w której figi y pomagranaty, y oliwnice się rodzą:* ziemię oliwy y miodu.

9. *Gdzie bez wszego niedostatku będziesz iadł chleb twój, y wszystkich rzeczy dostatku zażywać będziesz:* której kamienie są żelazo, a z gór ię kruszce miedzi kopaia:

10. *abyś, gdy będziesz pożywał y nasyćisz się, błogosławił Pana Boga twego za ziemie niepospolitą, którać dał.*

11. *Pilnujże a strzeż się abyś kiedy nie zapomniał Pana Boga twego, a nie zaniedbał przykazania iego, y sądów, y ceremonij, które ia dziś przykazuję tobie:*

12. *by zaś gdy się naiesz y nasyćisz, domów pięknych nabudujesz, y namieszkasz się w nich,*

13. *y będziesz miał stada krów, y trzody owiec, srebra y złota, y wszystkich rzeczy dostatek:*

14. *nie podniosło się serce twoie, y nie wspomniałbyś Pana Boga twego, który cię wywiódł z ziemie Egypckiej, z domu niewolę:*

15. *y był przewodnikiem toiom na puszczy wielkiej y strasznej, na której był waż tchem pałacy, y niedźwiadek, y zmiia, a żadnej zgoła nie było wody:* który wywiódł strumienie z twardęj skały,

16. *y karmił cię Manną na puszczy, której nie znali oycowie twoi, a utrafiwszy cię y doświadczywszy, naostatek zmiłował się nad tobą,*

z ojcowską miłością w celu poprawy, nie dla jego zaguby, jak zwykli nieprzyjaciela czynić.

9. *Któręj kamienie są żelazo.* Z wnętrzości i kopalni tej ziemi wydobywa się żelazo twardości kamienia.

10. *Abyś błogosławił Pana.* Dzięki mu składając, i odmawiając jaką modlitwę, przed stołem; gdyż, jak pow. Ś. Paweł, I Tim. 4, 5, pokarm poświęca się... *przez słowo Boże i modlitwę.*

15. *Waż tchem pałacy.* Zdaje się, że to bazyliszek, który tchem swoim truciznę zapuszcza.

16. *Któręj nie znali oycowie twoi.* Któręj przodkowie twoi nie widzieli, i za pokarm nie używali.—*Zmiłował się nad tobą.* Dając tobie ziemie obfitującą we wszystko.

17. ne diceres in corde tuo: Fortitudo mea, et robur manus meae, haec mihi omnia praestiterunt.

18. Sed recorderis Domini Dei tui, quod ipse vires tibi praeberit, ut impleret pactum suum, super quo iuravit patribus tuis, sicut praesens indicat dies. (*Psal. 43, 4.*)

19. Sin autem oblitus Domini Dei tui, secutus fueris deos alienos, coluerisque illos et adoraveris: ecce nunc praedico tibi, quod omnino dispereas.

20. Sicut gentes, quas delevit Dominus in introitu tuo, ita et vos peribitis, si inobedientes fueritis voci Domini Dei vestri.

17. abyś nie rzekł w sercu twoim: Siła moja a moc ręki moiej to mi wszystko sprawiły.

18. Ale żebyś pomniał na Pana Boga twego, że on tobie sił dodał aby wypełnił swe przymierze, o które przysięgał oycóm twoim, iako dzień dzisiejszy pokazuje.

19. Ale ieśli zapomniawszy Pana Boga twego, pójdziesz za Bogami cudzymi, a będziesz im służył y kłaniał się im: oto teraz przepowiadam tobie, że koniecznie zginiesz.

20. Jako naródowie które wygubił Pan na wescie twoie, tak y wy zaginiecie, ieśli nie będziecie posłuszni głosu Pana Boga waszego.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O upewnieniu, że posiędą ziemię obiczaną, lecz nie dla własnych zasług, ale z dobroci Boga.

1. Audi Israel: Tu transgredieris hodie Jordannem, ut possideas nationes maximas et fortiores te, civitates ingentes, et ad coelum usque muratas,

2. populum magnum atque sublimem, filios Enacim, quos ipse vidisti, et audisti, quibus nullus potest ex adverso resistere.

3. Scies ergo hodie, quod Dominus Deus tuus ipse transibit ante te, ignis devorans atque consumens, qui conterat eos et deleat atque disperdat ante faciem tuam velociter, sicut locutus est tibi.

4. Ne dicas in corde tuo, cum deleverit eos Dominus Deus tuus in conspectu tuo: Propter justitiam meam introduxit me Dominus, ut terram hanc possiderem, cum propter impietates suas istae deletae sint nationes.

5. Neque enim propter justitias tuas et aequitatem cordis tui ingredieris, ut possideas terras earum: sed quia illae egerunt impie, introeunte te deletae sunt: et ut compleret verbum suum Dominus, quod sub juramento pollicitus est patribus tuis Abraham, Isaac et Jacob.

6. Scito ergo quod non propter justitias tuas Dominus Deus tuus dedit tibi terram hanc optimam in possessionem, cum durissimae cervicis sis populus.

7. Memento, et ne obliviscaris, quomodo ad iracundiam provocaveris Dominum Deum tuum in solitudine. Ex eo die, quo egressus es ex Aegypto usque ad locum istum, semper adversum Dominum contendisti.* (*Exod. 17, 6—32, 15.*)

8. Nam et in Horeb provocasti eum, et iratus delere te voluit.*

9. quando ascendi in montem, ut acciperem ta-

1. Słuchay Izraelu: Ty dziś przejdiesz Jordan, abyś posiadał narody barzo wielkie, y mocniejsze nad cie, miasta okrutne, y wymurowane aż do nieba,

2. lud wielki y wysoki, syny Enacim, któreś sam widział y słyszał, przeciwko którym nikt się sprześcić nie może.

3. Będziesz tedy wiedział dzisiaj, że Pan Bóg twój sam przejdzie przed tobą, ogień pożerający y niszczący, który ie skruszy y wygładzi, y wytraci przed obliczem twoim prędko, iakoć powiedział.

4. Nie mówże w sercu twoim, gdy ie wygładzi Pan Bóg twój przed tobą: Dla sprawiedliwości moiej wprowadził mię Pan, abych tę ziemię posiadał, ponieważ dla nieczystości ich wytraczone są te narody.

5. Abowiem nie dla sprawiedliwości twoich, y prawości serca twego wnidziesz abyś posiadał ziemię ich: ale iż oni nieczystnie czynili, na wescie twe są wygładzeni: ażeby Pan wypełnił słowo swe, które pod przysięgą obiecał oycóm twoim Abrahamowi, Izaakowi, y Jakóbowi.

6. Przeto wiedz że nie dla sprawiedliwości twoich Pan Bóg twój dał tobie w osiadłość tę niepospolitą ziemię: gdyżes ty iest lud twardego karku.

7. Pamiętaj a nie zapominay iakoś ku gniewu przywoził Pana Boga twego na puszcy. Od onego dnia któregoś wyszedł z Egiptu aż do tego miejsca, zawżdyś przeciwko Panu spór trzymał.

8. Bo y na Horeb obruszyłeś go, y rozgniewany chciał cie wygładzić,

9. gdym wstąpił na górę abych wziął tablice

R. 9.—1. *Dziś*. Niezadługo: jest to sposób mów. hebr. — *Wymurowane aż do nieba*. Hyperbola: bardzo wysokimi otoczone murami.

2. *Syny Enacim*. Patrz wyż. r. 1. 28.

3. *Przejdzie przed tobą*. Występając nieprzyjaciół

twoich, tak zupełnie i prędko, jak ogień pochłania drzewo i słomę.

5. *Serca twego*. Woli twojój i myśli.

6. *Twardego karku*. Nieposłuszny i buntowniczy.

8. *Na Horeb obruszyłeś go*. Przez czczenie cielca złotego. Ex. 32.

bulas lapideas, tabulas pacti, quod pepigit vobiscum Dominus: et perseveravi in monte quadraginta diebus ac noctibus, panem non comedens, et aquam non bibens.

10. Deditque mihi Dominus duas tabulas lapideas scriptas digito Dei, et continentes omnia verba, quae vobis locutus est in monte de medio ignis, quando concio populi congregata est.

11. Cumque transiissent quadraginta dies, et totidem noctes, dedit mihi Dominus duas tabulas lapideas, tabulas foederis,

12. dixitque mihi: Surge, et descende hinc cito, quia populus tuus quem eduxisti de Aegypto, deseruerunt velociter viam, quam demonstrasti eis, feceruntque sibi conflatile (*Exod. 32, 7*).

13. Rursumque ait Dominus ad me: Cerno, quod populos iste durae cervicis sit:

14. dimitte me, ut conteram eum, et deleam nomen ejus de sub coelo, et constituam te super gentem, quae hac major et fortior sit.

15. Cumque de monte ardente descenderem, et duas tabulas foederis utraque tenerem manu,

16. vidissemque vos peccasse Domino Deo vestro, et fecisse vobis vitulum conflatilem, ac deseruisse velociter viam ejus, quam vobis ostenderat:

17. projecit tabulas de manibus meis, confregique eas in conspectu vestro.

18. Et procidi ante Dominum sicut prius, quadraginta diebus et noctibus, panem non comedens, et aquam non bibens, propter omnia peccata vestra quae gessistis contra Dominum, et eum ad iracundiam provocastis:

19. timui enim indignationem et iram illius, quae adversum vos concitatus, delere vos voluit. Et exaudivit me Dominus etiam hac vice.

20. Adversum Aaron quoque vehementer iratus, voluit eum conterere, et pro illo similiter deprecatus sum. * (*Exod. 32, 20*).

21. Peccatum autem vestrum quod feceratis, id est vitulum, arripiens, igne combussi, et in frusta comminatus, omninoque in pulverem redigens, projecit in torrentem, qui de monte descendit. *

22. In incendio quoque et in tentatione et in sepulchris concupiscentiae provocastis Dominum: (*Num. 11, 1—16, 1—21, 5*.)

23. et quando misit vos de Cadesbarne, dicens: Ascendite, et possidete terram, quam dedi vobis, et contemsistis imperium Domini Dei vestri, et non credidistis ei, neque vocem ejus audire voluistis:

24. sed semper fuistis rebelles a die qua nosse vos coepi.

25. Et jacui coram Domino quadraginta diebus ac noctibus, quibus eum suppliciter deprecabar, ne deleteret vos ut fuerat comminatus:

kamienne, tablice przymierza które uczynił z wami Pan: y trwałem na górze czterdzieści dni y nocy, chleba nie iedząc i wody nie piąc.

10. Y dał mi Pan dwie tablice napisane palcem Bożym, y zamykające w sobie wszystkie słowa które wam mówił na górze z pośrodku ognia, gdy się zebranie ludu zgromadziło.

11. A gdy minęło czterdzieści dni y czterdzieści nocy, dał mi Pan dwie tablice kamienne, tablice przymierza,

12. y rzekł mi: Wstań, a znidź ztąd rychło: bo lud twój który wywiódł z Egiptu, opuścili prędko drogę, którąś im ukazał, y uczynili sobie zlicinę.

13. Y zaśię rzekł Pan do mnie: Widzę iż ten lud iest twardego karku:

14. puść mię że ji zetnę, y wyglądzę imię iego z podniebia: a postanowię ciebie nad ludem któryby był więtszy y mocniejszy niżli ten.

15. A gdy w zstępował z goreiącey góry, dwie tablice przymierza trzymałem obiema rękoma:

16. a użyżiałem żeście zgrzeszyli Panu Bogu waszemu, y uczyniliście sobie cielca litego, a opuściliście rychło drogę iego którą wam okazał:

17. porzuciłem tablice z ręki moich, y złukłem je przed oczyma waszemi.

18. Y padłem przed Panem iako piérwéy, przez czterdzieści dni y nocy chleba nie iedząc y wody nie piąc dla wszystkich grzechów waszych, którzy cheście nabroili przeciw Panu, y iego do gniewu przywiedli:

19. bom się bał zapaleczywości y gniewu iego, którym wzruszony na was, chciał was wyglądzić. Y wysłuchał mię Pan y tym razem.

20. Na Aarona téż bardzo rozgniewany, chciał go zetrzeć: y za niego także modliłem się.

21. A grzech wasz któryście byli uczynili, to iest cielca, pochwyćwszy spaliłem ogniem, y skruszwszy go w kęsy, a prawie w proch obróćwszy, wrzuciłem w potok który ciecze z góry.

22. W pożarze téż, y w kuszeniu, y u Grobów pożądania drażniliście Pana:

23. y kiedy was posłał z Kadesbarne mówiąc: Wstapćie a posiadćcie ziemię którą wam dał: y wzgardziliście rozkazaniem Pana Boga waszego, y nie wierzyliście mu, y aniście głosu jego słuchać chcieli,

24. aleście zawsze byli sprzeciwnymi od tego dnia któregomu was poznawać począł.

25. Y leżałem przed Panem czterdzieści dni y nocy, przez którym go uniżenie prosił, aby was nie wyglądził iako był zagroził:

18. *Padłem przed Panem.* Nie zaraz po skruszeniu tablic, wprzód bowiem Mojżesz zabił 23 tysiące czcicieli cielca, lud stroszował, cielca pokruszył, i t. d. *Exod. 34.*

22. *W pożarze téż.* Kiedy Bóg spuścił ogień na szemrzących dla zmęczenia się podróży, *Num. 11, 1.* — *W kuszeniu.* Kiedy kusili Boga domagając się wody, *Exod. 17, 7.*

23. *Nie wierzyliście.* Albowiem nie chcieliście tam iść aż wprzód postaliście szpiegów, co się Bogu nie podobało, acz zezwolił na wasze żądanie. *Num. 13, 3.*

25. *Leżałem.* Powraca do tego, o czém wprzód zaczął być mówić (w. 18).

26. et orans dixi: Domine Deus, ne disperdas populum tuum, et hereditatem tuam, quam redemisti in magnitudine tua, quos eduxisti de Aegypto in manu forti.

27. Recordare servorum tuorum Abraham, Isaac, et Jacob: ne aspicias duritiam populi hujus, et impietatem atque peccatum:

28. ne forte dicant habitatores terrae, de qua eduxisti nos: Non poterat Dominus introducere eos in terram, quam pollicitus est eis, et oderat illos: idcirco eduxit, ut interficeret eos in solitudine:

29. qui sunt populus tuus et hereditas tua, quos eduxisti in fortitudine tua magna, et in brachio tuo extento.

26. y modlać się mówiłem: Panie Boże nie tracay ludu twego i dziedzictwa twego, któreś odkupił w wielkości twojej, któreś wywiódł z Egiptu mocną ręką.

27. Pomni na sługi twoje Abrahama, Izaaka y Jakóba: nie patrz na twardość ludu tego, y na niebożność y na grzech:

28. abyś nie rzekli obywatele ziemie z którejś nas wywiódł: Nie mógł ich Pan wprowadzić do ziemie która im obiecał, y nienawidził ich: przeto ie wywiódł aby ie pobili na puszczy:

29. którzy są lud twój y dziedzictwo twoje, któreś wywiódł w mocy twój wielkiej, y w ramieniu twoim wyciągnionym.

CAPUT X.

O drugich dwóch tablicach, śmierci Aarona, i obowiązku zachowywania prawa.

1. In tempore illo dixit Dominus ad me: Dola tibi duas tabulas lapideas, sicut priores fuerunt, et ascende ad me in montem faciesque arcam ligneam, (Exod. 34, 1.)

2. et scribam in tabulis verba, quae fuerunt in his, quas ante confregisti, ponesque eas in arca.

3. Feci igitur arcam de lignis Setim. Cumque dolassem tuas tabulas lapideas instar priorum, ascendi in montem, habens eas in manibus.

4. Scripsitque in tabulis juxta id, quod prius scripserat, verba decem, quae locutus est Dominus ad vos in monte de medio ignis, quando populus congregatus est, et dedit eas mihi.

5. Reversusque de monte descendi, et posui tabulas in arcam, quam feceram, quae hucusque ibi sunt, sicut mihi praecepit Dominus.

6. * Filii autem Israel moverunt castra ex Beroth filiorum Jacan in Mosera, ubi ** Aaron mortuus ac sepultus est, pro quo sacerdote functus est Eleazar filius ejus: (*Num. 33, 31. ** Num. 20, 28.)

7. Inde venerunt in Gadgad, de quo loco profecti castrametati sunt in Jethabatha, in terra aquarum atque torrentium.

8. Eo tempore separavit tribum Levi, ut portaret arcam foederis Domini, et staret coram eo in ministerio, ac benediceret in nomine illius usque in praesentem diem.

9. Quam ob rem non habuit Levi partem, ne-

1. Na on czas rzekł Pan do mnie: Wyglądz sobie dwie tablice kamienne, iako były pierwsze, a wstap do mnie na górę: y uczynisz skrzynię drzewianą,

2. napiszę na tablicach słowa które były na tych coś ie przed tym potłukł, y włożysz ie do skrzynie.

3. Uczynilem tedy skrzynię z drzewa Setim. A wyglądziwszy dwie tablice kamienne, na kształt pierwszych, wstapiłem na górę, mając ie w ręku.

4. Y napisał na tablicach wedle tego co pierwszy był napisał słów dziesięć, które mówił Pan do was na górę z pośrodku ognia, gdy się był lud zgromadził: y dał mi ie.

5. Y wróciwszy się z góry zstapiłem, y włożyłem tablice do skrzynie, którym był udzielał, które do tego czasu tam są, iako mi Pan przykazał.

6. A synowie Izraelowi ruszyli obóz z Beroth synów Jakan do Mosera, gdzie Aaron umarł y pogrzebion iest, miasto którego kapłański urząd odprawował Eleazar syn iego.

7. Ztamąd przysli do Gadgad: z którego miesca wyciągnawszy, położyli się obozem w Jethabatha w ziemi wód y potoków.

8. Na ten czas odłączył pokolenie Lewi, aby nosiło skrzynię przymierza Pańskiego, y stało przed nim w służbie, y błogosławiło w imię iego aż do dnia dzisiejszego.

9. Przez co nie miał Lewi części ani ośiadłości

26. *Panie Boże.* Podobną we wszystkim prawie miał Mojżesz modlitwę, przed pierwszym swoim zejściem z góry z pierwszemi dwiema tablicami, Ex. 32, 11.— *W wielkości twojej.* T. j. przez wielkie i dziwne sprawy twoje.

R. 10.— 1. *Wyglądz sobie dwie tablice.* Patrz Ex. 34, 1.— *Uczynisz skrzynię drzewianą.* Arka sporządzona była przez Mojżesza po odebraniu od Boga drugich tablic prawa, jak się okazuje z Ex. 34, 28, i porównania z Ex. 37, 1; lecz przedtem rozkazał był Bóg uczynić Arkę. Ex. 25, 10.

7. *W ziemi wód i potoków.* Gdzie wiele znajduje się wody i strumieni.

8. *Natenczas odłączył.* Rozumie się Bóg. Wyraz *natenczas* oznacza to, co się przydarzyło za arcypłana Aarona, Num. 3, 6, chociaż tu ubocznie tylko o tém się opowiada.— *Aby nosiło skrzynię przymierza Pańskiego.*

Co należało wspólnie do Lewitów, i mogło się odbywać przez samych kapłanów, jeżeli tego życzyli: a może i czynili to podczas uroczystych jakich obchodów. Patrz Jos. 3, 3.— *I stało przed nim w służbie.* Było to powinność kapłanów, iż stali przed Panem, w przybytku posługując i składając ofiary.— *Błogosławiło w imię jego.* Jeżeli błogosławić w imię jest to samo co błogosławić imię, wtedy to odnosiło się także do Lewitów, pomiędzy którymi byli niektórzy śpiewakami; przeznaczonymi do publicznego opiewania chwały Boga. Jeżeli zaś błogosławić jest to dobrze życzyć od Boga ludowi, wtenczas zdaje się, że to do kapłanów tylko należało.

9. *Sam Pan jest dziedzictwem jego.* Bo przez wzgląd na Boga im się oddawały pierwociny, dziesięciny i t. p.— *Nie miał Lewi części.* Patrz Wujka.

que possessionem cum fratribus suis: quia ipse Dominus possessio ejus est, sicut promisit ei Dominus Deus tuus.

10. Ego autem steti in monte, sicut prius, quadraginta diebus ac noctibus: exaudivitque me Dominus etiam hac vice, et te perdere noluit.

11. Dixitque mihi: Vade, et praecede populum, ut ingrediatur, et possideat terram, quam juravi patribus eorum, ut traderem eis.

12. Et nunc Israel, quid Dominus Deus tuus petit a te, nisi ut timeas Dominum Deum tuum, et ambules in viis ejus, et diligas eum, ac servias Domino Deo tuo in toto corde tuo, et in tota anima tua:

13. custodiasque mandata Domini, et ceremonias ejus, quas ego hodie praecipio tibi, ut bene sit tibi?

14. En, Domini Dei tui caelum est, et caelum caeli, terra et omnia, quae in ea sunt:

15. et tamen patribus tuis conglutinati sunt Dominus, et amavit eos, elegitque semen eorum post eos, id est vos, de cunctis gentibus, sicut hodie comprobatur.

16. Circumcidite igitur praepitium cordis vestri et cervicem vestram, ne induretis amplius:

17. quia Dominus Deus vester ipse est Deus deorum, et Dominus dominantium, Deus magnus et potens, et terribilis, qui personam non accipit, nec munera. (2. Par. 19, 7. Job. 34, 19).

18. Facit judicium pupillo et viduae, amat peregrinum, et dat ei victum atque vestitum:

19. et vos ergo amate peregrinos, quia et ipsi fuistis advenae in terra Aegypti.

20. Dominum Deum tuum timebis, et ei soli servies: ipsi adhaerebis, jurabisque in nomine illius. (Supr. 6, 13. Math. 4, 10. Luc. 4, 8).

21. Ipse est laus tua, et Deus tuus, qui fecit tibi haec magnalia et terribilia, quae viderunt oculi tui.

22. In septuaginta animabus descenderunt patres tui in Aegyptum: et ecce nunc multiplicavit te Dominus Deus tuus sicut astra caeli. (Gen. 46, 27. Exod. 1, 5).

z bracia swa: bo sam Pan iest dziedzictwem iego, iako mu obiecal Pan Bóg twój.

10. A iam stal na górze, iako y pierwéy, czterdzieści dni y noey: y wysluchal mie Pan y onego razu, y ciebie zatracić niechcial.

11. Y rzekl mi: Idź, a uprzedzay lud, że wnidzie y posiedzie ziemie, która przysialg oycóm ich, żebym im dal.

12. A teraz Izraelu, czegoż Pan Bóg twój żada od ciebie, iedno abyś się bał Pana Boga twego, a chodził w drogach iego, a milował go, y służył Panu Bogu twemu ze wszystkiego serca twego, y ze wszystkiéy dusze twoiéy:

13. ażebyś strzegł przykazania Pańskiego y Ceremoniy iego, które ia dziś tobie przykazuie, abyć się dobrze działó?

14. Oto Pana Boga twego iest niebo, y niebo nieba, ziemia y wszystko co iest na niéy:

15. a wždy z oycami twémi spoil się Pan, y umiował ie, y obrał nasienie ich po nich, to iest was, ze wszystkich narodów, iako się dziś pokazuie.

16. A tak obrzeżcie odrzek sekera waszego, a karku waszego daléy nie zatwardzaycie:

17. abowiem Pan Bóg wasz sam iest Bogiem bogów: y Panem panuiacych, Bóg wielki y możny y straszny, który nie przyjmuie osoby, ani darów.

18. Czyni sąd sierocie y wdowie, miłuie przychodnia, a daie żywnosć y odzienie:

19. y wy tedy miłuycie przychodnie, boście y sami byli przychodniami w ziemi Egypckiéy.

20. Pana Boga twego bedziesz się bał, y iemu samemu służył: bedziesz stal przy nim, y w imię iego przysiegać bedziesz.

21. On iest chwala twoia, y Bóg twój który uczynil z tobą te wielmożne y strasliwe rzeczy, które widzialy oczy twoie.

22. W siedmidziesiąt dusz zstapili oycowie twoi do Egiptu: a teraz oto rozmnożył cię Pan Bóg twój iako gwiazdy niebieskie.

Wykład X. I. Wujka.—Roz. 10. w. 9. *Niemiał Lewi części*. Często Pismo ś. mówi, i tu i Num. 18. i Deut. 18. i Jos. 13. i indziej: Iż kapłani Lewitowie niemieli mieć żadnej majetności, ale Pan Bóg miał być dziedzictwem ich, co tak się rozumie: Iż kapłani niemieli mieć osiadłości tym obyczajem, jako inszy synowie Jakóbowi, i dziedzictwa ojcowskiego, bo ich był na testamencie wydziedziczył. Gen. 49. A wszakże nagrodziło się im to z wielką czcią, bo im dał Bóg swoje dziedzictwo, które jemu ludzie dawali. A tak stało się, gdy ziemię obiecaną podzielono na dwanaście części (bo wydziedziczywszy Lewi. Józefowi synowie uczynili dwoje pokolenia Ephraim i Manasse) Pan Bóg chciał (Lev. 21. ver. 30. Exod. 22. ver. 29). aby samemu Panu Bogu jako własnemu królowi Żydowskiemu, dali dziesiątą część wszystkich pożytków i majetności: co od nich wzięwszy, dał Bóg kapłanom i Lewitom. Za-

10. *A jam stal na górze, jako i pierwéy, czterdzieści dni*. Niektórzy mniemają, że Mojżesz po trzykroć przez 40 dni zostawał na górze Synaj, i że tu jest wzmianka o trzecim pobycie. Lecz to nie jest raz trzeci, ale drugi, i ten sam, o którym zaczął mówić w rozdziale poprzedz. w. 18. Jest przeto Hysterologia. Ten bowiem wiersz, w dobrym szyku myśli, powinien być położony na początku rozdziału.

14. *Jest niebo, i niebo nieba*. Przez niebo należy rozumieć tu okrąg powietrza, a przez niebo nieba, niebo empirejskie. Patrz Gen. 1, 1.

15. *Spoil się Pan*. Przenosiła ta oznacza skutek silnej miłości.

16. *Obrzeżcie odrzek sekera waszego. LXX, twarłość sekera*. Odrzek przenosić przyznaje sercu, i oznacza wolę zatwardziałą, powleczoną nieprawością, ślepotą i zmysłowością.

21. *On jest chwala twoja*. Przedmiotem chwały twojej.

22. *W siedmidziesiąt dusz*. Patrz o tém Genes. 46, 27.

czem przyszło do tego, iż ta część Lewitów była większa, niż którego inszego pokolenia, bo mieli dziesiątą część, chocia oni ledwo byli sześćdziesiątą częścią wszystkiego ludu. I to znaczą one słowa Boże: Ja Pan dziedzictwem Lewitów jestem. A tak majątność Lewitów czworeka była: Najprzód, z każdego pokolenia oddzielono im po cztery miasta co uczyniło czterdzieści i ośm miast. A przy każdym mieście ziemie na wszystkie strony, na dwa tysiąca kroków, i tak otrzymali jakoby czwartą część ziemie. Powtóre, Bóg ustanowił aby wszystkich rzeczy dziesięciny byli Lewitom oddawane, *Lev. 27. Num. 15.* Potrzenie, pierwiastki wszystkich rzeczy i urodzajów ziemie i z bydła, i z ludzi Lewitom należały, tamże też i pierworodne syny okupowano. *Exod. 30. Lev. 27. Num. 3. i 28.* Poczwarte, ofiary rozmaite, których się część dostawała Lewitom, *Lev. 27.* Co wszystko porachowawszy najdziemy to, iż sami Lewitowie mieli czworako więcej, niż które insze pokolenie. A wszakże Lewitowie powinni byli dziesiątą część dać najwyższemu kapłanowi z inszemi kapłany, tak iż ci sami mieli tak wiele, jako które pokolenie, albo też i więcej. *Num. 18. ver. 8. i 28. Joseph. lib. 4. Antiq. c. 4.*

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O zachowywaniu przykazań Bożych, o błogosławieństwach i przekleństwach, jako nagrodach i karach dla wiernych, lub nieposłusznych Bogu.

1. Ama itaque Dominum Deum tuum, et observa praecepta ejus et ceremonias, judicia atque mandata omni tempore.

2. Cognoscite hodie, quae ignorant filii vestri, qui non viderunt disciplinam Domini Dei vestri, magnalia ejus et robustam manum, extantumque brachium,

3. signa et opera, quae fecit in medio Aegypti Pharaoni regi, et universae terrae ejus,

4. omnique exercitui Aegyptiorum, et equis ac curribus: quo modo operuerint eos aquae Maris rubri, cum vos persequerentur, et deleverit eos Dominus usque in praesentem diem:

5. vobisque quae fecerit in solitudine, donec veniretis ad hunc locum *. (*Num. 16, 1.—16, 32*).

6. et Dathan atque Abiron filiis Eliab, qui fuit filius Ruben, quos aperto ore suo terra absorbit cum domibus et tabernaculis, et universe substantia eorum, quam habebant in medio Israel *.

7. Oculi vestri viderunt omnia opera Domini magna, quae fecit,

8. ut custodiatis universa mandata illius, quae ego hodie praecepio vobis, et possitis introire et possidere terram, ad quam ingredimini,

9. multoque in ea vivatis tempore: quam sub juramento pollicitus est Dominus patribus vestris, et semini eorum, lacte et melle manantem.

10. Terra enim, ad quam ingrederis possidendam, non est sicut terra Aegypti, de qua existi, ubi jacto semine in hortorum morem aquae ducuntur irriguae:

11. sed montosa est et campestris, de caelo expectans pluvias:

12. quam Dominus Deus tuus semper invisit, et oculi illius in ea sunt a principio anni usque ad finem ejus.

13. Si ergo obedieritis mandatis meis, quae ego hodie praecepio vobis, ut diligatis Dominum Deum

1. Miły tedy Pana Boga twego, y choway przykazania jego, y ceremonię, sądy i mandaty przez wszystkie czas.

2. Poznaćcie dziś czego nie znają synowie waszy, którzy nie widzieli kary Pana Boga waszego, wielkości jego, y mocney ręki y ramienia wyciągniętego,

3. znaków y spraw które uczynił w pośród Egiptu Pharaonowi królowi, y wszystkięj ziemi jego,

4. y wszystkiemu wojsku Egyptianów, y koniom y wozóm: iako ie okryły wody morza czerwonego gdy was gonili, y zgładził ie Pan aż do dnia dzisiejszego:

5. wam też co uczynił na puszczy, ażeście przyszli na to miejsce:

6. y Dathan y Abiron synóm Eliab, który był synem Ruben, które otworzywszy paszczkę swą ziemia pożarła z domu y z namioty, y ze wszystką majątnością ich, którą mieli w pośrodku Izraela.

7. Oczy wasze widziały wszystkie sprawy Pańskie wielkie, które uczynił,

8. abyście strzegli wszystkie przykazania jego, które ia wam dziś przykazuję: y mogli wnieść y posieść ziemie do której wchodzicie,

9. y żyć w nięj przez czas długi: którą pod przysięga obiecał Pan oycóm waszym, y nasieniu ich, młkiem y miodem płynącą.

10. Ziemia bowiem do której wchodzisz posieść ia, nie iest iako ziemia Egipska, z którejeś wyszedł, gdzie pośiawszy nasienie nakształt ogrodów wody prowadzi oblewać:

11. ale iest ziemia górzysta y polista, z nieba dżdż czekaiaca:

12. którą Pan Bóg twój zawsze nawiedza, a o czy jego na nięj są od początku roku aż do końca jego.

13. Jeśli tedy będziecie posłuszni rokazaniom moim, które ia wam dziś przykazuję, abyście mi-

R. 11.— 2. Poznaćcie. Rozważajcie.

4. Zgładził ich. Egipcyan.—Aż do dnia dzisiejszego. Zupełnie, tak iż teraz nie pozostało nikogo z nich, którzyby wam mógł szkodzić.

6. Synem Ruben. Z pokolenia Ruben.—Z domu. Z synami i całą rodziną.

8. Abyście strzegli wszystkie przykazania jego. T. j.

wszystko to powinno być dla was bodźcem do zachowywania przyk. Bożych.

10. Posiawszy nasienie. Co się przytrafia w Egipcie po nawodnieniu Nilu.

12. Którą Pan Bóg twój zawsze nawiedza. Jakby wyteżony na czynienie jej dobrze w czasach właściwych.

vestrum, et serviat ei in toto corde vestro, et in tota anima vestra: (*Supr. 10, 12*).

14. dabit pluviam terrae vestrae temporaneam et serotinam, ut colligatis frumentum et vinum et oleum,

15. foenumque ex agris ad pascenda jumenta, et ut ipsi comedatis ac saturemini.

16. Cavete, ne forte decipiat cor vestrum, et recedatis a Domino, serviatque diis alienis, et adoretis eos:

17. iratusque Dominus claudat caelum, et pluviae non descendant, nec terra det germen suum, percatisque velociter de terra optima, quam Dominus daturus est vobis.

18. Ponite haec verba mea in cordibus et in animis vestris, et suspendite ea pro signo in manibus, et inter oculos vestros collocate. (*Supr. 6, 6*).

19. Docete filios vestros, ut illa meditentur, quando sederis in domo tua, et ambulaveris in via, et accubueris atque surrexeris.

20. Scribes ea super postes et januas domus tuae,

21. ut multiplicentur dies tui, et filiorum tuorum in terra, quam juravit Dominus patribus tuis, ut daret eis quamdiu caelum imminet terrae.

22. Si enim custodieritis mandata, quae ego praecipio vobis, et feceritis ea, ut diligatis Dominum Deum vestrum, et ambuletis in omnibus viis ejus, adhaerentes ei,

23. disperdet Dominus omnes gentes istas ante faciem vestram, et possidebitis eas, quae majores et fortiores vobis sunt.

24. Omnis locus, quem calcaverit pes vester, vester erit. A deserto, et a Libano, a flumine magno Euphrate usque ad mare occidentale erunt termini vestri. (*Jos. 1, 3*).

25. Nullus stabit contra vos: terrorem vestrum et formidinem dabit Dominus Deus vester super omnem terram, quam calcaturi estis, sicut locutus est vobis.

26. En, propono in conspectu vestro hodie benedictionem et maledictionem:

27. benedictionem, si obedieritis mandatis Domini Dei vestri, quae ego hodie praecipio vobis:

28. maledictionem, si non obedieritis mandatis Domini Dei vestri, sed recesseritis de via, quam ego nunc ostendo vobis, et ambulaveritis post deos alienos, quos ignoratis.

29. Cum vero introduxerit te Dominus Deus tuus in terram, ad quam pergis habitandam, pones be-

14. *Czesny i późny.* Deszcz wczesny zowie się ten, który wcześniej i we właściwej porze, w miesiącu Październiku, po zasianiu pola, w Judei spada i przyczynia się do obrodu nasienia. Późny, który późno, w miesiącu kwietniu lub maju, spada, i wpływa na dojrzewanie zboża i owoców. Myśl więc ta, że Bóg da deszcz potrzebny we właściwym czasie.

18. *Zawieście je na znak.* Bezprzestannie miejcie je na pamięci. Patrz r. 6, 8.

19. *Kiedy siedzieć będziesz w domu.* Wszędzie, w każdym czasie i miejscu.

lowali Pana Boga waszego, y służyli mu ze wszystkiego serca waszego, y ze wszystkiemy dusze waszeye:

14. da deszcz ziemi waszeye, czesny y późny, abyście zebrali zboże y wino y oliwe,

15. y siano z pól na żywność dobytków, y abyście sami iedli, y nasyeili się.

16. Strzeżcież by się snać nie uwiodło serce wasze, y nie odstapili od Pana, y służyli cudzym bogóm, y kłaniali się im:

17. a Pan rozgniewany nie zamknął nieba, y dżdże nie padały, ani ziemia dawała urodzaju swego, y sami zginęli prędko z ziemi wybornéy, którą wam Pan dać ma.

18. Włóżcie te słowa moje do serc y do myśli waszych, a zawieście ie na znak na rękach, y między oczyma waszemi położcie.

19. Nauczaycie syny wasze, aby ie rozmyślali kiedy siedzieć będziesz w domu twym, y chodząc będziesz w drodze, y układziesz się y wstaniesz.

20. Napiszesz ie na podwoiach y drzwiach domu twego,

21. aby się rozmnożyły dni twoie y synów twoich w ziemi, która przysiągł Pan oycóm twoim, żeby dał im póki niebo wisi nad ziemią.

22. Jeśli bowiem strzedz będziecie roskazani które ia wam przykazuję, y czynić ie będziecie, abyście miłowali Pana Boga waszego, y chodźli we wszystkich drogach jego, trzymając się go,

23. wytraci Pan wszystkie te narody przed obliczem waszym, y posiedziecie ie, które są więtsze y mocniejsze niżli wy.

24. Wszelkie miejsce na które stąpi noga wasza, wasze będzie. Od puszczy y od Libanu, odrzeki wielkiego Euphratesa aż do morza zachodniego będą granice wasze.

25. Żaden nie stanie przeciwko wam, strach wasz y boiaźni puści Pan Bóg wasz na każdą ziemię, którą deptać będziecie, iako wam powiedział.

26. Oto kładę przed oczy wasze dziś błogosławieństwo i przeklęctwo:

27. błogosławieństwo: iesli posłuszni będziecie przykazaniu Pana Boga waszego, które ia wam dziś przykazuję:

28. przeklęctwo: iesli nie będziecie posłuszni mandatóm Pana Boga waszego, ale zstąpicie z drogi, którą ia wam teraz ukazuję, y póydziecie za bogami cudzymi, których nie znacie.

29. A gdy cię wprowadzi Pan Bóg twój do ziemi, do której idziesz na mieszkanie: położysz

21. *Póki niebo wisi nad ziemią.* Sposób mówienia przysłówiowy; oznacza na wieki.

22. *We wszystkich drogach jego.* Przykazaniach jego.

24. *Wszelkie miejsce, na które stąpi noga wasza, wasze będzie.* Rozumie się między granicami wytkniętymi im od Boga; nie zaś cała ziemia, albo gdziekolwiek nogę postawią, ma do nich należeć, jak marzą zwyczajem swoim Rabin.

26. *Kładę.* Przedstawiam do wyboru.

29. *Położysz błogosławieństwo...* Gdy Izraelici przy-

nedictionem super montem Garizim, maledictionem super montem Hebal:

30. qui sunt trans Jordanem post viam, quae vergit ad solis occubitum in terra Chananai, qui habitabat in campestribus contra Galgalam, quae est juxta vallem tendentem et intrantem procul.

31. Vos enim transibitis Jordanem, ut possideatis terram, quam Dominus Deus vester daturus est vobis, ut habeatis et possideatis illam.

32. Videte ergo, ut impleatis ceremonias atque judicia, quae ego hodie ponam in conspectu vestro.

Błogosławieństwo na górze Garyzym, przeklęstwo na górze Hebal:

30. które są za Jordanem za drogą, która idzie na zachód słońca, w ziemi Chananeyczyka, który mieszka w polach przeciw Galgala, która jest podole doliny ciągnący się i zachodzący daleko.

31. Wy bowiem przejdziecie Jordan, abyście posiedli ziemię, którą Pan Bóg wasz da wam, abyście ją mieli i posiedli.

32. Patrzcież tedy abyście wypełnili ceremonie y sądy, które ja dziś położę przed oczy wasze.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 11. w. 24. *Będą granice wasze.* Granice ziemie obiecanej były od Pana Boga zamierzona, i tu, i *Exod.* 23. i *Num.* 34. i *Gen.* 15. wszakże nie wszystkie był posiadł Izrael. Bo chociaż Dawid był zwyciężył Palestynę, i o Salomonie czytamy 2. *Par.* 9. iż miał moc nad temi królmi, którzy byli w tych granicach: wszakże ci tylko hołdowali Salomonowi, ale ziemie ich nigdy Izraelitowie nie trzymali, iż Pan Bóg obiecał był te wszystkie ziemie Izraelowi, tym sposobem, jeźliby przykazania Boże zachowali: ale iż ciężko grzeszyli, dla tego im obietnice do końca nie ziścił. Tak im groził *Lev.* 26. *Deut.* 19. i 30. i 32.

CAPUT XII.

O wykorzeniu bałwochwalstwa, dziesięcinach, pierwocinach i ofiarach.

1. Haec sunt praecepta atque judicia, quae facere debetis in terra, quam Dominus Deus patrum tuorum daturus est tibi, ut possideas eam cunctis diebus, quibus super humum gradieris.

2. Subvertite omnia loca, in quibus coluerunt gentes, quas possessuri estis, deos suos, super montes excelsos, et colles, et subter omne lignum frondosum.

3. Dissipate aras eorum, et confringite statuas, locus igne comburite, et idola comminuite: disperdite nomina eorum de locis illis. (*Supr.* 7, 25, *II. Mach.* 12, 40).

4. Non facietis ita Domino Deo vestro,

5. sed ad locum, quem elegerit Dominus Deus vester de cunctis tribubus vestris, ut ponat nomen suum ibi, et habitet in eo, venietis:

6. et offeretis in loco illo holocausta et victimas vestras, decimas et primitias manuum vestrarum, et vota atque donaria, primogenita boum et ovium.

7. Et comedetis ibi in conspectu Domini Dei vestri: ac laetabimini in cunctis, ad quae misertis manum, vos et domus vestrae, in quibus benedixerit vobis Dominus Deus vester.

ROZDZIAŁ 12.

1. Te są przykazania y sądy, które czynić macie w ziemi, która Pan Bóg ojców twoich da tobie, abyś ją posiadał po wszystkie dni, których chodzić będziesz po ziemi.

2. Wywróćcie wszystkie miejsca, na których chwaliłi Paganie, które posiedziecie, bogi swoje, na górach wysokich y pagórkach, y pod każdym drzewem gałęzistym.

3. Porozwalaycie ołtarze ich, y polamcie słupy, gaie ogniem spalcie, bałwany pokruszcie: wygładźcie imiona ich z onych mieysc.

4. Nie uczynicie tak Panu Bogu waszemu:

5. ale na miejsce które obierze Pan Bóg wasz ze wszech pokoleni waszych, aby tam położył imię swoje, y mieszkał na nim, przyjdziecie:

6. y ofiarować będziecie na miejscu onym całopalenia y ofiary wasze, dziesięciny y pierwociny rąk waszych, y śluby, y dary, y pierworodne krów y owiec.

7. Y tam będziecie iść przed oczyma Pana Boga waszego: y weselić się będziecie we wszem do czego ściagniecie rękę wy y domy wasze, w których będzie wam błogosławił Pan Bóg wasz.

szli do góry Hebal, sześć pokoleń stanęło na niej, a drugie sześć na przeciwniejszą górze Garizim. Kapłani, stojąc w dolinie przedzielającej te dwa pasma gór, rzucali błogosławieństwa na pełnители prawa, i przeklęstwa na jego gwałcicieli; lud zaś na każde błogosławieństwo, i każde przeklęstwo odpowiadał: *Amen*. Kiedy więc wymawiane było błogosławieństwo, obowiązek odpowiadania należał do tych którzy znajdowali się na górze Garizim, gdy przeklęstwo, do tych, którzy zajmowali górę Hebal. Tak więc *położysz błogosławieństwo, i przeklęstwo to samo jest co postawisz błogosławieńczech, lub przeklinających*. Patrz niżej. r. 27 i Jos. r. 8, 30.

30. *Podle doliny ciągnącej się.* Przy wielkiej i długiej dolinie. Dolina ta, Gen. 12, 6, zowie się *doliną Jasną*.

R. 12.—2. *Paganie, których posiedziecie.* Których ziemie i bogactwa otrzymacie.—*Pod każdym drzewem*

gałęzistym. Na górach, w gajach bałwochwalcy składali część swoim bóstwom; obrzędy ich naśladowali Izraelici, gdy wpadali w bałwochwalstwo.

3. *Imiona ich.* Izby ani pamięć o nich nie pozostała.

4. *Nie uczynicie tak Panu Bogu waszemu.* Nie będziecie naśladować tych bałwochwalców: czytamy jednak, że niektórzy święci mężowie, jako Samnel, na wyżynach składali ofiary; bez wątpienia czynili to ze szczególnego pozwolenia Boga.

5. *Abym tam położył imię swoje.* Rozumie tu miejsce przybytku, albo kościoła.

6. *Pierwociny rąk waszych.* Pierwsze zboża, któreście rękami i pracą waszą zebrali.—*Śluby.* Dary ze ślubu.

7. *Będziecie iść.* Z ofiar zapokojnych, albo z ofiar z których godziło się pożywać i świeckim. Bo z ofiar za grzech i z całopaleń nie mogli pożywać laicy, Num. 18,

8. Non facietis ibi, quae nos hic facimus hodie, singuli quod sibi rectum videtur.

9. Neque enim usque in praesens tempus venistis ad requiem, et possessionem, quam Dominus Deus vester daturus est vobis.

10. Transibitis Jordanem, et habitabitis in terra, quam Dominus Deus vester daturus est vobis, ut requiescatis a cunctis hostibus per circuitum: et absque ullo timore habitetis.

11. in loco, quem elegerit Dominus Deus vester, ut sit nomen ejus in eo. Illuc omnia, quae praecipio, conferetis: holocausta et hostias ac decimas et primitias manuum vestrarum, et quidquid praecipuum est in muneribus, quae vovebitis Domino.

12. Ibi epulabimini coram Domino Deo vestro, vos et filii ac filiae vestrae, famuli et famulae; atque Levites, qui in urbibus vestris commorantur, neque enim habet aliam partem et possessionem inter vos.

13. Cave ne offeras holocausta tua in omni loco, quem videris:

14. sed in eo, quem elegerit Dominus, in una tribuum tuarum offeres hostias, et facies, quaecunque praecipio tibi.

15. Sin autem comedere volueris, et te esus carniū delectaverit, occide, et comede juxta benedictionem Domini Dei tui quam dedit tibi in urbibus tuis: sive immundum fuerit, hoc est, maculatum et debile, sive mundum, hoc est, integrum et sine macula, quod offerri licet, sicut capream et cervum, comedes,

16. absque esu duntaxat sanguinis, quem super terram quasi aquam effundes.

17. Non poteris comedere in oppidis tuis decimam frumenti et vini et olei tui, primogenita armentorum et pecorum, et omnia, quae voveris et sponte offerre volueris, et primitias manuum tuarum:

18. sed coram Domino Deo tuo comedes ea in

8. Nie będziecie tam czynić co my tu dziś czynimy, każdy co się mu dobrze zda.

9. Boście aż do tego czasu nie przyszli do odpoczynienia y osiadłości, którą wam da Pan Bóg wasz.

10. Przejdźcie Jordan, y mieszkać będziecie w ziemi którą wam da Pan Bóg wasz: żebyście odpoczęli od wszystkich nieprzyjaciół w okolo, y bez wszelkiej boiaźni mieszkali.

11. na miejscu, które obierze Pan Bóg wasz, aby imię jego było na nim, tam wszystko co przykazuję znosić będziecie, całopalenia y ofiary y dziesięciny, y pierwociny rak waszych: y cokolwiek przedniego iest w darzech, które szlubicie Panu.

12. Tam używać będziecie przed Panem Bogiem waszym, wy y synowie y córki wasze, słudzy y służebnice, y Lewita który w mieściech waszych mieszka, bo nie ma inszego działu y osiadłości między wami.

13. Strzeż abyś nie ofiarował całopalenia twoich na każdym miejscu które użyżysz:

14. ale na tym które obierze Pan w iednym z pokolenia twoim, będziesz ofiarował ofiary, y uczynisz cokolwiek przykazuję tobie.

15. A jeśli byś chciał iść, y iedzenie mięsa podobalooby się, zabij a iedz według błogosławieństwa Pana Boga twego, które tobie dał w mieściech twoich: choć nieczyste będzie, to iest maiaće zmażę y ułomne: choćia czyste, to iest cale i bez zmaży, które się ofiarować godzi, iako sarnę y ielenia iść będziesz,

16. bez iedzenia tylko krwie, która na ziemię iako wodę wyleiesz.

17. Nie będziesz mógł iść w miasteczkach twoich dziesięciny zboża y wina y oliwy twoiej, pierworoźdztwa bydła y drobiu, y wszystkich rzeczy, które byś ślubował, y dobrowolnie ofiarować chciał, y pierwocin rak twoich:

18. ale przed Panem Bogiem twoim iść ie bę-

9 i 15. Albo mowa tu jest o zwyczaju Izraelitów, którzy w te uroczystości, w które trzykroć na rok zbierali się do Jerozolimy, lub na miejsce przybytku, zwykli byli sprawować uczy i biesiady w mieście, gdzie się znajdował kościół, lub przybytek, i to się nazywało jeść, weselić się i biesiadować przed Panem.

8. *Każdy co się mu dobrze zda.* Na puszczy bowiem Izraelici nie zachowywali przepisów obrządkowych.

11. *Na miejscu.* Bezpiecznie, bez obawy od nieprzyjaciół, zamieszkacie na miejscu, gdzie będzie przybytek, kiedy po trzykroć na rok, według mego przykazania, cały lud się zbierze.—*Pierwociny rak waszych.* Wersyje Akwili, Symmacha i Teodociona tłumaczą przez dobrowolne dary.

12. *Przed Panem.* Albo przed przybytkiem, lub kościołem; albo w mieście, gdzie się znajdował przybytek, lub kościół.—*I Lewita.* Wzywając na uczy twoje lewitów, jako też sieroty, wdowy, przychodniów, jak pow. niż. r. 16, 11 i 14.—*Bo niema inszego działu.* Bo pół i winnic nie odziedziczyli w podziale ziemi.

13. *Całopaleń twoich.* Pod całopaleniem rozumie i ofiary innego rodzaju.—*Na każdym miejscu, które użyżysz.* Gdziekolwiek ci zdawać się będzie, bez względu

na wybor miejsca, czyli jest to, które przeznaczył Bóg do składania ofiar, czyli nie.

15. *A jeśli byś chciał iść.* Brać pokarmy pospolite, nie zaś z ofiar.—*Jedz według błogosławieństwa Boga twego.* Pożywaj z tych rzeczy, których ci Bóg z hojności swęj udzielił. Albo według możności i dostatków twoich.—*Jako sarnę i jelenia jeść będziesz.* Myśl ta: będziesz pożywał te rzeczy, które mogą być ofiarowane Bogu, jak np. owce i woły, chociażby były ułomne, i dla tego braku niesposobne do ofiar, tak, jak możesz pożywać sarnę i jelenia, których jednak zwierząt nie godzi się składać na ofiary.

16. *Na ziemię, jako wodę wylejesz.* Jako rzecz pospolitą, żadnym obrzędem niepoświęconą.

17. *Nie będziesz mógł iść dziesięciny.* Ś. Hier. na Ezech. r. 45, mówiąc o dziesięcinach, które się oddawały Lewitom, tak pisze: *Były także i inne dziesięciny, które każdy z ludu Izr. oddzielał w swoich gumnach, aby pożywał je w mieście Jerozolimie, gdy przychodził do kościoła, i w przysionku kościoła, i zaprosił na te uczy kapłanów i lewitów.*

18. *We wszystkich dobrach, do czego sięgniesz rękę twoją.* We wszystkich dobrach i majątnościach twoich.

loco, quem elegerit Dominus Deus tuus, tu et filius tuus et filia tua, et servus et famula, atque Levites, qui manet in urbibus tuis: et laetaberis et reficeris coram Domino Deo tuo in cunctis, ad quae extenderis manum tuam.

19. Cave ne derelinquas Levitem in omni tempore, quo versaris in terra.

20. Quando dilataverit Dominus Deus tuus terminos tuos, sicut locutus est tibi, et volueris vesci carnibus, quas desiderat anima tua: (*Gen. 28, 14. Exod. 34, 24. Infr. 19, 8.*)

21. locus autem, quem elegerit Dominus Deus tuus, ut sit nomen ejus ibi, si procul fuerit, occides de armentis et pecoribus, quae habueris, sicut praecepi tibi, et comedes in oppidis tuis, ut tibi placeat.

22. Sicut comeditur caprea et cervus, ita vesceris eis: et mundus et immundus in commune vescentur.

23. Hoc solum cave, ne sanguinem comedas: sanguis enim eorum pro anima est: et idcirco non debes animam comedere cum carnibus:

24. sed super terram fundes quasi aquam,

25. ut bene sit tibi et filiis tuis post te, cum feceris, quod placeat in conspectu Domini.

26. Quae autem sanctificaveris, et voveris Domino, tolles, et venies ad locum, quem elegerit Dominus:

27. et offeres oblationes tuas, carnem et sanguinem, super altare Domini Dei tui: sanguinem hostiarum fundes in altari, carnibus autem ipse vesceris.

28. Observa et audi omnia, quae ego praecipio tibi, ut bene sit tibi et filiis tuis post te in sempiternum, cum feceris, quod bonum est et placitum in conspectu Domini Dei tui. * (*Infr. 19, 1.*)

29. Quando disperdiderit Dominus Deus tuus ante faciem tuam gentes, ad quas ingredieris possidendas, et possederis eas, atque habitaveris in terra earum: *

30. cave ne imiteris eas, postquam te fuerint introeunte subversae, et requiras ceremonias earum, dicens: Sicut coluerunt gentes istae deos suos, ita et ego colam.

31. Non facies similiter Domino Deo tuo. Omnes

20. *Gdy rozprzestrzeni Bóg granice twoje.* Mowa tu o rozszerzeniu granic obiecanem Abrahamowi (*Gen. 15, 18*) aż do rzeki Eufratu, co z powodu niewierności Izraelitów nie przyszło do skutku, albo tylko w części pod Dawidem i Salomonem.

21. *A miejsce któreby obrał Pan Bóg twój.* Ci którzy wydawali publiczną ucztę, podczas uroczystości, bydłęta, których mięso mieli pożywać, zwykle zabijali przy kościele przez kapłanów; dla tego tym, którzy urządzali takie uczty zostając w wielkiej odległości od miasta gdzie się znajdował kościół lub przybytek, pozwolono tu zabijać owe bydłęta bez pośrednictwa kapłanów, krew tylko i tłuszcz tych bydłał posyłali na ofiarę.

dziesz, na miejscu które obierze Pan Bóg twój, ty y syn twój, y córka twoja, y sługa, y służebnica, y Lewit, który mieszka w mieściech twoich: y będziesz się weselił y posilał przed Panem Bogiem twoim, we wszystkim do czego sięgniesz rękę twoję.

19. Strzeż abyś nie opuszczał Lewity, przez wszystkie czas którego mieszkasz na ziemi.

20. Gdy rozprzestrzeni Pan Bóg twój granice twoje, iakoć powiedział, a będziesz chciał iść mięsa którego pragnie dusza twoja:

21. a miejsce któreby obrał Pan Bóg twój aby tam było imię jego, jeśli daleko będzie: zabijesz z bydła y z drobiu które mieć będziesz, iakoćci przykazał, y będziesz iadł w miasteczkach twoich iakoć się podoba.

22. Jako iedzą sarnę y ielenia, tak ono iść będziesz: y czysty iako y nieczysty pospołu iść będą.

23. Tylko się tego strzeż, abyś krwi nie iadł, bo krew ich iest miasto dusze: y przelóż nie masz iść dusze z mięsem:

24. ale na ziemię wyleiesz iako wodę,

25- aby się dobrze działo tobie y synóm twoim po tobie, gdy uczynisz co się podoba przed oczyma Pańskimi.

26. A co poświęcisz y posłubisz Panu, weźmiesz y przydziesz na miejsce które obierze Pan:

27. y ofiarujesz ofiary twoje, mięso y krew, na ołtarzu Pana Boga twego: krew ofiar wyleiesz na ołtarzu, a mięso sam iść będziesz.

28. Strzeżże a słuchay wszystkiego co ja przykazuję tobie, aby dobrze było tobie y synóm twoim po tobie na wieki, gdy będziesz czynił co iest dobrego y przyjemnego przed oczyma Pana Boga twego.

29. Gdy wytraci Pan Bóg twój przed obliczem twoim narody, do których wnijdiesz pośieść ie, a pośiędziesz ie, y mieszkac będziesz w ziemi ich,

30. strzeż abyś ich nie naśladował, gdy na twoje weszcie będą wygładzeni, y nie pytał się o Ceremoniach ich mówiąc: Jako chwalili ci narodowie bogi swoje, tak y ja chwalić będę.

31. Nie uczynisz tak Panu Bogu twemu. Wszyst-

22. *Czysty jako i nieczysty pospołu iść będą.* Rozumie się o nieczystym, nieczystotą prawną mniejszą, ta bowiem nie udzielała się przez dotknięcie, nie zaś o nieczystości większej, jakimi byli dotykający się trupa, cierpiący płynienie nasienia, trędowaci, niewiasty położnicze i chore na peryody; chociaż bowiem ci mogli to mięso pożywać, lecz jednakże nie razem z innymi, chybaby równą nieczystotą była dotknięta cała rodzina, jak np. dla dotknięcia trupa.

23. *Krew ich miasto duszy.* Patrz Genes. 9. 5.

26. *A co poświęcisz i posłubisz Panu.* To co raz już z obowiązku, już ze ślubu dobrowolnego, poświęcisz i oddzielisz na pożywanie podczas uczty religijnej, będziesz je pożywał na miejscu przed Panem, w. 17 i 18.

enim abominaciones, quas aversatur Dominus, fecerunt diis suis, offerentes filios et filias, et com-burentes igni.

32. Quod praecepit tibi, hoc tantum facito Domino, nec addas quidquam, nec minuas.

kie bowiem brzydlivości, których nienawidzi Pan czynili Bogóm swoim, ofiarując syny y córki, y palac ogniem.

32. Co przykazuje tobie, to tylko czyn Panu: a nie nie przydawać ani umniejszać.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 12. w. 32. *Co przykazuje tobie, to tylko czyn.* To jest, nie czyni inaczej niż ja tobie rozkazuję, przydając albo umniejszając w tém co ja rozkazuję. Jako na przykład: Kiedyby kto dwu baranków na Wielkanoc ofiarował, albo tylko połowicę, tenby nie czynił jako mu rozkazano. Albo kiedyby kto ofiarował insze bydłę niż opisano w zakonie, ten odmienia i psuje przykazania. Czytaj też wyżej 4. ver. 2. i w *Mądrości* 30. ver. 6.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O niesłuchaniu fałszywych proroków, i karach na nich.

1. Si surrexerit in medio tui propheta, aut qui somnium vidisse se dicat, et praedixerit signum atque portentum,

2. et e venerit, quod locutus est, et dixerit tibi: Eamus, et sequamur deos alienos quos ignoras, et serviamus eis:

3. non audies verba prophetae illius aut somniatoris: quia tentat vos Dominus Deus vester, ut palam fiat, utrum diligatis eum an non, in toto corde, et in tota anima vestra.

4. Dominum Deum vestrum sequimini, et ipsum time-te, et mandata illius custodite, et audite vocem ejus: ipsi servietis, et ipsi adhaerebitis.

5. Propheta autem ille aut fictor somniorum interficietur: quia locutus est, ut vos averteret a Domino Deo vestro, qui eduxit vos de terra Aegypti, et redemit vos de domo servitutis, ut errare te faceret de via, quam tibi praecepit Dominus Deus tuus: et auferes malum de medio tui.

6. Si tibi voluerit persuadere frater tuus, filius matris tuae, aut filius tuus vel filia, sive uxor, quae est in sinu tuo, aut amicus, quem diligis ut animam tuam, clam dicens: Eamus, et serviamus diis alienis, quos ignoras tu, et patres tui,

7. cunctarum in circuitu gentium, quae juxta vel procul sunt, ab initio usque ad finem terrae,

8. non acquiescas ei, nec audias, neque parcat ei oculus tuus, ut miserearis et occultes eum,

9. sed statim interficies: sit primum manus tua super eum, et postea omnis populus mittat manum. (*Infr. 17, 7.*)

10. Lapidibus obrutus necabitur: quia voluit te abstrahere a Domino Deo tuo, qui eduxit te de terra Aegypti de domo servitutis:

1. Jeśli powstanie w pośrodku ciebie Prorok, albo któryby mówił że sen widział y opowiadałby znak y cudo,

2. a stało by się tak iako powiedział y rzekł- ci by: Pójdźmy a naśladowmy bogów obcych których nieznasz, a służmy im:

3. nie usłuchasz słów onego proroka albo widosna: bo kuśi was Pan Bóg wasz aby iawno było ieśli go miłujecie czy nie, ze wszystkiego serca, y ze wszystkićy dusze waszćy.

4. Pana Boga waszego naśladowćie, a iego się bójćie, y strzećcie przykazania iego, y słuchayćie głosu iego: iemu służyć będjćie, y iego się będjćie trzymać.

5. A on prorok albo snów wymyślacz zabít będjćie: bo mówił aby was odwiódł od Pana Boga waszego, który was wywiódł z ziemie Egypćskićy, y odkupił was z domu niewolćy, aby cię uwiódł w błąd z drogi, którą tobie przykazał Pan Bóg twój: a znieśiesz złe z pośród siebie.

6. Jeśliby cię chciał namówić brat twój, syn matki twoićy, albo syn twój, albo córka, albo żona która iest na łonie twoim, albo przyjaciel którego miłujesz iako duszę swoję, połaiecznie mówiąc: Pójdźmy, a służmy bogóm cudzym, których nie znasz ty, y oycowie twoi,

7. wszystkich w okół narodów którzy blisko albo daleko są od początku aż do końca ziemie,

8. nieprzyzwalał mu, ani słuchay, ani mu niech nie przepuszcza oko twoie, żebyś się nad nim zmiłował, y zataił go,

9. ale natychmiast zabiiesz, niechay naprzód będjćie na nim ręka twoja, a potym wszytek lud niech puści rękę.

10. Kamieńmi utłoczon zabít będjćie: bo cię chciał oderwać od Pana Boga twego, który cię wywiódł z ziemie Egypćskićy, z domu niewolćy:

32. *To tylko czyn.* Patrz Wujka.

R. 13.—1. *Prorok.* Fałszywy, który udaje prawdziwego. Albo prorok prawdziwy, jeśliby sam zostawszy przewrótnym, drugich chciał skazić.

2. *Których nie znasz.* Których dotąd nie czciłś, i nie miałś za bogi.

3. *Kuśi.* Dozwala, iżbyście byli kuszeni.—*Aby iawno*

była. Hebr., *alla poznania*, bo Bóg postępuje na wzór kuszącego i badającego, czyli chcącego się dowiedzieć.

5. *Z drogi.* Ze sposobu życia i służenia Bogu.

9. *Natychmiast zabiiesz.* Nie prywatną powagą, ale donoszącą zbrodnię sędziom.—*Niechaj najprzód będjćie na nim ręka twoja.* Zaczynająca go kamienować, jak pow. niż. 17, 7.

11. ut omnis Israel audiens timeat, et nequam ultra faciat quippiam hujus rei simile.

12. Si audieris in una urbium tuarum, quas Dominus Deus tuus dabit tibi ad habitandum, dicentes aliquos:

13. Egressi sunt filii Belial de medio tui, et averterunt habitatores urbis suae, atque dixerunt: Eamus, et serviamus diis alienis quos ignoratis:

14. quare solliciti et diligenter, rei veritate perspecta, si inveneris certum esse quod dicitur, et abominationem hanc opere perpetrata,

15. statim percuties habitatores urbis illius in ore gladii, et delebis eam ac omnia, quae in illa sunt, usque ad pecora:

16. quicquid etiam supellectilis fuerit, congregabis in medio platearum ejus, et cum ipsa civitate succendes ita, ut universa consumas Domino Deo tuo, et sit tumulus sempiternus. Non aedificabitur amplius,

17. et non adhaerebit de illo anathemate quicquam in manu tua: ut advertatur Dominus ab ira furoris sui, et misereatur tui, multiplicetque te, sicut juravit patribus tuis,

18. quando audieris vocem Domini Dei tui, custodiens omnia praecepta ejus, quae ego praecipio tibi hodie, ut facias, quod placitum est in conspectu Domini Dei tui.

11. aby wszystkiek Izrael usłyszawszy bał się, a żadną miarą więcej nie czynił nic tej rzeczy podobnego.

12. Jeśli usłyszysz w jednym z miast twoich, które Pan Bóg twój da tobie ku mieszkaniu, niektóre mówiące:

13. Wyszli synowie Belial z pośrodku ciebie, y odwrócili obywatele miasta swego y rzekli: Późmy a służmy endzym bogóm których nieznacie:

14. pytał się usilnie y z pilnością: dowiedziawszy się prawdy, ieśli naydziesz że pewna co powiadała y że ta brzydłość skutkiem się wypełniła:

15. wnet wybijesz obywatele miasta onego w paszczę miecza, y zgładzisz ie, y wszystko co w nim iest aż do bydłęcia:

16. cokolwiekby też było sprzętu, zgromadzisz w pośród ulic iego, y z samym miastem zapalisz, tak żebyś wszystko zniszczył Panu Bogu twemu, y było grobem wiekuistym, nie będzie więcej budowane,

17. ani przylgnie nie do ręki twój z onego przekłętwa: aby się odwrócił Pan od gniewu zapalczywości swoiey, y zmiłował się nad tobą, y rozmnożył cię iako przysiągł oycóm twoim:

18. gdy będziesz słuchał głosu Pana Boga twego, strzegąc wszystkiego przykazania iego, które ia dziś przykazuję tobie, abyś czynił co się podobą przed oczyma Pana Boga twego.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O nienaśladowaniu obrzędów pogrzebowych pogan, rozcznawaniu zwierząt czystych od nieczystych, i oddawaniu dziesięcin.

1. Filii estote Domini Dei vestri: non vos inciditis, nec facietis calvitium super mortuo,

2. quoniam populus sanctus es Domino Deo tuo, et te elegit, ut sis ei in populum peculiarem de cunctis gentibus, quae sunt super terram. (*Supr. 7, 6. Infr. 26, 18.*)

3. Ne comedatis quae immunda sunt.

4. Hoc est animal, quod comedere debetis: Bovem et ovem et capram, (*Lev. 11, 4.*)

5. cervum et capream, bubalem, tragelaphum, pygargum, orygem, camelopardalum.

6. Omne animal, quod in duas partes findit ungulam, et ruminat, comedetis.

7. De his autem, quae ruminant et ungulam non findunt, comedere non debetis, ut camelum, lepo-

1. Synami bądźcie Pana Boga waszego: Nie będziecie się rzezać, ani czynić będziecie łysiny nad umarłym,

2. boś lud święty iest Panu Bogu twemu, a ciebie obrał, abyś mu był za lud osobliwy, ze wszystkich narodów którzy są na ziemi.

3. Nie iadaycie rzeczy które nieczyste są.

4. Ten iest zwierz, który ieść będziecie: Wółu y owcę y kozę,

5. ielenia y sarnę, bawoła, dziką kozę, łanią, oryxa, y wielbladoparda.

6. Wszelkie zwierze które dzieli na dwoię kopyto, a przeżuwa, ieść będziecie.

7. A z tych zaś które przeżuwaia ale kopyta nie dziela, ieść nie macie: iako wielblada, zaiąca, ie-

13. *Synowie Belial.* Ludzie bezbożni, złoczyńcy, diabelscy, jakby mężowie bez jarzma, od *beli*, *hol*, bez jarzma, albo co to samo znaczy, *żyjący bez prawa, przestępcy, najbezbożniejsi.* Belial bierze się niekiedy w P. Ś. za diabła. Tak, III Reg. 21, 13, zamiast *synów Belial*, Ś. Hier. tłumaczy *synom diabla*.

15. *Wnet wybijesz.* T. j. po wydaniu wyroku kłatwy przez starszych, a najprzód przez arcykapłana: do niego bowiem należy poprzednie zbadanie tej prawdy.

16. *Grobem wiekuistym.* Nigdy miasto to nie ma być odbudowane.

17. *Ani przylgnie nie do ręki twojej.* Nic z tego dla siebie nie zachowasz.

R. 14.—1. *Synami bądźcie Pana Boga waszego.* To samo temi słowy oznacza się tu co gdzieindziej, gdy się mówi: *Świętymi bądźcie, bom ja święty jest.* Lev. 11, 44 i t. p.—*Nie będziecie się rzezać.* Lev. 19, 27 i 28.

6. *Wszelkie zwierze, które dzieli kopyto,* etc. O dziesięciu gatunkach takich zwierząt wspomniano w dwóch wierszach poprzedzających; lecz bez wątpienia i do wielu innych to się odnosi.

7. *Wielblada, zaiąca.* Patrz Lev. 1, 11.

rem, choerogrillum: haec quia ruminant, et non dividunt ungulam, immunda erunt vobis.

8. Sus quoque, quoniam dividit ungulam, et non ruminat, immunda erit: carnibus eorum non vescemini, et cadavera non tangetis.

9. Haec comedetis ex omnibus quae morantur in aquis: Quae habent pinulas et squamas, comedite:

10. quae absque pinulis et squamis sunt, ne comedatis, quia immunda sunt.

11. Omnes aves mundas comedite.

12. Immundas ne comedatis: Aquilam scilicet, et gryphem et haliaetum,

13. ixiom et vulturem ac milvum juxta genus suum:

14. et omne corvini generis,

15. et struthionem ac noctuam et larum atque accipitrem juxta genus suum:

16. herodium ac cygnum et ibim.

17. ac mergulum, porphyriomem et nycticoracem,

18. onocrotalum et charadriom, singula in genere suo: upupam quoque et vesperilionem.

19. Et omne quod reptat et pennulas habet, immundum erit, et non comedetur.

20. Omne quod mundum est, comedite.

21. Quidquid autem morticinum est, ne vescamini ex eo. Peregrino, qui intra portas tuas est, da ut comedat, aut vende ei: quia tu populus sanctus Domini Dei tui es. Non coques hoedum in lacte matris suae. (*Exod. 34, 26*).

22. Decimam partem separabis de cunctis fructibus tuis, qui nascuntur in terra per annos singulos,

23. et comedes in conspectu Domini Dei tui in loco, quem elegerit, ut in eo nomen illius invocetur, decimam frumenti tui, et vini et olei et primogenita de armentis et ovibus tuis: ut discas timere Dominum Deum tuum omni tempore.

24. Cum autem longior fuerit via, et locus, quem elegerit Dominus Deus tuus, tibi que benedixerit, nec poteris ad eum haec cuncta portare.

25. vendes omnia, et in pretium rediges, portabisque manu tua, et proficisceris ad locum, quem elegerit Dominus Deus tuus:

26. et emes ex eadem pecunia, quidquid tibi placuerit, sive ex armentis sive ex ovibus, vinum quoque et siceram, et omne quod desiderat anima tua: et comedes coram Domino Deo tuo, et epularis tu et domus tua:

27. et Levites, qui intra portas tuas est: cave

21. *Cokolwiek zdechliną jest.* Rozumie ze zwierząt czystych, o nieczystych bowiem nie było potrzeby przykazywać. Patrz Lev. 11, 39. Pod zdechliną należy rozumieć i to, co jakim przypadkiem, jak ze spadnięcia, z zaduszenia w wodzie, i t. p. straciło życie. — *Przychodniowi daj... aby iadł.* Poganinowi trwającemu w poganizmie, którego nie obowiązuje prawo o pokarmach czystych i nieczystych. — *Boś ty jest lud święty.* Któremu nie wypada czynić nic nieprzystojnego: to zaś, dla przepisu prawa, jest nieprzy-

ża: te iż przeżuwaia a kopyta nie dzielą, nieczyste wam będą.

8. Świnia też, że dzieli kopyto a nie przeżuwa, nieczysta będzie, mięsa ich iść nie będziecie, a ścierwu się nie dotkniecie.

9. To iść będziecie ze wszystkich mieszkających w wodzie: które mają skrzelle y łuski, iędzcie:

10. które bez skrzeli y łuski są, nie iędzcie, bo są nieczyste.

11. Wszystkie ptaki czyste iędzcie.

12. Nieczystych nie iędzcie: to iest, Orla y Grypha, y Orla morskiego.

13. ixioma y Sempa y Kanie według rodzaju swego:

14. y wszego rodzaju kruczego,

15. y strusa y sowy y lyski, y iastrząba, według rodzaju swego:

16. herodiona y łabędzia, y ibę.

17. y nórka, porphyrioma, y nocnego kruka,

18. baka, y Charadrioma, każde według rodzaju swego: dudka też y niétopeza.

19. Y wszelkie które płaza a skrzydelka ma, nieczyste będzie, y nie będzie iędzono.

20. Wszelkie co czyste iest, iędzcie.

21. A cokolwiek zdechliną iest, nie iędzcie z niego. Przychodniowi, który iest między bramami twymi, daj żeby iadł, abo mu przedaj: boś ty iest lud święty Pana Boga twego. Niewarz koźłęcia w mleku matki iego.

22. Dziesiętą część oddzielisz ze wszystkich pożytków twoich które się rodzą na ziemi na każdy rok.

23. y będziesz iadł przed oczyma Pana Boga twego na miejscu, które obierze, aby na nim wzywano imienia iego, dziesięćcinę zboża twego y wina y oliwy, y pierworodne z bydła y z owiec twoich: abyś się nauczył bać Pana Boga twego na każdy czas.

24. A gdy dalsza będzie droga, y miejsce któreby obrał Pan Bóg twój, y błogosławił ci, a nie będziesz mógł do niego tych wszystkich rzeczy dowieść,

25. przedasz wszystko, y w pieniądze obrócisz, y poniesiesz ręką twoją y pójdziesz na miejsce któreby obrał Pan Bóg twój:

26. y kupisz z tychże pieniędzy cokolwiek ci się będzie podobało, bądź z wołów, bądź z owiec, wina też y sicerę, y wszego czego pożąda dusza twoja: a będziesz iadł przed Panem Bogiem twoim, y będziesz używał ty y dóm twój,

27. y Lewit który iest między bramami twemi:

zwoite i niegodziwe.

21. *Nie warz koźłęcia w mleku.* Patrz Exod. 23, 19.

22. *Dziesiątą część.* Patrz Wujka.

24. *I błogosławił ci.* Powiększył roczny twój przychód, a ztąd i pomnożyłaby się ilość tych dóbr, które masz nieść do miasta świętego.

26. *Sicerę.* Patrz Wujka.

27. *Levita, który jest między bramami twemi.* Który mieszka w twojem mieście.

ne derelinquas eum, quia non habet aliam partem in possessione tua.

28. Anno tertio separabis aliam decimam ex omnibus, quae nascuntur tibi eo tempore, et repones intra januas tuas.

29. Venietque Levites, qui aliam non habet partem nec possessionem tecum, et peregrinus ac pupillus et vidua, qui intra portas tuas sunt, et comedent et saturabuntur: ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in cunctis operibus manum tuarum, quae feceris.

strzeż abyś go nie opuszczał, bo niema innéj części w ośiadłości twojej.

28. Roku trzeciego odłączysz drugą dziesięcinę ze wszego coś się rodzi na on czas, y odłożysz w domu swoim.

29. Y przydzie Lewit, który niema inszéj części ani ośiadłości z tobą, y przychodzień y sirota y wdowa, którzy są między bramami twemi y będą iść, y nasycą się: abyć błogosławił Pan Bóg twój we wszystkich sprawach rąk twoich, które czynić będziesz.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 14. w. 22. *Dziesiątą część oddzielisz.* Trojaką dziesięcinę lud dawał. Pierwszą dawali samym Lewitom. Drugą też Lewitom, ale tej pożywali z nimi ludzie, gdy trzy kroć do roku chodzili do Kościoła. A te dwie dziesięciny dawali co rok. Trzecią dawali tylko trzeciego roku ubogim i Lewitom w swoim mieście *ver.* 8. Bo dziesięciny dorocznie dawano Lewitom, którzy służyli w kościele. A inszym którzy nie służyli dawano roku trzeciego, jako masz niżej, 18. *ver.* 7.

26. *Sicery.* Sicery, w żydowskim zowią wszelki napój, który upoić może, chociażby ze zboża była, albo z jabłek, albo z miodu, albo jakożkolwiekby woda ufarbowana była, to wszystko jest sicera.

CAPUT XV.

ROZDZIAŁ 15.

O obchodzie roku siódmego, ofiarowaniu pierworodnych i t. d.

1. Septimo anno facies remissionem,
2. quae hoc ordine celebrabitur: Cui debetur aliquid ab amico vel proximo ac fratre suo, repetere non poterit, quia annus remissionis est Domini.

3. A peregrino et advena exiges: civem et propinquum repetendi non habebis potestatem.

4. Et omnino indigens et mendicus non erit inter vos: ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in terra, quam traditurus est tibi in possessionem.

5. Si tamen audieris vocem Domini Dei tui, et custodieris universa quae iussit, et quae ego hodie praecipio tibi, benedicet tibi, ut pollicitus est.

6. Foenerabis gentibus multis, et ipse a nullo accipies mutuum. Dominaberis nationibus plurimis, et tui nemo dominabitur.

7. Si unus de fratribus tuis, qui morantur intra portas civitatis tuae in terra, quam Dominus Deus tuus daturus est tibi, ad paupertatem venerit: non obdurabis cor tuum, nec contrahes manum,

8. sed aperies eam pauperi et dabis mutuum, quo eum indigere perspexeris. (*Luc. 6, 34.*)

1. Siódmego Roku, będziesz czynił odpust,
2. który tym porządkiem obchodzony będzie: Któremu co winien przyjaciel albo bliźni y brat jego, nie będzie się mógł upominać, bo iest Rok odpuszczenia Pańskiego.

3. Od gościa y przychodnia wyciągać będziesz: u sąsiada y bliskiego nie będziesz miał mocy upominać się.

4. A zgola ubogi y żebrak nie będzie między wami: aby tobie błogosławił Pan Bóg twój w ziemi którą da w ośiadłość.

5. Jeśli iednak będziesz słuchał głosu Pana Boga twego, a strzegł wszelkiego coś roszakał, y co ia dziś przykazuje tobie: błogosławićci będzie, iako obiecał.

6. Będziesz pożyczal wielóm narodom, a sam u żadnego pożyczać nie będziesz. Będziesz panował nad wielą narodów, a nad tobą nikt panować nie będzie.

7. Jeśli ieden z braciéy twojej, którzy mieszkają między bramami miasta twego, w ziemi którą da Pan Bóg twój, do ubóstwa przydzie: nie zatwardzisz serca twego, ani ściśniesz ręki,

8. ale ia otworzysz ubogiemu, y pożyczysz czego baczysz że potrzebuie.

28. *Roku trzeciego.* Po trzech latach, w ostatnim z trzech lat.— *Drugą dziesięcinę.* Tej dziesięciny nie trzeba było zanosić do miejsca, gdzie się znajdował kościół, lub przybytek; lecz powinna była być rozdzielona pomiędzy lewitów i ubogich tego miejsca, gdzie mieszkali dający dziesięcinę.

29. *I będą jeść, i nasycą się.* Tej dziesięciny nie był uczestnikiem w pożywaniu ten, kto ją dawał ze swoich dóbr, jak był tych, które zanosił na uczty religijne.

R. 15.—2. *Przyjaciel, albo bliźni i brat jego.* Mowa tu o Izraelicie, który z pochodzenia jest bratem, a więc przyjacielem i bliżnim; prozelici bowiem nie byli oswojonymi w roku siódmym od długów, a tylko Hebrajczycy.

3. *Od gościa i przychodnia wyciągać będziesz.* Choćby

był prozelitą, możesz domagać się.— *U sąsiada i bliźniego.* Żyda z pochodzenia.

4. *Ugogi i żebrak nie będzie między wami.* Nie jest to obietnica, albo błogosławieństwo, lecz przykazanie; iżby nie dopuszczali tego, żeby znajdował się żebrak, zapobiegając temu przez jałmużny, a przynajmniej pożyczki. Znajdowali się wprawdzie ubodzy, którzy prywatnie domagali się wsparcia, jak widać z w. 11, lecz publicznych żebraków, zbierających jałmużnę nie było, jak jest i teraz w krajach dobrze urządzonych. P. W.

5. *Ja dziś przykazuje tobie.* O dawaniu pożyczek, i obowiązku darowania długów w roku siódmym.

6. *Będziesz pożyczal.* Bo będziesz obfitował we wszystko.

9. Cave ne forte subrepat tibi impia cogitatio, et dicas in corde tuo: Appropinquat septimus annus remissionis, et avertas oculus tuos a paupere fratre tuo, nolens ei quod postulabat mutuum commodare: ne clamat contra te ad Dominum, et fiat tibi in peccatum.

10. Sed dabis ei, nec ages quidpiam callide in ejus necessitatibus sublevandis: ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in omni tempore, et in cunctis ad quae manum miseris.

11. Non deerunt pauperes in terra habitationis tuae, idcirco ego praecipio tibi, ut aperias manum fratri tuo egeno et pauperi, qui tecum versatur in terra.

12. Cum tibi venditus fuerit frater tuus Hebraeus, aut Hebraea, et sex annis servierit tibi, in septimo anno dimittes eum liberum: *

13. et quem libertate donaveris, nequaquam vacuum abire patieris:

14. sed dabis viaticum de gregibus et de area et forculari tuo, quibus Dominus Deus tuus benedixerit tibi. * (Exod. 21, 2.)

15. Memento quod et ipse servieris in terra Aegypti, et liberaverit te Dominus Deus tuus, et idcirco ego nunc praecipio tibi.

16. Sin autem dixerit: Nolo egredi: eo quod diligat te, et domum tuam, et bene sibi apud te esse sentiat:

17. assumes subulam, et perforabis aurem ejus in janua domus tuae, et serviet tibi usque in aeternum: ancillae quoque similiter facies.

18. Non avertas ab eis oculos tuos, quando dimiseris eos liberos: quoniam juxta mercedem mercenarii per sex annos servivit tibi: ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in cunctis operibus quae agis.

19. De primogenitis, quae nascuntur in armentis, et in ovibus tuis, quicquid est sexus masculini, sanctificabis Domino Deo tuo. Non operaberis in primogenito bovis, et non tondebis primogenita ovium.

20. In conspectu Domini Dei tui comedes ea per annos singulos in loco, quem elegerit Dominus, tu et domus tua.

21. Sin autem habuerit maculam, vel claudum fuerit, vel caecum, aut in aliqua parte deforme vel debile, non immolabitur Domino Deo tuo: (Lev. 22, 21.)

22. Sed intra portas urbis tuae comedes illud:

9. *Obróćiliby się w grzechu.* Abyś nie ściągnął gniewu, i kary Boga; grzech kładzie się za karę grzechu.

10. *Nie uczynisz nic chytrze.* Nie pożyczając mu, z obawy nadchodzącego siódmego roku.

12. *Wolnym go puścisz.* Patrz Exod. 21, 2, i 21.

13. *Służebnicy też także uczynisz.* To się odnosi do datku na drogę (w. 14), nie do przekłócia ucha, czego służebnikom nie czyniono; patrz Ex. 21, 7.

18. *Nie odwracaj od nich oczu twoich.* Nie obchodź się z nimi przykro i nieludzko. — *Bo wedle mytu najemnika... służył tobie.* Służył tobie sześć lat, tak samo jak najemnik, któremu musiałbyś zapłacić, jeślibyś go najmował. Szuszną przeto jest, abyś i słudze usamowolnionemu dał co na drogę, w miejsce zapłaty. Albo myśł ta: naje-

9. Strzeż abyć snać nie wkradła się myśl nie-zbożna, y żebyś nie rzekł w sercu swym: Nadchodź siódmy rok odpuszczenia: a odwróciłbyś oczy twe od ubożego brata twego, niechcąc mu czego żąda pożyczyc: aby nie wołał przeciwko tobie do Pana, a obróćiliby się w grzech.

10. Ale mu dasz: a nie uczynisz nie chytrze w założeniu potrzeb iego: aby tobie błogosławił Pan Bóg twój na wszelki czas, y na wszem do czego ściągiesz rękę.

11. Nie zéydzie na ubogich w ziemi mieszkania twego: przeto ja roskazuję tobie, abyś otwierał rękę bratu twemu potrzebuiaćemu y ubogiemu, który z toba mieszka w ziemi.

12. Gdyć będzie przedany brat twój Hebrejczyk albo Hebrejanka, a służyćci będzie sześć lat, siódmego roku wolnym go wypuścisz:

13. a którego wolnością darujesz, żadnym sposobem próżnym mu odéyć nie dopuścisz:

14. ale mu dasz na drogę z owiec, y z boio-wiska y z prasy twoięy, któremi Pan Bóg twój błogosławił tobie.

15. Pamiętaj żeś y sam służył w ziemi Egypć-skiey, a wybawił cię Pan Bóg twój, y przetoż ja teraz przykazuję tobie.

16. A ieśli rzecze: Niechcę wynisć: przeto iż cię miłuję y dóm twój: a baczy że się ma dobrze u ciebie:

17. weźmiesz szydło, a przekolesz ucho iego we drzwiach domu twego, y będzie tobie służył na wieki: służebnicy też także uczynisz.

18. Nie odwracay od nich oczu twoich, gdy ie wolno puścisz: bo wedle mytu naiemnika przez sześć lat służył tobie: abyć błogosławił Pan Bóg twój we wszystkich sprawach które czynisz.

19. Z pierworodnych które się rodzą w bydle y w owocach twoich: cokolwiek iest płci samczey poświęcisz Panu Bogu twemu. Nie będziesz robił pierworodnym krowy, ani będziesz strzygl pierworodnym owiec.

20. Przed oczyma Pana Boga twego będziesz ie iadł na każdy rok na miejscu które obierze Pan, ty y dóm twój.

21. A ieśliby miało wadę, albo chrome było, albo ślepe, albo na którym członku szpetne albo ułomne: nie będzie ofiarowane Panu Bogu twemu:

22. Ale między bramami miasta twego ziesz ie, mnicy na trzy lata zwykli byli wynajmywać swoje pracę, jak się wnosi to z Is. r. 16, 14; niech więc nie będzie dla cię przykro w roku siódmym udarować twego słuę wolnością i darami, albowiem służył ci dwakroć dłużej, niż zwykli czynić najemnicy.

19. *Nie będziesz robił pierworodnym krowy.* Mowa tu o pierworodnych rodzaju żeńskiego; albowiem mówi o tych pierworodnych, z których mógł pożywać i laik, jak wid. z w. nast.; pierworodne bowiem z samców całe należały do Boga i kapłanów, tak iż nic nie pozostawało dla ofiarującego je; przeciwnie zaś, gdy składano ofiary z pokojne z pierworodnych samicy.

22. *Ale między bramami.* Zabijając je porządkiem zwyczajnym i pospolicym, nie religijnym. — *Tak czysty*

am mundus quam immundus similiter vescentur eis, quasi caprea, et cervo.

23. Hoc solum observabis, ut sanguinem eorum non comedas, sed effundes in terram quasi aquam.

tak czysty iako y nieczysty iednako ieść ie będą, iako sarnę abo ielenia.

23. To tylko zachowasz, abyś krwie ich nie iadł, ale ją wylejesz na ziemię iako wodę.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 15. w. 4. *Ubogi i żebrak.* Jakoby rzekł: Nie dopuszczaj ubogim żebrac ale je raturaj; gdzie bogate upomina, aby jałmużny ubogim dawali hojnie, gdyż Pan Bóg miał im dać wszystkiego dostatek, aby i drugich ratowali. Wszakże nie zakazuje ubogiemu w niedostatku żebrac, dla tego przydaje niżej v. 11. Nie zjeździe na ubogich w ziemi, i w Ewangeliu czytamy o wielu żebrakach Jan 9. Łuk. 16. i 18. w *Dziejach*. 3.

CAPUT XVI.

O uroczystościach Wielkanocy, Zielonych Świątek, Kuczek, i o Sędziach.

1. Observa mensem novarum frugum, et verni primum temporis, ut facias Phase Domino Deo tuo: quoniam in isto mense eduxit te Dominus Deus tuus de Aegypto nocte.

2. Immolabisque Phase Domino Deo tuo de ovibus, et de bobus in loco, quem elegerit Dominus Deus tuus, ut habitet nomen ejus ibi.

3. Non comedes in eo panem fermentatum: septem diebus comedes absque fermento, afflictionis panem, quoniam in pavore egressus es de Aegypto: ut memineris diei egressionis tuae de Aegypto, omnibus diebus vitae tuae.

4. Non apparebit fermentum in omnibus terminis tuis septem diebus, et non remanebit de carnibus ejus, quod immolatum est vespere in die primo, usque mane.

5. Non poteris immolare Phase in qualibet urbium tuarum, quas Dominus Deus tuus daturus est tibi:

6. sed in loco, quem elegerit Dominus Deus tuus, ut habitet nomen ejus ibi: immolabis Phase vespere ad solis occasum, quando egressus es de Aegypto.

7. Et coques, et comedes in loco, quem elegerit Dominus Deus tuus, manequē consurgens vades in tabernacula tua.

8. Sex diebus comedes azyma: et in die septima, quia collecta est Domini Dei tui, non facies opus.

ROZDZIAŁ 16.

1. Zachoway miesiąc nowego zboża, y pierwszy czas wiosny, abyś czynił Phase Panu Bogu twemu: bo w tym miesiącu wywiódł cię Pan Bóg twój z Egiptu w nocy.

2. Y będziesz ofiarował Phase Panu Bogu twemu z owiec y z wołów na miejscu które obierze Pan Bóg twój, aby tam mieszkało imię jego.

3. Nie będziesz w nie iadł chleba kwaszonego: Siedm dni będziesz iadł bez kwasu, chleb utrapienia, boś w strachu wyszedł z Egiptu: abyś pamiętał na dzień wyjścia twego z Egiptu, po wszystkie dni żywota twego.

4. Nie ukaże się kwas we wszech granicach twoich przez siedm dni, y nie zostanie z miesa tego, co ofiarowano iest wieczór dnia pierwszego, aż do zarania.

5. Nie będziesz mógł ofiarować Phase w którymkolwiek mieście twoim, które Pan Bóg twój da tobie:

6. ale na miejscu które obierze Pan Bóg twój, aby tam przebywało imię jego, ofiarujesz Phase w wieczór na zachodzie słońca, kiedyś wyszedł z Egiptu.

7. Y upieczesz, y ziesz na miejscu które obierze Pan Bóg twój, a rano wstawszy, pójdiesz do przybytków twoich.

8. Sześć dni będziesz iadł praśniki: a w dzień siódmy, iż iest zebranie Pana Boga twego, roboty czynić nie będziesz.

jako i nieczysty. Coby nie miało miejsca, jeśliby zwierzę było zabijane obrządkiem ofiar zapokojnych; z tego bowiem rodzaju ofiar pożywać mogli tylko czysti. Lev. 7, 20.

R. 16.—1. *Miesiąc nowego zboża.* Miesiąc Nizan, czyli marzec, w którym, w Palestynie, zaczynają rozkwitać kłosa jęczmienia; snopek tych kłosów ofiarowano w drugi dzień praśników, Lev. 2, 14; i 23, 10.

2. *Phase... z owiec i z wołów.* Phase, t. j. ofiary wielkanocne, które rozkazano składać w to święto. Num. 28, 19.—*Aby tam mieszkało imię jego.* Aby tam był czczone Bóg, i wzywano imię jego.

3. *Nie będziesz iadł w nie.* T. j. z niem, z Phase.—*Chleba kwaszonego.* Przez wszystkie bowiem siedm dni wielkanocnych jedli chleb praśny z barankiem, i innemi ofiarami, i ze zwyczajnymi takż pokarmami.—*Chleb utrapienia.* Albo że był pomnikiem tych utrapień, jakich doświadczyli w Egipcie, albo że ten chleb praśny jest niesmaczny, i ciężki dla żołądka.—*W strachu.* Hebr., z *pośpiechem*; jedno i drugie jest prawdziwe, i ze str-

chem i z pośpiechem wyszli, tak dalece, iż nie było czasu do zakwaszenia chleba.

5. *Ofiarować Phase.* Właściwie tak nazwane, t. j. baranka wielkanocnego. Tego mogli ofiarować tylko tam, gdzie się znajdował przybytek, lub kościół.

6. *Kiedyś wyszedł.* Wyraz *kiedyś* nie oznacza ściśle czasu wieczora, lub zachodu słońca, lecz całą noc, tak, iż myśl jest ta: ofiarujesz przy zachodzie słońca, ku wieczorowi nocy, któreś wyszedł z Egiptu. Albo pod imieniem wyjścia należy rozumieć przygotowanie do wyjścia.

7. *A rano wstawszy.* T. j. pierwszego poranku po skończonej zupełnie uroczystości, albo nazajutrz po pożywaniu baranka, nie mogli przedsiębrać długiej podróży, bo jeszcze był to dzień świąteczny.

8. *Sześć dni będziesz iadł praśniki.* Siedm dni było praśników; wyjęty tu dzień siódmy, o którym postanowił coś szczególnego jeszcze dodać.—*Jest zebranie P. Boga.* O święcie Zebrania. Patrz Lev. 23, 36.

9. Septem hebdomadas numerabis tibi ab ea die, qua falcem in segetem miseris, (*Lev. 23, 15.*)

10. et celebrabis diem festum hebdomadarum Domino Deo tuo, oblationem spontaneam manus tuae, quam offeres iuxta benedictionem Domini Dei tui:

11. et epulaberis coram Domino Deo tuo, tu, filius tuus, et filia tua, servus tuus, et ancilla tua, et Levites, qui est intra portas tuas, advena ac pupillus et vidua, qui morantur vobiscum, in loco quem elegerit Dominus Deus tuus, ut habitet nomen ejus ibi:

12. et recordaberis, quoniam servus fueris in Aegypto, custodiesque ac facies, quae praecepta sunt.

13. Solemnitatem quoque tabernaculorum celebrabis per septem dies, quando collegeris de area et torculari fruges tuas:

14. et epulaberis in festivitate tua, tu, filius tuus et filia, servus tuus et ancilla, Levites quoque et advena, pupillus ac vidua, qui intra portas tuas sunt.

15. Septem diebus Domino Deo tuo festa celebrabis in loco, quem elegerit Dominus: benedicetque tibi Dominus Deus tuus in cunctis frugibus tuis, et in omni opere manuum tuarum, erisque in laetitia.

16. Tribus vicibus per annum apparebit omne masculinum tuum in conspectu Domini Dei tui in loco quem elegerit: in solemnitate azymorum, in solemnitate hebdomadarum, et in solemnitate tabernaculorum. Non apparebit ante Dominum vacuus: (*Exod. 34, 20.*)

17. sed offeret unusquisque secundum quod habuerit iuxta benedictionem Domini Dei sui, quam dederit ei.

18. Judices et magistros constitues in omnibus portis tuis, quas Dominus Deus tuus dederit tibi, per singulas tribus tuas: ut judicent populum iusto iudicio,

19. nec in alteram partem declinent. Non accipies personam, nec munera: quia munera excaecant oculos sapientum, et mutant verba iustorum. (*Exod. 23, 8. Supr. 1, 17.*)

20. Iuste quod iustum est persequeris, ut vivas et possideas terram, quam Dominus Deus tuus dederit tibi.

21. Non plantabis lucum, et omnem arborem iuxta altare Domini Dei tui.

22. Nec facies tibi, neque constitues statuum: quae odit Dominus Deus tuus.

9. Od dnia, którego sierp. Oznacza się dzień ofiarowania snopka, który był drugim Wielkanocy, i szesnastym miesiąca Nizan. *Lev. 23, 10.*

11. Będziesz używał przed Panem. O tych ucztach p. wyż. 12. 17.

12. Będziesz strzegł i czynił co przykazano. Myśl jest: i dla tego będziesz zachowywał przykazania chętnie, przez pamięć na tyle odebranych dobrodziejstw.

13. Święto też Kuczek. O którym *Lev. 23, 33.*

18. Urzędniki. Bonfreryusz, na Ex. 18, 25, sądzi, że to byli wyżsi jacyś sędziowie, przełożeni nad całym po-

9. Siedm tygodniów naliczysz sobie od onego dnia, którego sierp we zboże zapuścisz.

10. y będziesz obchodził święto Tegodniów Panu Bogu twemu, ofiarę dobrowolną ręki twojej, która ofiarujesz według błogosławienia Pana Boga twego:

11. y będziesz używał przed Panem Bogiem twoim, ty y syn twój: y córka twoja, sługa twój y służebnica twoja, y Lewit który jest między braćmi twymi, y przychodzień, y sierota, y wdowa którzy mieszkają z wami, na miejscu które obierze Pan Bóg twój, aby tam mieszkalo imię jego:

12. y będziesz wspominał iżś niewolnikiem był y w Egypcie: y będziesz strzegł y czynił co przykazano.

13. Święto też Kuczek obchodzić będziesz przez siedm dni, gdy zbierzesz z boiowiska y z prasy pożytki twoje:

14. y będziesz używał w święto twoje, ty y syn twój, y córka, sługa twój y służebnica, Lewit też y przychodzień, y sierota y wdowa, którzy są między braćmi twymi.

15. Siedm dni Panu Bogu twemu święta obchodzić będziesz na miejscu, które obierze Pan, y błogosławićci będzie Pan Bóg twój we wszelkich urodzajach twoich, y we wszelkiej sprawie rąk twoich, y będziesz w radości.

16. Trzy kroć do roku ukaże się każdy mężczyzna twój przed oblicznością Pana Boga twego, na miejscu które obierze na święto Przaśników, na święto Tegodniów, y na święto Kuczek. Nie ukazesz się przed Panem próżny:

17. ale ofiaruje każdy wedle tego co będzie miał, podług błogosławieństwa Pana Boga swego, które mu da.

18. Sędzie y urzędniki postanowisz we wszystkich bramach twoich, któreć da Pan Bóg twój w każdym pokoleniu twoim: aby sądzili lud sądem sprawiedliwym.

19. ani się na drugą stronę nie nachylali. Nie będziesz przyjmował osób, ani brał darów: bo dary zaślepiały oczy mądrych, a odmieniały słowa sprawiedliwym.

20. Sprawiedliwie co jest sprawiedliwego konać będziesz: abyś żył y posiadał ziemię, którąć da Pan Bóg twój.

21. Nie będziesz sadił gaju i wszelkiego drzewa przy oltarzu Pana Boga twego.

22. Ani sobie udziałasz, ani postanowisz słupa: których nienawidzi Pan Bóg twój.

koleniem, albo przynajmniej radnicy, czuwający aby wszystko podług przepisu boskiego prawa się odbywało. — W bramach twoich. We wszystkich miastach i miejscach gdzie sądy się odbywały.

19. Nie będziesz przyjmował osób. To samo zdanie *Exod. 25, 8.*

21. Nie będziesz sadił gaju. Abyś nie zdawał się naśladować obrządku pogan, którzy na cześć swych bogów poświęcali gaje.

22. Słupa. Statui, jakie stawiały poganie dla swych bogów, czyli bałwanów.

CAPUT XVII.

ROZDZIAŁ 17.

O karach na bałwochwałców, zasięganiu rady Arcykapłana, i sposobie wybierania króla.

1. Non immolabis Domino Deo tuo ovem, et bovem, in quo est macula, aut quippiam vitii: quia abominatio est domino Deo tuo.

2. Cum reperi fuerint apud te intra unam portarum tuarum, quas Dominus Deus tuus dabit tibi, vir aut mulier, qui faciant malum in conspectu Domini Dei tui, et transgrediantur pactum illius,

3. ut vadant et serviant diis alienis, et adoren eos, solem et lunam, et omnem militiam caeli, quae non praecepi:

4. et hoc tibi fuerit nuntiatum, audiensque inquisieris diligenter, et verum esse reperiens, et abominatio facta est in Israel:

5. educes virum ac mulierem, qui rem scelestissimam perpetrarunt, ad portas civitatis tuae, et lapidibus obruentur.

6. In ore duorum, aut trium testium peribit, qui interficietur. Nemo occidatur, uno contra se dicente testimonium. (*Infr. 19, 15. Matth. 18, 16.*)

7. Manus testium prima interficiet eum, et manus reliqui populi extrema mittetur: ut auferas malum de medio tui. (*Supr. 13, 9.*)

8. Si difficile et ambiguum apud te iudicium esse perspexeris inter sanguinem et sanguinem, causam et causam, lepram et lepram, et iudicium intra portas tuas videris verba variari: surge, et ascende ad locum, quem elegerit Dominus Deus tuus.

9. Veniesque ad sacerdotes Levitici generis, et ad iudicem, qui fuerit illo tempore: quaeresque ab eis, qui indicabunt tibi iudicii veritatem. (*2. Par. 19, 8.*)

10. Et facies quodcumque dixerint, qui praesunt loco, quem elegerit Dominus, et docuerint te

11. iuxta legem ejus: sequerisque sententiam eorum, nec declinabis ad dexteram neque ad sinistram.

12. Qui autem superbierit, nolens obedire sacer-

1. Nie będziesz ofiarował Panu Bogu twemu owce y wołu na którym iest zmaza, abo iaka skaza: bo brzydlwość iest Panu Bogu twemu.

2. Gdyby się znaleźli u ciebie w iednę y bram twoich, którec da Pan Bóg twój, mąż abo niewiasta, którzyby uczynili złość przed oczyma Pana Boga twego, y przestapili przymierze iego,

3. żeby szli y służyli cudzym bogom, y kłania-li się im, słońcu, y księżycowi, y wszelkiemu woysku niebieskiemu, czegom nie przykazał:

4. a oznaymionoby to, y usłyszawszy wywie-działbys się pilnie, y znalazłbys że prawda iest: y obrzydliwość uczyniona iest w Izraelu:

5. wywiedziesz męża y niewiastę, który rzecz barzo złośliwą uczynili do bram miasta twego, y będą ukamionowani.

6. W uściech dwu abo trzech świadków zginie który będzie zabit. A żadnego niech nie zabi-iaia, gdy ieden przeciw iemu daie świadectwo.

7. Ręka świadków pierwsza zabije go, a ręka inszego ludu ostatnia rzuci się nań: abyś odiał zle z pośród siebie:

8. Jeśli trudny a wąpliwy u ciebie sąd oba-czysz między krwią a krwią, między sprawą a spra-wą, trądem a trądem: y sędziów między bramami twemi obaczysz słowa różne: wstań a wstąp na mieysce, które obrał Pan Bóg twój.

9. Y przyjdiesz do kapłanów rodu Lewitskiego, y do sędziego który na on czas będzie: y pytać się od nich będziesz: którzy oznaymia tobie sądu prawdę.

10. Y uczynisz cokolwiecki powiedzą przełoże-ni mieysca, które obrał Pan, y nauczą cie

11. według zakonu iego: y będziesz zdania ich nasładował. Ani ustąpisz ni w prawo ni w lewo.

12. A ktoby hardym był, niechcąc być posłu-

17.—2. W jednej z bram. Z miast.—Złość. Bałwo-chwałstwo, jak się okaz. z nast.—Przestąpili przymie-rze. Przystępującymi przymierza zowią się ci, którzy porzucają religią prawdziwą. Do Żyd. r. 10. 29.

3. Wojsku niebieskiemu. Patrz Wujka.

5. Do bram miasta. Za miasto. Zwyczajem bowiem było u Żydów wyprowadzać za miasto, albo za oboz tych, którzy na śmierć zostali skazani: tak Chrystus i Ś. Szczepan ponieśli śmierć za miastem.

6. W uściech dwóch. Toż zdanie i w r. 19. 15.

7. Ręka świadków. Pierwsi świadkowie, a później in-i z ludu niech rzucą na niego kamienie.

8. Między krwią a krwią. Jeżeli przyczyna zabójstwa jest wąpliwa, kiedy jedni uważają je za rozmyślne, drudzy za niedobrowolne. Albo, jeżeli spór trudny i wąpliwy zachodzi pomiędzy pokrewieństwami (co tu bo-wiem jest między krwią a krwią, Ś. Hier. II Paral. 19, 10, przekłada między pokrewieństwem a pokre-wieństwem), to jest, między tymi, którzy są różnych familij, o własność jakiej rzeczy, i t. p., należy się udać do kapłanów, i t. d.—Sprawę a sprawę. Spór o jaką-kolwiek rzecz.—Trydem a trądem. Kiedy jedni utrzymu-

ją, że trąd jest tego rodzaju, iż nie dopuszcza do ucze- stniczenia w rzeczach świętych, a drudzy temu przeczą.—Na mieysce, które obrał Pan. Do Jerozolimy, gdzie się znajduje kościół, w którym Pan mieszką; albo, przed wybudowaniem kościoła, do przybytku. P. W.

9. Przyjdiesz do kapłanów rodu Lewitskiego, i do sędziego. Przez sędziego należy tu rozumieć arcykapłana, albo jego zastępcę. Zaiste sprawy duchowne nale-żały do arcykapłana. Świekie zaś były załatwione przez sędziego świeckiego, jakim byli królowie, i niżsi urzę-dnicy. Lecz ponieważ rządili krajem nie swojemi, ale Boskimi prawami, stąd jeżeli zachodziła jaka wąpli-wość co do prawa, albo co do faktu, udawano się do arcykapłana po ostateczne rozwiązanie tznudności.

10. Nauczę cie według zakonu iego. Którzy radzą się kapłana, powinni przystać na jego zdanie, i uważać, że wyrok arcykapłana wydany został według prawa Boskiego, gdyż jak pow. Malach. r. 2, 7: Wargi kapłańskie będą strzedz umięjętności, i zakonu pytać będą z ust iego: ponieważ aniołem Pana Zastępów jest.

12. Rozkazaniu kapłana. Arcykapłana.—Który na on czas służy Panu. Który w owym czasie sprawuje

dotis imperio, qui eo tempore ministrat Domino Deo tuo, et decreto iudicis, morietur homo ille, et auferes malum de Israel:

13. cunctusque populus audiens timebit, ut nulus deinceps intumescat superbia.

14. Cum ingressus fueris terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi, et possederis eam, habitaverisque in illa, et dixeris: Constitnam super me regem, sicut habent omnes per circuitum nationes:

15. eum constitues, quem Dominus Deus tuus elegerit de numero fratrum tuorum. Non poteris alterius gentis hominem regem facere, qui non sit frater tuus.

16. Cumque fuerit constitutus, non multiplicabit sibi equos, nec reducet populum in Aegyptum, equitatus numero sublevatus, praesertim cum Dominus praeceperit vobis, ut nequaquam amplius per eandem viam revertamini.

17. Non habebit uxores plurimas, quae alliciant animum ejus, neque argenti et auri immensa pondera.

18. Postquam autem sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis hujus, in volumine accipiens exemplar a sacerdotibus Leviticæ tribus,

19. et habebit secum legetque illud omnibus diebus vitae suae, ut discat timere Dominum Deum suum, et custodire verba et ceremonias ejus, quae in lege praecepta sunt.

20. Nec elevetur cor ejus in superbiam super fratres suos, neque declinet in partem dexteram vel sinistram, ut longo tempore regnet ipse, et filii ejus super Israel.

urząd arcykapłana. — *I dekreta sędzięgo.* Tęż arcykapłana, do którego należy to sądzić, t. j. czy jest to według prawa, lub nie. — *Umrze on człowiek.* Śmiercią ma być ukarany. — *Odejmiesz złe.* Szkodliwego człowieka.

14. *I rzeczesz: postanowię nad sobą króla.* Nie chce tego Bóg, aby króla dla siebie postanowili; gdyż Bogu to się nie podobało, kiedy zażądali króla. I. Reg. 8, 5 i nast. Jeśliby jednak Izraelici upornie zachcieli go mieć, pokazuje, iż na to zezwoli, jako i pozwolił, I. Reg. 8, 22, jednakże pod pewnymi warunkami, które niedoownie miały być zachowane.

15. *Którego P. Bóg twój obierze.* To było zachowane w obiorze Saula, także Dawida. Później zeszło na tron sukcesyjny. — *Któryby nie był brat twój.* Hebr., z narodu twęgo, ażeby, jeśliby był obcy, do swojej religii nie przeciagnął poddanych, i żeby swoich więcej mógł miłować, i nawzajem od nich być miłowanym. Rozumieć to należy o królu wyborowym, nie zaś o tym, którego wprowadziła konieczność, jakiej trzeba ulegać.

16. *Nie będzie chował wiele koni.* Nie zabrania się mieć i używać koni, lecz tylko zbyt liczna ich mnogość: już żeby na wojnie zbyt im nie ufał, bo *omylny koń ku wybawieniu*, Psal. 32, 17; już żeby się nie podnosił w pychę, i nie polubił wielkiego przepychu. Inna przyczyna jest następna. *Ani zaś wprowadzi ludu do Egiptu.* Jakby chcąc to królestwo przystąpić do swoich krajów, będąc zaufany w liczną jazdę. — *Zwłaszcza, iż wam Pan przykazał.* Nigdzie w P. 8, nie powiedziano tego wyraźnymi słowy; wnosić to jednak można z tego, iż Bóg wielce się rozgniewał, gdy Izraelici odzywali się, iż chcą wracać do Egiptu. — *Tęż drogą.* Jakakol-

sznym rozkazaniu kapłana, który na on czas służy Panu Bogu twemu, y dekretu sędzięgo, umrze on człowiek, y odejmiesz złe z Izraela:

13. a wszytek lud usłyszawszy będzie się bał, aby się potym żaden pycha nie nadymał.

14. Gdy wnidziesz do ziemię, którać da Pan Bóg twój, a pośiedziesz ją y będziesz mieszkał w niej, y rzeczesz: Postanowię nad sobą Króla, iako maia wszystkie narody okoliczne:

15. postanowisz tego, którego Pan Bóg twój obierze z liczby bracięj twoięj. Nie będziesz mógł innego narodu człowieka królem uczynić, któryby nie był brat twój.

16. A gdy będzie postanowiony, nie będzie chował wiele koni, ani zaśię wprowadzi ludu do Egiptu, liczbą jazdy zmocnionej: zwłaszcza iż wam Pan przykazał, abyście się żadną miarą tąż drogą więcej nie wracali.

17. Nie będzie miał siła żon któreby przyłudziły serce ięgo, ani srebra ani złota niezmiernie wagi.

18. Ale gdy usiędzie na stolicy królestwa swęgo, wypisze sobie powtórzenie prawa zakonu tego na księgach, wzięwszy exemplarz od kapłanów pokolenia Lewitskiego,

19. y będzie miał z sobą, y będzie ie czytał po wszystkie dni żywota swęgo, aby się uczył bać Pana Boga swęgo, y strziedz słów y Ceremonij ięgo, które w zakonie są przykazane.

20. A niech się nie podnosi serce ięgo w pychę nad bracią swą, ani się uchyla na prawą abo na lewą stronę, aby długi czas królował on sam y synowie ięgo nad Izraelem.

wiek drogą, która wiedzie do Egiptu, i jest tą samą, ze względu na kres, do jakiego doprowadza.

17. *Nie będzie miał siła żon.* Kilka żon mogli mieć, jak Dawid; bardzo wiele, jak Salomon, nie powinni byli. — *Przyłudziły serce jego.* Skaziły miękkością; takż zabroniono to dla tego, żeby król nie dawał złęgo przykładu ludowi, ani też obciążał go wielkim nakładem. — *Ani srebra, ani złota niezmiernie wagi.* Żeby król, dla chciwości bogactw, nie obdzierał poddanych; i żeby od bogactw nie przeszedł do przepychu i zbytków.

18. *Wypisze sobie.* Filo, ks. o Obiorz. król. powiada, że król obowiązany był własną ręką przepisać. Inni sądzą, iż mógł i przez kogo innego. — *Powtórzenie prawa.* Bo ta księga jest jakby skróceniem Mojżeszowego prawa. — *Wzięwszy exemplarz od kapłanów.* Iżby przepisał z exemplarza nieskazanego.

19. *Będzie ie czytał po wszystkie dni żywota.* Nie żeby codzień obowiązany był je czytać; ale często ma czytać, iżby pamiętał o wszystkim, co w niej napisano. — *Abi się uczył bać Pana Boga.* Bojaźń bowiem Boga najmocniej się wraza w tęj księdze, która jest jakby ciąglę i gorącym kazaniem Mojżesza, pobudzającym Izraelitów do czczenia Boga i zachowania jego przykazań.

20. *A niech się nie podnosi serce jego.* Aby się nie nadymał, i nie przyjmował obyczajów tyrańskich. — *Nad bracię swą.* Nad narodem swoim. — *Ani się uchyla na prawą abo na lewą stronę.* Żadnym względem niech się nie dawa sprowadzić od prawa Bożęgo. — *Abi długi czas królował on sam, i synowie jego.* Z przykładów bowiem ksiąg ŚŚ. uczymy się, że królowie niepobożni, albo sami utracali królestwo, albo nie przekazywali go swoim synom, a przynajmniej dalszym swoim potomkom.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 17. w. 3. *Wszelkiemu wojsku niebieskiemu.* Wojskiem niebieskiem Pismo ś. często nazywa gwiazdy, i tak się rozumie kiedy o bałwochwalstwie mówi, 4. *Król.* 16. i 21. 2. *Par.* 33. *Jer.* 9 i indziej. Zowie wojskiem, iż wiele jest gwiazd na niebie, i są rozsądzone jako wojsko. I księżyc, iż jest jakoby królowa nad tē wojskiem, zwali oni bałwochwalcy królową niebieską. *Jer.* 6. Wszakże i Anioły Pańskie zowie *Milites Dei.* *Job.* 25. *ver.* 3.

8. *Jeśli trudny a wątpliwy sąd.* Ta była zawždy wola Boża, aby był pewny sędzia, któryby zakonu uczył, i rzeczy trudne i wątpliwe w zakonie i w Piśmie ś. sądził i rozwiązywał: niechcąc aby się kto miał na swój rozum spuszczać. Przetoż od początku świata, póki jeszcze kościół Boży prawem się przyrodzonym rządził, Pan Bóg, albo sam przez się, albo przez Anioły uczył, jako to w pierwszych księgach czytamy. Potem w starym zakonie postanowiwszy kapłany, i Biskupa najwyższego, chciał Pan Bóg aby wszystkich sąd o zakonie był przy nich. A najpierw Mojżesz ten sąd odprawował, *Exod.* 18. v. 13. jako prawdziwy kapłan i Biskup. Który też Aarona na kapłaństwo i biskupstwo namazał i poświęcił, i takież go sędzią uczynił, *Exod.* 24. mówiąc: Macie Aarona i Hur, jeżeli się jakie weszcznie pytanie i t. d. Przy tychże kapłani i Lewitowie, byli wiekuiestmi sędziami. Przyjdziesz, mówi, tu do kapłanów Lewitckiego rodu, i do sędziego który na on czas będzie, i pytać się od nich będziesz, i t. d. O tychże mówi 2. *Paral.* 19. Amarias kapłan i Biskup, w tych rzeczach, które do Boga należą i t. d. Także *Aggei* 2. Pytaj się kapłanów o zakonie. *Malach.* 2. Usta kapłańskie strzegą nanki. W nowym też zakonie postanowił najwyższego pasterza, któremu polecił wszystkie swoje owieczki i baranki. *Joan.* 5. C. 21. *ver.* 15. i insze Pasterze i Doktory. *Ephē.* 4. których tamże urząd opisuje, aby potwierdzali święte w wierze, i kościół Boży budowali, a nas od wszystkich wiatrów Heretyckich bronili. I to aż się wypełni czas kościołowi zamierzony, to jest, do skończenia świata. I to jest co mówi Pan, *Mat.* 23. Cokolwiek wam rzeką, chowajcie, i czynicie: i *Mat.* 18. Jeśli kościoła nie usłucha, niechaj będzie jako Poganin. A tak wielka i przekłeta hardość i pycha jest dzisiejszych Heretyków, którzy wzgardziwszy taką zwierzchnością i sądem Bożym, sami się czynią sędziami kościoła wszystkiego. Za co też nie ujdą karania wiecznego, jako i ci Żydowie.

CAPUT XVIII.

ROZDZIAŁ 18.

O darach dla kapłanów i lewitów, o prawdziwych i fałszywych prorokach.

1. Non habebunt Sacerdotes et Levitae, et omnes qui de eadem tribu sunt, partem et hereditatem cum reliquo Israel, quia sacrificia Domini, et oblationes ejus, comedent, (*Num.* 18, 20. *Supr.* 10. 9. *I. Cor.* 9, 13.)

2. et nihil aliud accipiet de possessione fratrum suorum: Dominus enim ipse est hereditas eorum, sicut locutus est illis.

3. Hoc erit iudicium sacerdotum a populo, et ab his qui offerunt victimas: sive bovem, sive ovem immolaverint, dabunt sacerdoti armum ac ventriculum:

4. primitias frumenti, vini et olei, et lanarum partem ex ovium tonsione. (*Num.* 18, 11.)

5. Ipsum enim elegit Dominus Deus tuus de cunctis tribubus tuis, ut stet, et ministret nomini Domini ipse, et filii ejus in sempiternum.

6. Si exierit Levites ex una urbium tuarum ex omni Israel, in qua habitat, et voluerit venire, desiderans locum quem elegerit Dominus,

7. ministrabit in nomine Domini Dei sui, sicut omnes fratres ejus Levitae, qui stabunt eo tempore coram Domino.

8. Partem ciborum eandem accipiet, quam et ceteri: excepto eo, quod in arbe sua ex paterna ei successione debetur.

9. Quando ingressus fueris terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi, cave ne imitari velis abominationes illarum gentium.

1. Nie będą mieć kapłani y Lewitowie, y wszyscy którzy z tegoż pokolenia są, części y dziedzictwa z innym Izraelem, bo ofiary Pańskie y ołłaty jego ięć będą,

2. y nic inszego nie wezmą z ośiadłości braciey swoięy: bo Pan iest ich dziedzictwo, iako im powiedział.

3. Ten będzie sąd kapłanów od ludu y od tych którzy przynoszą ofiary: chocia wołu, chocia owcę ofiarują, dadzą kapłanowi łopatkę y kałdun:

4. pierwoćiny zboża, wina, y oliwy, y część wełny z strzyżenia owiec.

5. Jego bowiem obrał Pan Bóg twój ze wszech pokoleni twoich, aby stał y służył imieniowi Pańskiemu sam y synowie jego na wieki.

6. Jeśli wynidzie Lewit z iednego miast twoich, ze wszytkiego Izraela w którym mieszka, a będzie chciał iść pragnąc mieysca, które Pan obrał:

7. będzie służył w imię Pana Boga swego, iako y wszyscy bracia jego Lewitowie, którzy stać będą na on czas przed Panem.

8. Część pokarmów wezmie też którą y inni: oprócz tego co w mieście jego z oycowskiego spadku iemu należy.

9. Gdy wnidziesz do ziemi, która da Pan Bóg twój, strzeż się abyś nie chciał naśladować brzydliwości onych narodów.

R. 18.—1. *Nie będą mieć kapłani.* Patrz *Num.* 18, 20.

3. *Ten będzie sąd kapłanów.* To będzie z prawa należeć do kapłanów.—*Przynoszą ofiary.* Rozumie się zapokojne.—*Chocia owce.* Pod którą należy rozumieć i kozę; bo wyraz hebrajski jest wspólny dla jednej i drugiej.—*Łopatkę i kałdun.* *Exod.* 29, 27 i *Lev.* 7, 31.—*Kaldun.* Błona kieszki pokrywająca, trzewa. *Sl. Lind.*

4. *Pierwoćiny.* To co się oddziela i wybiera: powinno być niemniej szeszedziesiątej części dochodów.

—*I część wełny.* Gdyż i wełnę ostrzyżoną zaliczano do rocznych owoców i przychodów.

5. *Imieniowi Pańskiemu.* Samemu Panu.

6. *Jeśli wynidzie Lewit.* Jeżeli Lewita, powodowany pobożnością, i pragnąc, oprócz kolei swojej, przez całe życie służyć Bogu w przybytku, jak uczynił Samuel.

7. *Którzy stać będą.* Posługiwać według swoich kolei.

8. *Część pokarmów weźmie też.* Rozumieć należy, albo pokarmów z funduszu kościelnego, albo z tych, które

10. Nec inveniat in te, qui lustret filium suum, aut filiam, ducens per ignem, aut qui ariolos sciscitetur, et observet somnia atque auguria, nec sit maleficus, (*Lev. 20. 27.*)

11. nec incantator, nec qui pythones consulat, nec divinos, aut quaerat a mortuis veritatem:*

12. omnia enim haec abominatur Dominus, et propter istiusmodi scelera delebit eos in introitu tuo.* (*1. Reg. 28. 7.*)

13. Perfectus eris, et absque macula cum Domino Deo tuo.

14. Gentes istae, quarum possidebis terram, augures et divinos audiunt: tu autem a Domino Deo tuo aliter institutus es.

15. Prophetam de gente tua et de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus: ipsum audies, (*Act. 3. 22.*)

16. ut petisi a Domino Deo tuo in Horeb, quando concio congregata est, atque dixisti: Ultra non audiam vocem Domini Dei mei, et ignem hunc maximum amplius non videbo, ne moriar. (*Exod. 20. 19.*)

17. Et ait Dominus mihi: Bene omnia sunt locuti:

18. Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tui, et ponam verba mea in ore ejus, loqueturque ad eos omnia quae praecepero illi. (*Joan. 1. 45.*)

19. Qui autem verba ejus, quae loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego ulter existam.

20. Propheta autem qui arrogantia depravatus voluerit loqui in nomine meo, quae ego non praecepi illi, ut diceret, aut ex nomine alienorum deorum, interficietur.

21. Quod si tacita cogitatione responderis: Quo modo possum intelligere verbum, quod Dominus non est locutus?

22. hoc habebis signum: Quod in nomine Domini propheta ille praedixerit, et non evenit: hoc Dominus non est locutus, sed per tumorem animi sui propheta conflavit, et idcirco non timebis eum.

arcykapłan z dziesięcin oddziela dla posługujących Lewitów.—*Z ojcowskiego spadku.* Mogli bowiem mieć w miastach swoje domy, przedmieścia, trzody i t. p.

10. *Przewodząc przez ogień.* Pałac na cześć Molocha, o czem *Lev. 18. 21.*—*Radził praktykarzów.* Szukając od nich odpowiedzi na wróżby.

11. *Od umarłych prawdy dowiadował.* Odnosi się to do nekromantyków, z jakich była owa niewiasta, która wskrzesiła Samuela Saulowi. i *Reg. 28. 11.*

13. *Doskonałym będziesz i bez zmazy.* W oddawaniu Bogu czci, w religii, której nie splamisz żadnymi zaborami pogan, jak się okazuje z w. nast.

15. *Proroka z narodu twego... wzbudzi tobie Pan.* Albo myśl ta: Pan od czasu do czasu wzbudzać ci będzie proroka, któryby cię nauczał; albo: Pan da tobie Messyasza Chrystusa, najdoskonalszego proroka, i mistrza i zakonodawcę.—*Proroka... jako mnie.* Mówi się, jako mnie, t. j. 1) co do rządzenia ludem, i prawodawstwa; 2) bo wybawi z niewoli Egiptu, t. j. z niewoli czarta i grzechu;

10. Ani się niech nie nadybie w tobie któryby oczyszczał syna swego albo córkę, przewodząc przez ogień; albo któryby się radził praktykarzów, y wierzył snóm y wrózkóm, y ani niech nie będzie guslarz,

11. ani czarownik, ani ktoby się duchów złych radził, ani wieszczków, albo się od umarłych prawdy dowiadował:

12. tym bowiem wszystkim brzydzi się Pan, y dla takich złości wygubi ie Pan na weseście twoie.

13. Doskonałym będziesz y bez zmazy z Panem Bogiem twoim.

14. Narody te, których ziemię posiędziesz wieszczków i praktykarzów słuchaia: ty zaś ie inaczej ieśleś od Pana Boga twego nauczony.

15. Proroka z narodu twego y z braciéy twoiéy iako mnie, wzbudzi tobie Pan Bóg twój, tego słuchać będziesz,

16. iakoś żądał u Pana Boga twego na Horeb, gdy się zgromadzenie zebrało, y rzekł: Więcey nie będę słuchał głosu Pana Boga mego, a ognia tego barzo wielkiego więcey nie użyję, abych nie umarł.

17. Y rzekł mi Pan: Dobrzeć wszystko mówili.

18. Proroka im wzbudzę z pośród braciéy ich, podobnego tobie, y włożę słowa moje w usta jego, y będzie mówił do nich wszystko co mu przykażę.

19. A ktoby słów jego, które będzie mówił w imię moje, słuchać nie chciał, ia zemścić iem będę.

20. A prorok któryby hardością zepsowany chciał mówić w imię moje, czegom mu ia nie przykazał, żeby mówił, albo imieniem cudzych bogów, zabít będzie.

21. A ieśli tajemna myślą odpowiesz: Jako mogę rozumieć słowo, którego Pan nie mówił?

22. ten znak będziesz miał. Co w imię Pańskie prorok on przepowieć, a nie stanie się: tego Pan nie mówił, ale z dumy umysłu swego prorok wymyślił: y przetoż bać się go nie będziesz.

3) bo nas zaprowadzi do ziemi błogosławionych, jak Mojżesz lud Izr. do ziemi obiec; 4) bo wiele będzie czynił cudów, jak Mojżesz w Egipcie; 5) bo jak z Mojżeszem rozmawiał Bóg poufale, twarzą w twarz, tak też i z Chrystusem i nierównie doskonałej; Chrystus bowiem, co do natury ludzkiej jak najściślej był złączony ze słowem Bożem i Bogiem. P. W.

16. *Gdy się zgromadzenie zebrało.* Kiedy cały lud zebrał się pod górą Synaj, dla odebrania prawa. *Ex. 20. 21.*

18. *Włożę słowa moje w usta jego.* To odnosi się i do proroków, i także do Chrystusa, który mówił o sobie samym, *Joan. 14. 10:* *Słowa, które ja do was mówię, nie od samego siebie mówię.*

20. *Imieniem cudzych bogów.* Z objawienia, czyli odpowiedzi odebranej od czarta.

21. *Odpowiesz?* Zrobisz zarzut.

22. *A nie stanie się.* To bowiem, co z natchnienia Boga prorocy przepowiadają, zawsze się spełnia; gdyż Bóg kłamać nie może.—*Bać się go nie będziesz.* Groźb i przepowiedni jego.

Wykład X. I. Wujka.—Roz. 18. w. 15. *Proroka z narodu swego.* Ten Prorok jest nasz Pan Chrystus, tak uczy Piotr Ś. w *Dzie.* 4. i Stefan Ś. w *Dzie.* 7. A iż tu Pana Chrystusa zowie Prorokiem, mogąc go inszém zacniejszém imieniem nazwać, przyczyna ta jest: że Pismo ś. pospolicie używa takich słów i imion które służą rzeczy, o której się mówi: iż tedy na tém miejscu zakazał wieszczków i inszych fałszywych proroków, zaraz potem obiecuje Chrystusa proroka: jakoby rzekł, chcesz wiedzieć przyszłe rzeczy, dać Bóg proroka, który cię nauczy co tobie trzeba będzie o przyszłych rzeczach wiedzieć. Obrażają się przecie tym Żydzi i Nowochrześciani, iż go tu Mojżesz nie zowie Bogiem, ale prorokiem sobie podobnym, i przetoż niechęć go znać za Boga Izraelskiego. Na tę ich wątpliwość odpowiedzieli dawno, *Tertul. lib. 4. con. Macio. C. 22. Irenaeus. lib. 3. C. 12. Justinus q. 101. ad gentes. August. 16. con. Faustum cap. 15. et 18.* jak pisząc: Iż Pan Chrystus będąc prawdziwym człowiekiem, Prorokiem, Zakonodawcą, i Pośrednikiem, był podobny Mojżeszowi w naturze i w urzędzie: Aleć za tēn nie idzie, aby tak Mojżeszowi miał być podobny, żeby od niego Pan Chrystus co nie miał: boćby tym sposobem nie był ani odkupicielem, aniby się z panny urodził, ani okrótnie umarł, ani zmartwychwstał i t. d. A tak wiedzieć trzeba, iż mogą rzeczy być sobie podobne, a przedsię nie we wszystkim równe, i przeto tak łacinnicy mówią: *Sicut et similes particulae, semel quidem significant similitudinem, sed non semper aequalitatem.* Chociaż tedy Mojżesz tu nie mówi jasnie, że ten Prorok miał być Bogiem, bo lud on będąc jeszcze grubym, nie mógł pojąć takiej tajemnicy: wszakże tu nie przytacza tego co Pismo ś. na inszych miejscach jasnie mówi, zowiąc go Bogiem, i to mu dając co właściwie samemu jednemu Bogu Izraelskiemu służy, o czem będzie niżej. A co potem przydaje, że nie mieli więcej napotem słyszeć głosu Bożego, ani ognia takiego wiedzieć: to się rozumie, iż nie miał w takim strachu Bóg z nami mówić, ale głosem człowieczym w naturze człowieczej, którą miał wiać z ich narodu. A toć nie jest przeciw temu, aby ten Prorok nie miał być Bogiem i człowiekiem.

CAPUT XIX.

ROZDZIAŁ 19.

O miastach ucieczki, i świadkach prawdziwych i fałszywych.

1. Cum disperdiderit Dominus Deus tuus gentes, quarum tibi traditurus est terram, et possederis eam, habitaverisque in urbibus ejus in aedibus:

2. tres civitates separabis tibi in medio terrae, quam Dominus Deus tuus dabit tibi in possessionem, (*Num. 35, 11. Jos. 20, 2.*)

3. sternens diligenter viam, et in tres aequaliter partes totam terrae tuae provincias divides, ut habeat e vicino: qui propter homicidium profugus est, quo possit evadere.

4. Haec erit lex homicidae fugientis, cujus vita servanda est: Qui percusserit proximum nesciens, et qui heri et nudius tertius nullum contra eum odium habuisse comprobatur:

5. sed abissis eum eo simpliciter in silvam ad ligna caedenda, et in succisione lignorum securis fugerit manu, ferrumque lapsum de manubrio amicum ejus percusserit, et occiderit: hic ad unam supradictarum urbium confugiet, et vivet:

6. ne forsitan proximus ejus, cujus effusus est sanguis, dolore stimulatus, persequatur et apprehendat eum, si longior via fuerit, et percutiat animam ejus, qui non est reus mortis, quia nullum contra eum, qui occisus est, odium prius habuisse monstratur.

7. Idcirco praecipio tibi, ut tres civitates aequalis inter se spatii divides.

8. Cum autem dilataverit Dominus Deus tuus terminos tuos, sicut juravit patribus tuis, et dederit tibi cunctam terram, quam eis pollicitus est, (*Supr. 12, 20.*)

9. (si tamen custodieris mandata ejus, et fece-

1. Gdy wytraci Pan Bóg twój narody, których ziemię da tobie y pośiedzisz ją, y będziesz mieszkał w iey mieściech y w domiech:

2. trzy miasta odłączysz sobie w pośrodku ziemi, którą Pan Bóg twój da tobie w ośiadłość,

3. usławszy pilnie drogę: a na trzy równe części wszystkiej ziemię twęj krainy rozdzielisz: aby miał z bliska, który dla mężobójstwa zbiegiem iest, gdzieby mógł uciec.

4. To będzie prawo mężobójcy uciekającego, którego żywot ma być zachowany: toby zabił bliźniego swego nie wiedząc, y o którym się pokazuje, że wczora y dziś trzeci dzień żadney przeciw niemu nienawiści nie miał,

5. ale że poszedł z nim po prostu do lasa rąbać drew, a rabiąc drzewo wypadłaby siekiera z ręki, y żelazo spadłszy z toporzyka, uderzyłoby przyjaciela iego y zabiło: ten do iednego z przerzeczonych miast uciecze, a będzie żyw:

6. by snad bliski tego, którego krew iest wylana, boleścią wzruszony nie gonił y nie uchwycił go, gdyby dłuższa droga była, y zabiłby onego, który nie iest winien śmierci: ponieważ przeciwko onemu, który zabił iest, pokazuje się, że żadney przedtym nienawiści nie miał.

7. A przeto przykazuję tobie abyś trzy miasta, iedno od drugiego równie daleko, oddzielił.

8. A gdy Pan Bóg twój rozszerzy granice twoje, iako przysiągł oycóm twoim, a dać wszystkiej ziemi, którą im obiecał,

9. (ieśli iednak strzedz będziesz roskazania ie-

R. 19.—2. *Trzy miasta odłączysz.* Mowa tu o miastach ucieczki, które miały być oznaczone po przejściu Jordanu; trzy już bowiem sam Mojżesz postanowił.

5. *Ustawisz pilnie drogę.* Aby była bez przeszkod, i nieopóźniała ucieczki tym, którzy jęj szukać będą.

6. *Po prostu.* Bez złej myśli i zdrady.

6. *Bliski tego.* Krewny zabitego.—*Żadnej przedtym*

nienawiści nie miał. Z tego się wnioskuje, że nie zdrać, ale przypadkiem został zabity.

8. *Rozszerzy granice.* Patrz wyż. 12, 20.—*Jako przysiągł oycóm twoim.* Abrahamowi dana była obietnica, Gen. 15, 18, z oznaczeniem granic nawet; później powtórzona Izaakowi. Gen. 28, 13.

9. *Jestli jednak strzedz będziesz.* Z czego się okazuje,

ris quae hodie praecipio tibi, ut diligas Dominum Deum tuum, et ambules in viis ejus omni tempore) addes tibi tres alias civitates, et supradictarum trium urbium numerum duplicabis:

10. ut non effundatur sanguis innoxius in medio terrae, quam Dominus Deus tuus dabit tibi possidendam, ne sis sanguinis reus.

11. Si quis autem odio habens proximus suum, insidiatus fuerit vitae ejus, surgensque percusserit illum, et mortuus fuerit, fugeritque ad unam de supradictis urbibus, (*Num. 35, 20*).

12. mittent seniores civitatis illius, et arripiunt eum de loco effugii, tradentque in manu proximi, ejus sanguis effusus est, et morietur,

13. Non misereberis ejus, et auferes innoxium sanguinem de Israel, ut bene sit tibi.

14. Non assumes et transferes terminos proximi tui, quos fixerunt priores in possessione tua, quam Dominus Deus tuus dabit tibi in terra, quam acceperis possidendam.

15. Non stabit testis unus contra aliquem, quidquid illud peccati et facinoris fuerit: sed in ore duorum aut trium testium stabit omne verbum. (*Supr. 17, 6*).

16. Si steterit testis mendax contra hominem, accusans eum praevaricationis,

17. stabunt ambo, quorum causa est, ante Dominum in conspectu sacerdotum et iudicum qui fuerint in diebus illis.

18. Cumque diligentissime perscrutantes, inveniunt falsum testem dixisse contra fratrem suum mendacium: (*Dan. 13, 62*).

19. reddent ei, sicut fratri suo facere cogitavit, et auferes malum de medio tui:

20. ut audientes ceteri timorem habeant, et nequaquam talia audeant facere.

21. Non misereberis ejus, sed animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede exiges. (*Lev. 24, 20. Mat. 5, 38*).

go, a uczynisz co dziś przykazauię tobie, abyś miłował Pana Boga twego, y chodził drogami jego przez wszystkie czasy) przydasz sobie trzy drugie miasta y przeznaczonych trzech miast liczbę dwoiaką uczynisz:

10. aby nie wylewano krwi niewinnéj wposród ziemi, którą Pan Bóg twój da tobie w osiadłość, abyś nie był krwi winien.

11. Lecz jeśli kto mając w nienawiści bliźniego swego, zasadził się na gardło jego, a powstawszy uderzył go y umarłby, a uciekł do jednego z miast wyższyć namienionych:

12. pošła starszy miasta onego, y porwa go z miejsca ucieczki, y wydadza go w rękę bliskiemu którego krew jest wylana, y umrze.

13. Nie zmiłujesz się nad nim, y odejmiesz krew niewinną z Izraela, abyć się dobrze działo.

14. Nie wezmiesz ani przeniesiesz granice sąsiada twego, które zalożyli przodkowie w majątności twojej, którać da Pan Bóg twój w ziemi, którą wezmiesz w osiadłość.

15. Nie stanie jeden świadek przeciw żadnemu jakibykolwiek on grzech y złość była: ale w usciech dwu albo trzech świadków stanie każde słowo.

16. Jeśli by stanął świadek kłamliwy przeciw człowiekowi, winując go o przestępstwo:

17. staną oba którzy mają sprawę przed Panem, przed oblicznością kapłanów y sędziów, którzy na ten czas będą.

18. A gdy barzo pilnie się wywiadując dopydą tego, że fałszywy świadek mówił kłamstwo na brata swego:

19. oddadza mu, jako bratu swemu uczynić myślił, y zniesiesz złe z pośrodku ciebie:

20. aby drudzy usłyszawszy bali się, a żadna miara nie śmieli nic takowego czynić.

21. Nie zmiłujesz się nad nim, ale duszę za duszę, oko za oko, ząb za ząb, rękę za rękę, nogę za nogę wyciągać będziesz.

CAPUT XX.

ROZDZIAŁ 20.

O ustawach względem prowadzenia wojny.

1. Si exieris ad bellum contra hostes tuos, et videris equitatus et currus, et majorem, quam tu habeas, adversarii exercitus multitudinem, non ti-

1. Jeśli się ruszysz na wojnę przeciw nieprzyjaciółom twoim, a użyżysz iedne y wozy, y więcej niżbyś ty miał nieprzyjacielskiego wojska mno-

że obietnica ta nie była bezwzględna, ale warunkowa.— *Przydasz sobie trzy drugie miasta.* Jeśli by to rozszerzenie granic (w. 8) rozciągnęło się po za Chananeę, wtedy i te trzy miasta tamby należało wybrać.

10. *Aby nie wylewano krwi.* Co łatwoby się wydarzało, jeśli by miasta ucieczki były oddalone.— *Abyś nie był krwi winien.* Z powodu zaniedbania tego prawa.

12. *Starszy miasta onego.* Nie miasta ucieczki, ale w którym zabito.

13. *Odejmiesz krew niewinną.* Zmyjesz winę niesprawiedliwego zabójstwa; która dopóty ciężć będzie nad ludem Izraelskim, dopóki zbrodnia nie zostanie ukarana.

14. *Granice sąsiada twego.* Granice gruntowe, odsuwając sąsiada i zabierając część jego posiadłości.

15. *Stanie każde słowo.* Będzie stwierdzone każde zaskarżenie, każdy wypadek.

16. *O przestępstwo.* O winę zaciągniętą przeciw prawu.

17. *Staną obaj.* Tak oskarżyciel, jak i zaskarżony, pomiędzy którymi wszczął się spór.— *Przed Panem.* Na miejscu, gdzie będzie przybytek, lub kościół.— *Przed oblicznością kapłanów i sędziów.* Jeżeli zaskarżony odwoła się do kapłanów, albo sędziowie świeccy odeszła do nich, według przepisu tego prawa.

19. *Oddadza mu, jako... myślił.* Prawem odwetu.

20. *Zniesiesz złe.* Potwarcę, lub potwarz.

21. *Duszę za duszę.* Życie za życie.

mebis eos: quia Dominus Deus tuus tecum est, qui eduxit te de terra Aegypti.

2. Appropinquante autem jam proelio, stabit sacerdos ante aciem, et sic loquetur ad populum:

3. Audi Israel, vos hodie contra inimicos vestros pugnam committitis: non pertimescat cor vestrum, nolite metuere, nolite cedere, nec formidetis eos:

4. quia Dominus Deus vester in medio vestri est, et pro vobis contra adversarios dimicabit, ut eruat vos de periculo.

5. Duces quoque per singulas turmas audiente exercitu proclamabunt: Quis est homo, qui aedificavit domum novam, et non dedicavit eam? vadat, et revertatur in domum suam, ne forte moriatur in bello, et alius dedicet eam. (1. Mach. 3, 56).

6. Quis est homo, qui plantavit vineam, et necdum fecit eam esse communem, de qua vesci omnibus liceat? vadat et revertatur in domum suam, ne forte moriatur in bello, et alius homo ejus fungatur officio.

7. Quis est homo, qui despondit uxorem, et non accepit eam? vadat et revertatur in domum suam, ne forte moriatur in bello, et alius homo accipiat eam.

8. His dictis addent reliqua, et loquentur ad populum: Quis est homo formidolosus, et corde pavido? vadat et revertatur in domum suam, ne pavere faciat corda fratrum suorum, sicut ipse timore perterritus est. (Judic. 7, 3).

9. Cumque siluerint duces exercitus, et finem loquendi fecerint, unusquisque suos ad bellandum cuneos praeparabit.

10. Si quando accesseris ad expugnandam civitatem, offeres ei primum pacem.

11. Si receperit, et aperuerit tibi portas, cunctus populus, qui in ea est, salvabitur, et serviet tibi sub tributo.

12. Sin autem foedus inire noluerit, et cooperit contra te bellum, oppugnabis eam.

13. Cumque tradiderit Dominus Deus tuus illam in manu tua, percuties omne, quod in ea generis masculini est, in ore gladii,

14. absque mulieribus et infantibus, jumentis et caeteris, quae in civitate sunt. Omnem praedam exercitui divides, ei comedes de spoliis hostium tuorum, quae Dominus Deus tuus dederit tibi.

stwo, nie będziesz się ich bał: bo Pan Bóg twój iest z tobą, który cię wywiódł z ziemi Egypckiej.

2. A gdy się już przybliżać będzie potkanie, stanie kapłan przed wojskiem uszykowanym, y będzie tak mówił do ludu:

3. Słuchay Izraelu, wy dziś przeciwko nieprzyjaciółom waszym bitwę staczacie: niechże się nie lęka serce wasze, nie bójcie się, nie ustępujcie, ani się ich strachajcie:

4. bo Pan Bóg wasz iest w pośrodku was, y za wami przeciw nieprzyjaciółom będzie walczył, aby was wyrwał z niebezpieczeństwa.

5. Kapitanowie także w każdym hufie w uszach wojska obwołaia: który iest człowiek, który zbudował dom nowy a jeszcze go nie odnowił: niech idzie y wróci się do domu swego, by snąć nie umarł na wojnie, y innyby ji odnawiać musiał.

6. Który iest człowiek, który nasadził winnicę, a jeszcze ją nie uczynił pospolitą, z którejby się godziło wszystkim pożywać: niech idzie y wróci się do domu swego: by snąć nie umarł na wojnie, a inszyby powinnoś iego odprawował.

7. Który iest człowiek, który zrekował żonę, a nie pojął ię: niech idzie y wróci się do domu swego: by snąć nie umarł na wojnie, a inszyby ją pojął człowiek.

8. To powiedziawszy, przydadzą ostatek y rzeką do ludu: który iest człowiek bojaźliwy y serca lekkiego, niech idzie y wróci się do domu swego: by nie kaźił serca bracięj swęj, iako on sam strachem iest przerażony.

9. A gdy umilkną wodzowie wojska, y koniec mowy uczynią, każdy swój hufiec ku potkaniu będzie gotował.

10. Jeśli kiedy przyciągniesz abyś dobywał miasta, pierwszy mu pokój ofiarujesz.

11. Jeśliż przyymie a otworzyć bramy, wszystek lud który w nim iest zachowan będzie, y będzie tobie służył pod podatkiem.

12. Lecz jeśli przymierza nie będzie chciał uczynić, y zacznie przeciw tobie wojnę, będziesz go dobywał.

13. A gdy ie Pan Bóg twój pada w rękę twoję, pobieśz wszystko co iest w nim płci męzkiej w paszczę miecza:

14. oprócz niewiast, a niemowląt, bydła, y innych rzeczy które są w mieście. Wszystkę korzyść wojsku podzielsz, y pożywać będziesz z łupu nieprzyjaciół twoich, któryć Pan Bóg twój da.

R. 20.—5. *A jeszcze go nie odnowił.* Jeszcze w nim nie zamieszkał. Wyraz hebr. oznacza *odnowić, poświecić*, i ten sam używa się przy poświęceniu kościoła lub ołtarza, i w ogólności ilekroć z uroczystym obrzędem lub uctwą zaczyna się używać rzecz jaka.

6. *Jeszcze ją nie uczynił pospolitą.* Pospolita u Hebrajczyków znaczy to samo, co nieczyste, splugawione. U Izraelitów, winne i każde inne drzewo przed rokiem piątym uważało się niejako za święte; w pierwszych bowiem trzech latach nie wolno było dotykać się jego owoców, aż nim owoce roku czwartego nie zostały Bogu poświęcone, jak pow. Lev. 19, 24, po uczynieniu

togo, w piątym dopiero roku drzewo to stawało się pospolite, i przez pospolite użycie zaczynało przechodzić niejako od świętego do pospolitego użycia.

7. *A nie pojął jej.* Jeszcze ślubu nie wziął, albo do domu swego jej nie wprowadził, albo jeszcze jej się nie dotknął, i zostaje panną.

10. *Abyś dobywał miasta.* Mowa tu o miastach po za ziemią Obiecaną.—*Pierwszy mu pokój ofiarujesz.* Wezwiesz go do zdania się dobrowolnego, bez przelewu krwi.

13. *W paszczę miecza.* Patrz Exod. 17, 13.

14. *Oprócz niewiast.* Od zabijania niewiast i dzieci

15. Sic facies cunctis civitatibus, quae a te procul valde sunt, et non sunt de his urbibus, quas in possessionem accepturus es.

16. De his autem civitatibus, quae dabuntur tibi, nullum omnino permittes vivere:

17. sed interficies in ore gladii, Hethaeum videlicet, et Amorrhaeum et Chananaeum, Pherezaeum et Hevaeum et Jebusaeum, sicut praecepit tibi Dominus Deus tuus:

18. ne forte doceant vos facere cunctas abominaciones, quas ipsi operati sunt diis suis, et peccetis in Dominum Deum vestrum.

19. Quando obsederis civitatem multo tempore, et munitionibus circumdederis, ut expugnes eam, non succides arbores, de quibus vesci potest, nec securibus per circuitum debes vastare regionem: quoniam lignum est, et non homo, nec potest bellantium contra te augere numerum.

20. Si qua autem ligna non sunt pomifera, sed agrestia, et in ceteros apta usus, succide, et instrue machinas, donec capias civitatem, quae contra te dimicat.

15. Tak uczynisz wszystkim miastom, które są barzo daleko od ciebie, a nie są z tych miast, które wezmiesz w ośiadłość.

16. A z tych miast, które dane będą tobie, nikogo zgoła żywo nie zostawisz:

17. ale pobieysz w pasczece miecza, to jest Hetheczyka, y Amoreczyka, y Chananeczyka, Pherzezyka, y Hewezyka, y Jebuzezyka, iakoć Pan Bóg twój przykazał:

18. aby śnać was nie nauczyli czynić wszystkich obrzydliwości, które sami czynili bogom swoim: a zgrzeszylibyście przeciw Panu Bogu waszemu.

19. Gdy obleżesz miasto przez czas długi, a obtoczysz je szaniami abyś go dobył: nie będziesz wycinał drzew, z których ieść się może, ani siekierami w około pustoszyć masz krainę: bo drewno jest, a nie człowiek, ani może walczących przeciw tobie przyczynić liczby.

20. Lecz jeśli które drzewa nie są rodzące owocu, ale leśne, y na insze potrzeby służące: wytni a sporządź maszyny, aż dobędziesz miasta, które przeciwko tobie walczy.

CAPUT XXI.

ROZDZIAŁ 21.

O zabójstwie tajemném, niewieście wziętj w niewolę, synie nieposłusznym, i człowieku obwieszonym.

1. Quando inventum fuerit in terra, quam Dominus Deus tuus daturus est tibi, hominis cada-ver occisi, et ignorabitur caedis reus,

2. egredientur majores natu, et iudices tui, et metientur a loco cadaveris singularum per circuitum spatia civitatum:

3. et quam viciniorem ceteris esse perspexerint, seniores civitatis illius tollent vitulam de armento, quae non traxit jugum, nec terram scidit vomere,

4. et ducent eam ad vallem asperam atque saxosam, quae nunquam arata est, nec sementem recepit, et caedent in ea cervices vitulae:

5. accedentque sacerdotes filii Levi, quos elegerit Dominus Deus tuus, ut ministrent ei et benedicant in nomine ejus, et ad verbum eorum omne negotium, et quidquid mundum, vel immun-dum est judicetur.

6. Et venient majores natu civitatis illius ad

1. Gdyby należono w ziemi którą Pan Bóg twój da tobie, trupa człowieka zabitego, a niewiedzia-noby o winnym mężobójstwa:

2. wynidą starszy, y sędziowie twoi, y rozmie-rzą od mieysca trupa odległość każdego miasta okolicznego:

3. a które obaczą bliższe nad insze: starszy onego miasta wezmą jałowicę z stada, która nie ciągnęła iarzma, ani ziemi lemieszem proła,

4. y zawiada ją do doliny ostrj y kamienistj, która nigdy nie jest orana, ani śiewu przyjęła: y utną na nię szję jałowicy,

5. y przystąpią kapłani synowie Lewi, któreby obrał Pan Bóg twój aby mu służyli, y błogosła-wili w imię iego, a według słowa ich każda sprawa, y co jest czyste abo nieczyste, było osądzono.

6. Y przyjdą starszy miasta onego do zabitego,

powinni byli wstrzymywać się, chociaż w niektórych zdarzeniach to było dozwolonem. Num. 31, 17.—*Dzięć wymawia wiek, niewiastę płęć*, jak powiada Seneka, ks. 3, o Gniwie, r. 24.—*Bydła, i inszych rzeczy*. Za cóż bowiem miałyby być wytępione, kiedy na nie złego nie zasłużyły?

16. *Które dane będą tobie*. W granicach ziemi Obiecanj.—*Nikogo zgoła żywo nie zostawisz*. O ludziach tylko należy to rozumieć, nie zaś o bydłach.

19. *Drzew, z których się jeść może*. Drzew owocowych.—*Bo drewno jest*. Bo nie może tobie szkodzić na wojnie.

R. 21.—2. *Wynidą starsi i sędziowie*. Uczyniwszy wrzód pilne śledztwo o sprawcy zabójstwa. Przez starszych i sędziów należy rozumieć urzędników miast sąsiednich temu polu, na którym znaleziono trupa.—

Rozmierzą. Jeżeli wiadoma była różnica odległości, niepotrzebny był rozmiar.

3. *Bliższe nad insze*. Na to padał domysł zabójstwa, z powodu sąsiedztwa.—*Która nie ciągnęła jarmu*. Może dla okazania, że zabójca był człowiekiem bez jarmu prawa, jakich Pismo ś. zowie synami Beliala, wyż. 13, 13. Jałowica ta była godłem zabójcy, na którego miejscu, ponieważ się nie znajdował, była zabijana.

4. *Do doliny ostrj i kamienistj*. Miejsce to dziękie i najeżone przedstawia twardość serca zabójcy; wkłó-słość doliny może oznaczać głębokość jego złości.

5. *Przystąpią kapłani*. Nie dla sądenia, gdyż winowajcy nie odkryto, lecz aby razem z urzędnikami miasta i starszymi umyli ręce nad jałowicą.—*Błogosławili w imię jego*. Patrz wyż. 10, 8.

6. *Omyją ręce swe nad jałowicą*. Która zabita była

interfectum, lavabuntque manus suas super vitulam, quae in valle percussa est,

7. et dicent: Manus nostrae non effuderunt sanguinem hunc, nec oculi viderunt:

8. propitius esto populo tuo Israel, quem redemisti, Domine, et ne reputes sanguinem innocentem in medio populi tui Israel. Et auferetur ab eis reatus sanguinis:

9. tu autem alienus eris ab innocentis cruore, qui fusus est, cum feceris, quod praecepit Dominus.

10. Si egressus fueris ad pugnam contra inimicos tuos, et tradiderit eos Dominus Deus tuus in manu tua, captivosque duxeris,

11. et videris in numero captivorum mulierem pulchram, et adamaveris eam, voluerisque habere uxorem,

12. introduces eam, in domum tuam: quae radet caesariem, et circumcidet ungues,

13. et deponet vestem, in qua capta est, sedensque in domo tua, flebit patrem et matrem suam uno mense, et postea intrabis ad eam, dormiesque cum illa, et erit uxor tua.

14. Si autem postea non sederit animo tuo, dimittes eam liberam, nec vendere poteris pecunia, nec opprimere per potentiam: quia humiliasti eam.

15. Si habuerit homo uxores duas, unam dilectam, et alteram odiosam, genuerintque ex eo liberos, et fuerit filius odiosae primogenitus,

16. volueritque substantiam inter filios suos dividere, non poterit filium dilectae facere primogenitum, et praeferre filio odiosae,

17. sed filium odiosae agnoscat primogenitum, dabitque ei de his quae habuerit, cuncta duplicia: iste est enim principium liberorum ejus, et huic debentur primogenita. (1. Par. 5, 1.)

18. Si genuerit homo filium contumacem et pro-

w dolinie, a trup może zostawał na polu; albo więc trupa przynoszono na dolinę jałowicy, albo jałowicę zabiją zanaszano na miejsce zabójstwa, gdzie trup się znajdował.

7. Ani oczy nie widziały. Nie wiemy sprawcę śmierci; jeślibyśmy go wiedzieli, nie zostałby bezkarnym.

8. Któryś odkupił. Wyprowadzając go z Egiptu.— Niepoczytaj krwi niewinnej. Nie przyczynaj ludowi śmierci niewinnego, i nie wyciągaj od niego kary.— Będzie odjęta od nich. Od starszych ludu.— Wina krwi. Nie będą winnymi krwi przelanej, nie spadnie na nich ten grzech, ani kara zań.

9. Ty daleko będziesz. Mojżesz przemawia do ludu, któremu poczytane byłoby zabójstwo, jeśliby nie było oczyszczone.

11. Będziesz ją chciał mieć za żonę. Mowa jest o tej, która gotowa była przyjąć religię żydowską; inaczej nie godziło się Izraelitom wchodzić w związki małż. z poganami.

12. Ogoli. Dla czego używane były te obrządki, różni różnie o tém. Prawdopodobna jest, że one należały do zwyczajów żałoby, co daje się wnioskować z w. nast. Włosy. Pozwala się to czynić brance pogańskiej, iżby obyczajem swego narodu ogoliła włosy na znak żałoby; Izraelitom zaś było to wzbronione, Deut. 14, 1.—Obrzeże paznogie. Może i to także zachowywało się u pogan, na znak żałoby.

13. Złoży odzienie. W czasie żałoby zmieniano sz-

y omyła ręce swe nad jałowicą, którą w dolinie zabita jest,

7. y rzeką: Ręce nasze téy krwi nie wylały, ani oczy nie widziały.

8. Bądź miłościw ludowi twemu Izrael, któryś odkupił Panie, a niepoczytaj krwi niewinney w posrodku ludu Izraelskiego. Y będzie odjęta od nich wina krwi:

9. a ty daleko będziesz ode krwi niewinnego, która wylana jest, gdy uczynisz co Pan przykazał.

10. Jeśli wynidziesz na wojnę przeciw nieprzyjaciółom twym, a poda ie Pan Bóg twój w ręce twoie, y poimasz więźnie,

11. a użyżysz w liczbie poimanych niewiastę nadobną, a rozmilujesz się ię, y będziesz ją chciał mieć za żonę,

12. wwiedziesz ją w dóm twój: która ogoli włosy, y obrzeże paznogie,

13. y złoży odzienie w którym jest poimana: a siedząc w domu twym będzie płakać oycę y matkę swę, y będziesz spał z nią, a będzie żoną twoją.

14. A ieśli potym nie będziec się podobała, puścisz ją wolno, ani będziesz mógł przedać za pieniądze, ani mocą ucisnąć: ponieważż ją poniżył.

15. Jeśli będzie miał człowiek dwie żenie, ie-dnę miłą a drugą omierzlą, a miałyby z niego działki, a byłby syn omierzły pierworodny;

16. a chciałby majątność między swe syny rozdzielić: nie będzie mógł syna miłey uczynić pierworodnym, y przełożyć nad syna omierzły:

17. ale syna omierzły przyzna za pierworodnego, y da mu z tego co ma, wszystko dwoiako: ten bowiem początkiem jest synów iego, y iemu przynależy pierworództwo.

18. Jeśli zrodzi człowiek syna ociętnego y upor-

ty, II. Reg. 14, 2: *Zmysł, jakobyś w żałobie była, i oblecz się w szaty żałobne.*— *Miesiąc jeden.* Tak bowiem długo zwykli byli opłakiwać umarłych, jak się okazuje z żałoby po Aaronie. Num. 20, 30; i Mojżesz. Deut. ost.

14. *Ponieważ ją poniżył.* Odejmując ję wstydlivość. Jest to kara dokonanej cielesności, że prawem wojny zostawszy panem niewiasty, skoro ją uznał cielesnie, nie mógł już ję ani przedać, ani obrócić za niewolnicę, ale powinien był albo pojąć za żonę, albo wolną puścić.

16. *Majątność... rozdzielić.* Miał więc ojciec prawo naznaczania każdemu z synów pewnej części majątności przez darowiznę, lub testamentem. Eccl. 33, 24, powiedziano: *W dzień skończenia żywota twego, a czasu zejścia twego rozdziel dziedzictwo twoje.*

17. *I da mu... dwoiako.* To prawo do podwójnej części dziedzictwa ojcowskiego nadawał pierworodnemu przywilej pierworództwa.— *Początkiem synów.* Patrz podobny sposób wyrażania się, Gen. 49, 3.

18. *Syna ociętnego.* Ponieważ to prawo jest dosyć ostre, i, jak zwykliśmy nazywać, nienawistne, przeto ścisłe przybiera tłumaczenie; dla tego nie rozciąga się do córki, ani do wieku dziecięcego, niezdolnego jeszcze do wielkiej złości, ani do synów usamowolnionych z pod opieki rodziców.— *Skarany.* Upomnieniem, strofowaniem, i chłostą rodziców.— *Ociętny.* Zacięty, uporny, krnąbrny. St. Lind.

tervum, qui non audiat patris aut matris imperium, et coercitus obedire contemserit,

19. apprehendent eum, et ducent ad seniores civitatis illius, et ad portam iudicii,

20. dicentque ad eos: Filius noster iste protervus et contumax est, monita nostra audire contemnit, comessionibus vacat, et luxuriae atque conviviis.

21. lapidibus eum obruet populus civitatis et morietur, ut auferatis malum de medio vestri, et universus Israel audiens pertimescat.

22. Quando peccaverit homo, quod morte plectendum est, et adjudicatus morti appensus fuerit in patibulo,

23. non permanebit cadaver ejus in ligno, sed in eadem die sepelietur, quia maledictus a Deo est, qui pendet in ligno: et nequaquam contaminabis terram tuam, quam Dominus Deus tuus dederit tibi in possessionem. (*Gal. 3, 13.*)

CAPUT XXII.

O szanowaniu cudzej własności, cudzołóstwie, pogwałceniu.

1. Non videbis bovem fratris tui, aut ovem errantem, et praeteritis: sed reduces fratri tuo,*

2. etiamsi non est propinquus frater tuus, nec nosti eum: duces in domum tuam, et erunt apud te, quamdiu quaerat ea frater tuus, et recipiat.* (*Exod. 23, 4.*)

3. Similiter facies de asino, et de vestimento, et de omni re fratris tui, quae perierit: si inveneris eam, ne negligas quasi alienam.

4. Si videris asinum fratris tui aut bovem cecidisse in via, non despicias, sed sublevabis eum eo.

5. Non induetur mulier veste virili, nec vir utetur veste feminea: abominabilis enim apud Deum est, qui facit haec.

6. Si ambulans perviam, in arbore vel in terram avis inveneris, et matrem pullis vel ovis desuper incubantem, non tenebis eam cum filiis,

7. sed abire patieris, captos tenens filios: ut bene sit tibi, et longo vivas tempore.

19. *Do bramy sądowej.* Dawniej bowiem przy bramach miast urządzano sądowe izby, i tam sądy odbywano; czego częste napotykania się ślady w Piśmie ś.

22. *Zawieszony będzie na szubienicy.* Wątpliwa jest i dwuznaczna, czy należy tu rozumieć o przybiciu na krzyżu, czy o zwyczajnem zawieszeniu powozem przez szyję. Szeroko o tém rozprawia Bonfrefryusz.

23. *Bo przeklęty od Boga jest, który wisi na drzewie.* Człowiek powieszony, dla tak nikczemnego rodzaju śmierci, staje się obrzydłym niejako Bogu, a więc i przeklętym, bo nawet sądem samego Boga napiętnowany jest największą hańbą. I sama śmierć przez zawieszenie obraca się niejako na niesławę samemu Bogu, że człowiek stworzony na podobieństwo Boga, jakby niegodny tego obrazu i wielkości, ściąga na siebie tak straszną i haniebną karę.

nego, któryby nie słuchał oycowskiego albo macierzyńskiego rozkazania, a skarany, wzgardziłby posłusznym bydź:

19. poimaia go y powioda do starszych miasta onego, y do bramy sądowey,

20. y rzeka do nich: Ten nasz syn, uporny y ociętny iest: naszego upominania słuchać niechce, biesiadami się bawi, y nierządem, y ucztami:

21. kamieniami go utłoczy lud miasta, y umrze: abyście odieili zle z pośrodku was, a wszystek Izrael słysząc aby się bał.

22. Gdy popełni człowiek co śmiercią karano bydź ma, a skazany na śmierć, zawieszony będzie na szubienicy,

23. nie zostanie na drzewie trup iego, ale tegoż dnia będzie pogrzebiony: bo przeklęty od Boga iest, który wiśi na drzewie: y żadną miarą nie spługawisz ziemi twoięy, którać Pan Bóg da w ośiadłość.

ROZDZIAŁ 22.

1. Nie użyżysz wołu brata twego albo owcę błądzącą, y miniesz, ale przywiedziesz bratu twemu.

2. chociaż nie iest bliski brat twój, ani go znasz: przywiedziesz do domu twego, y będą u ciebie póki ich szukać będzie twój brat, y odbierze:

3. Także uczynisz z osłem y z szatą, y z każdą rzeczą brata twego któraby zginęła: ięśli ją naidziesz, nie zaniedbay iakoby cudzey.

4. Jesli użyżysz osła brata twego, albo wołu, a on padł na drodze, nie przeniesiesz okiem, ale z nim podniesiesz.

5. Nie oblecze się niewiasta w męzkie odzienie, ani mąż używać będzie szaty niewieściey: bo brzydki iest u Pana który to czyni.

6. Jesli idąc w drodze na drzewie albo na ziemi gniazdo ptasze naidziesz, a matkę na ptaszętach, albo na iaycach siedzącą: nie poimasz ięy z dziećmi:

7. ale odlecieć dopuścisz mając poimane dzieci: abyć się dobrze działo, a długi czas żył.

R. 22.—1. *Wolu bratu twego.* Pod wołem nalczy też rozumieć konia, muła i inne zwierzęta; równy jest bowiem wszystkich stosunek.—*Miniesz.* Zaniedbasz, jakbyś nie widział.

2. *Chociaż nie jest bliski.* Owszem nawet choćby był nieprzyjaciół, jak wyraźnie pow. *Exod. 23, 4.*

5. *Niewiasta w męzkie odzienie, ani mąż...* Przyczyna ta, że nie przystoi i jest przeciwko godności płci męskiej, jeśliby przywdziewał szaty niewieście. Przyczyna ta zamiana odzienia otwierałaby drogę do wielu nieprawości.

6. *Gniazdo ptasze naidziesz.* Zamiar tego prawa był ten, iżby Izraelici zaprawiali się do dobroci i miłosierdzia, nawet względem zwierząt.

7. *Abyc się dobrze działo.* Gdy nawzajem skłonisz ku sobie Boską łaskawość i miłosierdzie.

8. Cum aedificaveris domum novam, facies murum tecti per circuitum, ne effundatur sanguis in domo tua, et sis reus labente alio, et in praeceps ruente.

9. Non seres vineam tuam altero semine, ne et sementis, quam sevisi, et quae nascuntur ex vinea, pariter sanctificentur.

10. Non arabis in bove simul et asino.

11. Non indueris vestimento, quod ex lana linoque contextum est.

12. Funiculos in fimbriis facies per quatuor angulos pallii tui, quo operieris. (*Num. 15, 38.*)

13. Si duxerit vir uxorem, et postea odio habuerit eam.

14. quaesieritque occasiones, quibus dimittat eam, obiciens ei nomen pessimum, et dixerit: Uxorem hanc accepi, et ingressus ad eam non inveni virginem:

15. tollent eam pater et mater ejus, et ferent secum signa virginittis ejus ad seniores urbis, qui in porta sunt.

16. et dicet pater: Filiam meam dedi huic uxorem, quam quia odit,

17. imponit ei nomen pessimum, ut dicat: Non inveni filiam tuam virginem, et ecce haec sunt signa virginittis filiae meae: expandent vestimentum coram senioribus civitatis.

18. apprehendentque senes urbis illius virum, et verberabunt illum,

19. condemnantes insuper centum siclis argenti, quos dabit patri puellae, quoniam diffamavit nomen pessimum super virginem Israel: habebitque eam uxorem, et non poterit dimittere eam omnibus diebus vitae suae.

20. Quodsi verum est, quod obicit, et non est in puella inventa virginittas,

21. ejicient eam extra fores domus patris sui, et lapidibus obruent viri civitatis illius, et morietur, quoniam fecit nefas in Israel, ut fornicaretur in domo patris sui: et auferes malum de medio tui.

22. Si dormierit vir cum uxore alterius, uterque morietur, id est, adulter et adultera: et auferes malum de Israel. (*Lev. 20, 10.*)

23. Si puellam virginem desponderit vir, et inveniit eam aliquis in civitate, et concubuerit cum ea,

8. Uczynisz mur dachu w około. Duchy domów u Izraelitów były płaskie, tak iż na nich można było przecladać się i bawić. Rozkazano tu przeto, aby ta płaszczyzna dachu z brzegów była otoczona barjerą, iżby ktoś nie spadł łatwo.

9. Nie poświęć. Jest to Antyfraza (znaczenie przeciwne); aby się nie splugawiło, nie tak nieczystotą prawną, jak fizyczną, psując i wyniszczając jedno i drugie, gdyż różnorodne rośliny dla zbytnej gęstości wzajemnie sobie szkodzą.

10. Wołem pospołu i osłem. Przyczyna ta, że nierówne są ich siły; osieł sprzężony z wołem zanadto byłby obciążony; i cały ciężar pługa na jegoby stronę się przechylał, bo on niższy jest znacznie od wołu.

11. Szatę, która z wełny i ze lnu. Patrz *Lev. 19, 19.*

12. Sznurki na krajach. Patrz *Num. 15, 38.*

8. Gdy zbudujesz dóm nowy, uczynisz mur dachu w około: aby nie była wylana krew w domu twoim, a byłbyś winien, gdyby się kto zemknął, y spadł na dół.

9. Nie będziesz posiewał winnice twę różnym nasieniem: by się y siew któryś śiał, y co się rodzi z winnice, zaraz nie poświęć.

10. Nie będziesz orał wołem pospołu y osłem.

11. Nie obleczesz się w szatę, która z wełny y ze lnu iest utkana.

12. Sznurki na kraich poczynisz na czterech końcach płaszcza twego którym się odziewać będziesz.

13. Jeśli mąż póymie żonę, a potymby ją miał w nienawiści,

14. y szukałby przyczyn dla którychby ją opuścił, zarzucając ię złą sławę, y rzekłby: Poiałem tę żonę, y wszedłszy do nię, nie znalazłem ją panną:

15. wezmą ją oćiec y matka ię, y przyniosą z sobą znaki panieństwa ię do starszych miasta, którzy są w bramie:

16. y rzeczy oćiec: Córkę moję dałem temu za żonę, która iż ma w nienawiści,

17. kładzie na nią złą sławę, że powiada: Nie znalazłem córki twoięj panną: a oto te są znaki panieństwa córki moięj: y rozwiną odzienie przed starszymi miasta.

18. y poimaia starszy onego miasta męża, y ubiaa go.

19. skazuiąc go nad to na sto syklów srebra, które da oycowi dziewki, iż puścił złą sławę, na pannę Izraelską: y będzie ją miał za żonę, y nie będzie ię mógł opuścić przez wszystkie dni żywota swego.

20. A ięśli prawda iest co zarzucił, y nie znalazło się w dziewce panieństwo:

21. wyrzuci ją ze drzwi domu oyca ię, kamieniami złłuka ją mężowie miasta onego y umrze, bo uczyniła hanbę w Izraelu, że nierząd popelnila w domu oyca swego: a odeymiesz złe z pośród siebie.

22. Jeśliby mąż spał z żoną drugiego, oboje umrze, to iest cudzołożnik y cudzołożnica, a odeymiesz złe z Izraela.

23. Jeśliby dzieweczkę pannę zrękował mąż, a znalazłby ją kto w mieście y leżałby z nią,

14. Zarzucając ję złą sławę. Że dopuściła się zbrodni przeciw wstydlivosti. — Nie znalazłem ją panną. Gdy tymczasem za taką siebie ogłaszała.

17. Znaki panieństwa. Płótno zbroczone krwią, która spływa przy pierwszém spółkowaniu z panną, jak powiadają lekarze.

18. Ubija go. Zadawszy mu czterdzieście plag, mniej jedną, według zwyczaju Żydów. Patrz niżej 25. 37.

19. Nie będzie ję mógł opuścić. Jeśli ona sama zechce w małżeństwie z nim zostawać, jak twierdzi Filon.

22. Jeśli mąż spał z żoną drugiego. Patrz *Lev. 20, 10.*

23. Jeśliby dzieweczkę pannę zrękował mąż. Prawo to odnosi się do zaręczonęj jeszcze tylko, gdyż różna ta jest od cudzołożnicy, (w. 22); albo od poślubionęj, ale jeszcze niepoznanej cielesnie.

24. educes utrumque ad portam civitatis illius, et lapidibus obruentur: puella, quia non clamavit, cum esset in civitate: vir, quia humiliavit uxorem proximi sui: et auferes malum de medio tui.

25. Sin autem in agro repererit vir puellam, quae desponsata est, et apprehendens concubuerit cum ea, ipse morietur solus:

26. puella nihil patietur, nec est rea mortis: quoniam sicut latro consurgit contra fratrem suum, et occidit animam ejus, ita et puella perpessa est:

27. sola erat in agro, clamavit, et nullus affuit, qui liberaret eam.

28. Si invenerit vir puellam virginem, quae non habet sponsum, et apprehendens concubuerit cum illa, et res ad iudicium venerit,

29. dabit qui dormivit cum ea, patri puellae quinquaginta siclos argenti, et habebit eam uxorem, quia humiliavit illam: non poterit dimittere eam cunctis diebus vitae suae. (*Exod. 22, 17.*)

30. Non accipiet homo uxorem patris sui, nec revelavit operimentum ejus.

24. oboie wywiedziesz do brony miasta onego, y kamieniami utłuczeni będą: dziewczka że nie wołała będąc w mieście: mężczyzna iż poniżył żonę bliźniego swego: a odéymiesz złe z pośród siebie.

25. Ale jeśli na polu znalazł mąż dziewczkę, która zrękowana jest, a uchwyciwszy leżałby z nią, on sam umrze:

26. dziewczka nie cierpieć nie będzie, ani jest winna śmierci: bo iako zbójca powstać przeciw bratu swemu, y zabija go: tak się y dziewczce przydało.

27. sama była na polu, wołała, y nikt nie przybył, ktoby ją wybawił.

28. Jeśli naydzie mąż dziewczkę pannę, która nie ma oblubienica, a uchwyciwszy będzie spał z nią, a rzecz do sądu przyjdzie:

29. da on który spał z nią, oycu dziewczki pięćdziesiąt syklów srebra, y będzie ją miał za żonę, iż ją poniżył: nie będzie ię mógł opuścić przez wszystkie dni żywota swego.

30. Nie poymie człowiek żony oycy swego, ani odkryje przykrycia jego.

CAPUT XXIII.

ROZDZIAŁ 23.

O nieprzyjmowaniu do praw obywatelstwa, nierządnicach, lichwie, ślubie i t. d.

1. Non intrabit eunuchus, attritis vel amputatis testiculis et abscisso veretro, ecclesiam Domini.

2. Non ingreditur mamzer, hoc est, de scorto natus, in ecclesiam Domini, usque ad decimam generationem.

3. Ammonites et Moabites etiam post decimam generationem non intrabunt ecclesiam Domini, in aeternum: (*Neh. 13, 1.*)

4. quia noluerunt vobis occurrere cum pane et aqua in via quando egressi estis de Aegypto: et quia conduxerunt contra te Balaam filium Beor de Mesopotamia Syriae, ut malediceret tibi: (*Num. 22, 5. Jos. 24, 9.*)

5. et noluit Dominus Deus tuus audire Balaam, vertitque maledictionem ejus in benedictionem tuam, eo quod diligeret te.

24. *Dziewkę, że nie wołała.* Z zaniedbania bowiem tego czyni się wniosek, iż zezwoliła. — *Żonę.* Którą wkrótce miała zostać.

26. *Dziewka nie cierpieć nie będzie.* Z okoliczności bowiem miejsca robi się domysł, że nie zezwoliła, lecz gwałt poniosła.

27. *Wołała.* Jest domysł, że wołała, albo jeśli przestała wołać, to dla tego, że nie spodziewała się z nikąd pomocy.

28. *Uchwyciwszy.* Gwałt jej zadając, jak mają LXX. Jest tu przypadek różny od tego, o którym Ex. 22, 16; tam bowiem idzie rzecz o porwanie przemocą, a tu tylko o zwiedzenie pochlebstwy i obietnicą małżeństwa. — *Rzecz do sądu przyjdzie.* Zaniesiona przez rodziców, lub opiekunów, albo przez kogobądź interesowanego.

29. *Pięćdziesiąt syklów.* Za obelgę mu wyrządzoną przez znieważenie córki.

30. *Żony ojca swego.* Toż prawo znajduje się. Lev. 20, 11.

R. 23. — 1. *Nie wnijdzie... do kościoła Pańskiego.*

1. Nie wnijdzie rzezaniec, który ma starte albo wyrznione iadra, y urzniony korzeń do kościoła Pańskiego.

2. Nie wnijdzie mamzer, to iest z nierządnicę urodzony do kościoła Pańskiego, aż do dziesiątego pokolenia.

3. Ammonit y Moabit, ani po dziesiątym pokoleniu nie wnidą do kościoła Pańskiego na wieki:

4. bo wam niechcieli zabieżeć z chlebem y z wodą na drodze kiedyście wyszli z Egiptu: a iż naięli przeciw tobie Balaama syna Beorowego z Mezopotamii Syrijskiej, aby cię przeklinał:

5. y niechciał Pan Bóg twój słuchać Balaama, y obrócił przeklęstwo jego w błogosławieństwo twe, dla tego, że cię umiłował.

Wnijdć do kościoła znaczy to samo, co być zaliczonym do współobywateli i uważanym za członka ludu Izraelskiego, zarówno jak gdyby pochodził od dwunastu patriarchów, a tćm samem stać się sposobnym, tak jak i inni obywatele, do piastowania publicznych urzędów i godności. To więc prawo stanowi, aby nikt z rzezańców nie był przypuszczony do politycznych praw społeczności Izraelskiej, chociażyby przyjął judaizm.

2. *Mamzer, to jest z nierzadnicy urodzony.* Może tu mowa tylko o bękartach cudzoziemcach; których, jako lichych i osławionych, dla pochodzenia z nieprawego łoża, nie chce to prawo przypuszczać do przywilejów społecznych, chożyby przyjęli religią żydowską, chyba aż po dziesiątćm pokoleniu włącznie.

3. *Ammonit i Moabit.* Ci nigdy nie mogli być przypuszczeni do kościoła: rozumie się chybaby tak znakomite były zasługi jakiegćs Ammonity, lub Moabity, iż zdawałoby się przeciwnćm wszelkiemu rozumowi, wyłączać go od społeczności ludu Bożego. Tak był przypuszczony Achior. Judith. 14, 6.

6. Non facies cum eis pacem, nec quaeras eis bona cunctis diebus vitae in sempiternum.

7. Non abominaberis Idumaeum, quia frater tuus est: nec Aegyptium, quia advena fuisti in terra ejus.

8. Qui nati fuerint ex eis, tertia generatione intrabunt in ecclesiam Domini.

9. Quando egressus fueris adversus hostes tuos in pugnam, custodies te ab omni re mala.

10. Si fuerit inter vos homo, qui nocturno polutus sit somnio, egredietur extra castra,

11. et non revertetur, priusquam ad vesperam lavetur aqua: et post solis occasum regredietur in castra.

12. Habebis locum extra castra, ad quem egrediaris ad requisita naturae,

13. gerens paxillum in balteo: cumque sederis, fodies per circuitum, et egesta humo operies,

14. quo relevatus es (Dominus enim Deus tuus ambulat in medio castrorum, ut eruat te, et tradat tibi inimicos tuos) et sint castra tua sancta, et nihil in eis appareat foeditatis, ne derelinquat te.

15. Non trades servum Domino suo, qui ad te confugerit:

16. habitabit tecum in loco, qui ei placuerit, et in una urbium tuarum requiescet: ne contristes eum.

17. Non erit meretrix de filiabus Israel, nec scortator de filiis Israel.

18. Non offeres mercedem prostibuli, nec pretium canis in domo Domini Dei tui, quicquid illud est quod voveris: quia abominatio est utrumque apud Dominum Deum tuum.

19. Non foenerabis fratri tuo ad usuram pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam rem: (Lev. 25, 37.)

20. sed alieno. Fratri autem tuo absque usura

6. Nie uczynisz z nimi pokoju, ani się będziesz starał o ich dobre przez wszystkie dni żywota tego na wieki.

7. Nie masz się brzydzić Idumeyczykiem, bo brat twój jest, ani Egypczykiem, boś przycho-dniem był w ziemi jego.

8. Którzy się z nich narodzą, w trzecim pokoleniu wnikną do kościoła Pańskiego.

9. Kiedy wynidziesz przeciw nieprzyjaciółom twoim na wojnę, strzedz się będziesz od wszelkiej złej rzeczy.

10. Jeśli będzie między wami człowiek, któryby się snem nocnym splugawił: wynidzie za obóz,

11. y nie wróci się aż się ku wieczorowi omyje wodą, a po zachodzie słońca wróci się do obozu.

12. Będziesz miał miejsce za obozem, gdzie będziesz wychodził na potrzebę przyrodzoną,

13. niosąc kolek za pasem, a gdy usiądziesz, wykopasz w koło: a wykopaną ziemią okryjesz to czegoś pozbył,

14. bo Pan Bóg twój chodź w pośrodku obozu aby cię wyrwał, y podałci nieprzyjaciele twoje: y niech będzie obóz twój święty, a niech nie będzie w nim widać żadnego plugawstwa, aby cię nie opuścił.

15. Nie wydasz niewolnika Panu jego, któryby się uciekł do ciebie:

16. będzie mieszkał z tobą na miejscu które mu się podoba, y w jednym z miast twoich odpocznie: nie zasmucay go.

17. Nie będzie nierządnicą z córek Izraelowych, ani nierządnik z synów Izraelowych.

18. Nie będziesz ofiarował zapłaty wszetecznic, ani zapłaty psa w domu Pana Boga twego, cokolwiekby było coś ślubował: bo oboje brzydkość jest u Pana Boga twego.

19. Nie pożyczysz bratu twemu na lichwą pieniędzy, ani zboża, ani żadney innęj rzeczy:

20. ale obcemu. Lecz bratu twemu tego czego

6. Nie będziesz starał się o ich dobre. Nie będziesz miał nic z nimi wspólnego co do pożycia, i stosunków handlowych.

7. Bo brat twój jest. Od tychże przodków pochodzący, t. j. od Abrahama i Izaaka. — Boś przychodzień był w ziemi jego. I tam przez niejaki czas doznawałeś łaskawego obejścia się z tobą.

8. W trzecim pokoleniu. Od czasu przyjęcia religii żydowskiej.

9. Strzedz się będziesz od wszelkiej złej rzeczy. Od wszelkiej zbrodni, niesprawiedliwości; w czasie bowiem wojny wiele nastęrcza się powodów do brojenia.

10. Wynidzie za oboz. Bonfreryusz rozumie to o kościele, albo przysionku, tak, iż jeśli by np. kapłan był w tym przypadku, powinien był wynieść po za budowy kościelne; a kto by nie znajdował się wewnątrz, dla pollucyi mianéj, nie mógł tam wchodzić.

11. Omyje wodą. Nie ową oczyszczalną, o której Num. r. 19; lecz wodą żywą, t. j. rzeczną, lub źródlaną.

12. Miejsce za obozem. To zostało postanowione, już dla przyzwyczajenia, już dla zdrowia.

14. Pan Bóg twój chodzi pośród obozu. Rozumie się

z powodu Arki.

15. Nie wydasz niewolnika panu jego. Jeżeli pan z niewolnikiem swoim obchodzi się niesprawiedliwie, nie wydasz go, dopóki gniew pana się nie uspokoi.

17. Nie będzie nierządnicą. Prawo to nie chce, aby cierpiane były nierządnic, które z ciała swego zysk ciągną.

18. Nie będziesz ofiarował zapłaty nierządnicy. Jak to zwykli byli czynić poganie, u których zysk ciągnięty z nierządu składano bałwanom na ofiarę. — Ani zapłaty psa. Jeżeli wartość psicy, z której oczekują szczeniąt wyższego gatunku, jak np. psów używanych do myślistwa, oddają Bogu na ofiarę, nie wolno oddawać na ofiarę. Albo pod imieniem psa należy rozumieć publiczną nierządnicę, zupełnie pozbawioną wstydu. — Cokolwiekby było, coś ślubował. Jak gdyby mówił: Nie tylko nie oddasz na ofiarę owych pieniędzy, ale i nie możesz kupować za nie jakiegokolwiek innęj rzeczy, którą ślubem zobowiązałeś się oddać Panu.

19. Na lichwę. Patrz Wujka.

20. Ale obcemu. Z takiego rozporządzenia Boga, któ

id, quo indiget, commodabis, ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in omni opere tuo in terra, ad quam ingredieris possidendam.

21. Cum votum voveris Domino Deo tuo, non tardabis reddere, quia requirit illud Dominus Deus tuus: et si moratus fueris, reputabitur tibi in peccatum.

22. Si nolueris polliceri, absque peccato eris.

23. Quod autem semel egressum est de labiis tuis, observabis et facies sicut promisisti Domino Deo tuo, et propria voluntate et ore tuo locutus es.

24. Ingressus vineam proximi tui, comede uvas, quantum tibi placuerit: foras autem ne efferas tecum.

25. Si intraveris in segetem amici tui, franges spicas, et manu conteres: falce autem non metes.

mu (trzeba bez lichwy pożyczysz: abyć błogosławił Pan Bóg twój w każdej sprawie twój w ziemi do której wnidziesz pościć ją.

21. Gdy ślub poślubisz Panu Bogu swemu, nie będziesz zwłaczał oddać, bo się go będzie upominał Pan Bóg twój: a ieślibyś zwłaczał, będziec za grzech pocytano.

22. Jeśli niechcesz obiecać, bez grzechu będziesz.

23. Ale co raz wyszło z ust twoich, zachowasz, y uczynisz iakoś obiecał Panu Bogu twemu, a własna wola y usty twymi wyrzekłeś.

24. Gdy wnidziesz do winnicy bliźniego twego, iędz jagód ileć się podoba: a z winnicy z sobą nie wynoś.

25. Jeśli wnidziesz we zboże bliźniego twego, rwać kłosy będziesz, y ręką zetrzysz, ale sierpem żąć nie masz.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 23. w. 19. *Nie pożyczysz bratu twemu na lichwę.* Lichwy, wszelakie prawo zakazuje: Prawo naprzód przyrodzone, którego się i Philosophowie pogańscy trzymali, *Cicero lib. 2. de officiis.* Plato w Dialogu który *Hipparchum* nazwał. *Aristoteles, 1. Polit. cap. 4.* Prawo Boskie, *Psal. 14. Psal. 54. Ezech. 18. v. 8.* Prawo kościelne duchowne, *Concilium Niceńskie* pierwsze i *Laterańskie* za czasu Alexandra trzeciego, *Lugdunskie* i *Wiedeńskie.* Prawo świeckie, *Cod. Tit. de usuris lege Eos. lege Nullo.* Jakoż się tedy rozumie co tu mówi, nie pożyczysz bratu twemu na lichwę ale obcemu: bo tu dopuścił Żydom brać lichwę od cudzych. Wszakże tych słów ten jest pospolity wykład: To jest, jeśliż masz lichwić, raczej cudzemu a nie swemu dawaj na lichwę, bo acz oboje złe, wszakże owo gorsze. A tak niedopuścił tu lichwy jakoby rzeczy dobrej, ale gdzieby nie mogło być dla ich zatwardzenia inaczej, tedy wždy mniej złego dać obcemu niż swemu, acz obojga nie chwali. Jako też zacny przykład o rozwodach. Niżej 24, których wprawdzie niegodziło się czynić, wszakże dla ich zatwardzenia, i te im przejrzał że nie karał. *Mat. 19. v. 6.* Może się i to powiedzieć, że dla tego mogli Żydzi od Pogan brać lichwy, iż Poganie ich majątności gwałtem trzymali, przeto im Bóg pozwolił przez lichwę odbierać od Pogan majątności niesłusznie zatrzymane. Jako też przed tem pozwolił złupić Egipt. *Exod. 12. ver. 36.*

CAPUT XXIV.

ROZDZIAŁ 24.

O ustawach względem rozvodu, dłużników, ostatków żniwa i winobrania i t. d.

1. Si acceperit homo uxorem, et habuerit eam, et non invenerit gratiam ante oculos ejus propter aliquam foeditatem: scribet libellum repudii, et dabit in manu illius, et dimittet eam de domo sua. (*Matth. 5, 31*).

2. Cumque egressa alterum maritum duxerit,

3. et ille quoque oderit eam, dederitque ei libellum repudii, et dimiserit de domo sua, vel certe mortuus fuerit,

4. non poterit prior maritus recipere eam in uxorem, quia polluta est, et abominabilis facta est

1. Jeśli poymie człowiek żonę, y będzie ją miał, y nie nayedzie łaski przed oczyma jego dla iakiego plugastwa: napisze list rozwodny, y da w rękę ię y puści ją z domu swego.

2. A gdy odszedz y pójdzie za inszego męża,

3. y onby ją też miał w nienawiści, y dały ię list rozwodny, y puściłby ją z domu swego, a boby więc umarł:

4. nie będzie mógł pierwszy mąż znou ja wziąć za żonę, bo iest splugawiona, y stała się brzydka

ry, będąc Panem wszystkich, każdemu rozdaje podług swęj woli.

21. *Nie będziesz zwlekał oddać.* Chyba jeśli wykonanie ślubu przywiązane było do pewnego czasu; wtedy bowiem można do oznaczonego czasu odkładać.

24. *Gdy wnidziesz do winnicy.* To samo prawo zapewne rozciągało się i do owoców wszelkich innych drzew, bo równy jest ich stosunek.

R. 24.—1. *Będzie ją miał.* LXX, *będzie z nią wspólnie mieszkał.*—*Dla jakiego plugastwa.* Czy to będzie jaka wada ciała, czy ducha, co jest szpetnością niejako moralną.—*Napisze list rozwodny.* Którym, bez grzechu, za pozwoleniem takim Boga, rozrywało się małżeństwo. Listem zaś tym było to jakieś pismo, które mąż dawał żonie, pozwalając jej odejść gdzie życzy, i poślubić innego męża, jeżeli zechce.

2. *Pójdzie za inszego męża.* Co godziwie mogła czynić, po rozwiązaniu pierwszego małżeństwa.

4. *Bo jest splugawiona, i stała się brzydką przed Panem.* Bo z połączenia się z drugim mężem jakaś nieprzyzwoitość pozostała, dla którejby nie mogła powrócić do pierwszego męża: zdawałoby się bowiem, że pierwszy mąż nie zezwolił zupełnie najęj rozwód, lecz raczej, zezwalając na czasową rozłąkę, chciał ją ustąpić drugiemu, iżby nadużywał ciała jego żony. Przeto więc potępia się tu powrót do pierwszego męża, i zowie się obrzydliwym przed Panem. Wprzód jednak, nim z drugim mężem połączyła się cielesnie, nie było wzbronione pierwszemu przyjąć ją na powrót.—*Być nie przypisał o grzechu ziemi twojej.* Ażeby przez podobne pozwolenie i pobłażliwość ziemia wasza nie została splugawiona grzechami.

coram Domino: ne peccare facias terram tuam, quam Dominus Deus tuus tradiderit tibi possidendam.

5. Cum acceperit homo nuper uxorem, non procedet ad bellum, nec ei quippiam necessitatis injungetur publicae, sed vacabit absque culpa domusuae, ut uno anno laetetur cum uxore sua.

6. Non accipies loco pignoris inferiorem, et superiorem molam: quia animam suam opposuit tibi.

7. Si deprehensus fuerit homo sollicitans fratrem suum de filiis Israel, et vendito eo acceperit pretium, interficietur, et auferes malum de medio tui.

8. Observa diligenter, ne incurras plagam leprae, sed facies quaecunque docuerint te sacerdotes Levitici generis juxta id, quod praecepi eis, et imple sollicitate.

9. Memento, quae fecerit Dominus Deus vester Mariae in via, cum egredere mini de Aegypto *.

10. Cum repetes a proximo tuo rem aliquam, quam debet tibi, non ingredieris domum ejus, ut pignus auferas: * (Num. 12, 10).

11. sed stabis foris, et ille tibi proferet, quod habuerit.

12. Sin autem pauper est, non pernoctabit apud te pignus, **

13. sed statim reddes ei ante solis occasum, ut dormiens in vestimento suo, benedicat tibi, et habeas justitiam coram Domino Deo tuo **. (Exod. 33, 26).

14. Non negabis mercedem indigentis, et pauperis fratris tui, sive advenae, qui tecum moratur in terra, et intra portas tuas est: †

15. sed eadem die reddes ei pretium laboris sui ante solis occasum, quia pauper est, et ex eo sustentat animam suam: ne clamet contra te ad Dominum, et reputetur tibi in peccatum. † (Lev. 19, 13).

16. Non occidentur patres pro filiis, nec filii pro patribus, sed unusquisque pro peccato suo morietur. (4. Reg. 14, 6. 11. Par. 25, 4).

5. Wolen będzie bez winy w domu swoim. Abo dozwolone było małżonkom właściwe i stosowne użycie małżeństwa, i żeby miłość bardziej się utwierdziła między nimi. Podobne prawo znajd. wyż. r. 20, 7.

6. Spodniego i zwierchniego kamienia młyńskiego. Myśl jest ta, że nie należy brać w zastaw to, bez czego człowiek utrzymać życia nie może, jak np. tutaj, po zabraniu jednego lub drugiego kamienia zboże nie mogłoby być zmlecone. — Duszę swą zastawił u ciebie. T. j. rzecz, bez której życia utrzymać nie może.

7. Namawiający brata swego. Aby brat, to jest bliźni poddał się jemu, i szedł z nim do cudziemców, którzyby mogli go zaprzedać jako niewolnika.

8. Abyś nie wpadł w zarazę trądu. Którą Bóg zesłał, jeżeli zuchwale będziesz nieposłuszny zaleceniom kapłanów; tą bowiem karą Bóg zwykł mścić się za rokosz i zuchwałość względem kapłanów: przykład tego jest zastawiony na Maryi, siostrze Mojżesza, Num. 12, 10; i na królu Ozyasz, II. Par. 26, 19.

10. Nie wnijdiesz do domu. Przyczyna tego prawa jest ta, aby wierzyciel nie wziął na zastawę rzeczy, ja-

przed Panem: byś nie przyprawił o grzechy ziemi twojej, którą Pan Bóg twój dał abyś posiadał.

5. Gdy weźmie człowiek świeżo żonę, nie wyndzie na wojnę, ani nań żadna potrzeba pospolita włożona nie będzie, ale wolen będzie bez winy w domu swym, aby się przez ieden rok weselił z żoną swą.

6. Nie będziesz brał w zastawie spodniego y zwierchniego kamienia młyńskiego: abowiem duszę swą zastawił u ciebie.

7. Jeśliby się znalazł człowiek, namawiający brata swego z synów Izraelowych, a przedawszy go wziąłby pieniądze, będzie zabity, a odęymiesz złe z pośród siebie.

8. Strzeż pilnie abyś nie wpadł w zarazę trądu, ale uczynisz wszystko czegokolwiek cię nauczą kapłani rodu Lewitskiego, według tego iakom im przykazał, y wypełnisz z pilnością.

9. Pamiętajcie co uczynił Pan Bóg wasz Marii na drodze, gdyście wychodzili z Egiptu.

10. Gdy się będziesz upominał u bliźniego twego iakię rzeczy którąś dłużeń: nie wnijdiesz do domu jego, abyś wziął zastawę:

11. ale będziesz stał przed domem, a onci wynieś co będzie miał.

12. Lecz jeśli ubogi jest, nie przenocnie u ciebie zastawa,

13. ale mu ją zaraz wróćisz przed zachodem słońca, aby spiac w odzieniu swoim, błogosławił tobie, ażebyś miał sprawiedliwość przed Panem Bogiem twoim.

14. Nie odmówisz myła potrzebnego y ubożego brata twego, choć przychodnia który z tobą mieszka w ziemi, y między bramami twymi:

15. ale tegoż dnia oddasz mu zapłatę prace jego przed zachodem słońca, bo ubogi jest, a z tego żywi duszę swoją: aby nie wołał do Pana przeciw tobie, y byłoby poczytano za grzech.

16. Nie będą zabici oycowie za syny, ani synowie za oycy: ale każdy za grzech swój umrze.

kaby mu się podobała, i zasmucił tem brata; lecz wybór zastawy zostawia się dłużnikowi.

12. Nie przenocuje u ciebie zastawa. W hebr., chald. i LXX., nie będziesz spał w zastawie jego, albo z zastawą; co należy rozumieć, jeżeli jest tego rodzaju zastawa, iż jej potrzebuje ubogi do spania, lub nakrycia, jak np. jeżeli będzie koldra, lub jakie odzienie. Chciał Bóg przez to ostrzedz wierzycieli, aby raczej nie brali od dłużników zastawy, którą na tak krótki tylko czas mogli zatrzymać.

13. Ażebyś miał sprawiedliwość. Miłosierdzie, które niekiedy w Pismie ś. zowie się sprawiedliwością, bo właściwą jest sprawiedliwym; gdy przeciwnie wewnętrzności bezbożnych są okrutne, jak pow. Przyp. 12, 10.

15. Z tego żywi duszę swoją. Ubodzy bowiem najemnicy żyją z dnia na dzień, oni sami, i ich rodzina.

16. Każdy za grzech swój umrze. Z rozkazu jednak Boga, który jest panem życia i śmierci, niekiedy synowie dla grzechów rodziców zostali pozabijani, jak synowie Achana. Jos. 7, 24, i synowie Saula. I. Reg. 31, 2,

17. Non pervertes iudicium advenae et pupilli, nec auferes pignoris loco viduae vestimentum.

18. Memento, quod servieris in Aegypto, et erit te Dominus Deus tuus inde. Idcirco praecipio tibi, ut facias hanc rem.

19. Quando messueris segetem in agro tuo, et oblitus manipulum reliqueris, non reverteris, ut tollas illum: sed advenam et pupillum et viduam auferre patieris, ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in omni opere manuum tuarum.

20. Si fruges collegeris olivarum, quidquid remanserit in arboribus, non reverteris, ut colligas: sed relinques advenae, pupillo, ac viduae.

21. Si vindemiaris vineam tuam, non colliges remanentes racemos, sed cedent in usus advenae, pupilli ac viduae.

22. Memento quod et tu servieris in Aegypto, et idcirco praecipio tibi, ut facias hanc rem.

17. Nie wywrócisz sądu przychodnia ani sieroty, ani weźmiesz w zastawie szaty wdowy.

18. Pamiętaj żeś służył w Egypcie y wybawił cię z rąk Pan Bóg twój. Przeto przykazuje tobie abyś tę rzecz czynił.

19. Gdy będziesz żał zboże na swym polu, a zapomniawszy snop zostawisz, nie wrócisz się abyś go wziął: ale przychodniowi y sierocie y wdowie wziąć dopuścisz, abyć błogosławił Pan Bóg twój we wszelkiéy robocie rąk twoich.

20. Jeśli zbierzesz owoce oliwne, cokolwiek na drzewiech zostanie, nie wrócisz się żebyś zebrał: ale zostawisz przychodniowi, sierocie y wdowie,

21. Jeśli obierzesz winnicę twoję, nie zbierzesz gron pozostałych, ale się dostaną na potrzebę przychodniowi, sierocie y wdowie.

22. Pomni żeś y ty służył w Egypcie, y przeto przykazuje, abyś czynił tę rzecz.

CAPUT XXV.

ROZDZIAŁ 25.

O karze chłosty, pojмовaniu za żonę wdowy po bracie, fałszywych wagach i wytraceniu Amalecytów,

1. Si fuerit causa inter aliquos, et interpellaverint iudices, quem justum esse perspexerint, illi iustitiae palmam dabunt: quem impium, condemnabunt impietatis.

2. Sin autem eum, qui peccavit, dignum viderint plagis, prosternent, et coram se facient verberari. Pro mensura peccati erit et plagarum modus:

3. ita duntaxat, ut quadragenarium numerum non excedant, ne foede laceratus ante oculos tuos abeat frater tuus. (2. Cor. 11, 24.)

4. Non ligabis os bovis terentis in area fruges tuas. (1. Cor. 9, 9.)

5. Quando habitaverint fratres simul, et unus ex eis absque liberis mortuus fuerit, uxor defuncti non nubet alteri: sed accipiet eam frater ejus, et suscitabit semen fratris sui: (Matth. 22. 24.)

6. et primogenitum ex ea filium nomine illius appellabit, ut non deleatur nomen ejus ex Israel.

7. Sin autem noluerit accipere uxorem fratris

17. Nie wywrócisz sądu przychodnia, ani sieroty. Oni bowiem zwykle częściej bywają pokrzywdzani.

18. Pamiętaj, żeś służył w Egypcie. Abyś nauczony nieszczęściem, okazywał współczucie ku innym; i żebyś, pomny na dobrodziejstwo Boskie, którym oswoobodzony zostałeś z Egiptu, przez tę pamięć się pobudzał do posłuszeństwa ku Bogu.

19. Gdy będziesz żał. Tutaj i Lev. 19, 9, nakazuje się, aby pozwolano ubogim zbierać ostatki kłosów na polu, winogron w winnicach, i oliwnych jagód na drzewach. Józef, ks. 4. Star. r. 8. powiada, że nawet umyślnie powinni byli coś zostawiać na polu dla ubogich.

R. 25.—2. Połóż go. LXX, nachylisz go. t. j. do niskiego sępu.

3. Żeby liczby czterdziestéj nie przeszły. Żydzi z obawy przestąpienia tego prawa, naznaczali plag tylko 39. Tak ś. Paweł. II. Cor. 11. 24: *Od Żydów wziąłem po pięć kroc, po czterdzięści plag bez jednej.*

4. Nie zawiążesz gęby wołowi... Wołów używano dawniej do młócenia, jak się okaz. z Ozeasza r. 10, 11: *Efraim jałowica nauczona kochać się w młóceniu.*

Bib. St. Test. T. I.

1. Jeśli będzie sprawa między którymi, a ucieka się do Sędziów, kogo uznają bydź sprawiedliwym, temu sprawiedliwości zwyczajtwa przysądzą: kogo niezbożnym, osądzą za niezbożnego.

2. A jeśli tego który zgrzeszył obaczą godnego bicia, położą go, y przed sobą bić każą. Według miary grzechu, będzie y razów miara:

3. wszakże tak, żeby liczby czterdziestéj nieprzeszły: aby szkaradnie pośieczony przed oczyma twómi nie odszedł brat twój.

4. Nie zawiążesz gęby wołowi trącemu na boiwisku zboże twoje.

5. Gdyby mieszkali bracia pospółu, a ieden z nich zszedłby bez potomstwa, żona zmarłego nie pójdzie za innego: ale ją póymie brat iego, y wzbudzi nasienie brata swego:

6. y pierwotnego z niéy syna imieniem iego nazowie, aby nie było zgładzone imię iego z Izraela.

7. A jeśli by nie chciał pojąć żony brata swego,

Zabrania więc zawiązywać gęby wołowi młóćącemu, bo właściwa jest, aby zwierzęta pracujące jadły. S. Paweł I. Cor. 9, 9, tego tekstu używa dla dowiedzenia, że opowiadacze Ewangelii mają prawo utrzymywać się ze swego urzędu; chociaż bowiem prawo to literalnie odnosi się do wołów, główny jednak zamiar Boga zawieć się w sensie tajemniczym, który wykląda ś. Paweł we wskaz. m.

5. *Gdyby mieszkali bracia pospółu.* T. j. jeżeli byli braćmi tegoż pokolenia i familii, którzy na jednym miejscu zwykli mieszkać, t. j. tam gdzie się znajduje familijne dziedzictwo; czy to mieć będą wspólnych obojga rodziców, czy to będą z jednego tylko ojca, lub jednej matki, czy to inaczej będą mogli się nazywać braćmi tejże familii.—*Wzbudzi nasienie.* P. W.

6. *Imieniem iego.* Zmarłego brata. Tak Booz syna spłodzonego z Rut nie nazwał Maholon, jak się nazywał pierwszy mąż Ruty, ale Obedem. Przyczyna tego prawa była ta, aby nie zmniejszała się liczba familij Izraelskich, i dziedzictwa pokoleń i familij nie zostały pomieszcane.

7. *Do bramy miejskiej.* Gdzie sądy odbywano.

sui, quae ei lege debetur, perget mulier ad portam civitatis, et interpellabit majores natu, dicetque: Non vult frater viri mei suscitare nomen fratris sui in Israel, nec me in conjugem sumere. (*Ruth. 4, 5.*)

8. Statimque accersiri eum facient, et interrogabunt. Si responderit: Nolo eam uxorem accipere:

9. accedet mulier ad eum coram senioribus, et tollet calceamentum de pede ejus, spuetque in faciem illius, et dicet: Sic fiet homini, qui non aedificat domum fratris sui.

10. Et vocabitur nomen illius in Israel, Domus discalceati.

11. Si habuerint inter se jurgium viri duo, et unus contra alterum rixari coeperit, volensque uxor alterius eruere virum suum de manu fortioris, miserique manum, et apprehenderit verenda ejus:

12. abscides manum illius, nec flecteris super eam ulla misericordia.

13. Non habebis in sacculo diversa pondera, majus et minus:

14. nec erit in domo tua modius major et minor.

15. Pondus habebis justum et verum, et modius aequalis et verus erit tibi, ut multo vivas tempore super terram, quam Dominus Deus tuus dederit tibi:

16. abominatur enim Dominus tuus eum, qui facit haec, et aversatur omnem injustitiam.

17. Memento, quae fecerit tibi Amalec in via, quando egrediebaris ex Aegypto: (*Exod. 17, 8.*)

18. quomodo occurrerit tibi, et extremos agminis tui, qui lassi residebant, ceciderit quando tu eras fame et labore confectus, et non timuerit Deum. (*Judith. 4, 13.*)

19. Cum ergo Dominus Deus tuus dederit tibi requiem, et subjecerit cunctas per circuitum nationes in terra, quam tibi pollicitus est, delebis nomen ejus sub caelo. Cave ne obliviscaris.

Wykład X. J. Wujka. Roz. 25. w. 5. *I wzbudzi nasienie brata swego.* Nie masz żadnego przykazania w prawie, któreby zakazało czystości chować albo ślubić. Przetoż wiedz, iż onych słów, które więc niektórzy przywodzą: Przeklęty nieplodny: niemasz w Pismie ś. I tu w tym rozdziale mówi tylko o tym, który brata zmarłego żony pojąć nie chciał, aby mu syny zrodził, bo ten w niejakić niesławie zostawał. *Hieron. in Isai. 56. Aug. 14. contra Faustum C. ultimo.*

CAPUT XXVI.

O pierwocinach i dziesięcinach, zaraz po wnijsciu do ziemi Obiecaněj.

1. Cumque intraveris terram, quam Dominus Deus tuus tibi daturus est possidendam, et obtinueris eam, atque habitaveris in ea:

9. *Ściągnie bót z nogi jego.* Ten obrzęd, jako też płwanie, ściągały się do pohańbienia. Niektórzy mniemają, że to zżucie obowią oznaczało wyrzeczenie się i ustąpienie prawa innemu.

12. *Utniesz jęj rękę.* Przyczyna tego prawa jest, już że ten postępek niewiasty traci bezwstydem; już że przez nadwężenie tego członka przecina się źródło dalszego potomstwa.

13. *Różnych gwichtów.* Tak w ks. Przyp. 20, 10, pow: *Waga i waga, miara i miara, oboje obrzydłe jest u Boga.*

kłóra mu prawem należy, pójdzie niewiasta do bramy mieyskię, y ućieże się do starszych, i rzecze: Niechce brat męża mego wzbudzić imienia brata swego w Izraelu, ani mnie pojąć za żonę.

8. Y wnet każą go przyzwąć, y zapytaia. Jeśli odpowie: Niechcę ię wzięć za żonę:

9. przystąpi niewiasta do niego przed starszymi, a ściągnie bót z nogi iego, y plunie mu w twarz iego, y rzecze: Tak się stanie człowiekowi, który niebudaie domu brata swego.

10. Y nazową imię iego w Izraelu, Dóm roz-zutego.

11. Jesliby mieli między sobą poswar dwa mężowie, y ieden z drugim wadzićby się począł, a chcąc żona icdnego wyrwać męża swego z ręki mocniejszego, y ściągnęłaby rękę y uchwyciłaby za mężki członek iego:

12. utniesz ię rękę, ani się zmiekczyś nad nią żadnym miłosierdziem.

13. Nie będziesz miał w worku różnych gwichtów: więtszego y mnieyszego:

14. ani będzie w domu twoim korzec więtszy y mnieyszy.

15. Wagę będziesz miał sprawiedliwą y prawdziwą, y korzec równy y prawdziwy będziesz miał, abyś długi czas żył na ziemi, którać Pan Bóg twój da:

16. brzydź się bowiem Pan twój tym który to czyni, y mierź go wszelka niesprawiedliwość.

17. Pomni coć uczynił Amalek w drodze, kiedyś wychodził z Egiptu:

18. iakoć zabiezał, y ostateczne woyska twego, którzy ustawszy odpoczywali, pobił, kiedyś ty był głodem y pracą strapiiony, a nie bał się Boga.

19. Gdyć tedy Pan Bóg twój da odpocznienie, a podbiie wszystkie w okół narody w ziemi którać obiecał, wygładzisz imię iego z podniebia. Strzeż abyś niezapomniał.

ROZDZIAŁ 26.

1. A gdy wnidziesz do ziemi, którać Pan Bóg twój da abyś ośiadł y pośiedziesz ją, y mieszkać w niej będziesz:

18. *Jakoć zabiezał.* Historyą tego zdarzenia masz, Exod. 17; żadnej jednak nie ma tam wzmianki o pobiciu tylnęj straży: tu więc dopełnia Mojżesz, czego tam nie był powiedział.—*Nie bał się Boga.* Postępując okrutnie z ludem Bożym, i napadając nań z tyłu i zaszadzek.

19. *Wygładzisz imię jego z pod nieba.* To samo się nakazuje, Ex. 17, 14, i dokonaniem zostało od Saula. I. Reg. 15.

R. 26.—1. *Pośiedziesz ją.* Stało się to w roku siódmym po wnijsciu do Chananei.

2. tolles de cunctis frugibus tuis primitias, et pones in cartallo, pergesque ad locum, quem Dominus Deus tuus elegerit, ut ibi invocentur nomen ejus:

3. accedesque ad sacerdotem, qui fuerit in diebus illis, et dices ad eum: Profectus hodie coram Domino Deo tuo, quod ingressus sum in terram, pro qua juravit patribus nostris, ut daret eam nobis.

4. Suscipiensque sacerdos cartallum de manu tua, ponet ante altare Domini Dei tui:

5. et loqueris in conspectu Domini Dei tui: Syrus persequabatur patrem meum, qui descendit in Aegyptum, et ibi peregrinatus est in paucissimo numero, crevitque in gentem magnam ac robustam et infinitae multitudinis.

6. Affixeruntque nos Aegyptii, et persecuti sunt imponentes onera gravissima,

7. et clamavimus ad Dominum Deum patrum nostrorum, qui exaudivit nos, et respexit humilitatem nostram et laborem atque angustiam:

8. et eduxit nos de Aegypto in manu forti, et brachio extento, in ingenti pavore, in signis atque portentis:

9. et introduxit ad locum istum, et tradidit nobis terram lacte et melle manantem.

10. Et idcirco nunc offere primitias frugum terrae, quam Dominus dedit mihi. Et dimittes eas in conspectu Domini Dei tui, et adorato Domino Deo tuo.

11. Et epulaberis in omnibus bonis, quae Dominus Deus tuus dedit tibi et domui tuae, tu et Levites et advena, qui tecum est.

12. Quando compleveris decimam cunectarum frugum tuarum, anno decimarum tertio dabis Levitae et advenae et pupillo et viduae, ut comedant intra portas tuas, et saturentur:

13. loquerisque in conspectu Domini Dei tui: Abstuli, quod sanctificatum est de domo mea, et dedi illud Levitae et advenae, et pupillo ac viduae, sicut jussisti mihi: non praeterivi mandata tua, nec sum oblitus imperii tui. (*Supr. 14, 29*).

14. Non comedi ex eis in luctu meo, nec separavi ea in qualibet immunditia, nec expendi ex his quidquam in re funebri. Obedivi voci Domini Dei mei, et feci omnia sicut praecepisti mihi.

2. *Pierwociny.* Roczne, które w święto Kuczek powinny być oddawane, jak się okaz., Num. 18, 12.

4. *Postawi przed ołtarzem.* Był to jakby pewny rodzaj składania zeń ofiary.

5. *Syryjczyk.* Laban, teść Jakóba, mieszkający w Mezopotamii Syryjskiej. Gen. 28, 5.—*Który szedł do Egiptu.* Nie zaraz potem, lecz po jakimś czasie.—*W liczbie bardzo małej.* T. j. siedmdziesięciu ludzi, synów swoich i wnuków.—*Rozmnożył się w naród wielki.* Patrz Exod. 1, 7.

10. *Pokłoniwszy się P. Bogu twemu.* Upokarzając się przed jego ołtarzem, i błagając, aby Bóg szczęścił w dobrem.

2. wezmiesz za wszego zboża twego pierwoćiny, y włożysz je w kosz, y pójdiesz do miejsca, które Pan Bóg twój obierze, aby tam wzywano imienia jego:

3. y przystąpiwszy do kapłana, który na on czas będzie, y rzeczesz do niego: Wyznam dziś przed Panem Bogiem twoim, że m wszedł do ziemie o którą przysiągł oycóm naszym żeby ją nam dał.

4. Y przyiawszy kapłan kosz z ręki twoięy, postawi przed ołtarzem Pana Boga twego:

5. y będziesz mówił przed oczyma Pana Boga twego: Syryczyk przesładował oycę mego, który szedł do Egiptu, y gościem był tam w liczbie bardzo małej, y rozmnożył się w naród wielki, y mocny, y nieprzeliczonego mnostwa.

6. Y trapił nas Egypćianie y przesładowali, kładąc brzemiona bardzo ciężkie.

7. y wołaliśmy do Pana Boga oyców naszych, który nas wysłuchał, y weyjrzał na uniżenie nasze, y na pracę, y na uciśnienie:

8. y wywiódł nas z Egiptu ręką mocną y ramięm wyściągnionym, w strachu wielkim, w znakach y cudach:

9. y wprowadził na to miejsce, y podał nam ziemie mlekiem y miodem płynącą.

10. A przetoż teraz ofiaruję pierwsze urodzaje zboża ziemie którą mi dał Pan. Y zostawisz je przed oczyma Pana Boga twego, y pokłoniwszy się Panu Bogu twemu.

11. Y używać będziesz we wszystkich dobrach, które Pan Bóg twój da tobie, y domowi twemu, ty y Lewit, y przychodzieni który z tobą iest.

12. Gdy wypełnisz dziesięćinę wszech urodzajów twoich, roku dziesięćin trzeciego dasz Lewitowi, y przychodniowi, y sierocie, y wdowie, aby iedli między bramami twemi, y naiedli się:

13. y rzeczesz przed oczyma Pana Boga twego: Wyniosłem co iest poświęcono z domu mego, y dałem to Lewitowi, y przychodniowi, y sierocie, y wdowie, iakoś mi rozkazał: nie przestąpiłem przykazania twego, anim zapomniiał rozkazania twego.

14. Nie iadłem z nich w żalobie moięy, anim ich oddzielił w iakiéykolwiek nieczystości, anim wydał z tych rzeczy nic na rzecz pogrzebną. Byłem posłuszen głosu Pana Boga mego, y uczynilem wszystko iakoś mi przykazał.

11. *Używać będziesz.* O tych ucztach pow. wyż. r. 12, 7.

12. *Gdy wypełnisz dziesięćinę wszech urodzajów.* Patrz wyż. 14, 28.

13. *Co jest poświęcono.* Dziesięćiny, które rozkazałeś poświęcić, t. j. odłączyć, i w ubogich tobie ofiarować.—*Wyniosłem... z domu mego.* Całe zabrałem, i tu przyniosłem, nic z nich niepozostało w domu.

14. *Nie jadłem z nich w żalobie mojej.* Nie pożywałem z nich, kiedy zostawałem nieczystym z powodu żaloby i pogrzebu; tego bowiem, co było oddane na ofiary zapokojne, nieczyszczeni jeść nie mogli, Lev. 7, 20.—*Anim ich oddzielił w jakiegokolwiek nieczystości.* Nie tylko ja sam nieczystym nie byłem, lecz i to, co przynio-

15. Respice de sanctuario tuo, et de excelso caelorum habitaculo, et benedic populo tuo Israel, et terrae, quam dedisti nobis, sicut iurasti patribus nostris, terrae lacte et melle mananti. (*Isai. 63, 15*).

16. Hodie Dominus Deus tuus praecepit tibi, ut facias mandata haec atque iudicia, et custodias et impleas ex toto corde tuo, et ex tota anima tua.

17. Dominum elegisti hodie, ut sit tibi Deus, et ambules in viis ejus, et custodias ceremonias illius, et mandata atque iudicia, et obedias ejus imperio:

18. et Dominus elegit te hodie, ut sis ei populus peculiaris, sicut locutus est tibi, et custodias omnia praecepta illius: (*Supr. 14, 2*).

19. et faciat te excelsiorem cunctis gentibus, quas creavit, in laudem et nomen et gloriam suam: ut sis populus sanctus Domini Dei tui, sicut locutus est.

15. Weyźrzyy z świątnice twoięy, y z wysokiego niebios mieszkania, a błogosław ludowi twemu Izraelskiemu, y ziemi któraś nam dał, iakoś przysięgi oycóm naszym, ziemi mlekiem y miodem płynący.

16. Dzisiaj Pan Bóg twój przykazał tobie, abyś czynił te przykazania y sądy, y strzegł, y pełnił ze wszystkiego serca twego, y ze wszystkięy dusze swoięy.

17. Panaś dziś obrał, abyć był Bogiem, ażebyś chodził drogami iego, y strzegł Ceremonii iego, y przykazania y sądów, a był posłuszen rozkazaniu iego:

18. y Pan obrał cię dziś, abyś mu był ludem osobliwym, tak iakoć powiedział, ażebyś strzegł wszystkiego przykazania iego:

19. y żeby cię uczynił wyższym nade wszystkie narody, które stworzył ku chwale i imieniu y sławie swoięy: abyś był ludem świętym Pana Boga twego, iako mówił.

CAPUT XXVII.

ROZDZIAŁ 27.

O postawieniu pomnika za Jordanem, błogosławieństwie cnotliwych, i przekleństwie złych.

1. Praecepit autem Moyses et seniores Israel, populo dicentes: Custodite omne mandatum, quod praecipio vobis hodie.

2. Cumque transieritis Jordanem in terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi, eriges in gentes lapides, et calce levigabis eos,

3. ut possis in eis scribere omnia verba legis hujus, Jordane transmisso, ut introeas terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi, terram lacte et melle manantem, sicut iuravit patribus tuis.

4. Quando ergo transieritis Jordanem, erigite lapides, quos ego hodie praecipio vobis in monte Hebal, et levigabis eos calce:

5. et aedificabis ibi altare Domino Deo tuo de lapidibus, quos ferrum non tetigit, (*Exod. 20, 25*),

6. et de saxis informibus et impolitis: et offeres super eos holocausta Domino Deo tuo,

7. et immolabis hostias pacificas, comedesque ibi, et epulaberis coram Domino Deo tuo.

8. Et scribes super lapides omnia verba legis hujus plane et lucide.

9. Dixeruntque Moyses et sacerdotes Levitici ge-

1. Y przykazał Moyżesz y starszy Izraela ludowi, mówiąc: Strzeżcie wszystkiego rokazania, które wam dziś przykazuję.

2. A gdy przejdziecie przez Jordam do ziemi którą Pan Bóg twój da, postawisz kamienie wielkie, y potynkniesz ie wapnem,

3. abyś mógł na nich napisać wszystkie słowa zakonu tego, przeprawiwszy się przez Jordan, abyś wszedł do ziemi którą Pan Bóg twój da, ziemi mlekiem y miodem płynącą, iako przysięgi oycóm twoim.

4. Gdy tedy przejdziecie Jordan, postawcie kamienie, które ia wam dziś przykazuję na górze Hebal, y potynkniesz ie wapnem:

5. y zbudujesz tam ołtarz Panu Bogu twemu z kamienia którego się żelazo nie tknęło,

6. a z kamienia nie ćciosanego y nie wygładzonego: y ofiarujesz na nim całopalenia Panu Bogu twemu.

7. y ofiarujesz ofiary zapokoyne, y będziesz tam iadł y używał przed Panem Bogiem twoim.

8. Y napiszesz na kamieniach wszystkie słowa zakonu tego znacznie y iaśnie.

9. Y rzekli Moyżesz y kapłani z rodu Lewit-

słem jest czyste, od wszelkięy nieczystoty oddaliłem to i odłączyłem, aby nie zostało splugawione. — *Anin wydał z tych rzeczy nic na rzecz pogrzebną.* Zabroniono bowiem było z tych dziesięcin Bogu poświęconych coś ująć, i obrócić to na użytek świecki, albo na ucztę, albo na przepych pogrzebowy, wzniesienie grobu, i t. p.

16. Ze wszystkiego serca. Ze wszelką usilnością i gorliwością.

17. Panaś dziś obrał, abyć był Bogiem. Odnawiając i potwierdzając przymierze wprzód zawarte z Bogiem.

R. 27. — 2. Kamienie wielkie. Może być, że dwanaście, według liczby pokoleń; kamienie te nie były te

same co i kamienie ołtarza.

3. Wszystkie słowa zakonu tego. T. j. téj ks. Powtórzonego Prawa. To nakazane było dla tego, aby przez ten nowy obrzęd zostało odnowione przymierze z Bogiem zaraz przy pierwszém wniściu do ziemi Obiecanęj, i żeby Izraelitów, przez te uroczyste przyrzeczenia błogosławieństw, i groźby klątw, pobudzić do tém wierniejszego pełnienia Boskich przykazań.

5. Z kamienia, którego się żelazo nie dotknęło. O przyczynie tego przepisu patrz Ex. 20, 24.

7. Będziesz tam iadł i używał: T. j. przyrządzisz ucztę z ofiar zapokojnych.

9. Dzisiaj zostałeś ludem P. Boga twego. Patrz r. pop. w. 17.

neris ad omnem Israel: Attende, et audi Israel: Hodie factus es populus Domini Dei tui:

10. audies vocem ejus, et facies mandata atque justitias, quas ego praecepit tibi.

11. Praecepitque Moyses populo in die illo, dicens:

12. Hi stabunt ad benedicendum populo super montem Garizim, Jordane transmissio: Simeon, Levi, Judas, Issachar, Joseph et Benjamin.

13. Et e regione isti stabunt ad maledicendum in monte Hebal: Ruben, Gad et Aser et Zabulon, Dan et Nephthali.

14. Et pronuntiabunt Levitae, dicentque ad omnes viros Israel excelsa voce: (*Dan. 9, 13.*)

15. Maledictus homo, qui facit sculptile et conflatile, abominationem Domini, opus manuum artificum, ponetque illud in abscondito: et respondet omnis populus, et dicit: Amen.

16. Maledictus, qui non honorat patrem suum, et matrem: et dicit omnis populus: Amen.

17. Maledictus, qui transfert terminos proximi sui: et dicit omnis populus: Amen.

18. Maledictus, qui errare facit caecum in itinere: et dicit omnis populus: Amen.

19. Maledictus, qui pervertit iudicium advenae, pupili et viduae: et dicit omnis populus: Amen.

20. Maledictus, qui dormit cum uxore patris sui, et revelat operimentum lectuli ejus: et dicit omnis populus: Amen.

21. Maledictus, qui dormit cum omni jumento: et dicit omnis populus: Amen.

22. Maledictus, qui dormit cum sorore sua, filia patris sui, vel matris suae: et dicit omnis populus: Amen.

23. Maledictus, qui dormit cum socru sua: et dicit omnis populus: Amen.

24. Maledictus, qui clam percusserit proximum suum: et dicit omnis populus: Amen.

25. Maledictus, qui accipit munera, ut percutiat animam sanguinis innocentis: et dicit omnis populus: Amen.

26. Maledictus, qui non permanet in sermonibus legis hujus, nec eos opere perficit: et dicit omnis populus: Amen.

skiego do wszystkiego Izraela: Pilnuj a słuchaj Izraelu: Dzisiaj zostajesz ludem Pana Boga twego:

10. będziesz słuchał głosu jego, y będziesz czynił rozkazania y sprawiedliwości, które ja przykazuję tobie.

11. Y przykazał Mojżesz ludowi dnia onego, mówiąc:

12. Ci staną na błogosławienie ludowi na górze Garizim, przeprawiwszy się przez Jordan: Simeon, Lewi, Judas, Issachar, Jozeph, y Beniamin.

13. A przeciwko ci staną na przeklinanie na górze Hebal: Ruben, Gad y Aser y Zabulon, Dan y Nephthali.

14. Y będą mówić Lewitowie, y rzeką do wszech mężów Izraelskich głosem wyniosłym:

15. Przeklęty człowiek który działa rycinę y zlicinę, brzydlivość Pańską, robotę rak rzemieślniczych y stawia ji w skrytości. A odpowie wszytek lud, y rzecze: Amen.

16. Przeklęty który nie czci oycy swego y matki. Y rzecze wszytek lud: Amen.

17. Przeklęty który przenosi granice bliźniego swego. Y rzecze wszytek lud: Amen.

18. Przeklęty który czyni że ślepy błądzi w drodze: Y rzecze wszytek lud: Amen.

19. Przeklęty który wywraca sąd przychodnia, sieroty, y wdowy. Y rzecze wszytek lud: Amen.

20. Przeklęty który spi z żoną oycy swego, y odkrywa przykrycie łóżka jego. Y rzecze wszytek lud: Amen.

21. Przeklęty który nierząd płodzi z wszelakim bydłościem. Y rzecze wszytek lud: Amen.

22. Przeklęty który spi z siostrą swoją, z córką oycy swego, abo matki swę. Y rzecze wszytek lud: Amen.

23. Przeklęty który spi z świekrą swoją. Y rzecze wszytek lud: Amen.

24. Przeklęty który tajemnie zabije bliźniego swego. Y rzecze wszytek lud: Amen.

25. Przeklęty który bierze dary aby zabił duszę krwi niewinnej. Y rzecze wszytek lud: Amen.

26. Przeklęty kto nie trwa w słowach zakonu tego, ani ich skutkiem pełni. Y rzecze wszytek lud: Amen.

CAPUT XXVIII.

ROZDZIAŁ 28.

O błogosławieństwach i przekleństwach.

1. Si autem audieris vocem Domini Dei tui, ut facias atque custodias omnia mandata ejus, quae

12. Ci staną na błogosławienie ludowi. Patrz wyż. 11, 29.—Joseph. Efraim i Manasses.

14. Lewitowie, Kapłani.—Głosem wyniosłym. Aby mogli być posłyszani przynajmniej od pierwszych, którzyby odpowiadali Amen; za tymi mógł i cały lud powtarzać zgodnym głosem.

15. Rycinę. Bałwana z drzewa lub kamienia.—Zlicinę. Bałwana z metalu jakiego.—Stawi go w skrytości. Aby czcił go sekretnie. To więc przekleństwo dotyka nawet tajemnie grzeszących.—Wszystek lud. Sześć oznaczonych pokoleń, dla odpowiadania na błogosławienie

1. A jeśli będziesz słuchał głosu Pana Boga twego, abyś czynił y zachował wszystkie przykazania stwa, i na przekleństwa.

17. Przenosi granice bliźniego swego. Aby zawładnął częścią, jego usunąwszy.

18. Ślepy. Tak Lev. 19, 14: Nie będziesz stworzył głuchemu, ani przed ślepym nie będziesz kładł zawady.

19. Wywraca. Przewrótnie sądząc, przechylając się na stronę mocniejszego.

20. Odkrywa przykrycie łóżka. Rzecz haniebną wyraża tu wstydliwie i uczciwemi słowy.

25. Aby zabił duszę. Aby życie odjął.

R. 28.—1. A jeśli będziesz słuchał. Przedmiot tego

ego praeceptio tibi hodie, faciet te Dominus Deus tuus excelsiorem cunctis gentibus, quae versantur in terra. *

2. Venientque super te universae benedictiones istae, et apprehendent te: si tamen praecepta ejus audieris. * (*Lev. 26, 3.*)

3. Benedictus tu in civitate, et benedictus in agro.

4. Benedictus fructus ventris tui, et fructus terrae tuae, fructusque jumentorum tuorum, greges armentorum tuorum, et caulae ovium tuarum.

5. Benedicta horrea tua, et benedictae reliquiae tuae.

6. Benedictus eris tu ingrediens et egrediens.

7. Dabit Dominus inimicos tuos, qui consurgunt adversum te, corruentes in conspectu tuo: per unam viam venient contra te, et per septem fugient a facie tua.

8. Emittet Dominus benedictionem super cellaria tua, et super omnia opera manuum tuarum, benedicetque tibi in terra, quam acceperis.

9. Suscitabit te Dominus sibi in populum sanctum, sicut juravit tibi: si custodieris mandata Domini Dei tui, et ambulaveris in viis ejus.

10. Videbuntque omnes terrarum populi, quod nomen Domini invocatum sit super te, et timebunt te.

11. Abundare te faciet Dominus omnibus bonis, fructu uteri tui, et fructu jumentorum tuorum, fructu terrae tuae, quam juravit Dominus patribus tuis, ut daret tibi.

12. Aperiet Dominus thesaurum suum optimum, caelum, ut tribuat pluviam terrae tuae in tempore suo: benedicetque cunctis operibus manuum tuarum. Et foenerabis gentibus multis, et ipse a nullo foenus accipies.

13. Constituet te Dominus in caput, et non in caudam, et eris semper supra, et non subter: si tamen audieris mandata Domini Dei tui, quae ego praeceptio tibi hodie, et custodieris et faceris,

14. ac non declinaveris ab eis nec ad dexteram, nec ad sinistram, nec secutus fueris deos alienos, neque colueris eos.

15. Quodsi audire nolueris vocem Domini Dei tui, ut custodias, et facias omnia mandata ejus et ceremonias, quas ego praeceptio tibi hodie, ve-

rozdziatu zgadza się r. 26. ks. Lewityka: w obudwóch bowiem ogłaszają się błogosławieństwa dla zachowujących prawo, i przekłętwa na jego gwałcieli.— Wyższym nad wszystkie narody. Szczęśliwością, bogactwy i władzą.

3. Błogosławionys ty w mieście, i błogosławiony na polu. T. j. będzie ci się powodziło we wszystkim, co przedsięwzemiesz.

4. Błogosławiony owoc żywota twego. Szczęśliwie wydawać będziesz potomstwo. Najszczytniej zaś to się spełniło w błog. pannie, matce Chrystusa.

5. Ostatki twoje. Które z dóbr twoich odłożysz do przechowania na przyszłość.

6. Wchodząc i wychodząc. We wszystkich sprawach

iego, które ia dziś przykazać tobie, uczyni cie Pan Bóg twój wyższym nad wszystkie narody które są na ziemi.

2. Y przyjdą na cie te wszystkie błogosławieństwa, y imą się ciebie: ieśli iednak słuchać będziesz przykazania iego.

3. Błogosławionys ty w mieście y błogosławiony na polu.

4. Błogosławiony owoc żywota twego, y owoc ziemie twej, y owoc bydła twoiego, stada, dobytków twoich, y owczarnie owiec twoich.

5. Błogosławione gumna twoie y błogosławione ostatki twoie.

6. Błogosławiony będziesz ty wchodząc y wychodząc.

7. Da Pan nieprzyiacioly twoie którzy powstaia przeciw tobie, padaiace przed oczyma twymi: iedną drogą wynidą przeciw tobie, a siedmią dróg uciekać beda przed obliczem twoim.

8. Spuści Pan błogosławienstwo na spiżarnie twoie, y na wszystkie dzieła rąk twoich, y będziec błogosławił w ziemi która weźmiesz.

9. Wystawi cie Pan sobie za lud święty, iakoc przysiągł: ieśli będziesz strzegł przykazania Pana Boga twego, y chodził drogami iego.

10. Y użyżzą wszystkie narody ziem, że imię Pańskie wzywane iest nad tobą, y bać się będą ciebie.

11. Dać Pan obfitość wszego dobra, owocu żywota twego, y owocu bydła twego, y owocu ziemie twej, która przysiągł Pan oycóm twoim abyć ia dał.

12. Otworzy skarb swój bardzo dobry, niebo, aby dało deszcz ziemi twej czasu swego: y będziec błogosławił wszystkim robotóm rąk twoich. Y będziesz pożyczal wielóm narodom, a sam u nikogo pożyczac nie będziesz.

13. Postawi cie Pan głową a nie ogonem, y będziesz zawsze na wierzchu, a nie na spodku: ieśli iednak słuchać będziesz przykazania Pana Boga twego, które ia dziś przykazać tobie, a będziesz strzegł y czynił,

14. a nie ustapisz od niego, ni na prawo ni na lewo, ani poydziesz za bogami cudzymi, ani im służyć będziesz.

15. Ale ieśli nie będziesz chciął słuchać głosu Pana Boga twego, abyś strzegł y czynił wszystko roskazanie iego y Ceremonię które ia dziś przy-

i przedsięwzięciach twoich.

7. Siedmią dróg. Oznacza się przez to strach i przeobrażenie, w jakim zostając nieprzyjacielem, szukają ocalenia w ucieczce, gdzie kto może.

9. Wystawi cie Pan sobie za lud święty. Statecznie będzie cie miał za lud swój wybrany.

10. Że imię Pańskie wzywane jest nad tobą. Że jesteś i nazywasz się ludem Bożym.

12. Skarb swój bardzo dobry. Podobnie w ks. Joba, r. 38, 22, powiedziano: *Izaliś wszedł do skarbu śniegu, albo skarby gradu oglądał?*

13. Postawi cie Pan głową, a nie ogonem. Jest to samo, co powiedz. w l: *wyższym nad wszystkie narody*: sposób mówienia przysłowiowy.

nient super te omnes maledictiones istae, et apprehendent te. (*Lev. 26, 14. Thren. 2, 17. Baruch. 1, 20. Malach. 2, 2*).

16. Maledictus eris in civitate, maledictus in agro.

17. Maledictum horreum tuum, et maledictae reliquiae tuae.

18. Maledictus fructus ventris tui, et fructus terrae tuae, armenta bouum tuorum, et greges ovium tuarum.

19. Maledictus eris ingrediens, et maledictus egrediens.

20. Mittet Dominus super te famem et esuriem, et increpationem in omnia opera tua, quae tu facies: donec conterat te, et perdat velociter propter adinventiones tuas pessimas, in quibus reliquisti me.

21. Adjungat tibi Dominus pestilentiam, donec consumat te de terra, ad quam ingredieris possidendam.

22. Percutiat te Dominus egestate, febris et frigore, ardore et aestu, et aëre corrupto ac rubigine, et persequatur, donec pereas.

23. Sit caelum, quod supra te est, aeneum: et terra, quam calcas, ferrea.

24. Det Dominus imbrem terrae tuae pulverem, et de caelo descendat super te cinis, donec conteraris.

25. Tradat te Dominus corruentem ante hostes tuos: per unam viam egrediaris contra eos, et per septem fugias, et dispergaris per omnia regna terrae:

26. sitque cadaver tuum in escam cunctis volatilibus caeli, et bestiis terrae, et non sit, qui abigat.

27. Percutiat te Dominus ulcere Aegypti, et partem corporis, per quam stercora egeruntur, scabie quoque et prurigine, ita ut curari nequeas.

28. Percutiat te Dominus amentia et caccitate ac furore mentis,

29. et palpes in meridie, sicut palpare solet caecus in tenebris, et non dirigas vias tuas. Omnique tempore calumniis sustineas, et opprimaris violentia, nec habeas qui liberet te.

30. Uxorem accipias, et alius dormiat cum ea. Domum aedifices, et non habites in ea. Plantas vineam, et non vindemias eam.

31. Bos tuus immoletur coram te, et non comedas ex eo. Asinus tuus rapiatur in conspectu

kazuję tobie, przydą na cię te wszystkie przekleństwa, y chwycą się ciebie.

16. Przeklęty będziesz w mieście, przeklęty na polu.

17. Przeklęte gumno twoje, y przeklęte ostatki twoje.

18. Przeklęty owoc żywota twego, y owoc ziemi twojej, stada wołów twoich, y trzody owiec twoich.

19. Przeklęty będziesz wchodząc y przeklęty wychodząc.

20. Przepuści Pan na cię głód y łaknienie, y przekleństwo na wszystkie sprawy, które będziesz czynił: aż cię zetrze y zatraci prędko, dla wynalazków twoich barzo złych w którychś mię opuścił.

21. Niechci przyda Pan morowe powietrze, aż cię wyniszczy z ziemi do której wnidziesz posieść ją.

22. Niechay cię Pan skarze niedostałkiem, gorączką y zimnicą, upaleniem y goracem, y skażonym powietrzem y rdzą, a niech cię dogania, aż wyginiesz.

23. Niechay będzie niebo które nad tobą jest miedziane: a ziemia którą deptasz, żelazna.

24. Niech da Pan za deszcz ziemi twojej proch, a z nieba niech na cię zstąpi popiół, aż będziesz wniwecz obrócon.

25. Niechay cię poda Pan upadającego przed nieprzyjaciół twymi, jedną drogą wychodz przećwiko im, siedmią uciekay, a bądź rozprzozon powszystkich królestwach ziemi.

26. Y niech będzie trup twój pokarmem wszystkim ptakom powietrznym y zwierdom ziemnym niech nie będzie ktoby odpędzal.

27. Niechay cię zarazi Pan wrzodem Egypckim, y część ciała przez którą plugastwa wychodzą krostami y świerzmem, tak żebyś nie mógł być ulęczon.

28. Niechay cię skarze Pan odeszcieniem od rozumu y ślepotą, y szalenstwem,

29. y macay o południu, iako zwykł macać ślepy w ciemnościach, a nie prostuy dróg twoich. Y przez wszystek czas odnós potwarz, a bądź gwałtem potłumion, ani mięy ktoby cię wybawil.

30. Poymy żonę, a drugi niechay z nią spi. Dóm zbuduy, a w nim nie mieszkay. Nasadz winnicę, a nie zbieray z nięy winu.

31. Wołu twego niech zabiją przed tobą, a nie iédz z niego. Osła twego niech porwą przed oczywiony został grobu, albo od zwierząt był pożarty.

27. Wrzodem Egipskim. Patrz Ex. 9, 9.—Część ciała. Rozumie tu hemoroidy, albo inną jaką chorobę tylnego otworu. Zdaje się, że to była ta sama choroba, którą zostali dotknięci Filistyni. I. Reg. 5, 6, 9, 12.

29. Macay o południu. Nawet i to należy rozumieć o ślepotie duszy.—Nie prostuj dróg twoich. Dla niedostatku dobrej rady, wszystkie interesa twoje poprowadzisz złe i nieroztropnie, i przeto wszystko ci się nie powiedzie.

16. Przeklęty będziesz w mieście Patrz wyż. w. 3.

23. Niechay będzie niebo miedziane. Niech nie spuszcza deszczu dla zroszenia pól twoich, i będzie twarde nakształt miedzi.—Ziemia żelazna. Twarda, sucha, nieurodzajna, jak gdyby była żelazną.

24. Za deszcz ziemi twojej proch. Ażeby, gdy będziesz potrzebował deszczu dla zmiękczenia ziemi, wszystko przeciwnie się stało.

26. Niech będzie trup. Za największe niejako niebezpieczeństwo uważało się u Izraelitów, jeżeli kto pozba-

tuo, et non reddatur tibi. Oves tuae dentur inimicis tuis, et non sit, qui te adjuvet.

32. Filii tui et filiae tuae tradantur alteri populo, videntibus oculis tuis, et deficientibus ad conspectum eorum tota die, et non sit fortitudo in manu tua.

33. Fructus terrae tuae, et omnes labores tuos comedat populus, quem ignoras: et sis semper calamitiam sustines, et oppressus cunctis diebus,

34. et stupens ad terrorem eorum, quae videbunt oculi tui.

35. Percutiat te Dominus ulcere pessimo in genibus et in suris, sanarique non possis a planta pedis usque ad verticem tuum.

36. Ducet te Dominus, et regem tuum, quem constitueris super te, in gentem, quam ignoras tu et patres tui: et servies ibi diis alienis, ligno et lapidi.

37. Et eris perditus in proverbium ac fabulam omnibus populis, ad quos te introduxerit Dominus.

38. Sementem multam jacies in terram, et modicum congregabis: quia locustae devorabunt omnia *.

39. Vineam plantabis et fodies, et vinum non bibes, nec colliges ex ea quippiam: quoniam vastabitur vermibus *. (*Mich. 6, 15*).

40. Olivas habebis in omnibus terminis tuis, et non ungeris oleo: quia defluent, et peribunt.

41. Filios generabis et filias, et non fueris eis: quoniam ducentur in captivitatem.

42. Omnes arbores tuas et fruges terrae tuae rubigo consumet.

43. Advena, qui tecum versatur in terra, ascendet super te, eritque sublimior: tu autem descendes, et eris inferior.

44. Ipse foenerabit tibi, et tu non foenerabis ei. Ipse erit in caput, et tu eris in caudam.

45. Et venient super te omnes maledictiones istae, et persequentes apprehendent te, donec intereas: quia non audisti vocem Domini Dei tui nec servasti mandata ejus et ceremonias, quas praecepit tibi.

46. Et erunt in te signa atque prodigia, et in semine tuo usque in sempiternum:

47. eo quod non servieris Domino Deo tuo in gaudio, cordisque laetitia, propter rerum omnium abundantiam.

48. Servies inimico tuo, quem immittet tibi Dominus, in fame et siti, et nuditate et omni pe-

ma twymi, a niechci go nie wróca. Owce twoie niech będą dane nieprzyjaciółom twoim, a niech nie będzie ktobyć dopomógł.

32. Synowie twoi y córki twe niech będą dane inszemu narodowi, na co będą patrzeć oczy twoie, y ustawać patrzeć na nie przez cały dzień, a niech nie będzie siły w ręce twoiey.

33. Owoce ziemi twéy, y wszystkie prace twoie, niechay poić lud którego nie znasz: a bądź zawsze potwarz cierpiący, y uciśnion po wszystkie dni,

34. y zdumiały od strachu tych rzeczy, które będą widziały oczy twoie.

35. Niech cię zarażi Pan złym wrzodem na kolienach y na łystach, y niech cię nie mogą ulczyć, od stopy nogi aż do wierzchu twego.

36. Zawiedzie cię Pan, y króla twego, którego ustawisz nad sobą, do narodu którego nie znasz ty y oycowie twoi: y będziesz tam służył bogóm cudzym, drewnu y kamieni.

37. Y będziesz stracony, przypowieścią y baśnią wszystkim narodom do których cię Pan wprowadzi.

38. Siew wielki wrzucisz w ziemię, a mało zbierzesz: bo wszystko pożrze szarańcza.

39. Winnicę nasadzisz y okopasz, a wina pić nie będziesz, y nic z niéy nie zbierzesz: bo ją robaey spustosza.

40. Oliwy mieć będziesz we wszech granicach twoich, a oliwą się mazać nie będziesz: bo opadną y zgina.

41. Synów y córek narodzisz, a niezażyiesz ich: bo ie zawiódą w niewolę.

42. Wszystkie drzewa twoie, i owoce ziemi twoiey rdza zniszczy.

43. Przychodzień który mieszka z tobą wstąpi na cię, y będzie wyższy: a ty zstąpisz, y będziesz niższy.

44. On tobie pożyczać będzie, a ty mu nie będziesz pożyczał. On będzie głową, a ty ogonem.

45. Y przyjdą na cię wszystkie te przekleństwa, y goniąc poimaia cię aż zginiesz: żeś nie słuchał głosu Pana Boga twego, aniś chował przykazania jego, y Ceremonii któreć rozkazał.

46. Y będą na tobie znaki y cuda, y na ple-mieniu twoim aż na wieki:

47. przeto żeś nie służył Panu Bogu twemu w weselu y w radości serca, dla wszystkich rzeczy dostatku.

48. Będziesz służył nieprzyjacielowi twemu, którego Pan na cię przepuści, w głodzie y w pra-

32. *Ustawać patrzeć na nie.* Oczy twoje wyschną, patrząc na srogą niewolę synów.—*Nie będzie siły.* Do ich wyrwania.

36. *Bogom cudzym, drewnu i kamieniu.* Albo powodowany przykładem cudzoziemców, albo zmuszony postrachem i rozkazem królów owéj krainy; co się przytrafiło Izraelitom. Dan. 3.

37. *Będziesz stracony.* Spustoszony, najniebezpieczliwszy.

40. *Opadną.* Wprzódby nim dojrzają.

44. *On tobie pożyczać będzie.* On będzie bogaty, ty ubogi.

46. *Znaki i cuda.* Kłęski widzialne i nadzwyczajne.

47. *Dla wszystkich rzeczy dostatku.* T. j. wtenczas gdy ci Bóg wszystkich dóbr w obfitości udzielał.

48. *Jarżmo żelazne.* Najcięższe i najsroższe. Doświadczyli tego od Chaldejczyków, za karę bałwochwalstwa, jak pokazuje. Jer. 5, 15. i w Trenach.

nuria: et ponet jugum ferreum super cervicem tuam, donec te conterat.

49. Adducet Dominus super te gentem de longinquo, et de extremis terrae finibus in similitudinem aquilae volantis cum impetu, cujus linguam intelligere non possis:

50. gentem procacissimam, quae non deferat seni, nec misereatur parvuli,

51. et devoret fructum jumentorum tuorum, ac fruges terrae tuae: donec intereas, et non relinquat tibi triticum, vinum et oleum, armenta boum, et greges ovium: donec te disperdat,

52. et conterat in cunctis urbibus tuis, et destruantur muri tui firmi atque sublimes, in quibus habebas fiduciam in omni terra tua. Obsideris intra portas in omni terra tua, quam dabit tibi Dominus Deus tuus,

53. et comedes fructum uteri tui, et carnes filiorum tuorum et filiarum tuarum, quas dederit tibi Dominus Deus tuus, in angustia et vastitate, qua opprimit te hostis tuus, (*Thren. 4, 10. Baruch. 2, 2.*)

54. Homo delicatus in te, et luxuriosus valde, invidet fratri suo, et uxori, quae cubat in sinu suo,

55. ne det eis de carnibus filiorum suorum, quas comedit: eo quod nihil aliud habeat in obsidione et penuria, qua vastaverint te inimici tui intra omnes portas tuas.

56. Tenera mulier et delicata, quae super terram ingredi non valebat, nec pedis vestigium figere propter mollietatem et teneritudinem nimiam, invidet viro suo, qui cubat in sinu ejus, super filii et filiae carnibus,

57. et illuvie secundarum, quae egrediuntur de medio feminum ejus, et super liberis qui eadem hora nati sunt: comedent enim eos clam propter rerum omnium penuriam in obsidione et vastitate, qua opprimit te inimicus tuus intra portas tuas.

58. Nisi custodieris, et feceris omnia verba legis hujus, quae scripta sunt in hoc volumine, et timueris nomen ejus gloriosum et terribile, hoc est, Dominum Deum tuum:

59. auget Dominus plagas tuas, et plagas seminis tui, plagas magnas et perseverantes, infirmitates pessimas et perpetuas:

60. et convertet in te omnes afflictiones Aegypti, quas timuisti, et adhaerebunt tibi:

61. insuper et universos languores, et plagas, quae non sunt scriptae in volumine legis hujus, inducet Dominus super te, donec te conterat:

49. *Na podobieństwo orła, z pędem lecącego.* Który to naród, jak orzeł, rychło i łakomie przybędzie, aby cię rozszarpał. Takiem było panowanie Babilończyków i Nabuchodonozora, który, u Ezech. 17, 3, przyrównywa się do orła.

50. *Naród bardzo wszeteczny.* Bezwstydne czoła, zachwały i nieludzki,

53. *Będziesz jadł owoc żywota twego.* To się stało

gnieniu, y w nagości, y we wszelakim niedostatku: y włoży iarzmo żelazne na szyję twoją, aż cię zetrze.

49. *Przywiedzie na cię Pan naród z daleka y z ostatnich granic ziemi, na podobieństwo orła z pędem lecącego: którego języka nie będziesz mógł rozumieć:*

50. *Naród bardzo wszeteczny, który nie uczył starego, ani się ulituje nad małym,*

51. *y pożrze owoc bydła twego, y pożytki ziemi twę: aż zginiesz, y nie zostawić pszenice, wina y oliwy, stad krów, y trzód owiec: aż cię wygubi,*

52. *y zetrze we wszystkich miastach twoich, y obalą się mury twoje mocne y wysokie, którymeś dufał we wszystkiey ziemi twojej. Będziesz obleżon w mieściech twoich we wszystkiey ziemi twę, którać da Pan Bog twój:*

53. *y będziesz jadł owoc żywota twego, y mięso synów twoich, y córek twoich, któreć Pan Bóg twój da, w uciśnieniu y spustoszeniu, którym cię ściśnie twój nieprzyjaciół.*

54. *Człowiek rokoszny y zbyteczny bardzo, będzie zayrzał bratu swemu, y żenie która leży na łonie jego,*

55. *aby im nie dał mięsa synów swoich, które będzie jadł: przeto że nic inszego nie ma w obleżeniu y niedostatku, którym cię spustoszą nieprzyjaciele twoi, we wszystkich mieściech twoich.*

56. *Niewiasta pieczona a rokosznica, która po ziemi chodzić nie mogła, ani stopy nóg postawić, od rokoszy y pieczyoty wielkiej, będzie zayrzała mężowi swemu, który leży na łonie jej dla mięsa syna y córki,*

57. *y czepka (alias miastka), który wychodzi z pośród łona jej, y dla dziątek, które się téż godziny urodziły: bo ie będą ieść potajemnie, dla niedostatku wszech rzeczy w obleżeniu y spustoszeniu, którym cię ściśnie twój nieprzyjaciół w mieściech twoich.*

58. *Jeśli nie będziesz strzegł y czynił wszystkie słowa zakonu tego, które w tych księgach są napisane, a nie będziesz się bał imienia jego chwalebne y strasznego, to jest Pana Boga twego:*

59. *rozmnoży Pan plagi twoje, y plagi nasienia twego, plagi wielkie y trwałe, choroby złe y ustawiczne:*

60. *y obróci na cię wszystkie utrapienia Egypskie którychś się lękał, y chwycą się ciebie:*

61. *nad to wszystkie niemocy y plagi, które nie są napisane w księgach zakonu tego, przywiedzie Pan na cię, aż cię zetrze:*

przy zburzeniu Jerozolimy, za Tytusa.

54. *Zbyteczny bardzo.* Zbytorny, oddany przepychowi i rokoszy.—*Będzie zayrzał brata.* Nie da, albo schowa przed bratem szczątki pozostałe syna swego, zjedzonego dla wielkiego głodu.

57. *Czepka.* Błona cienka, w której jest obwinęte dziecko w żywocie matki.—*Z pośród łona jej.* Oznacza część ciała, z której wydobywa się płód, i wychodzi na

62. et remanebitis pauci numero, qui prius eratis sicut astra caeli prae multitudine, quoniam non audisti vocem Domini Dei tui.

63. Et sicut ante laetatus est Dominus super vos, bene vobis faciens, vosque multiplicans: sic laetabitur disperdens vos atque subvertens, ut auferamini de terra, ad quam ingredieris possidendam.

64. Disperget te Dominus in omnes populos a summitate terrae usque ad terminos ejus: et servies ibi diis alienis, quos et tu ignoras et patres tui, lignis et lapidibus.

65. In gentibus quoque illis non quiesces, neque erit requies vestigio pedis tui. Dabit enim tibi Dominus ibi cor pavidum, et deficientes oculos, et animam consumptam moerore:

66. et erit vita tua quasi pendens ante te. Timebis nocte et die, et non credes vitae tuae.

67. Mane dices: Quis mihi det vesperum? et vespere: Quis mihi det mane? propter cordis tui formidinem, qua terreberis, et propter ea, quae tuis videbis oculis.

68. Reducet te Dominus classibus in Aegyptum per viam, de qua dixit tibi, ut eam amplius non videres. Ibi venderis inimicis tuis in servos et ancillas, et non erit, qui emat.

62. y zostaniecie w małej liczbie, którzyście przed tym byli iako gwiazdy niebieskie prze mnostwo: przeto żeś nie słuchał głosu Pana Boga twego.

63. A iako się przed tym radował Pan nad wami, czyniąc wam dobrze y rozmnażając was: tak się będzie radował tracąc was y wywracając, żebyście znieśieni byli z ziemi do której wnidziesz pośięć ją.

64. Rozprószy cię Pan między wszystkie narody od końca ziemi, aż do granic iey: y tam będziesz służył bogom cudzym, których y ty nie znasz y oycowie twoi, drewnóm y kamieniom.

65. Między narody też onemi nie uspokoisz się, ani będzie miała odpoczynku stopa nogi twoięy. Dać tam bowiem Pan serce łekliwe, y oczy usłaiące, y duszę żalością utrapioną,

66. y będzie żywot twój iakoby wiszący przed tobą. Będziesz się bał w nocy y we dnie, a nie będziesz wierzył żywotowi twemu.

67. Po ranu będziesz mówił: Kto mi da wieczór? a w wieczór: Kto mi da zaranie? dla stworzenia serca twego, którym się strachać będziesz, y dla tego co widzieć będziesz oczyma twymi.

68. Odwiedzie cię Pan w okręciach do Egiptu tą drogą, o którejci mówił, żebyś iey więcej nie widział. Tam będziesz zaprzedan nieprzyjaciółom twoim za niewolniki, y za niewolnice, a nie będzie ktoby kupował.

CAPUT XXIX.

ROZDZIAŁ 29.

O odnowieniu przymierza między Bogiem i ludem Izraelskim.

1. Haec sunt verba foederis, quod praecepit Dominus Moysi, ut feriret cum filiis Israel in terra Moab; praeter illud foedus, quod cum eis pepigit in Horeb.

2. Vocavitque Moyses omnem Israel, et dixit ad eos: Vos vidistis universa, quae fecit Dominus coram vobis in terra Aegypti Pharaoni, et omnibus servis ejus universaeque terrae illius, (*Exod. 19, 4.*)

3. tentationes magnas, quas viderunt oculi tui, signa illa, portentaque ingentia,

4. et non dedit vobis Dominus cor intelligens, et oculos videntes, et aures, quae possunt audire, usque in praesentem diem.

5. Adduxit vos quadraginta annis per desertum:

świat.— *Bo je będą jeść.* Patrz Thren. 4, 10. i IV. Reg. 6, 28, i to, co Józef Fl. powiada o zburzeniu Jerozolimy.

65. *Oczy ustające.* Wyszłe dla smutku.

66. *Będzie żywot twój iakoby wiszący przed tobą.* Zawsze będziesz wątpił o życiu twojem.

68. *Odwiedzie cię Pan w okrętach do Egiptu.* Nie lądem, iżby pozostała dla cię jaka nadzieja ucieczki, ale na okrętach, iżbyś nie mógł umknąć.— *Nie będzie ktoby kupował.* Tak wiele was będzie, i tak lichemi niewolnikami. Hegezyp, ks. 5. o Zburz. r. 47, tak pisze o Żydach, po zburzeniu Jerozolimy przez Tytusa: *Bardzo wielu do przedania, lecz mało kupujących, bo Rzymianie nie chcieli brać Żydów na niewolników, i nie pozostało już byto Żydów takich, którzyby mogli*

1. Te są słowa przymierza, które Pan przykazał Mojżeszowi postanowić z synmi Izraelowymi w ziemi Moab: oprócz onego przymierza, które z nimi stanowił na Horeb.

2. Y zwołał Mojżesz wszystkiego Izraela, y rzekł do niego: Wyście widzieli wszystko co czynił Pan przed wami w ziemi Egypckiej Pharaonowi, y wszystkim sługóm iego, y wszystkiey ziemi iego:

3. pokusy wielkie, które widziały oczy twoie, znaki one y cuda wielkie,

4. y nie dał wam Pan serca rozumnego, y oczu widzących, y uszu które mogą słyszeć, aż do dnia dzisiejszego.

5. Wiódł was przez czterdzieści lat po puszcy:

wykupić swoich.

R. 29.—1. *Słowa przymierza.* Odnowionego i przysięgą stwierdzonego. Niż. w. 12.

2. *I zwołał Mojżesz wszystkiego Izraela.* Znowu kazał wszystkim stanąć przed sobą: nie podobna bowiem, aby Mojżesz wszystko to, co w tej księdze zawarto, mógł jednym razem, bez odpoczynku, wypowiedzieć.

3. *Pokusy wielkie.* Ukaranie i klęski Egipcyan.

4. *Nie dał wam Pan serca rozumnego.* Ponieważ zamknęliście serce, uszy i oczy duszy waszjej; przeto z winy waszjej to pochodziło, żeście nie rozumieli wielkości dobrodziejstw Bożych, i powinności waszych względem Boga.

5. *Nie wytarty się szaty wasze.* Patrz wyż. 8, 4.

non sunt attrita vestimenta vestra, nec calceamenta pedum vestrorum vetustate consumta sunt. (*Supr.* 8, 4.)

6. Panem non comedistis, vinum et siceram non bibistis, ut sciretis, quia ego sum Dominus Deus vester.

7. Et venistis ad hunc locum: egressusque est Sehon rex Hesebon, et Og rex Basan, occurrentes nobis ad pugnam. Et percussimus eos, (*Supr.* 3, 1.)

8. et tulimus terram eorum, ac tradimus possidentam Ruben et Gad, et dimidia tribui Manasse. (*Supr.* 3, 15. *Jos.* 13, 8.)

9. Custodite ergo verba pacti hujus, et implete ea, ut intelligatis universa, quae facitis.

10. Vos statis hodie cuncti coram Domino Deo vestro, principes vestri, et tribus, ac majores natu, atque doctores, omnis populus Israel.

11. liberi et uxores vestrae, et advena qui tecum moratur in castris, exceptis lignorum caesoribus, et his qui comportant aquas:

12. ut transeas in foedere Domini Dei tui, et in jurejurando, quod hodie Dominus Deus tuus percussit tecum.

13. ut suscitet te sibi in populum, et ipse sit Deus tuus sicut locutus est tibi, et sicut juravit patribus tuis, Abraham, Isaac, et Jacob.

14. Nec vobis solis ego hoc foedus ferio, et haec juramenta confirmo,

15. sed cunctis praesentibus et absentibus.

16. Vos enim nostis, quomodo habitaverimus in terra Aegypti, et quomodo transierimus per medium nationum, quas transeuntes.

17. vidistis abominationes et sortes, id est, idola eorum, lignum et lapidem, argentum et aurum, quae colebant.

18. Ne forte sit inter vos vir aut mulier, familia aut tribus, cujus cor aversum est hodie a Domino Deo nostro: ut vadat et serviat diis illarum gentium, et sit inter vos radix germinans fel et amaritudinem.

19. Cumque audierit verba juramenti hujus,

6. *Chlebaście nie jedli.* Bo manna służyła im za chleb. Prawdopodobna jednak, że niekiedy, lubo nie często, jedli chleb i pili wino na puszczy. — *Abyście wiedzieli, że ja jestem Pan.* Który umiem utrzymywać sług moich cudownym sposobem i wtenczas, kiedy nie ma zboża i mięsa.

9. *Abyście rozumieli wszystko, co czynicie.* Roztropnie.

10. *Wy dzisiaj stoicie wszyscy.* Trzeba bowiem było, iżby wszyscy zebrali się do przyjęcia prawa i przymierza, bo co się tyczy wszystkich, wszyscy potwierdzić to powinni. — *Książęta wasze.* Naczelnicy pokoleń. — *Nauczyciele.* Których wyżej, r. 16, 18, nazwał urzędnikami.

11. *Przychodźcie.* Wielu bowiem Egipcyan szło za nimi. Niektórzy także z nich byli niewolnikami Hebrajczyków. — *Prócz tych, którzy drwa rąbią,* którzy z powodu koniecznego zajęcia się przybyć tu nie mogli. Jednakże w tekście hebr., chald. i LXX jest: *od tych, którzy drwa rąbią, aż do tych, którzy noszą wodę,* jakby żadnego nie brakowało. Zdaje się, ś. Hier. zamiast wyrazu *od* przełożył *oprócz*.

12. *Abyś przeszedł w przymierzu.* Abyś zawarł

a nie wytarły się szaty wasze, ani bóty nóg waszych nie popsowały się od starości.

6. *Chlebaście nie jedli, wina i sicery nie piliście:* abyście wiedzieli że ja jestem Pan Bóg wasz.

7. *Y przyszlście na to miejsce: y wyiechał Sehon król Hesebon, y Og król Bazan, zaiechdzając nam ku bitwie. Y porażiliśmy ie:*

8, *y wzięliśmy ziemię ich, y daliśmy ją w osiadłość Rubenowi, y Gadowi, y połowicy pokolenia Manasse.*

9. *A tak strzeżcie słów przymierza tego, y pełnicie ie:* abyście rozumieli wszystko co czynicie.

10. *Wy dzisiaj stoicie wszyscy przed Panem Bogiem waszym, książęta wasze, y pokolenia y starszy y nauczyciele, y wszytek lud Izraelski.*

11. *dziatki y żony wasze, y przychodźcie który z tobą mieszka w obozie, prócz tych którzy drwa rąbią, y tych, którzy wodę noszą:*

12. *abyś przeszedł w przymierzu Pana Boga twego, y w przysiędze, którą dziś Pan Bóg twój stanowi z tobą:*

13. *aby cię wystawił sobie za lud, a sam był Bogiem twoim, iakoć powiedział, y iako przysiągł oycem twoim, Abrahamowi, Izaakowi, y Jakóbowi.*

14. *Ani wam samymi ja to przymierze czynię, y te przysięgi utwierdzam:*

15. *ale wszystkim którzy tu są, y których nie masz.*

16. *Wy bowiem wiecie, iakośmy mieszkali w ziemi Egypckiej, y iakośmy przeszli przez pośrodek narodów, przez które idąc,*

17. *widzieliście obrzydłości y smrody, to jest bałwany ich, drewno y kamień, srebro y złoto, które chwalili.*

18. *By snad nie był między wami mąż, abo niewiasta, dóm abo pokolenie, którego serce odwróciło się dziś od Pana Boga naszego, żeby siedł y służył bogóm onych narodów: y byłby między wami korzeń rodzący żółć i gorzkosć.*

19. *A gdyby usłyszał słowa téy przysięgi, bło-*

przymierze. Wyraz ten, *abyś przeszedł*, zdaje się wskazywać na odnowienie przymierza przez przejście pomiędzy rozdzielonemi częściami ofiar, jak uczyniono przy zawarciu przymierza Boga z Abrahamem, Gen. 15, 10. Patrz tam. — *W przysiędze.* LXX. *w przekleństwach.* Patrz tamże Gen. 15, 10.

13. *Aby cię wystawił sobie za lud.* Patrz wyż. 28, 9.

15. *Którzy tu są, i których nie masz.* Z tymi którzy już się narodzili, i którzy się narodzą. Przymierze bowiem należy do całego narodu.

16. *Przez pośrodek narodów.* Idumejczyków, Madianitów, Amonitów, Moabitów.

18. *I byłby między wami korzeń rodzący żółć i gorzkosć.* Byłby ktoś, któryby się stał dla siebie i innych przyczyną bałwochwalstwa, które zowie się tu żółcią i goryczą, albo dla tego, że Bogu najnieprzyjemniejsze, albo że bałwochwalcom rodzi gorzkie owoce, t. j. ciężkie kary.

19. *Blągostawiłby sobie w sercu swoim.* Fałszywą nadzieją karmiłby siebie, i obiecywał sobie wszelkie dobra, i mniemał, że zostanie bez kary. — *I będę chodź.* Chociaż będę chodził. — *Niech strawi pijana pragnący.* Jest to przysłowie. W hebr. jest, *aby przy-*

benedicat sibi in corde suo, dicens: Pax erit mihi, et ambulabo in pravitate cordis mei, et absumat ebria sitientem,

20. et Dominus non ignoret ei: sed tunc quam maxime furor ejus fumet, et zelus contra hominem illum, et sedeant super eum omnia maledicta, quae scripta sunt in hoc volumine; et deleat Dominus nomen ejus sub caelo,

21. et consumat eum in perditionem ex omnibus tribubus Israel, juxta maledictiones, quae in libro legis hujus ac foederis continentur.

22. Dicitque sequens generatio et filii, qui nascentur deinceps, et peregrini, qui de longe venerint, videntes plagas terrae illius et infirmitates, quibus eam afflixerit Dominus,

23. sulphure, et salis ardore comburens, ita ut ultra non seratur, nec virens quippiam germinet in exemplum subversionis Sodomae et Gomorrhae, Adamae et Seboim, quas subvertit Dominus in ira et furore suo, (*Gen. 19, 24.*)

24. et dicent omnes gentes: Quare sic fecit Dominus terrae huic? quae est haec ira furoris ejus immensa? (*3. Reg. 9, 8.*)

25. et respondebunt: Quia dereliquerunt pactum Domini, quod pepigit cum patribus eorum, quando eduxit eos de terra Aegypti:

26. et servierunt diis alienis, et adoraverunt eos quos nesciebant, et quibus non fuerant attributi:

27. idcirco iratus est furor Domini contra terram istam, ut induceret super eam omnia maledicta, quae in hoc volumine scripta sunt:

28. et ejecit eos de terra sua in ira et furore et in indignatione maxima, projecitque in terram alienam, sicut hodie comprobatur:

29. Abscondita Domino Deo nostro, quae manifesta sunt, nobis et filiis nostris usque in sempiternum, ut faciamus universa verba legis hujus.

głoszawilby sobie w sercu swoim mówiąc: Pokój mi będzie, y będę chodził w nieprawości serca mego: a niech strawi pijana pragnąca.

20. a Pan niech mu nie odpuści: ale na ten czas naywięcý niech się zapali gniew iego, y zapalczywość przeciw onemu człowiekowi, y niech usiedą na nim wszystkie przeklęstwa, które w tych księgach są napisane: y niech wymaże Pan imię iego z pod niebios,

21. y wyniszczy go na zatracenie ze wszech pokoleń Izraelowych według przeklęstw, które się w księgach zakonu y tego przymierza zamykaia.

22. Y rzecze naród potomny, y synowie którzy się potym urodzą, y obcy którzy zdaleka przyjadą, widząc skarania téj ziemi, y niemocy któremi ją Pan utrapił,

23. siarką y solną gorącością spaliwszy, tak żeby iéy potym nie siano, ani nie zielonego nie rodziła, na kształt wywrócenia Sodom y Gomorrh y, Adamy y Seboim, które wyrócił Pan w gniewie y w zapalczywości swoiéy.

24. Y rzeką wszyscy narodowie: Czemu tak Pan uczynił téj ziemi? Cóż to za gniew zapalczywości iego gwałtowny?

25. y odpowiedzą: Iż opuścili przymierze Pańskie, które uczynił z oycy ich, kiedy ie wywiódł z ziemi Egypckiey:

26. y służyli cudzym bogóm, y klaniali się tym których nieznali, i którym nie byli dani.

27. y dla tego się zapalił gniew Pański na tę ziemię, że przywiódł na nią wszystkie przeklęstwa, które w tych księgach są napisane:

28. y wyrzucił ie z ziemi swéy w gniewie, y w zapalczywości, y w rozgniewaniu wielkim, y porzucił ie w cudzą ziemię, iako się dziś pokazuje.

29. Tajemnice Panu Bogu naszemu: które są iawné, nam y synóm naszym aż na wieki, abyśmy czynili wszystkie słowa zakonu tego.

CAPUT XXX.

O ublaganiu Boga pokutą, wybieraniu między dobrém i złém.

1. Cum ergo venerint super te omnes sermones isti, benedictio sive maledictio, quam proposui in conspectu tuo: et ductus poenitudine cordis tui in universis gentibus, in quas disperserit te Dominus Deus tuus,

dana została pijana pragnącej. Aby pijana nie ciągnęła z sobą do tańca trzeźwą. Bonfresz mniema, że w przysłowiu tém należy domyslać się rzeczownika ziemia; niech strawi ziemia pijana pragnącą, i że sens jest ten: ziemia upojona deszczem niech zatraci samą siebie, która wprzód była pragnącą. Przysłowie to, ma swoje zastosowanie, ilekroć ktoś pragnie czegoś, co otrzymane przynosi mu zgubę. Do rzeczy naszej zastosowując przysłowie, sens będzie: kto sobie obiecuje bezkarność, i pobiążając sobie upaja się zbrodniami i bałwochwalstwem, którego pragnął, wielkie nieszczęście przyzywa dla się, i siebie zupełnie zgubi.

23. Siarką y solną gorącością spaliwszy. To bowiem czyni ziemię niepłodną; tak, ks. Sędz. 9, 45, Abime-

ROZDZIAŁ 30.

1. Gdy tedy na cie przyjdą te wszystkie mowy, błogosławieństwo albo przeklęstwo, którym przelożył przed oczy twoje: a ruszony żalem serca twego między wszystkimi narody, do których cie rosproszy Pan Bóg twój,

lech zburzoną Sichinę zasiewa solą, aby stała się bezpłodną.

26. *Których nie znali.* Których przedtém nie uznawali za bogi, i ich nie czcili.—*Którym nie byli dani.* Którym nie byli oddani, jako częśćka i dziedzictwo.

29. *Tajemnice Panu Bogu naszemu...* Te klęski przyszłe, przewidziane i postanowione od Boga, niech będą tajemne Bogu, t. j. aby ich nie znał na to, iżby zesłał je na nas, te, mówię, kary, które grożąc przepowiedział nam i synom naszym, iżbyśmy przez bojaźń ich prawo jego zachowywali na wieki.

R. 30.—1. *Błogosławieństwo, albo przeklęstwo.* Błogosławieństwo, jeżeli prawo zachowasz; przeklęstwo, jeśli je zgwałcisz.

2. et reversus fueris ad eum, et obedieris ejus imperiis, sicut ego hodie praecipio tibi, cum filiis tuis in toto corde tuo et in tota anima tua:

3. reducet Dominus Deus tuus captivitatem tuam, ac miserebitur tui, et rursum congregabit te de cunctis populis, in quos te ante dispersit.

4. Si ad cardines caeli fueris dissipatus, inde te retrahet Dominus Deus tuus,

5. et assumet atque introducet in terram, quam possederunt patres tui, et obtinebis eam: et benedicens tibi, majoris numeri te esse faciet, quam fuerunt patres tui.

6. Circumcidet Dominus Deus tuus cor tuum et cor seminis tui: ut diligas Dominum Deum tuum in toto corde tuo et in tota anima tua, ut possis vivere.

7. Omnes autem maledictiones has convertet super inimicos tuos et eos, qui oderunt te et persequuntur.

8. Tu autem reverteris, et audies vocem Domini Dei tui, faciesque universa mandata, quae ego praecipio tibi hodie:

9. et abundare te faciet Dominus Deus tuus in cunctis operibus manuum tuarum, in sobole uteri tui et in fructu jumentorum tuorum, in ubertate terrae tuae et in rerum omnium largitate. Revertetur enim Dominus, ut gaudeat super te in omnibus bonis, sicut gavisus est in patribus tuis:

10. si tamen audieris vocem Domini Dei tui, et custodieris praecepta ejus et ceremonias, quae in hac lege conscriptae sunt: et revertaris ad Dominum Deum tuum in toto corde tuo et in tota anima tua.

11. Mandatum hoc, quod ego praecipio tibi hodie, non supra te est, neque procul positum,

12. nec in caelo situm, ut possis dicere: Quis nostrum valet ad caelum ascendere, ut deferat illud ad nos, et audiamus atque opere compleamus? (Rom. 10, 6.)

13. Neque trans mare positum, ut causeris, et dicas: Quis ex nobis poterit transfretare mare, et illud ad nos usque deferre, ut possimus audire et facere, quod praeceptum est?

14. Sed juxta te est sermo valde, in ore tuo et in corde tuo, ut facias illum.

15. Considera, quod hodie proposuerim in conspectu tuo vitam et bonum, et e contrario mortem et malum,

4. *Byś był i na kraje nieba rozproszony.* Kraje nieba są to bieguny arktyczny, czyli północny, i antarktyczny, czyli południowy, albo każda ostatnia część świata.

6. *Obrzeże Pan Bóg twój serce twe.* Odejmie z serca pragnienia złe i szkodliwe.

9. *Nawróci się Pan.* Który przedtęm odwrócił się był dla grzechów, i ich opuścił.—*Aby się weselił nad tobą we wszystkich dobrach.* Aby się radował z udzielenia ci swych dobrodziejstw.

11. *Rozkazanie to.* Całe prawo ks. Deuterono-

2. y nawrócisz się do niego, y usłuchasz rozkazania jego, iako ia dziś przykazuję tobie, z synami twemi, ze wszystkiego serca twego, y ze wszystkiéy dusze twoiéy:

3. przywróci Pan Bóg twój poimanie twoie, y zmiłuje się nad tobą, y zbierze cię znowu ze wszystkich narodów, między które cię był piérwéy rozprószył.

4. Byś był y na kraie nieba rozproszony, ztamtąd cię wyciągnie Pan Bóg twój,

5. y weźmie y wprowadzi do ziemi, którą posiedli oycowie twoi y otrzymasz ją: a błogosławiać ci rozmnoży cię w większą liczbę niż byli oycowie twoi.

6. Obrzeże Pan Bóg twój serce twe y serce nasienia twego: żebyś miłował Pana Boga twego ze wszystkiego serca twego, y ze wszystkiéy dusze twoiéy, abyś mógł żyć.

7. A te wszystkie przekłétwa obróci na nieprzyjaciół twoie, y na te którzy cię nienawidzą y przesładują.

8. A ty się nawrócisz, y usłuchasz głosu Pana Boga twego: y będziesz czynił wszystkie przykazania jego, które ia dziś rozkazuję tobie:

9. y uczyni Pan Bóg twój, że będziesz obito-
wał we wszystkich sprawach rąk twoich, w płodzie żywota twego, y w owocu bydła twego, y w rodzaju ziemi twoiéy, y w żyzności wszech rzeczy. Abowiem nawróci się Pan, aby się weselił nad tobą we wszystkich dobrach, iako się weselił nad oycami twemi:

10. ięśli iednak będziesz słuchał głosu Pana Boga twego, y strzegł przykazania jego, y ceremonij, które w tym zakonie są napisane: y nawrócisz się do Pana Boga twego, ze wszystkiego serca twego, y ze wszystkiéy dusze twoiéy.

11. Rozkazanie to, które ia dziś przykazuję tobie, nie ięstci nad tobą, ani daleko odległe,

12. ani położone na niebie, żebyś mógł mówić: Któż z nas może wstąpić do nieba, aby ie zniósł do nas, y żebyśmy słyszeli y skutkiem pełnili?

13. Ani za morzem leżące, abyś przyczyny wy-
nawdował, y rzekł: Kto z nas będzie mógł przepłynąć morze, a przynieść ie aż do nas: abyśmy słyszeli y czynili, co iest przykazano?

14. Ale barzo blisko ciebie iest mowa w uściecech twoich, y w sercu twoim, abyś ją czynił.

15. Uważ żeciem dziś położył przed oczy twoie żywot y dobre, a z drugiéy strony, śmierć y złe:

mium.—*Nie jęstci nad tobą.* Izbyś mógł się wymawiać, jakobyś nie mógł i poznać tego, co ci zalecono, i w skutku to wykonać.

14. *Ale bardzo blisko ciebie jest.* Masz prawo Boże pod ręką, abyś ucząc się mógł je mieć w sercu i pamięci.

15. *Położyłem dziś przed oczy twoje i dobre i złe.* Do tego odwołując się Ekklezjastyk, 15, 17, mówi: *Położył przed cię wodę i ogień: do czego chcesz sięciągnąć rękę twoję.*

16. ut diligas Dominum Deum tuum, et ambules in viis ejus, et custodias mandata illius ac ceremonias atque judicia: et vivas, atque multiplicet te, benedicatque tibi in terra, ad quam ingredieris possidendam.

17. Si autem aversum fuerit cor tuum, et audire nolueris, atque errore deceptus adoraveris deos alienos, et servieris eis,

18. praedico tibi hodie, quod pereas, et parvo tempore moreris in terra, ad quam Jordane transmisso ingredieris possidendam.

19. Testes invoco hodie caelum et terram, quod proposuerim vobis vitam et mortem, benedictionem et maledictionem. Elige ergo vitam, ut et tu vivas, et semen tuum:

20. et diligas Dominum Deum tuum, atque obedias voci ejus, et illi adhaereas (ipse est enim vita tua, et longitudo dierum tuorum), ut habites in terra, pro qua juravit Dominus patribus tuis, Abraham, Isaac, et Jacob, ut daret eam illis.

16. abyś miłował Pana Boga twego, a chodził w drogach iego, y strzegł rozkazania iego, y ceremoniy, y sądów: y abyś żył, ażeby cię rozmnożył y błogosławił ci w ziemi do któręy wchodzisz posieść ią.

17. Lecz ieśli się odwróci serce twoje, y nie będziesz chciał słuchać, a błędem zwiedziony pokłoniż się cudzym bogom, y będziesz im służył,

18. przepowiadam ci dzisiaj, że zginiesz, a mały czas będziesz mieszkał w ziemi, do któręy wnidziesz przeprawiwszy się przez Jordan posieść ią.

19. Wzywam świadków dziś nieba y ziemi, żeśmy położył przed was żywot y śmierć, błogosławieństwo y przeklęctwo. Obierayże tedy żywot, abyś y ty żył y nasienie twoje:

20. y miłował Pana Boga twego, y był posłuszny głosowi iego, y stał przy nim (bo on iest żywotem twoim, y przedłużeniem dni twoich), abyś mieszkał w ziemi, o która przysiągł Pan oycóm twoim, Abrahamowi, Izaakowi y Jakóbowi, żeby ią dał im.

CAPUT XXXI.

ROZDZIAŁ 31.

O postanowieniu wodzem Jozuego, przechowywaniu w Arce księgi zakonu i t. d.

1. Abiit itaque Moyses, et locutus est omnia verba haec ad universum Israel,

2. et dixit ad eos: Centum viginti annorum sum hodie, non possum ultra egredi et ingredi, praesertim cum et Dominus dixerit mihi: Non transibis Jordanem istum. (*Num. 27, 13. Supr. 3. 27.*)

3. Dominus ergo Deus tuus transibit ante te: ipse delebit omnes gentes has in conspectu tuo, et possidebis eas: et Josue iste transibit ante te, sicut locutus est Dominus.

4. Facietque Dominus eis, sicut fecit Sehon et Og regibus Amorrhaeorum et terrae eorum, delebitque eos. (*Num. 21, 24.*)

5. Cum ergo et hos tradiderit vobis, similiter facietis eis, sicut praecepi vobis. (*Supr. 7, 2.*)

6. Viriliter agite, et confortamini: nolite timere, nec paveatis ad conspectum eorum, quia Dominus Deus tuus ipse est ductor tuus, et non dimittet, nec derelinquet te.

7. Vocavitque Moyses Josue, et dixit ei coram omni Israel: Confortare, et esto robustus: tu enim introduces populum istum in terram, quam datum se patribus eorum juravit Dominus, et tu eam sorte divides. (*Jos. 1, 6.*)

8. Et Dominus, qui ductor est vester, ipse erit tecum: non dimittet, nec derelinquet te: noli timere, nec paveas.

19. Wzywam świadków. Tak i Izaiasz od podobnego wezwania zaczyna proroctwo swoje, i nieco niżej, r. 32, Mojżesz pieśń swoje.

20. On jest żywotem twojem, i przedłużeniem dni twoich. On jest, który to daje tobie.

R. 31.—1. Szedł tedy Mojżesz, i mówił. T. j. przyszedł więc, albo zaczął mówić Mojżesz słowa, które nastę-

1. Szedł tedy Mojżesz y mówił wszystkie te słowa do wszystkiego Izraela,

2. y rzekł do nich: Sto y dwadzieścia lat mi dziś, nie mogę dalej wychodzić y wchodzić, a zwłaszcza że mi też Pan powiedział: Nie przejdziesz zgłosu Jordanu.

3. Pan Bóg tedy twój przejdzie przed tobą: on wygładzi wszystkie te narody przed oczyma twymi, y posiedziesz ie: a ten Jozue przejdzie przed tobą, iako Pan mówił.

4. Y uczyni im Pan, iako uczynił Sehon y Og królóm Amorrezyków, y ziemi ich, y wygładzi ie.

5. Gdy tedy y te wam podda, także im uczynicie iakom wam rozkazał.

6. Mężnie czyńcie a umacniajcie się: nie bójcie się, ani się lękajcie na użyżenie ich. abowiem Pan Bóg twój sam iest wodzem twoim, a nie opuści ani cię odstąpi.

7. Y zawołał Mojżesz Jozuego, y rzekł mu przed wszystkim Izraelem, umacniaj się y bądź mężnym: ty bowiem wprowadzisz ten lud do ziemi, która Pan przysiągł dać oycóm ich, y ty ią losem podzielisz.

8. A Pan, który iest wodzem waszym, ten będzie z tobą: nie opuści cię ani odstąpi: nie bój się ani się lękaj.

pują. Hebrajczycy bowiem przez *wyniść, odejść, powstać*, często rozumieją *zaczynać*.

2. Wychodzić i wchodzić. Sprawować urząd wodza.

3. Pan Bóg tedy twój przejdzie przed tobą. Arka Boża poprzedzać cię będzie, jako stało się. Jos. r. 3: owszem Bóg także niewiedomie pójdzie przed tobą, aby rozproszył twoich nieprzyjaciół.—Ten Jozue przejdzie przed tobą. Przodkować ci będzie, spełniając urząd wodza.

9. Scripsit itaque Moyses legem hanc, et tradidit eam sacerdotibus filiis Levi, qui portabant arcam foederis Domini, et cunctis senioribus Israel.

10. Praecepitque eis, dicens: Post septem annos, anno remissionis, in solemnitate tabernaculorum,

11. convenientibus cunctis ex Israel, ut appareant in conspectu Domini Dei tui in loco, quem elegerit Dominus, leges verba legis hujus coram omni Israel, audientibus eis,

12. et in unum omni populo congregato, tam viris quam mulieribus, parvulis et advenis, qui sunt intra portas tuas: ut audientes discant, et timeant Dominum Deum vestrum, et custodiant, impleantque omnes sermones legis hujus:

13. filii quoque eorum, qui nunc ignorant, ut audire possint, et timeant Dominum Deum suum cunctis diebus, quibus versantur in terra, ad quam vos Jordane transmisso pergitis obtinendam.

14. Et ait Dominus ad Moysen: Ecce prope sunt dies mortis tuae: voca Josue, et stane in tabernaculo testimonii, ut praecipiam ei. Abierunt ergo Moyses et Jozue, et steterunt in tabernaculo testimonii;

15. apparuitque Dominus ibi in columna nubis, quae stetit in introitu tabernaculi.

16. Dixitque Dominus ad Moysen: Ecce tu dormies cum patribus tuis, et populus iste consurgens fornicabitur post deos alienos in terra, ad quam ingreditur, ut habitet in ea: ibi derelinquet me, et irritum faciet foedus, quod pepigi cum eo.

17. Et irascetur furor meus contra eum in die illo, et derelinquam eum, et abscondam faciem meam ab eo, et erit in devorationem: invenient eum omnia mala et afflictiones, ita ut dicat in illo die: Vere, quia non est Deus mecum, invenerunt me haec mala.

18. Ego autem abscondam, et celabo faciem meam in die illo propter omnia mala, quae fecit, quia secutus est deos alienos.

19. Nunc itaque scribite vobis canticum istud, et docete filios Israel, ut memoriter teneant, et ore decantent, et sit mihi carmen istud pro testimonio inter filios Israel.

20. Introducam enim eum in terram, pro qua juravi patribus ejus, lacte et melle manantem. Cumque comederint, et saturari crassique fuerint, avertentur ad deos alienos, et servient eis: detrahentque mihi, et irritum facient pactum meum.

9. *Ten zakon.* Zawarty w ks. Deuteronomium.— *I dał go kapłanom.* Ich bowiem było obowiązkiem prawo to znać, nauczać lud, i w roku odpuszczenia ludowi odczytywać.— *Którzy nosili skrzynię.* Którzy nosić mogli, jeżeli chcieli, i w rzeczy samej niekiedy, powodowani pobożnością i gorliwością o chwałę Bożą, nosili; gdyż zkadinał należało to z urzędu do Lewitów.

10. *Roku odpuszczenia.* W każdym siódmym roku. Patrz Exod. 23, 11.

13. *Synowie też ich.* Dzieci które jeszcze nie nie znają, a więc również o prawie nie wiedzą.

14. *Stójcie w przybytku świadectwa.* W sieni przed drzwiami przybytku, bo do przybytku mogli wchodzić

9. Napisał tedy Moyses ten zakon, y dał j kapłanom synóm Lewi, którzy nosili skrzynię przymierza Pańskiego, y wszystkim starszym Izraelskim:

10. y przykazał im, mówiąc: Po siedmi lat, roku odpuszczenia, w święto Kuczek,

11. gdy się zniąd wszyscy z Izraela, aby się pokazali przed oczyma Pana Boga twego na mieyscu które obierze Pan, czytać będziesz słowa zakonu tego przed wszystkim Izraelem, co oni słyszeć będą,

12. y w iedno wszytek lud zebrawszy tak męże iako y niewiasty, dziatki y przychodnie, którzy są między bramami twemi, aby słuchać uczyli się, y bali się Pana Boga waszego, y strzegli, y pełnili wszystkie słowa zakonu tego:

13. synowie też ich, którzy teraz nie wiedzą, aby mogli słuchać y bali się Pana Boga swego, po wszystkie dni których mieszkają na ziemi, do której wy przepawiwszy się przez Jordan idziecie otrzymać ją.

14. Y rzekł Pan do Moysesza: Oto blisko są dni śmierci twojej: zawołay Jozueg a stójcie w przybytku świadectwa, że mu przykażę. Poszli tedy Moysesz y Jozue, y stanęli w przybytku świadectwa;

15. y ukazał się tam Pan w słupie obłokowym, który stał w weszeiu przybytku.

16. Y rzekł Pan do Moysesza: Oto ty zaśniesz z oycy twemi, a ten lud powstawszy będzie cudzołożył za bogi cudzymi w ziemi, do której idzie aby w nię mieszkał: tam mię odstąpi, y zgwałci przymierze, którym z nim postanowił.

17. Y rozgniewa się zapalczywość moja przeciw iemu dnia onego, y opuszę go, y skryję oblicze moje przed nim, y będzie na pożarcie: naydzie go wszystko złe, y uciski, tak iż rzecze w on dzień: Prawdziwie iż nie jest Bóg ze mną, znalazły mię te złe.

18. A ia skryję y zataię oblicze moje w on dzień, dla wszystkiego złego które czynił, iż się udał za bogi cudzymi.

19. Teraz tedy napiszcie sobie tę pieśń, a nauczcie syny Izraelowe: aby na pamięć umieli y usta śpiewali, y niech mi będzie ta pieśń na świadectwo między synami Izraela.

20. Wprowadzę go bowiem do ziemi, o której przysiągł oycóm iego, mlekiem y miodem płynący. A gdy się naiedzą y nasycą y utyją: odwrócą się do cudzych bogów, y będą im służyć: y uwłoczyć mi będą, y zruca przymierze moje.

tylko sami kapłani.— *Że mu przykażę.* Abym podał mu przepisy do rządzenia ludem.

17. *Skryję oblicze moje przed nim.* Cofnę przed nim moje opiekę, i inne dobrodziejstwa.

19. *Tę pieśń.* Która napisana jest w rozdziale następnym.— *Niech mi będzie ta pieśń na świadectwo.* Która będzie strofować ich o bezbożność i niewdzięczność, albo świadczyć będzie o przysiężem ich ukaraniam, iżby nie mogli się uskarżać, że nie byli upominani za występki, albo że nie byli ostrzegani o czekających na nich karach.

20. *Uwłoczyć mi będą.* Wzgardzą mną, zniewagami okryją. W Hebr. Chald. i LXX jest: *rozniewają mię.*

21. Postquam invenerint eum mala multa et afflictiones, respondebit ei canticum istud pro testimonio, quod nulla delebit oblivio ex ore seminis sui. Scio enim cogitationes ejus, quae facturus sit hodie, antequam introducam eum in terram, quam ei pollicitus sum.

22. Scripsit ergo Moyses canticum, et docuit filios Israel.

23. Praecepitque Dominus Josue filio Nun, et ait: Confortare, et esto robustus: tu enim introduces filios Israel in terram, quam pollicitus sum, et ego ero tecum.

24. Postquam ergo scripsit Moyses verba legis hujus in volumine, atque complevit,

25. praecepit Levitis, qui portabant arcam foederis Domini, dicens:

26. Tollite librum istum, et ponite eum in latere arcae foederis Domini Dei vestri: ut sit ibi contra te in testimonium.

27. Ego enim scio contentionem tuam, et cericem tuam durissimam. Adhuc vivente me et ingrediente vobiscum, semper contentiose egistis contra Dominum: quanto magis cum mortuus fuero?

28. Congregate ad me omnes majores natu per tribus vestras, atque doctores, et loquar audientibus eis sermones istos, et invocabo contra eos caelum et terram.

29. Novi enim, quod post mortem meam inique agetis, et declinabitis cito de via, quam praecepi vobis: et occurrent vobis mala in extremo tempore, quando feceritis malum in conspectu Domini, ut irritetis eum per opera manuum vestrarum.

30. Locutus est ergo Moyses, audiente universo coetu Israel, verba carminis hujus, et ad finem usque complevit.

21. Gdy go naydzie wiele zlego y uciski: odpowie mu ta pieśń na świadectwo, który nie wymaże żadne zapamiętanie z ust nasienia twego. Bo ja wiem myśli iego co będzie czynił dziś, piérwéy niż go wwiódę do ziemie którą mu obiecał.

22. Napisał tedy Moyses pieśń, y nauczył syny Izraelowe.

23. Y przykazał Pan Jozuemu synowi Nun, y rzekł: Umacniaj się y bądź duży, ty bowiem w wiedziesz syny Izraelowe do ziemie, którą obiecał, y ja będę z tobą.

24. Gdy tedy napisał Moyses słowa zakonu tego w księgach, y dokonał:

25. przykazał Lewitóm, którzy nosili skrzynię przymierza Pańskiego, mówiąc:

26. wezmiecie te księgi a położcie ie przy boku skrzynie przymierza Pana Boga waszego: żeby tam były przeciw tobie na świadectwo.

27. Znam ja bowiem upór twój, y kark twój barzo twardy. Jeszcze gdy był żyw y chodził z wami, zawżdyście spornie czynili przeciw Panu: iakoż daleko więcéy gdy umrę?

28. zgromadźcież do mnie wszystkie starsze wedle pokoleń waszych, y nauczyciele, y będę mówił słowa te w uszy ich, y będę wzywał na nie nieba y ziemie.

29. Wiem bowiem, że po śmierci moiej złe czynić będziecie, y ustąpicie prędko z drogi, która wam przykazał: y zabieże wam złe ostatniego czasu, kiedy czynić będziecie złość przed oblicznością Pańską, abyście go rozdrażnili robotami rąk waszych.

30. Y mówił Moyses, gdy słyszało wszystko zgromadzenie Izraelskie słowa pieśni téj, y aż do końca wyprawil.

CAPUT XXXII.

ROZDZIAŁ 32.

O pieśni Mojżeszowej, przypominającej dobrodziejstwa Boże, i niewdzięczność Izraelitów.

1. Audite caeli quae loquor, audiat terra verba oris mei.

2. Concreseat ut pluvia doctrina mea, fluat ut ros eloquium meum, quasi imber super herbam, et quasi stillae super gramina.

3. Quia nomen Domini invocabo: date magnificentiam Deo nostro.

21. Odpowie mu ta pieśń na świadectwo. Będzie ich strofować o bezbożność, i pokazywać, że sprawiedliwie są karani.—*Bo ja wiem myśli jego.* LXX. *złościwość.* Jak gdyby mówił: Wiem że nie zbywa na takich, którzy zło zamysłają, pomimo tylu przekleństw, upomnień, zakleć.—*Dziś.* Połączyć należy z *wiem.* *Wiem dziś.*

23. *I przykazał Pan Jozuemu.* Tutaj po raz pierwszy zaczyna Bóg przemawiać do Jozuego, aby mu zjednał u ludu powagę, i potwierdził jego władzę nad ludem.

26. *Przy boku skrzyni.* Jednakże nie w samej Arce.

28. *Będę wzywał na nie nieba i ziemi.* Jako przyszych świadków tak wielkiej bezbożności.

29. *Robotami rąk waszych.* Uczynkami waszemi.

30. *Gdy słyszało wszystko zgromadzenie.* Bóg cudownie wzmacniał głos starca, aby mógł dojść do uszu

1. Słuchaycie niebiosa co mówię, niech słucha ziemia słów ust moich.

2. Niechaj się zroście iako deszcz nauka moia, niechaj płynie iako rosa wymowa moia, iako deszcz na ziele, a iako krople na trawę.

3. Bo będę wzywał imienia Pańskiego: dajcie wielmożność Bogu naszemu.

wszystkich.—*Słowa pieśni téj.* Pieśni następnej.

R. 32.—1. *Słuchajcie niebiosa.* Wzywa świadków, zawsze mających trwać, i takich przez których Bóg wyroki swoje ma wykonać. Patrz wyż, 5, 26, i r. 88, 12 i 23.

2. *Niechaj się zrośnie.* Niech spływa, sączy się; bo wyraz hebrajski właściwie znaczy cieć z góry, S. Hier. przetłómaczył przez *zrosnąć*, bo żeby deszcz mógł spadać, trzeba, iżby wprzód wapory się zrosły.—*Jako deszcz.* Jak bowiem deszcz wielu drobnymi kroplami spadając zrasza ziemie; tak wiele zdań téj pieśni często powtarzanych niech serca Hebrajczyków zmiękczą, przenikną i dobry skutek sprawią.

3. *Dajcie wielmożność.* Uwielbiajcie, wystawiajcie wielkość jego.

4. Dei perfecta sunt opera, et omnes viae ejus judicia: Deus fidelis, et absque ulla iniquitate justus et rectus.

5. Peccaverunt ei, et non filii ejus in sordibus: generatio prava atque perversa.

6. Haecine reddis Domino, popule stulte et insipiens? numquid non ipse est pater tuus, qui possedit te, et fecit, et creavit te?

7. Memento dierum antiquorum, cogita generationes singulas: interroga patrem tuum, et annuntiabit tibi: majores tuos, et dicent tibi: (*Job. 8, 8*).

8. Quando dividebat Altissimus gentes, quando separabat filios Adam, constituit terminos populorum juxta numerum filiorum Israel.

9. Pars autem Domini, populus ejus: Jacob funiculus hereditatis ejus.

10. Invenit eum in terra deserta, in loco horrois et vastae solitudinis, circumduxit eum, et docuit: et custodivit quasi pupillam oculi sui.

11. Sicut aquila provocans ad volandum pullos suos, et super eos volitans, expandit alas suas, et assumsit eum, atque portavit in humeris suis.

12. Dominus solus dux ejus fuit, et non erat cum eo Deus alienus.

13. Constituit eum super excelsam terram, ut comederet fructus agrorum, ut sugeret mel de petra, oleumque de saxo durissimo.

14. Butyrum de armento, et lac de ovibus cum adipe agnorum, et arietum filiorum Basan: et hircos cum medulla tritici, et sanguinem uvae bibere meracissimum.

15. Incrassatus est dilectus, et recalcitravit: incrassatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem suum, et recessit a Deo salutari suo.

16. Provocaverunt eum in diis alienis, et in abominationibus ad iracundiam concitaverunt.

4. Wszystkie drogi jego sądy. Wszystko co czyni jest sprawiedliwe.

5. A nie synowie jego. T. j. stali się. — W smrodach. Dla smrodów, t. j. grzechów i bałwochwalstwa.

6. Który cię posiadał. Jako własne dziedzictwo.

7. Wspomnij na dawne dni. Hebr., na dni wieku. Przywiedź sobie na pamięć dzień, od którego świat się zaczął. — Rozmyślaj każdy rodzaj. Pokolenie następujące jedno po drugim, przebiegając je myślą rozważając się w nich przytrafiło. — Powiedz ci. T. j. dobrodziejstwa, które się wspominają w wierszach następnych.

8. Gdy dzielił Najwyższy narody. Przy Babel, gdzie się rozdzielił ludzie na różne części świata. — Gdy oddzielał syny Adamowe. Dozwalając im rozejść się w różne strony. — Złożył granice narodów. Już wtedy myślał o ludzie Izraelskim, i postanowił mu oddać ziemię narodów Chananajskich. — Według liczby synów Izraelskich. Któraby kraina była odpowiednią liczbie synów Izr., i wystarczała ich potrzebom.

9. Część Pańska ludu jego. Jak gdyby mówił: I na tem nie przestając, chciał jeszcze wybrać dla siebie szczególnie ten lud, aby nim się opiekował. — Sznur dziedzictwa. Szczególna częśćka Boga: odwołuje się do sposobu rozdzielania i mierzenia ziemi, przez przeciąganie sznurów, jak dawniej był zwyczaj.

10. Nalazł go w ziemi pustej. Nie przypadkowie, lecz z postanowienia, aby go przyłączył do siebie, i przywiązał wiecznem przymierzem. — Obwiódł go. Przez pustynię. — Uczyl. Dając mu prawo, i przepisy życia, albo

4. Boże sprawy są doskonałe, y wszystkie drogi jego sądy: Bóg wierny a bez wszelkiej nieprawości, sprawiedliwy y prawy.

5. Zgrzeszyli mu, a nie synowie jego w smrodach: naród zły y przewrotny.

6. Izali to oddawasz Panu ludu głupi a szalony: azaż nie on iest oycem twoim, który cię posiadał y uczynił, y stworzył cię?

7. Wspomni na dawne dni, rozmyślaj każdy rodzaj: spytaj oycę twego, y oznaymi tobie: starszych twoich i powiedzieć.

8. Gdy dzielił Naywyższy narody: gdy oddzielał syny Adamowe, złożył granice narodów: według liczby synów Izraelskich,

9. A część Pańska lud jego: Jakób sznur dziedzictwa jego.

10. Nalazł go w ziemi pustej, na mieyscu strachu y głębokiej pustyni: obwiódł go y uczyl, y strzegł iako źrenicę oka swego.

11. Jako orzeł wywabiający ku lataniu orłęta swe, y nad nimi latający, rozszerzył skrzydła swoje, y wziął go, y nosił na ramionach swoich.

12. Pan sam wodzem jego był: a nie był z nim Bóg obcy.

13. Postawił go na wysokiej ziemi: aby jadł owoce polne, żeby ssał miód z opoki, a oliwę z najtwardszjej skały.

14. Masło z krów, a mleko z owiec z tłustością iagniąt, y baranów synów Bazan: y kozły z najlepszą pszenicą, y krew jagody pił iako nayszczerzą.

15. Roztył miły, y odzwierzgnął: roztywszy, tłusciawszy, napęczniawszy, opuścił Boga Stworzyciela swego, y odstąpił od Boga Zbawiciela swego.

16. Rozdrażnili go w bogach cudzych, y w obrzydłościach ku gniewu wzruszyli.

ćwicząc go przez upomnienia i kary. — Jako źrenicę oka. Najczujniejszą i najtroskliwszą opieką.

11. Jako orzeł wywabiający ku lotowi. Nanczający, i wprawiający je do latania. — I nad nimi latający. Izby ze wskazanego przykładu przyciążały się wlatywać. Podobnież Hebrajczycy w Egipcie, jakby w gnieździe zawarci, nie ośmielili się byli wychodzić; Bóg zaś pobudził ich, iżby ztamtąd wylecieli niejako. — Nosił na ramionach swoich. Właściwe to jest orłom; leśne ptaki, gdy przenoszą swe piskleta, szponami je obejmują.

12. Pan sam wodzem jego był. Przez słup obłoku i ognia.

13. Na wysokiej ziemi. Nie co do wyniosłości położenia, ale co do żyzności gruntu. — Mówi tu Mojżesz o rzeczy przyszłej jakby o przeszłej, mając wzgląd na czas, w którym ta pieśń miała być śpiewaną od Izraelitów. — Miód z opoki. Pszczoły bowiem w roztwartych skałach, i w otworach nawskróś wyżłobionych dobrowolnie składają miód w Palestynie i gdzie indziej. — Oliwę z najtwardszjej skały. Z drzew oliwnych rosnących w miejscach nawet najeżonych skałami, i wydających najobfitsze owoce.

14. Z tłustością iagniąt. Z iagniątami najtłustszymi i najlepszymi. — I baranów synów Bazan. I baranów tłustych na pastwiskach Bazan. — Z najlepszą pszenicą. Z najwyborniejszą pszenicą. — Krew jagody. Wino czerwonością krew nasładujące.

15. Roztył miły. Bogactwy, rozkoszami, przepychem. — Zbawiciela swego. Hebr., zbawienia swego.

16. W bogach cudzych. Część im oddając.

17. Immolaverunt daemoniis, et non Deo, diis, quos ignorabant: novi recentesque venerunt, quos non coluerunt patres eorum.

18. Deum, qui te genuit, dereliquisti, et oblitus es Domini creatoris tui.

19. Vident Dominus, et ad iracundiam concitatus est: quia provocaverunt eum filii sui et filiae.

20. Et ait: Abscondam faciem meam ab eis, et considerabo novissima eorum: generatio enim perversa est, et infideles filii.

21. Ipsi me provocaverunt in eo, qui non erat Deus, et irritaverunt in vanitatibus suis: et ego provocabo eos in eo, qui non est populus, et in gente stulta irritabo illos. (*Jer. 15, 14. Rom 10, 19*).

22. Ignis succensus est in furore meo, et ardebit usque ad interni novissima: devorabitque terram cum germine suo, et montium fundamenta comburet.

23. Congregabo super eos mala, et sagittas meas complebo in eis.

24. Consumuntur fame, et devorabunt eos aves morsu amarissimo: dentes bestiarum immittam in eos, cum furore trahentium super terram, atque serpentium.

25. Foris vastabit eos gladius, et intus pavor juvenem simul ac virginem, lactentem cum homine sene.

26. Dixi: Ubinam sunt? cessare faciam ex hominibus memoriam eorum.

27. Sed propter iram inimicorum distuli, ne forte superbirent hostes eorum, et dicerent: Manus nostra excelsa, et non Dominus, fecit haec omnia.

28. Gens absque consilio est, et sine prudentia.

29. Utinam saperent, et intelligerent ac novissima providerent.

30. Quomodo persequatur unus mille, et duo fugent decem millia? nonne ideo, quia Deus suos vendidit eos, et Dominus conclusit illos?

17. *Czartóm a nie Bogu.* Czartóm, którzy nie są Bogiem.—*Nowotni i świeży przyszli.* Bogowie nowi, wynalazkiem ludzkim wprowadzeni.

19. *Synowie jego i córki.* Izraelici i Izraelitki.

20. *Skryję oblicze moje od nich.* Zaprzestamę okazywać im miłosierdzie moje i inne dobrodziejstwa.—*Będę się przypatrywał końcowi ich.* Z dopuszczenia mego, będą mieli koniec najsmutniejszy, następstwa najopłakawsze.

21. *W tym który nie był Bogiem.* Czcząc bałwany, w których nie było bóstwa.—*W próżnościach swoich.* W bałwanach, które często w P. S. nazywane są próżnością i kłamstwem.—*W tym, który nie jest ludem.* Doprowadzę ich do zazdrości i zawiści, wybierając sobie kociół z pogan, których Hebrajczycy nawet imieniem ludu nie chcieli zaszczycać. Albo, który nie jest ludem, rozumie się Bożym.

22. *Ogień zapalił się w zapalczywości mojej.* Gniew mój nadzwyczaj się rozpałił.—*Będzie gorzał aż do spodka piekła.* Nie zostawi nie nietkniętego, osiągnie i ostatnich granic piekła. Są to sposoby mówienia przenośne i hyperboliczne.—*Gruntę gór wypali.* Najniższe podgórze gór wypali i uczyni je niepodnośnym.

23. *Strzelały moje.* Plagi, któremi ich jakby strzalami poprzesywałam.—*Wystrzelam w nie.* Tak liczne strzały

17. Ofiarowali czartóm a nie Bogu: bogóm, których nie znali: nowotni y świeży przyszli, których nie chwaliли oycowie ich.

18. Boga, który cię urodził, opuściłeś y zapomniałeś Pana Stworzyciela twego.

19. Ujrzał Pan, y do gniewu wzruszony iest: iż go rozdrażnili synowie jego y córki.

20. Y rzekł: Skryję oblicze moje od nich, a będę się przypatrywał końcowi ich: narod bowiem przewrotny iest, y niewierni synowie.

21. Oni mię rozdrażnili w tym, który nie był Bogiem: y rozgniewali w próżnościach swoich: a ja drażnić ie będę w tym, który nie iest ludem, y w głupim narodzie gniewać ich będę.

22. Ogień zapalił się w zapalczywości moiej, y będzie gorzał aż do spodka piekła: y pożrze ziemię z ięj urodzajem, y grunty gór wypali.

23. Zgromadzę na nie złe, y strzelały moje wystrzelam w nie.

24. Wyzdychaiaą głodem y pożrzą ie ptacy klwaniem barzo przykrym: zęby bestiy zapuszcę w nie, z iadem wlekących się po ziemi, y plazających.

25. Z nadworza pustoszyć ie będzie miecz, a wewnątrz strach, młodzieńca, wespół y pannę, ssącego z człowiekiem starym.

26. Rzekłem: Kędyż są? uczynię że ustanie z ludzi pamiątka ich.

27. Ale dla gniewu nieprzyjaciół odłożyłem: by śnać nie pysznili się nieprzyjaciele ich, y nie rzekli: Ręka nasza wysoka, a nie Pan, sprawiła to wszystko.

28. Naród bez rady iest, y bez roztropności.

29. Day Boże, aby mądry byli y rozumieli, y ostateczne rzeczy opatrowali.

30. Jako ieden ugania tysiąc, a dwa w tył obracaiaą dziesięć tysięcy? izali nie przeto, iż Bóg ich zaprzedał ie, a Pan zawarł ie?

klęsk wypuszcę na nich, iż się wypróżni niejako mój sąjdak.

24. *Požrzą je ptacy.* Mowa to o ludziach żyjących, którzy nie zwykli być pożerani od ptaków, jakkolwiek drapieżnych; chociaż nie jest nieprawdopodobna, aby niektóre z nich mięsożerne, jak orły i jastrzęby, nie napadały niekiedy na ludzi, i, jeżeli Bóg to dopuści, żeby nie okazały się do tego skłonne.—*Ż jałem wlekących się po ziemi.* Czołgających się, jakimi są żmije.—*Kłwać.* Dziobem bość, dziobić. Linde.

26. *Rzekłem: kędyż są.* Hebr., *wygtładę ich.* LXX. *rozproszę ich,* t. j. iżby można było o nich zapytać: *kędyż są?*

27. *Alle dla gniewu nieprzyjaciół odłożyłem.* Odwlekłem dla nieprzyjaciół zagniewanych i chciwych zemsty, którzy, jeśli bym ich użył za narzędzia mej kary, w przyszłe przypisałiby ją sobie, nie zaś mnie.

28. *Naród bez rady.* Którzy sobie przypisują zwycięstwa, są nieroztropni i niemądry.

29. *Day Boże aby mądry byli.* Uznając w tym pa-lao Boży.—*I ostateczne rzeczy opatrowali.* Co ich w końcu spotka, za tę pychę i zbrodnie.

30. *Jako jeden ugania tysiąc?* Czyliż może to stać się inaczej, jak mocą Boga, któremu przeto wszelkie zwycięztwo ma być przyznawane.—*Zaprzedał ich.* Zaprze-

31. Non enim est Deus noster, ut dii eorum: et inimici nostri sunt iudices.

32. De vinea Sodomorum, vinea eorum, et de suburbanis Gomorrhae, uva eorum, uva fellis et botri amarissimi.

33. Fel draconum vinum eorum, et venenum aspidum insanabile.

34. Nonne haec condita sunt apud me, et signata in thesauris meis?

35. Mea est ultio, et ego retribuam in tempore, ut labatur pes eorum: juxta est dies perditionis, et adesce festinant tempora. (*Eccli.* 28, 1. *Heb.* 10, 30.)

36. Judicabit Dominus populum suum, et in servis suis miserebitur: videbit quod infirma sit manus, et clausi quoque defecerunt, residuique consumiti sunt.

37. Et dicet: Ubi sunt dii eorum, in quibus habebant fiduciam,

38. de quorum victimis comedebant adipēs, et bibebant vinum libaminum? surgant, et opulentur vobis, et in necessitate vos protegant.

39. * Videte, quod ego sim solus, et non sit alius Deus praeter me: ego occidam, et ego vivere faciam: perculiam, et ego sanabo, ** et non est, qui de manu mea possit eruere? * (*1. Reg.* 2, 6. ** *Job.* 10, 7.)

40. Levabo ad caelum manum meam, et dicam: Vivo ego in aeternum.

41. Si aciero ut fulgur gladium meum, et arripuerit iudicium manus mea: reddam ultionem hostibus meis, et his qui oderunt me, retribuam.

42. Inebriabo sagittas meas sanguine, et gladius meus devorabit carnes de eruore occisorum, et de captivitate nudati inimicorum capitis.

31. Nie iest bowiem Bóg nasz iako bogowie ich: y nieprzyjaciele naszy są sędziowie.

32. Z winnice Sodomskiéy, winnica ich, y z przedmieścia Gomorrhy winna jagoda ich, jagoda żółci, a grona barzo gorzkie.

33. Żółć smoków wino ich, a iad żmiiowy nie uleczoney.

34. Izali te rzeczy nie są skryte u mnie, y zapieczętowane w skarbiech moich?

35. Moiać iest pomsta, a ia oddam na czas, aby się powinęła noga ich: blisko iest dzień zginienia, y czasy się ku przybyciu kwapia.

36. Będzie sadził Pan lud swój, a nad sługami swymi zmiłuie się: użyrzy iż zemdlą ręka, y zamknieni też usłali, a którzy zostali zniszczeni.

37. Y rzecze: Gdzież są bogowie ich, w których nadzieię mieli?

38. Z których ofiar iadali tłustość, a pili wino mokrych ofiar? niechay wstana a ratują was, a niech was w potrzebie obronia.

39. Obaczysz że ia iest sam, a niemasz innego Boga oprócz mnie: ia zabiję y ia ożywię: zranie y ia zlecze: a niemasz ktoby z ręki moięy mógł wyrwać.

40. Podniosę ku niebu rękę moię, y rzekę: Żywię ia na wieki.

41. Jeśli zaostrzę iako błyskawicę miecz mój, y pochwyti sąd ręką moia: oddam pomstę nieprzyjaciółom moim, y tym którzy mię nienawidzieli odwetuję.

42. Upoię strzały moie krwią ich, a miecz mój pożrze mięso, ze krwi pobitych, y z poimania odkrytęy nieprzyjacielskięy głowy.

dać często w P. S. używa się zamiast poddać.—Zawart ich. T. j. w rękę nieprzyjaciół ich.

31. Nie jest bowiem Bóg nasz, jako bogowie ich. Którzyby zaniebdał karać grzechy.—Nieprzyjaciele nasi są sędziowie. Czego mogą być świadkami nieprzyjaciele nasi, którzy i sami doświadczyli zemsty Bożej, i wiedzą o tём, co ucierpieli Izraelici, ilekroć Boga obrażali.

32. Z winnicy Sodomskiéy, winnica ich, i z przedmieścia Gomory. Lud ten, który był dla mnie winnicą wybraną, stał się winnicą sodomską, dla skażenia swego serca.—Winna jagoda ich, jagoda żółci. Owoce, które wydają, t. j. uczynki ich są złe i obrzydliwe.

33. Żółć smoków wino ich, a jad żmijowy nieuleczony. Nie tylko uczynki ich są złe, ale i zarazliwe, przez zły przykład sprowadzające zgubę innym.

34. Izali te rzeczy nie są skryte u mnie etc.? Lubo odwlekam zemstę, niezapomniałem jednakże o ich zbrodniach, i wywrę na nich gniew mój.

35. Moiać jest pomsta a ja oddam na czas. Do mnie należy, który jestem samą sprawiedliwością, pomścić ich zbrodnie, i uczynić to w swoim czasie.—Aby się powinęła noga ich. Aby upadli i zginęli.

36. Będzie sadził. Będzie się mścił i karał.—A nad sługami swymi zmiłuie się. Ukarze przestępców, niewinnych zaś zachowa od zguby. Albo, tych, których ukarał, upamiętałych później i skruszonych znowu przyjmie do siebie, już jako sług swoich i synów.—Ujrzę

iż zemdlą ręką. Ujrzę, że w nich wszelka zgoła moc ustała do sprzeciwiania się, rozumie się nieprzyjaciółom.—I zamknieni też usłali. Którzy zostawali w zamkach i miastach obronnych pogrnięli.—Którzy zostali zniszczeni. Przywiedzeni do bardzo szczupłej liczby.

37. I rzecze. Przez swoich proroków.—Gdzież są bogowie ich. Bałwany pogańskie, w których pokładali nadzieję?

38. Z których ofiar jadali tłustość. Mówi to przez najgrawanie się; albowiem w prawdziwej religii, którą powinni byli zachowywać, wszelka tłustość ofiar nie była od nikogo pożywana, a powinna była być spalona na cześć Boga, jak się okaz. Lev. 3, 17.—A pili wino mokrych ofiar. Co powinno było być wylane i ofiarowane na ołtarzu.

39. Ja zabiję i ja ożywię. Których zechcę.

40. Podniosę ku niebu rękę. T. j. przysięgnę. Te i następne słowa aż do w. 43, zdaje się skierowane są do nieprzyjaciół ludu Żydowskiego.—Żyję ja na wieki. Przysięgam przez życie moje, które wieczne jest.

41. Jeśli zaostrzę jako błyskawicę miecz mój. Gdy przygotowuję miecz pomsty moję, iżby jak błyskawica nagle przestraszył i uderzył.—I pochwyti sąd ręką moją. Zaczne wywierać sąd i zemstę moję.

42. Ze krwi pobitych, i z pojmania odkrytęy nieprzyjacielskięy głowy. Ukarze narody za wylaną krew zabitych Izraelitów, za uprowadzenie ich w niewolę, i za obnażenie głów ich przez ogolenie, na wzór niewolników.

43. Laudate gentes populum ejus, quia sanguinem servorum suorum ulciscetur: et vindictam retribuet in hostes eorum, et propitius erit terrae populi sui.

44. Venit ergo Moyses, et locutus est omnia verba cantici hujus in auribus populi, ipse et Josue filius Nun.

45. Complevitque omnes sermones istos, loquens ad universum Israel,

46. et dixit ad eos: Ponite corda vestra in omnia verba, quae ego testificor vobis hodie: ut mandetis ea filiis vestris custodire et facere, et implere universa quae scripta sunt legis hujus:

47. quia non incassum praecepta sunt vobis, sed ut singuli in eis viverent: quae facientes longo perseveretis tempore in terra, ad quam, Jordane transmissio, ingredimini possidendam.

48. Locutusque est Dominus ad Moysen in eadem die, dicens:

49. Ascende in montem istum Abarim, (id est, transitum), in montem Nebo, qui est in terra Moab contra Jericho: et vide terram Chanaan, quam ego tradam filiis Israel obtinendam, et morere in monte. * (*Num. 20, 25.—27, 13.*)

50. Quem conscendens jungeris populi tuis, sicut mortuus est Aaron frater tuus in monte Hor, et appositus populis suis: *

51. quia praevaricati estis contra me in medio filiorum Israel ad Aquas contradictionis in Cades deserti Sin: et non sanctificastis me inter filios Israel. (*Num. 20, 12.—27, 14.*)

52. E contra videbis terram, et non ingredieris in eam, quam ego dabo filiis Israel.

43. Chwalcie naradowie lud iego, bo sie krwie slug swoich mścić bedzie: y pomste odda nad nieprzyjacioly ich, a bedzie milosciw ziemi ludu swego.

44. Przyszedl tedy Moyzesz y mowil wszystkie slowa tej pieśni do uszu ludu, on y Jozue syn Nun.

45. Y dokonal tych wszystkich powiesci, mowiac do wszystkiego Izraela.

46. Y rzekl do nich: Przylozcie serca wasze do wszystkich slow, ktore ia dzis wam oswiadczam: abyście rozkazali synom waszym chowac ie y czynic, y wypelnic wszystko co napisano iest tego zakonu:

47. bo nie darmo ie wam przykazano, ale aby kazdy z was zyl w nich: ktore czyniac trwalibyscie przez dlugi czas na ziemi, do ktorej przeprawwszy sie przez Jordan wchodzicie posiedc ia.

48. Y mowil Pan do Moyzesza tegoz dnia, rzekac:

49. Wstap na te gore Abarim, (to iest, przescia) na gore Nebo, ktora iest w ziemi Moabskiej przeciw Jerychu, a ogladaj ziemie Chananeyksa, ktora ia dam synom Izraelowym odziedzic ia, a umrzy na gorze.

50. Na ktora wstapiwszy bedziesz przylaczon do ludow twoich, iako umarl Aaron brat twoy na gorze Hor, y przylozon iest do ludow swoich:

51. boście wystapili przeciwko mnie w posrodku synow Izraelowych u wody w Kades pustyni Syn: a nie poswiecilibyscie mic miedzy synmi Izraelowymi.

52. Z przeciwa ogladasz ziemie, a nie wnidziesz do niej, ktora ia dam synom Izraelowym.

CAPUT XXXIII.

ROZDZIAŁ 33.

O błogosławieństwach każdego z dwunastu pokoleń.

1. Haec est benedictio, qua benedixit Moyses, homo Dei, filiis Israel ante mortem suam.

2. Et ait: Dominus de Sinai venit, et de Seir ortus est nobis: apparuit de monte Pharan, et cum eo sanctorum millia. In dextera ejus ignea lex.

43. Chwalcie naradowie lud jego. O narody, jesli to rozumiecie, uwielbiajcie lud Pański, za to, ze on ma tak wielce łaskawego dla sie i sprawiedliwego Pana. — Krwi slug swoich. Gdyz i dobrzy razem ze zlými byli zabijani i dręczeni. Albo przez slug nalezly rozumiec przez pokute nawróconych, ktorých jednakże nie przedstawiali trapić nieprzyjaciele.

44. On i Jozue. Tak, iz w spiewaniu tej pieśni Mojesz miał pomocnikiem Jozuego, jako swojego współtowarzysza i następcę w zarządzie ludem, a to w tym celu, iżby Jozue poznawał, że jego jest powinnością odwozić lud od bałwochwalstwa.

46. Przylozcie serca wasze. Zwróćcie szczerze uwagę. — Ktore ja dzis wam oswiadczam. Ktore wam ogłaszam i zapowiadam, wziawszy na świadectwo niebo i ziemię.

47. Aby kazdy z was zyl w nich. Przez ich zachowanie aby był szczęśliwym.

49. Abarim, to jest, przejścia. Wyraz przejścia do-

1. To iest błogosławieństwo, którym błogosławił Mojesz, człowiek Boży, synom Izraelowym przed śmiercią swa.

2. Y rzekl: Pan z Synai przyszedl, y z Seir wszedl nam, ukazal sie z góry Pharan, a z nim swiętych tysiące. W prawicy iego ognisty zakon.

dany jest od Ś. Hieronima, dla wyjaśnienia co znaczy Abarim. — Na gore Nebo. Nebo było pasmem, albo wierzchołkiem gór Abarim.

50. Bdziesz przylaczon do ludow twoich. Umrzesz, pójdziesz do przodków twoich.

R. 33. — 1. Człowiek Boży. Cały oddany pełnieniu woli Bożej,

2. Pan z Synai przyszedl. Gdy z tamtąd dał i ogłosił nam zakon. — Z Seir wszedl nam, ukazal sie z góry Pharan. Mówi się tu, że powstał z Seir i ukazał z Faran dla tego, że, gdy Hebrajczycy zostawali pod górą Synai, z tej strony w której widziane były pasma gór Seir i Faran, najprzód ukazał się blask ognia, i powoli zbliżywszy się do góry Synai, osiadł na niej i zapochnął całą górę obłokiem, dymem i ogniem. — Świętych tysiące. T. j. Aniołów. — Ognisty zakon. Gdyż Bóg ogłosił go z ognia czyli góry ognistej i palącej. Powiada się tu że ten zakon znajdował się w prawicy jego, jako tego, który daje lub zaraz zamierza coś dać.

3. Dilexit populos, omnes sancti in manu illius sunt: et qui appropinquant pedibus ejus, accipient de doctrina illius.

4. Legem praecepit nobis Moyses, hereditatem multitudinis Jacob.

5. Erit apud rectissimum rex, congregatis principibus populi cum tribubus Israel.

6. Vivat Ruben, et non moriatur, et sit parvus in numero.

7. Haec est Judae benedictio: Audi, Domine, vocem Judae, et ad populum suum introduce eum: manus ejus pugnabunt pro eo, et adjutor illius contra adversarios ejus erit.

8. Levi quoque ait: Perfectio tua: et doctrina tua viro sancto tuo, quem probasti in tentatione, et judicasti ad Aquas contradictionis.

9. Qui dixit patri suo, et matri suae: Nescio vos: et fratribus suis: Ignoro vos: et nescierunt filios suos. Hi custodierunt eloquium tuum, et pactum tuum servaverunt,

10. judicia tua, o Jacob, et legem tuam, o Israel: ponent thymiama in furore tuo, et holocaustum super altare tuum.

11. Benedic, Domine, fortitudini ejus, et opera manuum illius suscipe. Percute dorsa inimicorum ejus: et qui oderunt eum, non consurgant.

12. Et Benjamin ait: Amantissimus Domini habitabit confidenter in eo: quasi in thalamo tota die morabitur, et inter humeros illius requiescet.

3. *Umiłował narody.* Albo położona tu liczba mnoga za pojedynczą; albo przez narody rozumie pokolenia Izraelskie, z których każde uważał jakby za oddzielny naród. Pokolenia te nazwane są ludami, i narodami, Gen. 48, 19.—*Wszyscy święci są w ręku jego.* Cały lud oddany czci Boga, i dla niego oddzielony i poświęcony, zostaje w ręku, t. j. pod władzą i rządem Boga.—*Którzy przybliżają się.* Może być tłumaczone, którzy przybliżyli się.—*Do nóg jego.* Do stóp góry, z której Bóg dał prawo. Lecz z hebrajskiego można także tłumaczyć: którzy przyłączyli się do nogi twojej, i myśl może być ta: oni są uczniami twoimi; zwyczajem bowiem jest uczniów siedzieć u nóg nauczycieli. Patrz Dz. Ap. r. 22, 3; i tu następuje wyjaśnienie, *wezmą z nauki jego.* T. j. odebrali święty zakon, według którego życie swe mają urządzać, aby mogli być świętymi.

4. *Za dziedzictwo mnóstwa Jakobowego.* To jest, który to zakon, jakby dziedzicznym prawem, ma przechodzić do potomków Jakóba, i przetrwać w tym narodzie.

5. *Będzie u najprawniejszego królem.* Może być tłumaczone, *był u ukochanego królem*, i sens będzie: umiłowany lud miał króla, t. j. wodza, rządcę i prawodawcę Mojżesza, który, jak król, rządził ludem sposobem monarchicznym. Albo jest myśl ta: lud ukochany będzie miał królów, co się stało od czasów Saula.

6. *Niech żyje Ruben, a niech nie umiera.* Odwołano się tu do przepowiedni Jakóba, który był powiedział o Rubenie: *Wylany jako woda, nie rość.* Gen. 49, 4. Mojżesz to potwierdza nauczając, że pokolenie to wprawdzie nie będzie wygładzone z ludu Izraelskiego, lecz co do liczby osób nie rozmnoży się wielce.

7. *Usłysz Panie głos Judów.* Pokolenia Judy błagającego, aby mu można było zawładnąć ziemią obiecaną.—*A do ludu jego wprowadź go.* I do ziemi, którą

3. Umilował narody, wszyscy święci są w ręku jego, a którzy przybliżają się do nóg jego, wezmą z nauki jego.

4. Zakon nam przykazał Mojżesz za dziedzictwo mnóstwa Jakobowego.

5. Będzie u naprawszego królem, zgromadziwszy księżęta ludu z pokoleniami Izraelowemi.

6. Niech żywie Ruben, a niech nie umiera a niechay będzie mały w liczbie.

7. To jest błogosławieństwo Judowe: Usłysz Panie głos ludów, a do ludu jego wprowadź go: ręce jego będą się zań bily, y pomocnikiem jego przeciwko nieprzyjaciółom jego będzie.

8. Lewiemu też rzekł: Doskonałość twoja y nauka twoja mężowi świętemu twemu, któregoś doświadczył w pokuszeniu, y osadziłeś u wód sprześciwienia.

9. Który rzekł ocy swemu y matce swęj: Nie znam was: a bracię swęj: Niewiem o was: y nie znali synów swoich. Ci strzegli mów twoich, y przymierze twe zachowali.

10. Sądy twoje o Jakobie, y zakon twój o Izraelu: będą kładź kadzenie w zapaleczywości twojej, y całopalenie na ołtarzu twoim.

11. Błogosław Panie mocy jego, a sprawy rąk jego przymi: Potłucz grzbiety nieprzyjaciół jego: a którzy go nienawidzą, niechay nie powstana.

12. Beniaminowi też rzekł: Namilszy Pański będzie mieszkał u niego bezpiecznie: iako w łóżnicy cały dzień mieszkać będzie, a między ramiony jego będzie odpoczywał.

ma zająć, wprowadzić go.—*Ręce jego będą się zań bily.* Będą walczyli, żeby wypędzić lud z tej ziemi, i zająć ją w posiadłość.—*Pomocnikiem jego...* będzie. Bóg.

8. *Doskonałość twoja i nauka twoja mężowi świętemu twemu.* Należy przydać, *dana jest.* Mężem świętym zowie tu Aarona, bo był poświęcony na arcykapłana. Temu dano doskonałość i naukę, które nosił na Racionalu, jak o tém mamy. Exod. 28, 30. Mojżesz więc wychwala pokolenie Lewi, z powodu powierzonego mu kapłaństwa.—*Ktoregoś doświadczył w pokuszeniu.* Bóg Mojżesza i Aarona, czyli ufności ich doświadczał i próbował w Kades, kiedy lud szemrał dla braku wody. Num. 20, 12.—*I osadziłeś.* Osadzony został Aaron, bo był wyłączony od ziemi obiecanej.

9. *Który rzekł ocy swemu i matce swojej: Nie znam was.* Jak gdyby mówił: Lewici, przy ukaraniu czcicieli cielca (Ex. 32, 28), nie ulitowali się nad przyjaciółmi i najbliższymi krewnymi, lecz pozabijali ich wespół z bałwochwalcami.—*Ci przymierze twe zachowali.* Przymierze zawarte z bogiem. Ex. 24, 8.

10. *Sądy twoje, o Jakobie, i zakon twój o Izraelu.* Te słowa powinny być złaczone z powyższemi; jak gdyby mówił: Ci strzegli mów twoich, i przymierze twoje, które nie są czem innem jak sądami i zakonem twoim.—*Będą kładź kadzenie w zapaleczywości twojej.* Dla ubłagania ciebie Lewici składać będą ofiary; co też uczynił: Aaron, Num. 16, 47.

11. *Błogosław Panie mocy jego.* Pochwala tu wojenne mężstwo Lewitów, którego dali dowody mianowicie za czasów Machabejskich.

12. *Najmilszy Pański.* Jako Jakób najbardziej kochał Beniamina, tak i Bóg; przeto z tego pokolenia pierwszy król Saul został wybrany, i na pograniczu pok. Beniamina kościół był postawiony.—*Będzie mieszkał u niego bezpiecznie.* Hebr., *na nim*, t. j. na Panu, gdyż, jakem rzekł, na granicach swoich mieli Beniamici kościół i

13. Joseph quoque ait: De benedictione Domini terra ejus, de pomis caeli, et rore, atque abyssos subjacente:

14. de pomis fructuum solis ac lunae,

15. de vertice antiquorum montium, de pomis collium aeternorum:

16. et de frugibus terrae, et de plenitudine ejus. Benedictio illius, qui apparuit in rubo, veniat super caput Joseph, et super verticem Nazaraei inter fratres suos *.

17. Quasi primogeniti tauri pulchritudo ejus, cornua rhinocerotis cornua illius: in ipsis ventilabunt gentes usque ad terminos terrae: hae sunt multitudines Ephraim, et haec millia Manasse *. (*Exod. 3, 2*).

18. Et Zabulon ait: Laetare Zabulon in exitu tuo: et Issachar, in tabernaculis tuis.

19. Populus vocabunt ad montem, ibi immolabunt victimas justitiae. Qui inundationem maris quasi lac sugent, et thesauros absconditos arenarum.

20. Et Gad ait: Benedictus in latitudine Gad: quasi leo requievit, cepitque brachium et verticem.

21. Et vidit principatum suum, quod in parte sua doctor esset repositus: qui fuit cum principibus populi, et fecit justitias Domini, et iudicium suum cum Israel.

Boga w nim przebywającego.— *Jako w łóżnicy? ... mieszkać będzie. Bóg w kościele. — Między ramiony jego będzie odpoczywał, Chald, i na ziemi jego mieszkać będzie majestat Pański.* Powiada się tu, że Bóg będzie odpoczywał na ramionach Beniamina, bo kościół w przyszłości zbudowany na wyniosłej górze Moria, celował przed innemi budowami jakby w ten sposób, jak głowa wystaje nad ramionami.

13. *Z błogosławienia Pańskiego ziemia jego.* Ziemia jego będzie od Boga ubłogosławiona, dziwnie żyzna i wesola całe to błogosławieństwo przypada do obu dwóch pokoleń, t. j. Manassesa i Efraima, a głównie tego ostatniego.— *Z owoców niebieskich.* Z owoców najlepszych, dla łagodności klimatu.— *Rosy i głębokości podległej.* Wpływa bowiem wiele na płodność ziemi rosa spadająca na nsiewy i owoce, i głębokie rzeki płynące pośród drzew i roślin, według Psal. 1, 3: *I będzie jako drzewo, które wsadzone jest nad ściekaniem wód, które swój owoc da czasu swego.*

14. *Z jabłek owoców słońca i księżycy.* Te bowiem dwa ciała niebieskie najwięcej przyczyniają się do dobroci i dojrzałości owoców.

15. *Z wierzchu starych gór, z owoców pagórków wiecznych.* Wychwała owoce z powodu dobroci gruntu; lepsze bowiem owoce te, które rosną na wzgórzach obronionych ku słońcu, jak pochodzące z dolin i płaszczyn. Pagórki zaś zowią się wiecznymi i góry staremi, bo wespół z ziemią od Boga są stworzone.

16. *Z urodzajów ziemi.* Polnej i płaskiej.— *Na wierzchu głowy Nazareusza.* Józefa, który nazwany był Nazarejczykiem. Patrz Genes. 49, 26.

17. *Jako pierworodnego byka piękność jego.* Temi słowy opisywana jest przyszła chwała i moc królestwa Izraelskiego, które główną swoją stolicę miało w pokoleniu Efraima. Byk, który w stadzie była przodknie, jest godłem króla. Zowie się tu pierworodnym, przez odwoływanie się do prawa pierworodnych, które otrzymał Józef po odjęciu go Rubenowi.— *Rogi Rinoceroty, rogi jego.* Rogi w P. Ś. często są godłem mocy; ztąd, Psal. 74, podnosić lub łamać rogi, znaczy wynosić lub

13. Jozefowi też rzekł: Z błogosławienia Pańskiego ziemia jego z owoców niebieskich y rosy, y głębokości podległej.

14. Z jabłek owoców słońca y księżycy,

15. z wierzchu starych gór, z owoców pagórków wiecznych:

16. y z urodzajów ziemi, y z obfitości łąy. Błogosławieństwo onego, który się we krzu ukazał, niechay przydzie na głowę Jozefhowe, y na wierzch głowy Nazareusza między bracią jego.

17. Jako pierworodnego byka piękność jego, rogi Rinoceroty, rogi jego, temi rozmiecie narody aż na kraie ziemi: teć są mnóstwa Ephraim, y te tysiące Manasse.

18. A Zabulonowi rzekł: Wesel się Zabulon w wyszciu twoim, a Issachar w namiotach twoich.

19. Ludzi przyzową na górę: tam ofiarować będą ofiary sprawiedliwości: którzy powódz morską będą ssac iako mleko, y skarby zakryte piasku.

20. Y Gadowi rzekł: Błogosławiony w szerokości Gad: iako lew odpoczywał, y wziął ramię y głowę.

21. Y oglądał państwo swoje, że w części jego nauczyciel iest odłożony: który był z książęty ludu, y czynił sprawiedliwości Pańskie, y sąd jego z Izraelem.

poniżać potęgę. Mianowicie zaś wysławiają się rogi nosorożca, jak np. Num. 23, 22.— *Teć są mnóstwa Efraim, i te tysiące Manasse.* Pokoleniom tym odpowiadają te błogosławieństwa.

18. *Wesel się Zabulon w wyszciu twojem.* Z powodu odbytu towarów; albowiem pokolenie Zabulona, przyległe morzu, oddane było handlowi.— *Issachar w namiotach twoich.* Pokolenie Issachara wiodło życie spokojne, w chałupach rolniczych i pasterskich.

19. *Ludy przyzową na górę.* Wesole i ochotne te dwa pokolenia, jako obfitujące w bogactwo i owoce ziemi, przychodzić będą w pewnych czasach do kościoła, i przykładać swym pobudzą inne pokolenia do uiszczenia się z tej powinności.— *Ofiary sprawiedliwości.* Które się składają, dla zadość uczynienia przepisom prawa.— *Którzy powódz morską będą ssac iako mleko.* Będą obfitować w przedmioty i rozkosze krajów obcych, za pośrednictwem żeglugi: odnosi się to i do pokolenia Issachara, które w zamian za zboże dostarczane pokoleniu Zabulona, odbierało odeń morskie towary.— *Skarby zakryte piasku.* Albo należy przez to rozumieć kopalnie złote, albo skarby i drogie perły, od obcych sprowadzone, które zwykły się wydobywać z ziemi, czyli piasków nadmorskich.

20. *Błogosławiony w szerokości Gad.* Albo szerokości ziemi przestronnej, którą otrzymało to pokolenie za Jordanem, albo przez szerokość rozumie tu pomyślność.— *Jako lew odpoczął.* Nie obawiając się nieprzyjaciół.— *I wziął ramię i głowę.* Mocnych przeciwników swoich, i ich królów.

21. *Oglądał państwo swoje.* Znamienitość i niejaką swą świętność przed innemi pokoleniami uznał, i z tego się rozweselił.— *Ze w części jego.* W granicach swego pokolenia.— *Nauczyciel iest odłożony.* Mojżesz jest pogrzbany, lubo miejsce jest niewiadome.— *Który był z książęty ludu.* Który to Mojżesz, przy wyjściu z Egiptu i pielgrzymce po pustyni, był wodzem i towarzyszem innych książąt ludu.— *Czynił sprawiedliwości.* Sprawiedliwie rządził ludem według prawa Bożego.

22. Dan quoque ait: Dan catulus leonis, fluet largiter de Basan.

23. Et Nephthali dixit: Nephthali abundantia perfruetur, et plenus erit benedictionibus Domini: mare et meridiem possidebit.

24. Aser quoque ait: Benedictus in filiis Aser, sit placens fratribus suis, et tingat in oleo pedem suum.

25. Ferrum et aes calceamentum ejus. Sicut dies juventutis tuae, ita et senectus tua.

26. Non est Deus alius, ut Deus rectissimi: ascensor caeli auxiliator tuus. Magnificentia ejus discurrunt nubes,

27. habitaculum ejus sursum, et subter brachia sempiterna: ejicient a facie tua inimicum, dicetque: Conterere.

28. Habitabit Israel confidenter, et solus. Oculi Jacob in terra frumenti et vini, caelique caligabunt rore.

29. Beatus es tu Israel: quis similis tui, popule, qui salvaris in Domino? scutum auxilii tui, et gladius gloriae tuae: negabunt te inimici tui, et tu eorum colla calcabis.

22. Danowi też rzekł: Dan szczenię lwie popłynie hojnie z Bazan.

23. A Nephthalemu rzekł: Nephthali będzie używał obfitości, y pełen będzie błogosławieństwa Pańskiego, morze y południe posiędzie.

24. Aserowi też rzekł: Błogosławiony w syniech Aser, niech będzie przyjemny bracięj swęj, a niech omacza w oliwie nogę swoję.

25. Żelazo y miedź obuwie jego. Jako dni młodości twoięj, tak y starość twoja.

26. Niemasz innego Boga, iako Bóg naprawszego: wsiadacz niebieski pomocnikiem twoim. Wielmożnością jego obłoki przebiegały.

27. Mieszkanie jego wzgóre, a ze spodka ramiona wieczne: wyrzuci przed obliczem twoim nieprzyjaciela, y rzecze: Skrusz się.

28. Będzie mieszkał Israel bezpiecznie, y sam. Oko Jakóbowe w ziemi zboża y wina, a niebiosa zachmurza się rosa.

29. Błogosławionys ty Izraelu: kto podobny tobie ludu który zbawion bywasz w Panu? tarcz pomocy twoięj, y miecz chwały twoięj: zaprzę się ciebie nieprzyjaciele twoi, a ty po szyjach ich deptać będziesz.

CAPUT XXXIV.

ROZDZIAŁ 34.

O śmierci Mojżesza, i nastąpieniu po nim Jozuego.

1. Ascendit ergo Moyses de campestribus Moab super montem Nebo, in verticem Phasga contra Jericho; ostenditque et Dominus omnem terram Galaad usque Dan, (*Supr. 3, 27. II. Mach. 2. 4*)

1. Wstąpił tedy Mojżesz z pól Moab na górę Nebo, na wierzch Phasga, przeciwko Jerichu: y ukazał mu Pan całą ziemię Galaad aż do Dan,

22. *Dan szczenię lwie.* Albo do całego pokolenia, albo szczególnie odnosi się do Samsona. — *Popłynie hojnie.* Pokolenie Dana otrzymało swoją część na południe od Judy. Pewna jednakoż część tego pokolenia, opuściwszy przyznane sobie dziedzictwo, szukała dla się innęj siedziby, i wreszcie osiadła na granicy ziemi obiecanej ku północy i górze Libanu, gdzie powstało i miasto imieniem Dan. Niedaleko od tego miasta znajdują się dwa źródła, z których się tworzy Jordan. Ponieważ rzeka ta w ziemi Świętej jest główną, dla tego mówi się tu, że Dan płynie, to jest, dostarcza wód do zraszania ziemi za pośrednictwem Jordanu. — *Z Bazan.* W krainie Bazan, zowiącej się także Bataneą, znajduje się niewielkie jezioro Fiala, z którego wody, żyłami podziemnymi, wpływają do źródła Dan, będącego początkiem Jordanu.

23. *Nephthali będzie używał obfitości.* Kraina bowiem tego pokolenia była najpiękniejsza i najżyźniejsza. — *Morze i południe posiędzie.* Przyjemności i bogactwa, które morzem się sprowadzają; jak gdyby mówił: Nic nie zabraknie temu pokoleniu: grunt będzie miał najżyźniejszy, i nadto jeszcze będzie obfitowało we wszelkie roskosze, dostarczane od sąsiednich sobie Sydończyków, Tyreńczyków i Fenicyan.

24. *Błogosławiony w synach Aser.* Dla licznęj i pięknej dziatwy. — *Niech będzie przyjemny braci swęj.* Dziewice jego będą poszukiwane za żony od innych pokoleń. — *Niech omacza w oliwie nogę swoję.* Taka będzie obfitość oliwy, iż nawet nogi mógłby nią obmywać, jak mówił Job, 29, 6: *Gdyż umywał nogi moje mastem.*

25. *Żelazo i miedź obuwie jego.* Będzie obfitowało w kopalnie żelaza i miedzi. Albo ówczki i szpraczki żelazne i miedziane, dla ozdoby poprzyprawiane do obuwia. — *Jako dni młodości twojęj, tak i starość twoja.*

Starość hoża i czerstwa, nie wiele różna od młodości.

26. *Najprawszego.* Ukochanego ludu Izraelskiego. — *Wsiadacz niebieski pomocnikiem twoim.* Który zamieszkuje niebo, i nań wsiada niejako. — *Wielmożnością jego.* Wielką jego mądrością i potęgą.

27. *Wzgóre.* T. j. w niebie. — *A ze spodka ramiona wieczne.* Ramiona jego wieczne wyciągnięte ku niesieniu pomocy nam, który niższymi jesteśmy. — *Skrusz się.* Jest to tryb rozkaz. bierny: nie tylko mówić będzie, ale uczyni i skruszy ich potęgę, albowiem słowo Boże jest skuteczne.

28. *Bezpiecznie, i sam.* Nawet sam jeden, bez obcęg pomocy, bezpieczny będzie. — *Oko Jakóbowe w ziemi zboża i wina.* Oczy Izraelitów nasycać się będą widokiem ziemi płodnej w wino i zboża, którą posiadają. — *Niebiosa zachmurzą się rosą.* Rosa spada kropelkami; i jeżeli jest bardzo obfita, słońce pokrywa mgłą i obłokami, dopóki po opadnięciu rosy, słońce się nie ukáže. Obiecuje więc obfitość rosy.

29. *Zbawion bywasz w Panu.* Przez Pana. — *Tarcz pomocy twojęj.* Tarcz ku niesieniu tobie pomocy. — *Miecz chwały twojęj.* Nie tylko bowiem tarczą zostaniesz zaślony od nieprzyjaciół, lecz mieczem jeszcze porazisz ich. — *Zaprzę się ciebie.* Będą opierali się tobie, nie zechcą się poddać. — *Po szyjach ich deptać będziesz.* Upokorzysz ich i zmusisz do uległości.

R. 34. — 1. *Z pól Moab.* Na których dotąd Izraelici obozowali za Jordanem. — *Na górę Nebo, na wierzch Phasga.* Nebo jest najwyższą górą gór Abarim, Fasga stanowi najwyższy wierzchołek góry Nebo. Wstąpił tam Mojżesz, bo ztamtąd szeroko rozwijał się widok ziemi obiecanej. — *Ziemię Galaad aż do Dan.* Obszerniej wzięta ziemia Galaad bierze się za całą tę krainę, którą za

2. et universum Nephthali, terramque Ephraim et Manasse, et omnem terram Juda usque ad mare novissimum,

3. et australem partem, et lalitudinem campi Jericho civitatis palmarum usque Segor.

4. Dixitque Dominus ad eum: Haec est terra, pro qua juravi Abraham, Isaac et Jacob, dicens: Semini tuo dabo eam. Vidisti eam oculis tuis, et non transibis ad illam. (*Gen. 15. 18*).

2. Mortuusque est ibi Moyses, servus Domini, in terra Moab, jubente Domino;

6. et sepelivit eum in valle terrae Moab contra Phogor; et non cognovit homo sepulcrum ejus usque in praesentem diem.

7. Moyses centum et viginti annorum erat, quando mortuus est; non caligavit oculus ejus, nec dentes illius moti sunt.

8. Fleveruntque eum filii Israel in campestribus Moab triginta diebus; et completi sunt dies planctus lugentium Moysen.

9. Josue vero, filius Nun, repletus est spiritu sapientiae, quia Moysen posuit super eum manus suas. Et obedierunt ei filii Israel, feceruntque sicut praecepit Dominus Moysi.

10. Et non surrexit ultra propheta in Israel sicut Moyses, quem nosset Dominus facie ad faciem,

11. in omnibus signis atque portentis, que misit per eum, ut faceret in terra Aegypti Pharaoni, et omnibus servis ejus, universaeque terrae illius,

12. et cunctam manum robustam, magnaque mirabilia, quae fecit Moyses coram universo Israel.

2. y wszystkiego Nephthali, y ziemię Ephraim y Manasse, y wszystkę ziemię Judy aż do morza ostatniego,

3. y stronę południową, y szerokość pola Jericha miasta palm aż do Segor.

4. Y rzekł Pan do niego: Tać iest ziemia, o którąm przysiągł Abrahamowi, Izaakowi, y Jakóbowi, mówiąc: nasieniu twemu dam ją. Widziałeś ją oczyma sweni, ale nie przejdiesz do nięy.

5. Y umarł tam Moysesz sługa Pański w ziemi Moabskiej na roskazanie Pańskie:

6. y pogrzebł go w dolinie ziemi Moabskiej przeciwko Phogor: a nie dowiedział się człowiek o grobie jego aż do terazniejszego dnia.

7. Moyseszowi sto y dwadzieścia lat było gdy umarł: a nie zaćmiło się oko jego, ani się poruszyły zęby jego.

8. Y plakali go synowie Izraelowi na polach Moab trzydzieści dni: y spełniły się dni płaczu płaczących Moysesza.

9. A Jozue syn Nun napelnion iest Duchą mądrości, bo Moysesz nań włożył ręce swoje. Y byli mu posłuszni synowie Izraelowi, y uczynili iako Pan roskazał Moyseszowi.

10. Y nie powstał napotym prorok w Izraelu iako Moysesz, któregoby znał Pan twarzą w twarz,

11. we wszystkich znakach y cudach, które posłał przezeń żeby czynił w ziemi Egypciejskiej Pharaonowi y wszystkim sługóm jego, y wszystkiej ziemi jego,

12. y wszelaką rękę mocną, y dziwy wielkie, które czynił Moysesz przed wszystkim Izraelem.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 34. Póty są pięćcio księgi Mojżeszowe, w których nawięcej opisał zakon, od Boga ludowi Izraelskiemu przez niego dany, i jest w nich jako Żydowie powiadają rozmaitego przykazania 613, które acz właśnie samym Żydom służyły, wszakże na to pamiętać trzeba co Apostoł Ś. 1. *Cor.* 10. *ver.* 11. pisze. To wszystko przydało się im w figurze: przeżoż chociaż od figur jesteśmy wolni, przecię od rzeczy samych które przefigurowały nie jesteśmy wyzwoleni: co abyś umiał rozeznąć, krótko przypomnę. Wszystkie ustawy Zakonu Mojżeszowego na troje się dzielą: jedne należały do ceremonij, drugie do prawa i sądów, trzecie do obyczajów: aby tak wiedzieli co Panu Bogu, co bliżniemu, co też samym sobie powinni byli.

Jordanem posiedli Rubenici, Gadyci i Manassyci.—*Aż do Dan.* Aż do tego miasta, które później posiedli Izraelici z pokolenia Dana, i nazwali je Dan, gdy przedtém zwało się Lesem, albo Lais. Patrz wyż. 33, 22.

2. *Wszystkiego Nephthali.* T. j. część, która miała być oddana pokoleniu Nephthalego. Toż rozumieć należy i o innych pokoleniach Efraima, Manasses i Judy i t. d. —*Aż do morza ostatniego.* Morza Śroziemnego ku zachodowi.

3. *Stronę południową.* Która stanowiła granice pokoleń Judy i Symeona.—*Szerokość pola Jericha.* Ta ze swoją płaszczyzną rozległego pola znajdowała się w pokoleniu Beniamina.—*Miasta Palm.* Jericha, które niekiedy tak bywa nazywane, Jud. 1, 16, i 3, 13, i II Paral. 28, 15. Nazwane tak od mnóstwa palm.—*Aż do Segor.* Bliśko Martwego morza, gdzie się schronił Lot. Gen. 19, 23.

5. *I umarł tam Moysesz.* Ostatni ten rozdział Deuteronomium, albo przynajmniej śmierć Mojżesza została opisana, według jednych, od Ezdrasza, a według drugich co jest prawdopodobniejszém, od Jozuego.—*W ziemi Moabskiej.* W ziemi, która niegdyś była Moabitów, lecz później zajęta została przez Amorejczyków, lecz zatrzy-

mała dawne swe imię.

6. *I pogrzebł go.* Bóg, przez posługę Aniołów.—*Przeciwko Phogor.* Naprzeciw tego miejsca, gdzie bałwan Phogor był czczony.—*A nie dowiedział się człowiek o grobie jego, aż do terazniejszego dnia.* Uczynił to Bóg dla tego, żeby Izraelici, skłonni do bałwochwalstwa, nie czcili go za Boga.

8. *I plakali go.* Obchodzili po nim żałobę, i to przez dni trzydzieścia; tyle także dni poświęcono żałobie i po śmierci Aarona i Marii, jak opisuje Józef Fl. ks. 4, o Star. r. 4. W innych razach żałoba kończyła się w dniu siódmym. Eccles. 22. 13.

9. *Napelnion jest.* Napelnion był; stało się to bowiem nieco przed śmiercią Mojżesza.—*Włożył nań ręce swoje.* Włożył był.

10. *Jako Moysesz.* To jest, podobny Mojżeszowi co do tego, co następuje.—*Ktoregoby znał Pan twarzą w twarz.* Z którymby Bóg tak poufale rozmawiał i postępował.

12. *Które posłał przezeń, żeby czynił w ziemi Egipskiej.* Któremu Bóg dozwolił tak wiele czynić cudów, dla których zdziałania był go posłał.

Pierwsze ustawy Ceremonialne, są wszystkie obrzędy zwierzchnie ku chwale Bożej ustawione, jako o tém mówi, *Exod.* 18. v. 20. Bo chciał Pan Bóg, aby chwała jego z największą uczciwością i nabożeństwem była odprawowana, do czego iż ludziom siła te Ceremonie zwierzchnie pomagają, dla tego ich sam Pan Bóg onemu ludowi, i tak wiele i takich opisał, jakich taki lud wieku onego potrzebował. Te Ceremonie czworakie były, jedno były Sakramenta, drugie ofiary, trzecie naczynia do ofiar i sakramentów, jako są szaty, ołtarze, kościoły, święta i t. d. Czwarte, nicjakie przygotowania ludzi do służby Bożej, to jest: posty, kłaniania, modlitwy, chodzenia do kościoła i t. d. jako je Mojżesz w tych księgach opisuje. Aleć już te Ceremonie wszystkie Pan Chrystus zniósł nowym zakonom swoim, aniśmy ich powinni przestrzegać: wszakże to masz wiedzieć, iż chocia Ceremonie Żydowskie ustały, są insze w nowym zakonie, które sam Pan Chrystus postanowił, lepsze, ładne, krótkie i bardzo ważne. Bo acz bez Ceremonji Żydowskich być możemy, ale przecię i nowy zakon bez Ceremonji swych być nie może: gdyż i przed zakonom Mojżeszowym w pierwszym zakonie przyrodzonym począwszy od Adama aż do Abrahama i Mojżesza, były zwierzchnie Ceremonie, któremi ludzie wiernie Pana Boga czcili. A co większa iż temi Ceremoniami Mojżeszowemi, Pan Bóg przefigurował, jakie Ceremonie chciał mieć w nowym zakonie, co się łatwo pokazać może.

Naprzód Sakramenta starego zakonu, były figurą naszych niektórych Sakramentów. Bo obrzezanie figurowało nasz Chryst: Baranek wielkonocy, którego pierwę ofiarowano a potem pożywano, znaczyl Sakrament ciała i krwi Pana Chrystusowój: kapłaństwo zakonne, kapłaństwa naszego figurą było: Oczyszczenie od grzechów i nieczystoty zakonnej, znaczyl Pokutę. A tu pamiętaj iż żaden Sakrament w starym zakonie ani ofiara, ani Ceremonia żadna, niemiała mocy zgładzić grzechów: Ale tylko znaczyl i wyznawal wiarę w Pana Chrystusa, za którą wiarą i grzechy były odpuszczane: a tak pismo onym Ceremoniom oczyszczenie grzechów przypisuje, nie dla nich, ale dla Pana Chrystusa którego figurowały, którego też mocą i zasługą bywa grzechów odpuszczenie. O sakramentach nowego zakonu inaczej masz rozumieć: bo mają moc samę w sobie od Pana Chrystusa daną na odpuszczenie grzechów, co znaczą i słowa Pana Chrystusowe które przy naszych Sakramentach bywają od kapłanów mówione, jakich w starym zakonie nie przydawano, jako się to na swych miejscach pokazuje. Drugie Ceremonie starozakonne, były ofiary, które jako dwojakie były krwawe i nie krwawe, tak też dwojaką figurowały ofiarę Pana Chrystusową, naprzód krwawą którą wypełnił na krzyżu, potem i nie krwawą pod osobą chleba i wina według porządku Melchisedechowego, która zamyka w sobie wszystkie ofiary stare. Bo jest *Holocaustum* albo całopalenie, iż ją ofiarujemy na wyznanie Boskiej zwierzchności: Jest też dziękczynieniem, bo przez nie dziękujemy za mękę Pana Chrystusową, która jest nawiększem dobrodziejstwem Bożem. Jest i ubłaganiem Pana Boga za grzechy nasze, i co trzeba upraszamy, bo w niej Pana Chrystusa ofiarujemy przez którego wszystko upraszać mamy: czytaj *Daniel* 8. *Malach.* 1. Trzecie też one Ceremonie w naczyniach, jako są szaty, ołtarze, kościoły i t. d. i te chocia ustały, wszakże niektóre rzeczy przefigurowały. Jak na przykład, iż Pan Bóg był postanowił osobne szaty kapłańskie, których używali w kościele i przy ofiarach. *Exod.* 28. była figura, iż daleko więcej w nowym zakonie przystoi, aby kapłani mieli szaty poświęcone, w których w kościele służyć i ofiarę odprawować mają. I daje tego przyczynę *Exod.* 28. Uczynisz powiada, szaty, Aaronowi ku czci i ozdobie. Gdzie daje znać, iż to należy ku większej czci i ozdobie, tak urzędu kapłańskiego, jako i Sakramentów i ofiar, kiedy w szatach nie w powszednich i pospolitych, ale w poświęconych i ozdobnych bywają odprawiane: aby się tém pokazało, iż te sprawy kapłańskie nie są świeckie i pospolite, ale święte i Boskie. Toż rozumiemy o inszych Ceremoniach, ze strony kościołów, ołtarzów, świąt i t. d.

Wszakże o to idzie Heretykom jako nam zadawają, iż tych ceremonij nie sam Pan Bóg postanowił, ani ich w Biblii wypisano. Aleć ci pamiętać mają, iż nasz zakon, nie jest zakon niewoli i bojaźni. Ale jest zakon wolności i ducha miłości, przetoż nie mamy Panu Bogu tylko z rejestru służyć. Otoli Pan Chrystus postanowił głównejsze Ceremonie w których należy istota ofiary i Sakramentów do zbawienia i nabycia łaski Bożej potrzebnych: moc stanowienia inszych okolicznych Ceremonij, ku czci i ozdobie Sakramentów zostawił kościołowi swemu: abyśmy dobrowolnie z miłości swęj ku Panu Bogu, czci i ozdoby w szafowaniu Sakramentów przestrzegali, do czego się znając i Paweł ś. *1. Cor.* 4. v. 1. mówi: Tak o nas niechaj człowiek rozumie, jako o sługach Chrystusowych i szafarzach tajemnic Bożych i *1. Cor.* 11. v. 34. tę moc sobie przywłaszczając, siła stanowi i przydaje mówiąc: Insze rzeczy gdy przyjdę postanowię. Czegoby był stanowić nie mógł gdyby téj mocy nie miał. Nadto, jeśliż w zakonie przyrodzonym przed Mojżeszem, miał kościół Boży tę moc, że zwierzchniemi Ceremoniami Pana Boga dobrowolnie chwalili, nie mając o tém żadnego przykazania od Pana Boga, tak Abel ofiarował. *Gen.* 4. Noe postawił ołtarz *Gen.* 8. Jakób ślubował śluby *Gen.* 28. I owszem w starym zakonie opisałszy ofiary pewne, jeszcze dał wolność, ktoby co chciał z dobrej woli ofiarować, aby mu nie broniono. *Lev.* 23. Aleć i *Ester* 9. *Judith.* 16. *1. Mach.* 4. wprowadzone są niektóre święta z ludzkiego postanowienia. Daleko więcej przystało w zakonie nowym mieć takową moc i wolność, ponieważ Pan Chrystus sam przez się tych obrzędów nie postanowił, aby to nie kto inszy jedno pasterze, którym się powierzył Sakramentów i owieczek swoich, postanowili. Od tychże mamy te Ceremonie terazniejsze, które nie dopiero teraz, ale od czasów Apostolskich trwają, o czém świadczy *Clemens Papa* uczeń Piotra *S. in Epist. decret. i lib. 7. const. Apost. cap. 23.* i w inszych. *Dionisius* uczeń Pawła ś. *lib. de Eccl. Hierar.* gdzie takie Ceremonie opisuje i wyklada, i *cap. 1.* powiada iż są wzięte z Apostolskiej Tradycji. *Innocentius primus Epist.* 1. twierdzi, iż te Ceremonie w kościele łacińskim mają swój początek od Piotra *S. Leo Pap. Epist.* 81. *Tertul. de corona militis cap. 3. Orig. Hom. 5. in Nume. August. Epist.* 118. i 119. Naostatek i onych Ceremonij ostatnich mamy przykłady w Ewangelji że Pan Chrystus zażywał tych Ceremonij modląc się, kłękając, na ziemi upadając, oczy wznosząc, poszcząc, tchnąc Ducha S. na ucznie, ręce aby uczniom błogosławił wznosząc, i inszych, które Ewangelistowie opisują.

Co się tćnie ustaw sądowych około rzędu Rzeczypospolitej i sprawiedliwości, i te też tylko samym żydom dane były. Wszakże na tenże przykład wszystkie królestwa i rzeczypospolite, mają też mieć swoje prawa i sądy do czynienia sprawiedliwości, których takżeśmy powinni słuchać jako i żydzi swoich, chcemyli mieć sumienie wolne, tak o tém uczy Paweł ś. *Rom.* 13.

O ustawach do obyczajów i cnoty służących, które *moralia* zowiemy, nie trzeba wątpić, żeśmy je powinni zachować, bo tych Chrystus nie zepsował, i owszem doskonalsze uczynił i wszystkie pełnić rozkazał. Takie są wszystkie, które nie są w dziesięciorgu przykazaniu wyraźnie mianowane, ale się w nich zamykają, jako są, o fałszywych prorokach, o praktykarskich, czarownicach, bluźniercach, o gniewie i zazdrości, o wszelkiej nieczystości, o lichwie i pożyczaniu, o pijaństwie, o krzywdach i niesprawiedliwościach, i tym podobne. To się krótko przypomina, abyś wiedział jaki pożytek z czytania ksiąg Mojżeszowych masz odnosić.

Koniec Pentateuchu.

Wprowadzenie do Księgi Jozuego.

Za autora księgi noszącej nazwę Jozuego, zawsze był uważany samże Jozue, wódz ludu Izraelskiego. Dowodem tego, między innemi, jest język jęj czysto hebrajski, wolny od pomieszania słów chaldejskich i innych późniejszych, i powinowaty z tym, w którym Penta-teuch Mojżesza został napisany. Całe to dzieło tchnie duchem Mojżeszowego prawa, co najwłaściwiej przypada do Jozuego, jako najwierniejszego i nieodstępne go towarzysza Mojżesza; i ztąd księga ta może być uważana za dalszy ciąg ostatniej księgi Mojżeszowej.

Jozue był synem Nuna, z pokolenia Efraima. Wprzódzy nazywał się Ozeaszem, lecz później Mojżesz imię to zamienił na *Jozuego*, (Num. 13, 17), co znaczy: *Zbawiciel dany od Boga*. Naznaczony przez samego Boga następcą Mojżesza, po śmierci tego wodza i zakonodawcy, lat siedmnaście rządził ludem Izraelskim, według ducha mądrości, którym był napełniony. (Deut. 34, 9). Umarł mając wieku lat 110, pogrzebiony został we własnej osiadłości, na górach Efraim.

Największą i szczególniejszą chwałę Jozuego stanowiły jego imię i czyny, któremi przyobraział przyszłego Messyasza. Zakon Mojżeszowy był tylko jakby cieniem przyszłego prawa Ewangelicznego, bo lubo odkrywał skażenie ludzkiego serca, jednakże nie mógł człowieka zupełnie uleczyć, odrodzić i przywieść do doskonałości. Dla wyrażenia tej tajemnicy, Bóg tak rządził, iż Mojżesz nie mógł wprowadzić wybranego ludu do ziemi Obiecaniej; lecz dokonał tego Jozue, czyli z greckiego, Jezus. Jozue, jako zwycięzca wszedł do ziemi Obiecaniej, i ludowi Bożemu dał w niej posiadłość; podobnie Jezus Chrystus, zwycięzca śmierci i czarta, wstąpił do nieba, i tam dla zwolenników swoich, udoskonalonych już przez zachowywanie jego prawa, zgotował wieczno-trwałe mieszkania.

Duch Święty przez usta Mędrca Pańskiego (Eccl. 46, 1), krótkimi słowy wyraża wielką pochwałę Jozuego, mówiąc: *Mężny na wojnie, Jezus Nawe, który nastąpił po Mojżeszu, na prorocтво, który był wielki według imienia swego, i t. d.*

W księdze Jozuego, w 24 rozdziałach, opowiedziane są wypadki, zaszłe w narodzie Izraelskim po śmierci Mojżesza, w przeciągu lat siedmnaście, aż do śmierci Jozuego, to jest do roku świata 2570, przed nar. Chr. 1434. A mianowicie: przejście Izraelitów przez rzekę Jordan; obrzezanie tych, którzy na puszczy Arabskiej, z powodu uciążliwości podróży, nie mogli być obrzezani; obchód pierwszej Wielkanocy po wnijsciu do krainy Chanaan; zdobycie miast Jerycha i Hai; przymierze zawarte z Gabaonitami; porażka pięciu królów Chananejskich, dokonana za pomocą gradu, cudownie spadającego na nieprzyjaciół, i przedłużenia dnia w skutek modlitwy Jozuego; walki z wielu innymi królami Chananejskimi; zajęcie krainy Chanaan, jeograficzny jęj opis, i podział jęj pomiędzy pokolenia Izraelskie; wyznaczenie miast ucieczki, i 48 miast dla Lewitów; upomnienia dane Izraelitom względem zachowywania Boskiego prawa; i śmierć Jozuego, przydana w ostatnich wierszach tej księgi przez jednego z późniejszych autorów.

Głównym celem autora było pokazać czytelnikom, w jaki sposób spełnione zostały obietnice Boskie, wielokrotnie powtórzone Patriarchom, względem oddania Izraelitom w posiadłość krainy Chananejskiej.

LIBER JOSUE.

CAPUT I.

KSIĘGA JOZUEGO.

ROZDZIAŁ 1.

O przemowie Boga do Jozuego, i przygotowaniu ludu do przejścia Jordanu.

1. Et factum est post mortem Moysi servi Domini, ut loqueretur Dominus ad Josue filium Nun, ministrum Moysi, et diceret ei:

2. Moyses servus meus mortuus est: surge, et transi Jordanem istum tu et omnis populus tecum in terram, quam ego dabo filiis Israel.

1. Y stało się po śmierci Mojżesza sługi Pańskiego, iż mówił Pan do Jozuego syna Nun, słuzebnika Mojżeszowego, y rzekł mu:

2. Mojżesz sługa mój umarł: Wstań, a przepraw się przez ten Jordan, ty y wszytek lud z tobą do ziemi, którą ia dam synóm Izraelowym.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *I stało się po śmierci Mojżesza.* T. j. po żałobie pogrzebowej, która trwała przez dni trzydzieście; Deut. 34, 8.—*Sługi Bożego.* Mojżesz był sługą Boskim, bo w ciągu całego życia służył Panu Bogu, wszystkie sprawy

swoje, uczucia i myśli ku czci i woli jego poświęcał.—*Słuzebnika Mojżeszowego.* On był przełożonym nad rodziną, towarzyszył mu w modlitwach, nigdy nie odstępował od boku jego, już to będąc powołnym na każde jego skinienie, już przywodząc do skutku wolę jego.

3. Omnem locum, quem calcaverit vestigium pedis vestri, vobis tradam, sicut locutus sum Moysi.*

4. A deserto et Libano usque ad fluvium magnum Euphraten, omnis terra Hethaeorum usque ad mare magnum contra solis occasum erit terminus vester.* (*Deut. 11, 24.*)

5. Nullus poterit vobis resistere cunctis diebus vitae tuae: sicut fui cum Moysie, ita ero tecum, non dimittam, nec derelinquam te. (*Infr. 3, 7. Hebr. 13, 5.*)

6. Confortare, et esto robustus: tu enim sorte divides populo huic terram, pro qua juravi patribus suis, ut traderem eam illis. (*Deut. 31, 7. et 23. III. Reg. 2. 2.*)

7. Confortare igitur, et esto robustus valde, ut custodias, et facias omnem legem, quam praecepit tibi Moyses, servus meus: ne declines ab ea ad dexteram vel ad sinistram, ut intelligas cuncta quae agis.

8. Non recedat volumen legis hujus ab ore tuo: sed mediteris in eo diebus ac noctibus, ut custodias et facias omnia quae scripta sunt in eo: tunc diriges viam tuam, et intelliges eam.

9. Ecce praecipio tibi, confortare, et esto robustus. Noli metuere, et noli timere, quoniam tecum est Dominus Deus tuus in omnibus, ad quaecunque perrexeris.

10. Praecepitque Josue principibus populi, dicens: Transite per medium castrorum, et imperate populo, ac dicite:

11. Praeparate vobis cibaria, quoniam post diem tertium transibitis Jordanem, et intrabitis ad possidendam terram, quam Dominus Deus vester daturus est vobis.

3. Wszelkie miejsce, po którym deptać będzie stopy wasze, dam wam, iakom rzekł Moysesowi.

4. Od puszczy y od Libanu, aż do rzeki wielkiej Euphratesa, wszystka ziemia Hetejczyków, aż do morza wielkiego na zachód słońca, będzie granica wasza.

5. Żaden się wam sprzeciwić nie będzie mógł, po wszystkie dni żywota twego: iakom był z Moysesem, tak będę z tobą: nie opuszczę cię, ani cię odstąpię.

6. Zmacniaj się, a bądź dużym: albowiem ty losem podzieliłś ludowi temu ziemię, o którą oycóm ich przysiągł, żebym ją dał im.

7. Zmacniaj się tedy a bądź mocnym barzo: abyś strzegł y czynił wszystek zakon, któryć rozkazał Moyses sługa mój: nie ustępuj od niego w prawo ani w lewo, abyś rozumiał wszystko co czynisz.

8. Niechaj nie odstepuje księga zakonu tego od ust twoich: ale w niej będziesz rozmyślał we dnie y w nocy, abyś strzegł y czynił wszystko co w niej napisano: na ten czas wyprostujesz drogę twoją, y wyrozumiesz ją.

9. Otoż przykazuję, zmacniaj się, a bądź duży. Nie bój się, ani się lękaj, bo z tobą jest Pan Bóg twój we wszystkim do czegokolwiek się obrócisz.

10. Y przykazał Jozue przełożonym nad ludem, mówiąc: Przeydźcie przez pośrodek obozu, y rozkażcie ludowi, mówcie:

11. Nagotujcie sobie strawy, po trzech dniach bowiem pójdziecie za Jordan, y wnijdziecie pościsć ziemię, którą Pan Bóg wasz da wam.

3. Wszelkie miejsce, po którym deptać będzie stopa nogi waszej, dam wam. Patrz Deut. 11, 24.

4. Od puszczy i od Libanu. Opisuje granice ziemi o-biecaną, patrz Deut. 1, 7.—Wszystka ziemia Hetejczyków. Albo przez Hetejczyków rozumie wszystkie siedm pokoleń Chananejskich, jak sądzi Abulen, albo jak mnie-ma Maziusz, mówi o samych wyłącznie Hetejczykach, dla tego, że ich Żydzi, jako narodu wojowniczego, najbardziej się lękali. Hetejczycy mieszkali w Hebron i przyle-głych okolicach, w których Enacim, potomkowie i szcząt-ki olbrzymów znajdowali się, jak się pokazuje z Num. 13, 23. A więc trzeba było ośmielić wodza narodowego, żeby nie wątpił, iż nawet najgroźniejszych Hetejczyków pokona.

5. Żaden się wam sprzeciwić nie będzie mógł. T. j. nikt tak sprzeciwić się nie zdoła, żeby aż odniósł zwy-cięstwo.—Jakom był z Moysesem, tak będę z tobą. Roz-umie się co do łaski i pomocy; co zaś do poufałości, w niższy niejako sposób. Gdyż w Deut. 34, 11. powie-dziano: I nie powstał na potem prorok w Izraelu jako Moyses, którego by znał Pan twarzą w twarz.

7. Nie ustępuj w prawo ani w lewo. Wyrażenie czę-sto napotykanie w Piśmie, określając wszelkie zbocze-nie od prawa Bożego.—Abyś rozumiał wszystko co czy-nisz. Chald. i Rabini tłumaczą przez wyrazy: aby ci się dobrze działo we wszystkim co czynisz.

8. Niechaj nie odstepuje księga zakonu tego od ust twoich. Przez usta i twarz, rozumie się ta część ciała, która stanowi organ mowy. I rozkaz ten zmierza do tego,

żeby księgę prawa miał najczęściej przed oczyma, a to co w niej się zawiera, sercem rozważał a usta głosił.—A w niej będziesz rozmyślał we dnie i w nocy. Święci mężowie prawdziwą słodycz w takowem rozmyślanu znajdowali, o których Dawid, Ps. 1, 2: Ale w zakonie Pańskim wola jego, a w zakonie jego będzie rozmyślał we dnie i w nocy. Bo ten jest cel rozmyślań.—Albowiem nie słuchacie zakonu sprawiedliwymi są u Boga, ale którzy zakon czynią będą usprawiedliwieni. Rzym. 2. 13.—Na ten czas wyprostujesz drogę twoją. T. j. pomyśl nie dłać się będzie tobie. Taka pomyślność obiecana rozmyślającym w zakonie Pańskim: I będzie jako drzewo i t. d.; i wszystko cokolwiek uczyni, poszczęści się. I zrozumiesz ją, patrz wiersz 7.

9. Oto przykazuję tobie. Tak się może rozumieć: azali nie przykazuję tobie? Pytanie to wielkiego znaczenia, wyraża: zrozumiej kim jest ten, co ci nakazuje być dobrej i ochoczej myśli.—Nie bój się, ani się lękaj. To samo u Izajasza 41, 10. Nie bój się, bom ja jest z tobą: nie u-chylaj się, bom ja Bogiem twoim; zmocniłem cię i rato-wałem cię, i podjęła cię prawica sprawiedliwego mego.

10. Przełożonym nad ludem. Oznacza najwyższą zwierz-chność szczegółowych pokoleń.

11. Nagotujcie sobie strawy. Jeszcze manna codzień padała, i zaleca żeby jej obficie, niż zwykle, uzbierali. Albo oprócz manny, niezbędnie potrzebnej do wyżywie-nia takiego mnóstwa ludu, pozwala Jozue przygotować inne pokarmy, któreby się znaleźć i przygotować dały.—Po trzech dniach bowiem pójdziecie za Jordan. Lecz

12. Rubenitis quoque et Gagitis, et dimidiae tribui Manasse ait:

13. Mementote sermonis, quem praecepit vobis Moyses, famulus Domini, dicens: Dominus Deus vester dedit vobis requiem et omnem terram.

14. Uxores vestrae et filii, ac iumenta manebunt in terra, quam tradidit vobis Moyses trans Jordanem: vos autem transite armati ante fratres vestros, omnes fortes manu, et pugnate pro eis, (Num. 32, 26.)

15. donec det Dominus requiem fratribus vestris, sicut et vobis dedit, et possideant ipsi quoque terram, quam Dominus Deus vester daturus est eis: et sic revertemini in terram possessionis vestrae, et habitabitis in ea, quam vobis dedit Moyses famulus Domini, trans Jordanem contra solis ortum.

16. Responderuntque ad Josue, atque dixerunt: Omnia, quae praecepisti nobis, faciemus, et quocunque miseris, ibimus.

17. Sicut obedivimus in cunctis Moysi, ita obediemus et tibi: tantum sit Dominus Deus tuus tecum, sicut fuit cum Moyse.

18. Qui contradixerit ori tuo, et non obedierit cunctis sermonibus, quos praeceperis ei, moriatur: tu tantum confortare, et viriliter age.

12. Rubenitóm též y Gaditóm, y połowicy pokolenia Manasse rzékł:

13. Pamiętáycie na mowę, którą wam roszkazał Mojżesz sługa Pański, mówiąc: Pan Bóg wasz dał wam odpocznienie, y wszytkę ziemię.

14. Żony wasze, y synowie, y dobytki zostaną w ziemi, którą wam dał Mojżesz za Jordanem: a wy przeydźcie zbrojni przed bracią waszą, wszyscy ręką mocni, a walcźcie za nimi;

15. aż da Pan odpocznienie braciéy waszéy, iako y wam dał, że též y oni osiągną ziemię, którą Pan Bóg wasz da im: a tak wróćcie się do ziemi ośiadłości waszéy, y bęđciecie w niéy mieszkáć, którą wam dał Mojżesz sługa Pański za Jordanem na wschód słońca.

16. Y odpowiedźieli Jozuemu, y rzekli: Wszytko coś nam roszkazał, uczyniemy: y gđziékolwiek pošiesz, póydzimy.

17. Jakośmy we wszem byli posłuszni Mojżeszowi, tak bęđiem posłuszni y tobie: tylko niech Pan Bóg twój będzie z tobą, iako był z Mojżeszem.

18. Ktoby się sprzeciwił ustom twoim, a nie byłby posłuszny wszytkim mowom, które mu przykáżesz, niechay umrze: tylko ty znacniay się, a mężnie sobie poczynay.

Wykłady miejsc trudniejszych X. J. Wujka.

JOSUE, po Żydowsku JEHOŠUA.

Te księgi Żydowskie Jehosuach ben Nun, to jest, Jozue syn Nunów. A LXX. tłumacze *Ἰησοῦς νουν* *Jesus Nune* zowią. W których wejście synów Izraelowych do ziemi obiecanéj, zwycięstwa y królów pogańskich, i podzielenie ziemi świętej między dwojenasć pokolenia opisują. A mają w sobie historią od śmierci Mojżeszowej, aż do śmierci Jozuego, lat ośm i dwadzieścia jako niektórzy mniemają.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O szpiegach wysłanych do Jerycha, i niewieście Rahab.

1. Misit igitur Josue, filius Nun, de Setim duos viros exploratores in abscondito, et dixit eis: Ite, et considerate terram, urbemque Jericho. Qui pergentes ingressi sunt domum mulieris meretricis, nomine Rahab, et quieverunt apud eam. *Hebr. 11, 31. Jac. 2, 25.)*

1. Posłał tedy Jozue syn Nun z Setim dwu mężów szpiegów potajemnie, y rzékł im: Idźcie a wypatrujcie ziemię, y miasto Jericho. Którzy wyszedłszy weszli w dóm niewiasty wszeteczney, imieniem Rahab, y stanęli u niéy.

niece późniéj Jordan przeszli, gđyż jak widać z rozdz. następ. wysłano szpiegów, którzy się musieli kryć w górach przez trzy dni; po ich zaś powrócie, jeszcze na trzy dni odłożone przejsć Jordanu, r. 3, 1. Wyraz ten *póydzicie* oznacza, że z tego miejsca wyjdziecie, żeby w oznaczonym czasie przebyć Jordan.

13. *Pamiętajcie na mowę.* Przypomina Jozue Rubenitom, Gaditom y połowie pokolenia Manasses, pod jakimi warunkami ziemię za Jordanem posiąć mają, nie dla tego żeby ich chęciom nie ufał, lecz dla tego że nawet ochotnikom bodzieć potrzebny; bo chociaź *ręgc* (koń) *żrze* ziemię, jednak, *gdy usłyszysz trąbę, mówić; wach!* Job. 39, 24 i 25.

14. *Przed bracią waszą.* W pierwszym szeregu, na pierwszym miejscu w drodze i w walkach.—*Wszyscy ręką mocni.* Zostawiwszy jednak w domu tych, którzy są potrzebni dla straży i bezpieczeństwa miast i kraju.

15. *Na wschód słońca.* Ku stronie wschodniej.

17. *Tylko niech Pan Bóg twój będzie z tobą, jako był z Mojżeszem.* Zdanie to dwójakie mieć może znaczenie; pierwsze wyłączone: we wszytkiem posłuszni tobie jesteśmy, byleś rozkazywał to, co się zgadza z wolą Boską i prawem; drugie prawdziwsze, zachęcające czyli życzące: oby Bóg zawsze był z tobą, jak był z Mojżeszem.

18. *Ktoby się sprzeciwił.... niechay umrze.* Bóg zwykł był karać buntowników: jednak jeszcze prawo to ponawiają dla siebie, ażeby nieposłuszni śmiercią byli karanymi.

R. 2.—1. *Dwu mężów szpiegów.* Podobna do prawdy że byli wysłanymi podczas żałoby. Patrz r. 1, 1. Przedtem Mojżesz, Num. 13, wysłał dwunastu, lecz natenczas wszytko było w pokoju, a więc i mniejszy powód do podejrzeń; ani trzeba było ostrożniéj działać. Wysłano dwóch, żeby sobie pomagali wzajemną radą i czynem.—*Potajemnie.* Tak, że nawet sami Izraelici o tem

2. Nuntiatumque est regi Jericho, et dictum: Ecce viri ingressi sunt huc per noctem de filiis Israel, ut explorarent terram.

3. Misitque rex Jericho ad Rahab dicens: Educ viros, qui venerunt ad te, et ingressi sunt domum tuam: exploratores quippe sunt, et omnem terram considerare venerunt. * (*Infr. 6, 17.*)

4. Tollensque mulier viros, abscondit et ait: Fateor, venerunt ad me, sed nesciebam, unde essent: *

5. cumque porta clauderetur in tenebris, et illi pariter exierunt, nescio quo abierunt: persequimini cito, et comprehendetis eos.

6. Ipsa autem fecit ascendere viros in solarium domus suae, operuitque eos stipula lini, quae ibi erat.

7. Hi autem, qui missi fuerant, secuti sunt eos per viam, quae ducit ad vadum Jordanis: illisque egressis statim porta clausa est.

8. Necdum obdormierant, qui latebant, et ecce mulier ascendit ad eos, et ait:

9. Novi, quod Dominus tradiderit vobis terram: etenim irruit in nos terror vester, et elanguerunt omnes habitatores terrae.

10. Audivimus, quod * siccaverit Dominus aquas Maris rubri ad vestrum introitum, quando egressi estis ex Aegypto,** et quae feceritis duobus Amor-rhaeorum regibus, qui erant trans Jordanem, Sehon et Og, quos interfecistis. (* *Exod. 14,* ** *Num. 21, 24.*)

11. Et haec audientes pertinuimus, et elanguit cor nostrum, nec remansit in nobis spiritus ad introitum vestrum: Dominus enim Deus vester ipse est Deum in caelo sursum, et in terra deorsum:

nie wiedzieli.—*Wypatrujcie ziemię.* Nie cały kraj Chana-nejski, lecz okolice do których miał wniknąć naród, a mia-nowicie Jerycho. Żebyście zrozumieli myśl nieprzy-jaciół waszych, i jaką oni stawili mogą obronę.—*Którzy wyszedłszy weszli.* Jordan ci szpiegi albo przepłynęli albo w brod przebyli, gdyż o brodach Jordanu czytać można w księdze Sędziów r. 3, 28 i r. 12, 8; a że tak być mogło, pokazuje się z tegoż rozdziału wiersza 7, gdzie powiedziano: *Droga, która wiedzie do brodu Jordanu.* Łatwo też było Panu Bogu nastreczyć czołno, na które mieszkańcy uwagi nie zwrócili. Straż Chananejczyków nie zbyt czujne łatwo omylili, gdyż mieszkańcy Jerycha nie lękali się jeszcze bliskiego nieprzyjaciela albo, co podobniej byli bez straży w nierozważnem ubezpiecze-niu się.—*Niewiasty wszetecznej, imieniem Rahab.* Nie którzy zaprzeczają, iż Rahab była nierządną, i słowo hebrajskie tłumacząc przez właściciela gospody lub do-mu zajezdnego, albo, jak mówi Aug. ś. w ks. 10, o mie-scie Bożem, w r. 18, gospodynię. Podobniej do prawdy, że była nierządnicą, co się pokaże z innych miejsc Pi-sma ś., gdzie ten wyraz się napotyka. Wyraz hebraj-ski jest *zonah*. Rohab jest tą samą, o której wspomi-na rodowód Chrystusa.

2. *I dano znać królowi.* Tegoż dnia, kiedy przybyli szpiegi, jak sądzi Serariusz, albo nazajutrz, tak, że jedną tylko noc przenocowali w domu Rahab, następnego dnia miasto przejrżeli, wieczorem zaś doniesiono o nich któ-łowi, jak uważa Cajetanus.

4. *Skryta.* W altanie w paździerz u lnianym, jak po-wiedziano w wierszu 6. Altana jest wyższą częścią domu, odkrytą na działanie słońca. W Palestynie była bardzo

2. Y dano znać królowi Jericho, y powiedziano: Oto mężowie z synów Izraelowych weszli tu w no-cy, żeby wypatrowali ziemię.

3. Y posłał król Jericho do Rahab, mówiac: Wy-wieźdź mężę, którzy przyszli do ciebie, y weszli do domu twego: bo szpiegowie są, y wszystkie zie-mię wypatrować przyszli.

4. A wzięwszy niewiasta mężę skryła, y rzekła: Znam się do tego, przyszli do mnie, alem nie wie-działą skąd byli:

5. a gdy bramę zamykano, gdy już było ciemno, y oni zaraz wyszli, niewiem gdzie poszli: gonicie ie prędko, a poimaćcie ie.

6. A ona ie w wiodła na altanę domu swego, y nakryła ie paździerzem lnu, które tam było.

7. A ci którzy byli posłani, ścigali ie drogą któ-ra wiedzie do brodu Jordanu: a gdy oni wyszli, wnet zamkniono bramę.

8. Jeszcze byli nie zasnęli którzy się kryli, a oto niewiasta wstała do nich, y rzekła:

9. Wiem że Pan dał wam ziemię, albowiem przy-padł strach wasz na nas, że zemdleli wszyscy oby-wałece ziemie.

10. Słyszeliśmy że Pan wysuszył wody morza czerwonego na weszcie wasze, kiedyście wyszli z Egiptu, y coście uczynili dwiema królom Amor-reyeczyków, którzy byli za Jordanem: Sehon y Og, któreście pobili.

11. A to słysząc polekaliśmy się, y zemdłało serce nasze, y nie ostał się w nas duch na przyszćcie wasze: Bo Pan Bóg wasz sam iest Bóg na niebie wzgó-rę, y na ziemi nisko.

mało spadziłą, prawie płaską, żeby wygodnie po niej chodzić można było; a także rozkładano tam i odzienie dla przesuszenia na słońcu i t. p. Paździerz lniany, jest to łołyga lnu, jeszcze nieodłączona od włókna za pomocą tarcia, i z kostry nieoczyszczona.—*Nie wiedziała skąd byli.* Nie w jednym zdarzeniu skłamała Rahab, lecz to kłamstwo było *uślužne*, i wina lekka. Może wreszcie sądziła że kłamstwo tego rodzaju wymawia zupełnie od winy.

6. *Na altanę.* O tem powiedziano w wierszu powyż-szym.

7. *Do brodu Jordanu.* Ponieważ tam mieli przejść Jordan, a więc i sądzono, że tamtędy przeszli.—*Zam-kniono bramę.* To jest miejską bramę, żeby szpiegi nie wyszli, jeśli się gdzie ukrywali; albo dla tego, że noc nadchodziła.

8. *Jeszcze byli nie zasnęli.* Może po minionej trwo-dze, albo po odejściu straży, udali się byli na spoczy-nek szpiegi.

9. *Wiem że Pan.* Wiedziała z rzeczy nadzwyczajnych, które o Izraelitach głoszone, i z objawienia Bożego; jej bo-wiem wiarę zaleca Paweł Ś. w liście do Żydów w roz. 11, 31.—*Przypadł strach wasz na nas.* Nie zwykły i przy-rodzony tylko, lecz szczególnie od Boga naśłany; to było przyrzucony w księdze Lewityku 26, 36: *Dam strach do serca ich... przestrasz je chrzest listu lecącego i. t. d. Zemdleli.* W hebrajskim: *stopnieli*, na podobieństwo to-pniejącego śniegu, albo wosku, który rozplływa się od ognia.

11. *Na niebie wzgó-rę, i na ziemi nisko.* Jest nie-zmiernym, wszystkie miejsca zapelnia, i rządzi podług woli swęj równie tēm co na niebie, jak i tēm co na ziemi,

12. Nunc ergo jurate mihi per Dominum, ut, quomodo ego misericordiam feci vobiscum, ita et vos faciatis cum domo patris mei: dedisque mihi verum signum, *

13. ut salvetis patrem meum et matrem, fratres et sorores meas, et omnia quae illorum sunt, et eruatis animas nostras a morte.

14. Qui responderunt ei: Anima nostra sit pro vobis in mortem, si tamen non prodideris nos: cumque tradiderit nobis Dominus terram, faciemus in te misericordiam et veritatem. * (*Infr. 6, 22.*)

15. Demisit ergo eos per funem de fenestra; domus enim ejus haerebat muro.

16. Dixitque ad eos: Ad montana conscendite, ne forte occurrant vobis revertentes: ibique latitate tribus diebus, donec redeant, et sic ibitis per viam vestram.

17. Qui dixerunt ad eam: Innoxii erimus a juramento hoc, quo adjurasti nos:

18. si ingredientibus nobis terram, signum fuerit funiculus iste coccineus, et ligaveris eum in fenestra, per quam demisisti nos: et patrem tuum ac matrem, fratresque et omnem cognationem tuam congregaveris in domum tuam.

19. Qui ostium domus tuae egressus fuerit, sanguis ipsius erit in caput ejus, et nos erimus alieni. Cunctorum autem sanguis, qui tecum in domo fuerint, redundabit in caput nostrum, si eos aliquis tetigerit.

20. Quodsi nos prodere volueris, et sermonem istum proferre in medium, erimus mundi ab hoc juramento, quo adjurasti nos.

21. Et illa respondit: Sicut locuti estis ita fiat; dimittensque eos, ut pergerent, appendit funiculum coccineum in fenestra.

22. Illi vero ambulantes pervenerunt ad montana, et manserunt ibi tres dies, donec revertentur, qui fuerant persecuti; quaerentes enim per omnem viam, non repperunt eos.

12. *Ja nad wami użyła miłosierdzia.* Słowo hebrajskie *chesed*, najobszerniej się bierze, i oznacza dobroczynność, która się wyświadcza innym, czyli ci zasługują na nią, lub nie, czy są biednymi, albo przeciwnie. — *I dajcie mi znak pewny.* Ażebym gdy wam i waszym wskażę, prawdziwie i pewno była bezpieczną, i ja i moja rodzina.

13. *Zachowacie.* Żywych imajcie, zachowujcie przy życiu. — *A wyzwolicie dusze nasze od śmierci.* Wyłączcie nas od powszechnej rzezi mieszkańców miasta.

14. *Dusza nasza, niechaj będzie za was na śmierć.* To forma przysięgi, jak gdyby powiedzieć; poruczamy wam dusze nasze do śmierci. Niechaj nas Bóg zatraci, jeśli pogwałcimy daną wam obietnicę. Nie wahali się szpiegi obiecać w imieniu Jozuego co sprawiedliwość nakazywała, ażeby dla prawdziwej zasługi nagrodę zapewnić. Że obietnica była dotrzymana, widać z roz. 6, 25.—Podobny wypadek widzieć można w księdze sędziów, 1, 25.— *Wszakże jeśli nas nie wydasz.* Lecz wypuścisz nieuszkodzonych i nikomu nie objawisz, że się tu ukrywamy, albo że nie ulegną nieszczęściu, którzy do domu twego przyjdą, ażeby nie zbiegło się wielkie mnóstwo, niegodnych nawet życia.— *Miłosierdzie i prawdę.* Szczerze i w najlepszej wierze działając i cośmy przyrzekli w najdrobniejszym szczególe do skutku przywołując.

12. Przetoż teraz przysiężcie mi przez Pana, iż iakom ja nad wami użyła miłosierdzia, tak y wy abyście uczynili z domem oycy meiego: y daycie mi znak pewny,

13. że zachowacie żywo oycy mego y matkę, bracią y siostry moie, y wszystko co ich iest, a wyzwolicie dusze nasze od śmierci.

14. Którzy odpowiedzieli iey: Dusza nasza niechay będzie za was na śmierć: wszakże ieśli nas nie wydasz; a gdy nam Pan da ziemię, okażemy nad tobą miłosierdzie y prawdę.

15. Spuściła ie tedy na powrozie z okna, bo dóm iey był przy murze.

16. Y rzekła im: Wstapcie na góry, abyśnac was niepołkali wracający się: a tam się kryjcie przez trzy dni, aż się wróca, a tak pójdziecie drogą waszą.

17. Którzy rzekli do nię: Będziem wolni od téy przysięgi, któraś nas poprzysięgła:

18. ieśli gdy wnijdemy do téy ziemi, znakiem będzie ten powrozek czerwony, a uwiążesz go w oknie z któregoś nas spuściła: a oycy twego y matkę, y bracią, y wszystkę twą rodzinę zgromadzisz do domu swego.

19. Kto ze drzwi domu twego wynidzie, krew iego będzie na głowę iego, a my będziemy niewinni. Ale krew wszystkich, którzy z tobą w domu będą, obróci się na głowę naszą, ieśli się ich kto dotknie.

20. Ale ieśli nas będziesz chciała wydać, y tę mowę obiawić, będziemy wolni od téy przysięgi któraś nas poprzysięgła.

21. A ona odpowiedziała: Jakoście rzekli, tak niechay będzie. Y puściwszy ie aby poszli, uwiązała powrozek czerwony w oknie.

22. A oni idąc przyszli do gór, y mieszkali tam przez trzy dni, aż się wrócili ci którzy gonili: bo szukawszy się po wszystkich drogach nie znaleźli ich.

15. *Spuściła je tedy na powrozie z góry okna.* Wyraz hebrajski, *chebel*, oznacza powróż nie jakkolwiek, lecz mocny, z wielu sznurków złożony. Był zaś powróż ten z konopi albo lnu szkarłatnej barwy; gdyż tenże sam powróż na którym zostali spuszczeni szpiegi z okna był zostawionym na znak, ażeby ten dom wyjąć od klęski ogólniej.

17. *Będziem wolni.* Czyści będziemy od winy i nie zasłużymy na karę.

18. *Ten powrozek.* Sznurek cieńki z wielu cienkich nitek złożony, chociaż małej objętości, wystarcza jednak do udźwignienia ciała ludzkiego, jak uczy doświadczenie.

19. *Krew jego będzie na głowę jego.* Zginie z własnej winy. Prawo wojenne karze tych, którzy po zdobyciu miasta, łączą się z tymi, którzy trwają w upornej obronie.— *Obróci się.* Jakby mówili: będziemy winnymi zabójstwa. Po Chaldejsku. *Wina śmierci jego na głowę naszą.*

21. *Będziem wolni.* Wolnymi będziemy, przysięga obowiązywać przestanie.

22. *Uwiązała powrozek czerwony w oknie.* Zaraz uwiązała, może dla tego, żeby szpiegi mogli widzieć w jaki sposób go wywieszono, aby po zdobyciu miasta, znak ten obaczywszy poznali go, oraz żeby w rzeczy tak wielkiej wagi nie uleżał najmniejszej omyłce.

23. Quibus urbem ingressis, reversi sunt, et descenderunt exploratores de monte; et transmisso Jordane, venerunt ad Josue, filium Nun, narraveruntque ei omnia, quae acciderant sibi,

24. atque dixerunt: Tradidit Dominus omnem terram hanc in manus nostras, et timore prostrati sunt cuncti habitatores ejus.

23. Którzy gdy weszli w miasto, wrócili się, y zastąpili szpiegowie z góry: a przeprawiwszy się przez Jordan przyszli do Jozuego syna Nun, y powiedzieli mu wszystko co się im było przydało:

24. y rzekli: Dał Pan wszystkie tę ziemię w ręce nasze, y upadli od strachu wszyscy obywatele iey.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 2. w. 1. *Niewiasty wszetecznej.* Żydowskie słowo *żona*, nowotni Żydowie przekładają gospodynią, która goście stawia, po naszymu karczmarka, świadcząc Chaldejskim tłumaczem. Ale się mylą na tem, bo ten Chaldejski tłumacz chronić się słów nieuczciwych, pod czas inne słowa podkłada. Wszakże słowo Żydowskie *żona*, od drugiego słowa *zana* wzięte, znaczy wszeteczną. I tak pismo o tém świadczy, iż Rahab była niewiastą wszeteczną.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O cudownem osuszeniu Jordanu, i przejściu przezeń ludu Izraelskiego.

1. Igitur Josue de nocte consurgens movit castra; egredientesque de Setim venerunt ad Jordane, ipse et omnes filii Israel, et morati sunt ibi tres dies.

2. Quibus evolutis, transierunt praecones per castrorum medium,

3. et clamare coeperunt: Quando videritis arcam foederis Domini Dei vestri, et sacerdotes stirpis Leviticae portantes eam, vos quoque consurgite, et sequimini praecedentes:

4. sitque inter vos et arcam spatium cubitorum duum millium, ut procul videre possitis, et nosse, per quam viam ingrediamini, quia prius non ambulastis per eam: et cavete ne appropinquetis ad arcam.

5. Dixitque Josue ad populum: Sanctificamini: cras enim faciet Dominus inter vos mirabilia.

6. Et ait ad sacerdotes: Tollite arcam foederis, et praecedite populum. Qui jussa completens tulerunt et ambulaverunt ante eos.

7. Dixitque Dominus ad Josue: Hodie incipiam

1. Wstawszy tedy Jozue w nocy, ruszył się z obozem: a wyciągnawszy z Setim, przyszli do Jordanu on y wszyscy synowie Izraelowi, y mieszkali tam trzy dni.

2. Które gdy minęły, przeszli woźniowie przez pośród obozu,

3. wołając y mówiąc: Gdy użyżycie skrzynię przymierza Pana Boga waszego, y kapłani rodu Lewitskiego niosące ją, wy się też ruszcie, a idźcie za idącymi wprzód:

4. a niechay będzie plac między wami a między skrzynią na dwa tysiąca łokci: abyście zdaleka mogli widzieć, y wiedzieć, którą drogą idźć macie: boście przed tym nią nie chodzili: a strzeżcie się, abyście się nie przybliżali do skrzyni.

5. Y rzekł Jozue do ludu: Poświęćcie się: bo jutro Pan uczyni między wami cuda.

6. Y rzekł do kapłanów: Weźmiecie skrzynię przymierza, a idźcie przed ludem: Którzy czyniąc dosyć rozkazaniu, wzięli, y szli przed nimi.

7. Y rzekł Pan do Jozuego: Dziś cię pocznę wy-

24. *Dał Pan.* O tém co miało nastąpić jeszcze, mówią jakby o rzeczy dokonanej, z powodu niewątpliwych nadziei.

R. 3.—1. *Wstawszy tedy w nocy.* Przez noc rozumie się tutaj czas przed świtaniem, który jest ostatkiem nocy, lecz jeszcze ciemnawy i bardzo ranny.—*Z Setim.* Jordan był odległym o 60 staj od Setim; ośm staj stanowi milę włoską.—*Mieszkali tam trzy dni.* Tam, to jest w Setim i u brzegu Jordanu, gdyż przy Jordanie jedną tylko noc znajdowali się, to jest pierwszą po przybyciu, okazuje się tu z hebrajskiego tekstu, w którym powiedziano: *Przyszli do Jordanu sami, i wszyscy synowie Izraela, i przenocowali tam, zanim przebyli Jordan, i stało się po trzech dniach.* Tak sądzą: Serarius, Marius, Cajetanus i inni.

2. *Które gdy minęły.* To jest na obu miejscach i po ogłoszeniu tych dni, roz. 11.—*Woźniowie.* Ta sama nazwa w roz. 1, 10, określa się przez wyrazy: przłożeni narodu.

3. *Kapłani... niosący ją.* Zwykle skrzynię przymierza nosili Lewici, podług przepisu księgi Lewityku, Num. 4, 15; mogli jednak, jeśli tego żądali nieść i kapłani. Ze się tak stało czterokroć widać z Pisma z tegoż roz. 3, 6; niżej r. 6, 1 Paralip. 15, 15, i z II. ks. Królów 15, 29.—*A idźcie za idącymi wprzód.* Za tymi, którzy ze skrzynią uprzedzali. Po śmierci Moj-

żesza słup obłoku, którzy był przewodnikiem w drodze, zniknął.

4. *Plac... na dwa tysiące łokci.* Zachowując o ile można troskliwie przedział, w sposób jednak moralny, gdyż inaczej zbyt byłiby dręczeni troskliwością o zachowanie tego wymiaru; w hebrajskim równie jak w chaldejskim, mówi się: *około dwóch tysięcy łokci.* To było postanowieniem na znak uszanowania. Ponieważ z obozu w dni Szabatu szczególnie obowiązani byli chodzić do Arki, ztąd uczeni nazwali tę przestrzeń drogą Szabatową; chociaż prawo wyraźnie jej nieokreśliło: patrz Dzieje Ap. 1, 12.

5. *Poświęćcie się.* Przygotujcie się przez świętość, czyli święcie: a może i to oznacza żeby się oczyścili, pomyli odzież, wstrzymali się od spółkowań małżeńskich: Widzimy bowiem przepisany sposób uświęcenia się, gdy na górze Synaj prawo ogłoszonym zostało. Exod. 19, 10 i 15.—*Bo jutro Pan uczyni między wami cuda.* Zatrzymując bieg rzeki i t. d.

6. *Weźmiecie skrzynię przymierza.* Jozue rozkazuje kapłanom, gdyż był uderowany duchem proroczym, i wyraźny rozkaz na to odebrał od Boga: czytamy bowiem w wierszu 8: *A ty rozkaż kapłanom,* i t. d.

7. *Dziś cię pocznę wywyższać.* Nic bowiem dotąd nie uczynił przezeń Pan Bóg, coby przewyższało przyrodzony stan rzeczy, lecz miał cudownie działać na przyszłość.

exaltare te coram omni Israel, ut sciant, quod, sicut cum Moyse fui, ita et tecum sim.

8. Tu autem praecepe sacerdotibus, qui portant arcam foederis, et dic eis: Cum ingressi fueritis partem aquae Jordanis, state in ea.

9. Dixitque Josue ad filios Israel: Accedite huc, et audite verbum Domini Dei vestri.

10. Et rursum: In hoc, inquit, scietis, quod Dominus Deus vivens in medio vestri est, et disperdet in conspectu vestro Chananaeum et Hethaeum, et Hevaeum et Pherezaeum, Gergesacum quoque et Jebusaeum et Amorrhaeum.

11. Ecce, arca foederis Domini omnis terrae antecedit vos per Jordanem.

12. Parate duodecim viros de tribubus Israel, singulos per singulas tribus.

13. Et cum posuerint vestigia pedum suorum sacerdotes, qui portant arcam Domini Dei universae terrae, in aquis Jordanis, aquae, quae inferiores sunt, decurrent atque deficient: quae autem desuper veniunt, in una mole consistent.

14. Igitur egressus est populus de tabernaculis suis, ut transiret Jordanem; et sacerdotes, qui portabant arcam foederis, pergebant ante eum*. (*Eccli. 24, 36*).

15. Ingressisque eis Jordanem, et pedibus eorum in parte aquae tinctis (Jordanis autem ripas alvei sui tempore messis impleverat) *

16. steterunt aque descendentes in loco uno, et ad instar montis intumescerent apparebant procul ab urbe, quae vocatur Adom, usque ad locum Sarthan; quae autem inferiores erant, in mare solitudinis (quod nunc vocatur mortuum) descenderunt, usquequo omnino deficerent.

17. Populus autem incedebat contra Jericho; et

8. *Gdy wnikdziecie w część wody Jordanu, stanście w niej.* Przez część, rozumie środek, albo samo koryto rzeki. Patrz r. 4, 10.

9. *Przystąpcie sam* (tu). Zdaje się, że wtenczas Jozue znajdował się pośród obozu; i tam zwołał gromadę.

10. *Pan Bóg żywiący.* Życie najlepiej się uwydatnia z ruchu i czynności. Dla tego więc Bóg nazywa się żyjącym, że działaniem swoim wszystko urządza i wszystkiemu rozkazuje, a szczególnie że czcicieli swoich zaopatruje potrzeby i pomoc im udziela. *Jest w pośrodku was.* Jest z wami jako wasz pomocnik. — *Chananejczyka.* Oznacza siedm narodów, pochodzących od Chanaana syna Chamowego, które cały ten kraj od Jordanu aż do morza Śródziemnego zamieszkiwały.

12. *Nagotujcież dwanaście mężów.* Ci dwunastu są tymi samymi, którzy, jak widać z następnego rozdziału, na to byli wybranymi, żeby oczyścili koryto Jordanu z kamieni. Inni zasadnie twierdzą, że byli wybranymi, żeby towarzyszyli kapłanom niosącym skrzynię przymierza. Tak sądzą: Cajetanus i Magalian.

13. *Kapłani.* Kapłanów, ponieważ oni z innego pokolenia oprócz Aaronowego być nie mogli, wtenczas było około dwudziestu czterech, tak mniema Serarius. Dwuch wystarczyło do niesienia skrzyni przymierza, i prawdopodobnie, że w przejściu Jordanu byli Eleazar z Itamarem, synowie Aarona, albo że Eleazar ze swoim synem Finesem. Inni mniemają, że do niesienia skrzyni przymierza, potrzeba było czterech.

15. *Czasu żniwa.* Rozumie się żniwo pszenicy albo jęczmienia, które przypada jak u nas w miesiącu

wyższac przede wszystkim Izraelem: aby wiedzieli, iż iakom był z Moyżeszem, takem iest y z tobą.

8. A ty roskaż kapłanom, którzy niosą skrzynię przymierza, a rzecz im: Gdy wnikdziecie w część wody Jordanu, stanście w niej.

9. Y rzekł Jozue do synów Izraelowych: Przystąpcie sam, a słuchaycie słowa Pana Boga waszego.

10. Y zaś: Po tym, pry, poznacie że Pan Bóg żywiący iest w pośrodku was, y wytrać przed oczyma waszemi Chananejczyka, y Hetejczyka, He-wejczyka, y Pherezeyczyka, Gergezeyczyka też y Jebuzeyczyka, y Amorrejczyka.

11. Oto skrzynia przymierza Pana wszędy ziemie poydźcie przed wami przez Jordan.

12. Nagotujcież dwanaście mężów z pokolenia Izraelowego: po iednemu z każdego pokolenia.

13. A gdy położą stopy nóg swoich kapłani, którzy niosą skrzynię Pana Boga wszędy ziemie w wodzie Jordanowej: wody które są poniżej, zbieżą y opadną: a które powysz idą, w iedney kupie się zastanowią.

14. Wyszedł tedy lud z namiotów swych, aby przeszedł Jordan: a kapłani którzy nieśli skrzynię przymierza, szli przed nim.

15. A gdy oni weszli w Jordan, a nogi ich w części wody omoczone były (a Jordan brzegi łoża swego czasu żniwa był napelnił)

16. stanęły wody zciekające, na iednym mieyscu, y iako góra podnosząc się widziane były daleko, od miasta które zowią Adom, aż do mieysca Sarthan: a które były niższe, do morza pustynie (które teraz martwym zową) spłynęły, aż do szcztu ustaly.

17. A lud szedł na przeciwko Jerichowi: a kasierniu, lecz przy końcu Kwietnia, albo na początku Maja. Patrz Plin. księgę 18, rozdz. 18 opisującę Egipt. — *A Jordan brzegi łoża swego... napelnił.* Przyczyna wezbrania Jordanu jest ta, że czasu żniwa topnieją śniegi na Libanie, skąd Jordan wypływa.

16. *Widziane były daleko.* Wody rozciągały się od mieysca przejścia aż do Adom, a wezbranie z daleka wyglądało jakby góra, dla tegoż z daleka mogło być widzianem. Albo takie znaczenie: wody tak wezbrały, iż z miasta Adom i Sartan fale mogły być widziane. — *Od miasta, które zowią Adom.* Temu miastu naznacza Adrichomius mieysce w pokoleniu Rubena, blisko wschodniego brzegu Jordanu, nieco dalej od ujścia potoku Karit do Jordanu. Masius twierdzi, że była blisko jeziora Tyberyadzkiego. — *Sartan.* Adrichomius mieści pomiędzy miastem wyżej wspomnionem i Bethabarą; Masiusz daleko wyżej na północ. — *Do morza pustyni.* Po hebrajsku morze Soli; nazywa się morzem Martwym: dla tego, że woda w niem twarda i nieruchoma, że w niem się nie utrzymują ani ryby ani ślimaki, nawet ani robaki, ani węże. jak podaje S. Hieronim w rozdz. 49 Ezechiela. W księdze Num. 34, 3, nazywa się *morzem najświeższym.* Nasz tłumacz właściwie tu nazywa *morzem Pustyni*, gdyż ziemia dokoła jest jałową, przykręj woni i bagnista, a więc pusta i próżna.

17. *Na suchąj ziemi.* Albo że koryto Jordanu było piaszczyste i żwirowate, dla tego zaraz po zniknięciu wody było suchem, albo stało się cudem, że wnet wyschło, utworzyło drogę dla Izraelitów bez zamoczenia nóg. — *Przepasani.* Przygotowani, usposobieni, — *A wszytek lud*

sacerdotes, qui portabant arcam federis Domini, stabant super siccam humum in medio Jordanis accincti, omnisque populus per arentem alveum transibat.

plani, którzy nieśli skrzynię przymierza Pańskiego, stali na suchy ziemi w pośród Jordanu przepasani, aż wszyscy lud przez suche łoże przechodził.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O zabraniu dwónastu kamieni z koryta Jordanowego, i położeniu tyłuż w korycie, na pamiątkę potomności.

1. Quibus transgressis, dixit Dominus ad Josue: 2. Elige duodecim viros singulos per singulas tribus,

3. et praecepe eis, ut tollant de medio Jordanis alveo, ubi steterunt pedes sacerdotum, duodecim durissimos lapides, quos ponetis in loco castrorum, ubi fixeritis hac nocte tentoria.

4. Vocavitque Josue duodecim viros, quos elegerat de filiis Israel, singulos de singulis tribubus,

5. et ait ad eos: Ite ante arcam Domini Dei vestri ad Jordanis medium, et portate inde singuli singulos lapides in humeris vestris, juxta numerum filiorum Israel,

6. ut sit signum inter vos: et quando interrogaverint vos filii vestri cras, dicentes: Quid sibi volunt isti lapides?

7. respondebitis eis: Defecerunt aquae Jordanis ante arcam foederis Domini, cum transiret eum: ideo positi sunt lapides isti in monumentum filiorum Israel usque in aeternum.

8. Fecerunt ergo filii Israel, sicut praecepit eis Josue, portantes de medio Jordanis alveo duodecim lapides, ut Dominus ei imperarat, juxta numerum filiorum Israel, usque ad locum, in quo castrametati sunt, ibique posuerunt eos.

9. Alios quoque duodecim lapides posuit Josue in medio Jordanis alveo, ubi steterunt sacerdotes, qui portabant arcam foederis; et sunt ibi usque in praesentem diem.

10. Sacerdotes autem, qui portabant arcam, stabant in Jordanis medio, donec omnia complerentur, quae Josue, ut loqueretur ad populum praeceperat Dominus, et dixerat ei Moyses. Festinavitque populus, et transiit.

przez suche łoże przechodził. Wielkić części dnia użyto do przejścia, gdyż bardzo była wielka liczba Izraelitów i prozelitów, i dwadzieścia cztery kamienie, jedne wziąć a drugie położyć w korycie rzeki potrzeba było. Serariusz mniema, że w ciągu jednéj lub dwóch godzin południowych przejście się odbyło.

R. 4.—2. *Po jednym z każdego pokolenia.* Jeden nawet był wybranym z pokolenia Lewi i podobnie jeden z pokolenia Józefa, które rozdzielono na dwa pokolenia Manasses a Efraima, i tak liczby dwunastu nie przewyższyło.

3. *Najtwardszych kamieni.* Rabini błędnie tłumaczą przez wyraz: największych. Pewną jest rzeczą, że wielkość ich była taką, żeby pojedynczy człowiek mógł zanieść ztąd aż do Galgala. Najtwardsze dla tego wybrano, żeby mogły przetrwać na pamięć potomności i dla tego szukano takich, które nie łatwo czas mógł zniszczyć.

6. *Znak.* Wypadku na tém miejscu zdarzonego. —

1. Którzy gdy przeszli, rzekł Pan do Jozuego:

2. Obierz dwunastacie mężów, po iednemu z każdego pokolenia:

3. a roskaż im, aby wzięli z pośrodku łoża Jordanu, gdzie stały nogi kapłanów, dwunastacie natwardszych kamieni, które położyć na mieyscu obozu, gdzie rozbićcie namioty téj nocy.

4. Y wezwał Jozue dwunastacie mężów, które wybrał z synów Izraelowych po iednemu z każdego pokolenia,

5. y rzekł do nich: Idźcie przed skrzynię Pana Boga waszego do pośrodku Jordana, a wynieście ztamtąd każdy po iednym kamieniu na ramionach waszych, według liczby synów Izraelowych:

6. aby był znak w pośród was: a gdy was będą pytać synowie waszy iutro, mówiąc: Co znaczy kamienie?

7. odpowićcie im: Ustały wody Jordanowe przed skrzynią przymierza Pańskiego, gdy szła przezeń: y dla tego położono te kamienie na pamiątkę synów Izraelowych, aż na wieki.

8. Uczynili tedy synowie Izraelowi tak iako im rokszał Jozue, niosąc z pośrodku Jordanowego łoża dwunastacie kamieni, iako mu był Pan rokszał, według liczby synów Izraelowych, aż na mieysce, na którym się obozem położyli, y tam je pokładli.

9. Drugie też dwunastacie kamieni położył Jozue na szród łoża Jordanu, kędy stali kapłani którzy nieśli skrzynię przymierza: y są tam aż do terazniejszego dnia.

10. A kapłani którzy nieśli skrzynię, stali w pośród Jordanu, aż się wypełniło wszystko, co Jozue mu żeby mówił do ludu, przykazał był Pan, y powiedział mu Mojżesz. Y śpieszył się lud, y przeszedł.

Jutro. W przyszłości.

9. *Dwunastacie kamieni położył Jozue na szród łoża Jordanu.* Nie spojone, ani na podobieństwo ołtarza, lecz każdy oddzielnic, podobnie jak Mojżesz uczynił. Exod. 24, 4, tak bowiem widoczniejszem było rozróżnienie dwunastu pokoleń. — *Aż do terazniejszego dnia.* Z tego miejsca niektórzy sądzą, że nie Jozue napisał tę księgę; lecz żeby dało się powiedzieć *aż do terazniejszego dnia*, dość iżby w pewnéj przerwie czasu po ułożeniu kamieni, Jozue historję swoją pisał.

10. *Stali w pośród Jordanu.* Podobna do prawdy, że stali zwróćeni ku południowi, to jest: ku niższemu ujściu wód; takim bowiem sposobem twarze zwracali ku przechodzącemu narodowi, i obecnością swoją d dawali odwagi, oraz wody po za sobą piętrzące się uważali za nic, jako ubezpieczeni obecnością Pańską. — *I powiedział mu Mojżesz.* Tym samym sposobem, i z taką ochotą i posłuszeństwem, jakie mu zawsze Jozesz nakazywał był i zalecał.

11. Cumque transissent omnes, transivit et arca Domini, sacerdotesque pergebant ante populum.

12. Filii quoque Ruben, et Gad, et dimidia tribus Manasse, armati praecedebant filios Israel, sicut eis praeceperat Moyses; (*Num. 32, 28.*)

13. et quadraginta pugnatorum millia per turmas et cuneos incedebant per plana atque campestria urbis Jericho.

14. In die illo magnificavit Dominus Josue coram omni Israel, ut timerent eum, sicut tinuerant Moysen, dum adviveret.

15. Dixitque ad eum:

16. Praecepit sacerdotibus, qui portant arcam foederis, ut ascendant de Jordane.

17. Qui praecepit eis, dicens: Ascendite de Jordane.

18. Cumque ascendissent portantes arcam foederis Domini, et siccant humum calcare coepissent, reversae sunt aquae in alveum suum, et fluebant, sicut ante consueverant.

19. Populus autem ascendit de Jordane, decimo die mensis primi, et castrametati sunt in Galgalis contra orientalem plagam urbis Jericho.

20. Duodecim quoque lapides, quos de Jordanis alveo sumserant, posuit Josue in Galgalis,

21. et dixit ad filios Israel: Quando interrogaverint filii vestri cras patres suos, et dixerint eis: Quid sibi volunt lapides isti?

22. docebitis eos, atque dicetis: Per arentem alveum transivit Israel Jordanem istum,

23. siccante Domino Deo vestro aquas ejus in conspectu vestro, donec transiretis:

24. sicut fecerat prius in Mari rubro, quod siccavit, donec transiremus, (*Exod. 14, 21.*)

25. ut discant omnes terrarum populi fortissimam Domini manum, ut et vos timeatis Dominum Deum vestrum omni tempore.

11. A gdy wszyscy przeszli, przeszła y skrzynia Pańska, y kapłani szli przed ludem.

12. Synowie też Ruben, y Gad, y pół pokolenia Manasse, szli zbrojno przed synami Izraelowymi, iako im był Mojżesz przykazał:

13. y czterdzieści tysięcy ludzi walecznych, ufcami, y klinami szli po równinach y polach miasta Jericha.

14. Onego dnia uwielbił Pan Jozuego przedewszystkim Izraelem, aby się go bali, iako się bali Mojżesza poki żył.

15. Y rzekł do niego:

16. Przykaż kapłanom, którzy niosą skrzynię przymierza, aby wystąpili z Jordanu.

17. Który przykazał im, mówiąc: Wystąpcie z Jordanu.

18. A gdy wystąpili niosąc skrzynię przymierza Pańskiego, y suchą ziemię deptać poczęli, wróciły się wody Jordanu do łoża swego, y płynęły iako przed tym zwykły były.

19. A lud wyszedł z Jordanu dziesiątego dnia miesiąca pierwszego, y położyli się obozem w Galgalach na wschodnią stronę miasta Jericha.

20. Dwanaście też kamieni, które z Jordanowego łoża wzięli byli, postawił Jozue w Galgalach,

21. y rzekł do synów Izraelowych: Kiedy spytaią synowie waszy jutro oyców swych, y rzeką im: Co znaczy to kamienie?

22. nauczycie ich, y rzeczećie: Przez suche łoże przeszedł Izrael Jordan ten:

23. gdy osuszył Pan Bóg wasz wody iego przed oczyma waszemi ażeście przeszli:

24. iako był pierwszy uczynił na czerwonym morzu, które osuszył ażeśmy przeszli:

25. aby poznały wszystkie narody ziemskie, prze-mocną rękę Pańską, ażebyście się y wy bali Pana Boga waszego po wszytek czas.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O trwodze Chananejczyków, obrzezaniu Izraelitów, obchodzie Paschy, ustaniu manny, i ukazaniu się Jozuemu Anioła.

1. Postquam ergo audierunt omnes reges Amor-rhaeorum, qui habitabant trans Jordanem ad occidentalem plagam et cuncti reges Chanaan, qui

11. *Przed ludem.* Albo w obec ludu, przed narodem; albo, przed tłumem ludu, podług wyżej przepisane-go sposobu, to jest: żeby y odległości dwóch tysięcy łok-ci, szli za skrzynią przymierza. Albo oznacza: po przejściu Jordanu skrzynia przymierza i kapłani byli w pierwszym szeregu, nie zaś w środku, jak na pustyni.

12. *Jako im był Mojżesz przykazał.* Num. r. 32, 29.

13. *Czterdzieście tysięcy ludzi walecznych.* Z pokoleń: Rubena, Gad i Manassesa; pokolenia te jednak daleko więcej liczyły zdolnych do wojny, jak się pokazuje z rozdz. 26 Num.

19. *A lud wyszedł z Jordanu.* Wychodzącym z Jordanu nie stanęli na zawadzie nieprzyjacieli, gdyż, jak powiedziała Rahab, w rozdz. 2, w. 9: *zemdleli wszyscy obywatele ziemi.* Patrz co tam powiedziano. Podobne do prawdy, że przy wejściu do ziemi obcaneję, witali ją Izraelici i okazywali znaki radości. Jeżeli wchodzą-

1. Gdy tedy usłyszeli wszyscy królowie Amor-reyczków, którzy mieszkali za Jordanem ku zachodu słońca, y wszyscy królowie Chanaan, którzy

cym do domu Chrystus zaleca żeby go powitać, Mat. 10, 12 mówiąc: *pokój temu domowi;* czemużby ziemi świętej, przysługę ojczyny powitać nie mieli, a od dawsz pokłon Bogu, mogli nie błagać o przyszłe powodzenie, i nie dziękować za dobrodziejstwa?—*I położyli się obozem w Galgalach.* To miejsce wybrał Jozue do rozbicia obozu, albo z woli Bożej, albo że chociaż tego dnia dalej pójść można było, roztropność jednak wojenna doradzała iść pomału, żeby nie zostawić za sobą nieprzyjaciela. I z innego względu miejsce było dogodnem, bo wodę miało blisko, i lasy, z których dREW nie brakowało.

20. *Postawił Jozue w Galgalach.* Nie daleko od przybytku, pod otwartem niebem, żeby od wszystkich mogły być widzianemi: oddzielnie także położono kamienie, nie na kupę ani na podobieństwo ołtarza. Patrz co się powiedziało w wierszu 9.

23. *Przemocną ręką Pańską.* Potęgą.

propinqua possidebant magni maris loca, quod siccasset Dominus fluentia Jordanis coram filiis Israel, donec transirent, dissolutum est cor eorum, et non remansit in eis spiritus, timentium introitum filiorum Israel.

2. Eo tempore ait Dominus ad Josue: Fac tibi cultros lapideos, et circumcide secundo filios Israel.

3. Fecit, quod jusserat Dominus, et circumcidit filios Israel in Colle praeputiorum.

4. Haec autem causa est secundae circumcisionis: Omnis populus, qui egressus est de Aegypto generis masculini, universi bellatores viri, mortui sunt in deserto per longissimos viae circuitus,

5. qui omnes circumcisi erant. Populus autem, qui natus est in deserto,

6. per quadraginta annos itineris latissimae solitudinis incircumcisi sunt; donec consumerentur, qui non audierant vocem Domini, et quibus ante juraverat, ut non ostenderet eis terram lacte et melle manantem.

7. Horum filii in locum successerunt patrum, et circumcisi sunt a Josue: quia sicut nati fuerant, in praeputio erant, nec eos in via aliquis circumciderat.

8. Postquam autem omnes circumcisi sunt, manserunt in eodem castrorum loco, donec sanarentur.

9. Dixitque Dominus ad Josue: Hodie abstuli opprobrium Aegypti a vobis. Vocatumque est nomen loci illius Galgala usque in praesentem diem.

10. Manseruntque filii Israel in Galgalis, et fecerunt Phase, quartadecima die mensis ad vesperrum, in campesribus Jericho;

11. et comederunt de frugibus terrae die altero, azymos panes, et polentam ejusdem anni.

R. 5.—2. *Uczyni sobie noże kamienne.* Teraz obrzezanie odbyło się za pomocą noży kamiennych, jak okazuje się z tekstu; w innych razach mogłoby się dokonać przez użycie żelaznych lub stalowych. Patrz Gen. 17, 12.—*A obrzeżesz.* Nie sam obrzeżuje, bo któżby wystarczył dla takiego mnóstwa, ani też była potrzeba używać do tego kapłanów i lewitów. Obrzeżywali więc wszyscy, którzy przedtem byli obrzezanymi w Egipcie, a podobna do prawdy, że sam Jozue obrzeżał niektórych, oraz Eleazar, a mianowicie domowników, jako uczynił Abraham, Genes. 17, 23, który obrzeżał *Izmaela syna swego i wszystkie sługi urodzone w domu jego.*—*A obrzeżesz powtórnie syny Izraelowe.* Takie znaczenie: odnow zwyczaj obrzezania, przez długi czas na puszczy zaniedbany. Dla tego zaś nakazano to obrzezanie, bo Bóg chciał, aby i inne prawa obrzędowe zaczęto wykonywać, które mogły być zachowywane jedynie tylko przez obrzezanych; ani przystało Izraelitom bez obrzezania mieszkać pośród narodu Chanaaneyczyków, również nieobrzezanych; dla tego bowiem ustanowione było obrzezanie, żeby się Żydzi od pogan różnili. Patrz Gen. 17, 12.

3. *Na pagórku odrzeżków.* Na miejscu w przyszłości tak nazwanem z powodu takowego obrzezania, albo, co prawdziwiej, dla tego, że tam złożone i zagrzebane zostały odrzeżki.

5. *A lud... był nie obrzezany.* Nie obrzeżywano na puszczy dla tego, żeby dzieciom nowoobrzezanym ruch nie stał się przyczyną śmierci: być albowiem mogło że

dzierżeli bliskie wielkiego morza mieysca, że wysuszył Pan wody Jordanowe przed synmi Izraelowymi, aż przeszli: upadło serce ich, y nie został w nich duch, bojących się weszcia synów Izraelowych.

2. Tego czasu rzekł Pan do Jozuego: Uczyni sobie noże kamienne a obrzeżesz powtórnie syny Izraelowe.

3. Uczynił co Pan kazał, y obrzeżał syny Izraelowe na pagórku odrzeżków.

4. A ta jest przyczyna wtórego obrzezania: Wsztek lud który wyszedł z Egiptu płci męzkiey, wszyscy woienni mężowie pomarli na puszczy, przez barzo wielkie krażenie drogi,

5. którzy wszyscy byli obrzezani. A lud który się urodził na puszczy,

6. przez czterdzieści lat drogi barzo szerokiey pustynie, był nieobrzezany: aż wymarli ci, którzy niesłuchali głosu Pańskiego, y którym przedtym przysiągł był, żeby im nieukazał ziemię mlekiem y miodem płynącą.

7. Tych synowie nastąpili na mieysce ojców, y od Jozuego obrzezani są: ponieważ iako się urodzili, w odrzeżku byli, ani ich żaden na drodze był obrzeżał.

8. A gdy byli wszyscy obrzezani, mieszkali na tymże mieyscu obozu, aż się wygoili.

9. Y rzekł Pan do Jozuego: Dzisiaj zdiałem z was zelżywość Egiptską. Y nazwano imię onego mieysca Galgala, aż do dnia terazniejszego,

10. y mieszkali synowie Izraelowi w Galgalach, y czynili Phase czternastego dnia miesiąca ku wieczoru na polach Jerycho:

11. y iedli zboże ziemie drugiego dnia, praśny chleb y prażmo tegoż roku.

obłok niespodzianie się z miejsca poruszy, a więc i lud musiał zmieniać stanowisko.

6. *Aż wymarli.* Ta była przyczyna zaniechania obrzezania: że Bóg trzymał lud na puszczy, aż wymrą wszyscy, którzy nie słuchali głosu jego i t. d.; przyczyna oznaczona w wierszu 5.

7. *Nastąpili na miejsce ojców.* Otrzymali spełnienie obietnic, od których ojcowie odpadli.

9. *Zelżywość.* Odrzeżek; zelżywością było u Hebreów, jeśli kto nie był obrzezany, albo go nieobrzezanym nazywano. Albo zelżywością to było, że mówili, iż Bóg wyprowadziwszy z Egiptu nie mógł wprowadzić do ziemi obiecanej. Do tego sięściaga Exod. 32, 12: *chytrze je wywiódł, aby je pobit na górach, i wygładził z ziemi;* a może dla tego zelżywością Egipską nazwano, że Egipcianie którzy byli z Żydami, znużeni długą podróżą na puszczy, czy to skrycie, czy też głośno żydom to wyrzucali.—*Galgala.* Pochodzi od *Galal*, co oznacza *oddalić*; tak iż Galgal jest miejscem oddalenia, rozumie się odrzeżków, albo zelżywości Egipskiej, podług wykładu przytoczonego.

10. *Czynili Phase.* To jest uroczystość Paschy, która od czasu ustanowienia, trzeci raz obchodzoną była. Raz pierwszy bowiem w Egipcie, Exod. 12; drugi raz na puszczy Sinai, w drugim roku po wyjściu z Egiptu. Num. 9, 2 i dalszych; w następnych zaś latach podróżowania na puszczy była przerwana.

11. *Prażmo.* Mąkę czyli słod, z kłosów w tym roku zebranych.

12. Defecitque manna, postquam comederunt de frugibus terrae, nec usi sunt ultra cibo illo filii Israel, sed comederunt de frugibus praesentis anni terrae Chanaan.

13. Cum autem esset Josue in agro urbis Jericho, levavit oculos, et vidit virum stantem contra se, evaginatum tenentem gladium, perrexitque ad eum, et ait: Noster es, an adversariorum?

14. Qui respondit: Nequaquam, sed sum princeps exercitus Domini, et nunc venio.

15. Cecidit Josue pronus in terram. Et adorans ait: Quid Dominus meus loquitur ad servum suum? (*Exod. 3, 5. Act. 7, 33*).

16. Solve, inquit, calceamentum tuum de pedibus tuis: locus enim, in quo stas, sanctus est. Fecitque Josue, ut sibi fuerat imperatum *.

12. Y przestała Manna, skoro poczęli iść zboże z ziemi, ani używali więcej synowie Izraelowi onego pokarmu, ale iedli ze zboża z ziemi Chananeyckiej roku tego.

13. A gdy Jozue był na polu miasta Jerycha, podniósł oczy, y ujrzał męża stojącego przeciwko niemu, dzierżącego dobyty miecz, y szedł do niego, y rzekł: Nasześ, czyli nieprzyjacielski?

14. A on odpowiedział: Nie: alem iest Hetman wojska Pańskiego, y terazem przyszedł.

15. Upadł Jozue twarzą na ziemię, y pokłoniwszy się rzekł: Co Pan mój mówi do sługi swego?

16. A on: Zzuy, pry, obuwie twoie z nóg twoich: bo miejsce, na którym stoisz, święte iest. Y uczynił Jozue iako mu było rozkazano.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 5. w. 15. *Upadł Jozue twarzą na ziemię.* Tu obacz iż oprócz pokłonu własnego Bogu, jest też pokłon mniejszy, którym powinniśmy czcić rzeczy święte, i Anioły i ludzkie święte. Ale przecie większy jest niż ten pokłon którym czcimy osoby święte. Boć tu Jozue wiedział, iż ten komu się kłaniał, nie był Bogiem, ponieważ Anioł nazwał się sługą bożym, i uczynił to Jozue nie dla światkiego ołtarczyku ale z nabożeństwa, bo nie pierwaj mu się pokłonił, aż go poznał być Aniołem posłem Bożym. A iż nie źle to uczynił Jozue, ani w tem pobiłdził, potem znać, że mu Anioł nie tylko nie zakazał siebie czcić, ale jeszcze kazał większą uczciwość sobie wyrządzać, mówiąc: zzuj obuwie twoje z nóg twoich, bo miejsce na którym stoisz święte jest. A ono miejsce nie dla czego inszego świętem było, dla obecności Anielskiej: boć na ten czas Jozue nie był na miejscu poświęconem, ale na polach Jerychowych.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O zdobyciu miasta Jerycha, ocaleniu Rahab, i przeklęctwie rzuconém na miasto Jerycho.

1. Jericho autem clausa erat atque munita, timore filiorum Israel, et nullus egredi audebat aut ingredi.

2. Dixitque Dominus ad Josue: Ecce dedi in manu tua Jericho, et regem ejus, omnesque fortes viros.

3. Circuite urbem cuncti bellatores semel per diem: sic facietis sex diebus.

4. Septimo autem die sacerdotes tollant septem buccinas, quarum usus est in jubileo, et praecedant arcam foederis: septiesque circuibitis civitatem, et sacerdotes clangent buccinis.

12. *I przestała manna.* Deszcz ów spuszczaający manę padać przestał, gdyż już z ziarna mieli podostatek żywności.

13. *Ujrzał męża stojącego.* Anioła, którego niektórzy Gabrielem nazywać chcą, wielu mniemają, że Ś. Michał się ukazał, który u Daniela rozdz. 10, 13, nazwany jest książęciem zastępów Bożych.—*Dzierżącego dobyty miecz.* Gdyż przybył jako zwiastun Boży o mającej się rozpocząć wojnie z Chananiejczykami, oraz pomocnik walki.—*Nasześ, czyli nieprzyjacielski?* T. j. czyś Żyd, czy Chananiejczyk?

14. *Teraz przyszedłem.* Ażebym nowym i osobiwszym sposobem wesprzeć ciebie i twoich, jakom pomagał na puszczu i w przejściu Jordanu.

15. *Upadł Jozue.* Uchylił się ku ziemi, ażeby oddać cześć aniołowi. P. W.—*Mówi.* Chce mówić, rozkazać.

16. *Zzuj, pry, obuwie.* Dla uszanowania, i osoby z którą rozmawiasz, i miejsca,

R. 6.—1. *A Jerycho zamknięte było i opatrzone.* W Chaldejskim: *Jerycho miało bramy żelazne zamknięte i zaparte było mosiężnymi drągami.*—*I żaden wyniść*

1. A Jerycho zamknięte było, y opatrzone dla bojaźni synów Izraelowych, y żaden wyniść nieśmiał abo wniść.

1. Y rzekł Pan do Jozuego: Ołom dał w ręce twe Jericho, y króla iego, y wszystkie męże mocne.

3. Obchodźcie miasto wszyscy mężowie waleczni raz na dzień: a tak czynić będziecie przez sześć dni.

4. A siódmego dnia kapłani niechay wezmą siedm trąb, których używają w Jubileusz, a niech idą przed skrzynią przymierza, i siedm kroć obéjdziecie miasto, a kapłani będą trąbić w trąby.

nieśmiał ani wniść. Co oznacza nie samo bram zamknięcie, lecz i postawienie strażników.

2. *I rzekł Pan do Jozuego.* Anioł co się mu był ukazał, r. 5, 13.

4. *Kapłani niechay wezmą siedm trąb.* Te siedm trąb były z tego rodzaju, których używali kapłani dla obwieszczenia roku Jubileuszowego, Lewit. 25, 9; gdyż tu się nazywają po hebrajsku *jobelim*; a LXX nazywają trąbami świętymi, dla tego, że na nich grali kapłani w czasie świąt jubileuszu: materiałem ich były rogi baranie.—*Niech idą przed skrzynią przymierza.* Cóż sami kapłani, którzy w czasie przejścia przez Jordan skrzynię przymierza nieśli, zdaje się, że i teraz skrzynię nieśli około Jerycho, i niemasz przyczyny, dla czego by ich było mniej lub więcej, albo że inni byli. Byli więc Eleazar i Ithamar, albo zamiast tego ostatniego, Phinees.—*I siedm kroć.* Zdaje się, że siódme obéjście uważało się za dokonane, gdy kapłani, skrzynia i Jozue, wódz narodu, siódmy raz przybyli na miejsce z którego się rozpoczął pochód; bo ci byli najprzedniejszym przedmiotem okazałości.—*Kapłani trąbić będą w trąby.* Chciał Pan żeby trąbiono: 1) Dla okazania, że wojna ta nie przyniesie za-

5. Cumque insonuerit vox tubae longior atque concisior, et in auribus vestris increpaverit, clamabit omnis populus vociferatione maxima, et muri funditus corruent civitatis, ingredienturque singuli per locum, contra quem steterint.

6. Vocavit ergo Josue, filius Nun, sacerdotes et dixit ad eos: Tollite arcam foederis, et septem alii sacerdotes tollant septem jubilaorum buccinas, et incedant ante arcam Domini.

7. Ad populum quoque ait: Ite, et circuite civitatem, armati, praecedentes arcam Domini.

8. Cumque Josue verba finisset, et septem sacerdotes septem buccinis clangerebant ante arcam foederis Domini,

9. omnisque praecederet armatus exercitus, reliquum vulgus arcam sequebatur, ac buccinis omnia concrebant.

10. Praeceperat autem Josue populo, dicens: Non clamabitis, nec audietur vox vestra, neque ullus sermo ex ore vestro egredietur, donec veniat dies, in quo dicam vobis: Clamate, et vociferamini.

11. Circuivit ergo arca Domini civitatem semel per diem, et reversa in castra mansit ibi.

12. Igitur, Josue de nocte consurgente, tulerunt sacerdotes arcam Domini,

13. et septem ex eis septem buccinas, quarum in jubileo usus est; praecedebantque arcam Domini ambulantes atque clangentes; et armatus populus ibat ante eos, vulgus autem reliquum sequebatur arcam, et buccinis personabat.

14. Circuieruntque civitatem secundo die semel, et reversi sunt in castra. Sic fecerunt sex diebus.

15. Die autem septimo, diluculo consurgentes, circuierunt urbem, sicut dispositum erat, septies.

16. Cumque septimo circuitu clangerebant buccinis sacerdotes, dixit Josue ad omnem Israel: Vociferamini, tradidit enim vobis Dominus civitatem:

17. sique civitas haec anathema, et omnia, quae in ea sunt, Domino: sola Rahab meretrix vivat cum universis, qui cum ea in domo sunt: abscondit enim nuntios quos direximus. (*Supr. 2, 4.*)

18. Vos autem cavete, ne de his, quae praecepta sunt, quippiam contingatis, et sitis praevaricationis rei, et omnia castra Israel sub peccato sint atque turbentur.

19. Quidquid autem auri et argenti fuerit, et

dnego smutku Izraelitom, a radości wiele. 2) Chce żeby trąbiono jak w jubileusz, ponieważ jak wtenczas wszyscy powracali do swęj własności, tak teraz żydzi do ziemi obiecanej.

5. *Drobniejszy.* Dźwięk drobny jest, gdy go przedziela mała przerwa i często się powtarza.

6. *Krzyknijcie wszystek lud.* Dla przerażenia nieprzyjaciela, dla zachęty żydów, wezwania pomocy Bożej, oraz na znak radości.—*Okrzykiem wielkim.* Słowo hebrajskie oznacza okrzyk uroczysty.

9. *Ostatek ludu pospolitego szło za skrzynią.* Mężowie, niewiasty, młodzież, stąrcy i prozelici Egipcscy z gromadą zmieszani.

12. *Wstał w nocy.* Bardzo rano.

5. A gdy zabrzmiał głos trąby dłuższy y drobniejszy, y w uszach się waszych rozlegać będzie, krzyknijcie wszystek lud okrzykiem wielkim, a upadną z gruntu mury mieyskie, y wnijdzie każdy w miasto tym mieyscem, przeciw któremu stał.

6. Wezwał tedy Jozue syn Nun kapłanów, y rzekł do nich: Weźmijcie skrzynię przymierza, a siedm innych kapłanów niechaj wezmą siedm trąb Jubileuszów, a niech idą przed skrzynią Pańską.

7. Do ludu też rzekł: Idźcie, a obejdźcie miasto, idąc zbrojni przed skrzynią Pańską.

8. A gdy słowa skończył Jozue, y siedm kapłanów siedmią trąbą trąbili przed skrzynią przymierza Pańskiego,

9. a wszystko wojsko zbrojne szło wprzód, ostatek ludu pospolitego szło za skrzynią, a trąbienie się po wszęch mieyscach rozlegało.

10. A przykazał był Jozue ludowi, mówiąc: Nie będziecie wołać, ani usłyszany będzie głos wasz, ani żadna mowa z ust waszych nie wynidzie, aż przydzie dzień którego wam rzekę: Wołajcie, a krzyczcie.

11. Obchodziła tedy skrzynia Pańska miasto raz na dzień, a wróciwszy się do obozu, została tam.

12. Gdy tedy Jozue wstał w nocy, wzięli kapłani skrzynię Pańską,

13. y siedm z nich siedm trąb, których w Jubileuszu używają, y szli przed skrzynią Pańską chodząc y trąbiąc, a lud zbrojny szedł przed nimi, a ostatek ludu pospolitego szło za skrzynią, a trąby się rozlegały.

14. Y obesli wtórego dnia miasto ieden raz, y wrócili się do obozu. Tak czynili przez sześć dni.

15. A dnia siódmego wstawszy rano, obesli miasto iako sporządzono było, siedm króć.

16. A gdy za siódmym obeszcieniem trąbili kapłani w trąby, rzekł Jozue do wszystkiego Izraela: Krzyczcie, bo wam Pan dał miasto:

17. y niech to miasto będzie Anathema y wszystko co w nim jest Panu; sama Rahab nierządnicą, niech zostanie żywa, ze wszystkimi którzy są z nią w domu: abowiem zataiła posły któreśmy byli posłali.

18. A wy się ostrzegajcie abyście z tych rzeczy o których rozkazano niczego nie tykali, y bylibyście wiinni przestępstwa, a wszystek obóz Izraelski byłby pod grzechem y zamieszany.

19. A cokolwiek będzie złota y srebra y naczynia

15. *Obesli miasto.... siedm króć.* Obchodzeń na ogół było trzynastcie, nie zaś czternaście, jak niektórzy sądzą rabinui.

17. *I niech to miasto będzie anathema.* Co się tu mówi o wyklęciu miasta i o ocaleniu Rahab, zdaje się, że wprzód zostało objawionem ludowi, teraz zaś tylko przypominano. Rozkazano żeby miasto było *anathema*, to jest do szczeru zniszczone. *Panu.* Ku czci Pana: jakby powiedzieć. *poświęca się Panu.* W Chald. *przed Panem.*

18. *Ostrzegajcie, ażeby... niczego nie tykać.* Wszystko bowiem miało być wywróconem, domy spalonemi, ludzie wszelkiego wieku i płci pobici; domowi jedynie Rahab miało być przepuszczono: metale zaś i wyroby metalowe ocalone i wniesione do skarbcu Pańskiego.—*Oboz Izraelski byłby pod grzechem.* Ponosiłby karę grzechu.

vasorum aeneorum ac ferri, Domino consecratur, repositum in thesauris ejus. (*Lev. 27, 28.*)

20. Igitur omni populo vociferante, et clangentibus tubis, postquam in aures multitudinis vox sonitusque inerepuit, muri illico corruerunt; et ascendit unusquisque per locum, qui contra se erat; ceperuntque civitatem, (*Hebr. 11, 30.*)

21. et interfecerunt omnia, quae erant in ea, a viro usque ad mulierem, ab infante usque ad senem. Boves quoque et oves et asinos in ore gladii percusserunt.

22. Duobus autem viris, qui exploratores missi fuerant, dixit Josue: Igedimini domum mulieris meretricis, et producite eam, et omnia quae illius sunt, sicut illi juramento firmastis.

23. Ingressique juvenes, eduxerunt Rahab, et parentes ejus, fratres quoque, et cunctam supellectilem ac cognationem illius, et extra castra Israel manere fecerunt.

24. Urbem autem, et omnia quae erant in ea, succenderunt; absque auro et argento, et vasis aeneis, ac ferro, quae in aerarium Domini consecrarunt.

25. Rahab vero meretricem, et domum patris ejus, et omnia quae habebat, fecit Josue vivere; et habitaverunt in medio Israel usque in praesentem diem; eo quod absconderit nuntios, quos miserat, ut explorarent Jericho. In tempore illo, imprecatus est Josue, dicens:

26. Maledictus vir coram Domino, qui suscitaverit et aedificaverit civitatem Jericho. In primogenito suo fundamenta illius jaciāt, et in novissimo liberorum ponat portas ejus. (*3 Reg. 16, 34.*)

27. Fuit ergo Dominus cum Josue, et nomen ejus vulgatum est in omni terra.

miedzianego y żelaza: to Panu niechay będzie poświęcone, do skarbów jego odłożone.

20. Gdy tedy wszystkich lud krzyczał, a w trąby trąbiono, skoro w uszach mnóstwa głos y trąbienie zabrzmiało, natychmiast mury upadły: y wszedł każdy przez miejsce które przeciw niemu było, y wzięli miasto,

21. y pobili wszystko co w nim było, od męża aż do niewiasty, od dziecięcia aż do starego. Woły téż y owce y osły wszystkie pasczeką miecza pobili.

22. A dwiema mężóm, którzy szpiegami byli posłani, rzekł Jozue: Wnidźcie do domu niewiasty nierządnic, a wywiedźcie ją, y wszystko co iéy iest, iakoście iéy przysięga potwierdzili.

23. Y wszedszy młodzieńcy, wywiedli Rahab y rodzice iéy, y bracia téż, y wszystkie sprzęt y naród iéy, y za obozem Izraelowym kazali mieszkać.

24. A miasto y wszystko co w nim było zapalili, oprócz złota y srebra, y naczynia miedzianego y żelaza, które do skarbu Pańskiego oddali.

25. Lecz Rahab nierządnicę y dóm oycy iéy, y wszystko co miała, zostawił żywo Jozue, y mieszkali w pośrodku Izraela, aż do teraźniejszego dnia: dla tego że zataiła posły które był posłał, aby wyszpiegowali Jericho. Onego czasu wydał kłatwę Jozue, mówiac:

26. Przeklęty mąż przed Panem, któryby wzbudził, a zbudował miasto Jericho. Na pierworodnym swym niech założy grunty jego, a na ostatecznym z dzieci niech postawi bramy jego.

27. Y był Pan z Jozuem, a imię jego rozszławiło się po wszystkiej ziemi.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O porażce ludu Izraelskiego u miasta Haj, z powodu kradzieży rzeczy przeklętych, i o sposobie wykrycia kradzieży i ukarania.

1. Filii * autem Israel praevaricati sunt mandatum, et usurpaverunt de anathemate. ** Nam Achan, filius Charmi, filii Zabdi, filii Zare de tribu Juda, tulit aliquid de anathemate; iratusque est Dominus contra filios Israel. (* *Infr. 22, 20.* ** *I. Par. 2, 7.*)

20. *Natychmiast mury upadły.* W hebrajskim (wyżej wier. 5), powiedziano *upadnie mur pod siebie*; ztąd mniemają rabini, że rozwarła się ziemia i budowy zapadły, i że w tój przepaści pograżyli się w całości, bają: upadł mur, jak mówi nasza Wulgata, LXX. i przyjęta opinia. Myśl tekstu hebrajskiego jest ta: budowy na temże miejscu gdzie stały upadły, i przywały się wzajem.

21. *Pobili wszystko.* Hebr. anathema uczynili.— *Od mężu aż do niewiasty.* Patrz Deut. 20, 14. Zasługiwali na przebaczenie: niewiasty, starzy i dzieci, ponieważ ci sprzeciwiać się nie mogli. Jednak Bóg, który jest panem życia i śmierci, inaczej czynić rozkazał: tu właściwie jest miejsce temu, co powiedziano Ps. 136, 9: *Błogostawiony, który pochwyti, i roztrąci dzieci twe o opokę.*

23. *Za obozem Izraelowym kazali mieszkać.* Dopóki miasto się paliło i namiot w obozie dla niéj się przy-

1. A synowie Izraelowi przestąpili przykazania, y przywłaszczyli z przeklęstwa. Bo Achan syn Charmi, syna Zabdi, syna Zare z pokolenia Juda, wziął nieco z rzeczy przeklętych: y rozgniewał się Pan na syny Izraelowe.

gotowywał; albo podobnie do prawdy, dopóki od dawnej zarazy pogaństwa z rodziną się nie oczyściła i nie została prozelitką.

24. *Oprócz srebra i złota.* Złoto, srebro, a może i wszelki metal pochowano, na kosztę mającego się w przyszłości budować kościoła.

25. *Zostawił żywo Jozue, Ocalił.*

26. *Na pierworodnym swym niech założy grunty jego.* To znaczy: na odbudowującego to miasto taką karę, że wszystkie dzieci jego pomrą, i pierworodny gdy zacznie kłaść podwaliny, w każdej części innej, w ostatniej zaś, to jest: przy budowaniu bram, ostatni, czyli najmłodszy umrze. Mocy tych przekleństw w przyszłości doznał Hiel de Betel, patrz III. Król. 16. 34.

R. 7.—1. *Achan.* LXX. *Achar*, podobnie go nazywa Wulgata, I. Paral. 2, 7. Hebrajskie *hachar* znaczy *trwożyć*; że to słowo daje początek imieniu Achan

2. Cumque mitteret Josue de Jericho viros contra Hai, quae est juxta Bethaven, ad orientalem plagam oppidi Bethel, dixit eis: Ascendite et explore terram. Qui praecepta complentes exploraverunt Hai.

3. Et reversi dixerunt ei: Non ascendat omnis populus, sed duo vel tria millia virorum pergant, et deleant civitatem: quare omnis populus frustra vexabitur contra hostes paucissimos?

4. Ascenderunt ergo tria millia pugnatorum. Qui statim terga vertentes,

5. percussi sunt a viris urbis Hai, et corruerunt ex eis triginta sex homines; persecutique sunt eos adversarii de porta usque ad Sabarim, et ceciderunt per prona fugientes; pertimuitque cor populi, et instar aquae liquefactum est.

6. Josue vero scidit vestimenta sua, et pronus cecidit in terram coram arca Domini usque ad vesperam, tam ipse quam omnes senes Israel, miseruntque pulverem super capita sua;

7. et dixit Josue: Heu Domine Deus quid voluisti traducere populum istum Jordanem fluvium, ut traderes nos in manus Amorrhaei, et perderes? utinam, ut coepimus, mansissemus trans Jordanem.

8. Mi Domine Deus, quid dicam, videns Israellem hostibus suis terga vertentem?

9. Audient Chananaci, et omnes habitatores terrae, et pariter conglobati circumdabunt nos, atque delebunt nomen nostrum de terra: et quid facies magno nomini tuo.

10. Dixitque Dominus ad Josue: Surge, cur jaces pronus in terra?

11. Peccavit Israel, et praevaricatus est pactum

2. Y gdy posłał Jozue z Jericha męże przeciwko Hai, które jest podle Bethawen, na wschód na stronę miasteczka Bethel, rzekł im: Idźcie, a wypatrujcie ziemię. Którzy czyniąc dosyć rozkazaniu wypatrzili Hai.

3. A wróciwszy się rzekli mu: Niechay nie ciągnie wszystkich lud, ale dwa albo trzy tysiące mężów niech idą, a zgładzą miasto: czemu wszystkie lud próżno trudzić się ma przeciw trosze nieprzyjaciół?

4. Ciągnęło tedy trzy tysiące waleczników. Którzy wnet tył podawszy,

5. porażeni są od mężów miasta Hai, y poległo z nich trzydzieści y sześć mężów: y gonili ie nieprzyjaciele od bramy aż do Sabarim, y bili ie uciekające z góry: y ulękło się serce ludu, y rozplynęło się iako woda.

6. A Jozue rozdarł odzienie swoje, y padł na twarz na ziemię przed skrzynią Pańską aż do wieczora, tak sam iako y wszyscy starszy Izraelowi: y posypali prochem głowy swoje,

7. y rzekł Jozue: Ach Panie Boże, na coś chciał ten lud przewieść przez rzekę Jordan, żebyś nas wydał w ręce Amorreyczyka, y wygładził? Obychżeśmy byli, iakośmy poczęli mieszkali za Jordanem.

8. Moy Panie Boże, co rzekę, widząc Izraela nieprzyjaciółom swym tył podającego?

9. Usłyszą Chananeyczykowie, y wszyscy obywatele ziemie, a społecznie się skupiwszy, obtoczą nas, y wygładza imię nasze z ziemie, a cóż uczynisz wielkiemu imieniowi twemu?

10. Y rzekł Pan do Jezuego: Wstań, przecz leżysz twarzą na ziemi?

11. Zgrzeszył Izrael, y przestąpił przymierze

wskazuje Jozue w tym rozdz. w. 26. — *Syn Charmi*. Ścisłe opisany rodowód Achana: 1) żeby odróżnić od innych mianujących się tym imieniem; 2) dla wykrycia winy, która miała później być ogłoszoną, a której szukano w każdym pokoleniu, w rodzinie, domach i u pojedynczych osób; 3) ażeby pamiętać rodziców przyćmić piętnem niesławy, na których pada grzech źle przez nich wychowanego syna; 4) żeby powiększyć niesławę przestępcy który pochodził z tak świętego rodu. — *Wziął nieco z rzeczy przeklętych*. Co to było powie się niżej, w. 12.

2. *Hai*. Miasteczko Amorejczyków; drugie zaś tej nazwy należało do Ammonitów, o którym wspomina Jerem. 49, 3. — *Bethawen*. Nazwa miasta i pustyni, o czém wzmianka niżej 18, 12. — *Bethel*. Tak się nazywało miasteczko z przyczyny okazanej, Gen. 28, 19, pierwś nazywało się Lusa.

5. *Aż do Sabarim*. Sabarim znaczy gruzy, łomy, rzeczy pokruszone, może z powodu tego zdarzenia, jak obaczmy gdzie indziej. Chald. i LXX, *aż pokruszą*, albo *potamią ich*. — *I rozplynęło się iako woda*. Która najłatwiej się rozpada, tu i ówdzie płynie; tak ci, którzy duchem upadli, ulegają nieszczęściom, chwieją się w duchu.

6. *Rozdarł odzienie swoje*. Zwykle przez rozdarcie odzienia żal objawiano: wiele na to dowodów przedstawia Pismo: Jud. 11, 35, I. Król. 4, 12; Job. 1, 20; I. Machab. 2, 14 i inne. — *Przed skrzynią Pańską*. Jozue nie będąc arcykapłanem nie miał prawa wchodzić do Świętego Świętych. Modlił się więc leżąc na miejscu gdzie się znajdował, obrócony ku stronie, gdzie się znajdowała skrzy-

nia. — *Starsi*. Tak się nazywali naczelnicy pokoleń i rodzin, chociaż może nie wszyscy byli wielkim starymi. — *I posypali prochem głowy swoje*. I to było używanem czasem smutku, i gdzie indziej przykłady tego daje Pismo. Tak Mardocheusz (Ester 4, 1) rozdarł szaty i głowę posypał popiołem. I u innych narodów było w użyciu posypanie popiołu i rozdzieranie odzienia. Wirgil. 12 Eneid.

7. *Żebyś nas wydał w ręce Amorejczyka*. Albo znaczenie jest takie: iżbyś dozwolił nam wpaść w ręce Amorejczyków i być od nich wygubionymi; albo: ponieważ przeprowadziłeś nas przez Jordan, przeto zostaliśmy wystawieni na gniew Amorejczyków, i od nich jesteśmy zabijani i gubieni. — *Obyśmy byli, iakośmy poczęli mieszkali za Jordanem*. To jest, jak niektórzy zaczęli byli tam za Jordanem szukać dla siebie siedlisk. Tą mową zdaje się, że nie zgrzeszył Jozue, bo tak mówił z wielkiego uczucia; ani został ukaranym od Boga, jako nierozmyślnie mówiący.

8. *Mój Panie*. Hebr... *na mnie, Panie*; jakby powiedział: na mnie Panie niech się zwrócą oczy i uszy twoje. — *Co rzekę*. Co pomyślę?

9. *Cóż uczynisz wielkiemu imieniowi twemu*. Któremu uwłaczają nieprzyjaciele nasi, jakobyś nie mógł nas ocalić i wyrwać z niebezpieczeństw.

10. *Wstań*. Tu nie miejsce do prośby, ani może oczyścić się naród inaczej, jedno przez ukaranie winy.

11. *Skłanali*. Wszyscy bowiem zobowiązali się nie brać z rzeczy przeklętych, r. 6, 18, 19, teraz stało się przeciwnie. — *Miedzy naczyniem*, Sprzętem domowym.

meum: tuleruntque de anathemate, et furati sunt atque mentiti, et absconderunt inter vasa sua.

12. Nec poterit Israel stare ante hostes suos, eosque fugiet: quia pollutus est anathemate. Non ero ultra vobiscum, donec conteratis eum, qui huius sceleris reus est.

13. Surge, sanctifica populum, et dic eis: Sanctificamini in crastinum, haec enim dicit Dominus Deus Israel: Anathema in medio tui est Israel: non poteris stare coram hostibus tuis, donec deleatur ex te, qui hoc contaminatus est scelere. (*Lev. 20. 7. Supr. 3. 5.*)

14. Accedetisque mane singuli per tribus vestras, et quaecunque tribum sors invenerit, accedet per cognationes suas, et cognatio per domos, domusque per viros.

15. Et quicumque ille in hoc facinore fuerit deprehensus, comburetur igni cum omni substantia sua: quoniam praevericatus est pactum Domini, et fecit nefas in Israel.

16. Surgens itaque Josue mane applicuit Israel per tribus suas, et inventa est tribus Juda.

17. Quae cum juxta familias suas esset oblata, inventa est familia Zare. Illam quoque per domos offerens, reperit Zabdi;

18. cuius domum in singulos dividens viros, invenit Achan, filium Charmi, filii Zabdi, filii Zare de tribu Juda.

19. Et ait Josue ad Achan: Fili mi, da gloriam Domino Deo Israel, et confitere, atque indica mihi, quid feceris: ne abscondas.

20. Responditque Achan Josue, et dixit ei: Vere ego peccavi Domino Deo Israel, et sic et sic feci.

21. vidi enim inter spolia pallium coccineum valde bonum, et ducentos siclos argenti, regulamque auream quinquaginta siclorum: et concupiscens

12. *Splugawiony jest przeklęctwem.* Hebr.: *Sam lud stał się anathemą*, podobnież LXX. Myśl ta: na zatrącenie skazani są Izraelici, i godni są, żeby jak anathema z pośród ludu wytepieni byli.— *Aż wyniszczyć tego, który grzechu tego winien.* Hebr. i LXX: *jeśli nie zatrącić anathemy z pośrodku was.*

13. *Poświęć lud.* W sposób wyżej wyjaśniony, r. 3, 5, przez pomycie odzieży, czystość dusz i ciał, i oddzielenie małżonków spanie tej nocy.

14. *A przystępować będziecie rano każdy według pokoleń waszych.* Masiusz zasadnie mniema, że z każdego pokolenia naczelnicy się stawili, tym sposobem oycowie rodzin, czyli głowy ludu, później ojcowie szczególnych familij, na końcu zaś wszyscy członkowie rodziny. Podobna do prawdy, że się zeszli wszyscy Izraelici, żeby się znajdować przy losowaniu, i oglądać jak Bóg objawi winowajcę, oraz usłyszeć sądu koniec.

16. *Przywiódł Izraela, według pokolenia ich.* Może użyto do tego kartek z napisanemi imionami.

18. *Znalazł Achan.* Stało się, co Salomon powiedział w Przypow. r. 16, 33: *Losy do tonu rzucając; ale od Pańa bywają nastrojone.*

19. *Synu mój.* Nazywa synem: gdyż dobrzy zwierchnicy są ojcami dla swych podwładnych. Tak Abraham

moie: y wzięli z przeklęctwa, y pokradli y skłama-li, y skryli między naczyniem swoim.

12. Ani będzie mógł stać Izrael przed nieprzyjaciółmi swymi, y będzie uciekał przed nimi: bo splugawiony jest przeklęctwem: nie będę dalej z wami, aż wyniszczyć tego który grzechu tego winien iest.

13. Wstań poświęć lud, a rzecz im: Poświęćcie się na intro, to bowiem mówi Pan Bóg Izraelów: Przeklęctwo w pośrodku ciebie iest Izraelu: Nie będziesz mógł stać przed nieprzyjaciółmi twymi, aż będzie wygładzon z ciebie, który się tym grzechem splugawił.

14. A przestępować będziecie rano każdy według pokoleni waszych: a któregokolwiek pokolenie los naydzie, przystąpi według plemion swoich, a plemię według domow, a dóm według mężów.

15. A ktokolwiek się w tym grzechu naydzie, spalón będzie ogniem ze wszytką majątnością swą: iż przestąpił przymierze Pańskie, y uczynił niegodną rzecz w Izraelu.

16. A tak Jozue wstawszy rano, przywiódł Izraela, według pokolenia ich, y znalazło się pokolenie Juda.

17. Które gdy wedle familiię swę przywodzi-no, znalazła się familia Zare. Tę też po domiech przywodziac, znalazł Zabdi;

18. którego dóm podzieliwszy na każdego męża, znalazł Achan syna Charmi, syna Zabdi, syna Zare, z pokolenia Juda.

19. Y rzekł Jozue do Achana: Synu mój, day chwałę Panu Bogu Izraelowemu, a wyznay, y powiedź mi coś uczynił, nie tay.

20. Y odpowiedział Achan Jozuemu, y rzekł mu: Prawdziwiem ia zgrzeszył Panu Bogu Izraelowemu, y tak a takem uczynił:

21. użyżrałem bowiem między korzyściami płaszc karmazynowy barzo dobry, y dwieście syklów, srebra, y przęt złoty, pięćdziesiąt syklów ważący, y u-

bogacza w piekle pogrążonego synem nazywa: *Synu, wspomnij żeś odebrał dobra za żywota swego.* Żuk. 16, 25.— *Daj chwałę Panu Bogu.* Sposób używany u żydów, przez który zwykli zaklinać winowajców, przed uroczystym zapytaniem; przez te słowa przypomniano, że stoją przed Bogiem, którego potęga groźna; żeby więc przed nim nie kłamali; który wie wszystko doskonale, ani mniemali, że się co ukryć przed nim może z rzeczy ludzkich, co byłoby zniewagą; żeby tę raczej cześć mu oddali, iż wyznając jego surowość, w czynie okazali jak dalece wierzą w jego wszechwiedność.

20. *Prawdziwiem ja zgrzeszył.* Każde słowo ze zło-bałego serca wymówione, jest wielkiego znaczenia.— *Panu Bogu Izraelowemu.* Zgrzeszyłem Panu, to jest, przeciw prawu Pańskiemu, albo, Bóg jeden wie, jako i Dawid mówił: Ps. 50, 6.— *Tobiem samemu zgrzeszył.* Bo chociaż zgrzeszył przeciw Urjaszowi, ten jednak nie wiedział o niesprawiedliwości mu wyrządzonej.

21. *Płaszcz karmazynowy bardzo dobry.* Wyraz hebrajski, *addereh*, nie wszelką odzież, lecz oznacza mocną, okazałą i piękną szatę. Aquila i Chald. tłumaczą przez: *suknię babilońską.* — *Dwieście syklów srebra.* Sykl jeden odpowiada wartości czterech regaliów hiszpańskich.— *I przęt złoty.* Laseczkę złotą w kształcie języka: blachę złotą. — *Przeciw pośrodku.* W środku.

abstuli, et abscondi in terra contra medium tabernaculi mei, argentumque fossa humo operui.

22. Misit ergo Josue ministros, qui currentes ad tabernaculum illius reppererunt cuncta abscondita in eodem loco, et argentum simul.

23. Auferentesque de tentorio tulerunt ea ad omnes filios Israel, projeceruntque ante Dominum.

24. Tollens itaque Josue Achan filium Zare, argentumque et pallium, et auream regulam, filios quoque et filias ejus, boves et asinos et oves, ipsumque tabernaculum, et cunctam suppellectilem (et omnis Israel cum eum), duxerunt eos ad vallem Achor,

25. ubi dixit Josue: Quia turbasti nos, exturbet te Dominus in die hac. Lapidavitque eum omnis Israel; et cuncta, quae illius erant, igne consumita sunt.

26. Congregaveruntque super eum acervum magnum lapidum, qui permanet usque in praesentem diem. Et aversus est furor Domini ab eis. Vocatumque est nomen loci illius, vallis Achor, usque hodie. (2. Reg. 18, 17).

łakomiwszy się wzięłem, y skryłem w ziemi przedciw pośrodku namiotu mego, y srebrem wykopawszy ziemię zakrył.

22. Posłał tedy Jozue sługi, którzy bieżawszy do namiotu iego, znaleźli wszystkie rzeczy skryte na onymże miejscu, y srebro pospołu.

23. Y wzięwszy z namiotu przynieśli ie do Jozuego y do wszystkich synów Izraelowych, y porzucili przed Panem.

24. Wzięwszy tedy Jozue Achana syna Zare y srebro y płaszcz, y pręt złoty, syny też y córki iego, woły, y osły, y owce, y sam namiot, y wszystkie sprzęt: (y wszystko Izrael z nim) wiedli ich do doliny Achor,

25. Kędy rzekł Jozue: Iżesz nas potrwożył, niechże cię wytrafi Pan tego dnia. Y ukamienował go wszystkie Izrael: y wszystko co było iego ogniem spalono.

26. Y zgromadzili na nim wielką kupę kamienia, która trwa aż do dnia dzisiejszego, y odwróciła się zapalczywość Pańska od nich. Y nazwano imię miejsca onego, Dolina Achor aż po dziś dzień.

CAPUT VIII.

O zdobyciu miasta Haj, zbudowaniu kamiennego ołtarza, obwieszeniu króla, rżnięciu na kamieniu ksiąg Deuteronomium, i błogosławieństwie daném ludowi.

1. Dixit autem Dominus ad Josue: Ne timeas, neque formides, tolle tecum omnem multitudinem pugnatorum, et consurgens ascende in oppidum Hai: ecce tradidi in manu tua regem ejus et populum, urbemque et terram.

2. Faciesque urbi Hai, et regi ejus, sicut fecisti Jericho, et regi illius: praedam vero, et omnia animantia diripietis vobis: pone insidias urbi post eam. (Supr. 6, 24).

3. Surrexitque Josue, et omnis exercitus bellatorum cum eo, ut ascenderent in Hai; et electa triginta millia virorum fortium misit nocte,

4. praecepitque eis, dicens: Ponite insidias post civitatem: nec longius recedatis, et eritis omnes parati:

5. ego autem, et reliqua multitudo, quae mecum est, accedemus ex adverso contra urbem. Cumque exierint contra nos, sicut ante fecimus, fugiemus, et terga vertemus: (Supr. 7, 4).

23. *Przed Panem.* Przed arką Pańską.

24. *Syni też i córki.* Podobna do prawdy, że wiedzieli co ojciec zrobił, i z tego cieszyli się jak ze znacznego nabytku, a tak więc dla własnej winy poginęli. Jeżeli w skutek małoletności lub niewiedomości, nie byli współnikami grzechu; bez winy, lecz nie bez przyczyny, bo za grzech ojcowski, zostali ukarani, gdyż tak Bóg wskazał, ten Pan życia i śmierci.—*Woły i osły.* Stało się to dla tém większego obrzydzenia nieprawości.

25. *Iżesz nas potrwożył.* Robi przegrywkę do źródłosłowu imienia Achan, o czém wyżej na 1.—*I ukamienował go.* A nawet spalił, jak wyraźnie widać z Hebrajskiego. Serariusz mniema, że naprzód spalono, a

ROZDZIAŁ 8.

1. Y rzekł Pan do Jozuego: Nie bój się, ani się lękaj: weźmi z sobą wszystkie lud wojenny, a wstawszy ciągni do miasta Hay. Otom dał w rękę twoię Króla iego, y lud, y miasto, y ziemię.

2. Y uczynisz miastu Hay y królowi iego, iakoś uczynił Jerichowi y Królowi iego: a korzyść y wszystko bydlę rozbierzcie sobie: Zasadź zasadzkę miastu za nim.

3. Y wstał Jozue y wszystko wojsko waleczników z nim, aby ciągnęli do Hay: a wybrawszy trzydzięści tysięcy mocnych mężów posłał nocą,

4. y rozkazał im mówiąc: Uczynicie zasadzkę za miastem: ani odchodźcie dalej: y będziecie wszyscy gotowi:

5. a ja y ostatek ludu, który zemną jest, przystąpimy z czoła przeciw miastu. A gdy wynida przeciw nam: iakośmy przed tym uczynili, ucieczemy, y tył podamy:

prochy przywalono kamieniami, zkąd też pozostała kupa o której w następnym wierszu. Achan zaś, wolnym ogniem spalony, został wybawionym od wiekuiętego i niebo otrzymał, twierdzą poważni autorowie, z powodu ostrej pokuty i pokornego wyznania zbrodni.

26. *Nad nim.* Nad samym Achanem.—*Dolina Achor.* To jest: dolina trwogi.

R. 8.—1. *Ani się lękaj.* Chald: *ani się daj pokonać.*
4. *Uczynicie zasadzkę.* Nie całe trzydziestcie tysięcy, które w nocy wysłał Jozue, były użyte do zasadzki: bo ta liczba, była za wielką; lecz z tych użyto tylko pięć tysięcy, o których w. 12.—*Będziecie wszyscy gotowi.* Ażebyście gdy będzie czas po temu, na miasto napadli.

6. donec persequentes ab urbe longius protrahantur: putabunt enim nos fugere sicut prius.

7. Nobis ergo fugientibus, et illis persequentibus, consurgetis de insidiis, et vastabitis civitatem: tradetque eam Dominus Deus vester in manus vestras.

8. Cumque ceperitis, succendite eam, et sic omnia facietis, ut jussi.

9. Dimisitque eos, et perrexerunt ad locum insidiarum, sederuntque inter Bethel et Hai ad occidentale plagam urbis Hai; Josue autem nocte illa in medio mansit populi,

10. surgensque diluculo recensuit socios, et ascendit cum senioribus in fronte exercitus, vallatus auxilio pugnatorum.

11. Cumque venissent, et ascendissent ex adverso civitatis, steterunt ad septentrionalem urbis plagam, inter quam et eos erat vallis media.

12. Quinque autem millia viros elegerat, et posuerat in insidiis inter Bethel et Hai ex occidentali parte ejusdem civitatis;

13. omnis vero reliquus exercitus ad aquilonem aciem dirigebat, ita ut novissimi illius multitudinis occidentalem plagam urbis attingerent. Abiit ergo Josue nocte illa, et stetit in vallis medio.

14. Quod cum vidisset rex Hai, festinavit mane, et egressus est cum omni exercitu civitatis, direxitque aciem contra desertum, ignorans quod post tergum laterent insidiae.

15. Josue vero, et omnis Israel cesserunt loco, simulantes metum, et fugientes per solitudinis viam.

16. At illi vociferantes pariter, et se mutuo cohortantes, persecuti sunt eos. Cumque recessissent a civitate,

17. et ne unus quidem in urbe Hai et Bethel remansisset, qui non persequeretur Israel (sicut eruperant, aperta oppida relinquentes),

18. dixit Dominus ad Josue: Leva clypeum, qui in manu tua est, contra urbem Hai, quoniam tibi tradam eam.

19. Cumque elevasset clypeum ex adverso civitatis, insidiae, quae latebant, surrexerunt confestim; et pergentes ad civitatem, ceperunt, et succenderunt eam.

20. Viri autem civitatis, qui persequabantur Josue, respicientes et videntes fumum urbis ad caelum usque conscendere, non potuerunt ultra huc illucque diffugere; praesertim cum hi, qui simulaverant fugam, et tendebant ad solitudinem, contra persequentes fortissime restitissent.

21. Vidensque Josue et omnis Israel, quod capta esset civitas, et fumus urbis ascenderet, reversus percussit viros Hai.

9. *Został w pośród ludu.* W obozie.

10. *Uszykował towarzysze.* Może dla tego, żeby się okazało iż po stoczonej walce nikogo nie zabrakło.

11. *Z starszymi.* Którzy większą posiadali znajomość wojenną, ażeby, o ile trzeba było, zasięgać ich rady.

13. *Ku północy.* Ku północnej stronie miasta.

15. *Drogą pustyni.* To jest drogą ku pustyni wiodącą.

6. aż goniący opodal od miasta zaciągną się: bo będą rozumieć, że uciekamy iako piérwéy.

7. A tak gdy my będziemy uciekać a oni gonić: wstaniecie z zasadzki, y burzyć będziecie miasto, y da ie Pan Bóg wasz w ręce wasze.

8. A wzięwszy zapalcie ie, y tak wszystko uczynicie iakom roszkazał.

9. Y odpawił ie, y posli na mieysce zasadzki, y usiedli między Bethel y Hai, na zachodnią stronę miasta Hay: a Jozue nocy onéy został w pośrodku ludu,

10. y wstawszy rano uszykował towarzysze, y szedł z starszymi na czele wojska, obtoczony pośilkim waleczników.

11. A gdy przyszli y przystąpili przeciw miastu, stanęli na północnej stronie miasta, między którym a nimi była dolina w pośrodku.

12. A obrał był pięć tysięcy mężów, y położył ie na zasadzce między Bethel y Hai, z zachodniej strony tegoż miasta:

13. a inne wszystko wojsko ku północy się szykowało, tak iż ostateczni onego ludu, zachodniej strony miasta dosięgali. Szedł tedy Jozue nocy onéy, y stanął w pośrodku doliny.

14. Co gdy użył Król Hai, pospieszył się rano, y wyszedł ze wszystkim wojskiem miasta, y obrócił szyk ku puszczy, nie wiedząc że w tył zataiła się zasadzka.

15. A Josue y wszytek Izrael ustąpił z mieysca, zmyślając boiaźń, y uciekając drogą pustynie.

16. A oni okrzyk uczyniwszy spólem, y ieden drugiemu serca dodając, pogonią uczynili za nimi,

17. a gdy odeszli od miasta a nie został y ieden w mieście Hai y Bethel, którzyby nie gonił Izraela (iako byli wybiegli zostawiwszy miasta otworzone),

18. rzekł Pan do Jozuego: Podnieś puklérz który w ręce twej iest przeciw miastu Hai, bo ie tobie dam.

19. A gdy podniósł puklérz przeciwko miastu, zasadzka która się była zataiła, powstała zaraz: y ubieżawszy miasto wzięli y zapalili ie.

20. A mężowie miasta, którzy gonili Jozuego, obejrzawszy się, a użyławszy dym miasta że aż do nieba wstępuje, nie mogli dalej tam y sam się rozbieżać: zwłaszcza że ci którzy wrzokomo uciekali y mieli się ku puszczy, przeciwko goniącym mężnie się zastawili.

21. A widząc Jozue y wszytek Izrael, że miasto wzięto, a że dym z miasta wychodził, wróciwszy się poraził męże Hai.

18. *Podnieś puklerz.* Na włócznie przytwierdzony, aby widzieli będący w zasadzkach, jak było umówiono. Nie dla tego żeby widzieli wszyscy zasadzeni puklerz, lecz jak się zwykłe dzieje, czaty postawione na miejscach wznioślejszych, ażeby puklerz widzieć mogły i za danym znakiem ostrzedz zasadzkowych.

19. *Zapalili je.* Rozumie się część północną miasta.

20. *Ci którzy wrzokomo uciekali.* Z których ani jednego nie zabrakło.

22. Siquidem et illi, qui ceperant et succedentem civitatem, egressi ex urbe contra suos, medios hostium ferire ceperunt. Cum ergo ex utraque parte adversarii caederentur, ita ut nullus de tanta multitudine salvaretur,

23. regem quoque urbis Hai apprehenderunt viventem, et obtulerunt Josue.

24. Igitur, omnibus interfectis, qui Israelem ad deserta tendentem fuerant persecuti, et in eodem loco gladio corruentibus, reversi filii Israel percusserunt civitatem.

25. Erant autem qui in eodem die conciderant a viro usque ad mulierem, duodecim millia hominum, omnes urbis Hai.

26. Josue vero non contraxit manum, quam in sublime porrexerat, tenens clypeum, donec interficerentur omnes habitatores Hai.

27. Jumenta autem et praedam civitatis dividerunt sibi filii Israel, sicut praeceperat Dominus Josue.

28. Qui succendit urbem, et fecit eam tumulum sempiternum;

29. regem quoque ejus suspendit in patibulo usque ad vesperam et solis occasum. Praecepitque Josue, et deposuerunt cadaver ejus de cruce; projeceruntque in ipso introitu civitatis, congesto super eum magno acervo lapidum, qui permanet usque in praesentem diem.

30. Tunc aedificavit Josue altare Domino Deo Israel in monte Hebal,

31. sicut praeceperat Moyses, famulus Domini, filiis Israel, et scriptum est in volumine legis Moysi; altare vero do lapidibus impolitis, quos ferrum non tetigit; et obtulit super eo holocausta Domino, immolavitque pacificas victimas. (*Exod. 20, 25.*)

32. Et scripsit super lapides Deuteronomium legis Moysi, quod ille digesserat coram filiis Israel.

33. Omnis autem populus, et majores natu, ducesque ac iudices stabant ex utraque parte arcae in conspectu sacerdotum, qui portabant arcam foederis Domini, ut advena ita et indigena. Media pars eorum juxta montem Garizim, et me-

22. *W pośrodku.* Nieprzyjaciół, którzy się znajdowali we środku pomiędzy Izraelitami.

24. *Ciągnącego ku puszczy.* Gdy udawał ucieczkę drogą ku puszczy, jak powiedziano, w. 15.

28. *Mogilę wieczną.* Na czas bardzo długi: gdyż zdaje się że po kilku wiekach zostało wskrzeszonem, bo wspomina się, I. Esdrasza, rozdz. 2, 28, i II. roz. 7, 32, oraz w rozdz. 11, 32.

29. *Obwiesił na szubienicy.* LXX: drzewo to szubieniczne nazywają *podójnēm*, co oznacza krzyż z dwóch części składający się. Chociaż śmierć krzyżowa była haniebną, słusznie jednak uległ jej król Hai, bo źle się obchodził z Żydami, zwycięstwo go rozzuchwaliło, i że książęta Chananejscy zasługiwali na większą karę, którzy nie tylko, że nie karali swoich za przekroczenia, ale raczej przewodniczyli im złym przykładem. — *Aż do wieczora i do zachodu słońca.* Tutaj Jozue zachował prawo Dent. 21, 23. *W samem wejściu miasta.* LXX: *do okopów*; narzucano zaś kamieni, bo uczy-

22. Bo też y oni, którzy byli wzięli y zapalili miasto, wybieżawszy z miasta przeciw swoim, ięli bić nieprzyjaciele w pośrodku zamknięte. Gdy tedy z obu stron nieprzyjaciele bito, tak iż żaden z tak wielkiego ludu nie uszedł:

23. króla też miasta Hai poymali żywo, y przywiedli do Jozuego.

24. A tak gdy byli pobici wszyscy, którzy Izraela ciągnącego ku puszczy gonili, y na tymże miejscu od miecza polegli, wróciwszy się synowie Izraelowi, zburzyli miasto.

25. A było tych którzy tego dnia polegli, od męża aż do niewiasty, dwanaście tysięcy człowieka wszystkich miasta Hay.

26. A Jozue nie spuścił ręki swej, którą był wzgórze podniósł, trzymając puklę, aż pobito wszystkie obywatele Hay.

27. A bydło y korzyść miasta podzielnili między się synowie Izraelowi, iako był Pan przykazał Jozue.

28. Który zapalił miasto, y uczynił z niego mogilę wieczną:

29. króla też iego obiecił na szubienicy aż do wieczora y do zachodu słońca. Y przykazał Jozue y zięto trupa iego z krzyża, y porzucili w samym wesciu miasta, nakładszy nań wielką kupę kamienia, która trwa aż do dnia dzisiejszego.

30. Tedy Jozue zbudował ołtarz Panu Bogu Izraelowemu na górze Hebal,

31. iako był przykazał Mojżesz sługa Pański synom Izraelowym, y napisano jest w księgach zakonu Mojżeszowego: a ołtarz z kamienia nieciosanego, y którego się żelazo nietknęło: y ofiarował na nim całopalenia Panu, i ofiarował ofiary zapo-kojne.

32. Y napisał na kamieniach powtórzenie prawa zakonu Mojżeszowego, który on był sporządził przed synmi Izraelowymi.

33. A wszystek lud, y starszy, y książęta, y sędziowie stali po obu stron skrzynie przed oczyma kapłanów, którzy nosili skrzynię przymierza Pańskiego, iako przychodźień, tak y obywatel. Połowica ich podle góry Garizim, a połowica podle góry He-

niono podobnie jak z Achanem, roz. 7, 26.

30. *Na górze Hebal.* Góry Hebal i Garizim, blisko Sichem, jak widać, Sędz. 9, 7.

31. *Z kamienia nieciosanego.* Toż rozkazano, Deut. 27, 5. Dla czego zaś do budowy ołtarza używały się kamienie nieciosane, patrz Exod. 20, 24.

32. *Napisał na kamieniach powtórzenie prawa zakonu Mojżeszowego.* Dla wielości pisma, wiele też użyto kamieni, może było dwanaście, podług liczby pokoleń.

33. *A wszystek lud.* Na samą dolinę stali niektórzy z kapłanów, którzy skrzynię przymierza nosili; potem koło nich inni kapłani i wszyscy Lewici; przy tych stali starsi wiekiem, oraz książęta i wodzowie; a nakoniec pokolenia, wszyscy wstępując na wierzchołek góry. — *Jako przychodźień, tak i obywatel.* Tak prozelici, których przychodniami zwano, jako i Żydzi. — *Błogosławił ludowi Izraelskiemu.* Albo przez się, jako prorok, albo przez kapłanów.

dia juxta montem Hebal, sicut praeceperat Moyses, famulus Domini. Et primum quidem benedixit populo Israel.

34. Post haec legit omnia verba benedictionis et maledictionis, et cuncta quae scripta erant in legis volumine.

35. Nihil ex his, quae Moyses jusserat, reliquit intactum, sed universa replicavit coram omni multitudine Israel, mulieribus ac parvulis et advenis, qui inter eos morabantur.

bal iako był przykazał Moyżesz sługa Pański. A naprzód błogosławił ludowi Izraelowemu.

34. Potym czytał wszystkie słowa błogosławieństwa y przeklęstwa, y wszystko co napisano w księgach zakonu.

35. Nic z tych rzeczy które Moyżesz był kazał, nie opuścił niedotkniętego: ale wszystko powtórzył przedewszystkim zgromadzeniem Izraelowym, przed niewiastami y dziatkami, y przychodniami, którzy mieszkali między niemi.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O ocaleniu od śmierci Gabaonitów, i o niewoli, na którą zostali skazani.

1. Quibus auditis, cuncti reges trans Jordanem, qui versabantur in montanis et campestribus, in maritimis ac littore magni maris, hi quoque qui habitabant juxta Libanum, Hethaeus et Amorphaeus Chananaeus, Pherezaeus, et Havaeus, et Jebusaeus,

2. congregati sunt pariter, ut pugnarent contra Josue et Israel uno animo, eademque sententia.

3. At hi, qui habitabant in Gabaon, audientes cuncta, quae fecerat Josue Jericho et Hai;

4. et callide cogitantes tulerunt sibi cibaria, saccos veteres asinis imponentes, et utres vinarios scissos atque consutos,

5. calceamenta quoque perantiqua, quae ad indicium vetustatis pittaciis consuta erant, induti veteribus vestimentis, panes quoque, quos portabant ob viaticum, duri erant, et in frusta comminuti;

6. perrexeruntque ad Josue, qui tunc morabatur in castris Galgalae, et dixerunt ei, atque simul omni Israeli: De terra longinqua venimus, pacem vobiscum facere cupientes. Responderuntque viri Israel ad eos, atque dixerunt:

7. Ne forte in terra, quae nobis sorte debetur, habitetis, et non possimus foedus inire vobiscum.

8. At illi ad Josue: Servi, inquiunt, tui sumus, Quibus Josue ait: Quinam estis vos? et unde venistis?

9. Responderunt: De terra longinqua valde venerunt servi tui in nomine Domine Dei tui. Audimus enim famam potentiae ejus, cuncta quae fecit in Aegypto,

10. et duobus regibus Amorphaeorum, qui fuerunt trans Jordanem, Sehon regi Hesebon, et Og regi Basan, qui erant in Astarot: (*Num. 21, 24.*)

34. *I wszystko co napisano.* W hebr. i LXX. tak: czytał wszystkie słowa prawa, błogosławieństwa i przeklęstwa, podług tego jak napisano w księdze prawa.

R. 9.—1. *Za Jordanem.* Względem ziemi Moab.—*Przy Libanie.* Jest to góra na północ Ziemi Świętej.

3. *Którzy mieszkali w Gabaonie.* Co za miasto było Gabaon, i jacy jego mieszkańcy, widać z roz. 10, 2.—Właściwie Gabaonici byli z narodu Heweów. Jeśli jednak, co nieraz się zdarza, nazwa Amorreów, bierze się ogólnie, i ich trzeba zaliczyć do Amorreów; tak Gabaonici

1. Co gdy usłyszeli, wszyscy królowie za Jordanem, którzy mieszkali po górach y po polach na pomorzu y brzegu wielkiego morza, ci też którzy mieszkali przy Libanie, Heteńczyk, y Amorreńczyk, Chananeńczyk, Pherezeczyk, y Heweńczyk, y Jebuzeńczyk,

2. zebrał się pospół, aby walczyli przeciw Jozuem y Izraelowi iednym sercem y jedną wolą.

3. Ale ci którzy mieszkali w Gabaonie, słysząc wszystko co uczynił Jozue, w Jericho, y Haj:

4. y chytrze myśląc nabrali sobie żywności, stare wory na osły włożywszy, y łagwice skórzane winne podarte y pozszywane.

5. y bóty barzo wiotche, które na znak starości łatami zszyte były, obleczeni w odzienie stare: chleb też który na podróżną strawę niesli, był twardy, y w kęsy podobiony:

6. y przyszli do Jozuego, który na ten czas mieszkał w obozie w Galgali, y rzekli mu y spolem wszystkiemu Izraelowi: Zdalekiy ziemie przyszliśmy, pokóy z wami uczynić pragnąc. Y odpowiedzieli mężowie Izraelscy do nich y rzekli:

7. Byście snadź w ziemi, która nam losem należy nie mieszkali, y niemoglibyśmy z wami przy mierza uczynić.

8. A oni do Jozuego: Słudzy, pry, twoi iestęśmy. Którym rzekł Jozue, Coście wy wždy zacz? y zkądście przyszli?

9. Odpowiedzieli: Z ziemie barzo dalekiy przyszli słudzy twoi do ciebie w imię Pana Boga twego. Bośmy słyszeli sławę mocy iego, wszystko co uczynił w Egypcie.

10. y dwiema królóm Amorreyczyków, którzy byli za Jordanem, Sehonowi królowi Hesebon, y Og królowi Bazan, który był w Astaroth:

nazwani są Amorreami, II. Król. 21, 2. Ze ś. Hieronima widać, że Gabaon byli w pokoleniu Beniamina. Józef, ks. 7 Starożytn. roz. 10, gdzie mówi, że Gabaon było od Jerozolimy odległe o czterdzieście staj; w ks. zaś 2-ój o wojnie żydowskiej, roz. 23, naznacza staj 50.

5. *Łatami.* Łata, u Celsa, w ks. 3, roz. 10, zowie się szmata, która namaszczone lekarstwem, przykłada się na chorą część ciała.—*W kęsy podobiony.* W hebr. oznacza spleśniały i różnej barwy plamami upstrzony.

9. *W Imię Pana Boga twego.* Pobudzeni sławą cudów, o których mówią, że dla was uczynił Bóg wasz.

11. dixeruntque nobis seniores, et omnes habitatores terrae nostrae: Tollite in manibus cibaria ob longissimam viam, et occurrите eis, et dicitе: Servi vestri sumus, foedus inite nobiscum.

12. En panes, quando egressi sumus de domibus nostris, ut veniremus ad vos, calidos sumimus, nunc sicci facti sunt, et vetustate nimia comminuti:

13. utres vini novos implevimus, nunc rupti sunt et soluti: vestes et calceamenta, quibus induimur, et quae habemus in pedibus, ob longitundinem longioris viae trita sunt, et pene consumpta.

14. Susceperunt igitur de cibariis eorum, et os Domini non interrogaverunt.

15. Fecitque Josue cum eis pacem, et inito foedere pollicitus est, quod non occiderentur; principes quoque multitudinis juraverunt eis. *

16. Post dies autem tres inti foederis, audierunt quod in vicino habitarent, et inter eos futuri essent. * (2. Reg. 21, 2.)

17. Moveruntque castra filii Israel, et venerunt in civitates eorum die tertio, quarum haec vocabula sunt, Gabaon et Caphira et Beroth et Cariathiarim.

18. Et non percusserunt eos, eo quod jurassent eis principes multitudinis in nomine Domini Dei Israel. Murmuravit itaque omne vulgus contra principes.

19. Qui responderunt eis: Juravimus illis in nomine Domini Dei Israel, et idcirco non possumus eos contingere.

20. Sed hoc faciemus eis: Reserventur quidem ut vivant, ne contra nos ira Domini concitetur, si pejeraverimus:

21. sed sic vivant, ut in usus universae multitudinis ligna caedant, aquasque comportent. Quibus haec loquentibus,

22. vocavit Gabaonitas Josue, et dixit eis: Cur nos decipere fraude voluistis, ut diceretis: Pro-

11. y rzekli nam starszy y wszyscy obywatele ziemie naszey: Weźmicie w ręce żywności dla bardzo dalekiej drogi, a zabieście im y mówcie: Słudzy waszy iesteśmy, uczynicie z nami przymierze.

12. Oto chleb, gdyśmy wyszli z domów naszych żebyśmy szli do was, ciepłyśmy wzięli, teraz się zsechl y pokruszył się od wielkiej starości:

13. ągvice winne noweśmy napelnili, teraz się popękały y popróły: szaty y bóty któreśmy oblekli, y które na nogach mamy, dla dalekości dłuższej drogi wytarły się, a ledwie nie obleciały.

14. Przyjęli tedy z żywności ich, a ust się Pańskich nie pytali.

15. Y uczynił Jozue z nimi pokóy, y postanowiwszy przymierze obiecał, że nie mieli byćż pobici: Książęta też ludu przysięgli im.

16. A po trzech dniach po uczynieniu przymierza, usłyszeli że blisko mieszkali, a między nimi byćż mieli.

17. Y ruszyli obóz synowie Izraelscy, y przyciągnęli do ich miast trzeciego dnia, których te są imiona: Gabaon, y Kaphira, y Beroth, y Kariathiarim.

18. Y niepobili ich, przeto że im byli przysięgli książęta ludu w imię Pana Boga Izraelskiego. Szemrał tedy wszystek gmin przeciw książętom.

19. Którzy im odpowiedzieli: Przysięgliśmy im w imię Pana Boga Izraelowego, a przeto się ich tknąć niemożemy.

20. Ale to im uczynimy: Niech zachowani będą aby żyli, by się na nas gniew Pański nie wzruszył, ieślibyśmy krzywoprzysięgli:

21. ale tak, niech żywo zostaną, aby na potrzeby wszystkiego pospólstwa drwa rąbali y wodę nosili. A gdy to mówili,

22. zawołał Jozue Gabaonczyków, y rzekł im: Czemuście nas zdrada oszukać chcieli, żeście po-

14. Przyjęli tedy z żywności ich. Chleb, ażeby się przekonali czy, jak powiedali posłowie, jest tak twarży, nawet rozdrobiony lub spleśniały, i dotykali się rękami, a podobno i zębami doświadczyli. Inni sądzą, że Izraelici przyjęli i jedli pokarmy gabaonitskie na znak przymierza.—A ust się Pańskich nie pytali. Nie radzili się wyroczeni Pana.

15. I uczynił Jozue z nimi pokój. Zabroniono było Żydom wchodzić w przymierze z narodami, które dziedzinę dla nich od Boga przeznaczoną, zajmowały. To zaś tak należało rozumieć, że chyba, jeśliby chciały przyjąć religię żydowską, i zostawiły dobra swoje żydom, którym podług woli Bożej przynależały. Co się tycze religii, to wyznając że zostali pobudzonymi przez cuda od Boga zdziałane, i że przyszli w imię Pańskie, tём samém pokazali, że nie mieli wstrętu do religii żydowskiej. Co się zaś dotyczy dóbr, to się nazywają sługami żydowskiemi, a więc całych siebie oddawali, i proszą jedynie o darowanie życia. A więc mógł Jozue z Gabaonitami zawrzeć przymierze.

16. A po trzech dniach. Już się wykrywa zdrada Gabaonicka, z której się pokazało, że Izraelici nie zbyt roztropnie w tym razie postąpili, i Imo, grzech, że się w tak wielkim zdarzeniu Boga nie poradzili; 2re, że zbyt łatwowiernymi na obietnice Gabaonitów i nadto

pośpiesznie sprawę skończyli; 3cie, że pochlebniemi pochwałami dali się uwieść, gdy z tak odległych stron przybyłych posłów słuchają, szczególnie z taką pokorą pełniących posłannictwo i błagających o pokój.—Usłyszeli że blisko mieszkają. Może od kupców i dostawców żywności, którzy przebiegali miejsca poblizsze; albo od Rahaby, lub jej pokrewnych.

17. Kaphira i Beroth i Kariathiarim. Te miasta zdaje się że holdowały Gabaonowi, jak widać z r. 10, 2.

18. Przeto iż byli przysięgli. Mogli wprowadzić Izraelici niedotrzymać danej obietnicy Gabaonitom, bo ulegali błędowi, ani się zgodzili na pokój z tak blizkimi narodami; mimo to, albo szanując przysięgę, albo wierząc że byli nią związani, albo że byli ku temu natchnieni od Boga, lub wyraźny rozkaz odebrali, słusznie nie pogwałcili danego zobowiązania się.

21. Na potrzeby wszystkiego pospólstwa. Abulens mniema, że nawet dla użytku osób pojedynczych Gabaonici drwa rąbali, i znosić musieli, przynajmniej do podziału kraju. Wielu innych mniema, że drwa y wodę nosili tylko używane do publicznej potrzeby przybytku i ołtarza, któremu służąc, kościołowi służyli i całemu narodowi. Później Gabaonici byli przezwanymi Nathinejczykami. I. Parap. 9, 2. I. Ezdrasza 8, 20 i w innych miejscach.

cul valde habitamus a vobis, cum in medio nostri sitis?

23. Itaque sub maledictione eritis, et non deficiet de stirpe vestra ligna caedens, aquasque comportans in domum Dei mei.

24. Qui responderunt: Nuntiatum est nobis servis tuis, quod promississet Dominus Deus tuus Moyse servo suo, ut traderet vobis omnem terram, et disperderet cunctos habitantes ejus. Timuimus igitur valde, et providimus animabus nostris, vestro terrore compulsi, et hoc consilium inivimus.

25. Nunc autem in manu tua sumus: quod tibi bonum et rectum videtur, fac nobis.

26. Fecit ergo Josue, ut dixerat, et liberavit eos de manu filiorum Israel, ut non occiderentur.

27. Decrevitque in illo die eos esse in ministerio cuncti populi, et altaris Domini, caedentes ligna, et aquas comportantes, usque in praesens tempus in loco, quem Dominus elegerat.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O zwalczeniu pięciu królów i ich powieszeniu, o przedłużeniu dnia za modlitwą Jozuego, i o innych miast zdobyciu.

1. Quae cum audisset Adonisedec, rex Jerusalem, quod scilicet cepisset Josue Hai, et subvertisset eam (sicut enim fecerat Jericho et regi ejus, sic fecit Hai et regi illius) et quod transfugissent Gabaonitae ad Israel, et essent foederati eorum,

2. timuit valde. Urbs enim magna erat Gabaon, et una civitatum regalium, et major oppido Hai, omnesque bellatores ejus fortissimi.

3. Misit ergo Adonisedec rex Jerusalem ad Oham regem Hebron, et ad Pharam regem Jerimoth, ad Japhia quoque regem Lachis, et ad Dabir regem Eglon, dicens:

4. Ad me ascendite, et ferte praesidium, ut expugnemus Gabaon, quare transfugerit ad Josue, et ad filios Israel.

5. Congregati igitur ascenderunt quinque reges Amorrhaeorum: rex Jerusalem, rex Hebron, rex Jerimoth, rex Lachis, rex Eglon, simul cum exerci-

wiedzieli: bardzo daleko od was mieszkamy, gdyż w pośrodku nas iścieście?

23. A przetoż pod przeklęstwem będziecie, a nie ustanie z narodu waszego drwa rąbiący, y wodę noszący do domu Boga mego.

24. Którzy odpowiedzieli: Oznaymiono nam sługom twoim, że obiecał Pan Bóg twój Moyżeszowi słudze swemu, żeby podał wam wszystkie ziemie, y wytracił wszystkie obywatela iędy. Zlekliśmy się tedy barzo, y opatrzyliśmy dusze nasze, waszym strachem przypędzeni, y tęyeśmy rady użyli.

25. A teraz w ręce twoiędy iesteśmy, coę się zda dobrego y słusznego, czyni z nami.

26. Uczynił tedy Jozue iako był rzekł, y wybrał ie z ręką synów Izraelowych, żeby ich nie pobito.

27. Y postanowił onego dnia, aby oni byli na posłudze wszystkiego ludu y ołtarza Pańskiego, rąbiąc drwa y wodę nosząc, aż do terażniejszego czasu, na miejscu któreby był Pan obrał.

1. Co gdy usłyszał Adonisedek król Jerozolimski, to iest że wziął Jozue Hay, y zburzył ie (bo iako był uczynił Jerichowi y królowi iego, tak też uczynił Hay y królowi iego) a iż Gabaonczycy zbieżeli do Izraela, y byli z nim w przymierzu,

2. zlekł się bardzo. Bo wielkie miasto było Gabaon, a jedno z miast królewskich, y więtsze niżli miasteczko Hay, a wszyscy walecznicy iego barzo mocni.

3. Posłał tedy Adonisedek Król Jeruzalem do Ohama króla Hebron, y do Pharama króla Jerimoth, do Japhia też króla Lachis, y do Dabir króla Eglon, mówiac:

4. Do mnie przyiedźcie y daycie pomoc, że dobedziemy Gabaon, czemu zbiegl do Jozuego y do synów Izraelowych.

5. Zebrani tedy iachali pięć Królów Amorrejskich: król Jeruzalem, król Hebron, król Jerimoth, król Lachis, król Eglon pospołu z woyski

23. *Pod przeklęstwem będziecie.* Pod niewolnictwem do niskich posług przeznaczonem.—*Nie ustanie z narodu waszego drwa rąbiący.* LXX mają: *nie ustanie z was niewolnik.* Drwale zaś i wodonosy uważali się za poślednią część narodu, Deut. 29, 11; gdzie się bowiem mówi: *oprócz tych którzy drwa rąbią,* można rozumieć z LXX, *aż do rąbiących drwa,* jakoby powiedział: od książąt aż do najpośledniejszych.

27. *Aż do terażniejszego czasu.* Czy byli kiedy Gabaonici uwolnionymi od obowiązku noszenia drow, nie masz pewności. Niegdyś Izraelici obchodzili pewną uroczystość, którą Xylophorią nazywa Józef, ks. 2 staroż. roz. 31, na którą lud dobrowolnie drwa przynosił, żeby nie zabrakło na potrzeby ołtarza, i wzmianka o owem przynoszeniu drow jest u Nehem. roz. 10, 34. Co się dotyczy noszenia wody, to chociaż praca Gabaonitów zmniejszyła się z powodu sadzawki owczęj i wo-

dotrysków, które, jak mniema wielu, były w kościele dla zapełnienia stągwi i miednic, i tym podobnych naczyn potrzebnych do służby kościelnej, lecz może jednak było potrzebnem.—*Na miejscu, któreby był Pan obrał.* Na któreby miał przybytek lub kościół.

R. 10.—1. *Adonisedek.* Imię to oznacza króla sprawiedliwego.

3. *Posłał tedy Adonisedek.* Wzywa Adonisedek innych królów, albo dla tego że kraj jego był pomiędzy Gabaonem, które się poddało, i obozem Izraelskim; albo że innych przewyższał w godności. Arias Montanus mniema, że przy tym królu była władza rozstrzygania sporów i spraw większego znaczenia; a więc zwoływać innych miał prawo.—*Hebron... Jerimoth... Lachis... Eglon.* Miasta te później były w pokoleniu Judy.

4. *Czemu zbiegl.* Że zbiegl.

tibus suis, et castrametati sunt circa Gabaon, oppugnantes eam.

6. Habitatores autem Gabaon urbis obsessae miserunt ad Josue, qui tunc morabatur in castris apud Galgalim, et dixerunt ei: Ne retrahas manus tuas ab auxilio servorum tuorum: ascende cito, et libera nos, ferque praesidium: convenerunt enim adversum nos omnes reges Amorhaeorum, qui habitant in montanis.

7. Ascenditque Josue de Galgalis, et omnis exercitus bellatorum cum eo, viri fortissimi.

8. Dixitque Dominus ad Josue: Ne timeas eos: in manus enim tuas tradidi illos: nullus ex eis tibi resistere poterit.

9. Irruit itaque Josue super eos repente, tota nocte ascendens de Galgalis.

10. Et conturbavit eos Dominus a facie Israel; contrivitque plaga magna in Gabaon, ac persecutus est eos per viam ascensus Bethoron, et persussit usque Azeca et Maceda. (1. Reg. 7, 10).

11. Cumque fugerent filios Israel, et essent in descensu Bethoron, Dominus misit super eos lapides magnos de caelo usque ad Azeca; et mortui sunt multo plures lapidibus grandinis, quam quos gladio percusserant filii Israel.

12. Tunc locutus est Josue Domino in die, qua tradidit Amorrrhaeum in conspectu filiorum Israel, dixitque coram eis: Sol, contra Gabaon ne movearis, et luna, contra vallem Ajalon.

13. Steteruntque sol et luna, donec ulcisceretur se gens de inimicis suis. Nonne scriptum est hoc in libro justorum? Stetit itaque sol in medio caeli, et non festinavit ocumbere spatio unius diei. *

14. Non fuit antea nec postea tum longa dies, obediens Domino voci hominis, et pugnante pro Israel. * (Eccli. 46, 5).

7. *I ruszył się Jozue z Galgali.* Zostawił jednak stanowiska owe w Galgali o tyle uzbrojone, ile potrzeba było na odparcie niespodzianych napadów.

10. *W Gabaonie.* Na ziemi Gabaonu.

11. *Kamienie wielkie.* Grad kamienisty, naksztalt twardych kamieni: takim bowiem był ten grad, jak widać z tegoż wiersza, gdzie się nazywają kamieniami gradowymi. I zbici są Chananejczycy od plagi, która na Faraona i Egipcjan była siódmą. Exod. 13, 24.—*Z nieba.* To jest z powietrza, które często w piśmie niebem się nazywa; tak np. ptaki niebieskie i t. d.

12. *Słońce, przeciw Gabaon nie ruszaj się.* Prawdziwie słońce stanęło, o czém wyraźnie powiedziano w kantyku Habakuka, 3, 11. *Słońce i księżyc stanęły w mieszkaniu swoim.*

13. *W księgach sprawiedliwych.* Zdaje się że była to księga wierszem napisana, zawierająca w sobie żywoty bohaterów i mężów świętych starego przymierza. Że była napisana wierszem miarowym, pokazuje lamentacja Dawida z tejże księgi sprawiedliwych wzięta, która się znajduje w II. Król. 1, 18, w której odbija się sposób wyrażenia poetyczny. Tak sądzi Bonfrerius. Inni twierdzą że była księga, w której się zawierały przepisy obrzędowe, wskazujące sposób w jaki należało odbywać rozmaite posługi publiczne, tak czasu wojny, jak i pokoju, żeby zgodnemi być mogły z prawem; w tej wreszcie księdze wiele rzeczy do historii należących

swémi, y położyli się obozem około Gabaon, dobywający go.

6. Lecz obywatele Gabaon miasta oblężonego, posłali do Jozuego, który na ten czas mieszkał w obozie u Galgali, y rzekli mu: Nie zawściągay rak swych od pomocy sług twoich: Przyciągni rychło, a wyzwól nas, y day pomoc: bo się ziachali przeciwko nam wszyscy królowie Amorreyczyków, którzy mieszkają po górach.

7. Y ruszył się Jozue z Galgali, y wszystko wojsko waleczników z nim mężowie co mocniejszy.

8. Y rzekł Pan do Jozuego: Nieboj się ich: bom ie podał w ręce twoje: żaden ci się z nich oprzeć nie będzie mógł.

9. Przypadł tedy na nie Jozue z prędką, całą noc ciągnąc z Galgali.

10. Y potrwożył ie Pan przed obliczem Izraela: y stał porażką wielką w Gabaonie, y gonił ie drogą wstępu do Bethoron, y bił aż do Azeki, y do Macedy.

11. A gdy uciekali przed synni Izraelowemi, a byli na zstępowaniu z Bethoron, Pan spuścił na nie kamienie wielkie z nieba, aż do Azeki: y pomarło ich daleko więcej od kamienia gradowego, niż co ie mieczem pobili synowie Izraelowi.

12. Mówił tedy Jozue Pauu dnia, którego podał Amorreyczyka przed oczyma synów Izraelowych, y rzekł przed nimi: Słońce przeciw Gabaon nie ruszaj się, a Księżycu przeciw dolinie Ajalon.

13. Y stanęło Słońce y Księżyc, aż się pomścił lud nad nieprzyjaciół swémi. Ażaz tego nie napisano w księgach sprawiedliwych? Stanęło tedy słońce w pół nieba, y nie pośpieszyło się zapaść przez ieden dzień.

14. Nie był przedtem ani potym tak długi dzień, gdy usłuchał Pan głosu człowieka, y walczył za Izraelem.

miało się zawierać. Zaczęta może za Mojżesza dla kierowania spraw w rozmaitych potrzebach rzeczypospolitej, wreszcie w rozmaitych czasach, jak się dzieje z księgami tego rodzaju, różnymi dodatkami powiększona.—*W pół nieba.* Na samém niebie: tak sądzi w tém miejscu Abulens, Em. Sa i Magalian. Nie znaczy to, że słońce stanęło równoległe pomiędzy Wschodem i Zachodem, lecz tylko że się zatrzymało pomiędzy temi punktami.—*Przez jeden dzień.* Różne są na to wykłady. Prawdziwiej zdaje się, że słońce stało przez godzin dwanaście, tak że światło trwało przez godzin 24, a światła i nocy było na ogół godzin 36.

14. *Nie był przedtem ani potem tak długi dzień.* Ani za czasu Ezechiasza, gdy słońce już przebytych dziesięć linii cofnęło się, Izai: 38, 8; bo albo cięń tylko padający od pręta kompasowego, zwrócił się, chociaż słońce zwykły bieg odbywało; albo, jeśli samo słońce cofnęło się, przeciąg czasu jeszcze stał się krótszym; są bowiem utrzymujący, że nie każda linja zawiera godzinę, lecz pół godziny tylko, albo ćwierć; i jeśli się zgodzimy, że każda linja godzinę wskazuje, słońce jednak i cięń nie cofnęły się zwolna, jak przechodziły, lecz jakby w jednej chwili owe dziesięć linii przebiegły, a dalej zwykłym sposobem wracać zaczęło; a więc cały ciąg dnia y nocy złożył 34, nie zaś 24 godziny. A więc pisarz święty mówi tylko, że nie było przedtem ani potem, to jest: do czasu w którym pisał, dnia tak długiego. Być

15. Reversusque est Josue cum omni Israel in castra Galgalae.

16. Fugerant enim quinque reges, et se absconderant in spelunca urbis Maceda.

17. Nuntiatumque est Josue, quod inventi essent quinque reges latentes in spelunca urbis Maceda.

18. Qui praecepit sociis, et ait: Volvite saxa ingentia ad os speluncae, et ponite viros industrios, qui clausos custodiant:

19. vos autem, nolite stare, sed persequimini hostes, et extremos quosque fugientium caedite: nec dimittatis eos urbium suarum intrare praesidia, quos tradidit Dominus Deus in manus vestras.

20. Caesis ergo adversariis plaga magna, et usque ad internecionem pene consumtis, hi qui Israel effugere potuerunt, ingressi sunt civitates munitas.

21. Reversusque est omnis exercitus ad Josue in Maceda, ubi tunc erant castra, sani et integro numero; nullusque contra filios Israel mutire ausus est.

22. Praecepitque Josue, dicens: Aperite os speluncae, et producite ad me quinque reges, qui in ea latitant.

23. Feceruntque ministri, ut sibi fuerat imperatum; et eduxerunt ad eum quinque reges de spelunca: regem Jerusalem, regem Hebron, regem Jerimoth, regem Lachis, regem Eglon.

24. Cumque educti essent ad eum, vocavit omnes viros Israel, et ait ad principes exercitus, qui secum erant: Ite, et ponite pedes super colla regum istorum. Qui cum perrexissent, et subjectorum colla pedibus calcarent,

25. rursum ait ad eos: Nolite timere, nec paveatis, confortamini et estote robusti: sic enim faciet Dominus cunctis hostibus vestris adversum quos dimicatis.

28. Percussitque Josue, et interfecit eos, atque suspendit super quinque stipites; fueruntque suspensi usque ad vesperum.

27. Cumque occuberet sol, praecepit sociis ut deponerent eos de patibulis. Qui depositos proecerunt in speluncam, in qua latuerant, et posuerunt super os ejus saxa ingentia, quae permanent usque in praesens. (*Deut. 21, 23*).

28. Eodem quoque die Macedam cepit Josue, et percussit eam in ore gladii, regemque illius in-

przypadku może, że za dni Ezechiasza cofnięcie się słońca miało miejsce blisko przesilenia zimowego, w którymto czasie godziny nie równe, których używali Żydzi; krótszemi były od letnich.—*Usłuchał Pan*. Słowo hebrajskie *scamang*, oznacza: słuchać, wysłuchać, być posłusznym.

15. *I wrócił Jozue... do obozu Galgal*. Powracał do Galgala, lecz posłyszawszy wieści biegnące o zasadzkach królewskich i mnóstwie innych wrogów, inaczej sobie poradził iako się tłumaczy w wier. 17 i nast.; i tak iść za nieprzyjaciołmi każe, i chce aby, gdy posłyszają znak na odwrót, zebrał się do Macedo. I tak, nie powrócono do Galgala, lecz nocleg odbyto blisko Macedo.

21. *W zupełnej liczbie*. Bez żadnego niedoliczenia się. — *I gęby otworzyć nie śmiał*. Najmniej się sprzeciwiał.

15. Y wrócił się Jozue ze wszystkim Izraelem do obozu Galgal.

16. Uciekli bowiem byli pięć Królów, y skryli się w iaskini miasta Maceda.

17. Y dano znać Jozuemu, że należono pięci Królów kryjących się w iaskini miasta Macedy.

18. Który przykazał towarzyszóm, y rzekł: Przywalcie okrutne kamienie do dziury iaskinię, a postawcie męże dowcipne którzyby zamkniętych strzegli:

19. a wy niestóycie, ale gonście nieprzyjaciół, y ostatniego każdego uciekającego sieczcie, a nie dopuszczaycie im wnieść do obrony miast ich, które podał Pan Bóg w ręce wasze.

20. Pobiwszy tedy nieprzyjaciół porażką barzo wielką, a niemal do szętu wytraciwszy, ci którzy mogli uyc Izraela, weszli do miast obronnych.

21. Y wróciło się wszystko wojsko do Jozuego, do Macedy, gdzie na ten czas oboz leżał, zdrowo y w zupełny liczbę: a żaden przeciw synóm Izraelowym, y gęby otworzyć nieśmiał.

22. Y przykazał Jozue, mówiąc: Otwórzcie dziurę iaskinię, y wywiedźcie do mnie pięci królów, którzy się w nię kryją.

23. Y uczynili słudzy iako im było rozkazano: y wywiedli do niego pięci królów z iaskinie: króla Jeruzalem, króla Hebron, króla Jerimoth, króla Lachis, króla Eglon.

24. A gdy byli wywiedzeni przedń, przyzwał wszystkich mężów Izraelskich, y rzekł do Hetmanów wojska którzy z nim byli: idźcie y kładźcie nogi na karki tych królów. Którzy gdy poszli, y leżących karki nogami deptali,

25. zaśię rzekł do nich: Niebóycie się, ani się lękaycie, umacniaycie się, a bądźcie mężni: bo tak uczyni Pan wszystkim nieprzyjaciołom waszym przeciw którym walczycie.

26. Y pobił Jozue y pozabijał ie y zawiesił na pięci palach: y wiśieli aż do wieczora.

27. A gdy zachodziło słońce, rozkazał towarzyszóm aby ie złożyli z szubienic: którzy złożone wrzucili do iaskinie do której się byli pokryli, y położyli na dziurę ię kamienie okrutne, które trwają aż po dziś dzień.

28. Tegoż też dnia Macedę wziął Jozue, y poraził ją w pasczece miecza, y króla ię zabił, y

24. *Kładźcie nogi na karki tych królów*. Ażeby bezbożnym domierzył zasłużoną karę, a Izraelitom dodał otuchy i zachęcił do pokładania nadziei w nieomylności obietnic bożych.

26. *I pobił Jozue i pozabijał je*. Nie mieczem, lecz na palach, jako niżę.—*Na pięci palach*. Jako wyżę r. 8. 29. o królu Hai powiedziano.

27. *A gdy zachodziło słońce*. Patr. r. 8.—*Położyli na dziurę ię kamienie okrutne*. Ażeby nikt trupów dla uczczenia pogrzebem wydobyć nie mógł, i na wieczną pamięć wypadku.

28. *Tegoż też dnia*. Może oznacza: tegoż czasu; bo trudno pojąć jak tyle miasteczek w tak krótkim czasie zdobyć się dało, chociaż były odległemi od siebie, i że to co opowiedziano, tak rychło się stało. Tak sądzi

terfecit, et omnes habitatores ejus; non dimisit in ea saltem parvas reliquias. Fecitque regi Maceda, sicut fecerat regi Jericho.

29. Transivit autem cum omni Israel de Mece-da in Lebna, et pugnabat contra eam;

30. quam tradidit Dominus cum rege suo in manus Israel; percusseruntque urbem in ore gladii, et omnes habitatores ejus; non dimiserunt in ea ullas reliquias. Feceruntque regi Lebna, sicut fecerat regi Jericho. (*Supr. 6, 2.*)

31. De Lebna transivit in Lachis cum omni Israel, et exercitu per gyrum disposito oppugnabat eam.

32. Tradiditque Dominus Lachis in manus Israel, et cepit eam die altero, atque percussit in ore gladii, omnemque animam, quae fuerat in ea, sicut fecerat Lebna.

33. Eo tempore ascendit Horam, rex Gazer, ut auxiliaretur Lachis; quem percussit Josue cum omni populo ejus usque ad internationem.

34. Transivitque de Lachis in Eglon, et circumdedit,

35. atque expugnavit eam eadem die; percussitque in ore gladii omnes animas, quae erant in ea, juxta omnia quae fecerat Lachis.

36. Ascendit quoque cum omni Israel de Eglon in Hebron, et pugnavit contra eam;

37. cepit eam, et percussit in ore gladii regem quoque ejus, et omnia oppida regionis illius, universasque animas, quae in ea fuerant commoratae, non reliquit in ea ullas reliquias; sicut fecerat Eglon, sic fecit et Hebron, cuncta, quae in ea reperit, consumens gladio.

38. Inde reversus in Dabir.

39. cepit eam atque vastavit; regem quoque ejus atque omnia per circuitum oppida percussit in ore gladii, non dimisit in ea ullas reliquias; sicut fecerat Hebron et Lebna et regibus earum, sic fecit Dabir et regi illius.

40. Percussit itaque Josue omnem terram montanam et meridianam atque campestem, et Asedoth cum regibus suis; non dimisit in ea ullas reliquias, sed omne, quod spirare poterat, interfecit, sicut praeceperat ei Dominus Deus Israel,

41. a Cadesbarne usque Gazam. Omnem terram Gosen usque Gabaon,

42. universosque reges, et regiones eorum uno impetu cepit atque vastavit; Dominus enim Deus Israel pugnavit pro eo;

43. reversusque est cum omni Israel ad locum castrorum in Galgala.

wszystkie obywateli iéy: nie zostawił w niéy choć małego szczątku. Y uczynił królowi Maceda, iako był uczynił królowi Jericho.

29. Y przeszedł ze wszystkim Izraelem z Macedy do Lebny, y walczył przeciwko niéy:

30. która podał Pan z królem iéy w ręce Izraela: y porażili miasto pasczeką miecza, y wszystkie obywatela iego: nie zostawili w nim żadnego szczątku. Y uczynili królowi Lebny, iako byli uczynili królowi Jericho.

31. Z Lebny przeszedł do Lachis ze wszystkim Izraelem, a wojsko w koło uszykowawszy, dobywał go.

32. Y dał Pan Lachis w ręce Izraela, y wziął ie dnia wtórego, y porażił pasczeką miecza y wszelką duszę, która była w nim, iako był uczynił Lebnie.

33. Tego czasu przyciągnął Horam król Gazer, aby ratował Lachis: którego Jozue porażił ze wszystkim ludem iego aż do szczętu.

34. Y przeszedł z Lachis do Eglon, y obiegł,

35. y dobył go tegoż dnia: y pobił pasczeką miecza wszystkie dusze które były w nim, wedle wszystkiego co był uczynił Lachis.

36. Pociągnął téż ze wszystkim Izraelem z Eglon do Hebron, y walczył przeciw niemu;

37. wziął ji, y pobił pasczeką miecza, Króla téż iego, y wszystkie miasteczka krainy onéy, y wszystkie dusze które w niéy mieszkaly: nie zostawił w niéy żadnego szczątku: iako był uczynił Eglon, tak uczynił y Hebron, wszystko co w nim nalazł mieczem wytraciwszy.

38. Z tamtąd wróciwszy się do Dabir,

39. wziął ji y zburzył, króla téż iego y wszystkie okoliczne miasteczka pobił pasczeką miecza: nie zostawił w nim żadnego szczątku; iako był uczynił Hebron, y Lebnie, y królom ich, tak uczynił Dabir y królowi iego.

40. Porażił tedy Jozue wszystkę ziemię górną y południową, y połą, y Asedoth z królmi ich: nie zostawił w niéy szczątku żadnego, ale wszystko co technąć mogło, pobił, iako mu był przykazał Pan Bóg Izraelski,

41. od Kadesbarne aż do Gazy, wszystkę ziemię Gozen aż do Gabaon,

42. y wszystkie króle y krainy ich za iednym natarciem wziął y zburzył: abowiem Pan Bóg Izraelski walczył za nim;

43. y wrócił się ze wszystkim Izraelem na miejsce obozu do Galgala.

Serarius. Lecz jeżeli słońce, jak chce Bonfrerius, stanęło przed południem, nie dziw że uczynić można było wszystko, co tekst opiewa.—*Małego szczątku.* Nikogo nie zostawił wcale.

40. *Wszystkę ziemię górną i południową i połą, i Asedoth.* Oznacza się i położenie i jakość ziemi, przez dwojkie przeciwności: pierwsza ziemia jest górzystą i rolną, druga południową, t. j. wystawioną na upał słoneczny, i dla tego bardziej suchą; i Asedoth, które

oznacza wylew wody; t. miejsca obfitujące w wodę i wilgotne. Inni chcą uważać Asedoth za imię własne miejsca.

41. *Kadesbarne.* Jest to ostatnia południowa granica judzkiej ziemi.—*Gosen.* Albo było miasto w górzystej pozycyi Judei, jak niżej 15, 51, albo urodzajne, roślinne i bogate w pastwiska miejsce, podobne do owego, które w Egipcie Józef oddał braciom swoim. Génesis 47, 11.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O pokonaniu przez Jozuego Jabiną i innych królów, z rozkazu Bożego.

1. Quae cum audisset Jabin rex Asor, misit ad Jobab, regem Madon, et ad regem Semeron, atque ad regem Achsaph;

2. ad reges quoque aquilonis, qui habitabant in montanis et in planitie contra meridiem Ceneroth, in campesribus quoque et in regionibus Dor juxta mare;

3. Chananaeum quoque ab oriente et occidente, et Amorrhacum atque Hethaeum ac Phersaeum et Jebusaeum in montanis; Hevaeum quoque, qui habitabat ad radices Hermon in terra Maspha.

4. Egressique sunt omnes cum turmis suis, populus multus nimis sicut arena, quae est in litore maris; equi quoque et currus immensae multitudinis.

5. Conveneruntque omnes reges isti in unum ad aquas Merom, ut pugnarent contra Israel.

6. Dixitque Dominus ad Josue: Ne timeas eos, eras enim hac eadem hora ego tradam omnes istos vulnerandos in conspectu Israel: equos eorum subnervabis, et currus igne combures.

7. Venitque Josue, et omnis exercitus cum eo adversus illos ad aquas Merom subito, et irruerunt super eos;

8. tradiditque illos Dominus in manus Israel. Qui percusserunt eos, et percuti sunt usque ad Sidonem magnam et aquas Maserephoth, campumque Masphe, qui est ad orientalem illius partem. Ita percussit omnes, ut nullas dimitteret ex eis reliquias;

9. fecitque, sicut praeceperat ei Dominus, equos eorum subnervavit, currusque combussit igni.

10. Reversusque statim cepit Asor, et regem ejus percussit gladio; Asor enim antiquitus inter omnia regna haec principatum tenebat.

1. Co gdy usłyszał Jabin Król Asor, posłał do Jobaba Króla Madon, y do Króla Semeron, y do króla Achsaph;

2. do Królów téż północnych, którzy mieszkali na górach, y na równinie ku południu Ceneroth, na polach y w krainach Dor wedle morza.

3. Chananeczyka téż od wschodu y zachodu słońca, y Amorreczyka, y Heteczyka, y Pherezeczyka, y Jebuzeczyka na górach: Heweczyka téż, który mieszkał pod górą Hermon w ziemi Maspha.

4. Y wyciągnęli wszyscy z wojski swémi, lud barzo wielki, iako piasek który iest na brzegu morskim, konie téż y wozy niezmiernéj liczby.

5. Y ziaćbali się ci wszyscy królowie w kupę u wód Merom, aby walczyli przeciw Izraelowi.

6. Y rzekł Pan do Jozuego: Niebóy się ich: bo jutro o téżże godzinie ia te wszystkie podam na zranienie przed oczyma Izraela: koniom ich żyły poderzniesz, a wozy ogniem popalisz.

7. Y przyciągnął Jozue y wszystko wojsko z nim przeciwko im u wód Merom znagła, y przypadli na nie.

8. y dał ie Pan w ręce Izraelowi, którzy porażili ie y gonili ie aż do Sydonu wielkiego, y wód Mazerephoth, y pola Masphe, które iest na wschodnią stronę iego: Tak pobił wszystkie, że żadnego nie zostawił z nich szczątką;

9. y uczynił iako mu był Pan przykazał, koniom ich żyły poderznął, a wozy ogniem spalił.

10. A wróciwszy się zaraz wziął Asor, a króla iego mieczem zabił: bo Asor z starodawna między wszystkimi królestwy témi przodek trzymał.

R. 11.—1. *Asor.* Kraj, który potem należał do pokolenia Neftali, niżej 19, 36. Leżał naprzeciw góry Libanu, niedaleko od Cezarei Filipowej. — *Posłał do Jobaba.* Wszyscy bowiem ci królowie podlegali królowi Asor, jak widać z r. 10.

2. *Do królów téż północnych, którzy mieszkali na górach.* Na wierzchołkach Libanu, który leży w północnej części Judei. — *Na równinie ku południu Ceneroth.* Ceneroth miasto, które się później nazywało Tyberiadą, nad jeziorem nazwaném w Pismie ś. morzem Tyberiadzkim i morzem Ceneroth, Num. 34, 11. i Deut. 3, 17. u Marka 6, 53 i indziej. — *Na polach.* Może rozumie Aulon, albo *Jasną dolinę* co się téż nazywała polem królewskim. Patrz Gen. 12, 6. i 14, 17. i Deut. 11, 30. — *Dor.* W starożytności nazywano Dorus, albo Dorum, albo Dora, leżało w pokoleniu Manasses, blisko Jordanu, niżej 17, 11. — *Wedle morza.* W hebrajskim, *od morza.* Co oznacza to samo, co od zachodu.

3. *Chananeczyka.* W tém miejscu przez Chananeczyka rozumie wyłącznie naród Chananejski. — *Pod górą Hermon.* Góra ta jest częścią Libanu. Jest i druga góra Hermon u potoku Cisson, niedaleko od Gelboe. — *W ziemi Maspha.* Maspha znaczy: strażnica; wiele téż miejsc w Pismie mają taką nazwę. — Ta o której tu mowa, zdaje się że była na Libanie.

4. *Bardzo wielki. Bardzo liczny.* — Józef oblicza na trzysta tysięcy piechoty, jazdy dziesięć tysięcy, a walczących na wozach dwadzieście tysięcy. — *Jako piasek który jest na brzegu morskim.* Przez hyperbole. — *Konie téż i wozy niezmiernéj liczby.* W hebrajskim i greckim, *bardzo liczne.*

5. *U wód Merom.* Jest to jezioro pomiędzy źródłem Jordanu i jeziorem Genezaret. Patrz Józefa ks. 4. Wojny.

6. *O téżże godzinie.* Hebr. *w tym czasie.* — *Żyły poderzniesz:* Mianowicie nóg i goleni. Dla tego zaś Bóg to rozkazał, żeby Żydzi nie w sile jazdy, lecz w pomocy bożej swoje nadzieje pokładali. Ps. 19, 8: *Jedni w woziech, a drudzy w koniach: ale my imienia Pana Boga naszego wzywać będziemy.* — *Wozy.* Wozy wojenne, uzbrojone w kosy, lub innym sposobem urządzone.

8. *Aż do Sydonu wielkiego.* Znane miasto na brzegu morza Śródziemnego. — *Wód Maserephoth.* Masius tłumaczy przez: *zgliszczą wód, inni spalenia wód.* Niektórzy twierdzą, że te wody były słone, inni że były gorące aż do wrzątku: inni przez szklanne hutę tłumaczy, za tém zdaniem idzie Serariusz, dla niektórych wniosków, które czytają u niego. *I pola Masphe.* O Masphe powiedziano w r. 3.

11. Percussitque omnes animas, quae ibidem morabantur, non dimisit in ea ullas reliquias; sed usque ad interneccionem universa vastavit, ipsamque urbem peremit incendio.

12. Et omnes per circuitum civitates, regesque earum cepit, percussit atque delevit, sicut praeceperat ei Moyses famulus Domini.*

13. Absque urbibus, quae erant in collibus, et in tumulis sitae, ceteras suscendit Israel; unam tantum Asor munitissimam flamma consumpsit.* (*Deut 7, 1.*)

14. Omnemque praedam istarum urbium ac iumenta diviserunt sibi filii Israel, cunctis hominibus interfectis.

15. Sicut praeceperat Dominus Moysi servo suo, ita praecepit Moyses Josue, et ille universa complevit; non praeteriit de universis mandatis, nec unum quidem verbum, quod jusserat Dominus Moysi. (*Exod. 34, 11.*)

16. Cepit itaque Josue omnem terram montanam, et meridianam, terramque Gosen, et planitiem, et occidentalem plagam, montemque Israel, et campestria ejus;

17. et partem montis, quae ascendit Seir usque Baalgad per planitiem Libani subter montem Hermon; omnes reges eorum cepit, percussit, et occidit.

18. Multo tempore pugnavit Josue contra reges istos.

19. Non fuit civitas, quae se traderet filiis Israel, praeter Hevaeum, qui habitabat in Gabaon; omnes enim bellando cepit.

20. Domini enim sententia fuerat, ut indurarentur corda eorum, et pugnarent contra Israel, et caderent, et non mererentur ullam clementiam, ac perirent, sicut praeceperat Dominus Moysi.

21. In illo tempore venit Josue, et interfecit Enacim de montanis, Hebron et Dabir et Anab, et de omni monte Juda et Israel, urbesque eorum delevit.

22. Non reliquit ullum de stirpe Enacim in terra filiorum Israel; absque civitatibus Gaza et Geth et Azoto, in quibus solis relictii sunt.

23. Cepit ergo Josue omnem terram, sicut locutus est Dominus ad Moysen, et tradidit eam in possessionem filiis Israel secundum partes et tribus suas; quievitque terra a proeliis. (*Infr. 14, 15.*)

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 11. w. 20. *Była wola Pańska aby się zatwardziły serca ich.* I to także rozumiej jako się wyżej powiedziało o Pharaonie, Exod. 10, v. 20. Iż zatwardzenie serca Pismo ś. przypisuje i Panu Bogu i człowiekowi. Bo człowiek grzechami swemi łaskę Bożą utracając, sam sobie przyczyną jest zatwardzenia. Pan Bóg też człowieka sprawiedliwie dla grzechów opuściwszy, i łaski mu, któraby go zmiękczyła nie dając, zatwardza serce jego. Czytaj Annotacyą. Exod. 10. v. 20.

12. *Wszystkie okoliczne miasta.* Z ksiąg jednak Królewskich wiemy, że za Dawida i Salomona niektóre miejscowości Chananejskie przeszły w posiadłość Żydów. A więc myśl tekstu jest ta, że Jozue zdobył wszystko na co był uderzył; albo dla tego powiedziano, że zdobył wszystko, iż największe i główne części np. gór-rzyszą, południową, i t. d., zabrał.

16. *I górę Israel.* To jest górę Samaryi, która po odstąpieniu dziesięciu pokoleń, nazwaną została *górką Israel*. Albo górę Bethel, na której Jakób miał widzenie drabinę, tak że góra od Jakóba patryarchy, który też nazywa się Izraelem, nazwę odebrała.

11. Y wybił wszystkie dusze które tam mieszkaly, niezostawił w nim szatku żadnego, ale aż do wytracenia wszystko spustoszył, y miasto samo ogniem zgładził.

12. Y wszystkie okoliczne miasta y króle ich poimał, pobił y wyniszczył, iako mu był przykazał Moyzesz sługa Pański.

13. Oprócz miast które były na pagórkach y na kopcach położone, inne zapalił lud Izraelski: iedno tylko Asor barzo obronne ogniem spalił.

14. A wszystkę korzyść tych miast y bydło rozdzielili między się synowie Izraelowi, wszystkie ludzie wybiwszy.

15. Jako był przykazał Pan Moyżeszowi słudze swemu, tak Moyzesz przykazał Jozuemu, a on wszystko wypełnił: nie opuścił ze wszystkiego przykazania y iednego słowa, które był Pan roskazał Moyżeszowi.

16. Wziął tedy Jozue wszystkę ziemię górną, y południową, y ziemię Gosen, y równinę, y zachodnią stronę, y górę Izrael y pola iéy;

17. y część góry która idzie ku Seir, aż do Baalgad, po równinie Libanu, pod górą Hermon; wszystkie króle ich poimał, poraził y pozabiał.

18. Przez długi czas walczył Jozue przeciwko tym królóm.

19. Nie było miasta któreby się poddało synóm Izraelowym, oprócz Heweyczyka który mieszkał w Gabaon: bo wszystkich walcząc dostał.

20. Albowiem była wola Pańska, aby się zatwardziły serca ich, a walczyli przeciw Izraelowi, y legli, a niegodni byli żadnego miłosierdzia, y wyginęli iako był przykazał Pan Moyżeszowi.

21. Onego czasu przyszedł Jozue, y wybił Enacim z gór, Hebron y Dabir y Anab, y ze wszelkiey góry Judy y Izraela, y miasta ich zgładził.

22. Niezostawił żadnego z pokolenia Enacim w ziemi synów Izraelowych: oprócz miast Gazy y Geth y Azotu, w których samych zostawieni są.

23. Wziął tedy Jozue wszystkę ziemię, iako mówił Pan do Moyżesa, y dał ją w ośiadłość synóm Izraelowym, według działów y pokolenia ich, y uspokoiła się ziemia od wojen.

20. *Aby się zatwardziły serca ich.* Bezpośrednią przyczyną zatwardziałości jest sam człowiek, który z własnej woli i rozmyślnie nie chce ulegać natchnieniom boskim. Bóg zaś tylko pośrednio niewłaściwie nazywa się przyczyną, dla tego że dopuszcza tej zatwardziałości. Zatwardziałość ta na tém zależała, że postanowili bronić się orężem, nie przyjmując żadnych warunków do poddania się. P. W.

21. *Wybił Enacim.* Olbrzymów, potomków Enaka.

23. *Dał ją w posiadłość synom Izraelowym.* To się stało później.

CAPUT XII.

ROZDZIAŁ 12.

O liczbie królów nadjordanowych, których pobili Mojżesz i Jozue.

1. Hi sunt reges, quos percusserunt filii Israel, et possederunt terram eorum trans Jordanem ad solis ortum, a torrente Arnon usque ad montem Hermon, et omnem orientalem plagam, quae respicit solitudinem:

2. Sehon, rex Amorrhaeorum, qui habitavit in Hesebon, dominatus est ab Aroer, quae sita est super ripam torrentis Arnon, et mediae partis in valle, dimidiaequae Galaad, usque ad torrentem Jaboc, qui est terminus filiorum Ammon;

3. et a solitudine usque ad mare Ceneroth contra orientem, et usque ad mare deserti, quod est mare salsissimum, ad orientalem plagam per viam, quae ducit Bethsimoth, et ab australi parte, quae subjacet Asedoth, Phasga.

4. Terminus Og, regis Basan, de reliquiis Raphaim, qui habitavit in Astaroth, et in Edrai et dominatus est in monte Hermon, et in Salecha, atque in universa Basan, usque ad terminos.

5. Gessuri et Machati, et dimidia partis Galaad, terminos Sehon regis Hesebon.

6. Moyses, famulus Domini et filii Israel percusserunt eos, tradiditque terram eorum Moyses in possessionem Rubenitis, et Gaditis, et dimidia tribui Manasse.

7. Hi sunt reges terrae, quos percussit Josue et filii Israel trans Jordanem ad occidentalem plagam, a Baalgad in campo Libani usque ad montem, cujus pars ascendit in Seir; tradiditque eam Josue in possessionem tribubus Israel, singulis partes suas,

8. tam in montanis, quam in planis atque campetribus. In Asedoth et in solitudine ac in meridie Helthaeus fuit et Amorrhaeus, Chananaeus et Pherezaeus, Hevaeus et Jebusaeus.

9. Rex Jericho unus; rex Hai, quae est ex latere Bethel, unus;

10. rex Jerusalem unus, rex Hebron unus;

11. rex Jerimoth unus, rex Lachis unus;

1. Ci są królowie, które pobili synowie Izraelowi, y pośiedli ziemię ich za Jordanem na wschód słońca, od potoku Arnon aż do góry Hermon, y wszystkę stronę wschodnią, która patrzy do pustyni.

2. Sehon Król Amorreyski, który mieszkał w Hesebon, panował od Aroer, które leży nad brzegiem potoku Arnon, y połowicy na dolinie, y połowicy Galaad, aż do potoku Jabok, który iest granicą synów Ammonowych;

3. y od pustynie, aż do morza Cenerot ku wschodu słońca, y aż do morza pustynie, które iest morze nasłonię, ku wschodnięj stronie droga która wiedzie do Bethsimoth: y od południowęj strony, która leży pod Asedoth, Phasga.

4. Granica Oga Króla Bazan z szatku Raphaim, który mieszkał w Astaroth, y w Edrai, y panował na górze Hermon, w Salecha, y we wszystkim Bazan, aż do granic

5. Gessury, y Machaty, y połowicy Galaad, granice Sehona króla Hesebon.

6. Mojżesz sługa Pański, y synowie Izraelowi pobili ie, y dał ziemię ich Mojżesz w ośiadłość Rubenitóm, y Gaditóm, y połowicy pokolenia Manasse.

7. Ci są Królowie ziemie, które pobił Jozue y synowie Izraelowi za Jordanem ku zachodnięj stronie od Baalgad, na polu Libanu, aż do góry, której część idzie do Seir: y dał ją Jozue w ośiadłość pokoleniom Izraelowym, każdemu swój dział.

8. tak po górach, iako y na równinach, y w polach. W Asedoth, y na pustyni, y na południu był Helczyzyk, y Amorrezyzyk, Chananeyzyk, y Pherzeyzyk, Heweyzyk y Jebuzeyzyk.

9. Król Jerycha ieden, król Hay, który iest po boku Bethel, ieden;

10. król Jeruzalem ieden, król Hebron ieden;

11. król Jerimoth ieden, król Lachis ieden;

R. 12.—1. *Od potoku Arnon.* Jest to rzeka rozdzielająca Moabitów od Amorr. przed Jordanem osiadłych, patrz Num. 21, 31. Dwie granice tu wskazane zamykały kraj za Jordanem, to jest: potok Arnon od południa, a góra Hermon od północy. Też same granice wskazuje Deut. 3. 8, i 4, 48.

2. *Od Aroer.* Patrz r. nast. w. 25. Opisuje się szerokość kraju Sehon.—*Jabok.* Rzeka rozgraniczająca ziemię Galaad od Ammonickiej.

3. *Do morza Ceneroth.* Patrz. wyżej 11, 2.—*Bethsimoth.* Granica północna pól Moabskich. Patrz r. nast. w. 20.—*Asedoth, Phasga.* Patrz r. nast. w. 20.

4. *Z szatku Raphaim.* Tak powiedziano i w Deut. 3, 11: *Bo tylko sam Og król Bazan, został się być z narodu olbrzymów.*—*W Astaroth.* Patrz r. nast. w. 31, 10.—*W Edrai.* Patrz tamże.—*W Salecha.* Co się nazywa także Salcha, Selcha, Selchar i Salchata. Patrz Adrichomiusza, o pokoleniu Manassesza.

5. *Gessuri.* Gessur miasto królewskie, dające nazwę przyległej krainie. Kraj zaś Gessuri stanowi granicę zie-

mi Izraelskiej, będącej za Jordanem, ku północy.—*Machaty.* Jest to *Maacha*, miasto amorejkie, leżące obok kraju Gessuri i góry Hermon.

7. *Od Baalgad.* Inaczej Baalgath, także góra i miasto na płaszczynie Libańskiej, u stóp góry Hermon położone.—*Do Seir.* Nazwa góry i miasteczka na niej. Jest to wysoka góra za Jordanem na południowęj stronie ziemi Hus leżąca. Nazywała się od imienia Ezawa, który też nazywał się Seirem, to jest kosmatym.

9. *Król Jerycho ieden.* Najprzód wylicza tego króla, bo z nim pierwszym po przejściu Jordanu walkę stoczono, jakżeśmy wyżej widzieli.—*Król Hay.* Działania przeciw niemu opowiedziane w r. 8.

10. *Król Jeruzalem.* Adonisedek, o którym wyżej r. 10. *Król Hebron.* Miasto to leży w środku działu Judy, względem Jeruzolimy na południu, według ś. Hieronima, o 22 mile odległe.—Patrz niżej. 14, 15.

11. *Król Jerymoth.* Jerymoth, Lachis i Eglon, są to miasta w dziale Judy.

12. rex Eglon unus, rex Gazer unus;	12. król Eglon ieden, król Gazer ieden;
13. rex Dabir unus, rex Gader unus;	13. król Dabir ieden, król Gader ieden;
14. rex Herma unus, rex Hered unus;	14. król Herma ieden, król Hered ieden;
15. rex Lebna unus, rex Odullam unus;	15. król Lebny ieden, król Odullam ieden;
16. rex Maceda unus, rex Bethel unus;	16. król Macedy ieden, król Bethel ieden;
17. rex Taphua unus, rex Opher unus;	17. król Taphua ieden, król Opher ieden;
18. rex Aphec unus, rex Saron unus;	18. król Aphek ieden, król Saron ieden;
19. rex Madon unus, rex Asor unus;	19. król Madon ieden, król Asor ieden;
20. rex Semeron unus, rex Achsaph unus;	20. król Semeron ieden, król Achsaph ieden;
21. rex Thenae unus, rex Mageddo unus;	21. król Thenak ieden, król Magedda ieden;
22. rex Cades unus, rex Jachanan Carmeli unus;	22. król Kades ieden, król Jachanan Carmelu ieden;
23. rex Dor, et provinciae Dor unus, rex gentium Galgal unus;	23. król Dor, y krainy Dor ieden, król narodów Galgal ieden;
24. rex Thersa unus: Omnes reges triginta unus.	24. król Thersy ieden: wszystkich królów trzydzieści y ieden.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O rozkazaniu Bożem, danem Jozuemu, żeby rozdzielił ziemię między pokolenia, ze wskazaniem ile komu.

1. Josue senex, propectaque aetatis erat, et dixit Dominus ad eum: Senuisti, et longaeuus es, terraque latissima derelicta est, quae necdum sorte diuisa est:
 2. omnis uidelicet Galilaea, Philisthiim, et uniuersa Gessuri,
 3. a fluvio turbido, qui irrigat Aegyptum, usque ad terminos Accaron contra aquilonem: terra Chanaan, quae in quinque regulos Philisthiim dividitur: Gazaos et Azotios, Ascalonitas, Gethaeos et Accaronitas.
 4. Ad meridiem vero sunt Hevaei, omnis terra
12. *Król Gazer.* Miasto to w dziale Efraima.
 13. *Król Dabir.* Inaczej Kariathsepher, t. j. *miasto nauk.*—*Król Gader.*... *Herma.*... *Hered.*... *Odullam.*... *Macedy.* Te pięć miast liczą się w dziale Judy.
 16. *Król Bethel.* Betel za życia Jozuego nie było zdobytym, lecz po jego śmierci; albo więc króla zabito nie zdobywając miasta; albo tu wyliczają się królowie, którzy albo za życia, albo już po śmierci Jozuego zostali pobitymi przez Izraelitów. Patrz Sędz. r. 1, gdzie mowa o zdobytym Bethel.
 17. *Król Taphua.*... *Król Opher.*... *Aphec.* Taphua, miasto w pokoleniu Judy, jak widać niżej. 15, 34. Opher niewiadomo do jakiego pokolenia należał, bo nie masz wzmianki przy podziale Ziemi ś. Aphec jest w pokoleniu Asser, jak widać z r. 19, 30 blisko królestwa Filistynów.
 18. *Król Saron.*... *Madon.*... *Asor.* Asor gdzie królował Jabin, wymienia się w dziale Judy, r. 15, 23. Madon zaś i Saron nie wspomniane, chyba było Seon w dziale Issachara, r. 19, 19.
 20. *Król Semeron.*... *Achsaph.*... *Thenae.* Semeron jest w pokoleniu Zabulon, 19, 15. Achsaph w pokoleniu Aser, niedaleko od Semeron. Thenac w pokoleniu Manasses na zachodzie, 17, 11.
 21. *Król Mageddo.*... *Cades.*... *Jachanan.* Mageddo jest w połowie pokolenia Manasses, blisko Thenac. Patrz Sędz. 1, 27. Cades w Galilei, w dziale Neftalego, jak się okazuje 19, 37, i 20, 7. Było jednem z miast ucieczki. Jachanan miasto przy Karmelu, potem Lewitom nadane.
 23. *Król Dor.* Patrz wyżej, 11, 2.—*Król narodów Galgal.* Nazywa się królem narodów, że w granicach swego państwa miał zakładników z narodów Chananej-
1. Jozue stary y zeszłego wieku był, y rzekł Pan do niego: Starzałeś się y długiegoś wieku, ziemia barzo szeroka została, która ieszcze nie iest losem podzielona:
 2. to iest wszystka Galilea, Philistym, y wszystka Gessury.
 3. Od mętnej rzeki, która obléwa Egipt, aż do granic Akkaron ku północy: ziemia Chanaan, która się na pięć królików Philistynskich dzieli, na Gazeczyki, y Azotczyki, na Askalonity, Gethczyki, y Akkaronity.
 4. A ku południu zaśię, są Heweczycy, wszystka
- skich, którzy w jego posiadłościach mieszkali. Galgal od Jerycho odległe było o staj dziesięć. Patrz 5, 9.
 24. *Król Thersy.* W dziale Efraima, III. Król. 16, 6 i 8. Baasa i Ela królowie Izraelscy, mieli w tém mieście mieszkać.—*Wszystkich królów trzydzieści i jeden.* Bo dwaj przez Mojżesza pobici nie wchodzą do téj liczby. Pismo, właścicieli miasteczek nawet pojedynczych, lub małych obszarów królami nazywa.
 R. 13.— 1. *Która ieszcze nie iest losem podzielona.* W hebrajskim oznacza, że ieszcze wiele ziemi zostało nie zajętej, lecz nasz dobry jest tłumacz, bo i które były już zajęte i które ieszcze pozostawały do zajęcia, miały się przez losy rozdzielić.
 2. *Galilea.* Ten kraj już przeszedł w posiadanie Izraelitów, wyżej r. 10, w wojnie u wód Meronu stoczony; i wyraz hebr. *geliloth*, tutaj użyty, oznacza granice, krańce, albo koniec: dla tego Bonfréusius domysla się że ś. Hieronim napisał *geliloth*, albo *galila Philistim*, jakby imię własne, a później dla podobieństwa wyrazu nazwa Galilea weszła w tekst.—*Wszystka Gessury.* Ziemia którą Gessurejczycy zamieszkiwali, mianowicie od morza przez stronę północną względnie do Syrii. I o tych Gessurejczykach tu mowa, nie zaś o owych którzy z Amalecytami sąsiadowali, a których Saulowi wytepić rozkazano. I. Król. 15, 3.
 3. *Od mętnej rzeki.* To jest Nilu: mówi tekst ś. o granicy ziemi Filistynczyków ku Egiptowi, nie zaś o szczegółowej granicy Gessuri.—*Akkaron.* Północna granica kraju Filistynów.—*Na pięć królików.* Posiadłości pięciu królików.
 4. *Aż do Aphek.* Aphek, które było w pokoleniu Aser, 19, 30; gdyż inne było w pokoleniu Judy, jak mamy w téj księdze, 15, 53.

Chanaan, et Maara Sidoniorum usque Apheca et terminos Amorrhæi,

5. ejusque confinia. Libani quoque regio contra orientem a Baalgad sub monte Hermon, donec ingrediaris Emath.

6. Omnium, qui habitant in monte a Libano usque ad aquas Maserephoth, universique Sidonii. Ego sum, qui delebo eos a facie filiorum Israel. Veniat ergo in partem hereditatis Israel, sicut praecepi tibi.

7. Et nunc divide terram in possessionem novem tribubus, et dimidia tribui Manasse,

8. cum qua Ruben et Gad possederunt terram, quam tradidit eis Moyses famulus Domini trans fluenta Jordanis ad orientalem plagam *.

9. Ab Aroer, quae sita est in ripa torrentis Arnon, et in vallis medio, universaque campestris Medaba, usque Dibon: * (Num. 32, 33).

10. et cunctas civitates Sehon, regis Amorrhæi, qui regnavit in Hesebon usque ad terminos filiorum Ammon:

11. et Galaad, ac terminum Gessuri et Machati, et omnem montem Hermon, et universam Basan, usque ad Salecha,

12. omne regnum Og in Basan, qui regnavit in Astaroth et Edrai, ipse fuit de reliquiis Raphaim; percussitque eos Moyses, atque delevit.

13. Nolueruntque disperdere filii Israel Gessuri et Machati; et habitaverunt in medio Israel usque in praesentem diem.

14. Tribui autem Levi non dedit possessionem; sed sacrificia et victimae Domini Dei Israel, ipsa est ejus hereditas, sicut locutus est illi. (Num. 18, 20).

15. Dedit ergo Moyses possessionem tribui filiorum Ruben juxta cognationes suas.

16. Fuitque terminus eorum ab Aroer, quae sita est in ripa torrentis Arnon, et in valle ejusdem torrentis media; universam planitiem, quae ducit Medaba,

17. et Hesebon, cunctosque viculos earam, qui sunt in campestribus; Dibon quoque, et Bamothbaal, et oppidum Baalmeon,

5. *Aż wniędziesz do Emath.* T. j. aż do Emath; miasto to było królewskie, blizkie Libanu ze strony północno-wschodniej.

6. *Do wód Maserephoth.* Patrz r. 11, 8.—*Niechajże to wniędzie w dział.* W hebr.: uczyni żeby weszło w dziedzictwo Izraelowi, t. j. rozdzieli między syny Izraela.

8. *Z którym.* Mówi o całym pokoleniu Manassesa, nie o połowie tylko.

9. *Od Aroer, które leży na brzegu potoku Arnon, i na środku doliny.* Albo jedno tylko było miasto na brzegu Arnon zbudowane, rozciągające się budowlami aż do koryta; albo jakby na dwoje rozdzielone miasto, z których jedna połowa leżała na brzegu potoku, czyli rzeki: druga oddalona małą przestrzenią, nad niższem korytem znajdowała się. Patrz niżej w. 25.—*Pola Medaba aż do Dibon.* Dwa to były miasta w posiadłości Sehona króla. Jedno przeszło do Rubenitów, a drugie do Gaditów. O obu wspomina Izaiasz, w. r. 15.

10. *W Hesebon.* Patrz niżej wiersz 17.

11. *I Galaad.* Bardziej rozumie się miasto niż góra

ziemia Chanaan, y Maara Sydończyków aż do Aphek, y granic Amorreyczyka,

5. y ukrainy iego. Kraina téż Libanu na wschód słońca, od Baalgad pod górą Hermon, aż wniędziesz do Emath.

6. Wszystkich którzy mieszkają na górze od Libanu aż do wód Maserephoth, y wszyscy Sydończycy. Jam iest który ie wyglądzę od oblicza synów Izraelowych. Niechayże to wniędzie w dział dziedzictwa Izrael, iakomci przykazał.

7. A teraz rozdzieli ziemię w ośiadłość dziewięciorgu pokoleniu, y połowicy pokolenia Manasse,

8. z którym Ruben y Gad pośiedli ziemię, którą im dał Moysesz sluga Pański za rzeką Jordanu ku wschodniéy stronie.

9. Od Aroer, które leży na brzegu potoku Arnon, y na szrodku doliny, y wszystkie pola Medaba aż do Dibon:

10. y wszystkie miasta Sehon Króla Amorreyskiego, który królował w Hesebon, aż do granic synów Ammon,

11. y Galad, y granice Gessury y Machaty, y wszystkę górę Hermon, y wszystkie Bazan aż do Salecha,

12. wszystko Królestwo Og w Bazan, który królował w Astaroth y Edrai, on był z szczątku Raphaim, y pobili ie Moysesz y wygladził.

13. Y niechcieli synowie Izraelowi wytrącić Gessury y Machaty: y mieszkali między Izraelem aż do dnia dzisieyszego.

14. Lecz pokoleniu Lewi nie dał ośiadłości: ale obiaty y ofiary Pana Boga Izraelskiego, to iest dziedzictwo iego, iako mu powiedział.

15. Dał tedy Moysesz ośiadłość pokoleniu synów Ruben według rodzajów ich.

16. A była ich granica od Aroer, które leży na brzegu potoku Arnon, y w pośród doliny tegoż potoku: wszystkę równinę która wiedzie do Medaba,

17. y Hesebon, y wszystkie miasteczka ich, które są w polach: Dibon téż y Bamothbaal, y miasteczko Baalmeon,

tęj nazwy.—*Gessuri.* Patrz roz. poprzedz. w. 5.—*Góra Hermon.* Leżała na ostatnim krańcu północnym, kraju Zajordanowego.—*Salecha.* Ostatnie miasto, przy górze Hermon, ku północy.

12. *On był z szczątku Raphaim.* Z rodu olbrzymów, wielu tłumaczy. Chald. wyraża: ze szczątków silnych.

13. *I nie chcieli synowie Izraelowi wytrącić Gessury i Machaty.* Gdyż dla pomieszczenia półtrzecia pokolenia, zostawało dość gruntów i miast oprócz tamtych.

16. *Od Aroer.* Mówi o granicy zewnętrznej Rubenitów; gdyż Aroer było w pokoleniu Gad.

17. *Hesebon.* O niem patrz 21, 26. Powiadają że pierwśj należało do Moabitów, późniéj zaś zdobyte przez Amorreyczyków.—*Dibon.* W tém miejscu przypisuje się Rubenitom; Num. zaś w r. 32, 34, Gaditom, ponieważ oba pokolenia w szczególnych swych częściach należał, gdyż na pograniczu tych pokoleń leżał.—*Bamothbaal.* T. j. *wysokości Baal:* z tego miejsca Baalam błogosławił Izraelowi. Num. r. 22.—*Baalmeon.*

18. et Jassa, et Cedimoth, et Mephaath,
19. et Cariathaim, et Sabama, et Sarathasar
in monte convallis;

20. Bethphogor et Asedoth, Phasga et Bethiesimoth,

21. et omnes urbes campestris, universaque regna Sehon regis Amorrhæi, qui regnavit in Hesebon, quem percussit Moyses cum principibus Madian: Hevacum, et Recem, et Sur, et Hur, et Rebe, duces Sehon habitatores terrae. *

22. Et Balaam filium Beor ariolum occiderunt filii Israel gladio cum ceteris interfectis. * (Num. 31, 8.)

23. Factusque est terminus filiorum Ruben Jordanis fluvius. Haec est possessio Rubenitarum per cognationes suas urbium et viculorum.

24. Deditque Moyses tribui Gad et filiis ejus per cognationes suas possessionem, cujus haec divisio est:

25. Terminus Jaser, et omnes civitates Galaad, et dimidium partem terrae filiorum Ammon, usque ad Aroer, quae est contra Rabba;

26. et ab Hesebon usque Ramoth, Masphe et Betonim; et a Maraïm usque ad terminos Dabir;

27. in valle quoque Betharan, et Bethnemra, et Socoth, et Saphon reliquam partem regni Sehon regis Hesebon; hujus quoque finis Jordanis est usque ad extremam partem maris Cenereth trans Jordanem ad orientalem plagam.

18. y Jassa, y Cedimoth, y Mephaath,
19. y Kariathaim, y Sabama, y Sarathasar na górze doliny.

20. Bethphogor, y Asedoth, Phasga, y Bethiesimoth,

21. y wszystkie miasta polne, y wszystkie Królestwa Sehon Króla Amorreyskiego, który królował w Hesebon, którego zabił Moyses z książęty Madian: Hewea, y Recem, y Sur, y Hur, y Rebe Książęta Sehon obywatele ziemie.

22. Y Balaama syna Beor wieszczka zabili synowie Izraelowi mieczem z innymi pobitymi.

23. A granica synów Ruben była, Jordan rzeka. Ta iest ośiadłość Rubenitów, według rodów ich, miast y wiosek.

24. Y dał Moyses pokoleniu Gad y synóm iego, wedle rodów ich ośiadłość, którey ten iest dział.

25. Granica Jaser y wszystkie miasta Galaad, y połowica ziemie synów Ammon aż do Aroer, który iest przeciwko Rabba.

26. Y od Hesebon aż do Ramoth, Masphe, y Bethonim, y od Manaim, aż do granic Dabir.

27. W dolinie też Betharan, y Bethnemra, y Sokoth, y Saphon, ostatnią część Królestwa Sehon Króla Hesebon: tego też granica iest Jordan, aż do ostatniéy części morza Cenereth za Jordanem ku wschodniéy stronie.

I Beelmeon, sławne miasto. Num. 32, 38. Parab. 5, 8. Ezech. 25, 9, i ś. Hieronim powiada, że za jego czasu było ogromną wsią Moab.—*Baalmeon*, znaczy bałwana narodowego.

18. *Jassa*. Miasto, w pokoleniu Rubena, które ustąpił Żydzii Lewitom. Prorokowali przeciw niemu Izai. r. 15, i Jerem. 48. *Jassa* oznacza spór.—*Cedimoth*. Inaczej Cademoth, miasto Lewitów, o którym Paral. 6, 79, od którego pustynia tegoż imienia.—*Mephaath*. Miasto Lewitów, nazywa się także Miphaath i Mephet, oraz Maspha. Znaczy ukazanie się wód.

19. *Kariathaim*. Znaczy czytania, czyli wzywania. Prorokowali o nim Jerem. 48, 23, i Ezech. 25, 9.—*Sabama*. Miasto najmocniejsze, które zbudowali synowie Rubena, którego przedmieścia i grunta obitowały w winnice. Znaczy nawrócenie, czyli niewolę, albo siwiznę.—*Sarathasar*. T. j. lepienie poranne, na górze doliny Bethphogor.

20. *Bethphogor*. T. j. świątynia Phogor, miasto w którym posąg Phogora, t. j. Priapa czczono.—*Asedoth*, *Phasga*. T. j. wioszczka góry; te jednak dwa wyrazy w poprawnych wydaniach biblij rozdziela się, i są nazwą dwóch miejsc oddzielnych, z których jedno nazywało się Asedoth, drugie Phasga.—*Bethiesimoth*, t. j. dom spustoszeń. Miasto to Adrichomius nazywa sławnem, na granicy północnej pół Moab leżącym.

21. *I wszystkie królestwa Sehon króla*. Myśl ta tłumaczy się z hebrajskiego tak: *i wszystkie miasta równiny, które wszystkie były królestwa Sehona*; ani całe królestwo przeszło do Rubenitów, lecz tylko część pewna.—*Książęta Sehon*. Ci poległi nie w tej wojnie z Sehonem królem, lecz w inną Madianicką, patrz Num. 31, gdzie w wier. 8 wyliczają się ich imiona. Nazywają się zaś książętami Sehona dla tego, że chociaż byli Madianitami, z pewnego jednak względu jemu podlegali.

22. *I Balaama syna Beor*. Tego, którego cuda,

okazane narodowi Izraelskiemu, któremu on błogosławił, nie odwołyły od bałwochwalstwa; sprawiedliwa postać boża zatrzymała go z jego narodem.

23. *Granica synów Ruben była Jordan*. Granica ta była zachodnia.

24. *Któręj ten jest dział*. Pokolenie Gad od południa graniczyło z Rubenitami, od wschodu z Ammonitami i Arabskimi górami; od północy dalej rozciągało się aż do Manaim: zjad jakby zstępowało na dół aż do Jaboku ujęcia, blisko tego krańca było jezioro Tyberiadzkie, z którego Jordan wypływa.

25. *Granica Jaser*. T. j. wschodnia. Jaser znaczy pomocniczka. Było niegdyś w dziedzinie Moabickiej, jak widać Izai. 16, 8, i Jerem. 48, 32.—*I wszystkie miasta Galaad*. Te mianowicie, które nienależą do pokolenia Manasses; bo ono miało i połowę części Galaaditów należną, patrz wiersz 31.—*I połowica ziemie synów Ammon*. Lyranus mniema, że Amorrejczykowie zajęli byli połowę posiadłości Ammonitów, którą po wygnaniu Amorrejczyków, Izraelitom odstąpili. Inaczej nie wolno było Izraelitom brać działu Ammonitkiego, z powodu Lota, od którego ród wywodzili.—*Do Aroer*, które też nazywa się Ar albo Arnon. Moab i Rabboth-moab, to jest wielki Moab, nazywa się miasto nad rzeką Arnon, na pograniczu Moabitów, Amorrejczyków i Ammonitów.—*Rabba*. Dla wielkości tak nazwane; inaczej nazywano Ammon i Ammam, oraz miastem wód, dla tego że Jabok rzeka przez nie przepływa. Nakoniec nazywano Philadelfią. Miasto królewskie i stolica Ammonicka.

26. *Aż do Ramoth, Masphe*. Miejsca jednego nazwania, gdyż za Hesebonem góry Ramoth Maspha były nazwane, które po łacinie nazywano zwykłe górami strażniczymi.—*Betonim*, albo Bethanim.

27. *W dolinie też*. Miasta tu wyliczone, były w środku kraju i leżały na dole.—*Bethamar*. Znaczy dom wysoki; *Bethnemra*, dom rysia; *Socoth*, chatupy; *Saphon*,

28. Haec est possessio filiorum Gad per familias suas, civitates, et villae earum.

29. Dedit ei dimidiaz tribui Manasse, filiisque ejus juxta cognationes suas possessionem,

30. cujus hoc principium est: a Manaim universam Basan, et cuncta regna Og regis Basan, omnesque vicos Jair, qui sunt in Basan, sexaginta oppida;

31. et dimidiam partem Galaad et Astaroth et Edrai, urbes regni Og in Basan; filiis Machir, filii Manasse dimidiaz parti filiorum Machir juxta cognationes suas.

32. Hanc possessionem divisit Moyses in campatribus Moab trans Jordanem contra Jericho ad orientalem plagam.

33. Tribui autem Levi non dedit possessionem, quoniam Dominus Deus Israel ipse est possessio ejus, ut locutus est illi. (*Supr. 13, 14.*)

28. Ta iest osiadłość synów Gad, według domów ich, miasta y wioski ich.

29. Dał też połowicy pokolenia Manasse y synóm iego, według rodzajów ich osiadłość,

30. którzy ten iest początek: Od Manaim wszystkie Bazan, y wszystkie Królestwo Og Króla Bazańskiego, y wszystkie wsi Jair, które są w Bazan, sześćdziesiąt miasteczek.

31. Y połowicę Galaad, y Astaroth, y Edray miasta Królestwa Og w Bazan, synóm Machir syna Manasse, połowicy synóm Machir według rodów ich.

32. Tę osiadłość podzielił Mojżesz na polach Moab za Jordanem, przeciw Jerychu ku wschodniéy stronie.

33. A pokoleniu Lewi nie dał osiadłości: bo Pan Bóg Izraelów sam iest osiadłością ich, iako mu powiedział.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O nadaniu Kalebowi miasta Hebron, w skutek Mojżeszowój obietnicy.

1. Hoc est, quod possederunt filii Israel in terra Chanaan, quam dederunt eis Eleazar sacerdos, et Josue, filius Nun, et principes familiarum per tribus Israel;

2. sorte omnia dividentes, sicut praeceperat Dominus in manu Moysi, novem tribubus, et dimidiaz tribui. (*Num. 34, 13.*)

3. Duabus enim tribubus, et dimidiaz dederat Moyses trans Jordanem possessionem; absque Levitis, qui nihil terrae acceperunt inter fratres suos;

4. sed in eorum successerunt locum filii Joseph in duas divisi tribus, Manasse et Ephraim; nec acceperunt Levitae aliam in terra partem, nisi urbes ad habitandum, et suburbana earum ad alenda jumenta et peccora sua.

5. Sicut praeceperat Dominus Moysi, ita fecerunt filii Israel, et diviserunt terram. * (*Num. 14, 24.*)

6. Accesserunt itaque filii Juda ad Josue in Galgala, locutusque est ad eum Caleb filius Jephone

1. To iest, co posiadli synowie Izraelowi w ziemi Chanaan, którą im dali Eleazar kapłan, y Jozue syn Nun, y Książęta domów wedle pokoleni Izraelowych:

2. losem wszystko dzieląc, iako był przykazał Pan w ręce Mojżeszowój dziewięciorgu pokoleniu, y połowicy pokolenia.

3. Bo dwoygu pokoleniu, y połowicy, dał był Mojżesz osiadłość za Jordanem: oprócz Lewitów, którzy nie ziemi nie wzięli między bracią swoją:

4. ale na ich miejsce nastąpili synowie Jozeph rozdzieleni na dwoje pokolenia, Manasse y Ephraim: ani wzięli Lewitowie innego działu w ziemi, iedno miasta na mieszkanie, a przedmieścia ich na chowanie dobytków y bydła swego.

5. Jako był przykazał Pan Mojżeszowi, tak uczynili synowie Izraelowi, y podzielili ziemię.

6. Przystąpili tedy synowie Juda do Jozuego w Galgalu, y rzekł do niego Kaleb syn Jephone Ce-

wicher, nazwa wiatru, na który było wystawioném to miasto. — *Tego też granica*. T. j. kraj ten Gaditom przypadły, ma na zachodniéj granicy Jordan rzekę, aż do ostatniéj części morza Genezareth na południe. — *Za Jordanem*. To powiedziano dla wskazania położenia całego pokolenia Gad.

30. *Manaim*. Znaczy obóz. Tu Jakób spotkał Aniołów bożych, a ztąd nadał imię miejscu. — *Jair*. Inni piszą Jahir. Znaczy oświecający albo oświecony.

31. *Astaroth*. Nazywa się także Astorathernaim. Stolica królestwa Og, króla Basan. — *Edray*. Hieronim ś. pisze, że za jego czasów było, i nazywano Adar, albo Adaram.

32. *Na polach Moab*. Kraj ten bowiem w wielkiéj części był nizki, i w pola obfitował, chociaż przylegał do gór. Nazywają się polami Moab, gdyż, przed owtadaniem przez Amorejczyków, trzymali Moabici. *Jako mu powiedział*. Num. 18, 20.

R. 14. — 1. *Eleazar kapłan i Jozue*. Których z innymi książętami postanowił Pan do rozdzielenia ziemi, Num.

34, 17. Eleazar kładzie się na pierwszém miejscu, jako święty książę, tu i w innych miejscach. Niekiedy jednak sam tylko Jozue się wymienia, jako to: r. 13, 7, i 18, 3, 8, i 10. — *Książęta domów*. Imiona ich w Num. 34, 17 i indziej.

2. *Losem wszystko dzieląc*. Jak to losowanie było urządzone, nie wiadomo z Pisma. Różne sposoby, lecz niepewne wszystkie, przytacza Serariusz, w w. 13, kwest. 12. Wszystko było rozdzielonem; bo i te kraje rozdzielili, które niezdołyte jeszcze, i każdemu pokoleniu dział przeznaczone. — *Jako był przykazał Pan w ręce Mojżeszowój*. Num. 34, 13.

4. *Nastąpili*. Nie co do prawa albo posiadania, lecz żeby w dziale pokoleń liczby dwunastu dopełnić. — *Rozdzieleni na dwoje pokolenia*. Od Jakóba Patriarchy, który Genes. 48, 5, rzekł do Józefa: *Dwa tedy synowie twoi... Ephraim i Manasses, jako Ruben i Symeon poczytani mi będą*.

6. *I rzekł do niego Kaleb*. Wprzód nim pokolenie Judy odebrało swój dział. — *Syn Jephone*. Niekórtzy

Cenezaeus: Nosti, quid locutus sit Dominus ad Moysen hominem Dei, de me et te in Cadesbarne *.

7. Quadraginta annorum eram, quando misit me Moyses, famulus Domini, de Cadesbarne, ut considerarem terram, nuntiaviq[ue] ei, quod mihi verum videbatur. (*Num. 13, 24*).

8. Fratres autem mei, qui ascenderant mecum, dissolverunt cor populi: et nihilominus ego secutus sum Dominum Deum meum.

9. Juravitque Moyses in die illo, dicens: Terra, quam calcavit pes tuus, erit possessio tua et filiorum tuorum in aeternum, quia secutus es Dominum Deum meum.

10. Concessit ergo Dominus vitam mihi, sicut pollicitus est usque in praesentem diem. Quadraginta et quinque anni sunt, ex quo locutus est Dominus verbum istud ad Moysen, quando ambulabat Israel per solitudinem: hodie octoginta quinque annorum sum,

11. sic valens, ut eo valebam tempore, quando ad explorandum missus sum: illius in me temporis fortitudo usque hodie perseverat, tam ad bellandum quam ad gradiendum. (*Eccli. 46, 11*).

12. Da ergo mihi montem istum, quem pollicitus est Dominus, te quoque audiente, in quo Enacim sunt, et urbes magnae atque munitae: si forte sit Dominus mecum, et potuero delere eos, sicut promisit mihi.

13. Benedixitque ei Josue, et tradidit ei Hebron in possessionem;

14. atque ex eo fuit Hebron Caleb filio Jephone Cenezaeo usque in praesentem diem, quia secutus est Dominum Deum Israel *.

15. Nomen Hebron ante vocabatur Cariath Arbe; Adam maximus ibi inter Enacim situs est: et terra cessavit a proeliis *. (*Num. 14, 6*).

nezeczyk: Wiész co mówił Pan do Mojżesza człowieka Bożego, o mnie y o tobie w Kadesbarne.

7. Czterdzieści mi lat było kiedy mię słał Moyses sługa Pański z Kadesbarny żebym wypatrował ziemię: y powiedziałem mu co mi się zdała prawda.

8. Lecz bracia moi, którzy chodzili zemną, skazili serce ludu: a iam przecię naszladował Pana Boga mego.

9. Y przysiągł Moyses dnia onego, mówiąc: Ziemia po której deptała noga twoja, będzie ośiadłością twoją, y synów twoich na wieki, iżes naszladował Pana Boga mego.

10. Użytył mi tedy Pan żywota, iako obiecał, aż do dnia dzisiejszego. Czterdzieści y pięć lat temu, iako mówił Pan to słowo do Mojżesza, gdy Israel chodził po puszczy: dzisiaj mam ośmdziesiąt y pięć lat,

11. tak duży, iakom był duży na on czas gdym był posłań na szpiegowanie, onego czasu siła we mnie aż do dnia dzisiejszego trwa, tak ku boiowaniu, iako ku chodzeniu.

12. Dayże mi tedy tę górę, którą Pan obiecał coś y sam słyszał, na której są Enacim, y miasta wielkie y obronne: ieśli śnać Pan będzie zemną, y będę mógł wygładzić ie: iako mi obiecał.

13. Y błogosławił mu Jozue: y dał mu Hebron w ośiadłość,

14. y od tego czasu dostał się Hebron Kalebowi synowi Jephone Cenezeczykowi aż do dnia dzisiejszego: iż naszladował Pana Boga Izraelskiego.

15. Imię Hebrona zwane przed tym Kariath Arbe: Adam największy między Enacim tam leży: y przestała ziemia od wojny,

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 14. w. 15. Adam największy między Enacim tam leży. Ten którego tu zowie Adamem największym, nie byłci on pierwszy ojciec nasz, ale któryś inszy wielki człowiek. Bo imię Adam

sądzili że Jephone nie jest imię własne, lecz pospolite, i dla tego nazwano Kaleb, że się odznaczał wysoką rostopnością, i czasu szemrania szpiegów mądrze się zachował, uspokajając; to samo bowiem znaczy syn Jephone, co *syn wdania się*, albo *syn rostopny*; lecz mylą się: jest to bowiem imię własne. Patrz Serar. r. 13, Joz. kwest. 3.—Cenezeczyk. Cenez. niektórzy uważają za nazwę miejsca, inni, że Jephone zwał się też Cenez. Podobniej do prawdy, że Cenez był ojcem Jephone, albo jednym z przodków jego, od czego Cenezeczykiem został nazwanym.—O mnie i o tobie. To jest: że my dwaj tylko mamy wniknąć do ziemi obiecanej; patrz Num. 14, 30 i 38.

7. I powiedziałem mu co mi się zdała prawda. Gdy tymczasem inni szpiegi trwogę między narodem szerzyli, patrz r. ost. Num. w. 13.

9. Ziemia po której deptała noga twoja, a będzie posiadłością twoją. O tej obietnicy Kalebowi uczynionej, tutaj tylko wyraźnie mówi Pismo; zdaje się jednak, Num. 14, 24, że zawiera się w tych słowach: *Stule mego Kaleba, który pełen ducha mego siedł za mną, wprowadzę go do tej ziemi... a nasienie jego odziedziczy ją*.—Naszładował Pana Boga mego. Przez uleganie woli jego.

10. Gdy Israel chodził na puszczy. I znajdował się

na stacy Kadesbarne, zkąd zostali wysłani szpiegowie do ziemi Chanaan.

12. Enacim. Synowie Enaka, olbrzymi, których chociaż Jozue wytępił, wyż. r. 11, 12, zdać się jednak że wrócili i uzbroili to miejsce przeciw Izraelitom, gdy Jozue innemi wojnami zaprzętał się.

13. I błogosławił mu Jozue. Błogosławić, jest to coś dobrego dać, czemby kogoś ozdobić i ubogacić.

15. Kariath Arbe. To samo znaczy z greckiego, co *miasto czterech*. Niektórzy myślą, że dla tego tak nazwane, iż wielkością swoją czterem mogłoby dorównać. Prawdziwiej, że Arba było imię olbrzyma, który je zamieszkał, i chciał iżby nazywano miastem Arby. Później nazwano Hebron, jak mniema Serarius, od *towarzystwa* i *przyjaźni*, którą zawarł Abraham z pierwszymi mężami tego miejsca. Genes. 14, 13. Hebron bowiem na łaciński język tłumaczy się *towarzystwo* i *zjednoczenie*.—Adam największy. Nie pierwszy ojciec rodu ludzkiego, lecz inny jakiś człowiek. Adam bowiem znaczy człowiek, najślusniejszej urody, to jest ten Arba, od którego miasto nazwę przybrało, widać tu z hebr: *A imię Hebronu w starożytności było Kariath Arba*. Są jednak którzy mniemają, że tu mowa o Adamie propłascie, lecz mniej zasadnie. Patrz Wujka.

nie zawždy jest własne, ale też bywa pospolite i toż znaczy co i człowiek. I kiedy bywa na początku przydana w żydowskim litera (7) jako tu na tem miejscu, tedy nie jest własne imię, ale znaczy człowieka któregokolwiek, jakoby rzekł, człowiek wielki. Ten człowiek wielki, jedni powiadają, iż był Kaleb jako pisze *Hier. Epist.* 27. Drudzy mniemają iż był Enak syn Arbe, o którym niżej, 15, v. 13, bo ten podobno był olbrzymem i zrodzicielem gigantów albo olbrzymów, dla tego w Pismie ś. olbrzymy zowią synmi Enacym. *Num.* 13. *Deut.* 1 i 2. *Joz.* 11. *Josephus lib.* 3. *Antiq. C.* 2. pisze, iż tam znajdowano kości olbrzymów tam pogrzebionych. Inszy zaś powiadają, iż ten człowiek wielki był tenże Arbe, którego tudzież przed tem mianuje, i tegoż to tam było miasto, i od niego imię miało Kariath Arbe. Tenże był wielkim człowiekiem i owszem głową przedniejszą między Enacytami, a podobno i wzrostu był wielkiego, gdyż Enacytowie, olbrzymami byli, jako pisze *Num.* 13. v. 34. Są którzy też powiadają, iż Adam pierwszy będąc pierwaj pogrzebiony w Jeruzalecie na górze Kalwaryae, potem był przeniesiony tam do tego Hebron: aleć tego niedowodzą. Bo *Traditio* jest u Doktorów świętych, iż Adam jest pogrzebiony w Jeruzalecie na tejże górze na której Pan Chrystus ukrzyżowan jest, i ztąd nazwano górę Kalwariae, iż tam głowa człowieka pierwszego jest pogrzebiona: ale o przeniesieniu jego do Hebronu nie wspominają. Tak *Origines Tract.* 53. in *Math.* *Athanasius serm. de Passione Domini*, *Epiph. Heres.* 46. *Bas. in cap.* 5, *Isai. Ang. serm.* 71. *de Tempore.* *Hieron. Epist. ad Marcell.*

CAPUT XV.

ROZDZIAŁ 15.

O miastach i krajach, które się dostały pokoleniu Judy, i o górze Kalebówj.

1. Igitur sors filiorum Judae per cognationes suas ista fuit: A termino Edom, desertum Sin contra meridiem, et usque ad extremam partem australis plagae; (*Num.* 34, 3).

2. initium ejus a summitate maris salsissimi, et a lingua ejus, quae respicit meridiem,

3. Egrediturque contra ascensum scorpionis, et pertransit in Sina; ascenditque in Cadesbarne, et pervenit in Esron, ascendens ad Addar, et circueiens Carcaa,

4. atque inde pertransiens in Asemona, et perveniens ad torrentem Aegypti; eruntque termini ejus mare magnum, hic erit finis meridianae plagae.

5. Ab oriente vero erit initium mare salsissimum usque ad extrema Jordanis; et ea, quae respiciunt ad aquilonem a lingua maris usque ad eundem Jordanis fluvium;

6. ascenditque terminus in Beth Hagla, et transit ab aquilone in Beth Araba; ascendens ad lapidem Boen filii Ruben;

7. et tendens usque ad terminos Debera de valle Achor, contra aquilonem respiciens Galgal, quae est ex adverso ascensionis Adommim, ab australi parte torrentis; transiitque aquas, quae vocantur Fons solis, et erunt exitus ejus ad fontem Rogel;

8. ascenditque per convallem filii Ennon ex latere Jobuzaei ad meridiem, haec est Jerusalem;

1. Dział tedy synów Judy, według rodzajów ich ten był. Od granice Edom, puszcza Sin na południe, y aż do ostatnięj części południowęj strony.

2. Początek ięj od końca morza nasłoiższego, y od ięzyka ięgo, który patrzy na południe.

3. A wychodzi przeciw wstępu Scorpionia, y przechodzi do Sin: a wstępie do Kadesbarne y zachodzi do Esron, wstępując do Addar, y okrażając Karkaa,

4. a ztąd przechodząc do Asemona, y przychodząc do potoku Egiptu: y będą granice ięgo morze wielkie, ten będzie koniec strony południowęj.

5. A od wschodu słońca będzie początek, morze nasłoiższe aż do końca Jordanu: y to co patrzy ku północy, od ięzyka morskiego, aż do tężże rzeki Jordanu;

6. y wstępie granica do Beth Hagla, a przechodzi od północy do Beth Arabi: wstępując do kamienia Boen syna Ruben.

7. Y ciągnąc aż do granic Debery z Doliny Achor, przeciw północy patrząc ku Galgalu, które jest przeciw wstępowi Adommim, od południowęj strony potoka: y przychodzi wody które zowa Źródło słońca: a końce ięj będą do źródła Rogel.

8. Y wstępie przez dolinę syna Ennom, z boku Jebuzeczyka na południe, to jest Jeruzalecie: a

R. 15.—1. *Edom.* Idumei. Idumea graniczyła z puszcza Sin, *Num.* 34, 3, obacz tam.—*Puszcza Sin.* Piśze się w hebr. przez *tzade* i nie jest ta puszcza, do której weszli w drugim miesiącu po wyjściu z Egiptu Izraelici, a która się piśze przez *samech*. Zdaje się, że ta puszcza Sin była zewnątrz Judei, przy południowęj granicy morza Martwego.

2. *Morza nasłoiższego.* Jezioro Asphaltidu. Opisuje się południowa granica pokolenia Judy, która się łączy z częścią wschodnią.—*Od ięzyka ięgo.* Język oznacza znak, albo półwysp jakiś tego jeziora i to się zdaje prawdziwszem; gdyż LXX nazywają *wierzchołkiem*, *grzbietem*; a Chald. *cephu*, to jest: skała.

3. *Przeciw wstępu Scorpionia.* Jest podgórze, albo góra obfitująca w skorpiony, albo jakieś podobieństwo do nich.

4. *Do potoku Egiptu.* Rhinokolura, niekiedy Nilem nazywane, albo że blisko jest od niego, albo że przez pod-

ziemne żyły, wody swe łączy z nim.—*Morze wielkie.* Morze Śródziemne, które stanowi granicę i ziemi obiecanej i pokolenia Judy.

6. *Beth Hagla.* Nazywa się w Genes. 50, 10, Area Atad, odległe od Jerycha o trzy mile, leży pomiędzy Jerychem i morzem słonem, to jest: Martwym.—*Boen syna Ruben.* Ruben, albo imię jakiego chananejczyka, albo, ięśli jest synem Jakóba, można mówić, że Boen blisko tego kamienia coś znakomitego uczynił, co nadało nazwę miejscu, co jest najpodobnięj.

7. *Galgalu.* Niektórzy za inne uważają od owego, gdzie Izraelici stanęli obozem, 5, 9.

8. *Syna Ennom.* Dolina blisko Jeroczlimy, nazwana od Ennomu jakiegoś Jebuzeczyka.—*Geennom.* Znaczy dolinę zasmucającą, albo oszukującą, albo dolinę bogactw. Geennom i Geenna jest toż samo, które w Syryjskim znaczy piekło.—*Raphaim.* Olbrzymów.

et inde se erigens ad verticem montis, qui est contra Geennom ad occidentem in summitate valis Raphaim contra aquilonem;

9. pertransitque a vertice montis usque ad fontem aquae Nephtoa; et pervenit usque ad vicos montis Ephron, inclinaturque in Baala, quae est Cariathiarim id est, Urbs silvarum;

10. et circuit de Baala contra occidentem usque ad montem Seir; transitque juxta latus montis Jarim ad aquilonem in Cheslon, et descendit in Bethsames, transitque in Thamna;

11. et pervenit contra aquilonem partis Accaron ex latere, inclinaturque Sechrona, et transit montem Baala; pervenitque in Jebneel, et magni maris contra occidentem sine concluditur.

12. Hi sunt termini filiorum Juda per circuitum in cognationibus suis.

13. Caleb vero, filio Jephone, dedit partem in medio filiorum Juda, sicut praeceperat ei Dominus: Cariath Arbe patris Enac, ipsa est Hebron.

14. Delevitque ex ea Caleb tres filios Enac, Sesai et Ahiman et Tholmai de stirpe Enac. (*Num. 13, 23. Judic. 1, 20.*)

15. Atque inde conscendens venit ad habitatores Dabir, quae prius vocabatur Cariath Sepher, id est, civitas litterarum.

16. Dixitque Caleb: Qui percusserit Cariath Sepher, et ceperit eam, dabo ei Axam filiam meam uxorem.

17. Cepitque eam Othoniel, filius Cenez, frater Caleb junior; deditque ei Axam filiam suam uxorem.

18. Quae, cum pergerent simul, suasa est a viro suo, ut peteret a patre suo agrum, suspiravitque, ut sedebat in asino. Cui Caleb: Quid habes, inquit?

19. At illa respondit: Da mihi benedictionem: terram australem et arentem dedisti mihi, junge et irriguam. Dedit itaque ei Caleb irriguum superius et inferius.

20. Haec est possessio tribus filiorum Juda per cognationes suas.

21. Erantque civitates ab extremis partibus filiorum Juda juxta terminos Edom a meridie: Cabseel et Eder et Jagur,

22. et Cina et Dimona et Adada,

9. *Od wierzchu góry.* Która wystaje na przyległą dolinę Raphaim—*Do źródła wody Nephtoa.* Dla trwałości wody, zdaje się tak nazwano. Nephtoa bowiem znaczy pokropienie, albo rzeźbę.—*Góry Ephron.* Blisko góry Ephron.

10. *Aż do góry Seir.* Jest to nie ta góra, która w Idu-mej Seir nazywa się,

11. *Części Akaron.* Linja ku zachodowi przeprowadzona, miasto. Akaron ukaże w stronie południowej.—*Do Jebneel.* Miasto blisko morza, nazywa się też Jamnia: tak się nazywały dwa miasta leżące pomiędzy Diospolim i Azotem.

14. *I wygładził z niej Kaleb.* Wyżej 10, 37, powiedziano, że Hebron było zdobyte przez Jozuego i t. d. Teraz gdy się mówi, że przez Kaleba, można rozumieć, że przez Chananejczyków było odzyskanem, a Kaleb znowu odebrał.

16. *Kariath Sepher.* Miasto umiejętności, tak nazwa-

z oną się wynosząc na wierzch góry, która jest przeciw Gennom na zachód słońca na wierzchu doliny Raphaim ku północy.

9. Y przechodzi od wierzchu góry aż do źródła wody Nephtoa, y przychodzi aż do wsi góry Ephron: y chyli się do Baala, który iest Kariathiarim, to iest, Miasto lasów;

10. y kolem idzie od Baale na zachód aż do góry Seir: y przechodzi podle boku góry Jarim na północy do Cheslon: y stępuje do Bethsames, a przechodzi do Thamna.

11. Y przychodzi ku północy części Akaron: y chyli się do Sechrona, y bieży przez górę Baala, y przychodzi do Jebneel, y wielkiego morza ku zachodowi końcem się zamyka.

12. Te są granice synów Juda w około, według rodów ich.

13. A Kaleb synowi Jephone dał część w pośrodku synów Juda, iako mu był Pan przykazał: Kariath Arbe oycza Enak, to iest Hebron.

14. Y wygładził z niej Kaleb trzech synów Enak, Sesai, y Achiman, y Tholmai, z rodu Enak.

15. A z onąd postąpiwszy przyszedł do obywatelów Dabir, które piérwéy zwano Kariath Sepher, to iest, miasto nauk.

16. Y rzekł Kaleb: Kto porazi Kariath Sepher, a weźmie ji, temu dam Akszę córkę moję za żonę.

17. Y wziął ji Othoniel syn Cenez, brat Kalebów młodszy: y dał mu Akszę córkę swą za żonę.

18. Która, gdy iachali pospołu namówiona była od męża swego, aby prosiła u oycza swego pola, y wzdychała iako siedziała na osle. Którey Kaleb: Cości pry?

19. A ona odpowiedziała: Day mi błogosławieństwo: ziemię ku południu y suchą dałeś mi, przyday y mokrą. Y dał iéy Kaleb mokrą ziemię wyższą y niższą.

20. Ta iest ośiadłość pokolenia synów Juda według rodzajów ich.

21. A były miasta od ostatnich granic synów Juda, podle granic Edom od południa: Kabseel, y Eder, y Jagur,

22. Y Cina, y Dimona, y Adada.

ne może dla Akademii tam założonej, w której się uczono; albo że się znajdowało archiwum starożytne, w którym stare pamiątki pismienne, po potopie mieszczone.

17. *Brat Kalebów młodszy.* Mógł pojąć za żonę Axę, gdyż nie broniło się małżeństwo, pomiędzy ojczymem i pasierbicą, w starym zakonie.

18. *I wzdychała jako siedziała na osle.* Z hebrajskiego niektórzy tłumaczą *upadła z osła*; to jest: zeszła, ażeby upadłszy do kolan ojca, wyjednała czego żądała. Inni tłumaczą, *i nachyliła się na osła*, udawając boleść i smutek, nachyliła się nad bydłkiem.

19. *Day mi błogosławieństwo.* Dziedzictwo, posag.—*Ziemię ku południu.* Wzięła pod imieniem wiana ziemię ku południowi, która i w powodu swego położenia i dla braku wody była suchą i jałową; prosiła więc o wilgotną.—*Mokrą ziemię wyższą.* Dwojakiego rodzaju zdrowiska: jedne wyższe, które miejsca wzniosłe; drugie niższe, które doliny zwilżać mogły.

23. et Cades et Asor et Jethnam,
 24. Ziph et Telem et Baloth,
 25. Asor nova et Carioth, Hesron, haec est Asor,
 26. Amam, Sama, et Molada,
 27. et Asergadda et Hassemon et Bethphelet,
 28. et Hasersual et Bersabee et Baziothia,
 29. et Bala et Jim et Esem,
 30. et Eltholad et Cesil et Harma,
 31. et Siceleg et Medemena et Sensenna,
 32. Lebaoth et Selim et Aen et Remon; omnes
 civitates viginti novem, et villae earum.

33. In campestribus vero: Estaol et Sarea et Asena,

34. et Zanoë et Aengannim et Taphua et Enaim,
 35. et Jerimoth et Adullam, Socho et Azeca,
 36. et Seraim et Adithaim et Gadera et Gederothaim: urbes quatuordecim, et villa earum,
 37. Sanan et Hadassa et Magdalgad,
 38. Delean et Masepha et Jekthel,
 39. Lachis et Bascath et Eglon,
 40. Chebbon et Leheman et Cethlis,
 41. et Gideroth et Bethdagon et Naama et Maceda: civitates sedecim, et villae earum.

42. Labana et Ether et Asan,

43. Jephtha et Esna et Nesib,

44. et Ceilla et Achzib et Maresa: civitates novem, et villae earum.

45. Accaron cum vicis et villulis suis.

46. Ab Accaron usque ad mare; omnia quae vergunt ad Azotum et viculos ejus.

47. Azotus cum vicis et villulis suis; Gaza cum vicis et villulis suis, usque ad torrentem Aegypti, et mare magnum terminus ejus.

48. Et in monte: Samir et Jether et Socoth,

49. et Danna et Cariathsenna, haec est Dabir,

50. Anab et Istemo et Anim,

51. Gosen et Olon et Gilo: civitates undecim et villae earum.

52. Arab et Ruma et Esaan,

53. et Janum et Beththaphua et Apheca,

54. Athmatha et Cariatharba, haec est Hebron, et Sior: civitates novem, et villae earum.

55. Maon et Carmel et Ziph et Jota,

56. Jezrael et Jucadam et Zanoë,

57. Accain, Gabaa et Thamna: civitates decem, et villae earum.

58. Halhul et Bessur et Gedor,

59. Mareth et Bethanoth et Eltecon: civitates sex et villae earum.

60. Cariathbaal, haec est Cariathiarim, urbs silvarum, et Arebba: civitates duae, et villae earum.

61. In deserto Betharaba, Meddin, et Sachacha,

62. et Nebsan, et civitas salis, et Engaddi: civitates sex, et villae earum.

63. Jebusaeum autem habitatorem Jerusalem

23. y Kades, y Asor, y Jethnam,

24. Ziph, y Thelem, y Baloth,

25. Asor nowe y Karioth, Hesron to iest Asor.

26. Amam, Sama, y Molada,

27. y Asergadda, y Hassemon, y Bethphelet,

28. y Hasersual, y Bersabee, y Baziothia,

29. y Baala, y Jim, y Esem,

30. y Eltholad, y Cesil, y Harma,

31. y Siceleg, y Medemena, y Sensenna,

32. Lebaoth, y Selim, y Aen, y Remon, wszystkich miast dwadzieścia y dziewięć, y wsi ich.

33. A na polach, Estaol, y Sarea, y Asena.

34. y Zanoë, y Aengannim, y Thaphua, y Enaim,

35. y Jerimoth, y Adullam, Socho y Aseka,

36. y Saraim, y Adithaim, y Gadera y Gederothaim: miast czternaście, y wsi ich.

37. Sanon, y Hadassa, y Magdalgad,

38. Delean, y Masepha, y Jekthel,

39. Lachis, y Baskath, y Eglon,

40. Chebbon, y Leheman, y Cethlis,

41. y Gideroth, y Bethdagon, y Naama, y Maceda: miast szesnaście, y wsi ich.

42. Labana, y Ether, y Asan,

43. Jephtha, y Esna, y Nesib,

44. y Ceila, y Achzib, y Maresa: miast dziewięć, y wsi ich.

45. Akkaron ze wsiami y wioskami swęmi.

46. Od Akkarona aż do morza wszystkie które się chylą ku Azotowi, y wsi ich.

47. Azot z miasteczkami; y ze wsiami swęmi. Gaza z miasteczkami, y ze wsiami swemi, aż do potoku Egiptu, y morze wielkie granica iéy.

48. A na górze: Samir, y Jether, y Sokoth,

49. y Danna, y Kariath Senna, to iest Dabir.

50. Anab, y Istemo, y Anim.

51. Gosen, y Olon, y Gilo: miast iedenaście, y wsi ich.

52. Arab, y Ruma, y Esaan,

53. y Janum, y Beththaphua, y Apheca,

54. Athmatha, y Kariatharba, to iest Hebron, y Sior: miast dziewięć, y wsi ich.

55. Maon, y Karmel, y Ziph, y Jotha,

56. Jesrael, y Jucadam, y Zanoë.

57. Akkain, Gabaa, y Thamna: miast dziesięć y wsi ich.

58. Halhul, y Bessur, y Gedor,

59. y Mareth, y Bethanoth, y Eltekon: miast sześć, y wsi ich.

60. Kariathbaal, to iest Kariathiarim miasto lasów, y Arebba: dwie mieście, y wsi ich.

61. Na puszczy Betharaba, Meddin y Sachacha:

62. y Nebsan, y miasto soli y Engaddy: sześć miast, y wsi ich.

63. Lecz Jebuzeczyka obywatela Jeruzalem nie

32. Wszystkich miast dwadzieścia dziewięć. Licząc więcej się okaże. Różni różnie o tём mówią. Dokładnie się odpowie, iż miast znajdowało się 29; inne zaś za miasta policzone były wsiami przyległemi do miast, sam text to wskazuje: Wszystkich miast dwadzieścia i dzie-

więć i wsi ich.

36. Miast czternaście. Wyliczono piętnaście, lecz któreś z nich było wsią.

63. Lecz Jebuzeczyka obywatela Jeruzalem. Jebuzeczykowie władali zamkiem Syon, aż do czasu Dawida,

non potuerunt filii Juda delere; habitavitque Jebusaeus cum filiis Juda in Jerusalem usque in praesentem diem.

mogli synowie Juda wygładzić: y mieszkał Jebusczyk z syny Juda w Jeruzalem aż do dnia dzisiejszego.

CAPUT XVI.

ROZDZIAŁ 16.

O dziele pokolenia Efraima, i o hołdownictwie Chananejczyka.

1. Cecidit quoque sors filiorum Joseph ab Jordane contra Jericho et aquas ejus ab oriente: solitudo quae ascendit de Jericho ad montem Bethel,

2. et egreditur de Bethel Luza, transitque terminum Archi, Atharoth;

3. et descendit ad occidentem juxta terminum Jephleti, usque ad terminos Beth-horon inferioris, et Gazer; finiunturque regiones ejus mari magno;

4. possederuntque filii Joseph Manasses et Ephraim.

5. Et factus est terminus filiorum Ephraim per cognationes suas, et possessio eorum contra orientem Atharoth-addar usque Beth-horon superiorem.

6. Egrediunturque confinia in mare; Machmethath vero aquilonem respicit, et circuit terminos contra orientem in Thanathselo, et pertransit ab oriente Janoe;

7. descenditque de Janoe in Atharoth et Naaratha, et pervenit in Jericho, egrediturque ad Jordanem.

8. De Taphua pertransit contra mare in Vallem arundineti, suntque egressus ejus in mare salissimum. Haec est possessio tribus filiorum Ephraim per familias suas.

9. Urbesque separatae sunt filius Ephraim in medio possessionis filiorum Manasse, et villae earum.

10. et non interfecerunt filii Ephraim Chananaeum, qui habitabat in Gazer; habitavitque Chananeus in medio Ephraim usque in diem hanc tributarius.

1. Padł też los synów Jozephowych od Jordanu ku Jerichu y wodam iego od wschodu słońca: pustynia która idzie od Jericha do góry Bethel:

2. a wychodzi od Bethel do Luzy: y idzie przez granicę Archi, Atharoth.

3. Y schodzi ku zachodu wedle granice Jephlet, aż do granic Beth-horon niższego y Gazera: y kończą się krainy iego morzem wielkim:

4. y osiedli synowie Jozephowi Manasses y Ephraim.

5. Y stała się granica synów Ephraim według rodzajów ich: y osiadłość ich ku wschodu słońca Atharoth Addar, aż do Beth-horona wyższego.

6. Y wychodzą granice aż do morza: Machmethath lepak patrzy ku północy, y okraża granice ku wschodu słońca do Thanathselu, y przechodzi od wschodu do Janoe;

7. a idzie od Janoe do Atharoth y Naaratha: y przychodzi do Jericha: y wychodzi do Jordanu.

8. Z Thaphua zaś przechodzi ku morzu na dolinę trzciniską, y sa wyszcia ię do morza nasłóńskiego. Ta jest osiadłość pokolenia synów Ephraim, według domów ich.

9. Wydzielono też miasta synóm Ephraim w pośrodku osiadłości synów Manasse, y wsi ich.

10. Y nie wybili synowie Ephraimowi Chananejczyka, który mieszkał w Gazer, y mieszkał Chananejczyk w pośrodku Ephraima, aż do tego dnia dań placąc.

który go zdobył, patrz II. Król. 5, 7.—*Nie mogli synowie Juda wygładzić.* Zdaje się, że Jeruzalem było w pokoleniu Beniamina, idła tego zdobycie jego nie należało do pokolenia Judy. Lecz odpowiedzieć można z Serariuszem, Jozue 18, 14. że część jedna Jeruzolimy należała do pokolenia Beniamina, ta mianowicie, która się nazywała Salem i była północną; południową zaś, Jebus nazwaną w przyszłości, gdy chciał zająć Juda, powinien był i tamtą zdobyć, co się stało za zgodą Beniamitów.

R. 16.—1. *Ku Jericho i wodom jego.* Zdaje się, że toż samo jest, 18, 12: *Idąc wedle boku Jericho północnej strony;* albo jak inni tłumaczą, *do boku Jericho od północy.*—*Pustynia która idzie od Jericho do góry Bethel.* Wyraz *idzie* nie odnosi się do *pustynia*, lecz do wyrazu *los*, jak uważa Masius, Montanus i inni.

2. *A wychodzi.* Rozumie się sznur mierniczy, albo linia graniczna.—*Od Bethel Luzy.* Bethel, pierwój Luza nazywano.

4. *Osiadli.* Niektórzy tłumaczą: *podzielili* pomiędzy siebie dwa mianowicie pokolenia Efraim i Manasse.

5. *I stała się granica.* Od tego wiersza, aż do końca rozdziału, opisuje się granica pokolenia Efraima.

6. *Okraża granice.* Serariusz sądzi, że trzeba czytać: *okraża granica,*

8. *Dolinę trzcinią.* Dolinę obfitującą w trzcinę. Niektórzy sądzą, że przez tę dolinę przepływa potok Karith,

gdzie się ukrywał Elias, III. Król. 17, 3.—*Do morza nasłóńskiego.* Serariusz mniema, że wyraz *nasłóński* wkradł się do tekstu; gdyż tu mowa o morzu Śródziemnem. Morzem *nasłóńszem* w piśmie nazywa się morze Martwe, albo jezioro Klejowate. Morze jednak Śródziemne może się zwać *nasłóńszem*, gdy porównają się jego wody z wodami słodkimi morza, jak nazywa Pismo, Galilejskiego i innych jezior nie słonych.

9. *W pośrodku osiadłości synów Manasse.* Po wyznaczeniu działów pokoleniom Efraima i Manasse, gdy rozważono okoliczności miejscowe, okazało się, że dział nie równy; wydzielono więc Efraimowi pewne miejsca w granicach pokolenia Manasses, ażeby uprzątnąć nierówność. Tak sądzi Magalianus. Inni mówią, że linia rozdzielająca dwie granice, niekiedy wchodziła w dzielnicę Manasse, to znów wychodziła: ztąd poszło, że niektóre miasteczka należały do Efraima, które za wyprostowaniem linii byłyby w pokoleniu Manasse. Tak sądzi Syranus, a za nim Salius.

10. *I nie wybili synowie Ephraimowi Chananejczyka.* O tém samém wzmianka, Sędz. 1, 20, w czem zgrzeszyli przeciw rozkazowi Pańskiemu, który zalecał wytepić owe narody, Deut. 20, 17.—*Aż do tego dnia.* Daleko później miasto to przeszło we władanie Izraelitów, mianowicie, gdy Faraon król Egiptu zdobył je, i córce swojej, którą wydał za Salomona, oddał na wiano, jak mamy w historii Król.; III. Król. 9, 16.

CAPUT XVII.

ROZDZIAŁ 17.

O nadaniu działu drugiej połowie pokolenia Manassessa, i córkom Salfaodowym, i dodatku do działu Józefa.

1. Cecidit autem sors tribui Manasse (ipse enim est primogenitus Joseph): Machir primogenito Manasse patri Galaad, qui fuit vir pugnator, habuitque possessionem Galaad et Basan;

2. et reliquis filiorum Manasse juxta familias suas, filii Abiezer et filii Helec et filii Esriel et filii Sechem et filii Hephher et filii Semida. Isti sunt filii Manasse filii Joseph, mares, per cognationes suas. (Num. 26. 30).

3. Salphaad vero filio Hephher filii Galaad filii Machir filii Manasse non erant filii, sed solae filiae, quarum ista sunt nomina: Maala et Noa et Hegla et Melcha et Thersa. (Num. 27, 1.—36. 11.)

4. Veneruntque in conspectu Eleazari sacerdotis et Jozue filii Nun et principum, dicentes: Dominus praecepit per manum Moysi, ut daretur nobis possessio in medio fratrum nostrorum. Deditque eis juxta imperium Domini possessionem in medio fratrum patris earum.

5. Et ceciderunt funiculi Manasse, decem, absque terra Galaad et Basan trans Jordanem.

6. Filiae enim Manasse possederunt hereditatem in medio filiorum ejus. Terra autem Galaad cecidit in sortem filiorum Manasse, qui reliqui erant.

7. Fuitque terminus Manasse ab Aser, Machmethath quae respicit Sichem; et egreditur ad dextram juxta habitatores fontis Taphuae.

8. Etenim in sorte Manasse ceciderat terra Taphuae, quae est juxta terminos Manasse filiorum Ephraim.

9. Descenditque terminus Vallis arundineti in meridiem torrentis civitatum Ephraim, quae in medio sunt urbium Manasse; terminus Manasse ab aquilone torrentis, et exitus ejus pergit ad mare;

10. ita ut possessio Ephraim sit ab austro, et ab aquilone Manasse, et utramque claudat mare, et jungantur sibi in tribu Aser ab aquilone, et in tribu Issachar ab oriente.

R. 17.—1. *Machir, pierworodnemu Manasse.* Owszem i jednorodzonym, lecz tak zwykle wyraża się Pismo, że tych nawet nazywa pierworodnymi, którzy więcej braci nie mają. Tak Chrystus, u Ś. Mat. 1, 25, nazywa się pierworodnym Dziewicy.—*Mąż waleczny.* To jest, w Egipcie, gdzie żył.—*I miał osiadłość.* Nie sam, lecz synowie pochodzący od niego.—*Galaad i Bazan.* Za Jordanem.

3. *Salphaad.* Historję córek Salphaada, patrz Num. 3, 27.

4. *Książąt.* Którzy przewodniczyli działowi wspólnemu z Jozue i Eleazarem, imiona ich w Num. 34.

5. *Sznurów Manasse.* Sześć było rodzin, mianowicie: Abiezer, Helek, Esriel, Sechem, Semida i Hebr. Później z Hephher narodził się Salphaad, który zrodził synów, lecz i córek pięć. Tym pięciu córkom dział, czyli jak się wyraża Pismo, właściwy sznur wydzielono; tyleż było i męskich sznurów, a wszystkich dziesięć. Ale pięć sznurów żeńskich dorównywało jednemu męskiemu; tak bowiem trzymano się sprawiedliwości w działach.

6. *Bo córki Manasse.* Córki Salphaada, o których mówiono.—*Którzy byli zostali.* Którzy nie pochodzili

1. A los padł pokoleniu Manasse (bo ten jest pierworodny Jozephów): Machir pierworodnemu Manasse oycu Galaad, który był mąż waleczny, y miał osiadłość Galaad y Bazan:

2. Y innym synóm Manasse według domów ich, synóm Abiezer, y synóm Helek, y synóm Esryel, y synóm Sechem, y synóm Hephher, y synóm Semidach. Ci są synowie Manasse syna Jozephowego, mężczyzny według rodzałów ich.

3. Lecz Salphaad synowi Hephher syna Galaad, syna Machir, syna Manasse nie urodzili się synowie, ale tylko córki: których te są imiona: Maala y Noa y Hegla y Melcha y Thersa.

4. Y przyszły przed oczy Eleazara kapłana, y Jozuego syna Nun i książąt, mówiąc: Pan przykazał przez rękę Moysesza, aby nam dano osiadłość w pośrodku braciów naszých. Y dał im według Pańskiego rozkazania osiadłość w pośrodku braciów oyców ich.

5. Y padło sznurów Manasse, dziesięć oprócz ziemi Galaad y Bazan za Jordanem.

6. Bo córki Manasse otrzymały dziedzictwo w pośrodku synów jego. A ziemia Galaad padła na dział synóm Manasse którzy byli zostali.

7. A granice Manasse była od Aser, do Machmethath, który patrzy ku Sichem: a wychodzi po prawę stronę podle obywatelów źródła Taphue.

8. W dziale bowiem Manasse przypadła była ziemia Taphue która jest podle granic Manasse synów Ephraim.

9. A granica doliny trzcinney idzie ku południu potoka miast Ephraim, które są w pośrodku miast Manasse: granica Manasse od północy potoka, a koniec iędy ciągnie do morza:

10. Tak iż osiadłość Ephraim jest od południa, a od północy Manasse, a oboje zamyka morze, y schodzą się z sobą w pokoleniu Aser od północy, a w pokoleniu Issachar od wschodu.

od tych sześciu rodzin.

7. *Od Aser, do Machmethath.* Od miasta Aser ku Machmethath. Opisuje zaś granice połowy pokolenia tego przed Jordanem, zaczynając od południowych granic, które mu były wspólnemi z Efraimami, dla których te granice były północnemi. *Podle obywatelów źródła Taphue.* To jest: idzie też granica nieco ku południowi, pochylając się blisko tych, którzy mieszkali w ziemi Taphua u źródła.

8. *W dziale bowiem.* W hebrajskim tak: *Manassa była ziemia Taphua, Taphua zaś w granicy Manasse synów Efraima;* myśl taka: że role i posiadłości ziemi Taphua należały do Manassitów: samo zaś miasto Taphua, chociaż w granicach Manassitów, było jednak oddanem do mieszkania Efraimitów.

9. *A granica... idzie.* Idzie ku morzu przez spadziłość.—*Potoka.* Czyli doliny; bo ten wyraz i w hebrajskim.—*Koniec jej.* Ostatni kraniec dotyka morza Śródziemnego.

10. *I schodzą się z sobą.* Jeśli dwa pokolenia Efraima i Manassa wezmą się za jedno, łączą z pokoleniem Aser; jeśli oddzielnie, samo pokolenie Manasse dotyka

11. Fuitque hereditas Manasse in Issachar et in Aser, Bethsan et viculi ejus, et Jebllaam cum viculis suis, et habitatores Dor cum oppidis suis, habitatores quoque Endor cum viculis suis; similiterque habitatores Thenac cum viculis suis, et habitatores Mageddo cum viculis suis, et tertia pars urbium Nopheth.

12. Nec potuerunt filii Manasse has civitates subvertere, sed coepit Chananaeus habitare in terra sua.

13. Postquam autem convaluerunt filii Israel, subjecerunt Chananaeos, et fecerunt sibi tributarios, nec interfecerunt eos.

14. Locutique sunt filii Joseph ad Josue, et dixerunt: Quare dedisti mihi possessionem sortis et fundiculi unius, cum sim tantae multitudinis, et benedixerit mihi Dominus?

15. Ad quos Josue ait: Si populus multus es, ascende in silvam, et succide tibi spatia in terra Pherezei et Raphaim, quia angusta est tibi possessio montis Ephraim.

16. Cui responderunt filii Joseph: Non poterimus ad montana conscendere, cum ferreis curribus utantur Chananaei, qui habitant in terra campestri, in qua sitae sunt Bethsan cum viculis suis, et Jezrael mediam possidens vallem.

17. Dixitque Josue ad domum Joseph, Ephraim et Manasse: Populus multus es, et magnae multitudinis, non habebis sortem unam,

18. sed transibis ad montem, et succides tibi, atque purgabis ad habitandum spatia: et poteris ultra procedere cum subverteris Chananaeum, quem dicis ferreos habere currus, et esse fortissimum.

11. Y było dziedzictwo Manasse w Issachar y w Aser, Bethsan y wsi jego, y Jebllaam ze wsiami jego, y obywatele Dor z miasteczkami swymi, obywatele też Endor ze wsiami swymi: także obywatele Thenak ze wsiami swymi, y obywatele Mageddo ze wsiami swymi, y trzecia część miasta Nopheth.

12. Y niemogli synowie Manasse tych miast wyrócić, ale poczał Chananeczyk mieszkać w ziemi swy.

13. A potym gdy się zmocnili synowie Izraelowi: podbili Chananeczyki, y uczynili ie sobie hołdowniki, ani wytracili ich.

14. Y mówili synowie Jozeph do Jozuego y rzekli: Czemuś mi dał ośiadłość losu y sznura iednego, gdyżem iest tak wielkiéy liczby, y błogosławił mi Pan?

15. Do których Jozue rzekł: Jeśliś iest lud wielki, idźże do lasa a wyśiecz sobie place w ziemi Pherezeczyka y Raphaim: boć ciasna iest ośiadłość góry Ephraim.

16. Któremu odpowiedzieli synowie Jozephowi: Nie bédziem mogli wnieść na góry, ponieważ wozów żelaznych używają Chananeczykowie, którzy mieszkają na równéy ziemi, w której leżą Bethsan ze wsiami swymi, y Jezrael który pośiadł połowicę doliny.

17. Y rzekł Jozue do domu Jozeph, Ephraim y Manasse: Ludeś ty mnogi y wielkiéy mocy, nie bédziesz miał działu iednego,

18. ale przejdiesz na górę, y wyrąbisz sobie y wyprawisz mieysca ku mieszkaniu, y bédziesz mógł daléy postąpić kiedy zburzysz Chananeczyka, o którym powiedasz że ma wozy żelazne, y iest barzo mocny.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 17. w. 4. *Pan przykazał przez rękę Mojżesza.* Ręką Pismo Święte zowie też Prorocstwo, i wszelką mowę którą co rozkazuja: bo jako ręka rusza, tak też mowa przykazująca 2. *Król.* 4. Izali ręka Joaba z tobą jest, to jest, Izali Joab rozkazał abyś to mówiła. Ztądże i ono 2. *Król.* 18. I ręka Pańska stała się nad Heliaszem, to jest, Pan mu mówił i rozkazał, także i na wielu innych miejscach.

pokolenia Aser.—*A w pokoleniu Issachar.* Tak samo rozumie się o dwóch pokoleniach łącznie wziętych. Pismo ś. zwykło te dwa pokolenia brać za jedno i jednem nazywać imieniem, t. j. pokoleniem Jozefa, patrz rozdz. tegoż w. 14.

11. *I było dziedzictwo Manasse w Issachar i w Aser.* To jest: miało pokolenie Manassa, blisko tych graniczących z sobą dwóch pokoleń, miasta i wioski, które tu się wyliczają.—*Bethsan.* Znakomite miasto, blisko Jordanu, inaczéj Scythopolis nazwane.—*I trzecia część miasta Nopheth.* Massius sądzi, że tu mowa nie o trzeciej części miasta, lecz o przestrzeni kraju. Serrarius bierze wyrazy podług ich brzmienia, szczególniej, że się na to zgadzają LXX, i nie ma potrzeby rozumieć inaczéj.

12. *I niemogli synowie Manasse.* Dla czego zniszczyć nie mogli, patrz Sędz. 2, 20 i 21.—*Ponieważ, rzekł, ten lud zgwałcił przymierze moje... ja nie wygładzę narodu.* i t. d.

13. *Uczynili je sobie hołdowniki.* Przez to wykroczyli przeciw rozkazowi Pańskiemu, Dent. 20, 16: *A z tych miast które dane będą tobie, nikogo zgola żywo nie zostawisz.*

14. *Synowie Józefa.* Pokolenia Efraima i Manasse.—*Losu i sznura jednego.* Skarżyły się tu pokolenia, że oba razem, nie więcej odebrały, jak inne pojedyncze wzięły, opróżnionej, spokojnej i od Chananejczyków odebranej ziemi, jak żeby jednem tylko były pokoleniem.

15. *Idźże do lasa.* Zróbcie, żebyście ciasno nie mieszkali. Wytnijcie las, t. j. wypędźcie z sadzib Ferezów i Rafaimitów, a sami je zajmijcie. Od was zależy przestronne mieszkanie.

16. *Wozów żelaznych.* Uzbrojonych w kosy, lub inaczéj do wojny przyrządzonych.

17. *Nie bédziesz miał działu jednego.* Jeśli się ośmielisz użyć własnej siły i granice rozszerzyć, pobiwszy Ferezów i t. d.

18. *Przejdiesz na górę.* To jest w kraj górzysty.

CAPUT XVIII.

ROZDZIAŁ 18.

O wystąpieniu mężów dla opisania ziemi, mającej należeć do siedmiu ostatnich pokoleń, i o dziale Benjamina.

1. Congregatique sunt omnes filii Israel in Silo, ibique fixerunt tabernaculum testimonii et fuit eis terra subjecta.

2. Remanserant autem filiorum Israel septem tribus, quae necdum acceperant possessiones suas,

3. Ad quos Josue ait: Usquequo marceitis ignavia, et non intratis ad possidendam terram, quam Dominus Deus patrum vestrorum dedit vobis?

4. Eligite de singulis tribubus ternos viros, ut mittam eos, et pergant atque circumeant terram, et describant eam juxta numerum uniuscujusque multitudinis: referantque ad me, quod descripserint.

5. Dividite vobis terram in septem partes: Judas sit in terminis suis ab australi plaga, et domus Joseph ab aquilone:

6. mediam inter hos terram in septem partes describite: et huc venietis ad me, ut coram Domino Deo vestro mittam vobis hic sortem:

7. quia non est inter vos pars Levitarum, sed sacerdotium Domini est eorum hereditas. Gad autem et Ruben, et dimidia tribus Manasse jam acceperant possessiones suas trans Jordanem ad orientalem plagam, quas dedit eis Moyses, famulus Domini.

8. Cumque surrexissent viri, ut pergerent ad describendam terram, praecepit eis Josue, dicens: Circuite terram, et describite eam, ac revertimini ad me, ut hic coram Domino in Silo mittam vobis sortem.

9. Itaque perrexerunt, et lustrantes eam, in septem partes diviserunt, scribentes in volumine. Reversique sunt ad Josue in castra Silo.

10. Qui misit sortes coram Domino in Silo, dividitque terram filiis Israel in septem partes.

11. Et ascendit sors prima filiorum Benjamin

R. 18.—1. *I zebrał się.* Którzy przedstawiali naród: arcykapłan, kapłani; magnaci, starszyzna, starsi z rodzin i ludzie większego znaczenia, wszyscy. Na tém zgromadzeniu o dwóch szczególnie radzono przedmiotach, pierwszy był o przeniesieniu przybytku Pańskiego, drugi o dalszym ciągu losowaniu.—*Do Silo.* Miasto w pokoleniu Efraima.—*Itam postawili przybytek.* Nie w domu jakimś, jak sądzi Abulen., lecz pod odkrytym niebem, podobnie jak przez lat wiele był na puszczy. Dla czego zaś z Gulgala do Silo przeniesiono przybytek, ta zdaje się przyczyna, ażeby przechodzić mogli łatwiej synowie Izraela; gdyż Gulgala było prawie na samej granicy ziemi świętej, i dla tego za rzecz słuszną uznano, przenieść do środka kraju.—*Była im ziemia poddana.* Po podbiciu Chananejczyków.

2. *Siedmiu pokoleni synów Izraelowych, które jeszcze nie wzięły były osiadłości swojej.* W ciągu lat kilku przerwany był podział ziemi, albo dla tego, iż niektórzy z narodu podejrzewać zaczęli, że albo ze złą wolą, albo z małym doświadczeniem podział ten się dokonywał; albo, że, jak widać z rozdziału ostatniego, poprzedzającego, i z następnego 3 wiersza, lękali się Chananejczyków jeszcze niewytępionych.

4. *Rozpisali ją.* Nie tylko żeby zmierzyl, ale także i opisali miejscowe okoliczności, czy jest urodzajną,

1. Y zebrał się wszyscy synowie Izraelowi do Silo, y tam postawili przybytek świadectwa, y była im ziemia poddana.

2. A zostało było siedmiu pokoleni synów Izraelowych, które ieszcze nie wzięły były osiadłości swojej.

3. Do których rzekł Jozue: Dokądże gnieście lenistwem, a niewchodźcie żebyście posiadli ziemię, którą wam dał Pan Bóg oyców waszych?

4. Obierzcie z każdego pokolenia po trzech mężach, że ie poszlę aby szli y obeszlę ziemię, y rozpisali ją według liczby każdego zgromadzenia: a że mi przyniosą co spisali.

5. Rozdzielcie sobie ziemię na siedm części: Judas niech będzie w granicach swych od południowej strony, a dóm Jozephów od północy,

6. a śrzednią między temi ziemię rozpiszcie na siedm części: a przydźcie tu do mnie, że przed Panem Bogiem waszym puszcę wam tu los:

7. bo niemasz między wami działu Lewitów, ale kapłaństwo Pańskie iest ich dziedzictwo. Lecz Gad y Ruben y pół pokolenia Manasse iuż byli wzięli osiadłości swe za Jordanem na wschodnią stronę, które im dał Moyżesz sługa Pański.

8. A gdy wstali mężowie aby szli na rozpisanie ziemię, przykazał im Jozue mówiąc: Obejdźcie ziemię, a spiszcie ją, a wróćcie się do mnie: że bym tu przed Panem w Silo puścił wam los.

9. Y tak poszli: y obejrzawszy ją, na siedm części rozdzielili, spisawszy na księgach. Y wrócili się do Jozuego do obozu Silo.

10. Który puścił losy przed Panem w Silo, y rozdzielił ziemię synóm Izraelowym na siedm działów.

11. Y padł los pierwszy synów Beniaminowych

czy też jałową, i t. d.—*Według liczby każdego zgromadzenia.* Ażeby wszystkie pokolenia, stosownie do liczby swęj, słusny dział otrzymały. Podobna do prawdy, że z tych pokoleń nawet, które już dział swój odebrały, byli wybrani miernicy; bo i dla nich należało uczynić dział równym, i oznaczyć granice, żeby żadna skarga wyniknąć nie mogła.

5. *Na siedm części.* Co do wielkości, nierówne; co zaś do wartości, o ile być mogło, równe.—*Dom Jozefów od północy.* Nie względem całej obiecanęj ziemi, lecz tylko względem pokolenia Judy.

6. *Śrzednią między temi ziemię.* Między resztą ziemi jeszcze nie rozdzieloną. Serariusz mniema, że w tekście łacińskim było *inną*, nie zaś *śrzednią*; gdyż ziemia mająca być rozdzieloną dla siedmiu pokoleń, nie środkowa była pomiędzy pokoleniem Judy i dwoma pokoleniami Efraima i Manassesa, wyjąwszy tę część, która się dostała Beniaminowi, patrz wiersz 11 i następny.—*Przed Panem.* Przed przybytkiem.

7. *Bo nie masz między wami działu Lewitów.* Oto przyczyna, dla czego ziemia na siedm tylko części miała być rozdzieloną, gdyż Lewici nie mieli działu w Izraelu, przestając na kapłaństwie i dochodach do niego przywiązanych.

11. *Padł los.* Z urny, rozumie się.

per familias suas, ut possiderent terram inter filios Juda et filios Joseph.

12. Fuitque terminus eorum contra aquilonem a Jordane, pergens juxta latus Jericho septentrionalis plagae; et inde contra occidentem ad montana conscendens, et perveniens ad solitudinem Bethaven,

13. atque pertransiens juxta Luzam ad meridiem, ipsa est Bethel; descenditque in Atarothhaddar in montem, qui est ad meridiem Beth-horon inferioris; (*Gen. 28, 19.*)

14. et inclinatur circueiens contra mare ad meridiem montis, qui respicit Beth-horon contra Africum; suntque exitus ejus in Cariathbaal, quae vocatur et Cariathiarim, urbem filiorum Juda. Haec est plaga contra mare, ad occidentem.

15. A meridie autem ex parte Cariathiarim egreditur terminus contra mare, et pervenit usque ad fontem aquarum Nephtoa.

16. Descenditque in partem montis, qui respicit vallem filiorum Ennom; et est contra septentrionalem plagam in extrema parte vallis Raphaim. Descenditque in Geennom (id est, vallem Ennom) juxta latus Jebusaei ad austrum; et pervenit ad fontem Rogel,

17. transiens ad aquilonem, et egrediens ad Ensemes, id est fontem solis;

18. et pertransit usque ad tumulos, qui sunt e regione ascensus Adommim; descenditque ad Abenboen, id est, lapidem Boen filii Ruben; et pertransit ex latere aquilonis ad campestria; descenditque in planitiem,

19. et praetergreditur contra aquilonem Bethhagla; suntque exitus ejus contra linguam maris salissimi ab aquilone in fine Jordanis ad australem plagam,

20. qui est terminus illius ab oriente. Haec est possessio filiorum Benjamin per terminos suos in circuitu, et familias suas.

21. Fueruntque civitates ejus: Jericho et Bethhagla et vallis Casis,

22. Betharaba et Samaraim et Bethel,

23. et Avim et Aphara et Ophera,

24. villa Emona et Ophni et Gabee: civitates duodecim, et villae earum.

25. Gabaon et Rama y Beroth,

26. et Mesphe et Caphara, y Amosa,

12. *A była granica.* Opisują się granice północne tego pokolenia, które ciągną się od Jordanu nie do morza Śródziemnego, jako utrzymuje Józef, w ks. 5 r. 3, lecz aż do Atarothhaddar.

14. *A chyli się.* Granice zachodnie od rzeczonego miasta Atarothhaddar aż do Kariathbaal, miasta w pokoleniu Judy. — *Ku morzu.* Ku zachodowi; bo morze Śródziemne było na zachodniej stronie ziemi świętej.

15. *Na południe.* Wskazują się granice południowe, albo ku południowi, które dla pokolenia Judy były północnymi; lecz tu przeciwnym sposobem opisują się, to jest od zachodu ku wschodowi, mianowicie od miasta Kariathiarim aż do téj zatoki Jordanu, którą wpływa do morza Stonego, wiersze: 15, 16, 17, 18 i 19, gdzie północna granica morza tegoż jest południową granicą

według familii ich, żeby pośiedli ziemię między syny Judowemi a syny Jozephowemi.

12. *A była granica ich ku północy od Jordanu:* idąc wedle boku Jericha północnej strony, a ztamtąd ku zachodu na góry wstępując, y przychodząc do puszcy Bethawen,

13. *a przechodząc wedle Luzy na południe, to iest Bethel:* y zstępuje do Atarothhaddar na górę, która iest na południe Bethhoron niższego.

14. *A chyli się krając ku morzu na południe góry, która patrzy ku Bethhoron przeciw wiatru południowemu:* y kończyny jego są Kariathbaal, które zowią y Kariathiarim, miasto synów Juda, ta iest strona ku morzu na zachód.

15. *A od południa od strony Kariathiarim wychodzi granica ku morzu, a przychodzi aż do źródła wód Nephtoa.*

16. *Y zstępuje na część góry, która patrzy na dolinę synów Ennom: a iest przeciw północnej stronie, na ostatniej części doliny Raphaim. Y zchodzi w Geennom (to iest w dolinę Ennom) według boku Jebuzeczyka na południe: y przychodzi do źródła Rogel,*

17. *Przechodząc ku północy y wychodząc do Ensemes, to iest, do źródła słonecznego:*

18. *a przechodzi aż do kopców które są przeciwko wstępowaniu Adommim: y schodzi do Abenboen, to iest, kamienia Boena syna Ruben: y przechodzi z boku północy na pola: y zstępuje na równinę,*

19. *y miia ku północy Bethhagla: y są kończyny jego ku izerkowi morza nasłoiższego od północy na końcu Jordana na południową stronę:*

20. *który iest granica jego od wschodu, ta iest osiadłość synów Beniaminowych według granic jego w okolo, y według domów ich.*

21. *A były miasta jego, Jericho y Bethhagla, y dolina Kasis.*

22. *Betharaba y Samaraim y Bethel,*

23. *y Awim y Aphara y Ophera,*

24. *wieś Emona y Ophni y Gabee, miast dwa-naście, y wsi ich.*

25. *Gabaon y Rama y Beroth,*

26. *Mesphe y Kaphara, y Amosa,*

samego Jordanu, i południowej granicy Beniamitów kraniec w części wschodniej.

18. *A przechodzi.* Myśl ta, że stąd pochylając się nieco ku północy na pola, czyli równiny, schodzi na samą płaszczyznę.

19. *Bethhagla.* W hebr. przy rogu *Bethagla*, zostawując Bethhagłę na północ.

20. *Który jest granica jego od wschodu.* To jest, Jordan. — *W okolo.* Przez granice w okolo opisana, i przez familije, które ma, rozdzielona.

21. *A były miasta jego.* Albo z tych miast niektóre inaczej się nazywały, albo nie wszystkie miasta tego pokolenia wyliczone, gdyż w r. 21, jest wzmianka o dwóch miastach, które tu są opuszczone.

27. et Recem, Jarephel et Tharela,
28. et Sela, Eleph et Jebus, quae est Jerusalem, Gabaath et Cariath: civitates quatuordecim, et villae earum. Haec est possessio filiorum Benjamin juxta familias suas.

27. y Recem, Jarephel y Tarela,
28. y Sela, Eleph y Jebus, to iest Jeruzalem, Gabaath y Kariath, miast czternaście, y wsi ich. Ta iest ośiadłość synów Beniaminowych według domów ich.

CAPUT XIX.

ROZDZIAŁ 19.

O wyznaczeniu działów sześciu pokoleń, to jest: Symeonowemu, Zabulonowemu, Issacharowemu, Aserowemu, Neftalimowemu, Danowemu, i o części Jozuego.

1. Et egressa est sors secunda filiorum Simeon per cognationes suas; fuitque hereditas

2. eorum in medio possessionis filiorum Juda: Bersabee et Sabee et Molada,

3. et Hasersual, Bala et Asem,

4. et Eltholad Bethuel et Harma,

5. et Siceleg, et Bethmarchaboth et Hasersusa,

6. et Bethlebaoth et Sarohen: civitates tredecim, et villae earum.

7. Ain et Remmon et Athar et Asan: civitates quatuor, et villae earum;

8. omnes viculi per circuitum urbium istarum usque ad Baalath Beer Ramath contra australem plagam. Haec est hereditas filiorum Simeon juxta cognationes suas,

9. in possessione et funiculo filiorum Juda, quia major erat; et ideo filii Simeon possederunt in medio hereditatis eorum.

10. Ceciditque sors tertia filiorum Zabulon per cognationes suas; et factus est terminus possessionis eorum usque Sarid.

11. Ascenditque de Mari et Merala, et pervenit in Debbaseth, usque ad torrentem, qui est contra Jechonam.

12. Et revertitur de Sared contra orientem in fines Ceseleththabor, et egreditur ad Dabereh, ascenditque contra Japhie.

13. Et inde pertransit usque ad orientalem plagam Gethhepher et Thacasin; et egreditur in Remmon, Amthar et Noa.

14. E circuit ad aquilonem Hanathon, suntque egressus ejus vallis Jephthahel,

1. Y wyszedł los wtóry synów Simeon według domów ich: a było dziedzictwo

2. ich w pośrodku ośiadłości synów Juda: Bersabee y Sabee y Molada

3. y Hasersual, Bala y Asem

4. y Eltholad, Bethuel y Harma,

5. y Siceleg y Bethmarchaboth y Hasersusa

6. y Bethlebaoth y Sarohen: miast trzynaście y wsi ich.

7. Ain y Remmon y Athar y Asan: miast cztery y wsi ich:

8. wszystkie wsi w około tych miast aż do Baalath Beera Ramathy ku południowej stronie: to iest dziedzictwo synów Symeon według rodzajów ich,

9. w ośiadłości y sznurze synów Juda: iż był większy; y dla tego synowie Symeonowi wzięli ośiadłość w pośrodku dziedzictwa ich.

10. Y padł los trzeci synów Zabulon według rodzajów ich: a była granica dziedzictwa ich aż do Sarid.

11. Y wstępuje od morza y Merala, a przechodzi do Debbaseth, aż do potoka, który iest przeciw Jekonom.

12. Y wraca się od Sareda ku wschodowi do granic Ceseleththabor: y wychodzi do Dabereh, y wstępuje ku Japhie.

13. A ztamtąd przechodzi aż do wschodniej strony Gethhepher y Thakasyn, y wychodzi do Remmon y Amthar y Noa.

14. Y krąży ku północy Hanathon: a wyszcia iego sa dolina Jephthahel,

28. *Jerusalem.* Liczy się między miastami pokolenia Beniamina, bo część północna tego miasta należała do Beniamina; południowa zaś, do Judy. Abulensis mniema, że albo Beniamitowie w zamian za inne miasta Jerozolime ustąpili pokoleniu Judy, albo dla słabości ducha i utracę nadziei, żeby kiedy Jebuzejczyków pokonać mogli.

R. 19.—2. *W pośrodku ośiadłości synów Juda.* Jak się to ma rozumieć, patrz wiersz 9. — *Bersabee i Sabee.* Dwojakie nazwanie jednego miasta; inaczej nie byłoby miast trzynaście, jak powiedziano w w. 6, lecz czternaście, jak w liczeniu się okazało.

8. *Ku południowej stronie.* Opisuje położenie całego pokolenia Symeona.

9. *Iż był większy.* W hebr., *gdyż była część synów Judy większa od innych*, t. j. większą niż potrzeba, albo jak była słuszna. Podobna do prawdy, że dział Judzie wyznaczony, był większym przez omyłkę mierników: początki sztuk są zawsze niedokładne, a wtenczas nauka miernicza nie dochodziła do tej, co dzisiaj, doskonałości.

10. *Granica dziedzictwa.* Jest to granica zachodnia idąc od południa ku północy, to jest: od miasta Sarid aż do potoku, który jest od strony miasta Jechonam.

11. *Do potoka.* Który jest blisko Sydonu, a który Papad albo Belum nazywają pisarze. Patrz Plin. ks. 5 r. 19, i ks. 36, r. 26, i Józefa ks. 2, r. 9.

12. *I wraca się.* W tym i następnym wierszu opisuje się południowa granica idąc od zachodu na południe, t. j. od Sarid aż do miasta Remmon. — *Wychodzi.* Kończy się; to bowiem znaczy wychodzi i wyjście, co się nie raz wspomina w oznaczeniu granic pokoleń.

13. *Amthar i Noa.* Zdaje się, że te dwa miasta tworzyły granicę wschodnią od południa ku północy, od Remmon do Noa.

14. *Dolina Jephthahel.* Północna granica od wschodu ku zachodowi, od Noa aż do potoku, t. j. na dolinę Jephthahel, aż do morza Śródziemnego. O tej dolinie w tém tylko miejscu Pismo wspomina.

15. et Cateth et Naalol et Semeron et Jerala et Bethlehem: civitates duodecim, et villae earum.

16. Haec est hereditas tribus filiorum Zabulon per cognationes suas, urbes et viculi earum.

17. Issachar egressa est sors quarta per cognationes suas,

18. fuitque ejus hereditas: Jezrael et Casaloth et Sunem,

19. et Hapharaim et Seon et Anaharath,

20. et Rabboth et Cesion et Abes,

21. et Rameth et Engannim et Enhadda et Bethpheses.

22. Et pervenit terminus ejus usque Thabor et Sehesima et Bethsames, eruntque exitus ejus Jordanis; civitates sedecim, et villae earum.

23. Haec est possessio filiorum Issachar per cognationes suas, urbes, et viculi earum.

24. Ceciditque sors quinta tribui filiorum Aser per cognationes suas;

25. fuitque terminus eorum: Halcath et Chali et Beten et Axaph,

26. et Elmelech et Amaad et Messal; et pervenit usque ad Carmelum maris et Sihor et Labanath.

27. Ac revertitur contra orientem Bethdagon, et pertransit usque Zabulon et vallem Jephthahel contra aquilonem in Bethemec et Nehiel. Egrediturque ad laevam Cabul,

28. et Abran et Rohob et Hamon et Cana, usque ad Sidonem magnam;

29. revertiturque in Horma usque ad civitatem munitissimam Tyrum, et usque Hosa; eruntque exitus ejus in mare de funiculo Achziba;

30. et Amma et Aphec et Rohob: civitates viginti duae, et villae earum.

31. Haec est possessio filiorum Aser per cognationes suas, urbesque et viculi earum.

32. Filiorum Nephtali sexta sors cecidit per familias suas,

33. et coepit terminus de Heleph et Elon in Saananim et Adami, quae est Neceb, et Jebnael usque Lecum, et egressus eorum usque ad Jordanem;

34. revertiturque terminus contra occidentem in Azanotthabor, atque inde egreditur in Hueuca,

15. y Kateth y Naalol y Semeron y Jerala y Bethlehem: miast dwanaście y wsi ich.

16. To iest dziedzictwo pokolenia synów Zabulon, według rodzajów ich, miasta y wsi ich.

17. Issacharowi wyszedł los czwarty według rodzajów iego,

18. a było dziedzictwo iego Jezrael y Kasaloth y Sunem,

19. y Hapharaim y Seon y Anaharath,

20. y Rabboth y Cesion y Abes,

21. y Rameth y Engannim y Enhadda y Bethpheses.

22. A przychodzi granica iego aż do Thabor y Sehesim y Bethsames: a będą kończyny ich Jordan: miast szesnaście y wsi ich.

23. Ta iest osiadłość synów Issachar według rodzajów ich, miasta y wsi ich.

24. Y padł los piąty pokoleniu synów Aser według rodzajów ich:

25. a była granica ich Halkath y Chali y Beten y Axaph,

26. y Elmelech y Amaad y Messal; y przychodzi aż do Karmela morza y Sihor y Labanath.

27. Y wraca się ku wschodowi Bethdagon, a przychodzi aż do Zabulon y doliny Jephthael ku północy do Bethemek y Nehiel. Y wychodzi po lewicy stronie Kabul,

28. y Abran y Rohob y Hamon y Kana, aż do Sidonu wielkiego;

29. y wraca się do Horma aż do miasta barzo obornego Tyru, y aż do Hoza: a końce iey będą do morza z sznura Achzyba;

30. y Amma y Aphek y Rohob: miast dwadzieścia y dwie y wsi ich.

31. Ta iest osiadłość synów Aser według rodzajów ich, y miasta y wsi ich.

32. Synów Nephtali szósty los padł według domów ich,

33. y poczęła się granica od Helepha y Elon y Saananim y Adami, która iest Neceb y Jebnael aż do Lekum, a końce ich aż do Jordanu;

34. y wraca się granica ku zachodowi do Azanotthabor, a ztamtąd wychodzi od Hukuki, y przo-

15. *I Bethlehem.* Nie to w którym się Chrystus narodził, a które należało do pokolenia Judy. — *Miast dwanaście.* A więc jednak tekst wspomina, dla tego, jakośmy wyżej ostrzegli, że i znaczniejsze wsie liczą się, które, rzecz ściślej biorąc, nie mogły wchodzić w liczbę miast.

18. *A było dziedzictwo iego.* Sześć miast, co się w tych dwóch wierszach wyliczają, znajdowały się w granicach południowych pokolenia Issachar. *Jezrael.* Miasto z pomiędzy wszystkich najokazalsze, o jego dolinie, patrz r. 17, 16.

20. *Rabboth.* Rabboth z innemi czterma miastami, co się zaraz wyliczają, są w granicy zachodniej, idąc od południa ku północy. Serarius twierdzi, że to pokolenie ciągnęło się aż do morza Śródziemnego, ztąd biorąc wniosek, że góra Karmel, podług Józefa, należała do tego pokolenia: Karmel zaś styka się prawie z morzem.

21. *Enhadda.* Enhadda z czterma innemi miastami, co się w tym wierszu wyliczają, leżą w granicy tegoż pokolenia północnej.

22. *Thabor.* Nazwa miasta, nie zaś góry, gdyż inaczej nie byłaby wiadomą liczba miast. Zdaje się, że albo góra miastu przylegała, albo miasto górze nadaje nazwę. — *Bethsames.* Odmienne od tego, co było w pokoleniu Judy, o którym wzmianka 21, 16. — *Kończyny ich Jordan.* Pokolenie to na wschodzie ma granicę Jordan.

25. *A była granica ich Halkath.* Granica zachodnia pokolenia Aser, idąc od północy na południe.

27. *I wraca się.* To jest, strona południowa, od wschodu na zachód. — *I wychodzi po lewej.* Strona wschodnia od południa na północ, w tymże wierszu mowa o stronie północnej od wschodu na zachód.

33. *Poczęła się granica od Helepha.* Opisuje się granica wschodnia pokolenia Neftali, która wyjaśnia się od północy ku południowi przez miasta. Te zaś, ponieważ leżały przy Jordanie, dla tego Jordan od źródła swego aż do ujścia w morze Genezaret, sprawiedliwie się nazywa granicą wschodnią.

34. *Wraca się granica.* Granica południowa od wscho-

et p̄transit in Zabulon contra meridiem, et in Aser contra occidentem, et in Juda ad Jordanem contra ortum solis;

35. civitates munitissimae, Assedim, Ser et Emath et Reccath et Cenereth,

36. et Edema et Arama, Asor,

37. et Cedes et Edrai, Enhasor,

38. et Jeron et Magdalel, Horem et Bethanath et Bethsames: civitates decem et novem et villae earum.

39. Haec est possessio tribus filiorum Nephthali per cognationes suas, urbes et viculi earum.

40. Tribui filiorum Dan per familias suas egressa est sors septima,

41. et fuit terminus possessionis ejus: Saraa et Esthaol et Hirsesmes id est civitas solis;

42. Selebin et Ajalon et Jethela,

43. Elon et Themna et Acron,

44. Elthece, Gebbethon et Balaath,

45. et Jud et Bane et Barach et Gethremmon,

46. et Mejarcon et Arecon, cum termino, qui respicit Joppen,

47. et ipso fine concluditur. Ascenderuntque filii Dan, et pugnaverunt contra Lesem, ceperuntque eam; et percusserunt eam in ore gladii, et possederunt, et habitaverunt in ea, vocantes nomen ejus Lesem Dan, ex nomine Dan patris sui.

48. Haec est possessio tribus filiorum Dan, per cognationes suas, urbes et viculi earum.

49. Cumque complisset sorte dividere terram singulis per tribus suas, dederunt filii Israel possessionem Josue, filio Nun, in medio sui,

50. juxta praeceptum Domini, urbem quam postulavit, Thamnath Saraa in monte Ephraim; et aedificavit civitatem, habitavitque in ea.

51. Hae sunt possessiones, quas sorte dividerunt Eleazar sacerdos, et Josue filius Nun, et principes familiarum, ac tribuum filiorum Israel in Silo, coram Domino ad ostium tabernaculi testimonii, partitque sunt terram.

chodzi do Zabulon ku południu, y do Aser ku zachodu, a do Juda do Jordanu ku wschodowi słońca;

35. miasta barzo obronne, Assedim, Ser y Emath y Rekkath y Cenereth,

36. y Edema y Arama, Asor,

37. y Cedes y Edrai, Enhasor,

38. y Jeron y Magdalel, Horem y Bethanath y Bethsames: miast dziewiętnaście y wsi ich.

39. Ta iest osiadłość pokolenia synów Nephthali według rodziów ich, miasta y wsi ich.

40. Pokoleniu synów Dan według domów ich wyszedł los siódmy,

41. a była granica osiadłości iego Saraa y Esthaol y Hirsesmes, to iest miasta stołeczne;

42. Selebin y Ajalon y Jethela,

43. Elon y Themna y Akron,

44. Elthece, Gebbethon y Balaath,

45. y Jud y Bane y Barach y Gethremmon,

46. y Meiarcon y Arecon, z granicą, która ku Joppen patrzy,

47. y tym końcem się zamyka. Y wyszli synowie Danowi, y walczyli przeciw Lesem, y wzięli ie, y porażili ie pasczeką miecza, y posiedli, y mieszkali w nim, nazywając imię iego Lesem Dan, od imienia Dan oycy swego.

48. Ta iest osiadłość pokolenia synów Dan, według rodów ich, miasta y wsi ich.

49. A gdy dokończył losem dzielić ziemię każdemu według pokolenia ich, dali synowie Izraelowi osiadłość Jozuemu synowi Nun wpośród siebie,

50. według przykazania Pańskiego, miasto którego żądał, Thamnath Saraa na górze Ephraim: y zbudował miasto, y mieszkał w nim.

51. Te są osiadłości, które losem podzielili Eleazar kapłan, y Josue syn Nun, y książęta domów, y pokolenia synów Izraelowych w Silo, przed Panem u drzwi przybytku świadectwa, y podzielili ziemię.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 19. w. 51. *W Silo przed Panem u drzwi przybytku.* Przybytek Pański był położony w Silo, iż to miejsce zdało się cudniejsze, i tamże niedaleko mieszkał Jozue, który miejsca tego strzegł, aby się wszystko zachowało co do świątobliwości przybytku należało. I był tam przybytek Pański do ostatniego roku Heli kapłana, za którego czasu Philistynowie pojмали skrzynię, i potem była przeniesiona do Betsamet. 1. Król. 6.

du na zachod, ta sama, która była północną względem Zabulon; lecz tu wskazana przez dwa miasta, które znajdowały się w samem pokoleniu Neftalego.—*I do Aser ku zachodu.* Wskazuje się granica zachodnia też sama, która dla pokolenia Aser była wschodnią.—*A do Juda do Jordanu ku wschodowi słońca.* Nie widać żęły pokolenie Neftali graniczyło z pokoleniem Judy, lecz że łatwo i dogodnie, albo żęługą przez Jordan, albo drogą nadbrzeżną się łączyło, i niejako bliskie i pograniczne było względem pokolenia Judy, tak, że chociaż ostatni kraniec pokolenia Neftali był ku północy, dla handlu jednak łączyło się z innemi pokoleniami przez ułatwioną drogę, i pożytkowało z ich przemysłu, a mianowicie pokolenia Judy. Granicą północną zaś tego pokolenia była góra Liban.

38. *Miast dziewiętnaście.* Więcej się ich liczy, lecz jak to rozumieć, powiedziano w w. 15.

41. *A była granica.* Granice pokolenia Dan nie inaczej tu się pokazują, jak przez granice miast niektórych, które jednak nie wyliczają się w jednym jakim porządku; lecz z tego się okazuje, że większa część pokolenia tego zamykała się w granicach pokolenia Judy, dla tej samej przyczyny, dla której w tychże granicach pokolenie Symeona było przyjętęm, patrz w. 9.

50. *Według przykazania Pańskiego.* Wzmianka jakaś o tćm zdaje się, że jest w r. 14, 6, w tych słowach Kaleba do Jozuego: *Wiesz co mówił Pan do Mojżesza człowieka Bożego, o mnie i o tobie w Kadesbarne.*—*Thamnathsaraa.* W ks. Sędz. 2, 9, nazywa się Themnathsare.

51. *W Silo.* P. W.

CAPUT XX.

ROZDZIAŁ 20.

O wydzieleniu miast ucieczki dla przypadkowych mężobójców, i czasie zostawania w nich.

1. Et locutus est Dominus ad Josue, dicens: Loquere filiis Israel, et dic eis:

2. Separate urbes fugitivorum, de quibus locutus sum ad vos per manum Moysi, (Num. 35, 11).

3. ut confugiat ad eas, quicumque animam percusserit nescius, et possit evadere iram proximi, qui ultor est sanguinis.

4. Cum ad unam harum confugerit civitatem, stabit ante portam civitatis, et loquetur senioribus urbis illius ea, quae se comprobent innocentem: sicque suscipient eum, et dabunt ei locum ad habitandum.

5. Cumque ultor sanguinis eum fuerit persecutus, non tradent in manus ejus: quia ignorans percussit proximum ejus, nec ante biduum, triduumve ejus probatur inimicus.

6. Et habitabit in civitate illa, donec stet ante iudicium causam reddens facti sui, et moriatur sacerdos magnus, qui fuerit in illo tempore, tunc revertetur homicida, et ingreditur civitatem et domum suam, de qua fugerat.

7. Deceveruntque: Cedes in Galilaea montis Nephthali, et Sichem in monte Ephraim, et Cariatharbe, ipsa est Hebron in monte Juda.

8. Et trans Jordanem contra orientalem plagam Jericho statuerunt: Bosor, quae sita est in campetri solitudine de tribu Ruben, et Ramoth in Galaad de tribu Gad, et Gaulon in Basan de tribu Manasse. (Deut. 4, 43).

9. Hae civitates constitutae sunt cunctis filiis Israel, et advenis, qui habitabant inter eos, ut fugeret ad eas qui animam nescius percussisset, et non moreretur in manu proximi, effusum sanguinem vindicare cupientis, donec staret ante populum expositurus causam suam.

CAPUT XXI.

ROZDZIAŁ 21.

O wyznaczeniu miast dla Lewitów, o spokoju, jakiego doznawali synowie Izraela.

1. Acceseruntque principes familiarum Levi ad Eleazarum sacerdotem, et Josue filium Nun, et ad-

R. 20.—2. *O którym mówią.* Num. 35 i Deut. 19, p. t.

3. Dusze zabij. T. j. człowieka.—*Niewiedząc.* Gdyż mężobójce przypadkowi a tém samém wolni od winy, mogli korzystać z prawa ucieczki. Patrz Deut. 19, 4.—*Bliźniego, który się mści krwie.* Rozumie się krewnego, któremu wolno było zabójcę swego krewnego, bez żadnego innego wyroku sądowego zabić, gdziekolwiek dybja.

4. *Stanie przed bramą miejską.* Gdyż w bramach było miejsce, gdzie odbywano sądy.

5. *Ani się pokazuje że przed dwiema albo przed trzema dni był jego nieprzyjacielem.* Z czego wniesć można było, że nie zdradliwie, lecz przypadkiem zabity: co tu powiedziano przed dwiema albo przed trzema i t. d. w hebrajskim o tém się mówi: wczoraj albo wczoraj, co znaczy przedtem.

6. *Aż stanie przed sądem.* Text ten pochodzi z wersetu LXX. U nich tak: *i nie umrze mężobójca od mściciela krwi, aż stanie przed synagogą na sąd.*—Aż

1. Y mówił Pan do Jozuego, rzekąc: Mów synóm Izraelowym, a powiedz im:

2. Oddzielcie miasta zbiegów, o którychem mówił do was przez rękę Mojżesza,

3. aby uciekał do nich, ktobykolwiek duszę zabił nie wiedząc, y mógłby uysć gniewu bliźniego, który się mści krwie.

4. Gdy się do iednego z tych miast nieceze, stanie przed bramą mieyską, y będzie mówił starszym miasta onego to, co go pokaże niewinnym: y tak go przyjmą, y dadzą mu mieysce ku mieszkaniu.

5. A gdy pomściciel krwie gonić go będzie, nie wydadzą w ręce iego: bo nie wiedząc zabił bliźniego iego, ani się pokazuje że przed dwiema albo trzema dni był iego nieprzyjacielem.

6. Y będzie mieszkał w mieście onym, aż stanie przed sądem sprawując się uczynku swego, y aż umrze kapłan wielki, który na ten czas będzie: tedy się wróci mężobójca, a wnidzie do miasta y domu swego, z którego był uciekł.

7. Y naznaczyli Cedes w Galilei y góry Nephthali, y Sichem na górze Ephraim, y Kariatharbe, to iest Hebron na górze Juda.

8. A za Jordanem ku wschodniéy stronie Jericha, naznaczyli Bosor, które leży w połnéy puszcy z pokolenia Ruben, y Ramoth w Galaad z pokolenia Gad, y Gaulon w Bazan z pokolenia Manasse.

9. Te miasta naznaczone są wszystkim synóm Izraelowym, y przychodnióm, którzy mieszkali między nimi, aby uciekł do nich ten, któryby duszę nie wiedząc zabił, aby nie umarł w ręce bliskiego, który się chce pomścić krwie wylanéy, azby stanął przed ludem, mając dać sprawę o sobie.

1. Y przystąpili książęta domów Lewi do Eleazara kapłana, y do Jozuego, syna Nun, y do ksią-

umrze kapłan wielki. Arcykapłan. Dla czego z miast ucieczki i wygnań wyzwalala śmierć najwyższego kapłana, różni różne przytaczają przyczyny. Prawdziwa przyczyna ta, iż tak Pan rozkazał. A zdaje się, że dla tego tak rozkazał, żeby przez to porównanie wyrazić ową wolność prawdziwą, którą dla nas wyjednał prawdziwy Arcykapłan Chrystus. Ten jest prawdziwie najwyższym kapłanem, jak uczy Paweł ś. do Żydów; a przez owych mężobójców, wyrażają się wszelkiego rodzaju grzesznicy.

7. *W Galilei góry Nephthali.* W hebr. w Galilei, na górze Nephthali, a więc w naszym texcie jest Hypallaga (zamiana wyrazów).

8. *Naznaczyli.* Utwierdzili, gdyż pierwéj od Mojżesza było postanowiono, Deut. 4, 43.

9. *I przychodnióm.* Prozelitom i nawróconym do judaizmu. Niektórzy jednak mniemają, że poganie nawet w poganimizmie trwający, mieli prawo ucieczki w tych miastach.

duces cognationum per singulas tribus filiorum Israel,

2. locutique sunt ad eos in Silo terrae Chanaan, atque dixerunt: Dominus praecepit per manum Moysi, ut darentur nobis urbes ad habitandum, et suburbana earum ad alenda jumenta. (*Num. 35, 2*).

3. Dederuntque filii Israel de possessionibus suis juxta imperium Domini civitates et suburbana earum.

4. Egressaque est sors in familiam Caath, filiorum Aaron sacerdotis, de tribubus Juda et Simeon et Benjamin, civitates tredecim;

5. et reliquis filiorum Caath, id est Levitis, qui superfuerant, de tribubus Ephraim et Dan et dimidia tribu Manasse, civitates decem.

6. Porro filiis Gerson egressa est sors, ut acciperent de tribubus Issachar et Aser et Nephthali, dimidiaque tribu Manasse, in Basan civitates numero tredecim.

7. Et filiis Merari per cognationes suas, de tribubus Ruben et Gad et Zabulon, urbes duodecim.

8. Dederuntque filii Israel Levitis civitates et suburbana earum, sicut praecepit Dominus per manum Moysi, singulis sorte tribuentes.

9. De tribubus filiorum Juda et Simeon dedit Josue civitates, quarum ista sunt nomina: (*1. Par. 6, 55*).

10. Filiis Aaron per familias Caath Levitici generis (prima enim sors illis egressa est).

11. Cariatharbe patris Enac, quae vocatur Hebron, in monte Juda, et suburbana ejus per circuitum.

12. Agres vero, et villas ejus dederat Caleb, filio Jephone, ad possidendum. (*Supr. 14, 14. 1. Par. 6, 56*).

13. Dedit ergo filiis Aaron sacerdotis Hebron confugii civitatem, ac suburbana ejus, et Lobnam cum suburbanis suis;

R. 21.—2. *Pan przykazał.* Nie byli zaniedbanymi Lewici przez Jozuego i innych wydzielaczów ziemi, lecz naprzód należało wyznaczyć działy dla pokoleń, a wtedy dopiero z każdego pokolenia wybrać miasta, żeby je oddać Lewitom. Nie wykraczają też Lewici gdy proszą dla siebie o miasta; bo słusznie się domagają, co z prawa należy: ani ich można oskarżać o natręctwo, bo chociaż Jozue i naród gotowi byli do dania, to prosba Lewitów wyjednała pośpiech.

3. *I dali synowie Izraelowi.* Po losowaniu, jak widać z wiersza 4, 6 i 10.

4. *Na dom Kaath synów Aarona kapłana.* Cztery w tym rodz. ustanawiają się rodzaje Lewitów. Pierwszy jest kapłanów, którzy wszyscy byli potomkami Aarona z pokolenia Kaat. Drugi reszty Lewitów z pokolenia Kaat, lecz nie kapłanów, gdyż nie byli potomkami Aarona, którego jedynie familii nadane było kapłaństwo i arcykapłaństwo. Trzeci Lewitów Gersonitów. Czwarty Lewitów Meraritów.—*Miast trzynaście.* Pierwszemu rodzajowi Lewitów, t. j. kapłanom dano miast trzynaście, pierwszych dziewięć z pokolenia Judy i Symeona, a ostatnie cztery z pokolenia Beniamina. Dziwną było rzeczą, iż tak wielką liczbę miast oddano tak małej liczbie kapłanów. Gdyż w czasie przejścia przez Jordan, t. j. 14 laty przed podziałem ziemi, kapłanów było tylko dwudziestu czterech, jak się okazuje z rachunku Serariusza, patrz Jozue 5, 1. A jeśli by

żat rodów wedle każdego pokolenia synów Izraelowych,

2. y mówili do nich w Silo ziemie Chanaan, y rzekli: Pan przykazał przez rękę Mojżesza, aby nam dano miasta dla mieszkania, y przedmieścia ich dla chowania bydła.

3. Y dali synowie Izraelowi z osiadłości swych, według rozkazania Pańskiego miasta y przedmieścia ich.

4. Y wyszedł los na dóm Kaath synów Aarona kapłana, z pokolenia Juda, y Symeon y Benjamin, miast trzynaście:

5. a drugim synóm Kaath, to iest Lewitóm, którzy zbywali z pokolenia Ephraim y Dan, y od polowice pokolenia Manasse, miast dziesięć.

6. Polym synóm Gerson wyszedł los, aby wzięli od pokolenia Issachar y Aser y Nephthali, y pół pokolenia Manasse w Bazan miast liczbą trzynaście.

7. A synóm Merari według domów ich z pokolenia Ruben y Gad y Zabulon, miast dwanaście.

8. Y dali synowie Izraelowi Lewitóm miasta y przedmieścia ich, iako Pan przykazał przez rękę Mojżesza, każdemu losem oddziaiając.

9. A z pokolenia synów Juda y Symeon dał Jozue miasta, których te są imiona:

10. Synóm Aaronowym wedle familii Kaath Lewickiego rodu (bo im pierwszy los wyszedł).

11. Kariatharbe oycy Enak, które zowią Hebron, na górze Juda, y przedmieścia iego wokóło.

12. Ale pola y wsi iego, dał był Kalebowi synowi Jephone w osiadłość.

13. Dał tedy synóm Aarona kapłana Hebron miasto ucieczki, y przedmieścia iego, y Lobne z przedmieściami swymi:

się pomnożyli o razy czterdzieście, nie mogło być ich więcej, w czasie podziału ziemi nad czterysta. I jeśli tych czterystu podzielić przez trzynaście, pokaże się, że nie mogło być w każdym mieście kapłanów 31: lecz naród względem Lewitów hojnym być chciał, i nie uważał o ile się rozmnożyli, lecz o ile w przyszłości rozmnożyć się mogli.

5. *Drugim synom Kaath.* Którzy ponieważ nie pochodzili z rodu Aaronowego, nie byli więc kapłanami.

11. *Kariatharbe ojca Enak.* Patrz 14, 15.

12. *Ale pola i wsi.* Hebron nie był oddany Kalebowi, żeby nim władał, lecz tylko grunt na około. Lecz on sam Hebron zdobywał i zdobywającemu nagrodę ofiarował, nie tylko dla tego, że zdobycia jego wymagało publiczne dobro, lecz i dla tego, że póki był we władaniu Chananejczyków, nie mógł być wolnym ani sam ani jego rodzina od napadów. Tak sądzi Magalianus. Serarius zaś mniema (w kw. 9 na ten roz.), że Kaleb Lewitom Hebron darował, zostawując dla siebie rolę i wsię; w tym razie idzie za zdaniem Tostata, który mówi, że Lewitom w miastach przeznaczonych mieszkać tylko wolno było; lecz podatki i inne dochody, jeśli jakie były, jak np. z obrabiania kamieni, z kopalni srebra i złota i tym podobnych, należały do tych pokoleń, w których leżały owe miasta Lewitów. A więc jeśli Hebron miał co podobnego, oddawał Kalebowi.

14. et Jether et Estemo,
15. et Holon et Dabir,
16. et Ain et Jeta et Bethsames, cum suburbanis suis: civitates novem de tribubus, ut dictum est duabus.

17. De tribu autem filiorum Benjamin: Gabaon et Gabae,

18. et Anathoth et Almon, cum suburbanis suis: civitates quatuor.

19. Omnes simul civitates filiorum Aaron sacerdotis, tredecim, cum suburbanis suis.

20. Reliquis vero per familias filiorum Caath Levitici generis haec est data possessio,

21. De tribu Ephraim, urbes confugii, Sichem cum suburbanis suis in monte Ephraim, et Gazer,

22. et Cibsaim et Beth-horon, cum suburbanis suis: civitates quatuor.

23. De tribu quoque Dan: Elthecho et Gabathon,

24. et Aialon et Gethremmon, cum suburbanis suis: civitates quatuor.

25. Porro de dimidia tribu Manasse: Thanach et Gethremmon cum suburbanis suis: civitates duae.

26. Omnes civitates decem et suburbana earum date sunt filiis Caath inferioris gradus.

27. Filiis quoque Gerson Levitici generis dedit de dimidia tribu Manasse, confugii civitates: Gaulon in Basan et Bosram, cum suburbanis suis: civitates duas.

28. Porro de tribu Issachar: Cesion et Daberech,

29. et Jaramoth et Engannim, cum suburbanis suis: civitates quatuor.

30. De tribu autem Aser: Masal et Abdon,

31. et Helkath et Rohob, cum suburbanis suis: civitates quatuor.

32. De tribu quoque Nephthali civitates confugii: Cedes in Galilaea et Hammoth Dor et Carthan, cum suburbanis suis: civitates tres.

33. Omnes urbes familiarum Gerson tredecim, cum suburbanis suis.

34. Filiis autem Merari, Levitis inferioris gradus, per familias suas data est de tribu Zabulon: Jeknam et Cartha,

35. et Damna et Naalol: civitates quatuor cum suburbanis suis.

36. De tribu Ruben, ultra Jordanem contra Je-

14. Jether y Estemo,

15. y Holon y Dabir,

16. y Ain y Jeta y Bethsames, z ich przedmieściami: miast dziewięć od pokolenia iako się powiedziało, dwoyga.

17. A od pokolenia synów Beniamin: Gabaon y Gabae,

18. y Anathoth, y Almon z przedmieściami swymi: miasta cztery.

19. Wszystkich społem miast synów Aarona kapłana trzynaście, z przedmieściami swymi.

20. A innym wedle domów synów Kaath rodu Lewitkiego dana iest ta osiadłość:

21. Z pokolenia Ephraim miasta ucieczki, Sichem z przedmieściami swymi na górze Ephraim, y Gazer,

22. y Cibsaim y Beth-horon, z przedmieściami swymi: miast cztery.

23. Od pokolenia téż Dan: Elthecho y Gabathon,

24. y Ajalon y Gethremmon, z przemieściami ich: miast cztery.

25. A od połowice pokolenia Manasse: Thanach y Gethremmon z przedmieściami swymi: dwie mieście.

26. Wszystkie dziesięć miast y przedmieścia ich dane są synom Kaath niższego stanu.

27. Synóm téż Gerson rodu Lewitkiego dał od połowice pokolenia Manasse, miasta ucieczki: Gaulon w Bazan y Borsę z przedmieściami ich: dwie mieście.

28. A od pokolenia Issachar: Cesion y Daberech,

29. y Jaramoth y Engannim, z przedmieściami ich: cztery miasta.

30. A z pokolenia Aser: Masal y Abdon,

31. y Helkath y Rohob, z przedmieściami ich: miasta cztery.

32. Z pokolenia téż Nephthali miasta ucieczki: Cedes w Galilei y Hamoth, Dor y Karthan, z przedmieściami ich: trzy miasta.

33. Wszystkich miast domów Gerson trzynaście, z przedmieściami swymi.

34. Synóm lepak Merary, Lewitóm niższego stanu, według domów ich dano iest od pokolenia Zabulon: Jeknam y Kartha,

35. y Damna y Naalol: miast cztery z ich przedmieściami.

36. A z pokolenia Ruben za Jordanem przeciw-

16. *Ain i Jeta.* I Paralip. r. 6, 59. nie masz wzmianki o Jeta, a zamiast Ain, Asan znajduje się. Niektórzy z Hebreów mówią, iż ztąd pochodzi różnica, że gdy niektóre z miast oznaczonych były pod panowaniem Chananejczyków, czasowie nadano inne, dopóki te które były wyznaczone, nie przeszły pod władzę Izraelitów; a więc w jednym texcie mówi się o tych, które w zamian prawo nadało; a w drugim wyliczają się pierwsiotkowo wydzielone. Prawdziwiej zaś będzie, jeśli się powie, że niektóre miasta dwojakie nazwanie miały, albo że z czasem w wyrazach nastąpiły zmiany.

17. *A od pokolenia synów Beniamin Gabaon.* I. Paral. r. 6, 60, nie ma żadnej wzmianki o Gabaon, a zamiast Almon napisano Almath. obie nazwy znaczą młodzież. Dla tego toż miasto, II. Król. 3, 10, Bakkurim jest nazwane, co także znaczy młodzież.

20. *A innym wedle domów synów Kaath.* Ci jako nie pochodzący od Aarona, nie byli kapłanami.

21. *Miasta ucieczki.* W hebr. *miasto ucieczki*, t. j. Sichem; gdyż inne nie miały tego przywileju. Jakim sposobem bronić textu łacińskiego, patrz Bonfreriusza.

26. *Niższego stanu.* To jest: ci którzy. nie byli kapłanami.

27. *Synom téż Gerson.* Dział Gersona na trzecim miejscu: chociaż bowiem był pierworodnym Lewi, jednak nie otrzymał pierwszego działu między Lewitami; bo w skutek pierwszeństwa rodziny Aarona, która posiadała prawo kapłaństwa i arcykapłaństwa, przeniesiono do Kaatitów, do których należeli Aaron i Mojżesz.

34. *Niższego stanu.* Którzy nie byli kapłanami, patrz w. 26.

36. *Jaser.* Miasto to jest w texcie LXX, a nie masz w hebr., patrz Serariusza.—*Miasta cztery.* Jakże cze-

richo, civitates refugii: Bosor in solitudine, Misor et Jaser et Jethson et Mephaath: civitates quatuor cum suburbanis suis.

37. De tribu Gad civitates confugii: Ramoth in Galaad, et Manaim, et Hesebon et Jaser? civitates quatuor cum suburbanis suis.

38. Omnes urbes filiorum Merari per familias et cognationes suas, duodecim.

39. Itaque civitates universae Levitarum in medio possessionis filiorum Israel fuerunt quadraginta octo.

40. cum suburbani suis, singulae per familias distributae.

41. Deditque Dominus Deus Israeli omnem terram, quam traditurum se patribus eorum juraverat; et possederunt illam, atque habitaverunt in ea.

42. Dataque est ab eo pax in omnes per circuitum nationes; nullusque eis hostium resistere ausus est, sed cuncti in eorum ditionem redacti sunt.

43. Ne unum quidem verbum, quod illis praestitutum se esse promiserat, irritum fuit, sed rebus expleta sunt omnia.

ko Jerichu, miasta uciezki: Bosor w pustyni, Misor y Jaser y Jethson y Mephaat: miasta cztery z przedmieściami swęmi.

37. A od pokolenia Gad miasta uciezki: Ramoth w Galaad, y Manaim y Hesebon y Jaser: miast cztery z ich przedmieściami.

38. Wszystkich miast synów Merary według domów y rodów ich, dwanaście.

39. A tak wszystkich miast Lewitekich w pośrodku osiadłości synów Izraelowych było czterdzieści y ośm,

40. z ich przedmieściami, każde według domów rozdane.

41. Y dał Pan Bóg Izraelowi wszystkie ziemię, którą był przysiągł dać oycóm ich; y posiedli ją, y mieszkali w nię.

42. Y dan jest od niego pokój na wszystkie w okół narody, y żaden z nieprzyjaciół nie śmiał się im sprzeciwić, ale wszyscy pod ich moc podbici sa.

43. Ani iedno słowo, które im był obiecał spełnić nie chybiło, ale się rzeczą wypełniło wszystko.

CAPUT XXII.

ROZDZIAŁ 22.

O powrocie pokoleń Rubena, Gada, i połowy Manassessa, za Jordan.

1. Eodem tempore vocavit Josue Rubenitas, et Gaditas, et dimidiam tribum Manasse,

2. dixitque ad eos: Fecistis omnia, quae praecepit vobis Moyses, famulus Domini: mihi quoque in omnibus obedistis,

3. nec reliquistis fratres vestros longo tempore usque in praesentem diem, custodientes imperium Domini Dei vestri.

4. Quia igitur dedit Dominus Deus vester fratribus vestris quietem et pacem, sicut pollicitus est: revertimini, et ite in tabernacula vestra, et in terram possessionis, quam tradidit vobis Moyses, famulus Domini, trans Jordanem: *

5. ita duntaxat, ut custodiatis attente, et opere compleatis mandatum et legem, quam praecepit vobis Moyses, famulus Domini, ut diligatis Dominum Deum vestrum, et ambuletis in omnibus viis ejus, et observatis mandata illius, adhaerentisque ei, ac servialis in omni corde, et in omni anima vestra, * (*Supr. 1, 13.—13, 8.*)

6. Benedixitque eis Josue, et dimisit eos. Qui reversi sunt in tabernacula sua.

1. Tegóż czasu przyzwał Jozue Rubenitów y Gadytów y połowice pokolenia Manasse,

2. y rzekł do nich: Uczyniliście wszystko co wam przykazał Moyżesz sługa Pański: mnieście téż we wszystkim byli posłuszni,

3. a nie opuściliście bracię waszę przez długi czas, aż do dnia dzisiejszego, przestrzegając rozkazania Pana Boga waszego.

4. Ponieważ tedy dał Pan Bóg wasz, bracię waszę odpoczynek y pokój, iako był obiecał: wróćcie się, a idźcie do przybytków waszych, y do ziemi osiadłości którą wam dał Moyżesz sługa Pański za Jordanem:

5. wszakże tak żebyście strzegli pilnie y skutkiem wypełnili przykazania y zakon który wam przykazał Moyżesz sługa Pański, żebyście miłowali Pana Boga waszego, a chodzili wszystkimi drogami iego, y zachowali przykazania iego, y dźierzeli się go, y służyli ze wszystkiego serca y ze wszystkich dusze wasz.

6. Y błogosławił im Jozue, y puścił ie, którzy się wrócili do przybytków swoich.

ry, kiedy pięć wyliczono? Serarius sądzi, że Misor jest to samo co Bosor, a z textu LXX wkrađło się do naszego łacińskiego wydania.

41. *I dał Pan Bóg Izraelowi wszystkie ziemię.* To jest przeznaczył mu, i nad całą prawo nadał. Że jednak gdy te słowa były powiedziane, wiele pozostawało do odzyskania, widać z rozdz: 13 wyżej i 23 niżej. Są zaś prawdziwymi podług sposobu i formy uczynionej obietnicy, t. j. że w czasie właściwym da Pan Bóg ziemię obiecaną, gdy będzie ich liczba, dostateczna do osiedlenia. Patrz Exod. 23, 29 i Deut. 7, 22, — *I posiedli ją, i zamieszkali w nię.* Rozumie się o większej części, zostawiając dla każdego pokolenia coś do nabycia.

wując dla każdego pokolenia coś do nabycia.

42. *I dan jest od niego pokój.* Ażeby żaden naród sąsiedni nie śmiał trapić Izraelitów.— *I żaden z nieprzyjaciół nie śmiał się im sprzeciwić.* Prawie żaden, jak mówi Sa; albo gdy Jozue wojsko prowadził, jak tłumaczy Ś. Augustyn, który nawet wyraz *sprzeciwić* się oddaje przez słowo *drażnić*.

R. 22.—3. *Długi czas.* To jest: bardzo długo byliście moimi towarzyszami broni. W hebr. *w tych długich dniach.*—*Aż do dnia dzisiejszego.* Gdy już siódmy rok upływa.

7. Dimidiae autem tribui Manasse possessionem Moyses dederat in Basan; et ideo mediae, quae superfuit, dedit Josue sortem inter ceteros fratres suos trans Jordanem ad occidentalem plagam. Cumque dimitteret eos in tabernacula sua, et benedixisset eis,

8. dixit ad eos: In multa substantia atque divitiis revertimini ad sedes vestras cum argento et auro, aere ac ferro, et veste multiplici: dividite praedam hostium cum fratribus vestris.

9. Reversique sunt, et abierunt filii Ruben, et filii Gad, et dimidia tribus Manasse, a filiis Israel de Silo, quae sita est in Chanaan, ut intrarent Galaad terram possessionis suae, quam obtinuerant juxta imperium Domini in manu Moysi.

10. Cumque venissent ad tumulos Jordanis in terram Chanaan, aedificaverunt juxta Jordanem altare infinitae magnitudinis.

11. Quod cum audissent filii Israel et ad eos certi nuntii detulissent, aedificasse filios Ruben et Gad et dimidia tribus Manasse altare in terra Chanaan, super Jordanis tumulos, contra filios Israel;

12. convenerunt omnes in Silo, ut ascenderent, et dimicaret contra eos.

13. Et interim miserunt ad illos in terram Galaad Phinees filium Eleazari sacerdotis,

14. et decem principes cum eo, singulos de singulis tribubus.

15. Qui venerunt ad filios Ruben et Gad, et dimidia tribus Manasse in terram Galaad, dixeruntque ad eos:

16. Haec mandat omnis populus Domini: Quae est ista transgressio? Cur reliquistis Dominum Deum Israel, aedificantes altare sacrilegum, et a cultu illius recedentes?

17. An parum vobis est, quod peccastis in Be-

8. *Podzielić korzystać.* Upomina Jozue, ażeby ze swoimi, którzy za Jordanem zostali byli, podzieliли się łupami. Rozkaz zaś ten Jozuego zgadzał się z prawem, Num. 31, 27, gdzie rozkazano ażeby łup równo rozdzielić pomiędzy tych, którzy walczyli, i tych także, którzy nie byli w boju.

9. *Galaad, ziemi osiadłości swojej.* Galaad w piśmie niekiedy górę tylko oznacza, patrz Gen. 31, 23 i 48; Jerem. 8, 22; niekiedy miasto u góry tej leżące, patrz Num. 31, 39; niekiedy kraik, który od góry tej aż do Jordanu się rozciąga, i nazywa się Galaaditis; niekiedy, jak tu, oznacza całą przestrzeń na której Sehon i Og królowali.—*Przez rękę Mojżesza.* Przez Mojżesza, jego posługe.

10. *Do pagórków.* Do wałów, czyli pagórków, które wody Jordanowe opasywały.—*Do ziemi Chananejskiej.* Zanim przeszli Jordan i przybyli do ziemi Galaad.—*Ołtarz niezmiernie wielki.* Przez hyperbole; ołtarz znacznej wielkości. W hebr. *Wielki na widok.*

12. *Zeszli się wszyscy do Silo.* Nie masz żadnej wzmianki o wezwaniu; dla tego zdaje się, że Izraelici powodowani gorliwością, dobrowolnie się zebrali.—*Aby ciągnęli i walczyli przeciwko im.* Jako przeciw pogwałcicielowi prawa, gdyż był rozkaz Pański, ażeby w całym narodzie Izraelskim, jedno tylko było miejsce dla

7. A połowicy pokolenia Manasse dał był Moysesz osiadłość w Bazan: y przetoż połowicy, która osłała dał Jozue dział między inną bracią ich za Jordanem ku zachodney stronie. A gdy ie puszczał Jozue do przybytków ich, y błogosławił im,

8. rzekł do nich: Z wielką majątnością y bogactwy wracacie się do siedlisk waszych, ze srebrem y złotem, z miedzią y z żelazem, y z odzieniem rozmaitym: podzielicieś korzystać nieprzyacielską z bracią waszą.

9. Y wrócili się y poszli synowie Ruben, y synowie Gad, y pół pokolenia Manasse od synów Izraelowych z Silo, które leży w Chanaan: aby weszli do Galaad, ziemi osiadłości swojej, którą otrzymali według rozkazania Pańskiego przez rękę Mojżesza.

10. A gdy przyszli do pagórków Jordanijskich do ziemi Chananejskiej, zbudowali przy Jordanie ołtarz niezmiernie wielki.

11. Co gdy usłyszeli synowie Izraelowi, y do nich odnieśli pewni powiadacze, że synowie Ruben y Gad y pół pokolenia Manasse zbudowali ołtarz w ziemi Chananejskiej, na pagórkach Jordanowych, przeciwko synom Izraelowym;

12. zeszli się wszyscy do Silo, aby ciągnęli y walczyli przeciwko im.

13. A w tym czasie posłali do nich do ziemi Galaad Phineesa syna Eleazara kapłana,

14. y dziesięć Książąt z nim, po jednemu z każdego pokolenia.

15. Którzy przyszli do synów Ruben y Gad y połowice pokolenia Manasse do ziemi Galaad, y rzekli do nich:

16. To rozkazuje wszytek lud Pański: Cóż to jest za przestępstwo? Czemuście opuścili Pana Boga Izraelskiego zbudowawszy ołtarz świętokradzki, a od służby jego odstąpiwszy?

17. Czy mało na tym macie żęście zgrzeszyli nabożeństwa, i jeden ołtarz ofiary. Exod. 20, 24; Levit 17, 8 i 9; Deut. 12, 5, 13 i 14.

13. *A w tym czasie posłali.* Wysłani byli posłowie, i między nimi najważniejszą Phinees, wnuk Aarona, mąż znakomity mądrością, świętobliwością, gorliwością i wymową. Treścią poselstwa było dowiedzenie się, dla czego ołtarz zbudowano, i jeśliby dostrzeżono grzech bałwochwalstwa, żeby upomnieli, i na drogę rozwagi i poprawy naprowadzili; jeśliby zaś sprzeciwili się, żeby im wypowiedzieć wojnę i zagładę.

16. *To rozkazuje wszytek lud.* Finees zjednywa dla swego poselstwa powagę; że wolą całego narodu i powagą udarowanym został z towarzyszymi poselstwa.—*Lud Pański.* T. j. lud wierny Panu do narodu odstępczego.—*Czemuście opuścili Pana Boga Izraelskiego.* Wyrzuca zbrodnię jako jawną; tak bowiem tém bardziej pobudzali się mieszkający za Jordanem do zaprzeczenia, ieśli zarzut był bezzasadnym, i wytłumaczenia się w jakiej myśli to uczyniono.—*Ołtarz świętokradzki.* W hebr. *ołtarz do odstępstwa od Boga.*

17. *W Beelphegor.* Patrz Num. r. 25.—*Zmaza tego grzechu na nas trwa.* Jeszcze znosimy niesławę tej zbrodni; albo, aż do dziś dnia znosimy karę za tę zbrodnię, chociaż wina przebaczona.—*I siła z ludu.* Dwa dziesięcie cztery tysiące, patrz Num. 25, 9.

elphegor, et usque in praesentem diem macula hujus sceleris in nobis permanent? multique de populo corruerunt. *

18. Et vos hodie reliquistis Dominum, et cras in universum Israel ira ejus desaeviet.* (*Deut. 4, 3*).

19. Quodsi putatis immundam esse terram possessionis vestrae, transite ad terram, in qua tabernaculum Domini est, et habitate inter nos: tantum ut a Domino et a nostro consortio non recedatis, aedificato altari praeter altare Domini Dei nostri.

20. Nonne Achan filius Zare praeteriit mandatum Domini, et super omnem populum Israel ira ejus incubuit? Et ille erat unus homo, atque utinam solus periisset in scelero suo. (*Supr. 7, 1*).

21. Responderuntque filii Ruben et Gad, et dimidia tribus Manasse principibus legationis Israel:

22. Fortissimus Deus Dominus, Fortissimus Deus Dominus, ipse novit, et Israel simul intelliget, si praevaricationis animo hoc altare construximus, non custodiat nos, sed puniat nos in praesenti:

23. et si ea mente fecimus, ut holocausta et sacrificium et pacificas victimas super eo imponeremus, ipse quaerat et judicet:

24. et non ea magis cogitatione atque tractatu, ut diceremus: Cras dicent filii vestri filiis nostris: Quid vobis et Domino Deo Israel?

25. terminum posuit Dominus inter nos et vos, o filii Ruben et filii Gad, Jordanem fluvium: et idcirco partem non habetis in Domino. Et per hanc occasionem avertent filii vestri filios nostros a timore Domini. Putavimus itaque melius,

26. et diximus: Exstruamus nobis altare non in holocausta, neque ad victimas offerendas,

27. sed in testimonium inter nos et vos, et solem nostram vestramque progeniem, ut serviamus Domino, et juris nostri sit offerre et holocausta et victimas et pacificas hostias: et nequaquam dicant cras filii vestri filiis nostris: Non est vobis pars in Domino.

28. Quodsi voluerint dicere, respondebunt eis: Ecce altare Domini, quod fecerunt patres nostri, non in holocausta, neque in sacrificium, sed in testimonium nostrum ac vestrum.

29. Absit a nobis hoc scelus, ut recedamus a Domino, et ejus vestigia relinquamus exstructo altari ad holocausta, et sacrificia, et victimas offerendas, praeter altare Domini Dei nostri, quod exstructum est ante tabernaculum ejus.

19. *Nieczysta jest ziemia osiadłości waszej.* Dla tego, że u was nie masz ani przybytku, ani ołtarza, ani ofiary.—*Mieszkajcie między nami.* Bo gotowi jesteśmy część ziemi naszej wam ustąpić, i przez to ustępstwo nasze odwieść was od zbrodni.

20. *A był on jeden człowiek.* Jakoby powiedzieć: jeżeli za zbrodnię jednego człowieka, taka klęska spadła na Izraela, czegoż spodziewać się możemy, gdy teraz grzeszy tak wielu?

22. *Najmocniejszy.* Forma przysięgi, jakby powiedzieć: najpotężniejszy Bóg, który i krzywoprzysięców

w Beelphegor, y aż do dziśniejszego dnia zmaza tego grzechu na nas trwa, y siła z ludu upadło.

18. A wyście dziś opuścili Pana, a jutro na wszystkiego Izraela gniew jego srożyć się będzie.

19. Jeśli rozumiecie że nieczysta jest ziemia osiadłości waszej, przyprowadźcie się do ziemi w której jest przybytek Pański, a mieszkajcie między nami: tylko żebyście od Pana, y od naszej społeczności nieodstąpili zbudowawszy ołtarz mimo ołtarz Pana Boga naszego.

20. Izali Achan syn Zare nie przestąpił przykazanie Pańskie, y na wszystek lud Izraelski gniew jego przypadł? A on był ieden człowiek, a bodaj był sam zginał w grzechu swoim.

21. Y odpowiedzieli synowie Ruben y Gad, y pół pokolenia Manasse książętom poselstwa Izraelskiego.

22. Namocniejszy Bóg Pan, Namocniejszy Bóg Pan, sam wie, y Izrael pospołu zrozumie: ieśli przestępstwa umysłem ten ołtarześmy zbudowali, niechaj nas nie strzeże, ale nas niechaj skarże teraz:

23. y ieśliśmy ji tym sercem uczynili, abyśmy całopalenia y obiady y ofiary zapokoyne nań kładli, on niechaj szuka y sądzi:

24. a nie raczyć z téj myśli y namowy, żeśmy mówili: Jutro rzeka synowie waszy synóm naszym: Cóż wam y Panu Bogu Izraelskiemu?

25. granice położył Pan między nami y wami, o synowie Ruben y synowie Gad, Jordan rzekę: a przetoż nie macie części w Panie. A za tą przyczyną synowie waszy odwróca syny nasze od boiaźni Pańskiey. Zdało się nam tedy lepijé,

26. y rzekliśmy: Zbudujemy sobie ołtarz nie na całopalenia, ani na ofiarowanie ofiar,

27. ale na świadectwo między nami y wami, y dziećmi naszymi a potomstwem waszym, abyśmy służyli Panu, a mieli prawo ofiarować y całopalenia y obiady y zapokoyne ofiary: a żadną miarą nie mówili jutro synowie waszy synóm naszym: Nie macie wy czastki w Panie.

28. A ieśliby chcieli mówić, odpowiedzą im: Oto ołtarz Pański, który uczynili oycowie naszy, nie na całopalenia, ani na ofiarę, ale na świadectwo nasze y wasze.

29. Boże nas uchoway tego grzechu, żebyśmy odstąpili od Pana, y opuścili szlady jego, zbudowawszy ołtarz na całopalenia y obiady, y na ofiarowanie ofiar, oprócz ołtarza Pana Boga naszego, który zbudowano przed przybytkiem jego.

skarzać może, i któremu wszystko jawne, niech nam to uczyni i da i t. d.

23. *On niechaj szuka i sędzi.* Niech szuka zemsty i sędzi, i razem karze, ieśliśmy przez złą wolę zrobili,

24. *Namowy.* W hebr. troskliwością, albo, bojaźnią.—*Jutro.* W przyszłości.

27. *Mieli prawo ofiarować.* T. j. tam gdzie był przybytek Pański, jako inni Izraelici mają to prawo.—*Nie macie wy czastki w Panie.* Nic wam do Pana, t. j. nie jest Bogiem waszym.

30. Quibus auditis, Phinees sacerdos, et principes legationis Israel, qui erant cum eo, placati sunt; et verba filiorum Ruben et Gad, et dimidia tribus Manasse, libentissime susceperunt.

31. Dixitque Phinees, filius Eleazari sacerdos ad eos: Nunc scimus, quod nobiscum sit Dominus, quoniam alieni estis a praevaricatione hac, et liberastis filios Israel de manu Domini.

32. Reversusque est cum principibus a filiis Ruben et Gad, de terra Galaad finium Chanaan, ad filios Israel, et retulit eis.

33. Placuitque sermo eunctis audientibus. Et laudaverunt Deum filii Israel, et nequaquam ultra dixerunt, ut ascenderent contra eos, atque pugnarent, et delerent terram possessionis eorum.

34. Vocaveruntque filii Ruben et filii Gad altare, quod extruxerant: Testimonium nostrum, quod Dominus ipse sit Deus.

30. Co usłyszawszy Phinees kapłan y książęta poselstwa Izraelowego, którzy z nim byli, ubłagali się: a słowa synów Ruben y Gad y pół pokolenia Manasse barzo wdzięcznie przyjęli.

31. Y rzekł Phinees syn Eleazara, kapłan do nich: Terazśmy doznali, że iest Pan z nami, ponieważście wolni od tego przestępstwa, y wybawiliście syny Izraelowe z ręki Pańskiej.

32. Y wrócił się z książęty od synów Ruben y Gad z ziemie Galaad z granic Chananeyskich do synów Izraelowych, y dał im sprawę.

33. Y podobala się mowa wszystkim którzy słyszeli. Y chwalili Boga synowie Izraelowi, a nie mówili dalej, żeby mieli iść przeciwko im, y walczyć a zgładzić ziemie ich ośiadłości.

34. Y nazwali synowie Ruben, y synowie Gad ołtarz, który byli zbudowali: świadectwo nasze, że Pan sam iest Bóg.

CAPUT XXIII.

ROZDZIAŁ 23.

O upomnieniu przez Jozuego daném Izraelitom, żeby unikali stosunków z pogany.

1. Evoluta autem multo tempore, postquam pacem dederat Dominus Israeli, subjectis in gyrationibus universis, et Jozue jam longaevo et persenilis aetatis;

2. vocavit Josue omnem Israel, majoresque nati, et principes ac duces et magistros, dixitque ad eos: Ego senui, et progressioris aetatis sum:

3. vosque cernitis omnia, quae fecerit Dominus Deus vester cunctis per circuitum nationibus, quomodo pro vobis ipse pugnaverit:

4. et nunc, quia vobis sorte divisit omnem terram ab orientali parte Jordanis usque ad mare magnum, multaeque adhuc supersunt nationes:

5. Dominus Deus vester disperdet eas et auferet a facie vestra, et possidebitis terram, sicut vobis pollicitus est.

6. Tantum confortamini et estote solliciti, ut custodiatis cuncta quae scripta sunt in volumine legis Moysi, et non declinetis ab eis neque ad dexteram neque ad sinistram:

7. ne, postquam intraveritis ad gentes, quae inter vos futurae sunt, juretis in nomine deorum earum, et serviatis eis, et adoretis illos:

8. sed adhaereatis Domino Deo vestro, quod fecistis usque in diem hanc.

9. Et tunc auferet Dominus Deus in conspectu vestro gentes magnas et robustissimas, et nullus vobis resistere poterit.

10. Unus e vobis persequetur hostium mille vi-

1. A gdy przeszedł długi czas, potym iako był Pan dał pokój Izraelowi, poddawszy wszystkie okoliczne narody, a Jozue już był długiego wieku y barzo zeszyły w leciech:

2. przyzwał Jozue wszystkiego Izraela y starszych, y Książąt, y wodzów, i mistrzów, y rzekł do nich: Jam się zstarzał, y jużem szedł w leciech:

3. a wy widziacie wszystko co uczynił Pan Bóg wasz wszystkim narodom okolicznym, iako sam walczył za wami:

4. a że wam już teraz losem rozdzielił wszystkę ziemie od wschodniéj strony Jordanu aż do morza wielkiego, y wiele ieszcze zostawa narodów:

5. Pan Bóg wasz wytraci ie y znieście od oblicza waszego, y pośiedziecie ziemie, iako wam obiecał.

6. Tylko się umacniajcie, a starajcie się pilnie abyście strzegli wszystkiego co iest napisano w księgach zakonu Mojżeszowego: a nie ustępowali od tego ani na prawo ani na lewo:

7. abyście wszedzyszy do Poganów, którzy między wami będą, nie przysięgali w imię bogów ich, y nie służyli im, y nieklaniali się im:

8. ale stójcie przy Panu Bogu waszym: coście czynili aż do dnia tego.

9. A tedy znieście Pan Bóg przed oczyma waszemi narody wielkie y barzo mocne, a żaden się wam sprzeciwić nie będzie mógł.

10. Jeden z was będzie uganiał tysiąc mężów

31. Wybawiliście syny Izraelowe z ręki Pańskiej. Żeby za wasze grzechy miał Pan zniszczyć Izraela.

34. Świadectwo nasze. Że tegoż Boga i też religię, co Izrael, wyznajemy.

R. 23.—2. Przyzwał Jozue wszystkiego Izraela. Jedni sądzą, że to zgromadzenie było wezwane do Silo, inni że do Thamnathsaraa, które było miastem jego posiadłości, r. 19, 50. Powiedziano, że przyzwał całego Izraela, dla tego, że zwołał naczelników pokoleń i

wszystkich znakomitszych, jak dostatecznie się okazuje z tego wiersza.—Wodzów. W hebr. i greckim, *szefów*.—Jam się zstarzał. Okazuje przyczynę zebrania.

4. Rozdzielił. W hebr. i chald. *rozdzieliłem*.

7. Abyście wszedzyszy do poganów. Wyraz *wnijść*, podług frazy hebr. braci można, albo szczególnie o pokrewieństwie i powinowactwie, które się zaciąga przez małżeństwo, albo raczej ogólnie o wszelkiem pokrewieństwie i przyjaźni.

ros: quia Dominus Deus vester pro vobis ipse pugnabit, sicut pollicitus est.

11. Hoc tantum diligentissime praeceavete, ut diligatis Dominus Deum vestrum.

12. Quodsi volueritis gentium harum, quae inter vos habitant, erroribus adhaerere, et cum eis miscere connubia, atque amicitias copulare:

13. Jam nunc scitote, quod Dominus Deus vester non eas debeat ante faciem vestram, sed sint vobis in foveam ac laqueum et offendiculum ex latere vestro, et sudes in oculis vestris, donec vos auferat atque disperdat de terra hac optima, quam tradidit vobis.

14. En, ego hodie ingredior viam universae terrae, et toto animo cognoscetis, quod de omnibus verbis, quae se Dominus praestitutum vobis esse pollicitus est, unum non praeterierit incassum. (3. Reg. 2, 2.)

15. Sicut ergo implevit opere, quod promisit, et prospera cuncta venerunt: sic adducet super vos, quidquid malorum comminatus est, donec vos auferat atque disperdat de terra hac optima, quam tradidit vobis:

16. eo quod praeterieritis pactum Domini Dei vestri, quod pepigit vobiscum, et servieritis diis alienis, et adoraveritis eos: cito atque velociter consurget in vos furor Domini, et auferemini ab hac terra optima, quam tradidit vobis.

nieprzyjaćielskich: iż Pan Bóg wasz sam za wami będzie walczył, iako obiecał.

11. Tylko tego co naysilniej przestrzegajcie, abyście miłowali Pana Boga waszego.

12. A jeśli będziecie chcieć do błędów narodów tych którzy między wami mieszkają przystać, y z nimi się mieszać małżeństwa y złączać przyjaćielstwa:

13. już teraz wiédźcie, że ich niewygladzi Pan przed obliczem waszym, ale wam będą dołem y sidłem, y urazem z boku waszego, y kolmi w oczach waszych, aż was znieśie y wytraci z ziemié téj nalepszej, którą wam dał.

14. Oto już ja dziś idę w drogę wszytkiej ziemi, a wszytkim sercem uznać, iż ze wszytkich słów, które Pan zysić obiecał y iedno nie chybiło.

15. Przeto iako skutkiem wypełnił co obiecał, y szczęśliwe rzeczy wszytkie przyszły: tak przywieździe na was czymkolwiek złym groził, aż was znieśie y wytraci z ziemié téj nalepszej, którą wam dał,

16. dla tego żeście przestapili przymierze Pana Boga waszego, które z wami postanowił, y służyliście bogóm cudzym, y kłaniali się im: pędko a z pośpiechem powstanie na was zapalczywość Pańska, y znieśieni będziecie z téj ziemié barzo dobrzej, którą wam dał.

CAPUT XXIV.

ROZDZIAŁ 24.

O przypomnieniu Żydom dobrodziejstw Bożych, o ślubie narodu służenia Bogu, śmierci Jozuego, pogrzebie kości Józefa, i śmierci Eleazara kapłana.

1. Congregavitque Josue omnes tribus Israel in Sichem, et vocavit majores natu, ac principes et judices et magistros; steteruntque in conspectu Domini,

2. et ad populum sic locutus est: Haec dicit Dominus Deus tuus Israel: Trans fluvium habitaverunt patres vestri ab initio, Thare pater Abraham et Nachor, servieruntque diis alienis. (Gen. 11, 26.)

3. Tuli ergo patrem vestrum Abraham de Me-

1. Y zebrał Jozue wszytkie pokolenia Izraelowe do Sichem, y zezwał starszych, y Książąt, y Sędziów, y mistrze: y stanęli przed oczyma Pańskimi:

2. y do ludu tak mówił: To mówi Pan Bóg Izraelów: Za rzeką mieszkali oycowie waszy od początku, Thare oyciec Abrahamów y Nachorów: y służyli bogóm cudzym.

3. Wziąłem tedy oycę waszego Abrahama z gra-

13. *Dołem i sidłem.* Tutaj szczególnie rozumie się to sidło, w które się szczególnie płaczą nogi, dla tego LXX przetłumaczyli przez wyraz *zgorszenie*, niektórzy przez *sidło*, Masiusz przez *sić*. — *Urazem z boku waszego.* LXX tłumaczą *gwoździe*, które ponieważ są dłuższe i używają się do klucia ciała, zwykły się nazywać, bodźcami, któremi boki zwykły się ranić. Rzemieniem zaś bić po bokach było we zwyczaju. Exod. 30, 12 i 42, 5. — *Kolmi.* Można wytłumaczyć *ciernie*.

16. *Pędko a z pośpiechem.* Chociaż na to jeden jest tylko wyraz w hebr., lecz jego wyrażony pośpiech oznacza się przez powtórzony przysłówek, z których jeden odnosi się do zesłania rychłego nieprzewidzianej kary, drugi jak mniema Maziusz do pośpiesznego spełnienia. — *Z téj ziemi.* Ukrywa się tu Emfaza; t. j. którą już posiadacie, a zdobyliście przez ciężką i długą pracę, i do której przyszliście z wielkiem pragnieniem. — *Którą wam dał.* O ile smutną jest rzeczą być

pozbawionym dobrodziejstwa Bożego, o tyle jest najniewdzięczniejszą i zbrodniczą przez winę i grzech własny je utracić.

R. 24.—1. *Do Sichem.* LXX. *Do Silo.* Z tém tłumaczeniem zgadza się co powiedziano w tymże wierszu: *I stanęli przed oczyma Pańskimi.* Przed przybytkiem, który był w Silo. I nasz text zgadza się; ponieważ w Sichem, to samo znaczy co na polu Sichem, na którym było Silo. Tak Serarius. Bonfrerius sądzi, że się wkradła omyłka do textu LXX. i zamiast *Silo*, trzeba czytać *do Sichem*, dokąd sądzi, że był przeniesiony przybytek w czasie zgromadzenia.

2. *Za rzeką.* Eufratem. — *I służyli bogom cudzym.* T. j. Thare oyciec Abrahama i Nachor brat Abrahama, jak się pokazuje z hebr. Serarius przywołując niektórych doktorów na to miejsce, naucza, że Abraham nawet w młodym wieku, za przykładem rodziców czcił bałwany. Inni sądzą przeciwnie.

quibus servierunt patres vestri in Mesopotamia, an diis Amorrhæorum, in quorum terra habitatis: ego autem et domus mea serviemus Domino.

16. Responditque populus, et ait: Absit a nobis, ut relinquamus Dominum, et serviamus diis alienis.

17. Dominus Deus noster ipse eduxit nos et patres nostros de terra Aegypti, de domo servitutis: fecitque videntibus nobis signa ingentia, et custodivit nos in omni via, per quam ambulavimus, et in cunctis populis, per quos transivimus.

18. Et ejecit universas gentes, Amorrhæum habitatorem terrae, quam nos intravimus. Serviemus igitur Domino, quia ipse est Deus noster.

19. Dixitque Josue ad populum: Non poteritis servire Domino: Deus enim sanctus, et fortis aemulator est, nec ignoscet sceleribus vestris atque peccatis.

20. Si dimiseritis Dominum, et servieritis diis alienis, convertet se et affliget vos, atque subvertet, postquam vobis praestiterit bona.

21. Dixitque populus ad Josue: Nequaquam ita, ut loqueris, erit, sed Domino serviemus.

22. Et Josue ad populum: Testes, inquit, vos estis, quia ipsi elegeritis vobis Dominum, ut serviat ei. Responderuntque: Testes,

23. Nunc ergo, ait, auferte deos alienos de medio vestri, et inclinate corda vestra ad Dominum Deum Israel.

24. Dixitque populus ad Josue: Domino Deo nostro serviemus, et obedientes erimus praeceptis ejus.

25. Percussit ergo Josue in die illo foedus, et proposuit populo praecepta atque judicia in Sichem.

26. Scripsit quoque omnia verba haec in volumine legis Domini; et tulit lapidem pergrandem, posuitque eum subter quercum, quae erat in sanctuario Domini;

27. et dixit ad omnem populum: En lapis iste

wybrać trzeba, o ludzie, albo karę wieczną lub wieczne błogosławieństwo: co chcecie wybrzeć. Tego rodzaju upomnienia użył Elias, III Król. 18, 21, Ekkł. 15, 18.

19. *Nie będziecie mogli służyć Panu.* Jest to mocne upomnienie do imania się służby Pańskiej silnie i statecznie; podobnie mówi panujący do żołnierzy, dopraszających prawa napadu na nieprzyjaciela: nie zwyciężycie, mówi, nie ostoicie się przed ich siłą i t. d.: a tak zapala ich ducha do walki.—*Albowiem Bóg święty.* Jakby powiedział: nie będziecie mogli służyć Bogu, chyba że postanowicie silnym umysłem i wytrwałą wolą z nim się połączyć; szanować święte zwyczaje, nie dopuszczać się żadnej zbrodni, przez którąby ten miłośnik świętości mógł być obrażonym.

25. *I postanowił Jozue przymierze dnia tego.* Sposób w jaki postanowił zaraz się tłumaczyć.—*Położył przed ludem przykazania.* Albo je powtarzając ludowi, albo wkładając jako warunek przymierza, które stanowił, t. j. żeby ustawy i sądy zachowali.

26. *Wszystkie te słowa.* Odnowiono przymierze i wszystko co w niem było powiedzianem i uczynionem.—*W księgach zakonu Pańskiego.* W księdze, w której

którym służyli oycowie waszy w Mezopotamii: czyli bogóm Amorreyczyków, w których ziemi mieszkacie: a ja y dóm mój służyć Panu będziemy.

16. Y odpowiedział lud, y rzekł: Nie day tego Boże, abyśmy opuścić mieli Pana, a służyć Bogóm cudzym.

17. Pan Bóg nasz ten nas wywiódł sam y oycie nasze z ziemi Egiptekiej, z domu niewolę: y uczynił przed oczyma naszemi cuda barzo wielkie, y strzegł nas po wszystkiej drodze którąśmy chodzili, y między wszystkimi narody przez któreśmy przeszli.

18. Y wyrzucił wszystkie narody, Amorreyczyka obywatela ziemi, do któreśmy weszli. Przetoż będziemy służyć Panu, bo on iest Bogiem naszym.

19. Y rzekł Jozue do ludu: Nie będziecie mogli służyć Panu: albowiem Bóg święty, y mocny zawisnik iest, ani przepuści złościom y grzechóm waszym.

20. Jeśli opuścicie Pana, a będziecie służyć bogóm cudzym, obróci się y utrapi was, y wywróci załym iako wam uczynił dobrze.

21. Y rzekł lud do Jozuego: Żadną miarą nie będzie tak iako mówisz, ale Panu służyć będziemy.

22. A Jozue do ludu: Świadkami, pry, wy iesteście, żeście sami sobie obrali Pana, abyście mu służyli. Y odpowiedzieli: Świadkami.

23. Teraz tedy, rzekł, znieście bogi cudze z pośrodku was, a nakłońcie serca waszo ku Panu Bogu Izraelowemu.

24. Y rzekł lud do Jozuego: Panu Bogu naszemu służyć będziemy, y będziemy posłuszni przykazaniu iego.

25. Y postanowił Jozue przymierze dnia onego, y położył przed ludem przykazania y sądy w Sichem.

26. Napisał też wszystkie te słowa w księgach zakonu Pańskiego: y wziął kamień barzo wielki, y położył ji pod dębem, który był w świątnicy Pańskiej;

27. y rzekł do wszego ludu: Oto ten kamień

Mojżesz Deuteron. spisał i którą kazał złożyć w skrzyni przymierza, Deut. 31, 24 i 26; z której prawdopodobnie czytano i przedstawiono owe sądy i przykazania, o których mowa w wier. poprzed.—*I wziął kamień bardzo wielki.* Postawił ten kamień jakby statwę, jak zdaje się nazywać, Sędz. 9, 6, znacznej wielkości, lecz nie ociosany i obrobiony, jak widać ze ś. Aug. kwest. 30, a może był na nim jakiś napis o tém przymierzu.—*Pod dębem.* LXX. a z nimi i ś. Aug. nazywają *terebintem*. Rabini i chrześcijańscy pisarze twierdzą, że to był ten dąb, pod którym usiadł Abraham po przybyciu do Chananei. Gen. 12, 6, i pod którym zakopał Jakób bożków. Gen. 35, 4. Lecz trudno wierzyć, żeby ten sam dąb trwał przez lat pięćset.—*Który był w świątnicy Pańskiej.* T. j. który był w Silo i był objętym zagrodą przyślonką przybytkowego. Albo przez świątnicę rozumie się to miejsce, gdzie czasowo skrzynia przymierza stała w Sichem, gdy się odbywało zebranie, w którym to miejscu, albo blisko znajdował się dąb ów, pod którym położony kamień, miał być pomnikiem wypadku dla potomnych. Tak Bonfreriusz.

27. *Ze słyszał wszystkie słowa Pańskie.* Przysnaje się kamieniowi słuch, przez przopopeję. Tak Izai. 1.

erit vobis in testimonium, quod audierit omnia verba Domini, quae locutus est vobis: ne forte postea negare velitis, et mentiri Domino Deo vestro.

28. Dimisitque populum, singulos in possessionem suam.

29. Et post haec mortuus est Josue, filius Nun servus Domini, centum et decem annorum;

30. sepelieruntque eum in finibus possessionis suae in Thamnathsare, quae est sita in monte Ephraim, a septentrionali parte montis Gaas.

31. Servivitque Israel Domino cunctis diebus Josue et seniorum, qui longo vixerunt tempore post Josue, et qui noverunt omnia opera Domini, quae fecerat in Israel.

32. * Ossa quoque Joseph, quae tulerant filii Israel de Aegypto, sepelierunt in Sichem, in parte agri, quem emarat Jacob a filiis Hemor patris Sichem, ** centum novellis ovibus, et fuit in possessionem filiorum Joseph. (**Gen. 50, 24.* ***Gen. 33, 19.*)

33. Eleazar quoque filius Aaron mortuus est; et sepelierunt eum in Gabaath Phinees filii ejus, quae data est ei in monte Ephraim.

będzie wam na świadectwo: że słyszał wszystkie słowa Pańskie, które wam mówił: byście snąc potem niechcieli zaprzeć y skłamać Panu Bogu waszemu.

28. Y rozpuścił lud, każdego do ośiadłości jego.

29. A potem umarł Jozue syn Nun sługa Pański, mając sto y dziesięć lat;

30. y pogrzebli go na granicy posiadłości jego w Thamnathsare, które leży na górze Ephraim, na północnej stronie góry Gaas.

31. Y służył Izrael Panu po wszystkie dni Jozuego, y starszych, którzy przez długi czas żyli po Jozuem, y którzy wiedzieli wszystkie sprawy Pańskie, które był uczynił w Izraelu.

32. Kości też Jozefowe, które byli wzięli synowie Izraelowi z Egiptu, pogrzebli w Sichem, na części pola które był kupił Jakób u synów Hemora ojca Sichem za sto młodych owiec, y było w ośiadłości synów Jozefowych.

33. Eleazar też syn Aaronów umarł: y pogrzebli go w Gabaath Phineesa syna jego, które mu dano na górze Ephraim.

Śluchajcie niebios, i Deut. 32, 1. Śluchajcie niebios, co mówię: niech słucha ziemia słów ust moich.

29. *A potem umarł Jozue.* Zdaje się że po owem zebraniu nie długo żył Jozue, lecz wkrótce po powrocie do domu umarł.

30. *I pogrzebali go.* Nic się tu nie wspomina o smutku i żałobie narodu, która jednak po wielkich mężach trwała długo u Żydów, jak po Jakóbie, Gen. 50; Aaronie, Num. 20; Mojżesz, Deut. 34. Wątpić nie można o zachowaniu zwykłej żałoby, chociaż tu nie wspomniano.

31. *I służył Izrael Panu po wszystkie dni Jozuego.* Sprawiedliwe to zdanie: że jacy zwierzchnicy, tacy i ich podwładni być zwykli. Tyle ma znaczenia świeża

pamięć dobroczyńców, i powaga mężów znakomitych. Patrz II. Paral. 24, 2, 16, 17 i 18.

32. *Kości też Józefowe.* Umierając Józef przysięga zobowiązał Izraelitów, żeby kości jego z Egiptu do Chananei przenieśli, Gen.; 50, 24. I że to uczynili, widać z Exod. 13, 19. — *Na części pola które był kupił.* Patrz Gen. 33, 19.

33. *Które mu dano.* Zaimek *mu* niektórzy odnoszą do Fineesa, tak Ś. Hier.; inni do Eleazara, tak z nowszych Masiusz. Te ostatnie wyrazy, opowiadające śmierć Jozuego, zostały napisanemi przez jakiegoś pobożnego i świętego proroka, jeśli pójdziemy za zdaniem tych, którzy Jozuego uważają za autora tej księgi.

Koniec Księgi Jozuego.

Wprowadzenie do Księgi Sędziów.

Sędziami zowią się naczelnicy rządcy i razem bohaterscy wodzowie, którzy w imieniu Boga rządzili ludem Izraelskim, od śmierci Jozuego aż do pierwszego króla Saula w przeciągu lat 339, to jest, do roku świata 2909; przed Chr. 1095. Takich Sędziów, wzbudzonych od Boga nadzwyczajnie, albo wybieranych od ludu, było piętnastu, których imiona są następne: Otoniel, Aod, Samgar, Debora prorokini, Gedoon, Abimelech, Samson, Tola, Jair, Jefe, Abeson, Ejlon, Abdon, Heli i Samuel. — Księga święta, w której się ich dzieje opisują, aż do czasów narodzenia Samuela, nosi nazwę *Księgi Sędziów*. Składa się ona z trzech części, z których dwie ostatnie mogą być uważane za dodatkowe, gdyż opowiadają zdarzenia zaszłe wprawdzie za czasu Sędziów, ale nie mające związku z ich dziejami.

Część pierwsza, obejmująca pierwszych rozdziałów 16, opisuje, jak niektóre pokolenia Izraelskie, nie chcąc wytepić Chananejczyków, a tylko czyniąc ich sobie hołdowniczymi, z powodu stosunków z nimi, kaziły się w obyczajach i wpadały w bałwochwalstwo. Pan Bóg za karę podawał Izraelitów w niewolę ościennych ludów, z której, gdy się upamiętywali oswobadzał ich, zsyłając im wielkich mężów.

Drużga część, zawarta w dwóch rozdziałach, 17 i 18, opowiada początek wprowadzenia bałwochwalstwa w pokoleniu Dana.

W trzeciej nakoniec części objętej trzema ostatnimi rozdziałami, 19, 20 i 21, opisana jest historia wojny, którą jedenaście pokoleń Izraelskich wypowiedziały Benjamitom, mszcząc się za zgwałcenie przez niektórych z nich pewnej niewiasty, z pokolenia Lewiego.

Celem autora było przypomnieć Izraelitom, i faktami historycznymi stwierdzić tę prawdę: że klęski te, których doświadczali, były owocem kar zasłużonych, z powodu zaniedbania Boskiego prawa ogłoszonego im przez Mojżesza, i że nie mogą spodziewać się dla siebie pomysłności inaczej, jak przez wierne zachowywanie tegoż prawa.

Księga ta, ze współczesnych pamiątek napisana jest w języku hebrajskim. Kto zaś był jej autorem, niema pewnej o tém wiadomości. Jedni ją przypisują Fineesowi arcykapłanowi; drudzy Ezdraszowi, albo Ezechiaszowi, inni nakoniec Samuelowi. To ostatnie zdanie jest najprawdopodobniejsze, i najpowszechniej przyjęte.

Księga Sędziów, tak jak i każda z wchodzących w skład Pisma Świętego, oprócz najpewniejszych wiadomości historycznych, zawiera jeszcze wiele pouczających prawd, już dogmatycznych, już moralnych.

Według rozumienia OO. ŚŚ., *Gedeon* był figurą Messyasza, zbawiającego świat przez srodki, podług mniemania ludzi, najslabsze.—Podwójny cud działany na *runie wełny*, przyobrazował powołanie do wiary Chrystusowej najprzód Żydów; później, gdy ci, za karę niewdzięczności, byli odrzuceni, pozbawieni rosy łaski niebieskiej, wszystkie inne narody zostały zroszone łaską Zbawiciela, przez pośrednictwo Apostołów, którzy, na wzór żołnierzy Gedeona, mając pochodnie wiary i miłości, i trąbę opowiadania kaznodziejskiego, podbili świat pogański. Takż runo wełny raz suche, drugi raz zroszone, przez podobieństwo, wyobrazą N. Maryą Pannę, która sama jedna wolną była od pierwotnego grzechu, i sama iedna została powitaną od Anioła pełną łaski.

W *Samsonie* przyobrazony był Zbawiciel, mający się narodzić sposobem cudownym, wybierający sobie Kościół, oblubienicę swą, pomiędzy poganami, i przez śmierć swoją odnoszący zupełne zwycięztwo nad czartem. Nieprzyjazne Izraelitom ludy Chananejskie, których resztki pozostały nie wytepiene, pokazują użyteczność pokus, przez dopuszczanie których Bóg doświadacza wierności sług swoich, utrzymuje ich w ustawicznej czujności i pokorze.

Owe znaki, których domagał się od Boga Gedeon przed przyjęciem posłannictwa do przewodniczenia swemu ludowi, wskazują konieczną potrzebę przeświadczania się o powołaniu Boskiem dla tych, którzy przyjmują na się poselstwo do publicznego rozszerzania chwały Boga, i zbawienia jego ludu.

Szczupła garstka żołnierzy, których Bóg nakazuje Gedeonowi użyć do zwalczenia Madianitów, służy za dowód, jak wielce Bóg jest troskliwy o swoją chwałę, i nie chce, aby człowiek przypisywał własnej sile i rozumowi tego, co jest skutkiem mądrości i potęgi Bożej.

Mądrość, której Bóg udzielił niewieście Deborze, i męztwo, jakim natchnął Jahałę, pokazują, iż Bóg wybiera niekiedy najslabsze narzędzia dla przywiedzenia do skutku wielkich swoich zamiarów, i że każdy człowiek, jakkolwiekby wydawał się w oczach świata małym, może dokonywać rzeczy wielkich wtenczas, gdy zostaje napełnionym łaską i mocą Bożą, i t. d.

LIBER JUDICUM.

KSIEGA SĘDZIÓW.

CAPUT I.

ROZDZIAŁ 1.

O wojnie pokoleń Judy i Symeona przeciw nieprzyjaciołom, o małżeństwie Otoniela, i haraczu nałożonym na Chananejczyków.

1. Post mortem Josue consuluerunt filii Israel Dominum, dicentes: Quis ascendet ante nos contra Chananeum, et erit dux belli?

2. Dixitque Dominus: Judas ascendet; ecce, tradidi terram in manus ejus.

3. Et ait Judas Simeoni fratri suo: Ascende

1. Po śmierci Jozuego radzili się Synowie Izraelowi Pana mówiąc: Kto pójdzie przed nami przeciw Chananejczykowi, a będzie Hetmanem wojny?

2. Y rzekł Pan: Judas pójdzie: otom dał ziemię w ręce jego.

3. Y rzekł Judas Simeonowi bratu swemu: Pójdź

Komentarz Menechiusza.

R. 1.—1. *Po śmierci Jozuego.* I po odprawieniu należytego po nim pogrzebu, jak pow. Jos. r. 24, 30.—*Radzili się synowie Izraelowi Pana.* Na sejmie w Silo zwołanym radzili się Pana za pośrednictwem najwyższego kapłana.—*Kto pójdzie przed nami?* Nie znaczy:

kto będzie naszym wodzem, lecz które pokolenie znacznie walczyć z Chananejczykiem, i swoim przykładem uprzedzi w tém inne pokolenia.

2. *Judas pójdzie.* Pokolenie Judy pierwsze przyjmie na się wyprawę wojenną przeciwko nieprzyjaciołom.

3. *Rzekł Judas Symeonowi bratu swemu.* Chociaż wszystkie pokolenia, jako pochodzące od jednego ojca

mecum in sortem meam, et pugna contra Chananaeum, ut et ego pergam tecum in sortem tuam. Et abiit cum eo Simeon.

4. Ascenditque Judas, et tradidit Dominus Chananaeum, ac Pherazeaum in manus eorum; et percusserunt in Bezek decem millia virorum.

5. Inveneruntque Adonibezec in Bezek, et pugnauerunt contra eum, ac percusserunt Chananaeum, et Pherazeaum.

6. Fugit autem Adonibezec; quem persecuti comprehenderunt, caesis summatibus manuum ejus ac pedum.

7. Dixitque Adonibezec: Septuaginta reges amputatis manuum ac pedum summatibus colligebant sub mensa mea, ciborum reliquias: sicut feci, ita reddidit mihi Deus. Adduxeruntque eum in Jerusalem, et ibi mortuus est.

8. Oppugnantes ergo filii Juda Jerusalem, ceperunt eam, et percusserunt in ore gladii, tradentes cunctam incendio civitatem.

9. Et postea descendentes pugnauerunt contra Chananaeum, qui habitabat in montanis et ad meridiem et in campestribus.

10. Pergensque Judas contra Chananaeum, qui habitabat in Hebron, (cujus nomen fuit antiquitus Cariatharbe) percussit Sesai et Ahiman et Tholmai; (Jos. 15, 14.)

11. atque inde profectus abiit ad habitatores Dabir, cujus nomen vetus erat Cariath Sepher, id est, civitas litterarum.

12. Dixitque Caleb: Qui percusserit Cariath Sepher, et vastaverit eam, dabo ei Axam filiam meam uxorem.

13. Cumque cepisset eam Othoniel filius Cenez frater Caleb minor, dedit ei Axam filiam suam conjugem.

14. Quam pergentem in itinere monuit vir suus, ut peteret a patre suo agrum. Quae cum suspicasset sedens in asino, dixit ei Caleb: Quid habes?

Jakóba, między sobą braćmi nazywać się mogły, jednak Symeon zowie się bratem Judy szczególnie dla tego, że w odziedziczeniu, za pośrednictwem losowania, ziemi w Palestynie, Symeonici, to jest potomkowie Symeona stali się najbliższymi potomkom Judy tak, że na ich część ziemi i prawie na ich łono przyjęci zostali, jako się pokazuje z Joz. r. 19, 2. I to jeszcze należy dodać, że Judas i Symeon bracia, narodzili się nie tylko z jednego ojca Jakóba, ale i z jednej matki Lii.

4. *Bezek.* Bezek znaczy błyskawicę; było to miasto w pokoleniu Judy, blisko miasteczka Betlejem.

5. *Adonibezeka.* T. j. Pana miasta Bezek.

7. *Siedemdziesiąt królów.* Czyli książąt, którzy albo wszyscy byli udziałnymi panami, dziedzicami miejsc różnych, albo miejsca jednego, lecz którzy jedni po drugich następowali. *Z obcięciami końcami rąk i nóg.* Co dla tego uczyniono, ażeby nie mogli władać bronią, ani pieszo uciekać. — *Zbierali pod stołem moim.* Z tego się pokazuje okrucieństwo tyrana, który z uwięzionych książąt tak się naigrawał. Jako też zbytek potraw; musiał bowiem za nadto zbytownie być przyrządzony w potrawy ów stół, kiedy spadającymi zeń odrobinami siedemdziesiąt mężów żywić się mogło. — *Jakom czynił, tak mi Bóg oddał.* Albowiem powiedziano jest w ks. Mądr. r. 11, 17: *przez co grzeszy kto, przez to ka-*

zemną do działu mego, a walcz przeciw Chananeczykowi, że ja też pójdę z tobą do działu twego. Y poszedł z nim Simeon.

4. Y wyciągnął Judas, y dał Pan Chananeczyka y Pherzezezyka w ręce ich: y pobili w Bezek dziesięć tysięcy mężów.

5. Y naleźli Adonibezeka w Bezek, y walczyli przeciw iemu, y porażili Chananeczyka y Pherzezezyka.

6. A Adonibezek uciekł: którego dogoniwszy poimali, obciąwszy końce rąk y nóg iego.

7. Y rzekł Adonibezek: Siedemdziesiąt Królów z obcięciami końcami rąk y nóg zbierali pod stołem moim odrobiny pokarmów: iakom czynił, tak mi Bóg oddał, y przywiedli go do Jeruzalem, y tam umarł.

8. Dobywając tedy synowie Juda Jeruzalem, wzięli ie y porażili ie pasczką miecza, dawszy na spalenie wszystko miasto.

9. A potym wyszedszy walczyli przeciw Chananeczykowi, który mieszkał na górach, y na południe, y na polach.

10. Y wyciągnawszy Judas przeciw Chananeczykowi który mieszkał w Hebron, (którego imię z starodawna było Kariath Arbe) zabił Sesai, y Ahiman y Tholmai:

11. a z onąd poszedszy ruszył się ku obywatelom Dabir, którego imię stare było Kariath Sepher, to jest miasto nauk.

12. Y rzekł Kaleb: Ktoby dobył Kariath Sepher, y spustoszył ji, dam mu Akszę córkę moję za żonę.

13. A gdy go dobył Othoniel syn Cenez brat Kalebów mniejszy, dał mu Akszę córkę swą za żonę.

14. Którą iadącą w drodze upominał mąż iędy, aby prosiła u oycy swego pola. Która gdy wdychała siedząc na osle, rzekł iędy Kaleb: Cóż ci?

ran bywa.—I przywiedli go do Jeruzalem. Które wnet potem zdobyte zostało, jak to się pokazuje z następnego wiersza.

8. *Dobywając tedy synowie Juda Jeruzalem.* Część południowa miasta Jeruzalem, która niegdyś nazywała się Jebuza, należała do pokolenia Judy. Północna zaś część tego miasta, która zwała się Salem, należała do pokolenia Beniamina. Dobywali więc potomkowie Judy miasto Jeruzalem już dla tego, że pewna część tego miasta była w obrębie ich granic, już, że potomkowie Beniamina, niedowierzając własnym siłom, im to czynić pozwolili, jak o tem powiedzieliśmy, Joz. r. 10.— *Porażili je pasczką miecza.* Ogniem i mieczem zniszczyli. Miasto Jeruzalem teraz po raz drugi już zdobyte zostało przez potomków Judy. Pierwszy raz bowiem był je wziął Jozue, który króla Jeruzalem Adonizedeka powiesił, Joz. r. 12, 10.

10. *Przeciw Chananeczykowi, który mieszkał w Hebron.* To, co się tutaj opowiada, zostało objaśnione w Jozue, r. 15, 14, i t. d. Jest bowiem ta sama wojna i ta sama wyprawa.

11. *Miasto nauk.* Zowie się miastem nauk albo dla tego, że tam była Akademia, albo Archiwum starożytnych pommików, albo sławna biblioteka, jak o tem różnie autorowie piszą.

15. At illa respondit: Da mihi benedictionem, quia terram arentem dedisti mihi, da et irriguam aquis. Dedit ergo ei Caleb irriguum superius, et irriguum inferius.

16. Filii autem Cinaci cognati Moysi, ascenderunt de civitate palmaram, cum filiis Juda in desertum sortis ejus, quod est ad meridiem Arad, et habitaverunt cum eo.

17. Abiit autem Judas cum Simeone fratre suo, et percusserunt simul Chananaeum, qui habitabat in Sephaath, et interfecerunt eum. Vocatumque est nomen urbis, Horma, id est, anathema.

18. Cepitque Judas Gazam cum finibus suis, et Ascalonem atque Accaron cum terminis suis.

19. Fuitque Dominus cum Juda, et montana possedit; nec potuit delere habitatores vallis, quia falcatis curribus abundabant.

20. Dederuntque Caleb Hebron, sicut dixerat Moyses, qui delevit ex ea tres filios Enac. (*Num. 14, 24. Jos. 15, 14.*)

21. Jebusaeum autem, habitatorem Jerusalem, non deleverunt filii Benjamin; habitavitque Jebusaeus cum filiis Benjamin in Jerusalem usque in praesentem diem.

22. Domus quoque Joseph ascendit in Bethel, fuitque Dominus cum eis.

23. Nam cum obsiderent urbem, quae prius Luza vocabatur,

24. viderunt hominem egredientem de civitate, dixeruntque ad eum: Ostende nobis introitum civitatis, et faciemus tecum misericordiam.

25. Qui cum ostendisset eis, percusserunt urbem in ore gladii; hominem autem illum, et omnem cognationem ejus dimiserunt.

26. Qui dimissus, abiit in terram Hetthim, et

15. A ona odpowiedziała: Day mi błogosławieństwo, ponieważś mi dał suchą ziemię: day y oblaną wodami. Y dał ię Kaleb mokrą ziemię wyższą y niższą.

16. A synowie Cinesa powinno Moyżeszowego wyszli z miasta Palm z synmi Juda w puszczę działu iego, która iest na południe Arad, y mieszkali z nim.

17. Y poszedł Judas z Simeonem bratem swym, y porażili Chananeczyka który mieszkał w Sephaad y zabili go. Y nazwano imię miasta onego, Horma, to iest, przekleństwo.

18. Wziął też Judas Gazę z granicami ięy, y Askalon y Akkaron, z ich granicami.

19. Y był Pan z Judą y pościadł podgórze: y nie mógł wygładzić mieszkających w dolinie, iż mieli dosyć wozów kośistych.

20. Y dali Kalebowi Hebron, iako mówił Moyżesz, który wygładził z niego trzech synów Enak.

21. Lecz Jebuzeczyka obywatela Jeruzalem nie wygładzili synowie Benjamin: y mieszkał Jebuzczyk z synmi Benjamin w Jeruzalem aż do dnia dzisiejszego.

22. Dom też Jozephów udał się do Bethel, y był Pan z nimi.

23. Bo gdy oblegli miasto, które piérwéy zwano Luza,

24. uyrzeli człowieka wychodzącego z miasta, y rzekli do niego: Ukaż nam wescie do miasta a uczynimy z tobą miłosierdzie.

25. Który gdy im ukazał porażili miasto pasczeka miecza, a onego człowieka y wszytek ród iego puścili.

26. Który puszczony szedł do ziemie Hetthym, y

16. *A synowie Cinesa powinno Moyżeszowego.* Synowie Jetra, którzy też Cinesem nazwany jest.—*Z miasta Palm.* Z Jericho, które też zowie się miastem Palm, jak widać z Deut. 34, 3, i 11. Paral. 28, 15.—*W puszczę.* Na pustynię, która leżała na południe przy granicy Judei.—*Na południe Arad.* Miasto Arad znajdowało się daleko od Jerycha, i Jerozolimy, aż na samych południowo zachodnich brzegach morza Słonego.—*Mieszkali z nim.* W texcie hebrajskim: *mieszkali z ludem*, t. j. Izraelskim.

17. *Zabili go.* Zaprzysięgli, uczyniwszy może ślub, że jeśli pojma Chananeczyków, wszystkich wymordują, jak to uczynili wtedy kiedy walczyli z królem Chananeczyków Aradem. Num. r. 21, 2, i gdy zdobywali miasto Jerycho. Jos. r. 6, 21.

18. *Gazę... Askalon i Akkaron.* Miasta sławne w Pismie ś. i u pisarzy świeckich. Potem jednak miasto Gaza przeszło we władanie Filistyńczyków, jak to się pokazuje z historyi Samsona, ks. Sędz. 15 i 16, który walczył z mieszkańcami Gazy. To samo stało się i z miastami Askalon i Akkaron, jak czytamy w I. ks. Król. 6, 17.

19. *I nie mógł wygładzić mieszkających w dolinie.* Byłby mógł bez wątpienia, gdyby Pan Bóg mu dopomógł; lecz próżna bojaźń, powzięta w skutek wozów kośistych, i nieufność w pomoc boską, była przeszkodą do otrzymania pomocy z nieba, na pokonanie tych ludów pogańskich.—*Wozów kośistych.* Wozy kośiste tak były urządzone, iż z przodu dyszlów wystawały włócznie,

a z jednéj i drugiéj strony kosy; ztąd, gdy woźnicy rozpędzali konie, i puszczali na nieprzyjaciół, ci zostawali przebijani włóczniami, roskrajani i rozdzierani kosami i nareszcie kopytami koni i kołami wozów zupełnie pogruchotani.

20. *Jako mówił Moyżesz.* Num. 14, 24.—*Który wygładził z niego trzech synów Enak.* Patrz Joz. 15, 14.

21. *Nie wygładzili.* Co i inne pokolenia uczyniły, jak to się pokazuje z tego roz. w. 28. Zgrzeszyli zaś w tém Izraelici gnusnością i chciwością zysku. Najprzód z powodu lenistwa: bo, ażeby położyć koniec wojnie, a następnie osiągnąć jakkolwiek pokój, Chananeczykom przebaczyli; powtóre z przyczyny chciwości zysku: bo woleli mieć u siebie Chananeczyków, ażeby ci podatki im płacili.

23. *Miasto, które piérwéy zwano Luza.* Jest to Bethel.

24. *Ukaż nam wejście do miasta.* Sprawiedliwą była wojna ze strony Izraelitów, i P. Bóg chciał, ażeby Chananeczycy wygładzeni zostali: mogła więc, pomimo występku zdrady, być narzędziem woli Bożej.

25. *A onego człowieka... wypuścili.* Nie chcieli może u siebie trzymać, że mało mu dowierzali i bali się, ażeby, przy zdarzonéj okazji, nie ośmielił się postąpić tak z Izraelitami, jak oni z Chananeczykami.

26. *Do ziemie Hetthym.* Jaka to była ziemia, nie wiadomo. Zdaje się, że to była pewna kraina niedaleko od Chananei.—*Nazwał je Luzą.* Dla tego, że miał przywiązanie do ojczyzny, którą był opuścił.

aedificavit ibi civitatem, vocavitque eam Luzam; quae ita appellatur usque in praesentem diem.

27. Manasses quoque non delevit Bethsan et Thanac cum viculis suis, et habitatores Dor et Jeblaam et Mageddo cum viculis suis; coepitque Chananaeus habitare cum eis.

28. Postquam autem confortatus est Israel, fecit eos tributarios, et delere noluit.

29. Ephraim etiam non interfecit Chananaeum, qui habitabat in Gazer, sed habitavit cum eo.

30. Zabulon non delevit habitatores Cetrion et Naalol; sed habitavit Chananaeus in medio ejus, factusque est ei tributarius.

31. Aser quoque non delevit habitatores Accho et Sidonis, Ahalab et Achazib et Helba et Aphec et Rohob;

32. habitavitque in medio Chananaei habitatoris illius terrae, nec interfecit eum.

33. Nephthali quoque non delevit habitatores Bethsames et Bethanath et habitavit inter Chananaeum habitatorem terrae; fueruntque ei Bethsamitae et Bethanitae tributarii.

34. Arctavitque Amorrhaeus filios Dan in monte, nec dedit eis locum, ut ad planiora descenderent;

35. habitavitque in monte Hares, quod interpretatur testaceo, in Aialon et Salebim. Et aggravata est manus domus Joseph, factusque est ei tributarius.

36. Fuit autem terminus Amorrhaei ab ascensu scorpionis, petra, et superiora loca.

zbudował tam miasto, y nazwał je Luza, które tak zowa aż do dnia dzisiejszego.

27. Manasses też nie wygładził Bethsan y Thanak ze wśiami ich, y obywatelów Dor y Jeblaam y Mageddo, ze wśiami ich, y poczał Chananeczyk mieszkać z nimi.

28. Ale potym gdy się zmocnił Izrael, uczynił ie holdownikami, a wygładzić niechęciał.

29. Ephraim też nie wybił Chananeczyka który mieszkał w Gazer, ale mieszkał z nim.

30. Zabulon nie wytracił obywatelów Cethron y Naalon: ale mieszkał Chananeczyk w pośrodku iego, y stał mu się holdownikiem.

31. Aser też nie wygładził obywatelów Accho y Sidonu, Ahalab, y Achasib, y Helba, y Aphek y Rohob;

32. y mieszkał w pośrodku Chananeczyka obywatela onęy ziemi, ani go zabił.

33. Nephthali też nie wygładził obywatelów Bethsames y Bethanath: y mieszkał między Chananeczykiem obywatelem ziemi, y byli mu Bethsamitowie y Bethamitowie holdownicy.

34. Y ścisnął Amorreyczyk syny Danowe na górze, ani im dał mieysca aby zeszli na równinę;

35. y mieszkał na górze Hares, co się wykłada skorupiany, w Aialon y w Salebim. Y stała się ciężka ręka domu Jozephowego, y stał mu się holdownikiem.

36. A była granica Amorreyczyka od wstępu Scorpionia, skała y wyższe mieysca.

Wykłady miejsce trudniejszych X. J. Wujka.

JUDICUM, po Żydowsku SOPHETIM.

Te księgi po żydowsku *Sophetim*, albo *Schophetim*, a po grecku *Kritai*, to jest Sędzie albo Sędziów, zowią. Bo tak zwano przełożone, przez które Pan Bóg lud Izraelski rządził po Moyżeszowej i Jozuego śmierci. A tak opisują karanie ludu dla przestępstwa jego, i wybawienie jego przez Sędzie, które Pan Bóg wzbudzał na obronę jego, i zwycięztwa z nieprzyjaciół otrzymane. A mają w sobie Historią od śmierci Jozuego aż do Samuela, trzech set i siedmnaście lat.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O posłaniu Anioła przez Pana Boga dla zgromienia ludu za jego przestępstwa, o pokucie tegoż ludu, i jego wyswobodzeniu.

1. Ascenditque Angelus Domini de Galgalis ad locum flentium, et ait: Eduxi vos de Aegypto, et introduxi in terram, pro qua juravi patribus vestris: et pollicitus sum, ut non facerem irritum pactum meum vobiscum in sempiternum,

1. Y wstąpił Anioł Pański z Galgal na miejsce płaczących, y rzekł: Wywiodłem was z Egiptu, y wprowadziłem do ziemi, o którąm przysięgał ojcóm waszym: y obiecałem żebych nie zgwałcił przymierza mego z wami na wieki,

28. Wygładzić nie chciał. Patrz wyżej w. 21.

35. *I mieszkał.* Nie Dan, lecz Amorreyczyk.—*Skorupiany.* Od zgromadzonych na tój górze ułamków naczyń glinianych tak nazwany.—*I stała się ciężka.* Przemogła Amorreyczyków.

36. *Od wstępu Scorpionia.* O czym patrz w Nun. r. 34, 4.—*Skała.* Jest imię miasta, które stało na górach skalistych przy samych granicach Chananei ku południowi.—*I wyższe mieysca.* Znaczy: że Amorreyczycy aż do samego miasta Skały dosięgli, i dalej ku samym wierzchołkom tych gór południowych swoje siedziby rozciągali.

R. 2.—1. *Anioł Pański.* Zdaje się, że to był ten sam Anioł, który w tychże stronach Galgal był się ukazał,

Joz. r. 5. w. 13; jedni powiadają, że był Gabriel, drudzy mówią, że był Michał, inni nareszcie twierdzą, że to był pewny prorok, posł i tłómacz woli Bożej; co z tego wnoszą, że jest wymienione miejsce, z którego był przyszedł. Nie jest rzeczą nową proroka nazywać aniołem. Patrz Agg. 1, 13.—*Z Galgal.* Powodem, dla czego Anioł chciał się ukazać w Galgal, zdaje się to było, ażeby, tylu i tak wielkich dobrodziejstw tam odebranych, i ponowionego przez obrezanie przymierza, pamiątka się odświeżyła.—*Na miejsce płaczących.* Do mieysca, na którym płakali; albo na którym, usłyszawszy to, co Anioł oznajmił, zapłakali. Powiadają, że tēm mieyscem było Silo, ponieważ, w wierszu 5 powiedziano, iż na tēm mieyscu płaczących złożono Panu

2. ita duntaxat, ut non feriretis foedus cum habitatoribus terrae hujus, sed aras eorum subverteretis: et noluistis audire vocem meam: cur hoc fecistis?

3. Quam ob rem nolui delere eos a facie vestra, ut habeatis hostes, et dii eorum sint vobis in ruinam.

4. Cumque loqueretur Angelus Domini haec verba ad omnes filios Israel, elevaverunt ipsi vocem suam, et flevērunt.

5. Et vocatum est nomen loci illius: Locus fletum, sive lacrymarum; immolaveruntque ibi hostias Domino.

6. Dimisit ergo Josue populum, et abierunt filii Israel, unusquisque in possessionem suam, ut obtinerent eam; (*Jos. 24, 28*).

7. servieruntque Domino cunctis diebus ejus et seniorum, qui longo post eum vixerunt tempore, et noverant omnia opera Domini, quae fecerat cum Israel.

8. Mortuus est autem Josue, filius Nun, famulus Domini, centum et decem annorum;

9. et sepelierunt eum in finibus possessionis suae in Thamnathsare in monte Ephraim, a septentrionali plaga montis Gaas.

10. Omnisque illa generatio congregata est ad patres suos; et surrexerunt alii, qui non noverant Dominum et opera, quae fecerat cum Israel.

11. Feceruntque filii Israel malum in conspectu Domini, et servierunt Baalim.

12. Ac dimiserunt Dominum Deum patrum suorum, qui eduxerat eos de terra Aegypti? et secuti sunt deos alienos, deosque populorum, qui habitabant in circuitu eorum, et adoraverunt eos, et ad iracundiam concitaverunt Dominum,

13. dimittentes eum, et servientes Baal et Astaroth.

14. Iratusque Dominus contra Israel, tradidit eos in manus diripientium, qui ceperunt eos, et venderunt hostibus, qui habitabant per gyrum; nec potuerunt resistere adversariis suis;

15. sed quocunque pergere voluissent, manus Domini super eos erat, sicut locutus est, et juravit eis; et vehementer afflicti sunt.

ofiary; nigdzie bowiem nie wolno było czynić Bogu ofiar, jedno tam, gdzie znajdował się przybytek, który podtenczas był w Silo. Patrz ks. Sędz. 6, 20, 26, 28, i r. 13, 19, i II. Król. r. ost. 18, i I. Paral. 21, 18, i III. Król. 18, 32.

3. Na upadek. To jest, przyczyną, powodem do upadku.

6. Rozpuścił tedy Jozue. Jest to powtórzenie 24 roz. ks. Joz. Z tego nienależy sądzić, że, kiedy te rzeczy przytrafiły się, Jozue jeszcze był w życiu; albowiem powiedziano w r. 1, iż Jozue umarł. Jakoż dla tego to się powtarza, ażeby pokazać, kiedy i jak długo Izraelci byli wiernymi w wypełnianiu przykazań Boga swojego, i w oddawaniu Mu czci należnej, i jakim sposobem wpadli w bałwochwalstwo; patrz tłómaczenie tych pięciu wierszy wyżej, r. 24. Jozue.

11. Służyli Baalim. Wyraz Baal znaczy Pana, i bierz się niekiedy ogólnie za bogów i bogiń wszystkich; niekiedy zaś bierze się szczególnie za pewnego jakiegoś Boga lub boginię, i wtedy, albo doń dodaje się imię szczególne owego boga, jak np. kiedy mówi się

2. ale tak, żebyście nie czynili przymierza z obywatelami téj ziemi, ale żebyście ołtarze ich powyrwali: a niechciełiście słuchać głosu mego: czemużście to uczynili?

3. A przetoż niechciałem ich wytrącić od oblicza waszego: żebyście mieli nieprzyjaciële, a bogowie ich byli wam na upadek.

4. A gdy mówił Anioł Pański te słowa do wszech synów Izraelowych, podnieśli oni głos swój y plakali.

5. Y nazwano imię mieyscu onemu: Mieysce płaczących, albo łez: y ofiarowali tam ofiary Panu.

6. Rozpuścił tedy Jozue lud, y poszli synowie Izraelowi każdy do ośiadłości swéy, aby ją otrzymali:

7. y służyli Panu przez wszystkie dni iego, y starszych, którzy po nim przez długi czas żyli, y wiedzieli wszystkie sprawy Pańskie które czynił z Izraelem.

8. Y umarł Jozue, syn Nun, sługa Pański, mając sto y dziewięć lat,

9. y pogrzebli go na granicy ośiadłości iego w Thamnathsare na górze Ephraim od północnéy strony góry Gaaz,

10. y wszytek on rodzaj zgromadzon jest do oyców swoich. Y powstałi inni którzy nie znali Pana, y uczynków które czynił z Izraelem.

11. Y czynili synowie Izraelowi złe przed oczyma Pańskimi, y służyli Baalim.

12. Y opuścili Pana Boga oyców swoich, który ie był wywiódł z ziemi Egypciekćey: y poszli za bogi cudzemi, y za bogi onych narodów, które mieszkaly około nich, y kłaniali się im, y ku gniewu pobudzili Pana,

13. opuszczając go, a służąc Baal y Astaroth.

14. Y rozgniewawszy się Pan na Izraela podał ie w ręce łupieżców, którzy ie poimali, y przedali nieprzyjaciółom którzy mieszkali w kolo; ani się mogli sprzeciwić nieprzyjaciółom swoim:

15. ale gdzie się kolwiek chcieli obrócić, tam ręka Pańska była nad nimi, iako powiedział y przyśiągł im: y byli bardzo udręczeni.

Baal-Beryt; albo zostawuje się do rozeznania z okoliczności miejsca, lub jakiegokolwiek innéj, jaki on jest Bóg.

13. Astaroth. Ten wyraz oznacza albo w ogólności wiele bóstw, które jednak w płci żeńskiej były czczone; albo w szczególności jedno jakieś bóstwo; insza bowiem boginia Astarte była u Sidonezyków, insza u Askalonitów, insza u mieszkańców Tyru. Pod temi zaś nazwami czczono albo Venus, albo Dianę, albo Księżyc i t. d.

14. Przedali. W hebr. i u LXX. sprzedał. To jest Bóg; co toż samo znaczy co oddał; jeśli bowiem co komu się sprzedaje, to mu się oddaje: jest to fraza nie rzadka w Piśmie ś.; jak gdy się mówi u Izai. 50, 1. „który jest pożyczalnik mój, któremu was zaprzedał? otoście zaprzędani dla nieprawości waszych“.

15. Ale gdzie się kolwiek chcieli obrócić. To jest cokolwiek zaczęli, albo usiłovali.— Ręka Pańska była nad nimi. Albo, jako w hebr. i grec. teksie powiedzia

16. Suscitavitque Dominus iudices, qui liberarent eos de vastantium manibus; sed nec eos audire voluerunt,

17. fornicantes cum diis alienis, et adorantes eos. Cito deseruerunt viam, per quam ingressi fuerant patres eorum; et audientes mandata Domini, omnia fecere contraria.

18. Cumque Dominus iudices suscicaret, in diebus eorum flectebatur misericordia, et audiebat afflictorum gemitus, et liberabat eos de caede vastantium.

19. Postquam autem mortuus esset iudex, revertebantur, et multo faciebant pejora, quam fecerunt patres eorum, sequentes deos alienos, servientes eis, et adorantes illos. Non dimiserunt adinventiones suas et viam durissimam, per quam ambulare consueverunt.

20. Iratusque est furor Domini in Israel, et ait: Quia irritum fecit gens ista pactum meum, quod pepigeram cum patribus eorum, et vocem meam audire contempsit:

21. et ego non delebo gentes, quas dimisit Josue, et mortuus est,

22. ut in ipsis experiar Israel, utrum custodiant viam Domini, et ambulent in ea, sicut custodierunt patres eorum, an non.

23. Dimisit ergo Dominus omnes nationes has, et cito subvertere noluit; nec tradidit in manus Josue.

16. Y wzbudził Pan Sędzię, którzy ich wyzwalał z rąk pustoszących: ale y tych słuchać niechcieli,

17. cudzołóżąc z bogami cudzemi, y kłaniając się im. Prędko opuścili drogę, którą chodzili oycowie ich: a słysząc przykazania Pańskie, wszystkie rzeczy przeciwnie czynili.

18. A gdy Pan wzbudzał sędzię za czasu ich, wzruszał się miłosierdziem y słuchał wdychania utrapionych y wybawiał ie z morderstwa pustoszących.

19. A potem gdy umarł sędzia, wracali się, y daleko gorsze rzeczy czynili niżli oycowie ich, idąc za cudzemi bogami, służąc im, y kłaniając się im. Nieopuścili wynalazków swoich, y drogi barzo twardej, którą się chodzić byli nałożyli.

20. Y rozgniewała się zapalczywość Pańska na Izraela, y rzekł: Ponieważ ten lud zgwałcił przymerze moje, którem był uczynił z oycy ich, a głosu mego słuchać wzgardził:

21. y ia nie wyglądzę narodów, które zostawił Jozue y umarł,

22. że przez nie doświadczę Izraela ieśli strzegą drogi Pańskiej, y chodzą w nię, iako strzegli oycowie ich, czyli nie.

23. A tak zostawił Pan wszystkie narody te, y niechciał rychło wywrócić, ani ich dał w ręce Jozuemu.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O łączeniu się Izraela z Poganami, jego nawróceniu się, i wyzwoleniu przez Otoniela, Aoda i Samgara.

1. Hac sunt gentes, quas Dominus dereliquit, ut erudiret in eis Israelem, et omnes, qui non noverant bella Chananæorum;

2. ut postea discerent filii eorum certare cum hostibus, et habere consuetudinem proeliandi:

3. quinque satrapas Philistinorum, omnemque Chananæum et Sidonium, atque Hevæum, qui ha-

no: na ich zło była nad nimi.—*Jako... przysięgt.* Levit. r. 26, 14. i Deuter. r. 28, 15. Chociaż w tych miejscach o przysiędze wzmianki nie ma, jednak ona użyta była, jak tego nauczają Cajet i Serarius.—*I byli bardzo udżęczeni.* Czyli ściśnieni, jak mówi Tertulian.

16. *I wzbudził.* Sędziowie, o których tu mowa, byli to książęta, którzy lud Izraelski wyswobodzali z niewoli i nieszczęść, w jakich wtedy zostawał, i potem przez cały czas życia swego, podług przepisu prawa i rad senatorów nim rządili: do czego albo cudownie przez P. Boga byli wzbudzeni, albo od samego ludu wybrani i wezwani.

18. *I wybawiał je.* I przeto sędziowie nazwani są *zbowicielami* w Pismie ś., tak bowiem zowią się w r. 3. tej księgi w. 9. i 12, i 2 Ezdr. 9, 27.

19. *Drogi bardzo twardej.* Chociaż bowiem droga występków i zbrodni zdaje się być łatwą, gładką i przyjemną, lecz ponieważ o rozmaite utrapienia, największe nieszczęścia i szkody przyprawia, i P. Boga czyni twardym, czyli zagniewanym, ztąd zowie się ona twardą.

22. *Doświadcze.* W hebr. i LXX. *będe kusił.* Próbe uczynię.

23. *A tak zostawił.* Jak gdyby rzekł: P. Bóg, który

1. Te są narody, które Pan zostawił, aby przez nie ćwiczył Izraela, y wszystkich którzy nie wiedzieli o walkach Chananeyczyków:

2. aby się potem nauczyli synowie ich potykać z nieprzyjaciół, a mieć zwyczaj walczenia:

3. pięcioro książąt Philisthyńskich y wszystkiego Chananeyczyka, y Sydonicyka, y Heweyczyka, który przewidywał rzeczy przyszłe, nie chciał natychmiast wyniszczyć tych ludów.

R. 3.—1. *Aby przez nie ćwiczył Izraela.* Słowo hebrajskie znaczy *doświadczać*; tak iż przyczyna jest ta sama, o której wyżej, w r. 2, w 21, 22: *I ja nie wyglądzę etc., że przez nie doświadczę, jeśli strzegą drogi Pańskiej.* Toż samo w r. 3, w. 4. *I zostawił je, aby przez nie doświadczył Izraela, ieśliby słuchał rozkazania Pańskiego* etc.—*Którzy niewiedzieli o walkach Chananeyczyków.* Którzy ich nie widzieli i nie doświadczyli.

2. *Aby się potem nauczyli synowie ich potykać z nieprzyjaciół.* Niektórzy podług tekstu greckiego i hebrajskiego tak tłómaczą: *ażby synowie Izraela zrozumieli co to jest potykać się z Chananeyczkami, i jak jest rzeczą przykrą i pełną niebezpieczeństw.* Drudzy zgodniej z tekstem naszym tak wykładają: *ażby synowie Izraela nauczyli się sztuki wojennej z częstego używania broni i prowadzenia walki z Chananeyczkami.*

3. *Książąt.* T. j. przełożonych: słowo jest perskie.—*Od góry Baal Hermon.* Zdaje się, iż ta góra tak jest nazwana od bałwana i jego świątyni, która stała przy Hermon. Góra zaś Hermon leży blisko Antylibanu na

bitabat in monte Libano, de monte Baal Hermon usque ad introitum Emath.

4. Dimisitque eos, ut in ipsis experiretur Israel, utrum audiret mandata Domini, quae praeceperat patribus eorum per manum Moysi, an non.

5. Itaque filii Israel habitaverunt in medio Chananaei et Hethaei et Amorrhaei, et Pherezaei et Hevaei et Jebusaei;

6. et duxerunt uxores filias eorum, ipsique filias suas filiis eorum tradiderunt, et servierunt diis eorum.

7. Feceruntque malum in conspectu Domini, et oblitii sunt Dei sui, servientes Baalim et Astaroth.

8. Iratusque contra Israel Dominus tradidit eos in manus Chusan Rasathaim, regis Mesopotamiae, servieruntque ei octo annis.

9. Et clamaverunt ad Dominum; qui suscitavit eis salvatorem, et liberavit eos, Othoniel videlicet filium Cenez, fratrem Caleb minorem;

10. fuitque in eo Spiritus Domini, et iudicavit Israel. Egressusque est ad pugnam, et tradidit Dominus in manus ejus Chusan Rasathaim, regem Syriae, et oppressit eum.

11. Quievitque terra quadraginta annis; et mortuus est Othoniel, filius Cenez.

12. Addiderunt autem filii Israel facere malum in conspectu Domini; qui confortavit adversum eos Eglon, regem Moab, quia fecerunt malum in conspectu ejus.

13. Et copulavit ei filios Ammon et Amalec; abiitque et percussit Israel, atque possedit Urbem palmarum.

14. Servieruntque filii Israel Eglon, regi Moab, decem et octo annis;

15. et postea clamaverunt ad Dominum, qui suscitavit eis salvatorem vocabulo Aod, filium Gera,

północ Palestyny.—*Aż do wejścia Emath.* To niektórzy mają za Antyochiā.

7. *Przed oczyma Pańskimi.* W hebr. *w oczach Pana*, gdy On widział i potępiał.—*Służąc Baalim i Astaroth.* W hebr. *Aseroth*, które to słowo niektórzy nieknięte zostawiają, trzymając się textu chaldejskiego, jakoby to było imię własne. LXX, *służyli Baalim i gajom*, czego Hebrajczycy się trzymają, powiadając iż pod tym wyrazem rozumieją się drzewa, które czczono, albo które były zasadzone na cześć bałwana.

8. *Dał je.* Hebr. *zaprzedał ich*, co zostało wytłumaczone w r. 2. w. 14.—*Chusan Rasathaim.* Ten wyraz znaczy: *dwóch złośliwości.*—*Króla Mezopotamskiego;* Mezopotamia w hebr. zowie się *Syrią dwóch rzek*, i w LXX. *Syrią rzek*, ponieważ leży między dwoma rzekami t. j. Tygrem i Euphratem.—*I służyli.* T. j. wypłacaniem ogromnej daniny dokupywali się pokoju. W tém samem znaczeniu uważaj to, co się mówi w wierszach 12, 13 i 14.

9. *Zbawiciela.* *Należy zauważyć*, powiada ś. Aug. że zbawicielem zowie się i ten człowiek, przez którego P. Bóg wybawia.

10. *I był w nim duch Pański.* T. j. siła, moc, roztropność, przede wszystkiēm popęd do walki, oraz zapał i gorliwość do wyswobodzenia Izraela z niewoli, i przyprowadzenia go do służby Bożej.—*I sądził Izraela.* Najprzód przez wyswobodzenie z tyranstwa króla Mezopotamii; powtóre zaś przez dobry i święty kieru-

mieszkał na górze Libanie, od góry Baal Hermon, aż do weskcia Emath.

4. Y zostawił ie, aby przez nie doświadczał Izraela, ieśliby słuchał roskazania Pańskiego, które był przykazał oycóm ich przez rękę Moyśesa, czyli nie.

5. A tak synowie Izraelowi mieszkali w pośrodku Chananeyczyka, y Hetheyczyka, y Amorreyczyka, y Pherezeyczyka, y Heweyczyka, y Jebuzeyczyka;

6. y poymowali córki ich za żony, y sami córki swe synóm ich dawali, y służyli bogóm ich.

7. Y czynili złe przed oczyma Pańskimi, y zapamiętali Boga swego, służąc Baalim y Astaroth.

8. Y rozniewawszy się Pan na Izraela dał ie w ręce Chusan Rasathaim Króla Mezopotamskiego, y służyli mu ośm lat.

9. Y wołali do Pana: który im wzbudził zbawiciela, y wybawił ie, to iest Othoniela Syna Cenez brata Kalebowego młodszego:

10. y był w nim duch Pański, y sądził Izraela. Y wyiachał na wojnę, y dał Pan w ręce iego Chusan Rasathaim Króla Syriyskiego, y stłumił go.

11. Y ućichnęła ziemia czterdzieści lat, y umarł Othoniel syn Cenez.

12. Y przydali synowie Izraelowi złe czynić przed oczyma Pańskimi, który zmocnił przeciwko im Eglona Króla Moabskiego: przeto iż złe czynili przed oblicznością iego.

13. Y przyłączył mu syny Ammon, y Amalek: y wyiachał y poraził Izraela, y pościadł Miasto Palm.

14. Y służyli synowie Izraelscy Eglonowi Królowi Moab ośmnaście lat:

15. a potym wołali do Pana: który im wzbudził zbawiciela imieniem Aod, syna Gery, syna Jemini,

nek i rząd.—*I wyjechał na wojnę.* Peten będąc owego Ducha Pańskiego.—*I stłumił go.* Hebr.; *i mocna była ręka jego nad nim.* Co znaczy wielkość i doskonałość zwycięstwa.

11. *I ućichnęła ziemia.* Zaprzestano wojny i uprowadzania w niewolę; wskrzeszono i ustalono religię, przywrócono znaczenie i moc praw boskich, oraz spokojny i kwitnący stan Rzeczypospolitej.

12. *I przydali synowie Izraelowi złe czynić.* T. j. po śmierci Othoniela. Jak-to wiele na tém zależy, kiedy dobry książę rządzi Rzeczpospolitą!—*Zmocnił.* Bezbożnego i pogańskiego króla, jakby za narządzie i kata użył P. Bóg do ukarania Izraelitów.

13. *I przyłączył mu.* LXX: *i zgromadził do siebie samego;* jedno i drugie jest prawdziwe, albowiem Eglon, przy pomocy Boga, przyłączył do siebie Ammonitów i Amalecitów; znowu tych P. Bóg mocą swoją przyłączył do Eglona. *Poraził Izraela.* Przyprawiając go o wielką klęskę i zajmując część ich ziemi.—*Pościadł miasto Palm.* Jerycho, t. j. jego pole; samo bowiem miasto przez Jozuego zostało zniszczone i spalone.

14. *I służyli... Eglonowi... ośmnaście lat.* Królowi Mezopotamii służyli przez lat ośm, jak widzieliśmy wyżej; w miarę zaś pomnażania swych grzechów, dłuższą niewolę ponosić musieli.

15. *Imieniem Aod.* Był ten drugim Sędzią Izraela, pierwszym bowiem był Othoniel. *Aod* hebr. jest to samo,

fili Jemini qui utraque manu pro dextera utebatur. Miseruntque filii Israel per illum munera Eglon, regi Moab.

16. Qui fecit sibi gladium ancipitem, habentem in medio capulum longitudinis palme manus, et accinctus est eo subter sagum in dextro femore.

17. Obtulitque munera Eglon, regi Moab. Erat autem Eglon crassus nimis.

18. Cumque obtulisset ei munera, persecutus est socios, qui cum eo venerant.

19. Et reversus de Galgalis, ubi erant idola, dixit ad regem: Verbum secretum habeo ad te, o rex. Et ille imperavit silentium; egressisque omnibus, qui circa eum erant,

20. ingressus est Aod ad eum, sedebat autem in aestivo coenaculo solus, dixitque: Verbum Dei habeo ad te. Qui statim surrexit de throno.

21. Extenditque Aod sinistram manum, et tulit sicam de dextero femore suo; infixitque eam in ventre ejus,

22. tam valide, ut capulus sequeretur ferrum in vulnere, ac pinguis adipe stringeretur. Nec eduxit gladium, sed ita, ut percusserat, reliquit in corpore; statimque per secreta naturae alvi stercora proruperunt.

23. Aod autem clausis diligentissime ostiis coenaculi, et obfirmatis sera,

24. per posticum egressus est. Servique regis ingressi viderunt clausas fores coenaculi, atque dixerunt: Forsitam purgat alvum in aestivo cubiculo.

25. Expectantesque diu, donec erubescerent, et videntes, quod nullus aperiret, tulerunt clavem; et apperientes invenerunt dominum suum in terra jacentem mortuum.

co będą się przechwalał czyli chwalebną: albowiem nad królem Eglonem z wielką chwałą tryumfował.— *Syna Gery, syna Jemini*. T. j. z pokolenia Beniamina.— *Który obudwu rąk zamiast prawej używał*. Był oburęcznym, t. j. używał z równą zręcznością prawej i lewej ręki.

16. *Miecz obudwu ostrzu*. Obostronny, obosieczny, który z jednej i drugiej strony był zastrzony. *Wzdłuż na dłoń*. To się odnosi nie do rękojeści lecz do miecza, jak widać z hebr., chald. i LXX. Ztąd miecz, czyli sztylet, który Aod sobie przyrzadził, był długości dłoni. Text hebrajski powiada, że był łokciowy: lecz nasz tłumacz przez dłoń rozumie stopę większą, która ma w sobie dwanaście calów, i która, co do długości, równa się łokciowi mniejszemu.

18. *Szedł za towarzyszymi*. W herb. jest: *wypuścić lud, która niósł dary*, tak samo i w LXX. To zaś uczynił, ażeby był swobodniejszym do wykonania zamierzonego czynu, albo ażeby innych niewprawili w niebezpieczeństwo, jeśliby zamiar nie bardzo szczęśliwie się powiódł; nie różni się text łaciński, gdy mówi *szedł za towarzyszami*; naprzód bowiem wypuścić towarzyszy; potem, jakby mając z nimi odejść, szedł za nimi; narazcie zaś sam jeden powrócił do Eglona.

19. *A wróciwszy się zaś z Galgal*. Dotąd Aod szedł za ludem, którego był wypuścił; i ztąd, jakby coś był zapomniał, albo jakby coś nowego na drodze mu się przytrafiło, sam jeden wrócił nazad do króla. Galgale są na polu Jorychońskim.— *Gdzie były bał-*

który obudwu rąk miasto prawej używał. Y posłali synowie Izraelowi przezeń dary Eglonowi Królowi Moabskiemu.

16. Który uczynił sobie miecz obudwu ostrzu, mający w pośrodku rękojeść wzdłuż na dłoń, y przypasał go pod płaszczem na prawym boku.

17. Y przyniósł dary Eglon Królowi Moab. A był Eglon człowiek bardzo tłusty.

18. A gdy mu oddał dary, szedł za towarzyszami, którzy z nim byli przyszli.

19. A wróciwszy się zaś z Galgal, gdzie były bałwany, rzekł do Króla: słowo tajemne mam do ciebie o Królu. A on rozkazał pomilczeć: a gdy wszyscy wyszli, którzy przy nim byli,

20. wszedł Aod do niego: a siedział na letniej sali sam, y rzekł: Słowo Boże mam do ciebie. Który wnet powstał z stolice.

21. Y ściągnął Aod lewą rękę, y dobył miecza z prawej biodry swej, y wraził ji w brzuch jego,

22. tak mocno że rękojeść weszła za żelazem w ranę, y przettłustem sadłem ścisnęła się. Y nie wyjął miecza, ale tak iako uderzył, zostawił w ciele: y wnet przez tajemne miejsca natury rzucił się gnój z brzucha.

23. Aod lepak zawarszy barzo pilnie drzwi sale, y zamknawszy zamkiem,

24. wyszedł tyłem. A słudzy królewscy wszedłszy, ujrżeli zawarte drzwi sale, y rzekli: Podobno sobie wczas czyni w gmachu letnim.

25. A naczekawszy się długo aż się wstydzili, a widząc że nikt nieotwarzał, wzięli klucz y otworzywszy należeli pana swego na ziemi leżącego umarłym.

wany. Widać, iż te bałwany były postawione przez Moabitów, w tym może zamiarze, ażeby Izraelitów zachęcić, albo zniewolić do bałwochwalstwa.— *Rozkazał pomilczeć*. Nie sługom, lub dworskim, lecz samemu Aodowi, póki obecni nie ustąpią i nie oddalą się. Łękał się bowiem król, ażeby w obecności innych czego nie mówił, co należało zachować w sekrecie.

20. *Wszedł Aod do niego*. T. j. bliżej przystąpił.— *Na letniej sali*. Znaczy miejsce wygodne do schronienia się od letnich upałów.— *Sam*. Zgoła sam jeden.— *Słowo Boże mam do ciebie*. Wyrok, rozkaz Boży. To czynił Aod dla tego, ażeby król tknięty uszanowaniem powstał, a następnie ażeby było dogodniej i łatwiej zadać mu cios śmiertelny.— *Który wnet powstał z stolice*. Na dowód uszanowania.

22. *Przettłustem sadłem ścisnęła się*. Znaczy, że nie tylko rękojeść weszła w sadło, lecz nadto, że sadło objęło i pogrążyło w sobie żelazo z rękojeścią, tak, iż tłustość miejsce rany zewnątrz zapełniło i nie żelaza albo rękojeści nie było widać.

24. *Wyszedł tyłem*. LXX. przełożyli: *przez uszykowanych*, czyli, jak mówi ś. Aug. 2, 22, *żołnierzy pilnujących*, t. j. którzy zwykli byli czuwać na straży, jak to się dzieje na dworach królów.— *W czas czyni*. Hebr. *pokrywa sam nogi swoje*. Tę bowiem potrzebną naturalną Pismo ś. przez skromność zowie *przykryciem nog*, urynę zaś nazywa *wodą nóg*.

25. *Aż się wstydzili*. Zmieszani strwożyli się, nie mogąc dać sobie rady.

26. Aod autem, dum illi turbarentur, effugit, et pertransiit locum idolorum, unde reversus fuerat. Venitque in Seirath.

27. et statim insonuit buccina in monte Ephraim; descenderuntque cum eo filii Israel, ipso in fronte gradiente.

28. Qui dixit ad eos: Sequimini me: tradidit enim Dominus inimicos nostros Moabitas in manus nostras. Descenderuntque post eum, et occupaverunt vada Jordani, quae transmittunt in Moab, et non dimiserunt transire quemquam;

29. sed percusserunt Moabitas in tempore illo, circiter decem millia, omnes robustos et fortes viros; nullus eorum evadere potuit.

30. Humiliatusque est Moab in die illo sub manu Israel; et quievit terra octoginta annis.

31. Post hunc fuit Samgar, filius Anath, qui percussit de Philisthiim sexcentos viros vomere; et ipse quoque defendit Israel.

26. A Aod gdy się oni trwożyli, uciekł, y minął miejsce bałwanów zkąd się był wrócił. Y przyszedł do Seirath:

27. a natychmiast zatrąbił w trąbę na górze Ephraim: y poszli z nim synowie Izraelowi, a on na czele szedł.

28. Który rzekł do nich: Pójdźcie za mną: abowiem dał Pan nieprzyjaciele nasze Moabity w ręce nasze. Y szli za nim, y ubiegli brody Jordana, przez które się przeprawiają do Moab: y niedopuszcili nikomu przechodzić:

29. ale porażili na on czas Moabitów około dzieśięć tysięcy wszystkich dużych y mocnych mężów, żaden z nich uysć nie mógł.

30. Y uniżon był Moab dnia onego pod ręką Izraela: y uciechła ziemia ośmdziesiąt lat.

31. Potym był Samgar syn Anath, który zabił sześć set mężów Philisthyńskich lemieszem: y ten też bronił Izraela.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O walce Debbory prorokini i Baraka przeciw Zyzarze, hetmanowi króla Jabin, i o zabiciu Zyzary przez Jacheł, żonę Abirową.

1. Addideruntque filii Israel facere malum in conspectu Domini post mortem Aod,

2. et tradidit illos Dominus in manus Jabin, régis Chanaan, qui regnavit in Asor; habuitque ducem exercitus sui nomine Sisaram; ipse autem habitabat in Haroseth gentium. (1. Reg. 12, 9.)

3. Clamaveruntque filii Israel ad Dominum; non-gentos enim habebat falcatos currus, et per viginti annos vehementer oppresserat eos.

4. Erat autem Debbora prophetis, uxor Lapidoth, quae judicabat populum in illo tempore.

26. *I przyszedł do Seirath.* Jest to miejsce na granicach pokolenia Beniamina, przy górze Efraim.

27. *Zatrąbił w trąbę.* I nie nadarmo: albowiem do broni zbiegło się wielu. — *On na czele szedł.* T. j. pierwszy szedł przed wszystkimi innymi, jak to przystało na dobrego wodza.

28. *Albowiem dał Pan.* Wiele dodaje odwagi i męż-twa żołnierzom, jeśli są tego przekonania, że pod opieką Boga i wsparci Jego pomocą, walczą — *Ubiegli brody Jordanu.* T. j. opanowali, zajęli, ażeby Moabici, nie mogli przejść przez Jordan, a następnie nie byli w stanie swoim dać żadnej pomocy.

30. *Uciechła ziemia ośmdziesiąt lat.* Patrz wyżej w tymże roz. w. 11.

31. *Potem był Samgar syn Anath.* Nie ma wzmianki, z jakiego był pokolenia. — *Zabił... mężów Philistyńskich.* Widać, że Filistyńczycy dowiedziawszy się o śmierci Aoda, męża najwaleczniejszego, nie w skutek sprawiedliwej wojny, lecz jako niszczyiele, obyczajem łupieżców i rozbójników, naszli granice Hebrajczyków, i wkroczyli do ich posiadłości. Samgar więc jako rolnik, używszy za broń lemiesza od pług, napadł gwałtownie na Filistyńczyków, wielu z nich zabił i tym sposobem ich uśmierzył. — *Sześćset mężów. LXX. aż do sześciuset. — Lemieszem. LXX. zowią nogę pług;* drągiem z pług wyjętym razem z lemieszem żelaznym. — *I ten też bronił Izraela.* W hebr. jest, *i wybaczył też sam Izraela.* Toż samo i u LXX. Te słowa dowodzą, że Samgar był Sędzią. Nadto słowa położone na początku tego wiersza: *potym był Samgar etc., tegoż*

1. Y przydali synowie Izraelowi złe czynić przed oczyma Pańskimi, po śmierci Aodowey,

2. y dał ie Pan w ręce Jabin Króla Chananeyskiego, który królował w Asor: a miał Hetmana wojska swego, imieniem Sisarę, a sam mieszkał w Haroseth pogańskim.

3. Y wołali synowie Izraelowi do Pana: bo miał dziewięć set wozów kosistych, a przez dwadzieścia lat barzo ie był ścisnął.

4. A była Debbora Prorokini żona Lapidoth, która sądziła lud czasu onego.

samego dowodzą: znaczą bowiem, że Samgar nastąpił po Aodzie.

R. 4. — 1. *Po śmierci Aodowey* Nie ma żadnej wzmianki o Samgarze, dla tego, iż przez czas bardzo krótki był wodzem Izraela.

2. *I dał je Pan.* Hebr. *sprzedał*, co jedno i to samo jest, albowiem co sprzedaje się, to kupcowi się oddaje. — *Jabin króla Chananeyskiego.* Jabin ten był jednym z potomków owego Jabina, o którym jest wzmianka w Jos. r. 11. w. 1. — *W Asor.* To miasto przez Jozuego zostało zniszczone, i spalone, jak widać z jego księgi r. 11. w. 11; lecz potem Chananeyczycy je nanowu odbudowali. — *W Haroseth pogańskim.* To miasto zowie się pogańskim dla tego, że w niem było wielkie mnóstwo pogan, którzy albo przez Jozuego ze swoich siedzib byli wygnani, albo zkąd inąd tam się zebrałi, dla innych jakich przyczyn, np. dla handlu i t. p.

3. *Dziewięćset kosistych wozów.* Patrz r. 1. w. 19.

4. *Żona Lapidoth.* Ś. Ambroży, w księdze o wdowach, powiada, że Debbora, wtedy, kiedy sądziła Izraela, była wdową; ś. Hieronim (pod koniec listu do Furiy), temu zaprzecza. Zdaje się iż nic pewnego w tej rzeczy stanowić nie można. — *Która sądziła lud.* Nie mając jednak najwyższej władzy Sędziego. Albowiem przed wojną tegoby byli nie znieśli Jabin i Zizara; po wojnie zaś do godności Sędziego został wyniesiony Barak. Rozstrzygała jednak kłótnie i spory swoich, i jako do mądrej niewiasty i prorokini schodzili się Izraelici, i przeto nie bez przyczyny Pismo ś. mówi o niej, że *sądziła lud.*

5. Et sedebat sub palma, quae nomine illius vocabatur, inter Rama et Bethel in monte Ephraim; ascendebantque ad eam filii Israel in omne iudicium.

6. Quae misit et vocavit Barac, filium Abinoem de Cedus Nephthali, dixitque ad eum: Praecipit tibi Dominus Deus Israel: Vade, et duc exercitum in montem Thabor, tollesque tecum decem millia pugnatorum, de filiis Nephthali et de filiis Zabulon:

7. ego autem adducam ad te in loco torrentis Cison, Sisaram principem exercitus Jabin, et curus ejus atque omnem multitudinem, et tradam eos in manu tua.

8. Dixitque ad eam Barac: Si venis mecum, vadam: si nolueris venire mecum, non pergam.

9. Quae dixit ad eum: Ibo quidem tecum, sed in hac vice victoria non reputabitur tibi, quia in manu mulieris tradetur Sisara. Surrexit itaque Debhora, et perrexit cum Barac in Cedus.

10. Qui, accitis Zabulon et Nephthali, ascendit cum decem millibus pugnatorum, habens Debboram in comitatu suo.

11. Haber autem Cinaeus recesserat quondam a ceteris Cinaeis, fratribus suis, filiis Hobab cognati Moysi, et tetenderat tabernacula usque ad vallem, quae vocatur Sennim, et erat juxta Cedus.

12. Nuntiatumque est Sisarae quod ascendisset Barac, filius Abinoem, in montem Thabor;

13. et congregavit nongentos falcatos currus, et omnem exercitum de Haroseth gentium ad torrentem Cison.

14. Dixitque Debhora ad Barac: Surge, haec est enim dies, in qua tradidit Dominus Sisaram

5. *Siedziała pod palmą.* Albo wyraz *siedziała* znaczy, *mieszkać*, t. j. że ona pod palmą miała dom, w którym mieszkała; albo znaczy, że Debhora, wtedy tylko pod palmą siedziała, kiedy sądziła.—*Między Rama a Bethel.* Na granicach dwóch pokoleń, t. j. Efraima i Beniamina.—*Na górze Ephraim.* W pokoleniu Ephraima, które w góry obfitowało.

6. *Przyzywała Baraka.* Uczyniła to Debhora dla tego, że P. Bóg przez Anioła, o którym jest wzmianka w r. 5, w. 23, albo przez natchnienie tego wodza jej ukazał.—*Z synów Nephthali i z synów Zabulon.* Albowiem te dwa pokolenia były wspólnie graniczące i przyległe górze Thabor.

8. *Jeśli pójdziesz ze mną, pójdę: Jeśli nie będziesz chciała iść ze mną, nie pójdę.* Było to w Baraku pewne ociąganie się w posłuszeństwie tak, jak w Mojżeszcu, Exod. 4, pochodzące z zbytnej przezorności ludzkiej, którą powinien był oddalić, będąc napomniany od Boga za pośrednictwem prorokini.

9. *W niewieściej ręce będzie dan Sisara.* Ponieważ za towarzyszkę w wojnie chciałeś mieć niewiastę i bez niej w zaleconą przez Boga drogę udać się nie miałeś odwagi, ztąd i w odniesieniu przez ciebie zwycięztwie i chwale uczestniczką także będziesz miał niewiastę. Co się zaś tyczy niewiasty, która miała być uczestniczką Barakowi w odniesionem przedtem zwycięztwie i chwale, jedni powiadają, że to była Debhora; drudzy mówią, że Jabel, która skroń Sisary gwoździem przebiła. Jedno i drugie zdanie jest prawdziwe: albowiem obie te niewiasty uszczęśliwiła dla siebie pewną część chwały, która należała się Barakowi.

5. A siedziała pod palmą, którą imieniem ięu zwano, między Rama a Bethel na górze Ephraim: y chodzili do nięu synowie Izraelowi na każdy sąd.

6. Która posłała y przyzywała Baraka syna Abinoem z Kedus Nephthali: y rzekła do niego: Przykazaleci Pan Bóg Izraelów: Idź, a wiedz woysko na górę Thabor, a weźmiesz z sobą dziesięć tysięcy rycerzów z synów Nephthali y z synów Zabulon:

7. a ja przywiodę do ciebie, na miejsce potoka Cison, Sisarę hełmana woyska Jabin, y wozy iego, y wszytek lud: a dam ie w rękę twoję.

8. Y rzekł do nięu Barak: Jeśli pójdziesz zemną, pójdę: jeśli nie będziesz chciała iść zemną, nie pójdę.

9. Która rzekła do niego: Pójdę z tobą, ale tego razu zwycięztwa nie przypiszą tobie: bo w niewieściej ręce będzie dan Sisara. A tak powstała Debhora, y poszła z Barakiem do Kedus.

10. Który przyzwawszy Zabulon y Nephthali wyiachał z dziesięcią tysięcy waleczników, mając Debborę w towarzystwie swym.

11. A Haber Cyneyczek oddzielił się był niekiedy od inszych Cyneczyków, bracięu swych, synów Hobab, powinnego Mojżeszowego: y rozbił był namioty aż do doliny, którą zowu Sennim, a był podle Kedus.

12. Y oznaymiono Sisarze że wstąpił Barak syn Abinoem na górę Thabor,

13. y zebrał dziewięć set kośistych wozów, y wszytko woysko z Haroseth pogańskiego do potoka Cison.

14. Y rzekła Debhora do Baraka: Wstań, boć ten jest dzień, którego dał Pan Sisarę w ręce twoje:

10. *Zabulon i Nephthali.* To jest: pokolenia czyli potomków Zabulon i Nephthali.

11. *A Haber Cyneczyk.* Patrz o tém wyżej, r. 1, w. 16.—*Aż do doliny, którą zowu Sennim.* Wyraz hebrajski i *dolinę i dół* oznacza: ztąd LXX, przełożyli, *aż do dółu*. Łatwo bez wątpienia dadzą się pogodzić między sobą jeden i drugi przekład, jeśli powiemy, że to była dolina, na której znajdował się las dębowy.

12. *Na górę Thabor.* Góra Thabor znajdowała się w pokoleniu Zabulon, i od nięu odległe było miasteczko Nazareth, ojczyzna Chrystusa Pana, na przestrzeń około dwóch godzin drogi. P. Bóg chciał, ażeby Barak wszedł na tę górę i tam zebrał woysko, dla tego że niedaleko znajdowała się od Haroseth, gdzie przebywał Sisara, iżby ten zatrzwożony bliższem niebezpieczeństwem lub bojaźnią natychmiast przybył, a następnie ażeby rychło można było stoczyć z nim bitwę i odnieść zwycięztwo.

13. *Do potoka Cison.* Potok Cison wypływa z gór Thabor, Hermon i Gelboe; rozpada się na dwie części, z których jedna idzie na zachód i wpada do morza Śródziemnego, druga płynie na wschód i wpada do jeziora Genezareth.

14. *Boć ten jest dzień.* W prowadzeniu wojny wielkiej jest wagi i znaczenia upatrzenie czasu: to zaś bywa dwojakiego rodzaju; albo jest pomysłem przezorności i mądrości ludzkiej, albo jest skutkiem wpływu Bożego, to jest, kiedy P. Bóg wpływem swęu wszechmocności raczy wykazywać miejsca i czasy, gdzie i kiedy łatwiej można pokonać nieprzyjaciół. Szczęśliwa zaś jest wojna, której wodzem jest sam Bóg.—*W ręce twoje,*

in manus tuas: en ipse ductor est tuus. Descendit itaque Barac de monte Thabor, et decem milia pugnatorum cum eo.

15. Perferruntque Dominus Sisaram, et omnes currus ejus, universamque multitudinem in ore gladii ad conspectum Barac; in tantum, ut Sisara, de curru desiliens, pedibus fugeret, (*Psal. 82, 10*).

16. et Barac persequeretur fugientes currus, et exercitum usque ad Haroseth gentium, et omnis hostium multitudo usque ad interneccionem caderet.

17. Sisara autem fugiens pervenit ad tentorium Jahel, uxoris Haber Cinai. Erat enim pax inter Jabin regem Azor, et domum Haber Cinai.

18. Egressa igitur Jahel in occursum Sisarae, dixit ad eum: Intra ad me, domine mi: intra, ne timeas. Qui ingressus tabernaculum ejus, et opertus ab ea pallio,

19. dixit ad eam: Da mihi, obsecro, paululum aquae, quia sitio valde. Quae aperuit utrem lactis, et dedit ei bibere, et opertit illum.

20. Dixitque Sisara ad eam: Sta ante ostium tabernaculi: et cum venerit aliquis interrogans te, et dicens: Numquid hic est aliquis? respondebis: Nullus est.

21. Tulit itaque Jahel, uxor Haber, clavum tabernaculi, assumens pariter et malleum; et ingressa abscondite, et cum silentio posuit supra tempus capitis ejus clavum, percussumque malleo defixit in cerebrum usque ad terram; qui soporem mortis consocians defecit, et mortuus est.

22. Et ecce, Barac sequens Sisaram veniebat;

W ręce Baraka i Jaheli wydany został Sisara; gdyż od tamtego miał być zwyciężony, od tej zaś zabity. Nie sprzeciwia się więc to co się tu mówi, z tem co się powiedziało wyżej w w. 9.— *Bo w niewieściej ręce będzie dan Sisara.*

15. *Przestraszył.* Wyraz hebrajski znaczy: z łoskotem straszyć. Józef, Lyranus i Serarius sądzą, że Pan Bóg nasał wielką burzę ze strasznym hukiem grzmotów i błyskawic, w skutek czego wystraszeni walczący z wozów i t. d. jeli się ucieczki.

17. *Do namiotu Jahel.* Zowie się namiotem Jaheli nie Habera, albo dla tego, że wtedy Habera w domu nie było, albo dla niepospolitęj tej niewiasty odwagi i męstwa, albo dla tego, że niegdyś było we zwyczaju, iż inne były namioty dla mężczyzn, inne zaś dla niewiast; jak to w domach obszernych są osobne mieszkania tak nazwane kobiece, gdzie kobiety oddzielnie od mężczyzn mieszkają. Jakoż czytamy w Gen. v. 31, w. 33 i 34. że Jakób i jego żony Lia i Rachel, mieli osobne namioty.— *Haber Cynecezyka.* Część Cynecezyków udała się na pustynię Arad, o czém powiedziano jest w r. 1, w. 16. Inni ndali się do pokolenia Zabulon, z których jednym był Haber. Czytaj wiersz 11 tegoż rozdziału.— *Bo był pokój.* Gdy P. Bóg rozciągał swoje opiekę, i tyran niczego się nie obawiał ze strony ludzi, oddanych spokojnemu i cichemu życiu. Szczególniejsza bowiem pobożność Cynecezyków zjednywała dla nich łaskę i szacunek u barbarzyńców i nieprzyjaciół.

18. *Przykryty od niej płaszczem.* Kołdra.

19. *Trągnij.* To jest biegiem zbyt prędkim, ucieczką, potem i bojaźnią znużony i przyprawiony o pragnienie. Prosi zaś o wodę, nie o wino, ponieważ w tak zby-

to on iest sam wodzem twoim. Tedy zstąpił Barak z góry Thabor, y dziesięć tysięcy waleczników z nim.

15. Y przestraszył Pan Sisarę y wszystkie wozy jego, y wyszytek lud pasczeką miecza przed Barakiem: tak barzo, że Sisara skoczywszy z woza, pieszko uciekał,

16. a Barak gonił uciekające wozy y woysko, aż do Haroseth pogańskiego, y wszystko mnóstwo nieprzyacielskie aż do szcztu poległo.

17. A Sisara uciekając przyszedł do namiotu Jahel żony Haber Cynecezyka. Bo był pokój między Jabin Królem Azor, a domem Haber Cynecezyka.

18. Wybieżawszy tedy Jahel przeciwko Sisarze, rzekła do niego: Wnidź do mnie, panie mój: Wnidź, nie bój się. Który gdy wszedł do iędy namiotu, y przykryty od niędy płaszczem,

19. y rzekł do niędy: Day mi proszę cię trochę wody, boć pragnę barzo. Która otworzyła łagwicę mleka, y dała mu pić, y nakryła go.

20. Y rzekł Sisara do niędy: Stój u drzwi namiotu, a gdy kto przydzie pytać cię y rzekąc: Jest że tu kto? odpowiesz: Niemasz nikogo.

21. Wzięła tedy Jahel żona Haber gwoźdź namiotowy, biorąc spólem y młot: y wszedszy potajemnie y milczkiem, przyłożyła gwoźdź na skroń głowy jego, y uderzywszy weni młotem wbiła w mózg aż do ziemi: który spanie z śmiercią złączywszy usnął y umarł.

22. Alieć oto Barak goniąc Sisarę przybiegał: a

tecznej żądry i pragnieniu przyjemniejszą jest woda, niż wino, a może wiedział, że w namiotach Cynecezyków wina niema; które to wstrzymanie się od wina zalecił potem Jonadab, pochodzący z tegoż pokolenia Cynecezyków, Jerem. 35, 6. Najprawdopodobniejszą zaś jest rzeczą, że od samego prawie początku znakomitsi z Cynecezyków dobrowolnie postanowili byli wstrzymać się od wina.— *Otworzyła łagwicę mleka.* Proszącemu o wodę podała Jahel mleko, ażeby okazała większy dowód uprzejmości względem gościa, i łatwiej przyprawiła go o sen, a następnie żeby zamiar swój łatwiej przywiodła do skutku.

21. *Gwoźdź namiotowy.* Gwoźdź ten był z rodzaju tych, które dla wzniesienia zasłon i koryn namiotu i dla mocnego ich utrzymania przeciwko sile wiatrów, do ziemi głęboko wbijać się zwykły były, a następnie były gładkie, wielkie i grube. Nie wiadomo jednak, czy ten gwoźdź był żelazny, czy drewniany. Józef Fl. powiada, że to był gwoźdź żelazny.— *Potajemnie i milczkiem.* Wyraz hebrajski znaczy opartą nogą na palcach i bez łoskotu.— *Na skroń głowy.* Ta bowiem część głowy jest miękka i do wbicia gwoździ dogodniejsza.— *I umarł.* Mogła Jahel bez grzechu zabić Sisarę, bo wojna przeciwko Jabinowi była sprawiedliwa, i Jahel była tej samej religii, jaką wyznawali Izraelici, i może nawet z tegoż samego narodu. Zasadzki zaś w wojnie sprawiedliwej nie są potępiane, i jeśli wyrzekła jakie kłamstwo, to za usługę ma być uważane, to jest: do wybawienia swego narodu skierowane; a następnie małym grzechem. A przeto, ponieważ z natchnienia boskiego to uczyniła, ztąd postępek ten był godziwym, i dla tego Pismo ś. go pochwała.

egressaque Jahel in occursum ejus, dixit ei: Veni, et ostendam tibi virum, quem quaeris. Qui cum intrasset ad eam, vidit Sisaram jacentem mortuum, et clavum infixum in tempore ejus.

23. Humiliavit ergo Deus in die illo Jabin, regem Chanaan, coram filiis Israel;

24. qui crescebant quotidie et forti manu opprimebant Jabin, regem Chanaan, donec dederent eum.

Jahel wyszedzszy przeciw iemu, rzekła mu: Pódź, a ukazęć męża, którego szukasz. Który wszedzszy do niej, ujrzał Sisarę leżącego martwym, a gwóźdź wbity w skroni jego.

23. Uniżył tedy Bóg dnia onego Jabin Króla Chanaan przed synmi Izrael:

24. którzy codzień się wzmagali, a mocna ręką tłumili Jabin Króla Chananeyskiego, aż go zgładzili.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O dziękczynieniu, które Debbora i Barak składali Bogu za odniesione zwycięstwo.

1. Cecineruntque Debbora et Barac, filius Abinoem, in illo die, dicentes:

2. Qui sponte obtulistis de Israel animas vestras ad periculum, benedicite Domino.

3. Audite reges, auribus percipite principes: Ego sum, ego sum, quae Domino canam, psallam Domino Deo Israel.

4. Domine, cum exires de Seir, et transires per regiones Edom, terra mota est, caelique ac nubes distillaverunt aquis.

5. Montes fluxerunt a facie Domini, et Sinai a facie Domini Dei Israel.

6. In diebus Samgar filii Anath, in diebus Jahel quieverunt semitae: et qui ingrediebantur per eas, ambulaverunt per calles devios.

7. Cessaverunt fortes in Israel, et quieverunt, donec surgeret Debbora, surgeret mater in Israel.

8. Nova bella elegit Dominus, et portas hostium ipse subvertit: clypeus et hasta si apparuerint in quadraginta milibus Israel.

9. Cor meum diligit principes Israel, qui propria voluntate obtulistis vos discrimini: benedicite Domino.

10. Qui ascenditis super nitentes asinos, et sedetis in iudicio, et ambulatis in via, loquimini.

1. Y śpiewali Debbora y Barak syn Abinoem dnia onego, mówiąc:

2. Którzyście dobrowolnie ofiarowali z Izraela dusze wasze na niebezpieczeństwo, błogosławcie Panu.

3. Słuchaycie królowie, bierzcie w uszy książęta: Jam iest, iam iest, która Panu zaśpiewam, śpiewać będę Panu Bogu Izraelowemu.

4. Panie, gdyś wychodził z Seir, a przechodziłeś przez krainy Edom ziemia się wzruszyła, a niebios a obłoki kropiły wodą.

5. Góry spłynęły od oblicza Pańskiego, y Sinai od oblicza Pana Boga Izraelowego.

6. Za czasu Samgar syna Anath, za czasu Jahel odpoczęły ścieżki: a którzy chodzili przez nie szli drózkami drożnemi.

7. Ustali mocni w Izraelu, y ucięchnęli: aż powstała Debbora, powstała matka w Izraelu.

8. Nowe wojny obrał Pan, a bramy nieprzyjacielskie sam wywrócił: tarcza y drzewce ieśliby się ukazały we czterdzieści tysięcy Izraela.

9. Serce moje milnie książęta Izraelskie: którzyście się dobrowolnie wydali na niebezpieczeństwa, błogosławcie Panu.

10. Którzy wsiadacie na osły świetne, y zasiadacie na sędziach, a chodźcie drogą, mówcie.

R. 5.—1. *I śpiewali Debbora i Barak.* Śpiewu tego tryumfalnego autorką i poetką zdaje się była prorokini Debbora: po ułożeniu śpiewała go sama, lecz razem z Barakiem: co prawdopodobnie z tego się wywodzi, że Pismo ś. Debborę przenosi nad Baraka, gdy mówi: *Śpiewali Debbora i Barak*, i że prawie od wszystkich nazwany jest hymnem Debbory.

4. *Gdyś wychodził z Seir.* Jak te słowa należy rozumieć, patrz Deut. 33, 2; albo też jest znaczenie: że Pan Bóg przeprowadzając lud swój przez ziemię Idumejczyków i innych narodów, wielkiego nabiwił ich strachu i bojaźni.—*A niebios a obłoki kropiły wodą.* T. j. w skutek bojaźni pot z siebie wydając; jak gdyby mówił: Cały wszechświat drżał. Patrz co się powiedziało Ex. 19 w. 18.

5. *Góry spłynęły.* Góry się wstrzęsły i ze strachu jakby rozplynęły się, podobnie jak niegdyś poruszyła się góra Sinai, Exod. 19, 18.

6. *Za czasu Samgar... za czasu Jahel.* Zamiarem Debbory było wykazać cały ten czas, który upłynął od Aoda, albo po nim, aż do tego zwycięstwa. To więc opisuje zaczawszy od dwóch osób, które wtenczas z obój jej pći najznakomitszymi były, t. j. w czasie Samgara i Jaheli.—*Odpoczęły ścieżki.* Odstąpiono od prawa Bożego i jego drogi opuszczono: i przeto natychmiast na-

stąpiła ta kara, iż wszystkie drogi opanowane zostały przez zbójców, i którzy przedtém chodzili równemi i bezpiecznemi drogami bez bojaźni, teraz już potajemnych i ubocznych ścieżek szukać zmuszeni byli.

7. *Ustali mocni w Izraelu i ucięchnęli.* Taki był brak odważnych i walecznych mężów w Izraelu, iż bezkarnie wszędzie przechadzali się zbójcy, i nikt im się nie opierał.—*Matka w Izraelu.* Matką zowie się Debbora, że wybawienie ludowi Izraelskiemu przyniosła.

8. *Nowe wojny obrał Pan.* Który raczył obrać nowy sposób prowadzenia wojny i użył go do walki przeciw nieprzyjaciołom Izraela.—*Tarcza i drzewce ieśliby się ukazały we czterdzieści tysięcy Izraela.* Jak gdyby mówił: w całym wojsku Izraela nie było ani włóczni, ani tarczy. Ten bowiem spójnik *ieśliby* bierze się za przysłówkę *nie*. Bardzo nie wielu, albo prawie żaden z Izraelitów nie miał broni: albowiem może Jabin je odebrał, ażeby o jakich nowych przedsięwzięciach nie zamýślali. Dla tego o tém Pismo ś. mówi, ażeby pokazać, że nie komu inszemu, lecz samemu Bogu to zwycięstwo przypisać należy.

10. *Którzy wsiadacie na osły świetne.* Było we zwyczaju w owych krajach, (co niżej w r. 10 i 12 zobaczymy) iż mężowie znakomitsi na osłach jeździli: wyraz *świetne*, w tek. hebr. jest *białe*.—*Zasiadacie na są-*

11. Ubi collisi sunt currus, et hostium suffocatus est exercitus, ibi narrentur justitiae Domini et clementia in fortes Israel: tunc descendit populus Domini ad portas, et obtinuit principatum.

12. Surge, surge, Debbora, surge, surge, et loquere canticum: surge Barac, et apprehende captivos tuos, fili Abinoem.

13. Salvatae sunt reliquiae populi, Dominus in fortibus dimicavit.

14. Ex Ephraim delevit eos in Amalec, et post eum ex Benjamin in populos tuos o Amalec: de Machir principes descenderunt, et de Zabulon, qui exercitum ducerent ad bellandum.

15. Duces Issachar fuere cum Debbora, et Barac vestigia sunt secuti, qui quasi in praeceps ac barathrum se discrimini dedit: diviso contra se Ruben, magnanimatorum reperta est contentio.

16. Quare habitas inter duos terminos, ut audias sibilos gregum? diviso contra se Ruben, magnanimatorum reperta est contentio.

17. Galaad trans Jordanem quiescebat, et Dan vacabat navibus: Aser habitabat in littore maris, et in portibus morabatur.

18. Zabulon vero et Nephthali obtulerunt animas suas morti in regione Merome.

19. Venerunt reges et pugnaverunt, pugnaverunt reges Chanaan in Thanach juxta aquas Mageddo, et tamen nihil tulere praedantes.

20. De caelo dimicatum est contra eos: stellae,

dziech. Ktorzy przewodniczyli w sądach, czyli jesteście pierwszymi osobami w godności.— Chodźcie drogą. Chald. tekst: będą przechadzający się na drodze ich i opowiadający o mocach, które stały się im.— Mówcie. Błogosławcie Panu, jako wyrzekł w wierszu 9.

11. *Tam niechaj powiadają. Tam niech opowiadają, iż się stały.— Sprawiedliwości Pańskie. Które wywarł na Chananejczyków, gdy zemiścił się nad nimi za ich zbrodnie.— I łaskę. Gdy ich z nieszczęciem, jakimi byli uciśnieni, łaskawie wybawił.— Do bram. Zajmując nieprzyjacielskie ich miasta.*

13. *Ostatki ludu. Które Jabin wielu nieszczęciami był niszcząc.*

14. *Z Ephraima wygładził je w Amaleku. LXX. Ephraim wykorzenił je w Amalek. W innych tekstach: Ephraim zemiścił się nad nimi w Dolinie. to jest w dolinie strumienia Cison. Dla tego zaś nasz tekst powiada w Amalek, iż jak sądzi Serarius, pokolenie Ephraima napadło na Amaleciców, którzy chcieli przyłączyć się do króla Jabin, jak się przyłączyli do Eglona, r. 3 w. 18, i tutaj, królowie Chananejscy w. 19. Prawdziwe zdaje się być to zdanie: że wojsko Sisary od samej góry Thabor i strumienia Cison błakając się, uciekło aż do pokolenia Ephraima, ztamtąd aż do pokolenia Beniamina, naresztę aż do Amaleciców, tak, iż nigdzie nie mogli znaleźć dla siebie miejsca odpoczynku.— Z Machira. Pochwała znakomitsze familie Manassejczyków; Machir bowiem był synem Manassesa, Gen. 50, 22.*

15. *Który jakoby z góry i w przepaść. Pod przemością spadzistego miejsca i przepaści przedstawia wielkość niebezpieczeństwa, na które dobrowolnie się narazili w sprawie Rzeczypospolitej.— Rozerwany będąc Ruben przeciw sobie. Na stronnictwa i rozmaite zdania podzielony, gdy jedni powiadali, że należy się wstrzymać od wojny, drudzy zaś twierdzili, iż potrzeba wy-*

11. *Gdzie się potłukły wozy, y wojsko nieprzyjacielskie zatłumione jest, tam niechaj powiadała sprawiedliwości Pańskie, y łaskę przeciwko mocnym Izraela: tedy stąpił lud Pański do bram y otrzymał zwierzchność.*

12. *Powstań, powstań Debbora, powstań, powstań, a zaczynaj pieśń: wstań Baraku, a poymay więźnie twoje synu Abinoem.*

13. *Zachowane są ostatki ludu, Pan w mocnych się potykał.*

14. *Z Ephraima wygładził ie w Ameleku, a po nim z Beniamina przeciwko ludu twemu o Amaleku: z Machira książęta wyszli, a z Zabulona którzy wywiedli wojsko ku wojowaniu.*

15. *Książęta Issachar byli z Debbora y w Barakowe tropy szli, który jakoby z góry y w przepaść w niebezpieczeństwo się dał: rozerwany będąc Ruben przeciw sobie, ludzi wielkię myśli nałaziło się sprzecanie.*

16. *Czemu mieszkasz między dwiema granicami, abyś słuchał krzykanie trzód? rozerwany będąc Ruben przeciw sobie, ludzi wielkię myśli nałaziło się sprzecanie.*

17. *Galaad za Jordanem odpoczywał, a Dan bawił się okrętami: Aser mieszkał na brzegu morskim, a przebywał w porciech.*

18. *Ale Zabulon y Nephthali wydali dusze swe na śmierć w krainie Merome.*

18. *Przyiachali Królowie y walczyli, walczyli Królowie Chanaan w Thanach przy wodach Mageddo, a przecię nie odnieśli łupię.*

20. *Z nieba walczone przeciwko im: gwiazdy*

stąpić przeciw nieprzyjaciółom i wysłać na nich ogólną wyprawę z Izraela.— Ludzi wielkiej myśli nałaziło się sprzecanie. Między książętami tego pokolenia wszczęła się sprzeczka i rozmaite oraz niezgodne dążności.

16. *Czemu mieszkasz między dwiema granicami. Czemu ani na nieprzyjaciół nie napadasz, ani też przyłączasz się do obozu Izraela. Czemu próżnujący siedzisz między zagrodą i owczarnią owiec twoich?— Abyś słuchał krzykanie trzód? W pośród beczących owiec twoich gnuśniąc, i niestarając się oddalić kłeski ogólnej.*

17. *Galaad za Jordanem odpoczywał. Te pokolenia, które znajdowały się na tamtej stronie Jordanu, w krainie zwanęj Galaad, jakby dalekie będąc od niebezpieczeństwa, spokojnie mieszkały, i będąc oddane prywatnym zyskom, nie miały starania o Rzeczypospolitę.— Dan bawił się okrętami. Handlem i przemysłem.— Aser mieszkał na brzegu morskim. Będąc oddanym własnym interesom, zaniedbał nieść pomoc uciśnionej Rzeczypospolitej.*

18. *Ale Zabulon. Tym czasem, kiedy inni oddawali się bezczynności, Zabulonczycy i Neftaleczycy narazili siebie na niebezpieczeństwa, i na utratę życia.— W krainie Merome. Merome, czyli jak w teks. hebr. pole wysokich, jest to góra Thabor, na której szczycie znajduje się równina, mająca w sobie obszar na dwadzieścia sześć staj.*

19. *Przy wodach Mageddo. Przy strumieniu Cison.— A przecię nic nie odnieśli łupię. LXX, daru srebra nie otrzymali; jest to Tapinoza: tak dalece nie odebrali łupów, iż raczej sami zostali zwyciężeni i wyniszczeni.*

20. *Z nieba walczone przeciwko nim. Ponieważ jak powiada Józef, w czasie tej utarczki powstała wielka burza, nawalny deszcz i grad zalały oczy Chananejczy-*

manentes in ordine et cursu suo, adversus Sisaram pugnaverunt.

21. Torrens Cison traxit cadavera eorum, torrens Cadumim, torrens Cison: conculca anima mea robustos.

22. Ungulae equorum ceciderunt fugientibus impetu, et per praeceps ruentibus fortissimis hostium.

23. Maledicite terrae Meroz, dixit Angelus Domini: maledicite habitatoribus ejus, quia non venerunt ad auxillium Domini, in adjutorium fortissimorum ejus.

24. Benedicta inter mulieres Jahel, uxor Haber Cinaei, et benedicatur in tabernaculo suo.

25. Aquam petenti lac dedit, et in phiala principum obtulit butyrum.

26. Sinistram manum misit ad clavum, et dextram ad fabrorum malleos, percussitque Sisaram, quaerens in capite vulnere locum, et tempus valide perforans.

27. Inter pedes ejus ruit, defecit, et mortuus est: volvebatur ante pedes ejus, et jacebat exanimis et miserabilis.

28. Per fenestram respiciens, ululabat mater ejus, et de coenaculo loquebatur: Cur moratur regredi currus ejus? quare tardaverunt pedes quadrigarum illius?

29. Una sapientior ceteris uxoribus ejus, haec socruī verba respondit:

30. Forsitan nunc dividit spolia, et pulcherrima feminarum eligitur ei: vestes diversorum colorum Sisarae traduntur in praedam, et supellex varia ad ornanda colla congeritur.

31. Sic pereant omnes inimici tui, Domine: qui autem diligunt te, sicut sol in ortu suo splendet, ita rutilent.

32. Quievitque terra per quadraginta annos.

trwając w rzedzie y w biegu swoim, przeciwko Sisarze walczyły.

21. Potok Cison niósł trupy ich, potok Kadumim, potok Cison, podepcz duszo moja duże.

22. Kopyta koniom padały gdy uciekały pędem, y gdy spadali na szyje co mocniejszy nieprzyjaciele.

23. Przeklinajcie ziemię Meroz, rzekł Anioł Pański: zlorzeczenie obywatelóm iéy, iż nie przyszli na pomoc Pańską, na pomoc namocniejszym iego.

24. Błogosławiona między niewiastami Jahel żona Haber Cyneyczyka, y niech będzie błogosławiona w namiocie swoim.

25. Wody proszącemu, mleka dała, a w kubku kśiaząt przyniosła masła.

26. Lewą ręką ściągnęła do gwoźdźcia, a prawą do kowalskich młotów, y uderzyła Sisarę, szukając w głowie miejsca ranie, y skroń mocno dziurawiając.

27. Padł iéy między nogi, ustał y umarł: walał się przed iéy nogami, y leżał bez dusze y nędzny.

28. Oknem wyglądając, wyła matka iego: y z sale mówiła: Przecz mieszka wrócić się wóz iego? czemu leniwo szły nogi poczwornych iego?

29. Jedna co mędrsza nad inne żony iego, te świekrze słowa odpowiedziała:

30. Podobno teraz dzieli korzyści, a obieraia mu co nacuńciejszą białogłową: szaty rozmaitey maści Sisarze daia za łup, y sprzęt rozmaity zbieraia mu na ozdobe szciam.

31. Tak niechay zginą wszyscy nieprzyjaciele twoi Panie: a którzy cię miłuią, iako się iaśni słońce kiedy wschodzi, tak niechay świeca.

32. Y była w pokoju ziemia przez czterdzieści lat.

kom, tak, iż bronią władać nie mogli. *Gwiazdy trwając w rzedzie i w biegu swoim, przeciwko Sisarze walczyły.* Niektórzy przez gwiazdy rozumieją aniołów, których wojsko strzeże porządku swego, i przeto o nich się mówi: *trwając w rzedzie i biegu swoim.* Inni, jak Cajet. et Delrio, (Iir. 4. Disp. c. 3. g. 1) powiadają, że powietrze, i inne żywioły oraz sam czas tak sprzyjały ludowi Bożemu, iż same nawet gwiazdy, które zwykle są przyczyną deszczu, zdawały się walczyć przeciwko Sisarze za Izraela. O gwiazdach zaś mówi się, iż przetrwały w rzedzie i biegu swoim, dla tego, ażeby ktoś nie sądził, że one uległy w biegu swoim jakiej zmianie lub zawadzie, tak jak się stało ze słońcem i księżycem, gdy Jozue rozkazał im na czas pewny zastanowić się. Jozue 10, 12.

21. *Potok Kadumim.* Potoku Cison dwa są ramiona, z których iedno idzie ku zachodowi, i wpada do morza Śródziemnego; drugie płynie na wschód, do jeziora Genezareth. Ta część wschodnia, jak mniema Serarius, nazywała się *Kadumim*, gdyż *Kedem* w Piśmie ś. często bierze się za wschód, jako w Gen. 2, 8 i indziej. Pismo ś. mówi, że potok niósł trupy: bo w skutek ulewnego deszczu, o którym w przeszłym mówiłem wier-

szu został wezbrany do tyła, iż trupy poległych, z brzegów poroznosił. — *Duże.* Żołnierzy Sisary, którzy w broni i własnych siłach nadzieję pokładali.

22. *Kopyta koniom padały.* Przetarte i okaleczone.

23. *Przeklinajcie ziemię Meroz.* Imię miejsca już nieznanego, o którym ani u Euzebiusza, ani u Ś. Hieronima w księdze o miejscach, żadnej wzmianki nie ma. Temu więc miastu, albo miejscu, które na tę świętą wojnę iść nie chciało, ażeby wszyscy zlorzeczyli, życzy nie tylko swoją powagą, lecz nadto powagą anioła, o którym dodaje. — *Rzekł anioł Pański.* Prawdziwy anioł, a może Ś. Michał, który tej wojnie przewodniczył, jako książę i Patron ludu Izraelskiego. Dan. 10, 20.

25. *W kubku kśiaząt.* W naczyniu pewnym przyozdobioném, jakie przystoi na książęcia. — *Masło.* Mleko niedawno przedtem dojone, od którego tłustsza część, z czego się masło robi, oddzielona jeszcze nie była.

28. *Z Sale, Sale,* które w wyższej części domów zwykły się urządzać, dogodniejsze były do poglądania.

29. *Jedna co mędrsza.* Która chciała okazać się mądrą.

32. *I była w pokoju ziemia.* Patrz wyżej r. 3, w. 11.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O podbiciu w niewolę Izraela przez Madianitów, ukazaniu się Anioła Gedeonowi, i zburzeniu bałwana Baala.

1. Fecerunt autem filii Israel malum in conspectu Domini; qui tradidit illos in manu Madian septem annis,

2. et oppressi sunt valde ab eis. Feceruntque sibi antra et speluncas in montibus, et munitissima ad repugnandum loca.

3. Cumque sevisset Israel, ascendebant Madian et Amalec, ceterique orientalium nationum;

4. et apud eos figentes tentoria, sicut erant in herbis cuncta, vastabant usque ad introitum Gazae; nihilque omnino ad vitam pertinens relinquebant in Israel, non oves, non boves, non asinos.

5. Ipsi enim et universi greges eorum veniebant cum tabernaculis suis, et instar locustarum universa complebant, innumera multitudo hominum et camelorum, quidquid tetigerant devastantes.

6. Humiliatusque est Israel valde in conspectu Madian.

7. Et clamavit ad Dominum, postulans auxilium contra Madianitas.

8. Qui misit ad eos virum prophetam, et locutus est: Haec dicit Dominus Deus Israel: Ego vos feci conscondere de Aegypto, et eduxi vos de domo servitutis,

9. et liberavi de manu Aegyptiorum et omnium inimicorum, qui affligebant vos: ejecique eos ad introitum vestrum, et tradidi vobis terram eorum.

10. Et dixi: Ego Dominus Deus vester, ne timeatis deos Amorrhaeorum, in quorum terra habitatis. Et noluitis audire vocem meam.

11. Venit autem Angelus Domini, et sedit sub quercu, quae erat in Ephra, et pertinebat ad Joas, patrem familiae Ezri. Cumque Gedeon filius ejus excuteret atque purgaret frumenta in torculari, ut fugeret Madian,

12. apparuit ei Angelus Domini, et ait: Dominus tecum, virorum fortissime.

13. Dixitque ei Gedeon: Obsecro, mi Domine, si Dominus nobiscum est, cur apprehenderunt nos haec omnia? ubi sunt mirabilia ejus, quae narraverunt patres nostri, atque dixerunt: De Aegypto eduxit nos Dominus? Nunc autem dereliquit nos Dominus et tradidit in manu Madian.

R. 6.—1. *W rękę Madian.* Madyanici pochodzili od potomków Abrahama z jego żony Cetury, lecz nie przez dziedzica obietnic, Izaaka. Genes. r. 25, 2.—*Przez siedm lat.* Krótszy ludu ucisk od tego, jaki opowiedziany został w rozdziałach przeszłych; chyba że powiemy, iż krótkość czasu została wynagrodzoną ostrością niewoli i kary, natychmiast bowiem dodaje się, i byli bardzo od nich uciśnieni.

3. *Analek.* Amalecytowie pochodzili od potomków Izaaka, lecz przez Ezawa. Gen. 36, 12.—*I inne wschodnie narody.* Które na wschodzie ziemi świętej mieszkaly.

4. *Aż do wejścia Gazy.* Która leży na samym brzegu krainy owęj, przyległej do morza Śródziemnego, oblewającego zachodni brzeg ziemi świętej.

1. Y uczynili synowie Izraelowi złe przed oczyma Pańskimi: który ie dał w rękę Madian przez siedm lat,

2. y byli barzo od nich uciśnieni. Y poczynili sobie iamy y iaskinie w górach, y mieysca barzo obronne na odpor.

3. A gdy Izrael zasiał, przyjeżdżał Madian y Amalek, y inne wschodnie narody;

4. y u nich rozbiwszy namioty, iako było w trawie wszystko psowali, aż do weszcia Gazy: a zgola nie do żywności należącego w Izraelu nie zostawiali, ani owiec, ani wołów, ani osłów.

5. Bo y sami y wszystkie trzody ich przyciągali z namiotami swymi, a iako szarańcza wszystkie mieysca napelniała niezliczona wielkość ludzi y wielbłądów, pustosząc wszystko czego się dotknęli.

6. Y poniżony iest bardzo Izrael przed oczyma Madian.

7. Y wołał do Pana, prosząc pomocy przeciw Madianitom.

8. Który posłał do nich męża proroka, y rzekł: To mówi Pan Bóg Izraelów: Jam uczynił żeście wyszli z Egiptu, y wywiódłem was z domu niewolę,

9. y wybawiłem z ręki Egypcjanów, y wszystkich nieprzyjaciół którzy was trapiłi: y wygnałem ie na wescie wasze, y dałem wam ich ziemię.

16. Y rzekłem: Jam Pan Bóg wasz, niebóycie się bogów Amorrezycków, w których ziemi mieszkacie. A niechcieliście słuchać głosu mego.

11. Y przyszedł Anyół Pański, y siedział pod dębem, który był w Ephra, y należał do Joasa oycy domu Ezri. A gdy Gedeon syn iego młócił y czyścił zboże w prasie, aby uciekł przed Madianity,

12. ukazał się mu Anyół Pański, y rzekł: Pan z tobą, z mężów namocniejszy.

13. Y rzekł mu Gedeon: Proszę mój Panie, iestli iest Pan z nami, czemuż nas podkalo to wszystko? gdzież są dziwy iego, które powiadali oycowie naszymy, y mówili: Wywiódł nas Pan z Egiptu, a teraz opuścił nas Pan y dał w rękę Madiańskie.

8. *Męża proroka.* Którego imienia nie wyrażono. Był zaś prorokiem, albo z powołania ciągłym, jako i inni prorocy, albo na ten czas krótki, w którym lud upominał; pierwsze zdanie zdaje się być prawdziwszem, gdyż takich proroków większa jest powaga. Tego zaś proroka mowa zgadza się z ową, która jest wyżej w r. 2, w. 1, 2, 3.

I przyszedł anioł Pański. Może być, iż ten sam, o którym mówiliśmy w r. 1 w. 23, t. j. Michał, ludu Izraelskiego wódz, patron i obrońca.—*Pod dębem.* LXX, *Pod drzewem terpentynowem*—*Który był w Ephra.* Dwojakie było Ephra: jedno w pokoleniu Beniamina, Joz. 18, 23; drugie to, w pokoleniu Manassesa.—*Ojca domu Ezri.* Głowa rodziny Ezri.—*Młócił ... zboże.* LXX mają, *łaską wybijal.*—*W prasie.* Na miejscu prasy, gdzie

14. Respexitque ad eum Dominus, et ait: Vade in hac fortitudine tua, et liberabis Israel de manu Madian: scito quod miserim te. (1. Reg. 12, 11).

15. Qui respondens ait: Obsecro, mi Domine, in quo liberabo Israel? ecce, familia mea infima est in Manasse, et ego minimus in domo patris mei.

16. Dixitque ei Dominus: Ego ero tecum: et percuties Madian, quasi unum virum.

17. Et ille: Si inveni, inquit, gratia coram te, da mihi signum, quod tu sis, qui loqueris ad me.

18. Nec recedas hinc, donec revertar ad te, portans sacrificium, et offerens tibi. Qui respondit: Ego praestolabor adventum tuum.

19. Ingressus est itaque Gedeon, et coxit haedum, et de farinae modio azymos panes; carnesque ponens in canistro, et jus carniū mittens in olam, tulit omnia sub quercu, et obtulit ei.

20. Cui dixit Angelus Domini: Tolle carnes et azymos panes, et pone supra petram illam, et jus desuper funde. Cumque fecisset ita,

21. extendit Angelus Domini summitatem virgae, quam tenebat in manu, et tetigit carnes et panes azymos; ascenditque ignis de petra, et carnes azymosque panes consumsit; Angelus autem Domini evanuit ex oculis ejus.

22. Vidensque Gedeon, quod esset Angelus Domini, ait: Heu, mi Domine Deus, quia vidi Angelum Domini facie ad faciem.

23. Dixitque ei Dominus; Pax tecum: ne timeas, non morieris.

24. Aedificavit ergo ibi Gedeon altare Domino,

była prasa.—*Aby uciekł przed Madyńczyków*. Ażeby przemoc owa uszła rąk Madyńczyków, iżby ci, nie tak łatwo podejrzewali, że w prasie jest coś zdobyczy, gdyż nie był jeszcze czas zbierania wina. Jakby sam z przemocą uciekał.

14. *I wejrzał*. Nie tylko oczami ciała, które był przyjął na się, lecz daleko więcej oczyma przyjaznej woli i dobroczynnej potęgi.—*Pan*. Anioł, poseł Pański, a następnie przedstawiający Pana, chociaż Gedeon go jeszcze niepoznał.—*Idź w tej mocy twój*. Którą obdarzył cię Bóg i której ci teraz przyniósł swoją dobrocią.

15. *W czém wybawię Izraela*. Czém ja jestem, albo jaka jest we mnie zdolność, ażebym mógł wybawić Izraela.—*Dom mój najpodlejszy jest w Manasse*. W porównaniu do innych familij, które w témże pokoleniu są możniejsze i słynniejsze bogactwami i liczbą członków.—*A ja najmniejszy w domu ojca mego*. Albo wiem, albo najmniej od wszystkich jestem opatrzony w te zasoby i zdolności, które do tak wielkiego dzieła są potrzebne.

16. *Jako jednego męża*. Jak gdyby nie z wojskiem wielkiem, lecz z jednym tylko człowiekiem potrzeba było się potykać.

17. *Daj mi znak żeś ty jest który mówisz do mnie*. Oczami i uszami czuł i pojmował Gedeon anioła mówiącego, prosi więc, ażeby znakiem pewnym pokazał i stwierdził, że on jest tym, któremu pomoc boską i tak znakomite zwycięstwo obiecującemu, wierząc słusznie daćby należało.

18. *Niosąc ofiarę*. Hebr. *niosąc dar*. Gedeon bowiem tego był tylko usposobienia, ażeby gościa przyjąć i dać mu pokarm, i w tym celu upiekł chleb przasny i zabił kozła. Zowie się zaś ofiarą sposobem mówienia Pisma ś., w którym ofiarować niekiedy to samo zna-

14. Y weyrzał nań Pan, y rzekł: Idź w tój mocy twojej, a wybawisz Izraela z ręki Madyńczyków: wiedz żeś cię posłał.

15. Który odpowiadając rzekł: Proszę mój Panie, w czym wybawię Izraela, oto dom mój napodlejszy jest w Manasse, a ja najmniejszy w domu ojca mego.

16. Y rzekł mu Pan: Ja będę z tobą: y porazisz Madyńczyków jako jednego męża.

17. A on: Jeślim, pry, znalazł łaskę przed tobą, daj mi znak, żeś ty jest, który mówisz do mnie.

18. Ani odchodź zład, aż się wrócę do ciebie, niosąc ofiarę y ofiarując ci. Który odpowiedział: Ja będę czekał przyscia twego.

19. Wszedł tedy Gedeon, y upiekł kozłatko, y z miary maki przasnego chleba, y włożywszy mięso w kosz, a polówkę mięsna wlawszy w garniec, przyniósł wszystko pod dąb y ofiarował mu.

20. Któremu rzekł Anioł Pański: Weźmi mięso y przasne chleby, y połóż na skale onę y połę polówką. A gdy tak uczynił,

21. ściągnął Anioł Pański koniec laski, którą trzymał w ręce, y dotknął mięsa y przasnych chlebów; y wystąpił ogień z skały, y strawił mięso y przasniki: a Anioł Pański zniknął z oczu jego.

22. A użyżawszy Gedeon, że był Anioł Pański, rzekł: Ah mój Panie Boże, iżem widział Anioła Pańskiego twarzą w twarz.

23. Y rzekł mu Pan: Pokój z tobą: niebóy się, nie umrzesz.

24. Zbudował tedy tam Gedeon oltarz Panu,

czy, co po prostu zabijać. Tak I. Król. 25, 11, rzekł Nabal: *Więc ja wezmę chleb mój i wodę moję i mięso bydlę, którem pobił dla postrzyżników moich*; w teks. greckim jest, *ofiarowałem*. Math. 22, 4 powiedziano: *Woty moje, i karmne rzeczy są pobite*: po grecku *ofiarowane*. 2) dla tego, że co Gedeon przyniósł na pokarm, to anioł obrócił na ofiarę, jak zobaczymy w następnych wierszach.

20. *Położ na skale*. Obrął skałę, ażeby do tój ofiary był oltarz, urządzony z kamieni nieciosanych, jak powiedział. Exod. 20, 25.—*Polej polówką*. Polewka, ponieważ jest materij wodnistej, powiększa cud, który miał być przez anioła działywany. Nadto to polanie polówką było nakształt owego namaszczenia, którem oltarz całopalenia został namaszczone, Exod. 40, 10 i 11, i Gen. 28, 18, albo, jak tłumaczy Arias, było nakształt ofiary mokrzej, która do ofiar zwykle się dodawała.

21. *Koniec laski*. Kija, który, jako podróżny, przy sobie nosił.—*I wystąpił ogień z skały*. Którym ogniem, na sposób całopalenia, i wszystko inne zniszczonem zostało, co na tym oltarzu, na przedce zbudowanym, położone było.

22. *Ach mój Panie Boże*. Tak mówi Gedeon, ponieważ u ludu prostego i ciemnego było mniemanie, że ten, któryby ujrzał anioła, wnet umrzeć musi. Do takiego mniemanja powód brali z tego, co mówi się w Exod. 33, 20. *Nie ujrzy mię bowiem człowiek, a będzie żyw*. Fałszywe jednak było to mniemanie, gdyż często aniołowie ukazywali się wielu ludziom, jak mówi o tém Pismo ś. i zawsze bez najmniejszej szkody.

23. *I rzekł mu Pan*. Drżącemu od strachu Gedeonowi, anioł, który już trochę był odszedł, rzekł tak, iż łatwo mógł usłyszeć: *Pokój z tobą, nie bój się*, etc.

24. *Zbudował..... oltarz*. Nie jest innym ten oltarz od

vocavitque illud, Domini pax, usque in praesentem diem. Dumque adhuc esset in Ephra, quae est familiae Ezri,

25. nocte illa dixit Dominus ad eum: Tolle taurum patris tui, et alterum taurum annorum septem, destruesque aram Baal, quae est patris tui: et nemo, quod circa aram est succide:

26. et aedificabis altare Domino Deo tuo in summitate petrae hujus, super quam ante sacrificium posuisti: tollesque taurum secundum, et offeres holocaustum super struem lignorum, quae de nemore succideris.

27. Assumtis ergo Gedeon decem viris de servis suis, fecit sicut praeceperat ei Dominus. Timens autem domum patris sui, et homines illius civitatis, per diem noluit id facere, sed omnia nocte complevit.

28. Cumque surrexissent viri oppidi ejus mane, viderunt destructam aram Baal, locumque succisum, et taurum alterum impositum super altare, quod tunc aedificatum erat.

29. Dixeruntque ad invicem: Quis hoc fecit? Cumque perquirerent auctorem facti, dictum est: Gedeon, filius Joas fecit haec omnia.

30. Et dixerunt ad Joas: Produc filium tuum huc, ut moriatur, quia destruxit aram Baal, et succidit nemo.

31. Quibus ille respondit: Numquid ultores estis Baal, ut pugnetis pro eo? qui adversarius est ejus, moriatur antequam lux crastina veniat: si Deus est, vindicet se de eo, qui suffodit aram ejus.

32. Ex illo die vocatus est Gedeon, Jerobaal, eo quod dixisset Joas: Ulciscatur se de eo Baal, qui suffodit aram ejus.

33. Igitur omnis Madian et Amalec, et orientales populi congregati sunt simul, et transeuntes Jordanem, castrametati sunt in valle Jezrael.

34. Spiritus autem Domini induit Gedeon, qui clangens buccina convocavit domum Abiezer, ut sequeretur se.

nazwał ji, Pański pokój, aż do dnia dzisiejszego. A gdy był jeszcze w Ephra, która jest domu Ezri,

25. nocy onę rzekł Pan do niego: Weźmi byka oycy twego, a drugiego byka, siedmiletnego, y rozwalisz ołtarz Baalów, który jest oycy twego: a gay który jest około ołtarza wyrąbay:

26. y zbudujesz ołtarz Panu Bogu twemu na wierzchu téy skały, na któreieś piérwéy ofiarę położył: y weźmiesz byka wtórego, y ofiarujesz całopalenie, na stošie drew których z gaju wysieczesz.

27. Wziąwszy tedy Gedeon dziesięć mężów słuzebników swoich, uczynił iako mu był Pan przykazał. Lecz bojąc się domu oycy swego y ludzi miasta onego, niechęciał tego we dnie czynić, ale wszystko w nocy odprawił.

28. A gdy wstali rano ludzie miasta onego, ujrżeli rozwalony ołtarz Baalów, y gay wyrąbany, y byka drugiego włożonego na ołtarz, który na ten czas był zbudowany.

29. Rzekli ieden do drugiego: Kto to uczynił? A gdy się dowiadowali, ktoby to uczynił, powiedziano: Gedeon syn Joas to wszystko uczynił.

30. Y rzekli do Joas: Wywiedz tu syna twego, żeby umarł, bo rozwałił ołtarz Baalów, y gay wyrąbał.

31. Którym on odpowiedział: Izaście wy mścicie Baalowi, żebyście się zastawiali zań? Kto iego przeciwnikiem jest niech umrze, niż dzień jutrzejszy przyjdzie: Jeśli Bóg jest, niech się pomści na tym, który podkopał ołtarz iego.

32. Od onego dnia nazwan jest Gedeon Jerobaal, przeto, iż rzekł Joas, niech się pomści nad tym Baal, który podkopał ołtarz iego.

33. Wszytek tedy Madyan y Amalek, y wschodni naródowie zabrali się pospół: y przeprawiwszy się przez Jordan położyli się obozem w dolinie Jezrael.

34. A Duch Pański oblokł Gedeona, który za-trabiwszy w trąbę, zwołał dóm Abiezer, aby szedł za nim.

tęgo, o którym jest wzmianka w wierszu następnym 26. Często bowiem w Piśmie ś. rzecz jaką pokrótce się dotyka, która potem obszerniej i jaśniej się wyklada. I tak tutaj Pismo ś. pokrótce wspomina, że Gedeon ołtarz wystawił; jakim zaś sposobem, jaką władzą i w jakim miejscu to uczynił, dodaje i jaśniej opowiada w. 25, 26, 27.— *I nazwał go*. Było we zwyczajn, wystawionym tego rodzaju ołtarzom albo pomnikom nadawać pewne imiona, jak to się pokazuje z Gen. 28, 22; Exod. 17, 15.— *Pański pokój*. To jest, jak gdyby powiedział: Jest sprawcą pokoju czyli wybawienia, i pokój oraz zbawienie da ludowi swemu.— *Aż do dnia dzisiejszego*. To jest stoi ten ołtarz.

25. *Byka oycy twego*. Który należy do ojca twojego, i jego jednego imieniem przeznaczony jest na ofiarę Baalowi.— *Drugiego byka*. Publicznego i publicznem całego miasta imieniem na ofiarę owemu bogu przeznaczonego, w celu otrzymania pomocy do zrzucenia jarzma niewoli Madyańczyków.— *Siedmioletniego*. Któryby wiekiem był taki, jaką była niewola Madyańska, siedm lat trwająca.— *I rozwalisz ołtarz Baalów, który jest oycy twego*. Joas, ojciec Gedeona był bałwechwalca. Zdaje

się zaś, że Gedeon którego może matka, albo babka w prawdziwej jednego Boga wierze wychowała, bezbożnością tą skalany nie był.— *Gaj który jest około ołtarza*. Był to zwyczaj u starożytnych, którzy bogom swoim gaje poświęcać zwykli byli.

26. *Ofiarujesz całopalenie*. Składać ofiary należało do kapłanów: z rozkazu jednak Boga, Gedeon nie kapłan, nadzwyczajnym téj ofiary ministrem zostaje tu postanowiony.

31. *Izaście wy mścicie Baalowi*. Jak gdyby rzekł: Nie troszczcie się; świętokradcy nie pozwoli sam Baal żyć aż do dnia jutrzejszego, lecz ktokolwiek on jest, od niego zostanie zabity. Więcej też przystoi, ażeby Baal, który od potęgi i panowania nosi imię, sam ukarał tych, którzy mu krzywdę wyrządzili.

32. *Nazwan jest Gedeon Jerobaal*. Co znaczy: *Walczący przeciw Baalowi, osądzający, albo potępiający Baala*.

33. *W Dolinie Jezrael*. Jezrael było to miasto pokolenia Judzkiego, Jos. 15, 16, blisko góry Gelboe, nie daleko od Jordanu.

34. *A duch Pański*. Patrz, co jest powiedziano w r.

35. Misitque nuntios in universum Manassen, qui et ipse secutus est eum; et alios nuntios in Aser et Zabulon et Nephthali, qui occurrerunt ei.

36. Dixitque Gedeon ad Deum: Si salvum facis per manum meam Israel, sicut locutus es,

37. ponam hoc vellus lanae in area: si ros in solo vellere fuerit, et in omni terra siccitas, sciam, quod per manum meam, sicut locutus es, liberabis Israel.

38. Factumque est ita. Et de nocte consurgens. expresso vellere, concham rore implevit.

39. Dixitque rursus ad Deum: Ne irascatur furor tuus contra me, si adhuc semel tentavero, signum quaerens in vellere. Oro, ut solum vellus siccum sit, et omnis terra rore mandens.

40. Fecitque Deus nocte illa, ut postulaverat; et fuit siccitas in solo vellere, et ros in omni terra.

35. Y posłał posły do wszystkiego Manasse, który y sam szedł za nim, y drugie posły do Aser y do Zabulon, y do Nephthali; którzy mu zaiachali.

36. Y rzekł Gedeon do Boga: Jeśli zbawisz przez rękę moją Izraela, iakoś powiedział,

37. położę to runo wełny na boiowisku: ieśli rosa będzie na saméy wełnie, a na wszystkiey ziemi suchosć, będę wiedział że przez rękę moją iakoś rzekł, wyzwolisz Izraela.

38. Y stało się tak. A wstawszy w nocy wyćisnawszy runo, napelnił miednicę rosy.

39. Y rzekł zaś do Boga: Niech się nie gniewa zapalczywość twa na mnie, ieśli się ieszcze z raz pokuszę, szukając znaku na runie. Proszę niechay samo runo suché będzie, a wszystka ziemia zmokła od rosy.

40. Y uczynił Bóg onéy nocy iako żądał: y była suchosć na samym runie, a rosa po wszystkiey ziemi.

Wykład X. J. Wujka. Roz. 6. w. 18. *Niosąc ofiarę i ofiarując ci.* W żydowskim miasto ofiarując ci jest, i położę przed tobą. Żkąd rozumiemy iż nie aniołowi ofiarował, ale przez anioła Panu Bogu: Co i sam anioł pokazał, bo nie sobie kazał ofiarować, ale rzekł: weźmij mięso i chleby przasne, i połóż na skale onéj. Co gdy uczynił, skłonił anioł koniec łaski i dotknął i wystąpił ogień z skały. A tak anioł jako sługa, tylko ogień do ofiary podniecił, i po tém go poznał Gedeon być aniołem. *August. q. 25. in Judic.*

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O wyborze Izraelitów sposobnych do wojny, uczynionym przez Pana Boga u wód, o porażce Madianitów, zabicu Oreba i Zeba.

1. Igitur Jerobaal, qui et Gedeon, de nocte consurgens, et omnis populus cum eo, venit ad fontem, qui vocatur Harad; erant autem castra Madian in valle ad septentrionalem plagam collis excelsi.

2. Dixitque Dominus ad Gedeon: Multus tecum est populus, nec tradetur Madian in manus ejus, ne gloriatur contra me Israel, et dicat: Meis viribus liberatus sum.

3. Loquere ad populum, et cunctis audientibus praedica: Qui formidolosus et timidus est, revertatur. Recesseruntque de monte Galaad, et reversi sunt de populo viginti duo millia virorum, et tantum decem millia remanserunt. (*Deuter. 28, 8. 1. Machab. 3, 56.*)

1. Jerobaal tedy, który y Gedeon, w nocy wstawszy y wszystek lud z nim, przyciągnął do źródła, które zowa Harad, a wojsko Madiańskie było w dolinie ku północnéy stronie pagórku wysokiego.

2. Y rzekł Pan do Gedeona: Wielki iest lud z tobą, ani będzie dan Madian w ręce iego, aby się niechwalil przeciw mnie Izrael, y rzekł: Moca moją iestem wybawiony.

3. Mów do ludu, a opowiedz gdzie wszyscy usłyszą: Kto iest bojaźliwy a lękliwy, niech się wróci. Y odiachalo z góry Galaad, y wróciło się z ludu dwadzieścia y dwa tysiąca mężów, a tylko dziesięć tysięcy zostało.

3, 10.—*Dom Abiezer.* Familją Ezri, z której on sam był.
35. *Mu zajechali.* Hebr. *przystąpili do zabiczenia jemu*, połączyli się z wojskiem Gedeona.

36. *Jeśli zbawisz.* Wierzył, że Bóg może i chce wybawić Izraela, lecz żąda podwójnym znakiem wiarę w sobie pomnożyć i większą ochotę w sobie obudzić.

37. *Runo.* Wełnę z owiec ustrzyżoną.

38. *Miednicę.* Hebr. *sephel*, co znaczy naczynie do wody, kubek, dzban.

R. 7.—*Do źródła, które zowią Harad.* Adrichomiusz twierdzi, że to źródło znajduje się na południowym brzegu gór Gelboe. W tekście hebr. czyta się *źródło Charod*, jak gdyby rzekł: *do źródła strachu*, czyli *bojaźni*; źródło to tak się nazywa, albo od przestachu Madyańczyków, którzy nie daleko od źródła nim nabawieni zostali, albo od bojaźni tchórzliwych Izraelitów, którzy po napiciu się wody, do domów odesłani zostali, jak niżej zobaczymy.—*W dolinie.* Jez-

rael, o czém było w r. 6, w. 33.—*Pagórku wysokiego.* Pewna część góry Gelboe.

2. *Wielki jest lud z tobą.* Trzydzieście dwa tysiące waleczników miał w obozie Gedeon, jak widać z następnego wiersza. Liczba Madyańczyków, jak się pokazuje z r. 8 w. 10, dochodziła do stu trzydziestu pięciu tysięcy tak, iż każdy z Izraelitów miałby przed sobą więcej, jak czterech Madyańczyków z którymi waleczyć potrzeba było.

3. *Kto jest bojaźliwy i lękliwy.* Ażeby tak przed bitwą obwieszczać, zalecono było w Deut. 20, 8; gdyby P. Bóg nie był upomniał, mógłby to prawo zachowaniem nie było, już dla pośpiechu, już dla tego, iż zdawało się rzeczą godną wiary, że wszyscy, którzy do wytopienia przeciw nieprzyjaciołom tak prędko i z taką gotowością byli się zbiegli, są mężami odważnymi i walecznymi.—*I odiachalo z góry Galaad.* Oboz Gedeona znajdował się na

4. Dixitque Dominus ad Gedeon: Adhuc populus multus est, duc eos ad aquas, et ibi probabo illos, et de quo dixerō tibi, ut tecum vadat, ipse pergat: quem ire prohibuero, revertatur.

5. Cumque descendisset populus ad aquas, dixit Dominus ad Gedeon: Qui lingua lambuerint aquas, sicut solent canes lambere, separabis eos seorsum: qui autem curvatis genibus biberint, in altera parte erunt.

6. Fuit itaque numerus eorum, qui manu ad os projiciente lambuerant aquas, trecenti viri; omnis autem reliqua multitudo flexo poplite biberat.

7. Et ait Dominus ad Gedeon: In trecentis viris, qui lambuerunt aquas, liberabo vos, et tradam in manu tua Madian: omnis autem reliqua multitudo revertatur in locum suum.

8. Sumtis itaque pro numero cibariis et tubis, omnem reliquam multitudinem abire praecepit ad tabernacula sua; et ipse cum trecentis viris se certaminis dedit. Castra autem Madian erant subter in valle.

9. Eadem nocte dixit Dominus ad eum: Surge, et descende in castra, quia tradidi eos in manu tua:

10. sin autem solus ire formidas, descendant tecum Phara, puer tuus.

11. Et cum audieris, quid loquantur, tunc confortabuntur manus tuae, et securior ad hostium castra descendes. Descendit ergo ipse et Phara puer ejus in partem castrorum, ubi erant armatorum vigiliae.

12. Madian autem et Amalec, et omnes orientales populi fusi jacebant in valle, ut locustarum multitudo; cameli quoque innumerabiles erant, sicut arena, quae jacet in littore maris.

13. Cumque venisset Gedeon, narrabat aliquis somnium proximo suo, et in hunc modum referebat, quod viderat: Vidi somnium, et videbatur mihi quasi subcinerit panis ex hordeo volvi, et in castra Madian descendere: cumque pervenisset ad tabernaculum, percussit illud, atque subvertit, et terrae funditus coaequavit.

14. Respondit is, cui loquebatur: Non est hoc aliud, nisi gladius Gedeonis, filii Joas viri Israelitae: tradidit enim Dominus in manus ejus Madian, et omnia castra ejus.

4. Y rzekł Pan do Gedeona: Jeszcze wielki lud jest, wiedz ie do wody, a tam ich doświadczę, a o którymci powiem aby z tobą szedł, ten niech idzie: któremu idź zakazę, niech się wróci.

5. A gdy przyszedł lud do wody, rzekł Pan do Gedeona: Którzy językiem leptać będą wodę, jako psi zwykli leptać, oddzielisz ie osobno: a którzy ukłękawszy na kolana pić będą, będą na drugiey stronie.

6. Była tedy liczba tych którzy ręką do ust miezcac, leptali wodę, trzysta mężów: a inny wszystkie lud pił poklekawszy.

7. Y rzekł Pan do Gedeona: We trzechset mężów którzy leptali wodę, wybawię was, y dam w rękę twą Madian: a inny wszystkie lud niech się wróci na miejsce swoje.

8. Nabrawszy tedy wedle pocztu strawy y trab, rozkazał wszystkiemu innemu mnostwu odejść do przybytków swoich: a sam ze trzema sty mężów puścił się na woynę. A obóz Madiński był na spodku w dolinie.

9. Tęże nocy rzekł Pan do niego: Wstań, a zniż do obozu: bomci ie dał w rękę twoję:

10. a iesli się sam idź boisz, niechay zniżcie z tobą Phara sługa twój.

11. A gdy usłyszysz co mówią, tedy się posilą ręce twoje, y bezpiecniey do obozu nieprzyjacielskiego zniżdziesz. Szedł tedy sam y Phara sługa iego na część obozu, gdzie była straż zbroynych.

12. A Madian y Amalek, y wszyscy wschodni narოდowie poklady się leżeli w dolinie iako mnostwo szarańczy: wielbładowie też niezliczeni byli, iako piasek który leży na brzegu morskim.

13. A gdy przyszedł Gedeon, powiadał ktoś towarzyszowi swemu sen, y tym sposobem powiadał co widział: Widziałem sen, y zdało mi się iakoby podpłomyk ieczmienny toczył się, y do obozu Madian zstępował: a przyszedszy do namiotu, uderzył weń y wyrócił, y ziemią do gruntu porównał.

14. Odpowiedział ten któremu powiadał: Nie jest to nic inszego, iedno miecz Gedeona syna Joasa męża Izraelskiego: bo dał Pan w rękę iego Madiana y wszystkie obóz iego.

górze Gelboe, której pewna część, albo dla podobieństwa do góry Galaad, albo dla jakiej innj przyczyny nam niewiadomj, górą Galaad jest nazwana. — *Dwadzieścia i dwa tysięc mężów.* Chociaż bowiem wszyscy, albo większa część z wielką odwagą i ochotą przyłączyli się do Gedeona, jednak gdy stawili się w obec nieprzyjacielskiego obozu, zlekli się i korzystając z udzielonej możności odejścia wrócili do domów.

5. *Którzy językiem leptać będą wodę.* Którzy próżną ręką wodę czerpać będą i ją zwyczajem psów pić będą. — *Którzy ukłękawszy na kolana pić będą.* którzy nachyliwszy się wodę gębą pić będą, tak jak bydłeta pija.

7. *We trzech set mężów.* Trzechset tych mężów P. Bóg kazał zatrzymać, ponieważ mężowie wstrzemięźliwi i najmniej skłonni do uciech zmysłowych zwykli być więcej sposobni do prac wojennych, i w niebezpieczeństwach są odważniejsi i mężniejsi.

9. *Bom ci je dał w rękę twoję.* To jest, z tego, co tam usłyszysz, zrozumiesz, żem ja wydał.

11. *Tedy się posilą ręce twoje.* Utwierdza P. Bóg Gedeona, ażeby jego mężtwo i odwaga się podniosły i ażeby żołnierze stali się odważniejszymi i śmielszymi: jeśli bowiem, gdy było trzydzieści dwa tysięce, tak wielu się zatrwożyło i przelekło, cóżby należało było mniemać o pozostałych trzechset, gdyby P. Bóg nie dodał in odwagi i mężtwo. — *Sam i Phara.* Phara przybrał za towarzysza; ponieważ to jest w naturze człowieka, iż w każdym strachu wielką jest pociechą, albo pomocą obecność innych, jeśli nie wielu, to przynajmniej dwóch albo choć jednego.

13. *Do namiotu.* Albo wodza wojska, albo do namiotów żołnierzy.

14. *Nie jest to nic inszego, iedno miecz Gedeona.* Słusznie tak się domysła: albowiem Gedeon z najmniejszej

15. Cumque audisset Gedeon somnium, et interpretationem ejus, adoravit; et reversus est ad castra Israel, et ait: Surgite, tradidit enim Dominus in manus nostras castra Madian.

16. Divisitque trecentos viros in tres partes, et dedit tubas in manibus eorum, lagenasque vacuas ac lampades in medio lagenarum.

17. Et dixit ad eos: Quod me facere videritis, hoc facite: ingrediar partem castrorum, et quod fecero sectamini.

18. Quando personaverit tuba in manu mea, vos quoque per castrorum circuitum clangite, et clamate: Domino et Gedeoni.

19. Ingressus est Gedeon, et trecenti viri, qui erant cum eo, in partem castrorum, incipientibus vigiliis noctis mediae, et custodibus suscitatis, coeperunt buccinis clangere, et complodere inter se lagenas.

20. Cumque per gyrum castrorum in tribus personarent locis, et hydrias confregissent, tenuerunt sinistris manibus lampades, et dextris sonantes tubas, clamaveruntque: Gladius Domini et Gedeonis;

21. stantes singuli in loco suo per circuitum castrorum hostilium. Omnia itaque castra turbata sunt, et vociferantes ululantesque fugerunt;

22. et nihilominus insistebant trecenti viri buccinis personantes. Immisitque Dominus gladium in omnibus castris, et multa se caede truncabant,

23. fugientes usque ad Bethsetha, et crepidinem Abelmehula in Tebbath. Conclamantes autem viri Israel de Nephtali et Aser et omni Manasse persequabantur Madian.

24. Misitque Gedeon nuntios in omnem montem Ephraim, dicens: Descendite in occursum Madian, et occupate aquas usque Bethbera atque Jordanem. Clamavitque omnis Ephraim, et praeoccupavit aquas atque Jordanem usque Bethbera.

famili, i sam najmniejszej między swoimi dobrze się przyrównywa do chleba jęczmiennego, który niższego jest gatunku, jak chleb pszeniczny. Nagła też i pośpieszna wyprawa trafnie odpowiada rychłemu potoczeniu się owego chleba. Wywrócenie namiotu trafnie oznacza porażkę i klęskę Madyanitów.

15. *Pokłonił się.* T. j. Bogu, dzięki czyniąc i prosząc ażeby na potem wszystko szło dobrze, jako P. Bóg daniem znaku był zapewnił.

16. *Dał im w ręce trąby.* Z powodu odejścia innych, dostateczną była ilość trąb pozostałych. Te trąby były rogowe. LXX.—*I flasze czcze.* Flasze gliniane, naczynia gliniane.—*Pochodnie.* Pochodnie z wosku, albo luczyna z jodły, lub z innych drzew smolnych.

18. *Panu i Gedeonowi.* Co to oznacza, widzimy z w. 20, gdzie napisano: *Miecz Pana i Gedeona*, i z parafrazy chaldejskiej, która tak brzmi: *Miecz od oblicza Pańskiego wychodzi, a zwycięztwo jest przez ręce Gedeona*, to jest Bóg mści się nad Madyanitami, a Gedeon w tej rzeczy jest jego posługaczem. Zaleca się żołnierzom aby wołali, ponieważ wydane okrzyki pokazują ochotę rozpoczynających walkę i przerażają umysły nieprzyjaciół.

19. *Gdy się zaczynała straż północna.* Noc dzielili na dwanaście godzin; każda zaś straż składała się z trzech godzin, straż przeto nocne cztery były. Północna więc

15. A usłyszawszy Gedeon sen, y wykład iego, pokłonił się: y wrócił się do obozu Izraelskiego, y rzekł: Wstańcie, bo dał Pan w ręce nasze obóz Madianiński.

16. Y rozdzielił trzysta mężów na trzy części: y dał im w ręce trąby, y flasze czcze, a pochodnie w pośrodku flaszy.

17. Y rzekł do nich: Co użyżycie że ia czynić będę, to czynicie: wnijdę w część obozu, a co uczynię, naszladujecie.

18. Kiedy zabrzmi trąba w ręce moię, tedy wy też około obozu trąbicie, a okrzyk czynicie: Panu y Gedeonowi.

19. Y wszedł Gedeon y trzysta mężów którzy byli z nim w część obozu, gdy się zaczynała straż północna, a pobudziwszy stróżę ieli trąbić w trąbę, y tłuc iedną o drugą flaszę.

20. A gdy w koło obozu na trzech miejscach trąbili y potłukli flasze, trzymali w lewych rękach pochodnie, a w prawych trąby brzmiące, y wołali: Miecz Pański y Gedeonów;

21. stojąc każdy na swym miejscu w koło obozu nieprzyjacielskiego. A tak strwożył się wszystek obóz, a wrzeszcząc y wyjąc uciekli;

22. a przedsię naćierali trzysta mężów trąbiąc w trąby. Y wpuścił Pan miecz na wszystek obóz, y sami się między sobą zabiłi,

23. uciekając aż do Bethsetha, y brzegu Abelmehula w Tebbath. A okrzyk uczyniwszy mężowie Izrael z Nephtali y Aser y wszystkiego Manasse, gonili Madian.

24. Y posłał Gedeon posły na wszystkę górę Ephraim, mówiąc: Idźcie na zabiezenie Madian, a ubieście wody, aż do Bethbera y Jordanu. Y wołał wszystek Ephraim, y ubiegł wody, y Jordan aż do Bethbera.

straż ta była, która się zaczynała od północy, to jest od trzeciej straży.—*Pobudziwszy stróżę.* Nie znaczy to, że stróżę spali, gdyż świeżo przyszli byli dla czuwania na straży, lecz oznacza, iż nowością rzeczy zostali przerażeni.

21. *Stojąc każdy na swym miejscu.* Tak uczyniono, aby Madyanitom się zdawało, iż trzymający pochodnie i z miejsca się nie ruszający przyświecali tylko tym, którzy mieli wystąpić do walki.

22. *Sami się między sobą zabiłi.* Ślepotą uwiedzeni i zapalczywością uniesieni, mniemając, że Izraelitów zabijają, znajdujących się już pośród ich obozu.

23. *Aż do Bethsetha.* Miejsca są nieznanne, o których Pismo ś. nie wspomina.—*A okrzyk uczyniwszy mężowie Izrael.* Wieść bowiem o zwycięztwie wszędzie się rozeszła, i przeto natychmiast pokolenia Nephtali, Aser i Manasse ściagały Madyanitów.

24. *Ubieście wody.* Albowiem reszta Madyanitów, tamtędy do ojczyzny powracać miała.—*Bethbera.* Aryasz mniema, że to było to samo, co Bethabara, które dom przejścia znaczy, i leżało nad brzegiem Jordanu, gdzie znajdował się przechód przez tę rzekę. Serariusz twierdzi, że było innem; albowiem to zowie się *Bethbera* i oznacza dom zboża, tamto zaś *Bethabara* i oznacza dom przejścia.

25. Apprehensosque duos viros Madian, Oreb et Zeb, interfecit Oreb in petra Oreb, Zeb vero in torculari Zeb. Et persecuti sunt Madian, capita Oreb et Zeb portantes ad Gedeon, trans fluenta Jordanis. (*Psal. 82. 12. Isai. 10. 26.*)

25. Y poymawszy dwu mężów Madianskich, Oreba y Zeb, zabił Oreba na skale Oreb, a Zeba na prasie Zeb. Y gonili Madian niosąc głowy Oreb y Zeb do Gedeona za rzekę Jordan.

CAPUT VIII.

O Ephraimczykach, mężach Sokkoth i Phanuel, i o śmierci Gedeona.

1. Dixeruntque ad eum viri Ephraim: Quid est hoc, quod facere voluisti, ut nos non vocares, cum ad pugnam pergeres contra Madian? jurgantes fortiter, et prope vim inferentes.

2. Quibus ille respondit: Quid enim tale facere potui, quale vos fecistis? nonne melior est racemus Ephraim, vindemiis Abiezer?

3. In manus vestras Dominus tradidit principes Madian, Oreb et Zeb: quid tale facere potui, quale vos fecistis? Quod cum locutus esset, requievit spiritus eorum, quo tuebant contra eum.

4. Cumque venisset Gedeon ad Jordanem, transivit eum cum trecentis viris, qui secum erant; et prae lassitudine fugientes persequi non poterant.

5. Dixitque ad viros Soccoth: Date, obsecro, panes populo, qui mecum est, quia valde defece-runt, ut possimus persequi Zebee et Salmana, reges Madian.

6. Responderunt principes Soccoth: Forsitan palmarum manuum Zebee et Salmana in manu tua sunt, et ideo postulas, ut demus exercitui tuo panes.

7. Quibus ille ait: Cum ergo tradiderit Dominus Zebee et Salmana in manus meas, conteram carnes vestras cum spinis tribulisque deserti.

8. Et inde conscendens, venit in Phanuel; locutusque est ad viros loci illius similia. Cui et illi responderunt, sicut responderant viri Soccoth.

25. *Oreba i Zeb.* Wodzów Madyanitów.— *Na skale Oreb.* Która skała tak jest nazwana od zabicia Oreba.— *Na prasie Zeb.* Aryasz mniema, że prasa tutaj nazywa się pewne w pośród doliny głębokie miejsce, które miało formę podobną niejako do prasy. Lecz nie zawadza, ażeby i skała i prasa były brane w znaczeniu literalnem.

R. 8.—1. *Co to jest coś chciał uczynić?* Wezwał był Gedeon, wyżęj w r. 6, 35: do towarzystwa i pomocy w tej wojnie cztery pokolenia; opuścił zaś, jak inne, tak i pokolenie Efraima. Dla tego więc to pokolenie narzeka i użala się, że jakby przez pogardę zostało ominięte, i że im Gedeon pozazdrościł chwały, którą całą na pokolenie Manassessa chciał przelać.

2. *Cóżem ja mógł takiego uczynić, jakoście wy uczynili?* W texcie hebrajskim i greckim: *Cóżem uczynił teraz, jako wy?* T. j. którzyście pojмали książąt Madyanitów Oreba i Zeba.— *A za nie lepsze jest grono wina Efraimowe, niżli zbieranie wina Abiezerowe?* Mowa wyrażona przez przysłówie. Znaczenie jest takie: Wy, o pokolenie Efraima, tak dalece znakomitsi jesteście od pokolenia Manassessa, iż wasze zbieranie pozostałych winogron, przewyższa nasze winobranie. Wy, po zebraniu win, t. j. po zwyciężeniu Madiani-

ROZDZIAŁ 8.

1. Y rzekli do niego mężowie Ephraim: Co to jest coś chciał uczynić, żeś nas nie wezwał, gdyś wyiachał na wojnę przeciw Madyanitóm? swarząc się mocno a mało nie gwałt czyniąc.

2. Którym on odpowiedział: Cóżem ja mógł takiego uczynić, jakoście wy uczynili? a za nie lepsze jest grono winy Ephraimowe, niżli zbieranie winy Abiezerowe?

3. W ręce wasze Pan dał książęta Madian, Oreb y Zeb: Cóżem ja takiego mógł uczynić, jakoście wy uczynili? Co gdy wyrzekł, ucichł duch ich, którym się nadymali przeciw iemu.

4. A gdy przyszedł Gedeon do Jordanu, przeprawił się przezeń ze trzema sty mężów, którzy z nim byli: a od spracowania, uciekających gonić nie mogli.

5. Y rzekł do mężów Sokkoth: Daycie proszę chleba ludowi który jest zemna: bo barzo ustalibyśmy mogli ścigać Zebee y Salmana Króle Madian.

6. Odpowiedzieli przełożeni Sokkoth: Podobno dłoni rękę Zebee y Salmana są w ręce twoiędzy, y dla tego chcesz abyśmy dali wojsku twemu chleba?

7. Którym on rzekł: Więc kiedy da Pan Zebee y Salmana w ręce moje, skruszę ciała wasze z cierniem y ostem pustynie.

8. A wyiachawszy z onąd przyszedł do Phanuel: y mówił także do mężów miejsca onego. Którym y ci odpowiedzieli, iako odpowiedzieli byli mężowie Sokkoth.

tów, wzięliście ich wodzów: lecz czyn ten większej jest wagi od tego, jakiego my z pokolenia Manassessa (którzy i w innych rzeczach wam wyższość przyznajemy) dokonaliśmy w tej wojnie.

3. *Ucichł duch ich.* Jako powiada Mędrzec, (Przyp. 15, 1): *Odpowiedź łagodna uśmierza gniew.*

5. *Sokkoth.* Ten wyraz znaczy przybytki, dla tego, że Jakób wracając z Mezopotamii i szukając łaski i przebaczenia u swojego brata Ezawa, tam wystawił namiot, (Gen. 33, 17). To miasto znajduje się w pokoleniu Gad.

6. *Podobno dłonie rękę.* Jak gdyby mówili: próżna nadzieja uwiedziony zwycięstwo sobie obiecujesz, i przedto tak mówisz, jakbyś już pojmał tych królów, gdy tymczasem oni, podług naszego mniemania, wznowią wojnę, a następnie ich się lękamy, ażeby później nie osrożyli się na nas za dostarczoną wam żywność.

7. *Skruszę ciała wasze z cierniem i ostem pustynie.* Cierniem i najostrzejszym ostem ciała wasze aż do śmierci rozszarpię. Zaiste winni są kary śmierci, którzy strudzonych żołnierzy w sprawie ogólnej nie tylko wesprzeć nie chcieli małą żywnością, lecz nadto z nich się naśmiewali, grzesząc tym sposobem przeciwko żołnierzom, braciom swoim, przeciwko Gedeonowi wodzowi, i przeciw rzeczypospolitej i samemu Bogu.

8. *Przyszedł do Phanuel.* To miasto ztąd imię wzię-

9. Dixit itaque et eis: Cum reversus fuero victor in pace, destruem turrim hanc.

10. Zebee autem et Salmana requiescebat cum omni exercitu suo. Quindecim enim millia viri remanserant ex omnibus turmis orientalium populorum, caesis centum viginti millibus bellatorum educantium gladium.

11. Ascendensque Gedeon per viam eorum, qui in tabernaculis morabantur, ad orientalem partem Nobe, et Jegbaa, percussit castra hostium, qui securi erant, et nihil adversi suspicabantur. (*Ose. 10, 14*).

12. Fugeruntque Zebee et Salmana, quos persequens Gedeon comprehendit, turbato omni exercitu eorum.

13. Revertensque de bello ante solis ortum,

14. apprehendit puerum de viris Soccoth, interrogavitque eum nomina principum et seniorum Soccoth, et descripsit septuaginta septem viros.

15. Venitque ad Soccoth, et dixit eis: En, Zebee et Salmana, super quibus exprobastis mihi, dicentes: Forsitan manus Zebee et Salmana in manibus tuis sunt, et idcirco postulas, ut demus viris, qui lassi sunt et defecerunt panes.

16. Tulit ergo seniores civitatis et spinas deserti ac tribulos, et contrivit cum eis, atque comminuit viros Soccoth.

17. Turrim quoque Phaniel subvertit, occisis habitatoribus civitatis.

18. Dixitque ad Zebee et Salmana: Quales fuerunt viri, quos occidistis in Thabor? Qui responderunt: Similes tui, et unus ex eis quasi filius regis.

19. Quibus ille respondit: Fratres mei fuerunt, filii matris meae: vivit Dominus, quia, si servassetis eos, non vos occiderem.

20. Dixitque Jether primogenito suo: Surge, et interfice eos. Qui non eduxit gladium; timebat enim, quia adhuc puer erat.

Ło że Jakób tam Boga widział i z nim rozmawiał, (Gen. 32, 30). Miasto to znajduje się w temże pokoleniu Gada, ku strumieniowi Jabok, na gronicach Amorejczyków.

9. *Rozwałę tę wieżę.* Dla tego tém groził Gedeon, że (jak powiada Abulensis quaest. 11.) mu odpowiedzieli byli, iż jego groźby za nic mają, i że ich ta wieża zaślania.

11. *Drogą tych, którzy mieszkali w namiotach.* Są to Arabowie, którzy od namiotów nazwani są *Scenitami*, to jest narodem koczującym.— *Na wschodnią stronę Nobe.* O tém mieście jest wzmianka, Num. 32. w wierszu ostatnim.— *Jegbaa.* Było w pokoleniu Gad, i o niem jest wzmianka w Num. 32, 35.— *Byli się ubezpieczyli i nie się nie obawiali przeciwnego.* Ponieważ w nocy została stoczona bitwa; Madianici spodziewali się, że Gedeon jakikolwiek da odpoczynek swym żołnierzom, zwłaszcza gdy potrzeba jeszcze było przeprowadzić się przez rzekę.

14. *Pojmał pacholę z mężów Sokkoth.* Opisał imiona najpierwszych obywateli miasta Sokkoth, t. j. tych, którzy byli uczestnikami występkę, ażeby z winnymi nie wytracił razem niewinnych.

18. *Mężowie, którzyście pomordowali na Thabor.* Gdy Hebrajczycy skrywali się po górach i jaskiniach w sku-

9. Rzekł tedy y im: Gdy się wrócę zwyciężąc w pokoiu, rozwałę tę wieżę.

10. A Zebee y Salmana odpoczywali ze wszystkim wojskiem swoim. Albowiem piętnaście tysięcy mężów zostało było ze wszystkich hufów ludzi wschodnich, a pobito sto y dwadzieścia tysięcy waleczników dobywających miecza.

11. Y iachawszy Gedeon drogą tych którzy mieszkali w namiotach, na wschodnią stronę Nobe y Jegbaa, poraził obóz nieprzyjacielski, którzy się byli ubezpieczyli a nie się nie obawiali przeciwnego.

12. Y ućekli Zebee y Salmana, których goniąc Gedeon poimał, wszystko ich wojsko rozgromiwszy.

13. A wracając się z woyny przed weszciem słońca,

14. poimał pacholę z mężów Sokkoth: y wypytał się na nim imion książąt y starszych Sokkoth, y napisał siedmdziesiąt y siedm mężów.

15. Y przyszedł do Sokkoth, y rzekł im: Owóż Zebee y Salmana, o któreście mi przymawiali rzekąc: Podobno ręce Zebee y Salmany są w rękach twoich, y przeto żadasz, abyśmy dali mężom którzy się spracowali y ustali, chleba?

16. Wziął tedy starsze miasta y ćierńie z puszczy y oset, y zstał z nimi y pogruchotał mężę Sokkoth.

17. Wieżę też Phaniel wywrócił, wybiwszy oby-watele miasta.

18. Y rzekł do Zebee y do Salmana: Jacy byli mężowie, któreście pomordowali na Thabor? Którzy odpowiedzieli: Tobie podobni, a ieden z nich jako syn królewski.

19. Którym on odpowiedział: Bracia moi byli, synowie małki moiej: żywie Pan, byście ie byli żywo zachowali, żebych was nie zabił.

20. Y rzekł Jetherowi pierworodnemu swemu: Wstań: a zabij ie. Który niedobył miecza: bo się bał: iż ieszcze był pacholciem.

tek napadów Madianitów, o których wyż. r. 6, 2, Gedeona bracia, już rodzeni, już przyrodni udali się na górę Thabor. Tych więc, królowie Zebee i Salman znalezionych w jaskini góry Thabor zabili. O tych zapytuje się Gedeon.— *Tobie podobni, a ieden z nich, jako syn królewski.* Odpowiadają z pochwałą i ukrytym jakimś pochlebstwem dla Gedeona, iż on był szczególniejszej postawy i godności, jaka przystała na księżęcia i wodza.

19. *Żebych was nie zabił.* Inaczej bowiem ich zabić nie był obowiązany mocą owego przykazania, które (Num. 31, 17) dane było. To bowiem przykazanie było czasowe, i ono w owym tylko czasie miało moc obowiązującą w skutek zemsty za zbrodnię, jakiej się dopuścili byli, kiedy (Num. 25) Izraelitów do nierządu z dziewczcami Madianiczkiemu wezwali, a następnie do bałwochwalstwa.

20. *Jetherowi.* Wyraz ten oznacza znakomitego czyli wymienitego.— *Wstań i zabij je.* Chciał Gedeon, ażeby od syna jego ci królowie zostali zabici: 1) ażeby się zemścił nad niesprawiedliwą stryjecznych swoich braci śmiercią; 2) aby się nauczył przeciw nieprzyjaciołom ludu Izraelskiego dobywać miecza, 3) ażeby z większą mężczarnią i smrotną śmierć im była zadana: albowiem tylko wielu razami bezsilna ręka chłopca mogła ich za-

21. Dixeruntque Zebee et Salmana: Tu surge, et irrué in nos, quia juxta aetatem robur est hominis. Surrexit Gedeon, et interfecit Zebee et Salmana; et tulit ornamenta ac bullas, quibus colla regalium camelorum decorari solent. (*Psal. 82, 12.*)

22. Dixeruntque omnes viri Israel ad Gedeon: Dominare nostri tu, et filius tuus, et filius filii tui, quia liberasti nos de manu Madian.

23. Quibus ille ait: Non dominabor vestri, ne dominabitur in vos filius meus, sed dominabitur vobis Dominus.

24. Dixitque ad eos: Unam petitionem postulo a vobis: Date mihi innaures ex praeda vestra. Innaures enim aureas Ismaelitae habere consueverant.

25. Qui responderunt: Libentissime dabimus. Expandentesque super terram pallium, projecerunt in eo innaures de praeda;

26. et fuit pondus postulatorum inaurium, mille septingenti auri sicli, absque ornamentis, et molibus, et veste purpurea, quibus reges Madian uti soliti erant, et praeter torques aureas camelorum.

27. Fecitque ex eo Gedeon Ephod, et posuit illud in civitate sua Ephra. Fornicatusque est omnis Israel in eo, et factum est Gedeoni et omni domui ejus in ruinam.

28. Humiliatus est autem Madian coram filiis Israel, nec potuerunt ultra cervices elevare; sed quievit terra per quadraginta annos, quibus Gedeon praefuit.

29. Abiit itaque Jerobaal, filius Joas, et habitavit in domo sua;

30. habuitque septuaginta filios, qui egressi sunt de femore ejus, eo quod plures haberet uxores.

mordować, i znakomitym mężom bardzo jest rzeczą przykrą przez takie dziecię dać siebie zabić; 4) ażeby syna swojego uczynił uczestnikiem zwycięstwa i chwali swojej.

21. *Bo wedle lat jest siła człowieka.* Ponieważ siły z wiekiem rosną, i przystoi abyśmy przez ciebie raczej zostali zabici, który masz moc i siłę mężką, niż od słabego chłopca.

22. *Wszyscy mężowie Izraelscy.* Wiele przyczynia się do chwały Gedeonowi, że cały lud Izraelski na to się zgodził, ażeby go książęciem uczynić.—*Panuj nad nami.* Zwyczajem królewskim.—*Ty, i syn twój i syn syna twego.* Serariusz mniema, że ofiarowana była władza królewska do trzeciego tylko stopnia potomstwa. Sądziłbym jednak, że tym sposobem wyrażenia chciało zdać naczelną władzę na Gedeona i jego potomków prawem wiecznego następstwa.

23. *Nie będę panował nad wami.* To jest, jako król: książęciem bowiem waszym i królem jest sam Bóg, który ludem tym, jako swoją własnością i dziedzictwem rządzi, zasłania go i nim się opiekuje.

24. *Dajcie mi nausznicę.* Rozumie się złote, jakie Izmaelici zwykli były zawieszać do uszu swoich, jako się w tym wierszu mówi. Nie wszystkich jednak nausznicę żąda, lecz prosi, ażeby każdy złożył jedną tylko z owego łupu, który mu się dostał, albowiem w texcie hebrajskim jest: *dajcie mnie mężowie nausznicę łupu waszego*, t. j. niechaj każdy jedną daje. Toż samo znaczenie wykazują LXX. tłumaczów. Było we zwyczaju coś najkosztowniejszego dawać wodzom.

26. *Oprócz strojów i klejnotów.* Nie tylko dano złoto,

21. Y rzekli Zebee y Salmana: Ty wstań a rzuc się na nas: bo wedle lat iest siła człowieka. Wstał Gedeon, y zabił Zebee y Salmana, y wziął stroie y pukle, któremi szyie wielbładow królewskich zwykli być ozdobione.

22. Y rzekli wszyscy mężowie Izraelscy do Gedeona: Panuj ty nad nami, y syn twój, y syn syna twego: gdyżś nas wybawił z ręki Madian.

23. Którym on odpowiedział: Nie będę ani będzie panował nad wami syn mój: ale Pan nad wami panować będzie.

24. Y rzekł do nich: Jednę prośby żadam od was: Daycie mi nausznicę z korzyści waszćy. Bo nausznicę złote Izmaelitowie zwykli byli mieć.

25. Którzy odpowiedzieli: Barzo radzi damy. Y rościągawszy płaszcz na ziemi, miotali nań nausznicę z korzyści:

26. y była waga proszonych nausznic, tysięcy siedmset syklów złota, oprócz strojów y klejnotów, y szat szarłatowych, których Królowie Madian zwykli byli używać, y oprócz halzbantów złotych wielbładow.

27. Y uczynił z niego Gedeon Ephod, y położył jį w mieście swoim Ephra. Y cudzołożył wszystkich Izrael w nim, y stało się Gedeonowi y wszystkiemu domowi iego na upadek.

28. Y zniżón był Madian przed synmi Izraelowymi, y nie mogli więcćy szyie podnieść: ale była w pokoiu ziemia przez czterdzieści lat, przez które Gedeon rządził.

29. Szedł tedy Jerobaal syn Joas, y mieszkał w domu swym:

30. a miał siedmdzieśiat synów, którzy poszli z biodr iego: dla tego że miał wiele żon.

lecz nadto jeszcze i to przydaném było.—*Prócz halzbantów złotych wielbładow.* To jest: któremi ich grzbiety i szyja ozdobione były.

27. *I uczynił z niego Gedeon Ephod.* Ephod, jest to rodzaj szaty, która pokrywa ramiona, i okręca piersi, i jej użycie było świętém, ponieważ zawsze do czci Boskiej się odnosiło.—*I cudzołożył wszystek Izrael w nim.* Zamiast w niém, hebrajski text ma *po nim*, jako też LXX; i myśl jest ta: po śmierci Gedeona Izraelici wpadli w bałwochwalstwo. Albo znaczenie jest takie: w niem, t. j. w Ephod zgrzeszył Izrael, nadużywając owęj świętćy szaty (którą sporządził był Gedeon do czci Boskiej, jeśli by snadź kiedy z rozkazu Bożego miał być przeniesiony przybytek do Ephra, dla zaradzania się Boga za pośrednictwem najwyższego kapłana w sprawach publicznych i ważniejszych), i pozwalając, ażeby ofiarniki bałwanów jej używali do swych obrzędów. Trzymając się tego tłumaczenia, potrzeba dodać, że ten grzech został popełniony po śmierci Gedeona.—*I stało się Gedeonowi i wszystkiemu domowi iego na upadek.* Chociaż bowiem Gedeon nie grzeszył sporządzając to święte narzędzie, gdyż żadne prawo tego nie zabraniało, jednak jego dom i krewni nadsludując innych Izraelitów potem zgrzeszyli. Co się zaś mówi o tém, że Gedeonowi stało się na upadek, to się nie odnosi do Gedeona, lecz do jego krewnych, powinowatych i potomków, którzy zezwalając na grzech Izraelitów, ulegli rozmaitym nieszczęściom, jak da się widzieć z rozdz. 9.

30. *Siedmdzieśiat synów.* W tych licząc też Abimelecha, o którym w wier. następującym.—*Poszli z biodr iego.* Patrz co się powiedziało Gen. 46, 26.

31. Concubina autem illius, quam habebat in Sichem, genuit ei filium nomine Abimelech.

32. Mortuusque est Gedeon, filius Joas, in senectute bona, et sepultus est in sepulcro Joas patris sui in Ephra de familia Ezri.

33. Postquam autem mortuus est Gedeon, aversi sunt filii Israel, et fornicati sunt cum Baalim. Percusseruntque cum Baal foedus, ut esset eis in Deum;

34. nec recordati sunt Domini Dei sui, qui eruit eos de manibus inimicorum suorum omnium per circuitum;

35. nec fecerunt misericordiam cum domo Jerobaal Gedeon, juxta omnia bona, quae fecerat Israeli.

31. A nałożnica jego którą miał w Sichem, urodziła mu syna imieniem Abimelecha.

32. Y umarł Gedeon syn Joas w starości dobrej, y pogrzebion iest w grobie Joas oycy swego w Ephra z domu Ezry.

33. A potym iako umarł Gedeon, odwrócili się synowie Izraelowi, y cudzołożyli z Baalim. Y uczynili przymierze z Baal, aby im był za Boga;

34. ani wspomnieli na Pana Boga swego, który ie wyrwał z rąk wszystkich nieprzyjaciół ich okolicznych:

35. ani uczynili miłosierdzia nad domem Jerobaal Gedeona, według wszego dobra które był uczynił Izraelowi.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O zabiciu przez Abimelecha siedmdziesięciu jego braci, prócz najmłodszego Joatama, i o śmierci Abimelecha.

1. Abiit autem Abimelech, filius Jerobaal in Sichem ad fratres matris suae, et locutus est ad eos, et ad omnem cognationem domus patris matris suae, dicens:

2. Loquimini ad omnes viros Sichem: Quid vobis est melius, ut dominantur vestri septuaginta viri, omnes filii Jerobaal, an ut dominetur unus vir? simulque considerate, quod os vestrum et caro vestra sum.

3. Locutique sunt fratres matris ejus de eo ad omnes viros Sichem universos sermones istos, et inclinaverunt cor eorum post Abimelech dicentes: Frater noster est.

4. Dederuntque illi septuaginta pondo argenti de fano Baalberith. Qui conduxit sibi ex eo viros inopes et vagos, secutique sunt eum.

5. Et venit in domum patris sui in Ephra, et occidit fratres suos filios Jerobaal, septuaginta

1. Y poszedł Abimelech syn Jerobaal do Sichem do braciéy matki swéy, y mówił do nich, y do wszytkiéy rodziny domu oycy matki swéy, mówiac:

2. Mówcie do wszytkich mężów Sichem: Co wam lepszego, żeby panowali nad wami siedmdziesiąt mężów, wszysey synowie Jerobaalowi, czyli aby panował ieden mąż? a przytym obaczcie, żem kość wasza, y dłało wasze.

3. Y mówili bracia matki iego o nim do wszech mężów Sichem wszytkie te mowy; y nakłoniło się serce ich za Abimelechem, mówiąc: Brat nasz iest.

4. Y dali mu siedmdziesiąt funtów srebra ze zboru Baalberyt. Który naprzyjmował sobie za nie mężów nędźników, y łulaczów, y chodzili za nim.

5. Y przyszedł do domu oycy swego do Ephra, y zabił bracią swą syny Jerobaalowe siedmdzie-

31. *A nałożnica jego.* Żona druga, prawna co do związku małżeńskiego, lecz pozbawiona zarządzania familią Gedeona, ani była gospodynią domu. Drumą ją zowie Józef 1. 5. c. 9. — *Którą miał w Sichem.* Mieszkał wprawdzie Gedeon w Ephra i tam miał dóm i żony swoje; lecz ponieważ był księżciem i sędzią ludu, często przybywał do Sichem, i tam ta jego nałożnica mieszkała. — *Imieniem Abimelecha.* Ten wyraz znaczy: albo *Ojciec król*, albo *Ojciec króla*. Nadaniem tego imienia Druma, albo miała na celu godność swojego męża, którą w swym synu chciała widzieć, albo żądała, ażeby imię było mu wieszczbą królestwa, którego dlań pragnęła.

32. *W starości dobrej.* Dobrze stary. Nadto dobra starość znaczy spokojność pod względem sławy, powagi, dobrego sumienia i przyjaźni Bożej.

33. *Odwrócili się.* Odstąpili, oddalili się od Pana Boga. — *I uczynili przymierze z Baal.* Z Baalem Berith, jako wyrażają texta hebrajskie, które mówią: *położyli sobie Baal Berit na boga*, t. j. obrali sobie Baal Berit za boga. Patrz roz. 9, 4.

35. *Ani uczynili miłosierdzia.* Miłosierdzie tutaj bierze się za wszelką prawie cnotę, która skierowaną jest ku drugiemu przez wzgląd na jego pożytek, chwałę i dobro, jak jest dobroczynność, łaskawość, wdzięczność, sprawiedliwość i t. d. — *Jerobaal Gedeona.* Kładną się tutaj razem dwa imiona Gedeona.

R. 9.—1. *Abimelech.* Syn Gedeona, zrodzony z nałożnicy, o którym powiedziano jest wyż. roz. 8, 31.

2. *Mężów Sichem.* Mężów naczelnych, ci bowiem w textcie hebrajskim zowią się *bahalim*, t. j. panami, — *Aby panował jeden mąż.* Lepszą jest monarchia, czyli jednowładztwo od innych form rządu. Ztąd wyprowadza dowód Abimelech. — *Kość wasza i dłało wasze.* Krewny wasz.

4. *Siedmdziesiąt funtów srebra.* W textcie hebrajskim, chaldejskim i greckim jest tylko: *dali mu siedmdziesiąt srebra z domu Baalberyt*, zdaje się, iż należy podrozumieć *talentów*, co autor Wulgaty przez funt wyraził. Talent trzy tysiące syklów w sobie zawierał; sykiel zaś jeden srebrny, jako gdzieindziej powiedzieliśmy, czterem srebrnikom królewskim Hiszpańskim odpowiadał. — *Ze Zboru Baal berit.* Berit znaczy przymierze, umowę, testament. Albo więc zowie się Baalberit dla tego, że był sprawcą umów; albo dla tego, że oni swojemu Baalowi, przy użyciu pewnej jakiejś ceremonii, siebie poświęcili; albo naresztę dla tego, że w owęj świątyni lud Sichemicki zawarł przymierze z Abimelechem. Drugie tłumaczenie jest właściwsze. Patrz o tém w tymże rozdz. w. 46.

5. *Siedmdziesiąt mężów.* Sześdziesięciu ósmiu; Joatham bowiem umknął i sam Abimelech był z liczby siedmdziesięciu. Kładnie się liczba okrągła, jak to po-

viros super lapidem unum; remansitque Joatham, filius Jerobaal minimus, et absconditus est.

6. Congregati sunt autem omnes viri Sichem, et universae familiae urbis Mello; abieruntque et constituerunt regem Abimelech juxta quercum, quae stabat in Sichem.

7. Quod cum nuntiatum esset Joatham, ivit et stetit in vertice montis Garizim, elevataque voce clamavit, et dixit: Audite me viri Sichem, ita audiat vos Deus.

8. Jerunt ligna, ut ungerent super se regem, dixeruntque olivae: Impera nobis.

9. Quae respondit: Numquid possum deserere pinguedinem meam, qua et dii utuntur et homines, et venire, ut inter ligna promovear?

10. Dixeruntque ligna ad arborem ficum: Veni, et super nos regnum accipe.

11. Quae respondit eis: Numquid possum descendere dulcedinem meam, fructusque suavissimos, et ire, ut inter cetera ligna promovear?

12. Locutaque sunt ligna ad vitem: Veni, et impera nobis.

13. Quae respondit eis: Numquid possum deserre vinum meum, quod lactificat Deum et homines, et inter ligna cetera promoveri?

14. Dixeruntque omnia ligna ad rhamnum: Veni, et impera super nos.

15. Quae respondit eis: Si vere me regem vobis constitutis venite et sub umbra mea requiescite: si autem non vultis, egredietur ignis de rhamno, et devoret cedros Libani.

spolicie czynić się zwykło, chociaż jednego albo dwóch nie staje, lub przechodzi. Tak wszędzie mówimy LXX. tłumaczów, chociaż ich ich było siedmdziesięciu dwóch.— *Na jednym kamieniu.* Tak to uczyniono, powiada Abulensis, dla tego, ponieważ Abimelech chciał być uważanym, jako przedstawiający osobę nie nieprzyjaciela, lecz sędziego, i przeto, jako występnych i dowiedzionych o jaką zbrodnię, na miejscu kaźni tak kazał zamordować. Arias Montanus mniema, że ten kamień był postawiony jakby na ołtarz i poświęcony na cześć boga Baalberita: że zaś Gedeon ołtarz Baala był połamany i zrujnował, i na skale i ołtarzu nowym, dla znieważenia Baala, ofiarę złożył; ztąd Abimelech chciał pomścić się krzywdy owego diabła, i wolę ludu, który Baalowi był oddany, sobie zjednać.

6. *Domy miasta Mello.* Jest to miasto, czyli miasteczko blisko miasta Sichem: jest też inne miejsce tem imieniem nazwane, o którym jest mowa II. Król. 5, 9, i indziej.— *Uczynili królem Abimelecha.* Nieprawnie Abimelech królował, lecz chytrém podejściem panowanie zagarnął. Zwykł jednak liczyć się pomiędzy sędziów ludu, gdyż rzeczywiście rzeczpospolitą rządził, chociaż z prawa ten zarząd do niego nie należał.

7. *Na wierzchu góry Garizim.* Nie daleko miasta Sichem była ta góra, jako i inna jej przeciwległa góra Hebal; obie były sławne z obrządku błogosławieństw i przekleństw. (Deut. 27, i Jozue 8).— *Tak was Bóg niech słucha.* To jest, jeżeli chcecie ażeby P. Bóg, gdy jesteście przywołani jaką klęską albo nieszczęściem, wasze prośby przyjął, i mnie nieszczęśliwego łaskawem uchem słuchajcie.

8. *Poszły drzewa, aby pomazały nad sobą króla.* Jest to bajka, czyli opowiadanie zmyślone: tak u Ezechiela 17, 24. drzewom przypisuje się wiedza.

siąt mężów na jednym kamieniu: y został Joatham syn Jerobaalów namniejszy, y skryto go.

6. Y zebrali się wszyscy mężowie Sichem, y wszystkie domy miasta Mello: y poszli y uczynili Królem Abimelecha podle dębu, który stał w Sichem.

7. Co gdy powiedziano Joatham, szedł i stanął na wierzchu góry Garizim: y podniawszy głos, wołał, y rzekł: Posłuchaycie mię mężowie Sichem, tak was Bóg niech słucha.

8. Poszły drzewa, aby pomazały nad sobą Króla: y rzekły oliwie: Rozkazuy nam:

9. Która odpowiedziała: Aza mogę opuścić tłustość moję, którzy używają y bogowie y ludzie, a iść, żebych między drzewy wyniesiona była?

10. Y rzekły drzewa do figowego drzewa: Pójdź, a przyimi królestwo nad nami.

11. Które im odpowiedziało: Aza mogę opuścić słodkość moję, y owoce przewdziężne, a iść abych między inszemi drzewy było wyniesione?

12. Y rzekły drzewa do macice winnój: Pójdź, a roskazuy nam:

13. Która im odpowiedziała: Izali mogę opuścić wino moje, które uwesela Boga y ludzie, y między inszemi drzewy być wyniesiona?

14. Y rzekły wszystkie drzewa do rhamnu: Pójdź, a króluy nad nami.

15. Który im odpowiedział: Jeśli mię prawdziwie królem nad sobą stanowicie, przydźciesz a odpoczywacie pod cieniem moim: a ieśli niechcecie, niechay wynidzie ogień z rhamnu, a niech pożrze Cedry Libańskie.

9. *Która odpowiadała.* Drzewo oliwne, figowe i winna macica, wymawiają się od panowania, i twierdzą, że własnego dobra pozbawić się nie mogą, które jednak dobro, chociażby prywatnem pozostały, dla innych jest użytecznem, i owszem użyteczniejszem, niż wtedy, kiedyby do godności królewskiej były wyniesione.— *Którę używają y bogowie i ludzie.* W hebr. *czczeni są bogowie i ludzie.* Oliwą czczony jest Bóg, gdyż używa się do ofiar, (Exod. 29, 23. Lev. 2, 6, 7), i indziej do świeczników też świętych, Exod. 25, 6, 27, 35. Num. 4) do poświęcenia ołtarzy, kapłanów i biskupów; ludzie zaś czczeni są oliwą, ponieważ używa się do namaszczenia królów; i przeto powiedziano: *Poszły drzewa, aby pomazały nad sobą króla.* Inne pożytki oliwy są codziennymi, ani potrzeba tutaj ich wyliczać.

11. *I owoce przewdziężne.* W hebr. *intratę najlepszą.* Co znaczy i żywność figowego drzewa i zysk, który się ciągnie z miejsc, gdzie one rosną.

13. *Uwesela Boga i ludzie.* Bóg winem się uwesela, gdyż w ofiarach i libaminach było używane; ludzie niemi się rozweselają, bo na ucztach i zwyczajnych stołach do picia go używają.

14. *I rzekły wszystkie drzewa do rhamnu.* Ś. Hieronim na Aggeusza r. 2.: *Rhamn, powiada, jest krzewem ciernistym i drzewkiem cierniem i haczkami przeplatunem, aby tym sposobem zatrzymało to wszystko, cokolwiek doń się dotknie, i ażeby zatrzymane poraniło i krewią zranionych się rozkoszowało.*— *Pójdź, a króluy nad nami.* Gdy najlepsze z owoców drzew zwierchnictwa nie przyjęły, udano się do nieowocowego i najszkodliwszego drzewa, t. j. do rhamnu.

15. *Odpoczywacie pod cieniem moim.* Chociaż cień rhamnu zdaje się obiecywać pokój, obronę i bezpieczeństwo, jednakże skrywającym się pod nim zaledwie mo-

16. Nunc igitur, si recte, et absque peccato constituitis super vos regem Abimelech, et benegistis cum Jerobaal, et cum domo ejus, et reddidistis vicem beneficiis ejus, qui pugnavit pro vobis,

17. et animam suam dedit periculis, ut erueret vos de manu Madian,

18. qui nunc surrexistis contra domum patris mei, et interfecistis filios ejus septuaginta viros super unum lapidem, et constituitis regem Abimelech, filium ancillae ejus super habitatores Sichem, eo quod frater vester sit.

19. Si ergo recte et absque vitio egistis cum Jerobaal et domo ejus, hodie laetamini in Abimelech, et ille laetetur in vobis.

20. Sin autem perverse: egrediatur ignis ex eo, et consumat habitatores Sichem, et oppidum Mello: egrediaturque ignis de viris Sichem, et de oppido Mello, et devoret Abimelech.

21. Quae cum dixisset, fugit, et abiit in Bera: habitavitque ibi ob metum Abimelech fratris sui.

22. Regnavit itaque Abimelech super Israel tribus annis.

23. Misitque Dominus spiritum pessimum inter Abimelech et habitatores Sichem; qui coeperunt eum detestari,

24. et scelus interfectionis septuaginta filiorum Jerobaal, et effusionem sanguinis eorum conferre in Abimelech fratrem suum, et in ceteros Sichemorum principes qui eum adjuverant.

25. Posueruntque insidias adversus eum in summate montium; et, dum illius praestolabantur adventum, exercebant latrocinia, agentes praedas de praetereuntibus; nuntialumque est Abimelech.

26. Venit autem Gaal, filius Obed, cum fratribus suis, et transivit in Sichimam. Ad cujus adventum erecti habitatores Sichem.

27. egressi sunt in agros, vastantes vineas, uvas-

zna podnieść głowę, ramię, albo poruszyć ciało, iżby zaraz cierniem i szorstkością głogów nie zostały pokłóte, co jest godłem tyranów. — *Wynidzie ogień.* Co też jest cechą tyranów, jeśli bowiem rychło i ochotnie zalecenia ich nie są spełniane, wnet zapalają się gniewem nie tylko na osoby pospolite, lecz i na ludzi zajmujących stanowiska i godności wyższe, którzy rozumieją się tu przez Cedry Libanu.

16. *Teraz tedy, jeśli prawie.* Jest tu postać krasomowska, zwana Apodozą. Przez trzy drzewa, które od panowania wymówiły się, rozumieją się wszyscy mężowie dobrzy, którzy, jeśliby do panowania nad Izraelitami powołani byli, tej godności by nie przyjęli, wiedzieli bowiem, że to jest przeciwko woli Pana Boga. Rhamn oznacza ludzi dumnych, bezbożnych i pozbawionych bojaźni Bożej, a mianowicie Abimelecha tyrana. Znaczenie więc jest takie: Jeśli obierając króla, zabijając braci moich, ojcu mojemu zmarłemu takie nieszczęście wyrządzając, dobrze uczyniliście, niechaj wam dobrze będzie i królowi waszemu; cieszcie się wy z nim, i nawzajem on z wami. Lecz jeśliście źle postąpili, jako zapewne źle i najgorzej uczyniliście, sam król niechaj zatraci was a wy go; wzajemnym gniewem i nie-nawością poniszczcie siebie, wzajemnym ogniem w proch siebie obróćcie.

16. Teraz tedy, jeśliście prawie y króm grzechu postanowili Abimelecha Królem nad wami, y jeśliście się dobrze obeszli z Jerobaalem y z domem iego, y oddaliście mu dobrodzieystwa iego,

17. który walczył za was, y duszę swoją dał w niebezpieczeństwo, aby was wyrwał z ręki Madian:

17. którzyście teraz powstali na dóm oycy mego, y pozabialiście syny iego, siedmdziesiąt mężów na iednym kamieniu: a uczyniliście Królem Abimelecha syna służebnice iego nad obywatelmi Sichem, przeto że bratem waszym jest.

19. Jeśli tedy dobrze a krom grzechu obeszliście się z Jerobaalem y z domem iego, weselić się dziś z Abimelecha, y on się z was niechay weseli.

20. Ale jeśli przewrotnie, niech ogień wynidzie z niego, a niech zniszczy obywatele Sichem, y miasteczko Mello: y niech wynidzie ogień z mężów Sichem, y miasteczka Mello, a niech pożrze Abimelecha.

21. Co gdy wyrzekł, uciekł, y poszedł do Bera: y mieszkał tam dla bojaźni Abimelecha brata swego.

22. Królował tedy Abimelech nad Izraelem trzy lata.

23. Y posłał Pan ducha złego między Abimelecha a między obywatele Sichem, którzy ieli się nim brzydzić,

24. y niecnotą mordu siedmdziesiąt synów Jerobaal, y wylanie krwi ich ieli wkładać na Abimelecha brata ich, y na inne książęta Sichimów, którzy mu byli pomogli.

25. Y zasadzili się nań na wierzchu gór: a gdy czekali przyjazdu iego, rozboiem się bawili, biorac łup z miiających, y powiedziano Abimelechowi.

26. Y przyszedł Gaal syn Obed z braćią swą, y przyszedł do Sichem. Na którego przysście wzięwszy serce obywatele Sichem,

27. wyszli na pola pustosząc winnice, y deptać

21. *Do Bera.* Wieś czyli miasteczko Bera, jak mówi Ś. Hieronim, było odległém od miasta Eleutheropola, na ósm mil na północ. O tém miejscu niema wzmianki w Pismie ś.; Bonfreriusz kładzie je w pokoleniu Judy.

23. *Ducha złego.* Ś. Augustyn i inni rozumieją szatana. Ten potém był sprawcą i poduszczycielem wszelkich niezgód i nieszczęść. Tak w Ps. 77, 49. powiedziałano: *Puścił Pan na nie gniew zapalczywości swojej... przepuszczenia przez Anioły etc.* Co się zaś mówi, że Pan Bóg posłał tego ducha, trzeba rozumieć ze Ś. Aug., iż duchowi złemu, który chciał iść do nich, Pan Bóg dozwolił tam się udać i pokoju pozabwić i t. d. *Obywatele Sichem.* Rozumie pospólstwo, które zbrodnię przez Abimelecha popełnioną przypisywało jemu samemu i pierwszym obywatelom miasta Sichem, a następnie ich nienawidziało i nimi się brzydziło.

25. *I zasadzili się.* Sichemczycy, którzy złączyli się byli z Gaalem, ażeby Abimelecha zrzucili. — *Gdy czekali przyjazdu jego.* To jest Abimelecha. — *Biorąc łup z miiających.* Dopuszczając się rozboju, mianowicie względem tych, którzy trzymali się strony Abimelecha.

26. *Gaal syn Obed.* Mał znakomity rodem, bogactw i siłą możny, popularny, uprzemy; z jakiego pokolenia, albo miasta był, nie mówi Pismo święte.

27. *Pustosząc winnice.* W tencie hebr. i u LXX.

que calcantes; et factis cantantium choris, ingressi sunt fanum dei sui, et inter epulas et pocula maledicebant Abimelech,

28. clamante Gaal, filio Obed: Quis est Abimelech, et quae est Sichem, ut serviamus ei? numquid non est filius Jerobaal, et constituit principem Zebul servum suum super viros Emor patris Sichem? Cur ergo serviamus ei?

29. utinam daret aliquis populum istum sub manu mea, ut auferrem de medio Abimelech. Dictumque est Abimelech: Congrega exercitus multitudinem et veni.

30. Zebul enim, princeps civitatis, auditis sermonibus Gaal filii Obed, iratus est valde,

31. et misit clam ad Abimelech nuntios, dicens: Ecce, Gaal filius Obed venit in Sichimam cum fratribus suis, et oppugnat adversum te civitatem.

32. Surge itaque nocte cum populo, qui tecum est, et latita in agro,

33. et primo mane oriente sole: irruere super civitatem: illo autem egrediente adversum te cum populo suo, fac ei quod potueris.

34. Surrexit itaque Abimelech cum omni exercitu suo nocte, et tetendit insidias juxta Sichimam in quatuor locis,

35. Egressusque est Gaal, filius Obed, et stetit in introitu portae civitatis. Surrexit autem Abimelech, et omnis exercitus cum eo de insidiarum loco.

36. Cumque vidisset populum Gaal, dixit ad Zebul: Ecce, de montibus multitudo descendit. Cui ille respondit: Umbras montium vides quasi capita hominum, et hoc errore deciperis.

37. Rursumque Gaal ait: Ecce, populus de umbilico terrae descendit, et unus cuneus venit per viam, que respicit quercum.

38. Cui dixit Zebul: Ubi est nunc os tuum, quo loquebaris? Quis est Abimelech, ut serviamus ei? Nonne hic populus est, quem despiciebas? Egredere, et pugna contra eum.

jest, zbierając wino z winnic. Przybyciem Gaala uradowani i ośmieleni Sichemczycy, czego przedtem czynić nie śmieli, przystępują teraz do zbierania jagód, wino wytłaczają, i wśród zwyczajnej winiarzy swawoli Abimelecha szkalują i szarpiają słowy. — *Weszli do Zboru Boga swego.* Ażeby go uczcili i za zrzucenie jarzma Abimelecha dzięki mu czynili, oraz ofiarę złożyli.

28. *A Gaal wołał.* Jawnie i publicznie z tego się przechwalał. Cóż jest Abimelech? Jak podły, jak nikczemny! — *I co jest Sichem, żebyśmy mu służyli.* Przeciwnie, jakież to i jak wielkie jest miasto Sichem! — *Iż nie jest syn Jerobaalów?* Z powodu osoby ojca podaje Abimelecha w nienawiść. Gedeona też w sposób nienawistny nazywa Jerobaalem, ażeby zdziałane przezeń zburzenie ołtarza Baala, któremu Sichemczycy byli oddani, na pamięć przywołać. — *Postanowił hetmanem Zebula sługę swego.* Ustanowił przełożonym Zebula, klienta swego — *Nad mężami Emor.* Czyni się wzmianka o Emorze, ojcu Sichem, ażeby starodawną znakomitość i swobodę tego miasta na pamięć przywołać. (Gen. 34.)

29. *I rzeczone Abimelechowi.* Od kogoś został zawiadomiony, a może od Zebula, czyli od tego, którego Zebul był posłał, ażeby czynił to, co następuje.

31. *Bije.* utwierdza, uzbraja.

wina, y uczyniwszy śpiewających tańce weszli do Zboru boga swego, a przy biesiedzie y kuflach złorzeczyli Abimelechowi,

28. a Gaal syn Obed wołał: Cóż jest Abimelech, y co jest Sichem, żebyśmy mu służyli? Iż nie jest syn Jerobaalów, y postanowił Hetmanem Zebula sługę swego nad mężami Emor oycy Sichem? Czemuż mu tedy służyć będziemy?

29. oby kto dał ten lud pod rękę moję, żebych sprzątnął Abimelecha. Y rzeczone Abimelechowi: Zbierz mnóstwo woyska, a przyjedź.

30. Bo Zebul przełożony nad miastem usłyszawszy słowa Gaal syna Obed, rozgniewał się barzo,

31. y posłał potajemnie do Abimelecha posły, mówiąc: Oto Gaal syn Obed przyszedł do Sichem z bracią swą, y biie na miasto przeciw tobie.

32. A tak rusz się nocą z ludem który z tobą jest, a zatay się w polu:

33. a rano gdy wschodzi słońce, przypadni na miasto: a gdy on wyiedzie na cie z ludem swoim, uczyni mu co będziesz mógł.

34. Wstał tedy Abimelech ze wszystkim woyskiem swym w nocy, y zasadzkę uczynił podle Sichem na czterech miejscach.

35. Y wyszedł Gaal syn Obed, y stanął w weszciu bramy mieyskiey. Y wstał Abimelech y wszystko woysko z nim z mieysca zasadzy.

36. A gdy ujrzał lud Gaal, rzekł do Zebula: Ono lud z gór zstępuje. Któremu on odpowiedział: Cienie gór widzisz iakoby głowy ludzkie, a tą omyłką się mylisz,

37. Y rzekł zasię Gaal: Ono lud występuje z pośrodku ziemie, a ieden huf idzie drogą, która patrzy ku dębu.

38. Rzekł mn Zebul: Gdzież teraz gęba twoja którąś mówił? Cóż jest Abimelech abyśmy mu służyli? Izali nie to jest lud, któryś lekce ważył? Wynidźże a walcz przeciw iemu.

32. *Zatay się w polu.* Jakby na zasadzkach, i wyglądając sposobności do napaści.

33. *A gdy on wyjedzie.* Przypuszcza, że on nie ośmieli się inaczej postąpić, jako ten, który z Abimelecha tak się uragał był i naśmiewał.

34. *Na czterech miejscach.* Rozdzieliwszy wojsko na cztery oddziały pod czterma wodzami.

35. *I wyszedł.* Postąpił dalej, albo z domu wyszedł.

36. *A gdy ujrzał lud Gaal, rzekł do Zebula.* Udawał Zebul przyjaźń z Gaalem; lecz bez wiedzy jego, jak w wier. 31. powiedziano, ostrzegł był Abimelecha, ażeby ze swoimi przyszedł do Sichem, — *Cienie gór widzisz.* Usiłuje Zebul odwrócić Gaala od podejrzenia, że nachodzi wojsko, ażeby grożącemu nieszcześciu nie zapobiegł.

37. *I rzekł zasię Gaal.* To jest, gdy znowu wzrok natężył i uważniej rzecz rozważył. — *Z pośrodku ziemi.* To jest, ze szczytów gór. — *Drogą, która patrzy ku dębu.* Ten zapewne rozumie dąb, o którym wyżej w. 6.

38. *Gdzież teraz gęba twoja?* Już Zebul składa z siebie maskę i cierpko wyrzucając mu to, co był wyrzekł Gaal, w. 28., pobudza go do walki i potykania się z Abimelechem.

39. Abiit ergo Gaal, spectante Sichimorum populo, et pugnavit contra Abimelech,

40. qui persecutus est eum fugientem, et in urbem compulit; cecideruntque ex parte ejus plurimi, usque ad portam civitatis;

41. et Abimelech sedit in Ruma; Zebul autem Gaal et socios ejus expulit de urbe, nec in ea passus est commorari.

42. Sequenti ergo die egressus est populus in campum. Quod cum nuntiatum esset Abimelech,

43. tulit exercitum suum, et divisit in tres turmas, tendens insidias in agris. Vidensque, quod egrederetur populus de civitate, surrexit, et irruit in eos

44. cum cuneo suo, oppugnans, et obsidens civitatem; duae autem turmae palantes per campum adversarios persequabantur.

45. Porro Abimelech omni die illo oppugnabat urbem, quam cepit, interfectis habitatoribus ejus ipsaque destructa, ita, ut sal in ea dispergeret.

46. Quod cum audissent, qui habitabant in turri Sichimorum, ingressi sunt fanum dei sui Berith, ubi foedus cum eo pepigerant, et ex eo locus nomen acceperat, qui erat munitus valde.

47. Abimelech quoque audiens viros turris Sichimorum pariter conglobatos,

48. ascendit in montem Selmon cum omni populo suo; et arrepta securi praecidit arboris ramos, impositumque ferens humero, dixit ad socios: Quod me videtis facere, cito facite.

49. Igitur certatim ramos de arboribus praecedentes, sequebantur ducem. Qui circumdantes praesidium, succenderunt; atque ita factum est, ut fumo et igne mille homines necarentur, viri pariter et mulieres habitatorum turris Sichem.

50. Abimelech autem inde proficiscens venit ad oppidum Thebes, quod circumdans obsidebat exercitu.

51. Erat autem turris excelsa in media civitate, ad quam confugerant simul viri ac mulieres, et omnes principes civitatis, clausa firmissime janua, et super turris tectum stantes per propugnacula.

52. Accendensque Abimelech juxta turrim, pugnabat fortiter; et appropinquas ostio, ignem supponere nitebatur:

40. *Wpędził do miasta.* Dwa były w Sichem stronnictwa, jedno stało za Zebulem, drugie za Gaalem; chociaż więc Gaal był zwyciężony i rozproszony, jednak go Zebul z miasta wydalić nie mógł; lecz zaraz potem zdołał tego dokazać, jak widać z w. 41.

41. *W Rumie.* Które miasto, jak powiada Ś. Hieronim (o miejscach helbrajskich) znajduje się na granicach Diospola, i od wielu zowie się Arimatheja.

42. *Wyszedł lud w pole.* Dla wznowienia wojny.

43. *I lud wychodził z miasta.* Nie dla zajmowania się rolniczymi robotami, lecz ażeby walczyć.

45. *Tak, iż sól na niem posiał.* Na znak wiecznego obrzydzenia; sól bowiem, z której żaden owoc się nie rodzi, oznacza jałowość.

46. *Co gdy usłyszeli, którzy mieszkali na wieży Si-*

39. Tedy wyszedł Gaal, na co patrzył lud Sichem, y potkał się z Abimelechem:

40. który go gonił uciekającego, y wpędził do miasta, y poległo z strony jego barzo wiele, aż do bramy mieyskię;

41. a Abimelech mieszkał w Rumie: a Zebul Gaala y towarzysze jego wygnał z miasta, ani dopuścił w nim mieszkać.

42. Nazaiutrz tedy wyszedł lud w pole. Co gdy powiedziano Abimelechowi,

43. wywiódł woysko swoje, y rozdzielił na trzy hufy, uczyniwszy zasadzki w polu. A widząc iż lud wychodził z miasta, powstał y rzucił się na nie,

44. z hufem swoim, dobywając y leżąc około miasta: a dwa hufy błakające się po polu nieprzyiaciele gonili.

45. Ale Abimelech przez cały on dzień dobywał miasta: które wziął, pozabiałwszy obywateli jego, y samo rozwaliwszy, tak iż sól na nim posiał.

46. Co gdy usłyszeli, którzy mieszkali na wieży Sichimów, weszli do Zboru boga swego Beryth, gdzie byli z nim przymierze uczynili, y złąd mieysce imię było wzięło które było barzo obronne.

47. Abimelech też usłyszawszy że mężowie wieże Sichimów współ się skupili,

48. wstąpił na górę Selmon, ze wszystkim ludem swoim, a pochwyciwszy siekiere uciął gałąz z drzewa, y włożoną niosąc na ramieniu, rzekł do towarzyszów: Co widziacie że ja czynię, wnet uczynicie.

49. A tak ubiegając się narabawszy gałęzi z drzew, szli za wodzem. Którzy obłożwszy wieżę zapalili: y tak się stało, że dymem y ogniem tysiąc człowieka zginęło, mężów pospołu y niewiast, obywateli wieże Sichem.

50. A Abimelech ruszywszy się ztamtąd, przyciągnął do miasteczka Thebes, które obtoczywszy oblęgi woyskiem.

51. A w pośród miasta była wieża wysoka, do której byli uciekli pospołu mężowie y niewiasty, y wszyscy przedniejszy miasta, zawarszy drzwi barzo mocno, a stojąc na dachu wieże po mieyscach obronnych.

52. Y przyszedszy Abimelech pod wieżę mężnie walczył: a przystąpiwszy ku drzwiom, chciał ogień zalożyć:

chimów. Niektórzy powiadają, że ta wieża była postawiona wewnątrz miasta. Serariusz mniema, że była na miejscu poblizkiem, lecz nie w mieście, inaczey bowiem nie mówiłoby się: *co gdy usłyszeli*, lecz raczej *co gdy ujrżeli*. Sądzi tenże Serariusz, że ta wieża była w Mello; o czém wyżey w. 6.— *Weszli do Zboru boga swego Beryth.* Ażeby za pośrednictwem miejsca obronnego i religii byli bezpieczniejszymi.

48. *Na górę Selmon.* Ta góra leży w témże pokoleniu Ephraim, nie daleko wierzy Sichem ku wschodowi i Jordanowi. Gęste tam były drzewa i śnieg, który zaledwie kiedy topniał. (Ps. 67, 16). *Będą wybieleni jako śnieg na górze Selmon.*

50. *Przyciągnął do miasteczka Thebes.* To miasto znajduje się w pokoleniu Manassessa, jak powiada Adri-chomiusz n. 59.

53. et ecce, una mulier fragmen molae desuper jaciens, illisit capiti Abimelech, et confregit cerebrum ejus. (2. Reg. 11, 21).

54. Qui vocavit cito armigerum suum, et ait ad eum: Evagina gladium tuum, et percutite me, ne forte dicatur, quod a femina interfectus sim. Qui jussa perficiens, interfecit eum. (1. Reg. 31, 4. I. Par. 10, 4).

55. Illoque mortuo omnes, qui cum eo erant de Israel, reversi sunt in sedes suas;

56. et reddidit Deus malum, quod fecerat Abimelech contra patrem suum interfectis septuaginta fratribus suis.

57. Sichimitis quoque, quod operati erant, retributum est, et venit super eos maledictio Joatham, filii Jerobaal.

CAPUT X.

O Sędziach Izraelskich Tholim i Jairze, o bałwochwalstwie ludu Izraelskiego, i ukaraniu go przez Filistynów.

1. Post Abimelech surrexit dux in Israel Thola, filius Phua patru Abimelech, vir de Issachar, qui habitavit in Samir montis Ephraim;

2. et judicavit Israelem viginti et tribus annis, mortuusque est, ac sepultus in Samir.

3. Huic successit Jair Galaadites, qui judicavit Israelem per viginti et duos annos,

4. habens triginta filios sedentes super triginta pullos asinarum, et principes triginta civitatum, quae ex nomine ejus sunt appellatae Hayoth Jair, id est, oppida Jair, usque in praesentem diem in terra Galaad.

5. Mortuusque est Jair, ac sepultus in loco, cui est vocabulum Camon.

6. Filii autem Israel peccatis veteribus jungentes nova, fecerunt malum in conspectu Domini, et servierunt idolis, Baalim et Astaroth, et diis Syriae ac Sidonis et Moab et filiorum Ammon et Philisthiim; dimiseruntque Dominum, et non coluerunt eum.

57. *Ułomek kamienia żarnowego.* Podobny prawie koniec spotkał Pyrrusa, którego głowę starła dachówka zrzucona przez niewiastę, jak o tém świadczy w jego życiu Plutarch. Ztąd Joab, biegly wojak, daje przestrożę królom, ażeby nie znajdował się blisko w czasie szturm i oblężenia. (II. Król. 11, 21).

54. *Aby snadź nie mówiono, że od niewiasty zabiti.* Owszem mówią, i zawsze opowiadać będą: Kto zabiti Abimelecha syna Jerobaal? (II. Król. 11, 21), a za nie niewiasta zrzuciła nań sztukę młyńskiego kamienia z muru i zabiła go w Thebes?

R. 10.—1. *Powstał wódz w Izraelu.* Przez uroczyste wybranie ludu. W teks. hebraj., chaldejskim i greckim jest: *Powstał, ażeby wybawił Izraela.* Wybawił bowiem odwołując go od bałwochwalstwa, i wyzwając z nieszczęść, w które, w skutek tyranstwa Abimelecha, był wpadł.—*Syn Phua stryja Abimelechowego, mąż z Issachar.* Gedeon był z pokolenia Manasse; jakim więc sposobem Phua, brat Gedeona, mógł być z pokolenia Issachar? *Mogli,* powiada Ś. August. Quaesit 47, *Gedeon i Phua mieć jedną matkę, z której nie przez jednego ojca sptodzeni byli, jako synowie jednej matki, nie zaś jednego ojca.*—*W Samir góry Ephraim.* W mieście na granicy Ephraim, chociaż do pokolenia Issachar należało. Dodano: *góry Ephraim,* ażeby odróżnić

53. alie oto iedna niewiasta, ulomek kamienia żarnowego z wierzchu zrzuciwszy, uderzyła w głowę Abimelechowe, y rozbiła mózg iego.

54. Który wnet zawolał giermka swego, y rzekł do niego: Dobądź miecza swego, a zabij mię: aby snadź niemówiono, że od niewiasty zabiti. Który czyniąc dosyć roskazaniu, zabił go.

55. A gdy on umarl, wszysey którzy z nim byli z Izraela, wrócili się do domów swoich;

56. y oddał Bóg Abimelechowi złe, które był uczynił przeciw oycu swemu, zabiwszy siedmdzieśiat bracię swych.

57. Sichimitóm téż co byli uczynili oddało się, y przyszło na nie przeklęstwo Joathama syna Jerobaalowego.

ROZDZIAŁ 10.

1. Po Abimelechu powstał wódz w Izraelu Thola syn Phua stryja Abimelechowego mąż z Issachar, który mieszkał w Samir góry Ephraim:

2. y sądził Izraela trzy y dwadzieścia lat, y umarl y pogrzebion w Samir.

3. Po tym nastąpił Jair Galaadezyk, który sądził Izraela dwadzieścia y dwie lecie,

4. mając trzydzieści synów siedzących na trzydzieści żrzebach osłie, y przełożonych nad trzydzieścia miast, które od imienia iego są nazwane Hawoth Jair, to iest miasteczka Jairowe aż do dnia dzisiejszego, w ziemi Galaad.

5. Y umarl Jair, y pogrzebion iest na mieyscu które zowia Kamon.

6. A synowie Izraelowi do starych grzechów przyczyniając nowe, czynili złe przed oczyma Panskimi, y służyli bałwanóm, Baalim y Astaroth, y bogom Sirijskim y Sidoniskim y Moabskim, y synóm Amon y Philistyniskim: a opuścili Pana, y nie służyli mu.

od innego miasta Samir, które jest w pokoleniu Judy, Jos. 15, 48.

3. *Jair.* To imię znaczy *oświecający*: tak też nazywał się ów Jairus, Marc. 5, 22, i Luc. 8, 41. Nie jest ten sam Jair, o którym jest wzmianka Num. 32, 41, lecz inny, Sekuba syn, o którym I. Paral. 2, 22.—*Galaadezyk.* Ponieważ pochodził z téj części pokolenia Manassesa, która była za Jordanem. Cała zaś owa kraina niekiedy zowie się ziemią Galaad.

4. *Siedzących na trzydzieście żrzebach osłie.* Starożytni Hebrajczycy na osłach jeździli i w nich mieli upodobanie, albo dla tego, że ich chód jest najdelikatniejszy, albo, dla tego (jak mówi Ś. Hieron.), że konie im były wzbronione, co jednak nie jest zupełnie prawdziwem, jak powiedziałem (w Hieropoliticis l. 3 c. 13 § 2).—*Przełożonych.* Rządców.—*Od imienia jego.* Jair, syn Manassesa, zajmując wioski Galaadskie, nazwał je wsiami Jair, jako mamy Num. 32, 41. Drugi ten Jair, téż wie podobno murami otoczył, powiększył je i do rzędu miast podniósł, tak, iż bardziej im to nazwisko przysłało, nie tylko ze względu na pierwszego owego Jaira, lecz i na tego drugiego.

6. *Baalim.* Bogom.—*Astaroth.* Boginiom.—*Sydoniskim.* To jest, Astarthe-bogini, patrz III. Król. 11, 5 i

7. Contra quos Dominus iratus tradidit eos in manus Philisthiim et filiorum Ammon.

8. Afflictique sunt, et vehementer oppressi per annos decem et octo, omnes qui habitabant trans Jordanem in terra Amorrhæi, qui est in Galaad;

9. in tantum, ut filii Ammon, Jordane transmissi, vastarent Judam et Benjamin et Ephraim; afflictusque est Israel nimis.

10. Et clamantes ad Dominum, dixerunt: Pecavimus tibi, quia dereliquimus Dominum Deum nostrum, et servivimus Baalim;

11. Quibus locutus est Dominus: Numquid non Aegyptii et Amorrhæi, filii Ammon et Philisthiim,

12. Sidonii quoque et Amalec et Chanaan oppresserunt vos, et clamastis ad me, et erui vos de manu eorum?

13. Et tamen reliquistis me et coluistis deos alienos: ideo non addam, ut ultra vos liberem:

14. ite, et invocate deos, quos elegistis: ipsi vos liberent in tempore angustiae.

15. Dixeruntque filii Israel ad Dominum: Pecavimus, redde tu nobis, quidquid tibi placet, tantum nunc libera nos.

16. Quae dicentes, omnia de finibus suis alienorum deorum idola projecerunt et servierunt Domino Deo; qui doluit super miseriis eorum.

17. Itaque filii Ammon, conclamantes in Galaad, fixere tentoria; contra quos congregati filii Israel in Maspha castrametati sunt.

18. Dixeruntque principes Galaad singuli ad proximos suos: Qui primus ex nobis contra filios Ammon coeperit dimicare, erit dux populi Galaad.

7. Na które się Pan rozgniewawszy, dał ie w ręce Philistynów, y synów Ammon.

8. Y byli utraپieni y barzo uciśnieni przez lat ośmańście, wszyscy którzy mieszkali za Jordanem w ziemi Amoreyczyka, który jest w Galaad;

9. tak dalece, że synowie Ammonowi przeprawiwszy się przez Jordan, pustoszyli Juda y Benjamin y Ephraim: y był Izrael zbytnie utraپiony.

10. Y wołając do Pana, rzekli: Zgrzeszyliśmy tobie, żeśmy opuścili Pana Boga naszego, a służyliśmy Baalim.

11. Którym rzekł Pan: A za nie Egypćianie y Amoreyczyk, y synowie Ammon y Philistinowie,

12. Sidonczycy też y Amalekitowie y Chananeyczycy trapiłi was, y wołaliście do mnie y wyrwałem was z ręki ich?

13. A wzdyscie mię opuścili y służyliście bogóm cudzym: przeto nie przydam żebych was więcej wybał:

14. idźcie a wzywajcie bogów któreście obrali sobie: oni was niech wybawia czasu uciśku.

15. Y rzekli synowie Izraelowi do Pana: Zgrzeszyliśmy: oddaj ty nam coć się kolwiek podoba: tylko nas teraz wybaw.

16. A to mówiąc: wszystkie bałwany cudzych bogów z granic swoich wyrzucili, y służyli Panu Bogu: który się uzałił nędze ich.

17. Synowie tedy Ammon zwoławszy się w Galaad rozbili namioty: przeciw którym zebrawszy się synowie Izraelowi, położyli się obozem w Maspha.

18. Y rzekł Książęta Galaad każdy do bliźniego swego: Kto się z nas najpierw pocznie potykać z syny Ammonowymi, będzie wodzem ludu Galaad.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O Jephthe, Sędzi Izraelskim, o zwycięstwie odniesioném przezeń nad Ammonitami, i córce jego.

1. Fuit illo tempore Jephthe, Galaadites, vir fortissimus atque pugnator, filius mulieris meretricis qui natus est de Galaad.

35. *Moabskim.* Chamos, patrz III. Król. 11, 7 i 33; Num. 21, 29 i Jerem. 48, 7, 13 i 46. — *I synów Ammon.* To jest Molochowi, III. Król. 11, 5 i 33; Jerem. 49; Amos 1, 13; Chamos też, patrz r. następny tej księgi w. 24. — *Philistypiskim.* Dagonowi. Patrz niżej r. 16, w. 23; I. Król. 5, 2 i następne.

8. *I byli utraپieni i bardzo uciśnieni.* W tekście hebr. ci zwięczyli i pogruchotali Izraelitów.

13. *Nie przydam.* Rozumię, jeżeli niepoprawicie się. 14. *Idźcie a wzywajcie bogów, któreście obrali.* Nie jest przykazanie, lecz ironija, czyli rodzaj bardzo przymawiającego szyderstwa. Zdaje się, że to odpowiedział P. Bóg przez anioła, jak w r. 2 w. 1, albo raczej przez pewnego proroka, jak w r. 6 w. 8.

15. *Oddaj ty nam.* Nie oddaj, prosimy, za pośrednictwem tych cudzoziemców, zwłaszcza, iż jak potem wyrzekł Dawid, II. Król. 24, 14, *lepięj jest, ażeby wpadł w ręce Pańskie..., niż w ręce ludzi.* — *Tylko nas teraz wybaw.* Jest pewne przyrzeczenie stałości w czci Boskiej i uległości, jak gdyby rzekli: Będziemy trwali napotem w oddawaniu Ci czci należnej: jeśli zaś inaczej postąpimy, nie uchylamy się od tego, ażebyś nas jak najsrożej karał.

1. Był na on czas Jephthe Galaadczyk, mąż barzo mocny a waleczny, syn nierządny niewiasty, który się urodził z Galaad.

16. *Uzałił się nędze ich.* Mówi Pismo ś. o Bogu sposobem ludzkim. Tak mówi się w Gen. r. 6 w. 6. *Żał mu było, że uczynił człowieka na ziemi, i ruszony serdeczną boleścią wewnątrz, etc.*

17. *W Maspha.* Maspha znaczy strażnicę, i przeto w wielu miejscach znajdują się Masphy. Ta nasza leży w Gaalad, jako Abulensowi i Ariaszowi się zdaje, który na tablicy jeograficznej ziemi Chanaan umieszcza ją za Jordanem ku brzegowi wschodniemu miasta Phanuel, o którym jest wzmianka wyżej w r. 8 w. 8.

18. *Kto się z nas najpierw.* Znaczy: Ten niech będzie naszym wodzem, i sędzią ludu, kto pierwszy ośmieli się przeciwko Ammonitom broń podnieść.

R. 11. — 1. *Jephthe.* Jephthe znaczy: otwarcie, i drzwi, jako pokolenia Judzkiego miasteczko Jephtha, Jos. 15, 43. — *Galaadczyk.* Z pokolenia Manassesa, jak utrzymują: Pererius i Serariusz; są jednak którzy mniemają, że był z pokolenia Gada. Tak Abulensis i Cajetanus. — *Syn nierządny niewiasty.* Był więc Jephthe bękartem, nie przed związkiem małżeńskim zrodzony z prostego porubstwa, lecz z cudzołóstwa. jak widać z w. 2, i jak wnosi Serarius, Quaest. 1.

2. Habuit autem Galaad uxorem, de qua suscepit filios, qui postquam creverant, ejecerunt Jephthe, dicentes: Heres in domo patris nostri esse non poteris, quia de altera matre natus es.

3. Quos ille fugiens atque devitans, habitavit in terra Tob; congregatique sunt ad eum viri inopes et latrocinantes, et quasi principem sequebantur.

4. In illis diebus pugnabant filii Ammon contra Israel.

5. Quibus acriter instantibus, perrexerunt majores natu de Galaad, ut tollerent in auxilium sui Jephthe de terra Tob,

6. dixeruntque ad eum: Veni et esto princeps noster, et pugna contra filios Ammon.

7. Quibus ille respondit: Nonne vos estis, qui odistis me, et ejecistis de domo patris mei, et nunc venistis ad me necessitate compulsi? (*Gen. 26, 27.*)

8. Dixeruntque principes Galaad ad Jephthe: Ob hanc igitur causam nunc ad te venimus, ut proficiscaris nobiscum, et pugnes contra filios Ammon, sisque dux omnium, qui habitant in Galaad.

9. Jephthe quoque dixit eis: Si vere venistis ad me, ut pugnem pro vobis contra filios Ammon, tradideritque eos Dominus in manus meas, ego ero vester princeps?

10. Qui responderunt ei: Dominus, qui haec audit, ipse mediator ac testis est, quod nostra promissa faciemus.

11. Abiit itaque Jephthe cum principibus Galaad, fecitque eum omnis populus principem sui. Locutusque est Jephthe omnes sermones suos coram Domino in Maspha.

2. *Gdy dorosli.* Po śmierci jednak ojca, albowiem niepodobną jest rzeczą, ażeby, za jego życia, ośmielili się dopuścić czynu, który następuje. — *Wygнали Jephthe.* Nie siłą i powagą prywatną, lecz publiczną; tego bowiem sam Jephthe dowodzi, gdy w wier. 7, przysłanym do siebie od ogólnego ludu zgromadzenia posłom, rzekł: *A za nie wy jesteście, którzyście mię nienawidzili i wyrzucili z domu ojca mego?* — *Boś się z inszjej matki narodził.* Boś bękartem jest.

3. *Mieszkał w ziemi Tob.* Która podług Abulensa i Józefa 1. 5 c. 9 jest częścią Galaad. — *Zbójcy.* Którzy zwykli byli przedtem zajmować się rozbojem, chociaż pod wodzem Jephthe tём się nie trudnili, albo przynajmniej w krainie Izraelitów rozboju się niedopuszczali, lecz tylko względem sąsiednich ludów niewiernych, którzy Żydom nieprzyjaznymi byli. Dodać należy, że u starożytnych Łacinników pod imieniem zbójców rozumieją się żołnierze, tak, iż to samo jest zajmować się rozbojem, co pełnić służbę wojskową.

5. *Którzy.* Ammonici. — *Dokuczali.* Przeciwno Izraelitom walczyli.

6. *Bądź książęciem naszym.* Z początku Jephthe nie był ustanowiony książęciem wszystkich Izraelitów, lecz tylko Galaadczyków, jak widać z r. 10, ostat. w., i z tego miejsca, oraz z nast. w. 8. Galaadczykami tutaj zowią się wszyscy Żydzi, którzy mieszkali za Jordanem.

7. *I wyrzuciliście z domu ojca mego.* W czём ucierniał krzywdę, Pismo ś. nic o tём nie mówi. Być jednak mogło, iż jakiejś rzeczy został pozbawiony, którą go ojciec udarował i którą słusznie mógł u siebie zatrzymać; albo że został wydalonym, będąc w wieku jeszcze

2. A miał Galaad żonę, z która miał syny: którzy gdy dorosli wygnali Jephthe mówiąc: Dziedzicem w domu ojca naszego nie będziesz mógł bydz, boś się z inszjej matki narodził.

3. Przed którymi on uciekając y chroniac się, mieszkał w ziemi Tob: y zgromadzili się do niego mężowie nędznicy, y zbójcy, y chodzili za nim iako za Książęciem.

4. Na ten czas walczyli synowie Ammon przeciw Izraelowi.

5. Którzy gdy barzo dokuczali, poszli starszy z Galaadu, aby wzięli sobie na pomoc Jephthe z ziemi Tob.

6. Y rzekli do niego: Pódz a bądź Książęciem naszym, a walcz przeciw synóm Ammon.

7. Którym on odpowiedział: Aza nie wy iestście którzyście mię nie nawidzili, y wyrzucili z domu ojca mego, a teraz niewola przymuszeni przysłiście do mnie?

8. Y rzekły Książęta Galaad do Jephtego: Przetożemy teraz przysli do ciebie, abyś iachał z nami, y walczył przeciw synom Ammon, a był Książęciem wszystkich którzy mieszkają w Galaad.

9. Jephthe téż rzekł im: Jesliście prawdziwie przysli do mnie, abych walczył za wami przeciw synóm Ammon, a dalby ie Pan w ręce moje: ia będę Książęciem waszym?

10. Którzy odpowiedzieli mu: Pan który to słyszysz, ten iest pośrednikiem y świadkiem, że nasze obietnice uczynimy.

11. Jachał tedy Jephthe z Książętą Galaad, y uczynił go wszytek lud Książęciem swoim. Y mówił Jephthe wszystkie mowy swe przed Panem w Maspha.

młodzieńczym, kiedy nie znał nauki życia; albo że przez potwarz i obmwę był z domu wyprawiony.

8. *Przetożemy.* Albo że wodza nie mamy, albo że krzywdę, tobie wyrządzoną, wynagrodzić chcemy. — *Którzy mieszkają w Galaad.* Z początku był książęciem i sędzią pokoleń mieszkających za Jordanem, potem zaś gdy rzeczy dobrze poszły, został książęciem i sędzią całego Izraela.

9. *Ja będę książęciem waszym.* Czy postanowicie mię książęciem waszym, jeśli interes pomyślnie poprowadzę przeciwko Ammonitom. Była to przyzwolta prośba i domaganie się umiarkowane. Prosi bowiem o to tylko, co i sami dać mogli, i co na sejmie swoim, przedtem byli postanowili, a teraz dobrowolnie i chętnie ofiarowali.

10. *Nasze obietnice uczynimy.* LXX, *podług słowa twego tak uczynimy,* to jest, bezwątpienia cię książęciem uczynimy.

11. *Wszystek lud.* Galaadczyków; nie czekali zwycięstwa, lecz chcieli tём większą przez to okazać dla Jephtego życzliwość i ufność, i tym sposobem uczynić go ohotniejszym do wojny; tak więc zadyspensowano tu od prawa Deut 23, gdzie jest zabroniono, aby bękart był przypuszczony do praw ludu Izraelskiego. — *Wszystkie mowy swoje.* Zamiary swoje o wojnie przeciwko Ammonitom, wykładając téż treść legacji do siebie przysłanej, ażeby to, co się uczyniło, zostało potwierdzonem, i co dalej ma być czynione, było postanowionem. — *Przed Panem w Maspha.* Mówi się *przed Panem*, albo dla tego, że P. Bóg był używany za świadka i pośrednika, albo że wśród sejmów i zgromadzeń Izraelskich uważał się obecnym. Deut. 9, 3 i 20, 4.

12. Et misit nuntios ad regem filiorum Ammon, qui ex persona sua dicerent: Quid mihi et tibi est, quia venisti contra me, ut vastares terram meam?

13. Quibus ille respondit: Quia tulit Israel terram meam, quando ascendit de Aegypto a finibus Arnon usque Jaboc atque Jordanem: nunc ergo cum pace redde mihi eam. (*Num. 21, 24*).

14. Per quos rursum mandavit Jephthe, et imperavit eis, ut dicerent regi Ammon:

15. Haec dicit Jephthe: Non tulit Israel terram Moab, nec terram filiorum Ammon:

16. sed quando de Aegypto conscenderunt, ambulavit per solitudinem usque ad Mare rubrum, et venit in Cades *. (*Num. 20, 14*).

17. Misitque nuntios ad regem Edom, dicens: Dimitte me, ut transeam per terram tuam. Qui noluit acquiescere precibus ejus. Misit quoque ad regem Moab, qui et ipse transitum praebere contempsit. Mansit itaque in Cades, *

18. et circumivit ex latere terram Edom et terram Moab, venitque contra orientalem plagam terrae Moab, et castrametatus est trans Arnon, nec voluit intrare terminos Moab: Arnon quippe confinium est terrae Moab, (*Num. 21, 13*).

19. Misit itaque Israel nuntios ad Sehon regem Amorrhaeorum, qui habitabat in Hesebon, et dixerunt ei: Dimitte, ut transeam per terram tuam usque ad fluvium.

20. Qui et ipse Israel verba despiciens, non dimisit eum transire per terminos suos: sed infinita multitudine congregata egressus est contra eum in Jassa, et fortiter resistebat.

21. Tradiditque eum Dominus in manus Israel cum omni exercitu suo, qui percussit eum, et possedit omnem terram Amorrhaei habitatoris regionis illius,

22. et universos fines ejus de Arnon usque Jaboc, et de solitudine usque ad Jordanem.

23. Dominus ergo Deus Israel subvertit Amorrhaeum, pugnante contra illum populo suo Israel, et tu nunc vis possidere terram ejus?

24. Nonne ea, quae possidet Chamos deus tuus, tibi jure debentur? Quae autem Dominus Deus noster victor obtinuit, in nostram cedent possessionem:

25. nisi forte melior es Balac, filio Sephor, rege Moab, aut docere potes, quod jurgatus sit contra Israel, et pugnaverit contra eum, (*Num. 22, 2*).

12. *Posłał posły.* Którzyby domagali się od króla Ammonitów, ażeby zaniechał wojny, do której on żadnej słusznój nie miał przyczyny.

13. *Iż wziął Izrael ziemię moją.* Kłamie król Ammonitów powiadając, że Izraelici pewną część królestwa Ammonitów zajęli; albowiem owa ziemia, od granic Arnonu aż do Jaboku, była Amorrhejczyków, kiedy ją Izrael zagarnął; i przedtém, nim była Amorrhejczyków, należała do Moabitów, nie zaś do Ammonitów: i przeto do téj przestrzeni ziemi żadnego nie miał prawa król Ammon. Patr. Deut. 2, 19 i 37.

16. *Kiedy szli z Egiptu.* Całe to opowiadanie znajome jest z r. 21. Num. i Deut. 1 i 3.

12. Y posłał posły do Króla synów Ammon którzyby imieniem iego mówili: Co mnie y tobie jest, żeś przyciągnął przeciwko mnie, abyś pustoszył ziemię moję?

13. Którym on odpowiedział: Iż wziął Izrael ziemię moję, kiedy wyszedł z Egiptu, od granic Arnon aż do Jabok y do Jordanu: teraz tedy wróć mi ją z pokojem.

14. Przez które znowu wskazał Jephthe, y rozkazał im, aby mówili Królowi Ammon:

15. To mówi Jephthe: Nie wziął Izrael ziemię Moab, ani ziemię synów Ammon:

16. ale kiedy szli z Egiptu, chodził przez puszczę aż do morza czerwonego, y przyszedł do Kades.

17. Y posłał posły do Króla Edóm mówiąc: Przepuść mię, abych przeszedł przez ziemię twoję. Który niechciał zezwolić na prośbę iego. Posłał też do Króla Moab, który mu też przeszcza dozwolić wzgardził. Y tak mieszkał w Kades,

18. y obszedł z boku ziemię Edóm, y ziemię Moab: y przyszedł na wschodnią stronę ziemi Moab, y położył się obozem za Arnon: ani chciał wnieść za granice Moab: Arnon bowiem jest pogranicze ziemi Moab.

19. Posłał tedy Izrael posły do Sehona Króla Amorreyskiego, który mieszkał w Hesebon, y rzekł mu: Dopuść abych przeszedł przez ziemię twoję aż do rzeki.

20. Który też wzgardziwszy słowa Izraelowe, niedopuścił mu przejść przez granice swoje: ale niezliczony lud zebrawszy, wyiachał przeciw iemu do Jassa, y mocno odpór czynił.

21. Y dał go Pan w ręce Izraelowe ze wszystkim wojskiem iego, który go poraził, y pościadł wszystkę ziemię Amorreyczyka obywatela onęj krainy,

22. y wszystkie granice iego od Arnon aż do Jabok, y od pustynie aż do Jordana.

23. Pan tedy Bóg Izraelski wywrócił Amorreyczyka, gdy walczył nań lud iego Izraelski: a ty teraz chcesz pościć ziemię iego?

24. A za to co pościadł Chamos bóg twój, tobie prawem nie przynależę? A co Pan Bóg nasz zwycięzca otrzymał, na naszę też ościadłość się dostanie:

25. chyba byś ty był lepszy niżli Balak syn Sephor Król Moabski: abo pokazać możesz, że się wadził z Izraelem, y walczył przeciw iemu,

23. *Ty teraz chcesz pościć.* Jak gdydy rzekł: Zwycięstwo to dane było od Boga, który chciał, ażeby Amorrhejczyk został wyniszczony i ażebyśmy jego granice posiadli: czemu więc ty chcesz teraz jego ziemię posiadać, którą Bóg, Pan i Stwórca wszech rzeczy, nam oddał.

24. *A za to co pościadł Chamos Bóg twój.* Znaczenie jest takie: Jako wy mniemacie, że słusznie posiadacie to, co wam dał Bóg wasz Chamos; tak my słusznie posiadamy to, co nam dał Bóg nasz.

25. *Chyba byś ty był lepszy niżli Balaak.* Jak Balaak, król Moabitów, nigdy się nie domagał owęj ziemi, jakby doń należącęj, tak daleko mniej ty, po upływie

26. quando habitavit in Hesebon et viculis ejus, et in Aroer et villis illius, vel in cunctis civitatibus juxta Jordanem, per trecentos annos. Quare tanto tempore nihil super hac repetitione tentastis?

27. Igitur non ego pecco in te, sed tu contra me male agis, indicens mihi bella non justa. Judicem Dominus arbiter hujus diei inter Israel et inter filios Ammon.

28. Noluitque acquiescere rex filiorum Ammon verbis Jephthe, quae per nuntios mandaverat.

29. Factus est ergo super Jephthe Spiritus Domini, et circueiēns Galaad et Manasse, Maspha quoque Galaad, et inde transiens ad filios Ammon,

30. votum vovit Domino, dicens: Si tradideris fillos Ammon in manus meas,

31. quicumque primus fuerit egressus de foribus domus meae, mihiq̃ue occurrerit revertenti cum pace a filiis Ammon, eum holocaustum offeram Domino.

32. Transivitque Jephthe ad filios Ammon, ut pugnaret contra eos, quos tradidit Dominus in manus ejus.

33. Percussitque ab Aroer usque dum venias in Mennith, viginti civitates, et usque ad Abel, quae est vineis consita, plaga magna nimis; humiliatque sunt filii Ammon a filiis Israel.

34. Revertente autem Jephthe in Maspha domum suam, occurrit ei unigenita filia sua cum tympanis et choris; non enim habebat alios liberos.

35. Qua visa scidit vestimenta sua, et ait: Heu me, filia mea, decepisti me, et ipsa decepta es: aperui enim os meum ad Dominum, et aliud facere non potero.

tak długiego czasu, możesz i powinienes słusznie jej się dopominać.

26. *Czemużście przez tak długi czas o to upominanie nie nie czynili.* Gdyśmy w przeciągu trzystu lat te miejsca spokojnie zajmowali, nie jest rzeczą słuszną, ażebyście, po upływie takiego czasu, mieli niepokoić nas dla naszej posiadłości. Tak potem ustawa przedawnienia prawem cywilnem została wprowadzoną, która zasadza się na przyrodzonej słuszności. Co zaś się mówi: *w przeciągu trzystu lat*, etc. tak to potrzeba rozumieć, ażebyśmy, czy je liczyć będziemy od wyjścia z Egiptu, czy od zwyciężenia Amorrhejczyka, zawżdy rozumieli, że się kładzie liczba okrągła; inaczej ktoby chciał subtelnie wyliczyć, albo czegokolwiek nie stanie, albo coś będzie przechodziło.

29. *Stał się nad Jephthem Duch Pański.* Patrz co się powiedziało r. 3 w. 20.— *Maspha też Galaad.* Patrz wyżej r. 10 w. 17.

31. *Ktokolwiek pierwszy wynidzie ze drzwi domu mego.* Są którzy mniemają, że zamiarem i intencją ślubującego było poświęcić na służbę Bogu, albo ofiarować na całopalenie to, co pierwszego się spotka, stosownie do natury rzeczy napotkaną, i przeto zaprzeczają temu, iż córka została ofiarowaną na całopalenie, lecz tylko na wieczne dziewictwo skazana. Inni sądzą, że natchniony i poruszony duchem Bożym uczynił ślub względem ofiarowania na całopalenie tego, co pierwsze zabiegłoby mu drogę, nie nie stanowiąc w szczególności, jako dowodzi tego wnet zaszłe podziwienie i wzdychanie z napotkania córki. Ślub przeto ten Jephtego na stronę łagodniejszą tłómaczyć należy, t. j. że albo

26. gdy mieszkał w Hesebon y w wioskach iego, y w Aroer, y wsiach iego, abo we wszystkich miastach nad Jordanem przez trzysta lat. Czemużście przez tak długi czas o to upominanie się nie nie czynili?

27. A tak nie ja grzeszę przeciwko tobie, ale ty przeciwko mnie źle czynisz, nakazując mi wojny niesprawiedliwe. Niechaj sędzi Pan Sędzia tego dnia między Izraelem a między syny Ammon.

28. Y niechciał król synów Ammonowych przestać na słowach Jephtego: które przez posły wskazał.

29. A tak stał się nad Jephthem Duch Pański, a obchodząc Galaad y Manasse, Maspha też Galaad, a stamtąd ciągnąc do synów Ammon,

30. ślubił ślub Panu, mówiąc: Jeśli dasz syny Ammon w ręce moje:

31. ktokolwiek pierwszy wynidzie ze drzwi domu mego, a zabieży mi wracającemu się w pokoiu od synów Ammon, tego ofiaruję całopalenie Panu.

32. Y przeszedł Jephthe do synów Ammon, aby walczył przeciw nim: które Pan dał w ręce iego.

33. Y pobił ie od Aroer, aż gdy przydziesz do Mennith, dwadzieścia miast, y aż do Abel, które iest osadzone winnicami, porażką bardzo wielką. Y uniżeni są synowie Ammon od synów Izraelowych.

34. A gdy się wracał Jephthe do Maspha domu swego, wybiegła przeciw iemu iedyna córka iego z bębnami y z tańcy: bo nie miał innych dzieci.

35. Którą uyrzawszy, rozdarł szaty swe, y rzekł: Ach mnie córko moja, oszukałaś mię, y samaś oszukana iest, bom otworzył usta moje do Pana, a inaczej uczynić nie będę mógł.

nie zgrzeszył, albo nie ciężko grzeszył go czyniąc, gdyż Pismo ś. tego nie potępia, i zdaje się, że z natchnienia Ducha ś. uczynił, a Bóg jest Panem życia i śmierci; zdaje się także, że ślub ten był przyczyną zwycięstwa. Tak Serarius i Salianus. A jeśli byśmy mniemali, że Jephthe tym sposobem nie może być wymówiony, gdyż Bóg w całopaleniach ludzkich się nie kocha; to zapewne można by wymówić z tego względu, iż niewiadomością i błędnem sumieniem uwiedziony, mniemał, że owym ślubem jest związany. I przeto, albo zgola nie zgrzeszył, albo przynajmniej nie ciężko.

33. *Aż gdy przydziesz do Mennith.* To miasto znajduje się na granicach Ammonitów, nie daleko Rabbu ku południowi.— *Aż do Abel, które jest zasadzone winnicami.* Abel oznacza płaszczyznę: zowie się *zasadzone winnicami*, ażeby odróżnić od innych tegoż imienia miast; albowiem jest miasto Abel Meholak, o którym III. Król. 4, 12 i Abel, które zowie się Schitim czyli Nachal Haschitim: patrz Joel. r. ost. w. 10.

34. *Córka jego z bębnami i tańcy.* Zwykły bowiem były dziewice pieśni zwycięzkie śpiewać, jak widać z Ex. 15, 20 i I. Król. 18, 6 i z innych miejsc.

35. *Oszukałaś.* Jak gdyby rzekł: Wielką popełniłaś omyłkę wychodząc naprzeciwko mnie, i wielkie przynosisz mi nieszczęście. Przekładu Wulgaty znaczenie jest takie: *oszukałaś*: bo gdy m ciebie obiecywał sobie radość, powód do smutku spotkałem: *oszukanaś jest*, bo, gdyś mniemała, że ty w chorze równie swoich przyniesiesz swojemu ojcu cześć i sławę, w skutek mego ślubu stałaś się ofiarą śmierci.

36. Cui illa respondit: Pater mi, si aperuisti os tuum ad Dominum, fac mihi quodcumque pollicitus es, concessa tibi ultione atque victoria de hostibus tuis.

37. Dixitque ad patrem: Hoc solum mihi praesta, quod deprecor: Dimitte me, ut duobus mensibus circumeam montes, et plangam virginitatem meam cum sodalibus meis.

38. Cui ille respondit: Vade. Et dimisit eam duobus mensibus. Cumque abiisset cum sociis ac sodalibus suis, flebat virginitatem suam in montibus.

39. Expletisque duobus mensibus, reversa est ad patrem suum, et fecit ei sicut voverat, quae ignorabat virum. Exinde mos increbruit in Israel, et consuetudo servata est,

40. ut post anni circulum conveniant in unum filiae Israel, et plangent filiam Jephthe Galaaditae diebus quatuor.

36. Któremu ona odpowiedziała: Oycze mój, jeśliś otworzył usta twoje do Pana, uczyni mi cośkolwiek obiecał: gdyżci dał Pan pomstę y zwycięstwo nad nieprzyjacióły twymi.

37. Y rzekła do oycy: To mi tylko uczyni o co proszę: Puść mię, abych przez dwa miesiąca obchodziła góry a oplakała dziewictwo moje z towarzyszkami moimi.

38. Który on odpowiedział: Idź, y puścił ją na dwa miesiąca. A gdy odeszła z rówieśniczkami y towarzyszkami swymi, płakała dziewictwa swego na górach.

39. A wypełniwszy dwa miesiąca, wróciła się do oycy swego, y uczynił ię iako był obiecał, która nie uznała męża. Ztądże weszło w zwyczaj w Izraelu, y obyczay zachowany iest:

40. że po roku schodzą się córki Izraelskie na jedno miejsce, y płaczą córki Jephtego Galaadczyka przez cztery dni.

CAPUT XII.

ROZDZIAŁ 12.

O rokoszu pokolenia Efraima, o śmierci Jeftego, i o sędziach: Abeczanie, Ahialonie i Abdonie.

1. Ecce autem, in Ephraim orta est seditio. Nam transeuntes contra aquilonem, dixerunt ad Jephthe: Quare vadens ad pugnam contra filios Ammon, vocare nos noluisti, ut pergeremus tecum? Igitur incendemus domum tuam.

2. Quibus ille respondit: Disceptatio erat mihi et populo meo contra filios Ammon vehementer: vocavique vos, ut praeberetis mihi auxilium, et facere noluistis.

3. Quod cernens posui animam meam in manibus meis, transivique ad filios Ammon, et tradidit eos Dominus in manus meas. Quid commerui, ut adversum me consurgatis in proelium?

4. Vocatis itaque ad se cunctis viris Galaad, pugnabat contra Ephraim; percusserruntque viri Galaad Ephraim, quia dixerat: Fugitivus est Galaad de Ephraim, et habitat in medio Ephraim et Manasse.

37. Oplakata dziewictwo moje z towarzyszkami moimi. To jest, ażebym płakała i lamentowała nad niepłodnością i pozbawieniem się potomstwa.

38. Któręj on odpowiedział: Idź. Słusznie i bez żadnego grzechu tak małej zwłoki do poświęcenia się na ofiarę dozwolił córce ojciec.

39. I uczynił ję jako był obiecał. To jest ofiarując ją na całopalenie, jak utrzymują wszyscy prawie starzy ojcowie: Tertullian, Ambroży, Augustyn, Grzegorz Nazjazeński, Hieronim, Epiphanius, Chryzostom, i inni przez Serariusza przytoczeni, 9, 16 na ten rozdział.—Która nie uznała męża. Któręj mniej przykrą była śmierć, jak pozbawienie potomstwa. Wtedy bowiem niepłodna uważana była za przeklętą. Exod. 23, 27; Deut. 7, 14; Sap. 3, 13; Gen. 30, 1; I. Król. 1.

40. Płaczą córki Jephtego Galaadczyka przez cztery dni. Coroczna ta żałoba ustanowiona jest, 1) na cześć córki Jephtego, która po upływie udzielonego sobie dwumiesięcznego przeciągu czasu, z taką stałością stała się do ofiary; 2) ażeby pokazać, że rzeczy i najtrudniejsze, które poślubiśmy, należy wykonać; 3) ażeby pobudzały się wszystkie córki Izraelskie do czci Bo-

1. Alieć oto w Ephraimie wszczął się tumult: bo przeszedłszy ku północy rzekli do Jephtego: Czemus iadąc na wojnę przeciwko synóm Ammon niechciałeś nas zawołać, abyśmy iachali z tobą? Przetoż zapalemy dom twój.

2. Który on odpowiedział: Miałem ja, y lud mój, spór wielki z synmi Ammon: y wzywałem was abyście mi pomoc dali, y niechcieliście uczynić.

3. Co widząc, położyłem duszę moję w rękach moich, y przeszedłem do synów Ammon, y dał ie Pan w ręce moje. A cóżem zawinił, abyście przeciwko mnie powstałi na wojnę?

4. Zwoławszy tedy do siebie wszystkie mężę Galaad, walczył przeciwko Ephraimowi: y porażili mężowie Galaad Ephraima, że był rzekł: Zbiegiem iest Galaad od Ephraima, y mieszka w pośrodku Ephraim y Manasse.

zję, uległości rodzicom i miłości ojczyzny; 4) ażeby było przestrożą, że od smutnych podobnego rodzaju ślubów, napotem wstrzymywać się należy; i 5) ażeby pokazać, że oplakiwać pamięć osób sobie miłych, nie jest rzeczą zabronioną.

R. 12.—1. Wszczął się tumult. Rokoszu tego zupełnie ta sama była przyczyna, która ich pobudziła do powstania przeciw Gedeonowi, r. 8; to jest zbyteczna żądza sławy i zazdrość interesu pomyślnie przez Galaadczyków poprowadzonego.—Przeszedłszy ku północy. Przeprawiwszy się przez Jordan w części północnej.—Nie chciałeś nas zawołać. Kłamią; albowiem, jak widać z wiersza następnego, zaproszeni, nie chcieli być uczestnikami w wojnie.—Zapalemy dom twój. I ciebie z nim razem; albowiem w teks. hebrajskim dodaje się, z tobą, albo na tobie, co też mają LXX.

3. Położyłem duszę moję w rękach moich. Życie moje wystawiłem na niebezpieczeństwo śmierci.

4. Zbiegiem jest Galaad od Ephraima. Jak gdyby rzekł: nie nieznaczącym jest w porównaniu do Ephraima: nie ma żadnego mężstwa i odwagi, jakimi są ci, którzy uciekają. Albo znaczenie jest takie: Zbiegiem jest Ga-

5. Occupaveruntque Galaaditae vada Jordanis, per quae Ephraim reversurus erat. Cumque venisset ad ea de Ephraim numero fugiens, atque dixisset: Obsecro, ut me transire permittatis, dicebant ei Galaaditae: Numquid Ephrataeus es? quo dicente: Non sum;

6. interrogabant eum: Dic ergo Scibboleth, quod interpretatur Spica. Qui respondebat: Sibboleth; eadem littera spicam exprimere non valens. Statimque apprehensum jugulabant in ipso Jordanis transitu. Et ceciderunt in illo tempore de Ephraim quadraginta duo millia.

7. Judicavit itaque Jephthe Galaadites Israel sex annis, et mortuus est, ac sepultus in civitate sua Galaad.

8. Post hunc judicavit Israel Abesan de Bethlehem,

9. qui habuit triginta filios, et totidem filias, quas emittens foras maritis dedit, et ejusdem numeri filiis suis accepit uxores, introducens in domum suam. Qui septem annis judicavit Israel;

10. mortuusque est, ac sepultus in Bethlehem.

11. Cui successit Ahialon, Zabulonites; et judicavit Israel decem annis,

12. mortuusque est, ac sepultus in Zabulon.

13. Post hunc judicavit Israel Abdon, filius Illel, Pharathonites;

14. qui habuit quadraginta filios, et triginta ex eis nepotes, ascendentes super septuaginta pullos asinarum; et judicavit Israel octo annis,

15. mortuusque est, ac sepultus in Pharathon terrae Ephraim, in monte Amalec.

5. Y osiedli Galaadczykowie brody Jordañskie, przez które się Ephraim wracać miał. A gdy przyszedł do nich z liczby Ephraim, uciekając, y mówił: Proszę, dopuście mi się przepawić: mówili mu Galaadczykowie: Czy Ephrateyzykęs ty? który gdy mówił: Nie jestem;

6. pytali go: Mówże Scibboleth, co się wyklada, kłos. A on odpowiadał: Sibboleth: taż litera kłosu wyrazić niemogąc. Y wnet poimawszy go zabili u samego przepawienia się przez Jordan. Y poległo w on czas z Ephraim czterdzieści y dwa tysiąca.

7. Sądził tedy Jephthe Galaadczyk Izraela sześć lat, y umarł y pogrzebion w mieście swym Galaad.

8. Potym sądził Izraela Abesan z Bethlehem:

9. który miał trzydzieści synów y trzydzieści córek, które wydając z domu dał za mąż, y téżę liczby synóm swym wziął żony, wprowadzając do domu swego. Który siedm lat sądził Izraela:

10. y umarł, y pogrzebion w Bethlehem.

11. Po którym nastąpił Ahialon Zabulonczyk: y sądził Izraela dziesięć lat:

12. y umarł, y pogrzebion iest w Zabulon.

13. Potym sądził Izraela Addon syn Illel Pharahtonczyk;

14. który miał czterdzieści synów, a trzydzieści wnuków z nich, wsiadających na siedmdziesiąt żrzebców oślic, a sądził Izraela ośm lat:

15. y umarł, y pogrzebion iest w Pharahton ziemie Ephraim, na górze Amalek.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O ujarzmienu ludu Izraelskiego przez Filistynów, i narodzeniu Samsona, zapowiedzianém przez Anioła.

1. Rursumque filii Israel fecerunt malum in conspectu Domini; qui tradidit eos in manus Philistinorum quadraginta annis. (*Supr. 10, 6.*)

2. Erat autem quidam vir de Saraa, et de stirpe Dan, nomine Manue, habens uxorem sterilem.

laad, to jest odstępcą i dezterterem, który nas kiedyś opuścił, pozostając za Jordanem.—*I mieszka w pośrodku Ephraima i Manasse.* Jak gdyby rzekł: Czemu pyśnicie się wy Galaadczykowie, którzy mieszkacie między dwoma bratnimi pokoleniami, to jest Ephraima i Manassesa. Azaliż mniemacie, że niepodobna jest, iżby was mogły te dwa pokolenia otoczyć i zniszczyć.

6. *Mówże Scibboleth.* Nie mogli Ephraimczycy tego wyrazu Scibboleth wymówić przez *s* i *c*, to jest przez *scin*; lecz wymawiali tylko przez *s*, t. j. *sanech*, mówiąc Sibboleth, z czego poznawani byli, że są Ephraimczykami. To pospolicie się zdarza, iż niektóre narody pewnych wyrazów przez pewne litery wymówić albo nie mogą, albo z wielką tylko trudnością je wymawiają.—*Co się wyklada kłos.* To jest dodane przez tłumacza: inni tłumaczą to przez bieg wód, albo przez koryto, i w rzeczy samej jedno i drugie oznacza.

7. *Sądził... Izraela.* Cały lud Izraelski; albowiem chociaż z początku był tylko księżciem i sędzią Galaadczyków, potem jednak zdaje się, że i inne pokolenia mu się poddały. Takiego jest zdania ś. Aug. qu. 49.—*Umarł.* ś. Paweł ap., w liście do Żydów 11, 32,

1. Y znówu synowie Izraelowi uczynili złe przed oblicznością Pańską: który ie dał w ręce Philistynów przez czterdzieści lat.

2. Y był ieden mąż z Saraa, y z pokolenia Dan, imieniem Manue, mający nieplodną żonę.

Jephtego zalicza w poczet świętych.—*W mieście swém Galaad.* W Masphie, które było w krainie Galaad.

8. *Abesan z Bethlehem.* Które znajdowało się w pokoleniu Judy, tak prawie wszyscy mniemają. Maldonatus jednak, na Math. r. 2 w. 1, twierdzi, że tu jest mowa o Bethlehem, które było w pokoleniu Zabulon, i o którym jest wzmianka w Jozue 19, 15.

9. *Wprowadzając do domu swego.* Przydzielając do swojej familii, gdyż synowemi jego były, chociaż z powodu wielkiej liczby pod jednym dachem nie mieszkaly.

13. *Pharathonczyk.* Z miasta Pharathon w pokoleniu Ephraima, jak widać z nast. w. 15.

15. *Na górze Amalek.* Ponieważ tę górę po części jeszcze zajmowali Amalecytowie na stronie wschodniej Ephraima; zkąd naresztę przez Saula, i Król. 15, wygnani zostali. Albo dla tego najpewniej zowie się górą Amalek, że ją kiedyś Amalecyty mieli w swoim władaniu.

R. 13.—2. *Z Saraa.* To miasto, Jos. 15, 33, i 19, 42; y Ezdrasza też w ks. 2, r. 11 w. 29, zalicza się między miastami granicznymi pokoleń Judy i Dana, do którego też pokolenia ono należało. Wielu powiada, że Samson nie w samém mieście Saraa, lecz w jego oko-

3. Cui apparuit Angelus Domini, et dixit ad eam: Sterilis es et absque liberis, sed concipies et paries filium: (*Gen. 16. 11. I. Reg. 1, 20. Luc. 1, 31*).

4. cave ergo, ne bibas vinum ac siceram, nec immundum quidquam comedas, (*Num. 6, 3*).

5. quia concipies et paries filium, cujus non tanget caput novacula: erit enim Nazaraeus Dei ab infantia sua et ex matris utero, et ipse incipiet liberare Israel de manu Philisthinorum.

6. Quae cum venisset ad maritum suum, dixit ei: Vir Dei venit ad me, habens vultum angelicum, terribilis nimis. Quem cum interrogassem, quis esset, et unde venisset, et quo nomine vocaretur, noluit mihi dicere:

7. sed hoc respondit: Ecce, concipies et paries filium, cave ne vinum bibas, nec siceram, et ne aliquo vescaris immundo: erit enim puer Nazaraeus Dei ab infantia sua, ex utero matris suae usque ad diem mortis suae.

8. Oravit itaque Manue Dominum, et ait: Obsecro, Domine, ut vir Dei, quem misisti, veniat iterum, et doceat nos, quid debeamus facere de puero, qui nasciturus est.

9. Exaudivitque Dominus deprecantem Manue, et apparuit rursum Angelus Dei uxori ejus sedenti in argo. Manue autem maritus ejus non erat cum ea. Quae cum vidisset Angelum,

10. festinavit et cucurrit ad virum suum, nuntiavitque ei, dicens: Ecce, apparuit mihi vir, quem ante videram.

11. Qui surrexit, et secutus est uxorem suam, veniensque ad virum, dixit ei: Tu es, qui locutus es mulieri? Et ille respondit: Ego sum.

12. Cui Manue: Quando, inquit, sermo tuus fuerit expletus, quid vis, ut faciat puer? aut a quo se observare debebit?

licach się narodził, jak daje się widzieć z r. 16, w. 31, i z r. 13 w. 25. Albowiem w jednym i drugim miejscu tych rozdziałów, ojczysty dom i grób Samsona, zdaje się są wskazane między miastem Saraa i Esthaol. Patrząc w tym rozdz. niżej w. ostatni, gdzie jasno widać, że miejsce pomieszkania Samsona, nazywało się Obozem Dan. Patrz też r. 18 w. 12.—*Manue*. Że Manue był mężem dobrym, pokazuje się z tego, co się w tej historii opowiada: jako z rychłego do Boga uciekania się i modłów, gdy o poczęciu syna usłyszał, niżej w. 8; że wszystkiego, co potem z aniołem mówił i czynił; i z tych rzeczy, które się mu z synem Samsonem przytrafiły, niżej r. 14.

4. *Strzeżże, abyś nie piła wina i sycery*. Zaleca, ażeby wprowadziła życie nazarejczyków do czasu, a następnie, ażeby podług praw nazareatu, wstrzymywała się od wina i sycery, to jest od wszelkiego napoju mającego moc upajania; to bowiem sycera oznacza.—*Ani jadła nic nieczystego*. To zakładał mocą prawa hebrajskiego wykonywać obowiązana była: lecz nie jest niepożytecznym upomnienie: o! jak wielu gwałci prawo, które zachować obowiązani byli.

5. *Albowiem poczniesz i porodzisz syna*. Chciał Pan Bóg, ażeby wielkiego i cudownego dziecięcia było też wielkim i dziwnym poczęcie, w żywocie noszenie i narodzenie. I przeto posyła się anioł, zaleca się obrządek nazareatu, który, jak mówi Abulensis, 9, 10, nakazany

3. Który się ukazał Anyół Pański, y rzekł do niej: Niepłodnaś iest, y bez dzieć: ale poczniesz y porodzisz syna:

4. strzeżże abyś nie piła wina y sycery, ani iadła nic nieczystego:

5. albowiem poczniesz y porodzisz syna, którego głowy brzytwa się niedotknie: bo będzie Nazareczyk Boży z dzieciństwa swego, y z żywota matki, a on pocznie wybawiać Izraela z ręki Philistynów.

6. Która gdy przyszła do męża swego, rzekła mu: Maż Boży przyszedł do mnie, mając twarz Anyelską, straszny barzo. Którego gdy pytała kto by był, y zkądby przyszedł, y iakimby go imieniem zwano, niechciał mi powiedzieć:

7. ale to odpowiedział: Oto poczniesz y porodzisz syna: Strzeż abyś nie piła wina, ani sycery, y nie iadła czego nieczystego: bo dziecię będzie Nazareczyk Boży z dzieciństwa swego, z żywota matki swęy, aż do dnia śmierci swęy.

8. Modlił się tedy Manue do Pana, y rzekł: Proszę, Panie, aby maż Boży któregoś posłał, powtórę przyszedł, y nauczył nas cobyśmy czynić mieli z dziecięciem które się narodzi.

9. Y wysłuchał Pan modlącego się Manue, y ukazał się znowu Anyół Boży żenie iego siedzący na polu. A Manue maż ię nie był z nią. Która uyrzawszy Anyoła,

10. śpieszyła się y biegła do męża swego: y powiedziała mu mówiąc: Oto mi się ukazał maż, któremu piérwéy widział.

11. który wstał y szedł za żoną swoją, y przyszedszy do męża, rzekł mu: Tyżes iest, któryś mówił do niewiasty? A on odpowiedział: Jam iest.

12. Któremu Manue: Kiedy, pry, ziści się mowa twoia, co chcesz aby czyniło dziecię? abo czego się strzedz będzie miało?

był matce aż do odkarmienia dziecka, t. j. ażeby Samson, przyszedł nazarejczyk, ani w żywocie, ani po narodzeniu się nie był harmonij młkiem, któreby początek brało z wina albo sycery. Naostatek jednakże powiada, że pewniejszą jest rzeczą, iż nazareat matki tylko do czasu porodzenia obowiązywał.—*Ktorego głowy brzytwa się nie dotknie*. Co stanowiło znamię nazarejczyków, Num. 6. 5.—*Z żywota matki*. Aż do dnia śmierci swojej, jak się mówi w tym rozdz. w. 7.—*Pocznie wybawiać Izraela z ręki Philistynów*. Zaczął, lecz nie dokonał, albowiem sam w rękę nieprzyjaciół życie zakończył, niżej 16, 30, a stopniowo to oswobodzenie potem dokonaniem zostało. I Król. 7, 13.

6. *Maż Boży przyszedł do mnie*. Ukazał się był anioł w postaci ludzkiej i czcigodnej, która przedstawiała poważnego, świętego i proroczego człowieka. Prorocy bowiem zowią się mężami Bożymi.—*Mając twarz anielską*. Najpiękniejsze i najdelikatniejsze oblicze.—*Straszny barzo*. Czcigodny i szanowny bardzo.

8. *Maż Boży*. . . *powtórę przyszedł*. W teks. hebr. i u LXX. dodaje się: do mnie.

9. *Ukazał się... żenie iego*. Jesliby naprzód się ukazał Manuemu, nie wiedziałby, czy ten sam, który piérwéj żonie był się ukazał; lecz dla czego pierwszą razą żonie raczój dał się widzieć anioł, niż Manuemu? oto ponieważ ją więcéj, niż Manuego trapiła niepłodność, o jęj zniesienie dłużej i goręcéj się modliła, jako też i

13. Dixitque Angelus Domini ad Manue: Ab omnibus, quae locutus sum uxori tuae, abstineat se:

14. et quicquid ex vinea nascitur, non comedit, vinum et siceram non bibat, nullo vescatur immundo: et quod ei praecepi, impleat atque custodiat.

15. Dixitque Manue ad Angelum Domini: Obsecro te, ut acquiescas precibus meis et faciamus tibi hoedum de capris.

16. Cui respondit Angelus: Si me cogis, non comedam panes tuos: si autem vis holocaustum facere, offer illud Domino. Et nesciebat Manue quod Angelus Domini esset.

17. Dixitque ad eum: Quod est tibi nomen, ut, si sermo tuus fuerit expletus, honoremus te?

18. Cui ille respondit: Cur quaeris nomen meum, quod est mirabile? (*Gen. 32, 26*).

19. Tulit itaque Manue hoedum de capris, et libamenta, et posuit super petram, offerens Domino, qui facit mirabilia; ipse autem et uxor ejus infuebantur.

20. Cumque ascenderet flamma altaris in caelum, Angelus Domini pariter in flamma ascendit. Quod cum vidissent Manue et uxor ejus, proni ceciderunt in terram;

21. et ultra eis non apparuit Angelis Domini. Statimque intellexit Manue, Angelum Domini esse,

22. et dixit ad uxorem suam: Morte moriemur, quia vidimus Deum.

23. Cui respondit mulier: Si Dominus nos vellet occidere, de manibus nostris holocaustum et libamenta non suscepisset, nec ostendisset nobis haec omnia, neque ea, quae sunt ventura, dixisset.

24. Peperit itaque filium, et vocavit nomen ejus Samson. Crevitque puer, et benedixit ei Dominus.

25. Coepitque Spiritus Domini esse cum eo in castris Dan inter Sarae et Esthaol.

13. Y rzekł Anyół Pański do Manuego: od wszelkiego, co powiedział żenie twojemu niech się wstrzyma:

14. a cokolwiek się z winnicy rodzi, niechay nie iada: wina y sycery niech nie piie, niezego nieczystego niech nie pożywa: a co imięy roszkazał, to niechay wypełni y przestrzega.

15. Y rzekł Manue do Anyoła Pańskiego: Proszę cię abyś zezwolił na prośbę moję, y żebyśmy uczynili kozłatko z kóz.

16. Któremu odpowiedział Anyół: Jeśli mię przymuszasz, nie będę iadł chleba twego: ale jeśli chcesz uczynić całopalenie, ofiarujże ie Panu. A niewiedział Manue że to był Anyół Pański.

17. Y rzekł do niego: Jakoć imię, aby ieśli się spełni słowo twoie, uczęliłsi my cię.

18. Któremu on odpowiedział: Przecz się pytasz o imię moie, które iest dziwne?

19. A tak wziął Manue kozłą z kóz y mokre ofiary, y położył na skale, ofiarując Panu, który czyni dziwy: a sam y żona iego patrzyli.

20. a gdy występował płomień ołtarza ku niebu, Anyół Pański wstąpił pospołu w płomieniu. Co gdy użyżrzieli Manue y żona iego, upadli na twarz swe na ziemię,

21. y więcęcy się im nieukazał Anyół Pański. Y zaraz poznał Manue że był Anyół Pański.

22. Y rzekł do żony swę: Śmiercią pomrzemy, bośmy widzieli Boga. Któremu żona odpowiedziała:

23. By nas Pan chciał pobić, nie przyałby był całopalenia y mokrych ofiar z ręką naszych, aniby nam był ukazał tego wszystkiego, aniby tego co ma przysdz obiawil.

24. Porodziła tedy syna, y nazwała imię iego Samson. Y urosło dziecię, y błogosławił mu Pan.

25. Y poczał Duch Pański bydz z nim w obozie Dan między Saraa, a między Esthaol.

o wybawienie ludu: Ponieważ ta niewiasta godniejszą była od męża, przeto jej anioł naprzód się ukazał. Prokop.

13. Niech się wstrzyma. To jest żona.

15. Uczynili kozłatko z kóz. Uwarzyli tobie na pokarm kozłą małą i mleko jeszcze ssące, a następnie ustawicznie towarzyszące matce.

16. Nie będę jadł chleba twego. Albowiem aniołowie nie pożywają pokarmów ludzkich, Tob. 12, 19. Imieniem zaś chlebów ogólnie oznaczają się pokarmy, według obyczaju mowy hebrajskiej.

18. Przecz się pytasz o imię moje, które jest dziwne. Inni tłumaczą: które jest skryte, tajemne. Może tym aniołem był Ś. Michał archanioł, gdyż zwiastował rzecz, która się tyczyła dobra i wyzwolenia ludu Izraelskiego, a on był opiekunem synagogi, jak teraz stróżem jest kościoła.

19. Mokre ofiary. Były to ofiary dodatnie i drugiego rzędu, z którymi czyniły się Bogu ofiary krwawe, t. j. z bydła. — Położył na skale. Która zastąpiła miejsce ołtarza na przedce przyrządzonego, i która z tego powodu zowie się ołtarzem w w. następnym. — Ofiarując Panu. Przez anioła, anioł zaś rzeczywiście i bezpośrednio Bogu ofiarował.

20. A gdy występował płomień. Który zdaje się anioł wyprowadził ze skały tak, jak to uczynił był anioł

Gedeonowi, wyżej r. 6. w. 21. — Anioł Pański wstąpił pospołu w płomieniu. Przez co chciał pokazać, że ta ofiara najprzyjemniejszą jest Bogu, i że on tę ofiarę, jakby do nieba zanosi, i że siebie samego razem z tem całopaleniem poświęca i w pewny sposób Bogu ofiaruje. — Upadli na twarz swe na ziemię. Albo oddając cześć Bogu, i uszanowanie Jego ministrowi aniołowi, albo też w skutek bojaźni zatrwożeni i przerażeni.

22. Śmiercią pomrzemy. Patrz wyżej r. 6. w. 22.

23. By... Pan. Domysł małżonki uśmierza bojaźń; gdyż nie jest rzeczą podobną, ażeby P. Bóg chciał zadać im śmierć, którym tak dalece sprzyjał, iż całopalenie z ręki ich przyjął, jako znak, iż tę ofiarę pochwała, dając przytem obietnicę o otrzymaniu potomstwa.

24. Nazwała. To jest matka, jak widać z tekstu hebrajskiego, w którym to słowo jest rodzaju żeńskiego. — Samson. Które imię Józef tłumaczy przez mocny. Ś. Hieronim przez słońce, czyli słońce jego. Inni przez małe słońce, co zdaje się być prawdziwszym źródłosłowem tego imienia: inni jednak inaczej. Błogosławił mu Pan. Błogosławięństwo Boże zawsze oznacza dostatek i obfitość jakiej rzeczy dobrej. Błogosławiony więc jest Samson i pod względem sił ciała, i pod względem przymiotów duszy, i pod względem łaski Bożej.

25. I poczał Duch Pański być z nim. Patrz rozdz. 3. w. 10. — Między Saraa a między Esthaol. Patrz tego rozdziału w. 2.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O żonie Samsona, o lwie, którego roztargał, i o zabiciu trzydziestu Filistynów.

1. Descendit ergo Samson in Thamnatha, vidensque ibi mulierem de filiabus Philisthiim,

2. ascendit, et nuntiavit patri suo et matri suae, dicens: Vidi mulierem in Thamnatha de filiabus Philisthinorum, quam, quaeso, ut mihi accipiatis uxorem.

3. Cui dixerunt pater et mater sua: Numquid non est mulier in filiabus fratrum tuorum, et in omni populo meo, quia vis accipere uxorem de Philisthiim, qui incircumcisi sunt? Dixitque Samson ad patrem suum: Hanc mihi accipe, quia placuit oculis meis.

4. Parentes autem ejus nesciebant, quod res a Domino fieret, et quaereret occasionem contra Philisthiim; eo enim tempore Philisthiim dominabantur Israeli.

5. Descendit itaque Samson cum patre suo et matre in Thamnatha. Cumque venissent ad vineas oppidi, apparuit catulus leonis saevus et rugiens, et occurrit ei.

6. Irruit autem Spiritus Domini in Samson, et dilaceravit leonem, quasi hoedum, in frusta discerpens, nihil omnino habens in manu; et hoc patri et matri noluit indicare.

7. Descenditque, et locutus est mulieri, quae placuerat oculis ejus.

8. Et post aliquot dies revertens, ut acciperet eam, declinavit, ut videret cadaver leonis, et ecce, examen apum in ore leonis erat, ac favus mellis.

9. Quem cum sumsisset in manibus, comedeat in via, veniensque ad patrem suum et matrem, dedit eis partem, qui et ipsi comederunt; nec tamen eis voluit indicare, quod mel de corpore leonis assumserat.

10. Descendit itaque pater ejus ad mulierem, et fecit filio suo Samson convivium; sic enim juvenes facere consueverant.

R. 14.—1. *Do Thamnatha.* Miasteczko to było na granicy pokoleń Judy, Dana i Ephraima, ku morzu Śródziemnemu, na drodze między Ptolomaidą i Gaza, i o którym jest wzmianka, Gen. 38. Joas. 15. 10, 11. Par. 28, 18, I. Mach. 9, 50.

2. *Którą proszę, żebyście mi wzięli za żonę.* Zdanie powszechniejsze wymawia Samsona od grzechu, albo dla tego, że on chciał może pojąć sobie za żonę Filistynkę pod tym tylko warunkiem, jeśli ona zostanie prozelitką, t. j. przyjmie obrządk i wiarę żydowską; albo że z natchnienia boskiego tego związku małżeńskiego zaprzagnął, który to powód jest gruntowniejszy, i jest wskazywany w w. nast. 4.

3. *Aż nie masz niewiasty?* Żądanie Samsona rodzice jego odrzucają, bo Deut. 7, 3, i Exod. 34, 10, prawo zabraniało związki małżeńskie Izraelitów z Chananejczykami.

4. *Szukał przyczyny.* LXX. mają. *szukał zemsty.*

5. *Z ojcem swym i z matką.* Którzy z początku nie wiedzieli wprawdzie o zamiarze i woli Bożej, potem jednak albo przez wewnętrzne natchnienie, albo zewnętrznym jakim znakiem o tym upewnieni, zgodzili się na prośbę syna. — *Ukazał się młody lew.* Samso-

1. Szedł tedy Samson do Thamnatha. Y uyrzawszy tam niewiastę z córek Filistynskich,

2. szedł y powiedział oycu swemu y matce swę, mówiac: Widziałem niewiastę w Thamnatha z córek Filistynskich: którą proszę, żebyście mi wzięli za żonę.

3. Któremu rzekli oćiec y matka jego: Aż nie masz niewiasty między córkami bracię twoię, y między wszystkim ludem moim, że chcesz wziąć żonę u Filistynów, którzy są nieobrzezani? Y rzekł Samson do oycy swego: Tę mi weźmi: bo się podobala oczóm moim.

4. A rodzice jego niewiedzieli, że rzecz działa się od Pana, y szukał przyczyny na Filistyny: bo na on czas Filistynowie panowali nad Izraelem.

5. Poszedł tedy Samson z oycem swym y z matką do Thamnatha. A gdy przyszli do winnic mieskich, ukazał się młody lew srog i ryczący, y zabijał mu.

6. Lecz przypadł Duch Pański na Samsona, y rozdarł lwa, iakoby kozłą na sztuki roztargaiac, niemaiac zgola nic w ręku, a tego oycu y matce niechciał oznaymić.

7. Y szedł y mówił z niewiastą, która się była podobala oczóm jego.

8. A po kilku dni wracając się, aby ią poiał, zstąpił aby oglądał ściervu lwi, a oto rój pszczół był w paszczce lwiej, y plastr miodu.

9. Który wziawszy w ręce, iadł na drodze: y przyszedłszy do oycy swego y matki, dał im część, którzy też sami iedli: a przecię im niechciał powiedzieć, że był miód z ściervu lwiego wybrał.

10. Przyszedł tedy oćiec jego do niewiasty, y sprawił synowi swemu Samsonowi ucztę: bo tak młodzienci zwykli byli czynić.

nowi tylko zabiegł lew drogę, jak pokazuje tekst, gdy mówi, *zabijał mu* nie *im*; i co potem następuje.

6. *Duch Pański.* Dodaje śmiałości i mocy. — *A tego oycu i matce nie chciał oznaymić.* Mężowie bowiem mocni bynajmniej nie są chępliwi, dzieł swoich nie zwykli rozgłaszać.

7. *Mówił z niewiastą.* U LXX. w liczbie mnogiej, *mówili*: t. j. Samson i jego rodzice.

8. *Rój pszczół był w paszczce lwiej.* Te pszczoły może być, iż z tegoż zgniętego trupa lwa się zrodziły, jak się wyradzają z wołu, co jest rzeczą pewną; i chociaż pszczoły kochają czystość, i unikają nieprzyjemnej woni, jednak, jeżeli się z trupa wynurzyły, tém mniej jest dziwnem, jeśli w jego paszczy miód złożyły, zwłaszcza, jeśli suchą już była paszczka i z mięsa ogołocona.

10. *Przyszedł tedy ojciec jego do niewiasty.* Dla czego się mówi, że ojciec sam jeden przyszedł do narzeczonej? Ariasz powiada, iż przyczyna tego ta była, że mężowie, przed przygotowaniem uczy, do domów swoich narzeczonych uczęszczać nie zwykli byli. Abulensis mówi, że chociaż Pismo o ojcę tylko wspomina, jednak z nim i matka Samsona przyszła. — *Bo tak mło-*

11. Cum ergo cives loci illius vidissent eum, dederunt ei sodales triginta, ut essent cum eo.

12. Quibus locutus est Samson: Proponam vobis problema, quod si solveritis mihi intra septem dies convivii, dabo vobis triginta sindones, et totidem tunicas;

13. Sin autem non potueritis solve, vos dabit mihi triginta sindones, et ejusdem numeri tunicas. Qui responderunt ei: Propone problema, ut audiamus:

14. Dixitque eis: De comedente exivit cibus, et de forti egressa est dulcedo. Nec potuerunt per tres dies propositionem solve.

15. Cumque adesset dies septimus, dixerunt ad uxorem Samson: Blandire viro tuo, et suade ei, ut indicet tibi quid significet problema: quod si facere nolueris, incendemus te, et domum patris tui. An deinceps vocastis nos ad nuptias, ut spoliaretis?

16. Quae fundebat apud Samson lacrymas, et querebatur dicens: Odisti me, et non diligis, idcirco problema, quod proposuisti filiis populi mei, non vis mihi exponere. At ille respondit: Patri meo et matri nolui dicere, et tibi indicare potero?

17. Septem igitur diebus convivii flebat ante eum; tandemque die septimo, cum ei esset molestus, exposuit. Quae statim indicavit civibus suis.

18. Et illi dixerunt ei die septimo ante solis occubitum: Quid dulcius melle, et quid fortius leone? Qui ait ad eos: Si non arassetis in vitula mea, non invenissetis propositionem meam.

19. Irruit itaque in eum Spiritus Domini, descenditque Ascalonem, et percussit ibi triginta vi-

11. Gdy tedy go użyźrli mieszczanie onego mieysca, dali mu towarzysów trzydzieści żeby z nim byli.

12. Którym rzekł Samson: Zadam wam gadkę: którą iesli mi zgadniecie przez siedm dni wesela, dam trzydzieści prześcieradeł, y trzydzieści sukien:

13. a iesli nie będziecie mogli zgadnąć: tedy wy mnie daćie trzydzieści czechłów y trzydzieści sukien. Którzy mu odpowiedzieli: Zaday gadkę że uslyszy my.

14. Y rzekł im: Z iedzacego wyszedł pokarm: a z mocnego wysła słodkość. Y niemogli przez trzy dni zgadnąć gadki.

15. A gdy przychodził siódmy dzień, rzekli do żony Samsonowey: Pochlebuy mężowi twemu, a namów go żeć powieć, co znaczy gadka, a iesli nie będziesz chciała uczynić, zapaliny cię y z domem oyca twego. Czyliście nas przeto prosili na wesela, żebyście nas złupili:

16. Która lzy u Samsona wylewała y uskarżała się, mówiąc: Masz mię w nienawiści, a nie milujesz: Dla tegoż gadki któraś zadał synóm ludu mego, niechcesz mi wyłożyć. A on opowiedział: Oycu memu y matce niechciałem powiedzieć, a tobie będę mógł powiedzieć?

17. Przez siedm tedy dni wesela płakała przed nim, aż dnia siódmego gdy mu się uprzykrzyła, wyłożył, która wnet powiedziała sąsiadóm swoim.

18. A oni mu rzekli dnia siódmego przed zachodem słońca: Co słodszeo nad miód? a co mocniejszego nad lwa? Który rzekł do nich: Byście byli nieoraolialowicą moją, nie nalezlibyście byli gadki moiey.

19. Przypadł tedy nań Duch Pański, y szedł do Askalona, y zabił tam trzydzieści mężów: których

dzienicy czynić zwykli byli. Ojciec ucztę sprawił: tu jednak Samson, jako jęj sprawca się wspomina, bo dlań i jego imieniem uczta przez ojca była przygotowana.

11. *Dali mu towarzysów trzydzieści, żeby z nim byli.* Ci towarzysze w Pismie s. zowią się niekiedy *przyjaciółmi*, albo też *synami narzeczonego*. Math. 9, 15; Marc. 2, 19; Jan. 3, 29. Nasz tłumacz w tym roz. w. 20, zowie ich *swatami*. Ci więc towarzysze przydawani byli narzeczonemu, iżby ożywiali radość godów weselnych, i przyczyniali się do większej okazałości.

12. *Gadkę.* Zagadkę. Jest to dawny zwyczaj mężów, z dowcipu słynących, prowadzenia między sobą sporu zadawaniem zagadek, (o czém patrz Józefa. lib. 1. contra Appionem; i Plutarcha, o uczcie siedmiu mędrców). Tak i królowa Saba przybyła doświadczyć mądrości Salomona w zagadkach. III. Król. 10, 1. — *Przez siedm dni wesela.* W przeciagu bowiem siedmiu dni, t. j. przez cały tydzień obchodzono gody weselne: i taki to jest ów tydzień dni, w którym gody weselne Lii były obchodzone, Gen. 29, 27. — *Trzydzieści prześcieradeł.* T. j. każdemu po jedném.

13. *Zaday gadkę.* Jak gdyby rzekli: przyjmujemy warunek, zadaj zagadkę.

15. *A gdy przychodził siódmy dzień.* W przeciagu trzech dni starali się rozwiązać trudność, jakim więc sposobem mówi się, gdy przychodził dzień siódmy? Odpowiadam, że dniem siódmym tutaj zowie się dzień szabatu: tak Lyranus, Abulensis, Vatablus i inni.

17. *Przez siedm tedy dni wesela płakała przed nim.* Przez wszystkie dni, które po owym dniu trzecim ucztę weselną, pozostały były, to jest przez dzień czwarty, piąty, szósty i siódmy. Tak też tłumaczy Lyranus, gdy mówi: *przez siedm dni, to jest przez większą część siedmiu dni.*

18. *Byście byli nie orali jałowicą moją.* Mowa wyrażona przez przysłowie: O tych się mówi, że orzą cudzą jałowicą, którzy dla swojej korzyści używają rzeczy cudzych. Patrz Serar. tutaj, i Mart. del Rio a Dagal, 162.

19. *Iszedł do Askalonu.* Miasto Philistynskie, o którym jest wzmianka często w Pismie s. — *Zabił tam trzydzieści mężów.* Zdaje się w samém mieście jawnie i otwarcie zabił, nie zaś na polu, albo na drodze, zwyczajem zbójców czatujących: ani też każdego osobno, albo po niewielu zabił, lecz wszystkich razem; albowiem nie byłoby oznaką tak wielkiej siły pojedynczo każdego zabić. Nie grzeszył Samson zabijając tych trzydziestu mężów; bo za natchnieniem Ducha Bożego do tego się skłonił, ponieważ go P. Bóg ustanowił był Sędzią ludu, ażeby pomścić krzywdy, których doznawali Izraelici od Filistynów. — *Szaty wzięwszy dał im.* Prześcieradła i suknie były obiecaną zapłatą zwycięzcom, t. j. tym, którzy odgadną zagadkę: lecz tutaj zdaje się, że Samson tylko suknie dał. co jeszcze jasniej widać z tekstu hebrajskiego, który mówi: *wziął Samson łupy, albo zewłoki i dał zamiany tym, którzy wytłumaczyli zagadkę.*

ros, quorum ablatas vestes dedit iis, qui problema solverant. Iratusque nimis ascendit in domum patris sui;

20. uxor autem ejus accepit maritum unum de amicis ejus et pronubis.

szaty wzięwszy dał tym którzy byli gadkę zgadli. Y rozgniewany bardzo szedł do domu oycy swego:

20. a żona jego szła za męża, iednego z przyjaciół jego y z swatów.

CAPUT XV.

ROZDZIAŁ 15.

O spaleniu zboża Filistyńskiego przez Samsona za pośrednictwem lisów, i zabiciu szczeką osłą tysiąca Filistynów.

1. Post aliquantulum autem temporis, cum dies triticeae messis instarent, venit Samson, invisere volens uxorem suam, et attulit ei hoedum de capris. Cumque cubiculum ejus solito vellet intrare, prohibuit eum pater illius, dicens:

2. Putavi, quod odisses eam, et ideo tradidi illam amico tuo: sed habet sororem, quae junior et pulchrior illa est, sit tibi pro ea uxor.

3. Cui Samson respondit: Ab hac die non erit culpa in me contra Philisthaeos: faciam enim vobis mala.

4. Perrexitque et cepit trecentas vulpes, caudasque earum junxit ad caudas, et faces ligavit in medio;

5. quas igne succendens, dimisit, ut hoc illuc discurrerent. Quae statim perrexerunt in segetes Philisthinorum. Quibussuccensis, et comportatae jam fruges, et adhuc stantes in stipula concrematae sunt in tantum, ut vineas quoque et oliveta flamma consumeret.

6. Dixeruntque Philisthiim: Quis fecit hanc rem? Quibus dictum est: Samson gener Thamnathaei, quia tulit uxorem ejus, et alteri tradidit, haec operatus est. Ascenderuntque Philisthiim, et combusserunt tam mulierem quam patrem ejus.

7. Quibus ait Samson: Licet haec feceritis, tamen adhuc ex vobis expetam ultionem, et tunc quiescam.

1. A po niewielkim czasie, gdy nadechodziły dni pszenicznego żniwa, przyszedł Samson, chcąc nawiedzić żonę swoją, y przyniósł ięć kozłę z kóz. A gdy według zwyczaju chciał wniknąć do ięć komory, zbroił mu oćiec ięć, mówiąc:

2. Mniemałem że ięć nienawidzisz, a przeto ją wydał za przyjaciela twego: ale ma siostrę, która młodszą y cudniejszą jest niż ona: niechci być miasto nięć żoną.

3. Któremu Samson odpowiedział: Od tego dnia nie będzie na mnie wina przeciw Filistynóm: Bo wam będę złość wyrządzał.

4. Y poszedł y poimał trzysta liszek, y ogony ich do ogonów przywiązał; a w pośrodku przywiązał pochodnie:

5. które ogniem zapaliwszy, rozpuścił aby y tam y sam biegały. Które wnet wbiegły w zboże Filistyńskie: które zapaliwszy, y zgromadzone już zboże, y co ieszcze w kłóście stało pogorzało, tak dalece, że też y winnice y oliwnice ogień popalił.

6. Y rzekli Filistynowie: Kto to uczynił? Którym powiedziano: Samson zięć Thamnateczyka, że wziął żonę jego, y dał drugiemu, to czynił. Y szli Filistynowie, y spalili tak niewiastę, iako oycy ięć.

7. Którym rzekł Samson: Aczeście to uczynili, wszakże ieszcze z was wezmę pomstę a tedy przestanie.

20. Jednego z przyjaciół jego i z swatów. Patrz, co się powiedziało w tym roz. w 11.

R. 15.—1. A gdy według zwyczaju chciał wniknąć do jej komory. Już w Samsonie ochłonął był gniew, i pierwsza zawrzała miłość.

2. Wydałem ją za przyjaciela twego. Za owego swata, o którym wzmiankowano w wier. ostat. rozdz. pop. Wymówka teścia była żadna; chociaż bowiem w owym czasie rozwód był pozwolony, niegodziło się jednak żonom list rozwodny dawać mężom, lecz przeciwnie. Chociaż zaś Samson rozgniewany opuścił był żonę, jednak należało się zapytać go, czy chce dać jej rozwód, i czy pozwala jej zawrzeć związek małżeński z inną osobą.—Ale ma siostrę. Widział teść Samsona, że zięcia swojego skrzywdził, i przeto najtroskliwiej stara się go przejednać, ofiarując mu za żonę drugę swą córkę.

3. Od tego dnia. Nie przyjmuje propozycji Samson, gdyż nad swoją żonę tej, którą mu ofiarowano, ani chciał, ani mógł przenosić. Levit. 18, 18, patrz tam.

4. Pojmał trzysta liszek. Obfituje w lisy Judea i Palestyna, jak się pokazuje z Cant. 2, 15: *Pojmajcie nam liszki małe, które psują winnice*, i Thren., 5, 18.

Dla góry Syon, że zginęła, liszki chodziły po niej. Nie sam jeden Samson połowił lisy, lecz do nich pochwycenia użył może pomocy drugih, i P. Bóg też do jego sieci mnóstwo lisów wpędził, ażeby swój zamysł mógł wykonać.—I ogony ich do ogonów przywiązał. Po dwa wypuszczał razem; i przeto było parsto pięćdziesiąt.—A w pośrodku przywiązał pochodnie. Do ogonów, czyli we środku sznurów, które z ogonów wisiały i niżej się ciągnęły, przywiązane były pochodnie. Pochodnie, czyli łuczywa, albo głównie może z drzew smolnych były, które mogły goreć, i ogień zatrzymać nawet w czasie biegu lisów.

5. Które ogniem zapaliwszy. T. j. po przywiązaniu.—Rozpuścił. Nie wszystkie razem, ani z jednego i tegoż miejsca.

6. I rzekli Filistynowie. Ponieważ ogólnie się mówi, że Filistynicy zapytali się o to, i że, zamiast właściwego imienia, teścia Samsona Tamnateczykiem zowią, zdaje się, iż pożar szeroko się rozlał i nie tylko Thamnatę, ale też i inne okoliczne krainy spustoszył.

7. Wezmę pomstę. Z tego się pokazuje, że Samson dochodził krzywd prywatnych pod pozorem publicznym,

8. Percussitque eos ingenti plaga, ita ut stupentes suram femori imponent. Et descendens habitavit in spelunca petrae Etam.

9. Igitur ascendentes Philisthiim in terram Juda, castrametati sunt in loco, qui postea vocatus est Lechi, id est, maxilla, ubi eorum effusus est exercitus.

10. Dixeruntque ad eos de tribu Juda: Cur ascendistis adversum nos? Qui responderunt: Ut ligemus Samson, venimus, et reddamus ei quae in nos operatus est.

11. Descenderunt ergo tria millia virorum de Juda ad specum silicis Etam, dixeruntque ad Samson: Nescis, quod Philisthiim imperent nobis? quare hoc facere voluisti? Quibus ille ait: Sicut fecerunt mihi, sic feci eis.

12. Ligare, inquit, te venimus, et tradere in manus Philisthinorum. Quibus Samson: Jurate, ait, et spondete mihi, quod non occidatis me.

13. Dixerunt: Non te occidemus, sed vinctum trademus. Ligaveruntque eum duobus novis funibus, et tulerunt eum de petra Etam.

14. Qui cum venisset ad locum maxillae, et Philisthiim vociferantes occurrissent ei, irruit Spiritus Domini in eum, et sicut solent ad odorem ignis lina consumi, ita vincula, quibus ligatus erat, dissipata sunt et soluta.

15. Inventamque maxillam, id est mandibulam asini, quae jacebat, arripiens, interfecit in ea mille viros,

16. et ait: In maxilla asini, in mandibula pulli asinorum delevi eos, et percussi mille viros.

17. Cumque haec verba canens complisset, projecit mandibulam de manu, et vocavit nomen loci illius Ramathlechi, quod interpretatur: elevatio maxillae.

18. Sitiensque valde, clamavit ad Dominum, et ait: Tu dedisti in manu servi tui salutem hanc maximam atque victoriam: en siti morior, incidamque in manus incircumcisorum.

19. Aperuit itaque Dominus molarem dentem in

8. *Tak iż zdumiewszy się, łystę na biodrę zakładali.* Zwykli bowiem ludzie zamyśleni i strudzeni siedząc łytkę jednej nogi wkładać na drugą nogę, jakiego ułożenie przybierają zwykle ludzie zdumiewający się z powodu niespodzianego smutku. — *W jaskini skały Etam.* Etam albo jest imię miejsca, albo męża, o którym jest wzmianka, I. Par. 4, 32, przez którego owa skała została tak nazwana. Niektórzy tę skałę umieszczają w pokoleniu Symeona przy potoku Sorek; inni, jak Józef Fl., w pokoleniu Judy. Lecz te dwa zdania, być może, że się nie różnią, albowiem z r. 19. Joz. widać, że pokolenie Symeona zostało przyjęte do działu pokolenia Judy. Patrz co tam się powiedziało, — *Łysta.* Łytka, tylna mięszka część nogi. St. Lind.

11. *Czemuś to chciał uczynić.* T. j. że Philistynów przeciwko nam rozjątrzyłeś. — *Jako mi uczynili.* T. j. zemściłem się nad nimi za krzywdę mi wyrządzoną.

13. *I związali go dwiema nowymi powrozami.* Wyraz hebrajski *hanoth* nie łączy jakie oznacza powrozy, lecz dobrze skręcone. LXX. tłum. zowią je *linami żaglowymi*, które to majtkowe powrozy są bardzo grube.

14. *Krzyzcząc.* Głosem wesołym z powodu sprawy pomyślnie wykonanej. — *Przypadł nań Duch Pański.* Do-

8. Y poraził ie porażka wielką, tak iż zdumiewszy się łystę na biodrę zakładali. A poszedzszy mieszkał w iaskini skały Etham.

9. Przyciągnawszy tedy Philistynowie do ziemi Juda, położyli się obozem na miejscu, które potym nazwano Lechi, to jest czeluść: gdzie się ich wojsko było rozłożyło,

10. y rzekli do nich z pokolenia Juda: Czemuście przyciągnęli na nas? oni odpowiedzieli: Abyśmy związali Samsona, przysłaliśmy, y żebyśmy mu oddali, co nam wyrządził.

11. A tak szło trzy tysiące mężów z Juda do iaskinie skały Etham, y rzekli do Samsona: Nie-wiesz iż Philistynowie panują nad nami? Czemuś to chciał uczynić? Którym on rzekł: Jako mi uczynili, takem im uczynił.

12. Przysłaliśmy cię, pry, zwiazać, y wydać w ręce Philistynów. Którym Samson: Przysiężcie, pry, a przyrzeczcie mi że mnie nie zabicie.

13. Rzekli: Nie zabijemy cię, ale zwiazanego wydamy. Y związali go dwiema nowymi powrozami, y wzięli go z skały Etham.

14. Który gdy przyszedł do miejsca Czeluści, a Philistynowie krzycząc, wybiegli przeciw iemu, przypadł nań Duch Pański: a jako zwykły na zapach ognia lny się palić, tak powrozy którymi był związany rozleciały się y rozwiązały.

15. Y należoną czeluść, to jest szczękę osła która leżała, porwawszy, zabił nią tysiąc mężów,

16. y rzekł: Czeluścią osła, szczęką żrzebca oślic zgładziłem ie, y zabiłem tysiąc mężów.

17. A gdy tych słów śpiewając dokończył, porzucił czeluść z ręki, y nazwał imię miejsca onego Ramathlechi, co się wyklada, podniesienie czeluści.

18. A gdy pragnął barzo, wołał do Pana, y rzekł: Tyś dał przez rękę sługi swego, to wybawienie barzo wielkie y zwycięstwo: a oto od pragnienia umieram, y wpadnę w ręce nieobrzezanych.

19. Y otworzył Pan trzonowy ząb w czeluści osły, dając mu siłę i pobudzając go, ażeby zerwawszy powrozy napadł na Philistynów. — *Na zapach ognia.* Któryto sposób mówienia oznacza, że owe lny natychmiast przyciągają płomień, y od ognia niszczą.

15. *Szczękę osłą.* Dosyć roste są osły w Palestynie: i przeto owa szczęką stosownie mogła być użyta do pocisku: jednak dziwna jest rzeczą, że nią tak wielu mógł porazić i zabić.

16. *Czeluścią osłą.* Był-to śpiew, albo przynajmniej jego część czyli początek; albowiem że Samson to wy-rzekł śpiewając, pokazuje się z następnego 17. wiersza.

17. *Podniesienie czeluści.* Tak nazwane jest miejsce, albo dla tego, że z ziemi podniósł czeluść na Philistynów, mając ich zabić; albo, że po ich zabiciu, ją podniósł w górę mając złożyć dzięki Bogu za odebrane dobro-dziejstwo.

18. *Oto od pragnienia umieram.* Z wielkiego i gwałtownego ruchu, ciepła i potu mogło wyrodzić się pragnienie.

19. *Wyszły z niego wody.* Wody płynęły z ziemi, lecz przez dżiało, czyli wydrążenie żęba trzonowego. — *Nazwano ono miejsce.* Całe to miejsce nazwane jest *podniesienie czeluści*, w. 17; miejsce szczególne, na

maxilla asini, et egressae sunt ex eo aquae. Quibus haustis, refocillavit spiritum, et vires recepit. Idecirco appellatum est nomen loci illius, Fons invocantis de maxilla, usque in praesentem diem.*
(Infr. 16, 31.)

20. Judicavitque Israel in diebus Philisthim viginti annis.*

CAPUT XVI.

O wyniesieniu przez Samsona bram z Gazy, o zdradzie Dalili, o schwytaniu i śmierci Samsona.

1. Abiit quoque in Gazam, et vidit ibi mulierem meretricem, ingressusque est ad eam.

2. Quod cum audissent Philisthim, et percerebruisset apud eos, intrasse urbem Samson, circumdederunt eum, positis in porta civitatis custodibus; et ibi tota nocte cum silentio praestolantes, ut facto mane exeuntem occiderent.

3. Dormivit autem Samson usque ad medium noctis; et inde consurgens apprehendit ambas portae fores cum postibus suis et sera, impositasque humeris suis portavit ad verticem montis, qui respicit Hebron.

4. Post haec amavit mulierem, quae habitabat in valle Sorec, et vocabatur Dalila.

5. Veneruntque ad eam principes Philisthinorum, atque dixerunt: Decipe eum, et disce ab illo, in quo habeat tantam fortitudinem, et quo modo eum superare valeamus, et vinetum affligere: quod si feceris, dabimus tibi singuli mille et centum argenteos.

6. Locuta est ergo Dalila ad Samson: Dic mihi, obsecro, in quo sit tua maxima fortitudo, et quid sit quo ligatus erumpere nequeas:

7. Cui respondit Samson: Si septem nervicis funibus necdum siccis et adhuc humentibus ligatus fuero, infirmus ero ut ceteri homines.

8. Attuleruntque ad eam satrapae Philisthinorum septem funes, ut dixerat: quibus vinxit eum,

9. latentibus apud se insidiis, et in cubiculo

którem wyszły wody z owego zęba trzonowego, nazwane jest źródło wzywającego z czeluści.—Aż do dnia dzisiejszego. T. j. w którym autor tę księgę pisał.

R. 16.—1. Do Gazy. To miasto leży przy morzu Śródziemnym, jest obszerne, obrotne, opatrzone w porty znakomite. Poszedł do Gazy albo dla jakiego interesu, albo ażeby przypatrzeć się jakiemuś zgromadzeniu ludu, jak wnosi Serariusz. Józef powiada, że poszedł z pogardy Philistynów, ufając wiele własnemu siłom. Abulensis mówi, że w skutek swawoli młodzieńczej i miłości pięknych niewiast philistynskich.—I wszedł do niej. S. Aug. w mowie 107, o Czasie, powiada, że Samson z tą niewiastą nie miał złych stosunków; lecz fraza ta Pisma często się napotykalą, oznacza cielesne obcowanie z niewiastą, jako w Gen. 16, 2: Wniź do sługi mojej, azali snadź wżdy z nią będą miała dziatki; i II. Król. 3, 8, i indziej. Od winy więc Samson wymówionym być nie może.

3. Na wierzch góry, która patrzy ku Hebron. Serariusz (q. 3) twierdzi, że ta góra odległa jest od miasta Gazy na siedm mil niemieckich.

4. W dolinie Sorek. Która zowie się też doliną Bo-

Bm. St. Test. T. I.

y wyszły z niego wody. Których się napiwszy, ochłodził ducha, y pościł się. Y przetoż nazwano ono miejsce: Źródło wzywającego z czeluści, aż do dnia dzisiejszego.

20. Y sędził Izraela za dni Philistynów dwadzieścia lat.

ROZDZIAŁ 16.

1. Szedł też do Gazy, y użył tam niewiastę nierządnicę y wszedł do niej.

2. Co gdy usłyszeli Philistynowie, y gruchnęło u nich, że Samson wszedł do miasta, obtoczyli go, postawiwszy straż w bramie miejskiej, y tam całą noc milczkiem czekał, aby skoro dzień wychodzącego zabili.

3. Ale Samson spał aż do północy: a złamtał powstawszy wziął oboje wrota u bramy z podwojami ich y z zamkiem, y włożywszy je na ramiona swe zaniósł na wierzch góry, która patrzy ku Hebron.

4. Potym rozmiłował się niewiasty która mieszkała w dolinie Sorek, a zwano ją Dalila.

5. Y przyiachali do niej książęta Philistynskie, y rzekli: oszukaj go, a wywiódz się od niego, w czym tak wielka moc ma, a iakobyśmy go zwyciężyć mogli, y związanego utrapić. To ieśli uczynisz, damy każdy tysiąc y sto srebrników.

6. Rzekła tedy Dalila do Samsona: Powiedz mi, proszę, w czym iest największa moc twoja, a co iest czymbyś związany wyrwać się nie mógł?

7. Którę odpowiedział Samson: Gdyby mię siedmiu powrozów żylistych ieszcze nie uschłych y ieszcze wilgotnych zwiazano, będę słabym iako inni ludzie.

8. Y przyniosły do niej książęta Philistynskie siedm powrozów iako była rzekła, któremi go związała,

9. gdy się u niej zasadzka zataiła, y w komorze

tru; są bowiem tam liczne i wysmienite winne macice I przeto u Izai. 5, 2, mówi się: Nasadził ją. (t. j. winnicę) Sorek, jak jest w tekście hebrajskim, co Wulgata tłómaczy na wyborną.—Dalila. Z narodu Philistynskiego, żona Samsona, jak sądzą niektórzy poważni pisarze; lecz, podług innych, była nierządnicą, które to zdanie zdaje się być prawdziwszem, i ma za sobą poważnych patronów i obrońców.

5. Książęta Philistynskie. Państwo Philistynczyków podzielone było na pięć prowincyj czyli księstw, i każde z nich miało nazwę od głównego swojego miasta: Gaza, Geth, Akkaron, Azot, i Askalon. Tych więc pięciu książąt do Dalili przybyło.—Każdy tysiąc i sto srebrników. Ariasz mniema, że imieniem każdej prowincyi ofiarowane zostały tysiące srebrnych syklów; każdy zaś z książąt dołożył od siebie sto innych, jako nadatek i podarek.

7. Powrozów żylistych. Które się ukręcają i plotą z żył bawolich, krowich i t. d.

9. Nie ukręconą z paździerz y grzebnych. Łupinę, jak powiada Noniusz, jest to wszystko, co nie tylko z orzechów, lecz i od innych rzeczy otrząsa się i zrzu-

finem rei expectantibus, clamavitque ad eum: Philisthiim super te Samson. Qui rupit vincula, quomodo si rumpat quis filum de stuppae tortum putamine, cum odorem ignis acceperit; et non est cognitum, in quo esset fortitudo ejus.

10. Dixitque ad eum Dalila: Ecce, illusisti mihi, et falsum locutus es: saltem nunc indica mihi, quo ligari debeas.

11. Cui ille respondit: Si ligatus fuero novis funibus, qui nunquam fuerunt in opere, infirmus ero, et aliorum hominum similis.

12. Quibus rursum Dalila vinxit eum, et clamavit: Philisthiim super te Samson; in cubiculo insidiis praeparatis. Qui ita rupit vincula quasi fila telarum.

13. Dixitque Dalila rursum ad eum: Usquequo decipis me, et falsum loqueris? ostende, quo vinciri debeas. Cui respondit Samson: Si septem crines capitis mei cum licio plexueris, et clavum his circumligatum terrae fixeris, infirmus ero.

14. Quod cum fecisset Dalila, dixit ad eum: Philisthiim super te Samson. Qui consurgens de somno extraxit clavum cum crinibus et licio.

15. Dixitque ad eum Dalila: Quomodo dicis, quod amas me, cum animus tuus non sit mecum? Per tres vices mentitus es mihi, et noluisti dicere, in quo sit maxima fortitudo tua.

16. Cumque molesta esset ei, et per multos dies jugiter adhaereret, spatium ad quietem non tribuens, defecit anima ejus, et ad mortem usque lassata est.

17. Tunc, aperiens veritatem rei, dixit ad eum: Ferrum nunquam ascendit super caput meum, quia Nazareus, id est, consecratus Deo sum de utero matris meae: si rasum fuerit caput meum, recedet a me fortitudo mea, et deficiam, eroque sicut ceteri homines.

18. Vidensque illa, quod confessus ei esset omnem animum suum, misit ad principes Philistinorum, ac mandavit: Ascendite adhuc semel, quia nunc mihi aperuit cor suum. Qui ascenderunt assumpta pecunia, quam promiserant.

19. At illa dormire eum fecit super genna sua, et in sinu suo reclinare caput. Vocavitque tonso-

ca. Oznacza się więc przez to nie najgorsza, najmniej skrecona i nie mocna. — Gdy zapach ognia poczuje. Patrz co się powiedziało w r. 15, w. 14.

10. *Czémby cię związać.* Czém związany być możesz.

12. *Jako nici płótna.* Jako nie cienką, z której płótno się robi.

13. *Siedm włosów z głowy mojej.* Zlekka do głowy przysuwa się Samson, coraz bliższy ku upadkowi, powiada ś. Ambroży, list 70. Siedmiu włosami zowią się tutaj siedem wszystkich całej głowy włosów spłotów, kos, loków. — *Z nicią osnowaną.* Nawojem tkackim, czyli wałem krosiennym.

15. *Ponieważ serce twoje nie jest ze mną.* Ponieważ czynem okazujesz, że mię z serca nie kochasz.

16. *Ustała dusza jego.* W tekście hebrajskim powiedziano, *umniejszona i przecięta jest dusza jego do u-*

końca rzeczy czekała: Y zawołała nań: Philistynowie nad tobą Samson: który rozerwał powrozy, iako gdyby kto przerwał nie ukręconą z paździerzys zgrzebnych, gdy zapach ognia poczuie; y nie poznano w czymby była moc jego.

10. Y rzekła do niego Dalila: Otoś mię oszukał y nieprawdęś powiedział: wždy teraz powiedź mi, czymby cię związać.

11. Którę on odpowiedział: Gdyby mię związano nowemi powrozami, których nigdy nie używano, słaby będę y innym ludziom podobny.

12. Któręmi znowu Dalila związała go, y zawołała: Philistynowie nad tobą Samsonie, w komorze zasadzkę nagotowawszy, który tak porwał powrozy iako nici płótna.

13. Y rzekła zaś Dalila do niego: Pókiż mię zdradzasz, y kłamstwo powiadasz? Okaż czyzbyś miał być związany. Którę Samson odpowiedział: Jeśli siedm włosów z głowy moiej z nicią osnowaną spleciesz, a gwoźdź w nie obwiniony wbiesz w ziemię, słabym będę.

14. Co gdy uczyniła Dalila, rzekła do niego: Philistynowie nad tobą Samsonie. Lecz on wstawszy ze snu, wyrwał gwoźdź z włosami y z osnowaniem.

15. Y rzekła do niego Dalila: Jakóż powiadasz żebyś mię miłował: ponieważ serce twoje nie jest ze mną? Trzykroćes mną skłamał, a niechciales powiedzieć, w czym jest barzo wielka moc twoja.

16. A gdy mu dokuczała, y przez wiele dni wstawicznie przy nim tkwiła, czasu odpoczynienia nie dając, ustała dusza jego, y aż do śmierci się spracowała.

17. Tedy otwierając prawdę, rzekł do nię: Żelazo nigdy nie postało na głowie moiej, bom jest Nazareusz, to jest, poświęcony Bogu z żywota matki moiej: ieśliby mi głowę ogolono, odydźcie odemnie moc moja, y ustancę, y będę iako inni ludzie.

18. A ona widząc, że ię wyznał wszytek umysł swój, posłała do książąt Philistynskich, y rosłażala: Przyedźcie ieszcze raz, boć mi teraz otworzył serce swoje. Którzy przyiachali wzięwszy pieniądze, które byli obiecali.

19. A ona uspiła go na koleniech swoich, y położyła głowę jego na swym łonie. Y przyzwała bal-

mierania. Ponieważ ani sądził za rzecz bezpieczną prawdę jej odkryć, ani też dłużej mógł znieść jej prośb natrętnych. I przeto męczy się nad miarę, stawsz się smutnym dla tój walki.

17. *Tedy otwierając prawdę.* W tekście hebrajskim i greckim jest, *całe serce swoje.* Tak P. Bóg przepuścił na ukaranie jego nierządu. — *Jeźliby mi głowę ogolono.* We włosach bowiem Samsona była moc, jako we znaku tój łaski, darmo danęj, czyli jako w znaczeniu wzajemnej jakby umowy między nim a Bogiem, t. j. ażeby Samson był nazarejczykiem, i noszeniem długich włosów nazareat wyznawał: Bóg zaś ażeby z nim był i dawał mu siłę wielką aż dopóty, jak długoby owe włosy zostawały niegolone.

19. *Uspiała go na koleniech swoich.* Podawszy może jaki usypiający napój, któryby pozbawił użycia rozumu;

rem, et rasis septem crines ejus, et coepit abigere eum, et a se repellere, statim enim ab eo fortitudo discessit;

20. dixitque: Philisthiim super te Samson. Qui de somno consurgens, dixit in animo suo: Egrediar, sicut ante feci, et me exultam; nesciens, quod recessisset ab eo Dominus.

21. Quem cum apprehendissent Philisthiim, statim eruerunt oculos ejus, et duxerant Gazam vinculum catenis, et clausum in carcere molere fecerunt.

22. Jamque capilli ejus renasci coeperant;

23. et principes Philisthinorum convenerunt in unum, ut immolarent hostias magnificas Dagon deo suo, et epularentur, dicentes: Tradidit deus noster inimicum nostrum Samson in manus nostras.

24. Quod etiam populus videns, laudabat deum suum, eademque dicebat: Tradidit deus noster adversarium nostrum in manus nostras, qui delevit terram nostram, et occidit plurimos.

25. Lactantesque per convivia, sumtis jam epulis, praeceperunt, ut vocaretur Samson, et ante eos luderet. Qui adductus de carcere ludebat ante eos; feceruntque eum stare inter duas columnas.

26. Qui dixit puero regenti gressus suos: Dimitte me, ut tangam columnas, quibus omnis imminet domus, et recliner super eas, et paululum requiescam.

27. Domus autem erat plena virorum ac mulierum, et erant ibi omnes principes Philisthinorum, ac de tecto et solario circiter tria millia utriusque sexus spectantes ludentem Samson.

28. At ille invocato Domino ait: Domine Deus, memento mei, et redde mihi nunc fortitudinem pristinam, Deus meus, ut ulciscar me de hostibus meis, et pro amissione duorum luminum unam ultionem recipiam.

29. Et apprehendens ambas columnas, quibus innitebatur domus, alteramque earum dextera, et alteram laeva tenens,

wierza, y ogoliła siedm włosów iego, y poczęła go odpychać y wyganiać od siebie: bo natychmiast moc odeszła od niego;

20. y rzekła: Philistynowie nad tobą Samsonie. Który ze snu wstawszy, rzekł w sercu swoim: Wyjdę, iakom przed tym czynił, a otrząsnę się: nie wiedząc że Pan odstąpił od niego.

21. Którego poymawszy Philistynowie, natychmiast mu oczy wylupili, y wiedli go do Gazy związawszy łańcuchami, a zamknawszy go w ciemnicy, żarna obracać przymusili.

22. Y już włosy iego podrastać poczynaly,

23. a Książęta Philistynskie zeszyli się były popołu żeby ofiarowały ofiary wielkie Dagonowi bogu swemu, y weselili się mówiąc: Dał bóg nasz nieprzyjaciela naszego Samsona w ręce nasze.

24. Co też lud widząc chwalił boga swego, y też mówił: Dał bóg nasz nieprzyjaciela naszego w ręce nasze, który spustoszył ziemię naszą y wielu pobili.

25. A gdy byli dobrzy myśli, weseląc się po biesiadach, naiadszy się już przykazali aby zawołano Samsona, y aby grał przed nimi. Który przywiedziony z ciemnicy, grał przed nimi, y postawili go między dwiema słupy.

26. Który rzekł pocholeciu, który go prowadził: Puść mię że się dotknę słupów, na których stoi wszystkie dom, a podeprę się na nich, y trochę odpocznę.

27. A dóm pełen był mężów y niewiast y były tam wszystkie książęta Philistynskie, a z dachu y z sale około trzech tysięcy obojęt płci patrzących na grającego Samsona.

28. A on wzywając Pana, rzekł: Panie Boże, wspomni na mię, a przywróć mi teraz pierwszą moc, Boże mój, abych się pomścił nad nieprzyjaciół memi, a za utracenie obu oku jedną pomstę odniosę.

29. Y uiawszy obadwa słupy, na których stał dóm, ieden z nich prawą ręką, a drugi lewą trzymając,

co też i w winnych doświadczeniach, przez Dalile wykonanych musiało być użyte.—*Siedm włosów jego.* Siedm owych splotów włosów, o których powiedziano, w. 13, całą głowę, ogoliwszy wszystkie włosy.—*Go odpychać i wyganiać od siebie.* Ażby go ze snu obudziła, może wymawiając owe słowa: *Philistyni nad tobą Samsonie.*

20. *Nie wiedząc, że Pan odstąpił od niego.* Co do skutku łaski darmo danęj, t. j. siły i mocy.

22. *I już włosy jego podrastać poczynaly.* W tekście hebrajskim jest, *i zaczęły włosy głowy jego wyrastać, jako gdy są ogolone.* Przez kilka więc miesięcy, t. j. przez trzy, lub cztery, Samson był zamknięty w więzieniu, przedź bowiem nie mogły odrosnąć włosy do tyła, iżby mogły przedstawiać kształt więcej rozpostartych i dłuższych włosów Nazarejczyków. Przytém Samson zostając w więzieniu, pozbawiony wzroku, przez pokutę i żyły obmył swe winy, jak utrzymują niektórzy komentatorowie.

23. *Dagonowi bogu swemu.* Niektórzy mniemają, że bóg ten tak jest nazwany od *dagan*, co znaczy zboże; i przeto Fuzebiusz (w ks. I. Evang. praeparationis) zowie go *Towiszem rolniczym, czyli należącym do roli.* Inni wyprowadzają od *dag*, które słowo znaczy rybę,

że w kształcie ryby był przedstawiony, który-to wywód tego słowa jest prawdziwszy.

24. *Dał Bóg nasz.* Z tego się pokazuje, że ofiara i uczta dziękczynna odbyła się za schwytanie Samsona.

25. *Grał przed nimi.* Ariasz mniema, że Samson tańczył czyli skakał śmiesznie i nieprzyzwoicie. Lyranus powiada, że Samson, zwyczajem ślepych uderzał się o ściany i słupy, i między tén upadał na ziemię, i przez to pobudzał do śmiechu. Serariusz utrzymuje, że Philistynczycy z Samsona igraszkę sobie uczynili, rozmaitemi sposoby go męcząc i bijąc.

26. *Słupów, na których stoi wszystkie dom.* To jest świątynia Dagona. Zwyczaj bowiem byli owi bałwochwalcy w samych świątyniach urządzać uczty. Tak w kościele bożka Berith, wśród biesiad i napojów Sichimici zlorzeczyli Abimelechowi, r. 9. w. 27.

27. *Z dachu i z sale około trzech tysięcy.* Musiała być bardzo obszerna owa świątynia, z której dachu trzy tysiące widzów mogli się przypatrywać igraszkę czynioną z Samsona. Dachy w Palestynie były płaskie tak, iż na nich wygodnie można było stać i chodzić. Patr co się powiedziało, ks. Jozue, r. 2, w. 4.

30. ait: Moriatur anima mea cum Philistiim; concussique fortiter columnis, cecidit domus super omnes principes, et ceteram multitudinem, quae ibi erat; multoque plures interfecit moriens, quam ante vivus occiderat.

31. Descendentes autem fratres ejus et universa cognatio tulerunt corpus ejus, et sepelierunt inter Saraa y Esthaol in sepulcro patris sui Manue; judicavitque Israel viginti annis.

CAPUT XVII.

O ulaniu bałwana przez matkę Michasa, i wzniesieniu przez Michasa świątyni dla tego bożyszcza.

1. Fuit eo tempore vir quidam de monte Ephraim nomine Michas,

2. qui dixit matri suae: Mille et centum argenteos, quos separaveras tibi, et super quibus me audiente juraveras, ecce, ego habeo, et apud me sunt. Cui illa respondit: Benedictus filius meus Domino.

3. Reddidit ergo eos matri suae, quae dixerat ei: Consecravi et vovi hoc argentum Domino, ut de manu mea suscipiat filius meus, et faciat sculptile atque conflatile, et nunc trado illud tibi.

4. Reddidit igitur eos matri suae, quae tulit ducentos argenteos, et dedit eos argentario, ut faceret ex eis sculptile atque conflatile, quod fuit in domo Michae.

5. Qui aediculam quoque in ea Deo separavit, et fecit ephod, et theraphim, id est, vestem sacerdotalem, et idola; implevitque unius filiorum suorum manum, et factus est ei sacerdos.

6. In diebus illis non erat rex in Israel, sed unusquisque, quod sibi rectum videbatur, hoc faciebat.

30. Niech umrze dusza moja z Philistynami. Niegrzeszył Samson wystawując siebie na owo wspólne niebezpieczeństwo, i tym sposobem sobie śmierć zadając; szczególniejsem bowiem natchnieniem Bożem do tego czynu był pobudzony. I Samson nie bezpośrednio i sam przez się miał na celu śmierć swoją, lecz nieprzyjaciół swoich i swojego ludu; i przeto śmierci swojej pośrednio tylko chciał, z jakiej racji wymawiają go Cajetanus, Abulensis, quaest. 54. Serar. quaest. 31, i inni.

31. Bracia jego. I bracia właściwie nazwani, i jego powinowaci i krewni.

R. 17.—1. Na on czas. Patrz niżej w. 6. Patrz Wujka, r. 6.—Z góry Ephraim. Góra zowie się zamiast krainy górzystej, czyli owęj części pokolenia Ephraim, która z wielu gór się składała. Adrychoniusz twierdzi, że te górzyste miejsca rozciągały się na 9 tysięcy kroków.

2. Który rzekł matce swęj. Żadnej nie ma tutaj wzmianki o małżonku tej niewiasty, i przeto zdaje się, iż była wdową i babką, gdyż z syna miała wnuków, z których jeden mógł być przeznaczony na kapłana domowego.—Tysiąc i sto srebrników. T. j. syklów.—Któręś sobie była oddzieliła. Odłoża, albo na użytek niepewny, jeśliby jaki przypadek się zdarzył, albo na użytek pewny i określony, to jest, na zrobienie bałwanów.—Gdy ja słyszał przysięgła. Poświęcając je bóstwu z przydaniem religijnej przysięgi.—Oto ja mam. U mnie są złożone. Ty postanów, co chcesz z nich uczynić.—Błogosławiony syn mój Panu. Dla tego błogosławi syna, że pieniądze wiernie przechowuje; co zaś się mówi w Wulgacie Panu, to w tekście hebrajskim

30. rzekł: Niech umrze dusza moja z Philistynami. Y zatrząsnawszy mocno słupami, upadł dóm na wszystkie Książęta, y na inny lud który tam był: y daleko ich więcej umieraiać, niżli przed tym żywy będąc zabił.

31. A przyszedzsy bracia iego, y wszytek ród, wzięli ciało iego, y pogrzebli między Saraa y Esthaol w grobie oyca iego Manue, a sądził Izraela dwadzieścia lat.

ROZDZIAŁ 17.

1. Był na on czas ieden mąż z góry Ephraim imieniem Michas,

2. który rzekł matce swęj: Tysiąc y sto srebrników któreś sobie była oddzieliła, y na któreś gdy ja słyszał przysięgła, oto ja mam, y są przy mnie. Któremu ona odpowiedziała: Błogosławiony syn mój Panu.

3. Wrócił ie tedy matce swęj która mu była rzekła: Poświęciłam y słuabiłam to srebro Panu, aby z ręki méj przyiał syn mój y uczynił rycinę y licinę: a teraz oddawam ie tobie.

4. Wrócił ie tedy matce swęj: która wzięła dwieście srebrnych, y dała ie złotnikowi, żeby z nich uczynił rycinę y licinę, która była w domu Michy.

5. Który zborek też w nim Bogu odłączył, y uczynił Ephod y Theraphim, to iest szatę kapłani-ską, y bałwany, y napełnił rękę iednego z synów swych, y był mu kapłanem.

6. W one dni nie było Króla w Izraelu, ale każdy co się mu zdało prawego. to czynił.

wyraża się przez Jehowah, który wyraz, chociaż oznacza imię prawdziwego Boga, zabobonna jednak niewiasta nadużyła go do uczczenia bogów fałszywych, do których była przywiązana.

3. Uczynił rycinę i licinę. Dwojaki bałwan, jeden urobiony z marmuru, drugi ulany ze srebra.—A teraz oddawam ie tobie. Niektórzy utrzymują, że to są słowa syna, powracającego matce pieniądze, gdyż następuje, wrócił ie tedy matce swęj. Inni rozumieją że są słowa matki, i myśl jest taka: Oddaję ci, ofiaruję, daruję tobie, zatrzymaj u siebie; choćbym ie miała u siebie, jużbym tobie oddała; Patrz Wujka.

4. Która wzięła dwieście srebrnych. Reszta pieniędzy, zdaje się, została użyta na zbudowanie domku czyli kapliczki, na sprawienie efod, to jest szaty kapłanijskiej, i na inny sprzęt święty dla bożyszcza.

5. Ephod. Patrz co się powiedziało wyżej, r. 8, w. 27.—Theraphim. Bałwany. LXX. tłómaczów słowo hebrajskie Theraphim już tłómaczą przez bałwany, już rzeźby. Rabini po większej części wykładają Theraphim przez obrazy, przepowiadające przyszłość.—I napełnił rękę jednego z synów swych. Napełnić rękę jest to poświęcić na kapłana: napełniają się zaś albo oliwą którą się poświęcają, albo ofiarą całopalną, albo rzeczęą ofiarowaną, którą, gdy brali do ręki i ofiarowali ją Bogu, stawali się kapłanami.—I był mu kapłanem. Jak zabobonna i bałwochwalcza była czość, tak i kapłan złe i nieprawnie poświęcony.

6. W one dni nie było króla w Izraelu. Serariusz mniema (q. 14. in hoc cap.) że to się przytrafiło po

7. Fuit quoque alter adolescens de Bethlehem Juda, ex cognatione ejus; eratque ipse Levites, et habitabat ibi.

8. Egressusque de civitate Bethlehem, peregrinari voluit, ubicunque sibi commodum reperisset. Cumque venisset in montem Ephraim, iter faciens, et declinasset parumper in domum Michae,

9. interrogatus est ab eo, unde venisset. Qui respondit: Levita sum de Bethlehem Juda, et vado, ut habitem ubi potuero, et utile mihi esse perspexero.

10. Dixitque Michas: Mane apud me, et esto mihi parens ac sacerdos: daboque tibi per annos singulos decem argenteos, ac vestem duplicem, et quae ad victum sunt necessaria.

11. Acquivit, et mansit apud hominem, fuitque illi quasi unus de filiis;

12. implevitque Michas manum ejus, et habuit puerum sacerdotem apud se,

13. nunc scio, dicens, quod benefaciet mihi Deus habenti Levitici generis sacerdotem.

7. Był też drugi młodzieniec z Bethlehem Judy, z pokolenia iego: a ten był Levit, y mieszkał tam.

8. Y wyszedzszy z miasta Bethlehem, chciał gościć bydź gdzieby sobie wczas znalazł. A gdy przyszedł na górę Ephraim będąc w drodze, y wstał trochę do domu Micha,

9. spytan iest od niego zkądby przyszedł. Który odpowiedział: Jestem Levit z Bethlehem Judy, a ide, żebych mieszkał kędy będę mógł, y gdzieby mi się zdało z moim pożytkiem.

10. Y rzekł Michasz: Mieszkaj u mnie, a bądź mi oycem y kapłanem: a dam ci na każdy rok dziesięć srebrników, y dwie szacie, y czego do żywności potrzeba.

11. Przyzwolił y mieszkał u człowieka, y był mu jako ieden z synów;

12. y napelnił Michasz rękę iego, y miał młodzieńca kapłanem u siebie,

13. mówiąc: Teraz wiem że mi Bóg uczyni dobrze, mającemu kapłana z rodu Lewitckiego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 17. w. 1. *Był na on czas.* Historya tego Michy, i które za nim idą o żenie umorzonych, i o wojnie przeciw Benjaminowi, działy się przed tem niż Sędziowie byli. Bo ona wojna z Benjaminem była jeszcze za żywota Phinees synowca Aaronowego, jako jest w rozdz. 20, a Historya Michy stała się albo zaraz po śmierci Jozue, jeszcze przed Sędziami, jako rozumieją naszy tłumacze, albo za czasu Othoniela który nastąpił po Jozue.

3. *Poświęciłam i słubiłam to srebro Panu.* Panem tu zowie bałwan swój pogański, którego za boga chwaliła, bo rozumiejąc w nim być jaką moc Boską, mniemała że w nim prawdziwego Boga chwaliła. W żydowskim jest ono własne imię Boże יהוה które zowią Jehowa, które też Żydowie dawali podczas bałwanom, na co się skarży w Ks. Mądrości, 14. I temuż to bałwanowi swemu jakoby Bogu prawdziwemu, dała ta niewiasta urobić te bożki rytu i odlewane, które tu pismo zowie bałwany v. 5.

CAPUT XVIII.

ROZDZIAŁ 18.

O zabranii bałwana Michasowego przez Izraelitów pokolenia Dan, w czasie wyprawy na miasto Lais.

1. In diebus illis non erat rex in Israel, et tribus Dan quaerebat possessionem sibi, ut habitaret

śmierci Samsona, wprzód nim Heli do rządów rzeczpospolitą został wezwany. Salius zaś to odnosi do czasu zaraz po śmierci Jozuego; którego to zdania są także Lyranus, Abulensis, Masius i Rybera, w miejscu wyżey wspomnionem przywiedzeni od Serariusza.—*Każdy co się mu zdawało prawego to czynił.* To się mówi dla pokazania, iż nie było rzeczą dziwną, jeżeli w czasie anarchii znaleźli się tacy, którzy na takie rzeczy bez żadnej obawy się odważali.

7. *Drugi młodzieniec.* Mówi się drugi dla tego, ażeby odróżnić od młodzieńca pierwszego, Michasa syna, kapłana, o którym nieco przedtem była wzmianka, t. j. w. 5. Ten zaś, o którym tutaj się mówi, nie tylko w tém miejscu, ale i w rozdz. następnym, w. 3 i 15, młodzieńcem się zowie. Zdaje się, że był nieżonatym, bo (w. 10) o jego tylko utrzymaniu i odzieniu czyni się wzmianka, a o żonie i dzieciach nie się nie wspomina. Potem zaś u Danitów pojął żonę i dzieci spłodził, r. 18. w. 30. — *Z Bethlehem Judy z pokolenia iego.* T. j. z tego Bethlehem, które jest w pokoleniu Judy. Inne bowiem Bethlehem jest w pokoleniu Zabulon, Jos. 19, 15 — *A ten był Levit.* Owszem był wnukiem samego Mojżesza bo był synem Gersama, syna Mojżesza, jako się pokazuje z r. 18, w. 30, i imię jego było Jonathan.

8. *Chciał gościem być.* Był biednym; ponieważ lewici nie mieli żadnych gruntów, i pobożność ludu była ostygła, ztąd małe były dochody lewitów, którzy zkładali

1. W one dni nie było Króla w Izraelu, a pokolenie Dan szukało sobie osiadłości, w którejby mie-

gdy pobożność kwitnęła nie tylko mieli dostateczne utrzymanie, lecz i opływali w bogactwa. Levita ten był charakteru płochego, a co jeszcze gorsza, odstał od pobożności i religii swoich przodków.

10. *Bądź mi ojcem i kapłanem.* Michas starszy wiekiem od tego lewity, zowie go jednak ojcem przez uszanowanie, zwykle bogobojni kapłani ojcami są nazywani.—*Dziesięć srebrników.* T. j. syklów. Nie raz już powiedziałem, że jeden sykiel srebrny czterem srebrnikom królewskim hiszpańskim odpowiada. — *Dwie szacie.* Z których jedna będzie przydatną w czasie zimowym, a druga w czasie letnim; albo z których jednej będziesz używał w domu, drugiej, gdy potrzeba wyjść z domu, zwłaszcza w dni świąteczne, a następnie ta druga będzie lepsza, piękniejsza i droższa.

13. *Teraz wiem, że mi Bóg uczyni dobrze.* Owszem przeciwnych skutków należało się obawiać, jeśliby rozważał swój postępek; albowiem był bałwochwalcą; syna swego bez żadnego prawa, owszem przeciwko prawom ustanowił kapłanem; lewite pobudził do tego, ażeby został kapłanem, co się niegodziło, gdyż nie był z synów Aarona, lecz Mojżesza; nareszcie lewite tego, naczynając mu zapłatę do czci bałwanów przywiódł; co wszystko największym było występkiem, zdolnym wywołać kary Boskie.

R. 18.— 1. *Nie było króla w Izraelu.* Patrz co się powiedziało wyżey, w r. 17, w. 6. — *Nie wzięto było działu.* T. j. wzięto było nie dosyć obszerny i nieod-

in ea; usque ad illum enim diem inter ceteras tribus sortem non acceperat.

2. Miserunt ergo filii Dan stirpis et familiae suae quinque viros fortissimos de Saraa et Esthaol, ut explorarent terram, et diligenter inspicerent, dixeruntque eis: ite, et considerate terram. Qui cum pergentes venissent in montem Ephraim, et intrassent domum Michae, requieverunt ibi;

3. et agnoscentes vocem adolescentis Levitae, utentesque illius diversorio, dixerunt ad eum. Quis te huc adduxit? quid hic agis? quam ob causam huc venire voluisti?

4. Qui respondit eis: Haec et haec praestitit mihi Michas, et me mercede conduxit, ut sim ei sacerdos.

5. Rogaverunt autem eum, ut consuleret Dominum, ut scire possent, an prospero itinere pergerent, et res haberet effectum.

6. Qui respondit eis: Ite in pace: Dominus respicit viam vestram et iter, quo pergitis.

7. Eunt igitur quinque viri venerunt Lais, videruntque populum habitantem in ea absque ullo timore, juxta consuetudinem Sidoniorum, securum et quietum, nullo ei penitus resistente, magnarumque opum et procul a Sidone atque a cunctis hominibus separatum.

8. Reversique ad fratres suos in Saraa et Esthaol, et quid egissent seiscitantibus responderunt:

9. Surgite, ascendamus ad eos, vidimus enim terram valde opulentam et uberem, nolite negligere, nolite cessare: eamns, et possideamus eam, nullus erit labor.

10. Intrabimus ad securos, in regionem latissimam, tradetque nobis Dominus locum, in quo nullius rei est penuria, eorum, quae gignuntur in terra.

11. Profecti igitur sunt de cognatione Dan, id est, de Saraa et Esthaol sexcenti viri accinti armis bellicis,

12. ascendentesque manserunt in Cariathiarim Judae, qui locus ex eo tempore castrorum Dan nomen accepit, et est post tergum Cariathiarim.

13. Inde transierunt in montem Ephraim. Cumque venissent ad domum Michae,

14. dixerunt quinque viri, qui prius missi fuerant, — *Powiedni do objęcia tak wielkiej liczby Danitów; gdyż jeszcze nie byli zupełnie wygnani Chananejczycy, którzy zajmowali ziemię ich działu. Albo może Danici nie uważali go za dość dla się obszerny i stosowny.*

2. *Z Saraa i z Esthaol.* Patrz co się powiedziało, r. 13, w. 12. — *Aby wyszpiegowali ziemię.* Czy, jako miejsce pobytu, okaże się dogodną, po wygnaniu dawnych mieszkańców.

3. *Poznawszy głos młodzieńca.* Poznawszy pewną cudzoziemczyń, w wymowie młodzieńca; pospolicie bowiem się trafia, że w tej samej prowincyi, tego samego używającej języka, różna jednak bywa pronuncyacya nawet sąsiednich tylko miast.

6. *Idźcie w pokój: Pan patrzy na drogę waszą.* Albo bałwan przemówił, czyli w inny sposób za pomocą sztuki szatański odpowiedział; albo lewita powiedział to co uważał za przyjemne dla nich. — *Sćcie*, albo *ście*. Iście, chodzenie, chód, droga. Iinde.

szkało: bo aż do onego dnia między innemi pokoleniami nie wzięło było działu.

2. A tak posłali synowie Dan, z pokolenia y domu swego pięci mężów barzo mocnych z Saraa y z Esthaol, aby wyszpiegowali ziemię y pilnie wypatrzyli: y rzekli im: Idźcie a wyszpieguycie ziemię. Którzy gdy poszedszy, przysli na górę Ephraim, y weszli do domu Michy, odpocznęli tam:

3. a poznawszy głos młodzieńca Lewity, y stojąc w jego gospodzie, rzekli do niego: Kto cię tu przywiódł? co tu czynisz? dla czegoś tu chciał przyjsz?

4. Który im odpowiedział: To a to mi uczynił Michasz, y niał mię za myto, abych mu był kapłanem.

5. Y prośli go aby się radził Pana, żeby mogli wiedzieć, iesli szczęśliwą drogą szli, y iesli rzecz miała mieć skutek.

6. Który im odpowiedział: Idźcie w pokoiu: Pan patrzy na drogę waszą y na szcie którym idziecie.

7. Poszedszy tedy pięć mężów, przysli do Lais: y użyzeli lud mieszkający w nim bez żadnej biazni, według zwyczaju Sydończyków, bezpiecznie y spokojnie, bo się im żaden nie sprzeciwił, y wielkich bogactw, a daleko od Sydonu, y od wszystkich ludzi oddzieleni.

8. Y wróciwszy się do bracię swę y do Saraa y Esthaol, a coby sprawili, pytaiącym odpowiedzieli.

9. Wstańcie, pódźmy do nich, bośmy widzieli ziemię barzo bogatą y obfita: nie zaniedbujemy, nie przestaycie, pódźmy a posiadźmy ją, nie będzie żadney prace.

10. Wnidźmy do przepiecznych, do krainy barzo szerokiey, a da nam Pan miejsce, na którym niemasz niedostatku żadney rzeczy z tych, które się na ziemi rodzą.

11. Wyiachali tedy z pokolenia Dan, to iest, z Saraa y z Esthaol sześćset mężów przepasanych bronią wojenną,

12. a szedszy položyli się w Kariathiarim Judkim; które miejsce od onego czasu, Obóz Dan imię wzięło: a iest za Kariathiarim.

13. Złamtąd przeszli na górę Ephraim. A gdy przysli do domu Michy,

14. rzekli pięć mężów, którzy piérwcy posłani

7. *Przysli do Lais.* Miasto to leży ku północy, na granicy ziemi obiecanej, przy górze Libanie, które też nazwane jest *Lesem*, Jos. r. 19, 47, i *Dan*, potem jak przez Danitów zajęte zostało, tutaj, w. 29, i Joz. w miejscu wyżej wskaz. — *Według zwyczaju Sydończyków.* Albo że ci trzymali się ustaw i zwyczajów Sydończyków, albo że dla głębokiego pokoiu i bezpieczeństwa im byli podobni. — *Bo się im żaden nie sprzeciwił.* W tekście hebrajskim jest: *i nie był zawstydzający słowem na ziemi*, t. j. nie było żadnego, któryby za ową rzecz ich powstydział, choćby samem nawet słowem; i dla tego, nie było żadnego, toby im się sprzeciwił. Są jednak, którzy to odnoszą do gnuśności i rozwolnienia obyczajów magistratu, jak gdyby się mówiło: Żadnego nie było urzędnika, któryby przestępców karcił, albo upominając i strafiąc zawstydzając, i tak złym obyczajom sprzeciwiać się śmiał, albo chciał.

14. *Bracię swoją.* Innym Danitom współrodakom, którzy byli z tegoż samego pokolenia. — *Patrzcież co się*

rant ad considerandam terram Lais, ceteris fratribus suis: Nostis quod² in domibus istis sit ephod et theraphim et sculptile atque conflatile: videte, quid vobis placeat.

15. Et cum paululum declinassent, ingressi sunt domum adolescentis Levitae, qui erat in domo Michae, salutaveruntque eum verbis pacificis.

16. Sexcenti autem viri ita, ut erant armati, stabant ante ostium.

17. At illi, qui ingressi fuerant domum juvenis, sculptile, et ephod et theraphim, atque conflatile tollere nitabantur, et sacerdos stabat ante ostium, sexcentis viris fortissimis haud procul expectantibus.

18. Tuleruntque igitur, qui intraverant, sculptile, ephod et idola, atque conflatile. Quibus dixit sacerdos: Quis facitis?

19. Cui responderunt: Tace, et pone digitum super os tuum, venique nobiscum, ut habeamus te patrem ac sacerdotem. Quid tibi melius est, ut sis sacerdos in domo unius viri, an in una tribu et familia in Israel?

20. Quod cum audisset, acquievit sermonibus eorum, et tulit ephod et idola, ac sculptile, et profectus est cum eis.

21. Qui cum pergerent, et ante se ire fecissent parvulos ac jumenta, et omne quod erat pretiosum,

22. et jam a domo Michae essent procul, viri, qui habitabant in aedibus Michae, conclamantes secuti sunt,

23. et post tergum clamare coeperunt. Qui cum respexissent, dixerunt ad Micham: Quid tibi vis? cur clamas?

24. Qui respondit: Deos meos, quos mihi feci, tulistis, et sacerdotem, et omnia quae habeo, et dicitis: Quid tibi est?

25. Dixeruntque ei filii Dan: Cave, ne ultra loquaris ad nos, et veniant ad te viri animo concitati, et ipse cum omni domo tuo pereas.

26. Et sic coepto itinere perrexerunt. Videns autem Michas, quod fortiores se essent, reversus est in domum suam.

27. Sexcenti autem viri tulerunt sacerdotem, et quae supra diximus; veneruntque in Lais ad populum quiescentem atque securum, et percusserunt eos in ore gladii, urbemque incendio tradiderunt,

28. nullo penitus ferente praesidium, eo quod procul habitarent a Sidone, et cum nullo hominum haberent quidquam societatis ac negotii. Erat autem civitas sita in regione Rohob; quam rursum extruentes habitaverunt in ea,

wam podob. Zważcie, co wam czynić wypada: czy należy próbować tego wszystkiego, a nawet przemocą odebrać i z sobą unieść; czy raczej wypada nie rozpoczynać.

15. *A trochę ustąpiwszy.* T. j. z drogi, już powziąwszy zamiar, wstąpić do domu. — *Do domu młodzieńca Lewity.* T. j. do tej części domu, gdzie mieszkał lewita.

17. *Stał przede drzwiami.* Lecz wnet wszedłszy do domu, znajduje pięciu mężów, bałwany i aparat świę-

byli na wyspiegowanie ziemie Lais, do drugiey braćciy swoiey. Wićcie że w tych domiech iest Ephod y Theraphim, y rycina y licina: patrzcież co się wam podoba.

15. A trochę ustąpiwszy, weszli do domu młodzieńca Lewity, który był w domu Michy, y pozdrowili go słowy spokojnemi.

16. A sześćset mężów tak iako byli zbrojni stali przeddrzwiami.

17. Lecz oni którzy byli weszli do domu młodzieńca, rycinę y Ephod y Theraphim, y licinę wziąć uśilowali, a kapłan stał przeddrzwiami, a sześćset mężów mocnych niedaleko czekali.

18. Wzięli tedy którzy byli weszli, rycinę, Ephod y bałwany y licinę. Którym rzekł kapłan: Cóż czynicie?

19. Któremu odpowiedzieli: Młecz, a połóż palec na usta twoie: a pódz z nami, żebyśmy cię mieli za oycę y kapłana. Coć lepię żebyś był kapłanem w domu iednego męża, czyli w iednym pokoleniu y familii w Izraelu?

20. Co gdy usłyszał, przyzwolił na ich powieści, y wziął Ephod y bałwany y rycinę, y szedł z nimi.

21. Którzy gdy odeszli, puściwszy przed sobą działki y bydło, y wszystko co było kosztownego,

22. y iuż daleko było do domu Michy: mężowie którzy mieszkali w domu Michy, zwolawszy się gonili ich,

23. y poczęli wołać za nimi. Którzy obeyrzawszy się, rzekli do Michy: Czego chcesz? Przecz wołasz?

24. Który odpowiedział: Bogi moje któreś sobie sprawił pobraliście y kapłana, y wszystko co mam, a mówicie: Coć iest?

25. Y rzekli mu synowie Dan: Strzeż się abyś więcéy do nas nie mówił, y nieprzyszli do ciebie mężowie rozniewani, a zginałbyś sam y z domem twoim.

26. Y tak zaczęta drogą szli. A widząc Michas, że są mocniejszy nadeń, wrócił się do domu swego.

27. A sześćset mężów wzięli kapłana, y cośmy wyższy powiedzieli: y przyszli do Lais, do ludu spokojnego y bezpiecznego, y porażili ie paszczeką miecza: y miasto spalili,

28. a żaden ich zgola nie ratował, że daleko mieszkali od Sydonu, a z żadnemi ludźmi nie mieli towarzystwa ani sprawy żadney. A było miasto położone w krainie Rohob, które znowu zbudowawszy, mieszkali w nim,

ty pakujących.

19. *Coć lepić.* Przekonywają dowodami z zysku i godności wyższej czerpanemi.

24. *Wszystko co mam.* W tekście hebr. *i coć mi jeszcze, albo nad to.* Zdaje się, oprócz bałwanów swych inne rzeczy mniej ważć i niemi pogardzać.

28. *Daleko... od Sydonu.* Któremu może Lais było podległe. — *W krainie Rohob.* Która była częścią Syryi

29. vocato nomine civitatis Dan juxta vocabulum patris sui, quem genuerat Israel, quae prius Lais dicebatur.

30. Posueruntque sibi sculptile, et Jonathan, filium Gersam filii Moysi, ac filios ejus sacerdotes in tribu Dan usque ad diem captivitatis suae.

31. Mansitque apud eos idolum Michae omni tempore, quo fuit domus Dei in Silo. In diebus illis non erat rex in Israel.

29. dawszy miastu imię Dan, wedle imienia oycy swego, którego zrodził Izrael, które przed tym Lais zwano.

30. Y postavili sobie rycinę, y Jonathan syna Gersam syna Moyżeszowego, y syny iego kapłany w pokoleniu Dan, aż do dnia poymania swego.

31. Y został u nich bałwan Michów przez wszystkie czas, póki był dom Boży w Silo. Na on czas nie było króla w Izraelu.

CAPUT XIX.

ROZDZIAŁ 19.

O sprośném i okrutném umorzeniu żony jednego Lewity przez Gabaonitów, o rozsiekaniu jej ciała przez męża na dwanaście części, i rozestaniu po jednej sztuce do każdego pokolenia.

1. Fuit quidam vir Levites habitans in latere montis Ephraim, qui accepit uxorem de Bethlehem Juda;

2. quae reliquit eum, et reversa est in domum patris sui in Bethlehem, mansitque apud eum quatuor mensibus.

3. Secutusque est eam vir suus, volens reconciliari ei, atque blandiri, et secum reducere, habens in comitatu puerum et duos asinos; quae suscepit eum, et introduxit in domum patris sui. Quod cum audisset socer ejus, eumque vidisset, occurrit ei laetus,

4. et amplexatus est hominem. Mansitque gener in domo soceri tribus diebus, comedens cum eo et bibens familiariter.

5. Die autem quarto de nocte consurgens, proficisci voluit. Quem tenuit socer, et ait ad eum: Gusta prius pauxillum panis, et conforta stomachum, et sic proficisceris.

6. Sederuntque simul, ac comederunt et biberunt. Dixitque pater puellae ad generum suum: Quaeso te, ut hodie hic maneas, pariterque laetemur.

7. At ille consurgens, coepit velle proficisci. Et

1. Był nieiaki mąż Lewit mieszkający w boku góry Ephraim, który pojął żonę z Bethlehem Judy:

2. która go opuściła, y wróciła się do domu oycy swego do Bethlehem, y mieszkała u niego cztery miesiące.

3. Y szedł za nią mąż ię, chcąc się z nią poiednać, y łagodnie użyć, y z sobą przywieść, mając w towarzystwie chłopca y dwa osły: która przyięła go y wwiiodła do domu oycy swego. Co gdy usłyszał świekier iego, użyżrawszy go zabiezał mu z radością,

4. y oblał go. Y mieszkał zięć w domu świekra trzy dni iedząc i pijąc z nim przyjacielsko.

5. A czwartego dnia wstawszy w nocy, chciał odiechać. Którego zatrzymał świekier, y rzekł do niego: Zieźdz piérwý trochę chleba, a pokrzep żołądka, y tak poiedziesz.

6. Y siedzieli z sobą, y iedli y pili. Y rzekł oćiec dziewczki do zięcia swego: Proszę cię zostań tu ieszcze przez dziś, a bądźmy wspólni dobrę myśl.

7. Ale on wstawszy poczał chieć odiechać. A

Trachonickiej, jak się pokazuje z ks. II. Król. r. 10, w. 6, i 8.

29. Wedle imienia oycy swego. Albowiem wszyscy byli Danitami i synami Dana.

30. Aż do dnia pojmania swego. To niektórzy tłumaczą o niewoli Izraelitów pod Salmanazarem, o której jest wzmianka, IV. Kr. 17; tak Lyranus. Drudzy o wzięciu arki, gdy zabraną została przez Philistyńczyków, z wielką porażką Izraelitów, I. Król. 4. Inni nareszcie mniemają, że jest mowa o pewnej szczegółowej jakiejś niewoli miasta Dan.

31. Przez wszystkie czas, póki był dom Boży w Silo. T. j. dopóki arka nie została wzięta przez Philistyńczyków, jako powiedz. w w. 30.

R. 19.—1. Góry Ephraim. Patrz wyżej co się powiedziało, r. 17, 1.

2. Która go opuściła. Abulensis (quaest 5) mniema, że to oznacza, iż ona, zdradzając wiary małżeńską, swego małżonka opuściła. Myranus sądzi, że ona, albo przez małżonka została wydalona, jako przekonana o występku, albo, pomimo wiedzy męża o tym wszystkim, sama razem z cudzołożnikiem uciekła. Ariasz mniema, że ona niedopuszczała się cudzołożstwa, lecz odłączyła się od męża, ażeby podług swęj woli żyła. Józef powiada, że dla jej wielkiej piękności, mąż tak dalece ją pokochał, iż ciągle na nią miał swój wzrok wy-

teżony, ona zaś przeciwnie mało go kochała; ztąd z obu stron wynikły podejrzenia i rozterki, które dały powód do odejścia. Serariusz utrzymuje, że ona, będąc obrażona przez małżonka, chciała pójść za mąż za drugiego, o cudzołożstwo zaś ją nie potępia.

3. I szedł za nią mąż jej, chcąc się z nią poiednać. W tekście hebr. jest: *szedł za nią, ażeby mówić do serca jej*, który sposób mówienia, znaczy łagodnie, pochwlebnie przemawiać, albo przymilać się, pochlebiać, jako nasz tłumacz przekłada. Jeśliby ze strony niewiasty zostało popełnione cudzołożstwo, i ona za drugiego by za mąż poszła, podług prawa Deuter. r. 24, w. 3 i 4, nie godziłoby się lewitowi znowu ją przyjmować, czyby żył drugi małżonek, czyby już umarł.—*Przyjęła go*. Dobrze i mądrze postąpiła żona lewity, która, niepomna będąc na urazy, z małżonkiem się pojednła. Inne dumne i gniewliwe, im bardziej widzą się być poszukiwanemi i zachęcanemi do pojednania się, tém bywają trudniejsze i drażliwsze.

5. Wstawszy w nocy. T. j. o brzasku, podczas świtania.

7. Świekier usiłnić go wściagał. W tekstach hebr. i greckim jest, *zmusił go*. Piękny przykład ludzkości, przyjaźni i gościnności; jaki był też uczniów, idących do Emmaus, którzy przymusili go, jak powiada ś. Łukasz, 24, 29, to jest, Chrystusa.

nihilominus obnixe eum socer tenuit, et apud se fecit manere.

8. Mane autem facto, parabat Levites iter. Cui socer rursum: Oro te, inquit, ut paululum cibi capias, et assumtis viribus, donec increseat dies, postea proficiscaris. Comederunt ergo simul.

9. Surrexitque adolescens, ut pergeret cum uxore sua et puero. Cui rursum locutus est socer: Considera, quod dies ad occasum declivior sit, et propinquat ad vesperum, mane apud me etiam hodie, et duc lactum diem, et eras proficisceris, ut vadas in domum tuam.

10. Noluit gener acquiescere sermonibus ejus; sed statim perrexit, et venit contra Jebus, quae altero nomine vocatur Jerusalem, dicens secum duos asinos onustos, et concubinam.

11. Jamque erant juxta Jebus, et dies mutabatur in noctem; dixitque puer ad dominum suum: Veni, obsecro, declinemus ad urbem Jebusaeorum, et maneamus in ea.

12. Cui respondit dominus: Non ingrediar oppidum gentis alienae, quae non est de filiis Israel, sed transibo usque Gabaa:

13. et cum illic pervenero, manebimus in ea, aut certe in urbe Rama.

14. Transierunt ergo Jebus, et coeptum carpebant iter, occubuitque eis sol juxta Gabaa, quae est in tribu Benjamin:

15. diverteruntque ad eam, ut manerent ibi. Quo cum intrassent, sedebant in platea civitatis, et nullus eos recipere voluit hospitio.

16. Et ecce, apparuit homo senex, revertens de agro et de opere suo vesperi, qui et ipse de monte erat Ephraim, et peregrinus habitabat in Gabaa; homines autem regionis illius erant filii Jemini.

17. Elevatisque oculis, vidit senex, sedentem hominem cum sarcinulis suis in platea civitatis, et dixit ad eum: Unde venis? et quo vadis?

18. Qui respondit ei: Profecti sumus de Bethlehem Juda, et pergimus ad locum nostrum, qui est in latere montis Ephraim, unde ieramus in Bethlehem, et nunc vadimus ad domum Dei, nullusque sub tectum suum nos vult recipere,

19. habentes paleas et foenum in asinorum pabulum, et panem ac vinum in meos et ancillae tuae usus, et pueri, qui mecum est: nulla re indigemus nisi hospitio.

20. Cui respondit senex: Pax tecum sit, ego

świekier przedsię usiłnie go wściągał, y zatrzymał przy sobie.

8. A gdy było rano, gotował się Lewit w drogę. Któremu zaś rzekł świekier: Proszę cię, zjedz co trochę, a pośliwszy się, aż do dnia przybędzie, potem poiedziesz. Y tak iedli z sobą.

9. Y wstał młodzieniec aby iechał z żoną swą y z chłopcem. Któremu zaś rzekł świekier: Obacz żeć się już dzień chyli ku zachodu, a wieczór nadchodzi: zostań u mnie ieszcze dziś, a straw dzień wesóło, a jutro poydziesz, abyś szedł do domu twego.

10. Niechciał więc przyzwolić na mowę iego: ale wnet poiechał, y przyszedł przeciw Jebuz, które inszym imieniem zową Jeruzalem, wiodąc z sobą dwa osły z brzemion y nałożnice.

11. Y już byli u Jebuz, a dzień się odmieniał w noc, y rzekł sługa do Pana swego: Póđz proszę, wstapwa do miasta Jebuzeczyków a zostaniemy w nim.

12. Któremu odpowiedział Pan: Nie wstapię do miasta obcego narodu, który nie iest z synów Izraelowych, ale przejdę aż do Gabaa:

13. a tam przyszedzysy, staniemy w nim: abo więc w mieście Rama.

14. A tak minęli Jebuz y szli zaczęta drogą, y zaszło im słońce u Gabaa, które iest w pokoleniu Benjamin:

15. y weszli do niego, aby tam zostali. Gdzie gdy wszedzysy, siedzieli na ulicy mieyskiéy, a żaden ich nie chciał przyiać do gospody.

16. Alie oto przyszedł człowiek stary wracający się z pola y od roboty swéy wieczór, który téż był z góry Ephraim, a gościem mieszkał w Gabaa, a ludzie oney krainy byli synowie Jemini.

17. Y podniószy oczy użyzrał starzec człowieka siedzącego z tłomoczki swémi, na ulicy miasta: y rzekł do niego: Zkąd idziesz? a dokąd idziesz?

18. Który mu odpowiedział: Wyiachaliśmy z Bethlehem Judy, a idziem do mieysca naszego, które iest w boku góry Ephraim, z kadeśmy byli wyszli do Bethlehem: a teraz idziemy do domu Bożego, a żaden nas niechce przyiać pod dach swóy,

19. mających plewy y siano na obrok osłów, a chleb y wino na moie, y służebnice twoiéy potrzebę, y chłopca który iest zemną: niczego nie potrzebuemy iedno gospody.

20. Któremu starzec odpowiedział: Pokóy z to-

8. *Aż dnia przybędzie.* Hebr. *nachyli się dzień*, t. j. aż upał się zmniejszy i do drogi powietrze nieco będzie dogodniejsze.

10. *Przeciw Jebuz.* To jest Jeruzalem, które tak jest nazwane od Jebuzeczyków, mieszkańców; a przedtem, i w czasie panowania Melchizedecha, nazywało się Salem.

12. *Aż do Gabaa.* To miasto, znajduje się w pokoleniu Benjamin, jak się mówi w w. 14 i nast. Są jednak, którzy w pokoleniu Benjaminia dwojakie Gabaa umieszczają, jedno górzyste, drugie polne; albowiem w nast. r. 20, w 31, w tek. hebr. się mówi, *Gabaa na polu*, t. j. ażeby odróżnić od górnego, któremu jest

blizkie i do którego wstąpił Lewita, jak utrzymuje Serariusz, 9, 6.

13. *Albo więc w mieście Rama.* Miasto to sąsiednie jest pierwszemu, i w tém samém pokoleniu Benjamin.

16. *Gościem.* T. j. dla tego, że nie mieszkał w śród braci swoich Ephraimeczyków, lecz między Benjamitami.—*Byli synowie Jemini.* Synowie Benjamin: który bowiem nazwany jest Benjaminem, Genes. 35, 18, tenże niekiedy zowie się *Jemini*, jako wyżj, r. 3, 15, i I. Kr. 9, 1, i w innych miejscach często.

18. *Do domu Bożego.* Silo bowiem, gdzie znajdował się przybytek i arka, było w pokoleniu Efraima, dokąd szli. LXX. mają *dom mój*, chald. *dom świątynicy Bożej*.

praebebo omnia, quae necessaria sunt: tantum, quae-so, ne in platea maneat.

21. Introduxitque eum in domum suam, et pabulum asinis praeiunxit; ac postquam laverunt pedes suos, recepit eos in convivium.

22. Illis epulantibus, et post laborem itineris cibo et potu reficientibus corpora, venerunt viri civitatis illius, filii Belial, (id est, absque iugo) et circumdantes domum senis, fores pulsare coeperunt, clamantes ad dominum domus, atque dicentes: Ede virum, qui ingressus est domum tuam, ut abutatur eo. (*Gen. 19, 5.*)

23. Egressusque est ad eos senex, et ait: Nolite fratres, nolite facere malum hoc, quia ingressus est homo hospitium meum, et cessate ab hac stultitia:

24. habeo filiam virginem, et hic homo habet concubinam, educam eas ad vos, ut humilietis eas, et vestram libidinem compleatis: tantum, obsecro, ne scelus hoc contra naturam operemini in virum.

25. Nolebant acquiescere sermonibus illius; quod cernens homo, eduxit ad eos concubinam suam, et eis tradidit illudendam; qua cum tota nocte abusi essent, dimiserunt eam mane.

26. At mulier, recedentibus tenebris, venit ad ostium domus, ubi manebat dominus suus, et ibi corruit.

27. Mane facto, surrexit homo, et aperuit ostium, ut coeptam expleret viam; et ecce, concubina ejus jacebat ante ostium sparsis in limine manibus.

28. Cui ille, pulans eam quiescere, loquebatur: Surge, et ambulemus. Qua nihil respondente, intelligens, quod erat mortua; tulit eam, et imposuit asino, reversusque est in domum suam.

29. Quam cum esset ingressus, arripuit gladium, et cadaver uxoris cum ossibus suis in duodecim partes ac frustra concidens, misit in omnes terminos Israel.

21. Skoro umyli nogi swoje. Jest-to zwyczaj gościnności, jakiej przykład dawał niegdyś Abraham i Lot, Genes, 18, 4, i 19, 2.

22. Synowie Belial. Patrz Wujka.

23. Prześcieście od tego szaleństwa. Od tego wystęku, od tej zbrodni, jak bowiem w Pismie ś. szalony, czyli głupi, często grzesznika oznacza, tak szaleństwo sam grzech znaczy.

24. Mam córkę dziewicę. Że starzec i lewita nie grzeszyli, gdy żonę i córkę wystawili na ich pożądliwość, powszechne jest zdanie; w wytłómaczeniu jednak sposobu i przyczyny tej rzeczy nieco się różnią. Najłatwiejszy zdaje się sposób wymownienia ich od winy, jeśli powiemy, że wymawia niewiadomość, która w starym owym mężu rolniku, jak się pokazuje z w. 16, tegoż rozdziału, wielce jest prawdopodobną, jako też może i w młodzieńcu tym lewicie. Inaczej bowiem żadnem prawem córki i żony lewita, o których Gabaonici nie myślili, nie mógł wystawić na ich pożądliwość, chociażby to czynił w tym celu, ażeby uniknąć grzechu większego. Nadto być mogło, iż jednemu i drugiemu wiadomy był podobny fakt Lota, z kąd powzięli powód do błędu.— Że je poniżycie. Poniżyć jakąś niewiastę, jest to z nią popełnić cielesny występki; masz przykład takiego wyrażenia, Deut. 21, 14, i gdzie indziej.

ba niech będzie: ja dam czego potrzeba: tylko proszę żebyś nie stał na ulicy.

21. Y w wiódł go do domu swego, y dał osłom obrok: a skoro umyli nogi swoje, wziął je na ucztę.

22. A gdy oni używali: a po utrudzeniu z drogi, iedząc y piąc ciała poślali: przyszli mężowie miasta onego synowie Belial (to jest bez iarzma) a obstąpiwszy dóm starców, we drzwi bić poczęli, wołając na Pana domu y mówiąc: Wywiedz męża który wszedł do domu twego, że będiem z nim czynić co chcemy.

23. Y wyszedł do nich starzec, y rzekł: Niechciejcie bracia, niechciejcie czynić tego złego: bo wszedł człowiek do gospody moiej, a przestańcie od tego szaleństwa:

24. Mam córkę dziewicę, a ten człowiek ma nałożnicę, wywiodę ie do was że ie poniżycie, a waszą psotę wypełnicie, tylko proszę tój niecnoty przećw przyrodzeniu z mężem nie czynicie.

25. Niechcieli słuchać mowy iego. Co widząc on człowiek, wywiodł do nich nałożnicę swoję, y dał ia na swą wolę ich: z którą gdy całą noc psotę plodzili, puścili ia rano.

26. A niewiasta gdy ciemności miały, przyszła do drzwi domu, w którym iey Pan mieszkał y tam upadła.

27. A gdy było rano, wstał człowiek y otworzył drzwi, aby zaczęta drogę skończył: a oto nałożnica iego leżała przeddrzwiami rozciągnawszy ręce na progu.

28. Do której on mniemając żeby spała, mówił: Wstań a idźmy. Która gdy nic nie odpowiedziała, obaczywszy że umarła: wziął ia y włożył na osła, y wrócił się do domu swego.

29. Do którego wszedłszy, porwał miecz, a ciało żony y z kośćmi iey na dwanaście części y sztuk zrabawszy, rozesał po wszystkich granicach Izraelskich.

26. Gdy ciemności miały. T. j. gdy się ukazywał, przybliżał czas poranny.— W którym iey Pan mieszkał. Starodawny jest zwyczaj, iż żony swoich małżonków nazywają panami, któryto zwyczaj wyraźnie pochwała ś. Piotr, I. list, r. 3, w. 6. Jako Sara, powiada, posłuszna była Abrahamowi, nazywając go panem.— I tam upadła. Dwojaką śmierci przyczynę przytacza Józef: pierwszą przyczyną była największa boleść w skutek tego, co wycierpiała; drugą przyczyną była największa sromota i wstyd, dla którego przed obliczem swojego męża nieśmiała się stawić. W tekście świętym ta przyczyna bardziej daje się do zrozumienia, że pracą i udręceniem nocnem zmęczona, w skutek osłabienia sił, upadła i umarła.

29. Na dwanaście części. T. j. ażeby do każdego pokolenia część była posłana, i ten widok mocniej pobudził umysły do zemsty. Ariasz mniema, że owe części ciała na miejscu wyniosłem zostały umieszczone, ażeby je wszyscy widzieć mogli, w podobny sposób, w jaki ciała, albo części ciała tych, którzy ulegli wyrokowi śmierci, dla obudzenia bojaźni na miejscu wyniosłem się zawieszają. Niektórzy sądzą, że część tego ciała do pokolenia Beniamina nie została posłana, dla tego, że to pokolenie było winne. Lecz nie nie przeszkadza, iżby posłaną być nie mogła, ponieważ tylko

30. Quod cum vidissent singuli, conclamabant: Numquam res talis facta est in Israel ex eo die, quo ascenderunt patres nostri de Aegypto, usque in praesens tempus: ferte sententiam, et in commune decernite, quid facto opus sit.

30. Co każdy użyżawszy spólem wołali: Nigdy się takowa rzecz nie stała w Izraelu od tego dnia którego wyszli oycowie naszy z Egiptu aż do tego czasu: Wydaycie wyrok a społecznie postanowcie co trzeba czynić.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 19. w. 22. *Synowie Belial*. Słowo to Belial często się trafia w Piśmie S. Hieronim powiada, iż toż znaczy co i przestępca albo apostata. Żydowie teraz inaczej piszą, Belialah, ale to nie krzeczy, bo Prorocy tak pisali בלעל Belial, co znaczy, bez jarzma, jako *Hoseae*. 1. mówi: co się potwierdza 2. Cor. 6. gdzie także Apostoł Ś. mówi: Belial, i nigdziej inaczej nie czytamy, dopiero ci nowi Żydzi sobie inaczej wymyślają: To słowo nasz tłumacz łaciński wyklada, Belial, sine jugo, to jest bez jarzma, LXX. παρὰ νόμον to jest, synowie przestępców, a podczas też ηἱν λομοί, to jest, synowie zaraźliwi, albo też Apostołowie, jako masz w przypowieściach 6. I znaczy to słowo Belial, naprzód Djabła, który najpierw rzucił jarzmo, i stał się Apostatą, i tak się rozumie co Apostoł mówi 2. Cor. 6. Co za porównanie Chrystusa do Belial, to jest, do Djabła. Potem też wszyscy inszy grzeszni, którzy w jarzmie przykazania Bożego niechęć chodząc, jako są Heretycy i inszy, nazwani są synowie Belial.

CAPUT XX.

ROZDZIAŁ 20.

O walce Izraelitów przeciw pokoleniu Beniamina, dla zamordowanej niewiasty, żony Lewity.

1. Egressi itaque sunt omnes filii Israel, et pariter congregati, quasi vir unus, de Dan usque Bersabee, et terra Galaad ad Dominum in Maspha;

2. omnesque anguli populorum, et cunctae tribus Israel in ecclesiam populi Dei convenerunt quadringenta millia peditum pugnatorum;

3. nec latuit filios Beniamin, quod ascendissent filii Israel in Maspha. Interrogatusque Levita, maritus mulieris interfectae, quomodo tantum scelus perpetratum esset,

4. respondit: Veni in Gabaa Benjamin cum uxore mea, illucque diverti:

5. et ecce homines civitatis illius circumdederunt nocte domum, in qua manebam, volentes me occidere, et uxorem meam incredibili furore libidinis vexantes, denique mortua est.

6. Quam arreptam in frustra concidi, misique partes in omnes terminos possessionis vestrae: quia nunquam tantum nefas, et tam grande piaculum factum est in Israel.

7. Adestis omnes filii Israel, decernite, quid facere debeatis.

8. Stansque omnis populus, quasi unius hominis sermone, respondit: Non recedemus in tabernacula nostra, nec suam quisquam intrabit domum:

9. sed hoc contra Gabaa in commune faciamus:

mężowie Gabaa tój zbrodni się dopuścili, a nie całe pokolenie.

R. 20.—1. *Jako mąż jeden*. To jest *jedną myślą i jedną radą*, jak mówi w. 11.—*Od Dan, aż do Bersabee*. Te dwa miasta są ostatniemi długości ziemi świętej granicami, od północy i od południa. *Ziemia Galaad*. To jest pokolenia, które znajdowały się za Jordanem. *Do Pana do Maspha*. Masph wiele było, jak powiedziałem wyżej, w r. 10. w. 17. Maziusz mniema, na r. 18. Jos., że przez Masphę można rozumieć Silo, które leżało na miejscu wyniosłym, gdyż Maspha oznacza strażnicę. Inni sądzą, że Maspha, o której tu mowa, była w pokoleniu Beniamina, niedaleko od Silo, i

1. Wyszli tedy wszyscy synowie Izraelowi, y zgromadziwszy się wespół iako mąż ieden, od Dan aż do Bersabee y ziemie Galaad do Pana do Maspha;

2. y wszyscy węglowie ludu, y wszystkie pokolenia Izraelowe zeszyli się do zgromadzenia ludu Bożego, czterysta tysięcy pieszych walczyków;

3. ani to tajno było synóm Beniamin, że się zeszyli synowie Izraelowi w Maspha. Y spytany Lewita mąż niewiasty zamordowaney, iako się tak wielka złość stała,

4. odpowiedział: Przyszedłem do Gabaa Benjamin z żoną swą y tamem stanął:

5. alic oto ludzie onego miasta obstarpi w nocy dom w którymem stał, chcąc mię zabić, a żonę moję niesłychaną zapalczywością wszeteczeństwa gwałcać, nawet umarła.

6. Którą porwawszy rozsiekałem w sztuki, y rozelałem części po wszystkich granicach ośiadłości waszey: bo nigdy taka niecnota, y tak haniebný grzech nie stał się w Izraelu.

7. Jesteście tu wszyscy synowie Izraelowi, postanówcie co czynić macie.

8. Y stojąc wszystek lud, iako iednego człowieka mową odpowiedział. Nie wrócimy się do przybytków naszych, ani żaden nie wnidzie do domu swego:

9. ale to przeciw Gabaa spólnie uczynimy:

z której snadź można było widzieć przybytek, znajdujący się w Silo, i przeto tam zgromadzeni Izraelici uważali się, iż są przed obliczem Boga. Albo zapewne sądzili, iż się znajdują przed Panem dla tego, że *miejsce modlitwy było w Masphie*, jak się mówi, 1. Mach. 3. 46. Jakoż czytamy, I. Król. 75. i 10. 17.; Jer., 40., 8.; 41. 3. 1. Mach. 3. 4, 6., że w Masphie często się odbywały sejmy.

2. *Węglowie ludu*. Książęta ludu. Patrz W.—*Do zgromadzenia*. Na sejm, zebranie.

3. *I spytany Lewita*. To bowiem jak najwięcej posłużyło do pewniejszego rozpoznawania rzeczy i do sprawiedliwszego wyroku.

10. decem viri elegantur e centum ex omnibus tribubus Israel, et centum de mille, et mille de decem millibus, ut comportent exercitui cibaria, et possimus pugnare contra Gabaa Benjamin, et reddere ei pro scelere, quod meretur.

11. Convenitque universus Israel ad civitatem, quasi homo unus eadem mente unoque consilio,

12. et miserunt nuntios ad omnem tribum Benjamin, qui dicerent: Cur tantum nefas in vobis repertum est?

13. Tradite homines de Gabaa, qui hoc flagitium perpetrarunt, ut moriantur, et auferatur malum de Israel. Qui noluerunt fratrum suorum filiorum Israel audire mandalum;

14. sed ex cunctis urbibus, quae sortis suae erant, convenerunt in Gabaa, ut illis ferrent auxilium et contra universum populum Israel dimicerent.

15. Inventique sunt viginti quinque millia de Benjamin eductum gladium, praeter habitatores Gabaa,

16. qui septingenti erant viri fortissimi, ita sinistra ut dextra proeliantes; et sic fundis lapides ad certum jacentes, ut capillum quoque possent percutere, et nequaquam in alteram partem ictus lapidis deferretur.

17. Virorum quoque Israel, absque filiis Benjamin, inventa sunt quadringenta millia eductum gladios, et paratorum ad pugnam.

18. Qui surgentes venerunt in domum Dei, hoc est, in Silo, consulueruntque Deum, atque dixerunt: Quis erit in exercitu nostro princeps certaminis contra filios Benjamin? Quibus respondit Dominus: Judas sit dux vester.

19. Statimque filii Israel, surgentes mane, castrametati sunt juxta Gabaa;

20. et inde procedentes ad pugnam contra Benjamin, urbem oppugnare coeperunt.

21. Egressique filii Benjamin de Gabaa, occiderunt de filiis Israel die illo viginti duo millia virorum.

10. niech będą obrani dziesięć mężów ze sta, ze wszystkich pokoleń Izraelskich, a sto z tysiąca, a tysiąc z dziesięci tysięcy, żeby znośli żywność wojsku, y abyśmy mogli walczyć przeciw Gabaa Benjamin, a oddać mu za niecnotę co zasłużył.

11. Y zebrał się wszystek Izrael do miasta, iako jeden człowiek, iednaką myślą, y iedną radą,

12. y posłali posły do wszystkiego pokolenia Benjamin, co by im mówili: Czemu się tak haniebna złość znalazła między wami?

13. Wydaycie ludźie z Gabaa, którzy tę złość popełnili, aby pomarli, a było zniszczone zło z posrzedku Izraela. Którzy niechęcieli usłuchać roskazania braciędy swę synów Izraelowych;

14. ale ze wszystkich miast, które w ich dziale były, zesłi się do Gabaa, aby im dali pomoc, y walczyli ze wszystkim ludem Izraelskim.

15. Y znalazło się dwadzieścia y pięć tysięcy z Beniamina dobywających miecza, oprócz obywatelów Gabaa,

16. których było siedm set mężów dużych, tak lewą iako prawą ręką walczących: y tak procami kamienie na pewną ćskających, że y włos mogli ubić, y żadna miarą na inną stronę raz kamienny się nie unosił.

17. Mężów też Izraelskich; oprócz Beniamina, znalazło się czterysta tysięcy dobywających mieczów, y gotowych ku bitwie.

18. Którzy wstawszy przyszli do domu Bożego, to iest do Silo: y radzili się Boga, y mówili: Kto będzie w wojsku naszym hetmanem walki przeciw synom Benjamin? Którym odpowiedział Pan: Judas niech będzie hetmanem waszym.

19. Y wnet synowie Izraelowi wstawszy rano, położyli się obozem u Gabaa;

20. a złatańd wyszedszy ku bitwie przeciw Beniaminowi, miasta dobywać poczęli.

21. Y wypadszy synowie Beniamin z Gabaa, zabili dnia onego z synów Izraelowych dwadzieścia y dwa tysiąca mężów.

10. Niech będą obrani dziesięć mężów. Z każdej Izraelitów zgromadzonych dziesiątki wybiera się jeden, to jest, czterdzieści tysięcy z czterystu tysięcy.

12. Posłali posły. Albowiem w sprawach prywatnych i publicznych wprzód nim się przyjdzie do processów, albo wojny, należy próbować wszelkich umiarkowanych i spokojnych sposobów dla załatwienia sprawy.

16. Dużych. Mocnych, silnych.—Tak lewą, jako prawą ręką walczących. Oboręczni, to jest z równą zręcznością używający lewicy i prawej ręki; lewą podobnie jak prawą ręką, na wojnie walczący. Patrz wyż. r. 3. 15. *Ze i włos mogli ubić.* Hyperboliczna mowa, jeśli zwłaszcza uważać się będzie odnośnie do wszystkich Gabaanitów.

17. Czterysta tysięcy. Lecz po obliczeniu, dokonaniem na puszczy, Num., 1. 2 i 26., znaleziono sześćset tysięcy mężów zdolnych do wojny. Albo więc skrócony był czas służby żołnierskiej, albo zapewne dla tego, że wielu Izraelitów zginęło na wojnach prowadzonych po śmierci Jozuego, nie zawsze szczęśliwie, z powodu bałwochwalstwa i innych grzechów, jakich się dopuszczali.

18. *Radzili się Boga.* Za pośrednictwem najwyższego kapłana, który wtedy znajdował się w Silo, jak widać niżej; w 28.—*Judas niech będzie hetmanem waszym.* Nie maż jakiś, któryby się nazywał Judas, lecz samo pokolenie Judy; jak gdyby rzekł: Samo pokolenie Judy niech zacznie wojnę przeciwko Beniamitom. Patrz, cośmy powiedzieli wyżej, r. 1. w. 2.

21. *Zabili dnia onego, z synów Izraelowych dwadzieścia i dwa tysiące mężów.* Zdaje się rzeczą dziwną, że w takiej sprawie Izraelici tak wielkiej klęski doznali. Lecz: 1) mężowie nawet niewinni, w skutek wyroków opatrności boskiej, wielkim nieraz ulegają nieszczęściom; 2) staje się niekiedy, iż nam się zdaje, że jesteśmy niewinnymi, gdy tymczasem tak nie jest; 3) niekiedy też słusznie coś się przedsięwzię, co jednak potem źle i niezgodnie z prawidłami prawa Bożego się wykonywa; 4) często w nieprzyjaciółach jest coś dobrego, co Bóg doczesnym jakim szczęściem chce wynagrodzić; 5) niektórzy z Izraelitów występkiem bałwochwalstwa byli skażeni; 6) sobie i własnym siłom zanadto ufali, o czém wyraźnie mówi tekst święty, w 22,

22. Rursum filii Israel et fortitudine et numero confidentes, in eodem loco, in quo prius certaverant, aciem direxerunt;

23. ita tamen, ut prius ascenderent et starent coram Domino usque ad noctem, consulerentque eum, et dicerent: Debeo ultra procedere ad dimicandum contra filios Benjamin fratres meos, an non? Quibus ille respondit: Ascendite ad eos, et inite certamen.

24. Cumque filii Israel altera die contra filios Benjamin ad proelium processissent,

25. eruperunt filii Benjamin de portis Gabaa; et occurrentes eis tanta in illos caede bacchati sunt, ut decem et octo millia virorum educuntium gladium prosternerent.

26. Quamobrem omnes filii Israel venerunt in domum Dei, et sedentes flebant coram Domino; jejunaveruntque die illo usque ad vesperam, et obtulerunt ei holocausta, atque pacificas victimas,

27. et super statu suo interrogaverunt. Eo tempore ibi erat arca foederis Dei,

28. et Phinees filius Eleazari filii Aaron praepositus domus. Consuluerunt igitur Dominum, atque dixerunt: Exire ultra debemus ad pugnam contra filios Benjamin fratres nostros, an quiescere? Quibus ait Dominus: Ascendite, cras enim tradam eos in manus vestras.

29. Posueruntque filii Israel insidias per circuitum urbis Gabaa;

30. et tertia vice, sicut semel et bis, contra Benjamin exercitum produxerunt.

31. Sed et filii Benjamin audacter eruperunt de civitate, et fugientes adversarios longius persecuti sunt, ita ut vulnerarent ex eis sicut primo die et secundo, et cederent per duas semitas vertentes terga, quarum una ferebatur in Bethel, et altera in Gabaa, atque prosternerent triginta circiter viros;

32. putaverunt enim solito eos more cedere. Qui fugam arte simulantes inierunt consilium, ut abstraherent eos de civitate, et quasi fugientes ad supradictas semitas perducerent.

33. Omnes itaque filii Israel surgentes de sedibus suis, tetenderunt aciem in loco, qui vocatur Baalhamar. Insidiae quoque, quae circa urbem erant, paulatim se aperire coeperunt,

34. et ab occidentali urbis parte procedere. Sed et alia decem millia virorum de universo

i inne tym podobne popełniali grzechy; przeto P. Bóg naprzód chciał przez podwójną klęskę ich oczyścić, ażeby do Pana się nawróciwszy, wywarli zemstę Bożą na Benjamitów.

23. *Idźcie do nich i potykajcie się.* Niema tu żadnej obietnicy o zwycięztwie, jak niżej, w w. 28, gdzie powiedziano: *bo jutro dam ie w ręce wasze.* P. W.

26. *Siedząc płakali przed Panem.* Siedzenie oznacza stan płaczących. Tak w Piśmie ś. przeciwstawia się siedzenie i powstanie. Ps. 138. 2, i Thren: 3. 63.; i o straponiej Jerozolimie, mówił Jer: Thren. 1. 1: *Jako siedzi samo miasto pełne ludu*, etc; przez ten wyraz *siedząc* oznacza się też, iż bardzo długo oni przed Panem zostawali.—*Całopalenie i zapokojne ofiary.* A-

22. Znowu synowie Izraelowi, y mocy y liczbie ufaiąc, na tymże mieyscu na którym się piérwéy potykali, uszykowali woysko;

23. wszakże tak, że piérwéy szli y płakali przed Panem aż do nocy: y radzili się go, y mówili: Mamli ieszcze isźdź ku bitwie przeciw synóm Beniamin braciéy moiéy, czyli nie? Którym on odpowiedział: Idźcie do nich, a potykajcie się.

24. A gdy synowie Izraelowi drugiego dnia wyszli ku potkaniu z syny Beniaminowymi,

25. wypadli synowie Beniamin z bram Gabaa: y potkawszy się z nimi tak szalenie ie mordowali, że ósmnaście tysięcy mężów dobywających miecza położyli.

26. Przetoż wszyscy synowie Izraelowi przyszedli do domu Bożego, a siedząc płakali przed Panem: y posćili dnia onego aż do wieczora, y ofiarowali mu całopalenia y zapokojne ofiary,

27. y pytali się o swym powodzeniu. Na ten czas była tam skrzynia przymierza Bożego,

28. a Phinees syn Eleazara syna Aaronowego był przełożonym domu. Radzili się tedy Pana, y rzekli: Mamyli ieszcze wynisźdź na wojnę przeciw synóm Beniaminowym braciéy naszéy, czyli zaniechać? Którym Pan rzekł: Idźcie, bo jutro dam ie w ręce wasze.

29. Y zasadzili synowie Izraelowi zasadzkę około miasta Gabaa;

30. y trzeci kroc, iako raz y dwa razy przeciw Beniaminowi woysko wywiedli.

31. Lecz y Synowie Beniaminowi śmieje z miasta wyciekli, y uciekaiące przeciwniki opodal gonili, tak iż ranili z nich iako piérwszego y włórego dnia, y śiekli tyl dwiema drogami podaiące, z których iedna bieżała do Bethel, a druga do Gabaa, y porazili około trzydzieści mężów;

32. bo mniemali żeby zwykłym obyczaiem ustępowali. Którzy uciekanie sztucznie zmyślaiąc, namówili się aby ich od miasta odwiedli, a iakoby uciekaiąc na drogi przerzeczone nawiedli.

33. A tak wszyscy synowie Izraelowi wstawszy z mieysc swoich, uszykowali się na mieyscu które zowa Baalhamar. Zasadzka téż, która około miasta była, polekku się ięła ukazować,

34. y od zachodniéy strony miasta wychodzić. Ale y druga dziesięć tysięcy mężów ze wszego I-

żeby uprosili pokój Pana i siebie całych Mu ofiarowali i poddali.

28. *Przełożonym domu.* Najwyższym Kapłanem.

31. *A druga do Gabaa.* Chociaż Izraelici uciekając, i Beniamici ich ścigając oddalali się od Gabaa, nie źle jednak się mówi o ścieżce, iż prowadzi do Gabaa.

33. *A tak wszyscy synowie Izraelowi.* Większa część wojska; wojsko bowiem na trzy części podzielone było: jedna ukrywała się na zasadzkach; druga zbliżyła się do miasta, ażeby Benjamitów wyzywać do potyczki i z miasta wywabić; część trzecia uszykowała się w Baalhamar.—*Baalhamar.* Chald: *na płaszczyznach Jerycha.*

34. *Od zachodniéy strony miasta.* LXX. mają od

Israel, habitatores urbis ad certamina provocabant. Ingravatumque est bellum contra filios Benjamin; et non intellexerunt, quod ex omni parte illis instaret interitus.

35. Percussitque eos Dominus in conspectu filiorum Israel, et interfecerunt ex eis in illo die viginti quinque millia et centum viros, omnes belatores et educentes gladium,

36. Fili autem Benjamin, cum se inferiores esse vidissent, coeperunt fugere. Quod cernentes filii Israel, dederunt eis ad fugiendum locum, ut ad praeeparatas insidias devenirent, quas juxta urbem posuerant.

37. Qui cum repente de latibulis surrexissent, et Benjamin terga cadentibus daret, ingressi sunt civitatem, et percusserunt eam in ore gladii.

38. Signum autem dederant filii Israel his, quos in insidiis collocaverant, ut, postquam urbem cepissent, ignem accenderent; ut ascendente in altum fumo, captam urbem demonstrarent.

39. Quod cum cernerent filii Israel in ipso certamine positi (putaverunt enim filii Benjamin eos fugere, et instantius persequerentur, caesis de exercitu eorum triginta viris),

40. et viderent quasi columnam fumi de civitate conscendere; Benjamin quoque aspiciens retro, cum captam cerneret civitatem, et flammas in sublime ferri; (*Jos. 8. 20.*)

41. qui prius simulaverant fugam, versa facie fortius resistebant. Quod cum vidissent filii Benjamin, in fugam versi sunt,

42. et ad viam deserti ire coeperunt, illuc quoque eos adversarii persequentibus; sed et hi, qui urbem succenderant, occurrerunt eis.

43. Atque ita factum est, ut ex utraque parte ab hostibus caederentur, nec erat ulla requies morientium. Ceciderunt, atque prostrati sunt ad orientalem plagam urbis Gabaa.

44. Fuerunt autem qui in eodem loco interfecti sunt, decem et octo millia virorum, omnes robustissimi pugnatores.

45. Quod cum vidissent, qui remanserant de Benjamin, fugerunt in solitudinem; et pergebant ad petram, cujus vocabulum est Remmon. In illa quoque fuga palantes, et in diversa tendentes, occiderunt quinque millia virorum. Et cum ultra tenderent, persecuti sunt eos, et interfecerunt etiam alia duo millia.

46. Et sic factum est, ut omnes qui ceciderant de Benjamin in diversis locis, essent viginti quinque millia, pugnatores ad bella promptissimi.

47. Remanserunt itaque de omni numero Benjamin, qui evadere, et fugere in solitudinem potue-

Maraagabe; są to dwa wyrazy hebrajskie złożone, które znaczą *od trzciniału Gabaa*, albo *od zachodu Gabaa*, czego się trzymał nasz autor Vulgaty.—*Obywatele miasta.* Wszyscy Beniamici, którzy byli w mieście.

36. *A synowie Beniaminowi.* Ta część Beniamitów, którzy na większą część Izraelitów byli napadli.

38. *Dali byli znak.* Postanowili byli.—*Ogień zapaliłi.* Sprawiwszy pożar miasta.

zraela, obywatele miasta ku bitwie wyzywali. Y zmocniła się bitwa przeciw synóm Beniaminowym: a niewiedzieli że ze wszystkich stron nadchodził ich upadek.

35. Y poraził ie Pan przed oczyma synów Izraelowych, y zabili z nich onego dnia dwadzieścia y pięć tysięcy y sto mężów wszystko walecznych y dobywających miecza.

36. A synowie Beniaminowi obaczywszy że im już nie równo, ięli uciekać. Co użyżawszy synowie Izraelowi, dali im miejsce do uciekania, aby na gotową zasadzkę wpadli, którą u miasta byli zasadzili.

37. Którzy gdy zagnała z miejsc skrytych powstałi, a Beniamin tył siękącym podawał, weszli do miasta, y porażili ie pasczką miecza.

38. A synowie Izraelscy dali byli znak tym, które na zasadzkach posadzili, aby wzięwszy miasto ogień zapalili: żeby dym ku górze wstępujący znaczył że miasto wzięte.

39. Co gdy użyżeli synowie Izraelowi w samym potykanu będący (bo mniemali synowie Beniaminowi, żeby uciekali y poźnięj gonili, zabiwszy z wojska ich mężów trzydzieści,)

40. y widzieli iako słup dymu z miasta wychodzący: Beniamin też obejrząwszy się, gdy obaczył, że już miasto wzięte a płomień wysoko idzie;

41. ci którzy pierwéy wrzкомо uciekali, obróciwszy twarz, mocnięy odpięrali. Co obaczywszy synowie Beniaminowi tył podali,

42. y ku drodze pustynie iść poczęli, gdzie ich téż nieprzyjaciele gónili. Ale y ci, którzy byli miasto zapalili, zaskoczyli im.

43. Y tak się stało że ie z obu stron nieprzyjaciele śiekli, y nie było żadnego odpoczynku umierającym. Legli y porażeni są na wschodnią stronę miasta Gabaa.

44. A było tych którzy na tymże miejscu pobici są ośmnaście tysięcy mężów wszystko duży walecznicy.

45. Co gdy użyżeli którzy byli zostali z Beniamin, uciekli na pustynię, y szli do skały, której imię iest Remmon. Y w onym uciekaniu tulających się y tam y sam biegających, zabili pięć tysięcy mężów. A gdy ieszcze dalej uciekali, gónili ich y zabili ieszcze drugie dwa tysiąca.

46. Y tak się stało, że wszystkich którzy polegli z Beniamina na różnych miejscach było dwadzieścia y pięć tysięcy waleczników do wojny prawie gotowych.

47. A tak zostało ze wszystkiego pocztu Beniaminowego, którzy uysć y ucieć na puszcę mogli,

39. *W samém potykanu będący.* Ci, którzy, w skutek udanej ucieczki, Beniamitów daleko byli odciągnęli.

47. *Sześć set mężów.* Ci zostawieni byli, ażeby jedno pokolenie z Izraela nie zostało zagładzone, jak mówi się niżej, r. 21, w. 3 i 6. Nareszcie ażeby cokolwiek zostawić i miłosierdziu, gdy zdawało się, że wiele było pozwoloném sprawiedliwości. Trzecią przyczynę daje ś. Hieronim, na nagrobku Pauli, w tych słowach: *W mie-*

runt, sexcenti viri; sederuntque in petra Remmon in sinibus quatuor.

48. Regressi autem filii Israel, omnes reliquias civitatis a viris usque ad jumenta gladio percusserunt, cunctasque urbes et viculos Benjamin vorax flamma consumpsit.

szesćset mężów, y usiedli na skale Remmon przez cztery miesiące.

48. A wróciwszy się synowie Izraelowi, wszystkie ostatki miasta od ludzi aż do bydła, mieczem pobili, i wszystkie miasta y wsi Benjaminowe żrący płomien pożarli.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 20. w. 2. *Wszyscy węglowie ludu.* Po łacinie *Anguli*, a po Żydowsku *penuth*, zowią baszty które przy węglach muru bywają budowane, na obronę muru i miasta. Ztąd też przez podobieństwo zowią ludzie przedniejsze w mieście, na których Rzeczpospolita polega, jako to tu masz, także 1. *Król.* 14. *Sophon* 3. podczas też i królestwo Pismo ś. zowie węglowem, dla tego iż mocne jest i lud zatrzymywa. *Hiero. lib. 5. In Isai c. 19.* Ztądże i Pan Chrystus na którym się ściany dwójakiego ludu wspierają, jest nazwany kamieniem węglowym.

23. *Mamli jeszcze isc ku bitwie.* Izrael za rozkazaniem Bożem walczył na Benjamina, a przedsię po dwakroć porażony jest i zginęło do czterdziestu tysięcy Izraelitów, powiada Hieronim ś. iż Pan Bóg to przepuścił na pomstę bałwochwalstwa: bo Dan wprowadził był do miasta swojego bałwany wzięwszy je z domu onego Michy, wyżej 18. *ver. 18.* A tak chocia się mścili onego grzechu, o niewiastę od wszeteczników umorzoną; a wszakże onego bałwochwalstwa nie skarali, i owszem jakoby zezwalali, dla tego dał moc Pan Bóg nieprzyjaciółom nad nimi. *Hieron. in Hosee 10.*

CAPUT XXI.

ROZDZIAŁ 21.

O pojęciu za żony córek z Jabez Galaad i Silo, przez mężów, którzy zostali ocaleni z pokolenia Benjamina.

1. Juraverunt quoque filii Israel in Maspha et dixerunt: Nulius nostrum dabit filiis Benjamin de filiabus suis uxorem.

2. Veneruntque omnes ad domum Dei in Silo, et in conspectu ejus sedentes usque ad vesperam, levaverunt vocem, et magno ululatu coeperunt flere dicentes:

3. Quare, Domine Deus Israel, factum est hoc malum in populo tuo, ut hodie una tribus auferretur ex nobis?

4. Altero autem die diluculo consurgentes exstruxerunt altare, obtuleruntque ibi holocausta, et pacificas victimas, et dixerunt:

5. Quis non ascendit in exercitu Domini de universis tribubus Israel? Grandi enim juramento se constrinxerant, cum essent in Maspha interficere eos, qui defuissent.

6. Ductique penitentia filii Israel super fratre suo Benjamin, coeperunt dicere: Ablata est tribus una de Israel:

1. Przysięgli też synowie Izraelowi w Maspha, y rzekli: Żaden z nas nie da synóm Beniaminowym z córek swych żony.

2. Y przyszli wszyscy do domu Bożego do Silo, a siedząc przed oczyma jego aż do wieczora, podnieśli głos, y wielkim krzykiem ieli płakać mówiąc:

3. Przecz Panie Boże Izraelów stało się to złe w ludu twoim, że dziś iedno pokolenie z nas zniszczone iest?

4. A drugiego dnia rano wstawszy zbudowali ołtarz: y ofiarowali tam całopalenia y zapokoyne ofiary, y rzekli:

5. Kto nie szedł w woysku Pańskim ze wszech pokoleni Izraelowych? Bo się byli wielką przysięgą zawiązali, będąc w Maspha, że mieli bydyż zabici którychby niedostawało.

6. Y żalem zięci synowie Izraelowi, nad bratem swym Beniaminem, ieli mówić: Zniszczone iest iedno pokolenie z Izraela;

scie Gabaa, aż do fundamentu zniszczoném, nieco zatrzymała się Paula, wspomniawszy na jego grzech, i na niewiastę na sztuki rozdzieloną, i na sześciuset mężów pokolenia Benjamina, dla Pawła apostoła ocalonych. — Na skale Remmon. Miasto było na skale przepaścistej, odległe od Jerozolimy na mil piętnaście, niedaleko od Gabaa, ojczyzny Saula, między północą i wschodem. Było i drugie Remmon w pokoleniu Symeona, Jos., 19, 7, które było granicą pokolenia Judy, na południe, jak tamte było granicą na północ. — *Przez cztery miesiące.* W którym miejscu potrzeba im było jak najtrudniej żyć, gdyż tam zostawali obleżeni, ani też z sobą, jako w czasie ucieczki, mogli zabrać rzeczy potrzebnych do pożywienia.

R. 21.—1. *Przysięgli.* Przysięgli byli przed zaczęciem wojny. Nie grzeszyli Izraelici tak przysięgając; mógł bowiem, w skutek wyroku całego ludu, w którego rękę była władza najwyższa, w ten sposób być karany występki Benjamitów.

2. *Siedząc przed oczyma jego.* Patrz r. 20, w. 26.

4. *Zbudowali ołtarz.* U Izraelitów powinien był jeden tylko być ołtarz, na którym ofiary składano, i ten

stał w przysionku przybytku w Silo. Lecz dla mnóstwa ofiar krwawych, przez lud złożonych, ołtarz inny na zapobieżenie konieczności mógł być wystawiony, ażeby dla tylu ofiar dano miejsce. To bowiem za czasów Salomona uczyniono, III. *Król.* 8, 64.; tak utrzymują niektórzy. Inni powiadają, że zwyczajnie jeden tylko mógł być ołtarz; w razie zaś nadzwyczajnym nie nie zawadzało, ażeby drugi nie mógł być wystawiony, jeśli nie było niebezpieczeństwa do bałwochwalstwa, jako gdy mężowie najznakomitsi z prorocstwa i świętości składali ofiary, jak Samuel, który w Ramatha i Masphaath złożył ofiarę, I. *Król.* 7, w Galgala I. *Król.* 11, 15; w Betlejemie I. *Król.* 16, 15.; jak Dawid na bojowisku Areuna Jebużczyka II. *Król.* 24, 15, 1. *Paral.* 21, 26; jak Eliasz na górze Karmelu III. *Król.* 18, 32. Inni sądzą, że jedno tylko miejsce na ołtarz się przeznacza, lecz w obrębie tego miejsca może być wiele ołtarzy wystawionych. Na resztę nie zbywa i na takich, którzy mniemają, że jeden ołtarz był zalecony w tym tylko czasie, kiedy lud mieszkał na puszczy, potem zaś, kiedy Izraelici odziedziczyli posiadłość bezpieczną i spokojną, wiele mogło być zbudowanych, Patrz Serariusza, qu. 1.

7. unde uxores accipient? omnes enim in comune juravimus, non daturus nos his filias nostras.

8. Idcirco dixerunt: Quis est de universis tribubus Israel, qui non ascendit ad Dominum in Maspha? Et ecce inventi sunt habitatores Jabes Galaad in ille exercitu non fuisse.

9. (Eo quoque tempore, cum essent in Silo, nullus ex eis ibi repertus est).

10. Miserunt itaque decem millia viros robustissimos, et praeceperunt eis: Ite, et percutite habitatores Jabes Galaad in ore gladii, tam uxores quam parvulos eorum.

11. Et hoc erit, quod observare debebitis: Omne generis masculini, et mulieres, quae cognoverunt viros, interficite, virgines autem reservate. (*Num. 31, 17*).

12. Inventaeque sunt de Jabes Galaad quadringentae virgines, quae nescierunt viri thorum, et adduxerunt eas ad castra in Silo, in terram Chanaan.

13. Miseruntque nuntios ad filios Benjamin, qui erant in petra Remmon, et praeceperant eis, ut eos susciperent in pace.

14. Veneruntque filii Benjamin in illo tempore, et datae sunt eis uxores de filiabus Jabes Galaad; alias autem non repperunt, quas simili modo traderent.

15. Universusque Israel valde doluit, et egit poenitentiam super interfectione unius tribus ex Israel.

16. Dixeruntque majores natu: Quid faciemus reliquis, qui non acceperunt uxores? omnes in Benjamin feminae conviderunt,

17. et magna nobis cura, ingentique studio providendum est, ne una tribus deleatur ex Israel.

18. Filias enim nostras eis dare non possumus, constricti juramento et maledictione, qua diximus: Maledictus, qui dederit de filiabus suis uxorem Benjamin.

19. Ceperuntque consilium, atque dixerunt: Ecce, solemnitas Domini est in Silo anniversaria, quae sita est ad septentrionem urbis Bethel, et ad orientalem plagam viae, quae de Bethel tendit ad Sichimam, et ad meridiem oppidi Lebona.

20. Praeceperuntque filiis Benjamin, atque dixerunt: Ite, et latitate in vineis.

7. zkadže wezmą żony? bośmy wszyscy społecznie przysięgli, że my nie damy tym córek naszych.

8. Przetóż rzekli: Kto jest ze wszystkich pokoleń Izraelowych, który nie przyszedł do Pana do Maspha? alie oto należeli się obywatele Jabes Galaad, że nie byli w onym woysku.

9. (Na on czas też gdy byli w Silo, żaden tam z nich nie był należony).

10. Posłali tedy dziesięć tysięcy mężów namocniejszych, y przykazali im: Idźcie a pobijcie obywatele Jabes Galaad pasczeką miecza, tak żony iako y działki ich.

11. A to jest co zachować mieć: Każdego mężczyznę, y niewiasty które uznały męża, pobijcie, a panny zachowajcie.

12. Y znalazło się z Jabes Galaad czterysta pannen, które nie uznały łoża męskiego: y przywieśli je do obozu do Silo w ziemi Chananeyjskiej.

13. Y posłali posły do synów Beniaminowych którzy byli na skale Remmon, y rozkazali im, aby je przywieśli w pokój.

14. Y przyszli synowie Beniaminowi onego czasu, y dano im żony z córek Jabes Galaad: ale innych nie naydowali, któreby tymże sposobem wydali.

15. Y lud wszytek Izraelski barzo żałował, y pokutę czynił, za wygubienie iednego pokolenia z Izraela.

16. Y rzekli starszy: Cóż uczynimy drugim którzy żon nie wzięli? wszystkie niewiasty Beniaminowe poległy,

17. a wielkim staraniem, y niezmierną pilnością trzeba nam opatrzyć, aby nie zginęło iedno pokolenie z Izraela.

18. Bo córek naszych dać im niemożemy, będąc przysięgą y kłatwą obowiazani, którąśmy rzekli: Przeklęty ktoby dał z córek swych żonę Beniaminowi.

19. Y naradzili się y rzekli: Oto jest święto Pańskie w Silo uroczyste, które leży ku północy miasta Bethel, y na wschodnią stronę drogi, która z Bethela idzie ku Sichimie, a na południe miasteczka Lebona.

20. Y przykazali synóm Beniaminowym, y rzekli: Idźcie a skrijcie się w winnicach.

6. *I żalem zjęci.* Nie potępiali czynu przeciwko Beniamitom, za sprawcę którego Boga uważali; lecz ubolewali nad tem, że jedno pokolenie zostaje wygładzone z całego ludu.— *Nad bratem swym Benjaminem.* Wszystkie pokolenia i każdy z Hebrajczyków, jakby braćmi byli, ponieważ powszechnego mieli ojca Jakóba, od którego Izraelitami nazwani są.

7. *Bośmy wszyscy społecznie przysięgli.* Zamiast tego wyrazu *społecznie*, tekst hebrajski ma *w Panu* czyli przez Boga, jako też LXX. Do przysięgi dodane było złorzeczenie, czyli, jak powiada nasz tłómacz, przeklęstwo, w. 18: *Przeklęty, ktoby dał z córek swych żonę Beniaminowi.*

8. *Obywatele Jabes Galaad.* Miasto sławne, znajduje się za Jordanem w pokoleniu Manassesza, o którym potem częsta jest wzmianka w Piśmie.

10. *Pobijcie.* Teksta hebrajski i grecki znaczą, *przeklętwu poddajcie*; które to przeklęstwo, jakiej mia-

ło być natury zaraz wyjaśniono, to jest, ażeby zostali zabici wszyscy mężowie, żony i dzieci, nie zaś panny y bydło; miasto też nie mało być spalone, albo zniszczone.

12. *Cztery sta pannen.* Mowa jest o pannach dorosłych, nie zaś o dziewczynkach, albo niemowlętach.

13. *Rozkazali im, aby je przywieśli w pokój.* Podług tekstu łacińskiego, aby je *przyjęli w pokój*. Rozkazał lud Izraelski, ażeby Beniamici owych posłów przyjęli w pokój, gdyż już przypuszczono do pokoju resztę Beniamitów. W tekście hebrajskim jest, *ogłosili im pokój*, czyli raczej *wezwali ich w pokój*, jako też mają LXX.

14. *Dano im żony.* Nic nie grzeszyli przeciw przysiędze, którą siebie tylko zobowiązali byli, ażeby córek swoich niedali; tu zaś dają córki tych, którzy na zgromadzeniu nie byli obecnymi, gdy przysięga została wykonana.

18. *Bo córek naszych dać im nie możemy.* Wstrzymywani uszanowaniem dla przysięgi.

21. Cumque videritis filias Silo ad ducendos choros ex more procedere, exite repente de vineis, et rapite ex eis singuli uxores singulas, et pergite in terram Benjamin.

22. Cumque venerint patres earum, ac fratres, et adversum vos queri coeperint, atque iurgari, dicemus eis: Miseremini eorum: non enim rapuerunt eas jure bellantium atque victorum, sed rogantibus ut acciperent, non dedistis, et a vestra parte peccatum est.

23. Feceruntque filii Benjamin, ut sibi fuerat imperatum; et juxta numerum suum rapuerunt sibi de his, quae ducebant choros, uxores singulas; abieruntque in possessionem suam aedificantes urbes, et habitantes in eis.

24. Filii quoque Israel reversi sunt per tribus, et familias in tabernacula sua. In diebus illis non erat rex in Israel; sed unusquisque, quod sibi rectum videbatur, hoc faciebat.

21. A gdy użyżycie że córki Silo do tańca według zwyczaju wyńdą: wyskoczcie zagną z winnic, y uchwycicie z nich każdy po jednę żenie, a biecicie do ziemie Benjamin.

22. A gdy przydą oycowie ich y bracia y przeciw wam żalować się poczną y prawować, rzeczymy im: Smiluycie się nad nimi: boć ich nie pobrali prawem wojuiących y zwycięzców: ale gdy prośili aby wzięli, niedaliście, y z waszćy strony zgrzeszyło się.

23. Y uczynili synowie Benjamin, iako im kazano: y wedle liczby swoiey porwali sobie z tych które tańcowały, po żenie: y szli do ośiadłości swych, buduiąc miasta y mieszkaiąc w nich.

24. Synowie też Izraelscy wrócili się, według pokoleui y familii, do przybytków swoich. We dni one nie było Króla w Izraelu: ale każdy co się mu zdało dobrego, to czynił.

21. *Do tańca według zwyczaju wyńdą.* Nie ze swawoli dziewczęcej tańce się odbywały, jak utrzymuje pewny heretycki tłómacz, lecz pochodziły z obrządków religijnych i ojczystych zwyczajów. Tekst chaldejski daje do zrozumienia, że był pierwszy dzień miesiąca, czyli nów. Drudzy mniemali, że było święto Wielkanocne. Zdanie iest powszechniejsze, że było święto Namiotów, gdyż w czasie tego festu zielenieją winne macice, i pod ich cieniem łatwo mogli się skrywać na zasadzkach Benjamici. — *Uchwycicie z nich każdy po jednę żenie.* Nie łamią przysięgi, którą tylko zobowiązali się byli, żeby dobrowolnie nie dali.

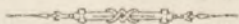
22. *Prawem wojujących.* Które pozwala z uwiecznieniem nieco srożej się obchodzić. — *Zgrzeszyło się.* Nie żeby w rzeczy samej zgrzeszyli, gdyż przysięga związani byli: lecz że rzecz sama w sobie uważana, oprócz

przysięgi, miała pewien pozór niełudzkości i niemiłosierdzia.

23. *I uczynili synowie Beniamin, iako im kazano.* Nie grzeszyli Benjamici przez to porwanie: 1) bo usłuchali dobrej rady przedniejszych z Izraela; 2) bo żadną przysięgą, któraby była na przeszkodzie temu, nie byli związani; 3) ponieważ tym sposobem pożyteczniej było wejść w związek małżeński z Izraelitkami, niż albo prowadzić życie wolne i rozpustne, albo brać za żony poganki.

24. *We dni one nie było króla w Izraelu.* Kiedy to się przytrafiło, różne są o tém zdania. Prawdziwszém zdaje się to, którego się trzymają Abulensis, Genebrardus, Lyranus, Serarius i inni, utrzymując, że to się stało w przerwie czasu zaszłej między śmiercią Jozuego i objęciem zarządów przez pierwszego z sędziów. — Patrz Serariusza, quaest 6.

Koniec Księgi Sędziów.

Wprowadzenie do Księgi Rut.

Księga Rut może być uważana jako dodatek do księgi Sędziów, i razem jako wstęp do ksiąg Królewskich: gdyż w niej opisuje się historia z czasu Sędziów, i od tejsze Rut, jakby pierwszej swęj matki, pochodził Dawid i inni królowie Judcy, których dzieje obejmują księgi Królewskie. Najwłaściwiej przeto Księga ta, w składzie Ksiąg świętych umieszczoną została pomiędzy księgami Sędziów i Królewskimi.

Księga ta nosi nazwę od Moabickiej niewiasty, imieniem Rut, która, w nagrodę swych cnót, prawem lewiratu (dziewierstwa), została małżonką znakomitego Betlejemskiego Izraelity, nazwiskiem Booza, pradziada Dawida Króla.

Celem autora, było pokazać, jakim sposobem Dawid, z rodu którego miał się narodzić Chrystus, pochodził z pokolenia Judy, któremu, według proroctwa Jakóba Patryarchy, obiecano było berło, czyli piastowanie najwyższej władzy w narodzie Izraelskim, aż do czasu przyjścia na świat oczekiwanego Messyasza.

Księga ta została napisana już po narodzeniu Dawida, albowiem w niej on się wspomina; lecz wprzód nim został wybrany królem, gdyż o tém nie uczyniono tam żadnej wzmianki, a czegoaby autor zapewne był nie przemileczał, jesliby już mu było wiadomem wyniesienie Dawida na królestwo. Pierwotny język tej księgi jest hebrajski. Autor jej jest niewiadomy; najpowszechniej przyznawana jest Samuelowi.

W księdze Rut, szczupłej co do objętości, bo składającej się z czterech tylko rozdziałów, znajdujemy dla siebie wiele zbawiennych nauk i przykładów. Oto widzimy z niej, iż Jezus

Chrystus w rzędzie swoich przodków chciał mieć nawet poganki, jakimi były Rachab i Rut: „Aby, według słów Ś. Hieronima, pokazał, iż nie wzdrygał się pochodzić od grzeszników ten, który dla tego był przyszedł, iżby zgładził grzechy wszystkich ludzi; i aby w Rut, pogance i pierwszej prababce Chrystusa, zostało przyobrażone powołanie do wiary Jezusowej pogan, po odrzuceniu jej przez Żydów.“ Booz zostawił nam przykład patryarchalnej dobroci, ujmującej prostoty, i delikatnej a pobożnej miłości bliźnich; Rut zaś daje wzór doskonałej miłości małżeńskiej i synowskiej. Możemy także podziwiać jej wielką wiarę, podobną do tej, jaką miał Abraham. Opuściła ona swój kraj, krewnych, i zastarzałe swe bałwochwalcze zabobony, a poszła za swiekrą swą Noemi, połączyła się z jej ludem, i uznała jej Boga. Ztąd i Bóg, wynagradzając jej te cnoty, przyjął ją do swego ludu, i tak rozporządził, iż została zjednoczoną z rodziną Abrahama i Dawida, a tém samém zaliczoną do rodowodu przodków Messyasza. i t. d.

LIBER RUTH.

CAPUT I.

KSIĘGA RUT.

ROZDZIAŁ I.

O przeniesieniu się Elimelecha do Moab, z przyczyny głodu, o jego i synów jego śmierci, i o powrocie jego żony Noemi z synową Rut do Betlejem.

1. In diebus unius judicis, quando judicis praeerant, facta est fames in terra. Abiitque homo de Bethlehem Juda, ut peregrinaretur in regione Moabitude cum uxore sua, ac duobus liberis:

2. ipse vocabatur Elimelech, et uxor ejus Noemi, et duo filii, alter Mahalon, et alter Chelion, Ephraethaei de Bethlehem Juda. Ingressique regionem Moabitudem, morabantur ibi.

3. Et mortuus est Elimelech maritus Noemi; remansitque ipsa cum filiis.

4. Qui acceperunt uxores Moabitidas, quarum una vocabatur Orpha, altera vero Ruth. Manseruntque ibi decem annis,

5. et ambo mortui sunt, Mahalon videlicet et Chelion; remansitque mulier orbata duobus liberis ac marito.

6. Et surrexit, ut in patriam pergeret cum utraque nuru sua de regione Moabitude; audierat enim, quod respexisset Dominus populum suum, et dedisset eis escas.

7. Egressa est itaque de loco peregrinationis

R. 1.—1. *Za czasu jednego sędziego.* Kto był tym Sędzią Pismo ś. nie mówi. Tłomacze podzielili się na różne zdania. Jedni sądzą, że był Heli Arcy-kapłan; drudzy mniemają, że był Abezan; inni powiadają, że Gedeon; inni utrzymują, że byli Barak i Debhora, inni naresztę dowodzą, że był Aod, albo Abimelech: nie ma pewnego.—*Stał się głód w ziemi.* Ten głód trwał przez lat dziesięć, jak autorowie wyprowadzają z w. 4, nie powstał on z przyczyn naturalnych, lecz dla ukarania grzechów Izraelitów, którzy za czasów sędziów wpadali często w bałwochwalstwo.—*W krainie Moab.* Ta kraina leży na wschód od ziemi świętej, za Jordanem.

2. *Samego zwano Elimelech.* Ten wyraz znaczy: *Bóg Król*, albo *boga król*, albo *boga mojego król*. Rabinii powiadają, że Elimelech był bratem owego Salmona, który razem z Jozuem wszedł do ziemi obiecanej; a następnie był synem Nahassona, o którym jest wzmianka w r. 4. w. 20. *Żonę jego Noemi.* To imię oznacza piękną, przyjemną, wesołą. Rabinii utrzymują, że ona była wnuczką Nahassona, księżniczką w pokoleniu Judy, i córką brata Salmona, o którym niżej r. 4—*Mahalon.*

1. *Za czasu iednego sędziiego,* gdy sędziowie byli przełożonemi, stał się głód w ziemi. Y szedł człowiek z Bethlehem Juda, aby gościem był w krainie Moab z żoną swą, y ze dwiema synoma;

2. samego zwano Elimelech, a żonę iego Noemi: a dwu synów, iednego Mahalon, a drugiego Chelion, Ephratczykowie z Bethlehem Juda. Y wszedszy w krainę Moabitską, mieszkali tam.

3. Y umarł Elimelech mąż Noemi: y została sama z synami.

4. Którzy poięli żony Moabitki, z których iednę zwano Orpha, a drugą Ruth. Y mieszkali tam dziesięć lat,

5. y oba umarli, to iest, Mahalon y Chelion: y została niewiasta ośieroćiała bez dwu synów, y bez męża.

6. Y weszła się aby szła do oyczyzny z obiedną niewiastkoma swiemi z kraiu Moabitskiego: bo słyszała że weyzrzał Pan na lud swój, y dał im żywność.

7. Wysła tedy z mieysca gościny swoiey, z o-

Ten wyraz znaczy chorego, słabego.—*Chelion.* Albo oznacza zupełnego i doskonałego; albo tego, który cały jest gołębi.—*Ephratczykowie z Bethlehem Juda.* Nie jedno było Betlejem, jak powiedziano wyżej. Ks. Sędz. r. 17, w. 7; żeby więc dać wiedzieć, iż mowa jest o Betlejemie pokolenia Judy, dodaje się wyraz *Ephratczykowie* i wyraz *Judy*; albowiem to Betlejem nazwało się jeszcze Ephrata, jak, wid. z Gen. 35, 19 i 40. 7.; 1. Paral. 2 i 4. Mich. 5, z tej księgi Ruth, r. 4. w. 2

4. *Jedną zwano Orpha, a drugą Ruth.* Orpha była żoną Cheliona, a Ruth Mahalona, jak wid. z r. 4. w. 10. gdzie Booz rzekł: *Ruth Moabitkę, żonę Mahalon, wziętą w małżeństwo.* Niektórzy sądzą, że ci dwaj bracia zgrzeszyli pojmując sobie za żony poganki, które nie wyrzekły się błędów ojczystych, jak wid. z w. 15. Serariusz jednak wymawia ich od grzechu z przyczyny konieczności, że nie mogli tam brać za żony Izraelitek.

5. *Oba umarli.* Nie zostawiwszy po sobie żadnego potomstwa, i chociaż o tém Pismo ś. nie mówi, widać jednak z całego opowiadania.

7. *Wysła tedy . . . z obiedną niewiastkami.* Prze-

suae cum utraque nuru; et jam in via revertendi posita in terram Juda,

8. dixit ad eas: Ite in domum matris vestrae, faciat vobiscum Dominus misericordiam, sicut fecistis cum mortuis et mecum.

9. Det vobis invenire requiem in domibus virorum, quos sortiturae estis. Et osculata est eas. Quae elevata voce flere coeperunt.

10. et dicere: Tecum pergemus ad populum tuum.

11. Quibus illa respondit: Revertimini, filiae meae, cur venitis mecum? num ultra habeo filios in utero meo, ut viros ex me sperare possitis?

12. Revertimini, filiae meae, et abite: jam enim senectute confecta sum, nec apta vinculo conjugali. Etiam si possem hac nocte concipere, et parere filios,

13. si eos expectare velitis, donec crescant, et annos pubertatis impleant, ante eritis vetulae, quam nubatis. Nolite, quaeso, filiae meae, quia vestra angustia magis me premit, et egressa est manus Domini contra me.

14. Elevata igitur voce, rursus flere coeperunt, Orpha osculata est socrum, ac reversa est; Ruth adhaesit socrui suae.

15. Cui dixit Noemi: En reversa est cognata tua ad populum suum, et ad deos suos vade cum ea.

16. Quae respondit: Ne adverseris mihi, ut relinquam te et abeam: quocumque enim perrexeris, pergam, et ubi morata fueris, et ego pariter morabor. Populus tuus populus meus, et Deus tuus Deus meus.

17. Quae te terra morientem suscepit, in ea moriar, ibique locum accipiam sepulturae. Haec mihi faciat Dominus, et haec addat, si non sola mors me et te separaverit.

puszczać przyjaciół, udających się w jakąkolwiek drogę, zawsze było dowodem uprzejmości. Gen. 18, 16; 31, 27; Act. 20, 38; Rom. 15. 24. Lecz te dwie synowe, ujęte roztropnością i łagodnością swojej teści, chciały jęj towarzyszyć aż do Bethlejem i przy niej na zawsze zamieszkać.

8. *Idźcie do domu matki waszej.* Tak do nich przemawia albo dla tego, że nie miały ojca, albo że córki częściej i ochotniej przestają z matkami, albo że niewiasty w domu mieszkają oddzielne od mężczyzn, córki z matkami, siostrami i t. d. — *Miłosierdzie, jakoście uczyniły z nieboszczykami.* Wyświadczać miłosierdzie jest to dobrze czynić. Te dwie Moabitki okazały miłosierdzie małżonkom swoim: 1) wychodząc za nich, jako przychodniów, za mąż, i spokojnie i życzliwie z nimi współżycząc; 2) po śmierci sporządzając należyte im pogrzeby, przechowując i czcząc ich pamięć, i z miłości ku nim stanowiąc na zawsze z Noemi mieszkać.

9. *Należę odpocznienie w domach mężów.* To jest, ażeby były wolne od zmartwień, kłótni, narzekañ, prac, i łez, które zwykły towarzyszyć małżeństwu; i dla tój przyczyny s. Paweł Ap. mówi, że żonaci mają *utrapienie ciała*. 1. Cor., 7, 28. Żony mają też odpoczynek, gdy ich mężowie troskliwi są o urządzenie gospodarstwa i prowadzenie interesów, dotyczących utrzymania rodziny; jakiej pomocy pozbawione są wdowy, i dla tego bywają miotane wielkimi falami trosk i przeciwności.

11. *Ażaj jeszcze mam syny w żywocie moim.* Słowa

biema niewiastkoma: a będąc już w drodze nawrócenia się do ziemi Juda,

8. rzekła do nich: Idźcie do domu matki waszej, niechay uczyni z wami Pan miłosierdzie, iakoście czyniły z nieboszczykami y zemna.

9. Niechay wam da naleść odpocznienie w domach mężów których dostaniecie. Y pocałowała ie. Które wynioższy głos ięły płakać,

10. y mówić: Póydziem z tobą do ludu twoiego.

11. Którym ona odpowiedziała: Wróćcie się córki moje, przecz idźciecie zemną? Ażaj ieszcze mam syny w żywocie moim, żebyście się mężów ze mnie spodźiewać mogły?

12. Wróćcie się córki moje a idźcie: bom się już zstarzała, ani się godzę do związku małżeńskiego, choćbych mogła tój nocy począc y porodzić syny,

13. ieslibyście ich czekać chciały ażby podrośli, y lat młodzieństwa doszli, pierwię będziecie babami niżli za mąż póydźciecie. Niechciećcie proszę, córki moje: bo wasze utrapienie barzięły mię ciśnie: y wyszła ręka Pańska przeciwko mnie.

14. Podnioższy tedy głos zaśię ięły płakać: Orpha pocałowała świekrę y wróciła się: Ruth została przy świekrze swęy.

15. Którę rzekła Noemi: Oto się wróciła iatrew twoia do ludu swego, y do bogów swoich, idź z nią.

16. Która odpowiedziała: Nieprzeciwi mi się abych cię opuściła y odeszła: bo gdzie się kolwiek obrócisz, póyde: a gdzie będziesz mieszkać, y ia pospołu mieszkać będę: Lud twój, lud mój: a Bóg twój, Bóg mój.

17. Która cię ziemia umarłą przyjmie, na tój umrę y tamże miejsce wezmę. To mi niech uczyni Pan, y to niech przyczyni, iesli nie sama śmierć mnie y ciebie rozłączy.

te mają na celu owe prawo, które było przed Mojżeszem, Gen., 38, 11, i 14, i które przez Mojżesza zostało potwierdzone, Deut., 25., 5. t. j. ażeby, bracia pojmowali w małżeństwo żony swych braci, którzy umarli nie zostawili dzieci, i żeby im potomstwo wzbudzili.

13. *Jeślibyście ich czekać chciały.* Nie żeby prawem Deut. 1, 25. w. 5. miałyby być do tego obowiązane, lecz że one zdawały się nawet i na to zasługiwać. — *Wasze utrapienie bardzięły mię ciśnie.* Bardzo się trapię tēm, że z powodu mojego odejścia tak smutne jesteście, i nie chcecie rozstać się ze mną; boleść wasza, ponieważ najmocniej was kocham, bardzo mię dręczy. — *Wyszła ręka Pańska przeciwko mnie.* Do innych utrapień, jakiemi P. Bóg mię doświadczył, przydane jest i to, iż zmuszoną jestem odejść od was i pozbawić się przyjaźni waszej.

15. *Do ludu swego, i do bogów swoich.* Z tego się pokazuje, że Orpha, będąc oddana bałwochwalstwu, nigdy żydowskich obrządków nie przyjęła. — *Jatrew.* Bratowa. Linde.

16. *Bóg twój, Bóg mój.* Wyrzekę się zabobonów ojczytych i do ciebie się przyłączę.

17. *To mi niech uczyni Pan, i to niech przyczyni.* Poprzsiegając na same nieszczęście i klęski, wyraziła to, na co siebie zaklinała, jeśli by niedotrzymała obietnicy, to jest: na głód, zarazy, śmierć, co pisarz święty nie miał potrzeby wyrażać.

18. Videns ergo Noemi, quod obstinato animo Ruth decrevisset secum pergere, adversari noluit, nec ad suos ultra reditum persuadere;

19. profectaeque sunt simul, et venerunt in Bethlehem. Quibus urbem ingressis, velox apud cunctos fama percrebuit; dicebantque mulieres: Haec est illa Noemi.

20. Quibus ait: Ne vocetis me Noemi (id est, pulchram): sed vocate me mara (id est, amaram), quia amaritudine valde replevit me Omnipotens.

21. Egressa sum plena, et vacuum reduxit me Dominus. Cur ergo vocatis me Noemi, quam Dominus humiliavit, et afflixit Omnipotens?

22. Venit ergo Noemi cum Ruth Moabitide, nuru sua, de terra peregrinationis suae, ac reversa est in Bethlehem, quando primum hordea metebantur.

18. Widząc tedy Noemi że upornym sercem u-myśliła Ruth z nią iść, niechęcia się przeciwieć, ani więcej radzić, żeby się do swych wróciła;

19. y poszły pospół, y przyszły do Bethlehem. Które gdy do miasta weszły, prędką się u wszystkich sława rozgłosiła: y mówiły niewiasty: Tać to jest Noemi.

20. Którym rzekła: Nie zowieć mię Noemi, (to jest, piękna), ale mię zowieć Mara (to jest, gorzka) boć mię gorzkością bardzo napełnił Wszechmogący.

21. Wyszłam była pełna, a próżna mię przywrócił Pan. Czemuż mię tedy zowieć Noemi, którą Pan poniżył, a Wszechmogący utrapił?

22. Przyszła tedy Noemi z Ruth Moabitką niewiastką swą z ziemi gościnny swojej, y wróciła się do Bethlehem kiedy naprzód igrzyski żęto.

CAPUT II.

O Rut, zbierającej kłosy na polu Booz.

1. Erat autem viro Elimelech consanguineus, homo potens, et magnarum opum, nomine Booz.

2. Dixitque Ruth Moabitrix ad socrum suam: Si jubes, vadam in agrum, et colligam spicas, quae fugerint manus metentium, ubicunque elementis in me patris familias reperero gratiam. Cui illa respondit: Vade, filia mea.

3. Abiit itaque et colligebat spicas post terga metentium. Accidit autem, ut ager ille haberet dominum nomine Booz, qui erat de cognatione Elimelech.

4. Et ecce, ipse veniebat de Bethlehem, dixitque messoribus: Dominus vobiscum. Qui responderunt ei: Benedicat tibi Dominus.

5. Dixitque Booz juveni, qui messoribus praeerat: Cujus est haec puella?

6. Cui respondit: Haec est Moabitrix, quae venit cum Noemi de regione Moabitide,

7. et rogavit, ut spicas colligeret remanentes,

18. *Upornem sercém.* Tłómaczy się tu na stronę dobrą, i bierze się za stateczność woli.— *Ani więcej radzić, żeby się do swych wróciła.* Radziła przed tem przez grzeczność, aby pozostały, iżby nie przyczyniła się im do opuszczenia ojczyzny, krewnych, przyjaciół; a jeśli może pokazywały po sobie, że mają przyjąć obrządki żydowskie, chciała doświadczyć ich stałości. Lękając się, ażeby potem z jej smutkiem i hańbą od prawdziwej religii nie odpadły; poznaawszy więc stateczną wolę Ruty, więcej już nie doradza jej powrotu.

19. *Przyszły do Bethlehem.* Jeśli przyszły z Petry, miasta Moabskiego, które wielu i poważnych autorów uważają za ojczyznę Ruty, drogi miały prawie na dni cztery.— *Prędką się u wszystkich sława rozgłosiła.* W hebr.: jest, *zabrzmiło całe miasto.*— *Tać to jest Noemi.* Powiadali to albo z radości i jej winszując powrotu, albo z podziwieniem i pogardą, że do ubóstwa przywiedziona została.

21. *Wyszłam była pełną, a próżną mię przywrócił Pan.* Nazywa siebie próżną, ponieważ umarł mąż, pomarły dzieci, i sama do ubóstwa przywiedziona została.

22. *Kiedy naprzód igrzyski żęto.* To żniwo w Palestynie odbywać się zwykło w miesiącu Nisan, który

ROZDZIAŁ 2.

1. A Elimelech mąż miał krewnego człowieka możnego y wielkich bogactw, imieniem Booz.

2. Y rzekła Ruth Moabitka do świekry swę: Jeśli każesz, pójdę na pole, a będę zbierać kłosy, któreby uszły rękę żeńców, gdziekolwiek gospodarza na się łaskawego nayed łaskę. Którę ona odpowiedziała: Idź córko moja.

3. Szła tedy y zbierała kłosy za żeńcami. Y trafiło się że ono pole miało Pana imieniem Booz, który był z rodu Elimelech.

4. A oto sam przychodził z Bethlehem, y rzekł do żeńców, Pan z wami. Którzy mu odpowiedzieli: Niech ci błogosławi Pan.

5. Y rzekł Booz młodzieńcowi, który stał nad żeńcami: Czyja to dziewczka?

6. A on odpowiedział: Ta jest Moabitka, która przyszła z Noemi, z kraju Moabskiego,

7. y prosiła aby zbierała kłosy pozostałe idąc odpowiada w części naszemu Marcowi, w części Kwie-tniowi.

R. 2.—1. *Elimelech mąż miał krewnego.* Jakim porządkiem Booz był jego krewnym Pismo ś. nie wyraziło. Rabbi Jozue, przytoczony przez Serariusza, quæst. 1., powiada, że Elimelech, Salmon i Hijoab, byli braćmi, Booz zaś był synem Salmona, brata Elimelecha: ten więc był stryjem; Booz zaś z brata się rodząc, był wnukiem.— *Imieniem Booz.* Ten wyraz oznacza albo w mocy, albo w nim moc.

2. *Będę zbierać kłosy.* U Hebrajczyków bowiem było zabronione zbieranie kłosów właścicielom gruntów, lecz tylko wolno było je zbierać ubogim tak krajowcom, jak i przychodniom. W prawie starém było zalecono, ażeby w czasie żniwa właściciele zostawiali cołwiek kłosów na polu. Lev. 19, 9, i 23, 22.; Deut. 24, 19. Ruth więc, jako uboga, wychodzi dla zbierania kłosów.

4. *Pan z wami.* Niech będzie Pan z wami. Życzenie sprzyjające: na czém bowiem może zbywać tym, którzy zostają pod opieką Bożą? Słusznie więc Kościół często używa tego pozdrowienia i w ofierze mszy ś. i pacierzach kanonicznych. Było wo zwyczaj, pozdrawiając dobrze życzyć tym, którzy wykonywali jakieś dzieło. Patrz Psal., 128. 8.

sequens messorum vestigia, et de mane usque nunc stat in agro, et ne ad momentum quidem domum reversa est.

8. Et ait Booz ad Ruth: Audi filia, ne vadas in alterum agrum ad colligendum, nec recedas ab hoc loco: sed jungere puellis meis,

9. et, ubi messuerint, sequere. Mandavi enim pueris meis, ut nemo molestus sit tibi: sed etiam, si sitieris, vade ad sarcinulas, et bibe aquas, de quibus et pueri bibunt.

10. Quae cadens in faciem suam et adorans super terram, dixit ad eum: Unde mihi hoc, ut invenirem gratiam ante oculos tuos, et nosse me dignareris peregrinam mulierem.

11. Cui ille respondit: Nuntiata sunt mihi omnia, quae feceris socruī tuae post mortem viri tui, et quod reliqueris parentes suos et terram, in qua nata es, et veneris ad populum, quem antea nesciebas.

12. Reddat tibi Dominus pro opere tuo, et plenam mercedem recipias a Domino Deo Israel, ad quem venisti, et sub cuius confugisti alas.

13. Quae ait: Inveni gratiam apud oculos tuos, domine mi, qui consolatus es me, et locutus es ad cor ancillae tuae, quae non sum similis unis puellarum tuarum.

14. Dixitque ad eam Booz: Quando hora vescei fuerit, veni huc et comede panem, et intinge buccellam tuam in aceto. Sedit itaque ad messorum latus, et congescit polentam sibi, comeditque et saturata est, et tulit reliquias.

15. Atque inde surrexit, ut spicas ex more colligeret. Praecepit autem Booz pueris suis, dicens: Etiamsi vobisem mefere voluerit, ne prohibeatis eam.

16. et de vestris quoque manipulis projicite de industria, et remanere permittite, ut absque rubore colligat, et colligentem nemo corripiat.

17. Collegit ergo in agro usque ad vesperam;

8. *Ale się przyłączy do dziewczek moich.* Okazuje się żąd Boozą roztropność, powaga i skromność, gdyż radzi dziewczynie, ażeby się przyłączyła do dziewczek, co było rzeczą przyzwoitszą i bezpieczniejszą dla jej wstydlowości, niż gdyby przestawała z mężczyznami.

9. *Pij wody.* W stronach wschodnich i strefach gorących wielki jest niedostatek wody, jak widać z Gen. 26 i 28: Exod. 2. Num. 20. Deut. 2. i z wielu innych miejsc; i żniwo przypadało w tym czasie, kiedy wyschłe były wszystkie strumyki, i z powodu upałów dokuczało wielkie pragnienie: i przeto podany napój słusznie liczył się między dobrodziejstwa.

10. *Pokłoniwszy się do ziemi.* Częsta znajduje się wzmianka w Piśmie ś. o tych pokłonach, okazanych mężczyznom przez niewiasty, na dowód uszanowania, albo dziękczynienia: masz przykłady Gen: 23, 7 i 12. r. 27. 29. r. 33. 3 i 7. r. 42. 6. r. 43. 26. r. 49. 8. r. 50. 18.; Exod. 18. 7.

11. *Przyszłaś do ludu, któregoś przedtym nie znała.* Przyjawszy także religiję tego ludu.

13. *Mówiłeś do serca służebnice twój.* Mówić do serca, jest-to mówić słowa pocieszające. Napotykal się wszędzie przykłady II. Par. 30, 22, i 32. 6; Iz. 40. 2. Oze. 2. 14.—*Która nie jestem podobna.* Która je-

w tropy żenić: a od poranku aż dotąd stoi na polu y ani na małą chwilę wróciła się do domu.

8. Y rzekł Booz do Ruth: Słuchaj córko, niechodź na insze pole na zbieranie, ani odchodź z tego miejsca: ale się przyłącz do dziewczek moich,

9. a gdzie zaś będą, idź pozad. Bom ia przykazał parobkóm moim, abyć żaden przykry nie był, y owszem ieśli upragniesz, idź do łagwie, a pij wody, z których pią y parobcy.

10. Która upadszy na oblicze swe, y pokłoniwszy się do ziemi rzekła do niego: Z kądże to mnie żem znalazła łaskę w oczu twoich, y raczysz mię znać niewiastę cudzoziemkę?

11. Którę on odpowiedział: powiedziano mi wszystko, coś uczyniła świekrze twę po śmierci męża twego, a żeś opuściła rodzice twoie, y żenię w któręys się rodziła, y przyszłaś do ludu któregoś przedtym nie znała.

12. Niechżeć Pan odda za uczynek twój, y zupełną zapłatę weźmi od Pana Boga Izraelowego, do któregoś przyszła, y pod któregoś skrzydła się uciekla.

13. Która zaś rzekła: Nalazłam łaskę w oczu twych panie mój, któryś mię pocieszył, a mówiłeś do serca służebnice twę, która nie iestem podobna iednę z służebnic twoich.

14. Y rzekł do nię Booz: Gdy godzina iedzenia będzie, przydź tu, a iedź chleb y omaczaj skibkę twoię w occie. A tak śiadła przy boku żenić, y nagromadziła sobie prażma, y iadła y niaiadła się, a ostatek wzięła.

15. A ztamtąd wstała żeby klosy wedle obycaju zbierała. Y przykazał Booz parobkóm swoim mówiac: By też y żać z wami chciała, nie broncie ię:

16. y z waszych też snopów umyślnie rzucaycie, y zostać dopuszczaycie, aby bez wstyda zbierała, a zbierający żaden nie łay.

17. A tak zbierała na polu aż do wieczora: a stem nędniejszą.

14. *Iedź chleb.* Booz pozwolił był przedtym Rucie pić wodę, teraz daje i pokarm; stopniowo bowiem enota się wzmaga. Pod imieniem chleba rozumie się wszelki pokarm.—*Omaczaj skibkę twoję w occie.* Zdaje się, że jest mowa o potrawach octem zaprawionych, które posilają i orzeźwiają tych, którzy wielkim upałem są udrczeni. Żkąd inąd jest zwyczaj u wieśniaków, iż w czasie żniwa używają octu wodą rozproszanego, i ten rodzaj napoju ma w sobie moc ochładzającą. *Przy boku żenić.* Nie naprzeciw, ażeby na jej twarz wzroku rzucić nie mogli.—*I nagromadziła sobie prażma.* Prażmo jest-to zboże prażone i stłuczone i w mąkę obrócone. Ten materyał przydatny był do robienia z niego strawy, z przydaniem pewnego rodzaju przyprawy, npr. polewki, sera etc. Co zaś się mówi o tēm, że Ruth *nagromadziła sobie*, znaczy, iż obficie i hojnie pokarmów jej udzielonu; ponieważ sama wszystkiego zjeść nie mogła, miała więc jakby ich zbiór przed sobą.—*Ostatek wzięła.* Ostatki zebrała i przechowała; co że tak było, pokazuje się z w. 18.; gdzie się mówi, iż ona dała świekrze Noemi z ostatków pokarmów swoich.

17. *Jakoby miarę Ephy.* Miara Ephy, zawierająca trzy korce, zawierała w sobie 960 uncyj, jak dowodzi

et quae collegerat, virga caedens et excutiens invenit hordei quasi ephi mensuram, id est, tres modios.

18. Quos portans reversa est in civitatem, et ostendit socruī suae, insuper protulit, et dedit ei de reliquiis cibi sui, quo saturata fuerat.

19. Dixitque ei socrum sua: Ubi hodie collegisti, et ubi fecisti opus? sit benedictus, qui misertus est tui. Indicavitque ei, apud quem fuisset operata, et nomen dixit viri, quod Booz vocaretur.

20. Cui respondit Noemi: Benedictus sit a Domino, quoniam eamdem gratiam, quam praebuerat vivis, servavit et mortuis. Rursumque ait: Propinquus noster est homo.

21. Et Ruth: Hoc quoque, inquit, praecepit mihi, ut tandiu messoribus ejus jungerer, donec omnes segetes meterentur.

22. Cui dixit socrus: Melius est, filia mea, ut cum puellis ejus ex eas ad metendum, ne in alieno agro quispiam resistat tibi.

23. Juncta est itaque puellis Booz; et tandiu cum eis messuit, donec hordca et triticum in horreis conderentur.

co nazbięrała łaskę wybiwszy y wymłóciwszy, nazła ięczmienia iakoby miarę ephy, to iest trzy więrtle.

18. Ktőre niosac wróciła się do miasta y okazała świekrze swoięy: y nad to wyięła y dała ię y z ostatków pokarmu swego, ktőrego się była naiała.

19. Y rzekła ięy świekra: Gdzieś dzisiaj zbierała, a gdzieś robiła? niech będzie błogosławion, ktőry się nad tobą smiłowal. Y powiedziała ięy u kogo robiła: y imię powiedziała męza, że go zwauo Booz.

20. Ktőrey odpowiedziała Noemi: Niech będzie błogosławiony od Pana, ponieważ też łaskę ktőra pokazawal żywym zachował y umarłym. Y zaśię rzekła: Krewny nasz iest człowiek.

21. A Ruth: To mi też, pry, roskazał, żebyim się tak długo przyłączyła do żeńców iego, aż wszystko zboże poźna.

22. Ktőrey rzekła świekra: Lepięcy, miła córko, żebyś z dziewczkami iego wychodziła na żniwo, abyć się kto na cudzym polu nie sprzećiwił.

23. A tak przyłączyła się do dżiwek Booz. Y tak długo z nimi żeła, aż ięczmień y pszenicę do gumien schowano.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O położeniu się Rut u nóg Booza śpiącego, i otrzymaniu od niego darów i obietnicy małżeństwa.

1. Postquam autem reversa est ad socrum suam, audivit ab ea: Filia mea; quaeram tibi requiem, et providebo, ut bene sit tibi.

2. Booz iste, cujus puellis in agro juncta es, propinquus noster est, et hac nocte aream hordei ventilat.

3. Lavare igitur, et ungere, et induere cultioribus vestimentis, et descende in aream: non te videat homo, donec esum potumque finierit.

4. Quando autem ierit ad dormiendum, nota locum, in quo dormiat: veniesque et disco operies pallium, quo operitur a parte pedum, et projicies te, et ibi jacebis: ipse autem dicet tibi, quid agere debeas.

Alkazar w księdze o Miarach, i Korneliusz a Lapide w dziełku tegoż rodzaju, dodatkowem do pięcioksięgu Mojżesza.

20. Łaskę, ktőrą pokazował żywym, zachował i umarłym. Życzliwość okazywał dla Elimelecha, męza mojego, i synów moich, gły byli przy życiu; teraz przez wzgląd na nich, stara się nam dobrze czynić, zawsze taki sam.—Krewny nasz iest człowiek. W hebr: dodaje się, z odkupicieli naszych on iest, czyli, z mścicieli, to iest, z tych, do ktőrych należy prawo wyswobodzenia nas od osierocenia, i wyzwolenia imienia synów moich i małzonka twojego od zaguby i zapomnienia, wzbudzając im nasienie i potomstwo, wedle prawa Lewityku 25. 25.; Deut. 25. 5.

22. Na żniwo. Do zbierania kłosów, co małem iest niejako żniwem.—Abyć się kto na cudzēm polu nie sprzećiwił. Booza życzliwości już doświadczyłaś, na jego polu nikt tobie się nie sprzećiwia: tam więc, a nie gdzie indziej się udawaj, bo lepszego coś nigdzie dla się nie znajdziesz.

1. Y potym gdy się wróciła do świekry swoięy usłyszała od nięy: Córko moja poszukamci odpoczynienia, y opatrę abyś się miała dobrze.

2. Booz ten, do ktőregos się dżiwek na polu przyłączyła, iest bliski nasz, a tēy nocy boiowisko ięczmieniu wieie.

3. Umij się tedy, namaż się y oblecz się w ochędoźniejsze szaty, idźże do boiowiska, niechay cię nie widzi człowiek, aż się naię y napię.

4. A gdy pódzie spać, upatrźże mięysce, na ktōrym będzie spał: a przydźiesz y odkryiesz płascz, ktōrym się odzieie od nóg y porzuciś się y tam leżeć będziesz: a on tobie powię cobys miała czynić.

R. 3.—1. Poszukam ci odpoczynienia. Od prac przykrości, o ktőre cię przyprawilo ubóstwo i opuszczenie ojczystego kraju; i od osierocenia z dzieci ktőre trapi twą duszę i odpoczynku nie daje. Patrz r. 1. w. 9.

2. Jest bliźki nasz. Patrz r. 2. w. 20. Bojowisko ięczmienia wieje. To iest gotuje się do przewiewania.

3. Umij się. Noemi przypomina synowię co się tyczy ochędośwa ciała i przyzwoitego ubrania; to bowiem stanowi dla niewiast silny pocisk na męczyzn, i dla tego użytym zostało od Judyty przeciw Holofernesowi, Judith. 10. 3.—Namaż się. Niewiasty wschodnie używały częstych namaszczeń.—Tak Judyth pomazała się olejkiem wybornym. Judyth. r. 10. 3. Niechay cię nie widzi człowiek. Niechay cię nie widzi Booz.

4. Upatrźże mięysce, na ktōrēm będzie spał. Było wtedy we zwyczaj, iż gospodarze, nawet bogaci, zwłaszcza w czasie naglących spraw, ktőre tyczyły się roli, na samych też bojowiskach udawali się na spoczynek.—A on tobie powię, cobys miała czynić. Noemi spodziewa się małżeństwa Ruty, i ufa że ono wtedy

5. Quae respondit: Quidquid praeceperis, faciam.

6. Descenditque in aream, et fecit omnia, quae sibi imperaverat soerus.

7. Cumque comedisset Booz, et bibisset, et factus esset hilarior, issetque ad dormiendum iuxta acervum manipulorum, venit abscondite, et discoperto pallio a pedibus ejus, se projecit.

8. Et ecce, nocte jam media expavit homo, et conturbatus est; viditque mulierem jacentem ad pedes suos,

9. et ait illi: Quae es? Illaque respondit: Ego sum Ruth ancilla tua: expande pallium tuum super famulam tuam, quia propinquus es.

10. Et ille: Benedicta, inquit, es a Domino filia, et priorem misericordiam posteriore superasti: quia non es secuta juvenes pauperes, sive divites.

11. Noli ergo metuere, sed quidquid dixeris mihi, faciam tibi. Scit enim omnis populus, qui habitat intra portas urbis meae, mulierem te esse virtutis.

12. Nec abnuo me propinquum, sed es alius me propinquior.

13. Quiesce hac nocte: et facto mane, si te voluerit propinquitatis jure retinere, bene res acta est: sin autem ille noluerit, ego te absque ulla dubitatione suscipiam, vivit Dominus: dormi usque mane.

14. Dormivit itaque ad pedes ejus usque ad noctis abscessum. Surrexit itaque, antequam homines se cognoscerent mutuo, et dixit Booz: Cave, ne quis noverit, quod huc veneris.

15. Et rursum: Expande, inquit, pallium tuum, quo operiris, et tene utraque manu. Qua extendente et tenente, mensus est sex modios hordei, et posuit super eam. Quae portans ingressa est civitatem,

mogło być związane, lecz prawnie, w sposób godziwy, niesprzeciwiający się przykazaniom boskim.

7. *Podweselił sobie.* Bez opilstwa jednak, jak tego dowodzi, co następuje.

9. *Rozciągnij płaszcz twój na sługę twoje.* Tekst Chald. *niech będzie nazwane imię twoje nad służebnicę twą, dla pojęcia mię za żonę.* Zamiast *płaszcz twój*, jest, *rozciągnij skrzydło twoje na służebnicę twoje*. Przysłowiowa jest to forma mówienia, przez co się wyraża prośba o pomoc, opiekę i obronę. Tutaj jednak jest prośba nie o ładającą opiekę, lecz o tę, która od męża należy się żonie. I przeto jest skromna i wstydliva prośba o małżeństwo, i myśl jest taka: rozciągnij płaszcz twój, ażebyś mię okrył, i z sobą do tego samego łoża małżeńskiego mię przyjął.

10. *Pierwsze miłosierdzie.* Któreś względem małżonka i świekrę dotąd okazywała. — *Posłedniéjszymes przewyższyła.* Które teraz starasz się względem małżonka wyświadczyć, wzbudzając mu synów i uwieczniając imię jego w potomkach. — *Gdyżes nie poszła za młodzieńcy ubogimi albo bogatymi.* Pochwała Ruthę, że będąc niewiastą młodą, po śmierci Mahalona swojego małżonka, nie szukała sobie jakiego męża młodego w ojczyźnie, czy bogatego, czy ubogiego; lecz opuściwszy wszystko, przybyła do Judei, i tam nie z kimkolwiek chciała połączyć się małżeństwem, lecz z tym tyl-

5. Która odpowiedziała: Cokolwiek rozkażesz uczynię.

6. Y szła do boiowiska, y uczyniła wszystko co ię była świekra rozkazała.

7. A gdy się niaidl Booz y napił, y podweselił sobie, y szedł spać przy sлогу snopów, przyszła potaiemnie, y odkrywszy płaszcz od nóg iego, porzuciła się.

8. Alić oto iuż o północy zlekl się człowiek, y strwożył się: y użyzał niewiastę leżącą u nóg swoich,

9. y rzekł ię: Ktoś iest? A ona odpowiedziała: Jam iest Ruth służebnica twoia: rozciągni płaszcz twój na sługę twoię, boś iest powinowaty.

10. A on: Błogosławiona, pry, iestęś córko od Pana, y pierwsze miłosierdzie posłedniéjszymes przewyższyła: gdyżęś nie poszła za młodzieńcy ubogimi abo bogatemi.

11. A tak nieboy się, ale cokolwiek mi rzekniesz, uczynię tobie. Bo wie wszystkie lud, który mieszka między bramami miasta mego, żeś ty iest cnotliwa niewiasta.

12. Y nie odmawiam żem iest bliskim, ale iest inszy bliższy nad mię.

13. Odpocznij téy nocy: a gdy będzie rano, ięśli cię będzie chciał zatrzymać prawem bliskości, dobrze się rzecz stała, a ięśli on nie zechce, ia ciębie bez żadney wątpliwości przyjmę, żywie Pan. Spi aż do zarania.

14. A tak spała u nóg iego aż do odeszcia nocy. Wstała tedy piérwéy niż ludzie ieden drugiego poznać mogli, y rzekł Booz: Strzeż aby kto nie wiedział żeś tu przyszła.

15. Y znou: Rozciągni, pry, płaszcz twój, którym się odziéwasz, trzymayże obiema rękoma. Która gdy rozciągnęła y trzymała, namierzył sześć korcy ięczmienia, y włożył na nię. Które niosąc weszła do miasta,

ko, któryby mógł przywrócić wygastę w rodzinii owego zmarłego imię.

13. *Żywie Pan.* Forma przysięgi często napotykana w Piśmie ś.—Chaldejski tekst ma: *przysięgając przed Panem mówię tobie, iż cokolwiek ci wyrzekłem, uczynię.*

14. *Pierwój niż ludzie jeden drugiego poznać mogli.* Bardzo rano, przedtém, niż wydniało. *Strzeż, aby kto nie wiedział, żeś tu przyszła.* Potrzeba bowiem, jak upomina Ap. 1. Thess. 5. 22. ażebyśmy się powściągli od wszelkiego podobieństwa (pozoru) złego, chociażbyśmy skądinąd od wszelkiego grzechu wolni byli; tak Booz zaradza swojej i Ruthy sławie.

15. *Rozciągnij płaszcz twój.* Fartuch, którego niewiasty, zwłaszcza w domu, używają przypasując go sobie pod piersią.—*Które niosąc weszła do miasta.* Dziwną wydaje się rzeczą niektórym rabinom, że niewiasta taki ciężar dźwigać mogła, i przeto uciekają się do tłumaczeń przenośnych. Sześć korców, podług tego, co powiedziałem w r. 2. w. 17. stanowi 160. funtów; nie przeczę, że to jest wielki ciężar, mniemam jednak, że do jego dźwigania i niewiasta mogła mieć siły odpowiednie. Nieraz widywałem niewiasty, niosące na głowie albo naczynia do wody, albo inne jakie ciężary tak wielkiej objętości i wagi, iż zdumiewałem się od podziwu.

16. et venit ad socrum suam. Quae dixit ei: Quid egisti filia? Narravitque ei omnia, quae sibi fecisset homo.

17. Et ait: Ecce sex modios hordei dedit mihi, et ait: Nolo vacuum te reverti ad socrum tuam.

18. Dixitque Noemi: Expecta filia donec videamus, quem res exitum habeat: neque enim cessabit homo, nisi compleverit, quod locutus est.

CAPUT IV.

O połączeniu się małżeństwem Booz z Rutą i porodzeniu syna Obeda.

1. Ascendit ergo Booz ad portam, et sedit ibi. Cumque vidisset propinquum praeterire, de quo prius sermo habitus est, dixit ad eum: Declina paulisper, et sede hic; vocans eum nomine suo. Qui divertit, et sedit.

2. Tollens autem Booz decem viros de senioribus civitatis, dixit ad eos: Sedete hic.

3. Quibus sedentibus, locutus est ad propinquum: Partem agri fratris nostri Elimelech vendet Noemi, quae reversa est de regione Moabitis,

4. quod audire te volui, et tibi dicere coram cunctis sedentibus, et majoribus natu de populo meo. Si vis possidere jure propinquitatis, eme, et posside: sin autem displicet tibi, hoc ipsum indica mihi, ut sciam, quid facere debeam: nullus enim est propinquus, excepto te, qui prior es, et me, qui secundus sum. At ille respondit: Ego agrum emam.

5. Cui dixit Booz: Quando emeris agrum de manu mulieris, Ruth quoque Moabitidem, quae uxor defuncti fuit, debes accipere, ut suscites nomen propinqui tui in hereditate sua.

6. Qui respondit: Cedo juri propinquitatis, neque enim posteritatem familiae meae delere debeo: tu meo utere privilegio, quo me libenter carere profiteor.

7. Ille autem erat mos antiquitus in Israel in-

16. y przyszła do świekry swoięy. Która ięy rzekła: Cóżeś sprawiła córko? Y powiedziała ięy wszystko co ięy uczynił człowiek.

17. Y rzekła: Oto sześć korey ięczmienia dał mi, y rzekł: Niechcę abyś się próżno wróciła do świekry swoięy.

18. Y rzekła Noemi: Poczekay córko, aż użyżemy co za koniec rzecz będzie miała, boć nie przestanie człowiek aż spełni co mówił.

ROZDZIAŁ 4.

1. Szedł tedy Booz do bramy, y siadł tam. A gdy użyżzał powinowatego, o którym pićwry mowa była, mimo idącego, rzekł do niego. Zstąp trochę a siadź tu: pomieniwszy go imieniem iego. Który zstąpił y usiadł.

2. A Booz wzięwszy dziesięcić męzów z starszych miasta, rzekł do nich: Siadźcie tu.

3. A gdy oni siedli, rzekł do powinowatego: Część pola brata naszego Elimelecha sprzedaje Noemi, która się wróciła z kraiu Moabitskiego,

4. com chciał abyś slyszal, y żebyś powiedział przed wszystkimi siedzącymi y starszemi z ludu mego. Jeśli chcesz otrzymać prawem bliskości: kup, a otrzymay: a ięśli się niepodobą, y to samo mi powiedz, abym wiedział cobyś miał czynić: bo niemasz żadnego bliskiego, wyiawszy ciebie, którzyś pićwryszym, a mnie, którym ięst wtóry. A on powiedział: Ja pole kupię.

5. Któręmu rzekł Booz: Kiedy kupisz pole z ręki niewiasty, Ruth też Moabitkę, która była żona zmarłego masz poiać: abyś wzbudził imię bliskiego twego, w dziedzictwie iego.

6. Który odpowiedział: Odstępię prawa bliskości: bo potomstwa domu mego gładzić nićmam. Ty używaj przywileiu mego, którego ia rad zeznam że nićmam.

7. A ten był obyczay zdawna w Izraelu między

R. 4.—1. *Szedł do bramy.* W przedniejszych bowiem bramach miast Judzkich zwykły były odbywać się sądy, i wielkie oraz publiczne zawierać umowy i kontrakty.—*Siadł tam.* Było we zwyczaju, iż tam siadali ci, którzy mieli jakiegokolwiek interessa do załatwienia.

2. *Dziesięcić męzów z starszych.* Którzyby byli świadkami i sędziami tego, co się dziać miało.

3. *Brata naszego.* Krewnego, powinowatego naszego. —*Przedą Noemi.* Grunta mogły być zostawione przez umierających małżonków pozostałym przy życiu żonom, na dożywocie. Noemi prawo swoje do takiego pola chciała już sprzedać, jak mniema Tyranus; Abulensis sądzi, że użytkowanie z takich gruntów tym tylko mogło być przekazane, któreby chciały połączyć się małżeństwem z krewnym zmarłego i mu wzbudzić potomstwo, jaką była Ruth, a nie Noemi. O tej ostatniej jednak jest wzmianka, już żeby krewnemu owemu nie dała się postrzedz konieczność małżeństwa, już że Ruth młodsza, Noemi starszej i swojej świekry radami się rządziła.

5. *Ruth też... masz pojąć.* Wdowy, które chciały małżonkowi potomstwo wzbudzić, wnet po śmierci męża obejmowały jego dziedzictwo. Ci zaś, którzyby chcieli pojąć te wdowy za żony, korzystali z tego dzie-

dzictwa póty, dopóki nie przechodziło do pierworodnego z tej żony narodzonego syna; a tak żona, albo drugi małżonek to dziedzictwo mogli sprzedać do tego tylko czasu, kiedy już ten pierworodny mógł niem władać. Ogólne bowiem było prawo, iż jeśli cokolwiek z dóbr nieruchomych przez jakiegokolwiek żyda było sprzedano, to albo przez jego krewnych, albo przez samego sprzedającego odkupionem być mogło. Jakoż Ruth samą musiał ow krewny pojąć za żonę, jeśli chciał mieć pole; gdyż dziedzictwo, jeśli wdowa wychodziła za kogo za mąż, przy niej zostawać powinno było, i do jej małżonka przechodzić. — *Abyś wzbudził imię bliskiego twego, w dziedzictwie jego.* Abyś zrodził syna, któryby, na mocy prawa, uważał się za syna owego zmarłego, i prawne go owego swojego ojca dziedzictwo otrzymał.

6. *Bo potomstwo domu mego gładzić.* W hebr. jest: *ażebym snadź nie popsuł dziedzictwa mego:* co by się przytrafiło wtedy, gdybym z Ruthy wielu synów zrodził; chociaż bowiem pierworodny liczyłby się synem Mahalona i otrzymałby jego dziedzictwo, inni jednak moimi byłiby, i z synami, których już mam, podzieliłby się dziedzictwem.

7. *Zzwał człowiek trzewik swój.* To jest ten, który ustępował prawa swojego.

ter propinquos, ut si quando alter alteri suo juri cedebat, ut esset firma concessio, solvebat homo calceamentum suum, et dabat proximo suo; hoc erat testimonium cessionis in Israel *.

8. Dixit ergo propinquo suo Booz: Tolle calceamentum tuum: Quod statim solvit de pede suo *.

(Deut. 25, 7).

9. At ille majoribus natu, et universo populo: Testes vos, inquit, estis hodie, quod possederim omnia, quae fuerunt Elimelech, Chelion et Mahalon, tradente Noemi:

10. et Ruth Moabitidem, uxorem Mahalon, in conjugium sumserim, ut suscitarem nomen defuncti in hereditate sua, ne vocabulum ejus de familia sua ac fratribus et populo deleatur. Vos, inquam, huius rei testes estis.

11. Respondit omnis populus, qui erat in porta, et majores natu: Nos testes sumus: faciat Dominus hanc mulierem, quae ingreditur domum tuam, sicut Rachel et Liam, quae aedificaverunt domum Israel, ut sit exemplum virtutis in Ephrata, et habeat celebre nomen in Bethlehem:

12. fiatque domus tua, sicut domus Phares, quem Tamar peperit Judae, de semine, quod tibi dedit Dominus ex hac puella. (Gen. 38, 29).

13. Tulit itaque Booz Ruth, et accepit uxorem; ingressusque est ad eam, et dedit illi Dominus, ut conciperet, et pareret filium.

14. Dixeruntque mulieres ad Noemi: Benedictus Dominus, qui non est passus, ut deficeret successor familiae tuae, et vocaretur nomen ejus in Israel.

15. Et habeas, qui consoletur animam tuam, et enutriet senectutem: de nuru enim tua natus est, quae te diligit, et multo tibi melior est, quam si septem haberes filios.

16. Suscepitque Noemi puerum posuit in sinu suo, et nutricis ac gerulae fungebatur officio.

17. Vicinae autem mulieres congratulantes ei, et dicentes: Natus est filius Noemi: vocaverunt nomen ejus Obed. Hic est pater Isai, patris David.

18. Hae sunt generationes Phares: Phares genuit Esron, (1. Par. 2, 5.—4, 1. Matth. 1, 3).

19. Esron genuit Aram, Aram genuit Aminadab.

20. Aminadab genuit Nahasson, Nahasson genuit Salmon,

21. Salmon genuit Booz, Booz genuit Obed,

22. Obed genuit Isai, Isai genuit David.

9. Wszystko co było Elimelechowo, i Chelionowo i Mahalonowo. Ponieważ po zmarłym bezdzietnym Chelionie, i po powrocie Orphy do swoich, i nie starając się o wzbudzenie potomstwa Chelionowi, wszystko przechodziło do Mahalona, czyli do Mahalona dziedzica.

11. Jako Rachel i Lia. Wspominają się te: 1) ponieważ i one, opuściwszy ojczyznę, za Jakóbem poszły; 2) bo swojego małżonka o potomstwo prosiły. Gen. 30, 1 i 10.—W Ephrata. W Betlejemie.

12. Jako dom Phares. Z pięciu familij, które od Judy poszły, familija Phares, z której byli Bethlejemici, uważała się za pierwszą i znakomitszą. Życzy prze-

powinnymi: że jeśli kiedy jeden drugiemu swego prawa ustępował, aby ustępowanie było ważne, zzuwał człowiek trzewik swój y dawał ji bliskiemu swemu: to było świadectwo ustępowania w Izraelu.

8. Rzekł tedy Booz bliskiemu swemu: Zdéymież trzewik twój. Który wnet zdjął z nogi swojej.

9. A on starszym y wszemu ludowi: Wy dziś, pry, iesteście świadkami, żem otrzymał wszystko co było Elimelechowo y Chelionowo y Mahalonowo za powздaniem Noemi:

10. y Ruth Moabitkę, żonę Mahalon, wzięam w małżeństwo, abych wzbudził imię zmarłego w dzieciństwie jego, aby imię jego z domu jego y z braci y z ludu nie zginęło. Wy mówię iesteście téy rzeczy świadkami.

11. Odpowiedział wszytek lud który był w bramie, y starszy: My iesteśmy świadkami: Niech uczyni Pan tę niewiastę, która wstępuje do domu twego. iako Rachel y Lia, które zbudowały dom Izraelów: aby była przykładem cnoty w Ephrata, a miała sławne imię w Bethlehem:

12. a niech będzie dom twój, iako dom Phares, którego Tamar porodziła Judowi, z nasienia któreś Pan da z téy białey głowy.

13. Wziął tedy Booz Ruth y pojął za żonę, y wszedł do niéy: y dał iéy Pan że poczęła y porodziła syna.

14. Y rzekły niewiasty do Noemi: Błogosławiony Pan, który nie dopuścił żeby ustał potomek domu twego, y żeby imię jego było mianowane w Izraelu.

15. Y miałabyś ktoby cieszył duszę twoję, a żywił starość: bo z niewiastki twojej urodził się, która cię miłuje: y iestci daleko lepsza, niż gdybyś miała siedmi synów.

16. Wziawszy tedy Noemi dziecię, położyła ie na łonie swoim, y mamki y piastunki urząd odprawowała.

17. A sąsiadki radując się z nią y mówiąc: Urodził się syn Noemi: nazwały imię jego Obed: tenći jest oćiec Izai oyca Dawidowego.

18. Te są rodzaie Phares: Phares zrodził Ezron,

19. Ezron zrodził Aram, Aram zrodził Aminadab,

20. Aminadab zrodził Nahasson, Nahasson zrodził Salmon,

21. Salmon zrodził Booz, Booz zrodził Obed,

22. Obed zrodził Izai, a Izai zrodził Dawida.

to Booz podobnej sławy z małżeństwa, które teraz zawiera.

17. Nazwały imię jego Obed. Noemi to imię mu nadała, jak mniema Serar. quæst 14, za poradą innych niewiast sąsiednich; albowiem należy do rodziców imiona synom nadawać.— Obed znaczy posługujący, albo podtrzymujący. Różni różne podają przyczyny tego imienia. Najprawdopodobniejszą, zdaje się, jest ta, iż Obed miał okazywać posługę, pomoc i pociechę starym swoim rodzicom. Ztąd wyrażając swoje życzenie i wrozbę sąsiadki mówiły (w. 15) o nim do Noemi: Ktoby cieszył duszę twoję, a żywił starość.

Koniec księgi Ruth, i Tomu pierwszego.

S P I S R Z E C Z Y.

T o m u I.

	<i>Stron.</i>
Przedmowa Wydawcy.....	V.
O oznaczeniu Pisma Świętego, i o księgach z których się ono składa.....	VII.
O autentyczności, czyli wiarogodności Ksiąg Pisma Świętego	VIII.
O celu, i trudnościach rozumienia Pisma Świętego	X.
O Sensie Pisma Świętego.....	XI.
O Wersjach, czyli tłumaczeniach Ksiąg Pisma Świętego	XII.
O przekładzie Pisma Świętego na język polski przez X. J. Wujka	XIII.
Sprawa o wydaniu i tłumaczeniu Biblii X. J. Wujka	XIV.
Approbata Stanisława Karnkowskiego, Arcybiskupa Gnieźnieńskiego	XVI.
O Pismie Świętém, potrzebie, zacności i pewności jego.....	XXI.
Jako ma być czytane Pismo Święte.....	XXII.
O Komentarzu Menochiusza	XXVI.
Wprowadzenie do Ksiąg Mojżeszowych	XXVII.

Księga Rodzaju	rozdziałów w niej 50.	str. 1.
Księga Wyjścia	— — 40.	— 119.
Księga Kapłańska	— — 27.	— 209.
Księga Liczb	— — 36.	— 267.
Księga Powtórzonego Prawa.	— — 34.	— 346.
Księga Jozuego	— — 24.	— 422.
Księga Sędziów.....	— — 21.	— 476.
Księga Ruth	— — 4.	— 534.

W ogólności, w Tomie tym Ksiąg 8, Rozdziałów w nich 236.

